CĂLĂTORI STRĂINI DESPRE ȚĂRILE ROMÂNE ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

Serie nouă

Vol. I

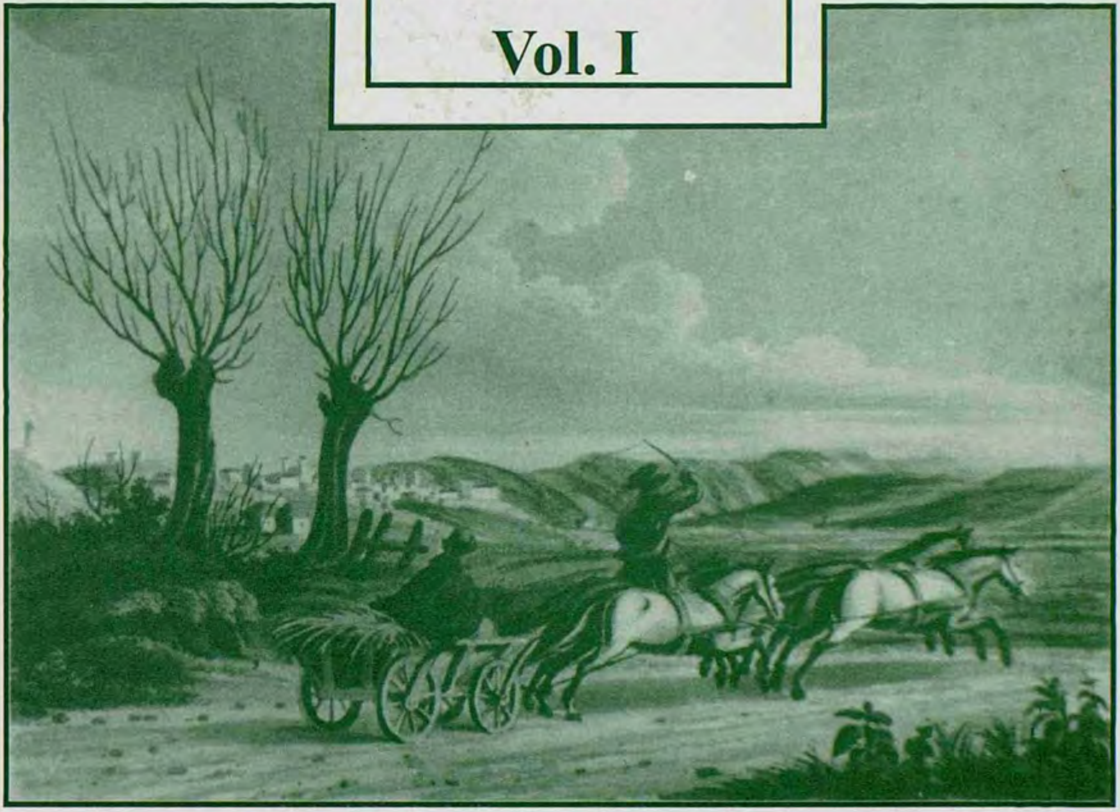

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

www.dacoromanica.ro

CĂLĂTORI STRĂINI DESPRE ȚĂRILE ROMÂNE ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

Serie nouă

Vol. I

www.dacoromanica.ro

FOREIGN TRAVELLERS ABOUT THE ROMANIAN COUNTRIES IN THE XIXTH CENTURY

New series

Vol. I

CARTEA A APĂRUT CU SPRIJINUL
MINISTERULUI CULTURII ŞI CULTELOR

www.dacoromanica.ro

ACADEMIA ROMÂNĂ

Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”

CĂLĂTORI STRĂINI DESPRE ȚĂRILE ROMÂNE ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

Serie nouă

Vol. I

(1801 – 1821)

Volum îngrijit de: GEORGETA FILITTI, BEATRICE MARINESCU, ŞERBAN RĂDULESCU-ZONER, MARIAN STROIA (secretar de volum)

Redactor-responsabil:

PAUL CERNOVODEANU

Membru de onoare al Academiei Române

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

BUCUREŞTI, 2004

www.dacoromanica.ro

Copyright © 2004. Editura Academiei Române.

Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate editurii.

Adresa: EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Calea 13 Septembrie, nr. 13, Sector 5,
050711, București, România,
Tel: 4021-411 90 08, 4021-410 32 00
Fax: 4021-410 39 83
e-mail: edacad@ear.ro

Redactori: NICULINA FLOREA, MIHAI POPA
Tehnoredactor: SILVIA DEOCLEȚIAN
Coperta: GIGI GAVRILĂ

Bun de tipar: 5.11 2004. Format: 16/70 × 100
Coli de tipar· 63,25 + 13 planșe
C.Z pentru biblioteci mari: 91(498) (082)
C.Z pentru biblioteci mici·91.04(00·498) (082)
Tiraj· 300 exemplare.

ISBN 973-27-1129-9
973-27-1130-2

www.dacoromanica.ro

INTRODUCERE GENERALĂ

S-au scurs mai bine de trei decenii de la apariția celui dintâi volum al seriei *Călători străini despre Țările Române*, concepută și realizată în Institutul de Istorie „Nicolae Iorga", ca un vast corpus de izvoare narative externe al evului mediu românesc[1].

Așa după cum arăta în inspiratul său *Cuvânt înainte*, inaugurând colecția, regretatul profesor Mihai Berza, sub auspiciile căruia au început, după 1954, lucrările pregătitoare de depistare, selectare, traducere și adnotare a textelor „relațiile lăsate de străinii care au trecut în cursul vremurilor prin țările noastre și pe care-i numim în mod obișnuit călători, deși condiția lor și interesele care-i aduc pe la noi sunt foarte variate, cuprind o mare bogăție de știri privitoare la feluritele aspecte ale existenței de altădată a poporului roman. Ele se opresc adesea asupra bogățiilor țării și felului în care sunt puse în valoare, asupra înfățișării orașelor și populației, asupra modului de viață al diferitelor clase sociale și relațiilor dintre ele, asupra organizării de stat și obligațiilor impuse de Imperiul Otoman, asupra fenomenelor de cultură și de artă"[2].

Deși imbolduri de a realiza un corpus al călătorilor străini sau cel puțin de a încuraja editarea textelor lor se întâlnesc în istoriografia română încă din veacul trecut la Nicolae Bălcescu („Magazin istoric pentru Dacia"), Alexandru Papiu-Ilarian (*Tezaurul de monumente istorice pentru români*), Timotei Cipariu („Arhiv pentru filologie și istorie"), Theodor Codrescu („Uricariul") sau Bogdan Petriceicu Hasdeu („Arhiva istorică a României")[3], totuși munca sistematică în acest domeniu

---

[1] La elaborarea întregii serii medievale a lucrat un colectiv alcătuit, la început, din Maria Holban, Maria Matilda Alexandrescu Dersca-Bulgaru și regretatul Ion Totoiu, cărora li s-au adăugat pe parcurs subsemnatul și, sporadic, Marina Vlasiu Și-au adus, de asemenea, contribuția cuvenită – la solicitare – regretații cercetători: Aurel Decei, Vasile Mihordea, Nicolae Stoicescu, Adolf Armbruster, apoi Octavian Iliescu, Lajos Demény, Mustafa Al. Mehmed, Olga Cicanci și Radu Constantinescu, iar pentru unele traduceri s-a apelat la· Eugenia Chișcă Tistu, S Muratcea, Theodor Holban, Mihai Carataşu, Lidia Lowendal-Papae și la regretatul armenolog Hagop Djololian Siruni. Regretații profesori Petre P. Panaitescu și Traian Ionescu-Nișcov au efectuat confruntări cu originalele în limbi străine ale unor versiuni românești, iar regretatul profesor Valentin Al. Georgescu și Şerban Papacostea au contribuit, cu prețioase observații, la îmbunătățirea lucrării. În faza editorială, între 1968–1986, au lucrat numai Maria Holban (ca redactor responsabil), Maria Matilda Alexandrescu Dersca-Bulgaru și subsemnatul.

[2] M Berza, *Cuvânt înainte* la *Călători străini despre Țările Române*, vol. I, București, 1968, p VI.

[3] *Ibidem*.

www.dacoromanica.ro

a inițiat-o Nicolae Iorga, adevărat deschizător de drumuri ca în atâtea alte domenii"[4]. Dacă studiul de largă respirație *Călători, ambasadori și misionari în țările noastre și asupra țărilor noastre* (extras din „Buletinul Societății Regale de Geografie", 1898) constituie prima culegere mai substanțială a unor asemenea izvoare narative, în schimb, bogata și atât de utila *Istoria românilor prin călători*, scoasă în două ediții, din care ultima în 4 volume, apărută la București, în 1928–1929, a reprezentat cea mai completă lucrare reunind mărturiile călătorilor din veacul al XIV-lea și până la sfârșitul secolului al XIX-lea din întreaga noastră istoriografie[5], până la apariția seriei amintite sub auspiciile Institutului de Istorie, care poartă numele fondatorului său. Este interesant de amintit că idei precursoare în alcătuirea colecției care astăzi ne stă la dispoziție pentru evul mediu românesc, cu începere de la 1330 și până la 1800[6], se întâlnesc încă din 1924 la înzestratul istoric Victor Papacostea. El relevă astfel, subliniind totodată importanța relatărilor de călătorie pentru istoria națională, că „în decursul vremurilor din cele mai vechi

---

[4] Inițiativa lui N. Iorga a fost sprijinită și prin apariția lucrărilor lui Alexandru Sadi Ionescu, care a redactat *Bibliografia călătorilor străini în ținuturile românești* (București, 1916), din nefericire neterminată și care se oprea la anul 1650, și Alexandru Ștefănescu-Galați, care a încercat, la rândul său, să întocmească o bibliografie sumară a călătorilor străini între secolul al XIII-lea și anul 1860 în volumul *Contribuțiuni bibliografice pentru cunoașterea evoluției vieții poporului român*, tipărit în două părți (Cernăuți, 1923, București, 1939), care nu se ridică însă la nivelul lucrării lui Sadi Ionescu

[5] Lucrarea a fost reeditată în 1981, în editura Eminescu din București, sub îngrijirea lui Adrian Anghelescu, într-un singur volum compact de 701 pagini (cu unele prescurtări), studiu introductiv și succinte note. După cum remarca, pe bună dreptate, editorul, „*Istoria românilor prin călători* poartă, firește, amprenta timpului în care a fost scrisă, nefiind scutită, pe alocuri, de anumite inexactități sau lacune. Așa, bunăoară, N. Iorga își delimitează . dintru început câmpul de investigație, referindu-se, cu precădere, la relatările privind Țara Românească și Moldova. Luarea, în considerare de către autor și a relatărilor referitoare la Transilvania, devenită în toată aceată perioadă un focar al luptelor politice și religioase, dar și al revoltelor maselor asuprite în scopul afirmării drepturilor și identității lor naționale ar fi întregit, desigur, tabloul și așa încă foarte dinamic, viu și, nu o dată, dramatic, asupra istoriei Țărilor Române – tablou pe care îl reconstituie autorul în paginile acestei pasionante lucrări consacrate călătorilor străini ce ne–au vizitat în veacuri de mari încercări, hotărâtoare pentru însăși existența, dăinuirea, coeziunea și destinul poporului nostru" (ediția citată, p. 9). Vezi și prezentarea acestei ediții în studiul meu *Le témoignage des voyages*, în „Revue roumaine", XXXVI (1982), nr. 10, p. 81–82

[6] În Editura Științifică au fost tipărite cu începere din 1968, iar din 1976 în Editura Științifică și Enciclopedică următoarele volume: I (1331–1550), XLIX + 587 p. (București, 1968), II (1551–1538), XXXVIII + 688 p. (1970); III (1583–1596), XXIX + 701 p. (1971), IV (1596–1621), XXX + 634 p. (1972); V (1622–1657(, XXIX + 689 p. (1973), VI (1653–1664, Călători orientali), XVIII + 821 p. (1976); VII (1638–1688), 621 p. (1980); VIII (1685–1718), 690 p. (1983). Volumul I a apărut sub îngrijirea Mariei Holban, iar cel de–al VI–lea sub aceea a lui Aurel Decei, a Mariei Matilda Alexandrescu Dersca-Bulgaru și a lui Mustafa Ali Mehmed; restul volumelor au fost editate de M. Holban, M. M. Alexandrescu Dersca-Bulgaru și subsemnatul. Datorită abandonării proiectului de către Editura Științifică și Enciclopedică, tipărirea colecției a fost preluată de Editura Academiei Române, unde au apărut ultimele volume: IX (1716–1768), 704 p. (1997) și X partea I (1768–1786), 796 p. (2000) și partea II (1787–1800) p. (2001), sub îngrijirea celor trei cercetători mai sus amintiți.

www.dacoromanica.ro

timpuri ale întocmirilor noastre politice şi până astăzi, mulţi străini, aparţinând mai tuturor popoarelor europene, au venit în contact cu noi şi ne-au cunoscut, fie prin vreo ocupaţie legată de pământul Principatelor, fie prin vreo simplă călătorie. Aceşti străini, călători cu treburi negustoreşti ori cu misiuni diplomatice, şi-au descris observaţiile pe care le-au făcut cu ocazia călătoriei lor. Poveştile acestea sunt foarte interesante, fireşte întâi prin informaţia istorică – adesea mai valabilă decât a izvoarelor istorice directe –, dar nu sunt mai puţin însemnate prin latura lor critică... Unele din aceste lucrări au şi valoare literară, iar capitalul lor de observaţii şi impresii are o mare valoare obiectivă, de vreme ce provine de la oameni nelocalnici deci predispuşi a remarca mai repede specificul vieţii şi ţinuturilor noastre. Aşa stând lucrurile *e regretabil că până astăzi nu s-a ridicat nici o iniţiativă în vederea traducerii tuturor acestor călătorii într-o colecţie ordonată cronologic*" (subl. ns.); şi – printr-o concluzie amară – Victor Papacostea îşi exprima îndoiala, în 1924, că „în condiţiile vieţii de azi ne putem şi mai puţin aştepta la acest lucru"[7].

Totuşi „prin munca stăruitoare şi competentă a colectivului de specialişti alcătuit la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga", din deceniul al şaselea, s-a ajuns la concretizarea îndemnurilor vizionare ale lui Victor Papacostea, cel puţin într-o anumită măsură. În cadrul operaţiilor preliminare s-a pornit astfel la o definiţie mai adecvată a termenului de „călător"[8] şi s-a pornit la explorarea sistematică a bibliotecilor din ţară, iar în măsura posibilului şi a celor de peste hotare, de unde s-au obtinut microfilme, pentru depistarea şi includerea unui număr cât mai mare de relatări în corpusul proiectat. Noua colecţie *Călători străini despre Ţările Române*, concepută ca un adevărat corpus de surse medievale, a constituit o premieră *absolută* în istoriografia română de până acum, depunându-se un uriaş volum de muncă, timp de trei decenii şi jumătate, pentru descoperirea, selectarea, clasificarea, traducerea şi adnotarea textelor (prin identificări, corectarea erorilor şi comentariile necesare), precum şi prin obligaţia de a alcătui biografiile a zeci şi zeci de peregrini, ce s-au succedat pe la noi de-a lungul a patru veacuri până la 1800. Dar traducerile au fost efectuate nu numai din limbile clasice (cu precădere latina) sau cele de circulaţie internaţională (engleză, franceză, germană, italiană, rusă şi spaniolă), ci şi din altele necesitând cunoştinţe speciale (ca de exemplu arabă, daneză, maghiară, polonă, neogreacă sau turcă osmană), apelându-se la diferiţi specialişti[9]. Publicarea colecţiei – ce a inspirat din 1975 şi pe colegii din Bulgaria la alcătuirea uneia

---

[7] V Papacostea, *Scrierile călătorilor străini despre noi.* , în „Adevărul literar şi artistic", V (1924), nr 192, p 7.

[8] Redactorul responsabil al colectivului, Maria Holban, a definit astfel termenul de „călător": „Cât priveşte noţiunea de călător, ea se lărgeşte pentru a cuprinde pe toţi cei ce au stat câtva timp sau au trecut cu vreun prilej oarecare prin Ţările Române şi au lăsat o mărturie despre cele văzute acolo" (*Introducerea generală,* la *Călători străini* .. , I, p XIII)

[9] Vezi introducerile la fiecare volum redactate în majoritatea cazurilor de Maria Holban

www.dacoromanica.ro

similare pentru ţara lor[10] – s-a dovedit utilă[11] şi a înregistrat ecouri pozitive atât în istoriografia română, cât şi în cea străină.

Acesta a fost, pe scurt, istoricul colecţiei *Călători străini despre Ţările Române*, seria medievală, a cărei limită finală a fost fixată convenţional din exigenţe editoriale, la anul 1800, neputându-se, atunci, depăşi cifra de zece volume destinate tiparului.

Desigur, primul an al secolului al XIX-lea nu are o semnificaţie deosebită, deoarece nu reprezintă nici sfârşitul evului mediu şi nici începutul epocii moderne. Ba dimpotrivă, această dată divide, în mod arbitrar, perioada fanariotă în două părţi, fiind lăsat de o parte sfârşitul acestui regim, care a mai durat încă 21 de ani. Se resimţea, nevoia de a suplini această lacună a colecţiei amintite şi de aici ideea primordială a întocmirii volumului de faţă, ce se doreşte în acelaşi timp deschizător al unei noi serii. Dar, s-ar putea obiecta, de ce anume s-a procedat astfel? N-ar fi fost mai simplă adoptarea soluţiei alcătuirii volumului 1801–1821 doar ca o completare logică pentru încheierea seriei precedente, închinată evului mediu românesc? Răspunsul adecvat nu este lesne de formulat, el trebuind să fie nuanţat şi să ţină seama de realitatea complexă a fenomenelor istorice luate în studiu. În mod obiectiv, nici anul 1821 nu poate fi socotit ca dată „finală", după care mărturiile călătorilor străini n-ar mai prezenta interes pentru istoria naţională. În realitate, secolul al XIX-lea, de redeşteptare naţională a poporului român, de afirmare şi realizare – într-o primă etapă – a idealului de unificare statală, de obţinere a independenţei şi de păşire a ţării noastre pe calea modernizării şi de integrare în sânul comunităţii europene[12], este cât se poate de interesant de cercetat sub toate aspectele pe care le oferă izvoarele vremii, acum mult mai cuprinzătoare,

---

[10] Colecţia intitulată *Cuzdi pătepisi za Balkanite* (Călători străini în Balcani) a fost iniţiată în 1975. de Institutul de Balcanistică al Academiei de Ştiinţe din Bulgaria, tratând însă călătorii pe naţionalităţi şi nu cronologic Textele de călătorie, traduse şi adnotate în limba bulgară, sunt precedate de scurte bio-bibliografii, iar unele însoţite şi de hărţi, cuprinzând itinerariile urmate de peregrinii respectivi Călătorii francezi (vol 1, secolele XV–XVIII, Sofia, 1975, 534 p., vol 4, secolul al XIX-lea, partea I 1801–1840, Sofia, 1981, 578 p) au fost editaţi de regretata cercetătoare Bistra Cvetkova, iar cei armeni (vol 5, secolul al XVII-lea, Sofia, 1984, 246 p) de orientalistul Agop Onik Ormandjian; volumele cuprinzând textele călătorilor englezi şi germani nu mi–au fost accesibile Vezi unele consideraţii pe marginea importanţei mărturiilor călătorilor străini pentru trecutul Peninsulei Balcanice şi cu bibliografia aferentă în studiul meu · *Image „de l'autre" réalités balkaniques et roumaines à travers les récits de voyageurs étrangers*, în „Revue des études sud-est européennes", XVIII (1980), nr 4. p 584–590

[11] Pe baza mărturiilor depistate din secolul al XIV-lea până la 1800, am alcătuit lucrarea de sinteză intitulată *Societatea feudală românească văzută de călători străini (secolele XV–XVIII)*, Bucureşti, 1973, 273 p. + il

[12] Vezi, în special, pertinentele consideraţii ale lui Nicolae Bocşan, *Opţiuni sociale şi democratice în procesul constituirii solidarităţii naţionale moderne 1821–1848*, în vol *Naţiunea română Geneză – Afirmare – Orizont contemporan* (sub coordonarea prof Ştefan Ştefănescu), Bucureşti, 1984, p. 338–377

www.dacoromanica.ro

mai diversificate şi în rândul cărora mărturiile călătorilor străini îşi păstrează – în cea mai largă măsură – valoarea intactă de surse relevante. „Imaginea celuilalt" este percepută cu suficient interes, cu o mai deplină înţelegere şi mai multă fidelitate de către peregrinii de peste hotare, martori ai revoluţiilor de la 1821 şi 1848, ai perioadei de plămădire a conştiinţei naţionale şi de naştere a opiniei publice, de făurire a instituţiilor şi de vaste transformări iniţiate pe plan economic şi social, care au premers făurirea statului naţional modern la 1859. Calitatea şi mai ales numărul călătorilor epocii moderne diferă, în general, de cele ale peregrinilor ce au străbătut teritoriul nostru în perioada feudală, când au dominat clericii misionari, curtenii aristocraţi, uneori cu rosturi diplomatice, cărturarii, militarii, negustorii sau meseriaşii artizani, perindându-se mai mult în trecere prin Ţările Române şi din rândurile cărora prea puţini s-au stabilit aici, pentru perioade de timp mai îndelungate, spre a le ilustra cu mai multă pregnanţă realităţile[13]. În secolul al XIX-lea, în special din a treia decadă a sa, naţionalitatea şi provenienţa socială a călătorilor sunt foarte diferite, îndeletnicirile profesionale, gradul lor de cultură, posibilităţile de percepere mai obiectivă a realităţilor sunt evident ameliorate, interesul pentru ceea ce reprezintă poporul nostru în acest colţ al Europei eficient sporit. Şi toate acestea în contextul critic al „problemei orientale", ce cunoaşte o certă agravare în această perioadă, odată cu decăderea mai accentuată a Imperiului Otoman pe plan politic, socio-economic şi militar, a amploarei ce ia lupta de eliberare naţională a popoarelor din Balcani şi de ascuţire a contradicţiilor şi rivalităţilor dintre marile puteri ale vremii, Franţa, Marea Britanie, Austria şi Rusia, interesate fie în menţinerea integrităţii, fie dimpotrivă, în lichidarea moştenirii „omului bolnav" al Europei[14] Dar, înainte de a intra în adâncul problemelor de fond, este necesar să mai aruncăm o privire asupra mijloacelor ce ne-au stat la dispoziţie pentru a iniţia o nouă serie a colecţiei *Călători străini despre Ţările Române* pentru epoca modernă, circumscrisă deocamdată la secolul al XIX-lea, iar în faza de elaborare a patru volume pentru cea dintâi jumătate a sa, până la 1859, dată crucială în istoria românilor.

Astăzi suntem în posesia unui excelent instrument de lucru şi anume a tomului I, intitulat *Cadrul general. Ţara şi locuitorii* (Bucureşti, 1972), alcătuit de apreciata cercetătoare Cornelia Bodea în cadrul monumentalei opere *Bibliografia istorică a României. Secolul XIX*, iniţiată de regretaţii academicieni Andrei Oţetea, Gheorghe Zane şi Constantin C. Giurescu. În partea a IV-a a amintitului tom, *Descrieri de călătorii*, se întâlnesc rubricile *Lucrări generale despre călători din secolul XIX*

---

[13] Amănunte asupra acestor aspecte în studiul meu *Imaginea Ţărilor Române la călătorii străini din secolele XIV–XVIII*, în „Revista de istorie", 32 (1979), nr 12, p 2 353 – 2 365.

[14] Vezi cadrul general al problemei la Klaus–Detlev–Grothusen, *Die Orientalische Frage als Problem der europaischen Geschichte*, în „Südosteuropa–Mitteilungen". Vierteljahresschrift der Südosteuropa Gesellschaft, Munchen, 18 (1978), nr. 4, p 3–14

www.dacoromanica.ro

(p. 59-61, nr. 793–836) şi apoi *Călători străini în România* (în ordine alfabetică a călătorilor), pe perioade cronologice tematice (1800–1820, 1821, 1822–1847, 1848–1849, 1849–1859, 1859–1866, 1866–1878, 1877–1878, 1878–1900) (p. 70–110, nr. 1 066-1 966). În sfârşit, călătorii pe Dunăre (cronologic) (p. 110–111, nr. 1967–1985) şi unii autori pe ghiduri şi itinerarii (*Referinţe generale*) (p. 112, nr. 1986–1998); completări se pot găsi şi în partea a V-a a lucrării, denumită *Descrieri generale şi geografice*, cuprinzând descrierile geografice ale Ţărilor Române, împărţite din nou cronologic (1800–1821, 1822–1848, 1848–1859, 1859–1878, 1879–1900) (p. 116–123, nr. 2 052–2 206), studiile geografice generale divizate după aceleaşi criterii (p.123–127, nr. 2207–2274), apoi pe provincii: Ţara Românească (şi Oltenia), Dobrogea, Moldova, Bucovina, Transilvania, Banatul şi, la sfârşit, Dunărea şi Carpaţii (p. 138–143, nr. 2 275–2 602 bis). Informaţii sporadice se mai pot depista şi în celelalte părţi ale tomului (VI. *Istorie provincială şi locală* şi VII. *Geografie istorică Cartografie*), oferind astfel o bază cât mai largă de informare[15].

În afara depistărilor de ordin bibliografic[16], editorii noii serii ai colecţiei s-au aplecat şi asupra textelor de călătorie din secolul al XIX-lea propriu-zise, semnalate

---

[15] Această bibliografie, oricât de temeinic lucrată şi tinzând spre exhaustiv, îşi are şi ea lacunele inerente pe care editorii seriei noi a colecţiei *Călători străini despre Ţările Române* au căutat să le suplinească prin propriile lor cercetări în arhive şi biblioteci şi aducerea ei la zi, incluzând apariţiile după 1972 Astfel, printre călătorii ce nu figurează în bibliografia alcătuită de Cornelia Bodea, dar inseraţi în colecţie, amintim pe lordul William Cavendish Bentinck (1801), colonelul Charles Holloway (1802), numismatul Louis Allier de Hauteroche (1803), ofiţerii francezi, colonelul Guilleminot (1807) şi François Daniel Thomassin (1814), economistul István Széchenyi (1821), reverendul Benjamin Barker (1834), diplomatul Nikolai Karlovici Giers (1841), polcovnicul Ivan Nicolaevici Botianov (1846) ş.a., precum şi relatările inedite de călătorie ale lui Stanislas Bellanger (1846) cf. Trevor J. Hope, *The Journey of an English Aristocrat through the Balkans in 1801 Col Lord William Bentinck, M P.* în „Revue des études sud–est éuropéennes", XII (1974), nr. 4, p 561–576, Idem, *British Army Officers in the Danubian Lands, 1799–1802*, în „Revue des études roumaines", Paris, XV (1975), p. 97–112; Andrei Pippidi, *Encore un voyageur français dans les pays roumains ...*, în „Revue roumaine d'histoire, XXVI (1987), nr. 1–2, p. 109–123, N. Isar, *Les Principautés Roumaines au début du XIXe siècle dans les récits des officièrs français ...*, în „Analele Universităţii Bucureşti", Seria Istorie, XXX (1981), p. 79–84; *Széchenyi István Naploi* (Jurnalul lui I S) (ed Gyula Viszeta), vol. II, Budapest, 1926, p. 262–285; Eric D. Tappe, *A Bible Society Agent in the Rumanian Principalities*, în „The Slavonic & East European Review", XVII (1964), no. 99, p. 388–402, *Rumania and the Bible Society until the Crimean War*, în *ibidem*, XLVI (1968), no. 106, p 91–104 şi *Rumania and the Bible Society, 1853–1920*, în ibidem, LI (1973), no. 123, p. 276–291; Charles and Barbara Jelavich, *The education of a Russian statesman. The Memoirs of Nicholas Karlovich Giers*, Berkeley & Los Angeles, 1962, IX + 241 p ; Paul Cernovodeanu et Alvina Lazea, *Un exposé sur les Principautés Danubiennes par le colonel russe Ivan Botianov en 1846* (63 p dactilografiate în ms.); Georges Cioranesco, *La mission de Stanislas Bellanger dans l'Empire Ottoman*, Thessaloniki, 1981, 295 p.

[16] De un real folos s–au arătat a fi şi bibliografiile specializate datorate lui Georges Bengesco, *Bibliographie franco–roumaine depuis le commencement du XIXe siècle jusqu'à nos jours* (ed. A II–a, Paris, 1907), Alexandre Rally et Getta Hélène Rally, *Bibliographie franco–roumaine* (Paris, 1930) sau Octav Păduraru, *Contributions à l'histoire des relations culturelles entre les pays de langue allemande et la Roumanie*, I–ère partie (Bucureşti, 1944), şi *Anglo Roumanian and Roumanian–English Bibliography* (Bucureşti, 1946)

www.dacoromanica.ro

sau traduse parțial în unele lucrări de specialitate. Astfel, exceptând prețioasele referințe generale (întâlnite în special în volumele III și IV ale clasicei lucrări a lui N. Iorga, *Istoria românilor prin călători* (ediția a II-a, București, 1929)[17], au fost depistate metodic studiile sau monografiile închinate călătorilor străini pe naționalități: Marcu Beza, care s-a devotat călătorilor englezi[18], ca și Constantin I. Karadja[19], preocupat de asemenea, ca și Nestor Urechea[20], și de cei germani[21] și scandinavi[22], Paul Desfeuilles și Jacques Lassaigne, ce au consacrat o culegere călătorilor francezi[23], de care s-au mai interesat Theodor Holban[24], Ioan C.

---

[17] În vol. III (cap. IV, *Războiul ruso-turc din 1806–1812 în descrierea călătorilor stăini;* V. *Călători de la răpirea Basarabiei până la Eteria (1812–1821)*; VI *Călători străini în ajunul domniilor pământeni*, VII. *Călători după 1821*; VIII *Călători francezi din epoca Regulamentului Organic*; IX *Călători francezi din epoca războiului Crimeii* (p. 51–352), iar în vol. IV. (cap I *Călători artiști francezi în țările noastre*, II *Călători artiști italieni, germani, elvețieni și englezi în țările noastre*; III. *Călători în epoca de critică*, p. 3–166).

[18] *Călători englezi despre români*, în „Românul", Arad, I (1911), n 147 (7/20 iulie), p 6; nr 150 (10/23 iulie), p 5, nr 158 (18/31 iulie), p 6–7; nr. 163 (23 iulie/5 august), p 5; nr. 165 (25 iulie/7 august), p 6; nr 168 (28 iulie/10 august), p 6; nr 169 (29 iulie/11 august), p. 6, nr. 196 (25 august/7 septembrie), p. 78; nr. 201 (3/16 septembrie), p. 5; nr. 215 (13/26 septembrie), p. 10–11; nr. 232 (22 octombrie/4 noiembrie), p. 6–7; II (1912), nr. 25 (25 ianuarie/7 februarie), p 1–2; Idem, *Papers on the Romanian people and literature*, London, 1920, p. 60–79.

[19] *Călătoria lui Adam Neale* (1805) în „Spicuitor în ogor vecin". II (1920). p. 133–135; *O călătorie pe apele române și prin Basarabia (în 1835)*. XLI (1922), p. 1–8 (despre C. B. Elliott); *Vizita unor prinți persani la București în anul 1836*, în „Revista istorică", XVII (1931), nr 1–3, p 15–80 (însoțiți de publicistul James Baillie Fraser). *Încă o călătorie pe Dunăre*, în „Bul Soc. reg. geogr. rom", XLII (1923). p 7–14 (Laurence Oliphant. 1852). *O călătorie geologică în Ardeal la 1862*, în „Cultura", I (1924), p 365–369 (despre D.T. Ansted)

[20] *Doi călători germani în Țara Românească*, în „Preocupări literare", III (1929), nr 20–21, p 16–19 (despre F. S. Chrismar și E.A. Quitzmann); *Călătoria caretașului german Döbel în Țările Române în 1830*, în „Preocupări literare", III (1928), nr. 4, p. 10–11; nr. 5, p 11–13; nr. 6, p. 20–21; r 7, p. 10–11; *Doi călători străini în Țara Românească*, în „Preocupări literare", II (1927), nr. 16, p. 13–14 (despre A. J. Knickel).

[21] *Un saxon despre mizeria moților pe la începutul veacului trecut*, în „Revista istorică", XXI (1935), nr 1–3, p. 64–66 (despre W G. Beker); *Les aquarelles greques du chevalier de Henikstein*, în „Le Mesager d'Athènes", 1933, nr. 3 407, p. 1; *Craiova și Muntenia în 1835 după ziarul de drum al contelui Moltke*, în „Arhivele Olteniei", VIII (1929), nr. 45–46, p 528–530; *Un neamț despre țara noastră în anul 1858*, în „Analele Dobrogei", VII (926), p. 82–86 (despre W Hamm).

[22] *O calfă de croitor prin țara noastră în 1817*, în „Revista istorică", XIV (1928), nr. 7–9, p 357–360 (despre J. F J. Borsum); *Despre biserica luterană din București*, în *ibidem*, IX (1923), nr. 1–3, p. 121–123 (despre Berggren); *Un diplomat danez la curtea lui Grigore Ghica Vodă (1824)*, în *ibidem*, XIV (1928),.nr. 7–9, p. 361–364 (despre Clausewitz); *Părerile unui suedez despre țara noastră, pe la începutul secolului al XIX-lea*, în *ibidem*, VI (1920), nr 1–2, p. 49–52 (despre J Hedenborg).

[23] *Les Français et la Roumanie*, Bucarest, 1937, 362 p. + 1 h.

[24] *Călători străini despre orașul București*, în „Îndreptarea", XIX (1936), nr. 79, p. 1–6.

www.dacoromanica.ro

Băcilă[25] şi George Oprescu[26]; apoi Gheorghe Bezviconi de cei ruşi[27], R. V. Bossy de finlandezi[28], Manfred Eggermann de elveţieni[29], Al. Dem. Marcu de italieni[30], I. Corfus de polonezi[31], György Kristóf de maghiari[32] şi, în sfârşit, H. Dj. Siruni de cei armeni[33]. Culegeri miscelanee – în perioada interbelică – s-au datorat lui Scarlat Callimaki şi S. Cristian[34], Al. Busuioceanu[35], Corneliu Rudescu[36] şi Constantin Turcu[37]; după cel de-al doilea război mondial, în străinătate, şi-au mai îndreptat atenţia asupra călătorilor francezi Germaine Lebel[38], iar asupra celor englezi Eric D. Tappe[39]. În ţara noastră, în ultimii anii, luându-şi ca model monumentala operă a lui N. Iorga, scriitorul Constantin Cioroiu a alcătuit culegerea tematică *Călători*

---

[25] *Pictori francezi prin ţara noastră 1828 – 1856*, Sibiu, 1823, 40 p + il.

[26] *Ţările Române văzute de artişti francezi (sec XVIII şi XIX)*, Bucureşti, 1926, 77 p + il

[27] *Călători ruşi din Moldova şi Muntenia*, Bucureşti, 1947, p 157 – 437 (pentru secolul al XIX-lea)

[28] *Mărturii finlandeze despre România*, Bucureşti, 1937, 160 p.

[29] *Die Schweizer Kolonien in Rumänien*, Bukarest, *1931, 214 p + pl*

[30] *Românii priviţi din Italia în sec. al XIX-lea*, în „Studii italiene", II (1922), nr 3, p. 1–4, *Un alt abate italian la noi în ţară: Domenico Zanelli şi relaţiunea sa din 1841*, în „Analele Dobrogei", IV (1923), p 157–176; *Edoado Scarfoglio la Bucureşti (1890)*, în „Studii italiene", VII (1940), p 193–195

[31] *Aspecte din Iaşi şi din Bucureşti în timpul ocupaţiei ruseşti din 1853–54 Fragmente dintr-un jurnal polonez*, în *Omagiu lui Ioan Lupaş* . , Bucureşti, 1943, p 170–177

[32] *Dunántúli irók – Erdélyben, Adlék az Erdélyismeret történetéhez* (Scriitori maghiari din Panonia în Transilvania. Contribuţii la istoria cunoaşterii Transilvaniei), Györ, 1935, 25 p şi *Schriftsteller diesseits vom Königspass in Siebenbürgen*, Cluj (Kolozsvár), 1942, 253 p

[33] *Armenii în România*, Bucureşti, 1940, 48, p. şi *Armenii în viaţa economică a Ţărilor Române*, Bucureşti, 1944, 93 p + 16 pl.

[34] *Călători şi scriitori străini despre evreii din Principatele Româneşti*, Iaşi, 1935, V + 138 p.

[35] *Călători şi scriitori străini despreŢările Române*, în *Închinarea lui Nicolae Iorga...*, Cluj, 1931, p. 84 – 92.

[36] *Experţi străini despre noi la epoci diferite*, în „Revista Fundaţiilor Regale", IV (1937), nr 5, p 360–370

[37] *Călători străini prin judeţul Neamţ*, în „Anuarul Şcolii Normale din Piatra Neamţ", 1919–1939, p. 103 – 112.

[38] *La France et les Principautés Danubiennes (du XIVe siècle à la chute de Napoléon I–er)*, Paris, V–VI, 1955, p. 273–302.

[39] *Some new English travelers in the Rumanian Principalities*, în „Revue des études roumaines", Paris, V–VI, 1960, p 247–256; *Sir David Wilkie's Portrait of Sotiri, Principal Albanian to the British Consulate at Bucharest*, în „Revue roumaine de l'histoire de l'art", 7 (1970) Série Beaux–Arts, p. 115–117; *English speakng travellers by boat on the lower Danube*, în „Bulletin de l'Association internationale d'études du sud–est européennes", IX (1971), nr 1–2, p 34–40, *The Skene family in South Eastern Europe*, în „Revue des etudes sud–est européennes", X (1972), nr 3, p 581–584; *E. E. and J. A. Crowe and Rumanian Union: some unpublished letters of 1857*, în „The Slavonic & East European Review", XLI (1962), no. 96, p. 135–144; *Rumania after the Union as seen by two English journalists* în *ibidem*, XXXIX (1960), no 92, p. 198–216; *E. C. Grenville Murray and Rumania*, în „Revue de Littérature comparée", 1965, p. 39–448; *General Gordon in Rumania* în „The Slavonic & East European Review", XXXV (1957), no. 85, p. 566–573

www.dacoromanica.ro

la Pontul Euxin (Bucureşti, 1984), dedicând o mare parte a cărţii sale peregrinilor din secolul al XIX-lea[40]; inspirându-se din colecţia *Călători străini despre Ţările Române*[41], seria veche, publicista Simona Vărzaru a făcut o încercare – nereuşită – de a edita o antologie selectivă *Prin Ţările Române. Călători străini din secolul al XIX-lea* (Bucureşti, 1984)[42], iar cercetătorul Dan Amedeu Lăzărescu să abordeze, în mod ambiţios, chiar *Istoria României prin călători*, din care au apărut până acum două volume (Bucureşti, 1985 şi 1986), pentru perioada 1716-1821, şi alte două intitulate *Imaginea poporului român în conştiinţa europeană* (Bucureşti, 1995 şi 1999), tratând intervalul 1821–1834[43].

Editorii seriei noi a colecţiei, pornind de la o bază documentară temeinică, s-au străduit să asigure un caracter cât mai complet lucrării lor menite a reflecta, în

---

[40] În al său *Cuvânt înainte*, autorul mărturisea că „cei ce au trecut prin acest ţinut <pontic = n.n.>, dintr–un motiv sau altul, de–a lungul timpurilor, au fost foarte numeroşi, unii dintre ei personalităţi cu totul remarcabile. Această surprinzătoare revelaţie ne–a suscitat ideea de a strânge la un loc mărturiile de aiurea la *Pontul Euxin*, nu însă cu intenţie de a scrie, prin călători, o istorie a ţinutului dunărean, ci în scopul de a releva, [...], folosind relaţiile de voiaj ale celor ce au drumeţit cândva pe aici sau consemnările despre trecerea prin aceste locuri a unor mari personalităţi istorice, evoluţia meleagurilor pontice de–a lungul vremurilor, permanenta şi continuitatea poporului român în spatiul dintre Dunăre şi Mare, importanţa unor evenimente petrecute în zonă pentru destinul Europei de sud-est şi al latinităţii orientale, remarcabilul progres realizat în Dobrogea după războiul de independenţă" (p. 5–6).

[41] Proliferarea unor asemenea materiale se datorează şi nefericitei întreruperi temporare a publicării colecţiei, în 1983, dând naştere la tot felul de iniţiative venite de aiurea, aspirând, nu totdeauna cu temei, să suplinească sau chiar să ducă mai departe vechea colecţie, fără ca editorul să dispună de pregătirea filologică şi competenţa istorică indispensabile ducerii la bun sfârşit a unei astfel de temerare întreprinderi

[42] În chip prezumţios editoarea afirma că lucrarea ei „s–a născut din dorinţa de a schiţa o imagine a României în secolul al XIX–lea, cu alte instrumente decât cele ale istoricului (prezentare şi interpretare de date, evenimente, personalităţi), adică prin intermediul unor pagini extrase din jurnalele de călătorie, notele de drum, corespondenţa, amintirile unor călători străini care au trecut prin ţara noastră. Din mărturiile celor aproape cincizeci (!!) de autori pe care i-am consultat <reducându–se de fapt la 18 dintre care unul aparţine secolului al XVIII–lea = n.n.>, oferim acum cititorilor doar o *schiţă* din vastul tablou alcătuit din peisaje, portrete şi naraţiuni literare sau din studii istorice, politice, economice, sociologice, etnografice, artistice, literare ale României din veacul trecut" (p 5) Asupra carenţelor supărătoare ale acestei pseudoantologii, vezi recenzia mea publicată în „Revista de istorie", 38 (1985), nr. 9, p. 906–910, cu toate observaţiile, îndreptările şi completările necesare.

[43] Autorul s–a străduit ca, făcând apel la cele mai caracteristice mărturii, să ilustreze modul în care străinii au fost în măsură să perceapă realităţile atât de complexe şi contradictorii prezentate de societatea românească, într–o perioadă de intense frământări şi transformări pe plan socio–economic şi politic, corespunzătoare trecerii de la formele cele mai desuete ale feudalismului spre un capitalism incipient, cf recenzia mea publicată în „Revista de istorie", 41 (1988), nr 2, p 243–247, la volumele I şi II ale lucrării. Dan A. Lăzărescu a inserat în volumul II – printre altele – fragmente relevante din textele a patru călători englezi (Thomas Thornton, William Wilkinson, Adam Neale şi William Mc Michael). doi francezi (maiorul Demian şi Marcel de Serres) şi un italian (Felice Caronni), ce interesează perioada 1801–1821.

www.dacoromanica.ro

mod corespunzător, diversele aspecte ale societății românești din prima jumătate a secolului al XIX-lea, reconstituite nu numai prin fragmentele cele mai semnificative extrase din monografiile de largă respirație ca acelea datorate unor: Wilkinson, Recordon, Iakovenko, Laurençon, Huch, Demidov, Colson, Bellanger, Vaillant, Koch sau Neigebaur, dar și din amalgamul relatărilor de mai mică importață și întindere – cu caracter caleidoscopic și mozaical, din jurnale, note fugare de drum sau însemnări memorialistice – constituind grosul mărturiilor. Din punct de vedere al naționalității, călătorii secolului al XIX-lea sunt extrem de diferiți; ei aparțin în număr foarte ridicat, în primul rând, marilor puteri europene, cifra francezilor, englezilor, germanilor, austriecilor și rușilor fiind deosebit de ridicată. Totodată constatăm însă și – nu puțini – peregrini aparținând țărilor vecine (Polonia, Ungaria și Serbia), ca și Greciei și Italiei (ca expresie geografică), Elveției, Finlandei sau Peninsulei Scandinave. Mai mic este numărul călătorilor iberici și al celor exotici (de pildă prinții persani Riza Culi Mârza, Negie Culi Mârza și Timur Mârza la 1836)[44], iar în premieră întâlnim primii peregrini din Statele Unite ale Americii poposiți pe meleagurile noastre, în persoana medicului Valentine Mott și a lui Vincent Nolte la 1840 și 1841[45].

Varietatea originii sociale și a profesiilor călătorilor veacului trecut este mare; mulți aparțin încă aristocrației (în special diplomații[46], militarii[47] cu grade superioare sau unii „turiști" sau „globe-trotters" de ocazie[48]), dar majoritatea sunt recrutați din burghezia devenită atotputernică în Occident, în secolul ascensiunii capitalismului și a rânduielilor liberal democrate. Astfel din această din urmă

---

[44] James Bailie Fraser, *Narrative of the Residence of the Persian Princes in London in 1835 and 1836*, vol. II, London, 1842.

[45] V. Mott, *Travels in Europe and the East*, New York, 1842; *The Memoirs of Vincent Nolte*, New Zork, 1854; N Iorga, *Încă un călător la noi*, în „Revista istorică", XXVIII (1942), nr 1–12, p 20–21; P. Cernovodeanu și I. Stanciu, *Imaginea Lumii Noi în Țările Române și primele lor relații cu Statele Unite ale Americii până în 1859*, București, 1977, p. 112.

[46] Ca, de pildă, Don Ignacio del Corral y Aguirre (1801), contele Charles Frédéric Reinhard (1806), baronul Ludwig von Sturmer (1816), contele Alexandre Jean de Ribeaupierre (1827), C O L. von Arnim (1839) ș a.

[47] Dintre care menționăm pe colonelul lord William Cavendish Bentinck (1801), generalul conte de Rochechouart (1806), generalul conte Andrault de Langeron (1806–12), generalul conte Mihail I. Kutuzov (1810–1912, căpitanul (viitorul mareșal Helmuth von Moltke (1835), mareșalul Auguste Marmont, duce de Raguza (1837), Sir Stephen Lakeman (1854), Julius von Hessinghausen (1856) ș.a

[48] Categorie foarte numeroasă din care spicum pe contele Vincze Batthyány (1801), contele de Moriolles (1809), contele Auguste Messence de Lagarde (1812–13), Sir Robert Ker Porter (1820), baronul d'Haussez (1831), baronul Karl Th. Von Halburg–Broich (1836), prințul Heinrich von Pückler–Muskau (1837), prințul Henri de Bourbon, conte de Chambord (1839), pretendent la tronul Franței, lady Charlotte Vane, marchiză de Londonderry (1841), vicontele Al. de Vallon (1843), Gabrielle de Courtiras, contesa Dash (1845) sau baroana Aloyse de Carlowitz (1846).

www.dacoromanica.ro

categorie se recrutează din punct de vedere profesional medici[49], geologi şi naturalişti[50], cadre didactice, publicişti, literaţi şi ziarişti[51], ofiţeri de carieră[52], artişti plastici[53], muzicieni[54]. Se mai întâlnesc încă preoţi şi misionari aparţinând atât cultului ortodox[55], cât şi confesiunilor catolice[56] şi mai ales protestante[57] şi foarte puţini meseriaşi cu ştiinţă de carte, care să fi lăsat mărturii scrise asupra periplului lor (o calfă de croitor, un croitor şi un căruţaş)[58].

Mijloacele de călătorie au fost şi ele diferite; cel mai adesea erau urmate căile terestre, în lipsa „drumului de fier", răspândit în vestul şi centrul Europei din al patrulea deceniu al secolului trecut, folosindu-se cu precădere „căruţa de poştă" sau poştalionul[59], iar pentru peregrinii mai înstăriţi trăsuri sau caleşti, închiriate sau

---

[49] Cum a fost Adam Neale (1805), Stefan Dobronravov (1831), Val. Mott (1834), E Zacharia (1838), Josseph Dorner (1839), August Griesebach (1839), Ernst A Quitzmann (1847), Benjamin Appert (1851). C. W. Wutzer (1857) etc.

[50] Din rândul cărora amintim pe Edw Dan Clarke (1801) W. G Backer (1805–6), Felice Caronni (1809), Sonnini de Manoncour (1810–11), F. S. Beudant (1818), Lill von Lilienbach (1834), D Lowi sau Lowir (1834), A. Rochel (1835), J. J Huot (1837–38), Gustav Schuller (1838) ş.a

[51] Din nou profesiuni foarte des întâlnite înglobând pe· Fr Recordon (1815), William Mc Michael (1818), F S. Chrismar (1833), Saint Marc Girardin (1836), James B. Fraser (1836), Stanislas Bellanger (1836 şi 1846), Al Royer (1837), Raoul Perrin (1838), J B. Morot (1839–1840), Hans Andersen (1841), Fr. Grillparzer (1843), Karl Koch (1843), J. A Vaillant (1844), Adoplhe Joanne (1846), Porfir Uspenski (1846), Xavier Hommaire de Hell (1846), Hypolite Desprez (1848), J. H Ubicini (1848), John Paget (1848–1849), Patrick O'Brien (1853–1854), celebrul Lev Tolstoi (1854), Eugène Jouve (1854) etc.

[52] Printre care spicuim pe chirurgul militar William Wittman (1802), căpitanii Aubert (1807). John Mc Donald Kinneir (1813), Bacheville (1817), J. E Alexander (1826), Ch Colville Frankland (1827), Rosenstrom, Alexandr Mihailovici Danilevski şi Fredryk Nyberg (1828–1829), J. Sabatier şi A Desaint (1848), ofiţerul rus Sercevski (1854), ofiţer anonim polon (1854) ş a.

[53] Cei mai cunoscuţi fiind Louis Dupré (1819), Auguste D Raffet (1837), Michael Bouquet (1840), Ch. Doussault (1843) şi Théodore Valério (1855).

[54] Cel mai celebru fiind, fără îndoială, Franz Liszt (1846).

[55] Cum au fost, de pildă, protoiereul Matia Nenadoviæ (1807) sau călugărul Partenie (1846).

[56] Dintre care menţionăm pe : abatele Domenico Zanelli (1841), preotul A. Wasniewski (1846), priorul Sombreuil (1847) sau monseniorul Joseph Mislin (1848).

[57] În totalitate englezi sau scoţieni, şi anume· reverendul Richard Walsh (1824), rev. Nathaniel Burton (1837), clergimenii misionari Andrew Bonner şi Robert Mc Cheyne (1839), rev. George Fisk (1842).

[58] Anume J. F. Borsum (1817), Ernst Döbel (1831) şi P. D Holthaus (1829, 1840, 1843).

[59] În prima jumătate a secolului trecut a fost iniţiată o adevărată literatură a străinilor închinată mijloacelor de transport din Principate din rândul căreia cea mai reprezentativă lucrare a rămas faimoasa *Le (!) Keroutza. Voyage en Moldo–Valachie*, a lui Stanislas Bellanger (Paris, 2 vol 1846). În istoriografia română modernă se evidenţiază în acest domeniu meritoriile contribuţii ale lui Nestor Urechia *Căruţa poştei (Cum călătoreau strămoşii noştri)*, Bucureşti, 1907, 99 p.; *Drumurile noastre*, Bucureşti, 1911, 145 p , şi *Drumul Braşovului*, Bucureşti, 1913, 310 p. + il., iar în ultimele decenii au apărut Al. Cebuc, *Din istoria transportului de călători în Bucureşti*, Bucureşti, 1962, 211 p. + il., şi C. Mocanu, *Din istoria transportului de călători în România*, Bucureşti, 1967, 231 p. + il. (în special, p. 45–85).

www.dacoromanica.ro

personale; după 1834 s-a folosit din ce în ce mai mult Dunărea, odată cu înființarea companiei vaselor cu aburi[60].

Ruta de călătorie cea mai obişnuită, care străbătea, de pildă, Transilvania şi Țara Românească, în drum spre Istanbul, trecea prin oraşele Cluj–Alba Iulia–Sibiu, de unde se diviza în două artere spre a ajunge la Bucureşti: una traversa Carpații prin trecătoarea Turnu Roşu (unde se afla instalată la graniță carantina autorităților austriece)[61], coborându-se spre capitală prin Râmnicu Vâlcea – Piteşti, iar cealaltă prin Braşov – trecătoarea Rucăr – Câineni – Câmpulung – Târgovişte, sau pe valea Prahovei prin Ploieşti, ambele trasee trecând prin Bucureşti. Dacă drumeții veneau dinspre Banat, atunci urmau itinerariul Timişoara – Lugoj – Hunedoara – Alba Iulia – Sibiu, şi de acolo drumul obişnuit către capitala Țării Româneşti, sau coborau de la Timişoara spre Cerneți la Dunăre, iar apoi prin Craiova – Slatina – Piteşti spre Bucureşti. Din capitală se îndreptau, de obicei, spre Dunăre, fie la Giurgiu, fie la Călăraşi, pe unde traversau fluviul spre a ajunge respectiv la Rusciuk ori Silistra, în Bulgaria, iar de acolo luau drumul Istanbulului.

Peregrinii ce străbăteau Moldova coborând spre Marea Neagră utilizau axul Cernăuți – Siret – Suceava (prin Bucovina ocupată de austrieci) – Iaşi – Fălciu – Galați, urmând apoi calea Dunării până la vărsare; când călătoreau spre Țara Românească, ei foloseau ruta Iaşi – Roman – Bacău – Adjud – Focşani, iar spre Transilvania treceau Carpații prin pasurile Oituz şi Bârgău, respectiv spre Târgu Secuiesc, Braşov sau Bistrița; către Rusia foloseau calea Iaşi – Ungheni – Chişinău, localitate aflată în Basarabia anexată imperiului vecin, în 1812.

Călătorii ce foloseau calea Dunării, îmbarcându-se pe vasele cu aburi fie la Viena, fie la Pesta, făceau o transbordare la Porțile de Fier, apoi la Cerneți – Calafat – Corabia, urmau cursul fluviului până la Giurgiu (de aici spre Bucureşti) ori îşi continuau drumul până la Galați (pentru Moldova) sau treceau prin Deltă (prin brațul Sulina) către Odesa sau Istanbul. Datorită acaparării Gurilor Dunării de către Rusia țaristă, prin tratatul de la Adrianopol (1829), până în perioada războiului Crimeii, s-au înregistrat greutăți de navigație în zona Deltei, încât după 1838 au apărut, în Anglia, Franța şi Austria, primele proiecte de realizare a unui canal navigabil de-a lungul Dunării între Cernavoda sau Rasova–Constanța, spre a scurta

---

[60] În această privință, călătorii englezi au deținut prioritatea, folosind cel mai intens calea Dunării după înființarea navigației cu aburi; din rândurile lor amintim pe: Michael Quin (1835), Edmund Spencer (1836), Miss Pardoe (1837), Adolphus Slade (1839), W. T. Cuming (1840), Charlotte Vane, marchiză de Londonderry (1840–1841), Richard Snow (1842), John Balgrave Simpson (1847), Edmund Spencer (1850) şi J. H Skene (1850 – 1851). Pentru cursele de vapoare cu aburi în epocă, vezi şi Al. Cebuc, *op. cit* , şi C. Mocanu, *op cit.*, p 179–186.

[61] Vezi pentru unii călători ce au trecut pe la carantina din Turnu Roşu la Baron Gustav Bedeus, *Trecătoarea de la Turnu Roşu*, Bucureşti, 1910, 24 p. şi C. I Karadja, *Ceva despre Turnul Roşu*, în „Arhivele Olteniei", III (1924), p. 97–110

www.dacoromanica.ro

astfel ruta între Viena şi Istanbul şi a ocoli regiunea nevralgică a Deltei[62]; în acest sens călătorii străini ai deceniilor patru şi cinci au fost antrenaţi într-o adevărată literatură polemică în jurul acestui proiect[63], abandonat după 1854 şi neprinzând viaţă decât în zilele noastre.

În sfârşit, dacă doreau să drumeţească prin Dobrogea spre Istanbul, călătorii din Ţara Românească traversau Dunărea pe la Hârşova sau Cernavoda, iar cei din Moldova pe la Isaccea ori Tulcea şi de acolo prin Babadag – Constanţa – Mangalia se îndreptau spre Varna, în Bulgaria, iar din această din urmă localitate, fie pe mare, fie pe uscat, ajungeau în capitala Imperiului Otoman. Aceleaşi rute erau valabile şi pentru drumeţii ce se întorceau din Turcia şi luau calea Europei centrale spre Viena ori se îndreptau către Rusia.

Abundenţa relaţiilor de călătorie şi a mărturiilor privind Ţările Române în prima jumătate a secolului al XIX-lea – epocă de destrămare a feudalismului şi a formării relaţiilor capitaliste în Ţările Române, ilustrate prin sfârşitul regimului fanariot, domniile pământene şi perioada regulamentară în Principatele Dunărene şi de înăsprire a politicii autoritare habsburgice în Transilvania, mai ales în timpul guvernării lui Metternich – se explică, aşa cum am arătat, şi activării, pe plan internaţional, a „problemei orientale" şi a intensificării luptei de eliberare naţională şi emancipare socială a popoarelor din Balcani.

De atenţia cuvenită s-au bucurat în faţa călătorilor evenimentele majore ale epocii: Revoluţiile din 1821 şi 1848. Iakovenko, Wyburn, Laurençon şi Pertusier au fost martorii celei dintâi şi au încercat să reliefeze individualitatea acţiunii iniţiate de românii lui Tudor Vladimirescu faţă de ridicarea Eteriei greceşti, sub Alexandru Ipsilanti[64]. Revoluţia din 1848 a fost, în shimb, atent analizată de Blaze de Bury, Hyppolyte Desprez, căpitanii Jean Desaint şi André Sabatier, Jean Henri Ubbicini sau John Paget relevând idealul de libertate şi unitate întâlnite în cele trei ţări româneşti şi dorinţa lor de descătuşare de sub dominaţia celor trei imperii autocrate: otoman, ţarist şi habsburgic[65].

---

[62] Vezi discuţia în studiul meu, *Românii şi primele proiecte de construire a canalului Dunăre – Marea Neagră (1838–1856)*, în „Revista de istorie", 29 (1976), nr 2, p. 189–209, şi Stela Mărieş, *Unveröffentlichte Dokumente in Deutschen Archiven über das Projekt des Donau–Schwarzen–Mees–Kanalbaus (1855–1856)* în „Revue roumaine d'histoire", XXVI (1987), nr 3, p 229–243

[63] Printre susţinătorii canalului apar . H. Moltke (1835), Saint Marc Girardin (1836), Karl von Vincke Olbendorf (1837), E. Zacharia (1838), A Slade (1838), A. Griesebach (1839), Felix Colson (1839), Hans Andersen (1841), K. Koch (1843), A. de Valon (1843)

[64] Relatările lor pot fi comparate şi cu rapoartele diplomatice ale vremii reunite în volumul *Revoluţia din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu. Documente externe*, Bucureşti, 1980, 496 p. + il.

[65] Pentru încadrarea acestor mărturii în contextul evenimentelor, a se folosi preţioasa antologie a Corneliei Bodea, *1848 la români. O istorie în date şi mărturii*, Bucureşti, 1982, partea I şi II, 1 276 p ; partea a III-a, Bucureşti, 1998, 737 p

www.dacoromanica.ro

În măsura în care, odată cu slăbirea dominației otomane, s-a consolidat poziția Țărilor Române, pe plan economic și politic, și s-au lărgit legăturile cu restul Europei, a crescut și interesul străinilor pentru această regiune a sud-estului continentului, dând noi dimensiuni „problemei orientale" și deschizând perspective nebănuite pentru comerțul mondial.

În majoritatea cazurilor, mărturiile străinilor prezintă o suficientă doză de obiectivitate și pot fi adoptate ca izvoare de epocă; chiar și critica ce se face stărilor negative întâlnite în țările noastre este relevată în colecție și nu escamotată. În acest sens sunt încă valabile și foarte actuale considerentele lui Victor Papacostea, făcute în 1924: „Cum am mai spus, pe toți acești călători i-a izbit, într-o măsură mai mică ori mai mare, ceea ce este particular vieții românești și împrejurărilor istorice în care ei au cunoscut-o; cele bune și cele rele... Iată de ce, mai ales prin latura lor critică, aceste povestiri trebuie să stea la îndemâna tuturor – tineretului în special, a cărui educație trebuie îndreptată către o mai sinceră și deplină cunoaștere a ființei noastre etnice și istorice. Prea multă vreme am fost victimele unei dureroase mistificații privind viața poporului nostru, prin viziunea carului cu boi ireproșabil al lui Grigorescu sau prin aceea aproape mitologică a cosânzenelor lui Coșbuc. În dosul acestui decor de teatru feeric, s-a urzit și pregătit, o jumătate de secol, ruina și decepția de mai târziu. E timpul și pentru noi – își încheie considerațiile autorul – să dăm o educație mai realistă sentimentelor naționale și într-o însemnată parte, povestirile critice ale străinilor ne vor folosi. Doar prin Orient, prin fundul Asiei Mici și al Armeniei se mai văd și azi (1924 – *n.n.*) oameni care, atinși de anumite boale, urâte și nedemne prin proveniența lor, își ascund plăgile în cârpe și nu le mărturisesc medicilor ani de zile, dintr-un bizar sentiment de demnitate și pudoare!"[66]

Tot atât de adevărat este că editorii au folosit mărturiile călătorilor cu toată răspunderea cuvenită. În cazul când constatările critice ale peregrinilor nu erau obiective, ci deformau realitatea, fiind calomnioase, s-a luat poziție pentru explicarea atitudinii autorilor respectivi și combaterea aprecierilor lor eronate; tot așa și în cazul laudelor nemeritate pentru anumite stări de lucruri defectuoase sau a apologiei gratuite făcute unor domnitori sau guvernanți politici. Datorită poziției sociale, a intereselor diferite, a profesiei și mai ales a mediului de viață și cultură din care proveneau, acești călători, recrutați din mijlocul unor categorii atât de variate, au proiectat – în mod conștient sau nu – o lumină proprie asupra realităților pe care le descriau. Uneori concepute în mod grăbit, cu informații disparate, notate în graba condeiului, conținând impresii superficiale și de suprafață sau locuri comune, descrierile de călătorie – datorate mai ales unor observatori atenți și perspicace – tind, pe măsura timpului, să se amplifice, îmbrățișând cât mai multe domenii de activitate, să includă și elemente statistice și să treacă, mai ales în epoca

[66] V. Papacostea, *Scrierile călătorilor străini despre noi*, p. 7.

www.dacoromanica.ro

regulamentară, la ample analize ale stării de spirit ale opiniei publice, la situaţia socio-economică şi politică a Principatelor. Wilkinson, Bois le Comte, Huch, Saint Marc Girardin, Thouvenel, Vaillant, Billecocq sau Neigebaur nu se mai limitează la evidenţierea originii şi trecutului istoric al poporului nostru, ci axează istoria Ţărilor Române pe realitatea faptelor şi precizia amănuntelor – la nivelul puterii lor de înţelegere –, bazându-se pe datele demografice şi analiza structurilor sociale, examinând şi gradul de dezvoltare a învăţământului, culturii şi artelor, înregistrând înfăptuirile pe plan edilitar şi urbanistic în opera de modernizare a oraşelor de pe teritoriul carpato-danubiano-pontic.

Simplii turişti ca: Döbel, Holthaus, Elliot, Grillparzer, Halburg Broich, Quin, Puckler Muskau, Andersen, de Valon, baroana de Carlowitz, contesa Dash, contele de Chambord, marchiza de Londonderry ş.a. ne redau, în aceeaşi epocă, impresii literare şi anecdotice, care îşi găsesc locul cuvenit în cunoaşterea moravurilor şi a vieţii noaste sociale din trecut.

Ofiţerii armatelor străine ce au străbătut ţările noastre sau cantonat în decursul numeroaselor campanii pe teritoriul Principatelor, în frunte cu: Bentinck, Langeron, Kutuzov, Ciceagov, Mc. Kinner, Nyberg, Ramsay, Mihailovski-Danielevski, Liprandi, Batianov, Sercevski, anonimul polon etc. ne-au lăsat la rândul lor, însemnări preţioase cu caracter documentar, descrieri de fortificaţii militare şi ridicări de planuri şi relevee ale unor aşezări întărite de pe linia Dunării, ca şi a oraşelor Bucureşti şi Iaşi, de care merită să se ţină seama.

Transilvania şi Banatul au fost străbătute de: Clarke, Caronni, Martini, Walsh, Ackner, Krickel, Burton, Elsner, Dorner, D'Haussez, Gerando, Kohl, Klein, Uhl, Rey, Paget şi atâţia alţii care – nutrind sau nu simpatie faţă de populaţia românească majoritară asuprită din provinciile intracarpatice – n-au tăgăduit viaţa ei plină de privaţiuni şi frustrare, resimţită pe plan politic şi socio-economic, în raport cu celelalte trei naţiuni privilegiate.

În sfârşit, tot din prima jumătate a secolului al XIX-lea datează şi o mai completă prezentare iconografică a peisajului românesc, făurită de mâna unor artişti străini, autori ai minunatelor gravuri şi acuarele, în care au redat monumente, scene pitoreşti şi diferite tipuri sociale prevalând cel al ţăranilor. Schiţele, desenele şi gravurile unui de Béarn, Barabas, Raffet, Bouquet, Doussault, Valério sau Lancelot reînvie o epocă, completate cu textul care le însoţeşte, ilustrează o societate, oglindesc în mod fidel imaginea trecutului.

Aşadar, prin pana diferiţilor călători se poate reconstitui istoria Ţărilor Române în veacul trecut, abordată din cele mai variate puncte de vedere: istoric şi arheologic, social şi etnic, cu contrastele izbitoare dintre clase, cu activitatea vie a comerţului, cu apariţia primelor întreprinderi manufacturiere, cu prefacerile de pe plan edilitar şi urbanistic, în sfârşit, cu moravurile şi viaţa spirituală a epocii. Totodată ochiul format al cititorului avizat va trebui să discearnă în cuprinsul textelor unor relatări de călătorie în afara contribuţiei originale a autorilor şi a

www.dacoromanica.ro

imaginilor înregistrate „pe viu" şi eventualele împrumuturi, câteodată preluate necritic şi fără indicarea sursei din operele unor predecesori. Din acest punct de vedere scrierile mai vechi ale lui Carra, Sestini, Sulzer, Raicevich sau mai noi ale lui Wilkinson, Colson sau Vaillant au fost copios „consultate", în prima jumătate a secolului al XIX-lea şi chiar mai târziu şi uneori „fidel", fără prea multe scrupule. A stat însă în sarcina editorilor să depisteze asemenea „aluviuni" şi să le semnaleze ca atare.

Nu-mi mai rămâne, în final, decât să redau ca „mostre" extrase din relatările cele mai semnificative de călătorie ale epocii, ilustrând starea de spirit a opiniei publice, şi câteva aspecte caracteristice ale vieţii social-politice, edilitar urbanistice şi culturale din Ţările Române până la 1859.

Desigur aceste consideraţii generale nu au menirea de a se suprapune introducerilor la cele patru volume, propuse a se încheia cu anul 1859, ci năzuiesc să puncteze unele faţete ale societăţii, îndeosebi din epoca de „renaştere naţională", de zămislire a bazelor statului naţional român modern, când poporul nostru începe să se afirme pe plan politic european şi Principatele tind să deţină o pondere apreciabilă în „problema orientală", odată cu înteţirea luptei lor de eliberare socială şi naţională.

Deşi firesc ar fi să încep cu unele fragmente redând, în primul rând, cadrul geografic teritorial şi economic[67], totuşi esenţial mi se pare să arăt, cu precădere, cum au putut călătorii străini să perceapă starea de spirit a societăţii regulamentare, epocă de mari prefaceri şi înnoiri – cu toate limitele impuse de apăsătorul protectorat ţarist – şi cum a evoluat procesul lor de „europenizare". Din acest punct de vedere cel mai perspicace observator mi se pare a fi diplomatul francez baronul Charles de Bois le Comte (1796–1863), însărcinat de către cabinetul din Paris cu o misiune itinerantă în Egipt, Siria şi Balcani în anii 1833–1835, deoarece se manifesta o suficientă îngrijorare, împărtăşită şi de guvernul britanic, din pricina poziţiei privilegiate şi ameninţătoare, pentru interesele puterilor occidentale, obţinută de Rusia ţaristă la Strâmtori şi în bazinul pontic odată cu încheierea tratatului de la Unkiar-Iskelessi (8 iulie 1833), ce punea, virtual, Imperiul Otoman sub protectoratul, abia deghizat, al ambiţiosului monarh autocrat, Nicolae I.

Amintitul ambasador a petrecut două săptămâni la Bucureşti (între 10–23 aprilie 1834) şi alte zece zile la Iaşi (între 26 aprilie–4 mai) perioadă, în care dorind

[67] Cea mai grăitoare descriere pentru epoca luată în studiu se datorează, fără îndoială, atentului agent consular francez Felix Colson (1804–1870) implicat şi în viaţa politică a Principatelor, autor al ilustrativei lucrări *De l'état présent et de l'avenir des Principautés de Moldavie et de Valachie*, Paris, 1839, care începe cu o prezentare a cadrului geografic al Ţării Româneşti şi Moldovei, incluzând formele de relief, reţeaua hidrografică, regnurile vegetal şi animal, fenomenele meteorologice, împărţirea administrativ–teritorială a Principatelor, populaţia (pe categorii sociale şi îndeletniciri profesionale, cu date statistice), finanţele şi regimul contribuabililor, situaţiile şi resursele militare (p 1–24).

www.dacoromanica.ro

să cunoască opiniile diferitelor cercuri politice asupra situației Țărilor Române, s-a întâlnit cu o serie de pesonalități din capitalele celor două Principate, și anume: cu fostul domn Grigore al IV-lea Ghica, cu mitropolitul Grigore, cu vornicul Gheorghe Filipescu, cu generalul Nicolae Mavros, cu Barbu Știrbei, cu Ianache Văcărescu și, respectiv, vicepreședintele Divanurilor de sub administrația militară de ocupație rusească, generalul Teodor Iakovlevici Mirkovici, cu Mihail Sturdza (viitorul domn), mitropolitul Veniamin Costache și cu alți membri ai Consiliului administrativ moldovean. Bois le Comte a reușit astfel să ia act, în linii mari, de doleanțele, temerile și speranțele împărtășite de diferiții săi interlocutori, să aprecieze caracterul și rezultatele administrației militare ruse de ocupație în Țările Române între 1828 și 1834[68], și să-și creeze o imagine de ansamblu a ponderii căpătate de Principate în problema orientală. Toate acestea se găsesc în diferitele rapoarte înaintate ministrului francez al afacerilor externe, contele Henri Gautier de Rigny, între 10 și 18 mai 1834, cu privire mai ales la relațiile dintre puterile europene și Principate, situația lor politică, economică, socială și administrativă. Impresiile baronului Charles de Bois le Comte asupra capitalei Țării Românești și spiritului societății sunt grăitoare: „Bucureștii pustiiți de războaie, de tulburările interne și de incendii, se refac repede. Amestec de palate frumoase și de colibe sărmane, când sub înfățișarea unui mare sat și când sub aceia a unui oraș european, această așezare, are în întregimea ei aparenta și fizionomia unei capitale. Luxul exagerat care domnește aici s-a dezbărat de înfățișarea sa asiatică, fiind mai apropiat de moravurile noastre, el era întreținut odinioară prin marile bogății pe care le strângeau boierii din dregătoriile publice. Astăzi însă venitul acestor funcții fiind limitat, boierii rămân cu averile risipite din cauza dezmățului și incapacității lor"[69]

Despre țărani, diplomatul francez află de la vornicul Filipescu că „progresele pe care le fac [...] sunt atât de rapide încât în fiecare an ar trebui să schimbăm limbajul pe care l-am ținut anul trecut și care se dovedește a nu mai corespunde stării lor morale și dezvoltării ideilor lor. Altădată nu ne trebuia decât o bâtă spre a-i conduce; acum trebuie să le dovedești justețea celor cerute... Pe măsură ce vechea opresiune se depărtează de ei, caracterul lor se relevă și sentimentul care l-au căpătat că există un drept și pentru ei îi obișnuiește, puțin câte puțin, cu ideea că au și ei datorii de împlinit"[70].

---

[68] Bois le Comte a studiat situatia din Principate și prin deplasări efectuate în afara celor două capitale. Astfel în Țara Românească el a fost însoțit, de pildă, în vizita făcută în județul Mehedinți, de boiernașul Mihalache Lăpușneanu, rânduit în această atribuție de Departamentul Treburilor din lăuntru la 5 mai 1834 (document inedit la Muzeul de Istorie și Artă al Municipiului București, arhiva secției moderne, nr. inv. 42.599).

[69] E de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor* (ed. Nerva Hodoș), vol. XVII, București, 1913, p. 358, doc. nr. DXIV.

[70] *Ibidem*, p 338, doc nr DXII.

www.dacoromanica.ro

Prin starea de spirit întâlnită la Bucureşti, Bois le Comte se îndoieşte de existenţa unei adevărate opinii publice în capitala principatului muntean: „Este un amestec de principii, de idei şi moravuri opuse. E icoana pestriţă a unei epoci de tranziţie care n-a ajuns încă la o opinie dominantă, la idei prezente, la o regulă generală de predare şi expresie; e o nesiguranţă generală asupra drepturilor, îndatoririlor şi obligaţiilor, un amestec de idei franceze şi ruseşti, de independenţă şi de slugărnicie, de liberalism şi de privilegii boiereşti, pe lângă câteva idei turceşti în toată brutalitatea lor. «Tonul» oraşului este însă în întregime francez; limba, ţinuta societăţii, hainele, moda, până şi cărţile"[71].

În sfârşit, soluţia pe care o preconizau cercurile politice, atât din Ţara Românească, cât şi din Moldova, pentru rezolvarea situaţiei din Principate, era prezentată emisarului francez în felul următor: „de a se descotorosi în acelaşi timp şi de protectorul şi de suzeranul lor, răscumpărându-şi independenţa faţă de Poartă printr-un sacrificiu pecuniar". Interlocutorii lui Bois le Comte adăugau că „vom ridica acest sacrificiu oricât de mult va fi nevoie, până la 50 milioane piaştri pentru fiecare principat şi chiar peste această sumă, deoarece sultanul, dezlegându-ne de legăturile noastre de vasalitate, ne-ar desface în acelaşi timp şi de toate legăturile cu care Rusia ne-a înlănţuit aşa de greu". Totodată cererii de răscumpărare a independenţei, ei mai adăugau şi un alt proiect: „Cele două principate, unite prin originea lor comună, prin limbă şi istorie şi poziţia lor politică actuală, aspiră să se contopească într-un singur stat". Iar un boier moldovean preciza: „Ele şi-ar găsi o economie considerabilă în administraţie, o forţă şi mijloace mai mari, mai multă consistenţă în Europa şi încredere în viitor... Poporul <din Moldova – n. n.> n-are nici o reticenţă faţă de munteni şi s-a obişnuit, din ce în ce mai mult, să se considere a aparţinând aceleiaşi familii, îndemnându-l să înlocuiască numele de moldovean pe care şi-l dă, cu acela de român, care este numele generic al întregii rase romano-dace... Am relua atunci vechiul nostru nume de *Dacia*, nume care nu este cunoscut Europei şi care ar fi menit să suscite simpatii în favoarea noastră, înconjurându-ne şi de farmecul marilor suvenire istorice, comune întregii noastre naţiuni"[72].

Era, într-adevăr, programul de revendicări maximale al poporului nostru care avea să-şi găsească prima etapă de înfăptuire tocmai la 1859, într-alte condiţii istorice. Dar în 1834 procesul se afla abia la începuturile sale.

---

[71] *Ibidem*, p. 359, doc. nr. DXIV; N. Iorga, *Istoria Bucureştilor*, Bucureşti, 1939, p 248–249; marele istoric observa că „franţuzindu-se ca stil al caselor noi boiereşti, ca mobilare, ca îmbrăcăminte, ca furnizori ai luxului în stil de Paris, ca limbă de salon, în locul greceştii, acum oropsite, ca lectură, ca idei dominante", oraşul păşea pe calea modernizării. Vezi şi Dan Berindei, *Oraşul Bucureşti, reşedinţă şi capitală a Ţării Româneşti (1459–1862)*, Bucureşti, 1963, p 192.

[72] Hurmuzaki, *op. cit.*, XVII, p. 393–394, doc. SXVIII. Aceste idei, înregistrate de diplomatul francez, sunt sintetizate şi de Anatasie Iordache – Apostol Stan, *Apărarea autonomiei Principatelor Române, 1821–1859*, Bucureşti, 1987, p. 57–58.

www.dacoromanica.ro

Aceleaşi idealuri patriotice sunt surprinse în opinia publică românească şi de consulul prusian în Principate, Johann Ferdinand Neigebaur (1783–1866). Fiind partizan hotărât al dreptului la autodeterminare al popoarelor, diplomatul prusian a apărat cu tărie în scrierile sale dreptul poporului român la o viaţă liberă. Despre români recunoaşte că formează „un popor important. În Moldova trăiesc peste 1500000 de suflete, iar în Muntenia aproape 2500000, deci în ambele Principate circa 4 milioane. Încă din anul 1812, de la Moldova a fost despărţită şi ţintuită Rusiei Basarabia, cu aproape un milion de români. De la aceeaşi Moldovă, în 1769 (!)[73], Austria şi-a însuşit Bucovina, cu circa 200 000 de români. În afară de aceste provincii, în Transilvania, districtul Maramureşului şi Voivodina <corect: Banat – n.n.> mai trăiesc încă 2 milioane de români". Socotind şi pe aromâni sau vlahii balcanici „întreaga rasă a daco-românilor poate fi socotită la vreo 9 milioane de suflete". În evul mediu „moldo-muntenii au format state de seamă – recunoaşte Neigebauer – şi vreme îndelungată au rămas bastionul creştinătăţii împotriva necredincioşilor"[74]. Consulul prusian a arătat o deosebită simpatie pentru Ioan Maiorescu, care, în timpul Revoluţiei de la 1848, a reprezentat doleanţele poporului român Adunării naţionale germane de la Frankfurt. „În Muntenia, Maiorescu, directorul Gimnasiului din Craiova a prezentat principelui Bibescu un memoriu după care, în situaţia de acum a Europei, există posibilitatea de a înfiinţa un regat daco-român pentru care ar fi în Germania mari simpatii". Neigebauer blamează atitudinea Rusiei ţariste împotriva căreia era îndreptată, în realitate, mişcarea revoluţionară românească din Principate la 1848. El cunoaşte faimoasa circulară a cabinetului de la St. Petersburg din 19/31 iulie 1848[75] cuprinzând acuzaţia că „muntenii au căutat să aţâţe pe moldoveni pentru a se sustrage stăpânirii turceşti şi protecţiunii ruseşti şi a-şi întinde suzeranitatea poporului până peste Basarabia şi Ardeal", precum şi afirmaţia perfidă a ruşilor că un asemenea „regat daco-român fiind fără putere, ar cădea în mâinile altor puteri (!) şi ar strica echilibrul Europei (!)". Neigebauer era convins că „patria germană poate numai să câştige de pe urma emancipării românilor ... din Turcia, dar poate pierde totul dacă vor cădea în braţele ruşilor"[76].

Dornic să informeze corect cercurile politice şi ştiinţifice, precum şi opinia publică europeană asupra Ţărilor Române, consulul prusian a căutat să se

---

[73] Corect 1775

[74] *Die Donau-Fürstenthümer, Gesammelte Skizzen, geschichtlich, statistisch politischen Inhalts*, Breslau, 1854, p. 5–10; Victor Papacostea, *Un observator prusian în Ţările Române acum un veac*, Bucureşti, 1942, p. 42–43.

[75] Textul circularei este reprodus în original şi traducere de C. Bodea, *1848 la români*, partea a II-a, p 811–819, nr 234

[76] *Die Donau-Fürstenthümer*, p 12–13, V. Papacostea, *op. cit*, p. 54–55 Pentru ideile înfăptuirii regatului „dacic" şi adepţii ei, vezi amănunte la C. Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea naţională, 1834–1849*, Bucureşti, 1967, p. 125–130.

www.dacoromanica.ro

documenteze în modul cel mai temeinic. A cercetat izvoarele istorice, a întreprins multe călătorii pe tot cuprinsul patriei noastre. El se arată un adept convins al latinității și continuității poporului român afirmând că „în văile Transilvaniei și-au salvat daco-romanii naționalitatea lor". Ocupându-se de Principate, Neigebauer arată că trebuie să menționeze și ținuturile învecinate lor, „cu atât mai mult cu cât ele sunt locuite, în parte, de același popor, a cărui limbă denunță originea comună și care au și împărțit într-o măsură soarta Moldovei și a Munteniei sau stau în multiple relații cu această țară", Transilvania urmând „să fie numită cu drept cuvânt mai întâi, deoarece partea cea mai însemnată a locuitorilor ei o alcătuiesc, de asemeni, românii"[77].

În provincia de peste Carpați „valahii – sau cum se numesc ei, români sau romani – sunt locuitorii străvechi, rămășițele dacilor amestecați cu coloniștii romani" recunoaște Neigebaur. „Ei sunt împrăștiați în toată țara, formând mai ales satele. Probabil locuiesc în mare densitate în partea de nord-est, la frontiera moldavă și la sud est de frontiera munteană, aici sunt în cea mai mare parte iobagi, însă există și sate întregi de țărani liberi, în *fundo regio*, adică fără dominație; țăranii aparținând regimentelor de frontieră sunt de asemeni fără stăpân boieresc"[78].

Autorul arată că hotarul Transilvaniei are o administrație cu totul autonomă, fiind apărat în proporție de 4/9 de organizațiile militare românești și de 5/9 de cele secuiești. Scuzându-se că într-o lucrare destinată Principatelor se ocupă atât de mult de provincia vecină, Neigebauer atestă că trebuie reținut „în afară de faptul că majoritatea transilvănenilor sunt români și acela că o parte însemnată a Transilvaniei a aparținut câtva timp Moldovei", referindu-se la epoca lui Petru Rareș. De altfel problema Transilvaniei a preocupat, sub diferite aspecte, pe diplomatul prusian, având intense legături cu sașii, a căror soartă o vedea legată de aceea a românilor. Dintre fruntașii români transilvăneni ai mișcării pentru emancipare socială și libertate națională, Neigebauer a nutrit o profundă admirație pentru Alexandru Papiu Ilarian, despre care scria că „era doctor în drept și filosofie, născut în Ardeal, acum profesor la înaltul așezământ de învățătură din Iași, care se trage din nobilul popor român, urmașul coloniștilor romani din timpurile clasice ale vechii Dacii Centrale; a luat apărarea românilor de sub dominația austriacă, de obicei numiți vlahi, împotriva asupririi maghiarilor, într-o lucrare publicată în limba țării sale, română, carte care poartă titlul următor: *Independența constituțională a Transilvaniei*". Această lucrare a lui Papiu Ilarian, în care apără drepturile poporului român împotriva pretențiilor nejustificate de încorporare administrativă a Transilvaniei la Ungaria, în timpul evenimentelor de la 1848, a produs o atât de puternică impresie asupra lui Neigebauer încât a și tradus-o în limba germană, tipărind-o mai întâi la Iași, în 1861, apoi la Breslau, în anul următor, sub titlul *Die*

---

[77] *Beschreibung der Moldau und Walachei*, Leipzig, 1848, p. 357; V. Papacostea, *op cit.*, p 57

[78] *Ibidem*, p 362; V. Papacostea, *op. cit.*, p. 57

www.dacoromanica.ro

constitutionelle Unabhängigkeit Siebenbürgens; ea i-a servit, în acelaşi timp, „deoarece compatrioţii noştri germani, aşa numiţii saşi din Ardeal şi de prin diferite comitate ale Ungariei se găsesc faţă de unguri în aceeaşi situaţie ca românii de acolo”[79].

Neigebauer, în timpul şederii sale, ca reprezentat al Prusiei cu reşedinţa la Iaşi (7 martie 1843–27 iunie 1844)[80], a nutrit multă dragoste pentru ţărani şi pentru poporul român. El mărturisea că „poporul român reprezintă un tip de oameni foarte frumoşi”, excelează prin moravuri simple, curăţenie, cinste, „ţăranii semănând prin înfăţişare şi port cu dacii de pe columna lui Traian”. Consulul relevă şi eforturile românilor de a se înălţa pe plan spiritual: „Multe capete luminate dau lucrări originale destul de bune. În general există toate elementele pentru a pregăti acestui popor un viitor luminos. Nu le lipseşte talentul, iar caracterul poporului este blând”[81].

Un alt martor avizat al situaţiei din Principate în epoca regulamentară a fost şi călătorul rus Anatol Nicolaevici Demidov (1812–1870), principe de San Donato, care a vizitat Banatul, Ţara Românească şi Moldova în vara anului 1837, în fruntea unei adevărate expediţii ştiinţifice de geologi şi naturalişti şi în a cărei componenţă se găsea şi talentatul pictor francez Auguste Raffet (1804–1860). Trecând prin Bucureşti, oraş întins, cu o urbanizare incipientă şi arhitectura edificiilor contrastantă, Demidov nu scapă prilejul de a face unele remarci judicioase: „Să ne fie îngăduit să spunem aici câteva cuvinte despre impresia, cu adevărat deplorabilă, pe care am resimţit-o văzând că unii călători, primiţi ca şi noi cu multă ospitalitate, cordial, chiar, în Ţara Românească, revenind din călătoriile lor au scris despre populaţia acestei ţări cu expresii atestând o uitare de neiertat faţă de obiceiurile atât de blânde şi de politicoase ale gazdelor lor. Aceşti călători care au vizitat, ca şi noi, tot ce era mai însemnat şi vrednic de văzut în Bucureşti se arată prea mult preocupaţi de rănile încă nevindecate lăsate în actuala societate românească de vechea ei stare socială nefastă de mai înainte. Românii sunt încrezători, trec foarte iute la convorbirile cele mai deschise şi de aceea sunt foarte uşor de ghicit racilele de care suferă. Dar de ce ele trebuie dezvăluite Europei, care nu va cere socoteală Principatelor de existenţa înjositoare pe care au dus-o înainte, când erau scufundate într-o stare jalnică de robie distrugând orice simţ moral, ci, dimpotrivă, nu se întreabă dacă aceste Principate au ştiut să se folosească bine de timpul de când se bucură de mai multă libertate, care încă de acum exercită asupra lor influenţa sa binefăcătoare? Dar, examinând din acest punct de vedere situaţia actuală a Ţării Româneşti şi a Moldovei, nu se poate să nu dăm populaţiei din aceste ţinuturi dreptate în sensul că nici o societate europeană nu şi-a croit cu atâta râvnă şi atâta

---

[79] *Ibidem*, p 366; V Papacostea, *op. cit*, p 58–59

[80] Hurmuzaki, *Documente* ..., XVII, p 943, doc DCCCXCIV, p. 1021–1022, doc CMLIX.

[81] *Beschreibung* . , p 7, V Papacostea, *op cit*, p 51

www.dacoromanica.ro

destoinicie calea spre un viitor mai bun, deşi nici una din ele n-a întâlnit în calea ei piedici atât de numeroase, generate de modul de viaţă din trecut. Ca dovadă s-ar putea cita îmbunătăţiri numeroase şi importante, asimilate pe deplin de aceste Principate. În sfârşit, domnii povestitori, atât de puţin indulgenţi, care au răsplătit pe locuitorii din Bucureşti pentru ospitalitatea lor numai cu critici aspre, cunosc desigur bine istoria şi de aceea nu pot nega că există pe lume popoare care de peste cincizeci de ani îşi transformă modul lor de viaţă politică şi morală şi totuşi nu au mai multe principii statornicite de conducere decât bieţii români, zmulşi atât de curând din robie"[82].

Un ultim călător ilustrativ, pe care mai doresc să-l evoc aici, pentru felul cum a descris starea de lucruri din Principate în epoca premergătoare Revoluţiei de la 1848, este şi cunoscutul dascăl şi publicist francez cu vederi liberale, implicat chiar în mişcarea din Ţara Românească iniţiată de Mitiţă Filipescu, la 1840, motiv pentru care a şi fost expulzat un an mai târziu[83], Jean Alexandre Vaillant (1804–1886). Reîntors la Paris, după o şedere de 12 ani în Principate, el a publicat, în 1844, importanta sa monografie, în trei masive tomuri, intitulată *La Romanie ou histoire, langue, littérature, orographie, statistique des peuples, de la langue d'or, Ardialiens, valaques et moldaves, résumés sous le nom de Romans*. De la *Geschichte des Transalpinisichen Daciens* (Viena, 1781), a lui Franz Joseph Sulzer, nu s-a mai alcătuit o operă de atare proporţii privitoare la Ţările Române, încât apariţia cărţii lui Vaillant, pătrunsă de un arzător filoromânism, a avut un răsunet larg, contribuind la formarea unei opinii publice favorabile lor în Europa, dar mai ales în Franţa, unde a pregătit terenul politic pentru sprijinirea Unirii Principatelor, idee ce începuse să preocupe spiritele luminate militante din Muntenia şi Moldova.

După Revoluţia din 1821, ce a înlăturat regimul fanariot, şi o dată cu reinstalarea domniilor pământene în Principate, Vaillant constată că „Spiritul vieţii renăştea pretutindeni, el fecunda pretutindeni materia, pretutindeni reîncepea să domnească pacea, bunăstarea şi speranţa; moldovenii, ardelenii, muntenii se recunoscuseră drept fraţi ... săracii îşi refăcuseră bordeiele, cei bogaţi îşi construiseră palate, plugarul îşi trăgea în linişte brazdele, negustorul se dăruia în deplină linişte comerţului său, totul înainta încet, dar sigur; totul anunţa progresul, totul făgăduia prosperitatea"[84]. După războiul ruso-turc din 1828–1829, cu toate suferinţele îndurate de pe urma operaţiilor militare, a ocupaţiei străine, a calamităţilor şi a epidemiilor, totuşi Vaillant consideră că poporul român păşea – cu

---

[82] *Voyage dans la Russie Méridionale et la Crimée par la Hongrie, la Valachie et la Moldavie* (ed. a II-a), Paris, 1854, p. 106.

[83] Vezi Gheorghe Zane, *Mişcarea revoluţionară de la 1840 din Ţara Românească*, în „Studii şi materiale de istorie modernă", III, 1963, p. 215–240

[84] *La Romanie* . , II, p. 338; D. Berindei, *Mărturia lui J. A. Vaillant despre societatea românească în preajma revoluţiei de la 1848*, în vol. *Cultura naţională română modernă*, Bucureşti, 1986, p 445–446.

www.dacoromanica.ro

toate obstacolele ridicate de dubla subordonare față de puterea suzerană și cea protectoare instaurată prin Regulamentul Organic – pe calea modernizării și a europenizării, printr-un proces, desigur, lent și sinuos, dar ireversibil. Starea de tranziție prin care trecea societatea românească, ezitările și reticențele constatate în abordarea reformelor, oscilațiile între vechi și nou, deosebirile între vechi și nou, contrastele între moravurile orientale înrădăcinate și cele noi europene își găsesc o fidelă oglindire în lucrarea lui Vaillant.

Publicistul francez arată, referindu-se, evident, la clasa conducătoare, că după 1831 „Moldo-muntenii renunță cu greu dintr-odată, de bună voie, la toate vechile lor obiceiuri de a intriga și a prăda și se supun, cu eforturi, exactitudinii, punctualității în muncă. Vechii boieri nu văd cu ochi buni pătrunderea anumitor parveniți în afacerile publice, cei vârstnici pizmuiesc pe tineri, tinerii vor s-o ia înaintea vârstinicilor și din dezamăgire ori din prejudecată, ei nu renunță de bunăvoie, nici la barbă, nici la costumul lor oriental pe care-l denumesc încă costum național"[85]. Vaillant supune criticii această societate pestriță a privilegiaților și în special pe „marii și bătrânii boieri a căror unică distracție este de a pizmui pe domn", care, „în general, nu strălucesc decât prin nulitatea lor și în rândul cărora numărul oamenilor destoinici... este extrem de restrâns". Sunt „puțin potriviți să ocupe funcțiile publice", totuși le „ocupă pe toate cele la care rangul lor le dă dreptul". Printre tinerii aparținând protipendadei „există mai multă învățătură, dar și mai multă ambiție". Dar caracterul acestora este dilatoriu: „Se strigă mai puternic împotriva abuzurilor – constată Vaillant –, dar în realitate ei sunt mari curtezani; consulul rus este măgulit, din dispreț, față de domn[86]; socotelile publice sunt controlate cu o grijă mai riguroasă și se acceptă cu dezinvoltură cea mai mică gratificație pecuniară. Publicistul francez privește cu mai multă simpatie pe boierii de categoria a II-a, cărora le recunoaște „mai mult patriotism, mai multe idei liberale, mai mult sentiment al propriei lor demnități, mai mult atașament sincer față de țara lor", și își manifestă fără rezerve admirația pentru cei de treapta a III-a, priviți ca adevărați patrioți ce doresc „un guvern puternic și independent".

Burghezia parvenită și hibridă din punct de vedere al componenței sociale nu este pe placul lui Vaillant care o consideră drept „o colectivitate în mod esențial invidioasă și disprețuitoare, care se agață cu mâinile de nobilime și calcă în picioare poporul din sânul căruia a ieșit", îndrăgind însă pe patrioți, denumire ce o atribuie tuturor ce luptă în mod deziteresat pentru a făuri o administrație națională și independentă". Dacă autorul blamează și disprețuiește pe „ciocoi", strecurați în

---

[85] *La Romanie..* , II, p 359–360; D Berindei, *op cit.*, p 447

[86] Aluzie la conflictul ce a opus pe domnitorul Alexandru Dimitrie Ghica consulului Rusiei tariste, Iakov Andreevici Dașkov, sprijinitor al opoziției boierești, în conflictul generat în Obșteasca Adunare, la 1841, de problema prisoaselor, cf A. Iordache și A. Stan, *Apărarea autonomiei Principatelor Române 1821–1859*, p. 64

www.dacoromanica.ro

rândurile privilegiaţilor, în schimb nu-şi ascunde sentimentele de afecţiune şi de compasiune faţă de „moşneni şi clăcaşi", căci nobila suferinţă a acestor ţărani exploataţi îl mişcă până la lacrimi" [87].

Pe aceeaşi linie de aspră critică socială, Vaillant se ridică şi împotriva corupţiei, întâlnită nu numai în administraţie, dar şi în justiţie, afirmând că „judecătorul ce a săvârşit prevaricaţiuni, administratorul care a deturnat fonduri sunt la adăpostul urmărilor; spiritul de familie şi de castă îi sprijină împotriva răzbunării legii"; el condamnă totodată parţialitatea şi „arbitrariul" tribunalelor civile, apreciind în schimb „echitatea" şi „blândeţea" de care dădeau mai multă dovadă tribunalele penale[88].

Aceleaşi contraste izbitoare ale unei societăţi aflate în plină prefacere, pe cale de tranziţie între retrograd şi modern, oscilând între barbaria orientală şi civilizaţia europeană, sunt observate de autorul francez şi în aspectele prezentate de capitalele celor două principate. Referindu-se la oraşul Bucureşti, Vaillant mărturiseşte că are „zugrăvite pe zidurile sale, în interior, moravurile asiatice, iar în exterior moda europeană. Este un mare sat, fără limite determinate, cu uliţe fără nume, cu mahalale tainice având o circumferinţă de patru leghe. Se văd mlaştini unde orăcăie broaştele, maidane unde ţiganii îşi întind corturile, cartiere joase, inundate în fiecare primăvară, un pavaj desfundat, în care te acoperi de noroi până la glezne; câteva clădiri frumoase, mai mult conace decât case boiereşti, iar în mijlocul tuturor acestora, trăsuri jalnice, trase de cai frumoşi şi înlăuntru cu femei elegante... Peste tot căruţe cu lemne şi fân, boi slăbiţi de muncă, ţărani îmbrăcaţi cu cojoace, ţigani pe jumătate goi sau în zdrenţe, peste tot contrastul neîncetat al mizeriei şi al luxului; cocioabe alături de palate, bogaţi în trăsuri şi săraci în noroi, iar, în schimb, vara cu toţii cufundaţi în praful ce acoperă oraşul"[89].

Cât despre Iaşi, în pofida indiferenţei retrograde şi rutiniere a boierimii, Vaillant constată că „oraşul începe să-şi schimbe înfăţişarea. Încetul cu încetul clădirile se aliniază – dacă nu toate cele boiereşti, în mod sigur cele ale negustorilor – noroaiele apar în aprilie şi dispar în octombrie, dacă nu cumva s-au vărsat mai nainte în Bahlui, duse de şuvoaiele de ploaie. Burghezii se dedau la mănuşi, pălării şi pantofi cu toc înalt. Ehei! Ce pălărie roz avea frumoasa băcăneasă de la Trei Ierarhi! Şi-i venea mai bine ca unei cucoane. Sau bătrânul spătar C., care acum o

---

[87] *La Romanie* ..., II, p 373–374, 439; III, p 279, D. Berindei, *op cit.*, p 448–449. Vezi şi N Iorga, *Trei generatii în viaţa publică românească după judecata lui J A Vaillant*, în „Analele Academiei Române", M.S I., seria a III–a, tom XVI (1934–1935), p 331–340.

[88] *La Romanie* .., III, p. 260, D. Berindei, *op cit.*, p 449.

[89] *La Romanie* .., III, p. 101–102; vezi pentru impresiile călătorilor străini, în general, asupra Bucureştilor, studiul meu, *Oraşul Bucureşti în viziunea călătorilor străini (secolele XVI – XIX)*, în vol. *Civilizaţie medievală şi modernă românească Studii istorice* (îngrijit de N. Edroiu, A. Răduţiu şi P Teodor), Cluj–Napoca, 1985, p. 71–79, şi George Potra, *Bucureştii văzuţi de călători străini: secolele XVI – XIX*, Bucureşti, 1992, 272 p

www.dacoromanica.ro

lună n-ar fi renunţat nici pentru o împărăţie la costumul său impozant, oriental, acum s-a lepădat de el pentru uniforma de prefect. A procedat foarte bine, fiindcă haina de blană era găurită, şalvarii decoloraţi, işlicul tocit, iar în buzunarele fracului pe care l-a îmbrăcat a găsit 20 000 de piaştri. Şi uite aşa, jumătate în frac, jumătate în caftan, graţios şi cochet, datorită femeilor, amestecat şi pestriţ datorită bărbaţilor, <oraşul> Iaşi îmi aduce aminte de un tânăr ofiţer care la înfiinţarea armatei moldo-muntene stătea mândru în front, cu cascheta pe cap, cu haina de blană peste uniformă şi cu papuci peste cizmele cu pinteni. Oricum, centrul este mult mai europenizat, cu uliţe mai drepte şi chiar dacă sunt câteva edificii mai frumoase ca în Bucureşti şi e la fel de curat (ca să mă exprim elegant), totuşi cele trei mahalale luate la un loc, Păcurari, Sărăria şi Tătărăşti nu fac cât un colţ din Gorgani sau Sfânta Vineri. Într-un cuvânt, Iaşii au înlăturat natura, Bucureştii au înfrumuseţat-o; primul poate deveni un oraş agreabil, al doilea rămâne un oraş al bucuriei; pe unul îl laşi ca să mai schimbi peisajul, pe celălalt însă nu-l poţi părăsi. Fiindcă amândouă <aşezările> te leagă cu o dragoste: acolo mai vicleană şi mai discretă, dincoace mai naturală şi mai misterioasă”[90].

Oriunde s-a aflat însă, Vaillant a admirat ospitalitatea românilor: „O, români! Îmi spun mie însumi, sânteţi maeştri în Europa în ceea ce priveşte ospitalitatea. Această virtute care la noi <în Franţa – n.n.> a cedat locul egoismului şi nu mai este exercitată decât în mare şi cu ostentaţie de către naţiune, voi o posedaţi încă pe deplin”[91]. El este primit cu căldură atât în casa şi la masa bogaţilor, cât şi la acelea ale săracilor. Publicistul francez a putut astfel să observe şi gradul de instruire al interlocutorilor săi. Aflându-se într-o călătorie cu trăsura, însoţind pe un boier moldovean, conversaţia cu acesta din urmă era variată: „la început despre ploaie, despre timpul frumos, despre topirea zăpezilor, despre Pesta şi Viena, despre Paris şi Londra, apoi despre greci şi romani <din antichitate – n.n.>, despre creştini şi turci, despre catolici şi ortodocşi, despre biserica greacă şi biserica rusă”. Vaillant se arată plăcut impresionat de cultura amintitului personaj, căruia îi descoperă în conversaţie şi „ideile progresului”. Oprindu-se în aceeaşi seară la conacul gazdei sale, unde s-au adunat şi „câţiva mici boieri din vecinătate”, autorul povesteşte că „este adus ceaiul şi pipele <ciubucele – n.n.> şi conversaţia începută se încălzeşte, se însufleţeşte”. Nu lipsesc nici temele politice, învăluite însă în iz de fabulă. „Unul laudă generozitatea leului din Africa <Anglia – n.n.>, altul vigilenţa cocoşului <galic> <Franţa – n.-n.>, altul perfidia leopardului <Austria habsburgică – n.n >, altul şiretenia şi voracitatea ursului din Siberia <Rusia ţaristă – n.n.>” [92].

---

[90] *La Romanie* ..., III, p 435–437; D Berindei, *op cit*, p. 450–451. Vezi pentru descrierile de călători străini ai oraşului Iaşi, articolul lui Heinz Stănescu, *Călători străini din a doua jumătate a secolului al XVIII–lea şi prima jumătate a secolului al XIX–lea despre monumentele de artă ale oraşului Iaşi*, în „Studii şi cercetări de istoria artei”, II (1955), nr 3–4, p. 324–338

[91] *La Romanie* .., III, p. 338; D Berindei, *op cit*, p. 451

[92] *La Romanie* ..., III, p. 396 şi 404, D Berindei, *op cit.*, p 454

www.dacoromanica.ro

În sfârşit, cu privire la soarta şi viitorul românilor din Transilvania, prevestind parcă apropiata Revoluţie de la 1848, Vaillant are prilejul să stea de vorbă, la un han din Moldova, şi cu nişte ţărani veniţi de peste Carpaţi, care, la întrebările sale despre felul de trai al acestora, primeşte următorul răspuns lapidar, dar semnificativ: „Rău, deoarece sunt săraci, şi bine, deoarece au legi şi justiţie; rău, deoarece aceste legi înăbuşă drepturile lor, şi bine, deoarece li s-au lăsat destule <drepturi> pentru a nu tremura în faţa maghiarului; rău, deoarece legile favorizează pe cuceritori şi puţini sânt aceia care n-o fac; rău, deoarece serviciile lor nu sânt plătite decât cu a zecea parte <din valoare>, şi bine, deoarece au credinţă într-un viitor mai bun"[93].

După cum s-a putut constata, monografia lui Vaillant surprinde pe viu contrastele din lăuntrul societăţii româneşti în epoca regulamentară, aspiraţiile de prefaceri şi înnoiri, lupta noului împotriva vechiului, dorinţa nestăvilită ca ţara noastră să facă parte din rândul naţiunilor civilizate europene.

Iată-mă ajuns la capătul acestei, poate prea întinse, *Introduceri generale.* Interesul pentru publicarea, în traduceri comentate, a textelor călătorilor străini din secolul al XIX-lea, sunt încredinţat că apare, pentru toţi iubitorii trecutului nostru ca fiind de netăgăduit. Totul este ca editorii noii serii a colecţiei care şi-au împărţit, cu răspundere, sarcinile[94], să poată învinge cu bine inerentele dificultăţi ale unei asemenea întreprinderi de proporţii şi să reuşească în a continua strădaniile depuse de înaintaşi spre a reconstitui – prin intermediul acestui gen de izvoare narative externe atât de caracteristice – imaginea Ţărilor Române în epoca premergătoare făuririi statului naţional unitar modern.

Paul Cernovodeanu

---

[93] *La Romanie* ..., III, p. 288; D. Berindei, *op. cit.*, p. 453.

[94] Pentru volumul I, călătorii de limbă franceză au fost traduşi de Georgeta Penelea-Filitti şi Beatrice Marinescu, cei de limbă engleză şi italiană de subsemnatul şi Beatrice Marinescu, cei de limbă germană de Şerban Rădulescu-Zoner şi, în sfârşit, cei de limbă rusă de Marian Stroia. Pentru textele în alte limbi s-a făcut apel la diferiţi specialişti, al căror nume figurează, cu mulţumirile de rigoare, la locul respectiv. Pentru celelalte volume se va apela şi la alţi editori.

www.dacoromanica.ro

INTRODUCERE LA VOLUM

Absenţa, multă vreme, a unei istoriografii notabile a făcut ca românii să fie cunoscuţi pe plan internaţional prin lucrările altora. Această „imagine a celuilalt", cu multiple şi discordante faţete, care acum 200 de ani era principala lor carte de vizită, devine un interesant obiect de studiu pentru cercetătorul contemporan.

Primele două decenii ale secolului al XIX-lea din istoria românilor beneficiază de interesul susţinut al observatorilor străini. Faptul se datorează în primul rând intrării spaţiului sud-est european în desfăşurarea acută a procesului ce se va prelungi zeci de ani sub numele de „chestiunea orientală".

Călătorii care se ocupă de Principatele Române provin din societăţi şi medii diferite; de aici şi marea diversitate a impresiilor. Ca element comun rămâne, în mod firesc pentru asemenea izvoare, subiectivismul. Dacă unii autori îşi redactează textele din datorie profesională (ca jurnale de război, rapoarte diplomatice, rapoarte având un caracter tehnic, privind minele din Transilvania), alţii o fac din plăcere (sub formă de scrisori pentru încântarea prietenilor) sau dintr-o rutină seacă (aşa sunt notele mai multor călători care reţin cu scrupulozitate distanţele de poştă şi costul transportului – insensibili faţă de ţara pe care o străbat şi preocupaţi doar de avatarurile călătoriei).

De la afirmaţia fantezistă că românii nu ştiu ce este libertatea şi nu simt nici o chemare să lupte pentru ea până la înşirarea riguroasă de date statistice sau de nomenclator al importului şi exportului, bogăţia de date oferite de străini constituie un material de studiu extrem de interesant; coroborarea sa cu sursele interne elimină de la sine numeroasele afirmaţii gratuite.

Perioada asupra căreia există mărturii de mare precizie, autenticitatea lor cu greu putând fi pusă la îndoială, căci provine chiar de la reprezentanţii armatei ruse de ocupaţie, este cea cuprinsă între anii 1806–1812.

Aflat până în preziua încheierii păcii la comanda supremă, generalul M. I. Kutuzov apare din ordinele de zi, ca şi din scrisorile către familie, preocupat de disciplina armatei, de reducerea abuzurilor, de protejarea pământenilor, siliţi să întreţină trupele de ocupaţie. El încearcă să limiteze la un cuantum rezonabil rechiziţiile, să interzică încartiruirile samavolnice, să anuleze dovezile de bună purtare ale diverşilor subofiţeri ruşi date sub presiune – toate acestea, pentru păstrarea bunului renume al ţării sale în care românii trebuie să vadă factorul eliberator. Kutuzov se va strădui să-i întoarcă pe românii bejeniţi în Transilvania,

www.dacoromanica.ro

fiind în acelaşi timp nemilos cu negustorii, socotiţi peste noapte supuşi ruşi şi impuşi la contribuţii exorbitante în favoarea tezaurului imperial.

Dispoziţiile generalului lasă cu greu să se întrevadă uriaşa corupţie care stăpânea intendenţa armatei ţariste, risipa şi prevaricaţiunile care erau la ordinea zilei. Conjugate cu lipsa de probitate a slujbaşilor pământeni, toate acestea generau un climat de istovire şi de spaimă, făceau să piară mii de oameni, să se expatrieze alţii, operaţiile militare să eşueze cu o înfiorătoare consecvenţă.

Dacă notele lui Kutuzov ar fi rămas unica sursă externă despre război, fără îndoială imaginea lui ar fi palidă şi neconcludentă. Din fericire, la notaţiile seci ale comandantului suprem se adaugă un material extrem de expresiv, de plin de fapte şi care restituie la adevărata dimensiune conflictul ruso-turc. Este vorba, pe de o parte, de memoriile succesorului său, amiralul P. V. Ciceagov, şi, pe de altă parte, mai ales de jurnalul de război al generalului Andrault de Langeron, francez emigrat, intrat în armata rusă.

Cel dintâi, după ce suferă nedreptatea despotică a lui Pavel I, balansat între dorinţa de a-l numi amiral şi cea de a-l închide în fortăreaţa Petro - Pavlovsk, devine favoritul ţarului cu reputaţie liberală, Alexandru I. Este trimis pe frontul românesc ca să grăbească încheierea ostilităţilor întrucât conflictul cu Napoleon se profila cu toată gravitatea. Faptul că antecesorul lui află de misiune şi grăbeşte perfectarea păcii, va fi contribuit desigur la înăsprirea judecăţilor despre armata comandată de acesta. Pentru prima dată însă subiectivismul era îndreptăţit. Aprecierile lui sunt confirmate cu prisosinţă de Langeron. Amândoi constată că este „o adunătură" de voluntari de toate neamurile şi de ofiţeri „de cancelarie puşi în disponibilitate"; dotarea era la fel de necorespunzătoare: hărţile de care dispuneau ruşii erau cele întocmite de Bauer, în 1771. Când Ciceagov, aflat în fruntea armatei, a cerut departamentului de resort trasarea de noi hărţi, i s-a răspuns cu indiferenţă că lipseau instrumentele cartografice necesare. Intendenţa şi spitalele erau la fel de slab organizate. Frigurile se tratau cu arsenic – după recomandarea unui şarlatan englez, care, în cele din urmă, avea să-l ucidă şi pe ţar cu ştiinţa sa –, iar chinina era vândută pe sub mână de felceri. În această situaţie, bolnavii se numărau cu zecile de mii (între 1 mai 1809 şi 1 mai 1810 se perindaseră prin spitalele militare 100 000 de soldaţi).

Şi totuşi, comparativ cu starea comandamentului armatei, aceste aspecte organizatorice apăreau ca neînsemnate. Corupţia neînchipuită a unor ofiţeri şi incompetenţa totală a altora rămân racilele majore de care a fost minată armata rusă. Ele explică spolierea şi epuizarea localnicilor, ratarea atâtor bătălii, ca şi costul enorm la care s-a ridicat, în cele din urmă, purtarea campaniei (2 000 de milioane de ruble).

Tipic în acest sens rămâne asediul neizbutit asupra Brăilei. Condus de mareşalul A. A. Prozorovski, adevărată umbră a Comandorului din Don Juan, după spusa lui Al. Moriolles (emigrant francez aflat în slujba contelui polonez Branicki),

www.dacoromanica.ro

asediul s-a transformat într-un carnaj pentru ruşi. Decan al generalilor ruşi, a cărui singură virtute rămăsese vârsta venerabilă, Prozorovski era manevrat cu certă malitie de Kutuzov. Brăila, „o şandrama" pe care ofiţerii francezi ar fi luat-o în câteva zile, cum asigură acelaşi Moriolles, apărată de 4 000 de turci, a respins atacul celor 10 000 de ruşi care au căzut mai toţi în şanţurile înconjurătoare deoarece scările de care ar fi trebuit să se folosească asediatorii erau prea scurte. Acelaşi martor e uimit de faptul că toată lumea cunoştea ziua atacului; ba, un boier, care-i fusese gazdă lui şi contelui polonez, venise chiar ca la un spectacol să asiste la lupte ...

Şi Ciceagov, altminteri bine intenţionat, dar în fond destul de limitat din punctul de vedere al capacităţii cerute unui comandant, va lua măsuri care, fără să provoace abuzuri, au adus pagube inutile şi au discreditat armata. (Langeron consemnează astfel ordinul acestuia de a se confecţiona platoşe de paie pentru soldaţi, care, în cele din urmă, au ajuns furaje pentru cai, ca şi acela de a prepara supă pentru o proiectată campanie în Serbia, din fierberea cărnii a 3 000 de boi, în luna iulie, care după trei zile s-a alterat).

Poate Langeron, cu zelul noului convertit, apărător fervent al cauzei imperiale, stăpânit de acel spirit galic, ce include o doză de xenofobie, descrie fără cruţare realităţile războiului. Informaţia sa este însă verificată, controlabilă, iar în ceea ce priveşte raporturile cu autorităţile noastre perfect veridică. El se lansează deopotrivă în consideraţii de politică şi strategie sau, mai curând, preluând concepţia imperialistă a necesităţii ocupării şi apoi a încorporării Ţărilor Române, între altele, pentru asigurarea unui spaţiu de protecţie oraşului Odessa. Admiţând că războiul – pornit fără declaraţie – a fost „foarte nedrept", Langeron recunoaşte cinic că românii i-au primit bine pe ruşi, „căci nu puteau face altfel". Vinovatul principal, cel care a îndemnat la deschiderea ostilităţilor, insistând asupra epuizării turcilor (o armată în debandadă, bande de tâlhari care bântuiau Rumelia, agitaţii endemice ale populaţiei constantinopolitane) este considerat Constantin Ipsilanti, domnul Ţării Româneşti. Tot el susţinuse că era momentul ca Rusia să-şi constituie un lanţ de posesiuni neîntrerupte până la Iliria. Turcii nu cedaseră însă şi primiseră provocarea.

Mai aproape de adevăr, Ciceagov vede cauza războiului în creşterea formidabilă a potenţialului militar al Rusiei şi în atitudinea favorabilă Franţei observată de sultan. Această discordanţă putea genera un *casus belli.*

Dar dacă dezvăluirile privind starea de descompunere a armatei de ocupaţie pot da măsura acestei întreprinderi nebuneşti şi cu un sfârşit atât de neaşteptat şi de fericit, după afirmaţia lui Langeron, la fel de valoroase pentru istoria noastră sunt descrierea raporturilor statornicite cu pământenii, contribuţia omului de rând la susţinerea maşinii de război şi, nu în ultimul rând, intenţiile Rusiei în ceea ce priveşte soarta ulterioară a Principatelor.

Cu aceeaşi intensitate descrie Langeron protipendada bucureşteană, amestec de români şi greci, silită spre a supravieţui să-şi caute protectori printre ocupanţi,

www.dacoromanica.ro

printre agenții Franței sau mai departe la Constantinopol. Culegând cu migală informațiile – majoritatea își vor dovedi ulterior autenticitatea –, Langeron descrie anturajul puțin onorabil al lui Kutuzov, scena politică constantinopolitană, dominată de dragomani luminați de tipul celor din familia Franchini sau Fonton și creionează în special portrete de mare vigoare ale domnilor fanarioți – aceşti „monştri", cum îi caracterizează el neîndurător.

Simplificând lucrurile, generalul rus consideră că cine nu era cu ocupantul era împotriva sa. În această schemă de „ulii şi porumbei", simpatia sa este dăruită cu mare parcimonie. Cel mai bine este apreciat Constantin Varlaam, caimacam al lui Constantin Ipsilanti, care, în prima parte a mandatului său, avea să facă imposibilul spre a asigura aprovizionarea armatei ruse, „chiar sub nasul turcilor", cum recunoaşte el condescendent. Cu aceeaşi mentalitate a ocupantului care vede teritoriul pe care se desfăşoară operațiile doar ca un auxiliar de aprovizionare, găzduire şi eventual de umplere a tezaurului imperial, Langeron mărturiseşte că în vremea lui Varlaam, „ruşii au trăit pe spinarea românilor". Dar numărul celor care nu l-au agreat pe ocupant, mai mult, au organizat rezistența eficace contra lui, a fost incomparabil mai mare. Dintr-un început, de altminteri, Langeron susține că partida filorusă era anemică. Cel care a polarizat toate energiile împotriva ocupantului a fost Constantin Filipescu, „cel mai scelerat dintre munteni". De acea generalul, aflat la un moment dat la comanda supremă, izbuteşte să-l exileze în Rusia pe boierul rebarbativ.

Ciceagov, deşi mărturiseşte că a simțit nevoia să se înconjoare de oameni oneşti şi eficace, alegerea i-a fost destul de limitată: Alexandru Sturdza (numit guvernator al Basarabiei, pentru care va redacta instrucțiuni, în bună tradiție colonială), fiul acestuia şi mitropolitul Ignatie, fost la Arta şi ajuns credincios al ruşilor pentru păstorire în Țara Românească în ultimii ani ai războiului, sunt principalii săi colaboratori.

Ambii ofițeri admit că din venalitatea, cupiditatea, spiritul de intrigă universal recunoscute ale protipendadei bucureştene, conjugate cu corupția şi imoralitatea celor aflați în fruntea armatei de ocupație, cel mai mult a avut de suferit omul de rând, țăranul supus rechizițiilor, jafurilor, vexațiunilor încrucişate ale celor două administrații. Langeron îşi socoate proaspeții conaționali „barbari" în război, amintind, între altele, de pustiul pe care Rusia l-a lăsat în hinterlandul Brăilei, populat „cu cele mai frumoase şi mai bogate sate", izgonind 20 000 de țărani care în timpul asediului îi aprovizionaseră pe ruşi. Cu acea doză de onestitate ce caracterizează spusele sale, Langeron priveşte cu bunăvoință pe românul neaoş, socotindu-l „bun, duios, timid"; el recunoaşte că țăranii sunt „chinuiți şi jefuiți de slujbaşii guvernului", aflați în cârdăşie cu administrația militară.

Deşi amândoi sesizează prăpastia creată între ocupant şi acest popor paşnic de plugari şi târgoveți, cursul firesc al lucrurilor îl văd în ocuparea perpetuă şi exploatarea teritoriului românesc, întrucât, aşa cum observatorii străini vor declara

www.dacoromanica.ro

în unanimitate, este vorba de una din cele mai mănoase regiuni din Europa. Venind în Principate mai târziu, în vremea războiului ruso-turc din 1828–1829, Langeron își amintește indignat că acolo unde Miloradovici, în 1806, nu reușise să îndestuleze 8 000 de soldați, I. G. Caragea scosese, numai în șase ani, 93 de milioane de piaștri.

La rândul său, Ciceagov este surprins de cumpătarea traiului dus de pământeni. Importul se reducea, la obiecte de lux pentru boieri, iar exportul putea deveni rentabil tezaurului țarist.

Langeron convine că spre a menține raporturi amicale cu Austria, Rusia va trebui să-i cedeze Țara Românească și să se mulțumească cu Moldova, iar amiralul Ciceagov adaugă binevoitor o soluție eficientă: trebuie procedat ca în vremea lui Potemkin și a lui Rumianțev, când aceștia cereau și Divanul era fericit să le ofere, iar „românii se obișnuiau în fiecare zi să iubească tot mai mult această conducere". Prin comunitatea de credință și prin binefacerile cu care Rusia a copleșit Principatele, intervenind în atâtea rânduri pentru ele la Constantinopol, amiralul era convins că românii se vor lăsa cu plăcere încorporați Imperiului rus.

Fără a avea ascuțimea de spirit a lui Langeron, dar animați de o conștiinciozitate ce nu poate fi pusă la îndoială, rușii P. Divov (1808), D. Bantâș-Kamenski (1808) și I. Iakovenko (1820), funcționari în Ministerul Afacerilor Străine, culeg o mulțime de date statistice privind capacitatea economică a țării, ierarhia socială, organizarea administrativă, a clerului ș.a. Sunt lucrări de mare utilitate, cărora cercetătorul le rămâne în parte tributar și azi.

La unison, cei trei condamnă sistemul fanariot; cei dintâi reproșează domnilor că „nu se ostenesc să bată monedă" sau să-și creeze un sistem financiar eficient. Bantâș-Kamenski scrie entuziasmat că Moldova este la fel de bogată în metale prețioase ca Siberia, ceea ce, evident, este mult spus. După el, factorii principali de sărăcire ai Țării Românești sunt turcii și ispravnicii; fără ei, solul ar putea hrăni o populație de patru ori mai mare decât cea actuală.

Ultimul consacră o adevărată lucrare monografică Țărilor Române și, în cele din urmă, se va statornici la București. Prin înrudirea cu mai multe familii boierești, el intră în rândul pământenilor. Ca și restul conaționalilor săi, Iakovenko vede progresul Țărilor Române numai în raport cu intervențiile Rusiei în această privință. Dispunând de numeroase date, mărturie a sistemului eficient de informații creat de cabinetul petersburghez, Iakovenco se înșeală arareori. Cu minuția celui interesat *in spe* pentru realitățile românești, el înșiră pacient stațiile de poștă și distanța dintre ele, așezămintele ecleziastice și veniturile de care dispun, ierarhia socială (făcând aici o analogie fantezistă între mazili și șleahticii polonezi), bogățiile subsolului. Concluzia sa, împărtășită de altfel și de alți călători, în ceea ce privește starea de epuizare a țării, se referă la schimbarea administrației; căci rapacitatea domnilor, luxul boierilor și absența fabricilor duc la stagnare.

www.dacoromanica.ro

În mod surprinzător însă Iakovenco, în general corect informat, susţine că negustorii nu plătesc impozite şi, prin urmare, nu participă în nici un fel la veniturile ţării.

Promotori ai concepţiei expansioniste ţariste, potrivit căreia teritoriile de la vest de Nistru constituiau achiziţii potenţiale, observatorii ruşi, chiar dacă abordează domenii diferite (operaţiile militare sau descrierea capacităţii economice a Ţărilor Române în vreme de pace), vizează aceeaşi ţintă: cuprinderea lor în hotarele ruseşti.

Mult mai numeroşi, chiar dacă nu toate consemnările lor sunt relevante, apar reprezentanţii altei mari puteri imperialiste, şi anume: ai Angliei.

Chiar în primul an al secolului, trece în grabă prin Dobrogea, în drum spre Rusia, E. D. Clarke. Cu acea seriozitate tipic britanică, el se informează asupra locurilor pe care le vizitează, mărturie stând lucrările unor antecesori renumiţi: Bonfinius, Reicherstorfer, Born, Raicevich ş.a. Peste doi ani revine în Ţările Române în suita unei solii turceşti, ce se îndrepta spre Paris. Impresiile lui rămân cel mai adesea de suprafaţă, elementele de curiozitate, exotice abundă. Totuşi perspicacitatea nu-i lipseşte. Aşa, constată marea asemănare a locuitorilor cu romanii (fizionomie, limbă, port, obiceiuri, mitologie), vivacitatea bucureştenilor şi faptul că prăvăliile din capitala munteană erau mai bine asortate decât cele din Constantinopol. Înclinat în general să vadă partea bună a lucrurilor, el socoteşte pe ţigani drept un „popor laborios", casele din Sălătruc îi amintesc de Elveţia, iar cât priveşte trecătoarea de la Câineni, i se pare „cea mai frumoasă din Europa" şi sugerează să fie trecută în hărţile de circulaţie continentală. Încântat, ca şi alţi călători, de pinacoteca baronului Brukenthal, care, între altele, posedă desene de Dürer, consideră că este „cea mai întinsă din Europa aparţinând unui particular". Este apoi interesantă constatarea pe care o face după ce vizitează biblioteca Mitropoliei din Bucureşti: este în dezordine, printre altele, şi pentru că boierii împrumută cărţi şi nu le restituie. Fondul în sine i se pare notabil, întrucât nu are manuscrise mai vechi de secolul al XV-lea!

Printre călătorii englezi excelează câţiva ofiţeri. Aflaţi în trecere din misiuni în sau spre Orient, lord W. C. Bentinck (1801), medicul W. Wittman (1802), dr. A. Neale (1805) şi scoţianul J. Mc. Kinneir (1813) notează grăbiţi şi preocupaţi, în primul rând, de avatarurile drumului, câteva impresii nu lipsite de valoare pentru noi. Aşa, lord Bentinck descrie printre primii monumentul de la Adam Clissi, notaţiile lui devenind acum repere indispensabile pentru înţelegerea edificiului atât de încercat de vitregia oamenilor şi a naturii.

W. Wittman înfăţişează expresiv teama de raidurile pazvangiilor care îi stăpânea pe români; de asemenea, prezintă cu detalii ce poate interesa istoria tehnicii româneşti, felul în care erau construite ambarcaţiunile care circulau pe Dunăre. Medicul militar englez face însă o observaţie, întâlnită din păcate la numeroşi străini, că ţăranul român este leneş, lucrând doar atât cât să se hrănească.

www.dacoromanica.ro

Kinneir, agent diplomatic şi arheolog, interesat de Orientul Apropiat, rămâne reticent în faţa realităţilor româneşti. Latinitatea noastră este „pretinsă". „Mi s-a spus", „am aflat", „se zice" sunt formulele de introducere pentru mai toate afirmaţiile sale. Deşi bine primit la Craiova de către Constantin Arghiropol şi de către Gheorghe Filipescu, judecata asupra boierimii este traşantă: „clasă urâtă şi decăzută". Ceea ce pe alţii îi umple de încântare – numărul imens de trăsuri de la Bucureşti (4 000 de echipaje la 80 000 de locuitori) – pe Kinneir îl dezgustă; le vede vechi şi demodate, unele părând că datează din vremea lui Ludovic al XIV-lea. Concluzia ofiţerului scoţian se apropie de cea a majorităţii observatorilor străini: Ţara Românească este „nefericită, pustiită de pazvangii, de turci, de ruşi, bogată, dar exploatată".

Că afirmaţiile unui călător trebuie judecate şi după temperamentul său o dovedesc notele lui A. Neale. Fire caldă şi generoasă, atent faţă de o societatea aflată la graniţa dintre Orient şi Occident, Neale descrie Moldova din vremea lui Alexandru Moruzi cu înţelegere şi solicitudine. Sârguincios, scoţianul a consultat, adesea fără discernământ, diverşi autori care s-au ocupat de spaţiul geografic românesc şi din a căror operă a reţinut numeroase fragmente cu care a împănat textul. Înfăţişarea moldovenilor de rând, „urmaşi ai dacilor viteji", „aspri, neînfricaţi şi simpli", descrierea pitorească a Iaşilor cu cei 12 000 de câini care urlă la lună şi tumultul provocat de toaca bisericilor, caracterizarea fanarioţilor şi a sistemului lor politico-administrativ, încântarea faţă de ospitalitatea localnicilor şi gratuitatea unor servicii oferite străinilor – toate trădează simpatia cu care medicul militar s-a apropiat de români.

În contrast cu Neale, compatriotul său W.Mc. Michael (1817), de aceeaşi profesie, priveşte cu condescenţă ironică pe români, preocupaţi doar să maimuţărească obiceiuri ale turcilor sau ale europenilor. Călătorind în scopuri de cercetare ştiinţifică pentru Universitatea Oxford, Mc. Michael este retoric şi distant. Boierii îi par trândavi şi inculţi, cartofori, bucuroşi doar să se plimbe în caleşti jerpelite. Ceremonialul de la Curtea lui Scarlat Callimaki este o caricatură penibilă a celui din serai; garda domnească arată mai degrabă a bandă de ucigaşi. Socotindu-i pe români filoruşi din convingere, universitarul englez crede că despotismul fanarioţilor se menţine graţie intrigilor, nu forţei armate, practic inexistentă.

O prezentare echilibrată, obiectivă, a Ţărilor Române şi a potenţialului lor uman şi economic face negustorul englez Thornton, stabilit în Turcia, şi care le-a vizitat probabil în anii 1802–1806. Încântat de peisajul „măreţ şi romantic", el deplânge umilirea românilor, odinioară viteji renumiţi, atât de către administraţia turco-fanariotă, cât şi de slujbaşii pământeni. Încercând să ofere o imagine cât mai completă a societăţii româneşti, Thornton trece în revistă instituţiile, sistemul politic (cu domnul fanariot înconjurat de „roiul de scorpii" care este clientelă constantinopolitană), impozitele (11 capitaţii pe an), justiţia care se confundă cu hatârul, profuziunea de preoţi ignoranţi, slujind în biserici care nu sunt pe gustul lui,

www.dacoromanica.ro

viaţa cotidiană la Bucureşti (cu ciudăţenia dulapilor ce formau podurile oraşului, jocul de cărţi, luxul deşănţat al protipendadei). Negustorul englez este printre primii care discută statutul românilor ca entitate distinctă, striviţi între dominaţia otomană şi presiunea rusească, convenind că şansele de a-şi dobândi independenţa „sunt reduse". Bibliografia anexată conferă textului credibilitate şi ea nu poate fi zdruncinată de unele afirmaţii fanteziste. Aşa, de pildă, văzând la munte un sat de guşaţi, consideră că toţi muntenii sunt atinşi de boala aceasta în asemenea măsură încât şi costumul femeilor este astfel croit încât să ascundă infirmitatea.

Prima şi cea mai solidă lucrare monografică asupra Principatelor pentru acest răstimp se datorează tot unui englez: W. Wilkinson (1814). Consul britanic în Ţara Românească, dar reprezentând, în primul rând, interesele Companiei Levantului, acesta a petrecut patru ani printre români, plecându-se cu interes şi respect asupra lor. Pe un ton măsurat, cu caracterizări cumpătate, obiective, concise, Wilkinson oferă imaginea cea mai completă a acestui „Peru al grecilor" care era Ţara Românească în vremea lui Caragea vodă. Natura preocupărilor sale îl face să prospecteze cu curiozitate resursele ţării, posibilităţile de valorificare, şansele de stabilire aici a unor contoare comerciale străine. El consideră Galaţii „o mare piaţă comercială"; în cea mai mare parte importurile provin din lumea germană (ca să-şi sporească deverul, negustorii le botează adesea „marfă englezească" şi le vând mai scump). Cu potenţialul de care dispun, apreciază Wilkinson, „Ţările Române, bine administrate, cu o industrie prosperă şi o valorificare corespunzătoare a subsolului, cu comerţul liberalizat, ar putea hrăni o populaţie de zece ori mai mare, ajungând printre cele mai înfloritoare regiuni din Europa". Din nenorocire, „oamenii sunt duşmanii prosperităţii lor", scrie el nedrept, ignorând presiunea exercitată asupra lor, care anihila energiile şi reducea, la toate nivelele sociale, pe individ la condiţia de supravieţuitor.

Wilkinson stăruie la amănunte, la descrieri nuanţate. Deşi ca rasă „sunt frumoşi", românii îi par „posomorâţi şi greoi". Boierimea, care ar fi trebuit să aibă iniţiativa în toate, este nepăsătoare, lăsându-şi moşiile în seama arendaşilor. Ocupaţia favorită rămâne jocul de cărţi şi etalarea unui lux ţipător. Cu o asprime nu totdeauna justificată, el descrie divertismentele acestei clase, spoiala de cultură, imoralitatea (exprimată într-o rată îngrijorătare a divorţurilor şi adulterelor), bigotismul şi fanatismul ei.

Singurul grup social dinamic i se pare a fi format din sudiţi (meşteri, arendaşi, liber profesionişti). Cu acest prilej, relevă şi buna convieţuire cu pământenii şi implicit proverbiala toleranţă a acestora din urmă.

Wilkinson prezintă apoi ierarhia socială, structura urbană, sistemul de comunicaţii (nicăieri nu i se pare că se circulă mai repede decât aici cu acele „roabe", adică atelaje trase de un singur cal).

www.dacoromanica.ro

Ca şi alţi fii ai Albionului, Wilkinson nu vede cu ochi critic ingerinţa Rusiei în viaţa politică a Ţărilor Române. Adoptând un atare punct de vedere, se înţelege că el nu întrevede posibilitatea dezvoltării libere a românilor.

În sfârşit, un călător care priveşte Principatele cu ochi de pictor este R. Ker Porter (1820). Diplomat care a cunoscut o certă notorietate cu tablourile sale, rusofil din convingere şi prin căsătorie, el vede spaţiul românesc în culori luminoase, sub tutela benefică a vulturului rusesc. Comparate cu mărturiile altor contemporani, descrierile sale uimesc, oricât de mult s-ar invoca firea de artist. Acolo unde alţii văd murdărie, imitarea jalnică a ceremonialului turcesc, infirmităţi, Ker Porter este fermecat. La balurile de la curtea lui Alexandru Suţu femeile arată „ca nişte elegante pariziene", şirurile de 6–700 de echipaje, care se înghesuie pe podurile capitalei spre Şosea, sunt foarte atrăgătoare. Deşi vizitează Iaşii şi Bucureştii iarna, acestea i se par mai frumoase, armonios construite, imaginându-şi-le mai frumoase sub povara de verdeaţă. Luxul Curţii lui Mihai Suţu cu greu poate fi egalat, scrie el, de vreo altă reşedinţă princiară europeană. Cu încântare copilărească descrie o petrecere de la palat, unde, după jocul de cărţi, a urmat un supeu luxuriant (pe mese „erau ridicate fântâni" acţionate de „maşini ascunse", bazine cu peşti, partere de flori, chioşcuri cu surprize).

Judecaţi în comparaţie cu restul observatorilor străini, englezii vădesc acea temeinicie a lucrului bine făcut. Arareori entuziaşti, obiectivi, refuzând să se lase cuceriţi de aparenţe, mărturia lor rămâne în continuare cu valoare de certificat pentru istoria Ţării Româneşti şi a Moldovei în primele două decenii ale secolului al XIX-lea.

Impresiile lăsate de călătorii francezi asupra ţărilor noastre se pot împărţi *grosso modo* în două categorii: cele furnizate de persoane în trecere (L. Allier de Hauteroche (1805), Al. De Moriolles (1809), J. M. Tancoigne (1809), B. Bacheville (1817), Marcellus (1820) şi cele formulate ca savante rapoarte diplomatice (Charles Reinhard, 1806) sau interesante şi expresive cărţi cu intenţie monografică (A Lagarde, 1813, François Recordon, 1815).

În ciuda aparenţelor, cei dintâi, în graba harabalei, a diligenţei sau a calului, au totuşi vreme să facă unele constatări extrem de preţioase. Astfel Hauteroche, numismat, după o călătorie fructuoasă în Orient, se întoarce în patrie şi, trecând prin Transilvania, pe la Deva, este frapat de câteva descoperiri arheologice care dăduseră la iveală monede tip *kosson*.

Moriolles, pe care l-am amintit deja, în afara comentariilor pe care le face ca spectator la asediul Brăilei, descrie cu lux de amănunte deliciile băii turceşti din Iaşi, prepararea şi îngurgitarea cafelei, meniurile săţioase de zeci de feluri de la masa unui boier râmnicean şi, în cele din urmă, pe boierul însuşi, subtil cunoscător al limbii franceze, liberal şi cultivat, dornic de conversaţie.

În acelaşi an, Tancoigne socoteşte Iaşiul drept „un oraş frumos, curat, pavat", în opoziţie cu Bucureştiul, clădit într-o mlaştină nesănătoasă, cu uimitoarele sale

www.dacoromanica.ro

pavele care acopereau prost canalele de scurgere şi transformau circulaţia, atât cu trăsura, cât şi pe jos, într-o adevărată aventură.

B. Bacheville, ofiţer lipsit de noroc din garda lui Napoleon, după ce l-a urmat pe acesta în insula Elba, a luat drumul exilului căutându-şi norocul în Moldova. Sperase să poată organiza armata lui Scarlat Callimaki şi a trebuit să se mulţumească cu slujba modestă de institutor în casa boierului Cănănău. Un element pitoresc, singurul de altfel care rezistă din relatarea lui, este atmosfera de la mesele boierilor moldoveni. Ridiculizat subţire de aceştia şi numit cu bunăvoinţă „căscat", belicosul francez se apără cu cuţitul şi socoate că inofensivul apelativ înseamnă în limba română „profesor de franceză" ...

În sfârşit, Marcellus mărturiseşte ambiguu a fi executantul unei „misiuni politice" pe lângă Alexandru Suţu, domnul Ţării Româneşti. La Bucureşti este invitat la o nuntă domnească şi reţine uimit momentul când mai mulţi arnăuţi străpung cu iataganele uriaşe prăjituri, lăsând să zboare sute de sticleţi cu versuri anacreontice aninate de gât.

Cu rapoartele diplomatice ale lui Charles Reinhard se inaugurează seria materialelor documentare destinate guvernelor străine, în care consideraţiile şi impresiile personale, tendinţa de a-şi epata cititorul cedează locul descrierii seci, bazată pe fapte, pe statistici, pe convorbiri la nivel înalt. Diplomat de carieră, originar din Würtemberg, ocrotit de principele Talleyrand, Ch. Reinhard primise titlul puţin explicit de rezident, întrucât Poarta otomană i-l refuzase pe cel de consul general. Se spunea că rapoartele sale erau citite cu precădere de Napoleon pentru stilul lor alert, pentru informaţia succintă şi plină de miez.

Acel *Aperçu,* pe care îl dă Ţărilor Române, cuprinde, pe de o parte, datele clasice privind potenţialul economic, structurile sociale, componenţa etnică, capacitatea şi şansele comerciale şi, ca urmare, oportunitatea includerii lor în sfera de interese a Franţei; pe de altă parte, dă un tablou elocvent al climatului politic de la Iaşi şi Bucureşti – reverberaţie de fapt a stării de spirit din capitala turcească. În ciuda metodei şi adresei cu care lucrează, a ajutorului dat de subordonaţii săi, de agenţi numiţi, informatori, binevoitori sau simpatizanţi, Reinhard recunoaşte că sursa de căpetenie i-au fost diplomaţi ruşi şi lucrările antecesorilor lui în sens larg (de la Cantemir la Carra sau Bauer). Necunoscând exact intenţiile împăratului în ceea ce priveşte Principatele Române, Reinhard ezită să se hazardeze în a face recomandări ferme; de aceea sugerează continuarea firavului comerţ francez de până atunci cu produse de galanterie, obiecte de lux, mode ş.a. Indiferent la soarta viitoare a Principatelor Române, diplomatul francez le socoteşte doar un pion, manevrabil de una din marile puteri, şi eventualitatea dezvoltării lor independente i se pare exclusă. Nu este nici el ferit de unele naivităţi: de la interpretarea interzicerii văcăritului, ca dogmă religioasă asemănătoare celei indiene privind consumul de carne de vacă, până la ideea colonizării stepei calmuce cu români, Reinhard a plecat, evident, urechea complezent la cine ştie ce informator dubios.

www.dacoromanica.ro

Credulitatea sa dobândeşte alte dimensiuni când îi judecă pe cei doi domni fanarioţi de la Bucureşti şi Iaşi, Constantin Ipsilanti şi Alexandru Moruzi. Rafinamentul amândurora, cunoaşterea nuanţată a climatului politic european, informaţia la zi pe care o aveau graţie agenţilor generos retribuiţi pe lângă cabinetele europene sau pe lângă ambasadorii acestora la Constantinopol făceau din cei doi domni adevăraţi campioni în materie diplomatică. Interesaţi să acrediteze imaginea unor filofrancezi pe care doar primejdia rusească şi ideile mereu schimbătoare ale Porţii îi făceau să nu se dea în vileag, Ipsilanti şi Moruzi reuşesc să-l cucerească pe Reinhard. Într-atâta este de încântat încât comite şi unele gafe, inacceptabile pentru un diplomat cu experienţă ca el: la Bucureşti, primeşte, împreună cu soţia lui câteva daruri a căror valoare i se relevă mai târziu şi care puteau fi interpretate ca o încercare de captare a bunăvoinţei. La Iaşi, ia apărarea lui vodă Moruzi, depus de turci, intervenind vehement în favoarea sa pe lângă ambasadorul francez la Constantinopol, Sébastiani.

În felul cum este conceput, textul lui Reinhard invită la reflecţii atât în ceea ce priveşte ştirile furnizate despre români, cât şi în legătură cu optica pe care guvernul francez şi-o forma însuşindu-şi punctul său de vedere.

Rapoartele lui Reinhard sunt fericit completate de scrisorile soţiei sale Christine, adresate mamei sale la Hamburg. Romancieră nerealizată, aceasta găseşte un prilej minunat să facă literatură din descrierea drumului de la Timişoara prin Câineni – Piteşti la Bucureşti şi apoi a şederii la Iaşi. Elemente pitoreşti, ciudăţenii, poveşti cu bandiţi fioroşi, alaiuri orientale, sălaşe de ţigani sunt întreţesute într-o istorisire expresivă nu lipsită de interes, a avatarurilor acestei burgheze cu pretenţii, care tânjea după salonul ei literar din Hamburg. Dacă drumul peste Carpaţi este descris la saţietate de toţi călătorii, dacă ceremonialul de primire a unui diplomat la Curtea princiară din Bucureşti este la fel de cunoscut, viaţa în Iaşi, sub ameninţarea intrării iminente a ruşilor, apoi comportamentul acestora, constituie mărturii de valoare indiscutabilă.

Surzi la dreptul ginţilor, aroganţi şi vicleni, ofiţerii şi diplomaţii ruşi care pătrund în Iaşi, în frunte cu acel Rodofinikin de neam grecesc, tratează fără menajamente pe diplomatul francez şi familia sa. Deşi stilul este căutat şi nota generală de uşor dispreţ faţă de „băştinaşi", din scrisorile Christinei Reinhard nu lipsesc observaţiile pătrunzătoare, descrierea colorată a străzii, a bâlciurilor, a sălaşelor de ţigani, dar mai ales a stării de tensiune, a climatului de aşteptare înspăimântată din ajunul războiului care avea să se desfăşoare între 1806 şi 1812.

Peste 7 ani, în 1813, Lagarde compune, de plăcere, câteva zeci de scrisori adresate unui prieten din Franţa, pe care le va înmănunchia într-un volum constituind o frescă a Ţării Româneşti sub I. G. Caragea. Buna dispoziţie îşi pune pecetea pe întreaga structură a misivelor. Emigrat, aflat vremelnic în armata rusă, când îl combate pe Napoleon, acesta ajunge, în cele din urmă, după 1814, să reintre în patrie şi să ajungă mareşal, diplomat şi pair al Franţei.

www.dacoromanica.ro

Martor al unor evenimente notabile din istoria capitalei (arderea Curţii domneşti, un cutremur, uciderea lui Remiz paşa, capudanul insurgent), Lagarde le descrie cu emoţie şi indiscutabil talent de narator. Poate împrejurarea că în timpul şederii în capitala munteană leagă o idilă cu Catinca Filipescu, de a cărei frumuseţe auzise încă de la Odessa, îl face să privească totul cu simpatie. Oraşul îi pare vioi, clădirile armonioase, boierii poligloţi, socotind ospitalitatea drept un „lucru sfânt". Românii sunt „oameni foarte frumoşi", „cu trăsături virile şi regulate"; femeile din popor i se par „pline de calităţi", harnice, ele ţinând în mână întreaga gospodărie. Deşi mediul în care se învârteşte este prin excelenţă boieresc, cucoanele îi par leneşe, interesate doar de găteli şi de urmarea modei pariziene. Pentru restituirea vieţii cotidiene în vremea lui Caragea, naraţiunea lui Lagarde este extrem de utilă; aşa se perindă ceremonia primirii reprezentanţilor străini la Curte, o masă la Grigore Brâncoveanu, cel mai de seamă boier al ţării, o nuntă a unei fete în casă a Catincăi Filipescu, exerciţiile icioglanilor cu djeritul în pajiştea de la poalele Mitropoliei ş.a. Când părăseşte Bucureştii, o face cu regret şi numai tovărăşia excentrică a contelui Constantin Dudescu, cu care se leagă frate de cruce, îl consolează puţin de părăsirea „faimoasei Dacii" de odinioară. Văzându-i bogăţiile şi imensele posibilităţi de valorificare a lor, între altele prin export, Lagarde conchide că doar o pătrime a pământului este exploatată. „Bine administrată şi liberă" Ţara Românească ar putea ajunge unul din locurile cele mai înfloritoare şi mai civilizate din Europa, asigură el.

Cu acea nepăsare şi bună dispoziţie a călătorului negrăbit, Lagarde, trecând în Transilvania, se lasă cucerit de priveliştea Carpaţilor. Cercetează Sibiul cu pinacoteca renumită, teatrul şi sinistra închisoare de stat. Aici găseşte urmele unui prizonier de origine belgiană, care petrecuse 16 ani într-o celulă din turn şi pe care nu l-a putut identifica. Tot aici află de Manuc bei, faimosul şi proteicul negustor armean a cărui uriaşă avere era râvnită de turci şi pe care francezul îl crede interesat să intre sub protecţia Austriei. Până la Timişoara, unde asistă la un spectacol cu „Hoţii" de Schiller, descrierea drumului, a staţiilor de poştă, presărarea cu istorii despre bande de tâlhari coincide cu relatările altor călători, fără a mai aduce elemente noi.

Arhitectul elveţian F. Recordon are, în rândul observatorilor străini, o situaţie aparte: este secretarul de limbă franceză a lui Vodă Caragea, de care va rămâne legat şi după fuga acestuia din principat. La modul general vorbind, imaginea pe care tinde s-o făurească despre locul unde şi-a găsit vremelnic adăpost este idilică: „pământul cel mai roditor din Europa", cu o mulţime de culturi, în primul rând legume, care ar trebui adoptate şi în alte ţări; Bucureştiul este un oraş încântător, înflorit, „o adevărată feerie". Reşedinţele secundare ale boierilor sunt „splendide". Ţăranul este „credincios, sincer, supus, respectuos" etc. Dacă tonul în ansamblu este optimist, singurele racile pe care le admite fiind ciuma şi războiul, descrierea aproape etnografică a obiceiurilor, religiei, portului, bucătăriei (ciudată aici reţeta pe care o dă prepararea iaurtului, cu toate că pare familiarizat cu mâncărurile care

www.dacoromanica.ro

se consumau în Ţara Românească), interiorului casei este făcută cu uimitoare precizie şi obiectivitate.

Recordon intră în detalii care nu sunt sesizate de alţi călători. Aşa, de exemplu, se opreşte la sistemul de educaţie (privat şi public), la creşterea fetelor, relaţiile dintre membrii familiei, respectul desăvârşit acordat celor vârstnici, lipsa de consideraţie faţă de femeie şi – lucru grav – faptul că, până la dascălul de greceşte sau de franţuzeşte, copilul este lăsat pe mâna slugilor, în cea mai mare parte ţigani. Prezentând capitala Principatului, Recordon este reticent la forma bisericilor şi mai ales la zugrăveala lor. Trebuie spus că este aproape un consens în epocă al vizitatorilor străini să respingă această creaţie artistică ce peste 150 de ani va fi ridicată, în elementele ei reprezentative, la rangul de monumente ale patrimoniului universal. Nu i se poate contesta autorului o anumită sârguinţă în culegerea şi prezentarea materialului, dar capitolul cel mai deficitar rămâne cel al istoriei românilor, unde interpretările fanteziste abundă. Spre deosebire de alţi călători, Recordon se ocupă mult de neamurile alogene, găsindu-le şi unele virtuţi.

Acolo unde Recordon vrea îndeobşte să făurească o imagine de Epinal este sistemul de guvernare, ierarhia administrativă şi autoritatea domnească. Caragea, a cărui domnie a exasperat societatea românească şi care a devenit un simbol al despotismului cel mai cras, este înfăţişat ca un „părinte al patriei", care îşi cheltuieşte cea mai mare parte a averii spre binele public ...

Cartea lui Recordon a apărut după declanşarea revoluţiei conduse de Tudor Vladimirescu, încât el a socotit oportun să insereze un capitol explicativ în acest sens. Rezultatul a fost un amestec de consideraţii judicioase şi de justificări factice. Aşa, cauza principală a acestei ridicări populare o vede în mizeria ţării, mizerie provocată de administraţia prevaricatoare a succesorului lui Caragea, Alexandru Suţu. Trebuie relevat în mod particular că Recordon este printre primii care înglobează mişcarea românească în ansamblul de frământări sociale care zguduiau la vremea aceea Imperiul Otoman. În plus, el îi găseşte deplina îndreptăţire. Deşi apropiat lui Caragea, Recordon nu-şi structurează cartea, în părţile ei esenţiale, ca o laudă a guvernării acestuia. Concluzia ei o dovedeşte cu prisosinţă: Principatele Române, cu un pământ roditor şi oameni harnici, au nevoie numai de libertate ca să ajungă „în rândul ţărilor civilizate".

Mai nuanţaţi şi mai bogaţi în exprimare, observatorii francezi, cu o comprehensiune sporită faţă de realităţile româneşti, deşi nu o mărturisesc explicit, lasă sentimentul comunităţii care-i leagă de popoarele neolatine. Arareori judecăţile lor sunt desfiinţătoare. Privind cu simpatie acest popor de obârşie nobilă, aflat sub ferula turcească şi fanariotă, ei salută orice deschidere a sa spre civilizaţie şi progres, socotite vitale pentru dobândirea independenţei.

Dacă istoricul este dator să coroboreze permanent informaţiile furnizate de martorii străini cu sursele interne, deopotrivă apare necesară operaţia confruntării materialelor acestora între ele. Astfel trăsătura comună a călătorilor de limba

www.dacoromanica.ro

germană cu suprafață intelectuală este imaginea pozitivă pe care o rețin asupra românilor. Arhiducele Rainer de Habsburg (1810), matematicianul L. Stürmer (1816), ofițerul de husari și scriitorul F. Karacsay (1817), diplomatul L. V. Kreuchely se apropie cu bunăvoință de români, trăind sub dominații străine deosebite și având posibilități extrem de reduse pentru o dezvoltare normală. Arhiducele, vice-rege al regiunii lombardo-venete și botanist avizat, vizitează Transilvania, unde este frapat de românii maramureșeni, cu înfățișare „aleasă, sănătate robustă și rezistenți". I se par a fi „mândrii de libertățile lor, devotați, atașați prietenilor, dar neînduplecați față de dușmani", „pătimași la plăcere și la mânie". Adept al unchiului său, Iosif al II-lea, arhiducele profesează concepții iluministe. El socoate că înființarea de școli de diferite grade pentru români le-ar dezvolta talentele, ar contribui la ridicarea lor în rândul popoarelor civilizate.

Stürmer, intrat prin Banat, străbate drumul obișnuit pe la Câineni, coborând în Țara Românească, de unde se îndreaptă spre Constantinopol ca să-și viziteze tatăl, internunțiu austriac. El nu se limitează la o descriere superficială și face apel la bibliografie; notează cu atenție procedeele de dezinfectare folosite la carantină, remarcă absența gunoirii câmpurilor de cultură și constată că românii seamănă cu strămoșii sculptați pe Columna lui Traian. Ceea ce însă îl fascinează de-a dreptul este capitala Țării Românești, „orașul bucuriei" (etimologie fantezistă pentru numele Bucureștilor), sănătos, cu biserici frumoase, hanuri solide, băi turcești confortabile, academie grecească, biblioteci publice și asistență sanitară gratuită. Adevărat punct de contact între Orient și Occident, Bucureștii sunt plini de boieri luxoși în caftanele și șalurile lor de mare preț și care ar fi „perfecți" în costum european. Și ca să încheie această viziune splendidă, vizita la Vodă Caragea îi lasă lui Stürmer impresia că a avut în față o persoană „plină de demnitate, multă învățătură și pătrundere".

Același ton pozitiv se întâlnește în relatarea lui F. Karacsay, care vizitează Moldova și Bucovina. Mai măsurat în epitete, el aprofundează unele noțiuni despre sistemul politic, dependența de turci, calamitatea războiului pentru teritoriul românesc și structura socială relevând frumusețea moldovenilor și aptitudinilor lor intelectuale. Karacsay deosebește numai două clase sociale: boieri și țărani; absența unui *tiers état* este considerată, ca și de alți observatori de altfel, cauza principală a stagnării economice. Desigur aceste considerații de cabinet sunt întărite de alte observații la fel de nerealiste: țăranul moldovean este cel mai fericit din Europa, căci n-are altă obligație decât cele 12 zile de clacă. Dacă totuși fură, „o face doar din plictiseală". Și descrierea continuă la fel de idilic cu boieri poligloți, biblioteci valoroase, spitale cu îngrijire „admirabilă", port femeiesc „fermecător" și „de gust ales". Într-un cuvânt, Karacsay are în față o societate „de caracter european", marcată tot mai mult ca atare după fiecare ocupație rusească. O multitudine de date statistice vin să-i întărească spusele, creând imaginea înșelătoare a unui adevărat Eden.

www.dacoromanica.ro

Kreuchely, rezident prusian, se înscrie în acelaşi grup de persoane entuziaste de realităţile româneşti. Balurile de la Alexandru Suţu sunt „strălucite", Bucureştii au „o privelişte superbă". Notele trimise ministrului său la Constantinopol consemnează numeroase aspecte cu privire la ierarhia socială, mănăstiri, instituţii publice care se regăsesc şi la alţi observatori din epocă. Dar Kreuchely rămâne cu deosebire preţios pentru posteritate descrierii pe viu a mişcării lui Tudor Vladimirescu, acest „om de geniu" care „din arbust s-a făcut arbore formidabil". Comparativ cu colegii săi de profesie, insensibili în general faţă de această mişcare socială, Kreuchely constată că Tudor Vladimirescu şi-a electrizat compatrioţii invocând oportun cuvintele de *libertate şi patrie*.

În acelaşi an cu Kreuchely, dar trecând doar prin Transilvania, îşi consemnează impresiile contele István Széchenyi. Descrierea călătoriei rămâne surprinzătoare pentru reputaţia sa de mecena cultural, spirit organizatoric şi personalitate de excepţie. Trei sferturi din text se ocupă de avatarurile drumului, de caii de poştă, de cutare zăgaz rupt sau de zgârcenia unor gazde. Sunt în schimb notabile schiţele de portret făcute câtorva magnaţi unguri pe care-i vizitează şi care sugerează climatul de vrajbă care domnea în Transilvania, ţară pe care, cine ştie de ce, Széchenyi o compară cu Sicilia. Ala, un conte Bátthyanyi (de la Aleşd) este atât de aspru cu iobagii lui, încât „aceştia îl urăsc ca păcatul". Bánffy Farkas de la Huedin este murdar „ca un renegat turc" şi „pus pe vrăjmăşie". Guvernatorul Bánffy oferă prânzuri excelente „cu argintărie nezgâriată". Pe Esterházy Denes la început „l-a îndrăgit", după trei zile îi venea să-l ucidă, căci, între altele, „a stabilit că trebuie să te porţi cu românii ca şi cum ar fi animale". Concluzia lui Széchenyi este necruţătoare: „Toţi aceia pe care i-am cunoscut în Transilvania (i. e. magnaţii unguri – n.n.) sunt insuportabili, din pricina ideilor reduse, a ignoranţei şi a prejudecăţilor".

Arogant, stăpânit de suficienţa magnaţilor unguri faţă de români, apare contele V. de Bátthyanyi (1801, 1805). Judecând sever regimul fanariot, el îl acuză de starea de decădere a Ţărilor Române, convenind că omul de rând este ospitalier ca cel din antichitate. Sărăcia, opresiunea, incultura sunt efectele sistemului fanariot pe care le denunţă cu fervoare. Chiar dacă printre domni sunt persoane cultivate, cum este cazul lui Alexandru Moruzi, care pare descins din Iliada şi „toscanizează" perfect, abordând teme felurite cu aceeaşi uşurinţă. Bátthyanyi vizitează şi Maramureşul, descriind minele de acolo şi amintind că minerii sunt plătiţi cu praful de aur care le rămâne pe haine.

Un grup aparte, pe care l-am numi „al tehnicienilor" este cel format dintr-un anonim maghiar sau austriac (1802), statisticianul J. Rohrer (1802), profesorul de franceză, chimie şi matematică F. Schmidt (1804) şi maestrul minier W. G. E. Becker (1805).

Cel dintâi dă date interesante în legătură cu funcţionarea breslelor braşovene şi cu comerţul activ al acestui mare emporiu care încă de atunci era Braşovul. El

www.dacoromanica.ro

discută aportul ocheenilor la producţia meşteşugărească a oraşului făcând surprinzătoarea constatare că aceştia îi exploatează pe saşi vânzându-le materia primă la preţuri ridicate. Aceasta pentru că românii „au tot comerţul în mână” şi mai ales au relaţii în lumea Levantului, în întreaga Peninsulă Balcanică şi în Europa Centrală.

Rohrer îşi trădează profesia prin profunzimea de date statistice pe care le inserează în text. Vizitând Moldova, este încântat de ospitalitatea lui Vasile Balş, boier cărturar care la acea vreme traducea *Zaïre* de Voltaire. Cu referire la Bucovina, el semnalează un fenomen îngrijorător încă de pe atunci: deforestarea sălbatică pentru întreţinerea cuptoarelor de potasă.

F. Schmidt, profesor al fiilor domnului Alexandru Moruzi al Moldovei, trăieşte în ambianţa Curţii şi este peste măsură de încântat. De la Vodă, „născut pentru a fi suveran”, la boierii cultivaţi şi ospitalieri sau mesele cu câte 60 de feluri şi 20 de dulciuri – contrastând scandalos cu frugalitatea celor din Germania – până la muzica într-atât de deosebită de cea europeană „încât îi vor trebui veacuri s-o egaleze”, totul este perceput cu acuitate şi bunăvoinţă.

Becker vizitează minele din Transilvania şi, dincolo de aspectele tehnice (procedee, producţie, organizare, sorturi de minerale), el demască cu neaşteptată vigoare regimul epuizant de muncă, sărăcia extremă a minerilor români de la Roşia Montana, ca şi cupiditatea funcţionarilor erariului, adevăraţi „administratori ai răscumpărării aurului”.

Tot în limba germană sunt, în fine, redactate, deşi autorul este sârb, notele lui Ioan Marco, consul prusian pentru câteva luni la Bucureşti, în 1819. Spre deosebire de restul personalului consular acreditat la Bucureşti care, înfăţişând ceremonialul de primire la Curte, nu-şi ascunde dispreţul pentru această pastişă a celui constantinopolitan, Marco descrie cu precizie şi respect momentul de seamă al oficializării relaţiilor bilaterale. Totodată el furnizează date despre relaţiile dintre consuli, protocolul observat în cazul vizitelor oficiale între ei etc.

Curiozitatea lui mereu trează este mărturisită şi de faptul că a fost dispus să plătească 142 de galbeni ca să-şi procure descrierea fidelă a ceremoniei de intrare în ţară şi de înscăunare a noului domn, în speţă Alexandru Suţu. Felul cum înfăţişează alaiul este absolut filmic; nici un detaliu nu este omis, iar autenticitatea poate fi verificată cu documente interne. Marco prezintă astfel venirea la mănăstirea Văcăreşti, intrarea oficială în oraş, oprirea la mănăstirea Sf. Spiridon şi la biserica de la Curtea Veche, unde măcelarii sacrifică câţiva miei pe care-i împart turcilor din alaiul cu care domnul venise de la Constantinopol.

Dacă cei dintâi călători germani lasă impresia că au fost pilotaţi, informaţia fiindu-le furnizată de persoane oficiale interesate de multe ori să fardeze realitatea, „tehnicienii” străbat ţara cu piciorul şi-şi fac singuri documentaţia. Evident, mărturia lor apare cercetătorului de azi mult mai preţioasă, atât pentru istoria tehnicii, cât şi pentru aspectele sociale pe care le relevă.

www.dacoromanica.ro

Călugărul barnabit F. Caronni (1809) scrie în limba italiană, dar cei 20 de ani de serviciu în slujba contelui maghiar Hedervády își pun pecetea asupra impresiilor sale. Călătorind în Transilvania în suita ducelui Maximilian, cu toate facilitățile presupuse într-un asemenea caz, Caronni face deopotrivă sociologie şi mineralogie. Silit de realități, trebuie să admită că românii sunt cei mai muncitori şi mai folositori locuitori ai Transilvaniei, dar ei formează o clasă „inferioară". Virtuţile lor (hărnicia, devotamentul, ospitalitatea) sunt umbrite de firea aprinsă (crime pasionale, pruncucideri, tâlhării). Ecoul răscoalei lui Horea este captat prin optica magnaţilor unguri. Marginalizați, cu toate că se ocupă mult de ei (face descrierea caselor, a jocurilor, a bolilor, ceremoniilor esenţiale ale ciclului vieţii – compilate de altfel după Griselini, Born sau Friedwaldsky), românii stau, în concepţia sa, alături de ţigani, cărora le consacră un număr la fel de mare de pagini.

În rest, preţiosul călugăr se pierde în interminabila descriere a specimenelor mineralogice aflate în diferitele muzee vizitate în Transilvania şi într-o inutilă polemică cu antecesorii săi (Friedwaldsky sau Born) asupra formei exacte a cutărui cristal.

Cei trei spanioli, ambasadorul I. M. Del Corral y Aguirre, în drum spre Constantinopol (1800), dragomanul legației din acelaşi oraş, F. Talamas (1801), şi călătorul ce voia să treacă drept ascendent al califilor abasizi, el Abbassi (1807), rămân puţin în Ţara Românească ca să poată reţine lucruri particulare. Primii doi consemnează teama de raidurile pazvangiilor, care stăpânea pe bucureşteni, iar cel din urmă, zdruncinat de drumul de la Giurgiu la Bucureşti, găseşte capitala ţării „plăcută".

Seria călătorilor străini se încheie cu un personj modest care lasă mărturii monotone, nu lipsite însă de valoare pentru un domeniu foarte strict: istoria comunităţilor armene din Ţările Române, Minas Băjăşkian (1808). Preot din congregaţia mechiatriştilor veneţieni, acesta străbate Moldova, Transilvania şi Ţara Românească interesat doar de conaţionalii săi. Dincolo de descrierea amănunţită a oraşelor cu populaţie predominant armenească, cum a fost cazul Dumbrăvenilor sau al Gherlei, care din această cauză aveau administraţia în întregime concedată acestui neam, el transcrie o serie de inscripţii din bisericile armene de la noi sau despre ele, culese din izvoare rarisime ori azi pierdute.

A schiţa o istorie a românilor pentru anii 1800–1821 doar pe baza mărturiilor furnizate de călătorii străini ar fi o nesăbuinţă. Şi aceasta nu numai din cauza afirmaţiilor contrazicătoare, fanteziste sau răuvoitoare. Dar unele aspecte ale vieţii sociale sunt ignorate, elementul pitoresc predomină prea adesea, compilaţia din lucrările predecesorilor nu este o excepţie. Sunt însă numeroase cazurile când opinia observatorilor străini concordă cu investigaţiile făcute asupra materialului intern, când obiectivitatea dublată de capacitatea superioară de sinteză şi de apreciere a unei societăţi balansate între stagnare şi progres transformă aceste mărturii în surse documentare de excepţie.

www.dacoromanica.ro

Dacă fiecare capitol al perioadei de început a istoriei noastre moderne este întrucâtva relevabil călătorilor străini, cel unde contribuția acestora rămâne esențială – şi care în mod paradoxal a fost insuficient exploatat până acum – este cel al vieţii cotidiene. După pilda faimoasei colecţii *La vie cotidienne au temps de ...*, s-ar putea restitui profitabil nu numai pentru specialişti, ci şi pentru publicul larg viața societăţii româneşti de la începutul secolului al XIX-lea, începând cu această mină inepuizabilă de imagini oferite de observatorii străini.

Georgeta Filitti

www.dacoromanica.ro

EDWARD DANIEL CLARKE

(1769–1822)

Cunoscutul călător, colecţionar de antichităţi şi mineralog englez, Edward Daniel Clarke, s-a născut la Willingdon în Sussex, la 5 iunie 1769, într-o familie ilustrată prin patru generaţii de cărturari Studiile şi le-a făcut ca bursier la Jesus College din Cambridge, unde a urmat istoria, numismatica, arheologia şi mai apoi mineralogia

După obţinerea titlului de B A (echivalent cu licenţa) a trebuit să opteze între o căpătuire comodă, într-o parohie bogată, pe un domeniu nobiliar, prin protecţia unor membri ai aristocraţiei, sau asumarea unei sarcini îngăduind oarecare independenţă, deşi tot sub patronajul unor aristocraţi, anume sarcina instruirii particulare a unui tânăr nobil cu complementul necesar al unei călătorii de studii în ţară sau străinătate; el a preferat calea din urmă În 1790, la 21 de ani, şi-a luat asupră-şi grija pregătirii unui elev de 16 ani, Henry Tufton, cu care a pornit după un an într-o călătorie prin Anglia şi Irlanda, descrisă de el într-un jurnal dat mai târziu spre publicare La încheierea angajamentului său, a primit propunerea unui fost coleg de universitate, Noel Hull lord Berwick, de a-l însoţi „ca prieten" într-o călătorie de doi ani prin Germania, Italia şi Spania, în condiţii pecuniare foarte atrăgătoare În cursul peregrinărilor prin Italia, din 1792, a îmbogăţit colecţiile de antichităţi şi de opere de artă ale lordului Berwick, îndeplinind şi un rol de sfătuitor artistic în alegerea subiectelor mitologice sau istorice ale tablourilor comandate de acesta vestitei Angelica Kauffman. După o şedere de doi ani la Neapole, primind însărcinarea să pregătească o nouă călătorie spre răsărit, în Palestina şi Egipt, Clarke a avut amărăciunea să afle, după terminarea tuturor pregătirilor şi cât timp se mai afla încă în Anglia, unde se grăbise a se întoarce pentru a îndeplini nişte instructii ale lordului Berwick, că acesta a renuntat la tot planul în conditii care îndreptăţeau bănuiala că s-ar fi ţesut o intrigă contra sa Relaţiile cu lordul Berwick au continuat totuşi şi după încetarea contractului dintre ei, Clarke dându-i tot concursul în campania electorală din 1796. Contracte ulterioare cu alţi elevi din familiile lorzilor Mostyn din Ţara Galilor şi Uxbridge, după luarea doctoratului în 1794, i-au oferit prilejul să cunoască Ţara Galilor şi Scoţia, de unde a adunat specimene mineralogice, alcătuind o interesantă colecţie. Ales mai înainte membru la Jesus College din Cambridge, Clarke primeşte acum atribuţii precise şi se instalează statornic în oraşul universitar cu un nou elev de un soi deosebit. Nu mai era vorba de un membru al aristocraţiei, ci de un tânăr de aceeaşi conditie socială cu el, din vecinătatea locuinţei sale din Sussex, Samuel Crips, care, moştenind pe un unchi foarte bogat, John Marten, a hotărât să-şi completeze instructia, folosind ajutorul lui Clarke, căruia i-a propus un contract pe trei ani de studii, urmaţi de o călătorie pe continent. De astă dată însă relaţiile de preceptor şi elev se îmbină cu relaţiile curente din lumea universitară Tânărul – care adoptase numele John Marten Cripps (1779–1853) – se înscrie ca auditor la Jesus College (*fellow commoner*), unde este dat în grija lui Clarke ca îndrumător ştiinţific (*tutor*). La Cambridge, Clarke se leagă mai strâns de un fost tovarăş de şcoală, William Otter, ajuns mai apoi episcop de Chichester – şi care va fi ulterior biograful său – şi de vestitul Malthus, care lucra atunci la studiul său revoluţionar despre populaţie, *The principles of population*. Împreună cu aceştia şi cu tânărul Cripps, pe atunci de vreo 19 ani, pune la cale o călătorie prin Norvegia şi Suedia, care,

www.dacoromanica.ro

începută la 20 mai 1799, cu perspectiva unei durate de 6–7 luni, s-a prelungit pentru Clarke și Cripps timp de trei ani și jumătate Vizitarea Norvegiei și Suediei i-a oferit lui Malthus informatii statistice pentru lucrarea sa. Dar dorința lui Cripps de a cunoaște și Laponia și mai apoi și Rusia a dus la scindarea grupului Cei doi tovarăși mai aventuroși, înarmați cu termometre și fără echipamentul vestimentar cerut de clima artică, au pornit spre nordul înghețat, de unde, după o serie de peripeții, au luat drumul Sankt Petersburgului.

Momentul sosirii lor în capitala țarului Pavel I era foarte puțin potrivit, întrucât coincidea cu o extremă încordare a relațiilor ruso-britanice Englezii, aflați în Rusia, erau expuși la toate vexațiunile și amenințați la tot pasul cu exilul în Siberia. Cei doi călători au fost lipsiți, din ordin, de servitorii lor și opriți de a tocmi alții în Rusia Ambasadorul englez, Sir Charles Whitworth, s-a văzut silit să-i sfătuiască să plece din capitală la Moscova, în speranța de a putea obține de acolo pașapoarte pentru a merge la Viena. Dar guvernatorul Moscovei, contele Saltâkov, nu a voit nici să le îngăduie a rămâne în oraș, nici să le dea pașapoarte și astfel, mânați din urmă de teama mașinii administrative țariste. cei doi drumeți au rătăcit prin Caucaz, Circasia și Crimeea în condiții foarte grele

Lipsa cumplită de bani la un moment dat, precum și de orice posibilitate de aprovizionare, nevoia de a se depărta de eventualele urmăriri ale organelor poliției, îmbolnăvirea lui Clarke de friguri, de care avea să mai sufere încă și mult după aceea (chiar la trecerea sa prin București, în 1802), salvarea sa de către naturalistul german Pallas, stabilit în sudul Rusiei de vreo două decenii, încercările de a părăsi această țară, riscând o trecere înspre Bender, unde trebuia așteptată o escortă de ieniceri, trimisă la cererea ambasadorului englez de la Poartă, lordul Thomas Elgin, căruia i se adresase de către Pallas un apel în acest sens și, în sfârșit, ivirea unui prilej nesperat de îmbarcare clandestină la Odessa pe o brigantină încărcată cu grâu pentru aprovizionarea Constantinopolului, au fost amintite de Clarke atât în relația publicată de el, cât și în corespondența sa, publicată de W Otter. Clarke pomenește și de expedientul plăsmuirii unui pașaport fictiv care trebuia să-i îngăduie îmbarcarea și de teama pentru siguranța hârtiilor de mare importanță aflate în mâinile lui Asemenea aserțiuni trebuie puse în legătură cu declarația sa din *Prefața* relației de călătorie, menționată în primele trei editii, suprimată în ediția a IV-a din 1816 și reintrodusă în ediția postumă din 1848 (p VIII), cu privire la niște documente misterioase care i-ar fi fost încredințate la Odessa de anumite persoane și pe care le-a transportat cu primejdia vieții, depunându-le apoi la „o amiralitate britanică" pentru a fi folosite de vasele engleze în cursul navigației lor de-a lungul coastei rusești a Mării Negre.

Sosirea peregrinilor la Constantinopol a avut loc tocmai la 22 noiembrie 1800, după o serie de furtuni cu care vasul a luptat în preajma Bosforului.

Dar și aici s-au aflat fără bani, din cauza neglijenței corespondentului lui Cripps, și într-o stare de nesiguranță, în urma ultimatumului adresat Porții de ambasadorul rus, Vasili Stepanovici Tamara, pentru a o sili să declare război Angliei (scrisoarea din 24 decembrie 1800). Dar teama unei șederi forțate la Edikule a fost în curând risipită. După trei luni petrecute la Constantinopol, Clarke pornește în excursii arheologice. Vizitează muntele Ida, merge la Rhodos, fugind de ciuma ce bântuia capitala În sfârșit, folosește prezența fratelui său, comandant al unei unități din flota engleză, venită să lichideze rezistența franceză din Egipt, pentru a se îmbarca și a vizita locurile celebre din antichitate: Helespontul și vechiul Ilion, identificat de el cu satul Siblak din Anatolia

Folosind doi pictori cunoscuți, Lusieri de la Neapole și Préaux, care lucrase pentru fostul ambasador al Franței, contele de Choiseul Gouffier, el își îmbogățește colecția cu 40 de desene despre vechea Troie și cu o serie de fragmente antice, luate cu învoirea pașei de la Dardanele. Asistă de aproape la episodul debarcării engleze în Egipt și a capitulării franceze. Este printre primii europeni ce pot să ajungă la Alexandria și Cairo, reușind să descopere și să rețină pentru Anglia o serie de tezaure ale antichității adunate de savanții francezi și pe care aceștia încercau să le îmbarce, prin contrabandă, pe un vas spital francez Printre acestea se numără vestitul sarcofag de la Rosetta.

www.dacoromanica.ro

Totodată achiziţionează şi trimite în Anglia o serie de manuscrise rarisime antice şi arabe, printre care şi un manuscris complet al celor *1001 de nopţi*. Pe acesta trebuia să-l studieze învăţatul Joseph von Hammer, pe care Clarke l-a avut drept tovarăş de călătorie de la Cairo la Alexandria şi care a şi plecat apoi în Anglia în acest scop, împreună cu prietenul său, vestitul amiral Sir Sidney Smith (Vezi relatarea de călătorie a acestuia din urmă în vol. X_2 al prezentei colecţii, seria veche).

Din Egipt, Clarke se îndreaptă, prin Cipru, spre Palestina, ajungând la sfârşitul verii anului 1801 la Ierusalim. La întoarcere vizitează Grecia, adunând peste o mie de monede antice, precum şi vase din Moreea; aduce de la Eleusis celebra statuie *Kistophoros*, descoperită, în 1676, de călătorul Wheler, şi pe care o obţine de la paşă în schimbul unui telescop. Identificându-o cu Ceres, Clarke a dăruit-o Universităţii din Cambridge. Cu toate acestea, la Atena, el judecă sever vandalismul lordului Elgin, jefuitor al Parthenonului, de o natură totuşi asemănătoare propriilor sale acţiuni. Cum experienţa din urmă a călătoriei pe mare din Egipt în Grecia fusese de-a dreptul îngrozitoare, Clarke preferă să apuce drumul pe uscat la Salonic şi de acolo la Constantinopol, unde i s-a ivit prilejul de a însoţi până la Paris pe Galib efendi, ambasadorul turc, împuternicit să iscălească pacea cu Franţa (tratatul de la Amiens din 25 martie 1802). Împreună cu Cripps, în suita solului turc în care se afla interpretul Panaioti Moruzi, fratele lui Alexandru Moruzi, viitorul domn al Moldovei, Clarke străbate Rumelia (= Bulgaria), Ţara Românească şi apoi Transilvania, îndreptându-se prin Banat şi Ungaria spre Viena, unde îl regăseşte pe Hammer cu care achiziţionează noi manuscrise, apoi prin Germania spre Franţa, unde ajunge împreună cu ambasadorul turc.

În octombrie 1802, părăseşte Parisul spre a se întoarce în Anglia, încheindu-şi lunga sa călătorie De acum încolo va duce o viaţă aşezată Cariera îi este asigurată mai întâi prin dobândirea a două bogate parohii, apoi prin numirea sa ca profesor Cu Cripps ajunge să se înrudească, acesta căsătorindu-se cu sora soţiei sale (Vezi *The Compact Edinton of the Dictionary of National Biography*, vol. I, Oxford, 1975, p. 467).

În 1803, Universitatea din Cambridge îi decerne titlul de doctor; în 1805 ajunge profesor la Jesus College, iar în 1807 începe cursurile de mineralogie la Cambridge, fiind numit, în 1808, profesor de mineralogie tot la această universitate.

A murit la 9 martie 1822, la Londra.

Clarke şi-a descris călătoriile în lucrarea intitulată *Travels in various countries of Europe, Asia and Africa*, în 6 volume, din care partea I, în 2 volume, intitulată *Russia, Tartary and Turkey*, a apărut în 1810 şi 1812 şi a fost reeditată de patru ori până în 1816, cu prilejul apariţiei treptate a volumelor următoare, vol. III în 1814, vol. IV în 1816 şi vol. V în 1819. La moartea autorului, ultimul volum rămăsese neterminat. El a fost încheiat cu concursul reverendului Robert Walpole, al cărui jurnal fusese folosit de Clarke la întocmirea aparatului critic al volumului despre Turcia. Lucrarea a mai fost reeditată şi în 1848, la Aberdeen. Planul iniţial al lui Clarke fusese să-şi împartă lucrarea în trei părţi îmbrăţişând Europa, Asia şi Africa; partea a doua fiind consacrată Greciei, Egiptului şi Palestinei, iar a treia Danemarcei, Norvegiei, Suediei, Laponiei şi Finlandei. Această grupare nu corespundea cu desfăşurarea cronologică a călătoriei, ci mai degrabă cu interesul actual pentru locurile şi împrejurările descrise.

O traducere franceză a părţii dintâi privind călătoria prin Rusia începând cu St Petersburgul şi până la sosirea la Constantinopol a fost publicată la Paris, în 1812, sub titlul *Voyage en Rusie, Tartarie et en Turquie* (2 vol). Clarke, în ediţia a IV-a din 1816, afirmă că această versiune ar fi fost adnotată într-un anumit sens din ordinul lui Napoleon şi folosită în scop politic. Ea trebuia să ilustreze adevăratele sentimente ale Angliei faţă de Rusia într-un moment când cele două ţări păşeau spre o nouă alianţă îndreptată împotriva Franţei.

În lucrarea lui Clarke este vorba în două locuri de ţările noastre mai întâi în vol. II este descrisă Delta Dunării împreună cu malul dobrogean, de-a lungul căruia a navigat în drum spre Constantinopol,

www.dacoromanica.ro

apoi în suplimentul la ultimul volum este redată călătoria prin Ţara Românească şi Transilvania, în primăvara anului 1802, în tovărăşia ambasadei turceşti ce mergea în Franţa În ediţia a IV-a, din 1818, folosită de noi şi care are opt volume, ea se află la sfârşitul volumului VIII.

Valoarea documentară a relaţiei este destul de inegală Ştim că atât Clarke, cât şi Cripps şi-au ţinut fiecare jurnalul în cursul acestei călătorii, jurnale rămase inedite Dintr-al lui Clarke nu s-a redat întocmai decât însemnarea zilnică a temperaturii aerului la prânz Ceea ce a publicat el mai apoi în volum este o prelucrare răbdătoare a însemnărilor scrise în fuga condeiului. În acest scop, el a citit pe îndelete toată literatura accesibilă asupra locurilor străbătute, precum şi o serie de manuscrise, inedite pe atunci, cum era cel al reverendului Robert Walpole, care este posterior călătoriei lui Clarke, îmbogăţindu-şi notele şi nu arareori însuşindu-şi chiar textul relaţiei şi comentând critic pe alţi autori de relaţii (între alţii pe Eton pentru spiritul său părtinitor şi inconsecvent).

În textul publicat se pot deosebi părţile aparţinând redacţiei iniţiale din jurnal, peste care s-au suprapus elementele placajului amintit. Trebuie ţinut seama de faptul că în prima săptămână a şederii sale în Ţara Românească, el a zăcut de friguri şi că şi informaţiile culese la faţa locului sunt tot indirecte, datorându-se probabil consulului englez Francis Summerer şi fratelui vitreg al acestuia, consulul Luca Grigorievici Kiriko al Rusiei Împrumuturile din cărţi pentru întreaga călătorie prin ţările noastre ne îndreaptă spre Raicevich, von Born şi chiar Reicherstorffer şi Bonfinius, fără a mai vorbi de cartea contemporanului Townson, care nu a fost decât la Oradea şi care e folosită pentru judecăţi peremptorii asupra românilor din Banat[1] Aşa se explică şi evidentele contradicţii dintre unele observaţii personale ale autorului şi unele afirmaţii împrumutate de la Townson. Descrierea procedeului de spălare a aurului este preluată de la Ignaz von Born şi folosită de două ori, odată vorbind despre ţiganii din Ţara Românească, şi a doua oară în legătură cu vizitarea regiunii aurifere din Transilvania. Una din ilustraţii (aparţinând albumului lui Luigi Mayer) arată pe ţigani spălând aur. Într-un loc biograful lui Clarke, W Otter, aminteşte de o scrisoare primită de la el şi ulterior pierdută, cu o descriere a vizitării minelor din Ungaria şi Transilvania, aceasta din urmă în tovărăşia arhiducilor Anton şi Rainer (!). În realitate, arhiducii nu au vizitat minele din Transilvania, ci doar pe cele din Ungaria. Dar pe lângă partea de împrumut, datorată unui scrupul excesiv al autorului, avem şi o serie de informaţii mai directe asupra situaţiei exportului Ţării Româneşti la Constantinopol, precum şi în Rusia şi Germania, al preţurilor alimentelor în Banat. Informaţiile privitoare la bogăţiile miniere din Transilvania şi la exploatarea acestora cu prilejul vizitei la Săcărâmb sunt în cea mai mare parte luate din relaţia lui von Born.

Clarke a lăsat o serie de lucrări privind operele de artă aduse de el din Orient, astfel *Testimony of different authors respecting the colossal Statue of Ceres in the Public Library*, Cambridge, 1801–1802; *The Tomb of Alexander, a Dissertation on the Sarcophagus brought from Alessandria and now in the British Museum; A description of the Greek Marbles brought from the shores of the Euxine Archipelago and Mediterranean and deposited in the University Library*, Cambridge, 1809 etc. De la el a rămas de asemenea o lucrare însemnată de mineralogie intitulată *A Methodical Distribution of the Mineral Kingdom*, Lewes, 1807, precum şi diferite alte lucrări de mineralogie.

Biografia lui Clarke a fost scrisă de Rev. W. Otter, în *Life and remains of E. D Clarke*, 2 vol., Londra, 1825, în care a publicat alături de extrase din corespondenţa acestuia şi scrisorile ce i-au fost adresate de lord Byron şi Burkhardt. O tratare sucintă în *The Compact Edititon of the Dictionary of National Biography*, vol I, Oxford, 1975, p. 380.

Călătoria lui Clarke în Ţara Românească şi Transilvania a fost analizată doar de Marcu Beza, în studiul *Călători englezi despre români*, în „Românul", Arad, vol. I (1911), nr. 147 (7/20 iulie), p 6, nr. 150 (10/23 iulie), nr. 232 (22 octombrie/ 4 noiembrie), p. 6–7; reprodus în „Convorbiri literare", XLIX (1915), nr. 1 (ianuarie), p. 34–38, iar o versiune engleză, în *Papers on the Rumanian people and literature*, London, 1920, p. 24–25.

www.dacoromanica.ro

EDWARD DANIEL CLARKE

RELAȚIA CĂLĂTORIEI DE-A LUNGUL COASTEI DOBROGENE[1]

1 noiembrie <1800>

<La 31 decembrie>, am spus un ultim adio Rusiei[2], navigând de-a lungul p. 393
coastei spre Akerman[3] la gura Nistrului, prin fața căruia am trecut în acea seară //.

La ora 4, în dimineața zilei următoare, am fost chemați pe punte de către p 394
căpitan pentru a vedea Insula Șerpilor, odinioară Leuce, așezată ceva mai departe de Gurile Dunării și vestită în istorie pentru mormântul și templul lui Ahile. Este atât de mică încât în trecerea noastră am putut să îmbrățișăm cu privirea întreaga ei întindere. A mai putut fi urmărită cu ochii până la <ora> nouă. Din ochi părea lungă de vreo milă și lată de mai puțin de o jumătate de milă. Este complet pustie, fiind acoperită numai cu puțină iarbă și cu un covor de plante ierboase foarte scunde. Cercetată cu luare aminte, cu un telescop, nu părea să înfățișeze nici cea mai mică urmă de antichități. Am făcut o schiță după ea văzută din partea de sud-vest. Pe malul sudic sunt stânci înalte, după cât se pare, de vreo cincizeci de picioare.

Multe povești absurde ale unor marinari turci și ruși se întemeiază pe credințe că această insulă însăși mișună de șerpi.

Se întâmplă uneori ca unele corăbii să aibă prilejul de a se putea opri acolo
pentru a o vizita; și dacă ar fi așa, nici un om al vreunui echipaj nu ar îndrăzni să p 395
debarce pe țărm, // deși sunt douăzeci de stânjeni[4] de apă <adâncime> la o distanță de un cablu de insulă și orice corabie ar putea veni până chiar în preajma ei. Rușii povestesc că patru membrii ai echipajului unui vas naufragiat acolo, abia au dat de țărm și au întâlnit un dușman mai rău decât marea și au căzut cu toții pradă șerpilor.

Ammian Marcellinus[5] amintește o superstiție asemănătoare, îndeobște răspândită în vremea aceea, cu privire la primejdiile locului. După o descriere atât de remarcabilă și de recentă ca aceea a lui Arrian[6], care a scris prin secolul al II-lea, sunt toate motivele de a crede că s-ar putea descoperi aici rămășițe antice

---

[1] Traducerea s-a făcut după lucrarea Ed D. Clarke, *Travels in various countries of Europe, Asia and Africa*, ed. a IV-a, vol. II, London, 1816, p 393 și urm.

[2] În apendicele III la vol. II se dau fragmente din jurnalul de bord al brigantinei venețiene „Moderata", pe care călătorea autorul (textul italian este dat în versiune engleză, la p. 488 și urm).

[3] Într-o notă în care sunt reproduse identificările făcute de J L. Carra, în *Histoire de la Moldavie et Valachie*, Neuchatel, 1781, autorul combate afirmația că locul de exil al lui Ovidiu ar fi fost la Akerman (= Cetatea Albă), arătându-și convingerea că a fost la Tomis.

[4] *Fathoms.*

[5] Cunoscut istoric latin (cca 330 – cca 400).

[6] Flavius Arrian, istoric grec (secolul al II-lea e.n)

www.dacoromanica.ro

interesante. Acest loc îndepărtat a scăpat pustiirilor la care au fost expuse toate celelalte părţi ale teritoriului clasic; nici nu se ştie ca vreun călător să se fi avântat vreodată în această insulă. Odinioară avea numiri felurite; printre acestea cea mai des folosită era cea de Leuce sau Insula Albă. A fost astfel numită datorită culorii sale albe, pricinuită de stolurile de păsări de mare care în anumite anotimpuri ale anului o acopereau toată şi o făceau să fie mai vizibilă [...] // Toate superstiţiile cu privire la Leuce par să-şi aibă originea în însemnătatea ei ca punct de recunoaştere[7], deoarece coasta de lângă Gurile Dunării este atât de joasă, încât marinarii nu sunt în stare să o deosebească chiar când sunt lângă ţărm, şi insula însăşi întunecată de atmosfera nebuloasă a Mării Negre face ca navigaţia să fie primejdioasă, afară doar când este luminată de păsările sale albe[8] // [...].

p 400 Întunericul adânc care adeseori domneşte iarna asupra Mării Negre, face ca
recunoaşterea Insulei Şerpilor să fie un adevărat noroc; nu numai – după cum am spus
mai sus – din pricina imposibilităţii de a zări coasta lângă Dunăre, ci din cauză că
p 401 uneori corăbiile sunt expuse noaptea să se izbească de ea. Principala cauză a primejdiei
trebuie totuşi // atribuită ignoranţei piloţilor şi lipsei unor hărţi potrivite [...][9].

Trecând de Insula Şerpilor, am dat de curentul Dunării. Atât de mare este suprafaţa peste care se răspândesc aceste ape datorită slabei adâncimi a zisei regiuni a Mării Negre, încât, deşi vărsarea <Dunării> corespunde cu greu noţiunilor noastre asupra unui fluviu atât de mare, totuşi efectele se văd pe o distanţă de mai multe leghe, prin culoarea albă pe care o dă mării. Afundând în unde găleţi, am observat că pe întreaga distanţă de trei leghe apa era aproape dulce şi că <pe întinderea> de o leghe era bună de folosit pe corabie.

Ţărmul este absolut neted pe distanţa de la Odessa până la Dunăre şi este atât
de lăsat lângă gura fluviului, încât nu pot fi zărite de cei ce se apropie de ţărm decât
p 402 doar trestii înalte ieşind din apă sau catarge de corăbii // aflate pe râu. Un fenomen
foate ciudat pe care nu sunt în stare să-l explic poate fi observat la Gurile Dunării. Delfinii, care oriunde în altă parte au o culoare închisă, sunt aici absolut albi ... Acest lucru poate părea atât de fabulos încât în sprijinul său voi aminti numai practica marinarilor greci pe vreme de ceaţă şi pe întuneric de a-şi determina poziţia cu ajutorul acestui fenomen. Îndată ce zăresc delfinii albi sunt siguri că se află în raza curentului Dunării, deşi sunt la treizeci de stânjeni depărtare de gurile ei. S-a mai spus că apa este de o culoare albă şi de bună seamă din această împrejurare provine presupusa culoare a delfinilor.

---

[7] *Landmark.*

[8] Urmează o discuţie erudită cu privire la numele de „insula albă", la superstiţiile anticilor legate de insulă şi la situarea ei geografică, atât de către scriitorii antici, cât şi de către cartografia modernă.

[9] Cu ajutorul celor trei sextante de la bord au putut fi corectate erorile hărţilor franceze, socotite cele mai bune /n a./.

www.dacoromanica.ro

După ce am trecut de Gurile Dunării, dar câtă vreme mai eram purtaţi de curentul ei, am zărit patru munţi cu forme conice atât de regulate şi aşa de ciudate ca aşezare pe o linie de orizont, altminteri absolut netedă, încât le-am crezut la p. 403
început a fi nişte imenşi tumuli. Căpitanul // totuşi ne-a asigurat că aceşti munţi se aflau în Ţara Românească[10] la cel puţin douăzeci şi trei de leghe depărtare, poziţia noastră fiind atunci la vreo trei leghe de ţărm. Curând după aceea s-a ivit un alt munte, sporind numărul iniţial la cinci. Alte înălţimi mai puţin însemnate au fost apoi vizibile; dar vorbind în general de coastă ea este joasă şi netedă[11] [...].

Călătoria în Ţara Românească şi Transilvania[12]

1802

<Autorul neputând pleca pe mare de la Constantinopol spre Anglia, aşa cum p 193-2
îşi propusese la un moment dat, profită de plecarea soliei solemne otomane în Franţa, la 1 aprilie 1802, în frunte cu un emisar special[13], pentru semnarea tratatului de pace (de la Amiens), spre a i se alătura în tot timpul călătoriei prin ţările de sub suzeranitatea otomană. Pentru a face faţă în chip onorabil acestei situaţii atât Clarke, cât şi Cripps îşi comandaseră nişte uniforme încărcate de fireturi cam de husari, cu care trebuiau să-şi afirme calitatea fictivă de beizadele[14], întreţinându-se cordial, în

[10] Mai degrabă poate să fie vorba de Munţii Măcinului din Dobrogea.

[11] Iată cum descrie autorul aceste locuri, într-o scrisoare din 2 noiembrie, publicată de W Otter, în biografia lui Clarke. *Life and remains of E D Clarke*, Londra, 1825, p. 82: „Ne aflăm la mijlocul călătoriei noastre Suntem îmbarcaţi de trei zile, navigaţia este aşa de plăcută că vasul parcă abia se mişcă şi totuşi cu o încărcătură grea el înaintează acum cu o iuţeală de şase noduri pe oră. Tocmai am trecut de Gurile Dunării şi de Insula Şerpilor pe care odinioară se ridica un templu al lui Ahile, atât de sfânt ./. încât la asfinţitul soarelui era vizitat neîncetat de lebede albe care veneau să-i stropească altarele cu apă ce o scuturau de pe aripile lor. Delfini albi îşi poartă jocul în jurul malurilor sale. Îmi făcusem idei grozave despre Gurile Dunării ... etc. Dar imaginile colorate pe care mi le făurisem s-au redus la nimic Un ţărm plat şi noroios cu o întindere lată de trestii. Dar cantitatea de apă pe care Dunărea o duce în mare într-un chip foarte nerecomandabil şi ipocrit este uimitoare. Ea acoperă marea cu o pânză de culoare albă pe o distanţă de zece leghe şi dă naştere unui curent de care ne folosim chiar în clipa aceasta şi care trebuie să ţină până la strâmtoarea de la Constantinopol. Până la trei leghe de gura fluviului, apa este rece şi până la o leghe depărtare ea este bună de băut de către echipajele vaselor în trecere . ."

[12] Traducerea s-a făcut după textul englez, publicat sub titlul: *Travels in various countries of Europe, Asia and Africa*, vol. VIII, *Supplement containing the narrative of a Journey from Constantinople to Vienna* ..., London, 1818, p 250 şi urm.

[13] Sa'id Muhammed Galib efendi, trimisul Porţii la Paris (după 24 aprilie – ante 14 octombrie 1802).

[14] *Bey Zadehs*

www.dacoromanica.ro

timpul drumului, cu tălmaciul ambasadorului, prinţul Moruzi[15]. Acesta avea ca ajutoare pe dragomanii Franchini şi „Francopulo“[16].

p 250 <Trecerea Dunării de la Rusciuk la Giurgiu>.

În ziua de 16 aprilie, am trecut Dunărea. Pe malul celălalt trăsurile domnului Ţării Româneşti[17] aşteptau pe ambasador ca să-l ducă la Bucureşti. Era şi o trăsură pentru noi, trimisă de prietenul nostru, domnul Summerer[18]. Oraşul de pe malul
p 251 nordic sau românesc al fluviului, // unde am debarcat, se numeşte Giurgiu, face un negoţ însemnat şi este bine îndestulat cu mărfuri. Cu încurcăturile rezultând din nevoia de a face rost de cai şi de trăsuri pentru aşa multă lume, cu ruperea hamurilor şi a hăţurilor şi lipsa totală în unele privinţe a mijloacelor trebuitoare[19], a trecut ceva timp până să poată porni din nou membrii ambasadei. Unii dintre turci nu şezuseră niciodată până atunci în vreun vehicul cu roate şi când s-au pus în mişcare trăsurile, şi-au scos capetele bărboase pe ferestre, aruncând privirile cele mai jalnice ce se pot închipui. Şi chiar pentru noi, schimbarea nu era mai puţin memorabilă, căci trecuse un an şi jumătate de când părăsisem Rusia şi tot acest timp îl petrecuserăm călătorind, fără a fi avut o singură dată la dispoziţia noastră o trăsură cu roate. Dar nu ne puteam făli totuşi cu prea mult confort rezultând din această schimbare, căci toată regiunea din nordul Dunării era inundată din cauza ploilor torenţiale şi drumul era înecat în noroi. Timp de două ore am fost târâţi peste o câmpie netedă, dar într-
p 252 unele locuri, am dat de porţiuni atât de inundate încât // toate trăsurile s-a umplut bine cu apă. La prânz am ajuns la prima staţiune de poştă din nordul Dunării, ce se află la o depărtare de două ore şi jumătate, într-un loc numit Daia[20], un sat păcătos, unde e sediul poştei. Totuşi aici am observat primul semn al înlesnirilor şi felului de a trăi al naţiunilor nordice[21], înfăţişat de un pat de lemn, însă folosit mai mult ca un divan turcesc decât ca pat, căci era acoperit cu o rogojină[22], pe care şedea un bărbat cu picioarele încrucişate sub el şi trăgea tutun din lulea. „Tiya” a păstrat în numele său singura urmă a localităţii *Tiasum*[23], situată cu o precizie şi o exactitate uimitoare de savantul Cellarius[24]. De la Daia am purces astăzi până la <Adunaţii> Copăceni[25], alt

---

[15] Panaioti Moruzi, interpretul lui Galib. Era fratele lui Alexadru Moruzi, viitorul domn al Moldovei (1802–1806).

[16] Corect: *Frangopulos*

[17] Mihail Suţu, domn al Ţării Româneşti (1783–1786, 1791–1793, 1801–1802)

[18] Francis Summerer, reprezentant al ambasadorului britanic la Poartă (1800–1803), apoi agent consular al Angliei la Bucureşti (1803–1807)

[19] *Want of equipage.*

[20] *Tiya*, sat şi comună, judeţul Giurgiu.

[21] Prin comparaţie cu orientalii şi cu popoarele sudului.

[22] *Mat*

[23] Identificare greşită.

[24] Christoph Cellarius (1638–1707), cunoscut geograf german Menţionează localizarea amintită de Clarke în *Geographia antiqua*, tom I, Leipzig, 1701, libr. II, cap. 8, p. 603.

[25] *Kapoka or Kapuka*, sat şi comună, jud. Giurgiu.

www.dacoromanica.ro

sat mic la o depărtare de cinci ore şi jumătate de Daia. Înainte de a ajuge aici, am fost opriţi pe loc în ploaie din cauza ruperii unui pod care fusese luat de torent cu o jumătate de oră înainte de sosirea noastră. Zăpăceala pricinuită de această întâmplare era aşa cum ţi-o poţi închipui între aşa multă lume, vorbind atâtea // limbi deosebite p 253
şi în mijlocul unei aşa mari mulţimi de călători neajutoraţi, cum sunt turcii. Curând s-au înghesuit claie peste grămadă călăreţi, trăsuri, arnăuţi (?)[26], ieniceri, tătari, ţărani, surugii, căruţe cu bagaje şi cai de povară stingherind orice mişcare şi adăugând larma lor la vuietul apelor. Şi în acelaşi timp ploaia continua să cadă cu găleata. O escortă trimisă de domnul Ţării Româneşti să-l întâmpine pe ambasador sosise pe malul de dincolo, dar toate încercările lor de a se face auziţi de membrii ambasadei au rămas zadarnice; totuşi au continuat să răcnească mai departe, deşi puteau tot atât de bine să strige la cataracte. În felul acesta am rămas până aproape de miezul nopţii, când, cu ajutorul unei funii şi a unei bărci, s-a putut realiza o trecere spre piloanele podului, rămase în fiinţă, şi ne-am folosit bucuros de posibilitatea oferită de a trece dincolo. Ambasadorul nu a vrut să înfrunte riscul. Când am ajuns de partea cealaltă, am găsit persoanele trimise de domn muncind de frica turcilor împreună cu ţăranii la refacerea podului, cu mult mai multă sârguinţă decât ar fi făcut în alte împrejurări. Ne-am întors deci la ambasador, ca să-i facem cunoscut acest fapt şi <să-i dăm> speranţa // de a fi în curând în măsură de a putea trece. După aceea, p. 254
nemaiavând aproape nici un fel de adăpost în trăsură, care era pătrunsă toată de apă – şi frigurile autorului sporind într-atâta că aproape aiura – s-a făcut rost de un adăpost într-una din colibe, dar bagajele aflându-se toate de partea cealaltă a râului şi ploaia neoprindu-se, aşa că nu se putea umbla cu ele, nu rămânea altceva de făcut decât să stăm până dimineaţa pe podeaua goală scoţând aburi <din hainele ude>. Ambasadorul <foarte> cumsecade, a cărui situaţie nu era cu mult mai bună, rămânând aşezat în trăsura lui toată noaptea, în mijlocul unui adevărat potop, nu era totuşi indiferent la situaţia noastră, ci trimitea provizii şi mesageri care să se informeze dacă suntem în siguranţă. Acest sat „Kapoka" este poate Napoca din „Tabula Peutingeriană"[27].

17 aprilie. Azi dimineaţă, cu ajutorul unor luntre, aduse din alte părţi ale râului şi a unui pod provizoriu, toată ambasada împreună cu bagajele a fost trecută de partea cealaltă şi am fost din nou în stare să ne continuăm drumul. Tot ţinutul de la Dunăre şi // până la Bucureşti ni s-a părut a nu fi mai bun ca stepele din Rusia, p 255
ba chiar de a rămâne foarte probabil un deşert; căci stepele, deşi necultivate, sunt foare apte pentru cultură, dar şesurile Ţării Româneşti dau la iveală un pământ ce nu poate fi îndreptat[28]. Unele rapoarte totuşi înfăţişează ţara ca foarte capabilă de a produce cereale şi s-a afirmat că turcii o numesc *Cara bogdana* sau „ţara grâului

---

[26] *Guards.*

[27] Presupunere total eronată

[28] *An incorrigible soil.* Judecată cu totul greşită.

www.dacoromanica.ro

negru"[29]. Dar este lăsată pe seama pădurilor sau a păşunilor, iar în unele locuri este aşa de lipsită de combustibil, încât locuitorii îl înlocuiesc cu bălegar de vacă sau cu orice fel de buruieni uscate[30]. Toată Ţara Românească poate fi descrisă ca un plan înclinat ce se pleacă spre Dunăre şi este brăzdat de numeroase râuri curgând aproape paralel, în aşa fel că se varsă în acest fluviu formând aproape unghiuri drepte.În nisipul acestor râuri ţiganii găsesc praf de aur pe care-l pun la păstrare[31] şi îl aduc astfel la oraş pentru a-l vinde. Datorită caracterului în general şes al ţării, drumurile sunt aşa proaste acum; se poate ca ele să fie foarte bune în orice alt anotimp decât cel în care am călătorit eu, căci stepele din Rusia, cu care au aşa mare asemănare, sunt deosebit de potrivite pentru călătorii rapide, dar ele ajung aproape de netrecut când începe vremea ploioasă. Că Ţara Românească a fost
p 256 odinioară mai // productivă, se poate deduce din următoarele împrejurări: Traian trimiţând aici o colonie de treizeci de mii de oameni ca să cultive pământul, romanii au fost în stare să-şi scoată de aici provizii pentru îndestularea armatei lor în timpul războiului cu sciţii şi sarmaţii. Este adevărat că Ţara Românească şi Moldova erau atunci cuprinse în graniţele unei singure împărţiri a Daciei. Sunt nişte mine de sare, aşa cum erau şi odinioară, din care domnul Ţării Româneşti îşi trage cea mai mare parte a veniturilor sale, care sunt socotite deficitare[32],dacă nu se urcă la douăsprezece milioane de piaştri[33] pe an. Totuşi nu-şi poate nimeni închipui o sclavie mai nenorocită decât condiţiile în care trăieşte un domn al Ţării Româneşti. Acest domn nu este numai silit să se înjosească prin cea mai abjectă supunere faţă de sultan (care pentru cea mai mică bănuială sau supărare îl lipseşte totodată de putere, avere şi viaţă), dar mai este nevoit să se încovoaie în faţa tuturor creaturilor din preajma Curţii şi îndeosebi a prinţilor greci (?)[34], a căror lăcomie
p. 257 este silit // să o satisfacă prin daruri ce nu mai contenesc. Nu este niciodată lipsit de numeroşi duşmani care stau la pândă ca să-l răstoarne. Cu toată râvna şi cu tot preţul scump ce se plăteşte totuşi pentru această demnitate, ea nu rămâne decât arareori în stăpânirea unui domn mai mult de doi sai trei ani, căci ori de câte ori are nevoie Poarta de bani, domnul Ţării Româneşti este depus şi alungat, ca lucrul cel mai natural, şi domnia este iarăşi vândută celui ce dă mai mult. Dar cum cei numiţi în această demnitate nu se uită prea de aproape la modul în care câştigă banii, ei strâng averi nespuse. Domnul[35] , pe care l-am găsit în domnie, fusese scos

[29] Dublă confuzie cu numirea Moldovei şi cu cea rezultând din confundarea numelui de Bogdan cu numirea grâului în turceşte: *bogdai*.

[30] Informaţie ce nu se aplică acestei regiuni, ci unei părţi din Dobrogea şi din sudul Basarabiei

[31] *They put into quills* (?).

[32] *Below par*

[33] Adică 80 000 de lire sterline, socotind 15 piaştri lira ca paritate a schimbului (n.a.). Socoteala este greşită, ea nedând 12 milioane, ci doar a zecea parte, adică 1 200 000

[34] De fapt dregătorii greci ai Porţii.

[35] Mihail Suţu.

www.dacoromanica.ro

din scaun de trei ori[36], dar a fost totuşi totdeauna destul de bogat pentru a-şi dobândi locul. Toţi se aşteptau în vremea aceasta ca să se întâmple şi a patra rechemare, şi prinţul Moruzi[37], care călătorea cu noi, era socotit ca succesorul lui probabil. Lucrul depindea doar de tăria pungilor respective şi de iscusinţa mai mare a uneia din părţi în mânuirea artei mituirii.

În legătură, aşadar, cu un asemenea sistem de ticăloşie şi de corupţie, este uşor de închipuit ce atracţie era capitala Ţării Româneşti pentru greci şi evrei. Ţăranii, după cum se poate presupune, sunt despuiaţi de tot ce ar trebui să posede //, şi p. 258
întreaga populaţie este redusă la starea cea mai umilă de iobăgie[38]. Totuşi în mijlocul stării lor nenorocite, locuind în colibe de lut[39] şi acoperite cu stuf, fără nici o îndulcire a vieţii, românii ni s-au părut totdeauna a fi oameni bine dispuşi. Surugiii care mânau caii noştri se deosebeau prin veselia lor, năzuind la iuţeală chiar în noroaiele cele mai mari şi mânându-şi caii într-o goană nebună, cu chiote şi cântece de câte ori era cu putinţă. Nimic nu ni s-a părut mai vrednic de luare aminte ca limba <lor>. Nu este destul să se spună că este foarte înrudită cu latina: în multe privinţe ea este latina curată, deosebirea dintre felul nostru de a vorbi latineşte şi felul lor aflându-se doar în pronunţie. Toate numirile de lucruri de trebuinţă pentru călători, îndeosebi de provizii sunt latineşti. Cărui factor trebuie atribuit acest fapt, decât // colonilor pe care i-au trimis romanii în această ţară? [...]. p. 259
Locuitorii băştinaşi de acum îşi zic români (ρωμενι), rostesc cuvântul ca şi grecii, cu sunetul lui Omega [...] //. p. 260

În obiceiurile lor, ei păstrează multe din superstiţiile romane. Religia lor se spune că ar fi cea a Bisericii greceşti (ortodoxe) şi dacă poţi numi „*religie*" un număr de gesturi formale[40] din cele mai ridicole şi de ceremonii absurde, atunci această „*religie*" este poate mai aproape de cea grecească decât de oricare alta. Astfel în ofrandele de alimente[41] pentru morţi, am observat obiceiuri care erau strict romane, deşi nu caracteristice poporului roman, cum era de pildă obiceiul de a pune un blid de grâu fiert // pe trupul unui mort[42]. Acest lucru l-am văzut mai apoi la p 262
Bucureşti[43] [...].

---

[36] A domnit în Ţara Românească (1783 – 1786, 1791 – 1793), apoi în Moldova (1793 – 1795) şi iar în Ţara Românească (1801 – iunie 1802).

[37] Interpretul Panaiot Moruzi.

[38] *Vassalage.*

[39] *Mud* (= noroi).

[40] *Ridiculous forms.*

[41] *Meat-offerings*

[42] Autorul citează şi comentează descrierea obiceiurilor de înmormântare din Banat, preluată de la Ignaz von Born (*Călători prin Banatul Timişoarei*, Londra, 1777, scris. 3, p. 19). Pentru originea românilor trimite la *Decadele* lui Bonfinius.

[43] Urmează o serie de consideraţii şi trimiteri referitoare la obiceiul acesta în Vechiul Testament şi în scrierile aşa zise apocrife.

www.dacoromanica.ro

Înaintând spre Bucureşti, am zărit munţii înalţi şi înzăpeziţi ai Transilvaniei, ce formau o barieră în dosul <oraşului> . Surugiii de la toate trăsurile mânau nebuneşte în ciuda făgaşelor adânci tăiate de roţi în pământ. Trăsura ambasadorului era în fruntea procesiunii noastre. Când ne-am apropiat de Bucureşti, am văzut o tabără întreagă rânduită în afara oraşului, cu un corp numeros de călăreţi staţionând
p. 263 în faţa corturilor, ca o armată de cavalerie cu // flamuri de mătase şi alte insigne militare, aşteptând să-l primească pe reprezentantul sultanului. Deodată, la un semnal, s-au pornit într-o adevărată şarjă la galop, simulând un atac îndreptat contra trăsurii Excelenţei Sale şi apoi, cu multă iscusinţă şi îndemânare, au cotit la dreapta şi la stânga oferind privirilor un spectacol măreţ şi tumultuos de întreceri de-ale *Dgeridului*, slobozându-şi toate pistoalele şi armele[44] în toate direcţiile. Această manevră a avut drept urmare să includă întregul nostru cortegiu în acest vârtej şi ne-am pomenit şi noi, <cu toţii>, trăsuri şi călăreţi, înotând prin noroaiele adânci, cât de iute ne puteau duce bieţii noştri cai. Mulţi dintre ei cădeau şi erau lăsaţi în urmă; ceilalţi, în plin galop, păreau că se întrec în adevărate curse. Curând, ceata noastră tumultuoasă a fost întâmpinată de domnul însuşi[45] şi de suita sa ce ieşeau din oraş, când s-a oprit toată lumea. Domnul, un bătrân venerabil, a venit spre noi călare, nespus de bogat înveşmântat şi echipat, şi el şi calul lui, escortat de cei doi fii ai săi[46], pe nişte cai focoşi, tot aşa de strălucit împodobiţi. Valtrapurile lor luceau de tot felul de ornamente scumpe. Caii lor erau acoperiţi de cioltare de fir bogat
p 264 brodate. După formalităţile obişnuite de salutare, ambasadorul // şi prinţul Moruzi au fost mutaţi din trăsurile lor în două carete de paradă. Mulţimea acum era imensă şi, pe tot parcursul pe care înainta, această uriaşă procesiune trecea printre rânduri dese de privitori, înşiraţi şi de o parte şi de alta, având printre ei şi muzici care cântau. Muzica domnului Ţării Româneşti ne preceda călare la intrarea noastră în Bucureşti. Înaintând pe uliţe, trăsurile noastre erau supuse unor zdruncinături neîncetate şi nemaipomenit de tari, căci erau trase peste nişte trunchiuri de copaci şi alţi dulapi mari de lemn aşezaţi de-a curmezişul – în loc de pietruială – <întocmai> ca pe drumul de la St. Petersburg la Moscova şi formând un fel de plută înotând în noroi lichid. Acesta, pe măsură ce dulapii se înfundau în el din cauza greutăţii, sărea în sus prin interstiţii. Toate aceste bucăţi de lemnărie erau libere şi când erau astfel puse în mişcare, ele păreau ca un pod plutitor în întregime fărâmat, ce se desfăcea în bucăţi şi ameninţa să ne îngroape în golurile ivite între ele. La primul prilej ce ni s-a înfăţişat de a ne descotorosi de cortegiu, l-am părăsit şi am fost duşi la locuinţa domnului Summerer, ce îndeplinea funcţia de consul englez, poate una din casele cele mai bune din Bucureşti, unde tânăra noastră gazdă ne-a primit – cum a primit pe mulţi alţi conaţionali ai noştri – cu o bunătate şi ospitalitate

---

[44] *Tophaikes*

[45] Mihail Suţu.

[46] Nicolae şi Grigore

www.dacoromanica.ro

dezinteresată, pe // care nu a încetat să ne-o arate, cu toată atenţia, în tot timpul p. 265
şederii noastre. Am rămas la el până în ziua de douăzeci şi şase. De fapt această ospitalitate nici nu putea să cadă mai bine, autorul fiind bolnav în pat aproape întreaga acea săptămână şi cum dacă <ar fi de crezut> că frigurile de care se îmbolnăvise, ca de o pacoste, atacau şi oamenii şi animalele, frumosul său câine lup din Epidaur, care se îmbolnăvise în acelaşi timp – şi după cum s-ar părea în acelaşi chip – a murit aici lângă patul său.

În ziua de nouăsprezece, domnul şi-a trimis paicii să ne spună că este gata să ne acorde o audienţă şi că aştepta vizita noastră[47]. La primirea acestui mesaj, domnul Cripps[48], însoţit de domnul Summerer, a mers la palat. După aceea a vizitat pe toţi principalii boieri sau nobili ai ţării care locuiau în oraş. Societatea noastră, pe lângă gazdă, se compunea din domnul Kiriko[49] (fratele domnului Summerer), consul al Rusiei, domnul „Marcellius"[50], consulul austriac, generalul Barotzi[51] din Sibiu şi familiile lor. S-ar crede că de la toţi aceştia am fi fost în măsură să avem informaţii suficiente despre // această ţară şi capitala ei, dar ni s-a părut foarte greu p 266
să căpătăm date sigure asupra statisticii Ţării Româneşti, aşa de diferite şi de contradictorii erau declaraţiile unora şi altora. Erau numai două puncte asupra cărora toţi erau de acord, şi anume: că din cele două clase de locuitori, cea a bogaţilor şi cea a săracilor (fără nici o clasă mijlocie), cei din prima clasă aveau ca preocupare exclusivă de a se înşela unii pe alţii, iar ceilalţi, care erau fără nici un fel de preocupare, doar de a trăi de la mână până la gură, ei aflându-se într-o stare de cvasiinaniţie. De unde deci, va întreba cineva,vine bogăţia Ţării Româneşti? Dacă te interesezi în ce constă bogăţia sa, locuitorii îţi vor răspunde: „În vin, orz, fân, miere, unt, piei" etc. Cu aceeaşi volubilitate ca şi cum aceste articole puteau fi găsite pretutindeni, dar unele din ele nu erau îndestulătoare nici chiar pentru consumul locuitorilor. Cantitatea de vin ce se făcuse în anul dinaintea venirii noastre era preţuită la unsprezece milioane de piaştri, dar ei fuseseră nevoiţi să importe pe deasupra, şi peste această cantitate, din alte ţări, pentru consumul lor propriu o cantitate corespunzând la alte şase sau opt milioane. Această observaţie este valabilă şi pentru alte articole din produsele lor //. Cifrele ce se dau despre p 267
producţia Ţării Româneşti sunt şi ele totdeauna exagerate; căci aceasta este urmarea despotismului celui mai egoist ce duce la delăsarea totală a culturilor; dacă ţăranul poate într-un chip oarecare să-şi facă rost numai doar de strictul necesar pentru a nu

---

[47] *Expected to see us.*

[48] Tovarăşul de drum al autorului care a ţinut un jurnal separat (rămas inedit) al acestei călătorii (cf. p. 265, n 1).

[49] Luca Grigorievici Kiriko, grec, consul general al Rusiei la Bucureşti (1795–1816).

[50] Michael Merkelius, agent consular al Austriei la Bucureşti (1791–1805).

[51] Ivan Fraţevici Barozzi, consul general al Rusiei la Veneţia (1801–1808), sosit în Ţara Românească cu o misiune din partea cabinetului de la St. Petersburg în martie 1802. Vezi Hurmuzaki, supl. I, vol. II, p. 489, nr DCXLI şi IV (serie nouă), p. 65, 119, 153 etc.

www.dacoromanica.ro

muri de foame[52], el nu mai caută nimic altceva. Toată populația din București nu trece de optzeci de mii de oameni, dar numărul trăsurilor ce se țin aici se urcă la patru mii. Adevărul este că ulițele sunt adesea aproape de netrecut în alt chip decât folosind un vehicul, și chiar așa nu este totdeauna ușor să mergi pe ele. Domnul și-a trimis propria lui trăsură ca să ducă pe domnul Cripps și pe domnul Summerer la audiența de la Curte, și acești domni s-au văzut nevoiți să se adreseze celui mai de seamă boier pentru a căpăta însoțitori ca să-și dea concursul pentru acest drum spre Curte[53].

Cifrele date de negustorii din București cu privire la comerțul lor, îl arată ca fiind foarte însemnat. Tot comerțul este în mâinile grecilor[54]. Exportul, după
p 268 declarațiile lor constă în lână, unt, grâu, orz, miere, parachină[55], seu, ceară și // lemn de construcție; toate aceste articole sunt trimise prin Varna la Constantinopol, la Poartă, pe seama stăpânirii și însoțite de un firman. Alte articole de export: un fel de vin românesc, numit de Focșani, <ce se exportă> în Rusia, și de asemenea, sare și sărături; ei primesc în schimb din Rusia blănuri, in, revent[56], ceai, piele etc. Ei mai trimit în Germania vreo treizeci de mii de porci și un număr imens de vite cornute, de cai și alte animale, piei de iepuri, piei de vită, miere, ceară și piei tăbăcite și primesc din această țară aproape tot ce folosesc, de la obiectele cele mai ieftine și necesare până la cele mai scumpe obiecte de lux.

În ziua de douăzeci și cinci, am fost să-l vizităm pe mitropolit[57], la biserica Mitropoliei[58]. Această mănăstire are cincizeci de călugări, dintre care doisprezece sunt de rang superior. Sfinția Sa[59] ne-a primit cu mari atenții și ne-a arătat biserica, în care nu este nimic vrednic de luare aminte, afară de trupul sfântului Dumitru <Basarabov> expus acolo ca moaște. Întocmai ca cele mai multe moaște, el își are
p 269 un dublu. Preoții de la Moscova arată și ei // un trup al sfântului Dumitru[60] într-una din bisericile Kremlinului. În mănăstire este o bibliotecă bună, precum și o tiparniță pentru tipărirea de cărți religioase în limba română. Ei mai pretind că au și o colecție de manuscrise, și noi nu ne-am crutat ostenelile ca să lămurim acest punct. Arhiepiscopul, căruia i se zice mitropolit, răspunzând la întrebările noastre privind

---

[52] *Can barely obtain the means of subsistance.*

[53] *For persons to assit in conducting the carriage to the Palace*

[54] Evidentă exagerare!

[55] *Yellow berries*. Graines „Avignon”, numite pe turcește *Leguver* produse de arbustul *Rhammus alalernus* (n.a.).

[56] *Rhubarb.*

[57] *Archbishop*. Dosithei Filitti, mitropolit al Ungrovlahiei (1793–1810).

[58] *Metropolite Convent.*

[59] *His Grace.*

[60] Este însă vorba de Sf. Dumitru Donskoi

www.dacoromanica.ro

manuscrisele, ne-a spus că biblioteca era aşa de rău ţinută încât toate cărţile erau în dezordine şi nimeni nu ştie unde să caute ceva, că răspunderea acestui neajuns trebuie atribuită chiar domnului, care dădea exemplul şi celorlalţi boieri, care de câte ori împrumutau cărţi şi manuscrise de la bibliotecă, nu se îngrijeau să le mai înapoieze.

Am văzut nişte manuscrise latine ale poeţilor, dar fără valoare, nici unul din ele nefiind mai vechi de sfârşitul veacului al cincisprezecelea. Dar nu trebuie dedus din faptul că noi nu le-am văzut, cum că nu ar exista manuscrise foarte interesante[61] aparţinând acestei biblioteci, fie în casele boierilor, fie transportate de domnii greci la Constantinopol sau la palatul domnului sau chiar şi în // mijlocul confuziei <ce p. 270
domnea> în bibliotecă. Este o şcoală[62] unde se predă greaca veche sau, cum se spune totdeauna, greaca literară şi alta numită Doamna Bălaşa[63], pentru instruirea tineretului în limba latină, franceză, italiană, germană şi română. Aproape singurul edificiu considerat antichitate în Bucureşti este o biserică ridicată sub auspiciile lui Carol al XII-lea[64]. Zidurile de incintă[65] au aproape un sfert de milă pătrată. În clipa de faţă, această clădire este folosită în întregime ca un fel de spital[66] pentru prostituate, şi biserica a fost dată spre folosinţă lor. Poate nu există în lume un oraş de aceste dimensiuni în care să fie atâtea femei de acestea ca în Bucureşti[67]. Dintre toate celelalte oraşe, el seamănă cel mai mult cu Moscova. Ceremonia Învierii, înfăţişată cu atâta strălucire în capitala Rusiei, s-a săvârşit aici în dimineaţa zilei de douăzeci şi cinci în palatul domnului. Cu acest prilej mitropolitul dăruieşte flori doamnelor din familia <domnească>, ca un semn pentru începerea distribuirii darurilor care se dau atunci pe o scară atât de întinsă[68], obicei pe care l-am descris când am vorbit de Rusia. Domnul Cripps, care a fost şi el de faţă, a primit din mâinile Doamnei[69] buchetul ce-i fusese dat de mitropolit. Hanurile pentru primirea
// mărfurilor sunt foarte mari şi bune; prăvăliile, de asemenea, sunt de dimensiuni p 271
aşa de mari şi aşa de bine îndestulate, că este probabil să se găsească aici de vânzare

[61] *Verry curious manuscripts*

[62] *Public school.* Este vorba de Academia domnească de la Sf. Sava.

[63] *Doamna Balescha*

[64] Evidentă confuzie între biserica Colţii şi Turnul Colţii ridicate de spătarul Mihail Cantacuzino la 1699 şi 1715; acest din urmă monument ar fi fost construit, după o tradiţie, fără nici un temei, cu ajutorul soldaţilor lui Carol al XII-lea, regele Suediei, refugiat, după înfrângerea de la Poltava (1709), la Bender.

[65] *Of the peribolus*

[66] *Magdalen hospital.* Este vorba de o secţie a spitalului Colţea.

[67] Apreciere, evident, exagerată.

[68] *Presents which it is then usual to make so universally.*

[69] Sevastiţa Suţu, născută Callimaki.

www.dacoromanica.ro

mult mai multe articole decât la Constantinopol. Locuitorii nu au nici un fel de distracţii publice[70] şi plictiseala din timpul iernilor lor e proverbială. Cei trei consuli ai Angliei, Austriei şi Rusiei tratează nu numai afacerile propriilor lor naţiuni, dar şi ale altor ţări. Instalarea unui agent consular pentru Anglia a fost absolut recentă şi s-a făcut pentru a înlesni comunicările dintre Anglia şi Poartă; dar cum a fost însoţită de mari cheltuieli şi de foarte puţină utilitate, s-a ajuns la convingerea că nu va avea o viaţă prea lungă. Poate chiar că până acum a şi fost desfiinţat <acest post>. În timpul iernii, vremea este destul de aspră pentru a îngădui folosirea săniilor pentru toate mijloacele de transport. Ţiganii, care sunt foarte numeroşi aici, se împart în mai multe clase: cei dintâi sunt folosiţi ca robi pentru serviciul casnic în principalele case boiereşti; ceilalţi muncesc ca zlătari şi spălători de aur[71] sau ca fierari itineranţi, ori cutreieră ţara ca lăutari; unii dintre ţigani sunt geambaşi de vite. Este destul de curios că indiferent în ce ţară aflăm acest neam de
p 272 oameni, aplecarea lor spre furt // este totdeauna aceeaşi; numai rareori comit acte flagrante de jaf sau tâlhărie, dar peste tot sunt bine cunoscuţi pentru înclinarea lor la pungăşie şi şterpeleală şi până într-atâta că şi cei care se plâng de furturile lor au tendinţa de cele mai multe ori să o facă într-un chip mai mult glumeţ, considerându-i mai degrabă ca pungaşi decât ca tâlhari[72].

Dar ţiganii din Ţara Românească nu sunt o rasă de trândavi, ar trebui mai degrabă descrişi ca un popor laborios şi cei mai mulţi dintre ei se străduiesc cu adevărat să-şi câştige existenţa. Această fracţiune a lor este cea care munceşte la spălatul aurului. Ei au mare iscusinţă la aflarea metalului. Instrumentele lor constau dintr-o tăblie lată de două sau trei picioare şi lungă de patru sau cinci, cu şanţuri mici[73] săpate transversal şi mărginite de amândouă părţile cu o muchie de lemn. Nişte ţesături de lână sunt uneori puse peste această tăblie, care, fiind aşezată în plan înclinat, primeşte nisipul râurilor ce este vărsat pe ea amestecat cu multă apă. Sedimentul mai greu cade în şănţuleţe sau se opreşte în ţesătura de lână, care este spălată apoi într-un hârdău cu apă[74] şi în urmă într-o albie obişnuită[75], nisipul este separat de aur. Dar ei sunt adesea destul de iscusiţi pentru a aduna pietricele aurifere,
p 273 // pe care le zdrobesc, şi spală nisipul. Suprafaţa pământului[76] constă din nisip şi pietriş conţinând aur. De obicei vând aurul găsit sub formă de praf, dar unii dintre ei, care sunt obişnuiţi să facă pe fierarii, au destulă pricepere ca să topească aurul în mici

---

[70] *Public amusements*. E vorba bineînţeles de clasa boierilor.

[71] *Goldfinders and Gold washer*

[72] *Knaves than villains*.

[73] *Grooves*

[74] Water-cast.

[75] *Severing trough*

[76] *The surface of the plains*.

www.dacoromanica.ro

drugi[77], folosind în acest scop mici cuptoare joase şi aţâţând focul cu foale portative făcute din piele de capră[78]. Factura acestora este pe atât de simplă pe cât este de veche. Ele sunt făcute prin înfigerea unei ţevi de fier în pielea de capră în dreptul gâtului şi legarea a două mânere de lemn în partea dinspre spinare. Baronul Born, descriind fierăriile[79] ţiganilor români[80], citează pe un mineralog numit Fridwaldsky, care, ca dovadă a vechimii lor, pomeneşte o „inscripţie găsită lângă Ostrov privind un Collegium Fabrorum", adăugând că probabil „denumirea de Porta Ferres dată unei trecători de pe frontiera turcească este derivată de aci" [...][81].

Capitolul III

De la Bucureşti în Ţara Românească până în capitala Banatului // p 275

În ziua de luni, 26 aprilie, am părăsit Bucureştii însoţiţi o bucată de drum de prietenul nostru, domnul Summerer. Ambasadorul turc ne-a luat-o înainte, dar cum noi nu mai călăream, căci cumpărasem o mică trăsură deschisă, era mai mult ca sigur că îl vom ajunge din urmă. Locuitorii din Bucureşti nu se bucură de libertatea de a putea lipsi din oraş în timpul nopţii, fără o autorizaţie expresă din partea domnului.

Datorită acestei împrejurări şi a stării rele a drumurilor, ne-am despărţit de vrednicul nostru prieten la Bolintin[82], la o depărtare de patru ore doar de Bucureşti. Nu dase încă frunze la copaci şi câmpul se înfăţişa ca un pustiu absolut, neted de tot şi nelucrat. La Mărunţişu[83], trei ore mai departe, am observat la prânz că termometrul arăta 68 de grade Farenheit. Am trecut apoi prin Găeşti[84], un sat la o depărtare de trei ore şi prin Topoloveni[85], la alte // trei ore. În jurul acestui sat p. 276
pământul era mai bine lucrat şi, cum era Săptămâna Paştilor, distracţiile, care sunt obişnuite şi în Rusia în acest moment, erau aci în plină desfăşurare. Am văzut săteni în hainele lor de sărbătoare distrându-se cu leagăne şi scrâncioburi. Românii au un fel ciudat de a-şi îngriji caii la drum. Ori de câte ori se opresc, se apucă să frece ochii acestor animale şi să le tragă urechile. Nu am putut descoperi nici cauza, nici rostul acestei operaţii, dar cum caii sunt obişnuiţi cu ea, poate că le-ar lipsi[86], dacă

---

[77] *Ingots* = lingouri.
[78] *Buck-skin*.
[79] *Iron-works*.
[80] *Walachian Gipsies* (de fapt, din Transilvania).
[81] Afirmaţie gratuită. Vezi relatarea lui Fridwaldsky în vol. IX al colecţiei de faţă, seria veche.
[82] *Bûlentin*, sat şi comună, jud. Giurgiu.
[83] *Maronches or Marunice*, sat, comuna Costeştii din Vale, jud Dâmboviţa.
[84] *Gayest*, oraş, jud. Dâmboviţa.
[85] *Kirchinhof*, fostul târg Cârcinov, oraş, jud Argeş.
[86] *Would be unaesy*

www.dacoromanica.ro

ar fi omisă; şi este neîndoios, din grija şi perseverenţa cu care este îndeplinită, că era considerată ca un mijloc de înviorare şi întremare. La o depărtare de patru ore de Topoloveni, am sosit la Piteşti, după ce am călătorit o zi întreagă pe şes. Chiar înainte de Piteşti, am trecut râul Dâmboviţa[87], cu ajutorul unei luntre. Domnul ne dăduse un ordin pentru patruzeci şi trei de cai şi mai poruncise încă fără ştirea noastră ca toţi juzii[88] satelor să se îngrijească de buna noastră găzduire şi ospătare. Aşadar, datorită acestui fapt, am fost vizitaţi la sosirea noastră în Piteşti de cinci sau
p 277 şase din locuitorii săi cei mai de seamă. Am fost suprinşi // de acest fapt şi încă şi mai mult când ne-au rugat să le arătăm dorinţele noastre, zicând că au primit ordin de la domn să ne aprovizioneze cu tot ce ne-ar trebui. Piteşti are o sută de case. Judecând după cum arată, locuitorii sunt bogaţi. Pământul din jur este bine lucrat şi vinul din acest loc este minunat[89]. Călătoria noastră în ziua următoare ne-a dat dovezi însemnate ale atenţiei arătate turcilor de rang înalt la trecerea lor prin aceste ţări. Din fericire pentru bieţii locuitori, trecerile lor sunt rare. Pregătirile făcute pentru a înlesni trecerea ambasadorului turc au costat o sumă uimitoare de bani. Drumurile erau acum foarte rele şi fuseseră încă şi mai rele la venirea lui. Deci din cauza proastei stări a drumului mare, locuitorii construiseră nu numai un drum mai ridicat alături de acesta, ci şi un număr nespus de mare de poduri temporare, unele din ele foarte lungi peste porţiunile cele mai rele ale drumului. Am mers trei ore pe pământ şes până la Măniceşti[90], profitând adesea de aceste pregătiri. Trei ore după
p. 278 Măniceşti, am ajuns la Curtea // de Argeş[91], unde vederea asupra satului[92] şi a munţilor acoperiţi cu păduri şi ale culmilor mai depărtate încununate cu zăpadă ne-au amintit de Tirol. Curtea de Argeş văzută de departe aduce cu Insbrück. Am văzut aici rămăşiţele unui templu roman <!> ce fusese construit cu cărămizi[93] de *terra-cotta*. Casele mici, dar extrem de curate, erau făcute în întregime din lemn. Din acest loc am luat cu noi patru oameni, pe lângă surugii, ca să ne fie de ajutor pe drum, căci aveam de străbătut o cale de cinci ore prin munţi până la popasul următor, Sălătruc[94]. Trecătoarea începe după Curtea de Argeş. Acum se arătau culmi înalte şi înzăpezite, aparţinând marii bariere a Carpaţilor, care desparte Ţara Românească de Transilvania. Ne-am lămurit curând că dacă nu s-ar fi făcut acele pregătiri pentru a înlesni calea ambasadorului, acest drum nu ar fi putut fi folosit

---

[87] Greşit, în loc de râul Argeş!

[88] *Chief of . the village.*

[89] *Excellent.*

[90] *Munichest*, sat, comuna Băiculeşti, jud. Argeş

[91] *Corté d'Argis*

[92] *Village.*

[93] *Tiles*. Este vorba de ruinele bisericii Sân Nicoară, secolul al XIII-lea, atribuită, fără temei, catolicilor.

[94] *Salatroick*, sat şi comună, jud. Argeş

www.dacoromanica.ro

până într-un anotimp mai înaintat. Părăsind Curtea de Argeş, am trecut un râu şi am
început să suim munții în mijlocul cărora este situat Sălătrucul, un sat foarte mic şi
sărac, dar casele sunt tot atât de curate ca cele din Elveția. La sosirea noastră, am
aflat că ambasadorul turc dormise în acest sat chiar în noaptea precedentă şi că
plecase de aici chiar în acea dimineață spre un loc // numit Boița[95]. Cum nu am p 279
găsit cai buni aici, am convins surugiii care veniseră cu noi să ne urmăm drumul
până la Câineni[96], la o depărtare de treisprezece ore de Sălătruc. Am părăsit
Sălătrucul la ora patru şi jumătate dimineața[97]. De aici până la Câineni drumul
poate fi considerat într-adevăr ca o trecătoare alpină, doar că munții sunt îmbrăcați
chiar până în vârf cu copaci şi priveliştile, deşi uneori mărețe şi impresionante, nu
pot fi totuşi asemănate cu cele din Alpi. Munții mai depărtați păreau încă şi mai
înalți şi erau acoperiți cu zăpadă. După o călătorie de opt ore şi jumătate, am ajuns
la Perişani[98]. Drumurile erau în aşa hal încât doar cu greu puteam înainta. Am aflat
în calea noastră un pod stricat care ne-a pricinuit o zăbavă de o oră şi jumătate ca
să-l dregem şi chiar aşa am trecut cu riscul de a rupe picioarele cailor noştri.

Într-un moment mai favorabil al anului, depărtarea dintre Sălătruc şi Câineni e socotită ca fiind doar de şase ore. De la Perişani la Câineni distanța este de cinci ore printr-un defileu abrupt[99] de munte. Pădurile şi priveliştile în această parte a trecătorii sunt absolut mărețe.

Am trecut peste o apă foarte năvalnică spre Câineni, ultima posesiune din
stăpânirea domnului Țării-Româneşti. Curând după ieşirea din Câineni, <prezența>
unui țăran, // postat ca santinelă în dreptul unei barăci pe marginea drumului, indică p 280
hotarul Principatului; un mic torent curgând printr-o adâncitură între munți şi,
vărsându-se apoi în Olt, formează întocmai hotarul între această porțiune a Țării
Româneşti şi Transilvania. Vederea stemei imperiale, pictată pe o tăbliță, aşezată pe
latura unui munte, dominând acest torent, ne dădea vestea bună că, după ce vom fi
trecut pe un pod mic, ce ni se înfățişa înaintea noastră, vom fi părăsit Imperiul
Otoman. De partea transilvăneană a aceluiaşi torent un alt țăran, stând în fața unei
alte barăci, era şi el postat acolo, tot ca santinelă. După ce am trecut acest torent, am
început un suiş foarte greu şi pieptiş, pe un drum extrem de primejdios, constând pe
alocuri dintr-o simplă platformă[100] de scânduri spânzurate, de fapt deasupra unei
prăpăstii de necrezut, în josul căreia se rostogoleau apele năvalnice ale Oltului.
Acest râu este descris foarte exact de Ptolemeu ca despărțind Dacia spre nord. Şi-a

---

[95] *Boitza*, sat, comună, jud. Sibiu.

[96] *Kinnin*, sat şi comună, jud. Vâlcea.

[97] *A M*

[98] *Perichan*, sat şi comună, jud. Vâlcea.

[99] *Vugged.*

[100] *Shel f*

www.dacoromanica.ro

p 281 păstrat vechiul său nume schimbat, cu toate afirmaţiile categorice // ale lui Cluverius[101] şi Cellarius că este numit acum Alt sau Olt de către locuitori. Peisajul aici este dintre cele mai impresionante, stâncile ce se ridică perpendicular fără nici o şovăială, pădurile suspendate[102] şi râul ce curge într-o prăpastie adâncă mai jos de drum şi caracterul primejdios al trecătorii însăşi, toate acestea contribuiau să-i sporească măreţia. Masele de stâncă de deasupra noastră erau acoperite cu frumoase buchete albe de ochii şoricelului[103], în plină înflorire şi înfăţişând cele mai bogate tufe de flori. Este desigur una din cele mai remarcabile trecători din Europa, dacă nu chiar din lumea întreagă, şi poate fi făcută inexpugnabilă numai prin aruncarea platformelor sau drumurilor artificiale de lemn care în multe părţi sunt spânzurate de pereţii de stâncă şi oferă singura cale de acces. Dacă aceste poduri aproape aeriene nu ar fi fost reparate pentru ambasador, ne-ar fi fost cu neputinţă să ne continuăm calea în mai multe puncte ale drumului şi totuşi acest defileu aproape unic <!>[104] şi toată regiunea alpină legată de el, aproape că nu este însemnată în nici una din hărţile asupra acestei ţări publicate până acum. Ar trebui menţionată ca
p 282 trecătoarea de la „Rothenturm" sau // Turnul Roşu[105], căci aşa a fost numită după ruinele unui vechi turn roşu foarte masiv şi a unui zid întinzându-se pe o parte a muntelui, care este mai sus de trecătoare, la două ore depărtare dincolo de lazaret. În această parte a drumului nostru, am întâlnit unele din trăsurile ambasadorului ce se înapoiau la Bucureşti. O schimbare vădită se şi manifesta în felul de trai[106] al locuitorilor, căci vedeai femei muncind ca bărbaţii la munca câmpului, un obicei răspândit în toate părţile Germaniei. Deoarece bagajele noastre trebuiau cercetate la lazaret[107], la două ore de Câineni, am poposit acolo noaptea şi am dormit în casa directorului. Gazda noastră şi familia sa erau germani şi am fost impresionaţi de aerul general de curăţenie nu numai în această casă, ci peste tot de-a lungul drumului unde sunt locuitori germani. Însă spre a arăta cum pot să difere ideile noastre despre aceiaşi oameni în împrejurări deosebite, autorul mărturiseşte că a privit altădată pe germani într-o lumină mult deosebită. Un englez mutat deodată din ţara sa cu deprinderi de curăţenie în interiorul Germaniei, se va plânge neapărat de manierele grosolane şi de murdăria locuitorilor, dar după ce a călătorit multă
p. 283 vreme prin Turcia, contrastul ce i se oferă la intrarea în Transilvania (unde căsuţe // mici văruite şi locuinţe sănătoase se opun mizeriei şi murdăriei manifestate peste tot

---

101 Philip Cluverius (Cluver, Cluwer) (1580–1623), cunoscut geograf german.

102 *Hanging forests*

103 *Saxifrage.*

104 *Singular defile.*

105 Sat şi comună, judeţul Sibiu.

106 *Conspicuous change ... in the manners of the inhabitants.*

107 Locul de caratină.

www.dacoromanica.ro

printre musulmani) produce o impresie cu totul alta asupra minţii sale şi aceiaşi oameni ce păreau murdari când erau comparaţi cu englezii, sunt curaţi, dacă îi compari cu turcii.

29 aprilie. Ne-am continuat drumul de-a lungul trecătorii de munte descrisă mai înainte şi dominând râul. La două ore de lazaret, am ajuns la Turnul Roşu sau la ruinele acelui turn roşu, pomenit mai sus, şi la Boiţa[108], unde bagajele noastre au fost supuse unei alte cercetări[109]. Funcţionarul de la vamă avea de vânzare nişte specimene minerale din Băiţa[110], dar cerea pe ele preţuri foarte mari. Am fost destul de surprinşi observând un exemplar frumos de hidrocarbonat verde // de aramă p 284
(malachit), pentru care ne-a cerut patru ducaţi. Avea şi nişte minereuri de aur de la minele de la Băiţa şi îndeosebi acea asociaţie extraordinară şi rară a aurului nativ cu sulfura cristalizată de antinomiu, până acuma caracteristică a minelor din locurile vecine cu acestea. Munţii de la Băiţa se leagă de un lanţ muntos ce se întinde de amândouă părţile râului Mureş, <aşa zisul> Marisus al lui Strabo. De aici până la Deva ei constau din sienit[111] (numit de Born *saxum metalliferum*), acoperit cu piatră de var, ardezie sau nisip. Mina principală de la Băiţa este săpată într-o varietate de sienit ce diferă de felul comun, având bucăţi mari de feldspat răspândite prin substanţa sa[112] [...] // Un chintal[113] de minereu de Băiţa, odată zdrobit, dă opt p. 285
funţi de praf metalic, conţinând de la două la şase uncii germane de argint şi cum tot argintul din Transilvania şi Ungaria conţine aur, cel din Băiţa dă în medie două uncii de aur la fiecare funt de argint[114].

După ce am părăsit Băiţa, am dat din nou de locuri deschise şi am coborât din munţi în ţinuturile mănoase ale Transilvaniei //. Aici totul avea un aspect nou: holde p 286
imense de grâu ondulându-se <la adierea vântului>, ţărani veseli şi zâmbitori, vite zdravene, sate numeroase, nimic, într-un cuvânt, care să semene cu ţara pe care o părăsisem. La patru ore de Turnul Roşu, am ajuns la Sibiu[115], odinioară numit Cibinium, care a purtat şi numele de Hermanopolis, de unde vine şi numele de Hermanstadt, după un împărat al ostrogoţilor numit Hermannus[116], presupus a fi

108 *Boitza*

109 Cu care prilej a fost confiscat un şal oriental pe care Wahlenburg, principalul interpret al ambasadei imperiale de la Constantinopol, îl trimisese surorii sale la Viena, într-un pachet sigiliat, încredintat autorului <rezumat după n.a.>

110 Este vorba de mina din localitatea cu acest nume din judeţul Hunedoara, care nu trebuie confundată cu satul Boiţa de pe valea Oltului

111 *Synite porphyry*

112 Urmează o scurtă descriere după Born, care este citat ca cel mai bun mineralog al vremii.

113 *A hundred weight* (= 100 livre).

114 Într-o notă se dă lista tuturor specimenelor minerale aurifere expuse spre vânzare la Băiţa.

115 *Hermanstadt, formely called Cibinium*

116 Autorul face grave confuzii, neţinând seama de data reală a întemeierii acestui oraş şi de colonizarea saşilor.

www.dacoromanica.ro

întemeietorul său. Este capitala provinciei, un oraş mare şi bogat, bine populat şi
situat într-un ţinut şes[117]. Sibiul cuprinde cincisprezece mii de locuitori. Teatrul este
deschis numai în timpul verii. Mănăstirile sunt: una pentru foştii iezuiţi, una pentru
călugării catolici ai ordinului franciscan şi una pentru călugării ortodocşi ai
ordinului Sfântului Vasile. Mai sunt încă două şcoli[118]: una pentru protestanţi şi alta
pentru ortodocşi. În piaţă[119] se află o statuie, dar nu am aflat a cui este. Faptul de a
p. 287 vedea la geamuri chipuri frumoase de femei // era aşa de nou pentru noi, încât ne
credeam deodată transportaţi în altă lume. Ambasadorul turc cu suita sa ocupaseră
toate încăperile hanului principal, aşa că ne-am dus la altul unde am fost <foarte>
bine serviţi.

Cum adusesem cu noi o scrisoare de recomandare de la soţia baronului
Herbert[120], internunţiul german de la Constantinopol, către baronul Brukenthal (un
nobil venerabil despre care se spune că ar fi fost favoritul Mariei Tereza)[121], am
înmânat-o curând după sosirea noastră şi am fost poftiţi să petrecem toată ziua
următoare în casa lui şi să-i vizităm imensa colecţie de pictură, antichităţi şi
specimene de istorie naturală. Am fost să-l salutăm pe guvernator[122] şi, după ce ne-
am achitat de această datorie, l-am vizitat pe ambasadorul turc şi l-am întrebat dacă
puteam să-i fim de ajutor. Am găsit pe toţi turcii strânşi împreună într-o singură
cameră, observând foarte atent o farfurie mare pe care se aflau mai mulţi funţi de
unt proaspăt. Întâmplător acest unt, care era de o calitate cât se poate de bună, avea
o culoare galbenă vie. Aşa ceva nu mai văzuseră ei până atunci şi deci susţineau că
nu poate fi untul bun şi ar putea chiar să fie otrăvit. Totuşi era nevoie de unt pentru
p 288 a li se găti pilaful şi ei nu aveau nimic care să-l poată înlocui. În această // dilemă
ambasadorul ne-a întrebat îndată dacă am avea ceva împotrivă să gustăm untul,
fiind încredinţat că nici unul din suita lui nu se va atinge de el dacă noi am refuza
să-l gustăm. Am înlăturat curând temerile lor, dar nu i-am putut convinge nici atunci
şi nici în cursul călătoriei mai departe că acea culoare galbenă la unt nu era semnul
unei calităţi inferioare. „Untul din Stanbul", spuneau ei „e alb şi, deci, mai curat".

30 aprilie. Am fost devreme să-l vizităm pe baronul Brukenthal, după ce am
terminat de rezolvat nişte probleme litigioase cu administraţia vămii şi ne-am
petrecut toată dimineaţa cercetând colecţia sa de pictură, poate cea mai întinsă din
Europa, aparţinând unui singur particular. Cuprinde multe opere datorate celor mai

---

[117] *A campaign country*

[118] *Public schools*

[119] *The square.*

[120] Marianne, soţia lui Philip Peter baron von Herbert Rathkeal, internunţiu al Austriei la Constantinopol

[121] *The reputed favourite of Maria Tereza* Baronul Samuel Brukenthal era fostul guvernator al Transilvaniei (1774–1787).

[122] Gyorgy, conte Banffy, guvernator al Transilvaniei (1787–1822).

www.dacoromanica.ro

buni maeştn şi sunt incontestabil picturi originale. O parte din colecţia sa privea
Anglia. Am văzut o *Vedere a Londrei,* de Griffier tatăl[123], înfăţişând un bâlci pe
marginea Tamisei. Toate personajele erau arătate purtând coarne. Această pictură ar
fi socotită // de mare valoare în Anglia pentru că oferă o vedere a oraşului Londra p. 289
redată cu cele mai mici amănunte, aşa cum exista spre sfârşitul secolului al
şaptesprezecelea, când se aflau multe mori de vânt în mijlocul oraşului precum şi
câmpuri care au fost acoperite de atunci încoace cu pietre şi străzi [...][124] //. p. 290

După cercetarea colecţiei de pictură, am trecut la masă, unde am avut
prilejul să observăm ceremonialul şi manierele germane de odinioară,
guvernatorul aflându-se acolo cu mulţi musafiri. Vinurile erau servite în ceşti de
cafea de porţelan şi felurile de mâncare aduse de jur împrejurul mesei, unul câte
unul. Venerabilul baron ne-a tratat cu cel mai vechi Tokay, precum şi cu alte
vinuri din Ungaria şi Transilvania, poftindu-ne să bem „în sănătatea saşilor"[125],
spunând că el însuşi este sas, referindu-se la colonia lor din Transilvania.
Costumul domnilor era destul de ciudat, au apărut în haine sau jachete croite
scurt, cu peruci cu catogan[126] şi purtând sabie. Doamnele şi ele afectau aerul şi
aroganţa unei curţi suverane germane, dar îşi ţineau furculiţele perpendicular,
ţinând mânerele ca şi cum ar fi fost bastoane de plimbare, într-un fel care ar fi
socotit nespus de grotesc şi barbar în ţara noastră[127] [...]//. p 291

După masă ne-am dus la biblioteca baronului, pe care am găsit-o plină mai
degrabă de cărţi folositoare decât de cărţi rare. Aici se află un singur manuscris, o
carte de rugăciuni[128], dar care în Anglia ar fi socotită ca întrecând orice preţ ce s-
ar putea calcula în bani, căci avea pe fiecare foaie câte o pictură de Albrecht Dürer,
drept iluminare <a textului>, cu nişte culori tot atât de vii şi acum ca atunci când au
fost mai întâi aşternute pe foaie. Apoi am vizitat colecţia de minerale, constând mai
ales din minereuri de aur. Vom menţiona numai cinci specimene[129] mai remarcabile
ale acestui metal care caracterizează în chip deosebit minereurile de aur ale
Transilvaniei. Din toate acestea baronul poseda cele mai splendide exemplare //. p 292

[...] Am cercetat apoi colecţia de vase greceşti, numite aici, ca în multe alte
locuri, etrusce, precum şi o serie numeroasă de geme antice, atât camee, cât şi
intaglii. În sfârşit, am inspectat cu toată atenţia, în timpul pe care îl aveam, colecţia
de medalii aparţinând baronului şi care ar cere o cercetare de o săptămână. Nu am

---

123 John Griffier (1656–1718), pictor olandez stabilit la Londra..

124 Urmează înşirarea pânzelor şi a autorilor mai de seamă

125 *Health to the Saxons*

126 *In short-cut coats or jackets, with bag-wigs and swords.*

127 Urmează o serie de caracterizări ale felului în care indivizii diferitelor naţii se servesc de furculiţă

128 *A Missal.*

129 Înşirare la p. 291–292.

www.dacoromanica.ro

putut observa decât o mică parte a sa. Printre medaliile greceşti am observat una de aur a lui Lysimach, de mărimea unei „coroane" engleze şi care, după cum credem,
p. 293 este singurul exemplar cunoscut de această mărime. Din // seria de medalii romane am observat o medalie de bronz a lui Pescennius Niger[130], care este deosebit de rară şi poate chiar unică.

În cursul după amiezii secretarul baronului ne-a însoţit la locuinţa unui misit de minerale[131], unde am găsit câteva din specimenele cele mai rare din Transilvania; dar acesta, aflând că eram englezi, şi-a sporit îndată preţurile de cum le acceptam, în aşa măsură că... am fost siliţi să renunţăm la specimenele cele mai valoroase.

Am părăsit Sibiul în ziua de 1 mai. În urma rugăminţii exprese a ambasadorului turc, noi l-am însoţit afară din oraş. Mergând mai întâi la hanul unde trăsese, am fost surprinşi să-l vedem stând singur de tot, fără nici unul din însoţitorii lui în trăsura sa şi hotărât să plece fără ei deoarece nimeni dintr-înşii nu era gata.

După ce am părăsit Sibiul, am trecut prin râul Cibin (de unde îşi ia oraşul
p 294 numele de Cibinum)[132], întrucât nu există pod. // După ce am ajuns în partea vestică, ambasadorul s-a oprit aşteptând să-l ajungă suita sa. În partea dintâi a călătoriei, drumurile erau foarte rele şi aproape de nefolosit. Satul Mag[133] este considerat a fi la o milă germană[134] de Sibiu, dar ne-a trebuit o jumătate de zi pentru a ajunge până acolo. După ce am urcat un deal, am văzut satul la picioarele noastre şi, când am ajuns, turcii erau doritori să stea la masă înainte de plecarea noastră de acolo.

Ne-a fost foarte greu să facem rost de cai pentru o societate atât de numeroasă, ceea ce ne-a hotărât să părăsim <escorta> ambasadei şi să-i explicăm ambasadorului că ar fi nu numai anevoios, dar chiar poate cu neputinţă pentru atâtea trăsuri să meargă cu cai de poştă toate în acelaşi timp. La o milă germană de mal am ajuns la Miercurea[135]. Portul femeilor pe drumul acesta este foarte curios, căci
p 295 seamănă cu al arabilor <!> , mai ales în privinţa felului de a-şi acoperi // capul[136]. După Pliniu, locuitorii băştinaşi erau geţi, numiţi daci apoi de către romani. Erau guvernaţi de proprii lor regi, până când Traian a prefăcut ţara lor într-o provincie romană. După aceea au fost subjugaţi pe rând de sarmaţi, de goţi şi de huni, şi, în

---

130 Pescennius Niger (m. 195), general roman, guvernator al Siriei în timpul împăratului Commodus (180–192).

131 *A dealer in minerals.*

132 Autorul citează în notă textul descrierii oraşului de către Reicherstorffer

133 *Magh*, sat, comuna Sălişte, jud. Sibiu.

134 Odată intrat în posesiunile imperiale, călătorul nu mai găseşte distanţele socotite în ore (ca la turci), ci în mile germane, egale cu câte două „ore" de drum (n.a.9).

135 Reismark (= Reussmarkt), Miercurea Sibiului, sat şi comună, judeţul Sibiu.

136 *In the attire of the head.*

www.dacoromanica.ro

cele din urmă, saxonii, alungaţi de cuceririle lui Carol cel Mare, s-au stabilit în Dacia, împărţită în mai multe părţi din Ungaria, Transilvania, Ţara Românească şi Moldova. Saşii s-au concentrat mai ales în Transilvania sau Dacia Mediteraneană, o regiune mănoasă, înconjurată de păduri şi munţi metaliferi; şi venirii lor[137] trebuie atribuită în întregime originea cultivării sale[138] [...].

Mergând de la Miercurea la Sebeşul Săsesc[139], care este la o milă depărtare, p. 298
am văzut pe stânga nişte munţi înalţi acoperiţi cu zăpadă şi altă creastă mergând paralel cu ei pe mâna dreaptă, drumul fiind mai mult peste şes. Acestea sunt cele două ramificaţii de legătură ce se întind din şirul Carpaţilor pe toată distanţa de la Deva la Băiţa. Drumurile fiind mizerabile, vizitiul nostru, care era doar un băieţandru, a căutat să treacă pe o pajişte puţin povârnită, de-a lungul drumului, pentru a mâna apoi trăsura pe o pârtie mai uşoară. Dar făcând astfel ne-a expus unui accident destul de serios, căci urcându-se treptat tot mai sus de drum, de unde nu se vedea nici o posibilitate pe coborâre, s-a speriat şi, încercând să cotească prea din scurt pentru a se întoarce de drumul iniţial, a răsturnat trăsura, aşa că am căzut de sus din vârf până la capătul de jos al povârnişului, fiind aruncaţi afară cu mare violenţă. Din nenorocire acest accident s-a întâmplat în mijlocul unui şir de trăsuri aparţinând ambasadei <turceşti> şi turcii care sunt grozav de superstiţioşi au socotit îndată această întâmplare ca un semn rău ce prevestea vreun dezastru. Am fost zăpăciţi de violenţa izbiturii, dar nu am suferit vreo altă vătămare. Dar la vederea acestei catastrofe // mult mai înspăimântătoare în aparenţă decât în realitate, p. 299
ambasadorul a poruncit întregului cortegiu al ambasadei să se oprească şi tuturor celor ce făceau parte din el să coboare din trăsuri şi de pe cai. Revenindu-ne în fire după buimăceala căderii noastre şi întrebându-ne ce aveau de gând să facă, am văzut pe toţi musulmanii retrăgându-se tacticos de la marginea drumului până au ajuns într-un loc umbros printre nişte copaci. Aici şi-au aşternut şalurile pe jos şi au început îndată să se arunce la pământ şi să se roage.

Cum şi-au terminat rugăcunile, au venit spre noi interesându-se cu multă bunătate de starea noastră şi ne-au ajutat să ne ridicăm trăsura răsturnată şi să punem toate lucrurile în starea cuvenită. Am purces apoi mai departe ca şi până atunci şi foarte curând am ajuns la Sebeşul Săsesc, unde nu era decât un singur han <şi care era> prost. L-am cedat membrilor ambasadei, iar noi am mers să petrecem noaptea la o staţie de poştă foarte murdară, hotărâţi însă a folosi primul prilej sau de a ne abate de pe drumul principal, sau să o luăm înainte cu mai mare grabă,

---

137 Afirmaţie gratuită. Autorul îşi culege informaţiile din Reicherstorffer şi Bonfinius.

138 Schiţa urmează şi mai departe (p. 292–297) lipsită de orice interes Trebuie însă semnalată o anomalie, anume că autorul, după ce a pomenit de vechii daci, uită să-i cuprindă pe români printre locuitorii Transilvaniei, împărţiţi în secui şi saşi, la care se mai adaugă ţiganii! De altminteri această schiţă nu este rezultatul unor observaţii directe, ci a unor compilaţii de texte.

139 Oraşul de astăzi Sebeş, judeţul Alba.

www.dacoromanica.ro

pentru a scăpa de neajunsul de a călători cu aşa multă lume prin locuri unde poşta
este aşa rău îndestulată cu cai şi unde arareori găseşti găzduire. Acest prilej s-a ivit
p. 300 în ziua următoare //.

Luni 2 mai. Am pornit din Sebeşul Săsesc şi am trecut prin Şibot[140], prima etapă până la Orăştie (la o poştă şi jumătate). Am întâmpinat atunci o furtună puternică însoţită de fulgere şi trăznete şi au căzut torente de ploaie. Drumurile, care fuseseră rele şi mai înainte, se lăsaseră în aşa hal din cauza noroiului, încât ambasadorul nu mai putea merge mai departe. Totuşi, cu oarecare greutate, am înaintat o poştă şi jumătate <luând-o înainte>, fără a ne mai ţine de cortegiul ambasadei şi am ajuns la Deva, după ce am întâmpinat peste tot mari greutăţi în obţinerea cailor. Regiunea arată în tot locul semne de propăşire. Acum aflai câte un mic orăşel la capătul fiecărei staţii de poştă[141] şi casele păreau <a fi> în condiţii mai bune.

Pe o stâncă înaltă deasupra Devei sunt rămăşiţele unei cetăţui care ar fi fost ridicată – pare-se – în vremea lui Augustus <sau mai> probabil de Traian[142], întrucât aici se găsesc monede romane şi de ale acestui împărat şi de ale urmaşilor săi. Am cumpărat una sau două de ale lui Traian şi una de a Faustinei[143]. Era
aproape întuneric când am intrat în Deva. Am fost miraţi de numărul de persoane şi
p. 301 // bărbaţi şi femei, în stare de beţie. Vecinătatea cu minele poate să explice această
împrejurare[144].

Mina de la Săcărâmb[145] se află la o depărtare de cincisprezece mile engleze, în vârful munţilor, fiind situată la nord de Mureş. Cum aveam o scrisoare de la baronul Brukenthal de la Sibiu către domnul Franzenau, directorul exploatării de la mina din Săcărâmb, am hotărât să ne abatem de pe calea principală şi să vizităm Săcărâmbul a doua zi. În acest scop, şeful poştei de la Deva ne-a îndemnat să lăsăm la el trăsura noastră şi el s-a îndatorat să ne facă rost de o căruţă uşoară, neacoperită, cu patru cai, care ar fi fost mult mai potrivită pentru calea îngustă pe care aveam s-o urcăm şi pe care puteam fi duşi <în chipul acesta> mai în voie şi mai iute.

p 303 *Marţi, 3 mai.* Am trecut curentul impetuos al Mureşului pe un pod plutitor[146] [...].

---

140 Sat şi comună, judeţul Alba.

141 *At the end of every stage.*

142 Inexact Afirmaţie fantezistă Castelul era medieval.

143 Anna Galeria Faustina (104–141), soţia împăratului roman Antoninus Pius (138–161), zeificată după moarte

144 „[...] Este un lucru obişnuit în vecinătatea minelor ...” etc (cf observaţia lui Born „Fiecare nobil ţine pe moşia sa o cârciumă pentru a vinde vin minerilor”).

145 *Nagyag*, sat, comuna Certeju de Sus, jud. Hunedoara.

146 Urmează o serie de citate din scriitori antici despre Mureş, Dunăre, Banat, Timişoara.

www.dacoromanica.ro

Mureşul de la nord, Tisa dinspre vest, Dunărea din sud şi un mic râu dinspre răsărit închid între ele Banatul Timişoarei înlăuntrul unor hotare atât de regulate, încât are o formă romboidală, în centru fiind oraşul Timişoara. Banatul mai este mărginit spre est de marea creastă a munţilor Ţării Româneşti //, la trecătoarea p. 304
numită a Porţii de Fier. Un şir impunător de munţi se întinde de-a lungul ţărmului de nord al Mureşului; după ce am trecut râul, am început îndată să suim spre acele înălţimi. Drumurile nu erau rele, dar aproape tot parcursul până la Săcărâmb urma pe un suiş foarte greu.

Ne-au trebuit cinci ore, deşi eram traşi de patru cai înhămaţi la o căruţă uşoară, înainte de a da de micul orăşel în care s-a deschis mina. Cum Transilvania este singura regiune din toată lumea unde s-a descoperit până acum *tellurium*[147], curiozitatea noastră era foarte vie ca să cercetăm mina de la Săcărâmb. În cele din urmă ni s-a arătat în depărtare într-o privelişte îndrăzneaţă, sus de tot pe culmile acestei regiuni de munte şi într-un chip foarte pitoresc şi impresionant. Locul minei era indicat de o grămadă uriaşă de minerale aruncate din mină la săparea ei; mai sus de această grămadă apăreau clădirile locului căruia i se zice acum „Nojag"[148].

În partea dreaptă se înalţă masiv perpendicular // un perete gol de stâncă ce se p 305
ascuţea la vârf, pe care éra înfipt un crucifix mare de lemn.

În partea stângă un alt munte de aspect mai blând şi îmbrăcat în cea mai mare parte în păduri, contrasta frumos cu forma colţuroasă a stâncii falnice pe care era crucifixul. Între amândouă apăreau mina şi oraşul, şi dincolo de toate acestea, culmile unor munţi mai depărtaţi înconjurând Nojagul. Tot satul a fost subminat[149]; lucrările nu se fac numai pe o scară mare şi largă, ci mai sunt conduse cu o precizie[150] pentru care germanii sunt vestiţi în exploatările lor miniere; şi mai sunt şi nişte invenţii ingenioase ce nu se mai găsesc nicăieri aiurea şi în metoda de a aerisi şi curăţa mina şi în săparea şi ridicarea minereului, care nu pot fi arătate în amănunt fără schiţe lămuritoare.

Am înmânat scrisoarea noastră directorului, care ne-a primit cu multă bunăvoinţă şi ne-a lăsat să cercetăm orice voiam. De asemenea, ne-a lăsat să inspectăm orice varietate de minereu şi să cumpărăm tot ce doream; dar unele specimene de *tellurium* sunt aşa de extraordinar de bogate în aur, că la vânzarea lor în beneficiul coroanei, ele trebuie cântărite şi // preţuite după proporţia de aur ce conţin. p. 306
Acest fel de minereu se păstrează totdeauna încuiat în magazii speciale şi distribuit în

---

147 S-a găsit doar la Săcărâmb şi la Ofenbaia în Transilvania (n a).

148 *Nagyag*, sat, comuna Certeju de Sus, judeţul Hunedoara. Numele original şi adevărat al acestui loc este Săcărâmb, dar cum satul Nojag aflat mai jos, la o depărtare de o oră şi jumătate, este localitatea cea mai apropiată de mina ce s-a descoperit, Săcărâmbul a împrumutat numele locului în care s-au aşezat minerii înainte de clădirea aşezării ce se numeşte acum Nojag (Nagyag) (n.a.). Această notă e împrumutată de autor lucrării lui Ignaz von Born.

149 *Undermined* (adică săpat pe dedesupt).

150 *Neatness*.

www.dacoromanica.ro

loturi diferite ce sunt închise în lădiţe. Minereul obţinut zace în grămezi prin care poţi
vedea pe lucrători cum umblă cu ciocănele, alegându-l şi zdrobindu-l, în vederea
operaţiei următoare de fărâmare. Localitatea, înconjurată de munţi şi păduri, constă
din depozite, băi de spălat <aurul>[151], mori zdrobitoare, o casă de consiliu, o biserică
şi locuinţele minerilor, care toate împreună se ridică la câteva sute de clădiri.
Temperatura la aşa mare înălţime face ca pământul din jurul Nojagului să fie
p 307 impropriu agriculturii; aşadar, nu se face nimic acolo ... decât ceea ce este în legătură
cu treburile şi interesele minei. Când a fost mai întâi descoperită această mină, munţii
dimprejur erau acoperiţi cu păduri, dar lemnul de lucru necesar exploatării, îndeosebi
cel pentru consolidarea cu lemn[152] a minei înseşi, a golit locurile vecine de copaci
înalţi, aşa că lemnul acum se aduce de departe, transportându-se cu pluta pe Mureş, la
picioarele munţilor. Deva însăşi poate fi văzută din locul acesta şi nimic nu poate fi
p 308 mai frumos decât perspectiva mândră oferită aici asupra văii // în care se află.
Povestirea felului în care a fost descoperită această mină merită o atenţie deosebită,
căci aduce o mărturie însemnată cu privire la părerea universal răspândită printre
mineri că flăcările[153] care se văd uneori jucând la suprafaţa pământului denotă
prezenţa unor vine metalice în fisurile din pământ ...[154] //.

Când von Born a vizitat Săcărâmbul, mina nu fusese săpată decât până la o
p 309 adâncime de şaizeci de stânjeni. Adâncimea ei acum e de o // sută şi cincizeci <de
stânjeni>.

Munţii sunt în întregime compuşi din porfir acoperit cu lut roşu sau şist roşu
argilos şi gresie [...][155].

p. 311 ... Minereurile mai bogate, constând îndeosebi din *tellurium* <dau> la un
chintal de minereu <o cantitate de> nouăzeci până la trei sute patruzeci de uncii
germane de argint şi fiecare marcă de argint dă douăsprezece, la treisprezece uncii
de aur sau două părţi de aur şi una de argint[156]. Dar nu toate minereurile conţin
p 312 argint, deşi toate conţin // aur [...].

Am cumpărat mai multe specimene de tellurium şi în formă masivă şi în
p 313 formă cristalină[157]. Minereurile mai // bogate, de îndată ce sunt scoase din mină,
sunt transportate în copăi de lemn în camere de separare şi acolo fărâmate cu cea

---

151 *Washing houses*

152 *Timbering*

153 *Lambent flames.*

154 Urmează povestirea, după von Born, a descoperirii minei, mulţumită indicaţiilor unui român din acel ţinut. Cf. relaţia lui Born, în vol. X_1 al seriei vechi din colecţia de faţă.

155 Urmează descrieri de un caracter pur mineralogic.

156 Uncia germană ar fi egală cu o jumătate de uncie engleză (n a).

157 Spicuiri din lista autorului, p. 312, n. 1: Cele mai bogate „*telurete de aur*" sunt preţuite la 1 000 de florini chintalul (= 100 funţi) Acesta este *aurul sur* al lui von Born *Aurum graphicum* din Baia de Arieş..., ametista de o culoare frumoasă din Porcurea <azi Vălişoara>, în Transilvania etc.

www.dacoromanica.ro

mai mare grijă de nişte slujbaşi anume legaţi prin jurământ. Cele mai sărace sunt separate în băile de spălare, folosind site de fier.

Alimentele sunt extrem de scumpe la Săcărâmb, căci trebuie transportate aici de cărăuşi sau încărcate pe cai de povară şi de aceea lefurile minerilor sunt mai ridicate aici ca în alte locuri, totuşi Born a calculat că, în timp de douăzeci de ani, mina de la Săcărâmb a adus mai bine de patru milioane de florini în aur şi argint, scăzându-se toate cheltuielile. Când am vizitat mina, ea era în exploatare constantă de şaizeci de ani şi era tot aşa de productivă ca în orice moment al exploatării sale. Nu ştiu dacă faptul se datoreşte lefurilor mari date minierilor sau atmosferei sănătoase de la această altitudine, dar am constatat că niciodată n-am văzut // mineri p 314
atât de zdraveni şi de sănătoşi ca cei din Săcărâmb. O ceată din aceştia coborând la locul lor de muncă, fiecare ţinând în mână o lampă mare, semănau cu minerii germani înfăţişaţi în lucrările lui Georg Agricola[158], şi feţele lor vădeau un grad de sănătate şi de voioşie ce nu este însuşirea caracteristică, în mod obişnuit, a unei asemenea ocupaţii. Spre seară, terminându-se cercetarea minei de tellurium şi a minereurilor sale, am plătit specimenele noastre şi ne-am luat rămas bun de la inspector. Coborârea noastră spre Deva a fost aşa de rapidă, încât am ajuns la ţărmul Mureşului în trei ore şi jumătate şi, fiind trecuţi cu podul umblător la Deva, ne-am strâns mineralele şi ne-am pregătit să ne urmăm drumul.

4 mai. Am venit de la Deva la Dobra[159], străbătând locurile cele mai frumoase ce se pot închipui. Drumul nostru este de-a lungul Mureşului care curge pe o vale îngustă, stâncoasă, dar mănoasă, printre munţi acoperiţi cu păduri stufoase de stejari şi fagi mândri şi bătrâni ce-şi îndoaie crengile // până peste drum. Malurile înalte p. 315
ale râului căpătau diversitate de la covoarele bogate cu flori de toate culorile ce dădeau miresmele cele mai îmbietoare şi tot aerul răsuna de cântecul păsărilor. În prima parte a călătoriei totuşi şi până la Leşnic[160], drumurile erau tot aşa de rele ca atunci când trăsura lui Born a trebuit să fie trasă de patru perechi de boi pe lângă cei patru cai ai trăsurii, dar mai apoi lângă Dobra s-au îmbunătăţit. La Dobra, am găsit un bâlci foarte înţesat de omenire, cu ţigani cerşind în mijlocul unei larme grozave.

O schimbare în felul cum sunt clădite casele pare să indice o altă naţie de locuitori; locuinţele sunt construite ca cele ale neamurilor de pe malurile Mării Baltice, adică din trunchiuri întregi de copaci aşezate orizontal, unele peste altele. De la Dobra am fost însoţiţi de doi husari de pază, din cauza tâlharilor care bântuie la frontiera Banatului Timişoarei. Primul nostru popas după Dobra a fost la Coseşti[161]. Între acest loc şi staţia următoare de la Coşava[162], am trecut o creastă

---

158 Georg Landmann (1494-1554), naturalist german, în *De re metallica*, Basel, 1657, p. 152.

159 Sat şi comună, jud. Hunedoara.

160 *Lesnek*, sat component al comunei suburb. Veţel, oraşul Deva, jud. Hunedoara.

161 *Czoczed*, sat, comuna Lăpugiu de Jos, jud. Hunedoara.

162 *Kossova*, sat, comuna Curtea, jud. Timiş.

www.dacoromanica.ro

înaltă de munţi ce separă Transilvania de Banatul Ungariei; o mică bisericuţă pe
p 316 culme // însemnează punctul de despărţire între cele două ţări. Am petrecut o noapte albă în mica staţie de poştă de la Coşava, fiind chinuiţi de paraziţi şi unii pe care i-am văzut erau aşa de mari ca păduchii de lemn[163]. Husarii ne-au însoţit până la Lugoj.

A doua zi dimineaţa (5 mai) ne-am sculat la ora trei şi, când a mijit lumina, am pornit spre Făget[164], unde am găsit un han bun. Aici am prins din urmă pe toţi vechii noştri prieteni turci din ambasadă. Ambasadorul părea că se bucură să ne vadă teferi şi ne-a întrebat despre mine. Dar nu a fost cu putinţă nici să-l facem să înţeleagă interesul special care ne-a îndemnat să vizităm mina de la Săcărâmb, nici să trezim în mintea lui vreo curiozitate asupra minelor în general. Prinţul Moruzi ne-a însoţit la poşta următoare de la Făget la Bujor[165]. Cum husarii galopau înaintea noastră pe tot parcursul, surugiul nostru s-a încăpăţânat să-i gonească din urmă, mânându-şi caii nebuneşte. Am lăsat în urmă escorta turcească şi ofiţerul care o comanda a strigat după noi că nu este îngăduit să se mâne cu aşa iuţeală, dar nimic din ce puteam noi sau el să-i spunem n-a putut să oprească pe surugiul nostru, care-şi pierduse minţile, şi am străbătut distanţa până la Bujor în mai puţin de trei sferturi
p 317 de oră. De aici până la Lugoj este o poştă şi // jumătate. Prinţul s-a rugat de noi <să-l primim> să continue drumul cu noi, preferând iuţeala cu care mergeam procesiunii mai solemne a ambasadorului şi a suitei sale. Lugojul este un oraş mare. Am văzut aici una din acele procesiuni solemne pentru ploaie însoţite de cor, ce se văd atât de des în ţările catolice[166]. De la Bujor la locul acesta, calea fusese mult bântuită de atacurile unor tâlhari care săvârşiseră cruzimile cele mai cumplite pentru a stoarce bani. Ei tăiaseră limba unor femei şi unul din sâni şi arseseră picioarele unui preot. Mai legaseră în lanţuri înroşite în foc nişte bieţi ţărani pentru a-i sili să spună unde şi-au ascuns banii. Aceşti nelegiuiţi[167] erau mulţi din ei români şi ne-am mirat aflând că cei mai mulţi din ei erau ţigani[168]. Dar spaima se potolise aproape de tot în urma prinderii bandei aproape în întregime.

---

163 *Wood-lice*

164 *Faczed*, sat şi comună, jud. Timiş

165 *Bossar*, vechea denumire a satului şi comunei Traian Vuia, jud Timiş

166 Aici însă e vorba de ortodocşi.

167 *Miscreants.*

168 "*... Were many of then Walachians and we were surprised to hear that they were principally Gipsies* (") Contradicţia din frază este flagrantă. Autorul, căruia i se tot vorbise, probabil, ca şi altor călători, de aşa-zisele cruzimi ale românilor, află cu surprindere că este vorba nu de români, ci de ţigani. Cf. şi relaţia lui Townson, unde se observă o confuzie întrucâtva asemănătoare (vol. X_2 al colecţiei de faţă, seria veche)

www.dacoromanica.ro

Am găsit o sută cincizeci[169] din ei închişi la Lugoj, şase din aceştia fiind osândiţi să fie executaţi în cursul săptămânii. Am fost să ne uităm la căpitanul bandei, un criminal fioros cu păr lung şi stufos. Era ferecat în lanţuri, de grumaz, de braţe, picioare şi mijloc şi privea la toţi cei ce se apropiau de el cu o căutătură de sălbatic //. p. 318

De la intrarea noastră în Banat, la Coşava, ţara ni s-a părut că aduce cu Flandra, fiind absolut netedă şi lipsită de copaci, în afară de împrejurimile satelor. Aerul din Banat nu este bun. Friguri de baltă şi febre inflamatorii sunt extrem de răspândite. Tranziţiile bruşte de temperatură sunt ca cele dintre iulie şi ianuarie. La Lugoj un funt de berbec costă numai doi penny şi jumătate din banii noştri. O căpăţână de zahăr ajunge la o jumătate de coroană[170]. După ce am părăsit Lugojul, am trecut prin Chizătău[171] şi Recaş[172] spre Timişoara, capitala Banatului, un oraş întărit, îngrijit şi mare, dar într-un loc jos şi mlăştinos. Am ajuns seara pe la ora şase. Vinul roşu de Tokay se vinde aici cu doi florini funta[173]; vinul obişnuit al regiunii este foarte bun.

Banatul fiind înconjurat oarecum din toate părţile de râuri, afară doar dinspre răsărit, poate fi considerat ca o peninsulă. Are cam o sută treizeci şi două de mile engleze în lungime, pe nouăzeci sau o sută în lăţime. Solul este extrem de roditor. Plantaţii de duzi pentru viermi de mătase se întind aproape peste tot ţinutul şi livezi de piersici, cireşi şi pruni întâlneşti pretutindeni[174]. Dar toţi locuitorii din Timişoara suferă de aerul rău aşa că abia dacă mai zăreşti o persoană ce arată a fi sănătoasă[175] p. 319

Locuitorii Banatului se împart în „Ilirieni"[176] sau „Raţi"[177], care sunt un popor scitic[178], în români, ţigani şi germani. Oraşul Timişoara este situat pe râul Timiş[179], scris Temes sau Tamis /!/, de unde îşi trage numele. E la o mică depărtare de un lac numit Becicherec. Unii autori au susţinut că acesta ar fi vechiul Tomes sau

---

169 Cifra pare neobişnuit de mare. Probabil că o dată cu făptaşii au fost închişi şi unii locuitori din regiune. Lucrul pare să rezulte din proporţia de 6 din 150 de osândiţi la moarte. [...].

170 Adică 2 1 shillingi.

171 *Kissete*, sat, comuna Belinţ, jud Timiş.

172 *Rikass*, sat şi comună, jud. Timiş.

173 Măsură de capacitate ceva mai mare decât o jumătate de litru.

174 *Are common.*

175 Autorul citează aici din nou pe Born.

176 Adică sârbi.

177 *Raizes*

178 Inexact.

179 *Thames*. Autorul dă ortografia râului Tamisa!

www.dacoromanica.ro

Tomeea sau Tomi, unde a fost exilat Ovidiu. Mohamed[180], vizirul lui Soliman al II-lea, a asediat, în 1551, şi a cucerit oraşul, după o apărare vitejească de către garnizoana compusă din spanioli, unguri şi germani. O descriere a asediului, scrisă de Ioan Sambuc, numit de obicei Sambuccus[181], a fost publicată, în 1552, în
p. 320 apendicele // *Decadeler* lui Bonfinius. Timişoara este socotită ca una din cele mai tari fortificaţii din Ungaria [...] //.

p. 325 Nu era de aşteptat să trecem printr-o atmosferă aşa de nesănătoasă ca aceia din Timişoara fără a încerca şi noi unele din neajunsurile aerului său nociv; căci acolo unde locuitorii înşişi nu se pot feri de atacurile frigurilor, străinii trebuie mai mult ca sigur să-i cadă victime. Eram cu toţii mai mult sau mai puţin influenţaţi de această ambianţă, dar servitorii, fiind probabil mai puţin atenţi la regimul lor, au fost cuprinşi de accese atât de violente în timpul primei părţi a călătoriei noastre, încât, după ce am părăsit oraşul, nu am putut purcede decât la trei poşte (*mai 6*) până la
p. 326 Comloş[182]. Aici a fost înjunghiat un viţel la uşa // camerei noastre şi, în cursul aceluiaşi ceas, a fost şi servit la masă. În această ţară, ca şi în Flandra, de cum a părăsit călătorul un loc de popas, a şi zărit biserica de la popasul următor <şi tot aşa> cât durează întregul drum. Aceste drumuri drepte din Banat sunt excelente şi caii de poştă sunt buni, în general. Peste tot ţi se desfăşoară în faţa ochilor păşuni imense cu turme la păscut: vaci, oi şi cai sau câmpii întinse, neîngrădite, semănate cu grâu. Tot felul de păsări de apă cercetează aceste câmpii. Printre ele am văzut berze cu picioare şi ciocuri roşii. Portul unguresc, numit de obicei „de Hessa"[183], în Anglia, constând din pantaloni cu cizme militare prevăzute cu pinteni, este aşa de răspândit, că este purtat deopotrivă şi de bărbaţi şi de băieţandri. Folosirea unor rămăşiţe de mici *tumuli* romani drept piatră de însemnat distanţa de-a lungul vechilor drumuri romane este tot atât de răspândită aici ca în Turcia.

La Comloş ne-am amuzat privind o ceată de români aşezaţi în grup şi jucând cărţi, zgomotoşi şi certăreţi, oferind împreună cu limba lor dovezi puternice ale asemănării cu italienii, care sunt totdeauna astfel ocupaţi în principalele oraşe din Italia. O tendinţă spre jocurile de noroc nu poat fi socotită ca o caracteristică
p. 327 naţională căci o afli în orice // ţară, oricât de barbară sau luminată; totuşi sunt unele triburi care se deosebesc mai mult prin acest viciu ca altele, cum sunt irlandezii cei nestăpâniţi[184] şi încă şi mai nestăpâniţii calmuci. Jocul de noroc este poate necunoscut printre turci, care sunt totuşi doritori de distracţii care să ocupe mintea

---

[180] Mehmed Sokolli, devenit mare vizir (1565–1579) ulterior cuceririi Timişoarei (în 1552 nu 1551!). Asediul cetăţii a fost însă condus de Kara Ahmed paşa, mare vizir (1553–1555), care-l înlocuise la comanda armatei pe Sokolli.

[181] Istoric maghiar (1531–1584) la curtea împăraţilor Maximilian al II-lea şi Rudolf al II-lea.

[182] *Komlos*, Comloşu Mare, sat şi comună, judeţul Timiş.

[183] *Hessian.*

[184] *Wild*

www.dacoromanica.ro

fără a se complace lăcomiei. Adevărul exact este că, deşi tinereţea şi o dispoziţie mai darnică au fost considerate ca îndemnând la patima jocului, tendinţa de joc este întotdeauna un semn de egoism şi de aceea naţiunile barbare sunt de regulă mai dedate acestei patimi.

Mai 7. Regiune de câmpie şi drumuri bune ca şi până acum până la Mocrin[185], un loc remarcabil doar pentru frumoasa sa biserică ortodoxă care ar putea fi considerată ca un model de gust şi la Londra şi la Paris. De acolo <am mers> la Kanisza[186], unde am traversat râul Tisa, hotarul apusean al Banatului[187]. [Autorul se îndreaptă apoi prin Szeged şi Kecskemét spre Pesta]. La Kecskemét observă: ... Până aici am găsit tot districtul prin care am trecut locuit de ţărănime p. 328
românească, neîntâlnind decât puţini unguri adevăraţi. // [Ştiri tendenţioase despre p 329
români preluate de la Townson, la rândul său, informat în mod răuvoitor de către nemeşimea maghiară].

Ţiganii din Banat îşi câştigă existenţa, ca şi cei din Ţara Românească, umblând din loc în loc ca fierari şi lăutari. Iarna, ei cioplesc linguri, polonice, copăi şi alte obiecte de lemn. În timpul verii umblă aproape goi şi se ocupă atunci cu spălarea aurului din nisipiul râurilor şi al malurilor. Manipularea lor a fost descrisă...
în apendicele la scrisorile lui Born către Ferber[188] etc. // p. 330

Uneori ţiganii aştern pe masa de spălat aurul o blană de oaie în loc de ţesătură de lână[189].

---

185 *Moksın*, localitate în Serbia

186 *Kanitscha.*

187 Urmează o scurtă descriere a Tisei, cu elemente luate din lucrarea naturalistului german din secolul al XVI-lea, Georg Werner, *De admirandis Hungariae Aquis*; cf. fragmentul redat în seria veche a colecţiei de faţă, vol II; p. 634–636.

188 Cf. ed din Londra, 1777, p. 76

189 După ce aminteşte că manipularea ţiganilor este foarte asemănătoare cu cea din Ţara Românească, autorul mai descrie odată (p 331) procedeul fără nici un element nou faţă de cele spuse de Born mai înainte sau de Fridwalsky şi chiar de Köleséri.

www.dacoromanica.ro

IGNACIO MARIA DEL CORRAL Y AGUIRRE

Don Ignacio Maria cavaler del Corral y Aguirre se trăgea dintr-o veche familie de nobili spanioli.

La 23 mai 1801 a fost numit ministru plenipotențiar al Spaniei la Constantinopol, funcționând din decembrie 1799 în locul însărcinatului cu afaceri Constantino Deval. Această numire era determinată de întărirea alianței Spaniei cu Franța, încheiată prin tratatul din 18 august 1796, de la San Ildefonso (La Granja), și întărită apoi prin acordul încheiat de generalul Berthier cu ministrul de stat al regelui Carol al IV-lea, Mariano Luis de Urquijo Prezența unui ministru plenipotențiar al Spaniei la Poartă era impusă de întorsătura pe care o căpătaseră evenimentele din Orient în urma plecării lui Bonaparte din Egipt și a înăspririi situației trupelor franceze, amenințate – după uciderea lui Kléber – de o debarcare a englezilor.

Mai înainte ca ostașii lui Sir Ralph Abercromby să debarce în Peninsula Abukir, spre a înfrânge pe francezi la Canope, Del Corral a pornit să-și ia postul în primire În iulie 1800, se găsea la Viena, așteptând sosirea pașaportului său și firmanul de confirmare din partea sultanului Selim al III-lea În dorința de a-și grăbi plecarea, Del Corral a avut, la sfârșitul lunii, o întrevedere cu ambasadorul otoman la Viena, Ibrahim Aziz efendi. Tot de aici scrie, la 5 august, domnului Țării Românești, Alexandru Moruzi, și la Constantinopol reis efendi-ului Mahmud Raiz și ministrului Prusiei la Poartă, Friedrich Wilhelm von Knobelsdorf.

În așteptarea firmanului lui Selim al III-lea, care trebuia precedat de încuviințarea țarului Rusiei Pavel I, Del Corral s-a documentat asupra situației create în Țara Românească de atacurile ayanului Pazvantoglu care reluase armele împotriva Porții, încurajat de faptul că i se acordase titlul de pașă cu trei tuiuri, fiind recunoscut ca guvernator al Vidinului. Del Corral era ținut la curent de interpretul Legației Spaniei la Constantinopl, un grec fanariot sau levantin, Francisc Talamas, ce venise la București spre a-l întâmpina.

Consolidarea alianței franco-spaniole, consacrată prin pacea de la Luneville (9 februarie 1801) și prin tratatul de la Aranjuez (21 martie 1801), care acorda Toscana infantelui don Luis de Bourbon - Parma, și agravarea situației trupelor franceze din Egipt, hotărăsc pe Del Corral să-și grăbească sosirea la Constantinopol. La 4 martie 1801, se hotărăște să pornească spre București, în ciuda primejdiilor semnalate de dragomanul Talamas.

La 27 aprilie 1801, Del Corral sosește în capitala Țării Românești, fiind întâmpinat cu onorurile cuvenite unui diplomat străin. La 29 aprilie, a fost primit în audiență de Alexandru Vodă Moruzi, după regulile etichetei orientale, iar la 9 mai, după sosirea mihmandarului trimis de Poartă, del Corral s-a hotărât să părăsească Bucureștii, luând drumul Varnei, unde urma să se îmbarce pentru a ajunge, pe mare, la Constantinopol, căile pe uscat fiind bântuite de cârjalii. A funcționat ca ministru la Poartă până la 16 mai 1805

Del Corral a lăsat câteva rapoarte și scrisori din anii 1800 și 1801, adresate miniștrilor de stat: Mariano Luis de Urquijo și Pedro de Cavallos. Au fost descoperite în Archiva Istorică Națională (Archivo Historico Nacional) din Madrid de Valeriu Papahagi, care a publicat părțile privitoare la țara noastră în anexa studiului său: *Un diplomat spaniol la București în 1801: Don Ignacio del Corral y Aguirre* – extras din „Revista istorică", vol. XXXIII (1947), numerele 1–12, p 22–36.

Printre aceste documente se află o scurtă relație a călătoriei prin Țara Românească, în care autorul, după ce se plânge de starea rea a drumului parcurs, stăruie asupra cinstei ce i s-a arătat la

www.dacoromanica.ro

primirea făcută de către domn şi boieri. Doritor de a ajunge cât mai degrabă la postul său, diplomatul spaniol nu dă detalii asupra ţinuturilor străbătute, mulţumindu-se să ateste că ţara era pustie şi devastată iar drumurile pline de tâlhari.

În restul corespondenţei sale – anterioare călătoriei – dă unele informaţii asupra expediţiilor prădalnice ale lui Pazvantoglu şi ale bandelor sale, asupra împrăştierii trupelor strânse de domnie spre a li se împotrivi, precum şi asupra stării de spirit din Bucureşti, unde toată lumea părăsea oraşul de teama unei eventuale invazii a pazvangiilor.

Toate aceste informaţii corespund cu mărturiile contemporane cunoscute asupra situaţiei şi atmosferei din Ţara Românească la începutul veacului al XIX-lea.

Despre Ignacio Maria del Corral, vezi mai recent Eugen Denize, *Viajeros espanoles en los paises rumanos hasta principios del sigle XIX*, în „Revue roumaine d'histoire", XXVI (1987), nr. 4, p 379–381.

ŞTIRI DESPRE ŢARA ROMÂNEASCĂ

1800, noiembrie 15 p 26

Viena[1]

Se ştie din Bucureşti că trei mii de călăreţi, sub ordinele lui Pazvantoglu[2], au surprins// noaptea un corp de oaste de 6 000 de oameni, pe care diferitele paşale îl p 27
pregătiseră pentru a-i ataca. Pazvantoglu a ucis şi împrăştiat cam vreo patru mii dintre ei, iar două mii de arnăuţi, pe care i-a făcut prizonieri, i-a pus în libertate, pentru a se întoarce în ţara lor. A dat fiecăruia câte zece florini şi merindele pe care le-a putut lua. S-a făcut stăpân pe întreaga Bulgarie. Valahia mică (= Oltenia) este pustie, din cauza terorii pe care o împrăştie[3], şi chiar din Bucureşţi au plecat multe familii din aceeaşi cauză.

*

1801, februarie 4 p. 31

Viena

Pazvantoglu pune în fiecare zi mari piedici prin trupele de bandiţi[4] care atacă, fură şi devastează totul. Rămăşiţele mizerabile ale armatelor turceşti, pe care Pazvantoglu le-a înfrânt, s-au împrăştiat în acele provincii şi făptuiesc mii de

---

[1] Traducerea s-a efectuat după Valeriu Papahagi, *Un diplomat spaniol la Bucuresti în 1801 Don Ignacio Maria del Corral y Aguirre*, în „Revista istorică", vol. XXXIII (1947), nr. 1–12, p 32 si urm

[2] *Passvan-Oghlou*

[3] Cf Dionisie Eclesiarhul, *Hronograf (1764–1815)* (ed D Bălaşa – N. Stoicescu), Bucuresti, 1987, p 81–82, Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei sau a Transilvaniei, Tarii Românesti şi a Moldovei* (trad. G Sion), vol. II, Bucuresti, 1895, p. 193

[4] *Las tropas de foragidos*

www.dacoromanica.ro

excese[5]. Oastea[6], pe care domnul Ţării Româneşti[7] a ridicat-o şi condus-o contra lui Pazvantoglu, s-a împrăştiat, întorcându-se, în parte, în dezordine, în capitală, fără căpetenie, nedisciplinată şi dedată unor astfel de fărădelegi[8], încât ministrul Republicii Batave la Constantinopol[9] (care se găseşte acum în Bucureşti), negustorii şi lumea bogată se pregăteau să-şi ridice casele şi să caute, prin fugă, un adăpost sigur[10]! Până şi din armata lui Pazvantoglu s-au format cete de tâlhari, pe care nu le pot potoli nici energia, nici disciplina introdusă de această căpetenie în trupele sale.

*

<Relatarea de călătorie>

p 32 1801, aprilie 29

Bucureşti

În ziua de 27 <aprilie> am sosit în capitala aceasta a Ţării Româneşti[11], după cele mai mari străduinţe[12] cu putinţă, <mergând> pe nişte drumuri primejdioase, râpoase şi pline de văgăune şi prăpăstii[13]. Pe timp de iarnă ar fi fost aproape cu neputinţă să ieşim din ele şi din mulţimea de mlaştini pe care le formează apele în locurile joase şi mâloase[14] ...

[...] Sosind la hotarele Turciei, am întâlnit pe mihmandarul[15] pe care, din ordinul Sublimei Porţi, mi-l trimisese domnul Ţării Româneşti[16], pentru a mă
p 33 însoţi. Mi-a pregătit îndată // caii, trăsurile, escorta şi locuinţa gratuită. Toată lumea din această ţară s-a întrecut în îndatoriri şi atenţii. Am răspuns cu acele formule de politeţe care sunt atât de necesare în toate ţările şi de neînlocuit în cele orientale, urmărind mereu să împac sobrietatea cu fastul. M-am informat cum au procedat

---

[5] *Mil excesos.*

[6] Aceasta oaste era apreciată de un contemporan la 7–8 000 de oameni (Hurmuzaki, Supl. I/2, p 208–209).

[7] Alexandru Moruzi, domn al Ţării Românesti (28 febr. 1799 – 8 oct. 1801).

[8] *Tales desordenes.*

[9] Frederik Gijbert van Dedem van de Gelder en Hachmenle, ambasador al Ţărilor de Jos apoi al Republicii Batave la Poartă (29 nov. 1785–25 dec. 1808, cu întreruperi).

[10] Amănunte în cronica lui Zilot Românul, ed Marcel Ciucă.

[11] *Valaquia*

[12] *Diligencia*

[13] *Llenos de derrumbaderos y precipicios.*

[14] *Pingües.*

[15] Mihmandar, termen turcesc, care desemneaza pe functionarul însarcinat cu primirea oaspeţilor sau a călătorilor de seamă.

[16] Alexandru Moruzi.

www.dacoromanica.ro

ambasadorii altor suverani care au trecut prin această țară și au fost primiți în acest fel și m-am conformat întru totul datinilor după care am fost tratat.

La o jumătate de leghe de capitală, a ieșit să mă întîmpine în numele domnului, al doilea postelnic ... într-o trăsură a Măriei Sale, cu o strălucită escortă de pedestrași și călăreți și m-a condus la casa destinată pentru găzduirea mea.

Astăzi am vizitat pe domn care m-a primit bine și m-a cinstit după felul oriental.

Aș pleca îndată, dacă nu aș avea nevoie să-mi procur paturi și alte lucruri indispensabile într-o țară pustie și devastată și să capăt informații asupra itinerarului pe care ar trebui să-l aleg, toate drumurile fiind pline de tâlhari care formează corpuri de câte două, trei și patru mii de oameni. Domnul și alte persoane din jurul meu mă sfătuiesc să plec la Varna, unde mă voi putea îmbarca pentru Constantinopol. Este un drum scurt, care ține câteva zile dacă vântul este favorabil. Mă voi hotărî pentru această direcție, dacă drumurile pe uscat vor fi de nestrăbătut ... Nu vreau să mă expun riscurilor unei <călătorii> pe mare și nici să fiu prins de vreun pirat sau de nave de război rusești ...

<Restul raportului se referă la succesele obținute de englezi în Egipt și la p 34
conflictul dintre englezi, care ocupaseră Insula Malta, și țarul Rusiei, Pavel I, care pregătea o expediție a cazacilor de la Don, în India. Dar după asasinarea țarului (23– 24 martie 1801), Alexandru I oprește expediția, reluând relațiile cu Anglia>.

1801, mai 9

[...] Mereu neliniștit de informațiile zilnice în legătură cu crimele săvârșite nu p 35
de cetele, ci de armatele de tâlhari, așteptam cu nerăbdare pe mihmandarul Sublimei Porți care trebuia să mă conducă la Constantinopol. Acesta a sosit acum. Se numește Ali Aga și este un funcționar care are obișnuința relațiilor cu europenii; el a însoțit pe miniștrii Rusiei la sosirea lor. De aceea i s-a dat această însărcinare de către Sublima Poartă, doritoare de a mă trata cu cea mai mare distincție și de a acredita aprecierea față de persoana mea. Totul este de bun augur.

Mă gândesc să plec de îndată luând drumul Varnei, unde mă voi îmbarca pentru Constantinopol. Nu este cu putință // să plec pe uscat, căci tot <ținutul> este p. 36
plin de tâlhari, și aceștia sunt cu atât mai de temut cu cât sunt mai supărați că nu li s-au acordat condițiile pe care le cereau și le negociau la Adrianopol, cum am arătat Excelenței Voastre[17], în scrisoarea mea anterioară. Pe mare nu voi avea alte riscuri decât acelea ale unei călătorii pe apă, Marea <Neagră> fiind, în acest moment, golită de vase rusești[18], totuși eu îmbarcându-mă sub protecția pavilionului rusesc.

Aștept sosirea mea cu o nerăbdare cu atât mai mare cu cât împrejurările sunt foarte critice pentru aspectul grav pe care îl capătă situația francezilor în Egipt ...

---

[17] Don Pedro de Cevallos, ministrul Afacerilor Străine al Spaniei.

[18] Flota rusă, de sub comanda amiralului Ușakov, apoi a lui Dmitri Nikolaevici Seniavin, ocupa, din 1789, insulele Ionice operând, ulterior, în Marea Mediterană.

www.dacoromanica.ro

FRANCISC TALAMAS

Nu avem ştiri asupra vieţii şi activităţii lui Francisc Talamas.

Grec sau levantin, îl aflăm în anul 1801 în postul de dragoman al Legaţiei spaniole din Constantinopol.

Cu prilejul trimiterii lui Ignazio del Corral ca ministru al Spaniei la Poartă, Talamas a venit la Bucureşti, la începutul lunii ianuarie 1801, spre a întâmpina pe noul diplomat şi a-l informa asupra pregătirilor făcute în capitala Ţării Româneşti pentru primirea acestuia.

În timpul şederii sale la Bucureşti, Talamas a ţinut la curent pe Del Corral cu situaţia creată de expediţiile pazvangiilor în Oltenia, precum şi cu zvonurile ce circulau în ţară Într-una din scrisorile trimise din Bucureşti, la 4 februarie 1801, Talamas descrie panica ce pusese stăpânire pe boieri şi pe cei avuţi care îşi puneau în siguranţă familiile şi averile

Această scurtă relaţie, scrisă în limba italiană, a fost descoperită de Valeriu Papahagi în Arhiva Istorică Naţională din Madrid şi publicată în anexa articolului său· *Un diplomat spaniol la Bucureşti în 1801: Don Ignacio del Corral y Aguirre* – extras din „Revista istorică", vol XXXIII (1947), numerele 1–12, p. 29–30, împreună cu o traducere în limba română.

Celelalte scrisori ale lui Talamas, cu data de 6,7, 23 şi 24 ianuarie 1801, expediate din Bucureşti la Viena, nu ne-au parvenit Este probabil că ele stau la baza informaţiilor cuprinse în raportul lui Del Corral din 4 februarie 1801 şi poate şi în cel din 15 noiembrie 1800. rapoarte care cuprind date în lgătură cu expediţiile lui Pazvantoglu.

De Talamas s-a ocupat doar Valeriu Papahagi în articolul citat mai sus

1801, februarie 4

Bucureşti

p 29 [....] Din ziua sosirii mele în Bucureşti până astăzi, am avut onoarea a vă trimite patru scrisori cu datele 6, 7, 23 şi 24 ale lunii trecute şi până acum nu am avut norocul să primesc ... ordinele Domniei Voastre[1].

Măria Sa (domnul)[2] nu s-a întors încă de la Craiova[3]. Se bănuieşte că va întârzia să vină din cauză că evenimentele în legătură cu Pazvantoglu[4] nu se desfăşoară în favoarea domnului.

Aici, în Bucureşti, toată lumea este foarte îngrozită. Boierii, săracii şi bogaţii se tem să nu aibă vreo surpriză de la armata lui Pazvantoglu şi, în timpul nopţii, îşi

[1] Ignacio Maria del Corral

[2] Alexandru Moruzi.

[3] *Crajova*, apoi *Crayova*.

[4] *Baysand Oglu.*

www.dacoromanica.ro

expediază familiile şi averile. Se zice că hanul tătar[5], care s-a unit cu sus-pomenita armată, a trecut „Tuna” sau Dunărea şi că se găseşte încoace în împrejurimile Bucureştilor//.

Kara Mustafa, care era înconjurat în Craiova[6], într-o mănăstire grecească, a p 30
fost eliberat cu toţi oamenii săi şi se zice că vine aici să pună foc, să ardă Bucureştii[7] şi să nimicească pe toţi aceia pe care îi va găsi în interiorul oraşului.

M-am dus la domnul postelnic[8], rugându-l să binevoiască a-mi da două trăsuri mari pentru a-mi urma drumul până la hotare şi să găsesc modul de a asigura viaţa mea şi pe aceea a oamenilor mei. Mi-a răspuns că nu poate da această asigurare, că pentru moment nu este nimic de temut şi că, în caz de primejdie, mă va înştiinţa la timp. Eu însă îl cunosc ca pe un om în a cărui făgăduială nu trebuie să te încrezi.

Îmi iau libertatea de a informa pe Excelenţa Voastră de tot ce se întâmplă, rugându-vă să binevoiţi a mă onora cu poruncile Domniei Voastre, indicându-mi ce trebuie să fac şi cum să procedez, adică să-mi urmez călătoria până la hotare sau să rămân aici cu riscul vieţii mele şi oamenilor mei. Sunt încredinţat că Excelenţa Voastră nu va îngădui să piară servitorul Domniei Voastre, dragomanul Talamas. Vă rog deci să mă onoraţi cu poruncile Domniei Voastre şi să mă autorizaţi să găsesc bani şi să-mi urmez, cu cheltuiala mea, călătoria până la hotare sau până la Viena sau să comunic poruncile Domniei Voastre domnului postelnic, pentru ca acesta să-mi trimită trăsurile şi caii necesari cu care să-mi continui drumul şi să vină întru întâmpinarea Excelenţei Voastre acolo unde va trebui.

Până astăzi conacul pentru Excelenţa Voastră nu este gata, iar domnul postelnic nu se îngrijeşte de lucrul acesta ...

Bucureşti, 4 februarie 1801.

---

[5] Din Bugeac.

[6] Asupra jefuirii Craiovei de trupele lui Kara Mustafa, cf. Dionisie Eclesiarhul, *Hronograf (1764–1815)* (ed D. Bălaşa – N Stoicescu), Bucureşti, 1987, p. 81–82, şi Naum Râmniceanul, în *Cronicarii greci care au scris despre români în epoca fanariotă*, ed C. Erbiceanu, Bucureşti, 1888, p. 264 Kara Mustafa a fost închis în Episcopie, cf. N Iorga, *Studii şi documente*, VIII, p 114–116.

[7] Aceste zvonuri sunt înregistrate de Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei sau a Transilvaniei, Ţării Româneşti şi a Moldovei* (trad G Sion), vol II, Bucureşti, 1895, p 195

[8] Grigore Ventura, mare postelnic, caimacan al Craiovei (1801–1802).

www.dacoromanica.ro

VINCE BATTHYÁNY

(1772–1828)

Batthyány Vince (Vincenz), conte de Nëmetujvár, fiul lui Janos György, consilier aulic, s-a născut în Graz, la 28 februarie 1772. Făcând parte din marea nobilime ungară, el a ocupat în cursul vieții funcții însemnate în ierarhia politico-administrativă a Imperiului Habsburgic: consilier aulic, comite de Hont, vicecomite de Esztergom, consilier al comisiei aulice pentru promovarea comerțului

Călător pasionat, de o factură intelectuală aleasă, el a cutreierat atât întinsul imperiu al Habsburgilor din vremea sa, cât și unele ținuturi și țări străine, ajungând până la Stambul În drum spre Constantinopol, călătorie efectuată în anul 1801, el a trecut prin Transilvania și Țara Românească, urmând la ducere traseul Sibiu–Turnu Roșu–Pitești–Curtea de Argeș–București–Silistra–Varna, iar la întoarcere de la București, prin Prahova și Timiș, a ajuns în Brașov La București, agentul austriac Michael Merkelius l-a prezentat domnului Alexandru Moruzi și l-a introdus în casele unor mari boieri Batthyány a mai cunoscut, cu aceeași ocazie, pe consulul rus din Țara Românească, Luca Grigorievici Kirико, și pe trimisul Olandei la Constantinopol, Gisbert van Dedem van de Gelder, nevoit să părăsească capitala Imperiului Otoman, în timpul războiului franco–turc (1798–1802). În 1805, contele Batthyány a făcut o altă călătorie în Țările Române. Plecat din Buda, a străbătut Ungaria de Sus (azi Slovacia), nordul Transilvaniei cu Maramureșul, apoi a trecut, prin Bârgău și Ilva, în Bucovina, oprindu-se la Suceava, de unde a trecut în Moldova, la Botoșani și Iași. La întoarcere, a trecut, prin Dorohoi, Hotin și Cernăuți, spre Pocuția. În cursul aceluiași ani a făcut, în continuare, o călătorie în Maramureș, unde a vizitat Sighetul, Satu-Mare, ocnele de la Șugătag și minele de la Baia Mare. Înainte de această a doua vizită a sa prin Țările Române, el vizitase partea de nord a coastei dalmate

Abordând genul epistolar, contele Batthyány a publicat însemnările sale de călătorie în volumele: *Des ungerische Küstenland*, Pesta, 1805; *Reise nach Konstantinopol in Briefen vomherrn Grafen Vinzenz Batthyány*, în două ediții, dintre care cea de-a doua „îmbunătățită și adăugită", în 1810, la Pesta, în Editura Conrad Adolph Hartleben (scrisorile apăruseră inițial separat în „Zeitscrift von und für Ungarn", 1802–1803); *Reise durch einen Theil Ungarns, Siebenbürgens, der Moldau und Bucovina im Jahr 1805*, Pesta, Conrad Adolph Hartleben, 1811. Această lucrare a fost tradusă și publicată, foarte curând, în limbile olandeză (Leeuwarden, 1813) și ungară (Pesta, 1818) Au mai fost, de asemenea, editate, în limba germană, două discursuri ocazionale, ale contelui Batthyány *Rede auf der Tod des Barons Kray von Topolya (1804)* și *Rede bei Aufstellung des von Franz dem Ersten dem Asnderken Joseph II gewidmeten Monumentes* (Pesta, 1807).

În relatarea primei sale călătorii prin Țările Române, contele Batthyány se referă, aproape în exclusivitate, la cele văzute și trăite în București. Scrisorile sale conțin informații despre numărul locuitorilor și componența populației, despre aspectul general al orașului pe care-l asemuia cu așezările citadine ungare Sombor și Debrețin. Sunt de asemenea descrise unele obiceiuri de la curtea domnească și din casele boierești vizitate.

Mult mai bogată în informații este relatarea privind cea de-a doua călătorie deoarece autorul descrie, de astă dată, regiunile străbătute de el. Stăruie asupra bogățiilor naturale din nordul Transilvaniei, din Bucovina și Moldova. S-a interesat îndeaproape de starea agriculturii și a creșterii vitelor, de exploatarea salinelor (Șugătag) sau de atelierele de prelucrare a metalelor (Iacobeni,

www.dacoromanica.ro

Pojorâta). Bun observator, cu o minte ageră, fără a-i scăpa nimic, contele de Batthyány a acordat o atenţie deosebită situaţiei economice, sociale şi politice din Moldova În însemnările sale, el relevă starea de înapoiere a agriculturii, în contrast cu bogăţiile naturale ale ţării; se referă la traficul de mărfuri existent şi la însemnătatea acestuia, în ciuda monopolului otoman asupra comerţului exterior; descrie aspectul puţin atrăgător al oraşelor, viaţa de Curte (fiind primit tot de Alexandru Moruzi, ajuns, între timp, domn al Moldovei), moravurile orientale pe care le observă atât în administraţie, cât şi în perceperea dărilor, critică în general regimul fanariot şi starea de înapoiere a societăţii, inclusiv sub aspect cultural. Spre deosebire de Moldova, realităţile din Bucovina şi Transilvania sunt prezentate adesea într-o altă lumină, favorabilă monarhiei habsburgice care le stăpânea. Populaţia predominant românească din aceste ultime două provincii este, cu părtinire, aproape trecută cu vederea şi tratată cu dispreţ

În afara informaţiilor valoroase sub aspect documentar, pe care le conţin însemnările de călătorie ale contelui Batthyány prezintă interes chiar şi prin aprecierile părtinitoare menţionate, deoarece acestea din urmă definesc mentalitatea nobilimii ungare de la începutul secolului al XIX-lea şi atitudinea acesteia faţă de români.

Informaţii din epoca respectivă asupra activităţii lui Vince Batthyány şi a lucrărilor sale au fost publicate în *Tudomámyós Gyüjtemény*, IX, 1817, p. 132, şi I, 1828, p. 124, precum şi în „Iris", 1828, p. 28. Notele sale de călătorie au fost semnalate şi comentate în publicistica română de A. Pomescu, în articolul intitulat *Cum ne judeca contele Batthyány pe la 1800*, şi publicat în „Gazeta municipală"; VI, nr 298 din 7 noiembrie 1937 Se menţionează însă, în mod eronat, că ar fi fost fondatorul unei importante biblioteci din Blaj, o dublă confuzie, deoarece A Pomescu se referă probabil la biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia, înfiinţată de episcopul Batthyány Ignác.

VINCENZ BATTHYÁNY

CĂLĂTORIA PRIN ŢARA ROMÂNEASCĂ, 1801

Scrisoarea a 25-a[1]

[...] Cel care a fost odată aici nu se va mira prea mult de un oraş turcesc; acela p. 244
va vedea aici aproape acelaşi stil arhitectonic, o mulţime de musulmani şi pretutindeni <va găsi> <acelaşi fel> de cârmuire cu care este încercată Ţara Românească[2]. Dacă aş descrie întocmai Bucureştii[3], l-aş asemui cu Sombor[4], Vinga[5] sau Debrecen[6]; împrejurimile sale sunt tot atât de netede şi lipsite de relief, străzile sale acoperite cu noroi sau cu nisip sunt cu totul lipsite de orice plan, unele fiind podite cu dulapi[7], pentru ca pietonii să poată totuşi să meargă pe ele pe vreme

1 Traducerea s-a făcut după lucrarea lui Vincenz Batthyány, Reisen nach Konstantinopol in Briefen, ed I, Pesta, 1810, p. 244 şi urm.

2 „*Und allenthalben den Charakter der regierung erblicken, mit deren Schutze die Walachei heimgesucht Wird*"

3 *Bukkurest*

4 *Zombor*, azi oraş în Serbia

5 *Theresiopel*, localitate în jud. Arad.

6 *Debrezin*, oraş în Ungaria

7 *Balken*

www.dacoromanica.ro

p. 245 de ploaie. Într-un anotimp vânturi puternice, iar // în celălalt, din contră, un aer greu, încărcat adeseori cu miasme din vina locuitorilor de aici, o apă de băut proastă şi o lipsă totală de distracţii publice sporesc neajunsurile <şederii> în oraşul acesta, care are totuşi o populaţie de peste 80000 de locuitori. Clasele cele mai de seamă de localnici sunt negustori greci şi turci, meşteşugari germani şi o mulţime de boieri[8] (stăpâni de pământ români), care nu stau niciodată la moşiile lor, căci se tem de ţărani, pe care mizeria şi împilarea extremă îi împing foarte lesne spre crime. Cât de înjosit trebuie să fi ajuns românul pentru ca să respecte numai pe acela de la care capătă numai înjurături şi lovituri de ciomag. Trec peste aceste scene revoltătoare ca să dispară curând şi pentru totdeauna.

De la înfrângerea pe care a suferit-o necredinciosul Decebal din partea
p. 246 Cezarului[9], pe care cel mai mare monument de la Roma // şi însuşirile cele mai neobişnuite l-au făcut nemuritor, până la tratatul de pace care a supus pentru totdeauna ţările acestea sultanului, istoria ne arată schimbări repetate de populaţie, dar puţine evenimente de seamă, nici un rezultat care ar putea fi resimţit cu bucurie de sufletul omenesc. Goţi, sarmaţi şi vandali, avari şi turci apar pe rând în Ţara Românească, amintită în veacul nostru numai ca teatrul unor operaţii militare. După asemenea soartă este firesc ca urmaşii romanilor, slavilor şi bulgarilor să nu fi scăpat încă de barbarie, ca industria, agricultura şi creşterea vitelor să se afle pe treapta cea mai de jos; pe lângă altele, o dovadă a <acestei stări de lucruri> o constituie faptul că peste un milion de oi care aparţin transilvănenilor se află în
p 247 fiecare an pe // păşunile din ţara aceasta, în schimbul plăţii unei sume foarte reduse. În ţară nu se fabrică nimic, de la bietele unelte ale omului de rând până la stofele de preţ cu care se fălesc din când în când boierii. Transilvania şi mai ales Braşovul trag foloase însemnate din lipsa de activitate a vecinilor săi [...].

[Urmează consideraţii asupra avantajelor stabilirii unor relaţii comerciale cu statele imperiale].

p. 248 [...] Fără bunăvoinţa deosebită a agentului imperial şi regal, domnul de Merkelius[10], şederea noastră aici nu ar fi fost prea atrăgătoare pentru noi, şi
p. 249 călătoria noastră la Constantinopol nu ar fi // <putut> avea loc, după toate probabilităţile. Ne-am bucurat, în casa lui, de toate înlesnirile; el ne-a dat toate îndrumările necesare pentru acea călătorie în cursul căreia prevederile sale ne-au scutit de unele neplăceri. În afară de aceasta, îi sunt cât se poate de recunoscător pentru că m-a prezentat domnului de aici[11]. Acesta se trage din familia grecească Moruzi[12], şi <în persoana> acestuia, înfăţişarea aleasă se uneşte cu o cultură care

---

[8] *Bojaren* (*walachischen Grundherren*).

[9] Traian.

[10] *Herrn von Markelius*. Este vorba de Michael von Merkelius, agent austriac în Ţara Românească (1788 – 8 iulie 1806).

[11] Alexandru Moruzi, domn al Ţării Româneşti (1793–1796, 1799–1801 octombrie 1).

[12] *Marusio*. Urmaşul său a fost domnul de curând mazilit de Poartă, Ipsilanti (n a.).

www.dacoromanica.ro

poate surprinde, pe bună dreptate, la un guvernator al Porții. <Trecând> prin mai
multe săli, în care se aflau gărzi și slujitori ai Curții, am intrat în camera lui de
audiență, care este spațioasă, dar spoită numai cu var; mulțimea ferestrelor îi dădea
un aer vesel. Când am apărut în pragul <ușii>, principele a părăsit o masă de scris
scundă, lângă care șezuse pe o pernă //, pentru ca să se așeze, după moda turcească, p. 250
pe un divan care se întindea de-a lungul peretelui. Între timp, noi ajunsesem până în
mijlocul odăii, unde ne-am închinat adânc. El s-a sculat în picioare și și-a scos
calpacul. Ne-am așezat la o mică depărtare de el pe divanul pomenit mai sus. După
demonstrațiile obișnuite de curtenie, convorbirea noastră – ce se purta în limba
italiană – s-a îndreptat asupra evenimentelor militare cele mai recente, asupra
afacerilor unor sudiți[13] de aici, și el a arătat cu prilejul acesta tot atâta judecată pe
cât <de multe> cunoștințe. În timpul audienței ni s-a servit cafea, șerbet[14] și apă
parfumată[15]. La plecare, ne-au însoțit până jos pe scară mulți slujitori ai săi cărora
le-am dat daruri ca și gărzilor sale, potrivit unui obicei care există și în Italia și care
are menirea de a înlesni nobililor de acolo întreținerea unei curți numeroase //. p. 251
Servitorii noștri mai modești nu își permit amabilități de bun venit decât la lumina
făcliilor. Portul acestor oameni se apropie foarte mult de acela al turcilor, dar vizitii
domnului purtau blăni și pantaloni unguresti.

Curtea domnească[16], clădită fără nici un fel de gust și înconjurată, după
obiceiul otoman, de ziduri înalte, nu mi-a mulțumit deloc ochii; dar m-am
cutremurat la povestirea omorului săvârșit asupra înaintașului[17] aceluia care o
locuiește acum. Un dregător al Porții[18], însoțit de un harap, a cerut să fie primit de
acel <domn> pentru că avea să-i predea niște scrisori[19] însemnate. Înștiințat de
planul crunt al marelui vizir[20], acest nenorocit principe a poruncit să-l oprească
numai până ce vor veni, în grabă, slujitorii de încredere. Dar îndată au năvălit
îndrăzneții, și când ceilalți s-au repezit în odaie //, domnul lor înnota în propriul său p 252
sânge. Capul i-a fost despărțit de trup și arătat de ucigași poporului care l-a

---

[13] *Einiger hiesiger Unterthanen.*

[14] *Scherbert.*

[15] *Wohlriechenden Wassern.*

[16] *Das furstliche Gebaude.* Este vorba de Curtea Nouă (Arsă) din Dealul Spirii, care a ars în decembrie 1789 și apoi în 1812.

[17] Este vorba de Constantin Hangerli, domn al Țării Românești (1797–1799), ucis de turci, la București la 18 februarie 1799.

[18] Un capugiu împărătesc.

[19] *Depeschen.*

[20] = Iusuf Zia pașa, mare vizir (1798–1805). În realitate, cel care a pus la cale uciderea lui Hangerli a fost capudan pașa Kuèuk Husein, care, fiind învinuit de domn că întreținea legături tainice cu Pasvan-Oglu, aruncă asupra acestuia aceeași învinuire, acuzându-l și că jefuia țara.

www.dacoromanica.ro

întâmpinat cu urale zgomotoase pentru o faptă care ar fi trebuit să fie blestemată ca o mărturie a nenorocirii sale.

Am vizitat pe unii din cei mai de seamă locuitori de aici, pe consulul rus[21] stabilit aici, precum şi pe trimisul republicii Olandei la Constantinopol[22], care trebuise să părăsească oraşul acela după declaraţia de război a Franţei adresată Porţii. Interiorul caselor era în general prost rânduit, de îndată ce am intrat în acele <case> mi s-a oferit un suc gelatinos de fructe sau de petale de trandafiri în cupe de sticlă. Am luat de fiecare dată <puţin> din ele pentru ca să nu jignim pe stăpânul casei; căci s-ar fi considerat ca o <dovadă de> neîncredere, dacă nu am fi voit să mâncăm <ceva> la ei <acasă>; după cum orice savurare în comun a mâncării este
p 253 socotită ca o // declaraţie de prietenie. Cât de mult <îţi> aminteşte aceasta de frumoasa ospitalitate a celor vechi, care acum nu se mai întâlneşte aproape nicăieri decât în corturile arabilor sălbatici.

Orice domn al Ţării Româneşti se îngrijeşte să planteze o grădină şi să construiască o vilă la ţară[23]. <Domnul> de acum nu a făcut-o încă; este aici de abia de un an; grădinile predecesorilor săi au pierit în parte, iar celelalte sunt neînsemnate. Dar fără îndoială că lipsa de piatră, de lucrători pricepuţi şi ţinutul îndeobşte şes, care nu este umbrit de nici un crâng şi nici străbătut de vreun pârâu limpede, fac aproape cu neputinţă să se facă aici ceva care să mulţumească pe cunoscător.

După câte am aflat cu privire la constituţia şi la forma de cârmuire a acestei ţări,
p 254 se poate spune despre amândouă: *Quibus ipse malis careas quia cernere suave est* //

Domni care îşi datoresc rangul lor intrigilor din serai sau făgăduielilor care nu se pot împlini fără ca ei să-şi jefuiască ţara, care tremură mereu din cauza lăcomiei sau a capriciilor marelui vizir, boieri care sug nepedepsiţi măduva supuşilor lor, pentru ca ei înşişi să fie storşi iarăşi ca nişte bureţi plini, nici un fel de limite bine stabilite pentru actele autorităţii oficiale, nici un organ al voinţei obşteşti, o ignoranţă grosolană, trândăvie şi superstiţie, nu sunt oare acestea caznele cele mai grele pe care le-a putut aduna mânia soartei asupra unui popor? Chiar dacă unora dintre domni nu le-ar lipsi judecata şi omenia, ar îndrăzni ei oare să stăvilească curentul puternic care îi împinge, când prima împotrivire ar fi pedepsită cu o pieire fără zăbavă? Chiar dacă ei cheamă uneori la sfat, din prevedere sau din obişnuinţă, înalţi dregători sau
p 255 particulari cu vază, dacă // se poate face apel la Stanbul împotriva sentinţelor lor judiciare (procesele se discută într-un fel de Divan după codul roman), acestea compensează <oare> acele pagube înfricoşătoare, este aceasta a libertăţii cetăţeneşti, care nu poate exista fără sancţiuni la fel de sacre – conducătorului şi celor conduşi, fără unitatea intereselor, fără reprezentanţi legali ai naţiunii?

---

[21] Luca Grigorievici Kiriko, consul rus la Bucureşti (1795–1816).

[22] Gisbert Van Dedem van de Gelder.

[23] *Lusthaus.*

www.dacoromanica.ro

Ceea ce mă surprinde îndeosebi sunt numeroasele echipaje[24] ale boierilor care locuiesc aici. Închipuiţi-vă nişte birje (?)[25] care erau acum vreo douăzeci de ani la modă, înhămate cu cai proşti, ale căror hamuri rupte sunt împodobite cu ciucuri coloraţi. Pe capră un român pe jumătate gol sau grotesc împopoţonat, tot un asemenea flăcău în locul servitorului, care este zdruncinat într-un chip jalnic, din pricina gropilor de pe uliţi, în timp ce stăpânul său, căruia // îi lipseşte numai p 256
turbanul pentru <a arăta> ca un turc, se întinde pe scaunul său pe cât este de lung. Aceste trăsuri, aduse în oraş de un negustor întreprinzător, au aici o valoare mare. Căci fără de un asemenea echipaj nu eşti considerat şi nici o soţie de boier cu stare nu apare niciodată pe jos. Ar fi interesant fireşte de ştiut cât de în urmă sunt Bucureştii în privinţa articolului pomenit <mai sus> faţă de diferite oraşe din Ungaria, acestea la rândul lor, în urma Vienei, depăşită de Bruxelles şi Londra, pentru a stabili cum această ramură a noului lux este răspândită sau perfecţionată de la un cap la celălalt al Europei [...].

Scrisoarea a 26-a

p. 258

Bucureşti

Drumul de la Sibiu până aici este tocmai contrariul celui care duce de aici la Silistra. Acesta este perfect neted şi merge pe un sol moale, uneori nisipos. Celălalt este alcătuit, în cea mai mare parte, din coame stâncoase de munte, din văi înguste şi adânci şi în multe locuri un vehicul mare, dacă nu ar fi sprijinit de oameni, s-ar putea prăvăli pe povârnişurile râpoase în josul cărora se rostogoleşte Oltul[26], vuind, pe o albie stâncoasă care acum vreo 900 de ani mărginea ţinutul // strămoşilor noştri p 259
şi ale cărui ţărmuri au zărit odinioară legiunile victorioase ale lui Traian şi cetele sălbatice al tătarilor. În mai multe locuri ale acestei trecători, parcă smulsă naturii (este denumită Turnul Roşu[27]), am admirat puterea magică prin care aici înfioară liniştit sufletul nostru, colo impresionează groaznic, părând gătită când pentru desfătarea, când pentru distrugerea omenirii! Cât de mare trebuie să fi fost hotărârea şi străduinţa războinicilor care, după mărturiile istoriei, şi-au urmărit, prin asemenea locuri, ţelul lor, mai mult decât îndrăzneţ! [...].

[...] Şoseaua[28] amintită până acum o datorăm înţelepciunii lui Carol al p. 260
VI-lea[29] şi la Cozia[30] (la mai puţin de două mile de pasul Turnul Roşu) se sfârşeşte

[24] *Equipagen.*

[25] *Pirutsche* – birje?

[26] *Aluta.*

[27] *Rothenthurmer Pass.*

[28] Via Carolină

[29] Carol al VI-lea, împărat romano-german (1711–1740).

[30] *Cosia.*

www.dacoromanica.ro

drumul prin mijlocirea căruia urmaşul lui Nerva[31] voia să unească Dacia pe care o cucerise, cu Nicopol şi Moesia[32] şi a cărei continuare hotărâtă până în Transilvania a fost zădărnicită de moartea lui timpurie. Acum numai numele de Poarta romană (dat de români pasului care duce, nu departe de Cozia pomenită <mai sus>, spre provincia menţionată chiar acum) aminteşte de acest monument al eroului celui mai umanitar. Vremea a făcut-o aproape de nerecunoscut, aşa cum a distrus minunatul pod de pe Dunăre[33], peste care a pornit în întâmpinarea victoriei sale strălucite.

La Curtea de Argeş[34] – cale de o zi de mers de la Bucureşti –, ţinutul se deschide şi în apropiere de orăşelul acesta, râul cu acelaşi nume şerpuieşte prin
p 261 câmpiile unde se aşezase Thököly[35] cu trupele sale // <şi> unde, sprijinit fiind de turci şi tătari, şi-a câştigat[36] lauri ruşinoşi pe care i-a pierdut curând, fără ca totuşi să renunţe la acţiunea sa nemaipomenită pe care a încheiat-o printr-un sfârşit atât de trist.

Acum trecem prin Piteşti[37], de unde un drum duce spre Râmnic[38] şi altul prin Brâncoveni[39], odinioară moşia faimosului Constantin Brâncoveanu[40], spre Craiova[41] şi Vidin, <străbătând> câmpii ce nu pot fi cuprinse cu vederea <şi care se întind> mai mult pe lângă amintitul Argeş. Acesta capătă un deosebit interes datorită rolului pe care l-a avut într-o lucrare vestită (Engel, *Expeditio Trajani*) în precizarea locului unde se afla monumentul prin care Constantin cel Mare a glorificat Dunărea.

La Floreşti[42], am părăsit râul acela şi, după o călătorie de nouă până la zece ceasuri, fără să fi suferit de vreo întâmplare neplăcută, dar şi fără să ne fi bucurat de
p. 262 vreo privelişte plăcută, am ajuns // în capitala românească. Pe amândouă drumurile ne-am folosit de poştă, cu ajutorul căreia am mers foarte repede. La prima staţie se plătesc banii pentru întreaga călătorie. Capeţi apoi un înscris la prezentarea căruia căpitanii de poştă sau şefii de poştă ale celorlalte staţii procură <numărul de > cai

[31] Traian.

[32] *Mysien*

[33] *Ister.*

[34] *Corde de Argis.*

[35] Imre Thokoly, principe nominal al Transilvaniei (1690–1691), conducător al răscoalei „curuţilor" împotriva dominaţiei habsburgice (m. 1705).

[36] *Arndtete,* lectură greşită în loc de „anderte".

[37] *Pitest.*

[38] *Rimnik*

[39] *Brancovan*, sat, comună, jud. Olt.

[40] Constantin Brâncoveanu, domn al Ţării Româneşti (1688–1714).

[41] *Crajova.*

[42] *Florest* Actualmente comuna Floreşti-Stoeneşti (Judeţul Ilfov).

www.dacoromanica.ro

înhămaţi menţionaţi pe el. La fiecare staţie <de poştă> se află la îndemână o
mulţime de cai şi dacă aceştia nu sunt de ajuns, atunci căpitanul de poştă pune să i
se aducă acolo de unde crede că se pot găsi. Nu eşti dator să dai ceva surugiului de
la staţia <de poştă>; dar o faci cu plăcere, căci ei sunt foarte săraci şi merg
întotdeauna la galop întins când o îngăduie de altfel drumul. „Caii aparţin domnului
şi poşta o duce Dumnezeu" este răspunsul lor, când îi îndemni să fie mai
prevăzători. Celui care nu-şi aduce cu el o trăsură i se dă o căruţă de poştă[43]; căci
aşa // trebuie să numesc vehiculul de trei picioare[44] în lungime, un picior şi jumătate p 263
în lăţime, construit numai din lemn, şi în care călătorul nu şade mai comod decât
într-o copaie. Am uitat să-mi însemn suma <la care s-a urcat> taxa de poştă de la
Sibiu până aici şi de atunci nu am mai avut prilejul să mă informez de aceasta, căci
domnul a poruncit să merg gratuit cu poşta, de bună seamă pentru a înlocui cinstea
pe care se gândise să mi-o facă prin rânduirea unei escorte importante <care să mă
însoţească> în cursul călătoriei mele prin ţara sa, <cinste> pe care am refuzat-o
pentru că o suită mai mare nu s-ar fi potrivit cu felul meu modest de a călători. Până
în câteva ceasuri părăsesc oraşul acesta pentru ca să-mi urmez drumul prin pasul
Timiş[45] spre provincia unde Zapolya[46] (de blestemată amintire), Bathoreştii,
Bocskay, Bethlen şi Rákóczy au domnit în zbuciumul cel mai groaznic // care nu p 264
mai ameninţă ţara aceasta fericită de când este unită cu Ungaria printr-o legătură
atât de strânsă şi indisolubilă. Cât de mult regret că lipsa de timp nu îmi va
îngădui să cunosc minunăţiile care deosebesc Transilvania din punct de vedere
geografic şi politic, că trebuie să mă lipsesc chiar de plăcerea unei vizite la
Brukenthal şi la Eder[47] [...].

[...] La Braşov, către care duce trecătoarea pomenită mai sus, voi cerceta p 265
ruinele cetăţii[48] ridicate acolo de Ludovic I[49] după ce a răzbunat printr-o victorie
deplină asupra românilor înfrângerea comandantului său Laczkovicz[50] // şi nu te p. 266
gândeşti fără melancolie la vremea când acest oraş a fost ascunzătoarea unui

---

[43] *Pastharren.*

[44] *Schuhe*

[45] *Tomöscher Pass.*

[46] Ioan I Zapolya, voievod al Transilvaniei (1510–1526) şi rege al Ungariei (1526–1540).

[47] Doi bărbaţi nepreţuiţi. Cel dintâi, baronul von Brukenthal pe care ni l-a smuls moartea, a avut demnitatea de comite al saşilor şi a condus cu slavă treburile patriei sale mai mulţi ani de-a rândul în calitate de guvernator. El avea o bibliotecă minunată şi un cabinet numismatic şi şi-a dezvoltat necontenit însemnata sa colecţie de picturi şi de stampe, care este mereu deschisă publicului ... În ce priveşte reputaţia de învăţat a celui de-al doilea, domnul abate von Eder, este prea întemeiată, prea cunoscută, ca o pană profană să-şi poată permite, să spună aici mai multe (n a).

[48] Bran, cetate ridicată la 1377

[49] Ludovic de Anjou, rege al Ungariei (1342–1382).

[50] Nicolae Lackfi, voievod al Transilvaniei (1367–1368), înfrânt şi ucis în campania din Ţara Românească, dusă împotriva lui Vlaicu Vodă.

www.dacoromanica.ro

principe învins (Sigismund Báthory)[51] şi curând după aceea <a văzut> în faţa zidurilor sale pe Moise Székely[52], cel cu nume rău, şi pe Gabriel Bethlen[53] şi pe turci şi pe tătari [...].

Dar o valoare cu mult mai mare îi conferă industria lui însemnată, firea cinstită a locuitorilor săi harnici şi priveliştile sale, când ciudate, când vesele, pe care mi le descria atât de bine şi cu atâta dragoste[54] <amintitul> domn von Merkelius, născut la Braşov [...].

Călătoria prin Transilvania şi Moldova[55]

(1805)

Scrisoarea a şaptea

[...]

Careii Mari[56] este un târg mare, în care se află mulţi meseriaşi, şcoli, o
p 78 tipografie şi reşedinţa comitatului <Satu Mare>. Târgurile lui anuale // sunt importante, şi terenurile ce ţin de el produc grâne excelente, porumb şi tutun. Satele frumoase din vecinătate au fost întemeiate de contele Anton Károly[57] [ ]

Mlaştina Ecsed [...] este lungă de 5 mile, lată de 1½ milă şi este acoperită cu un strat de nămol şi cu rădăcini.

Noi am trecut peste ea cu un car cu loitra[58], pe lângă care mergeau ţărani cu prăjini // lungi. Cu toate aceste măsuri de prevedere, era totuşi ceva cam neliniştitor. Un călător pe un teren mişcător simte mai mult ca alţii ceva din nesiguranţa simbolizată de un asemenea teren.

Aproape în mijlocul acestei mlaştini se ridică ruinele unei cetăţi[59] Ea a servit altă dată ca refugiu dinaintea tătarilor. Mai târziu a fost fortificată cu multă grijă de Andrei Báthóry[59bis] şi, în sfârşit, de Rákóczy. Conform unei tradiţii, în scopul

---

[51] Principe al Transilvaniei (1581–1597, 1598–1599, 1601–1602).

[52] Principe al Transilvaniei (mai-iulie 1629).

[53] Principe al Transilvaniei (1613–1629).

[54] *„Con amore"*

[55] Traducerea s-a făcut după textul în limba germană: *Reise durch einen Theil Ungarns, Siebenbürgens, der Moldau und Bcovina in Jahr 1805*, Pest, 1811, p 78 şi urm

[56] *Nagy-Káaroly.*

[57] Familia Károly, cu întinse moşii în împrejurimile oraşului Carei, de la care şi-a luat numele. era una din cele mai de seamă familii de magnaţi unguri

58 *Leiterwagen.*

[59] Cetatea Ecsed. Fosta posesiune a familiei Báthory, apoi Rákóczy; la începutul secolului al XVIII-lea trece în posesia familiei Károlyi.

[59bis] Principe al Transilvaniei (1599).

www.dacoromanica.ro

acesta, a fost abătut, până acolo cursul Crasnei, care mai înainte se îndrepta de la Craidorolţ[60] spre Bereteu[61].

Un lucru este sigur, că dacă <râul> ar fi <iar> îndreptat pe acolo, secarea mlaştinei Ecsed ar putea uşor fi realizată. (Mai înainte ar trebui îndreptat cursul Crişului, în care se varsă Bereteul[62]) [...]

Scrisoarea a opta

p. 82

Bistriţa

Cine vrea să vadă cel mai nobil animal în forma lui cea mai frumoasă, să viziteze Jiboul[63] (Baronul Weszelényi[64] are acolo herghelii admirabile). Proporţii maiestoase, un mers mândru, forţă şi foc, acestea sunt calităţile cailor lui Weszelényi. Ei le datoresc socotinţei cu care a fost încrucişată rasa lor ... şi stăruinţei, pe aceeaşi cale, cu care a fost dusă mai departe. Lipsa acesteia din urmă a ruinat câteva herghelii vestite. S-a meşterit atâta, până a dispărut caracterul propriu al rasei. Creşterea de cai obişnuiţi – fără îndoială cea mai importantă – pare-se să se fi menţinut mai bine. Pentru îmbunătăţirea acesteia prin armăsari buni s-a întemeiat marele aşezământ de la Mezöhegyes[65][...]

Grajdurile în Jibou au bolţi înalte, care se reazemă pe pilaştri. Caii stau pe două rânduri şi pretutindeni este curat şi lumină. Din grajduri se iese direct la manej. Acesta este acoperit şi împodobit cu oglinzi. Stăpânul casei a fost atât de amabil, // p 84
să ne arate mai mulţi cai de-ai săi în cursul exerciţiilor de dresaj ...

Castelul baronului Weszelényi are o poziţie plăcută, două terase şi multe camere foarte drăguţe. În apropiere se aflau mai multe alei pentru plimbare şi un parc de vânătoare foarte bine rânduit.

Jiboul este aşezat în comitatul Solnocul de Mijloc, care din timpul lui Ferdinand I[66] aparţine Transilvaniei. Noi am venit de la Careii Mari peste Meţenţ[67], Lompirt[68] şi Gârceiu[69].

---

[60] *Kiraly-Darócz.* Sat, comună, jud. Satu Mare.

[61] *Berettyó.* Afluent al Crişului.

[62] Pasajele puse în paranteză sunt notele autorului date de el în josul paginii.

[63] *Sibo*, oraş, jud. Sălaj.

[64] Familie de magnaţi unguri din comitatul Solnocul de Mijloc

[65] Localitate în Ungaria.

[66] Ferdinand I de Habsburg, rege al Ungariei (1526–1564).

[67] *Mindszent.* Sat în jud.Satu Mare.

[68] *Lompert.* Sat, com. Sărmăşag, jud. Sălaj.

[69] *Görtjön.* Sat, comuna Crişeni, jud. Sălaj.

www.dacoromanica.ro

p 85 O parte din drum a fost şes şi mai deschis decât celelalte // intrări ale acelei regiuni, care, după cum se ştie, şerpuiesc prin munţi. Acestea din urmă sunt numeroase şi în interiorul Transilvaniei. În partea de sud ele alternează cu coline şi câmpii netede, care cuprind ogoare, lunci şi vii. Îndeosebi nu-i lipseşte acestei provincii nici unul din produsele care constituie bogăţia. Ogoarele pe lângă care am trecut erau cultivate cu porumb, singura hrană a românilor. Deoarece el nici nu poate fi păstrat multă vreme, nici nu poate fi apărat de îngheţ, ar fi foarte de dorit să fie cultivate pe lângă el şi alte soiuri de cereale sau cartofi. Aceştia din urmă apărau mai bine împotriva lipsei şi a scumpirii decât înmagazinarea, căci ei nu înşeală la nici o recoltă şi durează numai până la cea următoare ... Am văzut mai multe sate de-ale
p 86 românilor. Casele lor nu erau // chiar aşa de rele, şi la unele camere erau împodobite cu ştergare albe. Nici locuitorii lor nu ne-au fost zugrăviţi pretutindeni ca vicleni, leneşi şi de condus numai prin asprime. În general, românii din Transilvania se află totuşi, ca şi la noi, pe o treaptă foarte joasă: la aceasta contribuie, pe lângă multe împrejurări, şi limba. Ea este un monument al biruinţei romane (prin romanizarea dacilor învinşi de către Traian, a ajuns multă latină în limba, de altfel, proprie a acestei naţiuni), dar nu şi un mijloc de instrucţiune. Îmbrăcămintea acestei naţiuni nu are aici nimic deosebit. Cu toate acestea, pot fi uşor recunoscuţi după feţele lor uscăţive şi palide, talia lor subţire şi·înălţimea mijlocie, precum şi prin sprinteneala lor. În
p 87 campaniile noastre au dovedit că nu se tem nici de primejdie, // nici de greutăţi.

În Gârbou[70], trei ceasuri de la Jibou, se află o herghelie de o rasă foarte voinică şi frumoasă. Armăsarii sunt tot timpul la păşune împreună cu iepele. Acest fel de a creşte caii în libertate s-a dovedit bun aproape pretutindeni.

Târgul Dej[71] este numai la câteva mile distanţă de Gârbou şi este vestit, prin tradiţia noastră legendară, că primii noştri conducători de oşti[72] au făcut acolo popas de o zi. Lângă Dej curge Someşul într-o albie cotită, care este destul de lată. Acest râu, care izvorăşte la graniţa de nord, împreună cu Oltul şi Mureşul, ce-şi au izvoarele aproape în mijlocul Transilvaniei, indică, într-o anumită măsură, direcţia comerţului nostru exterior. Până acum este navigabil numai Mureşul şi transportă spre ţinuturile noastre din sud lemne, huilă şi metale. Ne credeam încă departe de Bistriţa, când s-a deschis, pe neaşteptate, valea, care înconjoară prietenos acest oraş
p. 88 //. El are străzi largi şi uliţe arătoase, dar nu are nici o viaţă, nimic care să te înveselească sau dispune. Poartă pecetea vechimii, prăvăliile şi meterezele sale amintesc de generaţii de mult dispărute [...].

p. 89 // [...] De aici călătoria noastră porneşte, prin Suceava, la Iaşi. Vom străbate un drum, căruia numele celui care l-a deschis îi atribuie atât de mult interes. (Drumul de la Bistriţa la Suceava a fost deschis de Iosif al II-lea)[73].

---

[70] *Gorbo*. Sat, comună, jud. Sălaj

[71] *Décs*.

[72] Adică cu prilejul trecerii ungurilor în Panonia.

[73] Împărat al Imperiului Romano-German şi rege al Ungariei (1780–1790).

www.dacoromanica.ro

Scrisoarea a noua

p. 91

Botoşani

La câteva mile de Bistriţa, se ridică munţii peste care trece şoseaua amintită în ultima mea scrisoare. Mai abruptă este între Bârgău[74] şi Ilva[75]; regiunea este sălbatică, aerul tare. Ceaţa şi pădurile ne-au ascuns <lumina> zilei cât eram încă departe de staţiunea de poştă; am înnoptat, prin urmare, într-o casă de pază a grănicerilor. (Aşa se numesc locuitorii regiunilor militarizate de-a lungul
graniţei. Ultimii se mai numesc şi confinii[76]). De aici // până la Marea Adriatică p 92
continuă aproape într-una posturile lor. Credinţa neclintită, abnegaţia spartană şi curajul roman sunt însuşirile acestei armate veşnic gata de luptă. Înaintând mai departe se ajunge de mai multe ori la terenuri netede, dar totuşi la fel de sălbatice. Ele nu produc nici fructe, nici zarzavaturi şi, în afară de ovăz, nici un fel de produse agricole. Numai lângă Pojorâta[77], pădurile se mai luminează, de la Vama[78] încolo dispar cu totul, şi la Câmpulung se deschide un şes lung şi roditor. Am dat acolo peste un ţăran, care a băut pe loc 10 fl. ce îi primise ca arendă pentru lunca sa. Tovarăşii săi şi-au scos încă de la distanţă pălăriile, dar după aceea, când le-am cerut un mic serviciu, au şters-o pe nesimţite. Mai mulţi au sărit din care, ca să fure snopi <de pe câmp>. Unul ne-a oferit chiar spre
cumpărare un drob de sare pierdută de tovarăşul său, care dormea. // Aceasta nu p 93
surprinde într-o ţară care a fost lăsată atâta vreme pradă părăsirii şi bunului plac. Urmările unei astfel de stări provoacă uneori măsuri care mai curând pot fi criticate decât schimbate. Am vizitat atelierele de <prelucrat> fierul de la Iacobeni[79], situate lângă şosea. Ele se compun din trei cuptoare înalte, douăsprezece vetre de afânare, mai mulţi drugi de fier şi trei mici forjerii. Ele au alungat de aici fierul suedez şi siberian şi au deschis debuşeu la Marea Neagră[80]. Nu mai puţin importante sunt instalaţiile de prelucrat aramă de la Pojorâta, pe

---

[74] *Bogo.* Sat, comună, jud. Maramureş.

[75] *Illosva* (greşit, în loc de Ilva), sat, comună, jud Bistriţa-Năsăud.

[76] Confiniu militar sau teritoriu de graniţă se numea, în Ungaria, zona care se mărginea cu Imperiul turcesc; în secolul al XVIII-lea cuprindea o fâşie care se întindea de la Marea Adriatică până la graniţa Bucovinei. Trei din regimentele de graniţă se recrutau din români: unul din Banat şi două în Transilvania Al II-lea îşi avea comandamentul la Năsăud Cf. Gh. Bariţiu, *Istoria regimentului II românesc de grăniceri ..* , Braşov, 1874.

[77] *Posovitza*, sat, comună, jud. Suceava.

[78] Sat, comună, jud. Suceava.

[79] Sat, comună, jud. Suceava. Minele în exploatare şi în prezent.

[80] *Euxin*, cf. relaţia lui Barczay care se exprimă în termeni identici.

www.dacoromanica.ro

care am amintit-o mai sus, şi sticlăriile de la Putna[81], pe unde, de asemenea, am
trecut. Aceste stabilimente, ca şi numeroasele cuptoare[82] (?) şi instalaţiile de ardere
a potasei vor rări pădurile de prisos ale Bucovinei. Astfel în chip fericit se va ajunge
p. 94 ca în aceleaşi regiuni, nu prea departe, agricultura să ţină // pas egal cu creşterea
vitelor. Căci unde aceasta o ia înainte, cealaltă rămâne în urmă şi, prin aceasta, şi
populaţia, fără <a> cărei <muncă> nu este posibilă ameliorarea, nici sporirea
produselor.

Aproape mă căiesc că am vizitat o mănăstire în văile din împrejurimi. Închipuiţi-vă un cerc de chilii strâmte şi întunecoase, înconjurate de ziduri înalte. În mijloc se află o biserică zugrăvită cu îngeri şi diavoli. Buruieni, moloz şi gunoaie acoperă terenul care se întinde lângă ea pe o distanţă de câţiva stânjeni. Într-un astfel de lăcaş îşi trăiesc zilele călugări cu bărbi lungi şi haine murdare, fără a lucra, fără cărţi. Ah, nenorociţii, lor nu le sunt accesibile nici comorile singurătăţii, nici plăcerile lumii!

Şoseaua lucrată încetează în afară de Suceava. Acest orăşel este alcătuit din
p 95 700 de case, cele mai multe fără etaj. // Destule au foişoare de lemn, ceea ce, alături
de turnurile ascuţite ale bisericilor orientale, dau <oraşului> un aspect străin. Una
din biserici poseda moaşte, pe care le-au trimis turcii din Trapezunt[83].

Dintre cei 4 000 de locuitori ai Sucevei, meseriaşii germani sunt cei mai harnici; armenii, care fac negustorie de vite, sunt cei mai bogaţi. Evreii de acolo fac negoţ, cu mărfurile cele mai felurite. Moldovenii practicau mai ales cojocăria.

Suceava se întinde pe o colină teşită, împodobită cu vii şi şesuri verzi, prin care străbate un râu[84]. Peste acesta duce un pod [...].

Numaidecât, afară de Suceava, este staţiunea de poştă moldovenească,
Burdujeni[85]. Grajduri de pământ şi paie, colibe mizerabile şi câţiva vlăjgani pe
jumătate goi, care zăceau lungiţi pe pământ, este tot ce am găsit acolo. Ei au sărit
p 96 numaidecât în picioare, ca să aducă – după cum // spuneau ei – caii. Dar s-au întins
iarăşi la pământ şi am fost nevoiţi să facem gălăgie şi să ameninţăm pentru a putea
să ne urnim din loc.

Într-o oră şi jumătate am ajuns la Siret. Luntrea tocmai aducea spre mal un boier, pe care îl aştepta o suită numeroasă. Îndată ce a pus piciorul «pe mal», arnăuţii strălucit echipaţi şi-au strunit caii şi, când s-a urcat în trăsură, au luat-o la galop. Acesteia i-au urmat, îndată, şi moldoveni înarmaţi călăreau înşiruiţi în urma ei. Fără o asemenea escortă, nu poate fi socotit cineva nobil în această ţară. De nu s-ar întoarce vremea când şi la noi era întocmai aşa!

---

[81] Sat, comună, jud. Suceava.

[82] *Sudwerke*

[83] E vorba de biserica Sf. Gheorghe, în care se păstrează moaştele Sf. Ioan cel Nou.

[84] Cu acelaşi nume.

[85] Azi înglobat în oraşul Suceava.

www.dacoromanica.ro

Distanţa dintre Siret şi Botoşani este de câteva mile şi, în cea mai mare parte,
este pustie. Această localitate nu are o aşezare rea şi are o atmosferă pe care
vânturile, care bat din munţii Bucovinei, o menţin curată. Înainte de exodul
armenilor //, pe care îi colonizase Alexandru cel Bun, Botoşanii au avut, pare-se, p. 97
clădiri frumoase şi comerţ întins. Comerţul de azi se ocupă de preferinţă cu tutunul
şi ajunge până la Leipzig şi Brody[86]. După Iaşi şi Focşani, Botoşani este considerat
cel mai mare oraş al Moldovei, dar nu arată mai frumos decât un biet sat. Casele
sunt scunde, uliţele întortocheate, murdare şi mai ales pustii. Toate se înghesuie în
târg, care este relativ spaţios şi înconjurat cu o mulţime de dughene. Acestea sunt
închiriate aici foarte scump, căci micul negoţ este îngăduit oricui şi are puţine
sarcini <fiscale>. Aceasta ar da cele mai bune rezultate, dacă şi diferitele ramuri de
activitate s-ar afla în aceeaşi situaţie.

Din cei 10 000 de locuitori ai Botoşanilor, cei mai mulţi sunt români. Din
poporul de rând n-a apărut nimeni în faţa noastră, care să fi avut trăsături nobile,
obraji fragezi // sau haine curate. p 98

Mai urât arătau femeile. Talarul lor brun este încins sub şolduri şi de-abia <le>
cuprinde de la umeri până la pulpe[87]. Capul este vârât într-o căciulă rotundă, de sub
care părul zbârlit atârnă până la nas[88]. Cu totul altfel arată evreii turci, care sunt
numeroşi aici şi care, împreună cu femeile lor, au un port destul de impunător.
Fizionomia lor arată tot atâta înfocare, cât şi agerimea minţii. Aici se află doi
ispravnici, căci oraşul Botoşani este capitala unuia din cele douăsprezece judeţe din
care este alcătuită Moldova. Ispravnicii, ca dregătorii cei mai însemnaţi din fruntea
districtului, judecă toate procesele, execută poruncile domnitorului şi încasează
birurile. După obiceiul oriental, sunt obligaţi să se îngrijească şi de hrana străinilor.
Zilnic li se dau doisprezece oameni înarmaţi, ca soldaţi ai administraţiei[89]. Ei au o
leafă bună şi prilejul să-şi mai // procure suplimente mai mănoase. De aceea p 99
isprăvniciile se dau mai ales persoanelor cu o situaţie mai săracă, pentru ridicarea
lor [...]. Noi am fost invitaţi la masă la un boier de aici. Masa era acoperită cu
ştergare cu cusături colorate şi de jur împrejur stăteau ţigani în haine vărgate.
Oaspeţii şi-au ocupat locul în jilţ sau pe divan în poziţia cea mai comodă pentru ei.
Fiecare întindea mâna după blidul care îi plăcea mai mult. Felurile constau din găini
şi carne de berbec, pregătite în chipurile cel mai variate. O parte a mobilierului era
plină de graţie, cealaltă grosolană şi toate, cel puţin după gustul nostru, prost
aranjate. Bărbaţii vorbesc între ei foarte puţin, căci nu se pot încrede unii într-alţii

---

[86] Oraş în Galiţia Orientală

[87] *Ihr brauner Talar ist unter den Hüften gegürtet, und erreich kaum die Waden und Schultern.*

[88] Elementele portului naţional descrise aici par fanteziste şi dovedesc oarecare confuzie în ideile sau în frazele autorului. Pare sigur că cele două fraze din urmă se referă la bărbaţi şi că ele trebuiau să fie precedate de o alta care să facă tranziţie de la cea privitoare la femei.

[89] *Amtssoldaten.*

www.dacoromanica.ro

p 100 //. Nimeni nu se ocupă să distreze femeile, ceea ce este lucru obişnuit în toată Moldova. Un lucru[90] trist: masa a durat trei ore, în timpul acesta trăsurile aşteptau afară în aer liber, deşi ploua neîntrerupt. Eu m-am mirat de aceasta, dar am primit răspunsul: vizitii nu vor muri din pricina aceasta. Cu o astfel de mentalitate, se poate cere supuşilor orice, numai dragoste nu.

p 101

Scrisoarea a zecea

Iaşi

Constituţia şi situaţia politică a acestei ţări se vădesc foarte lămurit aici. Domnul acordă audienţele şezând şi cu capul acoperit, în timp ce cei prezenţi stau în picioare foarte smeriţi. Când se adună boierii în sala sa, el rămâne deoparte în cabinetul său de lucru. Ei nu îndrăznesc să ceară voie să intre, ci se strecoară în preajma uşilor, ca să-i observe şi să-i cheme. Ei îi sărută mâna îngenunchind şi nu
p 102 se consideră jigniţi când // îi loveşte. Nu arată aceasta o supunere slugarnică? Haina cu care este împodobit domnul în serai este cea mai înaltă haină de gală a acestuia Penajul şi calul pe care i le dăruieşte atunci sultanul sunt considerate ca sacre. Cei mai de frunte din Divanul domnesc poartă bărbi lungi; asemenea demnitarilor otomani, nici domnul însuşi n-are voie să ţi-o taie. După prânz, în fiecare zi, cântă muzica ienicerilor, şi de la apusul soarelui până la miezul nopţii arde o făclie în faţa casei sale, cum se obişnuieşte la serai şi la marele vizir. Toate acestea poartă pecetea suzeranităţii şi a obiceiurilor turceşti.

Locuitorii Moldovei sunt împărţiţi în diferite clase. Membrii Divanului şi toţi boierii cu funcţii efective sau numai nominale constituie înalta nobilime. Restul se
p 103 cheamă mazili, nume care are puţină consideraţie. Burghezii // propriu-zişi nu există, totuşi meşteşugarii şi negustorii de mărunţişuri ai oraşelor formează un fel de clasă mijlocie. Înfiinţarea şi acordarea tuturor slujbelor depind numai de domn. Justiţia o exercită prin mijlocirea Divanului, pe care-l stăpâneşte după bunul său plac şi ale cărui hotărâri nu-l leagă pe el. Acestea sunt uneori potrivite şi totdeauna rapide. În fond, aici nu se pierde nici un proces, căci fiecare parte îl poate redeschide.

Trecerea de la o profesiune la alta este complet liberă. Cu toate acestea, în afară de câţiva meşteşugari nemţi, sunt numai cârpaci. Pe lângă acestea, lumea se plânge de lipsa de cuvânt a negustorilor şi de dezordinea din cele mai multe ramuri de activitate. Se poate întreba cineva dacă aceste neajunsuri sunt provocate numai de această destrăbălare, dar se poate presupune că o asemenea dispoziţie se
p. 104 potriveşte mai mult unei activităţi de mult întemeiate, decât // uneia care de-abia se înfiripă. Cel puţin roadele sale cele mai frumoase se coc numai acolo unde înfloresc

[90] *Sympton.*

www.dacoromanica.ro

hărnicia, gustul şi dreptatea şi unde nimic nu contrazice principiile potrivit cărora a fost creată.

Ţăranul moldovean este înzestrat din belşug cu pământ, de stăpânul său, şi plăteşte pentru aceasta numai o zecime din produse şi 12 zile de clacă. Un voievod a redus, pare-se, aceste prestaţii foarte mult, totuşi clasa lor nu a câştigat prin aceasta[91]. Căci de atunci plăteşte domnului capitaţia şi o mulţime de alte dări. Ţăranii sunt obligaţi să transporte, pe socoteala lor[92], o mare cantitate de sare din salinele de la Ocna[93] până la Moghilev[94] şi grâne, seu şi unt la Galaţi. Ultimele articole servesc pentru hrana Constantinopolului şi de aceea <preţurile lor> sunt fixate de Poartă. Ea se teme prea mult de tulburările poporului şi cunoaşte prea
puţin // izvoarele <adevărate ale> ieftinităţii, ca să nu jertfească provincii întregi p 105
unor oraşe. Locuitorul acestei ţări se bucură de un mare avantaj. El nu este luat la armată, deoarece Moldova nu are forţe armate [...].

... Aici nu lipsesc oamenii instruiţi. Totuşi, în general, artele şi ştiinţele în p 106
Moldova au rămas foarte în urmă. Fără temei, aceasta se atribuie numai regimului lor [...].

Soarta anterioară a Moldovei, brutalitatea celor mai mulţi din vecinii ei, p. 107
influenţa Stambulului şi situaţia domnilor ei fac fenomenul acesta foarte uşor de înţeles. Câţiva din aceştia şi-au dovedit pregătirea lor prin opere valoroase. Dar pot fi acestea comunicate unui popor de care ei au fost legaţi numai prin legături uşoare şi pe care apasă o delăsare de multe secole? Nu poate fi evaluată cifra exactă a populaţiei Moldovei, totuşi se poate presupune că este cu mult prea mică. Multe terenuri nu sunt folosite deloc, altele sunt folosite, în cea mai mare parte, pentru păşunatul vitelor. Pământurile şi viile sunt rău îngrijite, şi epidemiile şi emigrările nu sunt rare. Traficul comercial al acestei ţări este foarte important. Din Rusia îşi aduce piei crude, rachiu, blănuri şi vinde acolo porci, sare, vin şi unsoare pentru
care. Din Turcia primeşte vinuri şi fructe greceşti, // ulei de trandafir, covoare, lulele p 108
şi marochinărie; Germania de nord trimite Moldovei mărfuri coloniale, muselinuri, postavuri fine şi stofe scumpe şi cele mai multe din provinciile noastre îi trimit unele articole. Cristalul de Boemia şi sticla obişnuită din Bucovina, oţelul din Siria, ceramica şi stofele de mătase din Austria găsesc la Prut şi la Siret mulţi cumpărători. Prin Braşov se duc acolo o mulţime de mărfuri de tot felul : in, cânepă şi uneori vinuri ungureşti. În schimb, moldovenii ne vând nouă şi prusienilor cai şi vite, piei de iepure, <tot felul de> piei şi lână. Marea mulţime a acestor articole <de export>, care sunt produse fără să coste aproape nimic, şi cumpătarea locuitorilor, care fug de orice cheltuială, iată factorii care apără Moldova de sărăcie. O mare bogăţie a sa

---

[91] Se referă, desigur, la reforma lui Grigore al III-lea Ghica din 1766.

[92] *Auf seine Rechnung.*

[93] Tg. Ocna.

[94] *Mohilov*, oraş pe malul stâng al Nistrului (Republica Ucraina).

www.dacoromanica.ro

o constituie pădurile sale nenumărate. Excelentul lor lemn, bun pentru construcţii
p 109 de corăbii, ar putea fi transportat prin Marea Neagră // în Marea Mediterană, pe ţărmurile căreia ar fi foarte bine venit. Probabil că teritoriul voievozilor mai are şi mine de aur şi argint. După Peyssonel, descoperirea unor asemenea mine ar aduce poporul într-o stare tot atât de nenorocită ca a peruvienilor de pe urma minelor de la Potosi[95] [...].

Comerţul moldovean este practicat aproape exclusiv de greci şi evrei. Ei câştigă mult prin aceasta, deşi nu sunt totdeauna plătiţi punctual de către cumpărătorii lor din ţară. Uneori primesc favoruri extraordinare, ceea ce a întărit
p 110 părerea // că domnii ar fi interesaţi în speculaţiile însoţitorilor lor din Constantinopol [...].

Scrisoarea a unsprezecea

p 111 *Iaşi*

În staţiunile de la Botoşani până aici transportul merge repede, de-abia arătam biletul de poştă şi porneam mai departe, în galop. Ni s-au dat opt cai la trăsura noastră uşoară şi era o plăcere să vezi cum înaintau, când pereche, când pe două rânduri, aproape fără hamuri. Şi pe drumul către Bucureşti, poştele sunt bine întocmite. Au peste 600 de cai. Pe drumul spre Iaşi sunt 400. Întreaga întreprindere este sub conducerea unei societăţi de boieri, care primeşte de la domn anual 30 000
p 112 de piaştri, pentru curierii săi, şi de la // ţărani, iarbă şi fân. Nu există preocupare pentru transportarea corespondenţei. De aceea agentul austriac şi cel rus îşi au poşta proprie. Am călătorit opt ceasuri fără să vedem altceva decât iarbă, nisip şi smârcuri. În sfârşit, s-au ivit câteva turle <de biserici>, câteva clădiri date cu alb. Trecem peste bârne de lemn, pe lângă garduri şi colibe de lut, la o casă scundă, în faţa cărea s-a oprit poştalionul. Era un han, al cărui proprietar ne-a deschis două camere foarte rele. Ne-a asigurat că aici nu se poate obţine un adăpost mai bun. N-am mai discutat şi ne-am grăbit să vizităm oraşul, ceea ce nu oferă o prea mare distracţie. Nici o casă, nici o uliţă nu este făcută după o regulă oarecare. Trebuie sau să te bălăceşti în noroi, sau să te clatini în mers trudit peste scânduri aşternute pe jos[96]. În schimb, nu este lipsit de viaţă şi de mişcare. Pretutindeni descoperi
p. 113 contraste izbitoare // şi obiceiuri orientale a căror dominaţie aici duce la cugetări adânci. De-a lungul uliţelor se întind dughene, care au partea complet deschisă şi de cele mai multe ori vecinătăţi foarte nepotrivite. Cămăruţe de bărbierit şi cârciumi ordinare, dughene de săpunari şi de băcani sunt despărţite numai prin câteva scânduri şi totul se petrece sub ochii trecătorilor.

---

[95] Vezi relaţia lui Peyssonel, în vol IX al colecţiei *Călători străini* ..., seria veche.

[96] *Auf hohl liegenden Dielen.*

www.dacoromanica.ro

Ca şi la Constantinopol, se văd pretutindeni capete tunse chilug şi picioare ce stau încrucişate (= turceşte). Oamenii trag din lulea, călăresc şi se îmbracă după moda acelei capitale şi slugile în costume asiatice stau pe capra trăsurilor nemţeşti ale boierilor. Casele acestora se înalţă în sus ca nişte turnuri; asemenea citadelelor, mănăstirile sunt împrejmuite cu ziduri. O mulţime de români, evrei şi ţigani se înghesuie din uliţile principale spre târg şi iarăşi înapoi. // Un asemenea tablou este p. 114
greu de descris în cuvinte, dar când te afli acolo te mişcă.

Starea rea a uliţelor, pe care am amintit-o mai înainte, se datoreşte braţului lateral mâlos al Bahluiului[97] din apropiere. De aceea a vrut să-l abată Alexandru al IX-lea, numit Mavrocordat[98], pe cheltuială proprie. Dar în al doilea an al domniei sale, generosul principe a fost nevoit să fugă dinaintea asasinilor turci. Cu toate acestea, a lăsat două realizări preţioase, anume: castelul de pe dealul Copou, care este o podoabă a acestei regiuni, şi podul Roşu (care trece peste Bahlui) <şi> care uşurează folosirea locului unde se ţine târgul. Acesta se ţine de şapte ori pe an, când se face un negoţ mare cu vite, piei, lână şi blănuri, cu vase de bucătărie şi unelte casnice, ba şi cu mărfuri // de lux din Turcia, Franţa şi Germania. p 115

Cu toate că cele mai multe case sunt făcute din materiale proaste şi uliţele nu sunt luminate noaptea, căci nici un băştinaş nu are voie să iasă din casă după apusul soarelui, şi îndată ce este vreun foc, aga arnăuţilor trebuie să pornească într-acolo pentru a-l stinge. În sarcina acestui agă cade şi poliţia târgului. El trece zilnic călare prin faţa dughenelor măcelarilor, brutarilor ş.a.m.d., iar când găseşte neorânduieli, pedepseşte pe loc pe vinovaţi. În schimb, farmaciile nu sunt supuse nici unui control, ceea ce este foarte regretabil avându-se în vedere întocmirea, de altfel bună a spitalului. Acesta se întreţine din fondul mănăstirii Sf. Spiridon şi primeşte o parte din taxele domneşti pe păşunat. În afară de acestea, mai mulţi voievozi au făcut zisei instituţii danii însemnate pentru // a obţine iertarea păcatelor lor [...]. p. 116

Am fost în vizită la câţiva boieri. Ei trăgeau din ciubuc, în caftan şi papuci, şi ne-au primit cu dulceaţă, pe care o oferea un servitor îmbrăcat în mătase. Sofale largi se întindeau de-a lungul zidurilor camerelor lor, în ale căror colţuri şedeau, după moda turcească, lăsându-se în voia plăcerii de a privi până departe afară. Casele boierilor sunt foarte bine întocmite pentru aceasta. Au forma unei cruci, ferestre multe şi largi arcuite în afară[99]. Sunt compuse de obicei din 10–12 camere şi costă foarte scump[100], din cauza construcţiei lor masive şi a scândurilor lungi din duşumeaua sălii mari. Aceasta serveşte pentru nunţi. Logodnicii atunci se întâlnesc întâia dată, căci la căsătorii se are în vedere numai averea [...].

---

[97] *Baklin.*

[98] *Mauro Cordato.* Este vorba de Alexandru Mavrocordat, zis Firaris (Fugarul) (1785–1786).

[99] *Mit auswärts gekehrten Schmiegen.* Observaţia este făcută şi de Carra, pentru a cărei relaţie, vezi vol. X, partea I, a *Călătorilor străini* ...

[100] *Kommen sehr hoch.*

www.dacoromanica.ro

Şi la domn[101] am fost primiţi cu dulceaţă[102], după care au urmat cafeaua şi narghileaua <cu esenţă> bine mirositoare. La intrarea noastră, s-a ridicat de pe divan şi şi-a dat la o parte ciubucul. Conversaţia lui, la care s-a folosit de cea mai pură limbă toscană[103], a vădit multă cultură, în timp ce ţinuta şi fizionomia lui nu erau nedemne de un descendent al eroilor din Iliada[104]. Acum clădeşte un palat, menit să înlocuiască curtea domnească, mistuită de foc în timpul lui Alexandru al VIII-lea[105]. Forma lui îţi impune, dar nu te satisface. Acoperişul este prea greu şi
p 118 numărul ferestrelor // şi al ieşiturilor prea mare, parterul prea scund. Din camerele de locuit ale domnului se poate avea privirea deodată şi asupra uliţelor şi asupra interiorului casei. Ele sunt legate printr-o uşă cu camerele doamnei, care nu au nici o comunicare cu celelalte odăi ale palatului şi au o scară specială. Cheltuielile pentru materialele acelei clădiri sunt pe seama voievodului, munca însă este făcută fără plată, de supuşi.

Pe lângă multe case se află grădini care sunt cât se poate de neîngrijite. În general, aici lipseşte acel sentiment al naturii care este atât de fermecător, şi acea înfrumuseţare a ei, care este o necesitate a sentimentelor estetice. Lipsesc plimbările şi, pe cât se pare, şi plăcerea pentru o desfătare atât de nevinovată. Se distrează mai
p 119 ales jucând cărţi şi, de câţiva ani, s-au dat şi baluri şi // s-au citit şi romane. Răspândirea unor asemenea distracţii într-o asemenea ţară nu este îmbucurătoare.

Sexul frumos este tratat aici aproape ca în Orient. Fetele sunt cu totul excluse din relaţiile sociale, femeile îşi fac vizite, dar numai între ele. Numai intimii soţului sunt prezentaţi unei femei şi ea nu apare niciodată alături de el. Femeile apar în societate, fără să se bucure, ca la noi, de acel omagiu, care este semnul distinctiv şi auxiliarul unor moravuri mai rafinate. Servitorimea boierilor este compusă numai din ţigani, care, împreună cu familiile lor, sunt robi. Totuşi, ei sunt bine întreţinuţi şi, în calitate de ciubucgii, asistă la cele mai multe întruniri. Aceşti urmaşi ai
p. 120 Egiptului sau ai Indiei au venit acum vreo 400 de ani // în Moldova[106] şi aici, ca şi pretutindeni aiurea, uimesc prin propagarea însuşirilor şi obiceiurilor lor.

În Iaşi nu sunt clădiri demne de o atenţiune specială. Dintre ele merită să fie văzute Hanul cel Mare, Mitropolia şi Sf. Gheorghe. O seamă de biserici şi mănăstiri amintesc de desele biruinţe ale voievozilor de altă dată [...][107].

---

101 Alexandru Moruzi (1802–1806)

102 *Duneazza* (corectat în erată: *Dulceazza*).

103 Limba literară italiană.

104 *Ilissus* Autorul face probabil confuzie între Ilissus, numele unui râuleţ din Attica, şi Ilium, unul din numele Troiei.

105 Alexandru Mavrocordat zis Deli-bei (1782–1785).

106 În Moldova apar în documente la 1418.

107 Urmează diferite consideraţiuni asupra istoriei Moldovei.

www.dacoromanica.ro

Noi vream să ne întoarcem acasă, când călăuza noastră şi-a adus aminte de locurile de unde poţi avea o privire asupra Iaşilor. Acestea sunt: mănăstirile Galata şi Cetăţuia[108], care se înalţă pe două dealuri, şi chioşcul lui Ipsilante, instalat pe un povârniş lin. Colibe şi case pe coline şi în vale, când împrăştiate, când în şiruri sau îngrămădite, ici turnuri şi pereţi înalţi, dincolo unde gălbui şi terenuri, copaci şi lunci verzi; acest tablou atât de variat se desfăşura din punctele acelea. Ne-ar fi încântat dacă n-am fi văzut mai înainte interiorul Iaşilor şi dacă n-ar fi trebuit să ne întoarcem tot acolo ...

Scrisoarea a douăsprezecea

p 125

Boian[109]

De la Iaşi, am venit aici prin oraşele moldovene Ştefăneşti[110] şi Dorohoi. Primul se află lângă râul <Prut>, lângă care cel de-al doilea întemeietor al imperiului rus <ţarul Petru I> a scăpat numai prin şiretenie să nu cadă prizonier. Al doilea se află în districtul cu acelaşi nume, ale cărui venituri curg în caseta doamnei. Lacul, care nu este departe, este cel din Orchiş[111], cel mai mare din Moldova şi, ca toate apele acestei ţări, foarte bogat // în peşti. În Ştefăneşti, ne-am adresat p 126
ispravnicului[112], care ne-a găzduit bucuros. El tocmai citase pe un boier din ţinutul său să meargă la Iaşi. Asemenea porunci se îndeplinesc de îndată şi purtătorii lor sunt miluiţi cu dărnicie. Imediat după aceea câţiva călători turci au înfăţişat o plângere, dar n-au găsit ascultare. Ei în Moldova sunt trataţi cu atât mai mult dispreţ cu cât n-au dreptul să se aşeze acolo. Pentru apărarea lor este aşezat în Iaşi un dregător al Porţii. Dar s-a găsit mijlocul de a face ca ocrotirea acestuia să aibă mai puţină putere.

De-a lungul drumului de la Iaşi până aici se cultivă tutun, porumb şi orz. Ultimul serveşte foarte bine ca nutreţ pentru cai. La Herţa[113], am văzut mulţi vulturi şi pajuri. Sălbăticiunile aflate din belşug în Moldova le oferă hrană cu prisosinţă. Totuşi se pare că sunt în scădere, căci preţul se urcă mult de la o vreme.

Se însera când am trecut // Prutul, care în partea aceasta formează graniţa p. 127
noastră, şi până am sosit aici, s-a înnoptat. Cu toate acestea, dregătorii de la

---

108 *Tseteluipyka*

109 Pe malul stâng al Prutului, la est de Tureni.

110 Sat, comună, jud. Suceava.

111 *Ochischen* (corectat în erata: *Orchischen*). Ar putea fi vorba de bălţile după care şi-a luat numele şi judeţul Bălţi şi care se întind spre Orhei.

112 *Oberbeamtem.*

113 *Hacza.* Oraş la SE de Cernăuţi.

www.dacoromanica.ro

graniță au terminat repede și politicos cu noi. Am fost nevoiți să petrecem noaptea în birtul cel rău, căci oaspeți nepoftiți au ocupat camera pe care inspectorul de la carantină o ținuse pregătită pentru noi. Dregătorii de la granițele turcești sunt veșnic expuși la astfel de năvăliri d-a buzna. Unul dintre ei se pare că s-a adresat superiorilor să-l apere împotriva unui asemenea *descensus*[114] (așa se numește această întreținere fără plată, pe care mai ales poporul de la țară era obligat să o ofere în evul mediu regelui și suitei lui în călătorie, la care se mai adăuga adeseori și obligația de a-l transporta mai departe) sau să-l despăgubească pentru aceasta.
p 128 Boianul este locuit de moldoveni și ruși. Prin localitatea aceasta // trec anual 15 până la 20 de mii de boi spre Viena și 6–7 mii spre Breslau. Anul trecut au trecut, cu permisiunea specială a Porții, mai multe mii de oi, ce erau mânate spre Prusia. În același an, Viena a ridicat de aici 330 de chintale de bumbac levantin, 300 de chintale de mătase de același fel, probabil din cauza nesiguranței drumului prin Serbia. În chip obișnuit sunt aduse aici din raia (Hotin) și din Moldova haine de tot felul, produse agricole, uneori și cai. Aceștia din urmă sunt trecuți totuși mai deseori prin pasul Bârgău[115] sau Oituz. Comerțul cel mai important îl poartă Boianul cu Brody, din Galiția orientală. Acolo se întâlneau odată comerțul Rusiei, Italiei, Levantului și Germaniei. Acest avantaj n-a fost pierdut de tot prin interzicerea mărfurilor străine, căci localității aceleia i s-au acordat drepturile unui porto-franco.

p 129 La o jumătate de oră de aici // se află satul Toporăuți[116], căruia, de la luarea în posesie a Bucovinei, i-au sporit familiile de la 40 la 100. În general, populația acestei țărișoare a sporit foarte mult; la aceasta a contribuit așezarea multor coloniști, scutirea de recrutare și rodnicia solului. Dar acest dar al naturii este prea puțin folosit de locuitorii de origine moldovenească. Lor li se pare înjositor să lucreze pentru plată și sunt gata totdeauna să-și părăsească locurile de baștină[117]. Germanii imigranți acolo, unde ocupă sate întregi, sunt disciplinați și activi. Unde însă au fost împărțiți printre moldoveni, au decăzut la nivelul acelora. Hărnicia lor a dispărut din cauza exemplului, lăcomiei și neajunsurilor pricinuite de vecini.

p 130 Țăranii din Bucovina produc pentru stăpânii pământului foarte puțin și sunt // aproape independenți de ei prin intervenția Oficiului districtual. Rezultatul va trebui să confirme sau să infirme dacă oamenii primitivi devin mai fericiți și mai buni, când sunt tratați la fel cu cei complet civilizați [...].

---

114 Descensus = încartiruire militară.

115 *Bergo*.

116 *Toporcz* Sat la NE de Cernăuți.

117 *Wohnsitze*

www.dacoromanica.ro

Okopi[118] p. 131

Într-un oraş turcesc, se observă imediat că locuitorii lui la origine nu fac parte din lumea noastră. Îmbrăcămintea lor, căreia ei, asemenea perşilor şi chinezilor, i-au rămas credincioşi de veacuri, feţele lor, care niciodată nu sunt vesele, mişcările lor, care totdeauna sunt măsurate, izolarea femeilor şi trândăvia bărbaţilor, toate vădesc asiatismul acestei naţiuni [...].

[...] În Hotin am fost îndrumaţi la evreul Kalpa Schiu[119], un om aşezat şi p 132
omul de afaceri al paşei de aici. El nu era acasă şi nici unul din coreligionarii săi n-a vrut să ne conducă, temându-se să nu fie maltrataţi. Am pornit deci singuri la drum, care ne-a scos curând la o cafenea. Aceasta era compusă dintr-o singură încăpere, complet deschisă spre stradă, şi înzestrată cu o estradă. Pe aceasta şedeau turci în haine pestriţe şi cu feţele mohorâte şi fumau în cea mai adâncă tăcere. La atâta se rezumă cea mai aleasă trecere de vreme. Aceasta este mai uniformă, dar şi mai inofensivă decât unele din ale noastre.

Casele de aici n-au etaj, stau când mai sus, când mai jos decât strada[120]. În
pereţii exteriori // nu este nici o fereastră sau numai de cele înguste şi cu gratii p 133
de fier [...].

Uliţele sunt atât de întortocheate, încât uneori ne întoarcem înapoi, şi altă dată am fost nevoiţi să trecem printr-o curte. Un om a alergat ameninţător după noi, dar s-a oprit, când a văzut că ne urmăm calea liniştiţi. În sfârşit s-a deschis o piaţă spaţioasă, cu multe dughene. Erau tot felul de stofe şi fructe. Erau scoase la vânzare rufărie şi haine şi erau încercate pe loc de cei dispuşi să le cumpere. Ceilalţi oameni prezenţi se aşezau pe pământ, pe bănci sau se înghesuiau grămadă. Am găsit acolo
câţiva ofiţeri prusieni. Ei ne-ar fi fost oriunde bineveniţi, dar aici i-am îmbrăţişat // p. 134
ca pe nişte fraţi. Ei stau la comandamentul pentru remontă şi cumpără anual câteva mii de cai. În ei am câştigat însoţitori foarte plăcuţi. Mai întâi am mers la moschee, din turnul căreia strigă imamul, apoi la cetate, la intrarea căreia stăteau câţiva arnăuţi. Dinspre uscat n-ar putea rezista multă vreme artei actuale de asediere. Dinspre Nistru este mai tare, din cauza malului râpos al acestui fluviu şi a unor stânci care se ridică în sus. Multă vreme a fost cheia Moldovei şi a Podoliei, şi Sobiesky[121] şi Münnich[122] au cucerit aici noi lauri. După astfel de nume, numele

---

118 Oraş pe malul stâng al Nistrului, în faţa Hotinului.

119 *Probabil Calpacciu.*

120 *Höher, und bald tiefer*, probabil când în afară, când mai retrase

121 Ioan al III-lea Sobieski, rege polon, câştigă victoria de la Hotin, în 1672

122 Burhardt Cristof Münnich, feldmareşalul rus, bate pe turci în lupta de la Stăuceni (la 28 aug. 1739), care are ca urmare căderea Hotinului.

www.dacoromanica.ro

laşului Cernăuţeanul[123] n-ar mai trebui amintit. Însă urmaşii trebuie să stigmatizeze păcatul, pe care contemporanii adeseori îl omagiază (El a trădat, după Engel[124],
p 135 locul acesta, pentru 3 000 de ţechini, turcilor). //

Paşa de aici primeşte foarte bucuros pe străini. Când este împiedicat de la aceasta, atunci oamenii săi spun că este în harem, de unde, după obiceiul oriental, nu au voie să-l cheme. El locuieşte într-o casă de lemn, înconjurată de şanţuri şi palisade. Mobilierul locuinţei sale se compune din covoare, sofale şi o măsuţă scundă, pe care este aşezată cafeaua. Are o gardă personală de 150 de oameni. Cea a înaintaşului său era de trei ori mai numeroasă. De la Poartă primeşte o întreţinere însemnată şi o anumită sumă pentru repararea cetăţii. Este comandantul militar şi judecătorul suprem al raialei. Funcţia din urmă o exercită prin Divan, care se
p 136 întruneşte vinerea, ziua sfântă a mahomedanilor. Nu există ceva mai drept ca gândul care stă la baza acestui obicei. Hotărârile Divanului sunt consemnate pe hârtie şi aprobate de paşă prin aplicarea sigiliului. Corespondenţa cu autorităţile noastre i se trimite într-un plic de atlas roşu şi este făcută în limba polonă şi turcă. Locuitorii raialei se miră foarte mult că noi putem să răspundem în această ultimă limbă.

Paşa de aici, la fel ca multe alte <paşale>, obişnuieşte să-şi schimbe postul după 2 ani. Marea lor putere impune astfel de măsuri. Ea trebuie îngrădită, pentru că Poarta nu a vrut să amestece pe cei biruiţi cu biruitorii. Măsurile aspre ale sultanilor sunt o urmare necesară a acestei concepţii greşite, iar fără încremenirea supuşilor, tronul s-ar clătina veşnic. Turcii din raia plătesc pentru persoana lor o dare destul de mică. Ei deţin pământurile ca arendaşi ai Porţii; ţăranii aşezaţi pe ele
p 137 sunt moldoveni şi munteni[125]. Ei depind de // bunul plac al stăpânilor lor, de către care sunt trataţi uneori cu asprime. Obişnuinţa şi alte avantaje le fac această situaţie suportabilă şi ei nu consideră ca o nenorocire faptul că soţiile lor sunt expuse poftei turcilor. Când înaintează paşei vreo reclamaţie, aceasta trebuie făcută în numele satului întreg, altfel nu ar fi ascultată. Atunci popa face plângerea, care, de obicei, este sprijinită prin daruri. Pe ogoarele din jurul Hotinului am văzut snopi împrăştiaţi, lăsaţi pe loc ca tribut pământului şi păsărilor. Acest fel de trăsături sentimentale nu sunt rare la musulmani. Drumurile şi podurile în raia sunt în starea cea mai proastă. Locuitorii nu le poartă de grijă, iar pe cele făcute de un particular

---

123 *Tscharnovicz*. Este vorba de faimosul hatman în oastea lui Ioan Vodă cel Viteaz, Eremia „Cernăuţeanul", care a trădat pe domnitor lăsându-se cumpărat de turci cu 30 000 de galbeni şi permiţându-le trecerea Dunării în vara anului 1574 El n-a fost însă pârcălab de Hotin şi nici nu a cedat această cetate turcilor, Engel confundând pe acest Eremia cu marele vornic Murgu, care a fost într-adevăr pârcălab de Hotin şi l-a trădat pe Ioan Vodă cel Viteaz, în 1574 ; amănunte la Dinu C. Giurescu, *Ion Vodă cel Viteaz*, Buc., 1963, p. 71–84.

124 Johann Christian von Engel, *Geschichte der Moldau und Walachey*, vol IV_2 , Halle, 1804, p. 224.

125 *Wallachen*, cu înţelesul de locuitori din Ţara Românească.

www.dacoromanica.ro

nu are voie să le repare nimeni în afară de acela. După principiile turceşti, nu este p. 138
permis să se urnească ceva // sau să se schimbe ceva din binefacerile cuiva [...].

Vânzările din ţinutul amintit se compun din piei de bou, lână brută şi grâu, deşi exportul acestuia este interzis. Stăpânirea turcească încă nu s-a convins că agricultura, ca orice activitate, se dezvoltă numai în funcţie de siguranţa profitului, ca să nu se poată stabili cantitatea anuală a produselor <agricole>, deci nu poate fi legat de nici un târg[126], că numai comerţul liber al grânelor împiedică vinderea lui
pe nimic în anii buni şi prin aceasta scumpirea lui excesivă în anii răi ...//. p 139

[...] Turcii de aici au faţă de noi o atitudine foarte paşnică. Totuşi de câţiva ani refuză lemnul care, conform unui contract, trebuia să fie transportat anual la Okapi. Cu atât mai puţin respectă obligaţia de a nu ţine nici un pod plutitor de trecere peste Nistru. Ei maltratează uneori pe supuşii voievozilor <Moldovei>, ca birnici ai paşalei lor. Vecinilor lor ruşi nu le fac nici un neajuns, căci aceştia s-ar
răzbuna crunt. De când aceştia din urmă au apărut // la Marea Neagră şi stăpânesc p 140
Crimeea sunt foarte temuţi de către osmani [...].

Localitatea de unde vă scriu este despărţită de raia prin Nistru, în valurile curate ale căruia se oglindesc malurile înalte [...].

Scrisoarea a cincisprezecea

Colomea[127] p 158

[...] La Uscie[128] am trecut Nistrul al cărui curent rapid mai era accelerat şi de p 161
vântul puternic. Fără ajutorul corpului de pază al vameşilor nu am fi ajuns pe malul celălalt. Ei se grăbeau să captureze o contrabandă din care le revenea şi lor o parte.

[...] După acea trecere // a Nistrului[129], ne aflăm în Bucovina. Această p 162
ţărişoară, care, la 1777[130], s-a despărţit de Poartă şi după aceea a fost încorporată Galiţiei[131], are 3 oraşe şi 4 târguri, 65 de sate şi peste 200 000 de locuitori. Cele mai multe produse ale agriculturii şi creşterii vitelor, ceară, miere, bere şi rachiu, lână şi piei, toalele[132] de Suceava şi cordovanul de Vijniţa[133], alcătuiesc comerţul ei. Din

---

126 *An keinen Markt binden darf.*

127 Oraş în Galiţia.

128 Localitate pe malul stâng al Nistrului, mai sus de Hotin

129 *Dniestr.*

130 De fapt în 1775.

131 A fost unită cu Galiţia din 1790 până în 1849, când devine din nou provincie autonomă în cadrul Imperiului Habsburgic.

132 *Kotzen.*

133 Oraş la Vest de Cernăuţi.

www.dacoromanica.ro

Bistriţa ea scoate aur, din Cârlibaba plumb şi posedă, cum am amintit mai înainte,
şi cele mai multe din metalele celelalte. <Oraşul> Cernăuţi este aşezat nu departe
de Prut, care adeseori îl vatămă şi veşnic îl ameninţă. De aceea se caută a se abate
<râul> în altă parte, cu atât mai mult cu cât, pe lângă toate celelalte, aici se dă de
p 163 apă la o foarte mică adâncime // Oraşul propriu-zis constă dintr-o singură uliţă şi
acoperă o colină, pe care o înconjoară locuinţe sărăcăcioase. Sub stăpânirea
turcească, oraşul se compunea numai din acestea din urmă. Iosif al II-lea a fost
primul care i-a dat o înfăţişare mai bună, prin ridicarea multor clădiri publice şi
cazărmi, pe care le ocupă eroii de la Rohatyn[134] (anume regimentele de garnizoană,
care, în ultimul război[135] cu turcii, au apărat cu foarte mare dârzenie şanţurile de la
Rohatyn, împotriva unui inamic mult superior).

Populaţia Cernăuţilor atinge cifra de 6 000 de suflete, printre care se află
germani, moldoveni, evrei, armeni şi ruteni. În afară de aceste naţiuni, în Bucovina
mai sunt şi locuitori maghiari (în satele Istensegits şi Hadikfalva[136], a căror stare
demonstrează totuşi că patria noastră nu a suferit mare lucru prin pierderea lor [...].
p 164 [...] De la Cernăuţi duce o şosea la Suceava, pe care v-am descris-o mai
înainte. A doua duce la actualul oraş districtual Tarnopol[137] şi a treia la Halici[138],
p 165 cel odinioară atât de vestit. Pe aceasta din urmă am călătorit până la Snyatin[139] // şi
apoi la Văşcăuţi[140]. Fiind duminică, am văzut o mulţime de oameni petrecând. Unii
stăteau întinşi pe pământ şi jucau cărţi, alţii chefuiau şi ceilalţi dansau. Se formau
rânduri lungi, care se apropiau şi se îndepărtau alternativ. După aceea se strângeau
într-un cerc, care se mişca la dreapta şi la stânga. S-a frânt apoi în perechi
singuratice, dintre care totdeauna se învârtea una, celelalte stăteau liniştite. Între
dansatori ne-a plăcut un ulan prin agilitatea şi bunăcuviinţa sa, şi totuşi se părea că
nu-l remarcă nimeni. Ce strică aceasta artei mele? A strigat el, când noi ne-am arătat
regretul pentru aceasta. Aşa cugetă adevăraţii virtuoşi.

Băştinaşul din regiunea aceasta este tot atât de rău îmbrăcat pe cât de rău croit.
Cel puţin nu găseşti la el nici costumul ce-ţi ia ochii, nici făptura frumoasă a
p 166 moldovenilor de la Cernăuţi. Astfel de deosebiri nu surprind într-o // ţară cu
populaţie atât de amestecată. Aceasta şi starea în care se află vecinii îngreuiază
foarte mult civilizarea Bucovinei.

Nu departe de Cernăuţi am trecut repede Ceremuşul, dincolo de care începe
Pocuţia şi se întinde în toate părţile un ţinut cu iarbă frumoasă. El era folosit ca

---

134 Oraş în Galiţia.

135 Războiul austro–ruso–turc din 1788–1791

136 Erau şapte sate de ciangăi colonizaţi în Bucovina după anexarea ei la Austria.

137 Oraş în Galiţia.

138 Idem.

139 Idem.

140 Oraş aşezat pe malul drept al râului Ceremuş

www.dacoromanica.ro

păşune de hergheliile întemeiate de Comandamentul pentru remontă din Văşcăuţi, atât în folosul armatei, cât şi pentru îmbunătăţırea rasei cailor galiţieni. Comandamentul amintit se îngrijeşte de cumpărarea cailor de cavalerie din Rusia şi Moldova, unde erau până acum mai ieftini ca la noi [...].

Suma care a fost manipulată din anul 1774 până în anul trecut pentru p 167
cumpărăturile semnalate trece de opt milioane de florini. Şeful comandamentului din Văşcăuţi este colonelul cesaro-crăiesc cavalerul de Cavallar (de atunci a devenit general şi cavaler al Ordinului Leopold). El a furnizat peste 90 000 de cai şi a călătonit de mai multe ori până la Don, la Astrahan şi Zaporoje[141].

Caii care vin de acolo aici ajung, din cauza grabei cu care îi mână, aproape istoviţı de putere ; se refac însă repede şi aduc servicii de seamă. La prinderea lor dın herghelie, manifestă o furie şi îmblânzitorii lor o dârzenie, care n-ar fi nevrednice de un amfiteatru roman.

Moşia Văşcăuţılor aparţine unui boier, de la care a închiriat-o comandantul şef. I s-a propus lui Iosıf al II-lea să sporească domeniile <publice> [...].

Scrisoarea a şaptesprezecea

Sıghet p 180

[...] Treptat apar spaţioasele clădiri ale Camerei de Sare, şoseaua de la p 185
Rona[142] şi şesul pe care se ridică Sighetul, într-o vale plăcută. Câmpii frumoase şi
confluenţa Izei cu Tisa // împodobesc acest tablou, care este cu atât mai încântător, p. 186
cu cât ne-am aşteptat mai puţın la el.

[...] Sighetul are mai multe case drăguţe şi o piaţă spaţioasă, căreia îi dau un aspect frumos clădirile comitatului şi Administraţia Camerală a <salinelor>. Aceste1a din urmă îi datorează mai ales Maramureşul sistematizarea celor mai importante localităţi ale sale. Populaţia de aici se urcă la 10 000 de suflete şi este compusă din armeni şi evrei, din slavi, maghiari şi germani. Acestor naţiuni le aparţin şi ceilalţi locuitori ai Maramureşului, dar în proporţii foarte inegale. Pe
lângă aceştia, se mai află mulţi ruteni şi români//. Aceştia din urmă sunt rămăşiţele p 187
acelora care (cum am amintit în scrisoarea 12) au populat Moldova. Iar primii au venit în ţinuturile acestea sub Theodor Coriatovici[143] [...].

---

141 Oraş pe Nipru (la praguri)

142 *Ronaszegh*, sat, comună, jud Maramureş. (Rona de Sus sau Rona de Jos).

143 Principe al Podoliei, nevoit să fugă din ţară, găseşte un refugiu în Ungaria, unde Sigismund de Luxemburg îi dăruieşte cetatea Munkács (azi Muncaceva, în Ucraina subcarpatică). Lui îi atribuie tradiţia colonizarea rutenilor în aceste părţi.

www.dacoromanica.ro

p. 189 Am vizitat <ocna> de la Şugatag[144], // care, după cea de la Roman şi cea de la Slatina, este considerată drept cea mai însemnată. Ultima măsoară peste 84 de stânjeni în lungime, dar apa a făcut ca o parte din ea să fie de nefolosit. Exploatarea ocnelor maramureşene este în general cea obişnuită. Bolovanii de sare sunt desprinşi din pereţii camerelor, se sfarmă şi se scot la lumina zilei în coşuri[145]. Ne-au aşezat într-unul din acestea. Uşile cutiei se închid şi nu mai vedem nimic în afară de numai câteva lumini izolate departe jos, sub noi. Apoi am auzit strigăte slabe, apoi izbiturile ciocanelor, zăngănitul pârghiilor de fier şi în adâncul minei totul era în activitate şi mişcare [...].

p 190 ... Vechimea ocnelor maramureşene // nu poate fi determinată. Nu se ştie nici măcar dacă maghiarii, la venirea lor în Europa, întrebuinţau sarea.

Cu 10 ani mai înainte s-a prăbuşit în munţii Maramureşului un stejar mare, sub care s-au găsit galerii de mină. Încă nu s-a lămurit dacă romanii au exploatat aceste mine de sare ca pe cele de la Turda. Când am ieşit din salină, se făcea apelul muncitorilor şi se ordona încărcarea sării, care s-a executat precis şi repede. Ea este destinată <depozitului> de la Pusztaháza, cel mai important dintre depozite. (Celelalte sunt Sighet, Bocicoiu[146] şi Teceu[147]). Este tot atât de important pe cât este de greu să se livreze sarea la timp şi în cantitatea necesară. Căci aceasta trebuie să corespundă, pe de o parte, unui consum foarte întins, iar pe de alta, numai o cale
p. 191 foarte limitată poate fi folosită pentru transportul ei mai departe. Aşezarea // de colonişti, organizarea unei cărăuşii publice, şi tot astfel, rezerve de fân pentru transporturile de iarnă, nişte contracte ferme cu cărăuşii, clădirea unui pod la Teceu; prin aceste măsuri se speră să se uşureze simţitor transportul. Exportul sării din Maramureş se face parte din Teceu, Oraşul-Nou[148] spre Careii-Mari parte pe drumul către Hust[149] şi Veresmarth [150] la Munkács [151] şi Tiszaujlak[152]. La localitatea din urmă sarea este dusă şi pe Tisa şi la fel până la Tarkány[153], Tokay[154], şi Szolnok[155] Aceste transporturi depind în primul rând de cantitatea de lemne

[144] Ocna-Şugatag, sat, comună, jud. Maramureş.

[145] *Malchen*.

[146] *Bocsko*. Sat la est de Sighet, pe ambele maluri ale Tisei.

[147] *Tetsö*. Sat, comuna Remeţi, jud. Maramureş.

[148] Ujváros, sat, comună, jud Satu Mare.

[149] Localitate în Ucraina subcarpatică

[150] Idem.

[151] Idem.

[152] Idem.

[153] Idem.

[154] Oraş în Ungaria

[155] Idem.

www.dacoromanica.ro

plutitoare, pe care o livrează anual Maramureşul. Dacă aceasta ar fi să scadă, ar fi nevoiţi să recurgă la salinele din comitatul Bereg (la Sollye)[156]//. p 192

Exploatarea de la Şugatag trebuie să dea anual 300 000, cea de la Slatina 900 000 de chintale. N-am putut afla cu cât este trecută cea de la Rona. La dieta din anul 1802 consumul anual de sare al Ungariei a fost arătat ca fiind de 1 289 839 de chintale. Prin utilizarea sării şi a pădurilor, fiscul pune în circulaţie anual câte 1 002 160 fl. Salariile şi onorariile slujbelor însumează singure peste 90 000 de fl. În afară de aceasta se mai folosesc sume importante pentru curăţirea Tisei şi repararea şoselelor <pentru transportul> sării. Cea de la Hust este pe departe cea mai cercetată şi mai completată. Când în anul 1788 maramureşenii au suferit de foamete, s-a ordonat să li se dea grâne la preţ ieftin, dar să li se creeze şi condiţii de agonisire a celor de trebuinţă. Această dispoziţie a lui Iosif al II-lea a creat şoseaua aceasta, care ar fi mai bine să-i poarte numele, pe când ea este numită după cetatea // pe care a ameninţat-o Vataces (un comandant bizantin)[157] p 193
şi pe care soţia lui Ludovic al II-lea [158] şi cea a lui Carol al V-lea[159], au avut-o printre posesiunile lor.

Foametea amintită a fost provocată de prea multe ploi; dimpotrivă, cea care a bântuit comitatul acesta în 1790 a fost pricinuită de prea multă secetă. Nu s-ar fi ajuns chiar acolo dacă nu ar fi lipsit căile de comunicaţie. Nedesăvârşirea acestora provoacă la noi acele scumpiri parţiale, care îndepărtează pe destui apărători ai comerţului liber de grâne de acest sistem. La aceasta au putut contribui puternic şi plângerile, care, în astfel de cazuri, sunt obişnuite. La întoarcerea noastră la Şugatag am dat de pregătirile pentru bâlciul anual. Croitori evrei şi cizmari unguri, armeni negustori de // mărunţişuri şi tocilari[160], (?) ce p. 194
vindeau cuie, îşi potriveau tarabele. La un capăt al pieţei au fost aşezate cordovanele din *Kuttin*[161], la celălalt capăt lucrările de tâmplărie de Baia-Mare[162]. În urmă au adus văsărie, pânzeturi şi coşuri pline cu pâine de grâu. Aceasta este rareori consumată de populaţia de aici, care obişnuit trăieşte cu porumb, însă la Paşti şi Rusalii este nelipsită. Vechimea unor obiceiuri de felul acesta le conferă o oarecare demnitate şi, după serbarea binefacerilor cereşti, se gustă mai cu plăcere cele pământeşti.

---

156 Localitate în Ucraina subcarpatică

157 Ioan al III-lea Vatazes, împărat al Niceei (1223–1255) şi mare comandant de oşti, slăbeşte, prin victoriile sale, Imperiul Latin de Răsărit, pregătind restaurarea Imperiului Bizantin

158 Maria de Habsburg, soţia regelui Ludovic al II-lea (1516–1526) al Ungariei

159 Carol Quintul împărat romano-german (1530–1556), fratele reginei Maria a Ungariei.

160 *Mezenseiffer*.

161 Probabil Kyty (oraş din Galiţia), pe malul stâng al Ceremuşului, în faţa oraşului Vijniţa, vestit şi acesta pentru cordovanul său.

162 *Nagy-Banya*.

www.dacoromanica.ro

Scrisoarea a optsprezecea

p 195 *Satu Mare*

Regiunea de la Baia-Mare mi-a plăcut nespus de mult. A contribuit la aceasta probabil şi caracterul ei sălbatic de la Sighet la Breb[163], pe unde am trecut. Dar priveliştea înălţimilor şi a dealurilor, a şesurilor şi a arborilor acelora ar fermeca în orice împrejurări. Castanul se găseşte din belşug şi fructele lui pot fi comparate cu acelea de la Sopron[164]. Pomicultura nu lasă nimic de dorit decât ca ea să ajungă generală.

p. 196 Baia-Mare nu este nici mare, nici croită // cu regulă. Totuşi are câteva clădiri frumuşele şi o piaţă spaţioasă, de pe care se văd nişte dealuri armonioase. O şosea bună duce la Baia Sprie[165], ale cărei case mici sunt împrăştiate pe înălţimi şi în vale. Amândouă aceste oraşe au primit mai demult privilegii însemnate. Primul făcu parte pe vremuri din zestrea reginelor noastre (de aceea a fost numit după pârâul vecin Sasar: Rivulus Dominarum)[166].

Locuitorii din Baia Mare se cifrează la 4 000, iar cei din Baia-Sprie la 2 000. Ei se compun din germani, maghiari, slovaci şi trăiesc în cea mai mare parte din minele învecinate, care sunt foarte importante, căci ele furnizează metale foarte variate şi procură multă vânzare comitatelor Szabolcs[167], Satu Mare[168], precum şi Transilvaniei şi Galiţiei.

p 197 Între diferitele mine de la Baia Mare // cea mai productivă este socotită cea numită la „Sfânta Cruce". Când era proprietatea lui Rákóczy nu se putea apropria nimeni de ea, sub pedeapsă de moarte, atât era de bogată. Nici belşugul minelor de la Windschacht[169] şi Baia-Nouă nu ar fi fost mai mic. După o tradiţie destul de răspândită, acolo se găsea mai mult argint decât piatră, iar minerii erau plătiţi cu praful de aur care se depunea pe hainele lor [...].

p 199 Oraşul acesta arată foarte rău cu toate că locuitorii lui sunt înstăriţi. Pe de o parte este lipsit de lemn de construcţie şi de piatră, pe de alta, de lux şi de meşteşuguri. De câţiva ani are un *capitlu* şi un episcop. Dioceza lui era înglobată mai înainte în cea de Eger[170], care cuprindea odinioară mai bine de un sfert din ţară.

---

163 Sat, comuna Ocna Şugatag, jud. Maramureş.

164 Odenburg, oraş în Ungaria

165 *Feldo-Banya*. Oraş jud Maramureş.

166 Adică: Pârâul doamnelor. Cum se vede, numele a trecut de la cursul de apă la oraş.

167 Comitat în Ungaria.

168 Comitatul Sătmar ţinea de Ungaria habsburgică.

169 Neidentificat.

170 *Erlau*, numit şi Eger (Agria), oraş în Ungaria

www.dacoromanica.ro

Oraşul Satu-Mare[171] este locuit numai de maghiari. Era cea mai veche colonie germană, de la care avem ştiri. A fost întemeiată de regina Gisella[171bis], după cucerirea Transilvaniei [...].

[...] De la Seini[172] până aici satele sunt clădite rău. Regiunea este uniformă p 201- şi drumul, în parte, este expus revărsărilor Someşului. Cel care duce de aici prin Borghiş[173], la Careii Mari // este la fel de expus. De aceea vor să traseze o şosea regulată peste Terebeşti[174], Gidani[175], până aici, apoi peste Botiz, Oraşul Nou şi Dealul Forogo spre Teceu[176]. Ea este cu atât mai necesară, cu cât comitatul Sătmar avea nevoie de o desfacere a mărfurilor spre Maramureş. Şi îndiguirea râului amintit ar aduce multe foloase. El se revarsă foarte des peste maluri şi devastează cele mai roditoare câmpii. Aceasta provine în cea mai mare parte de la stăvilarele morilor.

Seini ne-a făcut o impresie neplăcută. Casele sunt neîngrijite şi murdare. Un măcelar tăia şi împărţea un bou pe uliţă. În cârciumă era muzică încă de la ora 6 dimineaţa şi copii şi adulţi şedeau pe jos, pe jumătate goi. Mulţimea evreilor, românilor şi ţiganilor de acolo, ieftinătatea vinului şi lipsa unei comunicaţii mai întinse îngăduie să înţelegi această stare // care se vădeşte prin asemenea p 203 manifestări.

Localitatea amintită aparţine unei mulţimi de stăpâni de pământ, dintre care mulţi locuiesc tot acolo [...].

Scrisoarea a nouăsprezecea

Debrecen[177] p 205

... În regiunea Satu-Mare am găsit un aer mult mai bun decât la Baia Mare, şi, cu toată vecinătatea mlaştinilor de la Ecsed[178], nici moleşitor sau încărcat cu umezeală. Căci este purificat de vânturile care suflă şi aici, ca în cele mai multe şesuri ale noastre, continuu de la orele 7 dimineaţa până la orele 7 după amiază. Acest fenomen curios a fost explicat de un vestit scriitor al Ungariei // (Profesorul

---

171 *Szathmár-Németh* Erau două orăşele vecine (Szatmár şi Németi), unite în secolul al XIX-lea, dar păstrându-se oficial ambele nume

171bis Gisella de Bavaria (c. 973 –c. 1024/25), soţia regelui Ungariei Ştefan I cel Sfânt (977–1028).

172 *Sziner-Várallya*. Comună, jud. Satu-Mare.

173 *Bagos*. Sat, comuna Dobra, jud. Satu-Mare.

174 Corect *Töke-Trebes* (punctuaţia din text greşită: Töke, Terebes). Sat, comună, jud. Satu-Mare.

175 *Zsadany*. Sat în jud. Satu-Mare.

176 Sat în jud Satu-Mare.

177 Oraş în Ungaria.

178 *Etseder Pfütze*.

www.dacoromanica.ro

Kitabl, în introducerea lucrării *Plantae rariores Hungariae*, care înfăţişează pe scurt geografia fizică a acestei ţări). În regiunea aceea pământul este gras şi la satul Moftinul Mare[179] e bine lucrat. Acest sat încă şi de curând avea multe case de pământ şi lemn. Comitatul a ajuns, folosind diferite încurajări, ca acuma toate să fie de cărămidă. La fel a fost introdus aici portul unguresc în locul celui german. Fetele trebuie să fie foarte bucuroase de această schimbare, căci de-acum se deosebesc de femei. Fericit e acel ce poate să se arate aşa cum este!

În grădina capelanului am văzut o stupărie care i-a fost clădită de comună, şi o seră[180] frumoasă, care a fost executată pe moşiile contelui Karolyi [...].

p. 208 ... De la Moftinul Mare am ajuns la Tăşnad[181] şi Patal[182]. Acesta din urmă e locuit în întregime de români, în primul sunt amestecaţi cu maghiari, germani şi ţigani. O asemenea populaţie numai rareori ajunge la o stare înfloritoare. Se căra tocmai porumbul şi la aceasta, cum se întâmplă uneori la lucrările agricole din regiunea Tisei, s-au întrebuinţat mai multe vite decât ar fi fost necesare. Carele erau foarte scurte, cu nişte roate înalte, fără şină, căci pe o rază de mai multe mile pământul este lipsit de pietre şi atât de moale încât carele se afundă adânc. În Paţal am văzut feţe palide şi supte căci acolo de unde multă vreme bântuie malaria. Bolnavii s-au tratat, după obiceiul ţărănesc, fără medic [...].

p. 209 [...] După localităţile abia menţionate de mine, Marghita[183] ne-a apărut ca un oraş. Castelul senioral, clădirile administrative, Oficiul de sare şi mai multe prăvălii dau acestui orăşel un aspect frumos. Marile sale târguri de vite şi numeroşii săi olari, şoseaua spre Debrecen şi Cluj care îl străbate şi Beretăul apropiat, care pune în mişcare mai multe mori, îi dau destulă vioiciune. Pădurile sale de stejari sunt folosite pentru lemne şi pentru îngrăşatul porcilor, care aduce mult câştig. Este o ramură foarte bănoasă a gospodăriei noastre rurale şi, în unele regiuni, se ridică
p 210 totodată până la speculaţia industrială. //

Regiunea din jurul Marghitei nu este prea roditoare. Dar vinurile sale se desfac cu câştig în comitatele Szabolcs, Satu Mare şi Maramureş. Regiunea fiind vecină cu cea de la Săcueni[184] <vinurile> nu pot fi rele. Vinul localităţii din urmă este pus de unii alături de vinul de Tokai. Această onoare se pare că i se cuvine totuşi, avându-se în vedere însuşirile vinurilor de la Miniş[185] şi în privinţa exportului, a celui de la Sopron, Eger şi Buda.

Între Săcuieni şi Satu-Mare am văzut cânepă, orz, ovăz şi tutun, unele lângă altele armonizându-şi frumos nuanţele [...].

---

179 *Nagy-Majtany*. Sat, comuna Moftin, jud. Satu-Mare.

180 *Glasarbeit*. Aici nu poate însemna decât seră.

181 Oraş, jud. Satu Mare.

182 Veche denumire a satului Vişoara, jud. Bihor.

183 Oraş, jud. Bihor.

184 *Székelyhid*. Sat, comună, jud Bihor.

185 *Menyes*, sat, comuna Ghioroc, jud. Arad.

www.dacoromanica.ro

LORD WILLIAM CAVENDISH BENTINCK

(1774–1839)

William Cavendish Bentinck s-a născut la 14 septembrie 1774 ca al doilea fiu al lui William Henry, duce de Portland, de două ori prim ministru al Marii Britanii (1783 şi 1807–1809) în împrejurări dramatice pentru tara sa: mai întâi sfârşitul dezastruosului război pierdut spre a împiedica, zadarnic, independenta coloniilor americane, iar mai târziu, în timpul crâncenelor încleştări din Peninsula Iberică cu armatele lui Bonaparte, devenit între timp împăratul Franţei, Napoleon I

William Bentinck a urmat cariera armelor, servind din 1791 ca locotenent în regimentul Coldstream; promovând rapid treptele ierarhiei militare, a fost înăltat locotenent colonel la 20 martie 1794 fiind trimis pe continent cu regimentul său de cavalerie uşoară, format din 24 dragoni, să lupte împotriva trupelor Franţei revoluţionare, cu care Anglia se afla în război Mai întâi a servit sub ducele de York (viitorul rege William al IV-lea) în Olanda, apoi a fost detaşat, din mai 1799, pe lângă cartierul general al armatelor aliate ruse conduse de generalul feldmareşal A V Suvorov, apoi pe lângă trupele habsburgice pe frontul din Italia până în aprilie 1801. Întors în patrie, în primăvara aceluiaşi an, tânărul lord, având acum gradul de colonel, a proiectat o călătorie spre India, colonie îndepărtată, pe care o considera ameninţată prin ruperea alianţei cu Rusia şi trecerea ţarului Pavel I de partea lui Bonaparte. Însoţit, ca tovarăş de drum, de un prieten, Edward Acheson, Bentinck a părăsit Londra la 24 iulie 1801, îmbarcându-se la Plymouth pe goeleta „Morgina”, luând calea Gibraltarului şi a Mediteranei spre Alexandria Egiptului. Sosit la destinaţie peste trei săptămâni, călătorul şi-a schimbat planurile aflând despre posibila încheiere a unei păci între francezi şi adeversarii lor coalizaţi.

În timpul unei şederi fructuoase în Egipt, în care a vizitat cartierul general al trupelor anglo-turce, instalat la Rosetta, a întreprins diferite inspecţii în rândul armatei engleze, în care erau integrate şi contingente de soldaţi indieni, lordul Bentinck s-a întors la Cairo, coborând de-a lungul Nilului, unde s-a întâlnit, la 24 septembrie, cu colonelul Charles Holloway, comandantul misiunii militare britanice ataşate pe lângă marele vizir Iusuf Zia paşa Având prilejul să vadă şi detaşamentele otomane şi de mameluci, precum şi să asculte rapoartele lui Holloway, înaltul ofiţer britanic şi-a făcut o impresie foarte proastă asupra disciplinei, echipamentului şi dotării acestora, socotindu-le mai degrabă bande prădalnice de tâlhari decât ostaşii unei armate regulate, cu o eficienţă militară aproape nulă. Iritat de cele constatate şi realizând ce nevoie serioasă avea armata otomană, înştiinţându-şi şi superiorii de la Londra, lordul Bentinck a luat drumul întoarcerii spre patrie, trecând mai întâi pe la Constantinopol, unde a ajuns la 4 noiembrie După trei săptămâni de şedere în capitala Imperiului Otoman, unde a fost găzduit la reşedinta ambasadorului britanic, lordul Thomas Elgin, necomplăcându-se în atmosfera de lâncezeală şi corupţie ce domnea la Poartă, William Bentinck şi-a continuat călătoria, la 25 noiembrie 1801, navigând la bordul unei corăbii cu care a ajuns la Varna De acolo, pe uscat, prin Dobrogea, Ţara Românească, Transilvania şi Banat până la Viena, de unde s-a întors apoi la Londra, în ianuarie 1802.

Între 1803 şi 1807 a funcţionat ca guvernator de Madras, în India, dar în urma unei revolte a soldaţilor băştinaşi, de care a fost făcut responsabil, a fost trimis pe fronturile de luptă antinapoleoniene din Europa, participând la campania lui Wellington din Spania şi apoi în Sicilia,

www.dacoromanica.ro

încheierea războiului, în 1814, găsindu-l la Roma. După o lungă şedere în Italia şi o carieră politică de parlamentar în Camera lorzilor (1816 – 1827), promovat între timp general locotenent, lordul Bentinck a fost din nou trimis în India, în calitate de guvernator de Bengal, între 1827 şi 1835, unde, de data aceasta, a avut mai mult succes în administraţie şi legislaţie, îngrijindu-se şi de educarea nativilor Scos la pensie la 13 martie 1835, distinsul demnitar s-a retras în viaţa particulară, încetând din viaţă, la Paris, la 17 iunie 1839.

Asupra periplului său european şi din Orientul Mijlociu, în 1801, când a vizitat şi Ţările Române, William Bentinck a lăsat, în manuscris, un jurnal de călătorie păstrat astăzi în biblioteca Universităţii din Nottingham, în două volume, sub titlul *Diary of Continental Travels* (cota: fondul Bentinck, Portland M 55, PW Ja 614). Relatarea călătoriei prin Balcani şi ţările noastre a fost editată de istoricul britanic Trevor J Hope, în studiul *The Journey of an English Aristocrat through the Balkans in 1801 the Travel Diaries of Colonel, Lord William Bentinck, M P*, în „Revue des études sud- est européennes", XII, 1974, nr. 4, p. 561–576 (introducere p. 561–572, însoţită de o hartă cu itinerariul urmat de călător între Varna şi Pesta şi textul, p. 572–576).

Jurnalul de călătorie al lordului Bentinck, deşi alcătuit din notiţe sumare, nu este lipsit de interes pentru reflectarea realităţilor existente în provinciile româneşti străbătute de dânsul în primul an al secolului al XIX-lea. Ceea ce îi sporeşte considerabil valoarea este în primul rând descrierea ruinelor celebrului monument roman „Tropaeum Traiani" de la Adamclisi, cea mai veche cunoscută nouă până azi, precedând cu mai bine de trei decenii pe cea aparţinând misiunii prusiene, conduse de viitorul general feldmareşal Helmuth von Moltke (1835). Curiozitatea sa intelectuală şi aplecarea spre clasicism a fost satisfăcută atât cât s-a putut, în graba unei călătorii precipitate pe timp de iarnă, măcar şi prin creionarea unor schiţe rudimentare după ornamentele unor metope căzute lângă monumentul triumfal de la Adamclisi. Lordul Bentinck era obsedat de scurtarea timpului călătoriei, urmărind parcurgerea staţiilor de poştă cu ochii pe ceas; de altfel se alăturase curierului ambasadei engleze din Constantinopol, White, în drumul său de adevărat marş fortat spre Viena De aceea pasivitatea arătată de turcii din Dobrogea şi indiferenţa lor faţă de importanţa timpului îl exasperaseră pe grăbitul călător. Acest lucru nu l-a împiedicat însă ca, în fugarele sale consemnări de drum, lordul Bentinck să critice, în câteva cuvinte, comportarea nemiloasă a ienicerilor faţă de populaţia creştină din Dobrogea şi să compătimească soarta tristă a ţăranului român, supus corvezilor şi mai ales confiscării abuzive a cailor săi de către olăcarii împuterniciţi cu porunci de rechiziţii. Totodată călătorul englez s-a arătat indignat faţă de neobrăzarea bandelor prădătoare ale lui Pazvantoglu, puse pe jaf şi pustiire, şi deplânge neputinţa domnului Ţării Româneşti de a-şi apăra ţara de silniciile acestor tâlhari. În Transilvania, lordul Bentinck, în goana drumului, n-a mai apucat să facă nici acele sumare însemnări,ca până atunci, ci s-a mărginit doar – exceptând primirea la Sibiu şi criticarea situaţiei de la staţiile de poştă – să consemneze pe scurt itinerariul urmat până la hotarele ţării, cu distanţa în poşte şi în ore. A constatat însă sărăcia ce domnea în Transilvania şi Banat, provincii vlăguite de impunerile autorităţilor imperiale, datorită necontenitelor războaie purtate de Habsburgi, lucru ce reieşea mai ales din starea proastă a drumurilor şi din împuţinarea cailor şi a boilor, fiind extrem de greu pentru călători să-şi procure animale de transport la staţiile de poştă. În însemnările lordului Bentinck – oricât de sumare şi incomplete – se întrevăd realităţile dure ce domneau în Ţările Române într-o perioadă în care Europa era sfâşiată de războaiele ce au opus Franţa revoluţionară, apoi napoleoniană, monarhiilor conservatoare şi Angliei coloniale, vreme de aproape două decenii şi jumătate.

Călătoria lordului Bentinck a fost sumar amintită în istoriografia română; astfel a apărut doar consemnarea fugitivă a rândurilor scrise despre „Tropaeum Traiani" şi fărădelegile pazvangiilor în traducerea lui Trevor J. Hope [*Lordul Bentinck la Adamclisi (1801),* în „Secolul 20. Revistă de literatură universală", nr. 213–215 (10–12), 1978, p. III–V], precum şi descrierea monumentului de la Adamclisi de Mihai Sâmpetru, *Tropaeum Traiani II. Monumentele romane*, Bucureşti, 1984, p. 24–25. Alte date bio-bibliografice asupra călătorului în *(The) Compact Edition of the Dictionary of National Bibliography*, vol. I, Oxford, 1975, p. 140.

www.dacoromanica.ro

WILLIAM BENTINCK <CĂLĂTORIE PRIN DOBROGEA, ŢARA ROMÂNEASCĂ, TRANSILVANIA ŞI BANAT> 1801[1]

<Părăsind Constantinopolul, la 25 noiembrie 1801, la bordul unei corăbii, Bentinck şi însoţitorii săi, printre care şi un ienicer, oferit de autorităţile otomane ca tălmaci şi păzitor, au ajuns la Varna, unde au fost găzduiţi la reşedinţa episcopului ortodox. Acesta s-a arătat destul de rapace faţă de oaspeţii săi, „uşurând" îndeosebi pe Bentinck de tot ce avea asupra lui: un ceas, o puşcă veche, o lanternă, un compas, rom şi chiar provizii; clericul atât de inospitalier a dat şi mai departe dovadă de o atitudine meschină, nefăcând nici o înlesnire călătorului englez, spre a-şi procura cai de drum pentru dânsul şi tovarăşii lui, în pofida unui firman emanat chiar de sultanul Selim al III-lea. În sfârşit, după ce şi-au procurat, cu mare dificultate, nouă cai cu 5 piaştri de cap, Bentinck şi însoţitorii săi au purces la drum, străbătând o regiune devenită foarte nesigură din pricina „raidurilor" de pradă efectuate de hoardele ayanului rebel de Vidin, Osman Pazvantoglu, răsculat împotriva puterii centrale şi a reprezentanţilor ei. După o noapte petrecută în casa unui ţăran mai înstărit, călătorii au ajuns, în dimineaţa zilei de 29 noiembrie, la Bazargic (azi Tolbuhin, în Bulgaria), pe care l-au găsit pustiit de atacul unor tâlhari. La Bazargic, drumeţii au făcut rost de şapte cai cu zece piaştri fiecare şi de două mici căruţe pentru transportul bagajului. Îndreptându-se cu toată grija spre Dunăre, spre a evita întâlniri nedorite cu bandele prădătoare, Bentinck şi-a continuat drumul prin sudul Dobrogei, spre a căuta un punct sigur de trecere a fluviului. Pământul părea fertil, dar satele puţin numeroase. În schimb multe herghelii de cai, cirezi de vite şi un imens număr de turme de oi. Ţinutul avea o înfăţişare frumoasă>[2].

Luni, noiembrie 30. La 4 ½ a.m. am părăsit acest sat[3] şi pe la 10 am ajuns p 572
într-un sat, la o depărtare de şase ceasuri, unde am luat gustarea de dimineaţă. La ora 11 şi 10 minute am pornit la drum şi am ajuns la Rasova[4] pe Dunăre. Întreaga câmpie era acoperită cu tumuli (servitorul meu ungur mi-a povestit că la fiecare 5 sau cam atâţia ani, un turc de seamă era înmormântat aici şi un tumulus înălţat)[5].

La vreo 2 leghe de Dunăre am ajuns la o construcţie circulară de cărămidă, de vreo 18 picioare[6] înălţime şi cu o circumferinţă de vreo 200; după cum am ghicit,

---

[1] Traducerea s-a făcut după extrasele din jurnalul de drum al lordului William Bentinck, publicate de Trevor J. Hope, în „Revue des études sud est européennes", XII, 1974, nr. 4, p. 572 şi urm

[2] Rezumat între pag 567 şi 568

[3] Nespecificat de autor

[4] *Rasovat*, sat şi comună, jud. Constanţa.

[5] Afirmaţie eronată. Nu este vorba aici de stele funerare turceşti obişnuite, rânduite în vreun cimitir, ci de morminte de inhumaţie sau incineraţie, acoperite cu o movilă de pământ (tumulus), datând din diferite perioade istorice, de la cea de tranziţie a neoliticului spre bronz, până în feudalismul timpuriu. Cele mai numeroase aparţin, în Dobrogea, epocii bronzului, a fierului şi celei greco-romane.

[6] Unitate de măsură engleză egală cu 30,5 cm.

www.dacoromanica.ro

partea superioară era plată şi în centrul ei se afla o spărtură[7]. Zidurile au fost evident lovite cu tunul, după cum mi-a spus unul din însoţitori. În jurul acestui loc se aflau bucăţi masive de piatră, sparte, frumos sculptate. Pe una erau <înfăţişate> un arc şi o tolbă de săgeţi[8]. Pe o a treia ceva asemănător unui car de luptă. Un om (dezbrăcat) călare, cu un altul zăcând pe jos <la pământ> (mort) în apropierea sa (vizibil), cu ceva asemănător unui animal atacând pe călăreţ (deloc clar) se afla <sculptat> pe o altă <piatră>[9]. Fiecare din scobiturile circulare se terminau cu un cap ca de şarpe. Câteva cornişe de foarte frumoasă factură le-am văzut în învecinatele locuri de înmormântare. Mai erau de asemenea două statui mari de bărbaţi. Capetele, sparte, de dimensiuni mai mari decât în realitate. (D. Raymondi[10], poate nu aşa de priceput în antichităţi ca în alte lucruri, mi-a povestit că <monumentul> era numit „la casa di St. Paulo"[11]. De ce? Nu ştia). Însoţitorul mi-a povestit că cealaltă construcţie[12] avea o vechime de vreo mie de ani[13]. În mod sigur nu a fost o fortăreaţă. Cred mai degrabă că a fost vreun monument triumfal înălţat în vremea romanilor[14]. Nu era <nici> coloană, deoarece nu avea părţi corespunzătoare configuraţiei unei atare construcţii.

Marţi, 1 decembrie. Nicăieri nu poţi întâlni o mai mare pierdere de vreme ca în această ţară nefericită. În cea mai modestă împrejurare a vieţii încetineala şi fala <deşartă> ascund comportarea <locuitorului> turc. Primul lucru pe care-l face este să-şi bea cafeaua şi să tragă din narghilea[15]. În acest timp el se gândeşte sau se preface că se gândeşte la treaba ce o are de făcut. Mintea lui se complace în inactivitate[16]. Dar cumpănind în toate felurile, din fericire pentru el, apatia este marea lui însuşire. În cele mai grele momente, îl vezi <pe turc> stând jos, trăgând din narghilea, zicând „Allah[17] e drept" şi lăsând necazul să-şi urmeze cursul.

---

[7] *An opening*

[8] Textul este întrerupt, făcându-se trimitere la o schiţă purtând nr. 2 şi reprezentând un obiect dreptunghiular, asemănător tot unei tolbe, în centrul căruia apare un fel de şnur împletit cu un lanţ.

[9] Călătorul descrie scene identificate, după posibilităţile sale, de pe unele metope căzute în jurul monumentului de la Adamclisi.

[10] Un italian întâlnit la Bucureşti; vezi infra nota 36.

[11] Afirmaţie gratuită, fără nici un temei istoric

[12] Adică „Tropaeum Traiani".

[13] Estimaţie greşită. În realitate monumentul avea o vechime de aproape 1 700 de ani.

[14] Într-adevăr, este vorba de „Tropaeum Traiani", primul monument votiv înălţat la Adamclisi (jud. Constanţa), în anul 109 e n., de către împăratul Traian, în cinstea victoriei repurtate asupra dacilor şi aliaţilor lor de pe aceste meleaguri, cu şapte ani înainte. Amănunte la F. B. Florescu, *Monumentul de la Adamklissi. Tropaeum Traiani*, ed. a II-a, Bucureşti, 1961, 751 p , şi *Tropaeum Traiani, Cetatea*, ed. Alex. şi I. Barnea, vol. I, Bucureşti, 1979, 259 p. + pl.

[15] *Smoke a Pipe.*

[16] *In Vacancy.*

[17] *God*

www.dacoromanica.ro

Târguielile pentru <a închiria> cel mai prost vas ce mi-a fost vreodată dat să văd au început pe la 1 dimineaţa şi nu s-au încheiat decât la ora 11 şi jumătate, când ne-am îmbarcat. Nimeni nu ştia distanţa până la Călăraşi[18], locul nostru[19] de destinaţie.

Miercuri, 2 decembrie. Am continuat să tragem la edec şi să vâslim peste apa fluviului[20] până la orele 4 ½ a.m.[21], când am ajuns la un mic sat în partea de nord a Dunării, cam la vreo 12 mile[22] de Călăraşi. (Oribil felul în care orice localnic neturc este tratat de ieniceri). Aici // era locul unde urma să găsim cai de poştă şi de p. 574
unde, potrivit asigurărilor servitorului nostru ungur, urma, drept răsplată pentru atâtea întârzieri, să mergem de acum înainte cu iuţeala vântului ... Din nefericire pentru noi, şeful staţiei de poştă a refuzat să ne dea cai până nu vom avea o poruncă de la paşa de Silistra, <oraş> care se afla de cealaltă parte a Dunării, la vreo 8 mile mai jos. (Dacă voi mai călători în Turcia vreodată ... ferească Sfântul![23], să-mi reamintesc a fi bine înarmat. Orice turc îşi are iataganul, hangerul[24] şi pistoalele la brâu, şi în mână ţine de obicei o flintă[25]. Orice călător întâmpină de două ori riscul de a fi constrâns să se lupte: mai întâi în autoapărare, deoarece, neexistând vreo lege, nu domneşte nici o ordine, ci multă asuprire şi multă sărăcie. Proprietatea ta devine, totdeauna, obiectul dorinţei <de însuşire> din partea oricărui om. În al doilea caz, este cu neputinţă să stai mai multă vreme în această ţară[26] şi să nu-ţi ai simţămintele atât de rănite, încât să te oblige să devii agresor. Prin urmare, ar trebui să fiu foarte bine înarmat deoarece gândurile de faţă sunt cele mai bune. Lăsaţi-mă să port o sabie bună – mai degrabă scurtă decât lungă – de care să mă folosesc, un pistol cu butoi dublu[27] la cingătoare, cu patul armei[28] atârnând de partea stângă şi în dreapta o puşcă cu butoi dublu şi ţeava foarte scurtă. Acesta este singurul chip de a te face respectat. Niciodată să nu călătoreşti fără vreun ienicer). Ienicerul s-a întors de la Silistra cu porunca pentru cai de poştă şi ne-am suit, la orele 4 p.m., în patru căruţe trase fiecare de câte patru cai. Fiecare căruţă transportă doar câte o singură persoană fără bagaje, distanţa <până la Bucureşti> fiind de 20 de ore. Toţi caii din Ţara Românească aparţin domnului[29]. Nu se plăteşte nimic, dar nimeni nu poate călători prin ţară fără vreo poruncă de la el sau de la împuternicitul său până

---

18 *Kalorash*, azi municipiu, jud Călăraşi.

19 *Our point*

20 *Rowing and rowing up the stream*

21 Greşeală a autorului În realitate p m (post meridian), nu a m (ante meridian).

22 Unitate de măsură engleză terestră, echivalentă cu 1 609,31 m

23 *God forbid.*

24 *Sword, knife*

25 *Rifle gun*

26 Adică în Imperiul Otoman, vorbind la general

27 *A double barrell'd Pistol*

28 *A Stock*

29 Aluzie la privilegiul olăcăritului, prin care domnul îşi exercita autoritatea asupra mijloacelor de transport în ţară, asigurând, prin dregătorii săi, caii necesari curierilor (olăcarilor) domneşti, demnitarilor şi călătorilor autohtoni şi străini

www.dacoromanica.ro

la hotare. Această putere este exercitată spre marea nenorocire a țăranului, căci de mai multe ori pe drum, când olăcarul[30] zărește un cal mai bun, îl ia imediat și-i lasă țăranului în locul lui pe al său. Nici un om cu simțăminte engleze[31] nu poate vedea cu seninătate astfel de abuzuri.

Joi, 3 decembrie. Am sosit la București la ora 12. Dl. Summerer[32], fratele domnului Vesico din Constantinopol[33], este rezidentul englez de aici. A făcut cunoscută domnului țării[34] sosirea unui om mai de seamă decât sunt eu – drept care domnul mi-a procurat locuință și întreținere pe socoteala lui, precum și un mihmandar[35] să mă aștepte la hotare. De aceasta din urmă am rugat să fiu scutit. Cinstea <de a-l fi avut> m-ar fi costat scump, iar folosul ar fi fost de nimic. Am fost găzduit în casa unui italian, Raymondi[36], care slujise pe ruși la asediul Ismailului[37] și, de asemenea, pe mare, la incendierea flotei turcești de la Cešme[38], în Arhipeleag.

<Pe margine:> Pazvantoglu[39] este așteptat astăzi <!> aici. Un tâlhar cu 800 <de oameni>. A mai fost pe aici și înainte și a fost primit cu fast de către domnul Moruzi[40], răsplătit cu un caftan[41], ținut pe socoteala domnului și găzduit la Craiova. Domnul de acum, de-abia înscăunat, i-a trimis însă vorbă că nu mai are nevoie de serviciile sale, ceea ce l-a îndemnat <pe Pazvantoglu> să-l amenințe că va porni spre Capitală ca s-o jefuiască, dacă nu i se vor plăti cei 300 000 de piaștri

---

[30] *The Post boy.*

[31] *English feelings.* Expresie a complexului de superioritate dovedit de autor.

[32] *Sumara.* Francis Summerer sau Summerers, reprezentant al ambasadorului britanic de la Constantinopol la Curtea din București (1800), apoi rezident consular (1803 – 1807), slujind interesele Companiei Indiilor Orientale.

[33] Afirmație curioasă, neîntâlnită în vreun alt izvor contemporan Poate fi vorba și de o confuzie întrucât Summerer, de origine levantin după mamă, era frate vitreg cu Luca G Kiriko, agentul consular al Rusiei în Țara Românească (1795–1807, 1812–1817).

[34] Mihai Suțu, domn al Țării Românești (8 oct. 1801 – 19 mai 1802).

[35] *A Gentleman (Muchmurdar).*

[36] Acest Michele Raymondi sau Reimondi este întâlnit la București, la 4 iulie 1804, cumpărând de la vecinul său, polcovnicul Neacșu, un petic de loc cu 100 de taleri, bani pe care se obliga să-i plătească în momentul vinderii caselor sale.Cf. G. Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București (1594–1821),* București, 1961, p. 646, doc. 521.

[37] Oraș cucerit de trupele generalului feldmareșal A. V. Suvorov, în decembrie 1790, în timpul războiului austro–ruso–turc (1787–1791).

[38] Locul unei bătălii navale, dată în Marea Egee, în urma căreia o escadră rusă, sub conducerea lui A Orlov, a nimicit flota turcă (5 iulie 1770), în timpul precedentului război ruso–turc (1768—1774).

[39] *Asslan Oglu.* Despre tulburările provocate în principatul muntean și la sud de Dunăre de către răzvrătitul ayan, apoi pașă de Vidin, în afara rapoartelor diplomatice străine, publicate îndeosebi în colecția Hurmuzaki (vol. XVII, XIX_2 și IV serie nouă), v. și cronicile interne ale lui Dionisie Eclesiarhul, Naum Râmniceanu, Zilot Românul și Dionisie Fotino.

[40] Alexandru Moruzi, în a doua domnie în Țara Românească (18 februarie 1799 – 8 octombrie 1801).

[41] *Decorated with a Pelisse*

www.dacoromanica.ro

pretinşi şi pe care domnul va trebui să-i dea, deoarece nu dispune de forţa <militară> să i se opună[42].

D. Summerer mi-a procurat un paşaport de la consulul austriac, d. Merkelius[43], ca şi 200 de ducaţi în aur, 200 de ducaţi la <cota de> 7,25 – în total 1 525 piaştri, pentru care i-am dat o poliţă către <d.> Barbdud[44] ...// p 575

Seara am fost aşteptat de un dregător al domnului, care mi-a adus o poruncă pentru 10 cai, dăruiţi de dânsul <care să ne ducă> până la hotarele Ţării Româneşti <pe o distanţă> de 14 1 poşte.

Vineri, 4 decembrie. La 10 a.m. curierul White[45], eu însumi şi James[46] am purces la drum.

Sâmbătă, 5 decembrie. La <ora> 12 am ajuns la Curtea de Argeş. Pe înnoptate[47] am trecut munţii <Carpaţi>. Cele patru staţii <de poştă> dintre Curtea de Argeş şi Turnu Roşu sunt cele mai primejdioase pe unde am călătorit în întreaga mea viaţă – prima şi ultima fiind cele mai puţin rele. Dar am trecut fără vreun accident.

Duminică, 6 decembrie. Am sosit la Sibiu la ora 1 p.m. Hotarul Transilvaniei ... pământul apare, în general, cultivat. M-am dus la generalul comandant Mittrowski[48], care a insistat să iau prânzul cu dânsul. Acest lucru m-a întârziat până la ora 3, când am purces din nou la drum ... El fusese în Anglia şi Irlanda. Mi-a mărturisit că dacă nu l-ar împiedica profesiunea sa, Anglia ar fi locul unde şi-ar stabili reşedinţa. Numai acolo poţi să dispui de libertatea de a face ce vrei.

Caii <procuraţi> erau buni şi am ajuns repede până la prima staţie de poştă, dar la a doua n-am mai găsit cai, aşa încât am închiriat opt boi, care ne-au dus până la a treia staţie, la ora 10 p.m. Negăsind cai, am înnoptat aici, rămânând până la ora 6 a.m.

Luni, 7 decembrie. La <o distanţă> de aproape o milă de oraş, am fost răsturnaţi <cu căruţa>, dar nimeni n-a fost rănit, sosind la Sebeş [49], la orele 9 a.m.

---

[42] Lucrurile au temporizat până în primăvara anului 1802, când, după mărturia lui Dionisie Fotino, de-abia atunci, temându-se într-adevăr de un atac năprasnic al lui Pazvantoglu, Vodă Suţu cu întreaga sa Curte, boieri, negustori, consuli străini şi alţi locuitori au părăsit Capitala, la 15 mai, bejenind spre Transilvania (cf. *Istoria generală a Daciei* .., trad de G. Sion, vol. II, Bucureşti, 1859, p 199–200)

[43] *Mashelliuss* Michaël von Merkelius, rezidentul Imperiului Habsburgic la Bucureşti (ante 30 aprilie 1791 – 1 martie 1805)

[44] Bancher, în relaţii de afaceri cu ambasada britanică din Constantinopol.

[45] Curierul ambasadei britanice din Constantinopol, trimis la Viena.

[46] Servitorul lui Bentinck.

[47] *In the Night*

[48] *Metrowski*. Josef, conte de Mittrowsky, comandant general imperial al Transilvaniei (1790 – 1806).

[49] *Müllenbach*, oraş, jud Alba

www.dacoromanica.ro

Drumul greu. N-am găsit cai la Sebeş – am încercat să procurăm cai, boi – o singură casă şi nici un sat apropiat[50]. A fost trimis un om, care nu s-a întors până când am plecat, în cursul dimineții. Am mers la conducătorul satului <cerând> cai sau boi, dar n-am putut găsi de nici un fel. <Curierul> White mi-a spus că a găsit întotdeauna cu greutate. Deva[51]– <ora> 4 p.m. Am părăsit Deva la 6 p.m. spre Dobra[52], dar noaptea era aşa de întunecată, drumul şi caii atât de proşti, încât după repetate încercări am fost nevoiţi să ne reîntoarcem la Deva, unde am înnoptat până dimineața[53].

Miercuri, 9 decembrie. 2 poşte până la Dobra, unde am ajuns la ora 2 1/2 p.m.

Coseşti[54]	1 <poştă>
Coşova[55]	–1
Făget[56]	–1
Bujor[57]	–1
Lugoj	–1 1/2
Chizătău[58]	–1
Recaş[59]	–1

p 576 Joi, 10 decembrie

Timişoara	–1 <poştă>; <ora> 9 p.m.
„Reis"[60]	–1
Cetad[61]	–1
Comloş[62]	–1

....

[50] Frază eliptică şi neclară. Autorul trebuie să se fi referit la vreun sat, după ce a părăsit oraşul Sebeş, omițând să precizeze acest lucru.

[51] *Davi.* Municipiu, jud. Hunedoara.

[52] Sat şi com., jud. Hunedoara.

[53] De aici Bentinck îşi întrerupe însemnările sumare pentru a nota doar zilele şi distanțele în poşte între localitățile străbătute, într-un itinerar sec, interesant doar pentru a reconstitui drumul urmat de călători până la Timişoara.

[54] *Czozed*, sat în com. Lăpugiu de Jos, jud Hunedoara.

[55] *Rossova*, , sat în com. Curtea, jud Timiş.

[56] *Faesit*, sat şi com., jud. Timiş

[57] *Boschur*, azi Traian Vuia, sat şi com , jud Timiş.

[58] *Nissito*, sat, com. Belinţ, jud Timiş.

[59] *Rehas*, sat şi com. , jud. Timiş.

[60] Neidentificat.

[61] *Czadat*, azi Lenauheim, sat şi com., jud. Timiş.

[62] *Themlos*, Comloşul Mare, sat şi com., jud. Timiş.

www.dacoromanica.ro

Duminică, 13 decembrie e. [...]. Nu am fost nicăieri reținuți după Deva. La Timişoara am trecut pe la d. Bromley <!>[63], care ne-a cauzat întârzierea la începutul călătoriei noastre. Drumurile erau în general foarte proaste şi stațiile de poştă foarte rău deservite, nici un şef de poştă nedispunând de mai mult de 8 cai, care sunt cu toții necesari oricărui vehicul în acest anotimp. Drumurile şi stațiile de poştă sunt mai bune între Timişoara şi Pesta decât între Sibiu şi cea dintâi <din aceste localități>. Oricum nu există un drum <bine> făcut între nici una din aceste localități. Țara este aşa de săracă –şi, aparent, atât de depopulată, încât nu stă în putința <conducerii> comitatelor[64] de a amenaja drumuri[65]. Curierii sunt atât de rari întâlniți încât ar fi greu să se depună vreo osteneală <pentru ei>; s-au scurs 14 zile de când n-a mai trecut nici un călător înaintea acelor domni care ne-au precedat pe noi. Totuşi există un foarte activ trafic comercial, desfăşurat aici între Austria şi Turcia. Din Turcia se aduc cai, porci, piei. Din Europa, stofe, cafea. zahăr şi alte mărfuri europene. Timişoara era singura aşezare fortificată prin care am trecut. Țara, atât în Transilvania, cât şi în Banat, are aspect de sărăcie[66]

---

63 „John Bromly", porecla dată de amiralul Sir William Sidney Smith emigrantului francez Jean Jacques Boudin, conte de Tromelin (1771–1842), viitor general, ce l-a ajutat să scape din închisoarea Temple, în care se afla la Paris, şi cu care a fugit în Anglia. Tromelin şi alți emigranți francezi au luptat în armata engleză alături de Smith în Siria şi Egipt împotriva trupelor lui Bonaparte. Este şi autorul unor *Observations sur les routes qui conduisent du Danube à Constantinople*. apărută la Paris, în 1828. Amănunte la G. Lenôtre, *Paris révolutionnaire*, Paris, 1909.

64 *The districts.*

65 Afirmație relativ exagerată, deoarece autoritățile habsburgice se îngrijeau totuşi destul de mult de buna stare a căilor de comunicație pe teritoriul imperiului lor. Bentinck face probabil comparație cu situația rutieră a unor țări avansate din Occident, ca Franța, Țările de Jos sau Anglia.

66 Din pricina războaielor purtate mai întâi cu turcii, apoi împotriva Franței revoluționare, urmate de rechiziții, recrutări de soldați ş.a. Austria secătuise aceste provincii; de aici aspectul dezolant de sărăcie observat de călător.

www.dacoromanica.ro

WILLIAM WITTMAN

Nu posedăm alte date biografice despre medicul militar William Wittman în afara celor transmise de el însuşi în cuprinsul relatării despre misiunea îndeplinită în Orient în intervalul 1799 - 1801

Membru al Colegiului regal de Chirurgie din Londra, el a fost afectat în calitate de medic al misiunii militare britanice trimisă în Imperiul Otoman, la sfârşitul anului 1798, spre a instrui cadrele armatei turceşti, în urma invaziei şi expediţiei lui Bonaparte în Egipt Misiunea condusă de generalul artilerist Frederick Koehler (a cărui relatare de călătorie prin Ţările Române figurează în vol. X, partea a II-a, seria veche colecţiei de faţă) include pe lt colonel Holloway din corpul regal de ingineri, maiorii de artilerie Robert Hope şi Fead, maiorul Richard Hetcher şi căpitanul Lacy din amintitul corp regal de ingineri, căpitanul de artilerie Leoke, căpitanul Franklin amploaiat al Companiei Indiilor Orientale (East India Company) şi secretar al comandantului Koehler, comisarul Chandler, subcomisarul Whiteman, desenatorii topografi Read şi Pink şi, în sfârşit, pe medicul chirurg Wittman O parte din ofiţeri în frunte cu generalul Koehler, anume Holloway, Hope, Fead, Hetcher, Francklin şi Pink au părăsit Anglia în decembrie 1798, îndreptându-se spre Constantinopol, pe uscat, prin statele germane, Austria şi Balcani, în timp ce doctorul Wittman s-a îmbarcat cu restul ofiţerilor la bordul corăbiei „Charen", în aprilie 1799, spre aceeaşi destinaţie, prin Oceanul Atlantic şi Mediterana

După o călătorie de aproape două luni, chirurgul militar şi tovarăşii săi au ajuns, la 14 iunie, la Constantinopol, unde se adună astfel întregul corp al misiunii militare britanice Din diverse pricini, Wittman a fost reţinut în capitala Imperiului Otoman, unde a făcut diferite observaţii asupra epidemiilor ce bântuiau în Turcia şi în special asupra celor de ciumă; fiind pasionat în aceeaşi măsură de meteorologie, a ţinut un jurnal foarte precis al datelor meteo înregistrate în timpul şederii sale în Levant. La Buyukdere, unde îşi avea reşedinţa, Wittman a avut prilejul să se întâlnească cu Thomas Thornton, cunoscutul comerciant englez (vezi relatarea sa în volumul de faţă), care i-a făcut multe destăinuiri asupra regimului fiscal opresiv la care autorităţile otomane supuneau pe creştinii din imperiu. La 13 iunie, chirurgul Wittman s-a îmbarcat pentru Siria, poposind la Iaffa, la 2 iulie, în tabăra marelui vizir Iusuf Zia paşa, unde se afla şi corpul ofiţerilor britanici sus-amintiţi. Medicul militar participă la operaţiile întreprinse împotriva trupelor franceze, după ce Bonaparte părăsise Orientul, până în decembrie 1800. S-a străduit zadarnic să stăvilească epidemia de ciumă izbucnită în rândul trupelor otomane, căreia i-a căzut victimă, la 24 decembrie, însuşi comandantul misiunii britanice, generalul Koehler.

Sub conducerea colonelului Holloway, care a preluat comanda ofiţerilor britanici, Wittman se deplasează, în martie 1801, în Egipt, unde se efectuau operaţii de curăţire împotriva rămăşiţelor trupelor franceze învinse, ce urmau a fi îmbarcate – prin grija englezilor – şi expediate spre patrie. Medicul militar s-a deplasat în luna iulie 1801 la Cairo, vizitând şi piramidele de la Gizeh. La 27 august s-a întâlnit cu compatrioţii săi naturalistul Edward Daniel Clarke (vezi relatarea sa de călătorie în volumul de faţă) şi medicul John Marten Cripps, cu care – fiind întovărăşiţi şi de orientalistul diplomat austriac Joseph von Hammer, au vizitat piramidele de la Saccarah şi valea „mumiilor" din Egiptul de Sus. O dată cu reîmbarcarea forţată a francezilor şi sfârşitul operaţiilor militare din Orientul Apropiat, s-a încheiat şi misiunea ofiţerilor britanici instructori ai armatei otomane. Membrii misiunii s-au despărţit, colonelul Holloway îmbarcându-se primul spre patrie,

www.dacoromanica.ro

la 3 februarie 1802 Wittman a părăsit Egiptul la 24 martie 1802, prin Alexandria, efectuând o călătorie de agrement în Arhipeleagul grecesc până la 18 mai, când soseşte la Constantinopol După un scurt popas, a luat, la rândul său, drumul spre patrie, îmbarcându-se, la 23 mai 1802, la bordul unui vas cu destinaţia Varna. De acolo a pornit, la 26 mai, pe uscat, până la Rusciuk (Russe), unde a ajuns la 1 iunie. Wittman a încercat să ia drumul Vienei, trecând prin Ţara Românească, Transilvania şi Ungaria, dar, din pricina nesiguranţei rutei prin principatul muntean, ameninţat de pustiirile trupelor prădalnice ale lui Pazvantoglu, rebelul paşă de Vidin, el s-a văzut constrâns să-şi schimbe itinerariul, luând calea Dunării până la Galaţi, iar de acolo, în mare grabă, în tovărăşia curierului ambasadei engleze din Constantinopol, Duff, să străbată Moldova. Apoi, prin Bucovina, Galiţia şi Silezia ajunge la Viena, la 19 iunie 1802, unde se întâlneşte cu confraţii săi, medicul Carre şi cunoscutul frenolog, dr Gall. După o călătorie prin Bavaria şi Olanda, Wittman se îmbarcă la Helvoetfluys pentru Anglia, ajungând, la 21 iulie, la Harwick, după o absenţă din patrie de trei ani şi jumătate.

Impresiile de călătorie ale lui Wittman prin Ţările Române, deşi fugare, mai ales în ceea ce priveşte Moldova, nu sunt lipsite de interes. El redă cu multă veridicitate atmosfera de panică şi dezorientare întâlnită la Rusciuk, la hotarele Ţării Româneşti, la auzul veştilor, mai mult decât îngrijorătoare, despre jafurile prădalnice datorate bandelor lui Pazvantoglu, ameninţând chiar Bucureştii şi părăsirea în grabă a Capitalei de către domnitor, slujbaşi, boieri şi consulii străini în faţa iminentei primejdii. Călătorul, forţat astfel să-şi schimbe ruta, se îmbarcă pe un vas ce naviga spre Galaţi, descriind cu multă exactitate itinerariul parcurs de-a lungul Dunării, admirând peisajele, notând distantele şi aşezările pe lângă care a trecut, felul ciudat de construcţie al morilor ş.a. De asemenea a lăsat o imagine foarte exactă, prin precizia amănuntelor, asupra vasului pe care a călătorit, echipajul fiind alcătuit din vâslaşi români.

Wittman are meritul nu numai de a fi descris în mod obiectiv cele văzute, dar să se fi arătat şi ca un om sensibil, care a deplâns suferinţele ţăranilor dobrogeni şi a celor din Bărăgan, năpăstuiţi de raidurile pazvangiilor, ce-i făceau să-şi părăsească satele sărăcăcioase, incendiate cu sălbăticie de năvălitori Cu puţinul lor avut, cei izgoniţi poposeau sub cerul liber, la malul Dunării Wittman a notat şi aşezările mai răsărite întâlnite, ca Silistra sau Hârşova, aceasta din urmă păstrând încă urmele distrugerilor din timpul ultimului război austro–ruso–turc. Chirurgul militar englez remarcă, de asemenea, intensul trafic comercial din Brăila şi Galaţi şi mărturiseşte cu sinceritate şi emoţie bucuria ce l-a cuprins de a se afla din nou pe pământ creştin, după o îndelungată şedere printre musulmani Deşi străbate Moldova în goană, grăbit să ajungă cât mai repede la Viena, Wittman este totuşi în măsură să descrie ţinuturile străbătute, admirând rodnicia pământului, dar criticând, pe nedrept, aparenta lipsă de interes a locuitorilor pentru îndeletnicirile agricole. Se arată mirat de marele număr de evrei întâlnit prin oraşe şi sate – ceea ce este exagerat pentru epoca lui – şi descrie, cuprins de curiozitate, găteala femeilor.

Călătoria lui Wittman pe Dunăre – fiind primul englez cunoscut nouă ce a ales acest itinerar – , ca şi prin Moldova este plină de interes şi surprinde, într-o viziune destul de apropiată de adevăr, realităţile triste ale epocii. El şi-a publicat impresiile de călătorie prin ţara noastră în cartea închinată relatării activităţii misiunii militare britanice (din care făcea parte) în Orient şi apărută la un an după înapoierea în patrie. Titlul ei este· *Travels in Turkey, Asia Minor, Syria and across the Dessert into Egypt during the years 1799, 1800 and 1801, in company with the Turkish army, and the British Military Mission* . , Londra Printed for Richard Phillips ..., 1803, 596 p 22 pl. şi h Călătoria pe Dunăre şi în Moldova este cuprinsă între paginile 467–476. Cartea a cunoscut şi o ediţie germană intitulată *Reisen in der europäischen Türkey, Kleinasien, Syrien ... in der Jahren 1799–1802*, 2 vol., Leipzig, Wilh. Rein, 1804–1805, 293–347 p. Ea n-a fost analizată până în prezent în istoriografia română. A fost pe scurt menţionată de E. D. Tappe, *Some new English travellers in the Rumanian Principalities*, în „Revue des études roumaines", Paris, V–VI, 1960, p. 247–248, şi amintită doar de Trever J. Hope, *British army officers in the Danubian Lands*, 1799–1802, *ibidem*, XVC, 1975, p. 97–112.

www.dacoromanica.ro

Capitolul XXI[1]

p. 467 *...Giurgiu. Spaima generală <stârnită> de vestea apropierii lui Pazvantoglu. Îmbarcarea pentru Galați în Moldova. Turtucaia. Mori înălțate pe ambarcațiuni. Sate în flăcări. Silistra. Priveliște întristătoare de pustiire. Călătoria pe Dunăre. Descrierea vaselor. Malurile Dunării. Fugari <din calea> tâlharilor. Rasova. Hârșova. Galați. Bârlad. Iași. Intrarea în Polonia ...*

La 1 iunie am plecat la <ora> patru dimineața și la șase am intrat în orașul Rusciuk[2], unde am poposit într-unul din hanuri. Am avut aici marele noroc de a mă întâlni cu un negustor grec numit Kiriaki Polizu[3], care mi-a acordat cea mai prietenească atenție și mi-a dat cel mai bun sfat pentru continuarea călătoriei mele. El însuși a fost nevoit să fugă din București, împreună cu cei mai însemnați locuitori <ai orașului>, consulii <puterilor străine> și alții, ca urmare a înspăimântătoarei amenințări <ce o reprezentau> tâlharii[4], din pricina cărora țara era pârjolită în acea vreme, și de apropierea trupelor lui Pazvantoglu[5]. Domnul țării[6] mai rămăsese încă
p 468 acolo, cu puțini dintre curtenii săi, dar consulii socotiseră // mai înțelept să plece la Brașov. Am fost împreună cu sus-numitul personaj de vază[7] să facem o vizită dragomanului domnului de la București, <aflat> atunci la Rusciuk, dar gata de plecare spre Constantinopol, și care mi-a dat o scrisoare de recomandare pentru capuchehaia din Giurgiu[8], spre a mă ajuta în drumul meu către București. Giurgiu este așezat pe malul apusean al Dunării și acolo se opresc călătorii <veniți> de la Rusciuk, spre a-și procura harabale[9] și tot ceea ce le trebuie pentru călătoria lor prin București către Viena. Am fost totuși seara pus într-o mare încurcătură la aflarea știrii sosite din București, potrivit căreia domnul și oamenii săi au luat-o la fugă[10],

---

[1] Traducerea textului s-a efectuat după W Wittman, *Travels in Turkey, Asia Minor, Syria and across the Dessert into Egypt during the years 1799, 1800 and 1801* ., London, 1803, p. 467 și urm

[2] *Rouzcheok*, azi Russe, în Bulgaria.

[3] *Kenyahcoh Polizie* Vestit negustor, cu o casă centrală de afaceri la Viena și sucursale la Sibiu și București, având și rosturi diplomatice, îndeplinind funcția de consul al Prusiei în Principate, la 1792. Vezi asupra lui, Olga Cicanci, *L'activité commerciale de Hiriaki Polizu dans les Principautés Roumaines vers la fin de l'époque phanariote (d'apres les archives de l'église grecque de Vienne),* în *Symposium L'Epoque phanariote, 21 – 25 octobre 1970*, Salonic, 1974, p. 401 – 411

[4] *The dreadful menaces of the banditti*

[5] *Paswan Oglou.* De fapt tâlharii și pazvangii rebelului pașă de Vidin erau unii și aceiași.

[6] Mihai Suțu, domn al Țării Românești (8 oct 1801 – 19 mai 1802).

[7] *The above gentleman* (Kiriaki Polizu).

[8] *The Capicahchiah at Georgival.*

[9] *Arabars*

[10] *Had betaken themselves to flight.* Vezi amănunte asupra „deșărtării" Bucureștilor la Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei* (trad. G. Sion), vol. II, București, 1859, p 199, și Zilot Romanul (B P Hasdeu, *Ultima cronică română din epoca fanarioților* . ., București, 1884, p. 67 – 80 Mai recent, Harald Heppner, *Pazvandoglu – ein Prüfstein der habsburgischen Sudesteuropapolitik im Jahre 1802*, în „Mitteilungen des Osterreichischen Staatsarchivs", 38, 1985, p 351 – 352.

www.dacoromanica.ro

la vestea apropierii şi ameninţărilor lui Pazvantoglu. Această nefericită întâmplare m-a silit să-mi schimb planul şi să procedez la noi aranjamente [...].

În cursul dimineţii de 2 <iunie> a sosit de la Viena un vas cu marfă şi mai mulţi pasageri nemţi cu destinaţia Galaţi, în Moldova. Urmau să-şi continue drumul în ziua următoare, şi cum ştirile nenorocite din Bucureşti s-au confirmat, am fost povăţuit să iau acest vas pană la Galaţi, negustorul grec <amintit>[11] angajându-se să mă ajute cu scrisori de recomandare etc. către consulii rus[12] şi imperial[13] din Iaşi.

M-am îmbarcat la bordul pomenitului vas la 4 <iunie> la <ora> cinci // p. 469
dimineaţa.

Căpitanul vorbea puţin italieneşte, cu toate că era grec din naştere. Tovarăşii mei de drum erau: un italian, fratele consulului imperial[14] din Galaţi, care vorbea curgător nemţeşte, doi germani şi un grec. Curând după ce ne-am îmbarcat, cerul s-a acoperit de nori groşi, care dădeau semne de furtună, ceea ce a determinat pe căpitanul nostru să aştepte o vreme mai statornică şi mai bună. <Cerul> s-a luminat pe la trei după amiază, când au ridicat ancora şi am purces la drum <împinşi> de o briză uşoară dinspre nord, echipajul nostru salutând cu salve de muschetă, însoţite între fiecare descărcătură <de foc> de sunetul trompetei italianului. Vântul s-a înteţit curând în aşa măsură, încât am fost nevoiţi să aruncăm ancora puţin mai jos de oraş.

Am fost reţinuţi în ziua de 5 <iunie> de vremea proastă până la <ora> două după amiază, când am plecat din nou şi în mai puţin de jumătate de oră am trecut de oraşul Giurgiu. Curentul acţionând în favoarea noastră, am realizat o grabnică şi frumoasă înaintare, cu ajutorul celor douăsprezece vâsle ale noastre şi la ora şapte şi jumătate seara am ancorat spre a înnopta. În dimineaţa următoare am purces la drum înainte de ivirea zorilor şi la <ora> trei după amiază am trecut de Turtucaia[15], un orăşel foarte romantic, aşezat pe malurile Dunării. Dealurile din apropierea oraşului sunt acoperite cu vii, presărate printre arbori stufoşi; în partea dinspre miazănoapte şi răsărit se înalţă păduri ce se întind pe câteva mile[16], cu un aspect foarte plăcut şi pitoresc. De partea cealaltă a oraşului, se află şapte mori de apă, fiecare din ele legată de două bărci ancorate pe fluviu, din care într-una este aşezată moara, în timp ce cealaltă sprijină roata aşezată în centru, între cele două <ambarcaţiuni>. Cu acest prilej // am văzut pentru prima oară mori de acest fel; dar p 470
mi s-a spus că <ele> erau folosite pretutindeni de-a lungul Dunării. Când ne-am depărtat la vreo trei patru mile[17] de oraş, vasul nostru a eşuat pe una din insuliţele

---

[11] Polizu.

[12] Vasili Feodorovici Malinovski, consul al Rusiei la Iaşi (30 iulie 1800 – 16 oct. 1802)

[13] Ludwig Timoni, consul imperial la Iaşi (ante 18 iunie 1793 – 7 sept. 1804).

[14] *the Imperial consul.* În realitate vice consul.

[15] *Torkotai*, azi Tutrakan, în Bulgaria

[16] Milă terestră, unitate de măsură engleză, echivalentă cu 1 609, 31 m.

[17] Milă nautică, unitate de măsură engleză, echivalentă cu 1 852 m

www.dacoromanica.ro

care se află presărate în număr mare de-a lungul fluviului şi din pricina acestui accident am fost reţinuţi <pe loc> timp de aproape o oră. În imediata noastră apropiere, de presupus că i s-a dat foc unui sat de către una din bandele de tâlhari de care ţara este bântuită. La <ora> şapte şi jumătate seara am ancorat pe malul apusean al Dunării şi aproape în faţa Silistrei. Vremea a devenit între timp rea şi neplăcută. Unul dintre ofiţerii vasului nostru a debarcat de îndată la ţărm cu hârtii şi „paşuş" de liberă trecere[18], eliberate de către Pazvantoglu la Belgrad, dar a fost rugat să se întoarcă înapoi în dimineaţa următoare.

Am ridicat ancora la 7 <iunie>, puţin timp înainte de amiază, după ce amintitul ofiţer s-a întors la bord cu „paşuş"-ul de trecere trebuincios şi am trecut, nu după mult timp, de oraş şi fortăreaţă. Cea din urmă şi întăriturile[19] care au fost înălţate în pripă sunt de mică importanţă. Oraşul, ridicat pe malul răsăritean al Dunării, este de o întindere neînsemnată şi se află aşezat în mijlocul unui ţinut frumos şi roditor, dar deluros. Morile folosite de locuitori funcţionează după acelaşi sistem ca şi cele de la Turtucaia. La Silistra nu sunt mai puţin de 14 moschei, dar casele sunt tot aşa de prăpădite[20], ca şi cele din cea mai mare parte a oraşelor din Turcia. Dealurile înconjurătoare sunt acoperite de vii frumoase şi de o mulţime de
p 271 pomi pierduţi printre ele spre a împodobi priveliştea[21] //. Ziua s-a arătat foarte înăbuşitoare, cu vânt puţin sau deloc; dar o furtună cu tunete şi fulgere ivindu-se spre seară, am ancorat la apusul soarelui pe malul apusean al fluviului. Pe la ora trei după amiază am zărit alt sat în flăcări şi îndată ce am aruncat ancora, în faţa ochilor noştri s-a înfăţişat o privelişte jalnică. Un mare număr de bărbaţi, femei şi copii, victimele nefericite ale focului la care am fost martori, erau îngrămădiţi la malul apei şi-şi căraseră cu ei puţinul avut pe care apucaseră să-l strângă, constând îndeosebi din harabale, vite şi oi.

După ce am petrecut o noapte cu vreme foarte rea, am ridicat ancora la 8 <iunie> înainte de a se lumina de zi; dar puterea vântului a crescut atât de mult încât am fost siliţi, puţin timp după aceea, să ancorăm pe malul răsăritean al Dunării. La Silistra am luat la bord trei turci ca paznici <înarmaţi>; numărul nostru s-a ridicat acum, aşadar, la 25 de indivizi, constând din greci, nemţi, italieni, englezi, turci şi români. Ultimii, doisprezece la număr, alcătuiau echipajul şi, deoarece vasul nostru nu era înzestrat cu pânze, trudeau din greu vâslind şi cârmind în drumul lor. Construcţia acestor vase, care navighează pe Dunăre cu călători şi mărfuri este într-un fel ciudată. Au o lungime de vreo sută douăzeci de picioare[22] şi o lăţime de 18, cu un acoperiş de scânduri de vreo 20 de picioare în lungime la mijloc, care se

---

[18] *Passport*

[19] *The defensive works*

[20] *Wretched.*

[21] *To decorate the scenery.*

[22] Unitate engleză de măsură echivaland cu 30,5 cm

www.dacoromanica.ro

aseamănă cu construcţia unei case şi sub care sunt adăpostite mărfurile cele mai de preţ şi călătorii. Sub acest acoperământ călătorul se simte mai degrabă ca într-o casă sau baracă decât pe un vas; deasupra se înalţă un soi de terasă de vreo // şapte metri p. 472
pătraţi, ce se aseamănă cu un fel de chioşc[23] şi care, deoarece îngăduie o privelişte foarte limpede a ambelor maluri ale fluviului, oferă seara un loc ferit, foarte plăcut. Aceste vase, care sunt atât de mult încărcate încât se afundă adânc în apă, ca şi şlepurile noastre grele, vin de la Viena cu bunuri de orice fel pentru Galaţi şi Iaşi, în Moldova. Ele sunt prevăzute înspre proră cu douăsprezece vâsle de mărime mjilocie; două foarte mari, care mi se par de o lungime ca de patruzeci – cincizeci de picioare <chiar> la proră, şi alte două, de acelaşi fel, la pupă, spre a răspunde rolului unei cârme, asigurând direcţia vasului. Fiind lipsite de catarge şi pentru a asigura manevrarea lor, <vasele> sunt mereu ancorate lângă ţărm, când suflă un vânt răcoros, ca şi în timpul nopţii[24].

Pe malul apusean al Dunării, ţara e formată din şesuri frumoase, în timp ce în partea răsăriteană ţărmurile ei sunt mărginite de un lanţ de dealuri roditoare, acoperite cu pâlcuri de arbori. Acest fluviu are, spre maluri, un număr însemnat de insuliţe, unde s-au plantat pomi cu aspect foarte plăcut. Cea mai mare întindere <a insulelor> nu depăşeşte o milă şi jumătate.

Timpul a fost atât de prost pe 8 <iunie> încât am fost reţinuţi <pe loc> până la <ora> şapte şi jumătate seara, când ancora a fost ridicată. Am zărit curând după aceea o parte din fugarii care fuseseră atacaţi de tâlhari, îngrămădiţi pe ţărmul răsăritean al fluviului; la ora opt şi jumătate am trecut prin faţa Rasovei[25], un orăşel aşezat pe acelaşi ţărm.

Am ancorat la miezul nopţii şi ne-am odihnit până la trei dimineaţa, când ne-am continuat drumul în josul Dunării pe cea mai plăcută vreme de închipuit, dar cu gânduri triste iscate de starea // mizerabilă a locuitorilor pe care i-am văzut p. 47.
împrăştiaţi de fiecare parte a ţărmurilor ei. La ora şapte şi jumătate dimineaţa am trecut de „Sooda"[26], un sătuc aşezat pe un deal, pe ţărmul răsăritean al fluviului; la opt şi jumătate am depăşit un alt sat de pe acelaşi ţărm, numit Chichirgeaua[27]. La ora zece am ajuns la Hârşova[28], un orăşel de pe aceeaşi parte a fluviului, unde am

[23] *Kiesque*

[24] Descriere amănunţită şi precisă a vaselor ce asigurau ruta Viena – Galaţi îşi găseşte o perfectă ilustrare în planşele însoţind descrierea de călătorie pe Dunăre a lui Nikolaus Ernst Kleeman, la 1768, în ed. germană (p. 32) şi olandeză (p 24), apărute la Praga, în 1783, şi, respectiv, Haarlem, în 1774. Relatarea lui Kleeman în vol. IX al colecţiei de faţă seria veche.

[25] *Rossovat*, sat şi com., jud Constanţa

[26] Pronunţandu-se în engleză „Suda". Identificare foarte problematică cu Seimani, sat şi com., jud. Constanţa.

[27] *Chekerge* Sat dispărut, la vărsarea în Dunăre a râului onomim (jud. Constanţa).

[28] *Kersewai, or Girsow*, azi oraş, jud. Constanţa

www.dacoromanica.ro

coborât la țărm, spre a ne procura provizii și vin. În apropiere de acest loc, pe un deal stâncos, se înalță o mică și neînsemnată fortăreață așezată la malul fluviului, care a fost atacată acum vreo unsprezece ani de ruși; urmele acelor fortificații <militare>, prin care fortăreața a fost complet încercuită, le-am văzut împrăștiate pe dealurile din împrejurimi. Se spune că în atacul lansat de ruși la Hârșova, turcii au pierdut optzeci de mii de oameni[29]. La <ora> șapte seara am trecut de un sat, pe malul apusean, numit de către turci „Bourocksen“[30] și am aruncat ancora un ceas mai târziu. În acea zi am observat în calea noastră că fluviul avea câteva coturi iuți și neașteptate și că în unele locuri era foarte strâmt.

La 9 <iunie>, la patru dimineața, am ridicat ancora și curând după aceea am eșuat. Navigația pe fluviu în această porțiune este într-adevăr foarte mult încurcată din cauza insulițelor presărate peste tot, iar la strecurarea printre ele ești tras de curent așa încât manevrarea vasului nostru, construit într-un chip atât de deosebit, reclamă multă grijă și atenție, spre a ocoli porțiunile de uscat la diferitele cotituri. La ora cinci și jumătate dimineața am trecut de un sătuc de pe malul apusean, iar la șapte am ajuns în fața Brăilei[31], un oraș plăcut, așezat pe același țărm al fluviului,
p 474 de partea cealaltă fiind ancorate câteva vase din // Marea Neagră. Am fost întârziați două ore de persoana care a fost trimisă în amintitul port cu „pașuș"-ul de trecere, ceea ce ne-a împiedicat să ajungem la Galați înainte de ora douăsprezece. Cu toate că mă aflam la o așa mare depărtare de patrie, gândul că mă găseam acum într-o țară locuită de creștini m-a alinat cu o liniște de care am fost atâta vreme lipsit. De îndată ce am aruncat ancora, am debarcat cu bagajul meu și m-am dus la consulul imperial[32], domnul Mangoli, unde am luat prânzul și nu puțin am fost uimit, după amiază, la sosirea unui curier englez, d. Duff, care se afla pe drumul său de la Constantinopol la Viena. Mi-a produs o mare mulțumire îngăduindu-mi să-l însoțesc în dimineața următoare. Galați este așezat pe teritoriul Moldovei și este locuit cu precădere de pământeni. Este înconjurat de șes, la fel ca și malul opus. Într-adevăr, în timpul ultimelor noastre două zile de navigație, de fiecare parte a fluviului, pământul înfățișa puține ridicături[33]

Procurându-ne trei harabale și doisprezece cai pentru călătoria noastră, am părăsit <orașul> Galați la <ora> cinci în dimineața <zilei de> 10 <iunie> și la șapte și jumătate am sosit la satul Pechea[34], primul popas, parcurgând o distanță de

---

[29] Răsunătoare victorie a rușilor, în 1773, sub comanda mareșalului P A Rumiantev, în timpul războiului ruso-turc din 1768-1774. Data indicată de Wittman (1791) este greșită, autorul confundând sus-amintitul război cu cel austro-ruso-turc din 1787 – 1791

[30] Poate „Burocceni"? Neidentificabil

[31] *Ibrael*, azi municipiu, jud Brăila.

[32] *Imperial Consul*, corect vice consul.

[33] *Uneven surfaces*.

[34] *Peké*, sat și com., jud. Galați.

www.dacoromanica.ro

aproape douăzeci de mile. Caii din partea locului sunt mărunţi, dar sprinteni şi pe timpul unor asemenea călătorii sunt ţinuţi tot timpul în galop. Am părăsit zisul sat, ale cărui case sunt foarte curate, la ora opt, şi, puţin după zece, am ajuns la Corni[35], al doilea popas. Ţinutul prin care treceam era plin de dealuri şi pieptişe, cu pământ bogat, deşi prea puţin folosit pentru cultură. Unde se depuneau eforturile cuvenite în această privinţă, <ţăranii> izbuteau să obţină o recoltă de diferite soiuri de // p 475
grâne. Am părăsit acest sat la <ora> zece şi jumătate şi am trecut <pe un drum> printr-un ţinut plăcut, plin de stejari pitici, care ne-a dus la Rădeşti[36], unde am sosit la douăsprezece şi jumătate. Am ajuns la următorul popas, Bârlad[37], un oraş foarte arătos, la ora trei, şi am mers până la „Colina"[38], unde am ajuns la şase seara şi am luat de-ale gurii[39] la staţia de poştă. Apoi ne-am îndreptat spre Vaslui[40], unde am ajuns la ora nouă şi în sfârşit am ajuns la Unceşti[41] la miezul nopţii, fericiţi de a ne odihni după un drum atât de îndelungat şi obositor.

La 11 <iunie> la ora patru dimineaţa am părăsit Unceşti şi am sosit la Scânteia[42], după un ceas. Am fost reţinuţi acolo câtva timp, din pricină că unul din cai s-a rătăcit, <depărtându-se> de staţia de poştă şi asta ne-a împiedicat să ajungem la Iaşi, capitala Moldovei, o provincie <!>[43] a Turciei europene, până între orele opt şi nouă. Am tras la casa consulului imperial[44], unde am luat prânzul. În apropierea amintitului oraş, ţinutul este nespus de romantic.

Am părăsit Iaşii la <ora> trei după amiază şi la patru şi jumătate am sosit la Larga[45], unde, după un scurt popas, am pornit din nou la drum şi am ajuns la Şipote[46] la şapte seara. Drumul mergând de la Iaşi până la acest sat este foarte plăcut, printre dealuri frumoase, care nu profită totuşi de şansa de a fi bine lucrate, locuitorii nedorind să producă mai mult decât să-şi acopere nevoile imediate de hrană[47]. Ţinutul este deschis şi în întregime lipsit de copaci şi tufişuri. Către următoarea staţie de poştă, Stroieşti[48], ne-a condus un drum foarte bun, ajungând la

[35] Sat şi com., jud. Galaţi.
[36] *Rége*, sat, com. Bălăbăneşti, jud. Vaslui
[37] *Borlat*, azi municipiu, jud Vaslui.
[38] *Colinch*. Neidentificabil.
[39] *Took refreschments*
[40] *Waslow*, oraş, jud. Vaslui.
[41] *Ounchestey*, sat, com. Zăpodeni, jud. Vaslui.
[42] *Scenty*, sat, com., jud. Iaşi.
[43] Afirmaţie complet eronată
[44] Ludwig Timoni.
[45] *Largah*, azi Larga-Jijia, sat, com. Movileni, jud Iaşi.
[46] *Chepot*, sat şi com , jud. Iaşi
[47] Afirmaţie eronată şi stereotipă, întâlnită prin imitaţie superficială şi la alţi călători.
[48] *Streist*, sat, com. Lunca, jud. Botoşani

www.dacoromanica.ro

p 476 nouă seara şi am plecat mai departe la Boto//şani[49], unde am sosit la miezul nopţii şi ne-am odihnit pentru câteva ore.

În dimineaţa <zilei> de 12 <iunie>, la ora patru, ne-am îndreptat spre Dorohoi[50], o ţintă care ne-a luat mai mult de două ore, drumul fiind îngreunat de ploile abundente ce căzuseră cu o zi mai înainte. În multe oraşe şi sate ale Moldovei, locuitorii sunt evrei, care sunt foarte numeroşi în orice parte a ţării[51]. Evreicele poartă un curios acoperământ de cap, cu câte o perlă mare ca podoabă atârnând de o parte şi de alta a feţei[52]. De la Dorohoi am plecat, după un scurt popas, către Herţa[53] şi apoi la staţia de poştă de lângă Cernăuţi[54], unde locuieşte directorul carantinei[55]. Aici se află carantina, unde sunt inspectate paşapoartele şi bagajele înainte de intrarea călătorilor în <Imperiul> german.

---

[49] *Bordascheen*, azi municipiu, jud Botoşani.

[50] *Dorhowe*, oraş, jud. Botoşani.

[51] Afirmatie exagerată întrucât numărul evreilor emigraţi din Galişia nu depăşea cca 40 000 de persoane la începutul secolului al XIX-lea.

[52] *Hanging at the side of each cheek.*

[53] *Herti*, azi în Ucraina.

[54] *Chernowich.*

[55] *The director of the counter march.*

www.dacoromanica.ro

CĂLĂTOR ANONIM PRIN TRANSILVANIA ÎN ANUL 1802

„Zeitschrft von und für Ungern zur Bevörderung des vaterländischen Geschichte, Erdkunde und Literature", editată la Pesta, de Ludwig von Schedius, a publicat în caietele 1 şi 2 ale volumului 3, din anul 1803, un fragment, datat 16 octombrie 1802, dintr-un jurnal de călătorie nesemnat. Din conţinut rezultă că autorul anonim este fie ungur, fie austriac, oricum un susţinător al stăpânirii habsburgice asupra Transilvaniei şi, în primul rând, un admirator al măsurilor de modernizare a Austriei, luate de împăratul Iosif al II-lea.

După o scurtă relatare a drumului parcurs, de la Feldioara la Braşov, cu unele aprecieri asupra gospodăriilor din satele săseşti întâlnite şi cu privire la ocupaţia locuitorilor, autorul anonim se referă, în menţionatul fragment al însemnărilor sale, la amintitul oraş de la poalele Tâmpei, unde s-a oprit două zile, continuându-şi apoi călătoria spre Sibiu. El descrie în câteva pagini aşezarea pitorească a oraşului, aspectul caselor şi străzilor sale, insistând apoi asupra vieţii economice, cu precădere a comunităţii săseşti, dar şi a românilor din Şcheii Braşovului. Este relevat aportul precumpănitor al acestora din urmă în dezvoltarea comerţului braşovean, îndreptat cu precădere spre Ţara Românească şi Imperiul Otoman Textul conţine de asemenea unele date interesante privind populaţia oraşului, creşterea acesteia pe cale naturală şi prin imigraţie, numărul locuitorilor din „cetate" la începutul secolului al XIX-lea, precum şi cel al meşteşugarilor din fiecare breaslă, inclusiv venitul lor anual

În respectivele însemnări de călătorie nu lipsesc inadvertenţe, aprecieri false şi dispreţuitoare privind pe românii transilvăneni, tipice de altfel celor aparţinând claselor şi minorităţilor naţionale dominante, atunci, în Transilvania. Textul prezintă totuşi interes pentru informatiile pe care le cuprinde, mai ales cele referitoare la viaţa economică a oraşului Braşov, de la începutul secolului al XIX-lea, şi la strânsele sale legături comerciale cu Ţara Românească.

Cu excepţia lucrărilor de referinţă, însemnările călătorului anonim, care a vizitat Transilvania în anul 1802, nu sunt menţionate în literatura istorică românească.

FRAGMENTE DIN JURNALUL UNUI CĂLĂTOR PRIN TRANSILVANIA[1]

16 octombrie 1802

Nu este uşor de conceput o deosebire mai izbitoare între regiuni învecinate p.29
decât cea pe care o întâlneşti între ţinutul din jurul Hăghigului[2], între ultimul sat de secui şi <zona> din preajma Feldioarei[3], primul târg săsesc. Casele secuilor sunt mai bine clădite decât colibele românilor; secuii vădesc de altfel mai multă

[1] Textul a fost tradus după originalul german, publicat sub titlul *Fragmente aus dem Tagebuch eines Reisenden durch Siebenburgen,* în *„Zeitschrift von und für Ungern zur Bevörderung der vaterländischen Geschichte, Erdkunde und Literatur", herausgegeben von Ludwig v. Schedius,* Pest, 3. Band, 1. Heft, p 29–38, şi 2. Heft, p 71–80.

[2] *Hidweg.* Sat, comună, jud. Covasna.

[3] *Marienburg* Sat, comună, jud. Braşov.

www.dacoromanica.ro

bunăstare pe care a trebuit să le-o aducă situaţia lor mai independentă. Dar la ei totul de limitează la <cele> necesare şi, dacă le au pe acestea, atunci o anumită indolenţă (s-o denumesc[4] proprie originii lor orientale?) îi ţine de o parte faţă de un câştig în plus[5]. În schimb, la saşi, chiar şi înfăţişarea exterioară a caselor arată sârguinţă, răsplata bine meritată a acestora, bunăstarea locuitorilor. Casele sunt, în majoritate, din materiale solide, se ridică puţin deasupra solului şi, prin acoperişuri de ţiglă, <sunt> uşor ferite de pericolul vreunui incendiu din jur. Construite în rânduri drepte
p 30 // formează uliţe largi şi, pentru protecţia contra incendiilor, atât de dese datorită cuptoarelor de copt, acestea sunt ridicate[6] în mijlocul caselor. Curăţeniei exterioare îi corespunde cea interioară, iar odăile, luminoase şi spaţioase, sunt înzestrate cu obiecte bune şi graţioase, prevăzute[7] chiar pentru o viaţă tihnită[8]. De la Feldioara se merge prin frumoasa vale care, spre N-E dă într-o întinsă câmpie, până în <ţinutul> Trei Scaune[9], fiind însă mărginită, spre sud, de munţii Braşovului, iar spre vest de munţii Codlei[10]. Oltul[11], care este hotarul ce mărgineşte la miazănoapte Ţara Bârsei[12] şi Bârsa[13], ce se varsă în Olt, aproape sub Feldioara, curg prin acest câmp roditor, cultivat cu o hărnicie care, din ţări îndepărtate, pare aici de parcă ar fi vrăjită. Această sârguinţă constă însă mai mult din simpla rigurozitate a lucrărilor obişnuite a ogorului decât în cultivarea <unor> soiuri mai bune[14] de cereale şi nutreţ. În întreaga Transilvanie, cartofii sunt cultivaţi în mică măsură şi nici nu există pricepere în cultivarea lor [...].

Cele mai multe colonii de germani din Ungaria se ocupă, atât de mult şi cu aşa mare profit, de această plantă, atât de folositoare, datorită faptului că ei au emigrat din patria lor în Ungaria pe când cultivarea cartofilor era deja cunoscută în Germania şi, în mare măsură[15] practicată. De altfel, cultivarea cartofilor este întâlnită, în Ungaria, mai mult la cei mai noi colonişti, la aşa-numiţii şvabi, decât la cei mai vechi [...].

---

[4] *Sagen*

[5] *Vom fernren Erwerb.*

[6] *Gebaut.*

[7] *Berechnet*

[8] *Bekuemlichkeit*

[9] *Harom Szék*

[10] *Zeidner Gebirge.*

[11] *Die Alt.*

[12] *Burzenland.*

[13] *Die Burz.*

[14] *Vorteilhafter.*

[15] *Starck*

www.dacoromanica.ro

Celelalte rădăcinoase şi plante cu tuberculi sunt plantate în Transilvania de asemenea pentru <folosirea lor> la bucătărie, iar culturile de trifoi alături de ale altor furaje se întâlnesc foarte rar, de aceea plângerile // faţă de lipsa de păşuni şi p. 31
furaje sunt atât de numeroase. Pământul este rar desţelenit, iar hrănirea <vitelor> în grajduri, pe timp de vară, nu este obişnuită. De altfel, nu este deloc la înălţime[16]. Ea este practicată, cel mai mult, în localităţile spre apus de Braşov, sub munţi, care au puţin pământ arabil, dar numeroase păşuni pe culmi[17] şi mănoase poieni în văi. Mijloacele de existenţă[18] ale locuitorilor din aceste localităţi constau din creşterea vitelor şi cărăuşie, pe care o practică, pe de o parte, prin toată Ungaria până la Viena, iar, pe de altă parte, în Turcia. Meşteşugurile şi nu agricultura constituie, de fapt, domeniul activităţii productive săseşti[19], chiar dacă, cu aceeaşi sârguinţă cu care practică pe acestea, cultivă şi ogoarele.

Aici, între Feldioara şi Braşov[20], am întâlnit prima şosea din Transilvania, din păcate tocmai calea scurtă <parcursă> lasă de dorit. Din această parte, Braşovul nu poate fi văzut de departe, cu excepţia castelului[21], construit pe munte şi a ultimelor case ale suburbiei ce se întinde printre dealuri. Foarte îmbucurătoare pentru mine a fost, la ora târzie la care am sosit, când în alte oraşe ale Transilvaniei domneşte deja o linişte mortală[22], întâlnirea aici, în piaţă şi pe uliţe, a unei forfote de oameni ocupaţi ce-mi aminteşte de o capitală.

În dimineaţa următoare m-am grăbit <să văd> oraşul şi împrejurimile[23]. Oraşul din interiorul cetăţii[24] nu este luxos[25], dar temeinic construit. Clădiri deosebit de luxoase sau având o arhitectură spaţioasă // nu sunt întâlnite aici. Marea p 32
biserică luterană, un, monument care prin îndrăzneala surprinzătoare a stilului gotic, este cea mai deosebită clădire[26]. Casa negustorilor[27], care se află în marea piaţă, este tipică acestui oraş, prin deosebita ei organizare pentru confortul

---

[16] *Ist nicht üblich.*

[17] *Auf den Gebirgen.*

[18] *Die Nahrungszweige.*

[19] *Sächsischer Betriebsamkeit*

[20] *Kronstadt.* Municipiu, jud Braşov.

[21] *Castell*

[22] *Todesstille.*

[23] *Die umliegende Gegend.*

[24] *Die innere Stadt*

[25] *Prächtig.*

[26] Biserica Neagră, construită în mai multe etape între anii 1385 şi 1477, a devenit catedrală luterană după răspândirea printre saşi a reformei, în prima parte a secolului al XVI-lea.

[27] Casa Hirscher, clădită în anul 1545, după modelul vechilor hale de mărfuri, specifice Europei Occidentale

www.dacoromanica.ro

meşteşugarilor. A fost construită de o persoană particulară; fiecare breaslă îşi are propriul ei compartiment, unde, vinerea, ziua târgului săptămânal, îşi poate expune, spre vânzare, mărfurile ei. Biblioteca colegiului evanghelic mai conţine acum doar resturi triste ale bogatei colecţii de cărţi din trecut, care deţinea atunci unele comori salvate ale regelui Matthias[28] * Ea s-a prăpădit datorită unui incendiu nefericit din ultimul sfert al secolului al XVII-lea. Suburbiile sunt destul de întinse, pârâul care curge prin oraş şi prin uliţele principale ale acestuia nu este captat în canale, ci le inundă, iar acesta le dă un aspect de necurăţenie.

Poziţia Braşovului şi a împrejurimilor sale este pitorească şi frumoasă[29]. La sud de oraş sunt munţi de o înălţime impunătoare care par a-l domina cumplit şi al căror aspect aspru este la fel de frumos ca şi felul în care se pierd, unul de altul, în
p 33 văi romantice. Ei dau[30] o mare bogăţie de plante[31] // încât sunt foarte interesanţi pentru un botanist. Spre vest şi nord sunt mai multe dealuri impunătoare ce înconjoară oraşul, suburbiile întinzându-se printre ele, şi care oferă, ici şi colo. o largă[32] privelişte spre câmpia roditoare de pe Olt. Braşovul este deschis[33] numai spre nord-est şi priveliştea frumoasă[34] a Ţării Bârsei[35] şi a <ţinutului> Trei Scaune[36] contrastează frumos cu cea a munţilor din sud. Braşovul apare, celui care soseşte, cel mai frumos din această parte. Cu toate că şi acea zi a fost atât de frumoasă, teribila ceaţă de toamnă a împiedicat vederea munţilor înalţi, a căilor şi câmpiilor îndepărtate. Timpul scurt al opririi mele <în oraş> nu mi-a îngăduit să fac plimbări mai lungi în această fermecătoare regiune muntoasă. care. din diverse puncte de vedere, nu poate fi decât deosebit de interesantă Braşovul prezintă cel mai mare interes[37] pentru fiecare ungur, pentru fiecare călător prin Transilvania, datorită animatei sale activităţi productive şi a întinsului său negoţ. Aici, la extremitatea răsăriteană a Europei civilizate[38] (sic) se află un oraş cu mai mult de 20 000 de

---

[28] Matia Corvin, rege al Ungariei (1458–1490).

* Nota autorului: „Nu cred să fi primit cărţi din biblioteca Corvin. Reichersdorf, un martor oarecum contemporan, spune despre Braşov, în a sa *Chorographie Transilvaniae* Studiis liberalibus prae- ceteris hoc tempore clara estque ibi *nuper constructa* bibliotehca, qua nulla in Pannonia *post* dissipatam Budensem Matthiae Corvini bibliothecam, cultior usquam fuit".

[29] *Malerisch schön.*

[30] *Bringen.*

[31] *Pfkanzengeschlechtern.*

[32] *Freie*

[33] *Liegt frei*

[34] *Die heitere Aussicht.*

[35] Vezi nota 12.

[36] Vezi nota 9.

[37] *Am interessantesten ist*

[38] *Cultivirten Europas.*

www.dacoromanica.ro

locuitori, din care 4/5 sunt meşteşugari şi negustori, a căror mare hărnicie le procură un venit anual de 5 000 000 fl. Toţi meşteşugarii sunt împărţiţi în bresle, în care, conform legii[39] săseşti, nu sunt primiţi decât saşii // Un registru al breslelor, cu p 39
câştigul lor aproximativ, va servi să confirme cele menţionate mai sus <în privinţa> circulaţiei <mărfurilor> aici. Celor 43 de bresle aparţin, după cum urmează:

13	strungari în fildeş şi os[40]	câştigul lor	fl. cr
7	gentari şi pantofari	2 400	_
42	dogari şi producători de veselă din lemn[41]	15 600	
6	legători de cărţi	3 663-	
54	strungari în lemn	33 737	40
13	boiangii şi o manufactură[42] ·	98 82826	
7	aurari şi argintari	8 658	_
20	pălărieri	37 004	_
10	tinichigii	5 810	_
12	producători de nasturi tricotaţi[43] şi ceaprazari	7 446	40
13	pieptănari	6 044	_
41	cojocari şi blănari	10 1650	_
16	arămari	26 885	50
142	pânzari	127 506	20
8	cuţitari	3 956	_
11	producători de mărunţişuri şi găitane[44]	4 060	_
38	tăbăcari şi pielari	100 558	20
38	postăvari	54 639	40
40	curelari şi şelari	66 446	40
10	producători de teci (de sabie)[45]	6 636	_
34	lăcătuşi	25 933	40
16	fierari	26 600	_

* Nota autorului: „La ultimul recensământ Braşovul a avut 20 000 de locuitori De atunci populatia a crescut simţitor atât pe cale naturală, cât şi prin cei veniţi din afară, atraşi de uşurinţa câştigului pe care o oferă marea industrie Majoritatea servitorilor sunt unguri sau secui, pe când saşii se ocupă, în cea mai mare măsură, cu meşteşugurile.

[39] *Der sachssischen Verfassung*

[40] *Beindrechsler*

[41] *Holzgeschirrmacher*

[42] *Eine Fabrik*

[43] *Knopfstricker.*

[44] *Posamentirer u Bortenmacher.*

[45] *Scheidenmache r*

www.dacoromanica.ro

68	croitori unguri și germani[46]	34 540	_
122	cizmari	22 7800	_
14	săpunari	102 220	40
58	funieri	51 705	_
3	împletitori	2 400	_
62	tâmplari	57 000	_
30	olari	9 000	_
36	postăvari	75 000	30
68	producători de postavuri țărănești și țesători de lână	200 000	_
26	rotari	18 750	_
5	spoitori de tingiri[47]	4 566	_
42	brutari de pâine neagră	55 260	54
12	brutari de pâine albă	14 666	30
56	măcelari	266 000	_
12	morari de uruială	11 600	_
18	morari de făină	3 600	_
11	felceri	3 500	_
5	producători de foarfeci pentru tuns postavul[48]	1 200	_
30	zidari	8 300	_
42	dulgheri	10 000	_
14	cărămidari	28 000	_
	Total	1 984 22150	

Meșteșugari neorganizați în bresle[49] sunt: 620 de plăpumari[50] și ceaprazari români,

venitul lor	182 000
7 ciurari	380
102 producători de cuie[51]	16 200
Total	2 182 801,50

[46] *Schneider, ung u deutsche*. S-ar putea să fi fost croitori de haine unguresti și nemțești, odată ce ungurii nu erau primiți în breslele sașilor brașoveni.

[47] *Zinngiesser*

[48] *Tuchscheerer*

[49] *Unzünftige Handwerker.*

[50] *Holzenmacher*

[51] *Nägelschmiede*

www.dacoromanica.ro

La aceasta se mai adaugă zărăfia <în valoare> de 2 000 000 fl., care este întreprinsă cu toate felurile de monede şi cu cele mai extinse relaţii. Dacă se mai adaugă şi restul comerţului, atunci suma circulaţiei <băneşti> depăşeşte 5 milioane.

Cea mai mare parte a comerţului, adică 3, se face cu Ţara Românească, mergând într-acolo toate produsele industriei de aici. O parte din ele este trimisă[52], prin Moldova, la Constantinopol şi până la Cairo. În sfârşit o parte a produselor meşteşugăreşti[53] de aici sunt vândute în Transilvania, Ungaria, chiar şi în Germania; printre acestea sunt, în special, pânza albastră pe care romàncele din Transilvania şi Ungaria o folosesc cel mai des pentru îmbrăcăminte // ploscile[54], p 36
basmalele ţărăneşti, dar, mai ales, păturile care sunt deosebit de bune. O dată a fost pusă la cale o afacere cu pături chiar pentru America, dar, din motive necunoscute, nu s-a <mai> încheiat.

Mare este, pe această cale, folosul unui astfel de spirit de afaceri pentru Braşov, dar <care> oferă foloase uimitoare şi ţinutului din jur, căci, în afara faptului că agricultorul din împrejurimi îşi poate vinde produsele într-un oraş unde consumul este atât de mare (la târgul săptămânal se vând până la 200 de merţe[55] de grâu, unitate de măsură ardelenească), ţesutul bumbacului, a lânii, a cânepii şi a inului este o ramură foarte rentabilă a producţiei pentru întregul ţinut. Apoi, într-un asemenea oraş negustoresc, există suficiente posibilităţi de câştig prin muncă de zilier şi cărăuşie.

Această animată activitate şi extinderea comerţului braşovean a început, în special, din 1769[56]. Sârguinţa şi productia meşteşugărescă le-au adus saşii cu ei, din Flandra, patria lor, şi s-au ocupat cu artizanatul şi meşteşugăritul din vremea celei mai vechi aşezări <a lor în Transilvania>, în primul sfert al secolului al XIII-lea[57]; ceea ce le-a adus o considerabilă bunăstare, mai ales datorită faptului că erau înconjuraţi de vecini lipsiţi, în mare măsură, de artizani şi meşteşugari. Totuşi, numeroasele războaie contra turcilor le-au fost, la început, foarte stânjenitoare industriei lor[58]. Dar mai mult decât acestea i-a apăsat invidia vecinilor lor unguri şi secui, în vremea în care Transilvania era stăpânită de principi indigeni. La acestea

---

[52] *Gehet.*

[53] *Artefacten.*

[54] *Hölzerne Flaschen.*

[55] *Metzen.* Veche unitate de măsură a capacităţii pentru produse uscate, de o mărime foarte diferită. În Prusia o merţă era echivalentul a 3,435 l, iar în Austria valora 61,487 l. În Transilvania se folosea, la sfârşitul secolului al XVIII-lea merţa de Kosicé, ce reprezenta 32,2 l: vezi N. Stoicescu, *Cum măsurau strămoşii*, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică, 1971, p. 200.

[56] Datorită măsurilor luate în Transilvania pentru lărgirea dreptului de exercitare a meseriilor

[57] Primele colonizări cu saşi au avut loc la mijlocul secolului al XII-lea: *Din istoria Transilvaniei*, ed. II, vol. I, Bucureşti, Edit. Academiei, 1961, p 111

[58] *Industrie*; în sensul de meşteşuguri.

www.dacoromanica.ro

s-a mai adăugat permanenta carantină[59]; ea împiedica pe sărmanul meşteşugar sas, în plus neprotejat, să facă negoţ în Turcia.

Apoi negustorii de acolo cunoşteau puţin Braşovul şi felul de a-şi procura,
p 37 nemijlocit, mărfuri de aici; // altminteri, meşteşugarii de aici ar fi dus ei înşişi mărfurile lor în Turcia, spre vânzare. De altfel, nu le stăteau puţin piedici în cale, ca să circule ei înşişi[60]. De aceea ei s-au folosit de sârbi[61], drept intermediari; aceştia s-au aşezat apoi, în număr mare, în afara oraşului, pe dealurile vestice (căci potrivit privilegiilor saşilor[62], străinii nu aveau voie să se stabilească în oraş), întemeind suburbia de sus[63], care în ziua de azi se numeşte Şcheii Braşovului[64]. Ei exploatau pe meşteşugarul de aici, atât la cumpărarea articolelor sale, cât şi la vânzarea materiilor prime, lână, bumbac, coloranţi etc. Ei ,au prezentat totuşi avantajul de a fi întreţinut, într-o anumită măsură, circulaţia <mărfurilor>, care, fără aceştia, s-ar fi oprit[65] poate de tot. De asemenea, datorită aşezării , Braşovul şi-a mărit simţitor populaţia.

Din cauza acestor multiple constrângeri, negoţul şi producţia meşteşugărească au continuat doar cu greutate[66]. Dar <odată> cu anul 1769 a început o epocă fericită pentru acestea. Atunci a izbucnit, de fapt, primul război între Rusia şi Poartă[67], în timp ce mulţi negustori din Moldova şi Ţara Românească s-au refugiat aici, pentru propria lor siguranţă. Deoarece prin aceşti fugari, Braşovul a devenit, în acelaşi timp, centrul de unde pornea întregul negoţ spre Turcia şi <către> o parte a Asiei, această localitate egala, datorită amploarei şi diversităţii comerţului, primele oraşe comerciale ale Europei. După sfârşitul războiului a existat temerea de a fi reintroduse îngrădirile din trecut ale producţiei meşteşugăreşti; totuşi rezultatul a fost neaşteptat de fericit. Chiar dacă, după încheierea păcii[68], numărul străinilor a scăzut, negoţul s-a diminuat doar în mică măsură; se consideră că avuţia Braşovului
p 38 ar fi atins din epoca amintită, mai sus // un grad de şapte ori mai mare. În timpul

---

[59] *Contumaz*

[60] *Den Verkehr persönlich zu betreiben*

[61] *Raitzen*. Se referă de fapt la populaţia din Şcheii Braşovului, actual cartier al municpiului Braşov, vezi nota 61 şi lucrare citată a lui St. Stinghie.

[62] *Nach den sächsischen Freiheiten.*

[63] *Die obere Vorstadt.*

[64] *Bolgarszek* Cu privire la Şcheii Braşovului, actual cartier al municipiului Braşov, vezi nota 61 şi lucrarea citată a lui St. Stinghie.

[65] *Erlöschen ware*

[66] *Kummerlich.*

[67] Referire la campania din timpul războiului ruso–turc din 1768–1774, dar care nu a fost primul din seria conflictelor armate între Rusia şi Imperiul Otoman.

[68] Pacea de la Kuciuk-Kainargi din 10/21 iulie 1774

www.dacoromanica.ro

şederii lor, negustorii turci au cunoscut mai bine pe producătorii[69] de aici şi au înţeles avantajul comerţului[70] nemijlocit. De atunci, ei înşişi vin întotdeauna (mai ales deoarece, curând, carantina din trecut fusese limitată doar la perioada de ciumă[71]) şi aşteaptă mărfurile patrusprezece zile şi mai mult, deoarece meşteşugarul de aici nu are niciodată marfa[72] disponibilă, datorită marelui debuşeu.

Chiar şi şederea mai îndelungată a numeroşilor negustori străini a contribuit, de asemenea[73], printr-un consum mai mare, la buna stare de aici; ca atare, nu ar fi dorit, după cum au propus unii să se depoziteze, produse de aici în Ţara Românească; ar trebui atunci să se găsească <mijlocul> prin care eventualul preţ mai ridicat al mărfurilor să depăşească avantajul pe care îl aduce şederea frecventă a străinilor aici. [...] Înţeleptei griji a împăratului Iosif[74] pentru înviorarea industriei p. 71
şi oraşelor sale îi sunt datoare şi meşteşugurile de aici[75], în special breslele ţesătorilor de postav şi pânzeturi, <cât> şi a boiangiilor, care, chiar şi în <vremea> prosperului comerţ al Braşovului, au rămas în urmă fiind aproape de ruină. Pânza albastră, de care aveau cel mai mult nevoie româncele din Ungaria şi Transilvania, venea toată din Turcia deoarece numai acolo se cunoştea arta de a fi astfel vopsită. De asemenea, producătorii localnici de postav nu puteau face faţă concurenţei celor din Ţara Românească, căci aceia aveau înclinaţia şi obişnuinţa clienţilor de partea lor, cât şi un preţ mai scăzut al lânii, căci producătorii noştri de postav, datorită producţiei indigene de lână, mai scăzută, trebuiau să o comande din Turcia. Împăratul Iosif a interzis importul celor două amintite articole, încât nevoia şi căutarea câştigului, cele două stimulente ale oricărei industrii, au adus curând aici
// arta vopsitului în albastru şi ţesătorii au ajuns, după scurt timp, să facă mari p. 72
expedieri în Turcia, iar breslele ţesătorilor de pânză, a boiangiilor, a producătorilor de postav gros şi fin sunt în prezent[76], după cum rezultă şi din tabelul de mai sus, printre cele mai puternice şi prospere. Arta vopsirii în roşu stacojiu a aţei şi a lucrurilor din bumbac a fost adusă din Turcia de doi sârbi[77] şi, deoarece nu aveau voie să-şi exercite îndeletnicirea lor în Braşov, au înfiinţat în Hăghig[78] două manufacturi, dintre care una prelucrează 60–70 chintale, iar cealaltă 160–190.

---

[69] *Fabrikanten.*

[70] *Verkehrs*

[71] *Zur Pestzeit*

[72] *Arbeit*

[73] *Wieder*

[74] Iosif al II-lea, împărat romano-german (1780–1790).

[75] *Die hiesige Industrie.*

[76] *Jetzt.*

[77] Cu privire la aşa-numiţii sârbi, vezi nota 61.

[78] Vezi nota 2.

www.dacoromanica.ro

Acum <şi> unii saşi şi-au însuşit acest meşteşug[79] şı aşteaptă doar anumite protecţii de care au nevoie, datorită cheltuielilor mari <necesare> începutului unei asemenea întreprinderi pentru a fonda şi aici o boiangerie pentru <vopsirea> în roşu a <postavului>.

Spre marele avantaj al meşteşugarilor de aici ar fi suficient dacă, cel puţin, breslele principale ar fi organizate după tipul manufacturilor[80]; căci reunirea meşteşugarilor individuali într-o adevărată manufactură[81] ar fi incontestabil dăunătoare bunăstării generale <şi> în avantajul celor individuali. Dacă s-ar găsi[82] o organizare, încât cumpărarea de materii prime şi vânzarea produselor finite s-ar face sub supraveghere superioară, <aceasta> ar fi pentru meşteşugarii de aici cu mult mai avantajoasă, în special pentru cei mai săraci. Deoarece meşteşugarul individual nu poate niciodată să-şi procure materie primă din Turcia, în cantităţi mari şi nemijlocit, ei trebuie să o cumpere, la a doau mână, de la *sârbi*[83], în cantităţi mai mici şi, din aceste motive, mai scump. În afară de aceasta, <meşteşugarul> mai sărac are, rareori, disponibili atâţia bani încât să poată plăti, de îndată, peşin materialul necesar, deoarece vânzătorul[84] pune de obicei condiţia <pe lângă cea de>
p 73 plată a impozitului, câtuşi de puţin mică, // ca meşteşugarul să-i vândă marfa produsă[85] la un preţ mai scăzut. Deoarece, la o vânzare individuală, fiecare renunţă la produsele sale, chiar şi la un preţ mai redus, din cauza unui rapid debuşeu, aceştia coboară ei înşişi preţul de vânzare. Dacă cumpărarea materiei prime şi vânzarea produselor fabricate s-ar face sub o conducere comună, atunci aceste împrejurări vitrege ar fi îngrădite pentru toţi; şi, datorită faptului că atât cumpărarea, cât şi vânzarea se face în mare[86], este de încercat şi cu întreprinderi mai mari. S-au şi făcut mai multe propuneri pentru o organizare asemănătoare; dar reunirea deloc uşoară a atât de multor oameni şi, mai ales, egosimul mărginit al unor meşteşugari mai de vază[87], care, la câştigul lor crescând, preferă să lase să se ruineze[88] concetăţeanul mai sărac decât <să accepte> o asemenea organizare ce ar prilejui un avantaj relativ mai mare, în special, pentru această clasă mai săracă, nu permit să se

---

[79] *Diese Kunst.*

[80] *Fabrikmassig.*

[81] *Fabrik*

[82] *Getroffen würde.*

[83] *Raitzen.* Cu privire la acest termen, prin care este înţeleasă populaţia românească din Şcheii Braşovului, vezi nota 61.

[84] *Der Krämer*

[85] *Die verfertigte Arbeit*

[86] *Im Grossen*

[87] *Mächtigern.*

[88] *Zu grunde gehen.*

www.dacoromanica.ro

ajungă la <această> situație. Astfel negustorii *sârbi*[89] își mențin și acum o influență, câtuși de puțin mică, asupra produselor meșteșugărești de aici.

Comerțul de aici s-ar înviora, în general, dacă s-ar permite ca fiecare marfă străină, al cărei import este încărcat cu mari taxe vamale[90], de ex.: cafea, zahăr, stofe străine, să fie declarate imediat ca <mărfuri de> tranzit, rambursându-se[91] surplusul taxei de import. Negustorii turci, care au nevoie de mari cantități din aceste mărfuri, ar prefera atunci să le procure de aici decât din Polonia, cu mult mai îndepărtată [...].

[...] În afară de aceasta, ei ar cumpăra, pe lângă aceste mărfuri principale[92], și p 74
altele, de proveniență indigenă[93], pe care le obțin acum, împreună cu celelalte, din țări străine. Rambursarea excedentului taxei de import nu ar prejudicia venitul vistieriei[94], căci creșterea enormă, în timp, a taxelor de tranzit nu ar înlocui doar această pierdere, ci ar mări mult și veniturile.

Aici, ca și în Ungaria de sud-est, *sârbii*[95] și grecii și-au atras cea mai mare parte a comerțului, ce se datorează nu atât stăruințelor lor mai mari (care este totuși proprie germanilor), ci, în mai mare măsură, strânsei legături dintre coreligionari. Prin această legătură strânsă, fiecare, ce este cunoscut printre ei doar în mică măsură pentru sârguința și priceperea sa de negustor[96], poate obține avansuri în bani, adesea în condiții foarte avantajoase. Cea mai mare parte a comerțului de boi spre Viena este practicată de greci și *sârbi*[97], care îi cresc pe pustele arendate, de pe ambele părți ale Tisei, în Ungaria inferioară. Ei au astfel, întotdeauna, titluri de creanță sau polițe din partea asociației măcelarilor vienezi, care, sunt scadente, câteodată, de-abia în câteva luni, dar acceptate la Viena datorită garanției <lor>, respectiv pentru plata lor în numerar. Ca atare, dacă cineva are asemenea polițe, el nu trebuie, de obicei, să plătească dobânzi până la scadență, dar poate, în acest timp, să le speculeze și, în consecință, să câștige dobânzile. Dacă o asemenea speculație eșuează[98], atunci el se îngrijește, datorită strânselor sale relații, ca prietenii săi să fie feriți // și întotdeauna cei care pierd sunt negustorii străini; și nu este un caz rar. p 75
În acest fel, <prin> strânsele lor legături[99] își procură reciproc credite și o ușoară

---

[89] Vezi nota 83.

[90] *Mit grossen Zöllen*

[91] *Zuruckbezahlen.*

[92] *Haupt Waren Artikel*

[93] *Inlandischer Produktion*

[94] *Aerariums*

[95] Vezi nota 83.

[96] *Kaufmannischen Kenntnisse.*

[97] Vezi nota 83.

[98] *Schlächt geht*

[99] *Enge Verbindung*

www.dacoromanica.ro

circulaţie a banilor. Un alt avantaj al legăturii lor strânse este acela de a putea tranzacţiona cumpărări avantajoase, prin prietenii pe care îi au în Ţara Românească, Braşov, Pesta, Viena, până <şi> în Leipzig, cu atât mai mult cu cât, datorită uşurinţei cu care obţin bani, în numerar, pot fi plătiţi peşin, de cele mai multe ori. De aceste avantaje mai ales obţinerea cu uşurinţă a banilor, este lipsit aici oricare alt cetăţean, căci, în afara lipsei de credit – principalul motiv fiind, de cele mai multe ori, modalitatea costisitoare şi de lungă durată a proceselor – a mai fost şi înclinaţia marilor deţinători de bani, din Ungaria şi Transilvania, de a se îndrepta spre cumpărarea de bunuri imobiliare. Ei se mulţumeau, mai degrabă, cu micile dobânzi aduse de capitalul lor investit în bunuri imobile[100] , în loc de a-şi folosi banii în speculaţii comerciale, cu un profit mai mare, în care, dintr-o insuficientă cunoaştere, nu aveau încredere, le apreciau adesea în mică măsură sau chiar le desconsiderau. Însăşi organizarea de la noi, în care întreaga pondere politică[101] este de partea proprietarilor funciari, având cea mai mare influenţă asupra desfăşurării afacerilor publice – fireşte, în raport cu proprietăţile lor –, în timp ce simplii deţinători de capital[102] au o mică sau nici o influenţă, constituie un motiv important al străduinţei, în Ungaria şi Transilvania, după achiziţionarea sau extinderea proprietăţii imobiliare, prin punerea pe plan secundar a comerţului şi a speculaţiilor industriale[103]. Pierderile pe care unii le suferă în afacerile lor comerciale – fiind excluse posibilele accidente, datorită lipsei de cunoştinţe şi experienţă în comerţ –,
p 76 precum şi necesitatea acelora //, pe care trebuiau să se bizuie, au constituit cauza principală <care> a dat multora un exemplu grăitor[104] şi este încă, pentru mulţi mărginiţi <în vederi>, un argument pentru tăgăduirea posibilităţii reuşitei tuturor întreprinderilor comerciale [...]. Chiar şi sasul mai bogat imită pe nobilul ungur şi foloseşte banii săi, mai degrabă la cumpărarea de pământ decât să susţină, cu aceştia, industria şi comerţul, deşi acestea două sunt principalele considerente ce fac, respectivele colonii germane utile şi preţioase ţinutului pe care l-au ocupat.

Marele trafic comercial din Braşov prezentat până acuma <şi> care nu este practicat, ca în majoritatea oraşelor comerciale, de o singură categorie[105] de locuitori, ci de aproape întreaga masă a acestora defineşte totodată şi caracterul cetăţeanului <de aici>. El este şi harnic, econom[106], cumpătat şi, la o avere mijlocie, înstărit, fără a fi bogat. Căci, datorită modalităţii câştigului de aici, bazat pe sârguinţă meşteşugărească, mai mult pe hărnicie personală, decât pe relaţii

100 *Eigenthum*

101 *Gewicht*

102 *Blosse Geldeigenthümer*

103 *Hintergrund*

104 *Ein warenendes Beispiel*

105 *Classe.*

106 *Häussing*

www.dacoromanica.ro

comerciale combinate, ca la mari întreprinderi comerciale şi fabrici, beneficiul este împărţit la mai mulţi şi la nici unul nu se strânge[107] o avere peste măsură. O avere de 50 000 fl. este, în Braşov, o raritate, dar destul de răspândită este cea de 10–20 000 fl. De aceea nu este posibil nici luxul, cel puţin unul întins. Artele frumoase se dezvoltă doar cu economie. <Faptul> că aici nu sunt clădiri ieşite din comun a fost deja amintit[108] mai sus, tablouri şi statui deosebite nu am văzut aici[109]; cu toate că Braşovul // este cel mai populat şi mai bogat, în bani, oraş din p. 77
Transilvania, nu poate să existe nici o trupă teatrală, pe când Clujul[110] şi Sibiul[111] au <câte> una; acela, una ungurească <şi> acesta <din urmă>, una germană. Uneori degenerează acest spirit ager câştigului în lăcomie nejustificată. Când, <datorită> ultimelor agitaţii din Ţara Românească*, cei mai mulţi boieri s-au refugiat mai ales aici, <fiind> cea mai apropiată localitate, proprietarii de case[112] au profitat de rara ocazie de a se face utili, în loc să se împace cu stricta echitate şi iubirea aproapelui, şi au ridicat excesiv preţurile la toate lucrurile. Refugiaţii au trebuit astfel să plătească, pentru o cameră, <chiar> şi un ducat pe zi. Benkö[113] se plânge că şi în timpurile trecute, când frământările[114] obligau pe grofii unguri şi pe nobili să caute adăpost, în cetăţile lor întărite[115], pentru familiile şi averea lor, au trebuit să plătească excesiv <de mult> Totuşi cine nu va trece cu vederea plăcerea nelimitată a averii acestor oameni care folosesc cele mai nobile mijloace pentru a câştiga, anume hărnicia şi economia? Năzuinţa lor spre bună stare şi creşterea slabă a populaţiei, oricum mai mică decât la români*** // le-a p 78
atras învinuirea, în Transilvania, că folosesc doctorii care să facă sterile soţiile lor, după

---

107 *Häuset*

108 *Gesagt.*

109 *Bekam ich hier nicht zu sehen*

110 *Klausenburg* Municipiu, jud Cluj

* Este vorba de evenimentele din primăvara şi vara lui 1802 prilejuite de invazia cetelor lui Pazvan-Oglu în Ţara Românească

111 *Hermannstadt.* Municipiu, jud Sibiu

112 *Die Haushaber*

113 Jozsef Benkö (1740–1814), autor a mai multor cărţi, printre care şi *Transsilvania sive Magnus Transsilvaniae Principatus*, Wien, 1778

114 *Unruchen.*

115 *Gemauerten Burgen*

** Nota autorului Ditescunt domibus suis in hospitia magnatum nobiliumque pro conservatione familiarum carissimo pretio elocatis Benkö, Transil Pars I, pag 579.

***Nota autorului· Creşterea populaţiei românilor este atât de exagerat de mare faţă de cea a secuilor, ungurilor şi saşilor, încât acolo unde românul vine în contact cu aceştia curând le ia locul (verdrängt). Sărăcia extremă are aici aceleaşi urmări [...] Situaţia lor nenorocită i-a obişnuit să-şi limiteze dorinţele şi nevoile lor la condiţiile necesare subzistenţei umane; şi aceasta şi-o poate procura de obicei fiecare om în orice situaţie. El se gândeşte de altfel puţin la situaţia sa şi a copiilor săi şi urmează orb instinctele sale a căror satisfacere constituie (*ist*) singura plăcere permisă a vieţii şi care dă ocazia, în mai mare măsură decât în altă parte (n n *als sonst*), la înghesuirea multora în colibele lor mici.

www.dacoromanica.ro

ce au deja doi copii. Totuşi întreaga bănuială s-a dovedit nefondată, chiar <şi> la cercetarea justiţiei. Totuşi este adevărat că, în câteva localităţi, există[116] prejudecata că ar fi necuviincios dacă o tânără pereche căsătorıtă ar face copii în prımii ani ai căsniciei lor.

Ocupaţia preferată a braşovenilor şi, în general, a saşilor este grădinăritul, în special cultivarea <pomilor> fructiferi şi a florilor. Aproape fiecare cetăţean are aici o grădină. În aceste grădini se găsesc, în număr destul de mare, varietăţi de flori dintre cele mai selecţionate, iar dealurile, care înconjoară oraşul la vest şi nord sunt pline, până pe vârfurile lor, de livezi, ce dau multe şi minunate fructe. Cu câţiva ani în urmă, braşovenii ar fi încasat pe cireşe, care sunt aici fructele cele mai numeroase şi renumite, până la 50 000 fl. anual, dar, de atunci[117], omizile au distrus mult[118] pomii. Afirmaţia de mai sus poate fi, întrucâtva, exagerată; dar numeroasele grădini bine îngrijite pot totuşi produce o abundenţă de fructe care este în stare să aducă proprietarilor un profit câtuşi de puţin mic.

Fiecare om, prin faptele sale aparent neînsemnate, chiar şi prin felul său de a se distra, îşi trădează caracterul [...].

[...] În această privinţă înclinaţia saşilor pentru grădinărit, în special pentru cultıvarea florilor, îmi pare a fi semnificativă; căci apreciez pe omul ce preferă distracţia liniştită, pe lângă casă[119] şi chiar legată de o îndeletnicire de care se bucură în cercul familiei sale [...]. În afară de acestea, calitatea fructelor şi zarzavaturilor înnobilate reprezintă[120] deja mai mult decât o necesitate; varietăţile înfrumuseţate de flori constituie[121] deja un rafinament şi lux, dezvăluınd o minte instruită şi bună stare.

Dacă sârguinţa, meşteşugurile[122] şi buna stare sunt comune tuturor saşilor dın Transilvania, braşoveanul are faţă de unii dintre conaţionalii săi calitatea unui mare spirit cazanier <şi> unui mai mare spirit de iniţiativă[123]. De exemplu, oprirea mai îndelungată <în Sibiu> a guvernatorului a făcut mai cunoscute obiceiurile din lume[124] şi l-a îndepărtat <pe sas> de felul său simplu <de a fi>. De aceea a fost atras să-şi folosească banii în construcţia de case, care, acum , nu mai aduc venit. De aceea în Sibiu, există deja o împărţire inegală a averii şi o mai redusă bună stare generală, în schimb unii *particulari* sunt foarte bogaţi.

---

116 *Herrscht.*

117 *Seit der Zeit.*

118 *Stark.*

119 *Häusliche.*

120 *Sind*

121 *Sind.*

122 *Industrie.*

123 *Betriebsamkeit.*

124 *Welt Sitte.*

www.dacoromanica.ro

Locuitorii din Sebeş[125] şi Orăştie[126] şi-au păstrat simplitatea străveche a obiceiurilor lor, dar agricultura, pe care o practică exclusiv şi cu hărnicie, dar – după cum am observat de la un bun început – nu cu profit, nu le aduce buna stare a braşovenilor, datorită meşteşugurilor şi negoţului.

Ai un sentiment plăcut şi înălţător, când ai de-a face cu oameni care duc o viaţă cinstită, independentă şi plină de satisfacţii [...].

[...] Acest sentiment l-am avut[127] <din plin> în scurtul popas, de o zi şi p 80
jumătate, pe care l-am petrecut cu plăcere[128] aici. Scopul mai îndepărtat al călătoriei mele m-a obligat s-o continui, spre Sibiu, în după amiaza de 18 octombrie.

125 *Muhlenbach*. Sat, comuna Hârseni, jud. Braşov.

126 *Szaszvaros*. Oraş, jud Hunedoara

127 *Genuss*

128 *Angenehm*

www.dacoromanica.ro

JOSEPH ROHRER

(1769–1828)

Joseph Rohrer, statistician de formaţie, s-a născut la Viena, în anul 1769. După terminarea studiilor în oraşul său natal, el a intrat în administraţia austriacă, mai întâi în calitate de contabil Transferat apoi în poliţie, Josef Rohrer a ajuns, în anul 1800, comisar la Lemberg (Lvov), post pe care l-a deţinut până în anul 1808, când a fost angajat profesor de statistică la Institutul de învăţământ superior din acelaşi oraş Scurtă vreme el a activat, în aceeaşi calitate de profesor, la Olmütz, revenind apoi la institutul din Lemberg: pensionat în anul 1822, Joseph Rohrer s-a reîntors la Viena şi a încetat din viaţă la 21 septembrie 1828.

Joseph Rohrer a scris, de-a lungul vieţii sale, o seamă de lucrări şi studii de specialitate, unele dintre acestea din urmă apărute şi în reviste de profil: *Das neuste Gemalde von Vien* (Wien, 1797), *Abriss der westlichen Provinzen des österreichischen Staates* (Wien, 1804); *Versuch über die deutschen Bewohner der österreichischen Monarchie* (Wien, 1808); *Versuch über die judische Bewohner der osterreichischen Monarchie* (Wien, 1804); *Versuch über die die slavischen Bewohner* (Wien, 1804); *Statistik des österreichischen Kaiserthums* (Wien, 1827); *Über die Bewohner der Osterreichischen Monarchie*, în „Archiv für Geographie und Statistik", Heft 5/1804, *Über die Bevolkerung und Bewohnungen in Beziehung auf die vaterländische Industrie*, ebende; *Statistischen Skizze des Samborer Kreises im östlichen Galizien*, în „Vaterländische Blatter für den österreichischen Kaiserstaat", Bd. II, nr. 40; *Über sicht der Hutweiden im österreichischen Kaiserstaates*", ebenda, nr. 41, *Bruchstuck einer Reise in die Marmaroscher Gespannschaft*, 1809, în „Archiv für Geographie, Histoire, Staats – und Kriegskunst", 1810 În această ultimă publicaţie, autorul descrie. după cum rezultă şi din titlu, o călătorie efectuată de el, prin Maramureş, în anul 1809.

Joseph Rohrer, „acest vienez cult, capabil de a îndrepta pe Sulzer, în ce priveşte hotarele Bucovinei", dar cu „gusturi greu de satisfăcut", după cum l-a caracterizat Nicolae Iorga[1], întreprinsese, mai întâi (1802) o călătorie prin Bucovina, Moldova, Galiţia, Silezia şi Moravia, însemnându-şi impresiile, însoţite de numeroase comentarii, în 21 de scrisori, publicate, ulterior (1804), într-un volum intitulat *Bemerkungen auf einer Reise von der türkischen Gränze uber die Bukowina, durch Ost – und Westgelizien, Schlesien und Mähren nach Wien.* Din menţionatele scrisori, patru sunt consacrate descrierii Moldovei şi Bucovinei (Suceava 20 şi 21 noiembrie 1802, Siret 22 noiembrie 1802 şi Cernăuţi, 23 noiembrie 1802).

În cursul călătoriei sale, el a fost primit la Botoşani de boierul Vasile Balş, iar la Iaşi de agentul diplomatic austriac, Johann von Timoni, probabil şi de maiorul rus Malinotti. În capitala Moldovei, a vizitat, de asemenea, fosta reşedinţă a lui Alexandru Mavrocordat, unde avea să se stabilească noul domn Alexandru Moruzi.

Datorită relaţiilor sale personale, J. Rohrer a putut obţine o serie de informaţii referitoare la administrarea Moldovei, precum şi date statistice despre exportul unor mărfuri, precum lână, cânepă ş.a I s-a pus la dispoziţie până şi firmanul din 16 octombrie 1783, pentru sudiţii din Moldova, pe care îl reproduce, în traducere germană.

---

[1] N Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. III, ed. a II–a adăugită, Bucureşti, 1929, p. 35.

www.dacoromanica.ro

Însemnările lui J. Rohrer cuprind amănunte despre viaţa boierilor moldoveni, precum şi unele date cu privire la populaţia din Bucovina Sunt indicate localităţile cu populaţia românească din această provincie, aflată sub stăpânire austriacă, numărul satelor şi al familiilor de pe cuprinsul acestora Nu lipsesc aprecieri asupra caracterului românilor, subliniindu-se mai ales ospitalitatea, blândetea şi politeţea lor. Informaţiile cele mai preţioase se referă însă la situaţia economică a Bucovinei, îndeosebi la exploatarea pădurilor degradate de fabricarea potasei, la salinele de la Cacica şi Pleşa, la exploatările miniere de la Cârlibaba şi Iacobeni.

Deşi jurnalul de călătorie, sub formă epistolară, al lui J Rohrer conţine o seamă de aprecieri veridice asupra realităţilor economice, socio-politice, culturale şi etnografice din ţinuturile româneşti vizitate, observaţiile critice ale autorului nu sunt doar tributare unui alt model de viaţă, respectiv celui austriac, dar poartă totodată amprenta mentalităţii unui exponent al administraţiei şi birocraţiei imperiale habsburgice, ce se extindea, în acea vreme, şi asupra Bucovinei, spre deosebire de Moldova

Jurnalul de călătorie al lui Joseph Rohrer a fost rezumat de Scarlat Callimachi, în ziarul „Adevărul" (41, nr 13 772, 10 noiembrie 1928) şi comentat de Nicolae Iorga în *Istoria românilor prin călători*. reeditată sub îngrijirea lui Adrian Anghelescu, Bucureşti. Edit. Eminescu, 1981, p 435–436

Relatarea călătoriei prin Moldova şi Bucovina[1] p. 1

Suceava[2], 2 noiembrie 1802

Ultima noapte am mai dormit pe divanul unui boier moldovean, care a avut amabilitatea să pună pe arnăutul său, un bărbat înarmat cu pistoale şi cu un iatagan turcesc[3], de o înfăţişare înfiorătoare, dar, după cum pare, cu o inimă bună, să-mi pregătească pernele şi să-mi aducă o pătură. Cât de ciudat mi se va părea astăzi să găsesc în hanul unde poposesc iar pentru prima oară un pat obişnuit de lemn pe care e întins un sac de paie ... //. p. 2

În Moldova trebuia să călătoresc mereu încoace şi încolo cu boierii într-o caretă trasă de patru cai ...

Nu voiam să aţipesc ziua şi nu găseam nimic de citit după placul meu, căci acea „Bibliotheque des Romans", pe care am găsit-o la boierul din Botoşani[4], nu mi-a plăcut. Nu eram, potrivit vederilor mele, fericit. Oricât de bine m-a găzduit, după felul său, boierul Balş de acolo[5], deşi aveam multe motive să-l consider ca pe un bărbat ieşit din comun, faţă de ignoranţa generală a ţării // – acesta începuse, p 3
printre altele, să traducă în greceşte *Zair*, a lui Voltaire – deşi am fost copleşiţi de bunăvoinţa soţiei şi prietenei sale, n-am putut totuşi să nu mă gândesc că şi la noi

---

[1] Traducerea s-a făcut după lucrarea lui Joseph Rohrer, *Bemerkungen auf einer Reise von der türkischen Granze über die Bukovina durch Ost – und West – Galizien, Schlesien und Mahren nach Wien*, Wiena, 1804, p 1 şi urm.

[2] *Suczawa*

[3] *Turkischen Messer*

[4] *Botuschan*

[5] Vasile Balş

www.dacoromanica.ro

există oameni buni şi fără prejudecăţi. În locuinţa familiei Mavrocordat[6], am fost tratat ca un fiu al casei; niciodată nu voi uita această prietenie neinteresată, în cel mai înalt grad [...].

p 3-8 [Dorul de patria lui, Austria, nu-i dă însă pace. A cunoscut un preot din
Dorohoi care a văzut Viena şi Trieste, pe vremea lui Iosif al II-lea. Preotul a uitat cu timpul ce ştiuse odinioară, dar a rămas cu impresia că în Austria se trăia printre oameni buni şi sub un monarh bun] [...] Consulul Austriei la Iaşi se numeşte
p 8 Timoni[7] şi este aşteptat la Constantinopol, unde a stat aproape şase ani [...]. Se
spune că are o corabie a sa în Marea Neagră şi că este foarte priceput în afaceri comerciale. Între timp serviciul său pentru curtea noastră era îndeplinit de un aşa zis înlocuitor, domnul von Schilling[8] care este de multă vreme în slujba agenţiei consulare de la Iaşi. Soţia maiorului, doamna cea mai interesantă din Moldova ....

[Iaşi nu se poate asemăna, sub raportul arhitectonic, cu oraşele din Germania].

Familia Mavrocordat a pus să se construiască o singură casă cu trei caturi;
p. 9 domnul de acum al Moldovei, Alexandru // Moruzi[9], vrea să o locuiască.

[Moruzi este aşteptat cu nerăbdare pe când fostul domn Alexandru Suţu[10] este urât din cauza lăcomiei sale].

Moruzi şi Constantin Ipsilanti[11] se bucură de favoarea Porţii. Sunt prieteni ai
p 11-15 culturii. Ipsilanti a fost în tinereţe la Viena, fiind preţuit de Iosif al II-lea [...]
[Urmează traducerea senedului din 1783].

Modul în care am fost servit acolo [în Moldova], pentru a-mi petrece timpul, şi felul în care s-a considerat a mi se îndulci liniştea nu a fost pentru mine uşor. De obicei, ce mi-a oferit mai întâi amfitrioana sau doamna care face unui străin onorurile casei în locul boieroaicei, a fost un suc de zmeură sau agrişe, pe un platou
p 16 mic de argint din care puteam // aşa-zis, să gust cu o linguriţă de cafea. Acest fel de
mâncare se numeşte în Moldova dulceaţă[12]. Asemănarea acestui cuvânt cu cel italian *Dolcezza* este de la sine izbitoare. Apoi sosea, într-o ceaşcă de porţelan foarte mică, o cafea care consta doar dintr-un sediment gros şi care m-a costat o mare stăpânire de sine. După aceea am fost servit de o fată în casă cu apă şi de o altă frumoasă cu liqeur şi, în sfârşit, chiar de către gazdă cu un ciubuc[13], care îmi ajungea de obicei până la picioare [...]. Gustul meu ar fi suportat, cât de cât, totul,

---

[6] Maurocordato.

[7] Johann von Timoni, agent austriac la Iaşi (1793–1804).

[8] Leopold Schilling, cancelarist la agenţia austriacă din Iaşi, era încă din 1797 locţiitorul agentului austriac la Iaşi.

[9] Alexandru Moruzi în a doua sa domnie în Moldova (1802–1806)

[10] Alexandru Suţu, domn al Moldovei (1801–1802)

[11] Constantin Ipsilanti, domn al Ţării Româneşti, în prima sa domnie (1802–1806)

[12] Duldschedsch.

[13] „Mit einer so langen Tabackpfeiffe".

www.dacoromanica.ro

dar mi s-a părut foarte bizar cum, după masă, boieroaica şi-a spălat dinţii în faţa mea, boierul barba, iar eu trebuind să-mi spăl mâinile în acelaşi lighean, ce ne fusese adus la toţi trei. Această conduită faţă de mine, după cum am aflat de-abia ulterior reprezenta cel mai înalt grad de încredere şi prietenie faţă de mine.

[...] Pentru ca să mă deosebesc de plebea din acele locuri, mi-am cumpărat, la Botoşani, o duzină de aşa zise basmale (= bastiste) din India de răsărit. La început am zâmbit oarecum când am văzut boieroaicele, care îşi împodobeau acasă capul, cu giuvaieruri adevărate, atârnată de şolduri batista în formă de triunghi întocmai ca un şorţ. Boieroaicele râdeau la rândul lor de mine, mai des în primele zile, după cum am aflat ulterior, deoarece îmi purtam pletele blonde pudrate cu [pudră] albă, ceea ce nu văzuseră, în ţară, niciodată în viaţa lor [...]. p. 17

Hainele nemţeşti nu le mai erau atât de străine; căci mai mulţi greci din Botoşani şi de la Iaşi, care călătoreau la Lipsca şi care făceau negoţ cu Germania, se îmbrăcau nemţeşte //. p. 18

Am văzut pe boieri scriind, în mod obişnuit, pe genunchi, pe care puseseră hârtie fină săsească. Toate chestiunile judiciare erau hotărâte oral. Judecătorul oraşului sau acela al satului, care este autoritatea cea mai înaltă în pricini poliţieneşti şi chiar şi criminale, hotărăşte pe loc, în timp ce cele două părţi satu faţă în faţă. Slujba unui asemenea ispravnic ţine, de obicei, un an. Apoi vine în locul lui un alt boier[14] nevoiaş, pe care domnul vrea să-l ajute. Un astfel de ispravnic nu primeşte nici o leafă, ci el singur trebuie să vadă cum să se descurce, fără de aceasta. Am auzit sentinţe (hotărâri) care fuseseră date de aceşti boieri şi care trădau în mod vădit un înalt grad de discernământ omenesc sănătos şi de o putere firească de judecată, căci nici unul din aceşti boieri moldoveni nu a făcut studii. Tot ceea ce se poate învăţa în capitala Iaşi, este limba veche grecească sau cum se spune aici spre, deosebire de // graiul nou grecesc, limba elină care se poate învăţa de la mitropolitul p. 19 grec. Dar chiar această limbă preocupă rareori pe un boier ce are moşii şi care este în stare să ţină un preot învăţat. [Autorul însuşi a auzit boieri care dădeau sentinţe în diferite pricini pe bani în favoarea uneia din părţi şi care făgăduia tot atunci părţii adverse ca pe viitor să-i dea câştig de cauză].

Orice localitate din Moldova mai are încă, pe lângă judecătorul său, un aşa numit vătaf[15], ce se străduie de obicei să fie mai crud şi care nu ştie decât să-şi mânuiască ciomagul când sătenii nu vor să-i dea îndată darurile cerute şi nici să-i cedeze sau să-i transporte banii, mierea şi tot ceea ce le cere în numele ispravnicului ...

Autorul ar dori să facă o călătorie în Transilvania, dacă treburile nu l-ar chema la Liov.

... De la luarea în stăpânire a Bucovinei[16], s-a construit un drum permanent p 20 de comunicaţie între regiunea de aici, Transilvania şi Galiţia pe o întindere de 35 de

[14] Edelmann (Bojar)
[15] *Wataff*
[16] De către austrieci.

www.dacoromanica.ro

mile la care au contribuit băştinaşii cu munca şi cu cărăuşia fără de nici o despăgubire. Odinioară nu se putea călători din Transilvania în Bucovina decât călare şi aceasta numai cu mare greutate; erai lipsit de orice adăpost. Acum care încărcate cu bunuri pot merge încoace şi încolo; se găsesc peste tot case de poştă bine organizate şi se obţin foarte uşor, de la şeful de poştă, cai numiţi de „Vorspann"[17], care costă câte unul 10 creiţari de fiecare milă. Numai în lunile de iarnă, zăpada cade în cantităţi mari şi, prin urmare, nu este de recomandat să călătoreşti. Marele împărat Iosif[18] a fost acela care a pus să se construiască, în anul 1783, o şosea, care, pornind din satul Prundul Bârgăului[19] (?), în comitatul Doboka, dă posibilitatea călătorului ce merge din Transilvania în Bucovina, să facă, într-o
p. 21 singură zi, un drum pentru care îi trebuiau înainte şase zile //. În anul pomenit mai sus, s-a pus în stare de funcţiune şi un drum de poştă şi un drum comercial între Sibiu şi Braşov, care parcurge 12 mile ungureşti ....

Suceava, 21 noiembrie 1802

Scrisoarea începe cu o comparaţie între Silezia şi Transilvania, care la o
p 21-23 suprafaţă de 880 955 100 mile pătrate nu cuprindea, în 1786, mai mult de 1 620 696 de oameni ... şi unde s-ar putea cultiva cu succes plante colorante[20].

Transilvania a exportat, în anul 1796, fire de tort, in şi alte mărfuri de in în valoare de 101 514 guldeni renani. Deja din 1793, exportul de pânzeturi din Silezia n-a fost niciodată sub valoarea de 5 milioane heleri imperiali. Şi totuşi inul nostru
p 24 din Transilvania este la fel de frumos ca cel silezian. Suntem atât de departe de // avantajele care pot fi trase din folosirea acestuia pentru pânzeturi, încât exportăm în cea mai mare parte produsul cerut în învecinata Valahie. Valoarea exportului în mărfuri din lână şi bumbac din Transilvania, în state străine, în 1796, n-a fost mai mare de 18 596 .... Toate produsele şi mărfurile din regnul animal, al plantelor şi mineralelor exportate din Transilvania în ţări străine nu au trecut în anul 1796 de 461 365 de guldeni renani ...

Urmează consideraţii privind unele măsuri ce ar putea fi luate în vederea dezvoltării economiei şi a comerţului Transilvaniei, în primul rând stabilirea unor noi comunicaţii pe apă, prin legarea Mureşului cu Oltul. Se aminteşte de expediţia negustorului Ignaz Pürkher din Sibiu, originar din Elveţia, care s-a dus în Ţara Românească, urmând cursul Oltului până la Râmnic, cu o luntre construită pe
p 28-35 spezele sale // [Se dă, în traducere, senedul din 1784 privitor la comerţul supuşilor austrieci în Imperiul Otoman].

---

[17] Prin cai de *Vorspann* se înţelege caii folosiţi pentru transportul gratuit al funcţionarilor în deplasare.

[18] Iosif al II-lea , împărat romano-german (1780–1790)

[19] *Felsö Borgo* Sat, comună în jud., Bistriţa-Năsăud.

[20] *Farberrothe*.

www.dacoromanica.ro

Față de indiscreția ce se manifestă față de mine încât caii înhămați să nu mai fie obligați să mai aștepte, nu-mi rămâne // altceva de făcut decât să amintesc pe scurt produsele orașului de frontieră Suceava, cu care se face negoț cu învecinata Moldovă. p. 36

La Suceava se pregătește așa-numitul peștiman[21], un fel de pânză[22] moldovenească, alageaua[23], din care se fac un fel de haine moldovenești care se poartă dedesupt[24], astarul[25], folosit pentru huse de bumbac[26], și musulul[27], o pânză de bumbac vopsită în roșu. Timpul a fost prea scurt pentru ca să cercetez dacă culoarea roșie a fost realizată cu ajutorul unui produs străin de export sau cu plante indigene. În general, comerțul bucovinenilor cu Moldova este încă neînsemnat, dar, din păcate, comerțul Moldovei, în special cel cu vite cornute, este cu atât mai mare trecând prin Bucovina spre Galiția, Moravia ș.a. Punctele vamale înființate la graniță de la luarea în stăpânire a Bucovinei, se află la Boian[28], Onuțu[29], Tureni[30], Sinăuți[31], Bosanci[32], Brigești[33] și Vatra Dornei[34].

Dar la Cernăuți se află inspectoratul vămilor. În ce privește venitul acestora, pot să spun numai că articolul acesta este considerat de către guvernământul Galiției ca un venit regalian // și că în anul 1798 așa-numitul excedent /.../ se ridica la 100 844 de guldeni. Taxele pentru drumuri, bariere și poduri, înainte de anul 1793, când au fost încredințate pentru prima oară inspectoratului vămilor, nu au adus un venit mai mare de 403 guldeni și 45 de creițari. Acum însă, venitul produs de aceste taxe se ridică în medie, după trei ani de încasări, la 8 590 de guldeni și 19 creițari. Această dare pare, ce-i drept, să fie un impozit direct în plus pentru băștinași; singură, aceasta este în cea mai mare parte de neînlăturat, dacă ar urma să fie folosită la construcția de șosele și poduri. p. 37

---

[21] *Pestemann* (de la peștimal, cearceaf), șorț mare vopsit în roșu și albastru

[22] *Vortucher*

[23] Die *Alaschele*, stofă de mătase, sau bumbac, vărgată.

[24] Eine *Art moldovischer Unterkleider*.

[25] Die *Astul*, pânză groasă folosită la căptușeli

[26] B*aumwolleme Uberzüge*.

[27] Die *Mussul*, pânză de bumbac subțire, fabricată mai întâi în orașul Musul din Asia.

[28] *Bojana*, sat pe pârârul Huceu, afluentul prutului, azi în Ucraina.

[29] *Onuth*, sat pe pârâul Biali, la vărsarea acestuia în Nistru, azi în Ucraina.

[30] *Zureny*, sat pe Prut, în fața Boianului, azi în Ucraina.

[31] *Sinoutz*, sat pe pârâul Molnița, alfuentul Siretului. Actualmente înglobat în satul Mihăileni, jud Suceava

[32] *Boschance*, sat, comună, jud Suceava

[33] *Brigestie*, sat pe râul Lopatnic, azi în Ucraina.

[34] *Vatra Domi*.

www.dacoromanica.ro

Siret, 22 noiembrie 1802

p 38 [...] M-am dus pretutindeni pe uliţe şi // pe străzi în sus şi în jos. Nu am văzut decât sălbăticiune [...].

p 41 [...] Bucovina alcătuia odinioară o parte din Moldova. În anul 1774 a fost ocupată de armatele imperiale şi regale, iar în anul 1777[35] a fost cedată casei de Austria prin negocierile internunţiului de atunci, cavalerul von Thugut[36]. Linia de frontieră dintre Bucovina şi Moldova, care rămăsese turcilor, precum şi raiaua Hotinului, a fost trasă pe toată lungimea potrivit acordului dintre comisarii imperiali şi regali şi comisarii turci, de la 20 iulie 1776 la Balamutka[37], sau cum îi mai spune poporul de rând, Balamutuica, şi au fost aşezaţi vulturii imperiali de frontieră în 76 de localităţi diferite. Sulzer[38] greşeşte când atribuie Bucovinei, în *Istoria Daciei*, o întindere de 128 de mile de şes. Când acelaşi autor spune mai departe că Bucovina are 17 mile în lungime şi 16 mile în lăţime, aceasta este o greşeală de tipar evidentă. După hărţile care mi-au fost înfăţişate, negravate, eu socotesc întinderea de şes la
p 42 168 255 100 // de mile pătrate. Cea mai mare lungime, de la munţii de la graniţa Transilvaniei până spre fluviul Nistru, se ridică puţin peste 8 mile. Când imperialii au ocupat Bucovina, populaţia oscila, în primii ani, între 11 000 şi 12 000 de familii, căci o parte din oameni erau obişnuiţi cu viaţa nomadă, trecând în Moldova şi întorcându-se iarăşi înapoi. Sub domnia lui Iosif, şi această ţărişoară a căpătat o consistenţă mai corespunzătoare cu celelalte părţi ale monarhiei habsburgice. În anul 1800, populaţia se ridica la 35 507 familii sau 190 389 de capete. Prin urmare, în 20 de ani, numărul locuitorilor din Bucovina a crescut foarte mult /.../. Toţi oamenii aceştia locuiesc acum în trei orăşele, anume la Cernăuţi, la Siret şi la Suceava, în trei târguşoare anume Câmpulung Moldovenesc[39], Vijniţa[40] şi
p. 43 Coşmani[41] şi în 259 de sate. Populaţia ar fi chiar mai mare decât am // arătat mai sus, dacă s-ar fi rămas la sistemul de colonizare de la început, care-i plăcea lui Iosif II, când această parte a monarhiei era hărăzită să ofere un azil tuturor confesiunilor şi naţiunilor. [...]. La 17 septembrie s-a dat poruncă din partea curţii imperiale ca pe viitor Bucovina să fie destinată creşterii vitelor [...] Găseşti adeseori într-un spaţiu restrâns de câteva mile germane, moldoveni, secui, evrei, armeni, poloni, ruşi, greci, ţigani cu toţii laolaltă... În singurul ţinut dintre Suceava şi Siret, pe unde am

---

[35] Inexact! În 1775.

[36] Franz Maria Thugut, internunţiu la Constantinopol (1771–1777)

[37] Sat pe pârâul Biali, azi în Republica Ucraina.

[38] Autorul se referă la lucrarea lui Franz Joseph Sulzer, *Geschichte des transalpinischen im Zummenhange mit der Geschichte des ubringens Daciens als ein Versuch einer allgemeinen dachischen Geschichte mit kritischer Freiheit entworfen*, Wien, 1781–1782.

[39] *Moldauisch Kimpolung.*

[40] *Wischniţa*, pe Ceremuş în Ucraina.

[41] *Kotzmann*, localitate azi în Ucraina.

www.dacoromanica.ro

călătorit, se aflau când pe şosea //, când în munţi, nouă sătuleţe mici de germani. p. 44
Dacă de altfel am transcris bine numele de locuri româneşti, ele se numesc astfel: Rădăuţi[42], Frătăuţi[43], Arbore[44], Ilişeşti[45], Balosinăuţi[46], Satu Mare[47] (?), Grăniceşti[48], Tereblecea[49] (?), Mănăstioarea[50].

Uneori se formează un sat de 12 până la 18 case, alteori de mai multe. Toate laolaltă au numai un pastor. Cel de acum se numeşte Schwarz, este un sas din Transilvania şi, după câte aud, este un om cu cunoştinţe (= învăţat) şi cu un caracter bun pe care însă, nelocuind la stradă nu l-am putut vizita [...].

[...] Tot drumul, de la Suceava până la Siret, l-am făcut neobişnuit de repede. Este cea mai minunată şosea, în linie dreaptă care se poate închipui. Chiar şi podurile construite pe Suceava cea mare şi cea mică, care se numeşte şi Suceviţa, precum şi pe Siretul cel mare şi mic, sunt bine întreţinute. Ce deosebire când se compară Moldova, sub raportul construcţiei de şosele şi poduri, cu Bucovina, aflată acum sub cârmuirea austriacă! Zadarnic s-ar căuta chiar şi numai un pod obişnuit.
De câte ori // nu m-am coborât din trăsură pentru ca să nu fiu silit să trec peste p. 45
lemnele care ţin în Moldova locul podurilor de peste ape. Trebuie să preţuieşti tot atât de puţin viaţa ca moldovenii pentru ca să cutezi, fără şovăială, să treci prin locuri atât de primejdioase. Înainte de luarea în stăpânire a Bucovinei de către austrieci, mi s-a spus că şoselele erau într-o stare atât de rea, încât în fiecare clipă erai în primejdie de a rămâne înnămolit în noroi. Acum, datorită minunatelor construcţii de şosele, se poate face comod tot drumul de 11 mile de la Suceava, prin Siret, spre Cernăuţi în tot atâtea ceasuri. Altă dată nu era nici un pod, afară doar de cel peste râul Prut, la Cernăuţi. Călătorul era nevoit să aştepte până ce apele sale umflate se domoleau de la sine [...].

[Se aminteşte de patentele lui Iosif al II-lea din 13 iunie 1784, în legătură p. 46
cu îndatorirea locuitorilor din Bucovina de a lucra la şosele câte 5,4 sau 3 zile pe an, în raport cu depărtarea la care se aflau de acele şosele. Autorul propune să se ia măsuri pentru a face navigabile râurile: Siret, Prut, Moldova, Suceava şi fluviul Nistru].

Bucovina este mai ales extrem de bogată în ape. Pe lângă râurile pomenite mai sus se mai află în această provincie Bistriţa cea aurie, care şi-a luat numele de

---

[42] *Radautz*

[43] *Fradautz* Frătăuţii de Sus (?), Frătăuţii de Jos (?) sat, comună în jud. Suceava

[44] *Arbri* Sat, comună, jud. Suceava

[45] *Ilischestie*, sat, reşedinţa comunei Ciprian Porumbescu, jud. Suceava.

[46] Basowitz, sat inclus în Horodnic, comună în jud. Suceava

[47] *Sandomari*, sat, comună în jud. Suceava

[48] *Graniczestie*, sat comună în jud. Suceava

[49] *Trebeschtie*, sat în Ucraina.

[50] *Monostor*, sat, comuna Udeşti, jud Suceava

www.dacoromanica.ro

bună seamă de la aurul care deseori este separat, prin spălare de către moldoveni, nu fără de câştig; mai departe este râul Ceremuş[51] care desparte provincia aceasta de Pocuţia şi care este un râu de munte repede, ce nu poate fi trecut nici chiar când apa este de un nivel mijlociu; mai sunt în sfârşit o mulţime de râuleţe şi de pâraie, care nu sunt lipsite de însemnătate. De acestea ţin Suceviţa şi Siretul cel Mic[52],
p 49 Moldoviţa[53], pârâul Dorna sau Dereklui, pârâul Solca şi Soloneţul[54] //.

Între râurile Moldova şi Suceava vreau să mai notez cele două văi mâloase ale Şomuzului Mare şi Mic[55], fără poduri şi fără diguri, care nu pot fi trecute aproape nicăieri cu caii şi cu vehicule [...].

p 51 [...] În Bucovina nu sunt mai puţin de 49 de izvoare sărate[56], considerându-se bine de a fi astupate. Aici mai jos se află lista acestora.

	La Sadova[57] sunt	2
	La Stulpicani[58]	10
	La Părteşti[59] sunt	4
	La Soloneş[60]	3
	La Solca[61]	10
	La Pleşa[62]	2
	La Vicovu[63]	5
	La Crasna[64]	2
p 52	La Putila[65]	1 //
	La Mihova[66]	6
	La Berhomete pe Siret[67]	2
	La Vijniţa[68]	2

---

51 *Tcheremosch— Fluss.*
52 *Kleine Sereth*
53 *Moldawitza*
54 *Solonitza-bach.*
55 *Schomasch Mare und Mik*
56 *Salzquellen.*
57 *Schadowa*, sat, comună, jud Suceava.
58 *Stulpitcany*, sat, comună, jud. Suceava.
59 *Pertestie*, sat, jud Suceava.
60 *Solonetz*, sat, comuna Todireşti, jud. Suceava
61 *Solka*, oraş jud. Suceava.
62 *Plescha*. Actualmente sat, comuna Mănăstirea Humorului, jud Suceava
63 *Wikov*, sat, comună, jud. Suceava.
64 *Krasna*, sat, comună, jud. Suceava.
65 *Putila*, sat pe râul Putila (în Ucraina).
66 *Mikova*, sat pe pârâul Mihova (în Ucraina)
67 *Berhomet am Sereth*, sat (în Ucraina).
68 *Wisznitza*, pe Ceremuş (în Ucraina).

www.dacoromanica.ro

Ocne deschise de curând se mai găsesc şi la Pleşa şi la Cacica[69], în districtul Suceava. Dacă socotim că o sărărie[70] în 24 de ore produce numai 600 de blocuri de sare sau în şase zile 3 600 sau, în sfârşit, într-un an 187 200 de blocuri de aşa-numite „Hurmanen", atunci cele opt sărării din ţinutul pomenit mai sus dau singure 1 496 600 sau ceea ce este totuna cu 14 966 butii[71] [...] Abia din anul 1791 s-a introdus o nouă manipulaţie la ocnele de la Cacica. În anul 1796 – când pentru centnerul de sare gemă s-a plătit 40 de crăiţari – s-au vândut 10 000 de centneri. Dar acum, când centnerul de sare de lins s-a urcat la 2 guldeni, iar centnerul de sare de bucătărie la 2 guldeni şi 30 de creiţari, se exportă numai vreo 3 000 de centneri pe an.

O dovadă că numai creşterea preţului a micşorat vânzarea // Cât de mult se p. 53
schimbă vremurile şi cu acestea mentalitatea oamenilor!

Tocmai această sare de la Cacica – care este acum preferată în Moldova, chiar celei din Galiţia, pentru calitatea sa – era odinioară discreditată în cel mai înalt grad. Se scria că această sare gemă de la Cacica, sat care aparţinea unui fond religionar, ar fi dăunătoare chiar şi vitelor cornute şi că ar răni, până la sânge, limba vitelor care o ling, din pricina corpurilor eterogene aflate în cantitate prea mare. Dar la porunca imperială acest soi de sare a fost în cele din urmă supus unei analize şi s-a dovedit că această sare gemă nu poate în nici un caz dăuna animalelor domestice.

Onorabilul Jacquin[72] a primit să facă analiza chimică şi a constatat că la 100 de pfunzi se găsesc 97 27/ 100 pfunzi de sare de bucătărie, astfel că această sare gemă – faţă de cea maghiară, care are 98 32/100 pfunzi de sare de bucătărie – nu cuprinde decât 16/100 pfunzi de pământ în plus, ceea ce constituie o deosebire cu totul neînsemnată. Aşadar, Consiliul superior de război a poruncit comandamentului imperial şi regal de remontă din Bucovina ca, pe viitor, să folosească fără nici o restricţie sarea indigenă pentru cai şi, odată pentru // totdeauna, să înceteze orice p. 54
cumpărătură de sare din celelalte ţări ereditare austriece sau chiar din Moldova [...]. După câte ştiu comandamentul imperial şi regal al remontei din Bucovina este alcătuit dintr-un colonel, un locotenent colonel, doi căpitani de cavalerie, un locotenent major şi patru sublocotenenţi, un adjutant (aghiotant), un contabil, câţiva ajutori de contabili şi un furier, un potcovar-şef, şase ajutori potcovari, 43 de subofiţeri, 240 de servitori? obişnuiţi şi 30 de argaţi. Prin acest comandament sunt aprovizionate cu caii necesari regimentele de dragoni din cavaleria uşoară şi cele de husari care se află în Galiţia răsăriteană şi în cea de apus. De aceea vezi adeseori în Bucovina ofiţeri cu uniforme de toate culorile care merg călări încoace şi încolo pentru a lua cai de remontă şi care înviorează prin acest dute-vino neîntrerupt

---

[69] Katschıka, sat, comună cu reşedinţa în satul Pârteştii de Sus, jud. Suceava.

[70] *Pfanne*

[71] *Fässer*

[72] Josef Franz Jacquin (1766–1839), profesor de chimie la Universitatea din Viena, autor al unui *Tratat de chimie generală şi medicală*, apărut la Viena, în 1793, în 2 volume.

www.dacoromanica.ro

ţinuturi care sunt, altminteri, pustii. Un lot de cai se cumpără în Rusia – la cerere – al doilea lot se cumpără în Bucovina, dar cel de-al treilea şi cel mai însemnat se cumpără în Moldova pentru a înlocui ceea ce nu dau hergheliile imperiale [...].

p 55+58 [Comandamentul remontei întreţine numai 180 de armăsari de preţ, trimişi pe rând la herghelii. În Bucovina sunt câte 2 500 de mânzi pe an. Cam 20 de armăsari sunt trimişi în Moravia şi în Austria, spre a fi repartizaţi hergheliilor imperiale, iar alţi 30 sunt trimişi la centre. Armăsarii şi caii de remontă sunt ţinuţi vara la munte, la Lucrina[73]. De fân şi ovăz se îngrijesc autorităţile din Frătăuţi. În timpul războiului din urmă s-au trimis armatei câte 6 000 de cai pe an.]

[În Bucovina, unde înainte de 1785 nu era nici o farmacie, se găseşte acum una, la Cernăuţi].

p 58 Cernăuţi, 23 noiembrie 1802.

[Autorul este primit de episcopul ortodox Daniel Wlahovici, unde i se dă un fel de brânză care nu era mai prejos de cea elveţiană].

Aşa-numita brânză elveţiană[74] de felul acesta este făcută în domeniul Rădăuţi, care, pe vremea când episcopul nu avea venituri băneşti permanente (fixe), era un domeniu episcopal; dar sub domnia lui Iosif al II-lea a fost confiscat, căci i s-au trimis episcopului neunit[75] 6 000 de guldeni ca îndemnizaţie anuală. Tot ceea ce am auzit acolo în legătură cu acea căşărie făcută acolo, constă din faptul că e alcătuită dintr-o sută de vaci şi că gospodăria e condusă de un german reformat. Bucăţile de brânză cântăresc 30 de funţi, câteodată chiar şi o jumătate de centner. Sunt atât de renumite încât sunt duse până la Iaşi, chiar şi până la Constantinopol. La Liov să le comanzi la negustorul Ulbrich [...].

p 61 [...] Cu câteva zile mai înainte călătoream în Moldova prin praf şi mă bucuram de zile calde precum cele de vară. Dar astăzi a început deja, pentru prima oară, să ningă în Cernăuţi. Am privit cu tăcută tristeţe la marea cantitate de lemne ce se arunca în soba mea şi deplângeam reaua economie în detaliu a lemnului. Dar mai multe întrebări, puse încoace şi încolo, m-au făcut să aflu curând şi să deplâng reaua economie a lemnului, în mare, din Bucovina. În urma informaţiilor obţinute de
p 62 mine, silvicultura este tare prost înţeleasă în ţinutul Bucovinei, iar lipsa de lemn // devine zilnic mai simţită şi apăsătoare. Se pare că arborii doborâţi de vijelie au provocat mari pagube în ţinutul Bucovinei, prin lemnul desrădăcinat pe sol apos, încât unele regiuni, altădată împădurite, au devenit câmp deschis; dar cea mai mare vină pentru această ruinare a pădurilor o poartă, fără tăgadă, înşişi oamenii care locuiesc în aceste regiuni. În ţinuturile cele mai populate ale provinciei Bucovinei, între râurile Prut şi Nistru, pădurile sunt atât de defrişate încât abia dacă mai pot da

[73] *Linhina.*

[74] *Die sogenannten Schweizerkase*

[75]Adică ortodox.

www.dacoromanica.ro

a zecea parte din lemnul obişnuit. Chiar şi ajutorul dat pentru această parte din valea Ceremuşului este din ce în ce mai redus. Iar din aceste păduri s-a întrebuinţat foarte mult lemn pntru construcţii, căci nu se concepe vreo casă ţărănească decât din lemne pe dinafară precum şi pe dinăuntru, îmbinate laolaltă de sus până jos. De aceea pădurile dintre Prut şi Siret, şi chiar până aproape de graniţa cea mai îndepărtată dinspre Moldova, sunt foarte pleşuve şi rărite. Incontestabil că împuţinarea însemnată a lemnului, aproape în fiecare an, provine din aceea că băştinaşii // din cele mai multe localităţi, după ce au defrişat o pădure, renunţă cu p. 63
totul să o lase să crească din nou spre a o mai folosi, şi mai degrabă preferă întrebuinţarea imediată, care decurge din faptul că locul defrişat poate fi folosit mai bine ca păşune pentru vite. În toţi anii, bucovineanul face defrişări din ce în ce mai mari în pădurile sale, pentru a face poieni mai mari ca loc de păşune pentru vite [...]. După câte ştiu, cultura trifoiului a fost introdusă abia în proprietatea de stat a acestei provincii. La Rădăuţi s-a încercat mai întâi să se cultive în mare. E vorba anume de trifoiul roşu, care se cultivă aci şi care, nu chiar din primul an, sluijeşte ca hrană pentru vite. Cum bucovineanul ştia până acum prea puţin să exploateze pădurile//, p 64
lemnul îi lipsea mereu, fără să depindă câtuşi de puţin de anotimp. Din nenorocire, prea mulţi s-au îndeletnicit cu tăierea lemnelor din pădure, căci lemnul tăiat se putea foarte uşor preschimba în bani în ţinuturile învecinate din Galiţia răsăriteană. În prezent, aşa numita taxă este de 4 până la 20 de crăiţari de fiecare cărătură de lemne, după calitatea lemnului dus în ţinutul Galiţiei; astfel că arendaşul favorizează cu atât mai mult exportul, pentru ca el să poată recupera cuantumul arenzii, de ex. 4 500 de guldeni, – împreună cu procentele – pe care a plătit-o anticipat. Totuşi, nu trebuie să trecem cu vederea că, prin prelucrarea diferitelor mărfuri de lemn, ca: scânduri, şindrilă, leaţuri, butoaie, roţi, stupi pentru albine, putini, cofe[76], mulţi locuitori ai pădurilor din Bucovina care din trândăvie s-ar fi dedat la vicii îngrozitoare, îşi găsesc un mijloc de câştig.

Lipsa de lemn, care se intensifică în mod simţitor, este datorată, fără îndoială, cuptoarelor de potasă[77], înfiinţate de vreo 9 ani de stăpânii de moşii pe domeniile acestora. Te poţi convinge cel mai bine de mulţimea de // lemne necesitată de p. 65
fabricarea potasei, dacă te gândeşti că un singur cuptor[78] menţinut neîntrerupt în funcţiune, are nevoie de 262 351 de stânjeni din Austria inferioară, iar, dacă e bine manipulat, produce o sută de centneri de potasă calcinată. În anul 1799 se aflau în Bucovina nouăzeci de instalaţii pentru fabricarea potasei[79], prevăzute cu o sută de cuptoare de potasă. Cât de tare au fost stricate pădurile din Bucovina, din cauza acestor instalaţii, rezultă din faptul că pentru întrebuinţarea completă a acestor

---

[76] *Wassergeschiren.*

[77] *Pottaschsiedereyen*

[78] *Siedelkessel.*

[79] *Pottaschhütten*

www.dacoromanica.ro

cuptoare de potasă, numai din anul 1795 până în anul 1800 s-a întrebuințat cantitatea, aproape de necrezut, de 1 310 714 stânjeni din Austria de Jos. Desigur nobililor şi încă şi mai mult evreilor care exportau potasa aceasta în Prusia. Acum, în sfârşit, cele mai multe din aceste instalații de potasă au fost suspendate, întrucât fuseseră construite fără ştirea administrației provinciei imperiale şi regale sau cel puțin s-a aprobat exploatarea acestei ramuri aducătoare de câştig, numai pentru un
p 66 interval de timp bine determinat //. Este de la sine înțeles că prin ceea ce am scris până acum nu m-am gândit să tulbur activitatea cuptoarelor de potasă şi comerțul cu potasă. Aş dori doar ca această ramură de activitate să funcționeze acolo unde să nu cauzeze pagube simțitoare pentru țăran.

Asemenea locuri[80] se mai găsesc fireşte în administrațiile camerale imperiale şi regale prea puțin populate, ca: Frătăuți, Solca, Sfântul Ilie, Ilişeşti şi Câmpulungul Moldovenesc, care au pretutindeni multe mile pătrate de păduri şi unde se găsesc foarte puține instalații pentru fabricarea potasei. Aici s-ar putea folosi lemnul pentru producerea potasei şi s-ar procura astfel un nou câştig pentru stat. Cu acest prilej nu mă pot împiedica de a regreta că toată potasa din Bucovina şi din Galiția orientală şi occidentală este transportată la Dantzig şi Breslau şi mai departe. Se produc abia 30 000 de cetneri, care sunt exportați adeseori în anii cei buni. Pe această cale le livrăm înălbitorilor din manufacturile engleze, olandeze, franceze şi nord germane, iar industriaşii din Boemia şi Moravia recumpără, nu
p 67 rareori, la a doua mână, din străinătate //, după cum s-a întâmplat la noi, potasă calcinată.

Lipsa simțitoare de lemn ar putea fi şi pricina pentru care aşa numita mină de plumb de la Mânzeşti (?)[81] cu greu va ajunge într-o stare înfloritoare. Această mină de plumb, care conține şi argint, se află pe muntele Dudul, nu departe de sătulețul Cârlibaba, care ține de administrația din Rădăuți, alcătuit din puține case; a fost înființată şi deschisă în anul 1797. Se află la granița cea mai îndepărtată. Tocmai aici râul Bistrița desparte Bucovina de Ungaria şi de Transilvania. Sunt şase galerii, unde se găseşte plumb, apropiate unele de celelalte, dar au fost deschise de curând, din care pricină nu se poate face încă nici o socoteală sigură nici pentru prezent. Judecând după probele făcute la foc[82], cetnerul de minereu brut cuprinde ca la 40 de funți de plumb curat şi două până la opt dramuri[83] de argint. Minereul brut alcătuieşte cam o treime din mină. Restul sunt galerii[84]. S-au instalat de pe acum

[80] Este vorba de regiunile unde se pot face instalații pentru fabricarea potasei fără a aduce prejudicii băştinaşilor.

[81] *Dasge sonnannte Manzische Bleybergwerk.*

[82] *Feuerproben.*

[83] *Loth.*

[84] *Pochgange*

www.dacoromanica.ro

două piue de pisat minereu. Dar cum ar funcţiona topitoriile, dacă n-ar fi aprovizionate cu lemne din Transilvania şi Ungaria. Este aproape de prevăzut.

Mult mai însemnată ar putea fi, după părerea mea, pentru ţară mai ales şi pentru bresle în special, mina de fier de la Iacobeni[85], dacă nu s-ar refuza sprijinul necesar. Căci în împrejurimi se găseşte lemn cu prisosinţă, iar aşezarea este prielnică şi sunt şi ocazii pentru desfacerea lui. La început, fierul produs a fost puţin preţuit din cauză că era sfărâmicios ... Producţia anuală de atunci se ridica la 4 000 de cetneri pe an ...

[Urmează consideraţii cu privire la importanţa dezvoltării acestei industrii]. p 68

[..] În sfârşit am încheiat un contract cu evreul care trebuia să mă ducă
departe cu cei trei cai ai săi. Căci în // Bucovina, ca şi în Galiţia occidentală şi p 69
orientală, evreii au preluat transporturile, ca şi hanurile[86] pentru străini. Chiar hanul „Beim Adler" la Cernăuţi, unde locuiesc este al văduvei unui evreu.

Gândiţi-vă la faptul că două atât de însemnate afaceri, care au atât de mare influenţă asupra comerţului intern şi de tranzit sunt în mâna acestei naţii şi aţi rezolvat problema din care locuitorii creştini ai ambelor Galiţii şi ai Bucovinei, în ciuda poziţiei frumoase a regiunii, sunt atât de săraci, în privinţa banilor, faţă de Prusia, Rusia, Turcia şi Ungaria. Evreii s-au înmulţit şi în Bucovina de multă vreme pe socoteala negustorilor şi mămularilor creştini. În anul 1786, în urma măsurilor aplicate cu stricteţe de izgonire a tuturor evreilor fără de ocupaţie bine stabilită, ar mai fi rămas numai 175 de familii evreieşti. Dar de când autorităţile militare din provincia Bucovinei au fost înlocuite de noua administraţie instalată de curând, numărul evreilor a crescut la 649 de familii sau 3 286 de suflete, în această mică
ţărişoară ... // [...] Unii dintre ei conduc şi micul comerţ, sub raportul nevoilor p 70
zilnice, gospodăreşti ale omului de rând, evreii sunt ceea ce sunt la Viena aşa-numiţii băcani şi vor ajunge peste câţiva ani tot atât de bogaţi ca şi aceştia.

[Un evreu din Cernăuţi a dat autorului următoarele informaţii cu privire la măsurile şi greutăţile întrebuinţate în Bucovina].

Prin vadră înţelege bucovineanul măsuri din Austria de Jos folosite pentru măsurarea lichidelor; aşadar, patru vedre[87] de vin, de exemplu, sunt egale cu o
găleată vieneză[88] // Prin termenul de oka se înţelege o măsură din Austria de Jos p 71
pentru substanţele lichide, iar pentru corpurile solide o greutate de 2 1 funţi vienezi.

Cu privire la măsurile agrare aflate în provincia aceasta, dobândisem încă de mai înainte oarecare informaţii. Anume se înţelege prin „prăjină"[89], o măsură de lungime de trei stânjeni[90] din Austria de Jos, iar prin „falce"[91] o întindere de

---

[85] *Iakobina*, sat, comună, jud. Suceava.

[86] *Einkehr-Wirtshaüser*.

[87] *Wadra*.

[88] *Wiener-Einer.*

[89] *Praschina*.

[90] *Klaftern*.

[91] *Faltoche*

www.dacoromanica.ro

pământ de 80 de prăjini în lungime şi de 4 prăjini în lăţime. Un termen foarte obişnuit în provincia Bucovinei la înstrăinările sau la arendările de bunuri este cel de sfoară. Dacă sunt mai mulţi posesori (= proprietari) într-un sat, ei îşi socotesc părţile lor reciproce din suprafaţa plană a satului cu ajutorul acestei măsuri, care, la o cercetare mai de aproape, va trăda îndată neştiinţa care mai domneşte încă la ţară. Anume un odogon cuprinde, după feluritele datini locale în cutare sat, 12,16 stânjeni în lăţime, în altul 20 sau 21 de stânjeni şi într-un al treilea sat 31 de stânjeni. Aceste limite sunt observate întocmai şi de copărtaşi[92]. Cât despre lungimea bunului nu este nicăieri vorba de aceasta. Aici nu se află de obicei nici o relaţie
p 72 hotărâtă // la bază. Părţile merg de cele mai multe ori după lungimea întregului pământ sătesc de la limita unui sat până la cealaltă limită a altui sat. Dacă acei copărtaşi se învecinează cu o pădure, ei se folosesc de ea în mod concret, după bunul lor plac. Aici nu înţeleg încă arta de a trage linii drepte peste păduri şi de a face măsurători. Ce influenţă tragică are această neştiinţă de a împărţi o pădure asupra culturii de păduri puteţi să v-o explicaţi, fără a mai fi nevoie de a lungi această scrisoare.

92 *Theilhabern des Dorfes.*

www.dacoromanica.ro

FRIEDRICH SCHMIDT

(1779–?)

Friedrich Schmidt este unul dintre cei patru copii ai pastorului Friedrich Traugott Schmidt (1742–1813) din Mecklenburg, în acea vreme un scriitor cunoscut[1]. Dintre fiii acestuia din urmă s-au remarcat, de asemenea, în domeniul literaturii, Heinrich Peter Schmidt (1774–1829) şi Iacob Fr Chr. Schmidt (1772–1847)[2]

Friedrich Schmidt (junior) a studiat teologia care, pare-se, „nu i-a plăcut deloc", a stat o vreme la Berlin, apoi un an la Paris, unde s-a întreţinut din „lucrări literare", după care a revenit în capitala Prusiei. În decembrie 1803, a plecat, via Lemberg, spre Iaşi, fiind angajat, prin intermediul doctorului Hese, ca profesor al celor doi fii ai lui Alexandru Moruzi, în acea vreme domn al Moldovei. În afara cheltuielilor de drum (200 ducaţi), a primit un salariu anual de 400 ducaţi, promiţându-i-se totodată un cadou de cel puţin 600 ducaţi, dacă va rămâne profesor la curtea domnească cel puţin trei ani El s-a alăturat astfel celor doi profesori, deja în funcţie, unul predând neogreaca, iar celălalt limba turcă.

Friedrich Schmidt, cu multe cunoştinţe în domeniul matematicii, chimiei şi al limbilor străine, a predat fiilor lui Alexandru Moruzi (după cum rezultă din scrisoarea de mai jos) limba franceză, istoria, geografia şi aritmetica.

Curând după sosirea sa în capitala Moldovei, Fr. Schmidt a trimis, probabil tatălui său, o scrisoare datată 16/28 februarie 1804 care, în afara relatării pe scurt a călătoriei sale de la Lemberg la Iaşi, cuprinde primele sale impresii asupra capitalei Moldovei şi a vieţii de la curtea domnească Pe lângă unele scurte consideraţii privind oraşul, sub aspect edilitar-urbanistic, autorul se referă mai mult la obiceiurile şi moravurile clasei dominante, anume ale boierimii Interesante sunt, mai cu seamă, aprecierile sale privind profilul cultural al Iaşilor din respectiva perioadă

Scrisoarea lui Fr. Schmidt a fost publicată, prima oară, în numărul din iulie - decembrie 1804 al revistei iluministe "Neue Berlinische Monatsschrift", înfiinţată în 1783 de Johann Erich Biester şi F. Gedike. În aceeaşi publicaţie au mai apărut două articole ce conţin informaţii asupra Moldovei din ultimii ani ai veacului al XVIII-lea şi primii ani ai secolului al XIX-lea. Cele trei texte au fost descoperite, în amintita revistă, de Ştefan Lemny care le-a publicat în limba germană, cu un scurt studiu introductiv, în "Anuarul Institutului de istorie şi arheologie „A D Xenopol", XXII, 1985, partea a II-a, p 745-752

---

[1] *Das gelehrte Teutschland oder Lexicon der jetzt lebenden teuschen Schrifssteller*, von G C. Hamburger, VII, 1798, p. 219–220, de asemenea *Das gelehrte Teutschland im neunzehnten Jahrhundert*, von J. G. Meusel, XX, 1824, . 184, cf. Şt. Lemny, *Ştiri despre români într-o publicaţie iluministă· „Berlinische Monatschrisft"*, în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie "A. D Xenopol", XXII, 1985, vol II, p. 747-748.

[2] Carl Schroder, *Mehlenburg und die meclkenburger in der schonen Literatur*, Berlin, 1909, p. 185 despre H P Schimidt, un necrolog în „Freimuziges Abendblatt", XI, 1829, nr 563, cf St Lemny, *op cit.*, p 748.

www.dacoromanica.ro

FRIEDRICH SCHMIDT

p 750 **[Iaşii la începutul anului 1804][3]**

Iaşi, 16/28 februarie 1804

După numeroase greutăţi pe care vremea ploioasă, drumul prost, în cel mai înalt grad, şi o ţară aproape cu totul sălbatică, sub aspectul comodităţii călătoriei, le pot pricinui, am sosit în sfârşit cu bine, după trei săptămâni, la locul destinaţiei mele. Nu am scris mai devreme deoarece am vrut să adaug totuşi (câte) ceva despre felul meu de viaţă de aici. Dar şi aşa pot să (vă) înfăţişez[4], desigur, doar (unele) note preliminare (şi) incomplete.

De la Lemberg[5] (scrisoarea trimisă de acolo trebuie să fi fost primită de Dvs.) până la hotarul Moldovei[6] mai sunt 32 de mile care, pe vreme bună, se parcurg în trei zile şi, ceea ce pare de necrezut, cu aceiaşi cai. Mi-au trebuit însă şase zile deoarece ploaia făcuse drumul aproape impracticabil. Hanurile[7], pe acest drum, sunt mizerabile, în cel mai înalt grad: în loc de paturi se găsesc păduchi[8], în loc de paie doar fân umed, încât nu e posibil, nici măcar o dată, să te culci. În timpul întregii mele călătorii, care a durat aproape şase săptămâni, am dormit de fapt doar patru nopţi într-un pat, celelalte le-am petrecut pe paie, pe pământ sau în droşcă. De hoţi nu am avut deloc parte, <în> regiunile de aici <ei> lipsesc oricum, mai ales vara. Am întâlnit lupi: pe vreme bună[9] n-ai de ce te teme de ei; la ger mare atacă adesea, în haite[10] de 20 până la 30, turmele <de oi> şi pe călători.

Îndată ce am ajuns în primul oraş al Moldovei, mi s-au dat – deoarece astfel poruncise domnitorul – 12 cai şi 3 trăsuri, pentru a mă duce mai departe, repede şi comod. <Despre> cât de multe persoane şi lucruri şi-a închipuit <domnul>? Acestea constau din mine, un singur servitor şi puţinul meu bagaj. De asemenea, am fost primit şi ospătat cu cea mai mare politeţă de către ispravnicii <cel mai înalt funcţionar public> oraşelor prin care am trecut. Deoarece unii dintre aceştia ştiau franţuzeşte, am putut să mă întreţin cu ei şi, de aceea, am rămas pe drum două zile mai mult pentru a cunoaşte în prealabil, ceva mai îndeaproape, ţara şi obiceiurile.

---

[3]Traducerea s-a făcut după textul german, publicat de Ştefan Lemny, în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie „A. D Xenopol", XXII; 1985, partea I, p. 750–752.

[4]*Geben.*

[5]Actualmente Lvov, în Ucraina.

[6]*Bis an die moldauische Grenze.*

[7]*Die Wirtschäuser.*

[8]*Ungeziefer.*

[9]*Bei gelinder Witterung.*

[10]*Zu 20 bis 30 versammelt.*

www.dacoromanica.ro

În 6 al 1 (unii), am ajuns la Iaşi. Prima noapte am rămas la onorabilul doctor Hesse (medic curant al domnului), născut în Erfurt. Chemarea d-lui Schmidt a trecut prin mâinile sale), iar în ziua următoare m-am prezentat domnului[11].

El // este un bărbat care pare a fi fost născut pentru a fi suveran[12] şi posedă p. 751
toate cunoştinţele necesare pentru asta. El vorbeşte franceza, italiana, turca, araba, persana, neogreaca, latina şi romàna[13], şi cunoaşte perfect relaţiile politice <dintre> puterile europene. Ambii săi fii[13 bis] sunt tineri bărbaţi pe care natura i-a înzestrat cu adevărate calităţi fizice şi spirituale. Ei sunt de 18 şi 16 ani şi au deja bărbi serioase. Un profesor deosebit, un bărbat energic, îi învaţă neogreaca, iar turca, un alt profesor. Au făcut progrese la ambele limbi, ca şi la franceză. În <privinţa> ştiinţelor sunt încă complet cruzi, astfel încât am în faţa mea un câmp destul de vast. Se pare că le-am câştigat atenţia şi dragostea, ceea ce pentru atingerea scopului meu reprezintă condiţia absolut necesară[14]. În acest timp, locuiesc la Curte şi unele greutăţi pe care această situaţie le poate pricinui fac imposibil de a prezice cu certitudine un rezultat bun[15] al strădaniei mele; totodată, am motive întemeiate să-l aştept deoarece totul, pe cât posibil, îmi este uşurat de către eminenţii părinţii ai domnului. Acum le predau <tinerilor> câte patru ore zilnice: franceza, istoria, geografia şi aritmetica.

Nu pot spune altceva decât că, până în prezent, trăiesc bine[16]. Izbitoare este deosebirea <în privinţa> moravurilor şi obiceiurilor dacă <acestea> sunt comparate cu ale noastre, berlineze sau cu <cele> pariziene. Ca francon[17], eşti însă complet nelegat <de acestea> şi beneficiezi de marele avantaj că poţi accepta ceea ce îţi face plăcere şi, în rest, să urmezi obiceiurile părinteşti. Aici, de exemplu, nu există mese în camere; ceea ce facem noi pe mese se petrece pe sofa, care, din această cauză, ocupă cel puţin jumătate din cameră şi care <exprimându-mă astfel> are două etaje: primul se află la o înălţime de o jumătate de picior faţă de duşumea, iar al doilea la unu şi jumătate sau două picioare. Oglinda aparţine, de asemenea, mobilelor, care aici nu sunt cunoscute sau este întâlnită doar în dormitorul doamnelor. Cu excepţia podoabelor de pe cap[18], îmbrăcămintea este turcească; iar cu aceasta se fac

[11] Alexandru Moruzi a doua domnie (19 sept. 1802 – 12 aug 1806).

[12] *Zum Regenten geboren scheint*

[13] *Moldauische.*

[13 bis] Constantin († 1821), ulterior mare dragoman al Porţii şi Dimitrie († 1844)

[14] *Die unumgangliche Bedingung ist*

[15] *Gunstig*

[16] *Glucklich*

[17] *Franke*

[18] *Des Kopfputzes.*

www.dacoromanica.ro

cheltuieli de necrezut. Îmbrăcămintea obişnuită, completă, a unui bărbat sau a unei femei costă, cel puţin, mai multe mii de piaştri.

Printre numeroşii greci care se află de fiecare dată în suita Curţii <domneşti> întâlneşti mai multă cultură decât te-ai putea aştepta. Şi boierii ţării[19] vorbesc de obicei două sau trei limbi dar, în măsura în care i-am putut cunoaşte, sunt cruzi, într-un înalt grad, şi mistici. Aş vrea să numesc pe câţiva dintre oamenii înţelepţi care se află aici, în Iaşi: părintele Daniel[20] care a tradus în neogreacă *Astronomia* lui Lalande, fiind profesor la şcoala orăşenească de aici; medicul Athanasius[21], care a studiat şapte ani la Halle, posedând[22] cunoştinţe valoroase şi care are *Annalen der Physik*, *Allgem<eine> Literaturzeitung* şi alte jurnale; diverşi profesori particulari[23]; trei diplomaţi[24], printre care fiul astronomului parizian Méchain[25] etc.

Iaşul are între 30 şi 40 000 de suflete, dar, evident nu poate fi comparat cu un oraş european (Expresia *european* este aici folosită în general drept antiteză, deoarece se ştie foarte bine că moravurile sunt deja asiatice)[26]. Gândiţi-vă, ca atare, în locul unui oraş, mai mult la un sat foarte întins, cu câteva sute de case mari, şi, în parte, bine construite în care locuiesc familiile nobile; apoi, alături, un număr, proporţional cu populaţia[27], de cocioabe jalnice la care, în loc de ferestre, se observă deschizături, cu băşici de vită sau hârtie lipită, pentru a lăsa să pătrundă lumina zilei. Ici şi colo, stau înşirate case şi cocioabe, una lângă alta, destul de regulat pentru ca trecerea printre acestea să poată fi numită uliţă. Acest fel de uliţe sunt, în unele locuri, podite[28]; la vreme rea noroiul este enorm. De aceea, cât şi din cauza unei prejudecăţi, nici un om de vază[29] nu merge aici pe jos. Există, ca atare, o mulţime de echipaje.

Regiunea din jurul Iaşilor este încântătoare şi, ca de altfel întreaga Moldovă, atât de mănoasă încât bălegarul[30] este fie ars, fie aruncat în râuri <după părerea de

---

[19]Autorul se referă la boierii autohtoni.

[20]Daniel Philippide (? – 1813). Călugăr cărturar grec, care şi-a desfăşurat activitatea mai ales la Bucureşti şi Chişinău, autor al unei istorii a românilor, publicată în limba greacă, la Leipzig, în 1816.

[21]Probabil Anastasie Zino (sau Simo), medic al Spitalului Sf Spiridon din Iaşi, vezi P Pruteanu, *Medici în Moldova, înainte de Regulamentul Organic*, în *Din istoria medicinii româneşti şi universale*, sub îngrijirea prof. V.L. Bologa, Bucureşti, 1962, p. 241–242

[22]*Halt.*

[23]*Hauslehrer.*

[24]*Diplomatische Personen.*

[25]Viceconsul al Franţei la Iaşi (4 iun. 1803–27 apr. 1804), fiul astronomului Pierre-François-André Méchain (1744–1804).

[26]*Dass man schon Asiatische Sitten hat.*

[27]Mit einer der Volksmenge

[28]Mit Bohlen belegt

[29]*Rechtlicher*

[30]*Dunger* (n n ca îngrăşământ)

www.dacoromanica.ro

aici> pentru a nu strica solul. Există[31] aici un vin foarte bun <şi> mai ieftin decât berea la Berlin. Îl beau cu mai mare plăcere decât vinul franţuzesc, îl găsesc totodată prielnic sănătăţii mele şi sper ca prin consumarea lui cu măsură să fiu ferit de febra endemică ce le provoacă aici străinilor multe necazuri[32].

Distracţiile constau aici, în cea mai mare parte, în călărie; în *jeu de javelot*, urmărindu-se, în cel mai rapid galop, să se dea o lovitură[33]; şi în vânătoare de urşi. Din când în când se dau baluri la care însă femeile nemăritate n-au voie să participe. Muzica îndrăgită aici este atât de diferită <faţă> de a noastră încât doar mai multe veacuri vor fi în stare s-o aducă la acelaşi nivel. În afară de aceasta se ţine mult la mâncare şi băutură. O masă cu 40 până la 60 de feluri de mâncare şi 20 de feluri de desert <astfel se mănâncă de obicei la curte> contrastează destul de ciudat cu mesele frugale din nordul Germaniei. Pregătirea mâncărurilor se deosebeşte atât de mult de cea europeană <!>, încât îţi trebuie un timp mai îndelungat ca să le găseşti gustoase ca pe ale noastre. Legate de minunatele vinuri greceşti (Zyper, Xanto, Zelafonia ş.a.), îţi lasă totuşi gura apă[34] într-un fel deosebit de curios.

Trăiesc cu speranţa ca după scurgerea câtorva ani să mă duc de aici să văd acea regiune care, odinioară, a dus omenirea la cea mai mare înflorire a ei. Chiar dacă domnul nu se reîntoarce, în acest timp, la Constantinopol, voi face singur această călătorie, dat fiind, mai ales, că este puţin costisitoare.

Fr. Schmidt

---

[31] *Es wachst*

[32] *Viel Unheil*

[33] *Einen Wurfbeizubringen.*

[34] *Kitzeln sie jedoch den Gaum*

www.dacoromanica.ro

ADAM NEALE

(m. 1832)

Adam Neale, medic militar, era de origine scoțiană.

A studiat medicina la Universitatea din Edinburg, obținând, la 13 septembrie 1802, titlul de doctor Primit, la 25 iunie 1806, ca membru al Colegiului medical (Royal College of Physicians) din Londra, a ajuns medic militar și doctor extraordinar al ducelui Edward de Kent, cel de-al treilea fiu al regelui George al III-lea.

Neale a luat parte la operațiile armatelor engleze de sub conducerea lui John Moore și Sir Arthur Wellesley, în Portugalia, și a asistat la bătălia de la Coruña. A făcut apoi o călătorie prin Germania și Polonia, trecând prin Moldova, spre a se îndrepta, pe Marea Neagră, spre Constantinopol În trecerea sa prin Iași, a fost foarte bine primit de domnul Alexandru Moruzi care, încântat de îngrijirile medicale date nepotului său, fiul hatmanului Alexandru Mavrocordat, l-a recomandat călduros fratelui lui, Dimitrie Moruzi, mare dragoman al Porții Acesta i-a înlesnit lui Neale – care ocupa postul de medic al ambasadei britanice din Constantinopol – accesul la Sultana Validé

La înapoierea sa în patrie, Adam Neale a străbătut Țara Românească și Moldova, trecând prin București–Focșani–Bârlad și Iași, unde Alexandru Moruzi l-a primit tot atât de bine, dându-i și scrisori de recomandare către ispravnicul de Cernăuți.

Întors în Anglia, Neale s-a stabilit în 1814, la Exeter, iar în 1820, a trecut la Cheltenham, unde a intrat într-o polemică violentă cu medicii Thomas Jameson, William Henry Halpin junior și Thomas Newell în urma publicării pamfletului său: *A Letter to a Profesor of Medicine in the University of Edinburg respecting the nature and properties of the Mineral Waters of Cheltenham*, London, 1820, prin care ataca însușirile curative ale apelor minerale din acea localitate.

Silit să se întoarcă la Exeter, în urma publicării pamfletului satiric *Hints to a Physician on the opening of his Medical Career at Cheltenham*, Stround, 1820, Neale a candidat, în 1824, la un post de medic de spital, dar nu a reușit, stabilindu-se la Londra La 22 decembrie 1832 a murit la Dunkirk. Neale a fost membru al Societății Linné În 1818 a publicat, la Londra, o descriere a călătoriei sale sub titlul: *Travels through some parts of Germany, Poland, Moldavia and Turkey* Lucrarea cuprinde o descriere a celor două călătorii prin Moldova, în care amintirile legate de peripețiile drumului se împletesc cu unele observații pline de interes cu privire la casele, graiul și obiceiurile locuitorilor români și evrei cu care a venit în contact, precum și cu descrierea unor scene din Botoșani, oraș ce câștigase o însemnătate deosebită datorită vecinătății cu Galiția și Bucovina

Lucrarea lui Neale a fost tradusă în limba franceză de Charles-Auguste Defauconpret (1797–1865), sub titlul· *Voyage en Alemagne, en Pologne, en Moldavie et en Turquie par Adam Neale, docteur en medicine*, Paris, 1818, 2 volume, precum și în limba germană, sub titlul: *Reisen durch einige Theile von Deutshland, Polens, der Moldau under Türkey*, Leipzig, 1820, 2 volume.

Neale a publicat, în 1809, *Letters from Portugal and Spain*, în care face o dare de seamă despre operațiile armatelor engleze de la debarcarea lor la Mondego Bay până la bătălia de la Coruna Apoi· *The Spanish Campaign of 1808*, contribuție la volumul XXVII din „Constable's Miscellany", Edinburgh, 1828, intitulat: *Memorials of the late War*

În domeniul medical, a scris: *Researches respecting the Natural History, chemical Analysis and Medicinal Virtues of the Spur or Ergot of Rye when administrated as a remedy in certain States of the*

www.dacoromanica.ro

Uterus, London, 1828, şi *Researches to established the Truth of the Linnaean Doctrine of Animal Contagions*, London, 1831 Date bio–biografice se întâlnesc în *The Compact Edition of the Dictionary of National Biography*, vol. I, Oxford, 1975, p. 1 466.

De Adam Neale s-a ocupat în istoriografia noastră Marcu Beza, *Călători englezi despre români*, în „Românul", Arad, I (1911), nr. 165 (29 iulie/11 aug), p 6 şi nr. 168 (2/15 aug.), p. 6, şi *Papers on the Rumanian people and literature*, London, 1920, p. 29; apoi N Iorga, în *Histoire des relations anglo-roumaines*, Iaşi, 1917, p. 77–78,şi în *Istoria românilor prin călători*, (ed. II), vol II, p 279, şi vol. III, p. 162; C. I. Karadja, *Călătoria lui Adam Neale (1805)*, în „Spicuitor în ogor vecin", an. I (1920), fasc 4–12 (oct.–dec.), p. 133–135; Vasile Haneş, *Formarea opiniunii franceze asupra Romániei în sec XIX*, vol. I, Bucureşti, 1929, p 53–56; Scarlat Callimachi – S Cristian, *Călători şi scriitori străini despre evreii din Principatele Româneşti*, Iaşi, 1935, p. 65–67, precum şi Dan A. Lăzărescu, *Imaginea României prin călători*, vol. II, *1789–1821*, Bucureşti, 1986, p. 182–186.

ADAM NEALE

RELAȚIA CĂLĂTORIEI PRIN MOLDOVA[1] (1805)

Capitolul XII

....

Teritoriul Moldovei începe la Țureni[2], un cătun de câteva case, în care sunt p. 152
amândouă stațiile de poştă[3], atât cea austriacă, precum şi cea moldovenească şi nişte comisari greci[4] şi austrieci pentru controlarea şi vizarea paşapoartelor. Ținutul dimprejur păstrează urmele unor întinse păduri de stejar, distruse aproape în întregime de focurile tătarilor şi țiganilor nomazi, care, în nenumăratele lor rătăciri, îşi ațâță focul în scorburile copacilor celor mai mari, distrugându-le astfel scoarța şi făcând ca ei să se usuce şi să piară.

Am găsit o hoardă de țigani de aceştia la Țureni, căruțele lor erau ciudat construite şi legate împreună, uneori numai cu cuie de lemn, fără amestecul // p 153
fierului sau al vreunui alt metal. Ei nu întrebuințează nici seu, nici catran pentru a unge osia roților, şi zgomotul pe care îl fac <acestea>se aude la o mare depărtare. [Urmează câteva versuri latine despre modul de transport al rutenilor].

Înfățişarea Moldovei este foarte ciudată şi poate chiar unică în această epocă. Sunt alte două regiuni în Europa care i se aseamănă foarte mult, dar progresul civilizației şi agricultura, în decurs de câteva secole le-au schimbat în timp ce Moldova a rămas în starea sa primitivă. Este brăzdată de mlaştini şi de lacuri mici

---

[1] Traducerea s-a făcut după lucrarea lui Adam Neale, *Travels through some parts of Germany, Poland, Moldavia and Turkey*, London, 1818, p. 150 şi urm

[2] *Zoring*, sat în Republica Ucraina.

[3] *Post houses*

[4] *Greek* E vorba aici de un slujbaş moldovean.

www.dacoromanica.ro

într-o măsură ce întrece orice descriere. [Se face o comparaţie cu aspectul mai vechi al Mecklemburgului şi al Vendeei care au fost asanate în vremea din urmă].

p 154 Cele mai multe pâraie din Moldova sunt astăzi întretăiate de un fel de diguri care opresc apele, alcătuind iazuri; se clădesc mori pe aceste diguri şi satele se aşează în jurul lor.

[Digresiune despre aşezările lacustre din vremurile străvechi, obţinute prin stăvilirea apelor şi crearea unor târguri].

Ţara se înfăţişează ca nişte întinderi vălurite, nesfârşite, numite stepe, de o mare frumuseţe şi de o vastă întindere, acoperite cu iarba cea mai îmbelşugată, care oferă hrană turmelor de oi, cailor şi cirezilor de vite. Aspectul lor monoton este
p. 155 întrerupt numai din când în când de micile lacuri rotunde //, pe care le-am pomenit mai sus şi uneori de sate cu o înfăţişare cât se poate de primitivă, înconjurate de o împrejmuire de leasă[5], risipite la mari depărtări de-a lungul dealurilor ierboase; nu sunt copaci, sunt puţine tufişuri, nu sunt nici garduri, nici pietre de hotar sau alte delimitări ale terenului; ici şi colo câteva câmpuri de porumb, iepuri, pui de potârnichi şi alt vânat alergând fără teamă de-a lungul drumurilor, aceste drumuri <sunt> aproape fără nici o pietricică şi atât de netede, încât roţile trăsurii alunecă fără zgomot pe ele ca pe marginea de nisip a ţărmului mării. Ţăranii moldoveni, pe care îi întâlneşti din când în când, conducând care cu boi de cea mai primitivă construcţie, sunt oameni de o rasă aspră, neînfricată şi simplă; sunt înveşmântaţi în haine albe de lână sau de pânză; <poartă> căciuli de blană de oaie şi opinci.

[Ei evocă viaţa pastorală din primele începuturi ale societăţii].

Primul sat mare pe lângă care am trecut a fost Dorohoi, aşezat întocmai ca celelalte, pe malul unui iaz; următorul a fost Botoşani[6], o localitate mai mare, cu câteva dughene dispuse după moda orientală; negustorii erau îmbrăcaţi în portul grecesc şi şedeau turceşte la fereastră, fumându-şi ciubucul. Aici am petrecut noaptea într-un han evreiesc. Fusese o nuntă în seara aceea şi strigătele sălbatice. vociferările şi cheful nuntaşilor beţi ne-au împiedicat să închidem ochii până s-a luminat de ziuă, când călăuzele[7] noastre au intrat ca să ne cheme să plecăm.

p 156 Nu am fost mai norocoşi nici în seara acelei zile, căci / era într-o vineri şi pe la vreo şase după amiază, surugii noştri evrei s-au oprit pe neaşteptate într-un sat numit Mălăieşti[8] şi nici ameninţările, nici bacşişurile, nici rugăminţile nu i-au putut îndupleca să pornească mai departe. Este adevărat că ei au încercat să ne găsească nişte ţărani moldoveni care să ne ducă cu căruţa până la Iaşi. dar nu au izbutit.

---

[5] *Wattle fence*

[6] *Botussano*

[7] *Fuhrmans.*

[8] *Molta-gast* = probabil Mălăeşti, sat, com. Gropnita, jud. Iaşi; autorul însemnă în notă una din etimologiile sale fanteziste; Molla-gast, the Priest-king, probably the ancient residence of Xamolxis (!) (= Molla-gast, preotul-rege, probabil vechea reşedinţă a lui Zamolxis).

www.dacoromanica.ro

Hanul unde am fost siliţi să rămânem era ţinut, ca de obicei, de un evreu şi copiii legii vechi îşi stinseseră focurile şi aprinseseră candelabrul lor cu şapte braţe[9], şi acum la lumina lui „pe fluviul Babilonului" <glăsuiau> în acelaşi dialect în care regele-poet[10] compusese acest cântec de jale. Era împotriva tuturor obiceiurilor lor ca să îngăduie aprinderea unui foc în casa lor după aprinderea candelabrului sabatului; dar foamea noastră n-a acceptat nici un compromis; astfel că nu am avut mijloc decât să smulgem stuful şi leasa[11] de la o magazie şi să aprindem în mijlocul curţii un foc la care ne-am pregătit mâncarea[12] şi am fiert apa pentru ceaiul nostru[13]. Casa era mai murdară decât celelalte şi mişunau mai mult ca de obicei purici şi ţânţari. Cântările rituale continuând tot pe nas, cu o vigoare mereu crescândă, dormitul în casă nu mai era cu putinţă; nu se afla nici o şură primitoare ca să ne dea adăpost; am fost, aşadar, siliţi să ne înfăşurăm în mantalele noastre şi să ne petrecem noaptea ghemuiţi într-un colţ al trăsurilor noastre [...]. Ziua fusese foarte călduroasă, terenul dimprejur era mlăştinos şi locuit de milioane de broaşte, iar roua nopţii şi umezeala din aer erau atât de abundente încât în dimineaţa următoare, când am încercat să mă mişc, abia mă puteam târî de durere de cap, ameţeală şi de alte simptome de friguri. Am auzit cu mare mulţumire că // fuseseră p 157
înhămaţi caii la trăsură; se făcuse rost de câţiva moldoveni ca să-o mâne şi am pornit. Călătoria noastră ne-a dus în ziua aceasta printr-un ţinut de o înfăţişare asemănătoare cu aceea prin care trecusem, în afară de faptul că am întâlnit mai multe hoarde de ţigani înaintând în caravane, cu o simplitate patriarhală, însoţite de cirezi de cai şi de vite cornute, precum şi de care cu boi. Femeile erau înţolite într-un chip caraghios, cu capul acoperit de o mulţime de bani de aur şi argint[14] şi de ornamente barbare, cu câte un copil în cârcă sau la sân, în timp ce copii de şase până la zece ani, goi ca atunci când se născuseră, se ţineau de urmele lor sau mânau caii de povară ori îmboldeau boii; bărbaţii erau hidoşi şi sălbatici, cu plete încâlcite şi cu bărbi stufoase, pe jumătate goi sau cu un cojoc de piele de oaie aruncat liber pe umeri; dar erau chipeşi la trup şi cu proporţii armonioase. Îşi afirmau demnitatea sălbatică a firii lor nesupuse chiar sub zdrenţele şi jegul care îi acoperea.

La patru mile de Iaşi, am întâlnit o caretă a domnului[15], oprită la uşa unei case ţărăneşti, pe marginea drumului. Un boier tânăr, în port grecesc, a ieşit din casă pentru a întreba pe vizitiu dacă eram călătorii englezi de la Viena, pe care fusese trimis să-l întâmpine; şi răspunzându-i-se afirmativ, el s-a prezentat ca

---

[9] *The seven-branched sabbath-lamp*

[10] David, rege al Iudeii (cca 1015 – c 970 a.e n).

[11] *Wattles*

[12] *Curry.*

[13] *Our Chinese beverage*

[14] *Large head-dresses covered with a profusion of gold and silver coins.*

[15] Alexandru Moruzi, domn al Moldovei (19 sept. 1802 – 12 aug. 1806; 5 oct. 1806 – 7 martie 1807).

www.dacoromanica.ro

„mihmandarul” principelui Moruzi și ne-a urat bun sosit pe pământul stăpânului său; după ce ne-a oferit o gustare, a stăruit să coborâm din trăsura noastră și să intrăm în Iași în careta domnească ceea ce am și făcut. Am fost conduși până în curtea casei principelui Alexandru Moruzi[16], nepotul și ginerele domnului, care ne-
p 158 a ieșit în întâmpinare și // ne-a rugat să considerăm casa lui ca a noastră, în timpul șederii noastre. Indispoziția mea s-a accentuat atât de repede, încât a fost nevoie urgentă să fac o baie caldă și să mă bag deîndată în pat, asudând din plin după luarea unui ceai de mentă[17] cu suc de lămâie. A doua zi de dimineață după gustare, am însoțit pe colonelul Gillespie și pe gazda noastră binevoitoare la domn, socrul lui. Am găsit pe Măria Sa tronând în chipul cuvenit pe divanul său, înconjurat de dregătorii micii sale Curți. S-a sculat când am intrat și ne-a urat, în limba franceză, lui Sir Rollo Gillespie și mie, bun venit în Moldova, poftindu-ne totodată să ședem lângă el. Ni s-au oferit cafele, ciubuce, șerbet și zaharicale după datina orientală. După oarecare conversație despre subiecte în legătură cu călătoria și după multe întrebări asupra pregătirilor de război ale Curții austriece și a trecerii trupelor rusești pe care noi le văzusem la Liov, el s-a scuzat că nu ne poate primi în conacul său din afara orașului[18], din cauza bolii grele a doamnei, soția sa[19], dar ne-a recomandat în termenii cei mai călduroși, ospitalității ginerelui său și ne-a rugat să ne prelungim șederea la Iași câteva zile și să vizităm câteva locuri din apropiere, despre care spunea că meritau să fie văzute. Noi ne-am scuzat, <invocând> lipsa de timp, dar i-am făgăduit să mai venim să-l vedem din nou, înaintea plecării noastre. Principele Alexandru[20] ne-a plimbat cu trăsura prin oraș și ne-a atras atenția asupra unor priveliști foarte pitorești din împrejurimi. Așezarea <orașului> Iași este într-adevăr foarte frumoasă. Se află pe povârnișul sudic al unui deal scund lângă malurile mlăștinoase ale unui mic râu numit Bahlui[21], care se varsă în Prut la câteva mile mai jos. Orașul Iași se întinde pe o milă mică de-a lungul celor două maluri ale râului peste care este un pod de lemn.

p. 159 La sudul orașului // este un lanț minunat de munți de o înălțime aproape alpină, acoperiți chiar până sus de păduri mărețe; în multe locuri am zărit pe culmi pete de zăpadă, care nu se topiseră încă în luna august. Că acest oraș ocupă locul unei cetăți romane numită „Jassiorum Municipium”[22] rezultă din multe inscripții,

---

[16] În realitate e vorba de hatmanul Alexandru Mavrocordat (m. 1856), fiul marelui postelnic Gheorghe Mavrocordat (m. 1821), însurat cu domnița Smaranda Moruzi, fiica cea mai mare a domnului)

[17] *Green tea*

[18] *His country seat.* E vorba probabil de „conacul doamnei” de la Socola

[19] Doamna Zoe, născută Rosetti, fiica marelui comis Lascarache, suferea de friguri

[20] = Alexandru Mavrocordat.

[21] *The Baglui*

[22] Părere neîntemeiată, sprijinită pe o inscripție, care menționează pe comandantul soldaților daci din tribul Iassilor (praefectus militum dacorum Iassiorum).

www.dacoromanica.ro

monede şi medalii, care se dezgroapă frecvent din pământul din jurul său. Populaţia, socotită la vreo zece mii de suflete, este alcătuită din greci, albanezi, ruşi, evrei şi din locuitorii băştinaşi moldoveni.

Casele sunt clădite din cărămidă, lemn şi lut; cele ale oamenilor nevoiaşi sunt acoperite cu stuf, dar cele ale bogaţilor sunt acoperite cu şindrilă, ca în Polonia. Uliţele, în loc de a fi pietruite, sunt podite cu grinzi masive de lemn străjuite la capete de traverse; acestea sunt bineînţeles elastice şi la trecerea cailor şi a trăsurilor produc un huruit puternic ca acela al unui pod mobil, în timp ce valuri îmbelşugate de noroi negru, ascuns dedesupt, sunt azvârlite la oarecare intervale, ţâşnind prin golurile dintre grinzile descheiate <şi> împroşcând pe cei ce umblă pe jos într-un chip ridicol.

Deşi acum este un oraş atât de apreciabil, totuşi Iaşul nu a fost un oraş de scaun până în anul 1574, când a căzut Moldova sub dominaţia otomană[23]. Vechea capitală şi reşedinţă episcopală era Suceava[24], un oraş în Ţara de Sus, aşezat într-o vale, lângă izvoarele Prutului, la poalele Carpaţilor Transilvaniei[25], localitate care este acum un morman de ruine şi este cuprinsă în Bucovina austriacă. <Oraşul> Iaşi a ajuns mai întâi să fie cunoscut în istoria modernă în timpul războaielor lui Carol al XII-lea al Suediei cu Petru cel Mare al Rusiei, când armata rusă, după ce l-a ocupat, a scăpat cu greu <de primejdia> de a fi luată prin prinsoare de // turci sub p 160
Baltagi[26]. A fost ocupat din nou de ruşi în <anii> 1739, 1771 şi 1788, cu care prilej a fost în stăpânirea lor până în 1792, când a fost restituit prin tratatul de la Iaşi, semnat în ianuarie 1792 de principele Repnin[27] şi de marele vizir Iusuf[28] [...].

Capitolul XIII

Exalaţiile numeroaselor bălţi din împrejurimile <oraşului> Iaşi dăunează mult sănătăţii locuitorilor şi produc în fiecare an o mare mortalitate, datorită frigurilor grele intermitente pe care le provoacă. De asemenea, ori de câte ori a pătruns ciuma în Moldova, <oraşul> Iaşi a fost cel care a suferit cel mai cumplit; de pildă în 1771,

[23] Iaşii au fost reşedinţă domnească pe vremea lui Ştefan al II-lea, fiul lui Alexandru cel Bun, în 1434 şi pe vremea lui Ştefan cel Mare între anii 1495–1502, dar nu a ajuns capitala ţării (oraş de scaun) decât în timpul celei de-a doua domnii a lui Alexandru Lăpuşneanu (1564–1568), deci înainte de înfrângerea lui Ioan Vodă cel Viteaz de către otomani la Roşcani (1574).

[24] *Suczava.*

[25] *The Transylvanian Alps.*

[26] Baltagi Mehmed paşa, mare vizir otoman (1710 aug. 17 – 1711 nov. 13)

[27] Nicolae Vasilievici Repnin, general feldmareşal în armata rusă. Vezi relaţia lui de călătorie în vol X, partea I, seria veche a culegerii de faţă.

[28] Iusuf paşa mare vizir otoman (1786 ian. 25 – 1789 mai 28; 1790 – 1791 aug.).

www.dacoromanica.ro

în timpul ciumei[29] despre care am mai pomenit, garnizoana rusă a pierdut aici un număr nemaipomenit de oameni. Printre care se află și generalul comandant numit Stoffeln[30], care, cu prejudecățile sale absurde, a contramandat măsurile de pază pe care chirurgii armatei voiau să le impună și a contribuit la propagarea mai largă a contagiunii printre trupele sale până ce, în sfârșit, ciuma a fost dusă în Polonia și în Rusia și a ajuns la Moscova, capitală care a fost aproape depopulată. Pe lângă <această> pacoste a ciumei, <orașul> Iași mai este expus, din cauza așezării sale, și altor ravagii datorate cetelor de lupi flămânzi, care se năpustesc în timpul lungilor
p. 162 nopți de iarnă // din pădurile munților învecinați și fură animale domestice și câtodată chiar femei și copii. Pentru a ține piept acestor năvălitori, fiecare familie are o pereche sau două de câini-lupi care nu încetează toată noaptea de a lătra îngrozitor alungând somnul de pe pleoapele călătorilor neobișnuiți cu acești paznici canini [...]. Nici un sunet nu poate fi mai melancolic decât lătratul la lună a 10 000 sau 12 000 de câini-lupi, toată noaptea, la anumite intervale, în timp ce cătunele îndepărtate de la poalele munților repetă ecoul lor. În timpul zilei clămpănitul ciocănașelor de lemn bătând toaca pe tăblițele de la ușile bisericilor pentru a chema norodul la rugăciune – folosirea clopoțelor fiind interzisă[31] în provinciile otomane – produc impresie nespus de supărătoare.

Rusia și-a întins treptat dominația asupra Moldovei și Țării Românești, datorită unor sforțări care au fost reînnoite încet, dar progresiv. Ea a căpătat mai întâi dreptul de a interveni în administrația lor internă prin tratatul de la <Kuciuk> Kainargi din 1774[32], care îi dădea dreptul de a numi consuli în orice port sau oraș din Imperiul Otoman. În 1781 au fost numiți rezidenți ruși pe lângă Curțile din Iași și București[33] și, în 1802, prin influența Curții Rusiei a fost numit principele grec Ipsilanti[34] la cârmuirea Țării Românești, precum și principele Moruzi la aceea a Moldovei, sub condiția expresă să nu fie scoși unul din ei din domnie până ce nu vor fi dovediți de o vină pe care ministrul rus de la Constantinopol ar socoti-o îndestulătoare pentru a justifica mazilirea lor[35]. Încrezător în protecția rusă,

---

[29] Vezi descrierea lui Orraeus în volumul X, partea I-a al seriei vechi a colecției de față.

[30] Hristofor Feodorovici Stoffeln (m. 1770), comandantul garnizoanei țariste din capitala Moldovei.

[31] Inexact. Tragerea clopotelor era interzisă numai pe teritoriul Imperiului Otoman, nu și în Țările Române.

[32] Anume prin articolul XI al tratatului.

[33] Numai după lungi tratative, motivate de opoziția Turciei, Serghei Lazarievici Laskarev, numit, la 7 decembrie 1779, consul general al Rusiei pentru Țara Românească și Moldova, a căpătat, la 10 decembrie 1781, beratul care-i fixa reședința la București, unde a sosit în ianuarie 1782. După încheierea păcii de la Iași (1792), reședința consulatului rus a fost mutată în capitala Moldovei, unde se înființase, în anul 1784, un viceconsulat rus, condus de Ivan Alexandrovici Ravici (1784–1795) și apoi de Luka Grigorievici de Kirico, care a rămas în Principate – dar la București – până în 1817.

[34] Constantin Ipsilanti, fost domn al Moldovei (7 mart. 1799 – 28 iun. 1801), apoi domn al Țării Românești (18 aug. 1802 – 12 aug. 1806; 3 oct. 1806 – 19 mai 1807).

[35] Conform Hatișerifului din 1802

www.dacoromanica.ro

principele // Moruzi, pe vremea vizitei noastre, părea să socotească stăpânirea pe care o exercita ca o feudă de familie ce se va încheia doar odată cu viaţa sa şi se ocupa cu clădirea unui palat măreţ[36] <aşezat> într-un loc cu o poziţie impunătoare, pe care ginerele său ni-l arătase cu oarecare mândrie, ca o dovadă a prosperităţii şi a stabilităţii dinastiei Moruzeştilor. Dar cât de amăgitoare erau aceste speranţe. Nu i s-a îngăduit mult acestei familii să se bucure de noua sa reşedinţă, căci după întoarcerea mea în Anglia, am aflat din ziare că principele Moruzi murise de moartea celor mai mulţi dintre predecesorii lui[37]. La 7 noiembrie 1812 principele Dimitri Moruzi[38], fost domn al Ţării Româneşti şi unul din plenipotenţiarii otomani la Congresul de la Bucureşti, care a semnat tratatul de pace cu Rusia, a fost decapitat la Şumla, cartierul general al marelui vizir[39], potrivit ordinelor trimise de sultan[40]. Se afirmă îndeobşte că el a suferit această pedeapsă pentru că se ştia că era un partizan al Rusiei[41]. Aceasta a fost soarta lui Dimitrie Moruzi, soartă care de obicei este şi cea care încheiase viaţa domnilor fanarioţi lipsiţi de credinţă şi intriganţi. După ce petrec mai mulţi ani făcând curte marilor viziri, linguşindu-i, minţind, mituind şi săpând pe rivalii lor, prin calomnii răuvoitoare, ei ajung dragomanii Porţii şi apoi urmează la domnia principatelor Moldovei şi Ţării Româneşti, când acestea devin vacante şi pornesc spre reşedinţele lor copleşiţi de datorii, contractate pentru mituirea membrilor Divanului turc şi <sunt> înconjuraţi de o hoardă de rude sărace şi de paraziţi înfometaţi care trebuie să fie întreţinuţi şi înzestraţi prin sleirea ţărănimii din aceste // ţări credincioase. p 164

Asupririle cele mai apăsătoare sunt folosite spre a stoarce de la aceşti ţărani nenorociţi banii trebuitori pentru a plăti haraciul sultanului şi a-şi păstra bunăvoinţa <membrilor> Divanului; şi adeseori, când <aceşti domni> se întorc pe malurile Bosforului pentru a se bucura de averea dobândită prin atâtea fărădelegi, ştreangul sau paloşul pun capăt carierei lor.

Buna noastră gazdă, principele Alexandru Moruzi[42], părea <a fi> o excepţie onorabilă la această lege. Avea vreo 30 de ani, însoţise o solie turcească la Paris,

---

[36] Curtea veche, la refacerea căreia s-a lucrat timp de patru ani, fiind gata abia în septembrie 1806, o dată cu mazilirea lui Alexandru Moruzi.

[37] În noiembrie 1812, Alexandru Moruzi a fost ridicat din casa sa de la Therapia, pus în lanţuri şi trimis la galere, unde a murit curând.

[38] Se face o confuzie: Dumitrache Moruzi, fratele domnului Alexandru Moruzi, nu a fost niciodată domn; a ocupat postul de mare dragoman (1808-1812) şi în calitate de interpret al delegaţiei turceşti a luat parte la tratativele care au dus la încheierea păcii de la Bucureşti (28 mai 1812).

[39] Ahmed paşa din Trapezund, mare vizir otoman (11 aprilie 1811 – 8 septembrie 1812), a îmbrăcat pe Dumitrache Moruzi cu un caftan îmblănit ca mulţumire pentru slujba făcută şi apoi l-a decapitat aflând de trădarea sa. Aceeaşi soartă a avut şi fratele lui, Panaiotaki Moruzi (20 noiembrie 1812)

[40] Mahmud al II-lea, sultan otoman (28 iul. 1808 – 3 iul. 1839).

[41] Extract dintr-o scrisoare dinViena, datată 22 decembrie 1812 – „Morning Post Newspaper" (n a) În hârtiile lui D Moruzi s-a găsit un ukaz al ţarului, prin care i se dăruia o moşie în Basarabia.

[42] În realitate, Alexandru Mavrocordat, cum am amintit mai sus.

www.dacoromanica.ro

avea o instrucţie bună şi părea să fi profitat de relaţiile sale cu societatea cultă din capitala Franţei; era un soţ bun şi fericitul tată a doi copii[43] care dădeau cele mai bune speranţe. Ospitalitatea şi atenţia pe care le-a arătat faţă de colonelul Gillespie şi faţă de mine şi recunoştinţa pe care a arătat-o pentru unele servicii profesionale, pe care am avut posibilitatea să i le aduc, erau îndestulătoare pentru a-mi dovedi că în sufletul său sălăşluia un înalt sentiment de recunoştinţă [...].

Lista civilă a domnului Moldovei, deşi mai mică decât aceea a domnului Ţării Româneşti, nu este sub 100 000 livre sterline pe an. Pe lângă <faptul> că primeşte a zecea parte din toate dările anuale, domnul are, ca în Germania, monopolul exclusiv de a închiria cai de poştă şi de a trimite curieri (călăraşi); pentru toate cirezile trimise în Germania şi Rusia se plăteşte, de asemenea, o taxă al cărui produs nu poate scădea, căci Moldova vinde în fiecare an pe pieţele străine 100 000 de capete de vite cornute, în afară de oi şi cai. Celelalte articole exportate sunt: ceara, mierea, seul, pieile, grâul, lemnul de construcţie, blănurile, pastrama, brânza, sarea, untul, vinul şi tutunul.

p 165 Produsul general al dărilor plătite de Moldova, aşa cum era socotit în // 1785,
se ridica la două milioane opt sute şi patru zeci de mii de piaştri.

În multe privinţe Moldova poate fi privită ca una din regiunile cele mai interesante din Europa. [Urmează o digresiune fantezistă despre strămoşii moldovenilor anume: sciţii, „hippomulgii", amintitţi de Homer, şi dacii, cu date eronate despre cultul lui „Xamolxis"]. Dacii ... au fost după istoricii romani, bravi
p 166 apărători ai patriei lor, şi moldovenii de astăzi dau dovadă de // mari virtuţi,
meritând a cădea în lotul naţiunilor mai favorizate; totuşi ei sunt asupriţi de hoarde de tirani mărunţi şi înjosiţi de cea mai rea dintre cârmuiri şi de un sistem reprezentativ mincinos, dar frumuseţea şi fertilitatea solului sunt tot atât de mari ca pe vremea strămoşilor lor şi se mai întâlneşte încă sănătate şi longevitate la locuitorii din munţii Moldovei.

[Urmează redarea unor pasaje din cărţile altor călători, baronul de Tott,
p. 167 Thornton, Bauer şi Carra despre situaţia nefericită a Moldovei sub fanarioţi] //.

Fertilitatea Moldovei nu poate fi secătuită. Vinurile albe de pe dealuri sunt minunate, grâul este foarte bun şi se treieră chiar în luna iunie. Aici, ca şi în Spania şi Portugalia, grâul, în loc de a fi treierat cu îmblăciu, este călcat cu caii şi este păstrat în gropi[44] în loc de hambare. Se cultivă mult porumb, care dă o recoltă îmbelşugată şi niciodată nu dezamăgeşte speranţele plugarului. Mămăliga[45], un terci făcut din mălai, alcătuieşte hrana de căpetenie a ţărănimii. În afară de măslin şi smochin, se găsesc <aici> din belşug toţi pomii obişnuiţi în Anglia; şi pepeni şi alte fructe cucurbitacee cresc din plin. Când se desţeleneşte pământul virgin, este

---

[43] Gheorghe (n 1800) şi Dimitrie (n 1802) Mavrocordat.

[44] *Caves.*

[45] *Pottage.*

www.dacoromanica.ro

obiceiul să se planteze mai întâi varza şi printre <răsadurile de varză> se seamănă dovleci, care, întinzându-şi frunzele lor mari deasupra pământului, astupă buruienile şi le împiedică să înflorească. Povârnişurile dealurilor sunt acoperite de vii care produc vin din belşug, încât se exportă mari cantităţi în Rusia şi în Transilvania. Folosesc iernile aspre atât pentru prelucrarea vinurilor, cât şi pentru îngrijirea animalelor. Vinul este expus la aer în butoaie[46] foarte mari, în timpul nopţilor reci din decembrie şi când frigul a îngheţat particolele sale apoase, <ţăranii> străpung crusta de gheaţă cu un fier încălzit şi scot partea curată a vinului// p. 168
puternic concentrat[47]. După aplicarea acestui procedeu, vinul capătă aceeaşi putere şi acelaşi buchet ca cele din Ungaria.

Cât despre albine, frigul straşnic al iernii le pune într-o stare de toropeală, <astfel că> în acest timp ele nu consumă miere şi, cum primăvara începe în <luna> aprilie şi este urmată curând de arşiţa verii, ele se trezesc din letargia iernii când florile îmbobocesc şi îşi reîncep activitatea. Îngrijirea albinelor este bine cunoscută atât în Ungaria, cât şi în Moldova [...]. Nu este ţară în Europa unde să se găsească în număr atât de mare iepurii, potârnichile, căprioarele şi urşii sălbateci. Ţăranii din Moldova şi Ţara Românească urmăresc <pista> iepurilor pe zăpadă şi numărul distrus în lunile de iarnă este socotit la o jumătate de million pe an.

Thornton[48] spune că locuitorii de la şes ating rar vârsta de 70 de ani şi îmbătrânesc chiar la 60 <de ani>. Poate să fie aşa, dar exemplele de longevitate sunt, dimpotrivă, obişnuite la munteni, şi principele Alexandru mi-a spus că el cunoştea mulţi oameni voinici de peste 110 şi 120 de ani. La Focşani mi s-au arătat mai mulţi care trecuseră de o sută de ani. N-am băgat de seamă nicăieri guşaţi, dar Thornton spune că această boală este foarte răspândită în văile adânci şi strâmte ale munţilor.

După ce stătusem în locuinţele evreieşti şi slave din Polonia, contrastul înfăţişat de eticheta unui palat grecesc era tot atât de izbitor pe cât de plăcut. Fără să mai vorbesc de superioritatea prânzurilor – obiceiurile orientale ale slugilor, care goneau muştele de pe mese, cu evantaie mari de pene de păun, şi tinerele fete grecoaice, care intrau după fiecare fel de bucate // pentru a vărsa apă de trandafiri p. 169
pe mâinile comesenilor, erau, de asemnea, noi şi amuzante. Dar a trebuit să ne luăm rămas bun de la tot acest lux persan [!], să ne sustragem presiunilor inoportune ale gazdelor noastre şi să ne urmăm drumul spre Galaţi. Ni s-a dat ordin ca să căpătăm în mod gratuit cai de poştă până la Dunăre şi un mihmandar a fost însărcinat să ne însoţească până la malul acestui fluviu şi să ne vadă îmbarcaţi cu bine spre Constantinopol. Purtarea fudulă a acesui mic tiran[49] grec, căruia i se încredinţase

[46] *Butts* = butoi de o capacitate de 490, 96 litri.

[47] Ovidiu menţionează acest procedeu de a <face să> îngheţe vinul (n a.).

[48] Thomas Thornton, comerciant englez şi consul al Marii Britanii la Odessa (1804). Vezi relatarea sa în volumul de faţă.

[49] *Petit-maître*

www.dacoromanica.ro

această sarcină, nu ne-a plăcut şi ne-am hotărât să-l părăsim la poalele munţilor, unde am ajuns la apusul soarelui şi ne-am grăbit să-l urcăm chiar în acea seară în ciuda elocinţei <pe care a folosit-o> pentru a ne face să ne schimbăm părerea, <arătându-ne> primejdiile acestei încercări.

Scăpând de stăruinţele şi de tovărăşia lui la capătul acestei prime poşte, ne-am urmat călătoria. După ce ne-am căţărat, timp de şase ceasuri, pe un drum aproape abrupt, <care trecea> peste pantele <munţilor>, printre gropi şi prăpăstii înfricoşătoare şi prin ascunzişurile întunecoase ale pădurilor, am ajuns, după căderea nopţii, la capătul celei de-a doua. Tocmai răsărea luna; am fi vrut să mergem mai departe, dar surugii <ne-au convins> să aşteptăm să se lumineze de ziuă. Hanul unde ne-am oprit mişuna de ţânţari[50] şi de alte insecte desgustătoare, pe care nu vreau să le numesc şi laviţele tari <care ni s-au dat în loc de paturi> nu ne îmboldeau la odihnă; aşadar, ne-am aşezat în jurul unui foc aprins în faţa colibei şi, cu ajutorul bucătăriei noastre ambulante[51], ne-am îngăduit luxul <de a bea> un ceai. După aceea ne-am făcut un pat, în felul sciţilor, din frunze şi piei de lup şi dacă
p 170 nu am putut dormi // cel puţin am putut să contemplăm frumuseţea sălbatică a locurilor ce ne înconjurau. Trăsăturile dârze ale <feţelor> pădurarilor moldoveni, însufleţite de lumina strălucitoare a focului de tabără, în jurul căruia şedeau ghemuiţi, grozăviile întunecate[52] <ce se ghiceau în sânul> arborilor pădurii înconjurătoare, <răsunetul> impetuos al unor torente nevăzute şi urletele lupilor îndepărtaţi, sub scânteierea palidă a lunii în descreştere, alcătuiau laolaltă un tablou demn de penelul unui Salvator Rosa[53].

Portul şi înfăţişarea războinică a moldovenilor sunt izbitoare ca pitoresc şi au rămas aproape aceleaşi ca <pe vremea> când Hadrian [...] a adus pe strămoşii daci în triumf la capitoliul din Roma şi pe care artiştii romani i-au cizelat în basoreliefuri pe Columna lui Traian. Culoarea căciulilor lor îi deosebeşte de românii din Ţara Românească, ale căror cuşme sunt negre, pe când cele ale românilor din Moldova sunt albe. Graiul lor este atât de aspru şi de bărbătesc, ca şi privirile lor, fiind alcătuit din cuvinte latineşti amestecate cu <cuvinte> turceşti şi slave. Vorbesc foarte tare şi repede, însoţindu-şi declamaţiile de gesturi brusce şi de strâmbături. Trăind întocmai ca tătarii (!), mai mult călări decât umblând pe jos, ei moştenesc o dragoste puternică pentru acest minunat patruped, vorbind, mângâind, fluierând sau excitându-şi caii prin mişcări neaşteptate în timpul călătoriilor lor lungi şi repezi. De îndată ce surugii au sărit pe spatele lor, scoţând un strigăt puternic, caii pornesc în galop, <străbătând> dealuri şi văi, <trecând> prin mocirle şi prin noroi, fără nici o grijă faţă de arcurile slabe ale trăsurii, prăpăstiile de pe marginea drumurilor sau

---

[50] *Mosquitoes.*

[51] *Cuisine ambulante.*

[52] *The dark horrors.*

[53] Faimos pictor, poet şi muzician italian (1615–1673).

www.dacoromanica.ro

pentru spaima călătorului. Din când în când surugii își întorc fețele <spre noi> cu un rânjet, ca și cum s-ar aștepta la o privire laudativă și apoi din nou se pun la drum în goană // cu vigoare sporită. Dacă vreunul din cai cade, <surugii> îl p. 171
dezleagă de hamul lui de frânghie și mână mai departe cu cei care i-au rămas, căci se pot ușor lipsi de unul din cei șase sau opt <cai>, <căci acesta e> numărul lor obișnuit. Animalul înlăturat este lăsat <în drum> cu cele două picioare din față împiedicate, pentru ca să nu se poată depărta, și la întoarcere, îl iau de pe câmp.

Când se opresc, imită pe tătari [!], trăgând urechile cailor lor, iarna de bună seamă pentru a le împiedica să înghețe, iar vara pentru ca să se încredințeze de vigoarea animalului; când se apropie de stațiile de poștă, pândarii dau de veste și doi sau trei oameni o iau la goană spre platou pentru a strânge caii care pasc în pășuni și îi mână jos, pocnind din bice, ca pe o haită de câini <dresați pentru a vâna> vulpi. Șeful de poștă alege numărul cerut și ceilalți sunt lăsați să se întoarcă înapoi la pășunile lor întinse, în <deplină> libertate.

Coborârea noastră din munți spre câmpiile din sud a fost mult mai lungă și mai dulce decât venirea noastră prin valea dinspre miazănoapte. Ținutul era tot atât de bogat și de roditor ca acela pe care-l străbătusem mai înainte și era foarte variat datorită unor păduri frumoase, mai ales pe malurile unui râu care șerpuiește cu deosebită măreție pe dreapta drumului nostru. Scânteia[54], Vaslui, Bârlad și Puțeni[55], <acestea> sunt numele satelor prin care am trecut. Dintre acestea, cel mai mare, Bârladul, este socotit de d'Anville[56] ca fiind vechea „Palloda". Este un cătun frumos așezat în mijlocul unui șes, pe malurile râului Bârlad, și aici, ca și în alte orașe din Moldova, am văzut două din scrâncioabele[57] numite „sus și jos"[58], atât de obișnuite la iarmaroacele noastre și care nu lipsesc niciodată în satele din provinciile meridionale ale Rusiei.

Vechimea acestor // obiecte este de netăgăduit, după cum a dovedit-o atât de p 172
pertinent dl. Guys în scrisorile sale despre Grecia.

Pe o câmpie întinsă, la câteva mile de Galați, am întâlnit urmele unui drum roman bine păstrat, același pomenit de D'Anville ca întinzându-se de la Siret, lângă confluneța acestuia cu Dunărea, până la orașul modern Bender, pe Nistru. Cam în același loc, am dat de o mulțime nesfârșită de movile sau tumuli, morminte ale vechilor sciți, poate urme ale acelei armate care s-a împotrivit perșilor sub Darius,

---

[54] *Schentki*, sat și com. jud. Iași.

[55] *Pucen*, veche denumire a satului și com. Valea Mărului, jud Vaslui.

[56] J. B Bourguignon d'Anville (1697–1782), cunoscut geograf francez.

[57] *Machines*.

[58] *„Ups and downs"*

www.dacoromanica.ro

fiul lui Histaspes. Aceşti tumuli se găsesc la intervale lungi, pe o întindere de aproape trei mile engleze. [Urmează o descriere a înmormântărilor la sciţi, după Herodot, şi a convoiului funerar al unui sârb, după Bousbecq[59]].

p 174 Părăsind această câmpie, un coborâş repede ne-a adus în oraşul Galaţi, aşezat pe malul Dunării. Un evreu ne-a dus la casa guvernatorului, un turc bătrân <şi> înspăimântător, cu o barbă lungă <şi> cenuşie, îmbrăcat <destul de> jerpelit într-un caftan de mătase zdrenţuit. Stătea jos pe un divan, fumându-şi ciubucul[60] şi ascultând, cu mult sânge rece, amănuntele unei certe <ivite> între marinari greci şi turci, al căror diferend îl rezolva. I-am predat o scrisoare de la prinţul Moruzi, el a citit-o cu luare aminte şi, după ce a bătut din palme, a intrat un ienicer pe care l-a trimis după un reis[61] grec, al cărui vas era gata să plece spre Constantinopol. Ienicerul s-a întors curând, însoţit de reis şi târgul s-a încheiat; s-a stipulat că va naviga în ziua următoare fără încărcătură şi că ne va debarca la Constantinopol, <iar> guvernatorul l-a ameninţat cu pierderea vieţii, dacă s-ar abate de la condiţiile acestei învoieli.

Am fost apoi conduşi la o mănăstire ortodoxă, unde ne-am adăpostit într-o cameră curată şi bine rânduită, dar fără mobile; aici urma să ne petrecem noaptea.
p 175 Gergevelele ferestrelor, în loc de // geamuri, erau acoperite cu piei sau băşici de aer de la morunii prinşi în Dunăre.

Galaţi este un orăşel înfloritor, frecventat mai ales de vasele greceşti venite aici din Bosfor şi care se întorc încărcate cu produse din Moldova.

Corăbii de o mărime considerabilă se construiesc aici, dar lemnul care este folosit <în acest scop> fiind prelucrat înainte de a fi uscat; se strânge, iar încheieturile deschizându-se, vasul se scufundă; aceasta este una dintre nenumăratele cauze <datorită cărora> malurile Mării Negre[62] sunt mereu acoperite cu epave.

De pe un deal, care domină oraşul, am văzut Dunărea şi munţii Balcani[63] şi chiar ne-am închipuit că am putea zări zidurile albe ale <cetăţii> Tomis, locul de exil al lui Ovidiu, al cărui nume modern este Babadag[64], „muntele cel mai însemnat"[65]. Se află la vreo 45 de mile la sud-est de Galaţi şi a fost cucerit de un detaşament al armatei ruse sub <ordinele lui> Rumianţev[66] în <anul> 1771 //.

---

[59] *Biesbequius* Augier Ghislen de Bousbecq (Busbecq sau Bousebecque), (1522–1592), diplomat flamand în serviciul imperialilor, fiind rezident al lui Carol Quintul pe lângă sultanul Suleiman I la Constantinopol. A lăsat mai multe relatări (*Relationes* ...) asupra misiunilor sale în Turcia tipărite mai târziu, în 1633.

[60] *Tchibouque.*

[61] Căpitanul unei corăbii turceşti.

[62] *Euxine.*

[63] *Haemus*

[64] *Baba-dagh.* Inexact! Corect Tomisul trebuia identificat cu Küstendje (=Constanţa).

[65] Babadag însemna pe turceşte „muntele tatălui", în amintirea clericului musulman trecut în rândurile sfinţilor, anume Sarî Saltâk Baba.

[66] Piotr Alexandrovici Rumianţev (1725–1796), general feldmareşal, comandant suprem al armatei ruse în campania din 1768–1774.

www.dacoromanica.ro

Capitolul XIV p. 176

După ce ne-am vândut trăsurile unui negustor evreu, pentru circa un sfert din valoarea lor, ne-am îmbarcat a doua zi şi am mers în josul râului. Reisul, trei marinari greci şi un băiat alcătuiau echipajul nostru. Am trecut curând de ţărmurile mlăştinoase ale gurii Prutului şi apoi am pătruns în braţul de miazăzi al Dunării, şi către asfinţit am lăsat ancora lângă o insulă mică, acoperită cu trestii, cu rogoz şi cu sălcii. Aici au debarcat marinarii şi, aprinzând un foc, ne-am pregătit cina. Am aşezat apoi vela cea mare în chip de cort şi am dormit pe scândurile punţii <îmbrăcaţi> cu hainele noastre de bord şi cu blăni. În dimineaţa următoare, în zori, am ridicat iar vela, dar nu bătea vântul, curentul era slab, şi am înaintat prea puţin. În vreo două ceasuri am ajuns în faţa unui sat mic numit Isaccea[67], care se află pe ţărmul drept al râului; are o cetate ruinată[68] clădită pe un lanţ de stânci şi în faţă <se afla> o insulă mică, stâncoasă, ocrotită de asemenea, de un turn ruinat şi tare părăginit, de o // arhitectură foarte veche. Acesta este locul care din toate timpurile p 179
a fost ales de către armatele de invazie pentru a trece Dunărea. [Urmează descrierea expediţiei lui Darius, a înfrângerii lui Petru cel Mare din 1711, a distrugerii Isaccei şi asediului Babadagului de către ruşi în 1771].

Trecând prin faţa Isaccei, am fost strigaţi de pe mal de un turc, care ne-a poruncit să ne oprim şi să-i dăm voie să vină la bord. În loc să ne pregătim să ascultăm de ordinele lui, echipajul nostru s-a pitit pe covertă (punte) încercând să se ascundă. Dar după ce am trecut de insulă, am descoperit că turcul acela ne urmase singur într-o barcă[69], vâslind în urma noastră. Aşadar, tovarăşul meu şi cu mine am strigat la el şi l-am prevenit <să nu se apropie>, dar, cum el nu a ţinut seama, i-am arătat cele două vârfuri ale puştilor noastre încărcate deasupra pupei, grai pe care părea să-l înţeleagă fără nici o greutate, căci bătrânul ciclop (el nu avea decât un <singur> ochi) şi-a întors îndată barca şi a vâslit înapoi spre bârlogul lui, bolborosind şi înjurându-ne ca pe nişte câini de creştini. Acest ins, după cât am putut înţelege, voia să ne pună să plătim o dare pe care nu avea nici un drept <să ne-o impună>, în afară de forţă, şi reisul nostră părea încântat că scăpase deşi– spunea el – se îngrozea la gândul că se va întoarce curând la Galaţi, temându-se de o viitoare răzbunare. La câteva mile în josul Dunării, echipajul nostru a debarcat într-un sat [...] numit Tulcea[70], pentru a cumpăra lapte de capră, dar locuitorii

[67] *Isaxi*, oraş, jud Tulcea.

[68] Vechea aşezare romană Noviodunum. În secolul al XV-lea, românii au ridicat aici cetatea Oblucıţa.

[69] *Canoe.*

[70] *Tulese.* Pare să fi fost un loc întărit în zilele lui De Tott (n.a). Azi municipiul Tulcea, reşedinţa judeţului omonim.

www.dacoromanica.ro

luându-i drept turci, au fugit când aceia s-au apropiat şi şi-au părăsit casele, încât am fost dezamăgiţi în privinţa aceasta //.

[Urmează o digresiune din Ammianus Marcellinus despre înfrângerea vizigoţilor la 377 e.n. prin aceste locuri].

p. 180 În acest punct Dunărea se împarte în şapte braţe[71], şi malurile sale adesea inundate înfăţişează, de aici şi până la Marea Neagră, un şes monoton lipsit de viaţă[72], acoperit cu sălcii, anini negri şi tamaricşi, amestecaţi cu trestii înalte, rogoz şi pipirig la poalele cărora, chiar pe marginea fluviului, am văzut o mulţime de pelicani, lebede, gâşte, raţe, stârci şi alte păsări acvatice, aşezate pe cuiburile lor. I ¬ capătul pământurilor joase care se întind spre Marea Neagră, am trecut prin faţa unui sat de pescari (Chilia Veche)[73]; unii locuitori ne-au strigat de pe bărcile lor ca să ne vândă peşte şi am căpătat de la ei cu vreo trei şilingi cinci moruni mari.

Aceşti oameni, neam harnic, dar barbari şi murdari, sunt urmaşii
p 180-183 bastarnilor[!]. [Digresiune despre aşezarea antică Peuce, localizată în Delta Dunării] //.

p 184 Întâlnirea apelor Dunării cu acelea ale Mării Negre produce un clocotit cu totul neobişnuit. Şi cum cele dintâi sunt pline de mâl şi încărcate cu un sediment albicios, se poate face deosebirea între cele două curente la câteva mile de ţărm.

Ziua era frumoasă şi aerul deosebit de curat şi am văzut cu telescoapele noastre foarte distinct stâncile Insulei Şerpilor[74], la vreo şase mile la nord-est de drumul nostru.

Insula, numită şi „Macaron" sau de către turci „Ilan Adasi", Insula Şerpilor a fost cântată de poeţi. [Digresiune de ordin mitologic cu privire la locuirea insulei de
p. 185 către eroii lui Homer].

Insula este mică, ca întindere, pustie şi slujeşte numai de loc de popas pentru nenumăratele stoluri de păsări de mare, lebede, pelicani, alcioni, gâşte sălbatice etc.
p. 186 ... [Alte digresiuni de ordin literar din poeţii antichităţii despre această regiune] //.

p 187 Coasta se întinde ca un şes lipsit de viaţă[75] de-a lungul malurilor Mării Negre de la gura de miazăzi a Dunării până întâlneşti un promontoriu, care prelungeşte marele lanţ al munţilor Balcani, la al cărui capăt sunt câteva arcuri în ruină, asemănătoare celor ale unui apeduct [...]. Între aceste ruine şi canalul Sulinei[76] se află cetatea Kara Harman[77], şi la vreo zece mile în interior, pe un promontoriu care

---

[71] *Streanus*. Evidentă eroare

[72] *A continues low dead flat.*

[73] *Kilia stara*, sat şi com., jud Tulcea.

[74] *Island of leuce*

[75] *Dead flat.*

[76] *Sunnian branch*

[77] *Kara Hirman* Azi Vadu, la sud de Lacul Sinoe, jud. Constanţa.

www.dacoromanica.ro

se ridică deasupra unui lac format de Dunăre, este Babadagul, pomenit mai înainte, vechiul Tomis al lui Ovidiu. Ruinele Constanţei[78], străvechea Constantina şi <oraşele> Cavarna şi Balcic[79], se ridică din loc în loc, de-a lungul ţărmului. Am mers foarte puţin în ziua aceea pentru că vântul // nu era statornic... p 188

A doua zi de dimineaţă (16 septembrie) [...] marinarii noştri greci au prezis o furtună ... [Corabia se refugiază la mal la adăpostul unui ţărm stâncos. La Agatopolis][80], marinarii noştri nu şi-au pierdut vremea şi, sărind pe mal, au început să debarce o mulţime de obiecte de lemn, vase, căni, oale de pământ etc., pe care le aduseseră de la Galaţi, unde fuseseră făcute de ţiganii (!) din Moldova <şi aceasta> călcând înţelegerea noastră ...

[Călătoria de întoarcere prinŢara Românească şi Moldova][81]

Capitolul XXII p 269

....

După ce am înnoptat la Giurgiu[82], am sosit a doua zi la Bucureşti, unde am p 270
cumpărat o trăsură[83], după ce am dat drumul. făcându-i daruri, // credinciosului ienicer, care ne însoţise de la Constantinopol până acum, am părăsit casa cea ospitalieră a domnului Summerer[84], consulul Angliei, care a avut bunătatea să-mi dea scrisori <de recomandare> către ispravnicul[85] grec de la Focşani şi către domnul Bolkunov[86], consulul Rusiei la Iaşi.

Călătoria mea de la Bucureşti până la Focşani a fost foarte penibilă, frigul era atât de mare şi regiunea era acoperită cu atâta zăpadă, încât surugii[87] se străduiau din toate puterile să facă să înainteze bieţii cai care nu puteau trage trăsura prin făgaşuri. Erau siliţi adeseori să se coboare pentru ca să pună ei înşişi umărul <împingând> la roţi şi

[78] *Chiustenza.*

[79] *Balzachuk*, azi în Bulgaria.

[80] Azi Micurin (fost Ahtopol), port în Bulgaria, în apropierea graniţei cu Turcia

[81] *Călătorii părăsesc oraşul Constantinopol în martie 1806, călătorind prin Balcani spre Ţara Românească.*

[82] *Giaourkioi*

[83] *A berline.*

[84] *Francis Summerers (sau Summerer), reprezentant al ambasadorului (1801–1803), apoi cel dintâi consul englez în Principate (1803–1807)*

[85] *Spravenich*

[86] *Kuchanoff.* Ippolit Feodorovici Bolkunov, consul general al Rusiei cu reşedinţa la Iaşi (1804–1806).

[87] *The post-boys*

www.dacoromanica.ro

pentru ca să frece urechile cailor lor. Cât despre <urechile> mele, înghețaseră înainte să ajung la Iași, cu tot șalul roșu turcesc pe care mi-l înfășurasem în jurul capului, precum și a unei căciuli[88] groase de blană de Astrahan. Podurile umblătoare erau dese și găseam aici cârciumi[89]; dar trebuia să desgheți <vinul> înainte de a-l bea și atunci era tot atât de slab la gust ca și berea slabă <și> amară. Niciodată nu pătimisem atâta de frig și mă uneam cu Ovidiu pentru a blestema asprimea iernilor din Dacia.

Spre a pune vârf nenorocirilor noastre, pe când coboram un povârniș acoperit cu noroi, care ducea la malul unui pârâiaș înghețat, surugii au smucit caii pe un ghețuș și unul din arcurile trăsurii s-a rupt și am fost nevoiți să așteptăm, la Focșani, până ce l-a dres un fierar.

Locuitorii din localitatea aceasta vorbesc latinește[90] „Dominatio vestra advena est în hâc nostra terra”, iată salutul unuia care mi-a vândut unele mirodenii[91]
p 271 la târg. Graiul său <unit cu> o pronunțare bună // și statura înaltă și vânjoasă a celui care <îmi> vorbea, părea să confirme părerea că și-ar trage obârșia din legionarii romani din Dacia.

Am ajuns în sfârșit la Bârlad și am recunoscut peisajul moldovenesc pe unde trecusem în toamna precedentă; dar ce schimbare se petrecuse în câteva luni cu <înfățișarea> locurilor înconjurătoare! Acele câmpii pe care le văzusem <pline> de turme și de flori se prefăcuseră acum într-un pustiu îngrozitor, acoperit de zăpadă, bântuit de crivăț[92], tăcut și fără locuitori. Oamenii care aveau în sarcina lor casele de poștă se retrăseseră, în multe cazuri, <în locuințe> sub pământ și ieșeau din bordeiele[93] lor acoperiți cu piei de lup; grajdurile cele mari adăposteau numai câțiva cai istoviți și înfometați, în timp ce pieile, atârnate grămadă de tavan, arătau din plin ravagiile pe care foametea, iarna și lipsa de îngrijire le făcuseră printre aceste sărmane animale. Pe când străbăteam munții care duc spre Iași, am fost nevoiți să recurgem la „rasa lui Apis” spre a trage trăsura mea veche din torentele formate de topirea zăpezilor.

La Iași am fost primit cu cea mai mare bunăvoință de principele Alexandru[94] și de soția[95] acestuia, care din nou au arătat recunoștința și bunătatea lor și mi-au înfățișat pe micul lor fiu[96], care se însănătoșise cu desăvârșire de rahitism și care era acum un băiețel frumos și sănătos. Am găsit pe bătrânul[97] domn tot atât de

---

88 *Calpac*

89 The ferriers.

90 Confuzie evidentă a autorului care a transpus în limba latină cuvintele românești auzite.

91 *Spices.*

92 *The northern winds.*

93 *Caves.*

94 Alexandru Mavrocordat.

95 Smaranda Mavrocordat, născută Moruzi

96 Probabil Dimitrie Mavrocordat, în vârstă de trei ani.

97 Alexandru vodă Moruzi.

www.dacoromanica.ro

politicos şi încântat că se aşezase într-un nou palat. Atunci am aflat pentru prima oară că domnul scrisese fratelui său, dragomanul Porţii[98], pomenindu-i de folosul pe care-l căpătase copilul său din <aplicarea> reţetelor mele şi că vizita mea la Sultana Validé fusese consecinţa acestei recomandări //. p. 272

Când mi-am luat rămas bun, domnul mi-a dat scrisori către ruda sa, ispravnicul Frangopoli, din Botoşani, în a cărui casă am petrecut noaptea şi am prescris, în tăcere, un tratament la doi dintre copiii lui care erau rahitici. Acest boier[99] era un grec din Naxos şi dacă nu mă înşel era acelaşi pe care-l pomeneşte doctorul Clarke[100] <şi> care, împreună cu principele Alexandru, l-a însoţit pe acest călător şi pe ambasadorul turc[101] în călătoria lor în munţii Balcani.

Când am ajuns la Cernăuţi, m-am dus acolo la un medic austriac, numit doctorul Fleisch, spre a-i da o scrisoare a medicului prinţului, dr. Lorenzo[102] din Iaşi.

Doctorul Fleisch mi-a comunicat rezultatele unor cercetări pe care le făcuse din ordinul cancelariei austriece, în scopul de a face o anchetă asupra unei ciudate boli contagioase care este foarte răspândită printre muntenii din Transilvania. Această boală este asemănătoare cu cea cunoscută în Galloway şi în alte comitate din Scoţia. Sub numele „*sivvens*" şi nu se deosebeşte prea mult de „yaws" din Indiile occidentale. Munţii înşişi sunt numiţi „Sievenbergen", dar nu am putut descoperi dacă boala a dat <acest> nume munţilor sau dacă munţii <au dat numele lor>[103] bolii. „Siova" în limba galică înseamnă smeură sălbatecă sau un „ciur"[104] şi Sivva era şi numele <zeiţei> Venus la triburile vandale.

Boala[105] se propagă prin contact <direct> şi se răspândeşte în ţinuturi întregi, prin băutul din paharul unei persoane contaminate sau prin fumatul din aceeaşi pipă. Distruge buzele, obrajii, cerul gurii şi omuşorul prin ulceraţii profunde, care sunt adesea fatale; doctorul Fleisch descoperise că aceşti bieţi oameni aveau obiceiul de a se curarisi unul pe altul prin fumigaţii de cinabru indigen[106], presărat pe un fier încălzit // şi că ei pisau acest mineral şi după ce-l amestecau cu unt, îl întindeau pe p. 273
pâine şi îl mâncau în cantitate mare [...].

La Cernăuţi am dat drumul ienicerului albanez, pe care-l angajasem la Bucureşti, şi am pornit spre Liov.

---

[98] Dumitrache Moruzi

[99] *Gentlemen.*

[100] Edmund Daniel Clarke, a cărui relatie de călătorie se află în volumul de faţă.

[101] Said Muhammed Galib efendi.

[102] *Corect Lorentz, funcţionând ca medic al oraşului Iaşi între 1805–1813*

[103] Etimologie fantezistă

[104] *Sieve*

[105] *După simptomele descrise, pare a fi sifilisul Răspândirea acestei boli numai printre „munteni" din Transilvania, este însă o evidentă exagerare*

[106] *Tratament amintit şi de Griselini, pentru care vezi vol. X, partea I-a seriei vechi a culegerii de faţă*

www.dacoromanica.ro

LOUIS ALLIER DE HAUTEROCHE

(1766–1827)

Louis Allier de Hauteroche s-a născut la Lyon, în 1766, într-o familie de negustori. Tatăl cade victimă Terorii. în 1793, iar fiul, refugiat la Paris, intră la Agenția generală a spitalelor militare, în 1795 este trimis la Constantinopol, pentru a se ocupa de tipografia cu care urma să fie înzestrată ambasada franceză de acolo. În afara buletinelor și a comunicatelor, această tipografie a scos între 1796 și 1798 „La gazette française de Constantinople", primul periodic din Orientul Mijlociu Anii 1799–1800 i-a petrecut în Egipt, după care revine la Constantinopol ca subcomisar pentru relațiile comerciale În 1803 ajunge viceconsul la Heracleea pontică (azi Eregli). În 1805 e rechemat în patrie, părăsește capitala otomană la 25 septembrie 1805. A revenit, se pare, în Levant între 1806 și 1813 La 1 octombrie 1816 a fost numit consul la Cos, unde a stat un an, după care s-a întors în Franța. A murit în 1827.

Numismat, cu o impresionantă colecție de medalii grecești. L A de Hauteroche a fost membru la „Académie des Inscriptions", unul din premiile acestei instituții purtându-i numele. A lăsat interesante memorii de călătorie asupra Greciei și Imperiului Otoman (a vizitat: Gallipoli, Miconos, Delos, Naxos, Tinos, Zea, Atena cu Pireul, Rodosto). A făcut note despre heruli și goți A corespondat cu Domenico Sestini, a cărui relație despre Țara Românească a apărut în vol X, partea I a colecției de față (seria veche) și cu L A.F. Beaujour, care, deopotrivă, s-a ocupat de spațiul carpato-danubiano-pontic

Relația de față reprezintă un fragment din jurnalul călătoriei de la Constantinopol la Paris. efectuată în 1805, și păstrat în biblioteca de la Institut de France, sub nr. 4 730. A fost publicat de Andrei Pippidi în „Revue Roumaine d'Histoire", XXVI, 1987, nr 1–2, p 109–123, sub titlul *Encore un voyageur français dans les Pays Roumains· Louis Allier de Hauteroche, en 1805.*

De L. A de Hauteroche s-a ocupat cav. Soulange Bodin, *Notice biographique sur M Allier de Hauteroche*, publicată sub auspiciile Societății de Horticultură a Frantei, biografia sa a fost lucrată de M. Prévost, în *Dictionnaire de biographie française*, II, Paris, 1936, col. 200–201. O prezentare amplă a relației sale la A. Pippidi, *op cit.*

LOUIS ALLIER DE HAUTEROCHE (1805)[1]

p. 113 Balcanii. Itinerar de drum de la București[2] la Paris

De la Constantinopol la București, 120 de ore sau poște germane de câte patru leghe și jumătate una.

De la București la Sibiu[3], 13 și jumătate.

---

[1] Traducere după A. Pippidi, *Encore un voyageur français dans les Pays Roumains: Louis Allier de Hauteroche, en 1805*, publicat în „Revue Roumaine d'Histoire", XXVI, 1987, nr 1–2, p 109–123.

[2] *Buchorest*

[3] *Hermanstadt*

www.dacoromanica.ro

De la Sıbiu la Viena, 56 şı jumătate.

De la Viena la Strasbourg, 51 şi trei sferturi.

Drumul de la Varna la Rusciuk [cele 13 etape cu o durată de 34 de ore].

De la Bucureşti la Sibiu		Poşte	Timp de mers
octombrie 1805			
13 octombrie	Bolıntın[4]	1	2 ½ ore
	Floreşti[5]	1	2 ½ ore
	Mărunţişu[6]	1	2 ¼ ore
14 octombrie	Găieşti	1	2 1ore
	Cârcinov[7]	1	2 ¾ ore
	Piteşti	1	2 ore
15 octombrie	Măniceşti[8]	1	2 ½ ore
	Curtea de Argeş opt cai	1	2 ¾ ore
	Sălătruc[9] zece cai	1	3 ¾ore
16 octombrie	Pripoare[10]	1	6 ore
	Câineni[11]	1	6 ½ ore
	Turnu Roşu[12]	2/3	3 ore

Costul călătoriei de la Sibiu la Viena în octombrie 1805 p 11

La Sibiu, cai, 20 octombrie	7 fl<orini>
pe drum, boi, idem	2 „
la Mag[13], cai şi provizii, 21 <octombrie>	14 „24 c<răiţari>
la Miercurea Sibiului[14], cai şi provizii, 23/ <octombrie>	21 „
la Sebeş[15], repararea îmbrăcăminţii, 24 <octombrie>	4 „
idem, boi, provizii, idem	19 „

---

[4] *Bolentene*, sat, com., jud. Ilfov.

[5] Floreşti-Stoıeneştı, sat, com., jud. Ilfov.

[6] Mărunţışu, sat, com. Costeştii dın Vale, jud Dâmbovıţa

[7] *Kirtzınoph*, azi Tıgveni, sat, com., jud. Argeş.

[8] Sat, com.. Baıculeştı, jud. Argeş.

[9] *Saratrouk*, sat, com , jud. Argeş.

[10] *Pripory*, sat, com , Perişanı, jud Vâlcea

[11] *Kynen*, azi Câınenii Marı, sat, com , jud. Vâlcea.

[12] *Rothenturn*, sat, com, jud. Sıbiu

[13] *Mack*, sat, com Sălışte, jud Sıbiu.

[14] *Reismarck*, sat, com , jud Sıbıu.

[15] *Mılanbach*, *Muhlbach*, oraş, jud Alba

www.dacoromanica.ro

la Şibot[16], boi, provizii, 25 <octombrie>	4 „
la Orăştie[17], lui Jean pentru cheltuieli, 26 <octombrie>	12 „
idem, şelarului, idem	5 "
idem, boi, provizii, idem	25 "
la Deva, şelarului, 28 <octombrie>	3 "
idem, mâncare, 7 zile, noiembrie 3	70 florini
idem, 16 cai pentru Leşnic[18], idem	12 "
idem, 12 cai pentru Dobra[19], idem	9 "
pe drum, 6 boi de ajutor, idem	1,30 „
într-o fermă lângă Deva, mâncat, dormit 4 <noiembrie>	1,30 „
idem, idem, vin, culcat, noiembrie 5	1,30 „
idem, 16 boi pentru Leşnic, idem	6,30 „
comisionarului, ca să aibă boi, idem	1 „
la Dobra, mâncat, culcat, plătit, noiembrie 6	3,30 „
idem, 10 boi pentru Coseşti[20], idem daruri, idem	8,20 „
la Coseşti, mâncat, cai, osie, idem	18 „
la Coşava[21], cai şi boi, osie, idem	7 „
la Făget[22], opt boi şi osie, idem	6,20 „
la Bujor[23], 10 boi şi osie, idem	6 „
la Lugoj, 7 cai şi osie, idem	5,15 „
la Chizătău[24], 12 cai şi osie, 8 <noiembrie>	10 „
la Recaş[25], mâncat, dormit, cai, osie, 9 <noiembrie>	25 florini
sunt două poşte până la Timişoara	
la Timişoara, mâncat, 9 <noiembrie>	7 florini
idem, şelarului, idem	2 16
idem, opt cai şi osie până la Becicherecul mic[26], idem	7
la Becicherecul mic, culcat, 8 cai, osie, 10 <noiembrie>	11

[16] *Gilott*, sat, com., jud. Alba.

[17] *Sassevaroche*, oraş, jud. Hunedoara.

[18] Sat în componenţa com suburbane Veţel, oraşul Deva, jud Hunedoara.

[19] Sat, com. jud. Hunedoara

[20] Azi Orăştioara de Sus, sat, com., jud Hunedoara

[21] *Kossova*, sat, com. Curtea, jud. Timiş

[22] *Fazette*, sat, com., jud Timiş.

[23] *Beaujour*, azi Traian Vuia, jud Timiş

[24] *Kissedo*, sat, com., Belinţ, jud. Timiş.

[25] *Ricoche*, sat, com, jud Timiş.

[26] *Kleinbetchkeret*, sat, com., jud. Timiş.

www.dacoromanica.ro

Călătoria de la Constantinopol la Paris, septembrie 1805

<Descrierea călătoriei pe mare de la Buiukderé la Varna şi apoi prin Bulgaria spre Rusciuk>. p. 114-116

Plecat din Varna spre Rusciuk, traversând toată Bulgaria, la 3 octombrie, la ora 10 dimineaţa, pe o vreme păcătoasă, rece şi închisă, la 9 octombrie la ora 9 după masă ajuns la schela Giurgiu, după ce am mers de-a lungul oraşului şi am traversat Dunărea pe un vas cu // pânze şi cu vâsle. Fluviul are în acest loc o lăţime de o p 117 jumătate de leghe. În susul apei, în faţă, pe o cetăţuie turcească ce a rezistat la atacurile[27] nemţilor într-unul din războaiele trecute[28]. Cu toate acestea nu părea a fi fost foarte solid. Acum este destul de dărăpănat. Se debarcă la un sat mare numit Giurgiu şi te afli pe pământurile hospodarului Ţării Româneşti[29].

Am fost primiţi de un ofiţer al principelui, care ne-a oferit masă şi găzduire, ceea ce am acceptat; apoi, la ora 8 seara, eu am plecat la Bucureşti, singur cu dl. Martin[30], fiecare într-o căruţă la care erau înhămaţi câte patru cai. Sosit la 9 şi jumătate (după ce am gonit patru leghe) la un loc numit Daia[31]. E o îngrămădire de câteva bordeie săpate în pământ, cu acoperişul la nivelul solului, care ţine pământul, paiele şi trestia cu care aceste ciudate locuinţe sunt acoperite. Aveam o scrisoare de recomandare de la ofiţerul principelui către un aşa-zis căpitan Georgiu[32], fără îndoială notabilitate locală şi care la vederea acestei scrisori trebuia să ne procure un adăpost convenabil pentru a petrece restul nopţii. L-am găsit pe acest om zăcând bolnav pe un prici, alături de nevastă-sa, într-una din aceste locuinţe subterane, adevărat bârlog afumat a cărui descriere, oricare ar fi ea, ar rămâne probabil încă insuficientă sau n-ar înfăţişa în culori reale hidoşenia imaginii. Am preferat, deci, să ne urcăm înapoi în căruţele noastre, unde am petrecut noaptea înfăşuraţi în mantale.

A doua zi, 10 octombrie, plecat la orele 4 dimineaţa; traversat vaduri, viroage, pârâiaşe, iazuri, râuri – în fine multă apă şi câmpii întinse uscate sau inundate, necultivate şi spaţii largi acoperite de păduri tăiate, apoi pe un pod de vase Argeşul, râu mare cu cursul repede[33]. Două leghe mai departe, traversat cu piciorul, pe un pod rulant, unul din afluenţii Argeşului; am fost siliţi să ne ducem în mână bagajele de partea cealaltă a râului, şi căruţele noastre s-au dus să caute un loc pe unde caii

---

[27] *Aux efforts.*

[28] Războiul din 1787–1791.

[29] Constantin Ipsilanti (1802–1806)

[30] Martin, vice consul la Galaţi.

[31] Daia, sat, com., jud. Giurgiu.

[32] *Georgio.*

[33] Călătorii au trebui să treacă Argeşul la Adunaţii Copăceni Identificările din subsol au fost preluate după A. Pippidi.

www.dacoromanica.ro

să poată trece prin vad şi unde apa le venea mai sus de crupă. Operaţia aceasta le-a luat mai mult de o oră, dar ziua era superbă, asta ne-a consolat. Porniţi din nou la drum, mergeam destul de bine, când ni s-a rupt o roată; au încercat zadarnic s-o repare: Nici frânghii, nici cuie, nici lemne – nimic n-a ţinut, şi d. Martin, la căruţa căruia se întâmplase acest indicdent supărător, a urcat într-a mea şi am călătorit aşa până la Bucureşti, unde am ajuns la trei şi jumătate după masă. Colegul nostru, d. de Sainte Luce[34], ne aştepta cu masa, împreună cu d. Parandier[35], care ne precedase cu câteva ore. După cocioabele pe care le văzusem în drumul de la Dunăre, am fost plăcut surprins intrând în această capitală, unde mă temeam ca ochii noştri să nu întâlnească construcţii aproape la fel de mizerabile ca cele din micul număr de sate pe care le întâlnisem. Se pare că prezenţa principelui, a Curţii şi a bogăţiilor sale au introdus destul gust şi lux; se văd multe case de piatră. Câteva edificii sunt remarcabile prin suprafaţa lor: palatul hospodarului, mănăstiri, case boiereşti. În general fiecare gospodărie e izolată prin curţi mai mult sau mai puţin întinse, totuşi zidul de la stradă pare că leagă toate locuinţele. Pavajul străzilor are ceva tare ciudat, cu toate că toţi călătorii au spus-o, e format din bulumaci cu muchii pătrate, cam de un picior[36], aşezaţi de-a curmezişul dintr-o parte în alta a străzii, atingându-se între ei sau aproape. Sub aceşti bulumaci apa de ploaie, gunoaiele băltesc, putrezesc şi contribuie din plin la aerul nesănătos pe care-l respiri în acest oraş şi care aduce periodic, în fiecare an, epidemii. Un mic firicel de apă, numit Dâmboviţa[37], umflat de ploile care cad frecvent asupra acestei ţări plane, acoperite de ceţuri şi de vapori, se revarsă uneori în aşa fel că nu mai poţi ieşi din casă decât cu barca. Toată lumea merge în trăsură, mai mult de nevoie decât de lux, şi călătorul modest, care este doar în trecere şi pe care curiozitatea îl determină să străbată acest oraş pe jos, este stropit în mod nedemn de noroi, fără măcar să se poată plânge, căci i s-ar spune: *„De ce umblai pe jos?”*

Plecat din Bucureşti la 13 octombrie, la prânz, sosit la Floreşti, la orele şase seara, după ce am gonit două poşte româneşti, într-o trăsură cu şase cai. Fiecare din aceste poşte echivalează cu cinci leghe de-ale noastre de 2 280 sau 25
p 118 grade[38]. Traversat o regiune de câmpie, mlăştinoasă şi necultivată //. Văzut două

---

[34] St Luce, comisar provizoriu al Franţei la Bucureşti (1803–1806)

[35] Pierre Parandier, diplomat francez, agent secret în Polonia, apoi secretar de ambasadă la Constantinopol şi însărcinat cu afaceri în 1804; la întoarcerea în Franţa a întocmit un *Mémoire sur la Turquie* (B G. Spiridonakis, *Empire Ottoman. Inventaire des memoires et documents aux archives du Ministère des Affaires Etrangères de France*, Salonic, 1973, p 61).

[36] *Madriers d'un pied d'environ d'equarrissage.*

[37] *Dombrowitza*

[38] *A 5 de nos lieues de 2 280 ou de 25 au degre*

www.dacoromanica.ro

sate cu înfăţişare foarte mizerabilă. Culcat la Floreşti într-o mănăstire grecească[39]. Caii ne sunt daţi în mod gratuit de către principe, ca şi casa şi mâncarea.

14 octombrie, plecat în zorii zilei, cu opt cai, ajuns la Găieşti, la ora 11, mâncat acolo într-o casă, cea mai decentă dintre toate cele pe care le-am întâlnit în drumul nostru de la Varna chiar. Cu toate acestea, Găieşti nu-i decât un sat. Sosit la Piteşti la ora şase seara. Găzduit într-o casă mare, curată şi convenabilă, pe care ispravnicul (ofiţerul principelui) mi-a procurat-o. D. Parandier ocupă alta. Traversat în ziua aceia mai mult de zece ori Argeşul pe poduri proaste de lemn. Lângă micul oraş Piteşti este lat, adânc şi repede. L-am trecut cu un bac. Doar cu o leghe înainte de Piteşti regiunea încetează a mai avea aspectul de câmpie umedă, acoperită cu buruieni[40], cioturi şi uneori de lanuri semănate cu porumb[41]; acolo peisajul începe să se înfrumuseţeze. Un lanţ de dealuri în dreapta drumului dezvăluie câteva vii, alte culturi, case mai puţin mizere, îngrădituri – cultivare în fine.

Piteştii au cam 500 de case, fiecare cu zidul său, după model românesc. Unele sunt foarte mari şi în general aici domneşte un aer de curăţenie. Mulţi boieri şi-au stabilit reşedinţa aici. La 15 ajuns, la 11 dimineaţa, la Curtea de Argeş[42], unde am luat masa: pâine foarte albă, vin uşor[43], dar gustos. Intrând în Curtea de Argeş, la stânga se văd ruinele unui turn, fort sau donjon, care se spune că sunt cele ale palatului regelui <!> Argeş[44]. <!> Acest loc păstrează încă aparenţa de oraş. Există o piaţă, prăvălii cu mărunţişuri şi altele şi mai multe magherniţe de măcelărie. Părăsind satul, <sic!> la dreapta pe o înălţime se află ruine la fel de impunătoare ca şi cele dintâi şi asemenea lor tot din cărămidă[45].

Mai ales după Argeş, această parte a Ţării Româneşti[46] nu mai seamănă cu ceea ce atâta am văzut începând de la Bucureşti, căci te apropii de lanţul Carpaţilor[47] şi priveliştile, pe care culmile lor abrupte, trecătorile şi platourile şi vâlcelele le oferă trecătorului, au ceva atât de felurit, atât de pitoresc, că este cu totul despăgubit de monotonia, de uscăciunea părţii din Ţara Românească pe care a traversat-o <începând> de la malurile Dunării.

Poşta Sălătruc se află într-unul dintre cele mai romantice locuri care aminteşte cel mai bine de munţii Elveţiei. Este aşezată într-o văgăună străbătută de un torent

---

[39] Adică *ortodoxă* Mânăstirea Găiseni, a satului Floreşti Stoieneşti /.

[40] *Broussailles*

[41] *Ble de Turquie.*

[42] *Corte d'Arges.*

[43] *Petit*

[44] Ruinele reşedinţei domneşti din secolul al XIV-lea, cu biserica Sf. Nicolae /

[45] Mânăstirea din secolul al XVI-lea, ruinată la cutremurul din 1802 /.

[46] *Valakie*

[47] *Krapacs.*

www.dacoromanica.ro

repede <ce curge> pe o albie pietroasă, poate Oltul[48], şi înconjurată de înălţimi bogat împădurite.

Am fost de mai multe ori în măsură să recunosc că baronul de Tott[49] a înfăţişat cu totul veridic caracterul românilor. Umiliţi până la ultima expresie la care poate fi o fiinţă omenească, ei îndură răbdători tot felul de jigniri şi de apăsări. Sunt foarte rezistenţi la oboseală şi toţi fără deosebire au înfăţişarea cea mai umilă.

Şi caii în acest principat sunt trataţi cu o neglijenţă de neimaginat. Când ajungem să ne culcăm, sunt deshămaţi, se duc să pască; <surugiii> aleargă pe câmp să prindă <cai> pentru atelajul de a doua zi, sunt înhămaţi pe dată de frică să nu fugă şi aşa petrec noaptea pe orice timp ar fi, fără o mână de fân în faţa lor. Hamurile cailor de poştă nu costă mai mult de 18 parale. O frânghie în chip de băţ şi o bucată de chingă pe grumaz. Fără frâu. La 16, plecat de la Sălătruc; la ora 7 şi jumătate şi ajuns după masă la Pripoare, de-a lungul unor defilee şi înălţimi mai mult sau mai puţin dezgolite, pe care trebuie să te urci şi să cobori pe rând, <pe> drumuri extrem de accidentate, grele şi de fel întreţinute, prin păduri, unde arborii cresc şi se ridică până la înălţimi remarcabile şi apoi se prăbuşesc de bătrâneţe, pentru că nu se taie decât spre a umple prăpăstiile care, fără această precauţie, ar face drumul cu totul
p 119 de neumblat. Gazda română de la Pripoare este tânără şi veselă ... // Ne mai rămăseseră trei ore din zi; ne-am suit pe cai şi am aşteptat bagajele la Titeşti[50]. Gazda de la popas am găsit-o potrivită pentru un călător şi aşteptând bagajele ...

La 17 plecat de la Titeşti călare prin munţi şi văi, toate locuri foarte pitoreşti. Am trecut Oltul de mai multe ori prin vad şi în dreptul Câinenilor cu bacul, unde am ajuns la ora 11 şi jumătate. Câineni e un cătun aşezat la poalele munţilor Carpaţi, de care e înconjurat din toate părţile. Oltul îşi poartă repede apele pe o albie pietroasă şi înconjoară toţi colţii munţilor. De la Pripoare la Titeşti, am făcut drumul călare şi de la Titeşti la Câineni la fel. Acolo am luat masa. A fost o ceartă şi lovituri date şi primite între surugii şi oamenii locului. Plecat din nou călare, ca şi d. Parandier, căruia nu-i păsa să traverseze în trăsură locurile cele mai primejdioase din munţii Carpaţi. Într-adevăr, le-am găsit aproape aşa cum ni s-a spus, adică foarte abrupte. Porţiunile de drum stricate aveau bucăţi de lemn puse de-a curmezişul; dedesupt era prăpastie. Oltul făcea un zgomot înfiorător. În locul cel mai primejdios a fost săpat în stâncă: *Staviator, dum natura testare cogit*. Ajunşi la carantină, am aşteptat mai mult de o oră sosirea trăsurilor şi a bagajelor. Acest lazaret, în care n-am intrat decât în locuinţa directorului, care are o fiică de aproape 20 de ani, nemţoaică blondă,cu nasul mare şi destul de picantă, acest lazaret, spun, este format din mai multe case mici de piatră, aşezate regulat şi uniform: unele la dreapta, altele la stânga şi par a fi foarte curat ţinute. Intrarea în incinta lazaretului e închisă

[48] *Sălătrucul* e pe Topolog, nu pe Olt /

[49] Vezi relaţia sa în vol. X, partea I, al colecţiei de faţă, seria veche.

[50] Titeşti, sat, com Perişani, jud. Vâlcea.

www.dacoromanica.ro

printr-un fel de barieră de lemn, ghintuită, mobilă, care se ridică pentru a-i lăsa pe călători să treacă. Directorul lazaretului a avut bunăvoinţa să nu poruncească deschiderea cuferelor noastre şi ne-a dat o hârtie pentru vameşul de la Roten Thum (Turnul Roşu) ca să-l prevină să nu ni le controleze.

După o oră am ajuns la acest Turn Roşu. Aici e primul post militar nemţesc. Dl. Matouche, vameşul, ne-a primit în chipul cel mai amabil. Masă uşoară, înfăţişare plăcută a gazdei şi paturi mulţumitoare. A doua zi (18), încredinţându-l pe dl. Matouche că aveam trei pachete cu şaluri, le-a cântărit, le-a pecetluit cu pecetea vămii şi mi-a dat un bilet pentru vameşul de la Sibiu[51]. La zece dimineaţa m-am urcat la comandantul fortului care locuia în vârful Turnului Roşu. Ofiţerul m-a primit politicos în vârful donjonului său, care în adevăr este vopsit în roşu. Se lăuda că nu se va produce ruptura între Franţa şi Germania.

Plecat de la Turnul Roşu după prânz, cu patru cai de poştă înhămaţi la trăsura mea. D. Parandier avea şase la trăsura sa. Văzut la câmp lucrări de cultura pământului, pluguri, muncitori, brazde şi mulţi ţărani venind şi plecând. Contrastul cu ţara pe care o parcursesem mi-a dovedit din plin că nu mai eram în Turcia.

Primul edificiu pe care-l vezi când ajungi la Sibiu este o cazarmă mare pentru mai bine de 3 000 de soldaţi. Era goală; toţi fuseseră îndreptaţi spre Rhin[52]. Acest oraş de frontieră al Transilvaniei este bine construit; străzile foarte largi, populaţia se zice că este, după chiar rapoartele locuitorilor, de 15 000 de suflete. Ce e mai ciudat şi într-adevăr demn de curiozitatea unui călător luminat, este galeria de tablouri a răposatului baron de Brukenthal, biblioteca sa şi bogata colecţie cu obiecte de istorie naturală. Totul se găseşte într-un palat superb situat în cea mai mare piaţă a oraşului. Am cerut şi am obţinut permisiunea să-l vizităm. Străbaţi pe rând 18 încăperi, ai căror pereţi sunt în întregime acoperiţi cu tablouri, între care unele sunt de maeştri de prima mână.

Biblioteca de asemenea ocupă şapte–opt camere. N-am putut vedea <cabinetul> de medalii, sigiliul aflându-se încă pe el. Mi-a părut rău, căci se spune că e foarte frumos.

Obiectele de istorie naturală, deşi mai puţin numeroase, sunt totuşi de un mare interes local, prin aceea că provin aproape toate de pe teritoriul Transilvaniei şi pot servi perfect la cunoaşterea şi îmbogăţirea istoriei naturale a acestei provincii. Am tras la un han unde nu sfătuiesc pe nimeni să se ducă după noi, căci e mizerabil şi eşti jumulit ca în cele mai bune. E ţinut de un elveţian vorbind franceza.

Plecat de la Sibiu, la 20 octombrie, la amiază, cu d. Parandier şi un servitor, cu trăsura sa, la care erau înhămaţi şapte cai de poştă, după ce i-am lăsat acolo pe dragoman, ienicer, călăraşi şi numeroasele provizii inutile. Până la căderea nopţii n-am putut face decât o poştă şi // încă am fost siliţi să luăm patru boi. Opriţi la Mag, p. 120

---

[51] *Hermanstadt.*

[52] Din cauza războiului cu Franta /

www.dacoromanica.ro

la căpitanul de poştă, am găsit un ienicer expediat în chip de curier la Viena de ambasadorul englez la Constantinopol[53]. Ne-a spus că la plecarea sa exista temerea că văduva d. Okavitz să nu fi pierit în timpul traversării de la Varna la Constantinopol. Nu aveau nici o ştire, deşi bagajele acesteia, pornite odată cu ea dinVarna, sosiseră de opt zile.

La 21 octombrie urcat în trăsura înhămată cu zece cai. Notă: căpitanul de poştă de la Mag justifică reputaţia de şmecher pe care i-au făcut-o unii călători. La el ne-au fost şterpelite unele lucruri. Aviz celor care ne vor urma. Sosit la Miercurea Sibiului, unde, din lipsă de cai, am fost siliţi să ne oprim într-un aşa zis-han.

Noaptea a nins mult. N-am putut pleca pe 22, din cauza vremii proaste. Primit vizita căpitanului de poştă, care a făcut cu noi, în jargon latin, o mare desfăşurare de filantropie despre războiul care este pe cale să izbucnească între Germania şi noi. Miercurea Sibiului e un sat mare ale cărui case mărginesc drumul de o parte şi de alta. În sfârşit, la 23 la prânz s-au pus 12 cai la trăsura noastră şi am ajuns la Sebeş, seara, la ora patru. E un oraş format din două străzi foarte largi şi paralele separate prin nouă insule de case şi între ele o piaţă foarte mare îngrămădită şi murdară. Casele care mărginesc cele două străzi n-au înfăţişare urâtă şi e de observat că fiecare are o poartă mare pentru căruţe. Totul e construit în piatră. Un singur han, într-un hal asemănător aproape celui al elveţianului din Sibiu.

La 24, din lipsă de cai, poşta ne-a pus la dispoziţie zece boi, cu care am plecat de la Sebeş, la amiază; o hulubă ruptă la trăsură ne-a împiedicat să plecăm mai curând. La Miercurea Sibiului, curierul Bourdet, plecat la Constantinopol 15 zile după noi, ne-a ajuns din urmă; l-am invitat la masă, la Sebeş, şi îndată şi-a continuat drumul noaptea[54].

Cei zece boi ai noştri ne-au târât atât de încet că n-am ajuns la poşta următoare de la Şibot decât la ora nouă seara. E peste putinţă să-ţi faci o idee despre drumurile din întreaga Transilvanie; sunt îngrozitoare, totdeauna noroiul este până la osie, fără caldarâm şi torenţi şi râuri de trecut prin vad la tot pasul. Boii de Transilvania au toţi coarnele de o lungime extraordinară.

De la Şibot, care nu e decât o staţie de poştă şi unde nu e decât o singură casă, unde am dormit, plecaţi a doua zi pe 25, cu zece boi, sosiţi la Orăştie, în amurg. Căpitanii de poştă socotesc şi plătesc o poştă şi jumătate, dar în realitate nu e decât o poştă. Orăştie e tot atât de umed, de jos, de noroios şi de murdar ca şi Sebeşul şi trece ca şi celălalt drept oraş. Numără 2 000 de locuitori. Casele au, ca şi la Sibiu şi în alte locuri din Transilvania, acoperişurile în pantă foarte ascuţită, pentru ca zăpada să nu le îngreuieze, căci par să ţină mult timp. Un singur han gol şi lipsit de

---

[53] Charles Arbuthnot (1767–1850), ambasador englez la Constantinopol (1805–1807).

[54] Despre acest curier, care a trecut prin Bucureşti, la 20 octombrie 1805, este vorba într-un buletin informativ al consulatului rusesc (Hurmuzaki, serie nouă, IV, Bucureşti, 1974, p. 594) /

www.dacoromanica.ro

toate, ca cel de la Sebeş şi cel al elveţianului. Straton[55], un însărcinat cu afaceri al Angliei la Constantinopol, plecat din acea capitală la două sau trei zile după noi, ne-a ajuns din urmă aici; nu l-am văzut. La Orăştie am şters de pe cele trei pachete cu şaluri adresele ministeriale şi le-am înlocuit cu adresele a doi bancheri din Frankfurt pe Main. M-am gândit că în caz de război cu Germania, aceste adrese respectabile în alte vremuri, ar fi putut dăuna tranzitului pachetelor în locul adreselor obişnuite ale unor negustori din ţară neutră. Denunţ călătorilor care mă vor urma în acest oraş pe căpitanul de poştă ca pe omul cel mai veros ce poate exista; dacă dă cai, te sileşte să iei trei, patru mai mulţi decât ai nevoie, sub pretextul că poşta pe care o vei străbate e cea mai rea din toată Transilvania şi pretinde categoric un florin de cal, în timp ce tariful e de 45 de crăiţari; dacă dă boi, în lipsă de cai, nu ştii dacă-i vei avea şi-i trece cu neruşinare la acelaşi preţ cu caii. Ne-a silit să luăm degeaba 14 la trăsura noastră. Ar fi pus 20, dacă ar fi îndrăznit. Şi ce câştigă din asta? 12 crăiţari de care jecmăneşte pe ţăran la fiecare bou. Hangiul ne-a jupuit de asemenea destul.

Deva, unde am ajuns pe 27, la ora opt seara, este un târg mare la poalele unui monticul încununat de o fortăreaţă abandonată; e un post militar. Garnizoana nu e formată acum // decât din două companii de infanterie, fără a socoti un număr p 121
nedeterminat de recruţi pe care-i vezi alergând să-şi ajungă corpurile, pe măsură ce încep a fi puţin dresaţi. Reţinuţi acolo de revărsarea râurilor şi torentelor, care, în urma ploilor, au acoperit de apă toată câmpia. Acest contratimp ne-a silit la reflecţii amare despre drumul pe care pornisem într-un anotimp atât de ploios, la începutul iernii, cu zilele cele mai scurte ale anului şi într-o împrejurare atât de delicată, de critică, de spinoasă. În sinea mea tare m-am căit că n-am riscat mai curând calea mării, care m-ar fi dus sub un nume neutru în Italia, unde mi-ar fi făcut atâta plăcere să acostez, atât ca să-mi îmbrăţişez prietenii de acolo, cât şi ca să văd, să cunosc şi să studiez capodoperele antichităţii, care se află acolo şi să le revăd pe cele pe care le ştim deja[56]. O fatalitate a făcut să aleg drumul de care-mi era cel mai silă.

28 octombrie (o[57] ... de cap), nimic de văzut la Deva. Am întrebat dacă uneori se găsesc aici medalii, basoreliefuri, inscripţii vechi. Un tânăr (am aflat mai târziu că era un baron neamţ) s-a oferit cu amabilitate să mă conducă într-o casă unde aveam să văd medalii; mi s-au arătat într-adevăr câteva, dar majoritatea romane[58] din argint şi două medalioane AR de la Filip, cu lucrătura grosolană[59], şi un

---

[55] Alexander Straton, însărcinat cu afaceri între 1802 şi 1803, apoi ambasador până în 1805 (iunie). Trecerea lui prin Bucureşti e semnalată la 14 octombrie, în acelaşi timp cu a lui Pierre Parandier, care era însoţit de Allier de Hauteroche (*ibid.*) /.

[56] Allier s-a oprit în Italia, în 1795, înainte de a se îmbarca pentru Constantinopol /.

[57] Text indescifrabil /n A. Pippidi/.

[58] *Latines*

[59] *Barbare*. Imitaţii bătute la nordul Dunării în secolul al III-lea? Vezi C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, Bucureşti, 1973, p. 24, 29–47

www.dacoromanica.ro

Alexandru de aur. Proprietarul acestei pretinse colecţii mi-a amintit ceea ce ziarele spuseseră cu un an în urmă, că în Transilvania fuseseră dezgropate mai multe mii de medalii vechi, toate de aur; el mi-a spus că tezaurul, descoperit la câteva leghe de aici, nu cuprindea decât două specii de medalii, Lysimach, cu legenda cunoscută, şi alta cu trei figuri în picioare şi cu inscripţia *kosson*. Mi-au fost arătate mai multe exemplare din aceste două tipuri; cei care mi le arătau mi-au spus că le-au cumpărat, şi pe unele, şi pe altele în acelaşi timp de la ţăranii care le descoperiseră. Această împrejurare anulează cu totul părerea pe care mi-o făcusem până atunci despre *kosson*. Crezusem că văd în cele trei figuri în picioare, îmbrăcate şi mergând, pe Brutus, precedat şi urmat de un lictor şi pe revers acvila romană. Gândisem că după asasinarea lui Caesar, Brutus, ajuns cu armata sa de republicani în câmpiile lui Filip al Macedoniei, bătuse această monedă spre a servi de soldă trupelor şi că dacă lucrătura era grosolană, asta era pentru că lucrătorii erau barbari şi lucraseră în mijlocul taberei. Dacă în adevăr aceste două tipuri s-au găsit împreună, conjectura mea nu ţine şi cad din nou în incertitudine în ceea ce priveşte explicarea acestora[60].

Mă întorceam la han însoţit de ghidul meu oficios, când, în clipa despărţirii, a început să-mi vorbească brusc despre mizeria lui şi ca să mi-o dovedească, mi-a arătat că cizmele sale, destul de bune în aparenţă, n-aveau tălpi. I-am văzut piciorul gol; nenorocitul mergea aşa prin noroi, încântat să aibă aerul că e încălţat, deşi trebuie să fi suferit cumplit de frig şi umezeală. Îl rog să mă aştepte la piciorul scării, cât să mă duc să-mi iau punga; mă urmează, intră cu mine, de frică să nu-i scap, fără îndoială. Se aşează; îmi scot cizmele şi găsind la îndemână un lighean cu apă, îmi vine fantezia să mă spăl pe picioare. Îndată omul meu aleargă şi vrea să facă el însuşi aceasta. Uimirea mea nu se poate descrie şi era un baron german! Nu mă mai mir că sunt unii care o fac pe rândaşii. Aceia sunt mai puţin abjecţi decât cel pe care întâmplarea m-a făcut să-l întâlnesc aici. M-am grăbit să-l dau afară cu câţiva florini, căci mi-era ruşine pentru el.

Luat rămas bun de la hangiul nostru de la Deva la 3 noiembrie în schimbul a 70 de florini pentru cele şase zile cât am stat acolo. Aveam 16 mârţoage prăpădite la trăsură; ne-am târât până la poalele unui munte, la o leghe de punctul nostru de plecare şi, deşi am adăugat şase boi la aceste 16 gloabe, n-am putut ajunge pe culme. Se lăsa noaptea, ningea cu putere; am ales să ducem trăsura la o fermă aflată la poalele muntelui, ca să aşteptăm acolo ziua următoare şi să decidem ce mijloace <erau necesare> spre a ieşi din încurcătură, căci surugii şi-au dus caii la Deva şi ne-au plantat acolo, ca şi cum şi-ar fi făcut poşta. În ferma asta e atâta sărăcie că n-am găsit de mâncare decât o bucată de pâine neagră, trei mere, un pahar de vin alb şi puţin mălai fiert[61] în apă fără unt. Aveam puţin zahăr, care a făcut minuni. Bucătăria

---

[60] Vezi *ibidem*, p. 354–361. Aceste informaţii despre descoperirile de la Grădiştea Muncelului din 1803 obligă la reflecţii privind asocierea monedelor lui Lysimach şi a celor de tip „kosson", asupra cărora s-a convenit să fie datate în secolul I î.e.n., din cauza similitudinii lor cu emisiunile romane republicane /.

[61] *Farine jaune*

www.dacoromanica.ro

în care am fost primiţi este singura încăpere locuibilă a acestei ferme, toată familia fermierului trăieşte acolo; au venit şi <nişte> căruţaşi să caute adăpost. Afumaţi ca // vulpile am petrecut noaptea, claie peste grămadă, d. Parandier şi cu mine pe o p. 122
grămadă de fân, pe care am aşteptat-o mult şi pe care ne-am întins destul de posaci unul lângă altul, învelit fiecare în mantaua lui. Acest pat ne-a costat şase crăiţari la socoteala de a doua zi dimineaţa. E greu să te afli mai rău: 12 persoane înghesuite într-un spaţiu de cel mult 12 picioare şi un amestec de emanaţii şi exhalaţii, toate mai de nesuferit şi mai împuţite.

În sfârşit, pe 5 noiembrie dimineaţa, am putut pleca din această crâşmă prăpădită, de care am să-mi amintesc în sinea mea, din cauza murdăriei cumplite a locului şi a grosolăniei gazdelor. Celor 16 boi le-a fost greu să ne treacă locul acela rău – urcuşul abrupt care ne oprise atât de neplăcut în ajun.

Până la Dobra drumul e îngrozitor, poduri stricate care te obligă să cobori în şanţurile de pe margine, un pământ cleios, tare şi muiat de 15 zile de ploi consecutive şi revărsarea râului Mureş[62]. În această parte a Transilvaniei eşti înconjurat de munţi, te afli în colţul vestic al triunghiului muntos, care izolează[63] această provincie din care trebuia să ieşim fără întârziere, din cauza tuturor nemulţumirilor pe care le încercasem aici. Poşta de la Dobra la Coseşti e cea mai dreaptă, cea mai scurtă, cea mai puţin muntoasă şi noroioasă din toate cele pe care le străbătusem de la Sibiu. Dobra e doar un sat, deşi sediul unei mici garnizoane sau mai curând al unei rezerve[64] de trupe. La Sibiu fusesem preveniţi că la Dobra vom avea nevoie de escortă militară din pricina lipsei de siguranţă a drumului şi generalul Mittrowsky[65], comandantul acestui oraş, ne dăduse o scrisoare de recomandare pentru şeful rezervei; dar după informaţiile luate la Dobra n-am folosit scrisoarea şi cele câteva spânzurători aşezate ici şi colo pe drum ne-au dovedit că se făcuse dreptate contra indivizilor care-l năpădiseră. Ultimul lanţ de munţi, înainte de a părăsi cu totul Transilvania, se află între Coseşti şi Coşava. Această poştă atât de anevoioasă am străbătut-o la lumina lunii; n-am fi mers nici cum pe o noapte întunecoasă. Îţi poţi rupe gâtul acolo de douăzeci de ori. Făget este un sat aşezat cam ca Neuilly, lângă Paris, într-o câmpie în mijlocul unui drum larg, ale cărui laturi le mărgineşte.

Bujor este un cătun păcătos, părăsit până şi de căpitanul de poştă, din cauza mizeriei. Împrejur nu-s decât mărăcinişuri şi locuri sălbatice. Lugoj, oraş mic, cu mahalale întinse. Hanul, care ţine de poştă, e al unui francez din Metz. Chizătău n-are decât o casă, aceea a căpitanului de poştă, om aspru şi grosolan; fiica familiei e o brunetă de 20 de ani, cu ochi negri, cu gâtul puternic şi bine înfipt ... B<ucovăţ?>

---

[62] *Maroche.*

[63] *Encaisse.*

[64] *Depât.*

[65] Contele Joseph Mittrowsky, comandant al trupelor imperiale din Transilvania între 1790 şi 1806.

www.dacoromanica.ro

pe 8, aşteptând caii de poştă, ajuns la Timişoara la 9, la amiază. De la Recaş la Timişoara e o câmpie imensă foarte puţin cultivată, cu pământurile inundate, ca în Transilvania. Acest oraş, pavăza Banatului, care a susţinut cu cinste mai multe asedii memorabile, mi-a părut foarte bine fortificat: lucrări înalte, şanţ dublu plin cu apă şi căptuşit cu cărămizi, ca şi meterezele şi în genere toate fortificaţiile, un drum acoperit care pune admirabil locul la adăpost de focul duşmanului; dar ceea ce m-a izbit mai ales au fost toate aceste fortificaţii în întregime din cărămidă şi ţinute în cea mai bună stare. Garnizoana e foarte puţin numeroasă în clipa de faţă, când toate trupele germane se îndreaptă spre Rhin şi Italia. Oraşul e bine croit, străzi largi, drepte, mărginite cu case cochete de piatră, pavajul bine întreţinut, cazărmi mari şi demne de a fi văzute. Populaţie de aproape 2 000 de suflete, o piaţă mare, flancată de două biserici frumoase; hanul „Trompetei" în această piaţă e bun, am mâncat acolo. Dormit la Becicherecul Mic, din lipsă de cai. De la Comloş[66] trebuia să ne ducem la Mocrin[67], dar am fost preveniţi că acolo erau asemenea inundaţii încât ne-ar fi fost imposibil să trecem, mai ales cu trăsura noastră şi nu puteam altfel decât să facem un ocol prin Kikinda[68], Beodra[69], ceea ce ne abătea din drumul nostru cu 15–16 leghe N-aveam altă cale de ales, afară doar dacă am fi rămas acolo până s-ar fi scurs apele. Ne-am supus cu resemnare acestui nou contratimp.

[66] Comloşul Mare şi Mic, sat. com., jud Timiş

[67] Mocrin, localitate în R F Serbia şi Muntenegru

[68] *Idem*

[69] *Idem*

www.dacoromanica.ro

WILHELM GOTTLOB ERNST BECKER

În cursul lunilor noiembrie – decembrie 1805, regiunile miniere din Maramureş şi din Munţii Apuseni au fost vizitate de Wilhelm Gottlob Ernst Becker, despre care se ştie doar că, saxon de origine, ar fi fost maistru miner în Freyberg[1]. Cunoştinţele sale în domeniul geologiei, în special, în cel al mineralogiei presupun de a nu fi fost doar un simplu maistru miner, cu atât mai mult cu cât prin călătoria întreprinsă (ce nu s-a rezumat doar la vizitarea unor saline şi mine de aur din Maramureş şi Transilvania, ci şi a altor exploatări miniere din Ungaria, inclusiv Slovacia), el a urmărit să cerceteze gradul de dezvoltare a acestora, organizarea lor, precum şi metodele folosite pentru extragerea minereului După cum afirma el, „celebritatea minerittului din Ungaria şi Transilvania, ciudăţeniile sale mineralogice şi particularităţile sale în privinţa metodelor de lucru erau prea atrăgătoare pentru a nu le vedea şi studia"

Cele văzute şi cercetate de Wilhelm Gottlob Ernst Becker, în cursul călătoriei sale, care în întregul ei a durat din august 1805 până în martie 1806, au fost ulterior publicate, în două volume, sub titlul *Journal einer Bergmännischen Reise durch Ungarn und Siebenbürgen*, lucrare tipărită la Freyberg, în anii 1815–1816. Primul volum este consacrat, în exclusivitate, întreprinderilor miniere din Schemnitz (azi Banska Stiavnica, în R. Slovacia). Volumul al doilea conţine însemnările autorului privind mai multe mine (inclusiv compoziţia şi calitatea minereului extras) din Ungaria de atunci, precum şi numeroase observaţii asupra celor din Maramureş şi Transilvania, respectiv Cavnic, Şugatag, Baia Sprie, Baia Mare, Zlatna, Roşia Montană şi Nojag (cap VIII–XIV)

Deşi Wilhelm Gottlob Ernst Becker se referă mai ales la tehnica exploatării minelor, la structura formaţiunilor geologice întâlnite şi la calitatea minereului extras, însemnările sale conţin totodată interesante date asupra organizării, din acea vreme, a întreprinderilor miniere, precum şi unele aprecieri privind realităţile economico-sociale, mizeria în care erau obligaţi să trăiască minerii, în majoritate covârşitoare români, deosebit de harnici şi cu rezistenţă fizică uimitoare, dar retribuiţi pentru munca lor doar atât cât să nu moară de foame. Subliniind contrastul dintre bogăţia produsului muncii acestora şi sărăcia lor, nevoiţi de aceea să recurgă până şi la furt, pentru a-şi asigura cele necesare traiului, Becker atinge tangenţial şi problema impunerii, chiar şi în avantajul statului, a unor măsuri de îmbunătăţire a condiţiilor de muncă şi de trai ale lucrătorilor din subteran, pentru a se evita astfel pericolul unui eventual exod al populaţiei exploatate, cu consecinţa apariţiei lipsei de mână de lucru în mine.

Un scurt pasaj din însemnările lui Wilhelm Gottlob Ernst Becker, anume cel referitor la exploatarea minelor de la Roşia Montană, a fost publicat în original de C. Karadja, în „Revista istorică" (XXI, 1935. p 64–66), sub titlul *Un saxon despre meseria moţilor, pe la începutul veacului trecut*. Observaţiile lui Becker privind trăsăturile specifice ale minerilor români din Transilvania şi traiul lor mizer sunt menţionate şi comentate de Manfred Steinkühler, în articolul *La Roumanie vue par les voyageurs allemands (1800–1940)*, din *Mélanges de philologie romane dédiés à la mémoire de Jean Boutière (1899–1968)*, vol. II, Liège, 1971, p. 911–931.

---

[1] S-ar putea să fi fost înrudit cu Christian Gottlob Becker (1772–1820), fabricant, întemeietorul şi proprietarul unei întreprinderi de pânzeturi din Schemnitz (azi Banska Stiavnica, în R. Slovacia).

www.dacoromanica.ro

WILHELM GOTTLOB ERNST BECKER

ÎNSEMNĂRI PRIVIND UNELE MINE DIN MARAMUREŞ ŞI TRANSILVANIA[2]

VIII Cavnic[3], 7 noiembrie 1805

p. 122 Exploatarea minieră din subocolul[4] Cavnic are norocul că membrii corporaţiei au pus multe mine sub administraţia unor funcţionari destoinici. Am văzut extrase privind arta gospodăririi[5] <lor> la mai multe asemenea mine care, prin creşterea regulată a beneficiilor anuale, constituie o dovadă privind administraţia admirabilă ce există la conducerea exploatării miniere de aici. Am plecat la mina Rota [...]. Se găseşte la o jumătate de oră depărtare de Cavnic, aproape de vârful cel mai înalt al muntelui de acolo şi se deosebeşte, prin istoria ei, deoarece a intrat în exploatare, de către minerii români, de-abia cu 56 ani în urmă, nefiind de atunci abandonată. Sunt exploatate cele două puţuri, Ana şi Nicolai, dintre care primul, doar la câţiva klafteri, spre apus, faţă de al doilea, este cel mai bogat. Se găseşte cuarţ, silix cornos, spat brun, calcopirită blendă, galenă şi aur pur. Prezenţa acestuia din urmă nu este
p 123 observată // decât la spălare, iar blenda apare doar presărată, împreună cu galena. Calcopirita este însă excepţională, deoarece cel mai bun sort de minereu separat din aceasta, conţine 17 loţi[6] la quintal şi marca[7] de argint de 160 până la 180 dinari aur.

Mina a avut, la început, excedente considerabile şi, de atunci, nu a ajuns la o totală stagnare, dar, de mai multe ori, la o exploatare deficitară încât acum se află, pentru a cincisprezecea oară, la împărţirea beneficiilor. Ultima perioadă de exploatare deficitară a fost însă cea mai lungă şi a descurajat pe membrii corporaţiei în aşa măsură încât nu mai voiau să avanseze nici un fond de rulment, solicitând fiscul să plătească cheltuielile pentru exploatarea <minei> până la <atingerea> unui viitor excedent. Despre această <situaţie>, funcţionarii au înaintat un raport convenabil, deoarece ei cunosc mai bine forţele interne ale minei şi cauzele decăderi acesteia decât membrii corporaţiei; de aceea s-a luat decizia, deosebit de utilă, ca fiscul să avanseze sumele necesare, cu singura condiţie ca funcţionarii săi să conducă mina până la restituirea propriului fond de rulment <avansat>. Membrii descurajaţi ai corporaţiei au fost întru

---

[2] Traducerea s-a făcut după lucrarea lui Wilhelm Gottlob Ernst Becker, *Journal einer Bergmännischen Reise durch Ungarn und Siebenburgen*, Freyberg, 1816, vol 2, p 122 ş u.

[3] *Kapnik*, oraş jud. Maramureş.

[4] *Substitutionrevier.*

[5] *Okonomieextrakte*

[6] Veche unitate de măsurare a greutătii metalelor preţioase, inclusiv a monedelor de aur şi argint; 1 lot = 1/16 marcă.

[7] Veche unitate de măsurare a metalelor preţioase. Până în 1857· 1 marcă = 233,856 g.

www.dacoromanica.ro

totul de acord cu această condiţie care îi absolvea de o grijă; astfel a fost adusă mina, prin abataje experimentale corecte, la o treptată prosperitate [...]. Ca atare cheltuielile lunare s-au ridicat, în cele din urmă, până la 4 000 de guldeni, dar s-au livrat totodată, în timpul funcţionării ştreampurilor[8], 60 până la 100 de loţi aur, pe lună, şi 300 până la 400 de quintale şlic[9], cu un conţinut de argint, de cel puţin o cincime[10] la quintal şi 60 denari aur într-o marcă de argint. Minereurile separate se ridicau de asemenea, lunar, la 300 până la 400 de quintale cu un conţinut de 17 loţi argint şi 160 până la 180 de aur la o marcă de argint. La asemenea minereu bogat din mine // a căror lungime maximă p 124
nu atinge 200 de klafteri, nu s-au plătit, în martie 1805, doar împrumuturile de stat[11], a căror sumă se ridicase la 29 000 de guldeni, dar au rămas în plus 5 000 de guldeni, pentru a fi împărţiţi între membrii corporaţiei. De atunci, mina a avut, în fiecare lună, un excedent de 5 000 până la 21 000 de guldeni, astfel încât totalul, la sfârşitul lui septembrie al acestui an, s-a ridicat deja la 49 000 de guldeni. De aceea preţul unei cucse care putea fi obţinută, în vremea ultimilor ani, <doar> cu câţiva ducaţi, este acum de 3 000 de guldeni. În luna martie, după restituirea împrumutului obţinut din partea fiscului, a luat sfârşit contractul, cât şi conducerea minei de către funcţionarii regali. Dar membrii corporaţiei, recunoscând prosperitatea minei lor, au acordat în continuare funcţionarilor regali administrarea acesteia [..].

În încheierea scrisorii, autorul are cuvinte de laudă pentru aceste măsuri luate de corporaţie, în vederea bunului mers al minei.

IX

p. 126

Cavnic[12], 8 noiembrie 1805

Un cal sleit de puteri şi un drum lung peste munţi înalţi, în care nu am observat decât bucăţi de bazalt, m-au bucurat tot atât de puţin, ca şi zăpada, peste care se scurta drumul, pe rarele şi sărăcăcioasele spicuri de grâne. Dar am fost foarte plăcut surprins de perfecţiunea salinei de la Ocna Şugatag[13] din Maramureş, unde am trecut prin galeriile Iulius, Elisabeta, şi Sf. Ana, în care prima oară[14] este de aproximativ 60 de klafteri[15], iar adâncimea maximă, după indicaţiile date, de 51 de

[8] Piuă de măcinat minereu: vezi T. Francu şi G. Candrea, *Românii din Munţii Apuseni (Moţii)*, Bucureşti, 1883, p. 37.

[9] *Schlic*. Minereu granular obţinut prin preparare pe cale umedă

[10] *Quintel (?)*.

[11] *Landesherrliche Vorschusse*

[12] *Kapnik*. Oraş, jud. Maramureş

[13] *Schugatak*. Sat, comună, jud. Maramureş.

[14] *Stunde*: Leghe: denumirea unui unghi de 15^0, care indică direcţia galeriei. Corespunde diviziunii unui compas împărţit în 24 ore.

[15] Veche unitate de măsură, cu valori deosebite în diverse ţări. În Imperiul Habsburgic un klafter = 1,896 m.

www.dacoromanica.ro

klafteri. Grosimea extraordinară a stratului de sare gemă, care, după câte ştiu, nu a fost străpuns, în întreaga Transilvanie, până la culcuşul de zăcământ, oferă minei posibilitatea să fie de o asemenea simplitate ce nu va fi aplicabilă într-o altă exploatare minieră. Marea bogăţie de sare gemă, cu care au fost binecuvântate aproape toate abatajele de la poalele munţilor transilvăneni, este cauza – pe lângă rentabilitatea aproape de necrezut a minelor accesibile – că în situaţii rare, când se trece la construirea unei noi mine nu există griji nici pentru siguranţa abatajelor şi
p 127 nici pentru // descoperirea celui mai bun mijloc în vederea unei extracţii cât mai ieftine. <În funcţie> de aceasta <din urmă> se decide alegerea locului, evitându-se apropierea de mina părăsită pentru a fi evitate piedici şi cheltuieli neprevăzute datorate extragerii apei. De nimic nu are a se teme, mai mult, minerul din saline decât de apele freatice, căci obişnuita cale a acestora nu poate fi uşor stăvilită [...].

[Urmează detalii tehnice privind descrierea minei şi a utilajului folosit].

p 133 [...] E imposibil ca un profesor al tehnicii[16] mineritului să poată înfăţişa şi marca munca minerilor, de o mai mare perfecţiune decât cea care trebuie admirată aici. Nu am avut niciodată prilejul să văd mineri mai sănătoşi, roşii în obraji şi musculoşi ca cei din salinele <de aici>, lucrând goi până la brâu şi semănând mai
p 134 mult cu atleţii romani decât cu mineri din galerii şi abataje //. Nu am constatat nimic periculos în această mină.[Autorul descrie, în continuare, tehnica de extragere a sării din respectiva mină, în care nu se foloseşte explozibil].

p 135 Faptul că sarea este extrasă pe această cale, decât cu pulbere de mină, este pentru sănătatea locuitorilor poate tot atât de suportabilă, cât este de economică pentru fisc, căruia monopolul regal[17] îi aduce sume considerabile Puţurile sau drumurile în mină sunt cele mai costisitoare <lucrări> întreprinse sub pământ[18]. Bogăţia naturii nu necesită <ca atare> construcţii costisitoare pentru îndepărtarea obstacolelor, ca în alte mine, sau pentru investigarea unor noi abataje . În mină totul constă[19] în extragerea sării şi câştig. La Ocna Şugatag se vinde, locuitorilor din Maramureş, un quintal <de sare> în blocuri, cu 2 guldeni şi 21 de crăiţari, pe când celorlalţi <cumpărători> cu 40 crăiţari mai scump; celelalte sorturi, chiar şi fărâmiturile de sare[20] sunt folosite în fabrici şi în instituţiile publice, încât nimic nu se pierde, în afară de ceea ce furtunile dizolvă în haltele împrejmuite şi păzite, parţial protejate cu acoperişuri, în parte neacoperite. Dacă se raportează la cuantumul de sare pretins, doar cheltuielile întâmplătoare pentru reparaţii, salariile şi pierderile din recolta pentru aprovizionarea lucrărilor cu cereale, şi alte asemenea

---

[16] *Kunst.*

[17] *Salzregale*, în trecut dreptul exclusiv al seniorului, conform Bulei de Aur (1356). Din acest drept a provenit monopolul statului supra sării.

[18] *Unter Tage*

[19] *Ist*

[20] *Minuziensalz.*

www.dacoromanica.ro

plăţi, atunci pare foarte credibilă afirmaţia că un quintal de sare nu revine erariului[21] la mai mult de 12 crăiţari. Din toate acestea este uşor de dedus ce venit aduc statului cei 40 sau 50 mineri, care pot extrage lunar aproximativ 20 000 quintale, şi cât rentează monopolul regal, la diferitele sale // preţuri şi producţia pe p 136
care o evaluează la un milion de quintale anual[21 bis] d. von Fichtel.

X

Baia Sprie[22], 10 noiembrie 1805 p 142

Întreprinderea minieră regală de la Baia Sprie este în exploatare, are aproximativ 1 500 de mineri şi urmează, din nou, să fie reluată munca prin reintroducerea <procedeului> încingerii la foc. Încingerea la foc[23] se aseamănă marilor genii; rezultatele lor uriaşe se lasă rareori limitate; ca atare, ba sunt preţuiţi şi preferaţi, ba sunt desconsideraţi şi daţi la o parte; dar adesea reprezintă singurele mijloace de salvare [...][24].

[Consideraţii asupra metodelor de extracţie folosite şi asupra compoziţiei p 142-146
minereului extras].

XI

Baia Mare[25], 12 noiembrie 1805

Inspectoratul pentru Baia Mare se află, cu aproape toate subunităţile sale, p 147
încât în Ungaria; dar cea mai de seamă parte a acestuia, cea a întreprinderii minere de la Cavnic[26], aparţine deja ţinutului Transilvaniei [...].

Întreaga exploatare minieră de lângă Baia Mare nu are mai mult de aproximativ 300 de lucrători şi, pe de o parte, în munţii Igniş[27], pe de alta, pe dealul

---

[21] *Aeraris.*

[21 bis] Johann Ehrenreich von Fichtel (1732–1795), mineralog O parte a vieţii a petrecut-o în Transilvania, ocupând diferite posturi în administraţia austriacă, timp în care a efectuat pe cont propriu cercetări şi a scris mai multe studii despre bogăţiile subsolului acestei provincii. .

[22] *Felsobanya.* Oraş, jud. Maramureş.

[23] *Feursetyen.* Vechi procedeu folosit pentru fisurarea rocii prin incinerarea acesteia, la foc cu lemne, apoi prin răcire imediată cu apă.

[24] *In kleinliche Schranken einzwängen*

[25] *Nagybanya.* Municipiu, jud Maramureş

[26] *Kapnik,* oraş jud Maramureş.

[27] *Foghagymas.*

www.dacoromanica.ro

Crucii[28]. În primul loc mina aparţine corporaţiei, în cel de-al doilea, regelui <având> un efectiv de 180 de suflete [...].

XII

p 153 Zlatna, 1 decembrie 1805

În timpul călătoriei mele de la Baia Mare la Cluj, am văzut, la început, unele modificări de porfir argilos apoi, în partea de miazăzi a Clujului, dezveliri mai mari de gresie cu acele bile[29] ale căror apariţii, în unele descrieri de călători, au rămas enigmatice. Aproape tot pietrişul aluvial de care am dat, în această călătorie, a fost de gresie calcaroasă, iar după aspectul exterior al munţilor care mărginesc orizontul, aceştia ar fi din gresie. Presupunerea nu pare să fie complet nefondată, <în sensul> că această specie de rocă aparţine formaţiei de halit[30], ca şi cărbunele de piatră, care se află între gresie, în apropiere de Cluj.

Renumitele bile de gresie din regiunea Clujului mi le-am închipuit, înainte de a le fi văzut în cantităţi <mari>, în zăcămintele lor naturale, ca nişte perfecte sfere matematice, iar codiţele care atârnă ca nişte cilindri propriu-zişi [...].

p 154 Rocile moi[31], care au fost puse în Cluj la colţul străzilor şi în faţa caselor sunt desigur dintre acelea găsite, având formatul[32] cel mai frumos şi regulat şi de aceea impresionează poate faptul că în descrieri sunt înfăţişate ca nişte corpuri, cu forme de-a dreptul matematice [...].

p 155 [...] Colecţia de minereuri a Universităţii din Cluj conţine o comoară rară <ce constă> din două piese mari <şi> compacte din aur sau telur curat de la Maria
p 156 Loretto lângă Facebay[33] //. Culoarea acestei fosile se apropie mai mult de cea a argentinului[34] ductil decât a antimonitului[35] curat şi ţine, ca atare, mai mult de cenuşiul plumburiu [...].

Pe drumul de la Alba Iulia[36] am întâlnit la început gresie, care, mai departe, cu gresie şi şist de tip Grauwacke, cu calcar de tranziţie şi cu conglomerat care, în

---

[28] *Kreutzberg*

[29] *Kuglen.*

[30] *Steinsalz-Formation*

[31] *Weichsteine (?)*

[32] *Korper.*

[33] În Marea Britanie.

[34] Cristale de sulfură de argint.

[35] Sulfură de stibiu.

[36] Karlsburg Municipiu, jud. Alba

www.dacoromanica.ro

apropierea Zlatnei se aglomera <sub formă de> minereu mărunt pe şist argilos. Acesta conţinea de asemenea straturi de calcar.

Întreaga exploatare minieră din administraţia districtului Zlatna[37] furnizează anual cel mult 10 quintale plumb, abia 40 de quintale mercur şi 600 de quintale cupru, acesta din urmă fiind extras, mai ales, la Deva. Întreaga exploatare minieră merge prost în privinţa producţiei[38], <fiind> char în ruină. Renumitele mine de la Facebay, Maria Loretto, Maria Hilf şi Sigismundi[39], singurele în care, după cum se ştie, s-a găsit telur curat, // fie stau în întregime[40], fie sunt menţinute în exploatare, p 157
prin adăugarea unor anexe şi, cu speranţa în Dumnezeu, sunt exploatate cu un personal de cel puţin 15 oameni ca şi când nu s-ar scoate chiar acum la iveală noi straturi de minereu. Exploatarea minieră de mercur de la Dumbrava[41] şi Crângu Băbuia[42] este slab continuată de puţine corporaţii şi de aceea este foarte neînsemnată şi efemeră; căci filoanele înguste, ce nu continuă în adâncime[43], nu incită la construcţia unei mine de lungă durată, deoarece pfundul de mercur se plăteşte corporaţiilor doar cu un înscris de 1 gulden, iar cazurile ca minele de cinabru[44] să dea beneficii sunt tot mai rare. De aceea această exploatare minieră a trecut din mâna persoanelor bogate, ce s-au retras din asemenea speculaţii, în cea a românilor care, mai mult ca orice altă naţiune, urmăresc avantajul imediat[45] <şi> recurg în înţelesul cel mai larg al cuvântului la simpla exploatare prădalnică, fiind mulţumiţi dacă, prin aceasta, îşi pot târî zilele. De fapt, n-am văzut, în trecere, nici o exploatare minieră în afară de cea din regiunea auriferă a administraţiei superioare din Zlatna[46], unde aproape toate rocile[47] cărora li s-a făcut în general o analiză[48], conţin aur. <Odată ce> mai multe familii îşi amintesc foarte bine cum s-au îmbogăţit, datorită exploatării miniere, nu sunt urmărite planuri costisitoare, de lungă durată, ci se caută fericirea pe drumul cel mai scurt[49]. Pofta corporaţiilor din Zlatna, în căutarea aurului, s-a îndreptat spre muntele Vâlcoi[50]; acesta, împreună cu

[37] *Der Zalthnnaer Oberamtesa*

[38] *In seinem Ausbringen*

[39] Neidentificat.

[40] *Liegen entweder ganz.*

[41] *Dombrava.* Sat aparţinând oraşului Zlatna, jud. Alba

[42] *Baboia.*

[43] *Die nicht weit fortsetzenden.*

[44] *Mercur sulfuros.*

[45] *Auf den Genuss des Augenblicks sehen.*

[46] *Des Oberamtes.* „Căpitănia minelor": vezi T Francu şi G. Candrea, *Românii din Munţii Apuseni (moţii),* Bucureşti, 1883, p 36

[47] *Steine.*

[48] *Die Probe.*

[49] *Auf dem nachsten Wege glücklich werden*

[50] *Vulkoi.*

www.dacoromanica.ro

p 158 muntele Boteşti[51] // cu care se înlănţuieşte printr-o coamă foarte înaltă, abruptă şi întreruptă de multe prăpăstii, aparţin celor mai mai înalte puncte ale lanţului de munţi de acolo. Persoane demne de încredere m-au asigurat că de pe piscurile acestor munţi se poate vedea, în zile cu bună vizibilitate[52], nu numai Sibiul, ci şi regiunea turcească[53], peste lanţul de munţi care înconjoară, în acea parte, Transilvania. A trebuit să urc călare, eu însumi, peste 4 ore, ca să ajung pe piscul muntelui Boteşti care se află, spre miazănoapte, la 3 ore depărtare de Zlatna şi la una de Bucium[54]. Mina de aur de la Iacobeni şi Ana[55], care este acum una dintre cele mai bogate din Transilvania [...], se află în cea mai înaltă coamă a muntelui şi constituie prin aceasta o excepţie de la afirmaţia întâlnită că cele mai mari comori s-ar ascunde de obicei sub prăpăstii, dar niciodată sub vârfurile munţilor.

Concepţia folosită în exploatarea minei rezultă cel mai bine dintr-o scurtă descriere a acestei fericite exploatări, unde începuse munca de abia de câţiva ani; căci în august 1805, când a început să producă aur curat, suma tuturor cheltuielilor contractului[56] nu se ridicase încă la 2 000 de guldeni, care au fost folosiţi la exploatarea unei galerii [...].

p 159-162 [Detalii asupra construcţiei şi exploatării galeriilor].

Este totuşi o regiune unde, pentru a se obţine aur, nu e nevoie de îndrăzneala <săpării> unei mine, unde fiecare om poate obţine aur prin spălarea rocilor aurifere, a nisipului din râuri sau chiar a nisipului adus de un torent; pentru guvernământ este absolut necesar să folosească toate mijloacele, încât aurul astfel obţinut să ajungă în stabilimentul, comandat în acest scop, şi să împiedice, pe toate căile, transportarea sa în afara ţării. Orice răspândire a aurului, nebătut în monede, nu este doar foarte aspru pedepsită, ci împiedicată, prin măsuri poliţieneşti deosebit de severe. Există şi intenţia de a nu se pierde profitul răscumpărării aurului şi de a se stăvili cauza răspândirii şi transportării aurului <peste hotare>; s-au dat sarcini severe funcţionarilor care răscumpără aurul să plătească imediat contravaloarea stabilită[57]
p 163 //chiar dacă acestea s-ar ridica doar la un singur crăiţar sau la mai multe mii de guldeni fiecăruia care aduce aur spre vânzare, fără a-l întreba cum se numeşte sau prin ce mijloc a ajuns în posesia sa. Această metodă este foarte comodă, în condiţiile locale din ţară, dar nu foloseşte la descoperirea cazurilor de furt şi nu suprimă

---

[51] *Botesch*

[52] A*n hellen Tagen*

[53] Autorul se referă la Ţara Românească.

[54] Sat, comună, jud Alba.

[55] *Jacobi und Anna.*

[56] *Rezesses.*

[57] *Den geordneten Werth.*

www.dacoromanica.ro

mulţimea acestora, încât rămâne în seama membrilor corporaţiei miniere să poarte grija asigurării proprietăţii lor.

Întreaga zonă aparţinând administraţiei superioare a minelor din Zlatna, în cea mai mare parte locuită de români, suferă din cale afară de frecventele furturi de aur care sunt atât de obişnuite încât, datorită obişnuinţei, au pierdut urâciunea şi ruşinea unui delict. Despre siguranţa publică în mină se ştie puţin şi nici un om nu se încumetă să-şi adăpostească în mină minereul de aur, în vreo scobitură a galeriei sau în şteampuri[58]. Mizeria locuitorilor, în special a celor din clasele de jos, care adesea abia pot să-şi astâmpere foamea, stă cu clima plăcută, cu ieftinătatea şi cantitatea tuturor alimentelor într-o asemenea contradicţie, încât este astfel cu atât mai mult încurajată înclinaţia de a considera permis totul ce poate îndrepta lipsurile momentane. Rânduielile politice nu sunt suficiente pentru a pune barieră pervertirii moravurilor din jur, de aici provin excrocheriile în tranzacţiile cu cucse[59] ale întreprinderilor miniere, favoritismul şi înşelătoriile membrilor corporaţiei, prin servitorii lor, şi alte asemenea delicte care, // după natura lor, pot rămâne tăinuite, p. 164
de fapt nu atât de frecvente, dar destul de cunoscute, mai ales deoarece funcţionarii nu sunt obligaţi, prin îndatoririle lor, să le urmărească[60] de bună voie şi să le împiedice de a fi săvârşite sau, cel puţin, să le sancţioneze; căci regulamentul este atât de simplu ca şi când ar trebui respectat codul minier latin al lui Václav al II-lea[61]. Membrii corporaţiei exploatării miniere au completă libertate şi pot chiar să-şi împartă imediat, în natură, probele de minereu extras. Este o excepţie rară atunci când un funcţionar se ocupă de bunul mers al corporaţiei; de regulă nici unul nu se străduie să asigure o mână de lucrători cinstiţi şi harnici, să aducă maiştri minieri pricepuţi şi devotaţi să folosească cu prudenţă fondurile suplimentare[62], să examineze singur fiecare propunere, să obţină, coborând în mine, informaţiile necesare privind toate ce-i sunt supuse avizului său, să conducă toate lucrările, prin urmărirea celui mai bun plan, să stimuleze execuţia <acestuia> prin prezenţa sa, să prevină accidentele şi să acţioneze în sensul cel mai economic[63]. În afara <faptului> că aplică justiţia şi că au de împărţit, la cererile pentru concesii miniere, funcţionarii nu sunt decât administratori ai răscumpărării aurului, protectori ai uzinelor metalurgice regale şi perceptori ai veniturilor stăpânirii; dar pentru

---

[58] *Pochwerke*: piuă în care se macină minereul, vezi T Frâncu şi G Candrea, *op cit.*, p. 41

[59] „Părţi de bae", un fel de acţiuni ale unei exploatări miniere, vezi T. Frâncu şi G. Candrea, *op. cit.*, p 41.

[60] *Nachspüren.*

[61] *Wenzeslaus dem Anderen de Luxemburg* Corect Václav al IV-lea, rege al Boemiei (1378–1419) şi împărat romano-german (1378–1400), a cărei domnie s-a caracterizat prin tiranie şi corupţie.

[62] *Die zulussen*

[63] *Auf des Wirtschaftliche verfahren*

www.dacoromanica.ro

pregătiri de terenuri miniere; ca dovadă aducţiunea continuă a apei de precipitare, punerea în funcţiune a galeriilor adânci sau administrarea de fonduri[64], pentru a
p. 165 putea salva, în cazuri de catastrofă, minele primejduite[65] // nu există obligaţii[66]. La numeroasele întreprinderi miniere nu există nici o persoană pentru încasarea de vărsăminte suplimentare[67], deoarece aproape toţi locuitorii din împrejurimi îşi achită contribuţia în bani, în natură sau muncă. De aceea nu se beneficiază de avantajele ofertelor suplimentare de a se procura banii din locuri îndepărtate pentru punerea în funcţiune a exploatării miniere; [...] Regulamentul este, prin urmare, cât se poate de simplu şi lipsit de multe consecinţe ale unor mecanisme complicate care atrag întotdeauna după sine o retribuire ridicată a unui numeros personal de oficianţi. Deoarece funcţionarii nu au de reglementat problemele membrilor corporaţiei, ei sunt absolviţi de reproşurile <ce li s-ar face> privind nepăsarea faţă de mină, faţă de cazurile de calamitate sau faţă de orice suspiciune nefondată sau mustrări publice, în care membrii corporaţiei se aruncă atât de bucuros în cazul nereuşitei speculaţiilor lor. S-ar putea crede că, din cauza unei asemenea organizări, mina ar avea mai mult de pierdut decât de câştigat şi că un teren de exploatare <minieră> cu un astfel de regulament nu s-ar putea ridica niciodată la un înalt grad de perfecţiune; dar neobservată îi stă atât de bine aceasta, în vreme ce împrejurările de totdeauna o îngăduie. Exploatarea minieră de aici nu este considerată drept una pentru creşterea prosperităţii întregii ţări, ci este folosită ca un fel de mică industrie,
p 166 prin care locuitorii unui anumit district // cu nici o altă ramură industrială, se hrănesc. Lucrătorii îşi asigură <astfel> mizerabilele lor mijloace de trai, iar furnizorii <reuşesc> să o scoată la capăt. Şefii[68] încasează bani sau sunt despăgubiţi într-alt fel, iar coincidenţa sau norocul orb le fac uneori servicii foarte folositoare. Munţii înalţi şi abrupţi uşurează foarte mult exploatarea unei galerii minere. Când marea ieftinătate serveşte tuturor nevoilor exploatării miniere şi când, în întreaga galerie, nu se ştie aproape nimic despre exploatări costisitoare în adâncime, există în bogăţia muntelui diverse exemple ale unui grabnic şi arbitrar noroc pentru mină. Membrii corporaţiei miniere nu fac desigur nimic, ce nu pare a fi nemijlocit legat de avantajul lor personal, ca atare întreprind o exploatare aproape prădalnică, pe de o parte, pentru a obţine cu cea mai mare repreziciune un venit ridicat, pe de altă parte, pentru a-şi pune la adăpost comorile în faţa furtunilor. Existenţa minelor lor este de scurtă durată şi exploatarea cu atât mai puţin perseverentă. În calcularea cursului cucselor se mizează pe forţa speranţei şi pe un noroc rapid şi trecător; dar astfel se câştigă şi se pierd mulţi bani. Făcându-se abstracţie de aceasta, există o

64 *Reicher Kassen (?).*

65 *Nothleidende Gruben.*

66 *Ist man nicht genothigt worden*

67 *Der zubussen.*

68 *Die Vorsteher*

www.dacoromanica.ro

încredere şi dragoste, aproape generală, faţă de mină, care asigură prosperitatea zonei exploatării miniere; căci speranţa în câştig constituie motorul fiecărei corporaţii miniere[69], iar când această sursă a existenţei ei începe să se epuizeze, o nepăsare generală se face simţită faţă de apropiata ei decădere.Ar trebui de aceea să se examineze mai îndeaproape, dacă e mai bună o asemenea exploatare minieră efemeră // faţă de principiul săsesc de a fi menţinută mina atâta timp cât se poate. p. 167
Statul şi stabilimentele miniere câştigă incontestabil, dacă galeriile, construite după ultimele tehnici, sunt exploatate, prin urmare, dacă câmpul acestora se epuizează, împărţindu-se beneficii atâta vreme cât este cu putinţă [...].

XIII

Roşia Montană[70], 29 noiembrie 1805 p 168

În întreaga Transilvanie alternează cea mai mare bogăţie cu cea mai amară sărăcie, <cât> şi o înaltă cultură, datorată unor cunoştinţe ştiinţifice, cu ignoranţa care se întâlneşte doar la şerbi[71]. Aşa se întâmplă şi cu exploatarea întreprinderilor miniere, care, la Nojag[72], se desfăşoară după toate regulile artei, pe când la Roşia Montană, la o distanţă doar de câteva mile, se dă dovadă de o simplicitate francă, care probabil n-a suferit vreo schimbare de pe vremea romanilor, în afara acceptării forajului şi a dinamitării. Faptul că pasiunea perfecţionăni stă în loc, chiar şi la întreprinderea minieră aparţinând corporaţiei, ce reprezintă cea mai mare parte, se datorează caracterului naţiei, care o mână aproape în exclusivitate şi raporturilor faţă de stat, dar, mai ales, naturii munţilor, răscoliţi în căutarea aurului de-a lungul a peste două milenii.

Toate împrejurimile de la Roşia Montană, care, ca şi majoritatea oraşelor de mineri, se află într-o vale adâncă, au un aspect părăginit, deşert şi sălbatic, deoarece toţi munţii pe care-i întâlneşti, la o depărtare de o oră de acest mic târg, conţin aur, într-o măsură mai mare sau mai mică, fiind la suprafaţă găuriţi, în toate felurile, de numeroase puţuri de mină. Fiecare piatră, pe care hazardul o aduce pe jghiabul de încărcare conţine urme de aur [...].

Regulamentul[73] este întru totul întocmit, conform raporturilor locale şi de p. 172
aceea este foarte convenabil. Membrii corporaţiei sunt, în cea mai mare parte, mineri români săraci care preferă să fie folosiţi, contra unui salariu mic, dar sigur, la un meşteşug amar, decât să se priceapă la speculaţii, ale căror speranţe minunate

---

69 *Gewerkschaftliches Bergbau*

70 *Vorospatak* (n.n.· de fapt Verespatak), azi Roşia Montană, sat, comună, jud. Alba

71 *Bei leibeigenen Sklaven.*

72 *Nagyag.* Sat, comuna Certeju de Sus, jud. Hunedoara

73 *Die Verfassung.*

www.dacoromanica.ro

reuşesc doar prin sacrificii iniţiale. Şi ceilalţi membri ai corporaţiei[74] nu vor să rişte sume mari pentru un rezultat nesigur; de aceea exploatarea de galerii costisitoare,
p 173 puţurile adânci sau diversele lucrări pregătitoare pentru înlăturarea obstacolelor // sunt de-abia la început şi majoritatea speculaţiilor miniere se reduc nu numai la obţinerea salariului zilnic, prin extragerea şi prepararea minereului, ci şi la găsirea mai multor fante şi filoane, încât <fiecare> este, din când în când, îndeajuns de fericit să fie răsplătit cu o concreţiune minerală reniformă de aur nativ [...] Membrii corporaţiei, al căror număr într-o mină este, rareori, mai mare de 6 până la 9, iau în consideraţie uneori sfatul funcţionarilor, dar niciodată <nu primesc> ordine din
p 174 <parte acestora>; ei îşi aleg şefii[75], de obicei, // după aprecieri proprii, conduc, dirijează, plătesc salarii şi câştigă ei înşăşi; căci uneori se lucrează şi în schimburi, încât minerii de aici acţionează, într-o zi, în trei schimburi. Socotelile se fac fără concursul funcţionarilor şi împărţirea produselor, care se plătesc, ca şi la Zlatna, se face cu şi mai puţine greutăţi; deoarece, după cum se întâmpla în cele mai vechi timpuri ale mineritului, vinele metalice se împart în mină între membrii corporaţiei, după numărul jgheaburilor <existente>, pentru ca apoi fiecare să se îngrijească în continuare de profit şi să se poată apăra contra furtului şi a sustragerii.

În privinţa felului în care funcţionarii unguri au perfecţionat exploatarea minieră, nu se observă nimic aici. În întreaga întreprindere domneşte o simplitate naturală şi aurul, cel mai scump metal, este extras de către o clasă de oameni foarte săraci; căci nevoia de a-şi asigura subzistenţa zilnică este cauza care îndeamnă pe lucrătorii din Roşia Montană la efort, la economii şi la înlăturarea cheltuielilor [...].

p 175-178 [Date privind tehnica extragerii aurului]

p 179 Imposibilitatea unei astfel de vieţi, în sălbaticii munţi inaccesibili, duce pe mineri la nevoia, nu numai de a suporta ei înşişi munca în mină, ci de a îndemna şi pe copiii lor să se îndrepte spre o sărăcie asemănătoare; deoarece nu am văzut mineri mai săraci decât românii din bogata regiune auriferă de la Roşia Montană. Trupurile lor vânjoase şi rezistente le dau o sănătate rar <întâlnită> printre mineri şi hărnicia îi face capabili de încordări care adesea nu sunt răsplătite. Îngrădiţi într-un cerc al acţiunii, ei nu ştiu altceva decât să străpungă, să puşte, să prelucreze şi să le vegheze la ştrempuri[76], iar fără hărnicia mâinilor lor, nu sunt în stare să constrângă natura să le ofere vreun adăpost. Prin aceea că se străduiesc să lucreze în propriul lor folos, <ei> sunt pentru stat, prin veniturile nete aduse acestuia, prin fructul sforţărilor lor, poate la fel de bănoşi ca şi înviorarea şi industria unei regiuni, care, fără de aceasta, ar fi fost probabil sălbatică, locuită doar de urşi şi lupi; dar le rămâne <minerilor> un câştig doar ca să nu moară de foame într-o ţară foarte ieftină. Pentru mulţi locuitori[77], foamea este oricum un puternic mijloc de

[74] *Mitbauende Personen*
[75] *Werkvorsteher.*
[76] *Pochwerk.* Piuă în care este măcinat minereul
[77] *Personen.*

www.dacoromanica.ro

constrângere către minerit; nu mă pot abţine să-mi pun întrebarea dacă <din punct de vedere> politic n-ar fi mai avantajos să se facă ceva pentru binele numeroaselor familii sărace şi să nu li se ia definitiv speranţa în posibilitatea // de a ajunge, prin p 180
minerit, la un grad mai puţin neînsemnat de tihnă şi bună stare. Creşterea mizeriei, în care gem minerii din Roşia Montană, poate duce la situaţia ca dorul nestăpânit <al acestora>după o stare mai bună să le dea, până la urmă, curajul să renunţe la felul lor de viaţă şi, prin aceasta, să păgubească întreaga exploatare minieră deoarece prosperitatea ei de-abia poate fi determinată prin ordine şi regulamente, ci se lasă aşteptată doar de la succesul lent al unor noi privilegii şi ajutoare [...].

XIV

Săcărâmb[78], 18 decembrie 1805 p 184

Cu plăcere zăboveşti privind întreprinderea minieră de la Nojag, care este admirabil, chiar norocos, exploatată, răspândind în întregul ţinut bună stare şi fericire în cel mai înalt grad. Numărul lucrătorilor se ridică la 700 de bărbaţi, dar minerii pot să ajungă, în acest ţinut cu produse ieftine[79], până la un salariu lunar de 18 guldeni. Valoarea[80] producţiei se ridică cu mult peste 200 000 de guldeni, căci se poate admite că argintul aurifer extras conţine două quintale aur curat. Cheltuielile de producţie se ridică la 12–16 000 de guldeni încât acum, după ce rentabilitatea a scăzut uimitor, mai rămâne corporaţiei un excedent de 12 000 până la 15 000 de guldeni anual [...].

[Descrierea minei şi a compoziţiei rocilor]. p. 184-186

[...] În afară de condiţiile naturale ale geografiei subterane, înclinaţia spre furt p. 186
are încă o influenţă extraordinară asupra exploatării întreprinderii miniere de la Nojag, bogatul nagyagit[81] constituind un obiect atrăgător pentru speculaţiile hoţilor. Măsuri // contra <acestora> nu lipsesc. Toate puţurile spre galerii şi alte locuri de p 187
acces în mină sunt permanent închise; s-au construit alături locuinţe pentru paznici, a căror datorie este să supravegheze cu stricteţe orice intrare sau ieşire din mină, să păstreze cu cea mai mare grijă cheile porţilor[82], să le deschidă doar la semnalul soneriei şi, în afară de acest caz, să le ţină permanent încuiate, să percheziţioneze, foarte sever, de la paznic în jos, pe toţi care ies <din mină>, nefiind nimeni exceptat, nici chiar caii şi cărăuşii[83]. În toate dughenele cu minereu[84], pe mesele de analiză

[78] *Nagyag*. Sat, comuna Certeju de Sus, jud. Hunedoara.

[79] *In diesens wohlfeilen Lande.*

[80] *Die Summe*

[81] Telurură de aur şi plumb cristalizată în sistem rombic, folosită la extragerea aurului

[82] *Thüren*

[83] *Forderknechte*

[84] *Erzkramen.*

www.dacoromanica.ro

a rocilor şi în alte clădiri, de la suprafaţă, unde sunt pregătite sau depozitate minereuri scumpe, sunt angajaţi asemenea supraveghetori, care acţionează după aceleaşi instrucţiuni, trebuind să percheziţioneze totul ce iese de acolo. Această măsură se aplică şi femeilor, care sunt folosite vara în spălătoriile de minereu[85] şi iarna în dughenele cu minereu[86]; datorită unui fapt adesea întâlnit, nu mai este surprinzător, ca o tânără nevastă de miner să fie ţinută, sub cerul liber, în faţa uşii unei încăperi de analiză a minereului, şi percheziţionată prin palpări scrupuloase şi foarte precise, în urechi, la subţiori sau în alte părţi unde se poate ascunde ceva, de către un căprar bătrân, neînsurat, care s-a căpătuit cu un post de supraveghetor. Minerii şi familiile lor sunt intenţionat lăsaţi să câştige atât cât să ajungă la un fel de bună stare şi să se poată desfăta uneori, în acest ţinut bogat, încât să nu fie siliţi
p 188 să fure datorită sărăciei. Acele // galerii, în care sunt descoperite minereuri scumpe, sunt energic şi permanent supravegheate, chiar şi noaptea – procedeu la care se decide <lumea> în Ungaria cu neplăcere – până nu se mai află nimic în mină, pentru ca <astfel> să se reteze, pe cât posibil, toate posibilităţile de furt. Toate cazurile de furt se pedepsesc cu înlăturarea <împricinatului> de la orice muncă în exploatarea minieră şi, de obicei, şi cu corecţii corporale ce sunt dictate şi aplicate cu riguroasă severitate. Dar severitatea şi prevederea nu sunt în stare să stăvilească întru totul <acest> rău adânc înrădăcinat şi foarte răspândit. A apărut deja cazul săpării unui puţ, pe ascuns[87], cu o adâncime de 3 kalfteri, până la un abataj bogat, furându-se totul, fără ca vreun paznic sau miner să fi observat nici cel mai mic <indiciu>. Cozile uneltelor au fost scobite pentru a fi umplute cu nagyagit sfărâmat. Un miner român a umplut o traistă cu asemenea minereu şi la ieşire l-a aruncat în canalul de apă, prin faţa porţii interioare de la intrarea în galerie, legând de această <traistă> cu o sfoară o bucăţică de lemn, fixată <de celălalt capăt>, care să plutească până la poarta exterioară a galeriei; căci fiecare galerie se închide cu două porţi între care sistemul portant este făcut atât de etanş încât este imposibil de ajuns la apă. În
p. 189 timpul nopţii el a pescuit bucăţica de lemn // vrând să tragă, cu ajutorul sforii, traista plină; dar nu a fost în stare să scape de veghea gardienilor. Au fost ascunse adesea săculeţe pline în deschizăturile posterioare ale cailor, <folosiţi> la extracţie, în speranţa ca, după percheziţie, <acestea> să reapară pe cale naturală, odată cu evacuarea tubului digestiv. Mămăliga galbenă, din care constă fruştucul obişnuit al minerilor din subteran, serveşte în mare măsură <unora> ca să înghită pulbere de nagyagit[88], care, peste zi, se scoate prin picurare[89] fără nici o silă.

---

[85] *In dem Waschen*

[86] *Erzkramen*

[87] *Ganz in der Stille.*

[88] *Mehl von Blättererz*

[89] *Durch Aussicherungen*. Expresie folosită în limba vulgară, mai ales în mediul minier, în acest caz fiind vorba de procedeul scoaterii prin topire sau batere a părţilor străine dintr-un metal, folosindu-se, în acest scop, o sită din care picură materialul cernut

www.dacoromanica.ro

În ținutul Nădragului sunt exploatate întotdeauna mai multe mine în care abatajele dețin minereuri sărace sau nu mai conțin nimic; dar proprietarii acestora cumpără minereuri furate la prețuri ieftine, pe care le predau la punctele de colectare[90] ca şi când ar fi produsele lor, găsind <astfel> modalitatea tainică de a transforma bunul furat în bani, în toată siguranța față de <posibilitatea> descoperirii delictului.

O altă împrejurare, de cea mai mare însemnătate, este cea că 16 cucşe ale întreprinderii miniere de la Nădrag sunt deținute de Curtea imperială din Viena, care dirijează exploatarea acesteia prin funcționarii ei. Datorită acestui fapt există o unitate sistematică în tot şi o înțeleaptă economie în privința cheltuielilor mari, ca atare trebuie adăugat, mai ales acestei organizări, că exploatarea minieră de la Nădrag, de-a lungul jumătății de veac, de la înființarea ei, şi-a acoperit în puțini ani cheltuielile, împarte sume uimitoare ca beneficii // putându-şi consolida existența p 190
prin efectuarea a multor construcții ajutătoare [...].

[90] *Hütten.*

www.dacoromanica.ro

FRANCIS SUMMERERS

(1780 - post 1822)

Francis Summerer sau Summerers s-a născut la 1780, ca fiu al lui Martin von Summerer şi al Elisabetei Teresa, născută Hubsch von Grosstahl, din familia unor rezidenţi ai Danemarcei la Poartă. A fost fratele vitreg al consulului Rusiei la Bucureşti, Luca de Kiriko, ce provenea dintr-o primă căsătorie a mamei sale cu Giorgio de Chirico, agent diplomatic al Raguzei la Constantinopol. Cei doi fraţi uterini au fost crescuţi de mama lor în capitala Imperiului Otoman, în confesiunea catolică şi au evoluat în mediile diplomatice ale ambasadelor puterilor creştine de la Pera. În februarie 1800, lordul Thomas Elgin, ambasadorul Marii Britanii la Poartă, a acreditat pe Summerer pe lângă persoana lui Alexandru Vodă Moruzi, domn al Ţării Româneşti, în calitate de observator, cu titlul de „gentilhomme de l'ambasade" (echivalent în principiu cu actualul însărcinat de afaceri) întrucât „starea de război care exista atunci, n-a îngăduit a se da un alt caracter public funcţiei sale" (cf. raportului autobiografic adresat de Summerer ambasadorului britanic Charles Arbuthnot şi anexat raportului acestuia din urmă către Secretarul de Stat Henry Phipps, lord Mulgrave, la 18 septembrie 1805). Emisarul lordului Elgin trebuia – conform raportului amintit – „să gireze afacerile guvernului M. S. Britanice, să se îngrijească de trecerea curierilor diplomatici şi de transmiterea sumelor necesare în aur şi hârtie destinate forţelor britanice din Egipt". Timp de trei ani, Summerer – potrivit rapoartelor sale inedite – a trebuit să urmărească îndeaproape evenimentele de la hotarele Principatelor Române cu Austria şi Rusia, să întreţină relaţii cu paşalele turceşti de la Dunăre pentru asigurarea trecerii nestânjenite a curierilor cu depeşe diplomatice între Viena şi Constantinopol, să fie informat asupra stării de spirit ce domnea la Curtea domnilor şi în cercurile boiereşti şi, în sfârşit, să supravegheze cu atenţie acţiunile agenţilor primului consul Bonaparte, cu atât mai mult cu cât încheierea păcii între francezi şi Poarta otomană (25 iunie 1802), după eşuarea expediţiei franceze în Egipt, a restabilit reprezentarea consulară a guvernului de la Paris în Balcani. În mod util, reprezentantul britanic în Principate a întreţinut în această perioadă legături cu Ismail Tersenikoglu, ayanul de Rusciuk, adversarul lui Pazvantoglu, spre a contracara acţiunile temerarului paşă de Vidin sprijinit, mai mult sau mai puţin făţiş, de francezi. Invazia la nord de Dunăre, în mai 1802, a oştenilor prădători ai lui Pazvantoglu a provocat panică în principatul muntean. Capitala a fost părăsită de Mihai Vodă Suţu, de marii boieri, de numeroşi locuitori şi de corpul consular, printre care se număra şi Summerer; acesta s-a refugiat la Braşov până în luna august, când intervenţia unor trupe otomane, trimise în ajutor, a pus capăt pentru un moment acţiunii prădalnice a pasvangiilor.

Înaintea rechemării sale la Londra (ianuarie 1803), lordul Elgin a cerut insistent dregătorilor Porţii – pentru a consolida interesele britanice la Dunărea de jos şi în Principate, ameninţate de rivalitatea cu Franţa – recunoaşterea oficială a lui Summerer în calitate de reprezentant consular al Regatului Unit în ţările române precum şi extinderea privilegiilor comerciale engleze în bazinul Mării Negre. Concomitent, pentru a regla situaţia financiară precară a emisarului său, Thomas Elgin a însărcinat pe agentul Direcţiei Companiilor Indiilor Orientale la Constantinopol, Peter Tooke, cu examinarea conturilor agentului de la Bucureşti şi sporirea salariului acestuia la suma de 4 000 piaştri anual, cu efect retroactiv începând la 1 ianuarie 1802. Creşterea stipendiilor alocate lui Summerer era motivată prin cheltuielile costisitoare efectuate în timpul executării misiunii sale între anii 1800 –

www.dacoromanica.ro

1803, când acesta a fost nevoit să contracteze, la negustorii şi cămătarii din capitala Ţării Româneşti, Viena şi Constantinopol, împrumuturi cifrate la 25 000 de piaştri pentru plata curierilor, bacşişurilor date ienicerilor însoţitori, darurilor oferite dregătorilor locali şi întreţinerii informatorilor săi, în afara cheltuielilor personale de reprezentare, pentru reşedinţă, mobile, echipaj, recepţii ş a , ridicate la sume destul de apreciabile.

Răspunzând favorabil solicitărilor lordului Elgin, sultanul Selim al III-lea a emis un berat la 23 ramazan 1217 anul Hegirei (17 ianuarie 1803), prin care a fost recunoscută lui Francis Summerer calitatea de consul al Marii Britanii în Ţara Românească şi Moldova, cu sediul la Bucureşti, iar la sfârşitul aceleiaşi luni, amintita calitate a reprezentantului englez a fost adusă şi la cunoştinţa domnilor celor două principate, respectiv Constantin Ipsilanti şi Alexandru Moruzi.

Îndată după recunoşterea poziţiei sale oficiale în principatul muntean, prin primirea beratului, Summerer s-a deplasat şi la Iaşi, în primăvara anului 1803, spre a fi acreditat şi pe lângă persoana lui Alexandru vodă Moruzi al Moldovei, deoarece raporturile sale cu Constantin Ipsilanti, domn cu vădită antipatie faţă de francezi, erau suficient de cordiale. Problema remunerării sale a rămas însă nerezolvată deoarece nici guvernul britanic şi nici Direcţia Companiei Indiilor Orientale n-au aprobat ridicarea salariului lui Summerers; de aceea, până la încheierea misiunii sale în Principate, el a fost nevoit să recurgă în continuare la expediente şi a înaintat ulterior Secretarului de Stat din Londra o listă amănunţită a cheltuielilor sale extraordinare între anii 1803 – 1807, ce se ridicau la suma de 1 373 lire sterline, adică 20 595 piaştri, pentru care a cerut acoperire.

Rapoartele consulare ale lui Summerer din amintita perioadă oglindesc antagonismul anglo-francez în Principate şi Balcani, contradicţiile ruso-turce, acţiunile răsculaţilor sârbi şi ale paşalelor rebele de la Dunăre, atitudinea filo-rusă a lui Ipsilanti şi relaţiile sale cordiale cu guvernul britanic, măsurile luate pentru aprovizionarea flotei de război a amiralului Nelson cu 400 000 ocale de carne sărată din Principate (23 martie 1805) şi recrutarea de meşteri tâmplari şi dulgheri pentru repararea corăbiilor engleze.

În privinţa relaţiilor întreţinute de consulul britanic cu autorităţile locale, spicuim printre altele, din rapoartele sale trimise la Constantinopol, menţiunile privitoare la darurile oferite diferiţilor dregători sau beizadelei Alexandru a lui Constantin Ipsilanti, constând din postav englezesc, puşti de vânătoare sau ochelari, precum şi numeroasele bacşişuri date căpitanilor de poştă pentru expedierea cât mai rapidă a corespondenţei diplomatice şi întreţinerea diferiţilor emisari trimişi pentru a obţine informaţii de la Curtea din Iaşi, de la Ismail Tersenikoglu, ayanul de Rusciuk şi Kara Gheorghe, conducătorul răsculaţilor sârbi. Cu prilejul trecerii prin Bucureşti a amabasadorului Marii Britanii la Poartă, în drumul de întoarcere spre Viena, lord William Drummond (noiembrie 1803), Summerers i-a făcut o primire fastuoasă, asigurându-i în acelaşi timp o întrevedere cu Constantin vodă Ipsilanti; domnul a făcut atunci diplomatului britanic propunerea de a oferi guvernului de la Londra 4 000 000 de piaştri şi tot atâţia cabinetului de la St. Petersburg, dacă Marea Britanie şi Rusia ar putea obţine de la Poartă ca principatul Ţării Româneşti să devină ereditar în familia Ispilanti. Lordul Drummond nu era împuternicit să dea vreun răspuns unei astfel de propuneri, încât proiectul a fost dat uitării.

O deosebită atenţie a acordat Summerer – după cum era şi firesc – activităţii consulilor francezi în Principate şi diferiţilor emisari ai lui Bonaparte în Balcani; consulul englez nu s-a sfiit, după obiceiul timpului, să întreţină chiar agenţi plătiţi la reşedinţa reprezentanţilor republicii, apoi a imperiului napoleonian. Astfel, într-o serie de rapoarte, el a transmis superiorilor săi de la Berlin, Viena şi Constantinopol informaţii privind negocierile consulului St. Luce la Vidin cu Pazvantoglu (19 noiembrie 1803) şi pretenţiile exagerate ale paşalei rebele faţă de principatul muntean (5 septembrie 1804), intrigile aventurierului Gaspary de Belleval, fost emigrat, personaj suspect în slujba poliţiei lui Fouché, îndepărtat din Bucureşti la insistenţele comune ale consulilor Marii Britanii şi Rusiei, precum şi relaţiile cordiale întreţinute cu Constantin Vodă Ipsilanti, considerat „prieten şi partizan zelos al naţiunii engleze" (5 decembrie 1804). În alte rapoarte, se referă la vastele obiective pe plan balcanic urmărite de consulatul francez din Principate, cu reşedinţa la Iaşi, condus de Charles Frédéric Reinhard (24 iulie 1806), la vizita generalului Horace Sébastiani, noul reprezentant al lui Napoleon la Poartă. Conform celor subliniate de Summerer, Sébastiani s-a dedat, în timpul prezenţei sale la

www.dacoromanica.ro

Bucureşti, la vădite manevre de intimidare a domnului, a mitropolitului Dositei Filitti şi boierilor partizani ai Rusiei, ameninţându-i cu dizgraţia preaputernicului împărat al Franţei, prieten al sultanului

Odată cu izbucnirea războiului ruso–turc (22 noiembrie 1806) şi cu strămutarea operaţiilor militare pe teritoriul românesc, activitatea lui Summerer, îngreunată de evenimentele politico-militare în decurs de desfăşurare, a devenit destul de precară Rapoartele sale adresate ambasadorului britanic la Poartă, Charles Arbuthnot, s-au mărginit mai mult la relatarea luptelor şi evoluţiei situaţiei din Principate pe care Rusia, la un moment dat, avusese de gând a le reuni sub cârmuirea lui Constantin Ipsilanti.

Contraofensiva trupelor otomane de sub comanda lui Mustafa Bairaktar din vara anului 1807 şi eventualitatea reocupării Bucureştilor de către otomani a provocat un adevărat exod al populaţiei din capitală, ca şi al autorităţilor locale şi al corpului consular. Cu acest prilej, Summerer a părăsit Bucureştii (iunie 1807) pentru a nu se mai reîntoarce vreodată aici; s-a refugiat mai întâi la Braşov, apoi la Sibiu, în drum spre Viena Stabilit temporar în capitala Imperiului Habsburgic, Summerer a aflat de la două boieroaice din familiile Văcărescu şi Dudescu, refugiate la Viena, despre soarta tristă a bunurilor sale părăsite cu prilejul exodului din Bucureşti Astfel, deşi armata rusă de sub comanda generalului Mihail Andreievici Miloradovici reuşise să respingă atacul turcesc asupra Bucureştilor, totuşi casa lui Summerer a fost jefuită în cadrul dezordinilor intervenite, iar caii, trăsurile, argintăria, garderoba, dar mai ales biblioteca sa, conţinând cărţi şi manuscrise arabe, persane şi greceşti, au căzut pradă furiei distrugătoare a răufăcătorilor. Consulul englez n-a mai putut recupera averea şi nici primi despăgubiri, deoarece misiunea sa în Principate s-a încheiat în vara anului 1807, odată cu ruperea relaţiilor între Marea Britanie şi Rusia şi starea de război nedeclarată existentă între Londra şi Poarta Otomană. Fără a fi formal desfiinţat, consulatul britanic din Bucureşti a rămas fără titular, iar afacerile curente – în special cele de natură comercială – au fost girate de locţiitorul provizoriu al lui Summerers, dragomanul Ioan Marco, până în 1814, cu care cel dintâi, refugiat pentru o vreme în insula Malta, a menţinut contacte. Reîntors la Londra, Summerer a părăsit din nou Anglia în 1810 şi nu mai dăm de urmele sale până în 25 octombrie 1822 când a alcătuit un memoriu înaintat Foreign Office-ului pledând pentru necesitatea restaurării consulatului britanic la Bucureşti, desfiinţat temporar după plecarea lui William Wilkinson în 1818 După această dată nu se mai ştie nimic despre persoana lui Francis Summerer, iar anul morţii sale nu este cunoscut

Rapoartele consulare ale lui Summerer – trăind între 1800 – 1807 în mijlocul românilor – sunt destul de interesante şi reflectă, în afară de ilustrarea intereselor Regatului Unit în Balcani şi la Dunărea de jos, contradicţiile sociale, activitatea domnilor şi a boierimii fanariote, intrigile politice şi rivalităţile întreţinute de exponenţii marilor puteri în jocul lor politic şi diplomatic din Bucureşti şi Iaşi Atmosfera de la Curţile lui Mihail Suţu, Constantin Ipsilanti şi Alexandru Moruzi este înţeleasă cu suficientă putere de evocare, ca şi corupţia şi starea precară pe plan politic-militar a Principatelor, expuse prădăciunilor bandelor lui Pazvantoglu şi devastărilor din timpul războiului ruso-turc (1806 – 1812). Rapoartele lui Summerer, redactate în limba diplomatică a epocii (franceza) şi păstrate astăzi la Public Record Office, Foreign Office, *Fondul Turkey*, No. 78, dosarele 43, 46, 48, 53, 55, 58, 61, 66, 71, şi în microfilme la Arhivele Statului, *Anglia*, rolele 416 – 420, sunt în imensa lor majoritate inedite. Ne mărginim a reproduce în volumul de faţă rapoartele alcătuite între 5 decembrie 1804 şi 29 decembrie 1806 privind spionarea activităţii trimişilor francezi în Principate şi dezlănţuirea războiului ruso–turc din 1806–1812

Date bio-bibliografice despre Francis Summerer şi activitatea sa în Principate se întâlnesc mai întâi la succesorul acestuia William Wilkinson, *An account of the Principalities of Wallachia and Moldavia ...*, London, 1820, appendix I, p. 200, apoi la N. Iorga, *A History of Anglo-Roumanian relations*, Bucharest, 1931,p 48; vezi şi W. G. East, *The Union of Moldavia and Wallachia, 1859. An Episode in Diplomatic History*, Cambridge. 1929, Appendix I, p. 170–181; Francisc Pall, *Les consuls des puissances étrangerès et le clergé catholique en Valachie au début du XIXe siècle*, în „Mélanges de l'école roumaine en France", Paris, XV (1939 – 1940), nr. 2, p. 156, 162 şi 172. Mai recent se întâlnesc date despre Summerer la Radu R Florescu, *The struggle against Russia in the Roumanian*

www.dacoromanica.ro

Principalities 1821 – 1854, München, 1962, p 297 – 298, doc. IV; Paul Simionescu şi Radu Valentin, *Documents inédits concernant la création du consulat britannique à Bucarest (1803)* în „Revue roumaine d'histoire", VIII (1969), nr. 2, p 241 – 262, şi la Paul Cernovodeanu, *Înfiinţarea consulatului englez în Ţările Române (1803) şi activitatea sa până la 1807*, în „Revista română de studii internaţionale", V (1971), nr. 1 (11), pp. 139 – 162, şi *Relaţiile comerciale româno-engleze în contextul politicii orientale a Marii Britanii (1803 – 1878)*, Cluj-Napoca, 1986, pp. 22–24, 34, 35 şi 41 Vezi şi Mihail-Dimitri Sturdza, *Dictionnaire historique et généalogique des grandes familles de Grèce, d'Albanie et de Constantinople*, Paris, 1983, p. 575–576, pentru originile lui Summerer şi relaţiile de rudenie cu Kiriko.

FRANCIS SUMMERERS

COPIE A UNEI SCRISORI ALCĂTUITĂ LA 5 DECEMBRIE 1804 FRANCIS SUMMERERS* CĂTRE DOMNUL ALEXANDER STRATON[1] MINISTRUL PLENIPOTENŢIAR AL MAJESTĂŢII SALE PE LÂNGĂ ÎNALTA POARTĂ OTOMANĂ LA CONSTANTINOPOL

Domnule,

Mă grăbesc să vă comunic, Domnule, ştirea pe care am primit-o în această clipă că, la 28 octombrie generalul, conte de Belleval[2], aflându-se la Paris, în concediu de odihnă, a fost arestat printr-un ordin al lui Fouché[3], ministrul Poliţiei; nu se cunosc până în prezent motivele pe care le-a avut ministrul francez spre a-l aresta. Fastul pe care l-a desfăşurat, renumele său totdeauna odios şi echivoc pentru orice om cinstit, toate ordinele[4] cu care era decorat, titlul său de şambelan, în sfârşit acela de general, pe care nu l-a avut niciodată, recomandările călduroase făcute asupra persoanei sale lui Talleyrand[5] de către St. Luce[6], comisar al Franţei în Ţara Românească, făcându-l suspect, i-au procurat neplăcerea de a fi fost supravegheat câtva timp la Paris şi până la urmă arestat.

Am avut cinstea de a vă vorbi la timpul cuvenit, Domnule, despre observaţiile pe care domnul Drummond[7] poate fi socotit în măsură să le facă asupra acestui

* Traducere după copia de la Public Record Office, Foreign Office, *Turkey*, dos. 78/43, f. 299–302 vo , nr 914

[1] Alexander Straton, însărcinat cu afaceri (1802–1803), apoi ambasador al Marii Britanii la Constantinopol până în 1805.

[2] Gabriel Joseph Gaspary, pretins general şi conte de Belleval, emigrant francez, secretar al domnului Constantin Ipsilanti (1797–1806).

[3] Joseph Fouché (1759–1820), ulterior duce de Otranto, ministrul Poliţiei din Franţa (1802–1816).

[4] *Les Cordons*

[5] Charles Maurice de Talleyrand Périgord (1754–1838), ulterior principe de Benevent, ministru de Externe al Franţei (16 iul. 1797 –9 aug. 1807).

[6] Sainte-Luce, reprezentant consular al Franţei la Bucureşti (apr. 1803 – aug 1806)

[7] William Drummond (1770–1828), lord, ambasador al Marii Britanii la Poartă (13 ian. –12 nov. 1803).

www.dacoromanica.ro

pretins general Belleval, în timpul scurtei sale şederi în Bucureşti. Domnul Drummond a găsit necesar să scrie de aici, în privinţa acestuia, domnului cavaler Italinsky[8].

Domnul Belleval întreţinuse în această vreme o corespondenţă deschisă şi sinceră cu ambasadorii Franţei, Brune[9] şi Champagny[10] şi câteodată primea chiar scrisori de la ministrul Talleyrand. Belleval striga în gura mare împotriva francezilor, în timp ce trata în secret ralierea sa şi permisiunea de a merge la Paris pentru câtva timp, sub condiţia, foarte confidenţială, că la reîntoarcerea sa la Bucureşti pe lângă acest principe <al ţării>, să se facă folositor şi chiar necesar intereselor Franţei prin influenţa lui aici; chiar el mi-a spus-o de mai multe ori că spera ca prin mijlocirea comisariatului francez din Bucureşti să reintre în lista cetăţenilor francezi; în fond toate acestea nu erau decât o învârteală[11] nedemnă pentru un om cu simţul onoarei[12].

Adeseori, acest domn venea să-mi facă câte o confidenţă plină de şiretenie şi prea puţin întemeiată şi marea sa îndrăzneală putea să păcălească multă lume; din fericire pentru mine am avut tot timpul să-l cunosc şi să-l dispreţuiesc în mod solemn[13]. Îmi vorbea adesea de serviciile pe care le adusese în Anglia şi de cazul ce se făcea la Londra de talentele sale, în timp ce, ieşind de la mine, întreţinea pe comisarul francez cu probleme cu totul contrare[14]. Belleval este cunoscut la Londra sub numele de conte de Gaspary care ţinea în căsătorie pe fiica baronului von Jacobi[15], ministrul <rezident> al Prusiei pe lângă Majestatea Sa britanică; toate aceste lucruri sunt prea cunoscute pentru a mă întinde mai mult <asupra lor> într-o amplă descriere.

Principele Ipsilanti, după cum ştiţi Domnule, când a fost numit domn al Moldovei[16], făcându-i-se milă de Belleval, care trăia la Constantinopol <în chip> mizerabil (după ce a văzut eşecul planului său de a fi numit un alt impostor, numit

---

[8] Andrei Iakovlevici Italinski (1743–1827), ambasador al Rusiei la Poartă (8 febr 1803 – 25 dec 1806).

[9] Guillaume-Maria-Anne Brune (1763–1815), general, ulterior mareşal, ambasador al Franţei la Poartă (6 ian. 1803 –12 dec 1804).

[10] Jean Baptiste de Champagny (1756–1834), diplomat francez, ulterior ministru de Externe sub Napoleon I (9 aug. 1807 – 16 apr. 1811).

[11] *Tripotage.*

[12] *À sentiments.*

[13] *Solemnellement (!)*

[14] *Systèmes opposés.*

[15] Konstant Philipp Wilhelm baron von Jacobi - Kloest, ministru rezident al Prusiei la Londra (9 oct 1792 – 13 aug. 1816).

[16] La 7 martie 1799. Constantin Ipsilanti (1760–1816), domn al Moldovei (7 mart 1799 – 28 iun 1801) şi al Ţării Româneşti (18 aug. 1802 – 12 aug 1806, 3 oct 1806 – 19 mai 1807).

www.dacoromanica.ro

generalul Devitz[17], care trebuia să devină vice-rege al Muntenegrului, cu condiția ca Belleval să fie primul său ministru; acest plan a fost ticluit pentru ca Devitz să procure toate sumele <de bani> necesare spre a câştiga principalele căpetenii ale muntenegrenilor şi sârbilor din Constantinopol şi că Belleval trebuia să-şi folosească toate talentele şi condeiul său pentru a reuşi. Poarta aflând despre aceste urzeli[18], alungă pe Devitz, iar Belleval n-a scăpat decât datorită protecției speciale a unuia din protectorii săi), <principele> i-a îngăduit să-l urmeze la Iaşi şi i-a dat să copieze nişte scrisori oarecare[19] pentru a-i procura mijlocul de a se bucura de leafa pe care i-o hotărâse în calitatea de unul dintre secretarii săi, dar acest domn nu s-a bucurat niciodată de încrederea principelui, care îşi avea propriile motive, de a nu-i comunica decât lucruri cu totul lipsite de importanță[20]. În rest, Belleval desfăşura aici un mare fast şi se fălea tratând oamenii cu un oarecare aer protector, <lucru> care îl făcea să fie cunoscut ca un neruşinat fără seamă şi un adevărat parvenit.

De la întoarcerea Excelenței Sale d. Drummond la Londra, m-am aflat în situația de a-l trata cu răceală, având prilejul să-l cunosc mai bine şi să-l bănuiesc de acțiuni puțin cinstite; acest om a sfârşit prin a fi cel care conta prin toate mijloacele să mă pună rău cu conducerea[21] acestor două provincii, dar am avut mijloacele de a-i cunoaşte conduita şi de a mă pune în gardă. Acum, când Belleval se află departe de aici, am avut prilejul de a vorbi despre dânsul cu Alteța Sa principele domnitor al Țării Româneşti şi zilele trecute am avut întrevederi prelungite cu dânsul asupra acestui subiect. I-am mărturisit plăcerea pe care am avut-o la îndepărtarea sa şi că, dacă nu se ştie prin ce fericit hazard pentru el, s-ar reîntoarce la Bucureşti, îi voi declara că nu voi dori sub nici o formă să mai mă întrețin cu el, că aveam temeiurile mele de a-l socoti ca un om foarte suspect şi că nu puteam, fără să mă compromit, să am de-a face cu un om care, francez prin sentimentele sale şi modul de a fi, nu trebuie şi nici nu poate să aibă nici un contact cu un funcționar englez. Principele mi-a părut că acordă toată atenția cerută acestei cereri juste, dar m-a făcut să simt în mod amabil că ar dori ca reprezentanții consulari reuniți în acest Principat să nu mai trebuiască a-l persecuta, deoarece acest Belleval se afla deja destul de nenorocit în mâinile poliției din Paris. Acest general conte de Belleval, cavaler rătăcitor din principiu, intrigant şi aventurier prin meserie, dacă ar avea norocul să scape cu față curată de la Paris, ar putea cu uşurință să se reîntoacă la funcțiile sale la Bucureşti; în acest caz, voi găsi de cuviință să reînnoiesc „prin scris" conducerii că nu doresc să întrețin nici o legătură prin mijlocirea acestui pretins general şi că mă voi ține de cuvânt şi că mă voi strădui prin toate mijloacele să fac să fie gonit de aici.

---

[17] Aventurier sârb.

[18] *Trames.*

[19] *Indifférences.*

[20] *Insignificantes.*

[21] *Gouvernement.*

www.dacoromanica.ro

Consulii Rusiei au adresat rapoarte amănunţite atât ministrului <rezident> la Constantinopol cât şi Curţii lor, asupra persoanei lui Belleval şi cavalerul de Kiriko[22] a vorbit de curând principelui despre acesta în termeni foarte hotărâţi, adăugându-i în puţin cuvinte, că nu va mai dori de acum înainte să-l mai recunoască cu aceste titluri imaginare. Principele este foarte încurcat în legătură cu toate acestea; nu poate să facă nici un pas spre a-l dobândi pe acest om de la Paris fără să se compromită; ar dori pe de altă parte să facă ceva bine pentru acest nefericit şi nu va fi decât prin următoarea scrisoare când voi avea onoarea să vă informez, Domnule, despre rezultatul acestei afaceri; de altfel, se cunosc sentimentele acestui Principe care a fost crescut în ura <faţă> de Franţa. Se ştie că Bonaparte[23] a dorit de multă vreme să joace o festă[24] Alteţei Sale şi poate chiar să-l răstoarne de la putere, dacă ar putea-o; dar meritul său personal, protecţia pe care i-o acordă Rusia în mod direct şi anumite menajamente politice pe care trebuie să le aibă faţă de Franţa îl susţin şi guvernul francez a crezut, poate, că arestând pe Belleval ar găsi printre hârtiile sale lucruri interesante; dar nu va găsi nimic care ar putea să-l compromită pe acest brav Principe, care, prin chiar sacrificiul propriilor sale interese, merită titlul ce-l apreciază cel mai mult de a fi amicul şi partizanul zelos al naţiunii engleze.

Francis Summerers

<Pe verso:>În scrisoarea d-lui Summerers din dec<emb>rie 10.

Raport către Henry Phipps, baron Mulgrave, Secretar de Stat pentru Afacerile Externe al Marii Britanii

Bucureşti, 28 sept<em>brie 1805*

Milord,

Mă grăbesc să informez pe Excelenţa Voastră că în această clipă am aflat că Bonaparte a trimis pe prietenul său Jaubert[25] cu o misiune secretă[26] în Persia şi că Parendier[27] a fost luat de la Constantinopol ca să meargă şi el acolo şi să împiedice[28] cu cel dintâi tratativele[29] Curţii Rusiei în această parte a globului.

* Traducere după originalul aflat la Public Record Office, Foreign Office, *Turkey*, dos 78/46, f. 92–93vo

[22] Luca cavaler de Kiriko (1765–1830?), vice-consul al Rusiei la Bucureşti (13 mart. 1795 – dec. 1806) şi apoi consul general (12 oct. 1812–27 febr 1817). Asupra lui vezi *Călători străini despre Ţările Române*, vol. X_2, Bucureşti, 2001, p 1 339–1 343.

[23] Napoleon Bonaparte, general, prim consul al Franţei (4 aug. 1802 – 18 mai 1804), proclamat împărat ca Napoleon I la 18 mai 1804

[24] *Jouer un tour.*

[25] Amédée Jaubert, trimis extraordinar al Franţei în Persia (8 iun – sept 1806).

[26] *Commission secrète.*

[27] Corect Parandier. Pierre Parandier, secretar de legaţie, însărcinat cu afaceri francez la Poartă (24 dec. 1804 – 10 sept. 1805).

[28] *Contrequarer* (!).

[29] *Les transactions.*

www.dacoromanica.ro

Sainte-Luce, comisarul francez în Ţara Românească, a pus să se răspândească zvonul că dezaproba cât se poate de mult conţinutul paragrafului inserat în "Monitor" împotriva boierilor acestui principe[30] şi că spre a oferi o dovadă a nevinovăţiei sale va înainta prin cel dintâi curier demisia sa lui Talleyrand[31], îndeletnicirile sale fiind nule într-o ţară unde se convine a se crede[32] că un agent diplomatic al Franţei poate să fie autorul acestor diatribe. Sunt de părere că este încă o lăudăroşenie[33] din partea lui spre a-şi acoperi jocul şi să treacă în faţa principelui ca străin de toate acestea.

Conduita pe care Franţa o are faţă de acest principe face cinste celui din urmă.

Am onoarea de a fi cu tot respectul foarte umilul şi foarte ascultătorul servitor al Excelenţei Voastre

Fr. Summerers

<Adresa>: Prea onorabilului lord Mulgrave[34], Prim Secretar de Stat pentru Afacerile Străine ale Majestăţii Sale

<Pe verso>: Primit la 16 noi<embrie>.

Raport către Robert Adair, ministru plenipotenţiar ad interim al Marii Britanii în Austria

Bucureşti, 24 iulie 1806*

Sarcina prioritară[35] a numirii lui Reinhard[36], comisar general al Franţei, rezident la Iaşi, sosirea d-lui Parant[37] la Bucureşti ca şi deplasarea căpitanului Martin în calitate de sub-comisar în portul Galaţi, pare a fi în acest moment să observe comportarea funcţionarilor ruşi la hotare, să cunoască temeinic mişcările şi

---

* Traducere după originalul aflat la Public Record Office, Foreign Office, *Turkey*, dos. 78/53, f. 209–214; nr. 4.

30 Constantin Ipsilanti.

31 Ministrul afacerilor Externe al Franţei (22 nov 1799 – 9 aug 1807).

32 *On se plait à croire*

33 *Gasconade.*

34 Henry Phipps, baron Mulgrave, Secretar de Stat pentru Afacerile Externe al Marii Britanii (11 ian 1804 – 7 febr 1806)

35 *Principal*

36 Charles Frédéric Reinhard (1761–1837), baron, rezident şi comisar general al Franţei la Iaşi (23 iul – 30 nov. 1806)

37 Joseph Parant (1773–1837), vice-consul al Franţei la Iaşi (19 nov. 1797 – 26 sept. 1798), comisar provizoriu la Bucureşti (2 mai – sept 1803), consul la Iaşi (3 sept. 1805 – 23 iul. 1806) şi subcomisar la Bucureşti (23 iul. – 15 nov. 1806) Asupra lui, vezi *Călători străini despre Ţările Române*, vol. X_2, Bucureşti, 2001, p. 1 295–1 327

www.dacoromanica.ro

ordinele cordonului <militar> rus[38] şi să facă posibilă intrarea în Rusia a diverşi agenţi secreţi, deghizaţi fie în haine evreieşti, fie în straie de ţărani sau în orice alt chip, spre a fi bine informaţi de tot ceea ce se întâmplă şi să uneltească în ascuns[39] la răzvrătirea ţării. Aceste comisariate franceze au <primit> în acelaşi timp dispoziţii pentru a pregăti spiritele în aceste provincii şi, răspândind mii de rapoarte false împotriva Rusiei, nu caută decât să îndepărteze pe toţi boierii de partida rusă, exaltându-le spiritele şi insinuându-le că numai guvernul francez poate să readucă naţiei greceşti[40] libertatea ei în vechea splendoare; nu caută decât persoane pe care să le păcălească şi le găsesc în număr destul de mare; sunt înconjuraţi de spioni şi agenţi secreţi, dar ceea ce este mai rău în alte ţări din vecinătate.

Stabilimentul francez în Moldova are, în general, direcţia intrigilor lui Bonaparte; în provinciile trans-danubiene ale Imperiului Otoman şi s-ar putea reduce principalele ţeluri ale sale la patru:

Primul şi cel mai interesant scop este acel al intrigilor din Rusia şi din Ucraina; nu ştiu cum fac oamenii aceştia, dar ceea este sigur, este că, datorită banilor, sunt înştiinţaţi de tot ce i-ar interesa să ştie din ţările amintite; sunt atât de bine slujiţi încât primesc ştirile cele mai interesante de la Petersburg, Moscova, etc. cu cel puţin o săptămână înaintea celorlalţi.

Al doilea scop principal al acestor intriganţi este Basarabia[41]; ei sunt aceia care informează precis pe toate paşalele şi ayanii[42] cetăţilor de la Ismail, Hotin[43], Chilia[44], Akkerman[45] etc. de tot ceea ce se întâmplă de-a lungul cordonului <hotarului> Rusiei, tot ei sunt aceia care,cu daruri, asmuţesc în chip dibace[46] duşmăniile şi certurile dintre paşale şi care se îndeletnicesc să facă din zi în zi tot mai odios numele de rus în Basarabia. Guvernatorul Benderului, Hasan paşa, pe care îl cunosc personal, este singurul, ce mi se pare, care, cunoscând adevărata situaţie şi slăbiciunea Imperiului Otoman, s-a comportat până acum într-un fel atât de politicos cu ruşii, încât este bănuit, pe bună dreptate, a fi în taină unul din partizanii lor. Câţiva emisari sunt însărcinaţi să trimită paşalelor din Basarabia, traducerea în turceşte a gazetelor franceze şi a tuturor falselor rapoarte pe care Bonaparte[47] le tipăreşte în mod oficial în „Monitor"-ul său în momentul accesului său de nebunie, căci aceasta trebuie să fie starea unui om, care sub autoritatea sa,

---

[38] *Cordon Russe*

[39] *Sourdement.*

[40] *Nation Greque.* Confuzie a lui Summerers, care consideră pe boierii fanarioţi de origine greacă ca exponenţi ai poporului român şi face aluzii eronate la splendoarea de altă dată a Greciei antice.

[41] Denumire dată de contemporani Bugeacului, aflat sub ocupaţie turco-tătară.

[42] *Gouverneurs.*

[43] *Hotchim.*

[44] *Killy.*

[45] *Acherman.*

[46] *Formentent adroitement*

[47] Napoleon I Bonaparte, împărat al Franţei (18 mai 1804 – 6 apr 1814; 20 mart – 22 iun 1815).

www.dacoromanica.ro

publică rapoarte pe cât de false pe atât de insultătoare pentru întreaga Europă; aceşti emisari au sarcina de a răspândi în aceste ţări atotputernicia (imaginară) a lui Bonaparte; de pildă ridicolul manifest adresat de Napoleon soldaţilor săi împotriva Regatului Neapolelui[48] a produs o astfel de impresie în spiritele barbare ale locuitorilor Basarabiei, încât paşa de Bender a fost silit să ceară informaţii amănunţite, pe care le-a înaintat desigur guvernanţilor săi. Aceşti agenţi francezi fac în continuu curte tuturor acestor paşale trimiţându-le adesea daruri de mare preţ.

În al treilea rând, intrigile lui Talleyrand[49] şi Fouché[50], lăsate în grija stabilimentelor franceze din aceste ţări, se mărginesc în a aţâţa pe ascuns discordia dintre ayani şi locuitorii de pe malurile Dunării de la Vidin până la vărsarea în Marea Neagră. Toţi locuitorii sunt îndemnaţi să prefere pe francezi ruşilor şi trebuie mărturisit că aceşti comisari au găsit mijlocul să le sucească minţile după ce i-a prelucrat atât de mult. Între ayanii de pe malurile Dunării trebuie exceptat Ismail aga Tersenikoglu[51], aian de Rusciuk, căruia i se poate recunoaşte faptul de a nu fi partizan al francezilor; el urăşte în <chip> solemn (!) această naţie fără a avea vreo predilecţie pentru niciuna alta; nu s-ar putea spune acelaşi lucru de rebelul Ilikoglu[52], aian de Silistra, care, adeseori în înţelegere cu Pazvantoglu[53] de la Vidin, stimează fără măsură guvernul francez. Partizanii acestei ultime naţiuni se întind până la Constantinopol, chiar prin Adrianopol, unde cea mai mare parte a ayalelor sunt câştigate de către emisari secreţi.

Dar ultimul şi principalul scop al acestor stabilimente constă în grija pe care o au de a-i măguli pe principii Ţării Româneşti şi ai Moldovei şi de a-i atrage de partea lor; graţie intrigilor au reuşit să câştige pe domnul Alexandru Moruzi[54], principele domnitor al Moldovei, care, neîndoios, este unul din partizanii foarte zeloşi ai Franţei. Curtea de la St. Petersburg a fost minuţios informată de această circumstanţă de consilierul de stat Bolkunov[55], care nu încetează să înainteze Curţii sale, cu fiecare prilej, noi dovezi asupra parţialităţii lui Moruzi faţă de interesele Franţei. Nu s-ar

---

[48] Summerers face aluzie la invadarea regatului Neapolelui de către trupele lui Napoleon, în febr 1806, şi a instalării acolo, ca monarh, a fratelui său, Joseph Bonaparte, până la 6 iun. 1808.

[49] Ministrul de afaceri Externe al Franţei.

[50] Ministrul Poliţiei din Franţa .

[51] Ismail Tersenikoglu (nr. 1806), aian de Rusciuk

[52] Ilikoglu, aian şi muselim de Silistra

[53] Osman paşa Pazvantoglu (1758–1807), dregător turc rebel faţă de Poartă, paşă de Vidin (1794-1807).

[54] Alexandru Moruzi (1750–1816), domn al Moldovei (mart – 30 dec. 1792, 19 sept 1802 – 12 aug. 1806, 5 oct – 7 mart. 1807) şi al Ţării Româneşti (15 ian. 1793 – 17 aug. 1796, 28 febr. 1799 – 8 oct. 1801)

[55] Ippolit Fedorovici Bolkunov (1760–?), consul general al Rusiei în Principate, cu reşedinţa la Iaşi (sept. 1804 – aug 1806).

www.dacoromanica.ro

putea spune acelaşi lucru despre Ipsilanti[56], prinţ domnitor al Ţării Româneşti, care face tot posibilul să se menţină în principiile pe care le-a dezvăluit până în prezent şi care, în mod sigur, sunt foarte opuse intereselor şi vederilor lui Bonaparte, care i-a făcut avansuri pe căi diferite şi pe care le-a respins cu multă dibăcie. Prinţul Ipsilanti este atât de persecutat în acest moment de intrigile Franţei, încât riscă să-şi piardă demnitatea sa de principe al Ţării Româneşti, dacă Rusia n-ar sprijini cu mână forte ultimele stipulaţii încheiate între această Curte şi Divanul de la Constantinopol[57]. Francezii, văzând că n-au nici un mijloc să-l câştige aici pe Ipsilanti, uneltesc spre a ridica un principe grec din partida lor, probabil din familia Callimachi sau Suţu. Recent, trimisul Rusiei la Constantinopol[58] a înştiinţat printr-o notă ofiială pe dregătorii Porţii că orice abatere de la utlimele stipulaţii asupra Ţării Româneşti şi a Moldovei va fi privită de Rusia ca o declaraţie de război; această notificare a mai potolit puţin intrigile grecilor la Constantinopol; trebuie văzut acum ce întorsătură vor lua aceste treburi la sosirea intrigantului Sébastiani[59] la Constantinopol.

Comisariatul francez de la Galaţi[60] îşi întinde uneltirile de-a lungul întregului litoral al Mării Negre până la Varna; toate aceste ţări sunt supravegheate de o grămadă de spioni ai Franţei, care sunt în cea mai mare măsură localnici, printre alţii mulţi evrei.

Cât despre amploaiaţii Franţei în Ţara Românească, conduşi de cei de la Iaşi, au grija de-a uşura corespondenţa Franţei cu Turcia şi deţin direcţia intrigilor de pe malurile Dunării şi în lăuntrul acestei provincii. În afară de această sarcină care le pretinde multă activitate, mai au şi mare grijă de a cunoaşte tranzacţiile confidenţiale ale Rusiei în aceste două provincii, supraveghează fără preget purtarea prinţului Ipsilanti şi a dregătorilor săi subalterni şi nu pierd prilejul de a raporta conducătorilor lor tot ceea ce se întâmplă, dar într-un fel atât de exagerat şi de contrariu intereselor acestui brav principe.

Sunt informat într-un fel, fără nici o îndoială (ceea ce m-a făcut să-mi dublez grija şi atenţia), că primiseră în ultima vreme ordinul de a supraveghea corespondenţa Angliei cu Turcia şi dacă puteau să pună mâna chiar pe scrisorile

---

[56] Constantin Ipsilanti.

[57] Este vorba de hatişeriful din 19 – 28 sept. 1802, acordat de Poartă Ţării Româneşti, la iniţiativa Rusiei, şi de cel din 29 sept. – 8 oct. 1802 pentru Moldova, în care erau stipulate drepturile de interventie ale Curţii din St. Petersburg în Principate şi interdicţia de a fi schimbaţi domnii – aleşi pe 7 ani – de către sultan fără aprobarea ţarului, pentru care, vezi Traian Ionescu, *Hatişeriful din 1802 şi începutul luptei pentru asigurarea pieţii interne a Principatelor dunărene* în „Studii şi articole de istorie", I (1956), p. 37–79, şi Marian Stroia, *Promulgarea de către Poartă a Hatişerifurilor din septembrie 1802 şi acţiunea Rusiei* în „Revista istorică", serie nouă, tom V (1994), nr. 7–8, p 711–727.

[58] Andrei Iakovlevici Italinski.

[59] Horace François Bastien Sébastiani (1772 – 1851), conte de la Porta, general, apoi mareşal, ambasador al Franţei la Poartă (10 aug. 1806 – 27 apr. 1808).

[60] Deţinut de căpitanul Martin.

www.dacoromanica.ro

engleze, mai ales pe cele care soseau din India; această circumstanţă mă obligă să iau toate precauţiunile de neînchipuit pentru a preveni neplăcerile provocate de perfidia intrigilor lor.

Francis Summerers

<Pe verso>: Dl. Summerers către dl. Adair No. 1
Pr<imită> prin „Falconer" august 30

Raport către Sir Robert Adair, ministru plenipotenţiar ad interim al Marii Britanii în Austria [61]

Bucureşti, 1 august 1806 *

Prinţul Moruzi[62], domnul[63] Moldovei, trebuie să fi fost zăpăcit[64] căci altfel nu ar fi adresat, cu sânge rece, scrisori de bun venit[65] la frontieră lui Reinhard denumindu-l ministru rezident şi comisar general al imperiului francez[66]. El a mers cu zăpăceala atât de departe <încât> a trimis la Scînteia[67], la patru ore de Iaşi, o deputăţie <alcătuită> din slujitorii săi[68] pentru a complimenta pe Reinhard, în modul cel mai afectuos <odată> cu apropierea sa de Iaşi.

După cum am fost asigurat, cortegiul trimis de Moruzi în întâmpinarea lui Reinhard a fost identic[69] cu cel trimis în întâmpinarea d-lui Drummond[70], ambasadorul Angliei, venind de la Constantinopol <în drum> spre Londra, şi constat[71], după detaliile ceremonialului cu care şi-a făcut intrarea oficială[72] <în

---

[61] Robert Adair (1763–1855), ministru plenipotenţiar *ad interim* al Marii Britanii în Austria (18 iun 1806 – mart. 1808), apoi ministru plenipotenţiar extraordinar la Poartă (18 sept 1808 – 5 ian 1809), ulterior, ambasador (27 aug. 1809 – 10 iul. 1810).

*Reproducerea s-a făcut după versiunea publicată de Paul Cernovodeanu, în vol *Sud-Estul european în vremea Revoluţiei Franceze. Stări de spirit, reacţii. Confluenţe,* Coordonator Alexandru Duţu, Bucureşti, 1994, p. 156–162; extrase, publicate şi de C. Mijatoviæ, în „Spomenik srpske kralevske Akademije", LIV (1922), nr.69, p 74.

[62] Alexandru Moruzi.

[63] *Hospodar.*

[64] *Ait la tête tournée*

[65] *Lettres de compliément.*

[66] Charles Frédéric Reinhard, vezi relatarea sa în volumul de faţă.

[67] *Skintei.* Sat, comună, jud. Iaşi.

[68] *De ses employés.*

[69] *De même*

[70] William Drummond (1770 – 1828), lord, ambasador al Marii Britanii la Poartă (13 iun. – 12. nov 1803)

[71] *Je vois*

[72] *Publique*

www.dacoromanica.ro

oraş>, până la reşedinţa[73] ce i-a fost pregătită, că a fost primit, în faţa scărilor, de către aceiaşi boieri şi aceleaşi autorităţi întrunite[74], ca şi ambasadorul Majestăţii Sale.

Dintr-un moment într-altul aştept detalii privind audienţa sa oficială[75] şi înclin să cred că Moruzi îl va vizita, ceea ce nu este în uzanţă pentru consulii străini. Sper ca dl. de Bolkunov[76], care mi-a vorbit foarte serios despre aceasta şi mi-a părut foarte surprins faţă de o asemenea comportare, va scrie Curţii sale şi vom vedea ce i se va răspunde. Dl. Bolkunov a primit, prin curier, ordinul Sf. Ana[77] şi în câteva zile pleacă la Iaşi, şedere[78] pe care nu o poate suferi datorită părtinirii lui Moruzi faţă de Franţa.

Generalul Sébastiani[79] a sosit în Bucureşti, la 28 iulie, întovărăşit de soţia sa, cumnatul său, de un interpret, şi de doi aghiotanţi; el a fost primit, la un sfert de leghe <depărtare> de un măreţ cortegiu pe care domnul[80] i l-a trimis; el s-a aşezat într-o trăsură a Curţii, cu şase cai, precedată şi urmată de <o mulţime> de peste 500 persoane, atât arnăuţi cât şi panduri, în haine de ceremonie. Ministrul poliţiei (aga)[81] a deschis calea, însoţit de un mare număr de slugi şi gardieni[82]. Sébastiani a pretins ca aga să asiste la intrarea sa <în Bucureşti>, iar domnul a acceptat această inovaţie (!) care n-a fost acordată altcuiva. La scara reşedinţei, ce i-a fost destinată, Sébastiani a fost întâmpinat de toţi dregătorii cârmuirii[83], de către marele cancelar (logofăt)[84] şi de trezorierul (mare vistier)[85] provinciei şi de către autorităţile diverselor judeţe; el a fost imediat salutat[86], în numele domnului, de către marele vornic şi postelnic[87]. Odată ajuns, Sébastiani a comunicat domnului, <în mod>

[73] *L'Hôtel.*

[74] *Constituées.*

[75] *Publique.*

[76] Ippolit Fedorovici Bolkunov, consul general al Rusiei la Iaşi.

[77] Înaltă distincţie rusească creată de ţarul Pavel I Petrovici la 1797.

[78] *Séjour.*

[79] Horace François Bastien Sébastiani (1772 – 1851), numit ambasador al Franţei la Poartă Trecerea sa prin Bucureşti, în drum spre Constantinopol şi primirea ce i-a făcut-o domnul şi boierii. sunt menţionate şi de cronicarii Naum Râmniceanu (C Erbiceanu, *Cronicari greci care au scris despre români în epoca fanariotă*, Bucureşti, 1888, p. 267) şi Dionisie Eclesiarhul (*Hronograf – 1764–1815*, ed D. Bălaşa şi N. Stoicescu, Bucureşti, 1987, p 86)

[80] *Le prince régnant* Constantin Ipsilanti.

[81] *Le Ministre de la Police.*

[82] *Gardes.*

[83] *Par tous les Employés de ce Gouvernement*

[84] *Logothet* Constantin Ghica.

[85] *Grand Vestiar.* Constantin Filipescu.

[86] *Complimenté.*

[87] *Ministre de l'Intérieur et des Affaires Etrangères.* Barbu Văcărescu şi Gheorghe Mavrocordat

www.dacoromanica.ro

oficial, prin mihmandarul[88] său, sosirea sa fericită; în aceeaşi zi, domnul s-a dus la Sébastiani, în alai[89], cu dregătorii săi[90] şi escortat de o companie de delii[91], una de tufeccii[92], o companie de sârbi[93], două de panduri (trupă naţională) şi de o mulţime de alţi slujitori ai Curţii (!), urmat <fiind> de nouă cai bogat înzorzonaţi[94]. La scara cea mare, domnul a fost primit de ambasador, în costum de ceremonie[95]; vizita s-a desfăşurat prin complimentele obişnuite. Prinţesa Ipsilanti[96] a venit, de asemenea, să viziteze pe d-na Sébastiani; ea era înconjurată de doamnele şi domnişoarele ei de onoare, de pitarii ei[97] (primul şi al doilea pitar) şi de câteva alte prinţese grecoaice; alaiul ei era considerabil; în afară de paznicii obişnuiţi, ea a fost însoţită de o sută de arnăuţi[98] călări, frumos îmbrăcaţi.

În 29 <iulie> ora 10 dimineaţa, Sébastiani a fost condus, cu acelaşi alai, până la intrarea în audienţă la domn, care l-a primit în pragul uşii, cu toate onorurile[99] imaginabile. D-na Sébastiani a fost condusă separat, cu un alai strălucitor, la principesă. După această audienţă, Curtea a trimis d-nei Sébastiani diferite cadouri foarte preţioase, iar ambasadorului, un frumos cal cu căpăstru[100], după obiceiul audienţelor la marii viziri. În aceeaşi zi, domnul a dat un mare prânz[101] într-un loc din oraş, d-na Sébastiani a fost condusă de către principesă, iar bărbatul ei de către domn, cu o suită foarte numeroasă; seara Sébastiani a primit câteva vizite şi <apoi> a lucrat pentru expedierea <unei corespondenţe> la Constantinopol.

În dimineaţa zilei de 30 <iulie>, a primit vizitele boierilor, la amiază a dat un prânz de şaizeci de tacâmuri; domnul şi Curtea sa au asistat. Seara a avut loc un bal în ţinută de seară[102] şi, către miezul nopţii, şi-a luat rămas bun de la domn.

---

[88]Mărunt dregător otoman totdeauna ataşat ambasadelor creştine la Poartă.

[89] *En cérémonie*

[90] *Ses Ministres.*

[91] *Dehlys.*

[92] *Tufeckchys*

[93] *Esclavons* Aceştia, cât şi delii şi tufeccii constituiau corpuri auxiliare de mercenari.

[94] *Richement carapaçonés.*

[95] *En grand costume.*

[96] *Ipsilanthy* Safta Ipsilanti, născută Văcărescu (1771–1866).

[97] *Ecuyers Cavalcadours.*

[98] *Albanais*

[99] *Avec toutes les distinctions.*

[100] *Cheval à main*; cal cu harnaşament, vezi H. Dj. Siruni, *Domnii români la Poarta Otomană, după un manuscris turcesc conţinând note şi însemnări despre ceremoniile şi recepţiunile din palatul împărătesc de la Stambul între anii 1698 – 1722*, tradus şi adnotat de ..., Bucureşti, 1941, p. 10 – 11.

[101]*Dîner*

[102]*Paré.*

www.dacoromanica.ro

În zorii zilei de 31, el a plecat cu intenția de a trece Dunărea în aceeași zi.

Nu ar fi deplasat să observ aici că Sébastiani, atunci când a primit vizita celor mai de vază boieri ai țării[103], le-a ținut un discurs pe cât de insolent pe atât de deplasat: el a început prin a-i anunța, pe un ton dictatorial, că a primit ordin din partea guvernului său de a se duce cu promptitudine[104] la Constantinopol pentru a susține Poarta contra intrigilor dușmanilor săi; că este autorizat de a nu permite ca Poarta să cedeze un deget din teritoriul ei și că se duce pentru a o face să ia o parte decisivă contra inamicilor actuali ai stăpânului său. El le-a poruncit să fie atașați intereselor Porții și să nu plece urechea intrigilor angajaților[105] ruși și englezi și că intenția celor două guverne era de distruge; și că, fără îndoială, propriul lor interes este de a se alătura Franței, singura putere care a subjugat Europa; el a încheiat prin a spune mii de alte prostii.

În aceași zi, când mitropolitul Ungro-Vlahiei[106], cu episcopii, s-a prezentat la el, a ținut un discurs acestui bătrân venerabil și, repetând ceea ce spusese boierilor, a adăugat că fusese informat că el arhiepiscopul Dositei[107], mitropolit al Ungro-Vlahiei, era un om inteligent și respectat[108] pentru talentele sale și, ca atare, speră să folosească întregul său timp pentru a predica, ca un bun păstor, mila față de aproape, respect față de superiorii săi și fidelitate guvernului otoman; că speră, de asemenea[109], să nu urmeze exemplul scandalos al arhiepiscopului Muntenegrului[110] care, predicând <pentru> anarhie și nemulțumire, s-a pus în fruntea națiunii, cu crucea și cu armele în mână, uitând prin aceasta de îndatoririle sale, încât a meritat dizgrația lui Napoleon, care dădu ordin generalului Lauriston[111] să-l distrugă și să dea un exemplu prin pedepsirea sa [112]. El a încheiat prin a-i spune: «Deci domnule arhiepiscop, fiți atent la comportarea Dumneavoastră». Mitropolitul, într-o oarecare măsură descumpănit[113], cu toate acestea[114], i-a atras

---

103 *Des prémiers Boyards*

104 *Dilligence.*

105 *Des Employés*

106 *Wallachie.*

107 *Dosithéos.* Dositei Filitti († 1826), mitropolit al Ungro-Vlahiei (1793–1812).

108 *Réspectable*

109 *Même*

110 Petru (Petar Petrovici) I, „vladika Gospodar", principe episcop de Muntenegru (1782–1830)

111 Jacques – Alexandre – Bernard Law (1768 – 1828), marchiz de Lauriston, general de divizie (1805), apoi mareșal (1823) francez.

112 Vezi D Milakoviac, *Storia del Montenero*, Ragusa, 1877, p. 185 – 202, vezi și E. Haumont, *La formation de la Jugoslavie*, Paris, 1930, p. 242 – 243, vezi și D Djordjeviac, *Révolutions nationales des peuples balkaniques, 1804 – 1914*, Beograd, 1965, p. 20, 30, 60.

113 *Se trouva tant soit peu deconcerté*

114 *Non obstant*

www.dacoromanica.ro

atenţia că un episcop ortodox[115] poate de asemenea, ca şi un cardinal (făcând aluzie[116] la Ruffo[117]), să meargă la război; dar că datoria sa fiind să se roage lui Dumnezeu şi să se îngrijească de afacerile Bisericii sale, nu avea timp să se ocupe de lucruri care nu sunt pentru el.

Sébastiani ordonă arhiepiscopului catolic de la Nicopole[118], cu reşedinţa la Bucureşti, şi celorlalţi preoţi ai comunităţii romano-<catolice>, să predice ascultare[119] şi fidelitate faţă de noile dinastii şi să încerce să răspândească pretutindeni unde se prezintă prilejul, datoria de a fi ataşaţi intereselor Franţei; el avu chiar imprudenţa de a spune episcopului că-i ordonă, în numele ministrului cultelor din Paris, de a aduce la cunoştinţă aceste dispoziţii (!) în Bulgaria, în districtul Sofia, etc. etc.

Mai mult decât o dată, Sébastiani a repetat, în discursurile ţinute[120] la Bucureşti, <despre> nenorocirea celor[121] care se vor lăsa antrenaţi de intrigile englezilor şi ruşilor, căci vor fi imediat[122] izgoniţi din Turcia.

Intenţia lui Sébastiani, la plecarea sa din Bucureşti, a fost, <odată> ajuns la Rusciuk[123], să trimită pe nevasta sa şi întreaga sa suită să călătorească[124] de la Varna la Constantinopol şi să reţină doar doi ieniceri, doi aghiotanţi şi pe interpretul său Franchini pentru a merge pe uscat la Constantinopol. Intenţia sa este să treacă prin Rumelia la Adrianopol (!) unde, potrivit celor spuse de Franchini, acest ambasador are ceva de făcut, probabil să dea lecţii[125] turcilor din această parte şi, prin dibăcia[126] darurilor sale, să şi-i alăture intereselor sale, stârnindu-i contra ruşilor.

Înainte de plecarea sa de aici, Sébastiani a pus să fie arestat[127] un anumit George<s> Constant, supus al Porţii, care a servit Franţa în Egipt, în Germania şi în

---

115 *Grec*

116 *Voulant parler*

117 Fabrizio Ruffo (1744–1827), cardinal în 1791, organizator al rezistenţei armate anti-franceze din regatul de Neapole în 1799. Amănunte la A. Manes, *Un cardinal condottiere Fabrizio Ruffo e la Republica partenopea*, Aquila, 1930.

118 Francesco-Maria Ferreri, arhiepiscop catolic de Nicopole (1805–1813), îndeplinind funcţia de administrator apostolic în principatul muntean.

119 *La subordination.*

120 *Discours faisant à Bouccarest*

121 *Malher à ceux.*

122 *Incéssamment*

123 *Rousciuk*, azi Ruse, oraş în Bulgaria.

124 *Voy<ag>e.*

125 *Faire la leçon*

126 *À force*

127 *A fait garroter*

www.dacoromanica.ro

Italia, în calitate de spion, şi care se afla aici având în secret ordine de a încerca să intre în Rusia; dar purta cocarda şi insistenţele sale, de a intra în Rusia, au rămas[128] infructuoase, pe lângă consulii ruşi care i-au refuzat un paşaport. Pentru a dovedi opiniei publice că acest om nu aparţinea[129] Franţei şi pentru a <o> înşela mai bine[130], i-a smuls în faţa lumii[131] cocarda, sub pretext că, forţându-i-se uşa şi examinându-i-se actele, s-a găsit o scrisoare din Petersburg, adresată lui[132] şi că, în consecinţă, existând dubii asupra sa, l-a arestat (!) ca spion rus. În ziua următoare, după ce a fost dojenit, dându-i-se ordine secrete, a fost lăsat să fugă din oraş, împroşcând orori contra Franţei. Această schimbare subită (!) de comportament şi multe alte circumstanţe ne fac să-l considerăm[133] drept un om foarte suspect şi care, pentru nimic în lume, nu trebuie să meargă în Rusia.

[...] Probabil că „Monitorul" va scrie[134] despre acest pretins (!) spion rus care nu-i, de fapt, decât un spion francez în toată regula ...

F. Summerers către Charles Arbuthnot, ambasadorul Marii Britanii la Poartă

Bucureşti, 29 decembrie 1806*

Domnule Ambasador[135],

După ce am expediat Excelenţei Voastre pe 15 <a lunii> mai multe rapoarte prin Mustafa, nu s-a mai ivit <de atunci> nici un prilej pentru Constantinopol.

La 18, dezordinea era completă în oraş[136], turcii îşi sporeau de asemenea îndrăzneala. Kiosé kehaia[137], Ahmed efendi, Aydin paşa[138], principele Moruzi[139]

---

128 *Étoient.*

129 *Ne tenoit à la France*

130 *Pour mieux en faire des dupes.*

131 *Publiquement*

132 *À son adresse*

133 *À la croire.*

134 *En parlera.*

* Traducere după originalul aflat la Public Record Office, Foreign Office, *Turkey*, dos. 78/55, f 17-21 v⁰.

135 Charles Arbuthnot (1767–1850), ambasador al Marii Britanii la Poartă (24 iun. 1805 – 29 ian. 1807).

136 Bucureşti.

137 Kiosé Ahmet, kehaia lui Mustafa bairactar, ayan de Rusciuk, care a intrat cu o oştire de 12 000 de turci în Bucureşti la 30 noiembrie 1806, cf. Naum Râmniceanu, în Erbiceanu, *Cronicarii greci*, p 269

138 Aici paşa Ikituili, căpetenie otomană din oastea ayanului de Rusciuk, Mustafa bairactar, cf *Ibidem*

139 Alexandru Moruzi, fostul domn al Moldovei.

www.dacoromanica.ro

şi Divanul Ţării Româneşti m-au rugat cu lacrimi în ochi să-mi folosesc bunele oficii pe lângă generalul comandant Michelson[140] şi să mă duc la Iaşi pe lângă dânsul spre a încerca, dacă era cu putinţă, să cruţ vărsarea de sânge. Rugămintea lor, pericolul iminent la care mă expuneam la Bucureşti, nevoia de a aduce la cunoştiinţă Excelenţei Voastre ştirile despre tot ceea ce s-a întâmplat în Basarabia[141], m-au determinat să consimt la cererea lor de a merge la Iaşi, declarându-le sincer că nu pot fi făcut responsabil de nimic. În acest scop, la 18, am plecat cu scrisori ale Divanului şi ale căpeteniilor militare turceşti către generalul comandant Michelson la cartierul său general din Iaşi; eram însoţit de unul dintre marii boieri şi de un ofiţer ataşat consulatului Rusiei spre a-mi sluji ca interpret. Am întâlnit la Buzău[142] avangarda <armatei> ruse comandată de generalul Ulanius[143]; unul dintre turcii care erau cu mine a obţinut de la acest general un răgaz de 24 ore cu promisiunea că cele două avangarde <ale armatei ruse> una la Buzău, cealaltă la Urziceni[144], nu vor înainta până ce nu vor primi un răspuns de la generalul Miloradovici[145] din Focşani[146]. Ulanius şi acesta din urmă mi-au spus că aveau un ordin expres să mărşăluiască spre Bucureşti şi să respingă forţa prin forţă; văzând astfel că nu se puteau potrivi în nici un chip cererea turcilor cu ordinele ruşilor de-a lungul <marşului> armatei ruse şi am avut toate motivele să mă declar mulţumit de primirea care mi s-a făcut peste tot. La sosirea mea la Iaşi, m-am întâlnit de îndată cu generalul Michelson, care a fost foarte satisfăcut de a afla prin mine mai multe amănunte interesante asupra turcilor intraţi în Ţara Românească, am vorbit asupra obiectivelor intrării armatei ruse în aceste provincii; mi-a spus, de asemenea, că primise un ordin expres de la împărat[147] să mărşăluiască şi să cuprindă în grabă aceste două provincii şi să declare locuitorilor de pe malurile Dunării că vine ca prieten; dar că dacă, cumva, ar îndrăzni să-i împiedice trecerea, îi va înfrânge; acestea au fost comunicările frecvente şi repetate <schimbate> între generali şi turci. Răpirea domnului Kiriko[148] din Bucureşti a exasperat atât de mult pe general încât a ordonat pe dată să fie consideraţi ca prizonieri de război toate paşalele şi garnizoanele turceşti ale fortăreţelor din Basarabia exceptând <pe acei din> Brăila

[140] Ivan Ivanovici Michelson /1740–1807), general de cavalerie, comandantul general al trupelor ruse intrate în Principate.

[141] De fapt Bugeacul.

[142] *Buseo.*

[143] Karl Karlovici Ulanius, general-maior în armata rusă de la Dunăre.

[144] *Ourtitseny*, oraş în jud. Ilfov.

[145] Mihal Andreievici Miloradovici (1771–1825), general, comandant al trupelor ruse din Bucureşti

[146] *Fokshany*, azi municipiu în jud. Vrancea.

[147] Alexandru I Pavlovici (1777–1825), împăratul Rusiei (1801–1825).

[148] *Chirico*. Luca de Kiriko, consulul Rusiei la Bucureşti

www.dacoromanica.ro

şi Ismail, care nu s-au predat încă, dar care trebuie s-o fi făcut în momentul în care scriu. Hotinul a fost declarat teritoriu moldovenesc şi de îndată a fost numit acolo un căpitan ispravnic.

În întreaga Basarabie se află trupe ruse. O flotilă alcătuită din şalupe bine echipate cu tunuri şi comandate de d. marchiz de Traversay[149], a trecut deja gurile Dunării spre a ataca Brăila şi Ismail; nu se cunoaşte adevăratul ţel al acestei expediţii.

Ruşii sunt mai mult decât exasperaţi de conduita principelui Moruzi care, la apropierea trupelor, a trecut de la Focşani la Rusciuk; el este acela care a îndemnat pe locuitorii de pe malurile Dunării să se ridice în masă şi care a sucit minţile tuturor acestor rebeli. A lăsat fără apărare provincia ce-i fusese încredinţată spre guvernare; această conduită a obligat pe generalul Michelson să-l aresteze pe d. Mavrocordat[150], caimacam, postelnic şi ginere al principelui Moruzi la Iaşi.

De îndată ce prinţul Ipsilanti a sosit în Moldova, Divanul provinciei a emis un memoriu generalului Michelson, cerând ca acest prinţ să fie numit în acelaşi timp domn al Moldovei. Generalul a acceptat cu plăcere îndreptăţita cerere a moldovenilor, s-a prezentat de îndată la prinţul Ipsilanti cu toţi generalii din suita sa, l-a declarat în public domnitor al acestor două provincii[151] şi a rostit cu acest prilej o cuvântare foarte interesantă. După această ceremonie, Ipsilanti a luat de îndată frânele guvernării Moldovei; generalul a trimis, în aceeaşi zi, un curier la Petersburg pentru a duce împăratului această veste şi să-i ceară aprobarea. Se şopteşte pe aici pe tăcute că treaba a fost hotărâtă dinainte şi se adaugă, mai mult (ceea ce merită confirmare), că prinţul Ipsilanti ar putea fi într-o zi numit rege al Daciei[152]. având în vedere că împăratul doreşte, după cum se spune,de a obţine

---

[149] Emigrant francez în serviciul militar al Rusiei.

[150] Alexandru Mavrocordat (1784–1856), mare postelnic şi hatman în Moldova, însurat cu Smaranda (1784–1848), fiica domnului Alexandru Moruzi

[151] Ceremonie simbolică fără urmări practice, deoarece ţarul nu a ratificat decizia luată de generalul Michelson. Totuşi, nominal, Constantin Ipsilanti s-a considerat „domn al ambelor ţări Moldovei şi Valahiei" (V A. Urechia, *Istoria românilor*, vol. IX, Bucureşti, 1896, p. 101,131, 139), deşi guvernarea Principatelor se afla, practic, în mâna armatei ruse de ocupaţie. La 16 august 1807, în urma neînţelegerilor cu generalii ruşi şi în special cu Miloradovici, Ipsilanti părăseşte definitiv Bucureştii şi, după o scurtă trecere prin Iaşi, s-a refugiat la Kiev La 26 martie 1808, a sosit la Bucureşti şi ordinul formal de scoatere a lui Ipsilanti din domnia celor două Principate, încredinţate acum direct administraţiei militare ruse. Vezi amănunte la Vladimir Mischevca şi Perikles Zavitzanos, *Principele Constantin Ypsilanti 1760-1816*, Chişinău, 1999, 91–111.

[152] Această ambiţie era nutrită de Ipsilanti care nădăjduia că „moldovenii şi valahii vor forma împreună o naţiune foarte respectată" (V. A. Urechia, *op cit*, IX, p. 6-7) Proiectul înfiinţării unui regat al Daciei data din timpul domniei împrătesei Ecaterina a II-a, care urmărea, însă, să creeze un stat clientar Rusiei, dar în 1806, Alexandru I nu mai sprijinea un asemenea plan şi în nici un caz sub coroana unui principe fanariot.

www.dacoromanica.ro

independența provinciilor transdanubiene ale Imperiului Otoman sub conducerea unei singure căpetenii[153]. Principele a fost tratat cu multă prețuire la Petersburg și a primit de acolo daruri bogate. Împăratul s-a însărcinat cu înaintarea fiului său cel mai mare[154]; l-a numit de îndată ofițer al gărzii sale.

Ipsilanti a primit cu entuziasm scrisoarea Excelenței Voastre pe care i-am remis-o în propriile mâini; mi-a vorbit îndelung de obligațiile pe care le datorează Excelenței Voastre pentru tot ceea ce a binevoit să facă pentru el și a sfârșit prin a-mi spune că se mândrea că ea va binevoi să se intereseze de acum înainte pentru fericirea sa și a celor două provincii; va avea cinstea de a scrie neîncetat Excelenței Voastre și speră că ea va binevoi să primească cu bunăvoință scrisorile sale.

Principele Ipsilanti, însoțit de generalul Michelson, plecați din Iași acum câteva zile, n-au aflat despre înfrângerea turcilor la Glodeanu[155] decât la sosirea lor la Focșani. Generalii Miloradovici și Ulanius, comandând avangarda <trupelor ruse>, au fost cei dintâi atacați de turci, care, în număr de aproape două mii, se aflau pe înălțimile de la Glodeanu. Rușii siliți să se bată, au trimis două escadroane din frumosul regiment de husari al lui Kutuzov[156], <numărând> mai multe sute de cazaci; Miloradovici atacat, în mai puțin de zece minute, a masacrat o parte din turci, a urmărit restul până la București, făcând să fie urmat de alte câteva regimente și s-a oprit la Afumați[157]. Turcii puși pe goană au adus consternare și tulburare în București. Miloradovici, de teamă ca acest oraș să nu fie jefuit sau incendiat de fugari, a mers în fruntea unui regiment de cavalerie și a unui regiment de infanterie, a intrat în București din toate direcțiile, puse spada în mână și se uni cu românii, arnăuții și sârbii din partida rusă[158]; și toți împreună au făcut un măcel îngrozitor

---

[153] Afirmație contrară realității În realitate. țarul dorea acum anexarea Principatelor dunărene și fixarea frontierei cu Imperiul otoman pe Dunăre.

[154] Alexandru Ipsilanti (1792–1828), unul din viitorii conducători ai Eteriei grecești la 1821.

[155] *Glodeny.* Azi Glodeanu-Săliștea, sat și com., la N-E de Urziceni, jud. Buzău Ciocnirea a avut loc la 8 decembrie 1806; amănunte la Ilie Corfus, *Cronica meșteșugarului Ioan Dobrescu (1802–1830)* în „Studii și articole de istorie", VIII (1966), p 322, și Zilot Românul (Ștefan Fănuță), *Istoria Țării Românești ... 1796–1818,* în *Opere complete* (ed. Marcel-Dumitru Ciucă), București, 1996, p 77–78 După mărturiile generalului Langeron (Hurmuzaki, *Documente* ..., supl I. vol III, Buc., 1889, p. 115) și ale protosinghelului Naum Râmniceanu (C Erbiceanu, *Cronicari greci* . , p 269). lupta s-ar fi dat marți 11 decembrie 1806, când, în urmărirea turcilor, și-ar fi găsit moartea căpitanul de husari din Bielorusia Stavitki, ulterior îngropat la Mitropolia din București.

[156] Mihail Ilarionovici Kutuzov (1745–1813), general, apoi feldmareșal rus Vezi relatarea sa din *Călători străini despre Țările Române*, vol. X_2, București, 2001, p. 992–1000 și pe aceea din volumul de față.

[157] *Afumatz*, sat și com., jud. Ilfov.

[158] Potrivit și afirmațiilor cronicarului Dionisie Eclesiarhul, care amintește că boierii din București aveau pe lângă ei „oameni cu arme, arnăuți, sârbi, rumâni, . . gata de război" și „pe la hanurile cele mari era câte o sută sau doao sute și la mănăstirea Radu Vodă, erau arnăuți horvați <croați> vreo trei sute" gata de luptă (Dionisie Eclesiarhul, *Hronograf 1764–1815*, ed cit , p. 90. Mărturii asemănătoare și la cronicarul Ion Dobrescu (cf. I Corfus. *op cit.*, p. 322–323) și Zilot Românul (*Opere*, p. 78). Intrarea rușilor în București a avut loc joi 13 decembrie, cf. Naum Râmniceanu (C. Erbiceanu, *op cit.*, p. 269)

www.dacoromanica.ro

printre turci, care au fost împinşi cu sabia în spate către Giurgiu[159]; au fost trimise de îndată trupe să ocupe această cetate care va fi (împreună cu cea de la Turnu[160] în fața Nicopolei[161]) declarată teritoriu românesc.

Se iau în continuu măsuri pentru ca turcii să fie împiedicați de a intra în aceste țări; cu toate acestea, noaptea trecută, spre malurile Dunării au fost masacrați de către rebeli o mulțime de români. Generalul Michelson a considerat necesar să aducă ca întăriri în Țara Românească mai multe regimente din Rusia. În momentul de față nu se află sub ordinele acestui general decât 60 000 de oameni şi nici unul mai mult, răspândiți în Moldova, Țara Românească şi Basarabia.

Generalul Ulanius pleacă în clipa de față ca să atace Giurgiu şi, se spune chiar, ca să treacă Dunărea în cazul în care consulul Kiriko nu va fi eliberat de la Rusciuk în 48 de ore.

Am onoarea etc.

Francis Summerers

<Adresa>: Excelenței Sale mult onorabilului Charles Arbuthnot etc. etc. etc.

159 *Ghiurghiowo.*

160 *Kulé.* Azi municipiul Turnu Măgurele, jud. Teleorman.

161 Nikopol, oraş în Bulgaria.

www.dacoromanica.ro

CHARLES FRÉDÉRIC REINHARD

(1761 – 1837)

ŞI SOŢIA SA, CHRISTINE, NĂSCUTĂ REIMARUS

(1773 – 1815)

Charles Frédéric Reinhard, de naţionalitate germană, s-a născut la 2 octombrie 1761 la Schorndorf (Würtemberg), unde tatăl său era pastor. A urmat teologia la Tübingen. A scris versuri; după 1806 a intrat în corespondenţă cu Goethe. A fost primit membru al Academiei de ştiinţe din Gottingen. În 1787 a intrat, pentru scurtă vreme, ca preceptor în casa unui negustor calvin de la Vevey (Elveţia). Cunoştea mai multe limbi şi literatura lor. În 1787 trece în Franţa şi de aici înainte cariera sa va fi determinant politică. Îmbrăţişează principiile revoluţionare, ajunge la Bordeaux, centru plin de receptivitate pentru ideile noi; intră în Societatea prietenilor Constituţiei, se apropie de viitorii deputaţi ai Girondei Vergniaud, Ducos şi Guadet. În 1791 însoţeşte pe noii aleşi la Paris, prin ei intră în legătură cu Talleyrand şi Sieyes. În aprilie 1792 girondinii îl numesc prim secretar de legaţie la Londra, fiind în subordinea lui Talleyrand, apoi, în noiembrie 1793, e înaintat prim secretar de ambasadă şi trimis la Napoli. Prăbuşirea girondinilor nu-l atinge. Departe de frământările politice din capitală şi lipsit de fanatism, şi-a continuat cariera de birocrat sub toate regimurile. Astfel, în ianuarie 1794, în timpul funcţionării Comitetului de Salvare Publică, este şef de departament în Ministerul Afacerilor Străine, apoi ministru plenipotenţiar pe lângă oraşele hanseatice, recunoscut de acestea abia către sfârşitul misiunii (septembrie 1795 – octombrie 1797). Locuieşte doi ani la Hamburg, unde se căsătoreşte cu Christine Reimarus, persoană instruită aparţinând intelectualităţii oraşului. Sub Directorat, în 1798, e trimis în Toscana, unde asigură administraţia civilă şi politică a provinciei în timpul ocupaţiei franceze. Sub Consulat, Sieyes îl numeşte ministru al Afacerilor Străine (la 20 iulie 1799), puţin înainte de lovitura de stat de la 18 Brumar. A fost înlocuit cu Talleyrand şi trimis la Berna la 22 noiembrie 1799. De aici, a fost acreditat pe lângă oraşele hanseatice şi Saxonia inferioară cu reşedinta la Hamburg (1802 – 1805). La 18 martie 1806, a fost numit prin decret imperial rezident şi comisar general pentru relaţiile comerciale în Principatele Române, unde ajunge după o călătorie de trei luni. Titlul contravenea cu rangul său de ministru plenipotenţiar. Poarta, văzând în calitatea sa o neatârnare teoretică a Principatelor, nu a acceptat nici măcar această funcţie, încât a trebuit să se mulţumească cu cea de consul general în ambele Principate şi cu păstrarea titlului de ministru. La 30 noiembrie 1806, a fost arestat de principele Dolgoruki, iar la 4 decembrie acelaşi an, dus în Rusia prin Dubăsari la Kremenciug. De acolo e eliberat, împreună cu familia, din ordinul ţarului, căruia îi parvenise protestul lui Reinhard la 12 ianuarie 1807. Îşi reia existenţa tihnită în calitate de ministru plenipotenţiar în regatul Westfaliei, înfiinţat pentru Jerome Bonaparte. A stat aici şase ani (1808–1814), răstimp în care a fost numit baron al Imperiului. Aşa cum s-a menţinut sub Imperiu, e activ şi sub Bourboni. În mai 1814 este şef al Cancelariei Departamentului Afacerilor Străine. În decembrie 1815 e consilier de stat şi ministru pe lângă Dieta Germaniei. În 1829 e decorat cu Legiunea de Onoare. Guvernul lui Ludovic Filip îl trimite între 1830-1832 la Dresda. În 1832 devine pair al Franţei. A murit la 25 decembrie 1837.

www.dacoromanica.ro

În 1795 a fost numit membru al Institutului Franței, secția de științe morale și politice; a trecut la Academia de Științe Morale și Politice odată cu reorganizarea acesteia în 1832 La 3 martie 1838 a fost rostit aici elogiul său de către Talleyrand, de a cărui protecție s-a bucurat constant. În Camera Deputaților, a fost omagiat la 14 mai 1838 de baronul Bignon (Madame Reinhard, *Une femme*, Introducerea, p. XV–XVII).

În legătură cu misiunea în Principate au rămas de la el o serie de depeșe consulare (publicate în Hurmuzaki, vol III și XVI), ca și un raport mai cuprinzător asupra Țării Românești și Moldovei, redactat la cererea lui Napoleon (scrisoarea lui Talleyrand către el cerându-i acest raport, din 9 noiembrie 1807, în Hurmuzaki, XVI, p. 827).

Despre domnul Țării Românești, Constantin Ipsilanti, neliniștit de intrigile ce se țeseau contra sa la Constantinopol și de acuzele repetate de filorusism, dornic în același timp să-și asigure sprijinul Franței, Reinhard îi scrie lui Talleyrand la 18 iulie 1806 „Dacă justificarea sa mi-a părut neîndestulătoare , dorința de a reintra în grații era evidentă. E o conversiune pe care n-aș putea-o garanta dar care, cel puțin, nu mi-a părut desperată" (Hurmuzaki, III/I, p. 592) Față de omologul acestuia de la Iași, Alexandru Moruzi, manifestă o simpatie nedisimulată și trimite aceluiași destinatar o caracterizare pozitivă a domnului Moldovei (vezi raportul publicat infra). Dar această atitudine favorabilă, mai ales după depunerea lui Moruzi, stârnește indignarea ambasadorului Sébastiani, care îi cere lui Talleyrand să-l pună la punct pe Reinhard, deoarece Poarta și-a exprimat „uimirea" (scrisoare din 10 octombrie 1806, în Hurmuzaki, III/I, p. 358). Reinhard rămâne însă un optimist și continuă să-l apere pe Moruzi Simpatia ce o nutrește pentru el e atât de profundă, încât se gândește să-și ceară scrisorile de rechemare. Când, după scurta domnie a lui Scarlat Callimaki, Moruzi revine pe tron, Reinhard încearcă să-l convingă pe Talleyrand de întregul devotament al acestuia pentru Franța (Vezi scrisorile soției sale, infra).

Raportul pentru împărat excelează prin conștiinciozitate. A conspectat lucrările lui Cantemir, Carra, Bauer, Sulzer, Raicevich, la care a adăugat unele cifre despre veniturile și cheltuielile Principatelor, comunicate în parte de consulul rus. Când îi lipsesc datele precise, se lansează în considerații retorice de felul celei privind firmanul de interzicere a văcăritului El vede aici o dovadă a faptului că vacile sunt protejate în Principate prin religie ca în India și susține în continuare că în măcelăriile din Țara Românească nu se taie niciodată viței Sunt și fraze de umplutură, recomandări fanteziste – ca aceea a colonizării stepei dintre Nistru, Nipru și Don cu români – sau ezitări privind geografia țării (semnalate în notele noastre subsidiare). Raportul nu este cu totul lipsit de valoare căci conține și unele observații judicioase, formulate însă prudent deoarece Reinhard nu cunoștea intențiile împăratului în ceea ce privește Principatele române. E interesant de reținut că Talleyrand, în elogiul amintit, are cuvinte de laudă pentru munca sa de consul, prin urmare și pentru activitatea desfășurată la noi, scriind că „Domnul Reinhard nu neglija nimic ca să se convingă de corectitudinea informațiilor pe care era în măsură să le furnizeze guvernului său" (Madame Reinhard, *Une femme*, Introducerea, p XXV) Și mai departe, că Napoleon, între toate rapoartele diplomatice primite, le prefera pe ale acestuia, căci „cuvântul său scris era miezos, înaripat, spiritual, picant"(*Ibidem*, p. XXVI).

Călătoria până la Iași, cu descrierea locurilor văzute, a condițiilor de viață din cele două Principate în scurtul răstimp al șederii acolo (la 17 iulie 1806 sosesc la București și la sfârșitul lui noiembrie sunt duși în Rusia) sunt înfățișate în scrisorile doamnei Reinhard către mama ei, Sofia Reimarus la Hamburg. Sunt notații lipsite uneori de înțelegere pentru realitățile noastre. Tânjind după confortul salonului ei din Hamburg, Christine Reinhard relevă aspecte contrastante, ciudățenii, incidente neobișnuite, poate și în dorința de a epata auditoriul căruia mama sa, fără îndoială, avea să-i citească scrisorile. În scrisorile ei își fac ecoul unele observații formulate de agentul austriac la Iași în rapoartele sale, von Hammer, istoric și turcolog de prestigiu, coleg vremelnic al soțului ei și prieten la nevoie (cf. Hurmuzaki, XIX/II). Oricum, ea pare să se fi interesat mai mult de realitățile românești cu care era confruntată decât a făcut-o soțul ei redactând raportul către Napoleon

De Ch. Reinhard s-au ocupat· Talleyrand, în *Eloge de M. le Comte Reinhard, prononcé à l'Académie des sciences morales et politiques, dans la séance du 3 Mars 1838*, Paris, Firmin Didot Freres, 1838 (cuprins și în *Introducerea* de la volumul Madame Reinhard, *Une femme*, p.

www.dacoromanica.ro

XIX–XXVII). Fiul său i-a publicat corespondența cu Goethe, *Briefwechsel zwischen Goethe und Reinhard*, Stuttgart und Tübingen, 1850. Apoi, W. Lang, *Graf Reinhard, ein deutsch-französischen Lebensbild, 1761–1837*, Bamberg, 1896, N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol III, ed. a II-a, București, 1929, p. 53-62; Maria Holban, *Rapport sur la Valachie et la Moldavie par Reinhard*, în „Revue historique du Sud Est Europeen", VII, 1930, p. 230–241; Germaine Lebel, *La France et les Principautés Danubiennes (du XVI-e siècle à la chute de Napoléon I-er)*, Paris, 1954, p. 273 și urm ; H. Petri, *Das Furstentum der Moldau im Blickfeld der Sudöst-europolitik Napoleons des Ersten Die Sendung Karl Friederich Reinhards nach Jassy in Sommer 1806*, în „Ostdeutche Wissenschaft" Munchen, VI, 1959, p. 171–210.

Raportul către Talleyrand e publicat în Hurmuzaki, XVI, p. 725–732; cel către Napoleon e publicat de Maria Holban, *Texte d'un rapport inédit sur la Valachie et la Moldavie*, în „Revue historique du Sud–Est Européen", VII, 1935, p. 23–46, 125–141, 237–249.

Comentarea scrisorilor doamnei Reinhard a fost făcută de V Papacostea, *Scrierile călătorilor străini despre noi Scrisorile doamnei Reinhard (1806)*, în „Adevărul literar și artistic", V, 1924, nr 192, p 7; Gh. Georgescu, *Câteva rânduri despre Bucureștii din 1806 într-o scrisoare a doamnei Reinhard*, în „Gazeta municipală", IV, 1935, nr. 181 (14 iulie), p. 1 și nr 184 (4 august), p 1–2, și în „Adevărul literar și artistic", XVI, 1937, nr. 848, p. 16 *(Contesa Reinhard prin Bucureștii anului 1806)*

Scrisorile au apărut în volumul *Une femme de diplomate Lettres de Madame Reinhard à sa mère, 1798–1815*, traduse din limba germană și publicate pentru Societé d'histoire contemporaine de nepoata ei, baroana de Wimpffen, Paris, Alphonse Picard et fils, 1900, XXVII + 429 p O traducere parțială a dat Al. D Sturdza, *Christina Reinhard, O pagină din viața românească supt Moruzi și Ipsilanti Scrisori*, București, f.a.

RAPORT CĂTRE TALLEYRAND DESPRE MISIUNEA SA[1]

Iași, 1 August 1806 p. 725

Încredințez această depeșă domnului Parant[2], care pleacă mâine la București. Îl rog s-o dea primului curier francez care va trece pe la reședința sa. Cu riscul unei oarecari întârzieri, consider preferabilă această cale celei a poștelor austriece, unde neglijența subalternilor e mai de temut decât necredința lor.

Îndrăznesc să supun Alteței Voastre Serenisime o primă imagine, care nu e decât rezultatul celor dintâi convorbiri. O rog să vadă aici o dovadă de zel și, dacă e posibil, să nu-l descurajeze. Am ales drumul Ungariei[3], ca cel mai interesant între cele care, traversând țări pe care încă nu le cunoaștem ducea spre îndepărtata mea destinație. Totuși încă de la Viena a trebuit să remarc o oarecare neîncredere legată de misiunea și de călătoria mea. Ea s-a dovedit onorabilă pentru mine prin alegerea pe care Cabinetul de la Viena a făcut-o în persoana domnului von

---

[1] Traducerea s-a făcut după textul francez publicat în Hurmuzaki, XVI, p 725–732

[2] Joseph Parant (1776–1806), vice consul francez la Iași (1797-1798, 1805-1806) apoi comisar la București (1806)

[3] Vezi infra, scrisorile soției sale.

www.dacoromanica.ro

Hammer[4], pentru Iaşi, şi a domnului von Brenner[5], pentru Bucureşti, şi ridicolă prin sistemul de spionaj cu care m-a înconjurat în timpul călătoriei. Am aflat că un consilier de Curte – altminteri om de spirit – a înaintat un memoriu plin de proiecte însemnate pe care eu trebuia să le duc la îndeplinire. Această eroare m-a făcut să râd; ea ţine de trecut.

Drumul spre Ţara Românească prin Ungaria mi-a părut mai potrivit ca să
p 726 ajung la destinaţie // mai puţin neinstruit despre obiceiuri atât de diferite de cele ale Europei. Am dorit de altfel să cunosc personal un principe în care nu aveam încredere şi al cărui agent la Viena[7], informat de intenţia mea, mă invitase să trec prin Bucureşti, în numele stăpânului său, care de multă vreme dorea să găsească o ocazie să-şi justifice purtarea în faţa guvernului francez. Mi s-a părut că nu e lipsit de interes să aflu care putea fi justificarea pe care o promitea acest agent.

Ajuns la Bucureşti, am fost prevenit de domnul de Saint Luce[8] că aici erau convinşi că misiunea mea avea ca obiect depunerea[9] principelui Ipsilanti şi reunirea celor două Principate sub conducerea prinţului Moruzi[10]. Într-adevăr, marele postelnic[11], după primele locuri comune ale conversaţiei pe teme politice, m-a întrebat brusc: „Şi dumneavoastră, domnule, aduceţi războiul?" „Eu, domnule", i-am răspuns, „am dus o viaţă atât de agitată vreme de 15 ani încât am venit să mă odihnesc la dumneavoastră".„Veţi vedea", mi-a spus el mai apoi, „că prinţul nu merită opinia proastă care s-a format la Paris în privinţa sa". Mi s-a părut inutil să intru în discuţie pe acest subiect cu domnul mare postelnic care, a doua zi, a venit să mă roage din partea prinţului, pe care-l văzuserăm deja de două ori în public, să mă duc la el pentru o întrevedere particulară.

Fiind singur cu mine, prinţul m-a întrebat care era caracterul oficial cu care eram investit. I-am spus că eu cerusem titlul de rezident. A intrat curând în materie spunându-mi că era la curent cu opinia defavorabilă pe care guvernul meu o avea faţă de el; că dacă aş fi cunoscut firea grecilor, compatrioţii săi, care erau toţi duşmani unii altora şi care se hrăneau numai cu intrigi şi denunţuri, n-aş mai fi fost mirat de strădaniile unora dintre ei (şi l-a numit în mod special pe domnul Franchini[12]) de a-l pierde; că dacă din întâmplare aş fi avut cunoştinţă de

---

[4] Joseph Willhelm von Hammer Hammer (1774–1856), turcolog reputat, consul austriac la Iaşi (1806-1807). Anterior, funcţionase în aceeaşi calitate la Constantinopol.

[5] Ignaz von Brenner, consul austriac la Bucureşti (1806-1809)

[6] Constantin Ipsilanti, domn al Moldovei (1799–801) şi al Ţării Româneşti (1802–1806)

[7] Neidentificat.

[8] Sainte Luce, comisar provizoriu al Franţei la Bucureşti (1803–1806).

[9] *De déposseder.*

[10] Alexandru Moruzi, care domnea în Moldova din 1802.

[11] Gheorghe Mavrocordat.

[12] François Franchini, interpret pentru limba turcă al Ambasadei franceze la Constantinopol, apoi al celei ruse

www.dacoromanica.ro

corespondenţa generalului Aubert Dubayet[13] aş fi găsit categoric dovezi de satisfacţie deplină pe care atitudinea sa de atunci o dăduse acestui ambasador; că intervenind nenorocita afacere a Egiptului[14], n-a depins de el să se împotrivească sistemului adoptat de Poartă; că şi atunci el a căutat în permanenţă să îndulcească soarta francezilor reţinuţi în statele sultanului; că de când ocupa tronul la Bucureşti, transmiţând Porţii informaţii politice conform îndatoririlor sale, a avut satisfacţia ca aproape toate să se fi confirmat; că în domnia sa a primit şi a cinstit pe călătorii francezi; că şi în alte împrejurări a căutat să înlăture prejudecăţile guvernului meu; că în mod special domnul mareşal Brune[15], care el însuşi păruse a renunţa la ele, i-au făgăduit să-i facă acest serviciu; că în sfârşit, nemulţumirea şi noile suspiciuni trezite contra lui la Paris în afacerea cu domnul de Belleval[16] l-au lovit ca un trăznet; că măcar controlarea hârtiilor acestui francez a dovedit că nu era spion al Rusiei; cât despre această putere, legată de Sublima Poartă prin tratate şi exercitând asupra celor două Principate în virtutea lor o influenţă care nu-mi putea fi necunoscută, înţelegeam eu însumi că un domn al Ţării Româneşti îi datorează nu servicii şi credinţă, dar consideraţie şi că el s-a mărginit să şi-o manifeste.

Am răspuns prinţului Ipsilanti că ar fi inutil să-i ascund că era socotit ca ataşat intereselor Rusiei, dincolo puţin de marginile pe care le precizase el; că fără îndoială în situaţia sa împrejurările ajunseseră poate de neînlăturat; că sistemul adoptat de Sublima Poartă l-a afectat[17] pe al său, în vreme ce, pe de altă parte, trebuie admis că sistemul lui personal putuse şi mai putea încă să-l influenţeze pe cel al Sublimei Porţi; că în rest viitorul, în materie politică, oferă totdeauna mijloace pentru justificarea sau ispăşirea trecutului; că aceste mijloace erau în puterea sa; că pentru un principe atât de luminat ca el, schimbarea // împrejurărilor va atrage pe cea a p 727
intereselor şi că nu era nevoie să-i spun eu de ce parte se aflau de aici înainte interesele sale mai consolidate şi mai temeinic apărate. Aici prinţul m-a întrerupt cu o grabă ce mi-a părut că dezvăluie sentimentul copleşitor pe care-l avea de atotputernicia legăturilor care-l uneau cu Rusia şi uşurinţa cu care s-ar fi desprins dacă siguranţa şi bunăstarea sa ar fi cerut-o sau ar fi îngăduit-o. „Ah”, mi-a spus el,

---

[13] Jean Baptiste Annibal Aubert Dubayet (1757–1797), ambasador al Franţei la Poartă (1796–1797).

[14] Ocuparea Egiptului de către Napoleon, în 1798.

[15] Guillaume Brune (1763–1815), ambasador al Franţei la Poartă (1802–1804). Tezaurul oraşului Berna capturat de el a fost folosit la finanţarea expediţiei din Egipt.

[16] Gaspary de Belleval, prim dragoman al Ambasadei franceze la Constantinopol, trecuse în Ţara Românească în calitate de „ministru de externe” al lui Constantin Ipsilanti; s-a dus apoi la Paris să-şi rezolve probleme de familie (fusese pe lista emigranţilor şi suferise rigorile regimului napoleonian) A fost arestat ca reprezentant al unui principe filorus. Eliberat, a revenit în Ţara Românească persecutându-i pe supuşii francezi – după spusele lui Sainte Luce, care şi trimitea rapoarte fulminante împotriva acestuia lui Talleyrand (vezi în Hurmuzaki, XVI)

[17] *Diriger.*

www.dacoromanica.ro

„dacă lucrurile se schimbă, cum s-ar putea îndoi Franța de devotamentul meu?" N-am mai insistat. Am avut grijă să evit tot ce ar fi putut da acestei întrevederi alt caracter decât cel al unei conversații particulare și, dacă pot să mă exprim astfel, al unei conversații de călător, și m-am mărginit să caut a sădi în sufletul său convingerea că ascendentul și puterea Majestății Sale sunt clădite pe temelii de nezdruncinat și ratificate de destin și că în întregul univers interesele sale nu și-ar găsi un sprijin mai solid și mai la adăpost de evenimente.

A doua zi, prințul mi-a transmis că primise pe un tătar venit de la Constantinopol și dorea să mă vadă din nou. L-am găsit într-un cort pe care-l foloseau după plimbare, spre care m-a rugat să mă îndrept după ce voi fi făcut-o pe a mea. A început prin a mă informa că firmanul referitor la misiunea mea fusese adresat prințului Moruzi și apoi mi-a cerut să raportez Alteței Voastre cele ce-mi spusese în ajun. L-am asigurat că o voi face. După câteva cuvinte, pe care voi avea prilejul să le intercalez mai departe în această scrisoare, conversația a început să lîncezească și abia când mă pregăteam să mă retrag, m-a întrebat dacă e adevărat că Majestatea Sa avea resentimente personale contra lui. I-am spus că n-aveam nici o ideie despre asta și că un atare resentiment mi se părea sub demnitatea suveranului meu. „Ar fi", mi-a spus el atunci, „atât de ușor Majestății Sale să strivească un biet domn al Țării Românești și cum aș putea eu ezita să-i cer protecția râvnită de atâția regi?"

Iată, Monseniore, ideea pe care, în urma diferitelor întrevederi publice și particulare, mi-am făcut-o despre caracterul principelui Ipsilanti: este un om versat în politica Europei și care cunoaște îndeajuns oamenii și faptele· pătimaș în ciuda disimulării, neliniștit pentru viitorul său, neavând alt principiu conducător decât interesul personal, antrenat în opoziția contra Franței de împrejurările și de interesul său părelnic de atunci și dorind mai mult decât sperând să reintre în grații. În urma întâlnirilor noastre, eu am ajuns să-l cunosc, el să-și agraveze situația dacă continuă să se arate dușman cauzei noastre. Aceste întâlniri mi-au părut că pot face pereche cu cele avute ulterior cu principele Moruzi; din acest motiv, contrar intenției mele inițiale, dictată de teama de a nu fi reținut prea mult atenția Alteței Voastre, m-am mărginit la relatarea sumară din scrisoarea încredințată domnului de Sainte Luce, care-și propusese atunci să plece imediat după mine.

Cu o oră înainte de plecare au venit, marele postelnic <pentru mine> și un secretar al prințesei pentru soția mea, să ne ureze în mod oficial călătorie plăcută. Unul mi-a înmânat din partea principelui o cutie de aur împodobită cu mici diamante roz, celălalt i-a oferit soției mele câteva bucăți de stofă. Asigur pe Alteța Voastră că, năucit cum eram de istovire și de căldura de nesuferit a verii, n-am fost pregătit pentru așa o întâmplare, pe care n-o puteam prevedea și nu știam de fel care sunt uzanțele în asemenea ocazie. Un sentiment brusc de conveniență m-a îndemnat pe moment să primesc ceea ce se oferea cu oarecare solemnitate. Aflând apoi că dăruirea unei cutii, a cărei valoare în această țară poate fi de 2 000–2 500 de piaștri

www.dacoromanica.ro

şi de cel mult 30 de *écus* <scuzi>la Paris, nu era un lucru obişnuit, primul meu impuls a fost să i-o dau domnului Ledoulx[18] s-o ducă înapoi. Acesta, socotind însărcinarea penibilă pentru el şi încă şi mai neplăcută pentru prinţ, trezindu-i toate aprehensiunile, am dat cutia domnului Parant cu o scrisoare pentru // marele p. 728
postelnic în care-l informam că valoarea cadoului mă silea să cer încuviinţarea Curţii mele ca să-l primesc şi-l rugam să-l ţină la sine până la cea dintâi revenire a mea la Bucureşti. Oricum ar fi, Monseniore, acest incident mă face să-mi pară rău că am trecut prin Ţara Românească.

În momentul plecării, am aflat de sosirea la Viena a domnului general Sébastiani[19]. Am fost silit să renunţ la plăcerea de a primi instrucţiuni personal de la el. Era timpul să-mi îndeplinesc menirea şi să ajung la vreme, după trei luni de călătorie.

Când eu luam drumul Iaşilor, consulul general al Rusiei[20] venea la Bucureşti. Principele Ipsilanti nu mi-a dezvăluit acest fapt. Cum amândoi călătoream noaptea, trebuie să ne fi încrucişat pe drum fără să ne vedem. Domnul Parant nu crede de fel că sosirea mea a fost motivul, de căpătâi chiar, al plecării domnului de Bolkunov[20 bis]. Acest consul, deşi oficial certat cu Curtea, a avut înainte de a pleca o întrevedere de mai multe ore cu prinţul, venind în întâmpinarea întrebării pe care domnul Parant i-o pusese pe această temă.

Tot în acest răstimp prinţul a primit veşti din ce în ce mai neliniştitoare despre mişcările unui corp de armată rusesc la graniţele Principatului. Aceste trupe, socotite destul de însemnate şi care după desfăşurarea întregii armate se afirmă că în scurt timp ar putea fi ridicate la 100 000 de persoane, s-ar concentra tot mai stăruitor în faţa ţinutului Soroca; au primit ordin să fie gata de marş; trag deja după ele căruţe cu pesmeţi; nu aşteaptă decât un semnal.

Domnul Parant, aducându-mi la cunoştinţă aceste fapte, pe care aş fi dorit să le putem verifica cu mijloace aflate la îndemâna noastră, mi-a înfăţişat totodată principiile după care se conduce prinţul. Familia Moruzi se remarcă de mult timp prin devotamentul sincer faţă de interesele Porţii otomane. Când, în 1802, Rusia a pretins *cu ameninţări* numirea prinţului Ipsilanti, cea a prinţului Moruzi a fost numai opera Porţii şi cel dintâi (însuşi principele Moruzi mi-a povestit aceasta) a primit poruncă să determine Rusia să nu se împotrivească. Hospodarul Moldovei se bucură de altfel de încrederea personală a lui Selim al III-lea[21]. Când bătălia de la

---

[18] Joseph Ledoulx, cancelar al Agenţiei franceze de la Bucureşti; vice consul, apoi consul (1809–1816).

[19] Horace Francois Sébastiani de la Porta (1772–1851), general din 1805 apoi ambasador al Franţei la Constantinopol (1804-1807).

[20] Luca Grigorievici Kiriko, consul general al Rusiei la Bucureşti (1795–1807, 1812–1817).

[20 bis] Ippolit Feodorovici Bolkunov, consul al Rusiei la Iaşi (1804-1806).

[21] Sultan otoman între 1789 şi 1807.

www.dacoromanica.ro

Austerlitz[22] a dat Porții curajul să se apropie de Franța, principele Moruzi, cu aprobarea directă și secretă a sultanului, a scris acea scrisoare[23] pe care am avut fericirea s-o citesc în Departamentul Alteței voastre Serenissime. Acest prinț poartă corespondența personală cu sultanul. Divanul nu știe de ea și înălțimea sa, care oricât de absolut ar domni, își menajează supușii și vecinii, l-a autorizat pe prinț și pe cei din familia lui care știu secretul, s-o tăinuiască sub aparențe uneori destul de drastice, pentru a-i înșela până și pe cei cu care a făcut cauză comună. Așa explică domnul Parant suspiciunea domnului Ruffin[24] care se plânge amarnic de purtarea fratelui prințului, în slujbă la Constantinopol. De curând, încă acest frate s-a opus adoptării de către mine a titlului de rezident, scriind domnului Ruffin ca să protesteze pe față împotriva demersurilor falacioase ale guvernului francez. Se pare în adevăr că reclamațiile domnului Ruffin nu-s deajuns ca să fie pusă la îndoială buna credință a prințului Moruzi și a apropiaților săi.

Prevenit astfel, a treia zi după sosire, am făcut prima vizită prințului, care părea că o așteaptă cu nerăbdare. După primele complimente, și-a concediat anturajul și atunci i-am înmânat scrisoarea Alteței voastre. Mi-a mărturisit cât e de sensibil la ea, adăugând cuvinte măgulitoare pentru mine. Mi-a vorbit de devotamentul său personal și de cel al familiei sale pentru interesele Sublimei Porți, devotament care ar explica îndeajuns graba cu care a folosit prima ocazie de a-și manifesta deferența și atașamentul față de o putere care de secole este aliata cea mai sigură și cea mai încercată a Turciei. I-am răspuns prințului că evenimentele au
p 729 îndreptățit perfect // prevederea sa, că în ceea ce ne privește eram convinși că va folosi toate mijloacele ce-i vor sta în putere ca să strângă relațiile reciproce de prietenie atât de utile și de firești și că eu aveam să mă socotesc fericit dacă, prin încrederea ce ar fi avut să-mi acorde, aș fi putut, atât cât depindea de mine, să contribui spre acest sfârșit. Mi-a răspuns că mijloacele sale erau slabe, dar că ele erau la dispoziția noastră.

Prințul s-a grăbit să-mi vorbească despre mișcările rușilor pe malul opus al Nistrului. Părea convins că problema sârbilor[25] putea avea în ochii Rusiei suficientă importanță ca s-o silească la vreo măsură hotărâtoare, în ciuda negocierilor ce păreau să aibă loc la Paris în acel moment. A adăugat pe un ton cu care parcă îmi cerea părerea, că-i trecuse prin minte să solicite Porții să-i apropie de graniță pe cei 30 000 de oameni adunați la Sofia și să-i ducă la Izmail. I-am spus că dacă în clipa aceasta rușilor le era ușor să invadeze cele două Principate și să pătrundă în Serbia, succesul ar fi fost trecător și curând s-ar fi aflat în fața forțelor franceze; în sfârșit,

---

[22] De la 2 decembrie 1805.

[23] Către Talleyrand, din 19/31 ianuarie 1806, în Hurmuzaki, XVI, p. 699–700

[24] Pierre Jean Marie Ruffin (1742–1824), consilier al Ambasadei franceze la Constantinopol (1804), prim secretar de legație (1805), însărcinat cu afaceri (1816).

[25] Vezi *infra*, relația lui Langeron

www.dacoromanica.ro

că ar fi fost o experienţă care, neducând la nici un rezultat decisiv, apărea ca cel puţin prematură; că încolo părea absolut sigur că în caz de război, oricare ar fi fost planul operaţiunilor ulterioare, cele două Principate erau expuse primei lovituri.

<Despre conflictul austro-francez pentru Cattaro. Supoziţii privind restaurarea regatului de Napoli. Situaţia Poloniei>.

Trec la a doua conversaţie, care a avut loc a treia zi, după dineul la care fusesem invitat de prinţ. Acesta mi-a spus că agenţii Prusiei dezvăluiseră că Franţa propunea o alianţă formală Porţii; că totuşi el nu ştia ca ambasadorul turc la Viena să fi raportat despre asemenea ofertă; el comunicase numai că domnul general Sébastiani era însărcinat să facă 72 de propuneri Porţii (frază care părea scoasă dintr-o depeşă turcească). Prinţul a vrut să afle ce părere am despre ştirea aceasta. Am răspuns că insistenţa cu care era colportată dovedea doar că agenţii prusieni nu cunoşteau secretul; că încolo ţinea de perspicacitatea Alteţei Sale să tragă toate concluziile în urma răspunsului dat de Majestatea Sa ambasadorului otoman. Această confidenţă oficioasă făcută de agenţii prusieni mi-a amintit că la Viena domnul de Stadion[26] îmi spusese că aproape în toate părţile din Europa agenţii inferiori ai Prusiei erau corespondenţi în toată puterea cuvântului ai principilor Ţării Româneşti şi Moldovei şi aceasta cu asentimentul Curţii lor care, dincolo de convenienţele politice, socotea că aşa se pot spori veniturile modice ale acestora. Am crezut că sesizez la amândoi principii o curiozitate extremă de a afla câte ceva în legătură cu relaţiile noastre cu Prusia. Cel al Ţării Româneşti mi-a pus întrebări pe ocolite sau de-a dreptul, la care am răspuns cât de vag mi-a fost cu putinţă; cel al Moldovei a intrat în materie, venind cu fapte.
M-a asigurat că // Rusia intervenea în acest moment ca să obţină dreptul de liberă p. 730
navigaţie pe Marea Neagră; a adăugat că poate frica ce Prusia inspiră Rusiei, în ceea ce priveşte Polonia, dictase acest demers oficios. Prinţul a încercat nu odată să aducă vorba despre Polonia. A înfăţişat-o ca partea cea mai vulnerabilă a Imperiului rus, ca un foc mocnit, oricând gata să izbucnescă. A adăugat că Rusia n-ar putea întreprinde nimic hotărâtor contra Turciei atâta timp cât are a se teme de Prusia. La rândul meu, i-am vorbit de avantajele pe care le-ar trage Poarta din prezenţa franceză în Dalmaţia, care ar înlătura influenţa rusească din Mediterana şi din Arhipelag; că pe aceeaşi cale s-ar putea creia un ascendent în Marea Neagră şi Crimeea. „Marea Neagră", m-a întrerupt prinţul, „nu-i va da nici o bătaie de cap. Rusia n-are acolo decât câteva vase putrezite". Cu acest prilej mi-a spus că Rusia negociază acum pacea cu Persia.

Pe urmă a fost vorba de prinţul Ipsilanti. Prinţul Moruzi primise o scrisoare, cea dintâi după mult timp, în care vărul lui îi transmitea că afacerile

---

[26] Johann Philipp, conte Stadion (1763–1824), ambasador austriac la Stockholm, Berlin şi Sankt Petersburg între 1801 şi 1806, ministru de externe în 1806.

www.dacoromanica.ro

lor comune la Constantinopol merg prost şi că fratele prinţului, Dimitrie Moruzi[27], trebuie să-l fi pus la curent. „Am presupus”, a continuat prinţul, „că vărul meu dorea numai un răspuns, de care la nevoie s-ar fi putut folosi. Prin urmare, l-am dat cât mai şters; i-am comunicat că fratele meu nu-mi spusese nimic, că socoteam spaimele lui neîntemeiate şi că, în ceea ce mă priveşte, aveam să continui să-mi fac datoria. Încolo, situaţia prinţului Ipsilanti faţă de Poartă este foarte proastă; cea faţă de Franţa e supărătoare şi vorbele aruncate din vreme în vreme de mai mulţi agenţi francezi şi uneori chiar ameninţările foarte serioase, i-au sporit neliniştea”. I-am răspuns că în ceea ce mă priveşte, nou venit şi străin de trecut, aş fi fost încântat ca prinţul Ipsilanti să nu stea în calea guvernului meu sau a treburilor mele. Acest prinţ mă întrebase ce părere au la Paris de prinţul Moruzi. I-am răspuns că-l socoteau o leacă rus. „Dar nu atât cât pe mine”. „Nu cunosc atât de bine nuanţele”. Totuşi s-a grăbit să felicite guvernul pentru noile noastre relaţii cu Poarta. „Am făcut şi eu demersuri în această privinţă”. Am crezut necesară această confidenţă, ca răspuns la cele ale prinţului Moruzi; mi s-a părut că i-a făcut plăcere.

O întâmplare privită aici ca menaipomenită, pare a fi născut noi bănuieli contra prinţului Ipsilanti, sau poate un pretext ca să suscite. Trăsura curierului obişnuit al Rusiei s-a aflat ultimele două dăţi încărcată cu lăzi, contrar obiceiului, şi pe simpla recomandare a consulului rus de la Iaşi au fost depuse fără a fi deschise la carantina de la Kameniţa[28]. S-a insinuat că poate domnul Ţării Româneşti îşi lua deja precauţii trimiţându-şi lucrurile cele mai de preţ la Petersburg. E adevărat că în haremul[29] din Bucureşti nu văzusem decât cufere în loc de dulapuri; dar se poate cita Carra[30] ca o autoritate, pentru a dovedi că e un vechi obicei ca cuferele hospodarilor să fie totdeauna pregătite.

p 730-732 <Despre revolta sârbilor, ajutorul rusesc şi eventualitatea numirii unui domn fanariot din Principatele Române la Belgrad>.

p 732 Am constatat, Monseniore, un contrast izbitor în favoarea Moldovei, nu numai în ceea ce priveşte condiţia şi felul de viaţă al locuitorilor, dar chiar şi în caracterul celor doi domni. Cel al Moldovei are un chip deschis, ochii blânzi, ţinuta modestă, vorba demnă; toată purtarea sa dovedeşte că e mulţumit cu sine. Se simte sigur de favorurile şi de încrederea suveranului său; pare că de bună credinţă s-a identificat cu interesele Porţii. În lumina acestor sentimente şi a acestor îngrădiri pare că doreşte sincer să se devoteze Franţei, dar măreţia şi

[27] Dimitrie Moruzi (1768-1812), mare dragoman al Porţii din1808 până în 1812 când a fost omorât pentru felul în care a încheiat pacea de la Bucureşti cu ruşii.

[28] *Kaminiech.*

[29] În sensul de apartamentele prinţesei.

[30] Vezi *Călători străini...*, vol. X, partea I, p. 234–259

www.dacoromanica.ro

importanța uriașă a angajamentelor solemne ale Majestății Sale par să depășească puterea sa de imaginație și speranțele sale; parcă n-ar îndrăzni să gândească ce-ar oferi acestea în viitor, într-un moment când jugul Rusiei abia a fost ridicat sau poate va cumpăni încă spre a se hotărî de ce parte e sprijinul cel mai de temut și primejdia cea mai apropiată. N-ar fi grec dacă, alături de cele mai puternice motive de încredere, n-ar păstra în rezervă câteva pretexte spre a fi reținut. Dacă – lucru pe care-l socot foarte cu putință – această corespondență intimă și *secretă* între el și stăpânul lui *există*, ceea ce rămâne de controlat, prințul Moruzi pare menit a deveni omul trebuitor și e posibil să găsim la el curaj, hotărâre și dăruire în vreme ce la Constantinopol se vor arăta tot temători, îngîmfați și încrezători doar pe jumătate. Între timp, distincția cu care personal a fost onorat n-a atras după sine vreo neplăcere. Iată agentura secretă a lui Ludovic al XV-lea reînnoită la Constantinopol; poate firile se aseamănă; poate că va avea același succes. Alteța Voastră Serenisimă va stabili ce rol i se poate încredința să joace prințului Moruzi.

Monseniore, dacă studierea acestor țări mă va duce la alte concluzii, mă voi grăbi să vă raportez. În caz contrar, voi aștepta instrucțiunile dumneavoastră, dacă această scrisoare va avea șanse de a le sugera. Îndrăznesc să amintesc Alteței Voastre Serenisime pe cea care a avut bunăvoința să mi-o remită pentru prințul Moruzi. Îndrăznesc să spun că din respect pentru această scrisoare am încercat să nu înșel așteptările, într-o sarcină ce mi-e imposibil să îndeplinesc, permițându-mi să intru în aceste amănunte, pentru care îmi e cu neputință să prevăd dacă vor avea cel mai mic interes pentru guvern și m-am expus să comit unele gafe, dincolo de puterile mele de evitat. Situația mea e nouă, numai încrederea Majestății sale îmi poate da titlul, tactul și meritele unui vechi servitor.

Reinhard

P.S.Corespondența activă și regulată pe care, potrivit instrucțiunilor sale, domnul Parant e foarte dispus s-o poarte cu mine și care n-ar putea fi decât folositoare serviciului, devine absolut imposibilă din cauza lipsei de mijloace. Ar fi numai cele pe care le-am creea și le-am organiza noi – 40–50 de piaștri de o cursă și două curse pe lună ar ajunge. Sunt dator, de asemenea, să vă informez, Monseniore, că un curier, ducându-se la Constantinopol și trecând prin Galiția și prin Iași n-ar face mai mult de 24–36 ore vara, iar în unele cazuri, iarna, ar călători și mai repede.

www.dacoromanica.ro

RAPORT ASUPRA ŢĂRII ROMÂNEŞTI ŞI MOLDOVEI[31]

(1807)

Paragraful I

Suprafaţă, locuitori

<Coordonatele geografice după hărţile lui F. W. v. Bawr[32], I. F. Schmidius[33],
F. J. Sulzer[34], A. Rizzi Zannoni[35]. Herodot despre aceste meleaguri. Localizarea
p. 23-25 podului lui Darius Histaspe între Prut şi Nistru. Ovidiu aflat în exil despre geţi,
sarmaţi şi bessi. Localizarea oraşului Tomi în dreapta Dunării şi pe malul mării, fapt
nedovedit în întregime. Dacia cisalpină a lui Traian. Numele acestuia e nemuritor
aici ca al lui Cesar în Galia şi Bretagne. Podul, Poarta, Drumul său sunt arătate şi
azi vizitatorilor. Aurelian evacuează provincia în faţa geţilor. Spaţiul carpato-
danubiano-pontic devine loc de trecere pentru toate neamurile „feroce" care au
devastat Europa. În secolul al XV-lea, sub principii pământeni, încep atacurile
turceşti sfârşite cu catastrofa pentru creştini din 1526>.

Din aceste vicisitudini, din trecerea sau din dispariţia atâtor popoare, a rezultat
populaţia actuală a Moldovei. Denumirea de români le-a rămas ţăranilor, fiind
astăzi un cuvânt de dispreţ[36]. Rasa slavă a devenit rasa nobilă. Alfabetul e slav,
limba e latină. Ca pronunţie şi sintaxă, se aseamănă destul cu o italiană coruptă, dar
prin amestecul bizar de cuvinte străine, turceşti, ungureşti, greceşti şi slave, a
devenit un monument al istoriei ţării, atestând calamităţile prin care a trecut.
p 26 Numele generic al naţiunii e acela de valahi totuşi în mod obişnuit //, prin numele
de moldoveni se înţeleg locuitorii Moldovei.

---

[31] Traducerea s-a făcut după textul francez, publicat de Maria Holban, *Texte d'un rapport inédit du Ministre Reinhard sur la Valachie. Rapport remis par ordre de Sa Majesté à son Excellence Monseigneur le Ministre des Relations Exterieures. 30 Novembre 1807*, în „Revue historique du Sud Est Européen", XII, 1935, p. 23–46; 125–141; 237–249

[32] Vezi colecţia de faţă, vol. X, partea I-a seria veche, Bucureşti, 2000.

[33] I. F Schmidius, probabil şef al Serviciului cartografic rus, multe hărţi oficiale din prima jumătate a secolului al XVIII-lea purtându-i numele. Harta pomenită de Reinhard, *Principatuum Moldavie et Valachiae tabula géographica géneralis*, a fost utilizată şi de d'Anville. Cf G. Vâlsan, *Harta Moldovei de Dimitrie Cantemir*, Bucureşti, 1926, p. 17.

[34] Vezi colecţia de faţă, vol. X, partea I-a seria veche, Bucureşti, 2000.

[35] Antonio Rizzi Zannoni (1736–814), geograf şi cartograf italian A călătorit în Polonia, Franţa, Germania, publicând, între altele, *Carte de la partie septentrionale de l'Empire Ottoman contenant la Crimée, la Moldavie, la Valachie, la Bulgarie, avec la Nouvelle Russie, les gouvernements d'Astracan et de Voronez, les tartars, cosaques*, etc., 1774

[36] Rumânii fuseseră ţărani aserviţi.

www.dacoromanica.ro

Ţările acestea mai au şi alţi locuitori de rase diferite, dintre care unii, din cauza şederii îndelungate <aici> pot fi priviţi ca pământeni. Ei se deosebesc de români prin origine, limbă sau prin religia lor. Aceştia sunt:

1. *Grecii* O mare parte din familiile boiereşti se trage din aceştia. Aduşi de la Constantinopol, s-au fixat în ţară în lunga perioadă a deselor schimbări de domnie. Limba lor e cea a Curţii şi a înaltei societăţi. Un anumit număr de negustori e de asemenea de obârşie greacă.

Dar cea mai mare parte din grecii pe care-i întâlneşti la Curte şi în slujbe formează un flux şi un reflux care vine şi dispare cu domnul pe care îl însoţesc. Posturile cele mai însemnate din administraţia internă sunt rezervate boierilor pământeni; principalele dregătorii la Curte sunt în mâinile grecilor. În Ţara Românească, postul de ispravnic (prefect al judeţului) e ocupat de doi inşi, dintre care unul e român şi altul grec. În amândouă ţările grecii căsătoriţi cu românce şi stabiliţi aici sunt admişi în toate funcţiile.

2. *Evreii*. Evrei orientali sunt puţini. Aproape toţi sunt din Germania şi din ţară şi vorbesc nemţeşte. Istoria aminteşte de o colonie de evrei stabiliţi în Dacia cisalpină, după cucerirea romană. Sunt mai numeroşi în Moldova – unde ocupă aproape în exclusivitate oraşele de provincie şi Iaşii chiar – decât în Ţara Românească şi la Bucureşti.

3. *Armenii*. O colonie a acestora s-a stabilit la Iaşi de mai multe secole, are aici o biserică[37] şi se bucură de liberul exerciţiu al cultului, care ţine de ritul hani. Alţii se aşază vremelnic în cele două ţări. Armenii pot fi numiţi evrei-creştini, după asemănarea obiceiurilor şi a felului de a face comerţ.

4. *Catolicii*. Sunt maghiari de origine[38]. Şi-au păstrat limba şi ocupă mai multe sate în spre munţii Transilvaniei şi între Prut şi Nistru. Numărul lor se ridică la vreo 20 000. Aproape toţi sunt săraci; printre ei n-au decât doi sau trei boieri din clasa de jos. Această colonie sau restul acesta al unei populaţii catolice din vechime
// nu există decât în Moldova. Cultul lor îl oficiază misionari trimişi de la Roma. p 27
Aceştia sunt din ordinul Sfântului Francisc şi au o mînăstire la Iaşi[39].

La Bucureşti există o colonie de saşi sau de germani luterani din Transilvania. Aceasta e redusă ca număr[40].

---

[37] Cu hramul Sfânta Născătoare, refăcută la 1803 Cf. N Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităţilor şi monumentelor din Moldova*, Bucureşti, 1974, sub voce.

[38] Date luate probabil de la Dominic Brocani, prefectul misiunii catolice, care la 1803 găseşte 20 250 ceangăi şi, mai sigur, de la Hammer, consul austriac, prieten cu autorul, care în 1807 reţine 21 307 persoane. Despre originea românească a acestei populaţii, vezi discuţia la D. Mărtinaş, *Originea ceangăilor din Moldova*, Bucureşti, 1985 (datele de mai sus la p. 24)

[39] Cu hramul Adormirea, ridicată în secolul al XVII-lea, refăcută de zid la 1783, arsă în 1827. Cf. N Stoicescu, *op. cit.*, sub voce.

[40] Cf. H. Petri, *Geschichte des evangelischen Gemeide*, Bucureşti, Leipzig, 1939

www.dacoromanica.ro

5. *Țiganii*. Cu toate că duc o viață nomadă, toți sunt proprietatea boierilor sau a domnului. Fiecare familie își are cortul său, înăuntrul căruia se află o căruță acoperită cu coviltir. Mai multe corturi laolaltă formează o laie[41]. Între corturi vezi păscând sau stând priponiți cai sau alte animale. Țiganii sunt o rasă cu totul decăzută și disprețuită. Ei formează turmele din care stăpânul își alege robii pentru treburile casei. Cei care au dreptul să se mute ici colo sunt supuși unei capitații pe care o achită, fie în numerar, fie în nisip aurifer pe care-l culeg din râuri și a cărui recoltă în Țara Românească se ridică la 12–15 kg[42] pe an. Numărul țiganilor în cele două Principate poate fi de 40–50 000 de suflete, din care aproape o treime aparțin domnului. Cum aici și-au păstrat mai mult decât în /restul/ Europei limba și obiceiurile proprii, cei care au avut ocazia să le observe au cules în privința lor date care par să facă dovada că acest popor a venit din India, unde probabil va fi constituit una din castele inferioare și proscrise[43].

6. *Străini de diferite neamuri*. Aproape toți muncitorii sunt străini, atrași fie de o soartă nenorocită, fie de ușurința dacă nu de a face avere, cel puțin de a-și câștiga pâinea cu o muncă și mjiloace modeste. Din pricina lenii și ignoranței – localnicii nefiind apți pentru industrie sau comerț regulat – toate aceste ramuri au ajuns pe mâna străinilor, de la meseriile și profesiunile cele mai banale până la cele care țin de artă și știință. Dar pământul necultivat, forma de guvernare care-i apasă șirul neîntrerupt de mișcări sociale[44] și catastrofe, ignoranța, zgârcenia și reaua credință a boierilor, sărăcia poporului nu îngăduie să se întreprindă ceva de seamă, încât străinul, satisfăcut cu o existență indolentă și ușoară sau înșelat de obicei în speranțele sale, începe ori sfârșește curând prin a-și însuși viciile de care se vede
p 28 înconjurat. // Poate părea de necrezut că în înșirarea diferitelor clase de locuitori nu se face nici o mențiune despre turci, care sunt stăpânii țării; în fapt, nici unui turc nu-i este îngăduit să se stabilească aici sau să aibă pământ, este o condiție fără de care ar fi imposibil ca provinciile acestea să fie guvernate de domni creștini. Un singur dregător turc stă în permanență aici; acesta este un divan effendi sau secretarul turc al domnului. El e însărcinat cu citirea firmanelor Porții la ceremoniile de înscăunare a domnilor sau la primirea agenților străini. E util și trebuitor domnului pentru relațiile cu pașalele din vecinătate și ca să exercite asupra turcilor, călători sau ostași, o jurisdicție pe care nici un creștin n-ar îndrăzni să și-o asume. Dar sarcina lui adevărată este de a-l supraveghea pe domnul pe lângă care e acreditat și de la care primește venituri însemnate.

---

[41] *Un village mobile*

[42] *c* în text!

[43] Cf. G. Potra, *Contribuțiuni la istoricul țiganilor din România*, București, 1944. și mai recent Viorel Achim, *Țiganii în istoria Romîniei*, București, 1998.

[44] *Révolutions*.

www.dacoromanica.ro

Paragraful II

Guvernare şi administraţie

<Scurtă privire istorică asupra cârmuirii ţării până la venirea domnilor fanarioţi. Pentru perioada anterioară principilor autohtoni, e un haos inutil de desluşit. După supremaţia maghiară şi polonă asupra Ţării Româneşti şi Moldovei, a urmat cea turcească. Până în secolul al XVIII-lea domnii au fost impuşi de turci şi uneori aleşi dintre boieri. Încercările de insurecţie anti turcească au eşuat. După fuga lui Cantemir şi asasinarea lui Brâncoveanu, Principatele au fost arendate fanarioţilor>.

Domnii sunt paşale creştine. Au putere absolută asupra tuturor supuşilor; nu p. 29
se admite nici o reclamaţie la Constantinopol şi singurele denunţuri ascultate acolo sunt cele privind trădările sau abuzurile fiscale al căror produs n-ar fi împărţit cu vizirii.

Dreptul public al acestor ţări se compune din obiceiul / pământului/, consfinţit de edictele sultanului şi, în ultima vreme, de convenţiile dintre Poartă şi Rusia. Dar deşi aceste convenţii s-au încheiat încă în 1774, prin pacea de la Kuciuk Kainargi, ele au fost incomplet aplicate şi prea târziu pentru a nu-mi îngădui de fel să confund ce a fost cu ce e[45].

Pe lângă domn funcţionează marele şi micul Divan; primul, avându-l în frunte pe mitropolit, e prezidat de domn. Acesta e în acelaşi timp Consiliu de stat şi Curte supremă de apel. Cel de-al doilea se pronunţă în pricini de importanţă minoră sau pregăteşte rapoartele. Peste tot administraţia şi justiţia se confundă. Pretutindeni prezidează voinţa domnului. Adesea, hotărârile şi chiar judecăţile cele mai importante nu se dau decât prin viu grai, nesocotindu-se transpunerea lor în scris. Din acest motiv, un proces odată judecat, poate fi redeschis sub acelaşi domn / şi dus mai departe/, în oricare stadiu s-ar găsi, de urmaşul acestuia. Există o colecţie de obiceiuri scrise, fondate pe dreptul roman[46] şi o culegere incompletă de legi ale împăraţilor bizantini (τῶν δαδιλέων; obiceiul are putere de lege atunci când autoritatea n-are vreun interes să se abată de la el. Membrii marelui Divan sunt în număr de 12. Ei se disting prin dreptul de a purta barbă lungă şi prin titluri pompoase care înfăţişează un amestec ciudat de sarcini civile şi militare cu slujbe de Curte[47]. În perioadele de interregn cârmuirea se află în mâinile acestui Divan, până la sosirea caimacamului, pe care noul domn e totdeauna foarte grăbit să-l trimită. În Moldova, Divanul cel mic se numeşte Departamentul trebilor din afară
//, pentru că în faţa lui se aduc afacerile cu ţările străine, acestea fiind cele mai p. 30

---

[45] Vezi contrazicerea acestei afirmaţii, *infra*.

[46] *Obischei*

[47] Vezi mai mult la sfârşitul paragrafului <n. aut >

www.dacoromanica.ro

importante și care cer mare perseverență și discernământ[48]. Această Cameră, jumătate administrativă, jumătate judecătorească și-a primit astfel denumirea. Pentru relații politice sau când e vorba de o afacere gravă, trimișii <străini> se adresează direct domnului, sau aceluia dintre dregătorii sau sfetnicii săi pe care el îl desemnează în acest scop și care de regulă e marele postelnic (marele mareșal al Curții). Rusia, Austria și Franța întrețin agenți la București. Aparent[49] misiunea lor este de a supraveghea dacă legăturile cu Constantinopolul se fac prompt și regulat. Frederic al Prusiei[50], pe când exercita o mare influență asupra Divanului, ținea un agent la Iași. Dar altul n-a mai fost trimis de când, unul dintre acești agenți, devenind supărător pentru domn, a dispărut[51].

Există mai multe convenții privitoare la comerț, la vămi, la pășunat între aceste țări și Austria. În aceste țări, ca și în Turcia, s-a stabilit dreptul de protecție, singura apărare a străinilor sub cârmuirile despotice. Acesta nu se mărginește la conaționalii fiecărui consul și dă loc la abuzuri cu atât mai mari în special din partea Rusiei, cu cât interesul politic al agenților protectori și al celor protejați coincid.

Șeful poliției administrative și judecătorești se numește aga; un alt dregător („marele armaș")[52] supraveghează închisorile și aplicarea sentințelor penale. Pedeapsa cu moartea e rară; de obicei, pentru omor nu e alta decât trimiterea pe viață la ocnă.. Locuitorii din ambele țări sunt lăsători și temători, ce-i drept, dar blânzi și docili. Marii criminali sunt aproape totdeauna țigani sau vagabonzi străini. Pedepsele sunt aceleași pentru boieri ca și pentru țărani; cei dintâi nu sunt scutiți nici de bătaie (falanga), nici de trimiterea la ocnă și, dacă altă dată erau loviți cu
p 31 topuzul de chiar mâna // domnului, aceasta nu era de fel o cinste. În conducere și administrație domnește pretutindeni corupția; nedreptatea nu mai revoltă pe nimeni Se citează exemple cumplite de crime nepedepsite și de pedepse date unor nevinovați. Judecătorii percep, după lege, patru la sută din valoarea obiectelor în litigiu și de regulă câștigă procesul cel care oferă mai mult. Numirea în dregătorii și slujbe se face anual. Ea depinde în întregime de voința domnului și acesta mărturisește răstimpul nesigur al autorității sale făcând mai scurtă încă durata slujbelor supușilor săi. Boierii sunt proprietarii pământului. Unii au proprietăți uriașe. Cei din Moldova stau mai mult pe proprietățile lor și se dovedesc în genere mai independenți decât cei din Țara Românească, pe care gelozia și orgoliul

---

[48] *Le plus de suite et de menagament*

[49] *Ostensible*

[50] Frederic al II-lea cel Mare, rege al Prusiei între 1740 și 1786.

[51] Faptul s-a petrecut cu vreo 30 de ani în urmă Prusianul a fost asasinat din ordinul prințului, în timpul unei plimbări la care îl invitase domnul <n aut > Aluzii la dispariția lui König <n Maria Holban>. E.F. König a funcționat la Iași între 1784 și 1787, când moare în condiții rămase nedeslușite; vezi vol X, partea, a colecției de față, seria veche.

[52] *Le grand Armasch*

www.dacoromanica.ro

domnului îi scuteşte arareori de obligaţia de a sta la Curte. Boierii sunt consideraţi nobili mai curând prin dregătorie decât prin dreptul de moştenire., care nu concordă deloc cu spiritul puterii arbitrare. În virtutea dregătoriilor pe care le ocupă, sunt împărţiţi în trei clase; această deosebire de rang e strict observată. Nuanţe foarte pronunţate de mărire[53] sau de supunere o subliniază chiar relaţiile de societate între diferitele clase. Dreptul de a căftăni boieri sau de a-i degrada aparţine domnului; el poate ridica la rangul doi sau la rangul întâi dând dregătorie şi caftan. Nu există o clasă de mijloc între boieri şi ţărani. Cei ce se ocupă cu comerţul, artele şi meşteşugurile, cum am mai spus, sunt aproape în exclusivitate străini, bucurându-se de protecţie străină, nu aparţin poporului şi nu depind de stăpânire.

Printre ţărani sunt foarte puţini proprietari de pământ; se numesc aleşi[54], se bucură de privilegiul rupturii[55], pe care-l împărtăşesc cu toţii urmaşii boierilor de toate clasele decăzuţi din rang sau fără avere[56] şi cu negustorii adunaţi în companii. În această clasă am putea vedea o aparenţă de starea a treia, dacă ar fi mai // p 32
numeroasă sau mai unită. Toţi aceşti privilegiaţi sunt cuprinşi sub denumirea de bresle[57]. Ţăranii[58] neproprietari constituie mai mult de două treimi din întreaga poplaţie. Şerbia a fost abolită în cele două ţări pe la mijlocul secolului trecut[59]. Ţăranii pot dispune de persoana lor şi cultivă pentru ei pământul pe care-l locuiesc contra unei prestaţii anuale de 12 zile de lucru, a dijmei din recoltă pentru proprietari şi a unei sume de bani, proporţională cu numărul vitelor, pentru domn.

Din vremea acestei eliberări datează scutelnicii. Sunt ţărani care, în schimbul unei taxe evaluate de la doi la patru piaştri pe lună, achitaţi în muncă, produse ale pământului sau în bani, <sunt> scutiţi de bir şi de corvezile faţă de domn. Un anumit număr s-a dat mânăstirilor în schimbul şerbilor care depindeau de ele. Numărul scutelnicilor daţi boierilor nu se reglementează după proprietăţile acestora, ci după importanţa dregătoriei pe care o au.

Cele două ţări sunt împărţite în judeţe şi plăşi[60]. Ţara Românească numără 17 – şase în partea de apus sau de jos, şase în partea meridională sau superioară şi cinci în partea occidentală sau Banatul Craiovei.

Moldova de odinioară era compusă din 23 de ţinuturi, din care patru formează azi Basarabia şi două Bucovina. Ţinuturile sunt administrate de ispravnici,

---

[53] *De hautenr*

[54] *Alsibyen* <?>. Cf Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Dazinen*, III, p 379 <n. aut >.

[55] *De s'abonner pour la capitation.*

[56] *Mazili, neamuri*<n. Maria Holban>.

[57] *Bresels.*

[58] *Zorany.*

[59] În 1746, în Ţara Românească, şi în 1749, în Moldova, prin reformele lui Constantin Mavrocordat

[60] *Cantons.*

www.dacoromanica.ro

însărcinaţi cu poliţia, judecăţile şi mai ales cu perceperea impozitelor. Perceptori anume sunt stabiliţi pe plăşi pentru strânsul dărilor. Împotriva sentinţelor date de ispravnic se poate face apel la Divanul domnesc.

Armată propriu-zisă nu au[61]. În cele două ţări există de fapt un anumit număr de indivizi înscrişi pe listele miliţiei şi scutiţi de bir. Sunt însărcinaţi cu paza frontierelor, serviciul poştelor, cu slujbe la porunca ispravnicilor şi la ţară. Miliţia nu e o îndeletnicire de ocolit, ci un privilegiu care se plăteşte şi de aici provin veniturile considerabile ale dregătoriei de hatman în Moldova şi de spătar în Ţara
p 33 Românească //. De altfel, această miliţie nu e organizată în nici un fel; nu se adună niciodată. Nimic nu este mai puţin războinic decât naţiunea română. În fiecare Principat sunt patru până la şase mii de astfel de indivizi.

Singurul corp cu înfăţişare militară sunt arnăuţii, care formează garda domnului; sunt aventurieri străini ataşaţi persoanei sale. Cea mai mare parte sunt albanezi – jumătate turci, jumătate creştini. Numărul lor depăşeşte arareori cifra de şase sute în Moldova şi o mie în Ţara Românească. Ei slujesc, fără deosebire, ca pedestraşi şi călăreţi. Sunt înarmaţi cu puşcă, două pistoale şi un pumnal; fiecare se îngrijeşte singur de armele şi de calul său. Marii boieri şi agenţii străini întreţin pe cheltuiala lor arnăuţii pe care domnii, ca să-i cinstească, li-i pun la dispoziţie. Această stingere totală a spiritului războinic şi a instituţiilor militare sunt urmarea politicii Porţii, a josniciei şi suspiciunii domnilor. Steagurile Ţării Româneşti şi ale Moldovei au apărut adesea în războaiele din veacurile trecute. În *Istoria* sa, Cantemir laudă cu mândrie vitejiile înaintaşilor săi: el citează cu satisfacţie armate moldovene puternice de 40 000 şi chiar de 70 000 de oameni[62], deplângând starea de neputinţă în care căzuse patria încă din timpul său. În războaiele din urmă, Poarta a poruncit ridicarea gloatelor în Moldova şi în Ţara Românească, dar nu pentru luptă, ci pentru repararea drumurilor, construirea de poduri şi în sfârşit pentru corvezi. În cele două ţări nu se află nici arsenale, nici tunuri, nu sunt cunoscute nici disciplina, nici exerciţiile militare. Boierii fug până şi de plăcerile vânătoarei, care li se par prea obositoare. Totuşi, un orgoliu ridicul a păstrat vechile titluri de generalisim[63], de generali de cavalerie şi de infanterie. Demnitatea de general (serdar)[64] face parte din cele prin care tinerii boieri intră în rândul dregătorilor şi cum, după regulă, dregătoriile sunt pe un an şi cei care sunt scoşi din ele îşi păstrează titlul, la cele două Curţi numeri câteva duzini de generalisimi şi de generali.

---

[61] *Il n'existe point d'état militaire*

[62] „70 000 şi adeseori 100 000 de oameni" (*Descrierea Moldovei*, ed. Magdalena Popescu, ed a II-a, Bucureşti, 1976, p. 132).

[63] Reinhard n-a avut răbdare să citească din Cantemir decât despre „*serdarul campidux* sau cum i se zice în felul europenesc, generalul locotenent ..." (*op. cit.*, p 121) şi nu şi-a dat seama că e şi un simplu rang boieresc.

[64] *Sirdar*.

www.dacoromanica.ro

Clerul e compus din popi sau preoţi de mir şi din călugi[65]. Mitropoliţii sunt numiţi pe viaţă de domn //. Pot fi depuşi de acesta. Ei prezidează Divanul. Sunt p 34
înlocuitori de drept[66] în lipsa domnilor, până la sosirea caimacamului. Totuşi, autoritatea mitropoliţilor e mai mult consultativă decât reală, fiind cu totul dependenţi de domn. Nu întreţin decât slabe legături cu patriarhul de la Constantinopol, a cărui supremaţie o recunosc doar în titlu. Veniturile lor sunt foarte mari. Numărul mănăstirilor de călugări şi de călugăriţe este excesiv faţă de nevoile şi de populaţia ţării. În Moldova sunt până la 200 de mănăstiri şi dacă, în majoritatea lor, nu afli mai mult de trei până la cinci inşi, <de-a lungul frontierei> cu Transilvania găseşti una de călugări şi alta de călugăriţe destul de apropiate una faţă de alta, numărând până la cinci sute de călugări şi trei sute de călugăriţe[67]. Sunt două mici republici călugăreşti, în care agricultura şi toate meseriile sunt făcute chiar de călugări. În general, veniturile mănăstirilor sunt destul de modeste şi administrarea lor e supusă controlului slujbaşilor domneşti. Preoţii sunt dispreţuiţi şi cufundaţi în mizerie; adesea schimbă parohia de câte cinci şase ori pe an. Boierii le dau slujba cu chirie ca unor muncitori. Episcopii, doi în Ţara Românească şi trei în Moldova, sunt totdeauna aleşi dintre călugări, formând de asemenea şi soborul metropolitan[68]; cu puţine excepţii, toţi împărtăşesc ignoranţa şi prejudecăţile poporului. Meritul lor e de a întreţine la acest neam nenorocit şi asuprit speranţele şi temerile inspirate de o religie redusă în întregime la practici exterioare şi mai ales la posturi dese şi severe, pe care se sprijină morala poporului şi care contribuie la împăcarea lui cu soarta.

Exerciţiul, chiar public, al tuturor cultelor, e admis cu excepţia celui al turcilor.

Cât despre administraţia acestor ţări, singurul său obiectiv, singurul său mobil e de a încasa, de a spori şi de a înmulţi dările. Sunt două moşii întinse care trebuie exploatate şi nu cultivate. Se culege fără să se semene şi se taie crengile pomului ca să-i ia rodul. Nu se face nimic pentru agricultură, nimic pentru instrucţia publică. După o ploaie trecătoare, drumurile ajung de neumblat, transformându-se într-o tină
// moale. La un sfert de leghe de capitală, trăsurile se înfundă în noroi şi la poalele p 35
munţilor ţăranul, după ce şi-a deshămat caii, aşteaptă răbdător să se zvânte drumul. Minunatele văi ale Moldovei, şerpuind printre coline paralele şi la fel de înalte, sunt udate de râuri care băltesc, infestând aerul; ba încă, la un sfert de leghe de Iaşi, un râu, ce se varsă în Prut, formează o mlaştină care provoacă friguri pernicioase şi pe care aproape toţi boierii o străbat seara când ies la plimbare. Cârmuirea arbitrară nu garantează nici drepturile persoanei, nici ale proprietăţii; dările nemăsurate înăbuşă

---

[65] *Calugeri.*

[66] *Les lieutenants nés.*

[67] Mănăstirile Neamţ şi Văratic.

[68] *Le chapitre des metropolitains.*

www.dacoromanica.ro

toate însuşirile şi primul despot al ţării e unul din ultimi sclavi ai seraiului de la Constantinopol. Chiar dacă domnii ar avea posibilitatea sau voinţa de a deschide noi surse de prosperitate, acestea s-ar transforma ele însele în motive de ruină şi de mizerie. Numai acreditând părerea că ţările acestea sunt mizere se pot stăvili pretenţiile excesive ale celor care dispun la Constantinopol de aceste Principate. Orice licărire de bunăstare ar contribui la schimbarea acestei păreri. Locurile ce mărginesc drumurile mari sunt aproape toate necultivate şi pustii; nu trebuie ca ochiul călătorului turc să vadă vreo recoltă. De altfel, o armată turcească în trecere înseamnă un nor de lăcuste care devorează tot ce-i iese în cale. În ţara aceasta grânele se îngroapă, dacă mă pot exprima astfel, cum se îngroapă aurul şi giuvaerurile şi care, datorită uşurinţei cu care pot fi ascunse formează principalul şi aproape singurul lux al boierilor[69].

S-a dovedit că străfundurile Carpaţilor adăpostesc mine bogate de metale preţioase; exploatarea sau chiar descoperirea lor ar fi privite ca o crimă de stat.

Spuneam că în ciuda concesiilor recente în favoarea Principatelor la care Poarta a consimţit prin intervenţia Rusiei, mă socoteam îndreptăţit să confund ceea
p 36 ce a fost cu ceea ce este[70]. De fapt, tabloul pe care l-am schiţat e acela la care // am fost martor ocular şi nu-mi dau seama de limita de degradare şi de mizeria la care au putut ajunge aceste ţări, dacă starea în care le-am văzut eu era una îmbunătăţită. Îmbunătăţirile sunt totuşi reale şi e uşor să-ţi dai seama de aceasta, dar sunt abia la început şi departe încă de a-şi exercita influenţa asupra masei naţiunii. Nu e mai puţin important de a face cunoscute stipulaţiile care constituie legea cea mai nouă şi cea mai însemnată a statului şi de a arăta rezultatele fericite care încep să decurgă din aceasta, ca şi abuzurile ce încep să apară alături de ameliorări.

Hatişeriful din 1802[71] aminteşte de scutirea de tribut pe doi ani acordată Ţării Româneşti şi Moldovei în 1792, după pacea de la Iaşi, de un memoriu prezentat atunci de boieri prin care cereau reînnoirea concesiilor anterioare; în sfârşit, firmanele din 1774 şi 1784 (anii Hegirei 1188 şi 1198), care stipulau următoarele
p. 36-39 concesii: <Urmează textul firmanelor din 1774[72] şi 1784[73]>.

Trebuie apreciat spiritul care a dictat aceste dispoziţii; dar în acelaşi timp se va vedea cât de vagi sunt majoritatea articolelor a căror literă se va preta la toate interpretările. Iată acum efectele acestor dispoziţii:

---

[69] Pe întinsele câmpii ale Ţării Româneşti, de la un oraş la altul, timp de mai multe ore de mers, descoperi adesea un orizont necuprins, care nu pare locuit. Este totuşi, dar locuinţele sunt săpate în pământ aşa că propriu vorbind, în vecinătatea drumurilor mari casele sunt îngropate <n. aut.>.

[70] Vezi afirmaţia contrară supra.

[71] Cf. Mustafa A. Mehmed, *Documente turceşti privind istoria României*, vol. III, Bucureşti, Edit. Academiei, 1986, p 167–188.

[72] *Ibidem*, p 139.

[73] *Ibidem*, p. 195

www.dacoromanica.ro

Rusia, geloasă de exercitarea noii sale protecţii, şi-a sporit intervenţiile şi, interesată la început să dovedească utilitatea influenţei sale, a îndreptat-o adesea spre un scop folositor.

Domnii, ocrotiţi de lege şi de această protecţie, au putut restrânge cheltuielile care se scurgeau anual spre Constantinopol, dar pot fi suspectaţi că au vărsat agenţilor Rusiei ceea ce au retras membrilor Divanului.

Garanţia duratei cârmuirii lor i-a făcut mai puţin lacomi în primii ani. Au sperat să poată împărţi pe şapte ani un venit pe care instabilitatea vechii stări de lucruri îi silea să se grăbească cât mai mult cu putinţă a-l strânge. Partea încredinţată // boierilor în administraţie le-a permis să se ocupe de aşezăminte care cer o grijă şi p. 40
o supraveghere continuă. S-a trecut la construirea de noi clădiri, s-au întemeiat şcoli; s-a înfiinţat o poştă regulată. Asprimea perceperii impozitelor s-a mai îndulcit. Lăcomia subalternilor a fost îndulcită prin dreptul de apel; ţăranii au putut să mai răsufle, existenţa şi proprietatea păreau a fi mai solid garantate.

Boierii au profitat cel mai mult de această protecţie care, pentru a ajunge mai stabilă şi mai impunătoare şi a pregăti înfăptuirea planurilor sale ulterioare, trebuia neapărat să-şi apropie interesele lor. Boierii s-au prevalat de aceasta ca să pună capăt puterii arbitrare a domnilor. Sufragiile lor au început să fie luate în seamă şi s-a stabilit că, de acum înainte, în materie de finanţe, unanimitatea lor va avea întâietate faţă de voinţa domnului. Se vedea dezvoltându-se un sistem de cârmuire aristocratică, care în ultimul timp părea să degenereze rapid în oligarhie, unde influenţa agentului rus, alături de a câtorva familii, devenea precumpănitoare.

În zelul începutului, demersurile acestui agent au tins în întregime spre uşurarea clasei celei mai apăsate. Am în faţa ochilor o notă întocmită în Moldova, îndată după publicarea hatişerifului din 1802; aceasta înşiră un număr mare de abuzuri care apăsau aproape exclusiv pe ţăran. Curând însă boierii au încercat să orienteze noua ordine de lucruri în interesul lor personal. În loc să contribuie la îndulcirea soartei ţăranilor, silinţele lor au tins la agravarea sarcinilor şi deja s-a propus Rusiei ca ţăranii să fie obligaţi la vechiul număr de zile de lucru, cu alte cuvinte să fie readuşi sub jugul sclaviei.

În ce-i priveşte pe domni, aceştia vor fi înţeles că au dobândit stabilitatea planurilor lor în paguba puterii absolute, că urmau să aibă stăpâni pe Sultan – care trebuia menajat –, Rusia ai cărei agenţi erau importanţi pentru prezent şi pentru proiectele măreţe de viitor şi pe boieri, sclavii lor de odinioară. S-a putut observa deja că ei încercau să se sprijine pe clasa cea mai numeroasă // a locuitorilor, aceea p. 41
a cultivatorilor. La începutul unei lupte care nu exista încă, dar care se pregătea,noi evenimente par să fi deschis o perspectivă mai sigură şi mai plină de nădejdi ţinuturilor acestora aflate în restrişte[74].

---

74 Iată titlurile principalelor dregătorii: 1. Mitropolitul. 2. Marele logofăt şi banul (guvernatorul) de Craiova în Ţara Românească, doi logofeţi în Moldova (care ţin peceţile) 3. Doi vornici mari (mari judecători). 4. Spătarul în Ţara Românească, hatmanul în Moldova (generalissimi). 5 Marele serdar (mare general). 6. Vistiernicul (marele trezorier) 7 Marele paharnic. 8. Marele clucer (comisarul armatei). 9. marele stolnic (marele seneşal) <n aut> Reinhard foloseşte termenii de *logofèthe, ban, wornik, spatar. sirdar, vestiar, paharnik, klocsiar, stolnik.*

www.dacoromanica.ro

Paragraful III

Solul şi produsele lui. Impozite şi venituri

Munţii Carpaţi la Apus, Nistrul la Nord şi Răsărit, Dunărea la Sud şi Răsărit înconjoară Ţara Românească, Moldova şi Basarabia; drumuri aproape impracticabile, pe care politica otomană nu îngăduie a fi reparate, străbat munţii care despart aceste ţări de Transilvania. Aceşti munţi, acoperiţi de păduri şi de păşuni minunate, ascund mine preţioase mai ales de aur, care se găseşte amestecat în nisipul tuturor apelor ce coboară din Carpaţi; la poalele lor se află ocne nesecate de sare. Izvoarele de păcură sunt în vecinătatea minelor[75]. Întâmplarea a făcut să se descopere ape minerale de o tărie şi o eficienţă extraordınare. Solul Moldovei e plın de salpetru.

De-a lungul Dunării şi la două grade latitudine de acolo, de la poalele munţilor a căror înălţime scade treptat până la Marea Neagră, se întind câmpii netede şi nesfârşite, aproape totdeauna acoperite cu ciulini şi pelin[76], a căror dimensiune nemaivăzută stă mărturie a fertilităţii solului şi a lipsei desăvârşite de
p. 42 cultivare a lui; formele lor elegante şi // sterpe desfată ochiul şi întristează sufletul. Spre Nord, ţinutul este mai puţin neted. Coline acoperite rând pe rând cu păduri şı vegetaţie dau o înfăţişare variată şi în acelaşi timp uniformă; nu există ţară care să te îmbie cu locuri atât de pitoreşti ca cele din Moldova şi pe care numai natura le-a creat. Mâna omului nu le-a înfrumuseţat de loc.

Dunărea primeşte dinŢara Românească mai multe râuri aproape paralele, care coboară prin văile Carpaţilor, principalul fiind Aluta (Oltul); Dâmboviţa[77], Ialomiţa se varsă <în Dunăre>, şi Buzăul <în Siret>, după ce au străbătut câmpia. Din Moldova primeşte Siretul, Prutul şi Nistrul[78]; acesta din urmă e navigabil pe o distanţă mai mare decât celelalte două. Moldova e o ţară dintre cele mai bine scăldate de ape din lume.

Pământul produce tot ce are omul nevoie, nu e petec din el rău sau neroditor. Peştele abundă în râu; vânatul, mai ales iepurii în păduri şi în mărăcinişuri, vitele şi păsările, la ţară. Câmpiile cu totul pustii servesc cel puţin la hrana albinelor a căror înmulţire în Ţara Românească e uimitoare. Viermilor de mătase le merge foarte bine aici; unii gospodari ţes mătasea acestora pentru nevoile proprii. Viţa e răspândită în Ţara Românească şi în partea de sud a Moldovei. Porumbul procură hrana obişnuită a locuitorilor; grâul e rezervat în primul rând exportului pentru Constantinopol.

---

[75] *Des sources de goudron, de sel sont dans le voisinage des mines*

[76] „*Hic absinthin crescunt*" (Ovidiu) <n. aut.>; Ponticele, I, cartea a III-a, *Sofiei*, 20

[77] *Dobrowissa.*

[78] Cititorul a sesizat desigur eroarea, Nistrul se varsă în Marea Neagră!

www.dacoromanica.ro

Orzul serveşte ca hrană pentru cai. Se recoltează puţină secară şi ovăz. Legume şi fructe, cu deosebire mere, se găsesc din belşug.

Moldova e mai bogată în cai şi vite cornute, Ţara Românească în oi. Caii, cu excepţia unor ţinuturi din Moldova, sunt mici, dar vioi, blânzi şi buni pentru cavalerie. Boii din Moldova sunt recunoscuţi pentru mărimea lor şi calitatea cărnii. Ţara Românească are trei rase de oi, dintre care una cu lâna lungă, alta cu lâna scurtă şi fină; a treia e o rasă amestecată. Numărul porcilor e imens, mai ales în Ţara Românească; ţăranii omoară adesea purceii nou născuţi, cum se ucid la noi puii de pisică sau de câine. Totuşi oricât de mare // ar fi numărul vitelor, e prea mic în p. 43
comparaţie cu întinderea păşunilor pe care le mai folosesc numeroase cirezi de boi, de cai şi turme de oi ale locuitorilor din Transilvania. Păduri întinse acoperă atât munţii cât şi o parte din câmpie; dar nu sunt exploatate, ci devastate. Uliţele din Bucureşti şi din Iaşi şi chiar cele ale oraşelor de provincie, acoperite cu bârne în loc de pavaj, consumă o cantitate uriaşă de lemn din cel mai preţios. Tăierile făcute la cererea Porţii atrag după ele abuzuri care ar fi de neconceput în Europa, dar care sunt fireşti sub o cârmuire ignorantă şi coruptă. Râurile, mai ales Siretul, nu servesc aproape nicodată la navigaţie, doar uneori la plutărit. Lemnul e scump la oraş din cauza greutăţii transportului şi lipsa lui domneşte în mijlocul abundenţei.

Vorbind de produsele solului, am numit natura impozabilă şi impusă. Ştiinţa financiară a fost singura cultivată în ţările acestea, dar bazele sunt inverse celor ale economiştilor şi impozitul funciar nu e cunoscut deloc, cu excepţia unui număr foarte restrâns de terenuri aparţinând străinilor care plătesc capitaţia. În principiu, pentru pământ nu se plăteşte impozit; industria şi <obiectele> de lux <sunt impuse> pentru că nu există şi dările apasă pe tot ce este intermediar între pământul brut şi industrie: bunuri de consum, materii prime, animale şi producători. În acest paragraf mă voi mărgini să înfăţişez numele şi natura diferitelr impozite şi venituri; evaluarea lor va fi mai bine făcută după ce vom fi vorbit despre populaţie şi cheltuieli.

1. Tributul[79] şi tot ce e în legătură cu el se află pe primul plan. El formează aproape două treimi din încasări. Se compune din tributul ordinar şi din cel extraordinar. Ultimul cuprinde ploconul[80] anual de Paşti, ploconul de bun sosit, cu prilejul numirii domnului sau a confirmării lui (mukarer), subsidiile (ajutorinţa)[81] – în cazul în care tributul ordinar e insuficient sau când sunt cereri extraordinare din partea Porţii sau în vreme de război.

Boierii şi mănăstirile sunt scutiţi de orice dare; uneori contribuie totuşi la impunerile extraordinare // dar cu foarte puţin şi prin ruptoare[82]. Tot prin ruptoare p 44

---

[79] *Capitation*, termen folosit atât pentru tribut, cât şi pentru bir.

[80] *Poklon.*

[81] *Adshutoriza.*

[82] *Par abonnement.*

www.dacoromanica.ro

plătesc şi breslele, adică proprietarii care nu sunt boieri şi negustorii – un impozit care poate fi evaluat la a şaptea parte din cota ţăranilor neproprietari.

2. Impozitul pe vite. În afara taxelor plătite pentru export, fiecare cap de vită e impus la o taxă anuală. Taxa aceasta se extinde:

a) asupra cailor; e o taxă boierească; o plătesc boierii. E de un piastru pe cap (goştinărit)[83].

b) asupra vitelor cornute (văcărit)[84]. Impozitul acesta nu se încasează decât de la cirezile străinilor. Silinţele domnilor de a-l extinde şi asupra vitelor localnicilor au dat greş[85]. În aceste provincii, religia proteguieşte vaca la fel ca în India şi sultanul însuşi a interzis prin firman văcăritul. Nici astăzi nu se taie vreodată viţei în măcelăriile din Ţara Românească. Impozitul pe păşunat (ierbărit)[86] pentru caii şi vitele cornute ale străinilor e de un piastru pe ap. Viţeii şi mînjii nu se iau în socoteală.

c) pe oi (oierit)[87] taxa e de şase parale pe cap, preţul unei oi fiind de 1 1 piastru. Unii domni au dublat-o chiar. Turmele boierilor nu erau sau poate nu sunt încă supuse acestei taxe decât dacă trec de 500 de capete.

În Ţara Românească se estimau a fi patru milioane de oi din care mai mult de o treime aparţineau străinilor; dar fie că numărul e exagerat, fie presupune abuzuri strigătoare căci aduc câştiguri enorme arendaşilor care iau acest venit pentru 250 000 – 300 000 de piaştri.

d) asupra porcilor şi albinelor <se încasează> dijme şi dijmărit[88] în Ţara Românească, deseatina[89] în Moldova. Darea pe un porc şi pe un roi de albine e aceeaşi, de 4½ parale sau 14 centime. În Tara Românească, un stup poate produce până la zece roiuri pe an.

3. Impozitul pe vin şi tutun. La culesul viilor se percepe vinăriciul[90], de zece
p 45 parale[91] la zece ocale (20 de livre)[92]. Acest venit se arendează anual şi // prin natura sa e variabil. Dealurile de la Odobeşti, în Moldova, lângă Focşani, produc un vin de calitate bun pentru export. În 1806, acest venit s-a arendat pentru 335 de pungi. În 1804, dijma vinurilor s-a urcat în Moldova la un total de 31 500 de piaştri. Vinurile din Ţara Românească sunt mai puţin rezistente. Cultura viţei de vie e în faţă.

---

[83] *Gostinarit.*

[84] *Vaccarit*

[85] Dimpotrivă, văcăritul era unul din puţinele impozite de la care nu existau excepţii. Similitudinea cu India e fantezistă, ca şi afirmaţia cu netăierea viţeilor.

[86] *Jerbarit.*

[87] *Oyarit.*

[88] *Demarit*

[89] *Dissetime.*

[90] *Vinarit.*

[91] 3 parale în 1780 <n. aut>.

[92] O oca are 1,273 kg; o livră are 0,489 kg.

www.dacoromanica.ro

Tutunăritul[93], impozitul pe tutun, <perceput> tot la recoltare, a crescut în aparență în ultima vreme.

4. Vămile. Mărfurile importate de străini plătesc trei la sută; importurile făcute de raiale plătesc zece la sută. Dar venitul principal e dat de export. Vămile sunt arendate boierilor pământeni. La vămi s-a adăugat venitul unor impozite mai neînsemnate, ca fumăritul[94] sau darea pe hornuri în oraşe.

5. Ocnele[95]. Ţara Românească are trei, una în bănia Craiovei. Cele din Moldova sunt toate într-un singur ţinut, unde se află muntele Grozeşti[96]. Ele fac parte din nesfârşita masă de sare gemă ale cărei comori subterane se întind spre vest de la munţii Carpaţi până în Ungaria şi Galiţia şi spre Est până la Dunăre şi aproape către Marea Neagră. Produsul lor n-are alte limite decât exploatarea şi consumul care se face în Turcia. Minele acestea, când arendate, când <exploatate> în regie, au sporit veniturile domnilor în aşa măsură încât, în răstimp de 40 de ani, au crescut de la 40000 la 500 0000 de piaştri (fără scăderea cheltuielilor).

Independent de marea exploatare făcută în parte cu ocnaşi[97], fiecare locuitor, contra unei taxe foarte modeste, numită sărărit[98], obţine dreptul de a-şi lua singur cantitatea de sare trebuincioasă consumului său şi animalelor sale. Acelaşi lucru se întâmplă cu sarea de care au nevoie pescarii pentru săratul peştelui. Aceste taxe fac parte din arenda vămilor.

6. Venituri întâmplătoare în oraşe; arendarea brutăriilor, a măcelăriilor etc. Cea mai mare parte a acestor venituri merge în profitul câtorva funcționari[99]. Ceea ce intră în vistieria domnului sub acest nume poate fi evaluat la 50 000 de piaştri. // p. 46

7. Beilicul[100] <formează> furniturile de oi din Ţara Românească şi zahareaua[101] furniturile de grâu ale celor două ţări pentru Constantinopol. Trebuie adăugate cele de seu, salpetru <şi> lemn de construcţie, la care e obligată Moldova. Hatişeriful din 1802 stă mărturie pentru abuzurile la care dau loc aceste furnituri. Prețul se fixează în fiecare an şi totdeauna este sub cel curent. Obiceiul e de a da o oaie din zece. Numărul oilor astfel exploatate la Constantinopol se evaluează la 4 sau 500 000.

Conform tratatelor, turmele din Transilvania sunt scutite de beilic, şi după aceste calcule numărul de 4 milioane de oi pentru Ţara Românească ar fi mult sub cel real. <Oile sunt> trimise comandantului Brăilei care dă chitanță de primire

---

[93] *Tutunarit.*

[94] *Fumarit.*

[95] *Okna.*

[96] *Grozeşti*, com județul Bacău.

[97] *Malfaiteurs.*

[98] *Sararit.*

[99] De fapt, erau drepturi regaliene de care beneficiau majoritatea marilor boieri.

[100] *Beilik*

[101] *Saharen.*

www.dacoromanica.ro

pentru acest tribut şi îmbarcate la Galaţi[102]. Altădată, regula era să nu se plătească nici măcar preţul scăzut la care erau evaluate aceste furnituri sau, în locul plăţii, ţăranii erau silţi să se ducă cu căruţele goale la ocnă şi să ia sare, cu care n-aveau ce face. E unul din abuzurile pe care consulul rus le-a denunţat în 1802.

În această catgorie trebuie trecute şi monopolurile pe care domnii le instituie spre propriul profit sau le acordă unor favoriţi. Comerţul cu ceară, miere, lână, cai se face aproape totdeauna prin monopol. Exportul de grâne, oi şi seu către Germania este interzis, fiind îngăduit însă uneori şi atunci câştigul antreprenorulu e asigurat.

p 125

Paragraful IV

Birul[103] şi populaţia

Îndatorirea ce am de a include în această lucrare informaţii şi fapte certe va servi drept scuză pentru încetineala penibilă cu care, ocupându-mă de populaţia şi veniturile acestor provincii, urmăresc amănuntele şi datele ce trebuie să mă ducă spre un rezultat sigur şi satisfăcător. Pasajul din memoriul boierilor pe care l-am ales ca motto al acestei lucrări cuprinde mărturisirea naivă că impozitele depindeau de împrejurări şi că populaţia ţării le era necunoscută. Într-o ţară unde registrele de naştere şi de moarte sunt inexistente, unde administraţia nu are nici o metodă de
p 126 control, nepăstrând şi nelăsând aproape nici o urmă // de practicile sale. în această mobilitate continuă a domnilor, a funcţionarilor şi chiar a populaţiei, în mod firesc eşti lipsit de toate mijloacele reale pentru a te asigura de condiţia acesteia din urmă.

La fel este şi cu valoarea veniturilor: prejudecăţile, neîncrederea, interesul domnilor şi al slujbaşilor lor învăluie de mister administraţia de moment şi abia cu ajutorul faptelor pe care timpul le dă la iveală poţi străpunge întunecimea prezentului. De altfel, în gura unui grec sau a unui boier orice mărturisire, orice confidenţă închide un gând ascuns şi, sub această înfăţişare, trebuie să servească de dovadă pentru informaţiile adevărate.

Din fericire, aceste ţări, oferind un contrast extraordinar între binefacerile revărsate de natură şi răul răspândit de om, au atras atenţia şi au făcut preocuparea câtorva persoane cultivate şi luminate care s-au aflat aici şi materialele care există, culese de înţelepciunea europeană asupra şireteniei şi neştiinţei, sunt la fel de complete şi demne de crezare ca cele pe care le avem asupra mai multor ţări puţin cunoscute ale Europei civilizate. În timpul celor patru luni ale şederii mele în aceste locuri, înconjurat încă de la început de pizmă şi de suspiciune – datorită evenimentelor – izolat de relaţiile confidenţiale cu şefii administraţiei al cărei secret nu le mai aparţine, el fiind al Rusiei, a trebuit să mă îndeletnicesc de preferinţă cu studii pregătitoare, a căror materie mi-era oferită de lucrările de care am vorbit şi de

---

[102] Autorul se înşeală, căci exporturile Ţări Româneşti se îmbarcau la Brăila.

[103] Vezi supra, nota 49.

www.dacoromanica.ro

observații personale.Acesta este fundamentul lucrării mele. Am intercalat informațiile culese prin viu grai; și prin apropieri și analogii cumpănite am căutat să ajung la rezultate palpabile [...].

Despre descălecatul Țării Românești dinTransilvania, după cronicarii maghiari. p 127
Domnii pământeni se aflau deja în scaun de circa 60 de ani. Populația acestor provincii a fost mai numeroasă în secolele XVI – XVII. Cantemir, în primele statistici făcute asupra lor, citează pentru atunci armate de 40–60 000 de oameni în Moldova. Războaiele, josnicia domnilor fanarioți arendași, dar mai ales politica turcească le-au interzis folosirea armelor și au atras astfel o decădere extremă.

Sporul sau scăderea de populație sunt subordonate intensității excesive a asupririi financiare care apasă asupra ei; în această proporție populația e nimicită, își abandonează bordeiele și câmpurile care se găsesc pretutindeni sau revine, aducând chiar cu sine emigranți din spațiile învecinate. Doar libertatea de a dispune de persoana sa deosebește pe țăranul valah de vitele hrănite deopotrivă de acest pământ virgin și minunat; existența lui n-ar avea nici o valoare pentru stăpâni dacă n-ar fi birul pe care i-l impune și în ochii boierilor o vită cu coarne e mai trebuitoare decât un țăran. Am fost eu însumi martor cum un boier din Iași, care a fost întrebat de ce-și lasă pământul pârloagă, a răspuns că socotea mai avantajos să trimită acolo cirezile de boi decât pe țărani.

Or, birul e singurul care furnizează date ce pot servi la evaluarea populației Țării Românești și Moldovei și, cum în același timp istoria acestui impozit, care formează două treimi din veniturile fiecărui Principat, dă o idee destul de exactă
despre administrația finanțelor lor, nu e lipsit de interes să // intrăm în câteva p 128
amănunte pe această temă.

<Despre reforma administrativă și financiară a lui Constantin Mavrocordat. p. 130
Introducerea sferturilor. Spargerea satelor ca urmare a înăspririi fiscalității. Dările extraordinare – ajutorințele. În Moldova s-a ajuns la 42 de sferturi pe an. Solidaritatea locuitorilor unui sat la plata birului introdusă de Alexandru Ipsilanti >.

Iată metoda actuală: fiecare sat este evaluat la un număr oarecare de colibe sau hornuri. Se presupune că într-un sat sunt tot atâtea familii câte hornuri. Fiecare horn sau familie se impune cu o sumă medie; rola cuprinzând totalul acestor familii este înaintată capului satului[104], iar țăranii repartizează acest total după înlesnirea fiecăruia. Inegalitatea de avere e neînsemnată la țară. Dacă numărul familiilor existente e mai mare decât cel bănuit, <lumea> tace și plătește; dacă e mai mic, se face reclamație; nu e luată în seamă și atunci fug.

Până acum nu deținem decât două informații și amândouă sunt pentru Țara Românească.

În 1740, după un război victorios[105] și o reformă avantajoasă pentru țărani, 147 000 de familii <plăteau> câte 10 piaștri.

---

104 *Juge de village.*

105 Războiul austro–ruso–turc încheiat cu pacea de la Belgrad din 1739.

www.dacoromanica.ro

În 1775, după îndelungatul război încheiat cu pacea de la <Kuciuk> Kainargi, 75 000 de familii <plăteau> 21 de piaştri fiecare.

O a treia ştire e abia din 1778, după ce populaţia dispersată de război, s-a întors la vetre; ţăranii contribuabili din Ţara Românească au fost evaluaţi la 100 000 de familii, iar cei din Moldova la 70 000 de familii.

Această cifră de 70 000 de familii se regăseşte în Moldova în 1802, potrivit altui calcul care pare destul de real. Am văzut că cele patru sferturi[106] stabilite de Mavrocordat în Ţara Românească valorau aceeaşi sumă; cota parte a unui ţăran în Moldova în fiecare sfert de 60 000 de piaştri va fi de 31½ parale ceea ce face ca numărul familiilor de ţărani să fie de 72 000. După această socoteală, birul mediu al unui ţăran la 1802 ar fi fost de 35 de piaştri, ceea ce ar echivala cu 42 de sferturi a 331 parale. Or, preţul unui scutelnic[107] e astăzi de 24 până la 48 de piaştri pe an. Preţ mijlociu: 36 de piaştri. Împărţind cei 2 520 000 de piaştri la care se ridicau cele 42 de sferturi în 1802 cu 36, suma medie a birului unui ţăran, vom avea exact
p 131 70 000 de familii. //

Apoi, încă din 1802 s-a stabilit ca birul celui mai bogat ţăran să nu depăşească 30 de piaştri.

În sfârşit, în general s-a recunoscut că, fie ca populaţie, fie ca venituri, Ţara Românească e cu o treime mai bogată decât Moldova. Vom avea deci, într-o perioadă de prosperitate, înmulţind cu patru, 588 000 de suflete de ţărani în Ţara Românească şi în proporţie de două treimi, 400 000, în Moldova. Într-o perioadă obişnuită, taxele şi scutirile făcându-şi efectul, 400 000 de suflete în Ţara Românească şi 280 000 în Moldova. Populaţia aceasta nu cuprinde decât pe ţăranii neproprietari, supuşi birului. Trebuie să examinăm, aşadar, în ce raport se află aceştia cu celelalte clase de locuitori necontribuabili, care sunt:

1. Boierii, călugării şi breslele sau cei care plătesc birul prin ruptoare. Birul breslelor reprezenta în 1768 a şaptea parte din cel al ţăranilor. În 1782, a 11-a parte; în 1785, în Moldova, nu mai era decât a 71-a parte. Dar numărul călugărilor, al evreilor şi al scutelnicilor e mai mare în Moldova. Voi calcula breselele a douăsprezecea parte, boierii şi călugării a 24-a parte din populaţia de ţărani (în calculul nostru patru călugări echivalează cu o familie) şi, pentru a completa şesimea, voi adăoga pentru altă 24-ime pe ţigani.

2. Străinii şi evreii/<formează> o şesime. În Ţara Românească se numără 8 până la 10 000 de familii emigrate.

3. Cei din corpurile de miliţie şi scutelnicii sau ţăranii scutiţi de bir şi stând la curţile boiereşti. Numărul celor dintâi e de 500 în Ţara Românească şi de 400 în Moldova. Pentru a avea o idee de numărul scutelnicilor şi a abuzurilor care domnesc încă şi azi, e deajuns să amintim că, în noiembrie 1806, la Iaşi, familia

---

106 *Swerts.*

107 *Skutelnik.*

www.dacoromanica.ro

Balş, compusă din vreo 20 de capi de familie, era acuzată că posedă singură 2 000 de scutelnici. Şi această clasă poate fi evaluată aproape la o şesime.

Prin urmare, evaluez la jumătate numărul indivizilor scutiţi de bir. În 1780[108] un scriitor i-a evaluat la mai mult şi considerând numărul familiilor contribuabile care reuşesc // să se sustragă dărilor, s-ar putea probabil ridica de fapt numărul p. 132
familiilor scutite la două treimi faţă de cele care plătesc; dar acelaşi scriitor nu calculează decât trei membri de familie, în timp ce eu calculez patru.

Adăugând o treime populaţiei de ţărani, într-o epocă de prosperitate, populaţia întreagă a Ţării Româneşti va fi de 882 000 şi de 600 000 cea Moldovei, sau mai curând, după o reducere îndreptăţită:

780 000 în Ţara Românească
533 000 în Moldova
În timp de război:
În Ţara Românească, 450 000
În Moldova, 300 000
În timp obişnuit:
În Ţara Românească, 600 000
În Moldova, 420 000

Voi admite că anul 1806 era pentru Principate o epocă de prosperitate. Departe de a pierde o parte din locuitori prin emigrări, ele vor câştiga prin imigrări: Ţara Românească, din pricina tulburărilor din Serbia şi Rumelia, iar Moldova, din cauza conscripţiei introduse în Bucovina. Povara impozitelor s-a uşurat simţitor. Aplicând acest spor la un sfert din populaţia din epocile normale, vom avea în Ţara Românească 750 000 şi în Moldova 525 000 de suflete.

Situaţia demografică a Principatelor pentru anii 1702, 1778, 1782 şi 1792, p. 132-133
după Boscovich, Raicevich şi Engel[109].

În sfârşit, în 1806, în timpul şederii mele în aceste provincii, părerea generală p. 133
era că populaţia Moldovei e de 5 până la 600 000 de suflete, iar a Ţării Româneşti de 750 000 până la 800 000. Populaţia Iaşilor este de 35 până la 40 000 de locuitori şi cea a Bucureştilor de 80 000. Principele Ipsilanti îmi spunea că în capitală sunt 100 000 de persoane.

În încheiere, cred că am demonstrat – întrucât o astfel de materie e susceptibilă de demonstraţie – că populaţia actuală a Moldovei nu e sub 550 000 de locuitori şi nici peste 620 000 şi că cea din Ţara Românească nu e sub 800 000 şi de fel peste 900 000 de persoane.

---

108 Cel mai probabil Ludolf.

109 Vezi *Călători străini* ..., vol. X, partea I, la călătorii menţionaţi.

www.dacoromanica.ro

Paragraful V

Evaluarea veniturilor şi a sarcinilor

Şi în această materie am fost obligat să suplinesc prin cercetări şi prin analogii ceea ce interesul personal sau spiritual de castă au încercat să ascundă şi să combin informaţiile pe care le-am cules singur cu cele care au fost publicate de scriitorii de mai înainte. Astăzi, veniturile Moldovei sunt evaluate de la 3 500 000 la 4 000 000 de piaştri şi ale Ţării Româneşti de la 5 la 5 500 000. Am spus deja că populaţia şi
p 134 veniturile acestei // provincii au fost evaluate cu circa o treime mai mari decât cele ale Moldovei. Acum e vorba de a cerceta dacă, după faptele cunoscute şi după datele care există, aceste estimări sunt exacte.

Am adunat într-un singur tablou diferitele situaţi ale veniturilor Ţării Româneşti şi Moldovei, din epoci diferite şi transmise de istorici deosebiţi. Am adăugat tabloul veniturilor actuale ale acestor provincii redactat, fie după date concrete, din care cea mai veche e din 1802, fie după deducţii întemeiate pe care le voi explicita.

În aceste situaţii se va observa o creştere destul de uniformă a nivelului veniturilor. Ea e regulată şi proporţională cu veniturile indirecte. Cât priveşte birul, acesta a suferit, mai ales în Ţara Românească, efectele unei administraţii apucătoare şi dezonorante, pe care am prezentat-o în paragraful precedent. Această creştere n-ar putea fi pusă pe seama unei prosperităţi echivalente şi cu atât mai puţin pe cea a grijii binefăcătoare din partea administraţiei. O asemenea administraţie a atins curând maximul capacităţilor ei <şi> lasă loc numai îmbunătăţirilor. Prosperitatea continuă a ţăranilor din jur, legăturile mai frecvente cu străinătatea au fost cele care, dând un impuls mai mare exporturilor, au influenţat asupra creşterii vitelor şi – printr-o reacţie fericită – asupra valorii impozitelor. Abia în ultimul timp, când o rază de bună stare a început să lucească asupra acestor provincii, se poate presupune că succesele fiscului n-au fost întemeiate pe ruina poporului. Dar principala cauză a măririi veniturilor este devalorizarea monedelor.

La începutul secolului trecut, un piastru făcea trei lire franţuzeşti, către 1750 – cam 50 de *sous*, la 1782, valoarea sa era redusă la 42 de *sous*; astăzi nu mai echivalează decât treizeci şi chiar 28 1. Deşi această diferenţă nu se face simţită decât uşor pentru tranzacţiile anterioare, iar preţul bunurilor şi veniturile nu cresc în aceeaşi proporţie cu moneda devalorizată, totuşi cu vremea totul tinde să se niveleze şi problema de a şti cum s-au putut dubla veniturile în răstimp de 50 de ani, sub un
p. 135 regim atât de despotic este oarecum lămurită. //

Estimând veniturile de azi ale Ţării Româneşti la cinci milioane de piaştri a 30 de *sous*, ele n-ar fi progresat în realitate decât cu o cincime din 1760, când se ridicau la 2 400 000 de piaştri a 50 de *sous* şi aproape ar echivala – la această valoare a piastrului – pe cele din 1782, când erau de 3 550 000 de piaştri a 42 de *sous*.

www.dacoromanica.ro

Proporţia e mult mai mare în favoarea Moldovei, dacă se iau ca termen de comparaţie veniturile din 1770. Presupunând că în 1785 piastrul valora 40 de *sous*, venitul de azi al Moldovei trebuia să fie de 3 600 000 de piaştri de atunci. Oricum ar fi, de la războiul din 1768[110], ţara aceasta a fost mai bine administrată. Relaţiile sale comerciale s-au extins, în special cu Rusia, şi s-a resimţit mai mult de supravegherea interesată a acestei puteri, în timp ce Ţara Românească s-a aflat adesea pradă frământărilor de la Dunăre.

După aceste consideraţii, confirmate de datele existente, socot că excedentul veniturilor din Ţara Românească faţă de cele din Moldova nu e de o treime, ci numai cu puţin mai mult de un sfert.

Nu voi adăuga decât o singură observaţie privitoare la veniturile Moldovei, care, după calculele mele, ar fi de 3 535 000 de piaştri. Am reţinut cuantumul birului din 1802, după nota consulului Rusiei[111], deşi am spus că această evaluare îmi părea prea mare, cu toate că scopul acelei note era de a o micşora. În sărăcia de fapte pozitive nu îndrăzneşti să te depărtezi de cele care par constatate de o autoritate oficială şi, pentru a compensa ceea ce poate fi exagerat, am păstrat suma de numai 250 000 de piaştri pentru ceilalţi pentru vămi, pentru că acum sunt arendate familiei celei mai influente din ţară şi celei mai protejate de ruşi; nu mă îndoiesc deloc că produsul adevărat s-ar putea evalua la dublul său.

În evaluarea veniturilor Ţării Româneşti m-am ghidat după date mai puţin precise, dar aceasta este în concordanţă cu un ansamblu de fapte şi de dovezi care lasă puţin de dorit.

Evaluarea sarcinilor şi a cheltuielilor celor două Principate va servi drept control la această estimaţie. Principiul e ca niciodată încasările să nu fie sub // p. 136
cheltuieli şi ca nici un domn să nu lase pentru viitor nevoile şi dorinţele prezentului; în sfârşit, cheltuielile pe care domnul e silit să le facă la înscăunare constituie un aconto asupra căruia nu se poate mărgini doar să tragă dobânzile, ci e grăbit să acopere chiar capitalul cu dobânzi cămătăreşti şi, dacă e posibil, în acelaşi an.

Cheltuielile unui domn constau din tributul către sultan şi daruri anuale făcute vizirilor, din sume folosite pentru numirea sa <şi> – acestea odată împlinite, din cheltuieli anuale de întreţinere şi de administrare a ţării.

Tributul pe care Bogdan cel Chior, cu ocazia supunerii de bună voie a Moldovei, a consimţit să-l plătească Porţii[112] era format doar din 4 000 de ducaţi, 40 de cai şi 40 de şoimi. Cel care a fost impus Ţării Româneşti după cucerire nu se ridica decât la 120 de pungi[113]. În 1670, banii şi furniturile gratuite ale Moldovei

---

[110] Războiul ruso–turc, încheiat în 1774 cu pacea de la Kuciuk - Kainargi

[111] Luca Grigorievici Kiriko, consul rus la Bucureşti între 1795 şi 1817.

[112] Moldova a început să plătească tribut sub Petru Aron, în 1456, în valoare de 2 000 de florini ungureşti; în 1514 Bogdan al III-lea plătea 8 000 de galbeni

[113] Ţara Românească începe să plătească tribut în 1417, sub Mircea cel Bătrân, în valoare de 3 000 de ducaţi.

www.dacoromanica.ro

valorau 330 000 piaştri; sub Cantemir – 200 000. În 1650, Ţara Românească plătea numai 300 de pungi. În 1767, tributul, darurile şi cheltuielile legate de dependenţa faţă de Constantinopol se ridicau în Ţara Românească la 775 000[114].

După pacea de la <Kuciuk> Kainargi şi după ce în virtutea convenţiilor cu Rusia, firmanele Porţii au fixat în chip solemn tributul de plătit sultanului, prin forţa lucrurilor, a devenit mai greu să se afle cheltuielile extraordinare şi secrete. Dar s-ar putea susţine cu mult temei că intervenţia Rusiei, departe de a restrânge cheltuielile secrete, n-a făcut decât să deschidă un dublu câmp de intrigi competitorilor greci la Constantinopol şi o cale îndoită de corupţie. Timpul n-a dezvăluit în întregime aceste secrete, dar le-a lăsat să se întrevadă; şi aşteptând să fie cunoscute, trebuie consultată părerea generală din cele două ţări.

Să începem prin datele oficiale. Hatişerifele din 1784 şi 1802 fixează
p 137 </tributul> fără nici o diferenţă notabilă[115]. //

Pentru Ţara Românească	
Tribut, 619 pungi	309 500 piaştri
Plocon de Bairam	90 000 "
" Richiabie	40 000 "
	439 000 "
Pentru Moldova	
Tribut, 135 de pungi, 445 piaştri	67 995 piaştri
Plocon de Bairam	90 000 "
" Richiabie	25 000 "
	182 995 "

[114] Datele furnizate de Reinhard au un coeficient de probabilitate Pentru orientare vezi M. Berza, *Haraciul Ţării Româneşti şi Moldovei în secolele XV-XIX*, în „Sudii şi materiale de istorie medie", II, 1957, p 7–48.

[115] Această diferenţă între tributul Ţării Româneşti şi cel al Moldovei nu poate fi privită ca o scară de proporţie a produsului real sau presupus al celor două provincii Ea vine din condiţiile diferite în care ele au căzut în puterea turcilor. E o maximă religioasă şi, în consecinţă, politică a turcilor de a nu spori deloc masa impozitelor şi această maximă care pare a fi atotputernică a ajuns una din principalele cauze de ruină ale acestui imperiu <despre despotismul asiatic, corupţia şi decăderea oraşelor prin depopulare>. Pentru a reveni la fixarea tributului celor două provincii, e limpede că el a avut un temei istoric şi se va vedea că cele 135 de pungi ale Moldovei reprezintă aproape cei 3 000 de ducaţi pe care Bogdan s-a obligat să-i plătească în 1529[x] şi că cele 619 pungi ale Ţării Româneşti echivalau cele 260 şi 300 de pungi la care această ţară a fost impusă la mijlocul secolului al XVII-lea, după o răscoală a doi dintre voievozii ei[xx] De aceea ruşilor nu le va fi fost prea greu să-i aducă pe turci la această evaluare; dar ţara ce a câştigat de aici? <n. aut>.

[x] La acea dată domnea Petru Rareş

[xx] Sporirea drastică a tributului a avut loc la mijlocul secolului al XVII-lea, sub Vasile Lupu, în Moldova, şi Matei Basarab, în Ţara Românească.

www.dacoromanica.ro

În acelaşi timp, lista lui Cantemir[116] ne-a făcut cunoscute darurile datorate sultanei Validé şi membrilor Divanului. Sunt acolo obligaţii pe care un hatişerif nu le poate consacra, dar care nu vor putea fi lichidate, mai ales în Turcia, şi care cu trecerea vremii nu fac decât să crească. De asemenea, părerea generală // estimează p 138
la 1 500 de pungi pe an în Moldova sau 750 000 de piaştri tributul sultanului şi plocoanele obişnuite pentru membrii Seraiului şi ai Divanului.

Rămâne să mai vorbesc de plocoanele extraordinare. Altădată, sultanul îşi rezerva dreptul de a confirma pe domni din trei în trei ani şi spezele de confirmare reprezentau jumătate din cele de numire; curând, confirmarea aceasta, care era lucrativă, a început să fie reînnoită la doi ani; apoi a devenit anuală. Astăzi, convenţiile cu Rusia au pus un termen dreptului de confirmare, dar în pofida lor, dreptul de depunere s-a menţinut, ceea ce revine la acelaşi lucru. Domnul întreţine la Constantinopol o capuchehaie[117] sau însărcinat cu afaceri; acesta îi întreţine aici mai ales pe protectori. După opinia generală, aceste cheltuieli anuale de protecţie sunt evaluate la cel puţin două treimi din tribut şi din plocoanele obişnuite. Pentru Moldova, aceasta ar însemna o sarcină anuală de 500 000 de piaştri. Un domn al Ţării Româneşti, al cărui tribut legal e de două ori mai mare decât al Moldovei şi a cărui cârmuire e socotită mai bănoasă, obligatoriu trebuie să fie mai darnic[118]. Dacă ar plăti cât un domn al Moldovei, ar plăti un milion. În consecinţă trebuie impus la 1 950 000 de piaştri şi pentru cheltuieilile de menţinere în domnie, 750 000 de piaştri.

Mai rămân de estimat spezele de numire ale unui domn, adică avansurile şi darurile pe care e obligat să le facă spre a-şi înlătura competitorii; trebuiesc apreciate de la 1 500 000 la 2 000 000 de piaştri şi analele ţării păstrează de fapt amintirea unui domn care, acum vreo 40 de ani, a pus la bătaie 3 000 de pungi ca să treacă din Moldova în Ţara Românească[119].

Or, cunoscând extrema instabilitate a acestor demnităţi şi uneori ambiţia oarbă şi lipsa de prevedere a fanarioţilor, era imposibil ca la preţul acesta, oricât de grec să fi fost cineva, să consimtă a face asemenea târg, cu capitaluri împrumutate adeseori cu dobânzi enorme, fără certitudinea că-şi va recupera banii daţi înainte, încă din primul an al domniei. Jocul e însă la voia întâmplării, căci dacă unii au domnit patru sau cinci ani în şir, sunt destui a căror domnie n-a ţinut decât câteva luni sau chiar câteva săptămâni. <Date privind durata domniei la sfârşitul secolului al XVIII-lea>. //

---

[116] *Descrierea Moldovei*, ed. cit., p. 166 şi urm.

[117] *Kapukiaja.*

[118] *Plus magnificus.*

[119] Probabil Grigore al III-lea Ghica; în 1767 a trecut din Moldova în Ţara Românească Practica aceasta însă a fost urmată şi de alţi domni fanarioţi.

www.dacoromanica.ro

Rămâne să mai vorbesc de sarcinile cele mai de seamă şi esenţiale[120] în orice ţară civilizată, adică de cheltuielile administraţiei şi ale celor două Principate[121]. Ele sunt pe ultimul plan şi sunt aproape nule. De fapt, în aceste provincii unde toată administraţia se reduce la încasarea dărilor, unde perceptorii trăiesc pe spinarea contribuabililor, unde toate veniturile indirecte sunt arendate, unde călugării au venituri proprii, unde preoţii se angajează ca lucrătorii cu ziua, unde nu există de fel armată, unde garda domnului nu se compune decât din străini angajaţi persoanei sale şi făcând parte din casa sa, unde ceea ce se numeşte miliţie plăteşte mai mult numele decât este remunerat, unde aproape nu există aşezământ de binefacere, nici încurajare a industriei şi comerţului, nu pot fi alte cheltuieli publice decât lefurile funcţionarilor.

p 139-141 Iată cheltuielile administraţiei pe care le găsim în carţi. <Liste de cheltuieli din 1766, după Bawr şi din 1782, după Raicevich>[122].

Să rezumăm: Obligaţiile şi cheltuielile unui domn sunt:

	Pentru Ţara Românească	Pentru Moldova
1. Tributul sultanului fixat prin hatişerife	439 000	182 995
2. Daruri obişnuite	760 000	567 005
3. Cheltuieli anuale pentru păstrarea tronului	750 000	500 0000
4. Cheltuieli de numire de încasat anual	2 000 000	1 500 000
5. Administraţia internă	800 000	600 000
	4 749 000	3 350 000

Cei ce se pricep la calculul probabilităţilor nu socotesc desigur exagerată această estimare. Rezultă aşadar că tabloul obligaţiilor şi cheltuielilor ne oferă o sumă aproape egală aceleia pe care o metodă mai directă ne-a dat-o ca formând venitul total al Ţării Româneşti şi Moldovei[123].

---

120 N-am vorbit încă de întreţinerea Curţii unui domn (sunt de acord că întretinerea casei sale la Constantinopol se face din cheltuieli extraordinare), a familiei, mesei, operelor sale, a grajdului său, cu 2 sau 300 000 de piaştri, un domn poate trăi cu toată pompa cuvenită E o cheltuială de întreţinere pe care aş cuprinde-o în cele ce trebuie făcute pentru numire. <n. aut >.

121 *Des dépenses de l'administration et des dépenses des deux Principautés.*

122 Vezi *Călători străini* .. , vol. X, partea I.

123 Părerea generală la Iaşi era că venitul net anual al principelui Moruzi era de 2 milioane de piaştri. Unul din confidenţii lui mi-a spus că venitul principelui s-a redus la 3 500 de pungi. Dacă n-a auzit vorbindu-se decât de venitul net, mi-a spus adevărul <n.aut >.

www.dacoromanica.ro

Concluzia e că veniturile Moldovei nu trebuie evaluate sub 3 milioane nici peste 5 500 000 de franci, iar cele ale Ţării Româneşti nici sub 7 milioane nici peste 8 milioane de franci.

p. 237

Paragraful VI

Industrie. Comerţ. Consideraţii generale

Spuneam că în aceste provincii industria este inexistentă. Ea se reduce la îngrijirea şi recoltarea produselor aproape fireşti ale solului, la construirea unor colibe de pământ şi de paie pentru ţărani şi a unor case de cărămidă pentru boieri,după acelaşi tipic. În ţară se fabrică cel mult pânza şi dimia grosolană cu care se îmbracă ţăranii. Pieilor de oaie li se dă forma de cojoc[124] cu mâneci sau // dulamă[125] căreia, după vreme, i se întoarce blana pe faţă sau pe dos. Câţiva p 238
domni au încercat, la diferite epoci, să facă manufacturi de postav, sticlă, de hârtie; nici una n-a putut să se menţină. În 1806, nu exista în Moldova decât o singură fabrică de postav ordinar întemeiată de arhitectul noului palat al domnului[126]. În agricultură, se folosesc procedeele cele mai rudimentare, utilizându-se puţin braţele – care lipsesc – şi foarte mult vitele care se găsesc din belşug. Îngrăşăminte nu se întrebuinţează niciodată; se fac în schimb brazde foarte adânci, după ce se lasă în pârloagă locurile pe care s-au cultivat grâne; /în anul următor/ se seamănă altceva. Vinicultura e în faşă. Se face foarte puţin vin care să se poată păstra. Din porumb se face un fel de fiertură, mămăliga[127], care este hrana ţăranilor. Orezul, carnea de vacă şi mai ales cea de oaie sunt alimentele principale la prânzul boierilor. Nu trebuie uitată cafeaua turcească şi dulceţurile. Comerţul se face pe uscat trecând prin Transilvania şi prin Galiţia, ajungând la Viena şi Breslau pentru export[128] şi la Lipsca pentru import. Numărul vaselor ce coboară anual pe Dunăre de la Viena la Galaţi şi care rareori fac mai puţin de trei luni şi uneori mai mult de patru pentru acest drum, este de şase cel mult opt. Comerţul care se face pe Marea Neagră se îndreaptă aproape exclusiv spre Constantinopol. Exportul de vinuri din Moldova spre Rusia se face pe uscat.

---

124 *Jaquette a manches.*

125 *Manteau.*

126 La 1806 funcţiona numai postăvăria de la Ruginoasa a lui Sandu Sturdza. Arhitectul care reface palatul din Iaşi al lui Al. Moruzi este J. Freywald

127 *Mamaligne.*

128 În text *importations*!

www.dacoromanica.ro

Exportul principal pe uscat constă din vite cornute[129], cai şi ceară[130] în ce
p 239 priveşte Moldova; în vin, oi, lână, piei // ceară din Ţara Românească. Uneori se permite exportul de porumb spre Transilvania, care consumă, de asemenea, cea mai mare cantitate din vinurile exportate de Ţara Românească.

Principalele mărfuri de consum care se exportă la Constantinopol sunt: oile din Ţara Românească, în număr de 4 până la 500 000 de capete pe an, seurile, păcura şi salpetrul din Moldova – acesta în cantitate de 20 000 de ocale pe seama sultanului. Cereale, în special grâu din Moldova[131], ceară în mare cantitate şi miere, aproape în exclusivitate, unt, brânză, carne afumată, peşte sărat, sare[132], materiale şi lemn de construcţie venind pe plute mai ales pe Siret, până la Dunăre.

Constantinopolul achită aceste bunuri în bani sau în decontări din tribut, dacă furniturile sunt comandate în numele sultanului. În schimb, în bani se plătesc importurile de la Lipsca, de unde vin postavurile, stofele şi gablonţurile. Moneda turcească de argint reprezintă moneda de circulaţie în ţară; bani de aramă nu sunt. Din aur sunt ducaţii de Austria şi de Olanda. Preţul curent al acestora din urmă e de opt piaştri şi treizeci de parale.

Comerţul cu Constantinopolul îl fac câţiva negustori greci. Comerţul cu Lipsca îl fac evreii. Armenii se ocupă cu schimbul de bani şi cu exportul, mai ales de cai şi de boi.

În momentul de faţă nu există nici o relaţie de comerţ directă între Franţa şi aceste două provincii şi, fără îndoială, ar trebui să se renunţe la ideile de a o stabili pe uscat. S-au făcut oarecari încercări mărunte în materie de obiecte de lux, tichii roşii, care se fabrică la Orleans, şampanie – şi au reuşit; dar s-a dovedit, prin forţa
p 240 lucrurilor, că nici când // asemenea speculaţii nu vor putea reuşi în mare şi cu timpul Viena, cu moneda ei de hârtie şi cu Dunărea ei, va lua-o, fără doar şi poate, înaintea Parisului; cât despre obiectele de lux, deşi la Iaşi se citeşte „Le journal des modes",

---

[129] Mi s-au dat asigurări că în 1804 exportul de boi s-a urcat la 64 000 de capete Numărul acesta e puţin exagerat, dar e cert că, în ultima vreme, boierii îşi îndreaptă afacerile de preferinţă spre negoţul cu vite E adevărat că exportul de oi e interzis, dar această interdicţie poate fi observată cu atât mai puţină severitate cu cât ea nu priveşte şi turmele oierilor transilvăneni <n.a.>.

[130] 50 000 de ocale de ceară a 42 1 piaştri; 200 000 de piei de iepure din Moldova, 300 000 din Ţara Românească. Se calculează la 20 000 pe an numărul cailor moldoveneşti exportaţi în Germania. Exportul celor două provincii în Transilvania, inclusiv tranzitul, se urca în 1798, în ceea ce priveşte vitele, la 1 500 000 de florini, lâna la 300 000 şi pieile la 380 000 de florini, după tariful vămilor <n aut.>.

[131] Aceste furnituri de cereale n-au început decât pe la 1761. Ţara Românească furniza singură 20 000 de chile de grâu. O chilă are 240 de ocale sau şase chintale <n. aut >.

[132] Acum aproape un secol se plăteau pentru 100 ocale de sare (225 livre) o jumătate de piastru sau 20 de parale. Înainte de războiul din 1768, preţul sării vândute în porturile Brăila şi Galaţi a fost fixat prin firmane ale Porţii la 60 de parale, preţ mediu pentru 100 de ocale Numai cantitatea scoasă în 1775 din ocnele Ţării Româneşti era de 25 000 000 ocale; azi trebuie să fie de aproape 40 / de milionae <n aut.>.

www.dacoromanica.ro

gustul nu e destul de rafinat aici ca să deosebească moda de Viena de cea de Paris. Pentru acest gen de comerţ va trebui totdeauna o piaţă intermediară. Acesta va fi târgul din Lipsca sau oricare altul care-l va înlocui.

Comerţul maritim, de îndată ce desfăşurarea evenimentelor va fi adus libertatea navigaţiei în general şi siguranţa pe Marea Neagră, va îmbrăţişa importul şi exportul. Importanţa importurilor va depinde de gradul de bună stare de care se vor bucura cele două ţări în viitor. Totuşi, încă de pe acum, stofele fine, pânzeturile, rachiurile, unele sorturi de vin, mătăsurile, ceva gablonţuri şi bijuterii ar putea găsi aici un debuşeu asigurat. Cu toate acestea ar trebui început prin a lua ca bază a speculaţiilor numai exportul, al cărui succes ar depinde de înfiinţarea în prealabil a câtorva case <de comerţ> franceze. Lemnul, ceara, mierea şi pieile, în sfârşit carnea şi peştele sărat ar fi <mărfurile> la care pe moment s-ar mărgini acest comerţ. Cât despre lemn, e de crezut că deschizându-se comerţul Mării Negre, se va găsi şi în altă parte tot aşa de bun, mai la îndemână şi mai ieftin. Totuşi înlesnirea şi siguranţa de a face un stabiliment <comercial> aici înclină balanţa în favoarea Dunării. Comerţul cu carne sărată e de înfiinţat. Materia există din abundenţă; astăzi ea n-are altă valoare decât cea pe care i-o va da concurenţa. Dar speculaţiile în mare vor trebui precedate de încercări şi exploatarea acestui comerţ pare să fie rezervată generaţiei viitoare.

Moldova şi Ţara Românească, dacă vreodată vor fi supuse unei cârmuiri ordonate, vor putea fi o vreme comparate cu Statele Unite ale Americii. Aceeaşi fertilitate a solului, aceeaşi lipsă de oameni, aceeaşi scumpete a mâinii de lucru, aceleaşi bogăţii în comori subterane rezervate altor generaţii; aceeaşi lipsă de manufacturi, aceeaşi creştere progresivă a valorii pământului [133] în sfârşit, un neam de sclavi // – ţiganii[134]. E adevărat că dacă această cârmuire s-ar stabiliza vreodată, p. 241
populaţia acestor două ţări va depăşi curând numărul normal.

Dacă ele n-ar fi apreciate decât după ce sunt astăzi şi vor fi mereu sub dominaţie otomană şi licitate de greci, şi încă li s-ar recunoaşte valoarea îndeajuns şi putem fi siguri că permanent au dat maximum de ceea ce – în situaţia în care se găseau – puteau produce. Dar, din acest punct de vedere, o lucrare asupra lor n-ar avea decât un pur interes de curiozitate. Cunoaşterea a ceea ce este nu interesează

---

[133] Se citează încă şi astăzi moşii cumpărate acum 20 de ani al căror venit e deja egal cu preţul de cumpărare În 1777, 3 000 de *journaux* /?/ de pământ (de câte 400 de stânjeni[x] *le journal*), vii[xx] estimate la 4 000 de piaştri, o casă estimată la 2 500 de piaştri şi 100 de ţigani estimaţi la 3 000 de piaştri s-au vândut în Ţara Românească pentru 20 000 de piaştri cu înlesniri la plată <n. aut.>.

[x] *Toises pieds*

[xx] *Vignes avec laves.*

[134] Trebuie astfel corectată eroarea privitoare la ţigani şi precizat în aprecierea mea asupra veniturilor Ţării Româneşti pe anul 1777· Birul ţiganilor 50 de pungi sau 25 000 de piaştri, *idem*, pentru bresle sau cei cu patentă 250 000 piaştri. 50 de pungi de bir presupun 5 000 de ţigani aparţinând domnului Ţării Româneşti <n aut.>.

www.dacoromanica.ro

decât pentru măsura reală pe care o oferă de ceea ce ar putea fi. Toţi germenii prosperităţii există, dar toţi trebuie fecundaţi şi toţi sunt în afara administraţiei. Deja în alte vremi pământul şi oamenii valorau mai mult decât astăzi. Ţăranii sunt decăzuţi şi totuşi de câţiva ani încoace ţăranul are un cojoc mai mult, boierul a cumpărat feţe de masă şi câteva cărţi franzuzeşti. Ca să se lege de pământ, ţăranul trebuie să-şi ridice pe el o casă, în locul adăpostului pe care-i este indiferent dacă îl părăseşte; trebuie ca boierul să-şi scoată la iveală capitalurile şi să le valorifice.

Numai reducând ceea ce azi dau administraţiei aceste ţări vor putea în viitor să devină productive. Trebuie făcute demersuri în primul rând pentru creşterea populaţiei – şi nu prin colonii, ci prin dezvoltarea firească a celei care există.

Chiar fără micşorarea veniturilor, se vor putea face toate îmbunătăţirile. Nu va fi vorba decât de schimbarea sistemului administrativ şi de impunere. Un capital cu totul intact e pământul. Acesta aparţine boierilor, singurii proprietari şi
p. 242 singurii bogaţi, căci în această ţară nu e impus decât cel sărac // şi mizerabil[135]. Să se micşoreze birul ţăranilor la jumătate; să se extindă cealaltă asupra pământului, ca impozit funciar. Dintr-o singură trăsătură de condei se va opera reforma cea mai sănătoasă şi se vor pune temeiurile tuturor acelora care mai rămân de făcut. În sfârşit, pentru ca populaţia şi veniturile acestor ţări să se tripleze în 30 de ani, va trebui ca timp de zece ani o bună cârmuire să nu pretindă mai mult decât se plăteşte astăzi[136].

p 242-246

Paragraful VII

Interese politice privind Ţara Românească şi Moldova

<Consideraţii în legătură cu interesele politice ale Turciei, Austriei, Rusiei şi Franţei în Principate. Teritoriul acestora a fost prea adesea teatru de război, căci se află într-un spaţiu uşor de invadat şi greu de apărat. Ţara Românească şi Moldova constituie singurul punct de contact al Imperiului otoman cu politica Nordului şi a Occidentului european. În acelaşi timp, rămân principala sursă de aprovizionare a capitalei turceşti. Austria, care consideră ţările române drept Lombardia şi Belgia Orientului, nu duce o politică activă faţă de ele de teama Ungariei. Pentru liniştea generală pe continent, Austria ar trebui să ajungă puterea intermediară între Rusia şi Franţa; în această ipostază, un francez ar privi favorabil încorporarea Principatelor la Austria. Interesul Rusiei pentru cele două ţări este subsumat ideii de dominare a întregii lumi slave; anexarea acestei enclave de alt neam ar fi o materializare a politicii expansioniste. Cele două ţări nu se pot dezvolta convenabil

---

[135] Notă după Sulzer despre contribuţia boierilor la 1766.

[136] *Turquie*, vol. 13, annees 1750–1839. *Memoires et documents Rapport sur la Moldavie et Valachie*

sub dominaţia turcească, domnii fanarioţi sau boierii pământeni care se mănâncă între ei. O anexare austriacă rămâne artificială şi dovada cea mai bună o dă Bucovina care, după 30 de ani, este mai mult românească decât austriacă. Nu e de neglijat nici eventualitatea unei încorporări la Imperiul rusesc, dar soluţia optimă i se pare constituirea unei Confederaţii a Dunării, în care să intre Bosnia, Serbia, Bulgaria, Ţara Românească şi Moldova – pusă sub garanţia Franţei, Rusiei, Austriei şi Turciei> .

Interesele Franței constau din a nu pierde din vedere aceste provincii din p. 246
organizarea comerțului său în Mediterană şi în Marea Neagră după înfrângerea puterii maritime a Angliei şi a hotărî destinul lor potrivit vastului ansamblu de planuri care trebuie să dea o nouă formă socială Europei şi universului.

Paris, 30 Noiembrie 1807. Reinhard

<Veniturile Ţării Româneşti şi Moldovei>

Nr.	În Ţara Românească, anii	1760 piaştri	1767 piaştri	1777 piaştri	1782 piaştri	1802-1806 piaştri
1	Sfertul sau capitaţia ţăranilor	1 738 941	1 460 000	1575 000	2 200 000	3 000 000
2	Capitaţia breslelor sau ruptaşilor	208 161	100 000	275 000	200 000	200 000
3	Capitaţia românilor emigraţi din Transilvania şi plătind mai puţin decât pământenii			300 000	140 000	100 000
4	Pogonărit, impozit funciar pe viile străinilor	1 500				
5	Vinărit, impozit pe recoltele de vin	47 000	70 000	100 000	60 000	200 000
6	Tutunărit, impozit pe tutun	5 000			60 000	60 000
7	Oierit pe oi (cuprinzând şi ierbăritul, taxele de păscut pe boi, cai şi oi străine)	191 000	225 000	250 000	280 000	400 000
8	Dijmărit, impozit pe albine şi porci	37 000	60 000		70 000	200 000
9	Ocne	120 000	150 000	500 000	300 000	300 000
10	Dijme	86 000	100 000	150 000	200 000	300 000
11	Venituri întâmplătoare			220 000		240 000
	Total:	2 435 102	2 175 000	3 000 000	3 150 000	5 000 000

www.dacoromanica.ro

	Nr.	Moldova, anii	1709 piaştri	1770 piaştri	1775 piaştri	1785 piaştri	1802-1806 piaştri
p 247	1	Capitaţia ţăranilor	600 000	984 000	250 000	1 775 000	2 520 000
	2	Ruptoarea breslelor (breslaşi)[137]	15 000			25 000	25 000
	3	Capitaţia tătarilor		8 600			
	4	Capitaţia celorlaţi străini		9 250			
	5	Dijma viilor de la Odobeşti şi dijma altor vii		106 000	140 000	200 000	220 000
				100 000			95 000
	6	Darea pe tutun				50 000	50 000
	7	Dijma oilor şi vitelor	20 000	74 012	200 000	170 000	170 000
	8	Dijma cailor			30 000		60 000
	9	Dijma albinelor şi a porcilor	25 000	74 078	200 000	120 000	150 000
	10	Venituri de la oraşe şi sate	15 000				
	11	Ocne	10 000	25 000	100 000	300 000	150 000
	12	Vămi	30 000	87 000	200 000	200 000	200 000
		Total:	715 000	1 368 599	1 220 000	2 840 000	3 640 000[138]

Observaţii asupra Ţării Româneşti

p. 247-248 După Bawr privind anii 1759-1760, şi Raicevich, pentru 1766: venituri, cheltuieli, imigranţi .

Şi azi încă condiţa românilor austrieci pare a fi mai nenorocită decât cea a ţăranilor celor doi hospodari. Totuşi, sau străinii trebuie socotiţi azi ca indigeni, sau războaiele din 1768 şi 1788[139] i-au făcut să se întoarcă în Transilvania. Produsul dijmei pe vinuri pare foarte slab; poate era anul prost. În rest, deşi Moldova este poate mai puţin bogată în vii decât Ţara Românească, scoate un venit mai mare de la ele din cauza uşurinţei transportului în Rusia şi pentru că viile se află aproape toate adunate într-un singur district.

---

137 *Breslaş.*

138 *Turquie*, vol. 13, année 1760–1839. *Memoires et documents.*

139 Războiul ruso-austro-turc din anii 1787–1792, încheiat cu pacea de la Iaşi. Austriecii au intrat în acţiune în 1788.

www.dacoromanica.ro

Observaţii asupra Moldovei

După Cantemir, un memoriu al boierilor moldoveni către Rusia din 1770, aflat în arhivele vistieriei Moldovei, Carra (despre care afirmă că dă date generale şi greşite), Raicevich . p. 249

Observaţii generale

Se poate constata că aproape fiecare din aceste statistici cuprinde articole omise de celelalte, dar sunt articole de puţină importanţă.

Nu se vorbeşte de impozitul strănilor în general decât în statistica boierilor; nicăieri nu se pomeneşte de impozitul <plătit> de evrei. Deşi atât unii cât şi ceilalţi sunt în număr mare, azi pot fi înregistraţi, pentru că aproape toţi se află sub protecţie străină; restul sunt cuprinşi printre ruptaşi. Capitaţia ţiganilor şi alte câteva taxe mărunte fac parte din venitul doamnelor; ţiganii boiereşti nu plătesc nimic domnului.

Veniturile întâmplătoare aparţin aproape în exclusivitate marilor funcţionari, ca veniturile domnului, pot fi lăsate deoparte sau trecute la socoteală ca să se ajungă la o sumă rotundă.

www.dacoromanica.ro

CHRISTINE REINHARD

SCRISORI[1]

Timişoara, 3 iulie 1806

p. 187 <Relatează călătoria de la Viena, prin Pesta, spre Timişoara>.

Spre amiază, am ajuns cu bine la Timişoara.

E o fortăreaţă bine întreţinută. Aici domneşte o singurătate desăvârşită; am străbătut întăriturile, am pătruns în oraş unde nimic nu turbură această linişte impresionantă, în afara paşilor sonori ai vreunui soldat, care răsună din când în când. Piaţa pare să absoarbă toată animaţia locului. Mi s-a atras atenţia asupra doamnelor din nobilime. Sunt uşor de recunoscut după boneta de tafta neagră în formă de cască şi m-am amuzat văzându-le cum pipăie şi cântăresc singure gâştele grase şi îşi aleg celelalte cumpărături.

Sibiu, 9 iulie 1806

p. 188 [...] Am părăsit Timişoara în zori, escortaţi de doi oameni. Tot lăudându-se că ţinutul e sigur, comandantul ne-a cerut să-i luăm cu noi, dar ne-a ascuns cu grijă că fuseseră aduse trupe care ocupau ţara până la Lugoj. Pe drum, grenadierii ne-au povestit despre jafurile comise de hoţi şi ne-au arătat mândri trupurile răufăcătorilor spânzurate chiar pe locul unde au fost prinşi. Întoarcem privirea de la această privelişte înfiorătoare. La un moment dat, istorisirea uciderii unui negustor, petrecută în ajun, m-a făcut să-mi fie şi mai frică.

În apropiere de Lugoj, drumul devine mai bun, pământul e mai bine cultivat. Populaţia Banatului se deosebeşte de cea a Ungariei, e de neam slav şi şerbii de azi sunt vechii locuitori ai acestui ţinut[2]. Deosebirea de origine se observă încă după atâtea secole: îmbrăcămintea, tipul, felul de a fi al slavilor nu amintesc cu nimic pe

---

[1] Traducerea s-a făcut după versiunea franceză a scrisorilor publicate sub titlul: *Une femme de diplomate. Lettres de madame Reinhard à sa mère, 1798-1815.* Traduites de l'allemand et publiées pour la Société d'histoire contemporaine, par la baronne de Wimpffen, née Reinhard, sa petite fille... , Paris, A. Picard et fils, 1900, cap. IV, *Mission de Moldavie. De Paris à Jassy, 1806-1807.* De la p. 194 există o versiune românească datorată lui A. D. Sturdza, Christine Reinhard, *O pagină din viata românească sub Moruzi şi Ipsilanti. Scrisori*, Bucureşti, Alcalay, f.a.

[2] Autoarea afirmă fantezist originea slavă a românilor.

www.dacoromanica.ro

cel al ungurilor. Acum, când ambele popoare sunt deopotrivă oprimate, ungurul n-a uitat că se trage din Attila şi că împreună cu acesta s-a aşezat ca cuceritor în această ţară. Se supune murmurând, în timp ce românul se înclină resemnat. Unul protestează mândru prin atitudinea sa, celălalt caută să scape de îndatoririle învinsului prin şiretenie.

Ora dinaintea prânzului o consacrăm vizitării Lugojului. Biserica[3] ortodoxă e p. 189
bogat împodobită, în stil răsăritean; după spusele comandamentului, preoţii sunt foarte neştiutori şi, în mare parte, cauza decăderii poporului. Suntem îndemnaţi să vizităm parcul contelui S <oro>[4]; îl găsim la fel de prăpădit ca şi pe proprietarul său, veteren, care şi-a pierdut un picior în războiul de şapte ani; cel care i-a rămas a fost străpuns de un glonte la vânătoare. Contesa s-a scuzat că nu ne poate primi şi ne-a trimis o mulţime de fructe de care grădina e plină.

Grenadierii care ne-au escortat s-au ataşat într-atâta de noi că au cerut să nu ne părăsească, dar comandantul Lugojului nu le-a acordat această favoare şi am plecat a doua zi foarte de dimineaţă, însoţiţi de alţi doi grenadieri. Drumul străbătea un podiş înconjurat de munţi împăduriţi. Eram învăluiţi de nemărginirea sumbră a pădurilor ale căror mistere n-a încercat încă nici un om să le pătrundă. Micul popas de la Coşava[5], un refugiu prăpădit aruncat în mijlocul acestei naturi aspre şi sălbatice, nu oferea nici un confort şi a trebuit să mâncăm proviziile noastre aşezaţi pe bancă, în faţa uşii.

Drumul, devenind tot mai muntos, ni s-au mai pus cai la trăsură; cu toate acestea ne-au trebuit şase ore ca să ajungem la Costeşti[6], la frontiera cu Transilvania.

Şeful de poştă ne-a explicat dezordinea ale cărei urme le văzusem prin fuga unor haimanale care scăpaseră de la stăpânii lor, dar ne-a spus că nu aveam a ne teme de nimic. Ne-am lăsat în grija lui şi, despărţindu-ne de escortă, am ajuns la Dobra[7], pe înserate. Era un sat amărât, unde hangiul // ne-a făcut rost de o singură p. 190
cameră fără paturi; saltelele noastre au fost aşezate pe fân şi servitorii au rămas în trăsuri ca să le păzească.

Drumul străbătut a doua zi a fost şi mai rău; din fericire, frumuseţea peisajului ne-a ajutat să suportăm mai uşor încetineala mersului. Multă vreme am zărit ruinele unui castel întărit pe o stâncă înaltă care domina valea, vechea reşedinţă a guvernatorilor Transilvaniei[8], care erau aleşi dintre principii ţării. Drumul aflat încă

---

[3] Cu hramul Adormirea, construită în 1759-1766. Cf. N. Stoicescu, *Bibliografia localităţilor şi monumentelor medievale din Banat*, Timişoara, 1973, sub voce.

[4] Contele Soro, spaniol de origine, fusese guvernator al Timişoarei. Soţia lui era fiica unui funcţionar superior de la direcţia minelor.

[5] *Korsowa*, sat, comuna Curtea, judeţul Timiş.

[6] *Kosety*, sat, comuna Orăştioara de Sus, judeţul Hunedoara.

[7] *Dobra*, comună, judeţul Hunedoara.

[8] Ruinele castelului de la Vinţul de Jos.

www.dacoromanica.ro

în bună stare mă îndeamnă să merg să văd de aproape aceste restun impunătoare din alte vremi, dar n-aveam timp şi a trebuit să mă mulţumesc cu relatările hangiului. El ne-a spus că fortăreaţa fusese dinadins distrusă, că uşile şi ferestrele au fost smulse şi vândute.

Pe când se făceau pregătirile de plecare, întâmplarea ne-a îndreptat paşii spre o casă mare locuită de o contesă bătrână care ne-a dat cu uşurinţă învoirea de a vizita parcul. Am intrat într-un fel de pădure sălbatică, unde crengile, buruienile şi urzicile uriaşe alcătuiau un gard de nepătruns. Cu mare greutate am reuşit să ne strecurăm prin mărăcinişul acesta des şi deodată ne-am aflat înconjuraţi de un mare număr de porci pe care, de frică, i-am luat drept mistreţi. Ar fi fost de altfel firesc să întâlnesc animale sălbatice într-un asemenea loc. Am trudit o jumătate de oră ca să ieşim pe cărarea făcută prin trecerea noastră şi râdeam gândindu-ne că au îndrăznit să ne facă onorurile unui desiş atât de neîngrijit.

Echipajele ne aşteptau; opt cai erau înhămaţi pe două rânduri la fiecare trăsură şi mânaţi de un singur surugiu care suna în acelaşi timp din corn. Oamenii aceştia
p. 191 // îşi fac foarte bine datoria. Totuşi, mârţoagele costelive înaintau încet şi drumul fiind desfundat de ploaie am ajuns târziu la Orăştie[9], nume care înseamnă „insulă săsească".

Partea aceasta a Transilvaniei e locuită de urmaşii cruciaţilor saxoni, care au rămas aici la întoarcerea din Palestina[10];ei se bucură de mari privilegii, între altele de o libertate totală de conştiinţă. Un guvernator protestant stabilit la Sibiu alternează cu unul catolic care-şi transferă reşedinţa la Cluj[11]. Orăştie are un aspect civilizat, construit în stil nemţesc şi la porţi se văd inscripţii pioase; ospătăria e bine întreţinută şi o hangiţă prietenoasă ne serveşte ceaiul cu lapte de bivoliţă, singurul care se bea aici; e mai gras decât cel cu care suntem obişnuiţi şi are un gust foarte plăcut.

În a patra zi de călătorie ajungem la Sebeşul Săsesc[12], căţărat în chip încântător pe costişa muntelui, iar în ziua următoare suntem la Mercurea[13]. Ochiul ne e fermecat de priveliştea munţilor[14] înzăpeziţi care-şi înalţă piscurile strălucitoare deasupra unui orizont de coline în culori irizate; sunt mai scunzi decât Alpii[15], zăpada care-i acoperă pare mai dură şi vârfurile lor au o înfăţişare mai severă.

---

[9] Szaszvaros, care înseamnă cetate săsească!

[10] După cum se vede, autoarea confundă cavalerii Teutoni cu oaspeţii saxoni. Cei dintâi au primit privilegii de la regele Ungariei Andrei al II-lea când s-au aşezat în Ţara Bârsei, în 1211.

[11] În timpul acestei călătorii guvernator al Transilvaniei era Gheorghe Banffy (1787-1822), catolic, care, în octombrie 1790, îşi mutase reşedinţa de la Sibiu la Cluj. Cf. H. Klima, *Guvernatorii Transilvaniei*, 1774-1867, Cluj, 1943, p. 23.

[12] *Mülenbach.*

[13] *Kreismark* (azi comună, jud. Sibiu).

[14] *Glaciers*

[15] Socotindu-i gheţari, scrie: *que ceux des Alpes.*

www.dacoromanica.ro

Peripeţiile şi greutăţile nu ne-au lipsit. Odată am rămas împotmoliţi într-o
groapă mocirloasă de unde n-am reuşit să ieşim decât cu ajutorul cailor împrumutaţi
de la căruţele saşilor pe care am avut norocul să-i întâlnim. A doua zi am fost sfătuiţi
ca pe lângă cai să atelăm şi boi, pe care trebuia să-i găsim la poalele munţilor; eram
bucuroşi să-i avem, dar la locul indicat nu erau. Surugiii noştri // se hotărâră să se p. 192
lipsească de ei şi, ca să uşurăm trăsurile, am pornit înainte pe jos. A trebuit să urcăm,
mereu; urcuşul nu se mai termina şi căldura era înăbuşitoare. Ajunşi în vârf, sleiţi
de puteri, ne-am odihnit la umbă, privind cum trecea un şir de trăsuri mari trase de
cai zdraveni, numai trăsurile noastre nu mai soseau. Între timp s-a înnorat, ploaia
ameninţa să înceapă şi am fost fericiţi să putem încredinţa bona şi copiii saşilor
prevenitori cărora cu o seară înainte le rămăseserăm obligaţi şi care le-au oferit
adăpost sub coviltirul căruţei lor, făgăduindu-ne că-i vor duce până la popasul
următor. Noi înşine am plecat să ne căutăm trăsurile, care în cele din urmă au sosit.
Oamenii noştri au avut ideea ingenioasă să înhame toţi caii la câte o singură trăsură
pe rând şi, prin eforturi astfel repetate, au reuşit să treacă peste obstacole şi să ne
ajungă din urmă. Coborâtul a fost pe atât de repede pe cât a fost urcuşul de
anevoios.

Amurgea când am străbătut frumoasa pădure care e în faţa Sibiului; îmi amintesc amuzată că astă iarnă am văzut la un teatru bulevardier o dramă sumbră intitulată *Pădurea din Sibiu*. Atunci locul acesta mă interesase prea puţin şi nu mă aşteptasem deloc ca peste şase luni să rătăcesc pe aici. Înainte de intrarea în oraş sunt locuri de plimbare frumoase, dar totul e trist şi deşert; viaţa animată l-a urmat la Cluj pe guvernatorul catolic. Cu toată oboseala am petrecut seara la teatru, găsind că are haz să asistăm, în ţara aceasta îndepărtată, la o repezentaţie cu o piesă de Kotzebue[16].

Câineni, 11 iulie /1806/

Am părăsit Imperiul şi iată-ne în Ţara Românească. // Plecarea de la Sibiu se p. 193
face dis-de-dimineaţă pe o vreme minunată şi ajungem repede la Turnu Roşu unde
reprezentantul principelui Ipsilanti[17] şi o parte din escorta de onoare au venit în
întâmpinarea noastră. Mă uitam la turn[18] şi la defileul pe care-l domină în timp ce
emisarii munteni transmiteau soţului meu salutările prinţului. Această clădire
păstrată şi vopsită în roşu nu oferă nimic interesant, totuşi pentru mine avea o
însemnătate deosebită şi reprezenta o nouă barieră care mă despărţea de tot ce-mi
era drag. Munţii pe care trebuie să-i mai străbat trec prin faţa mea, dar gândurile îmi
rămân în urmă <cuvinte afectuase pentru destinatară>.

---

[16] A. F. F. von Kotzebue (1761-1819), scriitor şi autor dramatic german.

[17] Constantin Ipsilanti, numit domn al Moldovei în 1799 şi al Ţării Româneşti în 1802. Revocat în 1806, s-a refugiat în Rusia, unde a murit în 1816 <n. aut.>.

[18] Turnul de la Turnul Roşu.

www.dacoromanica.ro

Popasul de poştă e izolat şi locuit de un maior căruia i-a fost încredinţată paza turnului; e însurat de trei luni cu o nemţoaică care s-a obişnuit destul de greu în această singurătate <despre copilul aşteptat de aceasta şi care poate-i va goni solitudinea>.

După ce s-au terminat discuţiile, convoiul nostru pătrunde pe o potecă îngustă tăiată în coasta muntelui şi facem o ascensiune înfricoşătoare, cu ochii aţintiţi spre peretele muntelui, ca să nu vedem prăpastia ale cărei margini le ating roţile noastre; sunt locuri în care drumul se îngustează într-atât încât ne aflăm suspendaţi deasupra
p 194 prăpastiei. În aceste clipe critice oamenii din escortă // ţin trăsura cu ajutorul funiilor luate anume, în vreme ce alte braţe puternice le trag înapoi. Mergem aşa şase ore şi ajung complet istovită în sătucul unde nu credeam să mai ajung vreodată. Locuim în cea mai bună casă de acolo, gazda a avut bunăvoinţa să se mute în grajd, ca să lase la îndemâna noastră singura încăpere a locuinţei; mobilierul se compune dintr-un pat foarte mare de lemn, acoperit cu un covor ordinar. Ne vom cuibări cum vom putea mai bine şi în ce mă priveşte îmi voi veghea copilaşii căci e atâta mudărie încât mă aştept la o noapte foarte agitată.

Bucureşti, 17 iulie 1806

Prevederile mele s-au împlinit căci în adevăr am plecat de la Câineni fără să mă fi odihnit. Pregătirile ce se făcuseră avuseseră ceva înfricoşător; trăsurile au fost descărcate şi toate lucrurile puse în două care, fiecare dat în grija a şase oameni însărcinaţi să le ridice şi să le sprijine în locurile anevoioase. Escorta era formată din doi tătari, doi arnăuţi[19], un comisar căruia i se zice mihmandar[20] şi din cei mai mulţi păzitori. Am zâmbit când am auzit că o să ne trebuiască 60 de cai pentru drum, dar m-am încredinţat că au fost toţi folosiţi.

Inima ta ar fi tresărit, scumpă mamă, dacă ne-ai fi văzut târându-ne pe drumurile îngrozitoare pe care am trecut. Eram în continuu îngrijorată, până când ochii şi spiritul mi s-au deprins cu primejdia. La început, prin locurile rele, am vrut să merg pe jos, dar căldura şi oboseala au fost mai puternice decât spaima şi am
p 195 ascultat pe soţul meu // care m-a sfătuit să închid ochii şi să mă încredinţez lui Dumnezeu şi mihmandarului. Mi-am recăpătat curajul şi am început să privesc prăpastiile, să fiu chiar încântată de frumuseţea sălbatică şi înspăimântătoare a locurilor prin care treceam. Nici urmă de locuinţă pe aceste înălţimi; din loc în loc câte o colibă de păstor şi staţiile de poştă – din patru în patru ceasuri – mărturisesc că pe aceste culmi se află câteva fiinţe omeneşti.

Se întuneca când am ajuns la Şuici[21]. Ispravnicul[22], care îndeplineşte slujba de primar, venise călare înaintea noastră, urmat de numeroşi călăreţi. Se apropie de

[19] *Arnaute.*
[20] Slujbaş otoman însărcinat cu primirea străinilor.
[21] *Schwitz*, comună în judeţul Argeş.
[22] *Isbranik, qui remplit les fonctions de maire.*

www.dacoromanica.ro

scara <trăsurii> cu multe temenele, ţinu o cuvântare în limba română apoi, spre marea mirare a soţului meu, îi luă mâna şi i-o sărută respectuos. Toţi tovarăşii lui făcură la fel. Pe urmă încălecând, ne însoţiră în galop, formând un cortegiu strălucitor înviorat de culorile ţipătoare ale veşmintelor şi turbanelor orientale.

Un mic ocol ne-a îngăduit să petrecem noaptea la conacul[23] unui boier. Acest nume pompos se dă unei case păcătăoase, formată dintr-un vestibul mare şi câteva odăiţe întunecoase, mobilate cu o singură canapea şi o sobă mare. Vara lumea stă afară sub un şopron de trestii şi frunze împletite; am găsit prânzul pregătit şi servit după moda europeană, mulţumită îngrijirilor bucătarului nostru; acesta plecase înainte cu de-ale mâncării, întovărăşit de un ajutor de bucătar ţigan.

Proprietarii şi o mulţime de curioşi se înghesuiau împrejurul nostru, fiind foarte încântaţi să ne vadă mâncând. O furtună a întrerupt acest spectacol, silindu-ne să ne adăpostim în casă, unde indiscreţii // ne urmăriră spre adânca disperare a bătrânei p. 196
mele servitoare. Voiau cu orice preţ să atingă tot ce se scotea din cufere şi rămaseră înmărmuriţi mai ales de mărimea oarecăror vase intime pe care le-au luat drept ceşti de cafea! Nanette a fost nevoită să ceară ajutorul mihmandarului ca să reintre în posesia acestor lucruri, a căror scoatere la iveală i se părea nelalocul ei.

A doua zi, pe când ne bucuram de răcoarea de sub bolta de verdeaţă, călăuza noastră veni să ne smulgă din aceste puţine clipe de linişte amintindu-ne că trebuia să lăsăm în urmă Carpaţii înainte de căderea nopţii. Ţinutul era tot atât de accidentat, drumurile tot atât de primejdioase, încât trebuie să chemi în ajutor tot fanatismul oriental spre a risca să mergi pe ele. Eram adesea nevoiţi să coborâm din trăsură şi înfăţişarea caravanei noastre era aşa de ciudată, încât nu mă puteam opri să nu râd. Judecă singură:

Mai întâi copiii duşi în braţe de localnici, apoi bătrâna servitoare înconjurată de tătari, înaintând ca o victimă dusă la tăiere; servitorii ne urmau voioşi – înveseliţi de vinul băut fără măsură. Curierul francez, care are privilegiul de a fi fost condamnat la spânzurătoare în trei ţări, căci a dezertat atât din Franţa <sic!>, cât şi din Austria şi Turcia, galopa în toate direcţiile ca musca la arat. După aceea veneau trăsurile noastre înconjurate de escortă şi mihmandarul călare încheia alaiul, cuprinzând totul cu ochiul lui ager. În cele din urmă veni să ne încredinţeze că vom trece al 16-lea şi cel din urmă munte; fusesem prevenită de numărul lor şi-i număraseem cu grijă. Din înaltul acestui preafericit pisc am zărit // mănăstirea Argeş, p. 197
unde trebuia să poposim. Viile şi câmpurile bine lucrate care o înconjoară mi-au dovedit că în toate ţările călugării ţin să-şi îndulcească viaţa.

---

[23] *Chateau*

www.dacoromanica.ro

Mănăstirea şi oraşul Argeş îşi au obârşia la începutul secolului al XVI-lea[24]; domnul Neagoe Basarab[25] a fost întemeietorul lor şi se pare că a cheltuit aici mulţi bani. După o veche legendă, diavolul în persoană strica noaptea lucrul făcut în timpul zilei; iar domnul, care poruncise facerea acestor clădiri muri de supărare; dar evlavia fiicei sale învinse pe Necurat şi duse la bun sfârşit această mare lucrare. Biserica, foarte înaltă, este zidită în stil grecesc, dar s-ar spune că diavolul s-a vârât iarăşi în dânsa, căci a început să se ruineze. Reparaţiile se fac cu încetineala caracteristică românilor; doi zugravi se mărginesc a repara hainele sfinţilor şi a ascuţi spinii coroanei Domnului <despre ignoranţa călugărilor greci de la Argeş care
p. 198 au refuzat să descifreze o inscripţie pentru oaspeţi>. //

Ne-au trebuit şapte ceasuri ca să străbatem un adevărat pustiu ce constrasta prin goliciune cu locurile sălbatice pe care le părăsisem. Era târziu când am sosit la Piteşti care, ca mărime, este al doilea oraş din Ţara Românească şi pe care totuşi îl putem considera un sat mic. Acoperişuri de verdeaţă se întind de la o casă la alta, făcând o boltă deasupra uliţelor. Acestea sunt late abia cât trăsura noastră şi ne întrebam ce s-ar fi întâmplat dacă alte trăsuri ar fi venit din sens invers; dar acest lucru nu s-a întâmplat niciodată.

Ne-a primit un boier bogat. Cu toate că aşa-zisul castel avea o înfăţişare plăcută, călăuza îngrijorată sfătui pe servitorii noştri să ia sama la cufere şi să stea lângă ele, siguranţa în această casă părându-i-se îndoielnică, lucru confirmat de dispariţia mai multor lucruri ale noastre. Abia ne aşezasem pe canapeaua cea mare ca să dormim şi începu să urce pe noi inevitabila cohortă de ploşniţe şi pureci indigeni. Nefiind chip să te aperi, ne-am hotărât să fugim din calea invaziei. Exasperat, soţul meu sculă pe toată lumea şi spuse mihmandarului că nu vrea să se supuie acestor lupte nocturne şi că doreşte să ajungă la Bucureşti chiar în acea noapte. Nenorocita noastră călăuză se codi mult până să ne îndeplinească dorinţa. Ne spuse că o caretă de ceremonie a prinţului Ipsilanti trebuie să iasă în întâmpinare şi că intrarea solemnă era pregătită pentru a doua zi. Aceasta era tocmai onoarea de care voiam să scăpăm, de aceea soţul meu nu se dădu bătut. Mihmandarul trebui să
p 199 trimită un curier // pentru a opri pregătirile şi a anunţa că soseam în aceeaşi noapte.

Mergeam în goană şi după ce ne-am oprit pentru ultima oară în faţa unei clădiri cu aspect feudal, ce aparţinea principelui Brâncoveanu[26],am avut plăcerea să vedem profilându-se în lumina asfinţitului turlele Bucureştilor. Caretele Curţii ieşiseră înaintea noastră dar noi, sub cuvânt că suntem frânţi de oboseală, am evitat onorurile oficiale şi ne-am urmat cu modestie drumul.

---

[24] Oraşul atestat documentar la 1369; biserica episcopală e reclădită de Neagoe Basarab, la 1517 CF. N. Stoicescu, *Bibliografia localităţilor şi monumentelor feudale din România*, I, Craiova, 1970, sub voce.

[25] *Napul Bessaraba.*

[26] Palatul de la Mogoşoaia.

www.dacoromanica.ro

Ştiam că oraşul nu e pietruit, dar nu mă aştepatm să-l găsesc acoperit cu bârne de lemn rău prinse între ele pe care trecând sărmana noastră trăsură se desfăcea şi gemea; a trebuit să străbatem pe toată lungimea uliţa principală[27], aşa că nici o hârtoapă nu a fost ratată; o zdruncinătură mai violentă decât altele, urmată de o oprire bruscă, ne-a arătat că ajunsesem la destinaţie.

Ni se pregătise cea mai frumoasă casă din capitală. În aceste clădiri împărţirea interioară este întotdeauna aceeaşi: odăile sunt astfel aşezate ca toate să dea într-o sală aflată la mijloc. În această sală stau nenumăraţi servitori, aşezaţi pe jos sau culcaţi pe divane; tot aici se fac primirile de gală în zilele de sărbătoare. Totul era luminat şi masa ne aştepta. Ca totdeauna, paturile lipseau şi a trebuit să le desfacem pe ale noastre. Asemenea mobile sunt necunoscute aici; le înlocuiesc divanele pe care s-a băut şi s-a mâncat.

A doua zi am vizitat apartamentul şi l-am găsit foarte gol; drept orice mobilă erau divanurile şi, spre marea mea uimire, nici o oglindă. Soţul meu a cerut cu stăruinţă o masă de scris. Am vrut să ştiu cum // se aşază oamenii aici să scrie. p. 200
Domnul de Sainte Luce[28], agentul nostru, mă asigură că te deprinzi foarte uşor să scrii pe genunchi; numai slujbaşii prinţului îşi permit luxul unui "portofoliu"[29].

Am fost adesea întreruptă în treburile mele de demnitarii Curţii şi de miniştri care veneau pe rând să ne salute şi să ne spună că audienţa era hotărâtă pentru a doua zi dimineaţa. Domnul Reinhard nu era încă în posesia firmanului de la Constantinopol de împuternicire oficială, aşa că nu avea să fie primit decât ca un călător de seamă.

Pentru a ne conforma obiceiului local, la apusul soarelui m-am dus la „Izvoare"[30]; aceasta este principala promenadă unde se întâlneşte toată societatea elegantă. Acolo, coborând din trăsură şi aşezaţi pe pământul gol, căci folosirea băncilor este necunoscută, am fost încântaţi să privim marea varietate de costume. Femeile poartă îmbrăcămintea grecească, care nu aminteşte câtuşi de puţin de cea a statuilor antice. Fusta este de mătase sau de muselină, iar trena este totdeauna de blană; un bariş încrucişat pe piept este uşor vârât în brâu. Tinereţea şi frumuseţea se ofilesc repede în această ţară, iar femeile bătrâne sunt cu totul respingătoare.

Dimineaţa de 15 am consacrat-o pregătirii minuţioase a toaletei mele şi pentru prima oară mi-am pus mantia de Curte fără să mă gândesc la ce pericole o expuneam. Două carete de gală, înhămate cu câte şase cai şi întovărăşite de gărzi înarmate pedestre, au venit să ne ia. Soţul meu a plecat înainte cu cancelarul Ledoulx[31]. Domnul de Sainte Luce m-a întovărăşit. El avusese grijă să-mi

[27] Podul Mogoşoaiei, viitoare Cale a Victoriei.

[28] Vezi supra. p.

[29] *Portfeuille.*

[30] Havuzul făcut de Nicolae Mavrogheni lângă biserica Izvorul Tămăduirii, ctitoria sa de pe şoseaua numită mai apoi Kiseleff.

[31] Vezi *supra*

www.dacoromanica.ro

vorbească de traiul simplu al palatului, dar nu mă aşteptasem să trec printr-o
p 201 adevărată ogradă de ţară, plină de orătănii şi // de vite. Charles s-a oprit la intrarea principală, iar eu am mers la uşa haremului[32], unde două doamne de onoare ne aşteptau; ele mă suiră pe scări ţinându-mă de subţiori. Saloanele de la intrare erau murdare, întunecoase, pline de femei prost îmbrăcate şi biata mea trenă a îndurat multe pe lespezile acelea atât de proaste. Mă simţeam tare ridicolă cu rochia mea de gală în acea sală spoită cu var, ale cărei ferestre erau împodobite cu perdele de cit roşu şi care avea drept singură podoabă câteva oglinzi ordinare. Principesa Ipsilanti[33] era îmbrăcată într-o rochie de crep roşu după moda franceză, şi aceasta în onoarea mea. Trebuie să fi fost foarte frumoasă. A venit în întâmpinarea mea şi m-a silit să mă sui cu dânsa pe divan şi să mă aşez turceşte. Celelalte doamne erau toate îmbrăcate în portul ţării şi li se îngăduia să se aşeze numai pe marginea divanului. Sainte Luce şi interpretul s-au aşezat pe scaune în faţa noastră. După complimentele obişnuite, mi s-a pus un şervet brodat în jurul gâtului, mi s-au oferit dulceţuri şi cafea neagră, pe urmă am fost stropită cu parfumuri şi la urmă tămâiată. Conversaţia prin interpret cam lâncezea; m-am adresat direct principeselor care au câteva noţiuni de limba noastră şi am răsuflat uşurată când domnul Reinhard a apărut în sala în care mă aflam, întovărăşit de marele postelnic[34] şi de alţi demnitari. Când au intrat în sală, principesele s-au sculat în picioare pe divan şi aşa cocoţate le-au făcut temenele adânci; această parte a ceremoniei mi s-a părut cu desăvârşire caraghioasă şi mi-a venit foarte greu să-mi ţin râsul când au început să-l tămâieze
p. 202 şi pe bărbatul meu. Am simţit oarecare // plăcere când a luat sfârşit această vizită originală, care mi-a dat o foarte curioasă ideie despre obiceiurile din Orient.

Prânzul de a doua zi a fost foarte obositor din cauza căldurii grozave; a fost servit la amiază, iar masa s-a pus cu noi de faţă în sala în care ne aflam.Bărbaţii s-au aşezat de o pare a mesei, femeile de cealaltă. Charles a fost aşezat lângă principe. Eu am fost aşezată între principesă şi o mătuşă a ei cu care am avut norocul să pot vorbi italieneşte. Principele Ipsilanti are o înfăţişare interesantă; trăsăturile feţei sunt fine şi tipul grecesc. Felul său de a se exprima este foarte atrăgător şi va câştiga neîndoios simpatia stăpânului lumii; privirea lui spune multe, dar ascunde şi mai multe. Mi s-a adresat în limba noastră pe care o vorbeşte curent. S-a interesat de călătoria noastră evidenţiind deosebirea dintre moravurile noastre. Nefiind ca dânsul stăpână pe mine, n-am putut să-i ascund cât de puţin eram cucerită de obiceiurile românilor. „O să vă placă mai mult la Iaşi, unde totul are să vă amintească Europa civilizată", mi-a spus el. Cerul să-l audă!

Bărbatul meu a avut încă două întrevederi cu Ipsilanti, care i-a mărturisit devotamentul său pentru Napoleon[35] fără a-i ascunde că totuşi împăratul face foarte puţin caz de el, ba chiar l-a întrebat pe domnul Reinhard dacă Majestatea sa are pică

[32] În accepţia de gineceu.

[33] Safta, fiica marelui logofăt Constantin Văcărescu.

[34] Vezi *supra*.

[35] Vezi supra raportul lui Reinhard către Talleyrand

www.dacoromanica.ro

personală pe el. Charles i-a răspuns că nu are cunoştinţă de aşa ceva şi a adăugat că suveranul are o fire prea aleasă pentru astfel de sentimente. Principele părea că doreşte foarte mult să fie în graţiile împăratului, acest mare doborâtor de tronuri, pentru care, dacă ar vrea, ar fi o jucărie să zdrobească un biet principe ca dânsul, zicea el.

Domnul face impresia unui om foarte inteligent, // cunoscând în cele mai mici p. 203
amănunte politica europeană; este ambiţios, foarte preocupat de viitorul lui şi purtarea lui este călăuzită numai de interesul personal. Numirea soţului meu stârneşte aici oarecare îngrijorare; postelnicul, după câteva fraze despre pace, l-a întrebat pe domnul Reinhard dacă nu e un sol al războiului. Charles l-a liniştit zicându-i că a dus o viaţă atât de agitată timp de 20 de ani, încât pleacă la Iaşi cu dorinţa de a se odihni.

Plecarea noastră este hotărâtă pentru mâine dimineaţă şi, deşi suferindă, abia aştept să ajung la capătul călătoriei. Marele postelnic şi secretarul principesei au venit cu ceremonialul obişnuit să ne ureze drum bun; unul i-a dat soţului meu, din partea principelui, o tabacheră împodobită cu diamante, iar celălalt mi-a dat două şaluri minunate de Caşmir. Necunoscând obiceiurile ţării am fost foarte miraţi. De frică să nu supărăm pe cei ce ne făceau aceste daruri, domnul Reinhard le-a primit, deoarece erau făcute oarecum cu solemnitate. Auzind apoi că tabachera era preţuită la 2 000 de piaştri, a decis s-o înapoieze. Domnul Parant[36] nu a vrut să ia asupră-şi acest demers delicat, zicând că tabachera este dată ca o decoraţie; totuşi pentru a-şi împăca conştiinţa, Charles i-a încredinţat preţioasa cutie şi a scris marelui postelnic că agenţii Franţei erau opriţi de a primi daruri de valoare aşa de mare fără autorizarea guvernului lor, că.re care voia să se adreseze în acest scop.

Bacşişurile şi darurile sunt la ordinea zilei şi cele pe care trebuie mereu să le dăm fac călătoria mult mai scumpă decât dacă am face-o într-o ţară unde // preţurile p. 204
sunt fixate dinainte; de aceea trebuie să fii ori slujbaş, ori să nu te uiţi la cheltuială, pentru a apuca drumul luat de noi. Îmi face plăcere să spun că românii ne-au arătat totdeuna cea mai mare grijă şi erau recunoscători pentru cele mai mici atenţii pe care le aveam către ei.

Iaşi, 24 iulie 1806

Iată-ne ajunşi la capătul peregrinărilor noastre şi mă grăbesc, scumpă mamă, să-ţi dau ultimele amănunte. Şederea la Bucureşti n-a fost o odihnă pentru noi; am plecat suferinzi şi slăbiţi de căldura cu care nu suntem deprinşi.

Pentru a ajunge la Râmnic, cel dintâi popas al nostru, am trecut peste câmpul unde s-au dat cele din urmă lupte[37] cu turcii. Mihmandarul ne-a arătat urmele de

---

[36] Vezi *supra*.

[37] Lupta de la Martineşti, în care trupele ruso-austriece, conduse de generalul Suvorov, au învins armata marelui vizir (11/22 septembrie 1789).

www.dacoromanica.ro

şanţuri care marcau încă poziţa respectivă a armatelor şi făceau să se întrevadă cumplitul măcel al cărui teatru fuseseră aceste câmpii. Iarba creşte în voie pe morminte, pământul care a supt atâta sânge e părăsit, cei vii l-au lăsat morţilor. Dar de 15 ani zeul armelor şi-a mărit împărăţia, căci acum se întinde de pe malurile Nilului până pe cele ale Rinului şi de la Rin la Dunăre!

Priveliştea câmpiei este monotonă, din loc în loc câte o turmă o mai înviorează. Păstorii trăiesc ca păsările, în adevărate cuiburi. Ridică nişte construcţii din trunchiuri de copaci în vârful cărora aşază coşuri uriaşe de răchită cu capacul drept acoperiş. Aceste locuinţe n-au decât o singură deschidere la care ajungi cu
p 205 scara; în ele stau familii întregi, cu păsări cu tot. // Adesea se văd câte zece cuşti din acestea aşezate una lângă alta, înfăţişând un adevărat sat suspendat. Aş fi vrut să văd una din aceste locuinţe, dar scările erau atât de stricate încât mi-a fost cu neputinţă.

Ne apropiem de hotarul Moldovei. Mihmandarul şi oamenii din escortă s-au oprit pentru a se îmbrăca în hainele de gală şi pentru a se prezenta astfel cortegiului ce venea în întâmpinarea noastră. La jumătate de ceas de Focşani caravana noastră a fost oprită de o mulţime vioaie ce ne-a împresurat din toate părţile; la una din scările trăsurii se ivi noul mihmandar şi noul ispravnic cu suita lor, la cealaltă scară toţi compatrioţii noştri, care doreau să ne ureze bun sosit. După multe complimente, am plecat întovărăşiţi de această mulţime.

Focşanii sunt străbătuţi de un mic râu ale cărui maluri sunt unul muntean şi celălalt moldovean. Oraşul este administrat de un ispravnic. Acest slujbaş este numit de către marele vornic de Ţara de jos numai pe timp de un an. În acest fel domnii pot să-şi facă mulţi partizani schimbând adesea pe titulari şi hrănind nădejdile celor ce doresc a fi numiţi. Dar ţara suferă de această instabilitate căci fiecare slujbaş, la rândul său, nu are altă grijă decât să tragă folos cum va putea mai bine din scurta sa trecere pe la putere.

Ni se pregătise un adevărat praznic; doamne din boierime, gătite, veniră să ne salute şi ne-a fost peste putinţă să plecăm mai devreme de a doua zi. Noul nostru mihmandar era un tânăr bine crescut, plin de atenţii faţă de noi; trecerea noastră era
p 206 anunţată în toate părţile şi // la fiecare poştă ni se aduceau cafea, prăjituri şi păsări.

Principesa Moruzi[38] ne-a pus la dispoziţie caleaşca sa dacă a noastră s-ar fi stricat. Cel care s-a folosit de ea a fost secretarul nostru[39]. Rugăminţile noastre de a nu ni se face o primire solemnă la Iaşi fiind zadarnice, a trebuit să ne resemnăm să suferim această corvoadă. Ultimul popas l-am făcut la o mânăstire din mahalaua Galata, unde am găsit arnăuţii trăsurilor domneşti; după ce ne-am pus hainele în ordine am pornit în chipul următor:

Domnul Reinhard deschidea cortegiul în cea dintâi trăsură cu micul Charles[40] şi cu domnul Fornetti, secretarul său; eu mă aflam în a doua caleaşcă cu Sofia[41] şi

---

[38] Zoe Rossetti, căsătorită cu principele Alexandru Moruzi

[39] Antoine Fornetti, mai târziu consul francez la Iaşi

[40] Fiul soţilor Reinhard.

[41] Fiica soţilor Reinhard.

www.dacoromanica.ro

cu domnul Martin[42], cancelarul. Celelalte trăsuri veneau după noi înconjurate de arnăuţi călări şi pedeştri. Copiii plini de neastâmpăr îşi făceau semne prin ferestrele trăsurilor. Râdeau de căciulile şi de uniformele albe ale arnăuţilor peste care ploua cu găleata. Uliţele preschimbate în pârâuri, erau pustii, iar noi mergeam încet din hop în hop. Frântă de oboseală, deşi eram aşezată pe perne brodate cu aur, sufeream cumplit, când, după o hurducătură puternică ce făcu să plesnească osia şi să troznească arcurile, ne-am oprit în sfârşit înaintea unei case cu înfăţişare mohorâtă. Era casa despre care ni se spuseseră minuni şi care trebuia să ne slujească de locuinţă. Iată-ne, în fine, la postul nostru, după trei luni de călătorie!

Iaşi, 30 iulie 1806

Dacă m-ai întreba ce am făcut în cele opt zile care au trecut, ţi-aş spune, scumpă mamă, că le-am petrecut ca într-un vis. Sunt ameţită cu totul, dar nu-i o
ameţeală // veselă. Nici gând! Nu ştiam ce înseamnă să te aşezi într-o ţară p. 207
jumătate sălbatică, ajutată de servitori fără cap şi, acum, cu noduri amare, ştiu ce înseamnă asta. Ai să înţelegi că toată enegia mea se iroseşte în grijile de fiecare zi, când vei şti la ce ajutoare sunt redusă: Nanette şi bucătarul sunt după boală, Albert nu merge decât împins, servitorii din casă nu vorbesc decât moldoveneşte sau poloneza şi singurul servitor ce înţelege franceza nu-i bun de nimic. Am aflat în urmă că vechiul lui stăpân îl croia cu bastonul în fiecare zi pe spinare în loc de mic dejun, <procedeu> indispensabil ca să-i stimuleze zelul până la sfârşitul zilei. Suntem într-o adevărată baracă. Frumoasele mobile cumpărate la Viena nu vor fi tocmai la locul lor.

Trăim după obiceiul locului; prânzim la 12, ne facem siesta, apoi ne ducem cu trăsura pe o mică înălţime de unde se vede frumos oraşul, aşezat într-un fel de pâlnie. Lumea aleasă din Iaşi se întâlneşte acolo; boieroaicele coboară din trăsuri, scot pernele şi se aşează pe ele. Nu mai umblă în portul ţării şi caută să imite moda franceză.

Am fost primiţi în audienţă a doua zi după sosire. Curtea locuieşte vremelnic într-un palat cu înfăţişare modestă[43]. Locuinţa permanentă se clădeşte acum şi va fi gata peste puţin[44]. Încăperile sunt foarte simple şi abia mobilate; nu se văd nici tapete, nici covoare, nici o urmă a luxului oriental atât de lăudat.

Familia Moruzi, aflată de mult în slujba Turciei, îi este – se zice – foarte
devotată. Se spune că domnul[45] // se bucură de încrederea personală a lui Selim p. 208

---

[42] Consul la Galaţi cu reşedinţa la Iaşi.

[43] Casa lui Alecu Mavrocordat din Sărărie. Domnul s-a mutat apoi în casele lui Costache Ghica şi Lupu Balş, cumpărate de Visterie. Cf. N. S. Bogdan, *Oraşul Iaşi*, Iaşi, 1913, p. 154.

[44] De fapt se rezidea vechea curte domnească. după incendiul din 1784.

[45] Alexandru Moruzi, care a domnit în Moldova /1790), în Ţara Românească (1793-1797, 1799-1801) şi apoi din nou în Moldova (1802-1806)

www.dacoromanica.ro

al III-lea[46] cu care întreţine, fără ştirea Divanului, o corespondenţă neîntreruptă şi confidenţială. Doamna, cu toate că-i bunică, este încă foarte frumoasă, are graţie şi purtări plăcute. Demnitatea sa înăscută, lipsită de îngâmfare, dovedeşte în ce măsură are sentimentul că omagiile ce i se aduc sunt mai cu seamă adresate înaltei sale poziţii. Conversaţia sa are farmec, vorbeşte cu uşurinţă franţuzeşte, iar literatura noastră nu-i este necunoscută. Fiind atât de bine primită, m-aş fi crezut la o Curte europeană dacă doamnele de onoare nu ar fi admirat, atins şi pipăit toată îmbrăcămintea mea. Principesa a avut bunăvoinţa de a se abate de la obiceiurile ţării invitându-mă să mă aşez lângă dânsa pe divan, în loc să fiu nevoită să stau turceşte, exerciţiu cu care acum sunt obişnuită.

Domnul a prezentat pe domnul Reinhard doamnei; frumoasa şi nobila sa înfăţişare m-au cucerit din prima clipă. Bărbatul meu a fost foarte satisfăcut de prima sa audienţă. După schimbul obişnuit de complimente, domnul a făcut semn Curţii să se retragă. A citit cu luare aminte scrisoarea principelui de Benevent[47], apoi a trecut la probleme arzătoare de politică. A vorbit de mişcările ruşilor pe malul opus al Nistrului, unde sunt masaţi 30 000 de oameni; de faptul că această oştire ar putea intra în Principate pen-ru a pătrunde în Serbia şi, de aici, de ocupaţia armată ce ar rezulta. Charles i-a răspuns că aceasta i se pare puţin probabil, căci Rusia ar profita scurt timp de acest succes de moment şi curând s-ar afla în faţa armatelor noastre. La urmă a fost vorba de tratatul de alianţă pe care generalul Sébastiani[48],
p 209 ambasadorul nostru în Turcia // trebuia, după spusa agenţilor prusieni, să-l propună Divanului. Domnul vedea în aceste zvonuri o manevră a cabinetului din Berlin pe care îl acuza că vrea să influenţeze opinia publică, înfăţişând Moldova şi Ţara Românească ca înfeudate politicii prusiene[49].

Iaşi, 15 august 1806

Încet, încet încep să înţeleg moravurile ţării în care locuiesc; la acest popor lenea omului din Sud se combină cu seriozitatea celui din Nord. Nu zăreşti nici un chip vesel şi niciodată nu auzi pe uliţe exclamaţii de bucurie. Locuitorii umblă alene şi par copleşiţi de povara vieţii. Starea de lâncezeală din această ţară se datorează fără îndoială absenţei clasei de mijloc, care pretutindeni este sufletul instrucţiei şi al activităţii. Comerţul şi industria sunt în mâna negustorilor ambulanţi greci şi nemţi – evrei cei mai mulţi – care strâng bani mulţi, dar a căror înfăţişare este atât de

---

[46] Vezi *supra*.

[47] Charles Maurice duce de Talleyrand Périgord, prinţ de Benevent (1754-1838), ministrul afacerilor Externe al Franţei. Vezi şi *supra* raportul lui Reinhard către el, cu informaţii despre principele Moruzi.

[48] Vezi *supra*

[49] Eroare evidentă a autoarei. Citeşte *ruseşti*!

www.dacoromanica.ro

respingătoare încât ţi-e silă să ai de a face cu ei. Aici nu se află o pătură intermediară între aristocraţie şi cerşetori.

Boierii se împart în trei clase: doar cei din prima clasă pot năzui la slujbele cele mai înalte, care sunt în număr de zece; titularii lor au dreptul să poarte ca semn distinctiv barba lungă. Slujbaşii luaţi din a doua sau a treia clasă au însărcinări mai de rând şi îi recunoşti după barba pe care o poartă mult mai scurtă. Toate aceste dregătorii nu sunt decât pe un an, dar rangul, odată dobândit, devine inamovibil ca şi lungimea bărbii care-l consacră. De aceea, când se apropie momentul venirii la // p. 210
putere, boierii îşi trădează speranţele încetând a se mai rade.

Relaţiile între diferitele clase sunt foarte caraghioase. Un boier de clasa a doua nu se poate aşeza înaintea unui boier de clasa întâi, fără să fi fost poftit. Când soseşte, el trebuie să facă gestul de a săruta mâna celui din clasa întâi şi chiar poala hainei, după rang. Aceleaşi obiceiuri sunt şi la Curte, unde boierii se pleacă făcând gestul că vor să sărute poala şi mâna domnului şi a doamnei. Noi suntem în legătură numai cu cei din clasa întâi. Am întâlnit câteva femei care mi-au părut foarte drăguţe; au un vino încoace ca şi italiencele, dar nu poate fi vorba la ele de o adevărată educaţie.

În viaţa aristocraţiei române se regăsesc obiceiuri italiene. După prânzul de la 12, siestă; apoi plimbarea, când într-o vâlcea unde se află pavilionul principesei, când într-o pădure de stejar care se numeşte Copou[50], unde prinţul a amenjat un loc de întâlnire plăcut, lângă un izvor[51]. Acolo lumea discută ce să facă seara, care de obicei se petrece în joc de cărţi, când la unul când la altul, căci nu se află teatru sau alt loc de distracţie.

Am asistat la o nuntă boierească. Ceremonia religioasă a fost săvârşită la Curte. Stăteam pe divan lângă doamna când logodnica a fost prezentată de părinţii ei; a îngenunchiat înaintea doamnei care a ridicat-o şi a sărutat-o pe frunte. În acest timp domnul a intrat cu mirele, urmat de un numeros alai şi cu toţii au mers solemn în sala de onoare prefăcută în capelă; în fund, pe o masă mare erau aşezate cărţi
sfinte // înconjurate de lumânări. Mitropolitul[52], alături de clerul său, ne aştepta. A p 211
citit cu voce tare actul de căsătorie, domnul a schimbat inelele şi doamna coroanele de flori[53] ce împodobeau capul mirilor. Dar nu se obişnuieşte să se pronunţe irevocabilul "Da" care leagă în Franţa pe soţi. Ceremonia, foarte scurtă, s-a isprăvit cu cântări; apoi, mirii, principii şi preoţii au jucat împrejurul altarului dansul naţional[54], care este cu totul lipsit de graţie şi aminteşte de jocul ursului. Desfătările

---

[50] *Copso.*

[51] Matei Ghica ridicase aici un foişor. Cf. *Cronica Ghiculeştilor 1695-1754*, ed Ariadna Camariano Cioran şi N. Camariano, Bucureşti, 1965, p. 679

[52] Veniamin Costachi (1768-1846), episcop de Huşi, apoi mitropolit al Moldovei înre 1803 şi 1843

[53] Nu se schimbau, ci se puneau pe capul mirilor!

[54] De fapt e vorba de „Isaia dănţuieşte".

www.dacoromanica.ro

nunţii ţin aici trei zile, dar noi ne-am mulţumit să asistăm la primul bal. Am observat o doamnă care dansa cu foc, cu toată rotunjimea care dovedea că e însărcinată. Peste câteva zile a trebuit să-i întoarcem o vizită. Când ne-am dus la ea, am aflat că născuse de 48 de ore; am vrut să las o carte de vizită, dar bărbatul ei a stăruit să intru. Am găsit-o pe tânăra mamă pieptănată cu îngrijire, îmbrăcată cu o rochie de satin alb brodată cu aur, strălucind de giuvaeruri şi întinsă pe un pat de paradă. Plapuma, perdelele, pernele erau de mătase grea, pline de galoane şi de canafuri de aur, leagănul era mai frumos decât tot ce văzusem până atunci. Odaia gemea de lume. Râdeau, vorbeau şi ieşind m-am gândit că nicăieri o astfel de întâmplare nu se petrece cu atâta veselie ca în Moldova.

Am folosit zilele lungi ca să cercetăm împrejurimile şi am vizitat mânăstirea Neamţ[55]. Aici sunt adunaţi 700 de călugări din toate cinurile[56] şi sub supravegherea unui episcop execută lucruri de mână şi cultivă pământul. Mânăstirea de maici este
p 212 // alături. Doamna supraveghează şi îndreaptă ea însăşi aici lucrul cu andreaua. Canoanele acestor mânăstiri nu sunt atât de aspre ca ale celor catolice, călugării pot să circule când vor şi au dreptul să primească musafiri. Dimpotrivă, postul Paştelui e foarte sever şi zilele de post negru foarte numeroase.

Hrana obişnuită a poporului e foarte proastă; ea se compune exclusiv din usturoi, pepeni verzi, fructe nu tocmai coapte, care, alături de pâinea încruzită, dau o alimentaţie indigestă care produce friguri şi alte boli.

Iaşi, 28 august 1806

Începem, în sfârşit, să ne aranjăm de-a binelea. În vreme ce eu supraveghez cum pot pe lucrători, bărbatul meu s-a retras să lucreze într-un pavilion din fundul grădinii. Aşezăm pereţi de scânduri în sala cea mare pentru a o împărţi în mai multe camere ce vor fi spoite cu var. Cu mare greutate mi se va face un cămin, foarte trebuincios în această ţară unde, cu toată asprimea vremii, mijloacele de încălzire sunt dintre cele mai rudimentare. Nu ştiu nimic de mobila noastră şi deocamdată îi ţin locul divane şi mese de brad; trebuie să ne mulţumim şi cu asta neavând încotro. Îmi pare rău că n-am făcut ca domnul Hammer[57], ministrul Austriei, care şi-a adus toată mobila din Constantinopol. A venit aici odată cu noi şi la el totul este aşezat. Mă întreb când o să fim şi noi odată instalaţi, ori poate n-o să mai ajungem niciodată!

Noutăţi din afară ne vin rar, de aceea trecerea unui ofiţer de-al nostru ce mergea cu corespondenţa la Constantinopol a fost binevenită. Reiese din spusele
p 213 sale că împăratul vrea să întărească alianţa cu Poarta //, dar nu ştie dacă preliminariile de pace cu Rusia au fost ratificate[58]; aceasta o vei şti înaintea noastră.

---

[55] *Nianz.*
[56] *Toutes les congregations*
[57] Vezi *supra.*
[58] Este vorba de negocierile purtate în vara anului 1806.

www.dacoromanica.ro

Domnul Bolkunov, consulul Rusiei, pretinde că nu vor fi ratificate; e un fanfaron şi informaţiile lui nu ne inspiră nici o încredere. Am văzut de altfel atâtea concesiuni, încât acelea pe care le-ar putea face Rusia nu m-ar mai mira. Dimpotrivă, domnul Hammer vorbea ieri de o alianţă proiectată între Franţa şi Austria. Această noutate este de necrezut şi totuşi mă uimeşte peste măsură chiar după atâtea lucruri surprinzătoare pe care le-am văzut.

Dacă, contrar prevederilor noastre, această ţară ar fi ocupată de armata ţarului, noi vom pleca de îndată la Lemberg[59]. Dar mă gândesc atât de puţin la aceasta, încât mă pregătesc să petrec iarna aici, iar curierul nostru ne va aduce de la Constantinopol provizii de tot felul.

Ieri am fost cu copiii să vedem un bâlci. Au rămas tare dezamăgiţi fiindcă n-au văzut decât lucruri utile şi nici urmă de jucării. Mi-a făcut plăcere să studiez varietatea chipurilor şi a indivizilor. În cea mai mare parte nu se ridică deasupra nivelului animalităţii şi rar găseşti în ochii lor cea mai mică sclipire de inteligenţă. Printre ţigani se văd mutre mai răsărite, vorbesc de ţiganii liberi, căci ceilalţi îndeplinesc pe lângă boieri slujba de vite de povară şi duc viaţa cea mai nenorocită. Ţiganii nomazi plătesc o dare anuală care e un fel de răscumpărare a libertăţii; iată un fapt care-ţi va dovedi cât îşi preţuiesc oamenii aceştia libertatea. Un boier bogat numit Sturdza a înfiinţat o fabrică de postav[60], a adus lucrători din Germania şi s-a gândit să dezbare de apucăturile lor // sălbatice pe nişte copii jumătate depuiaţi ai p 214
unei şatre de ţigani şi să-i deprindă cu lucrul. Au fost îmbrăcaţi, hrăniţi bine şi învăţaţi în ateliere; cu toate acestea micii vagabonzi mureau de urât şi plângeau tot timpul cerând să se întoarcă la corturile lor muiate de ploaie şi bătute de vânt. În odăi bine închise li se părea că se înăbuşă. De părinţi nu le era dor, dar le trebuia aer în spaţiul nemărginit. Tatăl unuia din copii a adus toate economiile sale, care se ridicau la 60 de piaştri, ca să i se înapoieze copilul. În zadar i s-a spus că acesta are tot ce-i trebuie şi că învaţă o meserie folositoare, nimic nu l-a convins şi a răspuns că a trăit totdeauna liber, fericit cu această libertate şi că nu putea consimţi la nenorocirea copilului său. A trebuit să i-l înapoieze. Ceilalţi copii se îmbolnăviră pe rând şi-i cuprinse un asemenea rău încât Sturdza a fost silit să renunţe la întreprinderea sa şi le-a dat drumul la toţi să se întoarcă la scumpele lor corturi.

Una din aceste şatre era aşezată lângă Copou. Am vrut să-mi dau seama de specificul acestei vieţi rătăcitoare şi m-am plimbat printre corturi, urmată de o ceată de copii despuiaţi. Fiecare familie are adăpostul ei, iar căruţa cu care călătoreşte îi ţine loc de mobilă; ea slujeşte drept pat, masă şi cufăr. Se găteşte afară, în vreme ce copiii se tăvălesc în iarbă cu vitele. Când pleacă, fiecare se înghesuie în căruţă, cortul slujeşte de acoperământ şi convoiul se pune în mişcare. Aceşti bieţi oameni se retrag iarna în păduri şi Providenţa le vine în ajutor.

---

[59] Azi Lvov, în Republica Ucraina.

[60] La Ruginoasa.

www.dacoromanica.ro

Iaşi, 9 septembrie 1806

Scrisoarea pe care ai primit-o de la mine, scumpă mamă, şi parcurgerea
p 215 gazetelor te-au informat despre evenimentele // petrecute aici; astăzi vreau să-ţi vorbesc mai în amănunt şi voi profita de prima ocazie sigură ca să fac să-ţi parvină această scrisoare. La 30 august, dimineaţa, bărbatul meu intră în cameră cu o figură care nu prevestea nimic bun. „Ce este?” am întrebat eu. „Moruzi este revocat!” Nimic nu ne-a îndreptăţit să prevedem aceasta.

Manu[61], favoritul principelui, a venit să comunice această ştire domnului Reinhard adusă de la Constantinopol în şase zile de un curier care pornise la drum înainte ca numirea principelui Callimaki[62], noul domn, să fi fost anunţată. A doua zi tocmai trebuia să-l îmbrace cu caftan[63]. În această privinţă, Poarta a manifestat mai multă atenţie faţă de principele Moruzi decât faţă de principele Ipsilanti care, înlocuit ca şi dânsul, a fost avertizat că în locul lui a fost ales principele Suţu[64].

Manu nu a ascuns soţului meu că depunerea celor doi domni a avut loc în urma cererii generalului Sébastiani şi că aici trebuie văzută dovada influenţei preponderente a Franţei la Constantinopol. Ambasadorul nostru învinuia pe cei doi principi dizgraţiaţi de a fi în taină partizani ai Rusiei şi de a încerca prin declaraţii mincinoase de devotament să-şi ascundă adevăratele sentimente.

Moruzi a adunat numaidecât pe boieri şi le-a anunţat atât revocarea, cât şi apropiata sa plecare. Bărbatul meu a fost primit şi l-a găsit pe principe copleşit; el spunea că este victima unei cabale de duşmani încrâncenaţi să-l piardă, care au denaturat vorbele şi faptele sale. Recunoaşte totuşi că a făcut unele afirmaţii care pot da naştere la interpretări false; dar mai mult ca niciodată el se declară partizan
p 216 al alianţei cu Franţa şi mare admirator al împăratului nostru.//

La rândul meu m-am dus s-o văd pe principesă. Era bolnavă de friguri şi mai nenorocită de moartea unui copil al ei, întâmplată în ajun, decât de plictiselile sale personale. Bărbatul ei a fost în mai multe rânduri domn atât în Moldova cât şi în Ţara Românească şi aceste întorsături ale soartei n-o mai pot surprinde. Cu toate acestea spera să stea trei ani la Iaşi şi se gândea să inaugureze noul palat printr-o mare serbare săptămâna viitoare.

Am găsit pe toate doamnele plângând, căci principesa este iubită după cum şi merită. Împărtăşesc regretele inspirate de plecarea ei căci îmi răpeşte singura tovărăşie feminină care mi-a fost simpatică aici.

---

[61] Dimitrie Manu, dragoman la Poartă, postelnic în Ţara Românească (1793), apoi mare spătar şi mare logofăt în timpul domniei lui Al. Moruzi.

[62] Scarlat Callimachi, numit domn în Moldova în 1806; revine între 1812 şi 1819.

[63] Caftan.

[64] Alexandru Suţu, care a domnit în august-octombrie 1806, revenind doar nominal în luna decembrie acelaşi an.

www.dacoromanica.ro

Moruzi a părăsit Iaşii la 1 septembrie seara, ducându-se cu o suită numeroasă la mănăstirea Galata pe drumul Varnei. Boierii i-au făcut escortă, iar poporul, care de obicei îşi schimbă jugul cu nepăsare, de data aceasta a lăsat de o parte indolenţa obişnuită întovărăşindu-l cu binecuvântări şi aruncând pâine şi bănuţi în drumul lui ca să arate cât de mult a uşurat principele sărăcia în ţară. Moruzi va trece prin Ţara Românească ocolind Bucureştii şi îşi va aştepta nevasta la Varna. Principesa, suferindă, a plecat numai ieri cu suita ei. Ştia de mult la ce să se aştepte din cauza nenumăratelor intrigi care ameninţau poziţia principelui şi care fac atât de grea menţinerea într-un asemenea post. Dar soţul meu n-a fost nicicum avertizat de presiunea ce guvernul său voia să facă şi nimic nu l-a prevenit de hotărârea subită a Porţii de a micşora influenţa rusească în aceste provincii. Domnul Bolkunov, cu care am întrerupt relaţiile de societate, a dat azi o mare serbare de Sfântul Alexandru, //la care nu ne-a invitat. Ministrul Austriei de asemenea este exclus din p 217
cauza intimităţii cu noi.

Se pare că pe Ipsilanti depunerea nu l-a luat prin surprindere. De mai mult timp fuseseră trimise în cea mai mare taină în Rusia pachete, de aceea la două ceasuri după revocare, palatul era golit şi pustiu. Familia princiară şi suita ei, compusă dintr-o mie de persoane, l-a părăsit în grabă. S-a zis că toată lumea se duce la ţară, la Afumaţi[65], de fapt, însă, ei plecau din Principat. Se zvoneşte că Ipsilanti, nemaisocotindu-se în siguranţă în Turcia, vrea să se refugieze în Rusia, trecând prin teritoriul austriac. La Bucureşti s-au produs mici dezordini. Garda particulară, abandonată fără a fi fost plătită, a încercat să se revolte, dar mişcarea a fost înăbuşită de boieri, care fac tot ce pot ca să nu fie apoi traşi la răspundere.

Aici este linişte, cu toate că nu există guvern; este cu atât mai surprinzător cu cât populaţia Iaşilor se compune din elementele cele mai rele[66]. Cei mai de seamă boieri se adună zilnic sub preşedinţia mitropolitului, dar nu se ştie de ce se ocupă. Se spune că sunt deznădăjduiţi de intenţia care se atribuie noului domn de a numi greci în toate slujbele bănoase, care până acum le erau rezervate lor. Părerile de rău ce urmăresc pe Moruzi în locul său de refugiu nu sunt deci tocmai dezinteresate.

Aici este mai greu ca oriunde ca să cunoşti adevărul asupra a ceea ce se întâmplă. Boierii sunt partizani ai Rusiei şi nu-şi ascund aceste simpatii. De aceea legăturile noastre cu localnicii, în acelaşi timp supuşi şi // dârji, nu sunt deloc p 218
plăcute. Nu m-aş plânge de izolarea în care suntem ţinuţi, dacă ea n-ar avea ceva ostil şi îngrijorător.

Aceste evenimente m-au impresionat în mod penibil; văd îngroşându-se norul care pluteşte deasupra capetelor noastre. Puţin deprinşi cu caracterul autohton, nu ştiam că aici trebuie să fii tot timpul la pândă; ipocrizia şi viclenia grecilor impune în schimb rezervă şi neîncredere; această suspiciune răpeşte orice farmec relaţiilor

[65] *Fumaţi,* comună, jud. Ilfov.

[66] Afirmaţie răuvoitoare cu nimic justificată.

www.dacoromanica.ro

sociale şi nevoia imperioasă a tuturor este de a-şi restrânge viaţa, a se păzi mai bine împotriva atacurilor şi perfidiei de care sunt înconjuraţi.

Iaşi, 18 septembrie 1806

Caimacamul principelui Callimaki a sosit, purtător al unei scrisori de notificare pentru toţi agenţii diplomatici. Poarta a ezitat îndelung înainte de a lua hotărârea, căci acestui trimis i-a trebuit de două ori mai mult timp decât de obicei ca să vină de la Constantinopol; iar noii domni nu vor porni la drum ca să-şi ia posturile în primire decât după 40 de zile de la numirea lor. Aceasta face poziţia bărbatului meu cu atât mai dificilă cu cât am aflat că tratatul de pace nu a fost ratificat de Rusia. Ce vrea ea oare şi care vor fi aliaţii ei?

Ocuparea eventuală a Principatelor de către ruşi, de care noi ne temem, în vreme ce alţii o nădăjduiesc, nu pare iminentă; este însă vorba de trecerea unui corp de armată ce s-ar duce în Dalmaţia. Trupele ruseşti de pe Nistru au fost întărite. Ele s-au mărit la 60 000 de oameni, sub comanda generalului Michelson[67] şi a altor trei
p 219 generali. Această concentrare prevesteşte // viitoarea intrare în război a Rusiei; se vorbeşte, de asemenea, de blocarea Dardanelelor de o escadră anglo-rusă, dar acest zvon trebuie confirmat. De altfel, acestea nu sunt decât incidente de mâna a doua, căci drama ce va zgudui lumea se va juca în Nord.

Iaşi, 1 octombrie 1806

Puţine schimbări au intervenit în situaţia noastră de la ultima mea scrisoare, scumpă mamă; totuşi liniştea ce pare a domni în cele două capitale nu e decât aparentă şi nu se întinde dincolo de o zonă foarte restrânsă. În fiecare zi sunt semnalate acte de brigandaj ce rămân nepedepsite şi pe care autorităţile nici nu se gândesc să le reprime. În această situaţie ele îşi urmăresc interesul şi profită de starea de anarhie pentru a-şi satisface ranchiunile personale. De aceea ţara aceasta nenorocită este teatrul tuturor grozăviilor. Se înjunghie, se pradă şi se dă foc. Afli din întâmplare despre aceste lucruri, cu toate că se petrec la 40 sau 50 de poşte de Iaşi, într-o provincie care face parte integrantă din acelaşi imperiu şi de care nimeni nu se interesează ca şi cum ar fi vorba de China / şi nu-ţi rămâne decât / să tremuri şi să fugi când pericolul va bate la uşă!

Toate aceste tulburări fac comunicaţiile anevoioase, dacă nu cu neputinţă, iar nepăsarea caimacamului[68] care nu se îngrijeşte de nimic, nici chiar de a asigura serviciul curierilor, este exasperantă. Poziţia acestui funcţionar este rău definită: el reprezintă persoana domnului fără a avea puterea şi autoritatea este în mâna

[67] Michelson, Ivan Ivanovici (1740-1807), general de cavalerie, comandant al armatei ruse în campania din 1806-1807.

[68] Din rapoartele lui Reinhard (Hurmuzaki XVI, p 748-750) se vede că sosirea caimacamului fusese contramandată la cererea ruşilor; ţara era condusă de Divan.

www.dacoromanica.ro

boierilor. Am convingerea că aceşti bătrâni bărboşi caută un pretext ca să se arunce în braţele ţarului. Nu sunt nici îndeajuns de independenţi, nici suficient de curajoşi ca să-i reziste. Dar vor avea ei // destulă fermitate ca să profite din întâmplările de p. 220
faţă? Mă îndoiesc şi cred că nici o hotărâre nu se va lua până ce nu se va cunoaşte orientarea noului guvern turc. Cu toate că deliberările zilnice sunt înconjurate de un văl des, este limpede că influenţa rusească câştigă teren în fiecare zi, din pricină că lipseşte un şef în fruntea cârmuirii. Progresele în acest sens se datorează mai ales domnului Rodofinikin[69], grec de origine, aflat în serviciul Rusiei cu rangul de consilier de stat şi de general. Acest agent, sosit în Principate de trei săptămâni, a fost primit cu multe onoruri la Curţile celor doi domni. La întoarcerea de la Constantinopol s-a oprit la Bucureşti, a străbătut toate locurile unde domneşte dezordinea şi pretutindeni a stat de vorbă cu boierii căutând să-i trezească din apatie şi să-i îndemne a rezista Porţii. Pare că vrea să se stabilească aici şi se intitulează „agent diplomatic pe lângă armate". Va sta puţin timp, căci dorinţele suveranului său sunt, după spusa lui, prea moderate ca să nu fie împlinite. Susţine că Rusia e coguvernatoare a celor două Principate şi se bizuie pe această doctrină pentru a interzice boierilor orice legătură cu agentul francez şi pretinde să-i oprească a întreţine relaţii cu ministrul Austriei. Din această cauză, de vreo 15 zile numai doi boieri români au îndrăznit să ne calce pragul şi nu ne-au ascuns cât se tem să nu fie admonestaţi de colegi, care desigur vor fi înştiinţaţi de gestul lor.

Această stare de lucruri ne face să dorim cu putere sosirea principelui Callimaki. Domnul Reinhard a primit o scrisoare <de la el> în care îl asigură de sentimentele sale binevoitoare // şi contăm pe venirea lui ca să ne îmbunătăţim p 221
situaţia. Se spune că cei doi domni s-au îmbarcat, dar mă îndoiesc că vântul ce trebuie să-i ducă la Varna, le va umfla atât de curând pânzele.

Fără a fi primejdioasă, poziţia noastră este neplăcută şi ne vom retrage în Austria de îndată ce prezenţa soţului meu la post nu va mai fi necesară guvernului imperial.

Consulul nostru la Odesa nu şi-a părăsit postul şi nu a fost molestat; noi cu atât mai mult n-avem de ce ne teme. Căci suntem într-o ţară neutră.

Iaşi, 5 octombrie 1806

Ieri am participat la un prânz dat de ministrul Austriei pentru a serba naşterea împăratului său[70]. Îşi adunase conaţionalii şi i-am invidiat locuinţa confortabil mobilată. Numeroşi oaspeţi veniră după prânz să prezinte felicitări şi aceasta a fost ocazia pentru noi să ne întâlnim cu Rodofinikin, eroul zilei. Era în uniformă, acoperit cu decoraţii şi părea că vrea să dea ţinutei sale oarecare importanţă. Felul

---

[69] Konstantin Konstantinovici Rodofinikin; ulterior a devenit consilier de stat în 1838.

[70] Francisc I, împărat al Austriei (1804-1835). Între 1792 şi 1806, a domnit sub numele de Francisc al II-lea, ca împărat germanic.

www.dacoromanica.ro

lui de a fi nu seamănă deloc cu cel al domnului Bolkunov, de aceea se spune că n-ar fi tocmai prieteni. Cum consulul Rusiei avusese o atitudine nepermisă față de domnul Hammer, generalul a găsit de cuviință să se întreacă în politețe și dovezi de atenție față de gazdă.

Rodofinikin e scund și foarte brun; are înfățișarea adevăratului grec. Vorbește cu ușurință și mult, cred că-i place să se asculte vorbind, spune prea multe pentru a-și putea cântări cuvintele, de aceea tot ce înșiră nu e prea important. E vioi, felul său
p 222 de a fi e plăcut și în mod evident caută, prin afabilitatea sa, să-i imite // pe francezi. I s-a adresat domnului Reinhard spunându-i că „în ciuda dezacordului ce există între guvernele noastre, e fericit de a-l fi cunoscut". Charles a răspuns la această insinuare că generalul pare a lua drept fapt îndeplinit ceea ce nu era decât o discuție. Rodofinikin n-a mai insistat și trecând la alt subiect i-a amintit soțului meu mai multe relații comune cu o mulțime de cuvinte măgulitoare. Pe urmă a vorbit fără măsură sau menajamente despre „nepăsarea", ca să nu spună „tâmpirea" boierilor. Nimic nu pare mai nedrept în gura sa decât astfel de acuze. Convoacă Divanul când vrea, îl umple de groază declarând că țarul nu va recunoaște niciodată pe noii hospodari[71], că acesta va fi direct răspunzător de toate sumele încasate ori de cheltuielile făcute în mod neregulat. Predică bătrânelor bărbi credința față de principii detronați. Într-adevăr, Ipsilanti și Moruzi au fost considerați ca rebeli și trădători de patrie, dar acesta e limbajul folosit de cancelarie la fiecare revocare și reputația celor astfel numiți n-are prin aceasta de suferit. Principele Suțu însuși a fost altădată astfel tratat și, cu toate acestea, astăzi e arătat ca cea mai supusă slugă! Uimirea noastră e nepotrivită într-o țară unde cuvântul de dreptate și de onoare nu au nici un înțeles, pentru niște oameni prea puțin civilizați.

Domnul Hammer ne este de mare ajutor și binecuvântăm întâmplarea ce ne-a întrunit pentru binele nostru reciproc. Discutăm evenimentele din punct de vedere general și ne ridicăm deasupra mizeriilor care ne asaltează, uităm pentru o clipă
p 223 deșertul intelectual care ne înconjoară și ne îndreptăm privirile // spre un viitor mai bun și mai împăciuitor. Toată lumea dă intimității noastre motive speciale; partidul rusesc e exasperat și o explică prin comunitatea de opinii politice și, cum guvernele noastre sunt departe de a fi aliate, se merge până a-l acuza pe boierul nostru prieten că-și trădează patria! Gusturile literare și științifice comune ale soțului meu i-au făcut mulți dușmani. Biblioteca sa e la dispoziția noastră și el primește numeroase publicații periodice; în această privință trebuie să-ți spun, scumpă mamă, că am citit un articol din „Le correspondant", dovedind că domnul S[72] a avut cunoștință de scrisorile mele. Charles te roagă să nu le arăți decât cu cea mai mare băgare de seamă, mărginindu-te să dai rezumate la un foarte mic număr de prieteni, fără măcar să le citești textual unele pasaje.

---

71 *Hospodars*.

72 Sover, redactor al unei publicații din Hamburg <notă a baroanei de Wimpffen>.

www.dacoromanica.ro

Iaşı, 12 octombrie 1806

Am primit scrisorile tale. scumpa mea mamă, şi constat cu regret în ce măsură eşti îngrijorată; venind la Iaşi noi nu ignoram că frontiera era plină de trupe ruseşti şi că ameninţarea unui nou război plana asupra noastră. Nu neg că situaţia s-a mai înrăutăţit. Mai multe corpuri de armată au fost îndreptate spre Polonia. Cele rămase vor fi suficiente, la nevoie, să invadeze Moldova şi Ţara Românească şi să amintească acestor provincii sentimentele ce datorează puternicului lor vecin. Nenumăraţi curieri au trecut pe aici zilele acestea. Un ofiţer de-al nostru a sosit de la Constantinopol, în drum spre cartierul general; îi voi încredința ultimele mele scrisori. Călătoria sa a fost atât de neplăcută încât, intrând în odaia sa simplu mobilată, a exclamat // „Mulţumescu-ţi ţie Doamne, sunt în Franţa!" Ne-a spus că p 224
nehotărârea este mare pe malurile Bosforului. Ambasadorii Franţei şi ai Rusiei se luptă pentru influenţă, punând la bătaie interesele lor opuse şi Sublimei Porţi îi va fi foarte greu să-şi păstreze mult timp neutralitatea. <Familia> Sébastiani trăieşte ca într-un lazaret, nu vede pe nimeni, a strâns provizii, şi-a înarmat servitorii şi stă gata să susțină un asalt. <Despre trecerea lui Chauteubriand prin Constantinopol în drum spre Ierusalim. A aflat de plecarea împăratului la armata de pe Rin, la Mainz. Se teme că au început luptele>.

Iaşı. 27 octombrie 1806

<Mulţumeşte mamei pentru lucrurile trimise prin valetul André, în primul rând pentru jucăriile copiilor>.

Principele Calimaki a sosit în sfârşit acum două zile întovărăşit de o mică p. 225
suită. A plecat înaintea familiei sale, nu s-a oprit la Galata, după obicei, şi s-a dus direct la palat. Trebuia să-şi facă intrarea oficială îndată ce sosea doamna şi numai atunci s-ar fi dus la Mitropolie şi de acolo la Divan pentru lectura firmanului de investitură din partea Porţii.

Domnul Reinhard şi-a trimis cancelarul să ureze domnului bun sosit şi să ceară o audienţă care i–a fost acordată imediat. L-a găsit pe domn cu postelnicul şi cu un secretar turc. Saloanele, în mod obişnuit pline de postulanţi, erau goale. Soțul meu i-a arătat lui Callimaki nerăbdarea cu care l-a aşteptat, dar acesta nu i-a ascuns cât de puţin sigură i se părea propria-i situaţie. Aflase că principele Suţu[73] fusese îndepărtat din scaun şi Ipsilanti aşezat din nou şi el însuşi ar fi fost revocat dacă Moruzi nu ar fi refuzat să reia domnia. Călătorind încet, nu cunoştea ultimele evenimente întâmplate la Constantinopol, ştia numai că ambasadorul Rusiei[74], după ce şi-a încredinţat arhiva legaţiei Angliei, a plecat cu tot personalul. Această demonstraţie n-a întârziat să-şi facă efectul scontat. Poarta stărui din răsputeri ca

---

[73] Alexandru Suțu

[74] Andrei Ivanovici Italinski (1743-1827), ambasador între 1802-1806 şi 1812-1816

www.dacoromanica.ro

trimisul ţarului să se întoarcă la Istanbul şi pentru a-l hotărî i-a primit toate cererile. Generalul Sébastiani, intepretând aceste concesiuni drept acte de ostilitate la adresa guvernului său, s-a plâns într-o notă redactată în termeni foarte energici.

Charles l-a înştiinţat pe principe de manevrele agenţilor ruşi şi ale
p 226 caimacamului său. I-a mai spus că o suplică // iscălită de cei mai de seamă boieri[75] a fost adresată ţarului pentru a-i cere protecţia şi a se pune sub paza sa. Acesta era rezultatul intrigilor lui Rodofinikin, care nu voia să plece cu mâna goală, dorind aşa să dovedească cât fusese de reuşită pentru guvernul său misiunea ce i se încredinţase. De la Iaşi se dusese la Bucureşti ca să fie de faţă la sosirea lui Ipsilanti; se zvonise că acesta era urmat de o escortă rusească însărcinată să vegheze asupra persoanei sale.

Aici lucrurile s-au petrecut după cum se prevăzuse; noul hospodar a fost scos din scaun a doua zi după sosire pentru a fi înlocuit cu predecesorul său. A fost foarte demn cu toate că îşi făcuse iluzii în legătură cu fermitatea cu care Moruzi îşi va menţine refuzul de a reprimi domnia. Săracul Callimaki e vrednic de plâns, a cheltuit sume enorme pentru daruri şi bacşişuri, a făcut o călătorie dintre cele mai penibile ca să nu domnească decât două zile şi să facă două nopţi albe în palatul domnesc! A trimis curieri înaintea doamnei pentru a o întoarce din drum, iar el se duce înapoi la Constantinopol după ce şi-a pierdut bănoasa slujbă de dragoman, pe care n-o mai poate ocupa decent după ce a fost onorat <cu domnia>.

Izbânda Rusiei e desăvârşită. Domnului Bolkunov aproape nu-i vine să creadă, încât a ajuns tot mai arogant; ieri s-au perindat prin curtea lui mai mult de o sută de carete boiereşti. Cât despre noi, o carantină severă ne exclude din viaţa mondenă; nu mă plâng şi mă socot fericită să nu mai am de a face cu o societate
p 227 către care nimic nu mă atrage. //

Scrisoarea aceasta va fi pusă la poştă la Lemberg de către un curier pe care Charles îl trimite la cartierul general pentru a cere instrucţiuni. Se dă de ceasul morţii până va ştii cum apreciază împăratul situaţia. Soţul meu e foarte preocupat şi Sebastiani trebuie să fie furios de măsurile luate de Poartă; ameninţă să-şi părăsească postul şi situaţia devine extrem de critică.

Iaşi, 6 noiembrie 1806

<Despre victoria de la Jena a lui Napoleon. Prusia este acum „în întregime la discreţia învingătorului". Reconstituirea Poloniei trebuie să frământe spiritul împăratului>.

p 228 Toţi se străduie să ascundă ceea ce ne este favorabil. Totuşi, după triumful armatelor noastre boierii caută să se apropie de noi; îi copleşesc pe copii cu atenţii

---

75 Poate memoriul lui Constantin Ipsilanti, din 31 august/12 septembrie 1806, adresat, din Kameniţa, guvernului rus cu privire la situaţia dificilă a Principatelor şi oportunitatea ocupării lor. Publicat de P. P Panaitescu, în *Corespondenţa lui Constantin Ipsilanti cu guvernul rusesc (1806-1810)*, Bucureşti, 1933, p 32-36.

www.dacoromanica.ro

sub formă de borcane de dulceață și alte zaharicale, fără îndoială în nădejdea de a mai îndulci acreala relațiilor cu bărbatul meu!

Nimic nou pe aici. Callimaki a luat drumul Constantinopolului. Pleacă foarte necăjit de trista lui întreprindere, având punga cu atât mai goală cu cât boierii nu i-au plătit spezele de drum; dar înainte de a părăsi periferia Iașilor, a avut satisfacția să afle de succesul armatelor noastre.

Moruzi revine ca un om gata să plece la cel dintâi semn și nu-și aduce nici nevasta, nici haremul[76]. Și-a notificat numirea nu printr-un caimacam, ci printr-un trimis oarecare, ceea ce lasă cârmuirea, până la sosirea sa, în mâinile boierilor. Le dă astfel un semn de încredere care în același timp arată întărirea influenței rusești, căci până acum Moruzi s-a plâns mereu de pretențiile boierilor pe care le respingea ca nemăsurate. A scris în același timp consulului rusesc, cu care suspendase orice relație, o scrisoare foarte curtenitoare pentru a-l înștiința de întoarcerea sa apropiată. Natural, n-a scris soțului meu, legăturile noastre nemaiputând fii cele de altă dată și ne va fi ușor să constatăm până la ce grad s-a rusificat.

Cordialitatea relațiilor noastre cu soții Moruzi provocase o uimire de care noi nu ne-am dat seama. Convorbirea următoare mi-a dat o probă de sentimentele boierimii moldovene. Acum // câteva zile, o doamnă îmi spune cât fusese de p. 229
surprinsă văzând bunele raporturi ce aveam cu Moruzi și cu soția lui.

„De ce vă mirați?", am spus eu, „a fost amabil cu noi și n-aveam nici un motiv să ne îndoim de sinceritatea lui, când spunea că este devotat Franței". Da, dar aceasta nu trebuia să vă fie deajuns!" „Ce mai puteam aștepta?" „Nu voiți să mă înțelegeți, nu v-a făcut nici un dar!" Astfel de vorbe nu au nevoie de comentarii. În adevăr, bărbatului meu nu i se dăduse tabachera obișnuită, iar mie șalurile turcești. Această abatere de la obicei a fost observată și comentată aici de toată lumea.

Iași, 19 noiembrie 1806

O parte din bagaje ne-a fost trimisă de la Galați. Charles a primit biroul său și o ladă de cărți și n-a lăsat pe nimeni să le rânduiască în bibliotecă; mă uitam la el cum le așeza fără să-i împărtășesc încântarea. Sunt neliniștită, fără încredere în viitor, dar resemnată la orice. Mă îngrijesc de instalarea noastră, cu toate că am presimțirea că nu ne vom bucura de ea. Căminele și sobele au fost montate și suntem gata să înfruntăm iarna. Sunt nerăbdătoare să primesc mobila și să văd ce stricăciuni i-a făcut un drum cu vasul de cinci luni. Mă mir cât de repede trece timpul, cu toate că sunt lipsită de orice distracție. Ca să-mi fac de lucru și să-mi ocup mintea, mă gândisem să scriu un roman, dar văd că realitatea îmi ajunge și că timpul trece mai repede decât credeam cu bucuriile, necazurile și monotonia vieții; de aceea aspirațiile // mele literare nu vor ajunge departe. p. 230

[76] Aici în sens de suită!

www.dacoromanica.ro

Bietul Parant, consulul nostru la Bucureşti, a murit la 15 ale acestei luni în vârstă de abia 30 de ani, de dizenterie. Sfârşitul lui ne-a întristat mult. Îşi făcuse frumoase planuri de viitor. Charles îi făgăduise sprijinul său. Soarta a vrut altfel!

Soţul meu a mai primit printr-un curier special amănunte asupra bătăliei de la Jena; le-a comunicat numaidecât Divanului. Partida rusească e consternată şi aroganţa ei se năruie. <Presupune că trupele prusiene au fost cuprinse de spaimă şi s-au aruncat disperate în luptă. O asigură pe mama sa că nu există nici o primejdie pentru ei, chiar dacă teatrul de război se apropie de ţările române>.

Iaşi, 25 noiembrie 1806

Două rânduri în grabă, scumpă mamă, pe care le voi încredinţa curierului. Totul se agită în jurul nostru şi nu-ţi poţi închipui ce a fost ziua de ieri pentru noi!

În timpul aceleiaşi jumătăţi de ceas am aflat din izvor sigur că ruşii erau pe cale să intre în Iaşi; că un curier trimis de la cartierul general se va prezenta la legaţie, că domnul Hammer trimite un curier anume la Viena căruia abia am avut timp să-i încredinţăm scrisorile. Era un moment de zăpăceală în timpul căruia
p 231 strigătele „Uite ruşii!" răsunau de pretutindeni şi pentru a spori învălmăşeala // şase care mari, încărcate cu mobila noastră, au tras în curte.

Astăzi e mai linişte şi pot să te asigur că Divanul şi consulul ne garantează securitatea noastră personală. Oare soţul meu va putea şi va voi să suporte situaţia penibilă în care-l pune ocuparea oraşului de către trupele duşmane? Aici e întrebarea.

Vrea să aştepte ordinele împăratului şi nu cred că se va hotărî să-şi părăsească postul înainte de a le fi primit. Poziţia lui s-a înrăutăţit prin revocarea caimacamului şi înlocuirea lui cu generalul Rodofinikin, numit în acelaşi timp comisar militar. O armată rusească trebuie să intre mâine în Moldova, îndreptându-se spre Dalmaţia. <Tot personalul agenţiei care ştie să ţină un condei în mână a scris şi a copiat. Ea însăşi va face o dare de seamă detaliată asupra acestei zile memorabile. Nu există nici o primejdie pentru familia ei>.

Iaşi, 29 noiembrie 1806

Nu ştiu, scumpă mamă, dacă ai primit rândurile mele din 25, încredinţate curierului şi în care îţi spuneam că, printr-o amară ironie a sorţii, chiar în ziua când aflam de intrarea armatei ruse în Principate, şase care încărcate cu mobila noastră pătrundeau în curte. Lăzile au fost descărcate dar, culmea nenorocului,
p. 232 André fiind bolnav, nu s-a putut // ocupa de ele. Eu scriam şi cifram împreună cu bărbatul meu; ce avere aş avea dacă cifrele scrise în ziua aceea ar reprezenta sume de bani!

Charles a cerut Divanului să-i garanteze siguranţa personală, liberul exerciţiu al funcţiei şi, în acelaşi timp, respectul datorat calităţii cu care e

www.dacoromanica.ro

investit. Boierii au promis totul în scris, după ce s-au înţeles cu consulul Rusiei, şi n-au precupeţit cu această ocazie asigurările de devotament. De altfel, ultimele noutăţi de la cartierul general pe care soţul meu trebuie să le comunice Divanului vor tăia fără îndoială pofta acestor bărboşi bătrâni să nu-şi ţină cuvântul. <Despre căderea oraşului Magdeburg. Capitularea lui Blücher lângă Lübeck. Nu-şi poate explica eşecul prusienilor dar e încântată că "drapelul francez flutură în acelaşi timp pe malurile Elbei şi pe cele ale Dunării">.

Cât despre noi, starea de aşteptare în care trăiam a luat sfârşit. O avangardă rusească de 600 de oameni a intrat azi dimineaţă în Iaşi şi, deşi aşteptată, această venire care poate avea urmări adânci pentru noi, m-a impresionat neplăcut. Nici o uniformă rusească nu se arătase încă în mahalaua depărtată unde locuim când, spre seară, stând gânditoare la // fereastră şi privind cei dintâi fulgi de zăpadă, p. 233
am zărit în depărtare chipuri întunecate care defilau în tăcere pe pământul înălbit. Mi-au părut nişte siluete fantastice şi mă întrebam câte zile vor mai trece până când, la rândul lor, vor coborî în împărăţia umbrelor ca să îngroape numărul victimelor sacrificate dumnezeului bătăliilor!

Se anunţă că o armată puternică este pe drum şi că operaţiile sale se vor întinde dincolo de Principate. Agenţii ruşi declară boierilor că Poarta a îngăduit această trecere şi adaugă: „Noi intrăm ca prieteni, vom plăti toate rechiziţiile ce ne veţi da de bună voie, dar vom lua cu baioneta ce nu veţi voi să ne daţi".

Cazacii care sunt în oraş par a fi recruţi noi de tot. Şeful lor, generalul Michelson, este aşteptat şi trece drept un ofiţer de merit. Avangarda, formată din 1 800 – 2 000 de oameni, este comandată de un prinţ Dolgoruki[77], despre care se zice că este tânăr, frumos şi foarte iubit de femei; de aceea toate elegantele Iaşilor i-au şi pus gând rău.

O linişte desăvârşită domneşte împrejurul meu şi mă mir de ordinea ce stăpâneşte printre aceşti soldaţi flămânzi şi îngheţaţi de frig, într-o ţară pe jumătate sălbatică şi unde nu mai este nici o cârmuire. Aceasta va continua să lipsească multă vreme, căci Moruzi şi-a întrerupt călătoria şi înainte de a o continua aşteaptă informaţii precise asupra felului // cum priveşte Poarta situaţia p 234
şi asupra atitudinii pe care o va adopta.

Cât despre mine, încep să am oarecare îndoieli asupra securităţii noastre, cu toate asigurările boierilor, şi aştept ca să mă încred ca ele să fie întărite de generalul Rodofinikin; acesta lipseşte ori o face pe mortul, ceea ce e de neînţeles în împrejurările de faţă.

---

[77] Acelaşi care, ca adjutant al ţarului, a fost trimis în misiune la Napoleon, înainte de bătălia de la Austerlitz, ca să-i ceară să părăsească Germania. Răspunsul pe care l-a primit de la împărat i-a sporit resentimentele faţă de Franţa. A murit la Petersburg, la puţină vreme după întoarcerea din Principatele dunărene <n aut.> E vorba de Mihail Petrovici Dolgoruki (1770-1806).

www.dacoromanica.ro

V

INTERNAREA ÎN RUSIA

p 235 30 noiembrie 1806

Am avut dreptate să mă tem! Azi dimineaţă la şase ceasuri, servitorul a trezit pe soţul meu spunându-i că generalul Rodofinikin vrea să-i vorbească. "Vine să sechestreze hârtiile!" am strigat eu, dar cea mai mare parte din arhivă a fost depusă la legaţia Austriei şi Charles s-a grăbit să pună la adăpost cifrul şi scrisorile sale particulare înainte de a primi pe acest musafir matinal. Aşteptam foarte neliniştită, când camerista a intrat în odaie şi mi-a spus că uşa era păzită şi curtea plină de cazaci. Convorbirea a fost lungă, apoi Charles a venit să-mi spună: „Plecăm!" Eram pregătită!

Cu toată siguranţa sa obişnuită, Rodofinikin a părut încurcat când domnul Reinhard l-a întrebat care este motivul prezenţei sale la o oră atât de nepotrivită. A început să spună că prinţul Dolgoruki a găsit de cuviinţă să pună o gardă de şase oameni la uşa consulatului. „Siguranţa mea personală fiind asigurată de Divan", a spus Charles, „nu înţeleg această onoare neaşteptată". „Aţi speriat pe boieri amintindu-le ultimele victorii ale împăratului şi intrarea a 300 000 de francezi în
p. 236 Polonia" // răspunse Rodofinikin pe un ton de reproş destul de arogant. Prinţul e foarte nemulţumit; pe viitor vă interzice orice comunicare cu boierii. Vă opreşte să mai înălţaţi pavilionul şi vă ordonă să scoateţi stema cu armele imperiale. Sunteţi liber să rămâneţi în Iaşi, dar cu condiţia să nu vă ocupaţi de politică şi să vă mărginiţi la atribuţiile unui agent comercial. „Sunt profund surprins" a răspuns domnul Reinhard „de această măsură pe cât de samavolnică, pe atât de neîntemeiată. Ruşii anunţă că intră ca prieteni într-o ţară neutră; n-au nici o calitate să dicteze reguli unui agent diplomatic care nu este acreditat pe lângă guvernul lor". „În plus", a adăogat el, „în această afacere nu pot decât să mă plec înaintea forţei care trece înaintea dreptăţii şi fiindcă mi se cere să scot stema, aş fi plecat pe dată dacă aş fi fost singur, dar nu pot să-mi expun soţia şi copiii greutăţilor unei călătorii, fără să iau măsurile necesare. Voi aştepta, aşadar, două trei zile înainte de a porni la drum şi cer să mi se dea numaidecât paşapoartele". Generalul i-a replicat, foarte curtenitor, că resimte o mare silă să îndeplinească această misiune penibilă cu care fusese însărcinat; a recunoscut justeţea argumentelor aduse de soţul meu şi l-a înştiinţat că totuşi era în stare de arest până la plecare. Charles s-a oferit să-şi dea cuvântul de onoare că nu va mai avea relaţii cu boierii, dar a stăruit să poată comunica cu domnul Hammer, agentul unei puteri neutre, precum şi cu câţiva francezi pentru afacerile sale private. Rodofinikin s-a justificat cu ordinele ce-i
p 237 fuseseră date de prinţ şi // plecă spre a-i supune aceste cereri, făgăduind că va trimite un răspuns peste o jumătate de oră.

www.dacoromanica.ro

Pe când Charles mă punea la curent cu discuţia avută, secretarii noştri, la care eroismul nu e virtutea de căpătâi, îşi făcură apariţia speriaţi şi neînţelegând ce se petrece. Bătrâna mea servitoare, prăbuşită pe o sofa, gemea într-una crezând că va fi îndată târâtă într-o temniţă, iar mica Sofia, atârnată de fustele mele, ţipa de-ţi lua auzul. În sfârşit, se făcu puţină linişte şi prânzeam în grabă, când Rodofinikin se întoarse. El aducea răspunsul prinţului, care dăduse ordin gărzii să fie lăsat să intre oricine la noi, de vreme ce domnul Reinhard făgăduise, pe cuvânt de onoare, că nu va lua legătură cu boierii.

Generalul ceru apoi să mă vadă; se scuză de turburarea a cărei cauză involuntară era, mă sfătui foarte politicos să nu-mi grăbesc plecarea şi mă asigură că lucrurile şi hârtiile noastre vor fi respectate; apoi adăugă maliţios: „Domnii francezi nu s-au purtat totdeauna la fel cu noi". „Mă iartă, generale", i-am răspuns cu aprindere, „în 1799 eram în Italia în situaţia dumneavoastră şi miniştrii Rusiei şi ai Angliei, siliţi a pleca, nu s-au plâns desigur de purtarea noastră faţă de dânşii".

În mijlocul frământărilor din ultimele zile, îmi împodobisem camera cu noile mobile; toţi cei care le vedeau erau încântaţi, căci un lux asemănător este necunoscut aici şi resimţeam o bucurie copilărească să mă aflu înconjurată de confortul cu care eram obişnuiţi. Dar iată că strigătul „La drum!" răsună la urechile mele. Ce se va întâmpla cu aceste lucruri atât de costisitoare şi abia descărcate? Le părăsesc pe toate fără să le fi folosit şi // domnul Hammer binevoieşte să se p 238
însărcineze cu vânzarea lor.

Ne gândim să plecăm miercuri din Iaşi; intenţia noastră este să mergem la Lemberg, dacă vremea şi starea drumurilor ne vor îngădui. <Se lasă în grija Providenţei pentru viitor. O scrisoare din Criuleni, 7 decembrie 1806, avertizează că pleacă în Rusia. Va ţine pentru mama ei un jurnal amănunţit>.

Dubăsari[78], 8 decembrie 1806

Am trecut Nistrul şi iată-ne pe pământul rusesc. Folosesc o zi de odihnă pentru a înşira evenimentele acestor zile din urmă, aşa cum îmi vin în minte.

Soţul meu a fost prevenit de Rodofinikin că mişcările de trupe nu ne vor îngădui să folosim drumul direct spre Cernăuţi şi vom fi siliţi să mergem, spre Suceava[79]. Acest itinerar // ne impune un ocol de trei ore, pe care trebuie să-l fi p. 239
făcut şi ultimul curier, dar ajungeam în Austria cu o zi mai devreme ceea ce ne convenea foarte mult.

Ziua de duminică a fost întrebuinţată pentru o mulţime de treburi. Câteva persoane pe care le invitasem la masă au pătruns cu greu la noi din cauza rezistenţei opuse de santinele.

---

[78] Localitate pe malul stâng al Nistrului (Rep. Moldova).

[79] Oraş, reşedinţa jud. Suceava, atunci sub stăpânirea Austriei.

www.dacoromanica.ro

Ne-au spus că numele țarului a fost rostit în rugăciunile din timpul slujbei; aceasta înseamnă că e considerat aproape ca suveran și arată odată în plus ce schimbări s-au produs. Am petrecut seara sfătuindu-ne și luându-ne rămas bun de la compatrioții noștri care nu-și ascundeau grija ce le pricinuia plecarea noastră.

Soarta lui Fornetti era legată de a noastră, ca și a domnului Pagès, un tânăr de 18 ani, venit în Principate ca să lichideze succesiunea fratelui său vitreg, domnul Parant. A avut ghinionul să sosească la Iași odată cu ocuparea orașului de către ruși. În zadar a cerut soțul meu un pașaport și cai de poștă ca acesta să se poată întoarce la București; i s-au promis fără să i se dea.

A doua zi mi-am început pregătirile. Trebuia să împachetez totul în două zile și pe deasupra să fac lista lucrurilor destinate a fi vândute după plecarea noastră. O mare îngrijorare veni peste toate acestea; micul Charles a fost apucat de friguri și de dureri de inimă. Eram îngrozită să-l văd bolnav tocmai pe el care până acum suportase vitejește această climă ingrată. L-am îngrijit cu mare atenție și, cum marți seara, am văzut că îi este mai bine, la fel și în ziua următoare, am fost cuprinși de
p 240 dorința de a pleca. //

Situația noastră a devenit din ce în ce mai grea, deși prințul Dolgoruki a părăsit Iașii îndreptându-se spre București; n-a uitat nici un mijloc să-și facă simțită ostilitatea față de soțul meu. Câteva articole publicate în gazetele franceze despre el l-au iritat și din această pricină eram îndoit de rău tratați. Cele mai infame calomnii au fost răspândite pe socoteala domnului Reinhard. Era acuzat de a fi fost iacobin înverșunat, de a fi căutat să răscoale Danemarca în timpul misiunii pe lângă orașele hanseatice; de a fi fost rechemat în urma cererii formale a Curții daneze și câte alte absurdități. Toate aceste zvonuri ajungeau până la noi fără ca Charles să aibă putința de a le dezminți. Cererea de a vedea pe generalul Michelson i-a fost refuzată și nu s-a mai îndoit că era prizonier sau reținut ca ostatic la legație. Ofițerul de gardă intra adeseori și fără treabă în apartament ca să se convingă că se află acolo.

Soarta noastră era tot în mâinile lui Rodofinikin, către care domnul Hammer în zadar își înmulțea demersurile. Obosit de stăruința amicului nostru, generalul nu-l mai primi; dar ministrul Austriei, hotărât să aibă o explicație cu el, s-a instalat să-l aștepte într-un salon ce dădea în cabinetul său și la nevoie să petreacă noaptea acolo. La miezul nopții dușmanul nostru se arată și-i spuse că pașapoartele ni se vor da la ora șase dimineața, iar caii și escorta, care ne vor conduce, pe noi la Suceava și pe Pagès la Bucureţti, vor sosi în acelați timp la ușa noastra.

p 241 A doua zi, 4 decembrie, un ofițer și secretarul // lui Rodofinikin au venit să-l vadă pe Charles; în timpul întrevederii m-am dus la copii. Micuțul era tot suferind, dar socotind că după o zi și jumătate de drum vom fi la frontiera Austriei, eram grăbită să ajung acolo pentru a aștepta restabilirea deplină a copilului. Bărbatul meu veni la mine cu un aer dezamăgit: „Așteaptă-te la noi plictiseli” îmi spuse el, „un detașament de 12 cazaci este aici ca să ne însoțească, dar nici o hârtie nu arată unde

www.dacoromanica.ro

trebuie să mergem. Am refuzat să plec în astfel de condiţii, iar secretarul s-a dus să-i comunice generalului".

Domnul Hammer sosi în acest răstimp şi ne găsi foarte enervaţi de evidenta rea credinţă a unor atari procedee; el se oferi să intervină pentru noi, când răspunsul aşteptat ne-a fost în sfârşit adus. Soţului meu i s-a dat un paşaport pentru Suceava, iscălit de Rodofinikin şi sigilat cu sigiliul său şi ne-au cerut iertare de această întârziere, explicând că şeful escortei primise ordine şi ştia unde trebuie să ne conducă!

Această desluşire păru îndestulătoare bunului domn Hammer, dar pe noi nu ne-a liniştit deloc; aveam convingerea că suntem lăsaţi fără apărare, pe mâna unor oameni vicleni, de la care te puteai aştepta la orice.

Ne-am luat rămas bun de la prietenul care ne dăduse atâtea dovezi de devotament. Oamenii din casă plângeau şi oftau văzându-ne înconjuraţi de atâta desfăşurare de forţe militare. Ne-am suit în trăsură cu convingerea că nu ne vom îndrepta spre Suceava. Poarta s-a deschis în sfârşit şi am fost înconjuraţi de o trupă de cazaci, ofiţerul care-i comanda călărind lângă portieră. Am luat amândoi copiii cu noi în caleaşcă. André şi Nanette ne urmau // în a doua trăsură. Fornetti şi ceilalţi p 242
erau în a treia. Servitorul polonez era suit pe capră lângă vizitiu. Cunoştea bine locurile şi după câteva ocoluri se întoarse şi ne strigă: „Dar nu mergem în Austria!". Charles porunci să se oprească şi, întrebându-l pe ofiţer, acesta păru foarte încurcat şi se dezvinovăţi anevoie spunând că drumurile sunt pline de trupe în mers şi că trebuie să facem ocoluri spre a nu le întâlni. Am plecat în aceeaşi direcţie. Curând după aceea, Fornetti, palid ca un mort, veni spre portiera noastră strigând: „Suntem înşelaţi, ne duc în Rusia!".

Domnul Reinhard declară că nu vrea să continue drumul înainte de a vorbi cu generalul Michelson şi voi să coboare cu orice preţ din trăsură; ofiţerul îl împiedică cu pistolul în mână, înconjurând trăsura cu oamenii săi, apoi se plecă spre noi şi ne spuse pe un ton umil ce nu se potrivea cu gestul său ameninţător: „Am primit ordinele cele mai straşnice de a nu vă lăsa să ieşiţi din trăsură, vă conjur, nu mă puneţi în situaţia de a întrebuinţa forţa, căci mă veţi nenoroci pe toată viaţa". „Dar pot cel puţin să scriu generalului?" „Vă îngădui pe răspunderea mea; un cazac va duce mesajul dumneavoastră şi ne va ajunge la popasul următor". S-a împotrivit totuşi să aşteptăm pe loc, aşa cum voia soţul meu şi am pornit iar cu grijile şi gândurile noastre triste. Ne-am oprit la ora cinci. Bietul meu micuţ era atât de bolnav încât ne-am hotărât să poposim într-un sat oribil, mai mult pentru ca să-i uşurăm suferinţele decât ca să aşteptăm cazacul cu răspunsul. // p. 243

Convoiul nostru se compunea din 12 persoane. Fornetti luase cu dânsul, afară de servitorul grec, un polonez şi o guvernantă, pe care se pare că o plăcea. Aceşti doi tovarăşi de călătorie trebuiau, chipurile, să rămână la Suceava, dar au împărtăşit soarta noastră. S-au instalat câteşi trei în trăsură pentru a petrece noaptea, pe când noi coboram în faţa barăcii mizerabile care trebuia să ne adăpostească. Saltelele

www.dacoromanica.ro

noastre au fost aruncate pe nişte bănci, dar nu mă gândeam să mă întind, micul meu bolnav drag având nevoie de toată îngrijirea mea. Să fi fost unu ceasul când am trimis pe Nanette să facă un ceai; ea găsi pe cazaci stând împrejurul unui foc mare; au fost foarte binevoitori şi, graţie lor, a venit cu o băutură caldă ce linişti copilul.

Dimineaţa am fost miraţi să-l vedem pe Pagès: fusese trimis sub o escortă puternică fără a i se da vreo explicaţie. El aducea răspunsul la reclamaţiile soţului meu, răspuns scris de Rodofinikin în numele comandantului. Se spune acolo că numai acţiuni de ordin militar impuneau călătoria noastră prin Dubăsari, aşezat pe malurile Nistrului, pentru a ajunge la graniţă. Eram asiguraţi că vom fi trataţi cu cea mai mare solicitudine şi că nu aveam a ne teme de nimic pentru persoanele noastre. Iată-ne deci în mâna duşmanilor noştri, fără să ne îndoim de soarta ce ne pregăteau.

<Îşi aminteşte de un drum îngrozitor în Italia cu copilul muribund în braţe; refuză să se lase copleşită de nenorocire>.

p. 244 Coliba unde trebuia să ne oprim seara era // plină de copii murdari şi dezgustători; de aceea am hotărât să ne urmăm drumul. Ţineam micuţul pe genunchi. Văzând marea mea oboseală, soţul meu mă sili să-l încredinţez bonei şi am avut plăcerea să-l vedem mai înviorat ajungând la popasul pentru masă. Trecusem însă prin prea multe emoţii pentru a nu mă resimţi şi am fost apucată de ameţeli ce m-au făcut să sufăr mult; ne grăbeam să ajugem la Dubăsari nădăjduind că vom găsi acolo o locuinţă bună.

La Nistru, altă decepţie! Era plin de sloiuri. Cu mare greutate călăuza noastră îl trecu, astfel că am fost siliţi să ne oprim la Criuleni[80], unde a trebuit să stăm cu toţii într-o singură odaie. Acolo am început această relatare.

---

[80] Oraş pe malul drept al Nistrului (Rep. Moldova).

www.dacoromanica.ro

RELAȚIA GENERALULUI LANGERON DESPRE RĂZBOIUL RUSO-TURC DIN 1806–1812

Relația generalului Langeron despre războiul ruso-turc din 1806–1812 cuprinde un material bogat și variat. Analizând cauzele care au determinat declanșarea războiului, Langeron dă informații interesante despre domnul Țării Românești, Constantin Ipsilanti, care urmărea să ajungă rege al Daciei și despre opoziția împotriva Rusiei.

Bun observator, Langeron descrie cetățile și orașele asediate de ruși: Akerman, Izmail, Tulcea, Giurgiu, Brăila, Hârșova, Constanța, stăruind asupra lucrărilor de fortificație, precum și asupra drumurilor. Se interesează și de situația și mișcările de populație, menționând strămutări de populație în Rusia după unele lupte. Înfățișează amănunțit fuga turcilor din București și intrarea generalului Miloradovici, ca și rezistența arnăuților la mănăstirea Radu Vodă; apoi cupiditatea generalilor ruși, imensele prădăciuni la care a fost supusă populația românească.

Îndelungata ședere în Principate – pe care le cunoștea din timpul războiului ruso-turc din 1789–1791[1] - i-a îngăduit să cunoască viciile administrației fanariote, bazată pe exploatarea țăranilor și venalitatea dregătorilor. Langeron denunță imoralitatea boierilor și versalitatea lor – împărțiți în facțiunea filorusă și cea filoturcă – și care se dedau la intrigi, lăsând țara pradă dezordinii și anarhiei. În această atmosferă de corupție, o serie de generali ruși, caută să se îmbogățească, între care Isaiev și Engelhard.

Relația lui Langeron a fost prezentată de N. Iorga în *Istoria românilor prin călători*, ed. a II-a, vol. III, p. 41–46; apoi în *Cetăți vechi românești după contele Langeron*, în "Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice", 1915, p. 71–72; vezi și Gh. C. Teodorescu, *Mărturii geografice despre țările noastre* ..., Buzău, 1942.

GENERALUL LANGERON

<RELATĂRI PRIVIND RĂZBOIUL RUSO-TURC DIN 1806–1812 ȘI REALITĂȚI ROMÂNEȘTI DIN ACEIAȘI EPOCĂ>[2]

Cei doi domnitori erau atunci Alexandru Moruzi[3], în Moldova, și Constantin p. 108
Ipsilanti[4], în Țara Românească. Acesta era fiul fostului domn al Moldovei[5], prins la Iași de austrieci, în 1788, și ținut multă vreme prizonier la Brünn, în Moravia. Amândoi aparțineau partidei rusești, adică acelei partide căreia Rusia îi acorda protecție pentru a-i ridica pe membrii săi <la rangul de domni> ai Principatelor, unicul țel al dorințelor și intrigilor lor.

---

[1] Relația publicată în ultimul volum al colecției de față, (vol. X, partea a II-a, București, 2001) seria veche. Tot acolo și biografia lui Langeron.

[2] Traducerea s-a făcut după Hurmuzaki, vol. III, supliment I, p. 108 și urm.

[3] Alexandru Moruzi, domn al Moldovei (1792 – 1793, 1802 – 1806, 1806 – 1807) și al Țării Românești (1793 – 1796, 1799 – 1801).

[4] Constantin Ipsilanti, domn al Moldovei (1799 – 1801) și al Țării Românești (1802 – 1806, 1807).

[5] Alexandru Ipsilanti, domn al Țării Românești (1774 – 1782, 1796 – 1797) și al Moldovei (1786 – 1788).

www.dacoromanica.ro

De fapt toţi grecii din Fanar, fără excepţie, trebuie să fie duşmanii Rusiei, care râvneşte singura raţiune a existenţei şi a ambiţiei lor: Moldova şi Ţara Românească.

Moruzi avea calităţi de preţ. A fost singurul administrator bun întâlnit în lunga serie a acestor domni nevrednici care s-au străduit doar să se îmbogăţească şi care adeseori erau mazilіţi sau sugrumaţi înainte de a fi avut vreme să o facă. //

p 109 Ipsilanti era un bărbat de 45 de ani; era deştept ca toţi grecii, dar tot ca ei, avea puţină judecată şi nu îndeajuns consecvenţă în idei, iar ambiţia sa nemăsurată nu se potrivea cu mijloacele şi nici cu situaţia lui.

A făurit planul de a deveni rege al Daciei sau cel puţin domn ereditar al Ţării Româneşti şi al Moldovei. Nu putea nădăjdui în reuşita acestor măreţe ţeluri fără un război între Rusia şi Turcia şi el a fost principalul iniţiator[6] al acestuia[7].

La sfârşitul lui 1805, după bătălia de la Austerlitz, intrigile Franţei reuşiseră dacă nu să-i determine pe turci a rupe alianţa cu Rusia, cel puţin să-i depărteze de această putere. Au început să considere că transporturile de trupe erau prea dese, totuşi ele se făceau continuu prin Bosfor.

Niciodată un război n-a fost mai prost condus şi totuşi nu s-a încheiat într-un chip mai fericit şi mai neaşteptat.

L-am făcut în întregime; am avut comandamente importante; am condus chiar întreaga armată timp de câteva luni şi, din fericire pentru mine, n-am fost prea mult timp comandant ca să ajung prin greşelile mele la nivelul celor care m-au precedat sau al celor care m-au urmat. Amănuntele acestui război îmi sunt, prin urmare, bine cunoscute. Am să le descriu cinstit şi adevărat şi n-am să-i cruţ pe cei ale căror greşeli şi prădăciuni au făcut să împiedice sau să paralizeze succese certe.

<Despre cuceririle lui Napoleon în Europa. Avantajele dobândite de Rusia asupra Turciei; ocuparea insulei Corfu, a unor părţi din Iliria şi Dalmaţia, reînnoirea, în 1805, a avantajosului tratat de comerţ din 1798, septenatul domnilor din Ţara Românească şi Moldova>.

Domnii Moldovei şi Ţării Româneşti au fost schimbaţi, deşi nu erau decât de trei ani în funcţie. Au fost înlocuiţi cu Scarlat Callimachi[8] şi Alexandru Suţu[9], amândoi din partida antirusească, şi Suţu mai ales, cel mai groaznic dintre fanarioţi, era cu totul vândut francezilor.

---

[6] *Moteur*

[7] Ipsilanti a murit la Kiev, în 1820. Fiul său mai mare, Alexandru, general maior în slujba Rusiei, este cel care, în 1821, a făurit planul măreţ şi absurd de a invada cele două ţări Moldova şi Ţara Românească cu o adunătură demnă de dispreţ de câteva mii de tâlhari, vagabonzi şi aventurieri. Încercarea n-a izbutit, cum era de aşteptat, dar ea este poate una din cauzele insurecţiei grecilor. De mult este închis, ca prizonier de stat, într-o cetate din Boemia. Soarta lui nu interesa pe nimeni. Era mult prea neînsemnat pentru proiectele sale şi nu avea nici o însuşire care trebuie să caracterizeze un şef de partid (nota autorului, adăugată mai târziu)

[8] Scarlat Callimachi, domn al Moldovei (1806, 1807–1810 (nu ocupă efectiv tronul) (1812–1819) şi al Ţării Româneşti (1819).

[9] Alexandru Suţu (1765–1807), mare dragoman, ucis de turci. În 1802 a fost caimacam al ţării. În 1806 a ocupat tronul trei luni iar în decembrie acelaşi an, deşi numit, nu l-a ocupat efectiv.

www.dacoromanica.ro

Evident turcii n-aveau nici un motiv să-l depună pe Moruzi, dar aveau prea multe motive să se dezbare de Ipsilanti şi chiar, după obiceiul lor, să pedepsească cu moartea pe unul din supuşii lor ale cărui ambiţii şi uneltiri fuseseră dezvăluite şi care-i ridicase pe sârbi împotriva lor.

La proiectele sale nemăsurate, Ipsilanti era antrenat, şi în uneltirile sale sprijinit de un emigrant francez care îi era prim ministru. Era marchizul de Sainte Aulaire[10], de origine distinsă, spirit ales, unul din cele mai bune condeie ale vremii în materie diplomatică, om cinstit şi dezinteresat, dar mintea sa aprinsă şi entuziastă, cât şi caracterul violent îi întunecau dreapta judecată. Nu vedea şi nu făcea nimic decât din înflăcărare, din prejudecată sau impuls de moment. Cu bune intenţii şi de un devotament absolut faţă de noi, ne-a făcut adeseori rău în cursul acestui război.

Prinţul Ipsilanti insista la Curtea Rusiei că turcii ne vor declara război şi că trebuie să i le-o luăm înainte[11]. A arătat că toate cetăţile turceşti nu erau în stare de a se apăra şi că erau lipsite de trupe[12] şi faptul era adevărat. Ne-a asigurat că în cursul unei campanii, s-ar putea cuceri toate ţările situate pe malul stâng al Dunării – ceea ce într-adevăr era foarte cu putinţă; că turcii, lipsiţi de bani şi de forţe armate disponibile şi, neavând măcar mijloace pentru reprimarea hoardelor de tâlhari care jefuiau Bulgaria, nu ne-ar fi putut opune nici o rezistenţă[13] şi că după cucerirea celor trei provincii, Basarabia, Moldova şi Ţara Românească – dînd mâna cu sârbii şi prin ei unindu-ne cu posesiunile noastre din Iliria – s-ar încercui toate posesiunile turceşti din Europa. Proiectul era specios. În alte împrejurări putea fi executat şi foarte avantajos, deşi destul de nedrept; dar nu era momentul să fie pus în practică //.

Îndată ce proiectul a fost cunoscut, el a reunit contra Rusiei – fără de care p. 110
prinţul Ipsilanti nu putea nădăjdui nimic – pe toţi grecii din Fanar şi chiar pe protejaţii acestei puteri, Moruzeştii etc., care, prin aceasta, s-au văzut lipsiţi de speranţa de a căpăta <domnia> Principatelor şi, ceea ce este încă şi mai rău pentru ei, fără posibilitatea de a unelti şi de a jefui ţări care astfel ar fi ajuns prada unei singure familii. Dacă atunci Rusia ar fi avut la Constantinopol un ministru mai energic decât domnul Italinski[14], e în afară de discuţie că războiul n-ar mai fi avut

[10] Jean Irieu de Beaupoil, marchiz de Sainte Aulaire (1745–1830)

[11] În adevăr, ei trimiseseră câteva detaşamente în Rumelia, dar acestea erau destinate să lupte împotriva tîlharilor şi a aianilor <n.a.>.

[12] Această lipsă nu semăna deci cu preparative de război. Se ştie că atunci când turcii plănuiesc unul, totdeauna încep prin a-şi înţesa cetăţile cu trupe şi magaziile cu provizii. Ministerul nostru ar fi putut face această observaţie lui Ipsilanti, dar pe atunci Ministerul nu avea simţ de observatie <n.a.>.

[13] Deci nu puteau să dorească începerea războiului <n.a.>.

[14] Andrei Iakovlevici Italinski (1743–1827), ambasador rus la Poartă între 1802–1806, 1812–1816).

www.dacoromanica.ro

niciodată loc şi că niciodată turcii n-ar mai fi dat cel mai mic pretext pentru a fi declarat.

[.............][15]

La sfârşitul lui noiembrie 1806, fără declaraţie prealabilă de război, trupele ruseşti au intrat în Basarabia şi în Moldova şi au ocupat câteva cetăţi.

[.............][16].

În alte împrejurări, acest război, deşi foarte nedrept, era indispensabil pentru Rusia. Ea nu putea lăsa turcilor cetăţile Chilia, Izmail, Akerman, Bender şi Hotin, nici stăpânirea Basarabiei dintre Dunăre, Prut şi Nistru. Această provincie era populată de tătari care puteau uşor scoate 30 000 de oameni călări şi porni într-o incursiune rapidă şi neaşteptată să distrugă Odessa şi să jefuiască regiunea pe care se străduiau atunci s-o populeze şi s-o cultive. Sunt numai 40 de verste de la Akerman şi 100 de la Bender la Odessa; cetăţile, cordoanele de cazaci, liniile de avanpost nu erau îndestulătoare pentru a opri o năvală neaşteptată a tătarilor. Trebuia să ai o armată alcătuită în bună parte din cavalerie şi oricând gata de luptă, ceea ce nu era cu putinţă, mai ales în timp de iarnă, timp care, după toate probabilităţile, ar fi fost ales de tătari pentru expediţiile lor. Când Nistrul este îngheţat ca şi limanul de la Akerman, ei pot ajunge din acest oraş la Odessa în patru sau cinci ceasuri. Fără stăpânirea Basarabiei, acest din urmă oraş nu ar fi putut dobândi niciodată dezvoltarea uimitoare pe care a căpătat-o datorită comerţului şi poate că ar fi încetat să mai existe.

<Despre Michelson[17], comandantul armatei ruse în războiul din 1806: caracter violent şi fantast, socotindu-se a fi singurul general de care se temea Napoleon. Corect şi dezinteresat; de o bravură bună de un partizan, nu de un general> //.

p. 111 Michelson, primind ordin să intre în Moldova, şi-a adunat trupele la începutul lui noiembrie şi în aceeaşi lună a trecut Nistrul în patru puncte.

La indelicateţea – căci din nefericire acesta e cuvântul – de a intra ca duşman într-o ţară aliată, fără declaraţie şi chiar fără pretext de război, s-a adăugat aceea de a porunci să fie înşelaţi comandanţii cetăţilor turceşti, cerându-li-se numai <drept> de trecere pentru a merge în Dalmaţia. S-au dat dispoziţii ca toate aceste oraşe să fie luate în chip prietenesc şi nu altminteri.

<Despre cucerirea cetăţilor turceşti, între altele şi datorită prostiei paşalelor. Luarea prin vicleşug a Hotinului de către generalul Elsen>.

---

[15] Loc liber în text.

[16] Idem.

[17] Ivan Ivanovici Michelson (1740–1807), general de cavalerie

[18] Casimir Ivanovici Meyendorf (1749–1813), baron, general de cavalerie.

www.dacoromanica.ro

La 22 noiembrie/ 4 decembrie, generalul Meyendorf[18] a trecut Nistrul la Dubăsari, pe un pod de vase construit la fața locului, fără ca turcii să se fi neliniștit, și a pornit spre Bender.

La 24/6 a apărut în fața orașului când un moldovean numit // Catargiu[19], intrat p 112
în slujba Rusiei din timpul ultimului război, căuta să-l convingă pe pașă[20] să se predea.

<Despre cucerirea în același mod a Benderului, de către generalul Meyendorf>.

Pe de altă parte, ducele de Richelieu[21] a pus să se construiască un pod în satul Maiac, la 35 de verste de Odessa și a trecut Nistrul, la 28 noiembrie/10 decembrie, cu două batalioane din regimentul Butirș, trei de la Axiopol și două regimente de cazaci. A lăsat la pod regimentul Nijegorod, care se întorsese de la Bender, și a pornit spre Palanca[22].

Înainte fusese o cetate turcească. Acum nu mai era decât o imensă redută pătrată, așezată pe o înălțime. Se vedea de la Maiac, părea mai mare decât în realitate și voiau să ia măsuri pentru a o ataca; n-au găsit pe nimeni. La 29/11, ducele de Richelieu a mers spre Akerman până la jumătatea drumului și a trimis pe colonelul de geniu Ferster și pe principele Cantacuzino[23], hatman al cazacilor de pe Bug, să someze orașul să se <predea>. La 30 <decembrie> 12 <ianuarie> a înaintat și la 10 verste de Akerman colonelul Ferster a venit să-l anunțe că era așteptat cu nerăbdare.

Am intrat în oraș la orele 11 dimineața, cu mare paradă. Tayr pașa, un arnăut musulman, bărbat de 40 de ani, a părut încântat să ne vadă. Ducele de Richelieu i-a făcut o vizită. El i-a înapoiat-o după un ceas; s-a băut multă cafea, s-au fumat multe pipe. Richelieu a numit un comandant al orașului, un maior și un adjutant al cetății, a ocupat posturile și la orele două totul se sfârșise.

[.............][24]

Akerman, așezat pe o stâncă foarte înaltă, a fost clădit de genovezi care, odinioară stăpâni ai Mării Negre, au construit aici multe cetăți. Întăriturile de la Akerman sunt gotice. Genovezii au îngrămădit aici ziduri peste ziduri, toate uimitor de înalte. Șanțul tăiat în stâncă are o adâncime de 7 stânjeni[25] și este foarte strâmt. Poți ușor să nărui aceste ziduri uriașe cu niște baterii ce pot fi așezate foarte aproape

---

[19] Poate Ilie Filip Catargiu (1747–1822), care a ajuns general în armata rusă.

[20] Hasan pașa.

[21] Armand Emmanuel du Plessis, duce de Richelieu (1766–1822), guvernator al Odessei.

[22] Sat pe Nistru, în apropierea limanului acestui fluviu.

[23] Nicolae Cantacuzino (1761 – 1841), general locotenent în 1818.

[24] Loc liber în text.

[25] *Toises*

www.dacoromanica.ro

şi foarte repede, mahalaua fiind chiar lângă povârniş şi chiar dacă i s-ar da foc, ar rămâne destule dărâmături pentru a acoperi pe cei ce ar lucra <la minare> şi străzile ar sluji de tranşee, dar un asediu pe neaşteptate e cu neputinţă.

Akerman este şi mai bine întărit de-a lungul golfului decât în partea dinspre uscat şi cum golful îngheaţă câteodată, această măsură de prevedere e necesară.

Împrejurimile Akermanului sunt înfrumuseţate de grădini cu pomi roditori şi cu vii foarte bogate. În cetate nu sunt decât două sau trei case de locuit, dar în mahalale sunt foarte multe case frumoase turceşti bine clădite, împodobite cu zugrăveli şi înconjurate de grădini.

[.............][26]

În noaptea de 1/13 decembrie a sosit un aghiotant al lui Zass[27], care l-a înştiinţat pe duce că după trei ceasuri de la plecarea[28] lui de la Akerman, au venit emisari ai lui Hagi Husein aga, comandantul Chiliei şi ai lui Muke belegi, comandantul Izmailului, care, împreună cu locuitorii, propuneau să se predea şi cereau ca o favoare să li se trimită trupe ruseşti pentru a-i scăpa de spaima tâlharilor din Bulgaria şi pentru a-i apăra împotriva acestora, dacă ar vrea să le ocupe cu forţa oraşele. //

p 113 <Despre ocuparea Chiliei de către Zass şi intrarea avangardei generalului Michelson la Iaşi în 15/28 decembrie[29]. Arestarea şi maltratarea consulului Franţei[30], Reinhard, de către generalul principe Piotr Dolgoruki[31], socotită „un atentat contra dreptului ginţilor". Lui Michelson îi era teamă de Dolgoruki, încât a preferat să-l trimită pe francez la Richelieu, iar apoi împăratul l-a expulzat>.

Moldovenii nu se aşteptau la vizita noastră şi, în ciuda construirii podului de la Moghilev, nu puteau crede că am voi să ocupăm în mod serios Moldova. Au făcut însă faţă împrejurării neplăcute şi ne-au primit foarte bine. Nu puteau face altfel.

Michelson a rămas aproape o lună la Iaşi. A poruncit ca diferitele detaşamente comandate de Miloradovici[32] şi de Serghei Kamenski[33], să înainteze în eşaloane spre Bârlad şi Focşani. Aceste detaşamente au pus stăpânire pe ţară şi au slujit la ţinerea la respect a garnizoanei de la Brăila şi a trupelor lui Mustafa Bairaktar[34], care se aflau la Bucureşti.

---

[26] Loc liber în text

[27] Andrei Pavlovici Zass (1753 – 1815), baron, general locotenent

[28] Am plecat din Akerman ca să ne ducem la Maiac (n.a.).

[29] Vezi şi relatarea lui Ch. F. Reinhard, *supra*.

[30] Asupra acestor împrejurări, pe larg, în aceiaşi relatare

[31] Piotr Petrovici Dolgoruki (1777–1826), general principe rus.

[32] Mihail Andreievici Miloradovici (1771–1825), general de infanterie.

[33] Serghei Mihailovici Kamenski (1771–1835), general de infanterie.

[34] Mustafa Bayraktar, mai târziu mare vizir ucis de ieniceri (1808)

www.dacoromanica.ro

În vremea aceea Michelson nu părea să aibă intenţia de a trece dincolo de hotarele Moldovei.

Principele Callimachi fugise de la Iaşi la intrarea trupelor ruse. Nu domnise decât o zi şi nu ştia că era deja mazilit şi înlocuit cu Alexandru Moruzi, potrivit ordinelor Curţii Rusiei, cărora nici ea nu credea că le va da ascultare Poarta.

Michelson a numit pe principele Ipsilanti care însoţea armata noastră, domn al Moldovei, şi l-a aşezat în această demnitate. Acest intrigant ambiţios nu s-a mai îndoit atunci că visul i se realizează şi că în curând va obţine coroana ereditară a Daciei. A fost crunt dezamăgit în speranţele sale.

<Prezentarea proiectului lui Michelson de cucerire a malului stâng al Dunării>.

Pe Miloradovici l-a îndreptat spre Bucureşti, pe Serghei Kamenski spre Brăila p 114
şi pe prinţul Vladimir Dolgoruki spre Galaţi. Dar acest general înainta prea încet, Michelson s-a supărat de întârziere şi a trimis pe general maiorul Oceakov cu regimentul de Odessa care a sosit înaintea dragonilor şi a ocupat oraşul.

Galaţi este un oraş foarte mare, foarte bine clădit şi foarte bogat; nu este întărit. Este aşezat pe o înălţime, la cinci verste de Siret, la 15 de Prut, la 15 de Brăila, şi poziţia sa pe malul stâng al Dunării, înainte de despărţirea diferitelor braţe ale acestui fluviu, este foarte avantajoasă pentru comerţ. Este şi antrepozitul celor trei provincii.

<Ahmed Nazir, comandantul Brăilei, a refuzat să predea cetatea>.

Mustafa Bairaktar, unul din cei mai vestiţi tâlhari din Bulgaria, răsculat împotriva Porţii, se făcuse aian independent de Rusciuk, unde urmase lui Tersenik Oglu, ucis puţin mai înainte[35]. Mustafa a ocupat Bucureştii, mai întâi cu cinci sute de oameni, apoi cu două mii. Drept pretext a dat necesitatea de a ocroti pe principele Alexandru Suţu, numit de curând de Poartă, domn al Ţării Româneşti[36].//

<Constantin Ipsilanti dezinformează Curtea de la Petersburg anunţând că p. 115
Mustafa are 30 000 de oameni. De fapt acesta voia doar să jefuiască Ţara Românească. Între oamenii săi se afla Mahmud Tiranul>.

Aceşti tâlhari au ajuns aici la 30 noiembrie/12 decembrie. Curând s-a aflat de arestarea domnului Reinhard[37] la Iaşi şi imediat domnii Lamare[38], consul şi

---

[35] S-a pretins că Tersenik a fost asasinat din ordinul lui Sébastiani, ambasadorul Franţei la Constantinopol, care spera să găsească în Mustafa un om mai devotat vederilor sale. Nu există probe pentru această aserţiune <n.a.>.

[36] S-a văzut că domnul Italinski reuşise să dea coroana Ţării Româneşti lui Ipsilanti, care a fugit din Bucureşti în Rusia. Domnul Kiriko, consulul Rusiei, a primit ordinul să notifice Divanului din Bucureşti că nu-l recunoaşte pe Suţu, dar când s-a aflat de intrarea ruşilor în Moldova, Mustafa a crezut că trebuie să-l sprijine pe Suţu <n.a >

[37] *Regnard* Ch Fr. Reinhard, consul general al Franţei în Moldova, în 1806 Relaţia lui, supra.

www.dacoromanica.ro

Ledoulx[39], viceconsul ai Franţei, au cerut, ca represalii, arestarea domnului Kiriko[40], consulul Rusiei. <Acesta> a fost ridicat şi dus la Rusciuk, unde a stat o lună în puşcărie cu teama perpetuă de a fi spânzurat a doua zi; Mustafa i-o făgăduia în toate serile. În acest răstimp a albit complet. Avea şi de ce; şi în plus domnul Kiriko nu era un erou.

<Relatarea bătăliei de la Glodeni, în apropiere de Urziceni>.

p. 116 Furios că fusese învins atât de uşor, Mahmud <Tiranul> a propus <în consiliul de la Bucureşti> să ardă oraşul şi apoi să se ducă la Rusciuk[41]. Acest proiect barbar ar fi adus la îndeplinire, dacă nu l-ar fi zădărnicit Miloradovici înaintând cu o iuţeală care i-a făcut cinste şi care a prins nespus de bine locuitorilor din Bucureşti.

Venise în persoană să întâlnească pe Ulanius[42], la sfârşitul luptei de la Glodeni; la Urziceni primise pe deputaţii trimişi în taină de locuitorii din Bucureşti pentru a-l ruga să vină cât mai curând dacă voia să scape oraşul. Îndată ce armata sa a fost unită cu avangarda, a mărşăluit fără o clipă de odihnă; a făcut cincizeci de verste în douăzeci şi patru de ore şi la 13/25 decembrie dis-de-dimineaţă a ajuns în fata Bucureştilor.

Trimisese înainte un tălmaci care ducea o scrisoare pentru comandantul turc. Acolo spunea că dacă arde o singură casă, îi trece pe toţi turcii prin tăişul sabiei. Această scrisoare i-a găsit pe ofiţerii turci încă la sfat; era scrisă în limba franceză, nici unul din aceşti domni nu o înţelegeau şi ei au trimis după domnul Brenner[42 bis], consulul Austriei, ca să le-o tălmăcească. În timp ce le-o traducea, Miloradovici deja sosise. A pus să se tragă două salve de tun de lângă un pod foarte lung care se afla pe drumul cel mare, la trei verste de oraş. Aceste două lovituri de tun avură un efect magic asupra turcilor şi n-ar fi de crezut dacă n-ar fi fost atestat de locuitorii oraşului; pe dată, toţi membrii sfatului, ofiţerii şi soldaţii turci au fost îngroziţi şi unii pe jos, alţii călări s-au repezit cu toţii spre ieşirea către Giurgiu.

Miloradovici dăduse dispoziţii pentru înconjurarea oraşului. Generalul Miciurin, cu regimentul Oloneţ, a pornit spre dreapta şi, îndreptându-se spre Herăstrău[43] şi Băneasa, a trecut Dâmboviţa, pe drumul Piteştilor. Ulanius, cu restul

---

[38] După moartea viceconsulului Parant (15 noiembrie 1806) a fost numit în locul lui Lamare, care şi-a luat în primire postul la 15 decembrie Când au intrat ruşii în Bucureşti, a fugit la Rusciuk (2 ianuarie 1807) şi s-a întors după armistiţiul de la Slobozia, rămânând aici până la moarte (16 august 1809).

[39] Joseph Ledoulx a devenit consul al Franţei, după moartea lui Lamare (1809 – 1814, cu două scurte întreruperi în 1810 şi 1812).

[40] Luca Grigorievici Kiriko, consul rus la Bucureşti (iunie 1795 – 1817).

[41] De la plecarea lui Mustafa, Mahmud pusese să se dea foc sau să se jefuiască toate casele de ţară şi mănăstirile din preajma Bucureştilor <n.a >.

[42] Karl Karlovici Ulanius, general maior.

[42 bis] Ignaz von Brenner, agent consular al Austriei la Bucureşti (1806–1809).

[43] *Kerastrel.*

www.dacoromanica.ro

infanteriei, a înconjurat oraşul din stânga şi trecând şi el Dâmboviţa, a venit pe drumul Giurgiului înspre mănăstirea Văcăreşti. Acolo a aflat pe turci fugind în cea mai mare neorânduială. Dacă ar fi avut cu el toată cavaleria, i-ar fi distrus în cea mai mare parte; dar nu avea decât câţiva cazaci pe care i-a pus pe urma fugarilor, pe care i-au urmărit până la podul Sabarului la Sinteşti; în drum au ucis mulţi <turci>.

Între timp, trei sute de arnăuţi[44] din garda principelui Ipsilanti, ocrotiţi de consulul Rusiei, s-au oferit mai întâi să apere Bucureştii, ceea ce Kiriko, care era foarte prudent, a refuzat. Aceşti arnăuţi, ameninţaţi de turci, s-au închis în mânăstirea Radu Vodă. Este aşezată în centrul oraşului, înconjurată de ziduri crenelate şi foarte lesne de apărat. Turcii n-au putut-o cuceri. Arnăuţii au rămas închişi acolo mai multe zile; aveau provizii. Când au auzit salvele de tun trase de Miloradovici şi au băgat de seamă că turcii fugiseră, au ieşit din mănăstire şi au măcelărit pe toţi cei pe care i-au mai găsit în oraş sau gata să-l părăsească.

Miloradovici, informat de toate aceste evenimente, a înaintat în galop, cu sabia în mână, şi dând dovadă mai mult de îndrăzneală decât de prudenţă, a intrat împreună cu husarii pe uliţele oraşului, şi la ora patru seara nu mai era nici un singur turc viu în Bucureşti.

Miloradovici a fost primit ca liberator al oraşului, cum şi era într-adevăr. Seara, arnăuţii i-au făcut o mică atenţie în felul lor, care merită să fie amintită pentru a da o idee despre moravurile acestor neamuri barbare.

Îndată ce au aflat că locuinţa principelui Grigore Ghica[45] a fost destinată găzduirii generalului rus, au strâns toate capetele de turci pe care le tăiaseră şi le-au aşezat pe două rânduri pe poartă, pe scări şi în pridvorul casei. // Au pus câte o p 117 lumânare aprinsă în faţa fiecărui cap. Miloradovici era ocupat cu încartiruirea trupelor şi cu ordinea în oraş; întorcându-se foarte târziu acasă, a fost dus în triumf de către arnăuţi. A văzut de departe iluminaţia şi a fost încântat. Dar când a intrat în curte şi a văzut acest spectacol îngrozitor, era gata să-şi piardă cunoştinţa. N-a mai vrut să locuiască în acest palat însângerat şi n-a revenit aici decât peste câteva zile, după ce a fost spălat şi curăţat.

Aproape o mie de turci au fost măcelăriţi în oraş sau ucişi în timp ce fugeau. Nu s-au oprit decât la Giurgiu. <Despre luptele de la Glodeni şi Bucureşti. Curtea de la Petersburg a fost nemulţumită de felul cum le-a condus Miloradovici>.

La 17/29 decembrie, Michelson a sosit la Bucureşi. L-am întâlnit aici la 18/30 <decembrie>. Contele Serghei Kamenski ajunsese deja cu regimentul Taganrog. L-a lăsat la Focşani pe colonelul Izvilienev, cu regimentul Noua Ingrie.

Toţi boierii care fugiseră în Transilvania s-au întors la casele lor şi în Bucureşti a fost mare animaţie în timpul iernii. S-au dat baluri şi petreceri strălucite

---

[44] *Horvats ou arnautes.*

[45] Viitorul domn al Ţării Româneşti din 1827 <n a > Casa lui se afla pe Podul Mogoşoaiei, fiind apoi reşedinţă domnească a lui Ion Gheorghe Caragea Vodă, după incendierea Curţii domneşti.

www.dacoromanica.ro

şi după ce fusese timp de două luni lăcaşul groazei, această capitală a ajuns brusc lăcaşul plăcerii.

Campania din 1807

p 118-121 <Generalul Michelson însărcinează pe autor cu cucerirea cetăţii Turnu. Se renunţă apoi la acest proiect, spre încântarea sa, căci i-ar fi fost imposibil să ia acea redută puternică cu cinci bastioane şi numeroase palisade sub focul încrucişat de la Nicopol, Siştov şi Zimnicea. La sfârşitul lunii decembrie 1806 i se dă comanda detaşamentului lui Richelieu pentru a se duce la Bender, Akerman şi Chilia. Despre eşecul generalului Meyendorf în bătălia pentru cucerirea cetăţii Izmail. Prădăciunile la care s-au dedat trupele generalilor Kitrov la Bender, Loveika la Akerman şi Zass la Chilia>.

Dacă s-ar fi dorit sporirea numărului trupelor noastre în Moldova, ar fi trebuit să fie înrolaţi locuitorii ţării, în special muntenii, pe care austriecii ştiuseră să-i folosească în batalioanele lor de trăgători[46], şi pentru avanposturile lor şi care sunt mai buni soldaţi decât moldovenii. S-ar fi putut forma companii sau chiar batalioane care s-ar fi ataşat regimentelor regulate dându-li-se ofiţeri luaţi chiar din aceste regimente.

Dar domnul de Richelieu a format batalioane separate, a căror comandă a fost încredinţată unor ofiţeri puşi în disponibilitate[47], unor oameni ieşiţi din cancelariile sale. Ofiţerii de carieră au fost şi mai rău aleşi. Alcătuiau o adunătură de greci, de moldoveni, drojdia naţiei lor, ruşi izgoniţi din slujbă, scribi, băieţi de prăvălie ai negustorilor din Odessa, slugi ale unor nobili[48], fugite din Moscova. Soldaţii erau tâlhari, dezertori din toate corpurile de trupe şi din toate neamurile: evrei, ţigani etc. Niciodată n-am văzut o adunătură mai respingătoare.

[..................][49]

Aceşti voluntari erau şi mai rău înarmaţi decât prost recrutaţi [............][50] săbii ruginite, pistoale, halebarde, suliţe [.............][51]. Nenorociţii aceştia îmi aminteau de hidoasele bande ale populaţiei din Paris la începutul Revoluţiei.

Din toţi s-au alcătuit şase aşa-zise regimente: trei de pedestraşi şi trei călări, fiecare din câte cinci sute de oameni [...........][52]. Adunarea tuturor acestor tâlhari

---

46 *Bataillons francs.*

47 *Congédiés.*

48 *Valets du Grand seigneur.*

49 Loc liber în text.

50 *Idem.*

51 *Idem.*

52 *Idem*

www.dacoromanica.ro

a fost încredinţată de către ducele de Richelieu, principelui Cantacuzino[53], moldovean retras din serviciu ca locotenent colonel şi rudă cu generalul Melissino. Era un protejat al domnului de Richelieu care n-a făcut atunci o alegere fericită.

Cantacuzino se prefăcuse că serveşte în războiul din 1788. În cel de acum, nu a socotit nimeni să se mai prefacă. Şi-a echipat foarte prost voluntarii, dar destul de bine hergheliile şi cirezile de pe moşiile sale. Era om tare de treabă, dar era doar un militar.

La pacea din 1791 foarte mulţi vagabonzi moldoveni, greci, munteni, câţiva ostaşi care serviseră în Rusia, unguri dezertori, sârbi emigraţi, câţiva proprietari ruşi atraşi de climă s-au aşezat pe Bug, unde împărăteasa Ecaterina[54] le-a dat pământuri şi mari privilegii şi i-a scutit de biruri cu condiţia să presteze slujbă întocmai ca şi cazacii de la Don. Aceşti colonişti au alcătuit patru regimente cu uniformă foarte apropiată de cea a cazacilor, fiind şi călăreţi destul de buni, dar nu erau deloc de valoarea vechilor cazaci.

<Despre luptele cu Pehlivan[55] în Basarabia. Emigrarea tătarilor în Rusia, dar p. 125
patru cincimi s-au refugiat la Izmail. Meyendorf ordonă autorului să pornească spre Izmail>.

Trebuia să mă duc la Caracurt[56] şi nu ştiam unde se află acest sat. Nu aveam alte hărţi ale Basarabiei în afară de acelea pe care generalul Bauer[57] le ridicase în 1771, pe vremea mareşalului Rumianţev[58], căci pe timpul principelui Potemkin[59]
nu s-au gândit să ridice nici măcar una singură. Această // hartă a lui Bauer era p 126
destul de exactă pentru cursul munţilor, râurilor şi aşezarea lacurilor, dar nici un sat nu era la locul lui; la un popor nomad satele îşi schimbă necontenit aşezarea şi numele de mai multe ori pe an. Făcusem o hartă mică pentru zona mea şi Meyendorf una pentru zona lui, dar nici una, nici alta nu erau suficiente.

<Despre trimiterea în Rusia a locuitorilor din cetăţile Hotin, Bender, p. 127
Akerman, Chilia>.

Izmailul este puţin mai mic, dar mai bine întărit decât era la 1790. În acea vreme avea un perimetru de şase sau şapte verste, nici o întăritură de-a lungul Dunării şi numai înălţimea de la stânga, unde se afla mahalaua moldovenească, era înconjurată de întărituri. Această mahala, aproape tot atât de mare ca şi oraşul, era despărţită de acesta printr-o râpă pe unde curge un pârâiaş. Acum, în această parte,

---

[53] Ioan Cantacuzino (1756–1828), colonel în armata rusă la 1791.

[54] Ecaterina a II-a, ţarină a Rusiei între 1762 şi 1796.

[55] Pehlivan paşa Ibrahim (1760 – 1820), comandant al armatei turceşti

[56] Sat în judeţul Izmail, lângă Bolgrad.

[57] Vezi biografia lui în vol.X partea I-a, al colecţiei de faţă, seria veche.

[58] Piotr Alexandrovici Rumianţev (1725 – 1796), feldmareşal rus

[59] Grigori Alexandrovici Potemkin (1739 – 1791), principe rus.

www.dacoromanica.ro

pârâul formează unul din <sistemele> de apărare ale oraşului şi – în locul întăriturii mari de pământ cu palănci proaste şi pe jumătate prăvălită care, în 1790, a constituit un obstacol uşor de escaladat – s-a construit un zid de piatră regulată, prelungit de-a lungul Dunării şi care, deşi nu avea drum apărat, nu putea fi luat cu asalt. E unul din lucrurile pe care generalul Meyendorf ar fi trebuit să le ştie înainte de a anunţa, cum a făcut-o, că va porni la asalt şi pe care totuşi nu l-a riscat şi bine a făcut.

Bastionul de piatră care este construit pe malul Dunării, în dreapta oraşului, şi care ne-a costat atâtea pierderi omeneşti în 1790, se mai află în starea de atunci//.

p 128 Izmailul este construit pe malul stâng al Dunării. Un sfert din oraş este la nivelul fluviului, iar restul se ridică în amfiteatru, astfel că zidul de apărare care domină ţinutul dinspre partea noastră se ridică foarte mult deasupra fluviului.

Oraşul se află între lacurile Ialpug şi Sofian[60]. În dreapta sa, privind malul stâng al Dunării, este o vâlcea foarte adâncă unde Dunărea îşi revarsă apele, formând lacul Broasca. Mai departe curge micul râu Repedea[61], care nu este decât un canal al lacului Cugurlui[62], care comunică cu marele lac Cahul[63].

<Despre amplasarea unor unităţi ruseşti>.

Cum turcii au obiceiul să-şi reclădească casele pe locul unde se aflau înainte, după ce au fost distruse fie de duşmanii lor, fie din accident, partea joasă a oraşului de-a lungul Dunării este cea mai populată şi casele erau foare înghesuite. Dar în 1808, ca şi în 1790, era un mare spaţiu gol între oraş şi întăriturile construite pe înălţimi.

La Izmail, Dunărea poate să aibă o lăţime de 280 până la 300 de stânjeni[64] şi formează un cot la două verste mai sus de oraş. La cinci verste de oraş se desface în două braţe: unul este Chilia şi celălalt Sulina. Acesta din urmă se mai desface încă în două <braţe> la cinci verste mai jos de Tulcea şi alcătuieşte braţul Sf. Gheorghe[65].

Între braţele Chilia şi Sulina se află insula Ceatal, al cărei teren este foarte jos, acoperit de mlaştini, de trestii, inundat primăvara, brăzdat de canale şi la stânga Izmailului de lacuri şi de gârla Şondei[66]. În 1790, când am atacat Izmailul, această insulă Ceatal era uscată. <Ar fi vrut să cucerească insula înaintea oraşului Izmail>. În 1807, insula Ceatal era absolut impracticabilă, în afară de <partea care se

---

[60] *Safian*

[61] *Rapida*

[62] *Kagolui*

[63] *Kagoul.*

[64] *Toises.*

[65] De fapt Dunărea se desface la nord de Tulcea în două braţe, Chilia şi Sf. Gheorghe. Cel dintâi trece prin faţa Izmailului. Cel de al doilea, după ce trece puţin de Tulcea, se separă în două braţe, din care unul e Sulina

[66] *Schonta*

www.dacoromanica.ro

întinde> de-a lungul Dunării, unde era un drum făcut pe o mică înălţime mai puţin supusă inundaţiei şi mai solidă decât terenul din interiorul insulei. Acest drum era tăiat de redute. <Din nou despre cucerirea cu prioritate a insulei>.

De la Izmail până la Tulcea sunt 18 verste. Drumul merge pe lângă Dunăre şi la nouă verste de oraş trece peste un canal numit Dunărea veche, pe care este un pod ce se prelungeşte cale de trei sute de stânjeni[67] deasupra unor mlaştini şi făcut din dulapi foarte groşi. // Lipsa cumplită de apă face de asemeni impresurarea p. 129
Izmailului foarte anevoioasă dinspre Basarabia. Detaşamentul din centru era silit să-şi adape caii din Repedea, la zece verste de tabără. Turcii, învăţând din experienţa asediului din 1790, n-au uitat să fortifice de curând insula Ceatal şi Tulcea. Au construit o redută solidă, în faţa râului Repedea, una mai jos şi o a patra[68] lângă pod, în mijlocul insulei, trei <redute> în faţa Tulcei şi trei de-a lungul malului drept al fluviului în faţa acestui oraş din urmă. //

<Ocuparea insulei Ceatal>. p 130

Tulcea este aşezată la 18 verste de Izmail, pe malul drept al braţului inferior al Dunării. Ea se ridică în amfiteatru de-a lungul fluviului şi la o verstă de oraş sunt munţi acoperiţi de păduri. Aşezarea Tulcei este încântătoare: înconjurată de grădini, de livezi care se întind de-a lungul Dunării; ceva mai jos de oraş se află o insulă împădurită şi plină de grădini.

În faţa Tulcei, Dunărea este foarte repede şi agitată de vârtejuri care împiedică să mergi în susul apei, chiar fără obstacole militare.

La o verstă mai sus de oraş, la un cot pe care îl face Dunărea, turcii aveau două redute puternice şi o redută la cinci verste mai jos, la despărţirea celor două braţe, Sulina şi Sf. Gheorghe.

Oraşul era înconjurat cu o întăritură[69] şi avea o cetate de piatră cu patru turnuleţe.

<Despre luptele din vara anului 1807 până în ianuarie 1808, când „3 000 de p 130-133
oameni din cavaleria turcească au ieşit din Turnu şi Zimnicea cu scopul de a respinge avanposturile noastre şi de a jefui bogatele sate care existau atunci încă între Câlnice şi Olt, pe Vedea şi pe Călmăţui">.

Dacă în Ţara Românească iarna n-a fost bogată în evenimente militare, în schimb a fost bogată în intrigi. Bucureştii sunt şi vor fi totdeauna focarul cel mai activ şi cel mai necurat. Boierii din Ţara Românească sunt vestiţi, chiar printre fanarioţi şi printre locuitorii din cele două ţări, pentru imoralitatea, lăcomia, ca şi pentru aplecarea şi talentul lor spre intrigă.

În descrierea făcută acestor ţări, ca şi locuitorilor lor, pe jumătate încă barbari, şi în tabloul moravurilor pe care le-am zugrăvit, am arătat îndeajuns cauzele care-i

---

[67] *Toises.*

[68] Aşa în text!

[69] *Retranchement à la turque.*

www.dacoromanica.ro

fac să prefere jugul turcilor dominației Rusiei. În Moldova, boierii, puțin mai civilizați decât cei din Țara Românească și mai resemnați, nu-și arătau simțămintele, sau cel puțin nu puneau fățiș piedici operațiunilor noastre; dar în Țara Românească, unde se află o mulțime de greci, spiritul Fanarului domină și toate intrigile erau îndreptate aproape pe față împotriva rușilor.

La București numai foarte puțini boieri erau legați de principele Ipsilanti și de partida rusă. În fruntea acestei partide era Constantin Varla<a>m[70], care, în timpul războiului din 1769, slujise ca ofițer în regimentul Apșeron și care fusese multă vreme la St. Petersburg și la Moscova. Era un bărbat cu totul devotat rușilor, dar slab, influențat de un anturaj puțin vrednic de stimă și nechibzuit în legăturile sale, deși el însuși era bărbat cinstit, atât cât poate fi un muntean.

Când a părăsit Țara Românească, principele Ipsilanti îl numise caimacam, adică locotenent domnesc al țării. El a continuat cu curaj și succes acțiunea pornită de domn pentru a face magazii <de provizii> pentru noi. Datorită râvnei și ostenelilor sale, armata noastră a fost la început hrănită perfect și fără nici o cheltuială pentru vistieria împărătească. Când se știe cât e de greu să ascunzi în Țara Românească asemenea operații, când se cunoaște numărul și îndrăzneala
p. 134 dușmanilor, pe care Ipsilanti și Varla<a>m îi aveau // printre compatrioții lor, supravegherea activă din partea acestor dușmani, bănuielile turcilor, bănuieli ce pot fi lesne trezite și care sunt întotdeauna suficiente ca să facă să cadă capete vinovate sau inocente – trebuie admirat curajul acestor doi oameni și în special al celui din urmă, care a rămas la București, chiar și după plecarea lui Ipsilanti, și Rusia trebuie să le rămână veșnic îndatorată. Varla<a>m a avut chiar mai mult merit în ochii noștri: el acționa din ordin și devotament și nu avea mari interese politice ca cele care-l mânau pe Ipsilanti. Totuși a fost departe de a fi recompensat.

<Despre slabele însușiri de administrator ale lui Michelson>.

Miloradovici, care nu se pricepea mai bine decât Michelson în știința guvernării, dar care avea mai multă îndrăzneală, orgoliu și încăpățânare, a găsit-o pe fiica unuia din primii boieri ai Țării Românești numit Filipescu[71], foarte pe gustul său, deși era departe de a fi o frumusețe desăvârșită; s-a aprins după ea, fără să se sinchisească dacă făcea parte dintre prietenii sau dintre dușmanii noștri. Curând după aceea tatăl ei și agenții acestuia au acaparat întreaga administrație.

Constantin Filipescu[72], cel mai mare dușman al rușilor, principalul agent al principelui Suțu[73], șeful facțiunii franceze la Constantinopol, Filipescu, cel mai

---

[70] Constantin Varlaam (m. 1830), mare vistier (1809), înlocuit cu Constantin Filipescu. În 1824 este făcut consilier de stat de către ruși

[71] Constantin Filipescu (1751–1817), mare vistier și ban.

[72] Ducându-se în ambasadă la Constantinopol, Kutuzov a primit de la Curte o listă a dușmanilor Rusiei din Țara Românească În fruntea lor era Filipescu <n.a.>.

[73] Vezi *supra*, nota 8.

www.dacoromanica.ro

ascuns, cel mai perfid, cel mai scelerat dintre munteni a profitat de această slăbiciune de neiertat a lui Miloradovici, şi-a prostituat fiica[74], i-a câştigat încrederea, l-a uimit pe Michelson, a reuşit să-l facă suspect pe Ipsilanti şi, în cele din urmă, să-l îndepărteze, l-a stricat cu Michelson şi l-a înlăturat şi persecutat pe Varla<a>m şi pe toţi partizanii ruşilor, care au îndurat neîncrederea şi ingratitudinea şi mulţi din ei, indignaţi de această nedreptate, au trecut în partida adversă; în sfârşit, toate posturile au fost încredinţate duşmanilor de moarte ai ruşilor şi spionilor cunoscuţi şi de temut ai francezilor şi ai turcilor. Din acel moment s-a putut prevedea puţina şansă a războiului şi ruina ţării pe care Filipescu şi aderenţii săi o exploatau cu cruzimea şi rapacitatea ce era de aşteptat de la asemenea administratori.

Eşecurile suferite prin trădările lui Filipescu, lipsa de alimente care s-a făcut curând simţită, bolile care au urmat, ruina vistieriei imperiale, puţinul ce s-a scos dintr-o ţară care ar fi putut hrăni şi întreţine întreaga armată şi încă să mai şi verse bogăţii în vistieria noastră – totul a fost lucrătura zăpăcelii, orbirii şi nebuniilor lui Miloradovici. Este o poliţă permanentă pe care patria o are asupra lui.

<Despre diplomaţii ruşi Rodofinikin[75] şi Lascarev[76] în Ţara Românească; p. 135
cel dintâi, grec rafinat, vine în conflict cu Miloradovici şi trebuie să plece în Serbia. Al doilea, armean, cunoscător excelent al limbilor orientale, a rămas aici mai puţin de un an>.

Principele Ipsilanti, care cu câtva timp înainte voise să taie capul lui Filipescu, ca spion al turcilor şi al lui Suţu, şi a greşit că n-a făcut-o, a fost pe cât de surprins pe atât de îngrijorat să-l vadă în fruntea Divanului Ţării Româneşti. Neînţelegerea între acest principe şi Michelson a ajuns la culme. Amândoi plictiseau Curtea cu plângeri şi denunţuri reciproce. În sfârşit, Michelson a început cu el un duel prin scrisori, în franţuzeşte, care, categoric, nu era în favoarea sa. Cele ale lui Ipsilanti erau scrise de marchizul de Sainte Aulaire, al cărui condei era pe cât de muşcător pe atât de elocvent, iar cele ale lui Michelson, redactate de un oarecare Sokolov de la Afacerile Externe, lipsite de sens şi ridicole ca stil în acelaşi timp.

Rapoartele pe care Michelson le-a adresat Curţii i-au reuşit mai bine decât scrisorile. Ministerul nostru, care începuse să se căiască pentru că pornise acest război funest, la sugestia principelui Ipsilanti, a aruncat asupra lui povara încurcăturilor pe care i le pricinuia şi a nemulţumirii, i-a creeat neplăceri şi în cele din urmă acesta şi-a pierdut cele două Principate şi s-a dus să locuiască la Kiev ca particular, după ce se dusese la Petersburg, unde, la început, a fost bine primit şi apoi a început să fie foarte prost văzut.

---

[74] Această tânără persoană, prin însuşirile ei plăcute, nu merita atunci să fie victima acestui calcul infam al tatălui ei; dar tânără şi fără experienţă, ea a dat prea uşor crezare făgăduielii pe care i-a făcut-o solemn Miloradovici de a o lua de soţie, ceea ce a uitat părăsind Bucureştii (n a.).

[75] Constantin Constantinovici Rodofinikin, mai târziu, în 1838, consilier de stat.

[76] Serghei Lazarevici Lascarev, consul al Rusiei (1782–1783) în Ţara Românească.

www.dacoromanica.ro

A fost tratat totuşi în chip felurit. În luna mai, trimiţându-l la cartierul general din Polonia al împăratului pe marchizul de Sainte Aulaire, omul acesta plin de spirit şi de talent s-a priceput să schimbe gândurile domnului de Budberg[77] şi să-i demonstreze falsitatea şi primejdia reprezentată de măsurile luate în Ţara Românească; s-a decis ca Michelson să fie rechemat şi generalul locotenent conte Piotr Tolstoi[78] a fost desemnat să-l înlocuiască. Dar tot atunci principele Ipsilanti, inconsecvent ca totdeauna şi prost sfătuit, comiţând greşeala să vină în tabăra lui Michelson în faţa Izmailului şi să se împace cu el, au scris amândoi, de comun acord, Curţii. Michelson a rămas în post, cu atât mai mult cu cât armistiţiul anunţa o pace apropiată cu turcii şi contele Tolstoi a fost numit ambasador la Paris.

Dacă Ipsilanti a fost victima ambiţiei sale şi a greşelilor generalilor ruşi, nefericitul său tată a fost cu mai multă cruzime victima ambiţiei fiului său.

Iată ceea ce, la vremea aceea, a trecut ca un fapt dovedit privitor la sfârşitul nenorocit al acestui bătrân de peste 70 de ani.

Se ştie că în 1789 el era domn al Moldovei, că fusese ridicat din Iaşi de austrieci şi trăise mai mult timp la Brünn în Moravia. La încheierea păcii s-a întors la Constantinopol, unde vieţuia modest şi liniştit, atât cât se poate într-o ţară cumplit de despotică, unde nici o barieră morală sau de justiţie nu pune stavilă unui ministru barbar, executor devotat al cruzimilor sau capriciilor unui suveran imbecil sau înşelat. Ipsilanti o făcea pe săracul, dar era socotit bogat – crimă de neiertat în Turcia. Atunci când fiul său s-a declarat atât de făţiş contra turcilor i s-a cerut bătrânului să fugă la Odessa. A refuzat. Curând, sub pretextul de a descoperi intrigile fiului său la Constantinopol, dar de fapt ca să-i smulgă bogăţiile, a fost arestat, şi miniştrii lui Selim[79] l-au dat pe mâna călăilor. Timp de 29 de zile a îndurat torturi îngrozitoare, ca şi ginerele său, Manu[80] – şi nu există un neam mai ingenios în asemenea chinuri decât turcii – fără să mărturisească ceva. Dar a fost trădat de unul din secretarii săi care n-a rezistat torturilor la care şi el a fost supus şi care a arătat locul unde stăpânul său ascunsese 300 000 de
p. 136 piaştri. Banii aceştia au fost luaţi şi // principele şi Manu au fost torturaţi în continuare. Acesta din urmă a rezistat interogatoriului şi apoi i s-a dat drumul. A murit ceva mai târziu de pe urma acelor îngrozitoare suferinţe, dar e de neconceput cum un bătrân, slăbit de vârstă şi de boală, nu s-a prăbuşit în urma atâtor suplicii care se repetau timp de patru ore în fiecare dimineaţă. Se spune că la sfârşit, nemaiputând să îndure, a aruncat asemenea blesteme asupra lui Mohamed, asupra sultanului şi contra călăilor săi, încât părea că urmărea, aţâţându-i, să-i determine să-i ia viaţa. Dar n-ar fi ajuns încă la capătul

[77] Andreas Eberhard von Budberg (1750 – 1812), ministru rus al Afacerilor Externe.

[78] Piotr Alexandrovici Tolstoi (1761–1844)

[79] Selim al III-lea, sultan între 1789 şi 1807.

[80] Alexandru Manu (1755–1815), mare spătar, mare logofăt al bisericii, vel ban paie, căsătorit cu Ralu Ipsilanti

www.dacoromanica.ro

suferințelor sale cumplite dacă ambasadorul Angliei, Arbuthnot[81], n-ar fi solicitat o întrevedere marelui vizir. Sultanul a crezut că motivul este cererea de grațiere a lui Ipsilanti și i-a tăiat pe dată capul, ca să nu fie obligat să-l lase să trăiască.

Dușmanii ambasadorului Franței, Sébastiani[82], l-au acuzat pe acesta de a fi provocat supliciul la care a fost supus Ipsilanti[83] și cred că așa a fost. Nimic nu poate surprinde în această privință la domnul Sébastiani.

Acest fapt îngrozitor s-a petrecut sub Selim al III-lea, principele cel mai luminat și mai omenos care a ocupat vreodată tronul sultanilor. După aceasta se poate judeca cum au fost și cum sunt alții și ce înseamnă turcul.

<Despre luptele cu turcii în zona Daia–Giurgiu>. p. 137-138

Nemaiputând rămâne la București, unde era expus urii violente a lui Miloradovici și Filipescu, Ipsilanti s-a hotărât, după plecarea lui Michelson, să părăsească Țara Românească, al cărei domn titular continua să fie, dar unde nu mai avea nici putere nici credit și să se ducă cu domnul Rodofinikin la Iași.

Filipescu, aflând de această plecare, a dus perfidia până acolo încât l-a informat pe vizirul de la Brăila. Mesagerul pe care i l-a trimis avea un pașaport de la Miloradovici, pe care nu i-a fost greu să-l obțină, căci îl înșela întotdeauna cum voia și când voia; poate chiar Miloradovici, la fel de implacabil și de periculos în dușmăniile sale pe cât de entuziasmat și ușuratic în afecțiunile sale, avea cunoștință de un proiect ce trebuia să-l scape de Ipsilanti. Lucrul nu se poate susține, dar se poate foarte bine bănui. Oricum, aflând de ziua plecării lui Ipsilanti, nazîrul a hotărât să-l răpească. A încredințat misiunea tânărului Ceapan oglu[84].Buzăul se află la mai bine de 100 de verste de Brăila. În două zile Ceapan a străbătut această distanță cu 3 000 de călăreți și a ajuns numai cu o oră întârziere

---

[81] Charles Arbuthnot (1776–1850), ambasador englez la Poartă. <(1804–1807)>.

[82] Horace François de la Porte, conte Sébastiani (1772–1851), ambasador francez la Poartă

[83] Domnul Franchini[x], actualmente dragoman al misiunii Rusiei și pe atunci al misiunii franceze. m-a asigurat că ambasadorul său n-a contribuit la nenorocirea lui Ipsilanti și că a implorat chiar pe sultan să-l ierte, ceea ce acesta a refuzat. Domnul Franchini nu m-a convins de adevărul spuselor sale. Îl invit pe cititor să citească jurnalul campaniei din 1790, unde vorbesc de dragomanii europeni la Constantinopol. Neamul Franchini e cel mai imoral dintre toți acești intriganți oribili.

Tot de la domnul Franchini am aflat că bogățiile bătrânului principe Ipsilanti au fost încredințate domnului Pierre Fonton și că ele se află la temelia averii uriașe a acestui depozitar necinsitt. În această privință, cred că domnul Franchini a spus adevărul <n.a. din 1827>.

[x] E vorba de Francesco Franchini. Ceilalți frați, Carlo și Antonio, au fost deopotrivă dragomani la început în slujba Veneției, apoi a Franței și, în cele din urmă, a Rusiei. Familia, originară din Pistoia, se stabilise în Cipru

[84] Peste patru ani îl vom vedea pe acest Ceapan oglu jucând un rol foarte frumos la sfârșitul războiului În 1807 avea 21 de ani, era deja pașă cu trei tuiuri. Era fiul cel mare al bătrânului Ceapan, a cărui familie stăpânește o bună parte din Asia Mică și care e atât de puternică acolo, încât membrii ei pot fi priviți mai curând ca feudatari ai sultanului decât ca supuși ai săi. Tânărul Ceapan a venit cu o cavalerie numeroasă să întărească garnizoana Brăilei <n a.>.

www.dacoromanica.ro

faţă de Ipsilanti. L-ar fi prins în mod sigur, fără sfatul lui Rodofinikin care, mai ştiutor şi mai neliniştit decât principele însuşi de ceea ce ar fi putut îndrăzni ura duşmanilor săi, l-a făcut să treacă Buzăul, deşi râul era atunci foarte umflat şi era primejdios să-l treci.

Ceapan a capturat câteva trăsuri ale lui Ipsilanti, a sugrumat <câţiva> nefericiţi locuitori ai Buzăului, a ars oraşul – care pe atunci era foarte întins – şi toate astea le-a făcut sub ochii lui Kamenski care, datorită poziţiei stupide în care se afla şi de care Ceapan oglu era perfect informat – nu l-a putut nici ataca, nici salva oraşul; râul ajunsese de netrecut.

<Despre luptele cu turcii în jurul Brăilei. Caracterizarea marelui vizir Mustafa Celebi şi a armatei sale. Descrierea luptei de la Obileşti (2/14 iunie 1807). Salvarea Bucureştilor de către generalul Miloradovici. Generalul Miciurin este trimis la Slobozia şi lasă acolo cinci soldaţi>.

p 142 Mănăstirea Slobozia[85] este înconjurată de ziduri solide şi groase, cu neputinţă de escaladat. Are o singură poartă făcută din bârne groase, ferecate, pe care cei cinci soldaţi hotărâţi să o apere au închis-o şi au baricadat-o. Un caporal, ca cel mai mare în grad, s-a declarat guvernator al cetăţii şi a început să dea ordine. Doi soldaţi au rămas lângă poartă şi alţi doi, împreună cu comandantul, s-au urcat în turn şi, împreună cu patru bulgari înarmaţi, care se găseau şi ei închişi în această mănăstire, au tras multe focuri de armă prin ferestrele turnului şi prin găurile din zid. Turcii, neputând sili această imensă garnizoană să se predea, au vrut să dea foc porţii. Bulgarii neavând destulă apă, au stins focul cu vin. S-au bătut toată noaptea trăgând focuri de puşcă, şi în zorii zilei turcii, crezând că mai era încă multă lume în mănăstire şi că vor sosi curând ajutoare, s-au retras lăsând pe loc treizeci de morţi, în acest număr fiind şi un stegar cu steagul lui. Aceşti nouă viteji au ucis sau rănit aproape o sută de oameni de ai turcilor şi nici unul din ei nu a fost rănit. Caporalul, numit Diaconov, a fost avansat subofiţer şi a primit ca şi cei patru soldaţi, crucea Sfântului Gheorghe, pe care o meritaseră cu prisosinţă.

p. 143-146 <Despre acţiunile generalului Isaiev[86] în Oltenia şi Serbia, alături de Caragheorghevici[87]. Lupta de la Malaniţa. Moartea generalului Michelson. Acţiunile autorului în jurul Izmailului. Întrevederea cu Pehlivan. Armistiţiul de la Slobozia>.

Slobozia, lângă Giurgiu, a fost desemnată ca loc al conferinţelor în care trebuia convenit asupra condiţiilor păcii pe care atunci numai turcii o voiau. Numai ei erau de bună credinţă în tot acest adânc machiavelism.

---

[85] Slobozia lui Ianache, construită de Ianache Postelnic ante 1633, completată de Matei Basarab în 1633–1634.

[86] Ivan Ivanovici Isaiev (1748–1810), general maior.

[87] Gheorghe Caragheorghevici (1752–1817), conducător al răsculaţilor sârbi

www.dacoromanica.ro

Meyendorf s-a dus la locul indicat cu domnul Lascarev şi Reis efendi Galıb efendi[88] a venit cu suita sa.

Acolo s-a strecurat şi un mărunt domn Ledoulx, consul al Franţei la Bucureşti, care, la declararea războiului, se retrăsese la Rusciuk. Era un intrigant şiret, care nu-şi alegea mijloacele pentru reuşita planurilor sale, duşman înverşunat al ruşilor, deşi fusese crescut la Moscova, unde tatăl său era cofetar. Ştia perfect ruseşte şi Meyendorf şi Lascarev, care nu-i cunoşteau acest talent, vorbeau în limba lor în timpul negocierilor atunci când doreau ca dragomanii turci să nu înţeleagă ce-şi spun. Ledoulx nu pierdea un cuvânt şi-i avertiza prieteneşte pe turci.

Congresul n-a durat mult. Totul se convenise dinainte. Nu era vorba decât de a pleca spre Nistru şi de a preda cetăţile în starea în care se aflau înainte de război. Domnii Moldovei şi Ţării Româneşti aveau să fie instalaţi abia la încheierea păcii definitive şi în timpul acestui interregn, Principatele erau administrate de Divane. Toate acestea formau articolele preliminare. Articolele hotărâtoare au fost lăsate pentru congresul de pace care trebuia să se discute întâi la Paris.

<Dizgraţierea lui Meyendorf. Potretul generalului Prozorovski[89]. Voluntarii p 146-151
din Kerson. Amplasarea armatei ruseşti în campania din 1808. Numirea senatorului Kuşnıkov.>[90]

Prozorovski l-a numit preşedinte al Divanurior Ţării Româneşti şi Moldovei. Era un om de spırit, înzestrat cu o minte limpede, politıcos, făcând bună tovărăşie, înţelegea admirabil lucrurile, activ şi sever. S-a spus atunci că a ştiut să profite de înlesnirile ce oferea o ţară atât de demoralizată cum erau cele două provincii pe care le conducea şi unde nimic nu se concepea că poate fi făcut fără a fi cumpărat. Cred că a fost calomniat şi că i s-au pus în spinare păcatele subalternilor săi, care, aşa cum sunt toţi în Rusia, nu excelează prin corectitudine. Kuşnikov a greşit mai ales luând pe lângă sine un boier de condiţie inferioară numit Krupenski[91], un tânăr delicat, îndemânatic, pătrunzător, imoral, interesat, despre care se spunea că vinde toate posturile şi împarte în taină preţul cu senatorul; dar lucrul n-a putut fi dovedit şi nu-l pot crede. Kuşnikov n-a fost niciodată aşa cum au îndrăznit să spună, a fost totdeauna şi încă este un om foarte cinstit. Cel puţin trebuie să i se facă dreptatea de a spune că a predat administraţia Moldovei în mâna celor care meritau să fie distinşi şi această provincie a fost guvernată în tot timpul războiului tot atât de bine cât poate fi cârmuită o ţară unde nu există nici legi, nici justiţie, nici morală.

---

[88] Galıb (Seyyıd Mehmed Saıd) efendı, reis efendi (1806 - 1807, 1808 - 1811, 1814).

[89] Alexandru Alexandrovıci Prozorovski (1732–1809), feldmareşal.

[90] Serghei Sergheevıci Kuşnıkov (1767 - 1839), senator şı preşedinte al Dıvanurılor Ţărıı Româneştı şi Moldovei

[91] Teodor Krupenskı, vtori logofăt de Divan în 1809 Numıt în această calitate chıar de senator. Ulterior consılıer titular în ţınutul Orhei.

www.dacoromanica.ro

Bătrânul Gheorghe Balş[92], dintr-una din cele mai de seamă familii din ţară, era mare vistier – mare trezorier – şi de fapt prim ministru şi a rămas <în această funcţie> până la moarte. Cel care i-a urmat şi care a fost ţinut în acest post împotriva obiceiului abuziv care cerea ca toţi funcţionarii să fie schimbaţi în fiecare an era un om al lui Balş, numit Rosetti Roznovanu[93], capul cel mai bun din toată Moldova; şi ceilalţi membri ai Divanului au fost la fel de bine aleşi pe cât a fost cu putinţă şi păstraţi în slujbele lor.

Dar dacă Kuşnikov a făcut alegeri fericite în Moldova, nu a arătat aceeaşi pătrundere nici aceeaşi fermitate în Ţara Românească – cum se va vedea mai jos, sau mai de grabă a cedat prea mult influenţei lui Miloradovici cu care, din nenorocire, era foarte legat din timpul campaniei din Italia.

p 152-154 <Despre administraţia lui Prozorovski. Portretul lui Bezak, secretar al acestuia. Trecerea lui Sébastiani prin Iaşi. Amplasarea trupelor ruseşti>.

Miloradovici îşi aşezase tabăra lângă Bucureşti, la Copăceni, unde incuria sa obişnuită, lipsa de grijă faţă de trupe şi proasta calitate a proviziilor de pâine livrate de prietenii săi munteni, au costat viaţa unui sfert din nenorociţii soldaţi de sub ordinele sale. El însuşi a rămas la Bucureşti, în casa lui Filipescu şi nu venea decât arareori în tabără.

<Despre administraţia lui Prozorovski. Conflictul lui Pehlivan cu aianul de Babadag. Eşecul unui congres de pace la Iaşi>.

p 155 Se ştia dinainte că nu va duce la nimic. Turcii, influenţaţi în secret de Franţa şi făţiş de Anglia – care datorită politicii noastre şovăitoare se uniseră contra noastră în această singură privinţă – turcii zic au venit la congres cu hotărârea fermă să nu cedeze o palmă de loc de pe malul drept al Nistrului şi noi voiam să avem Dunărea sau cel puţin Siretul. <ca hotar>. După cum se vede, eram departe de a fi de acord.

În luna februarie 1809, reis efendi Galib a venit la Iaşi (l-am prezentat deja); cu el a venit ca interpret dragomanul Porţii, principele Dimitrie Moruzi[94], fratele celui care fusese ultimul domn al Moldovei şi pentru care atracţia unuia din cele două Principate nu-l putea determina să favorizeze pretenţiile ruseşti. Ca toţi cei din Fanar, acesta era un om fin, şiret, versat în politica Divanului şi în plus plin de spirit, bine informat şi extrem de amabil în societatea ale cărei rafinamente şi ţinută le intuise[95].

Principele Prozorovski a ales ca membri ai congresului pe generalul locotenent Miloradovici, senatorul Kuşnikov şi generalul maior Harting.

---

[92] Iordache Balş, mare vistier în 1809

[93] Iordache Rosetti Roznovanu (1764–1836).

[94] Dimitrie Moruzi (1768–1812), fiul lui Constantin vodă, frate cu Alexandru vodă. Mare dragoman al Porţii. A fost sugrumat de turci după pacea de la Bucureşti.

[95] Îi spunem prinţ şi numim astfel pe toţi cei care au avut un prinţ al Moldovei sau al Ţării Româneşti în familie; dar acest titlu nu se cuvine decât principelui domnitor şi afară de el nimănui din familie. Fii săi se numesc beizadele (fii de prinţ) <n a >.

www.dacoromanica.ro

[..................][96]

Domnul Joseph Fonton, consilier de stat, a fost numit primul interpret al Rusiei şi Bezak, secretarul congresului.

Fonton avea mai mult de 60 de ani; era francez – am văzut mai sus (Jurnalul din 1806) motivele care l-au făcut să treacă din serviciul Franţei în cel al Rusiei. Dintre dragomanii misiunilor europene nimeni cu cunoştea mai bine ca el spiritul şi caracterul turcilor şi al grecilor din Fanar, modalitatea de a trata cu ei şi nu ştia mai desăvârşit limba lor. Era un diplomat înţelept, prevăzător, cult, îndemânatic, politicos, bine crescut; dar, ca toţi dragomanii, prea ataşat de Constantinopol, care-l văzuse născându-se şi unde dorea să-şi sfârşească zilele. Se zice că era foarte bogat şı trecea – iarăşi ca toţi dragomanii – drept tare zgârcit. Într-o ţară unde toţi sunt venali şi unde toţi grecii având nevoie de protecţia Curţii franceze sau a Rusiei nu socotesc nici un sacrificiu prea mare ca s-o obţină, a fost foarte simplu ca Fonton să facă să-i fie puţin plătite serviciile; e un procedeu obişnuit în moravurile asiatice. Dar l-am văzut obiectul unei calomnii mai importante. Spun calomnie pentru că o cred absolut aşa. S-a zis că domnii Ţării Româneşti şi ai Moldovei îi făceau adesea daruri însemnate pentru a se îngriji de interesele lor la Poartă; dacă aceste provincii ar fi rămas Rusiei, Fonton ar fi pierdut aceste surse de venit. A fost acuzat în mod public în timpul con//gresului de la Iaşi[97] şi apoi la cel de la Bucureşti că a favorizat p. 156
mai mult Fanarul decât Rusia. S-au mai dat asigurări că Poarta îi promisese o sumă foarte mare la congresul de la Bucureşti dacă la încheierea păcii stabilea frontierele noastre la Prut.

Relatez aceste zvonuri, deşi nu le dau crezare, deoarece ele se răspândiseră în rândurile armatei. Încolo n-a fost greşeala lui Fonton că împrejurările în care se afla Rusia în 1812 ne-au silit să pretindem doar Prutul şi atunci am fost chiar fericiţi să obţinem această frontieră.

[...................][98].

<Despre intrigile consulului francez Ledoulx contra ruşilor. Amplasarea trupelor lui Prozorovski. Încercarea de ocupare a cetăţii Giurgiu cu ajutorul unui turc trădător, Ahmet, succesorul lui Mustafa Bairactar. Despre Manuc bei. Eşecul acţiunii, datorat generalului Miloradovici. Descrierea Giurgiului>. p. 156-158

Giurgiu este aşezat la cinci sau şase verste de Rusciuk, ceva mai sus spre răsărit şi se află la patru verste de Dunărea mare şi pe un braţ al acestui fluviu care uneori, dar foarte rar, seacă în luna septembrie.

---

[96] Loc liber în text.

[97] Din 1792, prin care s-a pus capăt războiului austro-ruso-turc început în 1787.

[98] Loc liber în text.

www.dacoromanica.ro

Acest braţ are mai multe ramificaţii şi formează două insule mari numite Kaschora[99] şi Nazârloiu; ele sunt despărţite printr-un canal care se varsă în Dunăre perpendicular pe Giurgiu.

Cetatea este foarte mică; nu are o mie de paşi în circumferinţă, dar este regulată. Bastioanele sunt moderne şi împrejmuirea este căptuşită. Acolo este un drum bine apărat, cu palănci şi un *glacis*; acest *glacis* este înconjurat cu un al doilea şanţ exterior, foarte adânc, foarte neprielnic pentru un asediu regulat deoarece poate
p 159 sluji ca a // treia paralelă şi uşura instalarea asediatorilor, dar este foarte bun împotriva unui atac prin surprindere. Nimeni n-a remarcat această adâncitură, ceea ce dovedeşte neatenţia trimişilor lui Miloradovici.

De-a lungul Dunării oraşul este deschis şi numai după asediu turcii au construit un zid de piatră. În braţul fluviului care scaldă oraşul este o insulă mică pe care este clădit un mic fort în stil antic, aşa cum au construit genovezii în Crimeea <şi> în Basarabia acum 400 de ani. Micul fort, care n-are nici 500 de paşi de jur împrejur, este foarte înalt şi domină cetatea.

În interiorul oraşului Giurgiu erau cazărmi în stare proastă pentru trupe şi câteva case pentru ofiţeri.

După obiceiul turcilor, în jurul cetăţii era o mahala foarte mare, bine clădită, bine populată şi care ajungea până la râpa oraşului. Această mahala era înconjurată de o întăritură care se întindea peste mai bine de şase verste.

<Despre asediul nereuşit asupra cetăţii condus de generalul Miloradovici>.

Noaptea s-au observat pe munţi focuri aşezate din distanţă în distanţă, care se prelungeau până la Dunăre. Aceste focuri au mirat pe generali; dar deputatul muntean care se afla pe lângă Miloradovici şi care era, după cum se poate prea bine închipui, un acolit al lui Filipescu, i-a asigurat că erau <cele> pe care ţăranii le aprindeau de obicei în acest anotimp pentru a arde iarba uscată; Miloradovici a crezut. Ceilalţi generali nu i-au împărtăşit convingerea. Multă vreme încă după asediu au fost nelămuriţi asupra originii acestor focuri. Abia după şase luni, când am venit să comand la Bucureşti, am avut certitudinea că erau semnalele prin care Filipescu se înţelesese să indice lui Aidin paşa[100] înaintarea trupelor noastre.

p 160-165 <Descrierea asediului. Ocuparea Sloboziei de către ruşi. Casa lui Mustafa Bairactar de acolo. Operaţiile conduse de generalul Isaiev în Oltenia. Pregătirea atacului rusesc contra Brăilei>.

Brăila este aşezată pe malul stâng al Dunării. La câteva verste mai sus de oraş şi mai jos, până la Galaţi, malul este foarte ridicat, astfel că oraşul domină cu totul fluviul, insulele şi malul drept, ceea ce în tot cursul Dunării nu se întâmplă decât aici.

---

[99] Probabil ostrovul Cioroiul pe malul Dunării, în faţa oraşului Giurgiu, unde se află un sat turcesc, Gargaadas

[100] Aidin paşa, comandantul cetăţii Giurgiu.

www.dacoromanica.ro

Înspre Galaţi este o cetăţuie foarte puternică şi cu neputinţă de cucerit prin surprindere. Are două împrejmuiri şi trei şanţuri. Întăritura din interior este un zid de piatră cu patru bastioane puternice; urmează apoi o întăritură de pământ cu cinci bastioane, un *glacis* şi cel de-al treilea şanţ. Dar această cetăţuie este atât de mică, încât nu poate susţine multă vreme un asediu regulat; obuzele ar zdrobi curând pe apărători. Ea nu poate sluji decât la retragerea unei părţi din garnizoană în vederea capitulării. Oraşul se întinde la stânga cetăţuii; este mare şi mai bine clădit decât celelalte oraşe turceşti. Aici se află o mulţime de case încăpătoare şi plăcute la vedere.

O întăritură foarte mare de pământ de patru verste înconjoară oraşul şi cetăţuia; această întăritură nu este prea înaltă, dar şanţul este foarte adânc şi taluzul este tăiat drept. Meterezele erau prevăzute cu aproape 200 de tunuri aşezate în baterii construite după modelul turcesc şi formau un fel de bastioane care nu se flancau unul pe altul. Înspre cetăţuie erau două ziduri de legătură enorme.

Tunurile aşezate la întâmplare, unul de 24 lângă unul de 6, unul de 8 lângă o mortieră – erau acoperite de gabioane[101] uriaşe, potrivit felului turcesc de fortificare, care nu este însă de dispreţuit [...............][102].

Ca să-şi întărească sistemul de apărare împotriva asediului care fusese prea imprudent anunţat, nazirul a dispus să se pună traverse în şanţuri; aceste traverse făcute din dulapi împlântaţi în pământ, depărtaţi la bază şi uniţi la vârf, erau crenelate şi în mijloc cu o deschizătură pentru a aşeza acolo un tun mic sau o falconetă. Din interiorul oraşului ajungeai aici printr-un drum săpat pe sub metereze; traversele erau bine rânduite şi în timpul asediului au fost de mare ajutor turcilor contra noastră.

În jurul Brăilei, până la Siret şi la Buzău, este o câmpie aproape netedă, unde ar putea manevra fără nici o piedică o sută de mii de oameni. Nu // întâlneşti decât p 166
câteva râpe, iar lângă Siret şi mai ales înspre Galaţi câmpia devine dintr-o dată abruptă, astfel că se poate spune că Brăila se află pe un imens platou.

Acest platou alcătuia ceea ce se numea raiaua-district a Brăilei, care era stăpânită de turci şi forma bogăţia comandantului cetăţii. Era populată cu cele mai frumoase şi mai bogate sate. Nazirul, bărbat omenos şi deştept, nu asuprea şi nu tiraniza pe locuitori şi, într-un cuvânt, acei care erau raiale în oraşele turceşti erau mai bine trataţi şi mai fericiţi decât cei care erau lăsaţi pradă lăcomiei şi imoralităţii muntenilor şi moldovenilor.

<Descrierea asediului nereuşit asupra Brăilei. Atacul asupra Măcinului>. p. 166-171

Înainte de a se retrage, prinţul Prozorovski, spre a lipsi garnizoana Brăilei de toate proviziile pe care le-ar mai fi putut scoate din raia, a dat foc şi a distrus toate satele şi a gonit de acolo pe toţi locuitorii. N-a lăsat decât o pereche de boi fiecăruia

---

101 Coşuri împletite.

102 Loc liber în text.

www.dacoromanica.ro

din aceşti nenorociţi, împreună cu un car unde n-au putut pune decât câteva lucruri[103].

Tot ce a rămas: vin, ţuică, grâu, fân, ovăz ar fi trebuit cel puţin să fie împărţit trupelor. Nu li s-au dat decât câţiva boi. Restul a fost jefuit în chip nedemn de generalul Tuşkov şi mai mult de către cei pe care i-a folosit la această tâlhărie. Delegatul moldovean Hristoveri[104] şi intendentul armatei, maiorul Ilbotinski din regimentul de Ucraina au adunat o avere scandaloasă.

[..................][105]

p 171-179 <Luptele de la Izmail. Amplasarea armatei lui Prozorovski în Muntenia. Lupte în jurul Brăilei. Înlocuirea generalului Kutuzov[106] cu generalul Bagration[107]. Moartea generalului Prozorovski. Asediul Măcinului>.

Hârşova este aşezată pe malul drept al Dunării, la 50 de verste mai sus de Măcin. Două stânci enorme domină un platou mic pe care este clădit oraşul, aproape la acelaşi nivel cu Dunărea. Este înconjurat de o întăritură care cuprinde şi cele două stânci; deasupra uneia din ele este un castel mare de piatră, fortificaţie de tip gotic, pe cealaltă stâncă mai puţin înaltă este un turn de piatră, dar acesta este dominat de o înălţime pe care se mai văd încă urmele unei întărituri construite de mareşalul Rumianţev în 1773.

<După cucerirea Hârşovei ruşii construiesc un pod pe Dunăre şi mută depozite de alimente>.

Luarea Hârşovei era foarte avantajoasă pentru a construi acolo un pod pe care proviziile puteau veni pe un drum mai direct de la Buzău şi din alte părţi ale Ţării Româneşti. Bagration a poruncit Divanului acestei provincii să construiască al doilea pod pe Dunăre. A fost aşezat la şapte verste mai jos de Hârşova, la gura Ialomiţei şi construit destul de repede.

Depozitul de la Buzău a fost dus la Slobozia, la 40 de verste de acest pod, dar tot la 40 de verste şi de Silistra, unde comanda Elik oglu. Dacă acest bandit ar fi fost în stare de o acţiune îndrăzneaţă şi dacă ar fi primit ajutorul altor căpetenii din oraşele situate lângă Silistra, ar fi putut distruge depozitul şi chiar podul printr-o intervenţie rapidă. Depozitul nu era prea apărat şi puţinele trupe care-l păzeau n-ar fi putut rezista atacului a 7 – 8 000 de turci hotărâţi.

<Atacarea Constanţei>.

---

103 Aceasta este o pată pe memoria prinţului Prozorovski. Toţi aceşti nenorociţi ţărani erau creştini şi, chiar să fi fost turci, nu era nici un motiv să li se ia averea şi să fie reduşi la cea mai cruntă mizerie. În timpul asediului, aceşti nefericiţi furnizaseră trupelor noastre tot ce au putut da Mulţi au pierit de deznădejde şi de nevoi <n.a >.

104 Poate Nicolae Hrisoverghi, spătar la 1809

105 Loc liber în text.

106 Mihail Ilarionovici Kutuzov (1745–1813), feldmareşal rus.

107 Piotr Ivanovici Bagration (1765–1812), general de infanterie

www.dacoromanica.ro

Constanța[108] este clădită pe o stâncă care înaintează în mare și formează o peninsulă care este legată de uscat printr-un istm de 150 de stânjeni[109]. E înconjurată de o bună întăritură și de un șanț lat. În cetate se aflau 2 000 de oameni și aproape toți tâlharii din Bulgaria.

[...............][110]

<Predarea Constanței>.

Fortăreața și orașul au fost distruse. E adevărat că nu erau nici oameni îndeajuns, nici provizii – datorită jafurilor cazacilor – ca să se păstreze toate locurile cucerite. Dar distrugerile acestea erau barbare și erau supărătoare căci împiedicau stabilirea în acele locuri pentru iarnă.

[...............][111]

<Descrierea luptelor de la Silistra, Tulcea, Babadag, Izmail, din fața Brăilei>. p. 179-181

Contele Serghei Kamenski, după ce a pustiit Isaccea, Tulcea, și Babadag, a p. 1182
primit ordin să înainteze spre Constanța. <Frica lui Kamenski>. A sosit la Constanța și a pustiit-o întocmai ca și Mangalia.

[.................][112]

Am sosit la București la 24 iulie/5 august. <Greutățile la care se aștepta>. În comparație cu Țara Românească, guvernământul Moldovei este un model de ordine și de rânduială.

Nici o descriere nu se poate apropia de adevăr când zugrăvești pe slujbașii din Țara Românească. Imoralitatea lor excesivă, ticăloșia lor chiar – căci acesta e cuvântul – sunt tot atât de copleșitoare pe cât de respingătoare pentru omenire.

Influențați de grecii din Fanar, dintre care foarte mulți s-au stabilit la București, mulți boieri români sunt tot atât de josnici, de lacomi, de cruzi și de slugarnici față de turci. Noțiunile de ordine, de dreptate, de cinste, de onoare sunt adesea uitate în Țara Românească. Toate slujbele se cumpără, adică se plătește dreptul de a săvârși orice crimă fără să fi pedepsit. Fiecare slujbă îmbogățește în scurt timp pe acel care o capătă și după un an trebuie s-o părăsească și s-o lase altuia – căci acesta e încă unul din abuzurile acestui guvern monstruos – ca un dregător să nu rămână niciodată mai mult de un an într-o slujbă oarecare; atunci acesta vine la București, unde se dedă unui lux tot atât de deșănțat pe cât de prost gust, risipește repede rodul jafurilor sale și, după doi ani de trândăvie, mai cumpără o slujbă și se îmbogățește din nou, pentru ca să se întoarcă în capitală, spre a desfășura același lux. Iată cercul vicios al vieții boierilor din Țara Românească.

---

108 *Kustendjı*

109 *Toises*.

110 Loc liber în text.

111 Idem.

112 Idem.

www.dacoromanica.ro

Prădăciunile, hoţiile, cruzimea dregătorilor români nu sunt nici tainice, nici justificate de un pretext oarecare; influenţa banilor în procese, acapararea grânelor nu sunt decât mijloace mărunte, folosite întotdeauna, dar de mâna a doua. Sunt şi altele mai lucrative şi care niciodată nu sunt date uitării.

Ţara este împărţită în judeţe şi fiecare judeţ este cârmuit de un administrator numit ca şi în Rusia, ispravnic. Aceste slujbe au o taxă mai mult sau mai puţin
p 183 însemnată, după venitul pe care-l pot aduce boierilor care le plătesc // membrilor Divanului. Aceşti ispravnici sunt despoţi în jurisdicţia lor şi niciodată nu se tem de o anchetă care totdeauna este ocolită, nici de vreo pedeapsă care este în permanenţă evitată, datorită venalităţii mai marilor lor. Ei iau pe faţă şi fără ruşine de la fiecare ţăran, obiectele de gospodărie[113], vitele, banii. Fiecare familie trebuie să plătească Divanului un bir oarecare; ispravnicul îl îndoieşte, îl împătreşte, îl înzeceşte fără a fi autorizat de nici o lege sau ordin şi împarte această sumă cu membrii Divanului. Dacă ţăranul îndrăzneşte să se împotrivească acestor groaznice extorcări sau să se plângă, este băgat la închisoare, despuiat, bătut şi supus unor cazne meşteşugite în urma cărora adeseori îşi pierde viaţa sau printr-un rafinament de cruzime al călăilor săi, îşi vede soţia şi copiii chinuiţi în faţa sa[114]. Am mai vorbit deja de aceste monstruozităţi.

Cel mai neînsemnat post de ispravnic produce 7 până la 8.000 de ducaţi pe an.

Şeful poliţiei din Bucureşti se numeşte aga. Uneori este ocrotitorul hoţilor, tăinuitorul furturilor şi aceste funcţii „cinstite" îi mai aduc 15 până la 20 000 de ducaţi pe an.

Spătarul întreţine o miliţie de arnăuţi pentru a urmări şi aresta pe tâlharii care împânzesc drumurile şi pădurile; arnăuţii sunt cei care fură şi ucid împărţindu-şi adesea câştigurile cu spătarul; în anii buni încasările acestuia sunt estimate la 15 000 de ducaţi.

Judecătorii sau logofeţii provoacă procese atât civile cât şi penale, sau acuză de crimă pe cei bogaţi, pentru a-i jupui.

În sfârşit, Divanul, compus din marele vistier care e primul membru şi din trei sau patru consilieri, primeşte pe faţă bani de la fiecare slujbaş şi astfel îşi face un mic venit până la 40 000 de ducaţi. Se înţelegere că această slujbă este foarte căutată.

Ocupând cele două provincii, Curtea noastră a comis o greşeală de neiertat, cu urmări funeste; greşeala a fost de a le fi păstrat privilegiile, de a le fi lăsat administraţia dezastruoasă şi de a nu fi instituit – cum au făcut-o austriecii în 1788 – un guvern provizoriu; desigur nu pretind să apăr în exclusivitate moralitatea tuturor administratorilor pe care i-am folosit noi. Şi în Rusia sunt numeroase

---

[113] *Ses garnis.*

[114] Aceasta se întâmplă zilnic Multora din cititorii mei le va veni greu să creadă posibile atâtea atrocităţi, dar dacă ar cunoaşte moravurile asiatice şi pe cele ale boierilor, uimirea lor ar înceta <n.a >.

www.dacoromanica.ro

abuzuri şi mari prădăciuni, dar tot ce administratorii ruşi ar fi putut face nu s-ar fi asemuit desigur cu ceea ce, printr-o condamnabilă neglijenţă, au fost lăsaţi să facă boierii.

Sub cârmuirea unor domni, abuzurile sunt totuşi mai mici şi uneori sunt reprimate mai tare decât pe vremea stăpânirii celor două ţări de către ruşi. Domnii aveau drept de viaţă şi de moarte şi, fiind interesaţi în mod deosebit să nu îngăduie ruinarea ţării şi nici emigrarea totdeauna frecventă a locuitorilor, ei în Transilvania şi în Bulgaria, când exploatarea excesivă îi silea la aceasta, ei interziceau uneori vexaţiunile slujbaşilor şi îndepărtau chiar pe unii din aceştia. Dar cu ruşii, al căror guvern este totdeauna prea îngăduitor, boierii n-au mai cunoscut nici un frâu şi, din nenorocire, găsind printre cei care îi înconjurau pe generali şi chiar printre generalii înşişi, protecţii cumpărate, sau rezultând dintr-o orbire de neiertat, ei şi-au dat cu neruşinare şi fără teamă de pedeapsă frâu liber imoralităţii şi josniciei firei lor.

Se va socoti că am fost prea sever faţă de boieri; sunt drept şi spun adevărul. Trebuie totuşi să spun de asemenea că imputările pe care le fac, în cunoştinţă de cauză, moralităţii lor nu pot fi adresate tuturor fără excepţie. Acestea există şi trebuie să le fac. Am cunoscut printre ei oameni foarte stimabili, foarte delicaţi, foarte corecţi, în // număr mic e adevărat, dar totodată deajuns ca să salveze p 184
Ninive[115]. De altminteri mai de grabă aş acuza guvernul venal, apăsător şi barbar sub care gem cele două ţări, Moldova şi Ţara Românească de imoralitatea locuitorilor lor decât propriile lor înclinări. Boierii sunt mai curând de plâns decât de condamnat. Sub altă conducere decât despotismul stupid şi atroce al turcilor, ei ar fi cu totul altfel decât ceea ce sunt. În general au spirit, calităţi pentru afaceri, sunt buni, duioşi, chiar prea timizi, ceea ce trebuie pus tot pe seama fricii de sabia turcească pe care o văd mereu atârnată deasupra capetelor lor. Cu alte exemple decât cele pe care le au neîncetat în faţa ochilor, cu mai multă instruire şi civilizaţie ar ajunge curând ceea ce sunt şi alte neamuri şi poate mai buni decât multe dintre ele, dar atâta vreme cât vor fi ţinuţi în sclavie de o naţie de monştri ignoranţi şi fanatici, ei vor rămâne mereu ceea ce sunt[116].

Am văzut că la Bucureşti erau mai multe partide, fiecare boier era duşmanul tuturor celorlalţi; îndată ce unul din ei căpăta o slujbă, ceilalţi se dezlănţuiau împotriva lui; nu ţineau seama nici de legătura de rudenie, nici de legătura de

---

[115] Aluzie la locuitorii oraşului Ninive, care, căindu-se, au fost iertaţi de Dumnezeu (Biblia, Iona, III, 5)

[116] În 1828, când am venit din nou să conduc trupe în Ţara Românească, am constatat schimbări foarte sensibile în moralul boierilor şi o generaţie nouă, din care mulţi membri fuseseră crescuţi în Franţa şi Germania, care promite cele mai salutare îmbunătăţiri. Am fost copleşit de toţi aceşti boieri fără deosebire, cu dovezi de afecţiune şi de încredere şi le voi păstra o recunoştinţă veşnică. Efectiv m-am ataşat de ei în cele zece luni cât a durat şederea mea în Ţara Românească. Lucrul cel mai uimitor ce am resimţit atunci, prin comparaţie cu ce suferisem în 1809, a fost aceeaşi familie Filipescu care mi s-a dovedit foarte devotată. Constantin murise de mai mulţi ani şi copiii săi mi-au arătat că nu moşteniseră ura lui pentru mine <nota autorului din 1829>.

www.dacoromanica.ro

prietenie. Acest din urmă sentiment poate exista în suflete perverse? Am spus deja că partida rusă era cea mai slabă sau mai curând aproape inexistentă. Era alcătuită din boierii cei mai puţin lacomi şi mai puţin depravaţi sau cel puţin a căror lăcomie nu mergea până la cruzimea rece.

Am văzut că în fruntea acestei partide se afla Varl<am> care servise în armata rusă în timpul războiului din 1769; el era devotat ruşilor. De altfel interesul îl obliga, căci, având încrederea principelui Ipsilanti, pregătise în taină şi în ciuda tuturor primejdiilor la care se expunea, depozite <cu provizii> pentru ruşi chiar când turcii se aflau la Bucureşti, cunoscând secretul despre invazia noastră; nu se putea <deci> aştepta la iertare din partea turcilor, ştiind prea bine că răzbunarea lor este tot atât de îngrozitoare pe cât de necruţătoare.

Cele mai de seamă familii din Ţara Românească, Ghiculeştii, Grădiştenii, Brâncovenii şi boierul Nenciulescu[117] erau legaţi de Varla<am> prin aceleaşi interese şi aceleaşi vederi; dar acest partid nu era alcătuit decât din vreo 10 sau 12 inşi din starea întâia; toţi ceilalţi, greci sau români, erau devotaţi sau vânduţi turcilor şi boierului Filipescu, principalul lor agent.

<Conflictul între Filipescu şi Varlaam. Megalomania lui Miloradovici. Epuizarea resurselor Ţării Româneşti. Numirea generalului Engelhart[118] ca vicepreşedinte al Divanurilor Ţării Româneşti şi Moldovei>.

Era un om de 50 de ani, bun şi viteaz ofiţer, dar tare nepriceput în administraţie. În plus era sărac şi tată a opt copii, pe care-i avea de la femeia unui soldat pe care avusese slăbiciunea s-o ia de nevastă după ce o întreţinuse zece ani; a profitat de postul său şi tremura în faţa lui Miloradovici, care adesea se impunea
p. 188 superiorilor şi cu atât mai mult subalternilor //.

La sosirea la Bucureşti, Engelhart a avertizat că va fi de o mare severitate şi a afişat principii de corectitudine care nu erau ceea ce le trebuia muntenilor, dar care nici nu i-au speriat mult timp. Curând Filipescu a găsit drumul spre inima vicepreşedintelui lor.

Filipeştii, în pofida obiceiului şi a legii, rămăseseră timp de doi ani în posturile lor. Totuşi Constantin Filipescu încetase a mai fi mare vistier, dar păstrase prerogativele, profiturile şi-şi continua chiar funcţia acţionând pe sub mână şi în numele vistierului care-l înlocuise. Era un bătrân infirm numit Văcărescu[119], om

---

[117] Alexandru Nenciulescu (cca 1770–1843), fost secretar al lui C. Varlaam la marea vistierie. În august 1839 ajunge mare logofăt al dreptăţii

[118] Cristofor Frederic Engelhart (1762–1831), vicepreşedinte al Divanului Ţării Româneşti între martie 1809 şi 16 mai 1812

[119] Teodor Văcărescu.

www.dacoromanica.ro

cinstit, dar slab, ineficient şi care nu era decât un manechin. Mitropolitul Dositei[120], bătrân beţiv şi foarte interesat, era de asemenea vândut lui Filipescu[121].

<Despre comportamentul neconvenabil al generalului Miloradovici>.

După opt zile de la plecarea mea din Galaţi, principele Prozorovski mi-a scris o scrisoare secretă în limba franceză despre temerile avansate de Miloradovici în legătură cu siguranţa Ţării Româneşti, a cărei copie iat-o mai jos:

„Este cunoscut deja Excelenţei Voastre că după dispoziţiile generale pe care le-am dat, toate locurile unde duşmanul ar putea face vreo tentativă sunt bine apărate. De altfel forţele care se află în cele două ţări româneşti[122] sunt chiar mai numeroase decât ar trebui[123], prin urmare, temerile şi aprehensiunile lui Manuc bei sunt absolut gratuite şi presupun că-şi trag sorgintea // din p. 189
agitaţiile şi intrigile casei Filipescu care de mai mult timp îmi pare suspectă[124] în ceea ce priveşte legăturile ei dincolo de Dunăre şi mai ales legăturile ei cu principele Suţu[125]. Excelenţa Voastră cunoaşte desigur pasiunea care stăpâneşte pe domnul general locotenent Miloradovici. Filipescu, fiind interesat să întreţină această pasiune, urmarea face să inventeze primejdii acolo unde nu există de fel, să răspândească zvonuri alarmante în ţară şi să facă să se creadă că doar domnul Miloradovici poate garanta siguranţa Bucureştilor şi a împrejurimilor sale – totul numai spre a-l reţine în Ţara Românească" etc.

La Galaţi, 27 iulie 1809"

Această scrisoare, dictată de respectabilul bătrân, dovedeşte că la 80 de ani îşi păstrase mintea limpede; vedea bine, judeca bine. Dar de ce nu-i lovea pe vinovaţi pe loc? Nu-mi pot explica aceasta decât prin protecţia pe care le-o acorda atunci Bezak.

Se va socoti poate că am insistat prea mult asupra acestor amănunte, din care o parte au fost relatate de mine mai înainte, dar am vrut să dau o imagine

---

120 Dositei Filitti, mitropolit al Ungro-Vlahiei (1733–1810).

121 Când am sosit la Bucureşti, mitropolitul făcuse 4 000 de preoţi Aceştia erau ţărani care voiau să fie scutiţi de impozite şi de clacă şi care, pentru doi sau trei ducaţi, obţineau preoţia fără să ştie să scrie sau să citească. I-am reproşat această infamie. A venit la mine beat şi m-a înjurat Mi-a fost tare greu să-l dau afară. A murit după puţin timp <n. a.>.

122 *Les deux Valachies.*

123 Principele Prozorovski se înşela în această privinţă; rezerva pe care o comandam avea – cum am mai spus-o – o mulţime de batalioane şi de escadroane, dar puţini soldaţi sub arme. Frigurile le-au micşorat curând numărul şi linia mea de apărare era de 6–700 de verste <n a)

124 *Suspect* nu era desigur cuvântul potrivit, putea scrie *convins* <n.a.>.

125 Vezi *supra*, nota 8.

www.dacoromanica.ro

exactă a situaţiei provinciilor în care fusesem chemat să comand şi a dificultăţilor pe care aveam să le întâmpin şi care mi-au depăşit aşteptările[126]

p 189-190 <Dezordinea administraţiei din Ţara Românească. Neînţelegerile între generalii ruşi>.

N-am găsit nici depozite, nici nimic pregătit pentru a le înfiinţa, 5 000 de bolnavi la Bucureşti, 3 000 la Craiova, puţini medici, medicamente deloc, satele din
p 1191 preajma Bucureştilor ruinate şi pustii, lipsă de bani în casă[127], sumele // hărăzite pentru întreţinerea spitalelor restante pe şase luni, antreprenorii fără mijloace de noi aconto-uri, în sfârşit dezordinea şi anarhia ajunseseră la un asemenea grad, încât nu speram la început să pot lupta împotriva atâtor piedici şi eram îngrijorat dacă le voi putea depăşi.

<Descrierea Ţării Româneşti>.

Muntenia şi Oltenia[128] sunt muntoase, acoperite cu păduri, brăzdate de multe râuri. Este o ţară uşor de apărat împotriva unor oşti regulate dar foarte prielnică pentru turci asupra cărora trupele noastre nu pot avea superioritate categorică decât în câmpie.

Aceste păduri încetează totuşi înainte de a ajunge pe malul sâng al Dunării; de la Petrişu[129] < ? >, aflat într-o mlaştină, şi pe canale care vin din Dunăre până la Olt

---

126 Alătur aici nota pe care marchizul de Sainte Aulaire, despre care am vorbit în jurnalul campaniei din 1806, i-a dat-o lui Bezak spre sfârşitul acestui an 1809:

„Când armata rusă a intrat în aceste provincii, diferitele partide ataşate Porţii, Fanarului, Franţei s-au unit, şi-au reluat activitatea şi au folosit toate mijloacele de intrigă, de decepţie, de seducţie pe lângă generali. Au reuşit dincolo de speranţele lor. Vechii prieteni ai Rusiei au fost înlăturaţi, persecutaţi, exilaţi; mulţimea s-a raliat partidei învingătoare şi Ţara Românească n-a mai fost condusă decât de consulul Franţei şi de Ecaterina Balş, soţia celui de-al doilea fiu al vistierului Filipescu, ministru şi conducător făţiş al partidei antiruse. Se ştie că atunci turcii aveau o evidenţă exactă a proiectelor şi a tuturor mişcărilor armatei noastre; se ştie de asemenea la ce s-a ajuns în mai multe ocazii, în special la atacul Giurgiului. Nu se poate uita că şi atunci ruina şi fuga muntenilor a fost opera consecventă a conspiratorilor ca să aducă armata <rusă> la neputinţa de a se menţine; în fine, orbirea ruşilor era atât de mare în a-şi proteja duşmanii, încât domnul general Miloradovici, care comanda în Ţara Românească, a luat de la Ecaterina Balş un secretar de încredere, numit Robert, francez cunoscut ca spion al consulului Franţei, în ciuda avertismentelor primite de la mai mulţi şi chiar de la mine.

Domnul conte de Langeron l-a înlocuit pe acest general; a fost indignat de ce a găsit. A sesizat toate primejdiile şi s-a înarmat cu toată energia zelului său ca să le combată şi să le învingă. Domnul principe Bagration, informat de el, a venit la sfârşitul campaniei şi a exilat familia Filipescu.

Dar partida, unde Constantin Filipescu fusese doar o păpuşă manevrată, a rămas întreagă, foarte furioasă, dar mai ales îmbogăţită cu prada din jefuirea şi ruinarea ţării; indivizii din care este formată au ştiut să se aranjeze. Ultimul vistier le-a acordat toată încrederea. Acesta utiliza oameni atât de suspecţi că Filipescu însuşi nu îndrăznea să-i demaşte" <n.a.>.

127 Notă de subsol despre cheltuielile nebuneşti şi datoriile generalului Miloradovici şi ale subordonaţilor săi.

128 *Les deux Valachies.*

129 *Petriki*, poate Petrişu, sat în jud. Mehedinţi.

www.dacoromanica.ro

și până în fața Vidinului, pe o întindere de 15 până la 20 de verste, paralel cu fluviul, regiunea este netedă și cavaleria poate să acționeze.

Împrejurimile Bucureștilor sunt udate de o mulțime de râuri care coboară toate din munții Transilvaniei și merg de la nord-verst spre sud-est.

Oltul, care curge de la nord spre sud, desparte Muntenia de Oltenia; râul acesta este foarte lat și foarte repede la vremea topirii zăpezilor și la cea a ploilor și este adesea greu de trecut.

În Oltenia se află Jiul[130], care curge tot de la nord spre sud și este destul de repede.

Aceste două râuri se varsă în Dunăre; în partea dinspre malul stâng al Oltului curg pâraie mari și râul Vedea care se varsă tot spre Dunăre și, mai aproape de București, râurile Câlniștea[131], Sabar, Dâmbovița[132] – râul acesta străbate orașul – se unesc toate cu Argeșul care se varsă în Dunăre, în fața Turtucaiei.

Toate aceste râuri se pot trece prin vad și nu pot fi apărate în partea Bucureștilor, malul lor drept fiind pretutindeni mai înalt decât malul stâng și prezentând mari avantaje celor care le ocupă.

<Dispozitivul armatelor rusești. Despre exploatarea abuzivă a Olteniei de p. 191-193
către generalul Isaiev>.

Oltenia este o mină de aur pe care <generalul> o exploata în profitul lui de patru ani, de când ocupam cele două provincii. Nimeni nu se gândise, cum am mai spus-o, la ceea ce s-ar putea scoate de aici. Numai tranzitul mărfurilor de la Zimnicea și Vidin în Transilvania putea aduce peste 200 000 de ducați pe an; sarea putea produce cel puțin îndoit. Dar nici Michelson, nici Prozorovski, nici Miloradovici, nici Kutuzov, nici Engelhart nu se gândiseră să scoată din aceste țări nici măcar un venit de un ducat pentru tezaurul imperial; nu se stabiliseră vămi[133]. Toate mărfurile treceau fie prin contrabandă, fie cu bilete de la cancelaria lui Miloradovici sau Engelhart, scump plătite; acesta din urmă profita de el, ca și Isaiev. Dar Miloradovici, tot atât de puțin interesat și econom pentru el, ca și pentru împărat, nu știa că cei din preajma sa vindeau aceste bilete pe față și la un preț foarte ridicat.

---

[130] *Gia.*

[131] *Kilnitsch*

[132] *Dombrovitza*

[133] În timpul armistițiului din 1806–1808, negustorii care se temuseră să-și primejduiască mărfurile în vreme de război și care nu puteau risca să le treacă prin Serbia, le-au lăsat să se îngrămădească în Bulgaria; îndată ce s-a anunțat armistițiul, le-au trecut grămadă, peste granițele noastre. S-a socotit că vămile Olteniei ar fi putut da 25 000 de ducați pe lună și 5 sau 6 000 cele de la Zimnicea. Nici unele, nici altele n-au fost statornicite. A fost o mare neglijență din partea conducătorilor armatei și ai administrației celor două provincii <n.a.>

www.dacoromanica.ro

Sarea era acaparată de Manuc bei[134] şi de Hagi Moscu[135], prieten intim al lui Engelhart şi cel mai neobosit dintre trădătorii vânduţi turcilor.

Şi cazacii lăsau să treacă mărfurile în schimbul unor bacşişuri; colonelul Melentiev a strâns o avere foarte mare. Adesea contrabandiştii erau prinşi dar totul se lămurea cu bani, toată lumea câştiga; era o binecuvântare. Numai împăratul pierdea. Dar trebuie să se fi obişnuit.

Negustorii erau şi spioni ai turcilor şi ai românilor şi de obicei agenţii lui Filipescu treceau prin Zimnicea şi prin Siştov. Prietenul acestuia, Faca[136], avea o asemenea însărcinare, şi acest grec de cea mai joasă extracţie şi care venise cu 20 de ani în urmă în Ţara Românească ca lacheu al principelui Moruzi[137], făcuse aici o avere uriaşă şi îşi clădise la Bucureşti un palat în stil turcesc care-l costase 20 000 de ducaţi.

p 194 <Despre sistemul de apărare în Ţara Românească>.

M-am dus cu Isaiev să vizitez cursul Dunării şi am început cu Cerneţi, la o sută de verste de Craiova. Acest oraş, pe atunci ars şi ruinat, fusese foarte frumos înainte de distrugere; aşezat într-o vale, la trei verste de Dunăre şi cam în faţa Cladovei, lângă o înălţime însemnată, avea deasupra un platou care domina împrejurimile şi care constituie o poziţie foarte bună.

<Despre posibilităţile de apărare în Oltenia. Despre panduri>.

Aveam la dispoziţie, e adevărat, 3 – 4 000 de panduri, miliţia ţării, organizată de principele Prozorovski. Am arătat deja că pandurii puteau fi întrebuinţaţi cu mare folos în redute sau la întăriturile închise. Convingerea ce au că turcii nu-i vor cruţa, îi împinge să se apere cu îndârjire. Dar la câmpie trebuie să fie susţinuţi şi supravegheaţi de trupele regulate. Această miliţie avea ofiţerii ei pământeni şi la început se aflase sub comanda unui ofiţer rus, căpitanul Kurt; dar acesta fiind
p 195 îndepărtat, comanda lor a fost dată // maiorului Rogacev din regimentul Olonet, un ofiţer foarte viteaz şi care se distinsese de mai multe ori. Pandurii nu voiau cu nici un preţ să servească afară din ţara lor, nici chiar în Muntenia.

p 195-199 <Despre fortificaţiile turceşti la Dunăre. Amplasarea trupelor ruseşti în Oltenia. Confiscarea unor mărfuri orientale de lux de către generalul Miloradovici de la negustorul Băltăreţu. Relaţiile autorului cu localnicii>.

---

[134] Manuc Mirzaian (1769–1817), negustor armean din Rusciuk. Cu sprijinul aianilor Tersenik oglu şi Mustafa Bairactar de acolo, Manuc a ajuns succesiv serdar (1802), paharnic (1803), dragoman şi bei (1807) După uciderea lui Mustafa Bairactar (decembrie 1808), a trecut în Ţara Românească, unde s-a ocupat de aprovizionarea armatei ruse. După pacea de la Bucureşti (1812) a trecut în Transilvania iar în 1815 în Basarabia, unde a cumpărat moşia Hânceşti

[135] Ioan Hagi Moscu (1748–1828), bancher şi om de afaceri macedo-român. Vel cămăraş al ocnelor, în 1808 era vel vistier.

[136] Ioan Facă (m. 1 810), vel clucer la 1806.

[137] Vezi *supra*, nota 2.

www.dacoromanica.ro

Am mai spus că Bucureştii erau plini de manutanţe, de comisii de efecte militare, casierii, spitale etc. Ca să scap de toate acestea şi de parcul de artilerie mi-ar fi trebuit un număr uriaş de căruţe ale ţăranilor, pe care nu le-aş fi putut strânge decât cu mare greutate şi prea târziu şi de altfel ar fi fost o dovadă de laşitate din partea mea şi n-ar fi făcut decât să mărească spaima care deja domnea la Bucureşti şi să-i dea cel puţin o aparentă justificare. În fiecare zi veneau din toate casele din oraş să afle dacă trăsurile mele erau gata şi dacă soţia mea se pregătea să plece şi se mirau de calmul meu.

Furia, turbarea lui Filipescu erau atât de cumplite şi atât de puţin disimulate încât fusesem prevenit că mă va otrăvi prin medicii greci care mă tratau[138]. Eram în situaţia în care se aflase Alexandru cu doctorul Filip şi fără să fiu Alexandru, am făcut ca el. Am luat medicamentele prescrise de doctorul meu şi m-am făcut bine.

N-am fost, prin urmare, otrăvit, dar am întâmpinat alte multe primejdii.

Între alte intrigi ale lui Filipescu împotriva mea am să amintesc una care dovedeşte pătrunderea sa în această materie: a trimis 500 de ducaţi unei grecoaice, amanta bătrânului general Isaiev, care locuia la el, ca să-l convingă să se retragă din Oltenia. Un boier de clasa a II-a numit Lăcusteanu[139] (ajuns în urmă reprezentant al Ţării Româneşti pe lângă contele Kamenski[140] şi pe lângă generalul Kutuzov şi care aşa a făcut mare avere) a fost însărcinat cu mesajul – mi-a mărturisit mai târziu. Isaiev, deşi extrem de imoral şi complet dominat de această creatură mizerabilă, îşi iubea prea mult patria şi bunul renume ca să comită o asemenea infamie.

---

[138] Aceşti doctori greci sau români se pricep foarte bine să trateze bolile locale şi le tămăduiesc cu uşurinţă; ai noştri, mai puţin obişnuiţi să le vindece şi foarte încăpăţânaţi să-şi păstreze metodele, n-au acceptat să-i consulte pe doctorii pământeni decât la 3 – 4 ani după ce am intrat în Moldova şi după ce trimiseseră pe lumea cealaltă jumătate din armată. Cel puţin însă generalii, ofiţerii şi soldaţii noştri au murit după tipic

Chinina luată în cantitate mare este singurul leac contra frigurilor de la Dunăre. A ajuns o raritate Guvernul nu putea procura decât o cantitate mică regimentelor şi spitalelor, şi escrocheriile care domnesc în această parte atât de importantă din administraţia unei armate duceau la contrafaceri doctorii şi spiţerii amestecau rumeguş în cea pe care o dădeau bolnavilor, iar pe ea bună o vindeau pe sub mână. Doctorul împăratului, mai marele peste tot ce privea medicina, dr. Willie (notă din 1827 despre acest bărbier englez, ajuns favorit al ţarului Alexandru I, căruia, prin tratamentele neadecvate, i-a provocat moartea) a vrut să dovedească faptul că chinina nu vindecă frigurile şi că e de preferat arsenicul; era folosit şi într-adevăr frigurile dispăreau, dar uneori cu preţul vieţii bolnavului. Categoric frica de a fi otrăvit de medicii mei români era neîntemeiată Dr. Silvestru[x] şi ginerele său, dr. Caracaş[xx], care mă tratau erau pe cât de cinstiţi, pe atât de pricepuţi şi-mi erau devotaţi <n.a.>.

[139] Ştefan Lăcusteanu (1772–1825), sluger în 1801.

[140] Nicolai Mihailovici Kamenski (1778–1811), general de infanterie, comandant al trupelor ruseşti din Moldova.

[x] Constantin Silvestru Filitti (1759–1828), doctor în medicină de la Göttingen.

[xx] Constantin Caracaş (1773–1828), doctor în medicină de la Viena.

www.dacoromanica.ro

Acest incident arată în ce situaţie mă aflam şi de ce erau capabili duşmanii Rusiei care sacrificau chiar interesele ţării lor ca să-şi păstreze funcţiile şi să rămână nepedepsiţi.

Aceasta mai dovedeşte unde poate duce amorul propriu exagerat şi spiritul de partid. Miloradovici nu putea face abstracţie de trădările şi de crimele lui Filipescu; dar, ca să nu recunoască faptul că fusese orbit şi înşelat, ca să-mi dovedească contrariul şi ca să se întoarcă să comande la Bucureşti, a devenit agentul acestor trădări jucând el însuşi rolul trădătorului. În război acest general a făcut mai mult rău patriei sale decât turcii; ar fi trebuit să ajungă pe eşafod. A fost copleşit de favoruri.

p 199-215 <Descrierea luptelor cu turcii pe cele două maluri ale Dunării. Schimbarea lui Miloradovici. Exilarea familiei Filipescu>.

p 216

Campania din 1810

[..........][141]

În sfârşit, în timpul iernii armata a scăpat de generalul Miloradovici şi Ţara Românească de Filipescu. Acest serviciu de căpetenie se datorează lui Bezak. Toţi generalii Platonov[142], Zass[143], Stroganov[144], Trubeţkoi[145] şi cu mine îi explicasem de mai mult timp principelui Bagration necesitatea de a schimba conducerea Ţării Româneşti şi a îndepărta pe administratorii vânduţi duşmanilor noştri, amestecaţi în cele mai uriaşe şi mai condamnabile delapidări; dar cu toate cererile noastre permanente, dacă Bezak n-ar fi fost de acord, datorită ascendentului pe care şeful lui îl lăsase să aibă asupra sa, ar fi împiedicat luarea acestei măsuri atât de juste şi de indispensabile. S-a pretins că ar fi primit cadouri serioase de la Varlaam, cu care a fost pus în fruntea administraţiei Ţării Româneşti. O cred; dar ceea ce a primit nu se poate desigur compara cu sumele uriaşe pe care le-ar fi putut estorca de la Filipescu.

El a redactat un memoriu, pe care Bagration l-a semnat, şi care a fost trimis împăratului. În acest memoriu, foarte amănunţit şi foarte bine scris, întreaga administraţie a lui Filipescu era înfăţişată aşa cum merita să fie. Se argumenta acolo puţina încredere ce trebuia avută în el, bănuielile întemeiate ce planau asupra lui, hoţiile sale dovedite, legăturile lui cu grecii din Banat[146], şi abuzul criminal pe care l-a făcut de încrederea generalului Miloradovici.

---

[141] Loc liber în text.

[142] Matvei Ivanovici Platonov (1751 – 1818), general rus

[143] Vezi nota 26

[144] Pavel Alexandrovici Stroganov (1774 – 1817), general locotenent

[145] Vasilii Sergheevici Trubeţkoi (1776 – 1841), general rus.

[146] Sic! Poate Fanar?

www.dacoromanica.ro

Acest memoriu a ajuns la Petersburg în acelaşi timp cu scrisorile ministrului nostru la Viena, contele Andrei Razumovski[147] care dezvăluiau corespondenţa criminală a lui Filipescu cu Constantinopolul.

Generalul Miloradovici a fost trimis la Kiev ca guvernator militar şi armata l-a văzut cu mare plăcere plecând. Ducându-se, n-a roşit, când i-a cerut principelui Bagration, pe care-l jignise în public în chip neruşinat, banii de drum ca să ajungă la destinaţie. Bagration i-a dat 4–5 000 de ruble pe care nu le-a mai văzut niciodată.

Miloradovici a lăsat la Bucureşti mai mult de 60.000 de ducaţi datorii pe care de asemeni nu le-a plătit.

Sub oricare altă conducere Filipeştii ar fi fost executaţi; existau probe mai mult decât îndestulătoare care să justifice un bine meritat supliciu. Dar în Rusia nimeni nu e niciodată pedepsit. Lumea chiar s-a mirat că au fost exilaţi în interiorul imperiului, la Elisabetgrad[148], la 170 de verste de Odessa.

Au plecat cu o suită uriaşă: un şir de 40 de căruţe încărcate cu ce jefuiseră în ţară şi cu preţul trădării lor de care n-au fost lipsiţi, ceea ce ar fi fost totuşi mai mult decât îndreptăţit.

Întreaga familie a fost cuprinsă în această proscriere. Toţi aceşti mizerabili au fost mai întâi duşi la Odessa, unde domnul duce de Richelieu[149] s-a purtat cu ei cu prea multă bunătate şi indulgenţă decât ar fi trebuit s-o facă

Senatorul Kuşnikov, protectorul lor zelos şi statornic şi prietenul generalului Miloradovici, a fost mâhnit de această măsură pe care el însuşi ar fi trebuit s-o determine. N-a dat curs cererii exprimate de principele Bagration de a-l vedea la
Bucureşti unde totuşi // prezenţa sa era necesară; purta cu şeful lui o corespondenţă p. 217
destul de acră de ambele părţi; a invocat boala şi, în cele din urmă, a cerut să obţină pensionarea. N-a fost regretat.

Administraţia sa a fost calomniată şi cred că pe nedrept sau cel puţin s-au exagerat mult reproşurile care i se puteau face. E un om cinstit dar susceptibil de părtinire. Nu apreciază totdeauna corect situaţiile şi e prost anturat. În societate e amabil, spiritual; e demn şi se pricepe să-i ţină pe boieri la distanţa unde trebuie să stea.

Ca succesor i s-a dat senatorul Milaşevici, om în vârsă, cu sănătatea şubrezită, mărginit şi foarte încăpăţânat. Se pricepea la afaceri, unde cunoştea toate rafinamentele şi dedesubturile. În societate era blajin, politicos, prevenitor şi până atunci avusese reputaţia de om cinstit.

<Planurile şi dispozitivul armatei ruseşti. Portretul generalului Nicolai p 218-251
Kamenski. Campania din Bulgaria. Arestarea lui Scarlat Callimaki la Arnăutchioi, în Bulgaria>.

---

147 Andrei Kirilovici Razumovski (1752 – 1836).

148 Elisabetgrad.

149 Vezi nota 20.

www.dacoromanica.ro

Acolo a fost făcut prizonier principele domnitor al Moldovei, Scarlat Callimachi, care aştepta în acel loc ca turcii să-l pună din nou pe tronul Principatului[150].

p 251-313 <Descrierea campaniei din Bulgaria. Concluzii asupra operaţiilor militare din Oltenia>.

Am amintit deja că acum 40 de ani, mareşalul Rumianţev[151] spusese că nu cunoaşte un război mai lesnicios decât cel contra turcilor până la Dunăre şi nimic mai greu decât să-l porţi dincolo de acest fluviu. Avea dreptate; de la Nistru până la Dunăre, pe locul vechiului teatru de război între Rusia şi Turcia, adică în Basarabia şi până la Galaţi, Focşani, Brăila, Buzău, Slobozia până la Argeş şi de la Argeş la Olt şi la Jiu de-a lungul malului stâng al Dunării sunt câmpii uriaşe descoperite şi foarte favorabile felului rusesc de a duce războiul. Eşti într-o ţară populată cu creştini, care nu iau de fel parte la operaţii sau la mişcările de trupe, n-ai de luptat decât cu armata turcească, puţin primejdioasă la câmpie. Dar fortăreţele reprezintă obstacole serioase şi întârzieri prin înverşunarea cu care le apără turcii; dar oricum, eşti întotdeauna sigur că mai devreme sau mai târziu vei lua cetatea, dacă nu-i vine în ajutor o armată sau dacă această armată e uşor de înfrânt.

p 313-320 <Concluzii asupra războiului. Despre comportamentul generalului N. Kamenski>.

În Moldova trupele erau din belşug şi toate depozitele pline. În Ţara Românească am găsit ca de obicei mizerie şi sărăcie. Administraţia lui Varlaam din acest timp n-a fost la fel de izbutită ca cea din 1806, nici mai de lăudat decât a lui Filipescu. Era totuşi destul de cinstit, atât cât poţi fi într-o ţară unde profiturile cele mai condamnabile sunt privite ca legitime şi era devotat Rusiei. Dar nu era nici îndeajuns de activ, nici de bun administrator pentru funcţia sa. Se credea un mare senior. Îşi juca rolul lăsând prea mult să conducă pe mizerabilii care-l înconjurau.

Sub administraţia sa, ţara a fost la fel de umilită şi de prost gospodărită de subalternii săi, ca şi sub Filipeşti şi acoliţii lor. Fânul lipsea pretutindeni. Se dăduse dispoziţie să fie cosită o cantitate mai mult decât îndestulătoare. Dar cei însărcinaţi cu această treabă au luat bani de la cosaşi şi pe aceştia i-au trimis acasă, lucru obişnuit în Ţara Românească, dacă nu sunt supravegheaţi. Depozitele n-au fost umplute. Cel din Bucureşti s-a golit chiar din luna decembrie şi furajele au lipsit pentru <caii> Cartierului general. 3–4 000 de cai ai armatei s-au prăpădit din cauza

---

[150] Mi-a fost adus la Silistra. Era un om foarte blând, foarte politicos şi destul de cultivat. Nu domnise decât două zile în Moldova. Intrarea ruşilor în această provincie îl izgonise de acolo. A fost dus la Harkov şi tratat foarte bine în Rusia; dar n-a putut spune acelaşi lucru despre călătoria pe care a trebuit s-o facă de la Razgrad până la mine. L-am tratat cu multă deferenţă şi a fost foarte sensibil

Mi-a vorbit de Şumla şi mi-a spus că dacă nu ocupăm înălţimile care o domină din dreapta cum priveşti Balcanii, n-o vom putea lua niciodată. A avut mai mult decât dreptate <n a >.

(Notă din 1827: După pace a fost repus în funcţiune de domn al Moldovei, apoi mazilit, exilat şi otrăvit)

[151] Vezi *supra* nota 57.

www.dacoromanica.ro

lipsei de nutreț. Ar fi fost corect să se impute lui Varlaam și oamenilor săi. Senatorul Milașevici, care-l înlocuise pe Kușnikov, voia să dea această dovadă de severitate, dar n-a făcut-o. Varlaam a susținut că surugiii[152] au consumat tot fânul pe care el îl strânsese lângă Dunăre și că cel de la București fusese folosit pentru caii regimentelor pe care contele Kamenski le făcuse să treacă încoace și încolo prin oraș ca să arate că armata sa nu fusese înfrântă, cum ziceau partida franțuzească // p 321
și cea grecească. Toate acestea erau în parte adevărate; dar nu e mai puțin adevărat că nici un ordin nu fusese la timp și corect executat.

Generalul Engelhart, care ar fi trebuit să vegheze la împlinirea acestor ordine, dar care nu-și urmărea niciodată decât propriile-i interese, și a cărui avere era atunci îndeajuns de rotunjtă ca să se consoleze de o dizgrație <a împăratului>, n-a părut să-și dea seama de această lipsă de nutreț.

Contele Kamenski s-a dus la Divan și s-a purtat cu ei cu toată asprimea; le-a spus adevăruri foarte crude, i-a amenințat. Asta nu i-a împedicat ca a doua zi să se ducă *in corpore* și să-i mulțumească pentru cinstea ce le-a făcut.

În sfârșit, senatorul Milașevici a venit la București, Divanul a fost schimbat cu oameni și mai rău aleși.

Milașevici, om de treabă, dar slab și mărginit, bun să conducă o mică provincie rusească, dar incapabil pentru postul pe care-l ocupa atunci și, fără să aibă habar de interesele țării sale, s-a lăsat momit de câțiva greci; acești intriganți, mereu la pândă să-și apere interesele și să facă rău Rusiei, au reușit să-l atragă pe senator și mai ales pe cei din preajma sa; au acaparat toate posturile. Milașevici, a cărui autoritate nu se întindea dincolo de Dunăre, a lăsat administrația pe mâna dușmanilor Rusiei și a numit ca vistier pe un Samurcaș[153] și ca membri ai Divanului și apoi în posturi de slujbași în Țara Românească, greci din Fanar ai căror părinți, frați, rude, avere și speranțe erau la Constantinopol. El ne-a dat cu totul pe mâna creaturilor turcilor și ale francezilor.

Această gravă greșeală n-a scăpat contelui Kamenski; dar tot atunci s-a îmbolnăvit.

Milașevici a mai făcut o greșeală încă și mai mare pretinzând bani de la fiecare persoană căreia îi încredința un post. Vistierul a dat 20 000 de ducați, ceilalți sume corespunzătoare <cu funcția>. Senatorul a depus toate aceste sume până la un ban în tezaurul imperial și se lăuda cu această măsură infamă, fără să-și dea seama că prin aceasta el însuși legitima hoțiile acestor pungași. Spunea că vor fura și fără să le fi încasat acest impozit. Avea dreptate; dar pierduse dreptul de a-i pedepsi.

---

[152] *Wagenbourgs.*

[153] Costache Samurcaș. Pentru relațiile lui cu Vasili Ivanovici Krasno Milașevici, cf. V. A. Urechia, *Istoria românilor*, vol. IX, p. 230 și urm.

www.dacoromanica.ro

Alegerea lui Samurcaş şi a subalternilor lui i-a nemulţumit pe toţi muntenii. De fapt era un om deştept şi de o activitate debordantă, dar mai imoral decât toţi înaintaşii săi.

Doi boieri munteni, un Văcărescu[154] şi un Ghica[155], membri ai Divanului, au intrat în conflict cu vistierul şi cu senatorul pe probleme de administraţie. Nu erau vinovaţi şi totuşi Milaşevici i-a demis şi i-a exilat. Acest act arbitrar a făcut ca în cele din urmă să fie detestat.

Engelhart a fost şi el, în sfârşit, strivit sub povara prădăciunilor. Contele Kamenski i-a luat vicepreşedinţia şi i-a dat-o bătrânului general Stetter.

Engelhart era departe de a se aştepta la acest act de dreptate din partea contelui Kamenski. Serviseră în acelaşi regiment, erau foarte legaţi şi păruse că n-a omis nimic ca să-i placă. Avea portretul contelui pe tabacheră. Nevastă-sa îl purta la gât. Venise cu fetele ei să arunce flori în calea tânărului învingător de la Battin[156], iar la întoarcerea la Bucureşti îi oferise coroane. Toată această josnicie n-a folosit la nimic. Totuşi slăbiciune pentru un vechi camarad, contele l-a lăsat în postul de guvernator militar al Bucureştilor, din care Kutuzov avea să-l suspende unificându-l cu vicepreşedinţia //.

p 322 Stetter, om activ şi integru, dar puţin preocupat de amănunte şi dominat complet de Samurcaş, a pierdut şi el curând vicepreşedinţia şi a rămas guvernator militar. Locul rămas vacant a fost dat generalului Comnen[157]. Era grec şi căsătorit cu o romancă, două motive serioase ca să nu fie pus în fruntea administraţiei Ţării Româneşti.

Când am luat comanda armatei n-am găsit în Ţara Românească nici furaje, nici provizii; chinuiţi şi jefuiţi de slujbaşii guvernului, copleşiţi de corvezi şi de transporturi – mai ales în timpul anului 1810 – locuitorii semănaseră puţin şi nu-i puteau hrăni pe soldaţii găzduiţi la ei, care nu puteau fi îndestulaţi nici din depozitele aflate, în cea mai mare parte, doar pe hârtie. Contele Kamenski ordonase să li se plătească în bani o parte din provizii. S-a ajuns ca mulţi soldaţi să păstreze banii, dar au fost supuşi unui regim extrem de sever iar ţăranul şi-a văzut luată ultima îmbucătură de pâine.

Malurile Nistrului erau pline de provizii care nu puteau fi transportate pe drumurile de toamnă şi de iarnă, căci se neglijase să se facă acest lucru vara.

p 322-323 <Aprovizionarea armatei ruseşti. Tratative cu paşa din Vidin. Tentative pentru preliminarii de pace>.

---

154 Ştefan Văcărescu, *ibidem*.

155 Teodor Văcărescu, *ibidem*.

156 Bătălie desfăşurată în Bulgaria la 26 august/ 7 septembrie 1810.

157 Hristodor Comnen (Comnino) (1744 – 1815), general rus, era căsătorit cu Maria Moruzi, fata marelui dragoman al Porţii.

www.dacoromanica.ro

Domnul Italinski, fost ministru la Constantinopol, de care am vorbit în jurnalul din 1806, a fost trimis iarna de la Petersburg la Bucureşti ca să discute condiţiile de pace, dacă se putea spera să se încheie. Sosirea lui la Bucureşti mi-a părut un demers nepotrivit. Era prea mult să-i anunţăm pe turci că doream pacea şi nu e niciodată prudent să-i laşi s-o ghicească. Nu s-au lăsat înşelaţi de pretextul care s-a dat că sănătatea domnului Italinski avea nevoie de climă caldă.

[..................] [158]

La Bucureşti era consul al Franţei mărunţelul domn Ledoulx, de care am vorbit în <jurnalul> campaniei din 1807. Contele Stakelberg a avut prevederea să intercepteze scrisorile acestuia adresate guvernului lui Napoleon şi mi le-a comunicat. Erau foarte limpezi. După ce le citeai nu te mai puteai îndoi de planurile lui Napoleon contra noastră. Într-una din aceste scrisori, Ledoulx dădea amănunte despre armata noastră şi adăuga: „Am aflat toate acestea de la un boier numit Hagi Moscu[159] pe care ruşii nu-l suspectează" (se înşela, îl consideram de multă vreme ca trădător) „şi care le deţine de la un apropiat al contelui Kamenski". Voiam să-l arestez pe acest Hagi Moscu, pe care-l ştiam cine e şi, printr-un interogatoriu foarte sever, să-i smulg secretul înţelegerilor lui cu turcii şi cu francezii şi numele persoanei care-l informa atât de bine şi pe care n-o cunoşteam[160], dar generalul Kutuzov, care tocmai venise aici, nu era omul să-şi ia răspunderea unei asemenea măsuri şi murea de frică să nu-l jignească cumva pe Napoleon.

Hagi Moscu şi-a continuat deci nestingherit îndeletnicirile. Sub Kamenski a fost arestat şi i s-a controlat corespondenţa; nu s-a găsit nimic. Era bogat, i s-au cerut scuze.

<Recruţii din armata rusă. Starea spitalelor de campanie. Ahmet paşa devine p 323-327
mare vizir. Caracterizarea generalului Kamenski. Venirea generalului Kutuzov>.

Prima grijă a lui Kutuzov când a ajuns la Bucureşti a fost să-şi caute o amantă; nu era greu să găseşti aşa ceva, dar alegerea sa ne-a uimit. S-a oprit la o copilă de 14 ani, nepoată a lui Varlaam, căsătorită cu un tânăr boier numit Guliano[161]. Kutuzov a plăcut-o şi, cunoscându-i pe români, i-a spus soţului să-şi aducă nevasta şi acesta s-a executat. A doua zi Kutuzov ne-a prezentat Dulcineea şi s-a afişat cu ea în lume; din nefericire, această copilă a ajuns curând să-l domine, aşa cum se întâmpla cu toate femeile de orice calitate ar fi fost, care obţineau orice de la el, profitând pentru ea şi familia ei.

[................] [162]

---

158 Loc liber în text.

159 Vezi *supra*, nota 134.

160 Bănuiam că e generalul Engelhart, nu pentru că ar fi vrut categoric să ne trădeze, dar era subjugat şi robit de acest mizerabil român, care se bucura de toată încrederea sa <n.a >.

161 Nicolae Guliano (m. 1827), căminar, căsătorit cu Luxandra Bărcănescu.

162 Loc liber în text.

www.dacoromanica.ro

p. 328 La puţin timp după venirea lui Kutuzov, tânărul prinţ Suvorov[163] a plecat la Iaşi, unde se afla divizia lui. S-a întors după opt zile să caute să împrumute bani la Bucureşti, ceea ce nu putuse face la Iaşi, unde <proasta sa> reputaţie îl precedase. A găsit în Ţara Românească, a plecat spre Iaşi şi în drum s-a înecat într-o vâltoare a Râmnicului, în acelaşi loc unde Reis efendi şi un mare număr de turci se înecaseră după înfrângerea armatei lor, în 1789, de către tatăl tânărului prinţ[164]. Fatalitatea a făcut ca fiul să piară în acelaşi loc unde tatăl său dobândise glorie şi al cărui nume îl purta[165]. E de observat că înainte cu şase luni, trecând prin albia acestui râu, care era seacă cea mai mare parte a anului, el spusese: „Bag de seamă că tata ştia să croiască ştiri. A scris că aici s-au înecat 10 000 de turci şi o găină poate trece fără să-şi ude picioarele".

Dacă Suvorov ar fi vrut să aştepte o jumătate de oră, pârâul ar fi secat din nou; a vrut să sfideze primejdia şi a murit. Trăsura lui s-a răsturnat, a sărit pe un cal şi greutatea lui l-a doborât. A căzut împreună cu calul şi curând s-a înecat. Generalul Oudomme, care era cu el în trăsură, a fost târât de ape la o jumătate de verste, lovit de pietrele aduse de torent şi zvârlit pe mal fără cunoştinţă. A scăpat, dar a fost multă vreme bolnav.

Generalul Zass a fost însărcinat de contele Kamenski, care nu-l cunoştea decât în ceea ce priveşte ţinuta morală, să apere comerţul Vidinului şi al Transilvaniei. Era o sursă inepuizabilă de bogăţii. I s-a ordonat să încaseze o vamă de 2 ducaţi la fiecare balot de marfă. Zass lua dublu. A dat tezaurului imperial în timpul iernii mai mult de 100 000 de ducaţi şi după socotelile cele mai moderate făcute de oameni la curent cu amănuntele acestei potlogării, el şi cei din preajma sa au păstrat tot atâta pentru ei[166].

Protestele publice, plângerile locuitorilor din Oltenia, frica de Austria, ai cărei negustori jumuliţi şi îngrijoraţi pentru viitor îşi făceau auzite de asemenea plângerile, au silit pe Kutuzov să-l schimbe pe Zass. L-a înlocuit cu Voinov.

---

163 Arcadii Alexandrovici Suvorov (1784–1811), general locotenent

164 În bătălia de la Martineşti din 11/22 septembrie 1789.

165 Alexandru Vasilievici Suvorov (1729–1800), supranumit Rîmniski.

166 Aceste uriaşe profituri ilegitime se pot aprecia văzând că tot anturajul lui Zass s-a îmbogăţit la fel de repede şi de fabulos şi că el însuşi, cu tot ce i-a adus <jefuirea> Kiliei, n-a roşit, în 1807, să mă roage să fac o chetă printre camarazii săi, care i-a adus 300 de ducaţi şi, în ciuda cheltuielilor nebuneşti pe care el şi soţia lui le făceau la Craiova, a reuşit să adune acolo 60 000 de ducaţi aur şi să-i pună în două butoaie. Deţin informaţia[x] de la cel care i-a numărat, în 1812, la carantina de la Nicolaev, când cu pesta de la Odessa; Zass a fost silit să deschidă şi să-şi golească butoaiele şi să-şi etaleze roadele furtişagului.

Din anturajul lui Zass, cel mai neruşinat şi mai activ dintre hoţi – căci ăsta e cuvântul care li se potriveşte – era nepotul său, Stradmann, tânăr de 20 de ani şi deja la vârsta asta plin de toate viciile ruşinoase <n.a.>.

[x] *Anectode*

www.dacoromanica.ro

Zass nu s-a speriat de acest gest de aspră justiţie. Şi-a făcut un plan. Cunoscând caracterul lui Kutuzov, a venit la Bucureşti afişând o mare siguranţă de sine şi cea mai desăvârşită insolenţă. Madame Zass, la fel de îndrăzneaţă ca toate femeile care şi-au ales această meserie, şi-a permis în faţa contesei Thiezenhauzen, fiica generalului Kutuzov, care venise să petreacă câtva timp la tatăl ei, cele mai murdare invective contra comandantului nostru şi i-a spus că soţul ei se va plânge la Curte. Doamna Thiezenhauzen, indignată desigur de această obrăznicie, a relatat imediat conversaţia tatălui ei, socotind să-l monteze odată în plus contra lui Zass. S-a întâmplat contrariul. Numai la numele Curţii, Kutuzov a început să tremure. Zass l-a convins că numai el putea duce la bun sfârşit importanta afacere a flotilei de la Vidin şi a fost trimis înapoi la Craiova. Bunul, cinstitul Voinov a fost rechemat şi s-a întors în tabăra de la Slobozia.

Lui Kutuzov îi plăcea să folosească totdeauna mijloace mărunte, intriga uşoară etc. şi m-a rugat să-i scriu lui Voinov o scrisoare de scuze. I-a scris şi el una
//. Voinov nu s-a mulţumit cu aceste scuze reci; s-a întors la Bucureşti, scos din fire p. 329
şi hotărât să-şi dea demisia. Mi-a fost tare greu să-l potolesc.

Zass, întors victorios la Craiova, a reînceput hoţiile cu şi mai mare neruşinare şi tot fără a fi pedepsit[167].

[.............][168]

Senatorul Milaşevici suprimase, dintr-o economie rău înţeleasă, spătăria în Ţara Românească. Spătarul este şeful suprem al poliţiei. Toată ştiinţa sa stă în a-şi apropia şi a-i cumpăra pe hoţi ca să-i împiedice să comită tâlhării. Postul său fiind desfiinţat, arnăuţii şi bulgarii s-au trezit fără slujbă şi s-au răspândit la ţară. S-au împărţit în bande organizate şi au jefuit şi ucis până la porţile Bucureştilor

Generalul Kutuzov a restabilit spătăria şi a încredinţat-o unui grec numit Pantazoglu[169], om fin, spiritual, activ, îndemânatic, care, adunând şi cumpărând jumătate din pungaşi, a distrus cu ei cealaltă jumătate şi hoţiile au încetat.

Generalul Kutuzov s-a îngrijit de asemenea să împiedice sărăcirea locuitorilor şi a reuşit. A interzis regimentelor, sub cea mai aspră pedeapsă, să rechiziţioneze

---

[167] La Bucureşti a circulat atunci zvonul că doamna Thiezenhauzen s-a îndulcit considerabil în ceea ce o privea pe doamna Zass şi că 7–8 000 de ducaţi pecetluiseră împăcarea încuviinţată de Kutuzov. Nu pot să susţin aceasta, n-am nici o dovadă, dar la Cartierul General nimeni nu se îndoia.

În privinţa banilor, reputaţia lui Kutuzov nu era tocmai neatinsă. În 1791, după ce comandase în timpul iernii la Izmail, i-au rămas în caseta extraordinară 30 000 de ruble. A arătat că le-a cheltuit secret. Deţin faptul de la generalul Ulamin, care era atunci casierul acestei sume extraordinare.

În 1793, Kutuzov şi-a însuşit tot aşa suma de 70 000 de piaştri turceşti, rămaşi de la misiunea sa la Constantinopol. Deţin informaţia de la contele Cociubei[x] <n.a >.

[x] Victor Pavlovici Cociubei (1768–1834), conte, ministru rus.

[168] Loc liber în text

[169] Fost grămătic al lui Constantin Ipsilanti, ajunge mare căminar S-a spus că inventa ştiri pentru generalul Prozorovski, din care motiv a fost îndepărtat din preajma oficialităţilor ruse

www.dacoromanica.ro

căruțele – abuz dus atât de departe încât satele aflate în calea trupelor rămâneau o vreme pustii. Şi eu am fost aspru în această privință şi exemplele pe care le-am dat cu comandanții regimentelor Bialistok şi Astrahan au avut efectul scontat. Kutuzov i-a protejat continuu pe locuitori şi a ştiut chiar să se lipsească de căruțe pentru nevoile armatei pe timpul recoltei, spre marea părere de rău a slujbaşilor români pentru care acest abuz constituia cea mai bună sursă de venit. Când unui ispravnic i se cereau 100 de căruțe, el ordona 1000 şi smulgea bani de la proprietarii celor 900 de căruțe trimise înapoi.

p. 329-350 <Campania din Bulgaria. Apropierea turcilor de Bucureşti. Din nou luptele din Bulgaria. Tratativele de pace>.

Nu era greu să facem pace; pretențiile noastre erau foarte moderate. După cele ce scrisesem lui Vocikov, după cele comunicate de Kutuzov împăratului, după cele ce ducele de Richelieu, în corespondența sa secretă, nu încetase să explice, împăratul dăduse ordine secrete care ajungeau la Ministerul de Război peste capul contelui Rumianțev[170]; dar printr-o inexplicabilă fatalitate el se încăpățâna să-l țină lângă el în postul important de cancelar şi de ministru al Afacerilor Externe, deşi se convinsese de falsitatea vederilor acestuia, de orbirea sa, de încăpățânarea şi de răul pe care-l făcea Rusiei.

Cele patru articole principale pentru încheierea păcii erau: 1) Frontierele în Europa, 2) Cele din Asia, 3) Sârbii, 4) Banii de cerut ca despăgubiri de război.

În alte împrejurări, Basarabia, Moldova şi Țara Românească n-ar fi putut plăti sângele şi bogățiile care ne costaseră acest război dezastruos; dar situația în care se afla atunci Rusia, cea în care putea în curând să se găsească, reclama mari sacrificii pentru obținerea unei păci devenite indispensabile. Nu numai că trebuia încheiată, dar trebuia făcută chiar o alianță cu turcii şi, prin urmare, să nu-i indispunem prin condiții aspre, care ar fi dus la ruperea păcii puțin timp după ce ar fi fost semnată.

Prea mult timp fusesem orbiți de proiectele Franței; dar nu ne mai puteam îndoi de un război cu Napoleon. Era inevitabil şi numai războiul cu Spania[171] îl întârziase până la vremea în care ne aflam. Aveam 200 000 de oameni în Polonia, nu era prea mult; nu aveam rezerve suficiente, şi armata Moldovei, intrată în hotarele noastre ar fi fost excelentă pentru aceasta. Continuând războiul cu turcii, două bătălii pierdute în Polonia, care respinseseră armatele noastre în Rusia Albă şi atunci armata noastră din Moldova ar fi fost cu totul tăiată şi silită la o retragere rapidă (şi întotdeauna ruinătoare de înfăptuit în fața turcilor) până la Nistru şi poate mai departe. //

p. 351 Țara Românească a fost totdeauna râvnită de Curtea de la Viena; ea este cu totul vârâtă în posesiunile sale. Această Curte n-ar fi văzut cu încântare această

170 Cancelar al Imperiului rus la acea dată.

171 Războiul din 1808-1814.

www.dacoromanica.ro

frumoasă ţară în mâinile noastre şi noi aveam mare interes s-o menajăm; o păgubisem deja deajuns.

Obţinând Siretul ca frontieră, nu măream graniţa noastră cu Austria decât cu 30–40 verste. În rest pierdeam mai bine de jumătate din Moldova şi încă cea mai frumoasă, cea mai bogată şi mai sănătoasă parte, munţii, salinele de la Ocna, minele de aur etc. Motivaţia care se dădea că Siretul e o frontieră militară nu era reală, căci râul acesta poate fi adesea trecut oriunde prin vad. La nevoie se putea deci cere toată Moldova; dar nu ne puteam gândi la Ţara Românească din pricinile invocate mai sus şi de asemenea ca să oferim grecilor din Fanar, a căror influenţă la Poartă era cunoscută, momeala unuia sau a două Principate, spre a le satisface ambiţia şi lăcomia.

Chiar stăpânirea Moldovei, deşi foarte importantă pentru noi, nu însemna mai mult decât frontierele noastre din Asia. Trebuia s-o avem din amor propriu – aşa se zicea –, dar interesul trebuie să primeze în faţa amorului propriu. Prutul era deajuns în Europa, dar în Asia ne trebuia Ahalţâk[172] şi Abasinţia[173]. Aveam Anapa[174]; nu trebuia s-o cedăm sau s-o distrugem. Cel puţin Poti[175] ne era indispensabilă. Circazienii, atât de supărători pentru frontierele noastre, n-au şi nu pot avea arme, praf de puşcă, alimente chiar, decât de la turci. Se vor găsi încercuiţi de ruşi şi siliţi să se supună sau cel puţin să-şi înceteze jafurile care ne obligă să ţinem o armată în Cuban. Am încheiat acest război nesfârşit cu un rezultat mult mai avantajos pentru Rusia decât o sporire a teritoriului în Moldova, a cărei anexare ar afecta totuşi în mod deosebit pe turci, întotdeauna influenţaţi de greci, care ar vedea scăpându-le un Principat; de altminteri plenipotenţiarii turci erau la fel de neştiutori ca şi noi în ceea ce priveşte Asia.

<Lupte cu bulgarii. Tentativa convocării unui congres la Giurgiu>. p 351-352

S-a convenit să se ţină pe dată un congres la Giurgiu, format din şase membri, trei de fiecare parte.

Ai noştri au fost domnul Italinski, generalul Sabaneev[176] şi bătrânul Joseph Fonton. Acesta din urmă n-a plăcut turcilor. Îi cunoştea perfect. Fusese multă vreme
// primul dragoman al misiunii franceze. Vorbea admirabil turceşte şi-şi însuşise arta p. 353
de a trata cu musulmanii. E de observat că numirea lui n-a părut la fel ruşilor, care-l credeau încă devotat turcilor.

Aceştia au numit ca plenipotenţiari pe Selim efendi, ardoni kadissi (judecător de tabără)[177]; era ulema (om de lege şi cult), ruşii îi ziceau domnul preot. Al doilea

---

172 Localitate în Caucaz.

173 Idem.

174 Oraş rus pe litoralul Mării Negre

175 Port în Georgia la Marea Neagră.

176 Ivan Vasilievici Sabaneev (1770–1829), general de infanterie

177 *Juge de camp*

www.dacoromanica.ro

era Galib efendi, reis efendi şi pe atunci chihaia bei[178] al armatei. Al treilea a fost Hamid efendi, care în timpul iernii fusese la Bucureşti.

Principele Dimitrie Moruzi, primul dragoman al Porţii, participa la congres. Era un om cultivat, politicos şi extrem de fin. Kutuzov îl credea în întregime devotat intereselor noastre şi se înşela. Nu era devotat decât sieşi, ca toţi grecii din Fanar. Dar am reuşit să-l atragem oferindu-i perspectiva tronului Ţării Româneşti, pe care credea că-l va obţine cu ajutorul nostru şi al lui chihaia bei, ceea ce totuşi nu i–a reuşit.

Tânărul Anton Fonton era al doilea interpret al nostru. Al turcilor era un grec numit Apostolaki Stamo[179]. În jurnalul campaniei din 1806, vorbind de grecii din Fanar, am amintit o anecdotă pe care o reproduc aici: Galib efendi era foarte scund şi când voia să încalece, piciorul nu-i ajungea la scară. Apostolaki Stamo se aşeza atunci în patru labe şi-i servea de scară lui Galib. Aşa sunt <şi> principii greci.

Acest amărât de congres de la Giurgiu a fost batjocorit la cartierul nostru general. Italinski avea o statură uriaşă; Selim efendi era şi el foarte înalt şi solid, nu scotea niciodată un cuvânt şi în timpul şedinţelor dormea. Sabaneev şi chihaia bei erau nişte pitici. În sfârşit, şedinţele se ţineau într-o fostă cârciumă foarte cunoscută voluntarilor şi tinerilor din armată; şi în acest loc rău famat se trata soarta a două imperii.

p 353-378 <Înfrângerea turcilor. Luptele de la Calafat. Negocierile de pace. Vizitele autorului la marele vizir. Tentative ruseşti pentru o campanie în Bulgaria. Reluarea negocierilor>.

Kutuzov ar fi făcut mai bine să lase congresul la Giurgiu; dar acolo s-ar fi plictisit. Ar fi fost departe de plăcerile care-l aşteptau la Bucureşti – aveam să vedem curând care erau aceste plăceri. Aşa este şi aşa a fost întotdeauna acest om pe care natura l-a înzestrat cu atâta spirit, dar cu atât de puţin caracter încât tot ce erai îndreptăţit să aştepţi de la calităţile lui era paralizat de defectele sale. Mai mult, egoismul său e revoltător. Totul la el e subordonat comodităţii şi plăcerilor sale infame.

La întoarcerea sa la Bucureşti n-a fost greu să ne dăm seama că pacea nu va fi aşa de lesnicioasă. Plenipotenţiarii turci au schimbat tonul. După ce păruse că dau Siretul, nu s-au mai arătat dispuşi a consimţi la cedarea întregii Basarabii; au cerut Izmailul şi Chilia. Au pretextat că trebuie să trimită după noi instucţiuni; Kutuzov a fost silit să informeze Curtea de toate aceste greutăţi pe care le întâmpina. Curtea a fost nemulţumită; opinia publică murmura, împăratul a ordonat reînceperea ostilităţilor. Fie că l-a surprins acest ordin intempestiv, fie că nerăbdarea l-ar fi făcut

---

[178] Comandantul armatei.

[179] Apostol Stamo (cca 1755 – 1830), secretar al lui Dimitrie Moruzi. După Congres, fuge în Basarabia şi ajunge apoi consilier colegial în Ministerul rus de Externe.

www.dacoromanica.ro

să-l dea el însuşi, e evident că ar fi dus la cele mai funeste rezultate. Kutuzov ar fi trebuit să arate pericolul, dar n-a avut curaj.

Se convenise cu marele vizir că dacă reîncepea războiul, faptul avea să se anunţe cu 20 de zile înainte. Kutuzov n-a îndeplinit acest punct al înţelegerii. Se părea că e în căutarea tuturor mijloacelor care să-l discrediteze şi să-şi aţâţe duşmanii pe care avea tot interesul să-i menajeze.

Îndată ce Kutuzov mi-a spus că a primit ordin să reînceapă ostilităţile, l-am întrebat dacă trebuia aşteptat 20 de zile.

<Reînceperea ostilităţilor. Caracterizarea administraţiei lui Kutuzov>. p. 378-381

În timpul şederii la Bucureşti, generalul Kutuzov nu s-a mai jenat de nimic. S-a dedat celui mai ruşinos desfrâu, sfidând în chipul cel mai scandalos orice // p. 382 urmă de respect uman. Şi-a transformat casa într-un adevărat lupanar. A lăsat deoparte orice pudoare şi orice bună cuviinţă până într-atâta încât a răpit-o în mod public soţului ei pe această mică româncă de 14 ani de care am vorbit. Ea se numea doamna Guliano[180]. A făcut din ea metresa oficială, sultana favorită. Venea la el în fiecare seară şi-şi permitea cu ea, în faţa tuturor, familiarităţi care degenerau în indecenţă, scandalizându-i pe toţi oamenii cinstiţi siliţi să se ducă la el.

Când era invitat la dejun trebuia poftită şi Madame Guliano şi după masă se închidea cu ea într-un cabinet. Vicepreşedintele Ţării Româneşti, generalul Comnen, a avut imprudenţa să poftească la masă, odată cu această pereche fericită, pe soţiile generalilor, care au fost silite să părăsească casa. La baluri, în cluburi, în locurile publice mica neruşinată era văzută tot timpul alături de el. Se aşeza adesea pe genunchii amantului ei de 70 de ani, se juca cu decoraţiile lui şi se lăsa sărutată hohotind de râs[181].

Societatea intimă a lui Kutuzov era formată pe potriva moravurilor şi obiceiurilor casei. Iată care-I erau confidenţii, acoliţii şi prietenii intimi:

1) Mama doamnei Guliano – doamna Bărcănescu –, care o învăţa în taină ce trebuie să facă pentru a deştepta dorinţele istovite ale generalului şi venea să se bucure de rezultatul lecţiilor ei.

2) Trişorul oficial, Coroneli, cel mai stupid şi mai infect dintre mizerabilii care formau acest tripou.

3) Un alt grec, numit Baroţi, folosit de 30 de ani în departamentul Afacerilor Străine ca spion, trimis ca atare la Constantinopol de ministrul de Război, sub pretext de a face un schimb de prizonieri. Era un tip îndemânatic, fin, activ şi care adesea judeca foarte bine oameni şi fapte. Kutuzov l-a cultivat şi el, a renunţat la misiunea şi la călătoria sa şi a rămas la Cartierul nostru general.

---

[180] Notă de subsol despre felul cum a fost adusă tânăra femeie în casa lui Kutuzov.

[181] Notă de subsol din 1827 despre soarta ulterioară a doamnei Guliano: s-a măritat cu grecul Levendi din misiunea rusă la Constantinopol.

www.dacoromanica.ro

4) Un italian numit Bolianko[182], doctor şi antreprenor de club. Era cunoscut ca fost bancher în Arhipelag, falit, apoi pungaş condamnat la spânzurătoare.

5) Nevasta lui Bolianko, ieşită din pătura cea mai de jos a locuitorilor Bucureştilor şi întreţinută de un aghiotant al lui Kutuzov (Kaisarov).

6) Grecul Yharry, pe care l-am prezentat deja[183].

7) Un polonez numit Chodkiewitsch, escroc notoriu, recunoscut ca atare şi lăudându-se cu aceasta, care din fragedă tinereţe câştigase, trişând la cărţi, în chip neruşinat, o avere imensă. Urmase apoi drapelul Republicii Franceze, participase la toate ororile cu care s-au mânjit iacobinii şi a comis crime înfiorătoare în Italia. Se lăuda că torturase şi chinuise el însuşi nobili şi preoţi la Napoli. Era arendaşul lui Kutuzov. Soţia sa – a şaptea pe care o luase – era drăguţă şi obţinuse protecţia bătrânului general. Venise la Bucureşti sub pretextul de a prezenta conturile lui Kutuzov şi a-şi băga fiul în serviciu, dar de fapt ca să joace cărţi şi să-i jefuiască pe români şi pe ruşi. Abia după două luni am reuşit, Kaisarov şi cu mine, să scăpăm de el şi asta numai pentru că a făcut imprudenţa să joace cu ofiţeri ruşi, şi Kutuzov
p 383 s-a temut că împăratul, care nu putea suferi jocul de cărţi, să nu-i reproşeze // că a ţinut acest escroc pe lângă sine. Chodkiewitsch a plecat cu 12 000 de ducaţi, pe care i-a şterpelit de la români.

8) În sfârşit, cu regret trebuie să amintesc, la capătul acestui şir de mizerabili, pe generalul Serghei Repninsky, om spiritual, politicos, de bună condiţie, cu totul nepotrivit să se afle într-o asemenea societate, dar care s-a complăcut în ea ca să ajungă vicepreşedinte al Divanului Ţării Româneşti, în locul lui Comnen, şi care a trebuit să plece în Polonia la armata principelui Bagration.

În această mocirlă se bălăcea, în mod public, un bătrân de 68 de ani, decorat cu toate ordinele ruseşti. În mijlocul acestei societăţi infecte şi-a dus viaţa[184].

Nimic nu este mai dezgustător decât un moşneag desfrânat, şi ceea ce sporea dezgustul inspirat de purtarea lui Kutuzov era pericolul prezentat de asemenea legături şi influenţa condamnabilă pe care toate aceste specimene o aveau asupra lui. Nu se pricepea să refuze ceva acestor paraziţi, care dispuneau de toate posturile, de toate favorurile. Pentru 3 000 de ducaţi, doamna Guliano a numit în postul de seamă de caimacam – sau guvernator general al Olteniei – un conte Dudescu[185], cunoscut ca cel mai infect român, periculos, chiar pentru opiniile şi legăturile sale, şi căruia pe vremea principelui Ipsilanti ar fi trebuit să i se taie capul pentru o corespondenţă cu Pazvantoglu[186], corespondenţă foarte compromiţătoare şi care fusese interceptată.

---

[182] Poate tatăl lui Cezar Bolliac. În acest caz, soţia lui era Zinca Kalanogdartis.

[183] Individ din anturajul generalului conte Tzonkato (despre el, în relatarea de faţă, Hurmuzaki, III_1, p 302 şi urm.).

[184] Contele Voronţov spunea, cu răutate, dar foarte potrivit, că acestei societăţi nu-i lipsea ca să fie perfectă decât prezenţa soţiei şi a celor două fiice mai mari ale lui Kutuzov <n. a >.

[185] *Budetko*. Constantin Dudescu (1760–1828), caimacam al Craiovei, în 1812

[186] Paşă de Vidin (1758–1807).

www.dacoromanica.ro

Doamna Guliano a făcut de asemenea să fie dată slujba de agă sau şef al poliţiei Bucureştilor vărului ei, un Filipescu, cunoscut spion al turcilor, ca şi toţi membrii familiei sale. Celelalte slujbe erau tot aşa împărţite.

Cabinetul, cancelariile lui Kutuzov erau astfel centrul tuturor intrigilor. Neputinciosul şi vinovatul moşneag era hărţuit de toţi aceşti indivizi care căutau să-i câştige încrederea şi care, îndată ce o aveau, abuzau de ea în chip neruşinat.

Un principe Gorceakov[187], poet agreabil, dar incapabil de o muncă susţinută, venal şi extrem de interesat, venise de puţină vreme de la Petersburg ca să conducă cancelaria civilă. Nu conducea nimic, n-avea nici un fel de experienţă a lucrului, încurca totul şi profita de orice. Kutuzov şi-a dat seama şi-l înghiţea. Mi-a vorbit de el; l-am sfătuit să-l alunge; mi-a răspuns: „Îmi vor trimite unul şi mai rău". Poate avea dreptate.

Fiecare slujbaş, fiecare parazit, fiecare codoş dintr-aceştia avea un scop: speranţa unui post şi a unei averi.

Kaisarov, întâi aghiotant, apoi ofiţer de serviciu[188], aspira să devină un al doilea Zahrewsky. Avea cap, activitate, mijloace, dar şi o ambiţie nemăsurată; în rest, nu merita să fie confundat cu aceşti mizerabili. Din nefericire însă funcţia îl punea în legătură permanentă cu ei. Totuşi nu era nici abject, nici josnic, nici grosolan.

Baroţi voia să joace rolul de frunte în diplomaţie şi să-i piardă pe Fontoni, pe care-i acuza public că sunt vânduţi turcilor şi că li s-au promis sume serioase de bani dacă reuşesc să retragă frontierele aşa cum li s-a cerut.

Coroneli voia să fie consul general la Bucureşti, în locul lui Kiriko.

Yharry dorea să fie un mesager al păcii prin intermediul lui Ceapan oglu şi al lui Velik paşa.

Serghei Repninsky, cum am spus, ţinea să fie preşedintele <Divanului> Ţării Româneşti – şi a reuşit.

<Încercările generalului Sabaneev de asanare a situaţiei. Schimbări în p 383-384
conducerea Ţării Româneşti>.

În timpul iernii, guvernul Ţării Româneşti a fost din nou schimbat; nemulţumirea generală, plângerile nenorociţilor de români, convingerea la care se ajunsese, în sfârşit, că dacă se lăsa administraţia în halul în care era, ţara va fi total ruinată şi armata fără aprovizionare, au obligat la această schimbare la care eu am contribuit din plin.

Vistierul Samurcaş, grec, făptuise în timpul administraţiei sale atâtea spolieri, atâtea crime chiar, încât era imposibil să mai rămână în funcţie. În general la această

---

187 Dimitrie Petrovici Gorceakov (1758–1824), principe rus

188 *Colonel de jour*

www.dacoromanica.ro

demitere s-a mărginit aspra justiţie a ruşilor. Francezii sau englezii l-ar fi executat pe Samurcaş; o merita cu prisosinţă. Vânduse toate posturile subalterne unor greci care socoteau că totul le e îngăduit. Nenorociţii ţărani români au fost atât de cumplit chinuiţi încât mulţi au fugit în Transilvania. S-au văzut ispravnici aşezând femeile pe cărbuni şi biciuind copiii ca să le smulgă puţinii bani ce le rămăseseră după ce soţii sau taţii fugiseră.

Consilierul[189] Frolov Bagreev, om foarte sărac, dar cinstit, a fost însărcinat să ancheteze purtarea slujbaşilor. A dovedit mult sârg şi corectitudine. A dat la iveală toate ororile comise, dar nici unul din aceşti ucigaşi n-a fost pedepsit decât cu pierderea slujbei şi mulţi şi-au şi păstrat-o chiar. În această împrejurare Kutuzov a manifestat o indiferenţă absolut de neiertat.

Crezusem totdeauna că protecţia făţişă acordată de senatorul Milaşevici lui Samurcaş ţinea de necunoaşterea acestuia şi că încăpăţânarea pe care se întemeia spiritul[190] său îngust şi mărginit îl împiedica să renunţe la părerile sale. Curând ne-am convins că protecţia sa se întemeia pe altceva, mai ales când l-am văzut din nou pe lângă el pe acel Krupenski care făcuse atâta rău lui Kuşnikov şi căruia acum îi acorda deplină încredere.

Milaşevici a venit la Bucureşti să-l apere pe scumpul său Samurcaş, dar fără succes. A fost singura ocazie când Kutuzov a arătat puţină fermitate; dar Sabaneev şi cu mine n-am reuşit să-l facem pe Varlaam vistier decât pentru că doamna Guliano era nepoata lui şi că acesta şi-a obligat soţia şi fiica[191] să facă jocul sultanei favorite. //

p 385 Noua administraţie a găsit ţara ruinată şi 500 000 de piaştri datorie, fără posibilitatea de a-i plăti, nici să prevină nevoile armatei în caz de război.

Generalul Comnen, ducându-se la armata principelui Bagration, a cedat locul de vicepreşedinte al <Divanului> Ţării Româneşti generalului Repninsky.

p 385-386 <Înlocuirea generalului Kutuzov cu amiralul Ciceagov>.

Kutuzov era disperat să-l lase să semneze o pace pe care el ar fi putut-o obţine mai curând. Îşi dădea seama de lipsurile sale; se căia de greşelile sale. Era într-o agitaţie sălbatică, dar l-a cuprins fericirea: împăratul şi-a amintit, deşi cam prea târziu, de convorbirea mea cu marele vizir. A acceptat Prutul <ca frontieră> şi i-a comunicat-o în taină, în scris, lui Kutuzov. Atunci acesta n-a mai lăsat nici un moment de odihnă negociatorilor şi spre marea noastră uimire, ca şi spre marea noastră mulţumire, pacea a fost semnată de Kutuzov la sfârşitul lui *aprilie*, cu trei zile înainte de sosirea lui Ciceagov, care ar fi avut această cinste, dacă ar

189 *Gentilhomme de la chambre.*

190 *Génie*

191 Maria, fiica lui Constantin Varlaam şi a Eufrosinei Ghica. <N. a. din 1827· De atunci doamna Bulgakov>

www.dacoromanica.ro

fi călătorit mai repede. O repet încă odată: această pace este şi va rămâne o enigmă pentru mine[192].

<Caracterizarea lui Ciceagov>. p. 387-389

Pacea cu turcii a fost semnată şi ratificată. Ţara Românească le-a fost dată înapoi. Ce face Ciceagov? Se gândeşte să creeze o miliţie cu care să se ducă în Italia. Voia să înroleze supuşii unei puteri străine. Miliţia aceasta s-a evaporat ca supele şi ca platoşele[193]. Ea l-a costat pe vistierul Varlaam nişte uniforme pe cât de bogate pe atât de costisitoare.

Puţin înainte de a pleca în Polonia, Ciceagov l-a alungat pe Varlaam şi toate creaturile sale şi a numit mare vistier un tânăr boier care nu avea încă dreptul să poarte barbă, care-i deosebeşte pe cei din treapta întâi. Acest boier se numea Nenciulescu[194]. Încolo a fost o alegere excelentă.

<Concluzii asupra războiului>. p. 389-390

---

[192] Am avut dezlegarea acestei enigme după zece ani de la scrierea acestui jurnal şi mărturisesc că n-aş fi ghicit-o niciodată, dacă nu mi s-ar fi dat cheia.

Principii greci emigraţi din Fanar la Odessa, în 1821, mi-au spus că această pace a fost opera lor Se temeau că dacă războiul continua, vom fi siliţi să folosim împotriva turcilor o mare parte din trupele noastre care ne erau atât de trebuitoare aiurea şi, prin urmare, l-ar fi văzut pe Napoleon cu mai multe şanse de a distruge puterea noastră şi apoi pe cea a Semilunii, căci ei ştiau foarte bine că intenţia sa era de a adăuga ruina Turciei la cea a Rusiei.

În această împrejurare, prea fericitele Principate ale Moldovei şi Ţării Româneşti, avute mereu în vedere de fanarioţi şi indispensabile îmbogăţirii şi intrigilor lor, ar fi încetat să le mai hrănească familiile şi i-ar fi redus la nimic, la uitare şi mizerie. Deja erau lipsiţi de ele de şase ani şi simţeau din plin aceasta. Contribuind la încheierea păcii, aveau asiguraţi doi sau trei ani de folosinţă şi – uniţi de acelaşi interes viu şi presant – au convenit să acţioneze în acest scop şi să se ajute reciproc, împărţind uriaşele venituri pe care le aşteptau din extorcările şi din jefuirea celor asupra cărora ar fi căzut // alegerea Porţii Interesul general cerea să se uite o vreme duşmăniile particulare; viclenia şi perseverenţa acestor fanarioţi au triumfat asupra temerilor şi resentimentelor turcilor şi i-au determinat să acţioneze contrar intereselor lor directe şi contra unor succese aproape sigure. Chiar Galib efendi, cel mai spiritual şi mai cultivat dintre agenţii Porţii, era manevrat de Dimitrie Moruzi, care era omul Fanarului. În cele din urmă, sultanul a fost câştigat; l-au făcut să vadă grămezi de aur şi apoi i le-au dat

Se poate imagina marele interes pe care aceşti greci îl aveau să pună mâna pe Principate văzându-l pe Caragea [x], cel mai lacom şi mai neruşinat dintre aceşti scelerați, care, fiind numit domn al Ţării Româneşti după <încheierea> păcii, a stors în şase ani din această nenorocită ţară 93 milioane de piaştri – după cursul de atunci mai mult de 50 de milioane de ruble. A cheltuit cinci sau şase şi când a fugit a luat cu el alte 18 (împreună cu diamante şi bijuterii). 70 de milioane au ajuns la sultan, la miniştri săi şi la fanarioţi; şi aceste sume uriaşe ieşeau din aceeaşi Ţară Românească, unde generalul Miloradovici nu găsise mijloace ca să întreţină 8 000 de ruşi.

[x] Ioan Gheorghe Caragea, domn al Ţării Româneşti (1812 – 1818).

[193] Pentru armata care pleca în Bosnia, Ciceagov a ordonat să se pregătească drept provizii supă din carne de vacă. Au fost tăiate în acest scop 3 000 de vite, iar bucătarii au lucrat zi şi noapte la prepararea ei. Operaţia s-a făcut în timp de vară şi supa s-a alterat Apoi i-a venit ideea să facă soldaţilor platoşe de pânză groasă umplute cu fân În cele din urmă compoziţia a fost dată cailor

[194] Vezi *supra* nota 116.

www.dacoromanica.ro

Numai întreţinerea armatei a costat Rusia aproape 30 de milioane de ruble pe an; abuzurile, furturile scandaloase de la spitale, la manutanţă, la furnituri au înghiţit cea mai mare parte din sumele date de tezaurul imperial.

Totuşi, dacă slujbaşii noştri ar fi avut altă idee de administraţie decât aceea de a profita de toate numai pentru sine şi să nu se gândească la binele administraţiei, nu numai că ţara ar fi suplinit toate nevoile armatei, dar s-ar fi putut depune şi bani lichizi în tezaur, aşa cum am constatat şi dovedit deja.

Francezii, şi mai ales austriecii, excelenţi administratori, n-ar fi pierdut ocazia s-o facă, cei din urmă au şi realizat-o în războiul din 1788.

Dacă cele două provincii ar fi fost administrate provizoriu de funcţionari din cele două naţii şi n-ar fi fost lăsate pe mâna prostiei, lăcomiei şi imoralităţii boierilor lor, s-ar fi putut lesne scoate trei milioane de ducaţi pe an.

Vămile din Oltenia, Basarabia, de la Galaţi şi Silistra – care au fost neglijate timp de cinci ani, sau mai curând uitate cu totul – puteau aduce până la 500 000 de ducaţi pe an.

Numai salinele din Basarabia puteau aduce administraţiei 20 – 30 de mii de ducaţi dacă ar fi fost bine gospodărite. În primul an au fost jefuite, în al doilea Divanul Moldovei le-a arendat la preţul cel mai scăzut; apoi generalul Tutşkov, izgonindu-i sau speriindu-i pe arendaşi, a profitat aproape singur de ele.

Generalul Miloradovici, căruia i s-a încredinţat conducerea celor două ţări româneşti, s-a purtat cu banii împăratului ca şi cum ar fi fost ai săi: i-a lăsat pe cei din preajma sa şi pe favoriţii români şi greci să-şi facă de cap şi tot venitul vămilor a intrat în mâna pungaşilor, a Filipeştilor, a lui Faca etc.

În 1809, Bezak şi Coroneli au acaparat tot grâul din Bulgaria şi veniturile vămii de la Galaţi. Ce n-au luat, s-a risipit. Coroneli a făcut la fel cu cele de la Silistra, în 1811. Generalul Zass, căruia totuşi i se datorează descoperirea adevăratelor mine de aur pe care le reprezentau vămile Moldovei, a pus mâna, împreună cu acoliţii săi Stradmann, Krasowsky etc., pe mai bine de 100 000 de ducaţi din venitul acestor vămi. În 1812, generalul Kutuzov, în loc să stabilească vama la Zimnicea, în folosul împăratului, a cedat avantajele ei băneşti familiei micii lui sultane.

Am văzut că în timpul armistiţiilor din 1807, 1808 şi 1809 au neglijat să profite de trecerea enormă de mărfuri care a avut loc vreme de doi ani.

Nu fac o socoteală prea ridicată a pierderilor Rusiei în acest război; fie prin devalorizări, fie prin furturile agenţilor săi şi ale funcţionarilor români şi greci, le estimez la mai bine de 20 de milioane de ducaţi – 22 milioane de ruble. Jumătate ar fi fost de ajuns pentru întreţinerea armatei; zece milioane ar fi putut intra în tezaurul imperiului şi totuşi s-a calculat că s-au cheltuit mai mult de 200 de milioane de ruble pentru cele şapte campanii.

www.dacoromanica.ro

ARMAND CHARLES CONTE DE GUILLEMINOT

(1774–1840)

Armand Charles, conte de Guilleminot, diplomat francez, s-a născut la Dunkerque, la 2 martie 1774. Alege cariera militară şi, în 1792, este numit ataşat militar la statul major al generalului Dumouriez, iar mai târziu al lui Pichegru. Din 1799 până în 1801 a fost aghiotantul lui Moreau. După Pacea de la Amiens cu Anglia, a funcţionat ca inginer la Arsenalul armatei, iar din 1805 a fost în statul major al armatelor de sub conducerea mareşalului Berthier

După tratatul de la Tilsit, semnat la 9 iulie 1807 de Napoleon şi ţarul Alexandru I, a fost trimis în Ţara Românească pentru a media condiţiile armistiţiului între ruşi şi turci. Tratativele au durat 12 zile şi au avut loc la Slobozia, unde s-au încheiat cu semnarea armistiţiului la 24 august 1807. Din raportul lui Lamare către Talleyrand reiese că Guilleminot a sosit la Bucureşti pe 10 septembrie 1807 odată cu lt col Serrurier şi Ledoulx. În timpul şederii în capitala Ţării Româneşti el s-a informat despre situaţia din cele două provincii româneşti. Concluziile sale au fost defavorabile turcilor, pe care-i considera incapabili să administreze aceste două provincii atât de bogat înzestrate de la natură Observaţiile sale se găsesc într-un memoriu critic adresat superiorilor săi din acelaşi an

În iulie 1808 devine general de brigadă Ia parte la campaniile din Italia şi Austria din 1809 şi din Catalonia din anii 1810–1811 În anul 1812 participă la războiul împotriva Rusiei, în calitate de şef de stat major pe lângă prinţul Eugen de Beauharnais, şi la 23 martie 1813 este numit general de divizie S-a mai remarcat şi în campaniile din Saxonia şi Franţa. După înfrângerea lui Napoleon I el se raliază Bourbonilor, fiind numit, în martie 1815, şeful statului major al ducelui de Berry Sub acelaşi titlu a fost şi sub mareşalul Davout după Waterloo (1815) şi a făcut parte din Comisia însărcinată să negocieze cu Aliaţii Convenţia militară din 3 iulie. A fost membru al Comitetului de apărare (1818) şi apoi Director general al Arsenalului de război (22 ianuarie 1822). De asemenea, el a fost cel care a condus de fapt expediţia în Spania, ducele d'Angouleme fiind doar cu numele Din această perioadă a rămas un memoriu al lui scris în apărarea sa în 1826 la Paris, intitulat· *Campagne de 1823 exposition sommaire de mesures administratives adoptées pour l'exécution de cette campagne.* La 9 octombrie i se acordă titlul de pair al Franţei, iar în 1824 este numit ambasador la Constantinopol până în 1831, când este rechemat la Paris de Guvernul din iulie şi intră în Comisia de reglementare a frontierelor, iar din 1836 face din nou parte din Comisia de apărare. Moare la Baden, la 14 martie 1840. Asupra călătoriei lui Guilleminot, vezi şi articolul lui Nicolae Isar, *Les Principautés Roumaines au début du XIX-a siècle dans les récits des officiers français Guilleminot et Thomassin,* în „Analele Universităţii Bucureşti" – Istorie, anul XXX – 1981, p. 73–75 şi cartea aceluiaşi autor *Istoria modernă a românilor Imaginea societăţii româneşti în Franţa (1774–1848),* Bucureşti, 1992, p. 49–51.

1807 p. 79

Memoriul comandantului adjunct Guilleminot în legătură cu observaţiile făcute şi informaţiile culese în timpul călătoriei sale în Turcia [...]*.

* Traducerea s-a făcut după textul francez publicat de Nicolae Isar în „Analele Universităţii Bucureşti", anul XXX, 1981, p. 79–84, reprodus după originalul microfilmat, aflat la Arh. Naţionale, Microfilme Franţa, rola 173/I, c 617–630

www.dacoromanica.ro

„La conacul din Slobozia, pe malul stâng al Dunării, s-au ţinut conferinţele pentru încheirea armistiţiului, la care am fost însărcinat să iau parte; ele au durat din 12 până în 24 august, iar schimbul de ratificări dintre cei doi generali comandanţi nu s-a efectuat înainte de 6 septembrie. Domnul general Meyendorf a ratificat în lipsa generalului Michelson, care a murit la Bucureşti, la câteva zile după semnarea armistiţiului.

Schimbul având loc, m-am dus la Bucureşti, unde am fost primit cu cea mai mare cinste de generalii Meyendorf, Miloradovici şi Cicerov[2], ca de fapt de toţi ofiţerii ruşi aflaţi în capitala Valahiei. Prin respectul cu care mă tratau au căutat sămi dovedească satisfacţia lor în legătură cu restabilirea bunei înţelegeri dintre cele două imperii rus şi francez.

Am profitat de şederea la Bucureşti pentru a culege următoarele informaţii privind Moldova, Valahia şi Basarabia.

Moldova şi Valahia

Moldova şi Valahia, cele două Principate aşa de importante pentru Sublima Poartă, prin poziţia, întinderea, cât şi fertilitatea solului lor, nu au fost suficient descrise până în prezent în aşa fel ca să se dea o idee corectă asupra lor.

Pnma din aceste două provincii este situată între $45^0 21'$ şi $48^0 39'$ latitudine nordică şi 23^0 şi 28^0 longitudine est de Paris. Ea se mărgineşte la nord cu Podolia, la est cu Podolia şi gubernia Nicolaiev şi Basarabia, la sud Bulgaria, la sud-vest cu Valahia, la vest cu Transilvania, Bucovina şi Galiţia Orientală. Ea are drept capitală oraşul Iaşi, a cărui populaţie este estimată de la 50 la 60 de mii de suflete şi este împărţită în 14 districte: Hotin[3], Dorohoi[4], Soroca, Hârlău[5], Orhei, Roman, Cârligătura[6], Lăpuşna[7], Bacău, Tutova, Fălticeni[8], Putna, Tecuci[9], Covurlui[10].

Valahia, învecinată acestei provincii, se află între 44053' şi 45048' latitudine nordică şi 20010' şi 25028' longitudine est de Paris. Ea are ca frontieră la nord şi la vest munţii Carpaţi, pe care noi îi numim Carpac, ce o separă de Transilvania, şi ajung până la Dunăre, aproape de Orşova. Acest fluviu, care o mărgineşte la sud, o

---

[2] *Sizerov.*

[3] *Chotin.*

[4] *Horoho*

[5] *Arleu.*

[6] *Carligatur.*

[7] *Lapreschana*

[8] *Fatischi.*

[9] *Tekutsch*

[10] *Kohurlui*

www.dacoromanica.ro

separă de Bulgaria. Milcovul[11] şi Siretul îi servesc drept graniţă cu Moldova, situată la nord estul ei.

Râul Olt o împarte în două părţi. Cea de pe malul stâng se numeşte Marea Valahie şi are capitală Bucureştii, unde se află 100 000 de locuitori. Cea de pe malul drept este numită Mica Valahie; Craiova este capitala şi înglobează 15 000 de suflete.

Marea Valahie este formată din douăsprezece districte. Ele sunt: Râmnicul Sărat[12], Buzău, Ialomiţa, Prahova, Săcuieni, Ilfov, Teleorman, Olt, Argeş, Muscel şı Dâmboviţa. În Mica Valahie se află 5 districte, care sunt: Mehedinţı[13], Romanaţi, Dolj[14], Gorj[15], Vâlcea[16] şi Râmnic[17].

Scăldate de Dunăre, udate de râuri navigabile sau care ar putea deveni cu puţine cheltuieli, plasate între două mari imperii Rusıa şi Austria, comunicând cu Constantinopolul prin Dunăre şi Marea Neagră, cele două provincii Moldova şi Valahia, conduse de un guvern înţelept, ar deveni, prin fertilitatea generală a solului şi prin comerţul pe care // aşezarea topografică avantajoasă le-ar permite să-l facă, p 80
una dın ţările cel mai bogate din Europa, în timp ce ele în momentul de faţă nu prezintă decât tabloul jalnic al devastării, sărăciei şi delăsării.

Popoarele care locuiesc aceste ţinuturi descind din colonia romană stabilită de împăratul roman Traian, după ce a izgonit pe daci. Limba lor este o latină stricată amestecată cu multe cuvinte străine, de asemenea denaturate. Încă se mai găsesc câteva vestigii ale renumitului drum roman care traversează câmpiile Daciei de la vest la est.

Moldovenii şi valahii practică religia ortodoxă[18]. Ei sunt în general bine constituiţi, robuşti, înalţi şi cu o fire bună. Aceste avantaje îmbinate cu plăcerea ce o au în general pentru vânătoare ar trebui să facă din ei buni soldaţi. Ciuma, aşa de frecventă în Turcia, nu este cunoscută la ei decât atunci când trupele din Asia le aduc acest flagel. Sunt învinuiţi de a fi leneşi, zgârciţi şi dedaţi băuturii; dar în rest, ei sunt oameni destul de buni. Această calitate totuşi nu poate fi aplicată evreilor, armenilor, grecilor aflaţi printre ei şi care, ca peste tot de altfel, excelează în arta de a trage pe sfoară.

Cât priveşte pe bogaţi şi pe boieri, ei sunt în mare parte laşi şi slugarnici în faţa celor care pot să le dăuneze sau să-i protejeze. Interesul şi teama sunt cele două

---

[11] *Milka.*

[12] *Slam Reimnick*

[13] *Mıchedintz*

[14] *Dolchi*

[15] *Gorchi.*

[16] *Veilteha*

[17] *Reimnick*

[18] *Grecque schısmatique*

www.dacoromanica.ro

forțe care-i fac să acționeze. Ei sunt intriganți, uneltitori, asupritori, neîndurători cu cel slab, severi față de supuși și tirani în casele lor; în sfârșit, ei au toate viciile posibile să dea naștere tiraniei, sub care turcii, stăpânii lor, îi țin bine în mână.

Mai multe cauze au contribuit la starea deplorabilă în care se află actualmente aceste două frumoase provincii; războaiele frecvente al căror câmp de luptă au fost și pe care Sublıma Poartă le-a avut de susținut mai înainte contra Poloniei, Rusiei și Austriei, indisciplina trupelor otomane, incursiunile tătarilor din Bugeac ce duceau cu ei oameni în sclavie, tâlhăriile lui Pazvantoglu și ale garnizoanelor din fortărețele turcești de pe malul Nistrului și Dunării; schimbarea frecventă a domnilor greci, cărora le era încredințat guvernul; aviditatea nesățioasă a clerului; rapacitatea boierilor; în sfârșit, toate aceste cauze au pus vârf suferințelor locuitorilor și i-au constrâns în diferite perioade să caute refugiu în țările vecine; deși cele două provincii nu cuprind nici a cincea parte a locuitorilor pe care i-ar putea hrăni. S-a observat că regiunea munților Carpați, care formează frontiera cu Austria, deși cu un sol mult inferior și muncit din greu, este infinit mai populată și mai bine cultivată decât restul țării. Locuitorul găsește un refugiu sigur contra incursiunilor otomane, care în timp de război nu poate fi niciodată bănuit că ar fi lipsıt de iscusință cu dușmanul, de a se uni cu el și de a-l trata ca atare.

Câmpiile, din contră, cu toate avantajele ce le prezintă pentru agricultură, nu oferă altceva decât pustietăți întrerupte la mari distanțe de câteva sate ale căror împrejurimi sunt cultivate. Acest trist tablou se remarcă mai ales în apropierea Dunării, cea mai expusă devastărilor trupelor otomane. În actualul război aceste trupe au devastat toată țara, pe care au ocupat-o, încât nu se mai găsesc aproape de loc urme de locuințe. Acest obicei barbar este folosit întocmai de turci de fiecare dată când sunt constrânși să evacueze o țară; iar armatele care li se împotrivesc nu pot conta decât pe resursele ce le pot scoate din depozite a căror instalare este necesară atunci când ești în război cu Turcia //.

p 81 Fiecare din aceste două provincii este guvernată de un domn ales de Sublima Poartă și care, pentru a ajunge la această demnitate, trebuia să fi fost <mai întâi> prim dragoman. Puterea lui este precară, deoarece se datorează doar intrigilor și aurului risipit pentru a o obține și oricând noi intrigi și mai mult aur pot să i-o răpească. Grija lui constă în a exploata poporul pentru a obține sumele destinate plății tributului către Sublima Poartă, satisfacerii lăcomiei oamenilor cu funcții, a comandanților punctelor de graniță și asigurării unei retrageri îndestulate. Dacă totuși scapă de achitarea sumelor, el trebuie să fie mereu atent la intrigile Curții de la Constantinopol și să nu trezească invidia stăpânilor lui. Cel mai simplu demers care i-ar dezvălui intenția de a ameliora soarta poporului printr-o guvernare mai dreaptă și printr-o deschidere[19] ce le lipsește i-ar fi imputat drept crimă de către otomanii stupizi a căror politică barbară nu le permite să aibă la granițele lor un popor luminat și prosper.

---

[19] *Les lumières*

www.dacoromanica.ro

În partea muntoasă a Moldovei şi Munteniei clima este destul de aspră; la câmpie este în general blândă şi temperată. Totuşi, râurile sunt îngheţate iarna, cu excepţia Dunării, unde sloiurile de gheaţă se formează rareori. În iunie, iulie şi august căldurile mult excesive sunt urmate în general de trăsnete şi furtuni. În luna septembrie este cald, dar nopţile devin mai răcoroase. Toamna, căldura soarelui ridică în timpul zilei vapori de apă, pe care frigul nopţii îi condensează ceea ce face ca dimineaţa să domnească o ceaţă deasă, ce durează până către ora zece. În acest anotimp apar bolile. Au fost multe în această perioadă în rândurile trupelor turceşti; dar li se poate atribui şi o altă cauză: cea a produselor pe care ţara le furnizează din belşug şi abuzul împotriva căruia soldatul nu se apără îndeajuns.

Dealurile subcarpatice, care coboară din lanţul munţilor Carpaţi şi sunt mai mult sau mai puţin înalte, acoperă, prin ramificaţiile lor, aproape trei sferturi din Moldova şi mai puţin de jumătate din Valahia. Restul teritoriului este alcătuit din câmpii vaste care se întind până la Dunăre. Munţii, ca şi dealurile sunt acoperite de păduri frumoase şi mari formate din stejari, fagi, ulmi, trimişi pe Dunăre şi Marea Neagră până la Constantinopol, pentru construcţia de clădiri şi cherestea. Câmpiile, în general, sunt lipsite de pădure, dar s-ar părea că ar fi suficient de înzestrate, dacă turmele n-ar paşte lăstarii sau mugurii, pe măsura creşterii lor, căci se văd adesea locuri imense acoperite cu stejari, arbuşti cărora dinţii animalelor le-au oprit dezvoltarea.

Puţine ţări posedă atâtea lacuri, pârâie şi râuri. Printre acestea din urmă se numără în Moldova: 1. Nistrul ce primeşte <ca afluent> Prutul şi Botna Mare[20] şi serveşte ca frontieră cu Rusia. 2. Prutul primeşte pe Subovăţ[21] şi Baseu[22], şi Jijia[23] primeşte pe Meletin[24]; 3. Siretul primeşte Suceava, Moldova, Bistriţa şi Milcov[25].

În Valahia se află: 1. Siret, în care se varsă Milcovul, Râmna[26], Râmnic[27] şi Buzăul; 2. Ialomiţa, care primeşte pe Teslui[28] şi alte mici râuri; 3. Argeşul primeşte Dâmboviţa, pe care este situat Bucureşti, Sabarul, Milkova[29], Glavacioc[30] şi

---

[20]*Botha;* Botna Mare este afluent al Nistrului.

[21]*Tschugor.*

[22]*Bascheu.*

[23]*Schiga*

[24]*Mitach.*

[25]*Miko.*

[26]*Reimna.*

[27]*Rumnitz*

[28]*Tlezin*; Tesluiul se varsă în Olt.

[29]*Milkova.*

[30]*Glavakiogou*

www.dacoromanica.ro

Câlniştea[31]; 4. Vedea primeşte Teleormanul şi Timoasa[32]; 5. Jiul[33], ce trece pe la Craiova şi în care se varsă Olteţul[34], şi alte mici râuri.

Lacurile, pâraie şi râurile abundă în peşti excelenţi. Dunărea, mai ales, unde p 82 toate aceste ape vin să se verse direct // furnizează o cantitate extraordinară. Locuitorii prepară mari cantităţi de peşte sărat pe care-l vând în ţară şi la vecini.

Râurile principale, având izvoarele în munţii înalţi ai Carpaţilor, au un curs destul de repede şi deseori inundă malurile; ele se revarsă în special primăvara, în timpul lunilor mai şi iunie, când se topesc zăpezile din Carpaţi, şi scad spre sfârşitul lui iulie şi în timpul lunii august; în septembrie apele lor sunt destul de scăzute încât pot fi trecute toate cu piciorul. În octombrie ele încep să se umfle şi să se reverse din nou. Câteodată revărsările au loc şi în timpul verii, când sunt ploi mari la munte; ele vin dintr-odată, dar atunci eşti avertizat de apele spumegânde şi de mâlul care le fac tulburi. Apa acestor râuri sau a pâraielor pe care le primesc este în mod obişnuit bună, dar nu şi cea a lacurilor şi bălţilor, care dau colici, diaree şi friguri.

În aceste ţări se găsesc de asemenea, mai ales de-a lungul drumurilor şi în apropierea lacurilor, excelente surse de apă, ale căror maluri sunt înfrumuseţate de locuitori în diferite feluri.

Câmpiile care formează, după cum am văzut, un sfert din Moldova şi puţin mai mult de jumătate din Valahia sunt extrem de fertile. Ele aprovizionează din belşug nevoile locuitorilor atunci când *pacea* le îngăduie să le cultive. Cerealele care se produc sunt: grâul, porumbul, orzul, hrişca, meiul şi puţin ovăz. Orzul, ca de altfel în întreaga Turcie, serveşte în mod obişnuit la hrana cailor. Se cultivă doar puţină secară, având în vedere că se mănâncă numai pâine de grâu şi de mei, însă cea mai mare parte <a populaţiei> se hrăneşte cu o specie de porumb numită cucuruz. Inul şi cânepa se seamănă în mare parte pentru nevoile casnice. Fânul se găseşte în regiune în aşa de mare cantitate şi de bună calitate, încât, în afară de turmele numeroase pe care le cresc, localnicii se întâmplă ca în toţi anii, chiar vecinii, în schimbul unei mici sume, să-şi trimită vitele la păscut pe durata întregului sezon.

Vinul este bun şi din abundenţă. Păduri întregi sunt formate din pomi fructiferi, ca: cireşi, peri, meri, caişi şi pepeni galbeni mai ales pepenele verde sunt delicioşi şi de o mărime extraordinară. Mierea, ceara, untul, seul, sarea şi o culoare roşie numită paţachin[35], folosită pentru colorarea pastramei, a pieilor de oi şi de iepuri, toate alcătuiesc o mare bogăţie a regiunii. Mai ales trebuie amintit numărul mare de vite pe care le cresc locuitorii. Caii sunt excelenţi pentru cavaleria uşoară. Puterile vecine şi

---

[31]*Kilniecht;* Câlniştea este afluent al Neajlovului.

[32]*Tinossa.*

[33]*Chil*

[34]Olteţul este afluent al Oltului.

[35]*Patzkin.*

www.dacoromanica.ro

chiar Prusia îşi trimiteau caii la montă. Caii se vând între 6 şi 7 ducaţi de cap. Boii care sunt cei mai mari se vând între 8 şi 10 ducaţi perechea. Se folosesc la tracţiune ca şi bivolii, care se găsesc de asemenea în mare număr. Oile, caprele şi porcii sunt tot aşa, în mare număr. Carnea lor este renumită, iar vânatul de toate speciile abundă.

În aceste două provincii se găsesc, mai ales în Valahia, mine de aur, argint, cupru, mercur, fier etc. dar prinţii domnitori le au sub autoritatea lor pentru a le ţine ascunse. Ei se tem ca turcii să nu vină să le exploateze în folosul lor. Poate că aceştia din urmă le cunosc existenţa, dar nu se preocupă să deschidă asemenea comori la graniţele lor. Râurile Argeş, Olt, Dâmboviţa şi Ialomiţa, care curg în Valahia, *cară* nisipuri de aur, produs estimat cam la 15 000 de piaştri, sau 22 500 de franci, şi este destinat darurilor pentru prinţesă. Ţiganii sau egiptenii sunt cei care au de mult timp privilegiul de a scoate din apă acest metal//.

Când te gândeşti că aceste două provincii sunt scăldate de Dunăre, unul din cele p. 83
mai mari fluvii din Europa, şi îndreptat în modul cel mai fericit pentru a facilita comerţul între această parte a lumii şi Asia şi că sunt udate de numeroase râuri navigabile îţi imaginezi cu uşurinţă la ce comerţ colosal ar putea ele să ia parte sub un guvern mai priceput. Cândva au fost câteva oraşe înfloritoare, dar de mult timp şi din motive deja amintite, afacerile al căror centru erau, nu fac acum decât să lâncezească.

Galaţi, Brăila şi Giurgiu serveau, înainte de război, ca depozite generale mărfurilor care se transportau fie pe uscat, fie pe apă, în restul Turciei. Se expediau carne sărată, unt, miere, ceară, sare, lână, cererale, lemn de construcţie şi cherestea, ele formând o ramură importantă a comerţului cu turcii. O parte din aceste mărfuri, ca: vinul, vitele, caii etc. se transportau în străinătate: oile, mai ales cele din Valahia, erau preferate în Turcia celor din alte provincii.

Cât priveşte industria, ea aproape că lipseşte în această ţară. S-a căutat să se întemeieze câteva fabrici sau manufacturi, dar tulburările, războiul, lipsa de fonduri şi mai ales de oameni au făcut ca ele să dispară. Puţinii muncitori care se găsesc sunt de o stângăcie extremă: cei mai buni dintre ei sunt nemţi, evrei sau armeni. Ţiganii, pe care îi numim egipteni, se ocupă cu prelucrarea fierului.

Numărul locuitorilor Moldovei se ridică la 750 000 de suflete şi în Valahia la 1000000, deci pentru amândouă provinciile un total de 1 750 000 de locuitori împărţiţi în cler, nobili, comercianţi, muncitori şi agricultori. Nobilii sau boierii sunt la rândul lor subdivizaţi după ranguri: <boieri de rangul> 1, 2, 3 şi 4. Primele trei au privilegii foarte avantajoase, ultima nu se diferenţiază de popor decât prin faptul că este scutită de corvoadă. O pare din prima categorie alcătuieşte Divanul din fiecare provincie. Tribunalul Suprem este cel căruia îi sunt supuse toate celelalte tribunale, toate problemele de criminalistică, judiciare şi comerciale pentru a fi judecate şi se poate apela de la fiecare tribunal subordonat.

Veniturile se compun din profitul vămilor, al minelor de sare, dijma pe oi, pe stupi, fructe, vin etc., care se arendează pentru fiecare produs. Urmează apoi cheltuielile de administraţie şi taxa pe cap de locuitor, care se percepe întotdeauna

www.dacoromanica.ro

într-un mod arbitrar, se ridică în total de la 8 până la 9 milioane, iar pentru Valahia de la 11 la 12 milioane.

Forța militară pe care domnii sunt datori să o aibă gata pregătită este de 9 000 de oameni pentru Moldova și 12 000 pentru Valahia, dar, cum întreținerea unui asemenea număr de trupe le-ar deveni prea împovărătoare, ei se mulțumesc să mențină, pentru garda lor personală și politica țării, câteva sute de oameni. Totuși ex domnul Ipsilanti[36], luând partea Rusiei contra Sublimei Porți, a ridicat în jur de 3 000 de oameni, cavalerie și infanterie, pe care i-a înregimentat și organizat *á l'européenne*. Câțiva emigranți francezi și ofițeri austrieci au fost puși în fruntea acestor trupe, care, departe de a servi la apărarea țării, au fost o calamitate prin indisciplină și tâlhării.

Natura, care pare să fie complice, a împărțit cu dărnicie acestor două provincii tot ce le trebuia pentru a le face înfloritoare, sub o guvernare care ar fi știut să profite de favorurile ei, acordându-le în egală măsură granițe respectabile pentru a le pune la adăpost de incursiunile puterilor vecine. Dinspre Austria ele sunt asigurate de lanțul munților Carpați. Acești munți înalți sunt acoperiți de păduri dese și, deși în general prezintă puține locuri de trecere pentru artilerie, cea mai mică ploaie îi face
p. 84 impracticabili. //

Dinspre Rusia, țara este la adăpost prin Nistru care, luat în linie dreaptă de la Hotin până la Marea Neagră, prezintă o frontieră de aproape 75 de leghe, pe care se află trei garnizoane fortificate, și anume: Hotinul, care este în Moldova, Bender și Ackermanul, care sunt în Basarabia. Dar ar mai trebui cel puțin încă una pentru a acoperi intervalul dintre Hotin și Bender, și a împiedica dușmanii să pătrundă dintr-odată de la Iampol până la Iași și a tăia astfel legătura Hotinului cu Dunărea.

Independent de aceste două linii, <adică> frontierele alcătuite de Nistru și lanțul Carpaților, mai sunt râurile care curg în interiorul celor două provincii, nenavigabile o parte din an, și care formează în majoritate linii bune în spatele cărora s-ar putea apăra terenul mult timp contra unui dușman superior; dar otomanii, în fapt nepricepuți ca militari și proști administratori, știu tot atât de puțin să profite de avantajele pe care natura li le-a acordat, cât și de cele ce le-a împărțit cu dărnicie pentru prosperitatea lor

Voi termina această parte a memoriului prin a observa că nu există drum construit în cele două provincii, că în general căile de comunicație sunt impracticabile după câteva zile de ploaie, iar podurile sunt prost întreținute și de o construcție așa de proastă (nu aș spune fragile, căci lemnul nu lipsește) încât căruțele pot trece cu teamă chiar dacă sunt mai puțin încărcate.

27 septembrie 1807
Comandant adjutant
Guilleminot

[36]Constantin Ipsilanti.

www.dacoromanica.ro

THOMAS THORNTON

(m. 1814)

Thomas Thornton era fiul mai mare al unui modest cultivator, ajuns birtaş la Londra. De tânăr a trebuit să-şi câştige existenţa dedicându-se comerţului. A servit diferite întreprinderi comerciale, având prilejul de a călători des în Orient şi a-şi lărgi orizontul. Prin anul 1793, a fost trimis la factoria engleză din Constantinopol, unde a rămas vreo 14 ani, în care timp a cercetat, în repetate rânduri, Asia Mică şi insulele greceşti din Arhipelag şi a vizitat şi Principatele Române A mai îndeplinit temporar timp de 15 luni şi funcţia de consul britanic la Odessa (1804). El se bucura de o situaţie personală foarte favorabilă, datorită şi faptului că un frate al său mai tânăr – Edward Thornton (1766–1852), – care se distinsese la învăţătură, intrase în diplomaţie profitând de protecţia acordată de Sir James Bland Burges, subsecretar de stat la Afacerile Externe (1788–1795) şi ajunsese, prin 1796, însărcinat cu Afaceri la Washington, apoi ministru plenipotenţiar la Hamburg (în 1805) etc.; fusese chiar şi înnobilat Acest fapt a contribuit pentru Thomas Thornton la legarea unor relaţii utile cu miniştrii străini rezidenţi la Poartă, datorită cărora putea obtine o serie de informaţii pe care le-a folosit la întocmirea lucrării sale intitulată *The Present State of Turkey*, publicată în 1807, la Londra, îndată după înapoierea sa în patrie. O a doua ediţie a apărut după aceea (1809). În lucrarea sa, autorul a dat o atenţie deosebită capitolului despre organizarea militară a Imperiului Otoman, pentru care a avut o documentare foarte serioasă Capitolul consacrat sistemului financiar al statului, mult mai anevoios, a fost totuşi apreciat elogios de contemporani Capitolul IX se ocupă în mod special de starea principatelor Moldova şi Ţara Românească <*Zara Rumanesca*>.

Deşi Thornton s-a însurat la Constantinopol cu Sofia Zohrab, fiica unui negustor grec din Turcia, atitudinea sa faţă de turci a rămas tot timpul favorabilă acestora. A intrat într-o polemică vehementă cu William Eton, fost şi el agent consular în Rusia şi în Imperiul Otoman şi autorul unei lucrări mediocre, scrise într-un sens diametral opus, intitulată· *Survey of the Turkish Empire* şi publicată în anul 1798. Thornton relevă printre altele şi contradicţia dintre atitudinea lui Eton înainte şi după moartea ţarinei Ecaterina a II-a, punând la îndoială sinceritatea convingerilor sale. Eton a răspuns printr-o scrisoare publică *A Letter to the Earl of D ... on the Political Relations of Russia in Regard to Turkey, Greece and France* (1807). La sfârşitul anului 1813, Thornton a fost numit consul spre a sluji interesele Companiei Levantului la Alexandria, în Egipt, dar a murit la 28 martie 1814 la Burnham (comitatul Buckingham), înainte de a porni spre noul său post. Titlul complet al lucrării sale amintite mai sus este următorul: *The Present State of Turkey, or a Description of the Political, Civil and Religious Constitution, Governement and Laws of the Ottoman Empire, the Finances, Military and Naval Establishements, the State of Learning, and of the Liberal and Mechanical Arts. the Manners and Domestic Economy of the Turks and Others Subjects of the Grand Signor &&. Together with the Geographical, Political and Civil State of the Principalities of Moldavia and Wallachia From Observations Made During a Residence of Fifteen Years in Constantinople and the Turkish Provinces* .., London, 1807, XXIX + 436 p.

Scopul mărturisit atât în prefaţă, cât şi în notele din josul paginilor, este de a discuta mărturia unor autori contemporani de scrieri asupra Turciei şi de a infirma totodată alegaţiile scriitorului francez Pouqueville şi ale fostului însărcinat cu Afaceri al ambasadei franceze din Constantinopol,

www.dacoromanica.ro

Pierre Ruffin, în legătură cu maltratarea şi întemniţarea emisarului francez, abatele Beauchamp, mort curând după eliberarea sa în urma regimului sălbatic la care a fost supus

Asupra stării Imperiului Otoman, el se documentează folosind lucrarea mai veche a lui Dimitrie Cantemir şi cea contemporană a lui Ignatius Mouradgea d'Ohsson, armean constantinopolitan, ajuns la un moment dat ministru al Suediei la Poartă (1796 – 1805), intitulată *Tableau général de l'Empire Ottoman* (Paris, 1787). Nu îl interesează atât faptele concrete, cât valorificarea lor prin consideraţii asupra lor. Este pătruns de ideile lui Montesquieu.

Cât priveşte capitolul despre Principate, Thornton reproduce în nenumărate rânduri textul lui Raicevich, precum şi crâmpeie din relaţiile lui Tott, Salaberry, lucrările lui Dimitrie Cantemir, *Viața lui Carol XII*, de Voltaire ş.a. Informaţia directă apare mai rar, dar este pertinentă, demascând incuria unei administaţii incompetente asuprind un popor ale cărui rădăcini nobile daco-romane le recunoaşte Nu suntem informaţi asupra momentului trecerii sale prin Principate, dar oricum menţionarea cutremurului din 1802 şi a domnului Constantin Ipsilanti ne îndrituiesc să credem că el a vizitat Moldova şi Ţara Românească la o dată plasată între anii 1802 – 1806. Autorul priveşte cu oarecare simpatie ţărănimea clăcaşă, stigmatizează aroganţa boierimii şi se arată – după nota timpului – un aprig adversar şi critic înverşunat al regimului fanariot. E vrednic de observat însă că în privinţa soartei ulterioare a Principatelor, Thornton pare să militeze pentru cedarea lor Austriei (!), într-un moment în care Anglia căuta cu disperare aliaţi pe continent împotriva lui Napoleon, preconizându-se orice formulă, oricât de absurdă, ca în cazul de faţă Aici se pare că autorul a oglindit mai mult atmosfera întâlnită la Londra, în unele cercuri politice şi diplomatice, între 1807 – 1809, decât reflectarea propriilor sale opinii, cu atât mai mult cu cât el era un susţinător al Imperiului Otoman şi deci al integrităţii sale teritoriale.

Cartea lui Thornton a fost mult folosită de diferiţii autori englezi de descrieri ale Imperiului Otoman şi ale Principatelor, ca de pildă Clarke, Wilkinson, MacMichael ş.a servind de asemenea şi altor călători străini, cum ar fi Lagarde.

Textul său a fost pus la dispoziţie şi pentru întocmirea notei introductive la ediţia a II-a a *Albumului de stampe*, executate de pictorul Luigi Mayer, pentru ambasadorul englez Sir Robert Ainslie şi publicat în anul 1810.

Lucrarea lui Thornton a fost tradusă în limba franceză, în 1812, de colonelul de Sancé sub titlul: *Etat actuel de la Turquie, ou tableau de la constitution politique, civile et réligieuse du gouvernement et des lois de l'Empire Ottoman, des finances, des établissements de terre et de mer . etc. des Turcs, suivi de l'état géographique, civil et politique des Principautés de la Moldavie et de la Valachie.* O traducere anonimă română doar a capitolului despre Principate a fost publicată la Buda în 1826 sub titlul *Starea de acum din oblăduirea gheograficească, orăşenească şi politicească a prinţipaturilor Valahiei şi a Moldovei, de Thomas Thornton, englezul, sol fiind la Ţarigrad, tipărită în Paris, în anul 1812, iar acum tălmăcită în limba românească şi dată la tipariu spre conştiinţa neamurilor acestor doao Prinţipaturi de un român poftitoriu de îndreptarea năravurilor neamului românesc şi a sa luminare, spre mărire şi bună fericire.* Ea e atribuită de Nicolae Iorga şi P V. Haneş, cu probabilitate, lui Dinicu Golescu, iar în acelaşi sens pledează recent, cu argumente destul de serioase, şi D. A. Lăzărescu.

Date bio-bibliografice despre autorul englez se întâlnesc în *The Compact Edition of the Dictionary of National Biography*, vol. II, Oxford, 1975, p. 2 082.

De Thornton s-au ocupat N. Iorga în *Istoria românilor prin călători*, ed. a II-a, vol. III, p 62–64; M. Beza, *Călători englezi despre români*, în "Românul", Arad, I, 1911, nr. 151, (12/25 iulie), p. 5-6; P. V. Haneş, *Un călător englez despre români. O scriere englezească despre Principatele Române, tradusă în română de Constantin Golescu (Thornton, Etat actuel ..., Paris, 1812)*, Bucureşti, 1920, 140 p., şi D. Caselli, *Ce a văzut un englez la Bucureşti în 1802*, în „Gazeta municipală", VI, 1937, nr. 288 (29 august, p. 1-2). O exegeză mai amănunţită a operei lui Thornton, la D. A. Lăzărescu, *Imaginea României prin călători*, vol II, 1789–1821, Bucureşti, 1986, p 48–113.

www.dacoromanica.ro

THOMAS THORNTON

Moldova şi Ţara Românească[1]

Aceste două Principate (care se află între <gradele> $43^{0}40$’ şi $48^{0}50$’ p. 394
latitudine nord şi $23^{0}30$’ longitudine est) sunt despărţite de Polonia prin Nistru şi mica fâşie de pământ numită Bucovina, care a fost cedată Casei de Austria.

Munţii Carpaţi le despart de Transilvania şi de Banat, Dunărea de Bulgaria şi Prutul de deşerturile Basarabiei. Cursul Siretului, ce coboară din Carpaţi şi se varsă în Dunăre între Brăila şi Galaţi, determină graniţele respective ale Principatelor.

Locuitorii deosebesc acea parte a vechii Dacii care e tributară Porţii Otomane prin numele de Ţara Românească[2] sau Împărăţia romană (!)[3]. Numele turcesc este *Iflak*, o pronunţie coruptă pentru „Valahia”, măcar că Moldova este adesea numită Bogdan, un cuvânt derivat după d’Herbelot[4] de la numele slav al prinţilor creştini ai Moesiei. Pentru a le deosebi între ele, Moldova mai e numită şi *Cara Iflak* şi Ţara
Românească *Ak Iflak*[5]//. p. 395

Amândouă provincile sunt brăzdate de torente fără număr, care izvorăsc din munţii Carpaţi şi sporesc cursul Dunării. Izvoarele lor determină limitele naturale dintre Dacia austriacă[6] şi cea turcească, cele curgând spre sud aparţin Ţării Româneşti şi cele spre nord Transilvaniei.

De la culmile înzăpezite ale crestei Carpaţilor, <lanţul> muntos acoperit cu
păduri falnice se lasă treptat şi îşi resfiră poalele // peste ţinutul înconjurător, p. 396
compunând un decor din cele mai sublime şi romantice, ce se mântuie cu dealuri îmbrăcate în vii şi se deschide asupra unor văi şi vâlcele nespus de mândre şi mănoase. O mare parte din locul ce mai rămâne înspre Dunăre este alcătuit dintr-o întindere netedă şi mlăştinoasă.

Graniţa de sud a Moldovei este cuprinsă între gurile Siretului şi Prutului şi se bucură de folosul unui port[7] accesibil vaselor comerciale de tonajul cel mai mare.

---

[1] Traducerea s-a făcut după textul englez al lui Thomas Thornton, cap IX din lucrarea *The Present State of Turkey.. Together with the Geographical, Political andCivil State of the Principalities Moldavia and Wallachia*, London, 1807, p. 394 ş.u.

[2] *Zara Rumanesca.*

[3] Tălmăcire fantezistă.

[4] Barthélemy d’Herbelot (1625 – 1695), orientalist francez, autor al unui dicţionar arabo-persano-turc şi al unei Antologii orientale.

[5] Într-o notă lungă, autorul semnalează greşita interpretare a istoricului german Leunclavius pentru Carabogdania = ţara grâului negru, rezultând din asemănarea dintre numele de Bogdan şi cuvântul turcesc *bogdai* = grâu.

[6] Adică Transilvania şi Banatul.

[7] Este vorba de Galaţi.

www.dacoromanica.ro

Amândouă provinciile sunt nespus de bogate în păşuni şi păduri întinse şi sunt scăldate de nenumărate pâraie şi râuri, din care unele sunt ori pot fi făcute navigabile.

Împărţirea politică a Ţării Româneşti <este realizată> prin şaptesprezece cercuri şi cea a Moldovei prin douăzeci.

Împărţirea bisericească[8] a Ţării Româneşti e făcută în trei diocese peste care se întinde jurisdicţia ecleziastică a mitropolitului sau arhiepiscopului de Bucureşti şi a doi epsicopi. Mănăstirile şi bisericile sunt apăsător de numeroase; ele acoperă aproape <toată> suprafaţa ţării şi ocupă peste tot locurile cele mai bune.

Iarna este lungă şi nemaipomenit de aspră, mai ales în Moldova care este expusă primei furii a crivăţului, devenit încă şi mai aprig prin trecerea lui peste o întindere imensă înzăpezită de loc neted şi deschis. S-a văzut că apa din puţurile
p 397 cele mai adânci // a îngheţat uneori şi Dunărea a fost acoperită de un strat de gheaţă de o grosime uimitoare. Primăvara începe în aprilie. În iunie, austrul[9] prilejuieşte repetarea periodică a unor ploi cu tunete şi fulgere aproape la aceeaşi oră, cu o durată scurtă. În luna aceasta, austrul, prin sporirea topirii zăpezilor de pe munţi, dă naştere uneori la inundaţii. În iulie şi august arşiţa e nespus de tare, dar nopţile sunt reci. Vremea ploioasă se reîntoarce în septembrie şi urmează vremea cea mai încântătoare şi temperată, care ţine mai departe până la mijlocul lui noiembrie. Cam pe vremea aceasta începe crivăţul să vestească venirea iernii şi uneori o şi aduce odată cu o ninsoare abundentă.

Oraşul Bucureşti a fost aproape distrus de un cutremur în anul 1802, dar asemenea calamităţi sunt neobişnuite în Principate[10]. Aerul în general este curat şi sănătos şi solul apt pentru producţia oricărui fel de cereale[11]. Viţa de vie se cultivă pretutindeni pe povârnişurile dealurilor, care sunt bine expuse la soare. Vinul, deşi
p. 398 făcut fără mult meşteşug, este plăcut şi sănătos. Se exportă în mari cantităţi // în Rusia şi Transilvania. Tăria şi calitatea lui sunt sporite de un procedeu obişnuit la proprietarii bogaţi şi practicat şi în Rusia. La primul semn al ivirii gerului, butoaiele de vin sunt scoase afară şi expuse frigului; în câteva nopţi inima vinului se înconjoară de o coajă groasă de gheaţă, care este apoi străpunsă cu ajutorul unui fier înroşit în foc şi vinul lipsit astfel de partea sa apoasă este tras <din butoi> limpede, tare şi în stare a fi păstrat multă vreme. Vinurile seamănă oarecum cu cele uşoare din Provenţa, numite *cassis*; ele pot fi băute până la îmbătare fără ca să vateme sănătatea. Grâul din amândouă principatele este deosebit de bun; calitatea sa e între cea a grâului roşu şi tare şi cea a grâului alb şi făinos[12]. Timpul secerişului

---

[8] *The hierarchal division.*

[9] *The southwest wind.*

[10] Apreciere eronată, România fiind o ţară seismică, din cauza faliei din regiunea Vrancei.

[11] *Grain and pulse.* Urmează în original o trimitere la un citat din Raicevich, *Osservazioni* p 55, în versiune engleză, cu privire la felul cum se face arătura şi cum se desţeleneşte pământul.

[12] *Mealy.*

www.dacoromanica.ro

este în luna iunie. Orzul este hrana obişnuită a cailor, atât în Ţara Românească şi Moldova, cât şi în toată stăpânirea turcească. Ovăz şi secară se seamănă rar. Porumbul se cultivă mult pentru calităţile sale nutritive şi producţia sa îmbelşugată. El cere şi mai puţină muncă, şi fiind semănat primăvara, e mai puţin expus la accidente şi mai puţin susceptibil să înşele speranţele gospodarului. Munţii şi şesurile sunt acoperite şi împestriţate cu crânguri şi păduri de copaci din cei mai folositori. Poţi vedea adesea stejari cu diametrul de 2 până la 3 picioare, care oferă un lemn de construcţie solid şi compact. Pinii şi brazii sunt foarte obişnuiţi pe munţi. Mai sunt apoi fagi, arţari, ulmi şi frasini de diferite soiuri, tei, plopi, nuci şi duzi albi; din aceştia din urmă sunt multe plantaţii făcute pentru hrana viermilor de mătase.

Pădurile formate de aceşti copaci falnici sunt pline de nenumărate soiuri de
păsări cântătoare. Viersul privighetoarei e mai dulce // şi mai des auzit în pădurile p. 399
din Ţara Românească decât în orice altă parte a Europei, şi melodia sa sporeşte încântarea ce o simţi călătorind prin această ţară în frumoasele seri de vară. Pomii cei mai răspândiţi sunt: mărul – din care o varietate pare produsul firesc al acestei clime; fără a fi cultivată dă un fruct numit <măr> domnesc[13], care e poate cel mai ales din Europa, atât pentru mărime, cât şi pentru mireasmă şi savoare; părul, prunul, cireşul, piersicul, nucul[14] şi alunul ajung la o foarte mare desăvârşire cu puţină cultură. Dar clima este totuşi neprielnică pentru <a cultiva> şi măslini şi smochini. Fragi de pădure afli în tot locul şi aerul e parfumat de flori sălbatice şi de ierburi aromatice. Sparanghelul răsare de la sine din pământ[15], ciupercile cresc din belşug şi sunt de o calitate minunată, castraveţii, pepenii şi harbujii constituie un element principal de hrană pentru poporul de rând. Varza ajunge la dimensiuni uriaşe şi anghinarii de Ierusalim "yer elmasi" se dezvoltă şi se propagă cu prea puţină muncă sau îngrijire. Dar izvorul principal de bogăţie în amândouă Principatele este totuşi constituit de păşunile lor grase şi îmbelşugate. Oile şi caprele din Ţara Românească sunt socotite la vreo patru milioane <de capete>. Ele sunt mânate în diferite anotimpuri de la malurile Dunării până în culmile munţilor Carpaţi; carnea lor e deosebit de bună şi exportul anual de lână în Germania se ridică la mai multe mii de baloturi[16]. Boii, mai ales cei din Moldova, sunt mari şi cărnoşi. Un mare număr se exportă în Silezia şi alte ţări străine. Bivolul răzbeşte în Ţara Românească, deşi trebuie îngrijit cu luare aminte, întrucât îi pasă şi de căldura peste măsură de mare a verii şi de gerul iernii. Acest animal este de cel mai mare
folos //, atât datorită puterii sale uimitoare, cât şi a calităţii nutritive a laptelui de p 400
bivoliţă. Sunt mai multe rase de cai: cei din rasele cele mai bune, adică din

---

[13] *A fruit called domniasca.*

[14] *The service <nut>.*

[15] *Is the natural produce of the soil.*

[16] *Bales.*

www.dacoromanica.ro

Moldova, sunt cumpăraţi în mare număr pentru cavaleria austriacă şi cea prusacă. Au forme frumoase şi se remarcă prin tăria copitelor şi prin firea totodată focoasă şi docilă. Caii de trăsură şi de tracţiune sunt mici, dar vioi şi duc bine la oboseală. Ei trăiesc în aer liber în toate anotimpurile, iar iarna, când pământul e acoperit cu zăpadă, sunt adesea atacaţi de lupi care vin în haite mari şi care atunci când sunt mânaţi de foame devin distrugători nu numai pentru turme şi cirezi, dar şi pentru călători şi locuitori[17].

Păsări domestice şi vânat de tot felul sunt din belşug. Păsări de apă sunt numeroase pe lacuri şi pe Dunăre, care abundă şi în fel de fel de peşti. Cerbi şi capre sălbatice poţi întâlni des pe munţi, şi iepurii sunt atât de numeroşi la câmp, încât se zice că ţăranii din Ţara Românească şi Moldova vânează cu câinii lor mai bine de o jumătate de milion <de iepuri>, când cade multă zăpadă iarna. Mierea şi ceara sunt de cea mai aleasă calitate. Clima şi regiunea par într-adevăr deosebit de prielnice pentru albine. Produsele minerale sunt catranul natural[18], sarea şi potasiul;
p 401 domnul Moldovei este dator să trimită în fiecare an // la Constantinopol o contribuţie de douăzeci de mii de ocale sau douăzeci şi cinci de tone de potasiu. Dar bogăţiile ascunse în măruntaiele pământului şi uriaşul lanţ al munţilor Carpaţi au rămas totuşi necercetate, deşi sunt mai multe semne că ar conţine substanţe metalice.

Atenţia călătorului este absorbită în întregime de contemplarea frumuseţii peisajului variat şi a rodniciei solului, care este îmbunătăţit de o cultură bogată, măcar că nepricepută[19]. De Tott[20] compară Moldova cu provincia Burgundia. Am străbătut amândouă Principatele în toate direcţiile şi îmi reamintesc cu cea mai mare plăcere impresiile întipărite în mintea mea de peisagiul lor măreţ şi romantic; torentele ce se prăvăleau în prăpăstii şi şerpuiau de-a lungul văilor, mirosul încântător al florilor de tei şi al ierburilor zdrobite de turmele ce pasc, stâna singuratică a ciobanului pe vârful muntelui şi muntele însuşi înălţându-se mai sus de nori şi acoperit tot, afară doar de regiunile înzăpezite, de un strat adânc de pământ vegetal şi împodobit peste tot de păduri mândre şi falnice sau de o verdeaţă bogată şi vie.

Lăcustele, acest blestem la care sunt mai mult expuse ţările cu care natura a fost mai darnică, bântuie uneori şi devastează această ţară frumoasă. Ele trec chiar şi creasta înaltă a Carpaţilor şi se lasă în Transilvania, unde o administraţie prevăzătoare şi-a chemat chiar regimentele pentru a le risipi şi distruge cu zgomotul descărcării tunurilor şi cu fumul prafului de puşcă //.

---

[17] Autorul trimite la textul lui Raicevich cu privire la lupta de apărare a cailor cu lupii

[18] *Natural tar*

[19] *Improved by a rich though in adequate cultivation.*

[20] Pentru relaţia de călătorie a baronului François de Tott, vezi vol. IX al seriei vechi a culegerii de faţă

www.dacoromanica.ro

Dacii au fost oamenii cei mai războinici. Eu reţin cu luare aminte asemenea mărturii, pentru că ele servesc să-mi întărească convingerea ce mi-am făcut-o din cercetarea felului de a fi al multor popoare, că din toate relele ce pot lovi o ţară, cel mai rău este subjugarea de către o putere străină. Locuitorii de azi, în locul virtuţilor aspre şi cutezătoare care i-au deosebit pe strămoşii lor barbari, în locul vrednicie, bărbăţii care constituie însuşi caracterul roman, nu mai păstrează decât o încăpăţânare în a refuza ceea ce ei ştiu <bine> că li se va smulge cu sila, o îndărătnicie în a nu da ceea ce ei îndrăznesc <totuşi> să apere; ei par să creadă că ar fi o nebunie să cedezi înainte de a fi fost înfrânt, deşi ei nu visează măcar să încerce vreo rezistenţă[21] //. p 402

Ţăranii îşi zic „rumuni", adică romani, un termen de ocară[22] care îi p. 403
deosebeşte de boieri sau nobili. Limba lor este o latină stricată, semănând oarecum cu limba italiană, dar mult mai înjosită de amestecuri barbare.

Înfăţişarea locuitorilor de azi în portul lor de vară este întocmai asemenea cu cea a strămoşilor reprezentaţi pe Columna lui Traian. O apariţie sălbatică[23], îmbrăcată într-o cămaşă de in grosolan, încinsă peste mijloc şi o pereche de iţari lungi, o secure[24] atârnând la brâu, o blană de oaie aruncată pe umărul stâng şi prinsă la piept şi sandale <= opinci> de piele netăbăcită în picioare. Înfăţişarea lor exterioară este într-un contrast extraordinar cu firea lor temătoare[25], căci ei sunt înjosiţi de starea lor de robie, până în a crede că sunt slabi. Puţinii turci care călătoresc prin ţară, grecii care mai degrabă o jefuiesc decât ocârmuiesc, germanii[26] şi ruşii care o ocupă în chip obişnuit la prima deschidere a campaniei <contra Turciei>, toţi folosesc aceleaşi măsuri de constrângere. Un caporal austriac împarte lovituri mai înainte de a binevoi să explice în ce chip trebuie să i se dea ascultare. Urmarea firească a acestui fel de a proceda este că un călător prin aceste ţări nu poate decât arareori să-şi facă rost de vreo înlesnire sau îndestulare[27], în afară de lucrurile necesare cele mai comune şi pe acestea trebuie să le socotească mai întotdeauna[28] ca un lux. Când se apropie <un călător>, toată lumea fuge şi dacă mai este însoţit şi de slujbaşi domneşti şi nu mai rămâne nimeni ca să fie bătut, cu greu poate să obţină

---

[21] Într-o notă, autorul citează diferite mărturii despre vitejia dacilor (Virgilius, Tacitus), apoi a românilor (Cantemir, Montalbanus, Marsigli).

[22] *A term of reproach.* E vorba aici de o confuzie făcută de autor între etnicонul de *român* dat sieînsuşi de poporul nostru. amintind de originea sa latină, şi termenul de *rumân* (sau *vecin* în Moldova) care însemna până la reforma lui Constantin Mavrocordat din 1746 – 1749 ţăran înrobit, şerb

[23] *A savage figure.*

[24] *A hatchet.*

[25] *Pusillanimity.*

[26] Corect austriecii

[27] *Any convenience or accommodation.*

[28] *Frequently*

www.dacoromanica.ro

îngăduința de a se folosi[29] de puțin foc și de ceva paie pentru a-și găti hrana și a-și așterne patul. De Tott descrie acest tratament ca fiind necesar și e drept că puțini din cei cu vreo autoritate se folosesc de altă cale. Eu totuși m-am oprit să fac o încercare.
p 404 Călătoream cu un francez // de la Constantinopol la Viena; când am părăsit Bucureștii, domnul[30] a stăruit să luăm cu noi trei arnăuți[31] din garda sa și astfel sosirea noastră în satele de pe drum răspândea obișnuita spaimă și stârnea neîncrederea știută. Dar nimic nu era mai ușor decât să readuci încrederea; câteva parale date copiilor sau, dacă nu erau copii pe acolo, câteva parale date țăranilor cu porunca să cumpere fără îngrădire <a prețurilor> o cantitate mică din cel mai bun vin din sat și un mic dar la înapoirea lui convingeau pe săteni că nu aveam de gând să smulgem nimic cu sila și ne procurau din belșug de toate. Niciodată nu am aflat un serviciu mai însuflețit și cu toate că acest plus de cheltuială era prea neînsemnat pentru a fi socotit, nu am părăsit niciodată o casă fără a fi petrecuți la plecare de întreaga familie și uneori de toți bărbații din sat care de bună voie ne sprijineau trăsura în locurile mai abrupte sau mlăștinoase de la intrarea satului.

Religia predominantă în amândouă Principatele este cea ortodoxă. Locuitorii sunt înr-adevăr legați de riturile și ceremoniile sale și se cutremură la amenințările[32] ei, dar nu se vede - poate pentru că preoții lor îi tiranizează tot atât cât stăpânii lor temporali – că ei ar simți pentru religia lor aceeași dragoste fierbinte pe care am observat-o printre grecii din Turcia. Religia când este administrată nu de un egal sau de un frate de suferință, ci de un stăpân, nu mai are caracterul blând și binefăcător care o face să fie îndrăgită de adepții ei. Tragerea clopotelor sau baterea a două ciocane de lemn pe o bucată lungă de lemn atârnată în turlă[33] este exprimarea foarte
p. 405 supărătoare a evlaviei lor. În dimineața unei mari sărbători, clămpăneala // este de neînchipuit în orașul București, unde într-adevăr sunt mai multe biserici și mănăstiri decât ar trebui pentru toate parohiile din amândouă Principatele. Desfătarea principală a locuitorilor în zilele lor de sărbătoare este jocul. Jocul românului exprimă moliciunea[34], cântecul e simplu și monoton și gesturile sunt de o voluptate fără habar[35]; perechea la joc își prinde mâinile și și le ridică deasupra capului, pasul <schițează> o mișcare, ba înainte, ba înapoi, corespunzând cu expresia de acceptare și de refuz, repetate fără nici o variație în timpul unei pețiri de trei sferturi de oră[36].

---

[29] *Obtain the common comforts of fire and straw.*

[30] Nu putem stabili identitatea lui, întrucât autorul nu precizează data călătoriei sale

[31] *Soldiers.*

[32] *Denunciations.*

[33] Toaca

[34] *Is an expression of languer*

[35] *A careless vopultuousness.*

[36] Autorul, care amestecă oarecare literatură în impresiile sale, pare să descrie hora, care însă nu e un joc de perechi. La urmă citează: *Voyage à Constantinople*, p. 117, adică textul lui Salaberry, tipărit în 1799, după care traduce această descriere. Cf. relația lui Salaberry, în vol X, partea a II-a, al seriei vechi a colecției de față.

www.dacoromanica.ro

Baza hranei lor este o fiertură groasă făcută din făină de porumb, pe care ei o numesc mămăligă[37], o mâncare sănătoasă şi hrănitoare.

Locuitorii de la munte suferă de aceeaşi crescătură glandulară <guşă>, ca şi cei din Alpi. Înfăţişarea ei este scârboasă şi este aşa de puţin considerată de locuitori ca un element de frumuseţe, încât portul femeilor este anume ticluit ca să ascundă gâtul[38]. Când se dezvoltă excesiv, absoarbe tot ce este omenesc şi din mintea şi din trupul nenorociţilor ce suferă de acest rău; ei sunt cu desăvârşire idioţi. Îmi amintesc de senzaţia de nelinişte ce am încercat-o când, după o călătorie lungă şi obositoare, am ajuns la locul nostru de popas într-un sat de munte. Locuitorii unei colibe întunecoase au fost scoşi din casă pentru ca să ne facă loc şi eu am poruncit ca să se măture şi să se curețe odaia în care aveam să stăm, dar când m-am apropiat de foc am observat o persoană aşezată jos lângă tăciunii // din vatră[39]. Eram rău dispus, p. 406
dacă nu chiar supărat pe ţăran, care îndată a tras-o din colţul de lângă vatră, apucând de ceafă această mumie despuiată, căci aşa ni s-a înfăţişat ochilor: trupul se topise pentru a produce crescătura uriaşă de la gât, picioarele ca nişte bețe se strânseseră de tot, brațele lungi atârnau în părți şi nu mai vedeai nici un semn de viață decât o privire fixă lipsită de expresie şi înfiorătoare. Mărturisesc că m-a cuprins groaza. Am fost pătruns de remuşcare la gândul că am lipsit această biată făptură de singura plăcere pe care părea că mai e în stare să o resimtă, dar omenia mea a cedat în fața unor sentimente mai puternice şi mai egoiste şi nu m-am putut hotărî să mănânc şi să dorm într-o asemenea tovărăşie.

În regiunea de câmp, băştinaşii arareori ajung la vârsta de şaptezeci de ani. Ei sunt bătrâni chiar şi la şaizeci de ani, dar aceasta se datoreşte altor cauze decât climei, căci bolile cronice sunt necunoscute aici, iar frigurile bilioase şi intermitente, deşi frecvente, sunt arareori fatale.

Numărul locuitorilor din ambele Principate este socotit la vreun million de suflete; o populaţie foarte puţin corespunzătoare pentru un teritoriu aşa de întins, de roditor şi de bogat în atâtea produse variate. Dacă locuitorii s-ar bucura de binefacerile unei cârmuiri normale[40], dacă hărnicia lor ar fi nestingherită şi roadele muncii lor le-ar fi asigurate, numărul lor ar creşte iute de la sine, datorită marii uşurințe de a obţine o subzistenţă îndestulătoare[41].

Ei posedă bogăţiile inalienabile ale naturii, care, departe de a se slei, s-ar înmulţi chiar peste nevoile unei populaţii în creştere.

---

[37] *Mamalika*

[38] *The neck and the troat.* Autorul nu ţine seama de faptul că felul în care se îmbrobodesc femeile nu acunde numai gâtul lor ci şi o parte din faţă şi gură şi nu are nimic a face cu guşa care nu apare decât în unele regiuni de munte.

[39] *Sitting among the embers on the hearth.*

[40] *Regular government.*

[41] *Comfortable subsistance*

www.dacoromanica.ro

p 407 Supuşii ţării, în afară de clasele // privilegiate ale boierilor şi feţelor bisericeşti, sunt „rumânii", ţărănimea moldoveană şi munteană şi locuitorii din târguri[42] <moldoveni şi munteni> şi clasa încă şi mai abjectă a ţiganilor[43]; aceşti oameni se deosebesc prin caracteristici etiopiene şi prin culoarea <tuciurie> care disting rasa lor în toate ţările din Europa. În majoritate ei sunt robi de casă, vizitii, bucătari, cofetari, brutari şi slugi ale nobilimii, aruncaţi încoace şi încolo[44], după capriciul brutalilor lor stăpâni şi bătuţi fără nici un motiv şi fără milă. Ei înşişi sunt din ultima treaptă a omenirii. O înclinare spre ce este oprit se manifestă încă din anii cei mai fragezi; au o fire răutăcioasă şi înciudată, neîngrijţi în obiceiurile lor şi în general lungi de mână[45]. Acei dintre ţigani care sunt liberi cresc vite şi cai, cioplesc linguri sau alte ustensile casnice de lemn şi fac un mic negoţ cu articole de folos general şi de mică valoare. Delicte de o natură mai gravă, ca furturi de vite, tâlhării la drumul mare şi omoruri se dovedesc de obicei a fi fost făptuite de ţigani.

„Rumânii" sunt într-adevăr împovăraţi şi încărcaţi cu impozite şi taxe, dar ei sunt apăraţi de lege în privinţa persoanei lor de <orice> maltratări capricioase din partea unor indivizi sau persoane particulare. Numai magistraţii municipali şi slujbaşii stăpânirii sunt îndreptăţiţi să-i supună la pedepse corporale. „Rumânii" cultivă pământurile boierilor şi ale unor proprietari şi plătesc a zecea parte din produs proprietarului. Dacă sunt nemulţumiţi de stăpânul lor, îşi părăsesc locuinţele şi se mută cu familiile şi bunurile lor mişcătoare pe altă moşie[46]. Dar stoarcerile
p 408 unui guvern lacom nu pot fi ţinute la distanţă sau eludate „Când // sm străbătut Moldova", spune de Tott, „i-am văzut cum strâng a unsprezecea capitaţie din an, deşi eram abia în luna octombrie". Sub o atare presiune, în care fiecare e silit să contribuie în măsura câştigurilor sale, ei se feresc natural de a face o muncă ale cărei roade nu pot spera să le culeagă ei, <de aceea> nu-şi bat capul şi nu se apucă de ramuri noi de muncă; aproape că abia mai se ţin de practicarea acelor arte care sunt de cea mai esenţială necesitate; meşteşugurile[47] sunt lăsate pe seama unor străini <originari> din statele vecine, care sunt apăraţi de împilări prin influenţa guvernelor lor. Băştinaşii devin lăsători, pentru că ei nu-şi pot îmbunătăţi starea lor prin sârguinţă, după cum ei ajung perfizi pentru că perfidia este întotdeauna folosită <contra lor> pentru a descoperi şi a smulge de la ei puţina agoniseală[48].

---

[42] *The rumuns, Moldavian and Wallachian peasantry and burghers*. Termenul de „rumân" este impropriu, deoarece el fusese înlocuit, după 1746–1749, prin cel de „clăcaş", ce exprima o stare socială mai puţin asuprită, bucurându-se cel puţin de libertatea personală.

[43] *Chinganehs or gypsies*

[44] *Bandied*

[45] *Universally pilferers*

[46] *Moveables*

[47] *The mechanical arts.*

[48] *Their scanty savings*

www.dacoromanica.ro

Trăsăturile lor sunt crispate de grijă şi nelinişte, trupurile lor sunt slăbite de inacţiune[49] şi lipsă de hrană, iar beţia care mai uşurează apăsarea imediată a mizeriei, aduce punctul final, înjosind în ei facultăţile de discernământ ale naturii raţionale.

Forma de guvernământ stabilită în amândouă Principatele este aceea a unei monarhii limitate. Domnul reprezintă pe suveran, iar *Divanul* care e compus din principalii boieri, senatul. Totuşi puterea domnului nu este controlabilă decât în operaţiile sale financiare, în fixarea cotei de contribuţii sau în determinarea modului de percepere al lor; aceste <operaţiuni> trebuie făcute cu sfatul // şi consimţământul p. 409
consiliului şi dacă sunt toţi uniţi în păreri, atunci părerea lor triumfă asupra domnului.

Domnul, deşi este îngrădit în puterea de a săvârşi exacţiuni arbitrare, este investit în toate celelalte privinţe cu o autoritate regală, deşi precară. El adoptă ceremonialul şi măreţia unui suveran. Poarta îi conferă titlul de voievod, nume slav, însemnând la început comandant de armată, dar dat de regii poloni guvernatorilor de provincii. Veşmintele de ceremonie ale domnilor Moldovei şi Ţării Româneşti diferă de acelea ale guvernatorilor turci numai prin acoperământul capului. Odinioară purtau în gugiumanul lor surguciul[50] de pene de stârc prinse într-un giuvaer de diamante, imitând pe sultanii turci, dar acum, deşi îşi împodobesc cu aceste insigne portretele lor care sunt atârnate (!) în biserică[51], se feresc totuşi să nu supere ochii bănuitori[52] ai musulmanilor.

Domnul îşi ţine Curtea <de judecată> în fiecare zi, când şade un timp scurt înconjurat de dregătorii săi, ca să împartă dreptatea şi să hotărască neînţelegerile dintre supuşii săi. Poruncile sale sunt primite cu cea mai plecată deferenţă; are putere deplină de viaţă şi de moarte asupra tuturor şi dă orice pedeapsă binevoieşte celor vinovaţi sau nesupuşi. Nu se primesc plângeri la Curtea otomană împotriva acestui agent autorizat al guvernului, nici chiar pentru uciderea unei persoane nevinovate, oricare i-ar fi fost rangul în societate.

Topuzul[53] este întotdeauna aşezat lângă tron şi dacă domnul este de o dispoziţie mânioasă şi îndârjită, nu este lucru de mirare să-l vezi cum se lasă dus de furie // şi împarte chiar cu mâna sa un număr necesar[54] de lovituri îndreptate asupra p. 410
capetelor şi umerilor principalilor săi boieri de Curte sau miniştri de stat[55]. El

---

[49] *Idleness*

[50] *The sorgudj*

[51] De fapt e vorba de chipul zugrăvit de pe pereţii bisericilor

[52] *Scrupulous*

[53] *The staf of authorithy* (cârja de domnie).

[54] *An adequate number.*

[55] Autorul citează pe Raicevich, apoi lămureşte în notă: Eram la Iaşi când a fost pedepsit casap başa ("cassab-bashi"), un boier <corect: negustor> de clasa întâi, care se legase prin contract să îndestuleze oraşul cu carne şi împotriva căruia se ridicaseră plângeri înaintea domnului, din cauza calităţii alterate (*unwholesome*) a cărnii predate. *Eu nu am fost de faţă* la această demonstraţie de disciplină executivă, dar istoria a fost povestită într-o societate de persoane care au recunoscut că lucrul era conform cu procedeele obişnuite (*usages*) ale Curţii Am fost anume a doua zi la căsăpie (*shambles*) şi am văzut dovada cea mai deplină a efectului salutar produs de intervenţiile domnului.

www.dacoromanica.ro

numeşte la administrarea domeniilor domneşti după bunul său plac şi dispune de veniturile moşiilor şi satelor pentru scopurile sale proprii

Domnii Moldovei şi ai Ţării Româneşti îşi primesc investitura de la Poartă, cu pompa şi ceremoniile observate de obicei la numirea paşalelor sau a vizirului. Cuca[56] li se pune pe cap de către *mukzur aga*, un ofiţer al ienicerilor, aflat în slujba marelui vizir, iar cu caftanul de cinste îl îmbracă marele vizir însuşi. Ei sunt cinstiţi cu steaguri[57] şi cu meterhaneaua şi depun jurământul de credinţă şi de supunere în prezenţa sultanului, în faţa căruia sunt aduşi cu toate ceremoniile obişnuite la o
p 411 audienţă publică. //

De la Serai merg într-o procesiune solemnă şi arătoasă la biserica patriarhală, unde au rugăciuni şi ceremonii asemenea celor observate odinioară la instalarea[58] împăraţilor greci. Ei sunt însoţiţi în Principate de ofiţeri turci, numiţi pentru a-i instala. Intrarea publică în capitala noii lor domnii şi-o fac cu o mare desfăşurare de strălucire, însoţiţi de mitropolit şi de înaltele feţe bisericeşti, de membrii Divanului şi de boierii de frunte. În urma ceremoniilor săvârşite adoptă titlul de „unsul Domnului", dar acest alai zadarnic, această amăgire a ochilor[59] – creată prin intrigă, cumpărare sau hatâr şi care atârnă de o suflare şi poate fi înlăturată la porunca unui tiran şi redusă la nimicnicia sa iniţială – este condusă către un simulacru de tron de către dregătorul turc care e martor la aceasta şi-şi râde <în barbă> de vanitatea sclavului pe care mâna sa îl ridică la loc de cinste şi îl investeşte cu demnitate.

Curtea domnului se compune din persoane în slujbe şi din nobilimea de ţară[60], dar mai ales dintr-un roi de scorpii, care, părăsind malurile Bosforului sub ocrotirea domnului înscăunat acum[61], au tăbărât pe mese şi şi-au potolit lăcomia nesăţioasă din sângele unor nenorociţi deznădăjduiţi şi nu mai puţin prăpădiţi de foame şi mizerie decât Phineus[62] însuşi. Este greu să recunoşti raiaua înjosită în grecul lăfăindu-se prosteşte în lumina strălucitoare a pompei orientale şi complăcându-se în toată îngâmfarea şi aroganţa puterii şi a funcţiei. Un fast strălucit,
p 412 o suită <întreagă> de servitori, puterea de a asupri şi // mijloacele de a stoarce <bani> dezvoltă toate viciile de caracter pe care sărăcia şi dependenţa servilă le ţinuseră în frâu mai înainte. Grecul care la Constantinopol trezise milă sau dispreţ, stârneşte scârbă şi repulsie la Bucureşti şi la Iaşi. Îşi închipuie oricine, fireşte, că o Curte astfel viciată în părţile sale constitutive nu poate înfăţişa o împletire de urbanitate şi

---

56 *The kukka or military crest.*

57 Predarea steagului de domnie.

58 *Inauguration.*

59 *Painted bubble.* Autorul foloseşte imaginea unei bule strălucitoare de spumă, nimicită de o suflare

60 *Provincial nobility*

61 *New fangled.*

62 Figură mitologică chinuita de harpii.

www.dacoromanica.ro

eleganţă. Mare trebuie să fie într-adevăr apatia unui spectator european, dacă poate să primească fără emoţii corespunzătoare combinaţia ridicolă dintre tot ce este caraghios în ceremonie cu tot ce este vulgar în maniere tot ce este slugarnic în adulaţie cu tot ce este vrednic de dispreţ în vanitate şi detestabil într-o aroganţă mulţumire de sine. Trândăvia şi vanitatea au introdus şi stabilit în amândouă capitalele Principatelor obiceiul de a se petrece dimineaţa făcând act de prezenţă la recepţia domnului[63]. Cei ce maimuţăresc moda se înghesuie la Curte şi umplu golul <de neumplut> al vieţilor lor, prin conversaţii lipsite de interes şi parada stângace a importanţei proprii; şi atât de molipsitor este exemplul, că până şi negustorii străini fug de la treburile lor ca să se prezinte la palatul domnesc, de teamă poate că slugile lor ar dispreţui faptul de a putea o livrea, care nu este expusă privirilor în fiecare zi pe aleele ce duc la Curte.

Dregătorul principal al Curţii este postelnicul sau mareşalul; de obicei, el este un grec şi reprezintă mjlocul principal de comunicare cu domnul, atât în materie de afaceri, cât şi de împărţiri de favoruri. El poartă buzduganul înaintea domnului la ceremoniile publice şi rămâne în picioare de o parte a tronului. Comisul[64] este şi el tot grec; rolul său cel mai important este în ziua de Sfântul Gheorghe, când, imitându-se // obiceiurile Curţii otomane, caii sunt scoşi afară la păscut; comisul încheie alaiul, călare pe calul pe care l-a primit domnul din grajdurile imperiale în ziua audienţei sale publice şi care ocupă şi în grajd şi în toate ceremoniile publice, p. 413
locul de cinste în amintirea stăpânului său de mai înainte[65]. Grămăticul sau secretarul grec poartă corespondenţa de stat cu capuchehaiele[66] domnului la Poartă şi foloseşte un mare număr de dieci subalterni, puşi să scrie scrisori oficiale şi de ceremonie către diferiţi <dregători> din Principat şi din provincia vecină. Portar-başi-ul face pe maestrul de ceremonie faţă de toţi turcii de seamă; îi introduce la audienţa domnului şi veghează cu grijă la împlinirea tuturor onorurilor şi slujbelor pe care ei sunt în drept să le aştepte sau să le pretindă. Aceştia, ca şi boierii de frunte şi ceilalţi mari dregători poartă barbă.

Garda domnului constă din delii[67] şi tufeccii[68] (muşchetari). Aceşti oameni sunt mai ales arnăuţi[69] ortodocşi care, ca şi conaţionalii lor mahomedani, se

---

[63] *In attendance a the Prince's levee.*
[64] *Comisso or master of the horses.*
[65] Sultanul.
[66] *Residents.*
[67] *Delhis.*
[68] *Tufenkgis*
[69] *Albanians.*

www.dacoromanica.ro

tocmesc ca mercenari în servicii de orice fel, oferind o răsplată apreciabilă. Intervin în toate disensiunile lăuntrice ale Imperiului şi se unesc cu bandele de tâlhari care bântuie provinciile turceşti. Albanezii, ai căror strămoşi au îmbrăţişat religia lui Mahomet numai spre a scăpa de un rău mai mare, anume o proscripţie generală, sunt delăsători în păzirea practicilor acestora şi şovăitori în credinţa religioasă. Chiar mahomedanii declaraţi mi-au povestit minunile sfinţilor creştini săvârşite în
p. 414 ajutorul independenţei ţării lor // când aceasta a fost invadată de turci, măcar că albanezii mahomedani socotesc că e mai prejos de ei să primească vreo slujbă aflată sub autoritatea unui creştin. Cei care au fost tocmiţi în garda domnului sunt oameni de o vitejie neşovăitoare, pricepuţi în mânuirea armelor de foc şi însemnaţi cu urme de răni primite în lupte sau în cursul unor tâlhării. Ei par de fapt că nici nu prea fac vreo deosebire între aceste profesiuni diferite, dar cum amândouă sunt primejdioase, le consideră <pe amândouă> aproape tot atât de onorabile. Unii albanezi creştini care serveau în escorta unui principe grec, cu care am călătorit cândva printr-o porţiune a Turciei, se lăudau cu isprăvile lor în jefuirea caravanelor şi mi-au arătat cu degetul locul unde au stat la pândă într-unul din defileele muntelui Balcan. Prinţul Ipsilanti[70], ca să răsplătească credinţa unui slav[71] care îi servise ca grădinar, şi-a format o companie de slavi, de cum a fost numit domn al Ţării Româneşti, în 1802, şi oamenii aceştia îşi îndeplinesc serviciul la palatul lui din Bucureşti şi îi servesc de gardă personală. Cutezanţa lor o întrece chiar pe cea a soldăţimii turceşti. Am văzut o ceată din aceşti bandiţi fără frâu când se întorceau în triumf după ce au răzbunat onoarea tagmei lor prin supunerea unui boier la o pedeapsă înjositoare. Unul din grupul lor urmărise o fată până în casa stăpânului ei, dar fusese nevoit să se lase de această urmărire şi după ce a fost tratat fără ceremonie, a fost aruncat afară din casă de slugile acestei familii. Această faptă a fost ispăşită cu autorizaţia domnului însuşi, boierul fiind supus în public în curtea
p 415 propriei sale case şi în prezenţa oamenilor de rând, la pedeapsa bătăii la falangă. //

Preşedintele Divanului, în fiecare din Principate, este arhiepiscopul sau mitropolitul, considerat drept capul justiţiei şi un oracol datorită prestigiului caracterului său sacru asupra spiritului unui popor neluminat şi superstiţios. Ceilalţi membri ai Divanului sunt marii dregători ale căror titluri de mare vornic, mare logofăt, spătar ori hatman, mare vistier etc., corespund celor de mare judecător, cancelar, generalissim şi trezorier. Mulţi din aceşti dregători sunt oameni din prima clasă a nobilimii şi băştinaşi ai ţării, îndeosebi trezorierul <marele vistier> pentru a cărui slujbă este absolută nevoie de o cunoaştere foarte de aproape a resurselor financiare şi a metodelor celor mai eficiente de stoarcere. Membrii inferiori ai Divanului nu au drept de vot nici în deliberări şi nici în hotărârea unor măsuri, ci îşi pun doar iscălitura pe toate aceste acte publice.

---

[70] Constantin Ipsilanti, domn al Moldovei (1799–1801) şi al Ţării Româneşti (1802–1807).

[71] *Slavonian* = sârb?

www.dacoromanica.ro

Divanul este înalta curte de justiţie. Primeşte apeluri de la tribunalele inferioare şi sentinţa sa, dacă este întărită de domn într-una din şedinţele extraordinare ce se ţin de două ori pe săptămână, rămâne definitivă. Tribunalul criminal e compus din boieri de clasa a doua, care trebuie să fi trecut prin slujbele inferioare ale Divanului. Toate procedurile criminale sunt cercetate în fiecare sâmbătă de domnul însuşi, care este asistat în aceste împrejurări de armaş[72] sau guvernatorul închisorilor de stat. Pedepsele obişnuite pentru delicte uşoare sunt bătaia sau munca silnică[73] pentru o durată variind pe măsura naturii delictului; în cazuri de fapte mai grave, vinovatul e pedepsit cu pierderea urechilor şi e osândit să muncească în ocne pentru // restul p. 416
vieţii sale. Pedeapsa cu moartea, deşi nu e cu totul desfiinţată, este rar aplicată; dar când împrejurările crimei par să impună un exemplu atât de îngrozitor, legea ordonă în mod expres ca armaşul, chiar după ce i s-a comunicat în scris sentinţa de moarte dată împotriva unui criminal, să se înfăţişeze el însuşi înaintea domnului în trei rânduri deosebite şi de fiecare dată să repete întrebarea solemnă către domn, dacă stăruie în hotărârea sa de a vărsa sânge omenesc. Dacă această regulă înţeleaptă şi salutară se datoreşte domnului Alexandru Ipsilanti[74], este drept ca numele lui să treacă în posteritate printre ale acelora ale binefăcătorilor omenirii şi dacă urmaşii săi o lasă să cadă în desuetudine sau să degenereze într-o pură formalitate, ei vor merita ura tuturor oamenilor cu suflet şi amintirea lor va fi urâtă de toţi.

Boierii care compun Divanul, şi care uzurpă cu îndrăzneală rangul[75] şi onorurile unor magnaţi ereditari ai ţării, sunt în realitate doar nişte proprietari bogaţi şi încasatori de dări, fără suflet[76]. Boierii din cele mai vechi familii afirmă, ce e drept, că ei descind din slavi şi aparţin unei rase deosebite de a poporului, care s-a născut din unirea românilor cu dacii originari; dar deosebirea principală dintre nobili stă în avere şi posesiuni. Marea majoritate a nobilimii moldovene şi muntene îşi datorează înfiinţarea *voievozilor* <tributari> sultanului, căci chiar şi aceste fiinţe efemere, aceste umbre fugare de regalitate sunt presupuse a conferi prin suflarea lor un caracter de permanenţă // demnităţilor, şi omul pe care au binevoit să-l cinstească odată păstrează p 417
şi după plecarea sa din slujbă titlul, onorurile şi chiar privilegiile nobilimii.

Puterile colective ale boierilor consideraţi ca un corp[77] reprezentat de Divan[78] sunt amăgitoare şi mai mult aparente[79]. Divanul într-adevăr pare să se amestece în conducerea afacerilor de stat, dar el nu posedă nici o autoritate reală, căci de fapt toată conducerea e

---

[72] *Armasc.*

[73] *Public labour.*

[74] Alexandru Ipsilanti, domn al Ţării Româneşti (1774-1782).

[75] *Arrogantly assume the rank*

[76] *Unfeeling tax-gatherers.*

[77] *A corporate body.*

[78] *Divan or great council*

[79] *Specious and nugatory.*

www.dacoromanica.ro

în mâinile domnului şi ale sfetnicilor săi[80]. Divanul este autorizat în chip mai deosebit să conducă şi să controleze încasările şi cheltuielile tezaurului public, şi iscăliturile membrilor săi sunt necesare pentru a da autenticitate dării de seamă anuale a socotelilor. Totuşi iscăliturile lor nu sunt decât o pură formalitate, care, de fapt, nu are alt scop decât de a împiedica pe boieri de a adresa plângeri la Poartă împotriva cârmuirii domnului, întrucât ea anulează virtual orice învinuire din partea lor precum că <domnul> ar fi împovărat ţara cu taxe apăsătoare ori ar fi ridicat contibuţii fără consimţământul lor.

Grecii, care împart între ei dregătoriile[81] şi alte slujbe publice aducătoare de avere şi cinste, sunt cu toţii scoşi din funcţii când a fost depus ocrotitorul lor şi sunt siliţi să părăsească ţara, afară doar dacă pot obţine de la urmaşul său îngăduinţa ca ei să poată rămâne, în care caz se leagă printr-un jurământ solemn să nu se amestece sau să aducă vreo piedică actelor de cârmuire ale guvernului său, nici să uneltească sau să poarte intrigi împotriva persoanei şi autorităţii sale. Dacă s-au însurat cu femei
p 418 din ţară, posesoare de moşii şi au rămas pe pe loc în pace şi // netulburaţi în timpul a trei domnii succesive, ei sunt socotiţi încetăţeniţi şi ocupă rang printre boieri sau nobilime. Nobilimea, ca şi clerul de mir sau monastic, sunt scutiţi – afară doar de ivirea unor cereri extraordinare – de orice impozite, taxe şi contribuţii de orice fel. Boierii, ca indivizi, tremură în faţa autorităţii domnului; când intră în palat îşi fac semnul crucii pentru a îndepărta primejdiile care-i înconjoară. Când se apropie de camera în care stă domnul îşi potrivesc expresia feţei şi atitudinea ca să exprime un respect servil. Puţini dintre ei sunt lăsaţi să sărute mâna domnului şi mulţi socot că este o cinste să ţi se îngăduie să atingi poala hainei sale sau picioarele sale.

Nu sunt garnizoane turceşti înăuntrul nici unuia dintre Principate. Ele sunt totuşi înconjurate de cetăţi şi pe Dunăre şi pe Nistru, sub comandă şi cu garnizoană turcească, ce au şi o jurisdicţie civilă asupra teritoriului înconjurător până la o anumită distanţă[82].

---

[80] *His ministers.*

[81] *Magistracies*

[82] Hotinul e situat pe Nistru, la picioarele munţilor ce se ridică pe partea dreaptă a râului, în dreptul Cameniţei. A fost odinioară socotit ca meterezul Imperiului Turc împotriva ruşilor şi polonilor, deşi <baronul> de Tott, care i-a cercetat fortificaţiile, era de părere că nu ar putea ţine nici măcar trei zile la un atac în toată regula. Paşalâcul Hotinului e despărţit de Moldova prin Prut. Bender în Basarabia este vestit în istoria modernă, ca reşedinţă principală a lui Carol al XII-lea, după înfrângerea sa la Poltava. Drumul militar roman se termină la Bender sau Tighina. De când a ajuns Nistrul frontiera dintre Imperiul turc şi cel rus, ruşii au clădit oraşul şi cetatea Tiraspol de partea lor a Nistrului, în faţa Benderului. Akerman, numit şi Belgorod (Cetatea Albă) este la gura Nistrului. Ruşii au clădit şi întărit un oraş pe ţărmul celălalt, căruia i-au dat numele // de Ovidiopol, de la o presupunere (întemeiată pe o numire greşită a moldovenilor care numesc un lac pe lângă Akerman *Lacul Ovidiului..*), că a fost locul de exil şi moarte al poetului roman Kilia e situată la vreo trei leghe de la Marea Neagră pe malul stâng al uneia din cele cinci guri ale Dunării, care, ca şi braţul drept, <are canalul> navigabil pentru vasele de tonaj mai greu. Izmail în Basarabia este situat în partea nordică a Dunării; aici este locul unde neînduratul Suvorov a măcelărit, fără deosebire de vârstă sau sex, garnizoana şi locuitorii, după cucerirea cetăţii prin asalt, la 1790 Brăila este situată în Ţara Românească în unghiul format de Siret şi de Dunăre Giurgiu este tot în Ţara Românească în faţa Rusciukului. Trupele austriece care au ocupat această cetate în timpul ultimului război au fost surprinse şi alungate de turci, care au trecut Dunărea şi i-au atacat noaptea Pentru împrejurările adevărate cf. relatia lui Roger de Damas în vol. X, partea a II-a, al seriei vechi a colecţiei de faţă

www.dacoromanica.ro

Jurisdicţia domnilor Moldovei şi Ţării Româneşti nu se extinde dincolo de Dunăre, aşa că există, prin forţa lucrurilor, un judecător turc stabilit la Galaţi pentru rezolvarea neînţelegerilor sau pricinilor ce se pot ivi între băştinaşi şi negustorii musulmani şi pentru pedepsirea delictelor comise dincolo de hotarele teritoriului domnului. Nu este îngăduit musulmanilor să se aşeze statornic în nici unul din Principate. Aceia care trebuie să treacă prin ţară sau să facă un scurt popas pentru afaceri comerciale sau şi de stat sunt găzduiţi în *hanuri* [83] sau hoteluri anume clădite pentru găzduirea lor la Iaşi şi Bucureşti şi ţinute pe cheltuiala stăpânirii.

Divan efendi-ul sau secretarul turc este singurul musulman din slujba Divanului. Rostul lui este să scrie corespondenţa oficială îndreptată către Poarta otomană, să citească şi să tălmăcească firmanele sau poruncile guvernului <otoman> şi să rostească judecata (împreună, la nevoie //, cu un cadiu trimis în p. 420
acest scop dintr-una din cetăţile din apropiere) în toate cauzele în care sunt atinse şi interese ale musulmanilor. Divan efendi-ul, deşi în aparenţă e un agent al domnului şi primeşte o leafă mare pentru serviciile sale, trebuie totuşi considerat mai degrabă ca un slujbaş al Porţii şi un inspector autorizat al purtării domnului. Influenţa sa este dar foarte mare şi prin intimidarea domnului rezultată din prezenţa sa, el asigură păstrarea acelei supuneri şi a acelui respect pentru turban care constituie prima şi cea mai durabilă impresie asupra cugetelor grecilor.

Comandantul suprem al forţelor naţionale este numit hatman în Moldova şi spătar în Ţara Românească. Miliţia din fiecare Principat est socotită la şase mii de oameni, infanterie şi cavalerie. Odată pe an fiecare om primeşte o cantitate suficientă de postav pentru o haină sau o manta (?)[84]; caii, armele şi echipamentul lor sunt pe propria lor cheltuială. Folosul pe care îl trag de pe urma profesiunii lor este o scutire de dări. Dar nimic nu poate fi închipuit mai josnic şi mai vrednic de dispreţ decât o asemenea soldăţime. Ei sunt comandaţi de căpitani numiţi de hatman ori spătar şi sunt răspândiţi în <cele două> capitale şi în diferitele porturi din ambele provincii.

Ca guvernator militar al capitalei, hatmanul este cinstit cu aşa-zisul *neubeth* sau muzică moldovenească[85]. El ţine o curte şi are o // închisoare chiar în casa sa. p. 421
El este îndreptăţit să poruncească pedepse corporale sau amenzi pecuniare; dregătoria sa este, aşadar, bănoasă şi autoritatea sa întinsă şi fiind al doilea în rang după domn, titularul acestei dregătorii este de obicei un grec, o rudă sau un favorit al domnului în scaun.

Logofeţii sunt capul departamentului cancelariei; ei ţin registrele publice, dau diplome şi au o jurisdicţie imediată asupra numeroaselor mănăstiri şi a tagmei

---

[83] *Khans*.

[84] *Vest of outward garment*.

[85] Domnii, ca şi paşalele turceşti au o orchestră de muzicanţi turci, care cântă muzică ostăşească în fiecare după amiază în curtea palatului <n. a.>.

www.dacoromanica.ro

monahale (călugări şi călugăriţe). Marele loogofăt este păstrătorul marii peceţi. Stema Moldovei înfăţişează un cap de bour. Aceea a Ţării Româneşti un corb pe o culme ţinând în cioc o cruce şi având de amândouă părţile soarele şi luna.

Vornicii[86] sau marii judecători sunt oameni pricepuţi în practica Divanului şi a curţilor ae judecată şi cunoscători ai legilor şi obiceiurilor ţării. Ei numesc pe judecătorii departamentelor. Vistierul sau marele trezorier este amovibil din funcţie ca şi toţi ceilalţi miniştri de stat, dar vistierul al treilea, care are conducerea pricipală a treburilor şi a cărui situaţie cere experienţă şi cunoaşterea împrejurărilor locale, este socotit ca păstrându-şi în permanenţă funcţia.

Armaşul sau guvernatorul închisorilor publice exercită o jurisdicţie imediată
p. 422 asupra ţiganilor. //

Legile din Moldova şi Ţara Românească sunt în aparenţă[87] cele ale codului lui Justinian, dar ele nu sunt nici studiate, nici înţelese sau urmate. Toate pricinile sunt hotărâte potrivit cu <cazurile> precedente şi cu obiceiul stabilit, aşadar, cu nişte norme> nescrise şi arbitrare. Judecătorii se referă întotdeauna la practicile curţii <de judecată> şi la nişte tradiţii capricioase, aşa că toate deciziile sunt lăsate până la urmă la bunăvoinţa domnului în funcţie. De aici fireşte rezultă confuzie şi dezordine, căci întrucât hotărârea unui domn nu-l leagă pe succesorul acestuia, contestaţiile sunt nesfârşite şi întotdeauna reînnoite. Pricinaşii îşi înfăţişează petiţiile lor domnului în public ori în particular, după rangul petiţionarului, natura cazului sau caracterul domnului. Aceste memorii sunt citite de al treilea logofăt, adnotate şi trimise la tribunalul respectiv, sau la un prelat dacă pricina cade de drept sub cercetarea unui judecător eclesiastic. Dacă părţile se învoiesc cu hotărârea dată, atunci ea e definitivă; altminteri rămâne deschis apelul la Divan şi de acolo iarăşi la domn în sfatul său[88].

Aga, generalul infanteriei, este şi locotenent al poliţiei. Inspecţia sa se extinde asupra capitalei, a suburbiilor şi a districtului învecinat. El este „intendentul general" pentru comerţ, cercetează starea pieţelor publice, inspectează greutăţile şi măsurile şi calitatea alimentelor expuse la vânzare. Pedepseşte înşelătoria făcută cu prilejul actelor de negustorie şi, fiind întotdeauna însoţit de slujbaşii săi, îi supune <pe vinovaţi> la bătaie fără multă judecată şi pe uliţele publice. El exercită şi o jurisdicţie aspră şi vexatorie asupra femeilor nenorocite care au cumpărat de la el şi
p 423 ciracii săi[89] // privilegiul de a trăi din exercitarea pe faţă a unei profesiuni infame[90]

---

[86] *The dvorniks.*

[87] *Professedly.*

[88] *In council.*

[89] *Minions.*

[90] *In the avowed profession of infamy*

www.dacoromanica.ro

Ispravnicul este dregătorul civil al Capitalei, mai având şi datoria de a strânge contribuţiile în natură prestate de amândouă provinciile pentru consumul oraşului Constantinopol.

Izvoarele principale de venituri sunt birul[91], <venitul> ocnelor de sare, taxele vamale şi cele asupra păşunilor, a albinelor, a vinului şi a tutunului. Birul din Moldova se strânge în fiecare lună, şi în Ţara Românească la câte trei luni. Locuitorii sunt taxaţi nu individual, ci pe comunităţi sau sate. Ei stabilesc între ei câtimea contribuţiei fiecăruia în parte şi o plătesc prin mâna pârcălabului[92], un cuvânt ce pare derivat din cuvântul latin „parochus"[93], întrucât denumeşte exerciţiul unor funcţiuni identice. Când o comunitate este taxată peste mijloacele ei, locuitorii se plâng ispravnicului de district şi dacă plângerea lor nu este luată în seamă, atunci nu le mai rămâne decât să-şi părăsească satul şi să se risipească în diferite părţi ale ţării.

Obiceiul de a se da în arendă taxele este general; arendaşii avansează o anumită cotă din arendă[94] şi se angajează să-şi completeze plăţile în rate. Cum numai ţăranii fără nici o apărare sunt supuşi dărilor, arendaşii[95] nu sunt nicidecum îngrădiţi în privinţa mijloacelor de folosit în strângerea dărilor, ci autorizaţi să folosească orice expedient // pe care îl pot dicta frauda sau violenţa pentru a stoarce p 424
altuia fărâma de la <bietul> supus asuprit[96].

Cheltuielile principale sunt: spezele cârmuirii naţionale, plata tributului şi darurile anuale către sultan şi miniştrii Porţii. Prisosul care îi rămâne domnului se urcă, după cât se spune, la un million de piaştri, dar este supus la tot felul de ştirbiri ce nu pot fi calculate dinainte pentru cheltuielile de întreţinere a agenţilor săi la Poartă şi pentru serviciile secrete ce sunt de o necessitate esenţială, din cauza ambiţiei unor candidaţi rivali.

Capitala principatului Ţării Româneşti este Bucureşti, iar cea a Moldovei este Iaşi. <Oraşul> Bucureşti e aşezat pe Dâmboviţa, un mic râu ce nu navigabil decât pentru plute[97] iar Iaşul e situat pe Bahlui[98], care se varsă în Prut. // Amândouă p 425
oraşele par mai de grabă nişte sate întinse decât nişte oraşe de scaun. În fiecare din el bisericile şi mănăstirile formează elementul cel mai vizitabil şi palatele boierilor înconjurate de curţi şi grădini spaţioase sunt într-un contrast supărător cu locuinţele

---

[91] *The capitation tax.*

[92] *Head-borough porcalabo.*

[93] Etimologie fantezistă; originea cuvântului e de la „burggraf".

[94] *Purchase money.*

[95] *Farmers or contractors.*

[96] Urmează apoi, reprodus nemărturisit după Raicevich, produsul arenzilor diferitelor dări din Ţara Românească (în anul 1782) şi în Moldova (în anul 1785).

[97] *Floats and rafts.*

[98] În text: *Baslui* !

www.dacoromanica.ro

poporului de rând, care trădează cea mai absolută mizerie. Zidurile lăcaşurilor religioase sunt acoperite cu reprezentări groteşti de sfinţi şi cu istoriile minunilor lor. Bisericirle sunt clădiri greoaie şi lipsite de eleganţă, acoperite pe dinăuntru cu zugrăveli, care, deşi ar putea inspira evlavie, tind însă cu siguranţă la vicierea gustului şi a judecăţii. În biserica mitropolitană[99] este un tron ridicat pentru domn şi altul ceva mai puţin înălţat şi mai puţin împodobit, pentru doamnă. Mănăstirile[100], fiind înconjurate de ziduri înalte şi puternice, slujesc de refugiu pentru locuitori la vremuri de primejdie şi de depozit pentru bunurile mai de preţ ale negustorilor, ce sunt astfel ferite de foc şi de jaf. Casele marilor boieri sunt clădite, cele mai multe din ele, din cărămidă tencuită şi spoită. Odinioară era obiceiul să se învelească acoperişurile caselor cu şindrilă, dar acum folosirea ţiglelor s-a răspândit foarte mult. Camerele principale sunt încălzite ca în Rusia, Polonia şi Germania cu sobe. Bazarul sau piaţa mare[101] constă din mai multe uliţe acoperite cu o baracă de scânduri[102]; prăvăliile sunt numeroase şi de obicei bine îndestulate cu mărfuri şi obiecte[103] de orice fel. Sunt prăvălii şi pe câteva din uliţele mai de seamă, dar cele mai numeroase şi mai frecventate sunt cârciumile şi pivniţele în care oamenii de rând se deprind cu practica tuturor destrăbălărilor şi cu băutura fără măsură a
p. 426 vinului şi a alcoolului[104]. // Când intră în oraşele Bucureşti şi Iaşi, călătorul observă obiceiul ciudat şi extravagant al uliţelor podite cu dulapi groşi din cel mai ales stejar care alcătuiesc un fel de pod <neîntrerupt> de lemn. Nimic nu poate arăta mai evident caracterul neprevăzător al despotismului decât un asemenea obicei. Chiar cu cea mai constantă grijă ar fi greu de îndreptat efectul uzurii continue care face ca trecerea uliţelor să fie anevoioasă pentru cei ce merg cu trăsura şi chiar primejdioasă pentru cei care merg pe jos. Irosirea unui lemn de construcţie atât de bun, care trebuie înlocuit prin tot oraşul la fiecare cinci ori şase ani, nu poate fi justificată de nici o nevoie. Locuitorii, e drept, au fost făcuţi să creadă şi să repete că nu este cu putinţă să se facă o pietruire solidă pe un sol mlăştinos[105]. Dar cu greu s-ar admite ca natura specială a terenului să ridice aceleaşi piedici în două oraşe aşa de depărtate unul de altul ca Bucureşti şi Iaşi şi care nu există în nici o altă parte a Europei. Numai miopia despotismului, care sărăceşte posteritatea pentru a micşora cheltuiala zilei de azi, şi se sileşte să proporţioneze munca sa până la termenul propriei sale existenţe, poate să se împace cu folosirea unor măsuri atât de distrugătoare ale averii şi bunăstării ţării. O altă consecinţă, rezultând în chip firesc din aplicarea

99 *Cathedral church.*

100 *Monasteries and convents*

101 *General market.*

102 *A shed.*

103 *Merchandize and wares*

104 *Ardent spirits*

105 *Boggy soil.*

www.dacoromanica.ro

aceasta risipitoare de paleative la un rău ce ar putea aşa de uşor fi înlăturat, este că aerul amânduror capitalelor este în mod fatal stricat de miasmele <ce emană> din noroaiele şi apele stătătoare care se adună sub podinile uliţelor. Din această cauză oraşele Bucureşti şi Iaşi au ajuns locuri nesănătoase şi locuitorii sunt veşnic bântuiţi de friguri intermitente, bilioase şi infecţioase[106]. Nimeni, decât poporul de rând, nu iese din casă pe jos; un // echipaj este atât un articol de primă necesitate cât şi unul p. 427
de lux, dar zdruncinăturile pe care le înduri când umbli cu trăsura (pe uliţe ce au nevoie de reparaţie, cum se întâmplă continuu) pretind de la pasager să fie întotdeauna cu ochii în patru; căci caii se înfundă uneori până la piept în câte o băltoacă de apă murdară <din cele> ce se află pe mai toate uliţele oraşului, afară de cea care duce la palatul domnesc. Şi tot pentru prevenirea neajunsurilor sau primejdiilor rezultând din această împrejurare, cât şi din nevoile etichetei, oamenii de un rang oarecare şi consulii străini sunt precedaţi de servitori purtând înaintea trăsurilor un fel de facle <numite> masalale[107], caracteristice acestor ţări, şi care ard câteva ceasuri, chiar sub şuvoaiele cele mai grozave de ploaie, fără a se stinge.

Oraşul Iaşi e înconjurat de dealuri de cea mai mare frumuseţe, care oferă cele mai încântătoare poziţii pentru locuinţe de ţară, dar care de cele mai multe ori sunt ocupate de mănăstiri.

În materie de religie, guvernul celor două Principate, imitând sau poate ascultând de maximele turceşti de guvernare, se arată tolerant. Catolicii sunt numeroşi şi se deosebesc de ceilalţi locuitori printr-o mare corectitudine în purtare. Catolicii au fost odinioară sub ocrotirea regilor Poloniei, dar cum s-a stipulat în tratatul de la Iaşi că străinii nu trebuie să posede moşii, confesiunea lor a fost trecută sub protecţia obştească[108] a guvernului ţării. Toate sectele şi confesiunile celelalte sunt de asemeni tolerate. Luteranii au o biserică în Bucureşti şi evreii un mare număr de sinagogi în amândouă Provinciile.// p. 428

La Iaşi, ca şi la Bucureşti sunt medici ţinuţi pe cheltuiala publicului. La ei poate veni orice locuitor pentru consultaţie sau asistenţă. Sunt şi spitale publice, dar ultimul grad de mizerie abia poate hotărî pe un bolnav să ceară a fi primit în spital. Nu te poţi aştepta ca nişte instituţii publice de această natură să producă efecte binefăcătoare într-o stare aşa de depravată a societăţii. Educaţia este în mâinile preoţilor, dar toată ştiinţa lor se reduce la opinii absurde şi superstiţioase, şi morala pe care o propovăduiesc este bună pentru robi şi nevrednică pentru o fire bărbătească[109].

Domnii sunt nevoiţi să ţină numeroase menziluri cu cai de poştă pentru înlesnirea slujbaşilor şi curierilor guvernului turc. Menzilurile (staţiile de poştă) în amândouă

[106] *Putrid.*

[107] *Maschallah.*

[108] *Common.*

[109] *Slavish and unmanly.*

www.dacoromanica.ro

Principatele sunt de obicei la o distanţă de patru ceasuri sau leghe una de alta. Călătoria cu poşta se face într-o căruţă uşoară trasă de patru cai. Felul acesta este într-adevăr rapid, dar obositor şi neplăcut, deoarece călătorul este întotdeauna stropit de noroi sau îmbâcsit de praf, iar căruţele de poştă, care sunt de o construcţie uşoară, nu sunt prinse împreună decât prin pene de lemn şi veşnic se fărâmă sau se răstoarnă. Plata călătoriei cu poşta este doar de zece aspri pe oră de fiecare cal sau de doi şilingi din banii noştri pentru un drum de douăsprezece mile cu patru cai. Drumurile în anumite anotimpuri sunt atât de rele încât atunci când am intrat în Bucureşti, aveam treisprezece cai înhămaţi la aceeaşi căruţă, care nu avusese nevoie decât de doi, <cât am călătorit> prin cea mai mare parte
p 429 a Germaniei. Curierii guvernului pe care îi trimit domnii la Costantinopol //, sunt numiţi *călăraşi*, alţii folosiţi doar înăuntrul Principatelor sunt numiţi *lipcani*.

Educaţia boierilor e puţin superioară ca utilitate reală faţă de cea a poporului de rând. Copiii sunt instruiţi de preoţi în casele părinţilor lor şi sunt înconjuraţi de ţigani care îi strică cu slugărnicia lor abjectă şi aplecarea lor josnică la toate capriciile. Formaţi de asemenea preceptori, ei apar într-o lume de ipocrizie şi viciu fără un singur principiu drept care să-i călăuzească în purtări, fără un singur îndreptar generos sau sentiment mai înalt. Ei adoptă fără deosebire viciile grecilor fără a moşteni voiciunea grecească şi fără a le acoperi cu acea decenţă pe care grecii nu au părăsit-o cu totul. Ei confundă tot ce e mai degradant în lux cu roadele atrăgătoare ale civilizaţiei şi, în felul lor grosolan de a adopta manierele europene, se aruncă până în gât în toate destrăbălările[110] şi se complac până la exces într-o patimă neîngrădită pentru jocul de cărţi. Ca şi polonii şi ungurii, boierii moştenesc o înclinare puternică pentru veşminte strălucitoare şi echipaje splendide, ei iubesc balurile şi petrecerile publice, dar întrunirile lor sunt lipsite de rafinament şi tumultuoase. Mesele lor sunt deschise oricărei persoane din cunoştinţele lor, dar sunt servite fără eleganţă. În oraşe nu au voie să aibă legături mai strânse şi nici măcar să se vadă cu stăinii, dar am fost găzduit din când în când pentru o noapte în conacele lor de la ţară şi am fost întotdeauna primit şi tratat de ei cu o ospitalitate fără pretenţii, dar cuviincioasă.
p 430 Grecii adoptă un lux mai mult decât asiatic; ei dorm după masa de // prânz pe sofalele lor, în timp ce o slujnică alungă muştele şi face vânt pentru a răcori aerul pe care îl respiră. Ei pretind de la slugile lor respectul şi omagiul ce au observat că se arată magnaţilor turci, dar nesimţindu-se în cugetul lor plini de valoare şi de importanţă, nu pot porunci cu demnitatea <liniştită> a turcilor şi vanitatea lor neastâmpărată[111] se trădează în cuvinte aspre şi purtări jignitoare faţă de inferiorii lor.

La moartea sau mazilirea unui domn se adună Divanul şi preia de îndată administrarea treburilor publice. Toţi cei numiţi de domn sau depinzând de el sunt înlăturaţi din slujbă şi sunt numite alte persoane care rămân la cârmă până la sosirea domnului următor. Caimacamul sau locţiitorul domnului nou numit vesteşte numirea stăpânului său, dar nu intervine în treburile cârmuirii decât în strângerea veniturilor

[110] *Promiscuous debauchery.*

[111] *Petulance of vanity.*

www.dacoromanica.ro

domneşti. Domnul mazilit este de îndată părăsit de toţi ai Curţii, este întotdeauna tratat cu mare lipstă de interes şi uneori chiar cu ocări şi insulte. Se înapoiază pe tăcute[112] şi fără pompă la Constantinopol, unde se retrage în casa sa din Fanar sau de pe malurile Bosforului. Cu obişnuita modestie a raialelor, domnii îşi reiau vechile obiceiuri de supunere şi de aparentă smerenie. Sunt urmaţi pe străzi de un singur servitor, dar acasă la ei sunt înconjuraţi de o suită domnească şi titrată[113]; ei atribuie unor slujbaşi anume porţiuni distincte de slujbe <casnice> şi îşi petrec ziua plănuind noi lucrături <în slujba> ambiţiei lor sau primind omagiul tainic al clienţilor şi vasalilor lor. // p 431

În puterea unei clauze din articolul 16 al tratatului de pace, încheiat la Kuciuk Kainargi[114], în ziua de 21 iunie 1774, Curtea Rusiei a obţinut un drept de intervenţie în administrarea lăuntrică a celor două Principate şi ambasadorii ruşi la Poartă erau autorizaţi să cerceteze şi să controleze, prin reprezentanţii lor, chiar şi hotărârile[115] guvernului turcesc privind Moldova şi Ţara Românească. Acelaşi tratat garanta Rusiei, la fel ca şi altor naţiuni favorizate, privilegiul de a numi consuli sau agenţi comerciali în orice post sau oraş de pe cuprinsul întregului teritoriu al sultanului. Poarta otomană a rezistat totuşi multă vreme la interpretarea că acest privilegiu s-ar extinde şi asupra provinciilor dinăuntru, situate dincolo de Dunăre. După lungi discuţii, cele două Curţi imperiale, de la Viena şi Petersburg, au câştigat, în cele din urmă, recunoaşterea pretenţiilor lor[116], şi în anul 1781 au obţinut de la Poartă o recunoaştere oficială a dreptului de a numi miniştri rezidenţi în capitalele din Moldova şi Ţara Românească. Domnii înşişi stârniseră în taină opoziţia Porţii şi ridicaseră piedici în calea negociatorilor din teama că ei înşişi vor fi îngrădiţi în exerciţiul prerogativelor asupra supuşilor lor, propria lor purtare intrând sub controlul şi cenzura unor străini. Când această concesie nu a mai putut fi ţinută în loc, au încercat să se mângâie de reducerea propriei lor autorităţi prin măgulirea vanităţii în urma asimilării lor – datorită acestor numiri noi şi extraordinare – cu suveranii statelor independente din Europa. Ei au primit deci pe consulii imperiali cu // toate formele şi ceremoniile desfăşurate obişnuit p. 432
de otomani la audienţa publică a ambasadorilor străini[117].

---

[112] *Privately*

[113] *A princely and titled household.*

[114] *Kainargik.*

[115] *Arrangements*

[116] *Established their pretentions.*

[117] Austria şi Rusia erau singurele ţări ce s-au prevalat de acest privilegiu (care este comun tuturor puterilor europene ce au tratate cu Poarta), până ce Convenţia naţională franceză a numit ca reprezentant al ei pe un grec numit <Constantin> Stamati, care se arătase mai înainte la bara Adunării în procesiunea deputaţilor neamului omenesc, având în frunte pe Anacharsis Cloots. Cetăţeanul Stamati era totuşi indezirabil pentru motive personale şi miniştrii otomani au refuzat să ratifice privilegiile conferite unei raiale emancipate. Un francez de baştină <Emile Gaudin> a fost deci numit consul la Bucureşti, în 1795, şi postul a fost menţinut neîncetat. Ambasadorul englez la Constantinopol <Thomas Bruce, lord Elgin> a numit şi el un agent <Francis Summerer>, în scopul anume de a uşura corespondenţa cu Compania Indiilor Orientale <n. a.>.

www.dacoromanica.ro

Casa de Austria, al cărei guvern are ca obiectiv principal bunăstarea şi prosperitatea supuşilor săi, le-a prescris agenţilor drept sarcină principală grija de a îmbunătăţi şi extinde comerţul naţional.

Tot felul de concesii şi privilegii au fost obţinute de la Poartă şi s-a stabilit o reglementare echitabilă pentru ocrotirea persoanei şi averii supuşilor Austriei, atât negustori, cât şi crescători de vite[118] în amândouă Principatele.

Comerţul Rusiei cu statele din Turcia, deşi nu era deloc neînsemnat, era totuşi un obiect de importanţă secundară pentru un guvern preocupat de planuri de cucerire şi de mărire teritorială. S-a arătat într-adevăr foarte lămurit, în mai multe împrejurări, că posesiunea celor două Principate intra în vederile Curţii de la Petersburg. La izbucnirea războiului dintre Rusia şi Poartă, în anul 1711, Dimitrie
p 433 Cantemir a fost numit în Moldova // mulţumită încrederii guvernului turc în talentele sale militare şi în credinţa sa încercată. <Urmează consideraţii inspirate din *Istoria lui Carol al XII-lea* a lui Voltaire, precum şi din *Istoria Imperiului Otoman* a lui Dimitrie Cantemir şi din *Viaţa lui Constantin Cantemir* a aceluiaşi autor, la care se fac trimiteri>.

p 434 [...] În anul 1770, când Moldova a fost ocupată de trupe // ruseşti sub comanda feldmareşalului conte Rumianţev[119], împărăteasa[120] a declarat, prin scrisori publice care au fost citite în şase rânduri în toate bisericile, că Principatul va rămâne pe veci sub ocrotirea ei şi nu va mai fi supus jugului turcesc[121]. Împrejurările totuşi au silit-o să renunţe la pretenţia ei şi Basarabia, Moldova şi Ţara Românească au fost înapoiate Porţii prin tratatul de la Kuciuk Kainargi. Au fost totuşi strecurate nişte clauze imprecise pentru a garanta locuitorilor vechile lor privilegii şi a autoriza mediaţia guvernului rus în favoarea lor. Aceste clauze au fost ratificate, drepturile şi datoriile supuşilor mai bine lămurite şi garanţia Rusiei recunoscută printr-un hatişerif sau proclamaţie subscrisă de sultan şi datată din anul 1784. Tratatul <de pace> de la Iaşi[122] stipula o nouă ştirbire a suveranităţii Porţii asupra domnilor şi a locuitorilor tributari, dar turcii, care se plecaseră fără voie la această umilinţă, s-au abţinut de la împlinirea strictă a angajamentelor lor şi prin neîncetatele lor infracţiuni la tratat au oferit ruşilor nesfârşite prilejuri de plângeri şi proteste. Ultimul act de intervenţie a ruşilor a fost în 1802, când prinţul Ipsilanti[123] a fost numit domn al Ţării Româneşti şi prinţul Moruzi[124] domn al Moldovei, cu

---

118 *Graziers.*

119 Piotr Alexandrovici Rumianţev (1725–1796).

120 Ecaterina a II-a, ţarină a Rusiei (1762–1796).

121 Autorul trimite la Raicevich.

122 Din 29 decembrie 1791 / 9 ianuarie 1792.

123 Vezi *supra* nota 70.

124 Alexandru Moruzi, domn al Moldovei (1792–1801) şi al Ţării Româneşti (1793–1801).

www.dacoromanica.ro

condiţia expresă, obţinută prin negocierile ministrului rus la Poartă[125], ca nici unul din el să nu fie scos din domnie, dacă nu se vor fi dovedit vinovaţi de o faptă pe care ministrul // rus o va admite a fi de natură să îndreptăţească depunerea lor. Trebuie p. 435
totuşi mărturisit că această stare de lucruri nu a contribuit nicidecum la binele, fie al guvernelor, fie al poporului. Poarta se simte jignită de îngădirile impuse exercitării autorităţii sale suverane, dar nu se abţine de la vexaţiile sale asupra locuitorilor... <Îndoieli asupra sincerităţii intervenţiilor>.

[...] Criza serioasă de acum influenţează soarta lumii. De hotărârea chestiunii în discuţie acum cu privire la Moldova şi Ţara Românească depinde existenţa Imperiului Otoman. Aceste provincii nu pot rămâne mult sub o suveranitate împărţită şi nici nu se pot ridica la independenţă <sprijinindu-se> pe imperiile puternice ce le înconjoară din toate părţile. Dacă vor fi înapoiate Porţii, ele vor trebui şi mai departe să-şi datoreze păstrarea lor influenţei străine din cauza slăbiciunii guvernului turcesc. <Dacă ar intra> sub dominaţia Austriei ar ridica o barieră de netrecut în calea Rusiei. Dacă ar rămâne anexate Imperiului rus, Dunărea va curge în zadar // între turci şi duşmanii lor învederaţi, <căci> va urma inevitabil p. 436
destrămarea puterii otomane, un eveniment care nu poate fi considerat în <toate> consecinţele sale fără a trezi cele mai serioase aprehensiuni.

---

[125] Vasili Stepanovici Tamara, ambasador al Rusiei la Constantinopol (12 aprilie 1798–22 martie 1803).

www.dacoromanica.ro

ALI BEY el ABBASSI

(1766 - 1818)

Spaniolul Domingo Badia y Labricht, cunoscut sub numele de Ali Bey el Abbassi, s-a născut la 15 aprilie 1766, la Barcelona. În tinerețe a studiat limba arabă Dornic să plece într-o călătorie de explorare științifică în țările musulmane din Africa și Asia, a obținut de la guvernul spaniol o pensie de 12 000 de reali plătibilă familiei în timpul absenței sale din țară, însărcinându-se să obțină anumite avantaje economice și politice pentru Spania. Ca să treacă drept arab, și-a schimbat numele în Ali Bey el Abbassi, făurindu-și în același timp o genealogie falsă ca să dovedească pretinsa sa descendență din califii abasizi din Spania.

Între 1803 și 1807 a străbătut Africa și Asia. În cursul călătoriei întâlnește la Modon, în februarie 1806, un vas rusesc pe care se afla Constantin Ipsilanti, nepotul fostului domn, care slujise în gărzile valone din Spania. E impresionat de cultura acestuia și de cele 12 limbi pe care le cunoștea Reține o poezie în limba latină pe care i-o dedică acest ofițer S-ar putea ca trecerea prin Țara Românească să fi fost determinată de întâlnirea cu acest personaj. După ce a vizitat Cipru, Egiptul și a făcut un pelerinaj la Mecca, s-a îndreptat, prin Siria, spre Constantinopol. A traversat Bulgaria, iar de aici a trecut prin Rusciuk în Țara Românească, la 18 decembrie 1807. De la București a trimis unui prieten itinerarul cuprinzând o relatare asupra călătoriei prin Turcia și Bulgaria, cât și note despre șederea în capitala Țării Românești.

La întoarcerea în Spania a devenit partizan al regimului instaurat de fratele lui Napoleon după plecarea Bourbonilor, căpătând intendența Segoviei. După izgonirea francezilor din Spania, s-a stabilit la Paris În 1814 și-a publicat aici relația sa de călătorie, alcătuită pe baza notelor sale, puse în ordine de un oarecare Roquefort și care încep cu sosirea la Tanger, la 29 iunie 1803 Textul apare de aceea scris la persoana a treia și se intitulează *Voyage d'Ali Bey el Abbassi en Afrique et en Asie pendant les années 1803, 1804, 1805, 1806 et 1807*, Paris, 1814.

Ali Bey el Abbassi a murit la Alep în 1818

Notele privitoare la călătoria sa prin Țara Românească și care cuprind o descriere a Bucureștilor, au fost publicate cu un comentariu de Al. Ciorănescu în „Revue historique du Sud Est européen", 1935, p. 152 – 153, sub titlul *Le voyage à Bucarest d'Ali Bey el Abbassi.*

Asupra lui Ali Bey el Abbassi apar informații în Hurmuzaki, vol II, supl. I, p. 492, și este amintit de N. Iorga în *Istoria românilor prin călători*, vol. III, p. 182 – 183, și în *Istoria Bucureștilor*, București, 1939, p. 203, ca și de Eugen Denize, *Români și spanioli de-a lungul veacurilor Studii de imagologie*, Aalborg (Danemarca), 2001, p. 81–82.

www.dacoromanica.ro

ALI BEY EL ABBASSI

<CĂLĂTORIA PRIN ŢARA ROMÂNEASCĂ>, 1807[1]

Mustafa paşa[2], după ce a cercetat hârtiile călătorului, a dat ordin pentru p. 403
<libera> sa trecere. Ca atare, s-a îmbarcat noaptea pe un vas cu şase vâsle, a p 404
traversat // maiestuoasa Dunăre, în 35 de minute, şi a acostat la Giurgiu[3], mic orăşel apărat de o fortăreaţă impunătoare pe malul stâng al fluviului, ocupată atunci de un corp de trupe de sub comanda unui alt paşă; era postul turcesc cel mai înaintat.

<Hârtiile călătorului sunt examinate de divan efendi[4], cunoscut al capudan paşalei[5], prietenul lui Ali Bey, încât formalităţile de trecere sunt foarte simple>.

În felul acesta Ali Bey părăsi Imperiul Otoman, sâmbătă 19 decembrie 1807, la răsăritul soarelui.

După şase ceasuri de drum, a ajuns la un cătun, unde se aflau primii cercetaşi ruşi; unul dintre ei îl conduse până la avangarda armatei, care ocupa o linie de înălţimi şi de mici redute, dincolo de un râu destul de mare, ale cărui poduri erau distruse. Ali Bey a fost încântat[6] de felul cum l-au primit generalul şi ofiţerii ruşi.

A fost apoi condus într-un cătun // aproape de Bucureşti, la un alt general, p. 405
care l-a primit pe călătorul nostru cu toată delicateţea şi curtenia oamenilor bine crescuţi ai popoarelor civilizate. În sfârşit, după ce şi-a luat rămas bun şi i-a mulţumit, Ali Bey s-a îndreptat spre Bucureşti, unde a ajuns noaptea destul de târziu.

Oboseala acestui drum a vlăguit oarecum forţele călătorului nostru; a fost silit să se odihnească două zile. Dar îngrijirile prevenitoare ale guvernatorului general rus, Bahmetiev[7], şi ale cavalerului Kiriko[8], consul general al aceleiaşi naţiuni, au contribuit la restabilirea sa grabnică. Ali Bey nu ştia cum să-şi exprime recunoştinţa faţă de aceşti doi oameni respectabili ca şi faţă de domnul general Ulanius[9], de

---

[1] Traducerea s-a făcut după textul francez *Voyage d'Ali Bey el Abbassi en Afrique et en Asie pendant les années 1803, 1804, 1805, 1806 et 1807*, vol. III, Paris, P. Didot l'Aîné éditeur, 1814, p. 403–406.

[2] Mustafa Alemdar Bairaktar, paşă de Rusciuk, mare vizir al Imperiului Otoman de la 29 iulie 1808; ucis la 21 noiembrie acelaşi an.

[3] *Djiourjou.*

[4] *Diouan effendi.*

[5] Seid Ali paşa, mare capudan al flotei otomane (februarie 1807–august 1808).

[6] *Se félicitait.*

[7] Alexei Nicolaievici Bahmetiev (1774 – 1841), general de infanterie; dar nu el era guvernator general al Principatelor ci mareşalul principe Alexandr Alexandrovici Prozorovski (1732 – 1809).

[8] Luca Grigorievici Kiriko, consul între 1795 şi 1817.

[9] Karl Karlovici Ulanius, general maior.

www.dacoromanica.ro

mitropolitul Dositei[10], de doi locţiitori[11] ai principelui Ipsilanti[12] şi de ceilalţi boieri din Ţara Românească.

Bucureşti, capitala Ţării Româneşti, este un oraş întins, cu aspect rustic, deosebit de plăcut; uliţile sunt drepte, destul de largi şi toate podite cu lemn; casele sunt joase, dar au porţi mari pe unde trăsurile ajung până la capătul scării. Sunt
p 406 multe grădini. Această capitală numără, se spune, o populaţie de // şaizeci, şaptezeci de mii de suflete. Sunt trei sute şaizeci de biserici şi paraclise. Mitropolia[13], aşezată pe înălţime în mjlocul oraşului, este mică dar frumoasă. În afara mitropolitului, mai erau acolo atunci câţiva alţi prelaţi.

Cu toate că ritul dominant este cel ortodox[14], sunt şi creştini de alte rituri, care îşi au bisericile şi preoţii lor. Cârmuirea civilă a ţării se află în mâinile a doi caimacami sau locţiitori ai principelui Ipsilanti, asistaţi de un Divan[15] de doisprezece boieri. După informaţiile date călătorului nostru, Ţara Românească numără un million şi jumătate de locuitori. Mai mult de jumătate din această ţară este mărginită de Dunăre şi udată de nenumărate râuri. Pământul, foarte roditor, este brăzdat de munţi şi păduri bogate în vânat. Aici sunt mine şi în sfârşit tot ce poţi să găseşti adunat într-o ţară aşezată pe al 45-lea grad de latitudine. Se dau asigurări, spune Ali Bey, că acolo clima este foarte sănătoasă şi că veniturile ţării se ridică la patru milioane de piaştri.

---

[10] *Diothitheos.* Dositei Filitti (1734 – 1826), mitropolit între 1793 şi 15 ianuarie 1810; demis. Revine în 1812, apoi se retrage din scaun.

[11] Când a plecat din Bucureşti, la 16 august 1807, Constantin Ipsilanti a lăsat patru boieri caimacami: Isac Ralet, mare logofăt, Constantin Creţulescu, mare vornic, Constantin Bălăceanu, vornic şi Constantin Varlaam, mare vornic.

[12] Constantin Ipsilanti, domn al Moldovei (1799 – 1801) şi al Ţării Româneşti (1802 ... 1807).

[13] *La cathédrale.*

[14] *Grec.*

[15] *Conseil.*

www.dacoromanica.ro

DIMITRI BANTÂŞ - KAMENSKI

(1808)

D. Bantâş-Kamenski s-a născut la Moscova, la 5 noiembrie 1788, tatăl său Nicolai Bantâş-Kamenski fiind funcţionar la arhivele Ministerului rus al Afacerilor Externe. După studii cu profesori particulari în casa părintească, el continuă activitatea tatălui, ocupând o funcţie similară în acelaşi departament.

În anul 1808, Bantâş-Kamenski este trimis de autorităţile ţariste în calitate de curier diplomatic în Serbia. Impresiile culese în această călătorie au fost publicate în 1810, la Moscova, sub titlul *Puteşestvie v Moldavii, Valahii i Serbiiu* (Călătorie în Moldova, Ţara Românească şi Serbia). După 1810, a urmat cursurile universitare, iar la moartea tatălui său a fost numit funcţionar la Colegiul afacerilor externe din Petersburg. În 1816 s-a stabilit în Ucraina, în calitate de secretar al prinţului N Kepin, guvernatorul provinciei. Nouă ani mai târziu, în 1825, el devenise guvernatorul ţinutului Tobolsk, din Siberia, iar zece ani mai târziu, este transferat în Lituania ca guvernator al oraşului Vilnius. Bantâş-Kamenski a murit la Petersburg, la 25 ianuarie 1850.

În afara însemnărilor de călătorie amintite mai sus, Kamenski a mai publicat *Istoria Maloi Rosii* (Istoria Rusiei Mici), 4 vol. (1822), de fapt o compilaţie referitoare la evoluţia istorică a acestei zone a Imperiului rus, precum şi un interesant instrument de informare: *Slovari dostopamiatnîh liudei ruskoi zemli* (5 volume, apărut la Moscova, în 1836, ca şi *Dăiania znamenitîh polkovodţev i ministrov slujivlşâk v tarstvovanie gosudaria imperatora Petra Velikago*, Moscova, 1821, XVI + 224 p. + 13 portrete (Faptele vestiţilor comandanţi de oşti şi ale miniştrilor ce au fost în timpul împăratului Petru cel Mare).

Însemnările de călătorie ale lui Dimitri Bantâş-Kamenski, care cuprind în cea mai mare parte impresiile sale despre trecerea prin Ţările Române – realizate sub forma unor epistole adresate unui prieten din Moscova –, conţin interesante mărturii despre imaginea societăţii româneşti la începutul secolului al XIX-lea, văzută cu ochii unui observator în general destul de obiectiv şi perspicace.

Parcurgerea notelor sale de călătorie ne furnizează pitoreşti date privind starea căilor de comunicaţie şi a mijloacelor de transport, descrieri destul de detaliate ale principalelor centre urbane ale celor două Principate, ale moravurilor şi vestimentaţiei epocii.

Caracterul etno-sociologic al impresiilor de călătorie, care se împleteşte cu filonul istoric şi moralizator, conferă lucrării epistolare a lui D. Bantâş-Kamenski o particulară valoare informativă şi descriptivă care completează ştirile pe care le avem din sursele interne privind imaginea de ansamblu a societăţii româneşti în etapa istorică premergătoare revoluţiei de la 1821.

De el s-au ocupat:

– Ştefan Berechet, *Călătoria lui D. Bantâş-Kamenski prin ţara noastră în 1808*, în „Spicuitor în ogor vecin", II, (1920), p. 138–145

– Ioan C. Filitti, *Călătoria lui D. Bantâş-Kamenski în Principate*, 1808, în I. C. Filitti, *Cărţi vechi străine privitoare şi la români*, Bucureşti, 1935, p. 17–21;

– Gheorghe G. Bezviconi, *1808 D. Bantâş- Kamenski,* în vol. *Călători ruşi în Moldova şi Muntenia*, Bucureşti, 1947, p. 165–176.

www.dacoromanica.ro

CĂLĂTORIE ÎN MOLDOVA, ŢARA ROMÂNEASCĂ ŞI SERBIA*

Scrisoarea a XV-a

Dubăsari, mai 16 (1808)

// Am ajuns acum trei zile la miezul nopţii, în acest oraş, dragă prietene, şi am tras la staţia de poştă. A doua zi după sosirea mea, m-am prezentat cu o scrisoare de la L.* la consilierul de stat Bein, fost director al poştei, om amabil şi respectuos, care m-a primit foarte îndatoritor...

Cu el m-am dus îndată la mitropolitul *Gavril Bodoni*[1], care pleca la Iaşi, fiindcă fusese numit exarh în Moldova, Ţara Românească şi Basarabia şi care şi-a avut până acum reşedinţa la Dubăsari[2]. Socotesc că este de prisos să spun, dragă prietene, cum am fost primit de el; e de ajuns că am avut o scrisoare către el de la părintele meu pe care, deşi îl cunoaşte numai din corespondenţă, îl iubeşte şi îl respectă foarte mult.

p. 64 Preasfinţitul Gavril a plecat din Dubăsari cu mare pompă. Şase călăreţi mergeau înaintea caretei sale, care era acoperită cu covoare şi un ofiţer călărea chiar lângă caretă. Preasfinţitul şedea în caretă cu un mitropolit moldovean, un bătrân de şaptezeci de ani care locuia în Dubăsari. F.P. Bein, numeroşi funcţionari şi cu mine l-am condus pe mitropolit până la carantina aşezată la şase verste de oraş. De îndată ce a trecut Nistrul a fost întâmpinat de către moldoveni, care i-au ieşit înainte călări, cu două steaguri.

După prânz, domnul Bein a mers cu mine la seraschierul Hassan, paşă turc cu trei tuiuri, care, înainte de captivitatea sa, a fost comandantul cetăţii Bender şi pe
p 65 care el îl cunoştea de multă vreme... //

L-am găsit pe paşă stând turceşte pe divan, adică cu picioarele încrucişate sub el. Îndată ce noi am intrat în cameră, el s-a ridicat şi după ce a vorbit puţin cu domnul Bein, ne-a poftit să luăm loc pe divan. Domnul Bein m-a prezentat ca pe fiul unui paşă (adică general) trimis să ducă scrisori la feldmareşal[3].

La paşă, am fost de asemenea trataţi cu cafea, pe care eu nu am băut-o, deşi am luat, din politeţe, ceaşca. Am rămas la paşă aproape o oră, după care ne-am luat rămas bun şi apoi ne-am plimbat prin grădina ce aparţinea domnului Bein şi după

---

*Pentru actuala versiune s-a utilizat ediţia D. Bantâş-Kamenski, *Puteşestvie v Valahii Moldavii i Serbiiu*, Moskva, Tip. Restnikova, 1810.

[1] Este vorba de prelatul Gavriil Bănulescu-Bodoni. În perioada 1808–1812, în urma retragerii la mănăstirea Neamţ a mitropolitului Veniamin Costachi, a fost instalat de autorităţile ruseşti de ocupaţie ca „exarh al bisericii româneşti din ambele Principate" (cf. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria bisericii ortodoxe române*, Bucureşti, 1981, vol. 3, p. 9).

[2] Azi Dubăsari, localitate în Republica Moldova.

[3] Evorba de feldmareşalul Alexandr Alexandrovici Prozorovski (1732–1809), comandant suprem al armatei rus din Principate (1808–1809).

www.dacoromanica.ro

aceea am plecat acasă. Ceea ce este curios este că atunci când ne-am luat rămas bun de la paşă, el s-a ridicat de pe divan, dar n-a făcut nici un pas ca să ne conducă //. p. 66
Hassan are şaptezeci de ani sau chiar mai mulţi; el a îndeplinit de şapte ori la Constantinopol funcţia de mare vizir; i-a cunoscut pe Suvorov[4] şi pe prinţul Potemkin[5] şi, în ultimul timp, când toţi paşii se răsculaseră împotriva sultanului, el singur îi rămăsese credincios. Acest lucru însă nu o să-l ajute şi el probabil că îşi va pierde capul dacă, pentru a-şi mărturisi credinţa faţă de sultan, se va întoarce în Turcia, unde se pregăteşte să plece curând cu o numeroasă suită. Mustafa al III-lea[6] nu-i va ierta că a predat oraşul fără luptă, un oraş aproape inaccesibil prin întăriturile ce le avea şi prin garnizoana numeroasă.

„Dacă cetatea Benderului nu ar fi fost cucerită de noi – mi-a spus domnul Bein – atunci toate aceste locuri până la Elisavetgrad ar fi fost pârjolite de către turci". //

Acum se spune că din acest oraş nu a rămas decât cetatea; toate casele sunt ruinate şi cea mai mare parte dintre ele sunt dărâmate până la temelie. Benderul a fost cucerit de noi printr-un şiretlic militar; Hassan a poruncit să ni se deschidă porţile şi când musulmanii au depus la picioare armele lor, în acelaşi moment noi, punând mâna pe ele, i-am constrâns pe toţi turcii să iasă din oraş şi am pus stăpânire pe el.

Cucerirea oraşului Bender o datoram domnului brigadier K***, socrul domnului F. P. Bein, care a dus tratative cu Hassan şi l-a convins să deschidă trupelor ruseşti porţile oraşului. Pentru aceasta domnului K*** i s-a conferit gradul de general-maior şi titlul de cavaler al ordinului Sf. Ana, clasa a doua.

Clădirile de piatră sunt, la Dubăsari, puţin numeroase. În el se află aproximativ vreo trei sute de gospodării. Populaţia este formată din moldoveni, greci, bulgari, evrei şi un număr neînsemnat de ruşi. Tabloul pe care-l prezintă oraşul este foarte frumos, datorită nenumăratelor sale livezi de pomi fructiferi şi dealurilor din Moldova care se înalţă de cealaltă parte a Nistrului.

Aseară a fost aici o furtună puternică, iar dimineaţa de azi, potolită, p. 68
prevesteşte timp frumos. Trăsura mea este gata. Mă duc să-mi iau rămas bun de la domnul Bein, dar înainte de a încheia scrisoarea..., vreau să-ţi descriu gazda mea.

F. P. are peste patruzeci de ani, înalt de statură şi rumen, ceea ce denotă sănătatea lui. Mai înainte a fost în serviciul militar, având gradul de locotenent-colonel şi pentru merite de arme a fost decorat cu ordinul Sf. Gheorghe clasa a IV-a. A trecut apoi în serviciul poştelor, a fost aici director al poştei de cai, iar acum a fost

---

[4] Alexandr Vasilievici Suvorov (1729–1799), cunoscut conducător de oşti rus, generalisim, prinţ Italiski.

[5] Grigori Alexandrovici Potemkin (1736–1791), general şi om politic rus, unul din apropiaţii împărătesei Ecaterina a II-a.

[6] Greşeală în text: este vorba în fapt de Mustafa al IV-lea, sultanul turc (29 mai 1807–28 iulie 1808).

www.dacoromanica.ro

numit membru în Comitetul instituit la Iaşi pentru aprovizionarea armatei. Este căsătorit cu o nepoată a fostului domn al Moldovei, prinţul Ghica[7], şi patru copii drăguţi sunt bucuria zilelor lui. De origine este grec. Dar am scris cam multe şi este momentul să închei. La revedere, dragă prietene, până la Iaşi. //

Scrisoarea a XVI-a

Iaşi, 23 mai (1808)

Trecând Nistrul (acest fluviu este foarte îngust la Dubăşari, însă adânc şi foarte iute) pe un pod plutitor, am mers cu un surugiu rus până la târguşorul Crăuleni, ce se află la o distanţă de şapte verste de Dubăsari. Acolo începea poşta moldovenească şi mi s-a cerut să plătesc anticipat, până la Iaşi, suma de 22 de lei şi 40 de parale, ceea ce în banii noştri face 13 ruble şi 80 de copeici. În locul foii mele de drum, mi s-a dat un petic mic şi murdar de hârtie, pe care trebuia să-l arăt la fiecare staţie. Despre atelajele moldoveneşti o să vorbesc mai încolo. Totul mi s-a părut la început straniu şi sălbatic, dar mai târziu am început pe nesimţite să mă obişnuiesc cu toate; şi ceea ce înainte mă uimea, găsesc acum că este cu totul
p. 70 obişnuit. Iată cum sunt oamenii! //

La 30 de verste înainte de a ajunge la Iaşi se înalţă monumentul ridicat din piatră simplă de Ecaterina cea Mare[8] cneazului Potemkin, prinţ de Taurida. Acest răsfăţat al sorţi, care a ştiut să trăiască în lux şi mulţumire, a ştiut şi cum să moară.

Locul unde el a murit (la 5 octombrie 1791) şi unde se înalţă acum o coloană, se află chiar în drum şi este înconjurat de dealuri înalte şi de păduri, alcătuind o privelişte minunată pentru ochi.

Am sosit la Iaşi în ziua de 17 a acestei luni, la ora şase după amiază, şi am tras
p 71 la hanul unui grec, unde mi-am schimbat hainele. Îndată după sosire, m-am dus la palatul[9] ocupat de prinţul Prozorovski. Nepotul şi aghiotantul feldmareşalului, domnul U. m-a introdus la prinţ şi eu, înmânând acestuia scrisorile de la părintele meu şi de la contele *Musin-Puşkin*[10], m-am întors la locuinţa mea, unde m-am trântit pe pat şi am dormit până la orele nouă. La ora zece, am plecat pe jos (căci la Iaşi, oricât ai plăti, nu poţi găsi un birjar) la clubul local, adăpostit într-o casă mare
p. 71 de piatră // cu două caturi.

---

[7] Este, cel mai probabil, vorba de Grigore al III-lea Ghica, domn al Moldovei între 1764–1767 şi 1774–1777.

[8] Ecaterina a II-a, împărăteasa Rusiei (1762–1796).

[9] Este voba de Curtea domnească din Iaşi, restaurată în timpul domniei lui Alexandru Moruzi (1802–1806).

[10] Alexei Ivanovici Musin-Puşkin (1744–1817), arheolog şi academician rus.

www.dacoromanica.ro

Aici am văzut, pentru prima dată, doamne din societatea moldovenească îmbrăcate după moda europeană. Nu-ţi voi spune, de teamă să nu le supăr, dacă aceste toalete le stau bine sau nu. La club, printre mulţi alţi generali, se afla şi M. I. Kutuzov[10bis].

A doua zi, adică pe 18, a venit dimineaţa la mine un trimis al d-lui V., căruia prinţul îi poruncise să mă invite la prânz la el. Prinţul avea obiceiul să ia masa pe la şase după amiază, ocupându-se după aceea cu probleme militare; îi plăcea să vorbească de trecut, de tactică, de Frederic cel Mare etc. În timp ce el povestea despre războiul prusac[11], ce a avut loc în timpul domniei Elisabetei Petrovna[12], tineretul glumea şi făcea spirite... // p. 72

În ziua de 19, am luat de asemenea masa cu prinţul Prozorovski, la invitaţia sa. Printre cei invitaţi se afla şi gloriosul Platov[13]. Cu deosebită plăcere priveam pe acest brav conducător al cazacilor, care a atras atenţia celui mai de seamă erou din lume. După masă am aflat de la P.N.B., consilier de stat şi şeful cancelariei prinţului, că acesta din urmă vrea să mă trimită în Serbia, la Belgrad, cu pachetul adus de mine. Acest lucru m-a bucurat foarte mult şi nu numai că am consimţit cu multă plăcere să plec în această ţară, ci l-am şi rugat pe domnul B[14] // să mă trimită p 73
cât mai repede. Curiozitatea este la oamenii tineri tot aşa de puternică, cum este şi la femeile bătrâne; şi eu voiam negreşit să văd ţări noi, popoare şi obiceiuri noi !

Pe 20, am stat toată ziua acasă, iar seara am fost la mitropolitul Gavriil, care deşi plecase de la Dubăsari înaintea mea, a sosit la Iaşi cu două zile mai târziu decât mine.

Pe data de 21, m-am prezentat de dimineaţă la cancelaria domnului B., conform ordinului primit de la el ca să ridic corespondenţa de la feldmareşal către consilierul de stat activ Rodofinikin[15], dar n-am fost primit. Mi-a spus, prin domnul V., că este ocupat şi nu mă poate primi, că depeşele nu sunt gata şi eu să mă interesez în fiecare zi despre ele la domnul V. //. Acest lucru m-a amărât peste p. 74
măsură mai ales că eram pregătit de plecare şi speram că voi primi cheltuielile de drum şi scrisorile necesare.

[10 bis] Mihail Ilarionovici Kutuzov (1745–1813), general feldmareşal în armata rusă. Pentru biografia sa, vezi prezentarea acestuia în vol. X, partea a II-a (1791–1799), a seriei *Călători străini despre Ţările Române*, Bucureşti, Editura Academiei, 2001.

[11] Este vorba de aşa-zisul „război de 7 ani" (1756–1763) între Rusia, Franţa, Austria pe de o parte, Marea Britanie şi Prusia, Polonia şi Saxonia, pe de alta.

[12] Elisabeta Petrovna, împărăteasa Rusiei (1741–1761).

[13] Cunoscut hatman al cazacilor de la Don (1751–1818)

[14] P. H. Bezak (1769–1831), principalul colaborator şi secretar al prinţului Prozorovski.

[15] Constantin Constantinovici Rodofinikin (1766–1838) reprezentantul Imperiului rus pe lângă cneazul sârb Karagheorghe, începând din august 1807.

www.dacoromanica.ro

V., dorind să mă distreze puţin, m-a invitat la plimbare şi apoi m-a dus la P, cu care am luat masa. Reîntors acasă, am fost tot timpul agitat, până ce somnul mi-a închis pleoapele obosite.

A doua zi, adică pe data de 22, a venit la mine, ca un înger binecuvântător, un trimis de la domnul U. La ora 5 m-am dus la palat şi imediat ce am intrat în sala cea mare d. U., care mi-a ieşit înainte, mi-a comunicat că prinţul Alexandr Alexandrovici <Prozorovski> i-a dat ordin să-mi facă cunoscut că, în timpul şederii mele la Iaşi, să rămân invitatul lui la masă. M-am aşezat într-adins în faţa feldmareşalului, ca să fiu mai uşor observat de el, ceea ce am şi reuşit.

– Trebuie chiar astăzi să-l expediem pe Bantâş-Kamenski: sunt gata actele?
p. 75 L-a întrebat prinţul pe B. //

– Sunt gata, excelenţă, răspunse acesta din urmă şi neapărat va pleca chiar astăzi.

După masă m-am dus la cancelarie şi am aşteptat mai mult de o oră hârtiile, dar fără rost. În cele din urmă, în camera unde aşteptam a intrat cu nişte hârtii domnul B. care-mi spuse:

– Pierzi timpul în zadar. N-ai să poţi primi nici o scrisoare, deoarece feldmareşalul, seara, nu iscăleşte nici o hârtie, mai bine vii mâine de dimineaţă.

Spunând acestea a plecat, iar eu luându-mi pălăria, încruntat, cu capul plecat, am ieşit şi am ajuns acasă tot atât de bine dispus, ca şi în ajun.

Seara <de 22> am fost la Constantin Ghica[16], mare logofăt al Moldovei, către care aveam scrisori de la o rudă de-a lui, prinţul Mavrocordat[17]. Acest venerabil
p. 76 bătrân, de vreo şaptezeci de ani, vorbind bine franceza, m-a primit foarte cordial //
şi m-a invitat să vin odată la el la prânz; eu însă cred că nu voi reuşi să vin la el altădată. L-am găsit plimbându-se în grădină, cu luleaua în mână. După ce a citit scrisoarea, el şi-a ridicat puţin căciula şi îndată a pus-o iarăşi pe cap.

În tot timpul cât am stat cu el în grădină, el nu mi-a zis să pun pălăria pe cap; astfel am fost silit să umblu fără pălărie în arşiţa soarelui, până ce am plecat. Natural că n-am stat la el mult timp.

Astăzi dimineaţă am venit din nou la domnul B., pentru a primi scrisorile. Domnul D., o rudă de-a lui, m-a anunţat şi pe urmă mi-a transmis din partea lui că scrisorile nu sunt gata şi că numai după masă vor fi iscălite de feldmareşal. În timp ce ne aşezam la masă, s-a stârnit o furtună urmată de ploaie şi descărcări electrice, care a durat câteva ore. Feldmareşalul, observându-mă, i-a spus iarăşi domnului B.:

– Pe Bantâş-Kamenski trebuie să-l pornim la drum mâine dis-de-dimineaţă, aceasta pentru liniştea lui şi pentru că întârziem şi vremea se strică.

---

[16] Constantin Ghica, mare logofăt moldovean (1745–1818).

[17] Alexandru Mavrocordat II (supranumit şi Firaris (Fugarul), domn al Moldovei (1 ian. 1785–3 dec. 1786). Episodul cu scrisoarea se explică prin faptul că domnitorul român şi-a petrecut ultima parte a vieţii până în 1819, când a murit, în Rusia.

www.dacoromanica.ro

Doamne! – mă gândeam în sinea mea – oare cât îmi vei pune la încercare răbdarea? Nici cuvintele feldmarşalului şi nici timpul urât nu m-au impresionat. // p. 77

<La 23> după prânz, primind în cele din urmă corespondenţa diplomatică şi foaia de drum, am trimis acum după cai şi, peste o oră, voi pleca negreşit de aici (în ciuda timpului urât şi a orei târzii).

Iaşiul este un oraş destul de frumos. Palatul cel mare de piatră a fost construit în timpul domnitorului *Alexandru Moruzi*[18], în 1806. Biserici în oraş sunt peste cincizeci, toate de piatră. Casa arhierească, unde locuia până acum preasfinţitul şi ocupată în prezent de prinţul Prozorovski, poate fi socotită ca cea mai frumoasă clădire. În el se află acum Divanul ţării, alcătuit din boieri moldoveni şi al cărui preşedinte este consilierul de taină şi senatorul *S.S. Kuşnikov*[19]. Aici am văzut şi sala tronului a fostului domn. Acest palat e curios prin faptul că numărul ferestrelor sale corespunde cu numărul zilelor anului, iar numărul uşilor – cu acela al săptămânilor. În Iaşi sunt destul de multe clădiri de piatră; mănăstiri ortodoxe sunt cinci. Într-una din ele, şi anume la *Trei Ierarhi*, se află
moaştele sfintei Paraschiva // *Sf. Gavriil*, este destul de mare; în <curte> se află două p. 78
biserici mari de piatră şi o capelă încălzită iarna. Străzile sunt mici, înguste şi podite prost cu bârne. Râul Bahlui, care curge prin Iaşi, nu merită nici o atenţie, din cauza apei sale stătute şi a miasmelor pestilenţiale. Pentru băut se foloseşte apă bună din fântâni. Numărul locuitorilor de ambele sexe este de peste 50 000[20]. Portul boierilor este cel turcesc, iar cel al soţiilor lor – european. Unele din acestea, mai ales femeile mai în vârstă, umblă în portul lor naţional, aproape toţi vorbesc limba franceză, iar câţiva ştiu ruseşte?! Am văzut aici profesori de franceză care în Franţa au fost, probabil, grăjdari şi nu se ruşinează să încaseze mii de lei! Mândria boierilor de aici este neobişnuită. Un
boier moldovean // de primul rang nu face nici un pas de acasă pe jos, fără trăsură. Le p 79
place să se plimbe în caleşti şi călare, mai ales seara. În unele locuri se îngrămădesc la un loc peste douăzeci de trăsuri şi sunt nevoite să aştepte câte un sfert de oră, până ce trec cele din faţă, din cauza îngustimii străzilor. În spatele trăsurilor stau câte doi slujitori: unul din ei ţine luleaua stăpânului său, cu un ciubuc lung. Boierii care umblă călare au în urma lor câte un ţigan desculţ, care fuge în urma calului, şi când boierul se dă jos îi ţine calul de căpăstru. Moldovenii se află într-o mare ignoranţă şi aici autorităţile se interesează prea puţin de învăţământul public. Sunt iubitori de muzică şi de dansuri şi instrumentele lor preferate sunt vioara şi chitara. Acest popor este necioplit,

---

[18] Domn al Moldovei (1802–1806). În timpul domniei acestuia este restaurată Curtea Domnească.

[19] S. S. Kuşnikov a fost numit de autorităţile ruse începând din 18 februarie 1808 preşedinte al Divanurilor ambelor Principate.

[20] Cifra pare destul de mare, căci se pare că era o tendinţă a călătorilor străini de a amplifica datele (M. Reinhard, de pildă, la 1806, evalua Iaşiul la 40 000 de locuitori). Mai recent, utilizând surse de arhivă, Gheorghe Platon opinează pentru cifra corespunzătoare chiar anului 1808, în care se petrece călătoria lui Bantâş-Kamenski de 16 410 (cf. *Istoria oraşului Iaşi*, vol. I, Edit. Junimea, Iasi, 1980, p. 375).

www.dacoromanica.ro

leneş şi neglijent. Divanele mari turceşti sunt folosite foarte mult în aceste ţinuturi şi constituie podoaba cea mai de seamă a caselor. În Iaşi sunt o mulţime de evrei, care se
p 80 bucură de libertate şi se ocupă cu comerţul.//

Pământul Moldovei este dintre cel mai roditoare. Ogoarele produc în mod obişnuit porumb, grâu şi orz. Pepenii galbeni şi verzi cresc sub cerul liber; aceştia din urmă sunt de mărimea dovlecilor. Pădurile de stejar şi fag sunt foarte numeroase aici. Clima este foarte caldă şi nesănătoasă. Se întâmplă deseori să bântuie epidemii de friguri şi febră, care fac multe victime. Moldova este vestită prin caii şi boii săi. Primii, deşi foarte mici de statură, pot duce mari greutăţi şi suportă intemperiile, pentru că sunt ţinuţi sub cerul liber până şi pe gerurile cele mai aprige. Porcii din această ţară sunt vestiţi prin mărimea lor şi prin lungimea părului lor. În Moldova, porcii sunt foarte numeroşi, ca şi oile care sunt de o rasă foarte bună. Albinăritul constituie, de asemenea, o îndeletnicire de seamă. În păduri se găsesc herghelii întregi de cai în stare sălbatică
p 81 şi care sunt prinşi, ca şi în Ţara Românească // şi vânduţi în mare număr evreilor.

Moldova este bogată în ocne de sare, precum şi în păcură şi ceară. În unele locuri se află munţi întregi de sare, încât după spălarea stratului superior, ei par ca de sticlă. Se spune că în această ţară sunt şi minereuri de aur şi argint, tot atât de însemnate ca cele din Siberia, dar că până astăzi ele nu erau cunoscute de nimeni, afară de domnii Moldovei şi nu au fost exploatate din cauză că domnii se temeau ca turcii să nu pună stăpânire pe mine. Am auzit, de asemenea, că sultanul ar fi trimis odată nişte geologi turci ca să descopere aceste mine ceea ce ei au izbutit. Domnul de atunci al Moldovei i-a primit şi şi-a luat rămas bun de la ei într-un mod foarte prietenesc; dar, după ce au ieşit din Iaşi, au fost omorâţi pe drum de către arnăuţii
p. 82 trimişi anume în acest scop, şi Poarta nu a mai căutat să descopere aceste bogăţii! //

Domnii din Moldova şi Ţara Românească ocupau în mod obişnuit tronul un timp foarte scurt, doi–trei, cel mult cinci ani.

Fiecare dintre ei, în dorinţa de a căpăta acest loc, se îngloda în mari datorii, pentru a mitui pe lacomii dregători turci; în schimb, în timpul scurtei lor domnii, căutau să se îmbogăţească din dările percepute de la populaţie. În acest fel, ei izbuteau nu numai să-şi plătească datoriile, dar se şi întorceau cu milioane la Constantinopol, unde căutau să pară foarte săraci, de teama de a nu fi jefuiţi de aceiaşi miniştri turci cărora le datorau totul. Adesea chiar sultanul îi ucidea pe aceşti domni, pentru a pune stăpânire pe averea lor asupra căreia el, potrivit legilor din aceste ţări, are un drept incontestabil. Acest drept se extinde până şi asupra celor mai înalţi dregători turci, chiar şi asupra vizirului însuşi. Domnii se alegeau din sânul celor mai de vază familii greceşti*.

---

* În ianuarie 1819, pentru a pune capăt interminabilelor intrigi pentru tron, Poarta a promulgat un regulament care limita la patru numărul familiilor fanariote cu drept de a domni în Principate şi de a fi aleşi dragomani ai Divanului Imperial şi Amiralităţii. Acestea erau familiile lui Scarlat Callimachi, Alecu Suţu, Mihai Suţu şi Dimitrie Moruzi. Vezi textul la N. Iorga, *Acte şi fragmente*, II, p. 545–549, şi comentariul la A. Oţetea, *Un cartel fanariot pentru exploatarea Ţărilor Române*, în „Studii. Revistă de istorie", XII (1959), nr. 3, p. 11–121. Ecouri ale acestei reglementări, vezi şi în recentul volum al lui V Veliman, *Relaţiile româno-otomane 1711–1821. Documente turceşti*, Bucureşti, 1984, doc 253, p. 740.

www.dacoromanica.ro

Moldova are o suprafaţă de 1 600 de mile pătrate şi 730 000[21] de locuitori. Înainte această ţară putea să ridice o oaste de 70 000 până la 100 000 de oameni; astăzi nu este în stare să scoată nici jumătate din acest număr.

Principele *Dimitrie Constantinovici Cantemir* consideră în prefaţa *Letopisețului* său romăno-moldo-vlah[22] că întemeietorul Moldovei şi al Ţării Româneşti a fost împăratul Traian, care a transferat de la Roma pe cei mai de seamă romani în Dacia în anul 107. Limba moldovenească este, în cea mai mare parte, compusă din cuvinte latineşti, ea cuprinde de asemenea cuvinte turceşti şi slave.

Îţi anexez aici, scumpe prietene, câteva cuvinte moldoveneşti, ca să-ţi faci şi tu idee despre această limbă:

....

Doamne	Gospodin	Domine
Om	Celovek	Homo
Femeia	Jenşcina	Foemina
Părinţi	Oteţ	Parens
Fiul	Sân	Filius
Dormia	Spati	Dormire //
Pâine	Hleb	Panis
Apă	Voda	Aqua
Buna apă	Haroşaia Voda	Bona aqua
Fân	Seno	Fenum

XVII

Bucureşti, 26 mai (1808)

În Ţara Românească nu sunt atâtea dealuri ca în Moldova; în drum rareori zăreşti vreun sat, în afară de staţiile de poştă şi de hanuri; cele mai multe staţii de poştă sunt bordeie şi şuri acoperite cu paie, iar hanurile – nişte colibe sărăcăcioase. În general, acest ţinut este pustiit în întregime de turci; câteva case de piatră dărâmate şi mănăstiri părăsite servesc drept mărturie acestui fapt. În Moldova surugiii te duc mai iute decât cei de aici, deşi şi în Ţara Românească sunt cai care nu sunt mai prejos de cei moldoveni în ce priveşte iuţeala mersului cu trăsura.

Atât în Moldova, cât şi în Ţara Românească surugiii gonesc până la // p 85
jumătatea drumului, aici se opresc câteva minute, freacă ochii cailor, îi trag de

---

[21] Cifra reală pare să fie oricum inferioară celei date de Bantâş-Kamenski după toate probabilităţile circa 527 900 de locuitori (cf. Ecaterina Negruţi, *Situaţia demografică a Moldovei în secolul al XIX-lea*, în „Revista de istorie", nr. 2/1981, p. 251.

[22] Este de fapt vorba de cunoscuta operă cantemireană *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor,* elaborată de autor în ultima parte a deceniului al doilea al secolul al XVIII-lea.

www.dacoromanica.ro

urechi, apoi, aprinzându-şi luleaua, gonesc fără oprire până la staţia următoare. Harnaşamentul cailor este foarte prost, fiind alcătuit din curmeie, fără arc de înhămat, făr ham şi fără hulube, şi dintr-un băţ, care se aseamănă cu o oişte; de aceea se şi opresc foarte des ca să-l îndrepte. Înhamă doi cai la oişte, apoi alţi doi sau patru înainte. Surugiul nu stă pe capra căruţei, ci călare pe calul de la oişte şi caută să pocnească cât mai des din biciul lung în aer, fără să lovească în cai. Când se apropie de staţia de poştă, încep încă de departe să strige foarte strident şi, neavând clopoţei, dau în felul acesta de ştire celorlalţi surugii să se apropie. Cum ei nu ung niciodată osiile şi roţile, acestea fac, de asemenea, un zgomot asurzitor.

Am plecat din Iaşi la 23 mai, la ora douăsprezece noaptea, iar la Bucureşti am
p. 86 sosit la 26 mai, la ora patru // dimineaţa şi am tras la unul din hanurile de aici, ţinut de un neamţ. Acest oraş nu mi-a plăcut atât de mult ca Iaşul, deşi aici se află mai multe clădiri de piatră decât în Iaşi. Străzile sale înguste sunt toate pavate cu bârne de lemn, aşezate foarte neregulat, din care cauză când treci pe ele cu căruţa te zdruncină tare (căruţa moldovenească se aseamănă cu căruţa noastră ţărănească (telega), dar este aşa de mică şi îngustă, încât în ea abia dacă încap doi oameni).

Bucureşti e cu puţin mai mic decât Moscova ca întindere, având nenumărate grădini atât în oraş, cât şi în împrejurimi. Râul Dâmboviţa*, care curge prin oraş prezintă curiozitatea că în albia lui se găseşte nisip aurifer de al cărui venit se bucurau odinioară soţiile domnilor munteni. Un nisip identic se află în râul Olt, care desparte Ţara Românească (Valahia Mare) de Oltenia (Valahia Mică).

p. 87 Veniturile provenite din nisipul aurifer // cules din acest râu şi care constau din 25 de mii de piaştri reveneau de asemenea soţiilor domnitorilor. Se consideră că Bucureşti numără 60 000 de locuitori[23], peste 300 de biserici şi mănăstiri, în afară de paraclisele din casele boierilor.

Aici la Bucureşti am prânzit la S. S. Kuşnikov, către care am avut scrisori de recomandare din partea contelui A.I. Musin–Puşkin şi N.M. Karamzin[24], şi care mi-a spus despre români că sunt foarte blânzi şi buni, dar suferă mult din cauza ispravnicilor, care caută să-l jefuiască cât mai mult şi că mulţi munteni, spre a evita aceste asupriri, s-au aşezat în Imperiul turcesc. „La noi în Rusia – a adăugat el – toţi fug de funcţia de ispravnic, iar aici dimpotrivă, sosesc peste optzeci de cereri pentru fiecare post vacant de ispravnic. În general trebuie să recunosc superioritatea boierilor moldoveni faţă de cei de aici”. //

p 88 Acest om, merituos şi dezinteresat, caută să stârpească răul; e de dorit ca lăudabila sa iniţiativă să fie încununată de succes. //

---

* *Dombrovitza.*

[23] Cifra concordă şi cu evaluările istoricilor recenţi ai capitalei (vezi Dan Berindei, *Oraşul Bucureşti reşedinţă şi capitală a Ţării Româneşti (1459–1862)*, Bucureşti, 1963, p. 143).

[24] N.M. Karamzin (1765–1826), cunoscut istoric rus

www.dacoromanica.ro

Terminând această scrisoare, îţi voi spune încă ceva despre Bucureşti. Dacă anul trecut generalul Miloradovici[25] ar fi întârziat să sosească în acest oraş numai cu o oră, el ar fi fost prefăcut în cenuşă de către turci. E interesant faptul că în momentul când ultimii au pus stăpânire pe oraş, ei nu au găsit în el nici un locuitor: toţi fugiseră cu mult înaintea venirii lor.

XVIII

Craiova, 29 mai 1808

Atât în Moldova, cât şi în Ţara Românească, există la fiecare staţie de poştă căpitani, care pot fi comparaţi cu intendenţii de la poştele noastre. Ei au îndatorirea să vegheze ca să nu lipsească caii şi să supravegheze pe surugii. În loc de sabie, ei poartă la brâu o călimară lunguiaţă de aramă, cu o peniţă de cupru. Imediat ce soseşti în staţie ei se apropie cu o înfăţişare // importantă şi cer foaia de drum, pe p. 89
care apoi o trec în condica lor.

În Moldova ţăranii sunt mult mai înstăriţi decât cei din Ţara Românească, unde cei mai mulţi locuiesc în bordeie. Moldovencele sunt mai drăguţe decât muntencele care sunt foarte oacheşe; în trecerea mea prin Ţara Românească n-am întâlnit în satele de acolo nici o femeie frumoasă, şi nici măcar una să-mi placă. În schimb în Ţara Românească vinul este mai bun decât în Moldova... şi ar putea fi şi mai bun dacă locuitorii şi-ar da mai multă osteneală pentru cultivarea viţei-de-vie.// p. 90

....

Am plecat din Bucureşti la 26, mai la ora nouă seara, iar în dimineaţa de 28 mai am ajuns la Craiova. Acest mic oraş, devastat în întregime de turci se află la o distanţă de 200 de verste[26] de Bucureşti. Şi aici am tras la un han ţinut de un ungur şi îndată după sosire m-am prezentat generalului – maior de cazaci I.I. Isaiev[27], pentru care aveam o scrisoare de la feldmareşal.

Acest veritabil şi viteaz erou de şaizeci de ani şi care anul trecut, trecând dincolo de Dunăre cu şase sute de ruşi şi câteva mii de sârbi, a înfrânt un corp de armată turcesc de şaisprezece mii de oameni, m-a primit foarte bine şi m-a poftit să iau prânzul la el. După prânz am plecat călare cu căpitanul D.I. Bib., din regimentul Oloneţk, care era de serviciu pe lângă generalul Isaiev în tabăra militară aşezată la

[25] Mihail Andreevici Miloradovici, (1771–1825), general rus, comandant al unuia din corpurile de armată în timpul războiului ruso-turc din 1806–1812.

[26] O verstă = 1,067 km.

[27] I. I. Isaiev, general maior în armata rusă, commandant al trupelor ruse trimise să sprijine pe insurgenţii sârbi. O interesantă descriere a lui la Dionisie Eclesiarhul ("Isaiia generaru au fost om bun şi înţălept, creştin un adevărat şi înţălept, cu ştiinţă bună a chibzui oştile la războı cu turcii şi pariia bine para şi faciia dreptate celor ce să jăluia de supărarea ostaşilor"; cf. *Hronograf 1764–1815*, ed. N. Stoicescu, D. Bălaşa, Bucureşti, 1987, p. 101).

www.dacoromanica.ro

două verste de oraş. Acolo am petrecut toată seara, privind instrucţia artileriştilor; apoi m-am întors acasă lăsând pe Bib. în tabără.

Astăzi am primit din nou la generalul Isaiev, iar după masă, luându-mi rămas bun de el, m-am întors la locuinţa mea, de unde îţi scriu acum, dragă prietene. A trecut o oră de când am trimis după cai.

Clima în Ţara Românească este temperată şi plăcută. Solul este foarte fertil şi ar putea hrăni o piopulaţie de patru ori mai mare; locuitori sunt însă atât de asupriţi
p. 92 şi sărăciţi de domni şi de boieri, // încât mulţi dintre ei au fugit în Turcia; // din această cauză ogoarele sunt prost cultivate şi producţia agricolă scade cu fiecare an ce trece.

În Ţara Românească sunt numeroase păduri, în care se găsesc mulţi stejari, fagi şi tei. Ca şi în Moldova, şi aici populaţia se îndeletniceşte şi cu albinăritul. Vite cornute şi oi sunt o mulţime.

Ţara Românească are o suprafaţă de 1 025 de mile pătrate şi aproximativ 950 000 de locuitori[28]. Aceştia sunt cei mai mulţi valahi care îşi zic rumâni (romani); sunt apoi turci, armeni, evrei. //

XIX

Belgrad, 3 iunie <1808>

p 93 Am sosit la Belgrad la 3 iunie, la ora patru dimineaţa, iar din Craiova am plecat la 29 mai, la ora cinci seara, împreună cu doi tovarăşi de drum pe care Isaiev i-a trimis împreună cu mine în acest oraş.

....

De la prima staţie de poştă am mers în două căruţe, dar de la a doua am plecat călări, deoarece drumul era atât de prost, încât nu se putea merge altfel; numai lăzile le transportam, cu chiu, cu vai, în căruţă.

....

p. 94 Cu vreo cinci verste înainte de a ajunge la Dunăre, am găsit la staţie trei panduri care au mers cu noi călări, până la prima staţie sârbească. Am trecut cu bine Dunărea (aceasta serveşte ca graniţă care desparte Ţara Românească de Serbia), la 31 mai, la ora 5 după amiaza. Recunosc, dragă prietene, că m-a încercat atunci o mare teamă, şi în fiecare minut vedeam moartea în faţă; căci judecă, aici se traversează fluvial nu într-o singură barcă, ci în două luntri legate una de alta la

---

[28] Cercetările recente de demografie istorică furnizează o cifră mult superioare celei date de călătorul rus; 1767670 în 1812, deci la numai 4 ani de la voiajul lui Bantâş-Kamenski, (cf. Louis Roman, *Evoluţia numerică a populaţiei Ţării Româneşti şi migraţia externă (1739–1831)*, în "Studii şi articole de istorie", XXIII, 1973, p. 23)

www.dacoromanica.ro

capete cu stinghii groase, iar în spaţiul dintre ele curge apa şi sârbii aşează caii cu picioarele dinainte într-o barcă şi cu picioarele dinapoi în cealaltă barcă. Bărcile sunt pline de apă şi nu au bănci, de aceea trebuie stând în ele să fi în apă; bărcile sunt foarte înguste şi lungi.

....

XXII

Bucureşti, iunie 12 (1808)

Am plecat din Craiova la 9 iunie, ora zece dimineaţa, şi am sosit la Bucureşti p 139
la 11 iunie la ora zece seara.

....

Apropiindu-mă de acest oraş mă bucuram sperând să găsesc, îndată după sosire, odihnă şi cină la hanul german[29]. Dar care nu-mi fu necazul, când, intrând în oraş, am fost oprit la barieră de un cazac, care mi-a cerut foaia de drum. Şi a poruncit vizitiului să meargă cu el la corpul de gardă. Toate rugăminţile şi argumentele mele au fost zadarnice; *aşa a poruncit generalul* – a fost singurul răspuns al cazacului şi eu, conform ordinului generalului, a trebuit să mă târăsc
după el în căruţă, cu stomacul gol şi cu spatele frânt // de durere. Bucureştiul e puţin p. 141
mai mic decât Moscova, am mers mai mult de o oră pe străzile înguste ale acestui oraş, unde totul părea a fi într-o forfotă necontenită. Toate prăvăliile erau luminate, peste tot se vedeau meşteşugari; la orice pas întâlneam care mari, la care erau înjugaţi boi şi boieri munteni trândavi, plimbându-se în caleştile lor, trase de o pereche de cai, având în faţă, în loc de călăreţi doi ţigani, care aleargau desculţi, ţinând în mână câte o făclie.

Pentru ca să ai o înţelegere mai amănunţită a capitalei Ţării Româneşti trebuie să adaug la acestea zgomotul produs de ciocanele din fierării, scârţâitul roţilor neunse ale carelor ţărăneşti, pocniturile neîncetate din bici, strigătele surugiilor, cântecele nedesluşite, cântate cu voce tare ale lăutarilor, care colindau străzile şi cârciumile. În cele din urmă, am ajuns la ora 12 noaptea la corpul de gardă. Eu am intrat în camera de gardă după cazac, care a înmânat foaia mea de drum unui ofiţer
de 30 de ani, care şedea în cameră. // Ofiţerul a sucit foaia mea de drum multă p. 142
vreme în mâini, a aşezat-o pe masă, a vorbit cu un boiernaş român, care stătea lângă el şi era de aceeaşi vârstă şi apoi a făcut apelul tuturor soldaţilor; în sfârşit a apărut un subofiţer de vreo treizeci de ani şi a spus domniei sale cum trebuia înscris numele meu în lista călătorilor, şi domnia sa a trecut numele meu şi mi-a restituit

---

[29] Este vorba de aşa-numitul Hanul Ghermani, localizat pe actuala stradă Smârdan şi care a funcţionat în Capitală în prima jumătate a secolului trecut. Cf. George Potra, *Istoricul hanurilor bucureştene*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1985, p 149.

www.dacoromanica.ro

foaia de drum. Atunci am luat-o la fugă din camera de gardă, fără să mă uit înapoi. Cazacul fugea după mine cerând bani de vodcă, pentru că mă condusese mai bine de o oră până la celălalt capăt al oraşului; iar eu, mulţumindu-i cu vorbe pentru acest serviciu, am sărit în căruţă, am strigat surugiului *Haide degrabă*![30] şi peste o jumătate de oră căruţa mea s-a oprit la porţile hanului german.

Bucureşti e mult mai curat decât Iaşii pentru că râul Dâmboviţa, care se varsă în Dunăre[31], trecând prin mijlocul oraşului, are un curs atât de rapid încât
p. 143 duce // cu sine orice necurăţenie; din această cauză aerul aici este foarte sănătos, cu toate că oraşul are o populaţie numeroasă.

Principalii locuitori ai Bucureştiului sunt românii; în acest oraş trăiesc însă mulţi străini, mai ales germani şi greci. Se găsesc aici de asemenea, în afară de militari, destui ruşi. Căldurile în Bucureşti sunt tot aşa de mari ca şi la Iaşi.

Voi încheia această scrisoare prin următoarea observaţie. La munteni, ca şi la moldoveni, este obiceiul de a se socoti verstele, după ceasuri, câte cinci verste de fiecare ceas. De exemplu, dacă întrebi câte verste sunt de la această staţie de poştă până la cealaltă, ei răspund *patru sau cinci ore*, ceea ce face interesant de ştiut de ce socotesc ei numai câte cinci verste de ceas, în timp ce parcug câte cincisprezece şi mai mult. Căruţa mă aşteaptă deja la poartă. Mă duc să-i plătesc proprietarului.//

XXIII

Iaşi, 22 iunie 1808

Am plecat din Bucureşti la 12 iunie, ora patru după masă, şi la 13 iunie, la ora opt seara, am sosit la Focşani, un orăşel mic, ocupat de trupele noatre, în care îşi are cartierul general generalul-locotenent contele Kamenski. *Focşanii* se împart în două părţi, din care una aparţine Moldovei, iar cealaltă Ţării Româneşti. Acolo mi s-a dat o nouă foaie de drum (sau un nou petic murdar de hârtie), cu care am sosit cu bine la Iaşi, la 14 iunie, la ora unu după miezul nopţii.

La sosirea mea la Iaşi, am avut şi mai puţin noroc decât la sossiea în Bucureşti. Închipuie-ţi, dragă prietene, că am mers vreo două ore prin oraş şi am
p. 145 bătut // la poarta fiecărui han, toţi domneau sau se prefăceau că dorm, nimeni nu voia să dea adăpost sărmanului călător. Aşa este obiceiul la Iaşi. Un evreu pe care l-am întâlnit pe stradă, mi-a spus: *Cucoane degeaba baţi nimeni nu va deschide: este interzis de a deschide cuiva noaptea; du-te mai bine la poştă.*

Am ascultat de acel evreu şi am poruncit surugiului să meargă la hanul poştei, care se afla afară din oraş. Acolo am fost nevoit să mă culc pe pământul umed,

---

[30] În original.

[31] Lipsa de informare a lui Kamenski este aici evidentă: în realitate, Dâmboviţa se varsă în Argeş.

www.dacoromanica.ro

punându-mi sub cap valiza şi acoperindu-mă cu mantaua, din cauză că încăperile erau atât de murdare încât nu se putea sta în ele nici o clipă.

A doua zi, adică la 15 iunie, m-am mutat dis-de-dimineaţă la hanul grecesc, unde mă oprisem înainte şi mi s-a dat aceeaşi cameră (pe care o ocupasem prima oară). Pentru cameră eu plătesc aici câte o rublă de argint pe zi, incluzând şi mâncarea. În aceeaşi zi am predat domnului B. corespondenţa adusă de mine de la Belgrad!! // p. 146

În ziua de 17 iunie am fost de dimineaţă la mitropolitul *Gavriil*. El m-a tratat cu cafea, după moda moldovenească, adică mi s-a servit mai întâi dulceaţă, din care am luat o linguriţă şi am băut apă, după care a trebuit să trec la cafea; dar eu n-am putut să beau multă cafea, căci fusese servită fără frişcă şi foarte fierbinte. Boierii localnici beau însă cafeaua chiar şi fără zahăr, după moda turcească. Conversaţia mea cu mitropolitul s-a referit la boierii moldoveni şi la neîncetatele lor divorţuri de soţiile lor, fapt pe care mitropolitul îl atribuia şederii trupelor noastre în aceste ţări. Luându-şi rămas bun de la mine, mitropolitul m-a invitat să iau a doua zi masa cu el. // p. 147

....

Pe 19 iunie dimineaţa am fost la Divan, unde am ascultat dezbaterile în procesul de divorţ al prinţesei *Elenco Sturza*, cea mai frumoasă femeie din această ţară. Au asistat mitropolitul şi S.S. Kuşnikov. În această zi am luat prânzul la feldmareşalul, iar după prânz am plecat cu contele Puşkin la Frumoasa[32], dar acolo ne-am dat jos din trăsură, pentru că de data aceasta nu era nimeni la plimbare. (Acest deal se afla la două verste depărtare de Iaşi: acolo se fac plimbări aproape în fiecare zi, dar mai ales în zilele de sărbătoare. Aici se adună aproape toate frumoasele oraşului în trăsurile lor). // p. 149

....

În seara de 20 iunie am fost cu contele Puşkin la S.S. Kuşnikov, care închiriază aici o casă destul de bună, cu două etaje.

Clerul din Iaşi se cifrează la vreo 200 de persoane. Am reuşit să mă duc la una din bisericile din localitate. Slujba se oficia în greceşte, iar boierii, cu copiii lor, stăteau toţi în locurile pe care le aveau rezervate, şi cu căciulile pe cap. Iată până unde ajunge mândria lor...

XXIV

Cameniţa[33], 24 iunie <1808>

Am plecat din Iaşi la 22 iunie, la ora zece seara, şi la 23 iunie am sosit la Hotin. Ruşii au cucerit întotdeauna această cetate prin asalt, după un scurt asediu.

[32] *Formoz.*

[33] Kameneţ-Podolskii, localitate în Ucraina.

Ea se afla pe malul Nistrului pe povârnişul unui deal, aşa că inamicul poate observa
p 150 foarte uşor de pe // partea cealaltă a fluviului situaţia din interiorul acestui oraş. În Hotin se află destule geamii turceşti, precum şi turci, care trăiesc în mare sărăcie. După ce am trecut Nistrul la Hotin, pe un bac, la ora cinci dimineaţa, a trebuit să mă opresc în clădirea carantinei, care se află pe malul opus. Acolo m-au ţinut mai mult de două ore, au dezinfectat, prin afumare, toate lucrurile mele, au pus în oţet galbenii şi argintul, de asemenea au înţepat şi afumat întreaga corespondenţă. În sfârşit, la ora opt am plecat din această atmosferă înăbuşitoare – datorită foii mele de drum (de curier), fără de care m-ar fi silit să ţin carantină câteva zile...

www.dacoromanica.ro

MIHAIL ILARIONOVICI KUTUZOV*
(1745 – 1813)

Textele incluse în volumul de faţă au fost selectate din corespondenţa purtată de feldmareşalul M I Kutuzov cu diferite persoane oficiale ruse sau pământene, între anii 1808–1812, corespondenţă publicată în volumul al III-lea al culegerii de documente referitoare la cunoscutul militar şi om politic rus M I Kutuzov.

Lăsând la o parte acele documente care se refereau la organizarea propriu zisă a armatei ruse sau la acţiunile militare ale acesteia, au fost inserate, în schimb, şi traduse acele scrisori sau acte oficiale care se referă la raporturile dintre armata rusă şi populaţia din cele două Principate Româneşti. Materialul prezintă interes prin specificarea obligaţiilor la care au fost supuşi locuitorii autohtoni în timpul ocupaţiei militare a Principatelor. Interesante amănunte sunt relevate şi în privinţa participării unor voluntari români (pandurii mai cu seamă) la operaţiunile militare împotriva trupelor otomane.

O importanţă deosebită o prezintă acele scrisori şi acte, care se referă la supunerea negustorilor bucureşteni , inclusiv a supuşilor străini, la contribuţii. Această problemă cu implicaţii diplomatice internaţionale (protestul agenţilor consulari francezi şi austrieci) prezintă. prin elementele de drept internaţional ce le înglobează, un real interes ştiinţific.

Mai trebuie avute în vedere aici şi acele mărturii referitoare la mişcările de populaţie din timpul războiului din 1806–1812, care oferă preţioase elemente de studiu demografiei istorice.

24 IULIE 1808. NOTA LUI M. I. KUTUZOV CĂTRE DIVANUL MOLDOVEI, ÎN CARE ÎI MULŢUMEŞTE PENTRU ORGANIZAREA CĂLĂTORIEI SALE DE LA IAŞI LA TECUCI

Pe întregul drum al călătoriei mele de la Iaşi la Tecuci am simţit efectele p. 49
dispoziţiilor de prevenire pe care respectatul Divan le-a dat în privinţa mea. Din această cauză consider drept o plăcută datorie să-mi exprim mulţumirile mele sincere. Mulţumesc de asemenea pentru grija şi amabilitatea boierului Carmipor Dimaschin[1].

---

* Nu au mai fost incluse aici datele biografice referitoare la M. I. Kutuzov, ele fiind deja publicate în vol. X, p. I, al colecţiei de faţă, serie veche.

[1] Neidentitifcat.

www.dacoromanica.ro

14 septembrie 1808. Ordinul lui M. I. Kutuzov către porucicul Bogdanovici despre recrutarea de voluntari din rândurile localnicilor pentru regimentul de ulani din Volânia

p. 64 [...] Cu acordul comandantului suprem, a domnului general feldmareşal principele Alexandr Alexandrovici Prozorovski vă însărcinez pe dvs. să efectuaţi recrutări de oameni în acest regiuni pentru completarea regimentului de ulani din p 65 Volânia.//

În acest scop, vi s-au repartizat localităţile Bucureşti şi Craiova, unde sunt încă o mulţime de arnăuţi şi oameni liberi, care au fost în trupele desfiinţate[2] ale prinţului Ipsilanti. Dar pentru a avea instrucţiuni bine stabilite şi sigure despre condiţiile în care puteţi să efectuaţi această recrutare înainte de a merge acolo [...], vă invit să plecaţi la Iaşi şi să vă prezentaţi acolo în faţa preşedintelui Divanurilor, Moldovei şi Ţării Româneşti, consilierul de taină şi senatorul Kuşnikov[3], căruia eu i-am referit în privinţa dotării dv. cu mijloacele trebuitoare şi despre alegerea de către mine a localităţilor Bucureşti şi Craiova drept centre de recrutare. Dar având în vedere că în componenţa celor recrutaţi pot intra, în conformitate cu regulile existente, numai oameni de stare cu desăvârşire liberă şi nicidecum oameni care aparţin cuiva ca proprietate, la fel ca şi persoane care nu au nici datorii, cum ar fi arnăuţi, horvaţi[4] şi alţii asemănători să obţineţi de la el noi instrucţiuni în această problemă, precum şi în privinţa mijloacelor de ducere la bun sfârşit a acestei întreprinderi, instrucţiuni de care va trebui să vă ţineţi întocmai.

Iaşi, 10 decembrie 1808. Din ordinul lui M. I. Kutuzov către trupele corpului principal de armată despre interzicerea luării samavolnice a chervanelor de la populaţia locală

p 91 [...] Domnul senator şi consilier Kuşnikov ne informează că diferiţi comandanţi de trupe, care se află în acest oraş, confiscă samavolnic în propria lor trebuinţă. Pe aceste chervane, proprietarii lor transportă în oraş lemne spre vânzare şi alte lucruri necesare şi că, fiindu-le frică că chervanele lor vor fi luate, opresc

---

[2] În timpul staţionării armatelor ruse în Principate în perioada războiului ruso-turc (1806-1812), domnitorul Constantin A. Ipsilanti a organizat, în 1807, unităţi neregulate de voluntari din rândurile populaţiei autohtone. Aceste formaţiuni paramilitare eterogene n-au avut o existenţă prea lungă, întrucât după semnarea armistiţiului de la Slobozia, în luna august a aceluiaşi an, ele au fost desfiinţate de către generalul rus K. Mayendorf, succesorul lui I. Michelson la comanda armatei ruse din Moldova.

[3] Referitor la S. S. Kuşnikov)1765–1839), vezi nota 19 de la relatările lui C. N. Bantâş-Kamenski.

[4] Denumire generică pentru locuitorii din Serbia şi Croaţia.

www.dacoromanica.ro

aducerea aici a acestor lucruri. De aceea ordon trupelor aşezate în oraşul Iaşi că asemenea confiscări de chervane de la locuitori să fie suspendate. În caz contrar comandanţii acelor unităţi militare, care vor face aşa ceva, vor fi traşi sever la răspundere. Pentru soldaţii care nu au comandanţii aici va răspunde de aici polcovnicul Tihanovski, care este obligat să supravegheze atent acest lucru şi în fiecare zi de dimineaţă să-mi raporteze despe acei ofiţeri de rang inferior, care vor fi reţinuţi pentru neexecutarea acestui ordin.//

17 decembrie 1808. Dispoziţia lui M. I. Kutuzov, în care interzice trupelor ruse să supună la diferite corvoade pe localnici

Din copia raportului pe care mi l-a prezentat senatorul Kuşnikov, p. 96
preşedintele Divanului de aici, şi pe care el l-a primit din partea vistierului Iordache Roznovan Rosetti[5] rezultă că, în urma unui ordin neobişnuit al maiorului comandant al regimentului de muşchetari din Penza, încartiruit în satele Leţcani[6] şi Chiorbich[7] din ţinutul Neamţ, nu li se permite călăraşilor din aceste sate să-şi îndeplinească slujba lor pe lângă ispravnic şi că în locul acesteia călăraşii sunt puşi la îndeplinirea unor corvoade în folosul armatei ruse şi că în plus şi caii lor sunt folosiţi la poşte.

Asemenea samavolnicii şi violenţe nu sunt premise într-o armată bine organizată şi mă fac să încredinţez Excelenţei voastre să aveţi în vedere acţiunile maiorului din regimentul de Penza, descrise în raportul mai sus-pomenit al lui Rosetti, să ordonaţi să fie cercetate şi, dacă maiorul va fi găsit vinovat, să fie pedepsit. Având în vedere că toate acestea nu pot fi adevărate, la primirea acestui ordin, vă rog să dispuneţi ca trupele din satele amintite mai sus–Leţcani şi Chiorbich din ţinutul Neamţ, să fie transferate în satele Radomireşti[8] şi Şerbăneşti[9]. Primul dintre aceste sate se află la o distanţă de 7 verste şi jumătate, iar celălalt la o distanţă de douăsprezece verste de la Bacău şi, prin urmare, de acolo vor putea fi obţinute mai uşor proviziile şi ovăzul, iar fânul îl vor primi din ţinutul Neamţ. În general să confirmaţi din nou dispoziţia tuturor trupelor din divizia pe care o comandaţi de a nu îndrăzni nimeni să

---

[5] Iordache Rosetti-Roznovanu (1764 -1836), mare boier moldovean, cu numeroase funcţii în aparatul de stat: vistiernic (începând din 1795, iar în timpul ocupaţiei ruse (1806 -1812) a fost vel vistiernic. În ultimii ani de viaţă mare logofăt şi preşedinte al Divanului domnesc. Autor de numeroase memorii privind reorganizarea Principatelor, adresate Rusiei în primele 2 decade ale secolului al XIX lea (Cf gen. Radu Rosetti, *Familia Rosetti*, I, Bucureşti, 1938, p 939).

[6] Actualmente Racova, sat în judeţul Bacău.

[7] Transcriere coruptă: foarte probabil Chintirici, jud. Neamţ.

[8] În prezent sat component al comunei suburbane Letea Veche, mun. Bacău, jud. Bacău.

[9] Sat în compunerea comunei Hârleşti, jud. Bacău.

www.dacoromanica.ro

sustragă pe locuitori de la îndeplinirea slujbelor şi obligaţiilor locale, cu atât mai mult cu cât cea mai mare parte a lor sunt ocupaţi cu îndeplinirea unor obligaţii de ordin militar.

15 ianuarie 1809. Dispoziţia lui M. I. Kutuzov, dată lui S. I. Repninski[10], pentru cercetarea plângerilor localnicilor privind trupele încartiruite

p. 99 Din rapoartele anexate aici ale ispravnicilor din ţinuturile Soroca şi Vaslui, care mi-au fost prezentate de către preşedintele Divanurilor de aici, senatorul Kuşnikov, veţi putea vedea că soldaţii regimentului de dragoni din Derpt şi ai celui de muşchetari din Mingrel, aşezate în acele ţinuturi, pricinuiesc locuitorilor de acolo diferite supărări, prin bătăi, prin luarea samavolnică a căruţelor lor, a
p. 100 lemnului, a fânului şi a altor bunuri.// Vă ordon [...] să dispuneţi să se cerceteze serios acţiunile soldaţilor din regimentele menţionate [...] şi cine va fi găsit vinovat să fie neapărat pedepsit.

20 ianuarie 1809. Din ordinul lui M. I. Kutuzov dat lui Repninski în privinţa cercetării plângerilor localnicilor despre comportarea armatei ruse

[Kutuzov aminteşte că, la 15 ianuarie 1809, i-a trimis lui S. I. Repninski o dispoziţie pe tema supărărilor pe care le pricinuiesc soldaţii localnicilor din ţinuturile Soroca şi Vaslui, la care însă nu a primit încă răspuns].

p 102 Azi din nou mi-au fost transmise, în copie, din partea senatorului Kuşnikov, raportul tradus al ispravnicului din Soroca, raport primit de către vistieria de aici la jalba din partea locuitorilor satului Şolcani în privinţa obidei şi a supărărilor pricinuite lor de către soldaţii regimentului de dragoni din Derpt încartiruiţi acolo şi aflaţi sub comanda maiorului Voinov. La dispoziţia acestuia din urmă, a fost luat locuitorilor, pe lângă rezervele necesare pentru întreţinerea lor, câteva cetverte[11] de orz. Trimiţând Dv. raportul şi jalba lor, în copie, încredinţez Excelenţei voastre să ordonaţi să se procedeze la cercetarea serioasă a celor semnalate şi vă rog să-mi trimiteţi un raport referitor la rezultatele primelor cercetări. Dar, înainte de a efectua ultimele cercetări, să ordonaţi să se ia de la cei care au luat de la locuitorii din Şolcani alimentele şi orzul suma necesară de bani si să fie dată locuitorilor pe baza jalbei lor pentru a le da satisfacţie.//

---

[10] Stepan Iarovlevici Repninski, general în armata rusă, după 1825.

[11] Unitate de măsură echivalentă cu 1/4 dintr-un pud (1 pud = 16 kg).

www.dacoromanica.ro

11 aprilie 1811. Scrisoarea lui M. I. Kutuzov către preşedintele Divanurilor Moldovei şi Ţării Româneşti V. I. Krasno-Milaşevici despre folosirea localnicilor în lucrările de construcţii la cetăţile de pe Dunăre

....

La sosirea timpului de primăvară apare absolut necesar să se întreprindă la cetăţile aşezate pe Dunăre[12] diferite lucrări pentru a le întreţine în felul acesta capacitatea lor de apărare pentru orice eventualitate. p. 318

Lucrările arătate pot fi făcute cu cel mai mare succes de către locuitorii care sunt aşezaţi în raialele aparţinătoare cetăţilor, fără ca pentru aceasta să mai fie utilizaţi locuitorii din părţile mai îndepărtate ale Moldovei şi Ţării Româneşti, care şi aşa sunt ocupaţi cu executarea altor obligaţii pentru armată. În acest caz cred, că este şi neapărat necesar ca aceşti locuitori, care se află în raiale să fie puşi sub ordinele comandantului militar al cetăţii[...]. Pentru ca în toate cazurile de munci care vor fi necesare să poată să folosească pe aceşti locutori, fără putinţă de refuz din partea lor acolo unde va fi necesar.// Dar dat fiind că raialele respective sunt subordonate administraţie civile a p 319
Principatelor de aici, am considerat necesar ca mai întâi să mă sfătuiesc pe această temă. cu Excelenţa Vs., rugându-vă să-mi comunicaţi părerile Dv.

16 aprilie 1811. Din porunca lui M. I. Kutuzov către trupele armatei din Moldova privind interzicerea folosirii carelor localnicilor având în vedere lucrările agricole de primăvară

... Cu ocazia sosirii timpului de primăvară, locuitorii Principatelor de aici sunt p 326
ocupaţi în munca câmpului şi în semănarea grânelor şi pentru aceasta au nevoie la munci de animalele de tracţiune de care dispun [...]. Interzic de aceea, în modul cel mai sever, tuturor comandanţilor de trupe ale armatei din Moldova şi altor dregători cu funcţii să se folosească, sub orice motiv ar fi, de carele localnicilor. Acestea pot fi întrebuinţate numai în baza ordinului expres al cancelariei mele, care va da asemenea dispoziţii pentru folosirea carelor localnicilor numai la dispoziţia mea.//

29 aprilie 1811. Scrisoarea lui M. I. Kutuzov către V. I. Krasno-Milaşevici cu rugămintea de a repartiza oameni dintre localnicii la lucrările de construcţii la cetatea Brăila

Intenţionând să aducem cetatea Brăila în stare aptă de apărare, s-a ivit şi p 355
necesitatea acută să folosim la muncile de construcţie a cetăţii şi pe localnicii de aici

[12] Este vorba, mai ales, de cetăţile fortificate de la Brăila, Turnu Severin, Giurgiu, ocupate atunci de armata rusă.

www.dacoromanica.ro

[...]. Conform cu estimarea generalului constructor pentru aceste munci vor fi necesari, pe tot timpul verii, circa 500 de oameni. Dorind să uşurăm pe cât este posibil soarta locuitorilor de aici, care suportă greutăţile legate nemijlocit de război, am decis ca dintre aceşti 500 de oameni 100 să fie soldaţi din garnizoana Brăilei, plătiţi la nivelul stabilit, iar ceilalţi 400 să fie trimişi de administraţia locală. De aceea solicit cu respect Excelenţei Vs. să treceţi la îndeplinirea părţii care vă revine din executarea planului. Pentru a li se da totuşi localnicilor o oarecare posibilitate să folosească actualul timp de primăvară pentru efectuarea lucrărilor de semănat, acest grup de 400 de oameni poate fi trimis peste câteva zile.

În afară de aceasta trebuie trimise la Brăila, în acelaşi scop, 50 de care şi patru bărci ale localnicilor pentru transportul uscăturilor de pe insulele aşezate în faţa cetăţii, iar înainte de toate, conform cu devizul făcut, pentru tavanul cazărmii vor trebui să fie trimise din timp 4 800 de grinzi lungi de trei stânjeni şi având grosimea de nu mai puţin de 6 ţoli.//

Bucureşti, 2 mai 1811. Din Scrisoarea lui M. I. Kutuzov către V. I. Krasno-Milaşevici referitor la interdicţia dată comandanţilor de cetăţi de a se amesteca în treburile administraţiei interne a Moldovei, Ţării Româneşti şi Basarabiei

p. 362 Asemenea dispoziţiei Excelenţei voastre din 16 aprilie trecut, sub nr. 1 764, găsesc şi eu din partea mea foarte necesar şi folositor să stabilim ca o regulă indispensabilă ca comandanţii cetăţilor aşezate în aceste Principate şi în Basarabia să-şi limiteze puterea lor numai la locuitorii din rândurile politiei[13], neamestecându-se deloc în organizarea lor internă, care trebuie să depindă exclusiv de guvernarea civilă...//

15 mai 1811. Din ordinul lui M. I. Kutuzov dat trupelor armatei ruse din Moldova în privinţa modului de obţinere a chitanţelor de încartiruire

p 374 ... Preşedintele Divanurilor Principatelor Moldovei şi Ţării Româneşti [...] Krasno-Milaşevici, pe baza adresei trimise lui de Divanul Principatului Moldovei, îmi comunică că unii dintre soldaţii armatei noastre, pregătind ei înşişi chitanţa, în limba rusă, de bună comportare a celor încartiruiţi, luând câţiva dintre săteni îi obligă să le semneze pe acestea sau să-şi pună degetul în semn de semnătură. Când aceştia încep să se opună sunt ameninţaţi şi chiar bătuţi. Multe dintre chitanţele prezentate de către regimente, acolo unde era necesar, să dovedesc a fi chitanţe, în care sunt puse, de către soldaţii înşişi, nume de săteni cu totul necunoscute. Aceste

---

[13] Ale oraşului respectiv (de la grecescul polis)

www.dacoromanica.ro

lucruri nepermise le interzic cu stricteţe şi ordon tuturor comandanţilor armatei din Moldova ca chitanţele, despre comportarea cuviincioasă a regimentelor sau ale altor unităţi de armată în timpul încartiruirii // încredinţate lor, să fie obţinute numai de p. 375
la ispravnici, ca stăpâni ai ţinuturilor încredinţate lor şi nicidecum de la săteni sau de la fruntaşii satelor. În caz contrar, vinovatul va fi tras la răspundere cu toată severitatea.//

***Bucureşti.22 mai 1811.* Raportul lui M.I. Kutuzov către ţarul Alexandru I**

Consider de datoria mea să raportez Majestăţii Voastre că încă cu mult înainte p 388
de venirea mea aici au fost constatate în aceste Principate jafuri pe drumurile mari şi în alte locuri, efectuate, după cum se observă până acuma, în cea mai mare parte, prin atacul săvârşit asurpa caselor locuitorilor şi atacul pe drum. Pe cât se poate constata această samavolnicie este săvârşită de către pandurii dezertori din campania trecută şi de către cârjalii trecuţi împreună cu bulgarii de pe malul drept al Dunării. Primii dintre ei se află la Orşova, unde, având comunicaţii cu turcii, invită la ei pe cârjalii, care sunt obişuiţi cu o asemenea îndeletnicire în părţile de dincolo de Dunăre. Ei trec în Banat şi de acolo, prin munţi, intră în Valahia Mică[14] pentru jaf. Adăpostul lor permanent este în defileul de la Baia de Aramă[15]. Se întreprind acţiuni eficiente pentru nimicirea acestor răufăcători cu toate mijloacele de care dispune guvernul de aici; iar eu neputând să folosesc pentru aceasta o parte din trupele mele uşoare [...] am folosit // 300 de croaţi constituind dintre ei posturi p. 389
destul de puternice, unul la Vorţorova[16], în faţa lui Ada- Kalé, iar altul în defileul de la Baia de Aramă, încredinţându-le unor comandanţi din cei mai de nădejde şi care vor acoperi, prin deplasare, toate cărările care duc prin munţi în Banat. Partea cealaltă a acestor croaţi am trimis-o în diferite locuri din Valahia Mică şi Valahia Mare[17], pentru a prinde pe războinici. În plus, iau toate celelalte măsuri de care dispun pentru a termina cu această neobrăzare.//

***Bucureşti 1 iunie 1811.* Scrisoarea lui M. I. Kutuzov către N. P. Rumianţev**

... Printre măsurile luate de către domnul senator şi consilier de taină Krasno- p 407
Milaşevici, în anul trecut (1810), pentru îndreptarea situaţiei ruinate a vistieriei Ţării Româneşti, s-a prevăzut să fie strânşi de la târgoveţii care fac comerţ în cele

[14] Termen generic pentru Oltenia.
[15] Actualmente oraş în judeţul Mehedinţi
[16] De fapt Vârciorova, localitate aflată în componenţa municipiului Drobeta-Turnu Severin.
[17] Termen desemnând Muntenia.

www.dacoromanica.ro

două Valahii, împărţindu-i în clase corespunzătoare fiecărei ramuri de comerţ, cu circa 500 de lei.//

p 408 Cu toate că o asemenea măsură a fost aprobată de defunctul meu predecesor, generalul de infanterie Kamenski II[18], nu a început strângerea acestei dări din cauză că, supuşii francezi şi austrieci, care se îndeletnicesc cu comerţul, în ciuda constrângerii lor repetate, nu s-au învoit să plătească partea ce le revenea. Ei afirmă că, în conformitate cu privilegiile lor, nu pot fi supuşi la dări. Văzând această împotrivire a supuşilor străini şi ceilalţi târgoveţi vor plăti această dare numai atunci când supuşii străini care beneficiază de aceleaşi avantaje vor da exemplu.

Căutând mijloace din cele mai potrivite pentru strângerea dării puse pe negustorii din Ţara Românească, Vasili Ivanovici[19] a expus părerea că, dacă în locul acestei dări excepţionale va fi fixată una anuală, are să fie pusă pe toate prăvăliile în care se face vânzare, atunci vor fi mai puţine greutăţi în strângerea unei dări aseămănătoare, deoarece, dat fiind că prăvăliile sunt pe teritoriul Principatului, nici târgoveţimea, care beneficiază de avantajele comerţului, nu va găsi motive pentru a refuza să plătească banii pe acele prăvălii în care se face comerţul.

Aducând la cunoştinţa Divanului Principatului Ţării Româneşti această hotărâre, el i-a cerut părerea în această problemă, la care a primit din partea aceluia

p 409 a Divanului // un răspuns cu o anexă în care erau descriese prăvăliile aflate în Bucureşti, împărţite, de către Divan, în patru clase. Conform cu această descriere, s-a constatat că din 2 981 de prăvălii, 2 215 de prăvălii aparţin târgoveţilor români[20], 268 supuşilor ruşi, 126 supuşilor francezi şi 172 de prăvălii supuşilor austrieci şi că de pe toate acestea, după fixarea de către Divan a unei cote foarte moderate corespunzătoare nu numai claselor, ci şi sortimentului mărfurilor sau ramurilor de comerţ, trebuie să fie adunată în fiecare an suma de 98 410 lei, ţinând seama de egalizarea târgoveţilor între ei, fără discrimanare de cetăţenie. Numai de la prăvăliile supuşilor francezi şi austrieci se cuvin a fi încasaţi 40 707 lei. La aceasta Divanul a mai adăugat că târgoveţii supuşi francezi şi austrieci, care fac comerţ în Bucureşti, ar trebui să fie constrânşi la plata impozitului ce se cuvine după prăvăliile lor, deoarece, şi acum nefiind dispuşi din propria iniţativă să o plătească, vor încerca să se opună plăţii acestei dări anuale şi vor da astfel motiv târgoveţilor români ca şi târgoveţilor supuşi ruşi să se sustragă de la plata acestei dări.

---

[18] Este vorba de generalul N. M. Kamenski (1768–1811) numit în martie 1810 comandant şef al armatei ruse din Principate (Cf Hurmuzaki, XVI, p 852). M. I Kutuzov i-a succedat lui Kamesnki în funcţie de comandant suprem la 1/13 aprilie 1811.

[19] Este vorba de consilierul mai sus citat Krasno-Milaşevici.

[20] Cifra pare oarecum exagerată potrivit cu datele parţiale ajunse până la noi ale catagrafiei din 1810/1811 a autorităţilor ruse de ocupaţie; în circa 5 despărţăminte, din cele 7 câte cuprindea oraşul, existau aproximativ numai 914 negustori. Este greu de presupus că cele 2 rămase să fi conţinut peste 1 000 de negustori, pentru a ajunge la cifra furnizată de Divanul muntean (sursă: Paul Cernovodeanu, Panait I. Panait, I Gavrilă, *Catagrafia oraşului Bucureşti din mai 1810–august 1811* în Revista istorică, I (1990), nr. 7–8, p. 705–723.

www.dacoromanica.ro

Sunt de acord cu părerea expusă de Divanul Ţării Româneşti şi nu găsesc nici un motiv serios, care l-ar putea invoca cineva dintre târgoveţii care fac comerţ în Ţara Românească pentru a refuza să plătească alături de alţii darea anuală moderată, cu atât mai mult cu cât, în conformitate cu dispoziţiile Maiestăţi sale împăratul, nici o stare din populaţia ţării nu poate fi scutită de participarea la dările de contribuţie. În acestă categorie poate fi considerată şi darea de pe târgoveţime, care este pusă în folosul armatei ruse. În acelaşi timp socotesc de asemenea că însăşi starea prăvăliilor asupra cărora s-a fixat această dare pe teritoriul acestui Principat, unde se află armata imperială, impune să nu se facă nici o deosebire între orăşenii care fac comerţ în ele.

În urma tuturor acestora, senatorul Krasno-Milaşevici, preferând darea anuală pe prăvălii în locul dării extraordinare după târgoveţime preconizată anterior, a cerut asentimenul meu pentru introducerea dării anuale asupra tuturor prăvăliilor aflate în Principatul Ţării Româneşti, fără excepţii.

Am apreciat deci că introducerea acestei dări anuale asupra târgoveţimii fără excepţii şi indiferent de cetăţenie va aduce foloase însemnate statului, care, în urma cotelor moderate fixate de Divan, nu va putea deloc să îngreuneze şi nici să stânjenească pe întreprinzători şi am fost de acord întru totul cu părerile senatorului Krasno-Milaşevici, bazate pe consideraţiile Divanului Principatului Ţării Româneşti. L-am lăsat să ia în continuare măsurile privind executarea imediată şi întocmai a hotărârii, extinzând puterea acestei hotărâri asupra tututor prăvăliilor din Ţara Românească, fără excepţii. La aceasta am considerat necesar să adaug următoarea măsură, care să fie strict aplicată, sub supravegherea Divanului şi cu sprijinul poliţiei de acolo, măsură care să determine pe târgoveţii străini la plata dării arătate, şi anume, ca în caz de refuz din partea unui târgoveţ de a plăti darea fixată să i se închidă şi sigileze prăvălia, neţinând seama de nimic, interzicându-i să facă vreun comerţ şi supraveghindu-l sever ca să nu poată face vânzare pe ascuns//. p 410

Dacă însă nici această măsură nu va avea nici un efect în plata acelei dări faţă de Divan şi se va constata că cel care se sustrage de la ea va face comerţ în casa sa sau oriunde pe ascuns şi fără aprobarea autorităţilor, în acest caz, am considerat necesar ca, după confirmarea sigură a acestora şi a descoperirii vânzării pe ascuns a mărfurilor, să se ordoneze confiscarea acestora şi vânzarea lor la târgul public şi suma astfel obţinută să fie dată în folosul veniturilor oraşului. Am ordonat de asemenea ca vicepreşedintele maior Steter[21] să treacă la executarea hotărârii privind impunerea dării anuale asura orăşenilor. Am comunicat acestea agenţilor diplomatici ai puterilor străine aflaţi aici, pentru luare de cunoştinţă, şi am făcut în egală măsură publicitatea necesară în oraşul Bucureşti, pentru ca în eventualitatea aplicării unor

[21] Steter, Ivan Ivanovici (n. 1746), gen. maior, participant la războiul ruso-turc din 1806 – 1812 Între 1 ianuarie / sept. 1811 a ocupat funcţia de vicepreşedinte al Divanului Ţării Româneşti, iar în iulie 1811 a fost numit şi guvernator militar al Bucureştiului.

www.dacoromanica.ro

amenzi, respectivii să nu poată să se scuze prin necunoaşterea dispoziţiilor arătate mai sus privind strângerea dării potrivit cu negoţul efectuat de ei.

Aproape în acelaşi timp când aceste notificări urmau a fi executate am aflat de noile revendicări ale agentului imperial austriac din Bucureşti, d-l Fleischhackl, privind executarea diferitelor prerogative, dăruite supuşilor austrieci de către domnii înaintaşi, aşa cum, Excelenţa V-stră va putea să vadă din nota lui trimisă mie şi anexată aici în copie. Având în vedere că nu-mi era cunoscut cum stau lucrurile şi dacă privilegiile semnalate în relaţia menţionată sunt rspectate de către Divan, l-am rugat pe d-l senator Krasno-Milaşevici să-mi comunice informaţiile necesare în privinţa menţinerii lor şi observaţiile sale pe care aş putea să mă bazez în răspunsul meu către d-l Fleischhackl[22]. Aproape că am ajuns şi eu la părerea lui Vasili Ivanovici Krasno-Milaşevici, cu privire la greutăţile nenumărate şi de neînvins ce se întâlnesc aproape la fiecare pas din cauza amestecului agenţilor străini, care se află aici în treburile de guvernământ. El, aflându-se, ca şi mine, în situaţia de a nu primi răspuns din partea Excelenţei Voastre la multiplele relaţii cerute pe această temă defunctului meu înaintaş nu putem acţiona cu succes deplin, corespunzător cu interesele suveranului[23] în pivinţa guvernării treburilor civile ale acestor Principate. Cu această ocazie am primit din nou de la V. I. Krasno-Milaşevici o notă pe care am onoarea s-o anexez aici, în original, împreună cu toate anexele, pentru a o supune atenţiei Excelenţei Voastre.

Greutăţile pe care le întâmpinăm [...], din cauza amestecului agenţilor străini, care din când în când obţin noi drepturi şi privilegii pentru apărarea supuşilor ţării lor, nu pot fi înlăturate decât prin luarea unor măsuri hotărâte. Îmi iau îndrăzneala să prezint Excelenţei Voastre părerea că găsesc doar un singur mijloc pentru înlăturarea tuturor greutăţilor descrise mai sus, dând putere hotărârii Maiestăţii sale,
p 411 exprimată în nota dv. // din 15 aprilie 1810 adresată ambasadorului Franţei din Sankt-Petersburg[24] şi generalului austriac Saint Jullien referitoare la supuşii altor puteri, care trăiesc în principatele Moldovei şi Ţării Româneşti şi potrivit căreia trebuie să fie suspendate total drepturile supuşilor străini în principatele Moldovei şi Ţării Româneşti.

Sfera de acţiune a acestora (privilegiilor – n.n.) se întinde numai în Turcia şi toţi cei care s-au născut în aceste Principate trebuie să fie recunoscuţi ca supuşi ai Maiestăţii Sale Imperiale, lăsându-li-se dreptul de a rămâne ca atare sau de a pleca din această ţară într-un interval de timp, care va fi stabilit şi care să nu fie aşa de scurt cum a fost stabilit înainte de 6 luni pentru a nu le face prea mari persecuţii.

---

[22] Fleischhackl von Hakenau, consul al Austriei la Bucureşti (1810–1828).

[23] Este vorba de împăratul Alexandru I (1801–1825).

[24] Este vorba de marchizul Louis de Coulaincourt (1772–1827), general în armata franceză, care a funcţionat ca ambassador al Franţei în Rusia până în martie 1811.

www.dacoromanica.ro

Deşi îndeplinirea unei asemenea măsuri a fost suspendată, bazându-mă însă pe răspunsul Excelenţei Voastre, dat înaintaşului meu[25] la 12 august anul trecut (1810–n.n.), în care se spune că această măsură va intra cu toate acestea în vigoare la timpul său, găsesc cel mai potrivit să-l folosesc acum pentru a o aplica atât din cauza situaţiei actuale a acestei ţări, cât şi pe motivul intrării mele recente în funcţia de comandant suprem al armatei de aici.

Dacă Excelenţa Voastră îşi va da consimţământul la o asemenea măsură, găsesc necesar de asemenea să se lase cu totul la latitudinea conducerii superioare de aici, care, ţinând seama de relaţiile noastre actuale prieteneşti din Franţa şi Austria, să aprobe, după o examinare, ca supuşii acestor puteri să se folosească în aceste Principate de... unele [...] privilegii.

Acţionând în conformitate cu nota Excelenţei Voastre, vom trage pentru noi folosul că înlesnirile noastre în favoarea supuşilor străini nu vor fi considerate de către ei ca obligaţii din partea noastră, ci ca dovadă a indulgenţei noastre la cererile agenţilor puteilor prietene nouă, şi niciodată nu vor putea fi transformate în piedică pentru măsurile luate de guvern, care urmăresc folosul statului. Această părere a mea o supun hotărârii deosebite a Excelenţei voastre, rugându-vă supus să ne onoraţi cu hotărârea cât mai grabnică.//

În încheiere, am onoarea să anexez la această scrisoare trimisă Excelenţei voastre p. 412
copiile notelor adresate mie de către consulul francez Ledoulx[26] şi agentul austriac Fleischhackl în privinţa dării puse pe târgoveţime şi răspunsurile mele date lor.

4 iunie 1811. **Ordinul lui M. I. Kutuzov către armata rusă din Moldova**

Cavalerul Krasno-Milaşevici, preşedintele Divanurilor din ambele p. 425
Principate, [...] m-a informat că regimentele aşezate în ţinuturile Dorohoi, Hotin şi Huşi cer de la localnici să le aducă paie şi lemne, sustrăgându-i prin aceasta de la lucrul de acasă, într-o vreme, când ei trebuie să îndeplinească aceste munci atât pentru asigurarea hranei lor proprii, cât şi pentru aprovizionarea armatei cu fân. Pentru a preveni acest lucru confirm cu toată severitatea ordinul de a termina cu aceste acţiuni; pentru celelalte regimente, care se află cantonate în tabere, lemnele şi fânul pentru aşternut să fie transportate cu caii statului. Regimentele diviziei a XV-a, aşezate în cartiruire, să-şi satisfacă nevoile de lemne de foc cât şi de paie pentru aşternut de la autorităţile locale. De acum înainte regimentele pot solicita ceva de la localnici numai pe baza raportului preliminar adresat mie privind nevoile lor prin comandanţii diviziilor şi corpurilor de armată. Pentru ca cererile regimentelor aşezate în ţinuturile Dorohoi şi Hotin să nu fie împovărătoare pentru

[25] Este vorba de N. M. Kamenski. Vezi mai sus nota 18.

[26] Joseph Ledoulx, consul general al Franţei în Principatele Române (septembrie 1809 – august 1814)

www.dacoromanica.ro

locuitori, fixez pe lună pentru fiecare regiment aşezat în tabere în ţinuturile amintite câte 15 stânjeni cubi de lemn, iar acolo unde nu sunt suficiente păduri să primească de două ori atâtea uscături, iar din stuf şi buruieni de şase ţoli mai mult decât cantitatea fixată mai sus. În ceea ce priveşte fânul necesar aşternuturilor pentru bolnavi, regimentele pot să şi-l procure ele singure de pe fâneţele repartizate de ocârmuirea locală.

Bucureşti, 5 iunie 1811. Scrisoarea lui M. I. Kutuzov către V. I. Krasno-Milaşevici

p 427 În urma primirii de către mine în zilele acestea din partea domnului cancelar de stat a unei depeşe, mă grăbesc să vă informez, stimate domn, că el a prezentat pentru înalta decizie diferitelor rapoarte ale mele, cât şi ale Excelenţei voastre referitoare la pretenţiile agenţilor străini, dar mai cu seamă ale consulului francez din Moldova.

Măria Sa, împăratul, consideră că asemenea pretenţii nu corespund de loc rangului acelor funcţionari pentru că chiar dacă asemenea drepturi pe care ei încearcă să le revendice au fost recunoscute aici de către Poartă, ele nu pot fi valabile acum, când aceste două ţări sunt ocupate de armatele majestăţii sale Imperiale. Maiestatea sa Împăratul admite consulilor străini din Moldova şi Ţara Românească să beneficieze numai de acele drepturi care le sunt reglementate pentru ei de tratate. Pentru aceasta Nicolai Petrovici Rumianţev a considerat necesar să-mi trimită exemplarul tratatului nostru comercial cu Franţa[27], în care sunt expuse toate prerogativele acordate rangului lor. Majestatea sa Împăratul consideră că este echitabil ca ei consulii, şi mai cu seamă consulii francezi din această ţară, să nu fie stânjeniţi în activitatea lor, dar în acelaşi timp cere ca şi ei, la rândul lor, să se conformeze întocmai cu hotărârile acestui tratat şi m-a însărcinat să mă îngrijesc să nu admit niciun fel de derogări în această privinţă. În conformitate cu aceste reguli, Majestatea Sa consideră firesc ca eu să informez pe consulul francez printr-o scrisoare despre înalta sa decizie, al cărei proiect, aprobat de Majestatea Sa, mi s-a transmis de către contele Nicolai Petrovici Rumianţev împreună cu depeşa amintită.

Trimiţând scrisoarea mea, care are exact acelaşi conţinut cu proiectul amintit, consulului francez de la Iaşi, d-l Martin, consider de datoria mea să vă trimit şi Dv.
p 428 copia ei exactă[28]//.

---

[27] Este vorba de tratatul de prietenie, comerţ şi navigaţie pe mare, încheiat între Rusia şi Franţa la 31 decembrie 1786. Textul este publicat în *Пальное собрание законоб Российской Имперну* (Culegerea completă a legilor Imperiului rus), vol XXII, nr. 16 489

[28] Copia despre care este vorba a fost publicată în monografia *Кутузов в Дунайских княжествах*, (Kutuzov în Principatele Dunărene), Chişinău 1948, p. 46

www.dacoromanica.ro

Pentru informarea Dv., anexez de asemenea la această scrisoare copia de pe exemplarul tratatului nostru comercial cu Franţa. În ceea ce priveşte poziţia noastră faţă de agenţii străini din Moldova şi Ţara Românească să nu ezitaţi să vă conformaţi întocmai poruncii Măriei sale împărăteşti, comunicate mie prin depeşa cancelarului de stat.

Cu cea mai mare supunere vă rog, stimate domn, să-l înarmaţi cu instrucţiunile necesare pe vicepreşedintele Divanului Ţării Româneşti, generalul maior Steter, pentru ca acesta să supravegheze la îndeplinirea întocmai a regulilor descrise mai sus. Să nu se piardă însă din vedere, în toate relaţiile noastre cu consulul francez, a se arăta respectul cuvenit faţă de puterea care se află în relaţii prieteneşti şi de alianţă cu noi...//

Giurgiu 10 iunie 1811. Scrisoarea lui M. I. Kutuzov către N. P. Rumianţev p 435

Vă exprim Dvs. recunoştinţa mea cea mai profundă pentru obţinerea hotărârii Majestăţii Sale referitoare la pretenţiile provenite din partea agenţilor puterilor străine, care se află aici. Am primit cu supunere, la data de 2 iunie, relaţia dv. pe această temă din // 15 a lunii trecute, împreună cu anexa unui exemplar al tratatului p 436
comercial cu Franţa şi cu proiectul de scrisoare aprobat de Majestatea sa imperială. Am trimis acestea din urmă neîntârziat consulului francez din Iaşi, dl. Martin, trimiţând o relaţie asemănătoare şi agentului austriac din Bucureşti, dl. Fleischhackl. Tot atunci am dat din partea mea toate dispoziţiile în ceea ce priveşte intrarea în vigoare în amândouă Principatele a ordinului Majestăţii sale referitoare la conduita noastră faţă de agenţii puterilor străine şi faţă de supuşii lor de acolo. Rămân cu convingerea fermă că hotărârea de faţă îi va potoli pe pomeniţii agenţi de a nu se adresa cu asemenea pretenţii şi cereri nemăsurate şi pentru păstrarea diferitelor privilegii [...].

P. S. Nu de mult a fost pusă o dare pe prăvălii pe care trebuie să o plătească în mod egal toţi negustorii, indiferent de naţionalitate. În acest caz am ordonat ca prăvăliile supuşilor francezi să fie impuse cu preţul cel mai ponderat, şi anume cu unul de care sunt mulţumiţi şi consulul şi târgoveţimea.//

Giurgiu, 8 iulie 1811. Scrisoarea lui M. I. Kutuzov către ministrul de finanţe al Rusiei, D. A. Guriev[29] p. 489

Preşedintele Divanurilor principatelor Moldovei şi Ţării Româneşti, dl. Krasno-Milaşevici, s-a prezentat la mine cu o propunere pe care v-o înapoiez aici în original, în legătură cu obţinerea din partea Majestăţii sale imperiale a

[29] Dimitri Alexandrovici Guriev (1760–1845), ministru de finanţe al Imperiului (înnobilat în 1819)

www.dacoromanica.ro

permisiunii de a trece diferite produse din Moldova în Rusia nu numai prin vama
p. 490 Dubăsari, dar şi prin vămile Moghilev, Isacireţ şi prin Maiale.//

Intrând în amănunţime în analiza tututor împrejurărilor şi a cauzelor pe care se bazează propunerea amintită a lui Vasili Ivanovici, eu consider, din partea mea că: 1. Extinderea comerţului, ca şi înainte, pe toată frontiera de uscat, va aduce mari foloase vistieriei din veniturile intrate la vămi şi pentru întreaga regiune de frontieră a noastră, unde erau exportate produsele de aici pe drumuri din cele mai apropiate cu cheltuielile mai puţine şi fără alte greutăţi pe care le creează hotărârea actuală, căci produsele, fiind trecute numai prin punctal de la Dubăsari, pătrund într-o cantitate mai mică în comparaţie cu cea din trecut, ceea ce, natural, va ridica prin aceasta preţul lor şi va accentua scumpetea; 2. În caz că interdicţia arătată va rămâne în vigoare, va avea pierderi mari nu numai vistieria Rusiei, dar mai cu seamă cea a Moldovei din cauza delapidării sumelor de arendare a ocnelor de sare şi a decăderii generale a comerţului cu vinul şi sarea, care reprezintă ramurile cele mai de seamă ale economiei şi ocupaţiei locuitorilor de aici.

Dacă trecerea liberă prin toate vămile a sării de aici nu va aduce daune sării, care se aducea din Crimeea, vă rog [...] să supuneţi toate aspectele descrise mai sus atenţiei Majestăţii Sale şi să mă înştiinţaţi despre hotărârea sa în această privinţă.//

p 500 *16 iulie 1811.* **Scrisoarea lui M. I. Kutuzov către Mitropolitul Gavriil**

Consilierul de stat Koronelli[30] mi-a raportat că mulţi dintre coloniştii care au trecut, în diferite timpuri de dincolo de Dunăre în Moldova şi Ţara Românească, s-au aşezat şi au efectuat semănăturile de grâne pe pământurile pustii ale mănăstirilor şi altor proprietari, pământuri care până la sosirea lor acolo nu erau ocupate şi lucrate de nimeni şi, prin urmare, nu aduceau nimănui nici un folos.

Dl. Koronelli, informându-se, în conformitate cu obligaţiile sale, de situaţia acestor colonişti, s-a convins că unii dintre ei sunt foarte săraci şi au nevoie de ajutor efectiv. Din această cauză şi pentru sprijinirea acestora consideră că nu va fi fără de folos înfiinţarea unor rezerve de grâne pentru care a propus următoarele mijloace: 1. Coloniştii, care lucrează pe pământurile mănăstireşti, în loc să dea mănăstirilor a zecea parte din recoltă pentru folosirea pământului să fie folosite aceste zeciuieli pentru formarea amintitelor rezerve; 2. De pe holdele lucrate de coloniştii aflaţi pe pământurile altor proprietari să se dea, pe aceeaşi bază, din a zecea parte o jumătate proprietarului respectiv, iar cealaltă jumătate să fie folosită pentru rezerve.

---

[30] A I Koronelli, diplomat rus În perioada 1810–1812, a fost însărcinat de autorităţile ruse să se ocupe de problema locuitorilor străini mutaţi pe teritoriul ocupat

www.dacoromanica.ro

Bazându-mă pe asigurarea consilierului de stat Koronelli că pământurile pe care s-au așezat coloniștii de dincolo de Dunăre au fost până la sosirea lor pustii și de aceea nu aduceau venituri nici mănăstirilor, nici altor proprietari și în același timp, considerând că propunerea lui de a înființa rezerve de grâne [...] este deosebit de folositoare pentru coloniștii săraci, am aprobat-o și i-am permis să dea dispoziții pentru executarea cuvenită a acelor măsuri.

Vă rog, așadar, stimate domn, să nu refuzați sprijinul dv. în ducerea la bun sfârșit a măsurilor propuse mai sus, cu atât mai mult cu cât ele sunt întreprinse dintr-o acută necesitate și numai pentru anul acesta.//

Giurgiu, 27 iulie 1811. **Scrisoarea lui M. I. Kutuzov către gen. I. I. Steter**

... La cunoștința mea a ajuns știrea sigură că la data de 8 a lunii iulie p. 518
locuitorii satelor Câineni[31], Segărinești[32], Robești[33] și Grebleşti[34] din județul Argeș au trecut, prin pasul Turnu Roșu și munții apropiați, în Transilvania și, deși vistiernicul a dat ispravnicilor dispoziția să se folosească de toate mijloacele pentru a-i convinge să se întoarcă la locurile lor de baștină, până la data de 16 a lunii curente, încercările lor nu au avut nici un succes.// p 519

O asemenea fugă va produce, fără îndoială, o impresie cu totul nefavorabilă asupra locuitorilor din Transilvania în privința guvernării noastre și aceasta în pofida faptului că, atât eu însumi, cât și d-l președinte al Divanului, cât și Dv. personal am depus toate eforturile pentru a ușura obligațiile locuitorilor de aici, în măsura în care aceasta putea fi coordonată cu necesitățile armatei încredințate mie. Asemenea asupriri nemaipomenite au putut fi provocate numai de către vistierie sau de către ispravnici.

Tocmai de aceea vă ordon dv. ca, fără vreo lămurire prealabilă cu d-l Samurcaș, să trimiteți imediat și, dacă se poate cât mai discret, un om devotat în județul pomenit, căruia să-i încredințați sarcina de a strânge toate știrile despre această fugă: numărul locuitorilor fugiți, cauzele care i-au îndemnat la aceasta și în general toate împrejurările referitoare la acest lucru. Să nu întârziați să-mi aduceți la cunoștință raportul pe care îl veți primi, însoțit de o descriere amănunțită a tuturor persecuțiilor pricinuite locuitorilor.

Între timp, aveți grijă, stimate domn, să căutați mijloacele de a readuce înapoi pe locuitorii fugiți, nefolosind însă constrângerea, și pentru a preveni în viitor asemenea bejenii.

Așteptând de la dv. un răspuns neîntârziat la relația de față [...] am onoarea etc.//

---

[31] Comună în județul Vâlcea.

[32] Transcriere coruptă: de fapt Sărăcinești (azi Balota), jud Vâlcea

[33] Sat, comuna Câineni, jud. Vâlcea.

[34] Sat, comuna Câineni, jud Vâlcea.

www.dacoromanica.ro

Giurgiu 7 august 1811. Din scrisoarea lui M. I. Kutuzov către gen. I. I. Steter

p 530 Printre alte jalbe care au ajuns la mine din partea locuitorilor cea care mi-a atras cel mai mult atenţia priveşte încartiruirea, care apasă pătura cea mai săracă a locuitorilor oraşului.

La plecarea mea din Bucureşti v-am numit guvernator militar şi, deşi dv., stimate domn, sunteţi ocupat în funcţia de vicepreşedinte cu multe treburi, repartizarea egală, în măsura posibilului, a dării de încartiruire asupra tuturor
p. 531 locuitorilor este una din cele dintâi sarcinii ale dvs.// Şi eu m-am străduit să fac locuitorilor băştinaşi mari înlesniri faţă de anul trecut, extinzând această dare şi asupra supuşilor străini. Vă pun în vedere să căutaţi şi dv. cele mai potrivite măsuri pentru a preveni nemulţumirile amintite ale locuitorilor provenite, se pare, din abuzurile pricinuite de rangurile inferioare ale poliţiei.

Măsura care urmează, dusă la bun sfârşit sub directa dv. supraveghere, ar putea, după părerea mea, să ne ducă la scopul dorit.

Vă rog să procedaţi dv. personal, stimate domn, la analiza cea mai exactă, a biletelor pe care le au locuitorii scutiţi de încartiruire. Dintre acestea să le lăsaţi în vigoare numai pe acelea care au fost date de către înaintaşul meu, de către mine sau de către generalul de gardă general maior Sabaneev[35]. Toate celelalte să le anulaţi, supunând casele unor asemenea proprietari la încartiruire în mod egal cu ceilalţi locuitori. Vă acord însă dreptul ca dintre aceste case din urmă să scutiţi cu desăvârşire pe proprietarii, care nu trebuie supuşi la o asemenea prestaţie sau pe cei care nu o pot executa sau să le-o uşuraţi, ca de exemplu în primul caz: dacă proprietarul are două case şi una este luată în întregime la încartiruire pentru spital sau pentru altă nevoie militară; în cel de-al doilea caz: dacă proprietarul are o familie mare şi vă veţi convinge personal că el nu are posibilitatea să ofere în întregime o cameră sau două, să dispuneţi o încartiruire corespunzătoare cu această situaţie, adică, care ar permite încartiruirea, fără să stânjenească prea mult familia lui.

Am primit, de asemenea, jalba unor locuitori din Bucureşti privitor la colecta în bani ce se cere de la ei pentru repararea pavajului. Ei îşi justifică jalbele prin legile lor, în care se spune că locuitorii ale căror case nu au poarta la stradă nu trebuie să dea o asemenea contribuţie.

Având în vedere că această ultimă măsură a guvernării are în vedere folosul tuturor locuitorilor, fără să ţineţi seama de jalbele neîntemeiate ale unora dintre ei, vă ordon să acţionaţi conform regulii fixate de dv. în toate privinţele, supraveghind

---

[35] Ivan Vasilievici Sabaneev (1772–1829), general de infanterie. Din 1810, a luat parte la războiul ruso-turc din 1806–1812, a fost general de gardă al armatei ruse din Moldova, iar la încheierea păcii de la Bucureşti, cel de-al doilea acreditat al Rusiei

www.dacoromanica.ro

însă ca suma adunată în această privință să nu fie folosită de Divan în alt scop și ca repararea pavajului să se efectueze cu toată seriozitatea [...].

8 august 1811. Dispoziția lui M. I. Kutuzov dată lui I. I. Steter

Cu mare nemulțumire am luat cunoștință din raportul dv. din 4 august curent de sub nr. 5 979 de împotrivirea pe care a manifestat-o târgovețimea din București la plata dării anuale puse pe prăvălii pentru necesitățile armatei imperiale ruse[36]. Deși este neplăcut pentru mine să dau dovadă în acest caz de severitate exemplară, cu toate acestea, acțiunile târgovețimii, descrise în raportul dv., mă obligă la măsuri drept care dispun să fie executate întocmai și fără întârziere următoarele: p. 532

1. Pe fruntașii instigatori, ca persoane care au îndrăznit să dea dovadă de comportare nesupusă față de dv., ca și pe alții pe care îi veți socoti dv., dar mai ales pe Băltărețu, să-i expediați sub pază sigură în cetatea Kamieneț-Podolsk, însoțiți de relația mea alăturată pe numele guvernatorului militar de acolo, generalul locotenent Tucikov[37].

2. Fără să opriți măsura întreprinsă de a strânge darea după prăvăliile târgoveților din București, să dispuneți să se continue cu toată exactitatea hotărârea luată în această privință. Dacă cineva se va opune ei, să-i interziceți orice comerț, sigilând mărfurile și prăvălia în conformitate cu dispoziția dată de mine dl. Krasno-Milașevici la 5 mai anul curent sub nr. 136, după care anexez aici o copie exactă pentru informarea dv.

De la aceste măsuri trebuie exceptați negustorii care comercializează alimentele necesare pentru hrana orașului cum ar fi: pâine, carne și toate cele necesare pentru masă în afară de picanterii. Dacă măsura luată de Vasili Ivanovici[38] va fi extinsă și asupra acestor târgoveți, aplicarea ei să fie suspendată până la primirea aprobării mele. De altfel, dacă cineva dintre acești târgoveți instigat de alții nesupuși se va opune și va închide prăvălia sa [...] acela imediat să fie luat sub pază // aducându-i la cunoștință că puterea, autoritatea, cu care am fost investit de către p. 533

---

[36] Situația dificilă sub raport economic a societății românești ca urmare a ocupației militare ruse era relevată între alții de consulul francez Ledoulx, care nota că Valahia se afla în starea cea mai deplorabilă: contribuțiile pe care Divanul le-a încasat pentru întreținerea armatei de ocupație erau de 4 ori mai mari decât cele din vremea fanarioților; un țăran care nu avea decât doi boi și o căruță plătea până la 40 de piaștri ca dare lunară; în fine, că până la sfârșitul anului 1809, Țara Românească cheltuise 3 milioane (de taleri) pentru întreținerea trupelor țariste (Cf. Hurmuzaki, *Documente*, XVI, p 849)

[37] Nikolai Aleksandrovici Tucikov (1761–1812), general în armata rusă.

[38] V I. Krasno-Milașevici a ocupat, în perioada menționată, funcția de președinte al Divanurilor Moldovei și Munteniei.

www.dacoromanica.ro

Maiestatea Sa Imperială i se va aplica cu toată severitatea, el putând fi condamnat chiar la moarte.

De altfel, rămân încredințat că dv. veți da dispoziții privind toate aceste măsuri [...] voi aștepta să-mi trimiteți din când în când rapoarte atât despre îndeplinirea a tot ce s-a arătat mai sus cât și despre impresia pe care o va provoca asupra târgovețimii prezentul meu ordin.

Dacă printre cei îndărătnici se vor afla și supuși ai puterilor străine, nu mă îndoiesc că domnii agenți, cu care eu m-am lămurit anticipat în această chestiune, le vor recomanda să se supună și nu vor dori să fie supuși la sancțiuni personale.//

Giurgiu, 10 august 1811. **Dispoziția lui M. I. Kutuzov dată lui F. F. Erteli**[39]

p 539 Ieri am primit raportul dv. din 6 ale lunii curente sub nr. 996 despre căderea boilor pentru transporturile boierului antreprenor Pruncul, care asigură transportul alimentelor de stat și al ovăzului pentru armată și că, în urma acestui fapt, propuneți ca alimentele și ovăzul de la aceste transporturi să fie repartizate regimentelor și comandamentelor aflate în drum și până la care vor putea să ajungă carele, sau să fie date în orașele și târgurile apropiate (unde se află comandamente militare – în administrarea acestora), iar acolo unde acestea nu sunt, dregătorilor locali contra chitanță.

Vă este cunoscut că antreprenorul Pruncul s-a angajat să transporte din magaziile de pe Nistru la Slatina 15 000, la Bucureșeti 15 000, la Luica 10 000 și la Buzău 5 000 de cetverți de făină (acest transport urmând să fie terminat la 1 septembrie), iar ovăz, la București 30 000, la Slatina 15 000, la Luica[40] 150 000, la Baci[41], Pitești și Ploiești câte 5 000 la fiecare, iar la Buzău 7 269 de cetverți și tot transportul să fie terminat până la 1 octombrie, pentru care i s-au plătit prețuri din
p. 540 cele mai mari.// [...]. Vă este cunoscut, de asemenea, că din aceste provizii și ovăz va fi asigurată întreținerea armatei din Moldova și că, dacă acestea nu vor fi transportate la locurile fixate, trupele ar putea rămâne fără hrană. Cea mai mare nevoie de provizii și ovăz este la Slatina, unde antreprenorul trebuia să transporte câte 150 000 de cetverți de făină și ovăz, dar din acestea au fost aduse acolo doar 600 de cetverți luate la un loc, deși termenul fixat pentru executare se apropie de sfârșit. Acolo n-au fost făcute provizii de pâine în tot cursul acestui an și am făcut eforturi extraordinare să transportăm alimente pentru flancul drept. Boii magaziilor ambulante au trebuit să ducă tot timpul acolo provizii și ovăz din Slobozia, Brăila, Galați și Focșani unde au rămas rezerve din anul trecut și, din cauza transporturilor permanente, magaziile ambulante au ajuns într-o stare foarte proastă.

---

[39] Fiodor Fiodorovici Erteli (1767–1825), general de infanterie în armata rusă.

[40] Luica, actualmente Satin, județul Călărași

[41] Probabil *Baciu*, comună actualmente în județul Teleorman

www.dacoromanica.ro

. . . .

Mi se pare că în cererea boierului moldovean se ascunde intenţia de a cumpăra grâne din Moldova şi Ţara Românească în locul transportării lor de pe Nistru. Dar eu nu-mi voi da niciodată acordul pentru o asemenea achiziţie pentru faptul că, în conformitate cu voinţa Maiestăţii Sale Imperiale, la trecerea trupelor în cantonamente de iarnă voi fi obligat să satisfac necesităţile armatei timp de două luni cu bani şi în plus să cumpăr o porţie lunară de provizii şi furaj de grâne. În acest fel armata va trebui să fie asigurată din provizii pe care este necesar să le obţinem aici, în ţară. Eu tocmai aştept din Sankt Petersburg banii necesari în acest scop, pentru a putea trece la executarea acestei cerinţe a Maiestăţii Sale. În acelaşi timp, trebuie să mă preocup să nu ajungem la secătuirea ţării în grâne, pentru a preveni situaţia din anul trecut, când locuitorii mureau de foame. Prin urmare, datorită acestor motive, antreprenorul nu poate să nădăjduiască la cumpărarea proviziilor şi furajelor de grâne în Moldova şi Ţara Românească căci îndată ce voi auzi aşa ceva voi dispune ca grânele cumpărate de el să fie confiscate, iar pe cei care au luat parte la această acţiune îi voi da în judecată.// p 541

Prin urmare, neţinând seama de nici un fel de rezerve din partea antreprenorului, vă rog să-l obligaţi prin măsuri severe să îndeplinească cu orice preţ şi întocmai contractul încheiat de el însuşi de a transporta din magaziile de pe Nistru 450 000 de cetverţi de făină şi 82 269 de cetverţi de ovăz până la data fixată. El trebuie să transprte proviziile şi ovăzul destinate să ajungă mai cu seamă la Slatina, pentru a repara deficienţa de până acum de a nu fi transportat acolo nimic. În cazul în care nu vor fi luate de către el măsurile necesare pentru a-şi îndeplini obligaţiile, să ordonaţi ca făina şi ovăzul să fie transportate pe seama chezăşiei lui, căci altfel lipsa de alimente pentru armată va cădea în răspunderea dv., pentru că Maiestatea sa Împăratul pe dv. v-a împuternicit să învingeţi toate greutăţile şi să transportaţi pentru armată alimentele necesare.

Despre măsurile pe care le veţi lua pentru executarea prezentului meu ordin, voi aştepta următoarele dv. rapoarte.//

Giurgiu 12 august 1811. **Scrisoarea lui M. I. Kutuzov către N. P. Rumianţev**

Din nota mea adresată dv. la 1 iunie anul curent sub nr. 255, aţi putut vedea în p 542
detaliu, stimate domn, motivele pentru care eu împreună cu Dl. Krasno-Milaşevici am procedat la impunerea târgoveţimii care face comerţ în Bucureşti cu darea anuală pe prăvălii pusă pentru necesităţile trupelor imperiale ruse.

Când vicepreşedintele divanului din Ţara Românească, generalul-maior Steter a întreprins primele acţiuni pentru strângerea amintitei dări de la orăşeni, agentul austriac d-l Fleischhackl i-a prezentat o notă conţinând protestul formal eferitor la adresa respectivă, care, pe lângă ceilalţi proprietari de prăvălii din Ţara Românească, a fost pusă şi asupra sudiţilor austrieci. Despre răspunsul, pe care, din

www.dacoromanica.ro

dispoziţia mea, d-l general Steter i l-a dat, am avut onoarea să vă informez în nota mea din 7 iulie luna trecută sub nr. 407.

La un timp oarecare după aceasta, în oraşul Bucureşti s-a făcut cunoscută ştirea despre strângerea preconizată a dării pe prăvălii. Târgoveţimea însă, instigată în general, fără discuţie, de agenţiii străini, a manifestat împotrivire faţă de această măsură.

Am dispus ca fruntaşii împotrivirii să fie duşi în detenţie la cetatea Kameneţ-Podolsk şi sper că odată cu acesta episodul să fie încheiat, căci e de presupus că nimeni dintre ceilalţi târgoveţi nu va dori să fie supus pierderilor pe care le-ar înregistra de pe urma interdicţiei de a face comerţ şi care ar dura atâta timp cât nu plăteşte darea neînsemnată care i se cere.

[În continuarea relatării M. I. Kutuzov informa pe cancelarul Rumianţev[42] despre cazul negustorului de origine rusă Mistaşiu care, desfăşurându-şi activitatea în Bucureşti, plătise fără discuţii darea şi, în plus, depusese o sumă însemnată în folosul trupelor ruse şi despre propunerea de decorare a acestuia pentru fapta sa patriotică].//

Giurgiu 15 august 1811. **Dispoziţia lui M. I. Kutuzov dată lui I. I. Steter**

p. 550 Am primit raportul dv. din 12 august curent sub nr. 28 în care informaţi că aţi dispus să se continue strângerea dării puse pe comercianţi, fără nici o deosebire de etnie şi, deci fără nici o excepţie, pe toate prăvăliile.

Mă grăbesc însă să vă previn prin prezenta că rămân în vigoare dispoziţiile mele date dv. pe această temă la 10 ale lunii curente sub nr. 514 privitoare la acele prăvălii ai căror proprietari nu au dat dovadă de împotrivire de la început faţă de plata dării impuse şi ele nu se aplică deloc la acei remarcaţi printr-o asemenea împotrivire şi care au refuzat să plătească. De la aceştia din urmă nu trebuie să strângeţi banii, dar nici să nu le permiteţi să facă comerţ până la primirea noilor ştiri trimise mie de către dv. şi până când vă voi trimite instrucţiuni corespunzătoare în această privinţă.

În ce priveşte însă prăvăliile în care se vând alimentele necesare, vă ordon ca nu numai să le permiteţi acestora comerţul liber, pe aceleaşi baze ca mai înainte, dar să nu cereţi de la ei nici un fel de strângere de bani ca de la alţi târgoveţi până la dispoziţia mea, căci aceasta le-ar putea servi ca motiv să pună preţuri din cele mai mari pe toate mărfurile şi prin aceasta să mărească scumpetea ce apasă asupra locuitorilor. În cazul contrar, guvernul va avea motive justificate să supună la amendă pe cel vinovat pentru vânzarea alimentelor la un preţ prea ridicat.//

---

[42] Rumianţev, Nicolai Petrovici (1754–1826), cunoscut om de stat rus, ministru al comerţului şi apoi în 1807 ministru al afacerilor externe În 1809 a fost numit în funcţia de cancelar al Imperiului ţarist

www.dacoromanica.ro

18 august 1811. Ordin al lui lui M. I. Kutuzov referitor la asitența medicală necesară armatei ruse

În urma creşterii numărului bolnavilor la spitalul din Bucureşti[43], dispun p 554
ca acesta să fie mărit cu o capacitate de 1 000 de persoane pentru a permite să fie spitalizaţi în total, de acum încolo, 2 500 de oameni. Acesta din urmă va trebui să aibă locuri numai pentru 2 000 de oameni. Spitalul din Bucureşti trebuie să fie înzestrat cu clădiri corespunzătoare în vederea primirii bolnavilor care vor sosi ulterior <...>. Să cereţi de la ocârmuirea locală şi de la comisariatul de armată să aducă pe oamenii şi lucrurile ce rămân libere de la spitalul din Iaşi la cel din Bucureşti. La fel şi medicul şef al armatei din Moldova să dea dispoziţii pentru repartizarea în funcţii a medicilor şi în privinţa medicamentelor în conformitate cu aceste schimbări; adică să mărească spitalul din Bucureşti şi să îl restrângă pe cel din Iaşi.//

19 august 1811. Dispoziția lui M. I. Kutuzov dată lui I. I. Steter

Pentru stabilirea cantonamentelor de iarnă aş avea nevoie de ştiri privind p 559
numărul caselor locuite şi nelocuite existente actualmente în principatul Ţării Româneşti şi anume în acele ţinuturi care sunt aşezate în apropiere de Dunăre. Vă cer ca dv. personal să vă ocupaţi de aceasta şi să mă informaţi cât mai repede. Dacă din cauza grabei vor exista mici inexactităţi nu voi pedepsi pentru aceasta pe nimeni.[...]//

Giurgiu 25 august 1811. Dispoziția lui M. I. Kutuzov dată lui I. I. Steter

Dând curs cererrii adresată mie de către comunitatea târgoveţilor din p. 564
Bucureşti, dispun ca la primirea acestei scrisori să ordonaţi deschiderea tuturor prăvăliilor ai căror proprietari au plătit suma ce li s-a cerut şi să permiteţi atât acestora, cât şi celorlalţi negustori care vor depune fără întârziere suma cuvenită să poată face comerţ nestingheriţi cu mărfurile lor.

---

[43] În aprilie 1811, în Bucureşti şi în împrejurimi, funcţionau nouă spitale pentru armata rusă, utilizându-se în acest scop diferite clădiri particulare (casele lui Ipsilanti, casele familiei Dudescu, casele de la Mihai Vodă etc.) şi spitalele propriu-zise de la Dudeşti şi Băneasa (Cf. Hurmuzaki, *Doc.*, XIX, p. 702).

În septembrie 1811, probabil în urma amintitului ordin al lui Kutuzov, pentru mărirea capacităţii de îngrijire a militarilor ruşi bolnavi, s-au mai rechiziţionat şi alte clădiri, capabile a primi" 1 000 de bolnavi: mănăstirea Radu-Vodă, casele din Sărindari şi Văcăreşti, chioşcul familiei Golescu şi hanul Nenciulescu (cf. G. Barbu, *Sănătatea publică în Ţara Românească şi Moldova în timpul administraţiei ruse din 1806-1812*, în vol. *Din istoricul relaţiilor medicale româno-ruse şi româno-sovietice*, Bucureşti, 1963, p. 53).

www.dacoromanica.ro

De altfel, analizând amănunţit situaţia creată, consider că tot ceeea ce s-a întâmplat în această privinţă şi însăşi confuzia este din vina Divanului din Ţara Românească care, după cum au arătat împrejurările, din cauza netemeiniciei activităţii sale, nu a reuşit să facă o diferenţiere cuvenită acestei dări, punând alături de starea târgoveţilor şi păturile inferioare ale populaţiei din Principat, atunci când de fapt această plată trebuia să fie o dare specială, la care erau supuşi numai posesorii de prăvălii.

De aceea vă cer ca, în legătură cu această afacere, să-i adresaţi Divanului o mustrare severă, atrăgându-i atenţia că în asemenea lucruri să fie mult mai atent, căci în caz contrar aceasta poate duce la tulburarea ordinii locale.

Odată cu aceasta aprob reîntoarcerea la casele lor a unor comercianţi trimişi înainte la Kameneţ–Podolsk, pentru care comunitatea negustorilor vrea să trimită din partea sa curieri speciali. Vă poruncesc dv. să-i înzestraţi pe aceştia din urmă cu foaie de drum şi să le daţi şi alte ajutoare de care vor avea nevoie. Darea pomenită să fie numită *Contribuţia neguţătorilor.*

Slobozia 31 august 1811. Dispoziţia lui M. I. Kutuzov dată lui I. I. Steter

p 571 Am primit veşti sigure, atât pe căi ocolite cât şi din partea funcţionarului trimis de către mine în mod special în ţinuturile Buzău, Ialomiţa şi Ilfov pentru verificarea magaziilor de fân, şi anume, că în privinţa acestei provizii se fac cele mai mari neglijenţe şi abuzuri de către ispravnici:

1. În magazii este strânsă numai o parte foarte mică din fânul adunat, dar şi din cel strâns jumătate sau a treia parte nu este bună de folosit.

2. În multe sate se cere de două ori mai mult fân decât în anul trecut.

3. Ispravnicii au luat de la mulţi locuitori în loc de fân, bani; mai mult i-au cerut apoi şi în natură. Din această cauză, unii dintre ei au fost nevoiţi să-şi vândă boii pentru a plăti suma cerută, iar alţii au plecat, părăsindu-şi casele şi bunurile.

4. În unele locuri, ispravnicii au convins pe oameni să plătească bani în locul transportării fânului, iar ulterior, au cerut de la ei şi cărăuşie.

Vă poruncesc deci să executaţi fără şovăire următoarele: adunând întreg Divanul, să-i faceţi dl. Vistiernic Samurcaş[44] cea mai severă mustrare, punându-i în vedere în acelaşi timp că am luat măsuri din cele mai severe pentru a obţine în toate privinţele informaţii asemănătoare şi, în caz că jalbele locuitorilor vor fi găsite juste sau dacă armata nu va avea fân de bună calitate şi în cantitate suficientă, în urma

---

[44] Costache Samurcaş, mare boier, membru al Divanului muntean în calitate de vistiernic. Această funcţie a reprezentat o ascensiune în cariera sa politico-administrativă fiind amintit, în 1797, ca vtori-logofăt (cf. Teodora Rădulescu, *Sfatul domnesc şi alţi mari dregători ai Ţării Româneşti din secolul al XVIII-lea IV. Liste cronologice şi cursus honorum*, în Revista arhivelor, an XLIX, 1972, nr 4, p 671), iar în 1808 vel-vornic (cf. *Marele Dicţionar geografic al României*, vol V, Bucureşti, 1902, p 312)

www.dacoromanica.ro

împuternicıri pe care o am din partea Maiestăţii Sale Imperiale, el va răspunde nu numai cu avutul, ci şi cu viaţa.//

11 septembrie 1811. Dispoziţia lui M. I. Kutuzov dată lui I. I. Steter

Am primit ştirea că locuitorii, care trebuie să participe la muncă la cetatea Brăila, sosesc, aproape întotdeauna, într-un număr mai mic decât cel stabilit. Din această cauză, se produc mari întârzieri în terminarea lucrărilor la această cetate. Vă ordon să luaţi cele mai...[45] pentru că cei 600 de oameni, care sunt fixaţi pentru terminarea lucrărilor acestei cetăţi să fie trimişi neapărat într-un număr complet, fie dintre oamenii din ţinuturile Ţării Româneşti, fie din raiaua Brăila. Pentru supravegherea ispravnicilor să numiţi un dregător special [...]. p. 601

Slobozia Mică[46], 3 octombrie 1811. Scrisoarea lui M. I. Kutuzov către V. I. Krasno-Milaşevici p 639

Din raportul d-lui general maior Steter adresat mie şi anexat aici în copie veţi putea vedea situaţia deosebit de apăsătoare a locuitorilor din Ţara Românească care, îndeplinind diferite obligaţii pentru armată, nu au putut să strângă nici grânele semănate.// Pentru a ţine seama de aceasta şi în vederea uşurării sătenilor, Steter vă roagă să daţi 1 000 de cărăuşi dintre locuitorii principatului Moldovei, pentru a transporta fânul armatei [...]. p. 640

Găsesc şi eu, din partea mea, că propunerea lui Steter merită atenţia şi vă rog să dispuneţi în privinţa cărăuşilor pentru transportul fânului la armată din ambele Principate în mod economicos. Astfel că fânul din Ţara Românească să fie adus aici cât se poate de repede, iar cel din Moldova în locuri apropiate sau acolo de unde cărăuşii din Ţara Românească să-l aducă la trupele aşezate aici.[...]//

Bucureşti, 14 decembrie 1811. Dispoziţia dată de M. I. Kutuzov lui Chr. M. Komnino[47]

Dislocând două regimente de infanterie pentru încartiruirea în însuşi oraşul Bucureşti, unde militarii, fiind împrăştiaţi şi fără întrerupere în slujbă (serviciu), nu au posibilităţi să-şi întreţină bucătăria şi să se ocupe cu coacerea pâinii, vă p 736

---

[45] Lipsă în text.

[46] Actualmente oraş, reşedinţa judeţului Ialomiţa.

[47] Christofor Marcovici Komnino, gen. maior în armata rusă. Între sptembrie 1811–martie 1812, a ocupat funcţia de vicepreşedinte al Divanului din Ţara Românească.

www.dacoromanica.ro

poruncesc să dați ordin pentru ca toți militarii de rangul inferior, dislocați în locuințe să primească pâine din partea stăpânului și să se mulțumească cu mâncarea pe care o gătește proprietarul, care să primească pentru fiecare om în loc de alocația obișnuită de cinci parale pe zi, prețul care să pentru provizii conform cu socoteala
p. 737 făcută pe baza ordinului meu dat armatei la data de 7 decembrie curent sub nr. 231.// La această obligație vor fi supuși locuitorii din toate păturile așezați în oraș și în suburbiile lui, nefiind scutiți nici bulgarii care au venit de dincolo de Dunăre și s-au așezat aici cu locuința. Va trebui să se țină seama de faptul că militarii să fie dislocați la locuințele celor mai bogați proprietari, pentru care nu vor constitui o mare greutate, și nicidecum la locuitorii care, din cauza sărăciei lor, duc lipsă ei înșiși de mâncarea de toate zilele. Încredințez grijii dvs. deosebite executarea acestui ordin. De altfel, pentru încartiruire au fost date dispoziții din partea mea și a generalului de gardă al armatei și comandantului din București.

Referitor la bulgarii care sunt capabili să primească în casa lor soldați pentru încartiruire, să cereți o listă din partea [...] lui Koronelli și numai la aceștia să încartiruiți.//

București, 18 decembrie 1811. Dispoziția lui M. I. Kutuzov dată lui Chr. M. Komnino

p 757 Aprobând raportul dv. din 14 decembrie curent sub nr. 1207, dispun să nu strângeți darea [...] pusă pe acele prăvălii în care se face comerț cu alimente și pe aceasta s-o scoateți din socoteală. Consider însă necesar să vă atrag în acest caz atenția că scopul cu care am aprobat scutirea, prin dispoziția dată înaintașului dv. la 15 august sub 537, a fost ca cei care fac comerț cu alimente să nu aibă motive să mărească prețurile, ci dimpotrivă, văzând ușurarea efectuată de mine să vândă alimentele la prețuri moderate [...]. De aceea să nu evitați a însărcina comitetul polițienesc al Bucureștiului să supravegheze serios ca alimentele să fie vândute la un preț moderat și corespunzător timpului și condițiilor. În același timp, vă ordon să-mi trimiteți lunar rapoarte despre prețuri și din partea dv. să aveți grijă să preveniți scumpetea la alimente, care, în urma scutirii date de mine, nu trebuie să aibă loc.//

22 decembrie 1811. Din ordinul lui M. I. Kutuzov dat armatei din Moldova

p 779 Pe baza informației vicepreședintelui Divanului principatului Țării Românești, generalul maior Komnino, potrivit căreia ofițerii care trec cu trupele lor prin sate nu iau fânul din magazii pe bază de chitanță, ci îl iau zilnic de la locuitori și emit chitanțe după bunul lor plac, ordon tuturor celor afectați de acest ordin ca, la punerea în mișcare a trupelor, să li se atragă atenția domnilor ofițeri de a nu mai

www.dacoromanica.ro

lua fânul cu sila de la locuitori, ci să-l procure de acolo de unde trebuie, adică din magazii. Iar acolo unde nu sunt magazii, să-l cumpere în bună înţelegere cu locuitorii [...].

30 ianuarie 1811. Dispoziţia dată de M. I. Kutuzov lui A. F. Langeron[48] p. 785

Prin corespondenţii mei am aflat că la Constantinopol s-a ivit ciuma şi din această cauză tebuie să luăm toate măsurile de precauţie pentru ca această boală contagioasă să nu poată pătrunde în teritoriile ocpuate de noi. Dispun, deci, ca vămile din Zimnicea şi Vidin să fie închise cu totul. În privinţa comunicaţiei dintre Giugiu şi Rusciuk – trebuie să luaţi măsuri severe la trecerea curierilor şi a altor călători turci în partea aceasta de la Dunăre. Să dispuneţi şefilor unităţilor aşezate de-a lungul întregului teritoriu ocupat de armata comandată de dv., să supravegheze ca nici pescarii de pe Dunăre, cu un cuvânt nimeni să nu comunice cu malul drept până când nu mă voi convinge de întreaga putere de răspândire a acestui rău.

Toţi curierii, care vin de la vizir la reprezentanţii turci, trebuie să fie reţinuţi la Giurgiu într-o casă specială, dezinfectaţi prin fum, iar hârtiile aflate la ei să fie luate pe un cui gros, înmuiate în oţet şi, după ce s-au uscat, dezinfectate prin fum [...], iar curierul, după ce vor trece cele şase zile sau câte vor fi fixate pentru carantină, va veni la mine la Bucureşti. La fel şi lucrurile care vor fi aduse de curieri trebuie să fie desfăcute şi dezinfectate prin fum [...].

28 martie 1812. Ordinul lui M. I. Kutuzov adresat unităţilor armatei ruse din Moldova p. 855

Cu ocazia sosirii sezonului de primăvară, când locuitorii Principatelor de aici au neapărată nevoie să se ocupe cu semănatul şi alte lucrări agricole, socotesc de datoria mea să confirm ordinul dat de către mine – în această privinţă – armatei, la 16 aprilie anul trecut 1811, sub nr. 12, în care se interzice tuturor ofiţerilor armatei din Moldova şi altor funcţionari de a utiliza locuitori cărăuşi. Aceştia vor putea fi utilizaţi numai în caz de absolută necesitate şi această măsură pe baza dispoziţiilor mele sau a scrisorilor speciale de la cancelaria mea [...].//

[48] Informaţii despre Langeron în relaţia acestuia din volumul de faţă

www.dacoromanica.ro

PAVEL GAVRILOVICI DIVOV

(?–1841)

Datele de care dispunem până în prezent despre călătorul rus Pavel Gavrilovici Divov sunt destul de sumare. Ceea ce știm, cu relativă precizie, este faptul că a ajuns la rangul de senator, iar data probabilă a morții este anul 1841.

Opinăm, de asemenea, că datorită calităților sale, Divov a ajuns probabil să dețină o functie de răspundere în Ministerul țarist al Afacerilor Externe, fiind pomenit în acest sens în raportul din 23 martie / 4 aprilie 1821 al ambasadorului englez la Petersburg, Sir Charles Bagot, către ministrul de Externe al Marii Britanii, vicontele Castlereagh* P G. Divov este autorul unor *Note scurte asupra Țării Românești cu privire la numărul populației, veniturilor, impozitelor, fertilității pământului și comertului acestei țări (Краткое замецианиа О Валачии, относительно цисла жителеи, доподов податеи плодородиа и торговли сциа земли)*, redactate cam pe la 1808, probabil la cererea autorităților militare ruse

Informațiile de ordin statistic și economic pe care le cuprinde lucrarea lui P Ḋ Divov fac ca aceasta să fie extrem de utilă pentru cunoașterea epocii și a domeniilor la care se referă.

Relatarea călătorului rus ne furnizează interesante date privind resursele solului și subsolului, reteaua urbană, sistemul de organizare politico-administrativ și religios al principatului, precum și utile consemnări de ordin demografic, unele din ele, infirmate de cercetarea de specialitate recentă.

Despre el au scris:

– G. Haupt, *Cu privire la cunoștințele opiniei publice ruse despre Țările Românești la începutul secolului al XIX-lea*, în „Studii și articole de istorie", I. 1965, p. 117–120;

– Paul Cernovodeanu, Alvina Lazea, *Noi izvoare statistice din arhivele ruse privitoare la Principatele Române*, în „Revista arhivelor", an. L (1973), vol XXXV, nr 1, p. 53 – 72.

PAVEL GAVRILOVICI DIVOV

(1808)

p 55

SCURTE ÎNSEMNĂRI DESPRE ȚARA ROMÂNEASCĂ. CU PRIVIRE LA NUMĂRUL POPULAȚIEI, VENITURI, DĂRI, FERTILITATEA ȘI COMERȚUL ACESTEI ȚĂRI**

Numărul populației

Poziția Țării Românești, granițele ei, fluviile și râurile care curg prin ea și care se varsă toate în Dunăre, și acest fluviu, ce se varsă în Marea Neagră, sunt atât de clar reprezentate pe orice hartă, încât descrierea acestora ar fi fost de prisos, și eu,

* Cf *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu Documente externe*, București, Editura Academiei, 1980, p. 195

**În ediția de față s-a utilizat varianta realizată de P Cernovodeanu și A Lazea, comparată cu microfilmul aflat la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga", tras după originalul aflat la Arhiva istorică centrală de stat a URSS, fond nr 917 opis nr 1, dosar 31.

www.dacoromanica.ro

neavând intenția de a umple aceste foi cu ea, voi începe de-a dreptul cu descrierea numărului populației care locuiește în această țară.

Numărul total al locuitorilor din Țara Românească ajunge până la un milion[1]

O descriere amănunțită a populației nu s-a încercat niciodată în această țară și nici nu poate fi făcută în condițiile cârmuirii ei actuale. Numărul de un milion de locuitori este stabilit potrivit cu următorul calcul:

30 000 liude, numite scutelnici, socotindu-se de fiecare liudă câte 5 inși fac	150 000
30 000 liude, posluşnici, socotind tot câte 5 inşi	150 000
20 000 liude, numite dârvari, socotind câte 5 inşi	100 000
Clerul (mirean) şi călugăresc	50 000
Mica nobilime sau boierii	20 000
Boierii	5 000
Negustori care fac negoț cu toptanu, cu slujitorii lor	15 000
Ceilalți negustori	15 000
Străini aşezați în țară	10 000
Țigani robi ce locuiesc în sălaşe	30 000
Țigani nomazi	5 000
TOTAL: =	1 000 000

Veniturile

45 000 de liude birnici plătesc anual tot felul de dări, precum: haraciul, a treia parte, sama şi altele, socotind de fiecare liudă câte 80 de lei	3 600 000 lei
Aceleaşi liude birnici dau în natură, adică în diferite produse pentru domn ca: orz, fân, lemne şi altele	2 125 000 lei
Trei ocne de sare, arendate, aduc anual	500 000 lei
Oierit sau darea pentru oi	350 000 lei
Dijmăritul sau darea pentru albine şi porci	150 000 lei
Taxele vamale	. 800 000 lei
Vinăriciul sau darea pentru vin	350 000 lei p 56

[1] Cifra furnizată de călătorul rus nu concordă cu estimările pe care le dau cercetările recente de demografie istorică asupra Țării Româneşti în perioada amintită La nivelul anului 1812, deci la 4 ani după călătoria lui Divov, populația Țării Româneşti este evaluată la cca 1 767 670 de locuitori (cf. Louis Roman, *Démograhie et société aux Pays Roumains, XVI – XIX siécles*), în „Nouvelles Etudes d'Histoire", VI/1, Bucureşti, Editura Academiei , 1980, p. 292)

www.dacoromanica.ro

Beilicul sau darea de seamă pentru oi, care însumează în bani	....	360 000 lei
Chımeriş sau taxa pentru vinurile exportate	....	10 000 lei
Luminăritul sau otcupul lumânărilor de ceară	....	10 000 lei
Tutunăritul sau darea de seamă	....	50 000 lei
Darea de la negustori, neamuri şi alţii	....	150 000 lei
Milele mănăstirilor sau darea de la mănăstirile date în arendă	....	50 000 lei
Totalul tuturor veniturilor care se varsă în vistierie	....	8 505 000 lei

Veniturile extraordinare,
care nu se varsă în vistierie, sunt:

Armăşia sau darea percepută de la ţigani	....	30 000
Taxele strânse pentru banii de buzunar ai domnului	....	15 000
Vornicarii sau darea de la funcţionarii de la granițe	....	20 000
Logofeția sau darea de la funcţionarii din Valahia Inferioară	....	18 000
Spătăria	....	12 000
Agia	....	12 000
Cotărit	....	4 000
Capanlii sau taxele pentru vitele vândute peste graniță	....	10 000
Cutia sau dările strânse pentru satisfacerea nevoilor orăşeneşti şi a pensiilor	....	100 000
Total:	....	227 000

Bogăţii în regnul vegetal

În Ţara Românească poziţia şi clima sunt foarte bune şi însămânțarea pământului în această țară este potrivită pentru creşterea felurıtelor plante de câmp şi de grădină. Ogoarele, bine lucrate, produc fără îngrăşare, grâu de la 8 până la 10 boabe, secară de la 12 până la 14 boabe, orz de la 18 până la 20 boabe, iar „cucuviţa" sau secara turcească de la 20 până la 24 boabe şi meiul tot atât.

Pomii fructiferi cresc foarte uşor, astfel că mlădițele altoite ating într-un an înălţimea de 1 ½ până la 2 arşini, iar pomii altoiţi rodesc, aproape pretutindeni, în anul al doilea şi, sigur, în al treilea an, la fel ca şi viţa de vie, care este cultivată aici pe dealuri şi creşte foarte repede şı fără îngrăşeminte. Un butuc de vie produce în anıi mediocri de la 40 la 50 de ciorchini de struguri, iar în viile îngrijite şi mai mult.

www.dacoromanica.ro

Vinurile își păstrează, în cea mai mare parte, calitatea, afară de unele, care provin, de la șes; dar și acest cusur poate fi înlăturat, de îndată ce se va arăta stăruință în această privință.

În Țara Românească pădurile au fost înainte foarte întinse; dar, din cauza proastei îngrijiri, s-au rărit foarte mult, îndeosebi la șes, unde cresc mai ales stejari, fagi albi, platani, tei și anini, iar în munți se află speciile cele mai bune de brazi, pini, fagi roșii și plopi, printre care se găsesc adeseori arbori pentru catarge, de la 10 până la 18 klaftari.

În unele locuri se află de asemenea păduri întregi de nuci, pruni și meri, care, fiind lipsiți de îngrijire, prezintă deseori, cu toaă frumusețea lor, un aspect neplăcut la vedere.

Bogăția în regnul animal

În Țara Românească creșterea oilor este o foarte importantă îndeletnicire; în această țară numărul de oi poate fi socotit până la 200 000 de capete, din care însă jumătate sunt ale gospodarilor din Transilvania. În tot cursul verii oile pasc, fără nici o supraveghere, în munți, iar iarna – în șesurile situate în apropierea Dunării și în diferitele insule ale acestui fluviu. Până în ziua de astăzi se găsesc aici trei specii de oi, numite țigăi, țurcane și bârsane. O oca de lână de oaie țigaie costă un piastru, de a doua calitate costă 3 de piastru și de calitatea a III-a ½ piastru. Acum vreo doi ani printul Ipsilanti[2] a început să încurajeze pe un transilvănean ca să îmbunătățească
soiul oilor din acea // țară, crescând oi de Spania, pentru ca să ridice astfel de patru p. 57
ori mai mult prețul diferitelor produse de lână, căci o oca de lână de oi de Spania costa de la 3 până la 4 piaștri.

După doi ani s-a văzut că această încercare a dat un bun rezultat[3], pentru că însăși clima și pășunile de acolo contribuie foarte mult la aceasta. În Țara Românească se află de asemenea o mulțime de vite cornute și cai însă, lipsa unei industrii și nesiguranța proprietății fiecăruia le face să-și piardă orice valoare; căci țăranul din Țara Românească, nefiind nici până astăzi stăpân peste ceea ce are, face puține rezerve din acele lucruri care i se pot lua. De altfel, Țara Românească are cele mai bune condiții pentru creșterea vitelor, pentru că aici, unde numărul populației este atât de mic, nu se simte încă lipsa de pășuni bune.

---

[2] Constantin Ipsilanti, domn al Țării Românești (18 aug. 1802–12 aug 1806; 3 oct. 1806–19 mai 1807).

[3] Despre alte urmări pozitive ale domniei acestuia relatează și cronicarul Dionisie Eclesiarhul „Vodă, rânduind boerile divanului și așezând trebile țării, era în grijă să economisească de a fi țara în liniște și în stare bună < .> Și s-au făcut liniște mare în țară, începând boerii și negutătorii și toți orășanii a-și face casele și curțile ce le-au ars cârjalii și a să drege sfintele beserici" (Cf *Hronograf 1764–1815*), ed Dumitru Bălașa și Nicolae Stoicescu, Editura Academiei, 1987, p. 85)

www.dacoromanica.ro

Porcii de asemenea constituie aici o ramură importantă de îndeletniciri, şi întinsele păduri de stejar şi cultivarea porumbului le furnizează o hrană bună; ţăranii câştigă sume foarte mari de bani din vânzarea ciurdelor de porci , pe care le mână în Transilvania şi Austria.

Aici e o abundenţă de păsări de toate soiurile şi, deşi în anii în care nu se fac cereale se întâmplă să fie lipsă de păsări, ele se înmulţesc, în schimb, foarte repede şi fără nici un fel de trudă.

Bogăţie în zăcăminte minerale

Acest izvor atât de important al bogăţiilor în aproape toate statele europene, din care se îndestulează aproape toate nevoile şi care se găsesc în atâtea locuri din Ţara Românească, aici este cu totul necunoscut şi numai singurul nume al localităţii zise Baia de Aramă a păstrat amintirea că în acest loc s-a aflat cândva o mină de aramă, deşi munţii Carpaţi sunt atât de bogaţi în minereuri, din care se pot extrage aur, argint, aramă, fier, plumb etc. Râurile. Jiul, Oltul, Argeşul, Dâmboviţa, Ialomiţa şi Buzăul dovedesc belşugul de aur din munţii Carpaţi, căci din aceste râuri, care izvorăsc din acei munţi, se scoate o cantitate foarte mare de nisip de aur (care de obicei se varsă în vistieria domnului). În munţii aşezaţi la graniţa Făgăraşului, numiţi Piatra Craiului, se ascund de asemenea numeroase minereuri, căci minereul de plumb, bucăţile de fier şi de aramă, care se găsesc la suprafaţa solului constituie o dovadă limpede a acestor bogăţii subterane; în unele locuri s-a descoperit mercur (argintul viu). iar izvoare de păcură şi izvoarele sărate, care se află la suprafaţa solului în apropiere de Câmpina şi de Teleajen de asemenea dovedesc ce mine bogate se ascund în aceste ţinuturi, unde, în condiţiile unei bune cârmuiri, s-ar putea obţine un venit anual de 100 000 de lei cu uşurinţă; dar modul actual de guvernare a îngrădit aceste izvoare spre uşurarea populaţiei de aici, iar politica guvernului de aici nu îngăduie să fie folosite pentru a se înlătura prin aceasta venalitatea turcilor.

Comerţul

În Ţara Românească comerţul este acel izvor bogat din care se acoperă toate nevoile, atât acelea ale domnilor, care cârmuiesc această ţară, cât şi ale boierilor şi ale oamenilor simpli. Toţi banii care circulă în Ţara Românească şi care ies din ţară în fiecare an, trecând peste graniţă, intră în circulaţie numai datorită comerţului, deoarece domnii acestei ţări nu numai că nu s-au folosit până astăzi nici de minele de aur şi de argint de aici, dar nici măcar de dreptul lor de a bate monedă şi întreg numerarul vine aici din ţările vecine, ca plata pentru următoarele produse ale acestei ţări:

www.dacoromanica.ro

Mărfuri livrate Turciei:	Vite cornute, cai, oi, capre, măgari şi piei crude ale vitelor menţionate mai sus. Secară, grâu, orz, porumb, mei, fasole, mazăre şi celelalte.
Mărfuri livrate în Transilvania, Banat, Moldova etc.:	Piei de bou şi de cal, lână de oi, piei de capră tăbăcite sau aşa-zisul safian, vite cornute, porci, oi, capre, care se exportă, dar numai cu autorizaţie specială şi într-o anumită cantitate, peşte sărat, grăsime şi slănină de porc, seminţe de in, prune // uscate, nuci, vinuri, ceară, gogoaşe de ristic, aşa zisa scumpie.

Pentru aceste produse se obţine acel capital în numerar, care se află acum în p. 58
circulaţie. Iar măfurile comandate din Viena, Leipzig şi Rusia, sunt următoarele:

De la Viena:	Postavuri simple, caşmir, flanelă, mobilă, instrumente, muselină, bumbac sau comerth!, porţelan, vopsele şi mărfuri de drogherie, hârtie de scris şi cărţi de joc, zahăr şi cafea, care se comandă de la Hamburg prin Triest şi Viena.
De la Leipzig:	Postavuri fine şi caşmir, ţesături de mătase, muselinuri, ţesături de mătase englezeşti şi italieneşti, obiecte de galanterie de la Paris şi Londra, mărfuri mărunte de la Nürenberg, ceasuri de la Geneva, porţelanuri de Saxa, produse (fabricate) de lemn englezeşti şi de Karlsbad, blănuri americane, obiecte de preţ din Olanda, ţesături de bumbac şi mătase de la Veneţia.
Din Prusia:	Chihlimbar, obiecte de galanterie din aur şi argint.
Din Rusia:	Vergele de fier şi oţel, diferite obiecte din fier, tablă de tinichea şi celelalte, obiecte de aramă, iuft (piele rusească), ţesături din in şi cânepă, blănuri, ceai, icoane pictate şi pirogravate pe scânduri de lemn.

www.dacoromanica.ro

Despre cârmuire

Până astăzi Ţara Românească a fost cârmuită de un domn numit de către Poarta Otomană, care are putere nelimitată asupra populaţiei din ţară şi numai supuşii străini se bucură de privilegii acordate prin tratate, care constau din faptul că pricinile lor ce depăşesc suma de 25 de lei se trimit la Poartă spre a fi rezolvate de către consulii lor, care se află acolo, pe când toate treburile referitoare la conducerea ţării atârnă numai de hotărârea domnului, care convoacă un Divan, alcătuit din 12 boieri, cei mai bătrâni, unde, în lipsa sa, locul său este ocupat de către mitropolit, căruia, chiar şi atunci când domnul este de faţă, i se acordă primul loc şi primul vot după domn, cu privire la toate treburile acestor ţări. Aceste dregătorii se schimbă aproape anual, după bunul plac al domnului şi sunt următoarele:

Velban	Până acum era legată de acest titlu cârmuirea Olteniei sau al aşa-zisului banat al Craiovei; ea se va încredinţa însă acum unui grec, care va sosi aici cu domnul, cu titlul de caimacam. Iar banul va rămâne numai cu leafa şi cu câteva venituri, legate de acest titlu.
Doi velvornici	Sau judecători supremi, unul pentru partea de sus şi altul pentru partea de jos a Ţării Româneşti, care au în Sfat, sub jurisdicţia lor, toate litigiile privind moşiile şi se bucură de toate veniturile stabilite în aceste împrejurări.
Doi vellogofeţi	Sau mari cancelari, în jurisdicţia cărora se află partea diplomatică şi care se ocupă de redactarea diferitelor acte şi hrisoave sau decrete ale domnului. Exercitarea acestei funcţii şi veniturile legate de ea, ei le împart între dânşii, ca sus-pomeniţii velvornici. //
p 59 Velpostelnic	Sau mareşal al curţii, care se ocupă de treburile private interne şi externe în calitate de ministru de stat.
Marele logofăt de obiceiuri	Cancelar al obiceiurilor sau maestru de ceremonii, care are atribuţia de supraveghere

www.dacoromanica.ro

a ordinii în timpul adunărilor publice şi solemne.

Velvornic de curte — Sau primul judecător; sub jurisdicţia sa se află veniturile şi cheltuielile orăşeneşti, milele domnului şi pensiile.

Armaşul — Sau judecătorul penal, care este principalul însărcinat cu supravegherea închisorilor de criminali de drept comun şi a tuturor ţiganilor aflaţi în Ţara Românească.

Vornic de poliţie — Sau judecătorul suprem al oraşului, care supraveghează strângerea dărilor datorate de orăşeni.

Marele clucer — Director al asistenţei publice, care mai înainte avea grijă de pregătirea de provizii; dar astăzi această dregătorie s-a îndepărtat de acest titlu, care este considerat acum drept ultimul din marele divan.

Notă: În afară de aceste ranguri, există încă două titluri, în totul egale cu cele pomenite mai sus, precum, urmează:

Velspătar — Sau comandantul suprem, căruia îi era supusă mai înainte întreaga oaste alcătuită din 4 000 de pedestraşi şi 2 000 de călăreţi şi se împărţea în diferite unităţii: seimeni, fustaşi, panduri, călăraşi, lefegii şi alţii. Astăzi spătarul are sub ordinele sale doi sfetnici, doi pisari şi câţiva căpitani (locurile acestora din urmă se vând aci pe bani) şi trebuie să se îngrijească de securitatea internă a oraşului şi a ţării, să ţină în frâu pe tâlhari şi să lupte împotriva duşmanilor.

Velaga — Sau ministrul poliţiei. Acestui dregător îi sunt supuse toate chestiunile privitoare la poliţie. El are pe lângă sine doi sfetnici şi un pisar, care rezolvă toate pricinile ce se întâmplă în oraş, dar cu privire la care se pot însă înainta jalbe la Divan.

Velvistier — Sau vistiernic, care administrează toate veniturile; el are pe lângă dânsul o cancelarie, alcătuită din diferite departamente. Toţi căpitanii-ispravnici îi sunt

www.dacoromanica.ro

supuşi, trimit rapoartele lor direct vistierului. Toate chestiunile referitoare la dări se află sub oblăduirea velvistiernicului, al cărui post tocmai din această cauză este cel mai bănos din întreaga Ţară Românească.

Velhatman, director al Poştelor — Aceste posturi sunt ocupate, de obicei, de către greci.Velcămăraş, vistier

Velcomis – Stalmeister
(mai marele grajdurilor)

Grade boiereşti de al doilea rang

Căminar sau principalul supraveghetor al caselor de băutură.
Paharnic sau paharnicul Curţii.
Stolnic sau sufragiul Curţii.
Cupar sau pivnicier.
Serdar, scutier sau supraveghetor al Arsenalului. //

p. 60 **Grade boiereşti de rangul al 3-lea**

Al 2-lea şi al 3-lea Chistera (!) = Vistier
Al 2-lea şi al 3-lea Chistera (!) = Comis
Al 2-lea şi al 3-lea Chistera (!) = Logofăt }Aparţin stărilor
Al 2-lea şi al 3-lea Chistera (!) = Postelnic superioare
Clucer de arie
Behlivan (!) supraveghetor peste şei şi harnaşamentul cailor.

Sub comanda spătarilor se află încă următoarele ranguri inferioare:
Logofăt de spătărie,
Polcovnicul care comandă trupele orânduite pentru stârpirea tâlharilor,
Ceauş,
Căpitan de lefegii.

De Agie ţin:
Căpitanul de dorobanţi. Poliţist (Supraveghetor de poliţie);
Polcovnic de târg. Polcovnic de poliţie;
Polcovnic de vânători (mai mare peste vânători);
Ceauş de agie. Locotenent de poliţie.

De Armăşie ţin:
Judecători, trei;
Logofeţi doi şi de la 30 până la 40 de slujitori;
Armaşi.

www.dacoromanica.ro

De Vistierie țin:
Sameș, contabili;
Condicar protocolist (înregistrator);
Extractar !
Calemgiul scutelnicilor, înregistratorul scutelnicilor;
Calemgiul capanului, înregistratorul capanlâilor;
Calemgiul slujitorilor, înregistratorul slujitorilor;
Calemgiul jelbilor, înregistratorul jalbelor;
Vătaful de vistierie;
Al 2-lea și al 3-lea Chistera (!) = Vistier.
De Divan țin:
Sameșul Divanului;
Condicarul Divanului;
Vătaful Divanului:
Vătaful de păhărnicei;
Vătaful de aprozi.
De Vornicul de cutie țin:
Sameșul cutiei;
Condıcarul cutiei;
Epitropi, șase.

În afară de aceste ranguri, se mai află în fiecare județ doi ispravnici, un sameș, un judecător și doi sau trei logofeți, iar în fiecare departament se află un zapciu cu câțiva slujitori. // p. 61

Clerul

Mitropolitul, care are primul loc în Divan după Domn și este capul bisercii ortodoxe din ȚaraRomânească. În acest post este ales întotdeauna cel mai capabil dintre arhierei și este întărit în el de Domnul însuși, fapt pentru care este obligat să verse în vistierie suma cuvenită. Sub ascultarea mitropolitului se află următorii arhierei:

De Râmnic, de care ține toată Episcopia Craiovei. În timp de pace, el își are reședința la Râmnic sau la Craiova; dar acum el locuiește la București; de Buzău; de la Curtea de Argeș și de la Târgoviște.

Toți arhiereii vicari, toți prelații, egumenii și restul clerului, toate mănăstirile, bisericile și paraclisele; trebuie să notăm totuși că unele mănăstiri, în virtutea testamentelor făcute de către ctitori în folosul mănăstirilor de la Ierusalim, de la Sf. Munte Athos, sunt datoare să strângă sume mari pentru ajutorarea călugărilor din acele mănăstiri; ele se bucură de drepturi speciale și de protecția patriarhilor de Constantinopol și, datorită acestui fapt, au putința să iasă de sub autoritatea mitropolitului.

www.dacoromanica.ro

Din aceste mănăstiri fac parte:

Radu Vodă }din oraşul Bucureşti
Sf. Gheorghe
Văcăreşti }din afara acestui oraş
Cotroceni

În afara coreligionarilor ruşi, în Ţara Românească se află şi catolici, protestanţi, armeni şi evrei.

Catolicii au la Bucureşti şi Câmpulung două biserici publice şi-şi primesc preoţii de la franciscanii din Transilvania. Biserici catolice au fost de asemenea la Craiova şi Râmnic, dar de câtva timp au fost desfiinţate. Pastorul lor suprem este episcopul romano-catolic de la Nicopole, care atârna însă de Congregaţia de Propaganda Fide de la Roma.

Protestanţii au în întreaga ţară o singură biserică, la Bucureşti, în care pastorul luteran oficiază serviciul divin şi pentru calvini.

Armenii au numai o biserică, şi evreii o sinagogă şi o şcoală, iar turcii, în virtutea vechilor tratate, nu au dreptul să aibă în Ţara Românească nici un fel de moschei sau biserici.

Toată Ţara Românească se împarte în două părţi principale şi 17 judeţe. În Muntenia, despărţită de Oltenia de râul Olt, toate treburile sunt conduse de către Divanul din Bucureşti, în fară de care se află în acest oraş încă două departamente judiciare, numite: primul al Şaptelea şi al doilea al Optulea, fiecare din ele cuprinzând atâţia sfetnici câţi arată numele Departamentului. În oraşul principal din Oltenia, se află un alt Divan, în care primul loc îl ocupă caimacamul. Apelurile contra hotărârilor acestui Divan se trimit domnului.

Bucureştii şi Craiova sunt cele două oraşe principale din Ţara Românească, în cel dintâi populaţia, în timp de pace, atinge numărul de 100 000 de locuitori[4] şi mai mult, iar în al doilea se află până la 15 000 de locuitori[5]. În aceste oraşe se află tot felul de artişti şi meşteşugari. Meseriaşii de naţie germană, deşi câştigă bine aici, se îmbogăţesc rareori, pentru că, venind ei aici din acele locuri, unde beau multă bere şi fiind apa din Dâmboviţa turbure şi lipsită de gust, se dedau bucuros la băutura vinului şi deseori îşi cheltuiesc cu băutura banii câştigaţi.

---

[4] Cifra pare oarecum exagerată; după Dan Berindei, nivelul populaţiei la acea dată nu pare să fi depăşit cca 60 000 de locuitori (Cf *Oraşul Bucureşti, reşedinţă şi capitală a Ţării Româneşti 145 -1862*, Bucureşti, 1963, p. 143).

[5] Cifra pare destul de plauzibilă. Cu excepţia unor date locative oferite de Zilot Românul la nivelul anului 1800, dispunem de informaţii certe doar pentru 1833 (11 303 locuitori; cf. Ştefan Ştefănescu, *Craiova în statistica din 1833*, în *Sub semnul lui Clio. Omagiu acad. Prof Ştefan Pascu*, Cluj, 1974, p 248, şi, respectiv, la nivelul lui 1848 (cca 20 000 de oameni – după Ioan V. Cândea, *O statistică a Craiovei*, în „Arhivele Olteniei", IX/1930, nr. 51–52, p. 337). Ţinând seama de fluctuaţiile de populaţie, ca şi de un spor demografic mediu, cifra furnizată de P. Divov poate fi acceptată, cu oarecare aproximaţie, ca atare.

www.dacoromanica.ro

În afară de aceste două oraşe principale, se află aici şi următoarele oraşe mici: Focşanii, aşezat la graniţa cu Moldova; Râmnic; Buzău, aşezat în episcopia cu acelaşi nume şi unde are loc un iarmaroc anual, în luna iunie; Bucov, Urziceni, Ploieşti, Târgşor, Filipeşti, // Câmpina, în care îşi are reşedinţa vătaful sau p 62
comandantul de graniţă, Târgovişte, care fusese înainte reşedinţa domnului. Acest oraş are o aşezare foarte bună, între râurile Dâmboviţa şi Ialomiţa; Găeşti, Câmpulung, Piteşti, Slatina, Ruşii de Vede, Zimnicea.

De partea cealaltă a râului Olt se află încă, în afară de Craiova, următoarele oraşe:

Râmnic, aşezat pe râul Olt, cu o frumoasă mănăstire. În acest oraş îşi are reşedinţa arhiereul şi el este mai cunoscut pentru faptul că în împrejurările sale se află importante mine de sare; Caracal, Târgu-Jiu, Cerneţ.

În oraşele notate cu cruciuliţă îşi au, de obicei, reşedinţele lor ispravnicii. Pentru a-şi putea îndeplini mai repede funcţiile lor, li se dă acestor dregători ca ajutor un judecător şi doi sameşi, iar pentru securitatea lor se numesc, pe lângă ei, aşa-zişii beşlii turci, cu 10 sau 12 oameni, care dau totuşi prilej uneori la diverse neorânduieli.

Mănăstirile care se află în Ţara Românească şi veniturile primite de pe pământurile aflate în stăpânirea lor sunt următoarele:

Mitropolia de Bucureşti	....	30 000 lei
Episcopia Râmnicului	....	35 000 „
Episcopia Buzăului	....	35 000 „
Episcopia Argeş	....	20 000 „
Mănăstirea Radu-Vodă	....	30 000 „
„ Cotroceni	....	20 000 „
„ Văcăreşti	....	15 000 „
„ Sf. Gheorghe	....	20 000 „
„ Sf. Apostoli	....	10 000 „
„ Sf. Ioan	....	10 000 „
„ Zlătari	....	10 000 „
„ Sărindar	....	10 000 „
„ Răzvan	....	5 000 „
„ Sf. Sava	....	5 000 „
„ Creţulescu	....	5 000 „
„ Colţea, unde se află şi spitalul	....	20 000 „
„ Doamna Bălaşa	....	5 000 „
„ Sf. Spiridon Nou	....	2 000 „
„ Sf. Spiridon Vechi	....	2 000 „
Mănăstirea de la Cişmea (Izvorul Tămăduirii)	....	2 000 „
„ „Sf. Pantelimon	....	50 000 „
„ „Mărcuţa	....	7 000 „
„ „Plumbuita	....	5 000 „

www.dacoromanica.ro

În județul Ilfov:

Mănăstirea Plătăreşti .... 2 000 lei
„ Negoieşti .... 2 000 „
„ Snagov .... 15 000 „
„ Gruia .... 12 000 „
„ Căldăruşani şi Cernica cu călugări săraci, care nu au nici un fel de avere.

În județul Ialomița:

Mănăstirea Slobozia 15 000

p 63 *În județul Focșani:*

Mănăstirea Sf. Ioan 5 000

În județul Secuieni Saac:

Mănăstirea Vălenii de Munte 7 500
„ Apostolachi 2 000

În județul Prahova:

Mănăstirea Mărgineni .... 30 000 lei
„ Slobozia 5 000
„ Sinaia 10 000
„ Lespezi 2 000
„ Brebu 2 000
Poiana 1 000
„ Târgşor 2 000

În județul Dâmbovița:

Mănăstirea Dealul 12 000
„ Golgota 2 000
„ Nucet 7 500

În județul Vlaşca:

Mănăstirea Glavacioc 7 500
Mănăstirea Căscioare 5 000
„ Odivoaia 2 000
„ Comana 3 000
„ Cobia 1 500

www.dacoromanica.ro

În județul Argeș:

Mănăstirea Tutana	....	5 000

În județul Olt:

Mănăstirea Plăviceni:	....	1 000

În județul Muscel:

Mănăstirea Câmpulung	....	12 000
„ Vieroș	....	7 500
„ Aninoasa	....	3 000
„ Văleni pe râul Doamnei	....	3 000

În Oltenia:

Mănăstirea Hurez	....	15 000
„ Vodița	....	5 000
„ Tismana	....	20 000
„ Bistrița	....	15 000
	Total:	608 000 lei // p 64

În afară de acestea, mai sunt încă multe biserici și paraclise, ale căror venituri sunt cunoscute sub denumirea de schit și toate sunt incluse în această sumă.

www.dacoromanica.ro

MINAS BĂJĂŞKIAN

(1777–1851)

Minas Băjăşkian s-a născut la 15 octombrie 1777 la Trebizonda; studiile şi le-a făcut la mechitariştii din Veneţia. A intrat în congregaţia lor, desfăşurând o rodnică activitate. Băjăşkian a păstorit pe armenii catolici din Crimeea fixându-şi reşedinţa la Karasu; a murit la 26 noiembrie 1851, la San Lazaro (Veneţia), unde se întorsese de curând.

Minas Băjăşkian rămâne o figură eminentă în rândul mechitariştilor veneţieni pentru serviciile aduse literaturii armene, atât prin activitatea didactică şi cărţile ce le-a scris pentru tineret, cât şi prin contribuţia la dezvoltarea limbii armene populare şi a mişcării teatrale de expresie armeană din Constantinopol. A elaborat mai multe cărţi didactice, tipărite între anii 1815–1828 la Veneţia, ultima din ele fiind o gramatică ruso-armeană; în 1838 a publicat *Istoria Bibliei*, 2 vol., 1310 p., între 1840 şi 1844 diferite gramatici, iar în 1850 o descriere a vieţii oamenilor celebri (1960 p). Merită a mai fi semnalate *Istoria Pontului* (Parmutum Pontozi), 1819, şi îndeosebi cunoscuta relatare a călătoriilor sale din 1808 şi 1820 în diferite ţări din estul Europei şi sudul Rusiei: *Călătorie în Polonia şi în alte părţi locuite de armeni, urmaşi ai vechilor locuitori din oraşul Ani*, Veneţia, 1830, 424 p. După ce face istoricul oraşului Ani, capitala Armeniei în timpul dinastiei Bagratizilor, culminând cu devastarea oraşului şi împrăştierea locuitorilor săi în diferite părţi ale lumii, Minas Băjăşkian înfăţişează călătoria ce a efectuat în răsăritul Europei, în Rusia de sud şi Crimeea. A vizitat astfel: Polonia, Galiţia, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Transilvania, Ţara Românească, Moldova, Bulgaria, Dobrogea, Noua Rusie şi Crimeea.

Partea a treia a lucrării cuprinde descrierea unor regiuni din Tataristan şi Gruzia. El mărturiseşte (p 91) că ţinta principală a călătoriei sale a fost vizitarea localităţilor unde trăiau armeni, îndeosebi descendenţi ai celor care părăsiseră solul armean după invazia mongolilor În genere se mărgineşte la scurte observaţii, mai amănunţit sunt descrise în primul rând Polonia şi Galiţia (cca 90 de p.), datorită importanţei evenimentelor petrecute în sânul armenilor din aceste locuri şi apoi aşezările armeneşti din Crimeea (cca 80 de p.), din cauza şederii sale mai îndelungate acolo, unde a avut şi o misiune duhovnicească în sânul armenilor catolici din peninsulă

Băjăşkian a călătorit în Europa răsăriteană în două rânduri: prima dată la 1808, când a pornit din Veneţia în ziua de 13 aprilie, vizitând Ungaria, întorcându-se apoi la Constantinopol. A doua oară în 1820, când a trecut prin Austria, Polonia, Tataristan şi Noua Rusie, cu un popas îndelungat în Crimeea şi îndeosebi la Karasu, centrul misiunii sale.

Însemnările de călătorie – deşi schematice oarecum şi redactate destul de naiv – sunt foarte preţioase pentru reconstituirea trecutului coloniilor armene din Ţările Române, dând o seamă de amănunte care lipsesc de obicei din acest gen de izvoare. Inscripţiile şi însemnările pe care le reproduce de pe vechile monumente sau cărţi de cult armeneşti prezintă o deosebită valoare ştiinţifică, întrucât multe din ele sunt astăzi dispărute.

De Minas Băjăşkian s-a ocupat H. Dj. Siruni în articolul *Bisericile armene din Ţările Române*, în „Ani Anuar de cultură armeană", Bucureşti, 1943, p. 498 şi urm.

www.dacoromanica.ro

 p. 188

<CĂLĂTORIA ÎN ŢĂRILE ROMÂNE> 1808[1]

Armenii din Bucovina

Acest ţinut este aşezat în partea de nord a Moldovei, de care, despărţindu-se a, trecut de la osmanlâi la nemţi (austrieci), în anul 1776[2]
; <Bucovina> este despărţită de Galiţia prin râul Ceremuş, iar de Basarabia prin râul Prut. Anioţii de odinioară au venit să locuiască aici, apoi mulţi dintre ei au trecut în Ungaria. Din această cauză am socotit nimerit să ne plimbăm prin această ţară şi apoi să trecem în Ungaria.

Cernăuţi p 189

Este capitala Bucovinei [... <aflată la o> depărtare de 9 ceasuri de Hotin; în stânga trece râul Prut [...] care străbătând Moldova, o desparte de Basarabia. Nistrul se apropie aici de Prut atât de mult încât regiunea ia forma unui istm. Deci, trecând de podul cel mare al Prutului, am ajuns la frumosul oraş Cernăuţi, care înfloreşte din zi în zi datorită comerţului şi se extinde cu clădiri frumoase şi înalte. Am văzut acolo palate deosebite, biserici impunătoare şi altele. Sunt mulţi germani (austrieci) şi leşi, iar armenii (circa 30 de familii, aproape toţi negustori) sunt aşezaţi acolo recent, <fiind veniţi> din Polonia. Deşi n-au biserica lor proprie, totuşi altarul din dreapta al bisericii romano-catolice este în mâna armenilor, fiind construit de cunoscutul negustor armean Simonovici, cu hramul lui <Grigore> Luminătorul.

Cernăuţi a fost pe vremuri un oraş vestit al Moldovei, unde se întâlneau mulţi negustori din naţia noastră, care aveau două biseirci; însă locurile armenilor au dispărut în timpul focului care a pustiit oraşul, iar ei s-au împrăştiat [...]

Siret[3] p. 190

E un orăşel frumos şi are clădiri din piatră, precum şi o biserică a leşilor; prin oraş trece râul Siret[4], care apoi se varsă în marele fluviu Dunărea. Are un pod mare de lemn peste care am trecut pentru a merge în oraş. Aici n-am văzut nimic demn de reţinut. Cu două sute de ani în urmă se aflau în oraş mulţi armeni, după cum se

[1] Traducere după textul armean, *Călătoria în Polonia şi în alte părţi locuite de armeni, urmaşi ai vechilor locuitori din oraşul Ani,* Veneţia, 1830, p. 188 şi urm.

[2] De fapt cesiunea Bucovinei s-a produs în 1775.

[3] *Serat.*

[4] *Serat* sau *Seretin*

www.dacoromanica.ro

constată în memorialele de la Cameniţa; dar acum abia < dacă > au rămas 10 case[5], pe care le păstoreşte preotul catolic, neavând preot şi biserică proprie.

Suceava

Este renumitul şi vechiul oraş de scaun al voievodului sau beiului Moldovei, care domnea aici independent[6]; am văzut aici pe deal o cetate veche[7], construită cu 50 de ani înainte de Hristos, după cum mi s-a povestit pe baza tradiţiei[8]. Am văzut de asemeni vechiul palat al beiului[9], pe lângă care trece râul Suceava[10], care se varsă în râul Siret. În cursul plimbărilor noastre în diferite locuri am văzut turnuri, morminte vechi şi ziduri dărâmate. Pe vremuri aici erau 17 mii de locuitori, însă acum sunt mai puţini deşi nu lipsesc < repezentanţi > ai diferitelor naţiuni şi negoţul lor. Majoritatea caselor au un singur cat, dar pe alocuri se află clădiri şi biserici splendide. Este renumită prin bogăţia şi frumuseţea sa noua şcoală[11] de stat clădită pe deal, unde învaţă în mod gratuit copii de toate neamurile şi unde guvernul , <austriac > a rezervat o odaie mare pentru copiii naţiei noastre armene, şi al căror număr era în timpul trecerii noastre pe acolo, de 80, învăţând limbile armeană şi germană. În apropierea ei se află noua biserică strălucită[12] a leşilor, iar învecinat prezbiteriul unde locuieşte parohul lor.

Vechea biserică a moldovenilor este impunătoare[13], construită în 1500, cu hramul Sf. Gheorghe, după cum am citit în pisania pusă deasupra uşii. În faţa altarului am văzut într-un coşciug ferecat în argint corpul neputrezit al mucenicului Sf. Ioan din Trebizonda [...]

[Urmează relatarea martiriului Sf. Ioan şi împrejuările aducerii moaştelor sale la Suceava].

Apoi, când leşii au ocupat Suceava, trupul sfântului a fost dus la Iulkova, dar după 50 de ani populaţia oraşului l-a solicitat de la împăratul Iosif[14] şi <moaştele>
p. 191 au fost readuse la locul lor, unde acum se închină un mare număr de credincioşi. //

---

[5] În sensul de familii.

[6] Eroare evidentă

[7] Cetatea Sucevii, ridicată în secolul al XIV-lea de Petru I Muşat şi refăcută de Ştefan cel Mare.

[8] Tradiţie fantezistă.

[9] Curtea domnească, construită de Ştefan cel Mare în a doua jumătate a secolului al XV-lea şi refăcută după distrugerea ei de către turci la 1485.

[10] Seciov.

[11] Probabil şcoala de la mănăstirea Sf. Ioan, care a început să funcţionze în 1786.

[12] Probabil cea cu hramul Învierea, construită de Elena Rareş doamna şi terminată în 1551

[13] Biserica Sf. Ioan cel Nou, construită de Bogdan cel Orb între 1514 şi 1517.

[14] Iosif al II-lea, împărat romano–german (1780–1790).

www.dacoromanica.ro

Altă dată se aflau în Suceava 700 de familii din naţia noastră armeană, dintre care multe au trecut în Ungaria, încât <aici> n-au mai rămas decât 200 de familii armene, care aveau multe biserici şi mănăstiri, după cum am văzut şi noi locurile bisericilor Sf. Treime[15] şi Sf. Nicolae[16] însă acum sunt dărăpănate şi <în oraş> nu se mai găsesc acum decât două biserici şi două mănăstiri[17].

Sf. Cruce[18] este vechea şi cea mai însemnată biserică a armenilor; odinioară era din lemn, apoi boierul Hanco a ridicat-o din piatră. Deasupra uşii interioare scrie astfel: „În anul 970 (1521)". Altarul principal este închinat Maicii Domnului, iar în pridvor se află altarul sfântului Ioan pe care l-a construit notabilul armean Hovhannes Capri, în casa căruia a poposit împăratul Iosif, care a conferit familiei sale titlul de baron. În faţa bisericii se mai găseşte un cimitir întins şi un paraclis; clopotniţa este din piatră şi are următoarea pisanie din marmoră: „Clopotniţa aceasta este < ridicată > întru pomenirea domnului epitrop Biniata, 1068 (1619). În această biserică am văzut o evanghelie veche ferecată în argint cu următoarea însemnare: „Când s-a scris această sfântă evanghelie era anul calendarului armenesc 1098 (1649). S-a scris în ţara Bugdanilor (Moldova) în oraşul Seciov sub oblăduirea < bisericii > Sf. Simion, în timpul catolicosului tuturor armenilor Pilibbos, episcopul armean din această provincie fiind arhimandritul Minas, etc.". [Autorul aminteşte apoi că evanghelia a fost luată de turci şi a fost scăpată miraculos din mâinile lor].

Sf. Simion[19]. Este o biserică de piatră, frumos construită la marginea p 192
cartierului armenesc; are un cimitir întins; în faţa uşii am văzut un mormânt având următoarea inscripţie: „Aceasta este piatra de mormânt a lui Isai şi a lui Mugal, fata şi fiul preotului Anton, răposat la anul 1065 (1618), în august, în ziua de luni".

Sf. Axente[20]. Este o mănăstire cu poziţie frumoasă la marginea sudică a oraşului, unde trece râul < Suceava >; are o curte vastă înconjurată de ziduri, în mijlocul căreia se ridică biserică din piatră şi cupola; lângă ea se află un puţ mare. În biserică se găseşte mormântul ctitorului având următoarea inscripţiei: „Aici se odihneşte Hagopşa <Vartanian>, ctitorul bisericii în anul 1000 (1551)". Bătrânii mi-au povestiti că familia acestuia s-a mutat la Veneţia. Afară mai există şi un alt mormânt, pe care am citit: „Este mormântul fiului lui Ovatam, în anul 1080 (1631)". Clopotniţa, aflată în partea de vest, este construită din piatră şi cu arcuri;

---

[15] Biserica Sf. Treime exista în secolul al XVII-lea; a fost dărâmată în secolul următor.

[16] *Nicogaios*, construită în secolul al XVI-lea

[17] Hagigadar, Sf Cruce, Sf. Simion-Turnul Roşu şi Zamca.

[18] Surb Khaè, construită la 1521 de Cristea Hanco sau de Hacic Hancoian.

[19] Biserica Sf. Simion-Turnul Roşu, construită cca 1513, de Doing; i s-au făcut adaosuri la sfârşitul secolul al XVI-lea de către Simion Sima.

[20] *Surb Oxent*. La începutul secolului al XV-lea era biserica episcopală a armenilor. Cf. P P Panaitescu, *Hrisovul lui Alexandru cel Bun pentru episcopia armeană din Suceava*, Bucureşti, 1935.

www.dacoromanica.ro

suindu-mă în ea pe scări de piatră, am văzut capela Luminătorului cu altar; lângă ea se găseşte poarta dinspre apus a mănăstirilor. Deasupra porţii dinspre răsărit se înalţă casa parohială construită din piatră, unde se găseşte frumoasa capelă cu bolţi arcuite împreună cu altarul având icoana Adormirii Maicii Domnului. În jurul grădinii ar fi fost chiliile călugărilor, după cum se vede din ruine.

Sf. Khaègadar sau *Hadjgadar*[21] este mănăstirea armenilor din afara oraşului, la răsărit, construită pe un deal şi se chema mai înainte *Maica Domnului dătătoare de năzuinţi*[22]. De jur împrejur are chiliile călugărilor şi pelerinilor, iar în afară <se întinde> o câmpie; biserica este mică, construită din piatră, şi <prevăzută> cu o cupolă; are pridvor şi două uşi; pe uşa sudică, am văzut sculptată data de 1512, poate data reconstruirii, deoarece clădirea pare mai veche. Altarul principal este închinat Maici Domnului, iar celălalt Sfântului Luminător; acolo vin pelerinii armeni din Moldova, îndeosebi de ziua Schimbării la faţă[23] şi în ziua Sfintei Ana. În memorialul bisericii Sf. Născătoare din Cameniţa am citit: „Domnul să miluiască sufletul lui Srb[24] Cristostror, care a dăruit acestei biserici o cruce".

p 193 **Armenii anioţi locuind în Ungaria**

Armenii anioţi fugind din faţa tătarilor au venit mai întâi în Pont şi de acolo au trecut pe corăbii în Europa şi până în Moldova; de aici în decursul vremurilor s-au mutat în Ungaria. La început locuiau acolo amestecaţi cu ungurii, răspândiţi prin oraşe şi sate; văzând apoi rodnicia şi bunăstarea ţinutului, mulţi < dintre ei . s-au unit printr-un sentiment naţional şi au întemeiat două oraşe: unul s-a numit *Haiakatak* (Armenopol) sau Gherla[25], iar celălalt Elisabetopol sau Ibaşfalău[26]; o parte din ei au locuit în oraşele maghiare Gheorghieni[27] şi Frumoasa[28], iar alţii au rămas la locurile lor din oraşe şi sate din < cauza > intereselor lor negustoreşti, după cum vom arăta la locul cuvenit.

Numărul armenilor din Ungaria se ridică, după unii, la 15 000, dintre care mulţi sunt negustori; alţii sunt nobili sau "spahii" şi se numesc "nemişi". Au proprietăţi mari şi <se bucură > de diferite privilegii. Armenii au ridicat în Ungaria construcţii vestite şi biserici renumite şi presbiterii cu patriarhi canonici. Pe baza

---

[21] Hagıgadar, construită cca 1512-1513 de Dragan Danovan

[22] *Khîntragadar surb Astvadzadzın.*

[23] *Varvadar* (6 august)

[24] Poate *Srab*

[25] Gherla, oraş, judeţul Cluj.

[26] *Başbalov*, azı oraşul Dumbrăvenı

[27] *Giurgıov*, oraş, judeţul Harghıta

[28] *Sipviz*, sat şı comună, judeţul Harghıta.

www.dacoromanica.ro

decretelor împărăteşti, ei au, nu numai propriile lor tribunale şi judecătorii, ci şi consilii regionale cu tribunalele lor, deoarece toate litigiile neamului şi oraşelor lor le judecă singuri, cu toate că împotriva sentinţelor lor se poate face apel la curtea superioară.

Elisabetopol (Dumbrăveni)

Pe vremuri acest oraş se numea Ibaşfalău[29], după numele vechiului sat care acum se află în apropierea oraşului şi este socotit drept un cartier al lui, întinzându-se într-o vale largă înconjurată de coline verzi cultivate, unde sunt şi vii. De-a lungul câmpiei trece râul Târnava < Mare >[30], peste care trece un pod mare de lemn, cu multe arcuri şi acoperit; la răsărit de râu se află cartierul armenesc, la o depărtare de jumătate de oraş. Acum acest oraş liber împărătesc se numeşte Elisabetopol şi, deşi mic, e < totuşi > prosper; străzile sunt drepte iar casele din cărămidă şi în majoritate cu un cat. Fiecare casă are o grădină afară din oraş.

Armenii sunt locuitorii şi stăpânii oraşului, fiind în număr de 1 300; au 450 de case. Majoritatea sunt negustori şi o mică parte meseriaşi; <printre ei> se află şi nobili, care se bucură pe baza decretelor împărăteşti de privilegii din tată în fiu. Armenii au patru biserici: prima este vechea biserică cu hramul Sfintei Treimi, având înscris deasupra uşii că s-a clădit cu participarea întregului popor credincios. Această mică biserică fiind însă neîncăpătoare, în timpul din urmă s-a construit în piaţa mare o nouă biserică vastă cu hramul Sfintei Ecaterina, patroana ungurilor. Această a doua biserică este din piatră, cu un singur arc, având în faţă două clopotniţe înalte, iar în cele două părţi ale altarului principal <alte> şase altare frumoase <...> balconul din dreapta este rezervat doamnelor nobile, care urmăresc de acolo liturghia, iar cel din stânga <adăposteşte> biblioteca publică; faţada bisericii este împodobită cu coloane frumoase şi cu statui; <lăcaşul> are o cupolă acoperită cu aramă; este considerată biserica parohială a oraşului. // p 194

A treia biserică se află în faţa celei precedente, <aşezată> în partea de apus a pieţii <şi> construită în 1795 de către congregaţia noastră de părinţi mechitarişti; <are> proporţii armonioase, <este> luminoasă şi arătoasă posedând trei altare aurite împodobite cu statui, picturi şi cu frumoase coloane. De o parte şi de alta a altarului principal se află două sacristii şi deasupra lor două balcoane înconjurate de balustrade aurite şi rezervate doamnelor nobile. Biserica are o singură arcadă, iar pereţii sunt împodobiţi cu diferite imagini; este închinată celor doi apostoli de seamă Petru şi Pavel, ca şi mănăstirea aflată alături; în curte funcţionează o şcoală unde învaţă copii armeni sub supravegherea părinţilor din congregaţia noastră. // p. 195

---

[29] *Beşfolva*

[30] *Tornova*

www.dacoromanica.ro

A patra biserică este aceia închinată Sf. Ioan Botezătorul clădită de renumitul notabil din familia Turkian; are trei altare, podoabe frumoase şi altele. Afară de aceasta, mai există vechea capelă construită pe deal, unde poporul merge în pelerinaj de Sâmbăta mare [...] capela a fost la un moment dat dărâmată, apoi a fost reclădită din temelie [...] în amintirea negustorului armean Iăpneasa; la marea statuie cu crucifix din altar, reprezentând Golgota, poporul merge în pelerinaj de cinci ori pe an într-un cortegiu solemn, în mijlocul preoţilor.

Mai există o biserică veche a ungurilor catolici, după cum şi o biserică veche în lemn pentru catolici[31], care au parohi proprii din naţia lor. Sunt vestite şi şcolile oraşului, unde copiii învaţă în mod gratuit limbile armeană, latină, germană şi maghiară. Mai sunt clădiri însemnate, o manufactură de lumânări albe etc Cea mai însemnată <construcţie> este castelul mare şi vechi clădit de despotul Apafi[32], al cărui nume este gravat în limba latină deasupra porţii; înlăuntru, ici, colo se văd tablouri mari. În apropierea castelului a fost construit un tribunal frumos, iar în vecinătate <locuitorii> se gândesc să mai clădească şi un teatru; mai jos se află cancelaria şi închisoarea publică împreună cu locuinţele secretarului general şi a intendentului închisorii.

Administraţia oraşului este senatorială: armenii îşi administrează comunitatea lor şi celelalte neamuri pe care le consideră ca supuşii lor. Posedă decrete împărăteşti cu multe privilegii; în oraş nu intră oştirea şi nici străinii nu sunt primiţi. Atât oraşul, cât şi toate vecinătăţile lui aparţin armenilor. Toţi proprietarii <de pământ> încep munca câmpului într-o zi, ca şi culegerea viilor tot într-o zi <anumită>; aşa sunt orânduite toate muncile din oraş. În zilele de duminică se sluješte liturghia în primul rând în biserica parohială, apoi în mânăstirea părinţilor mechitarişti şi pe urmă în biserica Sf. Ioan Botezătorul, care are şi ea parohul ei. Liturghiile solemne se celebrează tot în aceeaşi ordine; de două ori pe an poporul pleacă în pelerinaj, într-un cortegiu solemn, la Sf. Anton din Mediaş, la o depărtare de trei ceasuri, ca şi la Sighişoara pentru a venera pe Sf. Francisc. Iar locuitorii acestor oraşe vin la Înălţare în cortegiu solemn la Ibaşfalău, fiind întâmpinaţi de întregul cler şi primiţi cu cinste, iar în ziua următoare, după mari solemnităţi, sunt reconduşi tot în cortegiu.

Ibaşfalău are destule proprietăţi, al căror venit se adună la vistieria comunală spre a fi cheltuit pentru nevoile bisericilor, preoţilor, judecătorilor, învăţătorilor şi medicilor, după cum şi ale mamoşilor, paznicilor de noapte şi păstorilor, deoarece toţi aceştia sunt datori a sluji obştea fără remuneraţie. Pe timpul împărătesei Maria Tereza <armenii din Elisabetopol> au mai cumpărat patru sate mari şi cinci păduri, de la care vistieria <oraşului > încasează un venit însemnat.

---

[31] Adică uniţi.

[32] Mihail Apafi I, principe al Transilvaniei (1661-1690).

www.dacoromanica.ro

Armenii au în oraş două tribunale mari: unul din ele // se numeşte *Magistrat* p 196
şi este alcătuit din 12 judecători, dintre care unul se alege la trei ani odată ca şef al lor şi al naţiei sub numele de birău[33], adică comandant, care are dreptul să judece şi să dea sentinţe în diferitele pricini ale populaţiei. La porunca lui tribunalul ţine şedinţe de două ori pe săptămână şi pricinile se rezolvă cu ajutorul celor 12 judecători. Acest tribunal are drept de a pronunţa chiar sentinţa capitală, fiind obligat însă de a comunica în prealabil hotărârea sa curţii supreme a Transilvaniei. Birăul semnează şi sigilează cu pecetea oraşului toate hotărârile Magistratului. Un judecător îndeplineşte sarcina de notar principal, având ca suplinitor pe unul din membrii celei de a doua curţi; funcţia amândurora este perpetuă. Acest notar este dator să redacteze pe scurt discuţiile şi hotărârile şedinţei, pe care le citeşte tot în şedinţă şi care, examinându-se din nou, sunt trecute în cartea protocoalelor; după aceia se publică sentinţa şi se execută prin mâna directorului poliţiei, care este unul din membrii Magistratului şi este ales din trei în trei ani. Sub ordinele acestuia se află intendentul închisorii, care este dator să supravegheze liniştea oraşului, pedepsind pe tulburătorii ei şi pe hoţi.

Birăul, deşi prezidează consiliul, n-are însă putere mai mare decât ceilalţi judecători; el supune consiliului toate chestiunile şi este însărcinat cu păstrarea legilor prin pedepsirea vinovaţilor şi prin reeducarea lor la închisoare, care se află
chiar în faţa uşii <locuinţei> sale. // p 197

Al doilea consiliu se numeşte *Sută* şi este alcătuit din 40 de judecători <aleşi> dintre fruntaşii poporului, având sarcina de a se îngriji şi a păstra intacte edificiile publice şi averile de a repara podurile etc. Şeful acestora se numeşte *Sutaş* sau *Orator* şi se schimbă la trei ani; el are dreptul să fie de faţă oricând în şedinţele primului consiliu şi convoacă săptămânal în şedinţă <pe membrii sutei>; <sutaşul> are datoria de a supraveghea pe lucrătorii şi paznicii edificiilor oraşului şi a pedepsi pe cei care aduc prejudicii venitului public. Are un suplinitor, precum şi alte ajutoare prin care rezolvă pricinile; numai că fără semnătura sa nu se execută nimic. Mai sunt şi alţi demnitari şi fruntaşi, cum ar fi contabilul, casierul, agentul <forţei publice>, avocatul, supraveghetorul săracilor, îngrijitorul orfanilor, încasatorul de taxe, epitropul bisericii etc.

Cei 52 de judecători ai celor două consilii trebuie să aparţină naţiei armene; căpeteniile lor sunt birăul, sutaşul şi directorul poliţiei, care nu trebuie să fie înrudiţi întrei ei. În cazul când pârâţii ar fi rude cu judecătorul sau cu birăul, aceştia sunt datori să nu asiste la şedinţă şi să nu se amestece în pricinile lor. Toţi pârâţii sunt datori a înainta în scris apărarea lor. În pricinile mixte cele două consilii se reunesc
în şedinţă comună. Aşa se procedează şi în cazul schimbării demnitarilor. // p. 198

Alegerea judeătorilor se face în modul următor. Cu o săptămână înainte populaţia este înştiinţată despre alegeri. În ziua respectivă toţi preoţii, elevii şcolilor

---

[33] *Birov.*

www.dacoromanica.ro

şi întregul popor merg la biserica parohială şi îngenunchiază în faţa sfintelor taine, cântă „Vino, sfinte duh !" şi apoi parohul slujeşte liturghia solemnă pentru fericirea oraşului şi prosperitatea naţiei. În ziua următoare toţi fruntaşii se adună la tribunal, întâi pentru alegerea biraului. Celor 52 de judecători li se împart buletine de vot, 7 pe hârtie <lungă> de trei degete, împăturită în trei, folosindu-se însă doar la un capăt; după ce se vorbeşte despre interesele comunităţii, fiecare scrie pe buletinul său trei nume dintre cei pe care-i consideră cei mai potriviţi pentru demnitatea de *birău* din rândul celor 12 judecători (deoarece biraul se alege dintre aceştia); apoi fiecare aruncă buletinul în urnă, pe care luând-o doi fruntaşi juraţi, se retrag într-un colţ <al odăii> şi întocmesc lista cu numele celor 12 judecători ai Magistratului, apoi examinând voturile, trec în dreptul numelor de pe listă voturile acelora care n-au scris decât un nume pe buletin; pe urmă intrând în şedinţă, citesc în faţa celor prezenţi rezultatul; acele buletine pe care sunt scrise mai multe nume le trimit împăratului Germaniei (Austriei) ca să aleagă pe unul din cei trei. Această onoare se cuvine însă aproape totdeauna mai multor nume. Îl aleg ei înşişi şi trimit numaidecât pe servitorul comunal să se ducă în faţa casei celui ales şi să tragă o salvă de puşcă în semn de bucurie.

După alegerea biraului se alege în acelaşi mod şi *sutaşul* care trebuie să fie dintre judecătorii sutei. Apoi se face alegerea *directorului poliţiei*, etc. şi după fiecare alegere servitorii se duc să tragă salve de puşcă în faţa caselor celor aleşi. După masă membrii Magistratului merg spre a-i felicita pe cei aleşi. Sunt urmaţi apoi de
p. 199 membrii sutei, iar pe urmă de preoţi. // Această alegere se face cu trei luni înainte de <expirarea mandatelor>; însă până la sosirea decretului de confirmare a biraului, nimeni nu intră în funcţiune. După sosirea decretului, merg cu toţii la biserică şi în faţa Sfintelor Taine cântă „Te slăvim pe tine, Doamne!". După liturghia solemnă, se vesteşte <confirmarea> alegerii cu mare bucurie. Pe urmă judecătorii şi preoţii se duc iarăşi pe rând la casele celor aleşi şi îi felicită şi astfel ia sfârşit solemnitatea.

Gherla

Acest oraş liber împărătesc este numit în limba maghiară Szamosújvár[34] şi în limba latină Armenopoli, adică "oraş armenesc"; a fost întemeiat de armeni în anul 1703, pe frumoasele câmpii de lângă râuşorul Someş[35], iar în 1711 a obţinut de la împărat[36] diferite privilegii. Locuitorii se ridică la vreo 6 000, toţi armeni, şi au o mie de case de cărămidă cu un singur cat. Bogaţii aparţin nobilimii din tată în fiu; alţii sunt negustori; meseriaşi sunt puţini, iar străini încă şi mai puţini şi n-au drept de cetăţenie. <Armenii> au trei biserici: prima este biserica parohială clădită recent

---

[34] *Somoşuvar.*

[35] *Somuş.*

[36] Iosif I, împărat romano-german (1705–1711)

www.dacoromanica.ro

şi închinată Sfintei Treimi, mare şi frumoasă, având cinci altare din piatră; lângă ea <se află> o capelă mică; este una din cele mai impunătoare şi splendide biserici din Transilvania. A doua biserică este închinată lui Solomon, nu însă atât de mare. Tot aşa şi a treia, care este în mâna franciscanilor maghiari.

Străzile oraşului sunt largi şi pe alocuri pavate; se găseşte o manufactură de postav şi o închisoare mare pentru întreaga Transilvanie; acolo sunt închişi toţi condamnaţii din regiune, unii pe viaţă. Administraţia acestui oraş se aseamănă cu aceia din Ibaşfalău; există două consilii de judecată, 12 judecători şi 40 de membri ai sutei. Şi aceştia au dreptul de a pronunţa pedeapsa cu moartea, executarea ei depinzând însă de la curtea supremă a Transilvaniei, care se găseşte la Cluj. <Armenii din Gherla> au de asemenea câteva sate în stăpânirea lor şi al căror venit le aparţine, iar <locuitorii> satelor sunt consideraţi iobagii lor. //

Gheorghieni[37] p. 200

Este un oraş întins, prosper şi populat, cu o întindere de aproape trei mile de-a lungul micului râu; sunt 140 de case armeneşti, dar populaţia propriu zisă este alcătuită din unguri.

Biserica armenească este frumoasă şi luminoasă; deasupra uşii laterale este gravată următoarea pisanie: „Această biserică s-a clădit în 1733 cu cheltuiala întregului neam armenesc din Gheorghieni în timpul parohului Simion Torosian şi a preotului Hohannes, epitropul bisericii fiind Toros Aconţ, birău Ghazar Ohanisian, fiind şi alţi fruntaşi ale căror nume stau înscrise în registrul bisericii; află şi citeşte şi pomeneşte-ne pe noi. Amin". Armenii sunt consideraţi ca elementul <etnic> principal al oraşului şi printre ei se află nobili şi mulţi negustori; îşi au curtea lor proprie alcătuită din 12 judecători, dintre care aleg pe birău, ca cel mai de seamă conducător al lor. Acesta pronunţă sentinţe în toate pricinile populaţiei în afară de pedeapsa cu moartea, pe care o pronunţă curtea maghiară; n-au nici închisoare comună.

Frumoasa

Este un orăşel unde, în afară de maghiari, sunt vreo 52 de case armeneşti, numărând cam 220 de suflete. Ocupaţia lor <cea mai de seamă> este comerţul. Şi aceştia au curtea lor alcătuită din 12 judecători, care depinde însă de curtea de la Gheorghieni. Au biserică şi prezbiter foarte sărace, însă datorită strădaniilor şi organizării neobositului nostru arhimandrit Alexandru Ingigian, nu numai că s-a construit şi a prosperat biserica ci şi populaţia s-a distins prin educaţie în faţa altor naţii. În biserica Sf. Luminător din Grigoropol am găsit următoarea însemnare: „În anul 1143

---

[37] *Sent Miclos* sau *Giugiov*

www.dacoromanica.ro

(1694), la 3 februarie, sâmbătă, în ziua sfântului Sarghis (Sergiu), în frumosul oraş Sipvız, din ţara maghiarilor, a năvălit spurcatul tătar în timpul liturghiei şi a ridicat naţia armeană din credinţa Luminătorului, cu popor, cu preoţi cu tot în număr de o sută patruzeci şi opt de inşi; Dumnezeu să mântuiască pe toţi credincioşii". //

p. 201 ***Deva***

Este un orăşel întins şi prosper, are o cetate pe deal şi case frumoase din piatră; aici se află câteva case de negustori armeni care au mica lor biserică construită de aga Stepan Boşnakhiar din Ibaşfalău; n-au însă preot armean şi sunt păstoriţi de preotul franciscan. În acest oraş n-am găsit nimic deosebit decât ospitalitatea politicoasă a locuitorilor.

Aiud[38]

Este un oraş de seamă lângă râul Mureş[39]; are cetate cu un şanţ umplut cu apă; în oraş se găsesc şi câteva familii armeneşti care n-au însă biserica lor proprie.

Abrud

Este un orăşel prosper, are mine de aur şi de argint şi câteva case de negustori armeni. Armeni se mai află în oraşul Turda şi în satul Reghin.

p 202 ***Târgu-Secuiesc***[40]

Este un orăşel mare şi populat, unde se găsesc câteva case de armeni. Mai sunt de asemeni armeni în satul Canda, care comunică cu oraşul pomenit mai sus printr-un pod mare. Aceştia n-au nici biserica lor, nici preotul lor propriu, cum au armenii din marele oraş Odorhei, unde se găsea pe vremuri şi o renumită şcoală a iezuiţilor.

Târgu Mureş[41]

Este un oraş mare şi populat lângă râul Mureş; are o şcoală mare şi o mănăstire a călugărilor franciscani. Aici îşi aveau şi iezuiţii o şcoală; aici se găsesc zece case ale armenilor, <locuite de> negustori renumiţi; n-au însă biserică proprie.

....

[38] *Ainud.*
[39] *Moruş.*
[40] *Sezdı Vasarhel*, oraş, judeţul Covasna.
[41] *Moruş Vşarhel*, municipiu, judeţul Mureş

www.dacoromanica.ro

Oradea Mare sau Nog Varad[42] p 203

Este o cetate mare şi populată; are biserici grandioase şi alte edificii; aici sunt zece case ale armenilor, dintre care mulţi sunt bogaţi şi nobili; n-au însă biserici şi preot, fiind păstoriţi de preoţii catolici.

Timişoara[43]

Este o cetate puternică, foarte frumoasă, întărită cu patru rânduri de ziduri groase şi înconjurată cu diferite baterii şi multe tunuri. Porţile puternice şi şanţurile adânci fac inexpugnabilă această cetate, al cărei înconjur împreună cu al bateriilor se socoteşte <a fi făcut> într-un drum de două ceasuri. Acest oraş splendid şi populat este în întregime din piatră şi pavat; am văzut acolo renumite edificii frumoase, palate grandioase şi biserici impunăoare.

Catedrala oraşului este măreaţă şi extraordinară; pieţele şi arsenalele oraşului sunt vaste şi încântătoare; sunt patru mănăstiri impunătoare cu călugării lor. Există şi câteva case ale armenilor, care n-au însă biserică şi preot. Pornind din acest oraş am trecut prin multe comune şi oraşe ale Ungariei; în multe locuri am văzut case armeneşti şi demnitari armeni [...]

Sibiu, în nemţeşte Hermanstadt p 204

Este un oraş liber împărătesc şi reşedinţa ţinutului saşilor, fiind pe vremuri capitala întregii Transilvanii, unde se găseşte şi curtea princiară[44], care s-a mutat apoi la Cluj. Aici se află reşedinţa comandantului suprem al guvernului militar şi vistieria împărătească. Acest oraş frumos este mare şi populat, plin de edificii mărețe şi înalte din piatră, înconjurat de două rânduri de ziduri pe întinsa câmpie de pe malul râului Cibin. Catolicii au în oraş patru biserici, marea şi frumoasa lor biserică parohială fiind renumită; are altare de marmură împodobite cu coloane; alături am văzut impunătoarea locuinţă a parohului; pe vremuri acolo se afla şi prezbiteriul iezuiţilor. Aici sunt două şcoli şi o mănăstire de călugărițe, unde sunt instruite fetele. Piaţa cea mare este vestită, având la mijloc o fântână frumoasă. Este celebru şi palatul baronului Brukenthal[45], având ornamente splendide şi o colecţie de obiecte de artă şi picturi celebre. Sunt câţiva negustori armeni care ţin prăvălii.

---

[42] *Nagy Varad*

[43] *Tămăşvar*

[44] Curtea princiară a fost stabilită de Bathoreşti în secolul al XVI-lea la Alba Iulia, iar mai târziu s-a strămutat la Cluj.

[45] Samuel Brukenthal, baron, guvernator al Transilvaniei (1776–1787).

www.dacoromanica.ro

Sebeş sau Sebeşul Săsesc[46]

Este oraş liber împărătesc, <aşezat > pe malul râului Sebeş[47] întemeiat în 1150 şi reşedinţă a regiunii. Locuitorii sunt saşi, după cum şi câţiva armeni, care se îndeletnicesc cu negoţul neavând însă biserică proprie //.

p 205

Braşov, în nemţeşte Kronstadt

Este un oraş liber împărătesc renumit, populat, întins şi înconjurat de ziduri, întemeiat în anul 1203, lângă hotarele Ţării Româneşti[48]. Are edificii frumoase şi pieţe impunătoare; străzile sunt largi şi pavate, pe lângă care trece apa şi curăţă toate murdăriile. Biserica saşilor[49] este splendidă şi măreaţă, din piatră cioplită şi împodobită cu turnuri; are o lungime de 117 paşi şi o lărgime de 33 de paşi; are 6 uşi şi o clopotniţă înaltă de 136 de picioare iar înălţimea clopotului este de 3 arşini. Este frumoasă şi biserica catolicilor, unde au slujit liturghia armenii în număr mic, neavând biserică. Acest oraş are trei cartiere mari, unde locuiesc şi români, care au o biserică veche împodobită cu turnuri numită Schei[50]. În afara oraşului se află cetatea şi mănăstirea călugărilor franciscani.

Deci, după popasul nostru în acest oraş de hotar al Ungariei, am pornit în primul rând în Ţara Românească şi apoi în Bulgaria.

Armenii anioţi locuind în Ţara Românească şi Moldova

Această ţară roditoare este vecină cu Ungaria şi Transilvania, unde pe vremuri erau mulţi armeni fugiţi din Ani, care au venit mai întâi aici şi alcătuiau aproape jumătate din locuitorii oraşelor mari. Mulţi au trecut apoi din Bucovina în Ungaria şi în Polonia, astfel încât acum au rămas foarte puţini în aceste părţi după cum vom arăta. //

p. 206

Bucureşti[51]

Este capitala renumită a Ţării Româneşti şi vestit oraş de târg, unde stă domnul sau beiul <numit> de statul otoman, având libertatea deplină şi un palat măreţ care se cheamă Curte. Locuitorii acestui oraş sunt în număr de vreo 50 de mii,

---

[46] *Sas Sebes.*

[47] *Millerbach.*

[48] *Valahia* sau *Ulah*

[49] Biserica Neagră.

[50] Biserica Sf. Nicolae din Schei.

[51] *Bukres.*

www.dacoromanica.ro

întregul oraş fiind împărţit în 67 de mahalale. Toate casele au curtea lor şi în mare parte sunt de lemn, deoarece piatra este puţină, iar uliţele sunt podite cu dulapi <de lemn>, din cauza gunoiului. Este străbătut de râul Dâmboviţa, de unde se scoate aur amestecat cu nisip, care este venitul rezervat Doamnei ... Deseori am auzit din gura poporului un vers aşa: „Dâmboviţă apă dulce, cin'te bea nu se mai duce", adică Dâmboviţa are apă dulce şi nu <mai pleacă> de pe ţărmurile ei <cine> bea din acest râuleţ. N-am văzut aici izvoare, deoarece toată lumea bea din acest râuleţ, care are apă bună. Sunt multe biserici şi mănăstiri bogate ale românilor, în majoritate din piatră; după unii ele datează de 400 de ani în cuprinsul oraşului. Sunt frumoase biserica şi prezbiteriul catolicilor, unde am poposit noi şi care s-a construit în vremea noastră sub conducerea merituoasă a arhimandritului Ambrosios Babichian din Trebizonda[52]. Pe vremuri erau aici mulţi armeni, şi ei au construit biserici dn care două există până azi; una este mică, iar cealaltă este frumoasă, o construcţie impunătoare din piatră, fiind închinată Sf. Arhangheli[53]; are două cupole şi multe podoabe şi vase. Armenii, dintre care sunt negustori, iar alţii meseriaşi, au aici 120 de case.

Focşani

Este un orăşel aflat la o depărtare de 24 de ore de Bucureşti; este străbătut de râul Milcov. Locuitorii se ridică în total la 7 000 de familii; pe vremuri erau mai mulţi armeni, acum însă sunt doar 60 de familii şi au două biserici: una, Sf. Gheorghe, iar cealaltă Fecioara Maria, care fiind veche s-a refăcut; acolo se găseşte o icoană veche, la care vin toţi să se închine. Jumătate din acest oraş se află la hotarele Iaşilor[54], iar cealaltă jumătate în cele ale Bucureştilor[55]. Biserica Sf. Gheorghe este în partea bucureşteană, iar cealaltă în partea Iaşilor. //

Iaşi p. 207

Este capitala Bugdanului sau Moldovei, pe malul râuleţului Bahlui, unde pe vremuri locuiau <oameni> de diferite naţii şi <se aflau> palate renumite; acum însă acest oraş şi-a pierdut în mare parte splendoarea. Afară de biserici nu se mai află nici un edificiu demn de semnalat. După strămutarea scaunului domnesc de la Suceava <numărul> negustorilor s-a mărit. Curtea, dregătorii ei ca şi ocârmuirea domnului sunt aceleaşi ca ale domnului de la Bucureşti. Aşa încât domneşte şi el absolut în <lăuntrul> graniţelor sale şi, ca şi ceilalţi, se îmbogăţeşte regeşte.

---

[52] Actuala biserică armenească, construită la 1781.

[53] Pisania reprodusă de N. Iorga, *Studii şi documente*, vol. I–II, Bucureşti, 1901, p. 245, nr. XXXIII

[54] Adică ale Moldovei.

[55] Ale Ţării Româneşti.

www.dacoromanica.ro

Domnul actual este <ales> dintre boierii moldoveni, nu din grecii fanarioţi, după cum şi domnul, care stă în Ţara Românească, este dintre boierii ţării[56].

Armenii au construit aici câteva biserici şi aveau episcopii lor; dar acum nu se mai găsesc decât 150 de case ale armenilor, care au două biserici de piatră închinate Lumănătorului şi Fecioarei Maria; biserica Lumănătorului este construită cu 190 de ani în urmă, iar cea a Fecioarei Maria se spune cu vreo 400 de ani în urmă, având cupole.

Am văzut o însemnare într-un manuscris unde se spunea: „S-a sfârşit cartea asta în anul 1056 (1607) în oraşul Iaşi, unde arhiepiscop era chirie Hohannes din Suceava". Acolo se povesteşte că în anul 1551 Stefan bei al Moldovei[57] a început o prigoană mare împotriva armenilor, i-a chinuit mult ca să-i convertească la legea grecească[58], însă n-a reuşit; mulţi au plecat deci de acolo. Ni s-a povestit că în timpul reparaţiei bisericii s-a găsit în arcadă o piatră gravată acum 400 de ani. Am văzut în oraşul Snyatin un ceaslov vechi în cuprinsul căruia scrie: „S-a sfârşit această scriere întemeiată de Hristos, vorbită de apostoli, alăctuită de prooroci şi izvorâtă din suflet, cu mâna păcătosului şi nemernicului diac preotul Serghie, la cererea celor doi fraţi iubitori de Dumnezeu şi evlavioşi Khodja Vasil şi Khodja Poghos, în anul calendarului armenesc 1092 (1643), când catolicos al tuturor armenilor era Pilippos şi arhipăstor în ţara Bugdanilor arhiepiscopul Andreas sub domnia credinciosului voievod Vasile[59], în capitala Iaşi, sub oblăduirea <bisericilor> Fecioarei Maria şi Sf. Luminător, preoţi fiind Novses, Haciatur, Hucas şi eu, iar epitrop Khodje Axente". //

p 208

Tecuci

E un oraş în Moldova lângă râul Bârlad, la o depărtare de 16 ore de Iaşi. Sunt 1 500 de case de moldoveni care au patru biserici. Pe vremuri aici erau mulţi armeni, acum însă nu sunt decât 200 de persoane, care au biserica lor. Înainte aici erau < armeni> suceveni, iar podul e construit de cavalerul Capri[60]. Este aproape de orăşelul Bârlad, unde sunt câteva case de armeni, care toţi se ocupă cu negoţul.

Roman

Este un oraş construit pe malul râului Moldova, care se varsă în râul Siret şi la o depărtare de 16 ore de Iaşi. Locuitorii se numără cam la vreo 1 500 de case,

---

[56] Autorul se referă la o epocă ulterioară călătoriei, cea a domniilor pământene, deoarece în anul 1808, Principatele se aflau sub ocupaţie militară rusă.

[57] Ştefan Rareş, domn al Moldovei (1551–1552).

[58] Adică ortodoxă

[59] Vasile Lupu, domn al Moldovei (1633-1652).

[60] Membru al familiei armene instalate de austrieci.

www.dacoromanica.ro

dintre care jumătate pe vremuri erau armeni; acum nu mai sunt decât 110 case ale armenilor. Biserica armeană este închinată Fecioarei Maria, construită cu 200 de ani în urmă; pisania bisericii spune că s-a construit în timpul epitropului Haciatur, cu cheltuiala lui Hagopşa. Aici se găseşte o evanghelie scrisă acum 600 de ani.

Botoşani[61]

Este un oraş negustoresc renumit, la depărtare de aproape la depărtare de 18 ore // de Iaşi, în faţa Sucevii. Aici sunt 400 de case ale armenilor, care au două p 209
biserici închinate Fecioarei şi Sf. Treimi, prima clădire acum 480 de ani, a doua în anii din urmă. Se văd ruinele vechilor construcţii; sunt şi vase şi manuscrise aduse din Ani. În cronica bisericii din Cameniţa se spune: „Hristos să lumineze sufletul părintelui Hovsen care a lăsat amintire bisericii un patrafir, o cruce [...] şi alte odăjdii de liturghie".

Tg. Ocna[62]

E un oraş mic la depărtare de 20 de ore de Iaşi, prin care trece un râuleţ cu apă dulce; are şi saline mari. Sunt 50 de case ale armenilor care au biserica lor din lemn închinată Fecioarei Maria. Oraşul Herţa nu este departe de aici, fiind la graniţa cu Austria; sunt 10 case ale armenilor veniţi din Focşani. // p. 210

Galaţi sau Kalsa

E un oraş prosper, port renumit al Moldovei, aflat pe malul Dunării între râurile Siret şi Prut, la o depărtare de 36 de ore de Iaşi. Aici este o circulaţie mare de vase şi de nesgustori, ei transportă de aici o mare cantitate de grâu şi tot felul de alimente. La Galaţi sunt 30 de case ale armenilor, care au biserica lor închinată Fecioarei Maria. La răsărit de vărsatul râului Siret sunt ruinele unui oraş vechi pe care localnicii îl numesc *Gherghina*; se scot de aici monede vechi care arată că <localitatea> a fost întemeiată în timpul împăratului Traian[63].// p. 211

Giurgiu

După plecarea noastră din Bucureşti, am trecut prin câmpiile şi satele frumoase ale Ţării Româneşti şi am ajuns în sfârşit la malul Dunării, la vestita cetate numită Giurgiu[64]. Deoarece până aici nu se vedea decât cerul şi pământul, fiindcă

---

[61] *Potuşan.*

[62] *Hocna*, oraş, judeţul Bacău.

[63] Tradiţie consemnată şi de Dimitrie Cantemir în *Descriptio Moldaviae.*

[64] *Yergoi.*

www.dacoromanica.ro

aşezarea munţilor nu lasă să se vadă altceva, osmanlîii au numit această localitate *Yergöi*, adică pământ-cer. Cetatea este vestită şi puternică şi a fost martora multor lupte. În Dunăre am văzut insule pustii. Altădată ruşii construiseră aici metereze pentru lupta împotriva osmanlîilor. Oraşul prosper Rusciuk cade în faţa acestei cetăţi pe malul celălalt al Dunării, care este aici foarte largă. Am măsurat şi am găsit-o de circa o milă [...]

p 212

Babadag[65]

E un oraş neînsemnat; are un golf în care se varsă râuleţul oraşului. În munţii din apropiere se găsesc vulturi mari, care sunt în stare să răpească chiar oile <ce pasc> în vale. Aici se găsesc 40 de case ale armenilor, care au biserica lor din piatră închinată crucii lui Varag.

Am găsit la Grigoropol, în biserica Sf. Ecaterina, o *Viaţă a sfinţilor* scrisă pe pergament cu litere *bolarghir* la Constantinopol în biserica Fecioarei Maria în timpul sultanului Mehmed[66], în anul armenesc 1124 (1675). Se spune că acest sultan a ocupat Creta şi Cameniţa şi a luat creştini prizonieri; apoi adaugă: „S-a depus această *Viaţă a Sfinţilor* ca amintire în biseria Varaga Kharch (Crucea din Varag) din Babadag [...] rog să pomeniţi pe preotul Hohvannes care a împodobit-o".

Brăila[67]

Deoarece mulţi dintre armenii din Bulgaria s-au împrăştiat în oraşele dunărene şi mulţi din anioţi, îmbarcându-se pe vase au trecut prin diferite oraşe şi porturi ale marelui fluviu şi de acolo au plecat în Moldova, sunt nevoit deci să trec la ei spre a vorbi şi despre dânşii.

Oraşul înfloritor Brăila se găseşte pe malul stâng al Dunării, puţin mai sus de vărsarea râului Siret; are o cetate întărită cu cinci turnuri. Locuitorii aparţin mai multor neamuri. Se găsesc şi 20 de case ale armenilor, care au biserica lor. Portul se prezintă ca un fel de grânar al mărfurilor, unde se adună felurite cereale şi se transportă de acolo în diferite localităţi. Dunărea se împarte aici în mai multe braţe [...]

---

65 *Babadaghı.*

66 Mehmed al IV-lea, sultan al Turciei (1648-1687)

67 *Ibrail*

www.dacoromanica.ro

ALEXANDRE DE MORIOLLES

(1760 – 1845)

Alexandre Nicolas Léonard Charles Marie de Moriolles s-a născut la 15 octombrie 1777, la Beauclair (Lorraine), unde şi-a petrecut o parte din copilărie. La 11 ani a fost înscris în campania de Luxembourg, iar la 19 ani a devenit căpitan de cavalerie, bucurându-se, în ultimii ani ai domniei lui Ludovic al XVI-lea, de protecţia ducelui de Panthievre, a ducesei de Orléans şi a prinţesei de Lamballe. Supleant de deputat al nobilimii în Statele generale, Moriolles a emigrat, la izbucnirea Revoluţiei Franceze. După o călătorie în Italia, s-a înrolat în armata regalistă, iar după dizolvarea acesteia, s-a dus în Germania şi apoi în Polonia, unde s-a bucurat de ocrotirea preşedintelui Morzkowski. Între 1797 şi 1810 s-a aflat la Bialoczerkiew, moşia contelui Branicki. În 1809 l-a însoţit pe acesta într-o călătorie în Moldova, unde tânărul Vladislas Branicki era ataşat pe lângă mareşalul Prozorovski.*

Datorită protecţiei contesei Branicka, Moriolles a intrat în 1810 în slujba marelui duce Constantin al Rusiei, ca preceptor al fiului acestuia. După moartea marelui duce, s-a reîntors în Franţa, la Dreux, unde a murit, în anul 1845.

A. Moriolles a lăsat memorii, publicate de Fr. Masson, *Mémoires du comte de Moriolles*, Paris. 1902, cât şi opere literare: nuvele, fabule, versuri (*Umbra lui Petru cel Mare*), exerciţii de retorică etc.

Relaţia călătoriei sale în Moldova, cu unele observaţii fugitive asupra locuitorilor, portului şi moravurilor moldovenilor, ca şi impresii de la asediul rusesc nereuşit asupra Brăilei, în 1809, e cuprinsă într-un manuscris de 450 p. Acesta a fost pus la dispoziţie lui Nerva Hodoş, care l-a publicat parţial, fiind apreciat de către I. I. C. Brătianu. Manuscrisul se încheie cu data de 24 noiembrie 1840 şi poartă titlul *Prose et poésies*. Biograful şi editorul său, Fr. Masson, a cunoscut acest „curieux récit", pe care n-a socotit necesar să-l introducă în memorii, folosind doar acele date care se refereau la viaţa autorului (*op. cit.*, p. X).

De A. Moriolles s-a ocupat N. Hodoş, în prefaţa ediţiei sale, *Le voyage en Moldavie du comte de Moriolles (1809)*, Bucureşti, 1903, şi N. Iorga, *Istoria românilor prin călători. Adaose din biblioteci franceze şi de aiurea*, Bucureşti, 1922, p. 14-15.

ALEXANDRE MORIOLLES

<CĂLĂTORIE ÎN MOLDOVA> 1809[1]

[Autorul îl însoţeşte pe bătrânul conte Branicki într-o călătorie în Moldova, p 319
unde se afla armata rusă, comandată de vechiul prieten al acestuia, mareşalul Prozorovski[2]; pe lângă el era ataşat tânărul conte Vladislas Branicki. Plecarea din

---

[1] Traducerea s-a făcut după Nerva Hodoş, *Le voyage en Moldavie du comte de Moriolles (1809)*, Bucureşti, 1903, p. 13–72.

www.dacoromanica.ro

Bialoczerkiew, moşia contelui, avusese loc după mijlocul lunii martie 1809. Descrierea cortegiului, deosebit de fastuos. Contele fusese prevenit că în Moldova, de la frontieră până la Iaşi, pe o distanţă de cca 50 de mile, nu sunt localităţi însemnate. După ce au trecut Nistrul, i-a ajuns un curier al tânărului conte, care îi informa că mareşalul plecase la Iaşi să-şi adune trupele].

p. 20 Feldmareşalul principe Prozorovski era un bătrân de aproape 80 // de ani, care n-avea alt merit militar decât vechimea în serviciu, ceea ce-l făcea decanul de vârstă al tuturor generalilor ruşi. Nu valoarea, ci respectul pentru lege face ca în mod obişnuit să se dea celui mai vechi conducerea supremă; aşa deţinea el un post deasupra capacităţii sale.

Bietul mareşal era incapabil să manevreze o simplă companie şi nu oferea decât imaginea unei ruine gata să se prăbuşească în toate părţile. Podagros, ros de reumatism, abia se putea ţine pe cal şi, când era coborât, mergea ca şi cum ar fi avut resorturi, ceea ce îi dădea aerul Comandorului la festinul lui Pedro.

Am crezut că va îndrepta totala sa nulitate ataşându-şi ca adjunct pe faimosul general Kutuzov[3]. Acesta, de o capacitate deosebită atât ca militar, cât şi ca om politic, unul din oamenii cei mai remarcabili pe care i-am întâlnit, primise instrucţiuni speciale de la împărat prin care îi dădea adevărata conducere a armatei, lăsând feldmareşalului onoarea. Kutuzov, de o ambiţie nemăsurată şi a cărui moralitate nu era la înălţimea marilor sale talente, nu se mulţumea cu un rol secundar şi, ţintind la gloria deplină şi neumbrită, nu făcea decât să-l antreneze pe prinţ să comită greşeli, apoi le punea pe seama nefericitului bătrân, a cărui
p. 21 încăpăţânare, spunea el, respingea toate sfaturile pe care încerca să i le dea. // Gelozia înăbuşind astfel patriotismul lui Kutuzov, îl împingea la intrigi urâte prin care se flata că va dezbrăca pe mareşal de comanda supremă ca să şi-o ia pentru sine. Dar câte victime au fost sacrificate condamnabilei sale ambiţii! [Despre relaţiile prieteneşti ale contelui Branicki cu generalul Kutuzov. Felul extrem de comod al călătoriei].

p 22 Părăsind Nistrul, ne-am aflat curând în câmpia nesfârşită, cu atât mai tristă cu cât zăpada care începea să se topească apărea vârstată de porţiuni de pământ negru, formând astfel un fel de marchetărie tare neplăcută privirii, care nu se putea
p. 23 mângâia cu vederea câtorva cătune amărâte // răspândite pe această întindere. Vegetaţia, care în aceste locuri urmează imediat după iarnă, fără stadiul intermediar al primăverii <sic!>, nu se ivise încă. Se putea presupune totuşi că pământul e foarte mănos. Prin asemănarea sa cu Ucraina, unde cerealele sunt de o abundenţă extraordinară, fără îngrăşăminte şi aproape fără îngrijire. Amândouă ţările arată la fel. Păduri mari nu sunt, ci numai pâlcuri de copaci, râuri nu sunt, ci numai iazuri, sate nu sunt, ci doar mici grupuri de oameni adăpostiţi în bordeie.<Deosebire

---

[2] Alexandr Alexandrovici Prozorovski (1732–1809), feldmareşal rus, comandant al armatei ruse în războiul cu turcii din 1807 până în 1809

[3] Mihail Ilarionovici Kutuzov (1745–1813), feldmareşal rus.

www.dacoromanica.ro

esențială: în Ucraina stăpânii moşiilor locuiesc în mijlocul țăranilor lor, în vreme ce în Moldova şi Muntenia>,pe de o parte, se observă dependența care înfloreşte şi, pe de alta, o libertate inutilă, mereu sărăcită şi care nu foloseşte la nimic unei populații reduse, care, fiind necontenit turburată, nu se poate consacra nici unor mari lucrări productive, nici unei industrii profitabile.

Se ştie că domnii celor două țări sunt numiți de sultan // şi rămân vasalii săi. p. 24
Hospodarii – aşa se numesc – nu vizează aceste locuri decât ca să se îmbogățească
şi le plătesc foarte scump Porții Otomane care nu pregetă, după ce aceştia şi-au făcut o avere care a meritat osteneala, să-i recheme a Constantinopol, să le intenteze procese sub un pretext oarecare şi să-i sugrume ca să pună mâna pe bogățiile lor. De aceia, aceşti suverani aflați la bunul plac al sultanului, care ştiu ce soartă îi amenință, au grijă să-şi pună, pe cât cu putință, bunurile la adăpost pe măsură ce le adună; au oamenii lor pe lângă Divan ca să-i țină la curent cu starea de spirit în privința lor, şi la primul semn îngrijorător se grăbesc s-o şteargă în străinătate şi aşa să scape de ştreang. Astfel îşi încheie domnia cei mai îndemnânatici dintre ei.

Principele Ipsilanti[4], ultimul hospodar al Moldovei, a procedat aşa şi, fugind la timp, a cerut azil în Rusia. L-am văzut instalat pe mai mulți ani la Kiev cu familia sa şi foarte bine tratat de autorități.

Această temere, mereu vie, coboară de la domn până la boieri – care sunt nobilii acestei țării – şi de la ei se răspândeşte apoi în toate clasele. Iataganul turcesc pleacă toate capetele, care nu îndrăznesc să se ridice decât cu înfiorare şi, ca să zicem aşa, pe furiş. De acolo naşte spaima surdă ce paralizează spiritele, nelăsându-
le să se dezvolte. Fiecare dispare, se face mic, se ascunde. Boierul se fereşte să-şi
scoată la vedere // avuțiile sale, negustorul câştigurile sale, țăranul recoltele sale. p 25
Totul este tăinuit, înfundat, chiar îngropat. Triste urmări ale unei administrații unde şeful jefuieşte şi trimisul său delapidează. Dar să ne continuăm drumul.

Dezghețul era total şi făcea drumurile aproape de nefolosit. Călătoria ne-a fost încetinită – singurul neajuns pe care l-am întâmpinat –, căci belşugul şi toate înlesnirile vieții ne însoțeau la fiecare pas. Ne-au trebuit şapte zile ca să ajungem la Iaşi. Am fost întâmpinați în afara oraşului de un grup de boieri călări, trimişi să-l salute pe conte şi să-l escorteze la palatul domnesc, unde trebuia să fim găzduițşi după porunca feldmareşalului. Atunci nu era o altă cârmuire decât cea instaurată provizoriu de ruşi după ocupație[5] şi toată țara până la Dunăre nu recunoştea altă autoritatea decât pe cea a țarului.

Palatul[6], unde am fost conduşi, arată ca o // adevărată locuință de suveran. Era p. 26
o construcție elegantă şi modernă, executată în urmă cu câțiva ani, cu o ornamentație măreață şi aşezată într-o poziție încântătoare.

---

[4] Constantin Ipsilanti, domn al Moldovei (1799–1801) şi al Țării Româneşti (1802–1806)

[5] Începuta în 1806

www.dacoromanica.ro

Prutul[7] curgea înaintea faţadei principale înspre grădini, apoi o pajişte nesfârşită se întindea romantic pierzându-se în umbra unei păduri dese, umbră pe care atunci n-am văzut-o ci doar am presupus-o. Distribuţia interioară era vastă, încăpătoare puţin în stil oriental şi mobilierul superb. În timpul iernii ţinuseră <aici> conferinţele pentru pace şi nu se cruţase nimic pentru primirea somptuoasă ce voiseră să facă delegaţilor veniţi să asiste şi miniştrilor Porţii chemaţi la tratative. Dar aceste conferinţe n-au avut nici un rezultat fericit, ele au fost întrerupte şi războiul a continuat. Acest frumos palat n-a avut o viaţă lungă căci a fost distrus de diversele incendii care au mistuit întregul oraş Iaşi.

p 26-27 [Contele e înştiinţat de fiul său şi de feldmareşal că armata porneşte să împresoare Brăila şi că se vor putea vedea la Râmnic. Feldmareşalul îi pune la dispoziţie o suită înarmată].

A doua zi doctorul şi cu mine ne-am dus să ne plimbăm prin oraş care este mare, pare să aibă o viaţă comercială însemnată şi o populaţie destul de numeroasă. asta pentru că, aşa cum am spus-o boierii nu locuiesc pe moşiile lor, ci stau la oraş. Iaşii nu au nimic vrednic de interes, nici ca monumente vechi, nici ca stabilimente moderne sau obiecte de curiozitate.

Este un amestec curios de asiatici şi europeni, în care civilizaţia nu se prea arată şi barbaria dimpotrivă. Uliţele, aproape toate înguste, pline de mormane de dărămături dezgustătoare prin murdăria lor, nu au decât câteva case cu înfăţişare cuviincioasă, restul clădirilor e mizerabil. Acest aşa zis oraş[8] e plin de gunoaie care nu se ridică niciodată şi îl fac să fie un loc infect. Doar câinii se mai îngrijesc să reducă din cantitatea lor, înfulecând ceea ce le convine.

Aceste animale, care sunt ale nimănui, rătăcesc cu miile noaptea pe uliţe, unde atunci e primejdios să umbli, făcând o larmă îngrozitoare, apoi la ivirea zorilor se retrag în bârlogurile lor, astfel că ziua nu mai vezi nici unul Aşa e în toate oraşele
p 28 turceşti, unde câinii sunt foarte respectaţi, se pare din pricina acestui // serviciu pe care-l fac şi cărora nu e îngăduit a li se face un rău.

În timpul şederii mele la Iaşi, am făcut cunoştinţă cu băile turceşti[9]. Clădirea mi s-a părut frumoasă şi mare. Urci mai multe trepte, care duc într-un vestibul din care dai într-o galerie lungă cu o mulţime de paturi mici de o parte şi de alta, având pe dreapta şi pe stânga cămăruţe pentru dezbrăcat.

Acolo <băiaşii> te despoaie de tot, te încalţă cu papuci prinşi pe nişte cercuri de fier şi te bagă într-o încăpere mare rotundă, a cărei cupolă înaltă străpunsă în vârf

---

[6] Palatul domnesc din Iaşi arsese în 1784 şi a fost reclădit în 1804—1806 de către Alexandru Moruzi.

[7] De fapt Bahluiul !

[8] *Villasse.*

[9] Băile se aflau lângă biserica Trei Ierarhi şi fuseseră construite de Vasile Lupu

www.dacoromanica.ro

de un luminator[10] rotund, de proporţii vaste, lasă să pătrundă înăuntru lumina şi aerul. Această încăpere este pardosită cu lespezi mari de marmură care, încălzite de sobe subterane, radiază o căldură ce impune neapărat folosirea papucilor de care am amintit. O apă limpede, ce curge continuu în mici şiroaie dintr-o fântână frumoasă aşezată în mijlocul sălii, se transformă în aburi groşi când se răspândeşte pe lespezile fierbinţi şi în câteva minute eşti acoperit de o sudoare abundentă.

Atunci un băiaş, gol şi el, te ia în primire şi-ţi freacă trupul cu o mănuşă de pânză groasă şi printr-un masaj uşor scoate toate impurităţile din piele. Această operaţie este deseori întreruptă de căderea apei reci ce ţi se aruncă cu căldarea pe cap şi care de acolo curge şuvoaie peste tot trupul, fără a întrerupe[11] totuşi transpiraţia. // p 29

În sfârşit, când după toate aceste procedee ai ajuns la o stare de curăţenie desăvârşită, ţi se unge trupul cu spumă de săpun parfumat, te usucă cu un prosop fin şi eşti dus înapoi în galeria unde te aşteaptă un pat foarte curat, deşi fără cearceafuri, dar cu multe perne şi învelitori. Localnicii se odihnesc totdeauna aici după baie; eu însă, care mă aflam într-o stare de beatitudine fizică, m-am întors acasă, unde m-am culcat şi am dormit neîntrerupt mai mult de 12 ore.

Am stat trei zile la Iaşi, şi contele, nerăbdător să ajungă la Râmnic, a pornit la drum. La ieşirea din oraş am găsit armata noastră în miniatură care ne aştepta şi pe care a trecut-o în revistă cu o satisfacţie copilărească. A dat dispoziţii militare. Cincizeci de cazaci şi jumătate din infanterie formau avangarda. O sută de cazaci ne escortau rânduiţi pe dreapta şi pe stânga, înaintând în două şiruri de-a lungul trăsurilor. Apoi restul infanteriei, al cazacilor şi artileria formau ariergarda. Ne-am distrat mult, doctorul şi cu mine, de importanţa dată de conte rolului său de generalism. Odinioară jucase un rol atât de însemnat, încât era greu să-ţi imaginezi ce atracţie mai putea avea pentru el asemenea fleac. [Despre îmbătrânirea contelui, p. 30
ajuns puţin în mintea copiilor].

De la Iaşi trebuia să facem şapte zile, dar am pierdut mai mult timp din cauza trecerii râurilor şi a marşului greu al infanteriei noastre, care înota în noroi până la genunchi şi a râpelor destul de dese, pline atunci de apa de la topirea zăpezilor din munţii Carpaţi, ale căror culmi le zăream în depărtare. Aceste torente sunt secate mai tot timpul şi numai câteva băltoace arată că acolo a fost apă.

Dar dacă iei seama la lăţimea şi adâncimea albiei lor, ale cărei maluri se ridică de cele mai multe ori ca nişte pereţi înalţi de mai bine de două sute de picioare şi vezi uriaşele bucăţi de stâncă duse de ele, îţi poţi da seama de urgia lor năvalnică. Ni s-a spus că după o furtună sus în munte, erau deajuns câteva ore ca apele să umple aceste imense canale şi cu asemenea iuţeală încâ călătorii trebuiau să fie cu cea mai mare grijă ca să nu fie luaţi pe neaşteptate.

---

[10] *Oeil de boeuf*

[11] *Répercuter*

www.dacoromanica.ro

Dar şesul, acum fără zăpadă, era deja înverzit şi grâul ieşit din lunga sa captivitate dădea cu o putere de germinare de necrezut. Aspectul câmpiei era frumos, variat şi înveselit de prezenţa unei populaţii mai numeroase decât aceia pe care o văzusem la hotare, locuri îndeobşte răscolite de primele violenţe ale
p 31 războiului. // De veacuri acest flagel devasta aproape neîntrerupt această ţară nenorocită şi armatele turce, polone şi ruseşti o călcaseră adesea în picioare sub paşii lor sângeroşi. În faţa noastră se desfăşurau câmpii frumoase, gata să rodească de cum ar avea parte de îngrijire, care nu cere altceva decât pace şi siguranţă. Câteva sate mai apropiate, mai bine construite şi cu locuitori mai puţin amărâţi pe care-i vedeam acuma, ne făceau să socotim că sub ocrotirea unei bune cârmuiri, Moldova ar putea să ajungă la nivelul celor mai bogate ţări din restul Europei.

În timpul acestei călătorii am putut observa îndemânarea cazacilor noştri, isteţimea şi râvna arătată ca să ne slujească. În locurile mai grele descălecau pentru a propti trăsurile, le susţineau în aşa fel ca să nu se răstoarne, oricât de înclinat ar fi fost povârnişul. Când se ivea în cale un torent ce trebuia trecut – operaţie foarte anevoioasă pentru trăsurile grele – ei se agăţau de roţi ca să le oprească pe povârnişul ce ducea drept în prăpastie, în timp ce alţii, după ce legau osiile cu frânghii, stăteau sus pe creasta râpii şi le dădeau drumul treptat, pe măsură ce aceste mase greoaie coborau pe pământul ajuns alunecos de la ploaie.

Trebuia traversat un râu, un lac, o întindere oarecare de apă ce se bănuia că poate fi trecută prin vad? Iată-i îndată pe oamenii noştri cercetând apa înot şi
p 32 măsurându-i adâncimea cu suliţele lor lungi pentru a ne jalona un drum sigur. //

Şi dacă trebuia trecut un râu cu bacul – format din trunchiuri scobite şi legate grosolan împreună – atunci cazacii, şi călare, şi înot, înconjurându-ne de pretutindeni şi din faţă, şi din spate, conduceau ambarcaţiunea noastră primitivă, dându-i direcţia necesară şi împingând-o cu mâinile. [Despre cazacii zaporojeni şi
p. 32-36 cei de la Don].

p 36 Începuse să se încălzească, praful înlocuise noroiul şi noi înaintam cu uşurinţă. Am dat de un oraş destul de mare numit Focşani unde am petrecut noaptea. Era duminică şi, cu toate nenorocirile războiului, trecerea continuă de trupe şi mizeria pe care acestea o aduc, am observat un fel de veselie şi de lipsă de grijă la oamenii din popor care jucau şi se distrau, încercând să se suie pe o roată mare ce trebuia apucată în timpul rotirii sale şi urmată, agăţându-te de ea. Cei care făceau mai multe rotiri erau învingători, dar majoritatea jucătorilor cădeau curând claie peste grămadă pe paiele din jurul roţii şi toţi privitorii izbucneau în râs mai ales când femeile, care participau şi ele la această distracţie ciudată, se rostogoleau în poziţii mai mult caraghioase decât decente.

Am ajuns în sfârşit la Râmnic, orăşel ce nu merită să fie pomenit decât din cauza celebrei victorii repurtate de Suvorov[12] şi de prinţul de Coburg[13] în fruntea forţelor unite ruso-austriece împotriva armatei otomane comandate de marele vizir

www.dacoromanica.ro

şi numărând mai bine de o sută de mii de oameni. Aliaţii, care n-aveau decât 10 000, au pus mâna pe toată artileria, pe lucrurile din tabără şi au luat o pradă uriaşă.

Încă odată speranţa noastră de a-l întâlni pe mareşalul Prozorovski a fost
înşelată, căci părăsise Râmnicul // spre a merge să împresoare Brăila şi recomanda p. 37
contelui să aştepte veşti de la el înainte de a porni mai departe. Cum nu mai eram decât la două zile de marş de punctul atacat, ne şi socoteam la capătul drumului nostru. Drept cvartir ni se desemnase cel pe care-l ocupase chiar mareşalul, şi era în casa celui mai de seamă boier al locului. Ne-a ieşit în întâmpinare în afara oraşului şi mare mi-a fost mirarea când l-am auzit vorbind franţuzeşte cu cea mai mare uşurinţă, fără cel mai mic accent, într-un cuvânt în aşa fel nu-l puteai lua drept străin. Aceasta mi l-a făcut foarte simpatic pe acest om de ispravă, care era foarte bogat şi avea o casă foarte frumoasă, unde am fost primiţi în chip desăvârşit.

Contele n-a putut scăpa de cina care i se pregătise şi care consta dintr-o cantitate imensă de feluri gătite după moda turcească, adică pilaf, carne de oaie, tocană cu mirodenii, pui, totul înotând în seu de oaie, care aici înlocuieşte untul şi untdelemnul, apoi conserve <?>, dulceţuri, biscuiţi cu miere, şerbeturi şi tot felul de zaharicale.

Cu toată bogăţia acestor feluri, dintre care unele mi s-au părut gustoase, am socotit totuşi că trebuie să fi obişnuit cu bucătăria moldovenească ca să nu duci lipsa unui astfel <chip>de a găti şi l-am auzit pe bătrânul conte, găman cunoscut, cum poruncea pe limba polonă, ca să nu fie înţeles de gazda noastră, să i se pregătească
un supeu bun // pentru seară. Această dispoziţie m-a împiedicat să mănânc după p 38
poftă şi m-am mulţumit să gust din toate pentru cultura mea de călător. Dar ce mi s-a părut perfectă, chiar delicioasă, a fost cafeaua. [Gazda îi trimite în fiecare zi cafea şi îl învaţă cum s-o pregătească după moda turcească]. După ce este prăjită, ca de obicei, este pusă într-o piuliţă de lemn, apoi cu un pilug de fier este transformată în pudră fină. Într-un ibric cu apă clocotită este turnată cafea, într-o cantitate corespunzătoare cu numărul ceştilor de care ai nevoie. O laşi să dea câteva clocote şi apoi această licoare e servită foarte fierbinte, care înseamnă mai puţin infuzia bobului de cafea cât bobul însuşi, natural cu toată aroma sa şi transformat într-o pudră afânată, savuroasă şi de un gust delicios. Singura schimbare pe care mi-am permis-o a fost să adaug zahăr, ceea ce aici nu se obişnuieşte.

Boierul meu îşi făcuse educaţia la Viena // sub privegherea unui preceptor p 39
emigrat din Franţa. Elevul mi-a dovedit că institutorul lui fusese un om de ispravă şi nu m-am mai mirat că vorbea atât de bine limba noastră. Am profitat de cele şase zile petrecute la el ca să-mi fac o ideie despre moravurile, obiceiurile şi firea moldovenilor[14]. Gazdei mele îi plăcea mult să stea de vorbă, era cultivat şi discuţiile noastre păreau să-i placă. În această ţară atât de sălbatică, de săracă în valori ale civilizaţiei şi în bunuri materiale, pentru el era o ocazie fericită să poată

---

[12] Alexandru Vasilievici Suvorov (1729–1800), feldmareşalul rus. În urma victoriei de la Râmnic din 11/22 septembrie 1789 a primit titlul de conte de Râmnic.

[13] Frederic Josias, duce de Saxa Coburg (1737–1815), feldmareşal austriac

www.dacoromanica.ro

vorbi despre Europa, căci moldovenii se consideră asiatici și nefăcând parte din continentul nostru[15]. Supuși efectiv de secole Porții și ieșind puțin peste hotare. au luat multe de la opresorii lor orientali, care au rămas în Europa așa cum au venit Costumul se deosebește puțin de al turcilor. Pe cap poartă un fel de turban[16]; iarna ca și vara poartă o haină lungă garnisită cu blană. Sub ea, o vestă cu mâneci și papuci. Adăugați la aceasta niște mătăni mari de boabe groase de fildeș, de lemn parfumat sau din vreun alt material scump. Dar să nu-și închipuie cineva că acesta e un semn de evlavie, căci moldoveanul, numai din obișnuință și ca să aibă ce face,
p 40 e nedespărțit de această jucărie pe care o plimbă tot timpul printre degete // și când e în lume și când e singur, la plimbare, când se duce după diferite treburi, în sfârșit în orice clipă.

De obicei casele lor n-au decât parter, pe toată lungimea fațadei cu un pridvor deschis, susținut de colonete subțiri de lemn. Localnicii stau acolo de preferință, când vremea îngăduie; acolo fumează, stau de vorbă și se bucură de o adiere răcoroasă. Aceste pridvoare sunt pentru ei ceea ce sunt terasele pentru turci.

Interiorul nu are o împărțire propriu-zisă și nu reprezintă decât o îngrămădire de încăperi mari, cu mobile puține. Divane încăpătoare, acoperite de covoare, se înșiruie de-a lungul pereților și teancuri de perne sunt puse la îndemâna celor ce vor să se așeze sau să se tolănească. Primul lucru pe care îl face un moldovean când se întoarce acasă e să-și scoată papucii și caftanul îmblănit, pentru a rămâne în ciupag[17] și să se trântească pe divan, care înlocuiește patul, puțin folosit în aceste locuri.

Acest obicei de a fi mereu acoperit de blănuri, chiar și în arșița verii, se explică prin natura solului, care fiind îmbibat cu sare e extrem de umed[18] și exală o răcoare care chiar și ziua e foarte pătrunzătoare la umbră, oprind transpirația și dând naștere acelor friguri persistente și primejdioase, fatale oamenilor și care au
p 41 răpit atâția soldați Rusiei. Localnicii // se apără cu această îmbrăcăminte, a cărei necesitate le-a fost demonstrată de experiență și rezistă astfel atmosferei nesănătoase. Serile și nopțile sunt foarte reci vara[19], mai ales după arșița zilei și vai de cei care, pentru a se răcori după căldura zilei, fac imprudența de a se expune, fără protecție, aerului rece după apusul soarelui.

Moldovenii nu cultivă pământul decât pentru nevoile lor proprii și nicidecum pentru câștig. Țările învecinate, tot atât de productive, n-ar oferi debușee pentru produsele lor – ca vin și cereale – pe care le produc și ele din plin. Îndată după

---

[14] După cât se pare, autorul folosește acest termen atât pentru locuitorii din Moldova. cât și pentru cei din Țara Românească.

[15] Afirmație amendabilă.

[16] Calpacul.

[17] Veste

[18] Explicație fantezistă.

[19] Autorul repetă aici probabil informații indirecte, deoarece a trecut prin țările noastre doar primăvara.

www.dacoromanica.ro

seceriş se grăbesc să-şi îmblăcească cerealele şi le înfundă în gropi adânci de unde nu le scot decât treptat pe măsura nevoilor.

În legătură cu aceasta, observasem că în toate dimineţile. la răsăritul soarelui cazacii noştri din escortă se culcau pe pământ, rotindu-şi ochii cu atenţie pe suprafaţa câmpiei. Întrebaţi de mine asupra motivului acestui gest, mi-au răspuns că-l făceau pentru a descoperi unde erau ascunse grânele, care se trădau prin aburii uşori ce se ridicau deasupra pământului, arătând astfel locul comoarei subterane.

Între-adevăr, i-am văzut de mai multe ori alergând acolo unde se ivea această ceaţă trădătoare, înfigându-şi suliţele lor lungi şi asigurându-se astfel de existenţa reală a descoperirii lor, // care era îndată confiscată spre propriul folos. Caraghioşii p. 42
aveau o asemenea îndemânare la această operaţie că le era de ajuns să miroasă vârful de fier al suliţei pentru a deosebi felul grânelor din ascunzătoare. Râvneau mai ales la ovăz pentru caii lor.

Moldova este bogată în vii, dar vinul e prea prost pentru a putea fi consumat şi în altă parte decât la locul unde e produs. Cu toate acestea clima este foarte favorabilă pentru asemenea cultură şi dacă s-ar cunoaşte mai bine procedeele urmate în alte părţi, mai ales pentru vinificaţie, probabil că această ţară ar putea rivaliza cu vecina sa, Ungaria. Boierul meu m-a plimbat prin toate proprietăţile sale şi mai ales prin viile şi cramele sale. N-am văzut peste tot decât neştiinţa cea mai desăvârşită şi lipsa cunoştinţelor celor mai obişnuite. Cum îi spusesem că eram din Champagne, a fost foarte afectat de judecata mea asupra vierilor moldoveni.

Vinurile lor roşii sunt serios amestecate cu pelin, pe care-l fierb împreună cu strugurii la vremea fermentaţiei, ceea ce le face de nebăut pentru străini. Iar vinurile albe sunt acide şi neplăcute. Aceste vinuri nu se pot păstra şi fiind slabe nu se pot distila.

Ţăranii se hrănesc prost. Porumbul măcinat grosolan şi făina de hrişcă făcută constituie mâncarea lor obişnuită. Pâinea e rară şi nu se găseşte decât în oraşe //, din p 43
cauza numărului mic de mori aflate în ţară. este aproape cu neputinţă a aşeza mori; râurile sunt ba nişte slabe şiroaie de apă, ba nişte torente devastatoare, cărând totul în furia lor. Morile de apă sunt înlocuite la ţară prin nişte râşniţe păcătoase de mână şi în preajma oraşelor prin morile de vânt. [Mărturiseşte că sunt observaţii fugitive pe care nu se pricepe să le înflorească].

Contele Vladislas a venit să ne vadă ca să-l informeze pe tatăl său că Brăila e împresurată, tabăra aşezată, că operaţiile asediului aveau să înceapă şi că deci feldmareşalul îl aştepta cu nerăbdare. Vladislas a cinat cu noi, apoi a plecat îndată şi a doua zi am pornit iar la drum. Bunul nostru boier a părut foarte necăjit să se despartă de noi, a vrut să ne petreacă o bucată destul de bună de drum şi ne-a făgăduit să vină să ne vadă în timpul asediului, potrivit cu invitaţia bătrânului conte.

În ziua următoare am auzit // bubuitul artileriei şi, când ne-am apropiat, am p. 44
zărit în sfârşit Brăila ale cărei fortificaţii se desfăşurau înaintea ochilor noştri.

www.dacoromanica.ro

Contele Vladislas ne-a venit în întâmpinare şi ne-a dus la locuinţa noastră provizorie, care era un chioşc în oraş, aparţinând unei paşale. Ne-am făcut stăpâni pe el în temeiul dreptului de cucerire. Locuinţa era plăcută, aşezată pe malul Dunării, acolo unde aceasta, împărţită în mai multe braţe, formează o serie de mici insule înverzite acoperite cu tufişuri. Dar clădirea era prea mică pentru a adăposti pe conte şi suita lui, aşa încât nu trebuia să rămânem aici decât până ni se pregătea locuinţa de vară a unuia din principalii ofiţeri ai cetăţii.

Ni s-a mai lăsat mica noastră armată, căci locul unde ne aflam nu era prea sigur.

Turcii aveau o flotilă numeroasă de partea aceasta a fluviului şi erau stăpâni pe cursul ei până la Silistra. Brăila se afla deci în legătură nestingherită cu cetăţile rămase turcilor pe malul drept al Dunării şi turcii opreau trecerea flotilei ruseşti care de partea ei stăpânea porţiunea între această cetate şi Marea Neagră. Avuseseră loc incursiuni nocturne destul de dese pentru a jefui satele moldoveneşti mai apropiate
p 45 şi a surprinde pichetele ruseşti care le păzeau. Am fost chiar preveniţi // să nu ne plimbăm pe malul apei, căci trăgători aflaţi uneori în ostroavele amintite uciseseră şi răniseră mai multe persoane care se apropiaseră în chip nesocotit.

Dar noi aveam la îndemână forţe prea însemnate pentru a ne teme de vreo surpriză, şi a doua zi după sosire am părăsit această poziţie izolată pentru a ne instala în spatele taberei unde noua locuinţă ne aştepta gata să ne primească.

p 45-48 [Despărţirea de escortă. Îndreptarea spre noua locuinţă Vizita lui Prozorovski, însoţit de Kutuzov. Starea de extremă slăbiciune a feldmareşalului]. Mă gândeam că dacă un consiliu de familie ar fi pus sub interdicţie pe bătrân, ajuns în neputinţă să-şi conducă treburile, Consiliul împăratului ar fi trebuit îndată să interzică prinţului Prozorovski comanda armatei. Evident împăratul nu putea avea nici o încredere în generalul său, a cărui reputaţie militară, chiar în anii săi cei mai frumoşi, nu-l ridicase niciodată prea sus. Alegerea aceaasta fusese făcută ca să evite gelozii şi să dejoace ambiţii. Adevărata putere şi conducerea întreagă o avea Kutuzov şi mareşalul era numai marioneta care trebuia să se mişte după sforile aflate în mâna mentorului său.

p 49-54 [Despre chefurile contelui Branicki cu Prozorovski şi Kutuzov. Opiniile muşcătoare ale celui din urmă despre mareşal. Asediul Brăilei]. Mă duceam în fiecare zi în tabără în vizită la Vladislas şi la ceilalţi cunoscuţi ai mei şi să văd pregătirile e care le făceau. Tabăra era împărţită în trei sectoare, destul de depărtate unul de altul, formând un semicerc cu extremităţile sprijinite pe Dunăre. Se ridicaseră mai multe fortificaţii[20] pentru protejarea comunicaţiilor între aceste părţi şi a bateriilor din avanposturi, instalate în faţa taberei, apropiindu-se de oraş. Dar fortificaţiile erau prost construite, se întretăiau unele pe altele şi n-ar fi fost de nici un folos împotriva unui duşman mai luminat decât turcii.

De altminteri nimic nu lăsa să se prevadă începerea atacului. Tabăra, foarte rău păzită, era prea aproape de oraş şi toate acestea mă mirau cu atât mai mult cu cât

[20] *Flèches bonnettes*, lucrări de fortificaţie aflate dincolo de povârnişul unei cetăţi.

www.dacoromanica.ro

armata asediatoare nu avea decât optsprezece mii de oameni, în timp ce garnizoana ajungea la zece mii şi putea să sporească fără ştirea noastră. În felul acesta nimic nu era mai uşor decât o acţiune nocturnă de surprindere a unei tabere prăpădite, rău aşezată, pentru distrugerea ei, obligând armata să ridice asediul cu toată ruşinea. Admiram inerţia stupidă a duşmanilor noştri, sau mai curând ignoranţa lor în arta războiului pe care-mi întemeiam de fapt liniştea în fiecare seară când mă duceam la culcare. // p. 55

Ştiam că se pregătea cu multă sârguinţă o mare cantitate de faşine, de gabioane[21] şi toate cele necesare unui asalt şi din primele zile ale sosirii mele am fost încredinţat că ruşii aveau de gând să urmeze metoda lor obişnuită, adică să cucerească cetatea cu pierderi mari de oameni[22], umplând şanţurile de cadavre, pentru a-şi face drum până la ziduri şi să se avânte în fortăreaţă cu ajutorul scărilor şi cu sprijinul mutual al umerilor. [Despre felul inuman în care ruşii duc războiul, sacrificându-şi oamenii cu miile]. Brăila ca fortăreaţă nu era decât o şandrama, care n-ar fi rezistat nici opt zile inginerilor noştri francezi şi pe care ar fi cucerit-o fără a risca pierderi considerabile. Dar aici asediatori şi asediaţi erau de forţe egale şi cele mai slabe // cunoştinţe militare erau îndestulătoare ca să-ţi dai seama de p 56
incapacitatea unora şi altora. Era limpede pentru toată lumea că mareşalul ţinea mult la asaltul său favorit şi că generalul Kutuzov avea să-l lase <să-şi execute planul>, cu toate protestele blajine ale prietenului său. Cum nu se vedea nici o pregătire care să prevestească un asediu după toate regulile, fiecare ştia la ce să se aştepte în această privinţă şi chiar şi simplii soldaţi discutau acest lucru între ei. Numai ziua atacului nu era cunoscută, asupra acestui punct se păstra o mare taină. Dar turcii, preveniţi de emisarii lor despre atacul plănuit, aveau tot timpul să se pregătească, spre a opune o bună rezistenţă; şi la paza taberei domnea o asemenea delăsare, o aşa mare uşurinţă a legăturilor şi comunicaţiilor cu exteriorul încât duşmanii nu puteau fi neinformaţi. Am fost absolut convins când, cu câteva zile înaintea asaltului, l-am văzut sosind pe boierul nostru de la Râmnic care venise să asiste la el ca spectator şi care era informat de ziua respectivă când trebuia pornit atacul.

Şi-a instalat micul campament alături de satul nostru şi s-a grăbit să se prezinte contelui care l-a primit de minune şi l-a poftit să-i considere casa ca pe a lui. L-a întrebat care era motivul călătoriei, la care boierul a răspuns că pe lângă plăcerea de a-l vedea se adăuga curiozitatea şi că dorea să asiste la gloria pe care ruşii aveau s-o dobândească prin luarea Brăilei, pe care asaltul proiectat avea s-o treacă neîndoios în mâinile lor. // Contele a părut foarte uimit, văzând cum circulă p. 57
atât de deschis o ştire care ar fi fost prudent să fie oprită de a se răspândi şi a vrut să-şi convingă fosta gazdă de netemeinicia unui asemenea zvon. Boierul nostru a

---

[21] .*Gabions*, coşuri mari de nuiele ce făceau parte din arsenalul de fortificaţii în epocă

[22] *À coups d'hommes*

www.dacoromanica.ro

părut atunci să fie cu totul de părerea lui, dar în particular mi-a spus că ştia el ce ştia şi că era bine informat. Deşi moldovenii îi detestă pe turci, pe care îi socotesc cu drept cuvânt ca asupritorii lor, teama ce le-o inspiră îi face să tremure întotdeauna în faţa lor şi să fie dispuşi să-i servească în taină.

Prevedeau că într-o zi politica îi va readuce sub jugul lor şi voiau să se pună la adăpost de persecuţiile sălbatice pe care le-ar fi suferit arătându-se făţiş devotaţi ruşilor. Interesul individual se unea astfel cu aceste consideraţii. Protecţia specială a guvernului otoman, speranţa de a obţine recompense băneşti sau de altă natură, toate acestea îi determinau pe mulţi moldoveni să servească drept spioni ai turcilor şi aceasta explică cum erau aceştia perfect la curent cu tot ce voiau să ştie.

Am stat trei săptămâni în faţa Brăilei, neînțelegând de ce, căci de vreme ce voiau să o ia cu asalt şi prin surprindere, amânările nu puteau fi decât dăunătoare şi primejdioase. În sfârşit, contele mi-a suflat la ureche că atacul va avea loc a doua zi şi că el îl va urma la atac pe mareşal. Era ziua de 9 mai.

p 58 Trei rachete trebuiau să fie lansate // din cele trei sectoare ale taberei unde urmau să rămână doar forțele de pază, restul era împărțit în trei corpuri, din care unul destinat atacului propriu-zis şi celelalte două pentru false atacuri care să distragă pe inamic şi să-l silească să-şi fărâmiţeze forțele.

Am fost la dejun în tabără la Vladislas, ca să fiu mai aproape de marele eveniment şi de tot ce avea să-l preceadă. Trebuia să se producă noaptea şi după toate semnele aceasta avea să fie foarte întunecoasă, ceea ce şi era necesar. Am văzut peste tot soldaţi pregătindu-şi armele cu un aer de satisfacție sălbatică.
p 58-59 [Despre caracterul soldatului rus, redus la condiţia unei maşini mânate la moarte].

Am luat cina în tabără la Vladislas, vrând să scutesc drumul dus şi întors şi să văd cum se pregătea totul pentru acea scenă sângeroasă. Materialul necesar pentru asalt nu sosea decât la lăsarea nopţii, pentru a ascunde cât mai mult cu putinţă atacul, de care de altminteri turcii erau informaţi căci am observat pe ziduri o mişcare continuă care dovedea aşteptarea inamicului şi hotărârea de a-l primi cum trebuie. Când întunericul a început să învăluie câmpul, l-am văzut venind pe conte şi pe feldmareşal cu statul său major, apoi un lung şir de căruțe încărcate cu scări,
p. 60 saci de pământ, cu // faşine şi cu tot materialul unei asemenea expediţii.

Atunci trupele au început să se strecoare fără zgomot spre pozițiile respective şi în tabără n-a mai rămas decât garda trebuitoare. Apoi totul a încremenit; pe toată linia domnea o tăcere adâncă, nu se mai vedea decât o slabă licărire în cortul uriaş ce slujea de capelă, unde se adunaseră preoţii armatei. [Consideraţii despre linişteа dinaintea furtunii].

După o aşteptare destul de lungă, trei rachete înfricoşătoare s-au înălţat spre cer din trei puncte de atac, dând semnalul. Îndată, cu iuțeala scânteii electrice, un îngrozitor „Ura!" s-a răspândit pe toată linia şi strigătele de „Alah!" de o mie de ori repetate, au răspuns de pe întărituri. În acelaşi timp a răsunat brusc o salvă generală a bateriilor atacatorilor şi ale turcilor, zguduind pământul. Turcii au în cetăţile lor o

www.dacoromanica.ro

artilerie numeroasă, formată din tunuri de asediu cu care bombardau oraşul. Se poate înţelege ce zgomot infernal făceau atâtea guri de foc înghesuite într-un spaţiu atât de mic şi trăgând fără întrerupere. Pe de altă parte, flotila rusă // bătea cetatea p 61
şi trimitea o ploaie de bombe în timp ce a otomanilor, de partea sa, slobozea un foc îngrozitor. Curând descărcarea muschetelor s-a amestecat acestei larme înspăimântătoare, producând acelaşi efect ca răpăiala grindinei în mijlocul tunetelor furtunii. Brăila era imaginea unui vulcan. [Descriere a jerbelor de foc]. Aşa era Brăila şi ca o completare a tabloului auzeam strigătele luptătorilor, zăngănitul armelor şi de altă parte psalmodierea gravă a preoţilor invocând în capelă ocrotirea dumnezeului oştirilor şi a sfântului Nicolae.

M-am depărtat de tabără şi m-am îndreptat spre o mică înălţime unde ştiam că-l voi găsi pe feldmareşal şi pe bătrânul conte. M-am apropiat puţin şi l-am văzut pe mareşal înconjurat de statul său major şi având lâgă el pe conte şi pe Kutuzov. Un roi de aghiotanţi pleca în fiece clipă să ducă odine, se întorcea cu rapoarte, şi deosebeam figura suptă şi cadaverică a bietului mareşal proiectată în lumina de care se folosea pentru a citi depeşele. [Despre decrepitudinea lui Prozorovski. Rezistenţa înverşunată a turcilor].

Scările, datorită celei mai vinovate nepriceperi, ca să nu spun mai mult, erau p 62
prea scurte şi oamenii noştri, vrând să le folosească, nu ajungeau pe creasta zidurilor. Ocrotiţi de întuneric, au vrut la început să se urce unii pe umerii altora, să escaladeze zidurile cu baionetele înfipte în rosturile dintre pietre, dar puţini au reuşit să ajungă sus şi nefiind sprijiniţi, în curând au fost aproape toţi ucişi. Cei care rămăseseră, lângă morţii aruncaţi acolo de turci, după ce le tăiaseră capetele, au încercat cu ajutorul acestor mormane însângerate să se înalţe până la parapet //. Dar p. 63
nefiind destul de mulţi ca să ţină piept puhoiului de duşmani care se aruncau asupra lor, ajungând acolo au pierit aproape toţi. Acesta era stadiul atacului când s-a luminat de ziuă şi s-au putut distinge lucrurile. Vitezele trupe îşi continuau totuşi sforţările zadarnice, rămânând expuse loviturilor şi primind moartea fără a putea răspunde la fel, încrâncenându-se pentru o victorie ce nu mai era posibilă. Atunci Kutuzov, cu chipiul în mână, s-a apropiat de feldmareşal şi i-a zis: „Cred că Excelenţa voastră ar trebui să ordone retragerea". Aceste cuvinte l-au adus pe principe la realitate, căci de mai multă vreme era absent. A vrut să răspundă, dar falca i s-a înţepenit şi a căzut, fără să se mai poată mişca, şi a rămas cu gura căscată. Atunci i-au luat calul de căpăstru şi bietul de el a fost dus de acolo. Kutuzov a pus să se sune retragerea, care nu s-a efectuat fără alte pierderi omeneşti, căci turcii trăgeau în soldaţii noştri ca într-o ţintă.

Tragedia se terminase şi eu m-am întors iarăşi în tabără. Era plină de o mulţime de răniţi, care neavând căruţe se târau cu greu; printre ei am întâlnit mai multe cunoştinţe, între alţii un nepot al contesei Branicka, cu umărul sfărâmat de un glonte. I-am dat braţul şi l-am dus spre cortul său şi de acolo m-am întors la locuinţa noastră.

www.dacoromanica.ro

p. 64 Puţin după aceia s-a întors <şi> bătrânul conte. [Furia acestuia determinată de eşecul asediului. Fuga boierului din Râmnic, de teama turcilor. Consideraţii despre folosirea, în toate armatele a soldaţilor drept carne de tun. Felul în care turcii sărbătoreau victoria].

Creasta zidului era împodobită pe toată lungimea de pari ridicaţi având înfipte
p. 65 în vârf capetele tuturor victimelor acestui nenorocit asalt care i-a costat pe // ruşi şapte mii de suflete. Aceasta a fost sfârşitul încercării. Restul armatei abia era egal cu garnizoana, încât nu se putea menţine pe poziţii, căci dacă turcii ar fi dus întăriri – şi nimic nu le-ar fi fost mai uşor – ne-ar fi zdrobit fără doar şi poate. Kutuzov a simţit aceasta şi a hotărât să ridice de îndată asediul şi blocada pentru a se retrage la Galaţi, oraş mare, unde erau spitale, depozite şi tot ce trebuie pentru refacerea pagubelor. De altminteri îşi atinsese ţinta, prin prostia pe care îl lăsase pe mareşal s-o facă şi prin neizbânda totală a campaniei.

Astfel plecarea din tabără a fost hotărâtă pentru a treia zi.

Ne-am grăbit să ne strângem bagajele pentru a o lua înaintea armatei, căci ar fi fost tare imprudent să rămânem mai în urmă şi am plecat la Galaţi – care se afla doar la trei leghe depărtare – unde am ajuns în ajunul intrării trupelor.

Galaţi are o poziţie admirabilă pe Dunăre, care se adună acolo într-o albie foarte largă. Aşezarea nespus de favorabilă pentru comerţ îl face cel mai mare şi mai însemnat oraş din Moldova. Ni se pregătiseră locuinţe bune şi ne-am instalat plăcut pentru puţinul timp cât aveam de stat acolo. Galaţii nu posedă nimic care să poată
p. 66 stâni curiozitatea călătorului. //

Se pot vedea câteva case drăguţe, multe grădini, dar prăvăliile şi bazarele formează, aproape în întregime, oraşul, care este imensul antrepozit al comerţului ce se face între Marea Neagră şi Germania .[Despre ororile războiului]. O mulţime de cadavre duse de apa Dunării treceau necontenit pe sub ochii noştri. Turcii trimiseseră capetele bieţilor noştri ruşi la Constantinopol, dar încredinţaseră trupurile Dunării ca să le mâne spre Helespont.

p. 66-67 [Despre ambuscada organizată de Platonov[23], hatmanul cazacilor, într-o pădure de lângă Galaţi].

Feldmareşalul, lovit de moarte de atacul său, zăcea în pat ros de mâhnire şi de gută. Kutuzov, care ducea atunci totul în spinare, era copleşit de griji. N-au mai venit deci la conte, care a fost de câteva ori să-i viziteze. [Contele hotărăşte să se întoarcă acasă. Trec prin Iaşi şi după două luni şi jumătate sunt la Bialoczerkiew. În loc de concluzii aminteşte de căderea feldmareşalului, înlocuirea lui, dizgraţia lui Kutuzov, venirea lui Bagration[24], revenirea lui Kutuzov, succesele militare ale acestuia].

Totuşi împăratul simţea apropiindu-se furtuna, care-l ameninţa, şi se aştepta să fie atacat de Europa întreagă strânsă sub steagurile lui Napoleon. În aceste împrejurări nimic nu era mai avantajos pentru el decât succesele generalului său şi

---

[23] Matvei Ivanovici Platonov (1751–1818).

www.dacoromanica.ro

o pace care l-ar fi scăpat de un duşman redutabil, împotriva căruia trebuia să ţină forţe care curând aveau să-i fie atât de necesare.

I-a poruncit deci lui Kutuzov s-o încheie cât mai repede cu putinţă. Dar intenţiile acestuia erau altele, el plănuia să ajungă şi mai sus şi rolul său să fie şi mai întins. S-a prefăcut că întâmpină puzderie de dificultăţi şi de piedici din partea Divanului. A comunicat că aceste sâcâieli împiedicau negocierile, le încurcau zilnic şi întârziau deznodământul fericit pe care se ambiţiona totuşi să-l dobândească. În sfârşit, a inventat mii de pretexte ca să justifice întârzierea pusă mereu în calea dorinţelor împăratului. Alexandru[25], enervat de toate aceste tărăgăneli, grăbit de apropierea duşmanului, pe care-l ştia în mişcare, neîncrezător poate în spusele lui Kutuzov, a luat hotărârea bruscă de a trimite în Moldova pe amiralul Ciceagov[26], care mai apoi a devenit celebru la trecerea Berezinei[27].// p. 71

I-a dat ordine exprese să încheie pacea, în orice condiţii şi în acelaşi timp l-a numit la comandament în locul lui Kutuzov. Acesta a fost imediat informat de emisarii şi numeroşii prieteni pe care-i avea la Petersburg. Bătrâna vulpe avea în mână tratatul cel mai avantajos şi cel mai plin de glorie pentru Rusia, toate articolele erau definitivate şi nu-i mai lipsea decât semnătura[28]. Atunci aceasta a fost pusă încât, peste câteva zile, când a venit Ciceagov, a găsit treaba făcută, iar el şi stăpânul său duşi de nas.

Deşi nimic mai bun nu se putea obţine în asemenea conjunctură, iar nădejdile împăratului fuseseră depăşite de prevederile tratatului, acesta era nemulţumit să-i fie atât de obligat lui Kutuzov pe care nu-l iubea şi căruia se vedea silit să-i arate o recunoştinţă dacă nu sinceră cel puţin publică.

A publicat, în „Gazeta Imperiului", rescriptul adresat generalului, său ca să-i mulţumească pentru însemnatele servicii aduse, atât lui, cât şi patriei şi ca să-l invite la Petersburg să-şi primească recompensele pe deplin meritate. Singura care i s-ar fi cuvenit ar fi fost comanda supremă a tuturor armatelor care se pregăteau să apere ţara contra formidabilei invazii ce sta să înceapă şi această recompensă ar fi fost cu totul în interesul împăratului. Dar Alexandru s-a // mulţumit să-l facă guvernator p. 72
general de Riga. [Invazia napoleoniană. Alexandru e silit să facă apel la Kutuzov. Acesta cere mână liberă în conducerea operaţiilor şi salvează Rusia].

---

[24] Piotr Ivanovici Bagration (1762–1812), general de infanterie.

[25] Alexandru I, ţar al Rusiei (1801–1825).

[26]. Vezi relaţia sa în acest volum.

[27] Retragerea din Rusia a trupelor lui Napoleon efectuată între 25 şi 29 noiembrie 1812.

[28] Pacea de la Bucureşti, din 28 mai 1812, prin care Rusia lua Basarabia şi ceda în schimb Turciei teritorii în Asia.

www.dacoromanica.ro

FELICE CARONNI

(1747/1748 ? – 1815)

Felice Caronni, arheolog şi numismat italian, s-a născut la Monza, în 1747, (1748), şi a murit la 10 martie 1815.

A intrat de tânăr în ordinul barnabiţilor, întemeiat în 1530 la Milano de Antonio Maria Zaccaria din Cremona. S-a dedicat arheologiei şi numismaticii, făcându-se mai târziu cunoscut prin cercetarea ruinelor Cartaginei. El a lăsat mai multe lucrări care cuprind descrieri de monumente, monede şi medalii antice, dintre care: *Raguaglio del viaggio compendioso di un antiquario*, Milano, 1806, şi *Manuale doctrinae nummorum veterum*, Roma, 1808.

Caronni a făcut mai multe călătorii în Austria şi Ungaria, unde a stat 20 de ani în slujba contelui maghiar Viczay-Hédervâry-Mihály; în acest timp a alcătuit catalogul muzeului de antichităţi din Hédervár. În anul 1790 a însoţit pe Viczay la Buda şi apoi la Dieta ţinută la Pozsony (Bratislava), după moartea împăratului Iosif al II-lea (20 februarie 1790). Din capitala Ungariei, Caronni s-a dus să vadă minele de la Schemnitz (azi Banka Stiavnica, Slovacia), trecând apoi în Ungaria inferioară şi în Banatul Timişoarei, de unde ajunge până la Belgrad, de curând cucerit de trupele generalului imperial Gedeon Ernst von Laudon. În cursul acestei călătorii (1790) Caronni a venit pentru prima dată în contact cu românii.

În 1809, Caronni l-a însoţit pe arhiducele Maximilian într-o călătorie de studii în Transilvania A trecut prin Ciucea, Huedin şi Gilău, unde a fost oaspetele contelui János Nepomuk Eszterházy, cumnatul guvernatorului Transilvaniei, contele György Bánffy, pe care-l cunoştea din 1790. De aici s-a îndreptat spre Cluj unde a fost primit de soţia guvernatorului, Josepha născută contesă, Palm.

În timpul şederii în Transilvania–din primăvara până în toamna anului 1809 –, Caronni a întreţinut legături strânse cu nobilii maghiari, atât datorită sprijinului contelui Esterházy, cât şi cunoştinţelor sale în domeniul limbii şi literaturii latine, precum şi pasiunii sale pentru numismatică.

Caronni şi-a descris călătoria în Transilvania în lucrarea *Caronni in Dacia Mie Osservazioni locali, nazionali, regionali, antiquarie sui Valachi specialmente e Zingari transilvani, la mirabile analogia della lingua valacca coll'italiana, la nessuna della zingara colle altre conosciute, con un rapporto su le miniere piu ricche di quel Principato*, Milano, 1812, dedicată contelui Eszterházy Mihály, şambelanul arhiducelui Reiner.

Lucrarea se întemeiază pe materiale prelucrate după Fridwaldszky, Griselini şi Born, la care autorul a mai adăugat unele observaţii şi aprecieri personale. Deşi recunoaşte că românii alcătuiesc partea „cea mai muncitoare, cea mai folositoare şi cea mai numeroasă a populaţiei din Transilvania", fiind impresionat de înfăţişarea şi puterea lor fizică, precum şi de curajul lor moral, pentru a explica şi scuza însă cruzimea nobilimii maghiare faţă de ei, Caronni introduce unele informaţii tendenţioase despre moravurile ţăranilor români, dând vina pe viaţa lor pastorală. Această lucrare de compilaţie, bazată în mare parte pe informaţiile unor călători mai vechi, scrisă cu un vădit caracter de părtinire pentru nobilimea care-l primise atât de bine, trebuie folosită cu precauţiile necesare şi numai după o examinare critică serioasă. Cartea este însoţită de un vocabular alcătuit după Giovanni Lucio, Del Chiaro şi Griselini, cu scopul de a arăta „neînţeleasa înrudire a limbilor română şi italiană", a cărei explicaţie o găseşte în originea lor comună din limba latină rustică.

www.dacoromanica.ro

Informații despre viața și activitatea lui Caronni se găsesc la G Colombo, *Profili biografici di insigni Barnabiti*, Lodi, 1871, și la Premoli, *Storia dei Barnabiti dal 1700 al 1825*, Roma, 1925.

Lucrarea lui Caronni privind călătoria sa în Transilvania a fost analizată în trecut de A. Marcu, în studiul *Romanticii italieni și români*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secției Literare", s III, tom II, 1925, p. 51–55, precum și de N Iorga, în comunicarea *Trei călători în Țările Românești: Caronni, Rey, Kunish și originea „Luceafărului" lui Eminescu*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secției Istorice", s. III, tom V, 1925, p. 143–147. Mai recent ea a constituit obiect de studiu pentru Viorica Lascu, *Un călător italian despre biblioteca documentară din Alba Iulia*, în „Apulum", XIII, 1975, p. 715–718, și Dan A. Lăzărescu, *Imaginea României prin călători*, vol. II (*1789-1821*), București, 1986, p. 320–323 și 328-330.

FELICE CARONNI

1809

<Relația despre Țara Românească>[1]

[Autorul, care era în slujba contelui maghiar Viczay-Hédervάry Mihály (26 iulie 1765–13 martie 1831) încă din 1790 și afectat muzeului cu acest nume din Hédervár, a plecat pe neașteptate în timpul războiului din 1809, ajungând în Transilvania împreună cu o întreagă societate „nobilă și cultă"]. p 6

De la ultima stație de poștă maghiară numită Negreni[2], se pătrunde 15 mile de ale noastre, de păduri de munte de la care se crede că vine numirea de *Trans-sylvam*. Lăsând acum drumul poștei, am trecut prin Ciucea[3], Huedin[4] și Gilău[5] cu trăsuri proprii[6] ale noului meu Mecena[7], stăpân al acestor ținuturi, unde drumul fiind stricat nu se puteau face cele 40 de mile până la Cluj în mai puțin de 24 de ore [...]

<Clujul> era reședința guvernatorului, pe atunci contele Bánffy[8], pentru treburile politice și civile și cum acolo trebuia să se țină Dieta, excelența sa contele János Nepomuc Esterházy, cumnatul lui, a fost printre primii care au sosit <acolo>. Eu avusesem norocul să fac cunoștință acestui magnat cu douăzeci de ani în urmă, la Dieta deschisă la Buda după moartea lui Iosif al II-lea, unde fusesem dus de către stăpânul meu, <nobilul> maghiar Wiczay.

---

[1] Traducerea s-a făcut după textul italian, Caronni, *Mie osservazioni locali, nazionali, regionali, antiquarie sui Valacchi, specialmente e Zingari transilvane ...*, Milano, 1812, p. 5 și urm.

[2] *Fehete-to*, sat, comuna Ciucea, jud. Cluj.

[3] *Cszucsa*, sat și comună, jud. Cluj.

[4] *Banfi-Hunniad*, oraș, jud. Cluj.

[5] *Gyalu*, sat și comună, jud. Cluj.

[6] *Attiragli particolari.*

[7] János Nepomuk Esterházy vice președintele dietei, care avea proprietăți în comitatul Cluj.

[8] *Banfi*. György Bánffy, guvernator al Transilvaniei (9 ianuarie 1787–5 iulie 1822)

www.dacoromanica.ro

p 7 <Mulţumită cunoaşterii autorităţilor, precum şi a limbii latine, autorul e introdus în mijlocul nobilimii din Transilvania, care îl adoptă şi îl ospătează> //.

Nu-mi voi pierde <timpul> descriind, şi cu atât mai puţin preaslăvind, luxul acelor ospeţe publice, rânduirea desăvârşită a serviciului şi frumuseţea decorului ce se unea cu belşugul felurilor de bucate şi a băuturilor. Onorurile mesei erau făcute de soţia guvernatorului, născută principesă von Salm[9] din Viena, femeie de o înaltă cultură şi stăpânind bine toate limbile din Europa, inclusiv limba italian, pe care o vorbea aşa de bine încât dădea impresia că e italiancă. În mai multe rânduri a luat parte arhiducele Maximilian[10], care fusese mutat aici de când s-a făcut armistiţiul între puterile beligerante, nu atât pentru chestiunile a căror supraveghere îi fusese încredinţată, cât pentru a căpăta informaţii cu privire la firea specifică[11], la ştiinţele naturale şi la antichităţile locale, ramuri în care am văzut că acel principe făcea faţă în diferitele discuţii mai mult ca un cunoscător decât ca un diletant. Conversând, stând ca musafir[12] şi călătorind cu persoane de o atare însemnătate, am avut prilejul de a face împreună cu ele şi datorită lor, acele observaţii care au constituit baza pentru jurnalul meu.

Cea mai firească dintre cercetările mele trebuia să fie de bună seamă <aceea> de a cunoaşte acel fel de populaţie de a cărei ciudăţenie auzisem vorbindu-se de către oameni învăţaţi în cursul celor opt călătorii pe care le-am făcut <mergând> din Italia în Ungaria, trezindu-mi curiozitatea. Nu mă refer la acea parte din populaţie, al cărei fel de viaţă corespunde cu naşterea sa, care prin educaţie s-a cioplit ajungând să se cultive sau cel puţin să se iniţieze în ştiinţe, în arte şi în meşteşuguri. Vorbesc despre români şi despre ţigani, care alcătuiesc cele două clase inferioare, vrednice amândouă de cea mai mare atenţie, una ca fiind cea mai harnică şi
p 8 folositoare pentru societate şi într-adevăr şi cea // mai numeroasă şi care este <cu totul> dedată păstoritului şi agriculturii; cealaltă, mai redusă, tocmai ca fiind *capomorto* din pricina firii sale trândave, sumbre şi viţioase. Încep cu cea dintâi:

Românii

Mi-am mai făcut o ideie despre acest neam când am fost, în 1790, de la Buda, în tovărăşia unui om de litere din Milano, să vizitez minele de la Schemnitz şi Ungaria inferioară până la Belgrad, care pe atunci fusese cucerit de generalul

---

[9] Cunoscută familie princiară austro-germană trecută în Ungaria şi dând naştere la două ramuri Salm. Caronni face însă o confuzie, contesa Josepha Bánffy fiind născută din familia contelui Palm.

[10] Maximilian de Habsburg (1782–1863), arhiduce, fiul arhiducelui Ferdinand, duce de Modena, şi nepot de frate al împăraţilor Iosif al II-lea şi Leopold al II-lea.

[11] *Il genio.*

[12] *Villegiando* (poftit adică în castelele din afara oraşului ale nobililor maghiari).

www.dacoromanica.ro

Laudon[13]. Iuţeala cu care am umblat din munte în munte şi cu care ne-am învârtit prin Vinga[13 bis] şi Sirem[14] prin Pancevo şi Banatul Timişoarei nu mi-a îngăduit decât simple îndoieli şi ipoteze, care mi-au slujit, în parte, drept stimulent şi în parte drept bază pentru a cerceta ceea ce fusese scris de alţii şi a adăuga observaţiile mele de curând controlate şi sporite.

Numele de români, „valacchi", nu pare să se afle mai înainte de 1400. Enea[14bis], în capitolul al II-lea din Europa sa, vrea să-l derive dintr-un <oarecare> Flaccus, roman, poate pentru că un prefect cu acest nume a fost trimis, după spusele lui Ovidiu, în Moesia, gonind pe geţi şi pe daci din provinciile imperiului. Şi în limba maghiară se spune „olah" şi „olacz", în limba slavă „wlach", care înseamnă italian şi aceasta fireşte datorită marii asemănări de grai.

Înfăţişarea lor este mai mult chipeşă, atât ca înălţime cât şi ca proporţii. Poartă părul lung, pe care, despărţindu-l pe frunte, îl lasă să cadă pe umeri. Poartă mustaţă, îşi rad barba până la 50 de ani împliniţi, iar de la acea vârstă // nu mai apropie p 9
briciul de ea, dimpotrivă; dintre femei foarte puţine izbutesc să aibă o înfăţişare frumoasă. Nici printre bărbaţi, nici printre femei nu se găsesc (afară de câte un caz extrem de rar) schilozi sau şchiopi, căci metoda pretutindeni adoptată la creşterea copiilor îi păzeşte de obişnuitele urmări dezastruoase ale înfăşatului supărător. Nu am întâlnit feţe stricate de vărsat, căci ei practică altoiul, ca un fel de rit peste care nu poţi trece. Atunci când vărsatul izbucneşte înaintea acestei operaţii, el este de o natură atât de uşoară încât nu răpune pe nimeni. Ar fi de folos să se ştie de unde au luat românii o asemenea regulă[15].

Portul bărbătesc constă dintr-o cămaşă scurtă cu mânci largi, care nu ajung până la cot, din nădragi sau iţari lungi, care se strâng deasupra coapselor. O curea de piele strânge totodată cămaşa şi iţarii, dar cămaşa e pe dinafară. La brâu stă atârnată toată zestrea[16] lor: batista, cuţitul, punga cu bani şi punga pentru tutun împreună cu cele trebuitoare fumatului. Ca încălţăminte poartă opinci cu curele de

---

[13] Gedeon Ernst, baron von Laudon (1716–1790), comandant al trupelor austriece în campania din Banat din anii 1788–1791.

[13bis] *Tarasiopolis*.Com jud. Arad.

[14] *Sirmium*,oraş în Serbia.

[14bis] Piccolomini, Papa Pius al II-lea (1458–1464), cunoscut umanist

[15] În medicina populară românească, ca şi în cea din Tesalia, se obişnuia pe atunci să se inoculeze din pustulele de variolă de la convalescenţii care suportaseră bine boala, pentru ca, transmiţându-i inoculatului o formă uşoară de boală i se conferea o imunitate durabilă. Tratamentul a fost preluat prima oară în medicina cultă de Iacob Pylarino, medic la curtea lui Şerban Cantacuzino şi a lui Constantin Brâncoveanu din Bucureşti, şi descris în tratatul *Nova et tuta variolis excitandi pe transplantationem Methodus, nuper inventu & in usum tracta ...*, Veneţia, 1715, care a cunoscut patru ediţii până în 1721. Amănunte la N. Vătămanu, *Variolizarea preventivă în medicina populară şi cultă Opera lui Iacob Pylarino*, în „Studii şi cercetări de inframicrobiologie", XV, 1964 nr. 2, p. 175–191.

[16] *Guarderoba*

www.dacoromanica.ro

piele pentru a le strânge acolo unde trebuie, cam <la fel> cu sandalele antice sau cu acele „cioce”, folosite în munții Abruzzi. Iarna se încalță cu cizme colorate, își acoperă capul cu o pălărie neagră de piele sau cu <o căciulă> de blană, potrivindu-și un fel de pieptar de postav grosolan alb pe lângă un fel de manta din același postav, atunci când o cere vremea rea. [Autorul trimite la vinieta hărții Valahiei, editată la Viena de căpitanul de geniu von Ruhedorf]. Este ciudat, dar nicidecum
p. 10 atrăgător portul femeilor: de la șolduri în sus numai cămașa // îmbracă vara pe femei; ea e închisă pe sub gât, dar aș spune că doar umbrește și nu acoperă sânul care, la cele care au fost mame, se trădează într-un chip supărător. Pe deasupra fustei poartă un șorț pe dinainte și altul pe dinapoi. Cizmulițele lor, căci> ele se încalță la fel, sunt de saftian roșu sau galben – împodobite la sărbători îndeosebi cu cusături; tot cu cusături în culori sunt ornamentate și cămășile lor. Capul fetelor este totdeauna descoperit și cu cosițele lăsate să atârne pe spate; la femei[17] este acoperit cu o pânză de in legată cu panglici, pe care înșiră perle false, mărgean, bănuți.

Religia lor este cea greco-schismatică[18]. În foarte puține comitate există în mod excepțional vreo biserică <romano> catolică de „uniți”. Preotul lor (adică popa) poartă un antiriu cu brâu, umblă cu barbă și plete netunse și-și acoperă capul cu o tichie rotundă[19]; ca încălțăminte poartă, fără deosebire, ghete și cizme. După obiceiul oriental ei sunt hirotonisiți preoți după ce s-au căsătorit, altminteri[20] rămân necăsătoriți.[21]

Tineretul se căsătorește devreme, căci o fată este pețită de la 12 ani. Atunci când părinții tânărului îndrăgostit nu i-au desemnat încă o soție, se duc să se înțeleagă cu părinții aceleia pe care el o dorește, le oferă cât pot în bani sau în lucruri pentru a o căpăta și după ce s-a încheiat înțelegerea, trebuie să se facă nunta în două sau cel mult patru săptămâni. Când vreun flăcău și-a răpit iubita, care fusese făgăduită dinainte altuia sau care îi fusese hotărât refuzată, se încearcă o împăcare prin mijlocirea unui preot căruia i se dă dinainte sau i se făgăduiește o răsplată, atunci când nu e nici o nădejde de împăcare, flăcăul se mută într-un loc îndepărtat. La nunțile ce se fac în toată legea[22], mirele se duce cu alaiul lui la casa miresei, dar
p. 11 rămâne la poartă //. Este treaba nașului să o facă să iasă din casă și atunci <mireasa>, cu fața acoperită de văl până la bărbie, își ia rămas bun cu plânsete și duioșie de la ai săi, se sărută cu oricine îi iese în cale, până ce a ajuns la altar. Aici preotul pune pe capul perechii o cunună de flori și ierburi frumos mirositoare[23] și

---

[17] *Adulte.*

[18] Adică ortodoxă.

[19] *Berettone.*

[20] E vorba de preoții rămași văduvi; ei nu se pot recăsători.

[21] E vorba de preoții rămași văduvi; ei nu se pot recăsători.

[22] *Legalmente concluze.* Adică cu învoirea părinților și fără răpire.

[23] Desigur busuioc

www.dacoromanica.ro

o lumânare în mână şi le pune inelul în deget cu diferite formule şi binecuvântări. Atunci părinţii aruncă bani mici de argint sau de aramă şi ceea ce nu pot face acasă, răspândesc <împrăştie> un coş de fructe uscate şi de nuci. *Sparge marite nuces ... concubine nuces da*, aşa se făcea în Roma antică, după spusele lui Virgil şi Catul. Mireasa nu apare la primul ospăţ şi mănâncă deoparte şi acoperită de văl împreună cu tovarăşele ei. Înainte de a se însera e dăscălită cu privire la drepturile bărbatului (şi aici antica *Dea Suada*) şi la supunerea şi sârguinţa în gospodărie, care toate sunt legate de noua ei stare. În ziua următoare, este primită la ospăţul cu rude, prieteni şi fete mai de seamă din partea locului. După ce s-a sfârşit ospătarea, se aşează pe masă cârpe[24], odată cu <izvodul de> zestre, constând de obicei din vite de orice fel, în fară de ustensilele de bucătărie şi de obiectele lucrate de mână.

Femeile romănce servesc la masă şi mănâncă după aceea, de obicei în picioare, văzându-şi mai departe de treburile gospodăriei. În afară de clipele ce preced naşterea şi de foarte puţinele zile ce urmează naşterii, ele robotesc fără încetare. Nasc uşor şi numai cu ajutorul mamei sau soacrei lor. În a cincea şi chiar în a patra zi de la naştere, ele merg la câmp, dacă e vremea muncilor. Am văzut eu însumi pe una spălând la fântâna primăvara, un prunc cu pielea încă roşie şi
întrebând-o al cui era, mi-a spus „al meu". // „De când?" „– Chiar de azi p 12
dimineaţă", adăugând că îl născuse pe când se afla la prăşitul porumbului şi nici nu se gândise să se ducă să se culce în pat. Iarna îi spală cu apă călduţă, dar nu-i înfaşă niciodată şi nici nu-i strâng în aşa fel ca să-i împiedice să-şi mişte cât vor braţele şi picioarele. Primul leagăn îl fac dintr-o pânză cusută pe un cerc de lemn, care e susţinut de patru sfori ca o balanţă şi atârnat de tavan sau rezemat de zid. Câteodată la ţară îl poartă pe cap culcat pe o pernă de puf, chiar în covata de plămădit pâinea sau de spălat rufele şi ele merg înainte torcând pentru a nu-şi lăsa mâinile fără treabă; câteodată îl ţin atârnat de o parte într-o traistă de lână, în timp ce îi spală scutecele, pe când el suge. Îi lasă apoi să se târască pe iarbă până ce îi văd la nouă sau zece luni că se ridică <în picioare>, stau drepţi şi umblă singuri. Încă de pe vremea dominaţiei otomane, sub care începeau bărbaţii să plătească haraciul, din clipa când îmbrăcau iţari, <copiii> erau lăsaţi până târziu să umble în cămaşă, aceasta fiind sortită să rămână pe ei, înnegrită şi soioasă, până ce, putrezind, cade de pe ei bucată cu bucată.

Prima îndeletnicire la care sunt supuşi copiii este păscutul vitelor. Când se împuternicesc, trec la plugărie, la cărăuşie, la săpatul pentru clădiri, mine etc. E de observat că cei care stau de obicei lenevind la paza vitelor deprind uşor viţiul de a le fura de la vecinii lor şi încă mult mai uşor de la cei mai depărtaţi pentru a fi mai puţin bănuiţi. Oricât ai putea umbla în siguranţă pe câmp ducând boi, vei vedea cum dispare un miel gras, o vacă frumoasă, o pereche de boi de la păşune şi chiar din
grajd, // fără să-ţi închipui cum şi prin mijlocirea cui. Odată când treceam p. 13
dintr-un sat într-altul, mi s-a desprins cufăraşul şi a căzut la spatele trăsurii, l-am

---

[24] *La scharpa.*

www.dacoromanica.ro

recăpătat de cum m-am întors în parohia unde fusesem trimis, de îndată, fără să fi fost nici măcar deschis. Şi totuşi am fost asigurat că acelaşi neam de oameni alerga toată noaptea călare pe o mârţoagă slabă pentru a se duce să fure un armăsar sau un mânz de preţ, pe care-o ochiseră la târg, sau despre care auziseră vorbindu-se laudativ în faţa lor. La treabă sunt foarte îndemânatici, când e vorba să-şi păzească de lupi cirezile, căci cei mai iuţi călăreţi, care între ei se numesc „sipos", urmăresc fiara fără să se lase şi când o ajung din urmă o lovesc cu atâta îndemânare la cap cu ghioaga[25], încât o doboară la pământ într-o clipă. La o vânătoare dată de A. S. R. palatinul[26], i s-a arătat o lupoaică răpusă în acest chip şi apoi jupuită în timpul foarte scurt în care a trecut din pădure spre casa de odihnă.

Ajunşi îndrăzneţi în urma hoţiilor, unii ca aceştia se încumetă încă şi mai mult, căci strângându-se mai mulţi laolaltă şi alegându-şi o căpetenie dintre ei, numită harambaş[27], şi găsindu-şi un loc ferit în munţi, se duc înarmaţi cu carabine, pistoale, hanghere şi chiar cu ghioage <ca cea> amintită mai sus, să atace pe călători, vârându-se în sfârşit şi prin târgurile mici, pe care le supun la contribuţie în bani şi alimente, ameninţând cu moartea, devastând şi dând foc locuinţelor. Acum câţiva ani îndrăzneala lor a ajuns atât de mare, încât au oprit diligenţa de Viena, care trece din cincisprezece în cincisprezece zile prin Transilvania, ucigând pe vizitiu şi pe surugiu, înfăşurându-i apoi în pieile şi rogojinile[28] luate din cuferele din care
p 14 scoseseră conţinutul de peste 70 000 de florini //, pe care l-au luat cu ei pe ascuns. Pedeapsa pentru hoţie este într-adevăr moartea, când <valoarea lucrului furat> trece de 25 de florini de cap; dar pentru a o ocoli, în măsura în care le este cu putinţă, se unesc pe faţă în număr mare, pentru ca împărţindu-se suma la mai mulţi, să rămână mai mică decât <cea pedepsită cu> pedeapsa capitală şi astfel nu au a se teme decât de închisoare sau de temniţă[29]. De altfel ei sunt de o fire atât de îndărătnică încât la terminarea osândei se întorc cu uşurinţă la furtişagurile obişnuite, păsându-le prea puţin sau deloc de a cădea din nou sub vechea pedeapsă. Am cunoscut chiar eu pe unul, care fusese prins asupra faptului şi închis şi care a declarat, în lanţuri, că era tot atât de hotărât să fure de cum va fi liber[30] ca mai înainte; aşadar ,fiind ţinut sub observaţie, la ieşirea din închisoare a fost prins şi arestat în coşul sobei unei mici încăperi, unde se afla chiar sipetul <cu bani>. Când sunt osândiţi <la sfâşierea cu cleştele>, la roată, la furci (spânzurătoare) aceeaşi împietrire sau indiferenţă cu care rabdă caznele şi moartea lipseşte mulţimea de singurul folos al legilor penale, care este de a o îndepărta şi prin groază de la încercarea unor nelegiuiri, pe cel care vede

---

[25] *Ciocan (bastone guarnito di puntuto martello).*

[26] Arhiducele Maximilian.

[27] *Harambasa.*

[28] *Stuore.*

[29] *La prigionia o la casa di forza.*

[30] *A rubare nella signoria di prima.*

www.dacoromanica.ro

descurajarea sau care aude strigătele celor pedepsiţi. Foarte puţini se gândesc, în faţa chinurilor, să se împace cu Dumnezeu, sub cuvânt că dacă nu-i iartă justiţia oamenilor, este zadarnic s-o ceară pe a cerului. Pentru o neştiinţă atât de adâncă, poţi cu toată dreptatea să-l învinuieşti pe preot, păstor care nu ştie de obicei decât cu ceva mai mult decât turma lui. A citi cu glas tare şi cu un cântat pedant e principala lor ocupaţie. Talentul şi priceperea lor cea mai mare este de a scoate cât mai mult câştig cu putinţă, compormiţându-şi câteodată caracterul <sau> cel puţin conştiinţa pentru un interes vulgar. Unii se aflau într-o rătăcire atât de grozavă[31] încât Curtea suverană a fost constrânsă să // decreteze neprimirea pe viitor a nici p 15
unui preot la hirotonisire dacă nu a urmat cursurile colegiului din Novisad[32] şi nu a învăţat bine limba latină. Vestitul Cantemir, fost domn al Moldovei, repeta că decăderea clerului român se datora părăsirii alfabetului latin, care fusese înlocuit prin cel slav la liturghia sârbească şi ruteană[33]. Scrierile sinfiţilor părinţi au început să fie lăsate de o parte, limba a fost uitată şi în lipsă de izvoare noi, din care să tragă învăţături temeinice şi sănătoase de teologie şi canoane, n-a mai rămas decât adeziunea materială la sistemul greşit, care a despărţit sectele de biserica universală. Faţă de prelaţii şi arhimandriţii lor, preoţii manifestă o veneraţie care aş spune că degenerează în idolatrie, căci se aruncă la pământ înaintea lor, le sărută picioarele şi învaţă mulţimea să facă tot astfel. Ar fi mult mai de dorit ca să-şi îndrepte numeroasele lor prejudecăţi şi superstiţii, dar preoţii fiind ei înşişi molipsiţi de ele, nici nu se gândesc măcar să înlăture relele deprinderi care se împotrivesc pe faţă preceptelor divine cât şi adevăratului spirit al religiei. Potrivit rătăcirii acelui popor nespiritualizat[34], dacă ai postit cu străşnicie şi ai serbat Paştele, totul s-a împlinit. Ce adevăr poate fi în ispăşirea păcatelor, care constă în rătăcirea simoniacă de a plăti iertarea lor ca o datorie imprescriptibilă – printr-o taxă în bani pe care o cere preotul sau pe care o impune, fără ruşine chiar, pe măsură ce se lungeşte spovedania sau se mărturisesc păcate mai grave? Se mai găsesc încă printre români şi necredincioşi[35], care nu s-au sinchisit în viaţa lor de vreo practică religioasă, sau care s-au arătat în biserică doar de ochii lumii; totuşi sunt şi unii foarte riguroşi (habotnici) care se abţin marţea şi vinerea de la carne şi ţin cu o grijă fariseică orice alt post. Unii ca aceştia abia se hrănesc cu zarzavaturi, fructe şi pâine, alţii se ţin

---

[31] *Abusavano.*

[32] Neusatz, azi oraş, în Serbia, pe Dunăre, capitala regiunii Bcka, vechi centru cultural al sârbilor. Colegiul fusese întemeiat pe lângă episcopia catolică.

[33] Afirmaţie făcută de Dimitrie Cantemir, în *Descriptio Moldaviae*, cunoscută lui Caronni în traducerea germană *Beschreibung der Moldau* tipărită la Frankfurt şi Leipzig, în 1771. V. Textul latin şi traducerea română a pasajului în noua ediţie bilingvă *Descriptio Moldaviae*, Bucureşti, Editura Academiei, 1973, p 371.

[34] *Volgo.*

[35] *Spiriti forti*

www.dacoromanica.ro

p. 16 departe de soţiile lor, // <iar> alţii nu lasă nici să li se ia sânge când au febră. Dar cu toţii beau vin, bere, rachiu şi câteodată cu atâta lipsă de măsură, încâ merg <cu ochii deschişi> visând la năluci[36] şi suferă de convulsiuni[37], care îi mână la groapă.

Pe vremea faimoasă a strigoilor[38], românii, ca şi poporul de rând din Polonia şi Ungaria, s-au lăsat zăpăciţi de o superstiţie atât de grosolană încât în mintea lor exaltată îşi închipuiau că văd reînviind umbrele prietenilor lor sau şi mai rău, pe ale duşmanilor lor, despre care credeau că <vin să> le sugă sângele din vine, din răzbunare sau să-i chinuiască în alt chip şi erau încredinţaţi că nu pot alunga chipul din jurul lor decât dezgropând cadavrele adevărate spre a le nimici, străpungându-le pieptul până la rinichi cu mai multe lovituri de pumnal. Absurditatea, mania, cruzimea au fost boli de nevindecat multă vreme şi care au făcut foarte multe victime.

Dacă pot fi atât de cruzi faţă de cel care nu mai e în măsură a face vreun rău, ce cazne vor îndura oare rivalii sau duşmanii în viaţă? Când li se întâmplă să pună mâna pe <duşman > şi să-l doboare, îi taie nasul, urechile şi mai rău decât ar face chiar sultanul, îi scot ochii din cap. Gelozia conjugală a împins pe unul care se scocotea jignit, chiar până la a da foc locuinţei unde se dusese să se refugieze soţia împreună cu prietenii şi rudele sale. Un altul, doar din dorinţa une noi legături, şi-a măcelărit soţia tăindu-o în bucăţi şi luând în spinare într-un coş bucăţile calde încă, s-a dus să le arunce liniştit la râu. Motiv grav pentru guvernul transilvănean de a proceda cu mână forte pentru ca liniştea publică să nu fie tulburată niciodată; căci
p. 17 // după cum m-au asigurat[39] mulţi magnaţi, în caz de răscoală, proprietarii înşişi ar fi primele victime ale furiei nebune a românilor, iobagii lor. Sunt bine cunoscute ororile făptuite în zilele lui Horea şi Cloşca, căci şi după ce au fost scoşi din mijlocul lor aceşti doi capi ai răscoalei, pe lângă alţi mulţi complici la asasinat, care au fost traşi de vii în ţeapă la Deva, a trebuit timp şi oboseală de neînchipuit pentru a înăbuşi răscoala.

Cred că după cum se arată acest neam când este în fierbere, când se lasă pradă apatiei devine laş. Cel care fusese până atunci cutezător până la disperare, se sperie şi se pierde adeseori cu firea sub o bătaie zdravănă şi mai rău chiar sub ştreang.

Această naţie, întocmai ca celelalte, are şi trăsături care îngăduie să fie privită sub un aspect favorabil. Românii nu sunt lipsiţi de un sentiment de corectitudine[40] şi înclinaţi să dea sau arăta în mai multe împrejurări ajutor colectivităţii cât şi aproapelui[41]. Acolo unde se încrucişează drumurile şi pun în încurcătură pe călător,

---

[36] *Spettri.*

[37] Probabil crize comiţiale.

[38] *Vampiri.*

[39] *Vollero asicurare.* Se vede de unde se inspiră autorul în aprecierile sale.

[40] *Ben fare.*

[41] *Al comune e al privato.*

www.dacoromanica.ro

ei înfig pari cu arătarea exactă a direcţiei respective şi când se întâmplă ca trăsura cuiva să se împotmolească, sau să se producă vreun accident de persoane, ei aleargă să dea ajutor, reparând cu tot atâta pricepere şi repeziciune tot ce trebuie să fie refăcut în grabă şi poftesc pe cel accidentat să se adăpostească la ei. Ospitalitatea este pentru ei datorie sfântă. Ei oferă din tot sufletul caş, unt, miere, tot ce au mai bun în cămară şi tot astfel şi patul cel mai bun celui care le intră în casă. Pentru înlesnirea păstorilor sau ţăranilor care călătoresc, sapă din loc în loc puţuri mari înlocuind funia care ar putea fi furată cu un fel de trestie[42] crescută de bună seamă în râul vecin. Am observat mai ales unul din acele puţuri care prin mijlocirea unei prăjini lungi aşezată ca la un // cântar (şi care s-ar numi în ţările noastre barză[43]) se p. 18
mişca cu ajutorul unui singur scripete[44], care avea din opt în opt palme noduri depărtate unul de altul asemenea unei trestii, dar flexibil aproape ca o funie. În Italia am văzut unele, despre care mi s-a spus că erau rădăcini scoase din Pad, tăiate pentru a face din ele bastoane, dar negre şi mai rezistente.

Salutul la români este tot atât de simplu pe cât e de cordial. Nu se aude „prea plecată slugă" sau „prea nevrednicul", din codul nostru frivol de politeţă, ci „sănătate şi pace" şi nimic mai mult. Ei duc la frunte mâna stăpânilor lor sau a persoanelor respectabile pe care le întâlnesc înainte de a o săruta, iar preoţilor abia îndrăznesc să le sărute <poala> hainei. În toate tocmelile lor se păzesc de jurăminte şi certuri cum fac geambaşii şi cârciumarii şi departe de a lua în deşert „numele sfânt şi inspirând teamă", se mărginesc să rostească cu modestie *„pe cât e de adevărat că eu am postit <sau>... că am serbat Paştele* şi altele aemănătoare.

Casele românilor sunt meşterite din trestie <amestecată> cu paie şi lipite cu lut. Cel care poate face mai multe, le înpleteşte din nuiele de gard între prăjini de salcie înfipte vertical şi le tencuieşte după felul nostru, ceea ce redă destul de bine efectul pe care-l produc pereţii obişnuiţi de cărămidă. Tot din nuiele, dar fără tencuială, fac căminul, grajdul şi hambarul de grâne, care constă din nişte coşuri în formă de butoi împletit în jurul unor pari înfipţi în pământ, metodă necostisitoare şi rapidă şi chiar singura cu putinţă acolo unde nu au materiale mai solide şi nici mijloacele de a-şi face rost de ele[...] // p. 19

În interior locuinţele sunt împărţite cu simetrie şi bună rânduială; fiecare îndeletnicire îşi are locul său, <cum ar fi>: lânărie, distilarea berei şi a rachiului, bucătăria etc. O îngrăditură comună închide apoi <deopotrivă> casa, grădiniţa, curtea; şi acolo unde se tem de vreun neajuns neaşteptat datorită vecinătăţii cu pădurea, încearcă să-l întâmpine folosind o palisadă din trunchiuri de copaci despicaţi în lungime, aşezaţi la rând şi legaţi cu o îndoită legătură de salcie.

---

[42] *Iunco.*

[43] *Cigogna.*

[44] *Vinchio.*

www.dacoromanica.ro

Agricultura lor, în afară de grâu alb şi galben, mai cuprinde: orz, ovăz, făină şi toate zarzavaturile, in şi cânepă, napi[45] şi în sfârşit floarea soarelui[46], pe care am văzut-o semănată prin porumb şi chiar şi separat. Meiul este mai preţuit aici ca aiurea, căci nu numai că foloseşte la hrana păsărilor îndată ce e adus de la arie, dar <oamenii de aici> ştiu foarte bine să-l dezghioace pentru a face o supă obişnuită pe care eu am găsit-o mai gustoasă decât aluatul nostru tare[47]. Boii şi caii nu-i folosesc atât de mult cât bivolii, asemănători celor din Romagna, pentru că îi costă mai puţin întreţinerea lor şi prin faptul că ajung până la 50 de ani. <Românii> cresc albine şi scot o miere mult mai străvezie ca a noastră, deşi este mai puţin gustoasă. Caşul lor de munte este dospit din <lapte> de oaie şi capră <amestecat> cu lapte de vacă sau de bivoliţă şi e plăcut la gust. Când se învecheşte îl găsesc cu puţin mai prejos de al
p 20 nostru „strachino". Caracterul în genere muntos al solului nu lasă loc pentru //
orezării, ca în Banat [...] etc.

Păcat că în Transilvania lipseşte <obiceiul> de a îngrăşa pământul, care ar răspunde cu dărnicie dorinţelor celor mai lacome. Şi aceasta cu toate că, dat fiind numărul nesfârşit de vite, se găseşte gunoi într-o măsură atât de mare încât ar ajunge a treia parte pentru ca să întreiască recoltele. Dar nu e chip să obţii ceva, < căci > românii, mai lăsători încă decât locuitorii din Romagna, se încred numai în rodnicia firească a pământului şi puţin le pasă dacă lasă gunoiul în grămezi, care încurcă drumurile sau îl folosesc cel mult amestecat cu nisip ca să netezească şesul sau, în caz de inundaţie, să facă din el cu împletituri de nuiele nişte zăgazuri împotriva revărsării râurilor [...] Întrebuinţarea cea mai obişnuită a acestor resturi murdare se face la încălzirea cuptoarelor din lipsă de lemne, întrebuinţare despre care mirosul greu de neînlăturat lămureşte de departe pe călători. Oricât de respingător pentru simţuri este acest sistem, avem motive vrednice de consideraţie pentru a-l socoti
p. 21 foarte vechi etc. //

Prunele sunt fructele pe care le au românii mai mult la suflet, decât oricare altele, dată fiind ţuica pe care obişnuiesc din belşug s-o facă şi care sub numele de şliboviţă[48] are un câmp de desfacere nespus de întins în Germania şi în Ungaria.

Livezile şi coastele dealurilor sunt pline <de pruni> şi pe domeniile nobililor se fac plantaţii simetrice de o mare întindere, acestea aducând un venit foarte însemnat şi mai puţin supus neajunsurilor anotimpurilor. Preferinţa dată de ei acestui pom este în dauna multor altor <specii> la a căror cultură se gândesc prea puţin sau chiar deloc. Mere, piersici, pere, „bricoccole", moşmoane, smochine etc. sunt foarte puţine şi scumpe deşi de o calitate proastă. Şi nu e de mirare căci simţul gustului se toceşte la cei care umblă după băuturi tari.

---

[45] *Ravettone corsatto* (= ravizzone).

[46] *Elitropio o girasole*

[47] *Pasta dura in farinello.*

[48] *Slivovizza*

www.dacoromanica.ro

O altă ramură privilegiată a economiei rurale este în sfârşit tutunul, pe care românii îl numesc „dohan”[49]. Când se culegeau acele frunze care, rând pe rând, ajungeau la maturitate, am cercetat tulpina <plantelor> şi am constatat că nu ajunge nici la jumătatea înălţimii plantelor noastre obişnuite. M-am uitat cu băgare de seamă la metoda folosită pentru pregătirea lor şi aceasta constă numai din a le ţine spânzurate pe sfori la aer până ce erau destul de uscate şi apoi le puneau împărţite ordonat în legături (pachete) la presă sub vreo piatră sau sub vreo cărămidă, livră cu livră. Apoi sunt duse la târg în legături care nu <se vând> cu mai mult de zece până la doisprezece bani[50] pentru o livră de 18 uncii [...] //. p 22

S-ar putea câştiga mult, dacă oamenii ar vrea să se îndeletnicească cu cultura viermilor de mătase. Duzii cresc de minune şi mi s-a întâmplat să trec acolo pe o alee de o milă mărginită de duzi; dar românii, obişnuiţi cu stofe groase de lână şi <deprinşi> să semene şi să sădească de preferinţă ceea ce slujeşte de îndată ca produs de primă necesitate, lasă pe nobili (mai ales pe cei care au călătorit în străinătate) să se sârguiască cu o asemenea cultură pentru plăcerea lor.

Nu trebuie totuşi dispreţuită îndemânarea firească a românilor în diferite meşteşuguri. Am cunoscut acolo un morar, care după un simplu model pe care i-l adusese de la Viena // contele Nepomuc Esterházy, a ridicat cu ajutorul a doi sau trei p. 23
pălmaşi[51], o piuă de apă pentru postav şi o moară de ulei şi le-a pus în mişcare în două luni pe când mai eram încă de faţă. Coşurile[52], plugul, uneltele de gospodărie casnică şi cele în legătură cu căruţele[53] sunt toate făcute de ei; şi nu dau bani altora pentru ceea ce pot face cu mâinile lor. Apoi, femeile, în afară de ţesutul lânei şi al pânzei, cât poate fi de trebuinţă familiei, cos în culori tivul, mânecile şi poalele hainelor şi ale cămăşilor lor, adăogând şi horbote alese lucrate de ele; astfel că în zilele de sărbătoare se înfăţişează gătite frumos.

Iscusinţa însă care se deosebeşte între atâtea alte neamuri este arta de a vopsi. Varietatea culorilor, uşurinţa îndeletnicirii, siguranţa şi farmecul rezultatelor obţinute cer ca să se atingă cel puţin în treacăt acest punct, cu toate că el poate să nu apară nou celui care ştie mai multe limbi.

În soluţie de vitriol obţin[54]:

Negru din *Lycopus*, cafeniu din *Bidens*, din *Lycopodion* şi din frunzele de *Nux* vomica, roşu din *Rubia sylvatica*, din *Asperula,* din *Galium*, din coaja de *Rhamnus catharicus*, ca şi din *Barberis* (*épine vinette a francezilor*) uscată la foc şi

---

[49] *Doan.*

[50] *Soldi.*

[51] *Manuali.*

[52] *Corbe.*

[53] *D'attiraglio.*

[54] Pentru toate aceste plante, cf. partea corespunzătoare din relaţia lui Griselini (p. 31), plagiată de autor Relatarea sa în vol. IX, seria veche, al culegerii de faţă.

www.dacoromanica.ro

pulverizată. Galben obişnuit din *Genista*, din *Rayeda*, din *Hieracium*, din *Calendula*, din *Betula* şi din *Lichen*. Auriu din grăunţele (seminţele) numite *Barberis*. Albastru şi violet din *Isatis Glastum* şi din *Serratula*. Verdele, în sfârşit,
p. 24 din seminţele curate de *Rhamnus*, pomenit mai sus. //

Cât despre verde, mi s-a pomenit de <un procedeu > secret folosit de foarte puţini <inşi> fiind mai complicat decât altele şi m-am străduit atât încât am putut afla temeinic teoria, însemnându-mi-o. Eu o expun aici cu atât mai bucuros cu cât nu am găsit-o într-altă parte, şi compoziţia ei fiind reductibilă în pastile, slujeşte de minune celor care zugrăvesc fresci, cât şi la picturile în ulei, precum şi la vopsit şi se poate transporta şi ţine mult.

Se dizolvă două livre de vitriol albastru într-o pală de aramă în vreo şase căni de apă de fântână şi se ia soluţia de pe foc. Se pune la fiert o măsură[55] de apă în care s-au dizolvat două uncii de arsenic alb şi două livre de potasă tot albă şi uscată. După ce s-a dizolvat, amestecul se filtrează printr-o pânză în alt vas. Această leşie arsenicată se varsă încet în soluţia de vitriol, care trebuie amestecată în acelaşi timp cu o spatulă de lemn. Acest amestec este lăsat în repaus câteva ceasuri, până ce substanţa se depune la fund. Leşia clară se decantează, punându-se câteva pahare de apă caldă, care trebuie să fie de asemenea amestecată[56].

Făcându-se o a doua precipitaţie, se mai decantează şi acea apă şi se repetă aceiaşi infuzie cu o altă apă, amestecând-o în acelaşi fel. Se varsă apoi totul pe un şervet ca să se scurgă toată apa şi se întinde sedimentul verde împărţit în bucăţi mari pe o hârtie mai groasă, dar fără clei şi se lasă acolo ca să se usuce la o temperatură aproape nebăgată în seamă. Fiecare livră din ingredientele folosite dă peste şase uncii de un verde strălucitor.

Dacă lăsăm la o parte abuzul de băuturi tari, s-ar putea spune că românii sunt cumpătaţi din fire. Ei fac pâine din făină albă şi galbenă, amestecate în cantităţi
p. 25 egale, // frământând-o puţin şi ţinând-o la copt încă şi mai puţin decât trebuie. Ca hrană[57], alături de pâine, folosesc zarzavaturi gătite cu puţină sare dar cu mult usturoi şi ceapă. Deasupra presară puţin condiment roşu numit de ei *paprica (* sunt ardei roşii ajunşi la maturitate, uscaţi la foc şi pisaţi). Acest condiment este folosit câteodată şi de orăşenii din Ungaria şi eu l-am găsit că ustură foarte tare când am apropiat foarte uşor de buze un deget abia înroşit. <Ţăranii> dreg făinoasele şi salata cu slănină topită, iar în zilele de post numai cu ulei de in. Ei cresc găini şi porci pentru a-i vinde, dar nu mănâncă din ei decât la sărbători. Cinstesc în chip deosebit sărbătoarea Crăciunului, cu purcel de lapte, aşa cum o cinstesc pe a Paştilor cu miel. Nu preţuiesc prea mult peştele din care prind şi duc la târg fel de fel de

[55] *Pinta*, veche măsură de capacitate, folosită în Italia şi în Franţa înaintea sistemului metric, echivalentă cu 1,30 până la 1,51 l.

[56] *Rimuscinata* (rimuginata).

[57] *Companatico.*

www.dacoromanica.ro

soiuri, foarte frumoase. Prind şi mănâncă vidre[58], un patruped amfibiu, flagel al râurilor şi lacurilor, căci ştiu să-i argăsească cu măiestrie blana de vânzare, aceasta fiind folosită de nobili pentru tivitul hainelor. Şi mie îmi place carnea de vidră. Dar nu aş vrea (doar dacă m-aş afla la mare nevoie) să fiu silit să mănânc la mesele lor, unde ţi-e silă de cum e pusă masa şi unde întâlneşti <doar> un singur blid şi un singur pahar pentru toţi comesenii.

În sate ei ascultă de o căpetenie din neamul lor, care exercită acolo o autoritate mai mare decât aceia care era odinioară de competenţa consulilor din mahalalele (suburbiile) noastre, adică <aceştia> au dreptul de a pedepsi cu butuci[59] şi cu închisoarea pe cel care tulbură ordinea publică sau care încalcă decretele legale. Acele însemne la vedere ale sistemului corecţional stau întotdeauna <în dreptul casei> pe drum şi slujesc de îndreptar <arătând> că acolo se află mica judicatură[60]. După preot, judele e cel care e mai cu greutate în regiune // şi numai după el se p. 26
bucură de oarecare consideraţie cel care e mai bogat în vite, în grâne şi „în şliboviţă". Oricine are puţini bani strânşi, îi încredinţează soţiei, care îi îngroapă sub vreun copac, după cum s-au înţeles numai între ei doi; ca să nu fie furat, cine are puţini, îi poartă mereu asupra sa.

Jocurile lor nu se deosebesc mult de cele câmpeneşti obişnuite, decât doar că sunt însoţite de cimpoi sau de caval[61]. După pilda[62] celor vechi, ei le practică împlinind un rit formal. La zămislire, la Crăciun, la Paşte, de ziua Tuturor sfinţilor se adună pe locul din faţa bisericii lor, spre a face mai întâi un fel de agapă, cum am spune după obiceiul roman, cu lucruri de mâncare la care au contribuit fiecare şi apoi se scoală ca să joace cu veselie.

Ţăranii sunt obişnuiţi să rabde gerul şi căldura, să se culce în casă pe scândura goală sau pe pământul gol la câmp, să înfrunte ploaia şi zăpada numai cu o manteluţă în spinare; ei ajung să aibă o sănătate foarte zdravănă, zămislesc mulţi copii şi ajung, mai ales la munte, la o vârstă înaintată fără să vădească vreo scădere vizibilă. În galeria de la Viena sunt atârnate portretele unei perechi ciudate, din care unul era Sanko, adică Ioan Corvin (!), care mai era în viaţă la 172 de ani şi cealaltă era Sara, de 164 de ani.

Totuşi prin aceasta nu sunt scutiţi de bolile care bântuie în omenire. În afară de râie, de chelbe[63] şi de boala pricinuită de un desfrâu orbesc[64], multe alte boli le vin de obicei din abuzul pe care îl fac la tinereţe cu şliboviţa de care a fost vorba,

---

[58] *La lontra*

[59] *Ceppo.*

[60] *Piccola giudicatura.*

[61] *Dalla zampogna o dalla piva.*

[62] *Gusto.*

[63] *Tigna*

[64] *Lua* (sifilis).

www.dacoromanica.ro

cum ar fi febra endemică din ţară şi istovirea sau oftica de care mor nu puţini oameni. Majoritatea celor atinşi <de boli> stau la început nepăsători sau se înşală p. 27 pe sine // alergând la leacurile vreunei babe, în care-şi pun o încredere atât de nebunească, ce nu poat fi decât trădată. E mai puţin rău când se mărginesc la efectele botanicii populare[65]; dar când se apucă de amulete, talismane, gesturi şi cercuri scrise în aer sau pe nisip şi încă şi mai rău, când merg şoptind descântece şi aruncă imprecaţii sau blesteme, bunul simţ se întristează şi sufletele cinstite[66] se cutremură de acel amestec barbar de neştiinţă şi de lipsă totală de religie.

Dimpotrivă, cei care iau lucrurile mai în serios atunci când sunt loviţi de friguri inflamatorii sau de altele de caracter primejdios, pun să li se facă un fel de frecţii, biciuind tare tălpile picioarelor şi aplicând vezicători cu cantaride la braţe, la şolduri, la ceafă. Dacă se tratează de friguri intermitente, ei lasă să treacă trei sau patru ceasuri de la paroxism şi ies bine la capăt[67] cu decocturi de ierburi şi rădăcini amare. La indigestii folosesc infuzii vomitive de *Aquilegia* sau de *Vittis Ideea* de apă rece. La diaree, mănâncă grăunţe de *Berberis vulgaris* şi înşirând bucăţelele de *Accorus* şi *Calamus adulterinus*[68] şi le pun în jurul gâtului. Pelinul este folosit în mod obişnuit de ei, cu succes la durerile de stomac şi tot astfel iedera la junghiuri[69]. Ca leac extern împotriva chelbei şi a păduchilor de corp[70] folosesc tutunul. Dat sub formă de clistir, acesta opreşte colicele. Împotriva manifestărilor isterice <folosesc> infuzia de usturoi în vin sau în rachiu. La umflăturile pricinuite de lovituri şi la contuzii le fac să coacă cu un plasture de ceapă coaptă în miere şi apoi le deschid cu un cuţit tăios sau ascuţit. Rănile obişnuite le spală obişnuit cu decoct de *Alchimilla* sau cu o substanţă curăţitoare aseămănătoare. Pentru bolile lumeşti p. 28 folosesc fumigaţiile cu cinabru şi după ce salivează, beau // merişor[71], caprifoi[72], care pentru ei e ca *gaiacul*[73] sau *salsaparila*. Dar pentru că nu toţi se ţin statornic de regim, în curând le merge mai rău. Dacă bolile ajung cronice, sau dacă sunt recunoscute ca disperate, fără speranţă, recurg la un leac cu totul disperat, la *Solanum dulcamara*[74]; un dram din seminţele acestuia prăjite şi măcinate sunt puse

---

[65] *Plateal*

[66] *Ben fatte*

[67] *N'escono spacciatamente.*

[68] Pentru leacurile arătate cf. textul lui Griselini plagiat de autor

[69] *Nelle punte.*

[70] *Morbo pediculare.*

[71] *Buxus.*

[72] *Caprifolium.*

[73] *Guajaco.* Răşina acestei plante originare din America era socotită medicamentul specific contra sifilisului.

[74] Liliacee asparaginoasă al cărei rizom este folosit în medicină pentru efectele sale depurative.

www.dacoromanica.ro

în bere, vin sau şliboviţă şi fie că îi ucid în convulsii frenetice, fie găsind un temperament herculean produc un somn lung şi criza favorabilă unei abudente transpiraţii. Are dreptate aici Griselini[75], în scrisoarea în limba germană adresată ministrului să atragă atenţia guvernului pentru a pune Facultatea să cerceteze cu cea mai mare grabă efectele care se pot nădăjdui de la plantele de natură otrăvitoare, spre a fi folosite în medicină, cum ar fi acnitul[76], arnica[77], cucuta etc. Să se citească şi nota foarte lungă pe care o dă în această privinţă la paginile 236 şi 237 la observaţiile sale asupra Banatului.

Românii se recăsătoresc într-adevăr, dar nu trec decât în cazuri foarte rare la a treia căsătorie. Preoţii, după ce le moare prima soţie, rămân văduvi pentu totdeauna, fie că urmează să slujească <mai departe> la biserica lor, fie că vor să se retragă. În acest caz, îşi rânduiesc treburile gospodăreşti şi luându-şi rămas bun de la copiii care se vor sprijini pe rudele celelalte, se duc – dacă au drept la intrare şi au căpătat încuviinţarea – să-şi petreacă restul zilelor în vreo mănăstire din Serbia, unde sunt priviţi şi trataţi ca nişte călugări adevăraţi.

E o datorie să se arate ce ritual grav şi interesant practică românii cu privire la morţii lor, căci cunoşterea lui e lămuritoare. Jalea şi felul lor de a o arăta pentru soţi şi prieteni nu e ceva de mântuială sau de spoială. Abia a închis ochii cineva şi se şi înfige afară o prăjină // de care atârnă o pânză albă, dacă e pentru tineri p. 29
<necăsătoriţi>, roşie dacă e pentru oameni căsătoriţi. Dacă <răposatul> e tatăl familiei, nimeni nu iese pe poartă până ce nu a fost scos mortul, iar în jurul acestuia stau gemând şi strigând văduva şi copiii; la vremea mesei mănâncă toţi în picioare în jurul lui, aruncând peste el primele picături de vin sau de rachiu; apoi beau restul cu urări pentru mântuirea sufletului răposatului.

În ziua următoare este îmbrăcat cu hainele obişnuite şi în jurul sicriului şi sub capul lui pun mere, pere şi alte fructe de sezon, în afară de două mănunchiuri de ierburi mirositoare[78]. Sunt lăsaţi să intre prietenii şi vecinii ca să-şi unească bocetele cu cel ale rudelor, să sărute iarăşi pe răposat. Atunci soţia, fratele sau acel fiu dintre supravieţuitori, care este mai de seamă, ia cuvântul şi laudă frumoasele lui însuşiri, cunoscute sau mai puţin cunoscute. Chiar şi acela care i-a fost duşman în timpul vieţii, vine acum să se împace şi vai de el dacă ar lipsi de la acest tribut. Toată lumea l-ar arăta cu degetul ca pe un nevrednic şi un necioplit şi chiar lui însuşi i s-ar părea că umbra răzbunătoare i-ar ieşi înainte oriunde şi l-ar urmări şi ziua şi noaptea. Toată adunarea îl duce pe mort la groapă, una dintre rude purtând crucea

[75] În *Istoria* sa, apărută concomitent, în 1780, în limbile italiană şi germană, sub titlul *Verauch einer politischen und naturlichen Geschichte des Tmesvarer Banats in Briefen.* E ciudat că autorul, care e italian, trimite la ediţia germană şi nu la cea italiană.

[76] *Aconitum Napellus.*

[77] *Arnica Doronicum.*

[78] Probabil busuioc.

www.dacoromanica.ro

ridicată, acoperită cu pânza care atârnase mai înainte de prăjină[79]. În timp ce preotul cântă lângă sicriu cântece funebre, toate femeile care prohodesc mortul scot strigăte nestăpânite, aşa cum n-ar şti să facă o bocitoare păgână şi plătită, zmulgându-şi pletele nevinovate. Frenezia mai creşte încă spre sfârşit, în loc să se oprească şi atunci trebuie să se închidă sicriul, reîncep să mângâie din nou pe mort şi să-l sărute şi florile pe care le avea la cap sunt luate care mai de care pentru a fi păstrate ca
p 30 relicve de preţ. Preotul presară un pumn de ţărână pe // sicriul încredinţat gropii şi cei întristaţi fac acelaşi lucru după el. Mâhnirea şi tăcerea se aştern asupra convoiului care se întoarce la casa îndoliată unde moştenitorul, oricât de puţin ar avea, cinsteşte cât poate mai bine pe cei veniţi la praznic, astâmpărându-i cu o bucată bună de berbec sau de porc fript, cu vin, pâine, bere sau cu şliboviţă în amintirea răposatului. Rudele de sânge simulează buna dispoziţie şi chiar mai mult şi cu atâta căldură că de la un pahar la altul se întrece măsura, în aşa fel că foarte puţini pleacă de la praznic cu mintea întreagă. Dacă moştenitorul este bogat, cheltuieşte foarte mult cu pomeni şi cu lumânări, ba chiar în afară de partea generoasă dată preotului, întinde o mână darnică şi diaconului acestuia, ca un drept ce revine feţelor bisericeşti[80]. Stăruinţa cu bani îl face să capete un mormânt în biserică, deşi acesta este un privilegiu exclusiv al clerului şi să obţină înălţarea unei mărturii permanente, o candelă aprinsă timp de un an întreg cu ulei sau grăsime[81], pe care o mână plătită o întreţine cu sârguinţă. Candelele de metal sau de lut străvechi, găsite în săpături de-a lungul sarcofagiilor recent descoperite dovedesc îndeajuns că aici nu se practică decât ceea ce se făcea în timpurile străvechi. La rudele mai apropiate una din manifestările marelui doliu este de a umbla cu capul descoperit patruzeci şi mai bine de zile, chiar şi pe ploaie şi pe zăpadă, fiecare fiind încredinţat că prin aceasta ajută mortului[82]. Unii din ei se duc în fiecare zi la cimitir, sau cel puţin vinerea, unde îşi reînnoiesc stând în genunchi sau sprijiniţi pe călcâie, bocetele lor în chip atât de firesc şi cu <atâta> uitare de sine încât trezesc compătimirea privitorului. Unii duc mâncare şi varsă vin peste cel îngropat, ca şi cum acesta ar putea să audă, îl poftesc să retrăiască plăcerile vieţii, făcându-i o
p 31 descriere în apostrofe (deoarece el a rămas // tot un cadavru) a fericirii din vremea trecută, care nu se poate asemăna cu cea care a urmat. Sunt atât de stăruitori în pietatea lor că, în ziua a treia, a noua şi a patruzecea, în luna a treia, a şasea şi a noua şi mai ales la aniversarea <morţii> trimit, în afară de lumânarea ce trebuie aprinsă, o căldare de ciorbă bună şi o plăcintă mare la poarta bisericii pentru ca oricine ar intra să guste din ele şi să se roage pentru acel suflet cu mai mare râvnă. E uşor de

[79] Autorul, care îl urmează pe Griselini, nu înţelege textul acestuia, care spune că ruda cea mai apropiată ţine un capăt al giulgiului.

[80] *Come diritto di stola nera.*

[81] *Olio o grasso.*

[82] *Riescire piu vantaggiosso il suffragio.*

www.dacoromanica.ro

înţeles cât de bucuros stau săracii afară <a parastasul> de un an şi cu atât mai mult la pomenirea tuturor morţilor, care se ţine după ritul ortodox în lunea Paştilor. În ziua aceia, după ce preotul a slujit liturghia, se duce cu multă lume la cimitir şi acolo se fac aceleaşi împărţiri de pomeni, cu găleţi de aghiazmă puse să rămână acolo pentru stropirea mormintelor, pentru ca orice supravieţuitor să răspândească din plin apă <sfinţită> pe cei dragi. Reîncep bocetele, aş spune aproape în aceeaşi măsură şi apoi întinzându-se mesele, se face ospăţ şi se joacă aşa cum e obiceiul. Nimic nu e mai asemănător cu înmormântarea la păgânii <din antichitate>.

Am arătat tot ce am putut afla şi şti despre firea şi obiceiurile românilor din Transilvania, care după cum mărturiseşte şi Born[83] sunt mult mai numeroşi decât cei din Banat [...] //. p 44

[Autorul continuă cu prezentarea unor dovezi de analogie între limba italiană şi cea română, spre a determina originea acesteia din urmă, pe baza compilaţiilor din lucrările lui Giovanni Lucio şi Anton Maria del Chiaro].

Ţiganii zişi şi Faraoni[84]

Din acest neam odios se întâlnesc în Transilvania mai multe familii poate decât aiurea [...]

Nu sunt de statură impunătoare şi nu se deosebesc (cel puţin din punctul p 45
nostru de vedere) ca înfăţişare, unul de altul, decât într-o măsură infimă.

Au ochii negri şi strălucitori, păr negru şi lins, culoarea pielii măslinie, bătând în negru, buze roşii şi dinţi foarte albi, conturul feţii mai mult oval, obrajii plini, bărbia şi fruntea îngustă. Adulţii se îmbracă după portul românilor, sau după portul ţării în care se află, silindu-se, de asemeni, a vorbi ca ei, acolo unde trebuie să depindă de aceştia, dar păstrându-şi numai pentru ei propriul lor grai, care mi se pare că nu are nici o legătură cu vreun alt <grai> cunoscut <aflat> prin dicţionare.

[Autorul combate afirmaţia lui Beregassi din 1796 după care limba maghiară şi cea a ţiganilor ar fi aproape identice, dând şi unele liste comparative de cuvinte].

Spre deosebire de romănce, ţigăncile par să fie mai chipeşe decât bărbaţii, p. 47
în afară de starea de maternitate, căci alăptând le cresc sânii în chip monstruos. Dau să sugă şi copiilor mai mari etc. Îşi lasă copiii să umble dezbrăcaţi chiar şi când călătoresc şi nu e nici o supărare când fetele apar goale pe uşă, deşi s-au făcut măricele. [Autorul a învăţat să rostească nişte propoziţii în limba ţigănească îndemnând băieţii şi fetele să-şi acopere goliciunea dar rezultatul a fost aproape nul].

---

[83] Pentru relatarea sa, vezi vol. IX al culegerii de faţă, seria veche.

[84] Caronni înşiră o listă de autori care s-au ocupat de ţigani, amintindu-l şi pe Griselini.

www.dacoromanica.ro

În materie de religie țiganii, care sunt niște simulanți, se prefac că o au pe aceia a populației în mijlocul căreia trăiesc după cum încearcă să facă și cu portul lor; dar cum își schimbă <credința> la fel ca și hainele, sunt temeri că nu au nici un
p. 48 fel de credință[...] //.

Deoarece legile imperiului îi opresc să locuiască în orașe înconjurate cu ziduri, dându-le azil numai într-o mică parte din târguri, locuințele lor sunt întru totul ca niște peșteri. Eu am vizitat una și nu am găsit decât un strat de frunze uscate pe pământ, în loc de pat, o legătură de ceapă atârnată și o scândurică prinsă de perete cu cuie de lemn, de care atrânau câteva străchini de pământ. Viața rătăcioare și nesigură pe care o duc îi face indiferenți la așezare statornică undeva, ori unde ar fi.

Alimentele cu care se hrănesc depind de împrejurări. Dacă tatăl de familie e îndemânatic și are vreo meserie din care să-și susțină familia cu propriile sale brațe, sau dacă izbutesc să câștige din contrabandă, cum sunt lacomi din fire, consumă repede cât le vine în casă. Eu am plecat din Transilvania toamna, așa că nu am putut cerceta gospodăria lor iarna; am fost informat că se aprovizionează cu ceva porumb și stau în cocioabele lor afumate, în jurul unui foc abia întreținut și nu întotdeauna cu lemne, ci cu gunoiul cunoscut, astfel că vârtejul de fum rău mirositor face accesul intolerabil.

Meseria pe care o exercită țiganii de preferință este aceea de fierari (făurari). Ori unde se duc, își iau în spinare tot atelierul de unelte, foarte sărăcăcioase în sine, dar meștere în mâna lor <care sunt> iuți la treabă. Când se ridicau acele construcții pentru piua și moara de apă de care am pomenit la Gilău, am văzut că un țigan ajutat de nevasta lui a săpat mica groapă pentru cărbune, a ridicat cu pietre culese din râu oblonul pentru foale, a înfipt în pământ nicovala portativă și s-a pus să înroșească în foc și să bată fierul pentru ca să facă din el benzile, axele[85] și tot ce trebuia să
p 49 slujească la mișcarea roților și la soliditatea întregii // mașini. Repeziciunea și precizia lucrului m-au încântat și m-au minunat cu adevărat, căci nu se obține nici una nici alta de la profesioniștii cei mai acreditați din oraș.

Alții se îndeletnicesc să scoată din nisipul râurilor firișoare și granule de aur, sau să-l adune pe cel depus la marginea izvoarelor care ies din mine și aceasta le aduce cam jumătate de „paolo"[86] pe zi, <chiar> pe timp foarte ploios și în vreme de inundație. Foarte puțini cultivă pământul și <mai mult> în silă și nici unul nu se ocupă cu păstoritul, toate din cauza firii lor rătăcitoare și nestatornice, care îi face să fie priviți cu ochi răi, ca un fel de bastarzi ai pământului, în care ei nu știau să recunoască o mamă bună și darnică.

Viciul, care domină la cei mai mulți, este acela de a voi să trăiască gratis dacă pot, folosind singurul lor capital de înșelăciune sau de iuțeală de mână[87].

---

[85] *I perni.*

[86] Monedă de argint, folosită la Roma, capitala statului pontifical, valorând cam 50 de centime

[87] *Lestezza di mano.*

www.dacoromanica.ro

Chiromancia, adică prezicerea viitorului, după cercetarea liniilor din podul palmelor sau după semnele de pe unghii şi tot astfel interpretarea fericită a viselor, este ştiinţa[88] lăsată pe seama femeilor; rolul copiilor este ca atunci când se strânge multă lume în cerc în jurul lor şi când ţăranii stau cu gura căscată la acele scamatorii, să le fure din buzunar batista, să se strecoare în grajd sau în coteţ ca să fure purcelul, gâsca, găina sau cel puţin ouăle. [Autorul trimite la gravurile lui Jacques Callot, care însă nu au nici o legătură cu Transilvania].

Ţiganii mănâncă cu plăcere porc sărat, dar când nu mai au de nici unele, recurg la şerpi, şopârle, şoareci, căci nevoia şi foamea îi fac ageri // în a-i surprinde p. 50
şi abia jupuiţi îi mănâncă cruzi. Fac şi din nevoie o virtute, când se găsesc îndeosebi printre români, întrecându-se cu austeritatea până chiar la abstinenţă conjugală în timpul sărbătorilor, în păresimi şi în postul Crăciunului

Singura sensibilitate[89] pe care am găsit-o la ei era, pentru unii muzica, pentru alţi dansul. Nu există vreo sărbătoare la ţară la care să nu vină, chemaţi sau nechemaţi, după cum nu este han sau cârciumă unde să nu vină din proprie iniţiativă. Şi la mesele de seamă şi la balurile de familie ce se dau de obicei cu prilejul aniversărilor[90], la onomastici, la nunţi etc. sunt tocmiţi pe un preţ foarte ieftin.

Îmi amintesc că am întâlnit o caravană <de ţigani> la serbarea curţii <imperiale>, care a avut loc la Presburg, când a fost încoronat Leopold al II-lea[91], la 12 decembrie 1790 şi când ţiganii au ştiut să facă, cu mult spirit, variaţiuni după dansurile care se împleteau între ele; să mărturisească mai mulţi milanezi, în viaţă încă, poftiţi acolo împreună cu mine.

Instrumentul pe care îl preferă ei este ţambalul, pe care-l ating cu nişte beţişoare, executând cu precizie orice temă, după ce preludează cu o gamă[92], în care am descoperit o inteligenţă creatoare de consonanţe, ba chiar şi meşteşugul unor muzicieni de meserie[93]. Am auzit totuşi şi vioara, mânuită cu atâta farmec, încât câte unul era angajat ca profesionist la muzica militară a acelor regimente, la care instrumentele cu coarda ca şi cele de suflat sunt folosite mult, mai ales cu prilejul recrutărilor ce se fac la bâlciuri şi târguri, când sunt poftiţi cei ce au chef să joace după muzica lor veselă şi să bea în sănătatea împăratului şi să primească bani ce li se arată de jur împrejur, purtaţi pe sus într-un vas, şi după primirea acestora candidatul e înscris ca soldat fără altă tocmeală[94].

---

[88] *Teologia.*

[89] Adică vibraţie la artă.

[90] N*ei compleannos.*

[91] Leopold al II-lea, împărat romano german (1790–1792).

[92] *Passata di toni.*

[93] *Filarmonici mercenari.*

[94] Scena aceasta pare şi ea luată din altă parte decât Transilvania.

www.dacoromanica.ro

p. 51 Femeile arată mai multă înverşunare la joc // decât graţie. Nu vorbesc de acele <dansuri> pe care <unele> mame, vrednice de ocară, le învaţă pe fiicele lor să le execute [...] numai pentru a aţâţa poftele oricui de la care nădăjduiesc bani, ci numai de cele care se joacă de toţi împreună în pieţele din faţa unităţilor militare sau cazărmilor când au luat parte la vreun chef împreună cu soldaţii. Necuviinţa salturilor, violenţa contorsionărilor, neruşinarea gesturilor arată la ele furia bacantelor [...] etc. [Citează în treacăt aprecierea principelui de Ligne][95].

Singura particularitate, cu adevărat folositoare pentru oameni din practicile ţiganilor este metoda de a scoate pui din ouă fără cloşcă. Réamur care avea cunoştinţă de ea, a descris-o întocmai, aşa cum se vede redată în *Enciclopédie,* la articolul *Oeuf* împreună cu gravurile respective. Înfăşoară ouăle, unul câte unul, în puţin fân, dar din cel uşor, aşezându-le într-o împletitură subţire de răchită şi le atârnă de o sfoară legată de toarta unui coş sau a unei găleţi. O umplu de bălegar de cal şi după gradul de căldură pe care-l simt, deduc epoca ieşirii <din găoace >. Dacă îi întrebi de la cine au învăţat această metodă, nu ştiu să spună doar decât că o au prin tradiţie, în familie. De asemenea tot acesta e răspunsul lor faţă de cei care ar voi să cerceteze cu de-amănuntul care este profesiunea lor de credinţă, morala,
p. 52 originea şi teoria lor socială. Ei mărturisesc că nu ştiu mai mult decât au învăţat // de la străbunii lor. Nu scoţi mai mult nimic nici de la acei dintre ei care, fiind luaţi sub ocrotire şi crescuţi de tineri de vreun mecenar filantrop, au fost trimişi la studii, pentru ca, ajungând mai luminaţi datorită filosofiei şi mai judicioşi datorită „frecventării" societăţii culte, să expună câte ceva din principiile lor necunoscute. Unul din aceştia, cu numele de Vistai, căruia naşul şi binefăcătorul său îi dăduse la botez numele de Mihai Farkas, a fost crescut la colegiul calvin de la Cluj şi a ajuns să compileze după dicţionarul latin şi maghiar un glosar de 2 145 de cuvinte din propriul său grai; cu toate acestea, silinţele profesorului său, Száthmari, care i-a fost examinator, n-au dat nici un rezultat cu privire la noţiunile interesante pe care el nădăjduia să le capete, ţiganul pretextând o ignoranţă totală despre <tot> ceea ce ţinea de misterele propriului său neam [...]

Împărăteasa Maria Tereza s-a arătat foarte indulgentă faţă de ei şi a înţeles să-i încurajeze ca să ajungă folositori, acordându-le unele privilegii; aceasta a folosit <doar> ca să-i facă să alerge <aici> în mare număr din diferite părţi (Griselini a calculat că în Banat treceau de cinci mii); dar pretutindeni au rămas ţigani în toată puterea cuvântului, adică hrăpăreţi, mereu rătăcitori, de nepătruns, leneşi. Iosif al II-lea a încercat să-i silească să devină cetăţeni utili, dar plictisit de atâtea încercări zadarnice repetate pentru a învinge piedicile ridicate de firea lor neîmblânzită, ba chiar supărat de a vedea că o hoardă de ignoranţi îi eludează toate frumoasele sale intenţii, a pus trupele să adune dintr-odată pe câţi <ţigani> a putut găsi, bătrâni,

---

[95] Relatarea sa în vol. X, partea a II-a, a culegerii de faţă, seria veche.

www.dacoromanica.ro

femei, copii şi să-i ducă cu sutele în căruţe, sub escortă puternică, în afara graniţelor sale. Şi totuşi au mai rămas mulţi în urmă [...] p. 53

Ocnele de la Turda de pe via Traiana în Dacia

[Consideraţii despre existenţa unui vechi drum roman de la Buda (Aquincum) la Turda].

Noroiul nespus în care se afundă trăsura, mai ales pe timp ploios, până la p. 54
jumătatea roţilor, împiedică să-i afli mai bine temelia; dar miliarii care au fost scoşi de acolo în oraşele vecine dovedesc indubitabil că traseul drumului antic este acelaşi. Sutele de care supraîncărcate, care merg <pe drum> şi adeseori se împotmolesc în anumite locuri mai grele, au determinat guvernul să pună să se refacă în forma cuvenită drumul care duce până la Cluj; în şase luni s-au refăcut atunci cinci mile, astfel că nu-l vom putea vedea gata decât după cel puţin şapte ani.

Oraşul nu are o formă absolut regulată, fiind pe o coastă, dar este foarte populat. Administratori ai ocnei, minieri, expeditori, cărăuşi[96], contabili, asistenţi, ucenici[97], iată partea cea mai însemnată. Stratul de minereu este atât de întins şi de adânc, la o milă mai sus de Turda, încât cinci puţuri sau ocne sunt acum în exploatare, în afară de altele părăsite pentru că au fost inundate. Suprafaţa pământului din jur este acoperită cu o pulbere[98], datorită sării din interior, care poate din pricina ploilor, aruncă afară părţile volatilizate şi în parte este îngrămădită
// cu mormane mari de bolovani de sare fărâmate, care ar putea umple vreo mie de p. 55
căruţe <şi> care se pierde aici fiind topită de ploi, fără să se îngăduie cuiva să ia <nici măcar> o uncie. Această măsură aspră nu e lipsită de raţiune, căci în lipsa ei ar suferi finanţele în privinţa sării pe care o au de vânzare. Cum A. S. R. arhiducele Maximilian era personalitatea de seamă cu care se pornise în această călătorie de studiu[99], totul a fost gata pentru a fi tratat cu acel prilej ca un principe. Am fost, aşadar, conduşi spre cea mai frumoasă şi mai spaţioasă din acele ocne de către superintendent, urmat de toţi cei care trebuiau să ne însoţească şi am intrat, câte şase, într-un sac mare dintr-o reţea de frânghie (chiar aceea cu care se trage sus dintr-odată o cantitate de o mie de livre de sare), stând înghesuiţi şi cât se poate de incomod, căci nici unul din picioare nu se sprijinea unde trebuia. Cu o frânghie groasă, învârtită pe un fel de fus, am fost coborâţi încet şi cu salturi printr-o gură pătrată căptuşită cu scânduri, lungă de peste optzeci şi mai bine de braţe, mai înainte

---

[96] *Condottieri*

[97] *Alunni*

[98] *Efflorescenza.*

[99] *Giro d'erudizione*

www.dacoromanica.ro

de a ajunge la gura ocnei şi aceasta este distanţa de acolo până la fund. Abia ajunşi, am şi ieşit mai mult decât în grabă, pentru că simţeam cum ne pică cu lumânarea subinspectorul care, coborând împreună cu noi şi ţinând strâns îmbăţişată funia deasupra noastră, atent ca să se sprijine cu mâna de scânduri pentru ca sacul cu convoiul să rămână la mijloc, nu băgase de seamă că lumânarea de seu, pe care o ţinea cu mâna cealaltă, ne mânjea pe trup şi pe haine. Ne-am aflat atunci într-o cavitate imensă făcută ca un con, al cărui diametru orizontal trecea cu siguranţă de 150 de braţe. Acolo am văzut că se făceau două feluri de excavaţii: una în diagonală la periferia conului şi cealaltă la mijloc, dar mereu în plăci, de trei degete înălţime,
p. 56 de 16 lungime, de 8 <degete lăţime>, astfel că orice placă trebuie să corespundă // cu 80 de livre. Ni s-a părut minunată uşurinţa cu care, după ce însemnează cu un târnăcop linia de tăiere la o adâncime de un sfert de uncie, introducând dedesupt nişte pârghii, ridicau <bucata întreagă> de o grosime egală; dar A. S. R. ne-a atras atenţia că masa cea mare nu era dintr-o bucată, ci făcută din plăci egale, despărţite printr-un strat subţire de şist, ceea ce uşura desprinderea <lor>.

La mijloc, se puteau scoate lespezi de o lungime întreită, pentru că tăierea se putea face în trapez (ceea ce nu era posibil pe cercul dimprejur) şi apoi erau împărţite după plac. Dacă drobul <de sare> se sfarmă la alte dimensiuni, fragmentele sunt aruncate afară cum am arătat mai sus. Exploatarea este organizată cu atâta economie încât lucrătorii sunt plătiţi numai după numărul plăcilor bune pe care le scot afară, pentru care se ţine un fel de oficiu de contabilitate chiar acolo jos, aşa cum s-ar face în contuarul unui bancher. Contabilul[100] capătă 4 „carnaturi”[101] de fiecare bucată; cu aceasta el trebuie să plătească pe lucrători, fiind în interesul lui ca să fie foarte mulţi şi foarte iuţi. Erau 150 de români, fiecare din ei plătiţi cu câte 14 „carnaturi”; astfel, pentru o mie de bucăţi de 80 de livre pe zi, pe care ei le predau întreprinderii, ajung să primească un salariu net de 120 de ţechini pe an. Sarea, care e trasă sus cu o macara acţionată de cai, într-o cantitate variind cu vreo doisprezece drobi mai mult sau mai puţin, este dusă cu carele până la râul Mureş, dincolo de Alba Iulia, pentru a fi transportată în Ungaria. Ea este dură şi străvezie, dar cu un fel de coajă care îi tulbură întrucâtva transparenţa, pe când cea de la Ocna Sibiului este de o puritate atât de mare, încât s-ar spune că e un adevărat cristal de rocă.

Ni s-au oferit două surprize plăcute înainte de a ieşi din ocnă. Prima a constat
p. 57 din aruncarea în jos a unui mănunchi de paie aprinse //, care luminând pereţii puţului, i-a făcut să strălucească parcă ar fi fost încrustaţi în diamante. Mai mult, pe una din laturile puţului apăreau dungi ca nişte vine, asemănătoare în mare cu acelea care se văd pe o scândură de zaslă tăiată şi geluită. A doua <surpriză> a fost o detunătură, ca un bubuit de tun, produsă de explozia aerului prin folosirea unei piei proaspete de bivol, aruncată împăturită jos. În sfârşit, am fost traşi în sus, cu mai

---

[100] *Computista.*

[101] *Carantini*, veche modetă austriacă de aramă, valorând 5 sutimi de florin.

www.dacoromanica.ro

multă băgare de seamă ca mai nainte <la coborâre>, cu ajutorul cailor şi ne-am retras la locuinţele noastre.

Aiud

Am ajuns acolo în cinci ore, pentru că drumul fiind foarte rău, s-a rupt osia de la careta A. S. R. şi a trebuit să fie trasă de boi până în oraş, aşa cum s-a putut, pentru a fi reparată. Am avut astfel mai mult răgaz ca să cercetez muzeul acelei universităţi, cea mai vestită pe care o au calvinii în Transilvania. Populaţia este numeroasă, căci nu sunt mai puţin de 1 300 de case acolo. Profesorii au venit să primească pe A. S. R. la intrare, în ţinută de ceremonie (un fel de togă neagră de mătase), cel mai bătrân dintre ei a încercat să recite, fără text în faţă, o urare în limba latină, mai bine scrisă decât învăţată, <iar> noi am suferit, poate tot atât cât şi ele de chinul slabei sale memorii. *Bis pueri senes*[102]. Secţia de antichităţi nu valora mare lucru în acel muzeu. Puţine pietre <cu inscripţii> şi instrumente militare, candele sau unelte şi rarităţi numismatice.

În afară de un Lysimach de aur, în greutate de cinci ţechini, cu monetă antică şi de ţechinul principelui Kemeny[103], ca monetă modernă, nu am văzut mare lucru. // p. 58

L-am găsit din cale afară de bogat în materiale ţinând de ştiinţe a naturii şi mai ales de mineralogie. Tot ce oferă regnul metalic din ţară şi destul şi din străinătate, a fost strâns acolo şi clasificat cu toată precizia metodei analitice. Un conte Bethlen[104], <unul> dintre cei mai bogaţi magnaţi din acea sectă <calvină>, a fost darnicul său întemeietor.

O lungă serie de păsări băştinaşe împăiate ne-a reţinut în mod plăcut, căci se ştie că acea regiune, ca şi toată Ungaria, este bogată în specii necunoscute aiurea. Alături de *onocrotali* şi pelicani (adică acele <păsări>, care, datorită marelui sac cartilaginos pe care-l poartă sub cioc, pentru a ţine acolo peştele, sunt numite din cauza lăcomiei lor în limba germană *Nimmerstatt*), m-am mirat că nu am dat aici de nici o lebădă sălbatecă, deşi când am trecut pe lângă un iaz, pe malul râului, am văzut unele din aceste <<păsări> zburând afară din păpuriş, înspăimântate probabil de zgomotul trăsurii. Am văzut, ce e drept, aducându-se un fel de „colimbo" sau mierlă de apă, cu ochii rubinii aprinşi şi cald încă, deoarece fusese prins de viu cu trei săptămâni în urmă, dar nu a vrut niciodată să mai mănânce. Aici ni s-au arătat, atârnate într-una din încăperi, portretele celor doi vestiţi capi ai răsculaţilor români Horia şi Cloşca, de care am pomenit. Toţi au fost de acord să asigure pe A. S. R. că

---

[102] Bătrânii sunt copii a doua oară (în limba latină).

[103] Ioan Kemeny, principe al Transilvaniei (1 ianuarie 1661–22 ianuarie 1662).

[104] János Bethlen (1613–1678), cancelar al Transilvaniei; a organizat de fapt transferarea colegiului înfiinat de înaintaşul său, principele Gabriel Bethlen, din Alba Iulia la Aiud, în 1662, devenind şi eforul (curator) al acestui aşezământ cultural.

www.dacoromanica.ro

dacă nu ar fi băgat spaima în mulţime prin groaznica lor execuţie, răscoala s-ar fi îndreptat spre măcelul general al nobilimii întregi. Am găsit şi o biserică romano-catolică în care slujeau <preoţi> conventuali.

p. 59 **Alba Iulia**

Oraşul este înconjurat cu ziduri şi întărit astăzi prin metode mult mai bine decât înainte şi are un arsenal îndestulat cu arme pentru 25 000 de luptători; generalul Pikler era acum comandant. <Oraşul > ar trebui să fie reşedinţa permanentă a episcopului provinciei; catedrala este vastă şi capitolul cât se poate de vestit. Dar cum localitatea e mică, puţin populată şi alcătuită aproape numai din ostaşi, prelatul îşi are reşedinţa acolo unde se află guvernul, adică la Cluj. La universitate e un observator astronomic înalt, care nu a fost plănuit în chip prea fericit şi poate < a fost > şi mai rău realizat, dacă e să dai crezare celor scrise de celebrul astronom maghiar, baronul Zag[105]. Mult mai bine sunt tratate finanţele imperiale în privinţa atelierelor metalurgice. Argintul care cuprinde aur din belşug şi care e adus acolo de la minele din împrejurimi, e redus prin lichefiere în fire, care sunt apoi aruncate în căldări cu apă şi produc în proporţie de 1/3. Douăzeci şi patru de „centinari"[106] de argint şi doisprezece de <aur> trec în fiecare an de acolo spre Viena. Un „centinar" este alcătuit din 200 de mărci, marca este de 16 „lothoni" şi „lothonul" echivalează cu greutatea a cinci ţechini şi o optime. Aşadar numai din atelierul de la Alba Iulia merg în fiecare an la Viena 2 361 600 ţechini de aur în afară de argint.

Biblioteca episcopală merită osteneala să vii de atât de departe pentru a o vedea. Sala cea mare[107] este construită măreţ şi potrivită întru totul scopului căruia slujeşte. [Autorului îi sunt arătate de către canonicul Keresny comorile bibliotecii constând din medalii, manuscrise şi codice preţioase, printre care remarcabile incunabule].

p 60 **Zlatna şi minele din jur**

Obiectul acestei plimbări este chiar mineralogic, atât pentru că A. S. R. cultivă serios acest domeniu, cât şi pentru că la Zlatna, centrul a foarte multe din cele mai
p. 61 bogate exploatări din Transilvania, //, îşi avea reşedinţa consiliul minelor, format

---

105 Janos Ferenc Zach (iunie 1754–3 septembrie 1832), doctor în jurisprudenţă şi astronom, cu studii efectuate în Marea Britanie; director al Institutului de Astronomie de la Seebeyen de lângă Gotha (Saxonia) şi membru al Academiei maghiare de ştiinţe.

106 *Centinaja.*

107 *Il salone.*

www.dacoromanica.ro

dintr-un director general, un geometru, un contabil, un casier şi un notar, în plus câţiva judecători şi consilieri pentru a hotărî asupra cazurilor îndoielnice în materie şi un trezorier pentru a plăti românilor şi ţiganilor nisipul aurifer predat. Acest consiliu depinde de Camera Aulică de la Sibiu, care dă socoteală Marelui consiliu de la Viena.

În călătoria noastră de cinci ore printr-o vale frumoasă am fost salutaţi cu mai multe salve de artificii aşezate la o depărtare potrivită, în spatele crestelor de munte sau printre trecătorile dealurilor. Sosind pe înserate în localitate, am găsit, pe lângă noi descărcări <de artificii>[108], un arc de triumf iluminat cu ulei, de o formă arhitecturală demnă de laudă, care purta această inscripţie: Seren*I*ss*IMU*s Ar*C*h*I*dux Max*I*milianus *C*aesar vivat !

Literele mari arătau, după obiceiul acestor provincii, data de 1809, care e dispusă astfel: MCCMVIIII. Localitatea nu este mare dar are o populaţie numeroasă, fiind ca un fel de centru comercial al minerilor[109] şi ca oraşul de frunte al românilor. Totul era pregătit pentru vizitarea exploatărilor şi lucrărilor mai interesante şi s-a folosit fiecare clipă spre a lua aminte, dintr-un loc într-altul la felurile de produse şi la oportunitatea lucrărilor, făcând acele observaţii care ar putea lumina guvernul, pentru a îndrepta ce s-ar vedea rău şi pentru a folosi şi a promova ceea ce s-ar recunoaşte // a fi bun. Nu am putut şi nici nu am vrut p 62
să vizităm fiecare stabiliment în parte (şi ele erau mai bine de 40), din cauza uniformităţii principiilor şi a rezultatelor multora dintre ele şi îndeosebi din cauza extremei greutăţi, anevoinţe şi a primejdiei la intrarea şi coborârea în cea mai mare parte din majoritatea minelor; dar asupra celor care nu au putut fi văzute s-au luat informaţiile cele mai precise de la cei care le cunoşteau exact din datoria slujbei. Ştiu că pentru a observa cum trebuie nu ajunge să fi cunoscător al mineralogiei <?> ci mineralog[110], ba chiar minier; dar de vreme ce am văzut mai mult cu ochii cunoscătorilor decât cu ai mei şi că nu m-am bucurat de toate luminile care mi-au fost date, presupun că fac plăcere cititorilor mei şi poate chiar servicii statului, împărtăşindu-le mai departe. Voi aşeza în ordinea alfabetică toate aşezările învecinate şi care ţin de departamentul Zlatna, care sunt sau au fost puse în exploatare şi voi arăta în fugă cât produc ele şi metoda prin care se obţine produsul sau greşeala din cauza căreia nu se scoate mai mult.

---

108 *Ripetitione de'sbari.*

109 *L'emporio della professione.*

110 *Non mineralogico ma mineralogo.*

www.dacoromanica.ro

Abrud[111], care înseamnă munte de aur[112], <se află> la o depărtare de vreo trei ore de Zlatna. Districtul cuprinde minele de la Cetatea[113], Băilor[114], Igria[115], Cîrnițel[116], Corna[117], Orlea[118] și Cârnic[119], de care pot doar să dau seama, fiind destul să spun despre toate împreună că sunt compuse dintr-un „*Saxum metalliferum*" sau granit acoperit de un șist roșcat în anumite locuri și cenușiu într-altele. Sute de galerii, care mai lungi, care mai scurte, se văd acolo deschise și toate fără regulă, căci filoanele care încep într-o direcție o schimbă îndată și se întrerup ba verticale, ba diagonale sau orizontale. Unul se sfârșește după 16–20 de brațe de <mers> de la cel principal care se deteriorează[120] și la o mică depărtare se descoperă un altul mai bogat adică cu totul de
p 63 aur. Aici e locul unde se extrag bucățile cele mai curate și mai bogate din acest // mineral și este singura resursă a bieților mineri. Românul extrage cu tîrnăcopul <din> mină <aurul> pe care-l găsește; fiul său duce căruciorul la piuă[121] și soția lui stă acolo la zdrobire[122]. Când a plouat bine de tot, copiii adună nisipul rămas pe drum și extrag prin spălare puținul aur care este acolo. Pentru ca munca acelor săraci să aibă spor, guvernul a pus să se sape pentru ei un apeduct de șapte sute și mai bine de brațe, pentru scurgerea apelor și le lasă lor tot atât câștigul de pe urma grelei lor trude.

Abrud-sat[123] (Cella d'oro), Bucium[124] și înălțimile învecinate de la „Volkoy"[125] dau filoane de cuarț ce cuprind pirite aurifere și care au fost părăsite odinioară din cauza sărăciei lor, dar astăzi au fost reluate și puse în stare de a fi măcinate la piuă.

Baboia[126], la sud de Zlatna, procură cinabru „*texturae granulatae*", ascuns în pământul calcaros cenușiu [...].

---

111 *Auru Banya*. Pentru toate localitățile ce urmează cf. Relațiile lui Fridwaldszky și von Born, plagiate de autor și aflate în vol. X, partea I-a a colecției de față, seria veche

112 *Aureo Monte*, interpretare fantezistă luată de la Fridwaldzky.

113 *Extale*. Autorul transcrie greșit, redată de altfel eronat de Born, care crede că e vorba de două localități, Boylor și Csetate.

114 *Boyler.*

115 *Igris.*

116 *Kirniczel.*

117 *Korna*, sat, comuna Roșia Montana, jud Alba.

118 *Orla*, înglobat la Roșia Montana, comuna omonimă

119 *Kirnik*

120 *Di corso chi deteriorave di capitale.*

121 *Alla pila.*

122 *Al traggio.*

123 *Auru Zelles*, localitate componentă a orașului Abrud, jud. Alba.

124 *Buxum*, sat și comună, jud. Alba.

125 Poate Vulcan, sat, comuna Ciuruleasa, jud. Alba.

126 *Baboyer.*

www.dacoromanica.ro

Balşa[127] <se află> la două ceasuri de Săcărâmb[128], mergând spre Zlatna. Pe masa de granit (pomenitul Saxum metalliferum) care alcătuieşte lanţul acestor munţi, se înalţă un colnic calcaros acoperit de un şist roşcat în care s-a descoperit ca şi în muncelul învecinat de la Glod[129] câte o vână de cupru, dar în cantitate atât de redusă încât nu s-a pierdut timp în această privinţă. „Bogaser"[130] este un munte dintr-o masă foarte dură de „*Petrosilex*" cu vine bogate de argint vitros şi de aur; dar este atât de rezistent încât abia se poate dovedi cu praful de puşcă. S-a dschis o galerie lungă[131], dar cheltuielile absorb aproape tot câştigul. Pe laterale se lucrează la unele vine aurifere care produc bine, dar baza este de granit, mai puţin dur decât „*petrosilexul*".

Băiţa[132] <este un> munte care lăsând să treacă pe la // poalele sale râul Mureş, p. 64
îşi reia şirul spre Deva. Baza de granit este acoperită de o piatră calcaroasă, de ardezie şi de pietriş. În câte un loc lipsit de filoane se află mase izolate din acel conglomerat cimentat cu argilă numit „Pudding"133. Şi masa de granit în care se află filonul prezintă o mare varietate datorită spaţiului calcaros, care se întâlneşte absolut <pur> întocmai ca în galeria numită Sfânta Ana, săpată în piatră calcaroasă sau datorită masei de argilă sau de cremene[134] prin care trebuie să străbată galeria vecină. În acele filoane se găseşte un fel de plumb galenă care conţine aur şi argint amestecat adeseori cu blenda. Pe blendă şi de asemeni pe galenă sunt unele bucăţi în care se găseşte aur nativ. La 30 de braţe de această ultimă galerie s-a găsit o vână perpendiculară plină de argilă, în care se aflau bucăţele de spat calcaros în formă de ou cu un firicel de culoare lăptoasă opacă, aşa cum se vede la agat onix. Minereul amintit nu produce la chintal decât numai trei „loţoni" (ceva mai mult de o uncie şi jumătate a noastră) de argint; dar o „marcă" (9 uncii de ale noastre) de un astfel de argint produce până la 16 denari sau un loton de aur. Minereul mai puţin bogat este măcinat într-o moară ca cea de la Schemnitz, unde se obţin prin spălare opt livre bune.

Căinelu de Sus[135] şi Hărţăgani[136] , foarte aproape de Băiţa[137], dau o pirită auriferă, prima ca aur nativ pe silice neagră şi a doua pe o argilă de o culoare albastru murdar.

---

127 *Barzcha*, sat şi comună, jud. Hunedoara.

128 *Nagy-Ag*, sat, comuna Certeju de sus, jud Hunedoara.

129 *Glut*, sat, comuna Almaşu Mare, jud. Hunedoara.

130 Neindentıficat.

131 *Scaricata.*

132 *Boiexa* şi mai apoi *Boixza*

133 *Ossia dei trovanti di quella braccia cimentata in argilla, che chiamasi Puddin.*

134 *Pietra arenosa.*

135 *Genel*, sat, comuna Băıţa, jud. Hunedoara.

136 *Herzigan*, idem.

137 *Bojscza*, sat şi comună, jud. Hunedoara.

www.dacoromanica.ro

Certeju[138], <exploatare> bogată în argint, dar într-o poziţie atât de grea încât abia se pot face săpăturile trebuitoare pentru a scoate apa, a fost părăsită pentru că nu s-a izbutit să se facă un canal de scurgere cu o înclinaţie îndestulătoare, ca să merite a se face acolo construcţii. În apropiere se află însă o altă <instalaţie> pentru
p 65 topirea minereului din împrejurimi, dar adeseori rămâne fără apă //, mai ales vara, astfel că acolo zac multe centinere de cupru care aşteaptă ajutorul ploilor sau al izvoarelor.

Deva; la o jumătate de oră spre răsărit, se înalţă un munte, având la bază şist şi talc şi suind în sus, marna, care ţine până în creştet şi vinele metalice alăctuiesc, prin combinarea lor complexul minei. Matricea[139] constă dintr-o argilă moale amestecată cu cuarţ şi spat, în care se află pirită de cupru de culori variate. Părţile mai bogate din acest minereu dau la chintal 17 livre de cupru; dintr-un chintal de cupru se scoate de obicei un sfert de uncie şi 24 de grăunţe[140] de argint şi pentru orice marcă (= 9 uncii) de argint 12 grăunţe de aur.

„Eleszerna"[141]; o mare forjă este aşezată acolo pentru a reduce în drugi fierul din minele vecine. Românii şi ţiganii fac acolo o mulţime de unelte. Acest cuptor este străvechi întrucât acolo se află un fel de capitel cu inscripţia romană „Colegii Fabrorum". De acolo se trece graniţa otomană vecină; numele de Poarta de Fier prin care se iese pare să fi venit de la această forjă.

„*Fischer*"[142], munte din ale cărui mine se extrage aur; unele din acestea sunt arendate unor particulari cu obligaţia de a da 20%.

„*Fourager*"[143], lângă Certeju, e muntele care cuprinde mai multe mine, dar cheltuielile ridicându-se mai mult decât merită, a fost părăsit. Aici se găsesc literalmente144, bucăţi de aur nativ masiv, cum sunt câteodată minereurile de argint vitrat.

Fizeş[145], în vecinătatea <muntelui> „Fischer"; lângă el se găseşte aur nativ în spatul cu gips; în locul şistului pietros obişnuit acolo se află unul cu marnă care
p. 66 devine fluorescent în aer liber // şi se transformă în pulbere. A fost folosit în chip nepotrivit pentru a zăgăzui iazurile, aşa cum se foloseşte argila; s-a văzut însă că a fost topit de apă şi dus de acolo.

---

[138] *Cszartes*, Certeju de Sus, sat şi comună, jud Hunedoara; nu trebuie confundat cu Certeje, localitate componentă a oraşului Câmpeni, jud. Alba.

[139] *La matrice*, adică porţiunea de masă care conţine minereul

[140] *Gram.*

[141] Oare Cerna, sat desfiinţat, aproape de minele de la Ghelar, azi comună suburbană, municipiul Hunedoara, jud. Hunedoara?

[142] Neidentificat.

[143] Cf. Relaţia lui Fridwaldszky, unde apare sub numele de *Fouraje*

[144] *A detta comune.*

[145] *Fueses*, sat, comuna Băiţa, jud. Hunedoara.

www.dacoromanica.ro

Fața Băii[146] <e> la nord de Zlatna și foarte aproape. Aci sunt minele numite Sfânta Maria de la Loretto. La poalele muntelui sub un strat de șist, se află o silice șistuoasă. Urcușul e lin și ajunge la vreo 300 de brațe. Galeria poartă numele de Sigismund; după istorici, el a deschis-o și a scos din aceasta o mare bogăție. Dacă pe de altă parte te gândești la duritatea rocii în care s-a săpat pe <o lungime> de 750 de brațe, la o înălțime de trei, doar cu dalta și la timpul pe care îl cere o astfel de muncă, nu poți face altfel decât să-ți însușești ideia că Sigismund, în secolul al XV-lea, în care nu se obișnuia folosirea prafului de pușcă în mine, nu a făcut altceva decât să curețe galeria astupată de dărămături și a da de vreun filon bogat, necunoscut mai înainte, iar lucrarea să fie romană, <făcută> de brațele multor sclavi și creștini, dintre care atâția erau exilați aici, fiind osândiți la munca în mine[147]. Mica medalie de tipul „Metalli Ulpiani Pannonici" ar putea contribui la datarea acestei mine în zilele împăratului Traian, datorită asemănării ei cu alte mine din Panonia.

Galeria merge absolut de-a dreptul de la nord la sud, încrucișându-se cu filonul care vine dinspre vest și are totodată niște urme ale unei conducte de aer, pentru care s-a săpat la o înălțime așa de mare, de unde se înțelege că și mai înainte au fost geometri și mineralogi foarte pricepuți.

Cuarțul și petrosilexul sunt matrice în care se găsește pirită auriferă, ce conține de la o uncie până la 24 de aur curat de fiecare „ventinar". Acolo era și o argilă care la început producea mult mai mult decât acum. // p 67

Sub stratul amintit se află conglomeratul numit „Backstein", care este acel Pudding pomenit mai sus, deasupra căruia se află „petrosilexul" străpuns de două filoane la 150 de brațe depărtare unul de altul, unul numit vână de aur și celălalt vână de argint, cu alte ramificații mai mici. Aceasta produce un minereu cenușiu de dată foarte recentă în mineralogie, care dă 8 „lothoni" la „centinar", din care o marcă dă peste 20 de denari de aur, dacă acest aur nu provine totuși cumva din pirita auriferă care se află acolo

Și totuși atenția este acum în întregime îndreptată spre vâna de aur și acolo se lucrează neobosit. În acest silex, chiar în mijlocul filonului, s-a dat de o masă de gresie sau piatră de moară cu un diametru de mai bine de 7 brațe și care se întinde pe <o lungime de> 20 de brațe <în total, fiind> închis în cremene. Compoziția sa nu este întru totul uniformă, fiind în straturi cu părți mai mult sau mai puțin subțiri și de altă culoare, unele de grosimea unui deget, altele de 12 până la 20 de degete; și lucrul cel mai curios este cantitatea variabilă de aur conținută în fiecare, după <cantitatea> mai mare sau mai mică de pirită auriferă aflată acolo. Din unele se extrag numai patru „lothoni" de aur la „centiner", din altele până la o sută. O altă curiozitate inexplicabilă este prezența în masă a unor mici cavități rotunde, de trei

[146] *Fulbayer* Redare greșită a numelui dat de von Born, „Facebayer".

[147] *Ad metalla damnati*, formulă latină din textele antice.

www.dacoromanica.ro

sau patru degete, în care se află un sâmbure de silex. Presupunerea că un astfel de sâmbure ar fi existat în materia moale de la început şi că s-ar fi retras înapoi mai târziu, <odată> cu întărirea, ar îndreptăţi pe naturalist să întrebe de ce toate celelalte conglomerate rămân absolut masive. Minereul din această mină este cu totul deosebit din cauza înfăţişării simple a piritei <care> de obicei conţine două piue la 900 de „lothoni" de aur la „centinar", adică mai bine de un sfert. Pe unele bucăţi apare aurul nativ în forma lui proprie, pe altele arătând ca tutunul de Spania (şi
p 68 acesta se bucură // în muzeele din Transilvania de cea mai mare preţuire); pe altele nu vezi absolut nimic, chiar dacă le cercetezi cu lupa şi ar fi fost chiar pulverizate. Minierii însă, deosebesc varietăţile numai dintr-o privire şi le clasează exact. Delegatul care le încearcă, le clasifică după valoarea intrinsecă şi le predă pe fiecare în parte la topitoria regală, unde sunt din nou supuse la probă de către consiliul minelor şi < apoi > plătite. Punând un fragment din acest minereu într-o retortă supusă unei călduri foarte mari, apar globule mici de aur, cum se întâmplă cu <minereul> de la Săcărâmb. Cel dat la piuă[148], care constă din „petrosilex" presărat cu pritiă, este mai întâi calcinat pentru a fi redus la măcinare[149]. Păcat că piuele nu au zdrobitoare[150] de fier, ci numai de conglomerat şi că nu sunt acoperite, pentru ca ploile să nu fure părţi din minereu.

Ghelar[151], sat la două ceasuri depărtare de Hunedoara. Calitatea fierului de aici e desăvârşită. El nu se găseşte în filoane ca în Ungaria, ci în matrice, de o masă de 15 până la 20 de braţe. Săpăturile nu sunt la mare adâncime. Piatra în care e îngropat <minereul> e un şist cenuşiu întărit. Minereul constă din ocru roşu consolidat, înlăuntrul căruia se descoperă cristal ars de fier în <formă de> ace sau de pene, pe care minerii le numesc „floarea fierului".

Baia de Criş[152] este un munte din apropiere, de unde se extrage silexul cenuşiu folosit pentru întărirea vârfului zdobitoarelor de la morile din „Faţa băii" şi „Pârâul roşu"[153]. Unii naturalişti cred că e calcedonia[154].

Cărpiniş[155], sat învecinat din care-şi scot traiul românii şi ţiganii, profitând de acel puţin nisip mineral care se scurge împreună cu apa din băile de spălat aurul[156] de la „Pârâul roşu". Îl adună cu mâna în mai multe gropi pe care <apoi> îl

---

148 *Quellor da pila.*

149 *Ridurlo al triaggio.*

150 *Punte*

151 *Gyaller*, sat, comună suburbană, municipiul Hunedoara

152 *Keros Banya,* sat şi comună, jud. Hunedoara.

153 *Vörös Patak* (azi Roşia), sat, comuna Balşa, jud. Hunedoara.

154 Cf. Relaţia lui Fridwaldszky, care face afirmaţia.

155 *Kerpen*, sat, azi înglobat în oraşul Simeria, jud Hunedoara.

156 *Pile*

www.dacoromanica.ro

usucă // pentru a scoate materia care s-a dus la fund şi o spală, aruncând-o de mai multe ori pe o masă lată de trei picioare şi înaltă de patru sau cinci, care e acoperită cu o blană şi aşezată aproape vertical pentru ca atunci când se varsă apa aurиferă, să se prindă particulele de aur sub formă de nisip şi firicele. p 69

Ar fi mai bine să se folosească, aşa cum se face în Italia, tăblii goale, doar tăiate cu fierăstrăul, pe ale căror suprafeţe se opreşte aurul mai uşor, pe câtă vreme <aici> se desprinde de blană odată cu apa care se scurge. Se separă apoi aurul pur, agitând troaca de lemn, în care apoi e ales în chipul obişnuit.

Baia de Criş[157]. Pe marginea unui filon de o grosime de cinci braţe se află vine înguste a căror matrice este amestecată cu aur. Se află în districtul Alba Iulia[158].

Miceşti[159] (De observat că termenul de „kiss" înseamnă „mic", după cum „nagy" înseamnă „mare"). Este în apropiere de Alba Iulia şi acolo se află clădirea în care se face sublimat corosiv de mercur.

Muncelu Mic[160], sat pe malul râului Mureş, are filoane de plumb, descoperite de unii exploratatori particulari. În apropiere se află o mulţime de scoici pietrificate şi mai ales de cele involburate, iar dealurile pe care se află au ciudăţenia de a face parte din înălţimile granitice mai înalte, separate de Transilvania doar prin Dunăre.

Săcărâmbu, sat vestit. La un ceas depărtare de el se ridică de o parte a Mureşului, munţi înalţi de o masă argiloasă amestecată cu mică şi „schörl" şi acoperită cu şist. Sunt şi alţii de piatră metaliferă acoperită, de asemenea, cu şist, dar care e roşcat. O flăcăruie care i s-a părut unui român superstiţios că strălucşete în acele părţi, l-a făcut să bănuiască existenţa unei mine bogate. S-au făcut săpături
// câţiva ani de-a rândul, cu puţin folos, până ce s-a descoperit o <mină> de aur p. 70
foarte bogat în care minereul în foi era negru, astfel că înainte de analiză a fost luat drept fier de mică. Au apărut apoi patru vine care mergeau paralel, îndreptându-se de la vest spre est. Urmărindu-le mersul, s-a văzut că pe măsură ce coborau, predomina argintul faţă de aur şi când suiau precumpănea aurul asupra argintului. S-a şi făcut o galerie inferioară[161] de 75 de braţe şi îndată ce s-a deschis o altă galerie[162] de 35 de braţe lungime, s-a ajuns la o masă de conglomerat rotundă, amestecată cu pământ argilos întărit aproape la fel ca <acel> „pudding". A urmat apoi o altă masă roşiatică pe o distanţă de 700 de coţi[163], apoi o gresie[164] şi mai

157 *Kiros Banya* sat, şi comună, jud. Hunedoara.

158 *Veissenburg*

159 *Kiss-Fallas*, fost sat, azi înglobat în municipiul Alba Iulia, jud Alba.

160 *Kiss-Muneş*, azi sat al comunei suburbane Veţel, municipiul Deva, jud Hunedoara.

161 *Scaricatojo.*

162 *Corritojo*

163 *700 tese*, tesa, unitate de lungime de 1,70 m

164 *Grezzo*

www.dacoromanica.ro

solidă care anunţa apropierea masei granitice obişnuite. Lucrătorii fiind siliţi să se urce numai pe trepte, pentru a scoate minereul sau pentru a aşeza pari groşi de stejar spre a împiedica prăbuşirea bolţii, la intrare s-a aşezat, pentru a face să circule aerul, un vas în care căzând apa, dădea afară aerul împingându-l până la locul unde se lucra. La o exploatare atât de bine rânduită, ce plăcere <era> să vezi şase sau şapte nivele[165] formate prin desprinderea şi transportarea unui minereu tot mai bogat cu vine de un diametru de patru până la cinci picioare, care promiteau un câştig bogat pentru mulţi ani. Totuşi nu este voie să dai cu ciocanul sau să foloseşti pârghia fără a fi de faţă un minier şef. Acolo se sapă un şănţuleţ[166] pe o latură şi apoi se întinde dedesupt o pânză pentru ca să nu se piardă nisipul mai fin şi pentru ca bucata să fie ridicată în întregime. Adeseori părţile cele mai bogate din acel filon nu sunt ridicate decât la sfârşitul săptămânii. Materia care alcătuieşte umplutura[167] este un fel de
p 71 feldspat roşu şi de cuarţ gras. Fragmente mai bogate sunt formate // din foi strălucitoare de un castaniu care bate în negru; se desfac uşor în lamele cu vârful unui briceag sau cu un ac, căci se pot îndoi întocmai ca mica. Se găsesc strâns unite cu un spat de un roşu palid, poate pentru că e calcaros, semănând cu cele albe din Saxonia. Expuse la foc, par de argint curat galben sau de culoarea flăcării datorită aurului pe care-l conţin.

În aceste minerale se găseşte argint aurifer, acolo se află aşa zisul „katinerz" al specialiştilor[168] şi care constă din granule de aur şi de argint amestecate cu pământ argilos şi şistos. Sunt şi altele, tot în foi, dar sărace în granule şi foarte asemănătoare cu antimoniul. Altele conţin molibden, dar fiind expuse la foc, <rămân> închise, fără să se schimbe, dar lasă în retortă o granulă de aur. Mai depun granule şi alte minereuri în care se găseşte antimoniu pufos, sulfură de arsen[169] roşie şi cinabru în mici granule. Bucăţele de valoare mai mare, <alese> în troacele de lemn[170], dau la separare de la 90 până la 400 de „lothoni" de argint la „centinar", din care fiecare marcă dă de la 12 până la 30 (210 dinari) de aur. Părţile care au fost separate cu ajutorul piuei[171] dau 20 „lothoni" de argint, iar marca dă de la 60 până la 100 de denari de aur. Bucăţile mai mărunte[172] sunt spălate pe masa obişnuită, dând 30 de „lothoni" de argint şi marcul dă 100 de denari sau cel puţin 80. Cele mai grosolane sunt spălate din nou, zdrobite şi sfărâmate din nou cu ciocanul vechilor

165 *Graduazioni.*

166 *Scannellatura*

167 *Il pieno.*

168 *Nominato dai tecnici „katinerz".*

169 *Orpimento.*

170 Adică prin spălare.

171 *Separate colle pile.*

172 *Piu fine*

www.dacoromanica.ro

minieri pentru a scoate şi puţinul metal[173] care a mai rămas. Sub o mână harnică, acest capital se reproduce din ou, pentru că orice chintal din materiile separate dă 2 până la 3 „lohtoni" de argint, din care marca dă 100 de denari de aur, şi ceea ce rămâne de la ciocan este măcinat din nou la moară şi spălat pe masă şi produce un „lothon" şi jumătate sau două de argint, din care marca dă până la 130 de // denari p. 72
de aur. Când vrei să cercetezi la microscop mineralele mai bogate, pulverizate, aurul nu poate fi niciodată deosebit [...]

Mineralele sunt încercate, separate şi cântărite în fiecare lună. Varietatea cea mai bogată este pisată în piua de fier, umezită ca să nu dea pe afară din cauza zdruncinăturii drumului şi este dusă ca şi celelalte într-un sac deosebit la Zlatna, unde e din nou analizată şi evaluată. Se calculează trei livre de defalcare la fiecare chintal, doi florini pentru topire şi 5% pentru separarea aurului de argint. Totdeauna revin acţionarilor 300 de florini net pentru orice marcă de aur (circa 66 de ţechini de fiecare 80) şi 19 florini şi jumătate pentru fiecare marcă de argint, adică aproape la aceiaşi proporţie. Cheltuielile ce survin sunt mai mari la Săcărâmb decât aiurea căci trebuie să transporte alimentele cu cai. La acestea se adaugă salariile minierilor care au 6 000 până la 7.000 de florini pe lună.

În cazul de lipsă extraordinară de alimente, cheltuielile s-au ridicat până la 100 000 <de florini>. Cu toate acestea, cei interesaţi îşi mai împart între ei în fiecare an 8 000, 10 000 şi câteodată şi 20 000 de florini de cap. Numai în primii 20 de ani o asemenea speculaţie a produs peste patru milioane de florini de aur şi argint, cu încă un folos incalculabil pentru stat <anume > că unul din ţinuturile cele mai pustii a ajuns un centru comercial cu o populaţie înfloritoare. Suveranul şi-a reţinut 15 acţiuni din această concesiune[174] şi a dictat regulamentul obligatoriu pentru conducerea ei, delegând şi menţinând acolo un superintendent priceput. // Când a p 73
fost ales domnul Daniele de Castiglia s-au construit pentru prima oară morile şi băile de spălare[175], cu şapte din care a ajuns să macine şi să curețe şase sute de chintale de minereu, într-o singură zi. E adevărat că atunci lipsea apa <de izvor>, dar a fost înlocuită prin rezervoare mari de apă de ploaie care în timp de secetă pun în mişcare şi piue.

Almaşu Mare[176]. După un raport al părintelui Fridwaldszky[177] în această mină, care se află la nord de Zlatna, s-a găsit aur în antinomiu.

Baia de Arieş[178]. Chiar în apropiere s-a găsit plumb-galenă, în cuarţ.

---

173 *Capitale*

174 *Appalto*

175 *Lavatoj*

176 *Nagy Almash*, sat şi comună, jud. Alba.

177 Numele corect: Fridwaldzki

178 *Offen* (Offenbaia), sat şi comună, jud. Alba.

www.dacoromanica.ro

Pianu românesc[179]. Ar trebui să se scrie corect Vlah pian, câmpie română. E o câmpie pe malul Mureşului, cu circumferinţa cam de 2 500 de braţe, constând dintr-un amestec de nisip şi de fragmente de granit. Acest rai[180] al Transilvaniei este vestit cum nu se mai poate, pentru că nu e nevoie de altă oboseală spre a scoate de acolo mult aur, decât să dai puţin la o parte crusta de pământ. Stratul nisipos se descoperă repede, care conţine aurul în granule <şi> care are o grosime de cinci braţe. Nu pare să fi fost creiat aici pe stratul solid de şist, nicidecum aurifer, care îi slujeşte de bază, dar trebuie să fi fost depus de vreo aluviune împreună cu nisipul care îl învelea. Micile grăunţe de aur foarte curat care se extrag ajung cel puţin la volumul unui „lothon", căci i s-a dat aici A.S.R.[181] unul în greutate de 5 ţechini întocmai; cel care mi s-a dăruit şi pe care eu l-am depus la muzeul Pini din Milano cântărea cel puţin un „lothon" şi avea la bază o pietricică pe care aş numi-o calcedon. Nu există muzeu care să nu se laude că posedă din belşug <specimene> mai grele.

Poiana[182]. În împrejurimile Zlatnei s-au deschis mine care aveau aurul în
p 74 cuarţ cenuşiu. Filonul care mergea mai întâi de la // apus spre răsărit şi-a schimbat
direcţia, cum se întâmplă adeseori în Transilvania.

Nojac[183], sat la două ceasuri de Săcărâmb, cu o biserică, o piaţă şi peste o sută de case pentru spălarea minereului care se extrage şi se lucrează aici. E înconjurat de multe păduri pe care proprietarii sunt bucuroşi să le taie pentru nevoile minelor, pentru a putea să-şi pască aici câteva turme, căci nu există loc de cultură. Sunt unele cârciumi pentru minieri; dar concesionarii exploatării scad ei înşişi din leafa acestora datoria pe care o fac la cârciumar[184].

Stănija[185]. Este citat de călători pentru spatul calcaros care se află aici.

Zlatna. Numele său antic a fost cel de Sarmizegetusa[186], după cum socotesc toţi arheologii [...]. De jur împrejur se aflau diferite mine, astăzi părăsite, altele, care sunt în lucru, dau plumb amestecat cu aur, fenomen nou până acum, dar nu produc mult. Sunt <şi> două <mine> de mercur; cea mai însemnată dintre ele dă un

---

[179] *Olapian, Pianura Valacca*, azi Pianu, sat şi comună, jud. Alba

[180] *Eden*

[181] Arhiducele Maximilian.

[182] *Poyanna*, sat, comună Balşa, jud. Hunedoara

[183] *Skeremb.* Autorul confundă numele satului cu cel al exploatării miniere Aceasta se numeşte efectiv Săcărâmb, deşi în lucrările de mineralogie i se spune greşit, pe ungureşte, Nagy Ag Acest nume (în româneşte Nojag) desemnează satul românesc aflat la sud de localitatea minieră, despre el este vorba aici.

[184] *Ma gli impresaj stessi deducono dalla loro paga il debito che contraggono col taverniere*

[185] *Stanitza*, sat, comuna Barcaş, jud Hunedoara

[186] Greşeală manifestă

www.dacoromanica.ro

cinabru care este numit solid, de o consistență solzoasă, cu solzi extrem de mărunți[187].

În cuarț sau spat se află ardezie și o rocă nisipoasă[188]. Filoanele sale, îndreptate de la nord spre sud, se întrerup sau se contractă uneori. Ni s-au dăruit tuturor bucăți foarte alese dintr-un minereu atât de frumos. Acolo se află laboratorul pentru separarea mercurului în retorte de pământ, care se umplu pe jumătate cu minereu amestecat cu o parte de var stins. Ele sunt așezate într-un furnal lung, punându-se 13 dedesupt și 12 deasupra. După ce li s-au aplicat gurile de apă (?)[189]
se lipește gura cu lut și se face focul sporindu-l // până ce retortele se înroșesc, apoi p 75
sunt lăsate să se răcească. Se obțineau până la 60 de centenari de mercur. Această topitorie regală dă de lucru la trei cuptoare mari cu boltă (?), trei mai mici de mână și altul cu creuzet[190]. Acolo se topesc toate minereurile aurifere, care vin din apropiere, mai ales de la Fața Băii și Săcărâmb. Argintul aurifer care se extrage de acolo e trimis la Alba Iulia pentru a fi transformat în monede.

Toplița[191]. Acești munți <ce se află> lângă cei de la „Fourager” sunt un amestec de argilă solidă, cenușie, de mică, de „Schrol” și de cuarț, echivalent cu granitul sau „saxum maetlliferum”. Filoanele sale de aur produc puțin, fiind aproape în întregime cu cuarț; merg de la nord spre sud și sunt atât la suprafață cât și puțin îngropate. S-a găsit în ele minereu de argint roșcat și de asemeni de aur nativ.

Trestieni[192], munte a cărui mină e vestită datorită multor specimente prea frumoase de aur nativ care se găsesc zilnic. E primejdios să te cobori în ea, dar românii intră și ies cu indiferență <născută> din obișnuință. După cantitatea uimitoare de aur nativ care provine de acolo, pare să se dezmintă părerea locală că el nu se găsește decât pe coasta orizontală[193]. Dar acest fapt nu a izbutit să-l lămurească nici chiar Born, cel atât de exact.

Roșia[194]. E numele văii în care sunt atâtea mori cu piuă. Sunt slab construite și foarte prost apărate de vitregia timpului și totuși merg în continuu mai bine de 300 laolaltă, cu o larmă atât de asurzitoare, încât se aud de la o depărtare de un ceas.

Izvoare și râuri. Este o afirmație constantă că toate izvoarele și râurile din
Transilvania poartă cu ele aur. Eu mă mărginesc să observ împreună cu // domnul p. 76

187 *Cinabaris solida, textura squamata, squamis minimis* (în l lat).

188 *Una pietra anerosa*, probabil gresie.

189 *Applicate che vi sieno le bocce d'acqua*

190 *Tre gran forni a cappa, tre minori a mano e un altro da copella.*

191 *Topliza*, sat și comună, jud Hunedoara

192 *Trsztyan.*

193 *Sulla costa orizontale*

194 *Vorös Patak*

www.dacoromanica.ro

Born că Arieşul care poartă aur în cantiate mai mare a fost luat adeseori drept Tegul şi Pactolul, care sunt confundate de geografi. [Pentru amănunte asupra minelor trimite la noua hartă a Ungariei întocmită de baronul Lipzky].

Legi şi contrabande miniere. Legile din Transilvania cu privire la mine sunt deosebite de cele din Ungaria. Concesionarii şi cei interesaţi sunt liberi să urmeze sau nu regulamentele consiliului delegat pentru aceasta, numai să predea deputaţilor imperiali care îşi au reşedinţa în cartierele cele mai bune din Zlatna, metalul lor la <prețul de> 300 de florini de fiecare marcă de aur şi de 19½ <florini> pentru <marca> de argint, în afară de scăderea de 5 % pentru topire. O asemenea scădere este însă ascunsă la început când acţionarii sunt debitori faţă de consiliu pentru primele cheltuieli.

Este adevărat că nu puţini dintre minieri dând de minereuri bogate sau de rarităţi deosebite când sapă, şi le însuşesc spre paguba celorlalţi tovarăşi ai lor dacă sunt şi ei cointeresaţi, sau <săvârşes> pur şi simplu un furt dacă sunt numai <locuitori> plătiţi. Ei le vând cu un preț mic la târgul de la Zlatna sau, pentru a rămâne neştiuţi, la cel din Deva şi chiar aiurea. Din această pricină prin țară umblă mulţi cumpărători numiţi „cosari"[195], care adună o mare cantitate din ele, fie pentru a le revinde mai scump muzeelor, unde valoarea e legată de raritate, fie pentru a le
p 77 duce la monetărie unde greutatea intrinsecă le determină valoarea[196]. Am // cunoscut pe unul care cerea 24 de ţechini pe o eflorescenţă metalică arătând ca un de mai, şi care dacă n-ar fi ţinut-o tot timpul în mână s-ar fi frânt numai la împachetarea pentru transport. De la aceştia trebuie să parvină înşelăciunile de la contrafacerea minereurilor, micşorarea sau mărirea unghiurilor de la cristale, contopirea sau încastrarea unui metal într-altul, alterarea cu ajutorul focului a culorilor sau a densităţii etc. Consiliul a promulgat decrete interzicând atare contrabandă, dar frauda aducătoare de câştig ocoleşte oprelişţea.

Am fost dăruiţi, se înţelege de dragul arhiducelui, care ne luase cu atâta bunăvoinţă în tovărăşia sa, cu un minereu care trecea drept absolut nou şi nespus de rar în zilele când ne aflam la Zlatna, anume cu „aurim sylvanicum", care este aşa zisul aur problematic de mai multe varietăţi şi numiri: *tellurium*, numit aşa când este un compus masiv numai cu granulaţii fine şi strălucitoare; *graphicum*, atunci când roca ce-i serveşte de bază e presărată cu dungi însemnate metodic, ca şi cum, ar fi litere ebraice sau siriene şi ultimul *problematicum*, când este un compus lamelat şi greu. Raritatea lui provine din faptul că mina a fost prea repede inundată prin acțiunea izvoarelor subterane, fără probabilitatea ca sumele ce s-ar cheltui cu un canal de scurgere să poată vreodată fi recuperate prin produsul ei. Noutatea constă în tăcerea absolută a generaţiei anterioare de istorici ai țării. Medicul Samuel Köleséry[197] nu o menţionează în *Aurea Dacia Romana*, tipărită în 1717, la Sibiu,

---

[195] Aşa în text!

[196] *Lo suggarisce*

[197] Relatarea sa în volumul VIII al colecţiei de faţă, seria veche Lucrarea sa se numeşte *Auraria Romano Dacica*

www.dacoromanica.ro

deşi el era inspector general al minelor din Transilvania. Nici Zamosius[198], Lazius[199], Rösler[200], părintele iezuit Fridwaldszky[201] în *Mineralogie Transilvaniae*, nici în sfârşit Born atât de experimentat în *Călătoria mineralogică*, făcută // în 1778 şi tipărită în limba germană, nu numai în calitate de specialist, ci 78
şi de magistrat.

E mai greu decât platina şi de o culoare argintie clară; se extrag din el 40 de ţechini de aur la 100 de livre şi restul este socotit ca un metal specific deosebit de toate celelalte [...] Teluriul care mi-a revenit mie, de prima calitate, fiind în fragmente mici , mi-a prins bine pentru a-l împărţi diletanţilor care s-au strâns în jurul meu când m-am întors în patrie.

[...] Numărul apreciabil de bucăţi mai deosebite de aur nativ cristalizat în diverse forme, printre alte minerale pe care le-am adus din Zlatna, îmi reamintesc de acele zile atât de vesele ce s-ar putea numi *vârsta de aur*. Ce bine era să auzi pe funcţionarii acelui consiliu declarând că aurul nativ care le trece tot timpul prin mâini era atât de sigur şi de îmbelşugat încât ei nu aveau altă grijă decât să-l răzuie cu o lamă din locul său şi <să-l bage> în creuzet !

Un obiect constituind o ciudăţenie destul de enigmatică ne-a fost în sfârşit înfăţişat în acel oficiu, cercetarea lui neintrând în competenţa lor: o daltă antică; în golul // mânerului se găsise o bucată de aur din cel mai pur cântărind vreo opt p 79
ţechini. Unealta era în mod neîndoielnic o daltă[202] de aramă, din cele pe care romanii aveau arta de a le căli până la duritatea oţelului, acoperită cu o patină frumoasă, daltă din numărul atât de mare al celor care se găsesc în minele părăsite pentru că sunt secătuite; una din acelea folosite încă pe vremea lui Iov pentru a sculpta inscripţii pe o materie mai rezistentă, „celte sculptantur in silice" şi care prin urmare trebuia să fie folosită la săparea în mină; reprezentarea ei în aceiaşi formă întocmai a fost găsită împreună cu altele proprii meşteşugului de minier, reprodusă pe o piatră veche în labirintul deschis de mine de pe muntele Cârnic, cu gândul filantropic de a învăţa pe urmaşi, după pilda altora, cum să se extragă mai uşor minereul.

Am plecat de la Zlatna lămuriţi, îmbogăţiţi şi mulţumiţi.

---

198 *Zamosh* Istvan Szamosközy, cunoscut istoric maghiar de la sfârşitul secolului al XVI-lea şi începutul secolului al XVII-lea

199 Wolfgang Lazius (1514–1565), umanist german

200 Robert Rosler.

201 Jan Friedwaldszky (1730–1786), iezuit din Transilvania; vezi biografia sa în *Călători* ,vol. IX, 515–516.

202 *Celte*, din lat. *celtis*, cuţit de gravor.

www.dacoromanica.ro

Sibiu (Cibinium)

De la Alba Iulia am ajuns prin Sebeş[203] şi Miercurea Sibiului[204] numai în 8
p 80 ore pentru că eram serviţi cu cai în chip princiar. Din vârful //muntelui foarte înalt Mag[205] ne-am bucurat de o privelişte încântătoare asupra aşezărilor de la Mediaş, Braşov şi Haţeg ... Oraşul e aşezat pe o înălţime ce domină de jur împrejur câmpia, care e poate cea mai puţin închisă din toată ţara. Munţii nespus de înalţi ai principatului Transilvaniei către Bucovina şi Ţara Românească îi fac o coroană; granița e atât de aproape, încât vezi cu ochiul liber trecătoarea de la Turnu Roşu. Pare ciudat că aici, unde ar trebui să fie mai mulţi români ca oriunde, populaţia e cu totul alta; şi totuşi nu se vorbeşte măcar ungureşte ci germana pură, această populaţie fiind o ramificaţie a saxonilor antici, căci aşa sunt ei numiţi în diplomele lor. Secta reformată îşi are acolo biserica sa[206], după cum şi catolicii au câteva, în afară de frumoasa lor catedrală. De la puținele persoane cu care am putut sta de vorbă la E. S. contele de Kolowrat[207] comandant general, în a cărui reşedință am stat în cele 24 de ore pe care le-am petrecut în trecere acolo, am fost în măsură să admir o civilizație şi o cultură care nu sunt mai prejos de cele aflate în capitalele cele mai mari.

Acolo atracția cea mai mare pentru călători este muzeul baronului Brukenthal[208], atât pentru istoria naturală, în toate ramurile sale, cât şi pentru
p. 81 galeria de tablouri, biblioteca şi muzeul de antichități. [Descrierea colecțiilor muzeului Brukenthal şi a celebrei sale pinacoteci].

Aceasta este țara de unde se scot rasele de armăsari şi de cai de ham şi de călărie cei mai vestiți; sunt atât de renumiți încât prețul lor nu e inferior celui al cailor frisoni şi normanzi la noi. Auzind că se putea vedea colo o rasă de bivoli albi, nu m-am lăsat până nu m-am dus pe jos până la un conac[209] unde am văzut
p. 82 o pereche care m-a uimit nu numai din cauza // particularităţii unice a culorii albe ci şi pentru mărimea lor. Ferocitatea lor naturală şi în plus felul <meu> de îmbrăcăminte deosebit i-a tulburat într-atât încât nu am îndrăznit să-i observ cu de-amănuntul căci ar fi putut uşor rupe funia <care-i lega de> iesle.

---

203 *Muhlenbach*, oraş, jud. Alba

204 *Keistadt*, corect Reismarkt, sat şi comună, jud. Sibiu.

205 Lângă satul Mag, comuna Sălişte, jud Sibiu

206 *Bethaus*

207 *Kolouvrath*. Vinzenz conte Kolowrat–Liebsteinsky, comandant general imperial al Transilvaniei între 1806 şi 1811.

208 Samuel baron Brukenthal, guvernator al Transilvaniei între 6 iulie 1774 şi 9 ianuarie 1787.

209 *Casa di campagna*

www.dacoromanica.ro

Cluj

Fiind aşteptat ca musafir de familia Esterházy, plecată în viligiatură la Obreja[210], pe drumul de la sud de Cluj, am pornit singur într-acolo, trecând prin Ocna Sibiului[211], Păuca[212] şi Roşia de Secaş[213], alergând toată noaptea şi am ajuns în mai puţin de 12 ceasuri, pe la jumătatea dimineţii. Locul e surâzător, pe malul râului Târnava, care-l îndestulează cu moruni <!> splendizi şi alte soiuri de peşte aleşi; câmpia este mănoasă, bogată în napi şi floarea soarelui, care se seamănă împreună cu porumbul ce-i serveşte de reazem când floarea atârnă mai greu la maturitate. Am găsit acolo păşuni mult mai grase decât aiurea, datorită cărora E. S.[214] a prăsit, în numeroasa sa herghelie, mânji de o înălţime care-i face să fie mult căutaţi de toţi ceilalţi magnaţi. Întorcându-mă din nou la Cluj am avut fericitul prilej de a străbate împreună cu E. S. o mare parte din vecinătate aparţinând soţiei sale sau guvernatorului Transilvaniei, fratele ei[215]. Am mers pe rând la Mociu[216], la Isar[217], la Someşfalău[218], la Gilău[219] pentru a inspecta buna gospodărire a plantaţiilor de pruni, a hergheliilor, lăptăriilor, stupilor, lânăriilor etc. Am colindat şi munţii de pe proprietăţile sale şi ne-am dus la Agârbiciu[220], Dângău[221], Bedeciu[222], Stana[223], Izvorul Crişului[224], Băgara[225], Soimeni[226] zece până la unsprezece ceasuri pe zi // călărind prin munţi, păduri p 83
şi pasuri prăpăstioase, luându-ne hrană şi cvartirul de noapte ca în timp de campanie; dar această lipsă de confort era compensată de efectul de distanţă pe care ni-l înfăţişa natura darnică în surprizele ei ca în tot atâtea tablouri variate şi de o compoziţie nespus de bogată; cel al unei moşii a sa la jumătatea unui deal

---

210 *Obrassa*. sat. comuna Mihalţ, jud. Alba

211 *Salzburg*. oraş, jud. Sibiu.

212 *Pokafalva*, sat şi comună, jud Sibiu

213 *Veresegyhaz*, sat şi comună, jud Alba

214 Contele Janos Nepomuc Esterházy

215 Contele György Bánffy Sora lui era Agnes Esterházy

216 *Mocs*, sat şi comună, jud Cluj

217 Neindentificat

218 Szamos Falva, azi Someşu Rece, sat, comuna Gilău, jud Cluj

219 *Gyalu*, sat şi comună, jud. Cluj.

220 *Egerbek*, sat. comuna Căpuşu Mare, jud. Cluj.

221 *Dongo*, idem.

222 *Bedek*, sat, comuna Mînăstireni, jud. Cluj.

223 *Stanna*, comuna Almaşu, jud Sălaj.

224 *Körösfou*, sat, comună, jud. Cluj.

225 *Bogan Felke*, sat, comuna Aghireşu, jud. Cluj.

226 *Scyohom*, sat, comuna Vultureni, jud Cluj

www.dacoromanica.ro

numit Mărişel[227] ne oferea, la o jumătate de milă depărtare, o perspectivă atât de plăcută încât nu mă puteam desprinde de acolo o clipă [...]. Pe culmile acelor munţi, destul de bogaţi în iarbă vara pentru a hrăni vitele, am văzut cum atenţia acordată fiecărei ramuri de producţie este spre folosul ambelor clase, căci proprietarul moşiei percepe a treia parte dintr-un florin pe a de la orice vită care paşte acolo şi crescătorul de vite[228] ţine pe seama sa atâţia cai, boi, bivoli şi porci cât poate hrăni acel domeniu. O baracă mare de lemn cu un câine de pază este tot adăpostul lor noaptea sau toată apărătoarea lor când plouă puternic. Abia s-a sfârşit această inspecţie şi a trebuit să şi pornim de îndată la drum. Guvernatorul, care făcuse A. S. R. o primire la Gilău în castelul de sus de pe proprietatea lui, ridicat şi locuit mai înainte de principele Rácókzy[229], ne-a poftit la Bonţida[230], la patru ore depărtare pentru a celebra *Corpus Domini*[231], care este serbată de obicei acolo de către romano - catolici cu toată solemnitatea. După ce s-a terminat slujba religioasă (care mi-a fost încredinţată mie), ne-am plimbat prin parcul englezesc a cărui suprafaţă uriaşă cobora până jos la râul Someş, care-l străbătea în întregime, oferind privirii mici temple, colibe, alei
p. 84 netede, boschete, rondouri, cascade, pavilioane[232], <?>, mori, eleştee[233] // etc. Întrebând pe E. S. cum poate, în vârtejul înnebunitor al treburilor, deţinând funcţia de guvernator, să se mai ocupe şi de înfrumuseţări rurale, am aflat o caracteristică bine gândită de administraţia familială. Mi-a răspuns că E. S. încredinţase în proprietate efectivă tuturor celor patru fii ai săi acel domeniu, care urma să le revină prin moştenire. A trezit astfel de timpuriu în ei ambiţia de a-l cultiva şi de a corespunde încrederii părinteşti prin activitatea şi recunoştinţa lor. Tânărul conte Josef, căruia i-a revenit această moşie de la Bonţida, a meritat înaintea celorlalţi, prin marea sa abilitate, bunăvoinţa părinţilor care avea să profite <de ea>. Auzind cum se dădea din turn semnalul rugăciunii de seară[234] prin bătaie de tobă sau cu clopotele , am întrebat de unde au luat acest sistem; era un obicei care se păstrase ca un privilegiu din epoca tătarilor (cu vreo trei secole în urmă), când aceştia fuseseră puşi pe fugă de populaţia din Bonţida la primul semnal dat tot din turn.

---

227 *Mariskely*, sat şi comună, jud. Cluj.

228 *Il mandriere*

229 Gheorghe al II-lea Rákóczy, principe al Transilvaniei, 19 decembrie 1630 – 1 loctombrie 1643

230 *Bonczhida*, sat şi comună, jud. Cluj.

231 La 1 iunie.

232 *Edifizi.*

233 Sunt înşirate aici elementele disparate ale decorului romantic asociat la sfârşitul secolului al XVIII-lea şi în cel următor cu parcul englezesc.

234 *Angelus.*

www.dacoromanica.ro

Întoarcerea la Cluj a prilejuit alte observaţii de istorie naturală, [...]. Pe dealul pe care se ajunge aici dinspre Turda, se întâlneau multe pietre de formă sferică, cu diametrul de la un deget până la cinci picioare. Sunt nisipoase, de natura gresiei, conţinând pe dinăuntru o materie calcaroasă cât şi pietrificaţii. Adeseori se găsesc împreunate cu altele mai mici în chipul paharelor noastre de vin. Trebuie să nu fi fost încă întărită această pastă atunci când bucăţelele s-au combinat împreună. Muntele fiind izolate, nu se poate spune că s-ar fi rostogolit de pe altă înăţime aici şi că ar fi putut veni în atingere [...] //. p. 85

În piaţa din Cluj există una de o greutate atât de mare că nu poate fi mutată din loc. Fărâmate în bucăţi slujesc la temelii sau la ziduri. Am dus cu mine în Italia mai multe <exemplare> dintre cele mici.

Un soi de pietricele mai mult sau mai puţin lenticulare se găsesc din abundenţă în munţii de la Stâna şi Gilău, despre care s-a amintit puţin mai sus, ca şi în torentul care vine de acolo. Born se mulţumeşte să pomenească de ele sub numele de *Numısma*[235] *Transylvaniae*, părându-i-se că s-a ocupat de ele Bruckmann[236]. Monnet[237], care l-a tradus pe Born, presupune că este gips. Eu, care din atâtea fragmente pe care le-am adunat pe loc, am spart destule, le-am găsit atât de tari, încât dând câteva să fie lustruite de un pietrar, au ieşit strălucitoare ca agata. Se crede că sunt alcătuite dintr-un crustaceu pietrificat, căci arată la vedere a fi fost acoperite în afară cu o crustă multiplă, iar în interior cuprind o aglomerare de o linie în spirală întretăiată regulat de nişte grile[238] foarte dese, printre care pare să se fi cuibărit vreo insectă marină. Această materie n-a fost numită *numismale* doar dintr-un motiv. În afară de forma care merge de la aceea a unui quattrino[239] până la aceea a unui scud, în ţară se mai păstrează o tradiţie, la oamenii de rând, şi vai de cel care ar vrea să-i vindece de prea marea lor credulitate.

[Urmează legenda aşa zişilor „bani ai lui Ladislau”]. p. 86

Au de asemeni din belşug agate sau calcedonii dintr-un munte <aflat> la patru ceasuri depărtare. Cea mai mare parte sunt de natura matostatului[240] din Sicilia, amestecat cu mult roşi şi slujeşte a face nasturi pentru domni. Nu lipsesc nici acelea care au câte un strat alb sau de culoare deosebită ca să se poată sculpta cameea, dar pentru intaglii se foloseşte de obicei agata zafirina, care e preţuită aşa cum trebuie când e mai vie şi curăţată de petele mărunte interioare care reprezintă probabil o soluţie de cupru.

---

235 *Numismal</?>*

236 Franz Ernest Bruckmann (1637–1753), medic, naturalist şi mineralog german.

237 Antoine Grimoald Monnet (1734–1817), chimist francez, autor al unui *Atlas minéralogique de France*

238 *Cancelli*

239 Monedă de valoare foarte mică ar corespunde unei parale.

240 *Diaspro.*

Această ţară nu e lipsită nici de granate. Born s-a mărginit la Banat, citând specii găsite de el la Dognecea[241], dar prea frumoasa granată pe care am văzut-o eu într-un inel la degetul guvernatorului, am fost asigurat că era o gamă originară din Transilvania, atunci când l-am întrebat dacă nu cumva era in Boemia.

Din Maramureş până la hotarele Principatului se mai scot şi cristale în faţete şi cu strălucire naturală cu a briliantelor. Văd că sunt amintite de dl. Born care le laudă frumuseţea şi duritatea, despre care spune că nu e aceiaşi cu a cuarţului; mă mir însă că fiind atât de atent în observaţiile sale (pe care eu, când i-am consultat opera, le-am găsit totdeauna că se confirmă sau le explică pe ale mele), a trecut cu vederea să le calculeze unghiurile şi a putut spune că a găsit în Banat unele hexagonale, octogonale şi decagonale şi nu a băgat de seamă că cele din Maramureş
p 87 au 18 <unghiur>. Am distribuit mai bine de o sută în muzeele din Italia şi am // acum <vreo> 30 sub ochii mei şi toate cristalele sunt hotărât nişte octodecaedri. Cântăresc de la una până la 12 „granule"[242] cu această <particularitate> că cele mai mici sunt şi cele mai strălucitoare şi mai regulate în distribuirea unghiurilor pe axă[243], în care şase din ele sunt la mijloc şi câte şase la fiecare din cele două extremităţi. Nu odată apar crăpături foarte mărunte în chip de ierbar.

Printre muzeele mai bogate în minerale pe care le-am văzut la Cluj, cel mai de seamă este al Universităţii, unde, după iezuiţi, au venit piariştii (scolopii). [Urmează elogiul acstor].

Fragmentul de *tellurium* de specia cea mai rară se afla acolo în greutate de vreo trei livre şi nu se cunoaşte un altul mai preţios în toată lumea. Al doilea muzeu este acela al soţiei guvernatorului, a cărei colecţie de mineralogie este pe măsura inteligenţei şi a bunului gust al posesoarei. E demn de laudă şi muzeul predicatorului Szathmári[244], profesor emerit de teologie şi de limbi orientale la colegiul reformaţilor; dar cum oamenii de litere nu sunt întotdeauna bogaţi şi acesta cheltuieşte pe cărţi şi pe medalii destul de mult, nu e de aşteptat să poată îmbogăţi
p. 88 în mod egal toate colecţiile [...] //.

[Autorul a obţinut de la baronul Nalatzi din Haţeg[245] autorizaţia de a desena şi a publica medalia de aur a lui Farnace al II-lea[246], care se afla în posesia acestuia. Împrejurările în care a fost descoperită].

În ţinutul Haţegului, la graniţa dinspre Ţara Românească, un ţăran îşi păştea porcii. Scormonind din plictiseală pământul cu piciorul a băgat de seamă că strălucea o monetă. Datorită ploilor abundente căzute atunci, coaja de pământ care

[241] *Dognasca*, sat şi comună, jud. Caraş-Severin.

[242] *Grano fino.*

[243] *A modo du fuso.*

[244] Mihály Szathmári Pop (1737–1812).

[245] *Hatzek*

[246] Rege al Pontului şi Bosforului Cimerian (48–47 î.e n.)

www.dacoromanica.ro

acoperea imensul tezaur neînchipuit se subţiase din fericire şi se făcuse mai moale. Când porcarul a scormonit mai adânc, iată că s-au ivit sub ochii lui holbaţi monete de aur[247] fără număr şi fără măsură. A luat cât a putut cuprinde în pumni şi seara le-a dus la ai săi. Aceştia l-au pus să le arate comoara şi seara pe întuneric au cărat mai bine de o căruţă încărcată la maxim. Pentru a nu avea discuţii cu consiliul minelor, nici cu fiscalii suveranului, banii au fost trecuţi pe ascuns în saci de grâu în Imperiul Otoman de unde au ieşit din nou la lumină în cantităţi mici, fie vânduţi giuvaergiilor pe mult mai puţin decât <valoarea lor> intrinsecă, fie daţi în schimb pe vite. Jumătate erau lisimachi de diferite tipuri[248], jumătate monede de la Brutus... etc.; foarte puţine de la pomenitul Farnace şi una de asasinul şi urmaşul său „Asandro"[249]. Iată motivele pentru care după descoperirea a 40 de mii de medalii ale acestui rege[250] // raportată de eruditul Busbeque[251], medaliile lui, cu p 89
totul obişnuite, care erau şi atunci destul de comune, au ajuns în aceste vremuri din urmă atât de des preţuite încât nu se mai găseau cumpărători [...]

Eu trebuia să-mi reiau cercetările şi aveam obligaţia să călătoresc împreună cu A. S. R În Ungaria până la Terebeşti[252], unde locuia acum arhiducesa Beatrice[253], mama sa, la 40 de poşte depărtare, lângă munţii Carpaţi care o despart de Polonia, când iată că a sosit un convoi de 700 de prizonieri bavarezi, italieni şi francezi aduşi din Tirol până aici.

[Caronni a rămas în Transilvania să se îngrijească de ei până ce s-a procedat la schimbul de prizonieri. La 29 septembrie 1809 a plecat prin Buda spre Fiume şi Triest].

---

[247] *Pezzi d'oro.*

[248] *Cony*

[249] Personaj neidentificat.

[250] Lysimachos, rege al Macedoniei antice (322–282 în e.n.).

[251] Augier Ghislain de Busbecq, diplomat şi istoric flamand, rezident al Imperiului Habsburgic la Constantinopol (1555–1562).

[252] *Terebesh*, sat şi comună, jud Satu Mare.

[253] Maria Beatrice d'Este, ducesă de Modena (1750–1829), soţia arhiducelui Ferdinand de Habsburg (1754–1806), devenit duce de Modena, prin căsătorie

www.dacoromanica.ro

J. M. TANCOIGNE

Se cunosc foarte puţine date biografice despre J. M. Tancoigne. A fost ataşat pe lângă misiunea generalului Gardane, trimisă de Napoleon I în Persia, cu care prilej a călătorit prin Orient La întoarcerea din Turcia, diplomatul francez a străbătut, în 1809, Ţara Românească şi Moldova, aflate sub ocupaţie rusească în drum spre Viena. A trecut cu multă greutate liniile turceşti la Vidin şi a traversat Dunărea pe la Calafat, unde a prânzit în bivuacul trupelor ruseşti Călătorul a luat apoi drumul Bucureştilor prin Craiova, iar de acolo neputând trece prin Transilvania spre Viena, din pricina noii campanii a lui Napoleon împotriva Austriei, a ocolit prin Moldova şi Lemberg

Însemnările sale nu sunt de mare importanţă, limitându-se la o vagă descriere a Bucureştilor, la câteva impresii de drum, nararea succintă a evenimentelor pe care le-a trăit, menţionarea persoanelor întâlnite şi cu care a avut de-a face

Mai târziu, J. M. Tancoigne a servit ca interpret şi cancelar al Consulatului din Heraklion (Creta), iar apoi în calitate de agent consular al Franţei la Bucureşti (1822–1823) şi Iaşi (1824–1826)

Relatarea călătoriei din 1809 în Ţările Române se află cuprinsă în lucrarea *Lettres sur la Perse et la Turquie d'Asie*, vol. II, Paris, 1819, p. 271–277. A fost comentată de N. Iorga, în *Istoria românilor prin călători*, vol. IV, Bucureşti, 1929, p 7 şi urm

Asupra activităţii sale diplomatice în Ţările Române (în Ţara Românească între 22 mai 1822 şi 4 ianuarie 1823 şi în Moldova de la 14 august 1824 până la 18 aprilie 1826) stau mărturie rapoartele sale publicate în volumele XVI şi XVII ale colecţiei Hurmuzaki.

J. M. TANCOIGNE,

<CĂLĂTORIA PRIN ŢARA ROMÂNEASCĂ>, 1809[1]

p. 271 <Marele vizir Iusuf paşa, aflat la Rusciuk, refuză să-l lase să treacă Dunărea
din cauza insurecţiei ienicerilor din cetatea Giurgiu. Se duce la Vidin>. M-a găzduit
arhiepiscopul ortodox[2] de Vidin; după două zile de negocieri pe lângă paşă, am
obţinut în sfârşit voia să ies din ţinuturile ocupate de trupele otomane. Am trecut
Dunărea pe un bac prost, însoţit de un ofiţer reprezentant al paşei din Vidin, care
trebuia să mă ducă înaintea avanposturilor ruseşti şi am debarcat la Calafat, sat ars
şi părăsit, în Oltenia. La două leghe dincolo de Calafat, patru cazaci care patrulau
p 272 în câmpie // s-au îndreptat spre noi cu lancea în poziţie de atac spre a ne cerceta;
bietul meu turc arborase o batistă albă în vârful unei prăjini înalte şi tremura din

[1] Traducerea s-a făcut după J. M. Tancoigne, *Lettres sur la Perse et la Turquie d'Asie*. vol II. Paris, Nepveu libraire, Passage des Panoramas, 1819, p 271–278.

[2] *Grec*

www.dacoromanica.ro

toate mădularele. Am arătat paşaportul subofiţerului de cazaci, care s-a făcut că-l citeşte, ţinându-l pe dos şi a detaşat doi oameni din trupa sa să ne conducă la primele avanposturi ruseşti. Am găsit acolo un maior, care vorbea foarte bine franţuzeşte şi care ne-a primit foarte bine. Fusese făcut prizonier în ultimul război, în bătălia de la Austerlitz[3] şi locuise câtva timp la Nancy. Am luat cina împreună şi l-am îmbărbătat cum am putut pe ofiţerul turc, care se temea întruna că va fi luat prizonier şi care a doua zi de dimineaţă a fos dus cu o escortă până la Vidin.

Cât despre mine, m-am dus întâi la Craiova, capitala Olteniei şi de acolo la Bucureşti. <Trece peste neplăcerile călătoriei>. Întreaga ţară era pe atunci ocupată de ruşi şi la fiecare // pas eram supus controalelor şi interogatoriilor, de care nu era p 273
scutit nici un călător. Aceleaşi formalităţi au reînceput la porţile Bucureştilor; mi se dăduse un puşcaş ca să mă conducă la comandantul oraşului, dar ienicerul căruia i se dăduse voie să mă însoţească până în acest oraş şi care îl cunoştea foarte bine, prinse momentul când soldatul nostru coti pe o uliţă, pentru a scăpa supravegherii sale şi mă conduse drept la d. Ledoulx[4], consul al Franţei şi vechi prieten al meu. Aveam mare nevoie de odihnă; mă îmbolnăvisem de friguri în Bulgaria şi eram trudit după o călătorie de 60 de leghe făcută cu micile căruţe din Ţara Românească. D. Ledoulx a avut bunăvoinţa să mă primească la dânsul şi mi-a propus să mă însărcineze cu o misiune pentru ministrul afacerilor externe[5] care se afla la Viena, ocupată în prezent de trupele franceze[6]. Am acceptat cu tot atâta plăcere cât şi recunoştinţă această propunere care avea să-mi înlesnească mult restul călătoriei. // p 274

Am rămas cinci zile la Bucureşti. Acest oraş, capitală a Ţării Româneşti, este foarte mare; este construit în mlaştină, ceea ce trebuie să facă locuirea foarte nesănătoasă şi care răspândeşte un miros respingător în timpul verii. Cele mai multe case sunt din lemn şi uliţele în loc să fie pavate, sunt podite cu bârne groase pătrate care le acoperă în întregime de-a latul. Folosirea trăsurilor este aici foarte răspândită. Cel mai mic boier şi chiar negustorii nu ies decât în trăsură sau în caleaşcă şi de când cu ocuparea oraşului de către ruşi, militarii acestei naţiuni au sporit şi mai mult acest lux, care a devenit obligatoriu. Ca şi celelalte oraşe din Ţara Românească pe care le-am văzut, Bucureştii au o mulţime de mănăstiri şi biserici. Ar fi foarte greu să le faci socoteala. Oricare boier sau orăşean înstărit caută să se nemurească ridicând lăcaşuri sfinte. Din toate părţile nu se aud decât clopote şi toaca.

Am părăsit Bucureştii la 23 septembrie. Războiul cu Austria[7] nepermiţându-mi să trec prin Transilvania sau prin // Ungaria, care este drumul obişnuit şi cel p 275

---

[3] De la 2 decembrie 1805, în care Napoleon I a înfrânt armatele Rusiei şi Austriei

[4] Joseph Ledoulx, vice consul apoi consul al Franţei la Bucureşti (1804-1816).

[5] Jean Baptiste Nompère de Champagny, duce de Cadore, ministrul afacerilor externe al Frantei între 1807 şi 1811.

[6] Oraşul a fost cucerit de trupele lui Napoleon după bătălia de la Wagram din 5–6 iulie 1809.

[7] Războiul dintre Franţa napoleoniană şi coaliţia a V-a alcătuită din Austria şi Anglia (1809).

www.dacoromanica.ro

mai scurt spre a merge la Viena, m-am îndreptat spre Iaşi trecând prin Râmnicul Sărat[8], oraş care desparte Ţara Românească de Moldova şi care a devenit celebru printr-o victorie pe care Suvorov a obţinut-o asupra turcilor[9]; de la ea a dobândit numele de Rîmniski. De aici am străbătut unul după altul oraşele Focşani şi Galaţi; am admirat în acesta din urmă panorama încântătoare pe care o oferă lăţimea Dunării, dar n-am putut rămâne acolo. Eram purtătorul unei scrisori de recomandare către un senator rus, preşedinte al Divanurilor Ţării Româneşti[10], care îşi făcuse acolo reşedinţa obişnuită; tocmai plecase la Iaşi, aşa încât m-am suit din nou în trăsură ca să mă întâlnesc cu dânsul.

Iaşi, capitala Moldovei, este un oraş frumos, mai mic, dar mai bine construit decât Bucureştii. Uliţele sunt podite ca şi în acesta din urmă. Palatul domnilor Moldovei este o construcţie frumoasă şi se mai pot vedea un mare număr de case particulare

p 276 Sunt foarte mulţi evrei printre locuitori şi // mai multe sate din împrejurimi sunt populate numai de dânşii. Femeile lor, în general frumoase, se disting printr-un costum pe cât de bogat pe atât de curios.

L-am găsit la Iaşi pe senatorul rus, căruia i-am fost recomandat. M-a primit foarte bine şi a doua zi mi-am continuat drumul prin Darabani (?)[11] spre Hotin[12], ultimul oraş din Moldova aşezat pe malurile Nistrului, în faţa Poloniei ruse. Am avut plăcerea să întâlnesc acolo un francez, ataşat în calitate de secretar al boierului, guvernator civil al oraşului; seara m-a condus la comandantul militar un colonel german în serviciul ţarului Rusiei. Salonul său de primire semăna destul de bine cu un corp de gardă: săbii, puşti şi arme de toate felurile atârnate pe pereţi alcătuiau principala podoabă şi aminteau că te aflai la nişte militari în campanie. Aproape toţi oamenii stăteau într-o cameră alăturată, ocupaţi cu jocul <de cărţi> sau fumatul; câţiva cântau[13] şi încercau să danseze cu doamnele ruse care ne oferiseră punch la
p. 277 sosire. Ne-am // retras la ora 11 noaptea, atât cât puteam fi de mulţumiţi de asemenea serată.

Hotin este reşedinţa unui paşă, care de la începutul războiului actual s-a predat ruşilor capitulând. I s-a permis să se retragă cu toţi locuitorii musulmani. Ruşii au transformat moscheele în biserici şi au arborat crucile pe minarete, în locul semilunii.

La 28 septembrie, am trecut Nistrul cu un bac.

---

[8] De fapt oraşul de graniţă dintre cele două principate era Focşani.

[9] Bătălia de la Martineşti din 11/22 septembrie 1789.

[10] Serghei Sergheevici Kuşnikov (1767-1839). A fost preşedinte al divanurilor între 1808 şi 1810.

[11] *Balabat*

[12] *Chotzim ou Chottin*

[13] *faisoient de la musique*

www.dacoromanica.ro

RAINER JOSEPH, ARHIDUCE DE HABSBURG
(1783–1853)

Născut la 30 septembrie 1783, arhiducele Rainer este fiul împăratului romano-german Leopold al II-lea și al Mariei Ludovica de Spania. În timpul copilăriei a primit o educație și o instrucție aleasă, sub directa supraveghere a fratelui său mai mare, Francisc (Franz) al II-lea, din 1792 împărat al Imperiului Romano-German, iar din 1801, după desființarea acestuia din urmă, împărat al Austriei. Deși instrucția lui Rainer s-a axat cu precădere în domeniul militar și al administrației statului, n-au fost neglijate și alte discipline încât el a ajuns să fie pasionat, toată viața sa, de botanică.

În anul 1807 a primit o funcție de răspundere în cadrul Ministerului Afacerilor Interne (Ministerium für Inlämdische Angelegenheiten), iar în 1809 a preluat temporar unele din prerogativele împăratului Francisc I-lea, angajat în campania contra trupelor napoleoniene. În 1814, după redobândirea Lombardiei și Veneției de către Casa de Austria, arhiducele Rainer a fost numit vicerege al acestor două provincii din nordul Italiei având reședința la Milano. S-a căsătorit (1820) cu Maria Elisabeta de Savoia-Carignan, sora regelui Sardiniei, Carol Albert.

La sfârșitul lunii martie 1848, datorită izbucnirii revoluției la Milano (18–22 martie) și a intervenției trupelor piemonteze în sprijinul acesteia, arhiducele Rainer a fost nevoit să părăsească Italia și să renunțe la funcția de vicerege, retrăgându-se, dezamăgit, la Bozen în Tirol, unde, după cinci ani, a încetat din viață (16 ianuarie 1853)[1].

În calitatea pe care o avusese, în conducerea administrației Imperiului austriac, Rainer a întreprins, în vara anului 1810, o călătorie de documentare, vizitând Ungaria, Slovacia și Maramureșul, făcând cu acel prilej și o foarte scurtă incursiune în Bucovina. Călătoria sa a fost precedată, un an mai înainte, de cea a vărului său primar, arhiducele Maximilian[2], care a vizitat Transilvania fiind întovărășit printre alții, de Felice Caronni, de la care a rămas o amplă relatare, publicată la Milano în anul 1812[3] și dedicată contelui Eszterházy Mihály, șambelan al arhiducelui Rainer.

Rainer a părăsit palatul Schönbrunn la 2 iulie 1810, îndreptându-se spre Bratislava, de acolo a plecat, via Komorn-Visegrád, la Pesta, oraș pe care l-a vizitat doar în treacăt. S-a oprit, în schimb, mai mult la castelul din Ofen. De aici și-a continuat călătoria trecând prin Vécsés, Czegléd, Szolnok, Debrecen, Satu Mare, de unde a pornit pe valea Someșului ajungând la Baia Mare. Cu acel prilej a vizitat cunoscutele mine din împrejurimile orașului cât și pe cea de la Șugătag și constată că majoritatea lucrătorilor din subteran erau români. În continuare, a mers la Sighetul Marmației, cu „cea mai neomenoasă închisoare", pe care a cunoscut-o, apoi, pe valea Vișeului la Borșa, de unde a trecut în Bucovina, la Cârlibaba. După reîntoarcerea sa la Borșa, pleacă din nou la Sighet, vizitează orașul, mai în detaliu decât prima oară, precum și satele din împrejurimi, unele locuite de ruteni și slovaci. Își urmează apoi calea, prin comunele Valea Seacă din Țara Oașului, Seleușul Mare și trece în Ungaria la Miskólc, renumit prin pivnițele sale de vinuri alese. Prin Diós-Györ și Gyöngyös ajunge din nou la

[1] Cf. A. K. Naske, *Biographische Skizze Sr. Kaiserl. Hoheit des Erzherzogs Rainer*, Wien, 1853.

[2] Fiul arhiducelui Ferdinand de Modena și al Mariei Beatrice d'Este.

[3] Vezi extrasele publicate în acest volum.

www.dacoromanica.ro

castelul din Ofen, de unde, urmând acelaşi drum parcurs la începutul călătoriei sale, se reîntoarce la Viena (6 septembrie 1810).

În însemnările sale zilnice, arhiducele Rainer a făcut o seamă de aprecieri asupra celor văzute şi întâlnite în cursul amintitei călătorii care a durat 68 de zile. Sunt întâlnite, printre altele, unele interesante descrieri ale românilor maramureşeni, ceva mai obiective decât ale altor călători austrieci şi unguri din acea perioadă care excelează, în general, în afirmaţii tendenţioase şi defăimătoare privind pe românii din Transilvania.

Menţionata călătorie a arhiducelui Rainer a făcut obiectul unui articol (cu numeroase şi lungi extrase din însemnările acestuia, rămase inedite), publicat de Eduard Wertheimer în „Ungarische Revue" din ianuarie–februarie 1894, revistă editată la Budapesta, de prof. dr. Karl Heinrich

DIN ÎNSEMNĂRILE ARHIDUCELUI RAINER PRIVIND CĂLĂTORIA SA ÎN MARAMUREŞ ŞI BUCOVINA (1810)[4]

p 26 <În Maramureş> locuitorii au, de altfel, <împreună> cu toţi nobilii români, acelaşi caracter. Ei sunt deosebit de mândri de libertăţile lor şi foarte geloşi în privinţa acestora[5], totodată însă foarte neîncrezători şi de aceea nu se angajează cu plăcere în afaceri cu alţi oameni din teamă de a nu fi traşi pe sfoară; nesocotesc pe toţi străinii şi e nevoie[6] de mare efort şi timp îndelungat pentru a le câştiga dragostea şi încrederea; dacă însă le obţii, atunci acestea sunt statornice şi poţi să-i mişti la toate; sunt devotaţi şi ataşaţi prietenului lor dar neînduplecaţi faţă de duşmanii lor,
p 27 folosind orice ocazie ce li se iveşte pentru a le face rău. Nu uită niciodată // vechi ofense; atât pe acestea cât şi toate insultele <pe care şi le aruncă> între ei le răzbună cu cuţitul la primul prilej ce li se iveşte, la chef sau la dans; câte unul este atunci omorât, fără să se ştie de către cine şi fără ca pe cei <de faţă> să-i intereseze prea mult. Sunt foarte leneşi şi lucrează numai atunci când foamea îi constrânge, femeile fiind însă o excepţie onorabilă, deoarece <ele> nu numai că se ocupă de întreaga gospodărie[7], trebuind să ţină tot timpul casa curată, ci se îngrijesc atât de copii, foarte numeroşi, cât şi de vite; torc lână şi in, ţes din prima, după ce au vopsit-o cu zemuri de plante, covoare de tot felul, iar din al doilea pânza trebuincioasă pentru îmbrăcămintea întregii case. Niciodată nu sunt văzute fără a face ceva, chiar şi când merg pe jos sau călare poartă în spate, de cele mai multe ori, pe cel mai mic dintre copii iar la brâu[8] au prinsă o furcă care tot timpul le dă de lucru. Bărbaţii, dimpotrivă, merg la nevoie în pădurile uriaşe ale obştii, taie trunchiuri drepte de molizi pe care

---

[4] Traducerea s-a făcut după extrasele din însemnările arhiducelui Rainer, aflate în cuprinsul articolului lui Eduard Werheimer, *Erzherzog Rainer's Reise durch Ungarn (1810) Nach dessen ungedrucktem Tagebuch*, în "Ungarische Revue", XIV (1894), Heft, I–II, p 27–29

[5] *Sehr eifersüchtig auf dieselben.*

[6] *Es kostet*

[7] *Sie alle Hausarbaiten verrichten.*

[8] *Im Gürtel*

www.dacoromanica.ro

le transportă pe malul Vişeului[9] şi le duc <apoi> până la Bocicău[10], unde le vând şi se întorc acasă, ceea ce se petrece de câteva ori pe an. În restul timpului şed liniştiţi, toată ziua, în pridvorul casei, ceea ce românul consideră drept cea mai mare fericire. Încolo ei sunt pătimaşi în toate ocaziile[11], la plăcere şi la mânie; dansul lor este iute şi pătimaş. <Românul> este un tip de om bine făcut, mai mult înalt decât scund, cu membre solide, cu trăsăturile feţei regulate şi alese, cu o sănătate robustă, putând suporta toate greutăţile[12] faţă de care au un calm cu totul propriu ce poate fi numit prostie; sunt foarte rezistenţi şi pot de aceea, când nevoia îi impinge, să suporte foarte uşor eforturi deosebite. De aceea aceşti copii ai naturii[13] ating adesea o vârstă neobişnuit de înaintată şi mor apoi doar <din cauza> slăbiciunii. Luaţi la un loc, aceşti români sunt adevăraţi copii ai naturii, prin urmare buni, deschişi <ca fire> şi liniştiţi; ei sunt mult mai buni decât confraţii lor de la Dunăre, de pe Olt şi Mureş, rareori dispuşi la furt, însă deosebit de necioplişi[14], cea mai mare vină <pentru aceasta> purtând-o nespusa ignoranţă a preoţilor lor care nu se deosebesc de ei decât <prin aceea> că pot să le citească liturghia, încât nu le pot da nici o instrucţie. Prin formarea de clerici instruiţi <şi> prin înfiinţarea de şcoli s-ar putea crea cetăţeni folositori <dat fiind> talentele lor. Dar când se va gândi în Ungaria la aşa ceva! Din păcate nu-i nici o speranţă să se realizeze aşa ceva [...].// p. 28

Sunt puţine regiuni ale Europei care sunt <ca în Bucovina> atât de sălbatice <încât>, trecând prin acestea, te crezi strămutat în America prin aceea că imaginea[15], din însemnările călătorilor, a regiunilor sălbatice de acolo se potriveşte întocmai cu a celor de aici [...].// p. 29

De cele mai multe ori se văd <în drum de la Bocicău la Sighet> români, care se remarcă prin portul lor simplu şi înfăţişarea lor distinsă, şi rutenii[16], care se deosebesc prin portul lor greoi, grosolan şi prin fizionomia lor neplăcută[17]. Niciodată n-am observat o deosebire atât de izbitoare între naţiuni care locuiesc împreună într-o regiune, adesea chiar în <aceeaşi> localitate. Aici se disting <în chip> remarcabil şi prin faptele lor[18]; românul cumpără puţin, vinde mai mult, bea puţin, dansează însă mult, când au loc cele mai multe bătăi. Ruteanul, dimpotrivă, cumpără ce poate pentru a se găti[19], îşi bea imediat câştigul dobândit prin vinderea produselor sale şi este, de cele mai multe ori, trist [...].

---

9 *Visso*

10 *Bocsko.* Sat, comuna Tarna Mare, jud. Satu Mare.

11 *Heftig in allen Zidenschaften*

12 *Mühsehlichkeiten.*

13 *Diese Naturmenschen.*

14 *Roh*

15 *Das Bild.*

16 *Russniaken.*

17 *Ihre dumme Gesichtsbildung*

18 *In ihrem Handlungen.*

19 *Zu seinem Putz.*

www.dacoromanica.ro

PAVEL VASILIEVICI CICEAGOV

(1765 – 1849)

P V Ciceagov s-a născut în 1765; a intrat în marina rusă în 1782, în escadra tatălui său, amiralul Vasili Iakovlevici Ciceagov, staționată în Marea Mediterană. O vreme a trăit în Anglia, însoțit de mentorul său, profesorul de matematică Guriev. În 1789 a participat la campania împotriva Suediei, ilustrându-se în bătăliile de a Oeland și Revel. În 1796 ia parte la tentativa nereușită a englezilor de a scoate flota franceză din Olanda Era căpitan de vas când țarul Pavel I l-a nedreptățit, după credința sa, decorându-l cu neînsemnata decorație Sfânta Ana, clasa a III-a; de aceea și-a dat demisia. După altă versiune, a fost persecutat de amiralul Kușelev, favorit al țarului, fost miciman al tatălui său (*Ențiklopediceschii Slovari*, vol. 38, Sankt Petersburg, 1903, p. 886). Având nevoie de el, țarul Pavel I l-a rechemat spre a-l numi contraamiral; în timpul întrevederii însă, schimbându-și gândurile, l-a închis în fortăreata Petropavlovsk, sub acuzația de iacobinism. În 1799 a revocat acest ordin și, scotându-l din temniță, i-a spus: „Să uităm ce s-a întâmplat și să rămânem prieteni!" Apoi i-a încredințat conducerea unei părți din flota Mării Baltice, în calitate de contraamiral, având sarcina să apere orașul port Kronstadt (cf I. Glebov, *Pavel I i Ciceagov*, în „Istoriceskii Vestnik", 1883, nr 1). În 1802, sub Alexandru I, devine ministru al marinei și membru în Consiliul de stat. Se consideră că în timpul ministeriatului său s-au realizat îmbunătățiri și transformări salutare în ceea ce privește organizarea marinei ruse Curând s-a retras din funcțiile oficiale rămânând doar general adjutant permanent pe lângă țar A împărtășit ideile acestuia privind eliberarea țărănimii, ceea ce i-a atras dușmănia cercurilor aristocratice din Rusia. În 1812, a primit conducerea armatei care acționa împotriva Turciei, în războiul ce fusese declanșat în 1806. Cu același prilej a fost numit la conducerea principatelor Moldova și Țara Românească Încheierea păcii a realizat-o însă generalul Mihail I. Kutuzov, Ciceagov întorcându-se în Rusia A fost apoi însărcinat de țar să taie retragerea armatelor lui Napoleon la trecerea Berezinei, acțiune în care a eșuat, predând, în cele din urmă, comanda generalului Barclay de Tolly și dându-și demisia. Spre a se disculpa de nereușită, a publicat, în 1814, la Paris *Relation du passage de la Bérézina* (versiune engleză, *Retreat of Napoleon*, Londra, 1817) În *Memorii* l-a acuzat pe generalul Langeron de lipsă de cooperare în bătălia de la Borisov (din 10–12 noiembrie 1812). Animozitatea dintre cei doi comandanți din armata rusă se regăsește și în relația preopinentului său (cf. *supra*). În 1814 Ciceagov a plecat în Europa. În 1834 un ucaz al țarului Nicolae I cerea tuturor cetățenilor Imperiului rezidenți în străinătate să revină acasă, altfel li se confiscau bunurile. Dispoziția țarului l-a găsit pe Ciceagov în Italia, dar a refuzat să-i dea curs. A stat o vreme în Franta, pentru ca, în cele din urmă, să dobândească cetățenia britanică. În 1834 a orbit. A murit la Paris, la 10 septembrie 1849

Ciceagov a început să-și scrie memoriile în 1816; ele acoperă perioada 1726 (anul nașterii tatălui său) – 1834. Manuscrisul lor, păstrat la Biblioteca Națională din Paris, a fost publicat întâia oară în 1855, la Berlin, cu numeroase omisiuni, încât moștenitorii legitimi au considerat gestul drept „o flagrantă piraterie literară". Au urmat două ediții, fără precizarea editorului. Berlin, 1858, și Leipzig (L. Harold) / Paris (A. Franck), 1862. Ediția din urmă, găzduită de colecția *Bibliotèque russe*, nouvelle série, vol. VII, reproduce ediția princeps cu un adaos biografic incluzând și două scrisori binevoitoare adresate amiralului de către țarul Alexandru I. Ediția din 1862 este considerată o raritate bibliografică (exemplarul de la Biblioteca Națională din Paris fiind rătăcit ante 1909) Biblioteca Institutului de

www.dacoromanica.ro

Istorie „N. Iorga" posedă un exemplar sub cota I 2285 L Din ea s-au reprodus în foileton fragmente în „Le Nord", foaia rusească ce apărea la Paris

Tot în 1862, contele Eugène de Bouzet, ginerele lui Ciceagov, a tiparit parțial manuscrisul și lucrarea rezultată – care n-a fost pusă în comerț – (șpalturi, pagini de corectură, cu lipsuri și intervetiri de text) a fost depusă în același fond parizian. Acest material heteroclit a folosit de bază pentru ediția realizată de Charles Gr. Lahovary, la sugestia lui D. A. Sturdza, în 1909, sub titlul *Mémoires de l'amiral Paul Tchitcheagof, commandant en chef de l'armée du Danube, gouverneur des Principautés de Moldavie et de Valachie en 1812*, Paris, Plon Nourrit et Co/București, Socec et Co, 411 p. Paginile consacrate Țărilor Române, după precizarea editorului, fac parte din cele 103 note nedefinitivate și nenumerotate de autor Memoriile au fost traduse în limba română, cu comentarii, începând de la cap. XII, de Gh. Bezviconi în *Călători ruși în Moldova și Muntenia*, București, 1947, p. 180–200.

Ca orice lucrare de asemenea factură, *Memoriile* sunt profund subiective. De la impresia primă pe care vrea s-o lase că n-a dorit comanda armatei de la Dunăre până la măsurile salutare întreprinse pentru prezervarea sănătății armatei rusești (contestate și ridiculizate toate de generalul Langeron, cf *supra*), relația lui Ciceagov caută să se pună într-o lumină favorabilă O anume credulitate, dublată de infatuare, îl face să afirme că tot ce a întreprins a fost folositor, că cei de care s-a înconjurat dintre români (Sturdzeștii, guvernatorul Basarabiei și fiul său sau mitropolitul Ignatie) erau oameni fără cusur Pe de altă parte, critica virulentă făcută diferiților comandanți ruși, sesizarea debandadei și a corupției din manutantele armatei, ca și dezvăluirea necruțătoare a spolierii populației civile conferă textului valoare de document.

Ca și alți memorialiști ruși, Ciceagov judecă Țările Române doar din punctul de vedere al unui teritoriu ce trebuie exploatat în favoarea Rusiei. Bogățiile lor ar putea hrăni armata țaristă (dacă intendența acesteia n-ar fi atât de lipsită de scrupul) și umple tezaurul imperial, iar populația lor – creștină – n-ar putea fi decât mulțumită și satisfăcută de tutela unor coreligionari. În acest spirit sunt redactate și intrucțiunile date guvernatorului Basarabiei numit de el, Alexandru Sturdza.

Despre amiralul Ciceagov apar informații la E. Chasle, *Easten Europe and the Emperor Nicholas I*, 1846; J. de Maistre, *Lettres posthumes*, Paris, 1853; *Documents du comte Alexandre de Semena Romanovitch Worontzow*, Moscova, 1881 (unde se publică 80 de scrisori ale amiralului), *Arhiva amiralului Ciceagov* (în limba rusă), Sankt Petersburg, 1885; „Russkaia starina" pe anii 1886–1888, 1892, 1902.

În istoriografia noastră s-a ocupat de el N. Iorga în volumul *Istoria românilor prin călători*, III, ed a II-a, București, 1929, p. 46–50, precum și Georgeta Penelea, *Țările Romîne în timpul războiului din 1806–1812 văzute de ofițerii superiori ruși: A de Langeron și P V. Ciceagov*, în „Revista de istorie", 41, 1988, nr. 7, p. 673–681.

PAVEL VASILIEVICI CICEAGOV

1812

<RELATARE DESPRE ȚĂRILE ROMÂNE, ÎN CALITATE DE COMANDANT MILITAR AL LOR, ÎN TIMPUL RĂZBOIULUI RUSO-TURC >[1]

<Țarul Alexandru I îi împărtășește autorului, pe atunci membru în Consiliul p. 358
de Stat, conținutul tratatului secret încheiat de Franța și Austria prin care acesta din

[1] Traducerea s-a făcut după *Mémoires de l'amiral Paul Tchicheagof, commandant en chef de l'armée du Danube, gouverneur des Principautés de Moldavie et de Valachie en 1812*. Ediție de Ch. Gr. Lahovary, Paris, Plon Nourrit et Co / București, Socec et Co, 1909, p 358–396.

www.dacoromanica.ro

urmă se angaja să pună la dispoziția lui Napoleon 30 000 de oameni pentru campania contra Rusiei>.

Conversația a ajuns atunci la operațiile militare. Cunoscând chiar din întrevederea noastră intențiile împăratului față de Austria, am propus o diversiune puternică împotriva acestei țări, care avea să fie în același timp îndreptată contra noilor achiziții franceze în Iliria și Dalmația.

– Pentru aceasta, am spus, Majestatea Voastră ar putea folosi armata de la Dunăre, care se află în Țara Românească și să profite de toate resursele oferite de Moldova și Serbia, ai căror locuitori ca și muntenegrenii, foarte atașați deja Rusiei prin comunitatea de credință, vor fi gata să ne secondeze.

Împăratul m-a ascultat cu bunăvoință și, fie că-i trecuse deja așa ceva prin cap, fie că găsea ideea realizabilă, și-a dat acordul adăugând că era hotărât să încerce

– Dar, a spus el, pacea noastră cu Turcia nu avansează; în loc să se apropie. pare că se depărtează. Excesele trupelor noastre în Moldova și Țara Românească i-au exasperat pe locuitori, neglijența și intriga domnesc în privința asta De altfel nu cred că actualul comandant (generalul Kutuzov[2]), autorul acestui rău[3], e în stare să realizeze ceva care ar cere energie, bunăvoință și grabă în execuție.

Mi-am îngăduit să întreb dacă împăratul a transmis acestui general vreuna din
p 359 ideile despre care // discutam.

– Căci mă gândesc, am spus eu, că îndată ce va vedea deschizându-i-se în față un nou câmp de glorie, acesta se va grăbi să-și însușească opiniile Majestății Voastre și să acționeze cu toată energia necesară.

– Până acum nu știe nimic, a răspuns împăratul, și dacă e să judecăm după vârsta sa înaintată și după firea pe care i-o cunosc, nu-l socot de fel în stare să ducă la bun sfârșit o întreprindere de asemenea natură. Timpul presează și cel irosit cu corespondența și indeciziunile vor duce la pierderea campaniei.

– În cazul acesta, am reluat eu, Majestatea Voastră ar face poate bine să-i trimită o persoană de încredere, înzestrată cu intrucțiuni îndestulătoare pentru aplanarea tuturor dificultăților și care s-ar întoarce cu promptitudine să dea socoteală Majestății Voastre de starea lucrurilor și de ce se poate aștepta de la ordinele acestui comandant.

– Foarte bine, a replicat împăratul, dar care ar fi această persoană de încredere? Și după un moment de reflecție: Dacă v-aș da această însărcinare, ați vrea să v-o asumați?

Mirat de această propunere, am obiectat Majestății Sale că în calitate de amiral, fiind de același grad cu Kutuzov, în plus atașat persoanei suveranului meu, aș avea mai curând aerul de a mă duce să supraveghez și să conduc operațiile

---

[2] Mihail Ilarionovici Kutuzov (1745–1813), feldmareșal

[3] *ces maux.*

www.dacoromanica.ro

decât să fiu simplul purtător al ordinelor stăpânului meu; aceasta n-ar întârzia să-l umbrească pe general şi să producă în locul unui bine probabil, un rău cert; că dacă Majestatea Sa voia să însărcineze cu acelaşi mesaj pe unul din aghiotanţii săi sau pe oricare alt ofiţer inteligent, acesta şi-ar atinge ţelul cu mult mai multă siguranţă.

Împăratul mi-a răspuns:

– O să mă gândesc; reflectaţi şi dumneavoastră şi reveniţi mâine la aceeaşi oră.

A doua zi la prânz eram la palat, ferm hotărât, după ce mă gândisem bine, s-o rog pe Majestatea Sa să mă dispenseze de această sarcină căci, cu cât reflectam, cu atât eram mai convins că nu voi obţine nici unul din rezultatele dorite, dar că fără îndoială aveam să-mi atrag puzderie de neplăceri.

– Ei bine, zise împăratul văzându-mă venind, hotărârea mea e luată, iat-o: proiectul în chestiune e foarte complicat. 1) E vorba de încheiat interminabilele negocieri cu Poarta şi de a o atrage într-o alianţă ofensivă şi defensivă; dacă nu, să reluăm ostilităţile cu toată forţa necesară pentru a o constrânge în cel mai scurt timp. 2) Pentru aceasta, flota Mării Negre va fi utilizată ca mijloc de intimidare şi va acţiona în caz de nevoie, concomitent vom avea grijă să fie
influenţaţi // grecii şi toate popoarele care gem sub jugul ottoman şi care ne sunt p. 360
ataşate prin comunitatea de credinţă ca şi prin străvechi legături. 3) O diversiune trebuie îndreptată dinspre Dalmaţia, trecând trupele pe mare sau pe uscat, potrivit facilităţilor ce se vor obţine de la turci prin tratatul de alianţă; de aceea va trebui intrat în legătură cu englezii staţionaţi în Adriatica şi înţeles cu ei asupra operaţiilor şi ajutorului pe care ni l-ar putea da din partea aceea. 4) În sfârşit, e esenţial să se organizeze şi să se menţină administraţia în cele două principate, al Moldovei şi al Ţării Româneşti. Pentru executarea acestui plan mi-am aruncat ochii asupra dumneavoastră; am să-mi schiţez planul, pe care dumneavoastră îl veţi redacta, şi mâine dimineaţă îl veţi prezenta pentru a fi semnat.

Vă veţi duce apoi acolo în cel mai scurt timp posibil. Duceţi-vă la cancelarul conte Rumianţev[4], el vă va comunica tot ce e în legătură cu negocierile de la Bucureşti (cu care e însărcinat Kutuzov) şi vă va pune în acelaşi timp la curent cu tranzacţiile începute cu alte puteri.

În încheiere, împăratul mi-a dat, ca să iau cunoştinţă, un lung memoriu conţinând plângerile nefericiţilor locuitori ai Moldovei şi Ţării Româneşti împotriva armatei generalului Kutuzov şi a adăugat:

– Nu mai pot suporta asemenea orori![5]

---

[4] Rumianţev, Piotr Alexandrovici (1725–1796).

[5] La sosirea mea la armata de la Dunăre, am aflat că la toate reclamaţiile făcute în această privinţă, comandantul suprem răspundea: „Le voi lăsa ochii ca să plângă!" <n a.>.

www.dacoromanica.ro

p. 361 **Capitolul XI**

Sturdza[6] şi Capo d'Istria[7]. Instrucţiunile mele. Poziţia armatelor. Generalul Armfeld[8]. Cauzele războiului.

De la început am simţit nevoia să mă înconjor de persoane de încredere şi în stare să-mi fie utile pentru toate problemele misiunii mele; şi aceasta cu atât mai mult cu cât la sosire am avut senzaţia că sunt aproape izolat şi printre străini. L-am rugat deci pe împărat să mi-l asocieze pe domnul de Sturdza, cu care eram intim legat. În timpul războaielor cu turcii făcuse mari servicii ruşilor pentru a ajunge prin ei la eliberarea ţării sale şi trebuise să se refugieze în Rusia, unde fusese primit de împărăteasa Ecaterina[9]. Domnul Sturdza era înrudit cu mai multe familii de seamă din Moldova şi prin soţia sa era legat de familia lui Moruzi[10], dragoman al Porţii şi al cărui frate era ataşat în acel moment pe lângă plenipotenţiarii de la Bucureşti; fusese vistier[11] (un fel de ministru de finanţe) şi, ocupând posturi importante în ţară, îi cunoştea toate resursele. L-am cerut şi pe fiul lui Sturdza[12], tânăr de mare talent, care unea educaţia cea mai distinsă cu meritul rar de a cunoaşte la perfecţie cinci limbi străine, pe care le vorbea şi scria cu elegantă uşurinţă. E acelaşi care mai târziu a devenit secretar împăratului şi care, aflându-se la Berlin, a compus o lucrarea despre tineretul german, care era aproape să-i aducă un sfârşit asemănător cu al lui Kotzebue[13], cam în aceeaşi epocă. Din fericire a reuşit să scape graţie unui travesti.

Îndată ce am plecat de lângă împărat, m-am dus la cancelar care, prevenit deja
p 362 de numirea mea la coman // damentul armatei din Moldova, m-a pus imediat la curent cu negocierile de la Bucureşti..

<La Sturdza îl cunoaşte pe Capo d'Istria, care lucra pe lângă ambasada rusă de la Viena. Impresii favorabile asupra lui. Îl cere ca director al cancelariei sale diplomatice din Moldova. Laudă memoriul acestuia asupra lui Ali Paşa[14]>.

---

[6] Scarlat Sturdza, guvernator al Basarabiei între 1812 şi 1814

[7] Ioan Capo d'Istria, conte (1776–1831), ministru rus de externe (1816–1822), preşedintele statului grec (1827).

[8] Armfeld, Gustav Moritz (1757–1814), general rus.

[9] Ecaterina a II-a, ţarină a Rusiei (1762–1796).

[10] Era căsătorit cu Sultana Moruzi, fiica lui Constantin, domnul Moldovei şi a Smarandei Ghica

[11] *Vistier.*

[12] Alexandru Sturdza (1791–1854), scriitor şi diplomat În 1818 a scris un pamflet împotriva universităţilor germane

[13] A F. F. von Kotzebue (1761–1819), romancier german asasinat

[14] Ali de Tebelen, paşă de Ianina (1741–1822).

www.dacoromanica.ro

Abia m-am întors acasă şi am primit instrucţiuni autrografe şi foarte amănunţite din partea împăratului. Redactarea era luminoasă[15], încât eu, ca să zic aşa, n-am avut decât să transcriu[16]. Cum ele nu se refereau decât la planul iniţial al acestei campanii, care n-avea să fie executat, cred că mă pot dispensa de a vorbi de el[17]. Erau însoţite de un rescript imperial, prin care eram numit comandant suprem al armatei de la Dunăre, al flotei Mării Negre şi guvernator general al principatelor Moldova şi Ţara Românească.

„Cât priveşte administrarea celor două Principate, maniera de a trata populaţia lor şi de a îndrepta excesele comise, nu vă fac recomandări[18], ştiindu-vă cel mai mare duşman al arbitrariului". Aceste cuvinte ieşind din gura unui principe a cărui putere era absolută, fac cel mai frumos elogiu al caracterului său. Cât pentru mine, mă simt onorat şi le acord mai mult preţ decât oricăror altor recompense.

Mi-a spus apoi că avea să plece în două sau trei ore şi că încă de la prima oprire (Ţarskoe Selo) avea să-mi trimită două scrisori pentru generalul Kutuzov. Una pentru cazul când preliminariile de pace n-ar fi fost semnate la sosirea mea şi una pentru împrejurarea contrară. A doua zi am primit cel două scrisori; prin cea dintâi împăratul îl rechema pe Kutuzov, sub pretextul că avea nevoie de experienţa lui în Consiliul de stat, printr-a doua îl invita să se ducă în capitală ca să culeagă recompensele datorate serviciilor sale.

<Despre poziţia armatelor pe frontul occidental. Un incident cu o corespondenţă deschisă de altcineva decât de destinatar>. p 363-364

Capitolul XII p 365

Relatarea succintă a războiului între Rusia şi Turcia din 1806–1812

Potrivit instrucţiunilor împăratului, odată ajuns în Moldova, trebuia să negociez cu Poarta un tratat de alianţă ofensivă şi defensivă, menit să înlesnească diversiunea noastră proiectată contra Austriei. Dar înainte de a intra în detalii privind acţiunile mele pentru a atinge această ţintă, nu va fi de prisos să revin asupra

[15] *Lumineuse*

[16] *Les faire notter au net.*

[17] Notă a contelui Bouzet, ginerele autorului, precizând că acesta a lăsat prin testament ca toate scrisorile ce i le-a adresat ţarul Alexandru I să fie remise fratelui şi succesorului acestuia, Nicolae I. Instrucţiunile în speţă au fost publicate însă fără autorizaţia legatarului, în „Revue contemporaine" (Paris) din 15 martie 1855. Sunt reproduse şi de V. A. Urechia în *Istoria românilor*, vol IX, Bucureşti, 1896, p 228–229 Aşa cum observă acelaşi editor, textul e puţin obscur, neînţelegându-se dacă se poate face abstracţie de plan sau de instrucţiuni.

[18] De observat că editorii textului în limba franceză nu marchează cu ghilimele vorbele împăratului.

www.dacoromanica.ro

cauzelor care au dus la conflictul dintre Rusia şi Turcia şi să trec rapid în revistă principalele evenimente ale războiului, până la tratatul de la Bucureşti[19]. Acest rezumat îl va pune pe cititor în măsură să aprecieze situaţia la vremea când l-am înlocuit pe generalul Kutuzov şi să urmărească cu mai mare uşurinţă istorisirea evenimentelor ulterioare.

Toate documentele de natură să lămurească această parte a istoriei noastre, le-am adunat în timpul şederii la Bucureşti şi pot să le garantez autenticitatea; informaţiile mi-au fost date de personae martore oculare sau chiar participante la acest război şi care n-aveau nici un interes să măsluiască faptele; socot că trebuie să declar că dacă au putut fi bănuite de parţialitate faţă de puterile beligerante, aceasta a fost cu siguranţă în favoarea Rusiei.

În vreme ce Rusia îşi dezvolta capacitatea militară în mod extraordinar[20] şi părea a fi din ce în ce mai puternică, Turcia, dimpotrivă, era istovită de tulburările interne şi sfâşiată de interminabilele războaie civile. // Răvăşită de trei revoluţii succesive, fără trupe, fără bani, fără credit în afară, lipsită de influenţă asupra propriilor supuşi, lăsată drept pradă pentru două partide care conduceau, unul în capitală, celălalt în provincii şi înfricoşată de amintirea înfrângerilor sale încă recente, numai la <auzul> numelui lui Rumianţev[21], Suvorov[22] etc., Turcia se vedea dintr-odată atacată de forţe infinit superioare celor ale sale şi chiar desfăşurate vreodată de Rusia în aceste regiuni.

Depunerea hospodarilor, principii Ipsilanti[23] şi Moruzi[24], fără a ţine seama de tratatul cu Rusia, prin care această demnitate le era garantată pe şapte ani şi tendinta de a se lăsa antrenată în proiectele lui Napoleon – acestea erau principalele învinovăţiri aduse Porţii.

Ministrul rus la Constantinopol, domnul Italinski[25], a fost însărcinat să ceară reparaţii pentru aceste daune, lucru pe care-l putea dobândi fără greutate căci Turcia era prea slabă pentru a respinge aceste pretenţii[26].

p. 367 <Înlocuirea lui Adam Czartoriski[27] la Ministerul Afacerilor Externe de la Sankt Petersburg cu baronul german Budberg[28]. Acesta înţelege să folosească forţa

---

[19] Tratatul a fost ratificat la 2 iulie (stil vechi) 1812.

[20] Am spus în altă parte că numărul celor înrolaţi, mărginit la 250 000 de oameni sub Ecaterina a II-a, ajunsese la aproape un million sub Alexandru <n a..

[21] Rumianţev, Piotr Alexandrovici (1725–1796), feldmareşal

[22] Suvorov, Alexandru Vasilievici (1729–1800), feldmareşal

[23] Constantin Ipsilanti, domn al Moldovei (1799–1801) şi al Ţării Româneşti (1802–1806)

[24] Alexandru C. Moruzi, domn al Moldovei (1792–1807) şi al Ţării Româneşti (1793–1801)

[25] Italinski, Andrei Iacovlevici, medic (1743–1827), ambasador rus la Constantinopol între 1802–1806 şi 1812–1816.

[26] *Pour se refuser à ces prétentions.*

[27] Adam Jerzy Czartoriski (1770–1861), ministru rus de Externe între 1802 şi 1806.

[28] Budberg, Andreas Eberhard von (1750–1812), ministru rus de Externe

www.dacoromanica.ro

în relaţiile cu Poarta, şi mediaţia lui Italinski, care obţinuse toate concesiile de la turci, eşuează>.

Aceasta a fost originea războiului; nesăbuita decizie ministerială avea să coste atâţia oameni şi atâţia bani Rusiei într-un moment când avea nevoie să-şi concentreze toate forţele pentru a rezista la rândul ei invaziei lui Napoleon.

Campania s-a deschis sub auspicii destul de favorabile pentru ruşi. Generalul Michelson[29], în fruntea unui corp de armată puţin numeros, a luat prin suprindere cetăţile şi a ocupat o parte însemnată din Ţara Românească, fără a întâlni cea mai mică rezistenţă. Boierii, în ciuda prezenţei turcilor în ţară, erau pregătiţi să-i primească pe ruşi şi principele Ipsilanti, a cărui soartă depindea de succesul armatelor noastre, lucra energic în favoarea lor. Dar, într-o ţară care ajunsese de atâta vreme jucăria intrigilor noastre, două autorităţi nu puteau coexista, fără a se ciocni, în asemenea măsură încât dezbinarea ivită curând între comandantul suprem şi principe l-a determinat pe acesta din urmă să-şi ceară retragerea. Aceleaşi scene de discordie s-au repetat mai apoi între principele Bagration[30], în timpul comandamentului său şi senatorul Kuşnikov[31], preşedintele Divanului şi mai târziu între Kutuzov şi Milaşevici[32], dovadă de incompatibilitatea celor două puteri şi de imposibilitatea existenţei lor simultane. La vestea invaziei ruseşti, turcii, trecând de la indignare la furie, au surprins un corp rusesc, şi generalul Miloradovici[33], care-l comanda, era pe punctul de a fugi, dacă o seamă de locuitori ai Ţării Româneşti n-ar fi reuşit să-l oprească amintindu-i că turcii nu mai erau în putere, că era doar o încercare de partizani şi într-adevăr aveau dreptate. Totuşi înfrângerea trupelor noastre a fost totală, ceea ce nu l-a împiedicat pe Miloradovici să-şi clameze victoria şi să se proclame salvatorul Bucureştilor[34].

După această războială[35] de la Bucureşti, Michelson a îndreptat o expediţie contra Izmailului sub comanda generalului Meyendorf[36], care a eşuat cu totul şi a fost chiar obligat să se retragă în mare grabă, semănând groaza în trecerea sa prin călăreţii trimişi să afle dacă turcii erau pe urmele sale. Purtarea acestui general a părut chiar românilor atât de ciudată încât, prin asemănare şi batjocură, au transformat numele generalului Meyendorf în *Mezgi enderet* <sic> (ceea ce în limba

---

[29] Michelson, Ivan Ivanovici (1740–1807), general de cavalerie.

[30] Piotr Ivanovici Bagration (1765–1812), general de infanterie.

[31] Serghei Sergheevici Kuşnikov (1767–1839), senator, preşedintele Divanurilor Ţării Româneşti şi Moldovei.

[32] Vasili Ivanovici Krasno Milaşevici.

[33] Mihail Andreevici Miloradovici (1771–1826), general principe.

[34] Vezi totuşi relaţiile lui Reinhard şi Langeron, căci reaua credinţă a lui Ciceagov este evidentă

[35] *Échaffourée.*

[36] Cazimir Ivanovici Meyendorf (1749–1813), baron, general de cavalerie.

www.dacoromanica.ro

p 368 română înseamnă *retrage-te* !)[37] şi au făcut chiar cu acest prilej // cuplete care se cântau în gura mare în toată Ţara Românească. Aşa s-a terminat această primă campanie în care Michelson n-a obţinut nici un câştig real. Şi-a stabilit cartierul general la Bucureşti, unde a rămas într-o perfectă inacţiune, neinteresându-se decât de cearta lui cu principele Ipsilanti şi curând după aceea a murit. I-a urmat mareşalul principe Prozorovski[38]; avea mai mult de 80 de ani şi prin urmare toate defectele unei vârste înaintate, o sănătate şubrezită de răni şi atât de slăbită încât în fiecare dimineaţă era găsit aproape ţeapăn în patul lui şi nu putea fi înviorat decât cu frecţii şi vin de Madera. Era duşmanul grecilor, datorită resentimentului pueril faţă de unii epiroţi, cu care avusese odinioară a face în timpul şederii în Crimeea şi socotea greci pe toţi creştinii de rit ortodox. Mărturisindu-şi public aversiunea contra acestora, şi-a atras-o pe a lor.

<Despre eşecul organizării unui corp de creştini contra turcilor, pe spezele ruşilor, din cauza sentimentelor mareşalului>.

Ruşii erau stăpânii Bucureştilor; totuşi Ţara Românească nu era ocupată în întregime. Faimosul Mustafa Bairactar[39] staţiona între Bucureşti şi Giurgiu; marele vizir trecuse Dunărea la Silistra şi Pehlivan aga comanda cetatea Izmail. Pentru a acţiona concomitent împotriva celor trei duşmani, principele Prozorovski a ales o poziţie în împrejurimile Focşanilor, dar într-un loc nesănătos încât în două sau trei luni a pierdut 20 000 de oameni. Deşi avea aerul că supraveghează cele trei căpetenii, el n-a întreprins nimic împotriva primilor doi; s-a limitat pur şi simplu să acţioneze contra Izmailului în faţa căruia a avut mâhnirea să vadă eşuând toate tentativele sale, cu o pierdere considerabilă, în oameni şi muniţii. Numele lui Pehlivan, comandantul cetăţii, ajunsese o sperietoare pentru mareşal.

Între timp, armistiţiul, încheiat la Tilsit şi semnat la Slobozia, a pus capăt
p. 369 operaţiilor militare. S-a negociat pacea; dar ruşii n-au ştiut să profite de o ocazie // atât de favorabilă. Congresul de la Iaşi a fost intrerupt şi ostilităţile au fost reluate atunci când, fără a-l preveni pe inamic de ruperea armistiţiului, mareşalul a atacat Giurgiul prin surprindere; dar neîncrederea obişnuită a turcilor le-a fost de astă dată de folos: l-au respins cu pierderi pe generalul Miloradovici, însărcinat cu atacul, deşi garnizoana lor avea abia 300 de soldaţi iar ajutoarele trimise de la Rusciuk nu treceau de 150 de oameni. Miloradovici s-a retras şi a trecut Dunărea îndărăt, fără a se putea şti de ce, căci unii din soldaţii săi ajunseseră deja să escaladeze zidurile şi guvernatorul Aidin paşa, plin de spaimă, arborase câteva clipe steagul alb, gata să-l înfigă în zid pentru a anunţa că se predă.

Mareşalul principe Prozorovski era bun militar, ostaş excelent, dar ciuruit de răni şi decrepit, fiind în vârstă; de aceea i-a fost ataşat Kutuzov, care era guvernator

---

[37] Forma exactă a acestor cuvinte în româneşte este: *mergi îndărăt* <probabil notă S. G. Lahovari>

[38] Alexandru Alexandrovici Prozorovski (1732–1809), feldmareşal.

[39] Mustafa Bairactar, aian de Rusciuk, mare vizir, ucis de ieniceri în 1808.

www.dacoromanica.ro

al Vilnei. Bătrânul mareşal s-a dus să asedieze Brăila, cu grosul armatei sale şi a pornit asaltul, dar, deşi garnizoana acestui loc păcătos nu era decât de 4 000 de oameni în stare să poarte arme, asediatorii au fost respinşi cu o pierdere de cel puţin 10 000 de oameni, pierdere atribuită mai ales purtării lui Kutuzov[40].

<Prozorovski se retrage la Galaţi, cu intenţia de a trece Dunărea şi a ataca p. 369-370
Constantinopolul. Planul eşuează din cauza morţii mareşalului. Comanda armatei revine generalului Bagration, care încearcă fără succes să ia Silistra>.

În vremea asta administraţia ţării ajunsese într-un asemenea hal de dezordine că foametea s-a făcut simţită în Ţara Românească, provincia poate cea mai fertilă din Europa. Au urmat molime şi mortalitatea a sporit enorm.

Am putut vedea , după date autentice, că între 1 mai 1809 şi 1 mai 1810, au trecut prin spitale mai mult de o sută de mii de bolnavi, a căror întreţinere a costat mai mult de şapte milioane de ruble. S-a piedut de asemenea un număr uriaş de cai
ai amatei, care au murit // din lipsă de furaje iar cei rămaşi erau atât de sfârşiţi că nu p 371
erau buni de nimic[41].

În sfârşit, principele Bagration a fost rechemat şi contele Kamenski fiul[42] i-a luat locul. A luat comanda într-un moment când dezordinea şi nemulţumirea erau la culme. Sufletul i s-a acrit văzând aceste rezultate nenorocite şi fără a aprofunda cauza adevărată, a crezut că acest popor îi detestă pe ruşi pentru că se simţeau legaţi de vechea stare de lucruri; a pretins să reînnoiască ordinea cu sila şi n-a făcut decât să adâncească răul. Armata ajunsese la vremea asta la mai bine de 100 000 de oameni.

<Campania lui Kamenski în Bulgaria. Capturează 40 000 de „locuitori p 372
paşnici" pe care vrea să-i treacă în Ţara Românească[43]>.

---

[40] Acest general, care toată viaţa lui a făcut din intrigă principala lui îndeletnicire, domic să aibă comanda supremă, în loc să-l secondeze pe Prozorovski la asalt, a avut grijă să lase singur primul corp Acesta, respins în şanţuri, a aruncat armele şi a cerut azil la turci, care încetaseră focul şi-i ascultau pe parlamentari. În acel moment a venit Kutuzov Atunci au fost toţi masacraţi fără milă din vina acestui general, care a fost de asemeni înfrânt pentru că acţionase cu amănuntul în loc să ordoneze ansamblul <n a >.

[41] Vezi nota 30.

[42] Serghei Mihailovici Kamenski (1771–1835), conte, general de infanterie.

[43] Ignatie*, mitropolitul Ţării Româneşti, primatul clerului, întâiul membru al Divanului, văzând că acest sistem de asuprire istoveşte resursele ţării, opreşte progresele armatei ruseşti, o depărtează tot mai mult de sufletele românilor, a crezut că trebuie să-i scrie lui Kamenski ca să-i atragă atenţia asupra situaţiei acestei populaţii altă dată atât de devotată; pradă deznădejdei, ea putea lua hotărârea, aţâţată de Austria, să-şi abandoneze căminele şi să se retragă în Transilvania, căci locuitorul de la ţară nu mai avea ce pierde, iar boierimea, ca şi clerul îşi depuseseră tot ce au avut mai de preţ la Sibiu. În felul acesta armata rusă ar fi fost lăsată cu un pustiu în spinare. Această scrisoare a dus la o întrevedere între Igantie şi Kamenski în faţa Rusciukului Omul acesta leal l-a însărcinat pe Ignatie să liniştească poporul în numele său şi să-i confirme drepturile sale legitime La întoarcerea în Ţara Românească, unde s-a încartiruit pentru iarnă, a .vorbit în acelaşi sens şi a anulat unele abuzuri. Armatei nu i-au lipsit cele necesare, iar nemulţumirea generală a slăbit Kamenski, după ce fusese urât de popor, în cele din urmă a ajuns idolul său şi dacă n-a îndreptat în întregime viciile administraţiei, aceasta n-a făcut-o pentru că n-a avut curaj <n a.>

* Ignatie, mitropolit al Ţării Româneşti între 1810 şi 1812, fusese mitropolit al Artei şi a fost chemat de ruşi în Ţara Românească.

www.dacoromanica.ro

p. 373 <După moartea lui Kamenski, conducerea armatei ruseşti e încredinţată generalului Kutuzov. Lupte cu turcii cu succes schimbător>.

În acest răstimp marele vizir a găsit mijlocul să se refugieze la Rusciuk, trecând printre vase[44]; de acolo a stabilit o corespondenţă particulară cu Kutuzov şi s-au înţeles asupra articolelor preliminare care trebuiau să servească de bază pentru pace. În viitor râul Siret avea să servească de hotar între cele două imperii.

p 374 <Situaţia Serbiei, revenită sub dominaţia otomană>.

p 375 Cât despre trupele turceşti încercuite pe malul stâng al Dunării //, acestea trebuiau să rămână în această situaţie până la pacea definitivă, pe care se angajau reciproc s-o încheie în cel mult zece zile. Totuşi Kutuzov îşi rezerva dreptul să facă prizonieri de război dacă în acest răstimp trupele <încercuite> se hotărau să se predea.

Au fost numiţi de o parte şi de alta plenipotenţiari, care s-au întâlnit la Giurgiu şi au deschis negocierile, ce avansau cu paşi uriaşi, când, pe neaşteptate, unul din plenipotenţiarii turci, Galib Effendi[45], a primit o scrisoare autografă de la sultan prin care dezaporba articolele preliminare şi-l invita să facă tot posibilul, chiar în ciuda marelui vizir pentru ca cetăţile Izmail şi Chilia să rămână Porţii, iar Rusia să nu obţină nici o concesie pe malul stâng al Dunării, care i-ar fi putut da una din cele patru guri ale acestui fluviu. Galib Effendi a făcut în aşa fel că articolele preliminare au fost modificate după dorinţa sultanului şi tratatul <a fost> încheiat. În acelaşi timp plenipotenţiarii au încheiat deopotrivă chiar cu generalul Kutuzov o convenţie specială, în virtutea căreia trupele turceşti încercuite se retrăgeau pe teritoriul românesc şi se încartiruiau în sate desemnate <anume>, unde urmau să fie aprovizionate de Poartă până la pacea definitivă. Artileria lor era dusă în cetatea Giurgiu, dar la încheierea păcii oameni şi artilerie aveau să fie înapoiaţi Porţii.

<Conferinţele sunt transferate la Bucureşti. Ţarul Rusiei respinge propunerile
p. 375-376 turceşti, socotindu-i prizonieri pe soldaţii sultanului staţionaţi în Ţara Românească. Tratativele au continuat până la înlocuirea generalului Kutuzov. Despre virtuţile soldatului rus>.

Capitolul XIII

Scrisoarea mea către împărat. Raportul lui Kutuzov. Mitropolitul Ignatie. Reformele mele în Ţara Românească şi Moldova. Istovirea Turciei. Memoriu către împărat. Organizez guvernul Basarabiei

p 377-379 <Situaţia trupleor ruseşti în Moldova, în număr de 48 101 persoane. Încercarea de mediere a unui suedez în conflictul ruso-turc. Ciceagov îl cere pe

[44] În cursul unei incursiuni, turcii apucaseră să vină pe malul stâng al Dunării <n.a.>.

[45] Galib Seyyid Mehmed Said effendi, reis effendi (1806–1814).

www.dacoromanica.ro

contele muntenegrean Ivelici, pentru "întărirea" administraţiei Principatelor Române>.

Am ajuns la Iaşi la 30 aprilie/11 mai şi, deşi nu m-am oprit decât pentru câteva ore, senatorul Milaşevici, preşedintele Divanului Moldovei, n-a avut nimic mai bun de făcut decât să-l prevină pe generalul Kutuzov, care, scoţând brusc negocierile din lunga lor letargie, le-a spus plenipotenţiarilor turci să semneze preliminariile aşa cum erau şi le-a expediat împăratului. Cel puţin aşa gândeam atunci în legătură cu motivul care a <determinat> încheierea atât de bruscă a negocierilor. Dar mai târziu am fost asigurat că Rumianţev, jignit că instrucţiunile îmi fuseseră înmânate de împărat fără a mai trece prin mâinile sale, expediase în pripă un curier pentru a-l preveni pe Kutuzov de sosirea mea. Plenipotenţiarii turci nu şi-au revenit din uimirea provocată de această grabă decât când i-au prins dedesubturile. Personal, convins că vestea <încheierii> acestei păci va fi pe cât de plăcută Rusiei şi aliaţilor ei, pe cât de neplăcută trebuia să fie duşmanului, deşi fusese realizată în urma unei mici intrigi, n-am fost mai puţin încântat ca şi când aş fi contribuit la ea într-un fel mai direct. Ajuns la Bucureşti, i-am înmânat generalului Kutuzov una din cele două scrisori ale împăratului, care îl chema la sine pentru a-şi primi răsplata cuvenită serviciilor sale.

<Consideraţii despre firea dificilă a lui Kutuzov>. p 379-380

Am simţit nevoia să mă înconjur de persoane care ar fi putut să-mi dea cât mai multe amănunte despre starea celor două Principate. Sub acest raport nimeni nu mi-a fost mai trebuitor ca Sfinţia Sa Ignatie, mitropolitul Ţării Româneşti. Era un prelat fără prejudecăţi, cu relaţii întinse şi influenţă, nu numai în aceste ţări, dar şi în Turcia şi Grecia, căci trăise multă vreme în Iliria, pe lângă Ali, paşa din Ianina, cu care, din cauza nepotrivirii de caracter se certase în asemenea măsură încât o vreme a fost silit să-i reziste cu forţa. În urma intrigilor unor popi, care-i râvneau locul şi care-l acuzaseră că a mâncat de fura, i se dăduse ordin comandantului suprem să-l trimită în interiorul Rusiei, când, ajungând acolo <şi> simţind importanţa păstrării acestui om pe lângă mine, am obţinut de la împărat revocarea acestui ordin şi curând chiar recompensa unei decoraţii pentru această faţă bisericească.

Mai ales datorită colaborării sale, a domnilor Sturdza, tată şi fiu, şi a lui Capo d'Istria am putut îndrepta multe abuzuri şi am întreprins în cuprinsul Principatelor îmbunătăţirile cerute de starea de mizerie a locuitorilor. Se ştie că la plecarea mea de la Petersburg, împăratul îmi dăduse un memoriu conţinând plângerile moldovenilor şi ale muntenilor împotriva exceselor armatei ruse de sub ordinele lui Kutuzov. Convins mai apoi cu ochii mei cât de întemeiate erau aceste // învinuiri, p. 381
trebuia să aduc îndreptări rapide. Se va vedea din cele ce urmează care a fost rezultatul eforturilor noastre spre acest sfârşit.

Înainte de a ajunge la Bucureşti, traversând Moldova şi Ţara Românească, am băgat de seamă că multe locuinţe erau părăsite şi am aflat că unii proprietari, ca să scape de rechiziţii, reînnoite mereu de autorităţi şi de veşnicele jigniri din partea

www.dacoromanica.ro

soldaţilor, s-au retras în afara ţării, că alţii rătăceau prin păduri. Aceste emigrări aveau loc mai ales în timpul cantonării trupelor. Disciplina era atât de slăbită încât jaful era, ca să spun aşa, la ordinea zilei. Militarii luau de la negustori aproape tot ce le plăcea şi m-am văzut silit să aplic pedepse exemplare unor soldaţi care, făcând parte din garda mea de onoare, îşi permiseseră să ridice provizii din case învecinate cu a mea. Şi încă nu-mi era totdeauna cu putinţă să curm aceste excese. Într-o zi, un vinovat a fost pus la arest, dar găsind mijlocul să evadeze, s-a pus sub protecţia consulului francez, unde am fost silit să-i tolerez vinovăţia[46].

Trebuie să te mai miri de dezmăţul soldatului, când comandantul suprem făcuse din Bucureşti o a doua Capua, când nu se ocupa decât de plăcerile lui? Risipitor cu daruri pentru amantele sale până a le scuti prietenii şi protejaţii de vămile stabilite la Dunăre şi care ofereau un adevărat izvor de bogăţie prin drepturile considerabile plătite de caravanele venite de la Adrianopole, drepturi devenite sterpe şi prin această contrabandă autorizată şi prin delapidările slujbaşilor care apucau[47] restul; în fine, acest comandant suprem se jena atât de puţin de purtarea lui încât într-o zi a ridicat, printr-un acolit, pe unul din membrii Divanului Ţării Româneşti, soţul uneia din amantele sale, şi l-a scos din ţară.

Eram la sfârşitul lui mai şi, deşi vremea era frumoasă, armata stătea în cantonamentele de iarnă, care ocupau teritoriile Moldovei şi Ţării Româneşti. Această stare de inactivitate, de altminteri puţin sănătoasă pentru soldaţi, era împovărătoare pentru locuitori, însărcinaţi să-i hrănească în plus faţă de raţiile obişnuite. De aceea am dat ordin să iasă din cantonamente şi am stabilit tabere în locurile cele mai puţin depărtate de depozite şi cele mai sănătoase prin poziţia lor. Această concentrare m-a pus în situaţia să fac cu mai multă uşurinţă inspecţia trupelor şi să constat că era multă delăsare în ceea ce priveşte ţinuta militară şi mari neprotriviri char şi la arme.

p 382 <Recomandă comandanţilor de regimente să se ocupe de „părţile esenţiale ale serviciului" nu de „amănunte superflue">.

Anotimpul bolilor endemice stătea să înceapă, căci după opinia generală ele domneau din iulie până în septembrie. După pilda turcilor, care respectau ciuma ca trimisă din ceruri şi nu fac nimic pentru a-i opri urmările distrugătoare, moldovenii, plini de aceleaşi prejudecăţi, aşteaptă fără <mijloace de> precauţie acest flagel şi i se supun cu resemnare. Totuşi cauzele acestor boli erau cunoscute şi puteai fi remediate. Iată-le pe cele principale: marele număr de mlaştini şi de maidane; chiar uliţele din oraşe nu au scurgere pentru apă care bălteşte sub pavelele de lemn şi răspândeşte o duhoare pestilenţială; căldura excesivă din timpul zilei şi răcoarea umedă din timpul nopţii. În acest anotimp fructele încep să se coacă şi sunt

---

[46] *Où je fus forcé de respecter son délit.*

[47] *Mangeaient*

www.dacoromanica.ro

todeauna culese de cum dau în pârg. Căldura face ca oamenilor să le placă să se scalde în tot cursul zilei, fără alegere şi în felul acesta năduşesc.

Se vede de aici că unele din cauzele acestor boli puteau fi evitate prin măsuri drastice, ca secarea bălţilor şi defrişarea terenurilor. În lipsă de timp pentru a executa asemenea măsuri, iată-le pe cele adoptate de noi spre a atenua influenţa lor asupra sănătăţii soldaţilor. S-a avut grijă să nu fie instalaţi în locuri cunoscute ca nesănătoase. S-a interzis instrucţia în timpul marilor călduri ale zilei sau seara târziu, ca să nu fie expuşi la răceală trecând de la exerciţii la odihnă. Am vegheat ca fiecare soldat să poarte câte un brâu dublu de lână care să-i ţină stomacul la cald, ceea ce Kutuzov şi introdusese deja.

<Despre efectele salutare ale acestei măsuri>. p 383

Sectorul administrativ cerea, de asemenea, o îmbunătăţire grabnică; era în special urgent să se pună frână malversaţiilor şi furturilor slujbaşilor, tolerate până atunci de şefi obişnuiţi să comită acte arbitrare şi care se amestecau fiecare după pofta sa, în treburile locale. Erau atâtea abuzuri că în aceste regiuni atât de roditoare, în aceste două provincii, care ele singure puteau produce un venit de mai bine de 150 000 de ducaţi, numerarul şi proviziile lipseau. Rusia era obligată să furnizeze bani şi hrană pentru întreţinerea trupelor staţionate în mijlocul unei abundenţe de toate felurile, ale cărei roade erau distruse de dezordine.

În domnia împărătesei Ecaterina a II-a, atunci când generalii Rumianţev şi Potemkin[48] ocupaseră aceleaşi regiuni, <cei doi> nu şi-au permis nici o abatere de la planul conservator pe care Ecaterina şi-l propusese să-l menţină în toate statele sale. Autoritatea lor se mărginea la a-şi adresa cererile Divanului şi a face să fie executate hotărârile acestuia, reprimând chiar la nevoie delapidările slujbaşilor pământeni. Această putere supremă astfel exercitată producea cel mai bun efect; trupele trăiau în belşug şi locuitorul – care nu era nici strivit nici oprimat – se obişnuia în fiecare zi să iubească tot mai mult această conducere.

Dar vremurile se schimbaseră! Primul lucru care s-a făcut intrând în ţara aceasta a fost să i se denatureze administraţia, complicând-o; în lipsa unui plan de acţiune şi a unităţii, fiecare comandant ş-a permis să guverneze în felul său. Întâi a fost creat un preşdinte unic pentru cele două Divane (al Ţării Româneşti şi al Moldovei); dar cum s-a văzut că nu putea fi în acelaşi timp prezent la Bucureşti şi Iaşi, s-a crezut că se remediază acest inconvenient prin crearea a doi vicepreşedinţi pentru cele două principate. Curând după aceea li s-au alăturat consilieri, revizori, interpreţi, secretar şi cohorte de mici funcţionari. Această organizare a dat naştere doar la intrigi şi ultragii, iar abuzurile de toate felurile s-au înmulţit la nesfârşit şi cheltuielile ordinare ale celor două Divane s-au împătrit. Toţi aceşti slujbaşi de dată recentă s-au erijat astfel în administratori; răspunderea care odinioară revenea membrilor Divanului a fost astfel anihilată căci ruşii, arogându-şi dreptul să ordone

[48] Grigore Alexandrovici Potemkin (1739–1791), principe

www.dacoromanica.ro

şi să execute deveneau în acelaşi timp judecători şi parte în toate pricinile. Moldoveni şi munteni, membri ai Divanului, incapabili de aici înainte să se opună delapidărilor, au găsit mai simplu să se împărtăşească din ele.

p 384 Următorul exemplu e suficient pentru a da o idee de felul // cum mergeau treburile. Când armata cerea 50 de care (cu câte doi boi), Divanul ordona rechiziţia a 200 pentru ca fiecare din părtaşi să câştige ceva. Vistierul adăuga 50 pentru sine, apoi venea partea ispravnicilor[49] (mici slujbaşi executanţi); în aşa fel că cererea de căruţe se ridica de obicei la 500. Locuitorii, neputând suporta asemenea pretenţii, cereau îndurare şi obţineau numărul de căruţe cerut pentru armată, iar pentru cele în plus erau taxaţi cu doi sau trei ducaţi de bou.

Aceeaşi proporţie se urma pentru toate felurile de rechiziţii. Prima dată când am văzut făcându-se o cerere pentru nutreţ, am socotit-o exorbitantă, cel puţin triplă de ceea ce trebuia să fie. Intendentul pe care l-am întrebat despre asta mi-a răspuns că rechiziţia era făcută pe temeiurile stabilite de la începutul războiului, sau mai curând din vremea când armata, comandată de contele Kamenski, număra 120 000 de oameni. Cererea a fost îndată redusă la proporţia corectă, adică la o treime. S-a ordonat imediat să se facă la toate cererile o reducere calculată după nevoile reale. Existau mai multe contestaţii între Divan şi Comisariatul militar rusesc privind cereri repetate de bani, pe care şi ale adresau reciproc. Cel din urmă pretindea că nu i-au fost satisfăcute cererile pe care le evalua la 3 mii de ducaţi[50], cereri făcute după date la fel de absurde ca cele de care am vorbit. Celălalt se plângea, cu mai multă îndreptăţire, de a nu-i fi fost achitate diversele furnituri pe care le dăduse cu făgăduiala de a fi plătite. Nu mai trebuie să observ cât ar fi fost de slabă, într-o asemenea luptă, rezistenţa unui Divan prezidat de funcţionari ruşi, dacă acesta nu s-ar fi aflat într-o imposibilitate completă de a satisface cereri depăşind resursele unei ţări lăsată pradă celei mai monstruoase debandade. N-am găsit alt expedient mai sigur să restabilesc ordinea decât prin tăierea răului din rădăcină, restatornicind administraţia după vechiul sistem. Funcţionarii ruşi au fost îndepărtaţi, pământenii suspecţi înlocuiţi prin persoane corecte, ispravnicii au
p 385 primit un spor de salariu şi instrucţiuni amănunţite privind // reprimarea abuzurilor. Divanul, repus astfel în drepturile sale, a fost însărcinat să-şi formuleze părerea asupra pretenţiilor Comisariatului. Afacerea a fost cercetată cu cea mai scrupuloasă atenţie şi cererea redusă la 100 de mii de ducaţi. Divanul a primit atunci responsabilitatea asupra acestei datorii pe care a achitat-o în răstimp de trei luni.

Vămile stabilite la Dunăre au fost supuse unei supravegheri mai atente. Drepturile încasate n-au mai fost, ca în vremea predecesorului meu, deturnate în folosul particularilor, ci vărsate în casieria armatei. Tabloul comparativ al acestei casierii, alăturat aici[51], arată ce reprezenta la sosirea mea şi ce a devenit după trei

---

[49] *Ispravniks*.
[50] Notă a lui S. G. Lahovary precizând că era vorba de 300 000 de ducaţi.
[51] Lipsă în ambele ediţii ale *Memoriilor*.

www.dacoromanica.ro

luni. Ameliorarea care se observă acolo, departe de a apăsa asupra locuitorilor, a fost obținută prin ușurarea sarcinilor lor.

Pământul Moldovei și al Țării Românești este printre cele mai roditoare în produse de tot felul ca: grâu, porumb, viță de vie, vite, pește, sare gemă și ape sărate, lemn, piei, seu, miere, ceară etc. a căror exploatare e generală, dacă se exclude porumbul sau grâul de Turcia, care se consumă în țară fiind dacă nu unica cel puțin principala hrană a locuitorilor. Prin felul lor de a trăi aceștia nu consumă decât o mică parte din aceste produse, nu cumpără și nu cheltuiesc aproape pe nimic. Grâul de exemplu e aproape în totalitate exportat; nu se păstrează înăuntru decât pentru boieri și pentru burghezii înlesniți. Fertilitatea porumbului este atât de mare încât 12 zile de muncă ale bărbatului și ale femeii sunt deajuns pentru a hrăni o familie formată din cinci persoane[52]. Se poate spune că nu există altă țară în Europa în care excedentul producției să fie așa de mare asupra consumului și care să aibă o ușurință atât de mare de a-l plasa: întâi în Turcia, unde turburările permanente exclud munca și impun necesitatea de a cumpăra totul; apoi în Austria, unde suprapopulația înghesuită pe un teritoriu restrâns și multitudinea de manufacturi fac să fie căutate cu lăcomie produsele agricole. Rusia, la rândul ei, ca și Polonia, iau de veacuri vinurile, fructele, sarea în schimbul banilor lor lichizi. În fine, prin cele două brațe[53] care formează Gurile Dunării și ale Nistrului în Marea Neagră, se exportă tot ce poate fi dat, fără excepție.

Acestea sunt izvoarele inepuizabile ale acestei mine de aur, de care nimeni n-a știut să profite până azi și al cărei guvern paralizează exploatarea, // îngăduind p 386
boierilor să pună mâna nepedepsiți pe cea mai mare parte a acestei bogății.

În mod sigur Moldova, Țara Românească cu Basarabia și districtul Baia ar putea produce anual până la 20 de milioane de ruble argint, dacă administrația ar fi echitabilă, liberală și dacă ar fi eliberată de piedicile care-i îngreunează mișcările. Această sumă reprezintă o cincime din veniturile Rusiei. Sunt convins că printr-o bună administrație, cele două Principate pot nu numai să asigure întreținerea unei armate de 50 000 de oameni, dar să furnizeze și sume considerabile pentru diverse alte nevoi, ca de pildă a atrage[54] populațiile din Bosnia și Bulgaria în favoarea noastră sau pentru a întreprinde diversiuni de tot felul.

Politica greșită urmată de Rusia și de generalii <săi> a dus la un rezultat diferit. Numai pentru întreținerea trupelor care ocupau cele două Principate n-a fost deajuns că li s-au secătuit resursele, a trebuit să se mai golească și tezaurul Rusiei.

În loc de a-i îndepărta de noi pe moldoveni și pe munteni, s-ar fi putut trezi în ei spiritul belicos, înfățișându-le războiul ca o luptă națională. Pentru aceasta ar fi trebuit numit comandant suprem un om iscusit, luminat și înțelept, care să le inspire

---

[52] Afirmație nefondată.

[53] Evident autorul socotește întregul bazin al fiecărui fluviu drept un braț!

[54] *Mouvoir.*

www.dacoromanica.ro

nemărginită încredere şi să le îndrume forţele pe făgaşul cel mai trebuitor. Dar această numire ar fi trebuit să fie făcută înainte ca resursele să fie sleite, iar posibilităţile de exprimare frânte.

p 386-387 <Despre starea de decădere a Turciei şi mişcările centrifuge ale diverselor paşale>.

Politica rusească în mijlocul acestor diverse proiecte asupra Turciei s-a ocupat atent de coreligionarii săi creştini, supuşi otomani. Influenţa ei a fost întemeiată şi susţinută prin forţa armelor şi prin credinţă[55] majorităţii locuitorilor care îi erau favorabili; sub acest dublu aspect nici un alt stat nu poate rivaliza cu ea. Devotamentul pe care grecii, moldovenii, muntenii şi sârbii i l-au arătat totdeauna e o dovadă incontestabilă. Conform acestei politici am trimis Majestăţii Sale imperiale, înainte de plecarea mea din Bucureşti, memoriul alăturat, ale cărui idei au fost aprobate şi puse în lucrare.

p 387-388 <Despre necesitatea unor operaţii de diversiune efectuate de armata rusă, legături permanente cu misiunea rusă din Constantinopol>.

În al doilea rând despre trimiterea consulilor noştri în punctele noastre <sic !> cele mai avansate[56] ale Imperiului Otoman şi asupra sferei de activitate şi de influenţă pe care aş putea-o încredinţa fiecăruia dintre aceşti funcţionari.

Aceste puncte sunt:

Moldova şi Ţara Românească. Aceste regiuni vor fi canalul de comunicare între cartierul meu general şi Constantinopol, Serbia, Bosnia, Herţegovina, Muntenegru şi Albania.

<Adaugă Belgrad, Vidin, Epir, Moreea, Smirna, Asia Mică>.

E important ca aceste consulate să-şi înceapă activitatea cât mai curând posibil. Pentru a preîntâmpina inconvenientele unor numiri noi şi ucenicia[57] în afaceri, părerea mea este să fie folosiţi în aceste funcţii cei care au ocupat aceste posturi înainte de război şi a căror purtare i-a făcut să merite încrederea ministerului imperial.

Astfel în Ţara Românească ar putea fi lăsat consilierul de colegiu Kiriko[58] şi în Moldova s-ar putea numi cel care[59] a şi ocupat acest post sau un alt slujbaş capabil să împlinească acest rol important.

p 388-389 <Propuneri pentru celelalte posturi de consuli[60]>.

Eram convins că organizarea consulatelor în locuri potrivite din Turcia ar fi servit la menţinerea vechilor noastre relaţii cu această ţară şi cu paşalele independente,

---

[55] *Opinion*

[56] *Centraux*

[57] *Noviciat*

[58] Luca Grigorievici Kiriko, consul între 1795–1807, 1812–1817.

[59] I.P Bolkunov.

[60] Memoriul este datat Bucureşti, 16/28 iulie 1812.

www.dacoromanica.ro

precum şi cu cele care se străduiau să devină. Prin intervenţia Mitropolitului Ţării Româneşti Ignatie, de care am vorbit, obţinusem deja de la Ali paşa de Ianina, făgăduiala de a nu lua parte activă la ostilităţile contra Rusiei, dacă acestea s-ar fi reînnoit. În plus, trebuia să-i determin pe fiii săi, care erau comandanţi în armata turcă, să rămână spectatori ai războiului şi chiar să atace paşalele vecine lui Ali.

Ca să obţin toate acestea de la el, mi-a fost deajuns să-i promit, într-o formă destul de vagă, protecţia Rusiei şi ajutoare secrete în cazul când ar fi fost atacat de francezi sau de Poartă însăşi. Dar ulterior Ali a fost atât de puţin susţinut încât în cele din urmă Poarta l-a distrus. // p. 390

Am aflat de asemenea că dacă negociatorii ruşi ai păcii de la Bucureşti ar fi insistat asupra diferitelor lor cereri, cei ai turcilor primiseră ordin să cedeze pe toată linia. Se putea obţine aşa râul Siret ca frontieră a Basarabiei.

<Situaţia poziţiilor disputate în Asia. Intervenţia lui Italinski în favoarea sârbilor. Sugestia făcută de autor ţarului Alexandru şi respinsă de acesta a unui marş împotriva Constantinopolului>.

M-am ocupat, de asemenea, în timpul şederii mele de organizarea Basarabiei, cucerită de la turci. Domnul de Sturdza //, prin cunoştinţele asupra ţării şi a felului p 391 de administraţie care îi e propriu, mi-a părut a fi omul cel mai potrivit să îndeplinească funcţia de guvernator. Numindu-l în acest post, l-am înzestrat cu instrucţiuni a căror copie a fost trimisă împăratului.

Iată-le:

Instrucţiuni consilierului de stat actual de Sturdza

„V-am numit guvernator civil al Basarabiei şi al părţii din Moldova cedată de Poartă. Veţi găsi în regulamentul alăturat bazele de organizare ale acestei provincii. Vă încredinţez o funcţie importantă la care sunteţi îndreptăţit prin zelul pus faţă de interesele serviciului Majestăţii Sale şi cunoştinţele dumneavoastră la faţa locului. Administraţia dumneavoastră va justifica această încredere. Veţi găsi în aceste instrucţiuni dezvoltările necesare nu numai pentru organizarea cu care vă însărcinez dar, şi pentru a pregăti materialele unui edificiu mai însemnat de închegarea căruia ne vom putea ocupa când împrejurările o vor îngădui.

1. E vorba de a face simţite avantajele unei administraţii părinteşti şi liberale locuitorilor Basarabiei şi de a atrage cu îndemânare atenţia popoarelor învecinate asupra acestei provincii. Acest ultim război a menţinut spiritul şi nădejdile moldovenilor şi muntenilor, grecilor, bulgarilor, sârbilor şi ale tuturor popoarelor care sunt ataşate Rusiei. Războiul din nord deschide noi perspective[61] armatei noastre. Bunele sentimente ale acestui popor faţă de noi nu se pot pierde. Duşmanii noştri pot să le capteze spiritele; trebuie deci să le păstrăm ataşamentul şi să le ferim de influenţa duşmanilor noştri. Veţi găsi în[62][...].

---

[61] *Carrière*

[62] Sfârşitul acestui articol şi următoarele până la nr 8 lipsesc din mss (notă S G. Lahovary)

www.dacoromanica.ro

8. După ce veţi fi dat un caracter liberal administraţiei dumneavoastră, puneţi în mişcare corespondenţă şi oamenii de încredere pe care i-aţi ales în ţară, prin care vreţi să vă exercitaţi influenţa. Ei vor vorbi, vor face să se vorbească, aşa se statornicesc părerile bune. Veţi avea succes, dacă e drept şi întemeiat, dacă va atrage lume în provincia pe care o administraţi, dacă ne aduce prieteni adevăraţi în provinciile învecinate.

9. Gubernia dumneavoastră, din cauza vicisitudinilor războiului actual şi a rezultatelor pe care trebuie să le nădăjduim, poate deveni antrepozit de subzistenţă şi alte obiecte militare. Aveţi în vedere dinainte toate posibilităţile de a fi folosit şi sub acest aspect şi fiţi gata să faceţi servicii de seamă. Pentru aceasta îmi veţi face cunoscute resursele ţării şi cele pe care le-am scoate din ţinuturile înconjurătoare.

10. Retribuţia dumneavoastră şi a funcţionarilor ataşaţi cancelariei dumneavoastră şi celorlalte ramuri ale administraţiei vor fi prelevate asupra veniturilor ţării. Ordinele relative la instalarea dumneavoastră vor fi transmise pe dată Divanului Moldovei şi comandanţilor de cetăţi.

Prezentaţi-vă fără întârziere la postul ce v-a fost încredinţat.

Bucureşti, 23 iulie/4 august 1812".

Încolo, nu-i uşor, căutând să faci bine, nu numai să ajungi la bun sfârşit, dar chiar la mijloacele de îndeplinire cele mai simple şi totuşi cele mai folositoare. Astfel, ce-i mai banal decât să ai informaţii statistice despre o ţară pe care armata a traversat-o, a jefuit-o, a ocupat-o mai multe luni? N-am putut totuşi obţine, nu numai cea mai măruntă dată scrisă despre teritoriile de dincolo de Dunăre, ocupate momentan de trupele noastre, dar nu s-au gândit să facă măcar o hartă topografică a Moldovei şi Ţării Româneşti, unde armata era cantonată de şase ani. S-au mulţumit, pentru plasarea trupelor, cu câteva hărţi generale. Când am vrut să fac acest lucru, mi s-a spus că lipsesc instrumentele necesare pentru aşa ceva. Am scris directorului depozitului militar dar n-am primit răspuns niciodată.

p 393-394 <Cap. XIV. Încercarea autorului de a încheia un tratat ofensiv-defensiv cu Poarta. Raportul în acest sens către ţar>.

Găsind preliminariile de pace semnate şi expediate cu câteva zile înainte de sosirea curierului Majestăţii Voastre şi a scrisorii cancelarului, care cuprinde câteva articole adiţionale, a fost imposibil să se facă noi propuneri conform cu aceste articole. Cred că pe de o parte atitudinea foarte inegală adopată de la începutul negocierilor şi pe de alta influenţa duşmanilor noştri, susţinuţi de limbajul cel mai măgulitor pentru turci, i-au pus pe plenipotenţiarii musulmani între spaimă şi speranţe iluzorii. Sunt încântaţi să asculte insinuările consulilor francezi şi austrieci rezidând la Bucureşti şi din zi în zi devin tot mai recalcitranţi; Marele vizir îi încurajează prin speranţa ce i s-a dat de a i se repara pagubele[63] pe care le-a suferit în timpul acestui război. Precauţiile necesare pentru a împiedica pe cât posibil

[63] *Réparer les malheurs.*

www.dacoromanica.ro

comunicarea consulilor şi a agenţilor francezi cu plenipotenţiarii au fost de asemenea prea neglijate, ceea ce i-a pus pe cei din urmă într-o asemenea stare de nesiguranţă că cel mai mic lucru îi indispunea contra noastră. La început nici nu voiau să audă vorbindu-se de tratat de alianţă înainte de sosirea ratificărilor definitive.

Principele Moruzi (care ne este apropiat atât cât e posibil să fie fără să-şi primejduiască zilele) mi-a spus că populaţia Constantinopolului, mai obişnuită ca niciodată cu revoluţiile, nu putea suporta ideea vreunei concesii şi că, recunoscându-şi slăbiciunea, prefera să piardă totul cu arma <în mână> decât să cedeze ceva, căci aşa ar fi trebuit să se împlinească profeţia care anunţa căderea Imperiului şi guvernul e silit să menajeze populaţia, că sultanul e de asemenea nemulţumit de pretenţiile mereu sporite pe carele găseşte umilioare pentru turci şi că, jignit de refuzul întâmpinat în ceea ce priveşte înapoierea trupelor luate la Slobozia, e gata să se lase antrenat de partida opusă.

Nu există deci alte mijloace de a încheia alianţa decât de a termina definitiv prima tranzacţie şi ceea ce noi // am încercat să facem. Prin această pace noi p 395
dobândim o parte de teritoriu în Europa şi restituim în Asia doar ce a fost cucerit în ultimele bătălii.

Această pace ne e necesară; nu putea fi obţinută în alte condiţii în situaţia în care ne aflam, căci toată lumea e de acord aici că cele mai bune prilejuri au fost ratate pentru a încheia o pace pe care am fi dorit-o şi că negociatorii turci au fost mai ales încurajaţi să reziste de graba cu care s-a insistat să se semneze preliminariile.

Pentru a evita întârzierile[64], atât cât ţine de mine, am obţinut de la marele vizir <dreptul de liberă> trecere pentru domnul Bulgakov (fost director al cancelariei diplomatice şi înlocuit cu Capo d'Istria), trimis la Constantinopol cu misiunea de a sonda ministerul otoman şi pe miniştrii curţilor aliate nouă, pe care l-am înzestrat cu scrisori de recomandare, cerându-le să lucreze în acelaşi sens. În aşteptarea paşapoartelor domnului Italinski, care trebuie să sosească, la fel ca şi plenipotenţele sale, nu voi întârzia să-l expediez. L-am prevenit pe principele Moruzi de intenţia pe care o aveam de a-l trimite pe domnul Bulgakov la Constantinopol; mi-a spus că pentru moment era lucrul cel mai bun.

<Despre cererea sultanului de a-i fi restituit materialul de război – 2 000 de p 395-396
tunuri – capturat şi soldaţii făcuţi prizonieri. Dispoziţia favorabilă a sârbilor şi croaţilor faţă de ruşi>.

Pentru toate mişcările şi operaţiile militare mă voi conforma planului pe care Majestatea Voastră a binevoit să-l schiţeze pentru mine. Se zice că e foarte greu de pătruns în Transilvania, din cauza munţilor spre Banat, partea către Ţara Românească. Dar pentru Serbia va fi mai uşor şi-i voi putea ocoli.

---

[64] *Les longueurs*

www.dacoromanica.ro

SIR ROBERT THOMAS WILSON

(1777–1849)

Generalul şi scriitorul militar Sir Robert Thomas Wilson s-a născut la Londra, la 17 august 1777, ca fiu al apreciatului pictor portretist şi om de ştiinţă, evidenţiat în domeniul electricităţii, Benjamin Wilson (1721–1789) Intrat de tânăr în armată, viitorul general a fost un veteran al războaielor purtate de englezi, în diferite coaliţii, împotriva Republicii Franceze şi a Imperiului lui Napoleon I, din 1793 şi până în 1814 A participat la campaniile din Ţările de Jos din 1793 şi 1796, 1798–1799, apoi în Italia (1800), Egipt, luând parte la bătălia de la Abukir (7 martie 1801), după care s-a înapoiat în Anglia, la 11 septembrie 1801 În 1806 a fost detaşat în Prusia, apoi la cartierul general al comandantului rus Benningsen, participând la bătălia de la Friedland (14 iunie 1807), retrăgându-se cu armata ţarului Alexandru I la Tilsit, apoi la St Petersburg, de unde se întoarce la Londra. Trimis cu depeşe de ministrul Afacerilor Externe, George Canning, la ţarul Alexandru I, Wilson se află din nou în Rusia între 20 octombrie–8 noiembrie 1807. dar după ruperea alianţei acestei ţări cu Anglia şi, aflând despre intenţiile unei campanii ruse împotriva Suediei, trece pe la Stockholm. spre a preveni guvernul regelui Gustav al IV-lea, înaintea înapoierii în patrie. Între 1808–1810 ofiţerul englez luptă împotriva francezilor, în rândurile armatei lui Wellington, în Portugalia şi Spania, fiind înnobilat şi înaintat la gradul de colonel (25 iulie 1810), iar peste doi ani la acel de general brigadier (26 martie 1812). În această calitate el a însoţit pe Sir Robert Liston, revenit în postul său de ambasador la Poartă, sosind împreună la Constantinopol la 1 iulie 1812. La 27 iulie este trimis de acest diplomat într-o misiune menită a grăbi punerea în aplicare a prevederilor păcii ruso-turce de la Bucureşti (16/28 mai 1812) şi a grăbi evacuarea armatei ruse din Principate, în urma invadării Rusiei de către Napoleon I. Wilson a trecut pe la tabăra marelui vizir de la Şumla, apoi la cartierul general al amiralului Ciceagov, stabilit la Bucureşti A trecut apoi pe la Iaşi şi s-a îndreptat spre Rusia, trecând pe la Cameniţa. După declanşarea campaniei lui Napoleon, Wilson s-a ataşat armatei generalului rus Barclay de Tolly, luând parte la bătălia de la Smolensk (16 august 1812), apoi s-a prezentat din nou ţarului Alexandru I la St. Petersburg, la 4 septembrie. După 15 septembrie a fost afectat pe lângă armata rusă de lângă Moscova, luând parte la întreaga campanie împotiriva lui Napoleon; pentru meritele sale a fost decorat de ţar cu ordinul de cavaler al Sf. Gheorghe, clasa a III-a. În aceaşi calitate de delegat pe lângă armata rusă, participă la campania din Germania, în urmărirea armatei franceze înfrânte, fiind avansat la gradul de general maior la 4 iunie 1813 Fiind transferat la 7 septembrie 1813, în aceeaşi calitate, pe lângă armata austriacă, face parte din statul major al principelui mareşal de Schwarzenberg, participând la faimoasa bătălie „a naţiunilor" de la Lepzig (18 octombrie 1813), încheiată cu retragerea lui Napoleon din Germania. În decembrie, Wilson este strămutat tot în cadrul armatei austriece, pe frontul din Italia, unde îl găsesc înfrângerea şi abdicarea lui Napoleon I, la 1814

După încheierea războiului, Wilson este implicat, la 10 ianuarie 1816 în acţiunea de trecere peste graniţă, în Bavaria, a contelui Antoine de La Valette, bonapartist, condamnat la moarte şi evadat din închisoare, fapt pentru care este arestat la 16 ianuarie, judecat la Paris şi închis pentru trei luni, la 24 aprilie. Înapoiat în patrie, el se implică în politică, fiind ales în 1818 ca membru al Parlamentului, reprezentând comitatul Southwark. Luând parte la funeraliile reginei Carolina, la 7 august 1821, Wilson a fost amestecat în tulburările ce s-au produs atunci la Cumberland Gate, Hyde Park, la Londra, fiind demis, pentru atitudinea sa, din armată, la 15 septembrie 1821. Între 1826–1830 îşi exercită din nou funcţia parlamentară şi este reprimit în armată de regele William al IV-lea ca locotenent-general,

www.dacoromanica.ro

cu data retroactivă de 27 mai 1825. În 1842 a devenit comandant şef şi guvernator al coloniei de la Gibraltar Generalul Wilson a încetat din viaţă la 9 mai 1849, la Londra, fiind înmormântat, pentru rolul important jucat în istorie ţării, în faimoasa abaţie de la Westminster.

Sir Robert Thomas Wilson a fost şi un prolific scriitor militar. De la el ne-au rămas următoarele cărţi, bazate în bună măsură, pe experienţa sa din campanile împotriva Republicii Franceze şi a împăratului Napoleon: *The History of the British expedition to Egypt* (London, 1804); *Inquiry in to the present State of the Military Force of the British Empire with a View to its Reorganization* (London, 1804); *Brief Remarks in the Character and Composition of the Russian army. and a sketch of the Campaigns in Poland in 1806 and 1807* (London, 1811); *A Sketch of the Military and Political Power of Russia* (London, 1817). Postum i s-au mai publicat lucrările: *Narrative of Events during the Invasion of Russia by Napoleon Bonaparte and the Retreat of the French Army 1812* (London, 1860) şi *Private Diary of Travels. Personal Services, and Public Events during mission and employment with the European Armies in the Campaigns of 1812, 1813, 1814*, London, 1861, 2 vol.). Pentru viaţa şi opera sa vezi *Compact Edition of the Dictionary of Nationl Biography*, vol. II, Oxford, 1975, 2 296 p.

Scurta perindare prin Principate a generalului Wilson, în timpul misiunii sale din august 1812, pentru grăbirea îndeplinirii prevederilor tratatului de pace ruso-turc de la Bucureşti, este cuprinsă în textul primului volum al lucrării *Private Diary of Travels* . , editat după manuscrisul depozitat astăzi la British Library, Add. Mss. 30160. Interesat îndeosebi de relaţiile cu militarii şi plenipotenţiarii ruşi şi otomani, autorul aruncă o privire fugară mai mult asupra unor incidente petrecute în decursl călătoriei sale fulger de câteva zile, executată în timp record, de la Giurgiu la Hotin, poposind în treacăt pe la Bucureşti şi Iaşi Wilson se arată preocupat de păţaniile sale de drumeţie în căruţa de poştă rusească cu care a străbătut în goană Ţara Românească şi Moldova, este nemulţumit de acest fel incomod de a călători; nu face nici o observaţie serioasă privitoare la situaţia din Principate, se mulţumeşte să-şi exprime mirarea faţă de podirea uliţelor oraşelor cu bârne de lemn şi să releve în treacăt plimbările protipendadei în caleşti în locurile de promenadă din Bucureşti. Denotă preocupări destul de frivole, remacând mai mult frumuseţea femeilor, fără a fi fost însă introdus în societatea românească Se arată mai încântat când este vorba de ospitalitatea şi amabilitatea boierilor din Moldova şi se complace mai mult la Iaşi decât la Bucureşti.

Mărturiile de călătorie ale generalului Wilson sunt destul de superficiale şi nu îmbogăţesc prea mult stadiul cunoştinţelor noastre despre societatea din Principate la începutul secolului al XIX-lea. Ele sunt de un pitoresc îndoielnic şi reflectă aerul de superioritate pe care şi l-a dat autorul În concluzie se poate afirma că relatările ofiţerului englez reprezintă o contribuţie minoră la istoria moravurilor acelei epoci şi a atmosferei de sub ocupaţia rusă.

Textul călătoriei în Principate a generalului Wilson nu a fost cunoscut şi folosit până acum în istoriografia română. Despre ea aminteşte doar istoricul englez E D Tape, *Some new English travellers in the Romanian Principalities* în „Revue des études roumaines", Paris, V–VI, 1957–1958, p 248–250.

<CĂLĂTORIA ÎN ŢARA ROMÂNEASCĂ ŞI MOLDOVA>

1812

1 august, Bucureşti* p. 137

[De la Rusciuc]. Un vas rusesc m-a dus la Giurgiu într-o jumătate de oră. Comandantul <oraşului, colonelului Kutuzov>[1] m-a primit ca pe un frate şi m-a tratat cu toată omoarea şi atenţia cuvenită unui ofiţer englez.

---

* Traducerea s-a făcut după General Sir Robert Wilson, *Private Diary of Travels Personal Services, and Public Events during mission and employment with the European Armies in the Campaigns of 1812, 1813, 1814* .. , vol. I, London, 1861, p. 137–143.

[1] Membru al familiei generalissimului trupelor ruse din Principate, contele Mihail Ilarionovici Kutuzov (1745–1813).

www.dacoromanica.ro

Am fost <într-un loc> asemănător Câmpiilor Elisee[2]; amintirile unor scene de odinioară şi a unor plăceri prezente, cu ajutorul magic al muzicii militare, urale şi ovaţii etc. m-au aşezat curând într-un paradis pentru a cărui perfecţiune nu era nevoie de nici <o condiţie> *si ne qua non* a lui Mahomed.

La miezul nopţii, după patru ore de distracţie încântătoare am pornit cu caleaşca colonelului Kutuzov, care a insistat să o iau, deşi aceasta trebuia să se întoarcă în aceeaşi zi, întrucât el trebuia să o aibă pentru a se duce la Hotin[3] a doua zi.

Era oare posibil să nu-mi placă asemenea camarazi atât de amabili şi prietenoşi?

La ora opt dimineaţa, după un mers în cea mai mare iuţeală, pe un drum din
p 138 cele mai primitive, cu şase cai înhămaţi la fiecare poştă, am ajuns aici şi // am aşteptat pe amiralul Ciceagov[4] la care am stat trei ore. Apoi el mi-a aranjat o locuinţă arătoasă în casa consulului francez decedat[5], unde am petrecut singur ziua, încât mi-am putut scrie depeşele către Dl. Liston[6] etc. Dar vai ! Am făcut puţine progrese, Morfeu[7] a fost o zeitate irezistibilă; totuşi având în vedere că am călătorit patru sute douăzeci şi cinci de mile[8], am vâslit şase mile pe Dunăre şi am umblat opt <mile> cu trăsura în mai puţin de cinci zile, inclusiv nouă ore petrecute la Şumla, nu trebuie să mi se reproşeze că am fost prea puţin rezistent în fata somnului.

Acesta ar fi un oraş încântător[9], dacă uliţe nu ar fi podite cu buşteni, care demontează fiecare element al trăsurii pe măsură ce ea înaintează. Am fost aproape torturat şi toate rănile mele de la călărie s-au redeschis, deoarece trebuie amintit că trăsurile ruseşti nu au suspensii. Restul drumului trebuie străbătut în acelaşi soi de vehicule şi voi fi obligat probabil să ţopăi pe ceea ce ei numesc "poduri de lemn"[10].

Aici, îmbrăcămintea femeilor este foarte veselă şi am remarcat unul sau două modele foarte drăguţe; grija lor pentru îmbrăcămintea cu podoabe este o dovadă că

---

[2] *I was in a comparative elysium.*

[3] *Choczım*, cetate pe Nistru.

[4] Pavel Vasilievici Ciceagov (1767 – 1849), amiral rus, sosit în calitate de comandant superem după încheierea păcii ruso-turce de la Bucureşti (16/28 mai 1812).

[5] Este vorba de Louis Joseph Parant (1774–1806), viceconsul al Franţei la Iaşi (1797–1798, 1805–1806), strămutat la Bucureşti, la 18 martie 1806, cu rangul de subcomisar, apoi de consul şi decedat aici, la 15 noiembrie 1806.

[6] Sir Robert Liston (1742–1836), ambasador al Marii Britanii la Poarta Otomană (1794–1795 şi 1812 – 1820).

[7] Zeul înaripat şi mutant al visului în mitologia greacă, unul din cei 1 000 de fii ai zeului somnului, Hypnos.

[8] O milă = 1,60 km.

[9] Bucureşti.

[10] "*Timber roads*"

www.dacoromanica.ro

sunt obişnuite să fie admirate. N-am citit niciodată despre frumuseţile din Ţara Românească, dar ele sunt rivale de temut ale cunoscutei şi lăudatei instituţii a lui Venus. Dacă ar fi să judec lucrurile după prânzul de astăzi, Ţara Românească trebuie să fie de asemenea un sălaş epicurian. Rareori am luat parte la o mai mare varietate sau la feluri de mâncare mai bine gătite.

Un domn Wyburn[11] din Yorkshire tocmai m-a ajutat // să obţin trăsură, astfel p. 139
că am putut face unele vizite necesare la generali, comandanţi etc. Este un tânăr foarte plăcut, foarte priceput la limbi străine, cu bune maniere.

Iaşi, 6 august

N-am putut pleca din Bucureşti până în dimineaţa de 3 <august>, nici propriile mele scrisori, nici acelea ale amiralului Ciceagov pentru împărat[12] n-au fost gata mai devreme.

A doua zi după sosirea mea am avut o lungă întrevedere cu prinţul Moruzi[13] şi Galib Effendi, ministrul plenipotenţiar turc[14], care mi-au spus că dacă veneau cu zece luni înainte, pacea ar fi fost încheiată. Amiralul Ciceagov s-a exprimat la fel.

Am luat prânzul cu amiralul şi am primit de la el câteva comunicări personale şi foarte confidenţiale pentru împărat. De asemenea, el m-a făcut să promit, dacă împăratul îmi cere, că mă voi întoarce la el, pe Nistru, unde mi-a spus că va pleca în câteva zile, *aşa cum eu l-am asigurat de intenţiile paşnice ale Vizirului*[15] şi l-am convins de necesitatea înaintării în Polonia fără să mai piardă timpul. Totodată el m-a autorizat să asigur pe Dl. Liston că va părăsi Ţara Românească şi Moldova în cel mai deplin accord cu turcii. Atfel mi-am început negocierea într-un mod foarte favorabil, mult mai favorabil decât aş putea exprima aici.

În timpul scurtei mele şederi la Bucureşti am vizitat tot ceea ce merita de văzut: am mers în casele boierilor, în locurile publice de promenadă şi de călătorie, de plimbare cu trăsurile prin împrejurimi şi am avut plăcerea să-mi lărgesc cunoştinţele cu persoane de origine rusă, în special prin aceea a contelui

---

[11] Bargrave Wyburn (sau Wyburn) a fost un atent observator al situaţiei din Ţara Românească în timpul Revoluţiei din 1821, condusă de Tudor Vladimirescu, pentru care, vezi şi N. Iorga, *Un observator englez asupra românilor din epoca lui Tudor Vladimirescu*, în „Analele Academiei Române", M S.I., seria a III-a, tom XIV (1933) Relatarea sa în încheierea volumului de faţă.

[12] Ţarul Alexandru I al Rusiei

[13] Dimitrie Moruzi, dragoman al Porţii, negociator din partea Porţii în tratativele de pace ruso-turce de la Bucureşti

[14] Sayyid Mehmed Galib effendi, resi-efendi (ministru al Afacerilor Străine) al Imperiului Otoman între 1806–807, 1808–1811 şi 1814, negociator din partea Porţii în tratativele de pace ruso-turce de la Bucureşti.

[15] Laz-Ahmed paşa, mare vizir otoman (1811–1812).

www.dacoromanica.ro

Langeron[16], un ofiţer foarte distins, iniţial din armata austriacă, şi anterior nobil
p 140 francez //. Pe data de trei am părăsit Bucureştii, loc pe care-l consider în ansamblu o localitate excelentă.

Dl. Wyburn m-a întovărăşit. Mai ales cunoaşterea sa de limbi străine m-au determinat să-i accept oferta de a merge în Rusia în compania mea; şi până acum nu am avut motiv să regret hotărârea luată din nici un punct de vedere. Am cumpărat o kibitka[17] rusească pentru patru persoane şi doi din dragonii mei au mers călare, dar după aceea au intrat în căruţa ţărănească cu coviltir.

Am trecut pe lângă multe divizii ale armatei ruse din Moldova, toate în cea mai mare ordine.

La Focşani, oraş de frontieră al Moldovei, roata din faţă a kibitkei mele s-a desprins, dar soldaţii ruşi de sub comanda contelui Manteuffel[18] şi a generalului Lanskoi[19] au înlocuit-o, în timp ce eu căutam o altă roată în oraş. Am fost încântat să întâlnesc din nou aceste persoane distinse, cordialitatea a fost reciprocă şi am petrecut o oră sau două foarte agreabile

La revărsatul zorilor din dimineaţa următoare, cealaltă roată din faţă, incapabilă să reziste la zdruncinăturile din timpul nopţii, s-a rupt în bucăţi şi totul s-a prăbuşit într-o apă mare, care curgea în preajma moşiei unui boier; dar aici din fericire am găsit o căruţă fără coviltir, pe care am luat-o *vrând, nevrând* [20]. Dar trebuie să adaug că în cele din urmă boierul, constatând că suntem englezi, ne-a dat tot ajutorul şi pe deasupra o mică căruţă pentru soldaţi, fiind mai mare decât cele de poştă. Astfel reechipaţi am reînceput drumul prin această ţară îngrozitoare. Cred că cel puţin o sută de mile n-am văzut nici un sat. Către seară o a doua furtună pe Dunăre, cu trăznete s-a abătut deasupra capetelor noastre. Dacă n-aş fi unul din
p. 141 pesonajele piesei, m-aş fi bucurat de spectacol; dar cu cât turna mai tare // şi surugiul meu galopa mai repede cu atât diligenţa mea a devenit o trăsură plină de noroi. Niciodată n-am fost mai nenorocit ca atunci când am ajuns la următorul refugiu de poştă şi am găsit totul luat de apă, astfel că am fost siliţi să ne continuăm drumul cu aceeaşi cai. Dar cine poate spune că s-a atins culmea nenorocirii ? A treia staţie de poştă a fost părăsită, dar animalele noastre nu puteau mai mult. Prin mituială am convins pe oamenii de la poştă să-şi hrănească caii, aşa că i-a lăsat să pască două ore. În acest interval de timp, am stat în căruţă cu o manta peste noi; dar roua din cer şi de pe pământ ne-a udat până la oase, după care am început să

---

[16] Contele Alexandre (Andrault) de Langeron (1763–18319, emigrant francez în Rusia, în urma revoluţiei din 1789; intrat în armată (1790), a ajuns general, participând la campaniile din 1790–1791, 1806–1812 şi 1828–1829 împotriva Imperiului otoman.

[17] *Habitka*

[18] Contele Ivan Vasilievici Manteuffel (1772–1813), general maior în armata rusă.

[19] Serghei Nikolaevici Lanskoi (1774–1814), general locotenent în armata rusă

[20] *Bon gré – mal gré*

www.dacoromanica.ro

scoatem aburi din tot corpul; fânul din care făcusem paturi devenise asemănător bălegarului. Totuşi nu voi insista mai mult asupra acestor necazuri şi anunţ sosirea noastră la Iaşi în această dimineaţă, unde comandantul rus[21] mi-a repartizat o superbă locuinţă în casa unui boier de seamă şi unde am fost primit cu ospitalitate şi cu un fast costitsitor precum şi răsplătit cu vederea unei fete moldovence foarte drăguţă, soţia fiului boierului. Ea posedă farmecele ce ar consituti o podoabă pentru orice capitală. Şi spun fată pentru că nu cred că avea cincisprezece ani, dar era pe punctul de a deveni mama unui al doilea copil, dacă se poate da crezare aparenţelor.

Acest oraş este frumos şi are multe palate. Odaia unde am luat masa era de o sută douăzeci de picioare[22] lungime şi celelalte încăperi erau de aceleaşi dimensiuni.. Stăpânul casei tocmai fusese cu mine să-mi ceară părerea asupra unei frumoase trăsuri de la Petersburg, remarcând că plecarea mea din casa sa într-o căruţă ar putea constitui un reproş adus lui şi concetăţenilor săi.

Desigur am refuzat, dar am scăpat cu greu de o favoare, ce mi-ar fi produs o mare supărare //. p 142

Aceasta este o trăsură care onorează Moldova şi propria mea ţară, fiindcă numai unui englez i s-ar fi făcut o astfel de ofertă. Aproape fiecare moment, de la cel mai important până la cele mai neînsemnate, un asemenea episod se întâmplă pretutindeni, arătând aprecierea oamenilor asupra caracterului britanic.

10 August, Kiev în Rusia

Înainte de a părăsi Iaşii, am fost obligat să fac o vizită Doamnei Senator[23] al cărui soţ plecase la Bucureşti. Ea este considerată ca o persoană foarte respectabilă printre moldoveni. Am fost recomandat, astfel, unei doamne foarte plăcute, de origine rusă, şi familiei, a cărei companie cu regret am părăsit-o atât de repede, dar datoria nu ţine seama de plăceri.

Când m-am urcat în trăsură am găsit butoaie plin cu maraschino, vin etc., pe care minunaţii boieri le-au depozitat şi care, de hatârul celor ce m-au întovărăşit, nu le-am scos. Am avut o noapte şi o zi foarte neplăcute; ploua din când în când şi drumurile deveneau foarte proaste. La Hotin, generalul inginer rus[24], ce comanda cetatea, mi-a dat ceai, care aproape m-a înviorat şi apoi m-a luat să-mi arate noile

[21] Confundat, probabil, cu diplomatul Ivan Osipovici Anstett (1766–1835), directorul cancelariei diplomatice a armatei ruse din Moldova, la 1812, cu care, Wilson, în calitatea de emisar străin pe care o avea, era normal să se întâlnească.

[22] Un picior = 0,30 m.

[23] *Madame La Sénatrice*, soţia senatorului Constantin Constantinovici Rodofinikin (1760–1838), diplomat rus, comandantul cancelariei diplomatice de pe lângă armata rusă din Moldova.

[24] General de geniu Jan Festus (Ivan Makarievici) Hartingh (1756–1831), ulterior guvernator al Basarabiei (1813–1816).

www.dacoromanica.ro

sale îmbunătăţiri din fortăreaţă, care-i fac onoare; dar deocamdată nu sunt suficient de turc ca să socotesc că un asemenea loc complet dominat să merite atâta cheltuială.

Hotinul şi-a dovedit totuşi tăria în ciuda deficienţelor locale pritnr-o apărare anterioară împotriva a o sută de mii de oameni timp de mai bine de un an. De aceea trebuie să respect mai mult practica decât teoria, presupunând că generalul îşi va reînnoi angajamentul, pe care îl transmit împăratului, privitor la apărarea cetăţii pe un an dacă va avea şaisprezece batalioane în garnizoană.

p 143 Generalul are o soţie foarte drăguţă[25] şi o familie // plăcută, dar n-am putut profita mult de compania lor în următoarea jumătate de oră ce mi-am petrecut-o la Hotin, deoarece am fost silit să mă ocup de alte probleme.

Generalul l-a trimis pe aghiotantul său cu noi opt mile pentru a ne trece Nistrul şi a ne scăpa de carantină. El se ţinea bine în şa dar trăsurile noastre l-au silit să meargă în viteză. Niciodată n-am crezut că era posibil să ajung întreg.

Curând, afumaţi la staţia de carantină şi curăţiţi de toate impurităţile, am purces în bezna nopţii către Kameniţa[26], unde am fost obligat să bat <la uşa> guvernatorului şi să-l las pe Allen[27] cu el, care nu mai putea face faţă călătoriei mult timp. Guvernatorul, un german, generalul Heken, l-a primit în propria sa casă şi cu multă amabilitate mi-a promis toată protecţia sa.

---

[25] Elena Hartingh, născută Sturdza (1785–1831).

[26] *Kamienetz*, oraş în Podolia.

[27] Însoţitor de drum al generalului Wilson

www.dacoromanica.ro

AUGUSTE DE LAGARDE

(1780 – ?)

Auguste Marie Balthasard Charles Pelletier, conte de Lagarde, s-a născut la 20 aprilie 1780, la Aspremont (Hautes Alpes).

După izbucnirea Revoluţiei Franceze, a emigrat împreună cu familia. Partizan al Burbonilor, a intrat în armata prinţilor, luptând până în 1798 împotriva regimului revoluţionar După victoriile lui Napoleon în Italia şi semnarea tratatului de la Campo Formio (octombrie 1797), a hotărât să se întoarcă în Franţa, unde a fost numit aghiotant al generalului d'Autichamp În 1806 a părăsit pentru a doua oară Franţa, spre a intra în slujba Rusiei A luat parte la campania din 1812 luptând împotriva armatelor napoleoniene Rănit în bătălia de la Moscova, a ajuns în 1814 general maior.

După capitularea lui Napoleon (31 martie 1814), părăseşte Rusia, trecând la Bourboni, pe care i-a urmat în Franţa. Ludovic al XVIII-lea l-a numit mareşal de câmp (15 februarie 1815) şi i-a încredinţat comandamentul militar al oraşului Nîmes. Rănit în timpul unei ciocniri dintre catolici şi protestanţi, a fost silit să părăsească armata. A intrat în diplomaţie, fiind trimis ca ambasador în Bavaria şi apoi în Spania. În 1823 a intrat în Camera Pairilor.

În cursul peregrinărilor sale Lagarde a vizitat Ţara Românească şi Transilvania Se afla la Bucureşti chiar în timpul unor calamităţi care au pustiit oraşul: incendiul care a mistuit Curtea Nouă din Dealul Spirii şi ciuma lui Caragea

Relaţia sa, redactată sub formă de scrisori către prietenul său Jules Griffith, cuprinde un material destul de bogat şi de variat. Povestirea întâlnirii sale cu Saleh paşa de Silistra. şedinţa divanului muntean, primirea consulului francez Ledouxl de către Ioan Gheorghe Caragea alternează cu descrierea focului de la Curtea Nouă şi uciderea lui Ramiz paşa Scrisorile cuprind şi date despre situatia economică, financiară şi demografică a Ţării Româneşti, unele informaţii cu privire la aspectul oraşelor Bucureşti şi Sibiu, precum şi amănunte asupra peripeţiilor călătoriei sale şi îndeosebi asupra Carpaţilor prin pasul Turnu Roşu, în tovărăşia contelui Constantin Dudescu.

Legarde a mai lăsat amintiri în legătură cu congresul de la Viena, publicate sub titlul *Gemälde des Wiener Kongress 1814–1815 Erinnerungen Feste-Sittenschilderungen Anekdoten...*, 2 vol., Munchen, 1912; reeditată de Gustav Gugitz, în acelaşi loc, în 1914.

Relaţia lui Lagarde a fost publicată sub titlul *Voyage de Moscou à Vienne, par Kiow, Odessa, Constantinople, Bucharest et Hermanstadt,* Paris, Treuttel et Würtz libraires, l'Imprimerie de Crapelet, 1824, 2 + 440 p.; reeditată în anul următor cu titlul *Voyage dans quelques parties de l'Europe,* l'Imprimerie de Moyes, Londra. A fost apoi tradusă în limba germană, de Therese Huber, *Reise von Moskau, nach Wien, über Kiew, Constantinopel, einen Theil des Schwarzen Meers, bis Varna, Silistra etc In Briefen an Julius Griffith,* Heidelberg, 1825.

Despre călătoria lui Lagarde în Ţările Române s-au ocupat N. Iorga, care a publicat câteva fragmente din scrisorile acestuia atât cu privire la primirea consulului francez Ledouxl de către I.G. Caragea, cât şi la călătoria autorului împreună cu contele Dudescu, în Hurmuzaki, vol. X, p 493–494 şi 549–550 Apoi în *Istoria românilor prin călători*, III, p 67–73; *Istoria Bucureştilor*, p. 212–214; „Revista istorică", XXVII, 1941, p 242–243. C. Karadja, *Contele Lagarde şi călătoria sa, ibidem,* IX, 1923, nr 1–3, p 6–10 Baumgarten (Bányai László), *Francia államférfiak és arisztokraták erdélyi útja a XIX század elején* (Călătoria prin Transilvania a unor oameni de stat şi aristocraţi francezi la

www.dacoromanica.ro

începutul secolului XIX-lea), în „Erdélyi Múseum", Cluj, XXXV, 1930, p 10–12, 326–328 A. Pomescu, *Contele de Lagarde la curtea lui Vodă Caragea (1812)*, în „Gazeta municipală", VII (1938), nr. 320, p. 1–2 și nr. 322, p. 1–2. G Potra, *Lagarde despre Bucureștii din vremea lui Caragea*, în vol *Din Bucureștii de altădată*, București, 1942, p. 49–52.

SCRISORI CATRE JULES GRIFFITH (1813)[1]

p 315-316 <Autorul a fost la Silistra ospătat de Selih pașa, care i-a dat o scrisoare de recomandare către ispravnicul de Călărași. Despre „interesanta familie Comnen", cu care a călătorit o vreme. Comnenii mergeau la Iași la domnul Moldovei Scarlat Callimaki>.

p 317 *Călărași, ianuarie <1813>*

<Considerații despre slăbiciunea Imperiului Otoman>. Am trecut ierı Dunărea//. La Călărași, un târgușor amărât românesc, am fost încântat de atențiile ispravnicului, tânărul Bogdan, care, ca și fiii celor mai bogați boieri, își încep cariera administrativă în această slujbă subalternă; se grăbește să-mi pună la
p 318 îndemână toate mijloacele de transport aflate la dispoziția sa. //

ıanuarie

Drumul de la Călărași la București nu oferă nımic interesant, în afară de obiceiul de a achita plata poștei o singură dată pentru tot drumul, ceea ce te scutește de jecmăneala de la fiecare stație de poștă și de plictiseala de a număra mereu banıı. <Călătorești> într-un fel de căruță plină cu paie, așezată pe patru roți mici fără obezi, având înhămați patru cai cu frânghii în loc de hamuri; o singură persoană încape cu greu, ceea ce obligă să se folosească atâtea căruțe câți călători și cufere sunt. <Povestirea surugiului despre moartea fiului lui Suvorov[2], petrecută sub ochii lui la Râmnic>.

p. 319 *București, ianuarie*

Mă grăbesc să-ți anunț sosirea fericită în capitala Țării Românești, unde mă aflu, mulțumită cerului, de ieri, la ceasurile 11 dimineața. În primul rând aveam nevoie de o cameră și un pat, dar le-am căutat în zadar mult și bine, căci aici, ca și în Turcia nu se știe ce e un han. Am fost dus în sfârșit la viceconsulul Franței,

[1] Traducere după Comte de Lagarde, *Voyage de Moscou à Vienne par Kiev, Odessa, Constantinople, Bucharest et Hermanstadt, ou lettre adressées à Jules Griffith par* , Paris, 1824, p 315 și urm.

[2] Arcadıı Alexandrovıci Suvorov (1784–1811), general locotenent în armata rusă, fiul generalisımului Alexandru Vasilıevici Suvorov, învingătorul de la Râmnic (11/23 septembrıe 1789)

www.dacoromanica.ro

domnul Barbier[3], negustor în acest oraş, care, foarte îndatoritor, mi-a pus la dispoziţie casa lui până ce mi se va găsi o locuinţă potrivită. //

<Despre soţia lui Barbier, pariziancă graţioasă>. p. 320

Am trimis scrisorile ce-mi fuseseră încredinţate pentru caimacamul Arghiropol[4], căruia fratele său de la Constantinopol[5] mă recomandase în mod special. Mi-a aranjat îndată în casa unui boier o locuinţă comodă şi foarte călduroasă, unde un biet călător ce nu doreşte decât să se odihnească se va întrema, sper, de oboseala acestei carantine ambulante. La ora patru au servit o cină franţuzească, pe care am onorat-o ca un pelerin înfometat. La desert s-a anunţat doamna Catinca***[6], văduva unuia din principalii membri ai Divanului. Auzisem vorbindu-se de ea elogios la Odessa, unde îl însoţise pe tatăl ei în exil şi am constatat, cu o plăcere reînnoită, că reputaţia, prea adesea înşelătoare, nu-i exagerase calităţile. S-a râs, s-a discutat toată seara; în fine, am uitat într-atât de mine încât au trebuit să-mi spună că trecuse de miezul nopţii şi că // probabil aveam p. 321
nevoie de odihnă.

La ceasurile cinci de dimineaţă, un zgomot asurzitor m-a trezit pe neaşteptate. Am crezut că oraşul era prădat; în odaie strălucea o lumină extraordinară. Am alergat la fereastră şi am văzut, chiar în faţa mea, palatul[7] domnului Ţării Româneşti[8] în flăcări. Aşezat pe un deal, îmi evoca Vezuviul în toată urgia sa; limbile de foc ce se revărsau de acolo ameninţau să aprindă întreg oraşul. Clădit aproape numai din lemn, Bucureştiul era ameninţat să ia foc din toate părţile.

M-am îmbrăcat în grabă şi am fugit să văd mai de aproape această nouă calamitate. Măsurile de salvare au fost luate fără zăbavă şi bine ticluite. Pompierii, purtând un fel de cască şi o haină romană[9] urcau fără frică pe acoperişurile dogoritoare şi intrau în camerele cuprinse de flăcări pentru a salva ceva mobile; dar cu toate silinţele lor, focul se întindea cu repeziciune. Toţi locuitorii erau în picioare; era lumină ca în amiaza mare. Împins încoace şi încolo de lumea înfricoşată, am fost mânat de mulţime spre doamna Catinca, pe care îngrijitoarea o adusese de asemenea la locul primejdiei. Părăsită de fratele ei, aga de poliţie[10], care, // potrivit p 322
slujbei sale, trebuia să-l însoţească pe domn, a binevoit să primească braţul meu pentru a se întoarce acasă şi cum se luminase de ziuă, mi-a oferit o gustare de

---

[3] Numit viceconsul în decembrie 1812, în timpul absenţei consulului titular Ledouxl.

[4] Gheorghe Arghiropol, ispravnic şi caimacam al Craiovei (decembrie 1812–iulie 1813).

[5] Iacovachi Arghiropol, mare dragoman al Porţii (1812–1815).

[6] Catinca, văduva marelui vornic Scarlat Slătineanu, născută Filipescu.

[7] Curtea nouă din Dealul Spirii

[8] Ioan Gheorghe Caragea (1812–1818).

[9] *Habit roumain.*

[10] Grigore Filipescu, viitorul mare vornic şi ban, candidat la tronul Ţării Româneşti, în 1842

www.dacoromanica.ro

dimineaţă[11]. Puţin după aceea ni s-a spus că focul a fost stăvilit, dar că palatul cu tot ce era în el căzuse pradă flăcărilor <Cuvinte afectuoase despre Catınca Slătineanu>.

Bucureşti, februarie

Această capitală a Ţării Româneşti mi se pare superioară ideii pe care mi-o făurisem[12]. Bucureştii, reşedinţa obişnuită a domnului, are destulă viaţă negustorească. Dâmboviţa care-l străbate trebuie să-i dea mult pitoresc vara. Acest
p 323 amestec de europeni şi asiatici împrumută un caracter deosebit şi vezi // chiar câteva
clădiri frumoase printre biserici şi mânăstiri. Am înmânat scrisorile de recomandare pe care le adusesem de la Constantinopol şi eram pretutindeni primit cu însufleţire şi bunăvoinţă. A doua zi, cei la care mă prezentasem, ca şi mulţi alţii pe care nu-i cunoşteam, au venit să mă viziteze şi să-şi ofere serviciile; obiceiul este, mi s-a spus, ca totdeauna să te pui la dispoziţia străinilor. Sfântă ospitalitate! Trebuie deci să te preţuim atât de departe!

Limba derivă din latină, coruptă printr-un amestec de cuvinte slave, turceşti şi tătăreşti. Românii spun că se trag din romani, prin exilaţi, sprijinind această pretenţie pe numele lor de roman[13] şi pe faptul că Valahia se numeşte încă Ţara Românească[14]. Dar boierii din familiile cele mai vechi afirmă că descind din slavi şi sunt, spun ei, o rasă deosebită de aceia a poporului care se trage din romani amestecaţi cu daci.

Boierii învăţaţi vorbesc de obicei mai multe limbi: nu rareori îi vezi vorbind. pe lângă a lor, greceşte, ruseşte, nemţeşte şi franţuzeşte.

p 324 La Bucureşti oamenii sunt foarte frumoşi; băr//baţii, sub uriaşele calpace[15] pe
care le poartă şi care îi desfigurează, au trăsături virile şi regulate. Femeile sunt drăguţe şi cele mai multe sunt pline de calităţi. Dornice să arate străinilor cât de greu suportă starea lor de constrângere în afară, ele se străduiesc să înfrumuseţeze viaţa din interiorul casei cu tot farmecul care le e propriu.

Portul boierilor se aseamănă cu cel al turcilor, în afara turbanului pe care nu au voie să-l poarte; îl înlocuiesc prin acest calpac, un fel de băşică în formă de pară, acoperită cu blană de miel de culoare cenuşie sau neagră, cu o circumferinţă nu mai

---

[11] *M'y offrit à déjeuner.*

[12] Bucureştii au 80 000 de locuitori, 366 de biserici şi 20 de mânăstiri. Acum vreo patru sute de ani era doar un sat aparţinînd unui om numit Bucur, de unde i-a venit numele pe care-l păstrează până acum. În 1698 Constantin Basarab <Brâncoveanu> a făcut din el capitala Ţării Româneşti <n.a > De fapt Bucureştii sunt oraş de scaun încă din secolul al XVI-lea. În a doua jumătate a secolului al XVII-lea însă devin capitala permanentă a ţării

[13] *Romun.*

[14] *Tsara Rumaneska, le pays roumain*

[15] *Kalpaks.*

www.dacoromanica.ro

mică de trei picioare şi cu înălţimea de aceleaşi proporţii. Portul ţăranilor este întocmai ca acela al dacilor înfăţişaţi pe columna lui Traian de la Roma.

Îmbrăcămintea femeilor seamănă întrucâtva cu aceea a grecoaicelor de la Constantinopol, la care adaugă o mai mare cantitate de bijuterii; dar acum numai femeile în vârstă şi cele ale boierilor de clasa a treia o mai folosesc. Celelalte urmează moda de la Paris şi Viena şi se întrec în ce priveşte gustul şi cochetăria cu elegantele din capitalele noastre. // p 325

Pe cât de indolente şi leneşe sunt soţiile boierilor, pe atât de vrednice şi de muncitoare sunt cele din popor; mereu cu fusul în mână, ele îşi poartă mărfurile şi chiar copiii pe cap, ca să nu fie împiedicate să toarcă mergînd.

Când am trecut azi dimineaţă prin piaţa mare, am văzut un hoţ pe care-l purtau pe străzi şi-l băteau cu nuiele, aşa cum odinioară lictorii pedepseau pe criminali la Roma. Era unul din acei nenorociţi ţigani[16], pentru care furtul pare a fi a doua natură. Oricât de dese sunt exemplele unor astfel de pedepse, obiceiul este la ei mai puternic decât teama; cât despre ruşine, nu cred că îi cunosc măcar numele.

La recomandarea expresă a înaltului său patron reis efendi[17], Iosif Dracula[18] a fost numit în slujba de şetrar, paznic al corturilor domnului, ceea ce îi dă rangul de boier de clasa a treia. A venit să mă vadă azi de dimineaţă. <Îl compară cu Sancho Panza, apoi cu Gil Blas>.

Îţi scriu din această Dacie faimoasă, pe care în anul 102 era noastră Traian a p. 326-328
alipit-o Imperiului roman, atunci când, înfrângînd curajul temerar al regelui ei Decebalus, a meritat numele de *Dacicus* şi ale cărui succese au fost imortalizate pe coloana ridicată în Forum-ul de la Roma. <Despre Radu Negru, Cavalerii Ioaniţi, dependenţa de regatul maghiar>.

Ţara Românească, supusă în 1418, prin forţa armelor, a fost socotită ca fief al Imperiului Otoman şi dată apoi cu titlul de voievodat[19] unor greci descendenţi din familia imperială; aceşti hospodari, înălţaţi brusc la funcţia supremă pe care o datorau intrigilor sau banilor, n-au putut să se ocupe decât prea puţin de fericirea poporului ce le-a fost încredinţat; de aceea sunt pomeniţi puţini domni care, de când nu mai sunt aleşi, să se fi remarcat prin <crearea> de instituţii utile sau printr-o administraţie fără prihană.

Prinţul Alexandru Ipsilanti[20] e singurul care după şase ani de domnie a făcut să-i fie regretată administraţia. Printre însuşirile cu care un legislator s-ar putea

---

[16] *Egyptiens*

[17] Galib (Seyyid Mehmed Said) efendi, reis efendi (1806–1807, 1808–1811, 1814).

[18] Iosif Dracula, aventurier din Ţara Românească, pripăşit la Constantinopol şi intrat în graţiile lui Galib efendi.

[19] *Vayvodik*

[20] Alexandru Ipsilanti, domn al Ţării Româneşti (1774–1782, 1796–1797) şi al Moldovei (1786–1788).

www.dacoromanica.ro

mândri este amintită aceasta; arbitru al vieții supușilor săi, care n-au nici o posibilitate de apel, știind ce cruzimi poate comite un despotism orb, adesea minat de pasiune, Ipsilanti, pentru a-i tempera rigoarea, a poruncit ca armașul[21], șeful temnițelor, având de îndeplinit sentința de condamnare la moarte a unui ucigaș, să
p 329 se prezinte de trei ori în fața domnului repetând // solemn: „Mai vrei să verși sânge omenesc?"

București, februarie

Există un divan alcătuit din mitropolit, spătar, vistier, logofăt, ban, din vornicii de Țara de Sus și de Țara de Jos, din slujitorii ostășești[22] și din alți câțiva mari dregători, care după vechiul obicei trebuie să fie români din naștere sau naturalizați. În acest consiliu suprem se hotărăsc în ultimă instanță pricinile înfățișate de tribunalele inferioare. Am avut curiozitatea să mă duc în această sală de audiență să văd pe domn ținându-și curtea de judecată; nu mică mi-a fost mirarea să văd că grecii nu se apropiau de el decât făcându-și semnul crucii cu tot atâta evlavie ca și când ar fi atins pragul unei catedrale. Dar ce să-ți spun de înfățișarea acestui divan și de respectul slugarnic pe care boierii îl arată domnului lor! Părea că toți au luat ca deviză acest proverb românesc: „Sunt foarte puține ierburi agățătoare care, tot târându-se, să n-ajungă să găsească un sprijin". Acești greci atât de încrezuți, înșirați în tăcere în atitudinea cea mai umilă, socotesc o mare cinste să-i sărute poala caftanului; îngenuncheați la picioarele acestui suveran de o zi, ei
p 330 păreau ba îngroziți de o privire, ba // încântați de un zâmbet. Cum să nu se îmbete asemenea oameni de puterea lor factice!

Caragea a pus să i se dea seama de treburile principatului, a judecat după Codul lui Justinian[23], revizuit, îndreptat și dezvoltat chiar de el[24]; a numit câțiva boieri subalterni în slujbe de clasa a treia. A boierit câțiva oameni de rând care-și plătiseră scump patenta și a încheiat această ședință memorabilă rupându-și topuzul pe capul unui boier de curte[25], chior, acuzat că nu fusese cuviincios cu domnița Ralu, fiica sa[26].

Încântat de acest mare act de dreptate, s-a întors în apartamentul lui, precedat de arnăuții din gardă și sprijinit de cei doi gineri ai săi, Vlahuți[27] și

---

[21] *Armase*

[22] *Sergents d'armes*

[23] În 1644 Matei Basarab a introdus în Țara Românească Codul lui Iustinian, modificându-l după obiceiurile țării E<n a.>. De fapt *Îndreptarea legii* a intrat în vigoare în 1652 (cf. ed. București, 1962)

[24] *Legiuirea Caragea*, elaborată în 1818 (cf. ed. București, 1955).

[25] *Courtisan*

[26] *Rabboul*, căsătorită cu marele ban Gheorghe Arghiropol

[27] Constantin Vlahuți (1775–1867), agă și mare postelnic, soțul domniței Smaranda Caragea

www.dacoromanica.ro

Mavrocordat[27bis] – primul postelnic şi al doilea spătar –, slujbele cele mai mari, adică cele mai bănoase din principat. <Vizită la Catinca Slătineanu, cu care flirtează>.

Bucureşti, februarie p 331

O zdruncinătură îngrozitoare m-a trezit azi noapte; ţipetele pe care le auzeam din toate părţile m-au silit să mă scol. Sunasem ca să aflu cauza acestui tumult, când o a doua zdruncinătură, mai violentă încă decât prima, mi-a arătat că pământul se cutremura în jurul meu. Servitorii au venit să-mi ceară să ies imediat afară deoarece casa vecină se prăbuşise şi aceeaşi soartă o ameninţa şi pe a noastră. Cum nu mă îngrijisem de asemenea mausoleu, m-am îmbrăcat // în grabă şi am alergat la frumoasa mea văduvă[28] pe care am găsit-o în grădina ei luminată de imense masalale[29]. Am fost foarte surprins văzând-o atât de puţin speriată de acest dezastru. „Doar prima noapte şi primul mort", mi-a spus ea râzând, „au putut trezi spaima oamenilor. Aceste zdruncinături sunt destul de dese la Bucureşti. Noi nu numim cutremure decât pe acelea care distrug o parte din oraş".

<Istorisirea idilei nenorocite a verişoarei Catincăi Slătineanu cu locot. p 332-334
Labanov din garda imperială rusă. Acesta fusese îndepărtat din Ţara Românească de unchiul său S.F. Kamensky, general de infanterie, şi trimis la Petersburg, pentru a curma legătura cu romanca. A murit pe drum de friguri>.

Bucureşti, februarie[30] p 335

Consulul Franţei, d. Ledoulx[31], pe care evenimentele politice îl îndepărtaseră o clipă din Ţara Românească[32], şi-a prezentat ieri scrisorile de acreditare noului domn şi am primit să-l însoţesc la palat.

[27 bis] Confuzie a autorului Nicolae Mavrocordat (1744–1818), mare ban, a fost ginerele domnului Ţării Româneşti Nicolae Caragea (1782–1783), ţinând în căsătorie pe fiica sa Smaranda şi a fost confundat cu fiul său Alexandru (1791–1865), mare spătar în divanul unchiului, nu socrului său, Ioan Vodă Caragea

[28] Catinca Slătineanu.

[29] *Mach-allah*, un fel de torţă proprie acestei ţări, care arde în cercuri de fier fixate la capătul unui băţ şi e purtată din deferenţă înaintea trăsurilor boierilor celor mai mari sau a străinilor mai de seamă. Se obişnuieşte a se lăsa să ardă una sau mai multe în curtea domnului şi a militarilor aflaţi în slujba sa Aceste torţe au însuşirea de a nu se stinge chiar sub ploaia cea mai puternică <n.a >.

[30] Un motto despre virtuţile traiului simplu.

[31] Joseph Ledouxl, consul al Franţei la Bucureşti (1808–1814).

[32] În timpul celor trei luni pe care ruşii le-au petrecut în Principate după încheierea tratatului de la Bucureşti (28 mai 1812 st n.), agenţii Franţei şi Austriei au fost expulzaţi. Ledouxl a fost în Transilvania şi a lăsat în locul lui pe Barbier; a revenit în Bucureşti ante 2o ianuarie 1813 (cf. Hurmuzaki, supl. I2, p 697–698, 700, 703, N. Iorga, *Acte şi fragmente*, II, p. 485).

www.dacoromanica.ro

Această ceremonie mi s-a părut destul de interesantă, întrucât maimuţăreşte întocmai primirea ambasadorilor creştini la Poartă. Iată cam cum s-au petrecut lucrurile:

La ora zece dimineaţa indivizi din serviciul Măriei Sale au adus consulului un echipaj de paradă cu şase cai, în care a luat loc împreună cu cancelistul consultatului; veneau apoi, trăsurile francezilor stabiliţi la Bucureşti sau a celor care se bucurau de protecţia franceză. Un detaşament de arnăuţi deschidea cortegiul care, străbătînd străzile principale, s-a dus la palatul domnesc. A fost primit cu toată
p 336 larma unei muzici turceşti, alcătuită din // cincizeci de tobe mari, tot atâtea ţimbale, trei cimpoaie şi şase oboaie care completau această simfonie infernală. Precedaţi de ciohodari purtând livreaua curţii, am fost introduşi în sala tronului, unde un bătrân venerabil[33] aşezat sub un baldachin de catifea brodată cu mărgăritare şi cu aur, înconjurat de toată pompa pe care a putut-o desfăşura, mi-a dovedit că rolul de principe, pe care nu-l joacă decât de două luni, nu e nici greu, nici neplăcut. În faţa lui era pus un scaun pentru consul, iar pentru noi sofale de o parte şi de alta.

D. Ledoulx a rostit cuvântarea obişnuită, vorbind de armonia ce guvernul francez dorea să domnească între el şi Sublima Poartă, ca şi de afecţiunea deosebită a suveranului său faţă de domn şi de care el, consulul, se simţea fericit să fie purtător, frază care a trebuit să gâdile plăcut urechia orgolioasă a grecului. N-am auzit răspunsul lui Caragea, căci l-a mormăit foarte încet, dar a poruncit cu glas foarte tare să se servească şerbet şi cafea, în care timp s-a vorbit despre evenimentele politice actuale, despre ciuma de la Constantinopol, despre rigorile iernii şi când n-a mai fost nimic de spus, i-am fost prezentat pentru a însufleţi puţin
p. 337 conversaţia. Măria sa m-a onorat cu un zâmbet suav ca // primul strop de rouă şi după câteva cuvinte fără însemnătate şi răspunsuri corespunzînd întrebărilor, tot cortegiul diplomatic s-a dus la doamna[34], unde am reînceput aceleaşi caraghioslîcuri. Era înconjurată de fiicele sale[35] şi de câteva doamne de la curte foarte drăguţe; ni s-au adus dulceţuri şi parfumuri de către roabe chipeşe. Apoi ne-au delectat cu sunetele ascuţite ale unui minavet[36] despre care Măria Sa spunea că nu se satură să-l asculte. La ultima măsură a minunatei caterince ne-am luat rămas bun şi cu greu am răzbit până la porţile palatului, împinşi, îmbrânciţi, înghesuiţi de mii de netrebnici îmbrăcaţi în roşu, alb, verde, cu barbă sau fără barbă, cu turbane sau cu calpace care, neavând alt câştig la curte decât aceste rare chilipiruri şi bacşişul de Anul Nou, se grăbeau să primească gratificaţia obişnuită pe care trebuie s-o împartă consulul prezentat. Am văzut venind clipa în care, tot trăgându-l <încoace

---

33 I G Caragea a trăit între 1734 şi 1844.

34 Elena Scanavi, fiica bancherului Dumitru Scanavi din Constantinopol

35 Roxana, soţia lui Mihail Suţu, Smaranda, soţia lui Constantin Vlahuţi, şi Ralu, soţia lui Gheorghe Arghiropol.

36 *Orgue de Barbarie*

www.dacoromanica.ro

şi încolo> erau gata să-l facă bucăţi; din fericire pentru el însă patru ciohodari voinici l-au dus într-o clipită la caleaşcă, de unde a aruncat câţiva pumni de gologani[37] pe spinările acestor cerşetori galonaţi.

Cât despre noi, simpli indivizi ai marii naţiuni care nu aveam cinstea să
purtăm broderii la // toate cusăturile, ne-am regăsit trăsurile cu pericolul vieţii. p. 338
Scăpat de acest tumult, singur cu tine, pot să râd acum puţin de nebunia omenească şi să glosez pe seama importanţei dată nimicurilor, întrebându-mă totuşi dacă această comedie bufă nu se va termina tragic pentru actorul principal[38].

Bucureşti, martie

Am luat ieri masa la Basarab Brâncoveanu[39], singurul urmaş al acestui nefericit domn[40], ucis cu atâta cruzime în castelul celor şapte turnuri[41] şi de care ţi-am vorbit în scrisorile mele din Constantinopol; el trece drept cel mai bogat boier din Ţara Românească. Averea pe care a moştenit-o de la strămoşii lui este preţuită, în moşii, la aproape patru milioane de piaştri; vreau să-ţi dau o idee despre acest banchet patriarhal.

Înainte de a ne aşeza la masă, servitori îmbrăcaţi în diferite porturi naţionale
au adus // apă în ligheane de argint aurit; ne-am spălat pe mâini cu săpunuri de tot p 339
felul, apoi ne-am aşezat, de cum ne-a dat pildă gazda.

Nu-ţi trimit lista de bucate, dintre care unele erau turceşti, altele nemţeşti, multe româneşti şi ruseşti, dar atât de multe încât dovedeau tot atâta opulenţă, cât şi lipsă de gust. Potrivit obiceiului, fiecare umblă cu mâna în farfurie, ceea ce e mai de grabă cordial decât curat; dar a trebuit să fac şi eu la fel sau să mă resemnez să rămân flămând. La desert, ca o dovadă de deosebită consideraţie, boierul mi-a trimis sâmburii de la merele pe care le mâncase[42]; au adus apoi vinuri din Arhipelag, mied de 20 de ani, Tokay şi după patru ceasuri de asemenea şedinţă gastronimică ne-am spălat din nou pe mâini, pe gură, pe barbă, ne-am parfumat şi am trecut în sfârşit în salon.

De cum s-au servit dulceţurile, cafelele şi îngheţata, fiicele lui Brâncoveanu[43] au cântat la pian şi la harpă, au cântat pe greceşte şi pe ruseşte şi au dansat ca să dea

---

[37] *Roupies.*

[38] La 11 octombrie 1818, Caragea, care de mult timp îşi pregătea retragerea, a părăsit Bucureştii cu întreaga familie. Escortat de 400 de arnăuţi din garda sa, a fugit spre Braşov, în Transilvania, unde a ajuns a patra zi. Retras în Elveţia şi apoi în Italia, se bucură acolo de o avere uriaşă, care-l consolează de abdicarea sa prudentă <n.a.>

[39] Grigore Brâncoveanu (1764–1832), mare vistier şi mare ban

[40] Constantin Brâncoveanu

[41] Iedi Kulé, temniţă din Constantinopol unde a fost închis Constantin Brâncoveanu. Dar execuţia nu a avut loc acolo, ci în faţa seraiului

[42] Desigur pentru a semnala vreo particularitate a acelui soi, iar nicidecum ca o atenţie, într-adevăr ciudată, pentru musafir.

[43] Eroare a autorului. Din căsătoria cu Safta Balş, Grigore Brâncoveanu n-a avut urmaşi. Ar putea fi vorba, poate, de nepoatele sale, fiice ale surorilor sale Maria Băleanu sau Elena Cantacuzino Paşcanu.

www.dacoromanica.ro

p 340 totodată // o idee despre feluritele lor talente. <Remarcă despre lipsa de cochetărie a fetelor>.

După ce s-a sfârşit acest soi de examen, ne-am dus cu caleaşca la Herăstrău[44], de unde s-au întors la o partidă de faraon pe care au încheiat-o la ziuă. Cât despre mine, mi-am petrecut seara la doamna Catinca, în gingăşia unei intimităţi
p 340-341 încântătoare // <Consideraţii despre dragostea lui pentru văduvă>.

Bucureşti, martie

p 341 Doamna Catinca şi-a căsătorit una din fetele din casă şi am asistat la această nuntă românească. De două zile plimbau mireasa, gătită cu veştmintele ei cele mai frumoase. Zestrea era dusă într-un car pe care se afla şi patul cu tot aşternutul; la întoarcerea de la biserică s-au aşezat la ospăţul familiei. Apoi a început petrecerea. S-a dansat „romaica", un joc care, cu toată originea lui grecească, este cu adevărat cea mai monotonă dintre toate pantomimele dansante. Femeile se învârtesc în cerc, fără să-şi schimbe expresia feţei, nici mişcarea trupului; apoi o singură pereche joacă singură, ridicând mâinile deasupra capului, ceea ce seamănă întrucâtva cu pasul rusesc, dar fără graţie şi fără variaţie.

În timpul ospăţului au fost aduse însurăţeilor două făclii făcute dintr-o ceară verde, proprie acestei ţări, care, atunci când e aprinsă, răspândeşte o mireasmă foarte plăcută; ei le-au stins în acelaşi timp într-un vas plin cu vin grecesc şi s-au retras după câteva clipe.

p 342 Când m-am întors acasă, vizitiul era gata să mă răstoarne // într-o groapă mare, lăsată fără masala, în mijlocul uliţei. Am întrebat pe aga poliţiei, care mă însoţea, cum este cu putinţă să nu se pietruiască oraşul în loc să fie podit, ceea ce face să se dea uliţei numele de poduri, iar aerul acestei capitale să fie atât de nesănătos, datorită apelor stătute care băltesc sub bârnele de stejar. El mi-a răspuns că greutatea aşezării unui pavaj trainic pe acest teren mlăştinos ar cere cheltuieli prea mari pentru a putea fi vreodată înfăptuit şi că de altfel un singur demers în acest sens ar îngreuia şi mai mult jugul care apasă asupra acestei ţări nenorocite[45].

---

[44] *Hellesteo.* Este un mic lac, la o leghe de Bucureşti; pe malurile sale se află un parc frumos, numit Băneasa, care slujeşte de plimbare pentru oraş<eni>. Aparţine unui boier <Nicolae> Văcărescu, care cheltuieşte în fiecare an sume foarte mari pentru înfrumuseţarea lui <n.a >

[45] Această idee a imposibilităţii pavării cu piatră, care s-a încetăţenit printre locuitorii principatului, ar trebui stârpită prin mărturia urmelor drumului lui Traian care, din oraşul numit Caracal, de pe malurile Dunării, străbate toată Ţara Românească şi se mai vede încă până la poalele munţilor Carpaţi <n a >.

www.dacoromanica.ro

Bucureşti, martie[46]

De câteva zile se făceau la Bucureşti mari pregătiri pentru primirea fostului p 343
capudan paşa[47], proscris pentru că trăsese cu tunurile flotei asupra seraiului. Redobândind bunăvoinţa lui Mahmud[48], el se întorcea din Rusia la Constantinopol, cu făgăduiala de a fi ridicat la rangul de vizir; aici se auzise de pompa cu care intrase la Iaşi. Şi Caragea, nevrând să rămână mai prejos de domnul Moldovei[49], îi pregătea o primire demnă de un suveran.

Înştiinţat azi dimineaţă de sosirea lui apropiată, domnul, în fruntea întregii curţi, a ieşit din Bucureşti; consulii, ca şi ceilalţi străini, curioşi să asiste la această ceremonie, s-au alăturat alaiului. Încă din ajun, o parte din arnăuţii domnului se duseseră până într-un sat, cale de două leghe, pentru a sluji drept gardă de onoare lui capudan paşa şi a înlocuit escorta din slujba sa[50], <alcătuită> din opt sute de oameni, care fusese trimisă în oraş, unde totul era pregătit pentru a o primi. Pe un câmp nu departe de Dâmboviţa l-am zărit pe Remiz paşa, înconjurat de oamenii lui, călari pe cai cu valtrapuri bogate şi precedaţi de muzica militară a arnăuţilor; toată suita domnului a descălecat, s-a apropiat de amiral ca să-l salute. Cine şi-ar fi închipuit că acestă linguşire slugarnică şi tot acest fast oriental nu era decât un mijloc mai sigur de a-i // ascunde execuţia? Din rândurile noastre s-a repezit un capugi başă[51], cu pistolul în mână, asupra lui capudan paşa, a tras un foc chiar în piept şi nu l-a nimerit. Amiralul, nepoţii săi şi oamenii săi încep să se apere împotriva ceauşilor[52] comandaţi de capugi başa; lupta se dezlănţuie, 16 inşi au fost culcaţi la pământ când, dintr-o lovitură de sabie, căpetenia călăilor a zburat capul amiralului şi desfăşurând deodată un firman al Înălţimii Sale, a dat de ştire că, vinovat de trădare, Ramiz paşa primise pedeapsa crimei sale. Înfăşurând îndată acest cap însângerat în şalul turbanului victimei sale, el s-a înapoiat în galop la Bucureşti, ţinând în mână dovada ascultării oarbe faţă de hotărârile stăpânului său. Iată, prietene, cum s-a terminat sub ochii mei, enigma obscură a vieţii lui capudan paşa.

În acest secol de foc, care mistuie oameni şi imperii, aproape n-ar fi meritat
să-ţi mai vorbesc de moartea acestui om // de geniu, pe care sultanul Selim[53] îl p. 35

[46] Un motto cu consideraţii despre loviturile vieţii

[47] Seid Abdullah Ramiz paşa, capudan în timpul lui Selim al III-lea şi Mustafa al IV-lea, între anii 1801 şi 1809.

[48] Mahmud al II-lea (1808–1839).

[49] Scarlat Callimaki (1812–1819).

[50] *Á sa solde.*

[51] *Capidji-baschi.* Ofiţeri ataşaţi persoanei sultanului, care, emisari ai urii sau ai dreptăţii sale, aleargă, la cel mai mic semnal, până la capătul imperiului, după o căpăţână pe care sultanul *vrea s-o rostogolească în ţărâna răzbunării sale* <n.a.>

[52] *Chiavushes.*

[53] Selim, sultan otoman (1789–1807).

www.dacoromanica.ro

prețuia, dacă nu mi-aşi fi amintit că era prietenul contesei Potocka şi că ți-am trimis o copie a portretului lui pictat la Tulcin de compatriotul tău W. Allan[54].

Întorcându-mă la Bucureşti, am alergat la doamna Catinca, pe care am găsit-o moartă de frică. Capul şiroind de sânge fusese purtat sub ferestrele ei şi în această țară, unde o soartă asemănătoare poate lovi în orice clipă pe cei dragi, atare priveliştı îşı fac totdeauna efectul. Toată ziua aceasta a trecut într-o stare de extremă îngrijorare. Locuitorii erau încremeniți şi se temeau ca escorta capudanului să nu răzbune uciderea stăpânului ei, jefuind oraşul. Dar vigilența lui Grigore Filipescu, aga poliției, a prevăzut totul, a potolit totul. Numeroase patrule străbăteau oraşul; şi această scenă tragică nu va avea, nădăjduiesc, altă urmare decât impresia prelungită de groază pe care o vor păstra martorii ei.

p 346 *Bucureşti, martie*

<Nu putuse asista la exercițiile icioglanilor sultanului la Pera>. Am primit propunerea făcută de doamna Catinca de a însoți pe domn la Herăstrău, unde tinerii din garda lui trebuiau să se întreacă la aruncarea „djerit"-ului. Când am ajuns, jocul începuse. Principele era deja acolo. Priveliştea era minunată[55]: erau nu mai puțin de o mie de trăsuri şi cinci sute de boieri călări.

Cunosc puține exerciții mai potrivite ca acesta pentru a da trupului putere şi mlădiere. „Djerit" înseamnă trestie; dar îndeobşte se numeşte astfel orice băț aruncat cu mâna. Înarmați cu mai multe asemenea sulițe, călări pe cai, pe care-ı struneau cu grație şi uşurință, am văzut o sută de călăreți alergând unii împotriva celorlalți cu toată repeziciunea, aruncându-şi micile sulițe şi ferindu-se cu multă îndemânare de zborul lor, apoi lăsându-se urmăriți la rândul lor, ridicând cu un cârlig sulițele căzute la pământ. Această manevră se execută cu strigăte şi mişcări agile imposibil de descris. Câteodată se întâmplă, mi s-a spus, ca cineva să fie rănit în urma acestei distracții primejdioase; dar nimic nu dă o ideie mai exactă a
p 347 războiului: împărțiți în // două grupe, făceau adesea, după inspirație, unele manevre pe care căpitanii de carieră le-ar fi găsit savante.

p 347-349 E uşor de observat că în Țara Românească poporul este războinic şi prețuieşte exercițiile militare. <Regretă oprimarea acestui neam curajos. Răceşte la întoarcerea de la Herăstrău şi zace o lună cu febră. Considerații despre zădărnicia dragostei>.

p 349 Cu toată repeziciunea diligenței româneşti admır fertilitatea naturală a acestei țări pe care o străbat. Câtă frumusețe!1 Nu-i lipseşte, pentru a fi cultivată, decât

[54] W. Allan, pictor englez (1782–1850) În anii 1805–1814 a fost în sudul Rusiei, unde a făcut numeroase schițe.

[55] *Paraissait magnifique.*

www.dacoromanica.ro

populația și pentru a fi bine populată, numai un alt fel de cârmuire[56]. <Considerații despre oprimarea poporului>.

Am ajuns din urmă pe tovarășul meu de drum, contele Dudescu[57], mare logofăt[58], mare cancelar al Țării Românești, care va petrece // sezonul de băi la Baden și pe care-l voi însoți până la Viena. Acest boier între boieri, sub înfățișarea cea mai pocită, căci n-are nici patru picioare în înălțime și este ghebos, are un spirit foarte ascuțit și adesea profund; bun și pompos, și-a risipit imensa avere dându-și foarte multă osteneală să fabrice ingrați. Îl cred acum redus a zice ca Antoniu muribund: „Nu-mi rămâne decât ce am dat". Trăind încă din creditul lui, călătorește ca un satrap, doisprezece arnăuți[59] îl însoțesc călare până la graniță, cu tot atâta pompă ca și când s-ar duce să ia în stăpânire Transilvania; pretutindeni i se dau mari onoruri, de care are destulă minte ca să nu se sinchisească, unica sa dorință fiind de a părăsi cât mai în grabă Țara Românească, pentru a respira un aer mai puțin îmbâcsit de slugărnicie. p. 350

Pitești, aprilie

În noaptea aceasta am dormit la un boier[60] român cumsecade care m-a găzduit cu toată bunăvoința vremurilor patriarhale. A tăiat vițelul cel gras în cinstea vițelului de aur; dar dacă apa sfințită de la curte este monedă curentă, marele cancelar se poate lăuda // că și-a îmbogățit gazda. La cină am gustat mămăligă[61], făcută cu mălai[62] și cu lapte; această hrană obișnuită a poporului seamănă cu *polinta* venețiană. <Își amintește de găzduirea oferită de un nobil polonez>. p. 351

Pitești, de unde-ți scriu, este un orășel frumos, așezat la poalele unui munte. Toată boierimea locului a venit astăzi de dimineață cu mare // pompă să salute pe boierul nostru călător și să-i aducă tot atâtea dulcețuri și lichioruri câte ar trebui pentru a deschide în Germania o prăvălie destul de bine aprovizionată. Marele logofăt a primit totul; căci cine știe să dea bine, știe să <și> primească; așa că a umplut cu dulciuri până și tecile de la pistoalele arnăuților săi. A oferit în schimb gazdelor atente pastile parfumate din serai, cu care-i sunt pline buzunarele, ca ale unui capucin de amulete; am plecat în cele din urmă copleșiți, atât de binecuvântări cât și de bunătăți. p. 352

---

[56] Populația Țării Românești nu este decât de un milion de suflete și venitul anual nu trece de 19 800 000 de piaștri (20 de milioane de franci) <n.a.>.

[57] Constantin Dudescu (1760–1828), purta titlul de conte austriac, obținut de un antecesor, Radu Cantacuzino (cf. N. Iorga, *Les voyageurs orientaux en France*, Paris, 1927, p 45–46)

[58] *Logothett-maray*.

[59] *Macédoniens*.

[60] *Chatelain*

[61] *Mammalinga*.

[62] *Fleur de maïs*

www.dacoromanica.ro

aprilie

Urcăm acum călări peste lanţul Carpaţilor[63], socotiţi printre cei mai înalţi munţi de pe pământ. Lăţimea variază de la zece la 11 leghe. Este bariera cea mai puternică pe care natura a putut-o da unui stat împotriva oricărui tip de agresiune. Drumurile, abia indicate, sunt uneori suspendate deasupra unor prăpăstii înfiorătoare; cel mai adesea au fost în întregime distruse de turci care au împiedicat astfel apropierea duşmanilor, în timpul ultimului război cu Austria[64]. Nu s-au putut restabili comunicaţiile decât implântând în stâncă bârne de lemn, care nu sunt
p 353 întărite cu vreo legătură de fier şi care, jucând sub greutatea trăsurii, se rup // câteodată şi aruncă pe călători în prăpăstii, a căror adâncime nu îngăduie nici o speranţă de a-i putea scoate <de acolo>. Ce tablou, prietene! Copaci dezrădăcinaţi sau retezaţi de trăznet; mase enorme de piatră stârnind deasupra capetelor noastre vârfurile stâncilor acoperite cu zăpezi veşnice. Vântul vâjâie, torentul se năpusteşte, târând cu sine în căderea lui tot ce-i iese în cale. <Consideraţii despre precaritatea condiţiei umane>.

La Câineni[65], aprilie

Îţi scriu de la graniţa Ţării Româneşti. Am lăsat în urmă multe drumuri rele;
p 354 totuşi se // zice că ne mai rămân altele şi mai rele, ceea ce mi se pare cu neputinţă. Doisprezece oameni abia ajungeau să ţină în cumpănă trăsurile noastre şi noi înşine, descălecând, urcam pe vârfurile ascuţite ale stâncilor, care sunt botezate aici drumuri, târându-ne în genunchi şi ţinându-ne de câte un colţ de piatră, ca oamenii scăpaţi de la naufragiu; într-un cuvânt, toată ziua de ieri, pe vreme cea mai frumoasă din lume, abia am putut străbate o poştă. Se pare că de teama de a nu trezi bănuiala că ar vrea să înlesnească trecerea oştirilor străine, hospodarii neglijează într-adins reparaţiile cele mai urgente; şi fie din calcul, fie din prudenţă, nici măcar nu-şi iau răspunderea să ceară învoirea Porţii.

Aceste hotare dinspre Turcia sunt străjuite de regimente colonizate, a căror administraţie ţine de consiliul aulic de război de la Viena; cei care le compun sunt în acelaşi timp plugari şi capi de familie. Acest sistem, puţin modificat, ar putea fi adoptat şi în Europa; acum la Câineni <este de pază> al doilea regiment de secui.

Când surugii ajung la peretele prăpăstios al stâncii nu sună din corn, ca în Germania, nici nu pocnesc din bici, ca în Franţa, ci strigă un „Oh!" prelung pentru
p 355 // ca ceilalţi căruţaşi să se oprească şi să nu încurce drumul; căci potecile sunt atât de strâmte, încât fără măsura de prevedere, n-ar putea nici coti, nici da înapoi.

---

[63] *Crapach.*

[64] Războiul din 1788–1792.

[65] *Kinée*

www.dacoromanica.ro

<Istoriseşte o anecdotă cu calul regelui Suediei Gustav Adolf al IV-lea (1792–1809)>.

Contumacie[66], *aprilie* p. 356

Un alt neajuns îmi va pricinui o întârziere de cinci zile: am fost reţinut la carantină, în ciuda scutirilor pe care le aveam asupra noastră, a certificatelor de sănătate şi a cetei noastre de arnăuţi, pe care, la intrarea <în Transilvania> logofătul a trimis-o înapoi.

Acest lazaret are o poziţie foarte pitorească: clădit după un plan regulat, cuprinde în incinta sa magazii încăpătoare unde se depun mărfurile venite din Orient; mai multe căsuţe comode sunt pregătite pentru primirea călătorilor, împărţiţi aici în clase, nu după rangul lor în societate, ci după gradul probabil de contagiune. O biserică, o cazarmă, casa parohială, casa guvernatorului şi în sfârşit toate cele ale personalului de serviciu fac din el un oras în miniatură. Înconjurat de munţi înalţi împăduriţi, este înconjurat pe toată lungimea de Olt, râu care curge pe un nisip amestecat cu aur[67], pe care-l va vărsa în Dunăre odată cu apele sale. // În ciuda vecinătăţii cu acest al doilea Pactol[68], am blestemat din p. 357
tot sufletul recluziunea noastră, deşi proasta mea dispoziţie nu merge aşa departe ca cea a contelui Dudescu, care a jurat să nu consume aici nimic pentru că a văzut că vor să-l jupoaie. „Domnule boier, sunteţi tratat ca mare cancelar şi în afara domeniilor dumneavoastră româneşti nu vreţi să plătiţi tămâia!". Să nu-i ştie preţul, el care face parte dintr-o Curte unde fiecare membru cunoaşte atât de bine tariful tămâierilor? Se gândeşte poate că amuletele sale turceşti vor avea în Germania aceeaşi trecere ca şi în Dacia. Cârciumarul mi-a spus la un moment dat: „Aici nu-i decât apă de băut; carantina nu e decât de cinci zile. Era altceva când dura trei săptămâni, dar acum e o nenorocire". Oh, prietene, acest tip cinstit, pe care desigur îl va lua dracu' deşi se duce, mi-a spus el în fiecare dimineaţă la slujbă şi ţine post vinerea, mă pune conştiincios să plătesc trei ducaţi pentru fânul patului meu, căci nici vorbă nu e de saltea şi se jură, pe sufletul său, că de fiecare snop // nu câştigă decât un crăiţar. Aş da bucuros o sută p. 358
ca să-l fac să-l mănânce tot.

---

[66] *Contremarche.*

[67] Izvorăşte din munţii Carpaţi. Directorul („le gouverneur") carantinei mă asigură că acest râu a depus uneori pe malurile sale bucăţi de aur curat de mărimea unei nuci; mai pretinde de asemenea că în aceşti munţi se găsesc smaragde, rubine, opale şi iacinte. Să fie oare în aceste peşteri sălbatice El Dorado? <n a.>

[68] Râu în Lidia bogat în nisipuri aurifere

www.dacoromanica.ro

Contumacie, aprilie

Ca să nu mor de plictiseală în acest lazaret uricios, am să încerc, adunând câteva note despre Valahia, pe care o părăsesc fără îndoială pentru totdeauna, să-ți dau o idee despre o țară care ar merita să fie mai bine cunoscută. Situată între paralele 48 şi 50 latitudinea nordică şi meridianele 23 şi 3o longitudine, Țara Românească este despărțită de provinciile austriece prin Munții Carpați, de Rusia prin Moldova şi de Bulgaria prin Dunăre. Vecinătatea Mării Negre şi a Munților Balcani, pe de o parte, ca şi a lanțului Carpaților, de alta, îi dau o climă foarte variabilă. Populația ei, după ultima pace de la Bucureşti[69], este evaluată la un milion de suflete. Fertilitatea solului este extraordinară: produce din belşug grâu, vin şi toate fructele obişnuite în Europa; comerțul său principal îl formează ceara, mierea, untul, pieile şi lemnul de construcție. Anual se exportă cinci sute de mii de piei de iepure şi patru zeci de mii de chintale de lână. Această provincie este de
p 359 asemenea bogată în vite şi păsări; în fiecare // an trimite la Constantinopol cam trei sute de mii de oi, trei până la patru mii de cai şi un număr însemnat de boi în provinciile vecine. Cum să crezi, după această listă, că se cultıvă abıa un sfert dintr-o țară atât de mănoasă?

Unul din obiectele cele mai însemnate ale bogăției sale ar fi exploatarea minelor; căci Țara Românească are mine de aur, de argint, de mercur, de fier, de aramă, de pucioasă şi de cărbuni. Sub o astfel de cârmuire aceste bogății ar fi incalculabile; dar situația nestatornică a hospodarilor, trăind cu teama continuă a unei maziliri neaşteptate, nu le îngăduie să se ocupe decât de ce îi poate îmbogăți fără întârziere.

La Bucureşti sunt şcoli ale căror cursuri le urmează tinerii boieri fără avere şi fiii de negustori; cât despre educația boierilor bogați, ea este încredințată unor preoți greci sau a unor preceptori francezi şi germani. Limba în Țara Românească este un amestec de cuvinte corupte din latină, turcă şi slavonă; pe de altă parte greaca modernă, introdusă la curte de hospodari, este acum tot atât de bine cunoscută boierilor ca şi limba română şi se pretinde că ei o vorbesc cu mai multă acuratețe decât în oricare altă parte a Greciei.

p. 360 Muzica are oarecare asemănare cu aceea // a grecilor, dar neieşind niciodată din tonul minor, nu oferă nici armonie, nici varietate. Singurele lor instrumente sunt vioara, naiul şi un fel de ghitară[70] proprie locului.

Românii se căsătoresc foarte tineri, aproape totdeauna prin mijlocirea părinților şi adesea fără să se fi văzut vreodată; de aici rezultă atâtea căsătorii proaste, urmate de divorțuri încuviințate de mitropolit. Se întâmplă adesea ca o tânără femeie de 15–16 ani să ceară despărțirea, sub pretextul cel mai frivol şi numai după câteva luni de căsătorie. Religia oficială este cea ortodoxă, plină de o

---

[69] Încheiată la 28 mai 1812, în urma războiului ruso-turc din 1806–1812.

[70] Cobza

www.dacoromanica.ro

mulţime de superstiţii ridicole. Romano-catolicii, foarte numeroşi în Ţara Românească, au două biserici la Bucureşti şi papa este reprezentat aici de un episcop. Două capele protestante, întemeiate de Carol al XII-lea[71] în timpul lungii sale şederi în acest principat, sunt conduse de pastori care mai sunt şi acum numiţi de arhiepiscopul de Stockholm.

Birul este de 10 800 000 de piaştri; venitul diferitelor taxe asupra ocnelor, vămilor, poştei ca şi impozitele asupra vinului, oilor şi albinelor sunt arendate unor particulari pentru circa trei milioane de piaştri. Se mai pot adăuga <sumele provenite din> acordarea de titluri şi de demnităţi, reţineri asupra veniturilor
slujbelor // date de domn, şi care nu-i aduc mai puţin de două milioane, dar în afara p. 361
acestor ramuri de venit, Ţara Românească este un izvor nesecat de bogăţie pentru principele exploatator[72] şi proverbul care o numeşte „Peru al grecilor" e îndeajuns confirmat de experienţă.

Tributul plătit Porţii este acum stabilit la două milioane de piaştri; totuşi darurile trimise anual de hospodar mai marilor Împărăţiei, spre a se asigura de sprijinul lor, întrec cu mult această sumă. În sfârşit, atâtea bogăţii naturale are Ţara Românească încât, dacă s-ar bucura de avantajele unei cârmuiri regulate, de o administraţie care să ocrotească industria şi agricultura, dacă comerţul ar fi apărat şi mai ales dacă minele ar fi exploatate, în foarte scurt timp ar ajunge una din regiunile cele mai populate şi mai înfloritoare ale Europei.

Contumacie, aprilie

Directorul lazaretului a venit azi dimineaţă să ne spună că, din consideraţie pentru alteţa sa cancelărească[73], scurtează cu două zile carantina pentru întreaga
caravană şi că după ce îi vom face cinstea să prânzim cu el, vom fi // liberi să ne p 362
urmăm drumul mai departe. <Impresii plăcute de la masa directorului>.

Rothen Thurn sau Turnu Roşu

Un pas în munţii prin care am trecut îşi trage numele de la satul de unde-ţi scriu: se numeşte pasul Turnu Roşu. Este un drum tăiat în stâncă, cu o lungime de 11 leghe şi care se termină lângă mănăstirea Cozia[74]. Împăratul Carol al VI-lea[75]

---

[71] Carol al XII-lea, regele Suediei (1697–1718) Afirmaţia autorului este nefondată. De fapt, datorită stăruinţelor ministrului suedez la Poartă, Gustav Celsing, domnul Mihai Racoviţă a îngăduit comunităţii luterane din Bucureşti, care se organizase încă din 1730 sub conducerea pastorului Michael Schusterm, să-şi clădească o mică bisericuţă în mahalaua Stejarului, însă fără împrejmuire de zid (1753). Cf. C.I. Karadja, *Despre biserica luterană din Bucureşti*, în „Revista istorică", IX, 1920, nr 7–9, p. 121–123.

[72] *Le prince exploitant.*

[73] *Son altesse chancelière.*

[74] *Koschia.*

[75] Carol al VI-lea, împărat romano-german (1711–1740).

www.dacoromanica.ro

l-a făcut în 1717 pentru a înlesni comerţul cu Ţara Românească[76]. Furtunile[77] care pustiesc primăvara aceste ţinuturi se mai numesc şi vântoasele de la Turnu Roşu. Aşa îmi spune directorul vămii, la care luăm cafeaua. <Despre frumuseţea fetelor directorului>. Mă speriaseră tare rău de asprimea vămilor, dar trăsurile noastre nici nu au fost măcar cercetate – cea a contelui mirosea totuşi destul de tare a esenţă de trandafiri pentru a trezi bănuieli. Am găsit aci caii de poştă trimişi de la staţia de poştă din Sibiu. Sunetul de corn al conducătorilor de diligenţe nemţeşti m-a făcut să tresar de amintiri.

Sibiu, 1 mai

Sibiul este capitala Transilvaniei, pe care Maria Teresa[78] a transformat-o în principat în anul 1765[79]. Toate casele sunt solid clădite şi acoperite cu ardezie; edificii frumoase împodobesc străzile trase parcă cu linia. Oraşul este înconjurat de grădini publice sau particulare, care îi dau un aer vesel, mai ales în acest anotimp. Castanii plantaţi pe întărituri pe socoteala nobilimii slujesc de plimbare frumoaselor transilvănence, care se arată acolo îmbrăcate în costumele lor pitoreşti, dezvăluind siluete încântătoare.

p 364 Nişte cărăuşi s-au angajat să ne // ducă în două săptămâni până la Viena şi vom pleca îndată cu trăsurile noastre, sfărâmate de aceşti Alpi Carpatici, vor fi reparate; acest fel de a călători este într-adevăr mai puţin rapid, dar mai comod decât poşta şi în special mai ieftin. Este o mare deosebire de preţuri la toate lucrurile de la o ţară la alta, încât un tabel comparativ ar stârni râsul. Aşa, ultimului surugiu român i-am dat bacşiş opt parale turceşti, cam şase *sous* francezi şi s-a închinat până la pământ[80]; surugiul ungur care l-a schimbat, a trebuit să-i plătesc pentru aceiaşi distanţă doi florini de argint, echivalentul a cinci franci şi nici măcar nu mi-a spus: „Sărut mâinile înălţimii voastre!”[81], cum se spune în Germania la fiecare prilej.

După masă, după ce logofătul şi cu mine am semnat cu cărăuşii contractul de transport, contele mi-a spus: „De şase zile călătorim împreună; vor mai trece alte 11 fără să ne despărţim. Să urmăm deci, dacă vreţi, o veche datină românească

---

[76] În realitate, pentru scopuri militare, căci Oltenia era atunci ocupată de trupele imperiale Pentru istoricul acestui drum, cf. relaţia lui Schwartz v. Springfels în vol. IX al colecţiei de faţă, seria veche

[77] *Ouragans.*

[78] Maria Teresa, împărăteasă a Sfîntului Imperiu romano-german Austriei (1740–1780).

[79] Transilvania (Erdely Orszag), „Regatul pădurilor”, se mărgineşte la miază noapte cu comitatul Maramureşului, la răsărit cu Moldova, la miază zi cu Ţara Românească şi la apus cu Banatul; se împarte în 29 de comitate <n.a.> Transilvania a devenit principat sub suzeranitate otomană în 1541. În 1765 a fost transformată în mare principat, sub autoritatea Habsburgilor

[80] *Il m'a baisé les pieds*

[81] În limba germană

www.dacoromanica.ro

legându-ne fraţi de cruce”[82]. A pus îndată într-un vas o cruce mică de fildeş pe care o poartă totdeauna // la el; a mai adăugat pâine şi sare, apoi mi-a spus: „Repetaţi p. 365
după mine: pe cruce, pe pită[83], pe sare[84], jurăm să fim totdeauna fraţi şi să ne ajutăm în toate împrejurările”. Fusesem martor la prestarea unui asemenea jurământ în Suedia şi i-am spus acest lucru. „Nu mă miră”, îmi răspunse el, „la Bucureşti se zice că acest obicei ne-a fost adus de o colonie scandinavă”. E un obicei din toate ţările, dragă Jules, căci de câte ori, fără cruce şi fără sare, inimile noastre n-au repetat acest jurământ!

Prima manifestare a coasociaţiei noastre a fost să ne ducem la un spectacol. Sala era destul de frumoasă; am văzut reprezentată în limba germană mica operă *Orbii*. <Emoţia încercată la spectacol>.

Sibiu, mai

În această primă săptămână din mai la Sibiu se ţine bâlci, ceea ce sporeşte aspectul variat şi interesant al acestui oraş. Se vând toate produsele Transilvaniei: cereale, lână, tutun, vite tot atât de frumoase // ca cele din Ucraina; cai de statură p 366
mică dar foarte iuţi şi de care se spune că ţin mult la oboseală; diferite produse ale minelor şi o mulţime de obiecte manufacturate.

Mulţi greci ortodocşi sunt stabiliţi la Sibiu; ei poartă un costum deosebit, pe cât de bogat pe atât de elegant. Unii dintre ei, în urma şederii îndelungate în Transilvania, au fost primiţi în rândurile nobilimii.

Scule de aramă, de fier şi mai ales cuie, care se fac în cantităţi uriaşe, sunt vândute de ţigani[85], pe care-i întâlneşti ori unde-i vreo şansă de câştig. Aceste populaţii rătăcitoare, numeroase în Transilvania, sunt o castă de paria, alungaţi din India după cuceririle lui Tamerlan[86] din 1408; alţii spun <că vin> din Arabia sau Egipt, întemeindu-se pe numele de *faraoni* care li se dă. În fine alţii <îi socotesc originari> din Persia şi din ramura uzbecilor; oricare ipoteză ar fi <valabilă>[87], ce şit de mişcări a trebuit spre a-i mâna atât de departe de locurile lor natale! Incontestabil este faptul că, răi şi decăzuţi, pretutindeni unde pătrund sunt socotiţi mârşavi şi primejdioşi; învinuiţi în Transilvania că ar fi antropofagi, mi s-a spus că mulţi din ei au fost arşi de vii[88], ca unii // care au fost dovediţi de această crimă p 367
îngrozitoare.

---

82 *Fraté dé crucé.*

83 *Pé pita.*

84 *Pe saré.*

85 *Zigeuns.*

86 Timur Lenk, Tamerlan, han mongol (1336–1405).

87 Mai probabil au fost aduşi ca robi de tătari în secolele XIII–XIV (cf. G. Potra, *Contribuţiuni la istoria ţiganilor din România*, Bucureşti, 1939).

88 Informaţie dubioasă.

www.dacoromanica.ro

Totuşi de când o lege din 1791 a impus nobililor îndatorirea de a se ocupa de educarea lor, asemenea atrocităţi nu s-au mai reînnoit. Împăratul Iosif al II-lea[89] a încercat să-i aducă pe aceşti nenorociţi la o stare mai onorabilă; moartea monarhului binefăcător i-a cufundat din nou în înjosirea din care filosofia lui i-ar fi scos desigur. Ei fac atât de puţin parte din societate încât sunt scutiţi de impozite şi de conscripţie şi nici măcar nu li se ştie numărul.

Am vizitat minunata bibliotecă a baronului Brukenthal[90], care cuprinde peste şaizeci de mii de volume, printre care un mare număr de manuscrise arabe. În afară de asta o galerie de tablouri din cele mai bune şcoli, o colecţie numiasmatică şi de obiecte de preţ, asemuite în privinţa bogăţiei cu cele ale contelui Vitzai. Am găsit acolo monede sau medalii aparţinând aproape tuturor principilor domnitori ai Transilvaniei: ale Bathoreştilor[91], ale lui Ştefan Boczkai[92], ale lui Gabriel Bethlen[93], care a stăpânit câtva timp întreaga Ungarie, ale celor doi Rákóczy[94], dintre care cel de-al doilea a fost teroarea Austriei; în sfârşit, ale celor doi Apaffi[95], ultimii principi domnitori ai Transilvaniei.

p. 368 Savantul proprietar al tuturor acestor rarităţi, // pe care mi le-a prezentat cu bunăvoinţă, se îngrijeşte de păstrarea şi perfecţionarea colecţiilor sale ca un botanist din Harlem de lalelele sale[96]. Exprimându-şi dorinţa de a vedea sabia pe care ţi-am spus că am primit-o de la domnul Gordon, a găsit într-adevăr că literele cufice[97] gravate pe lamă, dovedeau că aparţinuse lui Soliman Kannuni[98], numit astfel pentru că a introdus *kanun*-ele în Turcia; este acelaşi cunoscut în istorie sub numele de Magnificul[99]. <La despărţire Brukenthal l-a poftit să revină>.

---

[89] Iosif al II-lea, împărat romano-german şi coregent al statelor habsburgice (1765–1790).

[90] Samuel von Brukenthal (1721–1803), preşedintele guberniului între 1774–1777, apoi guvernator al Transilvaniei (1776–1787).

[91] Familia Báthory a dat pe Ştefan, voievod al Transilvaniei (1479–1493); alt Ştefan (1571–1576), devenit apoi principe al Transilvaniei (1576–1583) şi rege al Poloniei (1575–1586); Sigismund, principe al Transilvaniei (1581–1597, 1598–1599, 1601); Andrei, cardinal şi principe al Transilvaniei (1599); Gabriel (1608–1613).

[92] Ştefan Boczkai (1604–1606).

[93] Gabriel Bethlen (1613–1629).

[94] Ggeorghe Rákóczi I (1630–1648) şi Gheorghe Rákóczi II (1648–1660).

[95] Mihai Apafi I (1661–1690) şi Mihai Apafi II, ales principe în 1681, n-a stăpânit efectiv.

[96] Oraşul olandez Harlem (lângă Amsterdam) a fost faimos în secolele XV–XVI pentru comerţul său cu lalele şi bulbi

[97] Veche formă de scriere a limbii arabe pentru caligrafierea versetelor Coranului.

[98] Legiuitorul. *Kanun* înseamnă lege, regulă

[99] Soliman I Magnificul, sultan al Turciei (1520–1566)

www.dacoromanica.ro

Sibiu, mai

Contele Dudescu a primit vizita lui Manuc bei[100] şi a fost tot atât de mirat pe cât de încântat găsindu-l în viaţă; acum 20 de zile un capugi başa fusese trimis de la Constantinopol la Bucureşti să-i ia capul, dar în timp ce executorul voinţei împărăteşti intra pe uşă, Manuc folosind cearceafurile de la patul său, fugea pe fereastră şi ajungea în mare // grabă la graniţă. p 369

Acest armean lăudat la Bucureşti pentru bogăţiile şi norocul lui, fusese câtva timp secretarul vestitului mare vizir Mustafa[101], când a fost zădărnicită revoluţia ienicerilor şi şi-a urmat stăpânul care fugea[102] şi, printr-o împrejurare tot atât de neobişnuită pe cât de prielnică pentru el, atunci când ceauşii trimişi pe urmele lor i-au ajuns şi au tăiat capul lui Mustafa, trăsura condusă de Manuc nu a fost jefuită şi el a dus-o neatinsă la Bucureşti. Ea conţinea comorile stăpânului său şi el s-a instituit, fără vreo împotrivire, moştenitorul său. Când Poarta a pus din nou stăpânire pe Ţara Românească, ocupată până atunci de ruşi, sultanul a pretins moştenirea vizirului Mustafa şi a vrut să înceapă procedura, făcând mai întâi să fie sugrumată partea adversă; prinţul Manuc, în faţa acestor forme prea expeditive, a socotit prudent să-şi pledeze cauza mai departe şi asociindu-şi Austria drept co-moştenitoare, el nădăjduieşte să capete dreptul de cetăţenie, care îi va îngădui să se bucure în linişte de uriaşa sa avere[103].

<Despre ambiţia mistuitoare a armenilor şi grecilor>. Beizadeaua Suţu[104] îmi p. 370
spunea la Constantinopol: „Să fiu prinţ domnitor ca tatăl meu numai douăzeci şi patru de ceasuri; după scurgerea acestui termen, să-mi şi zboare capul şi soarta va fi făcut destul pentru mine”. De aceea pentru a satisface o atare ambiţie, ei nu stau niciodată la îndoială în alegerea mijloacelor. Toţi sunt îngrozitori, ca cei cărora această patimă le-a înjosit sufletele. Fiul unelteşte împotriva tatălui, tatăl îşi denunţă

---

[100] Datorită relaţiilor sale cu aianul Tersenekli oglu şi cu Mustafa Bairactar, Manuc bei a ajuns dragoman al Divanului din Constantinopol. După sfârşitul tragic al lui Bairactar, Manuc s-a refugiat în Ţara Românească.

[101] Mustafa paşa Bairactar sau Alemadar, aian de Razgrad, apoi de Rusciuk (1804) şi în urmă paşă de Silistra (1806). Profitând de turburările care au urmat după detronarea lui Selim al III-lea (29 mai 1807), provocate de adversarii reformelor (Nizam-i djedid) a arestat şi detronat pe Mustafa al IV-lea şi a ridicat pe tronul sultanilor pe fratele acestuia, Mahmud al II-lea, care l-a numit mare vizir (29 iunie 1808), dar după câteva luni (14 noiembrie 1808), ienicerii au dat foc palatului său şi Bairactar a pierit.

[102] Mustafa Bairactar a murit la Constantinopol (cf. Abdurahman Şeref, *Istoria statului otoman* (în l. turcă), 1918, vol. II, p. 280.

[103] Istorisirea întâmplărilor prin care a trecut Manuc bei abundă în inexactităţi. El a fost de fapt protejatul Rusiei, unde s-a stabilit după 1812, cumpărând moşia Hânceşti în Basarabia. Întreţinea însă legături cu Transilvania, în special cu casa de comerţ C. Hagi Pop din Sibiu.

[104] *Le bey zeaday Zutcho*, probabil beizadeaua Grigore Suţu, fiul domnului Ţării Româneşti Mihail Suţu (1783–1786, 1791–1793, 1801–1802)

www.dacoromanica.ro

fiul; familii dezbinate urzesc în taină distrugerea aliaţilor lor. Dacă este în Fanar vreo aparenţă de prietenie, aceasta nu se menţine decât atâta timp cât o cimentează interesul comun.

După ce am pledat contra ambiţiei, am fost să vizitez una din consecinţele ei obişnuite; e un castel întărit, la oarecare depărtare de oraş, unde stau închişi prizonierii de stat. Aşezat într-un loc sănătos, mi-a părut aşa cum Howard[105] dorea să fie toate în Europa. Nici pe dinafară, nici pe dunăuntru nu are înfăţişarea tristei sale meniri. Este mai curând o îndelungată carantină decât o detenţie de stat, prietene, mai ales când termenul de ieşire nu e cunoscut. De multă vreme acesta n-a mai avut între zidurile sale decât cinci prizonieri, dintre care unul a murit acum
p. 371 patru luni, după 16 ani de // detenţie. Am dorit să văd camera pe care a ocupat-o atâta timp. M-am dus fără dificultate acolo. Este aşezată în partea cea mai înaltă a turnului[106] care formează unul din unghiurile clădirii. Printre zăbrele mari de fier, el zărea câmpia atât de frumoasă în acest loc. Cele mai multe dintre privelişti sunt desenate pe zid în cărbune şi însufleţite cu scene de război şi de dragoste, care, fără îndoială, erau legate de viaţa lui. Tot ce temnicerul a putut sau a vrut să răspundă la întrebările mele a fost că prizonierul era belgian şi după cât credea, ofiţer superior. Dar a susţinut că nu cunoştea vina pentru care fusese îngropat atâţia ani în acest mormânt aerian. Nişte versuri germane erau scrise pe ziduri. <Le copiază, ca şi
p 371-373 unele mărturisiri din care se subînţelege că deţinutul fusese victima unei calomnii>.

Am cerut să-i văd pe ceilalţi prizonieri, dar mi-a spus că fără permisiunea expresă a guvernatorului oraşului nu-i e îngăduit să introducă pe nimeni în celulele[107] lor. Mi-a arătat apoi în toate amănuntele acest vast castel, arsenalul, sala
p 373-374 de consiliu, infirmeria, capela şi în sfârşit cimitirul. <Autorul e îngrozit de tratamentul din celule. Plânge pe mormântul deţinutului belgian>.

Sibiu, mai

Dintre toate ţările Europei, Transilvania este poate cea care, pe un teritoriu atât de puţin întins, întruneşte atât de multe neamuri deosebite. Poţi număra până la douăsprezece popoare[108] deosebite, care-şi păstrează spiritul naţional, portul, moravurile deosebite şi care trăiesc în bună înţelegere. Manufacturile pe care le-am vizitat sunt într-o stare înfloritoare, mai ales cele de pălării şi de postav dovedesc că această ramură de comerţ este foarte productivă.

M-am dus cu contele Dudescu să iau cafeaua într-unul din acele cabarete frumoase din împrejurimile oraşului, care adaugă atâta farmec blândei apatii a

---

[105] John Howard (1726–1790), filantrop şi reformator al închisorilor britanice.

[106] *Donjon.*

[107] *Cachots.*

[108] *Nations.*

www.dacoromanica.ro

nemţilor; // este într-adevăr o lume nouă. O veselie adevărată, răspândită în toate clasele, apanaj real al libertăţii, domneşte îndeobşte la acest popor. p 375

<Relatează o convorbire cu Dudescu despre deosebirea dintre muncitorii din Transilvania, care cântă şi beau vin şi ţăranii istoviţi din Ţara Românească. Dudescu constată că situaţia ţăranilor e la fel de rea în Polonia şi Rusia, într-o mare parte a Boemiei şi în Ungaria. Nici cei din Italia sau Franţa nu-s mai fericiţi. „Dar găseşti un singur cerşetor în Ţara Românească?" Iar ţăranii noştri cel puţin nu mai sunt aserviţi", constată contele>[109]. p. 375-

Târgu Mureş[110]*, mai* p 379

Târgu Mureş, un orăşel frumos, bine aşezat, are pe lângă un colegiu calvin, frumoasa bibliotecă a contelui Teleki[111]. Aproape toţi locuitorii pun câte o inscripţie în limba germană deasupra porţilor. Una din ele spune: „De am putea avea mereu pâine şi s-o putem mânca în familie!" <Constată acelaşi obicei în Polonia şi în Franţa>.

Sebeş[112]*, mai* p 380

Deasupra porţilor oraşului este sculptat un sicriu ridicat pe patru suliţe. Iată explicaţia: în 1555, când Mehmed paşa, care asedia Sebeşul, a somat pe locuitori să se predea, aceştia au dus în tăcere pe metereze un sicriu acoperit cu văluri negre şi l-au aşezat pe patru suliţe pentru a arăta că <decât să capituleze> se vor îngropa sub dărămăturile oraşului lor. Solul a dus paşalei acest răspuns crâncen, dar elocvent şi curând după aceea Mehmed a poruncit asediul; a fost întâmpinat cu cea mai mare vitejie şi în curând asediaţii preschimbându-se în asediatori, au silit pe turci să se retragă cu o pierdere de peste trei mii de oameni. Ca răsplată pentru această apărare eroică, un decret al stărilor <dieta transilvană> a îngăduit ca sicriul să devină stema Sebeşului[112bis].

Şibot[113]*, mai*

Şibot, casă izolată de unde-ţi scriu, este una din acele ferme numite „pusta". Aşezată în mijlocul unor păşuni nesfârşite, aici se cresc o mulţime de vite de toate soiurile, dar mai ales bivoli, ale căror piei şi coarne formează un important articol

---

[109] Abolirea şerbiei ţăranilor moldoveni şi munteni datează din 1746–1749 <greşit 1736>, epocă în care <C.> Mavrocordat conducea cele două principate. Numai ţiganii sunt acum aserviţi şi pot fi vânduţi Se plătesc cam 1 000 de franci pentru un asemenea nefericit şi jumătate pentru o femeie <n a >.

[110] *Neumarkt*

[111] Samuel Teleki (1739–1822) cancelar al Transilvaniei, fondatorul bibliotecii.

[112] *Müllen Bach*, oraş, jud. Alba. E ciudat că de la Sibiu se duce la Sebeş prin Târgu Mureş!

[112 bis] Afirmaţie pur fantezistă şi inexactă

[113] Şibot, sat, com., jud. Alba.

www.dacoromanica.ro

p. 381 de comerţ. Herghelia mi s-a părut mai bine îngrijită // decât în Ucraina. Mi-au arătat o rasă deosebită de oi cu coarnele despicate; <rasa aceasta> este complet indigenă. Lâna lor, lungă şi mătăsoasă, atârnă până la pământ; totuşi nu fac din ea decât stofe grosolane.

Şesul întins, mărginit de vâlcele de verdeaţă de unde izvoare îmbelşugate se prăvălesc în cascade care se varsă în Mureş[114], îmi amintesc pustiuri din Crimeea.
p. 382 <Despre încercările zadarnice de întemeiere a unor colonii agricole în Taurida>//.

În mijlocul curţii acestei ferme se vede un tei alb, originar din America, pe care nu credeam să-l găsesc în Europa decât în sere.

Orăştie[115], mai

La capătul grădinii hanului se află un cimitir părăsit ale cărui pietre tumulare
p. 383 poartă inscripţii cu data de 1640. <Despre inscripţiile de pe morminte>//.

Aici se vorbeşte aceeaşi limbă ca în Ţara Românească, adică dialectul latin corupt; portul ţăranilor este aproape ca acela al vechilor romani: părul scurt, gâtul gol, o cămaşă de pânză albă tivită cu lână colorată care cade numai până la genunchi, fiind susţinută de un brâu lat; pantalonii cad în creţuri până la glezne iar opincile lor din piele sunt legate cu bucăţi de stofă. Vezi cu puţină imaginaţie poţi lesne crede că-i auzi vorbind pe urmaşii Cesarilor sau ai Ciceronilor. <Aminteşte de hughenoţii refugiaţi în Rusia care şi-au păstrat portul din vremea lui Ludovic al XIV-lea şi vorbesc în maniera lui Racine şi a lui Corneille>.

Deva, mai

Aşezat într-o poziţie încântătoare, oraşul acesta este dominat de un castel în
p 384 ruine a cărui distrugere urcă în vremea mongolilor, // sub domnia lui Bela al IV-lea[116]; caracteristica gotică a arhitecturii sale mi-a lăsat o impresie pe care n-aş putea s-o redau. Ce diferenţă de moravuri şi ce distanţă în timp între cei care, rând pe rând, au locuit aici!

Ne-am oprit <doar> câteva clipe la Deva, destul totuşi pentru a băga de seamă că înfăţişarea, portul şi ţinuta femeilor pot face pe un călător să rămână aici mai mult decât noi. Mi s-a spus că în împrejurimi era atâta lemn opalizat <?> încât biserica din satul vecin este clădită în întregime numai din această esenţă.

Evreii, supuşi celei mai stricte supravegheri, plătesc pentru dreptul de a locui aici o taxă numită „toleranţă"; un edict foarte înţelept îi exclude din toate oraşele aflate în vecinătatea graniţei şi a minelor. Dar temându-se de dragostea acestora pentru metal, <localnicii> nu s-au gândit că-şi vor da osteneala să aştepte pentru

---

114 *Tramos.*

115 *Czassawaros.* Un motto în limba engleză despre necesitatea călătoriilor.

116 Bela al IV-lea rege, ungur (1235–1270), din dinastia arpadiană. În timpul lui se produce invazia tătară (1241).

www.dacoromanica.ro

a-l acapara, bătut în monezi. Sunt o sută cinci zeci de mii de evrei în Transilvania și Ungaria, atât din secta rabiniștilor, cât și din cea a caraiților.

Leșnic[117], *mai*

O masă bună, o hangiță frumoasă: iată ce-ți pot spune de Leșnic, unde am prânzit cu un curier al cancelariei de stat în drum spre Constantinopol. // <Fusese la p. 385-38
generalul Tétenborn[118].

Autorul prezintă laudativ pe acesta. Despre avatarurile meseriei de curier diplomatic>.

Esonesd[119], *mai* p. 388

Am străbătut câmpii frumoase și roditoare, înconjurate de munți împăduriți, teatru al luptelor purtate de principii Transilvaniei cu austriecii. Amintirea <principilor> Rákóczi[120], a lui Tököly[121] și a atâtor altor eroi maghiari este legată de locurile unde și-au apărat independența țării împotriva împăratului Léopold[122]. Natura atât de pitorească înflăcărează imaginația, adăugând plăcerii călătoriilor pe aceea a amintirilor. Un conte De Bussy[123] a fost însărcinat cu conducerea acestui război; era rudă cu Bussy Rabutin[124] a cărei *Histoire amoureuse des Gaules* i-a adus o prea mare celebritate. Cei mai mulți din locuitorii din Esconesd sunt socinieni.

Coșava[125], *mai*

Un grajd nenorocit în mijlocul munților, învecinat cu ruinele unei mânăstiri numită Coșava, unde călugării dădeau ospitalitate acelor călugări fanatici, atrași în Palestina mai mult de lăcomie decât de religie și a căror trecere prin Europa a fost însemnată cu atâtea dâre de sânge. Acești munți întunecați, o casă singuratică, aceste ruine lugubre ar fi fost deajuns pentru a inspira doamnei de Genlis[126] // p. 389

---

117 *Lesnek*, sat în componența com suburbane Vețel, orașul Deva, jud. Hunedoara.

118 Generalul Tétenborn era ministrul Curții din Baden pe lângă Curtea de la Viena

119 Localitate neidentificată.

120 Vezi supra nota 94; apoi Francisc Rákóczi al II-lea (1704–1711).

121 Emeric Tököly, principe nominal al Transilvaniei (1690–1691).

122 Léopold I, rege al Ungariei (1657–1705), al Boemiei (1656–1705) și împărat (1658–1705).

123 Jean Louis, conte de Bussy Rabutin, comandant general imperial al Trasilvaniei (1696–1708).

124 Roger, conte de Bussy Rabutin (1618–1693), scriitor francez.

125 *Rosova*, probabil Coșava, sat, com. Curtea, jud. Timiș.

126 Stéphanie Félicité Ducrest de Saint Aubin, contesă de Genlis (1746–1830), literată franceză și institutoarea regelui Ludovic Filip.

www.dacoromanica.ro

înfiorătoarea ei dramă *Deux morts dans la fôret*. Cârciuma aceasta e ținută de un armean care, ca aproape toți cei de o credință cu el, se îndeletnicește cu comerțul de vite și nu este hangiu decât din întâmplare, fapt pe care l-am băgat de seamă la
p 389-393 masă. <Istorisirea unui vis care se petrecea la Viena>.

Făget[127]*, mai*

La Făget e o colonie de sași, care s-au așezat în timpul lui Ștefan cel Sfânt[128], cel dintâi legislator al Ungariei; ei se îndeletnicesc îndeosebi cu apicultura și cu culturile de duzi pentru creșterea viermilor de mătase. Ungaria datorează contelui Mercy d'Argenteau[29] binefacerile acestui copac folositor. Lângă oraș sunt izvoare sărate și câteva cariere de marmură de diferite culori. <Despre prețurile exorbitante de la han>.

p 394 *Lugoj, mai*

Aveam azi ocazia să adaug la itinerariul pe care ți-l dau al călătoriei mele interesul nelipsit al unei aventuri cu pungași. Am străbătut ceea ce se numește aici „poșta primejdioasă", cea de la Făget la Lugoj; totuși, în ciuda hotărârii noastre de a nu lua nici o escortă, nu ni s-a întâmplat nimic altceva decât că ne-am umplut capul cu o mulțime de povești înfricoșătoare cu care ne-au înveselit pe drum vizitii noștri. E mai puțin de un an de când o ceată de tâlhari, alcătuită din indivizi de toate neamurile marelui principat, își îngăduiau să exercite, fără a fi pedepsiți, lucrativa lor profesiune la aceste granițe ale Transilvaniei și ale Banatului. Au fost prinși recurgându-se la un mijloc puțin obișnuit. De câtăva vreme se văzuse că un cioban din împrejurimi cumpăra în fiecare săptămână la Lugoj o cantitate foarte mare de vin; a fost bănuit că era cel care aproviziona banda și pe acest temei guvernatorul a poruncit să fie adus înaintea lui. L-a interogat și cu făgăduieli și cu amenințări i-a smuls o mărturisire însemnată pentru liniștea publică. Tâlharii aceștia, 60 la număr,
p. 395 dintre care mulți aveau cu ei și nevestele, se retrăseseră într-una din // peșterile atât de numeroase în țara aceasta și care uneori se întind pe un sfert de leghe. Se întăriseră atât de bine minând galeriile și umplându-le cu praf de pușcă încât poate că ar fi pierit mulți oameni fără să fi putut pune mâna pe peșteră. Guvernatorul a făgăduit, așadar, ciobanului să nu-l pedepsească niciodată pentru faptele sale trecute și o pensie pe viață de o sută de florini, dacă va păstra taina asupra interogatorului. Cinstitul agent, care se vedea deja spânzurat, a jurat tot ce i s-a cerut și magistratul luând ca ostatici pe soția și pe copiii lui, i-a poruncit să se ducă chiar în ziua aceea

127 *Fatschet*, sat, com., jud. Timiș.

128 Ștefan cel Sfânt, rege ungur (997–1038) din dinastia arpadiană. Coloniștii sași au venit însă în vremea regelui Geysa (1141–1162).

129 Antoine de Mercy Argenteau (mort în 1767), fiul adoptiv al generalului imperial Claude Florimond de Mercy, a fost guvernator militar al Banatului.

www.dacoromanica.ro

să ducă la peşteră cantitatea obişnuită de vin, dar în care el pusese o doză îndestulătoare de opiu. Ciobanul a ascultat întocmai; nebănuind nimic, tâlharii s-au îmbătat ca de obicei, iar a doua zi s-au trezit în închisoarea din Lugoj. Ni s-a arătat de departe piscul muntelui sub care erau săpate aceste peşteri şi spânzurătoarea de care sunt atârnaţi cu toţii, dar când i-am cerut vizitiului să mă ducă până acolo, avea mintea atât de plină încă de aceste întâmplări înfiorătoare încât n-a vrut cu nici un chip să meargă.

Această distanţă este presărată de cruci ridicate în amintirea unor accidente mai mult sau mai puţin nenorocite. Una din ele, înfiptă la marginea unei // prăpăstii, p. 396
arată prin inscripţie că diligenţa de la Sibiu, după ce a fost jefuită de aceşti tâlhari, a fost aruncată în hău împreună cu toţi călătorii din ea. <Îl asigură pe destinatar că acum nu mai sunt hoţi>.

Lugoj este un oraş frumos, bine clădit; are mai multe manufacturi de pălării, în general de calitate slabă.

O trupă de ţigani lăutari a venit la han să ne de un concert; pretutindeni sunt neîntrecuţi în cântece şi jocuri naţionale şi, deşi nu cunosc nici principiile elementare ale muzicii, acordurile sunt armonioase şi expresive. Veneau de la Braşov şi se duceau la Karlsbad pentru sezonul de băi. <Despre neamurile călătoare>.

La cină am băut vin de Lugoj, al cărui nume are oarecare faimă; hangiul pretinde că ar fi mai bun decât cel de Tokay şi ne-a făcut să-l plătim ca atare. N-o fi un hoţ scăpat din peşteră? //

De la Lugoj până la Chizătău[130] drumul este foarte bine întreţinut. Este o p 397
şosea plantată cu sălcii. Mergi câtva timp de-a lungul canalului Bega, care străbate tot Banatul şi leagă Bega cu Timişul[131]. Pare făcut anume pentru plutăritul lemnului din munţi şi transportul marmurei de la Făget la Timişoara. Stăvilarele sunt frumoase şi ar fi de dorit ca asemenea amenajări să contribuie la dezvoltarea comerţului intern al ţării.

Recaş[132], mai

Recaşul se află la o poştă şi jumătate de Timişoara; astă seară vom fi în capitala Banatului. <Îşi exprimă nerăbdarea de a-l revedea>.

Cum mi-am arătat mirarea văzând orezării în aceste câmpii mlăştinoase, mi s-a spus că nişte italieni, cu prilejul înrudirilor regilor Ungariei cu familiile domnitoare din Italia[133], au introdus această cultură în Banat, unde au fost colonizaţi câţiva indivizi de acest neam.

---

130 *Kissets*, sat., com. Belinţ, jud Timiş.

131 *Atemech*.

132 *Rigas*, sat. com., jud. Timiş.

133 E vorba de dinastia de Anjou, originară din Napoli, care ajunge în fruntea Ungariei, în 1308, prin Carol Robert.

www.dacoromanica.ro

Timişoara, mai

Această capitală a Ungariei de sus este cârmuită după legi deosebite; are înfăţişarea frumoasă şi fortificaţiile sunt impunătoare. Aproape toate străzile aliniate duc spre o piaţă largă care formează centrul oraşului. Timişoara a fost stăpânită de turci până în 1716, când prinţul Eugeniu[134] le-a luat-o.

p. 398 Aseară s-a jucat la teatru *Hoţii* de Schiller. Am fost tot atât de încântat de felul cum au jucat actorii pe cât de şocat de lipsa de moralitate a piesei: este o adevărată şcoală de asasini.

Grădini de agrement se învecinează cu un parc întins, care serveşte de promenadă locuitorilor. Pare desenat după planul Praterului, atât de admirat de străini la Viena. Dar acest tablou frumos nu e fără umbre; ceea ce-l întunecă e numărul redus de femei drăguţe care-l însufleţesc. Abia la 20 găseşti una aşa şi aşa Nu-i tot astfel la Sibiu, unde la acelaşi număr abia dacă găseşti două urâte.

Un obicei care ar fi de dorit să fie adoptat pretutindeni ca în acest hotel al celor *Trei magi* este că preţul camerelor se află înscris pe fiecare uşă, alături de tariful consumaţiilor, ceea ce permite fiecărui călător să-şi facă singur nota de plată la plecare.

Timişoara, mai

p 399-401 <Autorul întâlneşte un tovarăş al lui Kósciuszko[135], exilat>.

Bekoker[136], mai

La intrarea în acest târg mare al Bekoker–ului am întâlnit o nuntă de ţară, ceea ce, mi-a spus cancelarul, e de bun augur pentru restul călătoriei noastre. Toate fetele
p 402 purtau cununi de flori şi urmau jucând mai mulţi lăutari care suflau din corn // <Urâţenia miresei>. Găteala de nuntă a miresei părea şi mai deosebită decât chipul ei: pe o tocă de catifea albastră, mai evazată sus, fuseseră înfipte pene lungi de păun, ca la o coroană peruviană, ceea ce-i aducea capul mai aproape de picioare decât de vârful cununii sale feciorelnic mişcătoare.

În afară de vinul minunat de aici, se distilează o licoare foarte preţuită în Banat, făcută din prune şi numită şliboviţă[137]; am găsit-o cu adevărat minunată.

Arad, mai[138]

Unul din caii de la trăsura mea s-a rănit azi dimineaţă şi vizitii noştri ne-au dus toată ziua la pas; am ajuns foarte târziu la popas. Pe când străbăteam o pădure

---

[134] Eugeniu de Savoia (1663–1736), general imperial austriac.

[135] Tadeusz Kósciuszko (1746–1817), revoluţionar polonez.

[136] Poate Becicherec, sat şi com. în jud Timiş. Vezi însă şi Bekatho, localitate azi dispărută, lângă Remetea Mare, sat, com., jud. Timiş.

[137] *Sliwowitza.*

[138] Citat neprecizat despre vitregia condiţiei umane.

www.dacoromanica.ro

din preajma Aradului am văzut la marginea drumului câţiva ţărani care astupau o groapă la lumina unei torţe. Cum mergeam pe jos, m-am apropiat ca să-i întreb la ce lucrau atât de târziu. „Am îngropat un biet om", // mi-a răspuns unul din ei, „care a murit aci azi dimineaţă; nu era din locurile acestea şi cimitirul e atât de departe încât l-am aşzat aci". Spunându-mi aceste cuvinte, a legat în chip de cruce două ramuri de brad pe care le-a înfipt în locul pe care mi-l arătase. După ce a făcut aceasta, şi-a luat sapa, a stins torţa şi oamenii s-au depărtat în pădure. Biet călător! Iată tot ce va arăta într-o zi trecerea ta prin această lume! p. 403

Râul Criş[139], numit şi Repede, scaldă zidurile Aradului; în apropierea oraşului se strânge din mlaştinile întinse un fel de sare a cărei albeaţă deosebită dă lacului, unde se reface după cinci ceasuri, numele de Lacul de zăpadă. Păstrată în magazii uriaşe, se exportă – mi s-a spus – mai bine de 20 000 de chintale pe an.

Către sfârşitul veacului al XV-lea, în timpul războiului lui Matiaş Corvin[140] cu cehii, oraşul acesta a fost atacat, cucerit şi locuitorii trecuţi prin tăişul sabiei; puţinii care se retrăseseră în minele de aramă din vecinătate au fost înăbuşiţi de fumul focurilor de paie aprinse la toate ieşirile.

Comloş[141], mai p 404

Comloşul are o aşezare plăcută, spre deosebire de Arad, şi are o fabrică de faianţă, unde se fac mii de pipe de pământ roşcat care se exportă în toată Germania, în Grecia şi în Turcia.

---

139 *Koros*. Autorul confundă Crişul cu Mureşul care trece prin Arad.

140 Matia Corvin, rege al Ungariei (1458–1490) şi al Boemiei (1469–1490).

141 Evident că descrierea nu urmează itinerariul direct pentru că de la Timişoara n-avea sens să meargă la Becicherec–Arad şi apoi să se întoarcă spre Comloş.

www.dacoromanica.ro

JOHN MAC DONALD KINNEIR
(1782 – 1830)

John Mac Donald Kinneir, căpitan scoțian în serviciul Companiei Indiilor și agent diplomatic al guvernului britanic pe lângă Nawabul din Carnatic, s-a născut la Carnden (comitat Linlithgow), la 3 februarie 1792, ca fiu al controlorului vamal John Mac Donald din Borrowstounness. Intrând de tânăr în armata colonială a Indiei, el efectuează un stagiu de ședere la Madras, urcând treptele ierarhiei militare ale regimentului 24 de infanterie până la rangul de căpitan. În 1808–1809 a fost atașat misiunii lui John Malcolm în Persia, iar în 1810 s-a întors în Anglia străbătând regiunea Mesopotamiei, Asia Mică și făcând escale în Spania și Portugalia. Ordonându-i-se să se întoarcă la postul său, John Mac Donald Kinneir și-a schimbat planurile; inițial avusese de gând să viziteze țările pe care armatele lui Napoleon ar fi trebuit să le străbată spre a ataca pe englezi în India, dar dezastrul suferit de acesta în campania din 1812 în Rusia, l-a determinat să-și modifice ruta. El s-a îmbarcat la Harwich pentru Gottenburg, la începutul anului 1813, în tovărășia viitorului colonel și amabasador al Angliei în Persia, Sir Neil Campbell (1776–1827), spre a merge la Constantinopol prin Suedia și Rusia, dar, retragerea lui Napoleon oferidu-i un drum mai scurt, s-a îndreptat spre Dresda, unde se afla cartierul general al țarului Alexandru I, iar de acolo a luat drumul Vienei, la 10 aprilie 1813. De aici a călătorit, străbătând Austria, Ungaria, Banatul, Țara Românească și Bulgaria până la Constantinopol (16 iunie 1813) urmărind să exploreze Persia de nord și regiunile învecinate dinspre granițele imperiului rus, îmbolnăvindu-se însă și trebuind să ajungă fără întârziere la Madras, a luat drumul Bagdadului, prin Asia Mică și Irak, făcând o serie de cercetări arheologice de-a lungul văii Tigrului și Eufratului Îmbarcându-se apoi pe un vas pentru India, Kinneir este atacat de pirați în Golful Persic, din cauza cărora își pierde tot bagajul și notele de călătorie, rămânându-i doar o schiță generală a jurnalului său de drum. Reîntors la Madras, el și-a redactat din nou impresiile de călătorie, care au văzut lumina tiparului la Londra, în 1818, sub titlul *Journey thorugh Asia Mimor, Armenia and Koordistan in the years 1813 and 1814 with remarks on the marches of Alexander and retreat of the ten thousend* by John Mac Donald Kinneir, captain in the service of the honourable East India Company; town major of Fort St. George; and political Agent at the Durbar of His Highness the mabopb (!) of the Carnatic, London, John Murray, Albemarle Street, 1818, 603 p. + 1 hartă. Această carte a apărut și în traducere franceză la Paris, în același an, sub titlul *Voyage dans l'Asie Mineure, l'Armenie et le Kourdistan dans les années 1813 et 1814, în 2 volume.*

După 1813, John Mac Donald Kinneir, înălțat acum la rangul de maior, a devenit comandantul garnizoanei fortului St. George din Madras și totodată rezident pe lângă nababul din Carnatic. În 1824 ofițerul scoțian îndeplinește funcția de însărcinat cu afaceri al Marii Britanii la Teheran. În urma izbucnirii războiului ruso-persan în 1826, din pricina atitudinii agresive a șahului Fouteh Ali, Kinneir, promovat între timp locotenent colonel, este solicitat de suveran să intervină la Curtea Angliei ca această țară să asiste Persia pe plan militar. Datorită faptului că ostilitățile au fost deschise de soldații șahului, Anglia și-a declinat ajutorul; Kinneir a fost, în schimb, numit consilier militar al armatei persane. Trupele șahului au suferit înfrângeri dezastruoase, pierzând forărteața Erevan, care a fost ocupată de ostașii țarului, aflați sub comanda generalului Pașkievici, la 19 octombrie 1827. Speriat de proporțiile dezastrului, șahul și marele său vizir, Ali Yar khan, au solicitat lui Kinneir să intervină în conflict ca mediator. Comandamentul țarist nu a recunoscut însă ofițerului scoțian vreo calitate

www.dacoromanica.ro

oficială, acceptându-i oficiile doar ca persoană particulară. Pacea a fost semnată la Turkmanciai (23 februarie 1828), cu grele condiţii faţă de Persia. Kinneir, ce fusese înnobilat la 17 noiembrie 1829 cu titlul de baronet, a fost decorat cu ordinul Soarelui şi al Leului. Sir John Mac Donald Kinneir a rămas în calitate de trimis extraordinar britanic în Persia până la decesul său, survenit la Tabriz, la 11 iunie 1830.

Revenind la călătoria ofiţerului scoţian prin Ţările Române, trebuie să recunoaştem că impresiile sale de călătorie privind Banatul şi Ţara Românească sunt destul de fugare şi puţin adâncite, insistând mai mult asupra propriilor întâmplări şi făcând o descriere sumară asupra locurilor străbătute. Acest lucru însă nu l-a împiedicat să recunoască originea latină a ţăranilor băştinaşi români de la graniţele Banatului. Călătorul este bine primit în casa caimacamului Craiovei, Gheorghe Arghiropol, pentru care are cuvinte de laudă, deşi nu arată prea multă simpatie pentru protipendadă Kineir este mirat de aspectul semioriental al Bucureştilor, oraş întins, apreciat – cu exagerare – de dânsul ca având aproape 100 000 de locuitori, case clădite din lemn, uliţe podite şi fiind populat, în afara localnicilor, de un amestec de oameni din toate naţiile şi religiile. Înfierează prostul gust al boierimii de a-şi exiba un lux îndoilnic, plimbându-se la Herăstrău în trăsuri prăfuite, dintre care unele aşa de demodate încât păreau că sunt din vremea lui Ludovic al XIV-lea.

Deşi relatările de călătorie ale lui John Mac Donald Kinneir au mai mult caracter anecdotic, totuşi ele reprezintă o mărturie contemporană asupra situaţiei din Ţara Românească la sfârşitul perioadei fanariote şi înfăţişează într-o lumină crudă moravurile protipendadei din capitala ţării.

Călătoria a fost pe scurt analizată de E. D. Tappe, *Some new English travelers in the Rumanian Principalities,* în „Revue des études roumaines", Paris, V–VI (1957–1958), p 251–252 şi prezentată de Paul Cernovodeanu, *Ofiţeri englezi din perioada războaielor napoleoniene despre Ţările Române (1802–1813)*, în „Revista de istorie", 41 (1988), nr. 7, p. 664–669

Date biografice asupra lui John Mac Donald Kinneir se întâlnesc în *The Compact Edition of the Dictionary of National Biography*, vol. I, Oxford, 1975, p 1138

DRUMUL DE LA VIENA LA CONSTANTINOPOL PRIN UNGARIA[1]

Seghedinul[2] ... îşi datorează numele, ca şi Kecskemet[3] turcilor şi este un p. 4
orăşel cunoscut pentru cultivarea tutunului. Am fost mirat să aud localnicii în curtea unui han vorbind latina[4], dar am aflat în urma unei cercetări că aceasta e limba uzuală a ţăranilor, care pretind că scoboară din romani, având un aer mai îndrăzneţ şi mai războinic decât fraţii lor din nordul regatului[5]. Păturile cele mai sărace ale ţărănimii poartă o piele de oaie aruncată pe umărul stâng în loc de şubă[6]; pletele lor, lungi şi fluturânde, atârnă peste urechile şi fruntea lor şi <pe cap au> o căciulă de oaie asemănătoare acelora ale tătarilor şi persanilor[7] Am părăsit Seghedinul pe

[1] Traducere după John Mac Donald Kinneir, *Journey thorugh Asia Minor, Armenia and Koordistan in the years 1813 and 1814*, London, 1818, p 4 şi urm

[2] *Segedin* (azi Szeged), oraş în Ungaria

[3] *Ketchemet*, idem.

[4] *Latin.* De fapt limba română.

[5] Confuzie între ţăranii români din părţile Banatului şi ale Transilvaniei şi cei unguri din nordul regatului aflat sub stăpânirea Austriei.

[6] *Pelisse*

[7] Cizmele sunt purtate invariabil chiar şi de către femei în Ungaria, un obicei comun triburilor pastorale din răsărit <n a.>

www.dacoromanica.ro

înserate şi după ce am străbătut în timpul nopţii douăzeci de mile, am traversat cu bacul marele râu Aranca[8] şi am ajuns <a doua zi> la ora opt dimineaţa în satul Mokrin[9], în provincia Banat. Am parcurs rapid cele trei staţii de poştă care ne mai
p 5 rămâneau // până <a ajunge> la Timişoara, de-a lungul câmpiilor bogate şi roditoare ale Banatului, pline de sate, biserici şi terenuri cultivate [...].

Timişoara, capitala provincie Banat, este după D'Anville[10], vechiul Tibiscus[11] în Dacia, unde a fost exilat Ovidiu[12] şi care a fost subjugat de armatele lui Traian. Locuitorii se laudă a fi scoborâtori din soldaţii romani, dar cele şapte sau opt limbi ce se aud vorbindu-se în această provincie dovedesc că sângele lor n-a rămas neamestecat cu acel al barbarilor ce au pustiit nu odată această ţară după declinul Imperiului roman[13]. Fortăreaţa a fost construită de turci, de la care a fost cucerită de prinţul Eugen[14]; dar cu toate că fortificaţiile au avut de suferit, fiind <lăsate> să cadă în ruină, <ele> ar putea fi totuşi reparate destul de uşor; locuitorii al căror număr este, se spune, de şase sau şapte mii de suflete, au un teatru şi sunt de altfel foarte veseli; câteva case sunt frumoase şi arsenalul[15] cuprinde o imensă cantitate de muniţii de război ca şi mai multe piese bune de artilerie //.

p. 6 *21 mai <1813>*. Mă hotărâsem mai întâi să iau drumul Orşovei preferându-l celui mai direct al Sibiului, deoarece doream să vizitez câteva băi romane şi ruinele podului lui Traian, despre care se spune că ar fi în vecinătatea celui dintâi dintre aceste oraşe. Pe la <ora> trei după masă, pe când ieşeam din Recaş[16], sat mic la o depărtare de douăsprezece mile, nu mică mi-a fost surpriza să întâlnesc femei ale căror trăsături şi îmbrăcăminte aveau o asemănare izbitoare cu acele ale hinduşilor[17]. Seara a fost minunată şi, în timp ce ne îndreptam spre <staţia> de poştă din Chizătău[18], soarele, apunând, răspândea o tentă purpurie asupra acestui bogat şi înfloritor ţinut pe care-l străbăteam; numeroasele sate erau ascunse în livezile de pomi fructiferi ce le înconjurau şi panorama se încheia la poalele unor

---

[8] *Aranga*, fluviu în Banat.

[9] Localitate în Serbia.

[10] J. B. Bourguignon Danville sau D'Anville (1697–1782), cunoscut geograf francez, autor al unor hărţi ilustrând *Histoire ancienne* şi *Histoire romaine*, ale lui Charles Rollin (1661–1741)

[11] *Tibisus*.

[12] Tradiţie falsă.

[13] Observaţie lipsită de logică, deoarece numărul limbilor străin vorbite în Banat este exagerat şi nu are nici o legătură cu graiul autohton al băştinaşilor scoborâtori ai populaţiei dacice romanizate, despre care însuşi autorul amintise anterior.

[14] Eugen de Savoia (1663–1736), cunoscut comandant în armata austriacă, cuceritor al Timişoarei la 18 octombrie 1716.

[15] Construit într-o aripă a cetăţii, lângă cazarma conservată până astăzi ca monument istoric

[16] *Recus*, sat şi com , jud. Timiş.

[17] Autorul a înalnit, probabil, nişte ţigănci

[18] *Kesito*, sat, com. Belinţ, jud *Timiş*

www.dacoromanica.ro

munţi care mărginesc câmpiile spre sud-est. Locuinţele însă nu erau aşa de curate şi nici aşa de bine construite ca acelea <ce se întâlnesc> de cealaltă parte a Timişoarei, dar drumul era foarte bun, iar caii, cu toate că de o micime neînchipuită şi de o înfăţişare respingătoare[19], ne-au cărat însă cu iuţeala de opt mile pe oră.

De la Chizătău la Lugoj[20], orăşel aşezat pe marginea unui râu, drumul trecea printr-un şir neîntrerupt de sate şi grădini; era târziu când am sosit <acolo> şi şeful <staţiei> de poştă, care ţinea un han, refuză să-mi dea cai <de schimb> până <a doua zi> dimineaţa, sperând fără îndoială să-mi petrec toată noaptea acolo. Dar <eu>, nefiind dispus la aceasta, m-am informat pe loc unde stătea birăul[21] de acolo p. 7
// de la care am obţinut o poruncă ce nu putea fi încălcată. Omul <meu> s-a hotărât însă să se răzbune şi porunci deci vizitiului să ia drumul Sibiului în loc de cel al Orşovei; dar chiar înainte de a sosi la staţia următoare am descoperit vicleşugul şefului <de poştă>. Iritat de această comportare, m-am întors la Lugoj şi am alcătuit o plângere în toată regula împotriva lui, având cu mine, din fericire, un paşaport de curier, semnat de cancelarul de stat[22] din Viena. Am părăsit din nou această localitate şi, după ce am mers treisprezece mile printre şiruri de arbori foioşi, meniţi să apere călătorul împotriva unui soare arzător, am sosit în sătucul Sacu[23], unde am schimbat caii şi mi-am continuat drumul până la Caransebeş[24], veche staţiune romană în Dacia, aşezată la poalele unui lanţ muntos. La intrarea noastră în localitate, am fost opriţi de sentinela care ne-a condus la comandantul de acolo spre a ni se examina paşapoartele. Este cu neputinţă de a fi mai sever decât austriecii în această privinţă, mai ales <în ţinuturile> de graniţă.

A şaptea staţie <de poştă> era la Slatina-Timiş[25], sat aşezat într-o vale frumoasă, udată de un râuleţ, la intrarea unui defileu şi având <împrejurimile> pline de turme de oi şi cirezi de vite <aflate la păscut>. În curând intrarăm în defileul Teregova[26], strâmtoare care poate să aibă şase sau şapte mile lungime; de ambele părţii munţii se ridică drept în sus la o înălţime considerabilă; defileul era aşa de strâmt, încât nu putea trece decât o singură trăsură şi // cum nu exista parapet, cea p. 8
mai mică mişcare greşită ne putea arunca în prăpastia şi râul de dedesupt. Era <ora> zece şi jumătate noaptea înainte ca să ajungem la staţia de la Teregova, sat în munţi, unde şeful de poştă, ce trimisese toţi caii de poştă la Orşova pentru o treabă de a sa,

---

[19] *Miserable looking little animals.*

[20] *Logos*, municipiu, jud. Tımış.

[21] *The commander of the place.*

[22] Klement Wenceslas, prinţ de Metternich (1773–18599, cancelar al Austriei (809–1848).

[23] *Rakool,* sat şı com , jud. Caraş-Severın.

[24] *Caranshebech*, oraş, jud Caraş-Severin.

[25] *Statina*, sat şi com., jud Caraş-Severin.

[26] *Terogova*, sat şı com., jud. Caraş-Severin.

www.dacoromanica.ro

îi înlocui cu patru boi, care ne-au dus până la Cornea[27], la o distanţă de douăsprezece mile, în două ceasuri şi jumătate.

23 mai. Următoarea staţie se află la Mehadia, unsprezece mile mai departe; înainte era o staţiune romană, dar astăzi <nu e decât> un sat ruinat, aşezat lângă un torent, într-o vale adâncă, înconjurată din toate părţile de munţi înalţi. De acolo se mai socotesc 11 mile până la Orşova, care se fac de-a lungul unui râu şi printr-un defileu muntos. Cam la jumătate de drum şi la aproape o milă de izvor, <în câmpie>, la stânga, se află băile[28], foarte mult frecventate de locuitorii oraşelor învecinate, ce vin aici să bea apă minerală. În dreapta se află ruinele unui apeduct săpat în stâncă şi menit a duce apa la Orşova, unde am sosit pe înserate. Neexistând în acest oraş nici han, nici cafenea, am fost silit să caut adăpost la d-nii Tucker & Co, negustori, pentru care aveam <scrisori de> recomandare de la Viena; şi <a doua> zi de dimineaţă, am însoţit pe domnul Tucker la Orşova turcească (fortăreaţă într-o insulă[29] a Dunării, <aşezată> la două mile de orăşelul cu acelaşi nume,
p. 9 aparţinând austriecilor), spre a lua avizul *musellemn-ului*[30] // de felul cel mai potrivit pentru a mă duce la Constantinopol. Ne-am îmbarcat la bordul unui mic vas, şi după o navigare de un sfert de ceas, am sosit în insulă, am intrat în fortăreaţă printr-o poartă tăiată în zidul bastionului[31] şi am fost conduşi la palatul guvernatorului, care este în întregime de lemn şi clădit pe unul din bastioanele locului. Aveam cu noi un ofiţer al serviciului de carantină, cu sarcina de a avea grijă să nu atingem pe turci şi de aceea ne-am aşezat în fotolii plasate la o oarecare distanţă de locul unde se afla aga. Acesta îmi recomandă să merg pe apă până la Rusciuk; dar cum nu era nici un vas pregătit pentru moment şi deoarece îmi cerea o sumă de nu mai puţin de trei mii de piaştri, m-am hotărât să iau drumul direct care ducea la Bucureşti, în Ţara Românească.

p. 9-11 <Călătorul face apoi o scurtă incursiune pe malul sârbesc pentru a vedea un drum roman bine păstrat şi o inscripţie săpată în stâncă de împăratul Traian. Câteva consideraţii privind regimul politic al Serbiei sub dominaţia otomană>.

p. 11 *25 mai.* Am părăsit Orşova în această zi, şi după un drum de vreo patru mile, am ajuns la bariera<constând> dintr-o lucrătură în parmalâc[32], care despărţea statele austriece de dominioanele turceşti. Am trecut printr-o poartă într-o câmpie întinsă, unde se zărea o colibă şi vreo douăzeci până la treizeci de cai <aflaţi> la

---

27 *Carnis*, , sat şi com., jud. Caraş-Severin.

28 Băile Herculane, azi oraş, în acelaşi judeţ, cunoscută staţiune folosită încă din vremea romanilor.

29 Ada Kalé

30 *Müteselllim*, de fapt viceguvernatorul unui district sau al unui oraş, depinzând de paşă.

31 *An opening in a curtain of the wall.*

32 *A small railing of lattice work.*

www.dacoromanica.ro

păscut; au fost aleşi patru din ei şi înhămaţi pe loc la trăsură cu frânghii la gât în loc de hamuri. Pentru o nimica toată de 50 de piaştri[33], am obţinut o poruncă pentru a dobândi cai de schimb până la Craiova şi, cu vizitiul aflându-se în şa, alergarăm în galop mare până la staţia cea mai apropiată. Drumul până la Cerneţi[34], cam de vreo unsprezece mile. Merge de-a lungul Dunării; dar este aşa de strâmt, încât trăsura noastră nu era despărţită de prăpastie decât la o distanţă de câteva picioare, şi poarta din spre // munte fiind mai înălţată decât cea dinspre apă, am fost chiar în primejdie p. 12
de a fi aruncaţi în apă. Părăsirăm malul fluviului şi coboram cu repeziciune un teren în pantă care ducea până la oraşul Cerneţi, când un bolovan aşezat în mijlocul drumului lovi una din roţile trăsurii şi ne izbi într-o clipă de coasta muntelui[35]. Lovitura a fost aşa de violentă încât roţile dinainte s-au desfăcut şi caii continuând să alerge, înaintam claie peste grămadă până când ne-am oprit într-o tufă de mărăcini. Rivoir (valetul meu) se lovi foarte rău la un picior, iar eu la un braţ, dar din fericire am scăpat fără altă vătămare şi trăsura, cu toate că rău avariată, a fost, în curând, pusă în stare să ne ducă până la Bucureşti. Ne-am oprit într-un sat, unde am făcut cunoştinţă cu căpetenia locului[36], grec de origină, care mi-a pregătit o cameră de dormit în casa sa şi s-a purtat cât se poate de cuviincios. M-a prevenit că drumul spre Craiova era plin de tâlhari şi a stăruit mult să-mi procur o escortă, dar mi-am dat curând seama că aceasta m-ar expune la o mare cheltuială şi în acelaşi timp mi-ar pricinui întârziere, încât am hotărât să merg la noroc.

Oraşul Cerneţi a fost odinioară o staţiune romană, numită Termes[37]. Se mai văd şi astăzi în apropiere resturile a două poduri care treceau peste Dunăre, construite, unul de Traian, iar celălat de Sep//timiu Sever[38], la o milă distanţă în p 13
josul fluviului. Când apele sunt scăzute, se văd stâlpii acestor poduri, iar o mare parte din castrele[39] ce apărau împrejurimile podului lui Traian şi care au fost restaurate de Iustinian[40] mai există şi azi pe fiecare mal al fluviului, ce are aici o lăţime de opt sute de paşi.

În dimineaţa zilei de 26 mai, mi-am luat rămas bun de la Cerneţi şi călătorind tot aşa de repede ca şi în ziua trecută, am străbutut un ţinut muntos, acoperit de

---

[33] 2 : 10 s., piastrul valorând aproape cât un shilling <n.a >.

[34] *Cernitz*, sat component al cm. suburbane Simian, municipiul Drobeta-Turnu Severin, jud. Mehedinţi.

[35] *Over the side of the hill.*

[36] *The governor of the town*

[37] Afirmaţie inexactă. Este vorba, probabil, de castul roman de apărare de la Drobeta.

[38] Traian, împărat roman (193–211). De fapt podul lui Traian a fost numai reparat de Alexandru Severus (222–235), fără a mai construi un al doilea, inexistent.

[39] *Castles*. Drobeta la nord şi Pontes la sud. Vezi amănunte la D. Tudor, *Podurile romane de la Dunărea de Jos*, Bucureşti, 1971, p. 142–148.

[40] Iustinian I, împărat bizantin (527–565).

www.dacoromanica.ro

stejari pitici şi de peri sălbatici, dintre care cei mai mulţi erau încărcaţi cu fructe, până ce am ajuns la un bordei de lemn, ridicat în mijlocul unei poieni, unde păşunau patruzeci–cincizeci de cai, sau mai bine zis căluţi[41]. Din acest loc până la Craiova mai erau şaizeci şi şase de mile de străbătut înainte de a ajunge în oraş, am trecut cu bacul râul Jiu[42], după ce am mers toată ziua cu unsprezece până la douăsprezece mile pe oră, lucru destul de extraordinar, având în vedere aspectul jalnic al cailor, care nu capătă decât arareori vreun grăunte de orz.

27 mai. M-am dus fără vreo ceremonie <anumită> la casa banului[43] din Craiova, unde mi s-a pregătit de îndată o cameră şi mi s-au servit cafea şi biscuiţi cu răcoritoare, din partea fiului său[44], căruia îi adusesem o scrisoare de recomandare. Acest tânăr, dintr-o familie boierească[45] din Ţara Românească, avea
p. 14 ca soţie o femeie foarte frumoasă[46], de care era peste măsură de gelos //. De la o astfel de gazdă nu trebuia să mă aştept la prea multă ospitalitate; de altfel mi-a arătat atâta răceală şi nepăsare încât i-am părăsit casa, spre a mă duce să locuiesc la caimacam[47], <un> grec cultivat, care vorbea franceza şi engleza. Înainte de a-i părăsi casa, m-a prezentat soţiei sale, o femeie foarte frumoasă şi încântătoare[48]. Era îmbrăcată cu o blană de hermină brodată bogat; un păr de toată frumuseţea îi cădea despletit pe umeri şi pe gât şi un şal roşu desfăşurat cu graţie se juca pe un piept ascuns doar în parte.

30 mai. Craiova, care se numără printre oraşele de seamă ale Ţării Româneşti, a fost ars în parte acum câţiva ani de către Pazvantoglu[49], paşă răzvrătit al Vidinului şi este un mare sat neregulat, construit din lemn, în mijlocul unei pustietăţi, descriere care se potriveşte celei mai mari părţi din această nefericită ţară. Căpetenia sa este un grec dintr-o familie constantinopolitană[50], care, în dimineaţa zilei când am părăsit acest oraş, s-a înfăţişat la mine cu mai multe medalii, pe care le culesese din mijlocul ruinelor unor clădiri vechi, dintr-un loc numit Caracal[51], pe

---

[41] *Ponies.*

[42] *Sehuil.*

[43] *Governor.* Constantin (Dinu) Filipescu, mare ban al Craiovei (1812 dec.–1813 iunei).

[44] Iordache (Gheorghe) Filipescu, mare vornic şi mare ban la 1830, candidat la tronul Ţării Româneşti în 1834.

[45] *Noble.*

[46] Ecaterina Filipescu, năcută Balş (1784–18429).

[47] *Governor of the town.* Gheorghe Arghiropol, ispravnic şi caimacam al Craiovei (1812 dec –1813 iulie).

[48] Ralù, fiica domnitorului Ion Gheorghe Caragea.

[49] *Paswan-Oglu.* Evenimentul s-a petrecut în decembrie 1800, după relatările lui Dionisie Eclesiarhul (*Hronograf 1764–1815*, ed. D. Bălaşa şi N Stoicescu), Bucureşti, 1987, p. 81–82 şi nr 196–197, p. 150.

[50] Amintitul Gheorghe Arghiropol.

[51] *Karaval*, oraş, jud. Olt.

www.dacoromanica.ro

marginea Dunării. Porunca pentru a avea cai de aici la Bucureşti m-a costat şaptezeci de piaştri sau trei lire şi zece şilingi, şi şefii de poştă au stăruit să-mi pună şase cai la trăsură, cu toate că aceasta ar fi putut să fie trasă cu uşurinţă de unul singur; ca de obicei, nişte funii înlocuiau hăţurile, iar cei trei surugii ai mei n-aveau nici pantofi, nici ciorapi în picioare //; tot restul îmbrăcăminţii lor era alcătuit dintr-o p. 15
cămaşă albă, o pereche de iţari şi o căciulă din blană de miel. Am părăsit Craiova pe la ora şapte dimineaţa şi la zece fără un sfert am atins chiar Oltul[52], sau râul de aur (vechiul Aluta), numit aşa după grăunţele acestui metal ce sunt strânse câteodată din albia sa şi care sunt aduse, zice-se, din munţii Transilvaniei. Distanţa era de treizeci şi trei de mile.

Am mers la galop cea mai mare parte a călătoriei, peste un strat de iarbă măruntă (căci nici vorbă nu era de vreun drum obişnuit), parte printr-o pădure, parte printr-o câmpie bogată şi deschisă; peste tot se vedeau păducei[53], trandafiri, peri rămuroşi, printre viţă de vie sălbatică şi flori diferite. Staţiile de poştă erau foarte mici şi construite din lemn, aşezate în pădure, unde un număr oarecare de cai erau întreţinuţi fără nici o cheltuială, deoarece găseau hrana într-o păşune sălbatică de care este plină toată ţara. De la malul Oltului am străbătut, cu aceeaşi iuţeală, douăzeci şi şapte de mile de drum până la un sat construit din lemn, numit Slatina[54], aşezat într-o câmpie ce se întinde de la Craiova spre Bucureşti şi Dunăre şi cu toate că este cum nu se poate mai nimerită pentru cultivarea grâului, rămâne în mare măsură nelucrată şi nepopulată; războaiele dintre turci şi ruşi au contribuit la această pustiire. Se socotesc pustietăţi, până la vreo şase–şapte mile înainte de acest ultim oraş, unde turlele[55], cupolele şi minaretele (!), înălţându-se deasupra grădinilor, îi dau înfăţişarea unui oraş persan //. p. 16

Am intrat în capitală pe la ora opt dimineaţa şi deoarece nici eu, nici valetul meu nu cunoşteam limba română, m-am dus la un negustor francez pentru care aveam, din fericire, o scrisoare de recomandare. Ne-am făcut rost de o locuinţă în casa unui ofiţr austriac, unde în scurt timp după sosirea mea, am primit vizita consulului Rusiei[56], însoţit de d. Gordon[57], un vechi prieten, pe care-l întâlnisem cu doi ani mai înainte, într-un chip asemănător, într-un sat aproape de Magnesia[58], în Asia Mică. Am luat masa împreună cu consulul şi seara l-am însoţit, pe el şi pe soţia sa, la "Prado"-ul Bucureştilor, un loc mare descoperit unde am găsit un

---

[52] *Altun su*

[53] *Hawthorn.*

[54] *Statina*

[55] *Spires.*

[56] Luka Grigorievici Kiriko, consul al Rusiei la Bucureşti (1795–1816).

[57] Thomas Gordon, trimis la Bucureşti ca emisar de către ministrul britanic la Poartă, Stratford Canning, pentru a urmări desfăşurarea tratativelor de pace ruso-turce.

[58] Vechi oraş din provincia antică Lydia, în Asia Mică, azi Manisa

www.dacoromanica.ro

adevărat circ[59] de figuri groteşti, coborâte din trăsuri pline de praf, pentru a-şi bea cafeaua şi a se plimba pe malurile unei bălţi cu apă stătută[60]. Câteva din a ceste caleşti se aflau într-o stare şi mai jalnică decât aceea a trăsurilor noastre de piaţă, în timp ce altele, prin aurăriile cu care erau acoperite, îţi reaminteau caretele de la Curtea lui Ludovic al XIV-lea. Cea mai mare parte a boierimii din Ţara Românească, care alcătuieşte, după cum am auzit, o clasă urâtă şi decăzută[61], nu are nici o ocupaţie şi trăieşte doar din venitul moşiilor ei, din care unele aduc <câştig> de până la o sută de mii de piaştri pe an. <Boierii> nu pot să-i sufere pe ruşi, care i-au despuiat de câteva din privilegiile de care îi mai lăsaseră să se bucure turcii[62] şi de aceea îşi păstrează portul grecesc[63], lăsându-şi doar soţiile să adopte moda
p 17 franceză. După legiuirile[64] Ţării Româneşti, // localnici nu pot să fie cârmuiţi nici de vreunul dintre ai lor, nici de către un turc; de aceea prinţul sau domnul[65] este întotdeauna ales de către sultan din <rândurile> familiilor greceşti din Constantinopol; acesta, după o domnie de câţiva ani, este nu arareori decapitat sau mazilit[66]. Pământul Ţării Româneşti, o parte a Daciei romane, este roditor, dar provincia este puţin populată şi <aflată> cu desăvârşire într-o situaţie vrednică de plâns; locuitorii atribuie această stare de lucruri dărilor excesive strânse de ruşi[67] şi plângerile lor nu sunt, poate, cu totul lipsite de dreptate. Bucureşti[68], capitala ţării, este un oraş mare, aşezat într-o câmpie foarte întinsă şi se spune că ar avea vreo sută de mii de locuitori[69]; casele sunt construite din lemn sau din paiantă, cu câte o curte sau grădină <în faţă>, după obiceiul oriental[70]. Uliţele sunt podite, ca şi în oraşele

---

[59] *A vast concourse*

[60] Este vorba, probabil, de grădina şi de lacul Herăstrău, loc preferat de plimbare al boierimii din acea vreme

[61] *A degenerate and profligate race.*

[62] Observaţie numai în parte corectă, deoarece mulţi reprezentanţi ai protipendadei erau foarte rusofili şi se bucurau din plin de benficiile rezultând din înalta poziţie ce o deţineau în societate şi de fidelitatea arătată faţă de autorităţile ţariste.

[63] Din spirit tradiţional şi mai puţin din înclinaţii politice.

[64] *The constitutions.*

[65] *Hospidar*

[66] Explicaţiile date de autor sunt simpliste Regimul fanariot a fost impus de Poartă, în pofida statutului de autonomie de care beneficiau Principatele, încălcându-se astfel „legiuirile” menţionate (dar ignorate în cuprinsul lor) de autor.

[67] Aluzie a cumplitelor abuzuri fiscale şi jafurile la care s-au dedat trupele de ocupaţie ţariste în timpul războiului ruso-turc din 1806–1812.

[68] *Buckharest.*

[69] Apreciere exagerată, populaţia nedepăşind cifra de 65–70 000 de locuitori

[70] Afirmaţie gratuită, doearece nu numai în Orient casele erau înconjurate de grădini şi curţi.

www.dacoromanica.ro

din Rusia. Populaţia constă dintr-un amestec de toate naţiile şi religiile[71], ce au aici locuri afectate cultelor lor şi care, sub protecţia sultanului[72], se bucură de o libertate necunoscută în multe altele din statele cele mai civilizate ale Europei.

Am rămas câteva zile la Bucureşti şi cum trăsura mea nu-mi mai slujea la nimic, am dăruit-o domnului Gordon, în schimbul şeilor sale, hăţurilor şi a altor lucruri şi, însoţit de tătarul pe care el l-a adus de la Constantinopol, am pornit la drum în după amiaza zilei de 6 iunie.

Căruţele româneşti de care m-am slujit // până la Giurgiu, pe malul Dunării, p. 1
erau construite în întregime din lemn, în alcătuirea lor nefiind folosit nici fierul, nici pielea; aveau aproape trei picioare în lungime şi două în lăţime. Diametrul roţilor, care erau în număr de patru, nu trecea de două picioare şi jumătate. Cu trei din aceste căruţe, fiecare trasă de câte patru cai, plecând la ora trei după amiază din Bucureşti, am sosit la ora opt şi câteva minute seara la Giurgiu, după ce am străbătut o distanţă între cincizeci şi şaizeci de mile pe stratul de iarbă verde ce acoperă tot drumul. Am petrecut toată noaptea într-o cafenea murdară din Giurgiu, orăşel situat pe un braţ al Dunării, care poate să aibă vreo trei sferturi de milă lăţime, în acest loc. A doua zi dimineaţa am trecut fluviul şi am sosit la Rusciuk, orăşel întărit, în Bulgaria, ars de Kutuzov în ultimul război[73].

[71] Aluzie la populaţia cosmopolită a capitalei, unde, în afara localnicilor, trăiau destui alogeni (sudiţi străini· armeni, evrei), fiecare avându-şi lăcaşul propriu de cult.

[72] Este evident că nu sub protecţia sultanului, ci sub aceea a domnului ţării, turcii neamestecându-se în problemele confesionale, rezolvate, pe baza autonomiei interne, de autorităţile locale.

[73] Aluzie la operaţiile întreprinse de armatele ruse la Dunăre, sub comanda generalului Mihail Ilarionovici Kutuzov, în 1811, în timpul ultimelor confruntări militare cu turcii, înaintea încheierii păcii de la Bucureşti (16/28 mai 1812).

www.dacoromanica.ro

CĂPITANUL THOMASSIN

(secolul al XIX-lea)

Despre căpitanul de geniu Thomassin nu deținem decât niște informații foarte sumare extrase din lucrările generalului diplomat Antoine François, conte Andréossy (1761-1818), ambasadorul Franței la Poartă (25 iulie 1812–14 noiembrie 1814), căruia i-a fost atașat în calitate de ofițer pe durata șederii sale în Imperiul Otoman. Astfel amintitul căpitan – împreună cu un alt căpitan de geniu, Vincent, și cu căpitanul de artilerie Moreton de Chabrillan – au ridicat, la comanda superiorului lor, planurile și hărțile topografice ale țărmului Bosforului, foarte utile pentru studiul militar al regiunii. La p. 30 a lucrării lui Andréossy, *Voyage à l'embouchure de la Mer Noire ou Essai sur le Bosphore*, vol. II, Paris, 1818, se menționează contribuția lui Thomassin la operațiile topografice efectuate; cartea a fost recenzată în mod favorabil de Walkemaer în „Journal des Savants", Paris, iunie 1818, p 359–365, unde se relevă și aportul lui Thomassin.

La încheierea misiunii sale diplomatice în Turcia și rechemarea în patrie, deoarece reprezentase pe Napoleon la Constantinopol, Andréossy a fost întovărășit pe drumul de întoarcere. pe uscat, spre Viena, prin Țara Românească și Transilvania, în decembrie 1814, și de căpitanul Thomassin. Acest fapt este inserat în lucrarea generalului diplomat, *Constantinople et le Bosphore de Thrace pendant les annés 1812, 1813 et 1814 et pendant l'année 1826*, Paris, 1828, p. 307, unde căpitanul Thomassin, înaintat acum „șef de batalion și subdirector la Fortificații", este amintit că, la inițiativa lui Andréossy, a ridicat, din nou, planuri și schițe pe parcursul itinerariului efectuat de la Constantinopol la Turnu Roșu.

Călătoria lui Thomassin, prin Țara Românească pe ruta Giurgiu – București – Găești – Pitești – Curtea de Argeș – Câineni – Turnu Roșu, între 6 și 16 decembrie 1814, este consemnată cu precizia unui militar, pe etape, ore și distanțe, cu observații succinte, dar exacte privind situația generală a principatului muntean. Emite considerații de ordin istoric, geografic, economic, socio-politic, administrativ și demografic, nu lipsite de interes. Itinerariul căpitanului francez merită astfel atenție pentru datele ce le consemnează, utile pentru reconstituirea ultimei faze de existență a regimului fanariot în Principate.

Despre căpitanul Thomassin și reproducerea textului de călătorie în Țara Românească s-a ocupat N. Isar, *Les Principautés Roumaines au début du XIXe siècle dans les récits des officiers français Guilleminot și Thomassin*, în „Analele Universității București" XXX, 1981, p. 76–77 (biografie) și p. 77–78 (text), precum și în cartea sa, *Imaginea societății românești în Franța (1774–1848)*, București, 1992, p. 59–60.

www.dacoromanica.ro

ITINERAR DE LA CONSTANTINOPOL LA BUCUREŞTI, TRECÂND PRIN ADRIANOPOL; ŞI DE LA BUCUREŞTI LA TURNU ROŞU SAU ROTHENTHURN, UNDE SE AFLA LAZARETUL DE LA FRONTIERA VALAHIEI CU TRANSILVANIEI, DECEMBRIE 1814[1]

Ziua a 16-a

[...] Pe malul stâng al Dunării aproape la trei sferturi de oră de Rusciuc este p. 84
situat oraşul Giurgiu, unde se vede o fortăreaţă construită pe malul Dunării şi înconjurată de fortificaţii ce par a fi în stare bună şi ale cărei ziduri sunt tencuite, iar şanţurile pline cu apă. În centrul acestei fortăreţe este un castel în formă pătrată, având turnuri la colţuri şi servind drept reşedinţă. Oraşul Giurgiu a fost distrus de ruşi şi actualmente nu se văd decât barăci. Se observă în împrejurimi multe linii de apărare făcute în ultimul război. Acest oraş este la frontiera Valahiei, provincie mărginită în această parte de Dunăre.

Legătura de la Rusciuc la Giurgiu se face cu vapoare şi bărci de proastă construcţie. Nu trebuie decât o jumătate de oră pentru a merge de la Rusciuc la Giurgiu, deoarece curentul Dunării înlesneşte trecerea, în timp ce pentru a trece de la Giurgiu la Rusciuk îţi ia aproape două ore din cauza dificultăţii pe care o ai în a urca în susul fluviului din pricina cursului său rapid. Ruşii au stabilit pontoane pe Dunăre; dar poduri de acest fel nu pot rezista mult timp pe acest fluviu, din cauza creşterii considerabile a apelor <inundaţiilor> cărora le este supus. //

Ziua a 17-a p. 85

De la Giurgiu la Bucureşti, 13 ore de mers; trecând prin Daia, Pietrile, Fălăstoaca[2] şi Copăceni[3], sate unde se găsesc caii de poştă: distanţele dintre ele sunt: 2 de la Giurgiu la Daia, două ore; 2 de la Daia la Pietrile, două ore; 3 de la Pietrile la Fălăştoaca, trei ore; 4 de la Fălăştoaca la Copăceni două ore; 5, în sfârşit, de Copăceni la Bucureşti, patru ore. Direcţia Giurgiu–Bucureşti este cu aproximaţie de la sud la nord şi iarna drumul este greu; dar în perioadele secetoase, el poate fi parcurs în cinci până la şase ore. Regiunea cuprinsă între aceste două oraşe este aproape un şes. La 2 ore şi ½ de Giurgiu se afla un deal foarte puţin înalt, care încheie valea Dunării; de la acest deal până la Bucureşti,

---

[1] Traducerea s-a făcut după textul francez publicat de Nicolae Isar, *Les Principautés roumaines au début du XIXe siècle dans les récits des officiers français Guilleminot et Thomassin*, în „Analele Universităţii Bucureşti", istorie, anul XXX, 1981, p. 84–88.

[2] *Falostoc*, com. Comana, sat în jud. Giurgiu.

[3] *Capotzen*, com. în jud. Giurgiu.

www.dacoromanica.ro

regiunea este brăzdată de câteva mici râuri, care se varsă în Dunăre şi produc bineînţeles câteva neregularităţi ale solului. Între Giurgiu şi Bucureşti se văd foarte puţine terenuri cultivate. Cea mai mare parte a zonei este acoperită de pajişti, mărăcini şi crânguri. Tot spaţiul cuprins între Pietrile şi Fălăştoaca este împădurit în acest fel. Această parte a Valahiei întotdeauna a suferit foarte mult în timpul războaielor, care au avut loc între ruşi şi turci; de aceea ea este aşa de puţin locuită şi cultivată. Bucureştii ocupă o mare suprafaţă, deoarece casele, în mare majoritate, sunt izolate şi înconjurate de o curte şi dependinţe, ce le dă aparenţa de case de ţară. Pe uliţă numai negustori ale căror case sau mai bine spus coşmelii sunt alăturate şi aliniate. Uliţele acestui oraş sunt destul de largi pentru a trece două trăsuri; dar sunt acoperite cu un planşeu de lemn <podină> în loc de pavaj, care le fac foarte incomode când le străbaţi. Bucureştii au o populaţie în jur de 80 000 de locuitori, valahi, greci, francezi. Principalul comerţ al acestui oraş constă din <desfacerea de> postavuri, sticlărie şi articole de fierărie, care vin din Germania, şi din haine de blană şi blănuri ce provin din Rusia.

Bucureşti este reşedinţa domnului Valahiei. Acest domn exercită o autoritate despotică asupra locuitorilor acestei provincii, care este împărţită în districte, conduse de ispravnici sau guvernatori. Poporul valah este înrobit; el nu posedă decât animalele, caii şi casa lui. Pământurile aparţin boierilor sau seniorilor, care, în cea mai mare parte, locuiesc la ţară, mărginindu-se să-şi laude moşiile, în timp ce grecii lacomi, venind de la Constantinopol pentru a se îmbogăţi, alcătuiesc Curtea domnitorului, care, la rândul lui, nu are alt scop, în timpul scurtei sale domnii, decât să strângă averi pe seama poporului pe care-l guvernează.

Valahia în general este un ţinut de câmpie, în afară de acea parte a provinciei care se învecinează cu Transilvania. Valahia este străbătută de un număr mare de râuri mici ce se varsă în Dunăre şi îşi au izvoarele în munţii ce o separă de Transilvania. Aceste râuri deseori se revarsă, ceea ce determină ca o mare parte din Valahia să fie necultivată şi umedă. Solul este foarte argilos, ceea ce face ca drumurile să fie proaste în sezonul ploios. De altfel, ele nu sunt întreţinute şi nu se fac nici măcar şanţuri pe laturile drumurilor pentru a le permite să se svânte şi apele să se scurgă. Mai mult, toate aceste râuri trebuind
p 86 să fie // trecute prin vad sau pe nişte poduri proaste din lemn întârzie mult mersul călătorilor mai ales când apele sunt în creştere. Producţiile principale ale Valahiei sunt grâul, orzul şi porumbul. Din această din urmă plantă cerealieră locuitorii de la ţară îşi fac hrana de bază. Vinurile acestei provincii se află în cantitate mică şi de proastă calitate. Furajele sunt din belşug.

Itinerariul de la Bucureşti la Turnu Roşu unde se afla lazaretul, situat la frontiera Transilvaniei pe drumul de la Bucureşti la Viena.

www.dacoromanica.ro

Locurile unde se găsesc caii de poştă pe drumul de la Bucureşti la Turnu Roşu sunt: Bucureşti, Bolintin[4], Floreşti, Mărceşti[5], Găieşti, Cârcinovu[6], Piteşti, Măniceşti[7], Curtea de Argeş, Sălătruc[8], Pripoare[9], Câineni, care este ultima poştă din Valahia înainte de a ajunge la Turnu Roşu. Distanţa de la Bucureşti la Turnu Roşu, apreciată în ore de mers, este de 46 de ore. Această distanţă a fost parcursă în 9 zile, din cauza drumurilor proaste; dar vara şi în perioadele de secetă poate fi străbătută în trei, patru zile.

Ziua 1

De la Bucureşti la Floreşti, 8 ore; direcţia vest; treci prin Bolintin la patru ore de Bucureşti; regiune de câmpie, puţin cultivată. Între Bucureşti şi Bolintin se traversează un mare crâng. La Floreşti se află o mănăstire de călugări greci.

Ziua a 2-a

De la Floreşti la Găeşti, 8 ore; direcţia vest; treci prin Mărceşti la patru ore de Floreşti. Drumul este în parte paralel cu Argeşul şi pe malul stâng al acestui râu. Ţinutul este plat şi nu este cultivat în întregime. Se văd întinderi acoperite de pajişte şi de mărăcini sau crânguri. Găeşti este un mare sat, reşedinţa unui district[10], unde se află ispravnicul sau guvernatorul.

Ziua a 3-a

De la Găeşti la Piteşti, 8 ore, direcţia vest; se trece prin Cârcinovu, la 4 ore de Găeşti; imediat înainte de a ajunge la Cârcinovu se traversează vadul unui râu mic[11], care se varsă în Argeş; drumul mai urmează malul acestui râu şi înainte de a sosi la Piteşti se trece pe malul drept pe un pod de lemn. Regiunea este plată; între timp te apropii de munţi şi laşi în dreapta un deal plantat cu viţă de vie şi pe care se zăresc mai multe case de ţară. Piteşti este un oraş mic reşedinţă de district[12].

---

[4] *Boulentin*, com. în jud. Ilfov.

[5] *Marou-chisse*, com. Dobra, sat în jud. Dâmboviţa.

[6] *Kersinova*, azi oraşul Topoloveni, jud. Argeş.

[7] *Manichisti*, com. Băiculeşti, sat în jud. Argeş.

[8] *Salatrok*, com. în jud. Argeş

[9] *Prepor*, com. Perişani, sat în jud. Vâlcea.

[10] Judeţul Dâmboviţa

[11] Cârcinovul.

[12] Judeţul Argeş.

www.dacoromanica.ro

Ziua a 4-a

De la Piteşti la Mănіceşti, 4 ore; direcţia nord-vest. La o oră de Piteşti pătrunzi într-o vale mare, unde curge Argeşul şi la originea căreia se găsesc izvoarele acestui râu. Această vale pare destul de bine cultivată şi se văd mai multe sate şi numeroase case pe deal. Înainte cu o oră de a ajunge la Măniceşti se traversează vadul Argeşului, a cărui trecere în acest loc prezintă dificultăţi şi chiar pericole în sezonul creşterii apelor //.

p 87

Ziua a 5-a

De la Măniceşti la Curtea de Argeş, 3 ore. Se urcă în continuare pe Valea Argeşului, urmând cursul râului şi îndreptându-se tot timpul spre nord-vest. Această vale este destul de bine cultivată; pe dealurile sale se văd mai multe sate mici şi numeroase case izolate. La Curtea de Argeş se află o mare mănăstire de călugări greci, de care depinde o biserică remarcabilă prin construcţie[13]. Curtea de Argeş a fost reşedinţa primilor prinţi sau domnitori ai Valahiei; actualmente acest loc nu mai este decât un sat. Se mai vede încă un vechi turn care a fost probabil o parte a unei cetăţi[14].

Ziua a 6-a

De la Curtea de Argeş la Sălătruc, 4 ore, direcţia nord -vest. Ieşind din Curtea de Argeş, treci vadul Argeşului, care formează în acest loc un torent destul de mare; şi după o jumătate de oră de mers, drumul se îndreaptă spre o trecătoare care străbate un munte înalt, ce separă versanţii Argeşului de cei ai Oltului, râu care îşi are izvorul în munţii Transilvaniei, aproape de Braşov[15] şi care se varsă în Dunăre, traversând o parte a Valahiei. De la această trecătoare se coboară pe o pantă destul de mare până la Sălătruc, sat mic situat într-o vale formată de unul din afluenţii Oltului; cu o jumătate de oră îaninte de a ajunge la Sălătruc se trece prin Şuici[16], care este un sat aflat în aceeaşi vale. Drumul de la Curtea de Argeş la Sălătruc este dificil pentru căruţe. Munţii pe care-i traversezi sunt acoperiţi cu păduri de stejar şi fag.

---

[13] Ctitoria lui Neagoe vodă Basarab

[14] Ruinele Curţii de lângă biserica Sf. Nicolae domnesc.

[15] *Cronstadt.*

[16] Snitz, con. În jud. Argeş.

www.dacoromanica.ro

Ziua a 7-a

De la Sălătruc la Pripoare, 4 ore, direcţia vest. Aceste două sate sunt separate de munţi înalţi, ce sunt străbătuţi de drumuri aproape impracticabile pentru căruţe. Trebuie atunci să înhami cel puţin un număr dublu de cai sau boi, care se folosesc în mod obişnuit; în plus este necesar să plasezi oameni pe laturile căruţei pentru a le sprijini. Aceşti munţi sunt acoperiţi cu păduri. Se văd, din loc în loc, aproape de drum, case izolate, unde se adăpostesc călătorii opriţi din pricina timpului rău.

Pripoare, un sat mic, se află situat pe valea foarte îngustă a unui râu, ce este unul din afluenţii Oltului.

Ziua a 8-a

De la Pripoare la Câineni, 4 ore ½; directia nord-vest; la două ore de Pripoare se trece prin Titeşti, un sat mare situat într-o vale; şi după 1 de oră de la Titeşti se ajunge de pe un platou destul de înalt, de unde se coboară pe o pantă destul de aridă într-o vale îngustă cuprinsă între munţi înalţi şi foarte abrupţi. Timp de o oră se merge de-a lungul râului, care este unul din principalii afluenţi ai Oltului şi, luând-o la dreapta şi traversând extremitatea unui contrafort, nu prea înalt, se ajunge pe o pantă lină la Câineni, ultimul sat din Valahia situat pe valea Oltului. Acest râu, între 25 şi 30 de stânjeni lăţime, are un curs foarte rapid şi este trecut cu bărcile. El împarte satul Câineni în două. Pe malul său drept şi aproape de această parte a satului, care este pe acelaşi mal, se vede un platou de mică înălţime, unde există fortificaţii bine conservate şi făcute de austrieci în ultimul război cu turcii[17]. Acest platou constituie o bună poziţie pentru a opri trecerea // Oltului şi pentru apărarea p. 88
tuturor defileurilor care duc spre Câineni. Poziţia devine cu atât mai importantă cu cât ea se află pe principala cale de legătură a Turciei europene şi a statelor austriece şi pe graniţa celor două imperii, care sunt duşmani fireşti. Poziţia Câinenilor este indicată pe schiţa nr. 2, ce ce găseşte la sfârşitul acestui itinerar.

Ziua a 9-a

De la Câineni la frontiera dintre Valahia şi Transilvania şi de aici la Lazaretul de la Turnu Roşu sunt 2 ore şi ½. Drumul se întinde paralel cu malul drept al Oltului şi aproape tot timpul prin spatele munţilor abrupţi care mărginesc acest râu. Acest drum este în unele părţi foarte îngust şi prezintă mari dificultăţi pentru a trece cu căruţele. Drumul este de altfel acoperit în unele părţi cu stânci şi pune la grea încercare căruţele, care, din cauza zdruncinăturilor s-ar răsturna dacă oamenii nu

[17] Războiul ruso-austro-turc din 1787–1791.

www.dacoromanica.ro

le-ar reţine. În alte părţi ale acestui drum se găsesc grinzi înfipte orizontal pe reversul muntelui şi care formează punţi foarte puţin rezistente. Drumul a fost făcut din ordinele prinţului Eugen[18], comandantul armatei austriece, aşa cum indică o inscripţie latină care se vede pe o placă plasată aproape de acest drum.

Cu o jumătate de oră înainte de a ajunge la intrarea în Transilvania se observă foarte clar un vârtej produs de iuţeala apelor Oltului. Aceste ape după ce lovesc un promontoriu al malului drept, revin cu mare viteză şi izbesc malul intrândului care precede acest promotoriu, ca apoi să se alăture curentului principal fără să se observe o diminuare evidentă a vitzei.

Viteza acestui intrând este aproape de 30 de stânjeni, şi a unghiului de desfăşurare de 80 până la 90 de stânjeni.

La două ore de Câineni se ajunge la frontiera dintre Valahia şi Transilvania. Frontiera este întreruptă în acest loc de un afluent al Oltului, care taie drumul şi se trece prin vad. Îndată după trecerea acestei frontiere se găseşte un post austriac şi primul lazaret. Lazaretul de la Turnu Roşu este situat la jumătate de oră de frontieră" <...>.

16 decembrie 1814

Căpitan de Geniu Thomassin

---

[18] Este vorba de faimoasa „Via Carolina", construită la 1718 din iniţiativa generalisimului trupelor austriece, principele Eugen de Savoia.

www.dacoromanica.ro

WILLIAM WILKINSON

William Wilkinson, cel de-al doilea reprezentant diplomatic britanic în Principate, a fost fiul lui Robert Wilkinson, activînd în calitate de consul general al Danemarcei şi al Statelor Unite ale Americii în Levant, cu reşedinţa la Smirna între noiembrie 1803 şi 3 august 1822, data decesului său. Având dobândite temeinice cunoştiinţe în domeniul comerţului, William Wilkinson a fost desemnat de influenta Companie a Levantului, după încheierea războiului ruso-turc la 1812, ca reprezentant al ei, cu rang consular în Ţara Românească şi Moldova, unde se resimţea lipsa unui agent englez după plecarea lui Summerer (1807). Postulantul îşi oferise la început serviciile sale Foreign Office-ului, adresându-se direct, la 21 octombrie 1813, Secretarului de stat la Externe, lordul Castlereagh, dar şi de data aceasta oficialităţile britanice n-au înţeles să sprijine înfiinţarea unui consulat oficial la Bucureşti, situându-se pe o poziţie rigidă, în contradicţie flagrantă cu propriile lor interese politice şi economice. În schimb autorităţile de la Londra au îngăduit Companiei Levantului să-l numească pe William Wilkinson reprezentant al acesteia în Principate, cu rang consular şi un salariu anual de L 360. Ca şi în cazul lui Summerer, Poarta Otomană n-a ţinut seama de asemenea subtilităţi juridice şi şi-a dat consimţământul pentru ca Wilkinson să funcţioneze în calitate de „consul general al Marii Britanii în Principate" prin beratul sultanului Mahmud al II-lea din 24 djumadi I 1229 (= 1814), unde i se specificau îndatoririle de a apăra interesele comerţului englez şi a asigura trecerea curierilor şi a corespondenţei diplomatice britanice prin Ţările Române. Wilkinson şi-a luat postul în primire la 2 iulie 1814, când a sosit la Bucureşti, înfăţişându-se lui Ioan Vodă Caragea în audienţă solemnă de prezentare, iar la 25 noiembrie 1814 şi-a înaintat scrisorile de acreditare şi la Iaşi domnului Moldovei, Scarlat Callimachi, unde şi-a lăsat un agent locţiilor. Numirea sa în Principate a stârnit interesul şi până la un punct îngrijorarea (mai ales din punct de vedere al problemelor economice) colegilor săi francez şi austriac, Antoine Fornetty şi, respectiv, Joseph von Raab, ambii viceconsuli la Iaşi, care raportau superiorilor lor reinstalarea unui agent diplomatic britanic în Ţara Românească şi Moldova.

În timpul scurtei perioade cât a funcţionat ca reprezentant al Companiei Levantului în Principate, Wilkinson s-a dovedit un foarte atent observator al realităţilor social-economice şi politice din Ţările Române şi a analizat cu pricepere posibilităţile de dezvoltare a comerţului lor exterior. O dovadă o constituie, printre altele, documentatul raport adresat din Bucureşti, la 10 octombrie 1814, lordului Castlereagh în care-i făcea cunoscute intenţiile Companiei Levantului de extindere a traficului ei în Principate, releva cifra anuală a exportului englez în această regiune, insera amănunte despre circulaţia produselor britanice şi alte detalii despre numărul negustorilor britanici sau greci din Insulele Ionice, aflaţi sub protectorat englez, din Moldova şi Ţara Românească şi la traficul vaselor sub pavilion britanic navigând pe Dunărea maritimă.

Cu toate indiciile de bun augur şi de sporire a traficului la Dunărea de Jos, Compania Levantului s-a declarat nesatisfăcută de beneficiile realizate în Principate şi a hotărât, la 11 iulie 1816, desfiinţarea postului de la Bucureşti şi rechemarea lui Wilkinson, în pofida realelor servicii aduse şi a prestigiului de care se bucura acesta atât în faţa autorităţilor româneşti cât şi a conaţionalilor săi şi a protejaţilor ionieni. De altfel, la 22 iulie 1818, 60 negustori ionieni din Bucureşti adresau – prin intermediul lui Wilkinson – o plângere guvernului britanic, protestând împotriva desfiinţării consulatului din Principate, măsura fiind socotită „nocivă intereselor noastre comerciale, siguranţei noastre personale şi demnităţii noastre"; de asemenea Ioan Vodă Caragea înainta tot lui Castlereagh o scrisoare, la aceeaşi dată, arătând că „domnul Wilkinson, comportându-se în timpul şederii sale în Ţara

www.dacoromanica.ro

Românească într-un mod foarte onorabil şi foarte distins, şi-a asigurat nu numai prietenia şi stima tuturor ce l-au cunoscut, dar că plecând <de aici>, duce cu sine regretele locuitorilor Ţării Româneşti şi ale mele". Wilkinson a părăsit Principatele în cursul anului 1818, afacerile consulatului britanic din Bucureşti fiind, girate de la 13 februarie 1819, de către consulul Austriei la Bucureşti, Franz Fleischhakl von Hakenau, şi de viceconsulul de la Iaşi Joseph von Raab. După evenimentele de la 1821 Wilkinson s-a adresat din nou Foreign Office-ului, cu rugămintea de a reveni în Ţările Române, dar cererea i-a fost din nou, pe nedrept, respinsă.

În răstimpul celor patru ani petrecuţi în Principate (1814–1818), Wilkinson, înzestrat cu reale cunoştinţe, cu un spirit de investigaţie şi o atitudine de înţelegere puţin obişnuită pentru vremea aceea la un străin, a străbătut în mai multe rânduri Ţările Române în călătorii de documentare şi explorare; mărturii, de pildă, asupra deplasărilor sale efectuate în Muntenia şi Oltenia până la Orşova, se întâlnesc şi în raportul consulului austriac Fleischhackl adresat cancelarului Metternich, la 8 octombrie 1816. Rodul relativ scurtei, dar fructuoasei sale şederi în Principatele Dunărene l-a constituit acea temeinică monografie închinată lor şi intitulată *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia with various political observations relating to them*, tipărită la Londra, în Editura Longman, Hurst, Rees, Orme şi Brown la 1820, XI + 294 p., prin care le-a făcut cunoscute, nu numai cercurilor politice şi de afaceri engleze, dar prin traducerea ei şi în alte limbi de circulaţie internaţională, întregii opinii publice de pe continent. Astfel în 1821 a apărut o primă traducere franceză datorată redactorului Dezos de la Roquette, de la „Biographie universelle", sub titlul *Tableau historique, géographique et politique de la Moldavie et de la Valachie*, par M.W. Wilkinson, Esq., ancien Consul - général de l'Angleterre à Bukarest, Paris, VI + 355 p.; lucrarea a mai fost reeditata în 1824 şi 1831. Importanţa anului revoluţionar 1821 a făcut ca monografia lui Wilkinson să cunoască şi o ediţie abreviată de numai 71 p. în limba italiană, apărută la Milano, sub îngrijirea lui Batelli şi Fanfani, purtând titlul *Notizie storiche, politiche, geografiche e statistiche sulla Vallachia e sulla Moldavia*. În sfârşit, în 1829 a fost publicată, la Dresda şi Leipzig, şi o traducere germană intitulată *Die Walachei und Moldau in Hinsicht auf Geschichte, Landesbeschaffenheit, Versfassung, gesellschaftlichen Zustand und Sitten der Bewohner Nach Wilkinson und anderen Quellen* <= Fr.J. Sulzer şi Raicevich>, bearbeitet von Rudolf Linden, XII + 227 p.

Întemeiată pe observaţii directe şi variate, completate pentru partea istorică cu ştiri luate din alte scrieri mai vechi, lucrarea lui Wilkinson este prima monografie în limba engleză consacrată în exclusivitate Principatelor. Dacă partea istorică – întemeiată pe scrierile lui Bonfinius, Knolles, Cantemir şi Thornton, precum şi pe lucrarea banului Mihai Cantacuzino, editată de fraţii Tunusli – cuprinde unele afirmaţii greşite (confundă pe bulgari cu slavii, aşează domnia lui Basarab în anul 1000, fixează întemeierea Ţării Româneşti în 1241 etc.), în schimb ştirile contemporane consulului englez privitoare la forma de cârmuire a Principatelor, la populaţie, la limbă, la moravuri sunt pline de interes.

Monografia cuprinde nouă capitole, tratând descrierea geografică a Moldovei şi Ţării Româneşti, însoţită de un scurt istoric, administraţia domnilor fanarioţi şi a subalternilor lor, populaţia, tribut şi biruri, producţia comerţul de import şi export, navigaţia pe Dunăre, descrierea capitalelor Bucureşti şi Iaşi, observaţii asupra societăţii fanariote şi asupra vieţii politice externe, asupra limbii, moravurilor, portului, ţăranilor, felului lor de viaţă şi agriculturii şi în sfârşit asupra rolului străinilor şi al consulilor marilor puteri în Principate.

Preţioase sunt îndeosebi informaţiile privind bogăţiile naturale ale Ţărilor Române, autorul înregistrând cu grijă atât cantităţile de produse livrate la Constantinopol în contul furniturilor cerute de Poartă, cât şi articolele libere la export, precum şi cele importate din alte ţări.

Preocupat îndeosebi de profilul ce-l puteau trage englezii prin stabilirea unor relaţii comerciale cu Principatele, Wilkinson, se ocupă mai puţin de descrierea ţării. Dă însă unele informaţii şi date statistice cu privire la întinderea şi populaţia oraşelor mai însemnate. Bucureşti, Iaşi şi Galaţi şi descrie cu admiraţie mănăstirea de la Curtea de Argeş.

Lucrarea cuprinde o critică întemeiată a administraţiei fanarioţilor asociaţi cu turcii în exploatarea bogăţiilor ţării şi îndeosebi a ţăranilor supuşi unei fiscalităţi neîndurătoare

www.dacoromanica.ro

În anexă se publică în traducere beratul de învestitură acordat lui Wilkinson (p 199–202), articolele adiționale ale tratatului de la Kuciuk Kainargi privitoare la Principate (p 203–215) fragmentele din două scrisori în care se povestește fuga lui Caragea (p 206–209), survenită pe când Wilkinson era la Londra, un vocabular român-latin-englez (p 209–215) și o traducere după „nizam-i-djedid”, o nouă instituție otomană de ordin militar pentru modernizarea și disciplinarea armatei, elaborată de Celebi effendi (p 216–294)

Date despre originea și activitatea consulară a lui Wilkinson în Principate se întâlnesc în Hurmuzaki, *Documente* (X, p 199; XVI, p 989, doc. MCMXXVIII; vol II (seria nouă), p. 193, doc. 185, p 221, doc 216, p 363, doc. 372; N Iorga, *Documente privitoare la familia Callimachi*, I, București, 1902, p. 214, doc 164; p 235, doc. 183, p. 361, doc 235; I. Stanciu–P. Cernovodeanu, *Distant Lands. The Genesis and evolution of Romanian-American relations*, Boulder/USA, 1985, p. 49–50, 235, și P Cernovodeanu, *Relațiile comerciale româno-engleze în contextul politicii orientale a Marii Britanii (1803–1878)*, Cluj-Napoca, 1986, p. 35–38 și 40–41.

Lucrarea lui Wilkinson a fost analizată de N Iorga în *Histoire des relations anglo-roumaines*, Iași, 1917, p. 80–89, și în *Istoria românilor prin călători*, ed., a II-a, vol. III, p. 96–108, de Gh. Georgescu, *Bucureștii dintre anii 1814–1818 în descrierea lui William Wilkinson*, în „Gazeta municipală”, IV (1935), nr. 177 (16 iunie), p. 1–2 și nr 179 (30 iunie), p 1–2 și *William Wilkinson despre Bucureștii dintre 1814–1818*, în „Adevărul literar și artistic”, XVI (1937), nr 853, p. 12 și urm.. precum și de col I. Ionescu-Dobrogeanu, *Starea Principatelor Române pe la începutul veacului trecut după William Wilkinson*, în „Buletinul Societății Române de Geografie”, tom LV (1936), p 207–222. Mai recent a făcut obiectul examinării atente a lui Dan A Lăzărescu, *Consulul William Wilkinson și observațiile sale asupra Țărilor Române*, în *Imaginea României prin călători*, vol II, 1789–1821, București, 1986, p 114–180

WILLIAM WILKINSON

RELAȚIILE DESPRE PRINCIPATELE ȚĂRII ROMÂNEȘTI ȘI MOLDOVEI[1]

Capitolul II[2]

[...] *Forma de cârmuire actuală. Legile locale. Tribunalele. Membrii divanului și alți dregători publici. Județele. Caimacamul Craiovei. Ispravnicii.* p 46

În cele două Principate [...] // forma de cârmuire a suferit puține schimbări de p 48
la înlăturarea domnilor pământeni. Domnul are o autoritate absolută și până în

[1] Traducerea extraselor s-a făcut după lucrarea lui William Wilkinson, *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia with various political observations relating to them*, London, 1820, p 46 și urm.

[2] Începutul capitolului al II-lea, care privește investirea domnilor la Poartă și intrarea lor în capitala țării, este reprodus, aproape cuvânt cu cuvânt după lucrarea lui Thomas Thornton, *Present State of Turkey*, London 1809, II, p 340–341, la care trimite (p. 410), ca și la *Istoria Imperiului Otoman*, al lui D Cantemir, ed. Tindal, p. 189.

În notă, Wilkinson adaugă: Curtea Rusiei a fost prima care a intrat în relații oficiale cu prinții greci (= fanarioți) și le-a dat titlul de „gospodar” de la cuvântul slav și rus „gospodin” sau stăpân. Totuși grecii, având dreptul la titlul de principe, din pricina aceluia de „bei”, care le este conferit de către sultan la numirea lor în Principate. iau titlul de principe domnitor, deși au numai puterea și prerogativele de viceregi. Ei pretind și pe acela de alteță serenissimă pe care numai Curtea din Viena a consimțit să i-l dea. Supușii lor le dau acela de ιχηλοζατε „prea înalt”. Fiii lor sunt denumiți prin titlul turcesc „Bei-zade”, care înseamnă fiu de principe; nepoții lor nu au nici un titlul (n.a).

www.dacoromanica.ro

vremea din urmă operaţiile sale financiare erau controlate numai de Divan care reprezenta senatul. Totuşi când pune contribuţii extraordinare şi când stabileşte cum se vor percepe <acestea> semnăturile majorităţii membrilor <Divanului> sunt cerute <numai> ca o simplă formalitate, căci deşi lipsa acestora ar anula legalitatea acestor acte, <ele> sunt totuşi aduse la îndeplinire cu tot atâta străşnicie.

Administraţia executivă este împărţită în mai multe departamente. Divanul, alcătuit din doisprezece membri, este consiliul (= sfatul) suprem şi este prezidat de către domn, care numeşte în fiecare an noi membri, afară de mitropolit căruia dregătoria sa ecleziastică îi dă dreptul la un loc permanent. <Divanul> se întruneşte cel puţin de două ori pe săptămână pentru a primi, cerceta şi hotărî asupra apelurilor în chestiuni judiciare.

Un domn, numit Matei Basarab, care a cârmuit Ţara Românească din 1633
p 49 până în 1644[3], a editat legi pe care el // le-a extras din codul lui Iustinian şi le-a modificat, introducând obiceiurile ţării. Pilda lui a fost urmată, curând după aceea, în Moldova. Mai mulţi domni au făcut schimbări în codurile originale şi ultimii domni, Caragea[4], în Ţara Românească, şi Callimachi[5], în Moldova le-au supus unei noi revizuiri şi le-au publicat sub numele lor[6]. În conformitate cu aceste legi se dau sentinţele, dar domnul le interpretează după bunul său plac şi voinţa sa este de fapt singura lege care hotărăşte.

Hotărârile domnilor sunt fără apel pentru băştinaşii ţării şi ele nu pot fi revocate de urmaşii lor, oricât ar fi de ilegale sau de nedrepte.

În orice cauză importantă, când părerile membrilor Divanului se întâmplă să fie în unanimitate contrare aceleia a domnului sau potrivnice dorinţelor lui,
p. 50 hotărârea este amânată, şi membrii <Divanului> // sunt invitaţi, în particular, să se pronunţe potrivit vederilor domnului. Cum ei ştiu că împotrivirea le-ar atrage alungarea şi dizgraţia, este destul de obişnuit, în asemenea împrejurări, ca să manifeste, la sesiunile următoare, o părere direct opusă aceleia pe care o înfăţişaseră mai înainte.

La Bucureşti şi la Iaşi, unde locuiesc domnii, sunt două tribunale speciale pentru cercetarea diferendelor comerciale, cât şi altor <litigii> intervenite între băştinaşi şi supuşii străini. Se numesc „departamentul străinilor pricini" şi fiecare este condus de un boier, care are titlul de „cancelar al străinilor pricini", şi de alţi

[3] Corect 1632–1654.

[4] Ioan Gheorghe Caragea (1812–1818).

[5] Scarlat Callimachi (1812–1819).

[6] Prin mijlocirea mea, principele Callimachi a trimis o copie a codului său Universităţii de la Oxford; cum dr Mac Michael a făcut o dare de seamă a acestei cărţi în lucrarea lui *Journey from Moscow to Constantinople*, mă abţin de la orice observaţie (n.a.). *Leguirea lui Caragea* a fost promulgată în Ţara Românească în anul 1818, iar *Condica civilă a Principatului Moldovei*, cunoscută şi sub denumirea de *Codul Callimachi*, a fost promulgată în 1817. Ele se întemeiază pe basilicale, pe hrisoavele legislative ale domnilor anteriori şi obiceiurile juridice cutumiare.

www.dacoromanica.ro

doi judecători. Afacerea care este adusă înaintea lor este cercetată şi discutată în prezenţa unui funcţionar de pe lângă consulat, care ocroteşte partea (supusul) străină. Hotărârile sunt date conform cu legile locale, potrivit cu sensul general al tratatelor încheiate între Poartă şi puterile străine, dar ele nu sunt valabile fără confirmarea domnului, care poate să fie suspendată şi se poate face apel în termen fie la // tribunalul marelui vizir de la Constantinopol fie la însăşi judecata domnului, p. 51
dacă hotărârea departamentului pare să părtinească sau să nedreptăţească pe străinul în cauză. Sunt atât de obişnuite cazurile de speţa aceasta încât, adeseori, consulii sunt obligaţi să facă funcţia de avocaţi, apărând drepturile celor care sunt îndreptăţiţi <să recurgă> la protecţia lor. Sunt şi departamente deosebite pentru poliţie, vistierie şi afacerile criminale[7], cât şi felurite birouri pentru diferite chestiuni; cele mai multe din acestea prezintă rapoarte direct domnului şi primesc instrucţiuni lui.

Urmează o listă exactă a dregătorilor celor mai de seamă, cât şi a altor slujitori ai statului potrivit rangurilor lor respective şi a întâietăţii lor[8], începând cu cei doisprezece membri ai divanului.

Mitropolitul[9] sau arhiepiscopul.

Banul[10], un titlu luat de la vechii bani ai Craiovei.

Vornicul de Ţara de Sus[11] sau judecătorul Ţării de Sus //. p 52

Vornicul de Ţara de Jos[12] sau judecătorul Ţării de Jos.

Logofătul[13] sau cancelarul, cel care păstrează pecetea cea mare <a ţării>.

Al treilea vornic, judecători obişnuiţi ai Divanului[14].

Al patrulea vornic.

Logofătul de obiceiuri[15]; funcţia sa particulară constă în convocarea Divanului.

Vornicul de cutie[16] sau vistiernicul pentru pensiile văduvelor boierilor săraci.

---

[7] Prin hrisovul din 1775, Alexandru Ipsilanti a înfiinţat patru departamente, trei pentru cauze civile şi comerciale şi unul pentru procesele penale, numit „Departamentul de cremenalion" căruia îi corespunde, în Moldova, „Departamentul criminalicesc", menţionat din 1789.

[8] *Precedence.*

[9] *The Metropolitan, or archbishop*

[10] *The Banno.*

[11] *Vornik de Tsara de Suss.* Ţara de Sus cuprindea judeţele de la apus.

[12] *Vornik de Tsara de Joos.* Ţara de Jos cuprindea judeţele de la răsăritul Munteniei.

[13] *Logothett*

[14] Vel vornicul al treilea şi vel vornicul al patrulea nu aveau funcţii efective, ci numai dreptul de a lua parte la şedinţele Divanului .

[15] *Logothett de Obichey* Marele logofăt de obiceiuri înfiinţat în 1797 era însărcinat cu cercetarea vechilor „rânduiei" şi „obiceiuri", adică a vechilor instituţii.

[16] *Vornik de Couttee.* Din timpul domniei lui Alexandru Moruzi (1793 – 1796), un vel vornic conducea „cutia milelor", care acordă pensii şi ajutoare boierilor scăpătaţi, bolnavi sau bătrâni.

www.dacoromanica.ro

Vornicul de politie[17] sau cel care strânge birul[18] în oraşul Bucureşti.

Clucerul[19] sau cel care păstrează codul de legi.

Clucerul de arie[20], deşi are un loc <în Divan> nu are drept de vot. Este un fel de militar[21].

Potrivit <unui> vechi obicei, cineva care nu s-a născut sau care nu e naturalizat în Ţara Românescă sau Moldova nu poate fi primit ca membru în Divan.

Marele postelnic[22] este principalul ministru şi maestru de ceremonii la Curte. Slujba lui este de natura cea mai confidenţială şi se dă numai grecilor care <sunt> rude apropiate sau prieteni intimi ai domnului[23].

p 53 Spătarul[24]; slujba lui corespundea odinioară aceleia de ministru de Război //. Acum el este directorul general al poliţiei în întregul principat[25]. În Moldova este numit de obicei hatman[26].

Vistierul[27] sau tezaurierul principatului; el trebuie să fie pământean.

Hatmanul în Ţara Românească e însărcinat cu executarea sentinţelor <date> de domn în materie judiciară. El ia 10% din valoarea obiectelor la care se referă acestea.

Cămăraşul[28] sau primul şambelan; este vistierul particular al domnului şi judecătorul evreilor. El ridică în folosul său o dare asupra tuturor mărfurilor vândute cu ridicata.

Armaşul[29] sau judecătorul proceselor criminale ale clasei de jos; el este mai mare peste închisorile publice şi încasează tributul plătit de ţigani cârmuirii.

Aga[30] sau şeful poliţiei din oraşul Bucureşti.

Portar-başî[31] conduce corespondenţa cu paşalele turce vecine şi cu celelalte
p 54 guverne. De asemenea el însoţeşte pe toţi turcii de seamă, care vizitează Bucureşti.//

---

[17] *Vornik de Polittia.* Marele vornic de polit(oraş)ie avea atribuţii fiscale înlăuntrul oraşului Bucureşti.

[18] *Capitation tax*

[19] *Clutshiar*

[20] *Clutshiar d'Aria.*

[21] *Sergeant at arms.*

[22] *The first Postelnik*

[23] Vezi Ion Ionaşcu, *Le degré de l'influence des Grecs des Principautés Roumaines dans la vie politique de ces pays*, în *Symposium L'Époque Phanariote*, Thessalonique, 1972, p 21–30.

[24] *The Spathar.*

[25] La Bucureşti vel spătarul îndeplinea principalele funcţii administrative pentru mahalale.

[26] *Hetman* La Iaşi marele hatman îndeplinea principalele funcţii administrative pentru mahalale, iar din 1797 a fost însărcinat cu supravegherea călătorilor cu poştă.

[27] *The Vestiar.*

[28] *Camarash.*

[29] *Armash*

[30] *Agga.*Vel aga îndeplinea principalele funcţii administrative pentru centrul oraşului Bucureşti

[31] *Portat-Bashi*

www.dacoromanica.ro

Toate slujbele <arătate mai> înainte dau celor numiţi rangul de boieri de clasa întâi şi, ca atare, poartă barbă; sunt schimbaţi în fiecare an; dar, cum păstrează titlul până la <o nouă> promovare, cei în activitate se deosebesc de aceştia adăugându-şi <epitetul de> mare[32], ca logofăt mare[33] etc.

Boierii din clasa a doua sunt următorii:

Căminarul[34] sau cel care strânge dările pe vin, ţuică, tutun şi tabac de tras (pe nas)[35] adus spre vânzare la Bucureşti.

Paharnicul[36] sau cel care aduce paharul. La ospeţele <Curţii> el stă în spatele scaunului domnului şi îi toarnă să bea.

Comis[37] sau mai mare peste cai.

Stolnic[38], marele sufragiu al Curţii.

Serdarul[39], căpetenie sau colonelul gărzii domneşti.

Boieri de clasa a treia:

Medelnicerul[40] primeşte petiţiile adresate domnilor şi citeşte toate hârtiile în Divan.

Pitarul[41] supraintendentul trăsurilor de lux ale domnului. // p 55

Slugerul[42] era odinioară comisarul regimentului de gardă; acum este un simplu titlu <fără conţinut>.

Şetrarul[43] păzitor al corturilor domnului.

Al doilea logofăt,
Al doilea postelnic,
Al doilea vistier,
Al treilea logofăt,
Al treilea postelnic,
Al treilea vistier.

Toţi aceştia sunt slujitori obşteşti care lucrează pe lângă dregătorii de la care îşi iau titlurile.

---

[32] *„Great"- „maray".*

[33] *Logothett maray*

[34] *Caminar*

[35] *tobacco, and snuff.*

[36] *Paharnik, or cup-bearer.*

[37] *Comisso*

[38] *Stolnik.*

[39] *Sardar.*

[40] *Medelnitscher.*

[41] *Pittar.*

[42] *Sludgier.*

[43] *Shatrar* Pentru ansamblul situaţiei sociale a boierimii în această epocă, vezi Dan Berindei – Irina Gavrilă, *Analyse de la composition de l'ensemble des familles de grande dignitaires de la Valachie au XVIII e siècle*, în *Communicaciones al XV Congresso Internacional de las ciencias genealogica y heraldica Madrid 19 – 25 Septiembre 1982*, vol. I, Madrid, 1983, p. 244 – 246.

www.dacoromanica.ro

Reînnoirea în fiecare an a dregătorilor publici produce în mod firesc o mare încurcătură în rezolvarea treburilor obşteşti. Acest obicei provine din faptul că boierii, al căror număr se ridică în Ţara Românească la aproape treizeci de mii[44], cer ca un drept care li se cuvine, <să fie numiţi într-o> slujbă publică, cel puţin pentru câtva timp. Mai ales primele familii <din ţară> socotesc aceasta ca un drept dobândit prin naştere; dar cum ţelul lor de căpetenie este câştigul, ei se luptă pentru aceste locuri cu lăcomia cea mai lipsită de măsură şi niciodată nu iau în consideraţie lipsa de capacitate pentru vreo ramură oarecare a funcţiilor publice.

Cum orice boier poartă un titlu oarecare în vorbirea obişnuită, nu este
p. 56 niciodată denumit <numai> cu numele lui, ci i se dă titlul său precedat // de vechiul <titlu> grec *αρχον*, astfel că <se spune> „arhon-ban", „arhon-şetrar" etc.

La toate promovările şi numirile se face o anumită ceremonie la Curte. Are loc odată sau de două ori pe lună când domnul, aşezat pe un tron înalt, aduce verbal la cunoştinţa candidatului, care este introdus de primul postelnic, rangul sau slujba la care l-a ridicat. I se pune apoi pe umeri un caftan şi el înaintează cu cel mai mare respect şi sărută mâna domnului. Este apoi dus acasă cu una din trăsurile Curţii sau călare pe unul din caii domnului (potrivit noului său rang) şi este însoţit de nespus de mulţi ciohodari, care poartă livreaua Curţii şi cărora le dă un bacşiş foarte mare.

Boierii din starea întâi socotesc că titlurile lor corespund acelora de comite sau baron din Germania şi rangul lor aceluia de maior-general din Rusia. Este adevărat că împărăteasa Ecaterina, în timpul primului său război cu Turcia[45], a promulgat un ucaz în acest sens, dar urmaşii ei l-au dat uitării. Deşi multe dintre familiile cele mai de
p 57 seamă nutresc ideea // că nimeni în Europa nu se poate făli cu o nobleţe mai curată, sunt <totuşi> foarte puţini aceia care pot face dovada unei origini mai vechi de un veac în urmă[46]. Urmaşii de acum ai Basarabilor şi Cantacuzinilor sunt printre aceştia. În

---

[44] Ca dregători, numărul boierilor n-a depăşit la începutul secolului al XIX-lea cifra de 2 000, încât cea de 30 000 s-ar putea aplica, poate, totalului membrilor familiilor boiereşti, ceea ce este cu totul altceva Cf. şi Radu Rosetti, *Arhiva senatorilor de la Chişinău (IV)* în „Analele Academiei Române", M S.I , seria a II-a, vol. XXXII (1909–1910), şi Gheorghe Platon, *Consideraţii privind situaţia numerică şi structura boierimii din Moldova în preajma Revoluţiei de la 1848,* în *Populaţie şi societate,* Cluj, vol II (1977), p 360.

[45] Războiul ruso-turc din 1768–74.

[46] După un citat din lucrarea lui Thornton, *The Present State of Turkey*, p. 916, cu privire la originea boierilor din Ţara Românească şi Moldova, Wilkinson observă: „Deşi cunosc bine pe toţi boierii, care sunt socotiţi ca aparţinând celor mai vechi familii, nu am putut niciodată să stabilesc că pretenţiile lor cu privire la originea lor antică s-ar ridica dincolo de perioada aşezării în scaun a lui Radu Negru şi Bogdan; căci într-adevăr ei nu sunt destul de pricepuţi în istoria ţării lor sau în vreo altă istorie, pentru a şti că slavii au venit vreodată aici sau chiar că există o naţiune purtând acest nume Cei care pretind că fac parte din familiile cele mai vechi îşi aşează originea în timpul domniei unor voievozi din ultimele cinci veacuri şi ei îşi întemeiază pretenţiile lor la o veche boierie numai pe o asemenea origine". Pentru vechimea boierimii noastre vezi, mai ales, C. Giurescu, *Despre boieri* în *Studii de istorie socială* (ed. a II-a), Bucureşti, 1943, şi P.P. Panaitescu. *Problema originii clasei boiereşti,* în *Interpretări româneşti,* Bucureşti, 1947, p. 33–80, iar mai recent Neagu Djuvara, *Boierii,* în vol. *Între Orient şi Occident, Ţările Române la începutul epocii moderne* (1800–1848) (ed. a II-a), Bucureşti, 2002, p. 95–138.

www.dacoromanica.ro

Ţara Românească o familie poartă // numele de Paleologi şi afirmă cu încredere că se p. 58
trage din neamul ultimului Constantin[47]. Nu ar avea prea mare importanţă să încerci să combaţi asemenea pretenţii; puţini s-ar putea lăsa înşelaţi de aceste <fumuri de măreţie>. De altfel ele par cu atât mai absurde cu cât cei care le susţin nu pot explica în nici un chip pe ce motive se întemeiază.

Ţara Românească se împarte în şaptesprezece judeţe, inclusiv banatul Craiovei, care este alcătuit din cinci <judeţe>. Se numesc: Râmnic, Buzău, Săcuieni, Prahova, Ialomiţa, Ilfov, Dâmboviţa, Vlaşca, Teleorman, Muscel, Argeş, Olt, Romanaţi, Vâlcea, Dolj, Gorj, Mehedinţi.

Fiecare din aceste <judeţe> este cârmuit de doi ispravnici[48] sau dregători a căror numire este întărită din nou în fiecare an de către domn. Sarcina lor de căpetenie constă din strângerea birurilor şi altor dări, care sunt trimise vistieriei de care ei atârnă în mare măsură. Ispravnicii din banatul <Craiovei> sunt puşi sub ordinile imediate ale unui locţiitor al domnului care stă la Craiova, cu titlul de caimacan. Domnii fanarioţi[49] au
substituit acest titlu // aceluia de ban[50], luând titulatura ministrului turc, care p. 59
îndeplineşte slujba de mare vizir la Constantinopol în lipsa titularului.

Funcţia de caimacan al Craiovei este foarte bănoasă şi de obicei se dă unuia din grecii care urmează pe domn în Ţara Românească, în speranţa de a se îmbogăţi.

Isprăvniciile sunt date de asemenea unora din această categorie, cât şi fiilor de boieri, care de obicei îşi încep cariera publică în aceste slujbe. Ei primesc o leafă de cinci sute de piaştri pe lângă care mai au şi venituri întâmplătoare, care ajung până la douăzeci de mii de piaşti pe an.

Capitolul III

Populaţia. Tributul şi dările. p. 60
Alte ramuri de venituri. Mitropolitul. Mănăstirile

Numărul exact al populaţiei din cele două Principate nu a fost niciodată bine stabilit; calculul cel mai apropiat <de realitate> este un milion de suflete în Ţara Românească şi cinci sute de mii în Moldova, de la ultima pace de la Bucureşti[51].

---

[47] Constantin al XI-lea Paleolog zis Dragases, ultimul împărat bizantin (1448–1453)

[48] Ispravnicii, unul grec, altul român, cumulau atribuţiile administrative, judecătoreşti şi fiscale.

[49] *The Greek princes.*

[50] În ralitate titlul de ban s-a păstrat, dar numai ca un titlu onorific remumerat, titularul fiind obligat să stea la Bucureşti şi nu la Craiova, unde e înlocuit de un caimacan.

[51] Pacea din 1812 încheiată între turci şi ruşi după războiul din 1806–1812.

www.dacoromanica.ro

În fiecare principat, această populaţie este împărţită în trei clase deosebite: boierii sau nobilii de diferite stări, negustorii de toate felurile şi ţăranii împreună cu cei supuşi dărilor şi contribuţiilor obişnuite.

Toţi ţăranii <de sex> bărbătesc sunt, prin naştere, supuşi <plăţii> birului[52] <cu începere> de la vârsta de 16 ani, în afară de câţiva care alcătuiesc un corp
p 61 privilegiat numit <al scutelnicilor>[53]; ei sunt împărţiţi în // unităţi <fiscale> numite
liude[54], alcătuite fiecare dintr-un număr anumit de inşi <variind> de la 5 până la 10, în raport cu mijloacele lor <băneşti> respective şi acestea plătesc domnului o sumă fixă de şase sute de piaştri pe an. După sămile vistieriei muntene din 1818 numărul total al liudelor din cele 17 judeţe <ale ţării> se ridică la 18 000[55], care, la cota de 600 de piaştri, produc un venit anual de 10 800 000 de piaştri. Acest venit în totalitatea sa este socotit ca <fiind> proprietatea domnului şi nu ca o sumă datorată de locuitori guvernului otoman (= Porţii), aşa cum au arătat unii autori.

Tratatele încheiate de Mehmed al II-lea[56] şi de Soliman I[57], prin care au lăsat Ţării Româneşti şi Moldovei dreptul de a-şi alege domnii, le obligă numai să plătescă un tribut anual; cuantumul acestuia a fost sporit în diferite epoci; dar acum el este fixat la două milioane <de piaştri> pentru Ţara Românească şi la un milion
p 62 de piaştri pentru Moldova. Într-adevăr Poarta şi-a călcat angajamentul ei iniţial. //
arogându-şi dreptul exclusiv de a pune în aceste ţări domni greci[58] în locul <domnilor> pământeni; dar, procedând astfel, Curtea otomană nu a alterat caracterul inerent de suveranitate al domnilor pământeni; şi dacă domnii de acum

---

[52] Birul fiind un impozit personal direct este tradus în textele externe prin termenul de capitaţie (*capitation tax*) folosit de Wilkinson.

[53] *Socotelniki.*Scutelnicii erau ţigani scutiţi de dări către stat în schimbul slujbelor (în special gospodăreşti, meşteşugăreşti, precum şi cărături) pe care le făceau pentru boieri. (Dionisie Fotino, *Istoria Daciei,* II, p. 211).

[54] *Associations called Loods.* În teorie unitatea fiscală numită liude trebuia formată din fruntaşi, mijlocaşi şi codaşi solidar responsabili de plata cotei lor. În 1818 o liude era alcătuită din 7 până la 10–12 membri (Arh. Min. Ext. Moscova, Fond Principatele Române, dos. 282/1819, f 189–195).

[55] Exact: 17 281 de liude alcătuite din 105 224 al familii de contribuabili.

[56] Moldova a început să plătească tribut Porţii în 1456, acesta fiind fixat la suma de 2 000 de florini de aur ungureşti. În urma tratatului încheiat de Ştefan cel Mare cu Mehmed al II-lea (1451–1481) în 1481, haraciul s-a ridicat la 6 000 de florini. Cf. M. Berza, *Haraciul Moldovei şi Ţării Româneşti în sec. XV–X IX*, în „Studii şi materiale de istorie medie", II (1957), p. 8–9, iar mai recent Mihai Maxim, *Le statut des Pays Roumains envers la Porte ottomane aux XVI*^{e}*– XVIII*^{e} *siècles* în „Revue roumaine d'histoire", XXIV (1985), nr. 1–2, p. 29–31.

[57] Începând din 1541 haraciul s-a ridicat la suma de 30 000 de florini. Vezi Valeriu Veliman, *Câteva consideraţii privind haraciul Moldovei la mijlocul secolului al XVI-lea,* în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A.D. Xenopol", Iaşi, XIX (1982), p. 295

[58] Fanarioţi.

www.dacoromanica.ro

nu ar avea acest caracter <de domni suverani>, hotărârile lor nu ar fi absolute pentru băştinaşi, aşa cum sunt.

Totuşi politica Porţii şi situaţia nesigură a domnilor greci au făcut ca, pentru un lung răstimp, stabilirea haraciului datorat Porţii o sumă fixă să fie numai nominală şi se înţelege că <domnii>, când sunt numiţi, se obligă să satisfacă orice cereri în bani şi alte furnituri ale Porţii.

Pe lângă liude mai sunt în Ţara Românească vreo sută de mii de inşi şi un număr proporţional <cu acesta> în Moldova; aceştia nu ţin de clasa ţăranilor, ci plătesc dări <stabilite> în chip egal. Aceştia sunt negustorii evrei <supuşi> otomani şi alte raiale.

Clasa privilegiată, numită scutelnici, este alcătuită din 15 000 de inşi[59] // p. 63
proveniţi din ţărănime şi care au fost până în vremea din urmă complet scutiţi de orice fel de contribuţie ridicată de către cârmuire, dar de câţiva ani încoace, mai mulţi dintre aceştia au fost supuşi <plăţii> unui bir anual de 20 de piaştri de cap.

Această instituţie îşi trage originea dintr-o reformă însemnată făcută de Constantin Mavrocordat, în 1736[60], pe când domnea în acelaşi timp în cele două principate.

Până în vremea aceea cei mai mulţi ţărani erau robi ai boierilor; Mavrocordat a desfiinţat acest sistem şi nu s-a mai făcut niciodată nici o încercare de a-l reînnoi[61]. Totuşi spre a despăgubi, într-o oarecare măsură, pe boieri pentru pierderea robilor, el a hotărât să i se îngăduie fiecăruia să perceapă, sub orice formă, un bir anual de la un număr anumit de ţărani, şi această categorie de ţărani, cărora le-a dat numele de scutelnici, a fost scutită cu desăvârşire de povara dărilor către stat.

Orice boier de starea întâi are dreptul acum la 80 de piaştri; câţiva <boieri> în loc de a primi bani[62], îşi întrebuinţează scutelnicii la munca câmpului pe moşiile lor şi astfel trag un folos cu mult mai mare.

Totuşi <acest> privilegiu nu este ereditar nici pentru stăpân, nici pentru birnicul particular. Fiecare stare <de boierie> are un număr fix de scutelnici şi, datorită nepăsării şi neglijenţei multor domni, precum şi înmulţirii necontenite a boierilor, scutelnicii au sporit atât de mult, încât în 1814 guvernul din Ţara Românească a hotărât să nu mai lase unor particulari un venit atât de mare, care

---

[59] După recensământul din decembrie 1819 în Ţara Românescă erau 20 610 de scutelnici (Arh. Min Ext Moscova, Fond Principatele Române, dos 285/1820, f 126–128).

[60] Inexact. De fapt reforma a fost aplicată la 1741, în Ţara Românească, şi 1742, în Moldova. Vezi Şerban Papacostea, *La grande charte de Constantin Mavrocordat (1741) et les réformes en Valachie et en Moldavie,* în „Symposium, L'époque phanariote.. ", Thessaloniki, 1974, p. 365–376.

[61] Rumânia a fost desfiinţată în 1746, în Ţara Românească, şi 1749, în Moldova, cf. Florin Constantiniu, *Constantin Mavrocordat et l'abolition du servage en Valachie et en Moldavie,* în „Symposium. L'époque phanariote ..", p 377–384.

[62] Boierii încasau de la scutelnici taxele datorate statului.

www.dacoromanica.ro

putea fi folosit în beneficiul acelora. Aşadar, s-a făcut o lege nouă, care a transformat pe scutelnicii ce nu erau legaţi de boierii de clasa, în liude ale cârmuirii. Elaborarea acestei legi a fost sprijinită cu căldură de membrii Divanului, care, împreună cu cei de seama lor, nu aveau a se teme de nici o pierdere, dar ea a stârnit o mare nemulţumire printre boierii din celelalte stări pe care i-a atins şi mai ales printre boierii din Craiova, care se îndeletniceau cu agricultura mai mult decât
p. 65 ceilalţi stăpâni de moşii, // trăgând foloase mari de la întrebuinţarea scutelnicilor lor. Şi <toţi> s-au hotărât, într-un singur glas, să se împotrivească noii reglementări atât cât le stătea în putinţă. Ameninţau că se vor plânge la Poartă prin mijlocirea paşalei de Vidin, care părea că voia să-i sprijine în împotrivirea lor, <punându-şi în joc> toată trecerea lui. Sălbaticul Hafiz Ali cârmuia în acea vreme la Vidin[63] şi, cum era duşmanul personal al domnului, s-ar fi folosit cu nerăbdare de orice prilej pentru a-i face rău. Aşadar, domnul a modificat legea cu privire la scutelnici şi cei din banatul Craiovei au fost scoşi de sub prevederile ei. În anul următor a reuşit să-i silească să plătească o dare de 20 de piaştri de cap.

În cele două Principate este o altă categorie privilegiată şi aceasta e numită poslușnic[64]; totuşi numărul acestora este mult mai mare şi este alcătuit din unii
p 66 ţărani străini // veniţi din Bulgaria, din Serbia şi din Transilvania pentru a se aşeza în Principate.

Se dau posluşnici boierilor greci şi străinilor de seamă care locuiesc în ţară. Acest obicei s-a încetăţenit de vreo 50 de ani. <Posluşnicii> nu plăteau nici <o dare> în bani celor de care sunt legaţi; dar sunt obligaţi să-i îndestuleze cu lemne, orz, fân, păsări, ouă, unt şi vânat, fiind în schimb scutiţi de dările către cârmuire şi sunt sprijiniţi de stăpânii lor când întâmpină vreo supărare de la ispravnici sau de slujbaşii acestora.

Constantin Mavrocordat nu a cuprins pe ţigani <în legea> de desfiinţare a robiei [...].

În ultimul tratat de pace încheiat la Bucureşti între Rusia şi Poartă, dat fiind
p 67 că cele două Principate suportaseră toate greutăţile războiului, // s-a hotărât să nu mai plătească tribut în primii doi ani următori restituirii lor <către Poartă>. Mai apoi înţelegerea a fost respectată numai în ceea ce priveşte sistemul liudelor potrivit căruia se strânseseră întotdeauna dările înainte <de izbucnirea> războiului. Şi s-au plătit autorităţilor otomne, sub nenumărate alte forme şi denumiri, contribuţii <care s-au ridicat> la o sumă proporţională cu cotele de acum.

După liude, cele mai însemnate venituri regulate ale domnilor provin din următoarele ramuri:

---

63 Acelaşi care a fost kapudan-paşa la Constantinopol în 1810–1811 = corect aug –nov 1810 şi s-a evidenţiat în această slujbă prin atâtea acte de cruzime <n a >.

64 *Poslujnki* După recensământul din decembrie 1819 în Ţara Românească erau 20.558 de posluşnici. Aceştia datorau boierilor sub a căror stăpânire se aflau diferite servicii, muncind ca argaţi, paznici, pădurari, ciobani etc.

www.dacoromanica.ro

	Piaştri
În Ţara Română ocnele care aduc anual	600 000
Vama	380 000
Instalaţiile portuare	420 000
Vinăriciul sau darea pe vii; oieritul sau darea pe oi; dijmăritul sau darea pe porci şi albine; şi o dare pentru păşunatul turmelor fără vreo înlesnire pentru izlazuri şi imaşuri[65]	13 300
Total	2 730 000

În Moldova venitul anual este de 1 400 000 de piaştri.

Administraţia acestor ramuri <de venituri> ale statului este întotdeauna arendată unor speculanţi particulari, // şi sumele pomenite mai sus au fost plătite de p. 68
aceştia cu anticipaţie în cei şase ani din urmă. Unii negustori şi alţii <care> au acum averi uriaşe în ţară şi le-au dobândit prin asemenea speculaţii.

În Ţara Româneseă s-a făcut obiceiul ca cei mai mulţi dregători să dea o parte din câştigurile lor domnului, care, potrivit cu aprecierea totalului <acestor venituri>, le încasează cu anticipaţie; toate aceste <venituri>, împreună cu valoarea darurilor ce i se fac cu prilejul boieriilor, îi asigură un venit de vreo două milioane de piaştri.

Rangul de mitropolit şi toate celelalte scaune <episcopale> sunt acordate de <domn>. Primul este de obicei dat pe viaţă sau cel puţin pe timpul cât domneşte cel care i l-a atribuit. Venitul <mitropolitului> se ridică de obicei la 400 000 de piaştri. Acesta provine de la moşiile lăsate moştenire Mitropoliei de boieri şi de alţii, <cât> şi de la o capitaţie de 50 de piaştri pe an, la care sunt supuşi preoţii de rând[66], care se ridică la 50 000. Pretenţiile domnului asupra acestui venit însemnat nu sunt mărturisite atât de deschis // ca asupra slujbelor, dar se cade la învoială cu cei care p. 69
sunt ridicaţi la această demnitate sau care sunt întăriţi de către urmaşul <domnului>.

Episcopii de Argeş, Râmnic şi Buzău sunt demnitarii ecleziastici, care vin îndată după <mitropolit> şi dintre urmaşii lor colegi, ei sunt singurii candidaţi calificaţi pentru <ocuparea> scaunului mitropolitan. Ei stau la Bucureşti şi alcătuiesc sinodul suprem al Bisericii sub preşedinţia mitropolitului. Acest sinod este tribunalul cel mai corupt din ţară, şi actele şi hotărârile lui, întemeiate pe motive străine de morală, ar părea determinate numai de încurajarea nelegiuiţilor şi altor nereguli <constatate> în societate.

Constituţia Moldovei nu îngăduie domnului să se amestece în treburile sinodului ecleziastic, nici în treburile financiare ale Mitropoliei. Mitropolitul[67] este ales de boieri şi trebuie să fie pământean. Episcopul de Roman, // care urmează p. 70

---

[65] *heaths and commons.*

[66] *Priests of the lower order.*

[67] *The archbishop*

www.dacoromanica.ro

îndată după el, este de obicei ales la acest scaun. Aceeaşi reglementare ar trebui să existe în Ţara Românească, dar o serie de abuzuri au făcut ca multe rele să nu poată fi îndreptate.

Cele două Principate au multe mănăstiri întemeiate de diferiţi domni, şi băştinaşii au avut multă vreme obiceiul de a socoti ca un act de credinţă daniile de moşii, case, prăvălii sau bani lăsate acestor <mănăstiri>, astfel că nici un om bogat nu murea fără să fi rânduit o parte din averea sa pentru acest scop.

Aceste danii făcute din proprie voinţă s-au acumulat în aşa măsură, şi valoarea pământului a crescut atât <de mult> încât unele mănăstiri sunt acum cele mai bogate aşezăminte din ţară. Cele mai multe sunt la dispoziţia domnilor care le dau, pentru câtva timp, celui care oferă cel mai mult. Alte <mănăstiri> fiind închinate, patriarhii de la Constantinopol şi Ierusalim dispun de ele; dar, deşi domnii nu pot să-şi însuşească în propriul lor folos nici o parte din veniturile mănăstirilor, având însă dreptul, în anumite împrejurări, de a le supune la plata unor dări, le impun
p 71 adesea anumite contribuţii.//

Pe lângă feluritele şi însemnatele categorii de venituri arătate până acum, domnii au multe alte mijloace de a strânge bani. Cele două Principate sunt, pentru ei, un izvor nesecat de bogăţie şi denumirea lor proverbială de „Peru al grecilor" este verificată de experienţă.

Capitolul IV

p 72 Minele de aur şi de argint. Producţia. Restricţii asupra exporturilor. Navigaţia pe Dunăre. Comerţul de import

Lanţul munţilor Carpaţi, care desparte cele două Principate de posesiunile austriece, cuprinde bogăţii minerale de tot felul. În multe locuri se pot găsi mine de aur, de argint, de mercur, de fier, de aramă, de bitum, de pucioasă şi de cărbuni; dar, deşi sunt motive întemeiate pentru a socoti că <acestea> există din belşug, nu se făcea <totuşi> nici o încercare pentru a le folosi, şi această scăpare este atribuită unor motive felurite, dintre care unele ar părea destul de întemeiate. Băştinaşii
p 73 susţin că, // pentru a întreprinde o lucrare de astfel de proporţii, s-ar cere un capital considerabil şi mulţi oameni şi că, prin urmare, ţara ar avea de suportat greutăţi mari şi numeroase cu mult înainte de a începe să culeagă vreun folos de la scopul urmărit; şi chiar după ce s-ar consimţi la sacrificiile necesare, cum roadele lor ar sluji numai să umple lăzile sultanului este deci <mai> cuminte să se abţină şi să nu creeze o atracţie atât de puternică pentru conducătorii sistemului de stoarceri, care este <şi aşa> prea apăsător pentru ţară.

www.dacoromanica.ro

Pe de altă parte,] se presupune că situaţia precară a domnilor fanarioţi, care trăiesc sub necurmata teamă de a fi rechemaţi pe neaşteptate şi de <a cădea în> dizgraţie, îi face să-şi îndrepte întreaga lor grijă numai către acele venituri care le stau în chip nemijlocit la îndemână, lăsând la o parte orice plan care le oferă numai o perspectivă îndepărtată de câştig.

Aşadar, Poarta pare să fie singura interesată mai mult în această chestiune, ca fiind singura de a o pune pe picioare <aşa> cum ar trebui şi de a culege un câştig
statornic. Totuşi turcii arată aceeaşi nepăsare şi // aduc, ca explicaţie <a acestei p. 74
comportări>, raţiuni politice care nu sunt însă deloc mulţumitoare [...].

Dar din toate aceste păreri se poate trage concluzia <anume>: că atâta vreme cât Principatele vor rămâne sub influenţa turcească, bogăţiile lor minerale vor rămâne îngropate în întuneric şi <date> uitării. Râurile Dâmboviţa şi Argeş, care izvorăsc din Carpaţi şi străbat Ţara Românescă pentru a se vărsa în Dunăre, duc cu ele o mulţime de grăunţe de aur. Ţiganii domneşti sunt puşi să le culeagă când apele sunt joase şi li se îngăduie să-şi plătească, în parte, birul din roadele acestei munci.

Comerţul Ţării Româneşti şi cel al Moldovei este unul din cele mai însemnate izvoare ale bogăţiei lor cu toate că are <mult> de pătimit din pricina nenumăratelor restricţii şi prohibiţii parţiale. Aceste amănunte sunt puţin
cunoscute şi încă mai puţin băgate în seamă în // ţările vecine, deşi nu merită p 75
nicidecum să fie trecute cu vederea.

Dintre produsele obişnuite ale solului, cel mai îmbelşugat este grâul; se crede că cele două Principate produc zece milioane de kile[68] pe an, deşi se cultivă numai o şesime din întinsele şi roditoarele lor ogoare, iar o anumită parte din această <şesime> este însămânţată cu porumb, orz şi cânepă.

Celelalte produse mai însemnate din punct de vedere comercial sunt ceara de albine, mierea, untul, brânza, pieile, lemnul de construcţie, doagele şi catargele de toate măsurile şi soiurile şi o cantitate anuală de cinci sute de mii de piei de iepure, şase sute de mii de ocale[69] de seminţe de „scumpie"[70] şi patruzecei de mii de chintale[71] de lână de oaie.

Numai aceste trei articole din urmă sunt libere la export, celelalte sunt
rezervate Porţii otomane şi numai în vremurile // de belşug, după ce s-au livrat p 76
furniturile obişnuite pentru hambarele şi arsenalul de la Constantinopol, se poate căpăta învoirea de a folosi o parte din ele pentru comerţul extern. Numai exportul de grâu este supus unei prohibiţii permanente; domnii nu au căderea să îngăduie scoaterea din ţară a vreunui bob de grâu pentru speculaţii particulare: ei trebuie să

---

[68] *Killows* O kilă de Constantinopol este egală cu măsura englezească „bushel" <n.a.>, adică circa 36 de litri.

[69] O ocá echivaleaza cu 24/5 livre engleze <n a.> sau 1,272 kg

[70] *Yellow berries*, plantă cunoscută şi sub numele de „graine d'Avignon" sau „garance" din familia rubiaceelor; era folosită din antichitate pentru vopsitul stofelor în roşu, portocaliu şi cărămiziu.

[71] Chintalul are 44 de ocale <n a >.

www.dacoromanica.ro

fie autorizaţi prin firmane, <şi această> învoire nu se dă niciodată raialelor şi foarte rar celorlalţi europeni. Miniştrii străini acreditaţi pe lângă Poartă, cunoscând greutăţile <ce trebuie înfruntate> pentru a căpăta această învoire, cât şi importanţa pe care guvernul otoman ar atribui-o acestui hatâr, preferă să nu facă <nici> un demers în această privinţă, cu atât mai mult cu cât în caz de succes nu ar folosi decât unor indivizi <particulari> fără să aducă vreun avantaj statornic comerţului în general.

Grâul din Ţara Românească este de o calitate mai slabă, dar e departe de a fi inferior; cel din Moldova este mai bun şi se apropie mai mult de grâul polonez. Preţul obişnuit variază între 2 <piaştri> şi 2 1 piaştri de chilă. Ca articol de comerţ
p 77 general, // cheltuielile <de transport> de la Dunăre până la Constantinopol s-ar ridica abia la încă un piastru. Guvernul otoman îşi trimite în fiecare an corăbiile pentru a transporta cantitatea stabilită de fiecare dată la 1 500 000 de chile cât şi celelalte produse necesare pentru nevoile sale <proprii> al căror cuantum nu este stabilit, deşi este în general foarte ridicat.

Lemnul de construcţie din Moldova este mult mai bun decât cel din Ţara Românească, <provine> din cel mai bun stejar şi este foarte potrivit pentru construcţia corăbiilor. Foarte multe corăbii din flota turcă sunt construite din acest <lemn> şi ele sunt prevăzute cu catarge <din copaci>, care cresc în Moldova şi cu frânghii, care provin din <această ţară>. În cele două ţări, aceste două articole se vând la preţurile cele mai joase cu putinţă şi acelaşi lucru se poate spune într-adevăr despre toate articolele prohibite <la export>, căci <datorită> restricţiilor <provenind> din monopolul pe care Poarta şi l-a arogat, ele sunt puţin cerute în afară de consumaţia locală.

Pieile de iepure se vând de obicei cu 35 de parale[72] fiecare la vânzarea cu
p 78 ridicata[73], şi // scumpia, se poate cumpăra cu 40 sau 45 parale ocaua. Metoda obişnuită pentru a căpăta o cantitate oarecare din aceste două articole, la preţurile cele mai coborâte, este de a le comanda din vreme în diferite sate şi de a plăti mai dinainte o parte <din preţ>[74]. Ţăranii care au încheiat asemenea contracte nu se dau niciodată la o parte de la împlinirea <angajamentelor lor>, la vremea cuvenită.

Pieile de iepure sunt de cea mai bună calitate, dar scumpia este inferioară celei de Smirna şi nu se cere decât atunci când recolta din Asia Mică este compromisă.

Lâna de oi este socotită ca fiind foarte bună; curăţită şi spălată, se vinde cu 60 de parale ocaua sau cu 66 de piaştri chintalul; când se află în starea ei originală (= nespălată) este oferită <spre vânzare> la 35 până la 40 de parale.

Principatele au belşug de vite şi de păsări de toate felurile. În fiecare an ele aprovizionează Constantinopolul cu 250 000 de oi şi 3 000 de cai. Pe lângă acestea,

[72] 40 de parale fac un piastru <n.a >.

[73] *In large purchases.*

[74] Adică a da arvună, procedau cunoscut sub numele de „selam akcesi".

www.dacoromanica.ro

ele mai trimit încă mulţime de boi în ţările vecine, unde se vând de obicei cu mare câştig.

Toate produsele şi furniturile folosite pentru <satisfacerea> nevoilor // p. 79
capitalei otomane sunt cumpărate de domnie, <care plăteşte> cam un sfert din preţul curent al pieţei şi o şesime din valoarea lui în Turcia. Ele sunt plătite prin scăzământ din tributul obişnuit şi câteodată printr-o contribuţie extraordinară de o valoare egală cu preţul lor.

Înainte de a face vreo observaţie cu privire la comerţul de import, trebuie să spunem câteva cuvinte despre oraşul şi portul Galaţi, care poate fi numit <cu drept cuvânt> portul maritim al celor două Principate.

Oraşul Galaţi se află în Moldova, dar foarte aproape de hotarele Ţării Româneşti; este aşezat în partea unde <cursul> Dunării începe să fie mai lat şi mai adânc, la şaizeci de mile de Marea Neagră, la şaizeci şi cinci <de mile> de Iaşi şi la şaptezeci şi două de mile de Bucureşti. Fluviul este navigabil până aici pentru corăbii a căror încărcătură nu trece de trei sute de tone. Principala sa intrare <venind> dinspre mare nu este prea uşoară din cauza insulelor care o împart în trei canale mari, dintre care două sunt prea puţin adânci, <fiind deci> şi primejdioase. Dar corăbiile cu acestă destinaţie iau piloţi la bord şi datorită acestei măsuri se întâmplă foarte puţine accidente, mai ales în anotimpul de vară. // p 80

Navigaţia pe Dunăre se întrerupe în luna noiembrie şi, în iernile cele mai aspre, chiar şi acestă parte a fluviului este îngheaţă timp de cinci până la şase săptămâni. În luna martie, corăbiile îşi fac din nou apariţia şi, cum nu au <a se teme de> neplăcerile mareei, pot veni chiar lângă chei şi rămân acolo până ce îşi sfârşesc treburile.

Galaţi este târgul cel mare pentru produsele celor două Principate şi singurul loc de desfacere pentru câteva articole principale de comerţ. Având toate avantajele unui port maritim, acest oraş este în aparenţă foarte înfloritor. Piaţa <sa> este întotdeauna foarte bine aprovizionată cu produse din interior. Lemnul de construcţie, catargele şi doagele sunt aduse aici pe râuri <mai> mici, care vin din diferite părţi ale ţării şi care se varsă în Dunăre în apropiere <de Galaţi>. Există hambare publice pentru grâu şi foarte multe magazii mari pentru tot felul de mărfuri <care aparţin> unor negustori particulari. Oraşul <Galaţi> este locuit mai ales de negustori care, în ciuda severităţii măsurilor de prohibiţie, găsesc adeseori mijloacele de a exporta o cantitate oarecare // de grâu şi alte articole de contrabandă; p. 81
dar comerţul lor principal este <comerţul> de import. Oraşul şi ţinutul din jur[75] sunt cârmuite de doi trimişi ai domnului Moldovei, numiţi pârcălabi[76]. Numărul <total> al locuitorilor <cu reşedinţă> fixă nu trece de şase mii; dar marea afluenţă de oameni, prilejuită în fiecare an de operaţiunile comerciale, îi dă înfăţişarea <unui

[75] *Its dependencies*

[76] *Percalabi*

www.dacoromanica.ro

oraş> foarte populat şi mişcarea unei mari pieţe comerciale. Mai ales prezenţa unui mare număr de vase de comerţ întăreşte foarte mult acestă aparenţă.

Deşi <portul> Galaţi este antrepozitul general al multor obiecte de import, el nu este <însă> principalul târg pentru aceste <articole>, care sunt trimise la Bucureşti şi Iaşi. Cafeaua, zahărul, piperul, romul, lămâile, portocalele şi vinurile străine alcătuiesc articolele de căpetenie al acestui fel <de comerţ>. Consumaţia locală al primului <articol de import> este evaluată la 800 000 de ocale pe an în cele două Principate; al doilea articol de import este evaluat la 900 000 de ocale şi cel de-al treilea, la 35 000 de ocale. Totuşi importul întrece această cantitate, care poate
p. 82 fi extinsă şi // mai mult, căci provinciile Galiţiei, Bucovinei, Transilvaniei, Timişoarei[77] şi Serbiei sunt aprovizionate cu aceste articole prin pieţele de la Bucureşti, Iaşi şi Galaţi.

Sistemul general al acestui comerţ de import este prost conceput şi supus unor mari neplăceri. Cumpărătorii recurg la pieţele Smirnei şi Constantinopolului, unde bineînţeles, cumpără la preţuri ridicate. Mărfurile, care au mai plătit vamă în Turcia, sunt supuse unei noi taxe de aceeaşi natură, de trei la sută, când sunt debarcate sau aduse în Principate şi ele mai <sunt grevate> şi cu alte sarcini[78] arbitrare care se ridică la mai mult. Aceste taxe din urmă nu sunt, ce-i drept, puse de guvernele locale, ci stoarse numai de dregătorii acestora şi de cum sunt tolerate, este cu neputinţă să nu le plăteşti, afară doar dacă proprietarii mărfurilor se întâmplă să fie supuşi ai curţilor europene şi, ca atare, să fie ocrotiţi şi ajutaţi de consulii care stau în ţară.

Ţara Românească şi Moldova sunt acum aprovizionate de Germania cu tot
p 83 felul // obiecte manufacturate de bumbac, lână şi fierărie[79], <care sunt aduse>, fie pe uscat, fie pe Dunăre.

Calicutul iuni şi imprimat[80], chintul[81], sticlăria <şi> faianţa[82] aduse pe pieţele lor sunt <de provenienţă> germană, fără deosebire; dar li se spune <mărfuri> englezeşti şi ca atare se vând la preţuri mult mai ridicate decât dacă <adevărata> lor origine ar fi cunoscută.

Consumul de stofe de lână este foarte dezvoltat. Se evaluează la 200 000 de lire sterline pe an consumul celor de calitatea cea mai fină. Se aduc în ţară şi unele stofe franceze, dar, cum preţurile acestora sunt mult mai ridicate decât acelea ale <stofelor aduse> din Germania, ele nu prea sunt cerute; pânza de in[83] franceză şi

---

[77] *Temervar.*

[78] *Charges*

[79] *Hardware*

[80] *Plain and printed calicees.* E vorba de o pânză de bumbac fabricată în oraşul Calcuta din India, pe atunci colonie engleză.

[81] *The chintz*, pânză de bumbac originară din India. de culori variate şi împestritate

[82] *Carthenware*

[83] *Cambries*, în limba franceză „batiste", după numele inventatorului Baptiste Chambray din secolul al XIII-lea Este o pânză de in subţire şi deasă.

www.dacoromanica.ro

muselina engleză sunt întotdeauna articole avantajoase pentru <negustorii> speculanți și se vând repede.

Dat fiind că blănurile de toate felurile fac parte din portul național și pe lângă aceasta, sunt și necesare, din cauza asprimii obișnuite a climei, ele constituie un însemnat articol de import. Rusia aprovizionează Principatele <cu blănuri> și ia în schimb rachiu, vinuri și ducați imperiali.

Majoritatea negustorilor care fac comerț // în aceste țări sunt pământeni sau p 84
greci. Unii <din ei> au fost naturalizați în Rusia sau Austria și sunt ocrotiți de aceste puteri[84]; <este> un profit care are urmări însemnate pentru afacerile lor. În anii din urmă unii locuitori din insulele Ionice au început să facă comerț în Principate și steagul englez, purtat de vasele lor, flutură acum adesea pe Dunăre[85].

Din când în când se trimit pe uscat mărfuri care vin de la Smirna, pe drumul <care trece prin> Enes și Adrianopol; dar ele înfruntă riscuri și greutăți; în afară de aceasta, cheltuielile întrec cu opt la sută pe cele prilejuite de drumul prin Galați.

Bogățiile naturale și resursele variate ale Țării Românești și Moldovei sunt atât <de mari>, încât dacă acele țări s-ar putea bucura de avantajele însemnate ale unei cârmuiri statornice și ale unei administrații înțelepte, care să încurajeze industria și agricultura așa cum se cuvine, dacă s-ar îngădui comerțul de export, dacă relațiile comerciale cu națiunile străine ar fi așezate pe picior corespunzător și, în sfârșit, dacă s-ar exploata minele, <Principatele> ar ajunge în scurt timp // țările p 85
cele mai populate și mai înfloritoare din Europa. Portul Galați ar rivaliza în curând cu toate porturile din Marea Neagră, fără să exceptăm Odessa.

Fertilitatea solului este atât de mare încât ar putea produce hrană pentru o populație înzecită și să mai prisosească destul pentru a aproviziona și alte țări. În mod obișnuit, agricultura dădea o recoltă de șaisprezece ori în anotimpurile mai bune, de douăzeci și cinci de ori <față cu cantitatea de sământă>.

Natura le-a dat toate mijloacele cu putință pentru a <dobândi> o mare prosperitate; <dar> oamenii s-au arătat mereu dușmani hotărâți ai prosperității lor.

Capitolul V

București și Târgoviște, capitalele Țării Românești: Iași, capitala Moldovei. Descrierea lor. Modul de a călători. Rasele de cai

București, capitala de acum a Țării Românești, este un oraș mare, murdar, așezat pe un teren plat și mocirlos și care cuprinde optzeci de mii de locuitori, trei sute șaizeci și șase de biserici[86] și treizeci de hanuri mari sau caravanseraiuri.

---

[84] E vorba de supuși.

[85] Insulele Ionice se aflau sub protectorat englez, în urma Congresului de pace de la Viena din 1815

[86] Cifră eronată prin exagerare

www.dacoromanica.ro

Acum patru sute de ani nu era decât un sat mic, care aparţinea unui oarecare Bucur, de la care îşi trage numele, păstrându-l până în ziua de astăzi[87]. Treptat a ajuns un oraş şi a continuat să crească până ce a depăşit ca mărime vechea capitală. În 1698 domnul Constantin Basarab[88] a făcut <din Bucureşti> reşedinţa permanentă[89] a cârmuirii (= oraşul de scaun); a părăsit, aşadar , împreună cu toţi
p 87 boierii săi // oraşul Târgovişte[90], aşezat <într-o poziţie> încântătoare în interiorul ţării, având de o parte un lanţ frumos de dealuri şi de cealaltă parte o câmpie minunată şi foarte întinsă.

Domnii fanarioţi au continuat să stea la Bucureşti, probabil pentru că <acest oraş> era mai aproape de turci, <astfel că> treptat Târgovişte a fost părăsit de locuitorii, care mai rămăseseră <acolo> şi acum a ajuns un simplu sat. Cuprinde multe ruine ale unor clădiri vechi; printre care cele mai deosebite sunt acelea ale Curţii domneşti. Râul Dâmboviţa trece pe lângă <acest oraş>.

Iaşi, capitala Moldovei, este un oraş mai mic, dar mai bine clădit, cuprinzând multe case frumoase, clădite în stilul cel mai modern al arhitecturii europene; <are> patruzeci de mii de locuitori şi şaptezeci de biserici. O parte <din oraş> este aşezată pe un deal frumos şi cealaltă parte se află într-o vale. Curtea domnească este cea mai mare clădire din tot oraşul şi este înconjurată de grădini şi curţi. Este mobilată într-un stil care este pe jumătate oriental şi pe jumătate european şi are loc destul pentru ca
p 88 să <poată> locui acolo, cum se cuvine mai bine de o mie de persoane. //

Curtea domnească din Bucureşti era odinioară o clădire mare, aşezată pe o înălţime la un capăt al oraşului pe care îl domină.

În 1813 a ars din întâmplare şi nu a fost reclădită[91]. Domnul din urmă stătea, din vremea aceea, în două case particulare unite <în acest scop>[92].

---

[87] Pentru prima oară această afirmaţie se întâlneşte în 1728 la cronicarul sas Johann Filstich, *Tentamen Historiae Vallachicae Încercare de istorie românească* (ed. A. Armbruster, trad R Constantinescu), Bucureşti, 1979, p 56 şi 57 Pentru istoricul problemei, vezi Paul Simionescu şi Paul Cernovodeanu, *Cetatea de scaun a Bucureştilor. Consemnări, tradiţii, legende*, Bucureşti, 1976, p. 85–105.

[88] Constantin Brâncoveanu (1688–1714).

[89] Afirmaţie inexactă. Oraşul Bucureşti a devenit reşedinţă statornică de scaun din 1660, după ce otomanii, în urma ultimei ridicări a Ţării Româneşti, sub Mihnea al III- lea, au distrus, împreună cu tătarii, aşezarea de la Târgovişte, poruncind domnilor să-şi mute scaunul în aşezarea de pe malurile Dâmboviţei, mai aproape de raiaua Giurgiului, aflată sub controlul lor direct.

[90] Altă informaţie inexactă. Brâncoveanu dimpotrivă a dat un nou impuls oraşului Târgovişte, considerând-o a doua capitală a sa şi alegându-şi-o ca reşedintă de vară.

[91] Este vorba de Curtea Nouă, clădită pe Dealul Spirii între 1775–1776, sub Alexandru vodă Ipsilanti, şi distrusă prin incendiul din noaptea de 22 dec. 1812/3 ian. 1813, locul său purtând de atunci, ca teren viran, numele de Curtea Arsă.

[92] Ioan vodă Caragea s-a mutat în casele marelui ban Dumitrache Ghica de pe Podul Mogoşoaiei.

www.dacoromanica.ro

Cele două se ocupă un spaţiu întins, fiind despărţite una de alta şi înconjurate de curţi sau de grădini şi de copaci. Toate clădirile sunt construite din cărămidă şi zidurile lor sunt tencuite şi văruite în alb, atât pe dinafară, ca şi pe dinăuntru. Rareori se întrebuinţează olanele şi acoperişurile sunt de obicei făcute din şindrilă. Uliţele celor două capitale şi ale tuturor oraşelor de provincie sunt podite, fără excepţie, cu grinzi groase de lemn aşezate de-a curmezişul şi legate între ele. La unele suprafaţa este geluită şi netedă, pe câtă vreme la altele trunchiurile sunt lăsate aproape în starea lor brută. În anotimpurile ploioase sunt mereu acoperite de <un strat> gros de noroi lichid şi vara cu un strat <tot atât de> gros de praf negru, pe care cea mai uşoară adiere de vânt // îl răscoleşte cu foarte mare primejdie pentru p 89
ochi şi pentru plămâni; în afară de aceste mari neplăceri este absolut necesar să le reînnoieşti complet la şase ani.

La Bucureşti, sub podinele de lemn, cărora băştinaşii le dau numele mai potrivit de „poduri"[93], sunt <nişte> canale mari, unde se scurg murdăriile caselor şi care sunt menite să le ducă în râul Dâmboviţa ce trece prin oraş. Abia îşi dau oarecare osteneală pentru ca să ţină deschise diferitele canale şi acumularea murdăriei opreşte adeseori <scurgerea> ei; câteodată <canalele> rămân în acestă stare în anotimpul călduros (= vara) producând mirosurile cele mai vătămătoare şi producând febre de natură infecţioasă şi malignă, boli la care cei mai mulţi locuitori sunt predispuşi numai din cauza aşezării oraşului.

S-a presupus şi se mai crede încă şi astăzi că este cu neputinţă să pietruieşti uliţele, nu atât din cauza rarităţii materialului, cât datorită faptului că solul este alcătuit dintr-o clisă moale, care nu prezintă nici un sprijin. Această idee precumpănitoare printre // localnici este desigur greşită şi nu poate exista o dovadă p 90
mai convingătoare decât drumurile pavate cu piatră construite de către Traian şi de romani, care au rezistat atât de bine acţiunii distrugătoare a vremii.

De la o oarecare depărtare şi de pe un teren <mai> înalt, oraşul Bucureşti se înfăţişează privirilor într-un chip plăcut; amestecul de case şi de copaci îi dă o frumuseţe deosebită; dar se aseamănă cu un frumos decor de teatru, care încântă ochiul de la depărtare şi care, de aproape, nu mai este decât o mâzgâleală grosolană.

Cel puţin cu treizeci de ani în urmă, boierii aveau obiceiul să meargă unii la alţii şi să se ducă la Curte călări şi numai soţiile <boierilor> celor mai bogaţi mergeau cu trăsura. Din vremea aceea, moda de a merge cu trăsura s-a întins atât de mult şi acum a ajuns atât de răspândită încât nimeni, de orice sex ar fi <şi> care are pretenţii să fie respectat, nu poate ieşi pe poarta casei decât în trăsură, chiar pe vremea cea mai frumoasă.

Boierii socotesc că s-ar înjosi dacă s-ar folosi de picioarele lor şi ei lasă poporului îndeletnicirea vulgară de a merge pe jos //. De aici rezultă că uliţele, late p 91

---

[93] *Bridges*

www.dacoromanica.ro

de şapte sau opt „yarzi”[94], sunt întotdeauna ticsıte de trăsuri şi bieţilor pietoni li se întâmplă adesea accidente.

Trăsura cea mai <des> folosită este caleaşca germană, şi boierii au introdus moda de a şi le împodobi pe ale lor în chipul cel mai bătător la ochi; şi cum ei se uită mult mai puţin la frumuseţea cailor, a harnaşamentului şi a veşmintelor vizitiilor lor, întâlneşti adeseori pe stradă o trăsură lucind <sub podoaba> aurăriei <sale>, trasă de două mârţoage nenorocite şi mânată de un ţigan zdrenţuros.

Sunt mai mulţi caretaşi la Bucureşti şi la Iaşi, dar trăsurile trimise de la Viena sunt preferate celor <indigene> şi se plătesc preţuri mult mai mari. Boierii nu se interesează dacă sunt trainice şi cumpără orice vehicul vechi, dacă este transformat, pentru a amăgi ochii şi dat drept nou. Podoabele frumoase, fiind singura însuşire preţuită, <boierii> sunt siliţi să cumpere o trăsură nouă la răstimpuri de un an sau
p 92 de optsprezece luni. Pe de altă parte, nepăsarea lor, lenea, murdăria // şi lipsa de grijă a vizitiilor lor fac ca acestă cheltuială anuală să nu poată fi suprimată.

Nu se pot lua cu chirie nici un fel de trăsuri astfel <încât> călătorii, <cât> şi cei care nu locuiesc în permanenţă <în oraş> trebuie să meargă pe jos. Rar se pot găsi locuinţe la particulari şi numai foarte târziu s-a făcut un hotel la Bucureşti, care este de foarte mare folos călătorilor, fiind bine mobilat şi înzestrat cu toate înlesnirile cerute. Un german este proprietarul şi directorul acestui <hotel>[95].

În cele două Principate modul de a călători este atât de rapid încât nu poate fi comparat în această privinţă cu nici o altă ţară. Stabilimentele de poştă sunt bine organizate; sunt case de poştă în toate direcţiile şi <acestea> sunt înzestrate din belşug cu cai. Totuşi cei care vor să urmeze metoda obişnuită de a călători cu poşta trebuie să renunţe la orice idee de confort. Li se dă un fel de vehicul care seamănă cu un coş foarte mic pentru <transportul> faianţei, fixat pe patru roţi mici cu nişte cuie de lemn; nu este mai mare ca o roabă obişnuită. Este umplută // cu paie şi
p. 93 călătorul stă la mijloc ţinându-şi drept partea superioară a trupului şi îndesându-şi cu mare greutate picioarele înăuntru. Patru cai sunt legaţi cu frânghii, care alcătuiesc întregul harnaşament şi <fiind> mânaţi de un surugiu călare, ei pornesc în goana mare şi nici nu se opresc, nici nu-şi încetinesc pasul, până nu ajung la casa de poştă următoare. La o jumătate de milă de aceasta, surugiul îşi vesteşte sosirea plesnind tare şi mereu din bici, astfel că la sosire, o altă trăsură este pregătită pentru a primi pe călător.

Boierii şi locuitorii mai de seamă din ţară călătoresc în propriile lor trăsuri şi cu iuţeala care le place. Iarna, cum pământul e acoperit două luni cu zăpadă, se folosesc îndeobşte de sănii, atât în oraş, ca şi la ţară.

---

[94] Măsură de lungime engleză echivalând cu 0,914 m.

[95] Este vorba de vienezul Brenner, care a ridicat un hotel, numit mai târziu „Hôtel d’Europe”, pe uliţa nemţească în apropiere de biserica Stavropoleos şi mai jos de hanul lui Ghermani; cf. George Potra, *Istoricul hanurilor bucureştene*, Bucureşti, 1985, p. 149

www.dacoromanica.ro

Rasa de cai din Ţara Românească este deosebită. Sunt foarte mici la stat şi nu sunt focoşi; dar sunt puternici, sprinteni şi în stare de a îndura o oboseală mare. Cei din Moldova se deosebesc numai pentru că sunt ceva mai mari la stat. Unii din // p. 94
oamenii cei mai bogaţi îşi aduc caii din Rusia şi din Ungaria; dar aceştia sunt numai <cai> de trăsură, căci boierii fiind atât de potrivnici oricărui exerciţiu fizic care le-ar pricinui cea mai mică oboseală, aproape nici unul din ei nu călăreşte. Rareori vezi în ţară cai frumoşi de călărie. Domnul este singurul care are câţiva, dar aceştia sunt întrebuinţaţi mai ales de arnăuţi sau de garda lui.

Capitolul VI

Observaţii asupra grecilor în general. Aducerea lor în Principate. Sistemul lor politic. Cauzele declarării războiului dintre Turcia, Rusia şi Anglia în 1806 (...) Domnii Calimachi şi Caragea (...), Fuga lui Caragea din Ţara Românescă

Nici unul din evenimentele care au influenţat existenţa politică şi au subminat spiritul public al muntenilor şi moldovenilor nu s-a dovedit mai dezastruos pentru ei, ca sistemul politic introdus de grecii din Fanar[96], <de> când <aceştia> sunt aşezaţi în fruntea Principatelor //. p 96

Umiliţi, obidiţi şi asupriţi aşa cum sunt grecii de când au încetat de a fi o naţiune, civilizaţia a degenerat la ei, în raport cu asprimea şi cu barbaria jugului la care au fost supuşi; şi ei au căpătat pe nesimţite acele moravuri de corupţie şi supunere servilă, <care sunt> nedespărţite de o stare de sclavie asemănătoare cu <aceea> a lor. Prefăcătoria şi falsitatea au ajuns trăsăturile cele mai caracteristice ale firii lor; şi pe scurt forţa împrejurărilor, care au acţionat în continuu asupra lor, i-a obişnuit, treptat, cu tot ceea ce poate înjosi şi umili pe om.

Ambiţia unor greci care duceau o viaţă obscură la Constantinopol s-a topit totuşi atunci când slujba de dragoman[97] la Poartă a dobândit o însemnătate aparentă, sub conducerea compatriotului lor Alexandru Mavrocordat, care, dintr-un mic negustor din insula // Chios, s-a ridicat, treptat, la acest post şi a fost trimis, în p 97
calitate de plenipotenţiar otoman, la Congresul <de pace> de la Carlowitz[98], unde s-a distins ca un negociator destoinic. A determinat numirea fiului său Nicolae[99] la

---

[96] Fanarul este un cartier din Constantinopol, unde locuiesc toţi grecii care fac carieră în Principate. Astfel sunt ei deosebiţi de ceilalţi greci din Capitală <n.a.>

[97] *State-interpreter*

[98] Prin pacea de la Carlowitz (26 ianuarie 1699), turcii renunţau la Ungaria şi Transilvania, dar păstrau Banatul, datorită principiului *uti posidetis*, care a stat la baza negocierilor.

[99] Nicolae Mavrocordat, domn al Moldovei (1709–1710, 1711–1715) şi al Ţării Româneşti (1715–1716, 1719–1730)

www.dacoromanica.ro

cârmuirea Moldovei şi Ţării Româneşti şi a sugerat Porţii un nou mod de numire a <domnilor> acestor Principate, după ce a înlăturat cu totul dreptul de alegere <al ţării>. Aşadar, Curtea otomană a conferit aceste două demnităţi celor care o slujiseră odată spre mulţumirea ei, în calitate de dragomani, nu atât ca o răsplată pentru serviciile <aduse>, cât pentru că le cunoştea firea personală şi gradul lor de iscusinţă.

Pe de altă parte, dovezile repetate de slugărnicie, <ca ei> să redevină vreodată o naţiune, părea să facă din ei uneltele cele mai potrivite pentru <a asigura> noul sistem de cârmuire <introdus> de Poartă în Principate; căci deşi ea nu putea călca în picioare dintr-odată privilegiile lor totuşi dându-le domni care să fie cu totul
p 98 devotaţi intereselor sale // şi sclavi ai voinţei sale, existenţa acelor privilegii era ca şi înlăturată.

De îndată ce posibilitatea de a lua parte la treburile obşteşti a pătruns în conştiinţa grecilor, cei care ştiau <limba> turcă şi limbile europene, părăsindu-şi toate celelalte ţeluri, au alcătuit o clasă deosebită, care şi-a luat titluri nobiliare şi şi-a atribuit dreptul exclusiv de a fi chemată în serviciul statului.

Totuşi, în scurtă vreme, numărul concurenţilor a crescut în mod considerabil. Toţi fiind tot atât de dornici şi de nerăbdători de a atinge aceeaşi ţintă au introdus un sistem de intrigă şi de corupţie, care a dat naştere unor schimbări necontenite în cârmuirea Principatelor şi a obişnuit Poarta să le privească <pe acestea> ca pé nişte moşii care urmau să fie date în arendă concurenţilor care ofereau preţul cel mai mare. Ca urmare domnii-arendaşi erau mazilıţi şi rechemaţi ori de câte ori ofertele şi făgăduielile unora dintre compatrioţii lor păreau mai avantajoase.

Din epoca în care s-a introdus acest sistem până la începutul acestui veac.
p 99 <adică> într-un răstimp de numai nouăzeci de // ani, Ţara Românească a trecut prin mâinile a patruzeci de domni diferiţi, fără să socotim răstimpul ocupării ei de către ruşi, din 1770 până în 1774; de austrieci şi ruşi din 1789 până în 1792 şi iarăşi de ruşi din 1806 până în 1812.

Nenorocirile, care au decurs în mod firesc din această stare de lucruri, au apăsat atât de tare asupra acestor două popoare, încât Curtea Rusiei, autorizată prin tratatul de la Kuciuk Kainargi[100] să intervină în sprijinul lor, a stăruit în 1792, la tratatul de la Iaşi[101], ca Poarta să se oblige să păstreze pe domnii Moldovei şi Ţării Româneşti în demnităţile lor respective timp de şase ani[102] şi să nu-i supere în nici un chip mai înainte de expirarea acestui termen. Această înţelegere a fost admisă de plenipotenţiarii otomani dar, în urmă, nu a fost observată cu regularitate de către

100 Din 10/21 iulie 1774.

101 Încheiat la 30 dec. 1791/9 ian. 1792.

102 Inexact. durata domniei a fost fixată la şapte ani de-abia prin hatişeriful din 1802 (Cf. Traian Ionescu, *Hatişeriful din 1802..*, în *Studii şi articole de istorie*, vol. I (1956), p. 37–38

www.dacoromanica.ro

Poartă, ale cărei încălcări au dat naştere unor reclamaţii continue din partea Curţii Rusiei[103]. Totuşi în 1802 // principele Ipsilanti104 a fost numit la cârmuirea Ţării p 100
Româneşti şi principele Alexandru Moruzi[105] la aceea a Moldovei, cu condiţia expresă – obţinută prin negocierile (demersurile) ministrului Rusiei la Poartă[106], – ca nici unul dir ei să nu fie scos din scaun mai înaintea <expirării> termenului stipulat în tratat, dacă nu se dovedeau vinovaţi de nici o culpă pe care ministrul Rusiei ar recunoaşte-o ca <fiind> de natură a le îndreptăţi mazilirea[107].

În 1805, intrigile lui Bonaparte, care căuta să includă Turcia în sistemul lui continental, au determinat Poarta să-şi însuşească o linie de conduită, pe care Rusia nu o putea interpreta decât ca o încălcare sistematică a angajamentelor existente şi ca începutul unei alianţe cu Franţa[108], – cu toate că sultanul[109] a acordat o audienţă publică trimisului rus, domnul Italinski, audienţă în cursul căreia a avut loc un schimb formal de ratificare a ultimului tratat de alianţă defensivă, încheiat între cele două puteri.

Domnii[110], Ipsilanti şi Moruzi, // au fost rechemaţi îndată, fără înştiinţarea p 101
ambasadei ruse; ultimul <domn> a fost înlocuit prin Scarlat Callimachi[111] şi cel dintâi prin Alexandru Suţu[112], socotit ca un partizan al lui Bonaparte şi care fusese întotdeauna opus intereselor Rusiei.

Înainte de această împrejurare, exista oarecare răceală între Curţile de la St. Petersburg şi Constantinopol; <aceasta> provenea din hotărârea neaşteptată a Porţii de a suprima suditenţa prin desfiinţarea tuturor beraturilor[113] acordate până atunci unor băştinaşi din Turcia, autorizaţi prin aceste scrisori <patente> să pună ei înşişi sub ocrotirea Curţilor străine, deşi locuiau şi făceau comerţ în posesiunile otomane. Şi <provenea> mai ales din aplicarea acestei hotărâri prin constrângerea exercitată

---

103 După revocarea lui Constantin Ipsilanti şi Alexandru Moruzi (august 1806), ambasadorul Rusiei la Constantinopol, Italinski, a protestat împotriva violării hatişerifului din 1802.

104 Constantin Ipsilanti 18 aug. 1802–12 aug 1802; 3 oct 1806–19 mai 1807, 27 iul.–16 aug. 1807).

105 Alexandru Moruzi 2 sept. 1802–12 aug 1806, 5 oct. 1806–7 mart 1807).

106 Andrei Iakovlevici Italinski, ambasadorul Rusiei la Constantinopol (1803 – 1807, 1814–1815).

107 Thornton, *Present State of Turkey*, p. 434 <n.a.>.

108 În vederea conflictului cu Rusia, Napoleon se gândea să câştige alianţa Turciei, făgăduind să garanteze integritatea şi independenţa Imperiului otoman.

109 Selim al III-lea (8 apr. 1789–29 mai 1807).

110 Vezi informaţii despre domniile lor la notele 104 şi 105

111 Scarlat Callimachi, domn al Moldovei, aug.–oct. 1806 ; numit fără a domni în 1807–1810; 1812– 1819.

112 Alexandru Suţu, domn al Ţării Româneşti, aug – oct. 1806; 1818–1821.

113 *Letters-patent*

www.dacoromanica.ro

în mod public asupra unor asemenea inşi, ocrotiţi de Rusia, care <au fost siliţi> să-şi predea actele, fără să se de nici cea mai mică atenţie protestelor ambasadei ruse.

Mazilirea lui Ipsilanti şi a lui Moruzi au declanşat criza. O armată rusă a fost
p 102 trimisă îndată la hotare pentru // a asigura <respectarea> tratatelor şi a ocupat
cetăţile Bender şi Hotin, măsură pe care Poarta a socotit-o ca o declaraţie de război,
iar muftiul a dat o *Fetvaa*[114] , ce a declarat că este legal să respingă forţa prin forţă.

Ruptura a fost urmată curând de o altă <ruptură> cu Anglia, care se unise cu Rusia pentru a se opune influenţei crescânde a lui Bonaparte la Poartă. În 1805, când ambasadorul Angliei, domnul Charles Arbuthnot[115], a sosit la Constantinopol, Poarta şi-a exprimat dorinţa de a reînnoi tratatul de adeziune încheiat în 1799, al cărui termen (opt ani) se apropia de sfârşit. Acest tratat, întemeiat pe principiile cele mai înţelepte, completa tripla alianţă dintre Anglia, Rusia şi Turcia, din care cauza comună a tras atâtea avantaje însemnate [...].

p 103 Intrigile ambasadorului Franţei, împiedică reînnoirea tratatului.//

Pe de altă parte, ambasada Angliei nu putea rămâne indiferentă la mazilirea domnilor şi la felul în care fusese suprimată sudeţia.

Luând oficial în consideraţie plângerile şi interesele acelor inşi, care erau
sudiţi sub ocrotirea Angliei şi ca urmare a solicitărilor trimisului rus, <care stăruia>
să-şi unească sforţările în scopul de a rezista măsurilor violente urmărite de
p 104 guvernul turc, ambasadorul englez // a înaintat mai multe proteste la Poartă
împotriva procedeelor acesteia şi, deşi în principiu <a fost> imparţial cu privire la
obiceiurile privitoare la ocrotirea băştinaşilor, el a recomandat moderaţia în orice
împrejurare, cât şi în aplicarea noului sistem[...].

Totuşi ambasadorul Angliei a arătat mai puţină înţelegere cu privire la
celelalte măsuri ale Porţii, stăruind, împreună cu Rusia, asupra restabilirii imediate
p 105 a domnilor Ipsilanti şi Moruzi; problema a fost // discutată în Divan, unde părerea
generală înclina către o rezistenţă fermă faţă de aceste pretenţii; dar în cele din urmă
sultanul a declarat că oricât ar fi de umilitor să cedeze totuşi el era hotărât să recurgă
la această <măsură> mai degrabă decât să rupă <relaţiile> cu Anglia.

Această hotărâre a fost pusă în aplicare, în acea vreme, spre marea dezamăgire a ambasadorului francez, Sebastiani[116], al cărui obiectiv principal era să sufle în focul pe care îl aprinsese. Dar curând după aceea, primindu-se informaţii că trupele ruse[117]

---

[114] O declaraţie de război a sultanului trebuie să primească sancţiunea muftiului, ca şef religios, care îşi face cunoscută aprobarea printr-un manifest numit *Fetvaa* <n a >.

[115] Ambasador al Marii Britanii la Poartă (1804–1807).

[116] François Horace Bastien Sebastiani (1772–1851), general, a luat parte la campaniile lui Napoleon în Italia, în Rusia şi la bătăliile din 1813–1814. A funcţionat ca ambasador la Poartă între 1806–1808

[117] Conduse de generalul Ivan Ivanovici Michelsen.

 www.dacoromanica.ro

intraseră în Moldova, chestiunea s-a schimbat cu desăvârşire; s-a dat paşaportul trimisului rus şi marele vizir[118] a pornit în campanie.

Pentru a înfăţisa aceste evenimente dintr-un punct de vedere mai exact, trebuie să relev <faptul> că Anglia nu avea intenţia şi nici Rusia dorinţa de a se angaja într-un război serios cu Turcia. Scopul lor era de a face Poarta să înţeleagă adevăratele ei interese, îndepărtându-se de la o linie de conduită care avea aparenţa unei schimbări în sistemul ei politic şi care era calculată pentru a confirma, în orice chip, bănuiala că // sultanul era pe punctul de a încheia o alianţă cu Bonaparte[...] p 106

[Urmează relatarea apariţiei flotei engleze în faţa Constantinopolului]. p. 111
Operaţiile militare dintre ruşi şi turci pe Dunăre[119], care au urmat primelor acte de ostilitate nu au // avut mai mult succes [...] decât ameninţările flotei engleze. p 112

A avut loc pacea de la Tilsit[120] şi Poarta, care avea motive să se aştepte la o intervenţie efectivă din partea lui Bonaparte, în diferendele lui cu Rusia, nu a câştigat alt avantaj decât încheierea unui lung armistiţiu[121], a cărui primă condiţie era retragerea armatelor ruse din Principate, de unde însă <acestea> nu s-au mişcat [...]

În 1808 un plenipotenţiar englez[122] // fusese trimis pentru a doua oară[123] la p. 113
Dardanele şi pacea a fost definitiv semnată în luna decembrie a aceluiaş an.

În acelaşi timp plenipotenţiarii turci, trimişi la Bucureşti în timpul armistiţiului se străduiau să reglementeze diferendele cu Rusia.

După întrevederea de la Erfurt şi intrarea ţarului Alexandru în sistemul continental, // guvernul otoman i-a rechemat, fără multă ezitare, pe plenipotenţiarii p 114
turci de la congresul de la Bucureşti şi ostilităţile au reînceput.

Un plan de împărţire fusese stabilit la Erfurt[124], între împăraţii Alexandru şi Napoleon, prin care provinciile turceşti trebuiau să cadă în lotul Rusiei şi Spania în acela al Franţei [...]

Bonaparte a declarat senatului său că Principatele Ţării Româneşti şi p. 115
Moldovei erau anexate stăpânirilor prietenului şi aliatului său, împăratul Alexandru. Când însă Bonaparte a văzut că Anglia era hotărâtă să trateze numai pe baza evacuării Spaniei şi că adoptând asemenea clauze, lăsa Rusiei un mare avantaj în Turcia, fără să capete pentru el nici un câştig din târguiala politică făcută la Erfurt,

---

118 Hafiz Ismail paşa (1805–1806), urmat la 14 nov. de Hilmi Ibrahim (1806–1807).

119 În urma declarării de război a Porţii (5 ianuarie 1807), Mustafa Bairaktar, paşa de Rusciuk, a trecut Dunărea.

120 7 iulie 1807.

121 Încheiat la Slobozia, la 24 august 1807; ostilităţile au reînceput în martie 1809.

122 Sir Robert Adair, ambasador al Angliei la Poartă (1808–1811).

123 În 1807, Sir Arthur Paget făcuse o încercare zadarnică în acest sens <n a >.

124 Octombrie 1808.

www.dacoromanica.ro

şi-a schimbat vederile. Sistemul continental pe care se străduia să-l justifice, atribuind toate calamităţile <ce bântuie în> Europa perseverenţei tiranice a Angliei în a se război <cu el>, i-a dat un pretext îndestulător pentru a sfătui Rusia să continue lupta cu Turcia, care tocmai intrase în relaţii de prietenie cu Anglia. Pe de o altă parte, el a izbutit să determine guvernul turc să stăruie asupra restituirii Principatelor, ocupate de armatele ruse, şi să continue ostilităţile atâta timp cât
p. 116 Curtea // Rusiei îşi va refuza consimţământul la această măsură [...]

Starea de epuizare a Turciei, mediaţia Angliei şi nerăbdarea Rusiei, care era zorită din cauza pregătirilor ostile ale Franţei, îndreptate evident împotriva ei, au grăbit încheierea păcii din 1812[125], între puterea musulmană şi ruşi, dar în aceste împrejurări critice, Curtea de la St. Petersburg a semnat un tratat foarte avantajos pentru amândouă.

Galib effendi, care, de la marile schimbări în guvernul de la Constantinopol reluase funcţiile de ministru al afacerilor străine, era şeful <delegaţiei de> plenipotenţiari la congresul de la Bucureşti în 1811 şi 1812; dar principele grec Dimitrie Moruzi, care, în calitate de dragoman[126], era de faţă la aceste negocieri, a
p. 117 condus // cea mai mare parte <din negocieri> şi lui i se încredinţase într-adevăr puteri foarte întinse. Împreună cu <cei> doi fraţi ai săi[127], el fusese întotdeauna legat de partidul rus de la începutul carierei sale politice, şi speranţa de a fi numit <domn> într-unul din Principate, după restabilirea păcii – cel mai mare ţel al ambiţiilor sale – părea întemeiată pe cea mai solidă bază. Slujba lui, serviciile <aduse> la congres şi sprijinul Curţii Rusiei erau de fapt consideraţii care păreau să-i asigure numirea.

Cedarea Ţării Româneşti şi Moldovei nu puteau, aşadar, în nici un chip să răspundă vederilor sale şi el a combătut-o cu energie şi succes dar, făcând un serviciu atât de însemnat Porţii, era necesar să dea şi o oarecare dovadă de ataşament şi Rusiei. Dacă ar fi insistat asupra restituirii integrale a celor două Principate, nu este nici o îndoială că plenipotenţiarii ruşi – care aveau instrucţii să grăbească încheierea păcii în orice condiţii ce nu ar depăşi această restituire – ar fi consimţit fără nici o ezitare. Dar Moruzi, care avea cunoştinţă de aceasta, a stabilit
p. 118 //, în cele din urmă, condiţiile, cedând Rusiei partea cea mai frumoasă a Moldovei, aşezată între râurile Nistru şi Prut, şi fixând astfel viitoarea linie de demarcaţie a graniţei Rusiei pe cursul acestui din urmă râu [...]

Între timp au început ostilităţile între Franţa şi Rusia, iar Poarta, arătându-şi hotărârea de a rămâne neutră, şi nevoind să supere pe nici una din puterile
p. 119 beligerante prin alegerea // noilor domni, a hotărât să-şi fixeze <alegerea> asupra a

---

[125] Pacea de la Bucureşti (16/28 mai 1812).

[126] Mare dragoman al Porţii între 1808–1812.

[127] Alexandru ce a domnit de mai multe ori în Moldova (1792, 1802–1806, 1806–1807) şi în Ţara Românescă (1793–1796, 1799–1801), precum şi Panaiot sau Panaiotache.

www.dacoromanica.ro

două persoane ale căror principii politice nu fuseseră niciodată legate de partide politice. Foarte mulţi candidaţi şi-au oferit serviciile, dar niciunul din ei nu aveau însuşirile cerute şi candidaturile lor au fost respinse. Halet effendi, consilier intim al sultanului[128], a fost însărcinat să facă alegerea şi el s-a fixat asupra principelui Scarlat Callimachi[129], pentru Moldova, şi Iancu Caragea[130], pentru Ţara Românească. Cunoscând foarte bine firea amândurora, el i-a recomandat sultanului ca fiind persoanele cele mai potrivite în aceste împrejurări şi au fost numite în august 1812 [...]

[Urmează relatarea execuţiei dragomanului Dimitrie Moruzi şi a fratelui său Panaiotache Moruzi, acuzaţi de trădarea intereselor Porţii, prin încheierea păcii de la Bucureşti.]

Domnii Caragea şi Callimachi şi-au luat în primire cârmuirile respective la 3 octombrie 1812, în ziua stabilită pentru retrocedarea Principatelor; şi Poarta, a cărei securitate din partea Rusiei depindea în mare măsură de respectarea cea mai strictă a tratatelor ei cu acea putere, n-a încercat // să schimbe pe domni înaintea expirării celor p. 122
şapte ani.

Domnul Caragea, care adunase o avere foarte însemnată în cursul celor şase ani de petrecere în Ţara Româneacă şi temându-se să nu i se ceară socoteală, la întoarcerea lui la Constantinopol, că pusese deoparte atâtea avuţii numai în folosul personal, a socotit cuminte să se retragă la timp şi să se stabilească într-o ţară creştină din Europa în afara influenţei turceşti. El şi-a trimis toţi banii <în depozit> la bănci europene şi într-o zi din septembrie 1818[131], a adunat câţiva din boierii de frunte, le-a predat frâiele cârmuirii şi a părăsit Bucureştii, împreună cu toată familia lui, îndreptându-se spre Braşov, în posesiunile austriece, unde a ajuns cu bine, după o scurtă călătorie.

După plecarea lui boierii au trimis un memoriu sultanului[132], ca să nu mai numească domni greci la cârmuirea Ţării Româneşti, ci să încredinţeze administraţia membrilor Divanului, care şi-ar lua angajamentul să primească şi să menţină orice condiţii ar socoti potrivite să le prescrie cu privire la tribut //. Totuşi cabinetul otoman p 123
nu a socotit prudent să asculte această propunere şi, după ce s-a înţeles cu ambasadorul rus[133], a numit în Principate pe acelaşi Alexandru Suţu[134], care întâmpinase opoziţia atât de puternică a trimisului rus, în 1805.

Rusia nu mai avea acum nici un motiv să se mai opună numirii lui şi nu este nici o îndoială că principele Suţu, care este un bărbat de stat luminat şi chibzuit, îşi va

---

128 Mahmud al II-lea, sultan otoman (28 iul. 1808–3 iul. 1839).

129 Este acelaşi a cărei numire prematură în 1806 produsese în parte neînţelegerile de la Constantinopol. Pentru anii de domnie vezi nota 111.

130 Ioan Gheorghe Caragea, domn al Ţării Româneşti (27 aug 1812–29 sept. 1818).

131 Exact la 29 septembrie/11 octombrie 1818

132 Mahmud al II-lea.

133 Grigore Alexandrovici Stroganov, conte ambasador al Rusiei la Constantinopol (1817–1821).

134 Alexandru Suţu, numit la 16 decembrie 1806, domneşte efectiv din 4 noiembrie 1818 până la 19 ianuarie 1821 când a murit.

www.dacoromanica.ro

îndeplini misiunea atât cât îi vor îngădui împrejurările. Dar sistemul vexatoriu şi prădalnic de guvernare, care se mai păstrează încă în Principate este, trebuie să mărturisim, un subiect de regret cu privire la indiferenţa Porţii faţă de măsurile cele mai bune pentru buna lor stare şi proprietate.

Curtea otomană a fost adeseori martoră a urmărilor teroii care însufleţeşte pe grecii folosiţi de ea şi a simţit în diferite împrejurări cât de mult politica ei tinde să îndepărteze pe locuitorii acestor Principate de la orice sentiment de bunăvoinţă faţă de
p. 124 turci, trezindu-le dorinţa de a se arunca // ei înşişi în braţele primei naţiuni ale căror armate s-ar apropia de teritoriul lor pentru a purta război cu Turcia; şi totuşi ea continuă cu acelaşi sistem. Principii greci, oricât ar fi de devotaţi intereselor Porţii, n-ar putea face desigur mult fără armate, în cazul <izbucnirii> unei revoluţii neaşteptate în Ţara Românească şi în Moldova. Singura lor prezenţă nu este nicidecum îndestulătoare pentru a menţine autoritatea turcă. Cetăţile întărite de pe Dunăre sunt singurele garanţii ale credinţei Principatelor [...]

Nepăsarea cabinetului turc nu trebuie atribuită numai sistemului general de cârmuire a imperiului, ci mai ales vederilor egoiste şi lăcomiei personale a miniştrilor care îl alcătuiesc. Ei s-au obişnuit să privească Ţara Românească şi Moldova ca două provincii bogate asupra cărora n-au decât o autoritate momentană şi în loc de a căuta
p 125 // mijloacele cele mai potrivite pentru a-şi asigura o stăpânire permanentă, ei îşi micşorează <singuri> posibilităţile, prădând în chip sistematic toate resursele lor.

Sultanul însuşi, care participă mult mai mult la treburile statului decât au făcut-o mulţi din predecesorii săi şi ale cărui însuşiri şi sentimente liberale ar putea fi egale cu cele ale oricărui alt suveran, dacă nu ar fi atât de mărginite de prejudecăţile religioase şi de lipsa înnăscută de cunoştinţe a supuşilor săi musulmani, şi a cărui atenţie s-a îndreptat, în anii din urmă, îndeosebi asupra noii organizări a imperiului, pare, din nenorocire, să fie tot atât de potrivnic <ca şi înaintaşii săi> oricăror schimbări care ar tinde să îmbunătăţească soarta Ţării Româneşti şi a Moldovei.

Capitolul VII

Clima. Influenţa ei. Educaţia boierilor. Şcolile. Limba română. Greaca modernă. Portul naţional, muzica şi dansul. Distracţiile. Sărbătorile. Moravurile societăţii. Căsătoriile. Divorţurile. Religia şi superstiţiile. Autoritatea bisericii. Neatârnarea ei faţă de Biserica Patriarhiei de la Constantinopol

Din cauza vecinătăţii Mării Negre şi a munţilor Balcani[135], pe de o parte, şi aceea a munţilor Carpaţi, pe de alta, clima Principatelor este variabilă şi supusă unor schimbări subite <de temperatură, trecând> de la căldură la frig.

---

135 *Mount Haemus.*

www.dacoromanica.ro

Când vântul bate de la nord-est se răceşte atmosfera chiar în mijlocul verii în aşa măsură încât locuitorii sunt siliţi să se îmbrace mai gros. Vântul de la miazăzi aduce căldură şi vreme bună; dar rar ţine mai mult. // p. 127

Plouă mult în timpul verii şi în lunile iunie şi iulie; <ploaia> este însoţită întotdeauna de rafale de vânt şi trăsnete, care se repetă zilnic la aceeaşi oră, înspre seară.

Iarna este aproape întotdeauna lungă şi plicticoasă, şi căldurile verii încep dintr-o dată pe la începutul <lunii> mai, astfel încât se vede şi se cunoaşte foarte puţin frumuseţea unei primăveri obişnuite.

Partea cea mai aspră a iernii începe devreme în decembrie şi acelaşi frig ţine cu mici variaţii până la mijlocul lui februarie, când <îi> urmează o temperatură umedă şi nesănătoasă, care ţine până în <luna> mai. Dunărea şi toate râurile care se varsă în ea <venind> din Principate rămân în general îngheţate timp de şase săptămâni şi gheaţa este destul de groasă pentru a suporta, cu cea mai mare siguranţă, artileria cea mai grea. Zăpada acoperă pământul în lunile ianuarie şi februarie şi comunicaţiile cu toate ţinuturile ţării se fac cu săniile.

Zilele de la sfârşitul lui septembrie până la mijlocul, şi adeseori până la
sfârştiul <lunii> // noiembrie, sunt cele mai frumoase din an. Dar nopţile sunt peste p. 128
măsură de reci şi aerul, noaptea, este foarte nesănătos. Călătorii care nu au grijă să se apere împotriva influenţei lor, <punând> flanele şi haine groase, sunt expuşi să contracteze febre de diferite feluri şi pleurezii.

Variaţiile climei, umiditatea solului şi mulţimea de mlaştini, care se află în Principate, exercită o influenţă vădită asupra animalelor de diferite rase, care trăiesc obişnuit <acolo>, ca şi asupra vegetaţiei. Urşii, lupii şi vulpile au o fire retrasă; abia dacă te poţi aştepta la vreo primejdie din partea lor, afară doar dacă îi întâlneşti în cete numeroase, cum se întâmplă de obicei în timpul celor mai reci nopţi de iarnă.

Animalele domestice se deosebesc şi ele prin blândeţea lor. Carnea de vacă, de porc, cea de oaie, păsările şi vânatul au un gust mai degrabă insipid; legumele nu sunt gustoase şi florile puţin mirositoare.

În sfârşit, omul, produsul de căpetenie al naturii, are o fire posomorâtă şi greoaie, fiind aproape lipsit de pasiune, fără o minte viguroasă şi arată o aversiune
înnăscută pentru o viaţă // activă sau pentru sforţările intelectuale[135bis]. Cauze <de p. 129
ordin> moral pot într-adevăr produce asemenea efecte asupra firii omeneşti, dar aici cauzele fizice acţionează vădit deopotrivă cu acestea şi au o putere egală.

Educaţia boierilor se mărgineşte de obicei la simpla cunoaştere a cititului şi scrisului în limba ţării şi în limba greacă modernă. Câţiva – puţini <la număr> – adaugă acestor cunoştinţe superficiale unele elemente de limbă franceză, introduse la ei de ofiţerii ruşi. Mult mai mulţi o înţeleg şi o vorbesc fără să aibă cea mai mică cunoştinţă de scrierea sau de gramatică <acestei limbi>. Dacă unii <boieri> sunt în

---

[135bis] Observaţiile lui Wilkinson dovedesc aici o tratare superficială a subiectului şi o reală ignoranţă în problemele de biologie şi ştiinţele naturale.

www.dacoromanica.ro

stare să vorbească curent, deşi cu greşeli, despre unul sau doi autori vechi sau vestiţi sau să facă unele versuri proaste, <dar> care au rimă, aceştia îşi iau titlul de literaţi şi de poeţi şi concetăţenii lor, uimiţi, îi privesc ca <fiind> înzestraţi cu geniu şi talent superior. O aplecare precoce către învăţătură şi către literatură este prea puţin încurajată şi la o vârstă mai înaintată, micile intrigi de la Curte şi lipsa oricărei
p 130 piedici în a // se deda galanteriei şi plăcerilor face, pe cei mai înzestraţi să lase la o parte orice altă îndeletnicire[136].

De câţiva ani s-au înfiinţat şcoli publice atât la Bucureşti, cât şi la Iaşi. Ele sunt întreţinute pe cheltuiala statului şi <acolo> profesorii predau limba română, limba greacă modernă şi veche, scrisul şi aritmetica. În clipa de faţă numărul elevilor de la fiecare şcoală se ridică la vreo două sute. Sunt fii de boieri mai mici şi de negustori[137]. Fiii boierilor de seamă sunt crescuţi acasă de preceptori particulari, de obicei preoţi greci care nu sunt originari din Principate.

Educaţia femeilor nu este mai îngrijită decât aceea a bărbaţilor; câteodată îi este inferioară din cauza obiceiului de a le mărita la o vârstă foarte fragedă.

Nici bărbaţii, nici femeile nu primesc un învăţământ religios regulat şi numai în cursul vieţii îşi făuresc unele noţiuni, iar principiile lor sunt reglementate de
p 131 exemplul celor mai vârstnici. // Aceste împrejurări, care provin în chip firesc din lipsa de încurajare a cârmuirii faţă de orice progres al civilizaţiei, frânează foarte mult dezvoltarea societăţii şi are influenţa cea mai rea asupra caracterului ei moral.

Într-adevăr, boierii, deşi atât de puţin capabili de mari virtuţi, nu pot fi socotiţi ca având o aplecare bine stabilită către viciu. Totuşi prejudecăţile stabilite, pe care starea generală de neştiinţă le-a înrădăcinat la cele două naţiuni, şi un sistem de corupţie morală, i-a familiarizat cu <viciile>.

Banii sunt singurul lor stimulent, iar mijloacele pe care le folosesc pentru ca să-i dobândească nu oglindesc sforţările <unei> munci <susţinute> şi nici nu sunt înfrânate de vreun scrupul de conştiinţă. Obişnuinţa i-a făcut spoliatori, şi într-o ţară unde faptele mârşave sunt chiar încurajate şi actele de lăcomie socotite numai ca dovezi de îndemnare şi iscusinţă, corupţia principiilor nu poate decât să ajungă universală.

Risipa boierilor este egală cu lăcomia lor, ostentaţia îi domină într-un chip şi
p 132 avariţia într-altul. Ei // nu se ocupă de treburile lor particulare şi le lasă în cea mai mare neorânduială, afară doar de vreo câţiva mai prudenţi decât majoritatea. Potrivnici greutăţilor <legate de> conducerea afacerilor lor financiare, ei le

---

[136] Aprecieri critice exagerate, care se aplică numai unei părţi din marea boierime.

[137] Credem că, deşi Wilkinson utilizează pluralul adică „şcoli", este vorba, în fond, de şcoala de la Sf. Sava înfiinţată în Bucureşti la 1 decembrie 1817, la solicitarea Eforiei Şcolilor şi unde a profesat, ca dascăl, din 6 martie 1818, cunoscutul iluminist transilvan Gheorghe Lazăr. Şcoala avea profil de învăţământ mediu şi superior cu limba de predare română, înlăturând, în curând, în importanţă, vechea Academie grecească, mutată, acum, la Schitu Măgureanu. Vezi, în general, George Macovescu, *Gheorghe Lazăr 1779–1823*, Bucureşti, 1954.

www.dacoromanica.ro

încredințează unor arendași, care au grijă să se îmbogățească ei înșiși pe socoteala <stăpânilor> lor și spre marea pagubă a acestora.

Mulți <boieri> au datorii, care întrec valoarea tuturor proprietăților lor, dar creditul lor personal nu suferă din această cauză și ei nu au nici o clipă de supărare pentru o astfel de situație ruinătoare.

Calitatea de boieri îi ocrotește de urmărirea creditorilor, și speranța de a căpăta slujbe bănoase din al căror venit să-și poată îndrepta situația <financiară> îi liniștește și îi îndeamnă să-și urmeze <mai departe> traiul lor nesocotit. Unii se întemeiază pe ruina lor <de care se folosesc ca de un> pretext pentru a cere mereu slujbe; și când creditorii au recurs adeseori la domn ca să-l silească să intervină, ei arată că plata datoriilor lor atârnă de punerea lor în slujbă. În sfârșit capătă slujba și datoriile rămân <tot> neplătite.

Când li se pune sechestru // pe proprietățile lor, se străduiesc să dovedească p 133
că <acestea> le-au venit prin căsătorie; și cum legea respectă zestrea, le scapă de vânzarea la mezat[138].

Limba munteană sau cea moldovenească este alcătuită dintr-un amestec corupt de cuvinte străine, a căror ortografie și pronunțare originară sunt alterate. Fondul ei este latin și slav. Timp de mai multe secole nu a avut un alfabet <propriu> și literele chirilice[139] erau folosite în actele publice, <cât> și în epitafuri. Boierii, care în cariera lor publică aveau cea mai mare nevoie de cunoașterea scrisului și cititului, de-abia știau cât le trebuia ca să se iscălească. Biblia era cunoscută numai din auzite.

În 1755 Constantin Mavrocordat, care își luase sarcina de a înlocui barbaria prin civilizație în cele două Principate, a făcut o gramatică pentru limba vorbită, folosind litere care proveneau din <limbile> slavă și greacă[140]. A pus să se împartă mai multe copii ale Vechiului și Noului Testament <scris> în noul grai și a poruncit să se citească regulat Evanghelia în biserici[141].

A îndemnat pe locuitori să-și studieze limba potrivit cu regulile // gramaticii p. 134
ei și în câțiva ani clasele superioare au știut să citească și să scrie.

---

138 Vezi, în general pentru radiografia socială a boierimii din acestă epocă, P Cernovodeanu, *Mobility and traditionalism: The evolution of the Boyar class in the Romanian Principalities in the 18 th Century*, în „Revue des études sud-est européennes", XXIV (1986), nr. 249–257.

139 *The Slavonic characters.*

140 Confuzie la autor. Presupunem că este vorba de dicționarul în patru limbi> greaca clasică, neogreacă, latină și italiană, tipărit la Veneția, în 1757, de Gheorghe Constantin din Ianina, și dedicat lui Constantin vodă Mavrocordat.

141 După relatările cronicarului moldovean Pseudo Enache Kogălniceanu, în cea de-a doua domnie a sa în Moldova (1741–1743), Constantin Mavrocordat a adus tipărituri religioase din Țara Românească și a obligat preoții să învețe a le citi și a propovădui în biserici; cf. Pseudo Enache Kogălniceanu și Ioan Conta, *Cronici moldovenești*, București, 1987.

www.dacoromanica.ro

Limba greacă modernă, introdusă de domni, este limba Curţii, dar este foarte bine înțeleasă de boieri, pentru care a ajuns o limbă maternă. În Țara Românească este vorbită cu mult mai multă puritate decât în orice altă ţară unde este folosită. În multe părţi din Grecia s-au adoptat diferite dialecte dintre care unele au puţină afinitate cu <limba> elină, pe când în alte <părţi> cele mai multe cuvinte au fost atât de schimonosite încât este greu să le descoperi originea. Limba greacă vorbită în Ţara Românească se deosebeşte prea puţin de cea elină. Moldovenii au mai puţin obiceiul de a o folosi şi învăţarea limbii franceze şi a altor limbi străine este mult mai răspândită la ei.

Portul naţional al boierilor nu se deosebeşte de acela al claselor superioare din Turcia, cu singura deosebire a turbanului pe care îl înlocuiesc cu un fel de căciulă
p 135 de o înălţime neobişnuită // numit calpac[142], făcut din blană de astrahan cenuşie, de forma unei pere. Este gol <pe dinăuntru> şi partea cea mai mare are o circumferinţă de vreo trei picioare şi o înălţime în raport cu aceasta. Este un acoperământ de cap pe cât de urât pe atât de caraghios şi nu este deloc potrivit cu frumuseţea şi bogăţia restului costumului.

Femeile se îmbracă întrutotul după moda europeană, dar ele combină modele cu bogăţia orientală şi cu mulţimea podoabelor. În general, ele nu sunt prea frumoase; dar această lipsă de <frumuseţe> este compensată de multă graţie naturală, de o fire veselă şi de o deosebită eleganţă de forme.

Muzica românească se aseamănă întrucâtva cu aceea a grecilor moderni, deşi măsura este mai regulată şi totodată mai armonioasă. Stilul ei este puţin variat şi toate tonurile sunt cântate uniform în cheie minoră. Unele <cântece ale lor> ar fi plăcute, dacă ar fi cântate cu gingăşia şi expresia cuvenite. Instrumentele folosite mai mult sunt vioara obişnuită, naiul[143] şi un fel de chitară sau „luth"[144], obişnuit
p 136 în această ţară. Tarafurile // sunt alcătuite din aceste trei feluri de instrumente care cântă toată partea întâi fără acompaniament; sunt folosite numai cu prilejul petrecerilor sau sărbătorilor. Boierii nu au o înclinaţie deosebită pentru muzică, nu o studiază niciodată şi robii lor ţigani se ocupă cu aceasta. Totuşi femeilor lor le place muzica germană şi mai multe cântă la pian; dar lipsa de stăruinţă le împiedică să atingă un anumit grad de perfecţiune şi lipsa de încurajare le opresc să continue. Dansul, obişnuit odinioară la băştinaşii de toate clasele şi care acum este singura <artă> cunoscută de clasa de jos, are un caracter deosebit. Cincisprezece sau douăzeci de inşi, de ambele sexe, se iau de mână şi formează un cerc mare, se învârtesc de jur împrejur <înainte> şi înapoi la pas, încet; bărbaţii îşi îndoaie genunchii din când în când pentru a bate măsura şi privesc galeş în dreapta şi în stânga, când ţin mâinile femeilor[145]. Acest fel de dans a fost înlăturat acum câţiva

---

142 *Calpack*

143 *The Pan-pipe.*

144 Adică cobza.

145 Este vorba, în chip firesc, de horă.

www.dacoromanica.ro

ani din cercurile societății <înalte> și s-au introdus // contradansurile și valsurile p. 137
engleze și muzica polonă. Cea mai mare parte din femei dansează bine, dar bărbații <arată> foarte mare indiferență, veșmintele lor împiedicându-i de a le practica într-un chip desăvârșit.

Se vede prea puțină varietate în îndeletnicirile zilnice și în distracțiile boierilor. Cei care nu au nici o slujbă în cârmuire își petrec vremea într-o trândăvie desăvârșită sau merg unii la alții ca să omoare timpul. În Țara Românească ei se ocupă foarte puțin de moșiile lor și de alte afaceri particulare, care nu au vreo legătură cu slujbele publice și câteodată pământurile lor cele mai bune sunt cu totul lăsate în părăsire sau <sunt încredințate> unor logofeți plătiți, care se îmbogățesc ei înșiși din jecmăneala lor. Abia se duc să-și vadă moșiile pe care unii le dau cu arendă pe mai mulți ani cu mult sub valoarea <lor reală>, când găsesc arendași, care se învoiesc să le plătească anticipat toată arenda. Clădesc conace frumoase fără să aibă de gând să le locuiască vreodată și acestea se dărăpănă în câțiva ani. Așezările
cele mai minunate din frumoasa lor țară nu au puterea să-i atragă și ei nici // nu au p. 138
obiceiul să-și părăsească reședința lor de la oraș în nici un anotimp al anului.

Boierii din Moldova, întocmai ca cei din Țara Românească, sunt mari stăpâni de pământ* dar ei acordă mult mai multă atenție și <mai mult> timp îngrijirii moșiilor lor, care constituie principalul <lor> izvor de câștig. Venitul unora din cei mai bogați, <provenit> din moșii, se ridică la două sau trei sute de mii de piaștri și în general ei nu cer să fie numiți în slujbe obștești.

În timp de iarnă, petrecerile cele mai de seamă ale boierilor din București constau din a merge la cluburile publice, înființate după planul <acelor> „redoutes" de la Viena. Acolo se dau de trei sau patru ori pe săptămână baluri mascate, care atrag foarte multă lume. Sunt și cluburi pentru diferitele clase <ale societății>; cel mai de seamă la care subscriu Curtea și boierii cei mai însemnați se deosebește prin numirea <sa> de Clubul boieresc[146]; este foarte frecventat către sfârșitul carnavalului și deși numele său arată o selecție desăvârșită, totuși este îngăduită
pătrunderea poporului de rând // mascat. Oamenii cei mai distinși nu dansează p. 139
niciodată aici, afară doar dacă sunt mascați dar ei joacă la o masă „Pharaonul" și alte jocuri variate <de cărți>, în acest loc.

Câteodată se dau <și> baluri particulare, dar seara nu se țin nici un fel de adunări regulate. Nu se așteaptă niciodată invitații; și mesele boierilor și casele lor sunt întotdeauna deschise prietenilor și cunoscuților lor.

Serile de vară sunt petrecute îndeobște într-un loc numit Herăstrău[147]. Este un lac la o milă de oraș, pe malurile căruia <anumite> cercuri se plimbă sau stau două sau trei ceasuri. Lângă locul cel mai umblat este o cafenea, unde se găsesc înghețată

[146] Localizarea acestui club este dificilă; existența cluburilor la București este însă atestată în documentele de epocă. Astfel la 1 decembrie 1815 este amintit un Haralambie (probabil ionian), supus englez, care avea club în mahalaua Antim. cf. DANIC, *Departamentul Spătăriei*, dos. 829/1815.

[147] *Hellesteo.*

www.dacoromanica.ro

şi alte răcoritoare. Duminicile, numărul trăsurilor care vin aici se ridică uneori la şase sau şapte sute; şi mulţimea persoanelor la modă, ca şi marea desfăşurare de robi şi giuvaieruri ale doamnelor fac <din această plimbare> un spectacol vesel şi strălucit. Plimbările nu sunt umbrite de copaci şi singurul avantaj pe care îl oferă
p 140 este o privelişte cuprinzătoare asupra ţinutului <înconjurător>. //

La o milă de Herăstrău se află o pădurice frumoasă numită Băneasa[148], unde o parte din societate se duce des. Este moşia unui boier numit Văcărescu[149] şi formează un fel de parc al conacului său, aşezat în spate. Acest boier nu este numai destul de îngăduitor pentru a-l lăsa deschis publicului, ci chiar face, pe propria lui cheltuială, tot felul de îmbunătăţiri pentru plăcerea <vizitatorilor>. Atât el cât, şi soţia lui[150] fac onorurile <parcului> prietenilor lor în chipul cel mai îndatoritor <cu putinţă>.

Întreaga societate se întoarce în oraş în acelaşi timp <venind> din aceste locuri; şirul nesfârşit al trăsurilor ridică nori de praf spre marea pagubă a veşmintelor doamnelor. Unii îşi petrec restul serii plimbându-se călări pe străzile principale şi alţii se adună în diferite case spre a juca cărţi.

Iarna plimbările de după amiază se mărginesc la uliţele din oraş, unde numărul şi strălucirea săniilor este tot atât de mare ca acel al trăsurilor, vara.

p 141 Anul trecut[151] o trupă de artişti germani a venit la Bucureşti şi, după câteva //
reprezentaţii a fost încurajată să înfiinţeze un teatru regulat. A jucat opere germane şi comedii traduse în limba română[152], şi în primele două sau trei luni a atras mare mulţime <de spectatori> din toate clasele <societăţii>, care, fără excepţie, păreau să fi prins gust de acest nou gen de distracţie; dar, mai târziu, farmecul noutăţii a început să se învechească şi boierii de starea întâi împreună cu câţiva rezidenţi străini, păreau să fie singurii dispuşi să sprijine această instituţie, mai mult pentru a o transforma într-un loc de întâlnire generală a societăţii decât din atracţie pentru scenă.

Zilele de Crăciun, de Anul Nou, de aniversarea domnului, de Paşte şi câteva altele sunt închinate îndeosebi vizitelor de etichetă la Curte. De la nouă de dimineaţă până la ora unu după amiază, domnul şi doamna, acoperiţi cu giuvaeruri şi cu veşmintele cele mai costisitoare, aşezaţi în colţul unui divan foarte lung, primeau omagiile tuturor acelora care au privilegiul de a le săruta mâna, cinste de
p 142 care numai consulii străini, soţiile lor şi slujitorii din suita lor socotesc potrivit // să
se dispenseze. Nici o altă persoană, care stă în ţară, nu poate fi primită la Curte în

---

148 *Băneasa.*

149 Probabil marele vornic şi omul de cultură Iancu Văcărescu (1786–1863).

150 Ecaterina, născută Cantacuzino Paşcanu

151 1817.

152 În această vreme îşi începe activitatea Iancu Văcărescu, care a tradus în româneşte piese de autori germani – von Collin, Fr. Ziegler – şi francezi ca piesa „Britannicus" de Racine.

www.dacoromanica.ro

zilele de gală fără să treacă prin această formalitate. Soţiilor de boieri li se îngăduie să şadă jos în faţa domnului şi a doamnei; ele se aşază, potrivit rangului sau slujbei soţilor lor, care, fără excepţie, sunt siliţi să stea în picioare la o distanţă respectuoasă. În asemenea împrejurări, mulţimea de la Curte este nesfârşită; toate apartamentele exterioare sunt pline de persoane de tot felul, şi camera de audienţă nu este mai puţin <ticsită> de mulţimea vizitatorilor. În ziua Anului Nou este obiceiul să faci daruri în bani servitorilor de la Curte; ei nu au altă leafă pentru slujba lor; şi zarva, şi învălmăşeala prilejuite de lăcomia acestei gloate de zgripţuroi este tot atât de greu de descris pe cât este de nepotrivită cu demnitatea unei Curţi care aşteaptă şi cere omagiul universal <datorat> căpeteniilor ei.

Cam două sute şi zece zile din an sunt sărbători şi ele sunt păzite cu stricteţe de băştinaşi, cel puţin în privinţa încetării oricărui fel de muncă. <Celor din> slujbele publice, deşi // nu fac nimic într-un atât de lung răstimp al anului, li se mai p 143
dă, pe deasupra, două săptămâni de vacanţă la Paşte, precum şi în timpul celor mai călduroase zile de vară. În aceste zile sterpe şi primejdioase de trândăvie, când îndeletnicirea de căpetenie a boierilor este de a căuta mijlocul de a-şi omorî timpul în afara caselor, <cei din> clasele de jos şi-l petrec <cheltuindu-şi> lefurile în cârciumi, unde sunt ţinute femei uşoare în scopul de a atrage un număr cât mai mare de clienţi; acestea propagă, împreună cu viciul, cea mai îngrozitoare din toate bolile care lovesc fiinţa omenească. Femeile din această clasă nenorocită sunt atât de multe la Bucureşti, încât ultimul agă sau director al poliţiei a sugerat domnului idee de a le supune pe fiecare <în parte> plăţii unei dări prin care şi-ar procura un nou venit de vreo câteva sute de mii de piaştri. Acest plan n-a fost pus în aplicare, contrar tuturor aşteptărilor, deşi nu părea să întâmpine piedici.

Manierele boierilor munteni nu se deosebesc prin rafinamentul lor. Subiectele obişnuite de conversaţie în societate // sunt de natura cea mai trivială, şi subiecte p 144
obscene iau adeseori locul unor convorbiri mai cumsecade; <ele> sunt rareori oprite de scrupule <trezite> de prezenţa doamnelor.

Lipsa de activitate obişnuită, produsă de o aversiune firească pentru orice îndeletnicire serioasă, care nu este legată de vreun interes personal şi imediat <şi> libertatea cea mai desăvârşită pe care o au ambele sexe de a se vedea prilejuiesc adeseori legături clandestine; credinţa conjugală a ajuns un cuvânt gol.

Alte obiceiuri deosebite contribuie la turburările casnice, care domnesc în multe familii particulare. Părinţii nu-şi mărită niciodată fetele, din orice clasă ar fi acestea, fără să le dea o zestre deasupra posibilităţilor lor şi spre paguba fiilor lor care, fiind lipsiţi de avere, privesc <la rândul lor> căsătoria ca un mijloc de a o dobândi şi, prin urmare, o consideră ca o chestiune de speculaţie financiară. Sentimentele de dragoste sau de stimă sunt, aşadar, lăsate la o parte // când e vorba p 145
de încheierea unei căsătorii şi banii rămân singurul ţel urmărit.

Când o fată a atins vârsta de treisprezece sau patisprezece ani, părinţii ei se străduiesc să-i găsească un soţ. Ei nu aşteaptă cereri <în căsătorie>, ci fac ei înşişi

www.dacoromanica.ro

oferte, câteodată la trei sau patru bărbaţi în acelaş timp, stabilind cu ei cuantumul şi natura zestrei pe care sunt dispuşi să o dea. Când se cere o sumă mai mare, ei încep o tocmeală în regulă şi, în cele din urmă, se învoiesc cu acela care se mulţumeşte cu condiţiile cele mai înţelegătoare. În această împrejurare, nu consultă niciodată preferinţele fetei lor şi o prea mare deosebire de vârstă sau alte defecte personale ale viitorului soţ nu ridică nici o obiecţie. Uneori fata nu cunoaşte de fel pe bărbatul ales de părinţii ei; şi la vârsta ei fragedă, nefiind în stare să-şi facă nici un fel de idee despre căsătorie, ea se supune cu indiferenţă voinţei lor. Curând după nuntă ea devine cu totul stăpână pe acţiunile ei, treburile gospodăriei sunt lăsate complet pe
p 146 mâinile servitorilor şi ea // nu se amestecă niciodată în ele. Delăsată de soţul ei şi având deplina libertate de a dispune de timpul ei cum socoteşte de cuviinţă, ea leagă prietenie cu femei, care au experienţa lumii mai mult decât ea. Atracţia plăcerii şi a <traiului> în societate, ajung prea puternice pentru ca să i se împotrivească şi exemplele altora, împreună cu numeroasele tentaţii care o înconjoară, se dovedesc mai curând sau mai târziu fatale pentru virtutea ei. Armoniei, care ar fi putut exista între ea şi soţul ei, îi urmează dezgustul; certurile urmează curând şi câteodată nici loviturile nu îi sunt cruţate. Situaţia ei ajunge în cele din urmă intolerabilă; părăseşte casa soţului ei, cere divorţul şi de obicei îl obţine oricât de neîntemeiate i-ar fi motivele în adevăratul sens al legii. I se înapoiază averea şi <aceasta> îi îngăduie să trăiască singură sau să cucerească un alt soţ, dacă se mai simte atrasă de căsătorie. Acum i se îngăduie să aleagă singură; dar odată obişnuită cu plăcerile variaţiei rareori mai rămâne credincioasă celui de-al doilea <soţ> decât fusese celui dintâi.

Biserica din Ţara Românească şi cea din Moldova sunt singurele <biserici>
p. 147 de rit ortodox, // care îngăduie divorţul sau mai degrabă singurele care abuzează de puterea de a-l pronunţa, acest drept fiind acordat patriarhului de la Constantinopol pentru cazuri de natură cu totul deosebită şi de care el nu se foloseşte.

În Principate, divorţul se pronunţă atât de uşor, motivele invocate sunt câteodată atât de neserioase încât nu ating niciodată reputaţia unei femei spre a o înjosi din punct de vedere al rangului ei în societate; şi nici nu trezeşte scrupulele bărbaţilor <doritori de a o lua în căsătorie> oricare ar fi fost natura motivelor <divorţului>.

Sunt numai puţine familii la Bucureşti, care să se bucure de o neîntreruptă armonie conjugală şi încă mai puţine care să poată arăta vreo rudă care să nu fi divorţat.

Acum câtva timp o soţie de boier[153], din Ţara Românească, care nu adusese soţului său decât o avere mică, dorind să se stabilească într-una din uliţele principale ale oraşului, a stăruit pe lângă el ca să renunţe la felul lui obişnuit de economii, să-şi
p. 148 vândă moşia din al cărui venit // se întreţine şi să-şi clădească o casă frumoasă în acea uliţă. Soţul, mai cuminte ca ea, nu a vrut să-şi plece urechea la propunerile ei

[153] A Wallachian lady of quality.

www.dacoromanica.ro

nechibzuite; şi soţia, întărâtată de dojenile lui, a plecat şi, curând după aceea, a cerut divorţul pe care l-a obţinut. Soţia care a rămas singură (= nu s-a remăritat) dă dovezi de cea mai mare religiozitate şi mai este socotită încă drept o femeie foarte credincioasă.

Curând după <această întâmplare> un tânăr boier s-a îndrăgostit – contrar moravurilor – de o tânără foarte frumoasă, de acelaş rang şi de aceeaş vârstă. Părinţii amândurora au consimţit la căsătoria lor şi nunta s-a sărbătorit cu petreceri obşteşti[154]. Această pereche era privită în ţară ca singura pe care o unise o dragoste reciprocă puternică. La sfârşitul primului an de căsătorie, soţul s-a îmbolnăvit pe neaşteptate de o boală de plămâni şi <a fost> îndemnat de medici să se despartă pentru câtva timp de soţia sa şi să plece la Viena pentru a consulta pe cei mai buni doctori. După o lipsă de optsprezece luni, însănătoşindu-se s-a întors la Bucureşti, fiind nerăbdător să-şi vadă soţia căreia // îi scrisese mereu, dar ale cărei scrisori se p. 149
răriseră în vremea din urmă. La sosirea lui, a găsit schimbarea cea mai neaşteptată în familia sa. Soţia se dusese la părinţii ei, nu mai voia să-l vadă şi îşi dăduse consimţământul pentru a se mărita cu un altul! Tatăl ei, care o împinsese <să ia> această hotărâre neaşteptată, pusese la cale această a doua căsătorie, pentru că se potrivea cu propriile lui interese.

Soţul legitim şi-a revendicat soţia prin toate căile cu putinţă; dar nu i s-a dat ascultare şi cârmuirea a refuzat să intervină.

Sentinţa de divorţ a fost pronunţată de mitropolit; şi deşi refuzul soţului de a semna actul <de despărţire> îl făcea ilegal, <totuşi> a doua căsătorie a avut loc, slujba a fost oficiată de mitropolit în persoană şi s-a făcut cu acest prilej o petrecere obştească.

Împrejurările <legate de> această întâmplare au fost cu atât mai deosebite cu cât cel de-al doilea soţ mai <fusese> căsătorit înainte şi divorţase de soţia lui după un trai comun de şase săptămâni, când a văzut că are putinţa de a căpăta mâna acestei doamne. // p. 150

O altă doamnă de starea întâi şi-a despărţit fiica de soţul cu care trăise <în decurs de> şase ani şi a determinat pronunţarea unei sentinţe de divorţ. Ea a dat drept motiv constituţia fiicei ei, <care> suferea din pricina sarcinilor repetate. Soţul, care nu voia deloc să se despartă şi care ştia că soţia lui se bucură de sănătatea cea mai bună, s-a împotrivit zadarnic şi a fost condamnat de cârmuire să dea înapoi zestrea şi să plătească o sumă foarte mare drept despăgubire pentru că cheltuise o parte din <zestre>, deşi a dovedit că întrebuinţase suma care lipsea în folosul soţiei sale şi a familiei.

Aceste trei exemple ale stării de decădere morală din aceste ţări sunt alese dintre multe altele care se întâmplă zilnic. Sunt de natură să stârnească uimirea şi

---

[154] *By public festivities.*

www.dacoromanica.ro

par de necrezut; totuşi ele nu au produs, la vremea lor, nici o altă turburare <mai mare> decât orice alte ştiri obişnuite ale zilei, care nu meritau decât puţină atenţie.

În Ţara Românească, părinţii au obiceiul de a se amesteca în treburile de
p. 151 familie ale copiilor lor şi de a exercita aproape // aceeaşi autoritate după căsătorie
ca şi înainte. Adeseori îi vezi tot atât de ocupaţi cu intrigile pentru a-i face să se despartă pe cât fuseseră de sârguitori pentru a le căuta soţi sau soţii.

Absurdităţile superstiţiei, care alcătuiesc o parte atât de însemnată a principiilor de bază ale credinţei ortodoxe, sunt tot atât de puternice în Ţara Românească, ca şi în Moldova; chiar doctrinele cele mai precise ale religiei creştine sunt corupte aici de noţiunile false sau de vederile interesate ale unor preoţi vulgari şi lipsiţi de învăţătură, o sectă de oameni care s-au făcut aici nedemni de numele sfânt de creştini.

Un scriitor vestit spunea: „clima are oarecare influenţă asupra oamenilor; de o sută de ori mai mult asupra cârmuirii şi încă mai mult asupra religiei"[154bis]. Această observaţie se aplică mai ales acestor ţări şi situaţia lor de acum îi dovedeşte justeţea. Una sau alta din cele două cauze pomenite în urmă ar fi acţionat separat, cu <deosebită> putere asupra moralei locuitorilor.

p. 152 Fiind // strâns unite, nenorocirile care decurg din ele sunt şi mai de plâns.

Învăţământul religios al muntenilor şi moldovenilor nu este însă întocmit anume pentru a-i însufleţi de o râvnă nemăsurată şi nici pentru a propaga fanatismul. Îi învaţă să se cufunde în toate superstiţiile ridicole, care însoţesc întotdeauna ignoranţa şi de bună seamă numai din cauza lipsei desăvârşite de fanatism, preoţii exercită aici o influenţă mult mai redusă decât în celelalte ţări <de rit> ortodox. Toţi demnitarii ecleziastici fiind din clasa cea mai de jos sunt dispreţuiţi de boieri ca persoane; se respectă numai puterea lor spirituală.

Riturile rânduite de Biserică sunt aceleaşi ca ale Bisericii patriarhale. Cei care nu au fost botezaţi în această <religie> nu sunt socotiţi drept creştini şi nici nu sunt cinstiţi cu acest nume.

Se prescriu cu străşnicie dese spovediri şi împărtăşiri, <cât> şi respectarea
p. 153 punctuală a numeroaselor zile de post din timpul anului //. Acestea au ajuns
punctele cele mai însemnate ale religiei, şi poporul crede cu <toată> încrederea că păzirea lor riguroasă îi poate absolvi de fărădelegile cele mai mari, mai ales după dezlegarea duhovnicului care, în cele mai multe cazuri, se capătă cu bani mulţi.

Se cere de asemenea să fii de faţă la slujbă foarte devreme duminica şi la celelalte sărbători şi de trei sau patru ori pe zi în timpul săptămânii patimelor şi <aceste cereri> sunt respectate; dovezile de credinţă săvârşite <de credincioşi> constau din semnul crucii şi din mătănii înaintea icoanelor, din sărutarea acestora şi din aprinderea unei lumânări înaintea vreunui sfânt preferat. Când se citeşte

---

154bis Voltaire, *Dictionnaire philosophique*, vol. IV, p 199 <n.a.>.

www.dacoromanica.ro

Evanghelia, <credincioşii> o ascultă cu indiferenţă şi fără <să-i dea nici o atenţie>. Nu au obiceiul să predice.

Legile bisericeşti opresc cu străşnicie căsătoria între rudele de orice grad; merg atât de departe încât opresc căsătoria între cei ai căror părinţi au fost naşi unuia sau altuia la botez. Severitatea legilor asupra căsătoriei este şi mai mare în ce priveşte deosebirea de religie, când // una din părţi ţine de Biserica Ortodoxă. p. 154
Călcarea <acestor legi> ar fi urmată de o sentinţă de divorţ şi pedepsită prin excomunicare, dacă după săvârşirea căsătoriei <soţii> ar persista <să se considere ca atare>.

Teama de această din urmă nenorocire este atât de mare la pământeni încât fac orice jertfă numai să <nu> fie supuşi acestei pedepse.

Deşi recunoscut drept şef religios, patriarhul Constantinopolului nu exercită nici un control asupra Bisericii din cele două Principate şi are numai o mică influenţă asupra primilor ei dregători.

Capitolul VIII

Ţăranii. Moravurile şi felul lor de trai. Emigrările. Agricultura. Aspectul general al ţării. Dare de seamă despre ţigani p 155

Nu există poate nici un popor care să muncească sub o asuprire mai mare, din cauza puterii despotice, şi care să fie mai împovărat de biruri şi de dări decât ţăranii din Ţara Românească şi Moldova; şi nici un <popor> nu ar îndura <nici> jumătate din povara lor, cu aceeaşi răbdare şi resemnare aparentă. Obişnuiţi totuşi cu această stare de servitute care altora li s-ar părea de nesuferit, ei nu sunt în stare să nădăjduiască într-o situaţie mai bună; obişnuita depresiune a minţilor lor s-a preschimbat într-un fel de stupoare naturală şi de apatie, care îi fac tot atât de nepăsători faţă de plăcerile vieţii şi <tot atât> de insensibili la fericire, ca şi la chemările durerii şi întristările. // p 156

Aici se crede mai mult că sunt un popor liniştit şi inofensiv. Într-adevăr în ce priveşte relaţiile dintre ei, traiul lor este mereu liniştit. Deşi bărbaţii se dedau băuturii, certurile şi bătăile le sunt aproape necunoscute; şi ei sunt atât de obişnuiţi cu loviturile şi cu tot felul de maltratări din partea mai marilor lor, încât se apropie cu cel mai mare respect şi supunere de cei care poartă cel mai mic semn exterior de superioritate.

Noţiunile lor religioase, întemeiate pe superstiţia cea mai ridicolă, sunt foarte ciudate. Ei cred cu tărie în tot felul de farmece, în apariţia morţilor, în stafii şi în tot felul de minuni făcute de icoanele sfinţilor şi prin puterea aghiazmei. Când se îmbolnăvesc, pun lângă ei o icoană şi când se însănătoşesc, deşi aceasta s-a întâmplat datorită îngrijirii celui mai dibaci, ei atribuie vindecarea lor numai

www.dacoromanica.ro

ajutorului <dat> de <acea> icoană. Păzesc cu atâta străşnicie postul Paştelui încât
p 157 doar ameninţarea unei morţi subite i-ar putea îndemna pe // careva să guste dintr-unul din alimentele pomenite în nesfârşitul pomelnic al bucatelor oprite. Celelalte îndatoriri creştineşti, deşi asemănătoare cu acelea ale claselor superioare ale concetăţenilor lor, sunt îndeplinite cu mai mare exagerare. Invocarea Sfintei Fecioare sau a oricărui sfânt înlocuieşte întotdeauna o rugăciune mai temeinică. Nu se îndreaptă niciodată direct către Providenţa divină.

Satele din toată ţara sunt alcătuite îndeosebi din colibe ţărăneşti, clădite toate în acelaşi fel şi de aceeaşi mărime. Pereţii sunt din lut şi acoperişurile din paie şi nici unele, nici celelalte nu sunt potrivite pentru a feri pe locuitori de asprimea iernii. Totuşi, atâta timp cât le îngăduie <starea> timpului, ei ocupă partea clădită deasupra pământului[155], dar iarna se retrag în <nişte> bordeie <săpate> sub pământ, unde căldura se păstrează uşor cu ajutorul unui foc mic <făcut> din gunoi uscat <şi> din câteva crăci de copaci şi care sluješte totodată pentru ca să-şi gătească hrana lor sărăcăcioasă. Bărbaţii, femeile şi copiii din fiecare familie, oricât <ar fi de> numeroşi, dorm într-una din aceste locuinţe subterane (= bordeie) toţi
p 158 de-a valma; şi păturile lor constau dintr-o bucată de dimie groasă de lână, // care le slujeşte şi de saltele şi de învelitoare.

Hrana lor obişnuită este alcătuită dintr-un fel de aluat, pe care îl numesc mămăligă[156], făcut din mălai, amestecat câteodată cu lapte. În primele două sau trei zile după un post îndelungat, ei îşi îngăduie să guste cu zgârcenie ceva carne, dar cei mai mulţi nu pot să-şi îngăduie un ospăţ atât de bogat şi ei se mulţumesc cu ouă prăjite în unt şi cu <ceva> lapte pe lângă mămăliga lor.

Şi îşi petrec toată ziua muncind afară <la câmp> şi îndură cu nepăsare toate asprimile climei. Totuşi munca lor nu este prea susţinută şi ei se odihnesc foarte des.

În ciuda acestui fel de viaţă şi a influenţei unei clime puţin favorabile, ţăranii sunt în general o rasă frumoasă de oameni. Nu au trăsături care să poată fi socotite caracteristice; datorită unei lungi întrepătrunderi cu neamuri străine, sângele lor pare să se fi amestecat cu <acela al> multora <din aceste neamuri>. Ochii negrii şi părul negru al orientalilor, ochii albaştri şi părul blond al ruşilor, nasul grec şi roman
p 159 şi // acele trăsături, care deosebesc pe tătari sunt tot atât de răspândite în toate clasele acestor două neamuri.

Cele două sexe se căsătoresc de obicei foarte devreme. Ei nu sunt dedaţi, din fire, plăcerilor simţurilor; dar cum religia nu recomandă femeilor castitatea, sărăcia lor nemăsurată le împinge să-şi acorde graţiile pentru consideraţii băneşti, adeseori cu ştiinţa şi încuviinţarea bărbaţilor sau părinţilor lor.

De sărbători, îşi petrec cea mai mare parte din timp în cârciumile satului, unde mănâncă şi beau şi uneori joacă. Alteori petrec privind cum joacă urşii duşi de ţigani rătăcitori, care dresează aceste animale în arta <jocului>, când <sunt> foarte tinere şi îşi câştigă traiul, arătându-le apoi <în public>, petrecere foarte obişnuită în ţară.

www.dacoromanica.ro

Portul ţăranilor se aseamănă cu acela al dacilor, aşa cum sunt înfăţişaţi la Roma pe Columna lui Traian. Picioarele lor sunt acoperite cu opinci făcute din piele de capră. Ei poartă un fel de iţari largi care sunt strânşi pe mijloc cu un chimir strâmt de piele şi // se strâmtează mai jos de genunchi. Partea de sus a îmbrăcăminţii <lor> p. 160
este alcătuită dintr-un pieptar[157] strâmt şi deasupra poartă o bundiţă[158] scurtă de dimie groasă[159], şi iarna mai pun <un cojoc de> piele de oaie albă, care le atârnă pe umeri ca blăniţa husarilor. Nu-şi taie deloc părul de pe cap, care este împletit răsucit în spate şi acoperit de obicei cu o căciulă, făcută din piele de oaie, dar care vara este înlocuită cu o pălărie mare rotundă. Îşi rad barba şi lasă să-le crească numai mustăţile.

Femeile sunt acoperite de la gât până la glezne cu o rochie lungă dintr-o pânză groasă de bumbac[160], de culoare deschisă, strânsă în jurul mijlocului ca să li se vadă formele. Ele merg de obicei desculţe şi îşi acoperă capul cu o basma obişnuită[161], care serveşte mai degrabă pentru a le strânge părul. În zilele de sărbătoare pun peste cămaşa lor obişnuită[162] o rochie colorată de o calitate mai bună[163]; ele o încheie de la mijloc până la gât, în jurul căruia poartă, în chip de podoabă, unul sau mai multe şiraguri de mărgele sau <salbe de> parale[164], găurite în acest scop.

De la eliberarea lor[165], ţăranii // nu mai sunt siliţi să stea în anumite părţi ale p 161
ţării şi se bucură de libertatea deplină de a-şi schimba reşedinţa la sfârşitul învoielilor lor cu stăpânii de moşie. Dar cei din categoria fruntaşilor rareori părăsesc locurile unde soarta i-a aşezat, afară doar dacă nu sunt siliţi de împrejurări necruţătoare.

Cu toată situaţia nenorocită a acestui popor, care nu poate stârni nicidecum invidia vecinilor lui, nenorocirile <pricinuite> de foamete în Transilvania determină uneori emigrări masive de ţărani <veniţi> din această întinsă provincie în Ţara Românescă şi în Moldova. Toate pământurile cele mai bune din Transilvania, aflându-se în mâinile ungurilor, secuilor şi saşilor, ceilalţi <locuitori>, care

---

155 Parterul.

156 *Mammaliga.*

157 *A tight waistcoat.*

158 *A short jacket.*

159 *Course cotton stuff.*

160 *A long gown of thick cotton stuff.*

161 *A common handkerchief.*

162 *Common shift*

163 *A coloured gown of a better sort.*

164 *Paras*

165 Prin reformele lui Constantin Mavrocordat, care a desfiinţat rumânia, în 1746, şi vecinia, în 1749, în Ţara Românească şi Moldova, în sensul că le-au dat libertate personală, devenind săteni megieşi fără moşie.

www.dacoromanica.ro

alcătuiesc masa populaţiei, sunt împinşi în locuri deluroase şi sterpe, unde trăiesc din greu în orice vreme; şi în anii din urmă lipsa neobişnuită care domnea <acolo> a împins pe vreo douăzeci de mii ţărani, supuşi ai împăratului, <să treacă> în ţinuturile domnilor, unde marea disproporţie dintre numărul de braţe <necesare> din agricultură şi întinderea pământurilor cultivabile face ca asemenea emigrări să
p 162 fie de foarte mare folos. Aceştia // sunt aşezaţi pe acelaşi picior cu ţăranii băştinaşi în ce priveşte <aşezarea> birurilor[166].

Strămutările, care au loc uneori printre ţărani, nu stânjenesc strângerea dărilor, căci este treaba ispravnicilor din fiecare judeţ să stabilească, la şase luni odată, numărul şi posibilităţile <de plată> ale celor care locuiesc în isprăvniciile lor şi care sunt supuşi <plăţii> dărilor. Ceea ce lipseşte într-un anumit judeţ fiind compensat printr-o creştere în altul, vistieria nu pierde nimic.

Nu există nici un sistem regulat cu privire la învoielile dintre stăpânii de moşii şi ţărani. Totuşi li se recunoaşte în general acestora din urmă <= ţăranilor> o parte din produsele în natură, cu condiţia ca povara dărilor[167] şi impozitelor[168] să cadă asupra lor. Nu pentru că cei dintâi <= stăpânii de moşii> s-ar împotrivi să ia asupra lor plata contribuţiilor clăcaşilor lor, ci pentru că ocârmuirea este împotriva introducerii unei asemenea reglementări, căci <deşi> cuantumul şi natura impozitelor sunt fixate nominal, ele întrec întotdeauna <la încasare> cotele stabilite
p. 163 dinainte. //

Cum boierii stăpâni pe pământ în Ţara Românească nu-şi cultivă niciodată moşiile pe socoteala lor, ci numai le arendează acelora care le face ofertele cele mai mari, <plătibile> în bani peşini, <pământurile> mai puţin roditoare sunt date câteodată <obştii> de ţărani[169], care locuiesc pe ele, când aceste <obşti> dau banii înainte. Moşiile cele mai bogate aduc un venit de cincizeci sau şaizeci de mii de piaştri, dar ele sunt împărţite şi subîmpărţite pentru <a fi date de> zestre fiicelor stăpânului de moşie; şi dacă acest obicei va mai continua timp de câteva generaţii,

---

[166] În trecut cârmuirea căuta să atragă colonişti străini, prin acordarea unui regim fiscal de favoare (rupta), punându-i sub protecţia isprăvnicatului străinilor, care-i apăra de abuzurile organelor administrative şi fiscale. Acest regim a determinat emigrarea românilor din Transilvania cunoscuţi sub numele de „ungureni". Dar din 1818, Caragea a legat pe străinii imigraţi de vistierie, astfel că sloboziile s-au spart şi vreo cinci sute de familii s-au întors la locurile lor de baştină. În iulie 1819, privilegiile străinilor au fost restabilite.

[167] E vorba probabil de dările indirecte (huzmeturi sau rusumaturi) percepute asupra principalelor produse ale ţării ca taxa pe porci şi pe stupi numită „dijmărit" în Ţara Românească şi „deseatină" în Moldova, pe oi (oierit în Ţara Românească, goştină în Moldova), taxa pe vii (vămăriciu în Ţara Românească, vădrărit în Moldova).

[168] Din această categorie făcea parte în primul rând „birul", impozit personal, tradus în textele externe prin capitaţie, cât şi alte dări suplimentare, impuse şi repartizate după aceleaşi norme, ca: ajutorinţa de vară, ajutorinţa de iarnă, banii fânului şi ai menzilului, lipsa liudelor şi neajunsul cheltuielilor vistieriei.

[169] *The whole body of peasants.*

 www.dacoromanica.ro

în viitor se va ajunge la o situaţie întrucâtva asemănătoare <cu efectele> legii agrare[170].

Felul în care se ară pământul nu se deosebeşte de acela <practicat> în alte ţări din Europa, <dar> în loc de cai se folosesc boii.

Grâul se seamănă toamna, orzul şi porumbul, primăvara. Recolta grâului şi orzului are loc de obicei în luna iulie, cea a porumbului la începutul <lunii> septembrie şi, cum acest produs este cerut pentru hrana unei părţi atât de însemnate a populaţiei <ţării> cum <este> ţărănimea, cantitatea <de porumb> care e semănată
şi // culeasă în fiecare an este tot atât de mare ca cea de grâu. Orzul, fiind folosit p. 164
numai pentru hrana vitelor şi păsărilor, se seamănă într-o proporţie mult mai redusă.

Viţa de vie se plantează întotdeauna pe povârnişurile dealurilor şi în locuri unde poate fi întrucâtva la adăpost de schimbările neaşteptate de temperatură; strugurii se culeg rar înainte de sfârşitul <lunii> septembrie; şi cum nu se coc pe deplin, dau un vin mediocru, uşor şi acrişor la gust. Toate celelalte soiuri de poame, obişnuite în Europa, cresc aici din belşug în anotimpurile respective.

Marile întinderi de pământ lăsate în pârloagă în cele două Principate şi obiceiul general de a cultiva <pământul> din vecinătatea imediată a şoselelor dau ţării, în multe regiuni, un aspect de pustiire, iar călătorul, care judecă numai după priveliştea pe care o are sub ochi, este înclinat câteodată să se creadă într-un <adevărat> pustiu; în drumul său, el întâlneşte puţine locuinţe, în afară de acelea care ţin de casele de poştă şi abia zăreşti vreo altă populaţie. //

Dar din toate impresiile plăcute stârnite de frumuseţile naturii, nici una nu p. 165
poate întrece pe cea produsă de aspectul regiunilor din interiorul ţării. Dealuri şi văi romantice, pâraie şi râuri, câmpii împodobite cu verdeaţă şi flori înfăţişează în timpul verii o varietate succesivă de frumuseţi, mai ales la douăzeci sau treizeci de mile de Carpaţi, de la Prut până la Dunăre, la Orşova. Regiunile muntoase oferă priveliştea cea mai măreaţă <cu putinţă> şi culmile <munţi>lor <oferă> priveliştile cele mai frumoase şi mai cuprinzătoare. Cei care au văzut regiunile romantice din Alpi nu se pot împiedica de a şi le aminti; impresiile de moment sunt atât <de puternice> încât nu poţi hotărî care <din ele> sunt mai frumoase. Pe când curierul nerăbdător, care străbate drumurile gloduroase din Carpaţi, blesteamă din cauza primejdiilor, care îl pândesc la fiece pas şi îl împiedică să înainteze, cel care călătoreşte de bunăvoie, <precum> şi iubitorul de natură stau cufundaţi în admiraţie
şi, în cele din urmă, părăsesc cu anevoinţă şi cu părere de rău privelişti pe care // p. 166
natura le-a alcătuit în chipul cel mai romantic.

Aspectul Carpaţilor este foarte deosebit iarna; toate culturile sunt acoperite de zăpadă şi potecile înguste <sunt pline> de noroi şi de pietre mari, prăvălite în mijlocul lor de torente, astfel că le fac aproape de netrecut, şi cum sunt cele mai

---

[170] Punct de vedere specific englez, căci în Anglia proprietăţile rurale erau de drept şi de fapt indivizibile prin efectul moştenirii lor de către fiul cel mai mare.

www.dacoromanica.ro

adeseori aşezate pe marginea unor prăpăstii îngrozitoare, în fundul cărora şi-au croit drum râurile sau torentele, un singur pas greşit al călătorului înseamnă o moarte grabnică.

Domnii nu repară înadins aceste drumuri; teama de a trezi la Poartă bănuiala că vor să înlesnească pătrunderea unor trupe străine în Principate îi face să renunţe la <aceste> lucrări care ar fi, pe de altă parte, atât de necesare; ei nici nu îndrăznesc măcar să facă cea mai uşoară întâmpinare la Poartă în această privinţă.

Puţini <sunt> ţăranii <care> locuiesc în această parte a ţării în timpul verii; ei taie lemne şi îndestulează <cu ele> locuitorii de la şes, care nu ard altceva. Cei mai
p 167 statornici sunt legaţi de // casele de poştă, aşezate ici şi colo pentru a uşura comunicaţiile dintre statele austriece şi <împărăţia> otomană. Reşedinţa lor îndelungată în aceste vecinătăţi este îndeosebi arătată printr-o creştere glandulară obişnuită la locuitorii din Alpi. <Guşa> creşte câteodată <ajungând> la un volum imens; este la înfăţişare cât se poate de dezgustătoare şi anihilează aproape toate facultăţile morale şi fizice ale nenorociţilor care pătimesc de pe urma ei. Băştinaşii cred că această nenorocire se datorează însuşirilor apei <provenită din topirea> zăpezilor, pe care o beau mereu toţi cei care locuiesc la munte.

Orice sat din ţara întreagă are o biserică mică sau un paraclis, care ţine de aceasta şi unul sau mai mulţi preoţi care îndeplinesc <funcţia de> paroh. Clericii din această categorie sunt aleşi dintre ţăranii obişnuiţi, de care se deosebesc la înfăţişare numai printr-o barbă lungă. Ei duc aceeaşi viaţă şi au aceleaşi îndeletniciri când nu-şi îndeplinesc slujbele lor religioase, dar sunt scutiţi de <plata> dărilor şi nu plătesc
p 168 decât un bir anual de cincisprezece // piaştri mitropolitului. Cei mai mulţi dintre aceşti <preoţi> nu pot să citească, nici să scrie; ei învaţă pe dinafară slujba şi dacă vezi vreo carte în paraclisele lor, este folosită foarte rar. În toate judeţele preoţii din această categorie atârnă de arhimandriţii sau de vicarii parohiilor celor mai apropiate de locuinţele lor.

Acea clasă a speciei umane, cuprinsă sub denumirea generală de ţigani, pare să fie întocmai ca evreii, împrăştiată în cea mai mare parte din Europa şi în multe alte părţi ale lumii; întocmai ca şi aceştia, nu au drepturi care să poată fi recunoscute asupra niciunei ţări, care să fie numai a lor şi se deosebesc de celelalte neamuri de oameni prin însuşiri fizice şi morale care le sunt specifice.

Diferenţele de climă şi stadiul de civilizaţie din ţările în care s-au născut şi unde au fost crescuţi nu par să-i influenţeze în acelaş chip ca pe celelalte categorii de oameni şi în multe privinţe ei par <să fie> prea puţin superiori unor brute[171] //.

p. 169 Ţara Românească şi Moldova cuprind cam o sută şi cincizeci de mii de ţigani şi se folosesc mai mult de ei decât celelalte ţări, ţinându-i în stare de robie reglementată. Nu se ştie precis când au venit <aici>, dar se crede că odată cu năvălirea ţiganilor în Germania în veacul al XV-lea[172]; ei sunt pomeniţi în unele

---

171 Afirmaţie evident falsă şi răuvoitoare.

172 Tradiţie eronată; au fost deplasaţi din Asia de năvălirile tătarilor în secolul al XIII.-lea.

www.dacoromanica.ro

manuscrise aflate în proprietatea mănăstirilor din Ţara Românească şi din Moldova şi <care au fost> scrise de bună seamă în vremea aceea.

Ca pretutindeni, ei se deosebesc prin tenul lor măsliniu; au o constituţie puternică şi sunt atât de căliţi datorită <faptului că sunt> mereu expuşi asprimii climei încât par să fie apţi pentru orice muncă şi orice oboseală; dar sila lor firească pentru o viaţă de muncă este îndeobşte atât de mare încât ei preferă toate lipsurile sărăciei înlesnirilor de care s-ar <putea> bucura, datorită sforţărilor unei munci neîntrerupte. Aplicarea către hoţie pare să fie înnăscută, dar ei nu se fac hoţi în scopul de a se îmbogăţi; nu fură decât lucruri neînsemnate.//

Femeile au aceeaşi fizionomie cu trăsături fine şi regulate. Ele sunt foarte bine p 170
făcute mai înainte de a fi mame; dar curând după ce au început să aibă copii – şi ele sunt în în general foarte fecunde – frumuseţea lor este înlocuită de o urâţenie dezgustătoare.

Cele două sexe sunt neîngrijite şi murdare; murdăria şi insectele, care le acoperă trupul, par să alcătuiască o parte integrantă din fiinţa lor, căci nici o consideraţie nu-i poate hotărî să fie <mai> curaţi. Cei mai mulţi dintre ei sunt acoperiţi cu câteva zdrenţe, iar copii lor merg goi în aproape toate anotimpurile.

Ei nu recunosc nici o religie anumită ca <fiind> a lor; şi nici nu se gândesc să urmeze preceptele vreunei religii afară doar, dacă muncind ca robi în gospodărie, stăpânii lor le poruncesc să facă astfel. Ei se dispensează de slujba religioasă a căsătoriei şi deşi mulţi <din ei> trăiesc împreună ca soţi şi soţii, ei sunt uniţi numai prin legături trupeşti.

Femeile au firea cea mai coruptă: nici una nu exercită regulat prostituţia publică, dar în acelaşi // timp nici una nu-şi refuză favorurile, când i se face o cât de p 171
mică ofertă bănească.

În cele două Principate, ţiganii sunt împărţiţi în două categorii deosebite de robi; o <categorie> este alcătuită din cei care se află în stăpânirea cârmuirii şi cealaltă <categorie> din cei care aparţin unor particulari. În ţară nu se face un comerţ regulat cu aceşti <robi>, nici nu se obişnuieşte să expui în public pe cei care urmează să fie vânduţi. Atât vânzarea, cât şi cumpărarea se fac pe cale particulară, şi preţul obişnuit pentru un rob, indiferent de sex, este de cinci până la şase sute de piaştri.

Numărul de ţigani stăpâniţi de cele două cârmuiri <din Ţara Românească şi Moldova> se ridică laolaltă la optzeci de mii cu femeile şi copiii. Li se îngăduie să umble încoace prin ţară, cu condiţia ca să se lege să nu o părăsească niciodată şi să plătească un bir anual în valoare de patruzeci de piaştri de fiecare bărbat care depăşeşte vârsta de cincisprezece ani [...]

<Ţiganii> sunt răspândiţi în diferite regiuni din Principate <şi> trăiesc // în p. 172
corturi, în şatre deosebite de câte zece sau cincisprezece familii; îşi schimbă adeseori locul lor de reşedinţă <şi> stau întotdeauna în apropierea oraşelor şi satelor sau lângă drumurile mari. Călătorul, care soseşte în preajma corturilor lor, este

www.dacoromanica.ro

întotdeauna asaltat de copii goi de-ai <ţigani>lor, care cer de pomană şi nu îi este uşor să scape de stăruinţele lor supărătoare fără să le asvârle câteva parale.

Îndeletnicirea de căpetenie atât a bărbaţilor, cât şi a femeilor, care duc această viaţă rătăcitoare, constă din a face pentru vânzare unelte de fier grosolane, coşuri şi alte lucruri de lemn de felul acesta. Dar ei îşi mărginesc munca şi câştigul numai la ceea ce este neapărat necesar pentru a-şi procura mijloacele de trai. Au o uşurinţă înnăscută şi o anumită rapiditate, care îi ajută să dobândească cunoştinţe în domeniul artelor, dar numai un număr restrâns se dedă acestor arte şi par să prefere muzica: cei care se ocupă de muzică se duc zilnic în cârciumi pentru un câştig neînsemnat şi de acolo sunt chemaţi adeseori în casele marilor boieri ori de câte ori aceştia au nevoie de muzică//.

p 173 Unii, puţini la număr, se fac zidari şi primesc un piastru pentru o zi întreagă de muncă. Împreună cu tovarăşii lor mai puţin experimentaţi sunt întotdeauna folosiţi la clădirile publice şi nu li se dă altă plată decât hrana zilnică şi li se face o scădere proporţională din birul ţiganilor.

Cealaltă categorie de ţigani se împarte în familii aparţinînd boierilor şi altora care îşi aleg dintre ei pe cele mai multe dintre slugile lor. Cei care rămân sunt folosiţi fie la munca viilor stăpânilor lor, fie li se îngăduie să facă negoţ sau li se dă voie să rătăcească prin ţară în aceleaşi condiţii ca ţiganilor cârmuirii.

Obiceiul de a folosi pe robii ţigani în diferite servicii casnice[173], şi mai ales la bucătărie, este general în cele două Principate; dar deşi economia realizată prin această măsură este foarte însemnată în casele unde trebuie ţinute foarte multe slugi, neajunsul este mult mai mare, deşi nu se simte încă. Din cauza deprinderilor de murdărie ale bucătarilor şi a lipsei de grijă a stăpânilor, bucătăriile boierilor sunt tot
p 174 atât de dezgustătoare ca obişnuitele cocini // de porci. Aplecarea de neînlăturat către viciu şi lenea acestor servitori dau naştere la turburări şi supărări necontenite. Aproape în toate casele s-au stabilit pentru ei pedepse dintre care cea mai aspră este bătaia la tălpi[174]; este aplicată de un alt ţigan, sub supravegherea intendentului şi, adeseori, <chiar> sub supravegherea stăpânului sau stăpânei. Boieroaicele[175], oricât de tinere şi de frumoase, nu se prea simt oprite de un sentiment <de> delicateţe spre a nu se deda în asemenea împrejurări <la acte> de autoritate.

O pedeapsă mai puţin gravă constă în a băga capul vinovatului într-un fel de coif de fier cu două coarne imense din acelaş metal şi de a-l închide pe sub bărbie în aşa fel încât să fie foarte supărător pentru cel care-l poartă, împiedicându-l pe acesta să mănânce sau să bea, atâta timp cât îl poartă.

Este totuşi neîndoielnic că servitorii ţigani nu pot fi ţinuţi într-o bună rânduială fără a fi pedepsiţi şi nici nu pot să îndeplinească o muncă mai îndelungă fără stimulentul bătăii. Stăpânii particulari nu au drept de viaţă şi de moarte asupra

---

173 *Departaments of the housebald.*

174 *The bastinado applied to the nacked soles of the feet.*

175 *The ladies of quality.*

lor; // dar s-a întâmplat câteodată ca vreun biet nenorocit să fie bătut până ce a murit p. 175
şi nici ocârmuirii, nici <opiniei> publice nu le-au păsat de această împrejurare.

Copiii boierilor sunt crescuţi <şi> lăsaţi în grija acestor servitori desfrînaţi. Femeile din clasa de sus, neavând obiceiul să-şi alăpteze copiii, îi încredinţează unor doici ţigănci, care, prin felul lor de viaţă, sunt expuse necontenit la <unele> boli ce se dovedesc foarte dăunătoare calităţii laptelui lor, iar, pe de altă parte, proasta lor hrană şi obiceiurile lor de murdărie trebuie <de asemenea> să influenţeze <în rău> asupra constituţiei copiilor.

Cu toate că ţiganii alcătuiesc aici o parte atât de însemnată a comunităţii, ei sunt priviţi cu cel mai mare dispreţ de către ceilalţi locuitori care, într-adevăr se poartă cu ei puţin mai bine decât cu animalele; şi epitetul insultător de „hoţ" sau oricare altul echivalent ar putea fi tolerat mai uşor decât acela de „ţigan".

Călăii folosiţi pentru <aplicarea> oricărui fel de pedepse sunt recrutaţi numai
din această clasă; dar cum slujba lor este numai întâmplătoare, nenorociţii
condamnaţi //suferă întotdeauna <mult> mai mult din pricina lipsei lor de p. 176
experienţă şi din cauza neîndemânării lor.

Ţiganii din Ţara Românească şi din Moldova vorbesc limba ţării; dar cei care duc o viaţă rătăcitoare se folosesc între ei de un grai deosebit, alcătuit din cuvinte corupte bulgare, sârbe şi maghiare amestecate cu unii <termeni> turci. Totuşi propunţarea acestui <grai> răsună atât de asemănător cu limba maghiară încât cel obişnuit să le audă pe amândouă, fără să înțeleagă niciuna <din ele>, poate să ia din greşeală una drept alta.

Calitatea lor de robi este recunoscută de popoarele înconjurătoare; şi cei care fug la acestea sunt înapoiaţi atunci când sunt reclamaţi ca <fiind> proprietate particulară. Totuşi emigrările nu sunt frecvente; şi când acestea au loc, fugarii iau măsuri pentru a stânjeni descoperirea locului unde s-au ascuns.

Capitolul IX

Relaţiile străinilor între ei. Consulii străini. p 177
Până unde merg beneficiile străinilor datorate raporturilor cu rezidenții străini

Un număr foarte mare de străini europeni locuiesc în cele două Principate, fiind atraşi de varietatea produselor <lor>.

Fie datorită naşterii lor sau datorită naturalizării străine, cei mai de seamă negustori şi bancheri îşi fac afacerile sub ocrotirea imediată a Curţilor europene, fără de care sistemul guvernelor locale atât de potrivnice intereselor comerţului ar da prea puţine <garanţii de> securitate operaţiilor acestora.

www.dacoromanica.ro

În cele două capitale sunt mai mulţi caretaşi germani şi francezi, tâmplari,
constructori, arhitecţi, profesori de limbi europene şi de muzică, medici şi
p. 178 farmacişti, care au fost cu toţii // de foarte mare folos băştinşilor şi ei scot câştiguri
mari din exercitarea profesiunilor lor respective. Aproape toţi cei care importă
mobile străine, veşminte de lux pentru femei şi alte mărfuri cu amănuntul,
organizatorii de cluburi prin subscripţie şi de cafenele mai bune, cizmarii pentru
femei şi croitorii[176] sunt tot străini europeni.

Foarte mulţi transilvăneni şi unguri din treapta inferioară a clasei mijlocii[177]
sunt atraşi de avantajele <legate de> arendarea moşiilor boiereşti. Potrivit tratatelor
existente între Poartă şi celelalte puteri, nu li se îngăduie supuşilor străini să deţină
în nici un chip, ca proprietari, pământuri în posesiunile otomane; văzând cât de
puţin s-a respectat această stipulaţie în principatul său, domnul Moldovei a socotit
necesar să promulge, în 1815, un decret prin care poruncea expulzarea arendaşilor
străini. Boierii, ale căror cele mai bune moşii se aflau sub administraţia acestora şi
care aveau toate motivele să fie mulţumiţi de aceşti <arendaşi>, s-au opus cu tărie
p. 179 <aplicării> acestei măsuri; demersurile lor au determinat în cele din urmă pe //
domn să le aprobe tacit dorinţele; şi vorbind la propriu, această stipulaţie a tratatului
nu include Principatele Ţării Româneşti şi Moldovei şi nu ar trebui să li se aplice.

Victoriile armatelor ruse[178] înainte de tratatul de la <Kuciuc> Kainargi au
îngăduit guvernului de la St. Petersburg să ajungă arbitrul soartei Turciei [...] Clauzele
tratatului care a dat <Ecaterinei a II-a> puterea de a interveni în treburile muntenilor
şi moldovenilor au fost chibzuite nu numai ca să-i asigure dragostea poporului pentru
care fuseseră plănuite, ci şi pentru a face, în acelaşi timp, pe ceilalţi supuşi creştini ai
Turciei să o privească ca pe apărătoarea lor firească şi viitoarea lor eliberatoare[179].

Nici un eveniment următor nu a împiedicat-o să facă uz de dreptul ei de
p. 180 intervenţie, deşi, potrivit împrejurărilor, a putut fi exercitat cu mai multă sau // cu
mai puţină energie; şi politica urmată de succesorii ei indică evident continuarea
unui sistem care urmăreşte un obiectiv însemnat, oricât ar fi de depărtată
p. 181 posibilitatea de a-l atinge[180] //.

---

176 *Mantua-makers and taylors.*

177 *Gentry of the inferior rank.*

178 În timpul războiului ruso-turc din 1768–1774, încheiat prin pacea de la Kuciuk Kainargi.

179 Prezentare destul de idilică a politicii expansioniste şi calculată a ţarinei şi a cabinetului de la St. Petersburg faţă de Principate şi popoarele din Balcani.

180 Autorul după reproducerea unui citat din lucrarea lui Thornton, *Present State of Turkey*, p. 435, citează câteva exemple de intervenţie a Rusiei. „Numai motive de bunăvoinţă din partea cabinetului rus sunt desigur de pus sub semnul întrebării; dar s-au ivit câteva prilejuri de intervenţie În nota oficială, prezentată, în 1789, ca declaraţie de război de către guvernul turc trimisului rus şi a cărei redactare a fost atribuită atunci ambasadorului englez, Sir Robert Ainslie, una din plângerile principale înfăţişate era comportarea consului general rus la Iaşi, care, după cum se spunea, abuzase în chipul cel mai insultător de dreptul său de intervenţie. S-ar putea presupune că <acest> consul a acţionat conform instrucţiilor date de Curtea sa, care căuta pretexte pentru ruperea <relaţiilor diplomatice>; dar după încheierea păcii, urmaşii lui au urmat aproape aceeaşi linie de conduită. Am văzut multe documente oficiale care dovedesc aceasta, şi în timpul cât am stat în Principate, s-au ivit mai multe cazuri în care am observat o intervenţie foarte activă din partea Rusiei de a pune capăt sistemului obişnuit de stoarceri şi pentru a scăpa pe băştinaşi de asuprire; şi cu siguranţă că această intervenţie a împiedicat, în multe împrejurări, ca soarta locuitorilor să nu se agraveze” <n.a.>.

www.dacoromanica.ro

Totuşi pentru ca să-şi exercite influenţa cu graba cuvenită, pentru a-şi asigura succesorul, împărăteasa stăruise ca Poarta să încuviinţeze şederea în cele două Principate a <unor> agenţi imperiali, cărora a socotit potrivit să le dea titlul de consuli, ca fiind cel mai sigur pentru a-i ascunde planurile şi a justifica pe cel aparent privitor la dezvoltarea comerţului împărăţiei sale şi a ocroti şi ajuta pe acei supuşi ai ei care erau dornici să-şi extindă tranzacţiile comerciale în Principate. Acest pretext era, de fapt, plauzibil, căci negustorii ruşi, care făceau de obicei comerţ cu aceste ţări, se plânseseră mult de greutăţile şi necazurile pe care le înduraseră mereu din cauza neregulilor <practicate de> guvernele locale.

Deşi nu era doritoare să recunoască stabilirea în viitor a unor agenţi oficiali ai Curţii Rusiei, Poarta nu a fost în stare să se împotrivească // cu vreo şansă de succes p 182
şi, prin urmare, a consimţit[181].

Curând după aceea Curtea de la Viena i-a urmat exemplul, deşi din motive de natură mai mult comercială; şi odată ce au fost admişi consulii Rusiei, guvernul otoman nu a putu refuza să recunoască pe aceia ai Austriei[182].

Grecii au privit cu părere de rău sosirea acestor agenţi străini, care nu numai că le mărgineau autoritatea lor <proprie> asupra comerţului străin, ci deveneau martori competenţi ai sistemului lor politic şi ai adminiştaţiei lor, precum şi raportorii acreditaţi ai tuturor acţiunilor lor. Dar cum nu aveau puterea de a se împotrivi înţelegerilor dintre Curţile imperiale, au socotit că este mai bine să facă din supunere un câştig al vanităţii lor, primind pe consuli ca pe nişte trimişi ai puterilor străine pe lângă principi indepedenţi. Pentru primirea acestora, au introdus formalităţile şi ceremonialul audienţelor publice date de marele vizir ambasadorilor europeni de la Constantinopol şi au reînnoit obiceiul voievozilor, care şedeau în asemenea împrejurări pe un jilţ înalt.// p. 183

Pe vremea Republicii Franceze, au fost trimişi pentru prima oară consulii francezi în Principate[183], şi această instituţie a fost păstrată fără întrerupere sub cârmuirile următoare ale Franţei. În mai multe împrejurări, au fost de folos lui Bonaparte.

Un consul general britanic[184], cu reşedinţa la Bucureşti, a fost numit pentru prima oară în 1802, în special pentru ca să înlesnească comunicaţiile pe uscat dintre Anglia şi Turcia. După pacea de la Tilsit[185], a fost rechemat şi consulatul a fost

---

181 Serghei Lazarevici Lascarev, numit, la 7 decembrie 1779, consul general al Rusiei, pentru Ţara Românească şi Moldova, a obţinut abia la 10 decembrie 1781 beratul prin care Poarta îi fixa reşedinţa la Bucureşti. S-a prezentat la post spre sfârşitul lunii ianuarie 1782.

182 Consulatul austriac a fost înfiinţat în 1783 în urma beratului acordat de Poartă lui Ignaz Stephan Raicevich, la 16 octombrie 1783. Vezi relatările sale în vol. X, partea I, al seriei vechi a colecţiei de faţă.

183 Consulatul francez a fost înfiinţat în 1795, cel dintâi reprezentant al său fiind Emile Gaudin.

184 Francisc Summerers, numit în 1801 reprezentant al ambasadorului britanic din Constantinopol la Bucureşti, a fost recunoscut de Poartă consul general al Angliei în ianuarie 1803.

185 Încheiată la 7 şi 9 iulie 1807 între Napoleon şi Alexandru I, ţarul Rusiei, şi Prusia.

www.dacoromanica.ro

restabilit abia în 1813, adăugându-i-se şi sarcina de a promova relaţiile comerciale <engleze> cu Principatele.

Timp de mai mulţi ani, papa a fost reprezentat, în Ţara Românească, de către un episcop, iar în Moldova, de către un vicar; acesta din urmă a fost de curând ridicat la rangul de episcop.

Numărul locuitorilor romano-catolici <din Principate> este foarte mare: cei mai mulţi dintre coloniştii sârbi, bulgari şi transilvăneni ţin de această confesiune.
p. 184 Şi au două biserici frumoase la Bucureşti şi la Iaşi //.

Sunt şi două biserici protestante întemeiate de Carol al XII-lea al Suediei în timpul lungii sale şederi în Principate[186]. Ele sunt cârmuite şi subvenţionate de arhiepiscopul de la Stockholm. Locuitorii protestanţi sunt germani şi se ridică la o mie. Toate religiile străine, cu condiţia de a profesa doctrina creştină, sunt nu numai tolerate în Principate, ci li se acordă şi <o> mulţime de privilegii, de care nu se pot bucura în nici o altă parte din stăpânirile turceşti. Mitropoliţii se amestecă rar în treburile lor şi când vreo împrejurare oarecare îi sileşte să o facă, ei se poartă cu toată consideraţia pentru instituţiile acestora şi niciodată nu iau un ton de superioritate.

În general, relaţiile sociale dintre băştinaşi şi locuitorii străini se desfăşoară într-un fel mult mai prietenesc decât ar fi de aşteptat de la numeroasele prejudecăţi naţionale care îi mai despart încă în privinţa credinţelor religioase şi obiceiurilor practicate <de demult>.

Ospitalitatea înnăscută a boierilor nu face nici o deosebire faţă de străini; şi
p. 185 dacă pe // de altă parte această însuşire îşi pierde o parte din meritul ei, fiind mai degrabă urmarea <unei> datini, pe de o altă parte nu merită mai puţină preţuire, când este cu totul lipsită de motive de ostentaţie.

S-ar putea ca locuitorii unei ţări îndelung ocupate de armatele ruseşti şi care a fost transformată în teatru principal de operaţii militare nu ar avea prea puţin de aşteptat <de la această stare de lucruri>. Totuşi relaţiile din urmă dintre cei din Principate şi ruşi şi perspectiva de a fi încorporate Imperiului rus au făcut civilizaţia lor să progreseze în multe privinţe[187]. Multe obiceiuri barbare, care dăinuiau mai înainte, au fost înlăturate; s-au introdus obiceiuri şi instituţii, care tindeau să-i ridice, şi manierele boierilor au căpătat o eleganţă demnă de naţiunile cele mai luminate. Cei din Moldova ar privi cu plăcere orice schimbare politică din ţara lor, care le-ar da o perspectivă sigură de dezvoltare a civilizaţiei. Cei din Ţara Românească şi-au găsit ei înşişi de mult o mângâiere împotriva puţinei probabilităţi a unei schimbări
p. 186 grabnice //, luând o parte foarte activă la sistemul general de stoarceri a cărei greutate a ajuns să fie suportată <numai> de concetăţenii lor de rang inferior.

---

[186] Eroare! Meritul ridicării primei biserici luterane la Bucureşti, în 1753, în timpul domniei lui Mihail Racoviţă, se datoreşte stăruinţelor ministrului suedez la Poartă, Gustav Celsing, cf. C.I Karadja, *Despre biserica luterană din Bucureşti*, în „Revista istorică", IX (1920), nr. 1–3, p. 121–123.

[187] Aceeaşi viziune naivă şi simplistă din partea autorului faţă de politica expansionistă a Rusiei ţariste, care nu era agreată deloc în Principate şi mai ales în Moldova.

www.dacoromanica.ro

FRANÇOIS RECORDON

(1795–1844)

François Recordon, fiul negustorului Pierre François Timothée Recordon, s-a născut în anul 1795, în cantonul Vaud din Elveţia. În tinereţe a studiat arhitectura şi s-a stabilit apoi ca arhitect la Lausanne.

Plecarea tatălui sau la Bucureşti, unde a făcut o avere frumoasă, cumpărând, în noiembrie 1818, un han cu opt prăvălii în mahalaua Arhimandritului, lângă Dâmboviţa, de la marele logofăt Constantin Dudescu, l-a determinat pe tânărul Recordon să-l urmeze în Ţara Românească

Venit în 1815 la Bucureşti, Recordon a ajuns secretarul pentru limba franceză al lui Ion Gheorghe Caragea (1812–1818), fiind foarte bine văzut de acest domn, căruia i-a putut fi de folos în relaţiile de afaceri pe care le întreţinea la Geneva.

După moartea tatălui său, survenită între septembrie 1818 şi 25 octombrie 1819, Recordon a moştenit o avere însemnată, pe care a lichidat-o treptat, iar după izbucnirea Revoluţiei conduse de Tudor Vladimirescu, a părăsit pentru totdeauna Bucureştii. În a doua jumătate a anului 1821 este la Paris, unde publică *Lettres sur la Valachie ou observations sur cette province et ses habitants écrites de 1815 à 1821 avec la rélation des derniérs événements qui y ont eu lieu*, par F...R..., Paris, Lecointe et Durey Libraires, quai des Augustins, dedicată lui Ion Gheorghe Caragea.

S-a întors apoi în cantonul Vaud, unde a murit în anul 1844.

Relaţia lui Recordon, concepută sub formă de scrisori către un prieten, era menită să satisfacă curiozitatea opiniei publice occidentale, între altele, faţă de Revoluţia condusă de Tudor Vladimirescu, la care autorul a fost martor. Scrisă în formă literară, lucrarea este rodul unor observaţii minuţioase asupra situaţiei economice, sociale şi culturale din Ţara Românească, unde Recordon a petrecut şase ani. Bun cunoscător al vieţii şi evenimentelor la care a asistat, el subliniază tarele regimului social, abuzurile administraţiei, necruţătoarea exploatare a boierilor, cufundaţi într-o viaţă de lux şi trândăvie, în contrast cu mizeria ţăranilor, împovăraţi de dări, care-şi caută scăparea în fugă. Recordon denunţă starea înpoiată a învăţământului la sate şi oraşe.

Dedicaţia către Caragea subliniază „solicitudinea părintească" a acestuia pentru poporul român, afirmaţie ce trebuie primită cu rezerva subînţeleasă de poziţia autorului faţă de domn.

În prefaţă, mărturiseşte, poate cu falsă modestie, că publică această culegere de scrisori numai la insistenţa prietenilor interesaţi de „moravurile şi starea actuală a unei ţări care atrage acum privirile întregii Europe..., căci, în sânul ei se plămădesc poate acum forţele care vor sfărâma cătuşele ce ţin un popor în cea mai de plâns dependenţă şi ai cărui strămoşi au devenit nemuritori prin faptele şi prin creaţiile pe care le-au lăsat".

A scris aceste scrisori şi ca să îndrepte greşelile unor persoane care s-au ocupat de Ţara Românească fără s-o cunoască cu adevărat şi care s-au mărginit la unele exagerări menite să placă unui public domic de amuzament. A căutat să dea date precise, descrieri veridice, relatări ale unor evenimente, unde a fost martor ocular.

Scrisă cu adevărată simpatie faţă de poporul român, pe care-l preţuieşte pentru însuşirile sale, cartea lui Recordon, străbătută de un puternic optimism „ne dă", scrie N. Iorga, „o idee exactă" a stării de lucruri şi a locuitorilor din ţara noastră (*Istoria românilor prin călători*, ed. a 2-a, vol III, p. 121). Ca atare, poate fi considerată ca un preţios izvor de informaţie contemporană.

Recordon este atent cu afirmaţiile sale. Între altele, adaugă cărţii o erată privind în special ortografierea unor nume proprii. „Am restituit textul conform acesteia". Evident, nu-şi dă seama în ce măsură a reuşit să prindă esenţialul şi să înlăture faptele nesemnificative Îşi propune să aprofundeze de

www.dacoromanica.ro

aceea materie scriind un *Précis historique sur les princes de Valachie*, lucrare care însă n-a mai văzut lumina tiparului. În mod greşit, G. Ionescu Gion îi atribuie lucrarea intitulată *Voyages*, Paris, 1825.

Informaţii despre Recordon se găsesc la Manfred Eggermann, *Die Schweizer Kolonien in Rumänien*, Bucureşti, 1931, p. 14. Relaţia lui a fost comentată de Gh. Georgescu, *François Recordon despre Bucureştii din anii 1815–1821*, în „Gazeta municipală", IV, 1935, nr. 173, p. 1–2; acelaşi, *François Recordon în Bucureşti între 1815–1821*, în „Adevărul literar şi artistic", XVI, 1937, nr. 849. p. 12; A. Pomescu, *Un călător elveţian în vremea lui Caragea Vodă*, în „Gazeta municipală", VI, 1937, nr. 303, p. 1–2 I.F. Buricescu, *Frumuseţea poporului român văzută de străini*, în „Universul literar", 1939, XLVIII, nr. 11, p 1–2; nr 12, p. 1–2, nr. 15, p. 1–2; Sava Iancovici, *Le suisse Recordon à Bucarest (1815–1821)*, în „Revue roumaine d'histoire", III, 1964, nr 1, p. 135–142; N. Iorga a analizat lucrarea lui Recordon în *Istoria românilor prin călători*, vol. III, p. 121–126

FRANÇOIS RECORDON,
SCRISORI DESPRE ŢARA ROMÂNEASCĂ, 1815 – 1821[1]

Prima scrisoare

p 7-10 [Promite să dea informaţii despre Ţara Românească ai cărei locuitori şi ale căror obiceiuri diferă mult de cele din Elveţia. Coordonatele geografice, frontierele, împărţirea administrativă a ţării].

Temperatura din această ţară, ca şi aspectul ei sunt foarte deosebite după diferitele locuri în care le observi: de pildă aerul este foarte răcoros în munţii dinspre miazănoapte, pe când în partea de miazăzi căldura este foarte mare. La Bucureşti, unde temperatura este moderată, termometrul lui Réaumur, aşezat la umbră, se ridică câteodată vara până la 29° şi 30° şi coboara rar iarna până la - 12°.

Ţara Românească este expusă unor vânturi foarte puternice: cele care bat la începutul verii şi care se pornesc de obicei la câteva clipe după asfinţitul soarelui, pot fi comparate cu marile furtuni[2]; vârtejul de praf pe care-l ridică, norii întunecaţi care le însoţesc îngrozesc adeseori pe cei mai slabi de îngeri, care le iau drept semne
p. 12 prevestitoare // ale unor cutremure de pământ, care nu sunt prea rare aici. S-au produs chiar unele violente în diferite epoci: se pomeneşte mai ales cel din octombrie 1802, care a lăsat o impresie adâncă asupra românilor. Vântul de răsărit, care aproape în toate celelalte părţi din Europa aduce secetă, provoacă în Ţara Românească ploi îmbelşugate; acestea provin din masele de aer aduse în această ţară şi care, trecând deasupra Mării Negre, vin încărcate cu foarte multe particule de apă ce formează apoi norii şi ploile revărsate asupra Ţării Româneşti.

---

[1] Traducerea se publică după *Lettres sur la Valachie ou Observations sur cette province et ses habitants, écrites de 1815 à 1821 avec la relation des derniers événements qui y ont eu lieu*, par F. R ., Paris, 1821, p. 7 şi urm.

[2] *Ouragans.*

www.dacoromanica.ro

Deşi la Bucureşti sunt ani cu foarte multă zăpadă iarna şi ploi foarte bogate primăvara, nu se constată totuşi mai multe zile umede decât uscate; aş spune chiar, după propriile mele observaţii atente, că nu cred să fi căzut pe pământul acestui oraş mai mult de 15-16 degete[3] de apă în // tot cursul <anului> 1817. [Comparaţii cu p. 13
restul Europei, unde regimul pluviometric este mai abundent]. Înălţimea medie a barometrului la Bucureşti este de 27 de degete şi jumătate.

Pământul Ţării Româneşti este cu siguranţă unul dintre cele mai roditoare din Europa; şi deşi partea de miazănoapte a acestei ţări este acoperită cu păduri nesfârşite, care dau copaci de o înălţime şi o grosime uimitoare, totuşi toate cerealele cresc foarte bine aici, ca şi în toate celelalte regiuni ale ţării. În cele mai multe din acestea se mai cultivă soiuri excelente de vin. Aici cresc nu numai toate zarzavaturile din Europa, dar mai sunt şi unele leguminoase necunoscute // p. 14
grădinarilor noştri, deşi oferă o hrană pe cât de sănătoasă pe atât de gustoasă. În sfârşit, românii îngrijesc mult pomii roditori, care umbresc de obicei bietele lor colibe şi ale căror poame gustoase şi îmbelşugate îi răsplătesc pentru truda lor. Ţara Românească poate fi socotită foarte bogată în produse minerale, pentru că, fără a mai vorbi de mai multe metale care ar putea fi extrase, ea are minele de sare cele mai bogate şi mai lesne de exploatat din câte se cunosc; are şi aur sub diferite forme, dar cel mai adesea în granule mici amestecate în nisipul râurilor.Ţiganii[4] se îndeletnicesc cu meseria de zlătari.

Sunt mai multe izvoare de apă minerală în Ţara Românească; unele sunt considerate chiar a avea mari însuşiri terapeutice, ca cele de la // Mehadia, p. 15
binecunoscute la români sub numele de *băile lui Hercule* şi care se află la graniţa Ţării Româneşti cu Banatul Timişoarei.

Unul din cele mai însemnate izvoare de bogăţie al românilor îl formează fără îndoială turmele lor, care sunt foarte numeroase şi de rase excelente; dar dintre toate animalele domestice, caii sunt aceia care merită cel mai mult să fie amintiţi, căci pot fi comparaţi cu cei din rasele cele mai bune, mai ales din cauza frumuseţii formelor lor, deşi sunt puţin cam mici, ceea ce nu-i împiedică să reziste la oboseală mare. Bivolii, destul de obişnuiţi în această ţară, sunt de mare folos pentru forţa lor, întrebuinţaţi la munci grele, unde şase boi abia ar putea face treaba a doi bivoli. Vânatul de toate felurile este foarte bogat în Valahia, animalele sălbatice fiind foarte răspândite în pădurile întinse care ocupă partea de miazănoapte a ţării, în vreme ce
// râurile care, curg spre miazăzi şi împrejurimile Dunării, mişună de păsări de apă. p. 16
Pescuitul este tot atât de îmbelşugat în unele din aceste râuri, şi mai ales în apele acestui fluviu-rege al Europei, care dă peşti de un gust excepţional şi de o mărime considerabilă. În sfârşit, românii dau o mare atenţie creşterii albinelor şi viermilor

---

[3] *Pouce*, veche măsură de lungime, egală cu 27 mm.

[4] *Tziganes ou czıngares.*

www.dacoromanica.ro

de mătase; primele le oferă miere şi ceară de o calitate excelentă, cei din urmă aduc şi ei venituri însemnate pentru cultivatorii lor.

Poate amănuntele pe care şi le-am dat, deşi cam reduse, este adevărat, vor fi îndestulătoare, totuşi, ca să-ţi dea o idee de marile daruri cu care natura a copleşit Valahia, care ar fi una din ţările cele mai fericite dacă locuitorii ei nu ar fi expuşi celor două mari calamităţi ale omenirii, vreau să spun: ciuma şi războiul, căci stăpânirea acestei provincii
p. 17 // a fost nu o dată, cum bine ştii, subiect de dispută între puterile învecinate, ceea ce a transformat-o în teatrul unor războaie lungi şi sângeroase. Epidemia. ale cărei efecte sunt poate şi mai cumplite, se mai face simţită adesea aici şi se păstrează amintirea fioroasă a celei care a pustiit Ţara Românească în 1813 şi 1814; dar din fericire măsurile luate de cârmuire pentru a îndepărta această calamitate din ţară o feresc adeseori; asta nu-i împiedică totuşi pe români să fie îngroziţi gândindu-se că molima ajunge până la ei, umplând însă de disperare şi de doliu regiunile învecinate. Mai mulţi scriitori au susţinut că Ţara Românească n-ar fi prea salubră, deşi se poate afirma contrariul, exceptând câteva locuri mocirloase, ca, de pildă, împrejurimile Bucureştilor, unde eşti foarte expus
p. 18 la // friguri galbene, atribuit, pe bună dreptate, insalubrităţii aerului respirat şi apei proaste. Apa băută în Argeş şi în Muscel este socotită ca cea mai dăunătoare din toată ţara şi, într-adevăr, ea pricinuieşte guşa, provocând cretinismul la unii locuitori din aceste ţinuturi nefericite. Dar de aici nu trebuie trasă concluzia că toată Ţara Românească este nesănătoasă, şi eu socot cu totul altfel, convins fiind că gusturile se vor schimba şi că nu se vor mai vedea atâtea boli în această provincie, dacă se vor consuma mai puţine alimente aducătoare de febră[5], ca fructele pe care românii le mănâncă înainte de a se coace; dacă n-ar bea apă din puţuri, când ar fi atât de lesne s-o ia de la izvor şi, în sfârşit, dacă s-ar feri să locuiască şi să umble prin locurile umede care ar putea fi desecate şi făcute mai sănătoase cu ajutorul digurilor şi al canalelor.

p. 19 Numărul // locuitorilor din Ţara Românească este în general estimat la vreo 600 000 de suflete, populaţia care, comparată cu întinderea provinciei, oferă o proporţie ce ilustrează puţin imaginea despre ea; şi este încă departe de a fi alcătuită numai din români. În acest număr se cuprind mai bine de 80 000 de indivizi, cu totul străini de naţiune, cei mai mulţi fiind: greci, armeni, germani, ruşi, evrei, sârbi, bulgari, unguri, transilvăneni, chiar francezi, italieni sau, în sfârşit, ţigani. //

Scrisoarea a II-a

p. 20 *Bucureştii; împrejurimile. Oraşele principale ale Ţării Româneşti*

N-aş putea să-ţi descriu mai bine Bucureştii decât comunicându-ţi impresiile încercate la prima mea venire în acest oraş, în mai 1815. De mai bine de un ceas

[5] *Aliments fiévreux.*

www.dacoromanica.ro

zăream, la capătul unei vaste câmpii, câteva clopotniţe şi alte clădiri răzleţe, aş fi putut spune, într-o pădure, care părea să ocupe un spaţiu destul de însemnat; aflând că erau Bucureştii, mi-am făcut întâi o idee, care peste câtva timp s-a schimbat cu totul. După ce am ajuns pe o înălţime şi am ocolit o movilă, care mă împiedica să văd până atunci, am descoperit o privelişte mult mai încântătoare decât orice mi-aş fi putut închipui. Un oraş nesfârşit, înţesat de pomi // înfloriţi mi s-a înfăţişat p 21
înaintea ochilor; clădirile, numeroasele turle şi, mai ales, biserica Mitropoliei, care alcătuia una din principalele perspective ale tabloului, m-au făcut să cred că era aproape o adevărată feerie. Uimirea mea a rămas aceeaşi când am coborât în oraş; m-au izbit mai ales uliţele podite cu bârne groase, tot atât de netede ca podeaua unui hambar şi umbrite de nenumăraţi salcâmi ale căror flori îmbălsămau aerul. Echipajele strălucite, care le străbăteau, alături de varietatea costumelor întâlnite mi-au înfăţişat un contrast foarte mare faţă de celelalte oraşe din Turcia, care îmi păruseră atât de pustii şi de triste. Acest oraş încântător este aşezat pe Dâmboviţa, într-un bazin de mai multe leghe şi care, în unele locuri este destul de mocirlos. Potrivit tradiţiei, o parte din acest teren a fost altădată acoperită de un lac. Această părere pare confirmată de mai multe dovezi destul de puternice, ca nisipul care se găseşte acolo // la o adâncime de câteva picioare şi de revărsările Dâmboviţei, care p 22
inundă uneori chiar timp de mai multe zile unele mahalale ale oraşului şi unele împrejurimi ale sale.

[Despre legenda întemeierii Bucureştilor de către ciobanul Bucur; menţionarea după cronici a altui fondator, Radu Negru].

Acest oraş, a cărui populaţie se ridică la aproape 80 000 de suflete, îşi datorează fără îndoială dezvoltarea nu numai // binefacerilor pe care natura le-a p 23
revărsat asupra solului pe care-l ocupă, ci şi preferinţei pe care i-au arătat-o domnii, făcându-şi acolo reşedinţa din vremurile cele mai îndepărtate. În sfârşit, una din cauzele care au contribuit mult de asemenea la înfrumuseţarea acestui oraş este marele incendiu din 1802[5bis], căci cele mai multe clădiri, care în vremea aceea erau clădite din lemn sau din lut şi acoperite cu paie, au fost aproape toate reclădite din cărămidă acoperite cu şindrilă sau cu ţiglă şi unele chiar cu tablă. Mai multe din aceste edificii ridicate în urmă, ca palatele boierilor Brâncoveanu[6], Golescu[7], Romaniti[8], Filip[9], Cantacuzino[10] şi Villara[11] merită să atragă privirile, chiar ale persoanelor celor mai indiferente, atât prin bogăţia şi măreţia pe care o descoperi

---

[5bis] Corect 1804.

[6] Grigore Brâncoveanu.

[7] Dimitrie Golescu.

[8] Grigore Romaniti. Casa adăposteşte actualul Muzeu al colecţiilor.

[9] Filip Lenş; casa Lenş de pe Calea Victoriei a devenit mai apoi proprietatea lui Gh Vernescu

[10] Vechea casă Cantacuzino se afla pe Calea Victoriei, în faţa casei Cerchez.

[11] Casa Villara se afla în strada Doamnei, pe locul fostei bănci Marmorosch Blank.

www.dacoromanica.ro

acolo, cât şi prin construcţia lor care este deosebită la fiecare din aceste clădiri. Casele oamenilor de rând, ca şi cele ale boierilor nu au decât un singur cat, afară de
p 24 partea care de obicei este ocupată de prăvălii. // Clădirile spaţioase numite hanuri, dintre care vezi mai bine de 20 la Bucureşti, pot fi privite ca nişte hoteluri[12] sau mai de grabă ca nişte magazii clădite aproape după chipul mânăstirilor mari, având o biserică în mijlocul curţii pe care o înconjoară. Sunt locuinţe foarte posomorâte, dar mărfurile sunt în siguranţă împotriva focului şi a hoţilor. Printre cele peste o sută de biserici ce se văd în Bucureşti, foarte puţine stârnesc curiozitatea, în general toate fiind foarte mici, fără nici o proporţie în arhitectură, cu ferestre prevăzute cu bare solide şi atât de mici încât fără candele şi lumânările ce ard aproape necontenit în aceste biserici te-ai găsi adesea, chiar în miezul zilei, într-un întuneric atât de profund că ar fi greu, nu numai să citeşti, dar măcar să deosebeşti numeroasele
p 25 icoane care le împodobesc şi frescele grosolane // zugrăvite pe pereţii lor. De obicei aceste biserici au mai multe turle nu prea înalte, terminate cu un fel de dom care are pe dinăuntru o cupolă împodobită cu chipul vreunui sfânt.

Vastele construcţii ale curţii domneşti[13], făcute de domnul Ioan Caragea[14] şi care au căzut pradă flăcărilor, în 1815[14bis], nu mai sunt decât ruine care vor aminti generaţiilor viitoare fără îndoială că odinioară a locuit aici o familie domnitoare.

În afara cafenelelor europene care sunt destul de numeroase la Bucureşti, mai sunt destule şi după moda turcească, care se deosebesc de ale noastre prin aceea că au doar o sală mare cu o bancă lată de jur împrejurul pereţilor, acoperită cu rogojini sau cu covoare şi perne pe care te aşezi turceşte pentru a fuma şi a bea cafeaua ce se se aduce fără a fi cerută celor care vin în aceste locuri de întâlnire. De obicei, deşi
p. 26 este multă lume, domneşte // o tăcere adâncă, întreruptă câteodată numai de zgomotul făcut de jucătorii de dame sau de şah ori de dansul, cântecul şi muzica ţiganilor, panglicarilor şi lăutarilor ale căror schimonoseli şi gesturi necuviincioase distrează mult pe spectatori, care sunt de cele mai multe ori oameni de condiţie umilă, căci persoanele de un rang oarecare nu intră niciodată în aceste cafenele, foarte mulţi dintre boierii români având la ei acasă biliarde unde-şi petrec timpul pe care nu-l închină afacerilor sau altor îndeletniciri. În afara băilor de aburi întâlnite în casele unor boieri, îţi voi spune că la Bucureşti sunt trei băi mari turceşti, de a căror prezentare însă te voi scuti, acest gen de stabiliment fiind destul de cunoscut, după numeroasele descrieri care au fost făcute.

---

[12] *Hôtelleries*

[13] Curtea Nouă, clădită de Alexandru Ipsilanti pe dealul viilor mânăstirii Mihai vodă, între 1775 şi 1776, era socotită „minunată" de Dionisie Fotino (*Istoria Daciei*, II, p. 172). După incendiu a căpătat numele de Curtea arsă.

[14] *Jean Karatza*, domn al Ţării Româneşti (1812–1818).

[14bis] Eroare! Curtea Nouă a fost incendiată în 1812, nefiind bineînţeles, clădită de Ioan Caragea.

www.dacoromanica.ro

Ulițele din București, cum ți-am spus, nu sunt pavate, ci podite cu bârne de lemn foarte trainice și // de obicei bine întreținute. Deși lemnele uriașe care slujesc p. 27
la construcția și reparația acestor poduri sunt procurate din țară, întreținerea lor este totuși foarte costisitoare, mai ales din cauza transportului materialelor care se aduc de la o distanță de 25–30 de leghe.

Împrejurimile Bucureștilor înfățișează priveliști care mai de care mai pitorești și mai vesele; astfel spre miazănoapte ochiul se plimbă cu încântare peste câmpii întinse, mănoase, care par să se termine abia la culmile înalte ale munților maiestuoși ce despart Țara Românească de provinciile supuse casei de Austria, cu care se învecinează; în același timp este plăcut să cutreieri vâlcele delicioase ce alcătuiesc celelalte împrejurimi ale orașului și care sunt scăldate de apele Dâmboviței sau de niște mici pâraie ce se varsă în acest râu. Ce priveliște mai încântătoare s-ar putea închipui decât cea, de pildă, a mănăstirii Mărcuța[15], cu // micul lac, cu dealul și p 28
pădurea ce țin de ea. [Despre viața bucolică din preajma mânăstirii].

Mănăstirea Cotroceni[16], tot la o mică depărtare de București, dar în partea opusă, oferă de asemenea nespus de multe prilejuri de desfătare, căci din chioșc și se deschide o perspectivă destul de întinsă, care îmbrățișează cea mai mare parte din oraș și din împrejurimi.

Ai să fii fără îndoială uimit, dacă am să-ți spun că într-un ținut atât de frumos
// ce înconjoară un oraș mare, abia se află una sau două reședințe de vară[17], p 29
asemănătoare celor care, în alte părți ale Europei, îi încântă pe oamenii înstăriți. Una din primele cauze ale acestei ciudățenii este faptul că cea mai mare parte a orașului și îndeosebi cartierele unde locuiesc boierii, pot fi comparate mai degrabă cu o imensă grădină decât cu unul din orașele noastre din Europa, căci cei mai mulți boieri având aici nu numai grădini de flori, dar adeseori o mică livadă, unde gustă în oraș plăcerile pe care le găsești de obicei la țară. Unii dintre ei, iubitori ai științelor naturale, au sere frumoase în care vezi plante rare pe care le aduc de foarte departe. Un străin ar putea fi mirat că nu găsește aici mari promenade sau grădini publice frumoase, în afară doar de marea alee ce duce la Herăstrău[18] și care, fiind plantată de curând, nu ține încă umbră.

Cum // mai de grabă este destinată echipajelor zgomotoase decât poporului de p 30
rând, acesta din urmă – care de altfel nu se amestecă niciodată cu boierii – se duce cu ai săi în grădinile [de vară] pe care proprietarii lor le țin deschise publicului și unde vând vin și alte răcoritoare. Mulți se mai duc de asemenea, în zilele de sărbătoare, să vadă exercițiile de călărie ale arnăuților sau slugilor de frunte[19] ale

---

[15] *Moercoutza.*

[16] *Cotrotschane.*

[17] *Maisons de plaisance.*

[18] *Kerestro.*

[19] *Premiers domestiques.*

www.dacoromanica.ro

boierilor greci şi români, exerciţii care constau din aruncarea reciprocă a unui fel de
suliţă mică şi din ferirea din calea ei, fugărindu-se unii pe alţii după felul turcilor.
Aceste exerciţii se desfăşoară de obicei într-o vale de la poalele Mitropoliei şi oferă
o privelişte încântătoare, mai ales toamna, când stugurii ce se coc atrag un număr
mai mare de locuitori să se plimbe în viile ce îmbracă dealurile dimprejur. Mica vale
care aparţine Mitropoliei se termină cu un chioşc şi un havuz minunat înconjurat de
p 31 // alei şi de mai multe rânduri de sălcii mari, la umbra cărora se poate vedea o
fântână turcească destul de frumoasă. Dintre cele treizeci de oraşe şi târguri din Ţara
Românească, nu voi cita în această scrisoare decât pe cele care merită mai mult să
fie pomenite. Astfel Târgovişte trebuie să ocupe primul loc după Bucureşti, nu
numai pentru că este unul din oraşele cele mai însemnate ale provinciei, dar şi din
cauza vechimii sale, fiind întemeiat de voievodul Radu I şi, în fine, pentru că a fost
vreme îndelungată, până în 1716, reşedinţa domnilor Ţării Româneşti. Acest oraş
este aşezat pe Ialomiţa, în judeţul Dâmboviţa. Odinioară exista un palat pe care mai
mulţi domni l-au înfrumuseţat, dar care, în 1736, a căzut pradă flăcărilor în războiul
pe care l-au purtat nemţii cu turcii[20]. Craiova, pe râul Jiu[21], în judeţul Dolj[22],
p 32 capitala Bana-//tului numit şi Oltenia[23], este reşedinţa unui locţiitor al domnului
care poartă titlul de caimacam şi cârmuieşte cele cinci judeţe ale Olteniei de sub
dependenţa banului. [Urmează un istoric fantezist al întemeierii oraşului de către
Ioniţă Asan, ale cărui fapte le confundă uneori cu cele ale ţarului bulgar Krum].
Buzău[24], în judeţul cu acest nume, Râmnic, în judeţul Vâlcea[25], şi Argeş[26], în
judeţul cu acelaşi nume, sunt trei oraşe care n-ar merita să fie pomenite, dacă n-ar
fi reşedinţa celor trei episcopi ai ţării şi dacă cel din urmă nu ar fi fost reşedinţa
p. 33 pri//mului domn, între altele a acelui Radu, pe care l-am amintit, şi căruia îşi
datorează întemeierea ca şi Câmpulungul[27], în judeţul Muscel[28], şi ca mai multe
alte oraşe din Ţara Românească. Îţi voi mai cita încă cele trei cetăţi de la Turnu,
Giurgiu[29] şi Brăila[30], deşi nu mai fac parte din Ţara Românească de când au fost
cedate turcilor, în urma unor tratate foarte vechi. Prima din aceste cetăţi este un mic

[20] Războiul austro-turc din 1736–1739, încheiat prin pacea de la Belgrad. Curtea domnească a fost arsă de tătari în cursul acestui război.

[21] *Zigioul.*

[22] *Dolzi.*

[23] *La petite Valachie*

[24] *Bouseau.*

[25] *Voultscha.*

·[26] *Ardzéchi.*

[27] *Koumouloung*

[28] *Mouchschelo.*

[29] *Gyourgyov.*

[30] *Ibrahïl* şi mai jos *Ibrahïlow.*

www.dacoromanica.ro

oraş cu o fortăreaţă întărită, aşezat în judeţul Romanaţi lângă vărsarea Oltului în Dunăre. Giurgiu se află în judeţul Vlaşca, pe malul stâng al Dunării, în faţa Rusciukului[31], în Bulgaria. Aşezarea este apărată nu numai de întărituri, ci mai ales de o cetate bine fortificată, clădită într-o insulă despărţită de oraş printr-un braţ al fluviului. Brăila este situată în judeţul Râmnic, la oarecare depărtare // de gura p. 34
Siretului. Aşezarea sa pe un mal abrupt şi lucrările de fortificaţie care o apără, fac din ea o cetate însemnată. De obicei nazârul[32], un fel de inspector al veniturilor sultanului, primeşte în această cetate tributul pe care domnul Ţării Româneşti îl plăteşte de două ori pe an Porţii, sub numele de furnituri de iarnă şi de primăvară.

// Scrisoarea a III-a

Ţărani şi ţărance române; portul lor; locuinţele lor; defectele şi calităţile care-i caracterizează, populaţia din oraşe; sărbătorile la români p. 35

Iată-mă de câteva zile la ţară, dragă prietene, şi nu socot că aş putea întrebuinţa mai bine timpul decât scriindu-ţi această scrisoare, în care îţi voi vorbi mai ales de bunii ţărani români pe care-i am înaintea ochilor, la care se observă cea mai mare simpatie în moravuri şi, prin urmare, printre ei sunt mulţi oameni fericiţi. Dacă încep să descriu îmbrăcămintea lor, îţi voi spune că cea a bărbaţilor este alcătuită aproape numai dintr-o cămaşă, dintr-o bundiţă lungă şi din iţari strâmţi, veştminte care, în afară de cămaşă, sunt făcute de obicei dintr-o stofă de lână albă cu cusăturile şi tivul împodobite cu mici găitane albastre. // Ei poartă o căciulă din p. 36
blană de oaie, îşi încing mijlocul cu un brâu care câteodată este de piele, dar de cele mai multe ori este o fâşie lată din stofă de lână de culoare naturală ori vopsită în roşu sau verde; în sfârşit, încălţămintea este alcătuită din câteva bucăţi de pânză grosolană, în care-şi înfăşoară gamba şi laba piciorului, apărând-o pe aceasta şi cu opinci[33]. Iarna îşi pun peste haină un cojoc de piele de oaie sau un suman grosolan cu glugă, cu care îşi acoperă capul; apoi nu se prea întâmplă să iasă pentru câtva timp din casă fără să ia cu ei o traistă.

Mustăţile lungi, care le umbresc gura şi barba neîngrijită, lasă totuşi să le citeşti pe faţă blândeţea firii lor. Un fizionomist ar recunoaşte cred aici şi semnele unei aplecări spre lene, căci acesta este cusurul ce li se poate reproşa cel mai mult, dar li-l ierţi // cu uşurinţă, când găseşti întrunite la ei o mulţime de alte însuşiri p. 37
rare la alte popoare, ca: buna credinţă, sinceritatea, dragostea pentru religia lor şi pentru îndatoririle pe care aceasta li le impune, ca şi supunerea şi respectul pentru

---

[31] *Rouschtiouck ou Roudschuk.*

[32] *Najir.* Are şi sensul de inspector, intendent, comandant de cetate.

[33] *Sandales.*

www.dacoromanica.ro

stăpânii lor, deşi adeseori sunt foarte asupriţi, în numele acestora, de un fel de zapcii[34], trimişi la ţară pentru a încasa drepturile boierilor şi care prin jecmănelile lor îi sărăcesc şi deznădăjduiesc pe bieţii ţărani.

Îmbrăcămintea femeilor române este formată, în primul rând, dintr-o cămaşă care în partea de sus şi la mâneci este încărcată de cusături cu arnici albastru sau roşu; peste cămaşă nu poartă nici rochie, nici fustă, ci două fote de stofă destul de groasă, în dungi albastre, roşii şi albe sau galbene pe care le leagă una în faţă şi alta
p 38 dinapoi, lăsând să se vadă frumoasa lor cămaşă de care // sunt destul de mândre; în sfârşit, se poate spune că femeile de la ţară au o anumită eleganţă în găteala lor, mai ales când au pe cap o băsmăluţă care pune în valoare farmecul chipurilor lor, deşi adesea sunt puţin arse de soare. Câte unele poartă la gât salbe de monede de argint, ca femeile ţiganilor, sau chiar de aur, ca evreicile, care îşi împodobesc cu acestea şi frumoasa lor tichie înflorită cu mărgăritare fine; dar trebuie să te gândeşti că ţărăncile române sunt foarte departe de a putea ajunge vreodată la un asemenea lux. De altfel nu prin găteală şi nici prin farmecul lor exterior strălucesc mai mult aceste femei, ci mai curând prin dragostea faţă de soţi, prin grija duioasă faţă de copii, prin hărnicia şi destoinicia ce desfăşoară în gospodăria lor; astfel că le vezi aproape
p 39 totdeauna cu fusul sau cu suveica în mână, căci ele singure ţes // stofele din care sunt făcute straiele întregii familii. Aceste harnice gospodine îi ţin pe toţi ai casei atât de curat încât i-ai crede aproape întotdeauna în haine de sărbătoare.

Casele ţăranilor români, deşi foarte curate, oferă puţine înlesniri, fiind foarte mici şi cel mai adesea săpate în pământ, mai ales în partea de miazăzi a ţării, unde lemnul este destul de rar. La munte sunt făcute din crengi subţiri de copac împletite în aşa fel încât ai lua aceste locuinţe, cât sunt încă neterminate, drept nişte colivii mari; dar cum în această stare ele n-ar oferi un adăpost sigur împotriva intemperiilor, românii lipesc pereţii pe dinăuntru şi pe dinafară cu lut, care dă soliditate acestui fel de case pe care, de obicei, le acoperă cu paie sau cu trestie. Cel
p 40 mai mare neajuns al acestor locuinţe este acela că sunt foarte // joase şi că au ferestre foarte mici, cu bucăţi de băşică, care nu se pot nici măcar deschide, fiind prinse în perete.

Grajdurile sunt construite cu şi mai puţină grijă şi atât de strâmte încât abia le pot intra vitele; ei nu ştiu cum arată hambarele noastre uriaşe şi nu mă îndoiesc că fiecare dintre ei ar rămâne foarte mirat, văzând asemenea construcţii destinate pentru aşa ceva. Fânul îl ţin în clăi, grânele în gropi săpate în pământ, iar porumbul în zimbile[35] mari sau mai de grabă în coşare mari de alun acoperite cu paie şi ridicate la câteva picioare de la pământ pe ţăruşi groşi înfipţi zdravăn în pământ. Cum gospodarii bogaţi sunt siliţi să aibă foarte multe asemenea grânare, şi le aşează pe toate în aceeaşi îngrăditură şi arată foarte ciudat.

---

[34] *Receveurs en sous ordre.*

[35] *Paniers.*

www.dacoromanica.ro

Deşi ţi-am mai vorbit de multe calităţi ale poporului român, nu pot să nu-ţi p 41
amintesc de frugalitatea şi cumpătarea care fac ca foarte mulţi din ei să atingă o bătrâneţe foarte înaintată. Porumbul este hrana lor de căpetenie; din mălai pregătesc un terci foarte gros sau mai de grabă un fel de pâine pe care o numesc mămăligă[36] şi care e foarte plăcută la gust, când este proaspătă. Lăptăriile, carnea de porc, ceapa, fructele sunt aproape singurele alimente pe care le folosesc; rachiul este băutura lor favorită, dar rareori abuzează de ea. Poporul de rând, mai ales cel din oraşe, întrebuinţează destul de mult o băutură tot atât de dezgustătoare la vedere pe cât de puţin plăcută la gust; este un fel de bere de mei foarte groasă pe care o numesc bragă.

Jocul constituie şi el una din plăcerile de seamă ale românilor, dar nu sunt zgomotoase; se mărginesc la hore sau la un pas executat în sunetul cimpoiului sau
al // ud-ului turcesc[37] însoţit de fluier[38]. Ai să rămâi uimit aflând că aici poţi vedea p. 42
adesea bărbaţi ţinându-se de mână sau umăr şi executând dansuri care-ţi vor părea cu totul noi. Nu cred că trebuie să-ţi mai spun că aceste dansuri de bărbaţi nu sunt la fel de atrăgătoare ca cele unde participă ambele sexe.

Tinerii de la ţară, ca şi cei de la oraş se însoară la 17 sau 18 ani cu fete care abia au 14 ani; aşa că nu este rar să vezi bărbaţi care sunt bunici înainte de a fi atins vârsta de 40 de ani şi care, la bătrâneţe, sunt înconjuraţi de o familie foarte numeroasă. O înmulţire atât de prodigioasă, comparată cu populaţia Ţării Româneşti, ar putea părea contradictorie pentru cei care nu ştiu ce prăpăd face
ciuma şi ce emigrări numeroase s-au produs în acestă ţară la diferite epoci, // p. 43
judecând după cei peste 700 000 inşi care, în Transilvania[39], sunt consideraţi români şi care alcătuiesc patru cincimi din populaţia acelei ţări, fără a mai vorbi de numărul nesfârşit al celor aflaţi în Ungaria, ca şi în cele mai multe din provinciile turceşti în hotar cu Ţara Românească. Populaţia din oraşe are aproape aceleaşi trăsături ca cea de la ţară; totuşi nu are deprinderi atât de blânde şi de simple; cum este alcătuită mai ales din slugi şi dintr-o mulţime de oameni fără căpătâi[40], trebuie să te aştepţi să găseşti la această clasă de oameni mai multe vicii decât la vrednicii
ţărani care nu au altă dorinţă decât să rămână necunoscuţi. Despre port // femeile, p 44
chiar cele din clasele de jos, etalează un lux destul de mare, fiind aproape întotdeauna îmbrăcate în rochii albe şi cu capul descoperit; adesea îşi împodobesc părul cu flori sau cu o băsmăluţă de muselină foarte elegantă. Cele care au oarecare

---

[36] *Mamaliga.*

[37] *Guitare turque.* Ud, instrument muzical asemănător ghitarei.

[38] *Chalumeau.*

[39] Autorul crede greşit că românii din Transilvania sunt emigraţi din Ţara Românească, citând lucrarea lui Marcel de Serres, *Voyage en Autriche* , tom. IV, p. 81–82.

[40] *Qui n'ont ni état, ni profession.*

www.dacoromanica.ro

stare poartă cercei sau inele cu pietre. Femeile sunt în general micuţe, asta nu le împiedică să aibă un aer picant.

Deşi românii nu sunt atât de zgomotoşi şi de violenţi în desfătările lor ca alte neamuri, sunt aproape continuu interesaţi de sărbătorile prescrise de religia lor pe care le serbează mai de grabă prin încetarea muncii şi prin rugăciuni decât prin adunări, petreceri şi distracţii. Sunt totuşi unele momente ale anului când acest popor cumsecade părăseşte puţin din sfiala şi din liniştea care îl caracterizează
p. 45 pentru a lăsa să izbucnească toată veselia de care este // capabil: vreau să vorbesc de sărbătorile de Paşti şi de Crăciun, care aici sunt două perioade, unde, mai mult ca în altă parte, înfăţişează imaginea unor oameni fericiţi. Aceste sărbători ţin mai multe zile, mai ales cele de Paşti, care au avantajul de a fi celebrate în cel mai frumos anotimp; ele constau mai ales din cântece, jocuri, ospeţe şi plimbări care se fac în cele mai frumoase cartiere ale oraşului şi în împrejurimi, unde găseşti în corturi anume aşezate de sărbători mese întinse cu trataţii, ca şi manejuri cu căluşei, scrâncioburi, leagăne şi alte maşinării care slujesc la distracţia poporului. Persoanele de cel mai înalt rang nu se socotesc înjosite să ia parte la veselia obştească şi să asiste la jocuri.

Scrisoarea a IV-a

p. 46 *Diferite păreri despre originea ţiganilor. Ţiganii vagabonzi; firea, moravurile şi felul lor de viaţă. Ţiganii zlătari; felul în care adună aurul; însuşirile fericite care-i caracterizează; înfăţişarea lor. Ţiganii robi; înjosirea lor, pedepsele la care sunt supuşi; îmbunătăţirea soartei lor*

[Prezintă diferitele teorii despre originea ţiganilor: provin din India, din Egipt].

p. 48 Ţiganii din Ţara Românească se pot împărţi în trei categorii principale şi pot fi desemnaţi prin numele date de români, anume: cel de vagabonzi (de laie)[41], de aurari (aurares) şi de robi sau de slugi, <ţigani> de vatră.

p. 49 [Portretul moral şi fizic al ţiganilor].

Îmbrăcămintea ţiganilor celor mai săraci constă, de obicei, din câteva zdrenţe
p. 50 care cel mai adesea au fost furate de la ţăranii români//. Cea a femeilor nu este mai puţin dezgustătoare; se compune tot din câteva zdrenţe vechi sau numai dintr-o bucată de pânză de sac[42], soioasă şi afumată, care le atârnă de pe cap sau de pe umeri şi care adeseori nu ascunde nici ceea ce cere pudoarea să fie acoperit. De altfel aceste fiinţe nu au nici cea mai mică idee de pudoare care, la alte popoare, este

[41] *Delay.*

[42] *Serpillière.*

www.dacoromanica.ro

o frână atât de puternică contra pasiunilor. Ţigăncile îşi poartă totdeauna pe spinare, într-o bucată de pânză grosolană, pruncii lor mai mici, şi după ele se ţin alţi patru sau cinci dănciuci despuiaţi şi aproape totdeauna flămânzi; nu rareori îi vezi că se aruncă lacomi pe o bucată de carne crudă pe care o înfulecă zgomotos.

În acest chip, tatăl, mama şi copiii cutreieră, în timpul verii, ţara românilor şi a altor neamuri, pe unde-şi duc viaţa rătăcitoare, stârnind mai mult ura şi dispreţul decât mila; // dar trebuie spus că, pe bună dreptate, sunt acoperiţi de dispreţ, căci p 51
aici toată lumea ştie că numai de gust şi ca urmare a firii lor nepăsătoare se află căzuţi în această stare de plâns. Se ştie câte încercări zadarnice au fost făcute de mai mulţi domni ca să-i fixeze şi să-i facă mai utili societăţii decât sunt acum. Abia când se văd siliţi de mizeria cea mai cruntă şi de nevoile cele mai strigătoare, aceşti ţigani amărâţi îşi dau oarecare osteneală lucrând cu ziua ca salahori. După vară, când rătăcesc din loc în loc, iarna o petrec într-un fel de vizuini[43] mai de grabă decât bordeie; căci aceste locuinţe nu sunt decât nişte găuri în pământ, foarte puţin adânci şi pe care ţiganii le scobesc de obicei pe clina unui deal, acoperindu-le cu crengi de copaci şi cu brazde de iarbă. E uşor de închipuit halul de murdărie al acestor locuinţe şi aerul stricat // pe care-l respiră acolo, fiindcă afară de uşă nu fac decât p 52
rareori o mică deschizătură deasupra spre a sluji drept coş. Nu vezi nici un fel de mobilă, nici măcar vase de bucătărie. În aceste adăposturi păcătoase stau închişi în timpul sezonului rece toţi membrii familiei, unii peste alţii, în jurul focului, unde, pregătind o mâncare ordinară, îşi satisfac patima pentru lulea; bărbaţi, femei, copii petrec adesea acolo zile de-a rândul, delectându-se să tragă fumul de tutun printr-un tub scurt de lemn pe care mulţi dintre ei îl mestecă cu plăcere. Vei recunoaşte lesne în imaginea descrisă pe ţiganii numiţi aurari, deşi practică şi alte meserii; mulţi sunt lăcătuşi[44], turnători, potcovari sau lăutari, făcând să joace urşii în // sunetul p 53
instrumentelor lor şi jucând cu ei, fie cu tamburine sau bătând tactul cu un fel de pinteni mari pe care şi-i leagă de călcâie şi care fac mult zgomot când se lovesc între ei. Femeile sunt, de obicei, ghicitoare în palmă. Cei care practică meseria de aurari caută <aurul> în nisipul unor râuri ca Oltul şi Dâmboviţa şi în altele, putând astfel plăti tributul pe care-l datorează domnului.

Sistemul folosit adesea pentru alegerea firişoarelor de metal constă din vărsarea cu încetul a apei deasupra unei scânduri înclinate şi acoperite cu nisip aurifer. Apa duce cu ea cea mai mare parte din siliciu şi alte substanţe, iar partea care cuprinde mai mult aur este menţinută de greutatea ei în nişte crestături sau mici trepte[45] care se află pe scândură; mai spală odată acest produs iniţial care la sfârşit dă un minereu foarte bogat, cu atât mai mult cu cât nu mai // trebuie decât să-l p. 54
topească pentru a căpăta aur foarte curat. Alţi ţigani folosesc procedeul cu mercur

---

[43] *Terriers.*

[44] *Cloutiers* Este vorba evident de o serie întreagă de obiecte mărunte.

[45] *Gradins.*

www.dacoromanica.ro

şi în sfârşit, unii se mulţumesc numai să aleagă micile grăunţe de aur pe care le pot recunoaşte în nisipul adunat pe malul râurilor. Cei mai mulţi dintre aceşti ţigani au şi multă îndemnare şi aplicare pentru meşteşuguri[46] şi o înclinare deosebită pentru muzică, ceea ce reiese îndeajuns din cântecele şi dansurile pe care le cântă la scripcă sau la vreun alt instrument pe care şi l-au fabricat ei înşişi. Mai poate fi amintită iuţeala lor la fugă şi care, unită cu îndemânarea, îi scapă de urmărirea celor mai pricepuţi călăreţi. Par să aibă mai multă mândrie decât ţiganii lăieţi de care ţi-am vorbit, judecând după îndeletniciri, ţinută şi înfăţişarea lor, care nu sunt acelea ale unor
p. 55 rătăcitori, cu toate că de fapt nu au nici ei locuinţe stabile. Trăiesc adunaţi în cete // destul de numeroase şi au căruţe în care-şi transportă familiile şi avutul care constă, în primul rând, din corturi pe care le ridică în locurile unde vor să poposească; adeseori vezi lângă oraşe şatre de ţigani de 25 până la 30 de focuri, care sunt adevărate sate călătoare, căci atunci când îşi schimbă locul, pleacă toţi grămadă. Îmbrăcămintea lor seamănă cu cea a românilor şi, mai totdeauna, este în stare foarte bună; sub braţul stâng mai poartă o geantă de piele acoperită cu bumbi groşi de alamă pe care au grijă să-i ţină la fel de strălucitori ca şi pe cei care împodobesc cureaua în bandulieră şi chimirul lor lat de piele, de care atârnă o lulea, un amnar, un cuţit şi câteva lănţişoare mici de metal ce le slujesc de podoabă. Femeile lor nu acordă mai puţină însemnătate gătelilor, dar pentru acest cuvânt nu sunt mai curate; s-ar zice chiar că nu le place <să trăiască> decât
p. 56 în // necurăţenie, într-atât sunt de murdare şi de dezgustătoare; podoabele lor cele mai de preţ constau din câteva scoici şi din salbe lungi de monede mici de argint pe care le atârnă de gât sau le împletesc în păr.

În sfârşit, îţi voi vorbi de ţiganii robi sau de casă, care sunt în număr foarte mare fiindcă aproape toţi boierii români posedă numeroase familii. Unii le numără cu sutele, alţii chiar cu miile. Este uşor de închipuit venitul imens pe care atâţia robi l-ar putea aduce stăpânilor lor dacă aceştia ar şti să-i folosească şi să-i facă să muncească fie pe ogoare, fie în fabricile care s-ar putea înfiinţa în Valahia şi de care această ţară este cu totul lipsită. Deşi câţiva boieri au încercat în ultimii ani să îmbunătăţească situaţia robilor şi au căutat să tragă un folos real de pe urma lor,
p 57 totuşi strădaniile lor n-au avut încă succesul // aşteptat, căci fie din indiferenţa celor mai mulţi dintre stăpâni, fie mai ales din lenea şi din reauavoinţă a robilor, aceştia continuă să rămână în cea mai neagră mizerie, mai ales cei care trăiesc pe pământul stăpânilor lor, unde rabdă uneori de foame şi de frig, aproape fără să se plângă, căci preferă aceste rele muncii şi trudei la care i-ar putea constrânge stăpânii. În sfârşit, aceste fiinţe sunt atât de nesimţite şi atât de puţin pătrunse de dragostea de libertate (pe care nu au cunoscut-o de altfel deloc) încât dacă vreunul din ei, după ce a fost stâlcit în bătaie din porunca stăpânului lui, în urma vreunei greşeli, fuge – mânat de acel instinct care este propriu tuturor animalelor şi care le face să se îngrijească de păstrarea fiinţei lor – atunci acest nenorocit, găsind că libertatea este o povară prea grea, nu se dă în lături să se întoarcă aproape întotdeauna din proprie voinţă în casa

[46] *Arts mécaniques.*

www.dacoromanica.ro

stăpânului său, unde ştie bine că pentru a ispăşi noua greşeală pe care a comis-o // p. 58
fugind, nu va scăpa de o pedeapsă mai grea decât cea de care frica îl împinsese să scape. [Autorul a asistat la astfel de întoarceri ale unor ţigani fugari].

Firea nepăsătoare şi josnică a acestor robi face ca stăpânii lor să nu aibă nici o încredere în ei; se mulţumesc de cele mai multe ori cu corvezi rău îndeplinite la ţară de către cei care nu-i pun să facă munca grea din casă. Preţul cel mai obişnuit pentru un ţigan este de 500 de piaştri turceşti, echivalând cam 4oo de franci; dar rar se mai încheie acum în Ţara Românească asemenea tranzacţii, care revoltă atât de tare umanitatea. Stăpânii au asupra robilor lor toate drepturile pe care // li le acordă p 59
autoritatea despotică şi aceştia din urmă nu sunt plătiţi niciodată de greşelile lor fără bătăi cumplite şi fiare puse la picioare, la mâini şi câteodată chiar în jurul gâtului, precum şi două coarne mari, din acelaşi metal, care cântăresc mai mulţi funzi şi pe care trebuie să le poarte când au săvârşit greşeli grave. Să nu crezi, totuşi, că în ciuda puţinei încrederi pe care o inspiră ţiganii, stăpânii nu se ocupă de soarta lor; dimpotrivă, sunt mulţi care se străduiesc din răsputeri să le îmbunătăţească situaţia şi care, chiar după ce i-au pus să înveţe vreun meşteşug care să-i poată face folositori societăţii şi să le dea un mijloc cinstit de a trăi, au grijă în continuare să-i însoare şi să le supravegheze purtarea. // p. 60

În sfârşit, mai mulţi boieri români, care vădesc o mare dorinţă nu numai să lucreze pentru fericirea patriei lor, dar să şi servească pe toată lumea, dau de mai mult timp o pildă meritorie, necruţând nici o cheltuială ca să civilizeze această speţă de oameni care, la prima vedere, părea condamnată la o existenţă animalică. Succesele care, în ultimii ani, au încoronat strădaniile unora dintre ei, trebuie să le atragă recunoştinţa concetăţenilor lor şi a oricărei persoane iubitoare de oameni, căci au izbutit să folosească un mare număr de ţigani pe moşiile lor, ca şi în acel fel de fabrici de curând înfiinţate care produc chiar o parte din uneltele de tot felul ce se aduceau odinioară din Transilvania. Unul din aceşti boieri, profitând de talentul firesc pe care ţiganii îl au pentru muzică, a ales câţiva robi pe care i-a pus să înveţe să cânte la diferite instrumente şi astfel a format o orchestră foarte bine organizată, alcătuită din vreo 20 de muzicanţi care // contribuie la distracţiile şi la petrecerile poporului şi chiar ale p. 61
societăţii de seamă din Bucureşti. [Laudă asemenea iniţiative].

Scrisoarea a V-a

Predicarea religiei ortodoxe în Ţara Românească. Clerul. Veneraţia poporului p 62
pentru sfinţi şi moaşte. Păzirea posturilor. Sărbătorile de Crăciun şi de Paşti. Ceremoniile de la căsătorie. Cultul morţilor. Armenii. Romano-catolicii. Luteranii. Calvinii. Evreii

Ţi-am spus, dragă prietene, într-una din scrisorile precedente, că populaţia Ţării Româneşti cuprinde indivizi de neamuri diferite care, prin urmare, au puţine legături unii cu alţii în ceea ce priveşte moravurile şi instituţiile, ceea ce te face

desigur să crezi că locuitorii acestei ţări nu au toţi aceeaşi credinţă şi acelaşi cult; într-adevăr întâlneşti aici cele mai multe secte ale religiei creştine şi se află un număr destul de mare de evrei; dar ceea ce neîndoios te va mira este că în această
p. 63 provincie tributară a Imperiului turc, nu este nici un turc musulman care // să-şi practice în public religia; este un privilegiu comun al Ţării Româneşti şi Moldovei faţă de toate celelalte provincii din Europa supuse puterii otomane şi pe care totdeauna şi l-a păstrat în tratatele cu Poarta. Unii scriitori cred că religia creştină a fost predicată în Ţara Românească încă din secolul al IV-lea, alţii cred însă că abia în secolul al IX-lea s-a generalizat cultul creştin de rit grecesc la locuitorii acestei provincii[47].

Mitropolitul sau arhiepiscopul de Bucureşti este capul clerului din Ţara Românească şi el recunoaşte autoritatea patriarhului de la Constantinopol; este ales de domn, boieri şi episcopi. Aceştia din urmă, care sunt în număr de trei, anume cel al Buzăului, Râmnicului şi al Argeşului îşi datorează de asemenea alegerea domnului, Divanului şi mitropolitului. Stareţii sau conducătorii mănăstirilor sunt
p 64 supuşi episcopului în dioceza căruia se află // mănăstirea lor.

Câţiva sunt supuşi călugărilor de la Muntele Athos, numit de obicei Sfântul Munte. În sfârşit, episcopii sunt cei care au grijă să numească pe preoţii sau pe parohii din oraşele şi din satele care se află sub jurisdicţia lor. Aceşti păstori spirituali sunt de regulă tot atât de puţin instruiţi în dogmele religiei lor, ca şi poporul pe care-l păstoresc, dar sunt foarte evlavioşi şi cei mai mulţi au o încredere nemărginită în manifestările exterioare ale cultului lor; astfel că românii urmează pilda lor şi au o încredere oarbă în tot ce le spun aceştia. Credinţa şi credulitatea poporului ar fi binefăcătoare dacă adesea nu l-ar împinge la superstiţii mai mult decât revoltătoare prin abuzurile pe care le generează.

Am auzit povestindu-se şi am fost martor la nenumărate dovezi care depăşesc
p 65 toate limitele; de pildă, un boier a întâlnit într-o dimineaţă în livada lui // o femeie care umbla în patru labe şi păştea iarba întocmai ca dobitoacele. Întrebând-o ce face, a răspuns că îndeplineşte canonul pe care i-l dăduse duhovnicul ei ca să ispăşească un păcat pe care-l săvârşise. Românii mai au de asemenea o foarte mare veneraţie pentru toţi sfinţii Bisericii ortodoxe, printre alţii pentru un Sfânt Dimitrie al bulgarilor[48], ale cărui moaşte se păstrează într-o raclă bogată în biserica Mitropoliei din Bucureşti. I se atribuie puteri miraculoase, şi, în vara lui 1817, am fost martorul unei procesiuni solemne, la care au luat parte Curtea, clerul şi o mulţime nesfârşită de norod care a însoţit aceste sfinte moaşte în afara Bucureştilor pentru a îndupleca cerul şi a căpăta ploaia de care erau lipsiţi de şase săptămâni, ceea ce trezea temeri pentru recoltă.

---

[47] Creştinismul era generalizat în Dobrogea în secolul al IV-lea, dovada constituind-o persecuţiile masive operate de împăratul Diocleţian în anii 303–306

[48] Sfântul Dimitrie Basarabov.

www.dacoromanica.ro

Posturile, care sunt foarte dese în religia ortodoxă, de vreme ce ocupă aproape
jumătate din zilele anului, sunt păzite de // poporul român cu cea mai mare p 66
străşnicie; sunt chiar destui inşi, mai ales printre călugări, care împing devoţiunea
până la a se opri de la mâncare mai multe zile, luând numai atâta pâine şi apă cât
trebuie să nu cadă jos de inaniţie. Cei de la oraş şi, mai ales boierii s-au mai dat pe
brazdă, căci nu pot să înlocuiască, fără să întâmpine unele greutăţi, bucatele
gustoase cu care sunt obişnuiţi, prin zarzavaturi fierte în apă fără grăsime sau prin
hrana ordinară a poporului de rând. N-aş ezita să susţin că cele mai multe boli, şi
mai ales frigurile care sunt atât de obişnuite la Bucureşti, provin din această
schimbare de hrană. Ţi-am spus deja într-una din scrisorile mele trecute că românii
au nesfârşit de multe sărbători religioase, dar nici una nu oferă o privelişte
asemănătoare cu cea a sărbătorilor Crăciunului şi a Paştelui // care după 40 de zile p 67
de post sunt prăznuite, aş putea spune, cu toată însufleţirea de care sunt în stare
românii. Ei îşi lasă la o parte, cu aceste două prilejuri, timp de vreo zece zile, toate
treburile, nu se ocupă decât de petreceri, distracţii, vizite şi felicitări – într-un cuvânt
de tot ce-i poate înveseli, fără să cruţe nici o cheltuială. Atunci nu vezi şi nu auzi în
tot locul decât oameni care se salută şi se îmbrăţişează cu dragoste, mai ales de
Paşti, când se felicită îmbrăţişându-se şi spunându-şi unul altuia: Christos a 'nviat !
/ Aceste manifestări impresionează şi pe cei de alte religii.

Ceremonia căsătoriei se face la români cu destulă pompă // ca să-ţi vorbesc p. 68
mai mult despre ea. După ce mirii au primit binecuvântarea părinţilor lor, moment
care de obicei este foarte mişcător, sunt duşi la biserică de către rude şi prieteni, în
sunetul muzicii care merge înaintea lor. Ajunşi în faţa altarului, doi inşi de o vârstă
şi de un rang mai mare ca al lor îi asistă în tot cursul ceremoniei angajându-se aşa,
în mod solemn, să-i ocrotească. Ocrotitorul mirelui ia titlul de naş în timp ce
mireasa are o naşă. Aceste personaje, care într-un fel ar putea fi comparate cu
patrini ai romanilor, ţin fiecare câte o lumânare mare aprinsă, care, fără îndoială,
reprezintă flacăra lui Himeneu. Mireasa este bogat gătită şi poartă pe cap lungi fire
de beteală de aur care-i atârnă pe spate; pe cap poartă, ca şi mirele, o cunună pe care
preotul le-o schimbă de mai multe ori în şir făcând semnul crucii. El le // întinde, p. 69
apoi, pe rând, aceeaşi cupă de vin şi bucată de pâine din care gustă amândoi; pune
apoi mâna miresei în aceea a mirelui şi le dă binecuvântarea. Sunt apoi duşi la ei
unde urmează petrecerea, despre care îţi voi vorbi în altă scrisoare. Această
ceremonie are adeseori loc şi în case particulare, mai ales la boieri.

Cum cultul consacrat aici morţilor ţine mult de religie, nu pot omite să nu-ţi
spun câteva cuvinte în această privinţă.

Îndată ce un bolnav este gata să-şi dea ultima suflare, i se pune o lumânare
aprinsă în mână şi alte multe se aprind în odaie, pe când preoţii spun rugăciuni cu
glas tare. De îndată ce şi-a dat duhul, este spălat şi ras, i se acoperă faţa şi este gătit
cu hainele sale cele mai frumoase, şi acoperit cu flori, mai ales dacă este o fată
tânără. Prohodul porneşte // de obicei chiar în ziua morţii sau a doua zi, cu cea mai p 70

www.dacoromanica.ro

mare solemnitate şi în sunetul clopotelor tuturor bisericilor care se află în cale. În
frunte păşesc copii, bocitoare şi preoţi purtând cu toţii lumânări aprinse şi cântând
cântece religioase; apoi apare trupul răposatului, întotdeauna foarte gătit şi cu faţa
descoperită, într-un sicriu, urmat de rude, de prieteni şi de cei cu care avea legături,
atât femei, cât şi bărbaţi şi care poartă de asemenea fiecare o lumânare în mână.
Cortegiul se opreşte de mai multe ori până să ajungă la biserică; sicriul este aşezat
pe pământ, rudele cele mai apropiate îl înconjoară, îndreaptă către mort cuvintele
cele mai duioase, îl sărută, îi cer iertare de toate micile nemulţumiri pe care i le-au
putut produce în timpul vieţii şi îşi arată durerea prin cânt de jale şi de preamărire
p. 71 a mortului, întrerupte de suspine, smulgându-şi părul şi sfâşiindu-şi hainele //. În
sfârşit, după ce au ajuns la biserică şi după ce s-a slujit o liturghie pentru sufletul
mortului, tot convoiul se duce la groapă, unde se petrece ceremonia numită ultimul
adio, ceremonie care înfăţişează de obicei un spectacol foarte întristător şi chiar
sfâşietor. [Despre durerea rudelor]. Îngroparea la români se face în cimitire în
mijlocul cărora se înalţă totdeauna o biserică şi, cum toate aceste biserici comunică
de obicei cu mai multe străzi, cimitirele sunt locuri de trecere foarte umblate, unde
norodul calcă adesea în picioare, fără să ia seama, mormântul omului virtuos faţă de
memoria căruia ar trebui să arate mai mult respect. Asta nu înseamnă că românii nu
p. 72 duc foarte departe veneraţia // pentru memoria rudelor şi prietenilor lor răposaţi;
astfel timp de câţiva ani după moartea unei persoane pe care o plâng, se fac
rugăciuni pentru odihna sufletului ei şi – la diferite epoci – ceremonii mai mult sau
mai puţin superstiţioase ca acelea când se aduc la biserică, în amintirea lor, lumânări
aprinse şi o colivă[49] făcută din grâu fiert în apă, cu nucă pisată şi făină şi acoperită
cu zahăr pudră de diferite culori, care este împărţită la săraci, după ce a stat expusă
câteva clipe în biserică. O altă ceremonie cu un caracter mai ciudat, însă şi mai
înduioşător, este dezgroparea, care are loc după trei ani, de obicei cu prilejul morţii
unei rude apropiate sau a unuia din soţi, în mormântul căruia se aşează rămăşiţele
celui cu care a fost unit şi aceasta după ce oasele au fost spălate cu vin. Câteodată
p. 73 dezgroparea se face şi după al şaptelea an // pentru a se vedea dacă trupul a putrezit
în întregime, căci dacă nu este aşa şi dacă mai este oarecum neputrezit <acesta> este
un semn de afurisenie şi că sufletul răposatului nu şi-a găsit odihna, ceea ce impune
rudelor sau prietenilor lui să facă noi rugăciuni pentru dezlegarea lui. Aici este
obiceiul să porţi în primul an doliu <mare> după o rudă apropiată, haine negre, pe
când cele ale doliului mic care mai ţine un an sunt verzi. Voi încheia cele ce voiam
să-ţi spun despre obiceiurile religioase ale românilor observând că dacă n-au chipuri
cioplite în bisericile lor, au în schimb mai multe icoane ale tuturor sfinţilor,
zugrăvite grosolan pe lemn, dar pe care le adoră şi le cheamă într-ajutor cu fervoare
şi cu cea mai mare încredere, atribuind acestor icoane şi mai ales celor ale Fecioarei
de a fi săvârşit nu numai unele vindecări surprinzătoare şi chiar miraculoase, ci şi
p. 74 alte // minuni tot atât de vrednice de crezare, cum ar fi de a se mişca, a vărsa lacrimi

[49] *Espèces de gâteaux.*

www.dacoromanica.ro

şi multe altele; astfel că toţi cei care se pretind câtuşi de puţin de religie ortodoxă poartă totdeauna asupra lor una din aceste icoane, care există şi în format mic; afară numai dacă nu au vreo altă amuletă, ca o bucăţică din lemnul Crucii sau din moaştele vreunuia din sfinţii lor.

Celelalte confesiuni întâlnite în Ţara Românească, ai căror membri sunt destul de numeroşi pentru a forma un corp distinct şi a avea biserici deosebite, sunt cea a armenilor, romano-catolicii, luteranii, calvinii şi evreii.

Armenii, care sunt, cum ştii, urmaşii vechilor parţi[49bis], se află în număr mare în Ţara Românească; au venit aici, ca şi în celelalte ţări din Europa, la sfârşitul veacului al XVII-lea, fiind persecutaţi în ţara lor de perşi şi de turci. Desele călătorii pe care le fac pentru // negoţul lor în diferite ţări din Europa nu i-au determinat încă p. 75
să renunţe la costumul asiatic şi să-şi schimbe moravurile şi obiceiurile, după care se deosebesc cu uşurinţă de indivizii de alte neamuri. Se mai deosebesc şi printr-o mare politeţă care face ca tovărăşia lor să fie foarte plăcută. Armenii nu au decât o singură biserică în Bucureşti care, deşi foarte mare, abia îi poate cuprinde pe toţi; ei urmează cu străşnicie ritualurile religiei lor, care diferă puţin de cele ale Bisericii ortodoxe.

Romano-catolicii, luteranii şi calvinii care se află în Ţara Românească sunt toţi străini, cei mai mulţi germani sau unguri şi locuiesc aproape toţi în Bucureşti.

Cei dintâi, care sunt în număr de vreo patru sau cinci mii cel puţin, au în acest oraş o mânăstire şi o biserică de mărime mijlocie, dar bine clădită şi frumos împodobită; mai au şi în // alte oraşe ca la Craiova[50] şi la Câmpulung, prima p. 76
reşedinţă a domnilor Ţării Româneşti. Biserica catolică ce se vede în acest din urmă oraş a fost întemeiată la începutul veacului al XIII-lea[51] de doamna Ana, care era catolică[52], soţia lui Radu, primul domn al Ţării Româneşti.

Luteranii sunt mult mai puţin numeroşi în această ţară decât catolicii, dar totuşi destui pentru a avea o biserică şi o parohie în Bucureşti; în sfârşit, protestanţii care urmează confesiunea elveţiană[53] şi-au celebrat cultul în biserica luteranilor până la sfârşitul anului 1820[54], când şi-au clădit una cu bani proveniţi din subscripţii, într-un local primit de mai mulţi ani în dar de la fraţii lor.

49bis Afirmaţie gratuită.

50 Construită în secolul al XVII-lea, reclădită la 1734–1738

51 De fapt a fost ridicată în ultimul sfert al secolului al XIII-lea

52 Tradiţia se referă mai de grabă la doamna Clara, a doua soţie a lui Alexandru Basarab Deoarece cu vremea, Negru Vodă a fost confundat cu Radu, care a devenit Radu Negru, aceleaşi ctitori catolice s-au atribuit şi Anei, soţia lui Radu. Cf. I.C. Filitti, *Despre Negru Vodă*, în *Analele Academiei Române. Memoriile Secţiei Istorice*, s. III, tom. IV, p. 19.

53 Calvină.

54 Construcţia calvineumului s-a terminat în 1815.

www.dacoromanica.ro

Evreii, care sunt în număr de cinci sau şase mii în Ţara Românească, se
p 77 bucură şi ei de o mare libertate a cultului din partea cârmuirii //, dar sunt expuşi, ca peste tot aiurea, insultelor poporului de rând. S-au adunat aproape toţi la Bucureşti, la Craiova şi la Ploieşti, unde pot mai bine ca în alte oraşe să-şi exercite priceperea în comerţ şi meseriile pe care le practică. Deşi oamenii de la ţară îi socotesc ca blestemaţi şi urăsc din datorie pe toţi cei care nu sunt de aceeaşi religie cu ei, şi pe bună dreptate pe evrei ai căror strămoşi l-au crucificat pe Mântuitorul nostru, totuşi evreii de care vorbesc dacă ar trăi în mijlocul acestui popor, la sate, nu ar avea de îndurat maltratările şi jignirile pe care le suferă din partea populaţiei oraşelor care nu este numai intolerantă, dar îşi face şi o mândrie din a-i persecuta.

Reprezentanţii acestei rase acoperite de oprobriu, veşnic expusă
p. 78 persecuţiilor creştinilor şi lipsită de numeroasele avantaje pe care ceilalţi // oameni le pot aştepta de la societate, sunt aproape toţi soţi buni, părinţi buni, căutându-şi fericirea în sânul familiei, unde şi găsesc consolarea pe care lumea întreagă le-o refuză; o găsesc deopotrivă în binefacerile ce le revarsă în special asupra dezmoşteniţilor neamului lor; de aceea rar întâlneşti un evreu care să cerşească. Deşi numele de evreu a ajuns proverbial ca să desemneze pe cel mai infect cămătar, nu trebuie crezut totuşi că reprezentanţii acestui neam n-au nici un fel de cinste. Sunt persoane care pot pune mărturie pentru hărnicia lor, dragostea lor de muncă şi acea inteligenţă care i-a făcut să inventeze primele poliţe; aceste persoane, cred, au dedus că oamenii care par a avea o asemenea sete de câştig trebuie obligatoriu să folosească toate mijloacele necinstite ca s-o
p 79 împlinească. Ceea ce adesea se confirmă prin fapte. Dar // din nefericire se găsesc şi la alte neamuri asemenea specimene, care ar fi şi mai numeroase, fără îndoială, dacă s-ar afla în starea de înjosire în care sunt cufundaţi evreii; căci se ştie că cel mai lesne este să faci de dispreţuit ceea ce dispreţuieşti continuu. Alt merit al evreilor, care nu poate fi în nici un caz contestat şi care capătă un plus de strălucire din cauza persecuţiilor la care sunt zi de zi supuşi, este conştiinciozitatea cu care respectă dogmele şi ritualurile religiei lor, ca sărbătorirea Sabbatului şi a celorlalte sărbători care înfăţişează adesea imagini la fel de mişcătoare ca cele ce se văd în cărţile sfinte.

Cum evreii care trăiesc în Ţara Românească au comun cu restul celor din Europa tot ce aş mai putea să-ţi spun despre ei, mă opresc aici, de teama de a nu deveni plictisitor repetând lucruri pe care deja le cunoşti.

www.dacoromanica.ro

Scrisoarea a VI-a

Boierimea română. Veniturile boierilor; luxul lor; costumul lor; acela al soţiilor; p 80
obiceiuri împrumutate de la turci. Felul în care privesc pe cei ce vin în vizită. Îmbrăcămintea slugilor; echipajele lor; distracţiile. Petreceri care au loc la nunţi

După ce ţi-am prezentat în scrisorile mele precedente ţara şi clasele de jos ale Valahiei, nu mai pot amâna să-ţi vorbesc de nobilimea română care, datorită prerogativelor ce le are asupra restului naţiunii, poate fi considerată nu numai ca cea dintâi clasă, dar şi cea care merită să fie mai bine cunoscută, fiindcă moravurile şi obiceiurile ei se deosebesc şi mai mult de ale noastre decât ale poporului de rând. Ca să intru în materie îţi voi spune deci că boierimea, fiind aici foarte numeroasă, poate fi împărţită în trei clase bine definite. Prima // cuprinde numai câteva case p 81
care ocupă această poziţie înaltă, datorită averii şi funcţiilor cu care au fost învestiţi permanent străbunii lor. Cea de-a doua clasă este alcătuită fie din boieri noi care nu au alte titluri decât bogăţia lor sau favoarea domnului. În sfârşit, clasa a treia, cea mai numeroasă, este alcătuită din persoane având oarecari titluri ce le scuteşte de orice dare sau impozit; trec în această categorie pe nenumăraţi vechili[55], secretari şi intendenţi ai marilor case, care se bucură în majoritate de privilegiile boierilor adevăraţi. Nu-ţi poţi face o ideie mai exactă despre nobilimea română, cel puţin despre primele două clase, decât imaginându-ţi pe fiecare din aceşti capi de familie ca pe nişte mici suverani care, în ciuda autorităţii despotice pe care o manifestă la ei acasă şi de care sunt foarte geloşi, sunt totuşi supuşi şi // respectuoşi faţă de şeful p 82
comun de care depind.

Veniturile lor constau în primul rând din arenda moşiilor, ca şi din dările pe care li le plăteşte poporul şi care sunt aşezate şi repartizate de domn. Fără să-ţi mai vorbesc de alte venituri, îţi amintesc doar de cele obţinute din funcţiile de conducere care nu sunt puţin lucru fiindcă aduc peste o sută cinci zeci de mii de franci pe an.

Vei recunoaşte că unor persoane cu asemenea venituri le este îngăduit să facă oarecare lux. Cei mai mulţi dintre ei duc o viaţă de mare strălucire, mai cu seamă în îmbrăcămintea scumpă, slugile numeroase şi echipajele splendide. Trebuie să ştii mai întâi că îmbrăcămintea unui boier sau nobil din Ţara Românească, fără giuvaeruri, costă de obicei până la trei sau patru mii de franci; ea constă mai întâi dintr-un işlic[56] de blană cu părul foarte scurt şi // creţ, <de formă> aproape sferică p. 83
şi care are o circumferinţă de cel puţin cinci picioare; la ceremoniile mari poartă o altă căciulă de samur în forma unui cilindru puţin turtit, al cărui fund este făcut din stofă de culoare roşie şi niciodată albă, aceasta din urmă fiind rezervată numai domnilor, care au singuri dreptul s-o poarte, ca şi turbanul. Sub căciulă boierii au o

[55] *Procureurs.*

[56] *Bonnet de pelleterie.*

www.dacoromanica.ro

tichie roşie pe care nu şi-o scot niciodată şi care ascunde puţinul păr pe care nu
şi-l rad. Peste cămaşa de mătase şi ceacşârii roşii terminaţi cu tuzluci galbeni de
saftian poartă o veste lungă turcească ce coboară până la călcâie şi pe care o strâng
în jurul mijlocului cu un şal de India. Iarna acoperă această vestă cu două sau chiar
cu trei haine îmblănite de samur sau alte blănuri foarte scumpe. În sfârşit,
încălţămintea constă din cizmuliţe sau papuci galbeni pe care obişnuiesc să-i lase la
p 84 uşa // apartamentului, mai ales dacă acolo sunt aşternute covoare.

Îmbrăcămintea boieroaicelor nu este cu nimic mai prejos de aceea a soţilor
lor; de obicei sunt îmbrăcate într-o rochie albă, împodobită la poale cu o broderie
lată. Dantelele cămăşuţei care le ascunde gâtul ies frumos în evidenţă pe şalul
frumos sau pe eleganta scurtă de blană pe care o poartă iarna. Găteala capului,
pentru care par să aibă mult gust şi care nu le vine rău, este formată dintr-o
băsmăluţă de muselină imprimată, împodobită de cele mai multe ori cu broderii şi
în care îşi înfăşoară capul în mai multe feluri, dar având întotdeauna grijă să li se
vadă părul şi ca nodul elegant al băsmăluţei să scoată în evidenţă frumuseţea
carnaţiei. Nişte gingaşi conduri peste un ciorap subţire de bumbac constituie
încălţămintea cea mai obişnuită. În sfârşit, ar fi de prisos să-ţi spun că poartă tot
p 85 soiul de bijuterii din cele mai scumpe, ca // cercei, coliere, medalioane şi inele; vezi
chiar adeseori persoane care nu sunt din clasele de frunte şi care umblă totdeauna
gătite cu asemenea podoabe de o valoare considerabilă. Nu poţi atribui majoritatea
acestor obiceiuri adoptate de români şi străine celorlalţi europeni decât deferenţei
pe care o au pentru turci şi moravurile lor[57], din această pricină toţi românii, aşa
cum ţi-am spus, îşi rad cea mai mare parte a capului; păstrează cu toţii mustăţile, iar
la ei barba lungă, ca la turci, fiind socotită drept unul din atributele primilor
dregători ai statului, este privită ca un semn de înaltă cinste şi considerată cu
respect; le place s-o poarte lungă şi îngrijită. O piaptănă cu un pieptene mare pe
care-l poartă de obicei cu ei, folosindu-l de mai multe ori pe zi şi care, servindu-le
p 86 drept distracţie//, le dă o siguranţă la fel ca mătăniile cu boabe mari pe care unii le
poartă la cingătoare pentru a le putea mânui mai uşor. Printre celelalte obiceiuri pe
care românii le-au luat de la turci nu pot trece sub tăcere felul în care-şi primesc
prietenii şi musafirii, cât şi marea patimă pe care o au pentru tutun, cafea şi
dulceţuri. În timpul vizitei, după câteva politeţuri în felul neamurilor europene, un
servitor aduce musafirului pipa, un al doilea aduce o tablă plină de dulceţuri uscate
şi lichidă sau adeseori având doar o chesea cu dulceaţă din care se iau una sau două
linguriţe, după care se bea apă la discreţie dintr-un pahar mare de cristal sau dintr-o
cupă de argint aflată pe aceeaşi tablă; în fine, curând apare un al treilea servitor
p 87 care-i oferă o mică ceşcuţă de // cafea cu zaţ, neîndulcită, care se bea fierbinte,
savurată picătură cu picătură, aproape totdeauna trăgând în acelaşi timp din pipă. În
toate casele mai înstărite există o slugă care n-are altceva de făcut decât să prepare

---

[57] Adoptarea modei orientale sau a celei occidentale rămâne totuşi un gest restrâns la reprezentanţii protipendadei <n.a.>

www.dacoromanica.ro

cafeaua, tot el o aduce într-o mică cafetieră aşezată pe o tabla de argint cu mai multe ceşcuţe; stă la uşa camerei unde celelalte slugi toarnă cafeaua într-atâtea ceşcuţe câţi musafiri sunt şi o oferă totdeauna pe farfurioare sau în alte ceşti de argint aurit cu picior ca să nu-şi frigă degetele.

Majoritatea slugilor poartă haine vrednice de măreţia stăpânilor lor, mai ales cei ce fac serviciul pe lângă persoana acestora; aşa, îmbrăcămintea unui fecior[58]
costă adeseori câteva mii de franci; mai ales din cauza minunatei haine de postav p. 88
roşu, a hangerului turcesc, bogat // împodobit, sau a frumoaselor pistoale pe care unii le poartă la cingătoare; alţii poartă o mică platoşă de argint aurit, cu o cartuşieră mică din acelaşi metal, care este doar de podoabă, afară dacă nu ţin în ea o cărticică cu cele patru Evanghelii. Trăsurile boierilor români se potrivesc, prin bogăţia şi eleganţa lor, cu tot ce am spus despre avuţia şi despre luxul pe care-l desfăşoară. Toate persoanele care au pretenţia să nu fie confundate cu poporul de rând au trăsura lor; şi sunt chiar o mulţime de case care, deşi nu sunt printre primele ca rang, nici prin nobleţe, nici prin venituri, au totuşi totdeauna o caretă şi două caleşti grozave. Aş putea spune chiar că echipajele de la Bucureşti nu sunt cu nimic mai prejos decât cele din primele oraşe ale Europei. Atât prin luxul trăsurilor,
îmbrăcămintea vizitiului şi // a feciorilor, cât şi prin caii minunaţi înhămaţi la ele; p 89
de aceea una din plăcerile cele mai mari ale boierilor români este plimbarea cu trăsura pe care o fac zilnic, puţin înainte de asfinţit sau în timpul serii, dacă este lună, pe una din străzile sau mai bine zis pe unul din podurile Bucureştilor, care are aproape o leghe lungime. Ei se plimbă către un loc numit Herăstrău[59], care nu este departe de oraş şi unde coboară din trăsură ca să facă de mai multe ori pe jos ocolul unui mic lac fermecător, în mijlocul căruia se află o insulă unde s-a clădit o mănăstire, ce oferă o privelişte încântătoare, mai ales datorită verdeţii dimprejurul mânăstirii[60]. Echipajele numeroase şi strălucite care se încrucişează pe drumul ce merge într-acolo, ca şi lumea bună care se plimbă în grupuri pe pajişte, contribuie
din plin la farmecul acestui loc //; boierimea română l-a gustat întotdeauna şi mai p 90
mulţi domni şi-au făcut o adevărată plăcere să-l înfrumuseţeze şi să-şi clădească aici reşedinţe de vară[61].

Aici nu afli aceeaşi aplecare pentru adunări şi societăţi ca în alte ţări şi asta vine poate tot din obiceiul pe care-l au turcii de a trăi retraşi. Asta nu înseamnă că românii nu comunică niciodată unii cu alţii; dimpotrivă, îşi fac regulat vizite mai ales la sărbătorile mari de Paşti şi de Crăciun, fără a uita să se ducă să-şi felicite prietenii şi cunoscuţii în ziua închinată sfântului al cărui nume îl poartă. Aproape

---

[58] *Laquais* Din context reiese că nu este vorba de un simplu fecior sau lacheu, ci de un arnăut în toată legea.

[59] *Kerestro*.

[60] Autorul confundă Herăstrăul, mai mult o mlaştină la acea dată, cu Snagovul.

[61] *Maisons de plaisance*.

www.dacoromanica.ro

toate adunările puţin mai numeroase ale nobilimii române se mărginesc la un club public încuviinţat de domn[62] şi care se întruneşte de două ori pe săptămână în cele
p. 91 trei sau patru luni de iarnă. Deşi sunt acolo multe posibilităţi de distracţie, totuşi lumea nu se bucură de plăcerile la care te-ai putea aştepta; poate din cauza deosebirii de rang dintre cei ce alcătuiesc aceste adunări şi a unei oarecari stinghereli pe care o simt tinerii; căci respectul pe care îl datorează rudelor şi boierilor de rangul întâi, care de obicei sunt de faţă, îi copleşeşte, dându-le o gravitate şi un aer rezervat pe care-l lasă la o parte îndată ce buna cuviinţă le-o îngăduie. Tot ce ţi-am spus nu-i împiedică pe iubitorii de dans să-şi satisfacă acolo gustul; dar obiceiul, care este adesea tot atât de puternic ca legea, îi sileşte să nu guste această distracţie decât mascaţi; printre femei de asemenea nu vezi fără mască decât pe cele măritate. Ele petrec de obicei seara stând de vorbă între ele, pe când bărbaţii se plimbă prin sală, joacă loto, biliard sau faraon.

Din 1818 Bucureştii au şi o trupă de actori germani care dau regulat patru
p 92 reprezentaţii // pe săptămână în sala cea mare menită reuniunilor clubului şi care, de curând, a fost transformată într-un frumos teatru destul de încăpător pentru a cuprinde o mie de persoane[63]. Nobilimea română a prins într-atâta gust pentru acest gen de distracţie – măcar că foarte puţini înţeleg limba germană – încât au început să dea şi piese în limba greacă modernă, traduse după cei mai buni autori francezi, de către elevii şcolii; de aceea înfiinţarea acestui teatru la Bucureşti poate fi privită dintr-un unghi foarte favorabil, căci oferă mijlocul de a stârni emulaţia şi sârguinţa tinerilor boieri pentru studiul literaturii, lăsată până acum cu totul la o parte. Apoi tot acum se face o subscripţie care a şi adunat mai bine de o mie de ducaţi ce vor sluji ca avans pentru una din cele mai bune trupe din Italia care a fost angajată a înlocui, cu începere din 1821, pe cea de acum.

p 93 Nu cred că pot încheia mai bine această scrisoare // decât vorbindu-ţi despre petrecerile de la nunţile boierilor români. În ajunul zilei cununiei, logodnica pofteşte pe toate prietenele ei la un bal, unde de obicei nu este decât tineret neînsurat şi de la care viitorul mire este exclus. În această zi dintâi se sărbătoreşte într-un fel fecioria logodnicei, cum spun cântecele pe care lăutarii le cântă acompaniindu-se de instrumentele lor, de obicei două viori, două ghitare turceşti, un fluier şi o tamburină. În ziua următoare se oficiază slujba pentru căsătorie, aşa cum ţi-am arătat vorbindu-ţi de ceremoniile religioase. Când se întorc de la biserică, mirii dau daruri naşului, naşei şi preotului care le-a binecuvântat căsătoria, în timp ce se
p 94 aruncă o ploaie de zaharicale şi de monede de argint // mulţimii alcătuită mai ales din servitori, care sunt foarte încântaţi de acest moment al petrecerii. Câteodată şi tinerilor care au fost poftiţi la nuntă li se dau mici daruri şi buchete <de flori> în

[62] *Privilégié par le prince.*

[63] Teatrul domniţei Ralu Caragea, ridicat la Cişmeaua Roşie, s-a inaugurat în 1818 cu spectacolul *Italianca în Alger*, de Rossini. Apoi a jucat aici trupa lui J. Gerger, care mai dăduse reprezentaţii în Transilvania. Cf I. Massof, *Teatrul românesc Privire istorică*, Bucureşti, 1961, p 90

www.dacoromanica.ro

chip de salut. Restul zilei şi toată noaptea sunt consacrate mesei, dansului şi petrecerilor. A treia zi, cu toată oboseala din ajun, reîncepe dansul. Dar de astă dată adunarea este alcătuită mai mult din doamne tinere măritate şi buna cuviinţă cere ca tovarăşele noii căsătorite, care nu sunt încă măritate să fie excluse. O ceremonie care are loc în aceeaşi zi constă, şi mi s-a părut foarte ciudată, în a despleti pe tânăra soţie în faţa întregii adunări şi a o pieptăna din nou[64], pe când lăutarii cântă cântece româneşti care spun că rostul acestei ceremonii este să arate că soţia, // părăsind p. 95
găteala de cap a fetelor şi luând-o pe cea a femeilor măritate, intră în rândul acestora. Această ceremonie şi acest cântec ar avea la noi ceva indecent fără îndoială, dar aici toate tinerele căsătorite trebuie să le suporte, deşi privitorii zâmbesc adesea văzându-le încurcătura şi stinghereala în care se află.

Apoi noii căsătoriţi, după alte patru zile de petrecere, fac vizite rudelor, prietenilor şi cunoştinţelor lor.

Scrisoarea a VII-a

Casele boierilor români. Economia casei. Mesele boierilor p. 96

N-ai să te superi, dragă prietene, dacă mă ocup într-una din scrisori cu amănunte despre casele nobililor români şi cu câteva caracteristici privitoare la interiorul lor. Ţi-am mai spus că toţi boierii sunt stăpâni absoluţi la ei; şi cum nu lasă nimic să scape din ce ar putea contribui la sporirea sau întărirea autorităţii lor, chiar locuinţele oferă dovezi după care le poţi recunoaşte caracterul. Casa unui astfel de boier este aproape totdeauna complet izolată şi închisă într-o curte foarte spaţioasă, înconjurată cu ziduri, unde nu se poate pătrunde decât prin poarta mare a trăsurilor. În fundul curţii, de obicei, sunt case mai mici sau numai acareturi unde se află // bucătăriile, grajdurile, şoproanele şi locuinţele robilor folosiţi la muncile p. 97
cele mai grele.

Casa stăpânului are totdeauna un singur cat deasupra rândului de jos; încăperile acestuia din urmă sunt de obicei foarte joase şi lăsate copiilor şi numeroşilor servitori. Scara este construită în afara casei, sub o streaşină din acoperiş şi duce la un fel de prispă[65] acoperită, al cărei tavan este susţinut de stâlpi de lemn foarte disproporţionaţi. Acest cerdac are de jur împrejur o bancă lată pe care se pun perne oridecâteori cineva vrea să vină să şadă acolo să ia aer sau să se bucure de privelişte; cerdacul dă într-un coridor sau anticameră care duce la o sală mare fără podoabe şi ale cărei ferestre formează faţada casei care dă de obicei spre stradă. Un fel de pat sau de divan mare, lat de patru sau cinci picioare, ocupă toată

---

[64] Este ritul tradiţional al îmbrobodirii tinerei soţii cu marama nevestelor.

[65] *Perron*

p 98 partea de sus // a sălii; o masă masivă, câteva lăzi mătăhăloase aşezate de-a lungul pereţilor care sunt albi de tot şi câteva scaune alcătuiesc tot mobilierul din această odaie; ea slujeşte de obicei ca sufragerie şi ca loc de adunare când vine multă lume. Sala şi coridorul împart casa în două apartamente, formate din mai multe odăi, dintre care unul este ocupat de boier şi celălalt de soţia lui şi femeile ei, copiii mici şi doicile lor. Toate odăile sunt mobilate cam ca sala cea mare, afară doar că uneori vezi oglinzi în spaţiul dintre ferestre şi în loc de un singur divan, vezi două care ocupă adesea jumătate din cameră; totdeauna sunt aşezate în partea din spre fereastră şi în aşa fel încât să poată sta mai multă lume. Locul care le desparte este puţin mai ridicat decât podeaua şi acoperit cu un covor, slujind de treaptă şi adeseori
p 99 // se stă acolo turceşte. Dacă românii nu au apartamente anume sortite găzduirii străinilor cu care sunt în relaţii şi care vin la ei, sunt totuşi primitori, dar nu toţi au felul atrăgător şi acea curtenie şi afabilitate a celor mai mulţi dintre greci.

Pentru a reveni la subiectul principal al acestei scrisori, îţi voi spune că locuințele boierilor sunt construite toate din cărămidă; ar trebui, prin urmare, să fie foarte trainice, dacă li s-ar face temelii destul de adânci şi pe loc potrivit. Unele sunt acoperite cu ţiglă sau cu tablă vopsită, dar cele mai multe sunt acoperite cu şindrilă de stejar care ţine vreo 20 de ani, deşi sunt lucrate foarte grosolan, ca şi toată lemnăria şi partea de tâmplărie aşa că vara sunt pline de praful care pătrunde prin
p. 100 încheietura uşilor şi a // ferestrelor pe care sunt siliți să le astupe bine iarna. Odăile se încălzesc cu sobe de tuci care au multe neajunsuri, mai ales pe acela de a se răci aproape îndată ce se stinge focul, astfel că ajunge să deschizi de câteva ori uşa unei odăi pentru ca aerul să se răcească de tot; dar lumea se apără destul de bine de frig folosind blănuri.

Proasta împărţire a caselor româneşti face să le lipsească o mulţime de înlesniri pe care nişte clădiri atât de mari le-ar putea oferi; de pildă podul nu este deloc folosit, nu se urcă niciodată acolo şi nici măcar nu este vreo scară care să ducă acolo; aşa că dacă vreo împrejurare oarecare, ca aprinderea unui coş sau vreo reparaţie cer prezenţa lucrătorilor, trebuie pusă o scară în dreptul unui mic chepeng care se află în tavanul vreuneia din odăi sau se pătrunde <în pod> printr-o fereastră din acoperiş pe care se urcă cu ajutorul unei scări uriaşe, care rămâne totdeauna
p. 101 proptită de zidul din afară al clădirii şi care // a slujit şi la construcţia ei. În ultimii zece ani casele boierilor români nu mai sunt construite după planul pe care ţi l-am arătat, dar din acest motiv nu sunt mai puţin spaţioase. Au o mulţime de comodităţi care, alături de eleganţa ce se observă atât din afară, cât şi înăuntru, pot fi numite, unele din ele, adevărate splendide palate.

Economia casei este aproape inexistentă la boierii români şi trebuie să ai venituri ca ale lor ca să fii în stare să faci faţă cheltuielilor de întreţinere, care se ridică la vreo două sau trei mii de ducaţi pe an pentru o casă mijlocie; şi serviciul este foarte prost, deşi au adesea mai bine de o duzină de servitori, fără a socoti vizitiii, bucătarii, femeile şi roabele al căror număr este îndoit şi chiar întreit. Ca şi

www.dacoromanica.ro

poporul, boierii se deosebesc prin // cumpătarea lor; nu iau decât două mese, adică prânzul şi cina, afară doar dacă nu vrei să numeşti mic dejun o linguriţă de dulceaţă cu un pahar mare de apă pe care le iau când se scoală şi o ceşcuţă de cafea, fără frişcă sau zahăr, pe care o savurează cu încetul, trăgând din lulea. p. 102

Prânzul, a cărui oră e fixată numai de pofta de mâncare, este întotdeauna alcătuit din cincisprezece până la douăzeci de feluri de bucate drese de greci, care pregătesc foarte bine bucatele turceşti. Boierii nu gustă niciodată din toate aceste bucate; ei se mulţumesc de obicei cu felurile cele mai simple, dar care în adevăr sunt foarte alese, ca: iaurtul, caimacul şi pilaful, care sunt bunătăţi turceşti. Prima dintr-aceste mâncări se obţine păstrând laptele bătut până a căpătat o anume consistenţă[66]. Caimacul nu-i altceva decât o smântână obţinută prin răcirea laptelui care a fiert neîntrerupt la foc mic mai mult de o zi; deasupra vasului rămâne ceva ce se aseamănă cu untul şi // smântâna şi a cărui grosime este în p 103
funcţie de cantitatea de lapte folosită şi de timpul cât a fiert. În sfârşit, pilaful care de obicei se serveşte la sfârşitul mesei cu iaurt sau şerbet[67] nu este altceva decât orez sau grâu decorticat, care a fost fiert în apă şi la care, după ce a scăzut, se adaugă o cantitate oarecare de unt.

În zilele obişnuite de post au peşte foarte bun, pescuit în Dunăre sau în alte râuri din ţară; dar în timpul posturilor mari dinaintea Paştelui şi Crăciunului trebuie să se mulţumească cu zarzavaturi fierte în apă cu puţină sare sau zahăr ca să le dea gust şi de asemenea cu melci, raci de baltă, din care se consumă nespus de mulţi, şi cu câteva fructe uscate sau zaharisite. Ţi-am arătat deja care sunt consecinţele supărătoare ale acestui regim şi câţi oameni îi sacrifică sănătatea. // De obicei se dă p. 104
puţină atenţie cinei; mulţi se lipsesc cu totul de ea, pe când alţii se mulţumesc doar cu câteva feluri. Încolo masa boierilor români este servită aproape după moda europeană.

Scrisoarea a VIII-a

Educaţia fizică şi morală a tinerilor boieri; cea a tinerelor fete. Preceptori. Şcoala publică din Bucureşti. Învăţătura copiilor din popor p. 105

Educaţia românilor n-a ajuns încă la un înalt grad de desăvârşire, cu toate razele de lumină care străbat zilnic întunericul neştiinţei în care a fost cufundată ţara lor până în ziua când a primit ca suverani pe domnii fanarioţi. Printre aceştia, care au introdus curând limba lor la boieri, s-au găsit mai mulţi ocrotitori ai ştiinţei şi literelor, încurajând pe aceia care se îndeletniceau cu ele şi înfiinţând şcoli publice,

---

[66] De fapt iaurtul se face din lapte fiert cu maia.

[67] *Confitures liquides.*

www.dacoromanica.ro

cărora le-au afectat fonduri însemnate pentru plata unor învățători destoinici aduși din țări străine.

Educația fizică, ce înrâurește atât de puternic asupra principiilor care se
p 106 inculcă copiilor și asupra progreselor ce // fac, este lăsată aici cu totul în părăsire și la bunul plac al persoanelor care îi îngrijesc, mai ales a doicilor cu care-și petrec primii ani ai copilăriei, în cea mai mare supunere față de ele. Părinții au foarte multă considerație pentru ele și chiar în casele mari sunt ținute pe cheltuiala stăpânilor cât timp vor să stea în familie, din care ajung oarecum să facă parte. Copiii le sunt atât de atașați că nu rareori îi vezi pe țânci ajunși oameni în toată firea, chiar cu barbă albă, având încă pentru ele grijă și atenții tandre, privindu-le ca pe o datorie sfântă.

Copiii români se formează mult mai mult după exemplele pe care le au sub ochi decât după lecțiile și dojanele care li se fac; de fapt dojanele lipsesc aproape cu
p 107 totul ori adesea n-au alt scop decât de a-i // intimida fără să-i învețe ce trebuie să facă ca să se îndrepte sau ca să merite aprobarea părinților lor, care de altfel sunt destul de puțin pretențioși; de obicei aceștia se mulțumesc cu o supunere deplină și cu o dragoste ce seamănă cu adorația; de aceea căminele românești, indiferent de clasă, înfățișează o imagine dintre cele mai înduioșătoare. Copiii stau în picioare în fața părinților, doar dacă aceștia nu le spun să stea jos; sunt atenți la cele mai mici prilejuri de a-i servi sau de a le întâmpina vreo dorință; le îmbrățișează genunchii, le sărută respectuos mâna și le cer binecuvântarea părintească, pe care n-o mai întâlnești decât în cărțile sfinte și în acele țări unde nu a pătruns încă viciul. Această dragoste filială, sământa tuturor virtuților, nu produce totuși la nobilime roadele
p. 108 așteptate; dacă o educație îngrijită ar cultiva sufletele chemate spre virtute //, căci maximele perverse și, mai ales, proastele exemple, care de atâtea ori rămân nepedepsite, le insuflă principii condamnabile ca: egoismul, disprețul față de dreptate și de drepturile cele mai sfinte ale societății. Lăsați la cheremul slugilor, copiii știu din primii ani <de viață> tot ce este în măsură să excite patimile lor născânde și să le corupă moravurile.

Studiile tinerilor se mărginesc la învățarea, de la opt până la 20 de ani, a limbii grecești moderne și, în general, a oarecăror cunoștințe de greacă veche, franceză, geografie și aritmetică. Limba română, limba lor maternă, n-o învață de obicei decât din practică, mulți dintre ei nu știu nici s-o scrie, nici s-o citească, și care nu are nici măcar o ortografie stabilită, astfel că ar putea fi socotită ca un adevărat dialect[68].
p. 109 Cât despre religie, românii nu o învață decât din exemplul // dat de preoții lor De aceea sunt mai legați de ceremoniile exterioare decât de cunoașterea dogmelor.

De altfel din cauza slabelor aptitudini și puținei silințe pe care o arată tinerii la învățătură, cei mai mulți nu profită mult de ea, ceea ce desigur provine din cauza vieții molatice pe care sunt obișnuiți s-o ducă din copilărie și care, împreună cu îmbrăcămintea lor, nu le îngăduie măcar să se dedea unor jocuri

---

[68] *Patois.*

 www.dacoromanica.ro

care la alte neamuri par apanajul copilăriei, ca: alergatul, săritul şi altele asemănătoare, care, exersând judecata, îndemânarea, forţa şi alte însuşiri, le procură totodată recreaţii nevinovate. Nu înseamnă că nu s-ar găsi şi părinţi cu judecată care fac tot ce le stă în putinţă pentru a da copiilor lor nu numai o educaţie îngrijită – căci aceasta nu este cu putinţă câtă vreme sunt lângă ei –, dar cel puţin cunoştinţele cele mai potrivite pentru a-i face într-o zi folositori // p. 110
patriei lor şi a le oferi această satisfacţie intimă pe care orice om învăţat o resimte văzându-se instruit într-o parte din marile secrete ale naturii şi simţindu-se astfel în stare să folosească, în mai mare măsură, însuşirile sufletului său. Unii părinţi, pătrunşi de această idee, fac toate sacrificiile necesare pentru educarea copiilor lor şi sunt unii chiar care se hotărăsc să se despartă de ei mai mulţi ani, trimiţându-i să facă lungi călătorii cu preceptorii lor şi să-şi continue studiile în cele mai bune universităţi din Franţa, Germania şi Italia.

Tinerii băieţi, printr-o ciudăţenie destul de curioasă, sunt aproape toţi crescuţi în dispreţul celuilalt sex; aceasta merge atât de departe încât unii din ei, când ajung mari, o fac pe misoginii, iar alţii le tratează ca pe sclave pe femeile care au avut nenorocul să ajungă soţiile lor. Nu vreau să spun că le ţin închise ca turcii; dimpotrivă, în unele privinţe ele // se bucură de o libertate tot atât de mare p. 111
ca franţuzoaicele, ci vreau să vorbesc de supunerea pe care le-o pretind soţii lor şi de nesocotirea pe care o dau părerilor lor. Cum femeile nu poartă aici niciodată văl, un tânăr îmi spunea într-o zi că pentru bărbaţi asta e o mare nenorocire, susţinând că dacă l-ar avea, atunci când ar vedea faţa unei femei ar încerca o voluptate mult mai mare decât aceea pe care le-o trezeşte vederea unui gât frumos. Această părere, oricât de corectă ar putea fi în sinea ei, nu-mi pare mai puţin ciudată şi cred că puţini tineri aparţinând altor neamuri europene ar fi dispuşi să se supună unei astfel de instituţii, chiar cu speranţa unor satisfacţii la fel de mari ca cele de care vorbea tânărul român.

Cât despre tinerele fete, nu primesc nici ele o educaţie asemănătoare celei pe care vechii greci o dădeau alor lor //; cuvintele de pudoare şi de modestie le p. 112
sunt aproape tot atât de puţin cunoscute, ca şi virtuţile pe care acestea le desemnează; ele se caracterizează mai ales prin vanitate, uşurătatea şi principii slobode, aşa că numai firea lor bună poate să înlăture, în parte, aceste cusururi datorate relei lor educaţii, care este şi mai neglijată decât cea a bărbaţilor. Se mulţumesc ca ele să ştie să vorbească puţin, să citească şi să scrie greaca modernă; cele care trec drept mai bine educate, cântă puţin la pian şi vorbesc puţin franţuzeşte, dar arareori au cea mai mică idee de istorie sau de geografie; fapt care vine, pe de o parte, din indulgenţa sau mai de grabă din orbirea părinţilor, dintre care mulţi îşi închipuie că este deajuns pentru fericirea fiicelor lor să găsească o partidă bună înainte de a fi atins vârsta de 17 sau 18 ani şi, pe de altă parte, din lenea sau chiar incapacitatea preceptorilor lor. Aceştia din urmă sunt greci // tineri, de obicei lipsiţi de avere în ţara lor şi care, mânaţi de o nobilă p. 113

ambiţie, s-au îndepărtat o vreme de patria lor, pentru ca mai târziu să revină cu cunoştinţe şi posibilităţi ce le vor permite o existenţă mai fericită şi mijloace de a-şi lumina compatrioţii. Cei mai mulţi dintre ei, înainte de a intra în slujba vreunui boier, învaţă timp de doi sau trei ani la şcoala publică din Bucureşti, mai totdeauna ocrotită de domni şi unde sunt vreo trei sute de elevi, dintre care mulţi străini şi din aceştia majoritatea tineri greci. În această şcoală se predă puţin limba română, greaca modernă, greaca veche, latina, franceza şi mai multe cursuri cuprinse sub denumirea de belle arte şi filozofie; dar răsturnările[69] dese pe care le încearcă prin schimbarea profesorilor datorită rivalităţilor şi chiar a
p. 114 intrigilor făcute de pretendenţii la // asemenea locuri care sunt destul de lucrative, aceste pseudorevoluţii, aş zice, pricinuiesc adeseori lungi întreruperi ale cursurilor, întârzie şi frânează foarte mult emulaţia şi progresele discipolilor a căror neascultare este de altfel destul de mare, judecând după purtarea, nu prea de mult, a unuia din ei care, pentru a se răzbuna că fusese pălmuit şi supus altor jigniri[70] din partea directorului şcolii, l-a pândit pe o stradă, nedându-se în lături să-l croiască cu ciomagul în cap şi chiar dacă nu l-a stâlcit cu totul, l-a împiedicat totuşi multă vreme să-şi îndeplinească slujba. Această întâmplare şi alte împrejurări au dezlănţuit una din acele „revoluţii" de care aminteam mai sus şi care nu. sunt deloc rare, făcând să se schimbe, sub ochii mei, de patru ori rânduiala acestui aşezământ şi pe toţi profesorii în primii trei ani pe care i-am
p 115 petrecut la Bucureşti; dar această şcoală a fost, în sfârşit //, organizată într-un fel care lasă să se nădăjduiască faptul că elevii care o vor frecventa vor face progrese strălucite.

Copiii din clasele de jos de la oraşe, ca şi cei de la ţară se duc la un fel de şcoli care se ţin cel mai adesea la uşa bisericilor şi sunt conduse de popii sau preoţii lor. Învăţătura pe care o predau este pe măsura auditoriului necioplit şi se mărgineşte de obicei în a-i învăţa să citească şi să scrie româneşte foarte incorect, precum şi a băga în mintea acestor bieţi copii principii superstiţioase care le ţin loc de religie. Şi cum chiar cei ce ajung să primească asemenea cunoştinţe elementare sunt prea puţini, ar putea exista temerea că acest popor de treabă va rămâne încă mult timp cufundat în neştiinţă, dacă n-ai vedea câţi
p 116 oameni luminaţi şi puternici se silesc acum să-l lumineze; // îndemnaţi de acest nobil ţel au înfiinţat la Bucureşti o şcoală de învăţământ mutual[71] şi îşi propun să introducă această metodă în toată ţara.

---

[69] *Espèces de révolutions.*

[70] *Mortifications.*

[71] Şcoală de tip lancasterian.

www.dacoromanica.ro

Scrisoarea a IX-a

Numirea, binecuvântarea şi înscăunarea domnilor din Ţara Românească. Principalele demnităţi. Veniturile. Cheltuielile. Justiţia[72] p 117

Ţara Românească, care odinioară era condusă de domni pământeni, la început independenţi, apoi sub suzeranitatea sau tributari turcilor, este guvernată de mai bine de un secol de principi greci, care au fost înălţaţi la demnitatea de domni ai Ţării Româneşti de Sublima Poartă. <Descrie, după spusele unui grec, ceremonia de p. 118-
ungere la Constantinopol a domnului, vizita la sultan. Drumul spre Ţara Românească. Primirea la Bucureşti>.

Odinioară, domnia se dădea pe viaţă, dar, după tratatele încheiate între Poartă şi Rusia, domnii sunt numiţi pe şapte ani; ceea ce nu-i împiedică să-şi procure în fiecare an o confirmare a numirii lor care constă dintr-un firman al sultanului.

Îţi voi vorbi în această scrisoare mai în amănunt şi despre cârmuirea Ţării Româneşti, despre dregătoriile cele mai de seamă ale ţării, unde sunt numiţi români sau greci, numai după voinţa domnului şi care, la numirea în funcţie primesc, din partea acestuia un caftan, după cum a primit el însuşi de la // vizir, când a fost ridicat p. 125
la demnitatea de principe.

Primii dregători ai Ţării Româneşti sunt deci în ordinea următoare:

Marele ban, care era odinioară stăpânul absolut[73] al Olteniei şi care, deşi azi nu mai are decât titlul, rămâne totuşi primul boier, ca rang şi dregătorie, la curtea domnului Ţării Româneşti.

Cei doi mari vornici, care inspectează graniţa dinspre munte, sunt totodată judecătorii locuitorilor din aceste locuri; vornicul <Ţării> de Sus[74], pentru partea muntoasă a ţării şi vornicul <Ţării> de Jos[75], pentru regiunile de şes.

Marele postelnic, care de obicei este un boier grec, favorit al domnului, îndeplineşte în mai multe împrejurări funcţia unui prim-ministru; în zilele de mari ceremonii poartă un baston mare de argint, care ar semăna cu al celorlalţi membri ai Divanului, dacă al său nu s-ar deosebi prin grosimea măciuliei de argint cu care se termină. // p. 126

Un al treilea şi *un al patrulea* vornic au ca îndatorire de căpetenie să fie de faţă la adunările Divanului, unde au fiecare un vot.

---

[72] Capitolul acesta, ca şi cel următor par să constituie un adaos. Chiar faptul că autorul arată ca informator pe altcineva este semnificativ. O parte din text pare inspirat din textul lui De la Croix.

[73] *Le maître souverain.*

[74] *Souss.*

[75] *Joss.*

Marele logofăt al <Ţării> de Sus[76] sau marele cancelar al Ţării de Sus este şi reprezentantul Divanului, pe care-l supraveghează. Divanul este o adunare alcătuită din mitropolit[77], mai mulţi miniştri ai cârmuirii şi prezidat de domn sau de mitropolit; adunarea ţine de obicei două şedinţe publice pe săptămână, unde se judecă în ultima instanţă toate pricinile de orice natură ar fi; în sfârşit, în mai multe împrejurări Divanul reprezintă întreaga naţiune.

Vornicul de cutie[78] sau vistierul tezaurului public[79].

Marele logofăt <al Ţării> de Jos[80] sau marele cancelar pentru Ţara de Jos.

Logofătul trebilor din afară, care prezidează tribunalul cu acest nume.

p. 127 Maestrul de ceremonii care poartă şi el titlul de logofăt, //

Marele spătar este comandantul forţelor <armate> naţionale care de obicei sunt alcătuite din 1 200 de oameni, răspândiţi în capitalele fiecărui judeţ şi în alte posturi din ţară, unde, cu tot numărul lor mic, ar fi mai mult decât îndestulători pentru a păstra buna rânduială la un popor atât de blând şi liniştit ca românii; dar, din nenorocire, aceşti jandarmi sunt, de cele mai multe ori, cei dintâi care răspândesc tulburarea şi chiar spaima printre aceşti oameni de ispravă de la ţară, folosindu-se de autoritatea pe care şi-o asumă, pentru a-i asupri şi a-i jefui; astfel că ţăranii se tem aproape mai mult de ei decât de hoţi şi de tâlhari în urmărirea cărora sunt trimişi de marele spătar, căpetenia lor, care ţine chiar la el acasă o curte de judecată şi o închisoare; el are şi dreptul de a aplica pedepsele corporale de care cei vinovaţi pot adeseori scăpa plătind sume serioase <de bani>, ceea ce face această
p. 128 dregătorie mai de grabă bănoasă decât onorabilă. //

În calitate de comandant militar, marele spătar are zilnic la apusul soarelui muzica turcească în curte, cântând aproape ca la Curtea domnească, dar cu un număr mai mic de muzicanţi şi cu mai puţină larmă şi tărăboi; căci nu prea ştiu cu ce să asemăn sunetele acestei muzici. Spătarul se îngrijeşte de asemenea de eliberarea şi vizarea paşapoartelor.

Marele vistier are în sarcină perceperea diferitelor venituri ale principatului provenite mai ales din capitaţie, contribuţie atât de răspândită în Orient, din impozitele cunoscute sub numele de oierit, dijmărit şi vinărici[81] – dări pe vite şi alte produse ale ţării; din arenda ocnelor, a vămilor, a menzilurilor, birului robilor şi, în sfârşit, din felurite dări ridicate în mod excepţional din porunca domnului, dar cu consimţământul Divanului. Cum cele mai multe din aceste impozite variază în

---

[76] *Souss.*

[77] *Archevèque.*

[78] *Le vornic de couti.*

[79] De fapt vornicul de cutie administra numai fondurile Cutiei milelor, aşezământ filantropic pentru boierii scăpătaţi sau urmaşii săraciţi.

[80] *Joss.*

[81] *Oyarit, dismarit et de vinarit.*

www.dacoromanica.ro

funcţie de abundenţa // recoltelor şi după nevoile şi voinţa domnilor, n-aş putea p. 129
să-ţi spun decât cu aproximaţie că aduc un venit care se ridică la cinci sau şase milioane de piaştri turceşti pe an.

Cheltuielile domnului sunt de cel puţin trei sau patru milioane pe an, constând, mai ales, din tributul plătit Porţii, sub diferite denumiri, din peşcheşurile pe care le dă unui mare număr de dregători ai sultanului şi chiar unor paşale a căror prietenie sau ocrotire vrea s-o păstreze. Mai cheltuieşte cu pensiile şi gratificaţiile acordate nu numai boierilor români, ci şi multor nobili greci care l-au urmat de la Constantinopol, în afară de subsidiile substanţiale pe care le achită capuchehaielelor[82] sale la Curtea otomană; în sfârşit, trebuie ţinute în seamă şi cheltuielile pricinuite de întreţinerea Curţii, care se ridică la // mai multe sute de mii p 130
de piaştri, fără a mai socoti o sumedenie de alte cheltuieli pe care nu le arăt şi care cad de asemenea în sarcina domnului.

Vornicul de politie[83], care supraveghează în chip deosebit capitala.

Aga sau inspectorul general de poliţie, a cărui însărcinare poate fi socotită şi ea printre cele mai de seamă, nu numai din cauza veniturilor sale, ci şi datorită puterii pe care o exercită asupra populaţiei Bucureştilor, ca urmare a funcţiei sale care constă în special din câteva plimbări călare prin oraş în fiecare lună, însoţit de o suită numeroasă care-i îndeplineşte poruncile, supunând îndată la pedeapsa falangei pe contravenienţi, cum ar fi, vânzătorii cu amănuntul, care folosesc greutăţi prea uşoare sau care vând alimente la preţuri mai mari decât nartul hotărât.

Românii numesc falangă un fel de pedeapsă prin bătaia la tălpi cu vergi sau cu vână de bou // a nenorocitului culcat la pământ, pe spate şi cu picioarele prinse p 131
într-un butuc ţinut de doi oameni. O altă pedeapsă administrată de agă, şi care desigur este mai plăcută pentru privitori decât cea dinainte, constă din aruncarea mărfii furate[84] în mijlocul mulţimii care, în asemenea împrejurări, se adună şi pândeşte ca să se repeadă asupra pâinii sau a altor alimente care i se aruncă cu coşurile. Trebuie să fi asistat la asemenea scene ca să înţelegi cât de îndreptăţită este o atare pedeapsă şi pe câţi fericeşte, cel puţin pentru câteva clipe, când pedepseşte un amărât exact pe potriva greşelii ce a făptuit.

Marele cămăraş[85] sau primul şambelan trebuie să procure îmbrăcămintea domnului şi să aibă grijă de întreţinerea tuturor celor care alcătuiesc curtea acestuia.// p. 132

Caimacamul este un locotenent al domnului, care, începând din 1761, este trimis la Craiova, pentru a cârmui cele cinci judeţe din Oltenia, dependent de banul ce stă la Bucureşti, ca să împiedice pe turci să ceară acestuia din urmă dări extraordinare, ca reprezentant al domnului[86].

---

[82] *Chargés d'affaires.*
[83] *Le vornic de la ville.*
[84] *Lemarchandise fraudée.*
[85] *Le grand camarache.*
[86] Explicaţie fantezistă.

În afara acestor dregătorii şi a mai multor altora care sunt numai onorifice, există încă nenumărate alte slujbe care atârnă mai mult sau mai puţin de marile dregătorii pe care le-am numit, dar despre care nu cred că trebuie să-ţi mai vorbesc, pentru că nu-mi închipui că te interesează să ştii, de pildă, că al doilea sau al treilea postelnic sau al doilea şi al treilea vistier, ca şi mulţimea celorlalţi slujitori ai cârmuirii, sunt de obicei tinerii din primele familii, uneori, este drept, de proaspăt
p 133 parveniţi, şi, în sfârşit, persoane fără mare influenţă în // treburile <ţării>, cei mai mulţi fiind dependenţi de boierii pe care i-am amintit, cărora le fac o curte foarte susţinută, căutând să-şi atragă astfel bunăvoinţa lor şi mijlocul de a se pricopsi[87]. Îţi voi cita totuşi ispravnicii, un fel de guvernatori ai celor şaptesprezece judeţe din Ţara Românească, numiţi de către domn, care îi alege de obicei dintre tinerii familiilor de frunte; oarecum sunt sub dependenţa marelui vistier, căruia trebuie să-i dea socoteala de dările pe care le-au strâns în judeţul lor. Cum obiceiul şi înţeleapta prevedere a cârmuirii au hotărât să fie totdeauna câte doi în fiecare judeţ, în general, unul este grec şi celălalt român.

Autoritatea pe care o exercită asupra supuşilor lor este destul de mare, dar
p 134 legal nu pot pretinde decât birul hotărât de // domn; asta nu-i împiedică totuşi pe unii să facă fraude mai păgubitoare ţăranilor decât profitabile lor înşişi; căci se întâmplă adesea ca plângerile să ajungă la domn care porunceşte cercetări şi nu lipseşte să-i pedepsească pe vinovaţi.

Toate dregătoriile se dau pe un an şi depinde numai de domn ca să prelungească acest termen, ceea ce şi face pentru cei pe care vrea să-i favorizeze, după cum le sporeşte pensiile, care sunt plătite din contribuţia celor care depind de aceste dregătorii, din zeciuiala asupra datoriilor particularilor aflate în litigiu, şi de un număr oarecare de scutelnici[88], un fel de birnici scutiţi de impozit faţă de domn, dar care îl plătesc semestrial în muncă sau în bani, boierilor cărora au fost dăruiţi de către domn.

Mai mulţi domni ai Valahiei s-au preocupat de administrarea justiţiei în
p 135 această ţară, înfiinţând tribunale, unde toate // pricinile trebuiau judecate în primă instanţă după legile pe care le-au tipărit în limba română şi în limba greacă, având la bază codul lui Iustinian. Dar pricinile erau judecate în ultimă instanţă de Divan sau tribunalul suprem al ţării, sub preşedinţia domnului care, după cum îi era firea, îşi impunea adeseori voinţa mai presus de legi şi anula, potrivit cu interesul sau bunul său plac, judecăţile sau sentinţele date de tribunalele inferioare, conform codului; acestea din urmă s-au crezut de aceea uneori îndreptăţite, pentru a preîntâmpina voinţa domnului sau din alt motiv, să-şi pronunţe sentinţele călăuzindu-se după ceea ce ei numesc obiceiurile şi datina ţării, care nici măcar nu erau tipărite, ceea ce făcea ca această jurisprudenţă să fie foarte arbitrară, şi

[87] *Moyens d'avancement.*

[88] *Socotelnics.*

www.dacoromanica.ro

neajunsurile ei să se vădească zi de zi tot mai mult; aceasta l-a determinat pe domnul Ioan Caragea să stabilească din nou o legislaţie // fixă, întemeiată pe un nou p. 136
cod de legi, promulgate şi tipărite sub cârmuirea sa[89]
. Ţi-am spus deja că locuitorii de la ţară sunt judecaţi de vornici şi de ispravnici, pe când în oraşele mari sunt mai multe tribunale care judecă toate pricinile de primă instanţă, iar sentinţele lor sunt totdeauna aduse la cunoştinţa domnului şi a Divanului, părţile nemulţumite de hotărârile acestor tribunale având, de obicei, mai multă energie şi mai multe mijloace pentru a-şi reclama drepturile decât ţăranii sfioşi, pe care ţi i-am descris în mai multe rânduri ca preferând înainte de orice nemişcarea şi lenea, pe care o privesc ca cea dintâi bucurie a lor; dar nu ezit să te asigur, încă o dată, că strădaniile unite ale numeroşilor prieteni ai umanităţii nu vor întârzia să îmbunătăţească situaţia acestui popor de treabă, scoţându-l din amorţirea şi nepăsarea care-l caracterizează.

Scrisoarea a X-a

Cauzele evenimentelor care au urmat după moartea domnului Alexandru Suţu[90]. Mizeria ţăranilor români. Efectele produse de vestea tulburărilor izbucnite în sudul Europei. Nemulţumirea românilor împotriva cârmuirii. Răscoala lui Tudor. Felul în care boierii au privit mai întâi această chestiune. Succesul lui Tudor. Spaima răspândită la Bucureşti de vestea tulburărilor de la Galaţi. Alarma dată de spătar. Se răspândesc diferite zvonuri. Corpurile de greci venite de la Galaţi. Cel al principelui Ipsilanti. Măsuri şi pregătiri de plecare. Moment nepotrivit pentru fugari. Consecinţe ce pot fi trase din împrejurările actuale din Turcia p 137

Cred că ţi-am mai spus, dragă prietene, într-una din scrisorile precedente, că Ţara Românească este foarte des expusă unora din marile flagele ale omenirii; şi pentru că această nefericită ţară suferă acum, mai mult ca niciodată, ororile războiului, socotesc că vei citi cu interes unele amănunte privitoare la evenimentele petrecute // în această provincie în urma morţii principelui p. 138
Alexandru Suţu, către sfârşitul lui ianuarie 1821. De la venirea acestui domn şi a curţii sale în Ţara Românească, în 1818, era atât de puţin numerar în circulaţie încât <preţul> alimentelor şi al mâinii de lucru scăzuseră în aşa măsură că nu mai făcea ca amărâţii de ţărani să caute prin muncă un mijloc de îmbunătăţire a situaţiei lor nefericite; zilnic auzeai că nu numai indivizi, ci familii întregi fugeau în munţi sau emigrau în ţările vecine spre a scăpa de pedepsele care-i ameninţau fiind în neputinţă să-şi plătească dările grele avute în sarcină. Vestea răscoalei lui

---

[89] Cf. *Legiuirea Caragea*, ediţie critică, Bucureşti, 1955.

[90] Alexandru Suţu, domn al Ţării Româneşti (1818–1821).

www.dacoromanica.ro

Ali paşa[91], cea a tulburărilor din Spania şi Italia, aţâţate de acel spirit de libertate,
care părea să se dezvolte pe zi ce trece ajungând în Ţara Românească, i-au
p 139 impresionat neîndoios pe // mai mulţi greci şi români, trezind în ei o fărâmă de
dragoste pentru această libertate pe care vechii greci şi romani – din care ei spun
că se trag – o iubiseră şi o apăraseră atâta timp. În sfârşit, cauzele care au
contribuit cel mai mult la apariţia evenimentelor despre care îţi voi vorbi sunt nu
numai nemulţumirea generală a poporului împotriva cârmuirii româneşti şi
turceşti, care erau în totul ordonate de aceleaşi principii, ci şi ura pe care unii din
membrii ei o treziseră pe bună dreptate, din pricina asprelor şi crudelor jigniri
îndurate atât în ceea ce priveşte bunurile, familiile şi chiar persoanelor lor; n-a
fost deci de mirare aflându-se că la Bucureşti, a treia zi după moartea principelui
Alexandru Suţu, un român care locuia în acest oraş, numit Tudor Vladimirescu,
simplu sluger, una din treptele cele mai de jos ale boierimii române, dar care, este
p. 140 adevărat, se // distinsese şi căpătase mai multe decoraţii <luptând> sub steagurile
ruseşti, n-a fost nici o mirare, prin urmare, spun, aflând că acest Tudor, care
zadarnic îşi reclamase mai multă vreme drepturile împotriva unor boieri, cât şi
acelea ale mai multora din concetăţenii săi, s-a folosit de această primă clipă de
interregn spre a-şi procura mijloacele să-şi facă dreptate sieşi şi poporului ale
cărui interese se hotărâse să le apere.

În acest scop i-a chemat printr-o proclamaţie pe compatrioţii săi şi mai ales
poporul, ca fiind cel mai lovit, să vină să se unească cu el în Oltenia, unde se dusese
mai întâi numai cu vreo cincizeci de partizani, care au ajuns însă curând la câteva
mii. Această veste a alarmat Divanul de la Bucureşti, cu atât mai mult cu cât Tudor,
în proclamaţiile sale, nu părea să fie împotriva turcilor, ci numai împotriva boierilor
p 141 greci şi români //, împotriva nedreptăţilor cărora se ridica şi pe care-i descria ca
autori ai ruinei şi ai stării jalnice a nenorociţilor români. În loc să caute a-i potoli pe
nemulţumiţi, cum ar fi fost foarte uşor la început, boierii au făcut marea greşeală să
trimită împotriva lor câteva sute de oameni, în diferite rânduri, pentru a-i bate şi
chiar, cu poruncă straşnică, de a le aduce capetele, ca fiind acelea ale unor tâlhari;
din nenorocire pentru boieri, aproape toţi aceşti apărători, în loc să se lupte cu
duşmanul împotriva căruia fuseseră trimişi, au trecut de partea lor, fiind atraşi unii
de speranţa de a avansa, susţinând o cauză pe care o puteau socoti ca fiind cea bună;
mulţi alţii atraşi de asemenea de jaf, la care credeau că se pot deda nepedepsiţi de
noua căpetenie, a cărei fire şi ţeluri nu le cunoşteau pe deplin.

p 142 După ce a luat în stăpânire Craiova, capitala Olteniei, // Tudor se pregătea să
treacă din nou Oltul ca să vină să ocupe Bucureştii, pentru a face să fie recunoscute
aici drepturile poporului, când vestea acestor prime succese a sosit în acest oraş
aproape în acelaşi timp cu cea a tulburărilor care izbucniseră în primele zile ale lui
martie la Galaţi, între greci şi turci, şi unde mai mulţi din cei din urmă şi-au pierdut

[91] Ali de Tebelen, paşă de Ianina (1788–1822).

www.dacoromanica.ro

viaţa; aceasta a cufundat pe locuitorii din Bucureşti şi mai ales pe boieri în cea
mai adâncă consternare, căci afară de durerea de moarte resimţită de aceşti boieri
nu numai de a vedea că în curând li se vor impune legi de către un personaj pe
care fiecare din ei îl dispreţuise până mai ieri, dar şi expuşi, ei şi bunurile lor,
răzbunării acestui duşman. În afară de aceste motive de apăsare, se mai temeau de
turci, aflaţi în cetăţile dunărene, să nu vină să se răzbune, punând stăpânire pe
Bucureşti, oraş de care se aflau la mică depărtare, unde ar fi // putut jefui şi ucide p. 143
mai mult decât era nevoie pentru a-şi potoli lăcomia şi a-şi răzbuna moartea a lor
lor de la Galaţi. De aceea boierul Brâncoveanu, mare spătar[92], sau comandantul
forţei armate a Divanului, prevăzând urmările pe care le puteau avea împrejurări
atât de supărătoare, şi-a scos din oraş, în noaptea de 10 spre 11 martie, soţia şi o
parte din lucrurile cele mai de preţ, pentru a le pune în siguranţă la una din moşiile
sale, aşezată în munţi, spre nordul ţării, fapt care a speriat norodul. <Nimeni> nu
s-a mai îndoit că turcii erau la porţile oraşului, gata să-l ocupe, pentru a-l trece
prin foc şi sabie; astfel că a doua zi în zori toate uliţele din Bucureşti erau pline
de oameni grămădiţi din toate părţile, informându-se unii pe alţii, pradă mai
curând terorii decât panicii.

Unii susţineau că turcii se află în preajma oraşului şi ziceau că trebuie să te
aştepţi să-i vezi apărând // în orice moment; alţii, mai puţin speriaţi, se străduiau p 144
să se liniştească pe ei şi pe cei care voiau să-i asculte spunând că ştirea nu este
încă atât de sigură şi că se exagera primejdia. Ceea ce era adevărat, căci consulul
Rusiei[93] şi agentul Austriei[94], care păreau la fel de speriaţi ca ceilalţi locuitori,
au trimis mai întâi să vadă ce era şi s-a ştiut sigur, chiar înainte de a se lăsa
noaptea, că împrejurimile capitalei nu erau ocupate, ba chiar că nici o armată
turcească nu trecuse Dunărea. Dar curând s-a aflat cu certitudine că un corp de
cinci până la şase sute de greci, care se adunaseră de câteva zile la Galaţi,
ajunsese deja la Focşani, la o depărtare de treizeci de leghe de Bucureşti[95], şi că
se îndrepta spre acest oraş pentru a pune stăpânire pe el înainte de a fi luat de
turci. Această veste ar fi fost cu totul liniştitoare, dacă s-ar fi ştiut cu siguranţă
că nu este decât avangarda unui corp <de oaste> mult mai însemnat, evaluat // la p. 145
douăzeci până la treizeci de mii de oameni, atât greci, cât şi ruşi şi moldoveni,
înaintând sub ordinele principelui Ipsilanti şi care trebuia să aibă aceeaşi
destinaţie. Cum nu îndrăzneau să dea întru totul crezare acestei din urmă ştiri, se
temeau că armata de la Galaţi, aflată la Focşani, nu este destul <de însemnată>
pentru a împiedica acţiunea turcilor împotriva acestui nefericit oraş înainte de
sosirea <grosului armatei>. Din primele clipe ale spaimei, Bucureştii n-au mai

---

92 La acea dată Grigore Brâncoveanu (1771–1832) era mare ban.

93 Alexandru Pini, consul la Iaşi între 1812–1818, apoi la Bucureşti.

94 Fr. Fleischhackl von Hakenau.

95 Între Bucureşti şi Focşani sunt 200 de km, deci 50 de leghe!

www.dacoromanica.ro

oferit decât imaginea unei disperări generale şi a unei mari tulburări sporite în zilele următoare de o ploaie îngrozitoare, ceea ce nu a împiedicat pe toţi locuitorii Bucureştilor să ia măsurile de precauţie ce le-au crezut necesare. Nu mai vedeai decât oameni foarte grăbiţi, purtând arme şi ocupaţi unii cu pregătirile de fugă şi alţii cu facerea în mare zor de cufere şi baloturi, ce erau
p. 146 transportate din casele particulare şi din prăvălii la mânăstiri şi // la hanuri – clădiri de foarte mare folos, cum ţi-am mai spus, în asemenea împrejurări, mai ales în caz de incendiu – de pretutindeni atâtea cufere şi mobile de tot felul erau duse către aceste hanuri, încât pe toate uliţele care duceau într-acolo era necontenit îngrămădeală. Toate casele boierilor, ca şi cele ale negustorilor şi prăvăliile lor erau închise; mai multe uliţe şi, între altele, podul Mogoşoaiei[96], pe o lungime cam de o leghe, erau înţesate de care cu calabalâcuri şi cu oameni care-şi părăseau căminurile, îndoindu-se că le vor mai vedea vreodată; în sfârşit, ca o culme a deznădejdii, fugarii nu mai găseau nici pâine, nici provizii de drum, căci oamenii de rând nu se mai ocupau nici ei în aceste triste împrejurări decât de primejduirea proprie. Aceşti nenorociţi fugari, cei mai mulţi lipsiţi de bani, au avut de îndurat nu numai asprimea vremii prin munţii pe care au trebuit să-i
p. 147 străbată ca să ajungă în Transilvania, ci mulţi // au pătimit de pe urma atacurilor vagabonzilor care se despărţiseră de unele trupe de răzvrătiţi şi care nu s-au mulţumit numai să jefuiască şi să prade pe mulţi, ci au împins dezmăţul lor nestăpânit până la săvârşirea celor mai nevrednice silnicii, chiar asupra unor femei a căror stare nenorocită ar fi trebuit să impună respect.

Cum evenimentele care vor urma celor despre care ţi-am scris, se vor înlănţui strâns cu insurecţiile care au avut loc aproape în acelaşi timp în diferite provincii ale Imperiului turcesc şi despre care vei afla, fără îndoială, amănunte destul de precise din ziare, mă voi mărgini doar să-ţi arăt în această scrisoare ce urmări sunt de presupus că vor avea aceste evenimente, care s-au succedat cu atâta repeziciune în toate părţile unuia dintre cele mai întinse state ale Europei şi
p. 148 cu toate acestea simultan, ceea // ce nu îngăduie aproape să ne îndoim că toate aceste eforturi, care păreau acum să fi avut acelaşi scop, provin din acelaşi principiu şi n-au fost aţâţate de forţe superioare, fiind pregătite dinainte, în aşa fel încât se poate crede că, înainte chiar ca alte puteri din Europa să intervină în această luptă, ea va fi foarte serioasă şi probabil se va termina cu eliberarea, n-aş zice numai a unei naţiuni care de mai multe secole geme sub jugul celei mai despotice cârmuiri, ci a mai multor popoare a căror civilizaţie, deşi s-au bucurat de oarecare privilegii, este încă foarte puţin înaintată; şi aceasta numai din cauza stării de dependenţă în care au trăit, a relei administraţii pe care au avut-o. Nu te îndoieşti că-ţi vorbesc de provinciile care ocupă partea de nord a Turciei şi, în
p 149 special, de cele două Principate, al // Moldovei şi al Ţării Româneşti, care, aşa cum ai putut să-ţi dai seama din scrisorile mele, oferă, prin pământul lor, toate

---

[96] *Montgolchai.*

www.dacoromanica.ro

bogățiile celei mai minunate naturi, iar popoarele lor înfățișează, prin viața bucolică pe care o duc, imaginea celei mai desăvârșite simplități și naturalețea cea mai fericită.

Nu voi încheia această scrisoare, dragă prietene, fără a constata că dacă conținutul ei este sfâșietor, atât prin mizeriile pe care le pomenește, cât și prin ororile care te fac să te înspăimânți, trebuie cel puțin nădăjduit că evenimentele de care am vorbit sunt mijloacele pe care Providența a socotit nimerit să le întrebuințeze pentru îmbunătățirea condiției acestor popoare și să le facă să beneficieze de aceleași binefaceri pe care a binevoit deja să le acorde celei mai mari părți din Europa, care are fericirea de a trăi sub guverne filantropice, moderate de altminteri, și ale căror acte nu vizează decât fericirea popoarelor.

www.dacoromanica.ro

LUDWIG VON STÜRMER

Baronul Ludwig von Stürmer este fiul lui Ignatz Lorenz von Stürmer (1752–1825), internunțiu la Istanbul (1802–1818) și, ulterior, principal colaborator al cancelarului Austriei, Klemens von Metternich. Ca și frații săi, contele Bartolomeu von Stürmer (1792–1853), care va ajunge feldmareșal-locotenent în armata imperială, Ludwig a primit o educație aleasă, studiind în special matematicile.

În toamna anului 1816, el a părăsit Viena pentru a vizita pe tatăl său la Constantinopol În cursul acestei călătorii, Ludwig von Stürmer a străbătut Ungaria, via Pesta–Kecskemét–Seghedin–Nagy-Kanizsa, îndreptându-se, prin Banat, spre Timișoara. A trecut în goană prin Transilvania , fără să se oprească la Sibiu, iar pe la Turnu Roșu a intrat în Țara Românească, coborând pe Olt, de-a lungul faimoasei „Via Carolina”. Prin Câineni, Pripoare și Sălătruc, se îndreaptă spre Argeș, unde vizitează mănăstirea lui Neagoe Basarab și ruinele străvechiului palat domnesc. Își urmează drumul prin Pitești–Găiești–Florești și Bolintin. La București este găzduit de consulul austriac, Fleischhackel von Hackenau, care-l prezintă domnului Ioan Gheorghe Caragea Pleacă apoi la Giurgiu, trece Dunărea și se îndreaptă, pe uscat, spre Istanbul.

Stürmer a descris amintita sa călătorie într-o carte prefațată și publicată la Pesta, în două ediții (1817 și 1821), de Joseph Goluchowski, sub titlul *Skizzen einer Reise nach Constantinopel des Freyherrn L v Stürmer, in den letzten Monaten des Jahres 1816* Lucrarea a mai fost reeditată aproape în întregime (fiind excluse pasajele ce nu prezentau interes sub aspect informațional) în colecția *Taschenbibliothek der wichtigsten und interessantesten See–und Landreisen*, apărută sub îngrijirea lui Joachim Heinrich Jäck, anume în fasciculele 72–74, tipărite la Graz, în 1833. Această nouă ediție a fost folosită de Nicolae Iorga care a tradus parțial, în limba franceză, relatarea călătoriei lui Stürmer prin Banat, Transilvania și Țara Românească, publicând-o în volumul intitulat *Scènes et histoires du passé roumain Un procès de dénationalisation* (București, 1902, p. 30–46).

În relatarea călătoriei sale, Ludwig von Stürmer abordează stilul epistolar, fără ca lucrarea să ia totuși forma unor scrisori. Nu întotdeauna original în unele descrieri și transmiteri de informații, parafrazând uneori pe Joseph Sulzer[1], Ludwig von Stürmer dă însă dovadă de multă sensibilitate și receptivitate față de tot ceea ce a cunoscut personal în Țara Românească. Alături de întreaga gamă de emoții și trăiri ale unui călător de factură romantică, specifică epocii, lucrarea menționată conține o seamă de informații interesante, uneori sub aspect strict documentar, alteori sub cel al imaginii pe care și-a format-o autorul, respectiv un nobil austriac, despre societatea românească, nelipsind și numeroase prejudecăți ale sale.

Impresiile pe care i le-a lăsat drumul străbătut, în goană, prin Banat și Transilvania sunt notate sumar, autorul mărginindu-se să dea doar câteva amănunte referitoare la peisajul întâlnit, îndeletnicirea și competența variată a populației bănățene. Stăruie, în schimb, asupra organizării vămii și a carantinei de la Turnu Roșu, enumerând totodată mărfurile tranzitate prin acest punct de frontieră.

Descrierea călătoriei prin Țara Românească este mult mai amplă, cuprinzând date cu privire la organizarea poștei și serviciului de curieri, practicarea agriculturii (de astă dată folosind unele informații extrase din lucrarea călătorului Thornton[2]), portul și felul de trai al locuitorilor, pe care-i

[1] Vezi pentru Sulzer *Călători străini*... serie veche, vol. X_1, București, 2000

[2] Pentru relatarea lui Thornton, vezi volumul de față.

www.dacoromanica.ro

consideră, foarte corect, „drept urmaşii strămoşilor lor din fosta provincie romană Dacia", „înfăţişaţi pe Columna lui Traian". Conştiinţa romanităţii o constată în însăşi denumirea dată ţării (Ţara Românească) şi ţăranilor, numiţi „rumâni" sau „români". Dacă, în descrierea portului ţăranilor, Stürmer dă dovadă de a fi fost un bun portretist, în schimb, el nu a avut timp să cunoască în profunzime firea acestora, profilul lor moral şi spiritul, aşa încât a ajuns adesea, din acest punct de vedere, la concluzii şi aprecieri false. Complet eronată este şi concluzia că românilor, în comparaţie cu celelalte popoare creştine supuse Porţii Otomane, nu le pasă de faptul că şi-au pierdut libertatea. De altfel, ca mulţi alţi călători străini, el consideră Ţara Românească şi Moldova ca făcând parte din Imperiul Otoman, nu cunoaşte statutul juridic al acestora, de unde provine şi mirarea sa de a nu fi întâlnit în calea de la Câineni şi până la Giurgiu, moschei şi latifundiari turci.

O mare parte a jurnalului de călătorie al lui Ludwig von Stürmer este consacrată descrierii oraşului Bucureşti, cu uliţele sale podite, cu mulţimea de biserici şi mănăstiri înconjurate de ziduri, cu hanuri şi case din cărămidă şi acoperite cu ţiglă, un oraş în centrul căruia se ridică Turnul Colţea. El nu dă, de astă dată, dovadă de originalitate, căci reproduce, aproape cu fidelitate, descrierea lui Sulzer. Este însă plăcut impresionat de existenţa unui spital pentru îngrijirea bolnavilor, dar nu cunoaşte de fapt nici gradul de ruinare a acestuia (Spitalul Colţea) şi nici condiţiile insalubre în care zăceau bolnavii, după cum rezultă din lucrarea doctorului C Caracaş, scrisă în greceşte şi ulterior tradusă şi comentată de P.P. Samarian[3]. O neaşteptată bună impresie i-a făcut lui Stürmer existenţa unui „liceu", de fapt aşa-numita „Academie grecească", care luase atunci într-adevăr un mare avânt, în urma cunoscutelor hrisoave ale lui Vodă Caragea, din septembrie 1814 şi februarie 1816. În mod firesc, primirea lui Ludwig von Stürmer de către domnitor care, după arderea Curţii Noi, îşi stabilise reşedinţa în casele de pe Podul Mogoşoaiei ale marelui ban Dimitrie Ghica, a reţinut atenţia călătorului austriac. Contactul cu Curtea domnească şi cu boierimea i-au dat prilejul să cunoască şi să descrie o serie de obiceiuri, moravuri şi înclinaţii ale clasei stăpânitoare ce se deda luxului şi petrecerilor.

Bucureştii, în viziunea lui Stürmer, pe deplin întemeiată pentru acea epocă, constituiau „der Scheidepunkt der abend ländischen und morgenländischen Sitten und Gebräuche". Ca şi alţi călători străini, Stürmer a observat, în societatea românească de atunci, forma orientală a diferenţierii modului de trai al diferitelor clase sociale.

Jurnalul de călătorie al lui Ludwig von Stürmer face obiectul analizei lui Nicolae Iorga, în *Istoria românilor prin călători* (vol III, Bucureşti, 1929, p. 73–77) şi *Istoria Bucureştilor* (Bucureşti, 1939, p 214–226), precum şi al unor pasaje în lucrarea Stelei Mărieş, *Principatele Române văzute de diplomaţii şi călătorii germani din prima jumătate a secolului al XIX-lea* (în manuscris la Institutul de Istorie „A D. Xenopol" din Iaşi).

CĂLĂTORIA PRIN TRANSILVANIA ŞI ŢARA ROMÂNEASCĂ, 1816[1]

[...] Am trecut de Szeged, Horgás[2] şi Nagykanizsa[3], ne-a apucat noaptea şi p. 22
Tisa ne-a silit să dormim. Numai la ziuă, înainte de răsăritul soarelui, ne-a trecut o plută pe malul celălalt. La Comloş, soţia şefului poştei a fost atât de îndatoritoare

[3] Vezi P.P. Samarian, *O veche monografie sanitară a Munteniei, „Topografia Ţării Româneşti" de dr. Constantin Caracaş (1800–1828)*, Bucureşti, 1937, p. 144–145.

[1] Traducerea s-a făcut după textul german: *Skizze einer Reise nach Constantinopel des Freyherrn L v. Stürmer, in de letzten Monaten des Jahres 1816...*, ediţia nouă, Pesta, 1821, p. 22 ş.u

[2] Localitate în Ungaria la S. de Seghedin, pe malul drept al Tisei.

[3] Idem.

www.dacoromanica.ro

să mă trateze cu o ceașcă de cafea minunată [...]; în cafenele și în birturi, pentru bani ți se dă un surogat rău. Nu tot atât de rar este vinul bun.

Timișoara ni s-a înfățișat privirii la amiază. Întregul ținut este îngrădit de munți înspăimântători, care îl despart de Transilvania și Țara Românească. În ținutul Făgetul Românesc[4] și Hăuzești[5] către prima din aceste țări, trebuie să
p 23 recunosc că mă cam pierdusem cu firea, deoarece se // auzea vorbindu-se despre niște bande de tâlhari și dumneavoastră știți că n-ai cum să procedezi cu asemenea oameni, când ai ghinionul să-i întâlnești. După cât se spune jefuiau mult și se năpusteau asupra satelor ziua-n amiaza mare asemenea păsărilor de pradă de pe vârfurile înalte ale munților păduroși. Totuși străjile așezate în jurul lor se vede că le-au tăiat pofta de la jocul acesta. La înapoiere, nu am mai auzit nimic în legătură cu aceste neorânduieli.

Ținutul șes l-am găsit foarte roditor, este binecuvântat cu vin și cu cereale. Creșterea vitelor este înfloritoare și turme mari de oi behăie prin pășunile întinse. Vânat și pește este după pofta inimii, dacă nu dorești peste măsură. Pe locuitori i-a adunat cursul întâmplărilor, prin fel de fel de înlănțuiri, din toate părțile posibile ale lumii. Rați[6], care își zic sârbi, apoi români, bulgari, țigani, evrei, coloniști italieni și
p 24 francezi, unguri și nemți, și de altfel, toate aceste // națiuni care se potrivesc între ele ca focul cu apa, trăiesc aici în bună pace. De la 1763 s-au așezat mai ales familii germane pentru a cultiva pământul și într-adevăr au germanizat un sfert din Banat Numai la drumuri nu se vede nici urmă de așa ceva, deoarece acestea sunt cu adevărat într-o stare de mizerie foarte mare, căci de fapt nici nu există. Râurile se revarsă foarte des și lasă în urmă mlaștini și bălți întinse, care, pe de o parte, infectează aerul, dar în schimb dau turbă, iar pe de altă parte, întrerup comunicațiile, făcând câte o mult dorită scrisorică sau unii așteptați călători să întârzie.

Suntem acum la granița Transilvaniei. Drumul se înconvoaie peste munții prăpăstioși, care pot fi considerați ca o prelungire a Carpaților și, din cauza acestor greutăți necurmate pe care natura le opune drumurilor prin Transilvania, la poștalion se înhamă aici câte 4 cai, dar care nu costă mai mult decât doi în Ungaria [...].

p. 25 În sfârșit am ajuns la Sibiu. Sunt aproape opt zile și opt nopți întregi pe care le-am petrecut pe drum și 115 mile pe care le-am străbătut în acest răstimp.

p. 26 [...] N-am petrecut aici decât câteva ceasuri, până s-au pregătit toate, la poștă, pentru plecare, căci celui care vine de la Viena, Sibiul nu-i poate spune mare lucru. Curierul care mă însoțea s-a dat jos aici, după regula impusă. Alți doi subofițeri mi-au devenit tovarăși de drum de-aici înainte. Faptul că stăpânirea nu se mulțumește cu unul, se datorește grijii ca în cazul unei nenorociri ce s-ar întâmpla

[4] *Olah Fatset*. Comună în jud. Timiș.

[5] *Choezet* Sat, comuna Fârdea, jud. Timiș.

[6] *Raizen*.

www.dacoromanica.ro

în ţara cu ciumă, în care urmează să intrăm în curând, să nu se piardă atât de uşor depeşele. Aceşti subofiţeri călătoresc numai până la Bucureşti, unde ienicerii internunţiului austriac preiau pachetul Curţii şi al poştei.

De la Sibiu am plecat pe o vreme minunată, am trecut în goană prin satele plăcute Şelimbăr[7] şi Veştem[8], unde am văzut grăniceri în garnizoană şi am schimbat caii în Tălmaciu[9], un târguşor săsesc plăcut. Eram încă la un ceas de pasul Turnu Roşu. Au şi apărut uriaşele stânci în // măreţia lor înfricoşătoare [...] Acolo unde se p 27
despică pereţii lor a fost săpat în stâncă un drum care, şerpuind peste înălţime, coboară apoi în Ţara Românească. Turnu Roşu este la numai trei mile de Sibiu, aproape de râul Olt, la poalele înaltului munte de hotar. Pe o înălţime este un post de pază, la care urcă vreo şaizeci şi câteva trepte; este clădit cu totul în stil gotic[10] şi stă izolat, slujind la paza trecătoarei înguste. Între pereţii vechi, dar trainici este aşezat un post militar; // se mai află aici şi un oficiu vamal şi, din cauza acestuia, p. 28
mai multe clădiri pentru funcţionari. Stimatul domn colonel von Schwind, care, în calitate de comandant al garnizoanei, îşi are locuinţa în acest turn îndepărtat de lumea cea zgomotoasă, mi-a întocmit paşaportul de călătorie. Despre denumirea de Turnu Roşu e cazul să vă mai spun ceva. El este vopsit în roşu conform obiceiului oriental. După cum e cunoscut, turcii obişnuiesc să-şi spoiască casele în roşu şi, poate, le-a plăcut să procedeze la fel şi cu acest turn, pe când, în trecut, se afla în ţinutul lor[11]. Cine oare ar putea să se pronunţe dacă, la această denumire n-a contribuit cumva sângele mult ce a curs aici în încăierări mortale. În geografii nu găsesc despre aceasta nici o lămurire. Chiar şi Büsching[12], principele tuturor geografilor, nu mă satisface cu ale sale scurte note despre această trecătoare, despre renumitul drum Carolin. // p 29

Şoseaua Carolina poartă numele împăratului Carol al VI-lea[13], căruia îi datorează existenţa. Iniţiatorul ei şi-a făcut prin aceasta un monument nepieritor. Deja Traian îşi dăduse silinţa în acest scop, dar lui Carol al VI-lea i-a reuşit ducerea la îndeplinire a acestei lucrări herculeene. Pentru a face posibilă comunicarea dintre statele ce le moştenise şi Ţara Românească, după pacea de la Passarowitz din 1718,

---

[7] *Schillingberg* Comună suburbană, municipiul Sibiu.

[8] *West.* Sat component al comunei suburbane Şelimbăr.

[9] *Dolmasch.* Sat, comună, jud. Sibiu.

[10] Aici în sensul de bătrânesc, de odinioară.

[11] În mod curent Stürmer considera Transilvania între anii 1542–1686 drept parte integrantă a Imperiului Otoman.

[12] Anton Friederich Büsching (1724–1763), geograf german cunoscut mai ales datorită lucrărilor *Erdbeschreiburg*, apărută în nouă ediţii (ultima în 1809), şi *Vorbereitung zur gründlichen und nützlichen Kenntnis der geographischen Beschaffenheit und Staatsverfassung der Europäischen Reiche und Republiken* (1758).

[13] Carol al VI-lea de Habsburg, împărat romano-german (1711–1740).

www.dacoromanica.ro

el a pus, cu interminabile cheltuieli, să se străpungă printre stânci acest drum lat de
şase paşi: comandantul general von Stainville a condus supravegherea lucrării. În
acest scop, Oltul, care se prăvălea, în înspăimântătoare vârtejuri, peste stânci, a
trebuit să fie făcut mai întâi navigabil şi curăţat de acele mari blocuri de piatră care-l
stinghereau, pentru a se folosi de torent în vederea grăbirii lucrării. S-au construit
poduri peste prăpăstii, mase de piatră de nebiruit au fost aruncate în aer cu pulbere
p 30 şi, după o imensă trudă, a fost făcută această şosea //, de-a lungul malului stâncos
al râului, spre marea surprindere a călătorilor şi spre marele folos al negoţului. Ea
se întinde de la Turnu Roşu până la mănăstirea Cozia, pe o distanţă de 10–12
ceasuri. Care cu poveri înaintează lesne. Eu însă, din partea mea, am socotit că este
mai cuminte să urc pe jos în urma carului. În vale am văzut un turn vechi, în patru
unghiuri, ruinat, despre a cărui origine şi resturi nu ştiu ce să spun[14]. Într-o parte,
pe peretele de stâncă, spre apus de râu, mi s-a atras atenţia asupra unei inscripţii pe
o tablă de piatră, la care, din cauza înălţimii ei, privirea mea n-a putut ajunge. Este
p. 31 probabil acel chronostichon // la care se referă Sulzer în a sa Dacie transalpină[15].
Acesta indică anul 1717 în care a fost terminat celebrul castel Straszburg
(Arxavia)[16] şi renumita şosea.

Oltul este aici foarte bogat în peşte [...] Se pare că duce şi aur în unda sa.

După un drum greu de trei sferturi de ceas, am sosit în sfârşit la carantină.
Acolo n-am fost reţinut mult, a trebuit numai să-mi vizez paşaportul şi am putut
p. 32 călători mai departe, neîmpiedicat. Am avut prilejul la // întoarcere să examinez
această instituţie. Este aşezată într-o căldare de munte încât nu-şi poate închipui
p 33 cineva ceva mai trist [...] Privirea se întoarce din toate părţile înspăimântată,
vederea este închisă din toate părţile, nu oferă nimic distractiv. Eşti parcă despărţit
de lume, împrejur domneşte o linişte adâncă pe care o întrerup, înfiorător, când şi
când în groaza nopţii, joimăriţele[17], din peşterile munţilor, sau răgetele lupilor şi
urşilor. Nicăieri, nici un semn de viaţă. Câteva clădiri pentru servicii şi 6–12
lazarete (este o clasă pentru călătorii cei mai de seamă şi alta pentru cei mai de
rând), este tot ce poate fi văzut. Cele din urmă sunt nişte case singuratice cu o curte
mică şi un grajd alăturat. Fiecare din aceste case are o singură odaie, în care se află
o masă lungă şi o bancă, nimic mai mult, şi cine nu-şi aduce cu sine un pat, trebuie
să fie mulţumit dacă aici poate să se bucure de un aşternut de paie. La fel, cine este
p 34 obişnuit să mănânce bine //, trebuie să se aprovizioneze de mai înainte cu hrană,
căci aici cu greu va putea fi satisfăcut. Toate alimentele trebuie aduse, ca şi la Turnu

---

[14] Acesta este probabil vechiul Turnu-Roşu, în locul căruia generalul imperial, contele Rabutin, a pus să se construiască unul cu mult mai puternic şi mai spaţios <nota autorului>.

[15] Autorul se referă la lucrarea lui Joseph Sulzer, *Geschichte des Transalpinischen Daciens*, pentru care vezi vol. X 2,partea I-a din *Călători străini despre ţările române*, seria veche.

[16] *Akavila*

[17] *Uhus*, bufniţe mari.

www.dacoromanica.ro

Roşu, din Sibiu, în care scop, pleacă de trei ori pe săptămână un car după provizii. Proprietarii birtului, socotind foarte bine că oaspeţii prezenţi aici pentru curăţire[18] nu pot trăi doar din aer, îi jupoaie la socoteală. Din fericire, timpul nu trece de 10 zile, şi chiar acest termen variază, după cum variază şi împrejurările care periclitează mai mult sau mai puţin sănătatea obştească. Determinarea lui se orientează, înainte de orice, după gradul ciumei în Turcia; mai depinde şi de felul mărfurilor transportate, care sunt aduse din ţările acelea, anume dacă ele sunt sensibile faţă de ciumă sau nu.

În categoria întâia intră lâna şi fabricatele de lână, mătasea, cânepa, inul, blănurile, pieile uscate, penele etc., iar din cealaltă, tot felul de condimente, tutunul, pieile crude, vinul, toate lichidele etc. Aici sunt străpunse toate scrisorile sosite din Bucureşti şi Constantinopol sau deschise şi afumate şi apoi sunt prevăzute cu sigiliul sanitar; toţi care vin din statele turceşti sunt puşi la vizita vamală după ce şi-au aerisit efectele, pentru a se pune stavilă contrabandei de mărfuri şi la carantină, pentru a împiedica introducerea ciumei. În carantină nici unui nepurificat[19] (căci aşa sunt numiţi cei ce stau în carantină) // nu-i este p. 35
permis să se amestece cu ceilalţi din cealaltă categorie; de aceea fiecare trebuie să stea frumuşel în camera sa, care peste noapte este încuiată cu cheia. Hrana se obişnuieşte să se aşeze în faţa uşii, de unde cel ce o consumă trebuie să şi-o ia singur. Fiecare casă îşi are servitorul ei pentru îngrijire. Împrejur sunt postate santinele şi o jumătate de companie sub comanda unui locotenent formează garnizoana. Restul personalului constă din directorul instituţiei de carantină, demnitate ce poate fi încredinţată numai unui medic superior, din controlor, din medicul de contumaţie, din revizorul de mărfuri [...].

[...] După trecerea timpului de carantină, cel dezinfectat primeşte un certificat p 36
sanitar, în care sunt trecute precis situaţia, calitatea, vârsta, domiciliul, semnalmentele personale, îmbrăcămintea, efectuarea carantinei şi vizitarea bagajelor. Pentru mine, care eram la ducere, nu a fost nevoie de toate acestea. Am sosit aici seara târziu şi am petrecut noaptea la îndatoritorul director al carantinei. În ziua următoare am trecut graniţa. Trebuie să mai notez că aici ni s-au trimis înainte caii de la poşta românească următoare, Câineni. // Era dis de dimineaţă când p 37
am ieşit din carantină. Urcarea în căruţă se face în lazaretul de jos, care este situat către partea românească şi este închis printr-o poartă. M-am aşezat în vehiculul exotic cu totul neobişnuit pentru mine. Este un amărât de car cu loitre, înalt de un cot şi jumătate, poate tot atât de lung şi nici de un cot de lat, în care nu poate şedea decât o persoană, ghemuită pe paie. Mi-am dat multă osteneală să observ o bucăţică de fier pe roate sau în altă parte, dar zadarnic. Patru cai sprinteni, dintre care pe unul, fără pătură şi şa, călătoreşte un român cu un bici în mână, sunt înhămaţi cu sfori la căruţă. Toate acestea au fost pentru mine o privelişte ciudată. Înainte călărea

[18] Adică opriţi în carantină.

[19] *Unreiner.*

www.dacoromanica.ro

unul dintre subofiţerii însoţitori, după mine urma căruţa cu bagajele şi în urmă se
ţinea celălalt subofiţer. Surugiii scoteau nişte ţipete groaznice, prin care înlocuiau
p 38 cornul de poştă şi plescăiau din gură şi plesneau din bici de // răsuna până departe.
Zburam parcă-am fi avut aripi [...] Călătorind aşa, am ajuns curând la un râu mic,
care constituie graniţa între monarhia austriacă şi ţara în care ne repezim acum. Pe
malurile lui locuiesc răspândiţi grănicerii. Nu mult mai departe am şi zărit o
p. 39 santinelă română. Acum sunt în Turcia. //

Mai trebuia să trecem Carpaţii româneşti, ale căror vârfuri încununate de păduri ofereau o privelişte întunecată, până ce ramificaţiile lor se lasă domol în jos în povârnişuri line şi iau înfăţişarea unor dealuri frumoase cu vii roditoare [...].

p. 40 Ţinutul de la graniţa Transilvaniei, care, începând de la lazaretul de jos al
carantinei se întinde în lungime şi lăţime pe o distanţă de 4 ceasuri, pe amândouă
malurile Oltului, se numeşte Loviştea (care numire în limba românească înseamnă
o groapă cu peşti)[20], probabil fiindcă albia stâncoasă a apei hrăneşte mulţi peşti.
Când ajungi, în sfârşit, afară, dincolo de aceste ţinuturi, respiri uşurat.

După o jumătate de ceas am ajuns la Câineni[21]. Este prima staţiune de poştă
românească. Această localitate pretind unii că ar fi numită Câinii[22]. Cel care stă în
fruntea ei se numeşte vătaf. El are slugi numeroase, stă într-o casă bunicică şi este
de fapt un funcţionar. Am plătit aici nu numai staţiunea făcută, ci toate cele 11
staţiuni următoare ce duc spre Bucureşti, pentru care ni s-a dat chitanţă, ce trebuia
p 41 numai arătată la locurile respective. Domnii întreţin pentru curierii de stat şi //
pentru călători un număr mare de cai de poştă. De obicei se primesc patru cu un vehicul uşor, care îngăduie o călătorie mai rapidă. Eu însă am folosit pentru călătoria mea la Bucureşti, de fiecare dată, nu mai puţin de 16 asemenea animale, măcar că în orice altă parte mi-ar fi fost de ajuns doi. De aceea şi chiria cailor este foarte neînsemnată. Eu am plătit calul cu 8 parale (două parale fac un creiţar de argint) şi surugiul după voie, totuşi nu mai puţin de 20 de parale. Staţiunile sunt de obicei la o depărtare una de alta de patru ceasuri bune în staţiunea de poştă românească. Patru inşi joacă un rol de seamă: capudanul[23], logofătul[24], ceauşul şi rotarul[25]. Primul este şeful poştei propriu-zise, al doilea este secretarul lui, al treilea este argatul şef, iar al patrulea cel ce drege (?) căruţa[26]. La unele poşte se află peste 80 de cai, de aceea nu se aud niciodată plângeri din cauza lipsei lor, cum se întâmplă în Ungaria. Ei sunt mici ce e drept, dar vioi şi rezistă la eforturi foarte mari; în toate

---

[20] Etimologie arbitrară.

[21] *Kinány*. Comună, jud. Vâlcea.

[22] *Kinü*

[23] Denumirea, în turcă, a căpitanului.

[24] *Logothet*.

[25] *Rotaro*

[26] *Wagenverfertiger*. De fapt cel ce face căruţa Aici probabil are un rol mai limitat.

www.dacoromanica.ro

anotimpurile rămân // în aer liber şi de aceea sunt şi expuşi adeseori, mai ales pe p. 42
vreme de iarnă, ca şi în Ungaria, atacurilor lupilor şi mai mult însă rapacităţii lupilor omeneşti, care adeseori se apropie în blană de oaie. De cele mai multe ori, într-un sfert de ceas sunt toate gata de drum. Îndată ce soseşte acest vehicul uşor, pe care l-ar putea trage un singur om, se deschide palma capudanului, la fel a logofătului şi a ceauşului, care cu toţii au pretenţia la bacşiş. Surugiul se avântă acum cu harapnicul lung cu codirişca scurtă pe cal şi mână cu chiote puternice.

Dar eu n-am terminat cu descrierea Câinenilor. Pe aici curge // râul Olt şi noi p. 43
am trecut peste un pod de vase la Câineni de pe partea cealaltă[27]. Ţinutul este foarte muntos şi păduros. Tot aici este locul unde generalul Stainville, în anul 1717, pentru păstrarea întregului drum pe Dealul turcilor, a făcut lucrările de întărire şi mai departe a aşezat castelul „Strassburg" (Arxavia)[28], nu departe de aşa numita Poartă a lui Traian (Poarta romanilor)[29], unde avuseseră şi romanii o întăritură. Nu departe de acest castel se văd într-adevăr ruinele unei întărituri vechi. Prin aceeaşi vale stâncoasă pe care o străbăteam a trecut spre victorii şi acte de eroism armata lui Traian. Pentru un călător înclinat spre cugetare[30], este o plăcere de nedescris să păşească prin acele locuri, legate de însemnate amintiri din antichitate, locuri care au constituit scena unor mari fapte. Noi goneam ca apucaţii peste pietre, tufişuri, stânci şi munţi şi în trei ceasuri am ajuns la Pripoare[31], a doua staţie. // La ceasul 6 p 44
după amiază am şi sosit la Sălătrucu[32]. Aici am trecut undeva (între Câineni şi Sălătrucu) printr-o pădure uriaşă, împrejmuită de munţi înalţi; în amintirea mea văd stejari în ea. În valea aceasta tot drumul este aproape numai poduri, compuse din trunchiuri de stejar alăturate, totul este însă atât de crăpat şi de prăpădit, încât peste ele nu se trece decât cu primejdie. Nimeni nu suferă mai mult din pricina aceasta decât sărmanii cai, care foarte uşor pot să-şi rupă picioarele. [Reflecţii despre risipa de lemn pentru poduri şi despre vastele păduri de odinioară.]

Minunata mea căruţă este ţinută laolaltă numai de butuci de lemn şi este legată p. 45
numai cu sfori; şi pe deasupra, cum drumul de la graniţă până la Argeş este în stare cât se poate de proastă, se rupe câte ceva în fiecare clipă. Nu este aproape o poştă de drum în cursul căreia surugiul să nu fie nevoit să căboare de vreo 10–15 ori // ba p. 46
să înnoade ceva la hamurile cailor sau să prindă la loc roata desprinsă, întocmai ca la o roabă, cu ajutorul unui cui de lemn, ba să înjghebe iar laolaltă, într-un chip oarecare hodoroaga care se desface în bucăţi! Prin aceasta se pierde iarăşi timpul câştigat cu mersul zorit. Dar ei nu se sinchisesc prea mult de astfel de accidente.

---

[27] Câinenı din Argeş. Comuna Câineni, jud Vâlcea

[28] Vezı nota 16

[29] *Puarte Romanilor.*

[30] *Fur den denkenden Reisenden.*

[31] *Propora*, sat, com. Muereasca, jud. Vâlcea.

[32] *Saletrug*, comună în jud. Argeş.

www.dacoromanica.ro

Dacă nu mai este departe până la poşta următoare, se face o larmă înspăimântătoare şi se urlă din tot gâtlejul. Argaţii călăresc ca nişte nebuni, pe întrecute, până la staţia de poştă şi pot să-şi stăpânească atât de bine caii, încât năvălesc în plin galop în curte, acolo fac o întoarcere şi zboară iarăşi afară [...]

p. 48 [Trece fără a se opri în Sălătruc.] În Ţara Românească // nu există hanuri, încât aş fi fost nevoit să-mi petrec noaptea sub cerul liber sau în casa poştei. Dar acestea din urmă, ca toate celelalte case româneşti, au un aspect atât de prost, încât nu mă putea atrage. Ele nu sunt mai bune decât nişte mici case ţărăneşti şi casele ţărăneşti sunt doar colibe din pământ acoperite cu paie. Par mai curând adăposturi pentru vite decât locuinţe pentru oameni. O foaie de hârtie înmuiată în ulei ţine locul geamului de la fereastră pentru a-i apăra de sensibilele capricii ale vremii. În jurul focului mare, care se face în mijlocul încăperii şi al cărui fum iese printr-o spărtură făcută în acoperiş, şed în cerc copii pe jumătate goi, alături de părinţii lor nevoiaşi, şi cresc astfel în tristă amorţire. Câte unul poate fi văzut rozând câte ceva ce noi n-am voi nici măcar să atingem. Hrana obişnuită a românilor de rând este o supă[33] groasă
p. 49 totuşi sănătoasă şi hrănitoare // numită mămăligă[34], care este pregătită din făină de porumb[35]. Porumbul sau cucuruzul îl mănâncă şi în formă de pâine. În afară de aceasta, ce mănâncă cu preferinţă românul de rând sunt castraveţii şi pepenii, în special pepenii de apă sau harbujii.

Actualii locuitori ai Ţării Româneşti în portul lor de vară se aseamănă întocmai cu înaintaşii lor din timpul romanilor, aşa cum sunt înfăţişaţi pe Columna lui Traian. Am găsit perfect întemeiat ceea ce spune domnul Thornton[34bis] în privinţa aceasta. Imaginaţi-vă o figură sălbatică într-o cămaşă largă, încinsă peste mijloc şi cu o pereche de iţari albi şi largi. La brâu îi atârnă o secure, pe umărul stâng este aruncată o piele de oaie, prinsă peste piept. În picioare are legate opinci din piele neargăsită. În toată fizionomia lui nu se poate descoperi nici o trăsătură de activitate spirituală sau de viaţă superioară; tot exteriorul lui arată o nepăsare
p. 50 mare şi o cădere adâncă în // natura brută. Românul are o constituţie fizică puternică, este bine croit şi sănătos – numai locuitorii de la munte suferă de guşă – însă este trândav şi stângaci[36]. Spiritul lui este însemnat cu pecetea blestemată a sclaviei şi poartă simţământul înnăscut al acesteia în pieptul său pustiit. Dintre toţi locuitorii Turciei europene[37], el e cel ce suportă cu mai multă nepăsare pierderea

---

[33] *Suppe.*

[34] *Mamelika.*

34bis Tomas Tornton, pentru a cărui relatare vezi volumul de faţă

[35] *Aus Meht und Meis.*

[36] Părere neconfirmată de mărturia celorlalţi călători. Cf. de pildă, relaţia lui de Tott care e uimit de îndemânarea, ba chiar ingeniozitatea şi de îndrăzneala ţăranilor la trecerea anevoioasă peste râuri a caretei acestuia.

[37] În mod eronat, autorul considera Ţara Românească parte integrantă a Imperiului Otoman.

www.dacoromanica.ro

libertăţii care nu poate fi înlocuită. Aceasta nu este mentalitatea nobilimii. Dar ar fi numai de dorit ca ea să se poarte mai omenos cu acest reazem al picioarelor ei. Nobilii se numesc boieri şi ţăranii rumâni[38], adică romani; şi băştinaşii numesc ţările acestea Ţara Românească, adică Imperiul Roman (numele lor turcesc este Ak-Iflak). Dar ce coborâtori de romani calcă acum peste osemintele acelor romani, pe care i-a colonizat odinioară Traian aici! Apăsarea din afară a despoţilor păcătuieşte în chip strigător la cer prin pângărirea acelor oameni. Ei cultivă pământurile boierilor şi proprietarilor // şi le plătesc dijmă. Dar cum ei trebuie să p. 51
contribuie cu atât mai mult cu cât câştigă mai mult şi adeseori sunt siliţi să plătească darea de cap anuală înmulţită în chip despotic de 10–11 ori, s-a luat în acest fel imboldul la hărnicie.

Sub o stăpânire umană, populaţia ar putea creşte şi depăşi cifra actuală de p. 55
650 000 de suflete.

[...] La poştă sunt toate pregătite, s-a sfârşit cu somnul şi noi ne grăbim mai departe.

[...] La Argeş am schimbat caii la patru ceasuri dimineaţa. Oraşul acesta este aşezat lângă râul cu acelaşi nume. Se mai numeşte şi Curtea de Argeş [...] Cu toate că a decăzut mult de la strălucirea şi rangul său de altă dată, căci în prezent este numai un târg mare, totuşi starea lui nu este neplăcută, cel puţin pentru aceia care găsesc frumuseţe // într-o regiune de dealuri. p. 56

Interesul său stă în biserica marei şi bogatei sale mănăstiri. Ea e socotită ca cea mai frumoasă din Ţara Românească. Coloanele sale de marmură şi decoraţiile sale multiple merită atenţia călătorului. Pe lângă această biserică mai sunt încă alte şase. Aici e şi reşedinţa unui episcop ortodox. Ruinele vechiului palat domnesc mai pot fi văzute, şi mai multe case de zid te surprind destul de mult. Argeşul e aproape la jumătatea drumului de la hotare la Bucureşti, dar nu este chiar pe drum, şi staţia de poştă se află la câteva sute de paşi de el. De fapt însă abia aici începe un drum în toată legea, care duce până la Bucureşti şi se numeşte Calea Piteştilor. Cum odinioară domnii îşi aveau reşedinţa aici, pesemne că va fi fost făcut pentru a face legătura cu Poarta, căci, pe de altă parte, politica ei urmăreşte să îngreuneze pe cât poate legătura cu popoarele din afară. De aceea sunt // drumurile până în p. 57
Transilvania abia practicabile, şi după toate semnele aşa vor rămâne întotdeauna, pentru că domnul nu le poate drege fără primejdia de a fi mazilit, atrăgând asupra sa nemulţumirea sultanului. Din lipsa unui drum cum se cade decurge poate, în parte, şi marea inexactitate a hărţii pe care o aveam cu mine (lucrată de Franz Riedl în 1814) pe care sunt arătate o sumedenie de drumuri şi locuri dintre care însă pe mai multe din ele nu le mai poţi recunoaşte în Ţara Românească. Cei ce se aflau în preajma mea la staţiile de poştă se minunau mult când îmi desfăşuram harta şi ştiam să arăt corect situaţia diferitelor localităţi [...].

---

[38] *Rumum* (greşit în loc de Rumun).

www.dacoromanica.ro

p 58 De la Argeş am mers drept spre Măniceşti[39]. Soarele răsărise şi strălucea blând în cerul senin. Era un timp frumos şi plin de voioşie, ca ieri [...] Treceam prin ţinutul cel mai frumos. Pe o câmpie lungă, pe care jucau adieri blânde şi răcoritoare, se întindea drumul [...].

p. 59 După Măniceşti, staţia următoare a fost Piteşti, pe care l-am văzut pe la prânz. Este ceea ce românii numesc aici un oraş şi nemţii un târg, pe un şes frumos, e mare şi arătos, cu o mănăstire, opt biserici şi mai multe case impunătoare. Ispravnicul, adică cel mai de seamă funcţionar, care este mai mare peste un district sau cerc judecătoresc, îşi are aici sediul. În timp ce se făceau pregătirile necesare la staţia de poştă, am fost la cafeneaua rânduită după moda turcească să beau o cafea neagră.
p 60 [Greutăţile întâmpinate pe drum pentru a găsi hrană.] La maeştrii de poştă cu puţine excepţii nu se găseşte de mâncare. Cel mult se poate găsi ceva în dughenele murdare ale aşa-zişilor bacali sau în crâşme, pentru câteva parale, vreun pilaf gătit după felul oriental.

Uliţele din Piteşti sunt podite, dar destul de prost, cu dulapi grosolani. Când am plecat de la staţia de poştă şi am trecut prin piaţă, am văzut un tablou foarte neobişnuit. Se înşirau dugheană lângă dugheană. Veşminte din cele mai ciudate şi de culorile cele mai discordante băteau la ochi în faţa prăvăliilor. Dispoziţia caracteristică, amestecul pestriţ, portul atât de deosebit, strigătele numeroşilor misiţi circulând pe acolo, glasurile străine, tot ce mă înconjura îmi dădea impresia că mă
p. 61 aflam // acum afară din Europa, pe pământ turcesc. Pe toată strada cea lungă am gonit la galop, zdruncinaţi grozav peste podurile de lemn, până afară în câmpul deschis. Grozav de mult îi prieşte aici porumbului. Se cultivă mult şi aici, ca şi în Banat pentru calităţile sale nutritive şi productivitatea sa. În lung şi în lat strălucesc câmpiile cu porumb. Şi orz găseşti în ţinuturile dimprejur, care şi aici, ca în celelalte ţări turceşti, alcătuieşte hrana obişnuită pentru cai. Cu atât mai puţin mi-a fost dat să observ ovăz şi secară, care se seamănă rar. Îndeosebi agricultura nu se face cu adevărată tragere de inimă. Arătura se face de obicei cu şase boi şi se trag brazde foarte adânci. Nu se gunoieşte pământul niciodată, dar după fiecare recoltă, câmpul este lăsat un an ţelenit. Dacă un pământ e cultivat acum pentru prima oară, atunci ei
p. 62 sădesc în anul întâi varză şi castraveţi // cărora le merge foarte bine. În felul acesta se trag multele săruri din pământ şi se suprimă astfel buruienile, precum constată, cu privirea sa scrutătoare, domnul Thornton, în tabloul său al împărăţiei turceşti. Călătoream voioşi, peste binecuvântatele câmpii şi, privindu-le, a trecut atât de plăcut timpul încât, netulburaţi o bucată de vreme, am lăsat în urmă două staţiuni de poştă: Cârcinov[40] şi Găeşti[41]. După ce am trecut de această ultimă localitate a cam obosit unul din caii care era înhămat la căruţa cu bagaje şi nu a putut să o mai

---

[39] Sat, comună Băiculeşti, pe râul Argeş, la jumătate de drum între Curtea de Argeş şi Piteşti, jud. Argeş

[40] *Kurzinow*, la jumătate drum între Piteşti şi Găeşti.

[41] *Goyescht*. Oraş, jud. Dâmboviţa.

www.dacoromanica.ro

ia din loc. Eram doritor să văd cum se va purcede în această împrejurare. Dar oamenii nu şi-au prea bătut capul. Din întâmplare venea la noi călare pe un cal zdravăn un ţăran. Din îndemnul subofiţerilor s-au aruncat asupra lui, i-au dat cu sila gloaba istovită, fără prea multă ceremonie, şi i-au luat calul cel zdravăn decizând ca el să meargă apoi să şi-l ridice de la staţia de poştă următoare. // Toate tânguirile nu p. 63
i-au servit bietului om cu nimic. Eram îngrozit de această călcare silnică a dreptului altuia şi nu puteam concepe cum era permisă o asemenea vădită ilegalitate pe un drum public. Dar tovarăşii mei de drum m-au asigurat că aşa ceva era lucru obişnuit în Ţara Românească şi frecvent încă din vechime. Mai înainte ar fi putut chiar un boier, care călătorea, să-i ia ţăranului sărac caii de la păşune şi să-şi urmeze călătoria cu ei, şi apoi acela putea să vadă în ce loc va putea să şi-i recapete. Se pare că şi cel subjugat este obişnuit cu aceasta, atunci când călătoresc valahi, turci, greci sau români şi lasă simţământul distrugerii sale în voia soartei crude, resemnat în faţa jafului şi a maltratării la care este expus. Străinii nu-şi fac nici un scrupul să iasă din încurcătură în acelaşi fel //, dacă este nevoie. p. 64

Cu asemenea cugetări, provocate de acest caz, am ajuns la Mărunţiş[42] şi de acolo la Floreşti[43]. M-am uitat la ceas, era o oră înaintată de miezul nopţii [...] mai aveam două poşte până la Bucureşti. Pe la unu din noapte am trecut de Bolintin[44], mai era încă senin, roua cerească cobora încet peste câmpii, dar curând a apărut un voal în văzduhul curat şi, când nu mai era mult până la Bucureşti, a început să bureze tare de sus [...] p 65

Odată cu soarele mi-am făcut intrarea în Bucureşti. Încă de departe am văzut fâlfâind steagul imperial ridicat pe o prăjină de şaizeci-şaptezeci de picioare înălţime, indicând reşedinţa consulului imperial, domnul Fleischhackel von Hackenau. M-am dus direct la reşedinţa sa şi nu mi-a fost mică bucuria să îmbrăţişez, aici în îndepărtata străinătate, un german atât de cumsecade. Am fost primit cu toată cordialitatea şi ospitalitatea caracteristică acestei case respectabile. De astă dată m-am oprit în capitala Ţării Româneşti o jumătate de zi; pentru a o descrie, într-un fel, urmează să mă folosesc de şederea mea aici, timp de 14 zile, la reîntoarcere, în luna noiembrie, când s-au ivit câteva ocazii de a face unele excursii folositoare. Drept mărturie, garantul meu urmează să fie şi aici căpitanul Sulzer, care // ne-a lăsat o descriere a acestui oraş în anul 1770[45]. p 66

„Bucharest", de fapt Bucureşti, de la bucurie, adică „Freude", prin urmare, oraşul bucuriei, se află pe micul râu Dâmboviţa la douăsprezece ore depărtare de Dunăre, unde s-a ridicat altă dată vechiul „Pinum"[46] la latitudinea nordică 44°26',

---

[42] *Morunschuss*. Sat, com. Costeştii din Vale, jud. Dâmboviţa.

[43] Azi com. Floreşti-Stoeneşti, jud. Giurgiu.

[44] Probabil Bolintinul din Vale, jud. Giurgiu.

[45] Autorul se referă la aceeaşi lucrare a lui Joseph Sulzer, citată în nota 15.

[46] Afirmaţie neîntemeiată, copiată după Sulzer.

www.dacoromanica.ro

cu vreo patru grade mai la sud de Viena, este, precum se ştie, capitala Ţării Româneşti, iar din vremea lui Constantin Brâncoveanu reşedinţa domnului şi a mitropolitului[47].

Oraşul a fost distrus aproape în întregime, în 1802, de un cutremur, dar de atunci s-a refăcut iarăşi. Uliţele nu sunt pietruite, ci acoperite cu buşteni de stejar, care alcătuiesc un fel de pod sub care trece un canal ce continuă pe multe străzi. Acolo unde nu sunt asemenea dulapi, te scufunzi aproape în noroi şi nămol, şi cum nu sunt puţine la număr locurile rău podite, pe care însă domnul[48] pune acum să le
p. 67 dreagă, trebuie să fii cu mare băgare de seamă // când mergi cu trăsura prin oraş. Se spune că acesta se împarte în 67, după alţii în 70 de mahalale şi numără peste 50 000 de locuitori în cuprinsul său. Pentru a-l străbate de la nord la sud trebuie o oră şi jumătate, iar ca să ajungi de la extremitatea de vest la cea de est, o oră. În anul 1814 ciuma a secerat aici multe vieţi. Când am fost acolo era toată lumea sănătoasă, şi eu însumi îi găsesc poziţia foarte prielnică pentru sănătate. Aerul mi se pare curat, regiunea dimprejur netedă şi roditoare, vinul ales şi îmbelşugat.

Oraşul Bucureşti nu posedă nici monumente artistice şi nici monumente de-ale antichităţii, dar în locul lor are altfel de curiozităţi, care sunt deosebit de vrednice de luare aminte pentru un străin, chiar dacă nu au nimic remarcabil în sine, aşa, de exemplu, Foişorul de foc nu este decât o schelă de lemn cu mai multe despărţituri, iar la cea mai înaltă duc 74 de trepte, dacă nu mă înşeală amintirea. Înălţimea poate să nu fie chiar aşa considerabilă, poate de zece stânjeni, iar păzitorul
p. 68 de veghe contra focurilor //, care în oraşele noastre este o figură obişnuită, poate să surprindă într-o ţară a neorînduielii[49] [...]. De aici poţi vedea multele hanuri, care sunt nişte clădiri în care locuiesc negustorii străini şi îşi desfac mărfurile spre vânzare. Unii domni ai ţării le-au ridicat şi au pus să fie înconjurate – nu ştiu de ce –, poate spre paguba lor, de ziduri mari în felul unor forturi. Case sunt multe şi mai multe rele decât bune şi bine mobilate. Ele stau rânduite în chip firesc unele după altele, şi cu toate acestea uliţele arată de parcă ar fi pustii, căci aceste clădiri au grădini şi curţi mari în mijlocul cărora se înalţă. Ele sunt clădite în parte din cărămizi care sunt acoperite cu tencuială, sau vopsite în alb; chiar şi acoperişurile sunt alcătuite, din cărămizi şi se înalţă în piramide foarte înalte şi ascuţite, în parte,
p. 69 pentru ca să nu fie copleşite de propria lor greutate, în parte, pentru // ca să susţină mai bine povara zăpezilor. Mai des vezi acoperişuri de ţigle care, de o bucată de vreme, iau locul acoperişurilor de şindrilă. De alminteri, spoiala de pe case e căzută aproape pe jumătate, aşa că se pot vedea ţiglele, lucru care desfigurează chiar clădirile cele mai frumoase.

---

[47] *Eines Erzbischofes*. Inexact. Oraşul Bucureşti a fost reşedinţă domnească din 1659, iar sediu al Mitropoliei din 1668.

[48] Ioan Gheorghe Caragea (1812–1818).

[49] *Land der Unordnung*.

www.dacoromanica.ro

Bisericile sunt atât de numeroase în Bucureşti încât umblă vorba că ar fi mai multe decât zile într-un an. Bisericile catolice împreună cu o mănăstire franciscană[50] se află sub protecţia austriacă. Comunitatea este numeroasă şi se deosebeşte de ceilalţi locuitori prin moravuri mai bune. Trebuie să remarc mai ales că ortodocşii[51] par mult mai severi în comportarea lor, mult mai conştiincioşi în practicarea învăţăturii lui Christos, decât noi ceilalţi, deoarece împrejmuirea lor păgână[52] le-a întreţinut continuu treaz zelul lor religios. Episcopul catolic îşi are reşedinţa la Nicopole şi dioceza în Ţara Românească şi Bulgaria. El e numit de // p. 70
Papă. Biserica evanghelico-luterană e sub protecţia ministrului Suediei la Constantinopol[53]. Mai trebuie pomenită şi o sinagogă evreiască[54] pe lista caselor de rugăciune. Bisericile ortodoxe au trei chiar şi cinci până la nouă (!) turnuri, dar în general sunt clădiri greoaie, cu ziduri zugrăvite pe dinăuntru şi pe dinafară cu imagini groteşti de sfinţi şi cu minunile lor. Se disting prin bogăţie şi arhitectură bisericile Ioan, sfântul Gheorghe[56] Sărindar, vestită pentru o icoană făcătoare de minuni, şi pe malul celălalt al Dâmboviţei mănăstirile Văcăreşti, Radu Vodă şi Cotroceni. Îndeosebi mănăstirile sunt numeroase şi cele mai multe sunt înconjurate cu incinte de zid, alminteri se pare că nu sunt de vreo însemnătate nici prin bisericile lor şi nici prin chiliile[57] lor. Acestea din urmă constau – ca la hanuri – dintr-un şir de camere proaste, clădite chiar pe pământul neted în dosul unei galerii boltite sau cu stâlpi arcuiţi. Biserica Mitropoliei, // precum şi reşedinţa mitropolitului constituie p 71
una din cele mai mărețe clădiri de pe al cărei loc, destul de înalt şi într-adevăr frumos, poate fi cuprins cu privirea întreg oraşul. Tot în categoria clădirilor mai frumoase intră şi locuinţele consulului austriac şi a celui rus. Reşedinţa domnului[58] însă nu are nici un fel de măreţie exterioară şi nu se deosebeşte prin nimic de celelalte case decât doar prin străjuitorul de pază.

---

[50] Bărăţia. În 1812 fuseseră încheiate lucrările unei noi clădiri, în urma incendiului din 28 august 1804, care distrusese pe cea de până atunci: cf. N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din Bucureşti*, Bucureşti, Edit. Academiei, 1961, p 174.

[51] *Die orientalischen Christen.*

[52] Se referă la Imperiul Otoman.

[53] Nu se află sub protecţia Suediei şi nici a Prusiei, după cum susţine N. Iorga (vezi *Istoria Bucureştilor*, Bucureşti, 1939, p.215), ci sub cea a domniei, cf. hrisovului din august 1814, al lui vodă Caragea, vezi V.A. Urechia, *Istoria românilor*, vol X, A, Bucureşti, 1900, p. 42.

[54] De fapt, în acel moment, existau în Bucureşti câteva mici case de rugăciune (« Bate-Midraşin »), închiriindu-se anumite clădiri în acest scop, deoarece vechea sinagogă din mahalaua Popescului, cât şi cea nouă, din mahalaua Schitu Măgureanu, fuseseră distruse de câte un incendiu· cf. M.A Halevy, *Templul „Unirea Sfântă" din Bucureşti (1836–1936)*, Bucureşti, 1937, p. 12–14.

[55] Sf. Ioan cel Mare, sau Sf. Ioan grecesc.

[56] Sf. Gheorghe Vechi.

[57] *Wohnungen.*

[58] După incendierea Curţii Noi (devenite Curtea Arsă), Caragea şi-a ales reşedinţă în casele marelui ban Dimitrache Ghica de pe Podul Mogoşoaiei.

www.dacoromanica.ro

Hanuri poţi număra vreo şapte-opt. Cel mai vestit este hanul Şerban Vodă, clădit de domnul Şerban Cantacuzino. Aici s-a refugiat de formă[59] ultimul domn Ghica[60] la începutul penultimului război ruso-turc[61], atunci când oraşul Bucureşti a fost surprins cu ştiinţa şi învoirea sa de către aşa-zişii voluntari ruşi, fiind alungată o garnizoană turcească mult mai tare decât ceata voluntarilor. Uliţele principale sunt pline de dughene şi mulţi negustori lipscani îşi expun aici mărfurile. Meşteşugarii
p. 72 provin cei mai mulţi dintre străini atraşi din ţările vecine de gândul câştigului // şi care, sub scutul reprezentanţilor ţărilor lor, scapă de împovărări.

Piaţa sau bazarul constă din mai multe ganguri acoperite şi înţesate cu tot felul de mărfuri. Cel mai mult sunt frecventate cârciumile şi pivniţele, în care poporul de rând se lasă în voia patimei pentru vin şi rachiu şi-şi omoară astfel viermele amărăciunii. Cafenele sunt mai multe, dar nu se bucură de un nume prea bun. Jocul de biliard pătrunde tot mai mult aici, aşa precum sobele ajung mereu mai la modă. Am vizitat îndată după sosirea mea un feredeu, şi chiar pe cel al domnului, care este cel mai ales şi cel mai bun, şi deopotrivă cu cele de la Constantinopol.

Înăuntru, încăperile sunt îmbrăcate în marmură de culoare închisă, luxul oferă totul pentru a mări plăcerea [...]

De starea sănătăţii generale se ocupă mai mulţi medici plătiţi de stat, pe care
p. 73 poate să-i consulte şi să-i cheme într-ajutor orice locuitor, // precum şi mai multe spitale publice, care se pare însă că sunt întocmite în aşa fel că numai cea mai adâncă mizerie poate să-i îndemne pe bolnavi să se folosească de ele. Un fel de spital sau de şcoală publică este clădirea Colţea[62], adică „colţul" sau ungherul[63], clădită în felul unui han sau al unei mănăstiri. Este vrednic de luat aminte marele turn pătrat cu clopot, clădit în stil nemţesc[64], şi care se înalţă deasupra porţii mari a zidului de incintă. În partea sa cea mai de jos, chiar deasupra porţii, în dreapta şi în stânga, sunt înfăţişaţi doi soldaţi în uniforme nemţeşti[65] cam cum se purtau, cu puşca pe umăr şi stând oarecum de strajă. [Descrierea şi istoria construcţiei Turnului Colţei.]

---

[59] *Zum Scheine.*

[60] Grigore al III-lea Ghica (1768–1769).

[61] 1768–1774.

[62] *Das Gebäude Kolza.* Clădirea spitalului descris de Stürmer era, la acea vreme, ruinată şi insalubră (vezi descrierea făcută de dr. C. Caracaş din cartea sa intitulată în greceşte *Topografia Ţării Româneşti şi observaţiuni antropologice privitoare la sănătatea şi bolile locuitorilor ei*, Bucureşti, Tip. I. Eliade, 1830, p. 274–276; cf. P.P. Samarian, *O veche monografie sanitară a Munteniei «Tipografia Ţării Româneşti» de dr. C-tin Caracaş (1800–1828)*, Bucureşti, 1937, p. 144–145.

[63] Etimologie fantezistă.

[64] Turnul Colţei, zidit în 1714–1715. Etajul superior căzuse în timpul cutremurului din 1802. Reparat ulterior, s-au construit două etaje de lemn.

[65] Pasaj redat după J. Sulzer.

www.dacoromanica.ro

Faptul că aici se află aşezăminte pentru asigurarea sănătăţii n-ar trebui să pară p. 74
ciudat, mai ales într-o ţară atât de ameninţată de ciumă; deoarece aici îngrijirea
corpului omenesc este mai mult decât o necesitate. Dar existenţa şi a unor
preocupări pentru *Medicina Mentis* apare unui european drept un fenomen cu atât
mai neaşteptat cu cât acesta s-a obişnuit să lege mai mult cadrul acestor regiuni cu
noţiunea de barbarie. Deja de câţiva ani prospera aici în oraş un liceu[66]; erau
aşteptate frumoase rezultate de la acesta. A venit însă iureşul ultimului război
rusesc[67] care a şters înflorirea plină de speranţă, frumosul plan de abia născut a fost
sfărâmat şi speranţele s-au spulberat. // Respectabilului mare ban Grigore p. 75
Brâncoveanu Basarab, al cărui zel nobil pentru tot ce-i bun şi folositor a cucerit de
mult inimile tuturor care-l cunosc, i-a revenit exclusiv rolul să regenereze planul
spulberat. Cârmuirea din Principat i-a încredinţat conducerea acestui institut care a
fost acum redeschis cu mare solemnitate. Clădirea însăşi a fost reîmpărţită după
modelul european şi organizarea lăuntrică a fost potrivită după o normă
asemănătoare. Deoarece domnul în funcţie a sporit mult veniturile pentru
întâmpinarea cheltuielilor trebuincioase[68], se poate spera într-un bun mers înainte
al aşezământului[69]. Au fost tocmiţi doisprezece profesori iar filozofia, matematica,
limba elină, cea latină şi alte limbi străine sunt materiile care pot satisface dorinţa
celor ce învaţă[70]. Se află aici şi o bibliotecă publică. Numărul volumelor nu-l pot
da exact. Cele mai multe lucrări sunt în limba greacă şi // română, doar puţine în p 76
franceză. Mulţi oameni de vază îşi trimit fiii la studii în Italia, după cum odată
romanii îi trimiteau la Atena [...].

O mare predilecţie domneşte aici pentru limba italiană, dar, de o bucată de p 77
vreme se foloseşte mult franceza. Din această limbă şi din latină derivă aproape

---

[66] *Lyceum* Vechea „Şcoală Domnească", devenită „Academia grecească", care funcţionase până în 1791 la „Sf. Sava", apoi la „Domniţa Bălaşa" şi mutată, după 7 august 1803, la „metohul de lângă biserica ce se chiamă Măgureanu"; cf. M Popescu, *Colegiul naţional „Sf. Sava", cea mai veche şcoală românească*, Bucureşti, 1944, p 46–52.

[67] Războiul ruso-turc din 1806–1812.

[68] Se referă la hrisoavele lui Ioan Caragea, din septembrie 1814 şi februarie 1816, privind reorganizarea şcolilor din Ţara Românească şi, mai ales, a „Academiei greceşti"; vezi N. Bălncescu, *Academia grecească din Bucureşti şi Şcoala lui Gheorghe Lazăr*, Cluj, 1925, p. 6.

[69] Şcoala era frecventată de cca 320 de elevi încât, în iulie 1816, domnul porunceşte „adăugirea de camere noue" la respectiva clădire ; cf. V.A. Urechia, *Istoria românilor*, vol. X, A, p. 377.

[70] Limba greacă era predată de Neofit Duca, special chemat de la Viena, pentru a prelua conducerea şcolii şi căruia i s-a alăturat curând Ştefan Kommită. Pentru învăţarea limbii franceze a fost numi, în august 1816, printr-o poruncă domnească, prof. Munier, care a predat şi latina, până în octombrie 1816 când pentru aceasta din urmă, domnitorul aprobă anaforaua Eforiei privind numirea lui Ladislau Erdelitul (Ardeleanul), „mai vârtos că acest dascăl, fiind din părţile Transilvaniei, are ştiinţă şi de limba românească, cu care nu mai puţin ajutor poate da ucenicilor", cf. M. Popescu, *op.cit*, p. 59; de asemenea N. Băncescu, *Momente din viaţa „Academiei greceşti"*, în *Omagiul lui I. Bianu din partea colegilor şi foştilor săi elevi*, Bucureşti, 1937, p. 37.

www.dacoromanica.ro

toate expresiile româneşti. [În continuare critică, dând şi unele exemple, silinţa lui Sulzer de a face să derive din slavă o seamă de cuvinte de origine latină.]

p 78 Bucureşti poate fi socotit ca punctul de despărţire între moravurile şi
obiceiurile occidentale şi orientale. După ce ai cunoscut pe românul de rând în
coliba lui nenorocită din câmpie, trebuie să vii aici pentru a-l studia pe cel din
treptele de sus, căci pe această scenă se dezvăluie caracterul său exterior. Alţii
înaintea mea au descris pe boieri ca nişte stăpâni mândri, aroganţi, inculţi,
răzbunători, nestatornici, despotici. [Se abţine de la aprecieri până îi va putea
observa mai bine.] În oraşe viaţa lor mai e axată pe ceremonial, care alungă
posibilitatea unor legături mai apropiate, aproape că le interzice pe cele cu străinii;
p. 79 totuşi, // în conacele lor de ţară, ei mai descind din solemnitatea lor forţată şi eşti
bine primit. Luxul european le-a stârnit pofta, alături de cel asiatic, dar nu cultura
europeană. Aplecarea către jocuri de noroc este bine definită. Gustul lor se
cheltuieşte în haine strălucite şi echipaje bogate. Pentru un boier, cea mai mare
plăcere este să fie îmbrăcat cu veşminte strălucitoare, să fie înconjurat de numeroşi
servitori, să meargă în trăsuri luxoase, să pună în umbră totul în jurul său, să vadă
cum, orbită de strălucirea măreţiei sale, privirea înspăimântată a poporului se pleacă
către pământ spre a se ridica apoi uimită către zeul pământean. Trăsura face aici
parte din primele necesităţi de trai, toată lumea e purtată pe sus, numai poporul de
rând umblă pe jos. Chiar şi mai marele peste slugi[71] trebuie să aibă echipajul său:
noroc că, la o asemenea patimă, caii şi hrana lor sunt atât de ieftine, căci altfel ar fi
p. 80 pentru cei nenorociţi // o luptă fără folos şi sfârşit în căutarea norocului[72].

Cam în jurul prânzului şi mai înainte de a se întuneca încep boierii cei mari
plimbările lor pentru a face să strălucească la soare măreţia lor. Atunci e o forfotă
pe aşa zisul „pod"[73] – una din cele mai bine podite uliţe de seamă ale Bucureştilor
– de tot felul de carete. Atunci se văd chipuri boiereşti[74], priviri pline de fală, feţe
vesele, atitudini ce vădesc mulţumirea. Şi după cina de seară, la lumina lunii, este
obiceiul să se iasă la plimbare pentru a sorbi un aer mai răcoros, căci pentru recepţii
de noapte şi ospeţe în societate nu au prea mare chef. Înaintea marilor boieri,
întrucât oraşul nu este luminat, aleargă slugi cu masalale numite „păcură" şi care nu
pot fi stinse de nici un fel de ploaie. Locurile de plimbare cele mai cercetate
primăvara şi vara sunt la Herăstrău, Colentina şi Cişmeaua, Fântâna lui
p. 81 Mavrogheni, un chioşc frumos cu care // domnul a dăruit publicul ce e pus pe
plimbare. Herăstrău este o pajişte întinsă care înconjoară un braţ al Dâmboviţei şi
pe care se înalţă falnic un chioşc sau pavilion al domnului. Forma unui chioşc
înfăţişează un pătrat sau cerc, după care sunt ridicaţi pereţii de lemn ce sunt

---

71 *Hausoffizier.*

72 *Nach dem hohen Glücke.*

73 Podul Mogoşoaiei.

74 *Großtuende Mienen.*

www.dacoromanica.ro

zugrăviţi pe dinăuntru şi pe dinafară cu tot felul de motive orientale. Locul ferestrelor este ocupat de jur împrejur de nişte deschizători cu obloane sau gratii. Alminteri nu se depărtează interiorul de felul de rânduire al celorlalte camere de locuit. Sunt dispuse mai multe sofale pe care sunt perne îmbrăcate în stofe bogate şi podeaua se ascunde de obicei sub covoare scumpe. După apusul soarelui vin boierii cei mari aici cu caretele ca să vadă natura. Tot felul de trataţii le stau la dispoziţie în corturile anume amenajate.

Este de mirare că unul din cele mai frumoase locuri din Bucureşti, mica insulă p. 82
Sfântul Elefterie, înfloreşte neluată în seamă sau folosită de români. La piciorul dealurilor line cu vii care se pierd până în malurile Dâmboviţei în pometurile cele mai atrăgătoare, se ridică această insulă vrăjită din apele murmurânde. O linişte solemnă sporeşte încântarea şi templul singuratic, alături de locuinţa preotului, dau acestui loc un aer de sfinţenie [...][75]

Frumoasele din Ţara Românească se gătesc pentru plimbare cu trăsura ca cele de la noi pentru bal. Dar felul lor de a se îmbrăca e luat după cel al rusoaicelor. O duzină de şaluri e un lucru obişnuit // Conducerea gospodăriei nu face parte din p 8
ocupaţiile lor favorite. Ele o lasă pe seama intendentului[76]. Ocupaţiile casnice au de asemenea puţin farmec pentru ele, dar sunt meştere neîntrecute în broderie, îndeosebi aceea făcută după moda orientală pe gherghef sau aşa zisul „tambur"[77]. Cel mai mult îşi petrec timpul în tihnă plăcută, întinse pe divan, citind vreun roman. Apoi vine ora plimbării cu trăsura, apoi odihna de după prânz, care e la modă ca în Italia. Şi ziua a trecut.

Distracţia de căpetenie a poporului constă în felul de a juca toată ziua în zilele de sărbătoare. În jocul lor se exprimă dorinţa[78]. Este şi aici o sală frumoasă de petreceri[79], de curând ridicată, în care se ţine în toate duminicile aşa zisul Club. Muzica se caracterizează prin simplitate[80] şi o monotonie obositoare, gesturile printr-o veselie lăsată în voie. Domnul are o muzică proprie[81] // care i-a fost dată p. 8-
de Poartă în semn de cinste şi care a formată numai din turci. În toate serile cântă în faţa locuinţei sale, dar nu spre mulţumirea unor urechi europene [...]

Boierii nu se apropie niciodată de domn fără semnele celui mai adânc respect, şi-şi fac cruce – ca înaintea unui duh rău – la intrarea în camera de audienţă, unde stăpânul stăpânilor îi primeşte şezând pe divanul său – un fel de sofa acoperită cu

---

[75] Pasaj redat după Sulzer.

[76] *Haushofmeister*

[77] *Tamburin.*

[78] *Das Schmachten.*

[79] *Reunion-Sal*

[80] *Einfachkeit.*

[81] *Chor.*

www.dacoromanica.ro

perne. Numai puţinora le este îngăduită cinstea şi îndurarea de a săruta mâna domnului. El are o gardă personală de şaizeci de arnăuţi ortodocşi îmbrăcaţi în roşu şi purtând pe cap tichii roşii albaneze. Ei fac de pază înaintea reşedinţei domneşti şi
p 85 îndeplinesc sarcini poliţieneşti[82]. Pentru delicte mai mici vinovaţii sunt // sau învineţiţi prin bătaie sau trimişi la muncă obştească[83]. Pentru spargeri urmează o învineţire mai serioasă de-a lungul uliţelor. Pacienţii scot ţipete jalnice care umplu jumătate de oraş cu larma lor şi bagă spaimă în cei ce trec pe acolo cu trăsura. Cu asemenea zilnice scene se înfăţişează această capitală în mod caracteristic. Pentru crime mai mari primeşte vinovatul pe burtă un număr însemnat de lovituri şi este osândit la ocnă pe viaţă sau îşi pierde urechile şi mâinile. Pedeapsa cu moartea face parte din măsurile excepţionale. Dacă totuşi se aplică, atunci capetele celor executaţi stau înfipte în pari înaintea casei de judecată[84] douăzeci şi patru de ore. pentru a băga spaima în toţi. Această parte a oraşului, de alminteri foarte cercetat, este aşa de înecată în murdărie încât provoacă într-adevăr scârbă. Ţipetele celor închişi, care cerşesc pomană de la ferestrele temniţelor, fac o impresie foarte rea. Corupţia este mare în toate oraşele întinse! //.

p 86 Cel mai înalt dregător al oraşului este în capitală ispravnicul, care totodată trebuie să strângă din ţară provizii pentru Constantinopol. Boierii îl înconjoară pe domn, au dreptul să poarte barbă şi posedă titluri de boieri fără de mijloace reale. Aşa, de exemplu, există un agă sau comandant al armatei, măcar că în Ţara Românească nu sunt două sute de soldaţi. Garnizoane sunt numai pe Dunăre şi pe Nistru, unde numeroasele cetăţi au garnizoane turceşti cu comandanţi turci care exercită în lung şi în lat şi administraţia civilă. Divan Efendiul este singurul musulman în slujba domnului. El scrie depeşele oficiale către Poartă, traduce firmanele ei şi judecă toate neînţelegerile privind interesele supuşilor turci. Deşi este plătit de domn, el poate totuşi fi socotit ca un supraveghetor turc al acestuia. Chiar şi turcul cel mai de rând se bucură de cea mai mare consideraţie la Curte şi
p. 87 are întâietate // faţă de dregătorii de frunte. Este însă ciudat că nici unul nu are voie să aibă o locuinţă permanentă în Bucureşti. Numai ca negustori pot ei rămâne aici, dar fără a avea în proprietate nici case, nici pământ şi nici moschei. Pentru musulmanii în trecere sunt înfiinţate de stăpânire nişte hanuri, în care sunt întreţinuţi. Aşadar, vezi puţini turci. Dar sunt cu atât mai mulţi ţigani, pe care-i necăjeşte nobilimea într-una făcându-i, după chef, vizitii, bucătari, brutari, slugi de casă, robi sau animale. Pentru aceste diferite roluri îi ajută firea lor inventivă, promptă, murdară, şireată, răutăcioasă, mizerabilă şi ticăloasă. Talentul lor stă în muzică, ei cântă după ureche bucăţile cele mai grele, şi sunt de alminteri chiar singurii lăutari[85] din Ţara Românească. Ţiganii liberi cresc vite şi cai, cioplesc

[82] *Über die Polizey aus.*

[83] *Öffentlichen Arbeit.*

[84] *Kriminalhaus.*

[85] *Musikanten.*

www.dacoromanica.ro

linguri de lemn, fac tot felul de ustensile[86] şi fac pe precupeţii pentru articolele căutate şi, mai // au şi reputaţia de a fi pungaşi, căci fiecare crimă ce se comite p. 88
oriunde, li se pune în spinare.

Despre boieri mai notez că, în cazul în care, ar purta cel mult o pălărie impermeabilă, în loc de calpac, şi fracurile noastre franceze, în locul anteriilor, ei n-ar mai avea aspectul unor orientali, ci pe cel al unor perfecţi europeni. Astfel s-ar împământeni, încetul cu încetul, obiceiurile europene.

Când un boier întâlneşte pe unul de seama sa atunci se salută unul pe altul, săltând puţin lateral calpacul şi plecându-şi puţin capul pe umărul celuilalt, către obraz, dar totuşi fără a-l săruta. Dar cel mai mic sărută mâna celui mai mare, care, în schimb, îl sărută pe frunte. Când intră un musafir, se ridică în picioare toată societatea, care stă pe sofa cu picioarele încrucişate după moda turcească şi rămâne în picioare (câteodată chiar // pe sofa care capătă un aspect ciudat) până ce noul p 89
venit îşi ia locul ce i se arată printre ei. Dar mai înainte a trebuit să-şi lase încălţămintea de deasupra[87], după obiceiul turcesc, în pragul uşii sau la piciorul sofalei, unde se înşiră acelea ale celorlalţi. A fost pentru mine un şoc să văd, într-o societate deosebit de numeroasă, un asemenea front, alcătuit din câteva duzini de papuci în faţa paturilor de odihnă sau a divanurilor. Nu pot spune dacă ei scot şi „ciorapii"[88] de safian în locul cărora poartă la călărie cizme roşii după modelul cismelor ungureşti. Străinii de o clasă inferioară sunt puşi să şeadă în loc de divan, pe un pat de odihnă, pe nişte bănci ori scăunele aşezate la pereţii camerei. Musafirilor de vază li se oferă de obicei lulele, cafea şi dulceţuri împreună cu un pahar de apă rece // pe care nu le poţi refuza fără a fi nepoliticos. Se pare că acestea, p. 90
cât şi numeroase alte obiceiuri au fost introduse, de-a lungul vremii, de grecii din Constantinopol[89], care alcătuiesc o mare parte a valahilor. În societate grecoaicele şi grecii ar fi mult mai spirituali şi ar da dovadă de mai multă curtoazie decât acei boieri cu adevărat originari din Ţara Românească.

Înainte de a părăsi Bucureştii am fost prezentat de consulul general imperial domnului. El aparţine familiei greceşti Caragea şi adaugă unei înfăţişări pline de demnitate multă învăţătură şi pătrundere. O anticameră lungă şi posomorâtă, plină de arnăuţi şi de slugi, apoi mai multe camere frumos mobilate, ne-au deschis drumul până la camera sa, care era doar spoită cu var şi vădea cea mai mare simplitate. La ferestre se afla un divan pe care şedea domnul, proptit de o pernă şi // îngropat sub p. 91
hârtii, şi scria pe genunchi, cum este obiceiul general în Orient, unde nu se foloseşte altă masă de scris. Când am trecut pragul s-a ridicat de îndată şi şi-a împins înapoi calpacul. Ne-a poftit să şedem pe divan şi, după obişnuitele complimente, ne-am

---

[86] *Gerathschaften.*

[87] *Oberpantoffeln.*

[88] *Sohhen (Tchorapy).*

[89] De fapt a boierimii din Ţara Românească.

www.dacoromanica.ro

purtat conversaţia în limba franceză asupra mai multor subiecte, cu care prilej domnul şi-a vădit judecata sa pătrunzătoare şi cunoştinţele sale întinse. În timpul acesta ni s-au dat lulele. Am observat că în loc de a trage un clopoţel – care nu se obişnuieşte în Ţara Românească –, domnul bătea din palme pentru a chema slugile. Familia regală bavareză părea să-l intereseze în acel moment deosebit de mult. Ne-a arătat portretele Majestăţilor lor regele[90] şi regina[91] Bavariei, a principelui moştenitor[92] şi a principelui Eugen[93], ca şi a M. Sale împărăteasa Austriei[94] – toate gravate –, pe care tocmai le primise, după cum ne-a spus, şi m-a rugat să-i traduc
p. 92 inscripţiile germane din josul lor //.La plecare am fost însoţit pe scară în jos de mai mulţi slujitori de Curte, cărora – ca şi arnăuţilor din gardă – li se dau mici daruri. Titlurile şi slujbele lor sunt asemenea celor din Seraiul de la Constantinopol. Forma de guvernământ este o monarhie limitată într-unele privinţe, în altele absolută. Domnul uneşte în persoana sa puterea cea mai înaltă, iar Divanul, constituit din boierii cei mai de seamă, ar reprezenta senatul; aceştia limitează autoritatea domnului când e vorba de dări sau sarcini. În toate privinţele celelalte, domnul are o putere nemărginită.

Constat însă că v-am reţinut prea mult atenţia cu Bucureşti. Trebuie să privesc în jur, cum să părăsesc acest oraş. La Constantinopol se poate merge în cinci feluri şi cred că am calculat şi epuizat întreaga sferă a acestor posibilităţi cu cifra cinci. În
p 93 primul rând se poate călători la Constantinopol cu // ienicerii internunţiaturii (căci subofiţerii consulatului nu părăsesc niciodată Bucureştii), după primirea autorizaţiei din partea guvernului respectiv. În al doilea rând, şi cu curierii domnului se poate călători, dacă se face o cerere în scris. În al treilea rând, cu trăsură şi cai proprii, ca peste tot. În al patrulea rând, de la Rusciuc pleacă un fel de trăsură de poştă[95] spre Constantinopol. În al cincelea rând, tot de acolo, pornesc, de două ori pe lună, caravane spre capitala Imperiului Otoman şi călătorii i se pot alătura [...]

În ceea ce mă priveşte, am folosit prima variantă de a călători, deoarece trebuia să ajung la ţintă cât mai repede. Desigur că atunci eşti nevoit să faci, încă de la Rusciuc, întregul drum până la Constantinopol călare, dar ajungi la faţa locului în 6 sau 7 zile şi
p. 94 te bucuri // de cea mai mare siguranţă, sub protecţia ienicerilor, care ţin locul unui firman sau ordin al sultanului, bucurându-se în general de mare autoritate. Nu eşti de asemenea expus unor belele, deoarece ei se impun peste tot [...]

---

[90] Maximilian I, rege al Bavariei (1806–1825).

[91] Carolina de Baden (1776–1841), soţia lui Maximilian I.

[92] Ludovic, viitorul rege Ludovic I (1825–1848).

[93] Eugen de Beauharnais (1781–1824), duce de Leuchtenberg, căsătorit cu Augusta Amelia prinţesă de Bavaria.

[94] Maria Luisa de Modena (1787–,1816), a treia soţie a împăratului Francisc I (1804–1835).

[95] *Lehnwagen*.

www.dacoromanica.ro

Domnii ţin două feluri de curieri. Unii numiţi lipscani, asemănători dragonilor noştri districtuali, nu sunt folosiţi decât în ţară şi duc poruncile cârmuirii către ispravnici şi către ceilalţi funcţionari. Ceilalţi poartă numele de călăraşi şi aleargă la Constantinopol. Dar ei nu se bucură de aceeaşi consideraţie ca ienicerii, pe tâlhari nu îi sperie deloc, mai ales atunci când duc cu ei obiecte de preţ şi bani de-ai domnului, de care nu arareori sunt uşuraţi pe drum. Dar lucrurile pare-se s-au mai schimbat. La staţiunile de poştă de asemenea nu li se împlinesc poruncile fără încetineală.

Domnul obişnuieşte să dea celor ce călătoresc cu aceştia // un paşaport de p. 9
călătorie, dar care de fapt nu mi-a fost necesar. Deoarece tocmai am în mână unul, mă grăbesc să vă comunic, într-o copie traducerea acestuia [...]

[Urmează descrierea şi traducerea respectivului paşaport semnat de Iancu Caragea[96].]

Dacă se călătoreşte cu trăsura şi caii proprii, atunci trebuie să fii înarmat cu un p. 9
asemenea paşaport de al domnului sau al Porţii. Este însă de prisos dacă ai o escortă turcească sau de a domnului. De altfel nu este uşor şi sigur de călătorit în Turcia, ca în alte ţări [...]

Am părăsit Bucureştii într-o vineri, zi de sărbătoare pentru musulmani. Nu p.
ne-am suit călare de acolo până la Rusciuc, ci ne-au dus nişte şarete de poştă[97] (căci aşa trebuie să numesc vehiculul de trei picioare lungime şi unul şi jumătate lăţime, în care călătorul se simte întocmai ca într-o covată). Cei doi ieniceri ai mei, Kara Ibrahim şi Emin Bairakda au constituit o avangardă pentru a mătura, după cum au dat de înţeles, orice piatră ce m-ar putea lovi; căruţa cu bagajul împreună cu însoţitorul său formau o ariergardă [...] Înaintăm peste dealuri line, prin văi încântătoare, prin şesuri frumoase şi porumbişti întinse. Corpul meu se simţea oţelit pentru restul de necazuri care mă mai aşteptau. Nu a durat mult şi am trecut Potocul[98]. În loc de podeţ, inventase mintea simplă a constructorului de faţă, să aşeze în albia râului unele lângă altele în lungime trunchiuri de salcie, pe care când treci te aştepţi în fiece clipă să te scufunzi în nămol [...]

După Copăceni[99], prima staţie de poştă unde ne-am schimbat caii, am întâmpinat un alt neajuns.

Drumul se pierde aici // într-un crâng nesfârşit, care îşi întinde nenumăratele p.
sale braţe peste el.

[Autorul se izbeşte în goană de o creangă care l-a lipsit momentan de vedere şi auz şi l-a făcut să sângereze mult.]

---

[96] Ioan Gheorghe Caragea, domn al Ţării Româneşti (*1812–1818*).

[97] *Postkarren*.

[98] *Die Potok*. Probabil Ciorogârla.

[99] *Copaczen*. Sat în comuna (30 Decembrie), judeţul Ilfov.

www.dacoromanica.ro

La poştele următoare, Fălăştoaca[100], Pietrile (?)[101] şi Daia[102], am fost serviţi
p. 104 fără nici o zăbavă, măcar că aveam nevoie de // cinci trăsuri şi douăzeci şi cinci de cai. Şi astfel am ajuns chiar în seara aceleiaşi zile la Giurgiu, pe care turcii îl numesc Ierkoi, ceea ce înseamnă sat de pământ[103]. Este un oraş mare deschis lângă Dunăre, la douăsprezece mile sau ceasuri de Bucureşti. Are un circuit de mai multe ore şi ajunge până la lacul Curmătura sau Greaca, care este alcătuit de un mare cot al Dunării şi bogat în crapi din care se înfruptă toată regiunea. Dunărea pare să aibă în dreptul acestui cot sau lac o lăţime de două ore. Se ştie că aici a pierdut generalul Essen o luptă contra turcilor la 17 august 1771, dar în schimb a câştigat la 30 octombrie din acelaşi an pe aceea de la Bucureşti. Acest oraş a avut dealtfel norocul puţin de invidiat de a fi fost mărul discordiei în timpul războaielor sângeroase cu Austria şi Rusia. Austriecii l-au ocupat sub Coburg în 1789, dar pacea de la Şiştov
p. 105 l-a // înapoiat Porţii. Generalul rus Michelson l-a ocupat la 27 decembrie 1806. În 1811, Bucureştii au fost martorul ruperii tratativelor de pace, dar la 28 mai 1812 au putut vedea cum înfloreşte pacea în zidurile sale. Nu ne-am oprit la Giurgiu, ci ne-am grăbit spre Dunăre, pentru a trece la Rusciuk [...]

[Lipsă de trafic pe Dunăre. Cauzele. În trecerea Dunării, se apropie de insula Sloboziei. Traversarea a durat aproximativ două ore.]

---

100 *Falstock.* Sat, comuna Comana, jud. Giurgiu.

101 *Pietri*, la N. de Balta Pietrelor. Sat, com. Băneasa, jud. Giurgiu.

102 Daia,, la N. de Giurgiu, jud. Giurgiu.

103 *Erddorf.*

www.dacoromanica.ro

BARTHELEMY BACHEVILLE

(m. 1835)

Barthélémy Bacheville se trăgea dintr-o familie de negustori din Trévoux, lângă Lyon. Înrolat în armata revoluţionară între 1800 şi 1801, a intrat în garda napoleoniană în 1807. A făcut campania din Italia ca sergent; a asistat la cucerirea Madridului, precum şi la bătăliile de la Burgos, Rio Secco şi Benavente. A luat parte la campania din Rusia (1812) şi la teribila retragere care a culminat cu trecerea Berezinei, dobândind gradul de locotenent al doilea în gardă. În cursul campaniei din Saxa, a fost martor la bătăliile de la Lützen şi Bauzen (2 şi 20 mai 1813), unde a fost înfrântă armata pruso-rusească şi a luat parte la „bătălia naţiunilor" de la Leipzig (16–18 octombrie 1813), precum şi la campania din Franţa.

După abdicarea lui Napoleon (6 aprilie 1814), Bacheville l-a urmat în exilul din insula Elba, precum şi la înapoierea triumfală în Franţa, căpătând în cursul celor „O sută de zile" gradul de căpitan locotenent şi crucea de ofiţer al Legiunii de onoare. În această calitate a participat la scurta şi memorabila campanie din Belgia, încheiată prin înfrângerea de la Waterloo (18 iunie 1815).

După cea de-a doua abdicare a lui Napoleon (22 iunie 1815), Barthélémy Bacheville, împreună cu fratele său Antoine, care comandase o companie de tiraliori ai gărzii, s-au întors la Trévoux (11 noiembrie 1815). Arestat sub acuzaţia că ar urzi o conspiraţie împotriva guvernului lui Ludovic al XVIII-lea, fuge împreună cu fratele său în Elveţia. Dar aflând că pe capul lor s-a pus un mare premiu, fraţii Bacheville s-au îndreptat, prin ducatul de Baden, spre München, în speranţa de a căpăta ajutor de la Eugène Bonaparte, care se găsea la Berg. Aflând însă că Barthélémy fusese condamnat în lipsă la ghilotină, iar Antoine la doi ani de închisoare, cei doi fraţi s-au hotărât să plece în Polonia, trecând prin Dresda, Lignitz şi Breslau. Siliţi de autorităţi să părăsească Varşovia în 24 de ore şi Polonia în opt zile, cei doi fraţi s-au îndreptat spre Cracovia, unde au fost primiţi de generalul Morand. Dând crezare zvonului neîntemeiat că urma să se organizeze în Moldova un corp de infanterie sub comanda generalului Savary, fraţii Bacheville s-au hotărât să plece la Iaşi, unde au ajuns la 22 iunie 1817. Dezamăgiţi în speranţa de a intra în slujba domnului Scarlat Callimachi, Barthélémy ajunge, de nevoie, institutor la marele spătar Iancu Cănănău. După sărăcirea acestuia, pleacă, prin Bucureşti, la Constantinopol, iar de aici la Atena, unde un slujitor al lui Ali de Tebelen l-a convins să intre în slujba paşalei de Ianina, care dorea să-şi organizeze armata după model napoleonian. Fratele său Antoine a plecat în Egipt, în Persia şi apoi în Arabia, unde a murit, la Mascat, în 1820. În schimb, Barthélémy, îngrozit de cruzimile paşei din Ianina, fuge la Prevezza, de unde, cu ajutorul consulului englez, pleacă la Ragusa. Bănuit de spionaj, atât la Ragusa, cât şi la Triest, se îndreaptă prin Ancona spre Roma, unde Louis Bonaparte îi dă o scrisoare pentru Joseph Bonaparte, stabilit în Statele Unite. Dar, aflând că procesul său s-ar putea revizui, Bacheville renunţă la intenţia de a trece oceanul. Prin Livorno, Lucca, Geneva, Torino şi Aix se duce la Chambéry, de unde trece pe ascuns la Lyon şi apoi la Trévoux. Curând i se casează sentinţa, iar în 1821 i s-a redat şi pensia. A murit în 1835.

Barthélémy Bacheville a lăsat o lucrare intitulată *Voyage des Frères Bacheville, capitaines de l'ex-garde, chevaliers de la Légion d'honneur, en Europe et en Asie, après leur condamnation par la cour prévôtale du Rhône en 1816*. Chez la capitaine Bacheville, Palais Royal no. 82, Corréard, libraire au Naufrage de la Méduse, galerie du bois du Palais Royal, Ponthieu libraire, même galerie, 1822,

www.dacoromanica.ro

Imprimérie de David, 1 vol. in 8^0, VIII + 402 p., cu două portrete şi o litografie. O a doua ediţie cu acelaşi titlu şi an a fost scoasă de Bechet l'Aîné şi capitaine Bacheville, 1 vol. in 8^0, XII + 432 p. + 1 f., fără portrete.

Preocupat de soarta sa, Bacheville stăruie mai mult asupra întâmplărilor personale Totuşi fragmentul privitor la călătoria prin Moldova şi Ţara Românească cuprinde unele informaţii cu privire la cârmuirea ţării, la produsele sale, la componenţa gărzii domneşti, precum şi la înfăţişarea Iaşilor. Sunt şi unele detalii privitoare la traiul luxos al boierilor şi la viaţa năpăstuită a robilor ţigani.

Partea privitoare la călătoria în Moldova a fost publicată în limba franceză de C. I. Karadja în revista „Ioan Neculce", VI, 1926, p. 301–304, şi rezumată de acelaşi în „Spicuitor în ogor vecin", 1920.

De Bacheville s-a ocupat N. Iorga în *Istoria românilor prin călători*, ed. a II-a, vol. III, 86–88; T. G. Bulat, *Doi ofiţeri din garda lui Napoleon I în Ţările Româneşti*, în „Ramuri", XVI, 1922, p 87–96; Al. Russo, *Ofiţeri francezi în Moldova*, în vol Al. Russo, *Scrieri, Cugetări, Amintiri, Cântarea României*, ed. P. V. Haneş, Bucureşti, 1935, p. 269 – 273.

BARTHELEMY BACHEVILLE

[RELAŢIA CĂLĂTORIEI ÎN MOLDOVA ŞI ŢARA ROMÂNEASCĂ], 1817[1]

p 202-206 [După plecarea din Cernăuţi, pe când mergeau de-a lungul Prutului, fraţii Bacheville îşi pierd un cal, mort de oboseală. Sunt ajutaţi de un boier moldovean care-i găzduieşte şi îi trimite la Iaşi unde ajung la 22 iunie 1817].

Iaşi

În zorii zilei am fost trezit de un ofiţer al domnului[2], care ne-a poruncit să-l urmăm la <marele> spătar[3], şeful poliţiei şi al armatei. Interogaţi de domn, am avut curând trista convingere că fusesem înşelaţi; nu era nici cum vorba să organizăm din punct de vedere militar Moldova.

Victime ale credulităţii, trădaţi în speranţele noastre, am hotărât să ne ducem la Constantinopol, spre a aştepta un vas care să ne ducă în America, dar soarta neîndurătoare cu noi a decis altfel.

Informat de sosirea noastră, consulul Franţei[4] voia să plecăm îndată; dar
p. 207 domnul, mai bine inspirat, a cerut aprobarea // guvernului turc, i-a aşteptat ordinele şi ne-a dat voie să locuim în oraş până ce se va decide asupra noastră. Consulul l-a

---

[1] Traducerea s-a făcut după *Voyage des Frères Bacheville, capitaines de l'ex-garde, chevaliers de la Légion d'honneur, en Europe et en Asie, après leur condamnation par la cour prévôtale du Rhône, en 1816*, Paris, 1822, p. 206 şi urm.

[2] Scarlat Callimachi, domn al Moldovei (1812–1819).

[3] Ioan Cănănău.

[4] Antoine Fornetty, viceconsul, (1802), apoi consul al Franţei la Iaşi (8 sept. 1811–20 mart. 1818).

www.dacoromanica.ro

prevenit şi pe ambasadorul Franţei la Constantinopol[5], ca să poată interveni, dacă ar fi socotit de cuviinţă, în hotărârea pe care Divanul avea s-o ia în privinţa noastră. Au trecut două luni fără răspuns de la sultan[6] sau de la marchizul de Rivière.

[Fără bani, vânzându-şi o parte din lucruri, fraţii Bacheville hotărăsc să plece la Constantinopol, fără voia poliţiei].

Abia am fost văzuţi ieşind din oraş şi am fost opriţi din porunca domnului. Am fost conduşi în faţa lui.

– Am scris lui reis efendi[7] ca să ştiu ce voieşte să fac cu voi; nu veţi părăsi Iaşii decât după ce voi fi primit un răspuns! [Fraţii Bacheville îi cer mijloace de trai şi domnul le încuviinţează]. // A doua zi am aflat că poruncise să ni se numere p. 208
fiecăruia câte cincizeci de franci pe lună şi un tain. Acum că suntem siguri că nu vom muri de foame, să aruncăm o privire asupra ţării care ne-a oferit ospitalitate.

Moldova, aşezată între munţii Carpaţi[7bis] şi Marea Neagră, este cuprinsă între statele austriece şi Rusia. Aceasta din urmă deţine deja două cincimi, care i-au fost cedate prin tratatul din 1812, pe care Poarta a avut nefericirea să-l semneze, în momentul când trupele franceze dădeau lovitura de graţie imperiului ţarilor.

Religia ortodoxă este singura din ţară; aici este un patriarh[8] şi un cler numeros, care posedă bunuri de mare valoare; nenumăratele mănăstiri bogate sunt adesea supuse la dări pentru ajutorarea fraţilor lor din Moreea. Boierii, care alcătuiesc nobilimea, formează partea cea mai // numeroasă a naţiunii; ei stăpânesc p. 209
două treimi din pământurile pe care le arendează ţăranilor de când aceştia nu mai sunt legaţi de glie.

Această ţară, scăldată de Dunăre, Prut, Nistru şi o mulţime de alte râuri care coboară din munţii Carpaţi, este foarte roditoare; căci, deşi de mai multe secole a fost teatrul războiului dintre otomani şi creştini, deşi cârmuirea despotică, cu oribilul ei cortegiu de lăcomie, hoţii, corupţie, ignoranţă, fanatism, dezolare, confiscări domnesc asupra acestei nenorocite ţări, <totuşi>, în ciuda mulţimii de abuzuri, a căror enumerare ar fi prea lungă, aş zice că exportul întrece cu un sfert importul.

Nu există totuşi nici o manufactură ; luxul boierilor e dus la extrem. Femeile, mai ales, sunt de un rafinament excesiv în îmbrăcăminte; nu se pot lipsi de caşmirurile de India şi de mătăsurile de Lyon; trăsurile le sunt tot atât de necesare; de la Viena se trimit pe Dunăre peste opt // sute în fiecare an; dar pentru a compensa p. 210

---

[5] Charles Fraçois de Riffardeau, marchiz de Rivière, ambassador al Frantei la Constantinopol între 1816 şi 1820.

[6] Mahmud al II-lea (1808–1839).

[7] Mehmed Salih Efendi (reis-efendı (22 mart. 1817–8 mart. 1821).

[7bis] *Krapack.*

[8] În 1818 în Moldova exista o mitropolie; autocefalia bisericii româneşti s-a proclamat în 1885.

[9] Trupe auxiliare în coloniile franceze, recrutate dintre băştinaşi.

www.dacoromanica.ro

atâtea cheltuieli, Moldova dă vin ruşilor, vite austriecilor,. grâu, sare, piei, miere lemn etc. turcilor din Constantinopol şi grecilor din Moreea. Astfel că, în ciuda dezordinilor detestabile din administraţie, ţara aceasta rămâne una din cele mai bogate din Europa. Iaşii, care sunt capitala ei, cuprind cam patruzeci de mii de locuitori, o mulţime de biserici însemnate, multe case de piatră, clădite în maniera italienească şi foarte multe locuinţe de pământ. Străzile, podite cu bârne lungi de stejar, sunt foarte mudare iarna, dar boierii nu merg niciodată decât cu trăsura.

Nu există armată moldovenească; domnul are două sute de arnăuţi în garda sa; boierii, potrivit cu rangul şi cu gradul lor, au de la doi până la douăzeci de soldaţi din acelaşi neam, pe care îi cumpără pentru a le sluji drept paznici. Aceşti aspri robi din Albania locuiesc la stăpânul lor şi îl însoţesc pretutindeni. Uniforma lor
p 211 seamănă cu aceea a mamelucilor[9] noştri, ei îşi mână bine caii, sunt înarmaţi cu pistoale şi cu un băţ[10] mare care le slujeşte de lance.

În sfârşit, după patru luni de aşteptare, am primit ordin să ne ducem în audienţă la domul Callimachi. Alteţa sa, aşezat pe tron, înconjurat de membrii Divanului, ne-a comunicat scrisoarea sultanului, care cuprindea: „Dacă sunt elemente rele, dă-le drumul să plece. Dacă sunt oameni cinstiţi, dă-le azil, oricare ar fi părerile lor politice.

– Neavând nimic să vă imput, a spus atunci domnul, sunteţi liberi să locuiţi în partea aceasta a Moldovei cât timp veţi voi. Spătarul ne-a vizat hârtiile şi din clipa aceea am devenit liberi într-o provincie a sultanului.

Am căutat atunci o îndeletnicire, aşteptând veşti din biata noastră patrie, de care nu mai auzisem pomenindu-se, deşi boierii vorbeau aproape toţi limba franceză. Fratele meu, a cărui educaţie fusese mai îngrijită decât a mea, dădea lecţii
p 212 de matematici, pe când eu dădeam lecţii de mânuitul armelor. //

După câtva timp am făcut cunoştinţă cu un boier, cu care am semnat următoarea convenţie:

„Între domnul Iancu Cănănău[11], spătar al Moldovei, şi căpitanul Bacheville.

Domnul Bacheville va intra la domnul Cănănău pentru a preda limba franceză fiului său[12]; va fi tratat cu toată cinstea datorată unui prieten adevărat.

Domnul Cănănău va asigura domnului Bacheville locuinţă, mâncare, spălatul rufelor, un servitor care va fi numai în slujba lui şi 1 200 de piaştri[13] pe an, care se vor plăti dinainte, trimestrial.

Părţile se vor înştiinţa cu trei luni înainte etc. Făcut în dublu exemplar etc. Iaşi, 26 octombrie 1817. [Constată că dintr-un elev slab pe Saône, a ajuns profesor

---

[10] *Bâton.*

[11] *Jean Cananot*

[12] Unul din cei doi fraţi, Şerban sau Iorgu.

[13] Piastrul turcesc valorează 1 franc şi 42 de centime <n a. /.

www.dacoromanica.ro

pe meleagurile Dunării. Se va căsători probabil cu o moldoveancă şi apoi va pleca
în Grecia să participe la războiul de independenţă]. // p. 213

Eram în domeniul iluziilor, când trăsura s-a oprit la conacul domnului I. Cănănău, la 15 leghe de Iaşi.

Primirea a fost binevoitoare; stăpâna casei, care ştia destulă franceză pentru a se face înţeleasă, m-a asigurat că nu vor fi lucruri neplăcute.

A doua zi am intrat în slujbă; elevul meu a arătat la început bunăvoinţă, apoi s-a lăsat pe tînjeală, s-a plictisit şi m-a trimis la plimbare. Tatăl său lipsea. Am aşteptat să se întoarcă pentru a mă plânge şi ne-am reluat lecţiile, dar fără ca micul boier să facă progrese mari.

Totuşi, cu toată bunăvoinţa domnului Cănănău şi a soţiei sale faţă de mine,
am avut unele neplăceri <chiar> din primele zile ale // sosirii mele, care erau cât p 214
pe aici să mă facă să plec. O ceartă de arnăuţii, care slujeau de străjeri era să mă coste viaţa. Aceşti barbari stăteau să se arunce asupra mea, o duzină cu sabia în mână, când doamna Cănănău a venit să le potolească furia, luându-mă sub ocrotirea ei specială.

Am avut a mă plânge şi de sufragiu şi iată cum:

În afara oraşelor mai însemnate, în Moldova nu sunt hanuri. Boierii când călătoresc fac la fel ca preoţii din ţara mea, care trag la confraţii lor din sat în sat. Nu se anunţă niciodată. În conacele aflate în drum găseşti întotdeauna pâine, vin şi carne la discreţie. Întocmai ca şi nobilimea franceză, cel mai păcătos boier moldovean crede că are întâietate asupra tuturor nobililor din lume şi, pe bună dreptate, în ceea ce mă priveşte, căci le fusesem prezentat doar ca un profesor de franceză.

Prima dată când am stat la masă cu mai mulţi din aceşti privilegiaţi, sufragiul,
după moda poloneză, // prezenta felurile fiecărui mesean; când era lângă mine, p. 215
trecea la altul, neoferindu-mi nimic decât după ce servise pe toată lumea. În oricare altă împrejurare, n-aş fi luat în seamă acest inconvenient, dar eram proscris şi după mine nenorociţii au dreptul să fie exigenţi. M-am plâns deci domnului Cănănău, care mi-a spus râzând:

– Vă dau mână liberă; sunt grosolani, încercaţi să-i învăţaţi să se poarte. Le veți face un serviciu şi eu vă voi rămâne îndatorat.

Mi-am pus în gând să folosesc această îngăduinţă la prima întâlnire.

Ocazia n-a întârziat să se ivească.

O duzină de boieri cu bărbi lungi, cu capul acoperit de căciuli grele de astrahan şi trupul înfăşurat în caftane de mătase, legate cu brâie late de caşmir, s-au aşezat la masă, fiecare având un servitor la spate. După obicei, sufragiul a trecut prin faţa mea fără să-mi ofere nimic; l-am luat de barbă şi i-am poruncit să mă servească la rând, altfel îi trag o bătaie; beam vin roşu şi aveam un pahar mare.
Vinul meu // a plăcut unui boier, paharul meu altuia. Nu înţelegeam ce spun, dar p. 216
mi-am dat seama că e vorba de mine când au pronunţat cuvântul *cascato* (professor

www.dacoromanica.ro

de limbi)[14]. M-am aşezat în poziţie de apărare, doi servitori au venit să-mi ia, unul paharul, celălalt sticla. Aveam în mână un cuţit cu mânerul lung şi le-am dat cu el peste degete în aşa fel încât să le piară cheful de a mai încerca să mi le ia. Mai târziu n-am avut a mă mai plânge de asemenea obrăznicii.

După câteva zile am primit de la Iaşi vestea morţii cinstitului domn Mavrogheni[15], la care se afla de câtva timp fratele meu. [În urma îngrijirilor date de Antoine Bacheville lui Mavrogheni], domnul hatman D...[16] ginerele domnului Callimachi, l-a rugat să primească o locuinţă în palatul său, l-a prezentat la Curte şi a înştiinţat pe domnul Negri, consulul Franţei[17], că pe viitor ne vom purta
p. 217 decoraţiile. // Cât despre mine, mi-am jucat rolul de institutor, de bine de rău, până în primăvară, fericit să trăiesc neştiut la ţară, unde aş mai fi poate şi acum, dacă situaţia financiară proastă a patronului meu nu l-ar fi silit să-şi vândă moşia şi să-mi dea drumul.

[La Iaşi primeşte 50 de napoleoni de la sora lui, trimişi prin bancherul Dantz din Constantinopol. Antoine îl sfătuieşte să plece la Constatinopol în căutarea unui vas care să-i ducă în America sau a unei caravane pentru Persia].

p. 218-221 Plecarea mea la Constantinopol a fost fixată pentru 18 aprilie. [Pleacă cu trăsura, se rupe o roată, revine în Iaşi şi apoi reia călătoria].

Am sosit bolnav la Bucureşti, patru zile după plecarea de la Iaşi.

p 222 [Un ofiţer al domnului Caragea[18], pentru care avea o scrisoare de recomandare, a venit să-l vadă şi i-a trimis medicul lui care l-a vindecat, luându-i sânge].

Protectorul meu, căruia îi fusesem recomandat de domnul hatman, ginerele domnului Moldovei, m-a prezentat după câteva zile fiului[19] domnului Ţării Româneşti[20]. Alteţa Sa, care m-a primit cu extremă bunăvoinţă, m-a sfătuit să rămân la Bucureşti, asigurându-mă că nu-mi ia nimic. Văzând că sunt hotărât să urmez în chip irevocabil hotărârea luată, Alteţa Sa mi-a dăruit mai multe lucruri preţuite la peste 25 de ludovici şi a poruncit să fiu lăsat să-mi urmez călătoria.

Am mai rămas câteva zile pentru a vizita oraşul şi împrejurimile, care nu au
p. 223 nimic // deosebit; moravurile şi datinile muntenilor se apropie atât de mult de cele

---

[14] Sic !

[15] Spiridon Mavrogheni (1777–1817), secretar al dragomanului Panaiot Moruzi.

[16] *Constantin Bogdan Paladi, soţul domniţei Ralu Callimachi.*

[17] Viceconsul şi nu consul al Franţei la Iaşi era Antoine Fornetty. Negri fusese numai secretar al consilierului de ambasadă al Franţei la Constantinopol, Pierre Ruffin (1805–1816).

[18] Ioan Gheorghe Caragea, domn al Ţării Româneşti (1812–1818).

[19] Beizadeaua Gheorghe Caragea.

[20] Principele Gheorghe Caragea, domnul Ţării Româneşti în 1817, este acelaşi pe care grecii independenţi l-au numit preşedintele parlamentului în Peloponez <n.a.>.Eroare! După ce a părăsit tronul Ţării Româneşti, I.G. Caragea a trăit în Elveţia şi Italia, nerevenind niciodată pe pământul Eladei.

www.dacoromanica.ro

ale moldovenilor, încât mă tem să nu mă repet vorbind despre ele. Aceeaşi cârmuire, aceeaşi nobilime, acelaşi cler, funcţiile, dările şi nedreptăţile sunt aceleaşi. Ţara Românească are cam un million de locuitori, împărţiţi în trei clase: nobilimea, clerul şi starea a treia, care e mult mai înapoiată decât celelalte două. Totuşi este o clasă şi mai jos, dar atât de umilită, degradată şi dispreţuită încât nici nu e socotită la recensământul locuitorilor Principatului. Aceşti nenorociţi, al căror număr trece de optzeci de mii, se numesc ţigani[21], pe care în Franţa îi numim *bohémiens*. Sunt în starea cea mai înjosită care s-a văzut vreodată; ei aparţin boierilor, care au drept de viaţă şi de moarte asupra lor; n-au nici un drept şi îndură totul; nu pot dormi niciodată în vreun loc locuit de creştini, în afara celor care sunt slugi pe lângă boierii cărora le aparţin. // p. 224

Cea mai mare parte din acest neam fără credinţă, fără legi, fără căpetenie şi lipsit de bunuri se împarte la nesfârşit, apoi cu voia boierului care-i stăpâneşte, se duc, în cete de zece până la douăzeci de familii, luându-şi cu ei femeile şi copiii, să se aşeze într-un câmp necultivat în preajma satelor; îşi ridică corturile şi se îndeletnicesc cu aproape toate meşteşugurile, cu toate meseriile. Ţăranii îi preferă celorlalţi meşteşugari din ţară, căci muncesc mai ieftin. Totuşi nenorociţii aceştia sunt siliţi să dea bunilor lor stăpâni jumătate din câştig, sub pedeapsa cu moartea în caz de contravenţie. Dar ei se hrănesc cu rădăcini şi puţin porumb, stau în şetre tot anul, vara în corturi nesănătoase, iarna în bordeie făcute sub pământ, de aceea nu ajung niciodată să îmbătrânească. [Deplânge starea lor de abrutizare].

La 18 mai 1818, am plecat la Constantinopol.

---

[21] *Zingaris*

www.dacoromanica.ro

WILLIAM MAC MICHAEL

(1784–1839)

Medicul şi călătorul englez William Mac Michael, fiul unui bancher din localitatea Bridgnorth (Shropshire), s-a născut în anul 1784.

Şi-a făcut studiile la colegiul universitar Christ Church din Oxford, luându-şi doctoratul în medicină în 1816.

Ca delegat ştiinţific al Universităţii din Oxford, cu începere din 1811, Mac Michael a întreprins mai multe călătorii în Europa şi Orientul Apropiat În 1812 a fost în Grecia, vizitând Termopile, iar în 1814 s-a dus în Polonia şi în Rusia.

Însoţit de un explorator englez, Legh, care mergea în India, Mac Michael a efectuat o a doua călătorie în Rusia, în anul 1817, aducând ambasadorului britanic, William Shaw, lord Cathcart, vestea oficială a morţii principesei moştenitoare Charlotte. La 16 decembrie, cei doi englezi au părăsit Moscova, îndreptându-se, prin Orel şi Kiev, spre Moldova. La Iaşi, Mac Michael a fost primit de domnul Scarlat Callimachi şi a intrat în legătură cu consulul Rusiei, Andrei Pisani, cu consulul austriac, Joseph von Raab, precum şi cu unii mari dregători, ca: hatmanul Constantin Palladi, ginerele domnului şi marele postelnic Grigore Manul.

Împreună cu viceconsulul rus şi-a urmat drumul prin ţinuturi puţin locuite, îndreptându-se, prin Odobeşti, spre hotarul Ţării Româneşti. La Bucureşti este primit de domnul Ioan Gheorghe Caragea, de doamna Elena şi de mitropolitul Nectarie.

După un scurt popas în capitala Ţării Româneşti, Mac Michael pleacă, în ianuarie 1818, prin Giurgiu şi Rusciuc, spre Constantinopol, unde se desparte, în februarie, de Legh, înapoindu-se, prin Marsilia, în Anglia.

Ales în 1818 membru al colegiului medical şi apoi censor (1822, 1832), Mac Michael începe să practice medicina la Londra. Ajungând medic la Middlesex Hospital (mai 1822–noiembrie 1831), este numit, în 1829, în urma recomandării lui Sir Henry Halford, medic extraordinar al regelui George al IV-lea (1820–1830) şi apoi medic obişnuit (mai 1831) al succesorului acestuia, William al IV-lea (1830–1837).

La 1837 a încetat să practice medicina, în urma unui atac de paralizie. A murit la 10 ianuarie 1839 în reşedinţa sa Maida Hill de la Londra.

Mac Michael a descris călătoria sa prin ţările noastre în lucrarea intitulată: *Journey from Moscow to Constantinople in the years 1817, 1818*, London, 1819, p. 76–123. Partea privitoare la Principate a fost tradusă de N. Iorga în revista „Arhiva Societăţii ştiinţifice şi literare din Iaşi", VII (1896), nr. 1–2, p. 11–36, sub titlul: *Un călător englez în Ţările Româneşti înainte de Eterie*.

În relatarea călătoriei sale prin Principate, Mac Michael dă informaţii variate asupra locurilor străbătute. Descrie aspectul general al celor două capitale, relevând contrastul dintre palatul impunător. de la Iaşi şi casele sărăcăcioase de pe Podul Mogoşoaiei din Bucureşti, care slujeau drept reşedinţă domnească lui Vodă Caragea, după arderea Curţii Noi din Dealul Spirii. Contrastul e şi mai puternic zugrăvit între casele boiereşti de cărămidă, înconjurate cu ziduri din cele două capitale, şi bordeiele săpate în pământ şi construite din lut sau colibele „de troglodit" întâlnite de călător în satele din Moldova şi din Ţara Românească.

www.dacoromanica.ro

Mac Michael descrie viaţa de Curte, audienţele solemne, numirile de dregători, alaiurile domneşti, revista gărzii, precum şi viaţa înaltei societăţi, care îşi petrecea timpul la club, jucând cărţi, la baluri şi chiar la reprezentaţiile teatrale ale unei trupe germane. El s-a interesat şi de viaţa culturală, vizitând biblioteca lăsată în părăsire a mitropolitului Ţării Româneşti, unde găseşte cărţi de-ale cunoscutului naturalist şi literat francez Charles Nicolas Sonnini de Manoncourt. Dar legăturile sale cu boierii nu l-au împiedicat de a denunţa viciile şi asupririle la care îi condamnau pe supuşi, nedreptatea judecăţilor şi exploatarea fiscală a ţăranilor, care îi împingea pe aceştia să fugă peste hotare. Cartea cuprinde observaţii „fine şi inteligente", după opinia lui N. Iorga, asupra stării Principatelor la sfârşitul epocii fanariote.

Mac Michael a mai scris lucrările: *Goldheaded Cane*, London, 1827, republicat de dr. Munk, în 1884, în care vorbeşte de mai mulţi medici englezi, o colecţie de biografii ale medicilor englezi celebri, *Lives of British Physicians*, London, 1834, precum şi trei lucrări medicale: *A new View of the Infection of Scarlet Fever illustrated by Remarks on other Contagious Disorders*, London, 1822. *A brief Sketch of the progress of opinion on the Subject of Contagion, with some Remarks on Quarantine*, London, 1825; *Is the Cholera Spasmodica of India a Contagious Disease?*, London, 1831.

Datele biobibliografice despre Mac Michael sunt inserate în *The Compact Edition of the Dictionary of National Biography*, vol. I, Oxford, 1975, p. 1 288–1 289.

. De Mac Michael s-au ocupat la noi N. Iorga, *Histoire des relations anglo-roumaines*, Iaşi, 1917, p. 90–94, şi *Istoria românilor prin călători*, ed. a II-a), vol. III, p. 78–84, Marcu Beza, *Papers on the Rumanian People and Literature*, London, 1920, p. 29–30, şi Dan A. Lăzărescu, *Imaginea României prin călători*, vol. I, 1789–1821, Bucureşti, 1986, p. 186–193, 198–202.

WILLIAM MAC MICHAEL

RELAŢIA CĂLĂTORIEI PRIN MOLDOVA ŞI ŢARA ROMÂNEASCĂ[1]

<1817 decembrie 26/1818 ianuarie 7>

Ultimul vultur[2] este înfipt pe malul stâng al Prutului, în locul memorabil unde Petru cel Mare a fost salvat dintr-o mare primejdie de caracterul dârz şi decis al p. 75
ţărăncii din Livonia, Ecaterina[3], pe care tocmai o ridicase la rangul de ţarină a Rusiei. [Urmează o scurtă relatare romanţată asupra înfrângerii armatei ţarului la Stănileşti de către trupele marelui vizir Mehmed Baltadji paşa, urmată de încheierea păcii de la Prut (22 iulie 1711), prin care Rusia a fost nevoită să retrocedeze Porţii Azovul]. Scena acestui umilitor tratat constituie acum hotarul vremelnic al achiziţiilor <teritoriale ale> giganticului imperiu al Rusiei şi aici // a trebuit să ne p. 76
arătăm paşapoartele spre a părăsi teritoriul <imperiului> lui Alexandru[4].

---

[1] Traducerea s-a făcut după textul lui William Mac Michael, *Journey from Moscow to Constantinople ...*, London, 1819, p. 76–123, confruntat cu versiunea lui N. Iorga din „Arhiva Societăţii ştiinţifice şi literare", Iaşi, VII (1896), nr. 1–2, p. 11–36.

[2] *Eagle*. Aici în sensul de stâlp de graniţă.

[3] Ecaterina I Skavronska, ţarină a Rusiei (1725–1727), a doua soţie a lui Petru I şi moştenitoarea sa la tron.

[4] Alexandru I, ţar al Rusiei (1801–1825).

www.dacoromanica.ro

[Călătorii au găsit pe un colonel rus, comandant al pichetului de grăniceri, alături de ofiţerii săi, sărbătorind zilele Crăciunului ortodox, încât, după examinarea paşapoartelor, ei au fost invitaţi la prânz, dar, după servirea cafelei şi a romului, au refuzat să mai rămână şi la dans, pretextând că treburi urgente îi îndemnau să treacă Prutul şi să ajungă la Iaşi înainte de a se însera].

Prutul, care este lat de vreo 30 de yarzi, era îngheţat; cererile surugiilor noştri să fie împlinite înainte ca ei să se înduplece a porni; căruţele noastre au fost atunci trecute peste apă, caii deshămaţi într-o clipă şi aduşi grabnic pe celălalt mal de către călăuzele noastre care erau zorite să scape de molima ciumei.

Am fost primiţi de dregătorii domnului Moldovei[5] într-un şes mic, nisipos, lângă un sat; ni s-au cerut şase piaştri[6] pentru trecerea râului, căci, deşi podul p 77 plutitor cu care îl treci vara nu mai era în funcţie acum, plata se cerea totuşi // şi am mai dat pe deasupra un bacşiş de 3 piaştri dregătorilor vamali ai domnului. Satul era plin de greci şi de evrei care petreceau în crâşme[7], precum şi de ţărani moldoveni, care şedeau, cei mai mulţi, chiar de-a dreptul pe jos şi jucau jocuri de noroc. Uliţele erau pline de boloboace cu vin, căruţe, boi şi cai. Întorcându-mi ochii spre malul rusesc al Prutului, am văzut colibele de lemn ridicate pentru carantina fixată acum la 18 zile şi pe suprafaţa îngheţată a râului, mai multe grupuri oprite cam la mijlocul său; acestea erau persoanele din lazaret, cărora li se îngăduia să stea de vorbă cu prietenii lor de pe malul moldovenesc, la o mică depărtare de care santinelele ruseşti erau puse anume pentru a fi strict observate.

La hotarul turcesc nu se zărea nici o autoritate militară; însă am fost conduşi la casa secretarului paşapoartelor[8], în purtările politicoase şi elegante ale căruia era uşor să recunoşti pe mlădiosul şi intrigantul grec din Constantinopol. Ne-a cinstit cu cafea, lulele şi vin pentru care l-am înduplecat, fără multă greutate, să primească patru piaştri ca răsplată. Se pretinde că drumul de pe malurile Prutului până la Iaşi este de trei ceasuri; el merge prin nişte locuri foarte deluroase, acoperite cu păduri, printre care ici şi colo puteai vedea casele de ţară ale boierilor moldoveni. Seara //
p. 78 era nespus de frumoasă, datorită unui asfinţit de soare de o mare strălucire şi noi am intrat în capitală odată cu întunericul, trecând printr-o uliţă lungă, alcătuită din case de cărămidă, încăpătoare, zidite la intrarea de nord a oraşului.

Nefiind nici un han la Iaşi, ne-am dus cu trăsura spre casa viceconsulului englez[9] şi în lipsa lui am fost foarte bine primiţi de dragomanul său, un tânăr grec

---

[5] Scarlat Callimachi, domn al Moldovei (27 aug. 1812–20 iun. 1819).

[6] Piastrul era egal cu leul.

[7] *Coffee-houses*. Aici nu poate fi vorba de cafenele, aflate doar în oraşe, ci sigur de crâşme răspândite prin toate satele ţării

[8] *The secretary for passports*.

[9] Eroare! La Iaşi nu funcţiona nici un viceconsul englez, titularul postului de la Bucureşti, William Wilkinson, împlinind şi sarcina de consul în Moldova (25 nov 1814–20 mart. 1818).

www.dacoromanica.ro

din insula Corfu. Din fărâmele de conversaţie din timpul cinei, am cules oarecare noţiuni generale asupra stării şi condiţiei politice a ţării în care intrasem acum.

[Urmează consideraţii asupra influenţei ruseşti în Moldova şi a rolului consulului rus în îndreptarea plângerilor împotriva abuzurilor cârmuirii] //. p. 79

Boierii sau nobilii din Moldova erau înfăţişaţi ca trăind îndeobşte în mare bogăţie; unii din ei au chiar un venit de 30 000 de galbeni[10] pe an. Îşi petrec mai tot timpul în oraş şi îşi cheltuiesc cea mai mare parte din bani cu jocul de cărţi.

Ţara a scăpat acum de ciuma care a făcut mare prăpăd printre locuitori, îndată după sfârşitul ultimului război în 1812. [Consideraţii despre ciumă şi războaie, cele două calamităţi de care se plâng toţi locuitorii provinciei; ele se succedau, dar arareori se întâmpla să bântuie împreună].

Am fost treziţi dimineaţa de dăngănitul puternic şi neîncetat al clopotelor, p. 80
însoţit de o clămpăneală ciudată şi asurzitoare, care, după cercetările noastre, s-a dovedit a fi produsă de lovirea rapidă a două beţe pe o scândură[11] atârnată slobod în clopotniţa bisericii vecine.

[Urmează consideraţii despre prezenţa semilunei pe turlele bisericilor, la piciorul crucii ce le domină şi despre toleranţa religioasă a turcilor].

Printre multele biserici ortodoxe din Iaşi, atenţia noastră a fost atrasă mai ales p. 81
de cea foarte veche[12] închinată celor trei sfinţi ai lor: Gheorghe, Vasile şi Ioan. Pe dinafară este acoperită în întregime cu stucatură modelată[13] în formele cele mai curioase şi complicate care nu sunt deosebite de desenele neregulate ce se văd uneori pe tapete sau pe covoare. Tradiţia spune că toată această suprafaţă atât de împodobită era la început îmbrăcată în aur de care a fost despuiată, pe vremea unei năvăliri a tătarilor, de cuceritori, care au făcut un foc în jurul bisericii şi au topit frumoasa ei poleială.

Capitala Moldovei este aşezată pe coasta unui deal; la apus şi nord-vest se află un şes mlăştinos prin care curge un mic râu, care se revarsă primăvara şi îneacă tot şesul. La miazăzi de oraş, munţii sunt înalţi[14], şesul pomenit mai sus // este mărginit p. 82
la apus de un mic deal pe coastele căruia sunt vii; sus pe vârf se înalţă o mănăstire[15]. Oraşul, el însuşi, e un amestec de colibe joase, mizerabile, acoperite cu şindrilă şi de case încăpătoare, clădite din cărămidă şi înălbite cu tencuială. Acestea din urmă au fost ridicate, cele mai multe, în timpul ocupaţiei ţării de către ruşi. Uliţele sunt

---

[10] *Ducats.*

[11] Toaca.

[12] Mănăstirea Trei Ierarhi, ctitoria lui Vasile Lupu.

[13] *Stucco.* Autorul foloseşte un termen impropriu pentru ornamentele de piatră sculptată pe care le confundă cu o stucatură obişnuită, modelată.

[14] Inexact.

[15] În vecinătate sunt cariere de gresie galbenă şi piatră de var albă cu scoici <n.a.>. Lăcaşul amintit ar putea fi mănăstirea Cetăţuia, înălţată pe un promontoriu în apropierea oraşului.

www.dacoromanica.ro

podite cu scânduri netede de lemn, necontenit stricate şi rareori reparate. Când te plimbi, la început, lucrul cel mai bătător la ochi pentru un străin este enormul calpac[16] moldovenesc, în formă de balon, de o înfăţişare atât de greoaie încât pare gata să facă praf pe cel care are cutezanţa de a se mişca sub o povară atât de grozavă. Ele nu sunt de fapt aşa de grele, fiind de fapt foarte uşoare, ca unele ce sunt făcute din mucavă şi acoperite cu blana cenuşie, care cred că este îndeobşte piele de miel din Crimeea.

Pe boieri îi vezi îmbrăcaţi în haine cu falduri mari, cu bărbi, alţii purtând numai mustaţă, umblând pe uliţe sau călărind în felul turcilor[17], cu şei şi scări tătăreşti; sau poate mai adesea tolăniţi leneş şi arătând foarte melancolici în caleşti jerpelite făcute la Viena. Aceste vehicule sunt mânate de vizitii purtând o uniformă
p. 83 ca de husari; în spate stau în picioare // feciori îmbrăcaţi după moda orientală, cu turbane pe cap, încinşi cu pistoale şi iatagane, ţinând de obicei în mâinile lor lungile ciubuce cu vârf de chihlimbar ale stăpânilor lor. Combinaţia de maniere şi costume orientale şi europene este de un caraghioslâc irezistibil. Boierul pare un mahomedan grav; dar vorbeşte-i şi în locul sunetelor pompoase şi măreţe ale limbii turceşti, el îţi va răspunde într-o franţuzească acceptabilă şi-ţi va vorbi de romane, „faro"[18] şi whist.

După amiază, între ceasurile patru şi cinci este ora plimbării la modă, când un lung şir de caleşti poate fi văzut înaintând în procesiune solemnă de-a lungul uliţelor zdruncinătoare ale Iaşilor. Trăsurile sunt trase de doi cai şi înhămaţi atât de departe <unul de altul> încât ocupă aproape toată lungimea uliţei. Pe lângă figurile solemne descrise mai sus, vezi uneori că mai apar şi soţii şi fete de boieri în trăsuri închise, bucurându-se de această singură distracţie publică a lor. Când s-a mântuit plimbarea, boierul moldovean se retrage la whist sau „faro" unde pierde într-o <singură> seară 500 de galbeni. Atât de stăpâniţi sunt ei de jocul de cărţi şi noţiunile lor de morală publică sunt atât de puţin riguroase, încât dregătorul care are titlul de agă şi îndatoririle unui prefect al poliţiei în oraşul Iaşi este văzut adeseori ţinând banca la „faro".

p. 84 Locul este plin, prin urmare, de aventurieri; unul din cei mai vestiţi // dintre aceştia ne-a fost arătat în persoana unui cavaler de industrie polon, a cărui întreagă avere, la sosire, consta dintr-un inel de puţin preţ. Pe acesta a împrumutat o sumă neînsemnată şi, datorită unei serii constante <de lovituri> norocoase, şi-a strâns o mare avere şi putea fi văzut acum în fiecare zi într-unul din echipajele cele mai strălucite.

---

[16] *Moldavian cap, or calpak.*

[17] *Á la Turc.*

[18] Corect *pharaon*, joc de cărţi foarte răspândit în secolul al XVIII-lea, spre deosebire de whist, care e un joc de abilitate.

www.dacoromanica.ro

Dar dacă boierii au adoptat viciile Europei civilizate, ei au progresat puţin sau chiar deloc în perfecţionările unei societăţi civilizate. Ei sunt extrem de neinstruiţi; singurul lucru la care au reuşit pare să fie o oarecare uşurinţă în a vorbi limba franceză, ceea ce oferă o ocupaţie câtorva refugiaţi din această naţie care sunt aşezaţi aici şi trăiesc din predarea acestei limbi. Am întâlnit şi câţiva germani; între alţii, doi medici hanovrieni şi doi sau trei greci din insula Creta; ocupaţia celor din urmă era predarea limbii greceşti moderne, limbă vorbită la Curtea domnului. Unul din aceşti candioţi[19] are o tipografie la Iaşi, întrebuinţată numai la tipărirea cărţilor de rugăciune greceşti. Dar se pare că meşteşugul său nu prea era aducător de câştig, căci ne-a vorbit de marea lui dorinţă de a revedea insula în care se născuse. În Candia – spunea el –, dacă ar putea fi atât de norocos ca să se întoarcă, acolo în suita vreunui bogat călător englez, era sigur că va putea să-i îndrepte atenţia acestuia spre antichităţi rare şi să achiziţioneze pe un preţ moderat multe manuscrise de valoare. Era curios să găsim întruniţi laolaltă în acest oraş mic, locuitori originari din atâtea // locuri ale lumii, dar cel mai interesant lucru rămâne a fi descris în persoana şi p. 85
Curtea domnului Moldovei [...].

Prezentarea noastră la Curtea domnului a fost zăbovită câtva timp de moartea nepoatei lui (de fiică), care s-a întâmplat a doua zi după sosirea noastră. Era copila unei fiice[19 bis] preferate şi se spunea că Înălţimea Sa fusese foarte îndurerat de pierderea ei, măcar că această tristă întâmplare nu a cufundat Curtea într-o durere sau doliu foarte îndelungat, căci ni s-a făcut cunoscut că în două zile vom avea audienţă.

Moartea e repede urmată de ceremoniile înmormântării în această ţară şi în dimineaţa următoare uliţele Iaşilor erau înţesate de mulţimea care voia să vadă strălucirea procesiunii funebre. Un număr mare de preoţi ortodocşi ţineau făclii aprinse în mână, mergeau înaintea moartei, expuse într-un sicriu deschis, căptuşit cu mătase verde şi zăcând cu faţa descoperită; în urmă veneau arnăuţii domnului, îmbrăcaţi în hainele lor cele mai bătătoare la ochi, apoi urmau câteva caleşti prăpădite, unele goale şi altele ducând, bănuiesc, pe fetele de // onoare ale p. 86
doamnei[20]. Înghesuiala era mare şi am încercat în zadar să intrăm în biserică odată cu procesiunea[21].

În seara acelei zile ne-am dus să vedem revista gărzii în curtea caselor hatmanului, sau comandantului şef, căci acesta era titlul său pompos. Închipuiţi-vă curtea îngustă a unui han de mâna a doua în mijlocul căreia vedeai la lumina unui foc arzând pe pământ, vreo jumătate de duzină de indivizi cu turbane, unul cu un

[19] Este vorba de Manuel Vernardos, directorul tipografiei greceşti din Iaşi care a funcţionat între 1813–1821 la mănăstirea Trei Ierarhi.

[19 bis] Domniţa Ralu Callimachi (1803–1826), soţia hatmanului Constantin Paladı.

[20] Smaranda Callimachi, născută Mavrogheni (1773/4–1837).

[21] Într-o întinsă notă se aminteşte de felul cum se făcea slujba înmormântării în Beoţia.

www.dacoromanica.ro

iatagan, altul cu un pistol şi având cu totul doar trei puşti pentru toţi. Stăteau cu braţele încrucişate, cu o înfăţişare foarte asemănătoare cu a unor ucigaşi; mai aproape de poartă, la distanţe deosebite şi formând două şiruri se vedeau douăzeci
p. 87 de nenorociţi[22], pe jumătate goi, fără opinci sau colţuni şi unii // chiar fără alte părţi mai esenţiale din îmbrăcăminte. De-a lungul acestui şir înainta încet muzica Excelenţei sale hatmanul, alcătuită dintr-o tobă şi un fluier şi, după ce a ajuns până la capăt şi s-a întors la loc, ceremonia s-a sfârşit şi străjerii au plecat spre posturile lor respective. Trebuiau să vegheze toată noaptea lângă porţi şi în jurul oraşului pentru ca să împiedice sau – ceea ce părea că li se potriveşte mai mult – să făptuiască omoruri şi furturi.

Luni 12 ian<nuarie>[23] era ziua hotărâtă pentru vizita noastră la domn şi aveam să fim favorizaţi totodată de spectacolul celei mai regale dintre toate ceremoniile Curţii din Iaşi. Numirea înalţilor dregători ai cârmurii avea să se facă în camera de audienţă a palatului.

Întovărăşit de dragomanul viceconsulului care era aici singura persoană cu caracter de agent englez, am pornit într-o caretă deschisă pe la orele 9 dimineaţa, spre palat. Este o clădire mare de cărămidă şi cu tot caracterul său de ruină din cauza stucaturii căzute în mai multe locuri, are în general o înfăţişare mai degrabă impunătoare; într-un cuvânt, arată a reşedinţă oficială şi stema[24] ţării este prinsă
p. 88 deasupra intrării principale. //

Trăsurile celor ce sosiseră înaintea noastră, împreună cu câţiva cai bogat împodobiţi şi care erau pregătiţi spre a fi încălecaţi la plecare de dregătorii ce erau să fie numiţi aşteptau în curte. La coborâre, am fost primiţi de o persoană purtând un toiag şi caraghios îmbrăcată, care vădea, prin săriturile şi strâmbăturile sale, că era măscăriciul sau bufonul Curţii. El ne-a luat în primire blănurile noastre şi ne-a precedat dănţuind prin marea sală de audienţă. Boierii moldoveni cu calpacele enorme, consulii austriac[25] şi rus[26], în uniformele lor respective, ostaşii arnăuţi şi sârbi, ciubucciul, cafegiul şi alţi slujbaşi ai casei domnului se mişcau alene într-o sală spaţioasă pe care zăbava sosirii domnului ne-a lăsat răgaz să o cercetăm cu de-amănuntul. Lângă tron, care era un scaun mai ridicat, cu spatele la perete erau atârnate un arc şi o tolbă şi pe pereţii laterali ai încăperii erau înfăţişate stemele celor 22 de judeţe deosebite în care este împărţită Moldova; ele erau zugrăvite[27] în

---

[22] *Wretches*, termen însumând şi nenorociţi şi mizerabili sau ticăloşi.

[23] 31 decembrie 1817 pe stil vechi.

[24] Constă dintr-un cap de bou deasupra căruia se află o stea şi o coroană şi de fiecare parte chipurile soarelui şi a lunii ... <n.a.>.

[25] Josef von Raab, consul al Austriei la Iaşi (1811–1821).

[26] Andrei Pisani, consul al Rusiei la Iaşi (1813–1824).

[27] *Painted a fresco.*

www.dacoromanica.ro

tot atâtea despărţituri circulare şi înfăţişau produsele caracteristice ale diferitelor provincii. Într-una, de pildă, era înfăţişată o viţă de vie, în alta feluritele specii de peşti; în a treia, mai multe feluri de vânat. Numărul era neştirbit//; Moldova întreagă p. 89
era zugrăvită pe zid.

În sfârşit, un murmur <de voci> în săliţele care duceau la camera de audienţă a vestit apropierea domnului. El a venit sprijinit de marele postelnic[28] şi de un altul dintre dregătorii principali. Era în vârstă de vreo 40 de ani, purta barbă şi părea că suferă încă de urmările pierderii sale recente; de altminteri arăta bolnav şi avea o expresie de mare nelinişte. După ce s-a aşezat pe tron, a ţinut o cuvântare în greceşte, amintind actul pe care avea să-l îndeplinească şi stăruind asupra răspunderii înaltelor slujbe oficiale la care avea să aleagă <desigur> pe cei mai vrednici dintre boierii moldoveni care-l înconjurau. Un grec din Constantinopol cu titlu de mare postelnic, care este primul lui ministru, stătea la stânga tronului. Deodată un boier a ieşit din mulţime şi, după ce a fost îmbrăcat cu un caftan (haină lungă de culoare brună), s-a suit pe treptele tronului şi a primit de la domn toiagul aparţinând dregătoriei la care fusese numit. El a sărutat mâna şi haina domnului şi, dându-se înapoi cu câţiva paşi, s-a închinat şi a început cu un discurs lung în limba greacă modernă, lăudând înţeleapta cârmuire a Înălţimii Sale şi făgăduind să exercite cu dreptate autoritatea // ce-i fusese delegată. După ce a sfârşit p 90
<cuvântarea>, marele postelnic a vestit poporului adunat în curte calitatea şi titlul dregătorului nou numit. În acest chip am văzut cum au fost înălţaţi şapte boieri la următoarele dregătorii, care sunt funcţiile de căpetenie la care numeşte domnul, toate fiind mult râvnite de boierimea moldovenească. Toate sunt cumpărate şi îndrăznesc să spun că toate au acelaşi caracter general de administraţie imparţială şi capabilă[29].

Judecătorii[30] de căpetenie ai Moldovei care au dreptul de a purta barbă[31].

Marele logofăt de Ţara de Jos[32], adică al părţii de jos sau de miază-zi a Moldovei.

---

[28] Grigore Manul, înălţat în acest rang la 6 august 1817, cf. V A. Urechia, *Istoria românilor*, vol. X, Buc , 1902, p 489.

[29] Ironia autorului e subliniată de nota următoare· Ni s-a spus că marele postelnic a primit probabil în dimineaţa aceasta, pentru deosebitele dregătorii conferite în aparenţă gratuit, suma de 100 000 de piaştri <n.a.>.

[30] *Chief Judges.*

[31] Pe celălalt mal al Prutului, la o distanţă doar de câteva ore, barba era semnul caracteristic al rusului şerb şi de origine de jos; dar aici, lucrurile s-au schimbat şi nimeni nu are dreptul de a purta barbă, în afară de acei care, pe lângă pretenţiile lor de boierie, exercită acum sau au exercitat mari dregătorii, în stat <n a >.

[32] Eroare ! În acea zi (31.12.1817/12.01.1818) nu a fost înălţat nici un boier la această dregătorie (V A. Urechia, *ibidem*).

www.dacoromanica.ro

Marele logofăt de Ţara de Sus[33],. adică al părţii de sus sau de miază noapte.

2 vornici de Ţara de Jos[34].

p 91 2 vornici de Ţara de Sus[35]. //

Vornicul de obşte[36] sau judecător al treburilor civile şi mare elemosinariu[37].

Cei arătaţi mai sus, împreună cu marele postelnic, au privilegiul de a poseda 80 de ţărani sau scutelnici, liberi de dări.

Dregătorii mai mărunţi ai cârmuirii poartă următoarele titluri ciudate, au privilegiul de a poseda 40 de scutelnici şi dreptul la barbă:

Vornicul de aprozi, un fel de „sheriff". <Aga, şeful poliţiei oraşului Iaşi>

Spătarul <e> cel care poartă armele domnului şi ministrului general al poliţiei.

Hatmanul, comandant suprem.

Banul, membru al Divanului.

Domnul însuşi are rangul de paşă cu trei tuiuri; el trebuie să fi îndeplinit slujba însemnată de dragoman al Porţii la Constantinopol şi pe lângă limba părintească să fie în stare să vorbească turceşte, franţuzeşte şi italieneşte. Bunicul principelui domnitor al cărui nume este Scarlat Alexandru Callimachi, a fost un ţăran[38] moldovean care prin talentul lui de a învăţa limbi s-a ridicat la postul de dragoman al Porţii[39] şi după aceea la rangul mult râvnit de domn[40]. În aceste funcţii i-au urmat fiul[41] şi nepotul său[42] care posedau şi ei aceleaşi talente pentru intrigă şi aceeaşi uşurinţă de a vorbi.

p 92 Când vorbeşti cu domnul titlul de „Înălţime" // i se dă de obicei de către străini, dar titulatura sa corectă este „voievod efendi şi bei al întregii Moldove", după cum am aflat din următorul izvor:

La sosirea noastră în Bucureşti am văzut în posesiunea fostului consul general englez, dl. Wilkinson[43], o carte elegant legată, pe care domnul Moldovei hotărâse <să o dăruiască> ca un dar literar Universităţii din Oxford. Era codul politic al

---

[33] Vornicul Nicolae Stratulat, înălţat la 31.12.1817/12.01.1818 la rangul de mare logofăt al Ţării de Sus (*Ibidem*).

[34] Vornicii Teodor Balş şi Constantin Catargi (*idem*).

[35] Vornicul Nicolae Hrisoverghi şi postelnicul Ioniţă Sturza (*idem*).

[36] Vornicul Iordache Catargi (idem).

[37] Almoner.

[38] Afirmaţie inexactă, familia grecizată Călmaşul fiind de origine boierească

[39] Ioan Callimachi, dragoman (1740–1750, 1752–1758).

[40] Între august 1758–între 28 mai 1761.

[41] Alexandru Callimachi, dragoman (1785–1788, 1794–1795), apoi domnul Moldovei (25 apr. 1795–7 mart. 1799).

[42] Scarlat Callimachi, dragoman (1801–1806), actualul domn

[43] William Wilkinson, consul general al Angliei la Bucureşti între 1814–1816, prelungindu-şi şederea în mod oficios la Bucureşti până în 1818.

www.dacoromanica.ro

Principatului, compilat de către domn şi tipărit la Iaşi; limba <în care era scris> era greaca modernă şi era însoţit de o misivă alcătuită în cea mai curată limbă greacă din Fanar de mâna domnului însuşi. [Urmează dedicaţia în limba latină pentru biblioteca Universităţii din Oxford şi titlul în limba greacă al cunoscututlui cod de legi al lui Callimachi].

După încheierea ceremoniei publice, domnul s-a retras, sprijinit de subţiori în p 93
acelaşi chip ca la intrarea dintâi şi în curând am fost primiţi într-o audienţă şi prezentaţi solemn. Audienţa a decurs întru totul <după moda> turcească; am stat pe sofale şi ni s-a oferit cafea, dulceaţă şi ciubuce. Singura deosebire pe care am observat-o între această vizită şi o vizită obişnuită la turci, consta în faptul că ne-am putut purta convorbirea de-a dreptul în limba franceză cu acest paşă (!), în loc de a fi siliţi să ne folosim de ajutorul unui dragoman. Dialogul a fost ceva mai interesant, căci întrebările unui turc sunt de obicei atât de mărunte şi neînsemnate încât, la sfârşitul ceremoniei, este greu să-ţi aminteşti subiectul convorbirii. Dar domnul auzise de moartea principesei Angliei[44] şi ţinea să arate că o deplânge; şi cum veneam din Rusia ne-a pus multe întrebări cu privire la reşedinţa Curţii imperiale la Moscova, la starea armatei şi la scopul probabil pentru care împăratul ţinea un număr atât de mare de trupe: întrebări dintre care unele erau destul de gingaşe şi nu îngăduiau un răspuns prea uşor.

La sfârşitul audienţei noastre, Măria Sa, aflând de itinerariul nostru, a pus în vedere secretarului său să ne facă o poruncă pentru a <căpăta> cai gratuit de la Iaşi până la hotarele Moldovei. I-am mulţumit pentru bunăvoinţa lui, ne-am închinat şi ne-am retras. // [urmează o digresiune după Voltaire cu privire la p 95-96
întrevederea lui Nicolae vodă Mavrocordat la Iaşi cu regele Stanislas I Lesczinsky al Poloniei în 1712].

Se spune că domnul actual este foarte sârguitor în îndeplinirea datoriilor sale publice şi că scrie cu propria lui mână depeşele către marele vizir de la Constantinopol. În viaţa lui particulară, el face paradă[45] de obiceiuri orientale şi trăieşte în apartamente deosebite de acelea ale doamnei, soţia lui, care ocupă o aripă a palatului ce poartă numele turcesc de harem. [Urmează consideraţii asupra nesiguranţei domnilor fanarioţi şi a sfârşitului tragic ce-i aşteaptă, autorul referindu-se, fără însă a da precizări, la stilul execuţiei lui Grigore al III-lea Ghica la Iaşi în 1777]. Am părăsit Iaşii în după amiaza zilei de audienţă şi a trebuit să schimbăm p. 97
acum, pentru a patra oară, felul nostru de a călători. [Adică în cursul călătoriei până la Petersburg cu trăsura, de aici până la Nipru în chibitcă pusă pe tălpi de sanie, apoi, de la Kiev cu nişte brişti cumpărate şi care s-au dovedit nepotrivite]. Scurta experienţă pe care o făcusem cu privire la iuţeala primejdioasă // a surugiilor p 98

---

[44] Charlotte Augusta (7 ian.1796–5 nov. 1817), fiica prinţului regent al Marii Britanii (viitorul rege George al IV-lea) şi soţia ducelui Leopold de Saxa-Coburg-Gotha (ulterior primul rege al Belgiei în 1831).

[45] *Affects.*

www.dacoromanica.ro

moldoveni ne convinsese că trebuia să renunţăm la orice gând de a sta confortabil întinşi pe o „dormeusă"[46] şi să ne hotărâm să recurgem la hurducătura căruţelor obişnuite de ţară. Aceste vehicule sunt făcute în întregime din lemn fără cea mai mică bucată de fier la ele, prin urmare sunt foarte uşurele, lesne de răsturnat şi lesne
p 98 de // îndreptat; au o înălţime de aproape trei picioare şi o lungime de patru picioare şi nu au loc decât pentru un geamantan pe care se aşează călătorul după ce presară deasupra puţin fân. Primitivitatea construcţiei lor face că pot fi reparate uşor; ele pot fi schimbate la orice staţie de poştă; întotdeauna găseşti patru cai înhămaţi la ele şi care pornesc întotdeauna în plin galop. Dacă vehiculele noastre erau de o factură neobişnuită, înfăţişarea surugiilor noştri nu era mai prejos; sau purtau o căciulă grosolană de piele de capră de cea mai fioroasă înfăţişare, sau aveau părul ras până la piele în aşa chip încât să lase un ciuf de păr doar pe creştetul capului, de unde cădea în plete încâlcite pe lângă urechi, peste ochi şi în jos pe grumazi. La mică depărtare de Iaşi, când te îndrepţi spre miazăzi, drumul se suie peste un deal mare, de unde, dacă te uiţi înapoi vezi numeroasele biserici şi case albe ale oraşului cu palatul domnului alcătuind împreună un tablou foarte pitoresc şi viu. Ne-am urmat
p 99 călătoria în nişte ţinuturi deluroase şi păduroase timp de // 7 trei staţii de poştă, când ne-am oprit pentru că era seară. Ne-am sculat dimineaţa devreme şi curând după ce am părăsit casa poştei, am trecut pe lângă focurile aproape stinse ale unui mic popas de ţărani, ocupaţi să-şi înjuge boii la carele pline cu fân şi cu butoaie de vin, pregătindu-se să părăsească locul unde poposiseră noaptea în aer liber. Îndată ce s-a luminat, ne-am trezit înaintând pe o vale ridicată (căci nu am băgat de seamă să fi fost vreun coborâş care să corespundă urcuşului până în culmea munţilor la sud de Iaşi). Ea e mărginită de dealuri mijlocii, îmbrăcate cu păduri pe stânga şi având pe dreapta câmpul deschis acoperit cu căpiţe de fân. Valea s-a deschis curând într-un şir de mici şesuri cu pământul alcătuit din nisip şi lut şi atât de aluvial, încât nicăieri nu se vedea vreo piatră, nici mare, nici mică. Pe suprafaţa locurilor acestora, bogate în păşuni, turme mari de vite cornute şi multe herghelii de cai păşteau peste tot. Coastele dealurilor care coborau până în micile şesuri erau îngrădite şi deosebit de bine lucrate şi solul apărea ca un pământ negru, proaspăt şi bogat. Ne-am urmat galopul înainte. Când se întâmpla vreo belea din pierderea unui cui la osie, surugiul se cobora şi tăind o pană din vreun copac de prin apropiere, punea roata la loc; şi când iuţeala mersului nostru ameninţa cu aprinderea oiştilor, nu se repezea la
p 100 întrebuinţarea grăsimii, ci mijloace mai // fireşti erau folosite pentru a întâmpina urmările frecării.

Efortul continuu ce ni se cerea pentru a rămâne drepţi fără nici un reazem, aşezaţi pe şomoiogul de fân de pe geamantanele noastre nu ne-ar îngădui să spunem că acest fel de a călători e plăcut; dar totuşi când la sosirea serii, cu un asfinţit minunat, o cotitură a drumului îmi oferi o privire fugară asupra întregului nostru

---

[46] *Dormeuse*

www.dacoromanica.ro

cortegiu cum trecea prin şerpuirile unei văi, având în frunte doi curieri tătari, pe care îi ajunsesem din urmă pe drum şi caii noştri aţâţaţi până la cel mai îndrăcit galop de chiotul prelung al surugiilor moldoveni, aemenea unui strigăt puternic auzit de departe, <nu m-a împiedicat să apreciez că> era ceva atât de nespus de mândru în înfăţişarea sălbatică a surugiilor şi în iuţeala neobosită cu care străbăteam locurile, încât am uitat o clipă cât eram de zdruncinat în vehiculul acela păcătos. Ţinuturile acoperite, în parte, de zăpadă păreau puţin locuite, dar în apropiere de oraşul Bârlad am văzut un sat alcătuit din vreo 50 de bordeie scunde de lut, cu acoperişurile de stuf[47], aşezate în jurul unei clădiri mari urâte[48], albe, conacul boierului care stăpânea satul.

Gândul nostru era să dormim la Pereschiv[49], unde am ajuns la căderea nopţii, dar găsind singura odaie din casa de poştă ocupată de cei doi curieri care ne prinseseră din urmă aici şi // care nu păreau dispuşi nici să ne cedeze sau să împartă p 101
cu noi odaia lor, am fost nevoiţi să mânăm până la Tecucel[50]. Aici familia căpitanului de poştă, alcătuită din el însuşi, doi băieţi şi o fiică, o tânără foarte frumoasă care îşi alăpta copilul pe podea, s-a învoit să ne lase să dormim într-un colţ al colibei lor. Odihna noastră a fost însă tulburată în mijlocul nopţii de alarma stârnită de apariţia unui lup şi am putut deosebi uşor în strigătele familiei, care a sărit să urmărească fiara prădalnică, cuvintele „lupul" şi „porcul"[51]. A doua zi dimineaţa ni s-au plâns că urmărirea le fusese fără folos şi că pierduseră pe unul din porcii lor; şi se văitau de pagubele dese căşunate de atacul acestor animale care mişună în pădurile din apropiere. Putem uşor da crezare spuselor despre îndrăzneala acestor prădători, căci cu o zi mai înainte trăsesem într-unul <din ei>, care venise destul de aproape de căruţele noastre, pe când treceam pe drum în galopul cailor.

14 ianuarie. A doua zi am părăsit dis-de-dimineaţă casa de poştă şi la o milă de acolo am ajuns la malurile râului Siret, care, judcând după înfăţişarea albiei sale (lată de cel puţin un sfert de milă), trebuie să fie un torent foarte de temut primăvara când e umflat de topirea zăpezilor; acum era scăzut cu un curs de apă relativ mic, dându-ne prilejul să cercetăm feluritele pietricele pe care le cărase cu el din munţii de la vest şi sud-vest .

Călătorisem // de la Iaşi prin locuri atât de complet aluviale încât vederea unei p. 102
pietre ajunsese o curiozitate, dar acestea aparţineau toate unor roci secundare[52] şi mai ales calcaroase. Trecerea Siretului era o operaţie cam primejdioasă; <apa> era îngheţată numai în parte şi surugiii noştri nu cunoşteau cursul ocolit pe care trebuiau

---

[47] *Thatched*, poate fi vorba de un acoperiş de paie sau stuf.

[48] *Plain.*

[49] *Pereskiff*, sat dispărut învecinat de Lieşti, com. Priponeşti, jud Galaţi.

[50] *Tekuten* Azi Tecucelu Sec, sat, com. Buciumeni, jud Galaţi .

[51] *Lupo* and *porco* .

[52] *Secondary rocks.*

www.dacoromanica.ro

să-l urmeze. Nişte ţărani de pe malul celălalt au văzut încurcătura noastră şi ne-au venit în ajutor; ei aveau nişte prăjini lungi şi arătându-ne unde se aflau bortele de care trebuia să ne ferim, ne-au dus caii unul câte unul şi au tras apoi căruţele peste <apă>. La ora 12 am ajuns în pitorescul oraş Focşani, graniţa teritoriului domnului Moldovei. Aveam o scrisoare de la Iaşi către staroste, titlul unui băştinaş din insula Zante, care e protectorul supuşilor englezi în oraşul şi împrejurimile Focşanilor şi într-o oarecare măsură reprezentantul Majestăţii Sale regelui Angliei[53]. Stema regelui era atârnată deasupra uşii casei lui şi am intrat într-o mică odaie cuprinzând o sofa foarte curată şi confortabilă, care în comparaţie cu ce se putea găsi obişnuit în casele de poştă ne-a dat un sentiment de îndoită desfătare. Protejaţii starostelui (care fusese numit în acest post, cam cu doi ani înainte, de consulul general englez[54]
p 103 din Bucureşti) erau cu toţii // băştinaşi din fosta republică a celor 7 insule; şi leafa acestei slujbe provenea dintr-un fel de capitaţie (taxă), pusă pe fiecare individ, de 10 piaştri pe an.

Folosul pe care ei îl primesc în schimb pentru această dare constă din sprijinul unui agent recunoscut de magistrul local sau ispravnic, la care ei pot apela în caz de împilări. Funcţia starostelui nu este prea lucrativă, după cum se poate închipui din micul număr de supuşi; dar l-am găsit trăind ca un om cu dare de mână; el ne-a lămurit, spunându-ne că ţinea în arendă nişte pământuri înspre munte la apus de oraş. Această moşie era destul de întinsă pentru a întrebuinţa patru sute de ţărani pe care ni i-a înfăţişat ca foarte leneşi întocmai ca pe toţi localnicii ţării[55]; el creşte un număr foarte mare de păsări, însă vinul care este articolul de comerţ de căpetenie din această regiune, alcătuieşte produsul cel mai însemnat al moşiei sale.

Cel mai bun vin se face în satul Odobeşti, la o distanţă de trei ceasuri <de Focşani>; se vinde cu preţul de 10 parale ocaua şi cea mai mare parte se exportă în Rusia; este un vin alb cu gust plăcut însă de o calitate slabă[56]. Focşani, deşi mic,
p. 104 cuprinde // douăzeci şi patru de biserici ortodoxe; e împărţit de un râu mic în două părţi, una moldovenească, cealaltă muntenească. Casa starostelui era în partea muntenească. Pentru a împiedica certurile care se pot ivi între locuitori şi numeroşii curieri care trec din şi înspre Rusia, 24 de soldaţi turci, sub comanda a doi ofiţeri superiori, sunt încartiruiţi în oraş. Populaţia Focşanilor şi a satelor vecine a fost mult scăzută de ciuma care acum doi ani a răpus 5 000 de locuitori. După ce ne-am odihnit câteva ceasuri în confortabila casă a starostelui, care ne-a tratat cu mare

[53] George al III-lea (1760–1820).

[54] Acest post împreună cu toate cele în subordine de viceconsul, dragoman şi staroste au fost apoi desfiinţate, ca fără folos, aşa că nu mai avem reprezentanţi la Curţile Măriilor lor domnii Moldovei şi Ţării Româneşti <n.a.>.

[55] Avem aici punctul de vedere al exploatatorului celor patru sute de ţărani, care din munca lor îi dădeau buna stare cu care se lăuda.

[56] *Thin and meagre.*

www.dacoromanica.ro

ospitalitate şi ne-a procurat o reînnoire a ordinului nostru cu privire la cai[57] de la ispravnicul părţii muntene a oraşului, ne-am suit iar în căruţele noastre şi am plecat spre Bucureşti.

Am trecut la o milă de Focşani, albia unui imens torent[58], mai larg decât orice „fiumara" ce am văzut vreodată în Sicilia. Malurile sale erau foarte prăpăstioase şi înalte de peste 30 de picioare; tăietura prin mal arată straturi groase de nisip şi lut. Ajungând sus pe malul din faţă ni s-a deschis înaintea noastră măreţul // şes care p. 105
duce până la Bucureşti. Spre apus, la o mare depărtare, era un şir de munţi ai căror poale erau bine cultivate şi presărate cu multe sate. La răsărit cât puteai vedea cu ochiul şesul era mărginit numai de orizont; lanuri de porumb se vedeau ici şi colo pe faţa şesului, însă în general drumul se învârtea printr-o nesfârşită pădure de stejari pitici. Am continuat să alergăm la galop pe pământul neted, trecând uneori mici pâraie[59], căci solul moale este uşor brăzdat de torente, până ce am atins râul Buzău; era o noapte cu lună, râul era numai pe jumătate îngheţat, am trecut partea întâia pe gheaţă, a doua prin vad. La sfârşitul etapei a patra ne-am oprit pentru seară şi ne-am adăpostit în cea mai păcătoasă colibă pe care a pus vreodată ochii vreunul din noi; era caverna unui troglodit; un fel de şopron aproape descoperit, plin de păsări, forma intrarea unei hrube în care ne-am scoborât pe trei trepte şi unde am găsit două femei şi trei copii ghemuiţi în jurul unor beţe arzând pe o vatră; un horn făcut din lut ars[60] se ridica deasupra locului şi era atât de aproape de flacără că abia mai lăsa loc celor ce se încălzeau astfel pentru a-şi scoate capul deasupra norilor de fum care se suiau parte spre deschizătură, dar care se răspândau mai ales în cuprinsul // bârlogului ce ne primise; nu era cu putinţă să stai în picioare. Aşa că, p. 106
neţinând seama de primejdia de a fi înăbuşiţi, am fost siliţi să ne culcăm pe laviţa de lemn ce era ridicată de-a lungul a doi pereţi din încăpere. Tovarăşul meu se adăpostise prin colibele Nubiei şi ale Egiptului şi eu însumi fusesem uneori găzduit mai prost prin Finlanda, Sicilia şi Grecia, dar am recunoscut amândoi că aceasta era cea mai mizerabilă gaură în care am fost vreodată siliţi să ne petrecem noaptea. Dar zdruncinăturile unei zile întregi <cu căruţa> ne pregătiseră pentru odihnă şi am dormit câteva ceasuri. Când am ieşit a doua zi de dimineaţă din locuinţa noastră subpământeană am găsit vremea peste măsură de rece şi ne-am urmat drumul prin locuri aproape lipsite de copaci, de fapt o stepă în toată puterea cuvântului; nenumărate movile erau răspândite pe întinderea sa; un şir de dealuri joase se vedeau la dreapta noastră spre nord-vest şi monotonia era uneori întreruptă de sate cu bordeie de lut joase, de culoare pământie, acoperite cu stuf, înconjurate şi

---

[57] Există acest fel de curtenie între domni vecini ca un călător care soseşte la hotarele unei ţări, având o poruncă pentru cai, să fie tratat totdeauna de celălalt în acelaşi chip amabil <n.a >.

[58] *Winter torrent*. E vorba de râul Rîmna.

[59] *Fiumaris*.

[60] *Baked mud*.

www.dacoromanica.ro

aproape ascunse de stoguri de fân. La o depărtare de trei staţii <de poştă> de Bucureşti, pământul era acoperit cu atât de mult omăt încât a fost mai cuminte să ne părăsim căruţele noastre cu roţi şi să ne mutăm geamantanele şi fânul în tot atâtea sănii uşoare.

Lunecam pe suprafaţa netedă îngheţată cu o iuţeală uimitoare (căci călătoream tot cu patru cai), dar neregularitatea terenului şi uneori lipsa, pe alocuri, // de omăt,
p 107 ne făcea să ne îndoim dacă am câştigat mult de pe urma schimbării făcute.

Am intrat în capitala Ţării Româneşti la ora 11 noaptea. Fenomenul extraordinar al unui adevărat despotism exercitat de către un domn grec, care el însuşi este, în acelaşi timp, un rob abject, apare din nou la Bucureşti. Ceea ce adaugă ciudăţenii unei asemnea situaţii, este rememorarea <faptului> că această formă tiranică de guvernământ dăinuie fără sprijinul nici unei forţe armate; nicăieri nu se vede aici <nici> cea mai mică aparenţă de armată. Domnul nu are trupe, afară de o mică gardă de vreo douăzeci de sârbi şi arănuţi care stau tot timpul în preajma sa şi sunt folosiţi mai ales la ceremoniile de stat. Autoritatea domnului este menţinută prin intrigă, frica obişnuită pe care o inspiră stăpânirea turcească, toleranţa naţiunilor vecine şi lipsa absolută de energie[61] a locuitorilor înşişi. Boierul, scutit de dări şi dedat unei vieţi destrăbălate, e lacom de funcţii ca să-şi poată mulţumi propria lui venalitate coruptă, pe când ţăranul pare caracterizat mai mult ca orice printr-o suferinţă răbdătoare a oricărui act de asuprire. Dacă începem cu cel ce stă în fruntea cârmuirii: domnul[62] a plătit probabil pentru numirea sa trei sau patru milioane de piaştri, drept daruri făcute marelui vizir[63], reis-efendiului[64]
p. 108 şi celorlalţi mari dregători de la Constantinopol. Din capitala // provinciei unde apare în exerciţiul autorităţii sale delegate mai mult ca unui fermier general[65] decât ca unui principe suveran, se aşteaptă de la el trimiterea a douăzeci de milioane de piaştri pe an către vistieria sultanului, pe lângă diferite alte daruri lunare făcute prietenilor care îl sprijină la Divan. Şi aici, ca şi la Iaşi, deosebitele dregătorii date de domn sunt râvnite cu patimă şi vândute celui ce dă mai mult; boierii de baştină, ca şi cei ce s-au ridicat ei înşişi la rangul de boieri prin cumpărarea unui caftan, sunt scutiţi de dări. S-ar părea totuşi că chiar dacă boierii nu plătesc biruri directe, ei sunt totuşi siliţi să-şi arendeze moşiile lor acestor ţărani apăsaţi, în schimbul unei arende atât de mici încât imunitatea boierior e doar cu numele. Se mai zice că boieri munteni au şi mai puţine privilegii şi mai puţină influenţă în cârmuirea statului decât boierii din provincia vecină a Moldovei, ceea ce se poate explica prin mai marea lor apropiere de hotarul turcesc.

---

[61] Afirmaţie gratuită.

[62] Ioan Caragea, domn al Ţării Româneşti (27 august 1812–29 sept. 1818).

[63] Ahmed paşa, mare vizir (1811–1812).

[64] Mehmed Arif, reis efendi (1811–1813).

[65] *Genera farmer* adică arendaş al impozitelor.

www.dacoromanica.ro

Dar acelaşi sistem de corupţie[66] există în administraţia amânduror Principatelor şi nu e mărginită doar la funcţiile mai însemnate, ci e generală şi ajunge până la cel mai umil agent al cârmuirii. Ispravnicul sau dregătorul[67] unui sat şi-a cumpărat şi el funcţia sa şi, // prin urmare, dreptul de a asupri pe nenorocitul de p 109
ţăran care e supus autorităţii sale şi se află într-o stare pe atât de deznădăjduită şi de jalnică pe cât îşi poate închipui oricine. Dacă se plânge de nedreptatea pe care a îndurat-o din partea micului său tiran, atunci atotputernicia banului face „ca nedreptatea să pară dreptate", procesul e hotărât împotriva sa şi nenorocitul jeluitor <mai e şi> bătut pentru osteneala sa. În alte părţi ale împărăţiei otomane haraciul sau capitaţia, deşi tot mai admite oarecare schimbări, e plătit la suma fixată de 12 lei, pentru orice bărbat care nu e de lege mahomedană; însă aici în provinciile tributare ale Moldovei şi Ţării Româneşti, darea nu are limite, cererile cârmuirii sunt nemărginite şi un ţăran poate fi chemat să plătească, în rânduri deosebite, o sumă de 200 sau 300 de lei pe an. Aflând de apropierea dăbilarilor[68], el fuge deseori de acasă cu nădejdea zadarnică de a scăpa de greaua dare, însă femeia şi copiii săi rămân pe loc şi nimic nu poate fi mai revoltător pentru sentimentele obişnuite de omenie decât povestirile pe care le auzim privind cruzimile înfăptuite faţă de aceşti nenorociţi lipsiţi de ajutor, cu scopul de a-i sili să scoată comorile lor asunse. Ei sunt stâlciţi în bătăi sau închizându-li-se uşile bordeielor sunt expuşi la fumul unor focuri făcute anume până ce sunt aproape sufocaţi cu totul. Pe scurt, ei sunt chinuiţi cu toate rafinamentele de barbarie // ce pot fi închipuite, pentru a-i sili să p 110
mărturisească unde e ascuns bărbatul sau <unde sunt> banii. Până în cele din urmă, adus la ruină şi disperare şi cu vitele luate şi tot inventarul lui de asemenea răpit, ţăranul îşi părăseşte bordeiul unde s-a născut, căutând un ispravnic mai puţin hrăpăreţ, sub a cărui ocrotire să se poată pune. El călătoreşte tot mai departe, stând la tocmeală cu diferiţi despoţi de sate până ce întâlneşte în sfârşit vreunul care se mulţumeşte să ia o sumă moderată pe an drept bază a contribuţiei. Neposedând capital, fugarul nu are altă posibilitate la îndemână decât lucrul mâinilor sale din câştigul căruia el trebuie să caute să satisfacă cererile cârmuirii şi să-şi susţină familia. Nu trebuie să presupunem însă că ispravnicul se consideră dator să se ţină de termenii învoielii sale; cel mai mic semn de sporire a averii ţăranului sau chiar simplul chef al unui capriciu tiranic poate impune pretenţii noi şi neaşteptate.

Cu toată marea fertilitate a pământului şi ieftinătatea arendei anuale plătite proprietarului, care se ridică la o zecime din produsul pământului, păcătoasa formă de guvernământ <de aici> este atât de contrarie menţinerii populaţiei încât preţul obişnuit pentru ziua de muncă este de 50 de parale, sumă totuşi exorbitantă ţinând

---

[66] Ca o pildă de preţul unei funcţii la Bucureşti, cea de Agă, sau şef al poliţiei, valorează 150 000 de piaştri pe an; veniturile provin din vămile arbitrare ridicate pe alimentele aduse în oraş <n.a.>.

[67] *The Ispravnik, or magistrate of a village*

[68] *Tax-gatherers*, strângători de biruri, de dări.

www.dacoromanica.ro

seama de ieftinătatea alimentelor; dar ţara e foarte slab populată şi nici o măsură nu poate opri curentul de emigraţie în Transilvania şi în provinciile vecine ale
p. 111 împărăţiei austriece. Dacă // s-a întâmplat ca ţăranul, după o lipsă de câţiva ani să fie îndemnat să se întoarcă în ţara lui de baştină, el se îngrijeşte mai întâi să fie renaturalizat <sudit sau supus străin> şi apoi reclamă protecţia consulului austriac din Bucureşti şi se bucură de scutirea de orice dare.

Astfel Principatele Moldovei şi Ţării Româneşti seamănă cu o ţară de curând colonizată care cuprinde numai o populaţie rară. Ţara e îmbelşugată şi productivă, dar plugari care s-o cultive sunt puţini; de aceea salariile sunt foarte ridicate în raport cu preţul alimentelor, căci cuantumul <salariilor> după o regulă stabilită în economia politică atârnă totdeauna de proporţia dintre capitalul <depus> şi numărul celor ce muncesc din comunitate.

Acestea sunt relele ce rezultă din rapacitatea ce caracterizează cârmuirea efemeră a unui domn <fanariot>. Sub o formă de cârmuire mai blândă, statornică şi luminată, ţăranul ar <putea> duce un trai înlesnit şi chiar îmbelşugat, căci este neîntrecută productivitatea Ţării Româneşti, ce e grânarul Constantinopolului, şi care îndestulează această capitală cu orice fel de produse.

Locuitorii din Bucureşti mai sunt şi ei îndestulaţi din belşug cu toate alimentele de primă necesitate, ca şi cu tot ce ţine de lux; noi am fost mai ales
p 112 impresionaţi de marele belşug de vânat. //

Carnea de vacă se vinde la piaţă cu 16 parale ocaua = 2 livre 1. //

Un bou bun de tăiat costă 50 până la 60 de piaştri. Preţurile articolelor corespunzătoare sunt următoarele:

O pereche de prepeliţe	70 de parale
O pereche de cocoşi de munte[69]	70 de parale
O raţă sălbatică	45 de parale
O căprioară nejupuită	22 de piaştri, <adică> aproape 14 shillingi, 8 pennies.

Vinul din ţară nu e bun, căci vara, deşi caldă, e prea scurtă pentru ca să se coacă strugurii[70].

Oraşul e de asemenea slab aprovizionat cu lemne, care sunt aduse zilnic în mici care de la o mare depărtare şi fiind tăiate din păduri tinere sunt verzi şi nepotrivite folosirii lor drept combustibil.

Oraşul Bucureşti este aşezat într-o adâncitură, împrejurimile sunt mlăştinoase şi locuitorii suferă foarte mult de frecvenţa frigurilor lente şi a frigurilor de baltă[71].

---

[69] *Black cock.*

[70] Afirmaţie gratuită.

[71] *The prevalance of low fevers and agues*

www.dacoromanica.ro

Sub dulapi de lemn[72], cu care sunt podite uliţele, gunoaiele apoase ale oraşului, formând mocirle, se adună în şanţurile de scurgere din care aproape că nu e cu putinţă să se mai golească vreodată şi acestea nici nu se mai curăţă vreodată. Multe din casele şi mănăstirile mai mari, precum şi din biserici, zidite toate uniform din cărămidă şi date cu tencuială, sunt înconjurate de ziduri înalte făcute din cărămizi turtite după sistemul ce se observa în resturile de construcţii romane.

Domnul nu are o locuinţă aşa de bună ca a vecinului său din Iaşi, pentru că palatul lui a ars întâmplător acum doi ani[73] // cu care prilej se zice că a suferit o p 113
pagubă ce se ridica la 100 000 de piaştri. El ocupă acum două case[74] de o înfăţişare mai curând sărăcăcioasă, legate împreună printr-o galerie de lemn.

Luni 19 ianuarie, de sărbătoarea Bobotezei[75], domnul a primit vizitele celor mai însemnaţi boieri munteni, cât şi a consulilor străini şi în aceeaşi zi am fost primiţi şi noi în audienţă de către Măria Sa. Doamna, soţia domnului[76], şi fetele ei[77] stăteau greceşte pe sofale lângă voievod şi vizitatorii se închinau şi în faţa lor. La salutările obişnuite se adăuga cea extraordinară de a săruta mâna domnului, o ceremonie pe care am observat că o îndeplineau toate femeile, ca şi bărbaţii. Nu era nimic mai deosebit în odaia în care am fost primiţi, decât că podelele erau acoperite cu un covor englezesc, ceea ce părea cam ciudat în casa unui răsăritean.

Multe din guvernele europene ţin consuli aici şi la Iaşi şi sunt priviţi şi trataţi ca oaspeţii domnului, de la masa căruia fiecare primeşte pe zi o porţiune numită tain[78] de patru ocale de carne şi de opt pâini. Pe lângă acestea li se dau lemne de ars şi nutreţ pentru cai <şi chiar> atât de mult încât pot, uneori, să mai vândă o parte.

Despre domnul Ţării Româneşti se zice că face mai mult // pe turcul[79] decât p 114
domnul vecin din Iaşi şi că este tot atât de dibaci în exercitarea autorităţii sale. Deşi s-a observat adeseori că nu există pe lume cârmuire din cele ce se pretind a avea reprezentanţă diplomatică măcar şi foarte redusă care să fie ţinută într-o ignoranţă atât de adâncă a afacerilor politice ale altor Curţi ca Sublima Poartă, totuşi noi am fost informaţi din izvoare serioase că voievodul din Bucureşti întreţinea o

---

[72] *Wooden sleepers*

[73] E vorba de Curtea Nouă de pe Dealul Spirii, cunoscută apoi sub numele de Curtea Arsă, distrusă de incendiul de la finele anului 1812.

[74] Casele marelui ban Dimitrache Ghica (tatăl viitorilor domnitori Grigore al IV-lea şi Alexandru Ghica) de pe Podul Mogoşoaiei.

[75] Dată greşită La începutul secolului XIX diferenţa dintre calendarul iulian răsăritean şi cel gregorian occidental era de 12 nu de 13 zile, aşadar ziua de 18 ianuarie nu corespunde sărbătoarei Bobotezei, ci Sf. Ion, ziua onomastică a domnitorului

[76] Elena Caragea, născută Scanavi

[77] Probabil Ralu Arghiropol şi Smaranda Vlahuţi

[78] *Tayeen*

[79] *To affect more of theTurk*

www.dacoromanica.ro

corespondenţă secretă cu secretarul[80] unuia din personajele cele mai influente[81] în timpul congresului din Viena. Suma dată drept mită[82] era foarte însemnată, nefiind mai puţin de 1 000 de galbeni pe lună, dar, prin acest mijloc, <domnul> căpăta primele informaţii despre negocierile din această perioadă însemnată; transmiterea lor imediată la Constantinopol nu era tocmai de o mică însemnătate pentru domn, întărind poziţia sa faţă de dregătorii sultanului.

Vizita noastră la domn nu a oferit nimic vrednic de a fi pomenit şi după urmarea tipicului obişnuit de întrebări şi răspunsuri ne-am retras, <croindu-ne drum> printr-o mulţime de servitori, ce se ţineau de capul nostru şi se arătau ahtiaţi din cale afară după bacşişul care se obişnuieşte întotdeauna să se împartă între cei din suita unui paşă, repezindu-se şi îmbrâncindu-se ca să-l apuce. Când am pornit cu trăsura a căzut jos din păcate un galben şi lupta care a urmat între servitori pentru
p. 115 a pescui // moneda din mudăria şi noroiul curţii, era departe de a se potrivi cu purtarea solemnă pe care o observă de obicei chiar şi personalul cel mai de jos la o audienţă domnească.

În altă zi am făcut o vizită mitropolitului[85] Ţării Româneşti, fost episcop de Craiova[86], dar numit de curând la mitropolia din Bucureşti; el se află în fruntea Bisericii Ortodoxe din principat şi primeşte de la fiecare popă[87] sau preot suma de 15 piaştri pe an; venitul lui se socoteşte că se ridică aproape la 140 000 de lei, dar el este silit uneori să cedeze câte o parte din acest venit însemnat la cererile neaşteptate ale domnului. Biserica şi palatul mitropolitan se înalţă pe un deal de nisip[88], care domină oraşul şi, apropiindu-ne de acesta din urmă, am fost cam miraţi găsind zugrăvit pe zid şi lăsat să rămână acolo vulturul rusesc cu două capete, cu un scut de pretenţie[89], alcătuit din stema Ţării Româneşti, adică o coţofană[90] ţinând o cruce în cioc.

L-am găsit pe arhiepiscop, un om mai în vârstă, iubitor de cele lumeşti[91], barba albă şi rumen la faţă, întins pe o sofa după o gustare de dimineaţă[92] pe care părea s-o fi savurat-o din plin. Toată convorbirea purtată în greceşte, căci nu vorbea

[80] E vorba de Friedrich von Gentz, a cărui corespondenţă cu domnii Ţării Româneşti, Caragea şi Suţu, a fost publicată sub titlul: *Dépêches inedites du chevalier de Gentz aux hospodares de Valachie*, Paris, 1876–1877, 3 vol

[81] Klement Wenceslas von Metternich-Winneburg (1773–1859), cancelarul Austriei.

[82] *The bribe.*

[85] Nectarie, mitropolit al Ţării Româneşti (1812–1819).

[86] Greşit ! Fost episcop de Râmnic (1792–1812).

[87] *Papas*

[88] Afirmaţie eronată.

[89] *Escutcheon of pretence*, formulând adică o pretenţie de stăpânire asupra ţării.

[90] *Magpie*, confundată de autor cu corbul heraldic al Munteniei.

[91] *Bon vivant.*

[92] *Early dinner*

www.dacoromanica.ro

altă limbă, se învârtea în jurul unor subiecte în legătură cu mâncarea. Deşi cam infirm, căci de curând se restabilise după un acces de podagră, el era foarte vioi, vorbea necontenit şi se silea să ne descreţească frunţile cu o povestire foarte lungă asupra unei vizite pe care o // făcuse unui cunoscut la ţară, unde suferise mare p 116
sâcâială[93], şi unde fusese foarte prost ospătat. Masa fusese servită numai cu trei feluri şi i se dăduse atât de puţin vin încât numai prin strădania sa căpătase trei pahare, de altminteri de o calitate foarte slabă. Povestirea dezamăgirii suferite de jovialul mitropolit din cauza ospitalităţii reduse a prietenului său îi stârnea mult râsul, deşi obosea întrucâtva răbdarea ascultătorilor. După ce ni s-a sfârşit audienţa, ni s-a arătat biblioteca palatului, care cuprindea un mare număr de cărţi, însă tratate într-un fel care dovedea indiscutabil că boala bibliomaniei nu se răspândise încă în cuprinsul Daciei. Manuscrise greceşti şi slavoneşti zăceau, claie peste grămadă, pe podele sau stăteau prăfuite, îngrămădite în rafturi, la un loc cu cărţi franceze moderne foarte bune. Acestea din urmă formaseră cândva biblioteca celebrului călător Sonnini[94] şi, dacă nu mă înşel, fuseseră lăsate apoi palatului de un boier muntean care le cumpărase sau le moştenise de la călătorul francez. Am fost duşi în bibliotecă; <arată întocmai> ca o hală de vechituri[95] şi în starea ei actuală de confuzie şi părăsire, nişte vizitatori, mai curioşi sau mai puţin scrupuloşi decât noi, ar fi putut lua, fără cea mai mică greutate, multe manuscrise rare şi preţioase //. p. 117

Locuitorii din Bucureşti sunt tot atât de dedaţi la viciul jocului de cărţi şi în general la cheltuială, ca şi cei din capitala Moldovei. Totuşi nici un teatru nu era deschis şi distracţia lor publică de căpetenie consta în scuturătoarea plimbare pe uliţe, asemenea celei descrise <cu prilejul călătoriei mele> la Iaşi. Însă, fiindcă ne găseam aici în timpul carnavalului, se dădeau baluri publice de două sau trei ori pe săptămână într-unul din principalele hanuri şi am fost de faţă, într-o seară, la un fel de reprezentaţie teatrală, asemănătoare cu isprăvile de călărie de la teatrul Astley; petrecerea, care era dată de nişte artişti ambulanţi germani[96], într-o clădire publică, numită „Clubul”[97], a început cu un joc executat pe catalige şi s-a încheiat cu o scenă comică ce imita farsa noastră populară: „Croitorul călărind spre Brentford”. Dialogul era în limba germană, limbă mult vorbită aici şi reprezentaţia căpăta un aer caraghios de demnitate, când ascultai pe curtenii domnului, care purtau calpace, traducând în limba greacă modernă părţi din convorbirea caraghioasă a actorilor. De pildă, când călăreţul neîncercat întreabă pe hangiu, în farsă, dacă are un cal voinic

---

[93] *To which he had been much importuned*

[94] Charles Nicolas Sonnini de Manoncourt (1751–1812), cunoscut naturalist şi literat francez ce vizitase ţările noastre în 1810.

[95] *Lumber room.*

[96] *Some itinerant Germans*

[97] *"The Club".*

www.dacoromanica.ro

pe care să i-l poată recomanda, boierimea munteană a socotit că e foarte spiritual să înconjoare pe dregătorul domnului care se află în fruntea departamentului poştei la Bucureşti şi să-l necăjească cu întrebarea: „Ai cai buni?”[98]. Multe din comicăriile[99]
p 118 actorilor erau dintre cele mai grosolane //, dar doamna şi fiicele ei, care erau de faţă la petrecere, puse pe sofale aşezate în capătul de sus al odăii, şi care erau îmbrăcate şi împodobite cu o mulţime de giuvaiere, păreau foarte amuzate şi râdeau fără de nici o măsură la glumele ce nu se deosebeau prea mult prin bună creştere.

Ca o dovadă de starea de moralitate din capitală, fiul[100] domnului (îmbrăcat turceşte şi purtând turban cu care nu ar fi îndrăznit să se arate la Constantinopol) a intrat în club, unde se aflau mama şi surorile sale, ducând la braţ pe prietena sa, o doamnă română frumoasă, care îşi părăsise de curând soţul şi cei şase copii ai ei; nimeni nu părea să găsească ceva neobişnuit sau necuviincios în această purtare. Domnul însuşi nu era la club, însă în odaie se aflau adunaţi cei mai mulţi dintre dregătorii Curţii şi mulţi dintre cei mai însemnaţi boieri din Ţara Românească; erau îmbrăcaţi cu toţii la fel, purtând calpace[101] foarte mari, cu caftane lungi care fâlfâiau în voie[102] şi mulţi fumau ciubuce turceşti, într-un cuvânt, totul era oriental în înfăţişarea bărbaţilor, deşi în portul femeilor care şedeau ghemuite[103] pe divane era un amestec vădit de veşminte franţuzeşti şi orientale; părul lor era bogat împodobit cu giuvaeruri şi purtau veşminte de mătase, făcute probabil la Viena. ajustate totodată cu o cingătoare grecească şi papuci turceşti. Sub ochiul gelos al
p 119 bănuitorului guvern turc, îmbrăcămintea // nu este de loc o chestiune lipsită de însemnătate şi folosirea costumelor din Europa civilizată ar fi privită ca o inovaţie tot atât de primejdioasă, ca şi adoptarea vederilor celor mai luminate asupra politicii moderne.

În timpul ocupării ţării de către ruşi, boierii au lăsat cu entuziasm la o parte veşmintele lor largi şi au purtat veşminte franţuzeşti; dar când s-au întors sub stăpânirea turcă, au fost siliţi să reia caftanul şi calpacul. Au văzut cu silă că se reîntorc la stăpânii lor dinainte şi se spune că ei pizmuiesc soarta locuitorilor din acea parte a Moldovei care sunt atât de fericiţi să se bucure de ocrotirea ţarului Rusiei[104]. Când cartierul general imperial se afla la Bucureşti, armata rusă cheltuia sume nesfârşite de bani în acel oraş, împrejurare care face pe locuitori să privească cu şi mai mare părere de rău plecarea lor[105]. Se pare, aşadar, că scurgerea unui veac

---

98 În textul englez: *„Have you good horses?”*.

99 *Tricks*

100 Beizadea Gheorghe Caragea

101 *Calpaks.*

102 *Long flowing robes.*

103 *Sitting cross-legged*

104 Afirmaţie eronată, vădind sentimentele sublinıat proţariste ale autorului.

105 Exagerări denaturând realitatea, rezultate din aceeaşi optică. Niciodată românii n-au regretat îndepărtarea unei ocupaţii străine, prin definiţie, abuzivă şi asupritoare.

www.dacoromanica.ro

a produs mari schimbări în simţămintele politice ale băştinaşilor acestor ţări, după cum rezultă din comportarea lor de la 1711, în cea mai critică perioadă a războiului purtat de Petru cel Mare împotriva turcilor.

[Urmează povestirea denaturată a evenimentelor din 1711 după Voltaire]. //

23 ianuarie. După o şedere de o săptămână la Bucureşti şi după ce am căpătat p. 120
un paşaport românesc <pentru a merge> până la hotarele ţării şi malurile Dunării, cât şi un buiurldu[106], scris cu slove turceşti, şi care cuprindea o recomandare a noastră către agalele şi guvernatorii oraşelor din Bulgaria şi din Rumelia, ne-am făcut pregătirile pentru a ne urma călătoria şi ni s-a dat sfatul să luăm cu noi pe unul din ienicerii fostului consul general britanic[107], care urma să ne slujească de călăuză şi de tălmaci. Iasakgiul[108] fusese în slujba consulului şi care mai purta încă înalta scufie galbenă [109] a tătarilor, ne-ar fi fost de folos pentru a ne face rost de cai
şi poate că datorită prezenţei sale, ne-ar fi putut apăra întrucâtva de ocara // turcilor. p. 121
Căci trebuie observat că un străin care intră în împărăţia otomană pe la un hotar mărginaş nu are aceleaşi înlesniri ca cel care pleacă din capitală. Dacă am fi părăsit Constantinopolul cu firmanul sultanului şi cu un ienicer turc al ambasadorului englez la Poartă, am fi putut vorbi pe un ton mai ridicat deoarece, ca să spun adevărul, orice lucru este făcut în această ţară numai cu gălăgie şi nu se arată străinului nici un respect, afară numai dacă pare că are dreptul de a-l cere. Călătorind cu paşaportul unui domn grec, sub escorta unui curier creştin trebuia să fim hotărâţi, chibzuit, dar fără pretenţii.

Drumul de la Bucureşti până la Dunăre urma să fie făcut într-un echipaj asemănător cu acela cu care venisem de la Iaşi şi am părăsit capitala Ţării Româneşti cu un alai însemnat, alcătuit din cinci căruţe trase fiecare de patru cai. Am pornit în mare galop şi, fiindcă începuse dezgheţul în noaptea dinaintea plecării noastre, oricine îşi poate închipui în ce stare se afla un călător, aşezat într-unul din acele vehicule joase, la numai câţiva paşi de copitele celor patru animale care alergau în galop. Când am trecut destul de bine uliţele şi un deal râpos de nisip din preajma oraşului, nu mai era cu putinţă nimănui să ne deosebească unul de celălalt, căci eram cu toţii acoperiţi de un strat uniform de glod. Am înaintat apoi printr-un
// loc foarte şes[110] acoperit cu stejari pitici, cu arţari şi cu tufişuri alcătuite mai mult p 122
din spini negri.

Satul în care ne-am oprit mai întâi pentru a schimba caii putea foarte bine fi socotit drept sălaşul grosolan[111] al hoardei celei mai necivilizate; locuinţele erau

---

106 *Buiurldù*, poruncă dată de marele vizir.

107 William Wilkinson

108 *The Yassakgee*

109 *The lofty yellow van cap*

110 *A tract of country very level.*

111 *Rude abode.*

www.dacoromanica.ro

toate clădite în acelaşi fel şi după acelaşi plan ca şi hruba subpământeană unde poposisem în noaptea dinaintea sosirii noastre la Bucureşti. O odaie pătrată (făcută din nuiele împletite[112] ale căror locuri (spaţiuri) goale erau umplute cu glod uscat), având un acoperiş de papură, alcătuia un fel de intrare într-o bortă sub pământ la care te coborai pe câteva trepte; pe din afară, bordeiul de-abia se înălţa deasupra pământului în afara locului unde hoceagul (făcut din papură sau din crengi împletite împreună) arăta centrul movilei ce semăna mai degrabă cu ascunzătoarea unei cârtiţe, ce, îngropând-se în pământ, şi-ar fi aruncat pe spate o grămadă de ţărână decât cu o locuinţă omenească[113].

Înainte de a ajunge la al doilea popas, am trecut peste râul Argeş, care
p 123 primăvara (când creşte // din cauza topirii zăpezilor), e un torent grozav; şi după ce am suit câteva dealuri înalte, îmbrăcate în stejari, tei şi fagi, ne-am urmat drumul pe o câmpie acoperită cu iarbă înaltă şi stejari pitici. O lună frumoasă ne-a întovărăşit până la ultima casă de poştă românească, cale de un ceas de Dunăre şi de hotarul <= malul> bulgar. Aici ni s-a arătat locul unde ruşii făcuseră un lagăr mare în timpul ultimului război cu turcii şi se spunea că pe stepa vecină se dăduse o luptă însemnată[114]. Minaretele cele înalte ale moscheilor şi locuitorii cu turbane din satul Giurgiu, care ne-au înconjurat când am ajuns pe malul stâng al Dunării, dis-de-dimineaţă <în ziua de> 24 ianuarie, ne-au vestit că ne aflam la marginea creştinătăţii.

---

[112] *Wicker or basket work*

[113] Într-o notă de subsol autorul apelează la relatarea iezuitului Philippe d'Avril (vezi vol. VII al Seriei vechi a colecţiei de faţă), înfăţişând o descriere similară a unui bordei subpământean întâlnit în Moldova la 1688 (!).

[114] În războiul care s-a încheiat prin pacea de la 1812, nu s-au dat mari (!) bătălii, preocuparea generală a trupelor ţariste constând din ocuparea centrelor fortificate de pe Dunăre.

După trecerea fluviului, ruşii au înaintat până la Şumla, care a fost asediată, dar nu ocupată şi câteva polcuri de cazaci au galopat mai departe chiar înspre Adrianopol Este greu să obţii ori ce informaţie precisă asupra amănuntelor acestei campanii, dar am auzit că se tipăreşte acum, la Viena, o lucrare în neo-greacă, sub titlul *Istoria Ţării Româneşti* (A History of Wallachia), ce va cuprinde o relatare asupra acestui război <n a > – Autorul face, desigur, aluzie la cartea lui Dimitrie (Daniil) Philippide intitulată *Istoria României*, care apăruse însă în 1816 la Viena, deşi Mac Michael şi ş-a tipărit lucrarea peste trei ani, la Londra, fără a se mai ţine la curent cu acest eveniment editorial.

www.dacoromanica.ro

FEODOR KÁRACSAY

Contele Káraczay de Vályeszáka se trage dintr-o familie de militari, de origine croată, stabilită ulterior în Banat şi Transilvania Titlul de conte a fost câştigat de tatăl său, feldmareşalul Andreus Káraczay, care, în războiul austro-ruso-turc (1788–1791) a luat parte la cucerirea Hotinului şi la marile lupte de la Focşani şi Mărtineşti, distingându-se mai întâi în bătălia de la Valea Seacă (13 aprilie 1789), de unde provine şi titlul său de nobleţe. Toate acestea au determinat pe A Veress[1] şi pe Nicolae Iorga[2] să-l considere pe feldmareşalul Andreas Káracsay drept autor al lucrării de mai jos. Dar, după, cum observa Eugen I. Păunel, prima parte a lucrării, respectiv, începutul capitolului despre Moldova, este aproape identică cu articolul intitulat *Die Moldau und ihre Bewohner*, publicat în „Archiv für Geographie, Historie, Staats – und Kriegskunde" (VI,1815, p. 2–6) şi semnat F. Graf Káracsay, K.K. Kammerer und Hauptmann im Generalstaab der Armee[3] Totodată nu se poate bănui ca autorul acestui articol să fi participat alături de tatăl său la campanie şi de a fi avut astfel posibilitatea să cunoască Moldova, căci în momentul izbucnirii războiului nu împlinise încă vârsta de un an.

Feodor Káracsay (pe copertă cărţii Káraczay) s-a născut la 3 octombrie 1787. Potrivit tradiţiei familiei, a urmat Academia Militară din Wiener Neustadt, devenind ofiţer de husari în anul 1805. A participat la campaniile împotriva lui Napoleon şi s-a distins în lupta de la Pirna, pe când avea gradul de locotenent (1813). Apoi şambelan, cu gradul de căpitan, pe lângă arhiducele Maximilian. apoi maior în regimentul nr 1 de ulani, Fedor Káracsay a ajuns colonel şi comandant pe urmă al pieţei Mantua În Italia s-a căsătorit cu Josephina Belleti Bianchi, fiică adoptivă a marchizei Julia Bianchi Morari.

În 1853, pensionându-se din armata austriacă, a intrat în serviciul Persiei, unde a fost însărcinat cu organizarea unui corp de ingineri şi cu supravegherea fortificaţiilor din ţară În anul următor a fost numit, cu rang de general, şef al Statului Major al armatei persane. Moare la Teheran, în ziua de 2 iulie 1859. Feodor Káracsay a fost, în vremea sa şi un scriitor apreciat. În afara articolului amintit, din „Archiv für Geographie Histoire, Staats-und Kriegskunt", el este autorul, după cum am menţionat, al lucrării *Beytraege zur Europaeischen Laenderskunde. Die Moldau Wallachey ,Bessaerabien und Bukowina. Neuste Darstellung dieser Länden, nebst Kupfern, verschiedene Trachten derselben vorstellend,* tipărită la Viena, de Anton Strauss, în anul 1818 Îi mai este atribuită şi lucrarea, *La Sicile. Manuel de voyageur,* apărută la Stuttgart, în 1825, şi într-o nouă ediţie, la Paris, în 1826, sub titlul *Manuel de voyageur en Sicilie.*

Pentru aceea vreme, Káracsay a scris – după cum sublinia Nicolae Iorga – „Una din cele mai interesante cărţi privitoare la Principate", adăugând că „autorul are cunoştinţe foarte adânci asupra vieţii claselor rurale, cu o judecată dreaptă asupra valorii reale a populaţiei noastre"[4] La rândul său, Ion Ursu, într-o recenzie făcută aceleeaşi lucrări, o apreciază drept o valoroasă

---

[1] A.Veress, *Bibliografia româno-ungară,* vol.2, Bucureşti, 1931, p.224. -

[2] Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călători,* cu un studiu introductiv şi note de A Anghelescu, Bucureşti, 1981, p. 409.

[3] E I. Păunel, *Stampele bucovinene din cartea contelui Fedor Káraczay (1817),* în „Codrii Cosminului", IX, 1935, p 246.

[4] N Iorga, *op cit*, p. 409–410.

www.dacoromanica.ro

contribuţie „la cunoaşterea ţărilor noastre", autorul dând dovadă de conştiinciozitate şi obiectivitate, în descrierile sale[5].

Deşi nu are forma unor memorii de călătorie, iar titlul cărţii, la rândul său, nu pledează în acest sens, menţionata lucrare este totuşi, cel puţin în parte, o relatare a celor văzute şi constate, la faţa locului, de către autor Acesta, după cât se pare, ar fi vizitat Moldova şi Bucovina de două ori, prima dată în anul 1814 sau 1815, iar a doua oară în 1817 Scopul acestora ar fi fost de ordin militar, după cum rezultă din capitolul referitor la drumurile şi şoselele din Bucovina şi Moldova, capitol ce constituie de fapt miezul lucrării. Din structura cărţii şi din conţinutul acesteia rezultă că Feodor Káracsay n-a vizitat însă Basarabia, Oltenia şi Muntenia, deoarece pentru acestea informaţiile sunt sumare şi mult mai puţin precise. Autorul a consacrat Moldovei 56 de pagini şi Bucovinei 11 pagini, pe când Basarabiei şi Munteniei câte 5 pagini, iar Olteniei doar două. De asemenea oraşul Iaşi este descris în 9 pagini, acelaşi autor acordând în schimb Bucureştilor mai puţin de 9 rânduri.

Lucrarea lui Káracsay, în special capitolele consacrate Moldovei şi Bucovinei, conţine o seamă de informaţii, date statistice şi observaţii preţioase pentru cunoaşterea societăţii româneşti din al doilea deceniu al secolului al XIX-lea, privind viaţa economică, drumurile şi şoselele, cu staţiile de poştă de pe diferite trasee, structura populaţiei, numărul locuitorilor. moravurile şi obiceiurile acestora „Bătătorare la ochi a fost pentru străinul călător" lipsa unei burghezii în Moldova, unde „toţi sunt ori boieri, ori ţărani" Cu excepţia câtorva monumente istorice, oraşele, chiar şi Iaşii, cu cele mai multe locuinţe din lemn şi lipsite de orice fel de canalizare, i-au făcut o proastă impresie, ca şi aspectul trist al satelor, datorat stării paupere a ţărănimii în condiţiile socio-economice şi politice de atunci În ceea ce priveşte viaţa clasei conducătoare, inclusiv a locuintelor acesteia, Káracsay constată o puternică influenţă turcească şi o înclinaţie crescândă spre obiceiurile şi moravurile apusene Ceea ce a impresionat, în schimb, deosebit de plăcut pe căpitanul austriac a fos „ospitalitatea" pe care a întâlnit-o la toţi locuitorii, apreciind-o drept o „virtute care distinge în mare grad pe moldovean".

Textul lui Feodor Káracsay este însoţit de trei stampe litografice, colorate cu mâna. reprezentând: 1. o ţărancă în costum de iarnă şi un preot (de fapt un boier), 2. o pereche de miri din Moldova; 3. o moldoveancă din clasa mijlocie.

Cartea este semnalată, printr-o scurtă notă, de A.Verres, în *Bibliografia romăno-ungară (* vol.2, Bucureşti, 1931. p 224), recenzată de I.Ursu în „Arhiva" din Iaşi şi analizată de N Iorga în *Istoria românilor prin călători*. Un comentariu privind aceeaşi lucrare, dar mai ales amintitele trei litografii. a publicat şi E I. Păunel, în revista „Codrii Cosminului"[6]. Unele referiri şi fragmente din lucrarea lui F Karacsay sunt publicate de Gh.C.Teodorescu, în *Mărturii geografice despre ţările noastre de la Herodot la Wilkinson* (Buzău, 1942), cât şi în lucrarea lui S.Callimachi şi S.Cristianu, *Călători şi scriitori străini despre evreii din Principatele Româneşti,* Iaşi, 1935.

DESPRE MOLDOVA, ŢARA ROMÂNEASCĂ, BASARABIA ŞI BUCOVINA[1]

p 2 [...] În Moldova şi îndeosebi la Iaşi, călătorul se găseşte, aşa zicând, la pragul Orientului, într-un loc unde luxul asiatic şi bogăţia orientală se contopesc îndeosebi,
p 3 pe cât este cu putinţă, cu obiceiurile europene. //

[5] I.Ursu, *Ţara noastră acum o sută de ani După descrierea contelui Karakzai,* în , „Arhiva Organul Societăţii Ştiinţifice şi Literare din Iaşi", XXV, (1918) nr.7–8, p. 288

[6] Vezi nota 4.

[1] Traducerea s-a făcut după textul german *Beytraege zur Europaeischen Laenderkunde Die Moldau, Wallachey, Bessarabien und Bukowina Neuste Darstellung dieser Länder, nebst Kupfern verschiedene Trachten derselben vorstellend, von f. Grafen Karaczay,* Wien, gedruckt bei Anton Strauss, 1818, p. 2 urm

www.dacoromanica.ro

Îmbrăcămintea bărbaţilor de condiţie aleasă, mobilierul, o mulţime de obiceiuri şi uzanţe în societate, amintesc adesea de povestirile călătorilor care au descris Turcia, dar aici nu afli femeile, podoabele cele mai de seamă ale vieţii sociale, lipsite de bucuriile legăturilor sociale, ci, dimpotrivă, ele se bucură de cea mai mare libertate şi iau parte la toate petrecerile. Este moda la Iaşi, ca ele să se considere orientale, de fapt asiatice, şi pe toţi străinii, fie ei din Germania, fie sau din Franţa, ele îi numesc europeni. Cea mai mare sau mai bine zis cea mai influentă parte a aşa numitei nobilimi nici nu se compune din moldoveni de baştină, ci din greci, mai cu seamă din familiile care locuiesc în mahalaua Fanarului din Constantinopol, dintre care câteva au ştiut, prin nesfârşite intrigi şi punând în mişcare toate mijloacele, să-şi asigure, prin bani, în mod exclusiv demnitatea de domn al Moldovei // sau al Ţării Româneşti şi, uneori prin mari sacrificii, să o facă p. 4
aproape ereditară în familia lor.

Deoarece după pacea de la Bucureşti din 14 iulie 1812, aproape jumătate din Moldova a fost cedată Rusiei, va fi probabil micşorat şi tributul care trebuie trimis anual la Constantinopol. Mai înainte domnul trebuia să dea annual 1 800 000 se piaştri, pe când veniturile ţării erau evaluate la 2 475 000 de piaştri, Acelea ale Ţării Româneşti se urcă la peste 3 milioane de piaştri.

Aceşti greci, printre care se întâlnesc cela mai frumoase nume din istoria ultimului secol al Imperiului Bizantin // şi care toate susţin că se trag din familiile p. 5
înrudite cu împăraţii, deşi autenticitatea acestor pretenţii este cât se poate de îndoielnică, trebuie deci priviţi ca adevăraţii stăpâni ai Moldovei. Ei, împreună cu câteva familii de moldoveni, puţine la număr, Paşcanu, Rosnovan, Balş, Răducan, Bogdan, Cazimir Conachi, etc. formează marea nobilime, aşa numita boierime[2], singura care poate să ocupe funcţii mai înalte în divan.

De fapt, nu există în Moldova şi nici în Ţara Românească o nobilime ereditară. Familiile se disting mai mult prin avere şi prin demnităţile avute.

Divanul este sfatul domnului, cea mai înaltă şi într-o oarecare măsură // p. 6
singura autoritate judecătorească, administrativă, spirituală şi poliţienească.

Preşedintele obişnuit al Divanului este mitropolitul ortodox din Iaşi; după el urmează o mulţime de dregători având dregătorii cu denumiri greco-moldoveneşti despre care vom vorbi mai târziu.

O mare apăsare pentru această provincie este obligaţia de a trimite în fiecare an la Constantinopol o anumită cantitate de grâne şi vite de tăiat la un preţ stabilit în primele timpuri ale supunerii ei. Astfel Ţara Românească trebuie să trimită annual la Constantinopol câte 130 000 de oi, iar Moldova câte 70 000, la doi piaştri capul de vită. Aceste furnizări, introduse pe atunci în folosul ţării[3], au ajuns încă o povară apăsătoare, de când preţul stabilit // nu se mai potriveşte cu valoarea actuală p 7

---

[2] *Bojaren*

[3] Afirmaţie gratuită.

www.dacoromanica.ro

a acestui articol. O altă împovărare şi prilej de asuprire este trecerea unei armate turceşti sau şederea ei pe pământul ţării, în timp de război. Abuzurile pe care şi le permit aceste hoarde nedisciplinate sunt de neînchipuit; de aceea se întâmplă ca obicei că, la apropierea unei oştiri turceşti, locuitorii de la şes se refugiază în păduri şi la munte cu lucrurile mai de preţ, pe care le pot duce cu ei. Dispreţul şi înjosirile la care sunt supuşi din partea turcilor moldovenii şi muntenii[4] de orice rang nu pot fi decât de nesuferit pentru nişte oameni mândri prin firea lor, care năzuiesc spre libertate şi independenţă. La pacea de la Kuciuk-Kainargi din 1774 a fost stabilit, ce-i drept, ca voievodul să nu poată fi înlăturat sau schimbat fără încuviinţarea Curţii
p. 8 ruseşti; scopul era, să // sustrgă poporul de la asuprirea pe care o aduc neapărat cu sine schimbările mai dese de domnie; dar această hotărâre n-a fost respectată. Actualul domn al Moldovei, Callimachi, se menţine din 1812, la domnie, şi la fel şi cel din Ţara Românească.

Locuitorii ţării îşi zic moldoveni[5] şi nu români[6], ca cei din Ţara Românească, susţin că nu se trag din romani şi că locuiau în această ţară înainte de pătrunderea acestora.

Moldovenii sunt oameni frumoşi, zvelţi, voinici şi scunzi[7], totul la moldoveni arată aptitudinile intelectuale încă nefolosite. Femeile se disting, în general prin
p 9 frumuşeţea lor, şi torc cu mare sârguinţă. //

Aplecarea pentru băutură, îndeosebi pentru rachiu, este o piedică în calea sârguinţei şi a hărniciei; puţin se aştern cu nădejde pe plugărit; rareori caută să scoată mai mult decât strictul necesar. În schimb poporul se arată cu atât mai înclinat spre creşterea vitelor. De altfel este ştiut că boii şi caii moldoveneşti sunt soiuri din cele mai bune ale acestor specii de animale.

Exportul anual de vite cornute se ridică la 60 până la 70 000 de capete, al cailor de la 20 până la 30 000 de bucăţi.

Mulţimea sărbătorilor aduc cu sine trândăvia care-i îndeamnă la toate relele. Sunt stăpâniţi încă din copilărie, de o atracţie neţărmurită pentru sexul opus, ceea ce are ca urmare că bolile lumeşti sunt aici foarte răspândite şi adesea sunt contaminate de ele sate întregi.

p 10 Femeile şi mamele se cunosc adesea // după o înfăţişare oarecum tristă şi abătută; mai vesel se arată tineretul care se împodobeşte bucuros cu flori şi joacă cu plăcere. Se pune foarte mult preţ ca fetele să fie fecioare atunci când sunt încredinţate ca mirese mirelui; altfel sunt trimise acasă, spre marea ruşine a părinţilor; dar semnele virginităţii mai sunt şi ticluite, pentru a înşela pe părinţii mirelui.

---

[4] *Wallachen.*

[5] *Moldaner (Moldoweni).*

[6] *Rumuni.* Eroare capitală! Relatare inexactă şi necorespunzătoare adevărului istoric.

[7] *Gross und untersetz*

www.dacoromanica.ro

Curăţenia în îmbrăcăminte şi în locuinţe este semnul distinctiv îndeosebi al locuitorilor de la munte.

În Moldova nu există o pătură burgheză, toţi locuitorii sau sunt ţărani sau nobili, nobilul este sau boier[8], adică mare domn sau mazil[9], mic nobil de ţară sau răzeş[10], adică pe jumătate ţăran. În // sate se găsesc multe familii de ţigani robi, care p. 11
se ocupă şi cu lucrarea pământului. Dar moldovenii se amestecă foarte arareori cu ei, şi acest popor îşi va păstra până la sfârşitul lumii culoarea indiană arămie şi celelalte însuşiri ale lui. Soarta lor este de a fi robi în toată puterea cuvântului. Ei se împart în robi domneşti[11] şi boiereşti, numărul celor dintâi se ridică, în Moldova şi Ţara Românească, la vreo 1 600 de capete.

Evrei se găsesc în număr mare; ei se îmbracă turceşte şi se îndeletnicesc cu negoţul. Armenii au emigrat din patria lor orientală, în anul 1418, în Moldova[13], de unde o parte s-au îndreptat spre Transilvania, Ungaria şi Galiţia. Ei se îmbracă aproape ca şi turcii, vorbesc o limbă proprie, au obiceiuri şi moravuri proprii, se îndeletnicesc cu comerţul // şi din această pricină, ca şi din pricina egoismului lor, p 12
nu sunt iubiţi de băştinaşi.

Ruşii sunt, de obicei, din secta lipovenilor, oameni harnici şi de treabă; se ocupă îndeosebi cu pescuitul, stupăritul şi frângheria. Poloni şi germani se găsesc mulţi în oraşe, de cele mai multe ori fugăriţi de recrutarea austriacă[14]. Turcii, potrivit tratatelor de închinare a voievozilor, nu pot avea proprietăţi funciare în afară de cuprinsul raialelor, şi se ocupă numai cu negoţul. În oraşe sunt clădiri deosebite, numite beilicuri, în care locuiesc, iar în Iaşi şi Bucureşti îşi au judecătorii lor turci.

Este vrednic de remarcat portul ţăranilor moldoveni; cel bărbătesc nu e prea deosebit, dar cu atât mai deosebit e al femeilor // care poate fi numit, într-adevăr p. 13
fermecător şi de gust ales. Curăţenia în îmbrăcăminte, ca şi încăperile locuinţei disting favorabil ţărănimea moldoveană. O cămaşă murdară este ceva rar, chiar la o ţărancă săracă.

Bărbaţii poartă cămaşă de in, cioareci lungi şi un brâu lat de piele; vara un suman alb sau cafeniu închis dintr-un postav ţesut de femeile lor, iarna cojocul de oaie . Părul şi-l tund scurt pe cap şi-şi acoperă capul, de obicei, cu o căciulă ca un fel de sac din blană de miel. Când plouă îşi scot căciula din cap şi o bagă în sân, unde adeseori îşi păstrează merindea, care constă totdeauna dintr-un fel de polentă de mălai (numită mămăligă)[15], şi trag apoi gluga sumanului peste // cap. p 14

[8] *Bojar.*

[9] *Massil.*

[10] *Ressesch*

[11] *Domensk.*

[13] În realitate pătrunderea s-a făcut din Polonia şi nu direct din Orient.

[14] *Conscription.*

[15] *Mamaliga*

www.dacoromanica.ro

Îmbrăcămintea femeii e alcătuită vara adesea doar dintr-o cămaşă[16], un ştergar alb pe cap şi un brâu uşor. Uneori un şorţ, de obicei de lână neagră vărgat, încins peste mijloc ţine loc de fustă[17] de dedesubt. Fusta propriu-zisă este ceva cu totul necunoscut. Şorţul acesta este strâns uneori cu bete de lână, înguste, pestriţe, adesea la culoare roşie deschisă. Cămaşa însăşi este partea cea mai remarcabilă a costumului. Este lungă, căci ajunge aproape până la glezne, foarte strânsă, şi este făcută dintr-o pânză destul de subţire şi foarte bine înălbită, ţesută în casă, din tort bine răsucit, adesea împodobită cu dungi din fire de bumbac sau de mătase. Şi
p. 15 totdeauna cu ceva alesături[19] nu se găseşte în toată Moldova. Cerşetoarele // şi fetiţele de trei ani poartă cămăşi brodate. Cusăturile sunt de mătase; uneori sunt împodobite cu fir de aur şi argint sau cu mărgele de sticlă. Broderia cea mai bogată se află pe cei doi umeri şi este totdeauna de cel puţin un lat de palmă[20]. Afară de aceasta coboară două şiruri pe dreapta şi pe stânga de-a lungul întregii cămăşi şi până jos, iar pe mâneci se mai găsesc adesea încă multe cusături şi drepte şi oblice, şi foarte adesea şi flori roşii sau albastre. Marama albă de pe cap este şi mai subţire decât cămaşa. Aceasta este capodopera lucrului lor de mână; este de obicei albă, cu înflorituri pe margini. Felul cum ştiu să-şi înfăşoare această maramă pe cap, fără oglindă, şi chiar fără ace, face într-adevăr cinste gustului lor. Le acoperă capul, întrucâtva, după felul călugăriţelor, dar fără nimic strâns sau forţat; o parte atârnă
p 16 puţin în jos //, iar în faţă este adusă cealaltă de pe gât până la jumătatea pieptului într-o mulţime de falduri frumoase, al căror capăt este de asemenea aruncat pe umărul stâng. Aşa vezi femeile şi fetele[21] mergând la biserică şi în oraş, şi tot aşa le vezi şi lucrând la câmp. Unele poartă, mai ales când vremea este mai răcoroasă, un fel de haină fără mâneci dintr-o mătase de culoare deschisă, tivită de obicei pe margini cu o blană îngustă. Faţă de acest costum cu adevărat încântător, cum te izbesc la ochi picioarele goale, mai cu seamă când e noroi. Numai în zilele de sărbătoare şi iarna încalţă femeile ciobote de piele tare galbenă de safian[22].

Dar atunci mai îmbracă moldoveanca şi un cojoc de oaie larg şi urât, care îi ascunde cu totul statura. Femeile ţăranilor mai bogaţi şi ale slujbaşilor din
p. 17 administraţie poartă o rochie lungă în formă de cămaşă // dintr-o stofă vărgată, cu o cingătoare colorată de lână, care este încinsă fără gust, jos de tot în jurul şoldurilor

---

[16] Inexact. Niciodată ţărăncile din Moldova nu au umblat numai în cămaşă Poate fi vorba aici de o confuzie cu nişte ţigănci din Moldova purtând acelaşi costum, dar cu mult mai multă libertate

[17] *Unterrock*

[19] *Ungesticktes* Autorul se gândeşte la cusături sau broderii. Dar o bună parte din aceste aparente broderii erau făcute chiar din ţesătură.

[20] Altiţă

[21] Inexact. Fetele nu aveau nimic pe cap, însă gătite cu flori. Maramă nu purtau decât de la măritiş încolo. Îmbrobodirea cu maramă a tinerei femei se făcea într-o ceremonie anume, de către naşă.

[22] *Maroquin.*

www.dacoromanica.ro

şi peste această rochie, un "talar"[23] scurt din mătase de culoare deschisă, cu mâneci scurte şi largi şi cu o tivitură îngustă de blană. Femeile din clasele mai înalte se îmbracă numai după moda franceză. Ele posedă adevărate bogăţii în aşa numitele şaluri originale, de care au mai multe bucăţi în dulapurile lor, fiecare în valoare de 1 500, 2 000 până la 5 000 de ducaţi.

La boierimea mijlocie, unele matroane, cu obiceiuri mai stricte pentru ele şi
fiicele lor, au păstrat o găteală de cap lipsită de orice gust. Părul este pieptănat lins
şi tras de pe frunte spre ceafă, pudrat şi împletit spre spate într-o coadă. Capul este
apoi acoperit cu o tichie rotundă, cum poartă pe cap, necurmat // orice turc şi orice p 18
moldovean, cu deosebire că pe când a bărbaţilor este totdeauna de culoare roşie-
închisă, aceea a femeilor este totdeauna albă. În sfârşit, la marginele tichiei-acolo
unde aceastea stau pe cap- este adăogată o mică basma colorată de muselină, lată
numai de două degete, care înfăşoară capul şi este legată în spate după moda
franţuzească, ceea ce constrastează cu atât mai mult cu această originală găteală de
cap. Şaluri scumpe nu vezi rar nici la clasa aceasta.

Portul bărbaţilor de rang înalt este extrem de scump şi cu totul oriental.

Moldovenii şi grecii poartă părul tăiat scurt şi-şi acoperă capul cu tichia roşie
turcească. Haina de dedesubt este făcută din stofe scumpe de mătase, iar talarul larg,
// cu mâneci deschise ajungând numai până la coate, din cel mai ales postav p. 19
englezesc, sau din ţesături scumpe de lână şi de mătase din Persia.

Peste haina de dedesubt poartă un şal autentic în valoare de 100 până la 200 ducaţi, în chip de brâu, şi are de acestea să tot schimbe, duzini întregi.

Capul este acoperit, în chip de turban, cu o căciulă uşoară umflată din piele de
miel brumărie, foarte adesea însă cu un şal înfăşurat în jurul capului în formă de
turban, pentru ca măcar de la oarecare depărtare să poată fi luat drept turc. Şalvari
turceşti de culoare stacojie şi papucii galbeni de safian cu tălpile din acelaşi
material, completează îmbrăcămintea. // p. 20

Iubirea pentru luxul în îmbrăcăminte pare a fi mare, şi un boier de frunte îşi schimbă de două-trei ori pe zi hainele, unele mai bogate decât altele. Blănuri scumpe, mai ales samur, poartă cei bogaţi numai iarna. Bărbaţii din boierimea de rangul al doilea poartă, dimpotrivă, tot anul, de cele mai multe ori, o haină orientală de mătase, căptuşită cu cacom, foarte largă şi cu mâneci scurte.

Dreptul de a-şi lăsa barba să crească este un privilegiu exclusiv al boierilor,
adică al boierimii de rangul întâi, de care aceasta e foarte geloasă. Numai preoţii şi
evreii pot să beneficieze de acest privilegiu aşa de puţin de invidiat. Numai aceia
care poartă barbă au voie chiar, dacă nu sunt efectiv membrii ai Divanului – să intre
// în sala de sfat şi chiar să ia loc acolo. Cine n-are barbă, trebuie să stea smirnă la p. 21
uşă şi nu îi este îngăduit să facă nici un pas spre mijlocul sălii. Barba îi deschide
moldoveanului şi grecului drumul la Curtea domnului.

---

[23] *Talar.*

Şcoli săteşti nu se găsesc nicăieri în toată Moldova; chiar principiile de bază ale religiei rămân străine de mintea şi de sufletul ţăranului. De aceea şi sunt tâlhăriile, furtul şi omorul, atât de dese, cum nu se pomeneşte în altă ţară. S-a făcut socoteala că într-un an se fură, cam 20 000 de boi şi cai, şi fiecare oraş are, sub denumirea de *pripas*[24], un venit propriu destul de însemnat, rezultat numai din
p. 22 vânzarea vitelor nereclamate de nimeni şi luate de la oameni suspecţi. //

Nicăieri nu se află ţăranul mai bine din punct de vedere economic, ca în Moldova. Douăsprezece zile de robotă pe an şi dijmă, iată tot ce datorează stăpânului său de pământ, potrivit aşezământului principelui Ghica[25], în vigoare şi astăzi în Moldova şi chiar în Bucovina. S-ar părea că ţăranul moldovean săvârşeşte furturi şi jafuri numai din plictiseală şi din zburdălnicie. Se întâmplă din păcate, nu arareori să găseşti tăiniutori părtaşi şi ocrotitori ai unor asemenea ticăloşii în pătura arendaşilor de moşii moldoveni şi armeni parveniţi, a primarilor de sat, şi chiar printre preoţii aceştia din urmă formând, îndeosebi, încă o pătură de oameni cu totul neluminaţi, grosolani şi imorali; chiar şi în Bucovina, unde din timpul lui Iosif al II lea s-a înfiinţat pentru ei o şcoală specială de preoţi[26], nu s-au ridicat încă decât
p. 23 foarte puţin, în general // deasupra nivelului celui mai de jos al culturii omeneşti. În general, moldovenilor, chiar şi celor din clasele mai înalte, nu le merge numele că ar fi prea cinstiţi, iar cât priveşte pe greci, sunt şi ei cunoscuţi pentru prefăcătoria lor; dar trebuie spus, spre dezvinovăţirea întregii naţiuni greceşti, că firea lor a fost alterată şi stricată de cei care îi subjugă, şi faţă de care trebuie să fie făţarnici şi să se arate altfel decât sunt dispuşi.

Femeile au, în Moldova, un temperament viu şi plin de foc, care este foarte receptiv la semnele iubirii şi se leagă cu patima cea mai fierbinte de obiectul iubit; nici o jertfă nu-i pare prea mare pentru a-i obţine dragostea. Dar cineva s-ar înşela cumplit, dacă ar vedea în această puternică energie a sentimentelor un izvor de
p. 24 rătăciri a simţurilor şi de desfrâu //. Aceste făpturi iubitoare şi pasionate au dimpotrivă, o mare putere de stăpânire de sine; chiar când sufletul lor e atât de grozav de zdruncinat, aspectul lor exterior păstrează totuşi aparenţa de linişte şi demnitate şi toate acţiunile lor sunt călăuzite de modestia cea mai sfioasă. În schimb, când se găsesc între patru ochi cu iubitul, se lasă cu atât mai aprig în puterea focului patimii, îndelung stăpânită.

În păturile cele mai de sus găseşti persoane cu cele mai alese maniere. Limba franceză este vorbită curent de bărbaţi şi femei; mulţi vorbesc chiar şi nemţeşte şi unii boieri au şi biblioteci ce nu sunt de neluat în seamă.

---

[24] *Prias.*

[25] Aşezământul lui Grigore al III-lea Ghica (domneşte în Moldova: 1764–1767 şi 1774–1777), dat la 1 ianuarie 1766, prin care se fixează numărul de zile de lucru, cât şi norma zilnică de lucru

[26] Cf.Nicolae Iorga, *Istoria învăţământului românesc*, Bucureşti, 1928, p. 128–129.

www.dacoromanica.ro

Educația tineretului este până acum în mâinile preceptorilor și guvernantelor
(domnișoare fără noroc) franceze și în timpul // ocupației rusești în Moldova, au fost p 25
înființate în Iași câteva pensioane publice, dar din inițiativă particulară, ai căror
inițiatori au fost sprijiniți de divan cu importante sume de bani.

Este remarcabil faptul, care poate fi socotit și ca o dovadă a originii romane,
că în Moldova nu există o nobilime ereditară. Există numai familii patriciene[27],
care pot fi socotite ca ținând de noblețe, deoarece mai mulți membri ai lor au purtat
încă din vechime dregătorii înalte.

Noblețea este numai personală și este conferită de domnul țării prin acordarea
unui titlu, care uneori are o importanță reală, adesea însă numai o demnitate fără
slujbă[28], deoarece dregătoria căreia îi corespunde nu mai există. Conferirea constă
// în îmbrăcarea pentru câteva minute a celui înnobilat cu o manta veche de brocart p 26
numită caftan și astfel îmbrăcat este înfățișat Divanului cu arătarea titlului său.

Această ceremonie a caftanului poate fi repetată de trei ori și abia a treia oară
îi dă celui investit dreptul la portul bărbii. Astfel nobilimea se împarte în trei clase.
Titlurile celei dintâi, anume a clasei celei mai puțin însemnate sunt: șetrar[29], sluger,
clucer, jitnicer etc. și ale celei de-a doua: paharnic, căminar[30] etc.; ale celei de-a
treia[31] în sfârșit: ban, spătar, postelnic etc.[32]. Fiul unui nobil din primele două clase
// cade, după moartea tatălui său, în rândurile cetățenilor și numai fiii boierilor din p. 27
clasa a treia păstrează titlul de comis, care desemnează de fapt pe șeful grajdurilor
domnești, în general un fiu al unei familii patriciene.

Mari dregători divaniți ca marele logofăt[33], vornicul de aprozi, vornicul de
obște[34], marele vistier și ministru, 4 vornici mari sau consilieri judiciari și
președintele departamentului Afacerilor Externe[35] sunt aleși de obicei numai dintre
boierii clasei a treia, amintită mai sus: secretarii, scribii[36], protocoliștii, directorii de
cancelarie și ispravnicii[37] se aleg în schimb, din clasele întâi și a doua. // p 28

---

[27] *Patrizier-Famillien.*

[28] *Wurde ahne Burde*

[29] Aceste titluri sunt urmate de explicație sau tălmăcirea lor: *Hofzeltbewahrer, Hofschlepptrager, Hofschlüsselbewahrer, Hofspeicherauseher.*

[30] *Mundschenk, Aufseher auf Mass und Gewicht*

[31] Autorul numește astfel clasa marilor boieri, numită de obicei clasa întâia

[32] *Heerfurer, Schwertträger, Oberstkämmerer oder Ceremonienmeister.*

[33] Urmează succesiv explicațiile: *Justiz Minister, Testamentsvoll zieher, General Kurator aller Pupillen und Verlassenschaften Scatzmeister und Minister des Innern*

[34] Sau vornicul oștirilor.

[35] Care avea de fapt grija străinilor din țară.

[36] *Concipisten.*

[37] *Kreishauptleute*

www.dacoromanica.ro

Toate veniturile statului, cu excepția birului[38], se arendează în fiecare an prın licitație, dar totdeauna la boieri și cel care oferă mai mult este totodată și administratorul resortului luat cu arendă în timpul anului pe care a fost arendat.

Arendașul ocnelor deține funcția de cămăraș, acela al dărilor pe vin pe aceea a vădăritului etc. și numesc în posturile mai mici pe tovarășii sau clienții lor. Inspectorul de graniță și directorul poliției, hatmanul (judecător de primă instanță în mahalalele Iașilor), apoi aga sau șeful poliției orașului Iași sunt de asemenea aleși din clasa a treia – mai de seamă a boierimii – și schimbați în fiecare an.

O virtute care distinge în cel mai înalt grad pe moldoveni este ospitalitatea.
p 29 Un străin îmbrăcat cuviincios, oricine ar fi // și de orice națiune, poate călători, chiar dacă nu cunoaște limba țării, prin toată Moldova, și la prânz sau seara poate să intre fără grijă în cea dintâi curte boierească ce-o află în cale, fiind sigur că va fi primit cu dragoste și voie bună și va găsi pentru el, pentru slugi și chiar pentru caii săı, adăpost și hrană gratuită după posibilitățile casei, fără să se gândească cineva să-l întrebe de nume. Chiar negustorii, care mână cirezi de vite, nu plătesc nici cea mai mică sumă pentru pășunat, oricât de mari ar fi cirezile.

Obiceiurile și moravurile oamenilor bogați, și mai ales ale persoanelor din cea mai înaltă nobilime a Iașilor, dacă lăsăm la o parte trăsăturile cele mai interesante
p 30 ale orientalismului, sunt de caracter european. //

Echipajele strălucitoare și mai ales proprii sunt foarte multe. Moda livrelelor strălucite încă n-a pătruns până acum, și jumătatea din numeroasa servitorime este de obicei murdară și zdrențuroasă în toată puterea cuvântului. Nu sunt rari bucătarii francezi și nemți și se mănâncă bine. Odăile continuă să fie mobilate în parte după gustul turcesc. O sofa lată, foarte comodă, ocupă de obicei trei pereți ai odăii sau cel puțin peretele din fund și jumătate din pereții laterali. Mobilele de felul acesta sunt întocmite desigur mai mult pentru societăți de oameni care tac, decât pentru acelea cărora le place o conversație vioaie și, într-adevăr, nici boieroaicele[39] nu sunt deloc vorbărețe, iar bărbații din înalta societate își dau silința să arate o gravitate la fel cu a turcilor. A râde tare și din inimă este socotit aici un păcat împotriva bunei
p 31 cuviințe. //

Îmi pare, în general, interesant să notez cât de mult se silește înalta nobilime, de greci și moldoveni, să imite, cât la stă în putință, în toate privințele pe stăpânii lor, turcii.

Ca și turcii, veșnic cumpătați, fumează și aceștia toată ziua, beau cafea și șerbet, pun să li se servească fructe zaharisite pentru gustare, și cu o mână se joacă de obicei cu niște boabe înșirate pe o cordea, pe care le slobod în jos, una câte una sau câte două deodată.

---

[38] *Contribution.*

[39] *Die Damen.*

www.dacoromanica.ro

Toţi bărbaţii fumează un tutun bun turcesc, prin ciubuce lungi şi scumpe din lemn de cireş, la care însă sunt îmbucate muştiucuri de chihlimbar lungi de o palmă, adesea încrustate cu aur sau cu bucăţi de mărgean cizelat şi, într-o casă mare, stăpânul casei trebuie să aibe la îndemână o sută şi mai bine de asemenea scule costisitoare de fumat, deoarece la el se adună // adesea o foarte numeroasă societate: p. 32
ceea ce înseamnă o cheltuială uriaşă, căci un asemenea muştiuc de ciubuc, chiar şi numai de mărime mijlocie, costă opt până la zece ducaţi. Capătul lulelei este făcut exclusiv din lut roşu şi fără valoare, dar turcul nu fumează din altfel de lulea şi deci nici grecul sau moldoveanul.

Şerbetul se obişnuieşte numai în ocazii solemne, cafeaua însă, după cum se ştie, se serveşte totdeauna cu drojdie cu tot şi este excelentă. Eticheta obişnuită cere ca de îndată ce s-a adunat mai multă lume să se servească în vase de argint dulceaţă[40] , mai ales de petale de trandafir şi, pe lângă ea, apă de băut într-o ceaşcă de argint. După aceea numaidecât se aduc bărbaţilor lulele aprinse. Imitarea turcilor se observă şi mai mult în lucruri mărunte: // aşa de pildă pun să li se radă părul din p. 33
cap, ca turcii; şed pe sofale cu picioarele încrucişate sub ei; nu-şi cheamă slugile niciodată strigându-i pe nume, ci bat numai din palme.

Iscălitura unui turc este, cum se ştie, doar o îngrămădeală de linii încâlcite unele într-altele, şi boierii n-ar avea nici un motiv să iscălească atât de neciteţ, deoarece ei scriu de la stânga la dreapta şi se folosesc de alfabetul slav, care n-are puncte ca literele turceşti; totuşi iscălitura unui boier este aidoma cu aceea a unui turc.

Limba curentă a ţării este cea moldovenească, precum şi cea muntenească[41], numită în Muntenia: românească[42] deoarece este socotită cu toată sinceritatea, ca o fiică degenerată // a vechii limbi latine. Multe cuvinte sunt, într-adevăr, doar cu p. 34
unele schimbări neînsemnate, curat latineşti [...]

Limba moldovenilor este un ciudat amestec al unui dialect slav cu limba latină şi cu cea italiană. Ea nu e lipsită de bogăţie, nici de sonoritate, deoarece are foarte mulţi diftongi; ea este o limbă folosită la scris şi la tipărit. Limba Curţii şi a societăţii mai înalte este totuşi exclusiv cea grecească şi ar fi o greşeală să se creadă că la curtea domnului Moldovei // sau şi al Ţării Româneşti ar putea cineva să p. 35
răzbată numai cu limba ţării. Aceasta este aproape dispreţuită de înalta societate şi foarte mulţi greci, precum şi domnul actual al Moldovei, Callimachi[43], ca şi la Bucureşti, principele Caragea[44] al Ţării Româneşti, n-o vorbesc chiar de loc.

---

[40] *Confituren (Dultschetsche hier genant).*

[41] *Wallachische*

[42] *Romanische*

[43] Scarlat Callimachi (1812–1819).

[44] Ioan Caragea (1812–1818).

www.dacoromanica.ro

Starea industriei şi a comerţului în Moldova ar putea sub altfel de cârmuire fi deosebit de înfloritoare, deoarece bogăţiile naturale ale acestei ţări în produse sunt foarte mari. Negoţul de vite aduce mult bănet în ţară. Vinul, pieile de iepure, mierea, silitra şi sarea sunt importante articole de export. Veniturile dărilor după vin se arendează în fiecare an celui ce dă mai mult şi ajung, în Moldova, pe puţin la 380 de pungi, adică 190 000 de piaştri. Fiecare vadră[45] de must (a 10 măsuri)[46], e
p 36 răscumpărată toamna, la strângerea dării de vin (vinărit) cu 4 parale // După suma de mai sus, trebuie deci să admitem 1 milion şi 900 000 de vedre. Deoarece însă boierii care arendează la licitaţie vinăriciul nu oferă mai mult, şi clerul care stăpâneşte un număr mare de vii nu este supus la plata dării de vin, se poate admite, după cum asigură în general oameni cunoscători ai ţării că în Moldova se produce într-un an mijlociu peste 400 000 de vedre de vin.

Mierea este cumpărată de negustorii turci şi trimisă în cea mai mare parte la Constantinopol şi Veneţia. Darea pe stupi aduce un venit anual obişnuit de 60 000 de piaştri.

În urma păcii de la Kuciuk Kainargi din 21 iulie 1774 s-a acordat Rusiei şi
p. 37 Austriei dreptul // de a ţine consuli în Moldova şi Ţara Românească. De mai mulţi ani se găsesc şi consuli ai Franţei. Un tratat comercial special asigură privilegiile negustorilor străini. Se pare că munţii acestei provincii conţin fosile din cele mai preţioase şi mai folositoare; dar descoperirea unor mine de aur şi de argint i-ar aduce pe locuitorii ei în aceeaşi stare nenorocită în care au ajuns peruvienii prin minele de la Potosi. Este într-adevăr de presupus că teama de lăcomia asupritorilor turci, care , în împrejurarea că s-ar descoperi mine de aur şi de argint, ar osândi pe locuitorii acestei ţări la cele mai istovitoare munci în mine şi i-ar împovăra cu cele mai grele dări, este cauza că, în afară de ocnele de sare, nu se găseşte nici urmă de
p 38 exploatarea minieră în toată ţara. În Bistriţa cea aurie // se spală ceva aur, pe care-l adună ţiganii.

Dintre mineralele combustibile se găseşte aici păcura, care este de două feluri: neagră şi roşie. Cea roşie este un fel de smoală numită şi smoală evreiască[47]; chiar brută are putere de vindecare, mai ales la bolile de vite. Vechii egipteni o foloseau la îmbălsămarea morţilor lor.

Cărbune de pământ se găseşte destul, mai ales în apropierea izvoarelor sărate, dar nimeni nu se sinchiseşte de el.

Moldova are munţi uriaşi de sare, care totuşi sunt puţin folosiţi; salinele de la Ocna[48] sunt vestite şi aprovizionează cu sare sudul Poloniei şi Rusiei. Se taie aici

---

[45] *Eimer*

[46] *Mass*

[47] *Iudenpech.*

[48] Tg Ocna, oraş, jud.Bacău.

www.dacoromanica.ro

bolovani pătrați în greutate de // un chintal[49]. La Târgul Ocna sunt două feluri de p. 39
lucrători: oameni liberi la care această îndeletnicire se moștenește din tată în fiu și criminalii mari osândiți la această muncă.

Sunt puține țările care să producă atâta silitră ca Moldova și Țara Românească. Îndeosebi în apropierea Nistrului, la Soroca, se scoate o cantitate mare cu muncă și cheltuială puțină. Înainte ca Soroca să devină rusească, domnul Moldovei era obligat să trimeată anual câte 2 000 de ocale (1 oca = 2 ¼ funți) de silitră la Constantinopol.

Izvoare de apă minerală sunt foarte multe.

Monedele care au curs în Moldova sunt: ducații olandezi și imperiali, ruble rusești, piaștri turcești, parale de argint și aramă. Toate celelalte monede se socotesc
// în parale; 40 de parale fac un piastru, numit și leu și 7 piaștri un ducat oalndez. În p. 40
comerț au curs o mulțime de monede turcești de aur și de argint. Leul de 40 de parale se numește în turcește „guruș”[50]; rubla rusească: „altmuslik”. Socotit în monedă convențională, leul valorează cel mult 40 de creițari.

Sumele mari de bani se socotesc în pungi. O pungă conține 500 de piaștri.

Unitățile de măsură la cereale sunt: chila, mierița, dimerlia, ocaua, litra. O litră este egală cu un seitel[51] ardelean. O oca are 4 litre (o măsură). O dimerlie are 12 ocale; o mieriță 10 dimerlii sau 1 1 câble[52]ardelene; o chilă are 2 mierițe
sau 3 câble//. p 41

Lichidele se măsoară cu vadra[53] (găleata de 10 măsuri sau ocale) și cu litra, ca mai sus.

Alte lucruri solide sunt cântărite cu cântarul, ocaua, litra, dramul; ocaua face 2 ¼ din greutățile[54] noastre.

De când au fost rupte de Moldova: Bucovina, care în 1775 a fost cedată de Poartă Austriei și partea dintre râurile Nistru și Prut, care în urma păcii de la București din 14 iulie 1812 i-a revenit Rusiei, această provincie turcească și-a văzut granițele mult micșorate. Înainte de pacea de la București, Moldova era împărțită în 21 de districte, numite ținuturi[55] și isprăvnicii, care, reprezentate prin embleme ce
înconjoară un cap de bou, formează stema cea mare a Principatului. // p 42

Populația Moldovei este socotită la peste 600 000 de suflete, din care 233 000 de suflete cad în partea cedată Rusiei prin pacea de la București. Aceasta înseamnă 291 de locuitori pe o milă pătrată: o groaznică depopulare pentru o țară care ușor

[49] *Zentner*

[50] *Egorosch*

[51] *Seitel.*

[52] *Kubel*

[53] *Watra.*

[54] E vorba de funt.

[55] *Tzinute*

www.dacoromanica.ro

poate hrăni un milion şi jumătate de suflete. Suprafaţa ei, după desfacerea părţii ruseşti, este încă de peste 800 de mile pătrate.

Oraşele Moldovei, cu excepţia Iaşilor, seamănă cu nişte sate mari şi curţi spaţioase. Cele mai multe case sunt de lemn; acum se clădesc multe case mari şi frumoase din piatră.

După obiceiul turcesc, târgurile sunt în centrul oraşului; cele turceşti se
p 43 numesc // bazar sau bedestan şi sunt ptăvălii mari de mărfuri clădite din piatră cubică şi cu tavane boltite[57].

Numărul bisericilor şi mânăstirilor din ţară e foarte mare. Se găsesc parte în oraşe, parte afară din oraşe. Sunt împodobite atât pe dinăuntru, cât şi pe dinafară cu chipuri de sfinţi şi zugrăveli înfăţişând legende despre minuni.

De-a lungul pereţilor sunt aşezate strane. La intrare sunt îngropaţi ctitorii bisericii. Numai urmaşii acestora, în linie directă, au dreptul să fie îngropaţi în locul acela.

p 44 Satele oferă o priveliştе nenorocită; casele, de fapt nişte cocioabe, sunt, // în cea mai mare parte, ascunse sub pământ şi se numesc bordeie[58] . Mai înalte şi mai bune sunt locuinţele ţăranilor de la munte.

Capitala Moldovei este oraşul Iaşi, azi reşedinţa domnului, care, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea a fost mutată aici din oraşul Suceava, ce se află în Bucovina.

Oraşul este clădit pe un teren lutos, în parte şes, în parte deluros. În partea de miazănoapte formează o rampă ce se ridică treptat. Oraşul este aşezat pe pârâul Bahlui. Emanaţiile infecte ale acestei ape mlăştinoase larg întinse, apoi şanţurile, care taie aproape toate uliţele oraşului, măcar că sunt acoperite cu aşa-zişii dulapi[59]
p 45 //, în aşa fel încât fiecare uliţă formează numai un singur pod legat de celălalt, dar pentru a căror curăţire nu se poartă nici o grijă- fac din Iaşi un loc nesănătos, în care se pregăteşte terenul pentru multe boli rele. Împrejurimile Iaşilor sunt variate şi încântătoare, şi dacă s-ar înlătura piedicile pentru sănătate amintite mai sus, printre care ar fi socotită în primul rând canalizarea râului, Bahlui[60], Iaşii ar câştiga nespus de mult.

p 46 Cele două mânăstiri Galata şi Cetăţuia // aşezate pe nişte înălţimi bine alese, împreună cu numeroasele conace şi vii, împodobesc mult valea, întocmai ca şi pădurea de agrement Copou, în partea dinspre nord-vest. Numărul caselor se ridică

---

[57] Vezi relatarea lui A.M Del Chiaro în , *Călători străini despre Ţările Române,*seria veche, vol.VIII, 1983, p. 372–373.

[58] *Bordie.*

[59] *Blockhözern*

[60] Principele Alexandru Mavrocordat a vrut să-l canalizeze pe cheltuiala sa; dar încă din al doile an de domnie a fost mazilit de turci. Casa de vară de pe dealul Copou şi Podul roşu au rămas de la el <n a> Este vorba de A.Mavrocordat zis Firaris (Fugarul), care a domnit de la 1 ianuarie 1785–3 decembrie 1786

www.dacoromanica.ro

la 6 000 (dintre care vreo 300 de zid), după care numărul locuitorilor este evaluat la 200 000.

Iaşii au clădiri frumoase, dintre care multe merită numele de palate. Păcat că prea numeroasele cocioabe de lut şi garduri de nuiele pocesc cele mai frumoase uliţe. Reşedinţa domnească este o clădire frumoasă şi vastă, are însă o aşezare nepotrivită. Mânăstiri şi biserici sunt 69 la număr. Cele mai însemnate sunt:

A *În oraşul de jos*:

1. Mitropolia, reşedinţa mitropolitului ortodox. Această clădire este, ca şi// p. 47
cele mai multe mânăstiri, înconjurată cu o incintă de zid. În mijlocul curţii se află biserica metropolitană închinată Sf. Nicolae, de o arhitectură nesemnificativă. În stânga se află locuinţa mitropolitului, cu un etaj. La catul de jos se găseşte tipografia românească, singura în toată ţara.

2. Sf. Gheorghe este o biserică frumoasă, fără mânăstire, după cel mai nou stil de arhitectură.

3. Mânăstirea Trei Ierarhi Ioan Chrisostom, Vasile şi Grigore, numită pe moldoveneşte Trisfetitele, a fost clădită de voievodul Vasile şi are în fruntea ei un arhimandrit. În străvechea biserică a mânăstirii, pe care se înalţă trei turnuri mici, se păstrează moaştele Sfintei Paraschiva[61], pe care în timpul sultanului Murad al IV-lea[62], a obţinut principele Vasile îngăduinţa de a le aduce din biserica Patriarhiei
// de la Constantinopol[63]. În anul 1686[64], regele Poloniei, Ioan Sobieski[65] a voit să p. 48
strămute cu sila aceste moaşte în Polonia, numai refuzul înverşunat al arhimandritului l-a făcut să renunţe la această intenţie. În amintirea acestui fapt, la sărbătoarea Sfintei Paraschiva vin cu grămadă femeile din Iaşi şi din tot ţinutul, ca să sărute fruntea sfintei, pentru care depun câţiva gologani în prezenţa arhimandritului, ceea ce constituie un însemnat venit annual pentru mânăstire.

4. Mânăstirea Sf.Nicolae. Aici primesc binecuvântarea mitropolitului toţi domnii nou numiţi ai ţării.

5 şi 6. Barnovschi[66] şi Bărboi[67]. // p. 49

B). *În oraşul de sus*:

7. Golia[68], o mănăstire cu turnul cel mai înalt din oraş şi o biserică bogat înzestrată.

---

[61] Patroana oraşului.

[62] Domneşte între 1622–1640

[63] Vasile Lupu le aduce în 16–41.

[64] Cu prilejul faimoasei expediţii din acest an în Moldova.

[65] 1674–1697.

[66] Ctitoria lui Miron Barnovschi (1626–1629 şi 1633)

[67] *Barăboi.*

[68] Trancris greşit: *Golic*

www.dacoromanica.ro

8. Sf.Spiridon[69].

9. Sf.Nicolae[70], o biserică nouă, clădită de feldmareşalul rus Potemkin.

C. *În afara oraşului, prin apropiere se găsesc*:

10. Frumoasa. Biserica aceasta a fost clădită de principele Matei Ghica[71], în anul 1753.

10.a. Mânăstirea de maici Socola. Superioara se numeşte stareţă[72], călugăriţele vin în oraş să cerşească.

p 50 11. Abia la 500 de paşi de la mândra biserică Frumoasa spre miazăzi // se află pe un deal înalt mânăstirea Cetăţuia. Spre Apus de aceasta, este foarte aproape.

12. Mânăstirea Galata, care, ca şi cea de sus, are o incintă puternică de zid. Amândouă aceste mânăstiri închinate[73] la muntele Sinai şi la muntele Athos.

În oraş se găseşte o singură biserică romano-catolică, nu departe de mitropolie, şi o casă de rugăciune evanghelică.

Numeroasele mânăstiri, care asemenea unor cetăţui sunt prevăzute cu incinte puternice de zid, împodobesc mult, cu vechiul lor stil de arhitectură, oraşul, care nu-i lipsit de viaţă şi de mişcare.

Feredeie se găsesc în Iaşi în număr de trei: unul este în Curtea domnească, al
p 51 doilea în // Curtea aşa numitului „beilic", prin care se înţelege cvartirul turcesc, al treilea se află în dosul Mitropoliei şi aparţine boierilor şi clericilor. Toate aceste băi sunt clădite după moda turcească, şi apa din ele este aşa de fierbinte, că aproape nu poate fi suportată.

De fântâni cam duce lipsă oraşul; apa este adusă de obicei în oraş prin uluci de lemn, de aceea sunt o mulţime de sacagii care duc apa din casă, în schimbul unei plăţi neînsemnate. Se mai găsesc şi cisterne şi câteva puţuri cu găleată.

Iaşii au un spital obştesc în mânăstirea Sf.Spiridon, amintită mai sus, al cărei ctitor a fost principele Grigore Ghica[74] mânăstire căreia mai mulţi domni şi boieri
p 52 i-au făcut danii însemnate //.

Buna rânduială şi îngrijirea bolnavilor din el sunt, pe drept cuvânt, vestite.

Supravegherea lui, ca şi a sănătăţii publice din toată ţara o are astăzi, iscusitul şi vrednicul dr. Plusk[75], fost medic districtual în Bucovina.

---

[69] În incinta spitalului Sf.Spiridon.

[70] Sf. Nicolae Domnesc.

[71] Domneşte din 1753–1756.

[72] *Staritza.*

[73] *Wirtschaften für die Berge Sinai und Athos.*

[74] Grigore Ghica al III-lea (1764–1767 şi 1774–1777). Este ucis de turci, în 1777, şi înmormântat în biserica SF.Spiridon.

[75] Dr.Ignatie Plusk, în urma contractului încheiat cu Casa doctorilor din Iaşi, în 1809, practică aici medicina începând din 1811. Este autorul broşurii *Dizertaţie sau descrierea apelor minerale de la Borca (Suceava)*, 1834. Cf. dr.P.Gh. Samarian, *Medicina şi farmacia în trecutul românesc*, vol. 2, Bucureşti, 1938, p. 122–125.

www.dacoromanica.ro

Aici se găsesc, îndeosebi mulți medici pricepuți printre care mai mulți greci.

Luxul este foarte mare și crește tot mai mult. De la ultima ocupație de mai
mulți ani a rușilor, au început boierii mai cu vază, stimulați de ruși, să prindă
mult gust pentru obiceiurile, moravurile și mobilele europene. Unii tineri chiar
începuseră să se îmbrace după moda europeană, modern, dar după reinstalarea
stăpânirii turcești n-au mai îndrăznit // să apară îmbrăcați astfel. Dar sexul p 53
frumos dimpotrivă, n-a luat-o în seamă, trăiește întocmai după felul nostru și
recepțiile[76] doamnelor din înalta societate ieșeană n-ar displace, desigur,
domnilor eleganți de la noi.

După Iași localitățile mai însemnate din Moldova sunt următoarele:

a) Galați, un oraș comercial destul de mare, pe malul stâng al Dunării, aproape
de vărsarea Prutului, cu 5 000 de locuitori; are șantiere pentru construirea a diferite
vase pe Dunăre. Chiar și corăbii de război mai mari pot urca pe Dunăre până aici.
Orașul mai poate căpăta și o mare importanță în comerțul european, mai ales dacă
Austria ar vrea să deschidă mărfurilor levantine un drum mai comod prin
Transilvania și Ungaria, trecând // peste Brașov. Aici sunt stabiliți mulți supuși p 54
austrieci.

Așezarea Galaților lângă vărsarea râurilor Siret și Prut în Dunăre fac din acest oraș un foarte bun loc de desfacere[77] pentru mărfurile ce vin din Moldova de Sus, Bucovina, Transilvania și îndeosebi din Austria.

b) Huși, un orășel pe malul stâng al Prutului, este reședința unui episcop. Aici a încheiat țarul Petru cel Mare cu turcii la 23 iulie 1711, cu turcii o pace, care l-a scos din mare încurcătură pe el împreună cu armata sa, împresurată cu totul de dușmani.

c) Focșani, orășel comercial la granița Țării Românești. Râul care face
graniță, Milcovul, desparte această localitate în două părți, din care două treimi, cele
// mai bune și mai frumoase, țin de principatul Moldovei. Aici a bătut prințul p 55
Coburg, la 1 august 1789, o puternică armată turcească[78].

d) Roman, un orășel frumos la vărsarea Moldovei în Siret, așezat într-unul din ținuturile cele mai încântătoare, mai sănătoase și mai populate ale Moldovei. Este și reședința unui episcop ortodox.

e) Botoșani, după Galați și Roman, orașul cel mai important al Moldovei, are mai bine de 1 000 de case; orașul este așezat pe loc ridicat și deci sănătos.

Comerțul acestui oraș, pe care-l fac mai ales armenii și evreii, până la Leipzig
și Brody[79], constă din coloniale, articole de manufactură din Saxonia // blănuri p 56
rusești, ceară și tutun, și este foarte animat.

---

[76] *Abendzirkel*

[77] *Stapelplatz*

[78] Iosias Friedrich, prinț de Coburg, comandantul trupelor austriece În aceast luptă a participat și tatăl autorului, Andrei Karacsay, general în armata austriacă.

[79] Oraș în Polonia.

www.dacoromanica.ro

f) Neamţ[80], o localitate mică, dar vestită pentru mânăstirea sa[81] cu 500 de călugări, în care se găseşte o icoană în argint a Sfintei Marii şi unde moldovenii fac pelerinaje în fiecare an, în ziua Înălţării la cer.

g) Târgu Frumos, Bacău, Ocna,Trotuş, Dorohoi, Herţa, Vaslui[82], Bârlad, Fălciu[83], Fălticeni etc. sunt localităţi mai puţin însemnate.

Partea din Moldova, care a fost cedată Rusiei prin pacea de la Bucureşti (încheiată la 16/28 mai 1812 şi ratificată în 14 iulie acelaşi an), şi anume teritoriul
p 57 dintre Nistru şi Prut, cuprinde în afară de districtele (turceşte:raiale) // cetăţilor Hotin[84], Tighina[85], Cetatea Albă[86], Chilia şi Ismail, care stăteau direct sub porunca paşalelor (guvernatorilor) lor, şi provincia Basarabia[87].

Această fâşie de pământ aşezată între Moldova propriu-zisă, Nistru, Marea Neagră şi gurile Dunării, în parte acoperită de dealuri line în parte şes, şi nespus de roditoare, forma o provincie şi se numea Basarabia. Capitala ei era Căuşani, reşedinţa unui han care sta sub ascultarea paşei de la Tighina. Înainte de intrarea ruşilor sub generalul Mayendorf în anul 1807, Basarabia a fost locuită de tătari bugeceni, care au venit aici de la Volga, în anul 1568[88]. Aceştia se îndeletniceau cu agricultura, foarte aducătoare de câştig şi îndeosebi cu creşterea vitelor pe o scară
p 58 întinsă şi erau cunoscuţi ca oameni drepţi inimoşi şi viteji //.

Interiorul ţării era împărţit în hoarde, triburile erau conduse de mârzaci (fruntaşi politici şi judecătoreşti). Se găsesc şi câteva sute de creştini. Aceşti tătari, de religie mahomedană, dintre care unii, la apropierea ruşilor, s-au refugiat pe malul drept al Dunării[89], au fost mutaţi de ruşi cu femei, copii şi vite cu tot în Cuban, în interiorul Rusiei.

Ţara e lipsită vara de apă; văile sunt mlăştinoase şi acoperite cu stuf. Păduri nu sunt deloc, nici măcar tufişuri, şi un fel de iarbă cu tulpina lemnoasă, numită buruiană[90], se taie, se usucă şi se foloseşte pentru foc, de asemenea şi stuful. Iernile sunt foarte blânde.

---

[80] E vorba de Târgu Neamţ, oraş, jud.Neamţ.

[81] Adică m-rea Neamţului, care se află la 14 Km spre N-V de Tg,Neamţ

[82] Transcris greşit· *Warlui.*

[83] Transcris greşit *Taltschi*, sat, comună, jud Vaslui.

[84] *Chotyn*

[85] *Bender.*

[86] *Akiermann.*

[87] Autorul înţelege sub această numire partea de sud, numită cu un termen tătăresc Bugeac

[88] Cf. Nicolae Iorga, *Chilia şi Cetatea Albă,* Bucureşti, 1899, p. 216 şi urm.

[89] Adică în Dobrogea, cf. *Arhiva Dobrogei,* 1919, p 219 şi urm.

[90] *Burian.*

www.dacoromanica.ro

Partea cedată din Moldova, pe care o desparte râul Prut de Moldova turcească[91]// are o întindere de 450 de mile pătrate şi 233 000 de locuitori. p 59
Basarabia propriu-zisă are vreo 400 de mile pătrate cu 200 000 locuitori. Astfel întregul teritoriu cedat Rusiei de către Poartă în ultima pace, are o întindere de cel puţin 850 de mile pătrate şi o populaţie de cca 433 000 de locuitori. Rusia şi-a alipit imperiului ei aceste ţinuturi, denumindu-le Guvernământul Basarabiei, iar micul oraş Chişinău, nu departe de Dubăsari[92], este reşedinţa cârmuirii.

Hotin (cu 20 000 de locuitori), Ismail (cu 10 000 de locuitori) şi Tighina (cu 18 000 de locuitori) sunt cetăţi importante. Cetatea Albă, cu 15 000 de locuitori (Alba Iulia a românilor)[93] şi Chilia (cu 6 000 de locuitori) // au numai valuri p 60
puternice şi şanţuri adânci. Reni, la gura Prutului, este o întăritură mică, dar bine aşezată; pe turceşte se numeşte Tomarova. Lângă micul oraş Soroca se produce multă silitră. Satul Varniţa, la Nistru este vestit prin zăbovirea de patru ani aici a lui Carol al XII lea, după lupta nenorocită de la Poltava[94].

Poşta, atât în Moldova, cât şi în Ţara Românească este ţinută de o societate de boieri, care plăteşte Divanului 30 000 de piaştri. Fânul îl dă ţara fără plată[95], ovăzul se obţine la preţuri moderate.

Nu există serviciu pentru expedierea scrisorilor, acesta se face prin curieri călări; aceia ai domnului se numesc călăraşi. Poruncile // de la Constantinopol sunt p 61
aduse de tătari. De aceea agenţiile şi consulatele austriece şi ruseşti din amândouă Principatele îşi au poşta proprie. Curierul poştal rus merge la Chişinău, cel austriac merge de două ori pe săptămână, miercurea şi dumineca, de la Iaşi la Cernăuţi şi de asemenea de la Bucureşti la Sibiu. Taxele pe scrisori aduc un important excedent serviciului poştal, după reducerea cheltuielilor de drum.

În ambele Principate, călătorul este foarte bine şi iute servit pe drumurile mari de poştă.

La fiecare staţiune de poştă sunt 3-400 de cai. În locul de plecare se dă o ţidulă de poştă, numită „podorojnă"[96], în schimbul sumei cuvenite pentru călătoria întreagă sau cel puţin până la graniţa ţării, // şi apoi trebuie doar arătat acest ordin. p 62
La staţiunile de poştă se află un administrator al grajdului (chehaia), un scrib (logofăt) şi acolo, unde primul lipseşte, un ciauş[97].

---

[91] În întelesul de vasală a turcilor.

[92] Târg pe malul stâng al Nistrului. în faţa gurii râului Răutul

[93] Afirmaţie neîntemeiată.

[94] După lupta de la Poltava (1709), Carol al XII-lea, regele Suediei (1697–1718), a stat la Varniţa, lângă Tighina, până în 1713; vezi relatarea lui Aubry de la Motraye în *Călători străini despre Ţările Române,* seria veche, vol. VIII, p.521.

[95] Furnizarea "fânului de menzil" intra în obligaţiile ţăranilor.

[96] *Podoroschna.*

[97] *Postknecht.* Ciauşul era de fapt vătaful de surugii

www.dacoromanica.ro

Prețul unui cal este de 10 parale pe ceas, adică un piastru pentru patru cai, căci mai puțin nu se înhamă. Trăsurile proprii trebuie să ia mai mulți cai, după greutatea lor și starea drumului. Surugiului i se dau, cu bacșiș, 10 parale, iar chihaiei sau ciaușului 5 parale. Nu cred că greșesc dacă voi descrie aici drumurile de poștă[98], în măsura în care le cunosc, cu atât mai mult, cu cât până acum, acestea nu sunt redate exact în nici o hartă a țării și deci va fi foarte plăcut pentru călător să-și poată face
p. 63 socotelile și fără hartă, după această descriere // .

Drumurile cele mai importante ale Moldovei sunt:

1. De la Cernăuți și partea austriacă a Moldovei, la cetatea Hotin, 5 mile

De la Cernăuți peste Sadagura99, la satul Rarancea[100]. De aici duc două drumuri la satul Sirăuți[101] (în raiaua Hotinului), unde se împreună din nou; unul duce prin Răchitna și Săncăuți[102], al doilea prin Toporăuți (încă tot în Bucovina) și următoarele localități din raia: Colincăuți[103], Grozinți[104], Șilăuți[105], Mălinți[106], Clișcăuți[107] și Zaroșeni[108]. De la Șirăuți duce acest drum prin Necăbăuți[109] pe la
p 64 creasta unui deal la Hotin; primul este mai scurt, dar mai rău //.

2. De la Cernăuți la Mohilan[110] în Rusia; drumul acesta duce prin Sadagura la Boian[111], aici se afla vama austriacă și carantina.

De la Boian la noua Suliță[112], primul sat moldovenesc, astăzi rusesc[113], și de aici pe malul stâng al Prutului înainte prin localitățile: Tărăsăuți, Vancicăuți. Cosuleni și Zălucia la Podu Lipscani[114]; apoi[115] prin Glina[116], Bilavăț[117], pe la

---

98 *Postronten.*

99 *Satagura* Târg în apropierea Cernăuților

100 *Rarentsche.* În Bucovina de Nord

101 *Scheronti.*

102 *Sankontz.*

103 *Kollinkoutz*

104 *Groschinetz*

105 *Schiloutz.*

106 *Malinek*

107 *Klıskontz.*

108 *Zaroschen.*

109 *Nedeboutz.*

110 Oraș pe malul stâng al Nistrului, la N-V de Soroca.

111 *Bojan.*

112 *Novo Selica* Actualmente înglobat în comuna Sulița, jud Botoșani

113 Relația e după 1812.

114 *Podulıphani*

115 Până aici s-a urmat cursul Prutului.

116 *Hlina*

117 *Gelowetz*

www.dacoromanica.ro

târgul Bricani pârın satele Tribişăţi, Corestăuţi[118], Hodorăuţı[119], Ocniţa, Lipnic, Gârbova[120], şi Otaci[121], unde se trece Nistrul pe un pod, duce un drum bun la Mohılău.

De la Herţa (un oraş mic, reşedinţa unei isprăvnicii), duce drumul la Marşeniţa[122], unde se trece Prutul pe luntre // şi pe la Mălineşti şi Doljoc, la Nedăbăuţi, în drumul amintit mai sus.De la Dorohoi[123] de la Cernăuţi la Botoşani. p 65

De la Cernăuţi pe malul drept al Prutulu, prin Calicenca[124], mănăstirea Horcea[125], Ostriţa, Ţureni (vama austriacă) la Mamorniţa, unde e graniţa; dincolo de graniţă este staţia de poştă moldovenească;

O poştă de aici peste două staţiuni de poştă e orăşelul evreiesc Herţa şi apoi oraşul Dorohoi, în drum spre Botoşani.

4. Drumul de la Siret[126] (în Bucovina) spre Botoşani.

Aceasta duce prin Sinăuţi[127] (vamă şi lagăr pentru carantină austiac)[128] la Târgu Nou[129], pnmul // sat moldovenesc apoi, prin Talpa[130], pe malul stâng al Siretului, la Zvoriştea. De aici, la stânga pe vale, prin Bucecea[131] (o localitate ce aparţine patriarhului de Ierusalim) şi Cucorăni[132], până la Botoşani. p 66

La Dorohoi şi Ştefăneşti[133] duc drumuri de ţară bune cu poduri bine întreţinute.

5. Drumul mare de la Suceava în Bucovina la Botoşani (4 ceasuri).

De la Suceava la Tısăuţi (vama austriacă, carantina se află la ¼ de ceas de acolo, în satul mai mare Bosanci)[134]. Aici hotar e râul Suceava, care, când se umflă

---

118 *Rorosstonitz*

119 *Hedreutz.*

120 *Pırbowa*

121 *Osakı*

122 *Marschinest*

123 *Poststrasse.* Drumul mare, în sensul de şosea naţională, care leagă localităţile pnncıpale.

124 *Kaliczenka.*

125 „Mănăstiri, Horetsche, de fapt”, mănăstirea Horecei

126 Oraşul Siret, în jud. Suceava.

127 Sat la răsărit de oraşul Siret, pe malul stâng al râului Siret. Actualmente înglobat în satul Mıhăıleni, jud. Botoşanı

128 *Rastellamt.*

129 *Tirguno (?)*

130 *Dalbasat*, comuna Mihăileni, sau comuna Sulıţa, ambele în jud. Botoşani.

131 *Butscatz.* Azi înglobat în com. Bucecen, jud. Botoşani.

132 *Kukureny*, sat, comună Mihai Emınescu, jud. Botoşani.

133 Târg pe Jijia, azi sat comună în jud. Botoşani.

www.dacoromanica.ro

apele, ese trecut cu plute[135]. De aici prin Salcea[136], pe la Dumbrăveni[137], peste două brațe ale râului Siret, peste primul pe un pod de vase, peste al doilea pe un pod
p 67 suspendat[138]; // apoi la dreapta, pe lângă satul Vlădeni[139], pe la poalele împădurite ale unui deal la Botoşani.

6. Drumul mare de la Botoşani la Iaşi (16 ceasuri).

De la Botoşani la poşta ce se află pe partea dreaptă a satului Stroieşti[140]; a doua poştă e la Şipote[141], a treia la Larga[142], apoi vin Iaşii.

De la Stroeşti până la Iaşi nu treci de nici un sat, ținutul este vălurit şi în cea mai mare parte păşune.

7. Drumul mare de la Iaşi la Ştefăneşti[143] şi Mohilău[144] (30 de ceasuri).

Acesta duce prin următoarele stațiuni: Stânca[145], Ulma[146] şi Tabăra[147], la
p 68 Ştefăneşti, un // oraş mic, reşedința unei isprăvnicii. De aici prin Podukermann[148] de-a lungul pârâului Ciugur[149] prin Otaci[150] la Mohilău.

8. Drumul de la Gura Humorului[151] (în Bucovina) prin Fălticeni la Iaşi.

Aceasta este linia de comunicație cea mai scurtă dintre Bistrița, în Transilvania şi Iaşi. La satul Capul Codrului[152]părăseşte drumul mare spre Suceava şi duce prin Brăieşti[153] (vamă şi lagăr pentru carantina austriacă) şi Băişeşti[154] la

---

134 *Boschantze*, sat, comună, jud Suceava

135 *Pletten*.

136 *Pletten*, actualmente comună suburbană a municipiului Suceava

137 Sat, comună, jud Suceava

138 *Jochbrucke*

139 *Wadeny* Sat, comună, jud Botoşani.

140 Larga-Jijia, sat, comuna Movileni, jud. Iaşi.

141 Comună, jud Botoşani (vechea denumire: Stefăneşti-Târg).

142 Localitate în Rep Moldova.

143 Sat, comună Victoria, jud. Iaşi.

144 *Ulma* (?). Nu poate fi actuala comună Ulma din partea de nord a județului Suceava, odată ce drumul menționat urma cursul Prutului.

145 Sat, comună Bivolari, jud. Iaşi.

146 Să se fi numit „Podul lui Gherman"?

147 *Tschagos*. Afluent pe partea stângă, a Prutului.

148 *Otaki*. În Rep Moldova.

149 Oraş, jud. Suceava

150 Sat, comună Paltinoasa, jud Suceava .

151 Sat, comuna Luncii, jud. Suceava

152 Sat, comună Păltinoasa, jud.Suceava.

153 Sat, comuna Luncii, jud Suceava.

154 Idem.

www.dacoromanica.ro

Fălticeni, un mic praş evreiesc, reşedinţa unei isprăvnicii şi stărostie pentru supuşii austrieci din acest ţinut. Aici trebuie să iei de la ispravnic o „podoroşnă”, ca să poţi obţine cai de poştă. La satul Dolhasca[155] este un pod plutitor peste Siret. Până la
Târgu Frumos, un mic orăşel evreiesc, şi // reşedinţă de isprăvnicie sunt 3 poşte şi p. 69
de aici până la Iaşi 2 poşte. De la Târgu Frumos sunt de asemenea 2 poşte până la Roman.

9. Drumul de poştă de la Iaşi la Odessa.

În localitatea Sculeni[156], la 2 ½ ceasuri de la Iaţi, Prutul se trece pe un pod de vase; de aici drumul duce prin codrul Bâcului[157], Călăraşi, pe râul Bâcul, şi Negreşti, la oraşul Chişinău, apoi de la Chişinău, sau prin Tighina la Tiraspol[158], sau prin Criuleni[159], un sat mic, cu poştă, pe malul drept al Nistrului, de unde se trece pe plute la Dubăsari[160]. Dubăsari este o localitate destul de mare, un animat centru comercial, fiind principalul loc de trecere al negoţului moldovenesc cu
interiorul Rusiei //. p 70

10 [...] Drumul de poştă de la Suceava şi Fălticeni la Roman.

De la Fălticeni, o poştă până la Tătăruşi[161] şi două până la Paşcani. De la
Suceava la Jol // deşti[162] 1 Lespezi 1[163], la Paşcani 1 poştă, de aici la Roman 1 p 71
poştă.

De la Paşcani duce un drum bun la Târgu-Frumos. De la Roman duce de asemenea acolo unul prin Scheia[164] şi care este chiar mai scurt.

11. Şoseaua[165] de la Roman la Gura Humorului în Bucovina. Aceasta merge pe malul stâng al Moldovei, un râu mic, neînsemnat, şi la satul Băişeşti[166] trece pe teritoriul austriac. Dar drumul acesta e prost întreţinut, deoarece comerţul se îndreaptă spre Suceava.

---

155 *Dolhestie*. Sat, comună, jud Suceava.

156 *Skulin*. Sat pe malul stâng al Prutului

157 *Kodra Buckului*. Vestitul codru de pe râul Bâcu.

158 Oraş pe malul stâng al Nistrului, în faţa Tighinei, în Ucraina.

159 Krivuleni. Sat la vărsarea Răutului în Nistru, Ucraina.

160 Localitate în Ucraina

161 *Tatarusch*, sat, jud. Iaşi.

162 *Soldestie*, sat, com. Vorona, jud. Botoşani.

163 *Lespitz*. Sat, comună, pe malul stâng al Siretului, jud. Iaşi.

164 *Skei*, sat, comuna Alexandru I. Cuza, jud. Iaşi.

165 *Landstrasse*. Drum de importanţă locală, care leagă mai multe comune sau sate.

166 *Bajaseschtie*, sat, jud. Suceava.

167 *Galbin*, sat, com. Filipeşti, jud. Bacău

www.dacoromanica.ro

12. Drumul de poştă de la Roman la Focşani. Acesta duce prin Galbeni[167], ea Bacău, orăşel, reşedinţă de isprăvnicie), Lunca Mândrişcăi[168], Adjud (orăşel) şı

p. 72 Puţul lui Haret[169]. Porţiunea dintre Bacău şi Mândrişea este // foarte rea din cauza pământului lutos, şi adesea nu se poate face în mai puţın de 7–8 ceasuri.

13. de la Bacău duce o şosea la Piatra Namţ, un oraş mic, reşedinţă de isprăvnicie, aşezat într-o foarte frumoasă vale de munte. De aici se poate merge numai până la Hangu pe valea Bistriţei în sus. În Transilvania duc numai cărări; două din cele mai bune, care uşor pot fi făcute bune pentru căruţă, sunt: una care trece prin pasul Prisăcani[170] şi peste muntele înalt Tatarhago[171], şi a doua, prin valea Bicazului[172], amândouă duc la oraşul Gheorgheni[173] (în scaunul Ciuc).

p 73 14. Drumul de poştă de la Iaşi la Bucureşti //.

Până la „Tschanda"[174] două ceasuri, la „Bordo"[175] 1 ceas şi ½, tot la deal, drum rau, lutos; Scânteia[176] (sat) 1 ceas şi ½ la vale prin padure Unceşti[177] (sat) 3 ceasuri şi ½, drum bun; la jumătatea drumului lângă un lac e un han. Vasluı (orăşel) pe malul stâng al râului Bârlad) 3 ceasuri şi 1, Docolina[178] 4 ceasuri; între ele două hanuri, drum bun într-o regiune deschisă. Strâmtura[179] 2 ceasuri ½, drum bun, tinutul frumos. Bârlad (orăşel) într-o regiune atrăgătoare, are 10–12 000 de locuitori, mai ales evrei), 2 ceasuri ½. Paraschieva[180] (câteva pe o întindere frumoasă), 4 ceasuri, prima jumătate a drumului, neted şi deschis, în a doua e rău. duce printr-un mic ţinut păduros. în carc adesea se adăpostesc tâlhari de drumul mare. Gura Berheciului[181] 2 ceasuri ½, drum rău, nesigur. Tecuci (orăşel), aci se

p 74 produce vin foarte bun, care se vinde departe în Polonia şi Rusia // 2 !7" ceasurı, drum bun. Focşani (oraş) 4 ceasuri. La o jumătate de ceas de Tecuci se trece râul

---

168 *Lunka-mendrischti*, sat, jud. Bacău.

169 *Puzzalui – hared*, numıt apoi Hanul lui Haret, la încrucışarea drumului de la Tecucı Azı, Haret, sat aparţınând oraşului Mărăşeşti, jud Vrancea.

170 *Pîritschke-Pass*

171 Numele maghiar: în trad. rom. = Pasul Tătarului.

172 Adıcă trecătoarea Bicazuluı

173 *Gyergyò Szent Miklos*. Oraş, jud. Harghıta.

174 *Tschanda (?)*.

175 *Bordo (?)*

176 Sat, comună, jud. Iaşi.

177 Sat, comună, Zăpodenı, jud. Vasluı.

178 *Tokolina*.

179 Sat desfiinţat, înglobat la satul Strâmtura-Mitoc, comuna Banca, jud. Vaslui.

180 *Paraskieva*. Probabil pe pârâul Paraschiva, ce se varsă în Bârlad, în dreptul Gării Ghıdıgenı

181 *Gura Brehetschului* (= Gura Berhecıuluı), Pârâul Berheci se varsă în Bârlad, la sud de Negrıleştı.

www.dacoromanica.ro

Siret pe o plută şi râul Putna, o apă mică, dar care adesea, umflându-se, devine primejdioasă prin vad. Deoarece o mică parte din oraş se află în Ţara Românească, trebuie scoasă o nouă ţidulă de drum (podoroşna), de la unul din cei doi ispravnici munteni, care locuiesc acolo şi se plăteşte costul poştei până la Bucureşti. De la Focşani se merge la Cucul[182], numit şi Târgul Cucului (un târg)[183], 3 ceasuri şi ½; trebuie trecut, fără pod, Milcovul, şi apoi primejdiosul râu Râmnic, în care şi-a pierdut viaţa, la 1811, general-maior rus prinţul Suvorov, fiul vestitului feldmareşal[184], până la Râmnic (târg) 3 ceasuri 172, Câlnău[185] (poştă) 4 ceasuri prin micul oraş Buzău[186] la staţia de poştă Călmăţui[187] , 4 ceasuri; până la // Buzău p 75
e drum bun, apoi e rău. Glodeanu (poştă) un ceas, la stânga este satul Glodeni[188], care mai înainte se găsea la drum, 4 ceasuri, regiune deschisă, drum bun. Urziceni[189] (oraş mic) 5 ceasuri, aici trebuie trecut râul Ialomiţa, fără pod. Movila[190] (poşta) 3 ceasuri. Şindriliţa[191] (poşta lângă un lac[192], satul Sineşti[193] rămâne în stânga) 3 ceasuri şi prin Colentina (mânăstire, sat cu grădini domneşti, lângă un lac mare) 3 ceasuri la Bucureşti, capitala Ţării Româneşti. În total de la Iaşi la Bucureşti: 33 de ceasuri.

15. Drumul de poştă de la Bârlad la Galaţi. Acesta duce prin următoarele poşte: Recea[194], Corni[195] şi Pechea[196], pe teren deschis şi, pe timp uscat, e drumul bun. În total se socotesc, de la Iaşi la Galaţi, 24 de ceasuri //. p 76

16. Şoseaua de la Aiud pe valea Trotuşului la Tg.Trotuş[197], un oraş mic cu ocne mici şi Tg. Ocna, un târg cu ocne vestite şi însemnate. De la Trotuş merge o şosea bună prin valea Oituzului şi pasul cu acelaşi nume peste Grozeşti la

---

182 *Kiuko.*

183 Veche denumire a satului Plăineşti, azi Dumbrăveni, sat, comună, jud.Vrancea

184 Cf Heinrich von Reimers, vezi nota 176

185 Kilneu. Probabil Gura Câlnăului, sat, comună Vadu Paşii, jud.Buzău Pârâul Câlnău se varsă în Buzău, la N–E de oraşul Buzău.

186 *Busco*

187 *Burta*, probabil denumirea râului care se trecea.

188 Probabil comuna de azi Glodeanu Sărat în jud. Buzău.

189 Oraş, jud.Ialomiţa

190 Moghila. Probabil Moviliţa de astăzi (sat pe drumul Urziceni–Bucureşti), jud Ialomiţa.

191 În jud. Ilfov

192 Se referă la râul fosilă Mostiştea.

193 În sectorul agricol Ilfov.

194 *Rescha*, sat, comuna Horgeşti, jud Bacău

195 *Horni*. Veche denumire a satului şi comunei Tătăreşti, jud.Bacău.

196 *Petya*. Sat, comună, jud.Galaţi

197 Azi sat aproape de Tg.Ocna , jud.Bacău.

www.dacoromanica.ro

Brețcu[198] în Transilvania. De la Bacău până la Aiud: 14 ceasuri. De la Tg Ocna duce o șosea destul de bună, pe valea Trotușului la pasul Ghimeș, și de aici peste muntele înalt Poganyhavas[199] la orașul Miercurea Ciucului[200], în Transilvania.

Țara Românească are o întindere de 110 mile pătrate cu 900 000 de locuitori.
Este împărțită prin râul Olt, în Valahia Mică[201] și cea Mare, care se mai numește în
p 77 limba țării și Țara Românească de dincoace // e formată din 12 districte (isprăvnicii)
și din raialele de sub directă administrație turcească, cetățile Brăila, Giurgiu și Turnu. Partea de apus sau Valahia ce Mică, de dincolo, numită și Banatul Craiovei, se împarte în 5 districte.

Lista isprăvniciilor după cea mai nouă situație actuală:

17. *Țara Românească*[202]

Numele districtului	*Sediul ispravniciilor*
1. Râmnic	Focșani
2. Buzău	Buzău
3. Săcuieni	Văleni
4. Prahova	Ploiești
5. Ialomița	Urziceni
6. Ilfov	București
7. Dâmbovița	Târgoviște
8. Vlașca	Găești
p 78 9. Teleorman	Rușii deVede //
10. Muscel	Câmpulung
11. Argeș[203]	Pitești
12. Olt	Slatina
18. *Oltenia* [204]	
13. Romanați	Caracal
14. Vâlcea[205]	Râmnic pe Olt [206]
15. Dolj	Craiova
16. Gorj	Târgu-Jiului
17.Mehedinți	Cerneți pe Dunăre[207]

---

198 Veche denumire a satului Oituz, jud Bacău.

199 *Pogany-Havas*= muntele Păgânul.

200 *Csik.Szereda.*

201 Oltenia

202 *Die Grosse Wallachey*

203 *Arntzes*

204 *Kleine Wallachei.*

205 Wutza.

206 *Rimnik an der Alt*

207 *Zernest a Donau.*

www.dacoromanica.ro

Cele mai însemnate oraşe şi târguri din Ţara Românească sunt următoarele:

1. Bucureşti. Această capitală are 60 000 de locuitori este scaunul unui mitropolit ortodox şi reşedinţa domnului. Are peste 60 de biserici şi mănăstiri de călugări, precum şi o biserică evanghelică[208] // şi o mănăstire franciscană[209]. p 79

Comerţul este înfloritor[210]. Clădirile sunt mai puţin frumoase ca la Iaşi.

2. Oraşul de Floci, un târg la vărsarea Ialomiţei în Dunăre.

3. Rânic[211], (târg) pe râul cu acelaşi nume.

4. Buzău, (târg), pe râul Buzău, sediul unui episcop, are mai multe mănăstiri.

5. Văleni[212], (târg), în a cărui vecinătate se găsesc însemnate izvoare de păcură[213]. Un medic rus a preparat din această păcură o unsoare împotriva ciumei, în anul 1770, cu care a vindecat mulţi bolnavi. // p. 80

6. Ocna Slănicului[214], mică localitate cu ceva ocne.

7. Ploieşti (târg) pe râul Dîmbu[215], are mulţi negustori.

8. Câmpina (târg) are izvoare sărate.

9. Târgovişte (oraş) cu 5 000 de locuitori, cu ziduri înconjurătoare pe Ialomiţa; mai înainte fusese reşedinţa domnului Ţării Româneşti.

10. Câmpulung (târg mare); de aici duce un drum în Transilvania, prin pasul Bran[216] la Braşov.

11. Argeş[217], târg pe râul cu acelaşi nume.

12. Ruşii de Vede[218] (târg) // p. 81

13. Piteşti (târg mare). În vecinătate se află Poarta romanilor[219] (Poarta lui Traian), prin care duce şoseaua mare în Transilvania.

14. Slatina, târg pe râul Olt.

În Oltenia[220]

15. Craiova, pe râul Jiu, oraşul cel mai mare după Bucureşti, este reşedinţa banului Olteniei. În vecinătatea ei se găsesc ocne însemnate[221].

---

208 În mahalaua Stejari.

209 Bărăţia.

210 *Bedeutend.*

211 Râmnicu Sărat.

212 Vălenii de Munte.

213 *Theerquelen*

214 *Oka Slamikul.* Azi Slănic, oraş în jud Prahova

215 *Dymbow.* Mic afluent al Teleajenului

216 *Terzburger Pass.*

217 Curtea de Argeş

218 Roşiorii de Vede.

219 *Puerta Rumanilor*; vezi raportul lui Karl von Tige, *Călători străini despre Ţările Române,* seria veche, vol. IX, Bucureşti, 1997.

220 *Kleine Wallachei*

221 Face aluzie la Ocnele Mari.

www.dacoromanica.ro

16. Caracal (oraş), nu departe de Olt, cu un castel al domnului.

p 82 17. Brâncoveni (târg), cu un castel domnesc [222]. //

18. Râmnic [223] (oraş) pe Olt, reşedinţa unui episcop. Nu departe se află ocnele de la oraşul Ocna Mare, care aduc un venit de 500 000 de piaştri.

19. Cozia (sat), cu o mănăstire [224]; aici drumul lui Traian, care se mai vede încă, este pardosit cu piatră cubică.

20. Strassburg (castel), a fost clădit de împăratul Carol al VI-lea, care a făcut şi drumul ce duce în Transilvania[225].

Cetatea turcească Orşova Nouă pe o insulă [226], în faţa Orşovei Vechi austriece, ţine tot de Oltenia. A fost întărită atât de mult de împăratul Carol VI, care
p 83 o obţinuse prin pacea de la Passarowitz, în 1718. //

Brăila[227], turceşte Ibraila, este un oraş mare întărit, la vărsarea râului Siret în Dunăre, cu o cetate puternică. Are un port bun la Dunăre şi 30 000 locuitori.

Giurgiu, pe malul stâng al Dunării, în faţa Rusciucului; este un oraş întărit cu o cetate, care se află pe o insulă a Dunării; are 18 000 de locuitori.

Turnu este un castel întărit, la vărsarea Oltului în Dunăre, în faţa Nicopolului.

Comunicaţia cu Transilvania se face cu căruţa prin următoarele trecători:
p 84 Vulcan, Turnu-Roşu, Timiş[228], Bran[229], Buzău, la care se află carantina austriacă. //

Drumuri de poştă merg în toate direcţiile şi poştele au cu totul peste 6 000 de cai.

În nici unul din cele două Principate nu se găseşte oaste. Fiecare ispravnic are un număr de arnăuţi[230] sau călăraşi (curieri călări), care sunt înarmaţi şi fac totodată şi poliţie.

Gărzile celor doi domni români se numesc „neferi"[231] şi se împart în câte două corpuri: unul sub conducerea lui Deli-başi[232] şi al doilea sub a lui

---

222 Este vorba de construcţiile lui Matei Basarab, unele refăcutr de Constantin Brâncoveanu, vezi şi relaterea lui Petru Deodat (Bogdan) Baksic, în *Călători străini despre Ţările Române*, seria veche, vol. V, Bucureşti, 1873 p. 208

223 Râmnicu Vâlcii.

224 *Koschia* Ctitoria lui Mircea cel Bătrân.

225 Numit Arxavia. Se află la Câineni. Vezi relatările lui de Karl von Tige şi Schwantz von Springsfels, în *Călători străini despre Ţările Române*, vol. IX

226 Insula Adakale, vezi şi relatare lui Lebprecht (Jene), *Ibidem*, vol X.

227 *Brahilov*

228 *Tomos* (pe la Predeal).

229 *Tortzburg*

230 Ostaşi cu leafă de obicei albanezi.

231 *Neferia* de la „nefer" (turc= simplu soldat), cum se numeau soldaţii din corpul arnăuţilor

232 Căpetenia călăreţilor, numiţi deli, din garda domnească

www.dacoromanica.ro

Tufecci-başi[233], laolaltă cam 400 de oameni, mai ales albanezi, parte pedestră, parte călări, în portul național albanez.

Partea austriacă a Moldovei, care i-a fost cedată de Poartă în 1775, şi după alipire a format împreună cu Galiția // al 19-lea cerc teritorial şi-a păstrat vechiul nume de Bucovina. p. 85

Această țărişoară s-a ridicat de atunci la un înalt grad de cultură şi este unul din districtele cele mai frumoase ale Galiției. Populația sporeşte cu fiecare an şi la aceasta a contribuit, nu în mică măsură, scutirea de recrutare şi imigrațiunile din Galiția şi Ungaria. Sporul de populație era în 1811, față de 1810, de 3 350 de suflete.

Bucovina număra, după recensământul din anul 1811, 3 oraşe (Cernăuți, Suceava şi Siret), 3 târguri (Vijnița, Rădăuți şi Câmpulung), 147 „domenii"[234] şi, în total, 330 de localități, în care se găsesc: 39 096 de case, 44 589 de familii, 498 de clerici, 1 289 de nobili[235], 269 de funcționari // 621 de orăşeni, meşteşugari şi artizani 19 050 de țărani şi 418 țărani săraci. Numărul femeilor este de 110 106. Totalul băştinaşilor este de 226 486 de suflete, din care 3 414 evrei. p. 86

Numărul vitelor este considerabil: 14.714 cai, 43 242 boi, 42 659 vaci şi vreo 300 000 oi. Cele mai multe produse ale agriculturii şi creşterii vitelor, ceara, mierea, berea şi rachiul. lâna şi pieile, păturile, păturile de Suceava şi cordovanul de Vijnița[236] dau de lucru locuitorilor din Bucovina. Prin armenii din Suceava se face exportul de vite la Viena şi Breslau. La Cârlibaba, lângă granița dinspre Maramureş (a Ungariei) // se află o mină de argint iar la Iacobeni[237], pe valea Bistriței sunt importante fierării aparținând domnului von Manz. p. 87

Toate aceste întreprinderi îşi datoresc apariția şi prosperitatea geniului şi activității acestui vrednic patriot, de fel din Stiria[238].

[În continuare este amintită vizitarea Bucovinei de către împăratul Francisc I, în octombrie 1817].

La Pojorâta[239], pe calea Moldovei sunt, mine de fier şi aramă ale statului. Fierul din Bucovina a înlăturat din acesta părți fierul suedez şi rusesc şi-i ia el locul în comerțul de la Marea Neagră[240] //. p. 88

---

233 Căpetenia puşcaşilor, numiți tufecei, din garda domnească.

234 *Dominen*

235 *Honorationem*

236 Oraş , la apus de Cernăuți (azi în Ucraina)

237 Sat, comună, jud. Suceava.

238 Carol al VI-lea (1711–1740).

239 Sat, comună jud Suceava.

240 Euxin.

www.dacoromanica.ro

Nu mai puțin imprtante sunt sticlăriile de la Crasna-Ilski[241], de la mănăstirea Putna și Voivodeasa[242] de lângă Sucevița, ale căror produse de sticlă sunt trimise până la Constantinopol.

Aceste întreprinderi și numeroasele velnițe[243] și cuptoare pentru arderea potasei[244] vor rări cu încetul prisosul de păduri ale Bucvoinei. Aceasta fie că sunt ale statului, fie ale particularilor stau sub supravegherea a doi inspectori generali silvici[245] de la Cernăuți și Câmpulung, a mai multor inspectori de pădure[246] și a unui numeros personal silvic.

Astfel, se va ajunge în chip fericit, ca în fiecare regiune să se țină agricultura să meargă în pas cu creșterea vitelor. Căci unde aceasta o ia înainte rămâne cealaltă
p 89 în urmă și, prin urmar și sporirea populației // și în aceste condiții nu este posibilă nici îmbunătățirea și nici înmulțirea produselor.

La Cacica[247], nu departe de Solca, pe valea Solonețului, se scoate sare gemă în cantitate nu prea mare până acum, dar de ajuns pentru nevoile consumului intern al acestei provincii. Dar totuși este introdusă, prin contrabandă, multă sare moldovenească da la Tg.Ocna, pentru calitatea ei mai bună.

Pentru comerțul intern, cât și pentru cel dintre Galiția și Transilvania, există două șosele[248] în foarte bună stare. Anume:

1. Șoseaua de la Cernăuți prin Suceava, Gura-Humorului și Dorna[249] la Bistrița, în Transilvania, care este totodată și drumul de poștă. Numai porțiunea de la Suceava la Gura-Humorului nu este făcută[250] și există o propunere să fie dusă
p. 90 prin // Ilișești[251] și Sf.Ilie[252] pentru ca să se apropie de localitatea cu ocna, Cacica, și să se facă legătura cu ea.

---

241 În apropiere de Storojineț

242 sat, comună Sucevița, jud Suceava.

243 *Furstenfeld.*

244 *Sudwerke.*

245 *Oberforstemeister.*

246 *Waldmeister*

247 Sat, comună cu reședința în satul Pârteștii de Sus, jud.Suceava.

248 *Chausseen.*

249 Actuala Dorna Codrenilor, sat, comună, jud.Suceava.

250 *Gebaut.*

251 *Ollischestie.* Sat, comună Ciprian Porumbescu, jud.Suceava.

252 Sat component al comunei suburbane Scheia, municipiul Suceava

www.dacoromanica.ro

2. Şoseaua ce duce din Snyatin (în Galiţia), prin Hlniţa[253], Storojineţ[254], Budeniţi[255], Vicov[256], Horodnic[257], Marginea[258], Solca[259] şi Gura Humorului, şi care este numită drumul acoperit sau militar.

Bucovina formează numai unul din cercurile Galiţiei şi anume cercul al 19-lea, care este împărţit în 4 districte: Vijniţa, Cernăuţi, Siret şi Suceava. Pentru a i se da o constituţie mai apropiată de a celorlalte state ereditare, se află aici trei căpitani de cerc[260]. Până acum în litigiile politice[261] se lua de bază legea lui Ghica vodă, care este în vigoare în Moldova. De asemenea şi // obligaţiile ţăranilor faţă de p 91
suveran şi de stăpânii de pământ sunt încă aceleşi ca în Moldova...

Municipiul Cernăuţi[262] este capitala Bucovinei, sediul subprefecturii, al comandamentului trupelor de grăniceri, al tribunalului pentru afaceri civile şi penale, al inspectoratului vamal al unei Episcopii ortodoxe, al unui liceu, al unei şcoli normale şi clericale ortodoxe, al comisarului drumurilor, al oficiului construcţiilor[263] şi al judecătoriei. Are 672 de case şi peste 5 000 de locuitori, între care mulţi armeni şi evrei.

Municipiul Suceava este //, după Cernăuţi, localitatea cea mai importantă. p 92
Aici se află un tribunal districtual, un inspectorat vamal, şi un inspectorat al tutunului. Se mai văd încă ruinele bisericii Mitropoliei moldovene, care se afla odinioară aici. Are 751 case şi 4560 de locuitori, mai ales armeni[264].

Al treilea municipiu, Siretul, este neînsemnat.

Cele mai frumoase domenii de stat din Bucovina aparţin de fapt fondului religionar galiţian, şi excelenta stare în care se găseşte este spre cea mai mare laudă a funcţionarilor de stat. Acestea sunt: a) Domeniul Rădăuţi[265], se află în administraţia Consiliului de război aulic, afectat serviciului hergheliilor, cuprinde 22 de localităţi[266]şi // se întinde de la graniţa Maramureşului până p 93
aproape de oraşul Siret.

---

253 *Chlinnica*. sat pe Prut la NV de Cernăuţi

254 *Strossenitz*

255 sat la sud de Storojineţ

256 Vicovu de Sus sau Vicovu de Jos, ambele în comune, jud Suceava

257 Sat, comună jud. Suceava.

258 Sat, comună jud. Suceava

259 Oraş, jud. Suceava.

260 *Verdeckte*

261 *Politische Streitfällen* Nu se înţelege ce anume sunt aceste litigii „politice" Am crede mai degrabă că aici este vorba mai degrabă de litigii *civile* în care într-adevăr e normal să se facă judecată după legea lui Ghica vodă.

262 *Landfürstliche Stadt*

263 *Bautamts*

264 Inexact.

265 *Die Herrschaft Radautz.*

266 Cf Gottfried v. Asboth, în *Die Religions fondherrschaft Radautz* (Cernăuţi), 1894, redactată în 1832 dă numai 17 sate Datele celelalte sunt aproximativ exacte, dar el trece cu vederea economatele înfiinţate pe teritoriul fondului bisericesc şi nu dă atenţie domeniului Ilieşeşti.

www.dacoromanica.ro

Târgul Rădăuţi are 278 de case, cu 1 630 de locuitori.

b. Cozmeni[267] (11 localităţi).

c. Cuciurul Mare[268] (24 de localităţi); acest frumos domeniu a fost dat acum vreo 20 de ani în arendă, pe 30 de ani, pentru o sumă anuală de 13 784 fl., 54 de creiţari şi aduce în prezent un venit annual de o jumătate milion florini[269].

d. Solca (12 localităţi).

p 94 e. Sf.Ilie (10 localităţi).Aici se găseşte o fabrică de pielărie //.

f. Gura Humorului (17 localităţi). În împrejurimi se găseşte granit.

g. Câmpulung (Moldovenesc), 9 localităţi: târgul Câmpulung are 568 de case şi 2 600 de locuitori. La Dorna se găsesc ape minerale vindecătoare, şi pe valea Negrişoara[270] se află o apă minerală vindecătoare, descoperită în anul 1806 de fostul medic cercual doctor Pluschk[271], cunoscută sub numele de apă acidulată de Dorna, din care se umplu şi se trimit annual în afară peste 30 000 de sticle.

Pe drumul pentru călăreţi de la Dorna la băile de la Rodna[272], în Transilvania, se găsesc de asemenea izvoare acidulate. La satul Babin[273], pe Nistru, se găseşte pucioasă. La Berhomet[274]are Domnul de Vasilco[275] o herghelie considerabilă. La
p 95 Pohorlăuţi[276] se găseşte alabastru în mare cantitate. La Boian şi Bosancea // sunt carantine, în Onut[277], Sinăuţi[278] şi Brăeşti[279]; oficii de carantină. Mănăstirile de călugări sunt la Humor[280], Putna[281], Suceviţa şi Dragomirna; iar în Pătrăuţi este o mânăstire de călugăriţe de rit ortodox.

---

267 Oraş la Nord de Cernăuţi, Ucraina

268 Sat la sud de Cernăuţi, Ucraina.

269 Guldeni.

270 *Negrischara*

271 Dr Ignatie Pluschk. Cel dintâi medic de stat al cercului bucovinean a vizitat Dorna şi Poiana Negri în august 1806 Asupra meritelor sale, cf Arthur Loebel, *Entwicklumg des Bades Dorna*, Wien, 1906 Informaţie luată din articolul citat mai sus al lui E.Păunel.

272 Sat, comună jud.Bistriţa Năsăud.

273 Sat în apropiere de Hotin, Ucraina

274 Sat, la V de Cernăuţi, Ucraina.

275 Familie nobilă din Bucovina (o ramură românească, altă ramură ucraineană)

276 Sat în apropiere de Cernăuţi.

277 Localităţi peste Prut.

278 Sat desfiinţat înglobat la satul Mihăileni, jud Botoşani.

279 *Brajestie*. Sat, comună, jud.Botoşani.

280 Lângă Gura Humorului; mânăstirea Humorului a fost desfiinţată la 1785; cf. G.Abager, *Călăuza Sfintei Mânăstiri Humor*, Cernăuţi, 1934, p. 9.

281 Mânăstirea Pătrăuţi, unica mânăstire de maici înfiinţată de Ştefan cel Mare (1487), a fost desfiinţată în 1814; cf E.Hostiuc, *Fosta mânăstire de maici din Pătrăuţi pe Suceava*, în „Candela", XLC, 1929, p 327–366.

www.dacoromanica.ro

Satele Climăuţi[282], Varniţa[283] şi Lipoveni, lângă Dragomirna[284] sunt, locuite de lipoveni, o sectă ortodoxă venită aici din Rusia.Aceştia şi-au păstrat portul, limba şi obiceiurile ruseşti şi nu se amestecă cu vecinii lor. Sunt foarte preţuiţi pentru onestitatea lor.

Locuitorii de la munte de pe văile Ceremuşului şi Prutului se numesc huţuli[285] sunt un neam de oameni foarte frumoşi, dar care trăiesc numai din creşterea vitelor; femeile se disting prin frumuseţea lor, sunt însă cunoscute şi // p 96
pentru înclinarea lor spre o viaţă mai pătimaşă...

---

282 Sat, comuna Muşeniţa, jud Suceava.

283 Numele vechi al localităţii Fântâna Albă, vezi Dimitrie Dan , *Lipovenii din Bucovina,* Cernăuţi, p. 15

284 Azi sat component al com. unei suburbane Mitocul Dragomirnei, municipiul Suceava

285 Par a fi români rutenizaţi.

www.dacoromanica.ro

KOSMELI

Kosmeli, un grec germanizat, înzestrat cu o frumoasă cultură, a făcut mai multe călătorii la începutul secolului al XIX-lea. A fost în Anglia, la Oxford, şi de trei ori în Rusia, unde s-a împrietenit cu autorul *Istoriei lui Petru cel Mare, Bergman*.

În cursul ultimei sale călătorii prin Rusia, a vizitat mai întâi Riga, tocmai în momentul aducerii în acest oraş a trupului fostului feldmareşal Barclay de Tolly. A trecut apoi prin Dorpat şi Reval, unde a văzut la bibliotecă o scrisoare autografă a lui Martin Luther. Ulterior, prin Narva, a ajuns la Petersburg. Aici a văzut manuscrisele franceze, cumpărate la Paris, în timpul Frondei, de mareşalul Dubrowski, şi a admirat colecţia de tablouri de la muzeul Ermitaj. În octombrie 1818, pleacă împreună cu un ofiţer englez, James Hay, de la Petersburg la Moscova, având ocazia, în acest ultim oraş, să asiste la procesiunea aniversării retragerii francezilor, în urma faimoasei campanii a lui Napoleon din 1812.

Kosmeli a pornit apoi, via Jasna Poliania, prin Orel, spre Kiev, unde a văzut, în biserica Sf. Gheorghe, mormântul lui Constantin Ipsilanti, fost domn al Ţării Româneşti (1802–1806, 1806–1807, 1807), mort în 1816. Şi-a urmat apoi drumul, prin Uman şi Tuclin, spre Odessa, unde a întâlnit o colonie de greci ce se considerau „Philomusi" şi „Hellini". Trece apoi prin Tiraspol şi Bender (Tighina), ilustrat de amintirea regelui Suediei, Carol al XII-lea, şi prin Sculeni (unde se afla carantina), sosind la Iaşi, în timpul ciumei din anul 1819.

Kosmeli şi-a descris călătoria prin Basarabia şi Moldova în lucrarea intitulată: *Harmlose Bemerkungen auf einer Reise über Petersburg, Moskau, Kiew nach Jassy*. Berlin, 1822, p. 219–245.

După ce aminteşte de mişcarea din iunie 1819, împotriva măsurilor sanitare de pază, mişcare condusă de germanii din oraş, autorul descrie aspectul Iaşilor, contaminat de ciumă, înecat în fum de bălegar, unde oamenii se fereau de orice contact, ţinându-şi porţile ferecate şi prăvăliile închise, pe când carele cu bolnavi sau cu suspecţi străbăteau uliţa principală. El se referă totodată la superstiţiile generate de frică şi ignoranţă, în timpul molimei.

În treacăt, Kosmeli zugrăveşte un tablou al traiului trândav al boierilor, primitori însă faţă de străini şi buni cunoscători ai limbii franceze, dar, mai ales, a celei greceşti, în care D.P. Gobdelas, director al Academiei Domneşti din Iaşi şi adversar al lui Gh. Asachi, traducea pe *Télémaque* al lui Fénelon.

Relatarea lui Kosmeli, despre cele văzute în Basarabia şi Moldova, a fost comentată de Nicolae Iorga, în *Istoria românilor prin călători* (sub îngrijirea lui A. Anghelescu, Bucureşti, Edit. Eminescu, 1981, p. 464–465).

KOSMELI

RELATAREA CĂLĂTORIEI PRIN BASARABIA ŞI MOLDOVA (1819)[1]

p 219 Turnurile cetăţii Tighina[2] de pe Nistru, nu departe de trecerea prin carantina basarabeană, au, împreună cu regiunea împrejmuitoare, ceva neobişnuit,

[1] Traducerea s-a făcut după lucrarea lui Kosmeli, *Harmlose Bemerkungen auf einer Reise uber Petersburg, Moskau, Kiew nach Jassy*, Berlin, 1822, p. 219 ş a.

[2] *Bender.* Localitate în Republica Moldova.

www.dacoromanica.ro

posomorât, cenuşiu, melancolic. Aproape de oraş se află satul Varniţa care, datorită şederii <acolo> a extravagantului Carol XII-lea[3], a intrat în istorie nebunească a acestuia [...].

<...> La şapte mile de Chişinău[4], oraşul de reşedinţă al Guvernământului p 220
basarabean, şi la cinci mile de Iaşi, în câmpul liber, pe o înălţime pe care este simplu înscris faptul că era ziua de 7 octombrie 1791, când Potemkin[5] a murit[6]. Câteva muşcate erau înflorite în jur, ca şi când ar fi vrut să cinstească memoria sa, deoarece el a iubit florile [...].

[...] Un slujbaş rus de la vama[7] de pe Prut m-a însoţit până la carantină de la p 221
Sculeni[8]. El a poruncit luntraşilor să pună jos pe pământ lucrurile mele, cum se obişnuieşte din motive de precauţie, şi s-a întors înapoi mai înainte ca să fi venit să mă primească oamenii din acel loc, pe care a trebuit să-i chem, fluierând printre degete din pricina depărtării.

De pe înălţimea aflată la oarecare depărtare de Iaşi, ai o privelişte a oraşului care se află într-o poziţie frumoasă.

Cu câteva luni înainte de sosirea mea se petrecuseră <unele> turburări despre care se zvonise până la Odessa. Ciuma fusese adusă de la Constantinopol la Galaţi
// şi de acolo la Iaşi. Poporul de rând nu credea şi socotea că măsurile de poliţie erau p 222
nişte dispoziţii arbitrare ale unor boieri, luate în interesul lor personal. S-a produs o îmbulzeală în care aşa-zişii germani s-au făcut remarcaţi ca terorişti şi iacobini.

Unde poporul are multă libertate, el nu renunţă să facă zarvă. Şi-a pierdut atunci viaţa fără trebuinţă un număr de oameni. Dar, a urmat o pagubă şi mai mare, căci ciuma, care până atunci se mărginise să facă numai câteva victime, a început să se întindă. Casele şi porţile de intrare au fost închise. Nu se lăsau să intre decât trăsuri. În curţi fumegau grămezi de băligar aprinse pentru afumarea tuturor lucrurilor aduse, care aveau nevoie de a fi dezinfectate. Prăvăliile rămâneau închise. Se vindeau numai alimente la bariere şi, potrivit dispoziţiilor, se primeau banii într-un vas de oţet. Pe străzi <locuitorii> se fereau cu grijă pentru a nu da loc la nici o atingere <şi> uneori faptul acesta devenea caraghios la vedere; iar pe chipuri se vedea întipărită expresia, mai mult sau mai puţin vădită, a descurajării, a îngrijorării, a spaimei. Cunoscuţii vorbeau unul cu altul numai de departe,

---

[3] Carol al XII (1682–1718), rege al Suediei (1697–1718), se retrăsese la Varniţa, după eşecul campaniei sale contra Rusiei (Poltava, 1709), şi a locuit în preajma Benderului (Tighina) până la 11 februarie 1713, când a fost arestat de turci şi dus la Adrianopol.

[4] *Kischinev*. Oraş, capitală a Republicii Moldova.

[5] Grigori Aleksandrovici Potemkin (1736–1791), comandant suprem al armatei ruse, în timpul războiului ruso-turc (1786–1792).

[6] *Hinüberging*.

[7] *Zollstube*.

[8] *Skoleene*. Sat, comuna Victoria, jud. Iaşi

www.dacoromanica.ro

p. 223 împărtăşindu-şi ştiri în legătură cu ciuma, şi se înfricoşau // reciproc prin exagerări, cu o bucurie răutăcioasă, ascunsă. Singurătatea de pe uliţe – care altminteri sunt atât de animate – era foarte neplăcută.

Dar ceea ce făcea, fireşte, cea mai dezgustătoare impresie erau carele înhămate de obicei cu boi sau cu bivoli, <încărcate> cu morţi, bolnavi, cu suspecţi şi cu lucrurile lor din casă, pe care le zăreai din când în când, atunci când erau duşi la mănăstirea din Hlincea[9]. Venind din partea de sus a oraşului, un asemenea alai trebuia <să treacă> pe lunga uliţă, „cea mare”[10]. Un arnăut călărea înainte pentru a da lumea în lături; nu era nevoie să le reamintească de două ori. Seriozitatea cărăuşilor ce se încumetau la asemenea treburi primejdioase şi care sunt mai mult beţi pe jumătate, steguleţele roşii şi negre de pe căruţe, roşeaţa aprinsă, neplăcută a bolnavilor, ciudata expresie de spaimă de pe chipurile celor molipsiţi, care sunt ca şi pierduţi, şi lacrimile tăcute, ca şi privirile strigătoare la cer ale celor duşi ca suspecţi în calitate de vecini sau fiindcă fuseseră în contact cu cei dintâi şi care şedeau palizi şi tremurând pe vechiturile aruncate unele peste altele – numai câinele credincios îi urmează la nenorocire, sub căruţă -, tăcerea oamenilor care căscau gura
p. 225 <la ei> // ţinându-şi nasul ş.a.m.d., nu sunt lucruri care să te înveselească [...].

[...] Boala se manifestă cu toate simptomele, dar mai ales cu buboaiele, pe care le pomeneşte Samuel de Kereseer[11] în mica sa carte despre ciuma românească, din anul 1709 (*Pestis dacicae an 1709 scrutinium et cura*). Experienţa te învaţă pretutindeni că boala se manifestă în formele cele mai variate, în afară de simptomele obişnuite, potrivit cu condiţiile de climă, cu organismul şi cu altele. Toate felurile deosebite ale apariţiei acesteia se întâlnesc în punctul esenţial al morţii.

Un francez bătrân, de aproape 80 de ani, care fusese odinioară profesor de limbi <străine>, cu numele de Gaillard, îşi închipuise că găsise leacul împotriva ciumei şi o alifie care să-i vindece buboaiele. Nu a putut fi împiedicat şi s-a dus la spital, dar curând a plătit încrederea sa cu viaţa. S-a îmbolnăvit, a căpătat buboaie şi a murit [...].

p. 226 [...] Deoarece domnul Gailard nu realizase nimic, s-a apelat, la sfânta Paraschiva de la Suceava[12] şi s-a pornit în procesiune cu moaştele ei pe uliţe, dar fără nici un rezultat [...].

p. 227 [...] Am observat că pe mai multe garduri, porţi etc. erau fixaţi mărăcini. Nu mi-a trecut câtuşi de puţin prin minte că s-ar fi putut proceda astfel din alte motive decât, poate, de a opri să treacă peste garduri, pe timp de noapte, pisici sau chiar

[9] *Kloster nach Klinsche.* Sat, comuna Ciurea, jud. Iaşi.

[10] *Die lange „Grosse" Strasse.*

[11] Samuel Köleseri de Kereseer, cunoscut medic, pentru a cărui relatare vezi *Călători străini despre Ţările Române*, seria veche, vol. VIII, p. 617–630.

[12] În realitate moaştele se aflau la Iaşi.

www.dacoromanica.ro

servitori ticăloşi. Dar m-am înşelat. Motivul este de natură mai serioasă şi l-am aflat când, din întâmplare, am aruncat vorba dacă animalele pot transmite ciuma. Pentru a mă informa, a remarcat că s-au garnisit gardurile, desigur, contra pisicilor. Nu din această cauză – mi-a adresat un bărbat din Larisa (sic) – ci pentru a fi împiedicată a trece femeia ciumă[13]. Cu râvna lăudabilă de a mă documenta, am cercetat mai departe şi // am aflat: că ciuma se furişează sub tot felul de chipuri, când ca un câine p 228 de vânătoare, când ca un copil sau altele de felul acesta, dar cele mai adeseori ca o femeie bătrână şi astfel a văzut-o, acum câţiva ani, – stând pe un gard – şi boierul B. Atunci ar fi murit toţi cei din casă.

Şi vârcolacii îşi joacă rolul lor în timpul epidemie de ciumă. De data aceasta se pretindea de asemenea că unii inşi care muriseră de ciumă la Hlincea[14] ieşeau noaptea din mormintele lor, se plimbau prin mănăstire şi sugrumau pe cei vii <apucându-i> de gât. Pete vinete şi negre o dovedeau. Legătura (*impalatino*), prin care se străduiau să-l silească să se liniştească, nu a fost folosită de data aceasta după câte ştiu eu [...].

[Autorul menţionează relatarea lui Köleseri[15], care afirmă că la deschiderea mormintelor, morţii au fost găsiţi zăcând pe o parte sau cu faţa în jos, având în gura sângerândă colţuri de batistă şi mâinile muşcate. Presupune că departe de a fi vampiri, fuseseră îngropaţi de vii].

[...] Se povestea că cioclii, atât de bine plătiţi, ar fi aruncat noaptea dintr-o p 229 cumplită dorinţă de câştig cârpe molipsite de ciumă în secţia // celor sănătoşi, care erau numai suspecţi, pentru ca să-i contamineze şi să le ia avutul. Aceasta îi privea mai ales pe evrei [...].

La bolile molipsitoare, bisericile ar trebui să fie închise îndată şi să se oprească orice altă adunare.Acum câţiva ani au fost câteva <cazuri> de ciumă ici şi colo la Bucureşti. Nădăjduiau să o izgonească prin rugăciuni într-o zi de sărbătoare [...] //, <dar> s-a întâmplat tocmai dimpotrivă. Calamitatea s-a întins mai tare pe p. 231 cale firească datorită contactului, şi mai bine de o cincime din locuitori a căzut pradă încrederii în mijloace spirituale. Slujbe religioase de mulţumire, când pericolul a trecut, erau întotdeauna de dorit.

Oricâte case frumoase particulare are oraşul, totuşi luat în ansamblu este rău construit, multe colibe sărăcăcioase îl desfigurează încă şi mai mult. Cu toate cheltuielile atât de mari ce se fac pentru a fi podite uliţele principale,.cei care merg pe jos au totuşi prea puţin folos. Întrucât pe lături nu sunt canale de scurgere, nici trotuare, iar ieşirile de tot felul ale caselor îngustează drumul, ei trebuie, pe ploaie, să se bălăcească prin noroiul gros care, adunat de pe uliţele lăturalnice nepodite, pe unde nici nu poţi străbate cu piciorul, mai este sporit şi

[13] *Das Pestwerib*

[14] Vezi nota 9.

[15] Vezi nota 11.

www.dacoromanica.ro

de mulţimea de trăsuri ce îl târâie pe roţi – astfel că <pietonii> mai sunt împroşcaţi de-a binelea şi de trăsuri. Sunt chiar tineri boieri care se desfată foarte mult când ţiganii lor de pe capră biciuiesc deodată caii şi împroaşcă pe pietoni în
232-233 chipul cel mai jalnic // şi îngrozitor [...].

În curând însă acel noroi se preface în colb care, răscolit, se ridică în nori groşi. S-ar crede că aceasta ar trebui să împiedice mai ales pe doamne de a se plimba pe uliţe, dar nu este deloc aşa. Căci duminicile şi sărbătorile, ele se plimbă ore întregi pe uliţa mare în trăsuri, mergând în sus şi în jos până ce roşul şi albul sulemenitelor, întipărit din când în când cu colir natural, nu este acoperit de praf cu un colorit, puţin provocator, până ce <praful> nu împrumută sprâncenelor şi genelor acelaşi colorit, iar buclele de păr nu sunt prăfuite de o pulbere gălbuie care, oricum, nu răspândeşte un miros *à la maréchale*. Trebuie însă, într-adevăr, admis că multe, deoarece apar acoperite în vălul mistic de praf al amurgului, câştigă din nou un nemărginit interes. De i-ar face bărbatul <ei> cunoştinţă cu trei duzini de persoane cu judecată, nici o doamnă n-ar permite dreptul de a preamări *Corso*-ul ieşean, iar
p. 234 rugămintea adoratului nu ar găsi decât urechi surde, // ea ar preferea să divorţeze şi ar concedia pe *Fervorozo*[16] (sic). Fiecare <dintre ele>crede că publicul spectator nu s-ar consola de lipsa şi pierderea <suferită> dacă ea n-ar lipsi la spectacol cu trăsura şi toaleta ei. O bucată de vreme este distractiv să vezi trecând coloana de trăsuri cu frumoşii cai la pas[17]. Dacă într-una dintre trăsuri este vreo aleasă sau, cel puţin, una distinsă, atunci, e de la sine înţeles, <niciuna> nu are voie să plece pe la locul de cască gură până ce aceasta, sătulă de promenadă şi obosită de plăcerea de a tot fi privită, pleacă acasă pentru a se trânti pe divan şi a se văita de migrene, chiar dacă le are sau nu !...".

p 235 [...] Boieroaicele n-au decât o singură îndatorire de împlinit: să piardă timpul [...]. Frunzăresc uneori romane franţuzeşti. Odată într-o casă pe care o frecventam am luat în mână o carte care zăcea pe un divan. Era o parte din *Corinna*[18].

[Autorul observa că romanul era adnotat pe greceşte şi că ori de câte ori apărea eroul principal, era tratat de „animal", „măgar", etc.]

p 241 [...] Ca la evreii din Polonia şi la greci, zestrea[19] determină şi în Moldova încheierea căsătoriilor. Dacă se înţeleg în această privinţă i se vesteşte fetei: au de primit pe cutare ca logodnic. De aceea în general şi dragostea este rară [...].

p 243 [...] Boierii sunt mai înaintaţi în jocurile de societate (?)[20] decât atenienii; le plac măscăricii, şi la chefurile lor lasă pe aceştia să vorbească grosolan şi să facă giumbuşlucuri unul cu altul [...].

---

[16] *Fervorozo ?*

[17] *Schritt zu Schritt*

[18] Cunoscutul roman al doamnei de Staël.

[19] *Mitgift.*

[20] *In der gesellschaftlichen Kultur*

www.dacoromanica.ro

Pentru un străin este cu adevărat plăcut când este primit pretutindeni, ca aici, cu o prevenitor prietenie [...]. p. 244

[...] Aici se vorbeşte mult limba franceză. Pronunţarea moldovenilor este mult mai bună decât cea a grecilor. p 245

Limba neogreacă este vorbită aici tot atât de bine ca şi la Bucureşti, întrucât prezenţa constantă a fanarioţilor, care au venit aici în suită domnilor şi care se ştie că vorbesc cel mai bine, a contribuit la perfecţionarea acestui dialect.

Aici locuieşte Gobdelas[21], care scrie şi vorbeşte minunat şi limba veche elină. Printre alte scrieri el a tradus mai întîi pe *Telemach* în limba neogreacă şi îl prelucrează acum din nou. Prima traducere era o lucrare de tinereţe şi lăsa de dorit. Cea de acum va ieşi minunat, iar limba neogreacă va apărea cu acea gingăşie cu care se poate glorifica de pe acum faţă de multe alte limbi. Desigur că ea ar pierde din frumoasa ei muzicalitate, dacă ar fi pronunţată altfel, decât cum se obişnuieşte [...]

[Urmează consideraţii în legătură cu pronunţarea unor sunete în limba neogreacă].

---

[21] D. P Gobdelas, profesor de matematici şi director al Academiei Domneşti din Iaşi (1808–1821).

www.dacoromanica.ro

IOAN MARCO

Sârb de origine, Ioan Marco se trăgea dintr-o familie bine cunoscută în Principarele Române, fiind nepotul lui Georg Duldner, dragoman şi apoi locţiitor al agentului austriac în Moldova

Prin 1786, Marco a ajuns – după cât se pare – secretar al viceconsulului rus din Iaşi, maiorul Salonski. Apoi a trecut în slujba Consulatului englez, unde îl găsim ca înlocuitor al lui Francis Summerer, între anii 1807–1810, apoi între 1814–1816, purtând titlul de cancelar însărcinat cu conducerea afacerilor acestui consulat, în lipsa consulului britanic, William Wilkinson[1].

În 1819, înaintea desdfiinţării Consulatului englez şi a plecării lui Wilkinson, Marco s-a dus la Constantinopol, spre a lua locul grecului G. Sakellario, numit consul al Prusiei la Bucureeşti, care, pare-se, nu-şi ocupase postul.

Deşi Poarta a consimţit să-l numească pe Marco în locul lui Sakellario, făcând cuvenita rectificare de nume în beratul pregătit pentru consulul Prusiei în Principate, totuşi Marco nu a putut să-şi ia în primire postul, din cauza plecării ambasadorului, baronul Senft von Pilfach (1817) Silit să aştepte încuviinţarea noului trimis al Prusiei, contele von Schladen, mutat de la Petersburg la Constantinopol,-Marco a folosit acest lung răstimp pentru a face o călătorie la Enos şi Smirna.

Întors în aprilie 1817, Marco a căpătat confirmarea contelui von Schladen şi s-a pregătit să-şi ia postul în primire La 2 februarie 1819 a ajuns la Bucureşti, unde a găsit un vechi prieten din tinerete, pe garantul Consulatului francez, Pagé, precum şi alte cunoştinţe. anume consulii Austriei şi Rusiei. Fleischhackl von Hakenau şi Alexsandru Pini. La 13 februarie 1819, Marco a fost primit în audienţă solemnă, de noul domn al Ţării Româneşti, Alexandru Suţu.

Însărcinat cu protecţia supuşilor prusieni, al căror număr crescuse simţitor prin acordarea de diplome străinilor lipsiţi de consuli, precum saxonii, cât şi băştinaşilor care îşi făcuseră studiile în Germania sau care plăteau bani grei pentrru a primi patente de sudiţi, Marco a făcut, în mai 1819, o călătorie în Moldova, numind cu acest prilej un viceconsul la Iaşi, în persoana institutorului copiilor domnului Scarlat Calimachi, baronul Ludwig von Kreuchely Schwertberg.

Îmbolnăvindu-se în octombrie 1819, Ioan Marco a murit la 12 decembrie 1819.

Bărbat inteligent şi receptiv Marco a trimis ambasadorului von Schladen şi secretarului de ambasadă, baronul von Miltitz, o relatare amănunţită asupra evenimentului primirii consulilor străini în Ţara Românească[2], relatare în care descrie de fapt propria sa primire oficială din februarie 1819 Într-un alt memoriu, alăctuit pe baza informaţiilor căpătate în schimbul sumei de 142 de galbeni[3], el descrie ceremonialul primirii unui nou domn în Ţara Românească[4]. Ambele documente, împreună cu

---

[1] Vezi relatările acestuia despre Ţările Române, din acest volum, extrase din *An account of the Principalities of Wallachia and Moldavia: including various political observations relating to them* By William Wilkinson, *Late British Consul to the above mentioned Principalities*, London, 1820

[2] *Documente privitoare la istoria românilor, culese de Eudoxiu de Hurmuzaki*, vol. X. *Rapoarte consulare prusiene din Iaşi şi Bucureşti, între 1763–1844*, adunate, adnotate şi publicate de Nicolae Iorga, Bucureşti, 1897, doc. XLIII, p. 43–44.

[3] *Ibidem*, doc. XLVII, p. 42.

[4] *Ibidem*, doc. XLIX, p. 45–48.

www.dacoromanica.ro

câteva rapoarte privind audiențele sale la domnii Alexandru Suțu[5] și Scarlat Callimachi[6], la răscoala sârbilor din garda lui Vodă Caragea[7] ș a au fost publicate de Nicolae Iorga, în volumul X al colecției Hurmuzachi de *Documente privitoare la istoria românilor*. Rapoartele numitului consul al Prusiei la București cuprind informații referitoare la cârmuirea Principatelor, moravurile și viața locuitorilor din Țara Românească.

Despre activitatea lui Ioan Marco a scris Nicolae Iorga, în prefața menționatului volum de documente.

IOAN MARCO

RELATARE DESPRE CEREMONIILE OBIȘNUITE ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ LA PRIMIREA UNUI CONSUL NOU ACREDITAT[1]

1819

Când un nou consul se află pe drum spre a se duce la București, domnul p 43
Țării Românești trimite înaintea lui până la hotar pe unul din dregătorii Curții în calitate de călăuză[2], cu o caretă; acesta îl primește și îl duce până la București. A doua zi după sosirea lui, consulul se duce incognito la domn[3], se firitisesc unul pe altul și se stabilește ziua audienței solemne a consulului. În ziua aceea domnul trimite alaiul obișnuit la casa consulului, pentru ca să-l întâmpine și să-l însoțească până la Curte. Alaiul este alcătuit din patru dregători de clasa a doua de la Curte care merg călări înaintea caretei, întocmai ca și dregătorul agiei (poliției) cu mai mulți oameni din poliția pedestră, un dregător al spătăriei călare cu pedestrași, patru postelnici[4], opt ciohodari[5] ai domnului în uniforma lor de gală și doi ceauși de-ai săi, marea caretă de gală a Curții, înhămată cu șase cai și o altă caretă a Curții, cu doi cai.

Consulul se urcă în careta cea mare cu șase cai, înconjurată de ciohodari și de postelnicei pedeștri; consulul stă așezat singur în fundul caretei, în uniformă și tălmaciul stă în fața lui pe banca din față; înaintea caretei merg călări dregătorii pomeniți mai sus ai Curții, cel de la agie și de la spătărie cu suita lor pe jos, cam

---

[5] *Ibidem*, doc. XLV, p. 41–42.

[6] *Ibidem*, doc. LVI, p. 51.

[7] *Ibidem*, doc. LXX, p. 59.

[1] Traducerea s-a făcut după textul publicat în *Documente privitoare la istoria românilor*, culese de Eudoxiu de Hurmuzaki, vol. X, *Rapoarte consulare prusiene din Iași și București, între 1763–1844*, adunate, adnotate și publicate de Nicolae Iorga, București, 1897, p. 43 și urm.

[2] *Mihmandar.*

[3] *Hospodar*

[4] *Postelniches*

[5] *Tchohodars.*

www.dacoromanica.ro

vreo şaizeci de oameni <cu totul> care merg înainte <aşezaţi> pe două rânduri; după careta cea mare urmează cealaltă caretă a Curţii, cu doi cai unde şade logofătul[6] singur, care are şi el doi ciohodari pedeştri, unul pe fiecare parte; după acesta vine echipajul consulului în livrea, apoi urmează mai multe trăsuri, unde se află sudiţii şi protejaţii mai de seamă, adică medici, negustori etc., care se bucură de ocrotirea acestui consul. Se merge foarte încet şi toate celelalte trăsuri întâlnite pe uliţă se opresc şi le fac loc; în felul acesta ajungând la palatul domnesc, consulul se coboară la scară, doi dregători ai Curţii îl iau de subţiori ,ca şi pe logofăt şi pe tălmaci şi îl duc astfel pe scară până sus; acolo aşteaptă deja doi boieri de clasa I, anume: maistrul de ceremonii[7] şi hatmanul[8], cu capul gol şi cu toiegele lor de argint în mână; ei primesc pe consul, îl conduc, mergând înaintea lui, până la uşa sălii celei mari, zisă a spătăriei, pe pragul căreia se află marele postelnic (primul ministru), tot cu capul gol şi cu marele toiag al său de argint în mână, însoţit de-al doilea şi de-al treilea postelnic cu toiegele lor şi de alţi dregători orientali.

Marele postelnic, după ce salută pe consul, îl conduce, mergând înaintea lui, până în faţa domnului, care stă în picioare pe treapta tronului, îmbrăcat în veşminte de gală; toţi boierii care deţin primele dregătorii stau în picioare, cu capul descoperit în faţa domnului şi a consulului, formând un cerc în jurul tronului şi ţinându-şi toiegele în mână. Domnul şi consulul se salută unul pe celălalt şi acesta din urmă adresează o mică cuvântare domnului; după aceea ia din mâinile cancelarului său, care stă lângă el, beratul şi firmanul Înălţimii Sale <sultanul> şi îl dă domnului. Între timp s-a adus un fotoliu pentru consul, care e aşezat în faţa tronului şi scaune pentru funcţionarii şi restul alaiului consulului, aşezat de amândouă părţile fotoliului, dar puţin mai în urmă. După înmânarea diplomelor, domnul se aşează pe
p 44 tron, consulul în fotoliu, iar // domnul, după ce a citit aceste documente împărăteşti, răspunde discursului consulului în cuvinte foarte curtenitoare, îi urează bun venit, îi făgăduieşte prietenie şi bună înţelegere şi menţinerea bunei armonii dintre cele două guverne respective. După sfârşirea acestor congratulări se aduc dulceţurile[9], prezentate în acelaşi timp şi consulului, aşezându-li-se pe genunchi batiste cusute cu aur, iar copiii de casă, care le înfăţişează dulceţurile, îndeplinesc această ceremonie punând un genunchi la pămâmt. Se dau dulceţuri întregii suite a consulului, <iar> după aceasta se serveşte cafea în acelaşi timp domnului şi consulului şi apoi celorlalţi, în sfârşit li se toarnă parfumuri[10] pe mâini şi sunt tămâiaţi cu fum de lemn de ales. După toate aceste ceremonii, consulul prezintă domnului pe funcţionarii săi şi pe sudiţii de faţă, îşi ia rămas bun de la principe,

---

[6] *La chancelier*

[7] *Maître de cérémonie.*

[8] *Hetman (maître des requêtes)*

[9] *„Douceur"*

[10] *Des odeurs.*

www.dacoromanica.ro

salută pe boieri şi se retrage pentru a se duce la harem[11], la doamnă. Marele postelnic precum şi al doilea şi al treilea postelnic îl duc, ca la început, până în locul care desparte selamlâcul[12] (apartamentul unde domnul primeşte vizite şi îşi rânduieşte treburile) de harem. Acolo, marele postelnic salută pe consul şi îşi ia rămas bun de la acesta, lăsându-l în tovărăşia maestrului de ceremonii şi a hatmanului[13], împreună cu mai mulţi dregători ai Curţii şi aceşti doi boieri de clasa întâi ducându-l la doamnă şi de acolo la beizadele[14], unde au loc aceleaşi ceremonii ale dulceţei, cafelei şi parfumurilor; ieşind de la beizadele, cei doi boieri mai sus pomeniţi însoţesc pe consul până la scară, iar copiii de casă merg înaintea lui cu miresme până jos; consulul se urcă în careta curţii şi este dus până la reşedinţă[15] cu acelaşi alai[16], ca la venire.

Sosind acasă consulul împarte bacşişuri tuturor celor care au făcut parte din alai (la curte a dat şi servitorilor domnului, doamnei etc.), <apoi> le dă tuturor să plece. După ce se odihneşte puţin, consulul se duce cu propria sa caretă, în uniformă şi însoţit de funcţionarii săi, la ceilalţi consuli (înştiinţaţi dinainte) pentru ca să le facă <câte o> vizită <prescrisă> de etichetă; secretarii şi dragomanii consulilor aşteaptă pe noul consul <îmbrăcaţi> în uniformă, în josul <treptelor> scării şi îl însoţesc până la mai marele lor care este şi el în uniformă. Colegii consulului îi înapoiază vizita, fiind primiţi în acelaşi fel, dar nu în aceeaşi zi, ci a doua sau în orice altă zi care o vor fi <hotărât>, înştiinţându-l <despre aceasta>.

A doua zi după audienţa consulului la Curte, domnul trimite pe unul din dregătorii[17] săi, îmbrăcat <în haine> de gală, cu samur calpac[18], în careta cea mare a Curţii, <trasă> de şase cai, înconjurată de ciohodari, la consul, pentru a-i întoarce vizita în numele domnului.

În ziua aceea, ca şi în cele următoare, boierii de rangul întâi şi alţii de rang mai mic vin la consul pentru a-l felicita. În Ţara Românească obiceiul este ca locuitorii ţării să se ducă mai întâi să vadă un nou venit; acesta le întoarce vizitele respective în răstimp de câteva zile. În ziua audienţei la Curte, consulul îşi pune la casa sa stema guvernului în a cărui slujbă se află şi înalţă steagul; stema rămâne în permanenţă, iar steagul nu mai este ridicat decât duminicile şi în celelalte zile de sărbătoare. Iată cum se instalează un nou consul; după aceea el începe să-şi vadă de treburile sale.

---

[11] *Karem*. Confuzie, căci domnitorii Ţărilor Române erau creştini şi ca atare nu aveau harem. Marco se referă de fapt la partea palatului domnesc rezervat doamnei.

[12] *Selomlik*, Încăperile palatului domnesc rezervate domnului precum şi primirilor.

[13] *Maître des requêtes.*

[14] *Beizades.*

[15] *Mission.*

[16] *Allaya*

[17] *Ministres*

[18] *Samour/kolplik*, căciulă de samur purtată de domn şi de boierii cei mari.

www.dacoromanica.ro

Când soseşte un nou domn, trei sau patru zile după instalarea oficială a acestuia, un consul acreditat îl vizitează, însoţit de întreaga sa Curte şi fără alaiul arătat <mai sus>; este primit la Curte cu acelaşi ceremonial, cum s-a arătat <mai sus>, şi a doua zi trimite pe unul din miniştrii săi pentru a-i întoarce vizita în numele său[19].

Raport despre ceremoniile obişnuite la sosirea şi intrarea oficială a unui nou domn al Ţării Româneşti

p 45 La sosirea sa pe celălalt mal al Dunării, în Turcia, în localitatea numită Turtucaia[20], domnul cel nou găseşte acolo pe mihmandarul trimis de divanul Ţării Româneşti; acesta trebuie să fie unul din boierii cei mai de seamă ai ţării. El aşteaptă mai multe zile de-a rândul pe domn, îl primeşte şi îl trece peste Dunăre, pe pământul Ţării Româneşti, în locul numit Olteniţa[21]. Acolo sunt pregătite corturi şi <tot> acolo se află mai mulţi boieri, precum şi un număr oarecare de zapcii (slujitori subalterni) ai spătăriei, cu seimeni, care alcătuiesc miliţia ţării; acolo se află şi ispravnicul sau cârmuitorul judeţului Ilfov[22], judeţ în care se află aşezat oraşul Bucureşti[23], precum şi mai mulţi preoţi; aceştia îşi pun îndată odăjdiile biericeşti şi cântă în faţa domnului cântece de mulţumire pentru fericita sa sosire, după care domnul sărută crucea şi, aplecându-se puţin la pământ îl sărută, ridicând ochi spre cer şi mulţumind lui Dumnezeu. După această ceremonie, domnul salută pe cei de faţă şi le cere, pe scurt, veşti despre Ţara Românească; apoi, dacă este vremea prânzului, se aşează la masă; dacă nu, se odihneşte două sau trei ceasuri, apoi porneşte din nou la drum cu tot alaiul său. A doua zi soseşte la mănăstirea numită Văcăreşti[24], cale de o jumătate de ceas de oraşul Bucureşti, unde toţi boierii şi toate boieroaicele ţării au datoria de a se duce mai dinainte pentru a primi pe domn şi pe doamnă; şi mitropolitul împreună cu ceilalţi episcopi şi cu clerul se află acolo. La un ceas dincolo de Văcăreşti trebuie să se afle spătarul (căpetenia oştirii)[25], împreună cu întreaga lui suită călare şi cu steagurile; <el> primeşte acolo pe domn,

---

[19] Cf. Descrierea primirii lui Ledoulx de către Caragea (1812), în *Voyage de Moscou à Vienne par Kiev, Odessa, Constantinople, Bucharest et Hermannstadt ... par le comte de Lagarde* (Paris, Treuttel et Wurtz, 1824, p. 335–337), redată în traducere în volumulde faţă.

[20] *Iartakoi*. Localitate în Bulgaria.

[21] *Oltenizza*. Oraş, jud. Giurgiu.

[22] *Illfow*.

[23] *Boucarest*.

[24] *Waccaresty*.

[25] *Généralissime*.

www.dacoromanica.ro

îl însoţeşte până la numita mănăstire Văcăreşti în timp ce meterhaneaua[26], care pleacă din Constantinopol, împreună cu domnul, cântă, iar când se apropie <alaiul> de mănăstire, se trag mereu clopotele. Sosind astfel în curtea acelei mănăstiri, domnul se coboară din careta sa în faţa uşii bisericii, unde sunt înşiraţi toţi boierii, pe jos şi cu capetele descoperite; aceştia primesc pe domn, şi îl duc în biserică. Doamna se coboară la scara clădirii mănăstirii, unde e primită de boieroaicele ţării, care o duc, ca şi pe fiicele ei, domniţele, în odăile de primire.

Domnul, intrând în biserică, găseşte pe mitropolit în haine arhiereşti, cu evanghelia în mână, însoţit de ceilalţi episcopi şi preoţi ai bisericii, care încep să cânte: „Vrednic este"[27] şi însoţesc pe domn până la icoane; după ce acesta a sărutat icoanele şi evanghelia, se aşează în jilţul său (care se află în toate bisericile), cu fiii săi alături de el, în jilţurile următoare, iar clerul cântă un fel de „Te Deum", după care unul din episcopi rosteşte o cuvântare în cinstea <domnului>. După ce s-a sfârşit, domnul salută pe mitropolit şi pe toţi cei de faţă şi iese din biserică împreună cu beizadelele; doamna intră în biserică împreună cu domniţele (fiicele ei), însoţită de toate boieroaicele fiind primită cu aceleaşi ceremonial ca domnul, afară doar de cuvântare, care nu se rosteşte; după aceea se urcă în camerele <de primire>, şi anume: domnul se duce în sala de ceremonie, destinată domnilor, şi soţia sa în cea a doamnelor. Atunci toţi boierii sărută mâna domnului şi îi urează bun sosit; domnul le mulţumeşte şi le arată, într-o cuvântare // aleasă, plăcerea pe care o simte aflându-se p 46
printre ei şi, îndată după aceea, numeşte pe marele său postelnic (primul ministru), îmbrăcându-l cu un caftan şi înmânându-i marele toiag de argint al postelniciei; numeşte de asemenea pe vornicul doamnei (cel însărcinat cu supravegherea haremului); aceste două numiri se fac de îndată, căci este obiceiul ca la toate ceremoniile Curţii, marele postelnic să stea în picioare în faţa domnului, cu toiagul său cel mare în mână, şi după el al doilea şi al treilea postelnic, cu suita postelniciei, alcătuită din doisprezece postelnicei, ţinând <în mână> toiage negre; al doilea şi al treilea postelnic au şi toiage de argint, întocmai ca marele portar[28] şi al doilea şi al treilea portar (care stau şi ei în picioare în faţa domnului); dar toiagele acestora nu se aseamănă cu cele ale postelnicilor; tot astfel şi vornicul haremului stă în picioare, în faţa doamnei, cu toiagul său de argint în mână.

Acum începe ceremonia şi mitropolitul se aşează cel dintâi jos, lângă domn (pe o bancă aşezată de jur împrejurul sălii) şi după el cei trei episcopi mai de seamă din Ţara Românească, anume: cel de Râmnic, cel de Buzău[29] şi cel de Argeş[30] şi apoi toţi boierii, după rangul lor; iau cu toţii dulceaţă şi cafea, în acelaşi timp cu

---

[26] *Mehterhané*: muzica Curţii formată din tumbelechiuri şi tesuri sau giamparale

[27] *Axion Esti.*

[28] Porterbachy *de la termenul turc „portarbaşi".*

[29] *Bouzéo.*

[30] *Argich.*

www.dacoromanica.ro

domnul, şi apoi aceeaşi ceremonie are loc la doamnă, cu boieroaicele. După aceea mai mulţi boieri şi boieroaice pleacă, alţii rămân până seara şi însoţesc pe domn şi pe doamna, care îşi fac intrarea noaptea în oraşul Bucureşti (dacă nu vor să stea, după vechiul obicei <timp de> trei zile la mănăstirea Văcăreşti). După intrarea sa în Bucureşti, unde trage la Curtea domnească, domnul se odihneşte câteva zile, timp în care nu ţine Divan (sfat), mehterhaneaua nu cântă, el nu primeşte vizite de etichetă şi nici nu face numiri de dregători etc. până ce nu şi-a făcut intrarea oficială care are loc după câteva zile, în felul următor: domnul se duce la marginea oraşului în mănăstirea numită Sfântul Spiridon[31], unde sunt adunaţi toţi boierii ţării, atât cei care au dregătorii, cât şi cei care nu mai sunt în slujbe (dat fiind că toate dregătoriile nu sunt ocupate de aceiaşi inşi decât timp de un an); acolo se fac pregătirile pentru alai (intrarea ceremonioasă), care porneşte în chipul următor:

Aga în funcţie (şeful poliţiei) merge în frunte călare, cu toată suita lui, atât călare cât şi pe jos, şi are sub ordinele sale pe podari (cei care priveghează la întreţinerea podurilor), toate breslele din oraş şi o mulţime de arnăuţi; în urma sa sunt purtate steagurile din oraş şi o mulţime de arnăuţi; în urma sa sunt purtate steagurile agiei iar trompetele sună.

Vornicul Poliţiei <oraşului> îl urmează, cu zapcii lui (dregători subalterni) şi cu breslele de negustori, cu tetali (sau heralzi) şi cu judecătorii starostiei.

Apoi <urmează> hatmanul, cu zapcii Divanului şi cu aprozii[32] (slujitori inferiori ai justiţiei) care merg înaintea lui pe jos şi în mijlocul cărora e dus steagul hătmăniei.

Baş-beşli-aga (căpetenia gărzii turceşti), cu toţi ostaşii turci, precum şi marele portar împreună cu al doilea şi al treilea portar[33] şi cu toţi portăreii beilicului călări (beilicul este un han, unde locuiesc turcii, şi portăreii sunt cei care îi slujesc pe aceştia).

Marele spătar (căpetenia oştirii)[34], cu întreaga sa suită, atât călare, cât şi pe jos, purtând steagurile spătăriei şi toţi seimenii (miliţia ţării). Înaintea spătarului se poartă şi unul din cele trei tuiuri[35] (cozi de cal) date de sultan, iar trompetele sună.

---

[31] E vorba de Sf Spiridon Nou de pe podul Şerban Vodă, ctitorie a lui Scarlat Ghica (1767), vezi N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din Bucureşti*, Bucureşti, Edit. Acdemiei, 1961, p. 297.

[32] *Aprots.*

[33] *Portarels.*

[34] *Généralissime.*

[35] *Tocsin.* E vorba de tuiuri, două la număr pentru domni, alcătuite din două sau trei coade lungi negre de cal, atârnate de o lance vopsită roşu cu semiluna în vârf. Tuiurile, ca semn de autoritate şi de comandă militară, se purtau înaintea domnului la alaiuri.

www.dacoromanica.ro

Armaşul (şeful departamentului criminalicesc), cu întreaga sa suită şi precedat de toţi muzicanţii oraşului, în număr de cinci sute, care cântă cu toţii din felurite instrumente şi fiecare companie <cântă> câte o bucată sau câte un joc diferit.

După aceasta sunt duşi caii de călărie ai domnului (de obicei în // număr de p. 47
doisprezece), toţi cu un harnaşament bogat şi împodobiţi cu scuturi de argint, fiecare cal fiind dus de doi oameni ai grajdurilor domneşti[36] purtând livreaua lor obişnuită. Marele comis[37] (mare scutier) urmează împreună cu al doilea şi al treilea comis şi cu restul suitei. Acum vin toţi boierii călări, doi câte doi, potrivit rangului şi vârstei lor, începând cu cei din treapta de jos până la cei mai de seamă şi toţi poartă samur – calpacuri pe cap, adică aceia care au dreptul de a le purta; după boieri urmează divan-effendi (secretarul turc al domnului) împreună cu beizadelele (fiii domnului) şi, în sfârşit domnul, purtând cuca[38], îmbrăcat cu cabaniţă[39] şi călare pe acelaşi cal primit la Constantinopol în ziua în care i se dăduse cuca; calul acesta se numeşte tablabaşa[40] în semn de cinstire. Înaintea domnului merg pe jos cei doi peici[41] împărăteşti şi se mai poartă în faţa lui celelalte două tuiuri[42], precum şi sangeacul[43] împărătesc. Aceste steaguri sunt purtate de turci anume aduşi de la Constantinopol, fiind privite ca sfinte pentru credinţa lor. Salahorul[44] împărătesc, cu cei cincisprezece inşi din suita sa, daţi de Poartă domnului pentru a-l întovărăşi, nu sunt de faţă la intrarea sa oficială ci, îndată ce au ajuns pe malul Dunării, îl părăsesc şi se întorc în capitală.. Peicii fac parte din alai aşa cum s-a spus mai sus, ca şi capugii[45] seraiului împărătesc, care poartă cozile de cai la această ceremonie: cei doi ceauşi împărăteşti şi has-ahîrlii[46] merg de asemenea înaintea domnului, la alaiul acestuia. Toţi aceşti turci de la Constantinopol primesc daruri după intrarea

36 *Komisie*

37 *Grand-Komisse*

38 *Kouka*, căciulă înaltă piramidală, împodobită cu pene de struţ şi îmbrăcată în catifea aurie, dată de sultan domnului la învestirea acestuia.

39 *Kabonitza*, mantie cusută în fir de aur şi argint, îmblănită cu samur, dată de sultan domnului la înscăunare, odată cu sangiacul, topuzul şi sabia.

40 *Tablabachy*, cal din grajdul împărătesc, cu frâu de fir, având pe şa topuzul şi sabia, trimise de sultan noului domn.

41 *Peiks*, peic şi paic, soldaţi turci din garda împărătească, care însoţeau în zilele de ceremonii pe sultan fiind îmbrăcaţi în haine de fir, coifuri aurite şi hanger aurit.

42 *Touys*

43 *Sandgiak*, steag turcesc mare, purtând în vârf alemul sau semiluna, trimis de Poartă noului domn.

44 *Sallehor*, salahor, comis împărătesc, inferior în rang, care instalaează pe noul domn.

45 *Kapudgis*, portari împărăteşti care păzeau cele două porţi ale seraiului, fiind 800 la număr. Căpetenia lor se numea ischemni-aga.

46 *Hasse-Ahurlys*, rândaşi din seraiul sultanului sau rândaşi ai Curţii domneşti, care făceau parte din garda particulară a domnului.

www.dacoromanica.ro

oficială a domnului, care îi trimite apoi îndărăt în capitala <Imperiului Otoman), pe propria sa cheltuială; numai douăzeci de mehteri[47] rămân aici la Curte.

După domn urmează al doilea spătar[48] călare, purtând în mâna dreaptă topuzul[49] domnului, şi după el <vine> marele cămăraş[50] (economul domnului), care aruncă poporului o mulţime de parale noi.

Când ajung în centrul oraşului, la biserica zisă a Curţii vechi[51], se opresc acolo; dmnul se dă jos de pe cal şi intră în biserică cu beizadelele şi cu câţiva boieri dintre cei mai de seamă; este primit la uşa bisericii de mitropolit, de episcopi şi de ceilalţi <membri> ai clerului, care citesc rugăciuni şi cântă un „Te deum", în timp ce domnul sărută crucea. În curtea bisericii sunt mai mulţi măcelari, cu oi grase, vii, pe care le taie în clipa în care iese domnul din biserică; este un fel de jertfă, numită în turceşte „kuban"[52]; carnea acestor oi este apoi împărţită turcilor; este un obicei vechi care se practică mereu.

După ce domnul a ieşit din biserică, se urcă din nou pe cal, ca şi toţi ceilalţi, şi alaiul merge mai departe până la Curtea domnească[53], alaiului până la palat. Ajuns acolo, domnul se aşează pe tronul său, în sala cea mare zisă a spătăriei, mitropolitul, episcopii şi boierii rămân în picioare (aceştia cu capul descoperit) şi se citeşte cu glas tare firmanul împărătesc în trei limbi, anume: în turceşte, în greceşte şi în româneşte. După ce s-a sfârşit cititul, episcopii şi boierii se aşează <jos> şi are loc ceremonia obişnuită, cu dulceaţă şi cafea, după care boierii se ridică unul după altul, sărută mâna domnului, luându-şi rămas bun de la el şi pleacă.

Aproape aceeaşi ceremonie se face <şi> pentru doamnă, a doua zi după intrarea oficială a domnului; adică ea se duce de asemenea la mănăstirea Sfântului Spiridon, de unde porneşte şezând împreună cu domniţele (fiicele ei) în careta cea mare de gală, trasă de şase cai şi înconjurată de ciohodari; vornicul haremului merge călare înaintea caretei doamnei şi are cu el o mulţime de zapcii de la agie, de la hătmănie, de la spătărie şi de la armăşie, cu diferite companii de // muzicanţi cântând; marii boieri în slujbe, anume, spătarul, aga etc. nu iau parte la alaiul doamnei, dar sunt <înlocuiţi de> slujitorii lor subalternii, cu o parte din suita lor.

[47] *Mehters*, muzicanţi turci.

[48] *Spatharaky* (second spathar).

[49] *Topous*, un fel de sceptru, terminat la unul din capete cu o măciulie foarte grea şi acoperită cu plăci de argint împodobite cu diamante. Topuzul era primit de domn odată cu sabia şi cu calul împărătesc.

[50] *Grand-Kamarach*.

[51] *Á l'église dite de la Vieille-Cour*, ctitorie a lui Mircea Ciobanul (înainte de 1559), vezi N Stoicescu, *op. cit.*, p. 195.

[52] *Kouban*, de la termenul turc "Kurban", victimă, jertfă.

[53] *L'hôtel des princes*. În acea vreme, reşedinţa domnească se afla în casele Ghiculeştilor, de pe Podul Mogoşoaiei, în locul actualei grădini din faţa teatrului Majestic. Cu privire la Curtea domnească, vezi N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 40.

www.dacoromanica.ro

După careta doamnei, urmează toate boieroaice cu propriile lor carete şi trăsuri, trase numai de câte doi cai, anume, primele boieroaice, îndată după doamnă, şi cele de rang mai mic puţin mai în urmă, potrivit rangului fiecăreia. Doamna nu se coboară la biserica Curţii vechi, ci se duce drept la palat şi în odăile ei (din harem) se aşează pe tronul ei şi are loc pentru boieroaice ceremonia dulceţii şi cafelei; după aceea ele sărută mâna doamnei şi pleacă.

După ce domnul şi-a făcut intrarea oficială, meterhaneaua cântă la Curte în fiecare zi, de două ori, adică la prânz şi seara, domnul face numirile în slujbe şi dregătorii etc. şi începe de asemenea să ţină Divane, adică să cerceteze treburile ţării şi să judece procesele, împreună cu boierii cei mai de seamă ai ţării, care sunt membrii Divanului şi care stau jos acolo, cu toiage de argint în mână, dar cu capul descoperit; toiagele acestea arată dregătoriile de clasa întâi.

www.dacoromanica.ro

SIR ROBERT KER PORTER

(1777–1842)

Sir Robert Ker Porter s-a născut în 1777, la Durham, oraş din comitatul Durham, în Anglia de Nord După moartea tatălui său, William Porter, chirurg militar în retragere (1735–1779), Robert se mută cu familia sa la Edinburg, apoi la Londra În 1790 este admis, la recomandarea lui West, preşedintele Academiei Regale de Pictură din Londra, la „Somerset House", unde studiază belle-artele până în 1792 Robert Porter primeşte o educaţie îngrijită, citeşte mult, frecventând cercul literar al Florei Mc Donald din care făceau parte surorile sale, Jane şi Anna Maria Porter, scriitoare de orientare romantică, şi alţi literaţi, printre care şi Walter Scott

Tânărul Robert execută între 1794 şi 1798 o serie de compoziţii pe teme religioase, obţinând, în 1800, un aranjament permanent ca pictor scenograf la „Lyceum Theater" din Londra Din această vreme datează atât primele sale încercări literare (un „Ghid" explicativ la tabloul său „Asediul Acrei" 1801), cât şi cele mai cunoscute lucrări plastice – tablouri uriaşe cu subiect istoric. Scenele de bătălii (de la Azincourt, de la Alexandria ş a) în care excela talentul lui Porter, îi aduc curând o mare faimă În 1804 R K Porter părăseşte Anglia, fiind invitat de ţarul Alexandru I al Rusiei să se stabilească la Curtea sa ca pictor specializat în tablouri istorice La St Petersburg a pictat holul Amiralităţii Din pricina unei intrigi amoroase cu prinţesa Şcerbatova, artistul englez a fost nevoit să se refugieze în Finlanda, apoi să plece la Stockholm, în Suedia, unde regele Gustav al IV-lea i-a conferit titul de cavaler (1806) Doi ani mai târziu, Porter îşi publică peripeţiile sale de călătorie într-o carte publicată la Londra, sub titlul *Travelling Sketches in Russia and Sweden* (1808) Plecat într-o nouă călătorie însoţeşte pe Sir John Moore, care comanda trupele engleze din Portugalia, şi străbate Peninsula Iberică până la La Coruna, publicând, în 1809, o nouă carte de impresii, *Letters from Portugal and Spain* Întors în Rusia, la 1811, Porter se căsătoreşte, în februarie 1812, cu principesa Maria Şcerbatova, dar părăseşte Curtea ţarului după campania lui Napoleon pe care o descrie cu ostilitate în *Narrative of the Late Campaign in Russia* (1813). Câştigând încrederea prinţului regent al Marii Britanii, care îl face baronet (1813), Sir Robert este numit cancelar al prinţului Wales. În 1817, însărcinat, pare-se şi cu unele misiuni politice, Sir Robert pleacă într-o lungă călătorie, străbătând Rusia europeană, Caucazul. Persia orientală, Irakul, Anatolia, Rumelia, provinciile dunărene şi Galiţia. În 1821 şi 1822 apar cele două volume ale cărţii sale *Travels in Georgia, Persia, Armenia, Ancient Baylonia, etc. during the years 1817–1820*, lucrare interesantă nu atât prin observaţiile asupra situaţiei politice a Orientului din acea vreme, cât datorită prezentării rezultatelor cercetărilor arheologice şi anticvarice pe care călătorul englez le făcuse la Persepolis şi în Kurdistan. În 1826, regele George al IV-lea îl numeşte pe Sir Robert consul în Venezuela, investindu-l şi comandor al ordinului de Hanovra. Porter reprezintă interesele Marii Britanii pe lângă Bolivar şi Santa Cruz până spre sfârşitul vieţii sale, continuând să picteze tablouri valoroase. Întors în Rsuia, la 1841, spre a-şi vizita fiica căsătorită cu un ofiţer, Kikin, Sir Robert Ker Porter execută o ultimă frescă la Amiralitate; se pregătea să revină în Anglia, dar a murit subit la 4 mai 1842. A fost înmormântat la S Petersburg, iar un monument, în amintirea sa, a fost înălţat şi în catedrala din Bristol. Date biografice asupra lui Porter în *The Compact Edition of the Dictionary of the National Biography*, vol. II, Oxford, 1975, p 16 905. Autorul face în notele sale de călătorie din 1820 unele referiri la starea înapoiată politică, economică şi socială a Ţărilor Române, din pricina opresiunii otomane şi a corupţiei demnitarilor Porţii, exagerând însă şi idealizând rolul

www.dacoromanica.ro

jucat de Rusia țaristă în redresarea lor Vederile sale rusofile îl fac pe Porter să nu fie deloc obiectiv cu gravele atingeri aduse de țariști integrității teritoriale a Principatelor și a statutului lor de autonomie, știrbit de pretențiile – prea puțin ascunse – ale cabinetului de la St Petersburg de a și le subordona complet, țintind, în ultimă instanță, chiar la anexarea lor

Observațiile călătorului englez asupra societății bucureștene și ieșene – este vorba bineînțeles de clasa boierească – sunt în general juste, deși arată o înclinare preconcepută pentru moldoveni El arată într-o lumină necruțătoare fastul găunos și caricatura de Curți princiare ale domnilor fanarioți, a căror putere precară depindea de bunul plac al Porții.

Pentru zugrăvirea destul de exactă a moravurilor boierimii din cele două Țări Românești, textul lui Ker Porter prezintă un oarecare interes, cu toate că s-a dovedit, în această privință, destul de tributar compatriotului său Wilkinson.

Călătoria lui Ker Porter în Țările Române a fost menționată și analizată de Marcu Beza, *Călători englezi despre români*, în „Românul", Arad, I, 1911, nr. 196 (7) (20 sept.), p 7–8 și nr 201 (14) (27 sept), p. 5, precum și de N. Iorga, *Histoire des relations anglo–roumaines*, Iași, 1917, p 89–90, *Istoria românilor prin călători* (ed a II-a), vol III, București, 1929, p 91–94, și *Istoria Bucureștilor*, București, 1939, p 217–219

SIR ROBERT KER PORTER

[CĂLĂTORIA ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI MOLDOVA][1]

6 februarie 1820

„Rusciuk ... era locul de îmbarcare, și acolo am văzut un șir aproape nesfârșit p. 777
de vase mici, adunate din pricina iernii, navigația pe mijlocul râului încetând de prin noiembrie, deoarece în lunile friguroase apa, îndeobște, îngheață totul. În martie, de obicei, încep din nou să plutească ... Din pricină că vremea bună dura de multă vreme, iarna abia începând să se arate, râul nu înghețase încă pe firul apei; astfel încât, așezând tot ce aveam la bord, în mai puțin de o jumătate de oră am ajuns la orașul Giurgiu[2] de pe celălalt mal. Acum eram în Țara Românească, iar aici firmanul sultanului[3] nu mai avea putere, această țară fiind împreună cu Moldova, principatul alăturat, provincii turcești dar având anumite privilegii garantate de Rusia, care le-a eliberat, printre altele și de acest chip al dominației turcești[4].

Aceste două Principate alcătuiesc cea mai mare parte a vechi Dacii; ele sunt
mărginite la nord-vest de // provinciile austriece ale <Banatului> Timișoarei, p 778
Transilvaniei și Bucovinei, iar râul Prut le desparte de Imperiul rus. Dunărea le desparte de administrația mult mai aproape de cea turcească a Bulgariei...

---

[1] Traducerea s-a făcut după textul englez, publicat de Sir Robert Ker Porter, *Travels in Georgia, Persia, Armenia, Ancient Babylonia etc. during the years 1817, 1818, 1819 and 1820*, vol. II, London, 1822, p. 777 și urm.

[2] *Georgia.*

[3] Mahmud al II-lea, sultan al Turciei (1808–1839).

[4] Prezentarea destul de inexactă și de idealizată a regimului politic al Principatelor aflate sub dubla obediență a Porții Otomane și a Rusiei țariste

www.dacoromanica.ro

[Urmează unele considerații istorice privitoare la trecutul Principatelor]. Ca și Moldova, care a căzut sub același jug, Țara Românească a făcut repetate încercări de a-l scutura, încercări care au avut rezultate diferite ce vor fi amintite mai departe; acum să mă întorc la călătoria mea.

Firmanul meu <pentru cai de poștă etc.> nemaiavând valabilitate de cealaltă parte a Dunării, Mustafa <ienicer, care aparținea reprezentanței capuchehaielei muntene de a Istanbul> mi-a procurat un nou ordin de la mai marele slujbașilor domnului Țării Românești[5], care se afla la Giurgiu, pentru a avea înlesniri asemănătoare <cazare și transport, liberă trecere> în măsura în care acestea țineau de autoritatea sa; dar, deoarece prima stație de poștă se afla la aproape două ore depărtare, am fost siliți să ne mulțumim a ne începe călătoria cu ce ne-am putut noi înșine procura, plecând în două harabale[6], fiecare trasă de patru cai. Prețul călătoriei, de la o poștă de hotar și până la București, capitala Principatului, este
p 779 întotdeauna plătit la sosire //, iar încărcătura, înainte de plecare, este întotdeauna pusă în același loc. Așezați în trăsura noastră cu perdele, am străbătut o regiune cu totul netedă și neinteresantă; din loc în loc se zăreau mici colibe, posomorâte pe dinăuntru, murdare și ruinate pe dinafară.

La ora cinci am ajuns la stația de poștă numită Daia[7]. Am avut noroc că ne-am apropiat de ea în vremea iernii, căci dacă soarele ar fi încălzit numai atât cât să ne facă a simți duhorile de acolo, am fi fost mai bucuroși să ne fi lăsat simțul mirosului de cealaltă parte a Dunării. Oamenii însă erau cât se poate de binevoitori, înfățișând un contrast izbitor față de gazdele noastre din Rumelia. Trăsurile ușoare, vizitiul călare pe calul rotaș, totul se mișca cu o iuțeală uimitoare. A doua stație de poștă se numea Călugăreni[8], la o depărtare de 4 ore. La a treia, pe nume Copăceni[9], am schimbat roțile cu tălpici, zăpada fiind foarte mare; curând după aceea, am trecut pe un pod de bărci peste râul Argeș[10], care se varsă în Dunăre. Nu m-am oprit nicăieri decât pentru a-mi schimba caii; nici nu m-ar fi îndemnat vreo dorință s-o fac, toate casele poștei fiind dezgustător de murdare. De la Copăceni la București ne-au trebuit numai 6 ore, ajungând <acolo> la orele 7 dimineața.

7 februarie. Ne-am îndreptat deîndată spre casa domnului Fleischkakel von Hackenau[11], consulul austriac, care se îngrijește și de interesele Marii Britanii. Aducându-i scrisori din partea lui Sir Robert Liston[12] și a contelui Lutzow[13], am fost primit cu ospitalitatea cuvenită.

---

[5] Alexandru Suțu, domn (4 nov. 1818–19 ian 1821).
[6] *Arabas*
[7] *Ordaya or Daya,* sat și com., jud. Giurgiu.
[8] *Kara-keer*, sat și com., jud. Giurgiu.
[9] *Kopsham*. Azi sat și com. Adunații-Copăceni, jud. Giurgiu.
[10] *Argish.*
[11] Franz Fleischkackel von Hackenau, agent consular al Austriei la București (1810–1828)
[12] Ambasadorul Angliei la Constantinopol (1794–1795; 1812–1820).
[13] *Lutzoph* Rudolf, conte von Lützow, internunțiul Austriei la Poartă (1818–1822).

www.dacoromanica.ro

Acest oraş se află pe o întindere de pământ joasă şi mlăştinoasă, pe malul de
miazănoapte al râului Dâmboviţa. Cu câteva veacuri în urmă pe aceste meleaguri se
afla numai un sătuleţ sărăcăcios numit Bucur[14], în acea vreme Târgovişte[15] fiind
capitala Ţării Româneşti; şi desigur că, după toate descrierile, salubritatea aşezării
sale, // de o parte fiind un lanţ frumos de munţi, iar de alta o câmpie încântătoare, p 780
slujea pe rivalul mai vrednic în dauna locului acesta nesănătos şi păcătos. Voievodul
Constantin Brâncoveanu[16], dintr-o perioadă ce nu poate fi ghicită, şi-a mutat
scaunul domniei sale încoace, pe la anul 1698, iar Bucureştii au rămas de atunci
capitală[17]. Răul e îndoit prin aceea că, pe lângă miasmele pestilenţiale ale
smârcurilor din apropierea nemijlocită a uliţelor, acestea din urmă sunt aşternute, în
loc de pietre, cu scânduri putrezite, care abia acoperind pământul mocirlos, ba chiar,
uneori şi haznalele obşteşti înfundate, lasă să se simtă miasmele cum nu se poate
mai rele pentru sănătatea târgoveţilor. Casele sunt îndeobşte înalte, dar mohorâte şi
pe dinafară şi pe dinăuntru; doar cele ale boierilor, adică ale nobililor, se află, ca şi
palatele din Moscova, în mijlocul unor curţi mari.

Principele domnitor, Alexandru Suţu, a fost numit de către Poartă, în
noiembrie 1818, ca succesor al prinţului Caragea[18], amândoi fiind greci din naştere,
naţiune din care, vreme de aproape un veac, au fost aleşi cârmuitorii împuterniciţi[19]
ai acestor provincii. Constantin Mavrocordat, primul voievod sau hospodar grec, a
fost trimis aici de la Constantinopol cam pe la jumătatea secolului al XVIII-lea[20]
Străduindu-se într-un fel vrednic de ţara unde s-a născut, acesta a introdus printre
cei, cărora o ctitorie de-a sa[21] le împărtăşise ştiinţa de carte, numeroase cópii ale
Vechiului şi Noului Testament în limba de obşte a ţării. Dar nu toţi grecii ce râvneau
la cârmuirea acestei ţări au fost la fel de vrednici, iar sultanul a tras foloase din
bogăţiile şi setea lor de putere, vânzându-le această cinste cu un preţ cum nu se
poate mai mare, deşi nu pe toată viaţa, ci numai vreme de 7 ani, obicei pe care
lăcomia // celorlalţi sultani l-a încălcat mereu, înlocuind un stăpânitor cu altul, prin p. 781
toate mijloacele de tiranie şi asuprire ce le-au stat la îndemână. Odată cu trecerea
timpului, când un război câştigat de Rusia[22] a dat putinţă acestui imperiu să
încovoaie Poarta spre pacea voită de ruşi, milostivindu-se de starea celor două

---

[14] *Bouchar.*

[15] *Targovist.*

[16] *Bessaraba*

[17] Tradiţie inexactă.

[18] Ioan Gheorghe Caragea, domn al Ţării Româneşti (1812–1818).

[19] *Viceroy governors.*

[20] Eroare! Nu Constantin Mavrocordat, ci tatăl său, Nicolae Mavrocordat, domn al Moldovei (1709–1710, 1711–1715) şi al Ţării Româneşti (1716, 1719–1730)

[21] Mănăstirea Văcăreşti.

[22] Războiul ruso-turc din 1768–1774

www.dacoromanica.ro

provincii, Rusia a silit pe sultan să le îngăduie anumite lucruri şi anume, printre altele, să promită că nu va înlătura vreun hospodar înainte de scurgerea celor 7 ani decât sub cuvânt de trădare dovedită.

[În text urmează o copie a unor articole din tratatul de la Kücük-Kainardjı, introdusă de editor, plus o referire la tratatul de la Iaşi, după Wilkinson].

p 782 Dar, felurite împrejurări au dat curaj Porţii să calce în chip scandalos toate privilegiile garantate celor două Principate; ca urmare, adesea vulturul rusesc nu s-a mulţumit numai să plutească ameninţător, ci s-a răzbunat cu prisosinţă. Astfel, după una din aceste certuri, un împuternicit de la Constantinopol a venit la Bucureşti, în anul 1812, obţinând pace pentru *Prea Înaltul său Stăpân,* prin cedarea părţii celei mai bune a Moldovei – cea răsăriteană – către Rusia, lăsând astfel în stăpânire acestei puteri un post de observaţie şi control asupra atitudinii ambelor Principate. Cam în această vreme prinţul Scarlat Callimachi[23] a venit ca domn în acea jumătate a Moldovei, care rămăsese turcului, iar prinţul Ioan Caragea a fost
p. 783 învrednicit cu aceeaşi cinstire în Ţara Românească //.

Rusia încă le mai garanta domnilor o guvernare continuă de 7 ani fără neplăceri, dar, deşi pentru Poartă siguranţa stăpânirii, fie <chiar> nominală, a acestor ţări depinde în întregime de fidelitatea respectării tratatelor cu Rusia, prinţul Caragea atât se temea de cele la care se pricep bine turcii, încât, sfârşind numai 6 ani de domnie, pare-se că a avut pricini să se teamă de o chemare în grabă la Constantinopol, care ar fi fost cu putinţă. Urmarea ar fi fost lesne de ghicit, putându-se uşor afla prilejul de a fi despărţit atât de cap, cât şi de bogăţii. Slujindu-se cât a putut, atât de unul cât şi de celelalte, prinţul s-a hotărât să nu mai întârzie plecarea sa într-un loc unde mâna turcilor nu l-ar mai fi putut ajunge. Urmărind îndeplinirea acestei hotărâri el a chemat la sine câţiva din marii boieri, le-a arătat că avea bune pricini să-şi ştie viaţa în pericol atât timp cât va rămâne în puterea duşmanilor săi de la Constantinopol, a lăsat cârmuirea în mâinile boierilor de ţară şi, îndată după aceea, a părăsit Principatul cu întreaga-i familie. Braşovul şi Transilvania au fost primele locuri unde s-a oprit, plecând însă repede spre liniştita şi pe deplin sigura Elveţie. Când boierii au făcut cunoscută abdicarea sa la Poartă, au cerut, în acelaşi timp, printr-o petiţie către sultan ca „să nu mai numească greci la cârma Valahiei, ci să o încredinţeze membrilor Divanului sau Sfatului, aceştia făgăduind să păstreze toate orânduielile tributului pe care sultanul va crede că e bine să le poruncească". Miniştrii otomani însă nu au împlinit aceste dorinţe, iar prinţul Alexandru Suţu, le-a fost trimis ca nou stăpânitor. Dl. Wilkinson care a studiat cu atâta pricepere starea politică a acestor ţări în timpul cât s-a aflat în Ţara Românească în calitate de consul al Marii Britanii[24], socoteşte pe acest nobil grec
p 784 drept un principe a cărui // minte luminată şi înţeleaptă îl va face să se achite cât mai

[23] Domn al Moldovei (1812–1819).

[24] Între 1814–1818.

www.dacoromanica.ro

bine de însărcinările sale din toate punctele de vedere, cel puţin atât cât împrejurările atât de nefavorabile îi vor permite. Dar sistemul ruinător şi rău întocmit menţinut încă în Principate, datorită atât asupririi şi delăsării stăpânului lor Suprem, cât şi diferitelor influenţe exercitate de slujbaşii săi, nu lasă destulă putere în mâinile unui reprezentant pentru a-şi atrage dragostea unui popor ce nu poate să-l primească decât cu ura firească faţă de un străin care le-a fost impus. De asemenea acest reprezentant, fiind doar ca ceva mai mult decât un sclav al Porţii, se teme necontenit de hotărârile ei arbitrare, fie că s-ar purta bine, fie că nu; sultanul a putut, de aceea, adesea să vadă efectele fricii pe care o au grecii din slujba sa, de posibila trezire a bănuielii şi lăcomiei sau de capriciile sultanului, ca şi felul în care administraţia nesăţioşilor săi slujbaşi duce la pieirea spiritului de supunere în provinciile supuse imperiului. Ca o dovadă la aceasta, sultanul a avut multe prilejuri de a vedea graba cu care provinciile folosesc orice împrejurare care le-ar da putinţa de a-şi scutura jugul şi de a se arunca în braţele primei naţiuni care le foloseşte teritoriul pentru a ataca Turcia. Unei minţi, într-adevăr europene, îi poate părea o exagerare această insistenţă asupra lăcomiei care se află la toţi musulmanii şi a efectelor ei dăunăoare; dar ignoranţa se află desigur, la temelia tuturor acestor lucruri, ignoranţa de la tron şi până la bordei. Aurul fiind atât ispită pentru pierderea unui om sau a unui popor, cât şi prilej de a da îndestulare şi siguranţă, nu e de mirare că atâta vreme cât o asemenea stare de orbire va dura, aurul va rămâne zeul tuturor ... //. p 785

A doua zi după sosirea mea în capitala Ţării Româneşti, consulul, amabila mea gazdă[25], m-a întovărăşit la palatul Înălţimii Sale prinţul Suţu, care m-a primit cu multă bună cuviinţă. În timpul convorbirii noastre ni s-au servit cafele, tutun şi dulceţuri pe şervete cusute cu fir de aur. Deşi prinţul e abia de 50 de ani are barba albă ca zăpada, iar faţa îi este brăzdată de bârcituri, neliniştea, teama şi grija necontenită văzându-i-se pe fiecare trăsătură. Într-adevăr setea de putere nu este decât un laţ în jurul gâtului. Palatul său era întunecos şi nepotrivit demnităţii sale, lăsând de o parte, bineînţeles, gloata de slujitori de toate felurile şi lungile şiruri de arnăuţi. Îmbrăcămintea sa însă era împodobită fastuos, după gustul turcesc, cu excepţia căciulii sale, care, ca şi cea purtată de supuşii săi români, era de blană neagră, semănând la formă cu acoperământul dragomanului Porţii ...

După ce am vorbit cu Înălţimea Sa, vreme de un ceas, mi-am luat rămas bun; // părăsind încăperea, spre nemărginita mea uimire, am fost brusc înfăşcat de mâini p 786
şi de umeri. Abia mai puteam privi în jur, fiind atât de strâns ţinut de mulţimea de slujitori, împopoţonaţi cu tot felul de găteli, care, literalmente m-au purtat tot drumul până la marea intrare a palatului; atât timp cât am fost dus pe sus ca legat nu mi-am putut nici pune pălăria pe cap, nici simţi podeaua sub tălpi. Nemaiînţelegând nimic din acest obişnuit obicei de ieşire, mi-am închipuit în cele din urmă că, pare-se, aceasta trebuie să fi fost ceremonia pentru a grăbi un străin

---

[25] Adică Franz Fleischkackel von Hakenau.

www.dacoromanica.ro

să-şi prezinte omagiile sale prinţesei; dar dacă aş fi ieşit de la o audienţă la un turc, repeziciunea şi străşnicia cu care fusesem înhăţat ar fi putut să-mi dea de bănuit. După o clipă însă, în loc de a mă afla la picioarele unei schipetar sau ale unei frumoase, am văzut caleaşca princiară trasă la scară. Am fost pe loc azvârlit prin uşa deschisă cu tot atâta băgare de seamă pentru siguranţa mâinilor şi picioarelor mele de parcă însoţitorii mei ar fi aruncat un braţ de vreascuri într-un cuptor. Consulul, care mă urma, avusese parte de aceeaşi cinste; cum el însă ştia care este pricina de căpetenie a unei atare hărnicii, nu s-a aşezat alături de mine decât după ce a plătit bacşişul aşteptat celor care ne însoţiseră; îndată au şters-o cu toţii, ca un cârd de ciori, fiecare cu o ciozvârtă în cioc, nelăsând din şleahta lor cu noi decât un nenorocit zdrenţăros, care a alergat în faţa minunatei noastre trăsuri, cam în felul purtătorilor noştri de torţe, dar ducându-şi făclia pe sus într-un fel de cuşcă din fier, asemănătoare unui felinar din vechime[26]. Astfel ne-am întors la reşedinţa consulară, strălucitul nostru însoţitor încheind onorurile ce ne fuseseră făcute cu prilejul vizitei.

În aceeaşi seară mi-am întovărăşit gazda la un bal şi la un concert dat de unul
p 787 din boierii de frunte // ai oraşului.

Eram curios să văd această adunare orientală în care turci, greci şi „frânci"[27] se amestecă în vioaiele dansuri europene pe care, după câte mi se spusese, doamnele şi domnii Ţării Româneşti le îndrăgesc cu osebire. Gustul pentru acestea l-au căpătat de când ruşii stăpâneau ţara, femeile luând, în acelaşi timp, obiceiuri occidentale. La ora 7, am ajuns la locul întâlnirii, un salon mare, la al cărui capăt stăteau înşirate doamnele; printre ele erau sora[28] şi fiica[29] prinţului Suţu. Patru din fiii săi[30] erau de asemenea de faţă. Restul lumii era alcătuită din boieri de primul rang şi străini cu însărcinări obşteşti din felurite părţi ale Europei. Concertul era dat de violonişti de profesie, uneori acompaniaţi de muzicanţi amatori. Oaspeţii însă, în genere, nu dădeau nici o atenţie acestei părţi a petrecerii, ci jucau cărţi în încăperile alăturate, trăgeau din lulele şi sorbeau băuturi plăcute, nici vorbă cu mult rachiu. Pe când petreceau astfel, m-am distrat în tăcere, schiţând câteva figuri. Costumul obişnuit era cel turcesc din brocart de toate culorile, cu broderii şi tivit cu blănuri: până aici totul era bine, dar uriaşa căciulă valahă îi făcea caraghioşi. Căciula e

---

[26] Masalale.

[27] *Frangy*, adică occidentali.

[28] Alexandru vodă Suţu a avut şase surori: Ralu Rizo Rangabé, Sultana Hariton, Victoria Ventura, Elena Sulgeatroglu, Maria Racoviţă şi Smaranda Moruzi. Nu se poate şti la care din ele se referă autorul.

[29] Fie Ralu (1799–1832), soţia baronului Gheorghe Meitani, fie Ruxandra (1801–1822), soţia lui Manolache Arghiropol.

[30] Alexandru vodă Suţu a avut următorii fii: Nicolae (1798–18719, mare logofăt, şi beizadelele Gheorghe (n. 1800), Ioan (1803–1890), Scarlat (1806–1887), Dimitrie (1807–1871) şi Grigorie (1813–1848).

www.dacoromanica.ro

asemănătoare unei pompe cu o circumferinţă de 3 picioare şi de o înălţime de
asemenea uriaşă. Materialul este blăniţa argintie a mielului de Buhara; în vârf are
nişte găetane care ajută pe cel ce o poartă să o scoată când vrea să salute o
cunoştinţă. Acest mic adaos e de culoare verde la toţi, cu excepţia familiei
domnitoare care îl are alb. Căciula rangurilor inferioare este în acelaşi fel, dar nu
atât de mare, având o creastă ca o perniţă pătrată acoperită cu pânza neagră. Toţi par
a avea atâta greutate pe cap încât // ţi-e milă să te uiţi la ei, dar numai după ce ţi-a p. 788
trecut primul îndemn – acela de a râde de un asemenea caraghioslâc. Românii de
toate rangurile sunt foarte plăcuţi la înfăţişare, bine făcuţi, cu trăsături frumoase şi
cu o expresie cât se poate de blândă. Mi s-a zis că sunt talentaţi, iar limbile străine
le prind aproape la fel de bine ca ruşii, dar încetează repede să le mai înveţe, după
ce încep a şti câteva cuvinte, împrejurările din ţară stânjenind orice fel de învăţătură.
Sunt şi câteva excepţii, dar, fiind atât de puţine, prea multe lucruri bune nu pot fi
făcute de un număr atât de mic ca inşi, asemenea celor care gustând din fructul
oprit, abia îşi văd goliciunea. Femeile sunt cât se poate de drăguţe, blânde şi vioaie;
deoarece au renunţat la costumul naţional şi arată ca nişte elegante pariziene.
Concertul s-a terminat până la urmă; ar fi putut fi, de altfel, lăsat cu totul de o parte,
căci o notă nu putuse fi auzită, datorită convorbirilor care nu se mai opreau, a
ţipetelor celor 10–12 // copii de toate vârstele, ţinuţi de tot atâtea servitoare p 789
palavragioaice şi a forfotei celor 40–50 de arnăuţi şi slujitori, care ocupau jumătatea
de jos a salonului fără a sta liniştiţi nici un minut. Balul începu curând, însoţit de o
altă gălăgie. Dansatorii nerăbdători într-o clipă au fost gata; uriaşele căciuli ale
boierilor au fost aruncate cât colo, splendidele lor blănuri au avut aceeaşi soartă şi
fiecare locuitor al acelei minunate panoplii a apărut iute lângă partenera sa într-o
jachetă elegantă şi de bun gust, roşie cenuşie sau de altă culoare, brodată cu multă
fantezie. Această îmbrăcăminte îngustă şi lipită graţios de trup se potrivea foarte
bine cu largile cute al poalelor strânse în jurul mjlocului de o cingătoare splendidă,
nici o parte a acestei îmbrăcăminţi uşoare nu era nepotrivită cu mişcările elastice ale
dansului. Restul însă nu era de aceeaşi armonie tinerească.

Toţi bărbaţii erau raşi pe cap, purtând o tichie mică roşie, care lăsa să se vadă
cea mai mare parte a ţestei, ca şi nişe urechi clăpăuge de toată frumuseţea, care,
împreună cu mustăţile şi bărbile de toate culorile şi firele, dădeau întregului grup o
înfăţişare atât de neobişnuită încât atunci când săltau la cadril şi cotilion, se
amestecau în contradansuri englezeşti şi se învârteau în iuţeala ameţitoare a
valsului, nici o privelişte nu era mai grotescă. Capete asiatice, siluete italieneşti,
austriece precum şi engleze, precum şi alţi rezidenţi străini în redingote obişnuite şi
doamnele îmbrăcate toate după moda pariziană şi rusă, ofereau un specatcol în
continuă mişcare, ca şi o mascaradă a figurilor dintr-o lanternă magică; eu cel puţin
nu pot să-mi aduc aminte de această seară fără a zâmbi. Pe lângă dansurile aduse de
curând la ei, pe care tocmai le-am amintit, am văzut şi dansuri greceşti şi băştinaşe.
Ultimele // se dansau în cerc în mişcare, format din ambele sexe, sau cot la cot, p 790

www.dacoromanica.ro

plesneau din palme, iar când şi când făceau o piruetă înceată, în ritmul muzicii al cărui tempo însă a devenit tot mai iute până când toţi au început să danseze, să sară, să se învârtească şi să-şi plesnească palmele ca nebunii. Acest dans a încheiat sărbătoarea şi trebuie să spun că n-am văzut oameni care să petreacă cu mai multă tragere de inimă. Răcoritoare am văzut din belşug tot timpul: îngheţată, bomboane, prăjituri, limonadă, fructe, punch etc. La miezul nopţii sărbătoarea a luat sfârşit. În Bucureşti nu este nimic care să semene cu o manufactură sau un atelier de meşteşuguri mecanice, cu excepţia puţinelor prăvălii ale nemţilor caretaşi, ce lucrează fără încetare, deoarece a devenit un obicei ca nici un om de vază să nu meargă pe jos. Numărul trăsurilor este atât de mare încât adesea nici nu se mai poate merge pe uliţă, o distracţie de iarnă fiind aceea de a mâna caii în tot oraşul, în sus şi în jos.

Vara, trăsurile merg înşirate câte 600 sau 700 până la un loc cu privelişte frumoasă numit Herăstrău[31], la o milă de oraş. Deşi nu am putu găsi pentru a le cerceta obiecte meşteşugăreşti lucrate de băştinaşi, unul foarte frumos, deşi mic, mi-a atras atenţia în mod special:un fel de mătănii făcute din petale uscate de trandafiri muiate într-o pastă şi apoi modelate în chip de mărgele şi vopsite cu lac negru; acestea sunt strălucitoare şi frumoase, păstrându-şi şi aroma multă vreme. Populaţia Bucureştilor este socotită ca fiind de aproape 50 000 de locuitori, printre care şi mulţi ţigani, robi de casă. Dl. Wilkinson indică 150 000 de suflete de ţigani în amândouă Principatele şi, deşi nu se ştie cu siguranţă vremea când aceştia au
p 791 venit în ţară //, el socoteşte că „poate fi atunci când ţiganii au emigrat din Germania în secolul al XV-lea”[32]. Ţiganii sunt amintiţi în unele arhive găsite în mănăstirile din Ţara Românească etc. şi care au fost în chip evident scrise cam în acea vreme Starea de robie pare o caracteristică a lor în aceste Principate; îi găsim împărţiţi în două categorii, una fiind proprietatea guvernului, cealaltă a particularilor. Când sunt însă vânduţi, aceasta nu se face însă la piaţă şi prin contracte încheiate acasă. Unii sunt folosiţi de proprietarii lor permanent pentru slujbe domestice sau de altă natură. altora făgăduindu-li-se de a-şi procura cu greu pâinea rătăcind prin ţară, cu condiţia ca ei să se angajeze de a nu o părăsi. Pentru această semilibertate ei plătesc 40 de piaştri de om pe an. Cât priveşte reputaţia lor, e mai rea decât la noi, numele de ţigan fiind socotit ca cel mai de ruşine nume de ocară, adesea chiar mai degradant decât cel de hoţ.

Produsul de căpetenie al acestor două provincii sunt grânele, al căror export este absolut interzis de către guvernul turc, ce le înmagazinează după plac în grânarele din Constantinopol. O măsură de grâu turcească este egală cu un „bushel”[33] de-al nostru; mi s-a spus că aproape 2 milioane de măsuri sunt trimise anual Porţii, ca parte a tributului datorat de cele două Principate; de asemenea

---

[31] *Hellestea*

[32] Afirmaţie eronată.

[33] Unitate de măsură engleză pentru cereale = 36,3 l; unitate românească aproximativ echivalentă: oboroc.

www.dacoromanica.ro

300 000 de capete de oi, cu un număr proporţional de boi şi cai. Fiind plătite în loc de bani, aceste bunuri sunt preţuite de primitor la numai un sfert din valoarea pe care ar fi avut-o pe piaţă.

Posibilităţile din punct de vedere comercial, atât în ceea ce priveşte situaţia, cât şi puterea de a produce ale acestor // provincii sunt mari; în prezent însă se poate p. 792
spune numai cu părere de rău, că astfel de avantaje materiale sunt zăgăzuite chiar de la izvorul lor sau sunt îndreptate pe un făgaş nemulţumitor, de către o putere prea pe deplin ignorantă pentru a pricepe fie şi faptul că ar putea trage foloase în chip egoist, dacă şi-ar întemeia domnia pe principii liberale. Puţine articole de negoţ sunt îngăduite de Poartă a fi exportate în chip liber de Principate; în această listă scurtă găsim lâna de oaie şi blănurile de iepure. Cheresteaua cea bună a ţării este complet monopolizată de sultan; cea din Moldova este din cel mai bun stejar, aptă pentru construirea de vase. Principalele lucruri care se importă sunt cafeaua, romul, vinurile greceşti, zahărul şi mirodeniile. Marele port prin care acestea intră este Galaţi, un oraş aşezat pe Dunăre, cam la 60 de mile de Marea Neagră. Înţeleptul nostru consul[34] îl descrie atât de bine încât nu pot decât să-i reproduc cuvintele, toţi cei care îşi vor arunca privirile asupra situaţiei acestui oraş trebuind să vadă ce urmări ar avea faptul ca un asemenea port să se afle în mâinile unei puteri în stare de a-i aprecia avantajele.

[Urmează un extras din Wilkinson] //. Referindu-se la importul Galaţilor, Ker p. 793
Porter arată că aceasta cuprinde: articole ca: zahăr, cafea etc., care sunt duse de aici în interiorul provinciilor şi chiar în Bucovina, Transilvania şi alte regiuni înconjurătoare.

10 februarie. Luându-mi rămas bun de la Înălţimile lor princiare şi prietenoşii consuli-generali ai Austriei şi Rusiei, Excelenţa Sa dl. de Pini[35] şi Dl. Fleischkackel, care mi-au înlesnit atât cât au putut călătoria, am plecat în această dimineaţă, devreme, într-o brişcă poloneză, care mi-a fost pusă la dispoziţie de ultimul din aceşti domni. Soarele bătea atât de tare încât zăpada începuse să se topească pe deasupra în cele mai multe locuri, în unele topindu-se de tot, lucru datorită căruia am găsit drumurile adâncite şi noroioase. Câteva poşte după Bucureşti am trecut râul Ialomiţa[36], la a şasea poştă am ajuns în oraşul Buzău[37], unde am trecut peste un // râu repede care purta numele oraşului. Două poşte mai p. 794
încolo am trecut peste Râmnic, renumit prin lupta câştigată asupra turcilor de generalul Suvorov[38] pe malurile sale, victorie care i-a dat titlul de Râmniskii. De atunci o nenorocire a legat din nou numele râului de familia Suvorov, unicul

---

[34] Adică Wilkinson.

[35] Alexandr Pini, consul al Rusiei la Bucureşti (1817–1822).

[36] *Zalomitza.*

[37] *Buzeu or Buzio*

[38] Aleksandr Vasilievici Suvorov, cunoscutul generalisim al armatelor ruse în războiul din 1788–1792.

www.dacoromanica.ro

fiu[39] al veteranului rus pierzându-şi viaţa la o trecere a Râmnicului, acum vreo 12 ani. Noi l-am trecut pe gheaţă. O altă poştă ne-a adus la Focşani[40], ultimul oraş dinspre Ţara Românească. Acolo am schimbat ordinul prinţului Suţu de a mi se da cai cu altul, semnat de domnul Moldovei[41]. După mai puţin de ¼ de milă am ajuns la malul Siretului, cel mai mare râu din acest principat, larg şi iute, vărsându-se în Dunăre, aproape de Galaţi.

L-am trecut într-o luntre mare în care au intrat atât caii, cât şi trăsura; de acolo am străbătut încă 12 poşte până am văzut Iaşii, capitala provinciei. Zăpada devenea din ce în ce mai mare cu cât înaintam spre nord, iar din cauza frigului termometrul
p 795 nu se mai urca de la 16 sau // 18 grade Reamur. Vântul suflând tare peste tot, nu ne-am mai îngăduit nici un răgaz; grăbindu-ne cât mai mult, nerăbdători de a ne vedea cât mai repede la ţinta odihnitoare a călătoriei noastre, nu ne-am oprit nici zi, nici noapte, până când am ajuns la Iaşi, la ora 10 dimineaţa, a treia zi după ce părăsisem Bucureştii.

13 februarie. M-am îndreptat pe loc spre casa Dlui von Raab[42], consulul general al Austriei, care mi-a oferit de îndată găzduire nefiind nici un hotel în această capitală. Bucureştii aveau de altfel aceeaşi lipsă. Iaşii sunt un oraş frumos, aşezat pe un teren inegal, o parte, pe coasta unei coline, iar restul de-a lungul văii. Regiunea înconjurătoare este frumos vălurită, împădurită, iar în apropierea oraşului îmbogăţită cu grădini şi vii. Fără îndoială datorită anotimpului, n-am putut vedea decât scheletul acestor frumuseţi, care, atunci când sunt înviate de primăvară şi îmbrăcate iarăşi în frunze verzi şi muguri, trebuie să egaleze orice privelişte primăvăratică, oricât de frumoasă ar fi ea, de pe acest ţărm al Prutului.

Până în ultima sută de ani, voievozii sau cârmuitorii acestor două provincii erau aleşi din rândul principilor băştinaşi.

[Urmează o digresiune privitoare la uciderea lui Brâncoveanu şi stabilirea domniilor fanariote].

p. 798 De atunci principii sau hospodarii (ultimul nume le-a fost dat de ruşi de la cuvântul lor *gospodin,* adică domn), sunt numiţi prin *beratt*, diplomă imperială a sultanului. Sub asemenea stăpâni numai cu numele, robiţi Porţii, se înţelege că poporul e mult mai asuprit, până când Rusia, prin drept de cucerire, nu s-a milostivit de vaietele localnicilor; nici principele, nici poporul nu puteau fi siguri de proprietăţile şi vieţile lor nici o clipă. Nu numai hospodarii au rang de principe, ci şi fiii lor; generaţiei următoare însă acest titlu nu i se mai cuvine. O reglementare înţeleaptă, care, ca şi a noastră în ceea ce priveşte fiii ramurilor cadete ale membrilor nobilimii, îi repune în categoria nobilimii obişnuite, fără a înmulţi astfel

---

[39] General locotenent Arcadie Aleksandrovici Suvorov

[40] *Fockshan.*

[41] Mihai Suţu, domnul Moldovei (1819–1821).

[42] Josef von Raab, consul al austriei la Iaşi (1811–1821).

www.dacoromanica.ro

la nesârşit titlurile inalienabile, obicei care aduce // atâtea necazuri şi păreri de rău în alte ţări europene. p 799

Actualul domn al Moldovei a fost numit numai de câteva luni şi este din aceeaşi familie cu domnul Ţării Româneşti. Numele acestui principe este Mihail Grigore Suţu. E un tânăr de vreo 32 de ani, cât se poate de plăcut şi cu maniere elegante. Vorbeşte admirabil franceza, foarte curgător şi, după câte am putut vedea, are o minte capabilă, în mai multe privinţe, la fel de vrednică ca cea a unui grec propriu-zis. Dl. von Raab m-a prezentat a doua zi după sosirea mea; tot ce am auzit de pe buzele lui corespundea celor ce mi se spuseseră despre el; tot ce vorbea era spus cu asemenea uşurinţă, iar observaţiile asupra celor mai multe subiecte pe care le atingea erau adânci, deşi spontane, lucru care m-a făcut să-i preţuiesc mult însuşirile, în vreme ce admiraţia mea era trezită de graţia neglijentă a purtărilor sale. Orice lucru de la Curtea lui pare mai şlefuit şi mai frumos ca la Curtea rudei sale din Ţara Românească. Palatul era încăpător şi bine construit, iar apartamentele sale potrivite între ele. Slujitorii nu erau mai puţini decât cei din Bucureşti. Ceremonia recepţiei era similară şi acelaşi bacşiş era aşteptat la plecare, deşi fără azvârlirea în caleaşcă. Boierii din oraş trăiesc într-un lux şi o strălucire greu întrecute în orice capitală europeană.

Balurile şi recepţiile, ca şi îmbrăcămintea acoperită de bijuterii a doamnelor întrec orice închipuire, în vreme ce jocul de la mese (boston, whist, ombre, faraon etc.) face să se schimbe necontenit aur şi datorii de onoare. În seara de după sosirea mea, am fost invitaţi la o astfel de adunare în casa logofătului sau marelui cancelar, Constantin Balş, un boier aparţinând uneia din primele familii ale ţării. Principele şi întreaga sa familie erau de faţă, aşezaţi pe un divan la unul din capetele salonului. Înălţimea sa mi-a făcut cinstea de a mă aşeza alături de ea, din acest loc bun pentru observaţie, am văzut toată frumuseţea şi strălucirea adunării. Doamnele la fel de frumoase, ca şi surorile lor valahe, erau îmbrăcate tot după moda pariziană, dar materialul şalurilor, perlele, diamantele şi celelalte pietre preţioase, nepreţuite şi minunate, nu aveau egal de cealaltă parte a Carpaţilor. Distracţiile erau de un gust ales, // cafeaua, îngheţata, oranjada[43] (?), pe scurt p 800
toate răcoritoarele pe care le puteau pune la dispoziţie meşteşugul asiatic, francez sau italian au fost din belşug cât au ţinut dansul şi jocul de cărţi. La ora 12, un supeu la fel de somptuos a fost oferit în marele salon al holului. Acolo am găsit, printre bucatele abundente, temple şi fântâni curgătoare, ale căror ape erau puse în mişcare de către o maşinărie ascunsă, în vreme ce vasele de tablă în care ele curgeau erau însufleţite de o mulţime de peştişori, care săreau în curentul sclipitor. Lumina candelabrului producea acest efect de scânteiere a apei. Dar aceste podoabe feerice nu erau singurele încântări; chioşcuri şi straturi de flori şi o mulţime de alte născociri năstruşnice acopereau imensa lungime şi lăţime a

---

[43] *Orgeat.*

www.dacoromanica.ro

mesei. Familia domnitoare era aşezată în capul mesei, iar eu, deoarece încă îmi păstrasem locul de lângă principe, am avut avantajul de a vedea toate aceste podoabe atât de priceput întocmite, din cel mai bun loc de vedere. Gazdele erau în necontenită mişcare, îngrijindu-se de oaspeţi, un obicei din vremuri mai simple, care nu de multă vreme se mai găsea şi în Rusia. La ora două dansul a reînceput, continuând până la răsăritul soarelui.

Belşugul anilor dinainte ar putea să aibă o însemnătate pentru a explica strălucirea mai mare a Iaşilor faţă de Bucureşti; acest belşug a izvorât datorită apropierii ţării de provinciile austriece şi ruseşti. Pe când cele două Principate erau stăpânite de ruşi, ele furnizau atât grâu, cât şi vite sau cai şi nu numai Rusiei, ci şi Austriei; Moldova, mai ales, a practicat acest negoţ într-o măsură mai mare. Urmarea a fost un mare spor de bogăţie. Dar după ce Rusia a făcut pace cu turcii[44]
p 801 şi a evacuat provinciile // cel puţin la vest de Prut, porţile acestui comerţ au fost închise; astfel că, deşi mai trăiesc în toată strălucirea gustului şi mijloacelor obţinute în ultima vreme, boierii, nemaigăsind pieţe pentru produsele moşiilor lor, au hambarele ticsite cu grâu mucegăit, din cauza lipsei cumpărătorilor, iar păşunile lor sunt pustiit de vitele prea numeroase. I-am auzit-suspinând în fiecare zi, dorind o schimbare a împrejurărilor pentru a deveni din nou stăpânii averilor lor. De altfel. nu totdeauna am putut ghici care erau acele împrejurări pentru întoarcerea cărora invocau cerul cu atâta înfocare.

Iaşii sunt un oraş bine clădit, cu multe grădini şi parcuri, care, după felul obişnuit al acestor oraşe răsăritene, îi sporesc întinderea, dând un aspect mai plăcut şi un aer aşijderea. Oraşul are între 60 şi 70 de biserici, Mitropolia fiind o clădire impunătoare, închinată Sf. Ştefan[45]. Înăuntru, totul este mohorât şi cu zugrăveli din vieţile sfinţilor – bărbaţi şi femei –, o raclă cu mare faimă fiind mândria bisericii. Racla este a Sf. Fecioare Paraschiva, ale cărei moaşte se află într-un sicriu de argint, fiind adorate de şiruri de pelerini veniţi în fiecare an să-i invoce puterea.

Nu departe de mormântul sfintei se află un altul din marmură neagră, purtând o inscripţie care informează pe cel care o citeşte că sub această lespede simplă zac măruntaiele neîngropate ale marelui prinţ Potemkin[46], care a lărgit împărăţia prietenei sale imperiale [47] până la ţărmurile Mării Negre. Fiecare principat îşi are mitropolitul ei. Cel al Ţării Româneşti atârnă de prinţul sau hospodarul provinciei, ca şi celelalte epsicopate; acesta scoate câştig dintr-o parte a veniturilor clerului

---

[44] La 1812, politica Imperiului ţarist faţă de Principate este din nou idealizată de acest englez rusofil.

[45] Confuzia între lăcaşul Mitropoliei (cu hramul Întâmpinarea Domnului) şi biserica Trei Ierarhi, faimoasa ctitorie a lui Vasile Lupu de care este vorba în descrierea de mai jos.

[46] Grigorie Alexandrovici Potemkin (1739–1791), generalisimul armatelor ruse, în războiul ruso-turc (1788–1791).

[47] Este vorba de împărăteasa Ecaterina a II-a a Rusiei.

www.dacoromanica.ro

superior. Dar mitropolitul Moldovei este ales de nobilimea locului, deşi plăteşte o parte din ce primeşte // prinţului, ca şi în ţara-soră. În amândouă Principatele abundă p 802 mănăstirile, înfiinţate ca şi în ţările catolice prin donaţiile boierilor pioşi din vremurile trecute. Iaşii, în vremea vizitei mele, nu se puteau mândri decât cu o populaţie de 25 000 de suflete, ciuma făcând multe ravagii cu 4 luni înaintea sosirii mele. Desigur că abia începuse să bântuie când eu plecam din Constantinopol. Adaug acum o listă de poşte de la Constantinopol până la Iaşi.

....

februarie 17. Trimiţând pe ienicerul meu înapoi la Constantinopol şi luân- p. 804 du-mi rămas bun de la plăcuta şi strălucita ospitalitate ieşeană, am plecat în această dimineaţă, la ora 8.

Drumurile erau abia acoperite acum cu zăpada, dar sania mea avea destulă pentru a merge; preferam acest mod de a călători altuia. Ţara, până la Botoşani[48], este deschisă şi deluroasă; rareori vezi un copac printre numeroasele sate din văi sau de pe înălţimi. La ora 5 am ajuns în oraşul pe care l-am numit adineauri, un loc cu vedere frumoasă, cu aproape 1 000 de case şi 8 sau 10 biserici. Ciuma atât micşorase numărul locuitorilor încât abia jumătate din populaţie mai rămăsese în viaţă. Am tras peste noapte la Dl. Gorgiar, agentul austriac.

Februarie 18. La ora 7 am plecat din nou în această dimineaţă, iar după 6 ore am ajuns la Mamorniţa[49], ultimul sat de pe teritoriul turcesc, alăturat graniţei cu Bucovina austriacă.

[Listă de poşte de la Constantinopol la Iaşi]

.... p. 803

Dunărea

1. De la Giurgiu[50] la Daia	– 2 ore
2. Călugăreni	– 4 ore
3. Copăceni	– 4 ore
4. Bucureşti	– 6 ore
	Total 16 ore

[48] *Potosan.*

[49] *Marmonitza*, azi în R. Ucraina.

[50] *George.*

www.dacoromanica.ro

Ţara Românească

1. De la Bucureşti la Şindriliţa[51]	– 2 ore
2. Moviliţa[52]	– 2 ore
3. Urziceni[53]	– 2 ore
4. Călmăţui[54]	– 2 ore
5. Buzău[55] şi peste un râu	– 3 ore
6. Gura Călmăţui[56]	– 3 ore
7. Râmnic şi peste un râu	– 3 ore
8. Cucul, Târgul Cucului[57]	– 3 ore
9. Focşani, oraş mare	– 3 ore
	Total 25 de ore.

Moldova

1. Trecerea Siretului	– 3 ore
2. Tecuci[58]	– 2 ore
3. Gura – Poştei[59]	– 2 ore
4. Paraschiva[60]	– 2 ore
5. Bârlad	– 2 ore
6. Gura Lohanului[61]	– 2 ore
7. Docolına[62]	– 2 ore
8. Vaslui[63]	– 2 ore

[51] *Shındrilıtya*, sat, com. Găneasa, jud Ilfov

[52] *Movilitza*, sat şı com , jud. Ialomıţa

[53] *Urilieni or Oursilchinii*, oraş, jud Ialomıţa

[54] *Kalmatsaj*, râu care se varsă în Dunăre în apropiere de oraşul dispărut Cetatea de Flocı (Pıua Petrei).

[55] *Bouzio*, municıpiu, jud Buzău.

[56] *Kilnıeu*, sat, com Berteştii de Jos, jud. Brăıla

[57] *Turgo-Cuculi*, mai târziu Plăineştı, apoi Dumbrăveni, azi sat şı com jud Vrancea.

[58] *Tekuch*, municipiu, jud. Galaţı

[59] *Gora-pouskoff*, azi satul Poşta, com. Gohor, jud. Galaţi

[60] *Para-Skiva*, pârâu, afluent al Bârladului.

[61] *Lashan Toota*, azı Gura Crasnei

[62] *Dolalına*, târguşor dıspărut, azi înglobat în satul şı com. Albeştı. jud Vasluı

[63] *Vashny*, oraş, jud. Vaslui

www.dacoromanica.ro

9. Teleajna[64]	– 2 ore
10. Uncești[65]	– 2 ore
11. Drumul Bordei[66]	– 2 ore
12. Iași	– 2 ore
	Total: 29 de ore

....

Poștele de la Iași, în Moldova, la Cernăuți, primul oraș austriac .... p. 805

	Poște	*Ore*
Iași la Larga (Solca)[67]	1	2
Șipota[68]	1	2
Stroiești[69]	1	2
Botoșani	1	2
Dorohoi[70]	1 ½	3 ½
Herța[71]	1 ½	3
Graniță	1 ½	1 ½
Mamornița	1 1	1 ½

---

[64] Sat, com. Zăpodeni, jud. Vaslui

[65] *Ouisisicht,* sat, com Zăpodeni, jud. Vaslui

[66] *Bordi,* lângă sat și com. Scânteia, jud. Iași.

[67] *Sorka*, sat, com. Movileni, jud. Iași

[68] *Snipoty*, sat și com., jud. Iași.

[69] *Storashti,* sat, com. Lunca, jud. Botoșani

[70] *Dorokoy,* oraș, jud Botoșani

[71] *Hartza,* azi în Ucraina

www.dacoromanica.ro

IGNATI IAKOVENKO

(?–1870)

Datele biografice referitoare la călătorul rus Ignati Iakovenko sunt până în prezent destul de sumare. În Ţara Românească el apare pentru prima oară în anul 1812, cu ocazia tratativelor de pace ruso-turce şi a încheierii păcii de la Bucureşti, făcând parte din cancelaria lui C.I. Bulgakov, prim secretar al conferintei.

A fost de asemenea, din 1842, membru corespondent al Societăţii ruse de istorie şi antichităţi, creată după modul numeroaselor societăţi culturale ale vremii.

N. Iorga opinează că I. Iakovenko a putut cunoaşte atât de bine realităţile româneşti şi datorită faptului că a avut o serie de însărcinări oficiale în ţara noastră fiind „functionar la consulatul rus din Bucureşti[1]". După opinia noastră această calitate a avut-o începând cam din 1820, după 1833, după încetarea administraţiei ruse asupra Principatului, a devenit director al Serviciului poştelor din Tara Românească. Stabilindu-se definitiv în capitala munteană, el s-a căsătorit cu Elena, fata cunoscutului medic Dimitrie Caracaş şi şi-a stabilit reşedinta în zona Dealului Spirii. A murit în anul 1870.

Principalele lucrări ale lui I. P. Iakovenko sunt: *Нынешнее состояние Турецких княжесто Молдавии и Росиискои Бессарабскои области*. (Starea actuală a Principatelor turceşti Moldova şi Ţara Românească şi a regiunii ruse a Basarabiei, 298 p. + 1 hartă), Skt. Petersburg. 1828; ea a fost recenzată imediat după aparitia în periodicul „Moskovskii Vestnik", nr. 13 din 1828, p. 76, şi *Молдавиа и Валахиа с 1820 до 1829 в писмах Игнатиа Иаковенка)*

(Moldova şi Tara Românească de la 1820 la 1829 în scrisorile lui Ignati Iakovenko). 211 p., Skt. Petersburg. 1834.

După opinia noastră, Ignati Iakovenko, prin continutul scrierilor sale, rămâne unul dintre călătorii străini de largă formaţie intelectuală.

Cea dintâi scriere se remarcă prin observatia atentă a realităţilor româneşti. Rând pe rând ne sunt înfăţişate căile de comunicaţie, oraşele, bogăţiile solului şi subsolului, sistemul de guvernământ şi stratificarea socială a societăţii româneşti a epocii.

Structura celei de-a doua lucrări este constituită din 55 de scrisori care relatează principalele evenimente ale anului revoluţionar 1821 în Ţara Românească şi Moldova precum şi consecintele lor. Expunerea călătorului rus nu aduce lucruri noi faţă de izvoarele interne şi externe de care dispunem asupra acestui important fenomen al istoriei moderne româneşti, ci doar câteva amănunte.

Despre el au scris:

– Ludovic Cosma, *Scrisori din 1821. Moldova şi Muntenia de la 1820 până la 1829*, în „Neamul românesc literar", 1910, II, nr. 32, p. 499–506; nr. 33, p. 515–519; nr. 36, p. 569–573; nr. 37, p. 586–589; nr. 38, p. 595–602.

– Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. III, ed. a II-a, Vălenii de Munte, 1929, p. 13–19.

– Traian Ionescu-Nişcov, *Un călător rus despre Principatele Române de la 1820*, în „Revista istorică", an. XXII (aprilie – iunie 1936), nr. 4–6, p. 124–128.

– Gheorghe Bezviconi, *Călători ruşi în Moldova şi Muntenia*, Bucureşti, 1947, p. 206–255.

– Idem, *Contribuţii la istoria relaţiilor româno-ruse (din cele mai vechi timpuri până la mijlocul sec. al XIX-lea)*, Bucureşti, 1962, p. 224, 298.

---

[1] Cf. N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, Vălenii de Munte, 1929, vol. III (ed. a II-a), 1929, p. 13.

www.dacoromanica.ro

IGNATI IAKOVENKO

(1820)

SITUAȚIA ACTUALĂ A PRINCIPATELOR MOLDOVA ȘI ȚARA ROMÂNEASCĂ*

Introducere

Principatele Moldova și Țara Românească sunt cunoscute multora din compatrioții mei, mai ales acelora care au fost în armată în timpul războiului nostru cu Poarta Otomană[1] p. 1

Pentru a fi de o reală utilitate, cu informațiile pe care le-am adunat timp de mulți ani cât am stat în Țara Românească, în această descriere, făcută cu toată exactitatea, am cuprins: originea poporului, religia lui, întinderea pământului și locuitorii săi, bogăția și fertilitatea solului, comerțul și industria, tipul de ocârmuire, puterea domnilor a boierilor și clerului, într-un cuvânt, tot ce poate prezenta interes.

Pentru o împărțire mai ușoară a materiei și pentru a face descrierea mai interesantă, am compus-o în formă de scrisori separate, începând cu voiajul meu prin Moldova, despre care scriu cu mai puține amănunte, deoarece această țară beneficiază de o descriere fundamentală în *Istoria*[2] principelui Cantemir.

Scrisoarea 1

Iași. 26 aprilie 1820

Petrecând câteva zile la Chișinău, după expedierea scrisorii mele către Dumneata, prietene iubit, am plecat din acest oraș la data de 22 (aprilie) după masă. Timpul era cel mai frumos și eu pe parcursul întregii călătorii simțeam în sufletul meu o satisfacție deosebită. p. 2

Călătoria de la Chișinău la Iași. Pe toată distanța de la Chișinău până la târgul nostru de frontieră Sculeni, nu am observat nimic deosebit. Călătorind mai mult

---

* Actuala versiune s-a realizat după textul ms. Ignati Iakovenko, *Нынешнее состояниие Турецких княжесту Молдавии и Росинской Бессарабской области* (Situația actuală a Principatelor turcești <sic>Moldova și Țara Românească și a regiunii ruse a Basarabiei), Sankt Petersburg, 1828, 298 p).

[1] Este vorba de războiul ruso-turc dintre anii 1806–1812, încheiat, după cum se știe, prin pacea de la București (28 mai 1812) , dar nu tuturor le sunt cunoscute detaliile frumuseții locurilor de aici și situatia internă a acestor regiuni.

[2] Este evidentă confuzia lui Iakovenko: în fapt este vorba de *Descriptio Moldaviae*, cunoscuta operă a lui Cantemir

www.dacoromanica.ro

noaptea decât ziua, nu am putut vedea statuia ridicată fostului nostru comandant vestit, prinţul Potemkin, pe locul unde el a murit, aflându-se în lagăr cu armata.

p 3 Cu ocazia călătoriei mele anterioare pe acest drum, am văzut // că această statuie se afla aproape de năruire, pietrele postamentului începeau să cadă şi dacă ea este lăsată şi până acum fără îngrijire, atunci în curând cei curioşi nu vor găsi nici urmele unde şi-a terminat viaţa comandantul atât de cunoscut şi unde se găsesc împreună cu el armata patriei noastre prea iubite.

Frontiera Moldovei. La Sculeni am ajuns a doua zi în zori. După prezentarea paşaportului meu comandantului (postului) de grăniceri, am fost lăsat imediat să trec în partea dreaptă a râului Prut, care constituie frontiera dintre Moldova şi Basarabia.

Vameşii moldoveni nu m-au oprit deloc, şi eu în acelaşi ceas m-am putut îndrepta spre Iaşi. Acest oraş se află la o distanţă de nu mai mult de 2 verste de Sculeni, dar, fiind acoperit de dealuri, nu poate fi văzut decât atunci când ajung la cea mai mică depărtare de el. Drumul prost şi accidentat m-a făcut să merg încet. şi spre şi mai mare necaz, chiar sub deal, la jumătatea distanţei dintre Sculeni şi Iaşi. s-a rupt osia din faţă de la brişca mea. Am pornit pe jos pe dealul abrupt, lăsând în îngrijirea sârguinciosului meu I ... repararea (osiei), şi când am ajuns pe vârful dealului am urcat pe o colină ridicată, pentru a vedea aşezarea frumoasă a celor înconjurătoare. Întorcându-mă spre Basarabia am putut să mă uit la cea mai mare îndepărtare (şi să văd) locurile care le aparţin. Râul Prut, care coteşte în diferite direcţii, se prezintă în faţa ochilor (cu toate locurile) înconjurătoare ca fiind foarte
p. 4 frumoase. Eu m-am aşezat să // aştept brişca mea, la care tot lucrau încă şi poştalionii. Aici am avut eu suficient timp să mă las furat de cugetarea plăcută asupra nestatorniciei şi schimbărilor la care soarta atât de des supune regiuni întregi şi imperii.

p 5 *Istoria veche a Moldovei şi Ţării Româneşti.* Dacia străveche, compusă din cele mai frumoase regiuni: Transilvania, Moldova, Ţara Românească, fiind lipsită de ultimul său rege Decebal a suferit după aceea nenumărate vicisitudini. Fiind cucerită de către imperatorul Traian ea a fost transformată, în anul 106, înainte de naşterea lui Christos într-una dintre provinciile romane. Detaliile întâmplărilor mai însemnate, care au avut loc înaintea acestei epoci şi referitoare la timpuri premergătoare sunt acoperite cu totul de obscuritate. (În continuare sunt descrise pe
p 6 scurt evenimentele legate de istoria poporului român) //.

.... Valurile de pământ care trec în multe locuri ale Basarabiei, Moldovei şi Ţării Româneşti şi pe partea dreaptă a Dunării, care se numesc *Valuri ale lui Traian*, dovedesc grija acestui împărat pentru apărarea stăpânirii sale în faţa invaziei de surprindere a popoarelor vecine sau poate desemnează doar hotarul (stăpânirilor) sale .... În continuare se povesteşte istoria Moldovei şi Ţării Româneşti; invazia tătară, legenda descălecatului etc. Printre altele se arată că locuitorii băştinaşi şi

www.dacoromanica.ro

acum se numesc români, iar Principatul se numeşte nu Valahia, ci Ţara Românească, subliniind prin aceasta originea lor romană //. p 8

....

Domnii Moldovei şi Ţării Româneşti şi-au menţinut timp îndelungat p 9
independenţa, opunându-se încercărilor regilor polonezi şi unguri, ştiau să se folosească adesea de contradicţiile care existau între ei şi luau parte la război de partea aceluia care li se părea mai favorabil lor. Dar, în sfârşit, slăbirea totală a forţelor interne, căderea Greciei şi succesele obţinute de turci în Europa trebuiau să ducă în mod necesar la schimbarea soartei acestor domni. Convingându-se de încercarea zadarnică de a se împotrivi forţelor copleşitoare care tot timpul le ameninţau, au fost nevoiţi să se supună ocrotirii Porţii. (În continuare se arată cum au decăzut Moldova şi Ţara Românească sub dominaţia otomană, se vorbeşte pe larg despre relaţiile româno-ruse în lupta antiotomană).

Între timp, eu trecând cu gândul dintr-o epocă istorică în alta, trăsura mea s-a urcat pe deal şi peste puţin timp am sosit la Iaşi. [...]

Iaşi. Iaşul este un oraş destul de frumos şi se poate compara cu cele mai p 16
frumoase oraşe ruseşti de gubernie. Sunt <aici> multe case, construite în <stilul> noii arhitecturi europene. Uliţe nu peste tot sunt drepte şi late; <uliţa> principală este pavată cu bârne de lemn. Curtea domnească sau a principelui este construită de asemenea în <stilul> arhitecturii europene amestecată într-o oarecare măsură cu maniera asiatică. M-am oprit la V. B., iar mâine împreună cu K.N. voi face vizita de etichetă la domn şi nu voi omite a descrie vouă tot ce va fi interesant.

Scrisoarea a 2-a

Iaşi la 30 aprilie 1820

Curtea domnească. La data de 27 am plecat împreună cu K. N. la domn[3]. La poarta curţii stăteau câţiva arnăuţi, din care se compune garda principelui. Fiecare dintre (arnăuţi) este înarmat cu două pistoale şi cu un pumnal legat în faţă de centură.

Ajungând la intrare în palat am găsit acolo la ..., ca şi la etajul de mai jos mulţimea oamenilor îngrămădiţi, având treburi sau la domn, sau la guvernul suprem al Moldovei, care se găseşte în aceeaşi clădire. Observând pe K. N. imediat au deschis // drumul şi ne-am urcat la etajul doi şi după anunţul prealabil am fost lăsaţi p. 17
să intrăm la principe. El se ocupa cu treburi şi se afla într-o dispoziţie calmă. K.N. m-a prezentat şi i-a spus că trecând prin Iaşi am considerat de datoria mea să vin la Luminăţia Sa pentru a-mi prezenta profundul respect cu care sunt dator. Principele,

[3] Este vorba de domnitorul Mihai Suţu, ultimul principe fanariot în Moldova (12 iunie 1819–29 martie 1821).

www.dacoromanica.ro

salutându-mă şi mulţumindu-mi, a început să se plângă de boală, care face să fie lipsit cu desăvârşire de orice veselie.

Masa de ceremonie. Peste câteva minute slujitorii domnului ne-au adus pe tavă dulceaţă şi apă. Luând din cea dintâi cu o linguriţă de argint, beam după ea apă. După aceasta ne-au servit cu cafea tare în ceşti mici şi, în sfârşit, ne-au adus ciubucurile lungi. Discuţia era foarte seacă; se putea observa din toate că domnul nu
p 18 este dispus la conversaţie //. Noi în curând ne-am luat rămas bun de la el şi ne-am întors. Eu am întebat pe K. N. cine au fost acei doi boieri pe care noi i-am găsit la domn şi care au ieşit imediat după intrarea noastră în cameră.

Marele logofăt. El mi-a arătat că unul dintre ei este marele logofăt, rangul întâi dintre boierii moldoveni egal cu marele ban din Ţara Românească şi este mai important decât rangul care se acordă boierilor din Ţara Românească cu acelaşi nume de mare logofăt.

Hatmanul mazililor. Celălalt (boier) a fost hatmanul mazililor; obligaţia principală a căruia constă în distribuirea foilor de drum poştale. Pentru fiecare ceas de distanţă el strânge 2 parale (cu excepţia foilor de drum ale curierilor). El are un venit de circa 50 000 de lei pe an.

Marele hatman. În Moldova este încă şi un alt hatman care se numeşte *Marele hatman* şi care, de asemenea, aparţine boierilor de prim rang. Are exact aceleaşi
p 19 obligaţii ca şi spătarul în Ţara Românească, adică este şeful poliţiei din întreg, // Principatul, care are grija de nimicirea tâlharilor şi haiducilor. Dispune de întreaga miliţie locală şi, prin funcţia sa, are un venit care ajunge până la 50 000 de lei. În Ţara Românească, hatmanul are cu totul alte obligaţii, care constau mai cu seamă în executarea hotărârilor guvernului.

Vornicii şi vistiernicul. Marii vornici şi vistiernicul în Moldova îndeplinesc aceleaşi obligaţii ca şi cei din Ţara Românească. Vornicul din Iaşi se ocupă de arhitectură şi are sub conducerea sa pe toţi tâmplarii şi pietrarii, care fără ştirea lui nu încheie nici un contract şi nu pot începe o altă muncă până când nu au terminat-o
p 20 pe cea dintâi. //

L-am întrebat pe K. N. dacă mai este vreun rang în Moldova care să aibă aceeaşi denumire cu rangurile din Ţara Românească, dar care să însemne o altă funcţie decât pe cea din acea ţară? El mi-a răspuns că există şi că se cheamă *ban.*

Banul Moldovei. În Ţara Românească acest rang înseamnă prima demnitate, iar banul se aşează în Divan în faţa tuturor boierilor; în Moldova însă el se află printre boierii de rangul doi. De altfel ordinea dregătorilor boiereşti în Moldova este alta într-o oarecare măsură decât în Ţara Românească.

Aga este considerat ca primul boier din rangul doi, dar are aceleaşi obligaţii ca şi cel din Ţara Românească. Are un venit de 50 000 lei.

Spătarul în Moldova este doar o titulatură, egal cu cel de aga <Spătarul Moldovei> nu are nici funcţie, nici venituri.

www.dacoromanica.ro

Vornicul de aprozı <se îngrijeşte> de executarea hotărârilor judecătoreşti şi strânge banii proveniţi din aceste <hotărâri judecătoreşti> ca şi hatmanul din Ţara Românească. El însă este considerat <boier> de rangul doi. // p 21

Căminarul, paharnicul, serdarul, stolnicul, medelnicerul, clucerul, slugerul, pıtarul, şatrarul, toţi aceşti dregători, deşi sunt aşezaţi în altă ordine decât cei din Ţara Românească, dar obligaţiile lor sunt aceleaşi ca şi ale acelora din Ţara Românească. Despre acestea <= din Ţara Românească> voi scrie mai detaliat de la Bucureşti.

Puterea principilor sau a domnilor. După toate acestea l-am întrebat pe K.N. dacă domnul singur dăruieşte dregătoriile boiereşti şi numeşte pe boieri în funcţiile cele mai importante sau cu consimţământul Porţii? La aceasta K. N. mi-a răspuns că, în conformıtate cu privilegiile acordate domnilor Moldovei şi Ţării Româneşti, ei acţionează cu o putere nelimitată în toate direcţiile. [...]

În vremuri mai vechi, domnia era ereditară, domnul conducea Principatul cu de p. 23
la sine putere şi în toate treburile hotăra conform cu voinţa proprie. Supunându-se apoi sub protecţia Porţii, şi-au păstrat toate drepturile şi libertatea deplină de a decide în toate treburile interne ale Principatului cum găsea el mai bine. Când însă sultanul a început să numească în aceste <principate domni> dintre fanarioţii greci din Constantinopol această putere a trecut în egală măsură şi în mâinile Porţii. Fiecare dintre domnii de faţă au dreptul de a emite legi, a pedepsi pe supuşi şı să dea titlul de nobil sau să-l ridice. El are dreptul să condamne la moarte pe răufăcători, deşi <aceasta o poate face> de altfel numai după cercetarea de către Dıvan. Nimeni dintre boieri nu poate să contrazıcă sau să se ridice împotriva hotărârii lui şı, dimpotrivă, el are dreptul să declare liber pe cel condamnat la moarte. Numirea dregătorılor locali civili sau în armată depinde de voinţa lui proprie şi în aceasta nu este limitat de nici o lege. Dacă el doreşte dintr-odată să ridice pe cineva dintre cei de originea cea mai săracă la cel mai înalt rang de nobilitate sau să lipsească pe cineva de acest rang, nimeni nu poate să-l contrazică. O putere asemănătoare are domnul şi în ce priveşte feţele bisericeşti, nu numai cele de rang inferior, ci chiar şi asupra arhiepiscopului, episcopilor şi egumenilor. În caz de crimă săvârşită de aceştia, ca, de pildă, instigarea poporului de rând la acţiuni îndreptate împotriva guvernării şi a ordinii, domnul poate şi fără consimţământul Patriarhului de la Constantinopol să-i scoată din demnitatea lor şi din funcţie şi chiar să le condamne la moarte. Deşi preoţimea are dreptul să-şi aleagă pe reprezentantul său nou în adunare, ea nu procedează la aceasta decât atunci când este
// convocată pentru aceasta de domn. De el singur depinde confirmarea celui ales şi el p. 24
personal îi înmânează bastonul preoţesc.

În privinţa proprietăţii supuşilor, dreptul domnilor este într-o oarecare măsură limitat. Ei, de asemenea, nu au dreptul să strângă mai multe dări decât cele prevăzute în tratatele dintre Rusia şi Poartă[4].

---

[4] Este vorba mai ales de tratatul de la Kucıuk-Kainargi (10/21 iulie 1774), de senedul, dın decembrie 1783, şı de hatişeriful de la Gulhane din 1802 (vezı în acest sens şi art. luı Traıan Ionescu, *Hatışeriful din 1802 şi începutul luptei pentru asigurarea pieţeı interne a Principatelor Dunărene*" în „Studıı şi articole de istorıe", I, 1956, p. 37–78).

www.dacoromanica.ro

Spre regretul nostru mulţi dintre ei au călcat această hotărâre şi, deşi erau obligaţi să se justifice în faţa Curţii otomane, dar având întotdeauna trimişii lor pe lângă ministerul Porţii şi străduindu-se prin daruri băneşti în sume mari să încline pe aceasta de partea lor, au reuşit astfel să scape de orice pericol. <Aceasta le servea> să aibă apărători de nădejde, în cazul când soseau <la Poartă> plângeri din
p 25 partea boierimii sau din partea altor locuitori ai ţării conduse de ei //.

În vremuri de mai înainte domnii chiar de la începutul urcării lor în domnie se străduiau să se îmbogăţească nefiind asiguraţi că vor rămâne în domnie timp mai îndelungat.

Rusia arătase întotdeauna o grijă deosebită în dorinţa ei de a stăvili lăcomia nesăturată a hospodarilor, reuşind să le asigure domnia pe timp de 7 ani, încât să-i facă pe fiecare să se mulţumească, în cursul acestor ani, cu venituri acordate lor special şi care, în timp de 7 ani, formau o sumă destul de însemnată. Dar, mai târziu, cu regret s-a descoperit că sistemul dăunător de a mări veniturile hospodarilor, cu toate avantajele mai înainte acordate, continua să se practice, lăcomia lor nemăsurată născocind noi mijloace şi şiretlicuri pentru a strânge tot felul de dări, sub diferite pretexte, supunând poporul chiar şi în zilele noastre unui jug insuportabil, sărăcidu-l complet. //

Scrisoarea a 3-a

Bucureşti, 4 mai 1820

p 26 După ce am stat cinci zile la Iaşi şi am făcut cunoştinţă cu unii boieri dintre care mulţi vorbesc franţuzeşte, iar unii înţeleg şi ruseşte, în ziua de 1 spre seară, am pornit la drum spre Bucureşti. Mulţimea care se plimba în trăsuri şi căruţe mă împiedica la fiecare pas. Şi în afara oraşului m-am întâlnit cu multe trăsuri întorcându-se de la <locul> plimbării, care se află la o distanţă nu mai departe de Iaşi decât o verstă, pe înălţimea numită Galata, de unde se vede cel mai bine oraşul în aşezarea sa frumoasă.

După ieşirea din mahalale, surugiul meu a dat drumul cailor în galop şi, şezând pe unul din cei doi cai prinşi în oişte, conducea pe ceilalţi patru din faţă prinşi în şleau cu aşa o pricepere că era imposibil să nu-l laud. Într-o clipă se întorcea dintr-o parte în alta dovedind întru totul că şi pe poştele din Moldova se călătoreşte tot aşa repede ca şi pe cele din Rusia. Ajungând într-un timp foarte scurt la poalele dealului peste care trebuia să călătorim, ne-am urcat pe el, pe un drum abrupt şi argilos <care trecea> prin pădure circa o oră. [...]

p 31 În sfârşit ajungând pe vârful <dealului> am văzut aici staţia Bordei. După ce m-am informat de la strajă că, deşi drumul până la staţia următoare trece prin păduri, azi nu exista nici un pericol pentru călătoria de noapte, căci banda de tâlhari descoperită nu de mult, fiind urmărită de ocârmuire, a fost complet împrăştiată, am

www.dacoromanica.ro

hotărât să-mi continui drumul. Caii au fost schimbaţi într-o clipă şi peste două ore mă aflam la staţia următoare – Scânteia[5]. Trecând noaptea încă prin două <staţii> dimineaţa am zărit târgul Vaslui, nu prea populat, dar cunoscut din *Istoria* prinţului Cantemir. Mai departe peste două staţii am ajuns la Bârlad, orăşel mult mai frumos şi mai populat decât Vaslui. Aici nu m-am oprit deloc şi am plecat mai departe şi, trecând prin două staţii, m-am aflat în cel de-al treilea târg sau orăşel, Tecuci. După aceea am trecut încă printr-o staţie şi, trecând pe pod peste râul Siret, care este foarte iute şi de o lăţime de circa 30 de stânjeni, am ajuns deja seara în oraşul Focşani. Jumătatea <oraşului> aşezată pe partea stângă a unui pârâiaş murdar, lat de nu mai mult de 2 arşini, aparţine Moldovei, iar cealaltă, de partea dreaptă Ţării Româneşti. Astfel am trecut prin toată Moldova de la Iaşi până la Focşani // într-o <singură> zi, p 32
pe cai iuţi moldoveneşti pe care i-am găsit în fiecare staţie într-un număr suficient, aşa încât nicăieri nu m-am oprit.

Distanţele dintre staţiile de poştă. Pentru a vă da o idee despre distanţa de la Iaşi până la Focşani şi de acolo, prin Bucureşti, până la Craiova, iată <distanţa> măsurată nu în verste şi mile, ci în ore socotind pentru fiecare oră circa 5 verste; iată itinerariul tuturor staţiilor de poştă:

De la Iaşi	De la Focşani	De la Bucureşti
Bordei 2 ½ ore	Cucul 4 ore	Persiceni 3 ore
Scânteia 2 ½	"Râmnic 4	"Văducaşi 3
"Onteşti 4	"Chilnău	2 "Baciul 4
" Vaslui 4	"Buzău	2"Talpa 2
"Docolina 5	"Călmăţui 3	"Ciolonești 3
"Bârlad 5	"Mărgineni 2	"Tecuci 3
"Paraschiva 4	"Urziceni 3	"Serbăneşti 3
Tecuci 4	"Movileşti 3	"Greci 2
"Focşani 4	"Şindrilița 4	"Ipăteşti 3
	" Bucureşti 3	"Mirila 3
		"Tislui 2
		"Craiova 3 "
35 ore	30 ore	35 ore //

Reiese din această socoteală că distanţa de la Iaşi la Craiova prin Bucureşti p. 33
este de 100 de ore, care nu fac mai mult de 500 de verste ruseşti.

Petrecând noaptea la ispravnicul Ţării Româneşti, am pornit din Focşani, de dimineaţă.

---

[5] Localitate aflată pe şoseaua spre Vaslui, ieşind din Iaşi pe la Nicolina.

www.dacoromanica.ro

Creasta Munţilor Carpaţi se afla la dreapta, la o distanţă din cea mai apropiată, şi surugiul care ştia puţin ruseşte mi-a arătat valea şi panta în munţi, unde se află târguşorul Odobeşti, atât de cunoscut prin mulţimea vinului, care se face acolo şi este trimis în cea mai mare parte în Rusia. <Odobeşti>, deşi nu se vede de munţi se află la nu mai departe de 15 verste.

În curând m-am aflat la staţia Cucul[5 bis] şi, schimbând caii, peste trei ore am intrat în Râmnic. Nu m-am oprit aici în acest târguşor sărac, care nu are mai mult de 10 case cumsecade şi circa 300 <de case> de ţărani, ci am plecat direct la staţia care se află în afara târgului.

Moartea tânărului Suvorov. Aici am văzut râul Râmnic în care s-a înecat general locotenentul conte Arkadi Suvorov-Râmnic fiul cunoscutului şi vestitului
p 34 comandant de oşti[6]. // Pornind de la staţia Râmnic am călătorit pe un drum neted şi excelent şi în curând am ajuns la o altă <staţie> unde, în afară de o colibă săracă şi un grajd pentru caii de poştă, nu există nimic. Surugii cu mare grabă mi-au uns brişca, au schimbat caii şi au luat-o la goană în aşa fel că în timp de nu mai mult de două ore am ajuns în târgul Buzău, care este aşezat pe malul drept al râului cu acelaşi nume şi fiind renumit prin episcopia care se află acolo. Am trecut râul la vad, dar aici există şi bărci pentru trecerea oamenilor în caz de inundaţie. Sunt aici de asemenea şi câţiva oameni puşi de guvern, care tot timpul stau aici pentru a arăta în ce parte cât de adânc este vadul. O asemenea măsură este deosebit de utilă şi face cinste grijii guvernului, deoarece călătorii, dar mai ales curierii, care trec <râul>
p 37 noaptea ar putea să fie expuşi la accidente din cauza repeziciunii curentului apei // În târgul Buzău am trecut peste piaţă, unde am văzut numai prăvălii care aveau numai lucruri necesare trecătorilor ca: unsoare pentru roţi, funii, pâine, mere şi altele asemănătoare. Târgul în sine nu este foarte populat şi <nu este> mai frumos decât Râmnic. Ajungând la staţia Călmăţui[7] am fost lăsat să plec fără nici o aşteptare. La staţia Mărgineni nu există deloc nici un fel de aşezare decât cea a surugiilor, iar târgul Urziceni se află la o parte de staţie <la o distanţă> de circa o verstă. Aici m-a apucat noaptea, dar nu m-am oprit şi, trecând peste râul Ialomiţa, care curge în apropierea acestui târg şi peste care funcţionează tot timpul podul plimbător, la ora 11 noaptea am ajuns la staţia Moviliţa[8]. Negăsind nici aici, nici la staţia ultimă spre Bucureşti o cameră curată în care să pot dormi, am călătorit toată noaptea şi spre dimineaţă, încă de la distanţa unei jumătăţi de poşte, am zărit Bucureştii, <aşezaţi> pe un loc neted şi întins. Trecând apoi peste un pod destul de

---

[5 bis] Cucul este actualmente localitatea Ungeşti, la jumătatea drumului dintre Focşani şi Rm. Sărat.

[6] Cunoscutul comandant este generalissimul Alexandr V. Suvorov (1738–1800) comandant militar al armatelor ruse (cf. *Mari comandanţi militari*, Dicţionar Edit. Militară, Bucureşti, 1983, s v)

[7] Aşezarea cea mai probabilă este pe locul actualei comune Costeşti (jud. Buzău).

[8] Comună cu acelaşi nume (în judeţul Ilfov).

www.dacoromanica.ro

lung, construit din bârne de lemn destul de groase la locul murdar şi mlăştinos numit Colentina şi, ridicându-se pe o înălţare nu prea mare, surugiul mi-a arătat locul unde a fost ucis mişeleşte Ralic-paşa, care a fugit în timpul răzvrătirii din 1809
din Constantinopol în Rusia şi apoi rechemat de mila prefăcută a sultanului. // [...] p. 39

În oraşul Bucureşti am intrat pe uliţa ce se cheamă Podul Mogoşoaiei[9], pavată doar cu bârne groase de lemn. Am văzut un număr suficient de case bune, în cea mai mare parte a lor de două etaje şi acoperite cu şindrilă, iar unele şi cu plăci de fier. Dar, întorcându-mă la stânga de pe Podul Mogoşoaiei, repede am observat că celelalte uliţe nu sunt atât de potrivite cum este aceea pentru trecerea cu trăsura; sunt deosebit de înguste, pavate prost şi în mai multe locuri atât de murdare încât cu greu se putea trece. Chiar şi uliţa unde se află rândul prăvăliilor de la Lipsca (unde am văzut multe mărfuri din cele mai frumoase de la Lipsca) în multe locuri podıtul era în total rupt. De altfel, găsesc că oraşul acesta este mult mai populat decât Iaşii şi se pot găsi în el de asemenea suficiente case construite nu de mult după stilul arhitecturii europene. Râul Dâmboviţa curge chiar în mijlocul oraşului, dar, din cauza adâncimii mici, nu este practicabil pentru navigaţie. O parte însemnată a
oraşului, dar mai cu seamă cea numită // Gorgan aflându-se în depresiune de multe p 40
ori în timpul ploilor de primăvară este inundată şi de aceea este considerată nesănătoasă.

Amânând descrierea detaliată a acestui oraş, ca şi a întregii Ţări Româneşti în genere, până la o dată ulterioară, acum menţionez doar atât că în toată călătoria mea de la Iaşi la Bucureşti, care a durat două zile şi jumătate, nu am avut nici un pic de întârziere. Mai cu seamă în Ţara Românească, unde drumurile pretutindeni sunt netede şi excelente şi unde aproape că nu există nici un deal, decât doar arareori înălţări mai mici. Pot fi observate abateri de la câmpie obişnuită netedă doar în cursul râurilor şi râureţelor. Creasta munţilor Carpaţi rămânea chiar de la Focşani de partea dreaptă şi, în timp senin, poate fi văzută chiar de aici, deşi ea se află la o distanţă de circa 70 verste de la acest oraş.

Scrisoarea a 4-a

Bucureşti, 9 mai 1820

A treia zi am fost la domnul de aici[10]. Conducându-se după reguli şi sisteme p 41
identice cu cele din Moldova, <domnul de aici> m-a primit la fel ca şi cel al Moldovei. V-am scris din Iaşi suficient despre obligaţiile şi puterea acordată

[9] Uliţa este localizată de cercetătorii actuali ai istoriei oraşului pe Calea Victoriei de astăzi (cf. Dan Berindei, Seb. Bonifaciu, *Bucureşti*, Edit., Sport-Turism, p. 1, 1978)

[10] Este vorba de domnitorul Alexandru Suţu (4 noiembrie 1818–19 ianuarie 1821).

www.dacoromanica.ro

domnilor şi de aici nu am nimic deosebit de adăugat despre domnul Ţării
p 46 Româneşti, decât că are un venit de două ori mai mari decât cel al Moldovei // [...]

Ieri, împreună cu I. P., m-am plimbat prin oraş. Ne-am ridicat la punctul de observaţie, construit în plin mijloc al oraşului pe patru stâlpi de lemn şi care se numeşte Foişorul de Foc, adică un observator pentru pompieri, pentru a se vedea de acolo cât mai bine oraşul. Din punctul cel mai înalt al acestui Foişor se vede aşezarea oraşului în toate direcţiile. Mulţimea bisericilor şi mănăstirilor şi a altor clădiri înfăţişează un tablou variat şi reprezintă într-adevăr o vedere cu totul captivantă. Curţile mari cu grădini la fiecare casă măresc spaţiul de aşezare a oraşului în aşa fel, încât circumferinţa oraşului este cel puţin de 20 de verste. Iniţial a fost construit de către voievodul Mircea în anul 1383[11]. Pentru ca să puteţi judeca mai bine despre acest oraş, consider util să vă trimit o descriere detaliată a
p 47 numărului locuitorilor, a caselor, a bisericilor şi a altor clădiri ce se află în el //.

	Se consideră că <numărul total al> locuitorilor – bărbaţi şi femei –, în afară de boieri, negustori şi sudiţi străini este de circa	80 000[12]
	Case mai mult de	16 000
p 48	Mitropolia	1 //
	Mănăstiri de rangul întâi	8
	Mănăstiri mari cu hanuri, adică (mănăstiri) înconjurate de ziduri înalte de piatră, având în ele case de locuit, prăvălii şi magazine, care aduc mari venituri mănăstirii	8
	Mănăstiri de rangul doi	10
	Biserici de piatră	72
	Biserici proprii boiereşti şi cele din mănăstiri	17
	Biserici de lemn din suburbiile oraşului	25
	Biserici ale străinilor: catolică, luterană, armeană şi sinagoga evreilor	4
	Hanuri mari sau curţi pentru oaspeţi, fără biserici	7
	Hanuri mici	28
	Băi greceşti, care au în interior gura de apă cu apă caldă şi rece	4
	Fântâni arteziene	22

---

[11] Confuzie de datare: la 1383 Mircea cel Bătrân nu era încă domn al Ţării Româneşti şi oricum nu avem confirmată documentar fondarea oraşului la această dată

[12] Cifra este uşor exagerată faţă de nivelul atribuit de cercetători dinamicii populaţiei bucureştene (cca 60 0000 la 1809 şi, respectiv, 70 0000 după recensămîntul din 1831 (cf Dan Berindei, *Oraşul Bucureşti, reşedinţă de scaun a Ţării Româneşti*, Buc , 1964), ceea ce ne duce la concluzia că nu putea avea cifra indicată de Iakovenco la 1820

www.dacoromanica.ro

Şcoala Principatului în care ştiinţele (materiile) sunt predate în limbile greacă şi franceză	1
Şcoala de limba română	1
Şcoala de limba slavonă veche	1
Spitale	4
Casa de teatru	1

După ce ne-am uitat la aceste clădiri din punctul de observare, am plecat spre casa minunată din afara oraşului a boierului Golescu, care se numeşte Belvedere[13] //. p 49

Timpul a fost foarte bun şi din zi în zi mă conving că în această ţară clima este cea mai favorabilă.

Uitaţi-vă şi Dvs. pe o hartă geografică şi veţi vedea că Valahia este aşezată în mijlocul zonei temperate şi anume între paralelele 40–46 latitudine nordică şi longitudine estică cuprinsă între meridianele 44–46, mărginindu-se la răsărit cu ţinutul Brăilei şi cu Moldova, de care este despărţită prin apa Siretului, iar în altă parte cu Milcovul: spre sud Dunărea este de o parte de Bulgaria şi Serbia, la apus cu Banatul care e în stăpânirea Austriei, iar la nord cu Transilvania, de care e despărţită prin lanţul Munţilor Carpaţi.

După spusele unora, clima Valahiei nu este peste tot aceeaşi. În ţinuturile aşezate spre nord-vest, adică spre Carpaţi, care uneori şi vara sunt acoperiţi cu zăpadă, aerul este cu mult mai rece decât în ţinuturile din sudul <Valahiei>. În Bucureşti însă, aerul este potrivit. Molimele, care sunt atribuite climei acesteia, sunt în cea mai mare parte exagerări şi I.P. a dat în această privinţă o dezminţire foarte întemeiată.

În tot timpul şederii sale aici, el n-a suferit de nici o boală, decât poate de p 51
unele excese cauzate de imprudenţe care pot fi dăunătoare şi în clima cea mai potrivită. Nu încape nici o îndoială că ciuma nu e o boală care se naşte în Valahia, ci e adusă din Egipt, Constantinopol sau din ţinuturile Asiei şi ale Africii. Totuşi această molimă face <uneori> ravagii înspăimântătoare în Valahia şi aceasta din cauză că autorităţile de aici nu iau măsuri de izolarea regiunilor bântuite de epidemie de celelalte <neatinse>. În 1813 ciuma a izbucnit cu o putere nimicitoare[14]. În tot acest timp I. P., de la izbucnirea epidemiei până la încetarea ei, a stat în Bucureşti. Au murit o mulţime de oameni, cam 60 000 de suflete în toată

---

[13] Localizarea aproximativă a acesteia: în zona actuală a Gării de Nord din capitală

[14] Pentru impresia produsă de acest flagel asupra contemporanilor, vezi şi *Hronograful (1764–1815)* lui Dionisie Ecleziarhul, ed. D Bălaşa şi Nicolae Stoicescu, Bucureşti, Editura Acad. 1987, p. 122. De acest episod s-au mai ocupat M. M Alexandrescu Dersca-Bulgaru, *Contribuţii privind „ciuma lui Caragea" în Bucureşti (1813–1814)* în vol. *Bucureşti Materiale de istorie şi muzeografie*, 1964, p 355–364) şi Dan Berindei, *Ştirii consulare austriece privind epidemia de ciumă din Principatele Române între anii 1812–1814*, în vol. *Din istoria luptei antiepidemice în România*, 1972, p. 195–198

www.dacoromanica.ro

Valahia. El a fost martor ocular al unor nenorociri şi întâmplări grozave care au avut loc la Bucureşti. Nenorociţii atinşi de otrava molimiei ucigătoare şi care îşi aşteptau moartea necruţătoare prezentau o privelişte dintre cele mai triste. Plângând, ridicau
p 52 mâinile spre cer rugându-l pe cel atotputernic să-i mântuie de moarte. // Plânsetele şi tânguirile umpleau aerul; totul însă era zadarnic şi viaţa celor molipsiţi se curma. Înmormântările se făceau fără slujba religioasă, fără aglomerări de populaţie, pentru ca molima să nu se întindă şi mai mult. Cioclii luau cu mânile goale cadavrele celor morţi, le încărcau în căruţe şi apoi le aruncau în gropi speciale, făcute în afara oraşului. Tot cioclii scoteau pe cei bolnavi din case şi-i duceau în spitale. Apariţia cioclilor producea spaimă şi înfiorare. Chiar cei molipsiţi se temeau de atingerea lor otrăvită. O mulţime de bolnavi, care nu voiau să fie atinşi de mâna cioclilor pentru a fi transportaţi la spitale, fugeau în câmp, dar vai! Puţini dintre aceştia scăpau cu viaţă, căci mulţi dintre ei cădeau şi mureau pe drum la o depărtare mică de oraş. Mai jalnic şi mai dureros era să priveşti cum trupurile celor fugiţi pe câmp rămâneau neîngropate, fiind mâncate de câini şi urmele ucigătoare ale acestei molime se
p 53 prezentau la orice pas //.

Dacă aş continua să descriu ravagiile pricinuite de ciumă şi urmările ce le are în Valahia, aş lungi prea mult scrisoarea; pentru a evita aceasta, am să mai adaug că celelalte boli în Valahia sunt obişnuite, afară de febră, care uneori e aşa de acută, încât după spusele celor de aici bolnavul moare a treia zi; unii rezistă şi o săptămână, dar foarte puţini scapă cu viaţă. Această febră se manifestă uneori prin apariţia de pete şi oamenii se tem de ea şi de ciumă. Desigur, cauza acestei din urmă boli este răceala grozavă pe o vreme umedă în ţinuturi de şes şi mai cu seamă fructele încă necoapte ce se consumă aici, căci se găsesc în mare abundenţă, mai ales strugurii. De altfel se ştie că această boală se poate ivi şi în ţinuturi cu o climă sănătoasă.

p 54 Întorcându-ne din casa Belvedere, din afara oraşului, am intrat împreună cu I.P. în spitalul nou, o clădire cu totul largă, construită în afara oraşului în apropierea locului ce se numeşte Cişmeaua Mavrogheni[15]. S-a întâmplat că a fost de faţă şi epitropul său principal, Consilierul Curţii noastre, cavalerul doctor Constantin Caracaş[16], care s-a bucurat mult când ne-a văzut aici. Ne-a arătat diferitele secţiuni ale spitalului şi foloasele pe care le prezintă pentru bolnavi. Organizarea şi ordinea internă, care există în această instituţie de folos obşesc ne-au făcut să fim mulţumiţi de grija pe care i-o poartă stimatul Caracaş. Pe drumul de întoarcere de la acest spital, I. P. mi-a povestit mult despre conduita cinstită şi despre activitatea filantropică exemplară a acestui om. El, mai mult decât oricine, a depus cele mai

[15] Situată pe locul unde începe azi Şoseaua Kiseleff.

[16] Constantin (Constandinache) Caracaş (1773–1829), cunoscut medic bucureştean de la începutul secolul al XIX-lea. A făcut studii de specialitate la Viena şi a profesat ca medic la spitalele Pantelimon şi Filantropia

www.dacoromanica.ro

mari eforturi la construirea spitalului pomenit. Când a făcut schiţa acestei instituţii de folos obştesc, care nu dispunea de nici o sumă sigură pentru construcţia şi întreţinerea anuală a ei, mulţi boieri considerau această iniţiativă nefondată şi irealizabilă. Au fost însă învinse toate greutăţile prin grija de neadormit, stăruinţa rară, a lui <Caracaş>, dar mai cu seamă prin regulile cinstite şi dezinteresate. Spitalul are acum un venit anual <ajungând> până la 32 000 de lei inclusiv cele 6 000 <mii> de lei lăsate de către M.I. Kutuzov //. [...] p 56

<Spitalul> are până la 70 de paturi. Bolnavii sunt dintre oamenii săraci, care înainte sufereau pe uliţe fără nici o îngrijire şi se simt îndatoraţi pentru această instituţie filantropică a lui C. Caracaş. Numele său, ca al unui om care a făcut un serviciu aşa de mare omenirii suferinde, apare şi în istoria Principatului Ţării Româneşti[17], tipărită la Viena, în 1819, de către Dionisie Fotino. Cel mai mult au contribuit dintre boieri la construirea acestui spital: fostul vistiernic al Ţării Româneşti, azi consilierul de stat al Rusiei, Varlaam[18], vornic Grigore Băleanu[19] şi stolnicul.

L-am întrebat pe I.P. unde se află celelalte două spitale. Mi-a răspuns că unul p. 57
<este> în mănăstirea Colţea, fondat de către principele Mihail Cantacuzino, iar celălalt în afara oraşului, la vreo 4 verste, în mănăstirea St. Pantelimon, pentru oameni care suferă de boli cronice. Cu toate că aceste două spitale au un venit mult mai mare abia dacă dau loc de azil pentru jumătate de bolnavi în comparaţie cu spitalul lui G. Caracaş. Aceasta se întâmplă, în parte, din cauza abuzurilor, în parte, din pricina unei griji proaste din partea epitropilor lor. Iar cel de-al treilea spital a fost fondat în Schitul Sf. Visari, pentru caz de ciumă. Azi însă nu mai există şi ca atare a fost refăcut de către principele Alexandru Moruzi, în satul Dudeşti din apropierea Bucureştiului.

Am dorit să cunosc, dacă există în Bucureşti şi alte instituţii de folos obştesc, p 58
şi I.P. mi-a răspuns că există doar două şcoli, dintre care una înfiinţată de mult şi în care funcţionează doi profesori numai pentru limba română singură, iar cealaltă, refăcută nu de mult, deşi are mai mulţi profesori pentru predarea lecţiilor de limbă greacă, română şi franceză, nu are toate condiţiile necesare de a ajunge la numărul necesar de tineri în vederea deschiderii unor clase şi pentru materiile care sunt predate în academiile şi universităţile europene. Cât priveşte şcoala de limbă slavonă veche, ea este cu totul neglijată, deşi pentru descifrarea, printre altele, a

---

[17] Titlul exact al lucrării lui Dionisie Fotino este *Istoria vechii Dacii, cea numită acum Transilvania, Valahia şi Moldova,* iar anul exact de apariţie este 1818 (în l. greacă).

[18] Este vorba de Constantin Varlaam, serdar la 1787, paharnic şi vătaf la vistierie, în 1797, şi apoi mare vistier, la 1809, colaborator al preşedintelui rus al Divanului muntean S.S. Kuşnikov (cf Radu Rosetti, *Arhiva senatorilor*, vol. XXII, p. 193).

[19] Grigore Băleanu (născut la 1770) a fost stolnic în 1735, logofăt al Curţii din 1815, vornic la 1820, iar din anul următor spătar.

www.dacoromanica.ro

hrisoavelor vechi, scrise pe această limbă, studierea ei este în principal cu totul necesară.

În ce priveşte instituţiile obşteşti de agrement, ele sunt limitate azi la un singur club, creat după plecarea armatei ruse din Ţara Românească, în anul 1812. În timpul cât ea <= armata rusă> a stat în acest principat, ofiţerii, prin daniile frumoase şi prin maniera plăcută, au făcut acest club atât de interesant şi atât de captivant că după aceea locuitorilor Bucureştiului li s-a părut <viaţa> plictisitoare. De aceea au considerat necesar să se construiască o casă deosebită, mare, în care se adună lumea în fiecare duminică şi joi seara în tot timpul iernii. Boierii şi damele dansează aproape întotdeauna ca şi în Europa: de *l'écossais*, cadrilul, mazurca, valsul şi altele, cu toate că lungul costum, până la pământ al bărbaţilor împiedică foarte mult să fie atât de liberi în <mişcările> de dans cum sunt europenii.

p 60 *Teatrul.* Dau reprezentaţii de teatru[20] din când în când artiştii italieni şi germani, care vin aici în aceiaşi casă care este construită pentru club.

Manufacturi. Mai înainte existau în Bucureşti şi unele manufacturi ca: (cea de) postav, cea de hârtie şi cea pentu materiale turceşti numite stambal-şal şi cea de mătase. Aceste ateliere începeau să arate succese destul de frumoase, dar domnii, care se ocupau aproape întotdeauna numai din cupiditate, nu numai că nu le-au sprijinit, prin ocrotirea lor, ci, dimpotrivă, le asupreau în fel şi chip. Azi există doar o singură manufactură de baticuri sau testemele în suburbia Bucureştiului, la mânăstirea *Mărcuţa*.

Tipografia lui Caracaş. Tipografia Ţării Româneşti, deşi era de mult adusă la Mitropolie, însă mult timp <a fost> neglijată cu totul şi se afla în inactivitate. Azi întreţine o asemenea <tipografie> pe cont propriu pomenitul doctor Constantin Caracaş, care deţine privilegiul pe 20 de ani. În această tipografie se găsesc litere româneşti şi greceşti, se importă de la Lipsca cele franţuzeşti şi ruseşti, dintre care acestea din urmă pot fi folosite şi pentru cărţi sârbe şi slavone //.

p. 62

Scrisoarea a 5-a

Bucureşti, 18 mai 1821[21]

p. 63 Ieri de dimineaţă am plecat împreună cu I.P. la mitropolit[22] ... //

Biserica am găsit-o că nu este chiar atât de mare cât mi se părea mie din depărtare, din cauza că se află pe o înălţime. Din afară nu are nici un fel de ornament arhitectonic deosebit. Din lăuntru nu am putut-o vedea încă şi nu m-am atins nici de

---

[20] Localul era cel fondat de fiica lui Caragea, domniţa Ralu, la Cişmeaua Roşie (în apropierea Cişmigiului de azi.

[21] În textul original este imprimat, din eroare, *1822* (?).

[22] Este vorba de mitroplitul Dionisie Lupu (titular al acestei funcţii religioase din mai 1819)

www.dacoromanica.ro

moaştele Sf. Dumitru, care sunt păstrate aici. Mă gândesc însă să fiu în acest lăcaş în ziua Sf. Constantin şi Elena, când sunt de faţă, de obicei, toţi boierii şi când vine aici cu trăsura şi domnul, cu o ceremonie deosebită, ţinută din timpuri vechi. Ocolind biserica, am intrat la mitropolit. El ne-a primit foarte amical şi ne-a lăsat să-i sărutăm mâna cu care ne binecuvânta.

Am obţinut de la el ştirile cele mai importante, care mă interesau şi am aflat p. 64 că puterea duhovnicească este împărţită în Ţara Românească în patru eparhii, care, deşi toate sunt subordonate puterii sale înalte, dar fiecare este condusă aparte.

....

1) Sub directa supraveghere a mitropolitului se află (biserica) din şapte judeţe // p 65

Judeţe		*Numărul*	
		preoţilor.	*diecilor:*
Slam-Râmnic	....	154	11
Prahova	....	194	21
Ialomiţa	....	169	21
Ilfov	....	509	32
Dâmboviţa	....	305	69
Vlaşca	....	430	8
Teleorman	....	385	264
şi Bucureşti	....	280	-
		2.431	426

2) Episcopul de Râmnic are sub supravegherea sa (biserica) din cinci judeţe aflate în Valahia Mică, pe partea dreaptă a râului Olt.

		Preoţi:	*Dieci*
Vâlcea	....	1.378	163
Gorj	....	399	208
Romanaţi	....	338	348
Dolj	....	322	173
Mehedinţi	....	373	30
şi oraşul Craiova	....	97	-
		2.907	922 // p 66

3. Episcopului din Buzău îi aparţin trei judeţe:

		Preoţi:	*Dieci*
Buzău	....	154	41
Săcuieni	....	388	162
Muşcel	....	286	167
		828	370

www.dacoromanica.ro

4. Episcopului din Argeş îi aparţin două judeţe:

		Preoţi:	*Dieci*
Olt	... .	310	255
Argeş	....	374	289
		684	544

În total conform acestor socoteli există un număr de 9 112 familii de duhovnici.

Dintre protoierei, preoţi şi dieci din oraşele şi satele Ţării Româneşti este puţin numărul acelora care s-ar evidenţia în ştiinţă şi în cunoştinţe atât de necesare pentru preoţime. Aceasta, pe de o parte, din cauza lipsei unor şcoli bune, pe de altă parte, din pricina nepăsării şi cupidităţii ocârmuitorilor ţării, care, supunând starea preoţească la plata birului în măsură egală cu ceilalţi locuitori, în felul acesta nu stimulează ca această stare să fie atinsă de cineva prin cunoştinţe şi prin ştiinţă. Dar din timpul principelui Mavrocordat, dar şi mai mult din vremea ocârmuirii înţelepte a principelui Alexandru Ipsilanti, toţi preoţii au fost eliberaţi cu totul de la plata birului în folosul vistieriei. Spre regretul nostru, de la o vreme încoace însă ei <preoţii> din nou au fost supuşi <de data aceasta> nu la bir, ci la darea numită plecăciune pentru mitropolit şi episcopi, care tot s-a mărit ajungând în timpul din urmă la un nivel <aşa de ridicat> încât preoţii săraci abia o pot plăti. Aceşti preoţi nu au nici cea mai mică parte a veniturilor pe care le au mănăstirile, obţin venituri foarte mici de la parohiile puţin populate şi din agricultură cu care sunt nevoiţi să
p 67 se ocupe mulţi dintre ei. //

Privilegiile mitropolitului şi ale episcopilor. Mitropolitul şi episcopii pe lângă veniturile pe care le obţin de la protoereii, preoţii şi diecii supuşi lor, dispun, de asemenea, şi de 12 mănăstiri cu pământuri şi lanuri foarte frumoase. În afară de ţigani, care le aparţin, ei mai dispun şi de scutelnici şi posluşnici, care plătesc un bir sau fac prestaţii. Numărul lor este următor:

Scutelnicii	Mitropoliei	100 de familii
	Mitropolitului	80 de familii
Episcopiile:		
Râmnic	95	
Buzău	95	
Argeş	50	
Pentru fiecare episcop câte 50	150	
		570

În afară de aceasta obţin venituri şi de la cârciumi din Bucureşti şi sunt scutiţi să plătească darea de pe grădini, de pe vii, numită vinărici.

www.dacoromanica.ro

În afară de mănăstirile subordonate mitropolitului şi episcopilor mai există o mulţime // (de mănăstiri) care depind de patriarhii din Antiohia, Alexandria, p 68
Ierusalim, Muntele Sf. Sinai şi Sf. Athos şi de alte schituri din Turcia. Egumenii şi toate aceste mănăstiri sunt numiţi de ei, în celelalte <mănăstiri> subordonate mitropolitului şi episcopilor <egumeni> sunt numiţi de către aceştia, dar cu voinţa şi confirmarea din partea domnului.

Numărul mănăstirilor şi bisericilor. În total numărul tuturor mănăstirilor, metohurilor (sau mănăstirilor mai mici subordonate celor mari), schiturilor şi bisericilor în judeţele şi oraşele Ţării Româneşti este următorul:

În date

Slam-Râmnic: 6 mănăstiri (şi anume) Băbeni, Răculeşti, Măxineni, Bordeieni, Sf. Ioan la Focşani şi la Râmnic
11 metohuri: Schitul Poiana Mărului[22bis], Colibaşi, Bonţeşti, Bogdăneşti, Dălhăuţi, Vărzăreşti, Gârbovi, Treiceni, Strâmbeni
79 biserici inclusiv şase la Focşani şi cinci la Râmnic

Total: 96

Buzău: 3 mănăstiri: Episcopia Buzăului, Brebu şi Nucet
8 metohuri: Vintilă-Vodă, Berea, Ungurei, Pârscov, Izvoreni, Cislău, Barbul şi Gavana
79 de biserici, inclusiv şase la Buzău

Total: 90 // p 69

Secuieni: 3 mănăstiri: Vălenii de Munte, Brada şi Cerna
11 metohuri: Văleni, Iordachian, Apostolache, Verbila, Barbul, Zamfira, Podeni, Alunişul, Aurani-Mihăileşti şi Schia
194 de biserici inclusiv două la Bucov, două la Vălenii de Munte şi trei la Slănic.

Total: 208

Prahova: 2 mănăstiri: Mărgineni şi Lupoieni la Câmpina
9 metohuri: Sinaia, Lespezi, Poiana, Bucur, Mislea, Târgşor, Prahoviţa, Brezoia şi Corlăteşti
97 de biserici printre care şase la Ploieşti, două la Finteşti şi două la Câmpina.

Total: 108

[22bis] Trecut greşit ca trei unităţi: *Poiana, Măneluri, Schitro*

www.dacoromanica.ro

Dâmbovița: 7 mănăstiri: Mitropolia de la Târgoviște, Stelea și Poenița tot din Târgoviște, de Dealu, Nucet, Puscu <!> și Golgota
6 metohuri: Vulcana, Dăculenți, Viforâta, Cetățuia Potaisa și Gaiseni
144 de biserici, inclusiv 14 la Târgoviște.

Total: 157 //

p 70

Mușcel: 2 mănăstiri: Câmpulung și Beru
11 metohuri: Aninoasa, Rânurobul, Radușți, Valea Mare, Cologeani, Pisculeț, Dobrești, Valea Popi, Grulești, Ciocanul și Ciora
143 de biserici dintre care 13 la Câmpulung.

Total: 156

Argeș: 3 mănăstiri: Cotmeana, Tutana și Vălean
15 metohuri: Cornetu, Fedeleșoiu, Borislăvești, Ostrovu, Buliga, Brădetu, Brătășești, Robaia, Udana, Târgu Cotești, Teușu, Flămânda și Morunglava //
188 de biserici inclusiv opt la Pitești, cinci la Curtea de Argeș și una la Curtea de Argeș, făcută cu o artă deosebită de către Voievodul Neagoie I.

Total: 206

Ialomița: 1 mănăstire: Slobozia lui Ianache
24 de biserici, inclusiv 4 din Orașul de Floci și una la Urziceni.

Total: 25

Ilfov, București: 38 de mănăstiri: Printre acestea la București 9 principale Mitropolia templul lui Constantin și Elena, Radu-Vodă, Sf Troiță, Sf. Spiridon Nou.
8 mănăstiri mari cu hanuri: Sf. Gheorghe, Sf. Ioan, Stavropol, Greci, Zlătari, Sf. Spiridon Vechi, Hanul de la Colțea și Șerban Vodă. 10 mănăstiri de rangul doi: Sf Ecaterina, Stelea, Răzvani, Udricani, Sf. Elefterie, Metohul Episcopiei Râmnicului [maicilor?] și Spirea. În afara Bucureștiului 11: Văcărești, Cotroceni, Snagov, Căldărușani, Pantelimon, Plumbuita, Negoiești, Plătărești, Malamuci, Codreni și Tânganu.

www.dacoromanica.ro

15 metohurı: Călui, Macini, <!> Pârlita, Tıtereci, Gruıu, Malomocu, Mărcuţa, Cernica, Ruptura, Turbaţi, Oigăneşti, Dobroteşti, Vorniceasa, Bălteni şi Samurcăşeşti, Schitul maicilor.

Total: 417 // p 71

Vlaşca: 3 mănăstiri: Glavacioc, Căscioarele, Comana
5 metohuri: Băbeni, Poenaru, Cobıa, Lipăreşti şi Negru-Vodă.
215 biserici.

Total: 223

Teleorman: 2 metohuri: Drăgăneşti şi Dideşti
192 de biserici, dintre care două la Roşi de Vede.

Total: 194

Olt: 2 mănăstiri: Clococıov şi Gâlmeıele
7 metohuri: Strehaia, Deleani, Plăviceni, Gorici, <!>Dobroteni, Sapaşi <!> şi Comana
155 de biserici, inclusiv patru din Slatina.

În Oltenia.

Vîlcea: 7 mănăstiri: Episcopia Rîmnicul de Olt, Cozia, Arnota. Dintr-un lemn pentru femei, Bistrıţa, Horezu şi Govora.
12 metohuri: Stăneşti, Dobriceni, Cetăţeni, Sărăcineşti, Mănăileşti, Băbeni şi Romani
3 schituri: Titireci, Schitul Troian în Rîmnicul de Olt <Vâlcea>şi Ţeica în Oraş de Ocna.
458 de biserici dintre care şase în Rîmnicul de Olt şi cinci în oraşul cu ferestre mari.

Total: 480

Gorj: 3 mănăstiri: Tismana, Crasna şi Strâmba
2 metohuri: Cioclovina şi Polovraci
1 schit
198 de biserici, dintre care patru la Târgu-Jiu şi una la Cărbuneşti

---

Total: 204 //

www.dacoromanica.ro

p 72 Romanaţi : 2 mănăstiri:Brâncoveni şi Hotărani
4 metohuri: Greceni, Brăteiu, Catălui şi Balş
169 de biserici, dintre care trei la Caracal

Total· 175

Dolj: 10 mănăstiri: Bucovăţ şi Jitianu şi 8 la Craiova: Obedeanu, Grănescu, Sf. Gheorghe, Sf. Dumitru, Sf. Nicolae, Vladanu, <!>, Dudu şi Prorocul Ilie
6 metohuri: Segarcea, Sadova, Ţuţora, Târnoveţu, Roaba şi Greceşti
199 de biserici dintre care la Craiova 5 de piatră şi 33 de lemn

Total: 215

Mehedinţi: 5 mănăstiri: Carpaţi, Motru, Ţînţăreni, Topolniţa, Strehaia
186 de biserici dintre care două la Cerneţi şi cinci la Calafat

Total: 191

În Ţara Românească întreagă:

Mănăstiri mari	99
Metohuri sau mănăstiri mai mici	122
Schituri	4
Biserici	3 084
	3 309 //

p 73 *Numărul bisericilor străine.* În afară de cele trei biserici străine din Bucureşti (cea catolică, luterană şi armeană) şi de o sinagogă evreiască mai există două biserici catolice, una la Câmpulung şi alta în apropierea Bucureştiului însăşi, în satul Cioplea. În aceasta din urmă are reşedinţa sa şi episcopul catolic.

Bogăţiile mănăstirilor. În general toate mănăstirile Ţării Româneşti au moşii foarte mari, dispun de sate, au pământuri, păduri, munţi, râuri şi lacuri şi toate <mănăstirile> la un loc constituie bogăţii nemăsurate. Voievozii şi principii, care au domnit în Ţara Românească, în dorinţa de a lăsa o amintire bună despre sine, se
p 74 foloseau de toate posibilităţile lor pentru a construi mănăstiri. //

La fel şi persoane particulare din cele mai bogate, urmând exemplul acestor principi, făceau şi ei diferite danii <mănăstirilor>, lăsau la moartea lor sate şi moşii şi dispuneau ca acestea să nu fie folosite numai pentru trebuinţele Bisericii, ci şi pentru ajutorarea săracilor, a văduvelor şi a orfanilor, pentru întreţinerea spitatelor şi pentru alte lucruri pe placul lui Dumnezeu. În conformitate cu hrisoavele sau privilegiile date din vechime unora dintre mănăstiri aceste au dreptul de a folosi o

www.dacoromanica.ro

parte din banii de arendă, sub numele de pomană sau .... Această rânduială a fost uneori lichidată sau din nou introdusă de către domnii care au urmat. Principele Mavrocordat, în cea de-a doua domnie a sa, a făcut un nou aşezământ în privinţa mănăstirilor. A numit egumeni noi, a ordonat ca veniturile să fie folosite înainte de toate pentru necesităţile mănăstirii, după care să fie plătit birul la care sunt supuşi faţă de alte mănăstiri din Turcia. Suma de bani ce va rămâne să fie folosită cu aprobarea lui în diferite <scopuri> de binefacere, conform cu testamentul ctitorilor //. Pomana pe care o primeau mănăstirile după arendă a lichidat-o, alţi principi însă p. 75
au reintrodus-o. În sfârşit azi se folosesc de această pomană numai mănăstirile pe teritoriul cărora se găsesc ocne de sare, cum sunt: Mănăstirea Colţea primeşte 3 000 de lei, Sf. Pantelimon 500 de lei şi Mărgineni 1 000 de lei. Aceşti bani trebuie să fie plătiţi de către arendaşi în plus faţă de suma pe care o plătesc în mod obişnuit pentru arendă în vistieria sau casa principatului.

Toate mănăstirile dispun în general de scutelnici de la care obţin anual un venit până la 50 000 de lei şi mai mult într-un an. // p 76

După ce am sfârşit cu conversaţia lungă la mitropolit, despre toate arătate mai sus, am ieşit de la el cu I. P. împreună şi ne-am dus să ne plimbăm în oraş. Continuând discuţia despre puterea duhovnicească din Ţara Românească, l-am întrebat <pe I.P.> dacă toate aceste bogăţii şi belşugul de care dispun mănăstirile aduc vreun folos simţitor naţiunii române sau cel puţin pentru o parte a oamenilor săraci. El mi-a răspuns, cu o amărăciune foarte mare, că nu aduc aproape nici un folos, ci, dimpotrivă, <bogăţiile> sunt servesc nu atât pentru folosul Bisericii sau pentru fapte plăcute lui Dumnezeu, ci pentru satisfacerea doar a cupidităţii domnilor şi a membrilor preoţimii însăşi ...

Am dorit să ascult părerea unui respectat stareţ de acolo în ce priveşte originea limbii române şi el mi-a explicat că în această privinţă există păreri diferite: unii presupun că <limba română> îşi are izvorul în <limba> latină, alţii spun, în italiană.

Cei dintâi aduc ca argument faptul că romanii au fost colonizaţi în Dacia încă mult înainte ca limba romană să fi fost stricată în Italia, prin pătrunderea acolo a goţilor şi vandalilor, şi că aceşti colonişti romani din Dacia nu puteau să înceapă să folosească în vorbire limba italiană, care pe atunci nici nu exista //. Argumentul cel p 85
mai clar că limba română derivă din latină, reprezintă mulţimea cuvintelor din scriitorii <clasici>, care nu se găsesc deloc în limba italiană.

Alţii care susţin că limba română provine din limba italiană compară multe cuvinte, care sunt cu totul identice şi că verbele participiale se conjugă la români la fel ca şi la italieni.

În afirmarea acestor <argumente> unii arată cum cuvintele româneşti care au p. 86
o corespondenţă mai apropiată cu cele italiene decât cu cele latine au intrat în limba română în <timpul> îndelungatelor relaţii cu genovezii, când <aceştia> din urmă stăpâneau malul Mării Negre. Căci românii prin relaţii cu grecii, turcii şi sârbii la fel au preluat multe cuvinte de la aceste popoare.

www.dacoromanica.ro

Oricum ar fi, însă, conform părerii cercetătorilor, limba română a păstrat numai puţine cuvinte latine[23], ca şi italiana, deşi atât românii, cât şi italieni au
p 89 păstrat doar umbra limbii latine //. [...]

Scrisoarea a 6-a

Bucureşti, 30 mai 1820

Obiceiurile boierilor

În zilele trecute am făcut cunoştinţă cu unul dintre boierii de rangul întâi. L. R.* om deosebit de amabil, care cunoaşte destul de bine limba franceză, şi versat nu numai în treburile politice ale ţării sale dar şi în cele ale naţiunilor
p. 90 vecine. Am vorbit cu el mult despre unele deosebiri ale obiceiurilor româneşti // faţă de cele existente în Europa, dintre care merită să reţină atenţia mai cu seamă faptul că boierii obişnuiesc să-şi lase căciula pe cap. Ei scot <căciula> numai când se închină pentru a saluta <pe cineva> în casa cunoscuţilor lor şi chiar în biserici rămân cu căciula în cap. El mi-a explicat că pentru turci descoperirea capului nu reprezintă nici un <semn de> stimă şi că boierii urmează în cazul de faţă obiceiul lor <= turcilor>, preferându-l celui european care te obligă să stai cu capul descoperit nu numai în biserici, dar chiar şi în aer liber la diferite ceremonii importante. Capul lor nefiind obişnuit cu frigul ar putea să fie supus deselor răceli. Am aflat de la el că folosirea căciulilor atât de mari şi de o formă atât de neobişnuită a intrat în obicei nu de mult; înainte ele erau din cele mai
p. 91 moderate şi mult mai mici cele purtate de boierii moldoveni //.

În ce priveşte soţiile lor, începând din timpul ultimei şederi a armatei ruse în Ţara Românească, ele au început să se îmbrace după moda europeană.

Am fost cu L.R. la mulţi boieri, am văzut în casa unora o mobilă excelentă, care în parte este fabricată chiar în Bucureşti, iar în parte este adusă pe Dunăre de la Viena. Câteva case dintre cele construite nu demult sunt pictate în interior
p. 92 cu un gust deosebit. //

---

[23] Referitor la acest proces foarte complex şi destul de discutat de specialişti, cercetările mai recente au pus cu claritate în evidenţă concluzia că „răspândirea, înrădăcinarea şi perpetuarea limbii latine în teritoriile unde era vorbită în evul mediu şi mai târziu, se datoreşte ... împrejurării că acest idiom oficial al stăpânirii şi culturii romane a fost adoptat de localnicii autohtoni şi învăţat pe încetul în curs de câteva generaţii şi decenii ori secole, sfârşind prin a fi însuşit integral de comunitatea populară românizată" (cf. I. I. Russu, *Etnogeneza românilor. Fondul autohton traco-dacic şi componenta latino-romanică*, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981, p. 145).

* Neidentificat

www.dacoromanica.ro

Pe uliţe am întâlnit o mulţime de trăsuri cu arcuri şi carete minunate, înhămate cu cei mai buni cai ungureşti. Soţiile boierilor erau îmbrăcate în general elegant şi, văzând o strălucire şi un lux atât de neobişnuit, a trebuit să trag concluzia că boierii sunt deosebit de bogaţi, stăpânesc moşii întinse şi beneficiază de venituri însemnate din acestea <moşii>. L. R. mi-a explicat însă că, deşi în realitate mulţi din boieri au în stăpânire sate frumoase, din păcate, ele sunt cu totul neglijate. Tot luxul, strălucirea şi vanitatea sunt asigurate pe seama privilegiilor de slujbă, obţinute de boieri din partea domnitorului şi pe seama datoriilor, care sunt acumulate de ei <boierii> în permanenţă. Am dorit să aflu pe larg care sunt privilegiile boierilor, şi L. R. mi-a promis că la prima întâlnire îmi va da o explicaţie detaliată în această privinţă.

În tot timpul verii, când timpul este frumos, aproape în fiecare zi, înainte p 93
de răsăritul soarelui, cei mai de vază locuitori ai oraşului au obiceiul de a se duce cu trăsura la plimbare în câmp la locuri deschise numite Herăstrău şi Colentina, unde uneori se adună un număr atât de mare de trăsuri încât pentru orice străin ar fi părut cu totul excepţional compararea Bucureştiului cu alte oraşe. Boierii, nu numai cei de rangul mijlociu, dar şi cei din ultim rang sunt predispuşi la strălucire exterioară şi această înclinaţie constituie cauza fundamentală, că tot <ei>, neţinând seamă de veniturile din moşiile lor, duc o viaţă de lux. Este adevărat că în ce priveşte trăsura pot fi scuzaţi oarecum prin faptul că mersul pe jos este mult îngreunat, căci şi boierii mai mici, conform cu obiceiurile domnitorilor asiatici, poartă în locul cizmelor meşi şi pe deasupra lor pantofi din safian galben în care nu numai că e greu de umblat, dar safianul se rupe repede.

Deoarece ei înşişi nu observă că îmbrăcămintea europeană în toate privinţele întrece pe cea purtată de ei, care cere blănuri scumpe, samur şi şaluri, dar nici nu-l pot schimba obiceiul vechi, mai ales pentru că, aflându-se în dependenţă faţă de turci, sunt nevoiţi să-i urmeze pe aceştia în ce priveşte exteriorul întocmai, cu atât mai mult cu cât însuşi felul de ocârmuire şi toate datinile şi ceremoniile sunt cele vechi, rămase până în prezent fără nici o schimbare.

Năravurile locuitorilor satelor nu conţin nimic de condamnat, dacă le compar cu cele ale altor popoare simple, care se conduc de obicei după sentimentele deschise cu care le-a dăruit natura. Se poate spune că ei sunt mai mult virtuoşi decât veninoşi, mai mult supuşi decât încăpăţânaţi, ascultători la cerere, gata să întindă mâna de ajutor celui apropiat, sunt gata să îndeplinească în mod sincer orice serviciu nu numai faţă de pământeni, dar şi faţă de un necunoscut, chiar şi faţă de călătorul străin. Se găsesc însă şi printre ei, ca de altfel la orice popor, oameni care sunt înclinaţi mai mult spre răutate decât spre binefacere //. p. 95

www.dacoromanica.ro

Scrisoarea a 7-a

Bucureşti, 5 iunie 1820

Râurile Ţării Româneşti. Prietene, nu găsesc că este imposibil să-ţi enumăr mulţimea nenumărată a pâraielor şi râurilor care izvorăsc din Munţii Carpaţi, străbat toată întinderea Ţării Româneşti, dar cele mai însemnate sunt umătoarele: fluviu
p 96 Dunărea, Oltul, Argeşul, Dâmboviţa, Ialomiţa şi Buzău. //

Prima, prin adâncimea şi lăţimea ei este foarte bună pentru navigaţie şi chiar vase de mare pot urca departe pe ea. Prin acest fluviu Ţara Românească obţine din Viena trăsuri, carete, mobilă şi alte obiecte grele, al căror transport la o distanţă aşa de mare pe apă este mai uşoară şi costă mai puţin decât <transportul> pe uscat Celelalte ape, prin viteza extraordinară a scurgerii şi prin adâncimea mică, nu sunt potrivite pentru navigaţie. Dar dacă guvernul într-adevăr ar acţiona în folosul general al locuitorilor din Ţara Românească, atunci, fără discuţie, în multe locuri s-ar putea introduce navigaţia, chiar şi pe râul Dâmboviţa, care azi este îngrămădit de mori, ar putea să găsească o modalitate pentru a-l curăţa şi să-l aducă într-o stare. ca prin comunicaţia pe apă, Bucureşti să obţină toate cele necesare oraşului, care azi
p 97 sunt aduse cu atâtea greutăţi //.

Primăvara şi în timpul ploilor aceste râuri sunt dintr-odată umplute în Munţii Carpaţi, unde îşi au izvorul, dărâmă podurile şi tot <ce este> construit pe malurile lor, iar apoi peste foarte puţin timp revin în albia lor.

Apa din toate aceste râuri este considerată uşoară şi bună de băut. Peşte se găseşte în unele dintre râuri foarte mult, mai cu seamă în Dunăre, în care se pescuieşte cega cea mai bună, de o mărime extraordinară, şi este adusă la Bucureşti pentru domn şi boieri.

Apele minerale. Ape minerale sau apa vindecătoare până în prezent nu sunt descoperite în Ţara Românească, dar în apropierea frontierei Olteniei <pe teritoriul> stăpânirilor austriece, la Mehadia, se găsesc ape termale foarte folositoare, iar în Transilvania (ape) acidulate în satul Covasna, la 40 de verste spre nord-est de oraşul Braşov. În Munţii Carpaţi şi mai cu seamă în judeţele Muscel (Câmpulung) şi Argeş (Piteşti) sunt unele locuri unde calitatea deosebită a apei produce la locuitorii care trăiesc acolo tumoare pe gât, care se numesc guşi. Guşile care din când în când se măresc fac ca această parte a omului să fie cu totul respingătoare ... Pentru unii copii guşa este ereditară. De fapt, nu ştiu dacă acest lucru de datoreşte numai calităţii apei sau poate şi climei umede din văi şi depresiuni, care poate să aibă vreo influenţă. Totuşi, nu toţi locuitorii acestor ţinuturi au guşă. Alţii, cu toate că duc o viaţă absolut identică cu a vecinilor lor guşaţi nu au guşă, aşa încât cauza adevărată a acestei deosebiri rămâne încă necunoscută. Se spune însă că dacă guşaţii se mută în regiuni de câmpie, mai aproape de Dunăre, guşile se micşorează şi apoi dispar complet. Nu afirm însă acest lucru, care ar trebui mai întâi cercetat, ca să poată fi stabilit printr-o experienţă anume...//

www.dacoromanica.ro

Bucureşti 10 iunie 1820

Metale şi minereuri. În subsolul Ţării Româneşti se găsesc diferite metale şi minereuri, dar mai cu seamă aur, dobândit în râuri şi pârâiaşe, care izvorăsc din Munţii Carpaţi.

Dintre aceste râuri şi pârâiaşe sunt cunoscute următoarele:

1. Oltul care desparte Valahia Mică de cea Mare
2. Argeşul care curge prin oraşul Piteşti
3. Dâmboviţa care curge prin oraşul Bucureşti
4. Ialomiţa care curge prin oraşul Urziceni
5. Buzăul care curge prin oraşul Buzău

6. Râmnicul de Olt	Aceste râuri sunt
7. Topolog	mici şi se varsă în
8. Râul de Lomni <!>	alte râuri ale Ţării
9. Cârcinoveţi	Româneşti //

Aurul. Ţiganii domneşti, numiţi aurari, dobândesc din toate aceste râuri pentru doamna Ţării Româneşti, în loc de dare, în fiecare an mai mult de 2.400 de drahme de aur. Trebuie presupus însă că ei dobândesc aur de acest fel mult mai mult decât cantitatea amintită // şi că el este ascuns de către ţiganii înşişi şi armaşul care îi p 101
conduc.

Dobândirea acestui nisip de aur dovedeşte clar că în munţii din Ţara Românească s-ar putea deschide în multe locuri mine de aur. După afirmaţia unor oameni, în Ţara Românească se găseşte şi argint într-o cantitate însemnată, scoaterea lui din pământ s-ar putea face cu mai puţine cheltuieli decât în alte ţări ale Europei. Până în prezent însă nu s-a început în Principat mineritul sistematic, mai întâi pentru că principii care stăpânesc Ţara Românească, fiind des schimbaţi de către Poartă, nu au o altă // grijă decât adunarea în grabă a tot ce se găseşte la p. 102
suprafaţa pământului; în al doilea rând fiindcă folosul şi bunăstarea locuitorilor înşişi depind de felul în care ei pot ascunde locurile de găsire a metalelor, prevăzând că în cazul descoperirii acestora, toate satele aşezate în împrejurimea <unor> asemenea locuri ar fi înrobite exclusiv în folosul turcilor.

Ocnele de sare. Gropile de sare sau ocnele se găsesc în trei locuri în Ţara Românească, toate pe pământurile aparţinătoare mănăstirilor.

1. Ocna Slănic <se află> între localităţile Câmpina şi Văleni din judeţul Săcuieni, pe moşiile mănăstirii Colţea.

2. Ocna Telega <se găseşte> în judeţul Prahova aproape de localitatea Câmpina, nu mai departe de o oră <de mers> spre nord-est, pe moşiile mănăstirii Mărgineni.

www.dacoromanica.ro

3. Ocnele Mari în județul Vâlcea din Oltenia <se află> pe pământul aparținând mănăstirii Sf. Pantelımon.

p 103 Sarea în toate aceste ocne este deosebit de curată şi seamănă cu cristalul. Este extrasă în cantități atât de mari încât satisface necesitățile nu numai în Valahia Mică şi Mare, dar şi în toate provinciilor turceşit aflătoare în partea dreaptă a Dunării Sunt câteva secole de când în Țara Românească această sare este extrasă şi cu toate acestea rezervele sunt inepuizabile. Se pare că s-ar putea satisface <cu această sare> nu numai necesitățile națiunilor vecine, ci şi a întregii Europe.

p 104 Guvernul, cedând în arendă ocnele persoanelor particulare, este obligat să le ajute în extragerea sării. În afară de infractori trimişi să lucreze acolo, guvernul desemnează de asemenea şi unele sate aşezate în apropierea ocnelor, sate care sunt eliberate din această cauză de toate celelalte obligații.

Petrolul. Dohotul de pământ se găseşte pretutindeni în cantități mari în Țara Românească, dar mai cu seamă acolo unde se află sarea. În unele locuri el iese singur la suprafața pământului, iar în altele se sapă puț. Dintre persoane particulare pot săpa puțuri şi folosi dohotul numai cele care obțin privilegiu osebit, căci venitul subsolului este însuşit nu de către stăpânul pământului, ci de însăşi prıncipe.

Sulful. Sulful se găseşte în Țara Românească în cantități nu mai puțın însemnate, mai cu seamă în județel Muscel, Argeş, Dâmbovița şi Săcuieni, dar
p 105 guvernul nu se ocupă deloc cu extragerea lui //.

Chihlimbar. Se găseşte în munți pretutindeni şi chihlimbar <atât> galben, <cât şi> negru.

Mercur. Mercurul sau argintul viu s-a descoperit în județul Gorj.

Cupru. Cea mai mare parte a cuprului se găseşte în apropiere de Cernetı, localitate unde funcționa această topitorie în timpul alipirii Țării Româneşti la stăpânirea austriacă. <Locul> şi azi se numeşte Baia de Aramă.

Scrisoarea a 9-a

Despre venituri

Bucureşti, 16 iunie 1820

Natura a înzestrat cu dărnicie Țara Românească cu toate cele de care are neapărat nevoie omul. Dar soarta i-a hărăzit o existență politică atât de contradictorie încât nici locuitorii Țării Româneşti, nici turcii nu pot obține toate foloasele care ar trebui să fie obținute prin grija permanentă a guvernului îndreptată
p 106 spre o activitate rațională în folosul general. Țara Românească poate fi asemănată cu un om bogat, care şi-a ascuns toate bogățiile sale în pământ sau în ladă făcându-le nefolositoare nici pentru el, nici pentru cei apropiați.

Veniturile cunoscute în starea actuală a Principatului Țării Româneşti sunt următoarele:

www.dacoromanica.ro

Principalul <venit> este obținut din partea locuitorilor care plătesc dări pentru pământ și după animale. Poporul plătea dări întotdeauna în bani și înainte. După roadele pământului și după animale se strângea după toate în natură a zecea parte. De altfel din istorie nu se cunoaște detaliat nici economia timpurilor de atunci, nici schimbările survenite după aceea. Se pot trage doar unele concluzii pe baza hrisoavelor păstrate sau după statute <date> de principi. p. 107

Veniturile Principatului erau împărțite în două dintre care o parte erau închinate pentru folosul obștesc, iar alta aparținea principelui. //

....

Suma dărilor. În ultimul timp, în timpul domniei lui Ioan Caragea, lucrătorii pământului din Țara Românească au plătit vistieriei dări atât de mari încât de fiecare liude[23 bis], se luau anual diferite dări mai mult de 400 de lei și în continuare de la toate liudele de birnici, care sunt în Țara Românească într-un număr de circa 18 000, principele a adunat mai mult de șapte milioane de piaștri. p 110

Domnul actual, pe de o parte din pricina politicii față de Rusia, pe de altă parte din cauza sărăciei extreme la care este adus acum poporul, a dispus ca dările să fie astfel adunate ca fiecare liude să plătească nu mai mult de 200 de lei, și astfel ca la toți cei 18.000 de liude să se strângă circa trei milioane și jumătate de lei.

Veniturile proprii ale domnului. Veniturile proprii ale principelui se compun din următoarele capitole date în arendă persoanelor particulare întotdeauna: //

Oieritul

Venitul pe oierit. Acest venit era compus din strângerea oilor din zece una, iar în urmă transformată în bani și mărit din când în când. În anul 1765 în timpul domniei lui Ștefan Vodă Racoviță se plătea în locul celor trei parale de dinainte douăsprezece parale pentru fiecare oaie. p. 111

Domnii ce au urmat au micșorat darea și toți acei care aveau capre și oi plăteau pentru fiecare doar 16 aspri* , dar, în afară de aceasta, strângătorul acestei dări mai primea 80 de aspri, sub denumirea de plocon de la fiecare gazdă, pentru cheltuielile sale de hrană. // [...]

Privilegiile <de scutire> de la oierit. Transilvănenii sau ungurenii au privilegiul de a nu plăti <oieritul> din zece oi la două. Boierii și mănăstirile sunt scutiți în genere de la plata acestei dări, la fel ca și alți oameni care au privilegii deosebite în această privință. p. 113

În 1767 suma adunată din oierit a ajuns până la 218 500 de lei.

Strângerea ei se începe în noiembrie și continuă până în luna aprilie.

---

23 bis Unitate fiscală colectivă în ultima perioadă a feudalismului românesc compusă din doi, trei sau patru familii .

* Nota lui Iakovenko: „Asprul este moneda mică care exista înainte și din care trei fac o pară".

www.dacoromanica.ro

Dijmăritul

Dijmăritul. Această dare se strânge după albine şi porci, în luna iulie. Pentru fiecare porc sau stup se lua înainte câte 4 parale şi jumătate, dar mai cu seamă preluau pentru strângătorul de dări, ca şi la oierit câte 80 de aspri de gazdă // Ulterior însă Constantin Mavrocordat a făcut <un astfel> de aşezământ ca cei care au de la 1 la 3 porci sau stupi să nu plătească mai mult de 13 aspri de fiecare; cei care au de la 3 la 10 plăteau 14 aspri de fiecare, iar cei care aveau mai mult de 10 să plătească 13 aspri şi în plus de aceasta plocon pentru strângătorul de dare.

Privilegiile >de scutire> de la dijmă. Mănăstirile, boierii, neamurile, postelniceii şi mazilii sunt scutiţi de el <dijmărit>.

În 1767 au fost strânşi din dijmărit 60.650 de lei.

Vinăriciul

Vinăriciul. Această dare se strânge după viile cultivate în Ţara Românească Înainte vreme se lua partea a zecea în natură, iar ulterior au început să strângă 1 pară după fiecare vadră şi în plus plocon pentru strângătorul de dări //.

p 114 Principele Mavrocordat a lichidat însă ploconul şi a stabili ca cei care au de la 3 la 120 de vedre <de vin> să plătească numai o jumătate de pară după fiecare vadră, iar cei care predau mai mult de 120 de vedere să plătească 4 parale de vadră Ulterior această sumă a fost mărită de două ori şi chiar de trei ori şi până la urmă micşorată până la 5 aspri de vadră.

Privilegiile <de scutire> de vinăriciu. Mănăstirile, boierii, pătura neamurilor. postelniceii, mazilii sunt scutiţi de plata acestei dări.

În 1767 au fost strânse din această dare 45 900 de lei.

Pogonăritul

Pogonăritul. Acest venit se obţine din grădinile de vii ale celor de cetăţenie străină şi a fost înfiinţat de principele Nicoale Mavrocordat. Străinii care trăiesc în Transilvania, Moldova şi Turcia <şi> au în apropierea graniţelor acestor ţări pe teritoriul Ţării Româneşti grădini cu vii sunt obligaţi să plătească câte 2 lei şi 8 parale pentru fiecare pogon //.

p 115 *Măsura de pogon* Pogonul este o întindere de pământ stabilită cu măsurătoarea numită prăjină şi care are circa 16 ½ de palme. Un pogon este 24 de asemenea prăjini în lungime şi lăţime, adică 48 de stânjeni pătraţi.

În anul 1767 au fost strânse <din pogonărit> 2 100 de lei.

www.dacoromanica.ro

Tutunăritul

Tutunăritul este o dare veche care se strânge după tutunul pentru fumat. Toţi aceia care plantează acest <tutun> trebuie să plătească pentru un pogon <de plantaţie de tutun> 4 lei şi 48 de aspri şi separat 80 de aspri ca plocon pentru strângătorul de dare.

În anul 1767 s-au strâns <din tutunărit> 7 950 de lei.

Văcăritul

Văcăritul. În trecut se strângea pentru fiecare vită mare boi, vaci şi cai darea ce se numeşte văcărit. Mulţi dintre domni strângând această <dare> ce cu încetul a fost mărită în aşa fel că între 1741 şi 1761 se plătea pentru fiecare vită în loc de 10 parale, cât se lua înainte, 66 de parale. În sfârşit, în anul 1763, în timpul domniei lui Constantin Racoviţă Vodă, această dare nu numai că a fost lichidată, printr-un p 116
firman al sultanului, dar mitropolitul din Constantinopol a blestemat pe toţi acei care vor reînnoi strângerea acestei dări. Cu toate acestea, principele Constantin Hangherli, în anul 1797, a început să strângă din nou văcăritul, dar încă înainte de a se putea folosi de aceste venituri a fost executat prin firmanul sultanului.

Darea pentru păscutul animalelor. Cei de cetăţenie străină, care mână în timpul iernii animale la păscut în Ţara Românească, plătesc câte 22 de parale pentru fiecare vită mare, iar pentru animale mici ca oi şi capre <plătesc> pentru două atâta cât se plăteşte pentru una mare.

În anul 1767 s-au strâns <din această dare> 4 000 de lei //. [...]

Ocnele

Ocnele de sare sunt aşezate în Ţara Românească, cum s-a arătat în scrisoarea p 118
a 8-a anterioară, în trei locuri. Ele reprezintă un venit foarte însemnat pentru domn.

În trecut acest venit era cu totul neînsemnat din cauza preţului scăzut al sării, care se vindea atunci <la preţul de> o pară pentru cinci ocale*, iar ulterior toată suma ce se strângea abia ajungea la 4.000 de lei. Din timpul domniei lui Constantin Mavrocordat însă preţul sării a fost ridicat prin firmanul sultanului: 100 de ocale începuseră să fie vândute cu 44 de parale, apoi cu 50 de parale. În 1768 venitul după ocne a fost vândut pentru 50 000 lei pe an. Preţul de sare s-a ridicat cu timpul astfel că a ajuns acum ca 100 de ocale să fie vândute cu 7 lei şi

---

* (Nota lui Iakovenko): Ocaua este (măsura) de greutate care cântăreşte ceva mai puţin decât 3 funţi ruseşti Ocaua mai este şi o măsură asemănătoare cu cvarta rusească şi se foloseşte la vânzarea vinului şi ţuicii

www.dacoromanica.ro

actualul domn obține anual din vânzarea <arendarea> ocnelor <de sare> de la 500 000 la 700 000 de lei și mai mult.

Licitarea arendării ocnelor are loc în jurul lui 1 ianuarie ...

Vama

Vama este suma de bani care se ia pentru orice marfă care este importată în Țara Românească sau exportată de acolo. Ea se plătește sau la hotare la târgurile și iarmaroacele în cazul vânzării mărfurilor.

În trecut, venitul din vamă era mediocru, deoarece domnii strângeau vama numai după ce se vindea în orașele și târgurile principatului. Târgurile și iarmaroacele aflătoare pe moșiile boierești erau scutite și acolo nu se strângeau nici un fel de vămi. La hotare însă toate mărfurile de orice fel erau supuse la vamă și <se
p 119 lua> 80 de aspri de fiecare trăsură //. Dar unul dintre domni, în 1733[24], a mărit plata de vamă, a introdus un nou tarif, în București a desemnat o casă specială care se numea Carvasara și l-a numit pe unul dinte boieri ca inspector, sub denumirea de vameș, care avea toate împuternicirile să desfacă <toate transporturile> de mărfuri și să strângă de la 100 de lei <valoare> 3 lei. Față de rânduielile anterioare <suma> ce se lua după tot ce se vindea la piață a fost dublată și au început să o strângă în toate târgurile și satele boierești. Sunt scutite de această vamă numai 12 sate din jurul Bucureștilor și câte 8 sate din jurul celorlalte orașe.

Venitul din vamă în anul 1767 a ajuns la 115 000 de lei. Odată cu mărirea tarifului de vamă în timpurile de acum vama este arendată pe o sumă de circa 500.000 de lei și mai mult.

Suma tuturor veniturilor. Din toate cele spuse mai sus se vede că din aceste capitole de venituri ale voievodului însuși, în anul 1767 abia s-au adunat 604 100 de lei.

În ultimul timp însă venitul s-a mărit enorm din toate capitolele, deoarece arendașii strângeau din oierit, de la 12 până la 21 de parale pentru o oaie și 80 de parale plocon.

Dijmărit, de la 12 până la 17 parale pentru fiecare porc sau stup de albine.

Vinăriciul, de la 10–12 parale pentru o vadră de vin.

Pogonăritul, câte 5 lei de pogon.

Tutunăritul, câte 20 de parale de stânjen //.

p. 120 Astfel, toate aceste venituri, în afară de venitul ocnelor de sare și din vămi, în 1816 au fost arendate <= textual *vândute*> de către domnul principe Caragea [astfel]:

---

[24] Constantin Mavrocordat a domnit în a doua domnie în Țara Românească de la 13 octombrie 1731 până la 5 aprilie 1733. De la 5 aprilie 1733 până la 16 noiembrie 1735, a domnit în Țara Românească Grigore al II-lea Ghica.

www.dacoromanica.ro

Oieritul şi văcăritul de la oameni de cetăţenie străină	376 000
Dijmăritul şi tutunăritul pentru	260 000
Vinăriciul şi pogonăritul pentru	448 000
Total:	1 075 000

În anul 1817 toate capitolele de venituri pomenite mai sus au fost arendate de către acelaşi domn pentru <suma totală> de 1.300.000.

Ocnele de sare pentru	525 000
vămile pentru	550 000
veniturile armaşului sau cele (obţinute de la ţigani şi aurari, care strâng aurul şi aparţin de asemenea domnului) pot fi apreciate <la suma de> circa	200 000
Total:	2 575 000 //

În afară de această sumă, care reprezintă venitul domnului, se strângeau de la locuitori în acel an şi dări foarte împovărătoare şi se lua de la cei 18.000 de liude de birnici în an, socotit după fiecare liude câte 400 de lei, în total — 7 200 000 p 121

Dările <strânse> de la ruptaşi, bulgari, sârbi şi transilvăneni aşezaţi în Ţara Românească <suma> totală circa — 450 000

În consecinţă, întreg venitul Ţării Româneşti, cu cel aparţinând domnului, mărit prin abuz şi prin dări arbitrare, a ajuns până la — 10 225 000 de lei.

În anul 1818 au fost însă lichidate multe abuzuri şi s-a rânduit ca toate dările din capitolele <de venituri> arendate, în afara de <venitul> ocnelor de sare să fie strânse într-o cantitate care nu depăşeşte <suma> stabilită în ultimele hrisoave ale principelui Alexandru Ipsilanti //. În felul acesta toate veniturile, cu p 122
excepţia celor de la <ocnele> de sare, reprezintă acum o sumă mai mică decât în anii precedenţi. La fel şi dările agricultorilor au fost micşorate mai mult decât la jumătate, în aşa fel încât fiecare liude a început să plătească mai puţin de 200

www.dacoromanica.ro

de lei şi întreg venitul anual al principatului nu a ajuns la mai mult de şase milioane de lei.

Păreri în ce priveşte insuficienţa banilor. Cu ocazia trecerii în revistă a tututror veniturilor Ţării Româneşti în genere se constată că produsele şi diferitele materii prime ale pământului aduc un folos foarte însemnat. Poporul însă se aflǎ întotdeauna în stare de sărăcie desăvârşită şi insuficienţa banilor se simte în genere în tot principatul. Cauza acestui fapt constă pe de o parte în sistemul <de guvernare> a domnilor, care transferă capitalurile lor sau la Constantinopol, sau în bănci străine, pe de altă parte, viaţa de lux a boierilor,
p 123 care, străduindu-se // să se întreacă unii pe alţii în ce priveşte pompa exterioară, cumpără în fiecare an echipaje şi mobilă scumpe de la Viena şi diferite produse străine aduse de la Lipsca. Ei folosesc pentru aceasta nu numai sume din ce în ce mai însemnate, pe care le obţin din veniturile după moşii şi din slujbe, ci acumulează şi datorii într-o măsură extraordinară. Astfel, toţi banii trec din circulaţia internă în ţări străine.

Necesitatea de fabrici. Din această cauză ar fi cu totul necesar ca guvernul să manifeste o grijă deosebită ca să fie refăcute în interiorul acestei ţări cel puţin asemenea întreprinderi, care să poată înlocui unele mărfuri sau produse străine necesare.

În Ţara Românească se găseşte lemn de calitate diferită şi, în consecinţă, rămâne să se acorde doar un sprijin minim meseriaşilor ca să se obtină cele mai
p 124 bune trăsuri şi mobilă. //

În condiţiile climatului favorabil al acestui principat pot fi crescute fără mare greutate oi cu o lână bună şi, înfiinţând fabrici, se poate fabrica postav de o calitate bună.

Obţinerea de mătase în interiorul acestei ţări nu prezintă deloc nici o greutate şi, prin urmare, în condiţiile refacerii fabricilor şi sprijinirii artiştilor se pot obţine materiale de calitate diferită.

Cu un singur cuvânt, grija unui guvern bine intenţionat şi un mic sprijin acordat din partea lui ai putea aduce principatul Ţării Româneşti în rândul celor dintâi şi celor mai înfloritoare regiuni ale Europei //.

Scrisoarea a 10-a

p 125 Bucureşti, 22 iunie 1820

Ca o completare la scrisorile mele despre lucruri diferite, care reprezintă o importanţă din cea mai mare pentru principatul Ţării Româneşti, consider că nu va fi inutil să-ţi comunic, prietene, şi ştiri despre creşterea animalelor, albinărit, despre suprafeţele cultivate, pomii roditori şi pădurile Ţării Româneşti.

www.dacoromanica.ro

Creasta Munţilor Carpaţi care ocupă toată partea de nord a Ţării Româneşti prezintă foloase nu de puţină importanţă pentru toţi locuitorii. Aici se găsesc în multe locuri păduri de nepătruns şi trăiesc diferite animale ca: cerbi, căprioare de munte, capre, mistreţi, vulpi, jderi, urşi, lupi şi iepuri. Vânătorii aduc des la Bucureşti asemenea vânat //.

Oile cresc în Ţara Românească pretutindeni; cele mai numeroase turme se p. 126
găsesc însă în partea de nord-vest al ţării, în apropierea crestei Munţilor Carpaţi. Dintre toate judeţele cel mai bogat în oi este Mehedinţiul, iar după el Buzăul iar cel mai sărac – Dâmboviţa.

Oile din Ţara Românească sunt în general foarte grase şi în cea mai mare parte cu coada lată şi groasă. Judeţele aşezate în apropierea Munţilor Carpaţi, adesea şi vara sunt acoperite cu zăpadă, care apără prin aerul proaspăt iarba de secetă, oile care cresc acolo sunt mult mai grase decât celelate. Lâna oilor ce se numesc ţigaie este cu totul moale şi potrivită chiar pentru stofe fine. Lâna de acest fel era exportată în Rusia în cantităţi însemnate, când se permitea să fie trecută liber peste hotare şi carantine //.

Beilicul. În fiecare an din zece oi o oaie este expediată la Constantinopol, p. 127
prestaţie care, în turceşte, se numeşte beilic. Guvernul şi în cazul de faţă se comportă nedrept cu ţăranii, deoarece cu ocazia strângerii acestei zeciuieli fiecărui stăpân i se plăteşte de către cei care vin de la Constantinopol cu firmanul sultanului pentru o oaie preţul cel mai mic, astfel că atunci când de exemplu oaia costă 8 lei, lor li se plătesc doar 4 lei. Sărmanul locuitor se desparte nu fără supărare de proprietatea sa, care îi este cumpărată cu sila şi <pe un preţ> atât de neconvenabil. Boierii, în general, sunt scutiţi de această zeciuială. În Ţara Românească nu sunt aşa de mulţi cai cât ar putea să fie după extinderea acestui principat //. p 128

Herghelii bune aproape că nu există deloc şi în genere caii nu sunt atât de înalţi cum sunt în Rusia sau în alte locuri.

Boi şi vaci sunt mult mai mulţi decât cai şi în toate părţile Ţării Româneşti destul de mari.

Porci sunt într-un număr însemnat şi sunt îngrăşaţi tot atât de uşor, ca şi în alte părţi.

În Ţara Românească albinăritul aduce foloase cu totul simţitoare şi albinele se găsesc în toate judeţele. Mulţimea pomilor fructiferi din grădini şi păduri, dar şi mai mult florile de soi diferit, care împestriţează întinsele câmpuri şi păşuni din Ţara Românească asigură albinelor materia abundentă pentru strângerea de miere şi de ceară[25]. // p 129

Pentru o privire cât mai detaliată despre numărul de diferite animale şi stupi de albine care a fost găsit cu ocazia intrării armatei ruse în diferitele judeţe ale Ţării Româneşti în anul 1812; urmează mai jos scurta enumerare:

---

[25] Vezi mai pe larg în legătură cu aceste probleme, Vl. Diculescu, *Viaţa cotidiană a Ţării Româneşti în documente 1800–1848*, Cluj, Dacia, 1970

www.dacoromanica.ro

	Județe	Cai	Boi	Vaci	Oi	Porci	Stupi de albine
1	Slam-Râmnic	5490	10172	8376	29973	6252	6657
2	Buzău	7685	12086	12962	63446	12414	9377
3	Ialomița	4290	8218	5521	9403	4706	6536
4	Secuieni	7200	16046	12527	28284	12889	6337
5	Prahova	2625	4936	3877	6666	1749	2291
6	Dâmbovița	3729	7073	7582	5291	5777	2586
7	Muscel	4931	6507	8207	211796	607	1524
8	Vlașca	6141	8810	10729	3334	79645	7984
9	Teleorman	60061	0900	11732	39676	15652	5331
10	Olt	4114	10561	9807	37076	17589	3676
11	Ilfov	3504	12832	8712	13361	5949	7546
12	Argeș	6576	11750	18520	26658	19510	2095
13	Romanați	3003	6884	6703	15714	3385	4367
14	Gorj	3588	6106	8490	26388	17720	2326
15	Vîlcea	6623	15951	15867	37698	20935	6787
16	Dolj	3071	8908	8394	22154	8597	3724
17	Mehedinți	7256	21043	21460	104350	46104	10123
p 130	Total:	85832	169778	181066	517664	215489	89261 //

Semănăturile[26]. Locuitorii Țării Românești seamănă în special grâu, porumb și orz, care pe terenuri de șes cresc în abundență extraordinară. Ovăzul în părțile acestea nu este atât de folosit, căci caii sunt hrăniți cu orz. Secara aproape că nu se folosește deloc în Țara Românească, dar se cultivă mult mei. În anii bogați în recoltă, munca agricultorilor este răsplătită cu totul generos. Pentru locuitorii satelor Țării Românești porumbul servește ca principală hrană pe care ei îl macină, fierb mămăligă și îl folosesc în locul pâinii. Câteodată mămăliga este gătită, pentru a fi mai gustoasă, cu lapte, unt și brânză.

Lipsa de rezerve. Nu se poate trece cu vederea că în Țara Românească guvernul nu are nici cea mai mică grijă ca în anii bogați în recoltă să se facă oarecare rezerve, chiar cele mai mici, pentru cazuri de recoltă proastă. Fiecare dintre locuitori este nevoit să dea sau în natură toate produsele trudei sale, sau să le vândă și să îndeplinească cu bani cerințele fără măsură ale guvernului. Astfel că deseori abia rămâne pentru sărmanul de agricultor un grăunte în afară de ceea ce are el nevoie în mod neapărat pentru hrană până la primăvara următoare. Mult grâu este trimis în Constantinopol și în cetățile turcești pentru un preț din cel mai mic, fixat
p 132 de guvern //.

[26] Vezi mai pe larg pentru acest aspect, Ilie Corfus, *Agricultura Țării Românești în prima parte a sec al XIX-lea*, București, Editura Academiei, 1969, p 34–46

www.dacoromanica.ro

În loc ca săteanul să poată obţine pentru produsele sale, să spunem, de exemplu, 50 de lei, el nu primeşte nici jumătate, căci guvernul permite să trimiată în Turcia <grâu> nu acelora care prezintă firman de la Constantinopol. Altcineva nimeni nu poate exporta produse din Ţara Românească fără o aprobare specială. Altfel plugarul, fiind nevoit să-şi vândă rodul muncii sale într-un mod atât de neconvenabil, îşi pierde pofta de a lărgi cultura cerealelor şi lucrează numai un teren atât de mare, care să satisfacă necesităţile neapărate ale lui, ştiind că tot surplusul îi va fi luat.

Fructele. În Ţara Românească cresc pomi fructiferi în cea mai mare abundenţă. Merele, perele, caisele, piersicile, prunele şi celelalte fructe sunt cu toate gustoase.

Pădurile. Toată partea nord-vestică a Ţării Româneşti în apropierea hotarelor Transilvaniei este foarte bogată în păduri. Rar găseşti undeva într-o abundenţă atât de mare ca în Ţara Românească nucul atât de frumos în lucru şi de rezistent; în toate regiunile acestui principat cresc asemenea pomi în număr mare şi de o mărime extraordinară. Lemnul de nuc este folosit pentru mobilă şi alte obiecte de
împodobire a casei. // Stejarul şi fagul cresc de asemenea în toate părţile Ţării p 133
Româneşti şi pentru construcţii obişnuite sunt folosite mai larg decât celelalte. Acoperişul caselor în oraşe şi târguri este făcut din scânduri mici de stejar, care se numesc la noi *rateș,* iar la români şindrilă.

Strugurii. Natura a răsplătit acest pământ înainte de toate cu viţa de vie care creşte în mare abundenţă în toată Ţara Românească, cu excepţia a trei judeţe: Ialomiţa, Gorj şi Mehedinţi în care aproape că nici nu există deloc podgorii. Când strugurii s-au copt complet se obţine un vin foarte bun, mai cu seamă dacă se depune o stăruinţă specială ca printre strugurii copţi să nu se amestece struguri verzi
//. Atunci când însă vara este rece, strugurii nu se coc bine şi vinul în vremuri de p 134
acestea în general este acru. De altfel aproape ca toate vinurile din Ţara Românească sunt mult mai bune decât cele din Moldova, mai cu seamă dacă sunt păstrate în beciuri bune.

Vinul cel mai bun. În Ţara Românească vinul cel mai bun se face din viile din apropierea Dunării, iar în Moldova din cele de la Odobeşti.

Scrisoarea a 11-a *

Bucureşti, 28 iunie 1820

Împărţirea Ţării Româneşti în judeţe, plăşi şi plaiuri; despre raialele şi cetăţile ce aparţin acestora şi despre localităţi istorice.

Ţara Românească este împărţită în două părţi principale: Valahia Mare şi Valahia Mică.

---

* Scrisoarea a 11-a, ca şi nr. 12,13 şi 14 se publică pentru prima dată în întregime în limba română

www.dacoromanica.ro

Valahia Mare este compusă din 12 județe, iar Valahia Mică, așezată pe partea dreaptă a Oltului, din 5 județe.

Cele 12 județe din Valahia Mare sunt: Slam-Râmnic, Buzău, Secuieni, Prahova, Ialomița, Ilfov, Dâmbovița, Vlașca, Teleorman, Muscel, Argeș și Olt //.

p 135 Cele 5 județe ale Valahiei Mici sau Olteniei sunt: Romanați, Vâlcea, Dolj, Gorj și Mehedinți.

Raialele turcești. În afară de județe mai există multe așezări pe teritoriile din jurul cetăților turcești, aflătoare pe partea dreaptă a Dunării și care se numesc pe turcește raiale. Altfel sunt: Raiaua Brăilei, Raiaua Giurgiului și Raiaua Turnu Severinului.

Cele 17 județe din șes sunt împărțite în plase, iar în locurile unde se află Munții Carpați în plaiuri.

Plăse și zapcii. Ispravnicii numesc în plase pe zapcii, care trebuie să strângă dările, în conformitate cu ordinele pe care le primesc de la ispravnici, și să se îngrijească ca să fie păstrată ordinea, buna conviețuire între locuitori, pentru ca să nu sufere jignire unul de la altul //.

p 136 *Plaiurile și vătafii.* În plaiuri sunt numiți de către vel vornici vătafi, obligați să supravegheze pe toți cei care trec peste Munți Carpați în Țara Românească sau de aici în stăpânirile austriece, să se îngrijească să nu se ascundă în munți bande de războinici și să taie drumul dezertorilor valahi, care adesea fug peste munți în Transilvania, pe cărări înguste. Vătafii supraveghează ca cei care stăpânesc munții la hotar să nu-și însușească ceea ce nu le aparține.

Fiecare vătaf numește în satele plaiului său câte un pârcălab, pentru strângerea dărilor rânduite de ispravnic, căruia le prezintă dări de seamă despre strângerea acestora. În altele, vătaful are toată puterea de a judeca certurile ivite între locuitorii plaiului său, să aresteze și chiar să pedepsească în cazul unor delicte; cu un singur cuvânt, puterea lui în plai poate fi comparată, într-o anumită măsură, cu puterea ispravnicului de județ //.

p 137 Județele sunt denumite nu după orașele sau târgurile în care se află ocârmuirea județeană, ci în cea mai mare parte după râurile care curg pe <teritoriul> lor. Astfel ele sunt:

Județul Slam-Râmnic este denumit după râul Râmnic, care curge prin el și pe malul căruia este așezat și târgul cu același nume. Târgul Râmnic <la o distanță> de 22 de ore de călătorit de la București este cunoscut prin victoria renumită pe care a obținut-o generalul feldmareșal contele Suvorov de Râmnic asupra armatei turcești numeroase aflate sub comanda marelui vizir. Ispravnici însă nu se află la Râmnic, ci în orașul Focșani. Acest județ este așezat între județul Buzău și hotarul principatului Moldovei; este împărțit în 10 plase și un plai, care se numesc în felul următor: //

www.dacoromanica.ro

Plăşi:	Bălţi	cu 10 sate p. 138
	Grădişti	cu 14 sate
	Măcsinenilor	cu 10 sate
	Mijlocului	cu 14 sate
	Beleţeşti	cu 15 sate
	Milcovului	cu 14 sate
	Muntelor	cu 20 sate
	Rîmnic	cu 14 sate
	Râmnicul de Sus	cu 14 sate
	Râmnicul de Jos	cu 21 sate
Plai:	Râmnicului	cu 8 sate
		154 de sate

2. Judeţul *Buzău* se mărgineşte cu judeţele Slam-Râmnic, Ialomiţa, Săcuieni şi hotarul Transilvaniei. Ispravnicii au reşedinţa în târgul Buzău, aşezat pe râul cu acelaşi nume pe drumul de la Bucureşti la Iaşi. În acest judeţ sunt trei plase şi două plaiuri, ale căror nume sunt următoarele:

Plase:	Câmpului	cu 24 de sate
	Peste Buzău	cu 23 de sate
	Siret	cu17 de sate
Plaiuri:	Slănicului	cu 25 de sate
	Pârşcovului	cu 22 de sate
		117 sate //

În aceste plaiuri sunt doar două drumuri înguste sau cărări prin munţii spre p 139
Transilvania, pe care pot trece oamenii pe jos sau numai călare.

3) Judeţul *Săcuieni* (*Bucov*) se află între judeţele Buzău, Ialomiţa, Prahova şi hotarul Transilvaniei. Ispravnicii au reşedinţa în târgul Bucov, aflător la o distanţă de 12 ore <de călătorit> de la Bucureşti. Judeţul este împărţit în 5 plase şi 2 plaiuri.

Plase:	Câmpului	cu 21 sate
	Tohanilor	cu 21 sate
	Cricovului	cu 18 sate
	Podgorii	cu 12 sate
Plaiuri:	Scăienilor	cu 23 sate
	Teleajen	cu 47 sate
	dinspre Buzău	cu 49 sate
		191 sate

În aceste două plaiuri sunt în plaiul Teleajen 8, iar în cel dinspre Buzău 7 drumuri înguste sau cărări care trec peste munţi în Transilvania. Drumul cel mare, care merge spre vama Buzău trece prin târgul ce se numeşte Vălenii de Munte pe

www.dacoromanica.ro

p. 140 muntele numit Vârful Craiului //. La Vălenii de Munte se află şi Vama Ţării Româneşti.

4) Judeţul *Prahova (Ploieşti)* este aşezat spre nord de Bucureşti pe ambele maluri ale râului Prahova între judeţele Săcuieni, Ialomiţa, Dâmboviţa şi graniţa Transilvaniei. Localitatea principală este Ploieşti, aflătoare la o distanţă de 13 ore (de mers) de la Bucureşti.

Ispravnicii au reşedinţa acolo. Dar mai sunt încă două târguri: Filipeştii de Târg şi Câmpina. Ultima se află într-un loc minunat la însăşi poalele Munţilor Carpaţi

Acest judeţ este împărţit în 5 plăşi şi 1 plai cu următoarele nume:

Plase:	Câmpulung	cu 13 sate
	Răfovului	cu 20 sate
	Târşorului	cu 17 sate
	Filipeştilor	cu 27 sate
	Telega	cu 16 sate
Plaiuri:	Prahova	cu 19 sate
		112 sate //

p. 141 În acest plai sunt 9 cărări prin munţi spre Transilvania şi un drum mare, care trece de la Bucureşti prin Câmpina spre vama austriacă din Timiş şi de acolo spre Braşov. Vama Ţării Româneşti se află la Câmpina.

5) Judeţul *Dâmboviţa* este aşezat între judeţele Prahova, Ilfov, Vlaşca şi Muscel şi graniţa Transilvaniei. Numele şi l-a primit de la râul Dâmboviţa care îşi are izvorul în acest judeţ, în Munţii Carpaţi. Locul de reşedinţă a ispravnicilor este târgul Târgovişte aşezat la o distanţă de 13 ore <de mers> de la Bucureşti şi care odinioară a fost capitala Ţării Româneşti. El a fost părăsit de către domni începând cu anul 1716[27]; ruinele Curţii domneşti incendiată de către turci în timpul războiului se văd şi azi //.

p 142 Acest judeţ este împărţit în 8 plăşi şi 2 plaiuri

Plăşile:	Ialomiţa	cu 24 sate
	Cornăţelului	cu 15 sate
	Bolintin	cu 23 sate
	Mijlocului	cu 13 sate
	Văcăreşti	cu 24 sate
	Gârcovului	cu 11 sate
	Dâmboviţa	cu 19 sate
	Dealului de sus	cu 13 sate
Plaiuri:	Dâmboviţa	cu 11 sate
	Ialomiţa	cu 11 sate
		Total:164 de sate

[27] Greşeală flagrantă a lui Iakovenco: în realitate Târgoviştea încetează a mai fi reşedinţă de scaun cam pe la 1660, când domnitorul Grigore Ghica mută capitala la Bucureşti.

www.dacoromanica.ro

În aceste plaiuri se găsesc 10 cărări <care trec> prin Munţii Carpaţi, dar nu există nici un drum care să meargă direct în Transilvania.

6) *Județul Muscel* (Câmpulung) este aşezat pe însuşi hotarul Transilvaniei, între judeţele Dâmboviţa, Vlaşca şi Argeş. Ispravnicii îşi au reşedinţa în târgul Câmpulung, reşedinţa de odinioară a domnului Ţării Româneşti Radu Negru Vodă, care a domnit în anul 1241. // Din ruinele palatului său se văd doar unele rămăşiţe, p 143
dar mănăstirea construită de el acolo există şi azi. Distanţa dintre Câmpulung şi Bucureşti este de circa 26 de ore <de călătorit>. Judeţul acesta se împarte în 6 plase şi 2 plaiuri:

Plasele:	Argeşului	cu 10 sate
	Râului Doamnei	cu 23 sate
	Bărdidean Buga <!>	cu 24 sate
	Argeşului de Jos	cu 16 sate
	Dealului	cu 7 sate
	Cârcovului	cu 14 sate
Plaiurile:	Dâmboviţa	cu 15 sate
	Nucşoara	cu 12 sate
		Total: sate

Pe teritoriul acestor plaiuri trec, prin Munţii Carpaţi, 10 cărări şi un drum mare, prin Rucăr şi Bran, spre Braşov şi Făgăraş.Vama transilvăneană aflată pe acest drum se numeşte pasul Terţ-Burg <Bran>. //. p 144

7. *Judeţul Argeş* (Piteşti) de asemenea se mărgineşte cu însuşi hotarul Transilvaniei şi <este aşezat> între judeţele Muscel, Teleorman, Olt şi Vâlcea, pe râul Olt. Îşi are numele de la râul Argeş, care izvorăşte din Munţii Carpaţi la graniţele acestui judeţ cu Transilvania.

Reşedinţa ispravnicilor se află în târgul Piteşti, care se află la o distanţă de nu mai mult de 12 ore <de călătorie>. În acest judeţ se află şi un alt târg care merită atenţie – Curtea de Argeş – în care se află biserica construită încă de către Radu Negru Vodă şi unde se găsea cândva şi, curtea acestui domn. Ruinele sale se văd şi azi.

Minunată biserică. Tot aici se află frumoasa biserică, construită în anul 1518, de către Voievodul Neagoie I, într-un stil ales şi la care au fost cheltuite sume însemnate, căci, marmora şi alte pietre folosite în cantităţi mari la construirea ei au fost aduse cu cheltuieli mari //.

Acest judeţ este împărţit în 8 plase şi 2 plaiuri: p. 145

Plasele:	Săpata de Jos	cu 16 sate
	Oltului de Jos	cu 17 sate
	Cremenarilor	cu 12 sate
	Oltului de Sus	cu 17 sate
	Topologului	cu 21 sate

www.dacoromanica.ro

Argeşului	cu 11 sate
Piteştilor	cu 23 sate
Vâlsanului	cu 15 sate
Plaiurile: Arefului	cu 20 sate
Loviştei (sau Câineni)	cu 20 sate
	Total: 172 de sate

Pe teritoriul acestor plaiuri trec prin munţi 9 cărări şi un drum mare, care duce de la Piteşti, prin Curtea de Argeş, către Câineni, unde se află vama Ţării Româneşti. Distanţa dintre Bucureşti şi Câineni este de 44 de ore <de călătorit>, iar de la Câineni la vama transilvăneană Turnu Roşu sau Boiţa circa două ore şi jumătate <de călătorit> şi tot atâta de la Turnu Roşu până la Sibiu //.

p. 146 8) *Judeţul Ialomiţa (Urziceni)* este aşezat pe râul cu acelaşi nume între cercul Brăilei, fluviul Dunărea şi judeţele Ilfov, Prahova, Săcuieni şi Buzău. Ispravnicii au reşedinţa lor în târgul Urziceni, aflat pe râul Ialomiţa pe drumul din Bucureşti spre Iaşi. În acest judeţ mai este un oraş: Târgul de Floci, dar tot atât de puţin însemnat, ca şi Urziceni.

În acest judeţ sunt şapte plase:

Lichireştilor	cu 16 sate
Stelnicia	cu 18 sate
Oraşului	cu 26 sate
Sloboziei	cu 20 sate
Gârbovilor	cu 16 sate
Jilavei	cu 11 sate
Dridului	cu 20 sate
	Total: 127 de sate

9) *Judeţul Ilfov (Bucureşti)* se mărgineşte pe de o parte cu judeţul Ialomiţa şi fluviul Dunărea, iar pe de altă parte cu judeţele Vlaşca, Dâmboviţa şi Prahova. În el se află oraşul principal al Ţării Româneşti, Bucureşti, unde se află reşedinţa permanentă a domnului, a tuturor funcţionarilor guvernului Ţării Româneşti şi a ispravnicilor judeţului. Alte oraşe mai însemnate în afară de Gherghiţa nu sunt (în acest judeţ).

Judeţul acesta are 12 plase, şi anume:

Ciocăneşti	cu 15 sate
Obileşti*	cu 22 sate
Mostişte	cu 17 sate
Gheorghiţa de Jos	cu 17 sate
Snagov	cu 18 sate
Gheorghiţa de Sus	cu 25 sate

* Localitate unde trupele ruse, comandate de generalul Miloradovici, au înfrânt în, 14 iunie 1807 trupele turceşti, în războiul dintre anii 1806–1812.

www.dacoromanica.ro

Sabarului de Sus	cu 25 sate
Sabarului de Jos	cu 16 sate
Dîmbovița de Sus	cu 13 sate
Dâmbovița de Jos	cu 16 sate
Negoiești	cu 14 sate
Oltenița	cu 10 sate

Total: 208 de sate //

10) *Județul Vlașca* (Găești) se mărginește pe de o parte cu județul Ilfov, p 147
Giurgiu și Dunărea pe de altă parte cu județele Teleorman, Muscel și Dâmbovița. În tot județul nu este nici un oraș și nici un târg, și ispravnicii își au reședința când în satul Găești, când în Mihăilești.

În acest județ sunt nouă plase, și anume:

Cobia	cu 15 sate
Gălăseștilor	cu 17 sate
Izvorului	cu 12 sate
Grecilor	cu 11 sate
Ogrizenilor	cu 11 sate
Câlniște	cu 20 sate
Frăsinetului	cu 9 sate
Cladova	cu 10 sate
Bălți	cu 15 sate

Total:120 de sate

11) *Județul Teleorman* (Rușii de Vede) este așezată pe râul Teleorman de la izvorul acestuia până la Dunăre, mărginindu-se cu județele Olt, Muscel și Vlașca. Reședința ispravnicilor se află în târgul Rușii de Vede //.

Acest județ este împărțit în 10 plase: p 148

Vedea	cu 12 sate
Teleormanul de Sus	cu 16 sate
Teleormanul de Mijloc	cu 12 sate
Mijlocului de Jos	cu 7 sate
Mijlocului de Sus	cu 12 sate
Târgului	cu 15 sate
Teleormanul de Jos	cu 11 sate
Marginea de Jos	cu 15 sate
Marginea de Sus	cu 16 sate

Total: 137 de sate //

12) *Județul Olt* este așezat pe partea stângă a rîului Olt, care constituie hotarul dintre Valahia Mare și Valahia Mică; se mărginește cu județele Romanați, Argeș,

www.dacoromanica.ro

Teleorman şi fluviul Dunărea. Ispravnicii îşi au reşedinţa în târgul Slatina, aşezat pe
p. 149 <râul> Olt, la o distanţă nu mai mare de 36 de ore (de călătorit) //.

În acest judeţ sunt şapte plase:

Oltului de Sus	cu 18 sate
Vezii	cu 28 sate
Plâncea <!>	cu 20 sate
Mijlocului	cu 20 sate
Şerbăneştilor	cu 15 sate
Călmăţuiului	cu 9 sate
Marginea	cu 14 sate
Oltului de Jos	cu 17 sate
	Total: 127 de sate //

p 150 *Valahia Mică*. Cele cinci judeţe aflate sub ocârmuirea caimacamului şi aşezate în partea dreaptă a râului Olt sunt următoarele:

13. *Romanaţi* (Caracal) este aşezat pe partea dreaptă a râului Olt şi se întinde de la vărsarea acestuia în sus pe Dunăre până la hotarele judeţului Dolj, mărginindu-se în parte Munţilor Carpaţi cu judeţul Vâlcea.

Notabilitatea Caracalului. Ispravnicii au reşedinţa în oraşul Caracal, care a fost construit iniţial de către împăratul Romei Antonius Caracalla, în anul 218 e.n.. când el s-a îndreptat împotriva goţilor. De atunci se numeşte şi acest judeţ Romanaţi, conform cu dorinţa exprimată de către împăratul amintit. <!> Fundamentul cetăţii romane, care a fost construită pe acest loc din cărămidă mare se află în pământ pe o întindere destul de mare. Tot aici se găsesc nu numai monede vechi romane de aur, argint şi bronz dar câteodată şi alte antichităţi rare.

Judeţul acesta este împărţit în nouă plase:

	Bălţii de Sus	cu 8 sate
	Bălţii de Jos	cu 13 sate
	Oltului de Jos	cu 20 sate
p 151	Oltului de Sus	cu 16 sate //
	Olteţu de Sus	cu 19 sate
	Olteţu de Jos	cu 17 sate
	Teiuşului de Jos	cu 19 sate
	Câmpului	cu 17 sate
	Mijlocului	cu 15 sate
		Total:144 de sate

14) *Judeţul Dolj* (Craiova) cuprinde Craiova, oraşul principal al Valahiei Mici, şi se mărgineşte cu fluviul Dunărea şi judeţele Mehedinţi, Gorj, Vâlcea şi Romanaţi. Ispravnicii acestui judeţ la fel şi caimacamul şi toate instanţele superioare ale Valahiei Mici au reşedinţă la Craiova, oraşul principal al Băniei //.

www.dacoromanica.ro

....

În acest județ sunt 10 plase: p. 152

Câmpului	cu 15 sate
Bălții de Sus	cu 8 sate
Bălții de Jos	cu 11 sate
Dumbravei de Jos	cu 14 sate
Dumbravei de Sus	cu 14 sate
Jiul de Jos	cu 17 sate
Jiul de Sus	cu 13 sate
Hurezul de Jos	cu 24 sate
Hurezul de Sus	cu 19 sate
Gilortul	cu 11 sate
	Total: 146 de sate

15) *Județul Vâlcea* (Râmnic de Olt) este așezat la nord de Craiova, pe râul Olt, până la hotarul Transilvaniei, mărginindu-se cu județele Argeș, Romanați, Dolj și Gorj. Reședința permanentă a ispravnicilor este în târgul Râmnicu de Olt <Vâlcei>, p 153
așezat peste râul Olt la o distanță de circa 30 de ore de călătorit de la București. Nu departe de Râmnic este și un alt târg numit Ocna Mare.

Acest județ este împărțit în nouă plase și două plaiuri:

Plase:	Oltului de Sus	cu 16 sate
	Oltului de Jos	cu 20 sate
	Cernii de Sus	cu 9 sate
	Cernii de Jos	cu 12 sate
	Oltețului de Sus	cu 17 sate
	Oltețului de Jos	cu 18 sate
	Oteșani de Jos	cu 10 sate
	Oteșani de Sus	cu 11 sate
	Rîmnicului	cu 13 sate
Plaiurile:	Hurezului	cu 28 sate
	Coziei	cu 21 sate
		Total: 175 de sate

Drumuri înguste sau cărări <care să treacă> prin aceste plaiuri <în Transilvania> nu există; iar drumul mare spre Transilvania trece de la Râmnic în sus pe râul Olt la Câineni spre Sibiu. Hotarul Transilvaniei nu este mai departe de Râmnic de 10 ore de călătorit //.

16) *Județul Gorj* (Târgu Jiu) este așezat la nord de Craiova, pe râul Sil sau Jiu, p. 154
și se întinde până la însuși hotarul Transilvaniei, mărginindu-se cu județele Vâlcea,

www.dacoromanica.ro

Dolj și Mehedinți. Reședința ispravnicilor este în Târgul Jiu, așezat pe malul stâng al râului Jiu la o distanță de circa 50 de ore <de călătorit> de la București.

Acest județ este împărțit în opt plase și două plaiuri:

Plasele:	Tismana de Sus	cu 21 sate
	Tismana de Jos	cu 14 sate
	Jiul de Sus	cu 23 sate
	Jiul de Jos	cu 19 sate
	Gilortului de Sus	cu 24 sate
	Gilortului de Jos	cu 25 sate
	Cărbuneștii de Sus	cu 22 sate
	Cărbuneștii de Jos	cu 25 sate
Plaiurile:	Novacilor	cu 16 sate
	Vulcanului	cu 34 sate

p 155 Total: 223 de sate //

În aceste plaiuri sunt cărări, dar atât de proaste și greu de trecut, încât nimeni nu poate trece <în Transilvania>. Drumul mare trece de la târgul Jiu spre Vulcanii transilvăneni, care se află la o distanță de circa 12 ore <de călătorie> de la Târgu Jiu

17) *Județul Mehedinți* (Cerneții) este așezat la apus de Craiova la granița însăși a Banatului austriac sau Mehadia, spre sud, pe Dunăre, Serbia, mărginindu-se cu județele Dolj și Gorj. Târgul Cerneți, așezat pe Dunăre în fața Cladovei, este reședința permanentă a ispravnicilor județului, dar este și un alt târg cu numele Calafat (ațezat) vis-à-vis de Vidin.

Nu departe de Cerneții se află un turn vechi sau cetate, ce se numește Turnu Severin. Aici se afla odinioară și un oraș numit de asemenea Severin, construit de către împăratul roman Sever care a trecut prin aceste meleaguri cu armata împotriva goților <!>. Câmpul unde era așezat orașul pomenit se numește și azi Câmpul Severinului //.

Podul lui Traian. În fața turnului amintit mai sus, în timpul când apa Dunării scade, se pot vedea coloanele unui pod neobișnuit, care a fost construit de către împăratul Traian pe fluviu.

Acolo unde se află azi mănăstirea Strehaia a existat cândva în trecut un oraș frumos cu același nume.

Județul Mehedinți este împărțit în 11 plase și un plai:

Plasele:	Jilțului de Sus	cu 38 sate
	Jilțului de Jos	cu 22 sate
	Dumbravei de Sus	cu 28 sate
	Dumbravei de Jos	cu 24 sate
	Câmpului de Sus	cu 21 sate
	Câmpului de Jos	cu 23 sate
	Blahnița de Sus	cu 16 sate
	Blahnița de Jos	cu 17 sate

www.dacoromanica.ro

	Ocolului de Sus	cu 30 sate
	Ocolului de Jos	cu 23 sate
	Baia	cu 27 sate
Plaiurile:	Cloşani	cu 24 sate
		Total: 293 de sate // p. 157

În plaiul Cloşani sunt 33 de cărări şi două drumuri de trecere, dar pe ele se călătoreşte mai puţin decât pe altele, iar din această cauză şi localitatea <de reşedinţă> a vătafului este cu totul puţin însemnată. Dintre cele două drumuri pe care trec transporturile unul porneşte de la Cerneţi spre Vodiţa, iar altul prin vama Bahnea şi plaiul Lung.

Scrisoarea a 12-a

Bucureşti, 5 iulie 1820

Numărul poporului şi împărţirea lui în clase. Dorind să vă prezint o imagine completă despre numărul poporului locuitor în Ţara Românească şi despre împărţirea lui în clase diferite, pe baza ştirilor adunate de mine, am întocmit descrierea detaliată //: p 158

1. *Boierii.* Cea dintâi clasă a locuitorilor Ţării Româneşti sunt boierii, care constituie în genere nobilimea acestui Principat. Boierii, conform titlurilor lor, beneficiază de privilegii importante şi nu plătesc nimic Vistieriei nici după moşii, nici după alte proprietăţi, cum ar fi: podgoriile, animalele şi albinele.

După ei urmează boiernaşii adică „neamuri", postelniceii şi mazili

Neamurile sunt considerate nobili de origine, dar se găsesc între ei şi dintre celea care au o origine simplă, <dar> obţin, pe diferite motive, acest privilegiu. Ei, ca şi boierii nu plătesc nici un fel de dări, benficiază de asemenea şi de privilegiul conform căruia sunt scutiţi de plata vinăriciului şi dijmăritului.

Postelniceii sunt aceia care se află în slujba domnului, sub comanda marelui postelnic ... După eliberarea lor din slujbă, îndeplinesc numai unele obligaţii, dar dări ca vinăriciul sau dijmăritul nu dau, acest privilegiu fiind dat lor ca semn al recunoaşterii slujbei drepte //.

Mazilii şi breslele pot fi socotite asemena şleahtei poloneze de cenzitari sau <nobili> cu o singură curte şi plătesc statului doar o anumită sumă de bani, sub numele de tetraminia, adică o sumă ce se strânge odată la patru ani. Ca şi cei pomeniţi mai sus, sunt însă eliberaţi de plata vinăriciului şi de dijmărit.

Logofeţeii [37] sunt slujitorii cancelariei folosiţi în diferite locuri de ocârmuire în calitate de scribi; nu plătesc nici un fel de dări şi nu îndeplinesc nici un fel de obligaţii //. p 160

---

[37] Slujbaş care servea ca secretar unui boier sau mare dregător ori chiar în cancelaria domnească. (Cf *Instituţii feudale în Ţările Române. Dicţionar* .. , p. 277). Definiţia dată de Iakovenko confirmă cercetările istoriografiei noastre actuale.

www.dacoromanica.ro

Polcovnicii şi căpitanii sunt şefii miliţiei locale sau ai strjii interne. Ei sunt numiţi în judeţe în fiecare an de către spătar şi au sub comanda lor pe slujitorii care sunt obligaţi să prindă pe hoţi şi războinici. Îndeplinesc însă obligaţiile lor foarte prost, adesea ei înşişi participă la crime.

2. Târgoveţimea nu întreţine relaţii comerciale interne şi permanente cu regiuni aflate în alte ţări. Sunt însă câţiva comercianţi, care participă câteodată la exportul grâului din diferite localităţi la Constantinopol şi trimit bani în Rusia pentru cumpărarea grâului sau pentru obţinerea unui venit prin schimbarea cursului <monedei>.

Târgoveţii aprovizionează prăvăliile lor din Bucureşti cu mărfuri foarte bune din Austria şi Lipsca. Obţin de asemenea diferite materiale turceşti şi şaluri scumpe
p 161 din Constantinopol. În genere, în Bucureşti sunt foarte multe prăvălii //.

Târgoveţimea beneficiază de privilegii de scutiri deosebite, nu este impusă la nici un fel de dări directe şi cea mai mare parte dintre târgoveţi se află sub ocrotirea consulilor străini, care îşi au sediul la Bucureşti.

Sunt câţiva comercianţi cetăţeni străini adevăraţi cum ar fi <cetăţeni> ruşi, austrieci şi francezi, care se ocupă cu diferite afaceri. Unii dintre ei expediază în locurile lor <de baştină> bumbac şi mătase, ocupându-se de asemenea şi cu transferul de poliţe în bănci particulare din Austria, Rusia, Constantinopol şi chiar la Amsterdam.

Din Rusia importă în Ţara Românească multe blănuri de samur şi alte blănuri
p. 162 scumpe, pe care boierii le plătesc foarte bine //.

Companişti. Între târgoveţi sunt şi companişti, care fac comerţ în interiorul Principatului, dar nu foarte însemnat. Ei beneficiază de privilegii acordate lor de către domni, prin care sunt scutiţi de plata dărilor.

Ruptaşii pot fi consideraţi drept burghezi şi se pare că această clasă a fost creată în mod exclusiv numai pentru ca să atragă cât mai mulţi străini din ţările vecine în Ţara Românească. Ei sunt scutiţi de plata birului foarte apăsător şi sunt impuşi doar la plata unei sume fixate în mod special.

3) categoriile de oameni (enumeraţi) mai jos sunt scutiţi de dări pe întreaga perioadă a slujbei în care sunt numiţi.

p. 163 Pandurii sunt soldaţii armatei locale din Oltenia şi sunt folosiţi nu numai // pentru paza (ordinii) interne şi a unor instituţii, ci şi pentru prinderea războinicilor. Cu ocazia conscripţiei din 1812 erau 6 800 de suflete de bărbaţi şi circa 6 300 de femei.

Slujitorii reprezintă acea parte a locuitorilor, care sunt numiţi în slujbe pe lângă ispravnici şi în alte locuri. O săptămână sunt în slujbă, o săptămână sunt schimbaţi de tovarăşii lor, pentru a avea o săptămână şi pentru susţinerea gospodăriei lor.

Surugii slujesc la staţiile de poştă[38] şi sunt numiţi de ocârmuire din satele apropiate.

---

[38] Cunoscute mai ales, după moda turcească, sub numele de *merrilui*.

www.dacoromanica.ro

Vânătorii domnului, spătarului sau al altor dregători mari sunt obligaţi să le aducă vânat.

Pescarii se ocupă cu pescuitul pentru domn şi alţi dregătorii mari.

Podarii sunt aceia care sunt obligaţi să repare podurile şi trecătorile <peste râuri> atât pe drumurile din ţară, cât şi în oraşe. p. 164

4. *Birnicii* reprezintă acea parte a locuitorilor, care sunt supuşi la cele mai apăsătoare obligaţii.

Pe cât boierii au totul din belşug şi sunt copleşiţi de mulţimea privilegiilor lor deosebite, pe atât de mult sunt aceşti locuitori aruncaţi în prăpastie şi în cea mai mare sărăcie. Ei plătesc darea ce se numeşte bir, dar în plus au şi alte îndatoriri, fiind obligaţi de asemenea să muncească 12 zile pe an pentru boierul pe al cărui pământ trăiesc.

Claca şi dijma. Această obligaţie se numeşte clacă, dar pe lângă ea trebuie să dea <boierului> a zecea parte din toate produsele obţinute pe pământul lui.

De altfel, aceste două obligaţii, adică claca şi dijma, sunt <obligate> date // p 165
boierilor şi mănăstirilor, pe ale căror pământuri trăiesc toţi ceilalţi cultivatori de pământ, care se ocupă de cultura cerealelor.

Birnicii din Ţara Românească se numără nu după suflete, ci după liude*. La înfiinţarea iniţială a acestora, fiecare familie în stare bună era considerată o liude, iar dintre săraci câte două sau trei familii făceau o liude. Astăzi însă sunt şi câte cinci şi chiar şase care fac o liude şi împreună toţi trebuie să plătească darea stabilită, împărţită între ei de vistierie //.

Scutelnicii şi posluşnicii ascultă de boieri şi mănăstiri şi de aceea sunt scutiţi de plata dărilor directe către vistierie.

Înainte, boierii din Ţara // Românească aveau supuşi direcţi <şerbi>, dar p 166
ulterior unul dintre domni, şi anume Constantin Mavrocordat, în anul 1739[40], făcând reforme în Ţara Românească // a hotărât ca ei <= boierii> să nu mai aibă supuşi, dar în locul lor să acorde boierilor un număr de familii, sub numele de scutelnici, iar pentru executarea unor treburi ale boierilor la sate – posluşnici //.

Cu ocazia acordării lor boierilor scutelnicii sunt scoşi din rândurile liudelor, care plătesc vistieriei dare şi în locul acesteia <= dării> sunt obligaţi să slujească stăpânului lor.

Posluşnicii sunt daţi boierilor în slujbă nu într-un număr determinat, ci prin bunăvoinţa însăşi a domnului într-un număr pe care el vrea. Aceştia de asemenea sunt scoşi din rândurile celora care plătesc vistieriei //. p. 167

Conform obiceiului vechi al moşiei, adică al satului, fiecare familie de posluşnic este obligată să facă boierului serviciul la care îl vor solicita, cum ar fi, de exemplu: unii dintre ei, numiţi dârvari trebuie să care lemn boierului; alţii, stuparii, sunt obligaţi să supravegheze stupinele; văcarii să se îngrijească de boi şi vaci; cei

---

*Vezi pentru acest termen explicaţia de la nota 23 bis.

[40] Corect în 1746 în Ţara Românească şi 1749 în Moldova

www.dacoromanica.ro

numiți morari trebuie să aibă grijă de morile boierilor. De altfel obligațiile concrete ale posluşnicilor depind de condițiile încheiate liber cu boierii şi adesea plătesc doar o anumită dare. Dacă cineva dintre birnici vrea să se elibereze şi să intre în rândul posluşnicilor la boier îl roagă înainte să-l primească, promițând să plătească atât cât va putea. Atunci boierul se străduieşte să intervină pe lângă ocârmuire pentru ca acest cultivator de pământ să fie trecut la el în locul unui posluşnic decedat sau pentru schimbarea unuia nepăsător, pe care boierul nu-l mai vrea, şi care trebuie să reintre în rândul birnicilor. Ocârmuirea, aprobând asemenea cereri ale boierilor, se conduce în acest caz de obiceiul vechi după care ei au dreptul să ceară alți scutelnici şi posluşnici în locul celor decedați sau în locul celor nesupuşi.

p 168 Liudele de scutelnici[41] şi de posluşnici sunt compuse nu din mai multe familii, cum sunt liudele de birnici, ci numai dintr-una singură, iar din această cauză dările pe care ei le plătesc boierior sau mănăstirilor sunt mult mai mici decât cele care sunt strânse de la birnici. În ultimul timp fiecare scutelnic plătea o <sumă> care nu depăşea circa 80 de lei pe an.

Transilvănenii. Între locuitorii Țării Româneşti sunt foarte mulți
p 169 transilvăneni, // care de mult s-au aşezat în Țara Românească[42]. //

Acest Principat până la începutul războiului dintre Rusia şi Poarta Otomană. din anul 1765, avea foarte puțini locuitori. Din cauza populației insuficiente, marea întinderea a celui mai roditor pământ rămânea necultivată şi fără folos. Dar principele Alexandru Ipsilanti numit, după încheierea păcii dintre Rusia şi Poarta Otomană, domn al Țării Româneşti, fiind animat de dorința de a se îngriji de bunăstarea țării, s-a străduit să caute diferite mijloace pentru mărirea numărului locuitorilor de aici. El făcea familiilor care treceau din Transilvania danii de privilegii deosebite, le lăsa sub ocârmuirea unui dregător deosebit (ispravnicul de ungureni) şi le scutea pe şase luni cu totul de la orice dare, iar după aceea fiecare familie trebuia să plătească o dată la patru luni 4 lei, 12 lei într-un an întreg //.
p. 170 Aceste avantaje pentru colonişti au fost păstrate multă vreme şi prin aceasta populația Țării Româneşti mai ales în apropierea crestei Carpaților a crecut enorm. Ulterior însă coloniştii transilvăneni, fiind supuşi la dări excesive şi la alte asupriri, care le strica privilegiul, care le crea avantaje atât de excelente față de ceilalți locuitori ai Țării Româneşti, s-au simțit foarte apăsați şi din această cauză au fost nevoiți să-şi părăsească casele sau să se întoarcă în Transilvania sau să se împrăştie

---

[41] Sensul general al termenului este „scutit de bir" deci echivalează cu imunitatea, cu deosebirea că imunitatea era acordată claselor stăpânitoare, în vreme ce scutelnicia privea pe oamenii dependenți (cf. *Instituții feudale* .., 431).

[42] Vezi pentru aceasta mai pe larg capitolul corespunzător secolului al XVIII-lea din lucrarea lui Ştefan Meteş, *Emigrări româneşti din Transilvania (sec. XIII–XX)*, Bucureşti, Editura Ştiințifică, 1791; vezi şi Louis Roman, *Les Transylvains en Valachie (XVIIIe siècle – debut du XIXe siècle)*, în „Revue Roumaine d'histoire", t. 11 (1972), nr. 5, p. 773–799.

www.dacoromanica.ro

în diferitele locuri ale Principatului ca trecând dintr-un loc în altul să scape de plata dării apăsătoare //. p 171

Sârbii și bulgarii. În afară de transilvăneni sunt și alți coloniști, care, pe diferite motive, au fost atrași din țările vecine în Țara Românească. Dintre aceștia cea mai însemnată parte o reprezintă sârbii și bulgarii. Dintre aceștia din urmă au fost aduși din partea dreaptă a Dunării, între anii 1809–1812, de către armata rusă circa 20.000 de familii pentru a le salva de diferite distrugeri, cauzate de operațiile militare care continuau atunci în Bulgaria[43].

Această populație este deosebit de harnică. Cultivatori de pământ, nu lasă câmpurile nelucrate. Este de regretat numai că mulți dintre bulgari nu s-au putut stabili definitiv în Țara Românească, căci au fost obligați de către turci să se întoarcă în Bulgaria, iar alții din propria dorință au plecat din acest Principat, nefiind în stare să suporte nedreptățile din partea // dregătorilor locali. p 172

5) *Țiganii* sunt împărțiți în Țara Românească în două stări: unii dintre ei aparțin domnului, iar alții boierilor și mănăstirilor.

Cei care aparțin domnului sunt sub ocârmuirea armașului, care, dispunând de ei, pe unii îi trimite la strângerea aurului din râuri, iar pe alții, care rămân liberi de această obligație, îi supune la dări.

Acei dintre țigani însă care aparțin boierilor și mănăstirilor se află la discreție acestora și sunt socotiți drept supușii lor, astfel încât cel care îi are sub stăpânire are dreptul de a-i dărui sau a-i vinde cui vrea și cum vrea.

Toate sălașele sau familiile de țigani aparținătoare domnului sunt într-un număr de:

Aurarii care culeg nisipul aurifer	circa 700 familii	
Tot dintre aceștia, români, numiți băieși aurari	100 "	
Ursari, adică cei care umblă cu urși	1 000 "	
Lingurari, adică cei ce fac linguri	800 "	
Fierari	700 "	
Total general:	3 300 de familii //	p. 173
Țigani care aparțin boierilor și mănăstirilor, locuitori în locuri stabile	circa 20 000	
Total general:	23 300 de familii	

Evreii. În afară de evreii din București și Craiova, care, în cea mai mare parte, sunt sub ocrotirea consulilor străini, s-au găsit în ele 98 de suflete de bărbați și 66 de femei; aproape toți sunt înscriși la dări și le plătesc la fel ca și birnicii.

Ocupațiile evreilor care locuiesc în Țara Românească sunt aceleași ca și în Rusia sau în alte părți. Unii dintre ei se ocupă cu comerțul, iar alții cu diferite

---

[43] Cifra concordă și cu cercetările istoriografiei românești de specialitate (vezi îna cest sens Constantin Velichi, *Emigrarea bulgarilor în Țara Românească în timpul războiului ruso-turc din 1806–1812*, în "Romanoslavica", VIII (1963), p 55

www.dacoromanica.ro

meşteşuguri. Ei sunt aproape cu desăvârşire excluşi de la ţinerea cârciumilor, şi
p 174 sătenii din Ţara Românească // sunt feriţi de înşelătoriile necinstite, de care sunt
ruinaţi aşa de mult cultivatorii de pământ care trăiesc în Basarabia, Polonia sau în
Rusia chiar.

Numărul total al populaţiei. Conform recensământului detaliat al tuturor categoriilor de oameni enumeraţi mai sus, cu excepţia boierilor, a locuitorilor oraşelor Bucureşti şi Craiova şi ai grecilor şi armenilor, care nu au fost cuprinşi în recensământul general, s-au numărat în Ţara Românească, în anul 1812, la plecarea armatei ruse 609 834 suflete de bărbaţi şi femei.

Luând însă în considerare numai faptul că mulţi dintre locuitori sunt ascunşi
de la recensământ de către ocârmuitorii locali, pentru a le avea la dispoziţie şi că
p. 175 mulţi dintre // cultivatorii de pământ se strămută dintr-un loc în altul pentru a scăpa
de obligaţii şi că <toţi aceştia> nu se află în evidenţa statului, presupun că numărul
locuitorilor Ţării Româneşti trebuiau să fie de la 800 000 până la 1 000 000 de
suflete[44].

La recensământul întocmit în ultima vreme pe familii şi nu pe suflete, în cele
17 judeţe ale Valahiei Mari şi Valahiei Mici, au fost înregistrate de către ocârmuire
p 176 oameni de diferite stări, după cum rezultă din socoteala detaliată făcută mai jos //.

Scrisoarea a 13-a

Bucureşti, 20 iulie 1820

Despre boieri. În săptămâna trecută mi-am reînnoit vizitele la L. P. şi l-am rugat să-mi explice cu toată sinceritatea sistemul după care se conduc boierii în treburile de slujbe, cum şi toate privilegiile de care se folosesc ei.

El a început să-mi vorbească foarte sincer şi a recunoscut că boierii într-adevăr
duc o viaţă îmbelşugată, bogată şi somptuoasă, dar că locuitorii satelor sunt tare
înjosiţi şi se află în mare sărăcie. Orice observator dezinteresat vede că toate
p 177 bogăţiile mari cu // care natura a înzestrat cu generozitate acest pământ şi toate
avantajele pe care le dă sistemul politic locuitorilor în genere prin privilegii nu
numai că nu aduc poporului nici un folos, ba, dimpotrivă, lui îi aduc numai daune.

Boierii, uitând câteodată de obligaţia, datoria şi iubirea faţă de semenii lor săraci, se lipesc de domnii greci, care vin din Constantinopol[45], acţionează în

---

[44] Cifra este oricum, mult inferioară rezultatelor stabilite de demografii contemporani 1 795 130 (*1820*), la Louis Roman, *Evoluţia numerică a populaţiei Ţării Româneşti*, p. 23.

[45] Este de remarcat aici tenidnţa, sesizată totuşi şi de călătorul rus, a reprezentanţilor clasei privilegiate spre funcţii bine plătite în aparatul de stat venită ca soluţie unică la incapacitatea lor financiară de a face faţă cheltuielilor personale şi sociale mult sporite (vezi în acest sens şi Mircea Popa, *La circulation monetaire et l'évolution des prix en Valachie (1774–1831)*, Bucarest, 1978, p 214–216).

www.dacoromanica.ro

aceeaşi direcţie cu ei numai în interesul îmbogăţirii lor personale. Poporul deseori a fost supus dărilor atât de apăsătoare încât cu toată fertilitatea pământului şi toată generozitatea cu care natura răsplăteşte munca lui aproape întotdeauna a rămas în totală mizerie.

Deşi boierii au obţinut privilegiile lor prin hrisoave de la domnii anteriori, ele nu dădeau dreptul la împovărarea poporului cu noi împilări, introduse mai cu seamă din timpul de când vornicii, logofeţii, spătarii şi vistiereii şi-au permis să vândă toate dregătoriile supuse lor pentru sume de bani nelimitate. Cei care cumpără, obţinând în felul acesta dreptul la toate nedreptăţile şi abuzurile în judeţe, continuă să asuprească // poporul sărac de mult timp deja. Domnul, acţionând în cea mai p. 178
mare parte numai pentru satisfacerea cupidităţii sale, a permis boierilor să facă diferite abuzuri, cu un singur scop numai ca aceştia să nu-i pună piedici în stoarceri ilegale. Boierii <la rândul lor> permit subalternilor lor aceleaşi abuzuri, pentru ca aceştia să-şi poată aduna sumele de bani pe care le-au plătit pentru dregătorii. În felul acesta sistemul de abuzuri a crescut mereu şi a făcut ca mulţi dintre boieri ..., ajungând în dregătorii de stat, să nu mai urmeaze // datoria omului virtuos, care este p 179
obligat să ocrotească pe locuitorii săraci fără de apărare, ei se transformă, să spunem aşa, în afacerişti obişnuiţi, care inventează diferite metode de satisfacere a lăcomiei lor de bani şi vând cu seninătate subalternilor lor nu ceva din proprietatea lor, ci pe semenii lor nenorociţi, supunându-i la diferite torturi din partea zapciilor, vătafilor, polcovnicilor, căpitanilor şi altor dregători ca aceştia din judeţe[46].

L-am întrebat pe L. R. dacă se pot vedea în amănunt obligaţiile şi acţiunile boierilor care se află în slujbă. El mi-a răspuns că în ultima istorie a lui Dionisie Fotino, editată în acest an <toate>, acestea sunt arătate în chipul cel mai adevărat şi cel mai evident. De acolo se poate afla cum vinde spătarul fiecărui polcovnic şi căpitan de dregătorie, apreciind anual inactivitatea şi munca sa fără importanţă pe seama patriei sărace, odată mai puţin, altădată mai mult de 300 000 de lei. Se poate vedea tot acolo de asemenea că vistiernicul, care are puteri deosebite în ocârmuire slujeşte fără leafă, dar în locul acesteia obţine de asemenea venituri care ajung într-un an câteodată mai puţin de 200 000 iar câteodată mai mult de 300 000 şi chiar până la 400 000 de lei. Cu un singur cuvânt sunt arătaţi în acea istorie toţi ceilalţi boieri care obţin conform, aceluiaşi sistem, pentru truda lor de mică însemnătate, unii câte 20 000 alţii câte 50 000 iar alţii chiar câte 100 000 de lei dacă nu mai mult. // p. 180

....

[46] Mărturia lui Iakovenko este susţinută şi de mulţi din analiştii contemporani evenimentelor. Revelatoare în acest sens este descrierea făcută de Dionisie Eclesiarhul condiţiei ţăranilor din Ţara Românească în timpul lui Const. Hangerliu (1797–1799) nu cu mult îndepărtată de perioada când călătorul rus scrie însemnările: „Iar slujbaşii închideau oamenii şi muieri prin coşeri şi îi îneca cu fumuri de gunoi şi cu ardei îi afuma şi îi ţinea ziua şi noaptea flămânzi, să dea bani. Pe alţii îi lega cu mâinile îndărăt şi cu satele de garduri şiil bătea cu bicele; pe alţii legaţi îi băga cu picioarele goale în zăpada geroasă Aşa chinuia pe creştini !" (cf. Dionisie Eclesiarhul, *Hronograf (1764–1815)*, ed. N Stoicescu, D. Bălaşa, p. 71).

www.dacoromanica.ro

p 183 Privilegiul boierilor asupra scutelnicilor. Principele de odinioară al Țării Româneşti, Constantin Mavrocordat, după ce le-a luat boierilor pe supuşii lor, a dat fiecărui boier, care avea înainte şerbi, în schimbul acestora, scutelnici. Ulterior însă această instituţie, după transformările suferite în diferite timpuri, a fost extinsă în sfârşit şi asupra tuturor acestor boieri, ai căror strămoşi nu aveau înainte nici un fel de titluri boiereşti.

Azi toți boierii de rangul întâi, cum ar fi: marele ban, marele vornic, marele logofăt, marele spătar, hatmanul, marele vistiernic, marele postelnic şi aga au fiecare câte 80 de scutelnici şi, în semn de demnitate de rangul întâi, poartă barbă, în zile de ceremonii poartă şubă şi şapcă din blană de samur şi țin în mână până la terminarea ceremoniei un toiag de argint. Boierii de rangul doi: Marele clucer şi marele căminar au câte 40 de scutelnici; marele paharnic 25; marele stolnic 20;
p. 184 marele comis 18 (scutelnici). // Unora dintre marii cluceri principele, în semn de deosebită binecuvântare, le permite să poarte barbă.

<Boierii> de rangul trei: Serdarul <are> 14; medelnicerul 12; slugerul 10; pitarul 6; marele armaş 20; marele portar 20; şetrarul 5 şi clucerul de arii câte 5 scutelnici.

<Boierii> de rangul patru: Vtori logofeții, vtori vistiernicii şi vtori postelnicii <au> câte 6 scutelnici fiecare; vtori spătarii, vtori portarii câte 3.

<Boierii> de rangul al cincilea Treti vistiernicii, treti postelnicii, treti logofeții şi tret. armaşii <au> câte 3; treti comişii şi treti portarii câte 2, pristavnicii sau zapcii Divanului, vătaful de aprozi, ceauşul de aprozi, vătaful de Divan, vătaful de păhărnicei şi vătaful de vistierie câte 3 scutelnici fiecare. Reprezentanții din partea spătăriei şi ai agiei în oraş: căpitanul de dărăbanţi şi căpitanul de lefegii <au> câte 3 scutelnici fiecare.

Prima demnitate. Marele ban al Craiovei[47] şi caimacamul.

p 185 În timpurile mai vechi, banul era stăpânul absolut în cinci judeţe din Țara // Românească şi faţă de principele Țării Româneşti se afla într-o oarecare vasalitate Ulterior însă, când principele şi-a însuşit puterea şi în această parte a ţării şi când pretenţiile turcilor faţă de ban au devenit atât de mari şi frecvente încât acesta întâmpina mari greutăţi în îndeplinirea lor, atunci în anul 1761, s-a adoptat ca regulă să nu se mai numească ban în Oltenia, ci în locul lui să fie trimis unul dintre boierii
p. 186 de rangul întâi, cu titlul de caimacam adică locţiitor //. Această regulă este menţinută şi azi. Înainte banul vindea pe sume însemnate slujbele de demnităţi în Craiova cui le vrea şi boierii le luau pe contul venitului său.

Azi însă le vinde deja caimacamul şi obţine un venit de mai mult de 100 000 de lei, mai ales atunci când domnul îl favorizează. Lui îi aparţine şi darea numită

---

[47] În general atribuţiile acestui înalt dregător erau de ordin administrativ, militar şi judecătoresc. De altfel şi alţi călători străini din secolul al XVIII-lea, ca de pildă, I. Raicevich îl considerau „dregătorul cel mai însemnat după domn" Iakovenko îi prezintă, aşadar, destul de exact îndatoririle oficiale.

www.dacoromanica.ro

căimăcănit: 4 lei de fiecare vită mare (cai, boi și vaci) care este scoasă pentru vânzare în afara hotarelor Olteniei.

Marele ban, care, după anul arătat mai sus, rămâne la București, este după mitropolit prima persoană în Divan și obține venituri nu mai mari decât cele ce urmează:

Leafa de 1 000 de lei pe lună;	12 000 lei pe an
Dregătorii care își cumpără dregătoriile în Craiova de la caimacam fac și lui <= banului> ca dovezi pentru a respecta într-o oarecare măsură regula existentă odinioară. Aceste daruri pot ajunge până la	30 000 lei
Din partea celor 80 de scutelnici a 80 de lei fiecare	6 400 lei
Total:	48 400 lei

Dacă este favoritul domnului el poate obține însă <venituri> și mai mari //. p 187

Banul judecă pricinile nu numai din Divan, ci, împreună cu mitropolitul, marele vornic și marele logofăt, într-o adunare osebit numită a veliților.

După ieșirea din dregătorie, banul își păstrează scutelnicii la fel ca și cu toți ceilalți boieri enumerați mai jos. După moartea lui, soția păstrează numai jumătate din numărul scutelnicilor.

Înainte vreme în loc de scutelnici vistieria plătea câte 2 lei pe lună pentru fiecare. Azi însă boierii ei înșiși strâng banii de la scutelnici, pe baza înțelegerii libere cu aceștia.

Dregătoria a doua și a treia.

Marele vornic al Țării de Sus și marele vornic al Țării de Jos. //* p 188

Înainte vreme era numai un singur mare vornic, dar Constantin Mavrocordat, în anul 1716[49] a numit doi <vornici>: unul a hotărât să se numească vornicul Țării de Sus, altul – <vornicul> Țării de Jos. Primul este judecătorul suprem pentru șase județe adică Olt, Argeș, Teleorman, Vlașca, Ilfov și Dâmbovița, iar ultimul <în județele> Focșani, Buzău, Săcuieni, Prahova, Muscel și Ialomița.

Vătafii de plaiuri sau păzitorii drumurilor din munți spre Transilvania, atât din județele menționate mai sus, cât și din cele aflătoare în Oltenia, depind direct de vornici și pentru dregătoriile lor plătesc acestora sume însemnate //.

---

* *Nota lui Iakovenko*: În Țara Românească, ca și în Moldova în locul cuvântului dvornic se pronunță numai vornic. Am arătat însă mai sus că această dregătorie provine de la cuvântul dvor și ca atare trebuie să se numească nu vornic ci dvornic

[49] Constantin Mavrocordat domnește în Țara Românească (prima domnie) între 3 sept. 1730 – octombrie 1730; (a doua domnie) între 13 octombrie 1731–5 aprilie 1733; (a treia domnie) între 16 noiembrie 1735–septembrie 1741 (a patra domnie) între iulie 1744–aprilie 1748); (a cincea domnie) 8 februarie 1756–august 1758 (a șasea domnie) între 5 iunie 1761–9 martie 1763

www.dacoromanica.ro

p 189 Vornicii Ţării de Sus primesc din plaiurile care se află sub cârmuirea lor în jurul sumei arătate mai jos:

Plaiurile:	Dâmboviţa	4 000 de lei
	Ialomiţa	3 000 "
	Nucşoara	4 000 "
	Arefu	3 500 "
	Câineni	14 000 "
	Horezu	7 000 "
	Cozia	7 000 "
	Novaci	6 000 "
	Vulcani	4 000 "
	Oteşani	1 000 "
		53 500 de lei
Leafa de 500 de lei pe lună, într-un an		6 000 de lei
De la cei 80 de scutelnici circa		6 400 de lei
	Total:	105 900 de lei

Vornicul Ţării de Jos obţine venituri după cum urmează:

Plaiuri:	Prahova	14 000 de lei
	Teleajen	15 000 "
	Despre Buzău	12 000 "
	Slănic	7 000 "
	Râmnic	3 000 "
		63 000 de lei
Leafa de 500 de lei pe lună, care face pe un an		6 000 de lei
De la cei 80 de scutelnici		6 400 de lei
	Total:	75 400 de lei

p 190 Aceşti doi vornici sunt prezenţi în Divan şi semnează actele după semnătura banului, dar judecă unele pricini şi acasă la ei.

Când se întâmplă că doi locuitori vecini se ceartă din pricina hotarului dintre curţile lor, atunci principele trimite spre cercetare pe unul dintre vornici. Fiecare <vornic> are pe lângă dânsul un logofăt <adică secretar>, un condicar <scrib> şi 8 slujitori, numiţi vornicei, care, în caz de necesitate, sunt trimişi în judeţe pentru a cerceta certurile în privinţa delimitării hotarelor curţilor vecine aflate în discuţie.

www.dacoromanica.ro

Dregătoria a patra şi a cincea.

Marele vornic al treilea şi marele vornic al patrulea.

Aceste două dregătorii sunt noi şi introduse din timpul domniei lui Alexandru Moruzi //. Boierii care sunt numiţi în aceste dregătorii nu au altă obligaţie decât să p 191
judece împreună cu ceilalţi boieri la adunarea generală a Divanului.

Fiecare primeşte o leafă lunară de 750 de lei, iar pe un an 900 de lei.

Dregătoria a şasea

Marele logofăt al Ţării de Sus. El este şeful cancelariei interne a principelui. Prin el se trimit dispoziţiile scrise în <diferitele locuri ale> Principatului şi se scriu hotărârile în pricinile judecătoreşti. El eliberează rezoluţii, patente şi alte scrisori <oficiale>. El pregăteşte toate treburile în care principele trebuie să decidă. Are sub supraveghere toate mănăstirile, mitropolitul, apoi capiii şi egumenii mănăstirilor sunt numiţi în funcţiile lor prin mijlocirea lui. Logofătul Ţării de Sus. la intrarea sa în această dregătorie, primeşte, din partea mănăstirilor, daruri stabilite la fel ca şi de la toţi cei noi numiţi în fruntea mănăstirilor. El numeşte în judeţe şapte condicari, // patru treti logofeţi şi anume: unul în Departamentul p 192
criminalicesc, altul în Departamentul de opt, al treilea în Departamentul de şapte şi al patrulea în Departamentul de Craiova. El numeşte doi treti logofeţi de taină, adică, în treburile interne ale cancelariei Divanului Prezintă de asemenea pentru confirmare principelui 6 judecători ii Divanului de Craiova şi 7 în judeţe, care se numără judecători.

Veniturile acestui logofăt sunt următoarele:

Din vânzarea celor patru logofeţi arătate mai sus pentru caftani circa	6 000 de lei
De la cei şapte condicari	5 000 "
La vânzarea veniturilor ce se arendează: vinărici, dijmărit, oierit, <venitul> ocnelor şi al vămilor, el primeşte 3 lei la 500 din toată suma. În anii trecuţi <veniturile> ocnelor şi al vămilor împreună cu alte venituri au fost vândute pentru două milioane de lei şi. prin urmare, reiese în total 12.000 de lei din care numai el lua	8 000 de lei
Restul revenea marelui logofăt al Ţării de Jos şi celorlalţi vtori logofeţi	
Leafa lui este de 500 de lei lunar <care pe an face>	6 000
Total:	25 000

www.dacoromanica.ro

p 193 În afară de venitul arătat mai sus primind daruri la mănăstiri, <strângând> câte un leu la aplicarea pecetii pe vreo cerere de la 10 până la 40 de lei, în funcție de importanța lucrului pentru eliberarea unui act asupra hotărârii cu pecetea aplicată, la fel și pentru patentele <emise>; pentru toate acestea el poate obține circa — 25 000 lei

Total: 50 000 lei //

p 194 În primul an de domnie a noului principe, când de obicei toate actele de <proprietate>, patentele și hrisoavele mănăstirești sunt reînnoite, el primește câte 400, 500 sau chiar 900 de lei de la fiecare mănăstire după bogăția acestora, atunci acest mare logofăt obține un venit îndoit. În caz că principele schimbă pe mitropolit, pe episcopi sau pe egumenii mănăstirilor, atunci el obține o sumă și mai mare.

Împreună cu alți boieri ia parte la ședințele Divanului, semnând hotărârile acestuia în calitate de judecător. El rezolvă treburile care depind de el în mod nemijlocit, dar judecă și în treburile privitoare la preoțime. Are ca subalterni pe vtori logofăt, pe cei doi logofeți de taină și pe alți logofeți ai Divanului.

Dregătoria a șaptea

Marele vornic de cutie. Înainte această demnitate nu exista. Alexandru Ipsilanti în perioada primei sale domnii, în anul 1775, pătruns de dorința de iubire pentru oameni a înființat casa de ajutorare a săracilor numind ca epitropi pe mitropolit și pe alți boieri. Veniturile determinate prin hrisoave trebuiau să fie păstrate într-o ladă sub pecetea tuturor epitropilor, care trebuiau să prezinte
p 195 principelui în fiecare trimestru lista tuturor // săracilor cinstiți, a fetelor care duceau lipsă, de asemenea la vreo nenorocire. Pe această listă principele hotăra cui și ce sumă de ajutor bănesc să i se dea. Banii rămași trebuiau să fie din nou puși sub pecete și păstrați.

Ulterior însă Alexandru Moruzi, în timpul primei sale domnii, a făcut un nou așezământ și a instituit numai un singur boier care să se îngrijească de cutie dându-i numele de Vornic de cutie și așezându-l în rândurile boierilor de rangul întâi.

Încredințarea <cutiei> de către principe unei singure persoane, spre regret, s-a transformat într-o pacoste și s-a întâmplat deja de câteva ori că acești vornici au risipit necinstit toată suma adunată pentru pomană, astfel că cei săraci nu puteau să
p. 196 primească nici măcar acele ajutoare care au fost fixate înainte //.

Veniturile cutiei. Veniturile fixate prin hrisoave de la începutul întemeierii acestei cutii de ajutorare a săracilor sunt următoarele:

Principele dă câte 500 de lei pe lună, iar pe an — 6 000 de lei

www.dacoromanica.ro

Mitropolitul, cu ocazia sărbătorii a hramului Mitropoliei, în ziua de Sf. Constantin şi Elena	500	”
Episcopia: din Râmnic în ziua sărbătorirrii	300	”
din Buzău hramului episcopiilor,	200	”
din Argeş toţi la un loc	100	”
De la minele de sare	500	”
De la acestea pentru orfani	600	”
Din vămi şi dijmărit	1 500	”
De la boierii care intră în fiecare an în slujbe, de la fiecare după dregătorie, de la unii câte 250 de lei, de la alţii mai mici câte 20, 10 şi 5 lei. De la toţi	2 400	”
De la dregătorii Curţii domneşti	280	”
Din partea boierilor craioveni, care se află în dregătorii	80	”
S-a stabilit să se plătească <cutiei> de către juzi şi alţi dregători, care se află în slujbe şi de către mănăstiri următoarele sume:		
De către boierii de rangul întâi, care sunt numiţi în Divan, în calitate de juzi; de către toţi împreună	500	”
De către nouă boieri, care sunt numiţi juzi în departamentele 2, 3 şi 4; de către toţi împreună	180	”
De către nouă juzi mai mici, care au slujbele în aceleaşi departamente	90	”
De către juzii din Craiova, de către toţi 5 împreună	500	”
De către 34 de ispravnici în cele 17 judeţe, câte 50 de lei de la fiecare; de la toţi	50	”// p 197
De către mănăstirile mari, câte 20 <de lei> de la fiecare	1 700.	”
De către mănăstirile mai mici, câte 10 <lei>	3 600	”
De către negustori, care obţin privilegii de la domn.		
De către preoţii Ţării Româneşti, 3 <lei> de fiecare într-un an, jumătate pentru şcoală 7.500 de lei, jumătate pentru cutie 7.500 de lei;	15 000	”
Se adună anual numai conform celor stabilite în hrisoave	35 120	”

www.dacoromanica.ro

Dar suma aceasta a fost mărită, şi boierii care sunt numiţi în dregătorii trebuie să plătească după dregătorie de la 400 la 10 lei <pe an>. *Venitul din partea vorniceilor.* Încă din vânzarea dregătoriilor de vornicei, care sunt numiţi în cele 17 judeţe şi au dreptul să strângă amenzi de la toţi cei care lasă vitele pe holdele altora şi aduc pagube grâului semănat,

circa	30 000 de lei
<Total general>	65 120

Feţele bisericeşti sunt obligate să plătească, cu ocazia numirii lor în noile funcţii: mitropolitul 1.000 de lei, iar episcopii câte 250 de lei fiecare. Dar numirile în aceste posturi sunt
p 198 destul de rare //.

Domnul stabileşte acum în fiecare lună, la propunerea boierilor şi a vornicului de cutie, ajutorul bănesc văduvelor, orfanilor, oamenilor săraciţi şi nenorociţi, fixează leafă şi toate necesare pentru mame părăsite, care alăptează copii, pe uliţi sau pe lângă biserici, din toate veniturile acestei instituţii.

Observaţie. Nu se poate a nu regreta că până acum nu există o casă specială pentru creşterea acestor prunci nenorociţi, dintre care după afirmaţia unora abia dacă rămân în viaţă jumătate, căci femeile, cărora li se încredinţează pentru a fi hrăniţi, nu au grija suficientă de ei şi îi hrănesc numai atunci când primesc în mod regulat leafa. Când însă se întâmplă că în cutie nu ajung banii sau din alte cauze se
p 199 întârzie cu plata lefii, // multe dintre ele nu se mai consideră obligate să-i hrănească şi de multe ori devin cauza nu numai a îmbolnăvirii, ci şi a morţii acestor prunci nenorociţi.

Vornicul de cutie are ca subalterni un condicar şi un secretar. Judecă pricinile în Divan împreună cu boierii veliţi şi ia parte la şedinţe în prezenţa domnului.

Primeşte leafa de 500 de lei lunar, adică 6 000 de lei pe an. Alte venituri nu are în afară doar în cazul când moare cineva fără moştenitori şi averea <lui> va fi dată cutiei şi dacă ulterior se vor găsi rude cedându-le <averea>, el primeşte, pe seama lui, a zecea parte //.

Dregătoria a opta

p 200 *Marele logofăt de Ţara de Jos.* Această logofeţie nu exista înainte, ci era doar logofătul, iar acesta al doilea a fost numit mai târziu şi din această cauză primul logofăt se numeşte logofătul de Ţara de Sus, iar al doilea logofătul de Ţara de Jos. El primeşte o leafă de 500 de lei lunar şi obţine un oarecare venit de la cei 10 condicari pe care îi numeşte în judeţele din Ţara de Jos şi de la un treti logofăt. Primeşte de la mănăstiri daruri în bani, obişnuite pentru numirea <de epitropi> şi,

www.dacoromanica.ro

dând hotărâri în chestiunile ivite în Ţara de Jos, obţine de la toate acestea un venit destul de însemnat care poate ajunge anual de la 25 000 la 30 000 de lei.

Participă de asemenea, ca şi primul logofăt la judecarea pricinilor în Divan, împreună cu alţi boieri veliţi în prezenţa domnitorului //. p 201

Dregătoria a noua

Marele logofăt de obiceiuri. Şi această dregătorie a fost înfiinţată de către principele Alexandru Ipsilanti în cea de-a doua domnie a sa; ea nu impune alte obligaţii, în afară de a păstra cartea de pravili şi obiceiuri ale pământului şi, când este necesar, a înfăţişa în scris ceremonialul primirii unor persoane notabile sau în alte cazuri. Acest logofăt participă la adunările boierilor veliţi şi ale Divanului în calitate de judecător. Are ca subaltern un logofăt. Leafa lui este de 500 de lei lunar şi în plus un venit deosebit pe care-l primeşte din partea principelui (din rusumaturi), adică din veniturile care se arendează. În total el primeşte împreună cu leafa circa 12 000 de lei pe an //.

Dregătoria a zecea

Marele spătar. Această dregătorie a fost înainte de reformele principelui p 202
Mavrocordat cea mai importantă şi aducătoare de cele mai mari venituri. Marele spătar a fost comandantul întregii armate a ţării şi, cu ocazia intrării lui în această dregătorie, primea daruri nu numai de la toţi ofiţerii, dar şi din partea tuturor dregătorilor în general, care erau obligaţi să-i dea fiecare câte o piele de vulpe şi să-i aducă un car de fân. Ei (slujitorii) erau obligaţi să plătească spătarului câte 3 lei la şase luni de fiecare. Dar toate aceste venituri abia ajungeau în acele timpuri până la suma de 30.000 de lei. Acum însă, cu toate că a fost desfiinţată armata pământeană şi au rămas în fiecare unitate doar câţiva slujitori, lefegii, seimeni şi scutelnici, venitul lui a devenit de câteva ori mai mare.

El are ca subalterni un boier logofăt şi 6 boieri zapcii şi anume: căpitanul de lefegii, vel ceauş, polcovnicul de poteri, polcovnicul de vânători, polcovnicul de seimeni şi marele baş-buluc-başa. Tuturor acestora el le obţine dregătoriile şi caftanele.

Căpitanul de lefegii are sub comanda sa 20 de lefegii. Judecă în pricini mici şi are dreptul să pună sub arest.

Baş-buluc-başa are sub comanda sa 40 de seimeni şi păzeşte închisoarea din Curtea domnească, unde, conform ordinului principelui sunt puşi sub pază cei vinovaţi //. p 204

În afară de aceşti dregători, marele spătar are sub comanda lui pe toţi căpitanii pazelor din diferite uliţe ale Bucureştilor, cu excepţia pieţei şi partea interioară a oraşului, care se află sub supravegherea agii. Toţi aceşti <căpitani> au steaguri pământene.

Polcovnicii şi căpitanii din cele 17 judeţe cumpără dregătoriile lor direct de la el <= marele spătar> plătind anual o anumită sumă. Pentru eliberarea paşapoartelor

www.dacoromanica.ro

are un logofăt subaltern, care este obligat să ştie câţi oameni sosesc din ţări străine în Ţara Românească şi câţi pleacă din Bucureşti în alte localităţi ale Principatului pentru comerţ sau alte treburi.

Spătarul ia măsuri de urmărire a hoţilor şi războinicilor. Zapcii lui toată noaptea fac ronde pentru paza internă a oraşului. Câteodată spătarul însuşi este cu ei. Judecă pricini acasă la el, pedepseşte pe vinovaţi cu falanga (cu bătăi pe talpă) şi îi închide în temniţa, care se află pe lângă casa lui.

<Spătarul> dă scutiri subalternilor săi de la slujbă, primind pentru aceasta, de la fiecare câte patru şi cinci lei pe săptămână.

Spătarul intră la principe cu rapoarte direct şi el informează personal despre rapoartele polcovnicilor şi căpitanilor la fel ca şi în alte probleme, care îl privesc în
p 205 funcţia lui //.

Este prezent şi în Divan, când aceasta este necesar şi şade lângă logofătul de obiceiuri.

În timpurile de acum venitul lui constă în următoarele:

Din dregătoriile pe care le vinde în Bucureşti:

De la cele nouă căpitănii, o polcovnicie şi de la buciug are slujitori sub comanda sa din judeţul Slam-Râmnic	4 000 de lei
De la cele patru căpitănii şi o polcovnicie din judeţul Buzău	3 000 de "
De la cele patru căpitănii şi o polcovnicie în judeţul Săcuieni	4 000 de "
De la cele două căpitănii şi o polcovnicie şi vătăşie de la arbagii din judeţul Prahova	3 100 de "
De la cele patru căpitănii şi o polcovnicie din judeţul Ialomiţa	7 000 de "
De la cele zece căpitănii din judeţul Ilfov	7 000 de "
De la cele şase căpitănii şi o polcovnicie din judeţul Dâmboviţa	4 500 de "
De la cele nouă căpitănii şi o polcovnicie din judeţul Vlaşca	5 000 de "
De la cele opt căpitănii şi o polcovnicie şi vătăşia de arbagii din judeţul Teleorman	10 000 de "
De la cele trei căpitănii şi o polcovnicie din judeţul Muşcel	2 000 de "
De la cele patru căpitănii şi o polcovnicie din judeţul Argeş	2 500 de "
De la cele şase căpitănii şi o polcovnicie din judeţul Olt	5 000 de "
De la cele şase căpitănii din judeţul Romanaţi	4 000 de "

www.dacoromanica.ro

De la cele trei căpitănii din judeţul Vâlcea	3 000 de	"
De la cele cinci căpitănii din judeţul Dolj	3 600 de	"
De la cele cinci căpitănii din judeţul Gorj	4 500 de	"
De la cele şapte căpitănii din judeţul Mehedinţi	5 000 de	"
Total	77 300 de	"
	55 000 de	"
Total general	132 300 de	" //

Spătarul are venitul sigur în jurul acestei sume, care poate să crească uneori sau să scadă alteori în funcţie de împrejurări.

În afară de veniturile de mai sus are şi venituri ocazionale, cum ar fi, de exemplu, a zecea parte din suma care se încasează de la vinovat, când judecă el. Şi folosind de asemenea şi alte ocazii asemănătoare obţine şi din acestea nu mai puţin de 50.000 de lei pe an //.

De altfel tot venitul este arătat în sume minime; dacă însă le-am enumera cu p 206
minuţiozitatea necesară, atunci, cu toată moderaţia, spătarul poate obţine circa 200.000 de lei, iar în cazul de deosebite înclinaţii spre cupiditate şi mai mult de 300.000 de lei.

Dregătoria a unsprezecea

Hatmanul Divanului. Această dregătorie este împrumutată din Moldova şi este un post în armată în afara căruia în Moldova este aceeaşi ca şi a spătarului în Tara Românească. Acolo există dregătoria vornicului de aprozi, căruia i se adresează toate cererile în pricinile de judecătorie şi care le prezintă Divanului pentru a fi judecate. Principele Ioan Caragea, conformându-se cu această orânduială, a găsit necesar să numească şi în Ţara Românească un hatman, rânduind să îndeplinească obligaţiile pe care le are azi //. p 208

În zilele de adunări ceremoniale, acest dregător se află între spătar şi vistiernic p 209
şi se aşează în faţa principelui, când însă sunt judecate pricinile în Divan, el stă în picioare în spatele celor aşezaţi, ţinând în mână bastonul său de argint. Fiind socotit printre boierii veliţi, hatmanul are (ca subalterni) pe un sameş, un logofăt, un ceauş, un stegar şi în toate (instanţele) de judecătorie sau în departamente câte un zapciu, numit de el pentru a prezenta acţiunea şi a conduce pe reclamant în faţa judecătoriei.

Înainte erau şase zapcii în Divan şi anume: vătaful de aprozi, ceauşul de aprozi, vătaful de Divan, vătaful de paharnicel, vătaful vistieriei şi vătaful de copii, care erau numiţi întotdeauna de către principe şi cărora li se adresau toate cererile reclamanţilor şi acuzaţilor pe diferite pricini <cum ar fi>: moştenirea, pricini de datorii şi alte litigii //. Aceşti dregători trimiteau curieri în oraşe şi judeţe pentru p. 210
a-i aduce pe acuzaţi în faţa <instanţei> judecătoreşti, unde pricina urma să fie judcată. Zapciul numit strângea <sumele> fixate de judecătorie şi primea din toate

www.dacoromanica.ro

acestea a zecea parte în folosul său. Azi, când s-a înființat dregătoria hatmanului, toate <aceste> treburi aparțin de competența lui și de aceea și veniturile zapciilor au trecut pe mâna lui.

Cu toate că aceste venituri sunt ocazionale și depind de numărul proceselor după care el primește <bani>: din sumele care se preocupă în urma pretențiilor de datorii a zecea parte, iar de pe urma proceselor pentru stăpânirea satelor daruri, el poate obține pe an nu mai puțin de circa 30.000 de lei. //

p 211 Dregătoria a douăsprezecea

Marele vistiernic. El este principalul tezaurier sau directorul vistieriei și administrează toate veniturile și cheltuieilile. Împarte impozite care se strâng de la diferitele categorii ale poporului, conform cu cele stabilite de principe, și dispune / în toate chestiunile privitoare la dări și din această cauză este obligat să aibă informații complete despre toți locuitorii Țării Românești. El dă ordine ispravnicilor despre felul în care să se procedeze în județe în privința strângerii impozitelor și în alte treburi ... Poruncile sale înainte de a le trimite în județe le prezintă spre aprobare principelui.

Are ca subalterni doi sau trei vistieri, un boier sameș de vistierie, care deține socotelile generale despre dări, un boier grămătic de vistierie și încă nouă boieri secretari pe diferite ramuri //.

p. 212 Toți cei 34 de ispravnici din cele 17 județe sunt subordonați lui la fel și cei 17 sameși sau vistiernici de județe.

Dregătoria marelui vistiernic, care obligă la activitatea în toate treburile interne ale principatului, este dregătoria cea mai însemnată. Veniturile marelui vistiernic se limitau înainte la <suma> de 30.000 de lei inclusiv și cei 70 de scutelnici. Azi <ele> ajung până la <suma de> circa 50.000 de lei pe care le obține după cum urmează:

Din toate capitolele de impozite, care se strâng de la clase diferite, din fiecare câte 4.000 de lei	24 000 de lei
Din cele două strângeri ai banilor poștei, pentru plata celor care întrețin poștele	8 000 de lei
Din cele trei strângeri de impozite, pe care le plătesc breslele, de la fiecare strângere câte 2.000 de lei	6 000 de lei
Din veniturile arendate: dijmărit, oierit și vinărici, câte 2.000 de lei de fiecare	6 000 de lei
Din dări care se strâng de la (persoanele) care se vor găsi în județe peste numărul cunoscut al ludelor	6 000 de lei
p. 213 Total	50 000 de lei //

Veniturile ocazionale însă ajung la mai mult de 150 000 de lei, căci noului vistiernic îi fac cadouri toți calemii sau secretarii de vistierie, fiecare după venitul

www.dacoromanica.ro

său, la fel ca şi cei 34 de ispravnici şi cei 17 sameşi, care îi aduc ofrande băneşti însemnate. El mai are şi alte venituri. În primul an de domnie a principelui, când sunt schimbate toate poruncile sau pecetluite scutelnicilor şi slujitorilor şi toate hrisoavele diferitelor bresle, venitul vistiernicului poate atinge <suma> de 300.000 de lei şi mai mult. Leafă însă el nu primeşte.

Dat fiind că toate veniturile şi cheltuieilile principatului trec prin mâna vistiernicului, la sfârşitul anului, mitropolitul, boierii veliţi şi postelnicul fac revizia socotelilor.

În zilele de ceremonii, vistiernicul trebuia să stea în faţa principelui după hatman, dar // având în vedere că vistiernicul este ales dintre boierii de frunte şi de p 214
neam mai ales decât hatmanul, el stă înaintea acestuia din urmă.

Treburile care intră în obligaţiile lui le examinează şi le rezolvă în departamentul său osebit, iar nu în Divan.

Dregătoria a treisprezecea

Marele vornic de Politie <oraş>. Această dregătorie a fost înfiinţată nu de mult şi persoana care o ocupă este obligată să supravegheze strângerea impozitelor de la colonîştii străini aşezaţi în Bucureşti. El are ca subalterni un sameş polcovnic de străini şi zapcii în diferitele părţi ale oraşului pentru strângerea dărilor. Judecă în Divan împreună cu boierii şi ia parte la şdinţele <Divanului> ţinute în prezenţa principelui. Are leafa de 250 de ei pe lună şi 150 de lei lunar din impozitele adunate

ceea ce face într-un an	4 800 lei
Vinde polcovnicia pentru	6 000 lei
Din eliberarea în fiecare an a hârtiilor poslușnicilor care sunt ai străinilor din Bucureşti aflaţi sub controlul lui, obţine din aceasta şi din alte ocazii în total în jurul lui	20 000 lei
(Total general)	30 800 de lei

p 215

Dregătoria a paisprezecea

Marele postelnic. Se poate spune că el este adevăratul ministru al Afacerilor Externe pe lângă principe. Acest servicii i se încredinţează întotdeauna unui grec dintre rudele apropiate ale domnului sau unuia care este mult stimat de el //. Prin mâna lui trec şi se rezolvă aproape toatre treburile cele mai însemnate ale Principatului. Acei dintre boieri care vor să ajungă la principe în cazul plecării lor în judeţe sau în alte locuri sau au intenţia a raporta ceva lui sunt introduşi de către postelnic, la fel ca şi aceia care obţin dregătorii noi. Toată corespondenţa dintre principe şi paşale cu Constantinopolul şi cu Moldova este expediată de el. // Pentru p. 216
aceasta el are ca subaltern pe polcovnicul de călăraşi sau şeful curierilor şi pe vătaful lipcanilor care sunt trimişi în interiorul Ţării Româneşti.

www.dacoromanica.ro

Toţi agenţii principelui de lângă paşalele din cetăţi sunt subordonaţi lui şi poartă cu el corespondenţă în general în toate problemele. Are în subordine <încă> doi boieri mici – postelnicul 2 şi 3 – şi 12 postelnicei[50]. În timpul judecării pricinilor în Divan el nu şade, ci stă <în picioare> în faţa principelui. Subordonaţii săi se află în apropiere gata pentru executarea ordinelor lui.

Venitul lui permanent constă doar din leafa de 1.000 de lei pe lună, dar se întâmplă ca principele să decidă <să fie> 1.500 de lei <pe lună>. Venituri ocazionale are multe, căci toţi boierii numiţi în noile dregătorii trebuie să-i facă
p 217 cadouri corespunzătoare cu noul titlu obţinut //. Nu mai puţin se foloseşte şi de alte măsuri care trec prin mâna lui, obţinând anual în jurul de 100.000 de lei şi // mai mult.

Dregătoria a cincisprezecea

Marele logofăt al Departamentului de străini sau al Afacerilor Străine. Principele Ioan Caragea a mărit numărul boierilor de rangul întâi prin adăugirea acestui mare logofăt, care este numit pentru conducerea unui departament aparte, pentru examinarea pricinilor sudiţilor străini <iscate din> pretenţiile acestora faţă de locuitorii Ţării Româneşti. În acest departament sunt încă doi boieri, care se adună
p 218 împreună cu el în scopul judecării pricinilor //.

Marele logofăt al Departamentului de străini este prezent şi în Divan în caz de necesitate, ocupând locul după toţi boierii de rangul întâi. Are leafa de 1.000 de lei lunar şi beneficiază de trei la sută din banii care se iau în urma sentinţelor pe care el le dă.

Dregătoria a şaisprezecea

Aga. Acest boier avea înainte titlul de căpitan de vânătoare, adică şeful vânătorilor, a cărui obligaţie consta doar în aceea de a trimite în fiecare zi pe oamenii săi la vânat şi să aducă vânatul principelui. Ceea ce rămânea <din vânat>, îl vindea pe piaţă în folosul său. De aici s-a întâmplat că el şi-a asumat puterea asupra pieţei întregi a oraşului, a devenit un adevărat inspector şi păzitor al ei şi, ulterior, a început să numească cu de la sine putere supraveghetori osebiţi în toate uliţele. Puterea lui a crescut, când s-a întâmplat ca această dregătorie să fie ocupată de oameni din familii de vază şi <aflătoare> în rudenie cu principele; în 1620 Radu Mihnea Vodă[51] i-a dat acestei dregătorii numele de Aga ceea ce în turceşte
p 219 înseamnă şef. Principele Constantin vodă Basarab Cârnul[52] // a dorit să diminueze

---

[50] Aceste delimitări sunt infirmate de aprecierile cercetării recente, care pune în subordinea marelui postelnic pe lângă subordonaţii 2 şi 3, încă vreo 7 subordonaţi de rang mare şi 24 de rang mic (cf. *Instituţii feudale din Ţările Române* ..., p. 372 s.v.9

[51] Radu Mihnea, fiul lui Mihnea Turcitul, a domnit de mai multe ori în Ţara Românească, ultima dată în august 1620 până în august 1623.

[52] Constantin Şerban domneşte între 9 aprilie 1654–martie 1658.

www.dacoromanica.ro

puterea nelimitată a dorobanţilor (armata de pedestraţi) care se răzvrăteau permanent, omorau boieri, jefuiau mănăstiri şi făceau diferite dezordini în ţară, a întreprins în timpul domniei sale, în anul 1657[53], măsuri de slăbire a puterii lor subordonându-le în frunte cu şeful lor cu căpitanul agăi, iar tunurile lor le-au dat marelui armaş. În 1688 Şerban vodă Cantacuzino[54] a lichidat cu totul această oaste trecând pe cei puţini rămaşi cu căpitanii lor în subordonarea agăi //.

Cu ocazia reformei sale, în anul 1738 Constantin vodă Mavrocordat a lichidat p. 220
şi acea oaste care a mai rămas în subordinea agăi, lăsând din ea doar numărul notat mai jos: 120 de talpaşi sau slujitori sub comanda căpitanului de dorobanţi; 120 de cazaci sub comanda polcovnicului de Târgovişte; 120 de cazaci sub comanda polcovnicului de Târgu Bucureşti; 120 de slujitori subordonaţi agăi şi 500 de slujiori cu 30 căpitani şi 60 de ofiţeri mici. Azi însă din toate acestea există un număr din cel mai mic şi nu mai mulţi decât cei necesari pentru executarea slujbei.

Aga este inspectorul târgului din Bucureşti, comandantul şi păzitorul ordinii în oraş. El fixează taxa pentru alimentele aduse la piaţă, verifică cântarele vânzătorilor, umblă în piaţă cu slujitori care poartă vargă pentru a pedepsi cu falangă pe cei ce // folosesc cântare sau măsurătoare false. Se îngrijeşte să nu p 221
izbucnească incendii, pentru aceasta are pe lângă el întotdeauna zi şi noapte un cal înşeuat şi nu are dreptul să părăsească oraşul. Ţine pe toate uliţele pieţelor şi în alte părţi ale oraşului gărzi, care noaptea fac strajă şi cu care câteodată trebuie să fie şi el însuşi. Are în subordine o temniţă şi judecă, în pricinile privitoare la piaţă. împreună cu doi boieri. În Divan însă nu are loc şi stă după postelnic, iar în judecarea pricinilor nu <are dreptul> să se amestece.

Are în subordine pe căpitanul de dorobanţi, polcovnicul de Târgovişte, polcovnicul de târg, polcovnicul de vânători, logofătul de agii şi stegari, care cumpără dregătoriile lor pe bani. Venitul agăi în timpuri de mai dinainte a fost nu mai mare de circa 12 000 de lei, azi însă a crescut până la suma care urmează mai jos: // p. 222

Căpitanul de dorobanţi plăteşte pentru dregătorie circa	10 000 de lei
Polcovnicul de Târgovişte	7 500 de lei
Polcovnicul de Târg	6 000 de lei
Ceauşul de agii	5 000 de lei
Polcovnicul de vânători	2 000 de lei
Logofătul de agii	2 500 de lei
Stegarul	800 de lei
De la cei doi buluc-başi	2 000 de lei
De la vătăşia de pescari	2 000 de lei

[53] Evenimentele povestite au avut loc în 1655, cu ocazia marii răscoale populare din Ţara Românească.

[54] Şerban Cantacuzino domneşte între noiembrie 1678–28 octombrie 1688.

www.dacoromanica.ro

De la vătăşia de abagii........................ 600 de lei
De la cei doi căpitani de pompieri........................ 1 600 de lei
De la cei doi căpitani de alai (ceremonii)........................1 600 de lei
De la cei 181 de căpitani <de străji>
de ulicioare câte cinci lei de fiecare <total> .... 90 de lei
Total........................72 190 de lei

Venitul pe care îl primeşte de la diferitele bresle şi anume:
Brutari........................ 700 de lei
Franzelari........................ 400 de lei
Cei ce ţin băcănii........................ 700de lei
De la cei care frig diferite alimente........................ 300 de lei
De la vânzătorii de săpun........................ 400 de lei
De la vânzătorii de lumânări........................400 de lei
De la crâşmari........................ 700 de lei
De la precupeţi........................ 600 de lei
De la vânzătorii de făină........................ 400 de lei
De la cei ce vând iaurt........................ 100 de lei
De la vânzătorii de ulei din sămânță de
cânepă sau din <altă> sămânță de ulei........................ 100 de lei
De la vânzătorii de tutun........................ 100de lei
De la vânzătorii de torbe pentru ovăzul de
hrănit caii........................ 30 de lei
Total: ....4 940 de lei

Poate încă strânge din judecată, după temniță şi din vamă, pe care o deține la Târgul din
afară circa .... 20 000 de lei
p 223 Total general........................73 120 (de lei) //

În cazul în care el este favoritul principelui şi înclină spre abuzuri, el poate obţine o sumă şi mai mare decât aceasta. Se întâmplă câteodată că împarte pe cârciumi măsura ce se numeşte oca şi atunci obţine încă circa 10 000 de lei; aceasta se întâmplă însă rar.

Până nu de mult aga avea sub supravegherea sa toate cuptoarele brutarilor şi obţinea de la ei circa 50 000 de lei, dar în 1819 acest drept i-a fost luat şi principele i-a dat această supraveghere unui alt boier pe care l-a îmbrăcat în caftan boieresc şi l-a numit staroste de bucătari. Acesta umblă des în piaţă, supraveghează el însuşi pe
p 224 vânzătorii de pâine şi pronunță sentințe. //

Boierii de rangul doi:

Marele clucer. Înainte, acesta era obligat să aprovizioneze boierii şi miliția cu pâine pentru banii care i se dădeau din vistierie. Azi însă nu are obligaţii osebite, doară că este considerat ultimul dintre cei care judecă în Divan şi se bucură de o autoritate mediocră. Domnul, în semn de deosebită apreciere, permite unora dintre

www.dacoromanica.ro

cluceri să-şi lase barbă. Aceasta este o cinste de care se folosesc doar boierii de rangul întâi.

Vel căminar. El trebuie să se afle pe lângă principe în calitate de inspector al vămilor. Veniturile le are din vinurile care se vând pe piaţă sau se aduc în Ţara Românească de dincolo de Dunăre, după fiecare butoi câte cinci lei, la fel o anumită vamă şi din vodcă şi tutun. //

El nu are loc în Divan, ci, în cazul când este chemat acolo de principe, trebuie p. 225
să stea în picioare.

Vel paharnic. Obligaţia lui este de a se îngriji de vin <din Curtea> domnească în zilele de mari sărbători, când principele ospătează pe boieri. Azi însă se dă această dregătorie doar pentru titlu.

Marele stolnic. Înainte trebuia să se îngrijească de masa principelui şi să ia toate măsurile în această privinţă. Azi însă această dregătorie se dă doar pentru titlu.

Marele comis este comandantul grajdului şi este obligat să se îngrijească de caii de călărie ai principelui, având ca subalterni pe comisul doi şi comisul trei şi mulţi comişei, adică slujitori mici. //

Boierii de rangul trei: //

Marele serdar era obligat înainte să se îngrijească de încartiruirea armatei, de p. 226
aducerea lucrătorilor la miliţie şi, în caz de pornire a armatei în campanie, de pregătirea transportului proviziilor pe carele trebuia să le însoţească. Azi însă această dregătorie se dă doar pentru titlu.

Vel medelnicerul în zilele de mari sărbători trebuie să se afle pe lângă masa domnului pentru a servi pe principe şi pe cei care sunt invitaţii lui. Azi însă şi această dregătorie se dă doar pentru titlu.

Marele sluger. El trebuia să se îngrijească de carnea de vacă şi de lumânări p 227
pentru boieri şi miliţie pentru care primea bani de la vistierie; în vremurile de azi această dregătorie se dă doar pentru titlu //

Marele pitar este obligat să se îngrijească de careta şi de întreg echipajul pentru doamnă, la fel ca şi de caii ce aparţin echipajului.

Marele armaş. Acest cinovnic se află în ce priveşte demnitatea la un grad mai mic decât pitarul. Ca funcţie însă aduce un venit foarte mare şi de aceea domnul numeşte în această dregătorie aproape întotdeauna <e cineva din> rudele sale sau (pe cineva) dintre favoriţii săi ...

Marele armaş este şeful artileriei (care constă azi din două sau trei tunuri stricate) şi are ca subalterni doi boieri: armaşul doi, armaşul trei şi 80 de armăşei şi slujitori pentru îndeplinirea sarcinilor armăşiei. El este supraveghetorul principal sau inspectorul temniţei, care se numeşete Puşcărie, şi supraveghează pe toţi criminalii de drept comun care sunt deţinuţi acolo. // El aprobă executarea tuturor p. 228
sentinţelor privitoare la arestaţi. Are ca subalterni: iuzbaşul, vătămanul şi ceauşul de puşcărie; topcii sau artileriştii, puşcaşii, adică oamenii cu puşti, masalagii miliţiei. Îi are sub îngrijire pe muzicanţii domneşti primind de la ei aurul pe care-l strâng din râuri şi care este venitul doamnei. Armaşul deţine două steaguri cu stema Ţării Româneşti şi tuiurile principelui.

www.dacoromanica.ro

În timpurile de mai înainte se prezenta în fața principelui cu topuzul de argint în mână, dar azi se prezintă fără el, dar au topuzul armașul doi și armașul trei.

Marele armaș este primul judecător în Departamentul Criminalicesc în care afară de el <mai> sunt încă șase boieri numiți de principe la propunerea marelui logofăt, pentru a judeca în pricinile criminalicești. //

p 229 Toate veniturile armășiei constau din strângerea birului de la țigani din nisipul de aur pe care îl primește de la ei. Toți dintre oamenii care se îndeletnicesc cu strângerea nisipului de aur, printre care sunt 700 de țigani și 100 de români aurari sunt obligați să-i dea <armașului> câte trei sau patru grame de aur. Toți ceilalți țigani domnești plătesc birul nu doamnei, ci principelui. Armașul, în afară de economiile pe care le poate face din aurul extras de țigani și din birurile pe care le plătesc ceilalți țigani, mai are următoarele venituri:

Obligația care i se plătește lui sub numele de plocon pentru pecetluiri și certificate pe care le dau zapcii din fiecare plai țiganilor reprezintă într-un an	18 000 de lei
Aceeași plată de la românii aurari câte 40 de lei de liudă; în total 20 de liude	800 de lei
Havaietul, adică plata pentru vânzarea de măgari (numărul cărora crește din an în an) țiganilor, circa	10 000 de lei //
p 230 Din partea țiganilor muzicanți din București, de la vătaful acestora și de la alți vătafi de țigani din interiorul Țării Românești	8 000 de lei
Din gărdurăritul din județul Râmnic, adică din amenda care se ia de la toți cei ale căror animale au ieșit în grădinile de vii	200 de lei
Din partea armășeilor sau a slujitorilor mai mici ai armașului, pentru răscumpărarea fânului și a lemnului pe care ei trebuie să-l aducă	750 de lei
Din partea armășeilor pe care le eliberează <vremelnic> de slujbă, câte 50 de lei pe lună	600 de lei
Total	41 350 de lei
Din venituri ocazionale, cum ar fi de exemplu: din diferite amenzi, care se pun asupra oamenilor condamnați la detenție, primește pe lună circa 1 000 de lei	12 000 de lei
Total general	53 350 de lei

www.dacoromanica.ro

Marele armaş poate obţine această sumă de venit în cazul când procedează conform regulamentului obligaţiilor sale. Atunci însă când domnul îl favorizează şi are grijă dosebită de el şi îi permite să facă ce vrea, el poate obţine un venit de două ori mai mare. //

Azi însă principele de obicei dă această dregătorie drept dar fiului sau fiicei p 231
sale <şi> le îngăduie s-o vândă cui o vor. Din această cauză unii dintre boieri, care cumpără armăşia împreună cu birurile şi toate veniturile, plătesc deja circa 200.000 de lei. În acest caz tot ce primesc în plus rămâne în folosinţa celuia care a cumpărat armăşia.

Marele portar. El raportează principelui despre turcii sosiţi în Ţara Românească cu misiuni şi îi introduce la el, le arată locuinţa şi are grijă de cele necesare lor. Are pe lângă sine portarul 2, portarul 3 şi 50 de portărei mici. //

Venitul lui este de la caz la caz. Când sosesc turci atunci prin el li se dau p 232
acestora tainuri şi toate cele necesare pentru întreţinerea lor, din care le trage foloase însemnate La fel când se ivesc certuri în privinţa delimitării hotarului pământurilor şi la dispoziţia principelui trimite la faţa locului doi portărei, primeşte după fiecare stânjen de pământ câte şase parale. Are o leafă de 250 de lei pe lună împreună cu care anual are un venit de circa 20 000 de lei. Când însă este favoritul domnului poate obţine şi mai mult de 30 000 de lei.

Marele şătrar înainte vreme trebuia să se îngrijească de cortul principelui şi să îngrijească de paza lui în timpul campaniilor. Pentru aceasta şi se rânduiau şătrarul doi şi o mulţime de slujitori care se numeau şătrari. Azi însă acest grad se dă doar după titlu, iar şătrăreii cu vătaful lor se află sub comanda ispravnicului de Curte. // p 233

Clucerul de arii era obligat înainte să se îngrijească de fân şi de ovăz pentru caii domnului, azi însă nu are nici o funcţine, căci de furajul pentru caii domneşti se îngrjeşte comisul şi marele pitar, care supraveghează echıpajul doamnei.

Boierii de rangul patru:

Logofătul de Divan se numeşte primul logofăt de taină şi după obligaţii poate fi socotit al doilea după marele logofăt. El trebuie să se afle întotdeauna la Divan, când domnul se ocupă de treburi, şi cu ocazia judecăţii citeşte cu glas tare hârtiile. Prin mâna lui trec toate poruncile privitoare la litigii şi întocmeşte toate hârtiile cu hotărâri sau decizii în privinţa acuzării. Deşi el se află în subordinea marelui logofăt, des se întâmplă că are gradul boierilor de rangul doi sau trei şi din această cauză numărul scutelnicilor // daţi lui depinde de grad. Primeşte o leafă de 150 de lei pe lună, uneori mai mult, în funcţie de dispoziţia domnului. Veniturile lui ocazionale ajung la mai mult de 20 000 de lei, căci, după marele logofăt, el este primul secretar pământean pe lângă principe. Toate hârtiile care sunt întărite cu pecetea domnească trec prin mâna lui. El primeşte o parte din veniturile pe care le au din aceasta primii mari logofeţi. Obţine de asemenea mai ales daruri din partea oamenilor care au litigii. Seara citeşte domnului diferite jalbe, apelări şi rapoarte privitoare la lucrurile pe care Divanul în ziua următoare trebuie să le judece. //

www.dacoromanica.ro

p 235 Această dregătorie trebuie să fie ocupată de un om cu totul cinstit, care să ştie perfect limba română şi care are cunoştinţe temeinice despre pământul şi obiceiurile ţării, căci conducând întreaga cancelarie a Divanului, în rezolvarea lucrurilor, toţi ceilalţi boieri sunt schimbaţi în fiecare an, el trebuie să fie neschimbat şi este scos din slujbă doar pentru o oarecare crimă în îndeplinirea obligaţiilor sale. Are în subordine un treti logofăt, care câteodată îl înlocuieşte.

Cei doi vtori logofeţi. Aceştia se află întotdeauna pe lângă marii logofeţi şi, ocupându-se de treburile pe care le conduc aceştia, beneficiază de o parte din veniturile pe care le obţin ei, beneficiază de o parte din veniturile pe care le obţin şefii lor, marii logofeţi, din pregătirea hârtiilor întărite cu pecetea domnului. Fiecare
p 237 dintre ei poate realiza un venit de 5 000–6 000 de lei. //

Vtori vistiernic. Acest cinovnic este subordonat marelui vistiernic şi se ocupă de treburile vistieriei. Venitul lui ajunge la 25 000 de lei, adică la jumătatea venitului marelui vistiernic ... Câteodată primeşte şi mai mult, în funcţie de măsura în care este favorizat de domn şi de marele vistiernic. Are o leafă de 80 de lei pe lună.

Vtori postelnic. El este subordonat marelui postelnic şi-l înlocuieşte pe acesta, când este necesar să se introducă la principe vreun boier de rangul trei sau patru cu ocazia numirii lor în funcţie. Îndeplineşte şi alte sarcini primite din partea postelnicului. Are un venit din daruri ocazionale de la cei care sunt numiţi în funcţii circa 6 000 de lei pe an. Leafa lui pe o lună este de 150 de lei. //

Vtori spătar. El se numeşte spătărache şi este subordonat marelui spătar. În zilele de ceremonii, el urmează după domn călare pe un cal domnesc, frumos echipat, şi ţine topuzul şi sabia principelui. La biserică şi în Divan se află întotdeauna pe lângă principe, cu excepţia zilelor de mari ceremonii în care însuşi marele spătar îndeplineşte aceste obligaţii. Are o leafă de 100 de lei lunar, beneficiind, de asemenea, şi de venituri osebite din judeţele Slam Râmnic şi Buzău, venituri ce se numesc pirpir şi sunt strânse de la cei care trebuie să plătească vinăriciu. Se ia după fiecare butoi de vin câte un leu şi după fiecare cadă cu struguri câte 12 parale. Venitul acesta el îl vinde arendaşilor vinăriciului şi obţine în total nu
p 238 mai mult decât până la 6 000 de lei //.

Vtori comisul este subordonat marelui comis şi-l ajută pe el în toate, primind fân şi ovăz pentru caii domneşti. Venitul lui poate ajunge până la 6.000 de lei, inclusiv leafa de 80 de lei pe lună.

Vtori portarul este subordonat marelui vistiernic şi îndeplineşte diferitele porunci ale acestuia. Poate obţine un venit de 10 000 de lei, primind în plus şi o leafă de 60 de lei pe lună.

Treti postelnicul este subordonat marelui postelnic şi, reprezentând domnului pe boierii de ranguri inferioare, poate obţine prin aceasta până la 3 000 de lei venit.
p 239 Primeşte o leafă de 80 de lei pe lună. //

www.dacoromanica.ro

Treti armaşul este subordonat marelui armaş, supraveghează închisoarea sau puşcăria şi trebuie să însoţească pe condamnat până la locul unde acestuia i se va aplica pedeapsa.

Primeşte o leafă de 20 de lei pe lună, beneficiind şi de unele venituri ocazionale.

Treti comisul este subordonat marelui comis. Supraveghează grajdul de cai al domnului şi primeşte o leafă de 50 de lei pe lună. Veniturile lui ocazionale sunt puţin însemnate.

Treti portarul este subordonat marelui portar şi are grijă de locuinţa şi hrana turcilor (care sosesc în misiune oficială în Ţara Românească). Veniturile lui ocazionale sunt puţin însemnate, iar leafă are 50 de lei pe lună.

Zapcii sau pristavii de Divan:	Vătaful de aprozi
	Ceauşul de aprozi
	Vătaful de Divan
	Vătaful de păhărnicei
	Vătaful de vistierie // p 240

Aceşti slujitori ai Divanului trebuie să se afle în Divan, când sunt judecate pricinile şi să ţină în mână buzduganul încrustat cu argint şi cu aramă nu mai lung de un arşin, semn al funcţiei lor. Ei pedepsesc pe cei care îndrăznesc să încalce ordinea din Divan. După înfiinţarea hătmaniei, care le-a luat veniturile, fiecare primeşte acum într-un an nu mai mult de 3 000 de lei. Obligaţiile la care erau supuşi înainte sunt descrise mai sus în capitolul despre dregătoria hatmanului.

La boierii de ultim rang se adaugă şi pristavii particulari sau zapciii oraşului Bucureşti, aparţinând spătăriei şi agiei. // p 241

Căpitanul de dorobanţi, care îşi cumpără dregătoria de la Aga, deţine o temniţă osebită şi judecă diferite pricini de datorii. Venitul îl are zece la sută din sumele ce se iau din banii reclamaţi.

Căpitanul de lefegii este subordonat marelui spătar şi deţine o închisoare deosebită de cea a spătăriei. Judecă pricini exact la fel ca şi căpitanul de dorobanţi, în acele părţi ale oraşului, care sunt trecute de sub supravegherea agăi şi aparţin spătarului.

Supraveghetorii de pază în oraş:

Polcovnicul de agă primeşte o leafă de	25 de lei lunar
Ceauşul de spătărie	20 de lei lunar
Ceauşul de agii	15 de lei lunar
Iuzbaşa de fustaş, subordonat agăi	
Baş-buluc başa, căruia îi este încredinţată straja porţii la Curtea domnească.	
Primeşte o leafă de	40 de lei pe lună. // p 242

www.dacoromanica.ro

În afară de boierii enumeraţi mai sus, care formează adevăratele ranguri ale principatului Ţării Româneşti mai sunt câţiva dregători, care ţin de curtea domnească şi beneficiază de leafă şi alte venituri, ca şi ceilalţi boieri.

Marele cămăraş este adevăratul supraveghetor al Curţii domneşti. El are sub administrarea sa cămara (sau magazia) şi tot venitul personal al principelui. Se ocupă de toţi târgoveţii care vin de la Silistra, mai cu seamă armeni şi evrei. Tot el judecă toate litigiile dintre aceştia.

Are grijă de cheltuieilile ce se fac pentru cadourile oricui, venitul lui constă din cotărit, adică din birul ce se ia după daruri sau arşinii cu ştampilă, ce se importau pentru fiecare magazie şi ajunge până la 10.000 de lei. Celelalte venituri ale lui sunt ocazionale şi le realizează mai cu seamă din mărfuri la care el măreşte preţul. când
p 243 le prezintă principelui. // Din aceasta el poate obţine circa 50 000 de lei. dar câte odată până la 100 000, în funcţie de încrederea de care beneficiază din partea principelui. ... Acest boier este socotit în rang după agă şi are 10 scutelnici.

Marele grămătic sau secretarul domnului, care păstrează corespondenţa principelui în limba greacă şi supraveghează pe ceilalţi grămătici, are o leafă de 1.000 de lei pe lună, iar pe an 12 000 de lei.

Vtor grămăticul primeşe o leafă de 200 de lei pe lună

Treti grămăticul – 50 lei

Medicul curţii primeşe o leafă de 1 500 de lei pe lună. 18 000 de lei anual.

Farmacistul – câte 150 de lei pe lună

Chirurgul – la fel //

Meimandar-başa sau arhitectul – câte 50 de lei pe lună

Vtori cămăraşul sau arhitectul – câte 50 de lei pe lună, se îngrijeşte de îmbrăcămintea domnului şi are o leafă de 50 de lei pe lună.

Ispravnicul de Curte este principalul supraveghetor al Curţii domneşti. Procură pâinea şi administrează cheltuielile pentru renovări ale Curţii. Din toate acestea are un venit de până la 20 000 de lei, iar câteodată şi mai mult, în funcţie de împrejurări.

Cuparul are grijă de vinul pentru masa domnului. Venitul lui constă din cotărit sau din cotul, care se vinde pentru măsurarea vinului în butii, şi ajunge până la 15.000 de lei.

Pivnicierul este subalternul cuparului şi supraveghează beciurile domneşti. Are venitul numit vădrăritul, adică birul de 20 de parale ce se plăteşte după fiecare butoi
p 245 de vin vândut în cârciumile din Bucureşti şi primeşte o leafă de ... lei pe lună. //

Muchurdarul, care aplică pecetea domnească pe hârtii, poate obţine un venit ocazional de până la 20 000 de lei. Primeşte leafă de 40 de lei pe lună.

Divictarul, care are grijă de călimara principelui, are un venit egal cu cel al muchurdarului.

Vornicul de harem, împreună cu soţia şi cu fetele care servesc pe principesă, primeşte o leafă de 1 000 de lei pe lună.

www.dacoromanica.ro

Grămăticul sau secretarul principesei <are o leafă de> 200 de lei pe lună.

Sunt încă la Curte câțiva dregători mai mici și diferiți slujitori de rang inferior, pentru care, împreună cu cei enumerați mai sus și care formează Curtea domnească, p 246
se plătesc lunar ca leafă 6 717 lei. //

Scrisoarea a 14-a

București, 10 august 1820

Guvernarea. Mult stimate prietene, v-am procurat o oarecare schiță despre drepturile sistemului de domnie și am dat o descriere amănunțită despre boieri. În completare la toate acestea găsesc necesar să vă dau o imagine despre părțile componente ale guvernului, care deține puterea în interiorul Țăîrii Românești împreună cu o socoteală amănunțită despre cheltuielile anuale pentru întreținerea lui.

În București

Divanul din București. După domn, cea mai importantă și prima instanță este Divanul de veliți. Lui îi sunt subordonate toate departamentele și toți acei dregători, care, fiind în slujbă, au legături cu el. Treburile în general de orice fel sunt judecate
în acest Divan. // p 247

Judecătorii <din Divan> au dreptul de a cere să fie trecut în judecarea lor toate acele treburi care se află <în discuție> în alte departamente inferioare. Divanul ține ședința de obicei de două ori pe săptămână: luni și marți. În unele cazuri, când este necesar <se adună> și vinerea și permite oricui să fie prezent la judecarea cazului lui. Mitropolitul, episcopii și boierii veliți de prim rang, care se află realmente în slujbă sunt prezenți în Divan în zilele arătate mai sus. Țin ședința <fiind așezați> într-o linie după rang în felul următor:

Mitropolitul
Doi episcopi (al treilea la Craiova)
Marele ban
Cei doi vornici { de Țara de Sus și
de Țara de Jos
Marele vornic al treilea
Marele vornic al patrulea
Vornicul de cutie
Vornicul de Politie
Marele logofăt de obiceiuri //
Câteodată sunt invitați să asiste <la Divan> spătarul și vistiernicul. p 248
Sunt câțiva cunoscători ai legilor, care, la judecarea pricinilor, își dau părerea.

www.dacoromanica.ro

Când asistă la Divan, principele şade pe tronul său, în calitate de şef al Divanului, şi poate anula întotdeauna hotărârea marilor boieri, dacă consideră că aceasta contravine legii sau când interesul sau alte cauze îl îndeamnă la aceasta.

Personalul Cancelariei Divanului: În afară de primul logofăt de taină al Divanului există al doilea logofăt, care prezintă cererile şi alte hârtii boierilor în Divan şi după aceea le duce în Divanul de veliţi. Are o leafă <pe lângă veniturile ocazionale> de 200 de lei lunar, pe an — 2 400 de lei

Condicarul <sau jurnalistul> de Divan, care păstrează copiile tuturor rapoartelor, hotărârilor boierilor şi principelui. El are în afară de venituri ocazionale, o leafă de 150 de lei pe lună (ceea ce face pe an) // — 1 800 de lei

Unul dintre treti logofeţii Divanului, cu caftan de boier, are, în afară de veniturile ocazionale, leafa de 150 de lei pe lună (ceea ce reprezintă pe an) — 1 800 de lei

Celălalt dintre treti logofeţi <primeşte> 100 de lei pe lună (ceea ce reprezintă pe an) — 1 200 de lei

Treti logofătul de taină de Ţara de Sus, cu caftan de boier, are venituri ocazionale şi primeşte o leafă de 50 de lei pe lună (ceea ce face într-un an) — 600 de lei

Treti logofătul de taină de Ţara de Jos, cu caftan de boier, are venituri ocazionale şi o leafă de 60 de lei pe lună (ceea ce face pe an) — 720 de lei

Doi logofeţi de taină, fără titlu boieresc, au o leafă de 20 de lei pe lună (ceea ce face pe an) — 480 de lei

Treti logofătul care se ocupă de jalbe primeşte leafă de 70 de lei pe lună (ceea ce face pe an) — 480 de lei

Un logofăt care ajută primului logofăt din Divan <are> o leafă de 30 de lei pe lună (ceea ce face pe an) — 360 de lei

Logofătul care-l ajută pe vtori logofătul veliţilor <primeşte> 30 de lei pe lună (ceea ce face pe an) — 360 de lei

Cei 32 de logofeţei sau copişti şi 4 logofeţi de obiceiuri <primesc în total> 720 de lei pe lună (ceea ce face pe an) — 8 640 de lei

În total se cheltuieşte pentru dregătorii şi străjuitorii cancelariei — 19 200 de lei

Adăugând la acestea leafa membrilor Divanului, arătată la descrierea boierilor de rangul întâi şi a primului logofăt de taină în total circa — 78 800 de lei

Reiese un total anual de — 95 000 de lei

www.dacoromanica.ro

Vistieria este tezaurariatul principal al întregului principat al Ţării Româneşti şi se află sub conducerea marelui vistiernic. // p 250

În afară de el pentru efectuarea lucrărilor în scris mai sunt boierii:

Sameşul de vistierie, care conduce întreaga cancelarie şi ajută în toate treburile pe marele vistiernic. Are venituri extraordinare, dat fiind faptul că de el depinde <depunerea> tuturor rapoartelor ispravnicilor şi sameşilor.

Logofătul sau secretarul de capan deţine socoteala despre untul topit, brânză şi alte rezerve de alimente, care sunt cumpărate de către capanlâi sau târgoveţii turci, la preţuri fixate de ocâmuire, pentru a fi transportate la Constantinopol. În afară de venituri ocazionale, el are o leafă de 150 de lei pe lună (ceea ce face pe an) — 1 800 de lei

Logofătul de Scutelnici, care deţine socoteala tuturor scutelnicilor, are o leafă de 50 de lei pe lună <pe an> — 600 de lei

Logofătul de extracte, care deţine secrete, însemnări despre sate, despre numărul de familii şi de liude, care plătesc impozite, primeşte o leafă de 100 de lei pe lună <pe an> — 1 200 de lei

Logofătul de hanalale deţine socotelile despre necesităţi extraordinare <primeşte o leafă de> 200 de lei pe lună <pe an> — 2 400 de lei

Grămăticul sau secretarul osebit de vistieriei <primeşte o leafă de> 250 de lei pe lună <pe an> // — 3 000 de lei p 251

Logofătul de bresle, care deţine socoteala diferitelor categorii de oameni, care plătesc, conform unor privilegii osebite numai unele impozite <are o leafă> de 150 de lei pe lună <ceea ce reprezintă pe an> — 1 800 de lei

Condicarul, care deţine condicile vistieriei <are o leafă> de 100 de lei pe lună <pe an> — 1 200 de lei

Logofătul de răspunsuri, care trimite răspunsuri ispravnicilor <are o leafă de> leafă de 150 de lei lunar (pe an) — 1 800 de lei

www.dacoromanica.ro

Logofătul de slujitori deţine socoteala slujitorilor <şi are o leafă de> 150 de lei pe lună <pe an>	1 800 de lei
Logofătul de posluşnici deţine socoteala despre posluşnici <şi are o leafă de> 150 de lei pe lună <pe an>	1 800 de lei
Logofătul de jalbe, care, primind jalbe de la agricultori, le prezintă marelui vistiernic şi după aceea le trimite la departamentul unde urmează să fie examinate, primeşte o leafă de 80 de lei pe lună <pe an>	960 de lei
Logofătul de sămăşie primeşte o leafă de 150 de lei pe lună <ceea ce face pe an>	1 800 de lei
Logofătul de perelipsis, care face rezumate după jalbe şi rapoarte <primeşte o leafă de> 150 de lei pe lună <pe an>	1 800 de lei
Doi logofeţi osebiţi, fiecare <primeşte o leafă de> 150 de lei pe lună <ceea ce reprezintă pe an>	3 600 de lei
Logofătul osebit al vistiernicului <are o leafă de> 70 de lei pe lună <pe an> //	840 de lei
Trei logofeţi numiţi gazde, adică agenţi ai ispravnicilor din cele 17 judeţe, dintre care doi se îngrijesc de treburile a 12 judeţe, şi al treilea de ale celor cinci judeţe din Oltenia. Primeşte fiecare câte 100 de lei pe lună, toţi <primesc pe an>	3 600 de lei
Şase zarafi sau numărători de vistierie, care primesc banii trimişi din judeţe de la ispravnici; au o leafă de 100 de lei pe lună de fiecare, toţi <pe un an>	7 200 de lei
Observaţie. Toţi dregătorii enumeraţi mai sus sunt boieri de rangul doi, trei, patru sau cinci şi, în afară de scutelnicii, pe care îi au după rang dispun şi de scutelnici osebiţi de la 10 la 20 de liude fiecare. Au de asemenea şi venituri ocazionale, care câteodată sunt foarte importante.	
18 logofeţei sau copişti de vistierie, care toţi la un loc primesc o leafă de 1.400 de lei pe lună, <pe an>	16 800

www.dacoromanica.ro

Se cheltuieşte pentru leafa <personalului> cancelariei Visteriei în total	55 800 <de lei> pe an.	
Adăugând la această <sumă> de circa 50.000 de lei, pe care o primeşte <marele> vistiernic din diferite impozite şi dări, în loc de leafă, aşa cum a fost arătat la descrierea boierilor de rangul întâi, <reiese> pe an un total de	105 800 <de lei>.	p. 253

Spătăria

Şeful acestui departament este marele spătar, care este obligat să se îngrijească de ordinea şi poliţia internă în Ţara Românească.

Este ajutat de doi boieri, juzi, care examinează şi judecă pricinile care cad în competenţa spătăriei. Unul primeşte o leafă de 200 de lei pe lună, iar celălalt 100 de lei, iar pe an 3 600 de lei.

În afară de aceştia mai sunt lângă spătărie:

Treti logofătul Spătăriei, care primeşte o leafă de 60 de lei pe lună <pe an>	720 de lei	
Ceauş – 20 de lei	240 de lei	
Polcovnicul de seimeni – 30 de lei	360 de lei	
Baş-buluc-başa – 30 de lei	360 de lei	
Polcovnicul de poteri – 30 de lei	360 de lei	
Stegarul – 8 lei	96 de lei	
Ceauşul de stegari – 4 lei	48 de lei	
Trâmbiţaşii – toţi 16 lei	192 de lei	
Polcovnicul de vânători – 30 de lei	360 de lei	
Doi buluc-başi – fiecare a câte 20 de lei	480 de lei	
Doi vdabaşi – fiecare câte 15 lei	360 de lei	
Doi ceauşi – fiecare câte 15 lei	360 de lei	
Doi bairactari – fiecare a câte 15 lei	260 de lei	
40 de ulftari sau arnăuţi – fiecare câte 12 ½ lei pe lună, (pe un an)	6000 de lei	
Căpitanul de seimeni – 24 de lei	288 de lei	
8 odobaşi, toţi la un loc 22 de lei	264 de lei	
8 ceauşi - toţi la un loc 17 de lei	204 de lei	
8 stegari – toţi la un loc 13 de lei	156 de lei	
trâmbiţaşii de la Focşani (toţi la un loc) 50 de lei	600 de lei	
Pentru leafă la spătărie în total	11 808 //	p 254

www.dacoromanica.ro

Observație. Ceilalți slujitori din București și din județe, aflați în subordinea spătăriei din București și din județe și care nu primesc leafă, pot fi văzuți la descrierea dregătoriei marelui spătar și mai jos <la descrierea> ocârmuirii județene.

Postelnicia

Obligațiile postelnicului sunt descrise la dregătoria marelui postelnic.

El are o leafă de 1 000 de lei pe lună, iar pe an	12 000 lei
Grămăticul primește o leafă de 80 de lei lunar pe an>	960 lei
Un alt grămătic, care vinde biletele de călătorie cu poșta (primește) 150 de lei <lunar> iar pe an	1 800 lei
Polcovnicul de călărași sau de ușieri <are> 30 de lei	360 lei
12 postelnici, <au> toți la un loc 250 de lei	3 000 lei
4 tătari sau curieri care sunt trimiși la Țarigrad au> toți la un loc 170 de lei	1 840 lei
5 agenți ai principelui la: Brăila, Silistra, Giurgiu, Nicopole și Vidin au câte 200 de lei fiecare	12 000 lei
Acestora din urmă li se dă câteodată și mai mult în funcție de rangul lor. <Se cheltuiește>	
p. 255 în total pentru leafa <personalului> postelniciei	31 960 de lei pe an //

Agenții la Constantinopol. În afară de aceasta <se plătesc> circa 27 000 de lei agenților principelui la Constantinopol și oamenilor de care aceștia se servesc, pe an circa 324 000 de lei.

Vornicia de cutie este descrisă la <enumerarea> obligațiilor vornicului de cutie în rândul boierilor de rangul întâi, iar leafa lui este inclusă în cheltuielile pentru membrii Divanului de veliți, 6 000 de lei pe an.

Vornicia de Politie <este descrisă> tot acolo, la dregătoria vornicului de Politie, care are o leafă de 4 800 de lei pe an.

Casa răsurilor

În această casă sunt adunate sumele de bani fixate pentru leafa tuturor boierilor și care sunt adunate o dată cu impozitele de la populația Țării Românești.

Supravegherea acestei case i se încredințează întotdeauna unuia dintre boierii de rangul întâi, care primește o leafă de 1 000 de lei pe lună	12 000

www.dacoromanica.ro

Sameşul sau casierul acestei case deţine condica tuturor veniturilor şi cheltuielilor, <primeşte> 250 de lei pe lună	3 000
Doi logofeţi, care deţin socotelile detaliate primesc 100 de lei pe lună fiecare, iar pe an amândoi	2 400
Total pe an	17 400 //

Departamentul Străinilor adică al Afacerilor Externe p 256

Acest departament îl are în frunte pe marele logofăt (care se ocupă) de treburile cetăţenilor străini şi care, împreună cu alţi doi boieri, judecă litigiile dintre locuitorii Ţării Româneşti şi cetăţeni străini.

Acest mare logofăt are o leafă de 1.000 de lei lunar	12 000
Cei doi boieri amintiţi mai sus <primesc> amândoi la un loc 700 de lei pe lună	8 400
Dragomanul sau traducătorul <primeşte> 250 de lei pe lună	3 000
Al doilea traducător <primeşte> 100 de lei pe lună	1 200
Tret logofătul şi jurnalistul sau condicarul primesc amândoi împreună 180 de lei <pe lună>	2 160
Total pe an	26 760

Agia

Agia nu este altceva decât poliţia orăşenească în Bucureşti şi se află sub şefia agăi.

Aici numesc, ca şi la spătărie, doi boieri, care judecă litigiile dintre locuitorii oraşului. //

p 257

Unul dintre aceşti boieri are o leafă de 150 de lei pe lună, iar celălalt 90 de lei	2 880
Treti logofătul de agie primeşte 30 de lei pe lună	360
Ceauşul – 15 lei	180
Stegarul – 6 lei	72
Polcovnicul de vânători – 25 de lei	360
Căpitanul de nemţi – 10 lei	120

www.dacoromanica.ro

Buciucaşul 3 lei	36
Ceauşul de stegar – 2 lei	24
Nemţii de potere – toţi la un loc 25 de lei	300
Trâmbiţaşii – toţi la un loc 16 de lei	192
Doi bulucbaşi – 60 de lei (la un loc)	720
Doi bairactari – 24 de lei (la un loc)	288
45 de neferi sau arnăuţi – a 12 lei fiecare	6 480
Doi odobaşi – 30 de lei	360
Totalul pentru leafă la Agie	12 312

Armăşia

Obligaţiile armaşului sunt arătate <la descrierea> boierilor de rangul trei. În afară de unii dregători şi armăşei, care îl ajută în administrarea ţiganilor şi a puşcăriei sau închisorii, mai sunt în slujbă pe leafa ocârmuirii următorii slujitori de rangul inferior:

Depotniciorul, <!> adică slujitorul care se ocupă de prepararea făcliilor, primeşte o leafă de cinci lei pe lună	60 de lei
Gealatul sau proforul, care spânzură pe criminali	48 de lei
p 258 Masalagii, care poartă făcliile, toţi la un loc 144 de lei pe lună	1 728 de lei
Trâmbiţaşii – 20 de lei (toţi)	240 de lei
Mehterii sau muzicanţii, toţi la un loc 260 de lei pe lună, iar pe an	2 920 de lei
Stegarul – 3 lei	36 de lei
Odobaşul de puşcaşi – 5 lei	60 de lei
Total pentru leafa slujitorilor armaşului	5 092 lei pe an

Departamentul criminalicesc

Acest departament se ocupă de treburi penale în care sunt judecate toate cazurile de ucidere, furturi şi alte crime. În afară de marele armaş, în acest departament mai sunt numiţi şi alţi boieri judecători, dintre care trei în calitate de cunoscători ai legilor sunt permanenţi. Deciziile prezentate de armaş sunt examinate de către domn împreună cu boieri de rangul întâi odată pe săptămână, sâmbăta Pedepsirea celor care urmează să fie judecaţi este la latitudinea <armaşului> însuşi

www.dacoromanica.ro

Toți aceşti judecători pnmesc împreună o leafă de 800 de lei pe lună	9 600
Treti logofătul şi condicarul <primesc> amândoi împreună 50 de lei <pe lună>	600
Total pentru leafa slujitorilor de la Departamentul Criminalicesc	10 200 (de lei) pe an. //

Departamentul de Opt

În acest departament sunt opt judecători boieri de rangul doi, trei şi patru. Unii p. 259
dintre ei sunt numiţi în acest rang, după cunoştinţe şi capacităţi, iar alţii, avându-se în vedere sărăcia lor, pentru a li se da ocazia să se folosească de o leafă.

În acest departament sunt examinate diferite lucruri venite de la principe pe baza unor plângeri particulare.

Toți cei opt boieri primesc la un loc	1 400 de lei pe lună
fiecare după locul pe care îl ocupă, iar pe an	16.800 de lei pe lună
Tret logofătul şi condicarul primesc împreună 50 de lei <pe lună>	600 de lei pe lună
Total pentru leafa acestui departament	17 400 de lei pe an

Departamentul de Şapte

Şi acest departament examinează treburi asemănătoare ca şi cel de mai sus, după hotărârea domnului. // p. 260

În el sunt şapte boieri judecători, care primesc împreună leafa de 850 de lei pe lună	10 200
Treti logofătul şi condicarul <primesc> amândoi <împreună> 45 de lei	545
Total pe an	10 745

În părţile oraşului Bucureşti mai sunt încă doi pristavi, cu caftane boiereşti.

Dorobănția. Unul dintre ei este căpitanul de dorobanţi, care, cumpărându-şi dregătoria de la aga, deține o temniţă deosebită, judecă în pricini diferite mici, închide <în temnița sa> pe cei care au datorii şi primeşte a zecea parte din sumele încasate.

Lefegia. Celălalt este căpitanul de lefegii, care este subordonat marelui spătar şi are putere asemănătoare cu cea a căpitanului de dorobanţi în acele părţi ale oraşului care sunt scoase de sub administrarea agăi şi aparţin spătarului.

În afară de dregătoriile de mai sus, se mai fac următoarele cheltuieli în privinţa secţiunilor aparţinătoare Curţii domneşti: // p. 261

www.dacoromanica.ro

Comisul

Marele comis nu primeşte leafă. Al doilea comis însă are 80 de lei pe lună, iar al treilea 50 de lei; amândoi au pe an	1 560 de lei
Diferiţi slujitori mai mici, care se îngrijesc de caii din grajduri, de potcoave şi alţi oameni <primesc toţi la un loc> 350 de lei pe lună	4 200 de lei
Pentru alte cheltuieli de întreţinere a grajdului şipentru furajul necesar cailor se dau marelui comis în fiecare lună 1.000 de lei	12 000 de lei
Pentru cheltuieli de ceremonii în zilele de Sf. Creştinare şi Sf. Gheorghe tot lui i se dau	3 000 de lei
Total anual	20 760 de lei

Pitar

În subordinea pitarului se află toţi vizitii principelui, pentru care se plăteşte lunar o leafă de 400 de lei, iar pe an	4 920
Supraveghetorul grajdului de cai câte 5 lei	60
Total:	4 980

Şetrar

În subordinea şetrarului se află hamaş-başa şi doi hamali pentru supravegherea cortului domnesc, cărora <!> <se plăteşte> 60 de lei pe lună	720
Se plăteşte pentru dregătorii aflaţi la Curtea domnească şi descrişi deja mai sus amănunţit sub rangurile de boieri la sfârşitul scrisorii a 13-a lunar 6 717 lei	80 604
Leafa comandanţilor străjii militare sau a p 262 gărzii domneşti: // *Tufecci-başa* (primeşte) 195 de lei pe lună, cei doi dregători subordonaţi lui 84 de lei, cei 50 de noferi sau arnăuţi 1.175 de lei şi celorlalţi în total 1 500 de lei pe lună	18 000

www.dacoromanica.ro

Deli-başa – 195 de lei, celor doi <slujitori> subordonaţi lei 84, celor 30 de arnăuţi 705 şi cu toţi ceilalţı în total 1.000 de lei pe lună	12 000
Gunlar-aga – 120, celor doi ofiţeri subordonaţi lei 84 şi celor 18 arnăuţi 425, în total se plăteşte lunar 650 de lei	7 800
Unui buluc-başa, ambilor subordonaţi ai lui şi celor 18 arnăuţi 650 de lei pe lună	7 800
Kir-serdarului pentru plata lui şi a ambilor lui subalterni şi a arnăuţilor <se dă> 650 de lei pe lună	7 800 // p 263
Unui alt buluc başa cu subordonaţii lui i se plătesc 650 de lei	7 800
Celui de-al treilea buluc-başa cu subordonaţii lui <se plăteşte> 600 de lei <pe lună>	7 200
Odobaşei cu subordonaţii săi – 400 lei	4 800
Buliuc başei de lângă cameră cu cei trei arnăuţi ai săi – 165 de lei	1 940
Celor doi arnăuţi de pe lângă fiii domnului 50 de lei <pe lună>	600
Tulumbagi-başa (comandantul Trâmbiţaşilor de pompieri) 250 de lei	3 000
Artileriştilor 60 de lei	720
Total pe lună 6.625 de lei, iar într-un an	74 450

În afară de dregătorii enumeraţi mai sus, care, cu excepţia breselelor toţi se află la Bucureşti, în Craiova şi în judeţe există următoarea ocârmuire:

Divanul din Craiova este subordonat celui din Bucureşti. Cei care se judecă aici din cele cinci judeţe ale Olteniei în cazul când nu sunt mulţumiţi cu hotărârea dată cer ca pricina să fie transferată la Bucureşti, la Divanul Principelui. Preşedintele Divanului din Craiova este caimacamul. Ca locţiitor al banului, el primeşte o leafă de 1 000 de lei pe lună. Împreună cu el se adună şase boieri din Craiova, numiţi de către domn, divaniţi. Trei dintre ei au o leafă de 500 de lei lunar, care poartă numele de boieri fiecare, iar ceilalţi trei câte 250 de lei şi 200 de lei. În acest Divan se află încă un vtori portar pentru cerinţele

www.dacoromanica.ro

turcilor, care primeşte 30 de lei şi un treti logofăt, pentru conducerea cancelariei, cu o leafă de 100 de lei pe lună. Are ca subalterni opt logofeţi şi un condicar sau registrator, care toţi împreună primesc o leafă de 1.000 de lei pe lună. În total pentru Divanul din Craiova şi leafa caimacamului <se cheltuieşte> într-un an
p 264 <suma> de 51 960 de lei //

Pe lângă caimacam sunt doi buluc-başi cu câţiva arnăuţi numiţi pentru cerinţele căimăcămiei, cărora li se dă o leafă lunară de 400 de lei, iar pe an 4 800 de lei

În subordinea Divanului din Craiova sunt încă două departamente, dintre care unul se numeşte Departamentul de Patru, adică din patru <membri> în care judecă patru boieri şi care toţi la un loc primesc 260 de lei pe lună 2 920 de lei

Celălalt este Departamentul Criminalicesc în subordinea vtor armaşului, cu câţiva boieri judecători care primesc toţi la un loc 260 de lei pe lună 2 920 de lei

Totalul cheltuieililor pe un an pentru Divanul de la Craiova şi celelalte departamente de acolo <este> 62 600 de lei //

Despre ocârmuirea judeţeană

În fiecare dintre cele 17 judeţe sunt numiţi de către domn dintre boierii cu caftan câte doi ispravnici. Ei sunt şefi în toate <pe teritoriul> judeţului şi au puteri foarte largi: judecă şi hotărăsc în probleme diferite, strâng amenzile în bani, pedepsesc pe cei vinovaţi, îi închid în temniţe, cu un singur cuvânt, ei nu au dreptul de a condamna la moarte. Au grijă de strângerea impozitelor Principatului şi îndeplinesc toate ordinele domnului şi ale vistieriei.

Înainte ispravnicul primea cu ocazia strângerii impozitelor câte patru parale dintr-un leu <strâns>; azi însă are o leafă de 500 de lei pe lună şi primeşte la fiecare şase luni din banii ce se strâng pentru întreţinerea poştei. Celelalte venituri ale ispravnicului sunt ocazionale, cum ar fi, de exemplu: din amenzile luate de la cei condamnaţi, de la cei închişi şi din altele asemănătoare. Dar toate aceste venituri de acest gen nu sunt fixe şi egale pentru fiecare an, căci atunci când ispravnicul primeşte ordin pentru trimiterea alimentelor şi furajului în cetăţile turceşti, atunci cu prilejul executării acestuia, fiecare <ispravnic> obţine un venit mult mai mare decât

www.dacoromanica.ro

în timpuri obişnuite. Câteodată obţin un venit de zece-douăsprezece mii de lei, iar altă dată circa 30 000 sau chiar mai mult, mai cu seamă atunci când principele nu acordă suficientă atenţie (<controlului> puterii lor. //

Pe lângă fiecare ispravnic există un sameş sau un tezaurar, care, strângând de la agricultor impozitele, schimbă şi toate monedele, care au un conţinut de metale preţioase mai scăzut. Mai există şi un judecător, un condicar, un logofăt şi câţiva logofeţei mici din care este compusă cancelaria ispravnicului. Toate isprăvniciile au câte doi ceauşi, doi stegari şi circa 60 de slujitori pentru executarea treburilor isprăvniciei. În unele judeţe sunt mai mult de 60, în altele mai puţini. Slujitorii se schimbă între ei la slujbă în fiecare săptămână pentru a avea timp în vederea executării lucrului de acasă.

Pentru plata dregătorilor şi slujitorilor isprăvniciei se cheltuiesc pe an următoarele sume:

Celor doi ispravnici a câte 500 de lei pe lună leafă şi a 500 de lei la fiecare şase luni din <banii> poştei	14 000
Sameşului – 100 de lei, judecătorului – 50 de lei şi condicarului – 10 lei pe lună (total pe an)	1.920
Total pe an pentru fiecare isprăvnicie	15.920
Pentru plata isprăvniciilor din cele 17 judeţe se dau pe an	270.640 de lei. // p 268

Vătafii şi zapcii. În afară de vătafi şi zapcii din plaiuri şi plăşi descrise la începutul scrisorii a 11-a şi judeţe mai există polcovnicii, căpitanii şi vătaşii de arbagii, numiţi de către marele spătar.

Vătăşiile de arbagii au fost înfiinţate pentru a supraveghea pe cărăuşi, care fără ştirea lor nu trebuie să transporte pe nimeni în nici o localitate, căci altfel vor fi pedepsiţi.

Astfel că toţi cei care au nevoie să călătorească sau să transporte ceva se adresează nu direct cărăuşilor, ci vătafului de arbagii, înţelegându-se cu care lasă pe seama lui şi se tocmeşte cu cărăuşii. Din aceasta vătaful deseori obţine foloase însemnate.

Vătaşii de arbagii există în Bucureşti doi: unul care depinde de spătar şi altul de aga. În judeţele Teleorman şi Prahova există de asemenea doi care depind de spătar. Aceşti vătafi de arbagii nu numai că nu primesc nici un fel de leafă, dar chiar ei plătesc spătarului pentru dregătorie, obţinând în felul acesta dreptul de a face cărăuşilor diferite nedreptăţi, cum s-a amintit şi mai sus.

Polcovniciile şi căpităniile sunt numite pentru a urmări pe hoţi şi războinici având în subordinea lor din partea ocârmurii un număr fixat de slujitori. Au din aceasta ca şi din altele şi chiar din participarea la furturi un folos mare. Din această

www.dacoromanica.ro

cauză căpitanii şi polcovnicii ca şi vătafii de arbagii nu primesc nici un fel de leafă şi plătesc ei marelui spătar pentru obţinerea dregătoriei.

În cele 17 judeţe sunt următoarele polcovnicii şi căpitănii:

Denumirea căpităniilor:

p. 270 În *Slam Râmnic*: 1 polcovnic şi 9 căpitănii şi anume: Vârteşcoi, Belciugul, // Măcsineni, Mărtineşti, Grădiştea, Unsuroasa, Râmnic, Cruce-Comişoaia şi Alboteşti.

În *Buzău*: 1 polcovnic şi 4 căpitănii (după cum urmează): la Buzău, Palanca, Ruşeţu şi Bazaria. <!>

În *Săcuieni*: O polcovnicie, 4 căpitănii (şi anume): Bucov, Star-Chioşd, Mărgineni şi Găgeni.

În *Prahova*: O polcovnicie, 2 căpitănii (şi anume): Ploieşti şi Măneşti.

În *Dâmboviţa*: O polcovnicie, 6 căpitănii (şi anume): Târgovişte. Cazac, Podu-Văleni, Cornăţel, Floreşti, Brezoia şi Ciorogârla.

În *Muscel*: O polcovnicie, 3 căpitănii <şi anume>. Câmpulung, Baţcovu şi Lovişte.

p 271 În *Ialomiţa*: O polcovnicie, 7 căpitănii <şi anume>: Urziceni, / Lichireşti, Stelnica, Oraşu, Slobozia, Grindu-Făgăraşului şi Fundu-Danciului.

În *Ilfov*: 2 polcovnicii, una orăşenească, iar alta judeţeană la Vlăsie, 10 căpitănii <şi anume>: Bucureşti. Gagu, Ciocăneşti, Podu-Pitarului, Obileşti, Copăceni, Pasărea, Olteniţa şi Urziceanca.

În *Vlaşca*: O polcovnicie, 9 căpitănii <şi anume>: Găieşti. Baciu, Podu-Doamnei, Fălăştoaca, Călugăreni, Daia, Odivoaia şi Cacaleţi.

În *Teleorman*: O polcovnicie, 8 căpitănii <şi anume>: Ruşi de Vede, Cotmeanca, Humele, Balaci, Tolăneşti. Raţa, Piatra şi Zimnicea.

p 272 În *Olt*: O polcovnicie, 6 căpitănii <şi anume>: Slatina. Poganu, Serbăneşti, Ibăneşti, Ungureni şi Uda. /

În *Romanaţi*: la 6 căpitănii <şi anume>: Caracal, Cătane de Călăraşi, de Poterii, Islaz, Savu, Belşu <!> şi Celeiu.

În *Dolj*: 4 căpitănii la Craiova <şi anume>: căpitănia de cătani, de armăşei, de mazili şi de slujitori şi cinci <căpitănii> de judeţ <şi anume>: Craiova, Poterii. Gîdiţei, Ciobanu şi Produla. <!>

www.dacoromanica.ro

În Vâlcea:	4 căpitănii <şi anume> Râmnic de slujitori, de poterie, Cătanii-Marcu şi de Olt.
În Gorj:	5 căpitănii <şi anume>: Târgu Jiu de slujitori, de poterie, Cătanii de Tismana, Haiducii predaţi şi de Horăşti.
În Mehedinţi:	7 căpitănii: Cerneţii, Calafat, Poteri, Cincirleşti, Pristolu, Baia şi Vodiţa.
În total	13 polcovnicii 98 de căpitănii
	111 // p 273

Vorniceii. În toate cele 17 judeţe sunt numiţi la sate vorniceii deosebiţi care au dreptul de a strânge amenzi de la cei ce, lăsând vitele lor să intre în holdele altora, aduc semănăturilor pagube. Din vânzarea acestor dregătorii vorniceilor sau de la cei ce cumpără acest drept pe întreaga Ţară Românească şi numesc ei la sate pe vornicei intră în Cutie circa 3 000 de lei.

Suma tuturor lefurilor. Pentru toate lefurile din departamente dregătorilor şi slujitorilor din care este compusă ocârmuirea Ţării Româneşti şi care sunt arătate mai sus se plăteşte pe an suma de mai jos:

Pentru Cancelaria şi membrii Divanulu din Bucureşti	95 000
Cancelariei, Vistieriei şi vistiernicului	105 800
Spătăriei	11 808
Postelniciei	31 960
Agenţilor principelui la Constantinopol şi pe lângă paşale (Vornicia de Cutie şi de Politie s-a socotit la Divan)	324 000
Cassa răsurilor	17 400
Departamentul străinilor	26 760
Agia	12 320
Armăşia	5 092
Departamentul criminalicesc	16 200
Departamentul de Opt	17 400
Departamentul de Şapte	10 745
Comis	20760
Pitar	4 980
Şetrar	720
Pentru leafa dregătorilor şi slujitorilor de la Curtea domnească (p 274)	80 604
Leafa comandanţilor străjii militare şi a subalternilor lor	79 450

www.dacoromanica.ro

Turcilor de lângă domn şi beşliilor	84.280
Departamentele din Craiova	62.600
Celor 17 ispravnici din judeţe, fiecăruia câte 15 920 de lei pe an, pentru toţi	27.0640
Total anual pentru toţi	1.272.519

Mai sunt câţiva dregători, care sau că ajută departamentelor şi boierilor de rangul întâi, sau ocupându-se de sarcinile deosebite primite din partea domnului, deşi nu sunt cuprinşi în lista de mai sus, primesc întotdeauna o leafă fixă. În concluzie, printr-o analiză şi mai amănunţită a cheltuielilor, suma socotită, fără discuţie, că trebuie să fie mărită.

Pensiile fixate în mod deosebit de către domni pentru diferite persoane, văduvelor boierilor şi rudelor principelui fac de asemenea o sumă foarte importantă.

*

Moldova şi Muntenia de la 1820 la 1829 ţn scrisorile lui Ignati Iakovenko*

XLV

Bucureşti, 30 octombrie 1825

p 144 În ziua de 12 a acestei luni am plecat din Braşov şi, trecând graniţa austriacă. aflată la vreo 20 de verste de acest oraş, am intrat pe pământul Ţării Româneşti în aceeaşi zi.

Graniţa se întinde de-a lungul izvoarelor şi râurilor care izvorăsc din înălţimile lanţului Munţilor Carpaţi; cele care curg pe partea nordică în Transilvania aparţin Austriei iar cele care îşi îndreaptă cursul spre partea sudică în Muntenia se consideră în stăpânirea acestui principat.

Trecând în multe locuri prin vad râul Prahova[56], care curge impetuos peste bolovani, dar al cărui zgomot abia se aude – eu am admirat din nou încântătoarele privelişti ale locurilor pe care le cunoşteam deja; ardeam de dorinţa de a ajunge la mânăstirea Sinaia[57], care se găseşte la 20 de verste de graniţă, situându-se pe cel mai înalt dintre munţii de acolo care se numeşte Bucegi; însă necesitatea de a grăbi sosirea la Bucureşti nu mi-a permis să-mi înfăptuiesc această dorinţă. Înainte de aceasta, eu mai fusesem deja pe culmea acestui masiv: ea se găseşte la trei ceasuri şi jumătate de la mănăstirea Sinaia, este un pisc foarte impunător al muntelui; în

---

* Traducerea s-a efectuat după volumul Moldavia i Valahias 1820 no 1829 v pısımah Ignatıa Iakovenka. Skt. Petersburg, 1834 (p 144–149)

[56] În text: *Praovo.*

[57] Aşezământ religios fondată la 1690 de spătarul Toma Cantacuzıno.

www.dacoromanica.ro

punctele periculoase am mers pe jos, iar în celelalte am ajuns călare: munţii înconjurători, care mi se păruseră înainte înalţi, păreau de aici ca nişte mori nu prea mari; iar mănăstirea Sinaia, aflată mai jos sub însuşi coama muntelui, se vedea doar ca o clădire albă foarte mică. // p 145

Căderea unei mici pietre de pe povârnişurile stâncilor în prăpastiile adânci ale acelor munţi este comparabilă cu zgomotul tunetului. În luna iunie, în timpul unor căderi suficient de puternice, cade încă zăpadă, care se depune pe pantele Bucegilor; în chiar ziua excursiei mele pe acel munte, după o vreme minunată deodată norii au început să coboare şi eu am avut satisfacţia de a vedea de aproape fulgerul strălucitor; norii cu mici picături de ploaie; cu zăpadă şi ceaţă care se ridica mai sus, au vărsat brusc o puternică ploaie peste mine şi mi-au udat toate veştmintele. Cu toate incovenientele unei asemenea situaţii eu doream şi în continuare să mă delectez cu neobişnuitele aspecte ale naturii măreţe; însă până seara rămăseseră trei ceasuri şi jumătate şi trebuia să mă grăbesc să mă întorc în Sinaia pentru a putea ajunge acolo până în amurg şi să nu întâlnesc ursul în pădurea care acoperă partea de jos a muntelui.

Pe crestele Bucegilor nu poate creşte nici un arbore; am observat doar într-o singură groapă mlăştinoasă câteva tulpine de brad, de grosimea unei mâini de om şi crescute nu drept în sus, ci aplecate şi şerpuite până la pământ datorită puternicei presiuni a aerului aspru din acea atmosferă înaltă.

De la Sinaia, urmând în jos pe firul râului Prahova, am traversat de câteva ori p 146
râul în cursul său şerpuitor. Din toate părţile mi se înfăţişau privelişti încântătoare: în unele locuri se ridicau coastele stâncoase ale munţilor şi, împreună cu zgomotul făcut de cursul iute al râului, făceau aceste variate locuri încă şi mai minunate.

În cele din urmă am ajuns în localitatea Breaza; remarcabilă atât prin poziţie sa pitorească, cât şi datorită comodităţii pe care o au cei care vin aici să se odihnească. Ea este situată la 25 de verste[58] de Sinaia.

De la Breaza până la târguşorul Câmpina** nu sunt mai mult de zece verste poziţia acestuia mi s-a părut la fel de încântătoare, îndeosebi pe partea sudică unde curge în vale râul Prahova; la zgomotul acestuia omul cade fără să vrea într-o dispoziţie melancolică şi, aruncându-şi privirile cât este partea înaltă a Carpaţilor, vede în ea o imagine cu adevărat măreaţă a Palatului celui Atotputernic. // p. 147

La 3 verste de Câmpina se găseşe mănăstirea Slobozia, care ocupă o poziţie minunată, la poalele muntelui de lângă ea având loc joncţiunea celor două râuri: Doftana şi Prahova. Izvoarele cu apă limpede, într-o abundenţă extraordinară, şiroiesc din înălţimi către mânăstire şi cred, că nici omul cel mai nepăsător nu ar putea să nu fie încântat de aceste locuri fermecătoare.

---

[58] Aproximativ 26 km; evaluarea distanţei pe care o face aici Iakovenko este destul de apropiată de realitate.

** În text: Kimpina.

www.dacoromanica.ro

Aici se sfârşesc lanţurile principale ale Carpaţilor şi, după ce treci peste Prahova, începe deja câmpia care se întinde până la însuşi Bucureşti.

În acest oraş am ajuns în seara zilei de 15. Nicăieri pe drum nu am întâlnit vreun turc cu excepţia unui beşliu[60] pe care l-am văzut în localitatea Filipeşti, însă în Bucureşti am observat o mulţime de turci pe uliţe.

p 148 Pe strada Mogoşoaiei, care este pavată acum cu piatră am întâlnit strălucitoare echipaje în care se plimbau boierii şi doamnele lor. Cunoscând, din anii anteriori, cât de mult se folosea lemnul pentru pavarea străzilor oraşului, eu nu am putut să nu simt o sinceră recunoştinţă pentru deosebita grijă a boierilor şi domnului autohton, care a adus, în adevăr, un mare folos, nu numai locuitorilor Bucureştiului, dar şi în general locuitorilor principatului, care erau împovăraţi în fiecare an cu transportul groaselor grinzi de stejar.

Se speră că, în chip asemănător, cu timpul şi alte străzi ale oraşului vor fi pavate cu piatră şi în acest fel lemnul principatului va fi păstrat pentru alte necesităţi, iar locuitorii, beneficiari ai acestei a obligaţiilor lor, vor putea să circule lejer pe străzile, actualmente murdare şi de netrecut.

Se pare, de asemenea, că societatea (categoria) boierilor, în întreaga componenţă, nu a avut de suferit prea mult; dacă unii s-au ruinat ca urmare a unei îndelungate şederi în Austria, în schimb alţii, care au intrat în slujbe pe lângă actualul domn, s-au îmbogăţit destul de mult.

Turcii nu l-au împiedicat cu nimic pe domn la numirea în funcţii a boierilor şi în general în conducerea ţării, dimpotrivă, ei s-au străduit, încredinţându-i o putere nelimitată să-l menajeze cât se poate de mult, pentru scopurile politicii lor, şi să-l facă să le devină un partizan cât se poate de sincer. Se pare că Poarta nu are motive
p 149 să se // plângă de el, deoarece cât îi stă în putinţă, el se străduieşte să-i îndeplinească dorinţele. Drept care, povestirea care urmează va arăta în cele mai mici detalii cârmuirea acestui hospodar[61]

[60] Beşliu = oştean turc din garda domnească.

[61] Este vorba de domnitorul Grigore al IV-lea Ghica (1822–1828).

www.dacoromanica.ro

MARIE LOUIS DE MARCELLUS
(1795-1865)

Marie Louis Jean André Charles Martin du Tyrac, conte de Marcellus s-a născut la 19 ianuarie 1795, la Marcellus

Făcând parte din aristocraţia franceză, a luptat ca voluntar regalist în 1814, ajungând apoi aghiotant al guvernatorului Corsicei (1815). La 8 mai 1816 părăseşte insula, fiind numit secretar al ambasadorului Franţei la Constantinopol, marchizul de Rivière.

Ajuns la Tenedes, la 23 mai 1816, Marcellus vizitează împreună cu Ambroise Didot, nepotul vestiţilor tipografi, Troia, apoi trece Dardanelele îndreptându-se prin Selembria spre Constantinopol

În mai 1819 Marcellus a făcut o călătorie în insulele Prinkipo, la Nicomedia (Izmid) şi la Niceea (Iznik), iar în 1820, în cursul unei călătorii spre Ierusalim, vizitează insulele Chios (unde a cercetat Colegiul grecesc înfiinţat de Rodokanaki), Delos, plin se ruine antice, şi Milo, unde a cumpărat pentru regele Franţei, Ludovic al XVIII-lea, celebra statuie a zeiţei Venus, descoperită în februarie 1820 de un păstor grec. Cu acest prilej şi-a atras duşmănia dragomanului arsenalului de la Constantinopol, beizadeaua Nicolae Moruzi, fiul fostului domn al Moldovei, căruia îi fusese destinată statuia de unii membri ai comunităţii greceşti din Milo

Tot în timpul aceleiaşi călătorii vizitează Rhodos, Cipru, oraşele antice Sidon (Seid), aproape părăsit, Tir, acoperit de ruine, iar la Accra este primit de urmaşul faimosului Djizar paşa. În Palestina cercetează Nazaretul, vechea Arimatie (Ramlet) şi Ierusalimul, ajungând până la Marea Moartă. În Egipt, vizitează Alexandria, Cairo, Heliopolis şi face cunoştinţă cu viceregele Mehmed Ali Plecând în Grecia, cercetează vestigii ale civilizaţiei antice la Atena, Eleusis, Megara, Corint şi Egina.

După o şedere de patru ani la Constantinopol, Marcellus s-a întors în patrie prin Peninsula Balcanică, Ţara Românească, Transilvania, Banat, Ungaria, Austria şi Germania.

În 1821 a fost trimis la Londra, lângă Chateaubriand, al cărui admirator era, ajungând apoi însărcinat cu afaceri (1822). În 1824 a fost trimis în misiune extraordinară la Madrid, apoi la Luca (1826-1829)

Numit subsecretar de stat la Ministerul Afacerilor Externe de către Polignac, s-a retras curând, iar după 1830 a intrat în viaţa particulară.

Marcellus şi-a descris călătoriile în Orient în lucrarea *Souvenirs de l'Orient*, Paris, 1839, 2 volume, reeditate în 1853 şi 1861. Acolo el aminteşte în treacăt de călătoria prin Ţara Românească (noiembrie 1820) – în timpul domniei lui Alexandru Suţu, pe lângă care avea de îndeplinit o misiune politică, asupra căreia nu dă însă nici un detaliu Cu acest prilej a asistat şi la nunta domniţei Ruxandra cu tânărul Manoil Arghiropol; a părăsit ţara puţin înainte de moartea domnului (întâmplată la 19 ianuarie 1819). Grăbit să se întoarcă în Franţa, Marcellus se mărgineşte doar să menţioneze locurile pe unde trece, dând amănunte numai asupra modului cum a decurs călătoria prin Ţara Românească şi indicând distanţele parcurse, cât şi greutăţile întâmpinate îndeosebi la traversarea Carpaţilor.

Marcellus a mai scris *Vingt jours en Sicile* (1841), *Episodes littéraires en Orient* (1851, 2 vol), *Chants du peuple en Grèce*, în limbile greacă şi franceză, 2 vol. Bun cunoscător al limbilor clasice, a editat şi tradus *Dionisiacele* lui Nonnus (1855) şi a publicat o lucrare intitulată *Les grecs anciens et les grecs modernes* (1861).

Marcellus este şi autorul a două cărţi asupra lui Chateaubriand *Souvenirs diplomatiques, correpondance intime de M. de Chateaubriand* (1858), în care îşi publică corespondenţa confidenţială

www.dacoromanica.ro

din timpul când acesta era ministru al Afacerilor Externe şi o a doua· *Chateaubriand et son temps* (1859) A mai scris *Politique de la Réstauration en 1822 et 1823* (1860)

Asupra călătoriei lui Marcellus în Ţara Românească se află ştiri în Hurmuzaki, vol. X. p 85–92; a fost analizat de C I. Karadja, în *Amintirile contelui de Marcellus*, în „Revista istorică", X, 1924, nr. 4–6, p. 124-126; N. Iorga, *Istoria românilor prin călători*, vol. III, p 94-96 şi *Istoria Bucureştilor*, p.214, 219, şi George Potra, *Bucureştii văzuţi de călători străini)XVI–*XIX, Bucureşti, 1992 p. 125–128 .

MARIE LOUIS DE MARTIN DU TYRAC, CONTE DE MERCELLUS

<RELAŢIA CĂLĂTORIEI PRIN ŢARA ROMÂNEASCĂ ŞI TRANSILVANIA, 1820>[1]

p 596 Trec Dunărea cea lată pe un vas cu pânze, într-un ceas, pe un vânt potrivnic Debarcat la Giurgiu[2], oraş întărit în faţa Rusciukului; iau de acolo două trăsuri care mă duc noaptea la Daia[3], primul popas românesc. Zăpada şi ploaia se înteţesc, mi s-a făcut patul pe un cuptor mare încălzit, pe care s-a pus o saltea.

La 10 noiembrie cortegiul meu este alcătuit din cinci căruţe de poştă, trase fiecare de câte patru cai; iată-mă alergând pe roţi, ceea ce uitasem cu totul de cinci ani. Căruţele româneşti, făcute numai din lemn, merg cu foarte mare viteză, nu te poţi aşeza în ele decât cu picioarele încrucişate turceşte, pe nişte maldăre de paie cu care sunt prevăzute în acest scop. Drumul, aşternut cu trunchiuri de copaci de-a curmezişul, supune pe călător la zdruncinăturile cele mai cumplite şi, cum de la un capăt la altul nu e decât o mocirlă adâncă, galopul cailor mă acoperea cu un strat de noroi pe care la început, bine dispus, îl ştergeam la fiecare împroşcare. m-am resemnat curând să încetez, căci ar fi fost truda danaidelor, cum spune un proverb grec[4].

Am ajuns la consulatul Franţei, ascuns sub un strat de glod românesc plin de apă, încât eram cu totul de nerecunoscut. Trecusem Argeşul[5] pe un pod de vase şi. în incinta Bucureştilor, Dâmboviţa[6], un râu mâlos, care murdăreşte oraşul în loc

p. 597 să-l cureţe. //

De la Adrianopol până la Bucureşti sunt optzeci şi două de leghe; mi-au trebuit mai bine de şase zile pentru acest drum, căci ploile mi-au întârziat mereu înaintarea.

---

[1] Traducerea s-a făcut după lucrarea *Souvenirs de l'Orient*, par le comte de Marcellus, ancien ministre plénipotentiaire, Paris, Garnier Frères, libraires-éditeurs, 1861, p. 596 şi urm

[2] *Giourgevo*

[3] *Daé*

[4] Alciphron, Epître, II <n. a>.

[5] *Ardgis*

[6] *Dombovitza*

www.dacoromanica.ro

Am stat patru zile la Bucureşti. Eram însărcinat cu o misiune politică pe lângă principele Alexandru Suţu[7], numit de curând domn[8] al Ţării Româneşti. Mi s-a părut că acest bătrân înţelept cunoaşte Europa aproape tot atât de bine ca şi tainele Sublimei Porţi, ca şi tulburările lăuntrice din Fanar. M-am dus la Curte. Am regăsit acolo pe vecinii mei de pe Bosfor şi frumoasele cuconiţe[9] din Constantinopol; dar nici ele nu mai vorbeau greceşte; gângăveau pe franţuzeşte.

Am luat parte la o masă de două sute de tacâmuri în cinstea a patru căsătorii care se celebrau în aceeaşi zi. Fiica cea mai mică[10] a principelui strălucea cu chipul ei blând printre tinerele mirese. Muzica românească sau ţigănească ascuţită[11] şi discordantă alterna în timpul ospăţului cu o trupă italienească puţin pricepută; spre sfârşitul mesei, la un semn, cele două orchestre s-au reunit şi în zgomotul acestei groaznice armonii s-au închinat paharele în sănătatea celor patru perechi. În aceeaşi clipă, arănuţi înarmaţi cu pumnale se năpustesc asupra unor cetăţi mari de zahăr aşezate în cele două capete ale sălii. Sute de canari şi de sticleţi fug deodată din aceste cetăţi, care-i ascunseseră privirilor noastre, şi, urmăriţi de arnăuţi, se reped la meseni oferindu-le distihuri amoroase, scrise în limba greacă, literară şi vulgară, şi care erau legate la gâturile lor.

Două luni de la această petrecere, principele Alexandru Suţu murea[12] în patul său, sfârşit destul de rar pentru un dregător grec, şi prinţul Ipsilanti[13] trecea granita: câteva scântei pe care le văzusem strălucind în umbră vor aprinde Ţara Românească şi Grecia //. p 598

E tot ce voi spune despre Bucureşti, oraş care nu mai face parte din Orient, fără a fi încă Europa. Nu are nici poezie, nici amintiri mai de seamă.

Am cumpărat pentru restul călătoriei mele o caleaşcă mică nemţească, la care au fost înhămaţi patru cai, mânaţi de doi surugii, înaintea mea mergea un arnăut într-o căruţă a poştei. Pretutindeni drumul e inundat de ploi. Străbat Bolintin[14], Floreşti[15], Cârcinov[16] şi ajung la Piteşti[17], reşedinţa unui ispravnic[18]. Câmpiile sunt acoperite

[7] Alexandru Sutu (4 nov. 1818 – 19 ian 1821), ultimul domn fanariot al Ţării Româneşti

[8] *Hospodar.*

[9] *Coconitzas*

[10] Ruxandra, căsătorită cu Manoil Arghiropol.

[11] *Aigre.*

[12] La 19 ianuarie 1821. A circulat totuşi cu insistenţă un zvon că ar fi fost otrăvit.

[13] Alexandru Ipsilanti, conducătorul Eteriei

[14] *Polentina*, sat, com., jud. Ilfov

[15] *Floreşti–Stoieneşti*, sat, com., jud Ilfov

[16] *Kirtzinova*, sat, com., jud Ilfov.

[17] *Piteste*

[18] *Ispraunick*

www.dacoromanica.ro

sunt acoperite cu zăpadă şi noroi; merg în susul unor văi. Amintirea nu-mi păstrează, în aceste ceasuri lungi şi triste, decât pe tânăra româncă, atât de frumoasă sub straiele ei sărăcăcioase, care mă însoţeşte în picioarele goale la cascada Argeşului şi care roşeşte când nu-i pot înţelege graiul.

La Sălătruc[19], opt cai nu mai ajung pentru a-mi trage caleaşca, una din cele mai uşoare de acest fel; li se adaugă zece boi şi zece oameni cu frânghii şi pari pentru a suspenda trăsura deasupra prăpăstiilor şi a o face să lunece de pe o stâncă pe alta. Doi români călări, înarmaţi cu topoare, merg înaintea mea pentru a libera drumul de copacii căzuţi. Fac opt leghe în patru ceasuri, trec râul Olt[20] şi dorm la vătaful[21] de la Câineni[22].

În sfârşit, a cincea zi ajung la Turnu Roşu[23], după ce am numărat 50 de leghe de la Bucureşti şi intru îndată în lazaret.

Petrec cele trei zile de carantină într-un fel de etuvă, unde fiecare ţesătură din bagajul meu, fiecare foaie din hârtiile mele sunt puse la aer, fiind tot timpul expuse unor fumigaţii purificatoare şi unor exhalaţii salubre. În timpul acestor mohorâte
p 599 zile de răgaz, mă plimb la miezul zilei, însoţit de un // paznic sanitar, în strâmta şi sălbatica râpă de la Turnu Roşu; şi când, spre seară, aud curgând sub fereastra mea cu gratii, valurile torentului sau când ploaia bate în pragul uşii mele, mă gândesc la Grecia.

În sfârşit, închisoarea mea se deschide şi mă năpustesc printre ultimele valuri de oţet şi prin vârtejul fumului de ienupăr; zbor la Sibiu[24]. De acolo, străbătând cât pot de repede – şi totuşi foarte încet – Transilvania, Timişoara şi Banatul, Ungaria şi Buda; ajung la Viena.

---

[19] *Salakro*, sat, com., jud. Argeş.

[20] *Aulteu*

[21] *Vatach*

[22] *Gueinen*

[23] *Rothen Thurn*

[24] *Hermandstat*

www.dacoromanica.ro

SOPHIE JOHNSON

Asupra călătoarei engleze Sophie Johnson nu cunoaştem date biografice.

Dornică de a cunoaşte Orientul, ca atâţia alţi compatrioţi înstăriţi, ce-şi completau educaţia şi cultura vizitând ţări îndepărtate, Sophie Johnson a întreprins o călătorie în Turcia, străbătând cu acest prilej Moldova şi Ţara Românească.

Data exactă a vizitei ei nu este precizată, dar din contextual naraţiunii sale tipărită mai târziu, în traducere franceză, la Paris, în 1827, reiese că ea a avut loc la sfârşitul epocii fanariote, nu cu mult timp înainte de izbucnirea Revoluţiei din 1821.

Aprecierile Sophiei Johnson asupra capitalelor celor două principate, Bucureşti şi Iaşi, sunt contrastante Remarcă în Iaşi, ca atâţia alţi călători străini, starea de necurăţenie a uliţelor, lipsa lor de aliniere ş.a., dar nu vede aceleaşi defecte şi la Bucureşti, unde descrie în mod idilic grădinile înflorite, boschetele frumos mirositoare şi locurile de plimbare încântătoare.

Călătoarea schiţează sumar câteva aspecte prezentate de societatea românească în ultimii ani ai regimului fanariot, impresionând-o luxul şi distracţiile boierimii, apreciind pozitiv starea înfloritoare a negoţului, precum şi unele începuturi de răspândire a culturii şi instrucţiei publice

Textul Sophiei Johnson este lipsit de adâncime şi nu prezintă mare interes; are o valoare limitată, mărginită doar la zugrăvirea moravurilor protipendadei fanariote din ţările noastre, judecate de o femeie cu un oarecare simţ de observaţie.

Naraţiunea călătoriei sale în Moldova şi Ţara Românească a fost publicată în culegerea *Les jeunes voyageurs en Europe, ou description raisonnée des divers pays compris dans cette partie du monde* ..., Paris, vol. III, 1827, p. 85 şi urm., şi sumar analizată de George Potra, *Bucureştii văzuţi de călători străini (secolele XVI*–XIX), Bucureşti, 1992, p 117–118

Ante
<1821>

SOPHIE JOHNSON

SCRISOAREA A XXX-A[1] p 85

Turcia–Iaşi–Bucureşti

Primul oraş din Imperiul Otoman (!) în care am poposit a fost Iaşi, capitala provinciei cunoscute sub numele de Moldova. Aici am fost primiţi de domn[2] sau

[1] Traducerea s-a făcut din *Les jeunes voyageurs en Europe, ou description raisonnée des divers pays compris dans cette partie du monde*. Avec des details sur le sol, les productions, les curiosités, les monumen<t>s, les moeurs et coutumes des habitans les homes célèbres de chaque contrée, et seize cartes géographiques ornées de gravures, Seconde édition, revue, corrigée et augmentée, par P C Briand, Paris, tome III-ère, 1827, p 85–89

[2] Probabil Mihail Suţu (1819–1821).

www.dacoromanica.ro

căpetenia locului[3] și găzduiți în palatul său, a cărui construcție este veche și în stilul
cel mai gotic[4]. Așezat într-o câmpie veselă și mănoasă, la poalele unui deal, care se
ridica lin și <așezat> pe râul Bahlui[5], <orașul> oferă în interiorul său o găzduire
p 86 nesănătoasă din pricina miazmelor pe care le exală canalele // ce străbat toate
ulițele. Împrejurimile sunt foarte plăcute și totuși, în afara a două mici case
aparținând domnului, nu se vede mici o casă mai arătoasă. Casele din Iași, al căror
număr se ridică la cinci mii, sunt clădite fără cea mai mică aliniere; de-abia dacă
sunt două sute în zidărie și vreo cincizeci care să aibă mai mult decât un parter
Celelalte sunt construite din paie și pământ. Ulițele, în loc să fie pavate, sunt
acoperite cu scânduri groase[6]; ai căuta în zadar vreun edificiu public în acest oraș.
Vechea Curte domnească, care se spune că a fost construită de romani, sub domnia
lui Traian[7], edificiu vast și remarcabil, a fost distrusă de un incendiu și n-a mai fost
refăcută[8].

Locuitorii din Iași nu-și arată luxul decât în veșminte. Soția unui boier bogat,
când este frumos împodobită, poartă <asupra ei> mai mult de douăzeci de mii de
piaștri în bijuterii și perle, fără a mai socoti și blănurile cu care se îmbracă. Mesele
p 87 sunt foarte // simple, se văd rar la ele vinuri alese din străinătate, dar, în schimb, se
bea multă țuică[9]. Echipajele bogătașelor sunt cât se poate de mizerabile. Toată țara.
și mai ales capitala, mișună de cerșetori de toate felurile și ceea ce vă va mira, poate,
este faptul că se găsesc dintr-aceștia care să se plimbe în trăsuri[10]. Orașul nu
numără mai mult de cincisprezece mii de locuitori; <aici> funcționează câteva
țesătorii[11] și ciubucării[12]; comerțul care se face constă în grâne, blănuri. pânzeturi.
piei, lână și vite.

Părăsind Iașii, ne-am dus la București, capitala Țării Românești. Este un oraș
mare sau mai degrabă un sat nesfârșit cu șaizeci de mii de locuitori, unde câteva
palate, mai multe mănăstiri frumoase și mari și numeroase turle ale celor șaizeci de
biserici ortodoxe se pierd printre grădini înflorite, boschete frumos mirositoare,
locuri de plimbare încântătoare. Aici se întâlnesc piețe (bazare), o bibliotecă
p 88 grecească, un teatru[13], // diferite așezăminte științifice etc.

---

[3] *Gouverneur de la place.*

[4] În sensul de străvechi.

[5] *Bakloui*

[6] Adică podine.

[7] Afirmație fără nici un temei

[8] Curtea domnească din Iași, ridicată, după tradiție, de Ștefan cel Mare, refăcută în 1758, arsă până în temelii în 1785, rezidită între 1805 și 1806, a căzut din nou victima unui incendiu pustiitor la 19 iulie 1827, când a fost distrusă complet.

[9] *Punch*

[10] Afirmație, falsă, exagerată

[11] *Fabriques de canevas*

[12] *Fabriques de tuyaux de pipes*

[13] Teatrul grecesc întemeiat de domnița Ralu, fiica lui Ioan Vodă Caragea

www.dacoromanica.ro

Boierii se plimbă în trăsuri minunate sau joacă *faraon*[14], asistă la exerciţiile de călărie ale gărzii de arnăuţi, se duc la comedia germană. Câţiva nobili posedă biblioteci foarte frumoase şi imită de departe pe aristocraţii ruşi, în formele exterioare ale civilizaţiei. Grecii veniţi de la Constantinopol se îmbracă cu un fel de eleganţă şi exploatează finanţele ţării, <care este> denumită Peru-ul fanarioţilor. Medici greci, care au adus gustul studiilor în universităţile germane, l-au răspândit în sânul societăţii şi gimnaziul grec ia amploare. În lumea mare se vorbeşte turceşte şi greaca modernă, puţină italiană şi franceză. Cucoanele, care,după obicei, sunt lăsate singure între ele se bucură de o mare libertate şi se poartă încântător cu străinii.

Ele imită moda de la Constantinopol, îşi acoperă capul cu văluri de caşmir şi diamante, ca sultanele // şi-şi petrec vremea vorbind împreună, aşezate cruciş, ca şi p 89
turcoaicele.

Bucureşti, situat pe Dâmboviţa, este un punct comercial de seamă. Este un antrepozit între Germania şi Turcia. Aici se află consulii diferitelor naţiuni comerciale. Altă dată capitala Ţării Româneşti era la Târgovişte; în acest oraş mare se vedeau case frumoase, palate şi era înconjurat de întărituri. Toate acestea au căzut în ruină şi din-treizeci de mii de locuitori care o populau, abia dacă au mai rămas cinci mii, cu toate avantajele aşezării sale, care este mult mai plăcută ...

---

[14] Joc de cărţi

www.dacoromanica.ro

LUDWIG KREUCHELY VON SCHWERDTBERG
(1770–1833)

De o îndepărtată origine maghiară, baronul Ludwig Kreuchely von Schwerdtberg s-a născut în anul 1770, la Ribeaupierre, o localitate din Alsacia. Cu Țările Române, în speță cu Moldova mai întâi, a făcut cunoștință spre sfârșitul anului 1814, când a fost chemat la Iași și angajat cu 400 de galbeni anual, ca preceptor al beizadelei Alexandru, fiul domnului Scarlat Callimachi. În 1795 fusese căpitan al regimentului Salm- Kyrburg, în serviciul Angliei și mai târziu, maestru de vânătoare la Curtea principilor de Hohenlohe- Schillingsfurth[1].

Cu prilejul vizitei sale la Iași, pentru obișnuita reprezentare protocolară la Curte, Ioan Marco. consulul Prusiei în Țara Românească și Moldova (cu reședința la București), a numit pe baronul Kreuchely, la 1 iunie 1819, viceconsul[2], funcție ce nu i-a fost un timp recunoscută de Poartă.

La 29 februarie 1820, în urma morții lui Ioan Marco (12 decembrie 1819), Poarta a întărit propunerea ministrului Prusiei la Constantinopol, contele Friedrich Leopold von Schladen, privind acceptarea baronului Ludwig Kreuchely von Schwerdtberg în calitate de consul la București El a deținut această funcție până la moartea sa. survenită, conform părerii lui Nicolae Iorga, în august 1833.

Importantele evenimente care s-au desfășurat, în Moldova și Țara Românească, de-a lungul celor peste douăzeci de ani ai activității sale de consul (Revoluția de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu, înlocuirea domnilor fanarioți cu domni pământeni, ocupația rusească în timpul și după războiul ruso–turc din 1828–1829, stabilirea protectoratului țarului asupra Principatelor, elaborarea și adoptarea Regulamentului Organic) se reflectă amplu și cu amănunte inedite în rapoartele lui Kreuchley.

Curând după numirea în funcția de consul, el a participat la vizita în București a contelui Schladen (rechemat la Berlin) și l-a condus apoi până la Sibiu, via Bolintin, Găești, Pitești, Curtea de Argeș, Sălătruc, Câineni Deși mai sărac în descrieri și impresii decât relatarea din 1816 a lui Ludwig von Stürmer, care parcursese același drum, dar în direcție opusă[3], raportul lui Kreuchely despre prezența contelui Schladen la București și călătoria sa prin Țara Românească nu este lipsit de interes Este descris protocolul primirii unui diplomat de rang înalt la București, apoi se stăruie asupra balului dat de domnitorul Alexandru Suțu. În relatarea călătoriei ce a urmat, Kreuchely relevă, prin povestirea unor întâmplări trăite, un aspect care nu scapă nici unui călător străin, anume starea impracticabilă a drumurilor, fapt datorat – conform aprecierii sale întemeiate – „terorii Porții" În fine din alte detalii ale povestirii sale se desprinde cumplita exploatare a țărănimii și starea de înapoiere a satelor, din ultimii ani ai domniilor fanariote.

---

[1] Asupra biografiei lui Kreuchely, vezi Nicolae Iorga, Prefață la *Documente privitoare la istoria românilor,* culese de Eudoxiu Hurmuzachi, vol X, *Rapoarte prusiene din Iași și București (1763–1844),* adnotate și publicate de Nicolae Iorga, București, 1897, p. ș u

[2] Vezi *supra* relația din volumul de față.

[3] Vezi *supra* relația din volumul de față.

www.dacoromanica.ro

În timpul Revoluţiei din 1821, Kreuchely, spre deosebire de ceilalţi agenţi consulari, a rămas pe loc şi a transmis superiorului său de la Constantinopol informaţii preţioase privind ridicarea la luptă a poporului, atitudinea boierilor, fuga oficialităţilor din oraş, neînţelegerea dintre Tudor Vladimirescu şi Alexandru Ipsilanti, lupta de la Sculeni, ocuparea Bucureştilor de către turci şi excesele acestora etc.

Istoria socială, în genere, şi istoria medicinii, în special, au de câştigat de pe urma informaţiilor din rapoartele lui Kreuchley, cu privire la epidemiile de ciumă (1819, 1824 şi 1826) şi instituirea comisiei sanitare şi a carantinelor.

Luxul şi petrecerile de la Curtea lui Mihai Suţu, Târgul Moşilor din Bucureşti, serbări religioase, incendii devastatoare, cutremurul din 1829 sunt tot atâtea momente de istorie socială, descrise cu conştiinciozitate de către un observator atent şi avizat. Kreuchely a fost totodată şi desenator. Portretul lui Scarlat Callimachi, care însoţea ediţia codicelui de legi legat de numele acestuia, este semnat de preceptorul de atunci al beizadelei Alexandru, pentru ca într-o scrisoare din 24 mai 1822, baronul von Miltitz, reprezentantul Prusiei la Poartă să-i mulţumească pentru desenele unor locuri (probabil hărţi) şi costume[4].

Interesul pentru starea economică din Moldova şi Ţara Românească nu este pe ultimul plan al rapoartelor lui Kreuchely. Aflăm astfel din rapoartele sale, despre schimbarea cursului monedelor, despre monedele false şi originea lor, despre mizeria din ţară, în primăvara anului 1822, despre lipsa de pâine şi ridicarea preţului alimentelor, în 1823 etc Kreuchely pregătise chiar o statistică asupra Ţării Româneşti pe care o anunţă la 26 septembrie 1824 baronului von Miltitz, trimiţându-i cu acest prilej şi planul lucrării respective care urma să se intituleze, *Essai d'un statistique de la Valachie*[5]. La cererea aceluiaşi Miltitz, curios de a cunoaşte structurile politice şi moravurile din Ţara Românească, după numirea pe tron a lui Grigore al IV-lea Ghica, Kreuchely i-a trimis, probabil în anul 1822, studiul intitulat *Explication des boyards valaques*[6], referindu-se la diferite dregătorii mari şi mici, în care reia datele publicate deja de Dionisie Fotino[7]. În schimb, notele care însoţesc respectivul studiu al consulului prusian sunt, pe cât se pare, rezultatul observaţiilor personale, prezentând interes prin inedistul lor. Acestea ar fi trebuit să facă ulterior parte dintr-o lucrare proiectată de Kreuchley, intitulată Une petite collection assez intéresante d'anecdotes pour servir à developper le caractère national des Valaques, pe care intenţiona să o vândă unui librar din Leipzig[8].

Comentând rapoartele lui Kreuchely, care cuprind aproape întreg conţinutul volumului X din colecţia Hurmuzachi, Nicolae Iorga conchidea: „Pe noi nu ne-a înţeles şi nu ne-a iubit, căci nu era o inteligenţă superioară şi nici o inimă cu simpatii largi"[9]

Câteva din rapoartele referitoare la desfăşurarea Revoluţiei din 1821, trimise de menţionatul consul prusian şefilor săi ierarhici de la ambasada din Constantinopol, au fost publicate, în original şi în traducere, de Arhivele Naţionale în colaborare cu Institutul de Istorie „Nicolae Iorga"[10].

---

[4] *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. X, p. 157. Soarta acestor desene nu se cunoaşte.

[5] *Ibidem*, p. 297–301.

[6] *Ibidem*, p. 495–548

[7] *Ibidem*.

[8] *Ibidem*, p. LIV

[9] *Ibidem*.

[10] *Revoluţia de la 1821, condusă de Tudor Vladimirescu. Documente externe*, Bucureşti, Edit. Academiei, 1980.

www.dacoromanica.ro

LUDWIG KREUCHELY VON SCHWERDTBERG

<DESPRE TRECEREA PRIN ŢARA ROMÂNESCĂ A CONTELUI FRIEDRICH LEOPOLD VON SCHLADEN[1]>

(1820)

p 87 [...] În timpul dimineţii <de 16 noiembrie >, d. de Hakenau[2] a venit să facă o vizită de curtoazie[3] ministrului[4], iar după dejun doamna de Hakenau <a vizitat > pe contesă[5]. Cu tot incognitoul ministrului, cu toată ploaia şi cu tot noroiul, arnăuţii[6] domnului făceau de gardă. La scară, Excelenţa Sa a fost primită de marele postelnic[7] şi, suindu-se printr-un rând dublu de gărzi de tot felul, a ajuns în anticameră[8], de asemenea plină[9] de gardieni şi slugi. Domnul[10] aştepta pe ministru în uşa antecamerei şi, la sosirea sa, descoperindu-se, a făcut câţiva paşi <în întâmpinare>. Odată intrat în salon, ministrul a luat loc pe o sofa, la dreapta domnului; apoi cei trei fii mai vârstnici ai domnului[11] şi cu mine; boierii <au rămas> în picioare, la o depărtare respectuoasă. S-a adus[12] apă, dulceaţă, cafea, bărbile au fost stropite şi parfumate, s-au adus narghilele[13]. Excelenta Sa n-a acceptat, Domnul, din politeţe, n-a luat< nici el> şi de aceea, din păcate, n-am putut profita de tutunul domnului, care, oricum, e mai bun decât al meu. Ceremoniile obişnuite fiind terminate, domnul făcu un semn şi boierii de faţă s-au retras; făcu un al doilea semn şi fiii săi au ieşit<din încăpere>; i-am urmat, observând că voia să se

---

[1] Traducerea s-a făcut după textul publicat în *Documente privitoare la istoria românilor,* culese de Eudoxiu Hurmuzachi, vol. X, *Rapoarte consulare prusiene din Iaşi şi Bucureşti între 1763–1844* adunate, adnotate şi publicate de Nicolae Iorga, Bucureşti, 1897, p 87–92.

[2] Franz Fleischhackl von Hakenau, consul al Austriei la Bucureşti (1819–1828)

[3] *Faire sa cour au ministère.*

[4] Friedrich Leopold von Schladen (14 iun 1772–30 sau 31 aug 1845), reprezentant diplomatic al Prusiei la Constantinopol (iun. 1817–nov. 1820).

[5] Soţia celui menţionat în nota de mai sus.

[6] *Les albanais*

[7] *Le secrétaires des rélations étrangères*

[8] *Vestibule.*

[9] *Encombré.*

[10] Alexandru N.Şuţu, domn al Ţării Româneşti (4 nov. 1818–16 ian. 1821)

[11] Probabil Nicolae, George şi Ion. Alexandru Şuţu a mai avut încă trei fii, anume Dimitrie. Scarlat şi Grigore; vezi M.D Sturdza *Dictionnaire historique et généalogique des grandes familles de Grèce, d'Albanie et de Constantinople,* Paris, 1983, p 420-421

[12] *On servit.*

[13] *Les pipes*

www.dacoromanica.ro

rămână între patru ochi[14]. După un *tête à tête* de mai bine de o jumătate de oră, ministrul a ieşit de la domn, care l-a recondus până în anticameră, unde s-a descoperit din nou. Am intrat în odăile Doamnei care a venit în întâmpinarea Excelenţei Sale până la mijlocul salonului. O seamă de boieroaice[16] înconjurau pe Doamnă, unele frumoase mutrişoare atrăgând atenţia Excelenţei Sale. La plecare, Excelenţa Sa a fost recondusă la trăsură cu aceeaşi ceremonie. În dimineaţa de 17, // spătarul Argyropoulo[17], marele logofăt Filipescu[18] şi actualul mare postelnic de Rizu[19] au vizitat pe d. conte; de asemenea domnul Pini, consulul general al Rusiei[20]. Mai târziu fermecătoarea Catinca Cantacuzino, fiica vistierului Constantin Paşcanu[21], acelaşi care a plătit 6.000 piaştri domnului Lipman Marcus[22], şi soţia beizadelei Nicolae, fiul domnului, respectabila soră a acestuia din urmă şi nepoata sa, soţia actualului postelnic d. de Rizu[23], au vizitat pe doamna contesă şi au invitat-o la balul care urma să aibă loc la Curte, duminică 19 [...]. p. 88

[Sunt menţionate vizitele făcute de contele şi contesa von Schladen consulilor Rusiei şi Austriei, precum şi pregătirile pentru continuarea călătoriei].

[...] Balul a fost strălucitor pentru un bal în Ţara Românească[24]; cavaleri galanţi, deşi în costume turceşti; doamne fermecătoare, fără să fi fost în Europa; mult lux, oarecare lipsă de gust, totuşi eleganţă şi gentileţe. Totul merita aprobarea doamnei contese şi a obţinut-o; a fost încântată de nora domnului[25], cât şi de principese, fiicele lui[26], care, într-adevăr, sunt foarte amabile. Numai Excelenţa Sa şi doamna Pini au dansat dansuri europene[27]. Doamna contesă a dansat cu fiul cel mare[28] al domnului şi cu câţiva cavaleri. D. baron de Pritzelwitz[29] a dansat cu

---

[14] *Seul*

[16] *Des dames*

[17] Emanuel Argyropoulo, ginerele domnului Alexandru Sutu, căsătorit cu fiica acestuia. Roxana

[18] Nicolae Filipescu, căsătorit cu Safta Chrisoscoleo, cf. O.G.Lecca, *Genealogia a 100 de case din Ţara Românească şi Moldova*, Bucureşti, 1911, tab. 34.

[19] Rhizo. Iacovache Nerulos, căsătorit cu Zamfira Al.Manu, nepoata domnului Alexandru N Sutu

[20] Aleksandr Pini, consul la Iaşi (9 apr.1817–1818) şi consul general la Bucureşti (9 apr 1817–dec. 1822).

[21] Constantin Cantacuzino Paşcanu; după O.G Lecca ar fi fost mare vornic, vezi *op cit.*, tab. 21. Fiica acestuia era căsătorită cu Nicolae Suţu, fiul domnului Alexandru Suţu, vezi M.A Sturdza, *op cit*, p 421.

[22] Furnizor de cai prusieni pentru Moldova.

[23] Vezi nota 19.

[24] *Vallachia*

[25] Catinca Cantacuzino- Paşcanu, vezi nota 21.

[26] Roxana (vezi nota 17) şi Ralu, căsătorită cu George Meitani, cf. M.D.Sturdza, p. 420–421

[27] La modă în ţările din centrul şi apusul Europei.

[28] Nicolae.

[29] Din suita contelui Schladen.

www.dacoromanica.ro

câteva cucoane, iar eu, ah! Aveam o dorință grozavă să fac un tur <de dans > german cu doamna contesă, dar această onoare ar fi atras după sine obligația de a dansa cu alte doamne şi mi-ar fi impus o datorie <şi> pentru viitor, ceea ce voiam să evit[30]; aşadar, m-am resemnat la privațiune. Domnul conte a atras privirile[31] sexului frumos: privirile frumoaselor erau fixate asupra sa; dacă ar fi stat mai mult în țară[32], cuceririle depindeau de el, căci nu poți fi împiedicat să recunoşti că Bucureştii au femei amabile. Domnul, pentru a amuza pe Excelențele Lor, a pus să se execute toate dansurile naționale româneşti, greceşti, albaneze etc., care au plăcut Excelențelor Lor. Ora mesei[33] sosi. Domnul conte dădu brațul Doamnei, tânărul prinț[34] doamnei contese, în fine, fiecare a condus câte o frumoasă; bătrâna prințesă Moruzi, mama ginerelui domnului[35], îmi căzu la împărțeală şi am condus-o în salon. Puțin după aceea Excelențele Lor s-au retras satisfăcute.

[În ziua de 20 noiembrie, contele şi contesa von Schladen au întreprins vizite de rămas bun reprezentaților Rusiei, Austriei şi Franței. S-au făcut ultimele pregătiri de drum, cu care prilej doamnul a desemnat pe tânărul Skufa să însoțească pe ministrul Prusiei până la frontieră, în calitate de mihmandar].

p 89 [...] Totul s-a pus în mişcare marți 21 // Cele două trăsuri ale d. conte, fiecare cu câte 12 cai de poştă, şareta mea cu şase şi bagajele Excelenței sale în trei căruțe închiriate. În afară de şarmantul Adolphe, baronul Pritzelwitz şi cei doi valeți, suita Excelențelor Lor era compusă din mine, cu arnăutul meu, d. de Skufa, cu arnăutul său, un caporal austriac, experimentat pe acest drum, dat <contelui Schladen> de d. de Hakenau, urcat într-o trăsură de poştă[36], un postelnicel şi doi surugii călări <ne urmau>. Astfel am părăsit Bucureştii, la ora 10, pe o ploaie îngrozitoare şi neîntreruptă. La Bolintin[37] am schimbat caii, <pe când> vremea păru de asemenea că ar vrea să se schimbe, căci, din timp în timp, ploaia înceta şi s-a făcut frumos odată cu sosirea noastră la mânăstirea Găiseni[38], <situată> la două poşte de Bucureşti şi destinată pentru a ne petrece noaptea acolo. Este o mânăstire făra

---

[30] *M'importer*

[31] *Ettiré l'oeil*

[32] *S'il avait séjourné*

[33] *Du souper*

[34] Nicolae

[35] Anastasia Moruzi, căsătorită cu Lucas Argyropoulo, cf. M.A.Sturdza, *op. cit.*, p. 216

[36] *Maître de poste*

[37] Poate fi Bolintinul din Deal sau Bolintinul din Vale, două comune actualmente în jud Ilfov

[38] *Kayshène* Ctitoria lui Drăghici mare vornic (1512–1521), modificată în secolul al XVII-lea, reparată în 1894. Actualmente există doar biserica în satul cu acelaşi nume, jud Dâmbovița, cf N.Stoicescu, *Bibliografia localităților şi monumentelor feudale din România,* I, Țara Românească, Craiova, 1970, p 325.

www.dacoromanica.ro

călugări: câțiva oameni, un fel de angajați[39], câteva femei bătrâne. Țigănci, pe cât se pare, un preot, pentru a rosti liturghia şi câteva slugi[40] constituiau *mobilierul* ambulant al acestui loc. O cameră destul de bună pentru Excelențele Lor, alta pentru baronul Pritzelwitz şi pentru mine (dl. mihmandar s-a adăpostit unde a vrut, iar oamenii noştri unde au putut), o cină[41] acceptabilă, un vin prost, un somn reconfortant, urmat de o cafea bună ne-au pus în stare de a porni din nou la drum, în ziua următoare. Totul era vesel şi, în consecință, sănătos. Foarte bine dispuşi, am ajuns la Găeşti[42], la două stații de poştă de Găiseni. Drumul a fost foarte prost, dar vremea acceptabilă. Am tras[43] la casa unui funcţionar. Camera Excelenţelor Lor a fost foarte bună, cina bună, vinul nou, toată lumea mulţumită; dar, din păcate, doamna contesă a avut o criză de colită şi a petrecut o noapte neplăcută. În < ziua de> 23 am ajuns fără nici o greutate[44] în micul oraş Piteşti[45] , foarte plăcut situat pe o colină, într-o vâlcea mănoasă şi înconjurat de vii, presărată cu sate şi case țărăneşti destul de frumoase. Am fost găzduiți în casa unui boier absent; d. de Rasti, ispravnicul din partea locului s-a îngrijit <de toate> cât se poate de bine. Acest boier, care a fost agentul, la Viena, al principelui Caragea[46], este un om foarte plăcut, vorbeşte germana şi mai multe limbi europene[46bis] În plus are meritul de a avea o nevastă încântătoare în toate privințele[47]. Ea a venit să prezinte omagii doamnei contese, căreia i-a plăcut tare mult, mai ales că era cunoscută la Viena. Dl. şi d-na Rasti au fost reținuți la cină de Excelențele Lor; totul ar fi decurs foarte bine, dacă dl. conte n-ar fi avut o criză de colită, precum d-na contesă în ajun. În 24, pe un timp destul de plăcut, am parcurs[47bis] două poşte până în oraşul numit Curtea de Argeş[48] , veche reşedință a domnilor Țării Româneşti, din al căror castel nu au mai rămas decât câteva dărăpănături, în ruină; în schimb are o catedrală[49] şi un palat episcopal destul de frumos. Poziția pe malul Argeşului este foarte plăcută, dar, din păcate, <oraşul> este aşternut cu un noroi foarte adânc, amestecat ici şi colo cu

---

39 *Espèce d'employés*

40 *Valets*

41 *Souper*

42 *Gayesti,* oraş, jud Dâmbovița.

43 *Notre quartier avait été fait*

44 *Fatalité.*

45 Municipiu, jud. Argeş.

46 *Karadgia* Ioan Gheorghe Caragea, domn al Țării Româneşti (27 aug. 1812–29 sept. 1818)

46bis Grigore Caribolu, polcovnic

47 Anica Caribolu, născut Dudescu .

47bis *Nous fîmes encore.*

48 Oraş, jud. Argeş.

49 Referire la ctitoria din 1517 a lui Neagoe Basarab Reparată, după jaful oştilor ungare (1610–1611), de către Matei Basarab şi, în 1682, de către Şerban Cantacuzino. Reparată ulterior, în două rânduri, datorită avariilor provocate de cutremurele din 1802 şi 1838, mânăstirea a ars în 1867, fiind apoi restaurată (1875–1886) de arhitectul Lecomte de Nouy care i-a adus şi unele modificări, cf. N Stoicescu, *op cit*, p. 43.

www.dacoromanica.ro

pietre mari, ceea ce nu contribuie la înfrumuseţarea uliţelor. În 25, pe o vreme foarte frumoasă, am traversat Argeşul, fără pod < şi > fără bac[50], dar cu noroc, neputând considera[51] drept o nenorocire că cei <câţiva> ţărani săraci, care trebuiau să ţină trăsurile noastre, au căzut în apă; nu li s-a întâmplat nimic în afara <faptului> că s-au udat. Am pătruns în Carpaţi; drumul nu era pietros, dar pământul greu şi gros nu-l făcea mai uşor. La o leghe de Curtea de Argeş am aşteptat boii, care, prin munţi,
p 90 trebuiau să înlocuiască caii // Înaintam foarte încet către Sălătruc[52], care nu se află decât la o poştă de Curtea de Argeş şi doar la ora trei după-amiază, intrând într-o vâlcea sălbatică, dar drăguţă în felul ei, am repus[53] caii <la trăsuri>. Munţii şi pădurile prin care treceam nu erau pustii; mici cătune le animau, iar valea în care am intrat era mai populată decât te puteai aştepta în Ţara Românească. Am vrut să facem pe ministru să rămână, la o oră de drum mai încoace de staţia de poştă, dar <el> a preferat să fie mai rău, dar să înainteze mai repede. Am mers[54], prin urmare. până la Sălătruc şi am fost găzduiţi la căpitanul <staţiei> de poştă. Excelenţele Lor au trebuit să se mulţumească cu camera lor, ale cărei ferestre,< acoperite> cu hârtie, ar fi fost foarte bune pentru a împiedica soarele să <le> orbească ochii, dacă n-ar fi fost găurite, dând ziua drumul razelor <să pătrundă>, iar noaptea vântului care era destul de puternic. Totul are <partea sa> bună: aceasta a servit să răcorească camera Excelenţelor Lor foarte încălzită. Cu atât mai rece a fost cea mare care a găzduit pe baronul Pritzelwitz, pe mihmandar şi pe mine. Am cinat destul de bine. Felul de mâncare, pe care l-am pus special să fie preparat[55], mămăliga[56], a plăcut mult Excelenţelor Lor şi , mai ales, d-lui baron Pritzelwitz. Am plecat, în 26 dimineaţa, pentru a ne înfunda din ce în ce mai mult în munţi.

Boii ne serveau de telegari. De aici până la staţia de poştă următoare, de la Pripoare[57], drumurile sunt mai pietroase, mai proaste în general, şi <în aceste locuri> caporalul [...] a adus mari[58] servicii pe lângă trăsuri. În mijlocul Carpaţilor, pe înălţimea unui munte, pe o pajişte[59] verde, <în ziua de> 26 noiembrie, după ce d. Conte, ducând de mână pe tânărul său fiu, a mers pe jos mai mult de o oră, am luat un dejun rece, pentru a continua drumul nostru prost. În fine, după multe

---

[50] *Bateau.*

[51] *Regarder*

[52] Sat, comună, jud. Argeş

[53] *Reprîmes.*

[54] *Nous fûmes*

[55] *Faire*

[56] *Mamaliuka.*

[57] *Pribora.* Sat, comuna Perişani, jud Vâlcea.

[58] *Bons.*

[59] *Sur un tapis.*

www.dacoromanica.ro

greutăţi şi oboseală am ajuns seara, la ora 4, în staţia Pripoarele. Soarele apusese şi mai aveam un drum de o jumătate de poştă pentru a sosi la Diţeşti[60], unde a fost pregătit culcuşul. Drumurile erau proaste, chiar periculoase, mai ales noaptea. Trăsurile au pornit, am plecat la drum şi Excelenţa Sa urmă caravana, având, în afara celor călări, opt oameni pentru a susţine trăsura. Noaptea sosi; înaintam greu; se întunecă şi ticăloşii puşi să susţină trăsura au dispărut; ministrul rămase izolat. Nu ne-am putut da seama deoarece gălăgia făcută de oamenii care ne întovărăşeau <şi cea> a trăsurilor <cu bagajele>[61] Excelenţelor Lor ne-au făcut să credem că ministrul ne urma mereu, pe când el era la o anumită distanţă faţă de noi. Una din căruţele cu bagaje s-a răsturnat, cu toată grija arnăutului meu, care era paznicul <acesteia>; sluga mea care a vrut, cu neîndemânare, să o reţină <de a se răsturna> s-a lovit[62] şi s-a resimţit încă un timp. Singura stricăciune care a avut loc a constat din câteva farfurii sparte. Ne-am dat seama că dl. conte nu s-a îndepărtat de noi; ne-am liniştit[63] şi drumul a continuat încet, dar fără vreun alt accident. Am sosit la Diţeşti la ora 9 şi un sfert, dar fără dl. conte. A avut un drum atât de greu, ca şi d-na contesă, încât a fost nevoit să coboare din trăsură; el însuşi, împreună[64] cu valetul său de cameră, Leopold, au trebuit să pună mâna pentru a o împedica să cadă în prăpastie. Din fericire totuşi, Excelenţele Lor au sosit zece minute în urma noastră, fără vreun accident supărător, pentru a ocupa o cameră bună şi a aştepta, până la ora unu şi jumătate, cina de care aveau totuşi mare nevoie. Dl. mihmandar, care, din Bucureşti până la Curtea de Argeş, s-a urcat cu mine, pe rând, în trăsura baronului Pritzelwitz, purtat de zelul ce l-a depus pretutindeni şi în totul ce putea micşora oboseala Excelenţelor Lor şi diminua neplăcerile, a încălecat pentru a merge[65] mai uşor la toate punctele caravanei şi a supraveghea siguranţa iluştrilor călători şi, poate, de asemenea şi-a avut partea <sa> şi integritatea gâtului său de
care era // gelos de a-l păstra, fiind mai în siguranţă pe un cal bun decât într-o trăsură p 91
mergând pe marginea unei prăpăstii. În apropiere[66] de Pripoarele ne-a părăsit pentru a grăbi pregătirile şi, de acolo, ne-a luat-o înainte la Diţeşti, pentru a se convinge că găzduirea era cât mai bună. Noi înaintam greu şi, văzând că întârziem,

---

[60] Diţeşti ?

[61] *Les equipages.*

[62] *Prit mal*

[63] *Notre tranquillité fut parfaite*

[64] *Jointement.*

[65] *Porter.*

[66] *Vers*

www.dacoromanica.ro

<el> a trimis o slugă[67] călare în întâmpinarea noastră. Aceasta din urmă se gândi să scape de sarcina sa şi împărtăşi ideea celor care trebuiră să susţină trăsura d-lui conte. Dl. Skufa nu fu de aceeaşi părere şi se hotărî să o dovedească. Chemă sluga. I s-a răspuns că a plecat şi nu poate fi găsită. Înarmat cu o <bâtă> mare unduioasă a căutat <sluga> pe spinarea şefului <surugiilor> şi metoda găsită a fost atât de eficace încât, curând, sluga apăru şi primi partea ei meritată. Din aceste două acte ale comediei, pe care dl. de Skufa a vrut să ne prezinte[68], noi n-am profitat decât de muzică, dar scena urma să se schimbe. Curând toţi cei care fusesră puşi să susţină trăsurile au fost chemaţi în camera pe care o ocupam <împreună> cu baronul Pritzelwitz. La întrebarea d-lui Skufa, fiecare a susţinut că face parte dintre cei care trebuiau să sprijine[69] trăsurile Excelenţelor Lor. Au fost scoşi din cameră ceilalţi. Aceştia aşteptau pedeapsa. Bâta d-lui Skufa o distribui pe rând, de la primul la ultimul; chiar şi un biet preot care, nu ştiu cum, se afla printre aceştia[70] <primi> în mod echitabil partea sa, blestemând pe distribuitor şi jurându-se că nu se va mai amesteca să sprijine trăsura vreunui ministru, oricine ar fi <el>. În dimineaţa de 27 am părăsit Diţeştii, pentru a ne îndrepta spre Câineni[71] unde am ajuns către prânz, după ce am parcurs un drum greu, pe marginea prăpăstiilor, pe lângă care a trebuit să trecem. Câinenii sunt cunoscuţi datorită retragerii pe care austriecii au impus-o principelui Mavrogheni[72]. Aşezarea satului străbătut[73] de Olt, pe care l-am traversat cu bacul[74], este foarte romantică. Un prânz[75] bun aşteaptă pe Excelenţele Lor; era pentru multă vreme, poate pentru totdeauna, ultimul pe care îl luau în Ţara Românească[76]. După prânz, călătoria[77] a fost continuată. Drumul, urcând şi

---

[67] *Valet*

[68] *Donner*

[69] *Tenir.*

[70] *dans le nombre.*

[71] *Kineni* Comună, jud. Vâlcea

[72] Referire la ocuparea mânăstirii Cozia de trupele austriece în contextul izbucnirii războiului ruso-turco-austriac (24 aug 1787) în care domnul Ţării Româneşti, Nicolae Mavrogheni (26 martie 1786–8 iunie 1790) s-a alăturat Imperiului otoman fiind silit apoi să părăsească tronul, în urma victoriei trupelor ruse de la Mărtineşti (22 sept. 1789) şi a ocupării Bucureştilor de către armata austriacă (10 nov. 1789)

[73] *Divisé.*

[74] *Bateau*

[75] *Diner.*

[76] *Valachie*

[77] *La route*

www.dacoromanica.ro

coborând, strâmt şi lipit de munţi stâncoşi, mergea <de-a lungul> malurilor Oltului; acest drum este întrerupt de poduri proaste, adăugate[78], care, cedând, puteau, în orice clipă, să <ne> prăvălească, de pe înălţimea stâncilor în valurile <râului>. Trebuie să spun că, în vederea uşurării călătoriei Excelenţelor Lor, de la Bucureşti până la hotarele Ţării Româneşti, drumurile şi podurile au fost reparate, ici şi colo. De altfel[79], favorizată de locurile <respective>, cât şi de materialele care se găsesc, fie chiar la faţa locului, fie în apropiere, s-ar putea construi o şosea foarte bună, utilă şi chiar indispensabil necesară prosperităţii negoţului, dacă teroarea Porţii nu s-ar opune raţiunii şi bunei stări[80] a statelor ei, reiterând <motive> de apărare pentru a <nu> face drumurile mai practicabile. Carpaţii, care n-au fost niciodată o barieră de netrecut pentru unguri, atunci când au fost în ofensivă[81], ar putea fi azi <în faţa> armatelor austriace? După o oră şi jumătate de mers, am ajuns la hotarul Transilvaniei, garnisit cu un post de infanterie comandat de un ofiţer inferior[82] (Carantina). Aici toţi românii, cât şi subofiţerul austriac ne-au părăsit pentru a se reîntoarce la Bucureşti... Cât de bine te simţi – după ce ai făcut o călătorie de la Varna, pe malul Mării Negre, până la Turnu Roşu, în Transilvania, pe drumuri proaste şi periculoase – să te vezi deodată pe o şosea largă şi destul de bună; după ce ai părăsit ţări favorizate de natură, dar rău populate, prost cultivate <şi care> se termină cu Carpaţii, să te vezi deodată, ca prin farmec, transportat în locuri înalte şi bine cultivate, bogate în sate bine construite şi populate! Am trecut prin mai multe care <nu> ne-au putut face[83] să punem la îndoială îndestularea locuitorilor, constituind un contrast bătător la ochi[84] cu ceea ce părăsisem. Nu mai erau acele figuri diforme, livide, acea privire // incertă, acele guşi ce măreau urâţenia nenorociţilor care p 92
locuiesc <în> Carpaţi.[Ajuns la Braşov, Kreuchely a părăsit, la rândul său, pe contele Schladen şi, împreună cu Skufa, s-a reîntors la Bucureşti (3 decembrie), străbătuând acelaşi drum pe care îl parcurseră la ducere].

---

[78] *Pastiches*

[79] *Au rest.*

[80] *Prosperité*

[81] Afirmatie incorectă.

[82] *Subalterne*

[83] *Laisser*

[84] *Frapant*

www.dacoromanica.ro

Ludwig Kreuchely von Schwerdtberg

<Bucureştii în timpul Revoluţiei din 1821 de sub conducerea lui Tudor Vladimirescu

Extrase din rapoartele adresate baronului von Militz,
însărcinat cu afaceri al Prusiei la Constantinopol[1]

p 103 13 februarie 1821[1*]

p 104 [...] În timpul invaziei ruşilor[2], un anumit sluger[3], Tudor[4] a, format un mic corp <de voluntari>. Se susţine chiar că s-ar fi distins în diferite ocazii şi că, drept recompensă, a fost decorat cu mai multe ordine ruseşti, se spune că ar avea curaj, talent militar, chiar geniu; în privinţa instrucţiei sale[5] nu se spune nimic. El trebuie să fi fost nemulţumit de cârmuire[6], datorită unui proces pierdut, ceea ce el consideră o nedreptate[7]. După moartea domnului[8], a strâns în jur de patruzeci de arnăuţi[9] cu care face multă gălăgie. La prima ştire primită[10], boierii au alergat la domnul Pini şi, se spune, că a doua zi au fost trimişi[11] contra lui vreo treizeci de arnăuţi, care, pare-se, n-au făcut nimic. Dimpotrivă, s-a răspândit vestea că trupa lui a crescut până la o mie cinci sute de oameni, azi este considerată de şapte sute. Sigur este că boierii sunt înspăimântaţi[13] şi se tem, mai ales, ca Tudor să n-aibe fantezia de a veni

---

[1] Textele au fost traduse din *Documente privitoare la istoria românilor*, culese de Eudoxiu Hurmuzachi, vol. X, *Rapoarte consulare prusiene din Iaşi şi Bucureşti (1763–1844)*, adunate, adnotate şi publicate de Nicolae Iorga, Bucureşti, 1897, p 104 ş u.

1* Rapoartele sunt datate după stilul nou.

[2] Războiul ruso–turc, 1806–1812

[3] *Klutcher*

[4] *Theodore* Tudor Vladimirescu (1780–1821)

[5] *Quand aux connaissances*

[6] *Du gouvernement.*

[7] Cu privire la acest proces şi la altele, vezi C.D.Aricescu, *Istoria revoluţiunii române de la 1821*, vol.I, Craiova, 1874, p. 35–36 Totuşi nu aceste procese au constituit cauza hotărârii lui Tudor Vladimirescu de a porni revoluţia.

[8] *Du prince* Alexandru Şuţu în a doua domnie (4 nov 1818–19 ian 1821).

[9] Referire la plecarea lui Tudor Vladimirescu din Bucureşti (18/30 ian 1821) împreună cu Iova (nepotul lui Iordache Olimpiotul) şi 25 de arnăuţi şi întâlnirea sa , la marginea oraşului , cu Dimitrie Macedonski, care avea, la rândul său, vreo 15 arnăuţi; vezi A.Oţetea, *Tudor Vladimirescu şi Revoluţia din 1821*, Bucureşti, Edit, Ştiinţifică, 1971, p. 197–198.

[10] *Qu'on a en*

[11] *Détachés.*

[13] *En terreur*

www.dacoromanica.ro

în Bucureşti, unde golănimea[14], profitând de circumstanţe, nu se va abţine de a face dezordini, ale căror urmări ar putea fi teribile. În aşteptare, slugerul Tudor nu comite şi nu permite oamenilor săi de a prăda[15], plăteşte cu bani peşin toate alimentele şi celelalte de care ar putea avea nevoie pentru oamenii săi sau pentru el şi stă liniştit la mănăstirea Tismana[16], unde s-a grăbit[17] <să meargă>. În afara fortificaţiilor ei artificiale această mănăstire este întărită[18], prin poziţia ei în munţi, pe o stâncă, căile de acces fiind, după cum se spune, foarte grele. Este aşezată în unghiul pe care îl formează Ungaria şi Transilvania, la o depărtare faţă de Bucureşti, în linie dreaptă, de 60 de mile geografice a câte 15 grade[19]. El iese din mânăstire pentru a face cumpărăturile necesare şi pentru recrutarea oastei. Cincisprezece mii de piaştri din casa isprăvniciei i-au căzut în mână; el i-a trecut vistieriei, căreia i-au fost destinaţi. Un vătaf (un fel de *Renntmeister*) căzu în mâna oamenilor săi; l-a trimis înapoi spunând că nu are nevoie de bani. Cum avea totuşi <numai> o mică avere[20], pretinzându-se că ar putea să întreţină <astfel> cel mult douăzeci de oameni şi că deţine însă sume considerabile, poate fi autorizată sugestia că este în înţelegere cu unele persoane bogate şi puternice. Ce vrea el de fapt? El vrea ceea ce spune: „să menţină justiţia, să-şi ocrotească concetăţenii faţă de opresiune, să restabilească în patria sa privilegiile[21]concedate de sultanaj când Ţara Românească[22] s-a supus suveranităţii Porţii. În acest scop, el ar fi trimis sultanului[23] un memoriu, în care îl asigură de întreaga sa supunere, explicându-i motivele conduitei sale şi cerându-i sprijin[24]. În aşteptare, ispravnicul judeţului Gorj, slugerul Oteteleşeanu[25], a fost

---

[14] *La canaille.*

[15] *Cometre aucun attentat*

[16] *Tissamanka.* Cf opiniei lui A.Oţetea, proclamaţia „zisă" de la Padeş a fost lansată de la Tismana, cât şi arzul către Poartă, ambele redactate înainte de plecarea sa din Bucureşti; *op. cit*, p. 203–211. Proclamaţia, în ambele variante cunoscute, publicată în *Documente privind istoria României*, red responsabil acad A.Oţetea, Bucureşti, Edit.Academiei, 1959, vol I, p 272–281, doc nr 166. O analiză de detaliu privind elaborarea acestora şi datarea lor la G.D.Iscru, *Introducere în studiul istoriei moderne a României*, Bucureşti, 1983, p 231–236

[17] *Se jeta.*

[18] *Fort.*

[19] Mile germane.

[20] *Peut de fortune*

[21] Referire la capitulaţii.

[22] *La Valachie.*

[23] Mahmud al II-leaII (1784–1839), sultan al Imperiului Otoman (1808–1839).

[24] Amintitul arz (vezi nota 16), publicat de C.D.Aricescu, *Acte justificative...*, p. 32–34. Cu privire la actuala controversă privind aprecierea atitudinii lui Tudor faţă de Poartă şi de Eterie, vezi A.Oţetea, *op.cit.*, de asemenea G. D. Iscru, *Introducere în studiul istoriei moderne a României*, Bucureşti, Edit.Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983, p. 145-324; Idem, *Revoluţia de la 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, Bucureşti, Edit.Albatros, 1982; vezi şi M. G Radu, *Tudor Vladimirescu şi Revoluţia din Ţara Românească*, Craiova, 1978.

[25] Constantin Oteteleşeanu.

www.dacoromanica.ro

arestat <şi> deţinut în sus-menţionata mănăstire Tismana. Nu se cunoaşte încă cauza acestui fapt. Comitetul de oblăduire[26] a numit un altul[27] în locul său...

p 112 13 martie 1821

[...] Vă adresez personal, domnule însărcinat cu afaceri, într-un moment critic şi nu ştiu dacă circumstanţele vor permite de a vă adresa curând noi rapoarte. În 7 <martie>, la ora patru după-amiază, au sosit caimacamii noului domn[28]...Sunt fostul[29] mare postelnic al Moldovei, Ştefanache Negri, şi fostul mare hatman al Moldovei, Ştefanache Vogoride[30]; au fost întovărăşiţi de dl.Samurcaş[31], menit a fi caimacamul Banatului de Craiova. Ei au descins la Mitropolie. [În ziua următoare, Kreuchely a trimis pe Ţincu, dragomanul consulatului prusian, să-i salute]. În dimineaţa de 9 martie au părăsit Mitropolia pentru a se instala la Curte. În seara de 10, eu am vizitat pe domnii de Pini[32] şi de Hakenau[33]. În 11...caimacamul Constantin Negri vine la mine, scuzând pe colegul său, <ocupat> datorită[34] afacerilor urgente. „V-am făcut...– spune el – vizita de etichetă; de acum înainte ne vom revedea ca prieteni". [În dimineaţa de 12 martie, Kreuchely, împreună cu subalternii săi, Giacomelli şi Ţincu, îi reîntoarce vizita lui Negri].

În timp ce aveau loc toate aceste ceremonii...liniştea nu se restabili...; se spunea, pe de o parte, că Tudor sau cel puţin o parte a trupelor sale de elită <au fost> bătute, pe de altă parte, că toată <lumea> fugea din Craiova[35], aşteptându-se viitoarea sa intrare <în oraş>. Nu se vorbea decât de Tudor. Se spunea totuşi: dintr-un arbust a crescut un arbore formidabil; el creşte pe solul Olteniei[36] (Banatul de Craiova sau Valahia austriacă)[37], dar rădăcina este străină"[38]. Nimeni nu se

---

[26] *Le gouvernement intérimaire*

[27] Dinu Bălteanu, cf.A.Oţetea, *op.cit.*, p. 230.

[28] Scarlat Callimachi, numit domn, nu a ajuns să ocupe tronul.

[29] *Le ci- devant*

[30] Ambii caimacami adepţi ai Eteriei.

[31] Constantin Samurcaş, eterist, s-a stabilit la Bucureşti în timpul domniei lui Constantin Ipsilanti. În 1807 organizase un corp de 3 000 de panduri, care luptaseră în cadrul armatei ruse, cf.A.Oţetea, *op cit* p. 238.

[32] Vezi nota 11.

[33] Franz Fleischhackl von Hakenau, agent consular austriac (1818–1828)

[34] *Vu*

[35] Municipiu, jud.Dolj.

[36] *Petite Valachie.*

[37] Referire la stăpânirea Olteniei de către Austria între 21 iulie 1718 (tratatul de pace de la Passarowitz) şi 18 sept. 1739 (tratatul de pace de la Belgrad)

[38] Referire la zvonurile care circulau privind susţinerea revoluţiei de către cancelariile din Viena şi Petersburg, ceea ce era fals.

www.dacoromanica.ro

gândeşte încă la Moldova.[Întrebat, Hakenau susţinu, în seara de 7 martie, că nu ştie nimic în privinţa unui sprijin austriac]. Din această zi până în cea de 10, ştirile au rămas aceleaşi; adică se vorbea de Tudor, de mărirea oastei sale[39], apreciată la 450 de arnăuţi[40] şi 700 de panduri bine înarmaţi, în afară de ţărani cu suliţe. În <ziua> de 10 se vorbea că la Galaţi grecii din Chios şi Corfu au masacrat pe turci. <În dimineaţa de 11 martie, Ţincu> îmi aduce vestea că ruşii au trecut Prutul, că au ocupat Iaşii, înaintând spre Bucureşti; că toţi negustorii, toţi boierii, d-nii de Hakenau şi de Pini au împachetat totul, fiind pe punctul <de> ... a trece în Transilvania. Aceste ştiri se confirmă din toate părţile, supuşii regelui <Prusiei> vin...să-mi ceară sfatul. [Kreuchely le promite paşapoarte, susţinând că el nu va părăsi probabil Bucureştii. Aceştia declară că, într-un asemenea caz, vor rămâne şi ei. Spre amiază, trimite pe Ţincu la caimacami, pentru a-i chestiona asupra adevăratei situaţii]. Curtea palatului[41] şi uliţele care duceau acolo erau atât de aglomerate[42] cu trăsuri încât a ajuns doar cu greutate. Dar chiar la Curte îmbulzeala[43] boierilor mari şi mici şi a celorlalţi indivizi era atât de mare, încât, multă vreme, a fost aproape imposibil să pătrundă până la ei. În fine, a ajuns până la serdarul Stavri, *capi-oglan* al domnului, care i-a promis că, în caz de urgenţă, îl va pune la curent ... Dragomanul <Ţincu>, plecând //, auzi totuşi pe marele vistier, p. 113
Grigore Filipescu, spunând căminarului Sava[44]: „Fiţi atenţi, ca nimeni să nu afle ceva despre scrisorile de la ...(sic)[45] .[Negri, la rândul său, caută să afle noutăţi de la Kreuchely]. În acelaşi timp agitaţia continua. În toate părţile se vedeau boieri şi negustori împachetând cele mai bune lucruri[46] ale lor; dar Divanul a interzis orice plecare. Se răspândi zvonul că ruşii, sub ordinele lui Ipsilanti[47], au trecut Prutul, au intrat în Iaşi[48] şi se îndreaptă spre Ţara Românească.

[...] Caimacamul Vogoride (veche cunoştinţă) ...mă asigură că ştie doar despre trecerea Prutului de către prinţul Ipsilanti, care, după cât se pare, n-ar fi un insurgent oarecare, ca şi Tudor în Oltenia; că domnul de Pini, cel puţin, susţinea[49],

---

[39] *De ses troupes*

[40] *Albanais*

[41] *Du chateau*

[42] *Encombrées*

[43] *La presse*

[44] Sava Fochianos, bimbaşa, comandant al gărzii domneşti şi eterist.

[45] Referire la scrisorile trimise de Al.Ipsilanti din Iaşi lui Al.Pini pentru a fi expediate ambasadorului Rusiei la Constantinopol, baronul Stroganov, vezi A Oţetea, *op. cit.*, p 259.

[46] *Effets*.

[47] Confuzie, etse vorba de fapt de detaşamentele înarmate ale eteriştilor.

[48] Eteriştii lui Ipsilanti intraseră în Iaşi la 22 februarie 1821

[49] *Assurait*.

www.dacoromanica.ro

pe onoarea sa, că împăratul[50] dezavuează aceste mişcări[51]; că-i adevărat că la Galaţi câţiva insurgenţi ar fi masacrat câţiva turci[52]. Lumea de faţă ne împiedică să continuăm această discuţie...În acelaşi timp agitaţia[53] continua; pe uliţe nu se vedeau decât trăsuri şi şarete părăsind oraşul sau cufere şi alte lucruri transportate în biserici şi mănăstiri; consternarea domina peste tot...Toţi boierii continuau să fugă şi puneau familiile şi lucrurile lor preţioase, pe care le urmau îndeaproape, şi puţini dintre ei, în afara celor din actuala cârmuire[54], au dormit la Bucureşti în seara de 12 <martie>. La fel şi negustorii. Tot oraşul, chiar şi cei săraci erau în agitaţie[55] şi căutau să-şi pună lucrurile la adăpost[56]. Doar[57] consulul Prusiei (sic) rămase liniştit, aşteptând evenimentele, cu toate că unii aşteptau pe turci, alţii pe Tudor, dar majoritatea se temea de acea populaţie care n-avea nimic de pierdut, fiind totdeauna gata să folosească asemenea ocazii <de care> se profită atât de des. Bucureştenii aveau în parte dreptate[58], căci oraşul numără peste 20.000 de vagabonzi, <o> dovadă a bunei poliţii. De aceştia se temeau, cel mai mult, toţi ceilalţi locuitori şi. în mai mare măsură, de partidele diferite[59] care erau aşteptate [În cursul serii se duce la Pini care se arătă mirat de convingerea unora că Rusia ar avea vreun amestec în toate acestea]. El şi-a dat cuvântul său de onoare, de ofiţer rus, că guvernul său n-a luat niciodată partea acestor evenimente, nefiind cu atât mai mult, motorul <lor>, că prinţul Ipsilanti, deşi general rus, acţiona pe propriul său cont[60], că Tudor şi Macedonski[61] erau dezavuaţi de Rusia, că în chiar această dimineaţă a sosit ştirea înfrângerii lui Tudor <şi> – a adăugat el – „l-ar înfrânge, dacă guvernul meu ar aproba acţiunile sale? Nu voi pleca de aici şi nici soţia mea, care vrea să împartă soarta cu mine". [Dacă fie Tudor Vladimirescu, fie Alexandru Ipsilanti, fie turcii s-ar apropia de Bucureşti vor cere totuşi un paşaport austriac, nefiind exclusă nici izbucnirea unui război ruso-turc]. La reîntoarcerea mea <de la consulatul rus>

---

[50] Alexandru I (1777–1825), ţar al Rusiei (1801–1825)

[51] *Démarches*

[52] Referire la măcelărirea turcilor din Galaţi, conform ordinului lui Vasile Caravia, şeful poliţiei greceşti locale.

[53] *La rumeur.*

[54] *Service*

[55] *Rumeur.*

[56] *En sureté*

[57] *Seul*

[58] *N' avait tout à fait tort*

[59] Norodul răsculat sub conducerea lui Tudor Vladimirescu, eteriştii lui Alexandru Ipsilanti, trupele turceşti

[60] *De sa tête.*

[61] Dimitrie Macedonski, căpetenie de arnăuţi

www.dacoromanica.ro

aflu totuşi că prinţul Ipsilanti, ajuns la Iaşi, ordonase domnului[62] să se ducă la mănăstirea Galata, pentru a aştepta dispoziţii ulterioare; că se afla în fruntea câtorva batalioane ruse, în afară[63] de cazaci; că la Iaşi s-au masacrat toţi turcii[64], care au putut fi găsiţi, beşli-aga fiind urmărit până la Galaţi etc.; că lui Tudor i s-au alăturat arnăuţii trimişi contra sa[65], avangarda lui nefiind mai departe[66] de trei mile de Bucureşti şi că el însuşi a scris că nu venea ca inamic, ci doar pentru a preveni oraşul de excesele populaţiei[67]. Existau, întra-adevăr temeri faţă de aceasta din urmă, în noaptea de 12 spre 13 <martie>, care totuşi a fost liniştită...

23 martie 1821[68]

Zvonul despre sosirea insurgenţilor la Bucureşti continuă, nefiind întreţesut p 118
decât cu cel despre apropierea unei armate turceşti, <încât> panica <şi> teroarea şi-au făcut apariţia în împrejurimile capitalei, pe când chiar din Giurgiu[69] <turcii> au rupt-o la fugă, trecând la Rusciuc[70]. De asemenea caimacamii domnului nu mai ştiu ce să facă, odată ce le este imposibil de a avea o forţă opozabilă rebelilor. „Dacă ne părăsim postul" – spun ei –" riscăm să fim consideraţi drept trădători de către Sublima Poartă şi de domnul nostru; dacă rămânem, riscăm să fim luaţi prizonieri de război şi, poate mai mult încă". Proclamaţiile prinţului Ipsilanti n-au lăsat vreo îndoială asupra intenţiilor sale, cărora li se prezicea succes cu atât mai mult cu cât se credea cu fermitate că el va fi susţinut de o armată rusă, care l-ar urma îndeaproape. Totuşi în 17 <martie> seara, un curier de la Laybach[71] a adus depeşele d-lor de Pini şi de Hakenau. Acesta din urmă avu amabilitatea[72] să-mi comunice textual[73] ceea ce a primit de la prinţul Metternich[74]; conţinutul era aproximativ

---

[62] Mihail Suţu, domn al Moldovei (12 iun. 1819–29 mart. 1821)

[63] *Outre.*

[64] Masacrul din 23 februarie 1821.

[65] Vezi C.D.Aricescu, *op. cit.*, vol.I, p. 128–129.

[66] N'était éloignée.

[67] Proclamaţia lui Tudor, adresată din Bolintin populaţiei Bucureştilor, vezi raportul de mai sus al lui Kreuchely, datat din 13 martie 1821

[68] Lungi fragmente din acest raport, care nu sunt întotdeauna aceleaşi cu cele de faţă, au fost publicate deja în versiunea română, vezi *Revoluţia din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu Documente externe,* Bucureşti, Edit. Academiei, 1980, p. 152–154.

[69] *Gyurdsow*. Oraş, jud. Giurgiu.

[70] *Rutschuk.* Actualmente Russe, oraş în Bulgaria.

[71] Unde se desfăşura Congresul Sfintei Alianţe (20 oct. 1820 – 12 mai 1821). Acum Ljubljana, capitala Sloveniei

[72] *La bonté.*

[73] *En original*

[74] Klemens Wenzel Napomuk Lothar von Metternich-Winneburg (1773–1859), cancelar al Austriei (1809–1848).

www.dacoromanica.ro

acela „că Majestatea sa imperială şi regală[75] aflase din raportul domnului agent <consular> despre răscoala lui Tudor Vladimirescu, care avusese, el însuşi, îndrăzneala să scrie[76] celor doi împăraţi[77] trimiţându-i în cópii ceea ce scrisese sultanului[78]; că cei doi monarhi, animaţi[79] de acelaşi sentiment, au trebuit să vadă cu indignare cum[80], în timp ce ei se ocupau cu restabilirea păcii generale, Vladimirescu o tulburase chiar la frontierele Imperiului austriac. Dl. Agent, <consular al Austriei> este îndemnat să acţioneze împreună cu consulul general al Rusiei... că, în acest scop, i se trimetea o copie a instrucţiunilor adresate acestuia din urmă...Monarhii ignorau, încă pe atunci, acţiunea prinţului Ipsilanti[81] şi nu se gândeau decât la Tudor[...]

[Nu cunoaşte decât un paragraf al instrucţiunilor primite de Pini, anume cel în care i se retrage lui Tudor ordinul Sf. Vladimir ce-i fusese conferit de ţar].

Se apreciază[82] forţele lui Vladimirescu când la 5.000, când la 14.000 de oameni, cu cele ale prinţului Ipsilanti, inclusiv trupele lui Caravia la Focşani(?). În 22 curent, am fost asigurat totuşi că cele ale prinţului Ipsilanti nu depăşesc 10.000 de oameni, ceea ce este mai probabil. Nu sunt cunoscute, de fapt[83], forţele lui Vladimirescu, dar ceea ce este sigur e că la Bucureşti i se va alătura un număr considerabil de <oameni, căci> prin cuvintele *libertate* şi *patrie* a ştiut să stârnească
p 119 entuziasm[...] Nu cunosc forţele <armate din oraş> şi nu ştiu // cum, cu excepţia[84] mănăstirilor, Bucureştii ar putea fi apăraţi. Se înţelege poate, sub numele de forţe. trupa de arnăuţi[85], sub comanda căminarului Sava bimbaşa[86], care a fost şeful

[75] Francisc (Franz), împărat al Austriei (1804–1835).

[76] Cu privire la respectiva corespondenţă, vezi A.Roth, *Theodor Vladimirescu und die Orientpolitik*, (Beihefte zur "Leipziger Vierteljahrsschrift für Südosteuropa"), Leipzig, 1943, p 84–85; de asemenea A.Prokesch- Osten, *Geschichte des Abfalls der Griechen vom türkischen Reiche im Jahre 1821 und die Gründung des hellenischen Königriches*, Wien, 1867, Bd.3, p. 56.

[77] Francisc I (vezi nota 75) şi Alexandru I, ţar al Rusiei (1801–1825)

[78] Mahmud al II-lea (1784-1839), sultan al Imperiului Otoman (1808 – 1839). Arzul (arz-mahzur), trimis sultanului, şi sus menţionatele scrisori, adresate împăraţilor Austriei şi Rusiei, sunt interpretate diferit în cadrul amintitei controverse dintre istorici privind raporturile lui Tudor cu Poarta şi cu Eteria

[79] *Mus*

[80] *Que*

[81] Versiunea lui Pini care nu corespunde adevărului.

[82] *On fait monter.*

[83] *Positivement.*

[84] *Hormis.*

[85] *Albanais.*

[86] *Pimpochi.*

www.dacoromanica.ro

gărzilor domnului Scarlat Callimachi[87] la Iaşi. Sigur este <faptul> că doamna de Pini se află[88] deja în Transilvania şi că doamna de Hakenau şi copiii ei pleacă în dimineaţa de 30 <martie> şi vor fi curând <acolo>[89]. Îndată ce caimacamii vor părăsi oraşul, d-nii de Pini şi Hakenau vor pleca în Transilvania, d. Pagé[90]... îi va urma, şi aceşti domni m-au sfătuit de a face acelaşi lucru. [N-are bani însă][91]. În cazul unei dezordini sunt cel mai expus dintre toţi consulii datorită poziţiei casei mele, neapărată[92] în toate părţile, împrejmuită doar de un gard prost de nuiele[93] şi cu spatele spre câmp[94]. [Dâmboviţa i-a înnecat ograda, şura şi grajdul şi, dacă mai creşte cu un picior, vor înneca şi rândul de jos (*rez-de chaussée*) al casei, aşa că-i va trebui o luntre, dacă o găseşte][95].

Oraşul e plin de arnăuţi, de oameni îmbrăcaţi după maniera albaneză[96] şi de alţii, înarmaţi cu arme de tot felul. Se susţine chiar că printre ei se află <unii> din suita lui Vladimirescu şi, într-adevăr, este de admirat că, într-un moment atât de fatal în care autorităţile, pentru a spune astfel, au încetat întru-totul <să existe> nu au avut încă loc dezordini în oraş. La sate au avut loc destule şi se pretinde că mulţi boieri şi negustori au fost jefuiţi şi maltrataţi chiar în drum spre Braşov[97]. Câţiva au avut într-adevăr această soartă, dar nu se cunosc încă amănunte. Prinţul Ipsilanti este aşteptat, într-o zi sau două, dacă apele revărsate nu încetinesc. Oraşul este pustiu, oricine[98] care a putut fugi a fugit, iar mizeria nu va întârzia să se simtă în Bucureşti, odată ce clasa săracă a rămas fără lucru şi fără <altă> ocupaţie decât să bată uliţele. [...] Dezordinile de la ţară se confirmă, şi prinţul Ipsilanti este aşteptat într-adevăr pe mâine seară[99]. Dacă soarta îmi va fi fatală, îndrăznesc... să recomand sărmanii mei copii [...] de la Viena [...] protecţiei dumneavoastră [...].

---

[87] *Charles Kallimachi* A treia domnie: 27 august 1812–20 iunie 1819. Cu privire la bimbaşa Sava, vezi C.D Aricescu, *op cit*, vol I, p 67

[88] *Est.*

[89] A plecat mai devreme, odată ce soţul acesteia a părăsit oraşul, împreună cu consulul general rus, Pini, în ziua de 17/29 martie 1821, vezi paginile următoare.

[90] Gerant al consulatului francez din Bucureşti.

[91] Rezumarea pasajului de N.Iorga

[92] *Libre*

[93] *D'une mauvaise haie de verges.*

[94] *Tenait par derrière à la campagne*

[95] Rezumarea pasajului de Nicolae Iorga

[96] *À l'albanaise.*

[97] Kronstadt (Braşov). Municipiu, jud.Braşov.

[98] *Tout*

[99] Ipsilanti a ajuns la Colentina abia în 25 martie / 6 aprilie 1821

www.dacoromanica.ro

p. 120 31 martie 1821[100]

[...] În 23, până seara s-au menţionat aceleaşi zvonuri; lumea era neliniştită. Sâmbătă 24, de asemenea, s-a aflat că prinţul Ipsilanti era la Focşani[101], şi Vasile Caravia, comandantul[102] avangardei sale, la Buzău [103]. Se
p 121 mai vorbea[104] de un // detaşament[105] german, ce trebuia să se organizeze sub auspiciile spătarului şi cu consimţământul agenţiei imperiale <austriece> pentru menţinerea ordinii publice [...]

Ziua aceasta şi noaptea următoare s-au scurs în linişte, deşi numărul oamenilor înarmaţi creştea, mai ales al celor purtând pe cap un fes alb înconjurat de o piele de oaie cu nuanţă albastră. Se mai spunea că la cererea prinţului Ipsilanti, spătarul Băleanu[106] mergea de la o casă boierească la alta şi punea sigiliu pe fân, orz şi făină [...] În noaptea de 23 spre 24 căzuse un strat de zăpadă[107] şi, toată dimineaţa, o zăpadă oribilă continua să acopere oraşul şi satele[108]. Încă din seara de 23 fusesem obligat să adăpostesc[109] caii în pivniţă.

În dimineaţa de 25, am trimis dragomanul la caimacami, care i-au spus[110] că, neprimind nici o corespondenţă[111] din Constantinopol, prinţul <Ipsilanti>, ... fiind la Focşani şi Caravia la Buzău şi că ei <caimacamii>, fiind fără nici un fel de autoritate, n-au altceva mai bun de făcut decât de a părăsi oraşul şi de a merge la Rusciuc. Totuşi am aflat, într-un fel ce nu poate fi pus la îndoială, că baronul Sakellario, bancher[112], împrumutase caimacamilor, la 9/21 martie, suma de 390 de piaştri, în contul domnitorului[113]. Dl. agent nu mi-a spus nimic [...], deşi în 22

---

[100] Fragmente din acest raport, care nu sunt întotdeauna aceleaşi cu cele de faţă, au fost publicate deja în versiune română, vezi *Revoluţia din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu Documente externe*, p. 43–44, doc. nr. 44.

[101] *Fokshan*. Municipiu jud Vrancea

[102] *Le conducteur*

[103] *Buséo* Municipiu, jud Buzău.

[104] *On parlait de plus*

[105] *Une troupe*

[106] Grigore Băleanu, mare spătar, boier afiliat Eteriei.

[107] *Un pied de neige.*

[108] *Les compagnes.*

[109] *Loger*

[110] *Qui l'assurèrent*

[111] *Aucun courrier.*

[112] *Sakélari*. Probabil Gheorghe Sakellario, care, în 1817, primise învestitura de consul al Prusiei, retrasă curând pentru a fi dată lui Ioan Marco, vezi supra relaţia din volumul de faţă

[113] *Du hospodar*. Scarlat Callimachi, numit la Constantinopol domn al Ţării Româneşti (feb 1821), dar care n-a mai ajuns să domnească, datorită evenimentelor

www.dacoromanica.ro

<martie> obligaţia a fost înregistrată la el. [În cadrul consultărilor avute, Hakenau şi Pagé s-au decis să părăsească Bucureştii, odată cu caimacamii. Pini primise ordin să se retragă la Rusciuc]. Zvonul, că se confisca fân, orz şi făină se răspândi[114]. Mulţi indivizi, în costumele menţionate mai sus sosiră, încetul cu încetul în oraş.

[În casa sa, apa (datorită inundaţiilor) ajunsese în bucătărie până în vatră, salonul a devenit bucătărie, datorită unui mare cuptor, vinul a ajuns în camera de culcare, cancelaria a fost transformată în grajd şi locuinţă pentru vizitiu, rândaşi şi masalagiu].

În dimineaţa de 26, am trimis pe dragoman [...] la caimacami [...].Ei i-au arătat o scrisoare a domnului[115] [...], care le anunţă apropiata sa plecare din Constantinopol pentru Ţara Românească. Ţincu îmi spune că păreau foarte satisfăcuţi de ştirile primite în ajun, printr-un curier de la Constantinopol[...]. Se vorbea încă [...]de excesele comise la ţară împotriva boierilor găsiţi pe drumuri sau chiar la casele lor[116]. Se vorbea de asemenea de diverse excese comise chiar în oraş. Un slujbaş al spătărie continua să confişte[117] fân, orz şi făină. [Nivelul apelor inundate, care scăzuse, a crescut din nou. Copacii din grădină sunt prăbuşiţi, casa, ajungând un fel de insulă, a fost legată de restul oraşului prin poduri. În dimineaţa de 27 martie, trimite din nou pe Ţincu în oraş, dar nu cu căruţa cu cai, deoarece apa venea pe poartă, iar gardul de nuiele nu apăra caii de rasă primiţi în dar de la Scarlat Callimachi]. Dl. Ţincu a trebuit să se folosească de un car cu bivoli, care au fost luaţi din // uliţă, pentru a putea parcurge un spaţiu de 100 de paşi. [Cinci oameni p 122
muncesc în zadar la repunerea bârnelor]. Caimacamii erau invizibili, adică se spunea că erau plecaţi[118]. Mici detaşamente[119] răzleţe continuau să intre în oraş. Totuşi se spera încă <în> sosirea neîntârziată a domnitorului şi, odată cu el, în restabilirea siguranţei publice, cu atât mai mult cu cât se credea că prinţul Ipsilanti va suspenda acţiunile sale[120], drept urmare a depeşelor pe care dl. Pini trebuie să le fi primit de la baronul Stroganov[121]. Totuşi angajamentele şi subscripţiile, care, de câteva săptămâni, au loc la biserica Sf.Ioan, continuă în văzul lumii[122].

[În 28 martie, Ţincu e trimis la caimacami cărora le dă o notă din 13/25 martie. Apele încep să scadă. Kreuchely îl vizitează pe gerantul consulatului francez

---

114 *Augmenta*

115 Vezi nota 113.

116 *Dans leurs logements*

117 *De s'emparer.*

118 *Sortis.*

119 *Petites troupes.*

120 *Ses démarches.*

121 *Stroganoff.* Grigori Stroganov, ambasador al Rusiei la Constantinopol.

122 *Publiquement*

www.dacoromanica.ro

şi observă, în ciuda afirmaţiei acestuia, că nu va evacua nimic din casă, că se făceau totuşi pregătiri de plecare]. Reîntors la mine <acasă> la ora unu după-amiază, am aflat că o trupă de 250 de oameni călări, făcând parte din corpul lui Tudor Vladimirescu, traversase oraşul, cu stegul desfăşurat, şi că se instalase la imprimerie.

Un diferend între caimacamul Sava, bimbaşa[123], care pare-se ţine cu cârmuirea[124] şi căpitanul...(sic), gata să se bată în duel; au fost reconciliaţi, dar nu fără teamă că neînţelegeri serioase n-ar putea avea loc în curând; ambii au câte o partidă considerabilă. Către seară se susţinu că Tudor Vladimirescu ar intra în Bucureşti la 29 <martie> şi că dl. Duca[125], în capul unei părţi a trupelor lui Ipsilanti, se afla la Buzău[126], neîntârziind sosirea aici. [Crede că Hakenau şi Pini vor pleca]. Către ora şase şi jumătate seara, dl. Udritzki[127] veni la mine şi mă încunoştiinţă că, probabil, caimacamii vor pleca în această noapte sau în 29 dimineaţa, escortaţi[128] de o parte din trupa lui bimbaşa Sava şi, potrivit tuturor aparenţelor, dl. de Hakenau şi dl. de Pini ar pleca în dimineaţa de 30. [Se miră că Pini pleacă la Braşov şi nu la Rusciuc, nedeclarând totodată nimic despre ordinele primite. Comportarea sa era de neînţeles].

În dimineaţa de 29 am vrut să merg la caimacami; plecaseră în ajun escortaţi de 200 de arnăuţi[129]. Curând după aceea am aflat că dl. de Pini plecase cu mai mulţi boieri...În mod special au fost remarcaţi...dl. Nicolae Mavro[130] şi vornicul Samurcaş[131], trimis <în trecut> cu o sumă de 95.000 piaştri, pentru a trata cu Tudor Vladimirescu, şi care s-a întors fără vreun rezultat[132] şi fără bani, mulţumindu-se a spune că 60.000 de piaştri fuseseră cheltuiţi şi dând pentru ceilalţi 35.000 o chitanţă[133], ceea ce provoacă desigur un murmur de nemulţumiri printre boierii care alcătuiau încă o umbră de Divan[134] . [Căutând să aibă o întrevedere cu Hakenau, află că plecase în acelaşi timp cu dl. de Pini, escortaţi[135] de 100 de

123 *Vinpassı camınar*

124 *Qui tient et parait encore à tenir le parti du gouvernement.*

125 Constantın Duca, colonel eterist.

126 *Buséo*

127 Karl Udrıtzkı, cancelıst al consulatului austriac.

128 *Sous l'escorte.*

129 *Albanaıs*

130 *Nıcolas Mavro.* Secretar la postelnicie în timpul domniei lui Alexandru Suţu.

131 Samourkash, vezi nota 31.

132 *Sans effet.*

133 *Une obligation.*

134 Cu privire la misiunea lui Constantin Samurcaş, vezi A. Oţetea , *op. cit.*, p. 239–245

135 *Accompagnés.*

www.dacoromanica.ro

arnăuţi[136], luând drumul Braşovului[137]. Până seara au persistat[138] zvonurile privind sosirea domnului Duca, dinspre Focşani, şi a lui Vladimirescu, dinspre Craiova[139]; totuşi nimeni nu sosi].

În 30 <martie> s-a vorbit de o proclamaţie a lui Vladimirescu, prin care anunţa că va trimite pe Macedonski la Bucureşti, pentru a menţine ordinea publică, că fiecare ar trebui să rămână liniştit şi că nu era motiv de teamă. Această proclamaţie [...] era semnată: sluger Tudor. El [Macedonski] n-a venit încă şi trebuie să se afle împreună cu Tudor la Belvedere[140], conac aparţinând domnului Constantin Golescu[141], la o jumătate de leghe depărtare de oraş. Nici dl. Duca n-a sosit până <acum>. Există persoane care cred // că Vladimirescu şi prinţul Ipsilanti p. 123
nu acţionează de comun acord şi că ar fi posibil ca cele două părţi să se încaiere[142]. Ziua s-a scurs liniştit [...]

1821, 21 august

[...] Sâmbătă 18, silictarul[143] paşalei din Silistra[144] reveni cu trupele care, p 124
sub ordinele sale au prins, în sfârşit, omorât şi dispersat pe ultimii rebeli înarmaţi care rezistaseră[145] încă. Cu el se întorseseră de asemenea căminarul Sava, delibaşa Mihali[146] şi aga Ghenciu[147], întovărăşiţi de cea mai mare parte a arnăuţilor lor. Ei au poposit[148] la chehaia-bei[149], care se mulţumi a le spune: fiţi bine veniţi! În 19, ora 10, m-am dus să vizitez pe silictar şi am întâlnit acolo aceste trei căpetenii care au plecat de acolo, la Chehaia-bei. Reîntorcându-mă la mine, după ce deja trecusem de Curtea domnească, am observat o agitaţie înfiorătoare printre turci, alergând din toate părţile, călare şi pe jos. Ajuns acasă, am trimis imediat pe *kavazul* meu pentru a lua informaţii. El se întoarse curând şi, luându-mă de o parte, mă avertizează că

---

136 *Albanais.*

137 *Cronstadt.* Municipiu, jud. Braşov.

138 *Se soutinrent*

139 *Krayova.* Municipiu, jud. Dolj.

140 Tudor Vladimirescu a ajuns la Cotroceni la 16/28 martie, cf. C. D. Aricescu, *op cit,* vol I, p. 187

141 Constantin (Dinicu) Golescu (1777–1830)

142 *En vissent aux mains*

143 Hasan bei Siricoglu, vezi C.D.Aricescu, *op. cit.,* vol. I, p. 277 (cf. Notei lui N Iorga)

144 Mehmed

145 *S'etaient encore soutenus.*

146 *Délipaschi Mihali.* Căpetenie eteristă.

147 *Gentsch-Aga.* Căpetenie eteristă.

148 *Ils mirent pied à terre.*

149 *Kyaya –bey.* Hagi-Ahmed sau Hagi Gheorghe aga, guvernator al Ţării Româneşti în timpul ocupaţiei otomane (18 mai 1821–iun 1822), ulterior paşă de Rusciuc şi de Silistra

www.dacoromanica.ro

au fost ucişi[...]Sava, Mihail şi aga Ghenciu şi că vor fi omorâţi de asemenea toţi arnăuţii[150]. Agitaţia continuă şi, curând, a fost ucis un arnăut sub ferestrele mele, prin patru sau cinci focuri <de armă>, dezbrăcat, capul tăiat şi luat, iar corpul, gol până la izmană, a rămas întins pe loc. Totuşi, una dintre căpeteniile otomane, Mustan aga de Silistra, trecând călare, a pus să fie luat dus de pe uliţa consulatului, înainte de a fi avut timp să fi cerut <aceasta>. Moartea celor trei şefi fusese semnalul celei a tuturor arnăuţilor care au fost atacaţi din toate părţile. Cei care au putut să se apere s-au apărat şi astfel[151] unii turci au rămas pe loc <ucişi>. Ei aveau cantonamentele lor[152] principale în apropierea casei căminarului Sava[153]. S-au apărat şi cu această ocazie, au avut loc dezordini comise[154] de *saporoshani*[155], care, omorând arnăuţii, au prădat de asemenea, mai mult sau mai puţin aceste case. Cincizeci de arnăuţi s-au baricadat[156] în biserica Oltenilor[157], iar unii în casa d-lui Filipescu-Buzatu[158]. Pentru a-i scoate[159] din aceasta din urmă, saporoshanii i-au dat foc, care, curând, a cuprins şi biserica Oltenilor şi s-a extins chiar la casa unde locuise, înainte de răscoală, dl.Udritzki şi unde mai avea o parte din lucrurile sale. Se pusese foc şi la biserica Protopopului, la denunţul unui preot român că s-ar afla înăuntru arnăuţi. Deşi, chiar în acel moment, chehaia bei ordonase stingerea focului, deplasându-se el însuşi la casa d-lui Udritzki, şase case au căzut pradă <flăcărilor>. Din biserica Oltenilor arnăuţii s-au apărat cu vitejie şi au tras asupra turcilor chiar din cupola care ardea. Chehaia bei ordonase aducerea câtorva piese de artilerie[160], dar acestea, nefiind decât tunuri de câmp, n-au putut face cu uşurinţă o // spărtură într-un zid întărit[161] al unei vechi construcţii şi numeroase ghiulele, iar pietrele foarte rezistente au ricoşat[162] alarmând locuitorii; totuşi nimeni n-a fost rănit. Noaptea a pus capăt canonadei. În dimineaţa de 20, la zece fără un sfert, canonada a reînceput şi, către ora opt <seara>, spărtura fiind făcută, turcii au luat-o cu asalt.

---

150 *Tous les Albanais.*

151 *Et bien*

152 *Leurs logements*

153 În mahalaua Protopopului, cf. C.D.Aricescu, *op. cit.*, vol.I, p. 67, n 1. După A.Oţetea casa se afla în mahalaua Tabaci, *op. cit*, p. 441.

154 *Des désordres de commis.*

155 *Saporoshans.*

156 *Jetés.*

157 În 1696 este pomenită într-un document o biserică din lemn Pe locul respectiv, Nicolae protopopul oraşului şi Constantin vătaf au făcut o altă biserică din zid, gata la 7 febr. 1722. Distrusă de incendiu şi bombardament, în timpul evenimentelor menţionate mai sus, a fost refăcută în 1822, cu ajutorul lui Mihail logofăt de divan În 1863 – 1865 a fost rezidită din temelii şi pictată de G.Tattarescu. A suferit avarii datorită cutremurului din 1940 şi bombardamentelor din 1944, cf N.Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din Bucureşti,* Bucureşti, Edit.Academiei, 1960, p. 239

158 Mare logofăt în 1825.

159 *Déloger.*

160 *Pièces de canon.*

161 *Forte*

162 *En recurent une direction opposée.*

www.dacoromanica.ro

Dacă tot ce se afla acolo a fost masacrat, ei au ucis[163], atât la această biserică, cât şi în alte părţi, lume multă, ridicând ei înşişi numărul la peste 200. În timpul acestei mici „vecernii siciliene" chehaia-bei anunţa[164] că toate cartierele bune[165] sunt liniştite, că nu-i <motiv> de temut, deoarece nu se făcea altceva decât să fie eliberaţi de hoţi. Într-adevăr nu poate fi decât de admirat <faptul> că , în circumstanţe atât de oribile când oraşul mai ales cartierul din spatele agenţiei austriece, unde se afla casa lui Sava, în întregime prădată – când oraşul, spun, fusese acoperit cu peste 800 de cadavre decapitate –, şi, într-un moment de teroare generală, nu s-au comis alte excese, deoarece, în afara caselor, unde se apărau arnăuţii, nimic n-a fost atacat. În această dimineaţă un bărbat în haine europene a fost ucis, sub motiv că a fost considerat drept arnăut după capul său ras. Dl.Udritzki s-a plâns[166] lui chehaia-bei arătând că este posibilităţii de a fi fost un supus austriac. [S-a ordonat agenţiei să protejeze pe ruşi, iar ataşaţii de la consulatul Rusiei, Kattov şi maiorul Spiridov au fost la chehaia bei, pentru a confirma aceasta. Starea orăşenilor e tristă]. N-au linişte[167] nici noaptea, nici ziua să se consoleze, căci oameni răutăcioşi se complac să răspândească teroarea printre sărmanii locuitori.

Ludwig Kreuchely von Schwerdtberg

Note la „Lămuriri< privind> boierii din Ţara Românească"[1]

[Nota 1 la capitolul *A zecea dregătorie: Marele spătar,* fiind vorba de topuzul[2] p 506
pe care-l poartă acesta]: Prinţul Mihail Suţu[3] a bătut cu topuzul pe unul din servitorii săi cei mai credincioşi, nevrând acesta să se dea pe mâna patrulei care voia să-l aresteze, astfel că muri servitorul la scurt timp; după aceea şi pe un boier (Cantacuzino), care s-a plâns cam prea pe faţă că domnul a dat o pedeapsă prea nedreaptă într-un proces de familie, Domnia sa l-a bătut tot cu topuzul atât de groaznic încât multă vreme acesta a scuipat sânge [...]

---

163 *Ils perdirent*

164 *Faisait publier.*

165 *Bons rayas.*

166 *En fit des plaintes.*

167 *Repos.*

1 Hurmuzachi, *Documente ..,* X, *Rapoarte consulare prusiene din Iaşi şi Bucureşti (1763–1844),* adunate, adnotate şi publicate de Nicolae Iorga, Bucureşti, 1897, p. 495–548 N R Studiul acesta a fost redactat de către Kreuchely, după însărcinarea specială a lui von Miltitz, curios să cunoască obiceiurile ţării, prin 1822, în urma numirii lui Grigore Ghica în domnie, după potolirea revoluţiei. Consulul îl trimitea ca anexă la rapoartele sale, în bucăţi, după cum erau redactate. Se dau aici numai notele întrucât numai acestea prezintă un material inedit. Notele din „lămuriri" repetând pe cele ale lui Dionisie Fotino din T. I–III, Viena, 1818–1819.

2 Topuz, măciucă cu capul îmbrăcat în argint bătut cu nestemate.

3 Mihail Suţu, domn al Moldovei, 12 iun 1819 (data firmanului de numire) – 29 martie 1821 (20 iun –nov 1819 postelnicii Manu şi Rizo, caimacami).

www.dacoromanica.ro

[Nota 4, în legătură cu căpitanii de Mehedinţi]:

p. 507 Odinioară un căpitan reprezenta un rang foarte respectabil. Noi nu spunem mare general, ci mare căpitan. Astăzi căpitanul e *Rittmeister* sau *Hauptmann*; nu se înţelege prin această denumire un general sau un conducător de oşti. În ţările acestea <căpitănia> s-a îndepărtat şi mai mult de la semnificaţia ei iniţială. Printre arnăuţi şi albanezi, era cam asemănător unui caporal. Dacă era trimis prin districte avea atribuţiile unui sergent de cavalerie sau de infanterie, ce-i drept, cu mai multă autoritate, ca în toate statele despotice, dar de un rang atât de jos, încât nici un boier nu-l primea la masă. Cei care duc poşta[4] sunt numiţi şi ei căpitani de poştă, şi şeful lor vel căpitan, adică mare căpitan, provenind de la cuvântul slav, *velki*, mare: de aici vel-ban, vel-vornic, vel-logofăt şi toţi ceilalţi vel. Căpitanii de poştă şi vel căpitanul erau odinioară sub ordinele imediate ale spătarului[5], dar, când, mai târziu, s-au creat boieri *inspectori de poşte,* funcţiile spătarului privind poştele încetară Albanezii sau arnăuţii boierilor mai aleşi, ca şi ai consulilor pretindeau în general <să poarte> titlul de căpitan, dar mai ales când un consul sau un mare boier ţinea mai mulţi albanezi; atunci primul sau măcar cel mai favorizat dintre ei era făcut căpitan. Dar în Ţara Românească se dădea acestuia titlul de *buluc-başi*[6], ca de exemplu, albanezul predecesorului meu, răposatul dl. Jean Marco[7], era şi el numit buluc-başi . Dar aceşti căpitani sau buluc-başi se urcă şi ei, ca şi ceilalţi servitori la spatele trăsurii stăpânilor lor, ai căror paznici[8] erau. Mai mult decât atât, dacă erau băieţi frumoşi, chiar doamnele remarcau acest lucru, dat fiind că doamnele din aceste ţări au ochiul foarte pătrunzător. Mai sunt şi alte slujbe boiereşti mărunte purtând titlul de căpitan, ca, de exemplu, căpitanul de tufeciu[9].

p 508 [Nota 2, în legătură cu hatmanul de divan]. În afară de hatmanul moldovean egal cu spătarul din Ţara Românească, despre care am amintit la nota nr.16, Moldova mai are un mare boier, numit hatman al poştelor. Dregătoria aceasta a fost făcută, în 1810, de Scarlat Calimachi[10] şi echivalează cu un director general al poştelor. Primul învestit a fost dl.Constantin de Balş[11].

---

[4] *Post-expeditors*

[5] *Spadar.*

[6] *Bouluk –Bachi.*

[7] Mai întâi viceconsul al Rusiei la Iaşi (prin 1786), apoi cancelar al Consulatului britanic din Bucureşti (1814–1816), iar din 2 febr. 1819, consul al Prusiei în Ţara Românească. Moare la sfârşitul lui noiembrie 1819: vezi descrierea alaiului de înmormântare a lui J.Marco, la V.A Urechia, *Istoria românilor(1800–1821)*, vol.3, Bucureşti, 1898, p 501–502 Unele rapoarte ale lui Marco însoţite de o introducere biobibliografică, în prezentul volum.

[8] *Gardes du corps.*

[9] *Capitaine des tufetschis*: puşcaşi (?).

[10] Scarlat Callimachi, domn al Moldovei, 27 august 1812–20 iunie 1819, domn al Ţării Româneşti, fără a ocupa postul.

[11] Probabil Constantin Balş, fiul logofătului Lupu Balş (mort în 1791), care a fost şi el mare logofăt, cf. Octav G Lecca, *Familiile boiereşti române,* Bucureşti, 1899, p 38.

www.dacoromanica.ro

[Nota 1, privind atribuţiile marelui vistier de a pune dările]. Numai capii de familie trebuie să plătească dare, iar fiii lor, numai când pleacă din casa părintească[12], despre care, în afara satului, nu se ştie câţi copii au. Aceşti fii, stabilindu-se în <alt sat> se sustrag foarte des de la dări, plătind căpeteniei satului[13] o dare mică, sub titlul de ajutor la cheltuielile obştii[14], care nu e deloc ajutată, sau ungând puţin pe zapcii[15]. Acelaşi lucru se aplică şi celorlalte părţi ale populaţiei româneşti, dar mai ales acelei categorii de birnici numiţi *străini*[16] în Ţara Românească şi bejenari[17] (sau fugari) în Modova. Şi mai puţin cunoaştem, cu toate listele prezentate, numărul supuşilor străini şi al familiilor lor, protejate de consuli străini. p. 509

[Nota 4, în legătură cu slujbaşii de sub ordinele marelui vistier]. Se observă[18] că marele vistier are un număr mare de slujbaşi şi cred că primii care ar putea fi îndepărtaţi ar fi boierii zarafi, a căror utilitate n-o văd. Vistieria nu primeşte deloc monedă deteriorată[19], dar mulţumită talentului românilor de a şti să profite de orice, dacă nu trebuie să se ostenească prea tare, ei scot o destul de mare cantitate, când trebuie să plătească, având în vedere că sunt plăţi unde creditorii nu se prea uită cu atenţie. p 509

[Nota 1, în legătură cu locul pe care trebuie să-l ocupe marele vistier la ceremonii]. Când un boier de un rang mai mic decât vistierul e investit cu această dregătorie, urmează la ceremonii după hatman; dar dacă înainte ocupa o dregătorie mai mare sau dacă primise numai caftanul, el se aşează după funcţionarul care ocupă dregătoria în momentul de faţă şi al cărui titlu îl poartă; de pildă: actualul vistier, d. Barbu Văcărescu[20], e ban; el ia locul deci după actualul ban şi nu după hatman. Se întâmplă la fel cu toate celelalte dregătorii. p 510

[Nota 3, în legătură cu pecetluişii]. Toţi privilegiaţii au un bilet de un sfert de foaie îndoită în două şi prevăzută cu o pecete a vistieriei. Arătarea acestei

---

[12] *Lorsqu'ils se détachent du père.*

[13] *Un chef du village.*

[14] *Secours aux défenses de la communauté*

[15] *Sapskas.* Cârmuitorul unei plăşi, subordonat ispravnicului: agent executiv

[16] *Strain.*

[17] *Péshénars.*

[18] *Il se voit.*

[19] *De mauvaise monnaies.*

[20] Barbu sau Bărbuceanu Văcărescu, fiul lui Radu Văcărescu, a fost spătar, în 1783, ban şi mare vistier, apoi caimacam al ţării în 1827.

www.dacoromanica.ro

hârtii îi scuteşte cu totul sau în parte, adică le permite să se bucure de privilegii[21], ţinând seama de clasa lor: biletele acestuia sunt numite pecetluişi[22].

p. 511 [Nota 2, în legătură cu corespondenţa care trece prin mâinile marelui postelnic]. Notele adresate de către domn consulilor sunt întotdeauna semnate de către marele postelnic. Noul domn al Ţării Româneşti[23] pare să fi luat o altă măsură, căci toate notele pe care mi le-a trimis până acum noua conducere sunt expediate din porunca domnului, dar iscălite de marele logofăt din Ţara de Sus. Cum dregătoria acestuia e mai importantă decât a marelui postelnic, n-am socotit de trebuinţă a protesta împotriva acestei inovaţii, neavând vreun motiv special pentru a-mi justifica <protestul>.

[Nota 3, în legătură cu atribuţiile marelui postelnic, în Ţara Românească şi cu absenţa boierilor din Bucureşti]. Boierii mici <de starea a doua> pot pleca la moşiile lor cu uşurinţă; domnul nu se nelinişteşte pentru aceasta. Dar lucrurile nu stau la fel cu cei mari, care după regulă nu cutează să plece din capitală fără îngăduinţa despotului temător[24], riscând de a cădea în dizgraţie. Intrigile boierilor au dus <la> această măsură care e uneori binevenită pentru liniştea publică şi poate de asemenea pune la adăpost de vreo primejdie persoana Alteţei Sale. Un boier poate şi mai puţin, sub orice pretext ar fi, să călătorească în străinătate sau să meargă la Constantinopol fără permisiunea expresă a domnului.

p. 513 [Nota 5, în legătură cu atribuţia agăi, de comandant al oraşului Bucureşti].

Râul Dâmboviţa sau Gârla străbate <oraşul Bucureşti> aprovizionându-l aproape în întregime cu apă, având în vedere că apa din puţuri nu este de bună calitate şi că cele 22 de fântâni, care sunt în diferite părţi ale oraşului, pot cu atât mai puţin să-l îndestuleze cu apă, cu cât o mare parte din acestea sunt stricate şi nimeni nu-şi bate capul să le repare. În oraş se găsesc, cu mitropolie cu tot, 9 mănăstiri numite domneşti şi anume: mănăstirea Colţea[25], Sărindari[26], Radu

---

[21] *Les privilégiés*

[22] *Pétshétluis*

[23] Grigore al IV-lea Ghica (30 ian. 1822–29 apr.1828).

[24] *Tremblant.*

[25] Ctitorie a boierilor Udrea şi Colţea Doicescu (cca 1641–1642); este construită în piatră de către spătarul Mihail Cantacuzino, începând din 1701; cf. N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din Bucureşti*, Bucureşti, Edit. Academiei, p. 182–186.

[26] Exista pe timpul lui Mihai Viteazul. Dărâmată în 1802, a fost refăcută în 1806, fiind considerată printre mănăstirile mari ale ţării, devenind şi catedrală. După o perioadă de degradare, a fost dărâmată în 1896; *Ibidem*, p. 266–268. Pe locul respectiv se află actualmente Casa Centrală a Armatei.

www.dacoromanica.ro

Vodă[27], Mitropolia[28], Antim[29], Sf. Spiridon Nou[30], Domnița Bălașa[31], Mihai Vodă[32], Sf. Petru și Pavel[33]. Alte mănăstiri cu hanuri sunt 9 și anume: hanul și biserica Colțea[34], Stavropoleos[35], Șerban Vodă[36], Grecilor[37], p. 259-264

---

[27] Construită în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, distrusă în timpul luptelor lui Mihai Viteazul cu Sinan pașa, a fost refăcută de Radu Mihnea (1613–1614), de unde și numele pe care îl poartă; *Ibidem*.

[28] Clădită de Constantin Șerban Voievod (1654–1658) și de urmașul acestuia Mihai Radu (1658–1659); *Ibidem*, 241–250.

[29] Construită de mitropolitul Antim Ivireanu (1713–1714), pe locul unei biserici de lemn. Aici a funcționat și tipografia ctitorului. Biserica a suferit multe modificări; *Ibidem*, p. 167–170.

[30] Construită în 1767–1768 de Scarlat Ghica și urmașul său Alexandru Scarlat Ghica.A fost refăcută între 1852 și 1858, pictată de G.Tattarescu, *Ibidem*, p. 297–298.

[31] În perioada respectivă existau în zonă două ctitorii ale Bălașei Brâncoveanu, una cu hramul Botezul Domnului, construită în anii 1743 – 1744, afectată de cutremurul din 1838, reparată în 1842 și demolată în 1871 împreună cu casele ctitorilor, și o a doua cu hramul Înălțarea Domnului, construită în 1750–1751. Afectată de asemenea de cutremurul din 1838. aceasta din urmă a fost reclădită de Safta Brâncoveanu între anii 1838 – 1842. Roasă de igrasie, a fost dărâmată în 1881 și a doua oară reconstruită, după planurile arhitecților Alexandru Odobescu, Carol Benisch și Hartman, revăzute de Lecomte de Noüy; lucrările încheiate la 29 sept. 1885, *Ibidem*, 204–206.

[32] Ctitorie a lui Mihai Viteazul, pe când era locțiitor al marelui ban (1589–1591). În perioada în care Kreuchely și-a redactat raportul, cu notele de mai sus, mănăstirea se afla într-o stare precară, avariată de cutremurul din 1802. A suferit mari avarii datorită cutremurului din 1838, fiind reparată prin grija arhimandritului Teodosie Cantopulo (data pisaniei: iunie 1838). Complet restaurată între anii 1928–1935 A fost mutată la poalele Dealului Spirii.

[33] Cunoscută sub numele de „Sf.Apostoli" Din pisania pusă la 10 iulie 1715, cu ocazia unor reparații făcute de Ștefan Cantacuzino, rezultă că biserica, construită inițial din lemn, a fost zidită din porunca lui Matei Basarab. Suferind avarii grave în urma cutremurelor din 1802 și 1838, a fost refăcută și pictura de E. Iovănescu, *Ibidem*, p. 271–273.

[34] Kreuchely se referă la hanurile mânăstirești. Hanul Colțea, construit în 1746, a fost o vreme un însemnat vad comercial O construcție relativ șubredă și prost administrată, suferind și mari avarii în urma cutremurului din 1802, a fost dărâmată în martie 1848; cf. G. Potra, *Istoricul hanurilor bucureștene*, Edit.Științifică și Enciclopedică, București, 1985, p. 67–80

[35] Hanul, ca și biserica, construite din inițativa călugărului grec Stratonikeas. Reparat după cutremurul din 1802, respectivul han era considerat, în 1820, unul din cele mai mari. Afectat de cutremurul din 1838, hanul începe să se ruineze, contribuind la acesta și comportamentul negustorilor chiriași, ajungând o clădire insalubră încă de la mijlocul secolului al XIX-lea. Dărâmat în 1871.

[36] Zidit (1680–1687), din porunca lui Șerban Cantacuzino, de aceiași meșteri care au ridicat mânăstirea Cotroceni căreia a aparținut. G.Potra îl consideră „han domnesc" (*op cit.*, p. 34). În 1820 era considerat unul dintre cele mai mari și moderne hanuri. O parte din clădire a fost dărâmată în 1864, iar restul (învechit și neîngrijit) în 1883, în vederea constituirii pe acel loc a palatului Băncii Naționale; N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 116–119; de asemenea G. Potra, *op. cit.*, p. 34–47.

[37] Așezat peste drum de hanul Șerban Vodă, a fost construit după mănăstire, probabil odată cu refacerea acesteia la începutul secolului al XVIII-lea Cf. unui document din 9 oct. 1747, exista la acea dată Construit în mare parte din lemn, arhitectul orașului a cerut dărâmarea acestuia încă la 11 sept. 1847, dar a mai dăinuit până după 1863, când, ajuns insalubru, a fost demolat, *Ibidem*, p. 106–107; G.Potra, *op. cit.*, p. 87–92

www.dacoromanica.ro

Zlătari[38], Sf. Ioan cel Mare[39], Sf. Gheorghe Nou[40], Sf. Spiridon Vechi[41], Crețulescu[41*]. Urmează apoi 9 mănăstiri mai puțin importante care sunt: Sf. Sava[42], Stelea[43], Răzvan[44], Sf. Elefterie[45], Udricani[46], Sf. Ecaterina[47],

---

[38] Denumit ulterior și „hanul zarafilor", apare documentar după ce mănăstirea a fost închinată patriarhiei din Alexandria (12 sept. 1717). Degradat de chiriași și afectat de cutremurele din 1802 și 1838, a fost refăcut odată cu biserica, în 1850–1852. Dărâmat în 1903. Cu prilejul refacerii bisericii, interiorul acesteia a fost pictat de G.Tattarescu. Restaurată în 1907–1908, biserica se află pe Calea Victoriei, *Ibidem*, p. 112–113; de asemenea G.Potra, *op. cit.*, p. 106–110.

[39] Așezat pe locul actualului sediu C.E.C. de pe Calea Victoriei, nu se cunoaște anul construcției. A aparținut mănăstirii (denumită și Sf.Ioan Grecesc), zidită de Andrei, mare vistier în timpul domniei lui Mihnea Turcitul (apare vistier în divan între 1589 și 1591). Ambele clădiri (hanul devenit între timp insalubru) au fost demolate în 1875, în vederea construirii Casei de Depuneri (actualul C.E C.), G Potra, *op cit*, de asemenea N. Stoicescu, *op cit.*, *p* 109–11 și 287–288

[40] Clădirile din jurul bisericii Sf. Gheorghe Nou, a căror construcție a fost începută în 1671–1672 Distrus împreună cu biserica, de incendiul din 1847, hanul nu a mai fost reconstruit; cf N Stoicescu, *op. cit.*, p 108–109.

[41] În cursul anului 1748 patriarhul Silvestru al Antiohiei a făcut împrejurul bisericii „han și hodăi", pentru a mări veniturile mănăstirii. Afectate de cutremurul din 1838, clădirile se degradează treptat ajungând ruine în 1862 A fost complet dărâmat în jurul anului 1875, odată cu începutul lucrărilor de canalizare și rectificare a Dâmboviței, *Ibidem*, p. 99–102.

[42] Se afla pe locul statuilor din actuala piață a Universității. Construită probabil la sfârșitul secolului al XVI-lea de Iordache pârcălab, a fost refăcută din temelii de Constantin Brâncoveanu (1707–1709). Aici a funcționat și școala cu același nume. După ce a avut de suferit din pricina unui incendiu (1822), clădirea s-a degradat treptat și a fost dărâmată în jurul anului 1870. *Ibidem*, p 295–296

[41*] Construită între anii 1720–1722, având ca ctitori pe Iordache și Safta Crețulescu Restaurată în mai multe rânduri· 1859–1860, 1935–1936, 1942–1943 (în urma cutremurului din 1940) Cu prilejul restaurării din 1859–1860, a fost refăcută pictura de Tattarescu; N.Stoicescu, *op. cit.*, p 192–193.

[43] Zidită în jurul anului 1580 de Stelea spătar. Arsă de turci în timpul ocupației Bucureștilor de oastea lui Sinan Pașa (1595), a fost refăcută în timpul domniei lui Alexandru Iliaș (1627–1629) Avariată de cutremurele din 1802 și 1838, a fost reparată în 1839. După marele incendiu din 23 martie 1847, nu a mai fost refăcută. Dărâmată după 1852; *Ibidem*, p. 312–313.

[44] Construită probabil de un căpitan Răzvan, pe la jumătatea secolului al XVII-lea Refăcută după incendiul din 1847; *Ibidem*, p 264–265.

[45] Zidită în anii 1743–1744 cu banii lăsați de Constantin, fiul lui Maxim cupețul. Avariată de cutremurul din 1838, a fost reparată în 1867 Restaurată în 1930.

[46] Ridicată înainte de 15 septembrie 1735 de către Udrecan clucer. Avariată de cutremurele din 1802 și 1838, a fost consolidată și zugrăvită în 1810, apoi în 1818. Arsă cu prilejul marelui incendiu din 1847, a fost refăcută după un an. Ultima reparație după cutremurul din 1940; *Ibidem*, p. 316 La sfârșitul secolului al XVIII-lea a funcționat o școală „de învățat buchia românească"; G I. Ionescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*, București, 1899, p. 223.

[47] Ctitoria lui Ivașco Golescu , atestată într-un prim document la 17 aug. 1596. Distrusă de oștenii lui Sinan Pașa, în retragere (1595), a fost refăcută în secolul al XVII-lea de Pană vistier Dărâmată în 1850, datorită avariilor în urma cutremurului din 1838, a fost reclădită, lucrare încheiată la 1 mai 1852; *Ibidem*, p 278–279.

www.dacoromanica.ro

Spiru[48], Schitului Hagi Dina[49], mânăstire de maici. Biserici fără mănăstiri sunt 72 şi biserici mai mici, aproape toate din lemn, în partea cea mai îndepărtată a mahalalelor, aproape 25 şi, în afară de acestea, 18 metocuri. Toate <sunt> de rit oriental. În afară de acestea mai este o biserică romano-catolică[50], o biserică slujind confesiunii de la Augsburg[51], o biserică a confesiunii elveţiene[52] , o biserică armenească[53] şi, în sfârşit o sinagogă[54].

Hanuri mari fără biserică sunt 7 şi anume: hanul Filipescu[55], hanul Golescu[56], hanul Manuc[57], hanul Papasoglu[58], hanul Constantin Vodă[59], hanul Zamfir[60]

---

[48] Probabil schitul Spirea Veche, ctitoria doctorului Spirea Hristofi, pe la mijlocul secolul al XVIII-lea. În 1915 a fost dărâmată, construindu-se o nouă biserică.

[49] Sau „Schitul maicilor", ctitoria Tatianei monahia (numită şi Hagi Dina) şi jupâneasa Smaranda, înainte de 1 octombrie 1726 Restaurată în 1896 şi după cutremurul din 1940; *Ibidem*, p. 223–224.

[50] Bărăţia. Autorul se referă la biserica construită după marele incendiu din 1804, lucrare încheiată în 1813 (vezi C Auner, *Geschichte der Bukarester Baratzie*, Bucureşti, 1904, p. 20), deşi pisania este din 1812 (vezi N Stoicescu, *op Cit*, 174) A suferit mari avarii în 1821, fiind reconstruită (1833) şi ulterior reparată, în urma incendiilor din 1841 şi 1847, *Ibidem*

[51] Biserica luterană din mahalaua Stejar, ridicată pe locul alteia mai vechi (din 1653), cu învoirea dată de domnul Alexandru Ipsilanti, cf. hrisovul din 4 iulie 1777. Pe acelaşi loc a fost construită actuala biserică, între 10 septembrie 1851 şi 24 aprilie 1853, *Ibidem*, p. 222

[52] Biserica calvină din secolul al XVIII-lea (vezi G I. Ionescu-Gion, *op cit.*, p. 230) se afla aproximativ pe acelaşi loc în care se găseşte actuala (construcţie din 1973–1974, în urma demolării celei vechi datorită sistematizării Pieţei Palatului).

[53] Referire la biserica armenească, aşezată între mahalaua Săpunarilor şi Podul Târgului de Afară, construcţie din piatră (1685), distrusă de un incendiu şi refăcută în 1781, cf. H. Dj Siruni, *Bisericile armene din Ţările Române*, Bucureşti, 1943, p 9.

[54] Referire la sinagoga de rit spaniol, construită cu învoire de la Caragea vodă (1818). În afară de aceasta existau la acea vreme mai multe case de rugăciuni („Bate-Midraşim"), cf. M. A. Halevy, *Templul Unirea Sfântă din Bucureşti (1836–1936)*, Bucureşti, 1937, p. 13.

[55] Construit după 1700, de biv vel căpitanul Constantin Filipescu, se afla pe Podul Mogoşoaiei. La începutul secolului al XIX-lea avea 11 prăvălii şi 6 apartamente Prădat de turci în 1821 În urma secularizării averilor mănăstireşti, hanul, ajuns între timp în proprietatea mânăstirii Văcăreşti, trece în patrimoniul statului (1863) În 1871 a fost scos la vânzare. A existat până la sfârşitul secolului al XIX-lea; cf. G. Potra, *op.cit.*, p. 99

[56] Aflat pe Podul Calicilor (Calea Rahovei), construit de marele ban Radu Golescu (cf G. Potra, *op cit*, p 126). După N.Stoicescu ar fi fost chiar vechea casă a Goleştilor, devenită han la începutul secolului al XIX-lea; *op Cit.*, p 100 În 1831 a fost cazarmă. Dărâmat în 1882.

[57] Han negustoresc, construit de Manuc bei, în anul 1808, pe o parte a terenului ce aparţinuse fostei Curţi domneşti (Curtea veche). Aici s-a negociat şi s-a semnat, la 28 mai 1812, tratatul de pace de la Bucureşti între Imperiul Otoman şi Rusia. Cutremurul din 1838 avariază zidurile dinspre Dâmboviţa. Refăcut şi mărit în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, hanul a devenit după 1870 „Hotel Dacia". Restaurat în 1967–1972, urmărindu-se a i se reda vechiul aspect, vezi istoricul hanului la G. Potra, *op. cit.*, p 151–170.

[58] Han negustoresc, construit între 1784–1785 de hagi Dumitrache Papasoglu. În 1818 era unul dintre marile hanuri ale Bucureştilor. Jefuit de turci în 1821. A ars în 1847. Dărâmat spre sfârşitul secolului al XIX-lea, *Ibidem*, p. 175–179; de asemenea N. Stoicescu, *op cit*, p. 115.

[59] Situat pe terenul actualei clădiri a Muzeului de Istorie a României, a fost ridicat de Constantin Brâncoveanu pe locul caselor Bălăcenilor, dărâmat din ordinul domnului, după lupta de la Zărneşti, contra austriecilor (1690). Avariat de cutremurul din 1802, ars în cursul marelui incendiu din 1847, n-a mai fost refăcut În stare de paragină a continuat să existe, având unele prăvălii până după 1863, *Ibidem*, p. 55–65; de asemenea N. Stoicescu, *op cit.*, p 96–97.

[60] Cel mai vechi han negustoresc din Bucureşti, zidit la începutul secolului al XVIII-lea de Zamfir, staroste de negustori. Afectat de cutremurul din 1802 şi de un incendiu în 1804 este arendat de mânăstirea Sărindar , în a cărei proprietate ajunsese, lui Athanasie Dumitru, cu obligaţia de a-l repara. În 1811 ajunsese în proprietatea lui hagi Anghel. Hanul este atestat până în anul 1858, iar clădirea a existat până în 1935.

www.dacoromanica.ro

și hanul Gabroveni[61]. Hanuri mai mici se găsesc vreo 28–30. Mai sunt și patru băi publice. Dar în zadar ai căuta un monument public, oricare ar fi acesta, care să fie, în același timp, frumos sau elegant și util. Mânăstirile sunt înconjurate de ziduri puternice, înalte și aveau rostul odinioară a tot atâtor cetăți[62]. În ultima revoluție încă, Mitropolia, Radu Vodă, Sf. Gheorghe și altele de mai puțină importanță au fost ocupate militaricește de răsculați. Dar clădirile interioare ale acestor mânăstiri n-au
p 514 nimic atrăgător. Sunt îngrămădiri diforme // de încăperi dispuse anapoda, la care nu poți ajunge decât pe niște scări proaste din lemn, ceea ce este foarte neplăcut în caz de incendiu; șoproane, magazine; oricare din ele se închiriază cui vrea să plătească și vezi familii din cele mai cinstite locuind alături de una desfrânată sau de niște prostituate etc. Ceea ce este tot atât de lucrativ pe cât de comod pentru sfinții părinți, care au astfel de încăperi de închiriat fără să se sfiască.

În afară de un seminar ortodox mai sunt aici două școli publice[63], destul de prost organizate și o armată de instructori de tot felul. Se înțelege din aceasta că, pe lângă câțiva inși, care merită tot respectul, întâlnim, în schimb, alte persoane din cele mai decăzute, însărcinate cu instruirea tinerilor, fiind uneori tovărășii de dezmăț sau mijlocitorii de aventuri galante[64] ale acestora. Același lucru se petrece cu medicii. Sunt cu duiumul[65], dar puțini dintre ei își merită titlul, iar pe câte unul care e azi servitor sau cizmar ca mâine îl vezi numindu-se doctor. În afară de acestea mai sunt douăzeci de farmacii, lipsite, cea mai mare parte dintre ele, de cele necesare.

Patru spitale publice, fiecare destul de bine utilat și prevăzut cu câte un doctor, un chirurg și un farmacist, fac cinste intenției pioase a fondatorilor. Acestea sunt:

---

[61] Situat pe terenul fostei Curți domnești (în spatele Curții Vechi) a fost zidit, înainte de 1739. de Constantin Mavrocordat (cf. N.Stoicescu, *op cit*, p 99; G.Potra nu face această mențiune; vezi *op cit*, p 149). Numele provine de la orașul Gabrovo, de unde veneau negustorii bulgari care trăgeau la han. În 1818 era unul dintre marile hanuri bucureștene. Reparat și refăcut în câteva rânduri, se transformă, în 1900, în „Hotel Gabroveni-Universal". Clădire existentă și azi, între străzile Gabroveni și Cavafi

[62] *Castels.*

[63] Autorul se referă probabil la școala românească de la Sf. Sava, deschisă de Gheorghe Lazăr, cf. hrisovului din 24 martie 1818, prin care Vodă Caragea întărește anaforaua-pisanie din 6 martie 1818 (semnate de Nectarie, mitropolit, Grigore Ghica, C Bălăceanu, Alexandru Mavrocordat și Iordache Golescu) și la cea de grămătici de la Sf. Gheorghe Vechi, cea mai veche din București, atestată în secolul al XVII-lea; G. Nedioglu, *Cea mai veche școală românească cu caracter statornic (Școala de la Sf. Gheorghe Vechi)*, București, 1913; vezi și Nicolae Iorga, *Istoria învățământului românesc*, București , 1928, p. 96–104. Cu privire la Școala de la Sf. Sava, vezi M. Popescu, *Colegiul Național Sf. Sava cea mai veche școală românească*, București, 1944, p. 63–64. În 1822 funcționau și alte școli pe lângă biserici, printre care cele de la Colțea și Udricani.

[64] *Les Mercures galants.*

[65] *Nous en sommes inondés.*

www.dacoromanica.ro

1. Mânăstirea şi spitalul Colțea, fondate de spătarul Mihail Cantacuzino[66]. E vechiul plan (plan nr.1)[67].

2. Spitalul de la Sf.Pantelimon, fondat de domnul Grigore II Ghica[68], la două leghe de oraş[69].

3. Spitalul de la Sf.Visarion, pentru ciumaţi, fondat de domnul Alexandru al VII-lea (Moruzi)[70], la o leghe de oraş[71].

4. Cel mai aspectuos dintre toate şi cel mai bine clădit e spitalul Filantropiei, fondat de domnul Nicolae al IV-lea Mavrogheni[72], de lângă fântâna Mavrogheni (plan nr. 49)[73]. Înainte de a fi avut loc răscoala, se afla aici o zeţărie[74] (nr.48 din plan, odinioară chioşcul Mavrogheni). Acesta făcea faţă cel puţin nevoilor celor mai urgente, mai ales în limbile greacă şi română. <Dar> libertatea ne-a răpit-o; pandurii lui Tudor Vladimirescu s-au distrat aici în felul lor şi curând au fost văzuţi copii jucându-se cu literele zeţăriei în stradă. Altă dată au existat aici fabrici de postav, de *kermesüt*, de stambulsali, de porţelan, mori de hârtie etc.[75]. Stăpânirea nu şi-a dat seama de avantajele ce i-ar fi putut

---

[66] Primul spital ridicat în Bucureşti, între 1703–1707. Reparat în 1739, în urma unui incendiu, a fost mărit în 1795, adăugându-i-se o clădire. Cu privire la starea spitalului la începutul secolului al XIX-lea, vezi descrierea doctorului Caracaş, P Samarian, *O veche monografie sanitară a Munteniei de dr Constantin Caracaş (1800–1828)*, Bucureşti, 1937, p 144–145. Dărăpănat. din cauza cutremurului şi din cauza lipsei de grijă a epitropilor, a fost dărâmat, ridicându-se o nouă clădire. terminată în 1842. Această clădire căreia i s-a adăugat un etaj în 1849 a fost dărâmată în 1887, construindu-se actuala clădire; cf. N.Stoicescu, *op. cit.*, p. 135–137.

[67] Acest plan nu se află la un loc cu rapoartele.

[68] În timpul celei de-a doua domnii: aprilie 1748–23 august 1752

[69] Construcţie terminată în 1750 (vezi N.Stoicescu, *op. cit*, p. 137). Avariat de cutremurul din 1802, a fost reparat după aceea, iar în 1817 s-a mai adăugat o clădire; *Ibidem;* vezi şi P.Samarian, *op cit*, p 146–149 Vechiul spital a fost dărâmat , refăcut în 1867–1868 la stăruinţa dr Carol Davila; N Stoicescu, *op cit.*, p 137.

[70] Domn al Ţării Româneşti (ian 1793–17 aug. 1796 şi 28 feb. 1790–8 oct.1801).

[71] Confuzie cu spitalul de ciumaţi din Dudeşti, construit în 1796. Spitalul Sf. Visarion a fost construit de Grigore Ghica, în jurul anului 1750. Pentru perioada la care se referă Kreuchely, vezi descrierea doctorului Caracaş; P.Samarian, *op. Cit.*, p. 149 – 151. Demolat în jurul anului 1853, cf. N Stoicescu, *op cit.*, p. 139.

[72] Domn al Ţării Româneşti (20 martie 1786–8 iunie 1790).

[73] Nu se ştie precis unde a funcţionat primul spital, instalat în 1711 în afara oraşului, în clădirea unei foste fabrici de haine. Un nou spital a fost clădit între 1813–1815, din iniţiativa doctorului C. Caracaş, cu ajutorul mai multor boieri şi negustori. În 1821 (Al. Gălăşescu, *Eforia spitalelor civile din Bucureşti*, Bucureşti, 1899, p. 311–345) sau 1825 (cf. dr. C. Caracaş, vezi P Samarian, *op. Cit*, s-a adăugat o nouă clădire..Reparat şi mărit în mai multe rânduri (1834, 1839, 1871), spitalul a fost reconstruit în 1890, adăugându-i-se noi clădiri în 1897–1898 şi 1925; vezi N.Stoicescu, *op. Cit*, p. 140.

[74] Cu privire la această tipografie, vezi V. A. Urechia, *Istoria românilor 1801–1821*, vol. 3, Bucureşti, 1898, p. 102–109.

[75] În legătură cu aceste manufacturi, vezi *Istoria oraşului Bucureşti*, vol.I, red. resp. Fl. Georgescu, Bucureşti, 1965, p.143–144.

www.dacoromanica.ro

reveni de la acestea şi a lăsat să fie boicotate[76] de către negustori, care au găsit că e mai avantajos pentru ei să aducă mărfurile acestea din străinătate. Nu a mai rămas decât fabrica de testemele de la Mărcuţa[77], la trei sferturi de leghe de oraş, dar a fost dărâmată de turci. În hanul lui Manuc a început să se instaleze din nou o fabrică de kermesüt, şi pe Podul de Pământ[78], o văduvă cu cele trei fiice ale sale au redeschis o fabrică de testemele; mă îndoiesc <însă> că stăpânirea le încurajează.

Înainte de ultima revoluţie, populaţia Bucureştilor a fost evaluată la mai mult de o sută de mii de suflete, cuprinzând şi boierii mari şi mici, cu numeroşii lor slujbaşi şi servitori, mulţimea negustorilor de toate stările, breslele diferitelor meşteşuguri şi meserii, preoţii, străinii sub protecţia consulatelor; în afară de aceştia, 1.500 de familii străine supuse unei contribuţii de către vornicia oraşului (poliţiei) şi toţi ceilalţi contribuabili. E drept că într-un oraş în care administraţia acestuia este atât de slab organizată, este greu de dat o cifră sigură; o numărătoare este aproape imposibilă. Dar e cu putinţă de crezut că numărul de 100.000 de mii nu este exagerat, când se va şti că Bucureştii au 16.000 de case, cuprinse fiind aici
p. 515 şi palatele celor mari, ca şi bojdeucile celor săraci. Curţile foarte mari ale // celor mai multe dintre case, grădinile, mari şi mici, adăugate la sus-zisul număr de 16.000 de case, dau Bucureştilor o întindere de aproape cinci leghe circumferinţă. Din oricare parte te-ai apropia de oraş ai o privelişte foarte plăcută, vara. Parcă ar fi o pădure exuberantă. Clopotniţele mulţimii de biserici care se văd printre arbori îi dau o înfăţişare deosebită. Dar priveliştea acestui oraş, fie de pe înălţimea <unde se află> Curtea Arsă, fie de la Mitropolie, este superbă, bisericile şi marile palate ivindu-se printre arbori, acoperite de verdeaţă, contribuie şi mai mult la frumuseţea priveliştii, ascunzând mizeria căsuţelor dărăpănate. Şi totuşi nu ştiu nici un punct de unde poţi avea o privelişte plăcută şi iluzia încetează cu totul de îndată ce intri în oraş. Dintr-odată te afli într-un sat construit anapoda. Bojdeuci de lemn se îngrămădesc unele peste altele, în jurul unor case frumuşele, chiar frumoase, risipite ici şi colo, care te răsplătesc cu atât mai puţin de impresia neplăcută pe care ţi-o faci fără să vrei, cu cât uliţele înguste, murdare şi îmbâcsite le ascund prea mult vederii. Printre cele mai frumoase case trebuie să numărăm, în ordinea preferinţei, pe cea a căminarului Filip Lenş[79], a banului Barbu

---

[76] *Oprimer.*

[77] *Marikouza.* A funcţionat între anii 1800 – 1830 În 1819 lucrau 150 de lucrători, vezi *Istoria României,* vol. 3, red. resp A. Oţetea, Bucureşti, Edit Academiei, 1964, p 645, vezi şi V A Urechia, *op. cit*, p. 398–403.

[78] Actuala Cale a Plevnei

[79] *Linchoux.* Mare vistier şi vornic (1820), cf O. G. Lecca, *Genealogia a 100 de case din Ţara Românească şi Moldova,* Bucureşti, 1911, t.56. Avea casa pe Podul Mogoşoaiei între bisericile Sf Voievozi, Sf. Nicolae Tabacu şi Sf. Vasile, vezi planul lui Kreuchely în Hurmuzachi, *Documente* . , vol. X, p. 191.

www.dacoromanica.ro

Văcărescu[80], a vistierului Romanitis[81], a vornicului Constantin Golescu[82], a banului Brâncoveanu[83] şi încă a câtorva. Uliţele principale, în locul unui pavaj solid, care s-ar putea face uşor, sunt acoperite cu buşteni de stejar, din care motiv se numesc poduri. Podurile acestea, foarte costisitoare şi foarte dăunătoare pentru păduri, sunt aproape întotdeauna rele şi rău întreţinute; uliţele mai puţin umblate sunt cu totul lăsate în paragină şi aproape impracticabile pentru trăsuri, chiar în timpul verii,

Eu trag nădejde că până la urmă să pot avea cinstea de a <vă> prezenta o descriere a Ţării Româneşti şi cu deosebire a Bucureştilor.

[Nota 1, în legătură cu atribuţia agăi de a supraveghea ordinea publică]. Acesta merge în inspecţii, ducând cu el vergele şi fălăngi pentru a pedepsi pe loc pe infractori.

Eu cred, dar nu ştiu <sigur> că pedeapsa aceasta e obişnuită în tot Imperiul p 515
Otoman. Aici se aplică în felul următor: vinovatul desculţ este întins la pământ şi i se leagă picioarele de o maşină făcută anume, cu o frânghie. În felul acesta e bătut la tălpi cu lovituri de baston care ating şi depăşesc suta. Au fost cazuri în care nu numai că dădea sângele, dar se desprindeau şi bucăţi de carne.

[Nota 1, în legătură cu dregătoria de căminar]. p. 517

În momentul de faţă este căminar d. Dudescu[84], făcând parte dintr-una din familiile din Ţara Românească. El n-a dispreţuit acceptarea acestei dregătorii, de vreme ce i-a adus 40.000 de piaştri. Şi aşa se întâmplă că aceleaşi persoane trec dintr-o funcţie în alta numai să fie rentabilă. Acest d. Dudescu trecuse până acum prin mai multe dregătorii mari, sub diferiţi domni. În timpul ocupaţiei a avut fantezia să fie caimacam al Craiovei. A reuşit să ajungă ce a vrut în douăzeci şi patru de ore, făcând un dar de o mie de ducaţi doamnei Catinca Guliano, născută Bărcăneasca, despre care, în momentul acela, toată lumea ştia că era metresa generalului rus Engelhardt[85]. După general această doamnă a mai avut şi alţi amici,

---

[80] Probabil fiul marelui spătar Radu Văcărescu (mort în 1778) Casa se afla pe Podul Mogoşoaiei, cf. planului lui Kreuchely , vezi nota precedentă.

[81] Pe Podul Mogoşoaiei, cf. planului Kreuchely, vezi nota precedentă.

[82] Constantin (Dinicu) Golescu.Casa construită pe Podul Mogoşoaiei, între 1812 – 1815, lângă biserica Creţulescu, vândută statului în 1833, a fost reparată şi modificată în 1837, devenind reşedinţă domnească Cu prilejul construcţiei palatului regal (1882 – 1885), a fost legată de acesta; cf. N. Stoicescu, *op cit*, p. 41 – 43.

[83] Grigore Brâncoveanu (dec. 1833). Casa ar fi fost construită în 1708, de marele spătar Toma Cantacuzino. În 1749 a ajuns în stăpânirea lui Constantin Brâncoveanu (1707 – 1757), logofăt. Demolată la începutul secolului al XX-lea, în vederea ridicării unei clădiri care să fie sediul Senatului. Respectiva clădire n-a mai fost construită. Actualmente se află pe locul acesta un bloc turn, *Ibidem*, p. 60

[84] Constantin Dudescu, mare căminar 1798; devine mare logofăt în 1809 şi miaor în 1828.

[85] Cristophor Friedrich Engelhardt. Vicepreşedinte al Divanului din Ţara Românească (1810 – ian. 1811).

www.dacoromanica.ro

generali şi negenerali, ruşi şi neruşi, şi a sfârşit prin a divorţa definitiv de soţul ei. Acum mai mulţi ani, a fost amanta faimosului Al.George Leventi[87], al doilea dragoman la consulatul general al Rusiei, confident favorit al D. Pini[88]. În mii de maniere şi prin diverse feluri de protecţie poţi găsi mijloacele de a parveni până la cele mai înalte dregătorii ale ţării; pentru aceasta n-ai nevoie decât de patru însuşiri: să fii intrigant, să ştii să dai mită, să fii băiat frumos sau bogat; cât despre merit, nu există merit aici, dacă nu-l pui alături de una din calităţile mai sus pomenite.

p 519 [Nota 7, în legătură cu dregătoria de mare comis şi cu ceremonia care se desfăşoară la Curte în ziua de Bobotează, cu care prilej marele comis primeşte caftanul. Din alai făceau parte şi salahorii].

Salahori. Astfel sunt numiţi toţi indivizii lucrând cu ziua, dar propiu-zis, oameni plătiţi de stăpânire pentru munca la fortăreţe şi la armată, când mai existau. Amândouă acestea au dispărut şi nu mai vezi decât nişte dărăpănături din evul mediu şi nişte cadre ridicole. Dar cum orgoliul există încă şi cum nu se mai poate vorbi de fortăreţe şi de armată, li se dă acestor cadre, cuprinzând între 20 şi 50 de oameni, titlul sunător de regimente.

p 522 [Nota 2, în legătură cu atribuţiile marelui armaş comandantul suprem al artileriei].

Artileria celor două Principate n-a fost niciodată de temut şi puţină cât a fost a luat-o cu el Constantin al VI-lea Ipsilanti[89], când a fugit în Rusia[90]. Când în 1812 după ultimul război dintre Rusia şi Poartă, aceasta a numit domni în Moldova şi Ţara Românească, artileria de la Iaşi şi cea din Bucureşti aveau fiecare câte trei tunuri vechi de fier, având calibrul de vreo livră şi jumătate fiind la fel[91] de prost montate şi servite. Starea acestora era atât de jalnică încât nu ştim şi pe oricine întrebam nu ştia sau nu voia să-mi spună dacă prinţul n-a binevoit să le ia , când a plecat, sau dacă domnii <următori> le-au scos din vreun colţ de uliţă, unde poate serveau drept bârne. Prinţul Alexandru Ipsilanti[92], când a năvălit în 1821, a pus mâna pe această artilerie grozavă, iar Tudor Vladimirescu pe cea din Ţara Românească. Amândouă acestea au căzut parte în mâinile turcilor, parte au dispărut. Dar nici Imperiul Otoman, nici grecii nu pot plânge prea mult acestă pierdere. Împrejurările n-au îngăduit încă noului domn al Ţării Româneşti să repare o

---

[87] Dragoman al consulatului rus din Bucureşti. A făcut parte din Eterie.

[88] Aleksandr Pini, consul general al Rusiei la Bucureşti (9 apr 1817 – dec. 1822); între 9 apr 1817 – 1818 de asemenea consul la Iaşi.

[89] Domn al Ţării Româneşti (18 august 1802 – 12 august 1806; 3 oct. 1806 – 19 mai 1807, 27 iulie –16 august 1807).

[90] În august 1807.

[91] *Propotionnalement*

[92] Alexandru Ipsilanti (1792 – 1828), fiul domnului Constantin Ipsilanti, general în armata rusă, aghiotant al ţarului Alexandru I, numit, în 1820, şef al Eteriei

www.dacoromanica.ro

pierdere atât de mare şi astfel în momentul de faţă se găseşte lipsit cu totul de artilerie. Totuşi la armăşie întâlneşti indivizi care, sub numele de topci[93], poartă pe şepcile[94] lor de postav roşu, tunuri de postav albastru, menite poate să apere Ţara Românească.

[Nota 2, în legătură cu atribuţiile marelui armaş, care are sub ordinele sale şi pe masalagii].

Masalagii[95] sunt purtătorii de torţe. Numărul lor e destul de mare şi parte din ei fac serviciul la Curtea domnului, ca şi la curtea boierilor mari, care deţin dregătorii, şi la consuli, fiecare aceştia având un masalagiu. Moldova şi Ţara Românească au izvoare naturale de smoală (poate acestea sunt cauza deselor cutremure de pământ la care sunt supuse ţările acestea). În smoala aceasta se înmoaie cârpe, din care se fac nişte ghemotoace cilindrice de 8 degete lungime şi cu diametrul de 4. Seara se aprind la Curtea domnului, ca şi la ale consulilor, iar când aceştia ies noaptea, masalagiul merge înainte cu torţa aprinsă şi pusă pe un baston prevăzut cu un fel de grătar de fier, pentru ţinut torţa, care dă o lumină cu mult mai puternică decât aceea a făcliilor noastre europene.

Masalagii aceştia, pe care îi putem socoti, de altfel, ca făcând parte din clasa cea mai de jos a ţării, se schimbă din săptămână în săptămână şi sunt, pentru aceasta, scutiţi de orice impozit. În nopţile în care sunt de corvoadă, ei trebuie să primească de la persoana pe lângă care merg, drept orice salariu, o pâine de 4 parale. Cine vrea le dă mai mult, dar printre boieri rar se întâmplă aşa ceva. Eu dau la al meu 6 parale şi d. agent îmi spune că el dădea la al lui 5 piaştri pe săptămână. Torţale sunt date gratuit de armăşie.

[Nota 3 tot în legătură cu atribuţiile marelui armaş, care are sub ordinele sale şi pe ţiganii aurari].

O parte din ţiganii domneşti[96] au numai rostul de a culege aur, care se găseşte mai ales primăvara, după topirea zăpezilor, în râurile din Ţara Românească, dar mai ales în Dâmboviţa, care aduce aurul cel mai curat. Fiecare aurar, astfel se numesc, trebuie să aducă pe un an un dram[97], acesta e impozitul lui. Toate râurile vin din Carpaţi: n-am fi îndreptăţiţi să credem că din minele care s-ar putea deschide aici s-ar putea extrage cantităţi <de minereuri> serioase?

[Nota 1, în legătură cu ispravnicii]. p 525

Jafurile pe care le fac ispravnicii sunt ştiute, dar, dacă nu trec marginile sunt trecute cu vederea. Dl. Tufano, în timpul căimăcămiei d-lui de Negri şi a ocupaţiei turceşti, a luat de pe pielea bieţilor ţărani în trei luni cât n-au îndrăznit să ia în

---

93 *Topshis.*

94 *Tsakos.*

95 *Massalshious.*

96 *Du prince.*

97 *Dramme.*

www.dacoromanica.ro

timpuri bune colegii săi cei mai puţin delicaţi într-un an; domnul acesta care, prin silniciile sale, i-a făcut pe bieţii ţărani să recurgă la dreptatea turcească, ducând o jalbă lui Achmet paşa[98], domnul acesta pe care Achmet paşa l-a obligat să pună banii înapoi, pe care l-a scos din slujbă, l-a bătut la tălpi şi l-a aruncat în temniţă, astăzi e din nou ispravnic în districtul..., unul din cele mai bănoase, nu e oare de presupus că va încerca să se despăgubească de ceea ce va crede că a pierdut atunci?

p. 529 [Nota 2, în legătură cu vătaful de aprozi].

Aprozii erau odinioară o gardă[99] militară. Astăzi nu mai este decât o gardă înarmată a hătmăniei, menită să execute ordinele acesteia, să aresteze pe datornici, să caute pe cei care se ascund şi să supravegheze prizonierii hătmăniei, etc.

p. 530 [Nota 3, în legătură cu vătaful de divan sau de copii de casă].

Copiii de casă, odinioară gărzi ale domnului, astăzi, puşi mai ales în slujba vistieriei. La marile ceremonii poartă lănci ca ulanii, steguleţe în două colţuri, de mătase sau altă ţesătură, galbenă şi roşie.

p 530 [Nota 2, în legătură cu izbaşa de fustaşi].

Fustaşii sunt cei ce s-ar putea numi astfel valeţii (Haussknechte) haremului şi, în parte, ai Divanului; în mod obişnuit sunt ţărani anume hărăziţi acestui serviciu şi scutiţi de dări. Ei se schimbă la fiecare săptămână.

p 531 [Nota 1, în legătură cu farmacistul Curţii din Iaşi].

Farmacistul Francesco Moretti, al domnului Scarlat Callimachi din Moldova, şi-a strâns, în ultimii şase ani de domnie a acestuia[100],o avere despre care se spune că s-ar ridica la 40 până la 50 000 de piaştri. Iată ce făcea. Doctorul Assani[101], medicul domnului, dădea reţete câte pofteai[102]. Francesco se înţelegea cât mai avantajos[103] cu farmacistul, care îi plăcea din oraş <să cumpere de la acela doctorii> ori de câte ori interesele îi cereau <aceasta>. Dar contracta numai cu condiţia ca farmacistul acela să-i plătească 25 până la 28 la sută din drogurile şi medicamentele care le cumpăra de la el. El încheia în fiecare lună socotelile cu farmacistul care îi procura medicamente, dar nu-i plătea acestuia decât la două, trei sau cinci luni odată. Între timp el făcea cu banii diferite speculaţii. Dar nu era mulţumit cu atâta. Lua reţetele şi socotelile de la farmacie, nu le arăta nimănui şi prezenta altă listă de plăţi, arbitrară, doctorului Assani, care o semna, apoi prinţului, care dădea ordinul de plată. Domnul ştia de potlogăria asta dar pe el îl interesa să aibă un farmacist, ale cărei interese erau strâns legate de existenţa sa.

---

[98] *Chehaia*

[99] *Une troupe*

[100] Domn al Moldovei (16 august–oct.1806 şi 27 august. 1812–20 iunie 1819).

[101] Spiridon Assani, arhiatros, originar din Insulele Ionice.

[102] *N'était pas chiche en ordinations.*

[103] *Le plus économiquement possible*

www.dacoromanica.ro

CONTELE ISTVAN SZÉCHENYI
(1791–1860)

Contele Istvan Széchenyi s-a născut la 21 septembrie 1791, la Viena, părinţii săi fiind Ferenc Széchenyi (întemeietor al Muzeului Naţional Maghiar şi al Bibliotecii Naţionale) şi Juliana Festetics, provenită dintr-o familie cu serioase tradiţii luministe. Este suficient să amintim că fratele mamei lui I. Széchenyi, György Festetics, a întemeiat pe moşia sa din Keszthely primul Institut Agronomic din Ungaria, cunoscut sub numele de Georgican.

Din căsătoria cu Crestentia Seilern (1799–1875), Istvan Széchenyi a avut doi fii. Primul Béla Széchenyi a fost un geograf şi geolog renumit, iar al doilea Ödön, s-a stabilit în Imperiul Otoman, la Constantinopol, unde a organizat serviciul turcesc de pompieri, pe care l-a condus în calitate de general-paşa.

Contele Széchenyi a fost iniţiatorul şi animatorul principal al mişcării naţional-liberale de reforme din prima jumătate a secolului al XIX-lea. În anul 1825 el a întemeiat Academia Maghiară de Ştiinte Încă din tinereţe Széchenyi manifesta un interes ieşit din comun faţă de viata economică şi culturală a Ungariei, dedicându-se operei de modernizare a ţării. După o serie de călătorii în ţările Europei Apusene, efectuate între 1815 şi 1825, el devenise principalul promotor şi realizator al unor acţiuni de modernizare ale vieţii economice, sociale şi culturale, cu scopul de a depăşi rămânerea în urmă a Ungariei, acţiuni în care se străduia să-i atragă pe marii moşieri. După modelul englez. Széchenyi, în 1822, a organizat la Pesta primele întreceri de călărie şi hipodromuri, întemeind herghelii şi, în 1825, prima societate de creştere a cailor de rasă La Dieta Ungariei din acelaşi an el anunţa hotărârea de a închina dobânda veniturilor sale pe un an întemeierii Academiei Maghiare de Ştiinţe. La iniţiativa lui luase fiinţă la Pesta Cazinoul Naţional, după care Széchenyi s-a implicat în organizarea navigaţiei pe Dunăre, a Băncii Comerciale şi a morii industriale. Széchenyi a întemeiat la Pesta una dintre primele întreprinderi industriale, anume uzinele constructoare de vapoare la Obuda şi portul de iarnă tot acolo. Contele Széchenyi a fost de asemenea unul din susţinătorii legii privitoare la construirea canalului dintre Dunăre şi Tisa. În calitatea sa de comisar regal, îndruma reglarea cursului Dunării şi construirea şoselei dunărene. De numele lui este legată ridicarea podului de metal dintre Buda şi Pesta, renumitul „Pod de lanţuri" (Lánchod). Prin acesta el dorea să consolideze rolul de capitală a oraşului Pesta-Buda. Urmărea acest ţel şi în calitate de membru al comisiei de înfrumuseţare şi urbanism a oraşului. Este de subliniat faptul că Széchenyi s-a folosit de călătoriile sale în Anglia pentru a achiziţiona diferite instalaţii moderne. Din banii proprii, a cheltuit sume imense Pe tărâmul activităţii practice a lui Széchenyi trebuie relevată şi ampla lucrare de reglare a râului Tisa, la fel ca şi ridicarea de baraje, pornirea navigaţiei pe lacul Balaton, dezvoltarea viticulturii, a creşterii viermilor de mătase. Széchenyi manifesta un viu interes faţă de viaţa artistică a Pestei, fiind unul dintre cei care au susţinut,cu sume importante, mişcarea teatrală.

Ideile lui social-politice au fost expuse în lucrările apărute după 1828. În 1830 el a publicat cartea intitulată *Hitel* (Creditul), în care sublinia că lipsa de capital şi a instituţiilor moderne de credit constituiau principalele piedici pe calea propăşirii economice Întâmpinată cu aversiune, lucrarea lui Széchenyi a provocat ample dezbateri. Însuşi autorul a simţit nevoia de a limpezi şi dezvolta mai pe larg ideile sale. Ca răspuns la critici, el publica noua lui carte intitulată *Világ* (Lumea), în care argumenta teza conform căreia dezvoltarea economică şi spirituală este strâns legată de libertăţile

www.dacoromanica.ro

cetăţeneşti, pe când privilegiile nobiliare şi iobăgia reprezentau la timpul său principalele piedici pe calea progresului naţional Széchenyi a publicat şi alte cărţi polemice, ca de pildă *Kelet népe* (Poporul de răsărit) şi *Hunia*, iar în opera sa *Stádium*, el prezenta 12 proiecte de legi, chemate – în opinia lui – să promoveze modernizarea. Cartea – interzisă de cenzură – a fost publicată în străinătate şi introdusă clandestin în Ungaria

Széchenyi s-a confruntat cu rezistenţa unor cercuri retrograde ale marii moşierimi, dar ideile lui au fost contestate şi de mişcarea radicală a nobilimii de rând, în frunte cu Lajos Kossuth, adversarul lui redutabil. Polemica dintre ei a dominat mişcarea de idei din Ungaria de la finele deceniului al patrulea şi în prima jumătate a anilor patruzeci din secolul al XIX-lea. Respectul faţă de Széchenyi s-a concretizat prin adjectivul de „Cel mai mare maghiar", dat lui Széchenyi de către Kossuth. Reţinem aici şi cuvântarea ţinută de Széchenyi la Sesiunea solemnă a Academiei, în 1842, cuvântare în care el a respins categoric ideea impunerii limbii maghiare ca singură limbă oficială de stat şi implicit ideea de maghiarizare prin limbă, promovată de mişcările radicale.

Contele Széchenyi a salutat victoria fără violenţe sângeroase a revoluţiei maghiare din martie 1848 şi transformările burgheze sancţionate de suveran. El a intrat în guvernul lui Lajos Batthány în calitate de ministru al Transporturilor şi al Lucrărilor publice, dar s-a ridicat împotriva ruperii relaţiilor cu Viena. În aceste frământări tensionate, nervii lui Széchenyi au cedat şi, la 5 septembrie 1848, însoţit de medicul lui curant, s-a internat în sanatoriul vienez de boli nervoase din Döbling.

Széchenyi a condamnat cu vehemenţă regimul absolutist instaurat în Ungaria după înăbuşirea revoluţiei şi a luptei de eliberare naţională El a publicat în 1859, la Londra, un rechizitoriu sarcastic la adresa regimului reacţionar. Din aceste motive el a fost supus unor şicane şi persecuţii degradante În atmosfera de tensiuni încordate, la 8 aprilie 1860, Széchenyi şi-a pus capăt vieţii, lăsând în urmă lucrarea neterminată *Disharmonie und Blindheit* (Neînţelegere şi miopie), în care incrimina Curtea de la Viena pentru tragedia ungară din 1849.

Széchenyi a lăsat posterităţii o bogată moştenire spirituală (note zilnice, şi însemnări de călătorii, corespondenţă şi altele). Această moştenire a fost publicată în cea mai mare parte de Academia Maghiară de Ştiinţe, inclusiv şase volume de note zilnice, redactate în limba germană, din care reproducem părţile referitoare la călătoria lui în Transilvania, între 13 iulie şi 4 august 1821 Biblioteca Academiei Maghiare de Ştiinţe păstrează şi bogata corespondenţă a lui Széchenyi, în cea mai mare parte inedită.

Viaţa şi opera lui Széchenyi a fost omagiată de cărturari cu renume, ca· József Eötvös, János Arany, Gyula Ortutay, Ferenc Herczeg, Miklós Surányi, László Német, moştenirea lui inedită a fost studiată de istorici şi literaţi, ca: Arpád Károlyi, Ferenc Komlossy, Vilmos Tolnai, Béla Iványi-Grünwald, Gyula Szekfü, Ernö Eber, Zoltán Varga, György Spira şi alţii. Memoria contelui Széchenyi trăieşte în conştiinţa publică maghiară drept iniţiatorul curajos al reformelor liberal-burgheze, omul pragmatic, care a pus la contribuţie întreaga lui avere şi pricepere intelectuală pentru a moderniza Ungaria din punct de vedere economic, social şi cultural.

Însemnările de călătorie ale lui Széchenyi prin Transilvania acoperă intervalul 13 iulie–3 august 1821. Deşi simplu ofiţer în armata austriacă, datorită originii sale aristocratice este primit de regulă fără probleme în toate reşedinţele nobiliare aflate pe traseul său. Aprecierile călătorului asupra reprezentanţilor nobilimii maghiare sunt acide, extrem de critice, uneori frizând chiar subiectivismul Széchenyi condamnă totuşi atitudinea dispreţuitoare, vădit segregaţionistă a unora din semenii locali faţă de populaţia românească, majoritară în mediul rural. Sunt de asemenea interesante datele pe care le oferă despre resursele minerale ale Principatului, în special exploatările de sare.

Impactul evenimentelor revoluţionare de la 1821 din cele două Principate Româneşti – peste munţi, în Transilvania, deşi vizibil în însemnările călătorului maghiar, este destul de succint redat, atunci când el vizitează Sibiul şi Braşovul, unde se afla refugiată o mare parte a boierimii din Ţara Românească, împreună cu consulii străini. Pe ansamblu, relaţia de voiaj a contelui Istvan Széchenyi în Transilvania verii anului 1821 ni se înfăţişează ca un izvor documentar util, care întregeşte cadrul cunoştinţelor noastre despre realităţile istorice ale acelei epoci.

www.dacoromanica.ro

JURNALUL CONTELUI ISTVÁN SZECHENYI

<CĂLĂTORIE ÎN TRANSILVANIA*>

[1821 iulie 13]

Cu o altă plăcere și folos călătorești într-o țară, atunci când te-ai pregătit de drum din vreme. Poți să-ți rânduiești cea mai potrivită planificare și să-ți scutești timp și cheltuieli. Particularitatea țării celei mai mici este <aceea că> diferă de toate celelalte, chiar dacă nu în ceea ce este esențial; de aceea nu poți îndeajuns să-ți închipui fiecare <țară> pe care dorești s-o vezi – pentru a înlătura dintru început toate opreliștile – și pentru a putea lua măsurile cele mai potrivite pentru plecare; când nu vrei să te prăbușești, la întâmplare, ca o bombă; căci cel mai bun itinerariu nu poate cuprinde toate acelea care trebuie neapărat știute și pe care pentru a spune astfel, trebuie să le observi singur. Situației mele îi datoresc faptul că despre călătoria mea n-am știut mai devreme de trei zile și că am început-o la 13 iulie 1821, fără hărți, fără cărți și fără un cunoscut, într-un cuvânt, fără vreun plan și fără nici un fel de resurse. p. 174

Colonelul mi-a dat o adeverință (certificat) că mergeam cu scopul de a cumpăra cai pentru corpul ofițeresc, pentru a nu avea nevoie din nou de un concediu, pe care Consiliul Aulic de Război mi l-ar fi putut trece pe răboj cu amabilitatea lui obișnuită și pe care mi l-ar fi reproșat cu siguranță la vremea sa. Cumpărarea cailor era deci un pretext și pentru aceasta aveam trei săptămâni concediu. Dacă n-aș fi avut dorința și speranța să nu mai ajung vreodată în părțile Debrecenului, nu aș fi întreprins niciodată această călătorie, datorită timpului scurt și datorită faptului de a nu dispune de lucrurile care îmi erau necesare. Nu puteam șovăi însă nici o clipă cu șansa mea de a ședea și de a face exerciții în Diosigul nesănătos sau să sorb aer sănătos și să călătoresc, chiar și fără nici un folos.//

Mi-am putut începe călătoria trecând prin Negreni[1] și Camăr. Am ales mai întâi drumul prin Camăr, pentru ca, trecând prin Jibou, să-l vizitez pe Veselényi și pentru ca, pe cât va fi cu putință, să-l iau cu mine în țară ca ghid (Cicerone). Mai apoi m-am hotărât pentru drumul <care trece> prin Negreni, deoarece ploua necontenit, iar acel <drum> era totuși mai bun și mai ușor de parcurs. Prin urmare, la 12 <iulie>, am pornit spre Oradea, cu proprii mei cai și cu o căruță cu loitre. Crișul ieșise din matcă și rupsese digul la Tileagd, așa încât pe drumul poștal nu se putea înainta în nici un chip. Informațiile pe care le putusem strânge în oraș despre călătoria mea erau toate negative, fiindu-mi înfățișată imposibilitatea de a călători și necesitatea stringentă de a mai aștepta, anume cu motive atât de întemeiate, încât p. 175

*Traducerea s-a efectuat după *Grof Széchenyi Istvan naplói*, I, Budapest, 1925, Edn. Visnatz Gyula p 173–200.

[1] Oraș în jud. Bihor.

www.dacoromanica.ro

aş fi renunţat la întreaga călătorie. În fine, judele scăunal, Domokos, m-a sfătuit să trec peste munţi şi mi-a oferit cai. [Mai târziu am aflat, prin micimea obstacolelor pe care le-am avut de trecut – şi prin înfăţişarea înspăimântătoare a acestora (aşa după cum spun toţi cei ce o puteau şti) că în viaţă nu trebuie să te laşi niciodată speriat de vreo acţiune, ci să insişti cu tărie până când te-ai convins personal de imposibilitatea ei, după o judecată liniştită, la rece.]

Mi-am început deci călătoria în ziua de 13 [iulie], la ore 9 a dimineţii, din oraşul Oradea, cu caii. Dacă ai avea 5 cai buni şi călători într-o căruţă foarte uşoară, atunci ar fi cel mai potrivit să-ţi iei cu tine caii proprii, mai ales dacă această călătorie ar dura două până la trei luni. Dar,pentru a parcurge întreaga Transilvanie în trei săptămâni şi pe un drum rău, n-am putut să mă folosesc decât de cai de schimb [3] //.

p. 176 La ora 1 am ajuns la Aleşd. De departe am văzut o clădire mare. Vizitiul mi-a povestit că ar aparţine unui conte bogat Bathyány[2], vestit prin zgârcenia sa. Husarul pe care îl luasem cu mine, şi care abia de curând făcuse această călătorie, a confirmat temeiul acestei faime. Tot el auzise că atât contele, cât şi contesa erau deosebit de zgârciţi, aspri şi crunţi cu supuşii, de aceea fiind urâţi ca păcatul. Mai târziu, am aflat că cel zgârcit era fratele cumnatului meu, Miklóss. I-am făcut o vizită pentru a-mi asigura călătoria mai departe şi am constatat tocmai că se făcuseră toate cele cuvenite. [Sentimentul de a mă năpusti într-o casă străină îmi este insuportabil, în aşa fel încât n-aş veni cu siguranţă nepoftit la cineva, dacă n-aş fi sigur că toţi slujitorii ştiu pe dată că nu vin ca un parazit] Ne-am îmbrăţişat, iar apoi am fost prezentat doamnei contese (născută Lazăr). Mai târziu, ea mi-a arătat micul ei altar. Bigotismul şi zgârcenia obişnuiesc să se însoţească, dat fiindcă sunt rezultatul unui spirit meschin şi limitat. Adevărata evlavie şi religiozitate acordă puţină atenţie banilor, ca de altfel şi tuturor celor pământeşti. Ea (contesa) suferă de o boală care o obligă să bea zilnic 14 măsuri de apă [Ea avea şi copii, dar unde au ajuns aceştia?]

El (contele) mi-a dat cai până la Borod, cale de o poştă, ştiind însă dinainte că acolo nu găsesc alţii. Prin urmare, m-a servit, în fond, nu din amabilitate, ci din ostentaţie sau pentru a scăpa de mine.

La Borod nu poţi găsi niciodată cai. Ce-i drept, evreii care locuiesc acolo au unii cai, dar aceştia sunt necorespunzători şi nu pot fi găsiţi mereu. Notarul (numit Zsombory) mi-a propus nişte boi. Nu i-am acceptat şi am făcut o înţelegere prietenoasă cu un ţăran, care tocmai sosea şi căra sare cale de 6 mile, iar apoi, cale de o poştă, un ofiţer, pentru a mă transporta până la Negreni. Ne-am înţeles să-i plătesc 6 florini //.

---

[2] Contele Bathyány Jozsef (1770–1857), fratele mai mare al lui Bathyány Miklos, cumnatul lui Széchenyi, căsătorit cu contesa Lázár Anna.

www.dacoromanica.ro

În timpul parcurgerii acestei distanțe de poștă, ajungi la Buceș, de unde poți p 177
vedea Oradea. Ținutul este foarte pitoresc și se aseamănă foarte mult cu Pontafel[3]. La ora 8 și jumătate am ajuns la Negreni[4]. Șoseaua este pretutindeni excelentă. Cârciuma de la Negreni, care este acceptabilă, îi aparține contelui Bathiányi[5]; la fel și moșia, care nu poate fi rentabilă. Locuitorii sunt pretutindeni români. La Negreni locuiesc un șpan și un diriginte de oficiu poștal, Stranger, care ține cai, pe care, prin bună înțelegere, îi pune la dispoziția călătorilor, pentru a-i duce până la Cluj[6]. În cazul în care caii nu sunt disponibili sau dacă nu-i poți plăti, nu-ți rămâne nimic altceva decât să călătorești cu boii. De la Negreni la Cluj duc două drumuri, unul prin Huedin[7], iar acesta este cel mai scurt; și celălalt prin Mesteacăn[8], acesta putând fi parcurs în orice anotimp; pe cel dintâi se poate călători doar atunci când o îngăduie apele – deoarece trebuie să treci Crișul și Sebeșul. Șoseaua este pretutindeni bună – acolo unde nu este distrusă de apă. De la Negreni am vrut să plec noaptea – am fost sfătuit să nu o fac, așa că am înnoptat (acolo).

[1821 iulie 14]. În 14 <iulie> am plecat la ora trei și jumătate, vreme frumoasă și clar de lună. Până la Poieni[9] șoseaua a fost excelentă, apoi distrusă de apă În dreapta <se afla> o cetate veche, Bologa[10]. Odinioară <i-a aparținut familiei> Bánffy. Șoselele sunt făcute încă de împăratul Iosif. Se lucrează mult la ele. La Huedin am ajuns în 5 ore. M-am dus în casa lui Farkás Bánffy, o replică a micului Zaheu [7].

Micul vraci Bánffy „Atunci când împăratul german a luat în stăpânirea sa țara
Ardealului, în anumite condiții, a dorit ca și cetățile // aparținând lui Bánffy să fie p 178
lăsate să se pustiiască" <în limba maghiară în original>. M-a mirat foarte mult murdăria stăpânului, a casei și a servitorilor. N-am mai întâlnit vreodată așa ceva. Un renegat turc convertit, căruia nu-i rămăsese nimic din credință și port. Menajera lui <Gazda Asszon în text>, o fată drăguță de aproximativ 19 ani, zăcea <cuprinsă> de febră, în camera alăturată, pe un cearceaf pătrat, pe jumătate goală, dar cât se poate de prietenoasă. Domnul Wolfgang mi-a dictat, din memorie, hergheliile Transilvaniei. El s-a folosit de expresia degenerare <meg fortsositani în text>! Se pare că este falit. Soția sa este născută contesa M[11]. Sluga lui pe care am întrebat-o de ce au divorțat, mi-a spus „fiindcă doamna contesă a iubit mult lumea" – lucru

---

[3] Localitate aflată la hotarul Ungariei cu Karinthia.

[4] *Fekete Tó.*

[5] Consilier cameral imperial, fratele mai mic al lui Jozsef, fratele mai mare al lui Miklos (1772–1827).

[6] *Kolozsvár*, oraș – municipiu, reședință a jud. Cluj.

[7] *Bánffy-Hunyad*, oraș în jud. Cluj

[8] *Nyires*

[9] *Kiss Sebes, comună în jud Cluj*

[10] *Sebes Văr*

[11] Nu contesă, ci baroană Miske.

www.dacoromanica.ro

pe care i-l trec cu vederea – deoarece Richard al III-lea[12] va fi fost un Adonis în comparaţie cu contele ei. Cârciuma este bună. Prin Căpuş am ajuns la Cluj, în aproximativ 6 ore. Până la Căpuş drumul a fost rău, apoi şoseaua excelentă.

Despre partea din Transilvania, în care am venit, se spune că ar fi cea mai urâtă regiune a ţării, după cum Valea Haţegului ar fi cea mai frumoasă.

Am poposit la hanul Guartaház. M-am dus în uniformă la guvernator[13], care nu m-a primit deoarece dormea şi i-am făcut maiorului Vardoni[14] o vizită, apoi lui György Bánffy <general>[15], care m-a invitat la supeu. După aceea am făcut cunoştinţă cu József Bánffy, căruia îi aparţine Bonţida.

p 179 În ziua de 15 [iulie] am vrut să plec // – dar cu o amabilitate până acum nedovedită – m-a oprit baronul János Iosika[16]. La Cluj există căruţaşi, cu care se poate negocia. Astfel unul dintre ei se oferise să mă ducă până la Aiud în 10 ore pentru 30 de florini.

[1821 iulie 15]. La 15 <iulie> <am făcut> cunoştinţă cu bătrâna Esterházy[17] (născută Bánffy) şi cu văduva Bánffy (născută Henkel). Am revăzut-o pe Jacinte Ruspoli. Ea este din nou una dintre graţiile mele. Este mai degrabă una dintre staturile divine decât pământeşti ! <în orig. în lb. franceză>.

La Cluj sunt 5 religii şi numai un cimitir comun! Dacă religia este rodul spiritului celui mai înalt şi dacă toleranţa este partea cea mai sublimă a religiei, atunci, cu siguranţă, n-am văzut un loc mai remarcabil decât Clujul <în orig. în lb. franceză>. Dar să nu-ţi plângi de milă, atunci când vezi cum nebunia religioasă se întinde până în împărăţia morţilor?

De la Oradea <am> cheltuit până la Cluj – 75 – <florini> valută vieneză.

Am mâncat la guvernator, cu tacâm de argint (lipsit de orice) zgârietură. Nu e oare aceasta ostentaţie ardelenească? De altfel ei sunt oameni excelenţi şi ospitalieri. Caii pe care i-am văzut până acum sunt cu mult mai buni decât mi-am închipuit.

După-amiază am fost pe Feleac[18], de unde poate fi văzut Clujul. Seara am fost la teatru. Clădirea este aidoma oraşului, mică, dar drăguţă, iar dacă ar fi bine luminată, chiar confortabilă. I-am văzut pe cei doi conţi Béldi[19], despre al căror tată se spune că are una dintre cele mai bune herghelii din Ungaria. Chiar dacă ei se

---

[12] Rege al Angliei (1483–1485). Eroul principal al tragediei lui William Shakspeare.

[13] Contele George Bánffy (1747–1822), din 1787, preşedintele Guberniumului Transilvaniei

[14] Iosif Vardoni, comandantul regimentului 51 infanterie

[15] Fratele mai mic al lui Farkás Bánffy.

[16] Baronul Ioan Josika (1778–1843), vicepeşedintele Guberniumului Transilvaniei.

[17] Soţia contelui Ioan Eszterházy, născută Agnes Bánffy.

[18] *Fellgvár*, Feleacu, dealurile Feleacului, jud. Cluj

[19] Probabil fiii contelui Vincenţiu Béldi: Francisc (1798–1880) şi George (1801–1897).

www.dacoromanica.ro

înfăţişează lumii ca nişte tineri foarte politicoşi şi drăguţi, cei doi sunt marcaţi de caracteristica unui ardelean. Clujul mi-a amintit de Trapani ![20]

<Numele Bethlen este cunoscut în Transilvania prin calitatea sa de autor de cărţi>.

De curând Bethlen Elek[21] a aşternut pe hârtie pentru împărăteasă o operă de p. 180
mici dimensiuni, care înfăţişează foarte bine, scurt şi cuprinzător, istoria <în text, existenţa> Transilvaniei.

Benko[22] a scris despre Transilvania . Apoi Lebrecht[23].

În Transilvania există 70 de soiuri de vin.

Izvorul de apă minerală Borsec[24] este cel mai bun din Europa.

[1821 iulie 16]. În ziua de 16 <iulie> la ore 5 dimineaţa am pornit de la Cluj cu o trăsură. Se trece peste dealul Feleac, care oferă o privelişte înălţătoare a văii de la Cluj, alcătuită de către Someş. Eu nu pot găsi nici o asemănare între Transilvania şi ţările în care am călătorit, cu excepţia Siciliei, şi mai cu seamă cu regiunea Lentini şi Castelgerone. Trăsura ne-a dus până la Turda. Cu poşta nu se poate merge prea bine de la Cluj şi Sebeş, deoarece oamenii nu sunt obişnuiţi cu aceasta, cu toate că ei ar avea destui cai. Dacă vrei să călătoreşti cu poşta, trebuie să aştepţi la fel de mult cât ţi-ar trebui să-ţi procuri o trăsură, pentru a spune altfel, trebuie să plăteşti de-a dreptul de patru ori pe atât pentru aceiaşi cai şi pentru acelaşi vizitiu. La Turda l-am cunoscut pe căpitanul Thomán[25], din regimentul de infanterie Splényi. De la Turda am călătorit cu o trăsură tocmită până la Ocna Mureş[26] (în stânga şoselei obişnuite spre Aiud) centrul // salinelor transilvănene, care sunt <în număr de> 6 – p. 181
Ocna Mureş este exploatarea cea mai însemnată. În noul sistem de exploatare, ea funcţionează de 35 de ani. S-au găsit totuşi urme care îngăduie presupunerea că încă romanii au exploatat sare din aceste locuri, dar care, neexperimentaţi în arta mineritului, şi-au părăsit curând exploatările, temându-se de prăbuşirea lor, ori şi-au expus într-atât de mult sarea ploii şi umezelii, încât s-a depreciat. Dacă nu s-ar aplica o anumită rânduială la excavarea sării, care ar părea, altfel, cu totul superfluă, din cauza cantităţii sale imense, nimic nu ar fi mai uşor, dat fiind că sarea zace în pământ în cantităţi incalculabile, la o adâncime de 3 până la 4 stânjeni sub pământ

---

[20] Oraş în vestul Siciliei, unde Széchenyi a fost în 1819.

[21] Bethlen Elek (1777–1841), *Ansichten von Siebenbürgen*, Pesta, 1818

[22] Benko József (1740–1815), *Dietae sive rectius comitia Transsilvanica*, Sibiu, 1791
Imago inclitae Transsilvania nationis siculicae historico-politica, 1791, *Transsilvania sive magnus Transsilvaniae Principatus dictus*, 1778, 2 vol

[23] Michael Lebrecht: *Siebenbürgens Fürsten*, Viena, 1797; *Geschichte der Aboringinen dozischer Völker*, Sibiu, 1791.

[24] Oraş în jud. Harghita.

[25] Thomán Antal, căpitan.

[26] *Maros Ujvár*, oraş în jud. Alba.

www.dacoromanica.ro

şi trebuie doar să fie scoasă de-a dreptul de acolo. În alte mine, situaţia este diferită. Cea mai mare adâncime <atinsă> este de 55 de stânjeni. Există două puţuri aşa-zis terminate şi unul nou început. Lungimea întregii exploatări subterane este de aproximativ 150 de stânjeni, iar lăţimea de 30. Un şpan al Cămării (care este numit, aici în ţară, Excelenţa Voastră)[27] conduce întreaga exploatare. Aici lucrează 300 de muncitori. Dacă este nevoie de sare multă, atunci numărul lor poate creşte până la 600. Ei sunt plătiţi după bolovanul de sare de 85 de livre cu un gros de argint. Un muncitor bun poate tăia într-o zi 15 bolovani, dar 12 bolovani este cea mai mare cantitate pe care o poate realiza lucrând neîntrerupt. Muncitorii coboară dis-de-dimineaţă în puţuri şi nu obişnuiesc să lucreze vreodată după-amiază. Aşa cum sunt toate pe lume şi tăiatul sării îşi are avantajul său, pe care zadarnic ai încerca să-l descri sau să-l explici. Este însă de mirare că 300 de muncitori reuşesc, cu un instrument simplu şi ascuţit, să marcheze, prin câteva lovituri, bolovanii pe care îi taie, spre a-i deosebi unii de alţii, astfel încât aici să nu se producă nici un fel de înşelăciune. Oamenii care lucrează la ocnă par să fie sănătoşi şi fericiţi; ei ating o vârstă înaintată şi li se nasc copii sănătoşi. Pe lângă aceasta, ei se deosebesc totuşi de alţi mineri. După un serviciu de 50 de ani, ei primesc o medalie de argint, iar după 40 de ani de serviciu-o pensie însemnată. Pe împărat îl costă 23 de crăiţari monedă convenţională, un centenar de sare, inclusiv toate cheltuielile; el vinde centenarul cu 3 florini, 30 crăiţari, monedă convenţională [28] //.

p 182 Şpanul nu era acasă. Controlorul ne-a arătat totul, cu o amabilitate surprinzătoare. Dar că pretutindeni oamenii nu vor să-ţi arate niciodată lucrul propriu-zis, ci întotdeauna lucruri colaterale, am aflat-o din nou aici, deoarece controlorului nu i se părea atât de important să-mi arate minele, cât să mă ducă într-o biserică nouă, să-mi arate amvonul şi orga etc. Peste Mureş se trece cu bacul. Odinioară sarea se afla în proprietatea nobilimii.

Seara târziu, am ajuns la Aiud. Ce sentiment ciudat am simţit să-l reîntâlnesc pe colonelul Serbelloni[29], „un colonel de husari" , într-o cazarmă joasă şi murdară, singur, prost dispus şi lamentându-se ! – M-am gândit, îmi risipesc viaţa, poate 10 ani din ea, pentru a ajunge colonel la Aiud. În momentul sosirii, nu aş fi schimbat cu Serbelloni şi n-aş face-o nici acum, dacă ar trebui să trăiesc la Aiud 2 ani. Prin urmare de ce slujesc <sub arme>?

Până la Aiud a venit cu mine Esterházy[30], pentru a mă însoţi la moşia mamei sale. El este un ungur atât de ciudat, încât l-am îndrăgit de la bun început – şi am jucat cu el, timp de trei zile, comedia ungurului neaoş –, mai apoi, m-a scârbit, iar, în final, l-aş fi bătut sau poate chiar omorât, deoarece nu s-a mai născut pe pământ

[27] *Méltóságos uram.*

[28] *Conventions Münzen*

[29] Contele Antonio Serbelloni, comandantul regimentului 2 husari.

[30] Dénes, fiul lui Esterházy János (1754–1840) şi al soţiei sale Agnes, născută Bánffy

www.dacoromanica.ro

un astfel de iubıtor de sine, un astfel de om nedrept ca el. El pretindea că trebie să procedezi cu românii la fel precum cu vitele, că împăratul ar fi un om rău, deoarece vinde sarea atât de scump, că în afară de ungurii ardeleni, toţi ceilalţi sunt oameni proşti etc., <iar acestea toate> cu prostia şi încăpăţânarea unui catâr //.

[1821 iulie 17]. În ziua de 17 <iulie> am mers de la Aiud la Obreja[31]. Am p. 183
trecut peste Mureş şı peste Târnava <Mare>. [Ne-am răsturnat. În Transilvania nu poţi călători bine decât în căruţa cu loitre, chiar dacă într-unele locuri se găsesc şosele excelente. De altfel am observat că în Transilvania se lucrează în aşa fel la drumurı şi poduri ca şi când ar fi un comandant cu totul nou al drumurilor şi podurilor căruia serviciul îi mai face încă plăcere]. Am vizitat herghelia. Nu se pricep la cai buni. De la meşterul hergheliei, care servise, înainte, într-un regiment şi apoi, la un veterinar din Viena, am aflat foarte multe.

El <mi-a spus>: „Atunci când am venit aici, nu ştiam nimic despre administrarea unei herghelii, chiar dacă toată viaţa mă ocupasem de problemele cailor. Ceea ce înveţi din experienţă, nu te învaţă nici o carte. Din 40 de iepe, care sunt duse anual la montă, nu rămân sterpe mai mult de 2 până la 3. Dacă o iapă rămâne stearpă 2–3 ani de-a rândul, armăsarul este schimbat. Calul care înghite aer apucând ieslele cu dinţii (în text Krippenbeissser) nu este un rebut deoarece <ticul> nu se moşteneşte. Nu-i strică ovăzul şi îngrijirea bună. 14 mânji a fost numărul cel mai mare obţinut de la o iapă din herghelie. Tot aici se află înmormântat un armăsar, care a ajuns până la vârsta de 43 de ani. Caii de aici n-au mai avut gâlci de 7 ani încoace trebuie să te străduieşi de mai multe ori cu armăsarul de montă dacă nu vrei să ai o iapă stearpă. Aşadar este nevoie de un armăsar propriu".

După masă s-a rupt căruţa şi numai anevoie am ajuns la Alba Iulia. L-am revăzut pe Bárány[32] ! Am plâns de bucurie şi de surpriză! În suflet mi s-a redeşteptat viaţa mea de acum 17 ani. Am simţit imboldul şi dorınţa unei fericiri necunoscute, aşa ca-n primăvara vieţii, când te ridici asemenea lui Dumnezeu deasupra oamenilor şi percepi nemurirea cu fiecare bătaie a inimii! Odată cu prima îmbrăţişare a acestui prieten vechi, am văzut imaginea copilăriei mele//. Toate acele sentimente mi-au năpădit inima, bătând puternic, şi toate acele nuanţe inexprimabile de bucurie şi durere, care îi recheamă bărbatului şi bătrânului cu putere din suflet simţământul că fericirea trăită este gustul anticipat al vieţii viitoare a virtuosului. Doar cu osteneală m-am ţinut pe picioare spre a da laudă Domnului, căci îmbătat de bucurie aş fi căzut în genunchi, iar apoi la pământ. Vai cum îl invidiam pentru lacrimile pe care le putea vărsa.

[1821 iulie 18]. În ziua de 18 <iulie, am vizitat Alba Iulia şi după-amiază am plecat. Din nou, toţi oamenii mi-au spus că nu se poate trece peste Sebeş, care-şi ieşise din maluri. Nu m-am lăsat înspăimântat şi nu am întâlnit nici o primejdie.

---

[31] Comună în jud. Caraş-Severin.

[32] Bárány Péter, fostul secretar al tatălui contelui Stefan Széchenyi.

www.dacoromanica.ro

Într-adevăr, există prea puţini oameni întreprinzători şi din cei care au inima la locul cuvenit. La Sebeş am luat poştalionul şi, pe un drum excelent, am călătorit până la Sibiu. De la Sibiu până la Timişoara poţi ajunge în 76 de ore. La ora 3 dimineaţa am ajuns la Sibiu şi am descins la hotelul „Împăratul Romanilor". Rău şi murdar.

<Caragea, Suţu, Callimachi>

[1821 iulie 19]. În ziua de 19 <iulie> am făcut vizite lui Schustek[33] etc. tezaurierului, baron Miske[34]. El urmează să devină guvernator. Un om subţire. Soţia sa este născută Bethlen. Se spune că împăratul ţine la el. O cred – L-am
p. 185 cunoscut pe maiorul Harting[35]. Apoi // pe Hackenau[36] (numit mai înainte Felischhackel), consul la Bucureşti. Baronul Bruckenthal[37] comisar suprem al ţării. Pretutindeni am fost primit cu amabilitate. Am mâncat la generalul comandant. Am băut un vin destul de bun de Mediaş.

Aici mişună boierii. Ipsilanti pare să fi devenit victima politicii. Pe paşaportul său, America figura ca o destinaţie ultimă. Între timp el a fost închis la Timişoara. Ipislanti n-a fost omul să poarte pe umerii săi o astfel de sarcină. 500 de turci i-au înfrânt pe cei 6.000 de oameni ai săi. De ce Ipsilanti a <fost făcut> devenit şeful Eteriei? Bătrânul arhiepiscop[37bis] – pe care l-au spânzurat la Constantinopol – a fost adus la Odessa şi îngropat, acolo, în mod public de Langeron[38]. I s-a pus cununa de martir! Cine să vă mai înţeleagă după toate mofturile //? Mai există
p. 186 oameni atât de tâmpiţi în lume //?

[Consulul general al Rusiei la Bucureşti, în prezent la Sibiu, se numeşte Pini şi este originar din Corfu][38bis].

Elenii au vrut să ia cu asalt <Drăgăşanii>[39].

[1821 iulie 20]. În ziua de 20 <iulie> dis-de-dimineaţă am pornit spre trecătoarea Turnu Roşu. Am mâncat la colonelul Schwind[40]. Regiunea este pitorească. Măsurile de carantină sunt cu mult mai bune decât mi-aş fi închipuit.

---

[33] Baronul Emanuel Schustekh, general locotenent, comandantul suprem al armatei transilvane.

[34] Baronul Miske József († 1855), preşedintele cămării transilvane, soţia, contesa Bethlen Jozefa (1784–1869).

[35] Francisc Harting, maior al regimentului 17 de grăniceri, adjunct al comandantului suprem

[36] Franz Fleischhackel von Hachenau, consilier imperial, agent austriac la Bucureşti

[37] Baronul Josef Bruckenthal (1781–1859) comisar gubernial, consilier gubernial.

[37bis] De fapt Grigoire al V-lea, patriarh de Constantinopol (14 dec. 1818–10 april. 1821)

[38] Generalul Alexandru (Andrault) de Langeron, pentru care vezi volumul de faţă

[38bis] Alexandru Pini, grec din Corfu, având sentimente filoelene puternice.

[39] *Dragogean*, oraş, municipiu în jud. Vâlcea.

[40] Ludovic Schwind a fost colonel, comandantul fortificaţiei şi trecătorii Turnu Roşu.

www.dacoromanica.ro

Drumul cel mai bun și obișnuit spre București trece prin Turnu Roșu (Boița)[41]. Locuința colonelului este orânduită la fel cum mi-aș fi dorit-o și eu.

Faptul că Ipsilanti a venit la noi și că l-am lăsat să treacă dincolo este știut de fiecare, dar nimeni nu are voie s-o spună, iar secretul lui Polichinelle este păzit cu o rigurozitate conștiincioasă. Pentru <a păstra> o taină mai mare, colonelul Schwind l-a invitat pe Ipsilanti la masă împreună cu toți ofițerii săi și, în fața slujitorilor săi și a grănicerilor i s-a adresat cu „Excelența Voastră”. La Sibiu el i-a dat generalului adjutant Harting în dar calul său de călărie. Aceasta o știe toată lumea.

Dacă mă gândesc la împăratul Alexandru[41bis] – la viața și la situația sa –, dacă arunc o privire asupra istoriei și politicii Rusiei – că este în <creștere> expansiune – că fratele împăratului nu a fost botezat întâmplător <cu numele de> Constantin –, dacă mă gândesc la profeția turcilor că în anul 1822 va înceta în Europa imperiul lor –, dacă, în sfârșit, îmi vine în minte baroneasa Krüdner[42] – atunci simt cu limpezime că „Alexandru va fi fondatorul <întemeietorul> imperiului // grecesc restaurat” – „Din această parte el va străluci în istorie – și p 187
aceasta va fi sfârșitul său. Până acum el nu și-a avut strălucirea proprie – Până acum n-am auzit vorbindu-se de el decât alături de Bonaparte; el a fost luminat de razele acestuia” <în text în lb. franceză>.

Împăratul[42bis] nostru, onest ca întotdeauna, nu dorește acest război. La sfârșit i se vor da însă Oltenia, Serbia și Bosnia. Constantinopolul va deveni rusesc. Din Grecia propriu-zisă se va alcătui o republică, ce măr al discordiei! Din renașterea Greciei nu se va alege nimic, deoarece națiunile se nasc și mor, precum oamenii și Grecia a trăit – și cum a trăit și la ce vigoare a ajuns!

Ipsilanti a fost nefericit și trădat; de aceea el este prost și rău. Numai cel norocos are dreptate; așa se întâmplă în lume. Numele lui Ipsilanti n-are nici o valoare pentru a deveni istoric. Aceasta este mai necesar decât se crede, astfel, de pildă, nici un Széchenyi, nici un Pongrátz, nici un Fleischhackel etc. nu pot deveni memorabili.

Nepotul colonelului Schwind mi-a amintit de Rousseau[43], căci n-am văzut niciodată un copil atât de diferit de Emile. El ar crăpa de ciudă din pricina educării acestui plod!

[1821 iulie 21]. În ziua de 21 <iulie> [am călătorit] la Șercaia[43bis]. La Porumbacu (2 poște depărtare de Sibiu) <l-am întâlnit> pe Carl von Bruckenthal.

---

[41] Sat, în subordinea administrativă a orașului Tălmaciu, jud Sibiu.

[41 bis] Alexandru I, țarul Rusiei (1801–1825)

[42] Julian de Vietinghoff, baroană de Krüdener (1764–1824), prietena țarului Alexandru I, inspiratoarea mistică a Sfintei Alianțe.

[42 bis] Francisc I, împărat al Austriei (1804–1835).

[43] Jean Jacques Rousseau, scriitor și filozof iluminist francez (1712–1798)

[43 bis] Comună în jud. Bihor.

www.dacoromanica.ro

Acest bărbat mi-a plăcut din prima clipă, astfel că, datorită felului său curtenitor
şi plăcut de a fi, i-am oferit frăţietatea. Mai târziu, am observat că era un om
meschin, mărginit; şi am aflat, la sfârşit, că este un escroc josnic. Că mi se
p 188 adresează cu tu sau cu Dumneavoastră îmi este totuna [27]. Ceea ce-mi rămâne //
însă drept avertisment este faptul că nu trebuie să-ţi oferi prea repede prietenia
unor oameni necunoscuţi.

La Sâmbăta, baronul Bruckenthal are o reşedinţă încântătoare. Din această moşie s-ar putea face ceva minunat. La toţi cei pe care i-am cunoscut în Transilvania am observat că, în primele clipe ale cunoştinţei îţi devin destul de dragi, deoarece sunt primitori. Mai târziu însă datorită ideilor lor meschine, neştiinţei şi prejudecăţilor lor, ei devin insuportabili. Trebuie ţinut seamă de faptul că turcii sunt vecinii lor. În ceea ce priveşte ascuţimea minţii lor există deosebiri puţine, iar pe mahomedani îi socotesc, în unele cazuri, mai deştepţi decât pe compatrioţii mei. De aceea, dacă s-ar şti, aş fi socotit drept un patriot rău. Dar ce pot să fac, dacă lucrurile sunt aşa cum sunt şi dacă le văd limpede. O cioară l-ar vedea astfel pe un papagal mai frumos decât pe sine însăşi, dacă nu ar privi cu ochi tâmpi şi egoişti.

[1821 iulie 22]. În ziua de 22 <iulie> am călărit la Comana[44] împreună cu Bruckenthal. Eu am călărit un armăsar de 5 ani din herghelia baronului Mikes. Din cauza nechezatului calului şi a loviturilor pricinuite de potcoave, n-am putut vorbi. Nu am mai călărit niciodată un astfel de cal şi încep să cred că în Transilvania se găsesc, în general, cei mai răi cai din lume.

Am văzut murgul lui Ipsilanti, pe care Harting voia să mi-l vândă cu 150 de ducaţi, şi m-am mirat de prostia oamenilor. Aşa numitul cal arăbesc este un cal moldovenesc de 20 de ani, pentru care n-aş prea fi dat 100 de florini, valută vieneză. Am văzut caii lui Bruckenthal. Sunt răi.

După-amiază <am plecat> la Braşov.

p. 189 [Trebuie să plec de aici prin Rupea – sau prin Miercurea Ciuc şi // Ditrău[45],
unde pot vizita deopotrivă izvorul mineral Borsec?].

Regiunea este nespus de romantică. Codlea[46] este, printre altele, locul cel mai fermecător al saşilor. Braşovul nu se compară cu nici o altă localitate pe care am văzut-o <până acum>. Am aflat <acolo> 15 <mii>[47] de boieri, care sunt ultimii oameni din lume. Generalul maior Leibinger[48] – un măgar. Locotenent

---

[44] Comună în jud. Braşov.

[45] Gyitro, comună în jud. Harghita, pas în Carpaţii Orientali

[46] *Zeiden*, oraş în jud. Braşov.

[47] Întregirea editorului acestui jurnal de călătorie.

[48] Karl Leibinger, comandantul regimentului transilvan de cavalerie.

www.dacoromanica.ro

colonelul Pavianovich[49] – un om de nădejde. Maiorul Drosner[50] , un om în vârstă, cumsecade şi plicticos. Villata un soldat viteaz[51]. Teatrul este destul de plăcut: doamna Catalani (cumnata faimoasei Catalani)[52], deosebit de sociabilă, <avea> vocea cea mai frumoasă.

Villata <a spus> „Nu am nevoie de teama ofiţerilor mei, puţin îmi pasă, am nevoie de prietenia lor <în text în limba franceză> mai departe. Napoleon şi Clamm sunt cele două personalităţi, care au făcut o carieră rapidă în acest secol". Eu <am spus> despre Austria în raporturile ei cu turcii: „Noi suntem întocmai ca o tânără care oscilează între amantul ei şi virtute".

Nu aşteaptă Austria un prilej bun să-i atace pe turci? N-ar fi fost înţelept din partea unui general (Leibinger) să-i compromită pe turci în vreun fel? Eu <am răspuns> oare nu este formidabil să găseşti oameni care nu doresc pentru tot binele decât să fie sub stăpânire austriacă? Nu sunt nefericiţi acolo cei ce nu sunt încă aici? (în text în limba franceză).

[1821 iulie 23]. În ziua de 23 [iulie] am rămas la Braşov. Acest oraş nu se aseamănă cu nici un altul pe care l-am văzut. De-ar fi marea aproape, atunci s-ar putea stabili o oarecare asemănare cu insula Corfu.

[Ce-ar fi Transilvania dacă ar fi înconjurată de mare?// p 190

Benkõ a scris despre Transilvania [o lucrare] în limba latină în patru părţi. Geografia Transilvaniei într-o singură carte de Michael Lebrecht[53]].

Înainte de a ajunge la Braşov, i-am urât pe toţi boierii întocmai ca pe toţi cei născuţi sclavi – care, în majoritatea lor, îşi exploatează supuşii până la sânge, devin voluptuoşi – şi, la sfârşit, după o viaţă josnică plină de plăceri, mor de securea sau ştreangul călăului: felul amabil în care m-au întâmpinat – situaţia lor extrem de nefericită – şi soţiile lor peste măsură de frumoase aproape că m-au împăcat cu ei. I-am cunoscut pe părinţii doamnei von Glotz[54], pe maiorul Drosner şi pe ea. Ei m-au copleşit cu onoruri şi cu provizii.

Villata m-a introdus pe de-antregul în societatea boierilor, în care el a trăit destul de înţelept [vreme de] două luni.

[Villata: „Cunosc o mulţime de oameni, care, <având> numeroase aptitudini, nu <ajunge să> fie vreodată ceva. Îndrumarea le lipseşte cu desăvârşire". Ce bine mi se potriveşte acest lucru!

---

[49] Anton Pavianovich, locotenent colonel al regimentului 62 de infanterie.

[50] Francisc Drosner, maior, comandantul grănicerilor de la Braşov.

[51] Francisc Villata, comandantul regimentului 5 de dragoni.

[52] Angelica Catalani (1780–1849), cântăreaţa vestită, soţia căpitanului francez Valabregue; cealaltă Catalani necunoscută.

[53] Michael Lebrecht, *Versuch einer Erdbeschreibung von Siebenburgen*, Sibiu, 1789.

[54] Soţia locotenentului Heinrich Glotz.

www.dacoromanica.ro

Din nou el: „Eu cred că puţini ştiu cauza adevărată pentru care a fost adunată tabăra supravieţuitorilor – hm?... pentru a vă lua libertatea". <text în limba franceză> În această privinţă surprinzător de prost!].

Eram foarte mirat de educaţia femeilor. Doamna Florescu era în ochii mei regina. În amintirea mea nu trăieşte nici o femeie mai frumoasă şi n-am privit o fiinţă vie cu mai multă admiraţie. Când eşti îndrăgostit, descoperi în faţa iubită sute de nuanţe şi noutăţi ale frumuseţii, care altuia îi sunt ascunse şi rămân invizibile. În cazul doamnei Florescu, fiecare trebuie să remarce însă variaţiile nesfârşite ale frumuseţii ei, căci ele sunt atât de diferite încât, pentru a spune astfel, nu poţi să
p 191 conteneşti privindu-le. Prinţesa Suţu e născută Balş, eu // credeam [că e născută] Caragea[55]. De aceea am întrebat-o cine este tatăl ei. Ea: „Dar cine credeţi că este tatăl meu?" Eu: „Prinţul Caragea"[56]. Ea: „nu, domnule!" <text în limba franceză> – Aşa s-a terminat <discuţia>. Am stat acolo mut şi zăpăcit şi mi-am propus în chip foarte serios ca în viaţa mea să nu mai fiu vreodată atât de necugetat ca să vorbesc cu cineva despre familia sa pe care nu o cunosc deloc.

Seara am petrecut-o la Cantacuzino.

[Între cei mai de vază: Filipescu, Cantacuzino, Marcu, Ghica][57].

S-au jucat jocuri mici <de societate> „Curiozitatea doamnelor"[58] etc. ... ca pedeapsă „Cavalerul tristei figuri" <titlu în limba franceză>, unde cel care avea zălogul era dus de un altul pe la toate doamnele, având să le sărute mâna sau obrazul, după care i se şterge gura cu un şerveţel.

Doamna <Florescu>, care îmi aminteşte nespus de C<arolina>[59], m-a făcut să simt că aş putea fi încă îndrăgostit până peste cap.

[1821 iulie 24]. În ziua de 24 <iulie> m-am îndreptat spre trecătoarea Bran. Ne-am dus acolo. De acolo vreau să ajung până la Cruce[60], unde se află graniţa noastră şi unde începe Ţara Românească. Această trecătoare ar putea fi apărată foarte uşor; nota bene: dacă s-ar face o recunoaştere suficientă a terenului, deoarece el poate fi ocolit foarte uşor, mai ales dinspre partea turcească, aşa cum s-a întâmplat deja în războiul >cu turcii şi cum s-a întâmplat din nou. Soldaţii lui Ipsilanti s-au aruncat spre graniţă şi o parte dintre ei au fost lăsaţi să intre şi o parte nu. În fine, ei s-au aşezat în tabără în imediata apropiere a graniţei noastre, au fost ocoliţi de către turci, cărora le-au fost trădaţi de un preot român, pentru a spune aşa, de propriul lor sânge. După o rezistenţă jalnică, ei au fost luaţi prizonieri sau măcelăriţi. //

---

[55] Contele Széchenyi a crezut-o fiica domnului Ţării Româneşti Ioan Caragea!

[56] Ioan Gheorghe Caragea, domnul Ţării Româneşti, 27 august 1812–29 septembrie 1818.

[57] Boieri refugiaţi la Braşov în timpul mişcării lui Tudor Vladimirescu.

[58] În text titlul francez „Le Furet des dames".

[59] Cumnata lui Széchenyi.

[60] În text *alla Croce*, în strâmtoarea Bran se afla movila La Cruce.

www.dacoromanica.ro

De ce Ipsilanti a fost lăsat să intre, apoi câteva căpetenii, iar altele nu, <este p. 192
un fapt care> nu poate fi explicat că nu eram deloc pregătiţi pe măsură pentru această catastrofă şi nu ne stabiliserăm nici un principiu în această privinţă sau că nu ştiam ce voim cu sângele cel mai rece şi având tot timpul pentru a chibzui sau că, în fine, gândurile noastre erau îndreptate în această clipă asupra ceva mai important şi că la Viena este judecat cu indiferenţă ceea ce le stârneşte teamă şi îi apasă pe oamenii din Ţara Românească.

[M-am înţeles cu Villata că în armata austriacă trebuiau să aibă loc următoarele schimbări sau, de fapt, inovaţii:

1. Să fie introdusă conscrierea;
2. Să fie dizolvată comisia economică, iar fiecare colonel să primească bani lichizi pentru a procura singur toate cele necesare;
3. Armata să fie împărţită în brigăzi şi divizii, care să rămână astfel pe vecie;
4. Întreaga armată, regiment de regiment, să fie aşezată în cazărmi, care vor fi clădite lângă un râu mare, unde pot fi aduse cu uşurinţă şi fără cheltuieli mari toate alimentele;
5. Nu se va insista asupra mulţimii, ci a calităţii soldaţilor;
6. Se vor alege armele cele mai bune;
7. Este <necesară> o capitulaţie pe 20 şi 40 de ani. Cei care servesc peste aceşti ani vor fi susţinuţi de către stat, dar în mod deosebit de invalizii noştri].

Dacă discuţi cu cineva despre un război cu turcii şi n-ai reflectat personal asupra problemei şi n-o cunoşti într-o măsură, atunci ai putea crede de-a dreptul că turcii sunt cei mai mizerabili // soldaţi din lume şi că războiul cu ei n-ar fi mai mult p. 193
decât un joc de copii. Eu însă socotesc lucrurile altfel şi-mi amintesc că n-am dobândit avantaje deosebite asupra turcilor în timpul ultimului război şi că de atunci soldaţii lor ar fi devenit cu mult mai răi, iar ai noştri cu mult mai buni. De altfel este cu totul altceva să te războieşti fără înconjur cu o naţiune ca turcii sau să vrei să-i alungi din ţara lor. În Turcia există atâtea mii de oameni care mai curând mor decât să plece din ţară. Presupunând deci că arta armelor ne-ar aduce, în fine, un avantaj asupra hoardelor neregulate ale turcilor, mai rămâne însă să se ţină seama de faptul că vor trebui omorâţi mulţi dintre ei înainte de a se putea obţine victoria deplină şi că fără a-i omorî din nou, ei nu se vor preda niciodată. Dar şi pentru a măcelări oameni este nevoie de timp fizic şi din această privinţă este mai uşor să lupţi împotriva oricărei alte puteri europene decât împotriva otomanilor, căci în cazul puterilor europene, la sfârşit se predă fiecare armată, dacă nu mai vede nici o posibilitate de salvare, iar aceasta nu-i va fi socotită niciodată ca ruşine. S-a auzit cumva ca turcii să se fi predat vreodată chiar dacă, până la urmă, au fost măcelăriţi şi omorâţi? Dacă, de pildă, un detaşament de cavalerie zdrobeşte un număr de 1.500 de infanterişti sau îi străpunge, victoria s-a câştigat astfel în războaiele noastre. S-a

www.dacoromanica.ro

dobândit prin aceasta ceva împotriva turcilor? Şi cum vor fi omorâţi 1.500 de oameni?

Dacă vor ruşii, ei pot să înlăture grabnic Imperiul Otoman din Europa. Ei trebuie să-şi trimită flota de la Odessa şi să incendieze Constantinopolul. Cine poate împiedica aceasta? Englezii nu se pot grăbi să le dea ajutor căci 9 luni <pe an> bate vântul din Nord[61].

După cum a fost răsturnat Bonaparte şi Franţa umilită, tot astfel, în curând,
p. 194 Turcia va fi strămutată în Asia // „Vremea a sosit", aceasta este cauza cea mai însemnată. – În Turcia circulă profeţia după care în 1822, imperiul lor va fi strămutat în Asia. Marele duce Constantin a fost botezat cu acest nume deoarece, în sistemul de expansiune al Ecaterinei a II-a[62], <aflat> încă în vigoare, el trebuia să devină împăratul noii Grecii sau al Imperiului Bizantin restaurat.

Oare nu urmăreşte Sfânta Alianţă[63], prin învăţămintele atât de strălucit preluate de la Krüdner să împartă Imperiul Otoman la fel cum o simte şi Ipsilanti cu întreaga sa fiinţă odată cu secolul? Noi vom contribui puţin sau chiar deloc la cucerirea ţării, dar dacă ruşii o au odată, atunci ei ne vor da Oltenia, Serbia şi Bosnia, deoarece aceste ţări se află întotdeauna la dispoziţia lor şi deoarece ei vor voi să supravegheze decorul [ce se va întâmpla oare când va muri împăratul nostru?]

La sfârşit, când nu vor mai putea stăvili curentul vremii, englezii vor ocupa Peloponezul şi toate insulele, „grecilor nu le va rămâne nimic". Este şi unul din visele molcom nutrite de reânviere a Greciei. Omagiul adus patriarhului Constantinopolului şi aşezarea cununii martirilor la Odessa constituie declaraţia de război cea mai formală, care a existat vreodată. Aşadar, războiul trebuie să înceapă.

Acest război nu este în interesul Austriei. Dar ce poate împotrivă-i? Noi ungurii vom falimenta atunci cu toţii, dacă nu ni se va curma mai-nainte existenţa.

Toate acestea le-am spus unui boier Cantacuzino. Şi încă aceasta: Sunt
p. 195 împrejurări care ne obligă să luăm o hotărâre. Eu: // dacă ar fi să aleg de o mie de ori, mai degrabă ar fi moartea decât să devin sclav. Sunt hotărât să pierd totul, averea mea, viaţa mea şi tot ceea ce mi-ar putea fi mai scump decât ea, înainte de a renunţa la libertatea mea, la principiile mele etc. El: „Da, trebuie să ai un caracter hotărât în acest secol plin de confuzii. Şi eu sunt hotărât mai curând să mor decât să mă întorc în patria mea câtă vreme turcii mai sunt acolo!" este cu adevărat un om de ispravă, mi-am zis în sinea mea şi mi-a fost ciudă că am vorbit atâtea lucruri bărbăteşti cu un astfel de om.

Ce se întâmplă cu Stroganoff?[64] El va fi ucis şi va muri ca un roman, dacă Rusia va deveni într-adevăr o ţară mare. Oamenii mari creează imperiile mari. Ce este Ungaria, unde, pentru a spune aşa, nu există oameni <adevăraţi>?

---

[61] În acea epocă existau numai corăbii de război cu vele (nota editorului).

[62] Ecaterina a II-a, ţarină a Rusiei (1762–1795).

[63] Sfânta Alianţă a fost încheiată, la 26 septembrie 1815, la Paris între suveranii Rusiei, Austriei şi Prusiei.

[64] Grigori Alexandrovici Stroganov (1770–1857), diplomat rus, reprezentantul diplomatic de atunci al Rusiei la Poartă, care a protestat energic împotriva pustiirilor pricinuite de otomanii intraţi în Moldova datorită răscoalei lui Ipsilanti.

www.dacoromanica.ro

[Care este ţara în care căsătoria <matrimonium> este mai puţin înţeleasă decât în Ungaria! Unde sunt mai puţine instituţii de educaţie, unde sunt mai mulţi oameni egoişti şi care gândesc unilateral? Oamenii mari sunt medicii popoarelor. Sunt hotărât, mai ales din pricina sănătăţii mele, să părăsesc serviciul militar, cu gradul de maior].

[1821 iulie 25]. În ziua de 25 < iulie> am plecat prin Codlea la Făgăraş. Am remarcat multă animaţie în regimentul Savoia al colonelului Villata. De altfel, italienii, care învăţaseră la şcoala lui Bonaparte şi care au intrat apoi în serviciul austriecilor, s-au comportat vrednic, aşa cum se spune. Villata vede totul în roz şi se făleşte că poate trăi pretutindeni mulţumit şi fericit. Dacă // această dispoziţie nu p. 196
încetează niciodată, atunci aceasta se numeşte înţelepciune sau filozofie. Dragonii au făcut demonstraţii de scrimă şi prezentare de arme, care, nefiind deosebite, totuşi nu sunt rele. Colonelul m-a tratat admirabil. A fost oare pentru a-mi fi mie cât mai plăcut, pentru a mă impresiona şi pentru a-şi măguli amorul propriu sau pentru a se folosi de mine ca de unul ce va povesti mai departe despre starea regimentului – asta mă mai întreb şi acum!

[1821 iulie 26]. [În ziua de] 26 <iulie> <am ajuns> cu mare trudă la Mediaş. La cârciumă se aflau 4–5 ofiţeri de remontă, al căror proces durează de 3 ani. Ei au fost dovediţi că i-au furat împăratului 13.000 de florini. Numărul mare de complici şi din cei ce ştiu în rândul cărora se numără generali, generali-locotenenţi, generali de artilerie, comandanţi colonei, consilieri aulici şi Dumnezeu mai ştie ce onorabili, face ca cercetarea să înainteze greu, iar, în final, împăratul ajunge în situaţia penibilă a regelui din fabulă, care, pentru a face dreptate, voise să-şi spânzure întreg poporul, dar din lipsa oricărui călău, care, de altfel merită şi el să fie spânzurat, n-a reuşit să-şi pună intenţia în aplicare. Adunătura din remonta <remonta> armatei n-a slujit niciodată cu cinste de când există Austria; este lăsată totuşi să existe în continuare. Este oare vorba de prostie sau de slăbiciune pentru a pune pe picioare un sistem cu totul nou?

[1821 iulie 27]. [În ziua de] 27 <iulie> am vrut <să plec> la Ocna Mureş, la contele: între timp amploarea localităţii Cetăţii de Baltă (Küküllövár), prin apropierea căreia am trecut, mi-a plăcut atât de mult încât am rămas acolo întreaga zi şi m-am plictisit de moarte într-un tête-à-tête neîntrerupt cu contesa Bethlen ţi cu câtiva dintre paraziţii ei. Cetatea de Baltă ar putea deveni, de altfel, unul dintre cele mai plăcute locuri de popas. //

Bătrânul conte Bánffy[65], care a suportat cu o nonşalanţă remarcabilă moartea p. 197
fiului său şi a soţiei sale, m-a făcut să-mi vină în minte că toţi bărbaţii noştri mari se remarcă prin lipsa lor de sentimente: Metternich, Zichi, Erdödy etc.[66].

---

[65] Contele György Bánffy, guvernator: soţia sa, contesa Iosefa Palm, şi fiul său, colonelul Francisc, au murit în războiul cu Franţa.

[66] Metternich cancelar de stat, conţii Károly Zichy, Jászef Erdòdy, miniştrii de stat au fost mari demnitari în Imperiul austriac.

www.dacoromanica.ro

Amantul lui Fanny P. se numeşte Belio].

[1821 iulie 28]. [În ziua de] 28 <iulie> am plecat dimineaţa, destul de devreme. Am călătorit deosebit de bine. La amiază <am ajuns> la Ocna Mureş, la contele Mikes, a cărui casă, curte şi alură sunt cele care vor fi fost pretutindeni în Ungaria acum de 100–200 ani. Am vorbit mult despre politică. Un tânăr fanfaron a vorbit despre reformă, despre guberniu, despre constituţie etc. cu o unilateralitate şi pasiune atât de ridicole, încât l-aş fi bătut pe flăcău cu mare plăcere dacă nu m-aş fi temut că ar putea fi o rudă sau chiar fiul stăpânei casei. Bătrânul conte Mikes m-a frapat cu adevărul adânc al următoarei constatări: „greşeala şi nenorocirea noastră cea mai mare este că Ungaria este deja foarte bătrână" <text în lb. maghiară>.

După miezul nopţii am ajuns la Cluj.

[1821 iulie 29,30]. În 29 şi 30 <iulie> am rămas la Cluj. Cu plăcere am făcut cunoştinţă cu contesa Csáky[67], născută contesă Rhédey, şi cu neplăcere cunoştinţa contesei Bánffy[68], născută Schilling. Am supat la contesa Vas[69], care mi-a povestit, cu ocazia primei mele prezentări, lucruri care l-ar fi stânjenit şi pe un mamoş <accoucheur>.

O primire bună şi prietenească, cai de origine spaniolă, vinuri proaspete,
p 198 mâncare proastă şi îngheţată găseşte aproape la fiecare cavaler din Transilvania //. Dar ceea ce socotesc cel mai plăcut în comportamentul lor este că niciodată nu le trebuie exagerat de mult pentru a mânca şi a rămâne <la masă>.

Despre foametea, care a apăsat poporul, cu puţină vreme mai înainte. relatările sunt diferite. Un lucru însă este sigur, anume; că multe sute de oameni aproape că au trebuit să moară de foame în pragul unor depozite pline ochi cu alimente. Vina cea mai mare pare să o poarte guberniul. La Cluj s-a constituit o societate exclusiv din oameni tineri, care au hrănit zilnic 400–500 de oameni cu supă Rumford[70]. Când a venit în ţară împăratul[71], guberniul a dizolvat această societate şi i-a închis pe cei flămânzi că împăratul să nu vadă mizeria din ţară.

Atunci când Stipsich încă mai era comandant <suprem 1811–13>, în ţară s-a ridicat, la Bistriţa, în depozit cu atâta energie, încât mulţi ţărani, care fuseseră trimişi acolo cu 4 boi s-au întors acasă în aşa hal că purtau <duceau> trai piei de bou şi îl mânau pe cel de-al 4-lea. Nu pierde oare ţara şi, prin urmare, împăratul, dacă un ţăran suferă pagubă?

---

[67] Soţia contelui József Csáky, născută contesa Tereza Khédey.

[68] Soţia contelui Dénes Bánffy, născută baroneasa Jozefa Schilling.

[69] Probabil soţia contelui Miklós Bánffy, născută contesa Anna Nemes.

[70] Rumford, Thomson Benjamin earl of (1753–1814), medic englez, care a preparat o supă din oase, sânge şi alte măruntaie.

[71] Francisc I (1792–1835), căsătorit cu Carolina Augusta, vizitează Transilvania, în 1817.

www.dacoromanica.ro

[1821 august 31]. [În] 31 <iulie> la Bonţida[72], la Bánffy József. S-au remarcat foarte mulţi tineri fără căpătâi. Cum i-ar putea servi ţării un astfel de tineret sau ce-ar urma el să devină, de fapt, dacă ar exista doar vreo motivaţie şi imbold?

[Din cauza durerilor de ochi pe care le-am avut pentru prima dată în viaţă nu pot scrie mai departe.

Viaţă nu pot scrie mai departe].

[1821 august 1] prin Dragu[73] (Veselényi Istvan)[74] la Jobou. Am câştigat foarte mult prin cunoaşterea mai îndeaproape a lui Veselényi Miklós. Cu el voi trăi întotdeauna într-o prietenie strânsă şi de nedesfăcut, asta o simt. Am cumpărat mai mulţi cai //. p 199

[1821 august 2] prin Hodod [Vesélenyi Farkas], unde am dormit.

[1821 august 3] prin Tăşnad, Careii Mari, Petreşti.

[1821 august 4]. A doua zi la amiază, <am plecat> la Debreţin. Veselényi <a călătorit> cu aceiaşi 5 cai, pe care i-am cumpărat de la el, acum un an, de la Jıbou la Debreţin într-o singură zi – 21 mile germane. Vizitiul său vrea să ajungă la Pesta în 2 zile şi la Viena în 4 zile. Este oare aşa ceva de crezut?

În cursul ultimei mile de drum până la Debreţin, m-am gândit dacă nu mă va aştepta acolo o scrisoare neplăcută. N-am putut fi de acord cu această posibilitate deoarece mă aştept oarecum la toate şi nu vreau să mă supăr şi să mă indispun cu nimic. La sosirea mea, am găsit scrisoarea lui Dauvery[76], care îmi spune că prinţesa K<aunitz> nu mă va mai primi niciodată, dacă intră în serviciul meu, că prinţesa i-a declarat aceasta plină de venin, că n-ar fi crezut acestea mai devreme, dar că prinţesa Lichnovszhy – mama ar fi convins-o în acest sens. Am fost iarăşi atât de prost să mă supăr din cauza acestui incident. Este însă limpede că Ch<ristiane Lichnovszhy> vrea să nu-i facă toţi oamenii duşmani sau m-a învrăjbit deja cu ei. Este asta o femeie virtuoasă? Şi deci, fiul ei dobândeşte prietenia mea, el care în pofida aleselor mele însuşiri rămâne un om slab, nu merită cu adevărat afecţiunea şi prietenia mea strânsă. Nu este oare o nenorocire pentru a nu spune aşa să poţi de-abia trăi în propria-ţi patrie şi să trebuiască să înduri persecuţii din partea atâtor <oameni>. Cum se vor sfârşi toate acestea? Mă tem să mă // întorc la Viena, căci p. 200
Dumnezeu ştie câte născociri s-au făcut pe seama mea. Acest mic incident mi-a influenţat viaţa, căci datorită lui am putut afla cât de puţini prieteni am şi cum cei mai mulţi dintre cunoscuţii mei, care-mi sunt încă binevoitori, aşteaptă doar cea mai

[72] Comună în jud. Cluj.

[73] Comună în jud Cluj.

[74] Comună în jud. Sălaj.

[75] Baronul István Tesselényi (1770–1840), colonel în retragere, frate mai mic al lui Farkas (1851), ıspan al comıtatului Solnocu Mijlociu.

[76] Bucătarul principesei Kaunitz, care a intrat mai târziu în slujba lui Széchenyi.

www.dacoromanica.ro

mică bănuială pentru a mă afurisi. America îmi vine mereu în gând şi S.E (urmează 4 rânduri şterse).

p 178 Însemnarea marginală a lui Széchenyi de la p. 173, pe care a introdus-o, în mod firesc, la sfârşitul călătoriei sale, conţinând itinerariul străbătut:

13 am dormit la Negreni
14 Cluj
15 Cluj
16 Aiud
17 Alba Iulia
18 sau de fapt 19 dimineaţa Sibiu
19 Sibiu
20 tot acolo
21 la Şercaia
22 la Braşov
23 la Braşov
24 la Braşov
25 la Mediaş
27 la Cetatea de Baltă
28 pe drumul spre Cluj, unde am ajuns după miezul nopţii
29 Cluj
30 tot acolo
31 Bonţida
1 august la Jibou
2 august la Hodod
3 august la Petreşti (Carei)
4 august la Debreţin
În total 23 de zile !

www.dacoromanica.ro

Wyburn

Despre viaţa călătorului englez Wyburn avem date relativ puţine, informaţiile limitându-se la cele date de N Iorga şi E.D Tappe. După istoricul britanic, se pare că observatorul englez care a călătorit în Ţara Românească, în timpul lui Tudor Vladimirescu, s-ar numi Wyburn şi nu V. Bargrave, cum a fost citat în mod constant de către N. Iorga, cu ocazia comunicării sale de la Academia Română, în 1933. Sub numele de Bargrave Wyburn apare în lucrarea lui Andrei Oţetea: *Tudor Vladimirescu şi mişcarea eteristă în Ţările Româneşti 1821–1822* editată în 1945. În 1960 E.D. Tappe, în studiul său *Some New English Travellers in the Romanian Principalities,* apărut în „Revue des Etudes Roumaines", consideră că autorul relatării despre români din epoca lui Tudor Vladimirescu se numea Wyburn; numele de Bargrave, neapărând nicăieri, s-ar datora unei greşeli de transcriere a lui Iorga "evidently a slip of the pen". Dezacord există şi în ce priveşte locul de baştină al lui Wyburn. După N Iorga, autorul raportului despre Principate ar fi din Kent, iar după istoricul britanic, el ar fi originar din comitatul Yorkshire Generalul Wilson, spunea despre Wyburn, care l-a însoţit în călătoria sa la Petersburg, că acesta era un tânăr minunat şi un bun cunoscător de limbi străine: "He is a very fine young man greatly accomplished in languages, with good manners".

Relatările lui Wyburn sunt cuprinse în *Memoir and Consideration on the Principalities of Wallachia and Moldavia* (1821), în rapoarte consulare engleze găsite, după cum menţionează N. Iorga, de N. Ciotori în arhivele de la Foreign Office din Londra.

Mărturiile lui Wyburn prezintă interes pentru istoriografia română. deoarece ele cuprind informaţii referitoare la istoria poporului român sub aspect politic, social şi economic*

Wyburn
1820

RELATARE DESPRE ŢARA ROMÂNEASCĂ[1]

Ţara Românească[2]

Acest Principat bogat şi frumos (adoptând termenul conform cu exprimarea p. 6
admirativă a unor teoreticieni politici) pare separat de *mâna naturii* de restul Europei civilizate de un lanţ minunat de munţi, care îşi păstrează încă (în vorbirea curentă) numele original şi clasic de Carpaţi[3], ale căror culmi, încoronate de zăpadă

---

* Analiza raportului este făcută amănunţit de N. Iorga, cu ocazia prezentării lui la Academia Română.

[1] Traducerea s-a facut dupa anexa la studiul lui N. Iorga, *Un observator englez asupra românilor din epoca lui Tudor Vladimirescu*, Bucuresti, 1933, p. 6–25.

[2] *Wallachia.*

[3] *Carpathian.*

www.dacoromanica.ro

veşnică, împrăştie (prin acţiunea căldurii din centrul pământului asupra straturilor inferioare) o sursă de râuri roditoare, care, căzând de pe piscurile sălbatice în cascade romantice, se unesc aproape de bază cu torente impetuoase şi tumultoase, irigând întreaga suprafaţă a ţării ca într-o grădină artificială sau ca pe o plantaţie de orez, găsind o ieşire în maiestuoasa Dunăre, care, în unele locuri, aproape de vărsare[4], este lată de mai bine de o leghe abundentă, <încât> nu are nevoie mai mult, chiar în echinocţiu, ca să inunde solul.

Această apropiere de torenţii din munţi, impregnaţi cu cele mai alese particule de pământ virgin şi cu cele mai preţioase produse minerale, oferă agricultorului[5], presupunând că un guvern înţelept ar utiliza aceleaşi mijloace prevăzătoare, aceleaşi foloase ce sunt experimentate în Egipt din depunerea mâlului Nilului, crescătorului de vite aceeaşi abundenţă mare de iarbă şi producţia de cereale, cum se observă în văile Lucernei, Zürich-ului şi Insbruck-ului, speculantului şi aventurierului îndrăzneţ acelaşi fond nesecat de minerale (sub auspiciile unor şefi atenţi), ce răsplăteşte curajul şi perseverenţa negrilor de pe coasta Guineei sau pe spaniolii de pe coclauriile Anzilor. Neajutaţi de mâna guvernului sau de ştiinţa unui chimist, ţiganii rătăcitori ai Ţării Româneşti sunt taxaţi la o anumită – şi considerabilă – cantitate anuală de praf de aur*, pe care îl adună, în mod cert, cu îndemânare şi fără greutate, prin simpla spălare a nisipului[6], în apropierea cascadelor în jgheaburi de lemn – eu am văzut bucăţi de aur brut, astfel adunat, cântărind mai mult de 3 uncii.

Chihlimbar de nuanţe frumoase şi diferite este aruncat în grămezi de pe aceste înălţimi sălbatice şi inaccesibile învârtejite de impetuozitatea şuvoaielor din albia naturală şi lăsate de aluviuni pe mal în asemenea cantitate, încât le fac fără *nici o valoare* într-o ţară, unde comerţul extern este necunoscut, unde ignoranţa şi copilul ei, superstiţia, guvernează în mod absolut atât pe nobil, cât şi pe ţăran şi existenţa omului este aşa de inferioară, iar plăcerile sale aşa de limitate ca şi acelea ale animalelor domestice supuse de Providenţă autorităţii sale.

[Descriere geografică – traseul Oltului]

p 7 Sub un guvern civilizat, acest râu <Oltul> ar putea cu uşurinţă şi cu cheltuială neînsemnată să fie făcut navigabil şi un drum uşor nivelat <să fie construit> pe malurile sale, astfel încât Ţara Românească s-ar putea spune (chiar cu încuviinţarea acelor depozitari ai dorinţelor *politice* ale naturii) că aparţine marii familii *Europene*.

În prezent, turcii sau viceregii lor, la instigarea ruşilor, se străduiesc prin toate mijloacele pasive, să creeze această barieră *naturală* prin distrugerea drumurilor

---

[4] *Embouchure.*

[5] *Agriculturist.*

*Nisip aurifer.

[6] *The mud*

www.dacoromanica.ro

peste munți. Totuși, ultimul domnitor, foarte îndemânatic, le-a reparat vara trecută prin mijlocirea vistierului[7] său, Grigore Filipescu[8], care, sub pretextul de a face băi la Mehadia, a trimis un număr de țărani să facă acest drum practicabil pentru transporturi peste Câineni[9], care înainte era de netrecut, cu excepția căruțelor mici de țară.

Protejată spre Nord de vânturile reci de pe continent de acești munți uriași, Țara Românească este apărată și poate beneficia la nesfârșit de schimburi <comerciale>, sub un guvern luminat, prin Marea Neagră[10] spre Răsărit, în timp ce Dunărea la Sud și Apus pare din nou să constituie o frontieră *naturală* și o linie de demarcație între Principatele creștine și pașalâcurile musulmane ale Turciei europene. Prin tratatul original dintre sultanul Baiazid[11] și domnitorul Mircea[12] al Țării Românești, din 1360, frontierele acestui suveran creștin s-au întins către Constantinopol până la Marea Neagră și munții Balcani[13], și la Apus până la Timișoara[14]. Dar această frontieră dinspre înălțimile Carpaților a fost succesiv încălcată de unguri și treptat sultanii nu numai că au dat pe români înapoi, dar chiar au trecut Dunărea și pe *întreg malul stâng* al acestui fluviu cu toate cetățile sale, în care sunt stabilite acum pașale, a căror stăpânire se întinde aproape 2 leghe în interiorul <țării>, formând o centură de pășuni și teren arabil pentru subsistența garnizoanelor turcești.

[Despre climă și influența ei asupra vegetației]

Populația neînsemnată a Țării Românești (aproape un milion), care nu este p. 8
nici a zecea parte din ceea ce solul ar putea cu ușurință să hrănească, este insuficientă să consume și chiar să *oprească* această abundență de vegetație. Este lăsată să fie pârjolită de razele soarelui de toamnă, udată de ploi succesive și putrezită de inundația iernilor geroase. Primăvara, întreaga câmpie dacică arată ca o mlaștină neagră, neplăcută atât simțului olfactiv, cât și periculoasă organelor de respirație și digestie, producând friguri și febră la intervale frecvente în aceste regiuni. În această mlaștină fără drumuri, caii călătorilor se afundă până la pântece,

---

[7] *Vistiar.*

[8] Grigore Filipescu, mare vornic.

[9] *Kienen.*

[10] *Euxine*

[11] Baiazid I (Yilderim), sultan otoman (1389–1402).

[12] Mirza. De fapt este vorba despre Mircea cel Bătrân (1386 – 1418), care dupa 1406 se intitula: „Mare voievod și singur stăpânitor, domn a toată Țara Ungrovlahiei și a părților de peste munți, încă și spre părțile tătărești și herțeg al Amlașului și Făgărașului și domn al Banatului Severinului și de amândouă părțile peste toată Podunavia, încă până la Marea cea Mare și singur stăpânitor al cetății Dârstor"

[13] *Mount Holmus.*

[14] *Temeswár.*

www.dacoromanica.ro

până ce prin bătătoriri repetate şi-au croit un drum pentru căruţele lor uşoare din răchită. Vârfurile de verdeaţă, care apar acum prin crăpăturile acestui băligar întins se dovedesc a fi la cercetare deja fân de 3 picioare lungime, tot aşa de alb ca zăpada; ele continuă să crească, hrănite şi susţinute de această bază, până ce revoluţia pământului în jurul soarelui a produs, din descompunerea *lor*, întinderi suplimentare de îngrăşăminte, pentru reînnoirea anuală a efortului unei naturi risipitoare.

Din aceste premize se poate uşor deduce că cele mai minunate păşuni, recoltele cele mai sigure şi mai bogate cu cheltuiala cea mai mică posibilă şi cea mai luxuriantă producţie de vin împlinesc nevoile şi chiar dorinţele voluptuoase ale omului, tot ceea ce inima sa lacomă şi-ar putea dori. Aşa şi este, şi într-un mod atât
p 9 de excesiv încât (aşa-numitele) necesităţi ale vieţii: carne, // pâine şi vin se află într-o asemenea abundenţă şi, în consecinţă, aşa de ieftine (pentru că exportul, cu excepţia spre Constantinopol, şi chiar acesta fiind prohibit la maximum) astfel încât, anul acesta şi în fiecare an de pace, mulţi proprietari s-au găsit în situaţia de a arunca magazii întregi de grâne stricate, pe care le păstraseră o vreme, în speranţa unui război ori a unei creşteri a preţului, care ar acoperi cheltuiala trimiterii pe piaţă.

Unui muncitor i-ar fi greu să consume zilnic pâine în valoare de o pară[15]. Vinul bun este vândut la o jumătate de penny[16] o sticlă, carnea la fel. Caii mănâncă numai orz şi li se dă cât de mult doresc. Kila[17], 800 de <luvre> de orz, este vândută vara la aproape 2/6 din valoarea celei englezeşti; un car cu fân încărcat pentru un şiling adus şi stivuit de vânzător.

Această abundenţă determină asupra caracterelor claselor de jos trăsături obligatorii, ca[18]: lăcomia, beţia, lenea şi poftele senzuale violente. Îi face, în schimb, sănătoşi, puternici, curajoşi, iuţi în aprehensiuni şi (în răstimpul dintre pedepsele corporale aplicate de zapcii)[19] mândrii, mulţumiţi şi politicoşi. Un ţăran român (cel mai sărac) mănâncă în mod regulat de 4 ori pe zi şi nici un prinţ din creştinătate nu o duce mai îmbelşugat[20]. El poate considera întreaga ţară la dispoziţia sa: seamănă şi seceră orz unde-i place, lăsând numai o zecime din recoltă proprietarului de pământ, *oricare ar fi el*, fapt de care nu îşi dă osteneala să se informeze. Soţia îi face hainele şi n-are altă preocupare (şi, prin urmare, nici un alt îndemn la muncă) decât repetatele cereri ale zapciilor (strângători de impozite, un ofiţer al ispravnicului[21] sau guvernatorului provinciei). Această funcţionărime este

---

[15] *Farthing*; moneda engleza valorând un sfert de penny.

[16] *Penny*; moneda divizionară engleză, echivalând 1/12 dintr-un siling.

[17] *Kilo* este o forma familiară pentru kg; din context însă se înţelege a fi vorba de chila, u.m uzitată la noi. Livra reprezinta 0,453 gr. În calculele autorului, prin urmare, e vorba de chila mare de Constantinopol, în valoare de cca 400 de kg.

[18] *Necessary concomitans.*

[19] *Zabtchis.*

[20] *Far more luxuriously.* Exagerare evidentă!

[21] *Ispravnik.*

www.dacoromanica.ro

întotdeauna însoţită de arnăuţi[22] înarmaţi cu pistoale, muschete, săbii, pumnale şi, în special, bice de o formă îngrozitoare. Adevăratul român cu greu plăteşte o pară fără ca înainte să fi fost supus la atât de multe lovituri cât fundul său poate să îndure.

El are aceeaşi antipatie naturală împotriva plăţii impozitelor ca englezul, scoţianul sau irlandezul, dar, nefiind în stare *să-şi cheme la adunări* confraţii, să ceară, să protesteze, să ameninţe sau să se revolte, pare să fi ascultat şi să fi adoptat sfatul domnului Benjamin Constant[23] dat francezilor, doctrina *rezistenţei pasive*, dar termină în mod invariabil aşa cum face francezul, plătind nu numai cererea iniţială, dar şi pe arnăuţi pentru a administra şi pe zapcii pentru a supraveghea pedeapsa.

Abundenţa furajelor a produs o rasă de cai viguroşi, pentru care Ţara Românească (din timpurile cele mai vechi) a fost întotdeauna renumită, dar care, printr-o rasă ce nu a fost în mod suficient încrucişată, a scăzut în mărime, dar are încă forţă, rapiditate, nerv, ceea ce cu greu poate fi egalată în Europa, şi aşa de docili că 2 cai de schimb au urmat caleaşca mea, fără să fi fost legaţi cu cel mai slab ham, 5 poşte pe zi, asemenea câinilor. Ţăranii au toţi o mulţime de cai din aceştia, // care p 10
pot fi cumpăraţi pe nimic, căci ei preferă boii pentru trebuinţele agriculturii şi chiar pentru transport, cerând mai puţină grijă şi aducând oarecare profit, deşi neînsemnat, prin vânzarea lor la turci pentru a fi fierţi înăbuşit într-o zeamă grasă (cu care ei îşi fac pilaful) şi trimişi la Constantinopol la date anuale fixate[24], în timp ce caii sunt simple gloabe[25], exceptând vremea de război, pentru a remonta cavaleria armatelor străine.

De aici, în nici o parte a lumii, nefăcând excepţie nici chiar Anglia sau Rusia, călătoria cu poştalionul nu este aşa de rapidă şi agreabilă ca în Ţara Românească. Pe marile drumuri spre Iaşi, Sibiu[26], Constantinopol, Craiova etc., aproape 100 de cai de poştă şi câteodată şi mai mulţi sunt văzuţi păscând în jurul staţiei, <cu> picioarele din faţă împiedicate; la aproape o milă distanţă, cei 2 surugii[27] (fiecare obligat să ia 8 cai la o caleaşcă de călătorie[28]) pocnesc din bicele lor lungi cu asemenea îndemânare încât să se facă auzite de camarazii lor la staţia de poştă.

---

[22] *Albanians.*

[23] Benjamin Constant (1767–1830), om politic si scriitor francez.

[24] În general turcii nu mănâncă din carnea de cal (cf. D. Cantemir, *Sistemul sau întocmirea religiei muhammedane*, *Opere complete*, vol. VIII, t. 2, V. Cândea ed., Bucureşti, 1987, p. 389). Autorul confundă cu prepararea cervişului, care se facea din oi jupuite şi fierte întregi, rezultând un fel de piftie, care se expedia la Constantinopol în butoaie; era produs de monopol şi de aici trimiterea lui se făcea la date fixe.

[25] *Mere lumber.*

[26] *Hermanstadt.*

[27] *Pastillous.*

[28] *Travelling caleche.*

www.dacoromanica.ro

Imediat, întregul personal al poştei[29] este în mişcare, 2 surugii (primul schimb) încalecă fiecare în grabă un cal de corvoadă zdravăn şi, galopând fără şa sau chiar fără căpăstru, cu ajutorul picioarelor lor dirijează mersul cailor în jurul hergheliei de cai ce pasc, prin zgomotul bicelor lor, conduc curând atâţia câţi sunt ceruţi într-un ţarc mare unde hamurile[30] pentru 8 cai sunt deja întinse pe pământ de un ofiţer numit ceauş[31], fiecare animal fiind, în mod mecanic, priponit la locul său, chinga de sub pieptul calului este simplu ridicată peste capul lui şi atelajul este gata chiar înaintea sosirii caleştii. Preţul întregii călătorii este plătit la plecarea din Bucureşti sau la frontieră, la intrarea în Ţara Românească, o simplă bagatelă, care include surugii, secretarul, un ţăran oarecare onorat cu înaltul titlu răsunător de cancelar[32], face numai un minut din spatele staţiei de poştă[33] sau dă un ordin pentru caii de poştă şi totul este terminat în 5 minute. Dacă călătorul dă un piastru (aproape 3 1/2 d pe cap) celor 2 surugii este considerat generos şi noii surugii sunt încântaţi la gândul unei împărţiri egale a chilipirului; rânjesc, strigă şi conduc cu toată viteza. Întreaga ţară este netedă ca un strat de iarbă, acoperită cu pajişti, şi nici o piatră nu-i de găsit; astfel, plăcerea provenită din viteză nu este neutralizată de "zdrunciturile"[34] unui drum principal şi pretenţios din Anglia şi în special din Franţa.

Nici un guvern din Europa nu cere *nominal* o redevenţă bănească anume conform legii, aşa de neînsemnată de la supuşii săi ca Poarta otomană. Bugetul anual al Ţării Româneşti pentru o ţară la fel de mare ca Anglia, cu un milion de locuitori, se ridică *legal* la neînsemnata sumă de 3.300.000 piaştrii sau 90.000 £ (incluzând haraciul[35] sau capitaţia către sultan, de 600.000 piaştri).

11 // Aceasta, conform *dării de seamă publicată* a căilor şi mijloacelor, de către fugarul domn Caragea[36], la comanda <consulului> general Pini[37], acoperă cheltuielile Curţii, toate serviciile publice ale ispravnicilor[38] şi ale micii forţe militare de arnăuţi şi, dacă legile în *favoarea* ţărănimii ar fi în mod strict întărite, fertilitatea prea mare a solului n-ar lăsa în curând nici un stimulent pentru *eforturi* în rândurile acestei *clase de raiale*[39]. Şi poate fi remarcat în general că ceea ce se

---

[29] *Corps de poste.*

[30] *Rope tackling.*

[31] *Tehaoutch.*

[32] *Logothete.*

[33] *Menzeel.* Nota N. Iorga· staţie de poştă, menzil, de unde *Mizil*

[34] *„Cahotemens".*

[35] *Haratch.*

[36] Ioan Gheorghe Caragea, domn al Tării Româneşti (1812–1818).

[37] Alexandru Pini, consul general al Rusiei în Principate (1817–1822).

[38] *Governors of districts.*

[39] *Rayahs.*

www.dacoromanica.ro

numeşte *opresiunea* claselor de sus nu înseamnă din nici un punct de vedere filozofic sau chiar moral un rău dăunător sau o nenorocire pentru acei membri ai comunităţii oprimate şi încă mai puţin pentru stat. *Constrângerea* (rezultat al fricii şi al forţei) este singurul imbold către *dezvoltare* asupra minţilor necultivate.

Ideile despre virtuţile abstinenţei sau o acumulare prevăzătoare a mai mult decât este suficient pentru cheltuielile curente sau stoarcerea de bani în speranţa unui profit pentru urmaşii lor[40] sau a prietenilor este produsul moral al educaţiei şi arareori (ori niciodată) pătrunde în creierul unui incult şi prin urmare al unei fiinţe umane ignorate, pentru care argumentul pretenţiei unei ţări la munca lui trebuie să apară ridicolă şi nesănătosă.

Munca fizică este oriunde (numai dacă nu este îndulcită de un sentiment moral) amară, anevoioasă şi odioasă, dar în câmpiile Daciei, unde căldurile excesive şi vijeliile[41], gerul pătrunzător, viscolele groaznice şi mulţimea de lupi (care intră şi omoară oameni în toată firea aproape în fiecare iarnă chiar pe străzile Bucureştilor) fac expunerea în aer liber atât de periculoasă şi dezagreabilă încât *numai opresiunea* împiedică toropeala generală.

Cu cele numai 90.000 £ date de generalul rus[42], stoarse de la ţărănime, nici a 10-a parte, poate nici măcar a zecea parte din puţinele terenuri cultivate nu va fi smulsă din paragina atâtor secole.

Ţărănimea va deveni nefolositoare. trândavă, fără viaţă. cu puţin superioară porcilor enormi, pentru care ţara lor este renumită. Realitatea este că mănâncă de *patru ori pe zi* şi dorm de două ori în douăzeci şi patru de ore şi nici o naţiune nu poate produce o rasă mai bine proporţionată, mai veselă, mai iute, mai îndrăzneaţă decât românii adevăraţi.

Aceasta poate părea ca o *glumă crudă,* dar eu sunt în mod serios de părere că ei datorează această sănătate, vioiciune, vigoare şi curaj bicelor arnăuţilor, instrumente puternice şi eficace ale ispravnicilor (guvernatori de districte) greci şi români, iscusiţi şi hrăpăreţi, ale căror slugi[43], pentru anul mandantului lor, se numesc *zapcii* (colectori de impozite) şi evaluează suma cerută conform cu capacitatea morală şi fizică de plată a dijmaşilor[44] de pe teritoriile ce le-au fost repartizate. Un ispravnic este numit numai pentru un an de către domn la recomandarea vistierului trezorierul sau arendaşul general); plata lui din vistierie este în mod simbolic de 5.000 piaştrii, aproape 200 de £, pe care în loc sa o ia, în general o dă cu *mult mai mult* în mâinile protectorului său, vistierul, ca o "mulţumire"[45] pentru protecţia sa. Unii ispravnici iau 30 sau chiar 50 de mii de

---

[40] *Descendants familiers*
[41] *Hurricanes.*
[42] Neidentificat.
[43] *Head servants.*
[44] *Tenants.*
[45] *„Douceur".*

www.dacoromanica.ro

piaştrii, în afară de această plată din timpul anului de guvernare, şi cu această sumă se descurcă până când le vine rândul, în doi sau trei ani la guvernarea unei alte provincii; şi nu numai aceşti guvernatori, dar toţi slujitorii lor acumulează suficient în timpul anilor rodnici, astfel încât pot să lucreze *fără plată* în timpul acelui interval când coboară din nou de la autoritatea supremă din satele şi oraşele de provincie la umila situaţie de lachei şi călăresc în spatele caleştei stăpânilor lor pe străzile Bucureştilor.

Vistierul care îşi cumpără funcţia de la principele domnitor cu aproximativ 300.000 de piaştrii numai pentru un an, prin aceste mijloace şi prin altele, îşi însuşeşte câte o dată peste o jumătate de milion de piaştri pe durata acestei scurte administraţii. Acesta este modul de strângere a venitului public.

Forţa militară (sau presupusă aşa) este la dispoziţia unui ofiţer numit spătar[46] (generalissim), care şi el îşi cumpără slujba de la domn cu aproximativ 200.000 de piaştrii; el este însărcinat cu întreţinerea poliţiei în ţară şi apărarea graniţelor, pentru care numeşte căpitani de plase[47] sau ofiţeri comandanţi de judeţe[48] ce trebuie să menţină o forţă respectabilă de cavalerie armată, ce se ridică, după cum sunt informat, la 12.000 de oameni. Spătarul vinde aceste posturi arnăuţilor, cei mai buni ofertanţi, care în loc să se ocupe cu întreţinerea trupelor, adică furaje, provizii, solde, încartiruiri pentru armată etc, hoinăresc prin ţară însoţiţi de aproximativ o jumătate de duzină de vagabonzi în zdrenţe, asemenea regimentului lui Falstaff[49], ameninţând, bătând şi storcând de la ţărani cât pot de mult. Spătarul îşi însuşeşte prin aceste mijloace aproape la fel de mult ca vistierul.

Ţăranul, care, dacă ar putea n-ar plăti o para[50], nici spătarului, nici vistierului, nici stăpânului de pământ, nici propriului său tată, dar ar da tot ce are preotului (ca să-l salveze de la răzbunarea mai dură şi veşnică a diavolului în viaţa de apoi), este astfel forţat, în ciuda firii sale leneşe, să se scoale din când în când şi să muncească din greu, pentru a evita pedeapsa ce este sigur că va căpăta-o dacă furajul sau, dijma[51], pe care căpitanii o preferă în bani peşin, nu este dată. Singurele lui mijloace de a procura bani lichizi sunt transportul şi vânzarea grâului său, a fânului, mierii de albine, oilor, porcilor şi lemnului de foc la Bucureşti sau în capitala judeţului său, ceea ce dă naştere la altfel de tribut, numit de francezi, care l-au adoptat, contribuţie indirectă[52].

---

[46] *Spathar, generalissimo.*

[47] *Circles.*

[48] *Districts.*

[49] Personaj din piesa cu acelasi nume de W. Shakespeare.

[50] *Para.*

[51] *The value.*

[52] *„Contribution indirecte"*, în limba franceză în text.

www.dacoromanica.ro

La sosire, fiecare căruţă e supusă unei plăţi în natură[53], luată aproape la discreţie de către ofiţerii tuturor oficiilor importante de stat din Bucureşti, în faţa caselor cărora ţăranii sunt obligaţi să defileze[54], iar în provincie, în faţa celei a ispravnicului, pentru serviciile oamenilor lui. Aceşti miniştri <greci> arendează în general aceste dări (care formează principalul bacşiş[55] al slujbelor lor) la greci, nemţi sau alţi speculanţi şi niciodată nu se interesează câte vexaţiuni provoacă strângerea lor. Este suficient de arătat o dată pentru totdeauna că grecii // din p. 13
Fanar56 consideră pe românii de toate categoriile ca pe o lume proastă[57]. Ei întorc dispreţul turcilor pentru naţiunea lor asupra românilor, exact ca în Şcoala scandalului[58], când servitorul lui Charles Surface se consolează de o lovitură a stăpânului său printr-una dată unui băiat, care se descarcă <la rândul lui>, făgăduind să lovească o pisică.

<Consulul> general rus Pini a creat despre sine o foarte bună impresie, prin răbdarea şi forţa cu care a protestat şi a obţinut unele paliative la această (poate necesară) contribuţie indirectă, prin intermediul căreia o căruţă încărcată cu lemne de foc, adusă probabil de la o distanţă de patru zile de mers, era în mod frecvent micşorată înainte de sosirea la piaţă, încât abia mai conţinea o duzină de buşteni; avantaj care reprezenta poate unicul mijloc pe care sărmanii îl aveau sau aveau speranţa să-l obţină pentru a potoli furia şi a opri braţul zapciului sau căpitanului din cauză că, potrivit legii, vitele, grânele şi oile, prin legile fiscale turceşti, pot fi vândute numai capanlâilor[59] sau negustorilor de la Constantinopol şi aceasta în totalitate[60], toate exporturile fiind strict prohibite şi, datorită marii dărnicii a solului şi activităţii zapciilor, cantitatea de grâne de orice fel, vite şi oi, este aşa de mare şi chiar excesivă, încât aceşti negustori turci îşi pot procura mai mult decât doresc cu jumătate din preţul maxim, orice concurenţă fiind înlăturată. Grâul cel mai fin este lăsat să putrezească pe pământ sau să fie aruncat la porci, găini sau viermi în hambarele lor mici de răchită, care împrejmuiesc bordeiele semisubterane. Se poate imagina că găinile şi porcii din Ţara Românească depăşesc pe cei din orice altă ţară în frumuseţe, mărime, gust şi ieftinătate. Satele româneşti efectiv abundă în cele mai selecte feluri ale unui prânz fin: curcanii pot fi cumpăraţi cu un dinar[61], şi găinile cu mai puţin de jumătate de dinar bucata.

---

53 Stimatizată ca o avanie împovărătoare

54 *To pass in parade*

55 *Percuisities.*

56 *Fanari*

57 „*Canaille*", în limba franceza în text.

58 *Scoala scandalului*, piesa de Molière.

59 *Tchelebis*

60 *At a maximum*

61 *Denarius*, monedă echivalentă cu un penny.

www.dacoromanica.ro

Situaţia ţărănimii a fost mult ameliorată şi în prezent este, în ce priveşte drepturile feudale[62] ale boierilor, mult superioară celei din Transilvania, unde ţăranul trebuie să muncească trei zile pe săptămână gratis pentru stăpânul de pământ, în timp ce locuitorii din Ţara Românească sunt obligaţi să muncească o zi pe lună, sau 12 zile pe an. Până la domnia lui Mavrocordat[63] (a cărei ţintă a fost să restrângă puterea boierilor), ţăranii erau simplii sclavi şi puteau fi vânduţi (ca în Rusia acum) de stăpânii lor. Dar Mavrocordat, cu aproximativ 60 de ani în urmă, a impus boierilor cu dibăcie să schimbe acest drept cu alte privilegii, ca scutelnici[64] sau supuşi independenţi de domn, ceea ce flata vanitatea, dar cu vremea domnii următori au încălcat acest drept şi acum memoria lui Mavrocordat este detestată de boierii români[65]. Scutelnicii sunt acum supuşi unor anumite taxe.

Un rău mai serios există în Ţara Românească printr-o stare generală şi revoltătoare de corupţie în administrarea justiţiei (aşa-zisă) criminală, ca şi civilă, care este convertită într-o sursă sigură de venituri.

În toate statele, temeiul fericirii individuale constă nu atât într-un anume cod
p. 14 de legi la care toţi membrii // comunităţii sunt în mod egal supuşi, cât în administrarea imparţială şi mai presus de orice finală a justiţiei în cauzele civile „Sint fines litibus"[66] este o axiomă a legilor şi curţilor de justiţie engleze, al căror scop cel mai important şi unic mijloc este ca judecătorii să fie învăţaţi, cât mai calmi şi cinstiţi, dar mai presus de orice independenţi şi inamovibili. Din nefericire pentru Ţara Românească, ea are un cod atât civil, cât şi penalo-criminal nobil şi admirabil copiat (ca şi al nostru) după Pandectele lui Iustinian, niciunul din aceste atribute esenţiale ale lui Themis[67] nu poate fi descoperit în susţinătorii lui daci.

Tribunalele de primă instanţă sunt prezidate de zapcii, de capul slugilor[68] ispravnicului, pentru ale cărui decizii înţelepte apelul se face la însuşi ispravnicul, în general un tânăr boier nesăbuit, înecat în datorii până peste cap, cu o educaţie din cele mai neglijate, ca un căpitan englez de cavalerie sau un vânător de vulpi care trăieşte şi conduce treburile în oraşele de provincie şi împotriva hotărârii lui cumplite, ţăranul (dacă e susţinut de un boier rival) poate apela la Bucureşti şi cauza lui ar putea fi ascultată din nou înaintea Divanului (Consiliul privat), compus din mitropolit, episcopi şi demnitarii anuali ai statului (sau de miniştrii de cabinet)

---

62 *Feudal rights*

63 Constantin Mavrocordat, domn al Tarii Românesti, în 6 rânduri: 1730–1763, şi al Moldovei, în 4 rânduri: între 1733–1769, cu întreruperi.

64 *Sokotelniks.*

65 *Wallachian patricians.*

66 „Să fie sfârşitul greutăţilor".

67 Themis, zeiţa Justiţiei la vechii greci.

68 *Head footman.*

www.dacoromanica.ro

asupra sentinţei cărora reclamantul izgonit sau acuzatul poate stărui pledându-şi cauza el însuşi în persoană în faţa domnului.

Un drept, despre care urechile tuturor străinilor sunt împuiate de către boieri, ca şi cum ţăranul român ar fi cea mai favorizată şi norocoasă dintre fiinţele umane. Voi încerca să dau o idee de cât de departe e justificată teoria de practică. Zapciul (o simplă unealtă a ispravnicului), ispravnicul însuşi, vistierul şi toţi marii slujbaşi ai Divanului[69] sunt numiţi şi revocaţi la discreţie, în mod arbitrar, de către domn şi niciodată <nu rămân> mai mult de un an în aceleaşi slujbe. Domnul însuşi este numit numai pentru şapte ani[70] şi toţi, de la cel mai înalt slujbaş până la cel mai de jos, îşi cumpără locurile, pentru unicul scop de a face bani (cum se spune). Modul juridic de a face bani este cel mai important, sigur şi lucrativ şi este realizat prin crearea şi aţâţarea unor certuri neînsemnate, care odată pornite, în general, se termină cu ruina uneia sau a ambelor părţi combatante. Acum două zile, în călătoria mea de la Bucureşti la Braşov, am fost martorul auditiv al unui proces în faţa zapciului, un ţăran a depus o plângere împotriva vecinului său pentru că a dat afară una din păsările sale din grădina lui cu prea mare violenţă. Pasărea nu făcea o jumătate de penny, zapciul a condamnat pe violentul proprietar şi pe brutalul apărător al ogrăzii sale, să plătească o amendă de 10 piaştri.

Onorariul obişnuit pentru judecător nu este mai puţin de jumătate din suma reclamată, dacă aceasta este obţinută. Astfel, dacă un ţăran ar revendica 20 sau 200 de piaştrii de la vecinul său, hotărârea zapciului este pe loc în favoarea părţii reclamante şi presupus vătămate, iar banii sunt luaţi, pe scurt, împreună cu cheltuielile de judecată, din care jumătate sunt daţi reclamantului. Inculpatul sau victima recurge la ispravnic şi cere creşterea sumei, dată prin judecată şi daune şi apoi, // fiindcă în mod sigur şi imediat obţine o casare a sentinţei, plăteşte acestui p 15
boier jumătatea sa. Zăpăcit de această concepţie nedreaptă (că toate persoanele care adresează o plângere cred că au dreptate), reclamantul iniţial pleacă la Bucureşti şi se prezintă nobilului proprietar al moşiei vecine (dacă e membru al Divanului), oferindu-se să se stabilească cu familia sa şi poate <şi cu> prietenii pe un loc al lui necultivat şi sterp, dacă va voi să sprijine apelul în faţa Divanului. Ministrul se repede asupra propunerii, afacerea devine acum un simplu război al părţilor şi ministrul zilei în general triumfă. Cauza câştigată, ţăranul redobândeşte cheltuielile adunate, din care jumătate plăteşte noului său Apolo (?) şi migrează cu toată averea sa mobilă pe pământurile puternicului său patron, lăsându-şi adversarul într-o situaţie deloc de invidiat. Dar ziua răzbunării soseşte; la o anumită sărbătoare anuală, miniştrii sunt schimbaţi, noul cabinet anual este desemnat şi poate numele ultimului favorit este omis (cum a fost al domnului Vulpe)[71] din listă. Stăpânul

---

69 *Great officers of the Divan.*

70 De observat totuşi că în 1820 funcţiona, cel puţin teoretic, septenatul în ceea ce priveşte durata domniei în Ţarile Române

71 *Fox* Este vorba de boierul Alecu Văcărescu / zis Vulpe.

www.dacoromanica.ro

țăranului ruinat este instalat în scaunul puterii și al favorurilor; disperarea face loc încrederii și resentimentului; el își vinde poate ultima sa oaie să obțină o jalbă frumos scrisă către domn, să-i fie înmânată personal, și cu ea pleacă cu greu la București, să solicite ajutorul boierului său, care acum se încălzește la lumina puterii[72]. Indignarea acestui boier la expunerea întregii probleme nu este mai puțin agravată de serioasa pierdere a veniturilor lui, prin emigrarea supușilor săi la moșiile rivale. El mijlocește accesul arendașului[73] său la postelnic[74] (sau Secretar de stat), un grec, care prezintă petiția lui și explică cu gravitate cauza unui limbaj din care nu numai suveranul, dar nici un fanariot de la Curte nu înțelege o silabă sau nu crede că merită (să-și piardă) timpul ca să studieze <plângerea>. Domnul (care este condus de postelnicul său), în chip firesc se consultă asupra cauzei cu favoritul vremelnic, al cărui raport nu este adesea în favoarea apelantului, care peste tributul obișnuit de jumătate din daunele estimate față de domn, este pus imediat în posesia restului, fără a lua în seamă ruina totală, temporară, a primului emigrant fericit. La expirarea unui alt an, ministrul precedent este, poate, din nou în funcție și sprijină (dacă rămâne o speranță de a redobândi suma cerută) o altă petiție de la emigrantul său către domn și decizia anterioară este din nou anulată. Sau domnul este remazilit[75], în care caz fiecare proces hotărât în timpul domniei lui poate fi redeschis și reexaminat. Și astfel roata se învârte, o dată cu înaintarea mașinii de guvernământ, până la sfârșit și aceasta este justiția civilă aplicată în Dacia.

Această stare generală condamnabilă de corupție operează (dacă este posibil) într-un mod mult mai vătămător societății și într-un grad mai mare în administrarea legii criminale, unde, cum se spune în Hamlet: „Mâna aurită a crimei poate fi arătată de justiție"[76]. Toate pedepsele, pentru toate crimele, de la cele mai mari (crimă, de exemplu) până la cele mai mici sunt comutate în plata unor amenzi și nici un
p. 16 răufăcător sau chiar hoț // nu este în mod real pedepsit, decât dacă partea vătămată cumpără pedepsirea lui de la agă[77] (ministrul poliției, un grec), la București sau la ispravnicul de județ, în provincie. Și vânzarea acestor pedepse, micșorarea sau iertarea lor, toate sunt arbitrare și al căror preț depinde în întregime de capacitatea pecuniară a persoanei suplicante, constituie principala sursă de venituri a acestor slujbași. Voi da un exemplu izbitor. Într-o noapte au fost furate cercevelele de fier ale ferestrei de la pivnița casei mele din București și pivnița umplută pe jumătate cu marfa prădată din 3 prăvălii; furtul a fost comis prin scoaterea țiglelor, în timpul

---

[72] *In the sunshine of influence.*

[73] *Tenant*

[74] *Postelnick*

[75] *Recalled.*

[76] "Offence's gilded hand can show by justice".

[77] *Aga.*

www.dacoromanica.ro

nopții, de pe acoperișul caselor negustorilor, ceea ce în Anglia este numit o tâlhărie, o nelegiuire capitală.

S-a descoperit că hoțul era ajutor la grajdurile mele, care, fiind prins asupra faptului, spărgând ușa de la pivniță, pentru a-și lua lucrurile furate, și-a mărturisit vina și a declarat numele negustorilor jefuiți. Aceștia, fiind informați, au fost bucuroși să-și recapete bunurile, dar m-au rugat stăruitor să nu le pomenesc numele la agă, căruia îi trimisesem hoțul pentru a fi pedepsit, întrucât acel ministru îi va constrânge să facă reclamația, iar ei vor fi obligați să plătească mai mult decât valoarea bunurilor sau să stea zi de zi, săptămâni de-a rândul în anticamera lui, cu hoțul, așteptând o audiență. Am consimțit. Hoțul (deși eu denunțasem spargerea agăi) a scăpat fără pedeapsă și a fost văzut în aceeași zi bând într-o cârciumă cu vizitiul meu, care era fără îndoială complicele lui.

O sursă bogată de venit în Țara Românească, nu pentru țară, ci pentru domn – și oricât ar fi aceasta de inocentă, pentru că provine din copilăreasca vanitate a omului, din ignoranța lui față de adevărata onoare și față de scopul și utilitatea titlurilor în guvernările bune își găsește propriul leac în scăderea valorii titlului cumpărat proporțional cu numărul deținătorilor ca în aproape toate țările civilizate ale Europei, în mod special Franța și Rusia – este vânzarea lor la un anumit tarif al onorurilor, titlurilor și distincțiilor, fără a se lua în seamă originea, vârsta sau serviciile aduse. În toate statele orientale, prestanța și demnitatea sunt legate de podoaba naturală a bărbii și bineînțeles în Țara Românească numai boierii din cele 5 trepte[78] superioare (numite prima clasă) și preoții au voie să-și mențină acest atribut distinctiv de virilitate: o barbă bogată. Toate persoanele de condiție inferioară sunt fără milă obligate să-și tundă această venerabilă podoabă. Diferitele clase boierești și diferitele trepte din fiecare clasă se vând la un tarif stabilit – și puțini români pot rezista tentației de a nu incita urechile bunilor prieteni – urcând la prețuri costisitoare pe scara mărimilor.

Crearea, dintr-o lovitură, de către Bonaparte a 30 000 de cavaleri ai Legiunii de onoare și a unui întreg ordin de patricieni de la principi la baroni și nenumăratele companii de ordine cavalerești din Rusia sunt respectabile în comparație cu distribuirea mândrelor // titluri ale marilor purtători de barbă[79], mare cancelar, mare p 17
îngrijitor de grajduri[80], mare șambelan, ministrul poliției (aga), generalisim (spătar)[81], cardinal <!> (vornic)[82] etc., care se pot întâlni cu zecile în fiecare societate împreună cu toate marile slujbe răsunătoare ale unei Curți rafinate din

[78] *Classes.*

[79] Joc de cuvinte intraductibil: *standard bearer* înseamna portdrapel, dar aici poate însemna si purtator de barbă.

[80] *Grand Equerry.*

[81] *Generalissimo (spathar).*

[82] *Cardinal* (sic!) *(vornic)*

www.dacoromanica.ro

Europa de care se bucură negustorii şi chiar servitorimea primei clase (aşa cum am văzut Cavalerii Sf. Vladimir în Rusia), spre mirarea mulţimii şi bătaia de joc a străinilor respectabili stabiliţi în Bucureşti.

Îmi amintesc că la Sankt Petersburg am auzit plângerea politică a unui biet învăţător lancasterian[83] la a cărui petiţie pentru plata a 300 de ruble de hârtie de către guvern i s-a răspuns prin Crucea Sf. Vladimir clasa a IV-a; bietul pedagog a fost neconsolat. În Ţara Românească am fost martor la acelaşi necaz al unui tânăr boier, care, în locul chiriei pentru casa închiriată Curţii domnitorului Caragea, a fost ridicat la rangul de mare comis[84] de prinţul fugar şi, printr-o coincidenţă ridicolă, gărzile de arnăuţi ale acestui domn i-au luat în acelaşi moment cu forţa caii de la trăsură pentru serviciul debitorului domnesc în fuga sa şi l-au lăsat pe înaltul demnitar singur în pădure să-şi găsească cum poate drumul înapoi spre Bucureşti.

Efectele dăunătoare şi chiar ruinătoare ale oricărui guvern barbar, adică ignorant, în special cel turcesc, reies în modul cel mai fatal prin desfiinţarea totală a oricărui comerţ exterior între proprii săi supuşi creştini şi alte naţiuni. Întâi din nesiguranţa proprietăţii private şi pericolul de a fi considerat bogat şi în al doilea rând din sistemul fiscal otoman[85] absurd şi ridicol, prin care străinii plătesc considerabil mai puţin decât raialele.

Toate produsele Turciei europene sunt monopolizate de guvern şi pot fi cumpărate numai de către intermediari turci la date fixe, fiind permise doar pentru folosul şi aprovizionarea metropolei. Dacă sunt exportate de aici spre Europa, comerţul este în mâna străinilor sau a grecilor sub pavilion străin (şi acum mai ales rusesc), fiind astfel supus (ca atare) unor taxe vamale inferioare.

Astfel, orice concurenţă este stăvilită nu numai în Ţara Românească, ci şi în toată Turcia europeană. Agricultorul, crescătorul de vite, viticultorul etc. trebuie să vândă la preţul arbitrar fixat de cumpărător (domnul, paşa[86] sau contracciul[87] său), iar dacă nu, mărfurile putrezesc la el şi orice murmur împotriva acestui sistem este urmat de pedeapsă, în general o amendă (întărită prin încarcerare în lanţuri şi bătaie până la plată), ceea ce rezolvă întregul subiect al conflictului. În mod frecvent se stabilesc colaborări între aceşti domni şi paşale şi străini, pentru exportarea frauduloasă a materiilor prime din ţară către alte porturi decât Bosforul. Dar în astfel de cazuri sunt necesari agenţi şi oameni de încredere şi, la cea mai mică bănuială de pericol sau speranţă de câştig din nerespectarea contractului acesta este fără ruşine încălcat fiindcă nu există plângere împotriva unui guvernator despotic.

---

[83] *Lancasterian schoolmaster.*

[84] *Grand master of the horses.*

[85] *Mussalman.*

[86] *Pasha.*

[87] *Contractor.*

www.dacoromanica.ro

[Exemple de afaceri oneroase în Grecia şi de persecutare a creştinilor din Imperiul Otoman]. p. 18-21

Necazurile şi nenorocirile românilor în suferinţă sunt în mod special expuse p. 21
şi remediate (în măsura în care <nişte> simple stipulaţii ar putea avea efect) în hattiumaiun-ul[88], pe care am avut onoarea să-l transmit în traducere anul trecut. Dar nimic, afară de o armată rusească la frontieră, n-ar putea aduce guvernul turc în înţelegerea sa, dacă nu reală, la ordine, pentru spolierea domnilor greci, aşa cum în chip deosebit consulul general rus Kirico[89] (din ultimii 26 de ani, până când a fost mutat acum 2 ani), un armean din Constantinopol, era întotdeauna dispus să-şi vândă tăcerea şi să treacă cu vederea (chiar să ajute) comiterea celor mai revoltătoare abuzuri şi chiar crime ale suveranilor vremelnici ai Ţării Româneşti şi chiar ale supuşilor ruşi.

Până cam acum 3 ani, aceste insuportabile excese au pus capăt răbdării românilor; ei au petiţionat la Constantinopol şi la Petersburg în mod repetat împotriva lui Caragea şi a lui Kirico; petiţiile contra celui dintâi au fost oprite bineînţeles până la încheierea domniei acestui principe, când, sub pretextul unor enormităţi strigătoare, comise încă de pe la 1812, pe vremea evacuării Ţării Româneşti de armatele ruseşti, Kirico a fost rechemat şi acum aşteaptă judecata la Odessa, fiind degradat la condiţia de ţăran. La petiţiile către Constantinopol s-a primit răspunsul à la turque[90] de către capugi-başi[91] sau asasinii Curţii[92], ai căror autori au fost oricum toţi opriţi şi omorâţi la hotare de un albanez numit Génci[93], acum şi întotdeauna un favorit al <consulului> general Pini, actualul consul general rus, prin faptul că fusese înainte în serviciul Rusiei. Este cazul să remarcăm că, deşi Poarta la dovedirea exceselor lui Caragea (acuzaţii susţinute de consulul rus Pini) a dorit şi s-a oferit să-l înlăture şi să-i numească un succesor, Stroganov[94] s-a opus întotdeauna acestui remediu simplu şi eficient, invocând tratatul de la Bucureşti[95]. Este evident că ţinta lui Caragea şi a Curţii ruseşti era aceeaşi, adică să facă guvernarea domnilor greci atât de nesuferită românilor încât ei să fie siliţi să ceară ajutorul ruşilor spre a-i uşura de o povară aşa de îngrijorătoare.

---

[88] Nu se poate stabili care este hati-humaiunul acordat „anul trecut Principatelor". Vezi introducerea lui N. Iorga la text, p. 1

[89] Kirikow Grigorovici Kirico, consul al Rusiei în Principate (1795–1818?)

[90] În limba franceza în text.

[91] *Capidgi Bashis*

[92] *Court assassins.*

[93] *Gentch*

[94] Stroganov, Grigorie, ambasador al Rusiei la Constantinopol (1821).

[95] Referire la Pacea de la Bucuresti din 1812, încheiată în urma războiului ruso-turc, prin care s-a reînnoit clauza menţinerii pe tron a domnilor Principatelor Române timp de 7 ani.

www.dacoromanica.ro

Kirico a fost înlocuit de un general Pini, de asemenea armean din Constantinopol, om de mare talent, bun, excelent caracter şi devotat intereselor stăpânului său. El a făcut mult bine în Ţara Românească: pentru ţărănime a triplat
p 22 preţurile maxime pentru produse altădată cumpărate la un preţ neînsemnat, // cam un şiling pentru o oaie etc., a restrâns mult din vexaţiunile exasperante ale grecilor şi ale boierimii pământene asupra acestei clase şi, atâta timp cât se consideră el însuşi supravegheat, nu a abuzat prea mult de încredere spre a se îmbogăţi, ceea ce ar fi putut face cu uşurinţă la nesfârşit. Dar marile bogăţii din această ţară pot fi obţinute numai prin poruncă la complicitatea unor crime; tentaţiile la lăcomie în Ţara Românească sunt aproape irezistibile pentru un om de origine joasă şi cu înrădăcinate obiceiuri servile, înconjurat doar de oameni de toate naţiile, abia ridicat dintr-o stare de absolută sălbăticie, care consideră, aşa cum a făcut Wolsey[96] al nostru „simonia[97] pare cinstită, chiar atunci când se spun neadevăruri[98]". Grecii, români, ruşi şi austrieci (în această ţară credincioasă) de toate rangurile şi de toate felurile consideră procurarea banilor quocunque modo rem[99], ca cel mai mare şi unic scop al efortului şi existenţei. Numai românii cheltuiesc tot aşa de uşor cum câştigă; restul au permanent ochii îndreptaţi spre propriile lor ţări, acumulează câştiguri şi consideră Ţara Românească drept o simplă vacă de muls şi stors la discreţie.

Acest sistem practicat îndelung a produs şi consecinţe inevitabile; a retras integral moneda <de circulaţie> din ţară şi explică şi justifică excesiva ieftinătate a tuturor articolelor de primă necesitate, spre disperarea stăpânilor de pământ, a ţăranilor şi chiar a grecilor şi turcilor înşişi, care văd sursa epuizată şi că au tăiat gâsca în loc să aştepte, cu înţelepciune, să facă oul de aur zilnic.

Atacurile diferiţilor sultani la frontiera Transilvaniei, unde au comis cele mai barbare orori de război, au impus din timp incursiuni asemănătoare de represalii din partea suveranilor germani, care au ocupat şi păstrat timp de câţiva ani Oltenia[100] şi din când în când întregul Principat. Aceste incursiuni militare austriece de răzbunare sunt fără îndoială remarcabile pentru acele obiceiuri ordonate de disciplină, care au făcut admiraţia lumii civilizate în timpul ultimilor 3 ani de ocupaţie militară a Franţei* de către puterile aliate şi excesele lor pot fi justificate.

p 23 [Despre felul sângeros în care turcii poartă războaiele]

---

[96] Wolsey, Thomas (1471–1530), arhiepiscop de York si ministru al regelui Henric al VIII.-lea

[97] Simonia a însemnat traficul cu obiecte sfinte (materiale si spirituale).

[98] *"Simony, fair play, and even in the presence would tell untruths"*

[99] *Prin orice mijloace*, în limba latină în text.

[100] *Little Wallachia.*

* Este vorba de ocupaţia militară a Franţei de către aliaţi, între 1815–1818, în urma înfrângerii împăratului Napoleon I.

www.dacoromanica.ro

Este o sarcină uşoară de a scoate în evidenţă relele oricărui sistem de guvernământ sau administraţie, dar foarte greu să arăţi remediul. Nenorocirile actuale, mizeria şi ruina amărâţilor de români, izvorând mai întâi din pasiunile josnice ale naturii noastre – lăcomia, cruzimea, răzbunarea (şi cine îndrăzneşte să denunţe hotărârile de nepătruns ale lui Dumnezeu, care le-a sădit în inimile oamenilor ca şi în cele ale pisicilor, maimuţelor şi lupilor?), pasiuni atât de fatale celor care le posedă (şi de care profită domnii greci şi adepţii lor) nu vor înceta cu izgonirea turcilor şi a viceregilor lor linguşitori.

Quid leges sine moribus proficiant?[101]. Şi unde este de găsit acea regiune a moralităţii? În Anglia, singurul loc din Europa unde nu se consideră de mauvais ton şi maussade[102] să recunoşti în societatea bună, un respect general şi admiraţia pentru ce este drept şi onorabil şi dezgust pentru falsitate, totuşi (şi aici) eforturile repetate şi unite ale celor mai sinceri, zeloşi şi experimentaţi oameni de stat, filozofi şi moralişti de a împiedica sau cel puţin de a preveni mita în alegeri prin legi au fost nu numai inutile în oprirea (prin acel presupus) răului, dar în multe cazuri absolut vătămătoare şi producătoare a unui efect diametral opus celui intenţionat (adică de purificare a Camerei Comunelor) plasând arme în mâinile celor corupţi, pentru a elimina un bine intenţionat şi generos candidat, spre a opri bunăvoinţa şi generozitatea bogaţilor în folosul valorii indignate.

O strădanie de a eradica părtinirea şi şantajul judecătorilor din 'Ţara Românească, fără să anihileze existenţa lor ca naţiune, prin introducerea Curţilor străine de justiţie, ar fi tot aşa de himeric, ca şi a stoarce din inimile lor sângele vital fără să omori indivizi rapaci.

Dar ca la febră, o circulaţie prea rapidă poate fi diminuată prin calmante şi iritarea temperată prin abstinenţă, astfel iritarea morală a rapacităţii, produsă de un roi de greci nevoiaşi, care sosesc în ţară încărcaţi de datorii contractate probabil de-a lungul întregii lor vieţi, pe temeiul simplei lor legături cu familia domnitoare, sunt obligatoriu siliţi la acte de lăcomie, cu scopul de a obţine provizii posibile numai prin complicitate sau instigare la crime de acest fel, adică părtinire grosolană //, în distribuirea (aşa-numitei) dreptăţi şi cum aceşti greci sunt mereu p. 24
schimbaţi de la Constantinopol şi cum acest sistem de reînnoire a ispravnicilor sau judecătorilor de judeţ este un mijloc de pedepsire în loc de recompensă pentru îndeplinirea conştiincioasă a datoriei (de ar fi de găsit un astfel de exemplu?) socotesc ca o ameliorare, deşi nu o vindecare, a actualei stări de îmbolnăvire a justiţiei civile, ar putea fi săvârşită în cursul a câtorva ani, prin extinderea duratei – dacă nu a permanentizării – funcţionării ispravnicilor în ceea ce priveşte funcţiile lor juridice şi pretinderea la numire a unor dovezi de urmare a unui curs de lege, printr-o diplomă în drept obţinută la o universitate străină, Viena fiind cea mai

101 *Ce favorizeaza legile sau obiceiurile?*, în limba latina în text.

102 În limba franceza în text.

www.dacoromanica.ro

potrivită pentru acest scop, datorită vecinătăţii şi scrupulozităţii în acordarea diplomelor, decât multe alte universităţi ale Germaniei.

Aceasta ar ajuta de asemenea la formarea şi corectarea caracterului schimbător al tinerilor români de calitate, prin introducerea unei părţi din gravitatea şi soliditatea germană şi o înclinare politică folositoare, care te face întotdeauna să-ţi aminteşti cu plăcere şi afecţiune de locul de altădată de instruire şi de distracţii.

Totuşi, acestea pot fi îndeplinite numai după izgonirea sau stabilirea permanentă (pe viaţă cel puţin) a prinţului domnitor. Nici o înaintare către o reformă serioasă nu poate fi efectuată sau sperată atât timp cât cauzele care duc la dezordine continuă să opereze într-un chip atât de puternic, din interesele de moment şi pripite ale suveranului şi miniştrilor săi, ce sunt promovaţi, în loc să fie destituiţi din cauza viciilor şi inechităţilor reprezentanţilor lor.

Din punct de vedere politic, comercial şi al unui oarecare avantaj al ţării, în general ca naţiune, în care domnind boierii şi ţăranii ar simţi rapid efectele: mai întâi o reformă în numărul exagerat al zilelor de post şi de sărbătoare – şi în care este o crimă să lucrezi – ridicându-se la 240 de zile pe an[103]; în al doilea rând, o reformă asemănătoare pentru numărul excesiv al preoţilor şi călugărilor – 5 sau 6 sunt găsiţi în fiecare cătun mic, iar în marile oraşe, ei mişună cu sutele –; în al treilea rând, reluarea a două treimi din suprafaţa pământurilor boierimii pentru folosul statului – Biserica posedă aproape a treia parte din totalul teritoriului Ţării Româneşti –; în al patrulea rând, o lege împotriva donaţiilor şi moştenirii bunurilor de mână moartă pe viitor; în al cincilea rând, comerţ liber, prin plata unor taxe vamale moderate, permisiunea să exporte (în prezent nefolositoare şi fără valoare) a uriaşelor păduri de cherestea către Rusia şi Crimeea (unde nimeni nu are); să se exporte grâu, cânepă, vin, in, cai, boi, oi şi porci în Germania sau, prin Bosfor, în Mediterana.

Aceste drepturi simple şi juste ale unei naţiuni nu numai că ar constitui avantaje infinite pentru populaţia actuală a Ţării Româneşti şi ar aduce numeroşi colonişti din Elveţia, Germania şi alte părţi ale continentului, care acum emigrează în America, dar ar beneficia mult şi sultanul, prin taxele de tranzit pe care le-ar primi şi ar tăia aripile Rusiei, ale cărei porturi la Marea Neagră, Odessa, Sevastopol
p. 25 etc. îşi datorează prosperitatea lor // actuală ignoranţei guvernului turc de a îndepărta orice concurenţă a provinciilor lui europene în exportul de grâne (produse de primă necesitate) din Crimeea şi alte regiuni sudice ale Imperiului către insulele din arhipelag. Haraciul[104] poate fi triplat şi înzecit în scurt timp, fără să fie simţit de raialele înfloritoare ale Ţării Româneşti.

---

103 Exagerare a autorului, deoarece orice zi în calendarul ortodox are un sfânt sau mai mulţi, fără ca aceasta să îndemne la interzicerea lucrului.

104 *Haratch*.

www.dacoromanica.ro

[Raport către ministrul de Externe al Marii Britanii, lord Stewart, 1821][1]

Braşov[2], 2 aprilie 1821

Milord,

Am onoarea să anexez traducerea a două proclamaţii[3] ale prinţului Ipsilanti[4] (un general rus, aghiotant şi favorit al împăratului[5]) şi să informez pe Excelenţa Voastră că după unele relatări sosite astăzi de la Bucureşti[6], starea de lucruri din Ţara Românească[7] devine din zi în zi mai disperată.

Caimacamii[8] lui Callimachi[9], fiind părăsiţi de comandantul gărzilor albaneze (Sava)[10] (care după ce a primit banii în avans pentru trei luni de la vistierie[11] pentru trupele sale, a fugit imediat la Rusciuc[12]), s-au retras spre hotarele turceşti. Soldaţii au pus mâna pe guvern şi nu numai că au prădat casele puţinilor boieri, care au îndrăznit să înfrunte furtuna, dar au silit, bătând din picior, plata acelor sume pe care socoteau că au rămas la dispoziţia lor şi acolo unde n-au găsit nimic, câţiva din aceşti nefericiţi indivizi au fost aproape omorâţi. Bande de arnăuţi înarmaţi (mai curând vagabonzi de toate naţiile, din care nu lipsesc nemţi, francezi şi italieni astfel deghizaţi) cutreieră ţara în toate direcţiile, pe care şi-au împărţit-o între ei, fiecare căpitan însuşindu-şi pentru el prada provinciei atribuite. Chiar satele sunt acum părăsite, ţăranii fugind în munţi sau refugiindu-se în Transilvania. Mulţi s-au adunat în vecinătatea graniţei austriace şi ezită să părăsească pentru totdeauna casele lor dragi şi ţara lor de baştină. Guvernatorul austriac[13], foarte prevăzător, temându-se

---

[1] Traducerea s-a făcut după textul copiat de N. Ciotori şi revăzut de Paul Cernovodeanu la *Public Record Office, Foreign Office, Austria*, dos. 7/159.

[2] *Cronstadt.*

[3] Probabil proclamaţiile de la Iaşi (3 martie) şi Bucureşti, 18 martie, cf. *Documente privind istoria României Răscoala din 1821*, sub redacţia acad. Andrei Oţetea, Bucureşti, 1959, vol. I, p. 319–320, p. 376.

[4] Alexandru Ipsilanti, fiul domnitorului Constantin Ipsilanti, aghiotant al ţarului Alexandru I, numit, în 1820, epitrop general al Eteriei În 1821 a luat conducerea trupelor ce aveau sa înceapă lupta pentru eliberarea Greciei.

[5] Ţarul Rusiei, Alexandru I (1801–1825).

[6] *Buccorest*

[7] *Wallachia.*

[8] Caimacamii lui Scarlat Callimachi au fost Constantin Negru şi Ştefan Vogoride.

[9] Scarlat Callimachi, domn al Moldovei (1812–1819), numit în Ţara Românească după moartea lui Alexandru Suţu. Nu a domnit efectiv.

[10] *Sawa.*

[11] *Treasury.*

[12] Rudshook

[13] Schustekh Emanuel baron Herve, comandant general imperial în Transilvania (1820–1827)

www.dacoromanica.ro

de urmările foametei asupra unei adunări aşa de mari de oameni disperaţi în vecinătate, a trimis un mic detaşament militar peste graniţă să le ofere alegerea unui azil liniştit în provinciile Imperiului sau imediata împrăştiere. În mod foarte înţelept, ei au ales prima alternativă. Teodor Uzurpatorul[14], trimiţând o scrisoare către Divan[15], ameninţându-i pe boieri pentru îndrăzneala de a-şi fi părăsit ţara, a întreprins în acelaşi timp o mişcare către nord în vederea interceptării retragerii lor către Braşov prin unicul pas, Sinaia[16]. Ca să-şi ascundă planul, el a evitat drumul principal[17] de la Craiova la Câmpina care este tot aşa de neted ca o păşune şi a încercat să străpungă un defileu secret printre coclaurile munţilor Carpaţi care este practicabil pentru călăreţi în timpul verii; din fericire pentru boierimea munteană[18], de ambele sexe, căderea abundentă de zăpadă a făcut ca planul lor să nu reuşească, el a pierdut mulţi cai într-o vale unde zăpada, pe jumătate topită, i-a afundat dintr-o dată până la o adâncime de 30 de yarzi şi a fost bucuros să se retragă la Câmpulung[19] şi de acolo la Bucureşti, lângă care, un turc ce a sosit şi cu care am discutat ieri l-a văzut pe el cu armata lui, o adunătură pestriţă de ţărani români, în cea mai mare parte înarmată cu suliţe de cea mai grosolană lucrătură, nimic altceva decât simplii pari. După cum declara, el <Tudor Vladimirescu> aşteaptă să se unească cu Ipsilanti. Acest grec Gustavus[20] înaintează într-o perfectă ordine şi comite foarte puţine abuzuri, considerându-se într-o Cruciadă în numele căreia a jefuit şi asasinat în chip foarte pios câţiva amărâţi de coropcari evrei (poate cei mai mari duşmani ai crucii reînviate)[21] în drumul lor de la Iaşi[22] la Focşani[23], lângă ultimul oraş aflându-se acum câteva zile. A luat un împrumut silit de la un bancher grec din Iaşi, numit Andreas Pavli[24], şi a declarat că i-l va înapoia în mod onorabil în scurt timp. Trupele sale sunt îmbrăcate în vestoane roşii, pantaloni negri lungi, pălării[25] cu cocarde tricolore la spate – alb, albastru şi roşu – şi o cruce de aur la

[14] *The usurper Theodore*; este vorba despre Tudor Vladimirescu

[15] Este vorba despre scrisoarea lui Tudor Vladimirescu către Divan din 4 februarie 1821, cf *Documente privind istoria României Răscoala din 1821*, Bucureşti, 1959, vol. I, p. 228–230.

[16] *Mount Sinai*. Este de precizat însă că majoritatea boierilor s-au refugiat pe la Câmpulung, Dragoslavele, nu pe valea Prahovei.

[17] *High road.*

[18] *Wallachian nobility*

[19] *Kimpo lungo*

[20] *Gustavus.*

[21] Afirmaţie absolut fantezistă

[22] *Jassy.*

[23] *Foxhan*; Alexandru Ipsilanti a intrat în Focşani la 7/19 martie 1821.

[24] Andro Paolo, omul de afaceri al familiei Moruzi

[25] *Casques*

www.dacoromanica.ro

mijloc. Steagurile sunt ca şi cocardele. Într-o proclamaţie[26] mai recentă, el a declarat în termeni limpezi că va fi imediat urmat de armata lui Witgenstein[27], în cazul în care turcii ar îndrăzni să treacă Dunărea. Caii ruşilor, ca şi ai consulilor Austriei şi ai slujbaşilor lor au sosit <odată> cu stăpânii lor la frontieră şi sunt aşteptaţi astăzi, scăpând doar printr-o minune şi prin rapiditate din ghearele aşa-ziselor[28] gărzi arnăute. Totuşi, cu sosirea lui Ipsilanti la Bucureşti[29], eu cred că se vor întoarce, deoarece căpitanii Georgaki[30] şi Ghencea[31], doi ofiţeri albanezi ruşi, buni prieteni ai <consulului> general Pini[32], sunt deja în drum spre Focşani, pentru a întâlni această raia răsculată[33]. Retragerea consulilor este atribuită spaimei lor de românii sălbatici ai lui Tudor şi ceea ce este mai decisiv – Alexandru Filipescu[34] (numit „Vulpe"), a cărui exilare de către fostul domn Suţu[35] a fost efectuată în maniera pe care am relatat-o la prima mea venire din cauza episcopului de Argeş,[36] rămâne la Bucureşti în postul periculos de vistier[37] sau trezorier. Se pare că el nu este speriat.

Activul domn Scufa[38]; de a cărui conduită Excelenţa Voastră îşi va aduce aminte că m-am plâns generalului Pini[39], acum 2 ani, protejatul şi scribul[40] lui

---

[26] Proclamaţia din 3 martie 1821, cf. *Documente privind istoria României. Revoluţia de la 1821*, Bucureşti, 1959. vol. I.

[27] Generalul P. H. Wittgenstein, comandant al corpului expediţionar rusesc staţionat în Basarabia pe Prut.

[28] *Soi-disant*, în limba franceză în text.

[29] Alexandru Ipsilanti a intrat în Bucureşti la 25 martie 1821

[30] *Gheorgacki*, Iordachi Olimpiotul, căpitan de arnăuţi, unul din conducătorii militari ai Eteriei

[31] *Gentsh*, Ghencea, căpetenia de arnăuţi.

[32] Autorul îl crede, în mod eronat, pe Alexandru Pini, consulul general al Rusiei în Principate a fi militar

[33] *Insurgent rayah.*

[34] În româneşte în text. Alexandru Filipescu (1775–1856), mare vistier în guvernul provizoriu şi delegat al boierilor pe lângă Tudor Vladimirescu

[35] Alexandru Suţu, domn al Ţării Româneşti (1818–1821), a murit la începutul evenimentelor (mijlocul lunii ianuarie) în împrejurări nelămurite, după ce, bolnav fiind, numise în locul său o caimăcămie formată, în parte, la sugestia consulului general rus, Alexandru Pini, din boieri membrii şi simpatizanţi ai mişcării eteriste.

[36] Ilarion Gheorghiadis, mitropolit de Arges (1820–1821).

[37] *Vistiar*

[38] *Skoofo.* Nicolae Scufas din Arza, negustor grec, unul dintre întemeietorii Eteriei A ţinut cu arenda poştele din Moldova şi Ţara Românească.

[39] Vezi nota 32.

[40] *Publiciste*

www.dacoromanica.ro

Capo d'Istria[41], este cu Ipsilanti. Tânărul Manu[42], de a cărui plecare subită, din cauza datoriilor, curând după sosirea mea, am informat pe Excelența Voastră, este secretar, şi un oarecare Duca[43], odinioară agent diplomatic al lui Ali paşa[44] la Bucureşti, este aghiotant general al grecului Alfred[45]. Domnul Scufa n-a avut încotro[46], trebuia să fie făcut vicecancelar în acest an în locul unui boier muntean la recomandarea generalului Pini, dar caftanul[47] a cedat locul sabiei.

Purtarea lui Ipsilanti la Iaşi a costat deja viaţa fratelui şi capuchehaie (agent diplomatic sau ostatic la Poartă) al domnului Moldovei[48], tânărul Nicolae Suţo[49]. Mai tânărul Callimachi[50], mare dragoman al Porţii, a îndurat interogatoriul din partea turcilor indignaţi şi răzbunători ca să stoarcă o mărturisire despre complotul recunoscut împotriva sultanului turc. Aceasta a pricinuit de asemenea o remaniere în cabinetul turc şi se afirmă în mod confidenţial o schimbare în cele două Principate, Ţara Românească şi Moldova, fără consimţământul ambasadorului rus[51].

Unul din cei doi fraţi Moruzi (Constantin)[52] a fost numit mare dragoman în locul torturatului Callimachi, celălalt prinţ al Ţării Româneşti, în locul mai bătrânului Callimachi[53] şi Hangerli[54], domn al Moldovei, în locul rebelului Mihail Suțu.

Revoluțiile din Chios şi Creta[55], despre care se vorbeşte de mult timp, au reînceput în împrejurări noi, ca şi înaintarea lui Aali paşa asupra Constantinopolului şi mare încurcătură şi îngrijorare domneşte printre turcii din capitala musulmană.

---

[41] Contele Ioan Capo d'Istria (1776–1831), ministru de Externe al ţarului Alexandru I. începând din 1816, a fost concediat în 1822 în urma eşecului acţiunii sale în favoarea Eteriei.

[42] Manu, comandant al lui Alexandru Ipsilanti.

[43] *Dooka*, Constantin Duca, colonel eterist

[44] Aali <Tepedelenli> (1741–1822), paşa de Ianina din 1788, Valiu de Rumelia, conducător al Epirului şi al Albaniei de Sud, sub dependentă formală a Porţii.

[45] *Alfred*

[46] *Had ta (!) strings to his bow.*

[47] *The gown.*

[48] Mihai Grigore Suţu, domn al Moldovei (1819–1821), ultimul reprezentat al regimului turco-fanariot din Moldova. Adept al Eteriei. După înfrângerea acestei mişcări s-a refugiat în Basarabia.

[49] Nicolae Suţu, boier grec, candidat la domnie în Principate.

[50] Iancu Callimachi, fratele lui Scarlat Callimachi, mare dragoman al Portii. A fost ucis în exilul sau de la Cesareea.

[51] Ambasadorul rus la Constantinopol în acel timp era G. Stroganov.

[52] Constantin Moruzi, mare dragoman al Porţii, executat la Constantinopol (1821).

[53] Scarlat Callimachi.

[54] Kandjorli, Alexandru (Alecu) Hangerli (1759–1854), domn al Moldovei (1806–1807).

[55] Contemporane evenimentelor descrise aici.

www.dacoromanica.ro

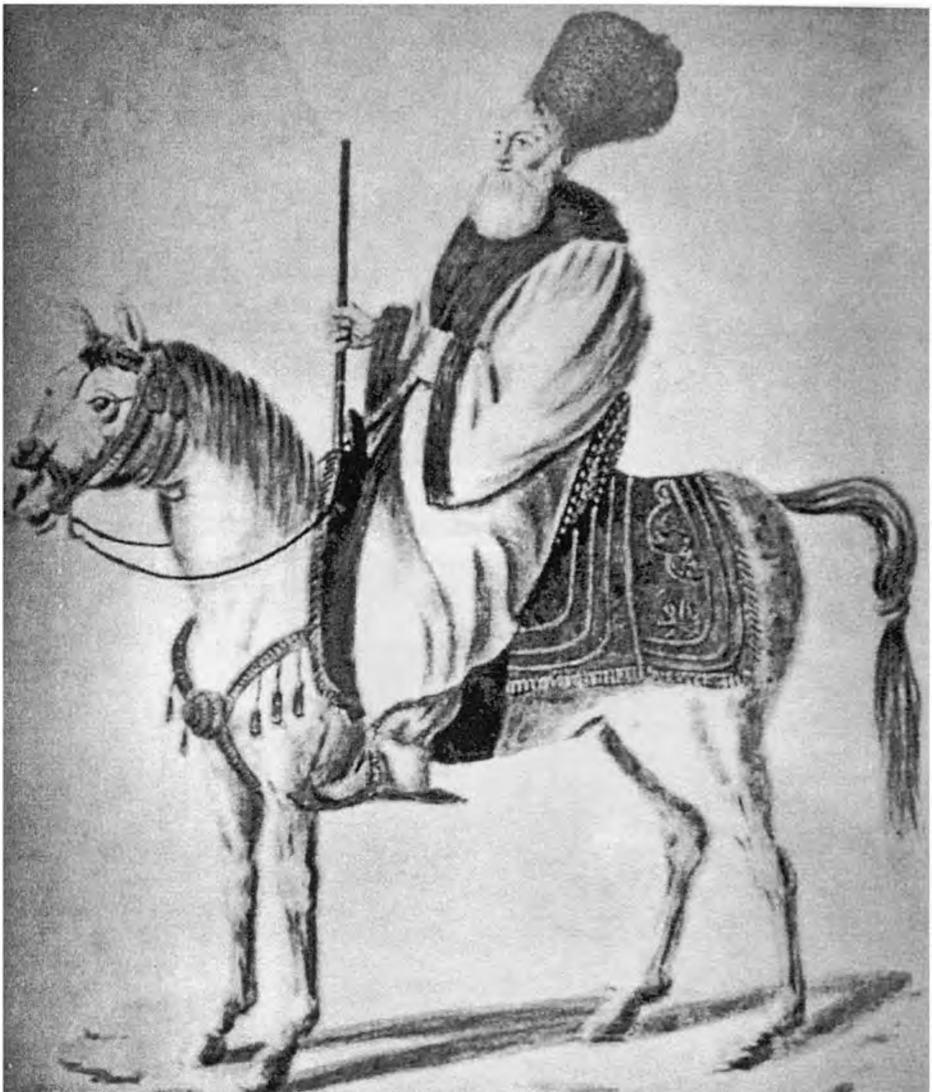

Alexandru Suțu, domn al Moldovei (cf. N. Iorga, *Portretele domnilor români*, Sıbiu, 1930, pl. 198).

www.dacoromanica.ro

Căruță de poștă moldovenească (gravură de John Clarck, în William Mc Michael, *Journey from Moscow to Constantinopole in the years 1817 1818* London, 1819).

Edward Daniel Clarke (portret în E D. Clarke, *Travels in various countries of Europe, Asia and Africa*, vol. III, London, 1818).

www.dacoromanica.ro

Ţigani spălători de aur în Banat (xilogravură de Richard T Austin, în cartea lui E. D. Clarke, *Travels* ., vol. VIII, London, 1818)

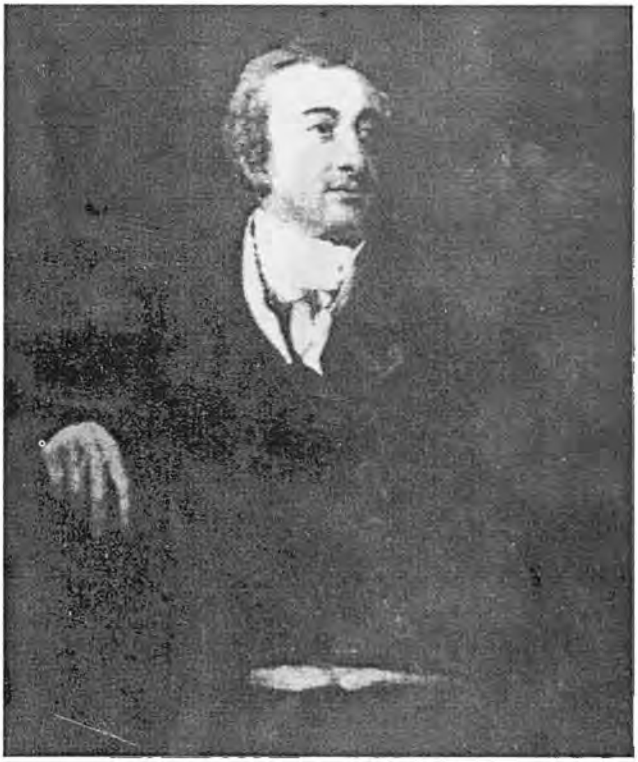

Lordul William Cavendish (portret de Thomas Lawrence - National Portraite Gallery - London).

www.dacoromanica.ro

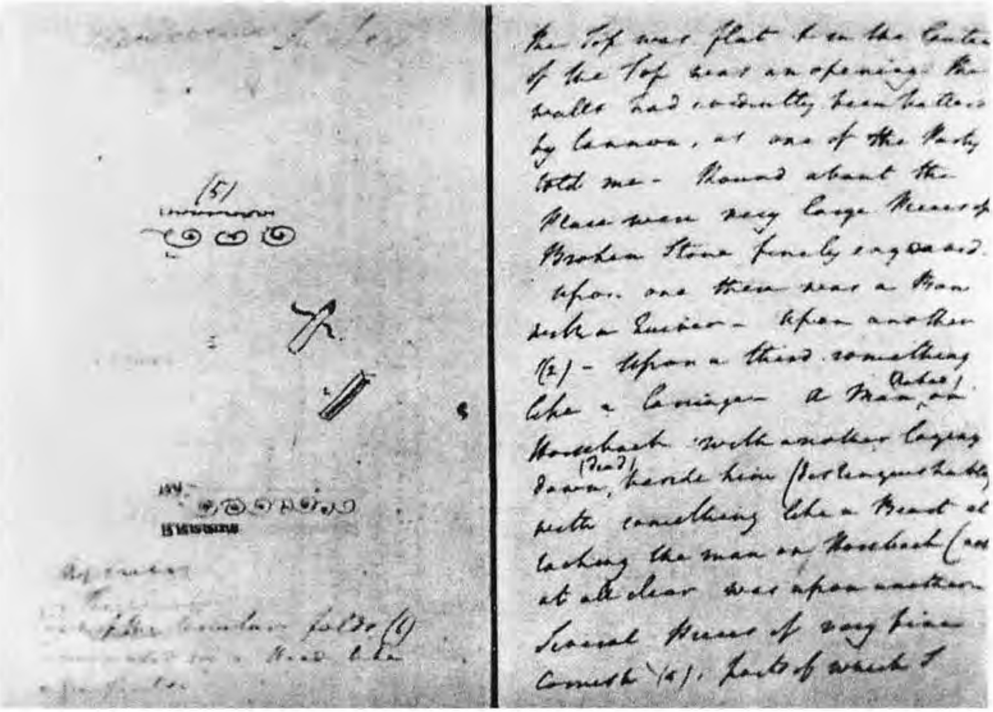

the Top was flat & in the Centre
of the Top was an opening. the
walls had evidently been battered
by Cannon, as one of the Party
told me - Round about the
Place were very large Pieces of
Broken Stone finely engraved.
upon one there was a Man
with a Cuirass - upon another
(2) - upon a third something
like a Carriage - a Man on
Horseback with another laying
down, beside him
with something like a Beast at
tacking the man on Horseback (not
at all clear) was upon another.
Several Pieces of very fine
Cornish (4), parts of which I

Filă din Jurnalul lordului Bentinck cu însemnări despre monumentul român de la Adamclisi.

Ţăran din Bucovina (gravură de William Ellis, în albumul lui Bertrand de Molleville, *The Costums of the hereditary States of the House of Austria*, London, 1804, pl 24).

www.dacoromanica.ro

Săsoaice din Sibiu (gravură de William Forbes, în B de Mollevile, *op cit* , pl 26).

Țărănci din împrejurimile Sibiului (gravură de W Poole, în B. de Mollevile, *op cit* , pl. 29).

www.dacoromanica.ro

Orăşan şi orăşancă din Sibiu (gravură de W Poole, în B. de Mollevıle, *op cit*,. pl. 29).

Pandur moldovean dın regıunea Siretului (gravură de W Poole, în B. de Mollevile, *op.cit* , pl. 39).

www.dacoromanica.ro

Vedere a orașului Iași la 1805 (gravură în Eduward Daniel Neale, *Travels through some parts of Germany, Poland, Moldavia and Turkey*, London, 1818)

Constantin Ipsilanti, domnul Țării Românești (1892-1806) (cf. N. Iorga, Portretele domnilor români ., pl 194).

www.dacoromanica.ro

Charles Frederic Reinhard, trimisul lui Napoleon I în Principatele Dunărene (1806) - gravură de Charles Wittmann în volumul Une femme de diplomate. Lettre de Mme Reinhard a sa mere 1798-1815, Paris, 1900.

Christine Reinhard, soția diplomatului francez Charles Frederic Reinhard (gravură de Charles Wittmann în volumul Une femme de diplomate. Lettres de Mme Reinhard a sa mere 1798-1815), Paris, 1900).

www.dacoromanica.ro

THE

PRESENT STATE

OF

TURKEY;

OR

A DESCRIPTION

OF

THE POLITICAL, CIVIL, AND RELIGIOUS CONSTITUTION, GOVERNMENT, AND LAWS,

OF THE

OTTOMAN EMPIRE;

THE FINANCES, MILITARY AND NAVAL ESTABLISHMENTS;
THE STATE OF LEARNING, AND OF THE LIBERAL AND MECHANICAL ARTS;
THE MANNERS AND DOMESTIC ECONOMY OF THE TURKS AND OTHER SUBJECTS
OF THE GRAND SIGNOR, &c. &c.

TOGETHER WITH

THE GEOGRAPHICAL, POLITICAL, AND CIVIL, STATE OF THE PRINCIPALITIES OF

MOLDAVIA AND WALLACHIA.

FROM OBSERVATIONS MADE, DURING A RESIDENCE OF FIFTEEN YEARS IN CONSTANTINOPLE AND THE TURKISH PROVINCES,

BY THOMAS THORNTON, ESQ.

"Nec a festinante et vehementer occupato elegantiam orationis, quam ne meditatus quidem et otiosus præstare possem, æquum est requirere. Me quidem consolabitur nullius mendacii sibi conscius animus; quod est in hujusmodi narrationibus præcipue spectandum."

BUSBEQUII Epist. I.

LONDON:

PRINTED FOR JOSEPH MAWMAN, 22, POULTRY.

1807.

Foaia de titlu a lucrării lui Thomas Thornton (1807).

www.dacoromanica.ro

CHAPTER IX.

MOLDAVIA AND WALLACHIA.

System of Turkish government towards the tributary subjects.—Powers and immunities of the clergy.—Offices of emolument conferred on the rayahs.—Peculiar advantages of the Greeks.—Cause,—and consequences of this distinction.—Exceptions to the usual mode of Turkish government.—Dacia.—Geography of Moldavia and Wallachia :—their departments and dioceses :—seasons, air, and soil :—husbandry and natural productions :—appearance of the country.—Constitution and moral qualities of the inhabitants.—Civil distinctions.—Constitution and government.—Vaivoda or prince :—ceremony of inauguration ;—court, officers of state, and body-guards.—Divan or council :—its departments.—Boyars or nobility.—Powers of the divan.—Classes and privileges of the boyars.—Turkish magistrates.—Officers civil and military.—Laws and police.—Revenue and taxes.—Capital cities.—Public establishments.—Manners of the Greeks and the boyars.—Deposed princes.—Foreign relations.

During the progressive aggrandizement of the Turkish power, the constant policy of government, in the conquered countries

Începutul capitolului IX, Moldavia and Walachia, din lucrarea lui Thomas Thornton (1807).

Preluarea cetății Brăila de către ruși (septembrie 1809).

www.dacoromanica.ro

ПУТЕШЕСТВІЕ

въ

Молдавію, Валахію и Сербію.

Д. Б. К.

Домъ Боярской въ Краіовѣ.

МОСКВА.

Въ Губернской Типографіи у А. Рѣшетникова

1810.

6.107
1929.

Foaia de titlu a cărţii lui D. Pantâş-Kemenski (1810).

www.dacoromanica.ro

Andrault, de Langeron, conte, general în serviciul Rusiei.

Feldmareşalul Mihail Ilarionovici Kutuzov, comandant al armatelor ruse din Principatele Române.

www.dacoromanica.ro

Portretul lui Auguste, conte de Legarde (litografie de G. Engelmann).

www.dacoromanica.ro

VOYAGE

DE

MOSCOU À VIENNE,

PAR KIOW, ODESSA,
CONSTANTINOPLE, BUCHAREST ET HERMANSTADT ;

OU

LETTRES

ADRESSÉES A JULES GRIFFITH :

PAR LE COMTE DE LAGARDE,

MEMBRE DES ACADÉMIES DE VARSOVIE, CRACOVIE ET NAPLES ; CHEVALIER DE PLUSIEURS ORDRES ; CITOYEN POLONAIS PAR DÉCRET DU SÉNAT DE LA RÉPUBLIQUE DE CRACOVIE, etc. etc.

Si j'admirai ces mots d'un homme de génie,
« Plus j'ai vu l'étranger, plus j'aimai ma patrie ; »
De même je dirai, par le malheur mûri,
Plus j'ai connu le monde, et plus je t'ai chéri.

A PARIS,

CHEZ TREUTTEL ET WÜRTZ, LIBRAIRES,
RUE DE BOURBON, N° 17.

A STRASBOURG, même Maison de Commerce.

1824.

Foaia de titlu a lucrării lui A. de Lagarde, *Voyage de Moscou a Vienne...*, 1824

www.dacoromanica.ro

VOYAGES

D'ALI BEY EL ABBASSI

EN AFRIQUE ET EN ASIE

PENDANT

LES ANNÉES 1803, 1804, 1805, 1806 ET 1807.

TOME PREMIER.

A PARIS,

DE L'IMPRIMERIE DE P. DIDOT L'AINÉ,

IMPRIMEUR DU ROI.

M DCCCXIV.

Foaia de titlu a cărţii de călătorie a lui Ali Bey Abassi (1814)

www.dacoromanica.ro

Portretul lui Ali Bey el Abassi.

Târgoveaţă din Moldova (din cartea de călătorie a lui Karacsay (1817).

www.dacoromanica.ro

ЛЕЦЮИРЕ

а пре Ȋнълцатȣлȣй шй пре Православникȣлȣй
Домн, шй Стъпънитор а тоатъ Оугровлахїа

Ȋѡ Ȋѡан Геѡргїе Карацъ Вв.

кȣ тоатъ келтȣала Дȣмнеалѡр
Констандин Каракаш, Доктор,
шй
Дȣмнеалȣй Ръдȣканȣл Клинченȣл,
Бйв Вел Столник, шй
Дȣмнеалȣй Дȣмитраке Топличанȣл,
Бйв Вел Сȣлџер,

Тȣпърйтъ ȋн привилегїата Тѵпографїе а Дȣмнеалѡр ѡт
Чишмеоа ръпосатȣлȣй ȋтрȣ фериче
Домн Мавроген
дин Бȣкȣрещй.

1818.

Legiuirea Caragea, București, 1818.

www.dacoromanica.ro

JOURNEY

FROM

MOSCOW TO CONSTANTINOPLE,

IN

THE YEARS 1817, 1818.

BY

WILLIAM MACMICHAEL, M. D. F. R. S

ONE OF DR. RADCLIFFE's TRAVELLING FELLOWS
FROM THE UNIVERSITY OF OXFORD.

BIBLIOTECA

LONDON:
JOHN MURRAY, ALBEMARLE-STREET.

1819.

Foaia de titlu a cărții de călătorie a lui William Macmichael (1819).

www.dacoromanica.ro

Iaşi - Strada Sf. Vineri la începutul secolului XIX.

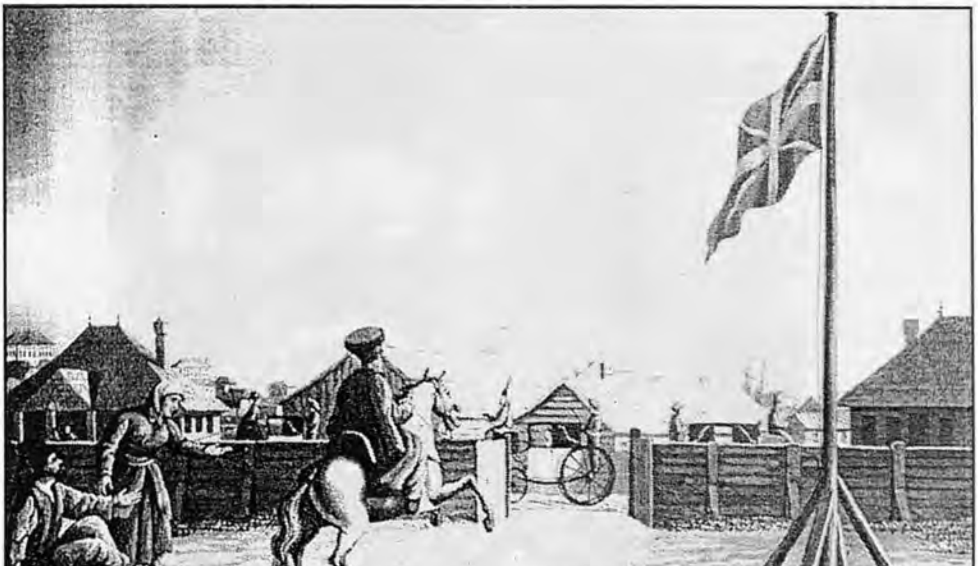

Curtea viceconsulatului englez din Iaşi (ilustraţie din cartea lui William Macmichael).

www.dacoromanica.ro

Târg la Sibiu în 1819.

www.dacoromanica.ro

AN

ACCOUNT

OF

THE PRINCIPALITIES

OF

WALLACHIA AND MOLDAVIA:

WITH

VARIOUS POLITICAL OBSERVATIONS

RELATING TO THEM.

By WILLIAM WILKINSON, Esq.

LATE BRITISH CONSUL RESIDENT AT BUKOREST.

Dobbiamo considerare queste due provincie, Wallachia e Moldavia a guisa di due nave in un mar' tempestoso, dove-rare volte si gode la tranquilita e la calma. DELCHIARO—*Revoluzione di Wallachia.*

LONDON:

PRINTED FOR LONGMAN, HURST, REES, ORME, AND BROWN,

PATERNOSTER-ROW.

1820.

Foaia de titlu a lucrării lui William Wilkinson (1820).

www.dacoromanica.ro

Un bîlcı din Țara Românească pe la 1820.

www.dacoromanica.ro

Alexandru Suțu, domn al Țării Românești și schițe de boieri munteni (din cartea de călătorie a lui Robert Ker Porter)

www.dacoromanica.ro

Ignatı Iakovenko (portret colecția Slătıneanu) dın București

Alexandru I, împărat al Rusiei (1801—1825).

www.dacoromanica.ro

Guvernatorul Transılvaniei, Gyorgy Banffy al II-lea (1787—1822).

www.dacoromanica.ro

Domnița Elena Șuțu (începutul sec. XIX).

www.dacoromanica.ro

Că Austria nu ia imediat parte activă în această problemă este acum dovedit de un ordin sosit recent pentru a retrage toate regimentele grănicereşti[56], chiar şi cel de la Petrovaradin[57] în faţa Serbiei, unde Miloş[58] l-a ucis tocmai pe acel paşă şi pe puţinii săi turci şi a declarat ţara independentă, aşa cum fusese înaintea păcii de la Bucureşti din 1812[59]. Două regimente italiene au primit ordinul să înlocuiască pe cele grănicereşti, dar aceasta nu poate fi pentru scopuri ofensive, şi dacă zvonurile de la Timişoara[60] sunt adevărate, există pentru moment un motiv puternic spre a muta acele trupe locale.

Aşteptând până acum în speranţa de a auzi ceva demn de a fi comunicat şi reuşind să procur cai odihniţi, voi merge în continuare azi sau mâine de-a lungul graniţei la Sibiu[61], de unde vom avea iar onoarea a vă scrie – totuşi acum cu greu ar putea să se întâmple ceva hotărâtor, deoarece de la prima apariţie a lui Ipsilanti eu v-am făcut cunoscută părerea mea despre ruptura sigură a păcii dintre Rusia şi Poartă.

Am onoarea să rămân, milord, al dumneavoastră cel mai recunoscător şi supus servitor,

Bargrave Wyburn

[Raport către ministrul de Externe al Marii Britanii, lord Stewart, 1821][1]

Sibiu[2], 7 aprilie 1821

Milord,

Am onoarea să informez pe Excelenţa Voastră despre sosirea mea cu bine în acest loc, după o mult mai dificilă şi obositoare călătorie decât aceea de la Bucureşti[3] la Braşov[4]. O oarecare idee despre starea drumurilor se poate face din

---

56 *Frontier Regiments of Militiă.*

57 Petrovaradin, cetate în Serbia

58 Miloş Obrenovici, principe al Serbiei (1815–1839).

59 Prin pacea de la Bucureşti din 1812, Serbia şi-a recăpătat autonomia internă.

60 *Temesvár.*

61 *Hermanstadt*

1 Traducerea s-a facut dupa textul copiat de N. Cioton la *Public Record Office, Foreign Office Austria*, dos. 7/159, fiind revizuită de Paul Cernovodeanu.

2 Hermanstadt.

3 *Buccorest.*

4 *Cronstadt.*

www.dacoromanica.ro

împrejurarea că am părăsit Vlădeni[5] la ora 4 după-amiaza şi am ajuns la Şercaia[6] (staţia următoare), cu ajutorul a 5 cai de poştă şi a celor 2 cai ai mei de călătorie, a doua zi, la ora 9 dimineaţa, petrecând întreaga noapte pe drum.

La sosire, şeful de poştă m-a informat că acum o săptămână drumul era absolut impracticabil pentru diligenţe. Caii de tracţiune, în diferite locuri, se afundau repede în noroi şi, după repetate eforturi de a-şi scoate picioarele se, aruncau pe jos frânţi[7] şi rămâneau aşa nemişcaţi, încât credeam că au murit.

În ziua plecării de la Braşov, o soră a unuia din secretarii lui Ipsilanti[8], un tânăr boier român din familiile de vază, numit Herescu[9], a sosit de la Bucureşti împreună cu consulul general Pini[10] şi întregul său corp consular. Agentul austriac domnul Fleischhackl de asemenea a sosit în acest loc[11].

După doamna Herescu, s-ar părea că epoca de aur ar fi revenit la Bucureşti odată cu sosirea lui Tudor[12] şi a lui Ipsilanti. Ultimul din ei are aproape 20.000 de aşa-zişi[13] greci ca el, dar care sunt, după cum am fost informat de martori oculari, simplii soldaţi ruşi deghizaţi ca greci, cu poalele cămăşilor peste pantaloni.

Ipsilanti şi-a stabilit cartierul general într-un palat splendid aparţinând unui nobil român (logofăt al Ţării de Sus[14]) numit Dinicu Golescu[15] (care a fugit la Braşov); el acordă audienţe, se duce la teatru, cu pompă, unde trupa italiană a prezentat tragedia lui Brutus[16] şi alte piese asemănătoare şi în toate privinţele este arbitrul destinului actual al Ţării Româneşti. S-ar părea că intenţionează să rămână în Bucureşti până ce turcii ar veni să-l atace, ceea ce probabil că nu vor face – după ultimele ştiri de la Constantinopol. Un oarecare cocoşat mărunt, om de litere, numit Galib effendi[17] (o cunoştinţă de-a mea de altădată, care a făcut pacea de la

---

[5] Vladan, sat în jud. Brasov.

[6] *Sharkany*, sat în jud. Brasov.

[7] *In dispair.*

[8] Alexandru Ipsilanti, fiul domnitorului Constantin Ipsilanti, aghiotant al ţarului Alexandru I, numit, în 1820, epitrop general al Eteriei. În 1821 a luat conducerea trupelor ce aveau să înceapă lupta pentru eliberarea Greciei.

[9] *Kiresco*. Constantin Herescu, ginerele lui Grigore Băleanu.

[10] Alexandru Pini, consul general al Rusiei în Principate, cu reşedinţa la Iaşi, apoi la Bucureşti (1817-1822).

[11] Fleischhackl von Hakenau, consul austriac la Bucureşti (1819–1826).

[12] Tudor Vladimirescu.

[13] *Soi-disant*, în limba franceza în text.

[14] *Chancellor for Upper Wallachia.*

[15] *Deniko Golesco.*

[16] *Brutus*, tragedie de Voltaire.

[17] Galib effendi, Mehmet Said (1763–1828), om de stat şi diplomat turc, reis effendi (ministru de Externe), conducătorul delegaţiei otomane la tratativele de pace ruso-turce din 1812).

www.dacoromanica.ro

Bucureşti din 1812[18], cu ajutorul dragomanului său Dimitrie Moruzi[19]; atunci când Moscova a fost luată de Napoleon[20], <Moruzi> a suferit tot blamul şi răzbunarea ambasadorului francez Sébastiani[21], şi-a pierdut capul pentru osteneala şi devotamentul faţă de interesele Europei. Acelaşi Galib effendi este tocmai numit mare vizir[22] şi nepotul cel mai mare al lui Dimitrie Moruzi (a cărui întreagă familie a fost până acum persecutată de turci, din anul 1812), mare dragoman al Porţii.

Aşa cum este cunoascut de toţi, acelaşi Galib effendi a sfătuit şi de fapt a tratat timp de un an cu Rusia în 1811, pe temeiul ca Dunărea să fie hotarul de sud a Rusiei, şi cum turcii (probabil de teama pierderii Greciei), ca să placă lui Stroganov[23], au făcut această remaniere în guvernul turc, este posibil ca problema lui Ipsilanti să fie muşamalizată pentru moment de însuşi împăratul Alexandru[24], deoarece va vedea că este un simplu luptător în bătăliile noastre şi faptul că pentru moment acesta este planul (numai ca să-i ţină pe turci liniştiţi până ce navigaţia pe Marea Neagră să devină cu putinţă, ca să permită traversarea flotei ruseşti de la Sevastopol la Bosfor), ce poate fi dedus din limbajul oamenilor de încredere ai consulului general Pini de la sosirea domniilor lor la Braşov. Ei susţin pe uzurpatorul Tudor, după relatarea unui binevoitor că el <Pini> doreşte ca Ipsilanti să continue imediat marşul către Rusciuc[25] şi l-a ameninţat că-i va deveni duşman[26], în cazul rămânerii lui mai mult decât este necesar în Ţara Românească.

Ei au împământenit dreptul roman[27], disciplina şi chiar *Bon ton-ul*[28] lui Tudor (până de curând servitor la familia Ghica[29], acum general rus) şi vorbesc despre Ipsilanti (un adevărat gentleman, general rus şi aghiotant al împăratului, care

---

[18] Pacea de la Bucureşti din 28 mai 1812, încheiată în urma războiului ruso-turc din 1806–1812

[19] *Mooroozi*, Dimitrie Moruzi (1768–1812), beizadea, fiul domnului Moldovei, Constantin Moruzi şi fratele domnului Ţării Româneşti, Alexandru, mare dragoman al Porţii, membru al delegatiei otomane la tratativele ruso-turce din mai 1812 de la Bucureşti, îndepărtat în septembrie din postul de mare dragoman, la cererea Franţei, ucis apoi de turci.

[20] Napoleon s-a aflat în faţa Moscovei la 7 septembrie 1812.

[21] François Horace-Bastien, conte Sébastiani (1772–1861), diplomat francez, ambasador la Constantinopol (1806–1808). În 1821, ambasadorul Franţei la Poartă era contele Andréossy.

[22] *Grand vizier*

[23] A. Stroganov (1770–1857), ambasador al Rusiei la Constantinopol (1821).

[24] Alexandru I, ţar al Rusiei (1801–1825).

[25] *Radskook.*

[26] *Threatened him with his enmity.*

[27] *Roman justice.*

[28] În limba franceză în text.

[29] Afirmaţie fantezistă.

www.dacoromanica.ro

şi-a pierdut mâna dreaptă[30], luptând în războaiele Rusiei) ca despre un parvenit neruşinat şi un rebel nerecunoscător; şi Stroganov l-a concediat pe Pisani[31], consulul rus la Iaşi, pentru că l-a primit în casa sa şi chiar pentru că a rămas la Iaşi, după sosirea sa în uniformă de general rus. Se mai spune că, înainte de a pleca din Bucureşti. <consulul> general Pini a întâlnit pe stradă printre camarazii lui Ipsilanti un soldat în uniformă rusească; imediat s-a înfuriat, a sfâşiat uniforma rusă, după care l-a ocărât în termenii cei mai tari pentru obrăznicie şi înşelăciune.

Dacă această băşică de aur plesneşte atât de curând şi într-un fel atât de avantajos pentru Rusia şi comparativ nevătămător pentru Imperiul turc, cât priveşte Austria, ea va trebui să aibă ca rezultate inevitabile nu numai pasive, dar şi active, stabilirea făţişă şi exclusivă a vecinului ei ruso-grec ca suveran absolut al Ţării Româneşti, dirijând întreaga navigaţie pe Dunăre, interzicând toate comunicaţiile directe dintre Transilvania şi Constantinopol, cu excepţia drumului ocolit şi nesigur al Serbiei şi, în temeiul unei lipse de grâne (care aşa de des se întâmplă în acea provincie muntoasă), să fie martor al foametei şi reemigrării întregii clase de jos – români muncitori care populează acum această provincie foarte importantă. Pagubele provocate Austriei de acest exemplu primejdios al forţei ruseşti (şi sfiala singurei ei rivale) printr-o extindere paşnică a hotarelor ei în sudul Europei nu se vor limita doar la aceste neplăceri, care sunt totuşi serioase.

Cauzele determinante ale acestei extinderi, adică originea slavă, comunitatea religioasă[32] şi libertatea ţărănimii sunt semenea rădăcinilor stejarului care-şi întinde fibrele, deşi adânc ascunse şi de dimensiuni aproape microscopice, spre limitele lor îndepărtate şi întinse în toate direcţiile. Nu numai provinciile turceşti ale Bulgariei şi Serbiei, dar Ilyria, Transilvania, Banatul[33], Galiţia, Ungaria[34] şi Boemia sunt de origine slavă <au> cultul ortodox[35] şi ţăranii neliberi.

Să lăsăm Austria martoră fără regret şi chiar cu satisfacţie la bătăliile şi luptele Rusiei împotriva Turciei – ca o dispută între două puteri barbare, din care cea dintâi are cele mai mari pretenţii ca Europa să se abţină numai din sentimentul propriei ei inferiorităţi, şi imitarea meritorie a naţiunilor cizelate în eforturile ei către civilizaţie, în timp ce ultima, ca lupul sau hiena, ar muşca mâna care vrea să îmblânzească, spre binele său, şi ca porcul mistreţ se bălăceşte şi se complace în mizeria ignoranţei, bigotismului şi a celei mai grosolane şi dezgustătoare senzualităţi.

---

[30] Alexandru Ipsilanti îşi pierduse mâna stângă.

[31] Andrei Pisani, consul al Rusiei la Iaşi (1797).

[32] *Co religion.*

[33] *Bannat.*

[34] Afirmaţie greşită.

[35] *Greek cult*; afirmaţie eronată.

www.dacoromanica.ro

Să lăsăm Austria să urmărească cu plăcere chiar completa îndepărtare a turcilor brutali din Europa şi protecţia rusească (împreună cu Austria şi Anglia) asupra statelor cucerite, dar şi dacă ea îşi preţuieşte existenţa, să nu consimtă formal niciodată la anexarea Ţării Româneşti sau chiar a Moldovei la Imperiul Rus; înglobarea la Imperiul Austriac a celor mai preţioase teritorii din Europa, ca resurse şi situaţie politică, va fi plină de consecinţele cele mai fatale şi mai contradictorii intereselor ei imediate, liniştii ei viitoare, superiorităţii politice şi poate independenţei, în mod sigur întâietăţii sale orgolioase de care se bucură acum, ca primul imperiu al continentului.

Boierimea română de aici este în întregime din Craiova; rămânând aici câteva zile, s-ar putea să mai aflu detalii despre Tudor. Poşta mă presează şi am timpul doar să sigilez această scrisoare.

Credeţi-mă, milord, cu cel mai profund respect, şi cea mai sinceră credinţă, Excelenţă, cel mai recunoscător şi supus servitor.

Bargrave Wyburn

www.dacoromanica.ro

REPERTORIU CRONOLOGIC

Edward Daniel Clarke

Călătorie maritimă de-a lungul coastei dobrogene în noiembrie 1800 din Crimeea la Constantinopol. Întoarcerea din Imperiul Otoman prin Balcani, Ţara Românească, Transilvania şi Banat între 16 aprilie–7 mai 1802. Trecere prin Bucureşti, Piteşti, Curtea de Argeş, Turnu Roşu, Sibiu, Sebeşul Săsesc, Deva, Lugoj, Timişoara

Vince Batthyány

Trecerea prin Transilvania şi Ţara Românească, în 1801, în drum spre Constantinopol, urmând la ducere traseul Sibiu – Turnu Roşu – Piteşti – Curtea de Argeş – Bucureşti – Silistra – Varna, iar la întoarcere de la Bucureşti, prin Prahova şi Timiş, la Braşov. În 1805 a efectuat o a doua călătorie, străbătând nordul Transilvaniei, cu Maramureşul, apoi a trecut, prin Bârgău şi Ilva, în Bucovina, oprindu-se la Suceava, de unde a trecut în Moldova, la Botoşani şi Iaşi. La întoarcere a trecut prin Dorohoi, Hotin şi Cernăuţi spre Pocuţia. În acelaşi an a mai efectuat o călătorie în Maramureş, unde a vizitat Sighetul, Satu Mare, ocnele de la Şugătag şi minele de la Baia Mare

Ignacio Maria del Corral y Aguirre

Numit ambasador al Spaniei la Poartă, soseşte de la Viena, prin Ungaria şi Transilvania, la Bucureşti, la 27 aprilie 1801, în trecere spre Constantinopol. Părăseşte reşedinţa de scaun a Ţării Româneşti la 9 mai, luând drumul Varnei, unde urma să se îmbarce pe o corabie spre a-şi continua călătoria pe mare până la destinaţie

Francisc Talamas

Grec sau levantin, ocupând slujba de dragoman al reprezentanţei diplomatice spaniole la Poartă, soseşte la Bucureşti la începutul lunii ianuarie 1801, spre a întâmpina pe noul ambasador, ce urma să sosească de la Viena.

William Bentinck, lord Cavendish

Colonel în armata britanică, trimis în misiune la Constantinopol, părăseşte oraşul la 25 noiembrie 1801, îmbarcându-se spre Varna. De acolo, urmează drumul pe uscat prin Dobrogea, unde a vizitat ruinele de la Adamclisi, la 30 noiembrie, trece Dunărea, în apropiere de Călăraşi, la 2 decembrie, apoi cu căruţa de poştă până la Bucureşti, unde ajunge la 3 noiembrie. De aici trece prin Curtea de Argeş (5 decembrie), Sibiu (6 decembrie), Deva (7 decembrie), Lugoj (9 decembrie) şi Timişoara (10 decembrie), părăsind Banatul pe la Comloş (13 decembrie).

William Wittman

Medic militar în armata britanică, se întoarce de la Constantinopol la Varna, la 23 mai 1802. la bordul unui vas, de acolo plecând pe uscat până la Rusciuk (Russe), unde ajunge la 1 iunie De acolo se îmbarcă la 4 iunie, luând calea Dunării până la Galaţi (9 iunie), trecând prin Hârşova (8 iunie) şi Brăila (9 iunie). Apoi cu o căruţă de poştă a mers pe la Bârlad şi Vaslui (10 iunie) până la Iaşi (11 iunie), apoi prin Dorohoi (12 iunie) la Cernăuţi (12 iunie), după care a intrat în Galiţia.-

Anonim 1802

Jurnalul de călătorie al unui călător anonim, ungur sau austriac, publicat în „Zeitschrft von und für Ungern...", Pesta, 1803. Fragmentul din 16 octombrie 1802 relatează drumul de la Feldioara la Sibiu, cu un popas de două zile la Braşov. Amănunte de ordin economic şi demografic asupra ţinuturilor şi localităţilor străbătute

www.dacoromanica.ro

Joseph Rôhrer

Statistician vienez, întreprinde o călătorie de studii prin Bucovina şi Moldova, în 1802, făcând relatări în scrisorile sale datate din 20 şi 21 noiembrie 1802 din Suceava, 22 noiembrie din Siret şi 23 noiembrie din Cernăuţi. A fost primit totodată la Botoşani de boierul Vasile Balş, iar la Iaşi de agentul diplomatic austriac, Johann von Timoni.

Friedrich Schmidt

Teolog, literat şi pedagog, originar din Mecklenburg, angajat la Iaşi în decembrie 1803, ca profesor al fiilor domnului Moldovei Alexandru Moruzi. A trimis o scrisoare tatălui său, din reşedinţa de scaun a Moldovei, la 16/28 februarie 1804, cu impresii ale călătoriei sale de la Lvov la Iaşi şi despre viaţa de la Curtea domnească din capitală.

Adam Neale

Medic militar, de origine scoţiană, a efectuat, în 1805, o călătorie prin Europa Centrală, îndreptându-se, prin Moldova, apoi pe Dunăre şi Marea Neagră, spre Constantinopol. A trecut pe la Dorohoi, Botoşani, Iaşi, unde a fost primit de domnul Alexandru Moruzi, apoi pe la Vaslui şi Bârlad până la Galaţi, unde s-a îmbarcat la bordul unui vas, poposind la Tulcea, depăşind Chilia Veche, apoi intrând pe canalul Sulina în Marea Neagră, navigând de-a lungul ţărmului pe la Constanţa şi Balcic, apoi pe lângă coastele Bulgariei, până la Constantinopol. La întoarcere, în 1806, a străbătut Ţara Românească pe la Giurgiu, Bucureşti şi Focşani, apoi Moldova, din nou, pe la Bârlad şi Iaşi, poposind apoi în Bucovina, la Cernăuţi

Louis Allier de Hauteroche

Diplomat şi numismat francez, călătoreşte pe drumul de întoarcere de la Constantinopol la Paris, prin Balcani şi Europa Centrală. Străbate Ţara Românească, Transilvania şi Banatul pe la Giurgiu (9 octombrie), Bucureşti (10 octombrie), Piteşti (14 octombrie), Curtea de Argeş (15 octombrie), Turnu Roşu (16 octombrie), Sibiu (20 octombrie), Orăştie (26 octombrie), Deva (28 octombrie), Lugoj (7 noiembrie), Timişoara (9 noiembrie) şi Bechicherecul Mic (10 noiembrie).

Wilhelm Gottlob Ernst Becker ,

Mineralog saxon din Freyberg, vizitează, între august–martie 1805, regiunile miniere din Maramureş şi Transilvania, respectiv Cavnic, Şugătag, Baia Sprie, Baia Mare, Zlatna, Roşia Montană şi Nojag, referindu-se la gradul lor de dezvoltare, tehnica exploatării minelor şi condiţiile mizere de existenţă ale lucrătorilor

Charles Frédéric Reinhard şi Christine Reinhard

Consul general al Franţei, cu reşedinţa la Iaşi, în 1806. A întocmit o serie de depeşe consulare privind misiunea sa în Principate (august 1806) şi un raport mai cuprinzător asupra Ţării Româneşti şi Moldovei, la 30 noiembrie 1807, la cererea formulată de ministrul Afacerilor Externe, Talleyrand. Soţia sa, *Christine*, născută Reimarus, a lăsat în scrisorile adresate mamei sale, Sophia Reimarus, impresiile din călătoria înfăptuită prin Banat, Transilvania şi Ţara Românească până în Moldova şi Iaşi, trecând pe la Timişoara (3 iulie), Sibiu (9 iulie), Turnu Roşu (11 iulie), Bucureşti (17 iulie), unde a avut loc primirea la Curtea domnitorului Alexandru Ipsilanti, apoi prin Râmnicu Sărat şi Focşani, ajungându-se la destinaţie la Iaşi la 23 iulie. Arestarea lor de către trupele ruse invadatoare şi deportarea peste Nistru (30 noiembrie), fiind duşi în Rusia, prin Dubăsari la Kremenciuk. De acolo au fost eliberaţi, la 12 ianuarie 1807, din ordinul ţarului, reîntorcându-se în patrie.

Andrault, conte de Langeron

Aristocrat francez, emigrat numit general în armata rusă. Participă la campania din 1787–1791 (vezi relatările sale în vol. X_2 al colecţiei de faţă, seria veche), cât şi la cea din 1806–1812 împotriva otomanilor. Bun observator, descrie nu numai operaţiile militare ale armatei ţariste şi asediul la care au fost supuse cetăţile Akerman, Ismail, Tulcea, Giurgiu, Brăila şi Hârşova, situaţia lucrărilor de fortificaţie, drumurile de acces, mişcările de populaţie, dar insistă şi asupra racilelor de ordin social. Denunţă viciile administraţiei fanariote, denunţă imoralitatea şi

www.dacoromanica.ro

versalitatea boierilor, împărțiți în tabăra filoturco-franceză și cea rusă și se dedau la intrigi lăsând țara pradă dezordinii și anarhiei; înfierează și corupția atotprezentă în administrația rusă și în rândurile conducătorilor ei.

Armand Charles conte de Guilleminot

Ofițer francez de stat major, trimis în Țara Românească pentru a supraveghea semnarea și aplicarea clauzelor armistițiului ruso-turc încheiat la Slobozia (24 august 1807). La 27 septembrie 1807 întocmește din București un memoriu asupra Principatelor, cu date demografice și observații asupra potențialului lor economic. Înfierează regimul politic, caracterul versatil al boierilor, socotiți corupți și aroganți, demască racilele regimului de dominație otoman, apreciat ca incapabil în administrarea celor două Principate.

Thomas Thornton

Apreciat comerciant englez la Constantinopol și în Levant, funcționând și în calitate de consul al Marii Britanii la Odessa (1804). A efectuat o deplasare în principate la o dată ce trebuie plasată între 1802–1806. În lucrarea sa de bază, *The Present State of Turkey* (1807), are o privire pertinentă asupra lor, privește cu oarecare simpatie țărănimea clăcașă, stigmatizează aroganța boierimii și critică vehement regimul fanariot, demascându-i cu virulență racilele

Ali Bey el Abbassi

Spaniolul Domingo Badia y Labricht, cunoscut sub pseudonimul Ali Bey el Abbassi, deoarece și-a făurit o falsă ascendență arabă, explorator al țărilor musulmane din Africa și Asia, între 1803–1807, a vizitat și Imperiul Otoman, trecând Dunărea în Țara Românească, la 18 decembrie 1807, pe la Rusciuk (Russe). A poposit la București, unde a fost bine primit de boieri și ofițerii din armata rusă de ocupație, făcând descrierea orașului și a Principatului muntean în volumul al III-lea al jurnalului său de călătorie *Voyage d'Ali Bey el Abbassi en Afrique et en Asie*, editat la Paris, în 1814.

Dmitri Nikolaevici Bantâș – Kamenski

Curier diplomatic în Balcani, ulterior guvernator al ținutului Tobolsk, apoi al orașului Vilno. Vizitează Principatele în drum spre Serbia și se întoarce în Rusia pe același traseu între 16 mai–24 iunie 1808. Trecerea sa fugară prin Moldova și Țara Românească este ilustrată în mai multe scrisori reunite în lucrarea *Puteșestvie v Moldavii, Valahii i Serbiiu*, publicată în 1810, la Moscova. El furnizează date pitorești privind căile de comunicație și mijloacele de transport și unele amănunte despre principalele centre urbane străbătute, moravurile și vestimentația locuitorilor.

Mihail Ilarionovici Kutuzov

General feldmareșal rus, comandant al trupelor ruse de ocupație din Principate între 1811–1812. În scrisorile sale se referă la raporturile dintre armata rusă și populație, sub regimul de ocupație, și la obligațiile la care au fost supuși locuitorii; remarcă supunerea negustorilor străini și autohtoni la obligații financiare abuzive.

Pavel Gavrilovici Divov

Funcționar superior al administrației militare ruse de ocupație din Principate, este autorul unor note scurte asupra Țării Românești, cu privire la numărul populației, veniturile, impozitele, fertilitatea pământului și comerțul acestui Principat. Relatarea lui P. G. Divov furnizează date revelatoare asupra resurselor solului și ale subsolului, asupra rețelei urbane, asupra organizării politico-administrativ și ecleziastice a Țării Românești, precum și unele consemnări de ordin demografic, nu totdeauna exacte.

Minas Băjășkian

Misionar armean, mechitarist, și-a păstorit conaționalii catolici din Crimeea, înainte de a se retrage la San Lazaro (Veneția). A călătorit, în 1808, în Banat, Transilvania, Bucovina, Moldova și Țara Românească, în drum spre Constantinopol. Însemnările lăsate în cartea sa, redactată în limba armeană și intitulată *Călătorie în Polonia și în alte părți locuite de armeni ...*, Veneția, 1830, sunt deosebit de prețioase pentru reconstituirea trecutului coloniilor armene de pe teritoriul țării noastre, cuprinzând și reproducerea unor inscripții și însemnările de pe vechi

www.dacoromanica.ro

monumente sau cărţi de cult armeneşti de o deosebită valoare ştiinţifică, dintre care astăzi multe sunt dispărute.

Alexandre conte de Moriolles

Publicist emigrat francez, însoţeşte, în 1809, pe contele Vladislav Branicki, din Polonia în Moldova, unde, acesta din urmă, fusese ataşat pe lângă comandantul suprem al armatelor ruse, general feldmareşalul Prozorovski. În relatarea sa de călătorie, Moriolles face unele observaţii fugitive asupra locuitorilor, portului şi moravurilor moldovenilor şi descrie asediul nereuşit al Brăilei de către trupele ruse, încheiat prin pierderi grele de vieţi omeneşti.

Felice Caronni

Arheolog şi numismat italian, însoţitor, la 1809, al arhiducelui Maximilian într-o călătorie de studii în Transilvania, din primăvară până în toamnă, trecând prin Ciucea, Huedin şi Gilău şi poposind la Cluj, fiind oaspete al nobilimii maghiare, cu care a întreţinut legături strânse Şi-a descris călătoria într-o carte publicată la Milano, în 1812, în care, pe lângă câteva observaţii personale mai puţin însemnate, se dovedeşte tributar al lucrărilor predecesorilor săi Fridwaldzki, Grisellini şi Born.

J M. Tancoigne

Ataşat pe lângă misiunea generalului Gardane, trimisă de Napoleon I în Persia, la întoarcerea din Orient, ia calea Ţării Româneşti şi a Moldovei, aflate sub ocupaţie militară rusă. Traversând Dunărea pe la Calafat şi trecând prin Craiova, ajunge, la 18 septembrie 1809, la Bucureşti, pe care îl părăseşte după cinci zile, plecând spre Iaşi. Se îndreaptă apoi spre Galiţia, trecând Nistrul, la 28 septembrie. În lucrarea sa *Lettres sur la Perse et la Turquie d'Asie*, vol. II, Paris, 1819, menţionează călătoria întreprinsă prin Principate, cu însemnări sumare despre cele două capitale Bucureşti şi Iaşi şi relaţiile sale cu autorităţile ruse.

Rainer Joseph, arhiduce de Habsburg

Fiu al împăratului Leopold al II-lea şi însărcinat cu atributii administrative, efectuează o călătorie de inspecţie în Ungaria şi Transilvania, între 2 iulie–6 septembrie 1810. Trecând pe la Satu Mare, porneşte pe valea Someşului ajungând la Baia Mare, unde vizitează minele din împrejurimi, ca şi pe cele de la Şugatag. Se opreşte la Sighetul Marmaţiei şi, deplasându-se, pe valea Vişeului, la Borşa, trece apoi pe la Cârlibaba, în Bucovina. Se reîntoarce apoi la Sighet şi, prin Valea Seacă din Ţara Oaşului şi Seleuşul Mare, trece în Ungaria pe la Miskólcz. În însemnările sale zilnice, arhiducele Rainer descrie mai obiectiv decât alţi străini traiul românilor maramureşeni

Pavel Vasilievici Ciceagov

Amiral rus şi ministru al marinei, numit comandant general al trupelor ruse în Principate, la încheierea războiului ruso-turc din 1812, l-a înlocui pe M. I. Kutuzov şi a organizat evacuarea trupelor din Ţara Românească şi Moldova, îndreptate spre frontul din Polonia, spre a stăvili atacul lui Napoleon. În memoriile sale, începute la 1816, ducând naraţiunea până în 1834, Ciceagov semnalează debandada şi corupţia din manutanţele armatei şi dezvăluie spolierile la care a fost supusă populaţia; totuşi consideră că Principatele ar putea fi cu folos exploatate în favoarea Imperiului rus, punându-le în valoare bogăţiile, dar combătându-se înfiorătoarea corupţie.

Sir Robert Thomas Wilson

General brigadier în armata engleză şi ataşat ambasadorului Sir Robert Liston la Poartă, este trimis de acesta, la 27 iulie, într-o misiune menită a grăbi punerea în aplicare a prevederilor păcii ruso-turce de la Bucureşti (16/28 mai 1812) şi a grăbi evacuarea armatei ruse din Principate, în urma invadării Rusiei de către trupele lui Napoleon I. Wilson a poposit mai întâi la Cartierul general al amiralului Ciceagov, stabilit la Bucureşti, apoi a trecut pe la Iaşi şi s-a îndreptat spre Rusia, trecând pe la Kameniec. În *Private Diary of Travels...*, vol. II, 1861, face referiri la scurta perindare prin Principate, cu observaţii destul de puţin interesante privind viaţa şi moravurile protipendadei din Bucureşti şi Iaşi.

www.dacoromanica.ro

Auguste de Lagarde

Militar și diplomat francez, călătorește în Țara Românească și Transilvania, la începutul anului 1813. În jurnalul său de călătorie, publicat la Paris, în 1824, și redactat sub formă de scrisori adresate prietenului său Jules Griffith, întâlnim un material destul de bogat și de variat. Diversele întâlniri oficiale la București alternează cu descrierea focului de la Curtea Nouă și cu relatarea uciderii lui Ramiz pașa la Colentina. Scrisorile sale cuprind și date privind situația economică, financiară și demografică a Țării Românești, unele știri relative la aspectul urbanistic al orașelor București și Sibiu, ca și amănunte privind peripețiile călătoriei sale și, în special, a trecerii Carpaților prin pasul Turnu Roșu.

John Mac Donald Kinneir

Căpitan scoțian în armata colonială din India, străbate în drum de la Viena spre Constantinopol, în mai–iunie 1813, Banatul și Țara Românească. Trece prin Timișoara, Lugoj, Mehadia, Orșova, Cerneți, Craiova și București, lăsând impresii sumare de drumeție, insistând mai mult asupra propriilor întâmplări. Înfățișează protipendada, este izbit de aspectul semi oriental al Capitalei, înfățișează într-o lumină crudă moravurile fanariote

Căpitanul Thomassin

Atașat pe lângă contele Antoine Andréossy, ultimul ambasador al Franței napoleoniene la Poartă, se reîntoarce în patrie la rechemarea acestuia trecând, în drum spre Viena, prin Țara Românească și Transilvania. Călătoria lui pe ruta Giurgiu – București – Găești – Pitești – Curtea de Argeș – Câineni – Turnu Roșu, între 6 și 16 decembrie 1814 este consemnată cu precizia unui militar, pe etape, ore și distanțe, cu observații succinte, dar exacte, privind situația generală a Principatului muntean cu unele date de interes economic, socio-politic, administrativ și demografic.

William Wilkinson

Consul britanic, reprezentând Compania Levantului în Principate, sosește la București, la 2 iulie 1814, unde funcționează până la 11 iulie 1816, dar mai zăbovește încă doi ani aici până să plece Atent observator al realităților socio-economice și politice din Țările Române, a analizat cu perspicacitate posibilitățile de dezvoltare a comerțului lor exterior. Este autorul primei monografii temeinice, alcătuite de un britanic, asupra Principatelor, publicată la Londra, în 1820, și cunoscând traduceri în franceză (1821), italiană (1821) și germană (1829). Cuprinde știri și informații directe privind forma de cârmuire a Principatelor, populația, limba, moravurile, economie, comerț, viața socială, religie, aspecte urbanistice: aduce critici severe regimului fanariot

François Recordon

Secretar pentru limba franceză a domnului Ioan Gheorghe Caragea și, îndeletnicindu-se cu negoțul, a stat în Țara Românească între 1815–1821, înainte de a se întoarce în Elveția natală A lăsat o lucrare temeinică asupra Principatului muntean, cu informații și asupra mișcării insurecționale, condusă de Tudor Vladimirescu, publicată sub forma unor scrisori la Paris, în 1821. Ea cuprinde observații minuțioase asupra situației socio-economice, politice și culturale a Țării Românești în ultimii ani de existență ai regimului fanariot, subliniind tarele regimului social, abuzurile administrației, viața de lux și trândăvie a boierilor în contrast cu mizeria țăranilor, împovărați de dări, care-și caută scăparea în fugă

Ludwig von Stürmer

Fiu al internunțiului austriac la Poartă, Ignaz Lorenz von Stürmer, între 1802–1818, călătorește de la Viena la Constantinopol, în toamna anului 1816, străbătând Ungaria, Banatul, Transilvania și Țara Românească. A trecut pe la Timișoara, Sibiu, Turnu Roșu, Curtea de Argeș, Pitești și București – unde a poposit mai mult timp – părăsind țara pe la Giurgiu. Jurnalul de călătorie, alcătuit sub formă de scrisori, a apărut în două ediții, la Pesta, în l. germană și a fost reeditat în 1835. Se dau amănunte privind organizarea vămii și a carantinei de la Turnu Roșu și mai ales asupra orașului București, preluând însă informații și de la Sulzer și Thornton.

www.dacoromanica.ro

Descrie obiceiurile, moravurile şi înclinaţiile frivole ale clasei stăpânitoare înclinate spre lux şi huzur.

Barthélémy Bacheville

Ofiţer francez în armata napoleoniană, se refugiază cu fratele său, Antoine, de asemenea militar de carieră, în 1817, în Moldova. În timp ce Antoine pleacă şi îşi continuă activitatea în Egipt, Persia şi Arabia, Barthélémy devine institutor în casa marelui spătar Ioan Cănănău. După sărăcirea acestuia se duce la Constantinopol trecând prin Bucureşti. În cartea sa *Voyage des Frères Bacheville ...en Europe et en Asie*, apărută în două ediţii, la 1822, autorul stăruie mai mult asupra întâmplărilor personale. Totuşi în textul său se regăsesc şi unele informaţii privind cârmuirea ţării, componenţa gărzii domneşti, produsele economice şi descrierea oraşului Iaşi.

William Mac Michael

Medic englez, călătoreşte în Principate între decembrie 1817 – ianuarie 1818, în drum de la Moscova spre Constantinopol În lucrarea sa *Journey from Moscow to Constantinople in the Years 1817, 1818*, apărută la Londra, în 1819, descrie aspectele urbanistice contrastante oferite de oraşele Iaşi şi Bucureşti, între casele boiereşti şi bordeiele sărăcimii, răspândite pe uliţe sărăcăcioase, se arată interesat de viaţa de Curte din cele două capitale, audienţele solemne, numirile de dregători, alaiurile domneşti şi viaţa înaltei societăţi cu diferenţe accentuate faţă de marea masă a locuitorilor.

Fedor Káracsay

Ofiţer în armata austriacă, vizitează Moldova şi Bucovina în două rânduri, în 1814 sau 1815 şi 1817. În lucrărea sa *Beytraege zur Europaeischen Laenderskunde* ..., apărută la Viena, în 1818, autorul prezintă informaţii deosebit de interesante de ordin statistic şi economic, dar şi demografic, interesându-se de structura populaţiei, numărul locuitorilor, moravurile şi obiceiurile acestora. Relevă carenţele urbanistice ale localităţilor şi mizeria satelor.

Kosmeli

Publicist grec germanizat, călătoreşte în Basarabia şi Moldova, în 1819. În relatarea sa de drumeţie, publicată la Berlin, în 1822, autorul trece pe la Tighina, Chişinău, Sculeni, Iaşi, unde oraşul era devastat de o pustiitoare epidemie de ciumă Descrie moravurile şi superstiţiile locuitorilor şi remarcă discrepanţele sociale între boieri şi locuitorii săraci.

Ioan Marco

Cancelar de origine sârbă al consulatului englez din Bucureşti (1814– 1819), apoi reprezentant consular al Prusiei (1819–1821), Marco a înaintat ambasadorului prusian la Poartă relatări asupra ceremonialului de primire al unui nou domn în Ţara Românească şi al consulilor străini, precum şi informaţii privitoare la cârmuirea Principatului, moravurile şi viaţa locuitorilor.

Sir Robert Ker Porter

Artist, literat şi diplomat englez. În volumul II al jurnalului său de drumeţie, publicat la Londra, în 1822, autorul descrie călătoria prin Principate, între 6 şi 18 februarie 1820, venind din Imperiul Otoman şi mergând în Galiţia, trecând prin Giurgiu, Bucureşti, Buzău, Focşani, Tecuci, Bârlad, Vaslui, Iaşi, Botoşani, Dorohoi şi Mamorniţa (la hotarul Bucovinei austriece) Face referiri la starea înapoiată politică şi socio-economică a Ţărilor Române, din pricina opresiunii otomane şi a corupţiei dregătorilor Porţii.

Ignati Iakovenko

Diplomat rus, naturalizat în Ţara Româneascăunde, devine director al Serviciului poştelor Publică la St. Petersburg o însemnată monografie asupra Principatelor între 1820–1829, remarcându-se prin observaţia atentă a realităţilor româneşti. Se interesează de căile de comunicaţie, oraşele, bogăţiile solului şi ale subsolului, sistemul de guvernământ şi stratificarea socială a societăţii româneşti contemporane lui.

Maria Louis de Marcellus

Diplomat şi amator de antichităţi francez, călătoreşte prin Ţara Românească şi Transilvania (noiembrie 1820–ianuarie 1821), pe drumul de întoarcere de la Constantinopol, fiind primit la Curtea lui Alexandru Suţu şi asistând la nunta fiicei acestuia, Ruxandra, cu boierul Manoil

www.dacoromanica.ro

Arghiropol. Face o descriere a acestei ceremonii şi redă pe scurt desfăşurarea călătoriei prin Principatul muntean şi greutăţile întâmpinate îndeosebi la traversarea Carpaţilor.

Sophie Johnson

Turistă engleză, a vizitat Principatele, cu puţin timp înainte de izbucnirea mişcării revoluţionare din 1821. Sunt prezentate sumar câteva aspecte ale societăţii româneşti în ultimii ani ai regimului fanariot, impresionând-o luxul şi distracţiile boierimii, apreciind pozitiv starea înfloritoare a negoţului, precum şi unele începuturi de răspândire ale culturii şi instrucţiei publice.

Ludwig Kreuchely von Schwerdtberg

Baron numit consul al Prusiei în Principate între 1820–1833. În rapoartele sale descrie trecerea prin Ţara Românească a fostului reprezentant diplomatic al Prusiei la Poartă, Friedrich Leopold von Schladen (nov. 1820) şi evenimentele revoluţionare ale anului 1821, cu multe amănunte interesante. Are şi o descriere amănunţită a oraşului Bucureşti şi a monumentelor sale.

Istvàn Szèchenyi

Conte maghiar, economist, om de cultură şi politician liberal Călătoreşte în Transilvania, între 13 iulie–4 august 1821 Trece prin Oradea, Cluj, Turda, Aiud, Alba Iulia, Sibiu, Braşov, Făgăraş, Mediaş, Ocna Mureş şi se întoarce în Ungaria prin Cluj şi Debreţin Întâlniri cu boierii români refugiaţi din pricina mişcărilor revoluţionare din Principate. Aprecieri asupra poziţiei Austriei în problema orientală.

Wyburn

Călător englez. ataşat generalului Wilson. în călătoria sa la St. Petersburg în 1812. Alcătuieşte a *Memoir and consideration on the Principalities of Wallachia and Moldavia,* în 1821, plin de informatii interesante referitoare la istoria poporului român sub raport politic şi socio-economic Expediază din Braşov, în aprilie 1821. date privind desfăşurarea mişcării insurectionale, condusă de Tudor Vladimirescu

www.dacoromanica.ro

LISTA TRADUCĂTORILOR ŞI COLABORATORILOR

Redăm în continuare lista traducătorilor şi a colaboratorilor ocazionali, cu indicarea expresă a contribuţiei concrete a fiecăruia(t = text; b. = biografic)

Paul Cernovodeanu

Introducerea generală
t.b. E.D. Clarke, trad. din engleză
t b. W. Cavendish Bentinck, trad din engleză
t.b W Wittman, trad. din engleză
t.b A. Neale, trad. din engleză
t b Fr Summerers. trad din franceză
b A. Ch Guilleminot.
t b Th Thornton, trad. din engleză
t.b Sir Robert Thomas Wilson, trad din engleză
t.b. I. Mc. Donald Kinneir, trad. din engleză
t b Fr. De Thomassin
t b W Wilkinson, trad. din engleză
b W Mc Michael, trad. din engleză
t.b R. Ker Porter, trad din engleză
b. M I. de Marcellus.
t b Sophie Johnson, trad. din engleză
t b Wyburn, trad. din engleză
S-a ocupat de ilustrarea şi revizuirea generală a volumului.

Lajos Demény

b. I Széchenyi

Eugen Denize

b.t. I. M. del Corral, trad. din spaniolă
b t F. Talamas, trad din spaniolă

Cristina Feneşan

t. I. Széchenyi, trad. din germană

Georgeta Filitti

Introducerea la volum
t.b. L. Allier de Hauteroche, trad. din franceză
t b Ch. Fr. Reinhard şi soţia sa Christine, trad. din franceză
t.b. A. de Langeron, trad. din franceză
t b. A de Moriolles, trad. din franceză
t b I. M. Tancoigne, trad. din franceză
t b. P. V. Ciceagov, trad. din franceză

www.dacoromanica.ro

t.b. A. de Lagarde, trad. din franceză
t b. F Recordon, trad. din franceză
t b. I. Marco, trad. dın franceză
t.b. L Kreuchely, trad din franceză

Beatrice Marinescu

t. A. Ch. De Guilleminot, trad. din franceză
t.b. Ali Bey el Abassi, trad. din franceză
t.b. M. Băjăşkian, preluare din H. Dj. Siruni
t.b. F. Caronnı, trad. din italiană
t. Fr. De Thomassin, trad. din franceză
t b. B. Bacheville, trad. dın franceză
t. M L. de Marcellus, trad. din franceză

Şerban Rădulescu - Zoner

t.b. V. Bathyány, trad. dın germană
t.b. Anonım 1802, trad. din germană
t.b. I. Rohrer, trad. din germană
t.b. Fr Schmıdt, trad. dın germană
t b. W. G. E. Becker, trad. dın germană
t.b Arhıducele Rainer, trad. dın germană
t b L. V. Stürmer, trad. dın germană
t b. Fr. Karacsáy, trad. dın germană
t.b. Kosmelı, trad din germană

Marian Stroia

t b. D. N. Bantâş-Kamenskı, trad. dın rusă
t b. M. I Kutuzov, trad din rusă
t.b. P. Dıvov, preluare din A Lazea şi P Cernovodeanu
t.b. I. Iakovenko, trad. din rusă

Munca de secretariat a volumului a fost efectuată de Marian Stroıa.

Indıcele pentru vol I şı II va fi întocmıt de Lucıa Taftă

În final, ţinem să ne exprimăm deosebıta recunoştınţă pentru ajutorul dezinteresat şı foarte competent acordat de redacţia de ıstorie din Editura Academıeı Române, în procesul de tıpărire al acestui volum.

www.dacoromanica.ro

SUMAR

INTRODUCERE GENERALĂ		5
INTRODUCERE LA VOLUM		31
EDWARD DANIEL CLARKE	biografie	49
	text	53
IGNACIO MARIA DEL CORRAL Y AGUIRRE	biografie	82
	text	83
FRANCISC TALAMAS	biografie	86
	text	86
VINCE BATTHYÁNY	biografie	88
	text	89
LORD WILLIAM CAVENDISH BENTINCK	biografie	119
	text	121
WILLIAM WITTMAN	biografie	128
	text	130
CĂLĂTOR ANONIM PRIN TRANSILVANIA	biografie	137
	text	137
JOSEPH ROHRER	biografie	152
	text	153
FRIEDRICH SCHMIDT	biografie	167
	text	168
ADAM NEALE	biografie	172
	text	173
LOUIS ALLIER DE HAUTEROCHE	biografie	190
	text	190
WILHELM GOTTLOB ERNST BECKER	biografie	203
	text	204
FRANCIS SUMMERERS	biografie	218
	text	221
CHARLES FRÉDÉRIC REINHARD ŞI SOŢIA SA CHRISTINE, NĂSCUTĂ REIMARUS	biografie	239
	text	241

www.dacoromanica.ro

RELAȚIA GENERALULUI LANGERON	biografie	311
DESPRE RĂZBOIUL RUSO-TURC DIN 1806–1812	text	311
ARMAND CHARLES CONTE DE GUILLEMINOT	biografie	361
	text	361
THOMAS THORNTON	biografie	369
	text	371
ALI BEY EL ABASSI	biografie	394
	text	395
DIMITRI BANTÂȘ-KAMENSKI	biografie	397
	text	398
MIHAIL ILARIONOVICI KUTUZOV	biografie	413
	text	413
PAVEL GAVRILOVICI DIVOV	biografie	438
	text	438
MINAS BĂJĂȘKIAN	biografie	452
	text	453
ALEXANDRE DE MORIOLLES	biografie	469
	text	469
FELICE CARONNI	biografie	484
	text	485
J. M TANCOIGNE	biografie	528
	text	528
RAINER JOSEPH, ARHIDUCE DE HABSBURG	biografie	531
	text	532
PAVEL VASILIEVICI CICEAGOV	biografie	534
	text	535
SIR ROBERT THOMAS WILSON	biografie	554
	text	555
AUGUSTE DE LAGARDE	biografie	561
	text	562
JOHN MAC DONALD KINNEIR	biografie	590
	text	591
CĂPITANUL THOMASSIN	biografie	600
	text	601
WILLIAM WILKINSON	biografie	607
	text	609

www.dacoromanica.ro

FRANÇOIS RECORDON	biografie	659
	text	660
LUDWIG VON STÜRMER	biografie	698
	text	699
BARTHELEMY BACHEVILLE	biografie	721
	text	722
WILLIAM MAC MICHAEL	biografie	728
	text	729
FEODOR KARACSÁY	biografie	751
	text	752
KOSMELI	biografie	784
	text	784
IOAN MARCO	biografie	790
	text	791
SIR ROBERT KER PORTER	biografie	800
	text	801
IGNATI IAKOVENKO	biografie	816
	text	817
MARIE LOUIS DE MARCELLUS	biografie	907
	text	908
SOPHIE JOHNSON	biografie	911
	text	911
LUDWIG KREUCHELY VON SCHERDTBERG	biografie	914
	text	916
CONTELE ISTVAN SZÉCHENYI	biografie	951
	text	953
WYBURN	biografie	971
	text	971

REPERTORIU CRONOLOGIC 998

LISTA TRADUCĂTORILOR ŞI COLABORATORILOR 1005

www.dacoromanica.ro

Imprimat în România

Tipografia: SEMNE

www.dacoromanica.ro

ISBN 973-27-1130-2
ISBN 973-27-1129-9

Lei 450 000

www.dacoromanica.ro